

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Cc 26.5

Harvard College Library

FROM

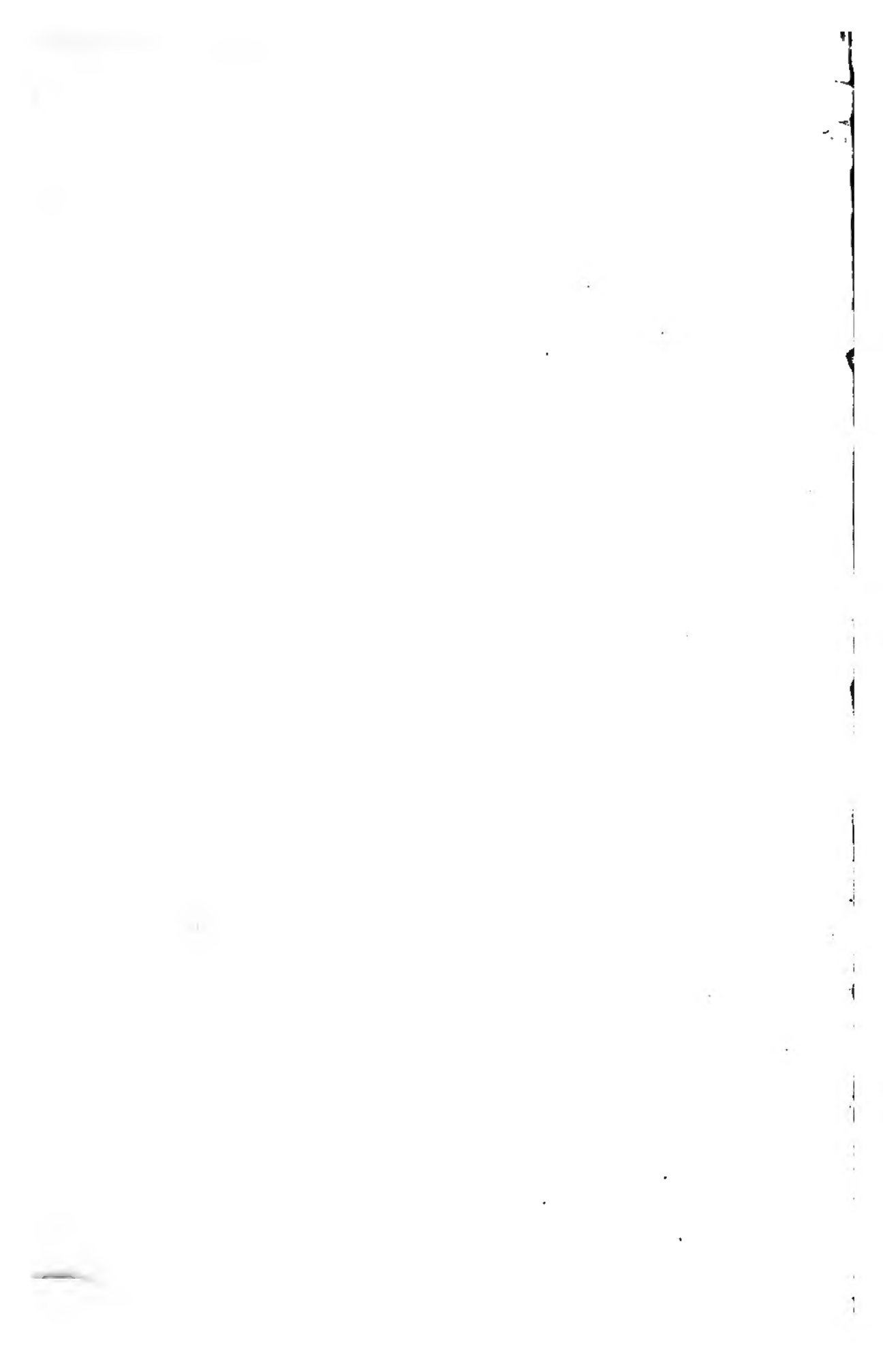
The Family of
Robert Everett

Y
CENHADWR AMERICANAIDD:

YN CYRWYS AMRYWIAETH O BETHAU O ANSAWDD

ANIANYDDOL, FOESOL, A CHREFYDDOL:

YN NGHŶD A

HANESIAETH GARTREFOL A THRAMOR;

HEFYD CYFANSODDIADAU MEWN

Barddoniaeth a Pheroriaeth.

OLL A AMCENIR I FOD YN FUDDIOL A DYDDOROL I GYMBRY AMERICA.

CYHOEDDEDIG GAN WEINIDOGION YR EGLWYSI CYNULLEIDFAOL

DAN OLYGIAD ROBERT EVERETT, D. D.

"Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda."

CYFROL XXIV.

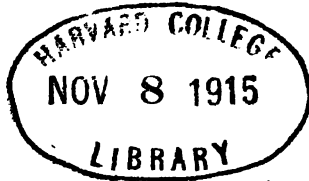

REMSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDWDYD GAN ROBERT EVERETT,

1863.

Celt 26.5

*From the family of
Robert Everett*

JUN 19 1916

DANGOSEG.

ADOLYGLAD y waag,	361	Cyfarfod chwarterol Trenton, 21; eto Dwyreln-	
Addoldy yr Annibynwyr yn Slatington,	121	barth Ohio, 22, 177, 379; Ohio, a sefydliad	
Agoriad addoldy,	289	gweinidog, 62; Utica, 118; Canolbarth Ohio,	
" " yr A. yn Newburgh, Ohio,	371	118; yr A. yn Wisconsin, 149; Deben Ohio,	
" capel newydd yn Vanwert,	306	117, 149, 275; Waterville, 212; Y. S. Danville, 283	
" " yn Mill Creek,	379	Cyfarfod diwygiadol swydd Schuykill, 121; Mi-	
" " Cymreig ger Dover, N. J.,	372	nersville, 212; cerddorol yn Utica,	311
Anerchiad at Eglwys Undeb Pennsylvania,	375	Cyfarfod dyddorol yn Rhuthyn,	158
Anfarwoldeb yr enaid,	11	" Spring Green,	307
Anrheg i weinidog yn Pittsburgh,	206	Cyfraniad at eglwys Floyd,	57
Amrywion i'r CANHADWR—o Kansas,	302	Cymaelfa Wisconsin, 274; talaeth Efrog Newydd,	
Amynedd,	18	307; Ohio, 337, Pennsylvania, 369; Iowa,	379
Araseth lwyddiannus,	269	Cynnauf 1863 yn Mrydain Fawr,	349
At Ddarllenwyr y CENHADWR,	56	Cynydd y cyflawnion,	235
At gyfeillion y Golygydd,	27	Cystadleuaeth,	184
At Mr. "D.,"	154	DADL rhwng caethiwd a rhyddid,	268
At Olygydd y CENHADWR,	48	" plentyn am ei fywyd,	243
At rieni,	111	Damwain,	275, 311
At yr "Anrheg" i R. Everett,	127	Darlouer ein Cyhoeddiadau i'r milwyr,	183
BEIBL GYMDEITHAS Utica, 53, 373; Racine,		Death of a Revolutionary soldier,	341
54; Cincinnati, 54, 152; Waukesha, 55; Nelson,		Dewrder y milwr ieuanc J. E. Griffiths,	217
56; Spring Green, 58; swydd Lewis, E. N.,		Diwygiad crefyddol yn Utica,	127
90; Pittsburg, 92; swydd Cattaraugus, E. N.,		" ngboleig Hamilton,	154
93; swydd Licking, Ohio, 93; Waterville,		Diwylliant meddyliol,	229
Bridgewater, Paris a'r amgylchoedd, 121;		Dwyfot Ysbyrdoliaeth yr Ysgrhythrau,	2, 40,
Gomer, O., 152; Radnor, 373; Rome,	120		75, 136, 197
Beirniadaeth y Dôn Gynolledfaol Sau 4 llinell,		EGLWYS Charleston at eglwys Pittston,	59
yn Eis. Youngstown,	243	" Holland Patent, 87; Neenah,	123
Blwyddyn y Jubili,	62	Ein braint a'n dyledawydd,	356
Boddio pawb,	43	Elias Boudinot,	339
Ba farw,	22, 60, 94, 123, 154, 187, 218,	FFLANGELLDY,	50
	253, 278, 312, 345, 381	GAIR o'r De Orllewin,	56
Buchdraethodaeth:—Robert Evans, ieu., 33; y		" am yr Hen Batriarch o Lanwrtyd,	83
Parch. John Lewis, Bala, 65; David Thomas,		" oddiwrth yr "Hen Weithiwr,"	68
ieu., Catasauqua, Pa., 97; Parch D. Griffiths,		Ganwyd,	27, 59, 94, 123, 154, 187, 218,
Madagascar,	161, 193		253, 377, 312, 345, 381
CAMBRIA newydd—trefedigaeth Gymreig,	380	Gardd y plant breninol,	242
Capelwr ar ei daith—y Parch. B. W. C.,	186	Gobeibiaeth o Minnesota	214
Cariad at Iesu Crist,	133	Golygfa yn yr Ysbytty,	373
Claddedigaeth Mr. Samuel Brees	152	Gras a dyledswydd,	225
" y Parch. John Parry,	245	Gwaedd y fam,	105
Claddo ar y Sabboth,	113	Gwaith yr Yspryd Glaf,	99, 129
Cofiant Wm. ac Elizabeth Williams, Oak Hill,		" heb ei wneud,	110
29; Annie E. Thomas, New York, 89; John		Gweinidogion a'u cynalieth,	242
W. James, 119; Samuel W. Jones, Cin., 120;		Gwrthryfel y caethieistri,	171
Mary Williams, 122; Samuel Brees, 142; Mary		Gwyl Rynyddol Bwrdd y Genhadaeth Dramor,	339
Jones, Cin., 150; Mary Hughes, Danville, 151;		HANES eglwys Capel Helyg,	12
Elizabeth Williams, Middle Granville, 179;		" J. M. Jones, G. Ebensburg,	182
Jane Lewis, Steuben, 213; Margt. Davies, Providence,		Hanesion genadol, 108; crefyddol,	173
214; Rowland Edwards, 217; Richard		Hen gofion,	208
Mark Jones, Fairhaven, 239; Wm. Williams,		Hunanlywodraethiad,	273
Coal Valley, 275; Gwennllian Evans, eto, 276;		Huno a dibuno,	257
Mrs. Edwards, Ridgeway, 277; David Arthur		IESU GRIST y Dyngarwr oyntaf,	170
Knowles, 277; Louisa M. Thomas, 309; Avrina		LLENLITH,	164, 201, 236, 363
Lewis, 317; Thos. E. Lewis, 317; Mary Ann		" Llestri digofaint" a "Llestri trugaredd,"	221
Evans, 342; Rachel Jones, 344; Mary Evans,		Llyfr Newydd,	143, 215
344; Wm. Roberts,	378	Llythyr at fraidd yn Nghymru, 10. oddiwrth y	
Coffadwriaeth y Dewrion	247	Parch. B. W. Chidlaw, 24, 215, 347; o Gymru,	
Compromise yn wir!	153	82, 128, 158, 284; oddiwrth y Parch. D. Wil-	
Crefydd yn y teulu,	325, 364	liams, Llanwrtyd, 109; o Gydymdeimlad, 177;	
Crynodeb y Newyddion Americanaidd,	30, 31, 62,	oddiwrth filwr Cymreig, 151, 181, 182, 206, 377;	
91, 92, 96, 126, 127, 157, 190, 191, 220,		Mr. Chase, 186; dyddorol o Washington, 273;	
221, 222, 249, 250, 254, 281, 282, 283,		o'r De, 208; at rieni, 340; oddiwrth Joseph E.	
314, 315, 316, 348, 349, 382, 383, 384		Griffiths, 216; y Parch. S. Roberts, A. M.,	273
Crynodeb o Newyddion Tramor,	31, 32, 127, 223,	Llythyrâu cymeradwyaeth y Parch. G. Samuel,	180
254, 255, 287, 318, 319, 350, 351		Llythron dyddorol o'r India,	300
Cwrdd y milwyr Cymreig,	27	MADAGASCAR,	350
" adrodd,	58	Marwolaeth John S. Davies, 23; Thos. Griffiths,	
Cydnabyddiaeth Ddiolchgar,	24, 90, 91, 154, 213	88; Ruth Williams, 178; Parch Lewis Everett,	
Cydwytod yn collfarnu,	195	191; Parch. J. Parry, 222; Corporal Thos. Thom-	
Cyfarchiad ar ddechreu y Blwyddyn,	1	as, 245; Sarah Davies, 246; Rowland A. Jones, 247	
Cyfarfod Blynnyddol yr Annibynwyr yn Rhyll,	63		

ADGOFION mebyd,	62
Anerchriad at Robert a Sarah Evans,	115
Ar esgyniad Lincoln i'r gadair Lywyddol,	306
Ar farwolaeth Clara Agnes.	273
" babau i J. V. Evans,	304
Ardderchawgrwydd dyn,	149
BEDD Williams o'r Wern,	211
Beth wylledydd am y nos,	116
Beth yw'r wylo,	369
Byrdra oes dyn,	87
CAFWYD yr addewid,	336
Can Miriam,	52
Canmoliaeth i Oregon,	305
Confgen,	146
Coffadwriaeth am Mrs. Ann Harris,	20
" am Miss Margaret Rees,	303

Cwyn y fam ar ol ei phlant,	140
" y weddwm am ei phriod,	110
Cwynfan ar ol Thos. O. Richards,	91
" Jane Jones, Centreville,	175
Cyfarchiad at J. Hughes, Cae Rhedyn,	208
Cylchgrawn llenyddol yn fendith,	306
DARLUN merch fach y Parch. G. Griffiths,	87
Dau benill ar gymeriad Jeff Davis,	369
Dedwyddwch y Cristion ar ben ei daith,	147
Deigrn ar ol John D. Morgan,	211
Dyben yr Ysgol Sabbathol,	86
Dychweliad y mab afriadlon,	146
EIN gwlad a'i thywydd,	86
Emyn (cyffeihiad),	85
Emynydd Maesypwlm,	176
Englyn,	336
Englyn i'r Parch. John Jones,	210
" i'r lleuad,	87
Englynion ar wahanol destynau,	146
Euglynion,	150
" Boddugol yn Nghynadlled Trenton,	87
" ar farwolaeth Mrs. E. Williams,	210
" coffadwriaethol am dair merch John a	
Jane Bryan,	86
FFORDD baiarn Corwen a'r Bala,	305
GALAE tad ar ol ei blentyn,	336
Galargan am briod a thad,	209
Galargan ar ol Dr. J. M. Jones,	174
Galargedd ar ol fy unig fab Arthur,	52
Garibaldi,	335
Gwraig y milwr,	272
Gweddï hwyrol i'r rhai bychain,	245
HATLING deyrngedawl i Eben Fardd.	148
Hau mewn dagrau,	116
Hiraeth gwraig &c.,	304
" y bardd am ei gartref	337
KATE GRIFFITHS,	210
LLINELLAU y flwyddyn,	19, 50, 84, 114
" ar farwolaeth Mrs. Sarah Hughes,	20
" ar briodas L. Davies a J. A. Evans,	86
" coffadwriaethol,	243
" cydymdeimladol,	272
Llongddrylliad yr Anglo Saxon,	209
Llyfr yr ysgol,	86
MARWNAD Mrs. Mary Jones,	148
Marwolaeth baban,	177
" y gwylwyr,	245
" y Dr. J. M. Jones,	304
Morris Roberts o Bensarn,	335
Myfyrdod uwchben bedd Parch. W. J. Hopkins,	336
NADOLIG,	53
O DEWCH yn ol i Gymra,	148
Our little one, Laura Anna,	147
PENILLION ar y rhyfel,	117
" ar ol derbyn New Year's gift,	117
" cydnabyddol,	117
PLANT bychain J. R. ac E. Griffiths,	148
Pryddest ar y rhyfel cartrefol,	270
Pwy fel fy mam i mi?	336
ROGER WILLIAMS a Wm. Penn,	175
Rhyddid i'r caethion,	244
TEULU y meddwyn,	175
Traeni yr annawiol,	148
Y BEIBL,	147, 148
Y difrod mawr,	174
Y diweddard Barch Lewis Everett,	210
Y diweddard R. M. Jones, Fairhaven,	304
Y milwr arohollledig,	174
Y plentyn du yn America,	337
Y Parch. D. Jones, Aber, Brycheiniog,	304
Y wlad garaf i,	210
Y rhyfel,	20, 244, 271
Y rhyfel cartrefol,	147
Y rhyfel a rhyddhad y negro,	177
Ymson y Cristion,	368
Yn tawel huno mae,	51
Yr adgyfodiad,	336
Yr eneth alarus,	244
Yr Iesu yn wylu uwchben Jerusalem,	20
Yr oes ar ddarford,	210
Yr Ysgol Sabbathol,	148

1863.

CYP. XXIV.

RHIF. 1.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Jonawr.

Mae'r yr enaid heb wybodaeth nid yw ddu.

CYNWYSIAD.

Cyfarchiad ar ddechren y flwyddyn 1863, ...	1	Owrdd y milwyr Cymreig, ...	27
TRAETHODAU.		Ganwyd, ...	27
Dwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau, ...	2	Priodwyd, ...	27
Y ddeilen wywedig, ...	5	Bu farw, ...	28
Progeth ar yr Olwynion, gan y diweddar		Byr-Gofiant Mr. Wm. B. ac Elizabeth Wil-	
Barth. T. Davies, ...	6	liams, Oak Hill, ...	29
AMRYWIAETHOL.		Ardaloedd Hyde Park, Pa.,—Y Frech Wen,	
Llythyr at Frawd yn Nghymru, ...	10	— Brwydr Fawr Fredricksburgh, — Y	
Anfarwoldeb yr enaid, ...	11	Cad. Foster yn Carolina Ogleddol,—	
Hanes Eglwys Cael Helyg, ...	12	Twyllwr celwyddog wedi ei gael allan, 30	
Amynedd, ...	18	Brwydr ger Fayetteville, Arkansas, — Y	
BARDDONOL.		Cyfrangyngor,—Enclriad o fyddin y gel-	
Llinellau i'r flwyddyn, ...	19	ynion,—Tirogaeth Nevada,—Y postage-	
Llinellau ar farwolaeth Mrs. Sarah Hughes,		stamps,—Afalau,—Y rheilffyrdd Amer-	
Penyynydd, ...	20	icanaidd,—Yr Ethohadau yn 1862,—Y	
Yr Iesu yn wlo awchben Jerusalem, ...	20	Rhyddhad dysgwylidig,—Y for-ladrad	
Y Rhyfel, ...	20	"Alabama,"	31
Coffadwriaeth am Mrs. Ann Harris, ...	20	HANESIAETH DRAMOR.	
Cwynfan ar ol Thos. O. Richards, ...	21	Y Tywysog Alfred,—Tywysog Cymru,	
HANESIAETH GARTREFOL.		y briodas ddysgwylidig,—Rhyddhad	
Cyfarfod trimsol Trenton, ...	21	Caethion America,—Pellebyr Tanfôrawl	
Cyfarfod Chwarterol Dwyreubarth Ohio, ...	22	y Werydd, ...	31
Ymadawiad y Parch. Thos. Pugh o Gymru, ...	23	CYMRU.	
Marwolaeth Mr. John S. Davies, un o fil-		Cyfarfod Cynulleidfaoel Chwarterol Môn,	
wyr yr Undeb, ...	23	—Cyfarfod Chwarterol Lleyn ac Eif-	
Y Gwyddoniadur Americanaidd, ...	24	ionydd,—Urddiad John E. Evans yn	
Cydnabyddiaeth Ddiolchgar, ...	24	Merthyr Cynog,—Ail Agoriad Capel	
Llythyr oddiwrth y Parch. B. W. Chidlaw, ...	24	Cwm yr Aber,—Cyfarfod Tredwstan a	
Prydferthwech Henant, ...	25	Thalgarth,—Glandwr, Glantaf,—Fel-	
At Gyfeillion y Golygydd, ...	27	indre ger Llangyfelach, ...	32
		Marwolaethau, ...	32

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—If paid in advance, 1½ cents a quarter, or 6 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—R. R., Ninety-six, a thros Mrs. J. Llandderfel, \$3; R. L. R., Morrisville, \$3; T. T. J., Utica, \$6; H. J. a J. T., Mendon, O., \$2 50; J. A., Ironton, O., \$7; D. P., Archbald, \$3; G. W. R., Remsen, \$3; E. T., So. Bend, \$4; Mrs. C. H., Remsen, \$1 50; E. J., Remsen, \$1 50; W. A. T., Glyn, \$1 50; E. J., Peters Creek, \$2; Rev. J. R. J., Dover, \$1; Rev. J. A. D., Patriot, \$4; W. R. a T. J., Emmett, \$3; W. G., West Castleton, trwy law y Parch L. D. H., \$20; Hefyd, J. T., Middle Granville, \$1 50; E. M. eto, \$2; a J. W. J., Poultny, \$1 50; D. D., Columbus, O., \$10; J. M. J., Racine, drus D. J., Bryn du, Cymru, \$1; E. E., Big Rock, \$4 50; T. J., Madison, \$3; T. B. T., New York, \$5; D. R. J., Genesee Depot, Wis., \$1; D. E., Emmett, \$15; R. H., Miffin, \$8; W. J., Pomeroy, \$19 50; T. N. W., Dodgeville, trwy law R. N. W., \$10 25; D. J. E., Big Rock, \$5; D. F., Falkirk, \$5; J. T., Gomer, O., \$3; P. D., Nelson, \$1; Parch. J. D., Bothelle, \$4; R. G., Coal Branch, \$1 50; O. D. G., Steuben, \$1 50; D. J. T., Birmingham, \$6 75; O. J. T., Georgetown, trwy law y Parch. T. J., \$5 50; R. R. J., Nelson, \$9; W. L., Swatara, \$1; Parch. J. B. C., Danville, \$15; D. L. J., Charleston, Pa., \$1; J. D., Port Carboon, \$6; L. H. W., Stellapoli, \$7; J. B., Palmyra, \$13 75; D. O., Ashland, \$2; D. J., Niles, \$2; F. H., Oliphant, trwy law y Parch. L. W., \$1; J. J., Ty'n Rhos, \$5; J. E., New York, \$2; W. D., Ebensburg, \$40; J. L. H., Providence, \$2; E. A., Columbus City, \$5.

Derbynier ein diolch diffuant gan ein hanwyl gyfeillion, y rhai a wasanaethasant dros y CENHADWR trwy ymfyn am enwau ychwanegol ato am y fl. newydd. Aufouer hysbyswydd eto, lle y byddo galwad. Danfouir rhifyn Iouawr yn ofalus yn ol yr archiadau a dderbyniwyd y mis diweddfaf, ac i'r manau na dderbyniastom un cyfarwyddyd i newid y nifer, gwaun ddaufou fel o'r blaen. Lle y byddo cyfnewidiad, gobeithiwn y cawn glywed.

Cofidr ein hyabuser yn ughylch y rhifynau i Gymru—nac esgeulust hyn. Mae rhai wedi ein cyfarwyddo i barhau i ddanfou byd oni byddo iddynt alw yn ol yr archiad a roddasant o'r blaen Gwaun felly.

Bydded ffyddlondeb mewn danfon y tal-iaidau. Nid oes cisiau *registro* y llythrau, na thori'r biliau, danfouer yu y ffordd gyffredin o ddanfou llythrau.

Y PARCH. J. R. WILLIAMS, Prospect, N. Y., a ltwriada fyned ar ddieth i'r Gorllewiu yn gynar yu y Gwanwyn nesaf. Ac os bydd galwad am ei wasanaeth gan ryw eglwys sydd yu amddiffid o'r weinidogaeth, bydd yu dda gauddo droi i lalurio i ryw le y byddo rhagluniath ei Dad uesol yu ei arwain. Y mae yn frawd crefyddol tirion a chyf eillgar, ac yn pregethu yn gyffredin yn dderbyniol a chlymeradwy.

BU FARW,

Rhag. 16, yn dra disymwth, Mr. JOHN WILLIAMS, (Schoolhouse,) ger Waterville, Wis. Yr oedd yn cwyno ychydig gan boen yu ei frest er's tua 4 wythnos, heb ddim yu neillduol. Ond cymerwyd ef yn sydyn i'r afa i eistedd yu ei gadair, a'i yabryd a esgynodd at Ddow yr hwn a'i rhoes ef. Yr oedd yn frawd i Mrs. Morris Jones, Bethania, Oneida. Gadawodd briod a theulu lluosog mewn dwin alar.

CYFARFOD CHWARTEROL OHIO, A SEFYDLIAD GWEINIDOG.

Cynaliwyd cyfarfod Chwarterol Canolbarth Ohio yn Newark a Granville, dydd Gwener Rhag. 5, hyd y nos Lun canlynol.

Dydd Gwener am 2 o'r gloch cyfarfu y gynadledd

yn Newark, pryd yr oedd holl weinidogion y dosbarth ynghyd, sef y Parchn. John Williams, Harrison; Thomas Edwards, Cincinnati; J. H. Jones, Columbus; Rees Powell, Radnor; John Parry, Gomer, ynghyd a Mr. Price. Yna dewisiwyd gweinidog y lle yn Lly-ydd a John Parry yn ysgrifenydd,—yna penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Ein bod yu gwahodd y Parch. Wm. D. Williams, Deerfield, Oneida, i eistedd gyda ni yu y cyfarfod hwn.

2. Bod y Cyfarfod Chwarterol nesaf i fod yn Radnor, Troedrhwdalar a Delaware, yr eglwys hyn y benn ei amser.

3. Bod y brawd Mr. Price i draddodi pregeth ar ddysgybls eglwysig yu y cyfarfod chwarterol nesaf.

4. Bod achos y Gymnaf i gael ei benderfynu yu y cyfarfod nesaf yn Radnor, gan y disgwiliu clywed oddiwrth y dosbarthiadau eraill erbyn hyn.

5. Dymuniad am i'r brawd Parry anfon y bregeth a bregethodd yn Newark, y noson gyntaf, ar yr angenrheidiwydd o fod ein hymddyddiaun yn fwy crefyddol i gael ei chyhoeddi yu y CENHADWR.

6. Ein bod yu penderfynu bod yu fwy ffyddlon o blaid y CENHADWR, gan ei fod yu gyhoeddiad gwir deilwng o bob cefnogiad, a dymunir ar bob gweinidog a dosbarthwr waed eu goren er ehangia ei gylchrediad yu ein plith am y ffyddyn ddyfodol.

Cawsom gyfarfod rhagorol yn Newark dydd Sadwrn a'r Sabboth. Pregethwyd yn Granville y Sabboth a dydd Lun. Treuliwyd y cyfarfod dydd Lun yn gwrdd sefydla y Parch. D. Price (diweddar o Utica) yu weinidog ar eglwys Newark a Granville. Traddodwyd araeth ar Natur Eglwys Efynglaidd gan yr ysgrifenydd. Yna darllenwyd llythyr cymeradwyaeth y gweinidog newydd oddiwrth Eglwys Gynulleidfaoel Utica, gan y Parch. T. Edwards. Gofynwyd arwydd o'r undeb o'r ddaug to gan John Parry, yna gweddiodd am fendith yr Arglwydd ar yr undeb pwysig oedd wedi cymeryd lle rhwng y gweinidog a'r eglwys. Pregethodd y Parch. T. Edwards ar ddyledswyddau y gweinidog, a'r Parch. W. D. Williams ar ddyledswyddau yr eglwys at eu gweinidog. Cafwyd pregethau nerthol hefyd yu y prydawr ar wahanol faterion cysylltiedig a'r cyfarfod gan y brodyr John Williams, J. H. Jones a R. Powell.

Cawsom gyfarfod hynod lewyrchus drwyddo y dydd hwn. Yr ydoedd amryw bethau yn gwnod y cyfarfod yn ddyddorol iawn i ni. Cael cyfarfod a'n hen gyfaill anwyl Mr. Price, i lalurio yu yr undeb a'n yma, wedi bod y cymydogion nesaf yu yr Hen Wlad, a'i goelbren eto wedi disgyn i fod yn weinidog i'r eglwys sydd wedi enwogi eu hnnain yu eu haelfrydded a'u ffyddlondeb tuag at eu gweinidog blaenorol, Mr. Jenkins. Y maent yn esiampl i'r holl eglwys Cymreig yu yr America yn hyn.

Yr oedd yu hyflryd genym gasod y fath undeb a chydweithrediad yu eu dewisiad o Mr. Price, a'i fod yu dechreu ar eu lalur gweinidogaethol gyda chymaint o arwyddion gobeithiol am lwyddiant. Yr oedd yn anwyl genym gwrdd a'r hen frawd anwyl y Parch. John Williams. Yr hwn nad oeddym wedi ei weled o'r blaen er yu tyu ar ddeg mlynedd ar hugain, yr hwn y derbyniastom lawer o adalladaeth oddi wrtho pan y byddai yu dylod i Bethel a'r Bala i gadw cyfariotydd ysgolion er's tua 35 a 40 o ffynddoedd yn ol. Y mae yu hen frawd yu hynod o fywog ei yabryd yu barhaus. Dymuna hysbysu mai ffordd i anfon ato yu awr sydd fel y canlyn: Rev. John Williams, Pataskala P. O., Licking Co., Ohio. Hefyd cael presenoldeb a chynorthwy y brawd anwyl W. D. Williams yr hwn a ymwelodd a ni yn nghyflwynder bendith efyngyl Crist, a'r eneidid yu ei ddilyn yu nerthol oddiwrth y Sautaid hwan. Hefyd cawsom gymdeithas a chynorthwy y brodyr parchus, sef y Parchn. J. Davies ac E. Evans, gweinidogion y T. C. A thrwy yr holl bethau hyn yr oeddym wrth ein bodd, ac yu gallu dywedyd yn ngeiriau y Salmidd, "Wele mor ddaionus ac mor hyflryd yw trigo o frodyr yn nghyd."

JOHN PARRY, Ysg.

DIWEDDAR —Y Cudd. Banks gyda'i fddin sydd yu New Orleans—yn cymeryd lle Butler—Dosparth y Gulf States byd Texas, a berthyn iiddo. Dygwylir y bydd y Mississippi yu rhydd i fasnach yu luau.—Knoxville, Tenn. a gymerwyd gan filwyr yr Undeb. Y Geurillas dydnt yu cilio o Kentucky. Afon Arkansas sydd bellach yn rhydd. Meirch-filwyr Stuart a roisant dro gwyllt o gylch byddin Burnside, a ffoisiant heb wneud fawr niwed.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Сур. 24, Рнпф. 1.

IONA WR, 1863.

RMIF. OLL 277.

CYFARCHIAD AR DDECHREU Y
FWYDDYN 1863.

AT BLANT DRALI.OD YN BRNAF.

Gyfeillion caredig a thrallodus.—Ar ddechreu y fl. 1863 anturiwn gyfeirio ychydig o ymadroddion atoch. Mae y flwyddyn newydd yn ein cael fel gwladwriaeth o bobl mewn trallod. Erioed ni welson y fath gyfnod a'n un presenol. O bob rhyfel yr un cartrefol yw y mwyaf alaethus. Ond nid ar y rhyfel yn gymaint y mae ein bwriad i ysgritenu y tro hwn—yr *achos* o hono na'i *erchyllid*—ond dywedwn ychydig eiriau wrth y teuluoedd a'r unigolion hyny ag y mae *effeithiau* y rhyfel wedi eu llanw & thrallod nas gellir ei ddarlunio. Trallod mawr a gyfyd yn mhob meddwl ystyriol o herwydd fod ein gwlad yn y fath sefyllfa ag y mae. Trallod annirnadwy i deuluoedd ydyw canfod eu meibion yn troi allan i faes y rhyfel, heb wybod beth a ddaw o honynt. A mwy fyth ydyw yr alath pan glywir am rai o honynt, eu bod wedi cwympo ar y maes yn ebyrth i glefydau y gwersyll, neu i'r arfau angenol. Pe galleu ddweyd gair o gysur gwnaem hyny; ond anhawdd iawn yw gwnend. "Rachel a wylai am ei phlant, ac ni fynai ei chysuro am nad oeddynt." Felly y gwna llawer yn ein gwlad y dyddian hyn. Ond goddefer wrthym tra y dywedwn ychydig.

1. Wrth edrych ar y rhyfel fel barn oddiwrth yr Arglwydd, rhaid i ni addef ei bod yn farn gyfiawn. Cyfiawn yw i ni oddef cystudd—baeddason ef er llawer o amser. Heblaw ei phechodau eraill (ac y maent yn ddi-rif) gwnaeth ein gwlad gam mawr â'r Affricaniaid. Lladratawyd hwy o'u gwlad yn greulon. Ymddygydd yn greulon at eu hiliogaeth. Ymddifadwyd hwy o'u hiauwderau dynol. Ymosodwyd ar eu cysylltiadau teuluaid mewn llysoedd. Rhwygwyddys i'w ddarlunio. Gomeddys y Beibl iddynt—ei addysgiadau a'i gysur, oruchel—oddiethir mewn ychydig iawn o aeth-dalaethau. Ac yr oeddyr ar drymder ei beichiau—cangu terfynau yr ysgelerid n—a bytholi, pe galleir, yr holl drefniant a'i hysbysu i'w gwlad allod mewn ys-

tyriaethau eraill, ac i eraill, dan y nef. Nid rhyfedd i'r Arglwydd ollwng ei gleddyf dysglær yn rhydd arnom.

2. Pan edrychom ar y rhyfel fel gwaith dynion, y mae yn amlwg ei fod yn gyfryw nas gellir ei amddiffyn. Cyfododd yr ymosodiad, nid oddiwrth ddynion yn cael cam, (yr hyn a achosa wrthryfel yn gyffredin yn ngwledydd y ddaear) ond oddiwrth ddynion tywysogaidd mewn cyfoeth a hawddfyd, dynion mewn sefyllfaoedd o ymddiried mawr yn y wladwriaeth. Gwnaed yr ymosodiad gan ddinasyddion y talaethau caeth pryd nad oedd eu cyd-ddinasyddion yn y talaethau eraill, na'r Llywodraeth Gyffredinol, wedi gwneud un cam i hwynt. Ethol Boneddwr rhinweddol i'r Gadair Lywyddol, a hyny mewn ffordd hollol deg, ac yn y dull cyffredin, a chael y mwyafrif o'n tu, oedd yr achlysur. Ond am ei fod yn *Werinor*, ac yn erbyn *helaethiad* y gaethfasnach, ymgodwyd mewn terfysg, ac mewn ymgyrch bradwrol, yn erbyn deddfau y wlad na bu ei fath er pan sefydlwyd ein Llywodraeth bresenol, os mewn un wlad arall. Gwnaed hyn oll cyn i'n Llywydd presenol gael ei urddfreinio yn ei swydd, tra yr oedd yr awenau yn llaw y Llywydd blaenorol, ac amryw o'i Gyfringhorwyr ef yn flaenoriaid yn y fradwriaeth, y rhai a geir hyd heddyw yn Gadfridogion yn myddin y gwrthryfelwyr!

3. Rhaid oedd i ryw rai fyned i'r maes i wrthsefyll yr ymosodiad. Galwyd am wirfoddolion, a chafwyd hwy yn lled rwydd—yr oedd ysbryd y wlad wedi ei gynhyrfu gan frwy ac eiddigedd. Oni buasai i'r Llywodraeth gyfodi fel y gwnaeth mewn hunan-amddiffyniad, buasai ein Llywydd Newydd (mae'n debyg) wedi ei lofruddio—buasai ein Prif-ddinas yn meddiant y bradwyr yn fuan—os nid dinnasoedd Philadelphia, a New York, a Cincinnati ac eraill—a mwy na hyny, buasai y trefniant caeth wedi ei sefydlu yn egwyddor sylfaenol y Weriniaeth fawr Americanaidd, yr hon a amcanwyd gan ein hynafiaid yn noddfa i ffoedwigion oddiwrth orthrwm mewn gwledydd eraill, ac yn esiampl fel Gweriniaeth rydd i'w hefelychu gan bleidwyr rhyddid yn mhob

gwlad. Os aeth ein meibion i faes y frwydr, aethant i amddiffyn achos teilwng o amddiffyniad.

4. Mae llaw yr Arglwydd o du achos rhyddid yn y terfysg hwn, fel y mae wedi bod yn mhob oes, ac y mae yr hyn a amcanwyd er cadarnhad i'r achos caeth yn cael ei oruwchlywodraethu er ei ddinyst. Dim diolch i'r terfysgwyr am hyn—yr hyn a amcanwyd ganddynt hwy er drwg a oruwchlywodraethwyd gan Dduw er daioni. Mae ein Prif-ddinas yn dir rhydd bellach, a miloedd o ffoedigion ynddi yn derbyn addysg ac yn mwynhau breintiau orefyddol, na buont yn eu mwynhau o'r blaen. Mae holl diriogaethau ein gwlad, yn y De a'r Gogledd, wedi eu datgan yn faesydd i bobl ryddion o bob lliw a sefyllfa. Ac y mae y trefniant caeth, ni a obeithiwn, ar gael ei fwrw i'r wadd a'r ystlymod trwy'r holl wlad. O'r Arglwydd y daeth hyn, a hyn sydd ryfedd yn ein golwg ni. Yr aberthiad a wnaed i gyrhaedd hyn sydd fawr—y fendith sydd fawr hefyd. Edrychir yn ol gan hanesiaeth mewn oesocdd dyfodol, at y cyfnod presenol, fel cyfnod rhyfedd yn achos rhyddid dynoliaeth.

5. Nis gall y rhyfel barhau yn hir. Gobeithiwn ei fod ar drancedigaeth. Mae dydd dilead caethiwd, yn y talaethau a geir yn awr mewn gwrthryfel, ar wawrio arnom, fel na bydd un gyfraith, na dynol na dwyfol, i'w amddiffyn mwyach yno. Mae mesurau er ei ddileu yn y talaethau cyffiniol yn debyg o gael eu mabwysiadu, efallai, yn fuan. Mae y gwrthryfelwyr yn dechreu canfod eu bod wedi camgymeryd yn eu hamcanion a'u mesurau. Mae eu hadnoddan yn darfod, a dydd ein gwaredigaeth yn agos.

Ni syrthiodd neb ar y maes ac ni syrth neb eto, heb ei fod yn llaw yr Arglwydd. Nid oes aderyn y tô yn syrthio i'r ddaciar hebddo ef. Y mae efe yn mhob man. Mae'r sefyllfa yn un arswydol, a'r anfanteision yn anrhaethol fawr; ond trugaredd yr Arglwydd sydd fawr, a'i rasol bresenoldeb yn cyrhaedd pob lle, i'r rhai a roddant eu hymddiried ynddo. Myrdd o weddian a esgynant tuag at ei gafell sanctaidd ef yn yr achos pwysig hwn. Yr Arglwydd a wasgaro y rhai sydd "dda ganddynt ryfel" a buan y byddo i gyflawnder a heddwch ffyn trwy ein holl ororau. R. E.

Y mae ysbryd maddeugar yn hanfodol angenrheidiol os ydym yn gobeithio cael maddeuant o'n pechodau.

Dygwydda yn aml mai y bobl oren yw y rhai a athrodir fwyaf; at y ffwythau melusaf yr ymdyra yr adar.

Crathodan.

DWYFOL YSBRYDOLIAETH YR YSGRYTHYRAU.

P R E G E T H,

A draddodwyd yn y Cyfarfod Chwarterol yn Palmyra, O., Hyd. 5ed, 1862, ac a anfonir i'r CENHADWR ar gais y Gynadlodd.

GAN Y PARCH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

(Parhad o'r rhifyn diweddaf, t. d. 439.)

Nid trwy ddyn y daeth gynt broffwydoliaeth; eithre dynion sanctaidd Duw a lefarasant mwy y cynhyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân. 2 PEDR 1 : 21.

Yr holl Ysgrythyr sydd wedi ei rhoddi gan ysbrydoliaeth Duw. 2 TIM. 3 : 16.

Deuwn yn awr at y profion *uniengrychol* o Ddwylf Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyr. Er mwyn trefn, rhannwn y profion i dri dosbarth, sef yr *allanol*, y *tumewol*, a'r *ymarferol*.

1. Dechreuwn gyda y profion *allanol*. Mae yma eto dri arbenig yn barod i ddyfod i'r llys i ddwyn eu tystiolaethau o barthed i ddwyfol ysbrydoliaeth y Gyfrol sanctaidd. Y tyst cyntaf a alwn yn mlaen ydyw y *Gwyrthiau*.

Duw yn unig a fedr gyflawni gwyrrth. Pa le bynag y mae gwir wyrthiau, y mae Duw ei hun yno yn gweithio mewn ffordd anghyffredin. Mae Efe yn Ben Llywodraethwr y bydysawd, a gall wneud i'r greadigaeth drwyddi blygu fel y myno wrth ei annaid hollalluog. A ellwch chwi wadu hyn heb wneud eich hunain yn ffyliaid wrth hyn? Na ellwch byth. A ryfya athroniaeth geisio gwadu hyn? Na wna heb drawsgyfnawid ei hun i auffyddiaeth y pedwerydd canrif ar bymtheg yn gyntaf; oblegyd byddai yn gystal iddi geisio gwadu perffeithiau ac hyd yn nod fodoliaeth y Duwdd a gwadu ei lywodraeth ar *bob peth* mewn natur yn y nef ac ar y ddaciar.

Mae ganddo lywodraeth ddeublyg ar y ddaciar—y foesol, a'r anianyddol. Y foesol yw yr uchaf, a'r anianyddol yw yr isaf. Perthyna crefydd i'r uchaf a gwyrrthiau i'r isaf; a phan mae Duw yn cyflawni gwyrrth er sefydla crefydd yn y byd, y mae yn galw cynorthwy yr isaf at wasanaeth yr uchaf. Pa beth sydd yn fwy naturiol, a rhesymol?

Gadewch i'ch synwyr cyffredin ddyfod gyda mi, am fynyd, i edrych ar resymoldeb a phwysigrwydd tystiolaeth y gwyrrthiau.

Mae pob gwir athroniaeth yn rhwym o adddef y rheidrwydd anhebgorol am wyrthiau, fel arwyddion allanol amlwg, i wirio dwyfol anfoniad unrhyw berson neu bersonau. Y mae eisiau rhyw brawf uniongyrchol, y tu allan i genadwri y proffwyd, ar y rhai y llefara wrthynt, i arddangos mai yr un Duw mawr sydd yn llefaru trwyddo ag sydd yn dal holl awen-

au natur yn ei law. Os yw Duw y dyn sanct-aidd yn gallu gwneud i anian neidio o'i chwrs cyffredin mewn ufudd-dod i'w archiad, fel y myno, y fan y myno, a'r pryd y myno, profa hyn y tu hwnt i bob dadl mai yr un yw a Duw natur; ac felly ei fod yn bresenol gydag ef, a'i fod yntau yn llefaru trwyddo ac yn derbyn ei genadwri oddiwrtho.

Yn awr, dyma natur y gwasanaeth a honwn ni fod gwyrrthiau yr Ysgrythyrau wedi eu cyflawni i Gristionogaeth—profant y tu hwnt i bob dadl mai yr un yw Duw y Beibl a Duw natur, a'i fod yn bresenol gyda y dynion sanct-aidd a'i llefarasant, a'u bod hwythau yn cael eu harwain gan ei Ysbryd i ddatguddio ei ewyllys i'r byd, ac iddynt dderbyn eu cenadwri a'u hawdurdod oddiwrtho. Nid oddiar dir gwir athroniaeth y mae neb wedi gallu beiddio amheu y gwyrrthian Beiblaidd a'u dwyfol dystiolaeth; ond oddiar dir *amheuaeth*, megys Hume ac eraill yn Lloegr ac America; neu dir atheistiaeth, megys Voltaire a'i gymdeithion yn Ffrainc; neu dir holldduwiaeth, megys Spinoza a'i ddysgyblion yn Germani. Anffyddiaeth o berthynas i grefydd, a Beibl, a gwyrrthian, a phrophwydoliaethau, a llywodraeth Duw dros y byd, ydyw alpha ac omega, dechreu a diwedd, holl athroniaeth ysgolion y didduwiaid hunanddigonol hyn.

Pan mae athroniaeth yn rhesymol, ac yn gyson â synwyr cyffredin dynolryw, fel eiddo Lord Bacon, a Dr. Reid, a Syr Isaac Newton, a Dr. Dick, a Dr. Chalmers, a Syr W. Hamilton, a lluwys aneirif eraill, mae yn credu yn y gwyrrthian, ac yn derbyn eu tystiolaeth fel prawf anwrthwynebadwy o ddwyfol ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau.

Onid na feddylid neb ein bod am iddynt dderbyn y gwyrrthian a'u tystiolaeth, heb roddi cyflenstra iddynt i'w harchwilio drwyddynt yn gyntaf. Na, nid oes arnom ofn y goleu yma; daliant oleuni oesau amser a thragwyddoldeb; a "glew ydyw y gwir am y goleu" hefyd.

Felly gadewch i ni fanyla eto arnynt. Er sefydlu dwyfoldeb cenadwri uarhyw berson neu bersonau trwy wyrthian, rhaid i dri pheth neillduol eu nodweddu. *Yn gyntaf, rhaid i'r dyben mewn golwg fod yn deilwng o holl ddaioni a holl ddoethineb Duw.*

Pan oedd Moses, a'r Arglwydd Iesu Grist a'i apostolion yn cyflawni gwyrrthian, er gwirio eu dwyfol anfoniad, y nod mawr a'r dyben pwysig mewn golwg, yn y pen draw, ydoedd iechydwriaeth dragwyddol dynolryw a gogoniant mynegol Duw ei hun. Nis gall rheswm ddarganfod dyben mwy teilwng o'r anfeidrol fendigedig Jehofa na hyn.

Yn ail, Rhaid i'r hollalluawgroydd Dwyfol yn y weithred gael ei amlygu mewn ffordd anarferol. Nid digon ydyw iddi fod yn rhyfedd-ol a dim ond hyny. Mae lluosawgroydd o ryfeddodau dwyfol yn daenedig ar hyd wyneb y greadigaeth ac yn cymeryd lle yn feunyddiol yn ngoruchwyliaethau dyfnion rhagluniaeth. Ond rhaid i'r gwyrrthian y llefarwn ni am danynt wahaniaethu yn eglur oddiwrth y rhai aruthrol hyn.

Pan mae y trowynt yn hyrddio pob peth o'i flaen yn y coedwigoedd llydain, y taranau trymion yn croch ruo yn ddechrynlyd yn y nen, a'r ddaeargryn nerthol yn ysgwyd yr hen greigiau oesol fel babanod; neu pan mae yr egin mân yn hyfryd flaendarddu yn y gwanwyn gwenawg, y cymylau gwlawog yn dyfrhau broydd a brynau y ddaear, a'r heulwen ddysglaerwch yn tywallt ei belydrau gogoneddus allan er goleuo, adfywio a gwresogi y bydoedd, a'r bodau a berthynant iddynt, nid dyn sydd yma yn gweithio, ond yr hollalluog Iôr. Ond eto nid ydym yn galw y gweithred-oedd mawrion hyn yn wyrthian.

Rhaid i'r weithred fod y tu allan, neu uwch-law, neu yn groes i gwrs cyffredin natur cyn y bydd yn wyrth. "Ie, mae deddfau gosodedig natur yn cael eu mathru, eu tori, a'u taslu o'r naill du mewn gwyrrth?" Na, nid ydym ni yn barod i ddweyd hyny—yr ydym yn gostyngedig farnu nad yw *athroniaeth* yn ddigon o ysgolhaig eto i allu amgyffred yn gyflawn holl gysylltiadau cuddiedig gweithredig deddfau natur, a'r Llaw fawr anweledig sydd y tu cefn iddynt yn eu llywio; ac felly nad yw yn gymhwys i farnu yn iawn, chwaethlach hyfgyhoeddi i'r byd, pa berthynas a fodola rhwng y deddfau hyn a gwyrrthian yr Ysgrythyr. Yr oll a geiswn ni yn y wyrth ydyw ei bod yn cael ei chyflawni yn *uniongyrchol, ac y tu allan, neu uwchlaw, neu yn groes i gwrs cyffredin anian, a chyda'r bwriad i arddangos i bawb fod y genad anfonedig yn llefaru o dan ysbrydoliaeth Duw natur.*

Yn awr gadewch i ni gymhwyso y darnodiad hwn o wyrth at wyrthian y Beibl. Mae plâau yr Aifft, y rhyfeddodau wrth y Môr Coch ac yn yr anialwech, a holl wyrthiau yr Hen Destament yn dwyn y nodweddiad hwn yn ddigon eglur.

Onid edrychwn i'r Testament Newydd, yn neillduol, ar wyrthian yr Arglwydd Iesu Grist.

Sylwch ar eu *lluosawgroydd*. Cofnodir haner cant o honynt gan yr efengylwyr. Troi y dwfr yn win yn y briodas yn Cana Galilea, yw un o'r rhai cyntaf. Pe beiddiai rhyw un amheu hon—yr hyn ni wnaeth neb yno y pryd

hwnw—y mae yma naw a dengain iddo i'w harchwilio wedi hyn. Ao awgryma Ioan pe ysgrifenasid y cyfan am dano Ef a'i wyrthiau, na allasai y byd gynwys y llyfran.

Craffwch ar eu *hamrywiaeth*. Mae ambell un yn hynodi ei hun trwy feistrolï un peth yn neilldaol. Ond nid un o elfenau natur oedd Mab Duw yn allu ei chwareu wrth benau ei fysedd. Yr oedd yn berffaith feistr ar y môr, y tonau, y gwyntoedd, y clefydau, y cythreuliaid, a hen frenin y dychryniadau ei hun. Pan ysgydwai ei ben, crynai anian, a dim ond iddo lefaru y gair, dyma natur, fel yr hydd, yn llamu o'i chwrs cyffredin mewn uffudd-dod iddo. Yn wir, y mae rhai o wyrthiau Mab Duw, feddyliem, yn ddigon "i beri i'r byd annuwiol grynnu yn ei le hyd y dydd hwn. Dacw ef yn melldithio y ffigysbren diffrwyth, a chyda fod y geiriau gerwin dros ei wefus bur, teimla y pren y maldod barnol yn ymlusgo drosto i gyd. Mae yma ddigon o hollalluawgrwydd i daro y ddaear ddifffrwyth â melldith dragwyddol.

Yn ngardd Gethsemane dacw Ef yn siarad, ac mae'r milwyr dewrion wedi syrthio yn wysg eu cefnau. Oes y mae yma eiddo ddigon o awdurdod dwyfol yn ei lais i lorio mewn eiliad holl genhedloedd gwrthryfelgar y ddaear. Trowch eich golwg am fynyd i gopa Golgotha, at y prudd chwareu mawr sydd yn cymeryd lle acw ddiwrnod bythgofus y Croeshoeliad. Os oes rhyw amheuaeth yn eich meddwl pwy ydyw yr un mawr sydd yna heddyw yn hongian ar y groes rhwng y lladron, gwrandewch ar datod anian, mae yn sibwrdd yn ddigon achel pwy ydyw. Dyna yr haul mawr am y tro cyntaf yn ei oes wedi gosod ei alarwsg am dano, gan ymddangos yn llawn tristwch uwch ei ben; a'r hen ddaear gadarn yn dechreu crynu fel baban mewn arswyd odditano. Ah, y mae yna ddigon o fawredd i beri iddi ymollwng yn deilchion gan bwysau euogrwydd ofnadwy ei thrigolion. A diau genym oni busasai iddo, fel Cyfryngwr, osod ei amynedd dwyfol, ei Iawn mawr, a'i haeddiant drud, yn gylchau anfeidrol am dani, mai ymollwng yn ddrylliau a wnelsai!

Ond bendigedig fyddo y Nefoedd, mae y rhan fwyaf o wyrthiau y Gwaredwr, fel pob peth arall o'i eiddo, yn arddangos mai efe ydyw cymwynaswr goreu dyn a chyfaill penaf pechadur. Pan mae yn iachau y corff, ynddo y gwelwn Iachawdwr anffaeledig yr enaid; pan yn bwrw allan gythreuliaid, yr ydym yn canfod ein Gorchfygwr mawr yn dyfod i fyny o Edom a Bozra gan gael i ni dragwyddol ryddhad; a phan yn sefyll gydag ef wrth fedd

Lazarus, yr ydym yn teimlo ein bod yn ymyl yr Adgyfodiad mawr a'r Bywyd y dydd diweddaf.

Mae gwyrtthian yr apostolion hefyd yn gyffelyb. Gwyrtthian Mab Duw oedd y rhai hyn mewn gwirionedd, oblegyd nis gallsent eu cyflawni ond yn enw Iesu o Nazareth. Ond palla amser i mi fanylu ychwaneg ar y pen hwn yn awr.

Yn drydydd, Rhaid iddynt gael eu cyflawni yn agored, yn ngwydd tystion cymhwys a safadwy. Yr oedd miloedd Israel yn llygad-dystion o wyrthiau Moses. Mae y flath iddynt wrando arno, gadael yr Aifft, cychwyn tua Chanaan, a chadw gwyliau arbenig mewn eoffadwriaeth am rai o honynt, yn profi y tu hwnt i bob dadl eu lod lwy yn eu credu yn y modd mwyaf diysgog. Yr ydym yn cael fod swynwyr yr Aifft eu hunain wedi cael eu rhwymo ganddynt i ddweyd am danynt, "*Bye Duw yw hyn.*"

Yn awr, pa un ai y bobl hyn, oedd yn y fan a'r lle yn edrych arnynt, neu antyddwyr Ewrop ac America, sydd yn byw dair mil o flynyddoedd ar eu hol, sydd fwyaf cymhwys i farnu am danynt? Gwnewch chiwi eich meddyliau i fyny ar y mater. Gwell genyf fi, dros-wyf fy hun, wrando ar dystiolaeth y llygad-dystion.

Pan safodd yr haul yn amser Joshua, catwyd dau ddydd o'r bron yn Asia, a dwy nos o'r bron yn rhanau gorllewinol y byd; ac mae Herodotus, tad hanesiaeth anghysegregedig, wrth adrodd am draddodiadau yr Aifft, yn ein hysbysu fod cyfeiriad eglur at yr amgylechiad hwn yn eu mysg. Pan mae y beirdd paganaidd, megys Ovid, yn son am gerbyd Phaeton, un o dywysogion y cenhedloedd yr ymladdai Joshua â hwynt, ac am y diwrnod a gollwyd, a'r per-ygl mawr y bu y ddaear ynddo oddiwrth wres angerddol haul anarferol, unwaith draw, draw, yn oesau boreu y byd, nid yw hyn ond cyfeiriad traddodiadol at yr un wyrth bwysig, wedi ei liwio a'i wisgo gan y dychymyg barddonol.

Am wyrthiau yr Arglwydd Iesu, yr oedd miloedd, cynhwysedig o elynion a chyfeillion weithiau, yn llygad-dystion o honynt. Ac ni feiddiai neb o'i wrthwynebwyr penaf ddwyn dim yn eu herbyn. Er holl ragfarn gul yr Iuddew tuag ato, yr oedd yn goriod codi ei ddwyllaw mewn syndod, a gofyn, "*Pwy yw hwn gan fod y môr a'r gwyntoedd yn uffuddhau iddo!*" Ond yr oedd y pagan mwy diragfarn yn myned a'i gasgliad teg i'r pen yn un llinell gyson fel hyn, "*Yn wir Mab Duw oedd y dyn hwn!*"

"Rhyfedd na buasai rhywrai heblaw yr efigylwyr yn tystio am y gwyर्थiau hyn." A ydych chi yn sicr nad oes neb yn tystio am danynt? Cofnododd Pilat yn ol yr arfer Ruf-einig, y pethau hynod a gymerasant le yn Judea yn ystod ei raglawiaeth ef, ac a'u hanfonodd at yr ymerawdwr Tiberias, i Rufain. Gelwir hwynt Gweithredoedd Pilat. Mae Eusebius yn sylwi fod llawer o son trwy Palestina am wyrthiau yr Arglwydd Iesu, ac yn enwedig ei adgyfodiad, a'i esgyniad, ac i Pilat yn y Gweithredoedd hyn hysbysu yr ymerawdwr am danynt, *a bod llawer yn barod yn credu ei fod yn Dduw.**

Tua chanol yr ail ganrif ygrifennodd Justin Fferthyr ei amddiffyniad cyntaf i'r Cristionogion, yr hwn a gyflwynodd i'r ymerawdwr Antonius Pius a Senedd Rhufain; ac yn mhen triugain mlynedd ar ol hyny ygrifennodd Tertullian ei Amddiffyniad i Gristionogaeth. A ydyw y rhai hyn yn gwybod rhywbeth am Weithredoedd Pilat? Ydynt. Galwant sylw yr holl ymerodraeth Rufeinig, o'r ymerawdwr a'r Senedd i lawr, at *Weithredoedd Pilat fel tystion o groafoeliad, adgyfodiad a gwyर्थiau* yr Arglwydd Iesu Grist. Pe buasai amser genym gallaem ychwanegu, ond mae digon o dystiolaeth genym yn barod ar y pen hwn: ei derbyn ac ufuddhau iddi yw y pwnc mawr.

Pan ddywedodd Franklin y gallai dynu gwefryddiaeth o'r cymylau, chwaredid am ei ben ef. Ond gwnaeth hyny, ac mae y peth wedi ei sefydlu yn ffaith. Pan grybwyllodd Fulton y gallai osod nerth agerdd i wthio llongau ar y dyfroedd, gwawdiai y byd ef, ond gwnaeth hyny. Mae y pethau hyn wedi eu sefydlu yn ffaithiau mor sicr a chlyffredin yn awr fel y syfrifid pwy bynag a geisai eu gwadu yn berffaith wallgof. Felly y dywedaf fuan. Fe sefydlodd Iesu o Nazareth ei wyrthiau yn ffaithiau mor sicr a chlyffredin fel nas beiddiai neb yn yr oes hono eu gwadu. Pan oedd ei elynion marwol yn pyguta y wlad am rith o esgus i'w osod i farwolaeth, ni feiddiasant godi dim yn erbyn ei wyrthiau. Ofer fuasai iddynt geisio llwyddo yma gyda'r werin. Yr oedd yr arswyd a'r syndod a gynrychasant yn eu mynwesau heb eu gadael eto.

Y gwir yw, daeth cymaint o'r hollalluawgrwydd dwyfol i'r golwg yn ngwyर्थiau y Gwaredwr, fel nas gallasai y byd annuwiol gaeglu digon o ryfgy i yngan gair yn eu herbyn am yr ysbaid maith o ddau can mlynedd. Yr oedd tystiolaeth y gwyर्थiau hyn yn ddigon iddynt hwy, yn yr oes hono, i brofi Dwyfol

Ysbrydoliaeth Crist a'i apostolion; ac y mae eu tystiolaeth lwythau yn ddigonol i ninau.

Yn holl hanesion gwyर्थiau
Trwy oesau'r byd o'r bron,
Ni chafwyd dim yn debyg
I wyrthiau'r Gyfrol hon,
Teilyngdod eu dybenion,
A'u nefol argraff gwiw,
A rwyment bawb i dystio
Eu bod i gyd o Dduw.

(I'w barhau.)

Y DDEILEN WYWEDIG

"A megis deilen y syrthiasom ni oll."

Mae lluoedd o bethau mewn natur yn tueddu i'n dysgu am ganlyniadau pechod arnom fel troseddwy, ac un o'r cyfryw ydyw y ddeilen wywedig. Gan hyny ni gymerwn dan sylw:

I. Natur gwywiad y ddeilen.

II. Addysgiadau.

1. *Mae y ddeilen yn gwywo yn naturiol.* Pan ddaw y gwanwyn teg i mewn, gwelir y dail yn ymddangos yn dyner a hardd, nes bydd y pren oedd yn foel yn amser y gauaf oer yn cael ei wisgo â phrydferthwch neillduol; ond ar ol yr haf, daw yr hydref yn ei amser, ac yna, cyfnewidia y ddeilen yn ei lliw, a gellir canfod ei bod yn dadfeilio, a bod ei syrthiad yn agoshau, yr hyn sydd naturiol ac nid yn ddygwyddiadol. Felly ydym ninau ddynolryw. Ychydig amser yn ol yr oedd yr un a welir yn awr fel y ddeilen wywedig yn ieuane a hardd; ond aeth gwanwyn a haf einoes heibio, a daeth hydref bywyd i mewn, ac mae y lliw wedi newid, a'r syrthiad yn agos, agos.

Dyma fel y mae o'r dechrenad trwy yr holl genedlaethau, ac i barhau. Nid yw dyn yn fwy na'r ddeilen i fod yn hir yn ei harddwch; mae ei fywyd yn eilio, a'i gwymp yn ymyl. Gall ambell ddeilen ddal yn hir yn y gauaf tymhestlog; ond mae yn sicr o wywo; mae ambell i ddyn yn byw yn hwy na'i gyfoedion ond efe a wywa, ac a syrth i'r bedd. Mae angau yn ei natur yn gomp am bechod, "Megis yn Adda mae pawb yn marw." "A marwolaeth trwy bechod." Byr yw dyddiau dyn ar y ddaear.

2. *Mae y ddeilen yn gwywo yn raddol.* Ychydig wna aros yn ei phrydferthwch, hi a ddadfeilia ac a syrth i'r llwch. Nid ar unwaith mae ei dadfeiliad yn cymeryd lle. Tebyg iawn ydym ninau yn ein cyfansoddiad. Pan y cryfha y corph idd ei gyflawn faintioli a'i rym, yna gwna ddechreu gwanhau yn bur fuan. Gwna y rhai sydd yn edrych trwy y ffenestri fethu i raddau, a'r rhai sydd yn malu ballu am eu bod yn ychydig, ac fel mae Solomon yn darlunio y dadfeiliad, bydd y dyn

* Euseb. Eccl. Hist., lib. 11, c. 2.

o ran ei gorph yn gwanhau, ac yn gwywo yn raddol o ddydd i ddydd.* Mae y wedd yn newid, a'r nerth yn cilio yn raddol, a'r canlynid fydd syrthio i lwch y bedd, i'r tŷ rhagderfynedig i bob dyn byw. Gall yr hwn welwyd mor nerthol ddywedyd:

Y babell bridd o awr i awr,
A wna ddadfeilio 'n wir;
Yr hyn a ddengys yn ddiau
Nas byddaf yma 'n hir.

3. *Mae dadfeiliad a syrthiad y ddeilen yn cael ei brysuro weithiau gan amgylchiadau.*

Gall gwybanaeth, oerfel, &c., wneud hyny. Mae dyn yn prysuro ei angau yn gynt na phryd weithiau trwy fywyd annuwiol; felly mae y meddwyn &c. Er mor fyr yw einioes, eto gwna miloedd ei byrhan er eu tragywyddol ddinystyr.

Mae cannoedd ar droion yn suddo gyd a eu gilydd i'r dyfrllyd fedd, a gwna yr elfen dan brydian eraill derfynu bywydau llaweroedd. Yr ydym mewn peryglon yn aml, fel mae yn rhyfedd ein bod wedi ein diogelu cyhyd ar y ddaear. Geilw ein sefyllfa beryglus am i ni fod yn barod bob amser, am na wyddom na'r dydd na'r awr y daw Mab y dyn. Gwyliwn rhag i angau ein cymeryd ymaith heb fod y cyflwr wedi ei ddiogelu yn y Cyfryngwr sydd rhwng Duw a dynion.

II. ADDYSGIADAU.

1. Dylai myfyrion ar yr hyn a fyddwn yn fuan yn y bedd ein gwneud yn hunanymwadol. Bydd y corph a harddir mos gostus yn fwyd i bryfed y llwch cyn hir; gan hyny, nag ymfalchiwn mewn gwagedd.

2. Dylem holi ein hunain, gan ein bod i ymadael mor fuan, pa beth ydym yn feddu a wna ein cysuro yn ein marwolaeth, yn y farn, a thragywyddoldeb? A ydym wedi heddychu A Duw, trwy farwolaeth Iesu Grist?

3. Nac oedwn i ymofyn am iachawdwriaeth. Tymhor byr sydd genym i aros ar y ddaear, dim ond fel arosiad y ddeilen am ychydig ar y gangen.

4. Diolchwn am obaith cael myned i wlad sydd well, lle nad yw y dail yn gwywo, na'r blodau yn syrthio. Aeddfeddw Duw ni oll i'r Ganaan nefol.

T. EDWARDS.

PREGETH AR YR OLWYNION.

GAN Y DIWEDDAR BARCH. THOS. DAVIES, (B.),
NEW YORK.

Ezec. 10: 13. Galwyd hefyd lle y elywais arnynt hwy, sef ar yr olwynion, O olwyn.

Hysbys yw i bawb a arferant ddarllen y dwyfol wirionedd, er mwyn deall yr hyn a ddarllenont, fod Llyfr y prophwyd Ezeziel, y

* *Preg. 12.*

prophwyd Daniel, a Datguddiad Ioan—sef y gweledigaethau dyfnion a gynwysant—wedi eu cuddio, i raddau helaeth, dan leni tewion tragywyddoldeb: ac er fod ymdrechion clod-wiw wedi cael eu gwneud gan wahanol bersonau ar wahanol amserau, i droi y lleni yn ol a dwyn eu cynwysiad i oleuni, eto y maent oll wedi methu cael gafael ynddynt, fel ag i bonderfynol ddywedyd, "Dyma yw'r meddwl," heb un os am dano; a methu a wna pawb hefyd, ond fel y byddo i amser droi y cuddleni yn ol bob yn un ac nn: yna gwelir eu cynwysiad. Mae yr Arglwydd, yn y penodau o flaen y testyn, yn galw ar y prophwyd i gymeryd sylw manol ar wahanol bechodau y genedl Iuddewig, yn eu gwahanol raddau. Gwedi dangos iddo un ffeidd-dra, mae wedi hyny yn dangos iddo ffeidd-dra mwy, drachefn a thrachefn. Yna mae yr Arglwydd yn dangos i'r prophwyd, ei fod ef yn penderfynu, oni byddai i Israel ymadael â'u bai, y byddai iddo ef ymadael ag Israel; fod yn rhaid i un o'r ddau fod.

Yr oedd yr Arglwydd wedi rhoddi arwydd o'i bresenoldeb a'i foddlonrwydd i'r genedl Iuddewig, mewn goleuni dysglair tanbeidiol; yr hwn oedd yn tywynu ar y drugareddfa yn y cysegr sancteiddiolaf, a thra byddai y gogoniant yma yn ymddysgleirio, yr oedd yn arwydd fod yr Arglwydd heb ymadael â'r genedl. Ond pan yr ymlygrassant mewn eilunaddoliaeth, fe welodd y prophwyd y gogoniant yma yn symud o'i le. Er hyny, ni symudodd yn mhell y waith gyntaf; ond wedi ymadael â'i fan ar y drugareddfa, disgynodd ar riniog y drws; fel pe dywedasai, "Israel, os nad ydych chiwi yn gadael eich eilunod, dyma fi yn cychwyn i ymadael â chiwi: eto nid af yn mhell y tro cyntaf, dim ond oddiar y drugareddfa i riniog y tŷ: mi a arosaf ychydig yma eto, i edrych os cenfydd rhyw rai fy lle yn wag a galw arnaf i ddyfod yn ol: ac os gwnant, myfi a ddychwelaf eto, oblegyd gwell yw genyf ddyfod yn ol na myned ymaith."

Ond nis galwodd neb arno. Wedi hyny efe a estynodd gam yn mhellaach, o riniog y drws i nen y tŷ oddiallan; fel pe dywedasai eil-waith, "Os na welsant fy eisiau tra bum yn aros ar riniog y drwg, fe allai, wedi i mi lwyr ymadael o'r tŷ y gwelant fy eisiau, ac y galwant arnaf i ddyfod yn ol: ac os galwant arnaf, mi glywaf yn y fan trwy y gronglwyd yma, a mi a ddychwelaf eto, canys gwell genyf ddyfod yn ol nac ymadael, a myned ymaith. Ond eto ni cheisiodd neb ganddo ddychwelyd.

Wedi hyny efe a symudodd i ael y bryn ar gyfer y ddinas; fel pe dywedasai "Wele fi yn

awr ar y *brink*, ar yr ymyl, y cam' nesaf fydd cam yn llwyr o'r golwg; ond mi a arosaf yspaid yma eto, i weled os canfyddwch fy eisiau, a galw arnaf i ddyfod yn ol: ac os gwnewch, mi ddeuaf yn ol atoch eto, canys gwel yw genyf ddyfod yn ol na myned ymaitli."

Ond nis galwodd neb arno!! Bu dair blynedd a haner yn symud y tri cham hyny, er mwyn iddynt gael amser i edifarhau. Ond o'r diwedd fe ymadawodd yn llwyr, a gwae Israel yr amser pan ymadawodd y gogoniant; fe'u daliwyd gan farnedigaethau Duw. Y gwaith anhawddaf gan Dduw yw rhoddi cenedl, neu eglwys, neu deulu, neu berson unigol i fyny. Fe arfero bob moddion yn gyntaf er eu dychwelyd, ond os parheir yn gyndyn, rhoi fyny trwm fydd yn y pen draw. Colli presenoldeb yr Arglwydd yw y golled fwyaf a all gwrdd â Seion gan y byd hwn; am hyny ein gweddi fyddo am i'r gogoniant aros, gan nad beth a ymadawo, oblegyd os unwaith yr ymddy y gogoniant, dyna gysur crefydd wedi darfod ar yr un waith; ac os ymedy'r gogoniant, gallwn beidio dysgwyl gweled y gwrandawyr yn cael eu dwyn i fod yn wneuthurwyr y gair; am hyny y gogoniant a aroso yn ein plith!

Yn yr amser yr oedd y gogoniant yn ymadael o Israel, fe glywodd y prophwyd lef yn galw ar wahanol farnedigaethau yr Arglwydd i nesáu, dan yr enw "swyddogion y ddinas." Y prophwyd a drodd ei olwg i edrych pa effaith yr oedd yr alwad yn gael ar ei gwrthrychau, ac fe ganfu chwech o wyr yn agosáu, a phob un o honynt ag arf dinystr ganddo, ond un. Yr oedd un yn en plith heb un arf dinystriol ganddo; ac y mae'r prophwyd yn ffinol iawn yn gosod i lawr nodau y gwr hwnw. Fe ddywed ei fod wedi ei wisgo â lliain, a chorn du ysgrifenydd wrth ei glun. Cafodd hwn orchymyn i fyned yn flaenaf trwy y ddinas. "Dos, (ebe yr Arglwydd wrtho,) yn flaenaf trwy y ddinas, a gosod nod ar bob un sydd yn gruddfan am anwiredd y ddinas, ac yn meddwl am fy enw i." Fel pe dywedasai, Y mae rhai yn meddwl am fy enw i; yr wyf finnau yn meddwl am danynt hwythau hefyd. Barnydd yr holl ddaear ydwyf, ac mi a wnaf farn: ni laddaf y cyflawn gyda'r drygionus. Os yw'r byd i gael ei foddî â dwfr diluw, rhaid cael Noah a'i eiddo yn ddiogel i aroli yn flaenaf. Os yw Sodoma i gael ei llosgi gan dân, rhaid cael Lot i Soar yn gyntaf. Ac os yw Jerusalem i gael ei medi gan fy marnedigaeth, rhaid cael nód ar bob un sydd yn meddwl am fy enw i: gosod di nód arnynt. Diau ydyw nad oes neb a fedr osod nód ar bechadur

fyddo yn werth sylw gan Dduw ond Ysbryd Duw ei hun; a phan mae Ysbryd Duw yn gosod ei nód, y mae yn cerfio ei nód mor ddwfn ar y galon fel na ddichon holl rym ewinedd cythreuliaid byth ei grafu oddiyno mwy. Wedi i'r gwr a'r corn du fyned yn flaenaf trwy'r ddinas, cafodd y lleill orchymyn i fyned ar ei ol ef: "Ac wrth y lleill y dywedodd efe lle y clywais, Ewch trwy y ddinas ar ei ol ef, a tharewch, nae arbeded eich llygaid, ac na thosturiwch, lleddwch yn farw yr hen wr, y gwr ieuanc, a'r forwyn, y plant hefyd, a'r gwragedd; ond na ddeuwch yn agos at un gwr y byddo y nód arno, ac ar fy nghysegr y dechreuwch." Pa le mae y farn i ddechren? Ar y rhai hyny sydd ag enw eu bod yn fyw, ac eto yn farw. Ar y rhai hyny sydd ganddynt rith duwioldeb, ond wedi gwadu ei grym hi. Ar berchenogion lampau, heb y gwir olew.

Fe sylwodd yr hen brophwyd arnynt yn cyflawni eu gwasanaeth; ac yr oeddynt yn tori i lawr yn ofnadwy ar y dde ac ar yr aswy. Ni a allem feddwl wrth brofiad y prophwyd, ei fod wedi canfod un neu ragor o honnynt yn nesáu yn dra agos iddo ei hun: a'i fod yn ofni mai dyrnod gan y farn a gawsai yntau hefyd. Ond heibio yr aethant. "A bu, a hwy yn lladd, a'm gado ianau." Iâ, gallwn ninau ddywedyd rhywbeth tebyg i hyn, mae yr Arglwydd wedi bod yn tori i lawr y tu deau a'r tu aswy i ni; ond wele ni hyd yma wedi ein gadael! A ydym ni wedi bod yn diolch iddo? Mae yn deilwng o ddiolchgarwch, ac os nad ydym ni wedi dechreu hyd yma, mae'n llawn bryd i ni ddechreu gwneud hyny.

Yn y lle nesaf, fe gafodd y prophwyd olwg ar y weledigaeth ddofn a chynwysfawr, rhan o ba un yw ein testun. Canfu y prophwyd bedwar o gerubiaid, a phedair o olwynion; ond nid y peth a welodd y prophwyd yw y testyn, ond yr hyn a glywodd. "Gwedi iddo weled y cerubiaid a'r olwynion, fe glywodd lef yn galw arnynt. "Galwyd hefyd lle y clywais arnynt hwy." Iâ, cymer bwyll, Ezechieel, mae y weledigaeth yn ddyrus ac anhawdd ei deall, felly dywed yn amlwg ar bwy y galwyd lle y clywaist? Wel, ar yr olwynion. Pa beth oedd yr alwad? O, Olwyn! Sylwaf ar y testyn yn y drefn ganlynol:—

I. Y gwrthddrychau a ddarlunir, olwynion.

II. Undeb neu gysylltiad y gwrthddrychau â'u gilydd.

III. Rhagoriaeth un o honynt ar y lleill—er fod yr alwad yn y rhif llosgos, eto troir hi i'r rhif unigol, "O olwyn."

I. Y gwrthddrychau a ddarlunir, olwynion.

gyda'r fath northolrwydd uwch eu penau, nes oedd yn melltenu y tân a'r brwmstan arnynt, nes eu llosgi yn lludw yn y fan. Gwelwn hon yn troi gyda'r fath gyflymdra yn yr anialwch, nes rhwygo y ddaear, i dori beddau i Corah, Dathan, ac Abiram, a'u lluoedd, a'u llyncu yn fyw i uffern. Trodd hon yn chwyrn a chyflym iawn.

Ond er cyflymed y mae y rhai hyn wedi troi, mae olwyn iachawdwriaeth wedi troi mor gyflym ag un o honynt. Wele y lleidr ar y groes, ar geulan colledigaeth, yn ymyl-myned dros y terfyn, ond dacw fe yn dechreu gweddio! O leidr! yr ydwyf wedi myned yn rhy bell: nid oes neb yn ddigon cyflym ei draed i ddyfod yna mewn pryd i'w wared a'th achub. Ond gwelaf olwyn iachawdwriaeth yn cymeryd ei thro; yr ydoedd yno yn ddigon cynar, a chododd ef o geulan uffern i ganol paradws Dnw.

Gwelwch eto: dacw Saul o Tarsus yn llythyr-was i'r cythraul, ar gefn march rhyfyg, i redeg heolydd cennig, yn myned i waered tua Damascus, gan feddwl ei fod yn gyflymach na neb; ond cymerodd yr olwyn ei thro ar ei ol, ac yr ydoedd yn ddigon cyflymach na Saul, daliodd ef ar ganol y ffordd. "Hi aeth dros ei wddf, ac a'i laddodd, mae'n debyg;" na, na, hi aeth dros wddf ei *elyniaeth*, ac a laddodd hono am byth; ond hi gadwodd y gelyn yn fyw.

Mae olwyn iachawdwriaeth wedi troi'n gyflym iawn, ac yn y dyddiau diweddaff hyn wedi troi yn gyflymach nag erioed, fel yr ymddengys y bydd yn fuan, trwy rym dylanwadau yr amrywiol foddion moesol a ddefnyddia, wedi sugno yr holl fyd yn gyfan i'w gafaelion ei hun: a'm henaid a waedda, Llwydd iddi.

(I'w gorphen yn y nesaf.)

Amrŵiaethol.

LLYTHYR AT FRAWD YN NGHYMRU,

ODDIWRTH EI CHWAER.

Pittston, Luzerne Co., Pa., Medi 18, 1862.

ANWYL FRAWD CHARLES.—Derbynais dy lythyr caredig, a da oedd genyf ddeall dy fod yn iach a chysurus. Yr wyt yn erfyn arnaf anfon ychydig hanes o fy mhrofiad eto. Ni ddywedaist pa un ai fy mhrofiad crefyddol, neu naturiol, ond y mae y fath gysylltiad agos rhwng y ddau, fel y mae yn anhawdd eu cadw ar wahan. Dyna yw gogoniant crefydd, ei bod yn ymgymysgu a holl ddyledswyddau, cysuron a thralodau bywyd, fel y siwgr yn y tê, er yn anweledig, eto yn melyn pob diferyn. Y mae yn anhawdd gwybod pa le i ddechreu. Y mae pethau amgylchiadol crefydd a masnach mor gyfnewidiol—ond am yr elfenau

hyn sydd yn cyfansoddi fy nghysur crefyddol, y maent yn aros yr un. Dyna yw canolbwynt fy holl fwyniant yn y byd, yw gallu dywedyd, "Yr Arglwydd yw fy rhan i, medd fy enaid." Anwyl frawd, byddaf yn meddwl pe cawn ond y ffraint o'th weled eto, a chael ymddyddan â thi wyneb yn wyneb, y caem wledd ysbrydol o'r iawn ryw wrth adrodd ein profiad yn ei gysylltiad a llawer o bethau sydd wedi dygwedd i ni yn nhaith yr anial hyd yma. Yr wyf yn teimlo yn aml nad allaf farw yn foddlon cyn dy weled—a phe cawn ond hyn, teimlo yr wyf y gallwn ddywedyd fel Jacob, "Digon yw."

Yr wyf yn awr wrth esgyn bryn myfyrdod, a thafu fy ngolwg yn ol at ddyddiau fy ieuentyd, mor ddysglaer a chymhellol oedd y dyfodol yn ymddangos i mi y pryd hyn—gadewais fy holl gysylltiadau teuluaidd a thoraais yr holl rwyman tyner hyn oedd cymdeithas y rhinweddol a'r da wedi ei gyfrododdu am danaf, a mentrais dros donau gwyllt y môr, a glaniais yn ddiogel yn y byd gorllewinol yn y flwyddyn 1832, yr hon sydd flwyddyn bythgofiadwy i mi. Yr oeddwn yn teimlo yn gysurus, o herwydd fod fy mrawd gyda fi, ond cyn pen dwy flynedd ti droaist dy wyneb yn ol tua brynau Cymru, a diflanodd fy holl obaith am gysur oddiwrth dy gyfeillach di, ar unwaith. Er fod yr Arglwydd wedi parhau yr un tuag ataf yn ngwein-yddiadau ei ras—eto cymerodd fi yn ei Raglun-iaeth a dysgodd i mi lawer o wersi celyd, na feddyllais i erioed y buasai raid i mi fyned i ysgol adfyd a'u dysgu trwy *brofiad* fy hun. Yr wyf heddyw er hyu yn teimlo mai cariad a doethineb oedd yn cyfarwyddo, er fy mod wedi gwingo llawer y pryd hyn.

Yn fuan ar ol i ti fy ngadael, cefais brofedigaeth lem trwy i fy anwyl fachgen Benjamin fyned dan y *Cars* a cholli ei goes, a phrin y diangodd gyda ei fywyd—ond teimlais yn yr amgylchiad poenus hwn fod yr Arglwydd yn dirion, a'i fod Ef yn amddiffynfa ac yn gysur yn nydd trallod.

Tra yr oedd hwn eto yn llefaru, daeth cenad arall, sef cystudd—a tharawodd fy anwyl ferch Margaret â dolur trwm, yr hwn ni liniarodd nes tori llinyn arian bywyd. Cymerodd fy nefol Dad hi ato ei hun. Y rheswm oedd ganddo nis gwn yn awr, eithr caf "wybod ar ol hyn." Gallaf yn awr ddywedyd, "Yr Arglwydd o roddodd, a'r Arglwydd a gymerodd ymaith, bendigedig fyddo enw yr Arglwydd;" ond ni ellais y pryd hyn—yr wyf wedi bod yn yr ysgol yn hir er hyu, ac wedi dysgu llawer gwers galed.

Gyda golwg ar fy amgylchiadau tymorol—y mae fy meddwl yn dawel mewn perthynas i hyn—oblegyd yr wyf yn sicr y bydd i fy nhad ufol ofalu am dauaf. Y mae yr hwn sydd yn porthi'r gigfran, yn gwisgo'r lili, ac yn agor ei law fawr yn feunyddiog a ffyddlon i afalu am danaf hyd ddiwedd y daith, yr hon sydd yn awr yn prysur dynu at ei therfyn. Pwnc mawr fy mywyd yw gwneud ei ewyllys Ef yn mha sefyllfa bynag y

byddaf—a chredu yr wyf y caf wedi gorphen yma fwyonhau dros byth yr orphwysfa sydd eto yn ol i bobl Dduw.

Y mae fy enw eto yn mhllith y “plant”—yoo y mae fy nghanol, a phan y bydd iesu yn gwneud ei hun yn amlwg i ni, bydd fy nghanol yn llawn o lawenydd—ac O, fy mrawd, os yw hi mor dda yn awr.

“Beth am yr awr cawn fyn’ d i’r môr?”

“Tu yma’r afon os mor dda
Yw’r ffrwyth ar Iesu gawn,
Yr ochr draw fe fydd yn well,
Yn well o lawer iawn.”

Bendigedig! y mae gobaith y caf lano yn fwy na choncwercwr yn nbŷ fy Nhad, ac y caf dreulio tragwyddoldeb yn nghwmpeini goreuen y byd amoesol—llawer o honynt wyl yn adnabod yn dda—ac y caf roddi fy mherl yn ughorou gyfryngol Iesu, llon gyfarch yr hen batriarchiaid, prophwydi a’r holl saint a fu—yn peri i mi ganu yn aml yn y nos. Wedi cyrhaedd adref i Gaerusalem newydd, dinas hedd, dringaf—ond efallai y gallaf y pryd hyny *chedfan*—i gopa y mynydd uchaf, er mwyn i mi gael gweled holl daith droellog yr anial i gyd.

“Pryd hyny bydd holl droien yr yrfa,
Yn felos yn llawn fy mryd,
Caf edrych ar stormydd ac ofnau,
Ar angau dychrynilyd a’r bedd,
A minau’n ddiaogol o’u cyrhaedd,
Yn nofio mewn cariad a hedd.”

Oerwn dy weled i siarad tipyn am drefn yr iachawdwriaeth, ei haddaarwydd a’i gogoniant, ac am y pleser wyf yn gael yn ngwaith a gwamaeth yr Argiwydd, a chyfeillach y frawdoliaeth grefyddol. Yr wyf yn teimlo fod fy ngwaith bron ar ben. O am fod yn barod erbyn daw yr alwad am dauaf i ymadael.

Gyda golwg arnom fel teulu, yr wyf wedi “darsod magn” fy mhlaunt. Ymdrechais eu magu yn addysg ac athrawiaeth yr Argiwydd—a rhoddi eiamplau da o’u blaen.

Yr wyf fi a’m priod yn cael iechyd da. Y mae Benjamin wedi priodi * *. Y mae Jennet yn yr ysgol yn Scranton; cadw ysgol yw ei gwaith hi. Cadwodd ysgol yr haf diweddaf, ac yn ystod yr amser hwn, bu yn ymdrechgar i angau ychydig arian er perffioithio ei hun at y gorchwyl. Y mae Evan ein mab yn iach—efe yw’r ieuengaf.

Fy anwyl frawd, rhaid terfynu yn awr. Y mae fy mhriod a minau yn uuo yn ein cofion caredig atoch oll. Dy chwaer,

HANNAH EVANS.

DANIEL EVANS, Ysgrifenydd.

ANFARWOLDEB YR ENAID.

Ar ol profi yr athrawiaeth bwysig uchod, yn Nghymanfa yr Annibynwyr, terfynai ein cyfaill ieuanc talentog, Iorwerth Gallestr, Pittaton, Pa., ei bregeth yn yr laith hedegog, drychfeddyliau grymus, a’r geiriau priodol ac effeithiol a ganlyn:

Tybed mai chwedl dwyllodrus yw hyn oll? Na! y mae yn ffaith—yn sicrwydd. Y mae yn

dyfod adref atat, ac yn appello at serchiadan dyfnaf a mwyaf cysegredig dy natar.

Ai chwedl yw hyn oll? A wyf i gredu fod meibion a merched goreu y ddacur—gemau creadigaeth Duw—y ser dygleiriaf yn ffurfiadu fuesol ein byd ni—i syrthio i ddystawrwydd mor gynted ag y gadawu anadl bywyd naturiol y corff?—fod llen ddu, dywyll, distawrwydd anorphenol i’w thafu drostynt?—fod gwefusau hyawdledd i fod yn fud dros byth yn nghanol tywyllwch a distawrwydd y bedd?

Pan yn edrych o fy neuau ar brydforthion y ddacur, ac yn edrych i fyny i’r nefoedd serenog—myfyrio ar gysondeb, rheoleiddiwrch a threfn y bodau nefol—meddwl eu bod yn rhy luoosog i angel allu eu rhilo—meddwl fod bydoedd a chyfunraethau yn troi mewn unigrwydd anamgyffredadwy bell—rhy bell i adenydd un angel allu ei gario atynt! a thra y bydd y ddacur yn lleihau danaf, nes myned fel pinacel o dan fy ubraed, a fy ysbryd yn cael ei orleuwi a’i orthrechu gau addurniant yr olygfa, yn nghyd â’r dwyfoldeb a’u cynlluniodd ac a’u dygodd i fod—clywaf lais o fy mewn yn dywedyd fod egwyddor yno fydd byw ar ol i’r holl sylweddau materol hyn gael eu dryllio—y caf fy *windio* i fyny nes cael fy ngosod ar yr un platform, ie, yn gydaed â’r bodau deallol uwchaf sydd gan Dduw yn ei *gread*.

Tybed mai twyll celwyddog yw hyn oll, wedi cael ei anfon i genedlu gobeithion gau yn fy mynwes—er fy swyno rhagof trwy ganol corasydd lleidiog a llwybrau dreiniog yr anialwch, tuag ystafelloedd eor difodiaeth? Na, na! byth ni chredwn hyn tra bydd y datguddiad hwn yn ein gafael—tra bydd profion anfarwoldeb yn pelydru mor ddysglaer ar bob tudalen o hono! mor wir a hyny y bydd i mi edrych yn mlaen am anfarwoldeb tu draw i donau ymchwylledig yr Iorddonen, ar fryniau bythol wyrdd Caerusalem Newydd.

Pan yn rhoddi gweddillion marwol cyfaill hoff, neu berthynas agos yn y bedd y mae gwybod fod yr enaid yn bodoli tu draw i afon Angeu—yn blodeuo mewn ieneuctyd anwywedig yn y nefoedd—yn un o gyeuron anwylaf yr enaid, ac yn eia llauw a boddolurwydd dirwgnach.

Diolch i Dduw am ddyysgu im’ fod seiliau teml Anfarwoldeb yn ddwfn yn fy natur: ac yn ngoleuni yr Efyngyl yr ydym yn gweled fod ei thyrâu uchel yn treiddio trwy y nen, nes yr y’m yn eu colli yn nghanol prydferthion y byd angylaidd.

Dyma deml sydd wedi ei hadeiladu a defnyddiau nas gellir eu dinystrio—sydd yn cael ei dal i fyny a cholofinau auraid gwirionedd tragwyddol!

O! fy enaid, cofia yr wyt wedi dy *lincio* â Duw, ac â phob deall trwy’r gread, mewn modd nad ellir dy wahau byth.

Er marw, ti a fyddi byw drachefu.—*Seren Orllewinol*.

Dylid ystyried cymeriad yr hwn sydd yn ein caumol cyn gosod pwys ar ei ganmoliaeth.

HANES EGLWYS CAPEL HELYG.

PENNOF VI.

Yn cynwys hanes yr Eglwys am bedwar deg a chwech o flwyddau.; sef, o'i hymaduniad ag Eglwys Pwllheli, yn y flwyddyn 1816, hyd y flwyddyn 1862.

Y mae pob lle i gredu fod yr undeb a fodol-ai rhwng eglwys Capel Helyg ag eglwys Pwllheli, am dros gant a chwe' deg o flwyddau, wedi bod yn llawer iawn o fendith a chymhorth iddi i ddal ei ffordd yn wyneb y rhwystrau mawrion a'i cyfarfyddodd; ac yn llawer o help iddi i gael, a chynnal, moddion gras trwy y blynyddau. Ond erbyn hyn yr oedd yn barod i ddweyd, fel Paul, "*Yr hyn oedd elw i mi a gyfrifais i yn golled.*" Canys fel yr oedd yr achos yn Mhwillheli yn cynyddu, a'r gofal am dano yn ychwanegu, i'r graddau hyn yr oedd yr achos yn Nghapel Helyg yn cael ei esgeuluso. Dywedai y Parch. E. Davies, "Fod yr achos yn Nghapel Helyg wedi cael cam mawr am lawer o flynyddau, o herwydd ei gysylltiad â Phwllheli, am ei fod yn cael ei adael yn amddifad iawn o foddion gras."

Tua'r fl. 1796, dechreuwyd pregethu yn Rhoslan, gan y Parch. J. Griffith, Caernarfon. Adeiladwyd Capel yno yn y fl. 1808, a ffurfiwyd yno eglwys Gristionogol. Fel yr oedd rhai o aelodau Capel Helyg yn nes i Rhoslan, ymunasant â'r eglwys yno; felly, rhwng pob peth, tynwyd rhifedi yr aelodau yn Nghapel Helyg i lawr i bedwar ardddeg, fel y crybwyllwyd yn y bennod o'r blaen. Gan fod "*coffudwriaeth y cyflawn yn fendigedig,*" rhoddwn enwan y ffyddloniaid hyn y fuont yn cadw y tŷ yn y nos. David Jones, Brynlllefrith; Catharine Prichard, Cae'rtyddyn; Francis ac Elen Evans, Gwernallt; Catherine Jones, Tynewydd; Richard a Sidney Jones, Llanechaerau; Wm. Jones, Brynlllefrithmawr; Wm. a Catherine Dafydd, Glanygors; Anne Roberts, Tycoes; Owen Morris, Sarnycorddi; a Wm. a Mary Thomas, Tan'rallt. Yr oedd pedwar o'r rhai hyn dros bedwar ugain mlwydd oed, ac un wedi colli ei olwg; ac nid oedd ond dau o honynt yn gymhwys i weddio yn gyhoeddus mewn cynulleidf, sef David Jones, Brynlllefrithbach; ac Owen Morris, Sarnycorddi. Er eu tynni i lawr i'r amgylchiadau isel a digalon hyn, diolch i Ddaw, yr ydoedd ysbryd byw ynddynt. Nid ymfoddionent i'r achos goreu farw dan eu dwylaw; ond penderfynasant y mynent gael rhyw drefn i gael moddion gras yn fwy rheolaidd yn eu plith. Er i'w penderfyniad dynu gwg eu gweinidog am dro, eto, ar ol hynny, daeth i weled rhesynoldeb eu penderfyniad, ac yn eithaf boddolawn iddo.

Tua mis Gorphenaf, 1815, daeth Mr. Edward Davies, gwr ieuanc o Lanrhaiadrynmochnant, swydd Ddinbych, i gadw ysgol ac i bregethu i Rhoslan. Dymunodd yr ychydig gyfeillion oedd yn Nghapel Helyg arno roddi pregeth iddynt bob Sabboth, a chydysniodd yntau â'u cais. Pregethai yn Rhoslan a Chapel Helyg unwaith bob Sabboth, ac yn Chwilog a Pentre'r felin bob yn ail Sabboth. Yn mhen yspaid, cydunodd y cyfeillion yn Rhoslan a Chapel Helyg i roddi galwad iddo i gymeryd eu gofal fel gweinidog. Ar ol cydymgyngori a chael cydsyniad ac anogaeth cyfarfod o weinidogion a gynaliwyd yn Mhwillheli, cydsyniodd â'r alwad. Neillduwyd ef i waith y weinidogaeth yn Rhoslan, Medi 26, 1816. Hwn oedd y gweinidog cyntaf fu yn trigianu yn Eifionydd yn mhlith yn Annibynwyr.

Ar ol hyn daeth Mr. E. Davies i letya i Gae'rtyddyn, yn ardal Capel Helyg, lle y cafodd gynaliaeth gysurus ac ymgeledd dda am ychydig iawn o gydnabyddiaeth, tra y bu yn aros yn yr ardal. Yr oedd hen deulu Cae'rtyddyn yn rhai dysglair fel crefyddwyr, ac yn hynod o haelionus at achos y Gwaredwr.

Yr oedd Mr. E. Davies yn ddyn ieuanc siriol, a hynod o ffraeth, ac yn bregethwr da ac adeiladol; eto, ychydig iawn o lwyddiant a fu ar ei weinidogaeth am y pedair blynedd cyntaf y bu yma; ond yr ydym yn cael lle i gredu fod yr ychydig a berthynent i'r eglwys, y pryd hwnw, yn bur ffyddlon ac ymdrechgar. Dywedai Mr. D. am O. Morris, Sarnycorddi—yr hwn oedd anllythyrenog, ac wedi colli ei olwg,—ei fod yn hynod o ffyddlon ac ymdrechgar, ac mai anaml y byddai yn absenol o'r moddion; ac y byddai bob amser yn ei weddiau yn cofio y gweinidog gyda thaerineb mawr.

Yn y fl. 1821, pan oedd Mr. D. wedi bod ar daith oddicartref, ar ei ddychweliad clywai fod Owen Morris wedi ei gladdu yn mynwent Penlan, Pwllheli, y diwrnod hwnw. Tarawodd y newydd ef â'r fath syndod trist, nes iddo ofyn yn alarus, "Pwy a weddia troswyf bellach?" Yr oedd Mr. J. Thomas, Glynarthen, sir Aberteifi, wedi ei gyhoeddi i bregethu yn Nghapel Helyg y noson hono. Dywedai Mr. Davies, "Os buom yn myned i'r oedfa tan weddio erioed, yr oeddym yn myned y tro hwnw." Pregethai Mr. Thomas oddiar Heb. 4: 2. Darluniai yn effeithiol y gwrandaawwyr yr oedd y gair yn anffuddiol iddynt; a chyn diwedd yr oedfa, yr oedd llawer wedi eu dwysbigo, ac yn gwaeddi allan, "Pa beth a wnawn fel y byddom cadwedig?" Torodd diwygiad allan y noson hono, yr hwn a aeth yn mlaen yn rymus iawn, ac ychwanegwyd

oddentu deg ar hugain at nifer yr eglwys; llawer o ba rai fu, ac sydd eto, yn addurn i grefydd. Ond y mae rhyw nifer, fel y bydd yn mhob amgylchiad cyffelyb, wedi enill y cymeriad du a pheryglus o fod yn wrthgilwyr. Wrth roddi hanes y diwygiad hwn, dywedai Mr. Davies, "Teimlasom gryn helbul o herwydd ymddygiadau rhai a gymarent arnynt fod yn gyfeillion, ac yn ewyllyswyr da; ond nid oeddynt felly ond mewn ymddangosiad yn unig. Gwelom rai o honynt yn dyfod i Gapel Helyg i amcanu hudo (y rhai y tybient fod rhyw beth ar eu meddyliau mewn perthynas i fater eu heneidiau) ymaith at eu plaid hwy. Yr oedd hyn yn hen arferiad yn nghymydog-aeth Capel Helyg; a diangodd ar rai o honynt ddywedyd, pe gallasant gael Catherine Prichard, Cae'rtyddyn, atynt, y darfyddai wedi hyny am achos yr ymneillduwyr yn y Capel. Ond nid llawer oedd o berygl am y chwaer hono. Bu hi a'i phriod yn achles ac yn nodd-ed mawr i grefydd hyd eu marwolaeth, heb un tal na gwobr oddiwrth ddynion; ond cawsant dawelwch cydwybod eu bod wedi gwneud eu dyledswyddau."

Er mwyn rhai sydd yn teimlo dyddordeb yn hanes eglwys Capel Helyg, rhoddwn enwau y rhai a ychwanegwyd ati yn y diwygiad hwn: —Joseph Jones, Nythygolomen; Griffith a Margaret Humphreys, Capel Helyg; William Griffith, Capel Helyg; Mary Griffith, Capel Helyg; Thomas Jones, Penygongl; Owen Prichard, Caenewydd; John Williams Caedu; Catherine Williams, Caedu; Ellis Roberts, Ynyslechi; Lowry Watkins, Tyddynmawr; Jane Hughes, Ty'nllwyn; Mary Jones, Pen-coed; Elizabeth Hughes, Ty'nllwyn; Humphrey Hughes, Ty'nllwyn; Jane Williams, Tyddyn-mabdu; Robert Griffith, Ty'nrhos; Jane Evans, Cae'rtyddyn; Catherine Williams, Tan'rallt; Margaret Roberts, Cae'rmaib; Catherine Owen, Tynewydd; Elizabeth Ellis, Beudyeithiu; Elen Jones, Bryncaled; Richard Griffith, Coedcae-bachisaf; Ann Williams, Carnedd; Elizabeth Morris, Ty'nyweirglodd; Catherine Owen, Beudymawr; Ann Jones, Brynlefrith; Gaynor Jones, Ty'nyffordd; a Jane Williams, Gwagynoe.

Yn fuan ar ol y diwygiad hwn, sef ar y 20fed o Ebrill, 1822, ymadawodd Mr. Davies i gyn-eryd gofal gweinidogaethol eglwysi Penystyrd a Maentwrog. Cyn ei ymadawiad, yr oedd Mr. Davies wedi penderfynu, ac wedi dechreu parotoi at, adeiladu capel Sardis, i fod mewn cysylltiad â Chapel Helyg; yr hwn a adeiladwyd y flwyddyn hono, ac a fu mewn cysylltiad gweinidogaethol â Chapel Helyg am bum mlynedd ar hugain.

Ar ol ymadawiad Mr. Davies, rhoddodd eglwys Capel Helyg, mewn cysylltiad ag eglwys Rhoslan, alwad i Mr. Evan Rowlands, gwr o gymydogiaeth Dinasmawddwy, yr hwn oedd y pryd hwnw yn fyfyrwr yn athrofa Neuaddlwyd, i fod yn weinidog iddynt. Urddwyd ef Ebrill 8, 1824. Yr oedd Mr. Rowlands yn ddyn difrifol a chrefyddol iawn, ac yn bregethwr athrawiaethol a manwl; ond eto, nid oedd yn gallu bod yn feistr y gynulleidfa, na chael gafael ac argraff ar y gwrandaawwyr. Y mae yn wir fod cyflwr yr eglwys ar y pryd yn rwystr mawr iodd gyrhaedd hyny, canys yr oedd llanw y diwygiad wedi cilio, a'r trai yn isel iawn,—yr eglwys yn ddiffwrth mewn crefydd, ac yn ddisel dros ei gweinidog. Dywedir iddynt fyned unwaith i gyd i Chwillog i wrando ar bregethwr dseithr, pryd yr oedd eu gweinidog i fod i bregethu yn Nghapel Helyg. Gan ei fod yn ddyn lled isel ei feddwl, yr oedd gweled ei eglwys a'i gynulleidfa yn ei adael, pan ydoedd ef yn dyfod at y capel i feddwl pregethu iddynt, yn lladd ei ysbryd i'r fath raddau, fel na chododd ei galon mwy tra y bu yn aros yma. Onid ydyw ymddygiad fel hyn, mewn effaith, "yn lladd y prophwydi, ac yn llabyddio y rhai a ddanfouir atat?" Ar ol gweinidogaethu yma am oddeutu pum mlynedd, ymadawodd i Bontypool, yn swydd Fynwy.

Ar ol hyny, rhoddodd eglwys Capel Helyg, mewn cysylltiad ag eglwysi Sardis a Bethlehem, Llanallhaiarn, alwad i Mr. David Price, gwr ieuanc o gymydogiaeth Llanberis, yr hwn a ddaeth yma tua Chalanmai, 1829. Urddwyd ef ar y 30ain o Hydref, yn y flwyddyn hono. Yr ydoedd Mr. Price yn bregethwr da, ac yn feddianol ar ddawn poblogaidd ac euilgar. Yn ystod ei arosiad yma, tynodd llawer mwy o wrandaawwyr i Gapel Helyg, a chododd yr achos i fwy o sylw y byd nac ydoedd cyn hyny. Digynnydd iawn fu yr eglwys yn ystod ei weinidogaeth ef, a gweinidogaeth ei ragflaenydd. Dywedir na dderbyniwyd dim ond dau i'r eglwys yn nghorff yr un mlynedd ar ddeg oyntaf ar ol y diwygiad a fu yn y fl. 1821, a bod un o'r ddau hyny wedi gwrthgilio. Ar ol gweinidogaethu yma am o gylch blwyddyn a hauer, symudodd Mr. Price i Benybontfawr, yn swydd Drefaldwyn.

Y nesaf a ddaeth i weinidogaethu i Gapel Helyg ydoedd Mr. James Jones, gwr genedigol o blwyf Llandysul, swydd Aberteifi, aelod o hen eglwys Horeb yn y plwyf hwnw. Dechreuodd bregethu yn y fl. 1827, pan yn 28ain oed. Bu rhwng tair a phedair blynedd yn athrofa Neuaddlwyd. Dechreuodd lafurio yn Nghapel Helyg, Sardis, a Chwillog ar y 19eg o

Hydref, 1881; ac urddwyd ef i gyflawn waith y weinidogaeth ar y 4ydd o Hydref yn y fl. ganlynol.

Erbyn hyn, yr oedd deng mlynedd o anaf oer a digynydd wedi effeithio llawer er lleihau yr ychydig enwau oedd yn eglwys Capel Helyg; a rhwng marwolaethau, symudiadau, a gwrthgiliau, nid oedd rhif yr aelodau ond tri ar hugain pan ddaeth Mr. Jones yma. Ond er mwyn chwerau teg iddi, dylem grybwyll ei bod wedi magu eglwys yn Sardis, yn cynwys pedwararddeg o aelodau; ac eglwys yn Chwilog, yn cynwys pedwar o aelodau.

Yr oedd Mr. Jones yn bregethwr cymeradwy, ac er nad oedd yn meddu ar lawer o'r hyn a elwir yn ddawn poblogaidd, eto yr oedd yn bregethwr difrifol a gataelgar. Yr ydoedd ei fywyd yn ddiargyhoedd a chrefyddol, ac mewn dysgyblaeth yr oedd yn fanwl a llym.

Yr oedd gweinidogaeth Mr. Jones, ar y cyfan, yn fwy llwyddiannus na'r un a fu o'i blaen yn Nghapel Helyg. Torodd diwygiad allan yn mhen chwe' mis ar ol ei ddyfodiad yma; ac yn mhen y chwe' mis arall, yr oedd rhifedi yr aelodau wedi dyblu. Yr oedd Robt. Jones, Cae'r mah, yn un o'r dychweledigion cyntaf yn y diwygiad hwn. Derbyniwyd ef yn aelod yn mis Mawrth, 1882. Gan ei fod yn rhagori mewn dawn a gwybodaeth ar ei gydaelodau, codwyd ef yn bregethwr cynorthwyl yn mis Mehefin, 1886. Y mae yn dal mewn cymeradwyaeth yn yr eglwys hyd heddiw, a bydd yn pregethu iddi am un Sabboth yn mhob mis er's blynnyddau; a bydd yn cael ei alw yn aml i bregethu gan eglwysi cylchlynol. Un arall a ddaeth i gyhoeddusurwydd, a adferwyd yn y diwygiad hwn, ydoedd Thomas Jones, Penygongl, yr hwn a godwyd wedi hyn i bregethu yn eglwys Pantglas. Y mae yn bresenol wedi ymfudo i America, lle y mae yn bregethwr cymeradwy. Yn y diwygiad hwn hefyd y derbyniwyd Humphrey Thomas ac Owen Roberts, dau o ddiaconiaid Penygroes, Llanllyfni.

Er i'r diwygiad fyned heibio, ni lwyradawodd Duw ei "Seion" yn Nghapel Helyg "heb neb yn ei cheisio; oblegyd yn ystod y saith mlynedd nesaf, cawn fod deuddeg wedi troi eu hwynebau iddi, a chael derbyniant ganddi. Ond yn y blynnyddoedd 1889 a 1840, cawsom gyflawniad o'r addewid hono, "Mi a ymwelaf â chi drachefn, a'ch calon a lawenycha." O flaen y diwygiad hwn, yr oedd rhyw afael neillduol gan yr eglwys mewn gweddi, yn enwedig yn y cyfarfodydd gweddi a gynelid am chwech o'r gloch fore Sabboth, yn y capel neu yn nhai y gymydogiaeth, lle byddai galwad

yn aml am danynt. Effeithiodd darlleniad o "*Darlithiau Finney ar Adfywiadau Crefyddol*," dan fendith Duw, lawer er cynrychu ysbryd gweddi yn yr eglwys y pryd hwn. Cawsom ymweliad grymus iawn; ac yn ystod y ddwy flynedd a nodwyd, derbyniwyd pum' deg a dau o aelodau, yr hyn oedd yn nifer lled fawr mewn cymydogiaeth mor fechan, ac mor deneu ei thrigolion ag ydyw ardal Capel Helyg. Ffrwythau mwyaf cyhoeddus y diwygiad hwn ydynt R. Hughes, (*Robyn Wyn*), Bangor; David Jones, Brynlllefrith, ein gweinidog presenol; a'r diweddar Watkin Williams, Ty'nllan, yr hwn a ddewiswyd yn flaenor gyda'r Methodistiaid Calfinaidd yn *Four Crosses*. Yn y flwyddyn nesaf, sef 1841, derbyniwyd John Jones, Brynleledbach, yr hwn sydd yn bresenol yn ddiacôn yn eglwys Beddgelert; Francis Evans, Llyfrwerthydd, Pwllheli, gyda phump o rai eraill llai cyhoeddus. Ychydig o gynydd a fu wedi hyn ar yr eglwys tra bu Mr. Jones yma; ond derbyniodd o gwbl yn ystod ei weinidogaeth ryw gymaint dros gant o aelodau.

Y mae ochr arall i'r ddalen—nid geni, magu, a lluosogi sydd yma o hyd. Y mae yn yr ardal hon, fel pob ardal arall, farw naturiol a marw crefyddol, sef gwrthgiliau ac ymfudiadau. Y mae llawer mwy o'r olaf wedi gymeryd lle yn yr ardal hon nac o'r rhai blaenaf. Y mae yr ardal hon, o ran ei sefyllfa ddaearyddol, yn y canol rhwng gwlad Lleyrn a chwarelau Arfon a Ffestiniog, ac felly mae llif ymfudiaeth yn myned trwyddi. Y mae llafurwyr yr ardal oedd hyn yn symud yn mlaen at y gweithfeydd, lle y mae mwy o alwad a gwell cyflogau; a rhai o Leyn yn dyfod i lenwi eu lle, a'r rhai hyn drachefn yn symud ymaith yn fuan. Felly, rhwng y naill beth a'r llall, lleihawyd nifer aelodau yr eglwys, fel nad oeddynt ond chwe' deg a dau pan ymadawodd Mr. Jones.

Tua'r amser yma, bu dadl rhwng rhai o weinidogion y sir a'u gilydd, ac effeithiodd y pla dinystriol hwnw ar eglwys Capel Helyg, fel yr aeth yr aelodau mor bell oddiwrth eu gilydd wrth ddadleu pa ochr oedd yn iawn, nes ymrannu dros ychydig amser; ond daethant at eu gilydd yn lled fuan. Mewn amgylchiadau fel hyn, pan elo pleidiau i eithafion—a phob plaid, meddynt, yn sefyll dros egwyddorion, gresyn na ymdrechent i gadw eu cymeriad crefyddol i fyny o flaen pob peth; oblegid y mae pob peth a elwir yn egwyddor genym yn rhy ddrud, os rhaid i ni golli ein cymeriad crefyddol wrth ei henill. Mewn llawer ymrafael, y mae yn anhawdd dywedyd pwy a ddylai blygu; ond y mae yn wirionedd profad

wy, mai y mwyaſ crefyddol a deimla ddwysaf, a blyga gyntaf, ac a wna fwyaf o aberth er mwyn heddweh yr eglwys, a gogoniant crefydd Mab Duw.

Pan ddaeth Mr. Jones yma i weinidogaethu, yr oedd dyled y capel yn bum' deg a dwy o bunnoedd, a deg swllt, yr hyn a gasglwyd gan yr eglwys a'r gwrandawyr yn amser casgliad cyffredinol yr Undeb Oynulleidfaol, fel y ddyledwyd y capel. Gan fod yr hen gapel wedi myned yn rhy fychan ac anghyfleus, ailadeiladwyd ef yn helaethach yn y flwyddyn 1834. Trwy hyny, 'aeth yr eglwys i ddyled newydd o.gant, wyth deg a chwech o buniau. Tuag at dalu y swm yna, casglwyd, ar wahanol amserau, yn ystod gweinidogaeth Mr. Jones, y swm o bum' punt ar hugain, deg swllt a chwecheiniog.

Peth arall teilwng i'w goffâu a sefydlwyd yn amser Mr. Jones, yw cymdeithas "*Y Llyfrgell*," er cael llyfrau i'w benthyca i'w haelodau. Credwn fod y gymdeithas hon wedi gwneud lles dirfawr yn yr ardal y pryd hwnw, a bod ei bol ar lawer o'r aelodau hyd heddyw. Y mae yn ddrwg genym orfod dywedyd fod y gymdeithas ddaionus hono wedi ymchwalu er's talm, a'i llyfrau yn wasgaredig a cholledig. Credwn, beth bynag a wnelo Ysgol Sabbothol Capel Helyg, y bydd bwch yn ei cherau hyd oni adnewyddir y gymdeithas hon i'w bri a'i gogoniant cyntefig.

Ymadawodd Mr. Jones yn mis Mehefin, 1845, i'r Abernaw, swydd Feirion, ar ol gweinidogaethu yn Nghapel Helyg am dair blynedd ar ddeg a baner.

Ar ol hyn, bu eglwys Capel Helyg am dair blynedd heb un gweinidog sefydlog. Yn y cyfhwng hwn, cafodd ei ohynorthwyo gan Mri. William Lloyd, yr hwn sydd yn bresenol yn weinidog yn y Wern; a R. W. Roberts, yr hwn sydd yn awr yn gweinidogaethu yn Clarach: Rowland Hughes, Rhoslan; a Robert Jones, Ty'nyfron. Cafodd hefyd lawer o wasanaeth y gweinidogion cymydogaeithol. Yn ystod y cyfnod hwn, sef yn y flwyddyn 1846, yr ymunodd eglwys Abererch â gweinidogaeth Capel Helyg; ac yn y flwyddyn ganlynol yr ymadawodd Sardis â hi. Cyfnewidiwyd a lleihawyd llawer ar yr eglwys yn ystod y tair blynedd hyn. Ymadawodd deunaw o aelodau o'r ardal, ac ymunasant ag eglwysi eraill; ond ni ddaeth ond pump yma o eglwysi eraill i lenwi eu lle. Derbyniwyd pump o'r newydd; ond trwm yw dywedyd, fod pedwar eraill wedi gwrthgilio ar gyfer y rhai hyny.

Yn ngwanwyn y flwyddyn 1848, prynwyd

y capel yn etifeddiaeth i'r eglwys dros byth, am ugain punt, a phum' punt am y gweithred-oedd. Er cael arian i dalu am dano, gwnaed eymarfod tē ar ddydd Llun y Pasg, yn yr hwn y derbyniwyd tri deg a phump o bunnoedd, pedwar swllt, a chwe' cheiniog. Felly yr oedd genym, wedi talu am y capel, dros naw punt i'w tynu o'r hen ddyled.

Tua'r amser yna, rhoddodd eglwys Capel Helyg mewn cysylltiad ag eglwys Chwillog ac Aberech, alwad i'r Parch. T. Griffith, Pentrefoelas, yr hwn a ddechreuodd ar ei weinidogaeth yr 21ain o Fai, 1848. Yr oedd Mr. Griffith yn bregethwr rhagorol, ac mor gyflawn yn y *pulpud* nes sicrhau gwrandawriad y gynulleidfa.

Bu tymor ei weinidogaeth yma yn bur lwyddiannus, a'r eglwys yn effro a gweithgar. Talwyd un bunt ar ddeg o ddyled y capel, a thair punt am ei gofrestru i weinyddu priodasau ynddo, yn ystod y tair blynedd y bu yma yn gweinidogaethu. Nifer aelodau yr eglwys pan ddaeth efe yma ydoedd haner cant, ac ar ei ymadawiad yr oeddynt yn saith deg a dau. Aeth yr eglwys drwy y cyfnewidiadau canlynol:—ymadawodd dau ar hugain o'r aelodau i eglwysi eraill, gwrthgilioedd un, diarddelwyd saith, a bu farw un. Derbyniwyd o aelodau—pedwar ar ddeg o eglwysi eraill, tri deg a dau o'r newydd, ac adferwyd saith o wrthgilwyr.

Ar ol ymadawad Mr. Griffith, bu eglwys Capel Helyg heb weinidogaeth sefydlog am ddwy flynedd; ond cafodd yr areithfa ei chyflenwi â gwahanol ddoniau gweididogion dyleithr yn lled gyson. Eto, tymor lled farwaidd a dirywiedig ydoedd hwn ar grefydd, canys torwyd pedwar o'r aelodau allan, a gwrthgilioedd pedwar eraill; bu farw un, ac ymadawodd unarbymtheg i eglwysi eraill. Yn nghyfer hyny, ni dderbyniwyd ond tri o eglwysi eraill, un o'r newydd, a phedwar gwrthgiliwr adferedig. Yn mherthynas i ddyled y capel fe weithiodd yr eglwys yn effro y ddwy flynedd hyn, canys talwyd o'r ddyled dri deg ac un o bunnoedd, a deg swllt.

Yn mis Mawrth, 1853, rhoddwyd galwad i'r Parch. Hugh Hughes (*Tegai*), yr hwn a ddechreuodd ar ei weinidogaeth yn Capel Helyg, Abererch, a Chwillog, yn mis Gerphenaf canlynol, a bu yma yn gweinidogaethu am bedair blynedd. Nifer aelodau yr eglwys, pan ddaeth Mr. Hughes yma, oedd pum' deg a phump, a phum' deg a naw pan ymadawodd; yr hyn a ddengys mai nid rhyw lawer o lwyddiant a fu ar ei weinidogaeth: ond eto ceir peth gwell golwg wrth edrych ar y manylion, canys derbyniwyd deuddeg o aelodau o'r

newydd, dau wrthgiliwr adferedig, a deunaw o eglwysi eraill: ni wrthgiliodd neb, ac ni ddiarddelwyd neb, ond bu pump farw, a symudodd tri ar hugain i eglwysi eraill. Nid peth bach, mewn amser marwaidd, ydyw cadw eglwys rhag ymollwng i gysgu, a thrwy hyny golli tir. Gellir dywedyd am eglwys Capel Helyg, yn y cyfnod marwaidd hwn, nad ymfoddlonodd ar gadw ei sefyllfa, ond gweithiodd ei ffordd yn mlaen yn wrol. Adgyweiriwyd y capel, ac oddiamgylch iddo; paentiwyd, ac addurnwyd ef â seren newydd, ac â *chloc*. Costiodd y cwbl ddeunaw punt a naw swllt. Ni orphwysodd yr eglwys ar hyny chwaith, ond talodd ddeunaw punt a deg swllt o'r hen ddyled. Aeth yn mlaen yn mhellach, a phrynodd dri chwarter erw o dir at fynwent, yr hyn a gostiodd, rhwng y gweithredoedd a'i gau, y swm o gant a naw o bunnoedd; o'r hyn y cliriwyd, y pryd hyny, dri deg a chwech o bunnoedd.

Y mae llawer o eglwysi Ymneillduol, mwy a galluocach nac eglwys Capel Helyg, yn ymfrostio yn eu hymneillduaeth; ond heb weithio eu hegwyddoriyn allan, mewn gweithred a gwirionedd, fel eglwys Capel Helyg, i sefyllfa o annibyniaeth. Gall hi briodi ei haelodau, a chladdu ei meirw, heb ofyn ffafr na chenedl heb pwyl bynag. Ac fel y dangoswyd yn barod, y mae gweithio ei hegwyddoriyn allan wedi costio yn bur ddrud iddi hefyd. Mewn gwirionedd, y mae gwaith yr Ymneillduwyr yn myned at eraill, i ofyn am weinyddiad o'r cymwynasau hyn, yn profi nad ydynt yn Ymneillduwyr egwyddorol. Ac y mae gwaith yr Anghydhuriwyr, mewn amgylchiadau fel hyn, yn cydfurfio â defodau pobl eraill, yn wadiad gwarthus o'u hegwyddoriyn anghydfurfiol. Etallai fod rhywun bellach yn barod i ofyn, pa faint o ddefnydd a wnaed o'r capel i briodi, ac o'r fynwent i gladdu, ar ol myned i gymaint o draul gyda hwy? I hyn yr atebaf, fod naw a deugain o briodasau wedi eu gweinyddu yn y capel, a phump a deugain o gyrff wedi eu claddu yn y fynwent; yr hyn sydd yn profi fod egwyddoriyn Ymneillduaeth wedi gwreiddio yn lled ddwfn yn Nghapel Helyg a'r amgylchoedd. Er hyny, nid allwn ymfrostio fod pawb yn y cymydogaeithau hyn yn ddigon egwyddorol i ddal gwrthwynebiadau a phrofedigaethau; cawsom brawf clwerw o hyny wrth brynu y fynwent. Y bwriad cyntaf oedd cael mynwent Ymneillduol, heb fod yn feddiant i'r naill enwad mwy na'r llall: ac i'r dyben hwnw anfonwyd cychlythyrau i bob capel yn y gymydogaeith, i alw am gyfarfod i ystyried y peth. Ac mewn canlyniad cafwyd

cyfarfod, a phenderfynwyd prynu tir, os oedd ef mewn lle cyfeus, yn gydfeddiant rhwng eglwysi Pencoed, Ysgoldy, a Chapel Helyg. Cafwyd tir ar werth yn ymyl Capel Helyg, a phrynwyd ef yn gydfeddiant rhwng y tair eglwys: ysgriftenwyd y cytundeb, ac arwyddwyd ef gan Griffith Parry fel gwerthwr, a chan Robert Hughes, a William Humphreys, fel prynwyr; y naill yn cynrycholi y T. O., a'r llall yr Annibynwyr. Ar ol hyn gorfodwyd oedi hyd oni symudid rhyw rwysr cyfreithiol oedd ar ffordd cael gweithredoedd yn uniongyrchol. Ac yn mhen tua blwyddyn, galwodd y gwerthwr arnom i ddyfod yn mlaen yn ol y cytundeb. Ond yn yr oediad hwn yr oedd rhywrai, yn mhob cynulleidfia, wedi llwyddo i beri oerfelgarwch, ac i godi rhwystrau. Ar ol hyn, galwyd am gyfarfod o'r tri chapel, yr hwn a gynaliwyd ar y 12fed o Chwefror, 1855, pryd y deallwyd fod Ysgoldy a Penycod wedi tynu yn ol: ac mewn canlyniad, penderfynodd pobl Capel Helyg fyned yn mlaen ar eu cyfrifoldeb eu hunain: a dewiswyd y personau canlynol yn ymddiriedolwyr;—Richard Jones, Soar; William Humphreys, Ty'nyweirglodd; Richard Griffith, Cae'rtyddyn; R. Williams, Ty'nllan; David Jones, Brynlefrithbach; Thomas Griffith; Tyddynmadoc; Humphrey Griffith, Brynpenrhyn; a Robert Jones, Bryncaledmawr, y rhai a weithiasant eu ffordd yn mlaen yn wrol yn wyneb llawer o ddigalondid a rhwystrau. Canys ar ol i'r llanw ddechreu rhedeg allan, ni safodd ar enciliad y ddau gapel arall, ond cododd plaid gref a dylanwadol yn ein capel ein hunain yn ein herbyn, a hyny ar adeg pryd yr oedd yn rhy bell i droi yn ol. Nis gallwn adgofio y cyfnod pwysig a digalon hwn heb adgofio gyda hyny hefyd am gydymdeimlad a chymwynasgarwch Mr. Ambrose, Porthmadog, yn dyfod i'r ardal, a rhoddi i ni ddwy ddarlith yn rhodd ac yn rhad: y rhai a fuont yn foddion, nid yn unig i attal y trai, ond i droi y llanw yn ei ol, fel y cawsom ar ol hyny fwy o sirioldeb a chydweithrediad, a gwerth un bunt ar byntheig ar hugain o gydymdeimlad. Dybenaf hanes y fynwent trwy ddweyd,—

Dyma'r man yr wyf am orwedd,
Ar ol teithio ar y llawr;
Dyma'r man yr wyf am huno,
Hyd yr adgyfodiad mawr;
Yma'r wyf am weled leau,
Ar y cwmwl gwyn yn d'od,
Wedi'm codi ar ei ddol;
Byth i'w enw byddo'r clod.

Dyma'r man yr wyf am adeil
Y llygredig gorthyn gwan;
Ac o'i sylwedd cytyd leau
Im' gorrff ysbyrdol yn y man;
Caf un cryf i ddal tragwyddol
Bwys gogoniant nesol wlad;

A chaffythel ymhyfryd
 Gyda Christ a'i gariad rhad.
 Fath gymdeithas ogoneddus,
 Gaiff y saut yn Salem lan;
 Wedi canro eu gelyniou,
 Yno yu beraidd iawn eu cân;
 Ac mewn perffith ddiogelwch,
 Yn mwynhau tragwyddol wledd;
 Yn eu gwisgoedd ogoneddus,
 Yn cael cwmni Duw a'i hedd.

Sefydlwyd Cymdeithas Lenyddol yn yr ardal yn amser Mr. Hughes, ond ni ddaeth i nemawr o fri, nid am nad oedd "Tegai" yn llenyddwr, ond am nad oedd digon o awydd at lenyddiaeth yn yr ieuenctyd. Y mae hono eto, fel y mae yn fwyaf cywilydd, wedi ymollwng i gwsgr marwolaeth o'i budd.

Prynodd Mr. Hughes argraffwasg yn Mhwll-heli, ac aeth yno i fyw; a chan ei fod yn teimlo gofal y wasg a'r eglwysi yn orinod ganddo, torodd ei gysylltiad â ni yn mis Mai, 1857.

Ar ol hyn, bu eglwys Capel Helyg am ddwy flynedd heb weinidog. Yr oedd golwg led eiriol arni y pryd hyn; ond yr oedd elfennau oerfelgarwch yn ymweithio rhwng ei chlydeg-lwys, o dan yr un weinidogaeth â hi, fel yr encillasant oddiwrthi ar ddiwedd y cyfnod hwn. Derbyniwyd deg o aelodau newyddion, pamp o wrthgilwyr adferedig, ac wyth o eglwysi eraill. Gwrthgillodd dau, ac ymadawodd saith i eglwysi eraill: gwelir felly iddi gynyddu pedwardddeg mewn rhifedi.

Yr amser yma, sef Medi 29, 1857, y bu Mr. Stephen, Tanymarian, yma yn traddodi ei ddarlith ar gerddoriaeth, mewn cysylltiad â chyfarfod tē. Cawsom naw punt ar hugain ac wyth swllt o elw clir oddiwrth y cyfarfod hwn: a rhwng hyn y chasgliadau eraill, talasom ddengain punt o'r ddyled yn ystod y ddwy flynedd hyn.

Ar y 13eg o Mehefin, 1859, rhoddodd eglwys Capel Helyg atwad i Mr. David Jones, Bryn-Hefrith, a neillidawyd ef i'r weinidogaeth ar y dydd cyntaf o Orphenaf canlynok. Y mae Mr. D. Jones yn fab i'r diweddar David Jones, Brynlefrith, yr hwn a fu yn ddiakon ffyddlawn yn yr eglwys hon am dros haner canrif. Cawsom ynddo gyflawniad o'r hen addewid hono, "Dy feibion fydd yn lle dy dadan, y rhai a wnaï yn dywysogion yn yr holl dir." Derbyniwyd ef yn aelod yn yr eglwys hon yn mis Ebrill, 1840; a chodwyd ef i bregethu yn amser gweinidogaeth Mr. Hughes, yn mis Gorphenaf, 1854. Am ei gymeriad gallwn ddywedyd, ei fod wedi "cadw ei hun yn ddi-frycheulyd oddiwrth y byd." Ni chafodd fanteision athrofaol; ond er hyn gallwn ddywedyd yn ddibetrus ei fod yn llawn cystal, ac nad gwell, llanor a duwinydd na llawer a

fuont flynyddau mewn athrofaau. Braidd na ddwywedwn fod yr eglwys a fedr anrhydedda prophwyd yn ei wlad ei hun, yn eithriad anrhydeddus i'r rhan fwyaf o'n heglwysi: a'n bod ninaw wedi cael bendith cyffelyb i'r hon a addawodd yr Arglwydd i'w bobl gynt, "A'u pendefigion fydd o honynt eu hun, a'u llyw-iaudwr a ddaw allan o'u mysg eu hun."

Y mae bellach yn dair blynedd er pan y mae efe yn gweinidogaethu yn ein mysg. Nifer yr aelodau pan ddechreuodd ar ei weinidogaeth ydoedd saith deg a thri, a'u nifer yn bresenol (Mai 18eg, 1862) ydyw wyth deg ac wyth. Derbyniwyd o'r newydd wyth ar hugain, adferwyd deg, a derbyniwyd o eglwysi eraill bedwararddeg. Collasom saith trwy farwol-aeth, diarddelwyd pedwar, ac ymadawodd chwech ar hugain i eglwysi eraill.

Er mwyn cyfranogi o ysbryd y symadriad daucanmlwyddol, a mwynhau hyfrydwoh a llawenydd yr wyl; ac er dathlu coffadwriaeth y Ddwy Fil a drowyd allan o'r Eglwys Wladol am eu hanglyddfurfiaeth: ac yn neillidol er coffadwriaeth am Mr. John Williams, un o'r Ddwy Fil, yr hwn a fu yn offeryn yn llaw Duw i sylfaenu ein heglwys, yr ydym yn bresenol yn gorphen talu yr haner cant olaf o ddyled ein capel. Ai tybed fod yn rhaid i'r saith deg a thair o bunnoedd sydd yn aros eto ar y fywnt, ein hattal rhag cynnal Jubili ar ddydd Bartholomeus eleni?

Mewn perthynas i'r diaconiaid, bu llawer o ddewis ac ail ddewis arnynt, mewn gwahanol amserau; ac nid wyf yn barnu yr atebai adroddiad o'r manylion unrhyw ddyben. Y rhaf presenol ydynt Robert Williams, Ty'nllan, a Richard Jones, Soar. Nid wyf yn dewis dywedyd dim am danynt hwy na'u gwasanaeth, ond gadael i'r darlennydd dynu ei gasgliadau ei hun, oddiwrth yr hyn sydd yn dwyn perthynas â'u swydd hwy o'r hanes blaenorol. Efallai hefyd y dylwn grybwl fod Robert Williams yn gerddor da, ac yn ddefnyddiol a gwasanaethgar iawn gyda'r canu. Ac nid ydyw chwaith am gadw ei dalent yn y ddaear, ond y mae yn awyddus am addysgu eraill hefyd; a bu yn ddiwyd ac ymdrechgar iawn, ar wahanol dymorau, gyda'r cyfarfodydd canu; y rhai a fuont yn llawer o les i'r ieuenctyd, ac o adfywiad i'r canu yn Nghapel Helyg.

Y mae yn debygol mai tua'r flwyddyn 1814, pan symudwyd o'r hen dŷ i'r capel newydd, y dechreuwyd yr Ysgol Sabbothol yma. Methais a dyfod o hyd i ddiun cofnodion boreuach am dani na Rhagfyr 5ed, 1880, pryd yr oedd yn cael ei gwneud i fyny o ddau arolygwr, wyth o athrawon, a olwe' deg o ddysgyblion, felly

holl nifer yr ysgol oedd saith deg. Aeth yr Ysgol yn mlaen ar gynydd, fel yr oedd yn mhen y ddwy flynedd ar ol hyny yn cynwys dau arolygwr, dau ar hugain o athrawon, naw deg a phedwar yn cael eu dysgu, y cwbl yn gant a deunaw. Ac o hyny hyd yn bresenol, bu yn amrywio mewn rhifedi o bedwar ugain i chwech ugain a deg. Ei nifer presenol ydyw, un arolygwr, deunaw o athrawon, naw deg ac un o ddysgyblion, holl nifer yr ysgol yn gant a deg: y mae tua hanner y nifer uchod yn cael ei wneud i fyny o aelodau yr eglwys, a'r hanner arall o'r plant a'r gwrandawyr. Y gwyn fywaf yn yr ysgol hon yw prinder athrawon ymreddgar; ond ni byddai un anhawsder i gael athrawon, pe byddai aelodau yr eglwys wedi dysgu arwyddair Cristionogaeth, "Heb geisio fy llesâd fy hun, ond llesâd llaweroedd." Yr wyf yn golygu fod yr Ysgol Sabbothol fel gwinllan, lle y gall y rhan fwyaf o aelodau yr eglwys weithio eu diwrnod yn ddefnyddiol ynddi, a derbyn gwobr y "gwas da a ffydd-tawn" ar ol noswyllo. Y mae llawer na dderbyniasant dalent i fod yn ddefnyddiol yn yr areithfa, i gynghori yn yr eglwys, nac i weddio yn gyhoeddus yn y cyfarfod gweddi; ond y mae yn yr Ysgol Sabbothol le i'r rhai hyny i fod yn ddefnyddiol, ac i bobl yr "un dalent" i farchnata; ac nid yw yr Arglwydd "yn medd lle nis huanodd, ac yn casglu lle nis gwasgarodd" wrth ofyn i'r rhai hyn addysgu a chynghori rhai llai mewn dysg a gwybodaeth na hwy eu hunain: a chredwn fod eu hesgeulnodd a'u gwrthodiad yn tynu arnynt farnedig aeth y "gwas drwg a diog."

Peth arall mewn cysylltiad â'r Ysgol Sabbothol a ddylwn ei grybwyll yw yr ysgol nos. Ar ol i'r "Lyfrgell" a'r "Gymdeithas Llenyddol" fethu, sefydlwyd ysgol nos, neu ddosbarth Beiblaidd, yr hwn a gynaliwyd yn wythnosol, gyda sel ac ymroed trawr, am y gauaf diweddfaf. A gobeithiwyf yr ymestir yn adnewyddol ynddo yn y dyfodol, ac y cynyddu ieuentyd yr ardal mewn gwybodaeth o'r Ysgrhythrau sanctaidd; ac y bydd iddynt dderbyn llesâd amserol a thragwyddol oddiwrth hyny.

Wrth edrych dros hanes eglwys Capel Helyg, a'r erledigaethau blinion a ddyoddefodd, gellir yn ddigon priodol ddywedyd yn ngeiriau Moses, "Wele y berth yn llosgi yn dân, a'r berth heb ei difa." Dyma'r eglwys, nid yn unig heb ei difa am yr yspaid o ddau gant a deuddeg mlynedd, ond y mae wedi casglu nerth ac ychwanegu cryfder, a hyny yn nghanol byd sydd yn llawn o lygredd a themtasiynau. Cafodd deimlo fod y byd, y cenedl, a'r ddufol, yn rhyfela yn ei herogyn, ac yd yr holl awser a chododd deimlo

trwy brofiad chwervw fod yr Eglwys a'r Llywodraeth Wladol yn ei herbyn hefyd. Pwy all edrych ar y rhyfeddod fawr hon heb deimlo argyhoeddiad yn ei gydwybod mai "ewylllys da Preswylydd y berth" yn unig a'i cynaliodd, ac a'i diogelodd yn yr holl ystoriynydd a fuont yn ymosod arni. Talodd lawer ymweliad grasol â hi, a rhoddodd iddi amlygrwydd neillduol o'i bresenoldeb ar lawer adeg; hyd nes ydoedd hithian, ar ol llawer cystudd blin "yn adnewyddu ei hieuentyd fel yr eryr." Ond wrth edrych ar bob diwygiad yn myned heibio mor fuan, yr ydym yn dysgu fod yn rhaid puro awyrgylech moesol ein hyd yn fawr, cyn y gellir mwynhan haf llwyddiant am fil o flynyddoedd ynddo. Ond y mae Duw wedi addaw amser felly i'w eglwys. A gobeithiaf y bydd i hen eglwys Capel Helyg gael ei chadw yn fyw i weled a mwynhau yr amser dedwydd hwnw.

—R. JONES, *Llangybi*.—*Y Dysgedydd*.

[I'R CENHADWR AMERICANAIDD]

AMYNEDD.

Ysgrifennodd Virgil ei lyfr ar lafurwaith (*Georgics*) yn ol cyfartaledd o un linell y dydd.

Yr ydym yn gweled Petrarch yn dychwelyd at ei ganeuon (*sonnets*) ddydd ar ol dydd i gyfnewid un gair, neu atdreftu y peth lleiaf yn nghyfansoddiad llinell.

Y mae'r gydmariaeth rhwng y darlun cyntaf a'r diweddaf o *Pope's Iliad* yn gywreinerwydd llythyrenol.

Pan ydoedd Edmund Burke yn ysgrifennu ei Adfyfyrdod ar y Olwyldroad yn Ffrainc, yr oedd ganddo weithiau fwy na deuddeg o brawfleni (*proofs*) wedi eu gweithio allan a'u dystrywio cyn y gallai foddio ei hun.

Ar rai adegau ysgrifennai Massillon un bregeth bymtheg neu ugain waith drosodd.

Un ysgollaig nodedig yn ein gwlad a aillysgrifennodd ei bregethau mwyaf defnyddiol dair-ar-ddeg neu bedair-ar-ddeg o weithiau drosodd; a llafuriodd gyda chyfaill llenyddol ddau ddiwrnod cyfan ar gynifer o frawddegau.

Mae un duwinydd yn fyw yn bresenol yr hwn sydd yn cael ei alw yn dywysog yr areithfa, wedi llafurio pythefnos gydag un *paragraph* yn un o'i bregethau cyhoeddedig; a llafuriodd dri mis i gyfansoddi pregeth arall yr hon efallai a wnaeth fwy o ddaioni na'r pedair mil a ysgrifenydd gan weinidog arall yn ol cyfartaledd o ddwy yr wythnos—Oysfeithiad o'r *Family Christian Almanack*, cyhoeddedig gan y Gymdeithas Draethodawl Americanaidd am y fl. 1863, *page* 38.

Byddai yn burion i minnau y llenorion Americaidd gyfnewid gwers oddiwrth y cenedl.

Ysgrifonodd llawer o'n cydgenedl hawdd-
gar yn frysioŷ i'r cyhoeddiadau pan o dan eff-
aith nwydau, a bu'r cyfryw ysgrifau yn boen
a blinder iddynt drachefn.

Mae eisiau amser ac amynedd i ysgrifennu,
os ydym am adael effaith ddaionus ar y byd.
Yr eiddoch yn barchus,

JOHN A. JONES, *Berlin.*

Barddonol.

LLINELLAU I'R FLWYDDYN.

GAN IOROBON GLAN DWYTRD.

Nawdd Iôn, a Blwyddyn newydd dda,—i lon,
A gwiwlwys, drigolion gladir Gwalia!

Y ffrydiau yn gyffredin,
Yn fyw, rawasant wrth ffa
Y ffynon hoff ei hanadl—
Cyll ei heinioes, nid oes dadl.
Yr afon gerddir helyd—
Y rhew sy'n wydr ar ei hyd;
A'r rhaidr croch ei rudd,
Ni wa na threnga ei nudd;
Ei bystyll erchyll a aeth
Yn golion o graig, helaeth.
I mi y mae anwyd mawr,—
Oer yw anadl rhew lonawr
Obry daw ar lwybrau dydd
Eira gwyn ar y gweunydd;
Toir wybr mae talentau'r ia,—
Mor oer yw 'storm yr eira!
Nid oes anafail na dyn—all fyn'd trwy
Chwâ roadwy a'r llawch ar ei bedyn.
Y corwynt a lwc eira,
A thrwy y nen rhuthro wne
I rwygo'r mynydd brigwyn
A'i droi'n glwyd ar wên y glyn.
Hynod yw gweled ffordd union—hydgrib
Dwy graig troa ddiphwystion;
Ac yn null yr ia, cya llaw'r lon
A gorona gywreinion.

Pa wlad wna gerfadd mewn gwaith
O burffurf mor wir berffaith
A'r gwaith ar yr eira gwyn,
Mwy eres na'r marmoryn?
Yn mha waith ond gwaithteg Iôn
Y ceir euaid cywreinion!
Yn araf mae'r gaeaf gwyn
Yn geni minig wauwyn;
A'r gwyn wauwyn yn geni
Bywyd yn ol i'n byd ni;
Dan hoff wên yr haulwen rydd
Yr eira dawdd i'r Werydd.
Dygir y tir trwy nerth tail,
A'r gerddi i greu gwyrd-ddail;
Yr had a fwrir i'r rhych
I egino yn geinwrych.

Eywioŷ gymylau baa—yr y gwynt,
A choir gwen yr huan;
Yn ymyl gwi, cawn aml gân
O'i phreanau'n deffro anian.

Yr adar a briodant,—
Cyddaru a nythu wnant;
Y fyw wenol fuanaf,
A'r oen, sy'n cyhoeddi'r haf.

Tynar awelon sy'n tōl ar aelau
Rhywiog y moelydd—daw gwlaw ar gymylau
Fw roddi allan i ddyfrhan'r priddellau;
A thrwy i wawr hirion wneuthur aur wban
Y rhed egin yr hadau—o'r ddaear,
Yn gyuar, trwy y priddyn arebau.
Brallia a mill Ebrill y maillion
A dynner wylant donau'r awelon;
A gwynneb lōn gwe mwy lōn
Yn ddaear gwaeth y genil ddaear;
A bwrdd mēl gwaeth y genil ddaear;
A bwrdd mēl gwaeth y genil ddaear.

Tannau yr awel sy'n chwarae tōn rywiog,
Nodau dianaf yr ednod adeiniog;
Araeth wiu hoenus y fronfraith awenog,
A'r fwyalch bithau a'i lleisiau lloesog,
A geir yn ateb y gōg—ar frign,
Yn llawen delyr y llwyni deiliog.

Y wlad sy'n llawn teledion,—o'r mynydd
I'r manau tŷr gwendon;
Lluniau haf sy'n llenwi hon,—
Lluniau gweirgoddiau llawnion.
Lluniau euwog llaw anian,—lluniau Dow,
Oll yn deg a chylan;

A'n golwg mwyaf gwiwlan
Yn fyw yn mhob cyfryw lân.
Heddw, Menai ddymunol—a edrych
Mal y gwydr tawddlunol;
Yn awr mae'i thegwch yn ol
O'i gylwng da, ganafol.

Doran'r mor a agorwyd,—a'r hwyliu
I'r awelon godwyd;
I dro lliŷ y dynder llwyd
Y llongau a olyngwyd.

Wele long yn hwylio o lōn—Menaf,
Ac yn myned allan
Ar fron gwaneg y deg dān
Darawiad pelydr huan,

Ei dwylaw'n ail i delyr
Sy'n cânu wrth dyau'n dŷn
Rafau'r hwybrenau preiffion,
Geir i'w dâl fel gwig ar dōn.
Ar ei llwybr mae periau'r lli'
Hyd wyneb y môr dani.

Gwthiwyd yr hwyldeg weithiau o gyrhaedd
Chwag arogl y morlan,
I ddig oiwg ddigeulan,
Hyd lliŷ y cefolur di lōn.

Wedi hir rwygo gwynneb da'r eigion,
A lloo yr hwyliu'n llawn o'r awelon,
Y gwawl a egr ar eu golygon,
Er gwae i'w gwelw'r rwy greigiol alon;
I'r Da, maith raw y dōn,—fel cyfandir
Mawrwedd, a yrir o'r moroedd oerion.

Wrth agor y tymhor teg
Gwenu y mae pob gwaneg;
Yn awel dawl ar dōn
A'u bodlau yn gariadlon,—
Heb welwddig—heb ael dda,
Na sēn, yn ymgusau,
A gwēu ryw ueginiau sydd
Yn ymweled a'u moelydd

I yfed awyr halsidd—y brynau
Wybrenol a balmaidd,
A'r ffrwd lân, drylan, a draidd
O ororau eryraidd.

O'r pant y cerddant er caef
Eu rhoi, yn maig yr awel,
Mewn sōdd i eistedd ar aef
Iachus y mynydd uchel.

A gweled yr awyr, gwlad yr huan,
Yn geni borau a gwynneb eirian,
A phryd eres y ffrydiau o arian
A geir o gelloedd cudd y graig allan;
A gweled yr haul gwiwlan—yn codi
I ddwyn yui o'r newydd yn anian.

Gwelld dibyn y gwyn geuanaf
Yn llyneu'r anwygu pant;
Sefyll uwch ben erchyll bant,
Lle i ferwi'r lleifariant.

Y cwm sy'n adnabod cân
Hoculais y bagail mwyulan;
Eilw o'r tŷyn uwchlaw'r rŷ,—
"Hwi! Dâl tŷyn, dâl tŷyn!"

Y ddifai addwyn ddafad,
Hon a rydd ei chnau yn riad,
A'r fwrch ei llaeth odiaeth inf
Yn ffrwd uwchlaw'r cyfridia.
Troi dail a braster dolydd
Yn wech afon, radlon, rydd,
O laeth a mēl, wna gwlith Mal,
Aq anadl haf ddisgynaf.

Oddi draw, a aw hyon—yr bedydd
Syl rhodda brig Merion;
Tafant xw tawd Aran.

I'r awel gwaeth y genil ddaear;
A bwrdd mēl gwaeth y genil ddaear.

LLINELLAU AR FARWOLAETH
MRS. SARAH HUGHES, PENYMYNYDD.

Mae Brenin dychryniadao
Yn gyffym gyd a'i waith,
Mae'r rhwygo llawer teula
Tra yma ar eu taith,
Fe roddodd heiddw archoll
Mewn llawer mynwes go,
Pan gludodd sam anwylai
I lawr i'r beddrod du.
Gwahanodd hefyd heddyw
Un wiw o Seion fryn,
Mae ardal Penymynydd
A'i llygaid heddyw 'n llyn,
Am Sarah Hughes oedd dirion
Mae galar lon'd pob lle,
Wel hi 'run gofid mwyach
Na blindor dau y ne'.
Byw wyth neu naw o ddyddiau
Bu ar ein daear ni
Dan ddwyllaw oerion angau,
Cyn myn'd a'n gadael ni,
Ei brodyr a'i chwarydd,
A'i phlant anwylai i gyd,
Na fyddwch drist o'i herwydd,
Tra fyddwch yn y byd.
Er bod ei chorff yn gorwedd,
Dan briddell las y glyn,
Hi gwyd i fywy 'n harddach
Byw ddydd na'r eira gwyn,
Fe aeth ei hennid adref
A'i chorff i lwch y llan,
Hi ddaw yn foreu eto
Yn hardd ei gwedd i'r lan.
Cawn ni a bi gyfarfod
Yn nydd y larn a ddaw;
O Arglwydd gwneid ni 'n barod
I gwridd a breuin braw,
Yn sydyn y daw angau
I'u tori i'nau i lawr,
Ond iai gael gwir grefydd
Hyn ddeil 'n y glorian lawr.
Boed iai oll fel ardal
Weddio 'n ddyfal iawn
Am grefydd ddryr gysur
Pan ddaw 'n hwy'r brydnewn,
Ond iai oll gael hyu
Nid ofnu ddwif na than,
Ond awn ymlaen yn ddinget
Nes myn'd i'r nef yn lau.

Reuben.

ANNE A. WILLIAMS.

YRIESU YN WYLO UWCHREN JERUSALEM.

Os wylodd Iesu grasol,
Dros dilynion gwael eu drych
Mae 'n wrthua iawn i coddiau
Pechadur fod yn aych:
Boed dagrau edifeirwch
Yn lilio 'n gefullif mawr,
Heb attal maes o lygaid,
Holl deula 'r ddacwr lawr.
Mab Daw yn wlyb gan ddagram,
Yn wyllo 'n dost ei lef,
Oedd un o'r pethau sydaf
I engyl glân y nef.
Rhyfedda byth, rhyfedda,
Fy enaid gwerthiawr i,
Fe wylodd ef y dagrau
Glân hyny drosot ti.
F'n dyga ni i wyllo,
Yr wylodd Iesu glwys,
Mae pob rhyw lai yn golyf,
Am ffrwd o ddagrau dwys.
Y nef yw'r unig anedd
Heb bechod, poen, na chlyw',
Ac nid yw'r rhai sydd yno,
I dywallt dagrau mwy.

Gyf. gan Mrs. E. F. Jones, Rameen.

Y RHYFEL.

Yn awndwr ofnadwy y rhyfel
Yn utlaciad merwinol y cledd,
Yn ubertysg y tŷ wedi ymrannu
O! Arglwydd y nefoedd pwy fedd
Y galon na waedda
Ar wron Calfarina
Am droi y gyfalan yn hedd.
Mae'r bidoz yn meddwl ar ruddwaed
A gwledda mae'r cleddyf ar goawd,—
Mae'r cŵr yn picellu ei gylfaill
A brawd yn archullu ei frawd!
O! "gadarn mewn rhyfel!"
Llefara nes dychwel
Ail hedd i America dlawd.
Yn awndwr ofnadwy y rhyfel
Yn utlaciad dychrynllyd y cledd
Yn ubertysg y tŷ wedi ymrannu
O Arglwydd y nefoedd pwy fedd
Y galon na waedda
Ar wron Calfarina
I droi y gyfalan yn hedd.

Llanfyllin.

RHUDDENFAM.

COFFADWRIAETH AM MRS. ANN HARRIS.

Priod Mr. John Harris, Beaver Meadow, yr hon a fu
farw Mai 17, 1862, yn 55 mlwydd oed.

Daeth yr amser, daeth yr amser,
Daeth y dydd a daeth yr awr,
Daeth y fynd ag y darfu
I mi 'n hir ei hollni 'n lawr,
Ann anwylaf, daeth y flwyddyn,
Y mis, y dydd, a'r awr anwyl,
Daeth fe ddaeth y fynd olaf
Drefnodd ariareth iddi fyw.
Trwm yw tywod mân y moroedd,
Ond er trymed ydynt hwy,
Trymach yw och'neidiau hiraeth
Mewn ciorianau pwyasant fwy,
Ond er cwyno ac hiraethu,
Bellach byth nis gwelaf hi
Yn y tŷ na'r maes na'r eglwys
Nac yn un man gyda mi.
Myned at y bedd i wyllo
Mae ly meddwl heb nacda,
Er pob ymdrech idd ei rwyastro
Rhag myn'd yno, myn'd y mae,
'Does neb 'does llun o dan y nefoedd
Trwy gydol maith y nos a'r dydd,
Nawr yn destyn ly myfyrdod
Ond yr un sydd yn y pridd.
Dag o fisoedd a rhyw 'chydig,
Ga'dd o gystudd trwm ei ryw,
Ymostyngodd heb yn yafyd
Roddid dim yn eibyn Daw,
Poen a dolur yn dymhestloedd
Yma'i daliodd yu ei dydd,
Wedi 'r cynnod hwn o gystudd
Rhewd ei thraed yn be'laith rydd.
Pan oedd angau 'n curo arni
A'i ergydion diwyd llawn,
Cymhorth dyn yn lla yn dardod,
Ebe luthau 'n dawel iawn,
"Well! ni dyma beth yw angau f
Fel mae 'n rhwygo innhabell Iran,
Tyred, Arglwydd Iesu, tyred,
Brysia 'n luan i'm rhyddbau."
Mary, bellach gad ochneidio
Beth dal wyllo'th ddyddian i gyd,
Er i'th anwyl fam dy adael
Yn yr amlaith maith ei byd,
Dw wnaeth "gamu" ar dy goelbren,
Ac nid oes o dan y nef
Trwy un ddyfaia all unoni
Byth mor peth a gamodd Ef.
Cwmwl dudaw iawn ddaeth arnom—
Gwelwn er mor ddaued yw,
Fod y 'n agrifanedig arno,
Yn dra amlyg, "Gorochwyl Daw!"

Os yw'r gorchwyl gan mor hynod
Wedi 'n rhoddi 'n eithaf ayn,
Beth yw'r dyben, lleulu caifod,
Ond eawn wybod ar ol hyn.

Wedi 'n harwain oddiamgylch,
Ol a gwrth i, traws a hyd,
Llwybiau dyrys cwmion garw,
Croes anwastad bron i gyd,
Fry i'r ddinas gyfaneddol,
Os cyrhaeddwn, gwel'd a gawn,
Mai camsyniad gynt a wnaethom—
Fod y ffordd yn uniawn iawn.

Deuwch, Daniel, James a Richard,
Philip hefyd a fy hun,
Awn i wrando'r Athraw nefol,
Geiriau graol Mab y dyn,
Wrth ei draed ni gydeisteddwn
Ni chwed eawn am ei ras
Nes trwy groesau 'r byd a'i adfyd
I ni dreulio 'n dyddiau i ma's.

J. T. MORRIS, *Llan o'r Meadows.*

CWYNFAN AR OL THOMAS O. RICHARDS,

Pregethwr Cynulleidfaoi o Cin., Ohio. Cofnodwyd ei farwolacth yn CENHADWR Hydref diweddaf.

Bu farw Thomas Richards mae galar ar ei ol
Gan anwyl blant fu'n llechu mewn stormydd yn ei gol,
Y wedd helyd welir mewn galar nos a dydd
Ar ol ei hauwyl briod sydd heddyw yn y pridd.

Rhyw ergyd trwm oedd colli penteulu mwyn a chu,
Fy Awen twyn nis medra ei draethu nawr i chwi,
'Rwy'n barau wrth fy uheimplad am gariad dynolryw
Nad oes na iaiti na doniau all draethu hyu i'r byw.

Mae colli gwr fel cymhorth i fyn'd ymlaen trwy'r byd,
Mae hyny 'n golled dirfawr i'r weddweg o hyd,
Nis medda hon 'ran priod roi addysg dda i'r plant
Fob cyar bradd ddiifanodd, ei phriod hoff aeth bant.

Y cwwm gwiw a dorwyd yn ebrwydd aeth yn rhydd
O anghu pa'm y rhoddast y galon hon mor brudd,
Y wedd twyn feddylodd am gwmni ei phriod hon
Am lawer o flynyddau i deithio'r ddaear hon.

Y mae rhyw droion rhyfedd yn aefu rhaglunacth
Yn dangos yn dra thwyll i'w dir y byw, [Daw
Selym'r yd Richards ym aith prif gyfnewiddeir' wraig,
I ddal ymbob caledu yn erbyn drygau'r ddraig.

*Rwy'n gweled dydd-ceir 'sponiad o'r pethau hyn yn llawn

Pan gwrrddom a'n Hauwyl yd ar forau dysglaer iawn,
Ni welir yuo oild na'r galar chwerw cas
Ond pawb heb byth ymalael yn canmol Daw a'i ras.

Meddyllaf nawr fod Richards yn dawel efo'r gwaith
Heb gwisg am y golid a galodd ar ei daith,
Ynghwmn'r Arglwydd Iesu groeshoeliwyd ar y bryn
Yn gweled ol yr haelion a'r creulawn waewffyn.

Pregethodd Thomas Richards am rinwedd gwaed y
Drua Iesu Grist i'w salodd yn wrol trwy ei oes. [Groes.
Dych'myraf nawr eighwed yn dweyd, nis gwylldwn
Am lawredd y wlad belol a'r lle a roddwyd im'. [ddim

Calheddyw bob ryw bleser ynghwmn'r adflwyn Oen
Ni welir yma effaith golidiau'r byd a'i boen,
Caf yma gwmni Abram ac Adda twyn a'i wraig
Rhaf gafodd draw yn Eden ou hudo gan y ddraig.

Os felly mae, gyfeillion, newidiodd ar ei well, [cell,
Ei enaid sydd mewn gwylyd, er fwl ei gorph mewn
Gorphenodd ef ei yria trwy ymdrech deg a dydd,
Bu farw 'n ddigon lawel a hyny haner dydd.

Yn forau ceisiodd grefydd bu'n afudd i Fab Daw,
Bu'n ffyddlon yn yr ysgol i ddygau'r iactyd gwiw
Yr ydoedd yn y winllau yn breu blodog llawn
A'i ffyrthau yn dorethiog a melus megis grawn.

Bu'n ffyddlon fel pregethwr yn galw pawb i'r wledd,
Bu'n gadarn ar y marian nes iddu fyn'd i'r bedd,
Dywedai wrth ymadael, Partowch, fy aheul mād,
Cawn eto gwrrd yn fuan ymbalas gwyob fy Rhad.

Y rhai sy'n galu, dewch sychwch eich dagrau
Ti weddw, bydd lawen, anghofia'th offidiau,
Dy briod enillodd y frwydr yn hollol
Trwy galed ymosod yn erbyn diafol.

A chwithau, blant anwyl, gwnewch oll lawenydd,
Eich tad yn y nefodd sy'n awr yn teyrnasu,
Yn ngwlad y gorthymder eni-lodd y goron,
Aeth adref i'w derbyn at la y Nefolion.

Pwy pwy a wna wylu ar ol y Duwionlon?
(1) gwagedd yw hynny meddyllaf, gyfeillion,
Wylwn pau welu'r annuwiol yn marw,
Nid oes unrhyw gyasur byth bythoedd i bwnw.

Bellach nac wylwch ond seiniwch Hosanna,
Diolchwch am weled yr hyfryd olyfa,
Cael hebrwag on anwyl i'r Nefodd at Iesu
Cawn 'n iach wnaeth i'r gofid mae 'n awr yn moliana.

Cincinnati, Ohio.

Eos MYNDD ADDA.

*A fydd y Diwygiwr mor garedig a chodi yr uchod,

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD TRIMISOL TRENTON.

Dechreuwyd y cyfarfod uchod yn ol y drefa arferol, am 2 o'r gloch, Rhag. 2, 1862. Y Parch. M. Roberts, Cadeirydd, a wnaeth rai sylwadau yn mlaenaf, ar yr angenrheidiwydd sydd arnom am adnewyddiad gyda gwaith yr Arglwydd. Hefyd, sylwodd ar rai o amgylchiadau y flwyddyn sydd ar derynu—fod y troion chwerwon i effeithio er daioni—nad ydym i ddysgwyl y melusder yn barhaus—y dylem o hyu allan ymdrech i wneud yn well gyda chrefydd—fod yn cfnos fod y pryder a'r egni sydd i fod ynom gydag achos Daw yn colli—ac y dylai hen grefyddwyr fod yn fywiog ac i flaenori gyda phob achos da.

Gwnaed sylwadau gyda golwg ar ein huniad a'u brodyr y Sais, gan y Parch. R. Everett, D. D., ac eraill, ac o herwydd nad oedd amryw eglwys wedi anfon cynrychiolwyr i'r cyfarfod hwn, dymunir i'r eglwys oll amlygu eu penderfyniad ar hyn yn y cyfarfod chwarterol nesaf.

Penderfynwyd. 1. Fod y Cwrdd Chwarterol nesaf i fod yn yr ail Eglwys Gynulleidfaoi yn Utica—yr amser i'w nodi eto trwy y CENHADWR.

2. Fod awyddogion yr Undeb hwn i barhau yn eu swyddi y flwyddyn ddysfodol:—Parchn. M. Roberts yn Llywydd, L. D. Howell yn Drysorydd, a J. R. Griffith yn Ysgrifenydd.

3. Fod casgliad yn cael ei wneud gan bob eglwys at y Gymdeithas Genhadol Gartrefol, a'i fod i gael ei wneud erbyn dechreu y flwyddyn a'i auron i law y Trysorydd, Parch. L. D. Howell, Utica; a bod yr ysgrifenydd i anfon hysbysrwydd o hyn at yr eglwys sydd yn abeol.

Gwnaed sylwadau yn nesaf gan Dr. Everett, ar yr angenrheidiwydd o ymuno a'u gilydd gyda'r achos Dirwestol, ac ar ol ymddyddan bywiog ac i'r pwrpas gan amryw o'r brodyr ar yr achos—penderfynwyd fod dan o'r brodyr i fyned fel cwmhadon oddiwrth y Gynadledd i Gymdeithasfa y brodyr y Methodistiaid Calfaidd i Remsen y 5ed o'r mis hwn, (Rhagfyr), i ofyn eu cydweithrediad yn yr achos Dirwestol, er mwyn cael adfywiad

cyffredinol ar yr achos yn mhlith ein oenedl sydd yn ymlygru gyda y diodydd meddwol,—a neillduwyd R. Everett ac E. Davies i hyny. Hefyd penderfynwyd ein bod yn anfon llythyr yn mlaenaf at y brodyr, fel y neillduer rhyw gyfran o'u cyfarfod at y mater hwn, gan y byddant yn ddian yn cydweled yn siriol yn yr achos hwn. Yna terfynwyd y gyfeillach, a chafwyd oedfaon da yn yr hwyr.

Am 9 bore dranoeth, caed cwrdd i ymddyddan a gweddio, a chynaliwyd y moddion am 10, a 2, a'r hwyr, i bregethu yn ol y drefn arferol. Hyderwn y bydd y cyfarfod o les i'r gynulleidfa, o adnewyddiad i'r eglwys, o gyssur i feddwl y gweilidog, y Parch. James Davies, ac yn ogoniant i Dduw.

Y brodyr a gymerasant ran yn ngwaith cyhoeddus y cyfarfod oeddynt, Parchn. R. Everett, M. Roberts, James Griffiths, E. Davies, J. R. Williams, R. Evans, D. E. Prichard, Thos. Jones, J. W. Jones (T. W.), a J. R. Griffith.

J. R. GRIFFITH, Ysg.

CYFARFOD CHWARTEROL DWYREIN-BARTH OHIO.

Cynaliwyd yr uchod y tro hwn yn Palmyra, ar y 4ydd, 5ed, a'r 6ed o Hydref.

Y brodyr oedd yn bresenol ac a bregethasant oeddynt y Parchn. J. Lloyd, Palmyra; D. Davies, Parisville; R. Richards, Newburgh; J. P. Thomas, Mineral Ridge; T. Evans, Miner Ridge; T. W. Davies, Youngstown; a Mr. Ebenezer Lewis, Crab Creek. Cawsom gynorthwy y brodyr canlynol i ddechreu y cyfarfodydd, sef y Parchn. S. James, (B.) a M. Williams, (T. C.), Palmyra, a R. Davies, (B.) Parisville.

Boreu y 6ed, am 10 o'r gloch, cafwyd Gynadl-odd, pryd yr etholwyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol, y brodyr canlynol:—y Parch. D. Davies, Parisville, yn Llywydd, a T. W. Davies, Youngstown, yn Ysgrifenydd. Yna cytunwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y cyfarfod nesaf i fod yn Crab Creek, yr amser i gael ei beunodi eto gan eglwys y lle.

2. Fod y Parch. D. Davies, Parisville, i bregethu ar Waith yr Ysbryd yn y cyfarfod nesaf.

3. Fod y mawr bwys o gael yr holl eglwysi i gydweithredu yn achubiaeth y byd, i fod dau sylw yn y Gynadledd nesaf.

4. Fod y brawd Davies, Youngstown, yn cael ei anog i argraffu yn y CENHADWR y pregethau a draddododd yn y cyfarfod hwn ar Ddwyfyl Ysbrydoliaeth yr Ysgrifyrau.

SEFYLLFA Y WLAD.

Pasiwyd y penderfyniadau canlynol o berthynas i sefyllfa'r wladwriaeth yn bresenol:

1. Bin bod yn ngwyneb y sefyllfa gyfyng a dryslyd y mae y wlad ynddi yn bresenol, yn llawenbau mai "yr Arglwydd sydd yn teyrnasu," se yn taer anog yr eglwysi i gadw cyfarfodydd

neillduol i weddio arno am ei oleuni, ei arweiniad, ei gynorthwy a'i ddoethineb.

(1.) Mae arnom eisiau ei *oleuni* i'r Arlywydd a'i gymdeithion yn y Llywodraeth. fel y canfyddont lwybr eu dyledswyddau pwysig ac y gwelont yr hyn sydd yn gyflawn er lles parhaol yr holl wlad a phawb o'i thrigolion.

(2.) Yr ydym mewn mawr angen am ei *arweiniad* i'n hyddin a'n llynges a'u cadfridogion a'u llywyddion, fel y gallont osod y gwrthryfel i lawr yn fuan, amddiffyn awdurdod y Llywodraeth, ac adferu diogelwch, trefn, heddwch a ffiniant i'r wlad.

(3.) Mae angen ei *gynorthwy* ar yr holl wlad yn y Gogledd, er ei dwyn i gydweithredu yn egulol, ac ymwroli fwy fwy yn erbyn trais a chaethiwed, ac o blaid cyfiawnder a rhyddid, yn ngwyneb yr aberth mawr o feddianau a bywydau y mae y gwrthryfel wedi galw ar ei gwladgarwch i wneud yn barod.

(4.) Dylem ymbil am i'w *ddoethineb* anfeidrol oruwchlywodraethu y cyfan er lles yr holl wlad a daioni yr holl fyd, fel y byddo i ryw ddybenion mawrion a theilwng gael en hateb, ag a orbwyso y draul a'r golled ddirlawr yn y rhyfel.

2. Ein bod yn parhau i ystyried yr adeg hon yn un o'r rhai pwysicaf yn holl haues y Llywodraethau Gwladol—lod yr ymrysonfa bresenol yn cynwys ymdrech egwyddorion mawrion—fod y gwrthryfel yn peryglu mwynhad a bodolaeth iawnderau dynol, o ran eu helathrwydd mor llydan a'r holl fyd, ac o ran eu pwysigrwydd mor werthfawr a lles dynolryw dros oesau amser—a'u bod yn unbellach yn credu mai un o'r mesurau goreu er sicrhau buddugoliaeth yr iawnderau hyn a dymchweliad eu gelyniion ar hyn o bryd yw y Datganiad goll-yngdod diweddar gan yr Arlywydd. Ac felly yr ydym yn ei lon-gyfarch, ac yn llawenyachu ynddo, gan obeithio y gwel y cyntaf o Ionawr nesaf yr holl dalaeithau gwrthryfelgar yn rhyddion oddiwrth feldith caethiwed, a'u gweddi yw am i'r holl wlad gael ei rhyddhau yn fuan oddiwrth ddrygau echryalon gwrthryfel waedlyd y caeth-ddalwyr.

Wedi hyn ymdriniwyd a'r mater pennodedig, sef *sancetiddiad y Sabboth*. Gwnaed sylwadau pwrpasol a buddiol iawn gan y brodyr ar y pwys o iawn gadw dydd yr Arglwydd. Galwyd sylw at y gwehanol ddulliau sydd gan ddynion i'w halogi. Gwua rhai orphwysau anifail o bono trwy ymollwng i gygadwrwydd arno—gwna eraill ef yn brif ddiwrnod er aubwlysu eu hunain at wasanaeth dyn a Duw, trwy ei neillduo i gymeryd moddion meddygol arno—rhai a'i gwnant yn ddiwrnod mawr i hela chwedlau y gymydogiaeth yn nghyd—trwy ei dreulio i fued ar draws tai eu gilydd—eraill a'i gwnant ef yn was bach i'w holl fasnach, trwy wneud i fyny eu cyfrifon arno. Dylai y cyfryw gufio mai i wneud i fyny cyfrifon dyddian y ddacur y bydd Dydd mawr y Farn yn cael ei gadw. Ac mae llwau yn ei droi yn brif

adeg i barotol iddynt eu hunain wely o dân yn y ffamiau tragwyddol, trwy ymwerthu i gyflawni pob pechod yn un chwant aruo.

Ceiswyd hefyd nodi allan y dull goreu i'w gaelw, megys ymgaelw oddiwrth bob gwaith hydod ac afreidiol—gwigo yn lân a gweddus—gwyllo ar ein geiriau a'u gwei-hredoddd—ymsancteiddio mewn coiff ac ysbryd—ymaifer daillen y Beibl a myfyrdol ddiwlio—myned i dŷ Dduw ac at ei waith a gweddio am gael bod yn yr Ysbryd ar ddydd yr Arglwydd fel Ioan gynt y yuys Patmos.

Cawon gyfarfod da—yr oedd y gynulleidfa yn lluosog a'r pregethan yn sylweddol, adeiladol, ac effeithiol, a gobeeithlwn y bydd eu heffeithlwn i'w canfod eto ar yr eglwys a'r gynulleidfa er lles enaidiau a gogoniant Daw.

THOMAS W. DAVIES.

YMADAWIAD Y PARCH. THOS. PUGH O GYMRU.

MR. GOLRYDD.—Deuais yn ddamweiniol ar draws y *Gledadgarer*, ac wrth i mi edrych drosto, canlyddais baues cyfarfod ymadawol y Parch. Thomas Pugh, Abernant, sir Forgauwg. Ac yu g. mant ag i mi hefyd weled crybwylliad am gychwyniad Mr. Pugh tua'r wlad hon yu y CENHADWYR diweddaſ, meddyliais mai nid anluddiol, le allai, crynhoi ychydig o baues y cyfarfod a'i osod ger bron darlluwyr y CENHADWYR.

Cynatiwyd y cyfarfod yu Bethesda, Abernant, nos Lun, Medi 22. Yr oedd y capel wedi ei lenwi â chlyffeithlon calon i Mr. Pugh. Neillkluwyd y Parch. J. Morgan, Owmbach, i lywyddu y cyfarfod, yr hyn a wnaeth yu ei ddau arferol. Dywedodd ei fod yu lawenydd ganddo gael cyfarfod yu wastad â Mr. Pugh, ond y noxon hono fod i'w iasau oerion yu melleu a tewyddu, a hyny wrth feddwl ei fod yu edrych yn ngwynneb ei auwyl frawd am y tro olaf yr ochr hyn i dragwyddoldeb. Ar yr un pryd ei fod yu meddwl y gallai fod llaw gau Raglaniaeth y nefoedd yu aymud ei frawd; ac am hyny mai gwell oedd iddo ef ddisgosi a phendio a dywedyd dim yu erbyn iddo i gyflawni ei amcâu.

Dywedodd nad oedd ef, pan ddaneth Mr. Pugh drosodd yma o'r America, yu gallu gwled dim doethineb yu hyny y pryd hwnw, ond wedi gwled iddo lafurio yu galed i gudi achos newydd yu Abernant, a chlyfodi capel yu y lle, ei fod yu gwled fod yr olwyn yu troi yu ei lle, ac y dichen fod gan yr Arglwydd ryw weithredoedd arbennig iddo eto i'w cyflawni yu America.

Yna galwodd ar Mr. James, *manager forge* y Gadlys, i'w banerch, yr hyn a wnaeth yu fyr a phwrpasol. Dywedodd fod Mr. Pugh wedi cyrrhaedd parch yu eu mysg ar yr un tir ag enwogion y Beibl, sef trwy weithio yu erbyn anhawederau, a chlyfodi achos newydd gydag ychydig fanteision. Yna cafwyd araeth fer, ond perit, gan Iago ab Dewi, yu rhoi uchel gymeradwyaeth i Mr. Pugh. Ar ei ol cafwyd anerchiad gan y Parch. J. Bowen, Bendaren, yu darwriadol iawn, gan ddangos ei

fod wedi cael Mr. Pugh yu gyfaill calon bob amser, a'i fod yu Gristion da. Yna cafwyd anerchiad gan y Parch. T. Jenkins, Salem, Merthyr, yr hwn a brophwydodd y byddai i ryfel America ddybennu yu fuan, ac y bydd Mr. Pugh yu pregethu yu y lleoedd y mae tywallt gwaed ynddynt yn awr.

Cafwyd amryw eraill o areithiau gwlltheg a hynod ddyddorol i'r pwrpas, a phawb yu dangos eu parch diffuant i Mr. Pugh. Hefyd daeth Mr. Treharu yu mlaen a chyflwynodd yu enw yr eglwys Feibl a Llyfr Tonau Ieuan Gwyneid, yu anrheg sechan, meddai ef, ond o galon bŵr i Mr. Pugh; a derbyniwyd yr anrheg gan Mr. Pugh yu ddiolchgar, ac aeth yu mlaen gan roddi braslun iddynt o hanes ei fywyd—yr hyn a wnaeth yu hynod darwriadol. Yn mhlith eraill anerchodd Tegai y cyfarfod, gan ddymunio ar Mr. Pugh i beidio llyncu ysbryd rhyfelgar America, fel y mae y gweiniadogion sydd yu yn bresenol oll, oddigerth dau, sef y Parch. Samuel Roberts, a rhyw un arall yu y Gogledd. Yua daeth bachgenyn yu mlaen gyda *sovereign* dros ei feistr, *manager Forge* Abernant, yu anrheg i Mr. Pugh, ac yua rhoddwyd cyfeudra i eraill i ddangos eu hewyllys da iddo.

Yr oedd pobpeth trwy y cyfarfod yu dangos y parch oedd gan yr eglwys a'r gwrandawyr, yu nghyd a'r holl frodyr yu y weinidogaeth, i Mr. Pugh. Terfynwyd trwy roddi gofal Mr. Pugh a'i denlu i'r Arglwydd.

W. R. W.

Slatington, Pa.

MARWOLAETH MR. JOHN S. DAVIES,

ON O FILWYR YR UNDES.

Hydref 7, yn Ysbyty Coriuth, Mississippi, bu farw Mr. John S. Davies, yu 18 ml, 7 mis a 7 d. oed. Cyfarfu â'r hyn a fu yu farwolaeth iddo yu y dull canlynol. Cafodd ei glwyfo tua phedwar o'r gloch prydawn y 6ed o Hydref, pan oedd y gatrawd y perthynai iddi ar y ffordd yn dilyn ar ol y gwrthryfelwyr, tuag 8 milldir o dref Coriuth, ac yu agos i'r Tuscomb River. Yr oedd yu cerided yu ei le yu y cwmni pan y dygweddodd yr auffawd. Yr oedd drylliau y gwrthryfelwyr wedi cael en taffu ar hyd y ffordd, a dygweddodd pan oedd John yu myned yu ei flaen fod dyn arall yu pasio ar gefn ceffyl, a darfu i'r ceffyl augn ar ddryll llwytheg, a thaniodd, aeth yr ergyd allan, ac aeth y belen i mewn iddo ar ei *hip* ddeben— aeth trwy ei gorff, a thrwy forddwyd un arall, a braich y trydydd. Yr oedd y dryll yu gorwedd ar gopa bryn bychan, a'r gatrawd yu myned i waered i'r ochr arall. Cwmpodd yu y fan, a dywedodd ei fod wedi ei saethu ac nas gallai fyw. Gosodwyd ef a'r bechgyn eraill yu yr *ambulance* i gael eu cymeryd yu ol i'r Ysbyty yu Coriuth. Cythaeddwyd y lle ychydig cyn dydd boreu y 7fed, a chafodd bob ymgeidd a thiriondeb gau ei gyfeillion a'r meddygon. Yr oedd yu ei sywyrau hyd y fynyd olaf; ond nid oedd yu siarad braidd ddim, ond ateb yu wnaidd yr hyn a ofynid iddo.

Bu farw y 7fed, a chladdwyd ef gan ei gyfeillion. Gwnaed ymgais wedi hyn gan ei rieni i gael ei gorff adroff, ond methwyd, gan nad oedd y corff mewn sefyllfa addas i'w gymeryd o'r bedd.

Mae yr amgylchiad galarus wedi peri gofid, tristwch, a galar mawr i'w rieni a'r gweddill o'r plant, a'i gydnabod oll. Yr oedd Mr. Davies yn aelod o gatrawd 22ain O., ac yn cadw ei le fel milwr yn dda, ac yn cael gair da gan ei gadben a'i gydsilwyr, fel on yn llwyr ymraddi i fywyd dichlynaidd yn ei holl ymarweddiad.

CYMYDGO.

Y GWYDDONIADUR AMERICANAIDD.

Mae Cyfrol XV. o'r cyboeddiad tra-rhagorol uchod yn awr allan o'r wasg. Mae y gyfrol hon yn dal i fyny gymeriad uchel blaenorol y llyfr, fel cyfansoddiad llenyddol ac fel cofnodydd o ffeithiau pwysicaf hanesyddiaeth y byd. Mae ei erthyglau ar y gwahanol faterson yn dreiddgar a thrwyadl, wedi crynoi ynddynt ffeithiau ag y bydd raid darllen cyfrolau i'w cael mewn dull arall. Bydd yn dda i'r rhai hynny sydd yn meddwl pwrcau y llyfr rhagorol hwn, gofio y bydd yn cael codi yn ei bris ar ol i'r gyfrol nesaf, a'r olaf, ddyfod allan; ac y mae yn awr bob tebyg y bydd pob math o lyfrau yn uwch eu pris o hyn allan.

CYDNABYDDIAETH DDIOLOCHGAR.

MR. GOL.—Caniatewch i mi gael congyl fechan o'r CENHADWR i gydnabod caredigrwydd a hael-frydedd yr eglwys a'r gynulleidia a wasanaethaf yma; yn nghyd ag eraill o'm cymydogion, canys maent yn deilwng cael gwneuthur hyn iddynt, am eu bod yn caru fy lles i a'm teulu, ac yn adeiladu fy nghysur; a braint fawr yw cael pobl ein gofal yn bohl ein cysur.

Dydd Iau, Rhag. 4, derbyniasis anrheg (*donation*) o \$60.05, mewn arian a'u gwerth, a hynny yn hollol amsygwyliadwy. Y Sabboth blaenorol i hyn, (canys rhydd yw gwneuthur da ar y Sabboth) ni wnaeth y ffraeth-frawd T. Herbert ond rhodd crybwylliad i'r gynullidfa am y peth, nes bod pawb yn barod yn y fan, yn hen ac yn ieuanc. Darfu i'r gwragedd a'r merched ieuanc ddarparu helaeth-rwydd o fwyd biasus i'r archwaeth, ac adduru-iadol i'r llygeid, fel ag yr oedd digon i bawb, a llawer yn ngweddill, a hynny heb na chost na thrafferth i ni. Ac y mae yn amlwg mai nid er mwyn cael udganu am danynt y maent yn gwneud hynny, canys gwnaethant yn helaeth y llynedd pryd na soniwyd yn gyhoeddus am hynny; ond er hynny, gwnaethant eleni yr un modd, ac yn helaethaeth. Mae yr hwn sydd yn ein dyegu yn mhob rhinwedd, yn ein hanog i fod yn rhai diolchgar am bob dim, "Yn mhob dim diolchwech."

Mae yn debyg nas gall dyn byth lwythau teimlad mwy dedwydd na'r teimlad i ddiolch; nis gall y grwgnech a'r achwyn a'r gynen fyw am awr yn nghymydogiaeth y diolch, mae y *climate* yn rhy boeth iddynt. Ond gobethio y caf fyw a

marw yn y gymydogiaeth hono, ac heb wybod am ysbryd grwgnechlyd byth. Mae caredigrwydd fy nghyfeillion y tro hwn wedi peri i mi fabwysiadu teimlad a iaith yr afradlon, "Nid wyf deilwng."

Anwyl gyfeillion yn Palmyra, caiff y CENHADWR y tro hwn gario fy diolchgarwch gwresocaf i chwi am eich haelioni. Yn gyntaf yr wyf yn diolch i'r Arglwydd am eich tueddu i bob gweithred dda tuag at ei weision, ac yr wyf yn diolch yn ail i chwithan am ei rhoddi mewn gweithrediad. Yr Arglwydd a'ch bendithio a phob bendith ysbrydol yn Nghrist Iesu, yw gweddi eich gostyngedig weinidog, JOHN LLOYD.

Palmyra, Rhag. 26, 1862.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. B. W. CHIDLAW.

Cleves, O. Rhag. 18, 1862.

ANWYL FRAWN,—Nid bawdd bod yn dawel y dyddiau presenol—syllfaenau ein Llywodraeth yn siglo, Duw yn unig yw ein cadernid, ein gobaith a'n grym. Ymddiriedwn ynddo a byddwn ddiolchgar, Salm 22: 4. Ar ol y frwydr waedlyd, Hyd. 8fed, ar Chaplin Hills, dwy fildir o Perryville, Ky., rhwng 20,000 o'n milwyr dewr dau y Calif. McCook, a 30,000 o'r gwrthryfelwyr dau y Calif. Bragg, pryd y lladdwyd 1900 ac y clwyfwyd 5000, mewn pum awr, auronwyd fi gan yr *U. S. Sanitary Commission*, ac yn fy ngofal 30 o giastiau o ddillad ac ymborth i'r clwyfedig. Yuo, ac yn Lebanon, 20 milltir i'r gorllewin, cefais y fraint o weinyddu er cysuro, diwallu, a rhoddi ymborth i yn agos i 2000 o gleision a chlwyfedigion, a mawr oedd eu hangen—rhaf heb newid dillad ac yn dra anghysurus, eraill yn methu am nad allent gael meithriad addas. Cefais yr aurhyddedd a'r fraint o gyfrannu dillad glân ac ymborth iachus, trwy haelioni a dyngarwch gwragedd a merched Ohio. Ar ol cyfrannu y petban hyn, cefais ddrws agored i ddosbarthu llyfrau, ymddyddan â'r clwyfedig am eu cyflwr, gweddio drostynt, ac yn aml i lefaru gair yr Arglwydd yn nghlyw gwraudaawyr astud a difrifol, llawer o honynt yn hyderus ymddiried yn ein Iesu bendigedig, ac ambell un yn gorfoleddu yn Naw ei iachawdlwriaeth.

Yr oedd golwg ar fues y gwaed, ddyddiau ar ol y frwydr, yn ddigon i ddryllio y galon. O orch-yllfeydd rhyfel! Nid allaf ddarlunio y golygfeydd alaethus. Dyma o 15 i 20 o geffylau yn eu gwneud, ac yn eu hyntyl o 30 i 40 o feddan. Dyma 35 yn un rhes, marwolion y 75th Ill. Dacw restr hir o feddau y 10fed a'r 3edd Ohio, ac yma un arall o feibion Wisconsin ac Indiana. Ar ochr arall y maes mae dros fil o'r Deheuwyd wedi eu claddu, o leiaf wedi eu priddo, ond mae y moch wedi turio y pridd, a gwelais ugeiniau o gyrff wedi eu di-briddo, golygfa byth, gobethio, i'w gweld eto.

Yn Bowling Green, Ky. treulias wythnos yn mhlith yn agos i 3,000 o gleision, yn dosbarthu fel yn Perryville a Lebanon, ac yn gweinyddu yn enw yr Arglwydd Iesu. Yn un Hospital yr oedd

dau gorff yn tawel orwedd ar y llawr yn barod i'r gladdfa. Cynelais foddion crefyddol, er budd i 30 oedd yn gorwedd oddiamgylch. rhai o honuyt wrth ddrws augau. Tra yr oeddwn yn llefaru ar adgyfodiad y meirw, dyma un o'r cleision yu tori allan, "Glory to God for salvation and the hope of eternal life; a rest in the grave and heaven for ever." Beudigedig, meddaf finau, am grefydd yu dal y tywydd garw, ac yu gwella yn y glyu tywyll.

Yn Nashville, Tenn., treuliais rai dyddiau yn rhith 4000 o gleision, i'r dyben i wybod eu sefyllfa, ac i anfon cymborth iddynt ar fy nychwel- iad i Ciucinnati.

Bu y negesa hyn yn fendith i fy enaid, cefais iechyd a chysur yu y gwaith. Mae yr *American S. S. Union* yn cauiatau i mi weithredu ran o fy amser yu y cylch hyn, ac yn rhoddi i mi lyfrau i'w dosbarthu, sef y "Silent Comforter," "Soldiers' Hymns" &c., lyfrau addas a buidiol. Mewn chwe mis yr ydwyf wedi rhoddi drws y Gymdeithas werth agos i fil o ddoleri o lyfrau yn yr Hospi- tale ac ar y maes, a mawr yw hyfrydwch y mil- wyr i'w derbyn. Mae fy llafur yn ddiweddar wedi oethio yn ddrwg ar fy iechyd, a rhaid i mi ei roi i'fny amser. Os gwella yu ddiagonol, dygwylwyf ymweled A Philadelphia a New York tua chaol Iouawr, ac os gallaf, deudaf i ymweled A fy hof gyfeillion yu Oueda. Yr eiddoch,

B. W. CHIDLAW.

PRYDFERTHWCH HENAIINT.

"Gwerthfawrocach yw hi na'r carbwnel." "A chan- moled ei gweithredoedd hi yn y pyth."

Ysgrifenydd y llinellau caulyuol ar yr achlysur o farwolaeth

MRS. ELIZABETH BOWEN, MINERSVILLE, PA.

Pan ddaw dyu i'r byd, dechreu deithio llwybr a derfyna yu augau, pa un bynag ai byr ai hir fydd tymor ei oes. Nid oes sicrwydd y bydd fyw i gyrhaedd hen ddyddiau; ond sier yw y bydd ter- fya ar ei benderne daith. Oherwydd dygir ef byn yu yr Ysgrifthyrau, "Gosodwyd i ddynion farw nuwaith." "Dyn a fydd marw."—fe a gilia fel cysgod—"fel blodeuyn y daw allan ac y torir ef ymaith."

"Ai marw raid i mi,
A rhoi fy nghorf i lawr?
A raid i'r enaid ofus flori,
I dragwyddoldeb mawr?"

Mae angau yu cyrhaedd pawb, er yn anhybys i ni pa bryd. Mae babanod, dynion ieuanc, a hen bobl yu marw! "y tlawd a'r cyloethog a gydgyf- arfyddant," y cryf a'r gwan, y clat a'r iach, y bieuin a'r cardotyn; nid yw yu gwneud dim gwahaniaeth mewn gradd na sefyllfa.

Angau, angau anweledig,
Mae dy waith yn amlwg iawn,
Tori lawr ganghenau raidid
Pan fu'r llwythau par yn llawn,
Nid oes genyt un gwahaniaeth
I'r cyloethog, mwy na'r tawd,
Y penethiaid mwyaf oedyn
Dan dy law yn trogu cawd."

Nid yw'n hybys pan y deot,
Sier yw y gwneid di ddud,
Yu dy gerbyd dyai ie'netyd,
Hennat hefyd, canol oed,
F'alla! mai y llwyddyn nesaf,
F'alla! mai y llwyddyn hon,
Nen fe alla'n gynt na byny.
'Raid ymado a'r babel hon."

O ganlyniad, "Trefna dy dŷ." "Gwylw'n a byddwn barod."

Mae dau gyfund o'n blaen, y rhai nas gellir eu hygoi trwy gywreirwydd na dim gallu ynom ni, eef hennint ac angau. Mae ein tyfa tuag atynt, yu raddol ac anorchfygol. Teithiwn liw dydd a theithiwn liw nos, a thrwy adegan olynol ein hyw- yd. Nis gallwn atos un kment ar y daith oydd yu ein harwain i lawr ar byd graddfa blynddoedd, diweddiad ein bodolaeth dddeariol, y bedd a thra- gwyddoldeb. Dichon y torri ni i lawr yu nghanol ein dyddiau, ac y diangwn o safelion afec yd ac helbulon, gwg a threiolon blynyddoedd d-flanedig. Oud os nad felly y bydd, ac y cawn fyw, buan y cyrhaeddwn gyfund hennint, ac ar ol cyrhaedd yr adeg honn, ni bydd oud cam bach rhyugom ag angau a'r bedd, y tŷ rhagierlynedig i bob dyn byw. Wel, er nad ellir ysgoi hennint ac angau, fe ellir gwneud llawer er symud ymaith y drygau cysylltiedig a hwynt, a gwneud ein hunain yu ddedwydd a defnyddiol hyd yu nod mewn hen- aint.

Coedydd a llysiann a yabeilir o'n frwythlondeb gau hennint, a gadewir iddynt ddarod neu torir hwynt i lawr i'ng diffwytho y tir. Felly yr anifeiliaid, yr adar a'r pysg, hwy a dyfant i faint- ioli, difannant a byddant farw. Gellir dywedyd hefyd am floedd o'r bil ddynol, eu bod yu fwy tebyg i'r llysiann, coedydd, adar a physg, nag i greadur rhesymol, yu byw yu unig am y fynd bresenol; ac ar ol byw awr fechan eu bodolaeth a'u mwynhad yu yr ymddangosiad mynedol, di- fannant fel dail. cwympant, a buan yr anghofir hwynt fel pe buasant heb fod.

Y mae bywyd y ddiweddar ELIZABETH BOWEN yu brawf nad oes theid iddi fod felly, a'i fod yu ddichonadwy dwyn llirwyth hyd yu nod mewn hen oedran. Yr oedd hi yn agos triugain ml. oed, eto yr oedd bob amser yu wyrddlas fel y Balm- wydden,—ac fel ceirwydd mynydd Libanus, yu wastad ar gynydd. Planwyd hi yn foreu yn nhŷ yr Arglwydd, a chynyddodd yu ei ystafelloedd. Derfydd natur, ond gwas a flodena, ac a fwrw allan ei flodau newyddion; mae wedi ei blann "ar lan afonydd dyfroedd," a "bob mis yu rhoddi ei llirwyth," hyd yu nod yu nghanol ystarmydd y gauaf garw.

Dechreuodd Mrs. Bowen redeg yr yrfa ysbyrd- ol yn fore, pan yn ieuanc, hoenus a gwrol. Rhed- odd yu dda ac heb ddifffygio, ac er cyrhaedd hen- aint, yr oedd yu parhau i ehedeg fel y golomen. Aml y canai,

"Diffygia'i ddim er c'yd y daith,
Tra par'o gras y nef,
Ac er mor lleid yw fy ngrym,
Mae digon ynddo ef."

Ac ynddo ef y cafodd nerth i gyrhaedd terfyn y daith yn orchfygol, ac ymddodd yn y wobwr addawedig, eef corun y gogoniant, corun dddiddiflanaedig, yr hon oedd yn aghadw iddi gau ei Rhaeghaenor, Iesu Grist, y Cyfiawn, yr hwn hedyd a'i derbyniodd yn roesawus i'w hulas nefol. Cyflneddodd gynfod hennant yn brydterth, a bu farw mewn heddwch a'i phwys ar ei Hanwyllyd. Gwisgwyd hi â'r wisg wen, catodd y delyn aur yn ei dwylaw, ac y mae yn bresenol yn ddiu yn caud, "Iddo ei yr hwn a'm carodd, ac a'm golchodd, ac a'm gwateolodd y byddo'r gogoniant, y gallu, a'r aurhyddedd yu oes oesodd." Taftodd ymaith ei hennant a gwisgodd ieuencyd, gollyngwyd hi yn rhydd o'r cadwynau, a dysglactia fel yr haul yn agwlad y gogoniant.

Nid oedd ei hennant yn rhwystr iddi fod yn ddiwyd. Mynych iawn y gwelwyd hi yn myned a'i gwaith yn ei uwylaw i weled ei brodyr a'i chwiorydd crefyddol. Nid oedd ei hymddyddau byth yn ffol, ond yn fuddiol a chrefyddol iawn, ac er lles a llwyddiant ei chyfoillion a'i chyfeillerau. Yr oedd ei chyngor yn dra effeithiol a'i cheryddon yn hynod dinion ac adeiladol. Yr oedd yn ofalus iawn am gyfarfodydd yr eglwys, heb eageuluo ei chydgnylliad, a themlai yn barod iawn i adrodd ei phrofiad crefyddol, yr hwn fyddai bob amser yn synwryol, eymal, adeiladol, ac yn dra pheudfryfol.

Iesu, Iesu yw fy Mhrynwr,
Iesu hedyd yw fy Nghân,
'R hwn a'm carodd ac a'm golchodd,
A'm tywysodd yn y bren;
O mor Iesu oedd ei phrofiad,
Hynod wrol oedd ei bwaith,
Iesu, Iesu ga'r gogoniant
Ar ol cyrhaedd pen draw'r daith.

Yr oedd yn hofi o'r ysgol Sabbothol, ac yn wastad yn ei dosbarth. Yr oedd yn hyfryd ganddi ddarllen ac egluro yr ysgrythrau. Yr oedd yn gu ganddi gyfraith yr Arglwydd. Deddfau yr Arglwydd oedd ei "chân yn ulf ei pherieriodod." Yr oeddynt i'w genau fel nêl, a melusach na'r diliau nêl," ac yn "luseru i'w thraed, a llewyrch i'w llwybrau." Yr oedd ei hewyllys yn nghyfraith yr Arglwydd, ddydd a nos y myfyriai ynddynt; ac yn ei goleu y teithiai fel pereriu blin trwy'r anialwch peryglus, nes cyrhaedd y wlad well. Gan fod hennant prydferth mor urddasol ar y dddear, ac mor ddedwydd yn y nefoedd, dylai eunym dymuniad gwresog ac ymdrech mawr ym bob dyn i'w fwynhau. Nid oes gwrthrych mwy prydferth ar yr hen dddear hon, nag hen ddygybl anwyl i Iesu Grist, yr hwn sydd wedi bod trwy ei oes yn dwyn ffirwyth er gogoniant i'w Waredwr, ac yn ymyl ei ymadawiad i borach gwlad a chynhesach hinsawdd yn parhau i'w ffrw allau ei newydd flodau, ac yn llwythog o ffirwythau cyfiawnder. Saif fel cofgolofn o ddaioni, trugaredd, ac ewyllysgarwch ei Dad nefol. Mae yn ogoniant crefydd, yn ddiuas ar fryn, yn oleuni'r byd, ac yn halen y dddear, pelydra yn ei rinweddau debyg-olrwydd i'w Brynwr, a phrofa i'r byd ei fod yn

etifedd y nefoedd, ac arweinia trwy ei osiamplau duwiol ei gyd ddynion ar y ffordd sydd yn arwain i ddedwyddwch. Gwisga ar ei ben gwyn goron gogoniant, yr hon a enillodd ar lwybr cyfiawnder, ac fel y mae yn tynu at derfyn ei fywyd, cynyddda ei lewyrch fel yr haul hyd ganol dydd, a'i wyneb yn dysgleirio fel gwyneb Moses pan yn ymddyddan â Duw ar y mynydd.

Caiff ei gystuddio yn y corff, a themla awmbwl yn y cnawd, llethir ef yn aml gan gorf y farwol-aeth, dichon y bydd yn colli ei foddianau daenrol, —yn cael ei erlid, ei wawdio, ei siomi yn ei gyfeillion, ei frudyr a'i chwioryddi, a dywed yn fynych, "Ys truan o dilyn wyf fi! pwy a'm gwared oddiwrth gorf y farwolaeth hon?" Ond mae ei ddeilwyddwch penaf yn sefyll. Mae fel gogoniant y dyffrynodd er rhuo a therfysgu yr ystornydd, y gwyntoedd a'r gwlaw, ac er ei ddiosg o'i wisgoedd haf, eto amlwg yw i'r byd ei fod yn cynyddu, ac yn cryfhau, ac yn addfdu i'r Ganaan nefol. O! mor brydferth yr olwg arno, gras yn cynyddu pan mae'r corff yn dadfeilio, yr enuid yn eegyn i fyny, a'r corff yn crymu. Mae yr hen bererin duwiol yr un deimlad a Simeon, yn dweyd, "Yr awr hon, Arglwydd, y gollyngi dy was mewn tangnefedd yn ol dy air." Ac fel apostol mawr y Cenhedloedd, yr hwn a fioddiodd yn nchel, mewn acenan effeithiol iaith o ymddiried, Yr wyf yn awr yn barod. "Ymdrechais ymdrech deg," &c. Mewn cydmariaeth a'r fath olwg brydferth a dymunol, mawrbydi daear a ddiflana, ac ymchwedd y byd a syth i dddiymdra. Gogonedd-ir yr Arglwydd, aurhyddedd crefydd, a chryl heir ffydd a gobaith y Cristion trwy fywyd a marwol-aeth y fath bererin duwiol.

Mor dlymunol oedd gwleod Mrs. Bowen yn marw a golennu y nefoedd yn ei chysuro yn ei mynyddau olaf! Ei ffyrndiau a'i pherthynasau a safasant uwch ei phen, ac edrychasant arni yn cymeryd ei hadenydd ac yn ehedeg i fyny; wedi eu bywhau a'u cysuro wrth gffio am ei clariad at Grist, a'i buddugoliaeth trwyddo ef ar angan a'r bedd, a'r sicrwydd ei bod yn myned i fod yn dragwyddol bresenol gyda'r Oen.

Y fath yw mawredd a gwerthfawrawgrwydd HENNAINT PRYDFERTH. Wedi goddef pwys a gwres y dydd fel gwasanaethyddes ffyddlon i'w Brenin; aurhyddeddyd hi â'r fraint i ymadael o faes y frwydr, gan ddwyn arwyddion buddugoliaeth lwyr ac aurhyddedus, ac yn llawen wrth feddwl am ogoulant tragwyddol. Yr oedd angau wedi colli ei gelyn, a'r bedd ei ddychryniadau, ac yr oedd bithau wedi addfedu i'r cyfnewidiad olaf, ac i'r wlad well. Fel ag yr oedd yn tynu at brydnawn ei dydd, yn llwythog o ffirwythau cyfiawnder, yr Iesu a ddaeth i'w chyfarfod ac a'i derbyniodd fel ei eiddo ei hun, tywalltodd o'i hamgylch ei bresenoldeb grasol, a rhoddodd iddi flenbrawf o'r orphwysfa addawedig, yr hon oedd brou gerllaw, ac a'i gallungodd i ganu, wrth fyned trwy'r dyffryn tywyll, "Yr Arglwydd yw fy mugail, ni bydd eisiau arnaf," "Mi a wa fod fy

Mhrynwr yn fyw." "Mia wu i bwy y credais,"
 "Byw i mi yw Crist." O am gael y fraint i gyfarfod ag angan gyda'r fath eouler ffyddiog; rhydd gymborth mawr i'r enaid—amlyddedd mawr i grefydd, a gogoniant i Dduw ein iechydwrïaeth.

Iesu, golwg ar dy wedd
 Sydd yn effeithiol iawn;
 Braid teimlaf ddwyllaw angan oer,
 Gan wres dy ddwyfol ddawn.
 'Rwyf yn ymado â'r babell hon,
 Y cloion dyr yn rhydd.
 Tywyla'm llygaid—gwelwa'm llwyr,
 Ond llaw fy enaid fydd.

AT EI PHLANT.

Ymddifadwyd chwi o fim dluwïol, gariadus a chymwynasol. Rhoddodd i chwi lawer cyngbor, a llawer cerrydd, ac anfonodd lawer gweddi daer i'r nefoedd ar eich rhan. Mae ei choffadwriaeth yn feudigedig ger eich brouau. Hyderwn na fydd ei chynghorion yn ddisfukl, a'i gwedd an yn ddi-effaith er eich daioni. Dilynwch ei llwybrau, fel y cyrhaeddoch yr un wlad ddedydd ar ol marw.

AT YR EGLWYS.

Torwyd ymaith gangen frwythlon o'ch plith, yr hon a fioddodd fel Rhosyn Saron, a Lili y dyffryuoedd. Yr oedd ei chymdeithas yn felus iawn i chwi, a llawer deigr yn a dreiglodd dros eich gruddiau wrth wraudo ei phrofiadau melus, a'i phen-deryniadau diyagng i lyun gyda'r Iesu. Gwelwch ei Be yn wag yn yr addoliad, a'r ysgol Sabbothol, ni chlywch hi mwy yn egluro gair y bywyd. Mae wedi cael gwell esboniad arno yn awr nag a gafodd erioed o'r blaen. Ymdrechwch i lyued i mewn trwy y porth cyfyng mor brydferth ac au-shyddedus ag yr aeth hi o'ch blaen.

THOS. T. JONES, *Minersville*.

AT GYFEILLION Y GOLYGYDD.

AKWYL FRDYR.—Dechrenwyd er's cryn amser bellach i wneud "Aurheg" i Olygydd i CENHADWR, fel arwydd o barch iddo fel benafwr yn y weinidogaeth a gwasffyddlon ei genedl, a gwnaed hyu yn bur addas yn eglwys Ohio, a rhai minnau eraill. Ac yr wyf yn credu pe byddai ond i'r gweuidog neu ddiagon yr eglwys, yn y gwahanol fanau sydd heb gwblhau, grybwyll hyn wrth y gynulleidfia, y gellid gorphen y gwaith hwn eto yn deilwng.

Danfona fy rhodd dros of fy hon yn awr.—\$20.
 Fy mrodyr, gadewch i ni uno i orphen hyn yn 1863.—Yr eiddoch

JOHN PIERCE.

Big Rock, Ill.

At Mr. J. Pierce.—Daeth y Draft am y awm a enwyd i law y Trysorydd yn ddiogel. Derbyniwch ein diolchus gyda byddiaeth am y rhodd a'r teimlad tirion a ddangoir tustg atom.—GOL.

CWRDD Y MILWYR CYMREIG.

Bwrïedir gan bobl ieuainc ysgol Sabbothol Nebo, Ohio, gael cyfarfod yn mis Mawrth nesaf i ymgystadla mewn adrodd a chapu, pryd y rhoddir

gwobrwyon i'r rhai a adroddant oreu o swydd Gallia, fel y canlyn:

I'r hwn a adroddo oreu dau ddenddeg oed, Beibl a quotation. I'r ail oreu, Beibl cyffredin. I'r trydydd, Testament.

Eto i'r un dan ddeuddeg oed a ddatgano oreu, Gramedig gwaith Mills. I'r ail oreu, Llyfr Cauu. I'r trydydd, Llyfr.

Eto i'r rhai deuddeg oed hyd unarbymtheg, am yr adokliad goreu, Beibl a quotation. I'r ail oreu, Beibl cyffredin. I'r trydydd Testament.

Eto i'r rhai, unarbymtheg a thau ddeunaw oed, am yr adroddiad goreu, Beibl a quotation. I'r ail oreu, Beibl cyffredin. I'r trydydd, Testament.

Eto rhoddir i'r ddau oreu am ddadlusa'u gilydd, pob o Feibl gwerth dular. I'r ail oreu, pob o Feibl a quotation.

Rhoddir Beibl i'r un dros 45 oed a gano oreu yn yr hen fasiwn.

Rhoddir pob o Bâr o Lygaid-ddrychau (*spectacles*) i'r ddau a ddatgano oreu gyda eu gilydd. Rhaid fod y ddau yn gwnend ihyngddyat dros gant o flynyddau.

Rhoddir gwybod eto beth fydd y gwobrwyon i'r caurion.

Mae'n dda genym allu hysbysu fod y Parch. B. W. Chidlau wedi addaw, os bydd modd, ymwelod â ni ar y dydd, a mwy na thebyg, y cawn glywed rhywbeth gaiddo ag y byddwn yn siarad am dauo ar ol myned adref. Ydwyr yr eiddoch,

JOHN T. DAVIES.

GANWYD.

Tua'r 11eg o Ragfyr, yn Cleves, O., mab i'r Parch. B. W. Chidlau a'i briod.

Rhag. 15, yn Remsen, E. N., merch i Mr. Wm. W. a Jane Thomas,—wyres o du ei mam i'r diwedd—ar Edward Edwards o Remsen.

PRIODWYD.

Hyd. 29, 1862, yn ardal Ridgeway, Wis., yn anedd y briodferch, gan y Parch. J. P. Jones, Mr. EVAN D. MORGAN o Spring Green, a Mrs. THIRSAH LEWIS o Ridgeway.

Tach. 23, yn Whitesboro, gan y Parch. C. N. Pat-tengill, Mr. B. F. ROBERTS (mab Henry Roberts, yw., Utica) a Miss MAGGIE SOLEY, y ddau o Utica.

Tach. 25, yn Addoldy y Parch. Henry Rees, (mab Wm. Rees, Liverpool.) Caerlleon, Lloegr, gan y Parch. John Jenkins, M. A., o'r ddiwas hono. Mr. OWEN LEWIS o Dyserth, a Miss MARY EVERETT, merch y Parch. Lewis Everett, Dyserth, a lith i Olygydd y CENHADWR.

Rhag. 1, yn Dunham, E. N., Mr. JAMES A. FENTON o Clayville, a Miss MARY E. JONES o Waterville.

Rhag. 2, yn nbrefsgordd Perry, swydd Gallia, Ohio, gan y Parch. John A. Davies, Mr. JOHN J. JONES a Mrs. MARGARET EVANS, y ddau o'r lle uchod.

Rhag. 5, yn Remsen, yn anedd tad y briodferch, gan y Parch. T. T. Evans, Mr. ROBERT PRICHARD o Vernon, a Miss JANE A. OWENS, merch Mr. Owen O. Owens o Remsen.

Rhag. 10, yn North Orange, N. J., gan y Parch. James Hoyt, Mr. WM. H. LEWIS o Utica, a Miss LIEBIE HELLENBACK o'r lle blaenaf.

Yn ddiweddar, yn Rome, E. N., gan y Parch. Wm. Howlands, D. D., Mr. WILLIAM R. WILLIAMS o West Branch, a Miss ELLEN L. EVANS o Ava, o'i swydd Onida.

Rhag. 6, yn Slatington, Pa., yn nhŷ Mr. McDowell, gan y Parch. P. Peregrine, Mr. JOHN MORRIS o Lincoln, a Miss MARGARET OWENS o Slatington. Wedi myned trwy y gwasauneth priodol, aeth Mr. a Mrs. McDowell a'r holl zwmpeiri i'r ystafell wledia, lle cawsom fwrdd wedi ei arllwio a'r danteithion goreu,—am yr hyn y tace Mr. a Mrs. Morris, a'r holl gwmpeli yn cefhyno eu diolchgarwch mwyaf gwreang i'r boneddwr uchod a'i briod caredig.

Rhag. 9 yn Steuben, gan y Parch. R. Everett, D. D., HENRY EGERT, yaw, a Miss MARY E. BROWN, y ddau o blwyf Troutin, N. Y.

Tach. 22, gan y Parch. S. A. Williams, Bradford Co. Pa., yn ei dŷ ei hun. M^r. DAVID E. DAVIES a M^s. LUCY LEWIS, eu dau o Middletown, Susquehanna Co., Pa.

Tach. 29, yn Hyde Park, Pa., gan y Parch. E. B. EVANS, Mr. DAVID EDWARDS a Miss GWEXILLIAN DAVIES, y cyntaf o Helvius, a'r diweddaf o'r Notch.

Rhag. 21, yn Hyde Park, gan yr un gweinidog, Mr. GEORGE PORTER, Ellenwood, o Hyde Park, a Miss ABBY JANE SMITH o Scranton.

Gwellaant.—Gwnaed tipyn o gamsyniad yn hanes priodas Mr. John Jefferson, Minersville, Pa., yn y rhifyn diweddaf—Mary James, ac nid Davies, oedd saw y briodferch.

BU FARW.

Meh. 22, 1892, yn Emmett, Dodge Co., Wis., Mrs. MARY ROBERTS, priod Mr. Evan Roberts o'r lle uchod, yn y 38 ml. o'i hoedran, gan adael priod a 5 o blant bychain i'w alaru ar ei bol, yr feuraigaf yn faban eglwys ychydig o ddyddiau oed. Claddwyd hi yn barchus yn mynwent y plwyf, a'r Parch. Owen Hugh (T. C.) yn gweinyddu. O gylch tri mis wedi yr uchod bu farw y plentyn hefyd. Claddwyd ef wrth ochr ei fam, J. S. Davids yn gweinyddu y mofidion arferol.

Yr oedd Mrs. Roberts yn ferch i Thomas a Mary Rowlands o Gae'r Dol y Gailan, Llanbrynmair. Dywedir fod ei mam yn wraig ddudiol iawn a diau iddi ddwyn o'march i'fyny yn edlysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Ymunodd M^s. Roberts â chrefydd pan oddutu 18 oed, a derbynwyd hi yn aelod eglwys Gynulleidfao Llanbrynmair, gan y Parch. S. Roberts. Yn mhen peth amser wedi hyn (yn taith nis gwn) ymfudodd i'r America, a bydd beth amser ger New Hartford, awydd One da; yno ymunodd mewn priodas a Mr. Evan Roberts, genedigol o Machynlleth, ac heb oedi yn hir ymudasant oddiyno i'r lle hwn. Prynasant dyddyn yma a sefydlasant aruo. Wedi hyn ymunodd hi a'r eglwys Gynulleidfao yn y lle hwn, lle y bu yn aelod hyd ei bedd. Bendithiodd yr Arglwydd hi a'i theulu a llawer o'i ddiaioni a gadawodd M^s. R. ei theulu mewn amgylchiadau da. Yr oedd ei tŷ bob amser yn ddarlun amwg o auedd gwraig dda, safurus, gryuo, iauwaith, a chynil. Yr oedd Mrs. R. yn un wastad gyda chrefydd, nid yn uchel iawn, ac nid isel ei phrofiad—pwysai yn ddiag-gog ar ei Hanwylyd Iesu. Ni chafodd yr eglwys achos i'w galw i gyfrif dros y 12 mlynedd a rhagor ag y bu yma. Bydded i Ddiw pob gras fendithio yr amgylchiad i'r tŷu galurus, ac i'r gymdogaeth oll yw dymuniad heu gylfaill yr ymadawedig a'r teulu oll.

WILLIAM ROBERTS.

••• Dymunir ar y *Dygedydd* godi yr uchod.

Hyd 23, yn 8 ml. a t mis oed, THOMAS REES, mab i David R. a Sarah Rees, Blue Mounds, Wis. Bu yr un bychan anwyl yn dyddlef, eystudd poenus yn hynd dawl, am yn agos i dair blynedd o amser. A'fynych y gwelwyd heb yn dyddlef y fath boen corfforol gyda mwy o amynedd a siroldob na'r plentyn anwyl hwn. Ehedodd ei enaid o'r corff poenus, yn y tawelwch a'r siroldob mwyaf hynaf i'fynwes ei fachawdr. Rhoddwyd ei weddillion marwol yn y gladdfa sydd wrth gapel yr Annibwywr yn Blue Mounds, mewn "gwir ddiogel oibaith" y bydd i'r hyn a "heuwid mewn gwendid" adgylodi yn "gyffelyb i'w gorff gogoneddus E!" Anechwyd y teulu hiraethus a thori'f gyfeillion ar ddydd yr angladd gan yr ysgrifenydd oddiar y geiriau yn Jer. 31; 14, 15, 16.

J. P. JONES.

Feeb. 20, yn New Philadelphia, Pa., THOMAS POW-

ELL, yn 43 ml. oed. Cyfarfyddodd â damwain yn y gwaith glo, lle yr oedd yn gweithio, yr hyn fu yn anau iddo yn y fan. Yr oedd yn enedigol o Llanelli, sir Frycheiniog, D. C. Daeth i'r wlad hon tua 14 ml. yn ol. Mae ganddo ddau trawl yn California. Mae wedi gadael gweddwl a phump o blant i alaru ar ei ol. Barhwr y gweddwlw a Theol yr ymddilad a ofalo am danynt. Claddwyd ef yn nghaddia y Bedyddwyr yn Belmont yn agos i St. Clair, Pa., pan y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd, L. JENKINS St. Clair.

Rhag. 5, yn St. Clair, Pa., Mrs. SARAH WILLIAMS, gweddwl y diweddwr Joseph Williams, yn 63 ml. oed. Ei haliethydd oedd clefyd y galon a'r ysgyfaint (*palpitation of the heart and inflammation of the lungs*). Ganwyd hi yn Heure Forgan, tŷ ffarm yn agos i Gwmllynfell, Morgauwg, D. C. Derbynydd hi yn aelod crefyddol yn hen gapel Gwmllynfell, dau weindogaeth y Parch. Rowlands, tua 40 ml. yn ol. Daeth i'r wlad hon tua 17 ml. yn ol, ac yn y gymdogaeth hon rhwng y lle hwn ac Eagle Hill y bu yn treulio ei bywyd oddiar pan mae yn America. Mae 8 o blant iddi yn fyw. Mae dau o'i bechgyn yn California ac un a all yn Buenos Ayres, America Ddeheuol. Bu farw a'i phwys ar ei Hanwylyd. Ymddeuys ei bod yn wahanol yn y cyatudd presenol i'w cyatudd a gafodd o'r blaen. Yr oedd yn diolch yn aml ac yn dweyd wrth y teulu nad oedd yn myned i wella o'r clefyd hwn. Yr oedd yn siarad yn hynd barchus am ddynion da ac yn ymdwyn yn barchus iawn o weinidogion yr eglwys; ond yr hyn oedd yn coronni y cwbl, cadwodd ei chrefydd hyd ddiwedd ei boes. Claddwyd ei gweddwl hon marwol yn Pottsville, pan y gweinyddwyd ar yr amgylchiad yn y tŷ ac ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd. Mae rhai o'r plant yn grefyddol. Gobeithio y bydd yr amgylchad hwn yn feudith iddynt oll. Hediwiad i'w llwch yw dymuniad yr ysgrifenydd.

L. JENKINS.

••• Coded y *Dinegyior* yr uchod.

Tach. 30, yn ardal Ridgeway, Wis., yn 67 ml. oed, Mrs. MARY MORRIS, priod i Mr. David Morris. Clefyd y chwaer oedd inflammation of the lungs. Bu yn glaf am wyth diwrnod o gystudd poenus iawn. Gadawodd i alaru eu colled fawr briod tywyr galon yn nghyd a phump o blant, tair merch a dau fab serchog iawn, pa rai ydynt yn trigianu yn gvauros ei hamgylchiadau yn y daeth hon, Wis. Meneu ydodd y chwaer ymadawedig i John ac Anne Thomas, Cynheudre Uchaf, plwyf Llanelli awydd Gaerfyrddin. Priododd yn y fl. 18 o a Mr. David Morris, cefndir i'r Parch. William Morris a tu yn weinidog yr Eglwys Gynulleidfao Llanfyllin, G. C. Bu hi a'i theulu yn byw yn barchus iawn ar ffarm a elwir Capel Iau, yn plwyf Llanelli sir Gaerfyrddin. Oddiyno yr ymfudodd hi a'i theulu i'r wlad hon, yn y flwyddyn 1853. Prynasant dir yn yr ardal hon, Ridgeway, lle y bu ein chwaer yn fyddlon iawn hyd ddydd ei marw. Yr oedd yn aelod crefyddol yn Eglwys Gynulleidfao Ridgeway, lle hefyd y mae ei phriod a rhan lwyaf o'r plant yn aelodau fyddlon iawn. Claddwyd ein chwaer hon yn y gladdfa berthynol i'r Annibwywr yn Ridgeway, a phregethwyd yr achlysur yn y Gymraeg a'r Saesoneg, i dorf o gyfeillion fyddlon iddi gan yr ysgrifenydd. Gwraig a nam, aelod crefyddol a chymydoges a berchid ac a gerid yn fawr oedd y chwaer ymadawedig. Bydded i'r Arglwydd o'alu yw dymur am ein brawd anwyl yn ei lesgedd a'i hiraeth presenol, a rhoddid iddo oibaith bywyd trawyddol. Bydded i'r plant serchog hefyd garu Iesu a'i ddewis yn Waredwr iddynt, fel y byddo ganddynt Gylfaill yn aion angau.

J. P. JONES.

••• Ertunia perthynasau ein chwaer a'r Olygyddion y *Dinegyior* a'r *Cylchgrawn* gyhoeddi y colnodiad uchod.

J. P. J.

Yn ddiweddar, yn Maine Hill Gap, ger Minersville, Pa., yn 7 mlwydd ac 8 mis oed, MARTA, merch Owen Owens a'i briod. Claddwyd hi yn mynwent y Cynulleidfao hon yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd, JOHN E. JONES.

Rhag. 1, yn Beaver Meadow, Pa., Mr. DAVID J. EVANS, yn 6 ml. oed. Ganwyd ef yn mhlwyf Llan-granog, sir Aberteifi, D. C. Tua 33 ml. yn ol ymunodd yr ymadawedig a chrefydd yn Capel Wigr, dau weindogaeth y Parch. Daniel Thomas. O Blaenafon yr ymfudodd i'r wlad hon. Wedi iddo gyrbeodd yma,

bu yn aros peth amser yn ardalodd Hyde Park. Pa. Wedi hynny symudodd i ardal Beaver Meadow, ac yma yr arddodd hyd dydd ei farwolaeth. Yr oedd yn cael ei fflam ag afiechyd a'u yn agos i fwyddu cyn marw, eto yr oedd yn a hwy y llan twaf o'r amser i ddilyn ei oerwyl gwaith. Ond ar y 29 o fis Tachwedd, pan with ei oerwyl yn y Cracher Glo, tarawodd angan ei nes yr oedd yn methu a gweithio. Bu mewn poenau mawr hyd bore dydd Llun y cyntaf o'r mis hwn. Rhagfyr. Bu yr heu llawd yn flydduon gyda chetwydd, ac yn hancuon yn ol ei aia. Yn yr awglaidd daeth tyfa llosg ynghyd a gweinyddodd yr ysgertenydd oddi with Salm 116: 15. Gadawodd briod a 5 o blant i arau ar ei ol. Mae y plant oll, ond un, wedi priod. Gobeithio bydd y tro hwn yn rybuid iddylt i barotol erbyn yr un awgylhiad aor; a rhoddod y weddw ei phwys ar ei Daw. Fe adroddodd yr heu llawd y penll hwn tua pythefnos cyn iddo farw.

"Afon sawr sydd raid myn'd iddi,
Rhwyg dau tyd iwas rhedid hon;
Swn ei dwr yw'r bla gystuddau,
Gwrddir ar y dddear lani;
Rhwyg ei thionau byddai 'u fuan,
Mewn caedi mwy a' rhodro;
O am 'nabod Iesu 'u Gylfaill
Fel bor gwaelod tan ty nheo."

P. PEKEGRINE.

Rhag. 14, yn New Berlin, awydd Chenango, E. N., o'r pda a'r diphtheria, MARIANNE, merch iach'r Parch. J. L. Jones a'r briod, yn 3 mis a 4 d. oed. Y rhuent a deimant yn dra galarus ar ol yr un fach anwyl hon; ond eiddo yr Arglwydd dydoedd, ac Ete a'i cymerodd ato ei hun o'r byd trallodus hwn.

Hjd 14, yn Itacine, Wis., o'r diphtheria, THOMAS W. mab Cauben Hugh W. Jones a Laura ei briod. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gau y Parch. Mr. Maurell (T. W.)

ANECHTIAD I'R CADBEN A'I DEULU AR YR ACHLYSUR.

Rhyw lorau gwneis bwys i'r fflodau yr ardd, Ei arogl oedd beirudd a'i wneau yn hardd, Mor swybol yr o'wng nes deulu ty mryd I'rwmo 'u chweg thionau a'm bywyd ynghyd; Ond buan y gwelwn y blodau yn gwywo A muanu 'u sionedig cisteddau i wyllo.

Ac yna y gwelais ryw arlluo o'ch traioi Wrth weled y buioy—eich Thomas yn darfod, Ond darlud i ddechreu blodau 'u dragwyddol Lle na weir gofid na at rnydd niwentiol; O'r mitedd fel yntau flugodd yn hyrddl Ond cwympodd eu blodau, gadawsant dir adfyd.

Racine, Wis.

H. J. OWENS.

Tach. 14, ger Berlin, Wis., JOHN S. DAVIS, 11 ml. oed; mab oedd i Wm. a Sarah Davis, gynt o Lanelli, sir Gaer, D. C. Yr hyn a achosodd ei farwolaeth oedd codw o'r goeion; bu lyw amrai wythnosau a chafodd wasannethi dau feddyg; ond y cwbl yn oler. Yr oedd yn fachgen utudd i'w rhuent, tyner a hael. Gweinyddwyd yn yr awglaidd gau

H. Williams.

Tach. 22, yn awydd Waashara, Wis., Mrs. ANN ELLIS, gweddwyd y diweddar Evan Ellis, yn 35 oed. Gadawodd dri o blant heb dad na mam. Yr oedd wedi bod yn protlesu crefydd gyda y Cynulleidfawyr yn yr hen wlad. a chyd a T. C. yn y wlad hon. Yr oedd gauddi barch mawr i grefydd ac yr oedd o deimladau hynod o dyner. Plegethwyd y bregeth awglaiddol yn addoldy y Bedyddwyr ger Berlin, gan

H. WILLIAMS.

Rhag. 12, yn ardal Blue Mounds, yn y 37 mwydd o'i oedran, Mr. Rees Rees. Daeth ef a'i deulu o ardal Aberdare yn 1838 i Maryland. Wedi bod yno am ysbaid o amser aeth i Pennsylvania—ac o'rdeutu 15 ml. yn ol daeth i'r ardal hon, a bu yma yn barchus hyd dydd ei farw. Gadawodd dri o feibion a gwraig i'w alaru o'colled. Claddwyd ef yn y fynwent berthynol i gapel y Cynulleidfawyr yn y Blue Mounds. Plegethwyd yn y Gymraeg a'r Saesoneg i dori o gyfeillion i'r ymadawedig gau

J. P. JONES.

Tach. 29, yn Rome, E. N., Mrs. JONES, gwraig y Parch. T. H. Jones, gan adael priod a 7 o blant amddifaid yn y byd galarus hwn.

Rhag. 4, yn ninas Utica, o'r darfodedigaeth, ELEANOR

M. VINCENT, mab i'r diweddar Ebeneser Vincent, yn 26 ml. a 10 m. oed. Wyr dydoedd i'r diweddar William Vincent o Utica.

Rhag. 6, yn Utica, Mrs. MARGARET WILLIAMS, priod Mr. Jacob Williams yn 29 ml. oed—aelod gyda y T. echnydd Caniaidd.

Rhag. 16, yn Utica, ar ol cystudd mait, Mrs. JESSE C. JAMES, priod Mr. Robert Everett James, yn 30 ml. oed.

Rhag. 14, yn Boonville, ar ol cystudd trwm (typhus fever), Mr. THOMAS J. EVANS, yn 27 ml. ac 8 m. oed, gan adael priod ac un plentydd, mam a chwiorydd a brawd, mewn dwys aiar ar ei ol. Mab ydoedd i'r diweddar William R. Evans a Margaret ei briod, o Steuben. Claddwyd ef yn mynwent y Capel Ucha, Steuben, a gweinyddwyd gau y brodyr, Gillett, Roberts ac Everett.

BYR GOFIANT

Mr. WILLIAM B. WILLIAMS ac ELIZABETH ei briod, Oak Hill, Ohio.

Mae 5 peth hynod yn hanes y cyfeillion hyn.

1. Yr oeddynt yn ymyl yr un oed, sef 72.
2. Derbyniwyd hwy yn aelodau eglwysig yr un dydd, tua'r 37 ml. o'u boedran, mewn tŷ farm a elwid Moelyci, yn yr amser hynny y cyfododd yr eglwys hono y capel a elwir Peniel ywain ger Pentir. Yn yr amser hyn yr oedd yr eglwys dan ofal y Parch. John Senary, ar ol hynny dan ofal y Parch. D. Griffiths, Bethel, ger Carnarfon. Bu Mr. Williams yn dilacon am flynyddoedd yn yr eglwys uchod. Yn yr adeg hyn bu yn llafurus iawm fel Cristion a swyddog; teithiodd lawer yn mhell ac agos yn achos yr Ysgol Sabbathol, a Mrs. Williams yn ei gynorthwyo hyd y gallai yn ei lafur.

O'r eglwys uchod y daethant i'r wlad hon tua 15 mlynedd yn ol. Unasaut a'r eglwys yn Oak Hill, awydd Jackson, Ohio.

3. Buont glaf yr un amser. Byr oedd eu cystudd diweddar. Ymddygodd eu plant atynt yn y modd mwyaf tirion a charedig. Rhieni yn caru eu plant sydd egwyddor gyffredin ond nid mor gyffredin y cerir rhieni gan blant; ond yma yr oedd y rhiaint a'r plant yn caru eu gilydd yn dra anwyllaid.

4. Buont farw yr un dydd, sef Hydref 26. Clywais ef yn dweyd lawer gwaith y carai iddynt gael ymdatod ac ymadael o'r byd yr un amser, ac felly y bu. Mae yr Arglwydd yn aml yn arwain ei bobl i chwenych y peth mae ar fedr wneud, felly y bu yma.

5. Claddwyd hwy yr un dydd, sef prydawn y 27, yn nghladdfa Oak Hill. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. D. Thomas (B.), y Parch. J. Evans (T. C.) a'r yagrifenydd.

Gair am danynt yn mhellach fel Cristionogion.

Mrs. WILLIAMS.

1. Yr oedd yn ddidderbyn wyneb yn y frawdoliaeth; ni wnaletya yn ei mynwes yn ddigel ddim at neb—byddai mor onest ag egluro ei theimlad yn ddiaeremoni. Adnabyddid hi yn chwaeur euwog gyda golwg ar hyn.

2. Byddai ei geiriau mewn cyfeillach grefyddol yn effeithiol. Ychydig ddwydded, ond celai ryw argraff neillduol ar y frawdoliaeth yn wastad. Byddai yn aml yn dywydd adnodd; ond byddai yn darawiadol a chynwysfawr. Llauer cyfeillach y buom yn chwilio ei chynwysion gyda gorloedd.

3. Byddai anghyffed yn Seion yn ofid calon iddi—un o blant tangufedd oedd.

4. Byddai yn gwarched gartref yn dda. Ni wyddai am y gwarchiaid chwedlan a arferir gan rai. Ni

Pellebyr Tanforawl y Werydd.—Cyfarfod ar yr achos hwn a gynaliwyd yn Llundain Rhag. 12fed. I osod Pellebyr newydd dan yr Atlantic, gelwir i am danerchion o £600,000, y rhannu o £5 yr un. Hysbyswyd yn y cyfarfod gan y Cadeirydd, James Stuart Wortley, fod £75,900 wedi eu tanerchifio eisoes, mwy na 2 diwrnod. Teimlir yn dra golenchus i y cyfarfod hon a hysbyswyd i y llwyddiant.

O Y M R U.

Cyfarfod Cynulleidfaoel Chwarterol Môn.—a gynaliwyd yn Llundachreth, Tach. 3 a 4. Bydd y cwrdid newaf yn Rehoboth, Maelog, Chwef. 2 a'r 3. Pregethwyd gan Roberts Llauerchymedd, James Rhosymenich, Williams Llunddeusant, Jones Amwlch, Hughes Gwalchmai, Ridge Hermon, Williams Beaumaris a Griffith Caergybi.

Cyfarfod Chwarterol Lleyn ac Eifionydd.—a gynaliwyd yn Rhoslan Hyd. 28 a 29. Yr oedd yn bresenol yn y cyfarfod hwn, Ambrose Porthmadog, Jones Talsarn, Morgans Nazareth, Lewis Penrhyn, Jones Capel Helyg, Morris Abererch, Rowlands Ceidio, Williams Nefyn, James Llanaelhaiarn, a Griffith Porth Dinorwig.

Urdiad John E. Evans yn Merthyr Cynog.—Y brawd hwn a uddwyd i waith y weinidogaeth yn Merthyr Cynog, Tach. 28 a'r 29. Pregethwyd ar Natur Eglwys gan J. Griffith, Llanwrtyd; golyuwyd y Golyniadau gan D. Jones, Aber; gweddiwyd gan D. Williams, Troeddihiwdalar; pregethwyd i'r gweinidog gan W. Williams, Hirwaen, ac i'r eglwys gan J. Stephens, Brychgoed. Pregethwyd hefyd yn y cyfarfod hwn gan D. Thomas, Llangynidr; T. Llywellyn, Mountain Ash, ac eraill.

Ail Agoriad Capel Cwm yr Aber.—perthynol i'r Groes Wen. Y cyfarfod hwn a gynaliwyd Hyd. 23 a'r 24. Pregethwyd gan Mri. Phillips Llantrisant, Richards Caerfili, Jones Crug y bar, Jones Caerfyrddin, Thomas Bangor, ac Oliver Pontypriod. Y mae Capel y Cwm yn gyfleus yn awr ac yn cael ei laww yn rhugorol—*Dysg. Rhag.*

Cyfarfod Tredwstan a Thalgarth.—Y cyfarfod hwn ydoedd gyfarfod chwarterol y Cynulleidfawyr yn Mrycheiniog. Yr oedd hefyd yn gyfarfod refydliad y Parch. T. Evans yn y lleoedd uchod. Cafwyd araeth hyawdl gan y Parch. D. Williams, Troeddihiwdalar ar haes yr eglwys yn Tredwstan, a gweddiodd am fendith yr Arglwydd ar y cysylltiad presenol rhwng Mr. Evans a'r eglwys. Yna rhoddwyd siars i'r gweinidog a'r eglwys gan y Parch. J. Stephens, Brychgoed. Pregethwyd hefyd yn y cyfarfod hwn gan Davies Cerygadarn, Prichard Glandwr, Hughes Aber, Watkins Llangatwg ac eraill.

Glandwr, Glantaf.—Hyd. 20 a'r 21 cynaliwyd cyfarfodydd refydliad y Parch. E. Prichard, diweddar o Cwmrhos, yn y lle uchod. Pregethodd Mr. Stephens, Brychgoed, ar Natur Eglwys; golyfynwyd am arwydd o'r undeb gan Mr. Hughes, Aber; dangoswyd yr unfyddedd mwyaf o du yr eglwys a'r gynulleidfa; yna gweddiodd D. Richards, Bethel Caerfili, am fendith ar yr undeb; a pregethodd Price Aberdâr a Watkins Llangatwg, un ar ddyledswydd yr eglwys, a'r llall ar ddyledswydd y gweinidog. Cafwyd pregethau gwerthfawr gan amryw eraill yn y cyfarfod hwn. Mae Mr. P. wedi ymadael â sir Frycheiniog a'i goron yn ddyeglaer, ac yn dechreu yn Glandwr gyda'r gobeithion goreu.

Felindre ger Llangyfelach.—Y cyfarfod blynyddol yn y lle hwn a gynaliwyd Tach. 2 a'r 3, a phregethwyd gan J. Daniel (gweinidog y lle), Owen Clydach, Davies Abertawe, Rees Canaan, Thomas Glandwr, a Griffiths Abertawe. Cafwyd cyfarfod blynydd.

MARWOLAETHAU.

HYDREF—

30 Mr. Thomas Williams, siopwr, Pant, Rhosllauwrchugog, 26.

TACHWEDD—

3. yn Bangor, Mr. Owen Prye, gof, 68.
7. Edward Hughes, yaw., Cwmcarnedd isaf, Llanbrynmair, 79.
9. John Edwards, watch maker, Corwen, 42.
7. Mrs Thomas, Gelledig isaf, estate ger Maes y cwmwr, 75.
12. Jane, priod Mr. John Williams, garddwr i G. W. Parry, yaw, Llydiardle, ger Llanilar, 80.
21. J. Morris, siopwr, Castelluoddd Emlyn, 33.
18. Lewis Jones, yaw., Y Mount, Amwythig, 83.
- 19 yn Manchester, Miss Ellen Thomas, gynt o Langued, Môn, 50.
15. Sarah, auwyl briod Mr. William Morgan, Mynydd bach, Llanelli, 89.
19. yn Henllan, ger Dinbych, Mrs. Catharine, gweddw y diweddar Edward Foulkes, lliwyr yu Plas Heaton, 37.
25. Mrs. Lloyd Williams, gweddw y diweddar Dr. Lloyd Williams, Dinbych.
10. Robert, unig fab Mr. Cooper, Llangollen, 22.
13. Mr. J. S. Pryse (Golyddau). Yn ei farwol-aeth ef, colodd Cymru un o'i hysgolheigion coethaf, ac un o'i beidd mwyaf; a cholodd y llenor enwog, Gwerydd ab Rhys, fab auwyl a serchog.
15. Elizabeth, auwyl briod Mr. John Edwards, grocer &c., Victoria st. res, Flint, 45.
12. Mr. W. Pritchard, George st., Carneddi, ger Bethesda, 72.
8. Mr. Owen Owens, Tai newyddion, Nant Ffrancod, ger Bethesda.
12. Wm. Owen, Cwm mawr, ger Tremadog, 50.
6. o'r darfodedigaeth, Jane, merch Mr. Joseph Breese, Bicen y cwm, plwyf Mallwyd, 18.
13. Rachel, priod Mr. John Ingram, cariwr, Pwlltlan, Llanudwn, 48.
15. yn Brynhyfryd, Pantymwyn, ger Wyddgrug, Ellen, auwyl briod Mr. Thos Morris, 56.
20. John Jones, Tŷ gwyn, Llannelydd, 58.
20. Ann Williams, Gwalchmai, Mon, 88.
21. Mary, gweddw Mr. Griffith Davies, Henllan isaf, plwyf Machynlleth, 81.
21. H. J. Evans, yaw., Bron y gog, ger Machynlleth.
22. Catharine, priod y diweddar H. Williams, Pen y bryn, Gwalchmai, 89.
22. Mr. Wm. Owen, Brou y foel ganol, Dyffryn Ardudwy.
23. Mrs. Elizabeth Evans, Brynmeilwch, Gwynfe, 77.
24. Margaret, priod Mr. John Roberts, Cae-llwynrydd, ger Bethesda (Pant, gynt), 32.
25. Mr. Richard Owen, joiner, Machynlleth, 91.
26. Jane, priod Mr. James Davies, Chaudos st., Darlastown, 26.
26. Maurice Jones, Cefngwyn, ger Harlech, 68.

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 2.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

G h w e f r o r .

Med yr enaid heb wybodaeth nid yw odo.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODOL.		Beibl Gymdeithas Nelson, ...	56
Robert Evans, Ieu., ...	38	Cyfraniad at Eglwys Floyd, ...	57
TRAETHODAU.		Ysglodion o Danville, ...	57
Y tebygolrwydd o ddilead caethiwed yn		Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, ...	57
destyn diolchgarwch, ...	35	Cymdeithas Feiblaidd Spring Green, ...	58
Pregeth ar yr Olwynion, gan y diweddar		Cwrdd Adrodd, ...	58
Barch. T. Davies, ...	38	Ychydig o hanes dau filwyr Cymreig, ...	58
Dwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyran, ...	40	At Ddarllenwyr y CENHADWR, ...	58
AMRWIAETHOL.		Eglwys Charleston at Eglwys Annibynol	
Boddio pawb, ...	43	Pittston, ...	59
Mynydd Calfaria, ...	44	Ganwyd, ...	59
O Gymrn, ...	45	Priodwyd, ...	59
At Olygydd y CENHADWR, ...	48	Bu farw, ...	60
Ffangelldy, ...	50	Cyfarfod Chwarterol Ohio a sefydliad	
BARDDONOL.		gweinidog, ...	62
Lliellau i'r flwyddyn, ...	50	Blwyddyn y Jubili, ...	62
Yn tawel huno mae, ...	51	Y llawenydd a effeithiwyd,—Teimlad y	
Can Miriam, ...	52	wlad, ...	62
Galargerdd ar ol fy unig fab, Arthur, ...	52	Y Llythyrdy yn Llwyddianus,—Y Cndf.	
Adgofio mebyd, ...	52	Butler,—Y Cadf. Hooker,—Y Cadf. Fitz	
Nadolig, ...	53	John Porter,—Terfyniad y cweryl yn	
HANESIAETH GARTREFOL.		Albany,—Vicksburg,—Gair ar Dirwest, ...	62
Beibl Gymdeithas Utica a'r cylchoedd, ...	53	HANESIAETH DRAMOR.	
Beibl Gymdeithas Racine a'r cyffiniau, ...	54	CYMAR.	
Cymdeithas Feiblaidd Gymreig Cincinnati		Cyfarfod Blynnyddol yr Annibynwyr yn	
a'r cylchoedd, ...	54	Rhyl, ...	63
Cymdeithas Feiblaidd Waukesha, ...	55	Y Ddwy fil, ...	64
Gair o'r De Orllewin, ...	56	Llaw-weithwyr Lancashire, ...	64
		Y Faner, ...	64
		Marwolaethau, ...	64

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE. If paid in advance, 1½ cents a quarter, or 5 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—Parch. E. D. Jones, dros Carmel. \$5; J. T., Remsen, \$1.50; W. H. J., Bethel, \$15; H. P. J., Remsen, \$1.50; D. D., Penymynydd, \$1.50; E. W. J., eto, \$1; O. H. W., eto, \$1.50; J. R. G., Steuben, \$1.50; J. L. D., eto, \$1.50; Mrs. O. G., eto, \$1.50; Mrs. J. F. J., trwy J. J., Trenton, \$3; R. J. H., Prospect, \$1.50; Mrs. L., eto, \$3; Mrs. G. O., eto, \$1.50; J. L. L., Deerfield, \$10.50; D. W., Parisville, O., \$9; D. D., Columbus, O., \$27; W. M., West Bangor, Pa. C. a Ll. H., \$2.30; Parch. J. P., Niles, \$7; D. J. R., St. Clair, C. a Ll. H., \$6; W. E. J., Carboudale, \$9; R. L., Bellefontaine, \$1.50; T. J. M., Prairie du Sac, \$3; R. W., Lyons Falls, \$1.50; D. J., Georgetown, dros Mrs. J., Scuborwen, Cymru, \$3.50; R. G., New York, \$9; Parch. W. D. W., Deerfield, \$2; B. D., Big Rock, \$1.50; E. L. J., Racine, \$5; W. E., Prospect, \$3; R. R. J., Nelson, \$13; D. W., Coal Valley, \$8; H. G., Portage City, \$5; R. E., Lexington, \$2; T. T. E., Ieu., Steuben, \$1.50; H. O., Trenton, \$1.50; J. W. E., Beaver Dam, \$1; Parch. G. J., Cambria, \$23; Parch. J. D. J., West Branch, \$3; A. G., Boonville, \$1; D. W. E., Ninety-six, \$1.50; R. H., Miffin, \$5; J. J., Ty'u Rhos, \$15; J. J. Gomer, \$10; R. R., Kittaning, \$3; Mrs. M. J. Delphos, \$1; E. T., Ridgeway, \$5; R. T. M., Oakkosh, \$20; C. P., Lexington, Ky., dros H. P., Prysglwyd Isaf, Cymru, \$1; Parch. P. P., Beaver Meadow, \$14.50; J. L. H., Providence, \$1; W. D., Spring Brook, \$2; T. D. R., Floyd, \$1.50; T. N. W., Dodgeville, \$20; H. D. J., Holland Patent, \$1.50; H. T., Iowa City, \$25.25; J. B. D., Paddy's Run, \$9; T. M., Paradise Grove, \$7.50; W. H., Bradford, \$21.50; W. R., Pottsville, C. a Ll. H., \$10; Mrs. D. R. Jynkins, Newark, \$1.50; D. G. E., Radnor, 12.75; J. R., Providence, \$6; L. H., Thurman, \$15; T. T. J., Utica, \$21; M. M. J., Johnstown, \$15; T. B. T., New York, \$6; E. J., Dundaff, \$15; Parch. W. E., Minesville, O., \$12; E. E. J., Coaldale, \$5; G. G. G., Fairview, \$13.50; E. G., Sandusky, Cattaraugus, \$13.50; W. R., Slatington, \$3; H. J. R., Holland Patent, \$1.50; D. P. L., Crab Creek, \$13.50; H. J. W., Rome, \$15; Mrs. D. D., Geneva, \$3; G. R., Minesville, Pa., \$15; J. J., Ashland, \$3; W. W. H., Palmyra, \$3; Parch. J. L., dros H. L., Penmorfa, Cymru, \$1.75; F. J., Brown township, O., \$7.50; T. A. J., Granville, \$15.

☞ Yr ydym yn ddiolchgar iawu i'u Goruch. wylwyr a'n Derbynwyr am eu fyddlondeb yn danfon y taliadau. Eu Llythyrau tirion atom a'u hymdrechion i wneud i fywy eu cyfrifon a'u ariolaunt yn fawr yu y cyfwug presenol. Erfyniwn yn ostyugedig ar y rhai nad ydynt eto wedi cyflwyni, eu bod yn gwneud hyuy y fuan.

ANRHEG I WEINIDOG.

BARCH. FRAWD.—Mae'n eithaf rhesymol i mi gydnabod cymwynasgawch a serchawgrwydd y cymydogaeithau hyn tuag ataf yn eu tanscrifiadau tuag at fy nghynaliath. Pryduawn dydd Iau. Ion. 15, ymgasglodd aelodau a gwrandawyr Eg-wys Trenton i dŷ Mr. Griffith Williams, ac yr oedd amryw Saeson wedi ymgasglu i'r un amcan; aeth amryw deuluoedd i drafferth a thraul wirfoddol i barotui amrywiaethau o fwydydd gwerthfawr, rhy auhawdd i mi eu disgrifio, ac ar ol i bawb fwyta a'u digoni, yr oedd llawer iawn o ymborth gwerthfawr yn weddill. Swm y tanygrifiad yn Trenton \$60. Pryduawn dranoeth, Ion. 16, yn Holland Patent, cyfarfu yr

aelodau, y gwrandawyr ac amryw eraill o garedigion yr achos yn nhŷ Mr. John Davies; a'r un peth a ellir dweyd am yr holl amrywiaethau costfawr ar y byrddau yno ag yn Trenton. Swm tanscrifiad Holland Patent \$43.13—y cyfanswm \$103.13.

Yr oedd y tywydd yn anffafriol, ac ychydig a ddaeth o ardaloedd eraill. Canfyddais deimladau gwir ddyngarawl tuag ataf; ac yr wyf o'm calon yn dychwelyd fy niolchgarwch gwresocaf i bawb o'm cymwynaswyr caredig, yn enwedig i'r merch- ed a'r gwragedd parchus am yr holl drafferth. a gymerasant i wneud y gwestwyr yn gysurus. Yr wyf yn dymuno trenlio gweddill fy oes yn ngwasanaeth anrhydeddus fy Arglwydd, fel y gallwyf ddweyd, 2 Tim. 4:7, "Mi a ymdrechais ymdrech deg. mi a orphueais fy ngyrfa, mi a gedwais y ffydd." JAMES DAVIES.

CYFARFOD DIWYGIADWL TRIMISOL Cyfundeb Cynulleidfaoedd awydd Schoylkill, Pa., a gynelir yn Pottsville, y Sabboth cynaf yn Chwefror, pryd y dysgwylir i'r gweinidogion a'r pregethwyr a'r Dirprwywyr perthynol i bob eglwys yu y cyfun- deb fod yn bresenol. A gofodd pob ysgol am beannodi yn brydlawn ryw un cymhwys i areithio- yn y cyfarfod, ac ymdrechd cymaint ag a allo i fod yn bresenol am 9 o'r gloch bore y dydd hwnw, er cwyd uno mewn gweddio am fendith y nef ar waith y ddydd. M. D. MORGAN.

Pottsville, Rhag. 16. 1862.

CYFARFOD TRIMISOL YR UNDEB CYNULLEIDFAOL yn Oneida a gynelir yn Utica, yn yr addoldy ar Gongl Columbia a Broadway, ddyddiau Mercher a Iau, Chwef 25 a'r 26—y Gynadleidd am 2 o'r gloch y dydd cyntaf. J. R. GRIFFITH, Yag.

Llyfrau ar werth.

GAN J. JAMES JONES, UTICA, N. Y.

Geirlyfr Caerfallwch, Saesonaeg a Chymraeg, pris \$2.50; Geirlyfr Spurrall, Cymraeg a Saes- onaeg, \$1.25; Gramadeg Caledfryn, 50c.; Gramadeg Saesonaeg o'r iaith Gymraeg (Spur- rell), 50c.

Anfoner archiadau yn ol y cyfarwyddyd uchod, a cheir y llyfrau yn ddioed. [1862]

AT Y RHIFYN NESAF.—Yn ymhlith amryw yagrif- au a ddaethant i law yn ddiweddar ac ua allawm eu gosod yn y rhifyn hwn, y mae y rhai canlynol: Ymddyddau Defusiynol,—Gwaith heb ei wneud.—Pregeth ymadawol.—Pregeth ar Dragwyddoldeb Duw,—Y pwysigrwydd o iawn ddefnyddio amser,—Coffadwriaeth am Miss Annie E Thomas, New York,—Llythyr o Gymru.—Pregeth Genhadol.—Tenlu trallodus,—Marwolaethau yn ardal Ebeus- burg,—Dwyfol Ysbyrdoliaeth yr Yegrythrau,—Einyuau,—Touau,—Y. S. Gomer.

BU FARW.—Ion. 24, yn Palmyra, O., yr hen Gymro parchus, DAVID JOHNS, Ysw. yn 69 ml. oed. Rhoddir crybwylliad helaethach yn y nesaf

Mae yr Anr. Simon Cameron (diweddar Ys- grifenydd Rhyfel) yn cynyg ei wasanaeth i gym- eryl arweiniad *Brigade* o Negroid ar y maes— Cassius M. Clay i fynod yn ei le ef yu Genad i Lys Rwsia.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 2.

CHWEFROR, 1863.

RHIF. OLL 272.

Buchdraethodol.

ROBERT EVANS, IEU.

Hynod fel y mae llawer o grendau hamddenol y dychymyg, a gwibiadau y meddwl ar awelon y dyfodol, yn cael eu sylweddoli gan ffeithiau a'u gwirio gan amgylchiadau olynol. Weithiau bydd addewid yn cael ei gwneyd mewn dull antur-ysgafn, haner gellweirus, (nid, efallai, yn yr agwedd meddwl mwyaf priodol,) ag y bydd galw am ei chyflawni yn y dull sobraf a mwyaf digellwair; a'r hyn nad oedd unwaith ond mympwy funydol, yn esgor ar oriau a dyddiau galarus a thristlawn.

Felly, mewn rhan, y mae gyda minau yn awr, pan yn ymgymeryd a'r gorchwyl o ysgrifenu ychydig linellau coffadwriaethol am fy nghyfaill ieuanc ymadawedig, ROBERT EVANS, Ieu. Un diwrnod, pan yn cydweithio a'n gilydd, trodd yr ymddiddan ar yr arferiad o gyfansoddi Bywgraffiadau, ac yn ddigon difeddwl addawodd y naill wneud y gymwynas hono i'r llall. Ychydig a feddylw'n y pryd hwnw y buasai gofyn i mi gyflawni fy addewid mor fuan; eto nid wyf yn teimlo un awydd tynu yn ol; a thra yn galaru o herwydd ei ymadawiad borenol, mae y gwaith yn un o ddyddordeb ar lawer ystyr.

Ac eto nid wyf mewn gwirionedd yn myned i ysgrifenu cofiant, yn ystyr briodol y gair; (ychydig ydyw nifer y rhai hyny ag y gellir ysgrifenu cofiant am danynt;) yn hytrach, dymunwyf dalu gwarogaeth o barch i goffiadwriaeth cyfaill ymadawedig, ag yr ydoedd llawer o bethau gwir ddymunol a deniadol yn ei gymeriad, ac yn meddu ar dalentau a ddawent fywyd o ddefnyddioldeb a graddau o enwogrwydd.

Mab ydoedd Robert i Robert a Sarah Evans. Gwyd ef mewn lle o'r enw Celynin, yn agos i negryn, Sir Feirionedd, G. O. Yn y fl. , penderfynodd ei rieni ymfudo i America, yrrhaeddodd y teulu borthladd New York yr 22ain o Fai, y fl. hono, a daethant rhag blaen i Utica. Yn fuan ar ol eu dyfodiad aeth Robert i fyw gyda y Parch. R. Ev-

erett, D. D., Remsen, i'r dyben o ddysgu y gelfyddyd o argraffu. Wedi aros gyda Mr. Everett am tua blwyddyn, symudodd i Utica; o balle, yn mhen tua 4 mis, y penderfynodd fyned i New York. Ar ei ddyfodiad yno aeth i fyw at Mr. John M. Jones, yr hwn oedd y pryd hyny yn cyhoeddi y *Drych*; a bu yn gweithio gydag ef nes iddo werthu y cyhoeddiad hwnw. Parhaodd i weithio ar y *Drych*, gydag ychydig eithriadau, hyd y fl. 1856, pryd y symudodd yn ei ol i Utica. Yn mhen rhyw gymaint o amser ar ol ei ddychwelid i Utica, rhoddodd ei fryd ar ddiwyllio ei feddwl a chynull gwybodaeth; ac i'r perwyl hwnw efe a aeth am dymor i Ysgol Ramadegol Mr. John Williams, ac wedi hyny bu am tua blwyddyn yn myned i Whitestown Seminary, yn Whitesboro. Ei fwriad y pryd hwnw ydoedd darparu ei hun i waith pwysig y weinidogaeth, a byddai yn pregethu yn achlysurol mewn gwahanol leoedd oddiamgylch yn ystod ei arosiad yn yr ysgol. Yn ngwanwyn 1860, rhoddodd i fyny fyned i'r ysgol; ac ymddengys ei fod, oddeutu yr un amser, wedi dyfod i'r penderfyniad i roddi y gorau i bregethu hefyd. Wedi gadael yr ysgol, bu yn gweithio am dymor yn swyddfa Mr. D. C. Davies, Utica; ac ar ol hyny, am dros fl. yn swyddfa yr *Utica Morning Herald*. Yr oedd o gyfansoddiad gwanllyd, a chwynai yn fynych o herwydd gwaeledd ei iechyd; a pharhaodd i wanychu yn raddol hyd fis Mehefin diweddar, pryd y penderfynodd fyned adref at ei rieni i Nelson Flats, swydd Madison, er mwyn gorphwysu ei gorff a'i feddwl, ac adgyweirio ei nerth; ond yn groes i'w ddysgwyliad ei hun a'i gyfeillion, er defnyddio pob moddion dihonadwy, o dan gyfarwyddyd meddygon medrus, a myned am rai dyddiau i Verona Springs, parhaodd i waelu hyd y 9fed o Hydref, pryd y cymerwyd ef ymaith gan angau, ac yr ebedodd ei ysbryd at Dduw yr hwn a'i rhoes, yn y seithfed flwyddyn ar hugain o'i oedran.

Hynyna ydyw adroddiad byr o symudiadau a digwyddiadau ei fywyd; ac ynddynt eu hunain nid ydynt yn cynwys defnyddiau neillduol at gyfansoddi bywgraffiad; ond yr oedd y diffyg hwn i raddau yn cael ei wneud i fyny

yn ei gymeriad, a bydd i mi wneud ychydig sylwadau ar ei nodweddion *Cymdeithasol, Llenyddol, a Chrefyddol*.

Ar ol adpabyddiaeth gyfeillgar ag ef am lawer o flynyddau, gallaf yn ddibetrus ddweyd fod *haelioni, tyneruch a diddichellwrydd*, yn rhai o'i brif nodweddion cymdeithasol. Nid oedd dim tebyg i grintachrwydd yn perthyn iddo, fel y gall lluoedd o gasglyddion Cymreig ddwyn tystiolaeth. Anaml iawn, os byth, y bu raid i neb fyned ymaith oddiwrtho yn waglaw, os byddai ei amgylchiadau fodd yn y byd yn caniatáu iddo gyfrannu. Yn wir, yr oedd yn cario y teimlad hwn allan i'w niweid ei hun; ac yr oedd mor hawdd dylanwadu arno gan ymddangosiadau o gyfyngder, fel y cafodd ei dwyllo yn ddwys fwy nag unwaith. Yr ydoedd nid yn unig yn galon-agored ond hefyd yn galon-dyner, ac yn hawdd iawn cyfhwrd a'i deimladau. Nid wyf, wrth ddweyd hyn, yn meddwl ei fod yn tra-ragori ynddynt ar bawb eraill, ond eu bod yn rhai o nodweddion ei gymeriad;—yn gyffredin i filoedd eraill gydag ef, mae yn wir, ond nid yn llai teilwng o gofnodiad cymeradwyol, er hyny. Nid ydynt y rhinweddau hyn mor aml yn y byd, fel y dylem hebgor pob sylw o honynt lle eu dangosir.

Nis gwn beth a welodd eraill ynddo, ond ar ol blynyddau o adnabyddiaeth ag ef, gallaf ddweyd ei fod yn nodedig rydd oddiwrth bob math o athred ac enllib. Lle na byddai ganddo air dai'w ddweyd am berson, anaml y dywedai ddiu. Trwy ei fod o natur fywiog, *impulsive*, cafodd rai gweithiau ei arwain i brofedigaeth ganddynt, o herwydd cryfder ei serch at yr hyn a ystyriai ar y pryd yn achos cyfiawnder a thegwch; ond bryd bynag y byddai wedi clwyfo teimladau, neu wneud cam anfwriadol i berson, yr oedd bob amser yn barod i gyffesu ei fai, ac hyd y gallai adgyweirio y drwg.

Fel *Llenor*, yr oedd yn feddianol ar dalentau a fuasent mewn amser, gyda diwylliad priodol, yn ei osod ar safle anrhydeddus yn mysg ein llenorion. Yr oedd am flynyddau wedi ymarfer a chyfansoddi, a byddai cynrychion ei feddwl yn ymddangos yn awr ac yn y man yn y cyhoeddiadau Cymreig. Gwnaeth ymdrechion mawrion i gyrrhaedd gwybodaeth, nid yn unig trwy fyned i'r ysgol, ond hefyd yr oedd yn ddarllenwr helaeth, a dangosai adnabyddiaeth ag awduron a llenyddiaeth Gymreig a Seisnig. Tra yn yr ysgol yn Whitesboro, cynyddodd yn gyflym, ac enillodd serch ac ymddiried ei athrawon i raddau mwy na chyffredin, fel y dengys y llythyr canlynol oddiwrth James S. Gardner, A. M., y prif athraw yn

Whitestown Seminary, Oct. 27, 1862.

MR. LEWIS,—Dear Sir,—Be assured the memory of your departed friend, Robert Evans, Jr., is fresh with us.

On entering this Institution, he secured a high standing in scholarship, and maintained it to the end. While his genial social qualities made him exceedingly popular with all, his ready wit, his scholarly attainments, his eloquence, and his Christian integrity, made him a leader among the more advanced and better class of students.

Earnestness and energy characterized him in all his efforts, but these qualities were most clearly evinced in his last effort with us on an Anniversary occasion. His theme was "Welsh Literature"—a subject so fitly chosen and so well adapted to his head and heart, that he left the stage amid the highest encomiums of all.

Alas! that his earthly career should have ended so soon! The lesson we are to learn from Him who doeth all things well, is, to more fully appreciate such friends, yield to their influence, and follow their example. Yours truly, J. S. GARDNER.

Enillodd wobrwyon amryw weithiau yn Eisteddfodau Utica; a barnwyd ef yn ail oren mewn areithio, pryd yr oedd Mr. T. B. Morris (Gwyneddffardd), yn oren. Yn yr Eisteddfod ddiweddar, Ionawr 1, 1862, barnwyd ei draethawd ar "Wladgarwch" yn teilyngu y wobr. Yn ei feirnaeth ar y traethawd hwn, dywed y Beirniad, Wm. B. Jones, ysw. (Ap P. A. Mon), fel y canlyn:—"Awgryma 'Anfedrus' nad yw yn arfer ysgrifenu, ac os felly, mae yn llawn bryd iddo roi ei ysgrifell ar waith, oblegid dengys y traethawd hwn ei fod yn feddianol ar gymwysderau-i raddau helaeth." Ac ar ol sylwi ar rai gwallau gramadegol yn y cyfansoddiad, dywed yn mhellach:—"yna taff yr awdwr olwg dros y gwahanol gynhyrifiadau sydd wedi tynnu sylw y byd yn yr oes bresenol, ac y-mae yn gwneud hyn yn y fath fodd a brawf yn amlwg ei fod yn ddarllenydd gofalus, nid yn unig o hanes ei wlad fabwysiedig, ond gwahanol wledydd eraill hefyd. Mae rhai darnau rhagorol yn y traethawd hwn, yn neillduol felly pan y desgrifir ymlyniad y Cymro at wlad ei enedigaeith, a dyfynir rhan o waith Cawrdaf, 'Hiraeth Cymro am ei Wlad,' yn dra priodol ac effeithiol. Dyfynir hefyd, gyda llawer o ddedwyddwch, o waith y beirdd Seisnig, y rhai a ganasant glodydd y gwladgarwr. Mae y dyfyniadau hyn yn profi fod ysgrifenydd y traethawd hwn, yn ddyn o chwaeth, ac yn gydnabyddus a'r prif feirdd Seisnig, ac yn ei ddetholiadau o'u gwaith yn dangos iddo eu darllen yn helaeth a gofalus."

Wedi cael ei ddwyn i fyny dan addysg grafyddol gan ei rieni, efe a ymunodd ag Eglwys Crist yn 11th Street, New York, yn ystod gweiniadogaeth y Parch. Griffith Griffith, yn

awr o Milwaukee. Fel y sylwyd yn flaenorol, wedi dyfod yn ei ol i Utica, efe a benderfynfynodd ymgysgru i waith y weinidogaeth, a dechreuodd bregetha yn achlysurol. O herwydd gwahanol reysymau, ac yn eu plith, gwaeledd ei iechyd, efe a roddodd i fyny y bwriad hwnw. Wythnos neu ddwy cyn iddo fyned adref y tro olaf, cafodd lythyr o ollyngdod oddiwrth Eglwys Annibynol yn Whiteboro st., Utica, gyda'r bwriad o ymuno ag eglwys arall; ond cymerwyd ef yn glaf cyn iddo gael cyfle i wneyd hyny. Gyda golwg ar ei deimladau crefyddol yn ei afiechyd olaf, ac ar ei fynediad i lyn cysgod angau, yr wyf yn gadael i'r llythyr canlynol oddiwrth y Parch. O. D. Jones, y pryd hwnw yn weinidog yn Nelson, lefaru drosto ei hun:

Coal Valley, Ill., Tach. 20, 1862.

AT XI DAD GALARUS:—Wele fi yn cymeryd y gorchwyl o ysgrifennu ychydig o linellau am y brawd anwyl a hoff, Robert Evans, iau. Ni chefais ond ychydig gyfeillach ag ef hyd oni ddaeth adre i dy ei dad yn Nelson, yn mis Mehefin diweddaf, hyd ei farwolaeth. Yr oedd ei gymdeithas bob amser yn siriol ac addysgiadol. Dangosai fod ganddo barch mawr i waith ac achos yr Arglwydd ei Dduw. Mawr ddymunai gael byw, ond yr oedd o hyd yn dawel iawn i farw, os hyny oedd ewylllys yr Arglwydd. Ac fel yr oedd yn nesau at y dŵ'r, yr oedd yn myned yn gryfach gryfach yn ei hyder yn ei Dduw. Dywedai, un o'r dyddiau olaf, am gadernid ei Waredwr, gyda'r fath rym, fel yr oeddwn yn methu a dal beb wylo a diolch yr un pryd. Nid anghofiaf byth ei diriondeb, ei dawelwch, a'i sirioldeb hynod. Yr oedd ei dymer yn efelychiad o'i Athraw mawr. Oh! mor ddiolchgar oedd i bawb am bob help ac ymweliad. Aeth adre o wlad y cystodd mawr tan wenu ar ei stormydd cryfaf. Dywedai fod craig yr oesoedd o dan ei enaid, a'r breichiau tragwyddol odditanodd. Felly, nid oes genyf i'w ddywedyd, ond ei fod wedi ei gymeryd yn dywysen aeddfed i baradwys Duw, lle caiff deyrnasu gyda Crist, a chymysgu ei gân gyda y rhai a'i blaenodd o wlad y cystodd mawr. Nid oes ynwylf yr un amheuaeth nad yw heddyw yn uchel ei gân oblegid bu farw yn gryf, am ei fod wedi byw i Grist, yr hwn a fu farw drosto. Hyn oddiwrth eich ffyddlon,

C. D. JONES.

Yn marwolaeth y brawd ieuanc hwn, collodd yr Ysgol Sabbothol un o'i chyfeillion gwresocaf a'i deiliaid ffyddlonaf. Teimlai ddyledordeb mawr yn llwyddiant ei ddosbarth, ac edrychai yn mlaen gyda llawenydd at foren y Sabboth, pan y caffai gyfarfod a'i gyd-ysgolheigion, i egluro Gair Duw i'w gilydd. Yn ei gariad at yr ysgol, yr oedd yn esiampl ag y carem weled mwy o ieuencetd ein cenedl yn ei efelychu.

Y mae efe wedi myned! Torwyd ef ymaith yn moreuddydd ei fywyd, pan ydoedd ei galon yn heinyf a'i serchiadau yn wresog; pan ydoedd gobaith yn lledu dalenau goreuredig y

dyfodol o'i flaen, a phan edrychai gyda llygaid ieuencetd at ddedwyddwch lawer yn ystor iddo. Torwyd ef ymaith pan nad oedd adnoddion ei enaid ond dechreu cael eu dadhuddo; cyn iddo braidd gael cyfle i ddechreu adeiladu ar y sylfaen oedd wedi ei gosod i lawr trwy lafur caled; a phan oedd yr had a ddisgwyliem weled yn dwyn cnwd toreithiog, yn dechreugino. Wedi myned! Ni chawn mwyaich weled ei wyneb siriol, na chlywed ei ymddiddanion difyr, na'i arabedd fywiog, na'i chweddldiddrwyg, na'i gynghor difrifol. A'r fam y meddyliai cymaint o honi ac y soniai gymaint am dani—y mae ei ymadawiad wedi gadael gwagder curboenus yn ei mynwe, a gosod llwyth trwm ar ei chalon. Yn ofer ei disgwyl am ei ymweliad croesawgar a'i eiriau caruaid. Y mae ganddi un llinyn llai i'w rhwymo wrth y byd hwn, ac un yn rhagor i'w thynu at y byd arall. Y mae efe wedi myned. Am ychydig yr ydym ni wedi ein gadael ar ei ol. Dim ond am ychydig. Daw ein tro ninu i fyned drwy yr un cyfwng, i rodio yr un glyn tywyll, a sefyll o flaen yr un Barnwr cyfiawn. Caffed yr alwad ni oll yn barod!

BENJ. F. LEWIS.

Utica, Rhag. 16, 1862.

Caethodan.

Y TEBYGOLRWYDD O DDILEAD CAETHIWED YM DESTYN DIOLCHGARWCH.

Sylwedd Pregeth a draddodwyd yn Pittsburgh, ar y Dydd diolchgarwch.

GAN Y PARCH. R. E. WILLIAMS.

Matt. 10: 34. "Na thebygwch fy nyfod i ddanfong tangnefedd ar y ddaear: ai ddaethom i ddanfong tangnefedd, ond cleddyf?"

Meddylw'n mai amcan ein Harglwydd yma yw gosod allan ei benderfyniad i ddiwygio'r byd ac na fyddai i ddrygau damweiniol i'w ymdrech beri iddo ymattal. Fe ddaeth Crist i'r byd hwn er ei wella, i hyn yr ymddangosodd Mab Duw fel y dattodai weithredoedd diafol. Bwriadai i'w ganlynwyr ei efelychu a thrwy hyny fod yn gydweithwyr iddo; maent o ganlyniad i fod yn ddiwygwyr. Pan yn danfon y deuddeg ar eu hynt, mynai iddynt iawn ddeall yr anturiaeth mewn llaw, a bod ganddynt i ymwneud â chymeriadau croes iawn i'r eiddynt eu hunain. "Wele yr ydwyf yn eich danfon fel defaid yn nghanol bleiddiaid." Yr oedd ganddynt i ddisgwyl gwrthwynebiadau; ac nid hir y buont cyn dyfod o dan y dyhuddiad o fod yn aflonyddwyr y byd. Ni fynai ei Meistr iddynt ymwrthod â'r cymeriad ond ei dderbyn; nid yw y gwas i fod yn fwy na'i

Arglwydd ; ni fwriadodd ef ei hun dawelu'r byd yn ei lygredd; ni ddaeth i waeddi heddwch pryd nad oedd heddwch. "Ni ddaethum i ddanton tangnefedd ond cleddyf."

Gwyddom yn dda mai Tywysog Tangnefedd yw yr hwn a lefarodd y geiriau hyn, ac nid oedd yn ei amcan i ddysgu unrhyw athrawiaeth groes i'w gymeriad. Mae pob peth wyddom am dano yn ein gwahardd i feddwl fod ganddo yr hoffler lleiaf mewn ymyronau a rhyfel-oedd; ond pan fyddont yn ddrygau damweiniol, anocheladwy o'i du ef gwell ganddo eu dyfodiad na rhoddiad i fyny ei anturiaeth; ac wrth gario hon rhagddi gwyddai ei fod yn pericleddyf. Mae'r iaith yn debyg i'r hon a allai meddylg fabwysiadu wrth ddyfod i dŷ, er cymeryd ymaith aelod yr anafus. "Nid oes genyf un hyfrydwch mewn peri poen; ond dymunwn wneyd pawb yn ddiboen trwy eu hiachau; ond er hynny rhaid i mi beri poen yn y tŷ hwn, gan fod hynny yn anocheladwy i gymeriad ymaith yr aelod drwg; felly daethum yma i beri poen."

Mae llaw'r Arglwydd feddyllem yn bresenol ar ein gwlad, a thra y mae yn geryddol y mae hefyd yn feddygol. Credwn fod arwyddion yr amserau yn ein harwain i'r grediniaeth y gwaredir hi cyn hir oddiwrti ei phrif bechod. A dylem heddyw yn wyneb hynny uno mewn diolchgarwch i'r Arglwydd. Hwyrach nad anfuddiol fyddai i ni gyneryd golwg yn

1. Ar brif bechod ein gwlad, sef Caethwasiaeth. Yr oedd i bobl y wlad hon fel personau yn gyffredinol gyda'r holl hiliogaeth ddynol, lawer o bechodau megis diota, cyfeddach, meddwdod, ariangarwch, anonestrwydd, a thwyll; ond ni ddarfu i'r wlad fel y cyfryw o dan un amgylchiad *uno i oddef y pethau hyn*, gan feddwl fod hynny yn anhebgorol er ein llwyddiant cenedlaethol; ond i'r gwrthwyneb fe luniwyd ac fe fabwysiadwyd cyfreithiau grymus er gwrthweithio'r cyfryw droseddau.

Ond am y drwg o gaethwasiaeth y mae wedi bod yn dra gwahanol—y mae ef wedi cael byw a ffynnu o dan nawdd ac ymgeledd yr awdurdod wladol. Ymddygydd felly, nid am fod y lluaus yn ei ystyried yn dda; mewn barn cariad gogwyddwn i'r dyb fod mwyrif pobl y wlad hon wedi ei gyfrif yn ddrwg. Ymgel-ddwyd ef yn y man cyntaf o herwydd y gellid ei wneud yn gongl faen yr adeilad Undebawl, nad oedd modd i uno'r trefedigaethau a'u gilydd heb ei oddef a'i gyfreithloni. Felly pan ddarllenwyd yr ysgrif wreiddiol o ddatganiad yr Annibyniaeth, yr oedd yn rhaid dileu y rhan a gondemniat ymddygiad y fam wlad gyda golwg ar gaethwasiaeth yn y tref-

edigaethau. A phan yr awd i fabwysiadu y drefn o gynddrychiolfa, sef fod hyn a hyn o rifedi i gael aelod yn mhreif gynghor y wlad, ac er gwneud y cyfryw rifedi i fyny yn y caeth dalaethau caniatawyd fod tair rhan o bump o'r caethion i gael eu cyfrif, amlwg ydyw, feddylw'n, fod y drwg, nid yn unig yn cael ei oddef, ond hefyd ei ddwyn o dan gysgod adenydd trefniat gwladol.

Yn nesaf cawn y pleidiau gwladol yn ei ymgeleddu. Dwy blaid rymus fyddai, yn o gyffredin, ar y maes, yn ymgaio am yr awdurdod, a gwnelai y naill fel y llall addaw amddiffyniad i gaethwasiaeth, os anrhydeddid hi a'r cytleu; a bu y lluaus o weinyddiaethau y llywodraeth yn ffyddlon ryfeddol i'w hymrwym-iadau yn hyn. Yr ydym wedi gweld y llywodraeth gyffredinol yn defnyddio holl nerth ei dylanwad er lleadau a pharan y drwg. Fe saif cyfraith y caeth ffeddig a'r ymdrech i ddarostwng Kansas, yn engreiffiau o hynny. Yr oedd y drwg hwn wedi dyfod yn egwyddor lywodraethol yn llywodraeth y wlad. Etholid ein llywyddion a phennodid ein gweinidogion tramoraidd, a'n swyddogion milwraidd, a llu lawer i gylchoedd eraill o dan ei reoleiddiad. Mae hanes ein symudiadau gwladyddol er ys llawer o flynyddoedd, os nid o ddechreuad y genedl, yn profi yn amlwg ein hymostyngiad i'r drwg hwn, ac hefyd i ni ei fabwysiadu oddiar ryw ystyriaeth neu gilydd, fel mesur angenrheidiol i'n llwyddiant, a thrwy hynny daeth yn brif bechod ac sydd o'r diwedd wedi tynnu arnom anfoddlonrwydd y Goruchaf.

2. Y mae arwyddion amlwg y myn Duw ei ddileu. Ymddengys i mi fod crefydd ddatguddiedig wedi bod yn wrthwynebol i gaethwasiaeth o dan bob goruchwyliaeth o'i heiddo. Cawn fod caethwasiaeth yn cael ei arfer yn foreu iawn gan genedlaethau'r dddear. Mae gwerthiad Joseph i'r Ishmaeliad a chanddyat hwy wedi hynny yn yr Aipht, a phryniad dynion er arian gan Abraham yn profi hynny. Anhawdd cyrhaedd sierwydd am y dull y cyfododd y fath arferiad gyntaf. Ceir hanes foreuol am dair ffordd. Yn 1. Difeddiannu carcharorion rhyfel o'u rhyddid. 2. Hunanwerthiad. 3. Trwy enedigaeith o fam a fyddai gaethes. Mae pob un o honynt yn wrthun i reswm a chrefydd.

Mae pleidwyr y drwg dan sylw wedi arfer dadlen fod Abraham yn gaethfeistr, na ddywedodd Duw un gair yn erbyn hynny, o ganlyniad fod ei ddistawrwydd yn profi fod y sefydliad wrth fodd ei galon, a gwir angenrheidiol yn ei olwg, er gwelliant a derohafiad cymdeithas. A chaniatau fod y patriarchiaid

yn ymostwng i waeleddu y bobl a'u hamgylch-ent yn y mater hwn, ni phrofa'i hyny fod y cyfryw arferiad yn rhinweddol a da, mwy nac y gwna eu hamlwreigiaeth a dystawrwydd Duw yn wyneb hyny brofi nefolrwydd llauwa o wragedd ar yr un amser i'r un dyn. Pa fwyaf y meddyliwn am ddadleuon y caeth bleidwyr, mwyaf oll y rhyfeddwn na baent cyn hyn, er mwyn hunangysodeb, wedi uno á thenlu glenydd Llyn yr Halen. Y mae yn fwy naturiol o lawer i ni feddlw mai mesur er gwrthweithio caethwasiaeth ydoedd gweithred Abraham yn prynu er arian, yn hytrach na phleidio'r drwg. Gwyddom fod llawer yn ein dyddian ni wedi prynu er arian, mewn trefn i ryddau y caeth, ac nid er mwyn masnachu yn eu cyrph a'u heneidiau. Ni chlywyd eto fod Abraham wedi *guerthu* yr un dyn, ac ni ddywedir yr un gair i'r rhai a brynodd er arian ddisgyn yn etifeddiaeth i'w hiliogaeth. Am ddim a ddywedir i'r gwrthwyneb, gallwn dyl-ied mai carcharorion rhyfel ydoedd y rhai a brynodd, a bod y mesur yn weithred ddyngar-ol yn sicrhau eu gwaredigaeth, a bod eu har-osiad yn nheulu y patriarch yn hollol wirfodd-ol. Ni cheir ar lawr yr un gyfraith yn gwa- hardd eu hymadawiad, na gair am gyfraith er eu herlyn pe digwyddai iddynt ffoi.

Fe welir ymdrech y Nefoedd i wrthweithio caethwasiaeth yn fwy goleu o dan oruchwyliaeth Moses. Ymollyngai y genedl Iuddewig yn ei ddyddiau ef i lawer o waeleddau. A goddef- wyd hwynt oddiar ystyriaethau a'u dangosai yn anocheladwy. Felly y dylem edrych ar gaethwasiaeth yn mhlith y genedl o dan ei weinyddiaeth. Pan ddaeth i'w swydd fe ganfyddodd fed y drwg yn eu mysg, ac os na fedrodd ei symud ar gyfrif fod y genedl y fath ag ydoedd, gwrthweithiodd ef á'i holl egni. Gosododd y fwyell yn foreu ar brif wreiddyn y pren gwenwynig.—Y gwreiddyn ag sydd wedi rhoddi allan fwy o'r chwewder yn ein gwlad na'r holl wreiddiau eraill ynghyd, yr hwn yw trais-ladrata dyn. "Yr hwn a ladratao ddyn, ac a'i gwertho, neu os ceir ef yn ei law ef, rhodder ef i farwolaeth," Ex. 21: 16.

Trefnodd hefyd fod i'r cyfryw a ddenent yn gaeth dan lwybrau eraill i fyned yn rhydd ar y seithfed flwyddyn Ex. 21: 2. A rhag i rai barhau yn gaeth er y gosodiad uchod, trefnodd fod i'r haner canfed flwyddyn i gyflawni y diffyg, "Cyhoeddweb ryddid yn y wlad i'w mool drigolion" Lev. 25: 10.

Fe lefarodd prophwydi Duw yn rymus yn erbyn gorthrwm, a dywedodd y Goruchaf ei hunan mai yr ympryd a ddewisai oedd goll- gagiad y rhai gorthrymedig. Esai. 58: 6.

Darfu i osodiadau Moses ac anghymeradwyaeth y prophwydi a barnau Duw wrthweithio'r drwg yn mhlith y genedl Iuddewig mor effeith- iol, fel nad oes un prawf o'i fodolaeth yn Judea yn nyddiau Gwaredwr y byd.

Mae lleferydd Duw trwy'r grefydd Gristion- ogol yn ei wrthweithio. Fe'n dysgir gan y grefydd hon fod yr holl hil ddynol yn un frawdoliaeth—i Dduw wneuthur o un gwaed bob cenedl o ddynion i breswyllo ar wyneb y ddaear, a bod yr holl ddynion hyn i garn eu gilydd—mai cyflawnder y gyfraith yw cariad. Dengys Paul yn oleu fod rhyddid yn fwy dewisol na chaethiwed, oblegid tra y cynghora y caethwas i ymddwya yn deilwng o'i grefydd, o dan ei gyflwr anfanteisiol, ond os gallai feddianu rhyddid am iddo ei ddefnyddio yn hytrach. Mae'r grefydd hon yn derchafu'r byd trwy wella ei gymeriad moesol, ac fel y llwydda yn hyny fe beidir son am drais o fewn i'w therfynau. Fe addefir gan ainddiffynwyr enwocaf caethwasiaeth y bydd i Gristionogaeth yn y pen draw ddileu y drwg; mae natur ei hegwyddorion a hanes ei buddugoliaethau yn eu rhwymo i'r addefiad; arferid priodoli dilead Caethwasiaeth yn yr Ymerodraeth Rufeinig iddi; hisymudodd ymaith ben drefn wriogaethol Ewrop. Gorfododd ei goleuni i bendeffigion grymus Prydain Fawr gymeryd ymaith y gadwyn oddi am y caeth yn yr India Orllew- inol, ac i lywodraethau Ewrop uno mewn cyhoeddi'r gaethfasnach yn forladrac ac y mae Russia a ystyrid fel Corfforiad o ormes wedi teimlo ei fod yn anghydweddol a golenni y pedwarydd canrif ar bymtheg i ddal caeth- weision, felly rhoddodd iddynt eu rhyddid; ac y mae Unben y wlad eang hon wedi dangos mwy o gydyndeimlad a llywodraeth yr Unol Dalaethau yn ei hyndrech yn erbyn gelynyon rhyddid nac un o benaduriaid Ewrop.

Buasai braidd yn anturiol i'r wlad hon ddianc heb deimlo grym y dylanwadau ag sydd wedi ysgwyd yr hen wledydd nes peri iddynt roddi i fyny ddal dynion diniwed yn gaeth. Gallwsid disgwyl i hon ddyfod allan gyda'r blaenaf o'r anghysondeb oblegid yr oedd ei sylfaenwyr wedi wlo llawer o herwydd gor- thrwm y fam wlad. Cynhyrfwyd y pererinion a'u holynwyr i anturio i'r Gorllewin o dan anhawsderau mawrion er mwynhau rhyddid crefyddol, ac aeth awydd trigolion y byd newydd am ryddid rhagddo nes o'r diwedd gyhoeddi i'r byd "fod pawb dynion wedi eu geni yn gydradd a chanddynt hawl annilead- wy i fywyd ac erlyniad dedwyddwch." Y mae'n hyfryd iawn i feddlw y Cristion weled na cholodd y cyfryw symudiadau ddim o'a

dylanwad yn hollol. Fe fwriwyd ymaith y gadwyn oddiam y negro trwy'r talaethau dwyreiniol a chanol fel y daeth y wlad yn rhydd hyd gyffiniau Delaware, Maryland a Virginia. Yr oedd y sefydliadau oddiyno tua'r De wedi eu oychwyn dan wahanol amcanion i eiddo'r dwyrain. Masnach a'i helw yn y De. Orefydd a'i bendithion yn y Dwyrain. Ac er fod y trefedigaethau wedi uno yn un wlad, eto yn foesol ymddangosodd yn ddwy ran; safai ar derfynau gogleddol y rhan ddeheuol ganolfur o wahaniaeth yn dyweyd wrth ryddid, hyd yma y deni ac nid yn mhellach. Mae Cyflawnder a Rhyddid yn egwyddorion a bleidir gan Dduw, ac nid oedd-ynt i ostwng eu penau ar y llinell ddychymycol. Cariasant yn mlaen ymdrechion trwy foddion teilwng o honynt eu hunain—eu hofferynau fuont ymadrodd, y waag, a'r bleidlais. Ond gan na fedrai y terfysgwyr deheuol sefyll y frwydr yn hwy ar y tir hwn gwrthryfelasant.—Cydiasant yn y cleddyf ac ymgymerasant a'r gorehwyl o ddinystrio'r wlad am ei bod yn dyfod dan reolaeth plaid sydd yn bleidiol i ryddid. Mae y rhyfel presenol yn anocheladwy o du'r blaidd hon. Staradir am danom gan amryw o Gronician'r hen wlad, o'r lleiaf o honynt hyd y *London Times* fel gwyr gwaedlyd, ond gwrthdystiwn yn erbyn eu cyhuddiad a holl nerth ein hensid, nid oes genym un hoffder mewn gwaed, yr ydym dros heddwch ac yn gweddio am ei ddychweliad; ond y mae diogelwch ein bywyd ein rhyddid a'n hamrywiol iawnderau, yn ein gosod dan rwyman i wrthsefyll gwyr gwaedlyd y De fel y gwrthsaefem ddyfodiad y lleidr a'r llofrudd i'n llety. Nid oes y lle lleiaf i feddwl y buasai y weinyddiaeth wladol bresenol yn ymyraeth a chaethwasiaeth yn y caeth dalaethau. Disgwyliad y buasai yn gosod y gyfraith yn erbyn y gaethfasnach mewn grym, ac er anrhydedd iddi mae wedi gwneud hyny, fe roddwyd Gordon am ladratta dynion o Affrica i farwol-aeth yn New York. Disgwyliad y buasai yn derchafu ei llais yn erbyn y ffeiddbeth o dan raglawiaeth yr awdurdod gyffredinol. Y mae wedi gwneud hyny. Y mae wedi ei symud ymaith o Randir Columbia, a disgwyliad y gwnelai yr oll a allai er diogelu'r tiroedd anghyfaneddol i rhyddid. Yn mhellach na hyn nid oedd un bwriad i gyffwrdd ag ef. Y mae yn ddiambheuol mai dymuniad y Llywydd a'i gyngorwyr er dechreuad y gwrthryfel yw "diogelu'r Cyfansoddiad fel y mae, ac adferu'r Undeb fel y bu" a thrwy hyny i gynnal yr Undeb a chaethwasiaeth ynddo yn mhob man ag yr oedd ambeuaeth am gyfraithlondeb

ymyriad ac ef o du'r llywodraeth; ond y mae pob arwydd na chaniata rhagluniaeth i heddwch ddychwelyd ar y fath amodau. Ymddengys i mi fod yr hwn a eistedd ar orsedd y bydoedd wedi penderfynu dwyn y drwg i derfyn, ac er fod y cleddyf yn anocheladwy ar gyfrif cymeriad bleiddaidd pleidwyr y gaethwasiaeth gallem feddwl ei fod yn llefaru yn ei ragluniaeth mai gwell ganddo'r cleddyf na heddwch seiliedig ar draia. Hwyrach na fedr ein deall gwanaidd ni wneud allan y modd y gweithia Duw ryddid y caeth allan o'r amgylchiadau gofidus hyn. Pa un ai trwy oddef Hunanddinyrtriad y wlad oll neu yntan ddinystr y rhaedrahs o honi, neu yntau trwy ryw lwybr arall. Os nad ydym yn mawr gamgymeryd y mae yn ysgrifenu yn amlwg ar wybren foesol y wlad y myn ollwng ei bobl yn rhydd. Mae'r Brenin mawr wedi aberthu gwledydd cyfain er mwyn rhyddid; gyda golwg ar waredigaeth yr Iuddewon o'r Aipht—efe a ddywed "Myfi yw yr Arglwydd dy Dduw, Sanct Israel dy waredydd; myfi a roddais yr Aipht yn iawn (yn bridwerth) trosot, Ethiopia a Seba am danat." Is. 43: 3. A phan fyddo hen drefniantau gwleidyddol a chrefyddol y ddaear ar ffordd dyfodiad dymuniant yr holl genhedloedd, y mae Duw yn eu hysgwyd ymaith. Hag. 2: 6, 7. Dichon mai yr ystorn ddigllon sydd yn awr yn rhuthro trwy wahanol gyrau y wlad sydd yn meddianu fwyaf o'n meddwl ni, eto dylem gofio gyda diolchgarwch, a meddwl hyfryd a dyddorol hefyd ydyw i'r Cristion y medr ein Duw ni, a'i fod hefyd wedi symud yn yr ystornnydd mwyaf cynhyrfus gan farchoegaeth ar adenydd eu hawelon cyflymaf ac estyn ei law wrth ei ewyllys er peri i gynyddared dyn ei folianu. Hyderwn mai felly y bydd yn yr ystorn bresenol. Diolchwn lawer am yr arwyddion a ymddengys yn addewid ein Llywydd i gychwyn y gwaith, tua dechreu y flwyddyn sydd ar wawrio. Gweddwn yn daer ar iddi brofi yn flwyddyn gymeradwy yr Arglwydd er gollyngiad y caeth yn rhydd, a gwaredigaeth ein gwlad oddiwrth ei phrif bechod.

PREGETH AR YR OLWYNION.

GAN Y DIWEDDAR BARCH. THOS. DAVIES, (B.,) NEW YORK.

EZEC. 10: 13. Galwyd hefyd lle y clywais arnynt hwy, sef ar yr olwynion, O olwyn.

Parhad o'r rhifyn diweddar, tudalen 10.

II. Undeb neu gysylltiad y gwrthddrychau hyn â'u gilydd. Mae rhyw undeb rhyngddynt oll â'u gilydd: Mae undeb rhwng olwyn creadigaeth ag olwyn rhagluniaeth. Pan oedd

olwyn creadigaeth yn ereu, yr oedd olwyn rhagluniaeth yn cynal yn y fan. Pan oedd olwyn erodigaeth yn rhoddi corff i ddyn yn agored i newyn, yr ydoedd olwyn rhagluniaeth megys yn troi tân dan y ddaear, i beri iddi ddwyn bara i dori ei newyn. Pan oedd olwyn creadigaeth yn rhoddi corff i ddyn yn agored i syched, yr oedd olwyn rhagluniaeth megys yn palmantu ffordd trwy orddyfnderau y ddaear, i bereiddio dyfroedd heilltion y moroedd, i'w gwneuthur yn addas i dori ei syched. Mae rhyw undeb rhyngddynt â'u gilydd. Yr oedd ymweliad cyntaf y Jehofa â'n byd ni fel cerbyd heb ond dwy olwyn yn perthyn iddo, ac fe feddylodd Satan y gallasai rwympo yr olwynion hyn i'w hattal i droi; ond erbyn ei fod wedi taffu ei reffynau megys am danynt, dychymygaf fod yr Arglwydd wedi dywedyd wrtho, Satan, ti a aethost yn ynyd eto yn dy gynygriad, gan nad wyt yn deall pa fodd y mae pethau yn bod; mae genyf fi ddwy olwyn arall o'r golwg mewn cynghor bore, nad wyt ti eioedd wedi eu canfod, sef barnedigaeth ac iachawdwriaeth: yn awr wele fi yn eu datguddio, "Had y wraig a ysiga siol y sarff;" a myfi a'u hunaf â'r ddwy gyntaf fel y byddo yn gerbyd pedair olwyn i denlu'r ddaear; a thi a gei weled y codaf dyrfa nas gall neb eu rhifo o blant y codwm dwfa i fyny i dragwyddol ddedwyddweli.

Mae undeb a chydweithrediad hefyd rhwng olwyn rhagluniaeth ac olwyn barnedigaeth. Gwelwn hyn yn y pethau canlynol:—Pan oedd yr Arglwydd yn gwareda ei bobl o'r pair pres, caethiwyd yr Aifft, a gwaith y priddfeini, tua glân y Môr Coch, yr oeddynt mewn eithaf cyfyngder, Pihashiroth ar un llaw a Baalsephon ar y llaw arall, y môr o'u blaen a Pharaoh a'i fyddia yn erlid ar eu hol. Yn y cyfyngder, dyma Israel yn dechreu grwngnath, Moses yn gweddio, a Duw yn gwrandaw. Nid oes genym hanes i Moses lefaru un gair, ond clybu Duw ef yn gwaeddi. Y mae ochenaid o galon gywir yn waedd yn nghastiau Duw. Paham y gwaeddi arnaf? meddai yr Arglwydd: cerdda rhag dy flaen, ac estyn dy wialen ar y môr, minau a baraf i un o'm goruchwylwyr ddod yn mlaen—y dwyrainwynt cryf—i droi y môr yn ei ol. Dyma y saer-maen goreu erioed: gwneuthur mur o ddwfr ar bob llaw, a phrif-ffordd newydd trwy ganol y dyfnder, i waredigion yr Arglwydd fyned trwodd ar dir sych.

Onid fe anturiodd Pharaoh a'i fyddin i mewn i ffordd newydd Duw, heb dalu y toll o foliant i Dduw am wnead y ffordd newydd: cauodd olwyn barnedigaeth y clwydau ar eu helau—taffodd y mariau dwr yn chwllfrw ar

eu traws, nes llwyr fodd i y brenin a'i fyddia yn nghanol y dyfnder. Y mae undeb rhyngddynt â'u gilydd.

Tynodd olwyn barnedigaeth Saul annuwiol oddiar orsedd Israel; cododd olwyn rhagluniaeth y bugail defaid yn frenin yn ei le. Tynodd olwyn barnedigaeth Fasti y frenhines oddiar orsedd teyrnas: cododd olwyn rhagluniaeth Esther y gaethes yn frenhines yn ei lle. Crogodd olwyn barnedigaeth Haman y tywysog ar y orogbren a godasai efe ei hun: cododd olwyn rhagluniaeth Mordecai yr Iuddew yn dywysog yn ei le ef. Pan oedd olwyn rhagluniaeth yn troi yn heolydd gwyrrthian, i gadw y tri llanc yn fyw yn y ffwrn dân yn Babilon, yr oedd olwyn barnedigaeth yn troi y tân i ladd y gwyr cryfion oedd yn eu bwrw hwynt i mewn. Pan oedd olwyn rhagluniaeth wedi myned i waered i'r ffau, i osod y drwyn-dorch ar safnau y llewod, rhag iddynt larpio Daniel, yr oedd olwyn barnedigaeth yno wrth law i'w rhyddhau, er cael o honynt ohwaredu teg i larpio ei elynion. Y mae undeb rhyngddynt â'u gilydd.

Mae undeb hefyd rhwng olwyn barnedigaeth ac olwyn iachawdwriaeth. Barnedigaeth ydyw gosod oesb yn ol haeddiant y bai; ond nid ydym i feddwl fod beiau yn Iesu: O! na, eliriwyd ei gymeriad yn mhob llys; er hyn, yr oedd yn neddfle y beis:—"Yr Arglwydd a roddes arno ef ein hanwiredd ni i gyd." Ar Galfaria yr ydoedd olwyn barnedigaeth megys yn codi y dyfrddor (*sluice*) oddiar gawgiau y ddeddf, i'w melldithion gael ffordd rydd i ymarllwys ar y Meichiai mawr, i'r dyben i iachawdwriaeth gael ffordd i redeg at bechadur yn ei waed: "Efe a ddrylliwyd am ein hanwireddau ni; efe a archollwyd am ein camweddau ni: oosbedigaeth ein heddwech ni a roddwyd arno ef, a thrwy ei gleisiau ef yr iachawyd ni." Yr ydoedd yr olwynion oll megys pe buasent wedi cydgyfarfod ar ben Galfaria. Yr oedd olwyn creadigaeth megys yn crynu ar ei sylfeini, yr haul yn tywylln, a'r creigiau yn hollti. Olwyn rhagluniaeth yn dal golyuion y Meichiai yn gedyrn i ergydio arno. Olwyn barnedigaeth yn tywallt arno ei melldithion heb arbed. Yn yr ymdrech, yr ydoedd pob diferyn o'r "dwyfol waed" megys yn disgyn ar begynau olwyn iachawdwriaeth. Yn y fan hono, wele hi yn dechreu troi, ac, â'i braich gadarn yn cyrhaedd y lleidr ag oedd yn ei ymyl, er gwaethaf holl gythreuliaid Gehenna, ac yn ei dafu o safn y pydew diwaelod i fyny i baradwys. O hyn ydym yn bresenol, mae yn troi yn gyflymach gyflymach o hyd, er gwaethaf pob rhwystrau, a hi a dry yn fuan iawn nes

llanw yr holl ddaear. Pwy na ddymunai lwyddiant iddi i fyned rhag ei blaen?

III. Rhagoriaeth un o honynt ar y lleill oll. Er galw arnynt yn y rhif lluosog, eto troir yr alwad i'r rhif unigol, gan ddywedyd, *O! olwyn.* Mae olwyn iachawdwriaeth yn rhagori arnynt oll i bechadur. Pe edrychem, pa beth a ddi-chon olwyn creadigaeth wneutbur yn ei galluoedd cadarnaf? medr ddwyn gwrthdrysychau i fodolaeth o ddim defnydd. Wele y creadur dynol wedi myned o'i le—wedi myned yn elyn i'r Duw a'i gwnaeth—wedi myned yn wrthryfelwr, yn deyrn-fracwr yn llywodraeth foesol y Jehofa. A oes gan olwyn creadigaeth ryw beth i'w wneuthur â'r adyn truenus yma? Nac oes ddim. Ond medr olwyn iachawdwriaeth "greu o newydd yn Nghrist Iesu i weithredoedd da." Mae hon yn rhagori ar y llall. Pa beth a fedr olwyn rhagluniaeth wneuthur, pan yn ei llawn waith. Hi a gynalia hyd lan afon marw; ond hi dry yn ol ar lan yr afon heb wlychu ei thraed yno. Ond mae Olwyn iachawdwriaeth yn gofalu am danynt bob ochr i'r afon. Mae ganddi dyrfa nas gall neb eu rhifo o blant y cystudd mawr yr ochr draw i'r afon yn ymborthi ar ddanteithion marwol glwy', ar fyrdau rhad ras. "Mae ganddi addewid o'r bywyd sydd yr awr hon, ac o'r hwn a fydd;" mae hon yn rhagori o ddigon ar y lleill.

Pa beth yw eithaf gweithrediadau olwyn barnedigaeth? Lladd y troseddwr; dinystrio yr euog, heb un ffordd ganddi i'w arbed. Ond edrychodd Olwyn iachawdwriaeth am un i fyned dan yr ergyd, sef Iesu Grist; ac fe'i tarawyd ar ben Calvaria, ac y mae cysgod i bwy bynag a gredo yn haeddiant y taro hwnw.

Mae hon yn rhagori, pe edrychem, ar olwynion creadigaeth, rhagluniaeth, a barnedigaeth yn nghyd. Nid oes ganddynt oll un ffynon yn ddigon rhinweddol i olchi ymaith feiau pechadur. Y mae gan olwyn iachawdwriaeth ffynon wedi ei hgor yn ystlys y Meichiai, a ylch y dua' ei liw a ddelo iddi mor lan ag angylion gwlad gogoniant, fel na fedrai neb wybod ei fod wedi bod yn aflan, pe peidiai a channu am y ffynon. Pe edrychem arnynt yn nghyd, nid oes ganddynt un wisg yn ddigon mawr i guddio gwarth pechadur. Ond y mae gan Olwyn iachawdwriaeth wisg wedi ei hystofi mewn arfaeth foreu, wedi ei gwau mewn bywyd glan, a'i gorphen mewn angau poenus, a guddia warth yr euog am byth. Mae hon yn rhagori.

Yr oedd breichiau olwyn creadigaeth yn ddigon hir i gyrhaedd eithafion diddymdra, i ddwyn y pethau a fodolant i fod; ond mae ei breichiau yn llawer rhy fyr i gyrhaedd dyfn-

der trueni pechadur i'w godi i fyny. Mae rhychwantau olwyn rhagluniaeth yn ddigon hir i gyrhaedd pob creadur yn y creadigaeth ar unwaith, i ddiwallu eu hangenion; ond maent yn annhraethol ry fyr i gyrhaedd dyfnder trueni pechadur, er mwyn ei waredu. Mae breichiau olwyn barnedigaeth yn ddigon hir i gyrhaedd i ddyfnderoedd y pydew diwaelod, i gosbi y dorf annedwydd sydd yno; ond y mae pechadur yn rhy ddwfn byth i hon fedru ei godi i fyny. Ond y mae Olwyn iachawdwriaeth â'i breichiau yn ddigon hir i fyned o dan y pechadur yn nyfnderoedd ei drueni, a'i godi i fyny. "O ddyfnder golud doethineb Duw!" "Dyfnder a eilw ar ddyfnder, wrth swm dy bistylloedd di." Mae Olwyn iachawdwriaeth yn tra rhagori i bechadur. A ydym ni o blaid yr Olwyn fendigaid hon? Y mae yn well troi o'r neilldu i rywle, na bod yn ei herbyn: hi a fyn ei ffordd—"Ar bwy bynag y syrthio y maen hwnw, efe a'i mál ef yn chwilfriw." Y mae cyfleusdra yn bresennol i droi o'i thu. Olwyn o'n tu ni ydyw hon; bywyd i ni y mae yn ei gludo; iachawdwriaeth i ni y mae yn gyhoeddi; drws noddfa i ni a agorwyd ganddi. Gan ei bod hi o'n hochr ni, ninau hefyd a fyddo o'i hochr hithau mwy, er ein lles ein hunain a gogoniant Duw trwy Iesu Grist. Amen.

DWYFOL YSBRYDOLIAETH YR YSGRYTHYRAU

P R E G E T H,

A draddodwyd yn y Cyfanfod Chwarterol yn Palmyra, O., Hyd. 5ed, 1862, ac a anfonir i'r OENHADWR ar gais y Gynadledd.

GAN Y PARCH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

(Parhad o'r rhifyn diweddaf, t. d. 5.)

Nid trwy ddyd y daeth gynt broffwydoliaeth; eithr dynion sanctaidd Daw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân. 2 PEDR 1: 21.

Yr holl Ysgrhythr aydd wedi ei rhoddi gan ysbrydoliaeth Duw. 2 TIM. 3: 16.

2. Ond y mae genym ninau yn yr oes hon ein gwyर्थiau i brofi Dwylfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrhythrau, sef y *prophwydoliaethau*. Daw Duw y nefoedd a'r ddaear i'r golwg yn y rhai hyn, mor eglur i ni, ag oedd yn dyfod i gyd-oeswyr Moses, a Christ, a'i apostolion, yn y gwyर्थiau. Y prophwydoliaethau yw yr ail dyst a alwn yn mlaen.

Ychydig a fedr dyn ddweyd gyda sicrwydd am y dyfodol. Mae ei holl ragddywediadau ef yn seiliedig ar amodau dygwyddol. Daw y ser-yyddwr yn mlaen a chyda graddau o ymddan-goliaid prophwyd, cyfyd ei ben i fyny, a theiff ei lygad craff i'r dyfodol, a dechreu a ragfynegi am y diffyg ar y lleud neu ar yr haul y'mhen can' mlynedd neu ychwaneg. "Wel, dyna

brophwydoliaeth, o'r diwedd?" Nage. Mae ef yn seilio ei ragddywediad yn gwbl ar y dybiaeth fod y gyfundrefn heulog yn parhau yn ei hysgogiadau am gant o flwyddi eto, yr un fath ag y mae wedi gwneud yn ystod yr holl oesau sydd wedi myned heibio. Gofynwch iddo a all ddweyd heb os pa le y bydd am wyth o'r gloch nos y fery. Na, ysgydwa ei ben. Duw yn unig a fedr ddweyd gyda sicrwydd dios am y dyfodol. Efe yn unig a all edrych yn mlaen hyd y diwedd, a datgan mewn awdurdod goruchel, "Eg nghyngor a saif, a'm holl ewyllys a wnaif."

Mae yr Hollbresenoldeb Dwylfol yn llanw amser a thragwyddoldeb, yn gystal a nefoedd a daear. Nid trwy ffenestri y *past* a'r *future* y cenfydd yr hyn a aeth heibio a'r dyfodol. Y mae ei hollwybodaeth Ef yn edrych ar bethau y bydysawd; ac felly mae holl draffodiaethau y greadigaeth o'r dechreu i'r diwedd yn dragwyddol bresennol gydag Ef. Mae yr argraff a'r nodwedd hwn ar bob rhan o brophwydoliaethau y Beibl. Mae ei lygaid craffus ef fel llygad hollbresenol ei Awdwr dwylfol, yn cyniawir trwy holl oesau amser a thragwyddoldeb ar unwaith.

Yn y gwyrtiau y mae hollalluawgrwydd Duw yn effeithio ar natur yr hyn nas dychon gallu meidrol byth ei gyflawni. Ac yn y prophwydoliaethau y mae hollwybodaeth Duw yn datguddio pethau yn y dyfodol na fedr rheawm meidrol byth eu darganfod. Fel hyn ni a welwn fod yr Arglwydd daionus wedi amlygu ei hun gyda ei genhadon mor eglur *tu allan* a'r *tu fewn* i'w cenadwri, nes mae genym y sicrwydd llawnaf iddynt lefaru o dan ei ysbrydoliaeth.

Onid yn awr gadewch i ni fanylu ychydig eto ar "air sicrach y prophwydi." Galluam gymharu prophwydoliaethau y Beibl a rhagddywediadau tywyllion oraclau flugiol y paganiaid, er dangos rhagoriaeth y blaenaf ar yr olaf. Ond nid oes genym amser i wneud ond sylw neu ddau wrth fyned heibio ar y prophwydoliaethau eu hunain.

Mae rhai o honynt wedi eu cyflawni, mae eraill yn y cyflawniad, ac y mae'r lleill i guel eu cyflawni eto. Gellir rhanu eiddo yr Ilen Testament i brophwydoliaethau am yr Iuddewon, am y cenhedloedd anglychynol, am Grist, ac am sefydliad a llwyddiant ei Deyrnas ar y ddaear. Mae y Testament Newydd yn cynwys rhagddywediadau am yr Eglwys Gristionogol, am y llywodraethau gwladol a ymyrent â hi, ac am y gau brophwydi a gyfodent.

Mae llunaws mawr o'r rhai hyn wedi eu cyflawni yn barod, yr hyn a brofa y tu hwnt i

bob amheuaeth en bod wedi eu llefaru trwy Ysbryd Duw. Nid y lleiaf yn y rhestr hon ydyw y rhagddywediadau am ddinystyr Jerusalema. Mor gyflawn y darluniwyd hwn gan Grist ei hun. Mae yn agos i ddwy fil o flynyddoedd er pan y dywedodd Ef, "A Jerusalema, a fathrir gan y cenhedloedd hyd oni chyflawnir amser y cenhedloedd. Ac er gwaethaf cynddaredd Julian yr ymherawdwr a phawb eraill, o dan d'ræd llywodraeth genhedlig y mae hi hyd y dydd hwn.

Yn ol yr hanes a rydd Heroditus ac eraill am yr Aifft, gallasai o ran ffrwythlonrwydd ei thir a'i chelfyddydau fod yn rawnfa yr holl ddaear, a'r enwocaf yn unys y gwledydd; ond mae y Beibl wedi dweyd am dani er ys dros ddwy fil o flwyddi, "*Isaf* fydd o'r breniniaethau, ac nid ymddyrciaif mwy oddiar y cenhedloedd; canys lleihaf hwynt rhag arglwyddiaethu ar y cenhedloedd." "Fel hyn y dywed yr Arglwydd Dduw, Difethaf hefyd y delwau, a gwnaf i'r eilunod ddarfod o Noph; ac ni bydd tywysog mwyach o dir yr Aifft." Esec. 29: 15; 80: 13. Yr ydym yn sicr mai dyna sefyllfa yr Aifft yn awr. Ac mae Volney ac eraill yn dangos mai fel hyn y mae wedi bod er ys tua phedwar cant ar hugain o flynyddoedd. (Gwel Volney's Travels, Vol. I.) Pe buasai rhyw un yn sefyll uwch ben Llundain er ys dwy fil o flynyddoedd yn ol, ac yn rhoddi braslun cywir o'i hanes hyd yn bresennol, buasem yn rhwym o gredu ei fod yn llefaru o dan eneiniaid yr hollwybodaeth Dwylfol. Ond pe cynwysai hanes Llundain bethau mwy annhebygol i gymeryd lle nag sydd wedi cymeryd lle mewn gwirionedd ynddi, ac iddo yntau hysbysu hyny, buasai ei eneiniaid dwylfol yn fwy tarawiadol fyth. Yn awr sylwch. Cyn i Babilon orphen esgyn pinaclau uchaf ei mawredd a'i gogoniant dihafal, safodd prophwyd y Beibl uwch ei phen, a rhoddodd frasddarluniad o'i hanes hyd ddiwedd amser, ac yn ei hanes yr oedd y pethau mwyaf annhebygol i gymeryd lle: megys

Yn 1. Y goresgynid hi gan y Mediaid. Cymerodd hyn le yn mhen cant a haner o flynyddoedd.

Yn 2. Y byddai heb breswilydd dynol, ac yn drigfa anifeiliaid gwylltion, bwystfilod rheibus, ac ymlusgiaid gwenwynig. Daeth hyn i ben yn mhen un cant ar ddeg o flwyddi.

Yn 3. Y byddai fel *pentwr yd*—yn *garneddau*—yn *ddiffuethwch*—yn *llyn dyfroedd*—ac na phreswylir hi yn draggywydd. Ac er mor ryfedd yw hyn, mae wedi ei gyflawni yn llythrenol. A dywed y teithwyr Dwyreiniol mai yr hanes goreu a feddwn am sefyllfa bresenol

Babilon ydyw yr hyn a gynwysa prophwydoliaethau y Beibl am dani. Isaiah 18. Jer. 50.

Cymerwn ddwy brophwydoliaeth o'r Testament Newydd eto. Am Laodicea y dywedodd Duw, "Mi a'th chwydaf di allan o'm genau." Pa beth a ddywed yr hanesydd am dani heddyw? "Bleiddiaid a chadnôid a drigant yno." Wrth Philadelphia y datganodd er ei chysur, "Minau a'th gadwaf di oddi-wrth awr y brofedigaeth," yr "hon a ddaw ar yr holl fyd." Mae yr antfyddiwr Gibbon ei hun yn gorfod synu wrth y cyd-darwriad rhyfeddol rllwng y brophwydoliaeth hon a'r cyflawniad gwyrtiol o honi. "Saif," ebe fe, "hyd y dydd hwn yn golofn yn nghanol gwel-edigaethau o adfeilion. Tra nad oedd dim yn cael dianc rhag anrhaith yr Ottomaniaid balch, cafodd Philadelphia lonydd, yn ol geiriau y Tyst ffyddlou a chywir.

Gallasai Duw ysgrifenu holl hanes y byd o'i ddechreu i'w ddiwedd, ar ben boreu cyntaf amser; ond cyn y gall dyn wneud hyny rhaid iddo ef aros hyd brydnawn olaf y ddaear. Gall Duw fyned o flaen amser; ond rhaid i'r dyn ddyfod ar ol amser. Mae amser yn dilyn Duw, ond rhaid i'r dyn ddilyn amser. Pan mae dyn yn prophwydo, mae amser yn peidio a'i ddilyn, ac felly mae ei dwyll yn dyfod i'r golwg. Mae amser i'r gau brophwyd fel yr haul i'r lleidr: dengys ef a'i waith. Ond pan mae Duw yn prophwydo mae amser yn ei ddilyn i bob man, yn mhob peth, ac ar bob eiliad i drweh y blewyn. Dyma fel y mae amser, trwy yr oesau a aethant heibio, wedi dilyn holl brophwydoliaethau y Beibl, yn ddieithriad.

Edrychweh ar y prophwydoliaethau am y Messiah--mor fanwl a rhyfeddol y maent wedi eu cyflawni. A beth debygweh chwi am yr Iuddewon yn ngwyneb rhagddywediadau Moses a'r prophwydi, a Christ a'r apostolion am danynt? Yn wir y mae sefyllfa amgylchiadau y rhai hyn en hunain, y dydd heddyw, yn cynwys un o'r gwyrthiau mwyaf pwysig a tharwriadol i brofi Dwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau. Ac mae y cyfan gyda eu gilydd yn arddangos yn y modd sicraf mai y Duw hollwybodol, Rhoddwr amser, a Thad tragwyddoldeb, ydyw Awdwr bendigedig y Llyfr gogoneddus hwn.

8. Y trydydd tyst allanol a geisiwn ei archwilio, ydyw *cadwraeth gwyrtiol* yr Ysgrythyrau, yn ngwyneb ac er gwaethaf yr holl ymosodiadau, hen a diweddar, sydd wedi bod arnynt. Parhaed eich amynedd. Gwn fod yr amser yn myned heibio, a gwn hefyd nad ydych am i mi ollwng pwnc mor bwysig a hwn o'm dwylaw heb adael i chwi gael rhyw fath o gip-olwg arno i gyd.

Dywedasom fod mawredd y gallu yn y gwyrthiau yn dangos hollalluawgrwydd Awdwr y Beibl, a bod helaethrwydd y rhagwybod-aeth yn y prophwydoliaethau yn arddangos ei hollwybodaeth; a dywedwn eto fod y *gofal* goruwchnaturiol yn ei gadwraeth yn profi ei hollbresenoldeb: ac felly fod y cwbl gyda eu gilydd yn cyd-dystio mai y Duw hollalluog, hollwybodol, a hollbresenol, Pen Llywodraethwr mawr y greadigaeth, ydyw ei Awdwr.

Mae digon o ffeithiau i brofi ei fod Ef wedi caelw gwyliadwriaeth fanwl dros ei Lyfr sanctaidd, yn mhob oes ac yn mhob gwlad. Mae wedi gofalu fod y llyfrau ysbrydoledig, a ysgrifennodd y dynion sanctaidd o dan gynhyrfiad ei Ysbryd Glân, wedi eu trosglwyddo i lawr i ni yn bur a dilwgr. Nis gallasai gofal dynol byth beri hyn. Cyn dyfeisio y gelfyddyd o argraffu, cedwid yr Ysgrythyrau mewn llawysgrifeniadau. Wrth archwilio y rhai hyn ceir eu bod yn cynwys amrywiol ddarlleniadau; ac o'r wyth cant llaw-ysgrifeniadau sydd wedi myned o dan archwiliad yn barod, mae'n debyg nad oes dau o honynt yn cyduno yn mhob peth. "Wel, dyna hi ar ben ynte." Na, nid oes yma un perygl yn y byd. Y mae genym sicrwydd tystiolaeth rhai o'r dynion hynotaf, dysgedigaf, a duwiolaf a fedd y byd, un y deng mil ar hugain gwahanol ddarlleniadau a gafwyd, nad oes un o honynt yn effeithio dim ar un athrawiaeth o fewn yr holl Gyfrol sanctaidd, nac yn ei niweidio yn y mesur lleiaf fel rheol *ffydd* ac *ymarceddiad* dynion. Perthyna y cyfan braidd i amgylchiadau, trawsgyfnwidiadau, a chystraweniaeth gramadegol geiriau. Barnai y dysgedig Dr. Bentley na wnai yr anlythyrenog sylw yn y byd o'r rhan fwyaf o honynt. Felly y mae yr archwiliad, yn lle gwanychu, wedi cadarnhau y ffaith am burdeb dilwgr yr Ysgrythyrau.

Pan oedd yr enwogion Capellus, Wetstein, Mill, a Walton yn dechreu ymaflyd yn yr hen law-ysgrifeniadau, gyda'r bwriad i'w cymharu yn feirniadol a gofalus â'n gilydd, crynai y duwiol a'r dysgedig Dr. John Owen rhag bod rhyw ddrwg mawr gerllaw. Ond diolch i Dduw, nid oes achos i'r hen Feibl gywilyddio wrth *ddangos ei bapyrâu i neb*. Daeth allan yn fuddugoliaethus. Mae y pwnc hwn hwyrach wedi ei sefydlu am byth yn awr.

Ond y rhyfeddod mawr wedi y cwbl yw fod y Beibl gyda ni heddyw, ac yntau wedi bod yn wrthrych cynddaredd cynifer o elynion marwol. Pe buasai yr haul wedi ei hongian yn nes i'r ddaear, buasai lladron a llewod a dylluanod, a phawb eraill a garant weithredoedd y tywyllwch, wedi ceisio diffodd ei oleuni cyn

heddyw. Eithr mae y Beibl, goieuni y byd moesol, wedi ei osod o fewn cyrhaedd i blant y nos, ac nid iddynt hwy yr ydym i ddiolch am nad yw ei oleuni wedi cael ei ddiffodd cyn hyn, ond i Dduw y nefoedd.

O hen Lyfr bendigedig! ni wnaeth niwed i neb erioed, ond lles i bawb; ac eto y mae holl alluoedd y tywyllwch, ben a chynffon, wedi ymgynddairtogi yn ei erbyn ganwaith, gan geisio ei lwyr ddyfetha. Bydd ganddo haes ryfedd i'w hadrodd am ei waredigaethau gwyrthiol tua boren uwawr y Farn gyffredinol. Mae dau gyfnod nodedig wedi myned dros ei ben, pan y bu mewn perygl o gael ei lwyr losgi oddiar y ddaear. Un yn amser Antiochus Epiphanes, a'r llall yn ystod y deg erledigaeth, yn neillduol o dan deyrnasiad Dioclesian. Yr oedd yn angen i bwy bynag y ceid ef gydag ef yr amserau hyn. Ond ar ol marw y ddau erlidiwr gorfaelgar hyn, yr oedd y Beibl mor fyw ag erioed.

Tua'r Oesau Tywyll, bu y Pab bron a llwyddo i'w gladdu oddiwrth y bobl gyffredin am byth o dan lwch estyll hen lyfrgelloedd y mynachdai. Ond pan arweiniodd Duw Luther i ddyfod o hyd i'w fedd, a threiglo ymaith y maen oddiarno, gan ei ollwng yn rhydd, cafodd y Pab deimlo, er ei ddychryn, mai wedi ei gladdu yn fyw ydoedd. Yn fuan dechreuodd seilian ei orsedd a cholofnau ei anffaeledigrwydd siglo yn ofnadwy oddi tano, gan nerth dylanwad bywyd dwyfol ei egwyddorion ef. A gallasai ofyn mewn arswyd, fel y gwnaeth Herod gynt, gyda golwg ar un arall, "Onid hwn yw y Beibl a alludiais i i feudwyaeth y mynachdai?" Mynodd Duw ef yn rhydd, a bydd ei ryddid ef yn ddinystri i babyddiaeth a phob gan grefydd yn y man. Llyfr y bywyd i'r cenhedloedd ydyw. Llwyddiant iddo. Parhaed yn ei ledaeiniad nes llauw yr holl ddaear a gwybodaeth gogoniaut yr Arglwydd fel mae y dyfroedd yn toi y môr.

Pe ceid holl haes cadwraeth gwyrthiol y Beibl yn mhob man, llanwai gyfrolau ar gyfrolau. Cymerwch un engraifft cyn terfynu. Mae teulu yn byw yn Swydd Lucas, yn y Dalaeth hon, yn yr hwn y mae hen Feibl, yn yr iaith Fohemiaidd, yn gant a haner oed. Mae hwn, fel y tri llanc gynt, wedi bod yn y ffwrn dan yn amser yr erledigaeth yn Bohemia.

Mae yn lled ddrwg yma y dyddian hyn, yn ol meddwl rhai, gyda golwg ar y *dractio* i'r fyddin. Ond pe byddai gorchymyn creulon allan i bawb losgi eu Beiblau, byddai hyn yn anhraethol waeth. O fe ddeuai hyny yn aros iawn at ein calon. Pa fodd y gallwn feddwl am losgi y Beibl anwy? Daeth gorchymyn

yn felly allan yn Bohemia. Yr oedd taffu eu Beibl i'r ffaniau yn ornod i un teulu yno, yn neillduol, i allu ei gyflawni. Ond darparodd Duw ymwared iddo. Aeth y wraig ati i wlychu toes, gwnaeth dorth fawr, a gosododd y Beibl yn ofalus yn ei chanol, ac yna rhoddodd hi yn y ffwrn boeth. Mae llawer o ddan-teithion blasus gan y gwragedd yma yn y ffwrn bobl yn aml, ond ni chlywais i am un ffwrn erioed a thrysor mor werthfawr ynddi a hon. Daeth y swyddog, a chwiliodd bob twll a chongl yn y tŷ, ac edrychodd i'r pobty hefyd, ond ni chanfyddodd y perl o uchel bris oedd yn guddiedig yno. Wedi iddo fyned ymaith awd at y dorth, a daeth yr hen Feibl bendigedig allan, fel y tri llanc o'r ffwrn danllyd boeth, heb i'r tân ffinio arno. Ac y mae yn aros hyd y dydd hwn yn dyst o ofal Duw am dano, a chedwir ef yn barchus gan y teulu yn y wlad hon, fel rhyw hen ferthyr coronog. Nid yw yr hanes hwn ond un o luaws a ellid nodi. Byddai yn hawddach i ddyn ddiffodd yr haul, rhwymo gwyntoedd, boddi tânau, a llosgi dyfroedd y byd, na difetha y Beibl oddi ar y ddaear. Diolch i Dduw am dano, ac am yr efengyl a'r Ceidwad a gynwysa. Pwyswn arno am dragwyddoldeb. Amen.

Tra mae haes breniniaethau
A gorchfygwyr mawr eu bri,
Wedi syrthio i dir anghof,
Wele'r Beibl gyda ni,
Dau sydd wedi gwylio drosto
Gan ei gadw rhag y tân,
Byth diolchwn am fath drysor,
Credwn ynddo fawr a mân.

(I'w barhau.)

Amrpgiaethol.

BODDIO PAWB.

Dyma orchwyl anhawdd idd ei gyflawni. Ni wnaeth Prophwydi yr Hen Destament foddio pawb, yr oedd y brenhinoedd drwg yn aml yn eu casau, "A gefaist ti fi, O fy ngelyn", oedd cyfarchiad Ahab i Elias," gwr Duw." Yr oedd Ioan, rhagflaenor y Messiah, yn methu boddio y Phariseaid. "Y mae cythraul ganddo" oedd eu tystiolaeth. Pan ddaeth Iesu Grist i'r byd i wneud daioni, a dysgu y byd yn fwy na neb fu o'i flaen, ac i farw yn aberth dros bechod, yr oedd ef yn un o'r rhai pellaf yn ol i "foddio pawb." "Dyn glwth ac yfwr gwin, cyfaill Publicanod a phechaduriaid," y gelwid ef gan ei elynion mewn modd dirmygus, ac ystyrient ef yn bell iawn o'i le o ran ei ymddygiadau. Yr oedd yr apostolion yn bell o foddio eu gwrandawyr, oblegyd meddylir iddynt gael eu rhoddi i farwolaeth oll ond Ioan; er feallai nas gellir profi hyny yr sier.

Ni wnaeth yr efengylwyr foddio pawb, ac

mao yr holl ferthyron roddwyd i farwolaeth yn profi eu bod yn cael eu casau. Yr un modd yr ymddygydd at y diwygwyd yn mhob oes, ac felly mae yn bresenol i raddau helaeth. Nid oes yr un gweinidog efengylaidd, bydded ef mor oehelgar ag y medro, yn gallu boddio pawb o'r eglwys fydd dan ei ofal bob amser; ac ni fedr yr un golygydd ar un cyhoeddiad foddio y llauwa. Bydd weithiau yr ysgrifau yn nhy hirion yn y cyhoeddiad; gwna eraill farnu yr ysgrifau byrion yn ddiwerth. "Beir y y golygydd gan rai am," Nad yw ef yn rhoddi dim hanesion o'r ardal y daethant hwy o honi." Dichon nad oes neb yn ysgrifenu hanesion o'r ardal hono i'r cyhoeddiadau, ac mae yn amhosibl i'r golygydd i fyned dros y môr yno i chwilio am hanesion; dylid ystyried hyny cyn myned i'r orsedd idd ei farnn.

Nis gellir gwasanaethu swydd mewn modd gwladol nag eglwysig wrth fodd pawb. Nid yw Duw yn llywodraethu y tywydd wrth fodd y bobl; bydd un am ddiwrnod teg, pan fydd y llall am wlaw. Bydd naill ai yn rhy wresog, neu yn rhy oer, neu yn rhy sych, neu yn rhy wlyb, neu yn "rhy" ryw beth yn barhaas. Er y dywedir am rai ar ol iddynt farw, "cerid hwy gan bawb a'u hadwaenai." Nid y'm yn credu hyny, yn enwedig os oeddynt o ryw werth i'r byd, ac yn debyg i Grist a'i bobl. Nid yw bod rhai yn cael eu beio yn profi eu bod o'u lle. Dylid gochelyd rhoddi lle cyfreithlawn i rai ein beio, gall fod ein hymddygiadau ni allan o'u lle. Y rheol idd ei dilyn yw, ymddwyn yn ol y gnir, ac ymdrechlu gwneud daioni, yna ni feir ni gan Dduw, os gwneir hyny gan ddynion.

Addas yw cofio, "Rhaid i ni oll ymddangos ger bron goredd-faine Crist, fel y derbynio pob un y pethau a wnaeth-pwyd yn y corph, pa un bynag fyddo ai da ai drwg."

Gan ein bod i gael ein barnu yn gywir gan Grist yn y dydd olaf, ni a ddylem fod yn oehelgar rhag beio eraill, oblegyd fe allai mai ynom ni mae y bai, ac nid ynddynt hwy. Yn hyrhae na cheisio rhyngu bodd dynion ymdrechwn i gadw cyd-wybod ddirwystyr tu ag Dduw a dynion yn wastadol. Ni fedr neb foddio pawb ar y ddaear; ond gwna yr holl nefolion hyny byth yn y nefoedd; nid oes yno neb yn ymbleseru mewn chwilio am feiau yn eu gilydd, i'r diben i adrodd hyny wrth eraill.

Mae holl drigolion nefoedd wen,
Yn boddio naill y llall;
'Does yno neb yn rhoddi sen,
Na neb yn gwneuthwr gwall;
Mor ddedwydd y preswylant hwy
Heb neb yn tynu 'n groes;
Nid oes casineb yn y wlad,
Ni theimlir yno loes.

GOMER.

MYNYDD CALFARIA.

Gair Lladin yw Calfaria, o'r un ystyr a'r gair Hebraeg Golgotha; ni cheir ef ond unwaith yn y Bibl, Luc 23: 33. Y mae yn amlyg ei fed yn arwyddo "lle y benglog;" dywedir iddo gael ei alw felly, naill ai am ei fod yn debyg i benglog, neu am mai yma y teflid penglogau yr anifeiliaid a leddid yn aberthau. Eraill a ddywedant mai am ei fod yn ddiennyddle y gelwir ef felly. Dichon y naill a'r llall fod yn wir. Ond pa un bynag am hyny, gwyddom mai yma y croeshoeliwyd Creawdwr y bydoedd, ac y rhoddes aberth difai i Dduw dros euog ddyn.

Yr hanesiaeth gyntaf a gawn am dano yw, yn o. b. 135, pan adeiladodd Adrian ddelwau i Iau, duw rhyfel: a Gwener, duwies godineb, ar y ddau le a noda traddodiad fel dienyddle a bedd Iesn Grist. Ar ei fedd, oddeutu y fl. 320, yr adeiladodd ein gwladyddes Elen, merch Coel Godebog, brenin Prydain, a mam Cystenyn Fawr, Eglwys ardderchog. Dyma un o'r lleoedd hynotaf yn Jerusalem, canys yma y mae Eglwys y Bedd Santaidd, yn 500 troedfedd o hyd, a 360 o led. Y mae y bedd mewn craig, ychydig uwchllaw llawr yr eglwys. Mae yr eglwys yma mewn cyweiriad da, ac o'i mewn y mae llawer o luniau mewn priddfeini o'r prophwydi a'r apostolion, Cystenyn, ac o Elen ei fam. Y bedd sydd fath o gapel bychan hardd: ond y man y gorweddaid ein Hachawdwr sydd heb gyfnewid dim arno. Y mae o fewn yr Eglwys 12 o fanau cysegredig, ac allor yn perthyn i bob un, sef y man y gwawdiodd y milwyr Grist, y rhanasant ei ddillad, y cadwyd ef tra y buont yn tōri lle i osod y groes, yr hoeliwyd ef wrthi, y dyrchafwyd y groes, yr oedd y milwyr yn sefyll pan wanwyd ef, yr enoiwyd ei gorff cyn ei gladdu, y gosodwyd ef yn y bedd, yr ymddangosodd yr angylion i'r ddwy Fair, yr ymddangosodd i Mair Magdalen, a'r rhai hyn oll o fewn yr eglwys.

Dywedir na ddechreuwyd galw y lle yn *fynydd* na bryn hyd y bedwaredd ganrif, ac y gollid peidio ei alw yn *fynydd* o gwbl; ond rywfodd fel hyn y gwneir, ac fel hyn y siaradwn ninnau am dano yn bresenol. Mae yn ddilys fod llawer o fynyddoedd yn cael eu hynodi gan eu maintioli, megys y Wyddfa, yr hon sydd a'i gwefusau yn ymddyrchafu i gusanu wyneb y cymylau; ond nid yw y Wyddfa namyn bryn bychan wrth ochr llawer o fynyddoedd, megys *Dhawalageri*, yn nghadw yn yr Himalaya. Dywedir fod y mynydd hwn yn 27,000 o droedfeddi, sef ychydig mwy na phum' milldir o uchder unionsyth, ac i'w weled dros ddau cant a deg ar hugain o filldroedd. Felly

gwelwn nad maintioli mynydd Calfaria a'i gwna mos enwog. Gogoniant dyn neu wrth-ddrych yw ef ei hun, neu y peth a wneir ganddo, trwyddo, ac arno. Mae rhai mynyddoedd yn cael eu hynodi gan eu maint, ac eraill gan y gweithredoedd a gyflawnwyd arnynt.

Ararat a hynodwyd trwy i'r arch orphwys arnynt, yn yr hon nid oedd namyn wyth enaid wedi eu cadw rhag y' diluw dwfr; ond beth am sylwedd yr arch a welwyd ar fynydd Calfaria, yr hwn sydd yn ddigon i gynnwys fu, sy, ac a ddaw, gan wahodd, "Pwy bynaga ddel?" Mae y diluw tân yn d'od, a bydd yn dda cael man o ddiogelwch y pryd hwnw. ac—

"Arch i gadw dyn yw Daw."

Mynydd Moriah a hynodwyd trwy i Abraham aberthu ei fab yno. Dywedir fod yno amryw fynyddoedd yn agos i'w gilydd, megys Mynydd Sion, Acra, Moriah, a Chalfaria, ac nad ydoedd Moriah ond enw cyffredin ar y brynau oll. Moriah y gelwir y mynydd ar ba un yr adeiladwyd teul Jerusalem, 2 Cron. 3: 1, a bernir yn lled gyffredinol mai dyma y man a ddynodir yn y lle hwn. Yn y gymydogaeith hōno y croeshoelwyd yr Iesu; ac efallai mai eithaf cywir y traddodiad fod ei groes wedi ei rhoddi i lawr ar y lle y bu Isaac yn rhwyl ar yr allor. Yr ydym yn hollol foddolawn i'r ddau enw fod yn un. Ond os nad allwn fod yn sier o hyn, yr ydym yn sier fod yn well genym am enw mynydd Calfaria na'r un mynydd y tywynodd haul arno erioed, o herwydd y weithred a wnaed arno.

Sinai eto a fedd hynodrwydd trwy i'r Argwydd roddi ei gyfreithiau arno i genedl Israel, trwy law Moses en cyfryngwr, y rhai ydoedd yn gerfiedig ar ddwy lechfen: a dyma ddeddf y methodd pob dyn a fu yn ein byd erioed, ond un, ei chyflawni, sef y dyn Crist Iesu, yr hwn a allodd edrych lygad yn llygad â hi. Ac er cymaint ydoedd deddf mynydd Sinai yn ei ofyn, talwyd hwy bob iot ar fynydd Calfaria: ac nid rhyfedd i'r bardd ddywedyd—

"Wele Sinai a Chalfaria;
Heddyw wedi d'od yn nghyd;
Sylwedd mawr yr holl gyngodau,
Yn wynebu'r dwytol lid:
Dacw'r deddfy wedi deffro,
Biliau'r ddeddf yn d'od yn mlaen;
Dacw aur y gwaredigion,
Wedi eu buro drwy y tân."

Mynydd Hor hefyd a enwogwyd trwy i Aaron, yr Archoffeiriad, gael ei arwain yno i farw gan Moses ei frawd, ac Eleazer ei fab. Ac ar ol myned i fyny, dyosgodd Moses y wisg offeiriadol oddiam Aaron, ac a'i rhoddes am Eleazer ei fab. Ond gwelwyd Archoffeiriad mwy nag Aaron yn cael ei arwain i ben Calfaria i farw; fe, dyma yr Archoffeiriad yn ol urdd Melchis-

edec; a'r un hwn hefyd a lyncodd y swydd yn dragwyddol iddo ei hun. "Ond hwn, am ei fod yn aros yn dragwyddol, sydd ag offeiriadaeth dragwyddol ganddo." Felly y mae ein Iesu yn ei wisg offeiriadol yn y nef yn eiriol ar ein rhan, ac ni faidd neb ei thynu oddiam dano byth.

Saif Nebo hefyd yn uchel, am mai o'i gopa ef y gwelodd Moses gyrau gwlad yr addewid. Carmel hefyd a hynodwyd oblegyd y ddadl boeth fu yno rhwng Elias a phrophwydi Baal. Ond y mae sain eu henwau oll fel symbal yn tincian yn ymyl sain enw mynydd Calfaria.—Yma y "condemniwyd y Barnwr, ac y rhyddhawyd yr enog." Y mae llawer o fynyddoedd enwog eraill yn ein byd, y rhai sydd yn enwogi eu hunain trwy fwrw allan o'u coluddion drysoran afrieded at gynnal teulu y ddaear; ceir aur o un—arian o'r llall—copr, plwm, glo, &c., o eraill. Ond y mae cyfoeth holl fynyddau y byd yn myned o'r golwg wrth ymyl y cyfoeth a gafwyd ar fynydd Calfaria. Dyma lle "cafwyd aur y gwaredigion wedi ei buro trwy dân," dyma lle y cafwyd ffynnon i olchi yr aflan, dyma lle y talwyd ein dyled, ac yr hoeliwyd wrth y groes ysgrifen-law yr ordeiniadau, yr hon sydd yn ein herbyn ni. Dywed Job, "Noeth y daethlwm i'r byd, a noeth y dychwelaf o hono;" eithaf gwir; ond er i'r hen Gristion golli holl bethau beuthyg y byd yma, yn aur ac arian, anifeiliaid, tiroedd, ac hefyd perthynasau anwylygu, wrth groesi hen afon Iorddonen, meddylw'n, er hyny, na chyll y gair Lladin *Calfaria*, a hyny o herwydd y Gwr a ogwyddodd ei ben, ac a roddes i fyny yr ysbryd arno. Mae adeg yn d'od y gellir dywedyd, "A'r haul a aeth yn ddu fel sachlen flew, a'r lleud a aeth fel gwaed." "A ser y nef a syrthiasant ar y ddaear, fel y mae'r ffigysbren yn bwrw ei ffigys gleision pan ei llysgydwer gan wynt mawr." Ie, "y nefoedd a aut heibio gyda thwrf, a'r defnyddiau gan wir wres a doddant, a'r ddaear a'r gwaith a fyddo ynddi a losgir." Ond pan fyddo holl fynyddau y byd yn un danchwa, bydd Sion yn canu—

"Calfaria fryn yw'm hunig sail."

Cemmaes.

H. O.

O GYMRU.

*At y Parch. R. Everett, D. D.,—*Oddentu tair wythnos yn ol, derbynais lythyr oddiwrth y Parch. J. Roberts, Conway, yn cynyg ei wasanaeth i draddodi ei ddarlith ar yr "Ysgrifbin" nos 18fed cyfisol (Rhagfyr). Nid wyf yn gwybod dim am ei theilyngdod, ond barnwyf fod J. R. a'r testyn yn ddigon cymharus, a'r Ddarlith yn un dda. Y mae llawer o fen-

dithion—a bendithion anmhriadiadwy wedi deilliaw drwy yr ysgrifbin—ac y mae yr un ffrwd wedi cipio miloedd yn ei llifeiriant i drueni. Tafod ydyw, sydd yn rhoddi gwaith i'r llygaid. Tafod! ag aydd yn alluog i roddi melus a chwerw,—a drinia friwiau y galon dyneraf gydag esmwythder ac anwyldeb—dilliau mel ar enaid briwedig—ac hefyd a bair wasgfa angeuol i'r galon galetaf. Gellir dyweyd am dano, “O helaethrwydd y galon y llefara'r *yggrifbin*.”

Yn ddiweddar bu y—(bu agos i mi ddweyd pwy, ond gwell peidio) yn ymweled â'n tref a chyda ni yn lletya. Yr wyf fi yn hoff o letya—oblegyd fe letyodd rhai angylion yn ddia-rybod, ond yn wir rhaid cyfaddfod ambell un o honynt yn syrthiedig. Pa un bynag am hyny, tra bu y gwr a nodwyd gyda ni buom yn ymddiddan cryn lawer, ac yn dadleu peth, yn nghylch y rhyfel cartrefol Americanaidd. Dywedodd ei fod wedi astudio cryn lawer ar wladlywriaeth Americanaidd—ac wedi ysgrif-enu *leading articles* i newyddiadur ar y mater pwysig hwnnw. Ond deallais yn bur fuan fod ei feddwl yn neillduol o'r cymysgylt a rhwstrys. Mewn gwirionedd nid oedd yn deall eich termau, ac o ganlyniad nis gallai *glasiffo* neu wahanu y gwahanol ddosbarthau gwladyddol yn amgenach na *North and South*!—Dywedodd mai y gwahaniaeth rhwng brenin a president oedd, “fod gan y diweddar hawl a gallu i drethu a gosod cyfreithiau i'w ddeiliaid heb eu caniatad—ac fod y cyntaf yn analluog i hyny”!! Ond hyd yn hyny yr oeddwn i bob amser dan yr amryfusedd mai i'r gwrthwyneb yr oedd pethau—fod Brenhiniaeth yn wirioneddol yn unbenaeth—yr orsedd!—a'r ddeddf o'r orsedd,—ac nad oedd y president, ond fel llywydd, cadeirydd neu president mewn cylch llai, i gadw trefn a heddwch yn mys ei gyd-ddinas-yddion, ac fod ganddo casting *vote* i droi'r fantol. Fel mae gwybodaeth yn cynyddu mae Gweriniaeth yn cryfhau yn holl Deyrnas-oedd *Europ*.

Dadleuwyd yn nghylch *achosion* y rhyfel, a dywedais wrth awdwr y “priferthyglau” mai “*cabledd a chehydd o'r gwaethaf* oedd cyhoeddi a thaelu fod y De yn fwy dros ryddhad y caethion na'r Gogledd, neu, fod y *Democrats* yn fwy felly na'r *Republicans*. Rhaid addef fod yr iaith yn grof a lleu. Er hyny cefais fy ngoddef yn ddistaw; ond deallais fod ei ysbyrd yn berwi—ac nis gallwn inau lai na gwenu yn yr ystyriaeth nad oeddwn wedi gadael un pwynt heb ei brofi cyn ei adael. Aeth y gwr dyeithr allan too i weled cyfaill(?) ond deallais drwy un o'm “dwylaw” fod y gwr dyeithr ar

frys gwyllt yn myn'd i gychwyn i ffrwd. Aethym i mewn ato a cheffais ei fod mewn “*hurry*” ac yn methu cael hyd i'w *umbrella*. Danfonais ef at y drws, ac aethym yn ol i'r tŷ. “Yr oedd y dyn yna wedi gwilltio ‘nofnadwy wrtha ni, syr, cyn i chwi ddyfod i mewn,’ ebai un o'r morwynion wrthyf gyda i mi fyu'd i'r tŷ. “Beth oedd y mater, Jane,” ebe finau. “Yr oedd o yn ‘n rhegi ni, syr,—‘Ple mae f'umbrella i? ple mae f'umbrella i? wedi costio saith swllt ar hugain! Go demich chi, pla mae f'umbrella i? meddai fo, syr.” Yr wyf yn synu at ei anfoesgarwch, heb son am ei angharedigrwydd yn nhŷ ei gymwynaswr. Mae yn gweddu fod *paub* yn gwylio ar eu tymherau, ac yn *euwedig* rhai yn ei gylch a'i swydd ef. Yr wyf yn gobeithio y gwel y sylwadau hyn, ac yr ystyria ffolineb ei fyrbwyllra, a phoethder ei dymer. Y mae miloedd o'r Cymry, fel yntau, a'u cydymdeimlad o blaid yr Encilwyr, ac nid oes ond ychydig o honynt a wyddant p'am, ac nid yw “p'am” y rhai hyny yn werth gwneud sylw o hono.

FY NHAITH O'R WYDDGRUG I LUNDAIN.

Dydd Llun, Hydref y 27ain cymerais i a'n gwraig wibdaith i'r brif ddinas, a phan nad oedd Mrs. E. yn bur iach cymerasom y first class carriage, yr hon oedd yn gyfforddus iawn. Cyrhaeddasom Euston Station oddeutu 7 o'r gloch prydnewn wedi hir oriau o drafeilio, ac wedi i ni gyrrhaedd y tu allan i furiau yr orsaf, yr oedd yno rai ugeiniau o ddyuion a phlant yn garedig iawn a pharod i weinyddu cymwynasau i drateilwyr o'r wlad, “*priggs*” a “*sharps*” y gelwir lwynt, ac y maent yn byw ar y “*flats*.” Ond cawsom ni wared o honynt oll heb ein colledu, a chyn pen ychydig fynydau yr oeddyn mewn *cab* yn trystio ar hyd palmantydd ystrydoedd drwy *squares* a *crosses* nes i ni gyrrhaedd *King st*, Cheapside. Cawsom ein siomi am letty yno. Fel y mae'n hysbys i lawer drwy brofiad fod yn anhawdd cael lletty ar adegau; felly cawsom ninau ein siomi yn ein cynyg cyntaf. Ond yn yr ail buom yn llwyddiannus i gael lletty oysurus yn yr *Williamson's Hotel*, Bow Lane, Cheapside.

Mae y gofyniad, “pa fath dref ydyw Llundain,” wedi cael ei ateb mewn llawer o wahanol ffordd. Dywedir mai ystyr Gymreig sydd i'r gair,—Llyn dyn. Yn adeg y *Peace Rejoicings* ar ol Rhyfel â Rwsia, anfonais restr o lythyrau i'r Gwron Cymreig ar “Fy nhaith i Lundain,” yr oeddynt yn rhai da iawn ac i chwi oddef ychydig y *self praise*; ond nid oes un o'r darluniadan a welais i eto yn dod i fyny i atebiad “*Teddy the Teller*” i'r gofyniad a nodwyd, “Na bu Llundain erioed yn dref,—

ond gwlad yn llawn o dai." A phie byddai i holl dai Llundain gael eu gosod y naill yn yn nhalcen y llall, y cyrhaeddent am dair mil o filldroedd—neu cyhyd ag o Cheapside i Broadway, New York. Saif y ddinas, nid ar "28 acres of land," fel y dywedodd un fereh ddiniwaid wrthyf y dydd o'r blaen, ond ar gan' milldir—yn bedair milldir a'r ddeg o hyd, o'r dwyrain i'r gorllewin, wrth ddeg milldir o led, o'r gogledd i'r de, a chanddi yn agos i gant a deugain o filoedd o drigolion ar bob milldir ysgwar. Y mae poblogaeth y "Pentre" at ei gilydd yn dair miliwn.

Yr oedd yn *gŵs* gan y person a nodais o'r blaen ag oedd wedi colli gormod ar ei dymer i gael hyd i'w umbrella bobpeth "*mongrelaidd*,"—*teulu mongrelaidd*—*tref fongrelaidd*—*gwlad fongrelaidd*—a *llywodraeth fongrelaidd*—gan gyfeirio ei ddigasedd at Lywodraeth Washington a'r Talaethau Gogleddol. Ond y mae yn Llundain fwy o Ysgotiaid nag sydd yn Edinburg,—mwy o Wyddelod nag yn Dublin, can' mil mwy o Rufeiniaid nag yn Rhafain, a mwy o Iuddewon nag yn Palestina. Y mae yno hefyd dros driugain mil o Ellmyniaid, deng mil ar hugain o Ffrancod, chwe' mil o Eidaliaid, a rhifedi lluosog o *Asiatia* o holl barthau y Dwyrain ac sydd eto yn addoli 'eu delwan. Dyma i'r bod anfoeagar hwnw *specimen* o fongreleidd—yn "man dinasoedd y byd." Y mae mwy o fongreleiddiwlch yn ymenyddiau llawer o'r sort nag sydd o le i feio am fod un ddinas, gwlad neu lywodraeth, yn gyfansoddedig o wahanol genhedloedd ac Iuddewon hefyd.

Mae Dinas Llundain yn cael ei llywodraethu gan Faer a Chorporation: mae y *city proper* yn anfon pedwar o aelodau i'r Senedd;—Westminster, dau; Marylabone, dau; Finsbury, dau; Tower Hamlets, dau; Southwark, dau; a Lambeth, dau. Felly y mae unarbymtheg o aelodau yn cynrychioli Llundain yn y Senedd. Y mae pymtheg cant o omnibusses yn rhedeg ystrydoedd y Ddinas bob dydd; pum' mil o cabs; ac nid anfynych y gwelir mil o lestri yn noffio yr afon i fyny ac i lawr, neu yn disgwyl am wynt a llanw; a chymaint a chant o agerlestri mewn symudiad parhaus. Y mae yn croesi nn o bontydd Llundain bob dydd ugain mil o gerbydau, a mwy o bersonau nag sydd yn mhrif ddinas Ysgotland. Y mae ynddi fil o addoldai; amryw gannoedd o bleserfanau; dauarhugain o chwarendai cyhoeddus; ac y mae yn anfon pymtheg miliwn a thrigain o newyddiaduron drwy y llythyrdy bob blwyddyn, ac yn derbyn cant a haner o filiynau—neu y bedwerydd ran o holl lythyrau y Deyrnas Gyfunol.

Y mae yn doebarthu mewn elusenau *cyhoeddus* oddeutu dwy filiwn o bunnau; y mae ynddi bymtheg cant o eori o dir yn geufeusydd cyhoeddus,—ei thir yn raianaidd; ac yn cael ei hystyried y ddinas iachaf yn Ewrop. Y mae Llundain gyda'i chyfoeth anferth, a'i dylanwad byd lydan, ei nherth a'i gallu agerol, a'i gallu cynhyrchiol, wedi ei chodi i safle teilwng i'w galw; "*The Capital of the World*,"—Prif Ddinas y byd. Gellir ystyried ei llywodraeth yn Frenhiniaeth Werinol. Mae credoau, moesau a chrefyddau ei thrigolion yn syml iawn, er nad yn llai effeithiol i gario dylanwad ar y byd er drwg neu dda—a dyma fo "*Darllenwch a chredwch briferthyglau y "Times"*; *Talwch eich gwir ddyledion a chadwch allan o ddwy-law heddegeidwaid!* Pe bai crefydd Llundain yn *dibynu* ar hynyna anlhwdd fyddai cael etholedig ynddi, yn enwedig ar y darn cyntaf o'r credo, sef "Darllenwch a chredwch briferthyglau y *Times*, oblegyd medr y *Times* ddweyd y celwyddau mwyaf dybryd, a thalu am y dalent oreu i'w amddiffyn a'i wyngalchu, os yw y *Times*, y *Tories* a'u crefydd Sefydledig yn ymddibynu ar hynyna am nefoedd.

Y mae yn Llundain sefydliadau da—o egwyddor dda, a'u hamcan i lesoli dyn,—dyn o bob iaith, llwyth a chenedl—gwyn—uelyn—coch a du, yn ddiwahaniaeth—y negro (a grewyd i wasanaethu y dyn gwyn yn ol tyb y slaveholder) a amddiffynir ganddynt ac a ystyrir yn *ddyn*. A chloffa da am y *Morning Star*, y *Daily Telegraph*, *Manchester Examiner*, ac amryw eraill o gyhoeddiadau dyddiol, sydd wedi sefyll dros y gwirionedd yn adeg y tywyllwch sydd wedi ac yn bod i raddau yn y wlad hon o barthed i gydnabod y *Southern Confederacy*. Dywed General Thomson mewn perthynas i'r recognition,—"*Gladstone's recognition is clearly making no way. It is looked on as the effort of an old Liverpool family interested in the Slave Trade, and in everything pertaining to it.*" Gladstone ydyw Trysorydd y Ganghellydd, ac yr oedd efe yn dweyd fod yr Encilwyr wedi llwyddo i wneud llwyddod ac yn gwneud llynges, a mwy na'r cwbl wedi gwneud Cenedl." O'm rhan fy hunan gwell genyf fi gredu na ddarfu iddynt erioed amcanu at sefydlu cenedl (*nation*) ond *Confederation* (Cyngreiriad). Ond yr amcan mewn golwg gan Gladstone oedd hunan elw, a hyny ar draul ymddifadu miliynau o'u rhyddid; ac aberthu gwirionedd! Maddeuwlch i mi am redeg fy mhwnc fel hyn,—rhyw duedd felly sydd ynof er'e oddeutu blwyddyn a haner, i ddiweddu pob ymgom a hanes yn yr America.

Wyddgrug.

CYFN BITHEL.

AT OLYGYDD Y CENHADWR.

ANWYL STR.—Mawr ydyw'r siarad yn y wlad hon fel yn mhob gwlad am adfyd presenol yr Unol Dalaethau, ac y mae yma fwy nag a fuaswn yn ei feddwl yn gorfoleddu ynddynt. Mae teimlad y Cymry fel cenedl yn garedig at y Talaethau, a theimlad llawer o Saeson yn gyffelyb, a llawer iawn fel arall. Mae y Cymry yn gyffredinol yn Ymneilldowyr, ac yn Werinwyr, tra y mae'r Saeson lawer yn Esogbyddol a Thoryaidd. Mae achos Diwygiad wedi arafu'n fawr iawn yn Lloegr ac aubawdd iawn tra y byddo'r bobl yn Lloegr yn eu tymher presenol ydyw cario un mesur o Ddiwygiad yn ein Senedd. Mae hi yn cael ei hystyried yn bendefigaidd yn Lloegr i fod yn geidwadol, ac nis gall Cobden a Bright a'u cyffelyb wneud nemawr. Mae'r masnachwyr cyfoethog yn Doryaidd, ac yn cael eu cydnabod gan y pen-degion, a thrwy'r *Reform Bill* y maent yn cael peth awdurdod yn y Llywodraeth.

Mae'r dosbarth gweithgar fel arall, yn teimlo y byddai tipyn o newid yn sicr o beidio a bod yn newid er gwaeth iddynt hwy, a dichon y byddai er gwell. Nid yw'r cyfoethogion am newid, gan y byddai pob newid yn debyg o leihau eu hawdurdod. Bastardid o lywodraeth yw ein llywodraeth ni yma, brenhiniaeth mewn euw, ond a digon o weriniaeth yuddi i gadw pobl yn daiddig. Mae'r elfen werinol weithiau yn gryfaf, ond ar hyn o bryd y mae rhediad y lli fel arall a phen-degioneth yn fawr ei fri. Mae amryw beithau yn achosi hyn. Mae caethiwed yr America wedi diraddio gweriniaeth drwy'r byd, gan mai yna y golygir fod gweriniaeth yn fwyaf ei bri, ac yn ei gogouiant.

Mae terfysgoedd yr America. ei *mobs*, wedi gwneud drwg dirfawr i weriniaeth. Gwelais e'm llygaid yn y Talaethau rai o'r rhai hyn, ac mae'n rhaid addef fod gwir yn y cyhuddiad fod mobs yn diraddio'r lle. Mae'r Czar yn Rwsia yn well teyrn na *King Mob*. O barch i Weriniaeth a threfn, dylai pawb fod yn foddlon i oddef pob cam yn hytrach nag apelio at y *King Mob* i derfynu unrhyw gweryl. Yn y Llywodraeth oreu ar y ddaear, rhaid goddef llawer o gamwri, ac oedi terfyniad llawer dadl hyd ddydd y faru, a dymunol fyddai cael pawb i'r dymher o oddef camwri yn hytrach na chymeryd llwybr croes i gyfraith a rhêol i'w ddial. Mae hyn yn agor drws i bawb wneud yr hyn a fyddo yn dda yn ei olwg ei hun, yr hyn sydd anghydweddol a bywyd cymdeithasol gwaruidd. Mae'n ddiagramheuol fod llawer iawn o ddynion da yn ofni i'r wedd yma ar gymdeithas yn America i ddyfod i hynodi ein gwlad ninau, a safant o gydwybod yn erbyn helaethu'r etholfraint am eu bod yn ofni'r werin yn feistr. Mae pob cythrwf yn yr America yn groes i gyfraith yn niweidio cymeriad Gweriniaeth, a gelyniou gweriniaeth ydyw'r bobl a'u pleidiant, ac a gymerant ran ynddynt. I enill clod cyffredinol rhaid i Weriniaeth edrych ar ol ei chymeriad.

Peth arall sydd yn gwneud i lawer o Saeson i deimlo'n llawen gweled y Gogledd yn ei badfyd presenol yw, y *dafl* sarhaus y mae'r Americaniaid yn gymdeithasol wedi ei ddefnyddio at luaws o Saeson, i ddangos eu gelyniacth tuag atynt. Mae tuedd mewn dyn llygredig i geisio bwrw allan gythreuliaid trwy Beelzebub. Os yw y Saeson yn feilchion a sarhaus, nid ymddygiad cyffelyb a'u cyfnewidia. "A bod i ti drwy wneuthor daioni ostegu anwybodneth dynion ffloion" ydyw y rhêol apostolaidd. Mae llawer o dramerwyr, wedi bod mewn caethiwed yn hen wledydd Ewrop, yn yr America yn meddu ar ryddid, ac yn *camgymeryd impudence* am *independence*. Wedi bod yn dyoddef oddiwrth eithafodd yn yr hen wledydd, y maent yn wneud i eithafodd yn yr America. Ofer yw dweyd fod pob dyn yn gyfartal. Mae rhai wedi eu gwneud i deyrnasu, ac eraill i ufuddhau. Mae digon wedi ei ddweyd am un canrif yn yr America am hawliau dynion. Y mae eisiau cael canrif arall i ddweyd am ddyledawyddau a diffygion dynion. Y mae eisiau chwyldroad o ufudd-dod a threfn, cyn y daw gwir weriniaeth i fri yn yr America. Chwyldroad o annibyniaeth sydd eisiau yma. Mae'n ddiau y bydd y rhyfel yn sobri tipyn ar yr Americaniaid. Yr ysbryd y soniwn am dano sydd yn gwneud eglwys Cymreig yn yr America mor aflonydd a didrefn *Jack is as good as Tom, and Tom as good as his master, and better a great deal*. O ran hyuy, nid oes *naster* i'w gael yn y Gogledd. Mae pob dyn yn niabod lle'r yn gystal a'r crydd, ac yn deall sut i wneud esgudiau yn llawn cystal ag yntau. Mae pob dyn yn rhyfelwr, ac yn deall ymladd fel Napoleon o gadfridog, ac yn well o'r haner, os nad yw Bull's Run wedi ei argyhoeddi i'r gwrthwyneb. Ni a obeithiwn y bydd y gwersi y mae'r Americaniaid wedi eu cael yn dangos iddynt mai'r ffordd iawn i deyrnasu yn briodol yw dysgu ufuddhau yn gyntaf. Pe byddai'r eglwys Cymreig yn credu yr un gwirionedd, byddent yn llawer mwy llwyddiannus. I fyw yn gymdeithasol, rhaid i ni roi i'f fyw llawer er mwyn cael mwy. Yn yr eithafodd o roi fyny y mae hen wledydd Ewrop. Yn yr eithafodd o gael y mae pobl yr America. Honi hawliau ac nid rhoi parch i arall yw'r pwnc mawr yna.

Un o'r gweithredoedd mwyaf yn ystad yr holl rhyfel y mae pobl yr America wedi ei wneud yw y gaogl i dionion Lancashire. Bydd hyn yn gwneud daioni dirfawr i'w hachos. Nid yw'r Debeuwyd wedi meddwl o gwbl am hyn. Mae eisioes wedi effeithio ar ddu y wasg yr Lloegr er daioni. Mae nerth dirfawr yn yr hyn a gyhoeddodd ein Gwaradwr, "Os dy elyn a newyns, portha ef, os sycheda, dyro iddo ddiod." Bydd un miliwn y ffordd hyn yn gwneud mwy na miliynau lawer i ddwyn y rhyfel yn mlaen. Gyda gweithredoedd cyffelyb tuag at ein pobl, bydd ymosodiad ar y Gogledd o da ein llywodraeth yn analludwy. Pe byddai'r mater yn cael ei gymeryd i fyny yna ond fel pwnc

o ddoethineb, er mwyn attal ymyriad eia Llywodraeth, y mae'n deilwng o bob cofnogiad. Mae yn sior fod pobl dldion Lancashire yn dyoddef yn dawelach, am eu bod yn ewyllysawr da i'r Talaethau, ac felly y maent yn baeddu cydymdeimlad. Peth arall y mae'r caagliad yn ei wneud yw, dangos i'r byd aduoddau erlawr yr America, y gall ei phobl wneud y fath gaagliad, ar ol talu mor ddrud am y rhyfel. Mae'n creu ofn yn gystal a chariad.

Mae'r Debeuwyr yn ymroi yn bresenol i ddwyn Llywodraeth y wlad hon i helbul, a gyru Llywodraeth y Talaethau a hwythau benben. Mae'r llong Alabama (290) wedi ei hadeiladu yn Liverpool gyda'r hwriad o ymosod ar fasnach-longau y Talaethau ar y môr, yn groes i gyfreithiau'r gwledydd, er i Mr. Adams roi rhybudd i'r Llywodraeth yn ei chylch, diangodd i'r môr, ac y mae hi wedi bod yn ymosod ar wahanol longau.

Rhaid i'r Llywodraeth yma mae'n debyg dalu am yr holl longau y mae hi wedi eu cymeryd. Nid oes fater i John Bull losgi ychydig ar ei fyaedd, am ei fod wedi hir gellwair â'r fflamiau. Mae gwyr ein Llywodraeth yn ddiamheu yn go-beithio gweled rhanad yr Unol Talaethau, er mwyn gwanhau prif elyn pendefigaeth, sef Gweriniaeth yr America. Nid oes ynddynt gydymdeimlad â chaethwasiaeth, ond y maent yn elynion i Weriniaeth, a gwyddant mai yn y Talaethau y mae'r pair yn berwi defnyddiau gofid gelynnion rhyddid y byd. Gwell ganddynt barhau caethwasiaeth a dyfetha gweriniaeth na dyfetha caethwasiaeth er mwyn parhau gweriniaeth. O'm rhan fy hun, er mor bwysig yw rhyddhad y caethion, y mae parhad yr Undeb yn fwy pwysig i'r byd. Ach os pedair miliwn o negrosaid yw rhyddhad y caethion. Ond achos rhyddhad dynolryw drwy'r byd yw parhad yr Undeb. Torer yr Undeb, a bydd brenhinocedd gormesol y byd wedi eu cryfhau. Mae gobaith gwerin Ewrop yn dibynnu i raddau helaeth iawn ar barhad Gweriniaeth yr America.

Mae'r Debeuwyr wedi ei dibrisio i barhau caethiwed. Gwnaethant aberth o honi ar allor Mammon. Mae dyrchafiad y fath bobl i fod yn allu yn anheilwng o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg, os byth y gallant honi eu-haunibyniaeth. Mae'n drueni fod y Gogledd mor amddifad o gadfridogion. McClellan ddim byd ar ol pob peth yw'r goreu. Mae Burnside yn waeth na dim, yn gollod yn ol ein hauesion diwedda yma. Mae yn amlgw i mi fod gan Ragluniaeth law yn hyn. Mae pobl y Gogledd wedi pechu, yn gwneud parhad y negro mewn caethiwed neu ei ryddhad o gaethiwed yn iawasaethgar i'w dybenion gwladol eu huanain. Dylyn Caiaphas yw hyn, sef rhoi un diniwed i farwolaeth i arbed eu "lle a'u cenedl." Er mor bwysig yw gweriniaeth yr America, nid yw o gymaint gwerth ag i fod yn briodol cadw un negio yn gaeth er ei mwyn, am fod hyn yn bechod. Mae rhyddhau Gwerin y Byd yn fwy pwysig na rhyddhau pedair mil-

iwn o gaethion, ond nid mor bwysig fel ag i gadw un negro yn gaeth er mwyn ei gael. Pa mor fawr bynag y byddo'r daioni yr ymestynw ato, nid yw'n iawn gwneud y drwg lleiaf o ei gyrhaedd.

Mae masnachwyr Lloegr yn sior o fod yn genfigenus o lwyddiant yr America, ar yr egwyddor "*that two of the same trade never agree.*" Bydd y ffermwr a'r crydd yn eithaf cyteillion, ond nid cystal y cytuna dau grydd. Mae masnach yr America yn dyfod yw bwyseg, ac nid oes amheuaeth os parha ei llwyddiant, y bydd y wlad hon wedi myned yn ail raddol cya hir. Mae'r ystêr newydd yn trechu'r hen, a gwyr y ddwy yn edrych yn genfigenus ar eu gilydd, ac os bydd un yn debyg o dori i fyny, neu ryw rwystr arni, bydd y llall yn gwennu. Bychandra teilwraidd ydyw peth fel hyn, ond y mae pob dyn yn agored iddo. "Na lawenytha pan gwmpo dy elyn," ydyw'r addyg a roddir i ni yn y Beibl. Mae dyn gwir dda a gwir fawr uwchlaw y penwendid hwn. Gobeithio y bydd yr Americaid yn ddigon o ddynion i edrych heibio rhyw wag wenwyn anfeidrol fychan fel hwn.

Y darogan mwyaf yn Lloegr yw, y bydd y De yn enill eu haunibyniaeth, ond y mae yno lawer yn darogan fel arall. "Breuddwyd gwraich wrth ei hewyllys," yw hi gyda phawb tu yma a thu hwut i fôr ar y mater yma. Mae yna lawer yn darogan mai'r Gogledd a drecha; felly y dywed pawb bron yn Nghymru, a dyna yw ewyllys y nifer fwyaf yma Adwaenwn hen ffermwr a fyddai yn dywedyd mai Owen ei fab fyddai yn caru bob amser, pa un bynag ai enill ai colli a wna. Ar yr egwyddor yma y mae y rhan fwyaf yn darogan y dyfodol. Yr wyf siŵau yn creda yn gryf iawn mai'r Gogledd a drecha. Fy rhesymau am hyu yw hyn. Mae adnoddau y Gogledd yn auferth, ac os na all y Gogledd drechu'r De, gall ei bliuo i farwolaeth drwy barhau y rhyfel. Mae y negra yn elfen o wendid mawr i'r De, ac wedi dechreu rhyddhau y caethion, ni fydd gan y De ar ol gorphen hyny ddim ond pengamrwydd i ymladd drosto. Mae'n dda i'r Gogledd na all hi drechu heb alw am gymborth y dyn du, onide buasai orethiwed yn ol pob tebygolrwydd yn cael ei barhau. Buasai Undeb a chaethiwed o'i fewn yn wendid parhaol iddi. Mae hi yn erbyn synwyr y Byd i godi gwlad ar sylfaen fod y dyn du i gael ei drin fel anifail gan y dyn gwyn. Fel y mae'r rhyfel yn myned yn mlaen, mae'r Gogledd yn gwella yn ei syniadau am ei rhwymau at y caeth, (os na fydd i'r Democratiaid gario eu hamcanion i ben,) ac y mae hi yn ymddyrochafu a'i pharch yn ychwanegu. Wedi rhyddhau y caethion, mae yn debyg mai yn y De y bydd y nifer fwyaf o honynt yn byw, a byddant yn gynorthwywyr da i'r Gogledd. Ar ol dygu iddynt ymladd, gwnant y De ei hunan gydag ychydig gymborth yn fan poeth i bleidwyr caethiwed. Mae llynges y Gogledd wedi dyfetha masnach y De, a llaw weithfaoedd nid oes ganddynt eu hun.

ain, ac y mae'n amhosibl iddynt fodoli ar wahan oddiwrth y Byd. Gall y Da drechu mewn dwain o frwydrau eto, ond y mae bodoli yn allu caeth-iwol yn analluadwy iddynt am bum mlynedd eto, yn unwedig gyda'r peuderfyniad sydd yn y Gog ledd iddynt beidio a bodoli felly. Gwisciodd y Gogledd yn hir ar gaethiwed, ac y mae hi yn awr yn talu'r dreb. Mae'n dda ei gwelwedd yn newid ei ffyrdd. Duw y nefuedd a'i barweinio, ac a'; hamddiffynno.

MICHAEL D. JONES.

Bala, Ionawr 1, 1863.

FFLANGELLDY.

MR. GOLYGYDD.—Gwelais yr hanesyn arswydol isod yn y *Cincinnati Commercial*, gwedi ei anfon gan ohebydd y papyr hwnw o Memphis, ac yr wyf gwedi ymdrechu ei gyfieithu i'r Gymraeg fel bo i Gymry yr Undeb i'w welwedd, ac iddynt weled hefyd i'r fath farbareiddiwrch y medr y Gaethwasiaeth arwain dyuiau, ac y bo iddynt ei ffeiddio. Dyma yr hanes;

"Y mae fflangellyd wedi ei ddyfeisio yn y De i'r pwrpas o fflangellu y caethion negroaidd. Y mae sefydliad o'r fath gwedi ei godi yn Mayena. 25 milldir ar y St. Francis Road. Y mae y lŷ yn un crwn, 6 tr. o dryfesur a 10 tr. o uchder. Y mae paladr (*shaft*) yn rhedeg o'r gwaelod i'r top; ar y top y mae olwyn fechan yn rhedeg yn derfyngylch-ol i ba on y mae un sawr arall yn gweithio.

Y "*propelling power*" ydyw negro cryf, ac esgyruog. Wrth y paladr y mae careion a *straps* oddeutu dwy fodfedd o led. Yn y rhai hyn y gosodir fflangellau, a phan y bydd y paladr mewn gweithrediad y fflangellau a gyrhaeddant at y muriau. Cyrhaedda *straps* o'r traed hyd y wâr. Yn agos y mae y swyddfa a'r diosgdy (*stripping-house*). Yma y diosgir y cwbl oll o'r *wieg*, ac yna gosodir 5 neu 6 o'r goddefwyr yn y lŷ poentol hwn. Cusir y drws ac y mae y negro ar y *crank*, ac y mae y goruchwyliwr a'i oriawr (*watch*) yn ei law, ac yn gorchymyn i'r peirianwr i weithio. Oddiamgylch ogyrch a y paladr gyda'r cyflymdra o 200 o *chaldroadau bob munud*, ar careion a'r fflangellau yn ei llawn hyd nes malurio a dryllio cuawd y goddefydd a miloedd o ergydion yn cyrhaedd o'r traed i'r war. Pymtheg munud a gyfrifir yn amser rhesymol gan y goruchwyliwr, sef Hampton Jones, i falu maliad o gnawd dynol; ac hefyd y mae mor anghyffredin o rad—yn costio dim ond dolar y pen!

Mae hwn bron cyngdrwg ag uffern ei hun. Nid allai dim er arteithio dyn fod yn fwy dychryllyd. Nid allai mil o yegorponau yn brathu ei gnawd ar yr un pryd fod yn fwy arswydus. Ar derfyniad yr amser dygir allan y trueinisid gwaedlifedig a chrynedig yn fwy marw na byw. Y planbigfydd am filldroedd a anfonant eu negroaid yma i'w cospi. Y mae y goruchwyliwr wedi bod yn gwneud arian wrth yr oruchwyliath hon, hyd nes y daeth Milwyr yr Undeb yma, ac yna a dystriwiasant ei gell ddiedig."

Dyna, Mr. Golygydd, beth a ddywed gohebydd y *Cincinnati Commercial* am yr uffern fach yna. Ty'n 'Rhos. J. L. DAVIES.

Barddonol.

LLINELLAU I'R FLWYDDYN.

GAN IONORON GLAN DWYRD.

Parhad o'r rhifyn diweddaf, tudalen 1A.

Yma arwydd mawreddog—a welir
Yn golofn addarehog—
O glodydd glân, tra cân cŵg,
I ddyn oedd lywydd enwog.
ARBALYDD MOR, hion haf,
Yrai i'achos yn drechaf.
Llaw angau fu'n troi llynges—o Brydain,
Rhag brad ei gorddwes,
I ddwyn brwydr i fyddu bres
Boni, fydd byw ei hanes.
Arian sy'n brudd ei gwyneb.—
Arwyddo loes mae i'grudd wleib
Yn yr Ywen, oshenaid yr awel
A hi yn nosi, a gwyna'n isel;
Cwyna, a dda, yr wybren dawel
Gan ddwyn cymylau tros gaerau'r gorwel;
Y nos a'r dymheist sy'n hel—uwch y tir
Eie y rhifir aml ddulliau y rhyfel.
Y lloer hygar dan fantell yr eigion.
Gan wewyr ni egyr ei golygon;
Ynwibia y mellt, hoywlellt hyffon,—
Toddant gylchoedd y nefoedd yn afon;
Uch mur dur mae trystfawr don—taranau—
Bwrw ar gadau mae'r wybr ergydion.
Wedi i'r nos drom deyrnasu—arunt,
Mae'r diwrnod yn gwga:
Haul yn d'od dan bulyd du
O'r wiwuef sy'n taranu!
Wyla y gwlaw ar loyw glead—Bont,
Uthr beinion celanedd;
Nawf ei waed yn ei hyf wedd,—
Mae'n ei wrid fflam anrhyddedd.
Byw wŷn anian Boni bynod,—a'i air
I'w ddewron sy'n barod;
Arfae ei rwyg rif yr ôd
Ar y maes ar ymosod.
Hir lais yr udgorn ar léd,
Yn arwain gwyr yn y gâd,
Yn yr wybr fel trydan rêd,
O Waterloo trwy y wlad.
Acw'n hedeg cenhadon—a welir
Fel cymylau daon:
Os awr bryderos yw hon,
Daw awr fwy chwth i'r dewrion.
Yn ei lys dacw golofn lla,
A genao haiarn gwynias,
Yn troi allan, dan dân dig,
Ar dŵyn y Llew Prydeinig.
Erys y mellt i chwarae—eu hedyn
Ar hyd eu bidogau;
Y gwelf sy'n olwynog wau,
Câr eu mibiog grymanau.
Prysaurant,—dringant drwy angau,—i fryn
Y frwrdr a'r magnelau:
A'u gwedd nid ydyw'n llesgân
Yn nhwrf bygythion arfae—
O! r waedd erch a rydd ei wyr—
Eu hoer gri i'wga'r awyr!
Llu Brydain yn deall eu bwriadau,
A gwen o obeith ar eu gwynebau.
Yn mlaen rufhrant—rhwygant eu cadrodau
A than erfawr melltithion eu harfae;
Ar frig eu dig fidogau—y cwympant—
Y glew a ddofant a'u noeth glleddyfae.
Wele y Ffrancod eilwaith,
Yn llu ar y dyffryn llaith.
Yn gyro cynyg arall,
Er i'w llwydd lwyrr golli'r llall.
Eu duriog farchfilwyr dewrion—a'u meirch
Fel mellt neu ergydion,
A redant i'n cadrodion,
Geir i'w dâl fel orai i'r dôn.

Yr anwar gedyrn geir yn ergydio
 Haearn a phlwm a'r ddaear yn flamio;
 Yn yr awyr, y fagnet yn ihuo—
 O'i safu agored, lueched yn flachio;
 Ei tharau sy'n bytheirio—celauedd
 Plant gwagedd—pa helynt eu gorrwygo!
 Y maich, a'i lygaid fel bolit;
 I'w bwynt yn saethu fel bolit;
 Ei garo yn enyn tân gwyllt,
 A'i rym yn tywarchu'r allt.
 Ei weryriad arwaidd
 Drwy y gororau a draidd;
 Agerdd ei ffroenau'n myga
 Yn dath dros y dyffryn du;
 A'i egwyddyd trwy gedyrn
 Yn gwau'n gynt na chorwynt chwyra.

Lle bynag mae llu Boni—yn cynyg,
 Ffrainc anwar sy'n colli;
 Ea gyru'n ol mae'n gwy'r ai,
 A dwy ran i ddrueni!
 Ar y maes er mawr rymusedd—ei fraich,
 A'i fron lawr o rwygedd.
 Y gwron balch sy'n gorwedd,
 A'i glod yw, gwaed ar ei gledd!
 Dialedd mawr ABDALYDD MON—a'i wyr,
 O herwydd cwymp Picton,
 A welwyd ar ei alon—bladuriodd,
 Ac a waagarodd yn frig ysgyrrion.

Gadael y maes rhywgedig—yn ei waed—
 Yn ei wyr drylliedig,
 A wnafl, a rhedaf i frig,
 A nawdd, fy mro lynyddig.
 Ei meusydd sy'n llawn grymysion—arwyr
 Pleduriau gwanaethon,
 Yn tori'r cnydau tirion,
 Er lles ei phresawlywyr llon.
 Ein trefi o wynt rhyfel,—a dinstyr
 Llied anwar y fagnet,
 A ddygwyd yn ddiogel,—a cheir cân
 Hodd, a'i orboian, yn chwyddo'r awel.
 A Boni dros y lli' llwyd
 I wyllt Eden alltadiwyd;
 A'r gof meistrolgar a gur
 Ei ludiog gledd yn bladur.

Mae grym y gwres yn cynesu,—hynod
 Mor anhawdd anadlu!
 Trwy odra'r cwmwl dwl, de,
 Mae'i wyllt dân yn mellethu,
 Rhwad gwyllt ar iad gelltydd
 Yn safu y daran y sydd;
 Curo edyn y corwynt
 Mae darnau o gaerau'r gwynt
 A'r wybr, gae ymollwng, red
 Yn ddw'r blinwedd i wared!
 Mae twig y goedwig yn gwau
 Tuo ddwrn y gwynt yn ddarnau;
 A'r adar obry bedant
 Er nawdd yn ngheseillau'r nant.

Mae wyneb aerth y mynydd—ar ogwydd
 Yn frigwyn alonydd;
 A'i grib ar led red yn rhydd
 Ar y dylif i'r dolydd.
 Y do gurwlaw'n gwneyd gorli,—ac anadi
 Y ceunant yn berwi;
 A llais disgyniad y lli'
 A'i adlais yn cyfodli.

Agor mae'r wybren ddigwl,—a'i gwyneb
 Yn gwenu trwy'r cwmwl;
 Nofodd y storm mewn niwl
 Heibio ar dawch ei llwybr dwl.
 Byw wnanu disgleirdeb hionn—a roed
 Ar y ffrydau llawnion,
 Geir yn llu'n tynnu eu tôn
 I lif y chwyddol afon.
 Rhyw ga engyl ar gangau—a roddant
 Bereiddawdli i'r boreau
 Adail lawn o delynuau
 Yw dail y wig yn awdl wau.
 I'r wlad, gweniadau aur wllith
 Yw gwaneg y maes gwenith;
 A bron pob twysen mewn bri,
 A iachrawn i'w choroni.
 Dilesg yw y medelwyr,
 A gwaith yn ngewyn y gwr;

A'i chwy's mawr i'r llawr yn lli'
 Yn myd cynhaeu medli.
 Dymanol iawn yw y llawn berllennau—
 Ffrwythydd melusion—rywion bwysiau—
 Meni dilynol ta mewn ydianau,
 Yn dwyu eu hethol gndw o wenthiau;
 O buryd, eia 'sguboriau—a lenwir,
 Ac a iwrriedir at ein cyfreidiau.
 Tynn mae'r gwynt a'i anel—i wagle
 Y Gogledd briguchel;
 A gwyllt ysgrympiau di gél—gwyll y grog—
 Rhyw chwa afrywiog ar chwif yr awel.
 Golwg wyllt ar iad gelltydd
 Yn toi tyner emrynt dydd;
 Yr haul yn lithro o'i rôd
 I roi ei dës i'r De isod;
 Y nos fel trwm deyrnasydd
 Tra dwys yn lladrata'r dydd;
 Oerni yn edrych aruom
 A phryd ei wyneb yn ffrom;
 Y dail yn llwyd eu helynt
 A geir ar edyn y gwynt;
 A'n badar heb gân wiwdeg—
 Mudion yw'r cantorion teg.

Mae nodau tystmloedd o'r moroedd mawrion
 Yn tori eilwaith ar ddaint yr awelon;
 Mae y nos annifyr sy'n mynwes Neifion
 Yn arlwy dial ar ei aeliau duon;
 Cynddaredd danedd y dôn—ewyna,
 Ac a arrwyga waneg yr eigion.

Mae llong i'w gwel'd yn mhell ar
 Wyneb y dyfnder anwar,
 Yn y gwrdd eigion gorddwys,
 A'r dôn mewn ymdrech tra dwys.

Yr awel yn dyrio,—a gwyneb
 Pob gwaneg yn ffrio;
 A llwyd frig ewyallid fro
 Y mawr aig yn ymwygo!
 Gwyneb hir yr eigion barus—a rydd
 Arwyddion cilwgos;
 Ac ar daen o'i flaen fel us—chwelir
 Ar waen, y trechir ei hwybreni trwchos.
 Derch waneg gan drochion!—i'r wybr
 Dros y graig sydd dani;
 A thwr y llong nithia'r lli'
 Ar anadi yr wybreni.

I'r dewr forwyr diaros,
 A'r nân yn cofleidio'r nos,
 Yn erbyn gwynt, hyrddwynt hyll,
 Ys ofer ceisio sefyll.
 Heb atreg, gwaneg a gwynt,
 A'u dynnau yn nghyd arnynt,
 Geir i'w gyru i graig arall,
 Er i'w llyw alla sgôl'r llall.
 I ddyn, tymhestloedd benaint,
 Y môr a ddengys eu maint;
 A'r flwyddyn dŷn hyd anadi
 Olaf ei boes, nid oes dadl.

(I'w orphen yn y nesafl.)

YN TAWEL HUNO MAE.

Linellau ar ymweliad â bedd y diweddar WILLIAM WILLIAMS, gynt o'r Bible House, yn Cypress Hill Cemetery gerllaw dinas Efrog Newydd, yn y gwanwyn diweddaf.

Mewn hyfryd fan o swm y byd,
 O gyrhaedd pob rhyw wae;
 Yn mysg y teula diataw, mud,
 Yn tawel huno mae.

Y marmor gwyn fynega'r fan,
 Prysurafl ato'n glau;
 Ond O. ni ddywed wrthyf air,
 Yn tawel huno mae.

Erioed ni chwrddais ef o'r blaen,
 Na chawn gyfarhiad clau;
 Ond 'n awr, mae'n fud, ni etyb air,
 Yn tawel huno mae.

O glyw pob storm sy'n curo'n byl,
 Nes peri i'r cryf lesgau;
 Diangodd ef, i'w loches glyd,
 Yn tawel huno mae.

Ni chenfydd ddaerau ffrindiau hoff,
 Sy'n wylu wrth nesau;
 Ni chlyw och'neidiau calon drom,
 Yn tawel huno mae.

Cyfoda'r haul a gyr ei wres,
 A'i fewyrch er llesau;
 Ond iddo ef, mae'r nos'r un fel,
 Yn tawel huno mae.

Dadebra nator, cilia'r iâ.
 Mae'r hyfryd bô'n nesau;
 Adfywia pobpeth, ond eie,
 Yn tawel huno mae.

Y blodau prydferth ar ei fedd,
 Mewn hedd, sy'n llawenhaus;
 Ond awr ei ddeffro ei, ni ddaeth,
 Yn tawel huno mae.

Daw'r adar mân i gangau'r gwydd,
 I byncio'n cerddi clau;
 Ond oll yn ofer iddo ef,
 Yn tawel huno mae.

Yr awel chwyth ei galur gerdd,
 Ond ef nid yw'n tristau;
 Y cwmwl wylu, ond ni wel,
 Yn tawel huno mae.

Wrth gofio y gymdeithas gynt,
 Mae'm calon yn trymhaus;
 Ni chaf ei weled yma mwy,
 Yn tawel huno mae.

Ymadael raid a'm cyfaill hoff,
 Ni chweddwn mwy ein dau;
 Ffarwel—ond ofer dweyd, ni chlyw,
 Yn tawel huno mae.

CAN MIRIAM.

Chwythwch yr udgyrn ar gopa Baalsephon,
 Gorchfygodd Jehofa! daeth rhyddid i'r caethion,
 Cenwch:—ucheldrem y gelys a dorwyd,
 Carlamau'r gwyr meirch yn y tywod arafwyd;
 Mor wag oedd ei boat! ni wnaeth Daw ond llefaru
 Dyna tyrd yn y don yn gwingo ac yn trengu.

Cenwch yr udgyrn ar glogwyn Baalsephon,
 Marchogodd Jehofa ar war ei elyion,
 Mawl, mawl, i'r Gorchfygydd: Hosanna i'r Iôr;
 Yr ormes a gladdwyd y meddud y môr,
 Ei air oedd y saeth a enillodd yr orchest,
 Anadl ei firoenau oedd claddf y gonwest.

Pwy ddychwel â'r newedd i'r Aipht am y nifer,
 A yrodd hi allan yn niwrnod ei Balchder?
 Edrychodd yr Arglwydd o le ei ogoniant,
 A'i miloedd yn mhrochlon y llif a suddasant,
 Chwythwch yr udgyrn ar aelgerth Baalsephon
 Mae Israel yn rhydd, a Pharaoh yn'r eigion
 Cyflwynedig gan P. P.

GALARGERDD AR OL FY UNIG FAB, ARTHUR.

A mi dros enyd fer mewn llawn fwynhad
 O gysur, hedd, a serch wrthrychau mād;
 Pob peth addawai'm dymor hir o hedd,—
 Yr wybren las heb gwmwl ar ei gwedd.

Cyneddffau serch ymredent yn gyntun
 A: yr un nod,—hyn ydyw cysur dyn,
 Mawrygydd fi â delw'r uchel Fod
 Ynchwyddai'm serch, mae iddi newydd nod.

Y gwrthddrych hwn a ymddangosai'n awr
 I mi'n brydferthwch pena'r ddeufyd mawr;
 Ymchwiliodd anian am ei thecaf em
 I harddu'n swynol ei hawddgaraf deml.

Mynegai'r nef drwy ei fon'ddigaidd drem
 Fod ynddo drysor—gwir anfarwol em;
 'R wreichionem fyw breswyliai'i farwol dŷ
 O hyd ddadblwygai rinan'r natur fry.

Delweddu'r nef ymrithient yn ei bryd,
 Ei lygad byw a swynai'm serch o hyd;
 Doethineb, barn, a diniweidiol loes
 Ddangosai'i wedd—un arwydd twyll ni roes.

'Roedd hwn i mi yn drysor pena'r nef,
 A ddichon wedi gael y collwyd ef?
 Ah! clywais ddytaw lais yn sisial braw—
 "Gall weithion fod rhyw dymhesti ddu gerllaw."

Y galon iach yn awr a gorai'n gynt,
 A'r yabryd hyf arwyddai swm y gwynt!
 Syll-dremiwn ar y ddu gymylog nen
 Mewn ofn y torai cawod ar fy mhen.

Tra 'ddawn im' na dilygwydd yn fy oes
 Gyflawniaid llawu o fy'nch' mygol groes;
 'Roedd a weledig law o'r wybren dda
 'N anelu saeth at fywyd Arthur gu.

Yr angel bach mor lân a'r ddeddf ei hun.
 Ddyoddefodd loes niae'n awr yn wael ei lun;
 'Roedd blodau'r ardd y llynnedd yn eu bri
 Yn rhoddi eu sawr i Arthur bach a ml.

Ceir 'leni eto fioden teg eu gwedd,
 Ond Arthur gu sy'n gwywo yn ei fedd!
 Am hyn mae'r rhosyn tiws i mi yn boen,
 A llwybrau'r ardd bob cam yn difa'm boen!

Fy nheimlad yw cael bod yn feudwy prudd,
 Rho'i llawn ryddhad i'm serch mewn rhywfan cudd,
 I ddwys fyfyrro ar ei gwrthddrych par,—
 Mae'i ddelw yn y col yn achos car.

Pan ffoes ei yabryd byw o'i wasgfa'n rhydd
 Ar ffrwst dilynais ef nes colli'r dydd;
 Mewn dyffryn du agorwyd iddo ddor
 'R hon o fy mlaen am enyd gauodd Iôr.

Oddi yno rhaid oedd imi droi yn ol
 Er ceisio'r fraint gadd yr apsolol Paul;
 'Nawr gwag i mi pobman ond y nef,
 Dysgwyliaf yno gael ei gwmi ef.

Hona fy Arthur anwyl—do' inau
 I d' anedd ryw egwyl;
 Nesu y mae fy noawyl,—
 Yma'n hir cawn gwag mewn hwyl.

Dyry Ner ei leferydd—i alw
 Ar eiliad y farn-ddydd;
 A ni'n dau godi'r un dydd
 O'n gwely'n mreichiau'n gillydd.

Ulrica.

AP LLEWELYN.

"ADGOFION MEBYD."

Yn fynych 'rwy'n cofio yr hoffus hen drigfan,
 Lle bwn pan yn blentyn yn dawel a diddan,
 'Rwy'n cofio y teulu olodd am danaf,
 Yn mysig y rhai bywyd fy nain oedd y benaf.

'Rwy'n cofio'r oed ffawydd, llawn cynydd a'r celyn,
 A dylent yn brydferth o amgylch y bwthyn;
 Ac hefyd 'rwy'n cofio yr ywen werdd-ddeiliog,
 Y llwyni canadrig, y doidir, a'r fawnog.

'Rwy'n cofio y llwybrau a deithiwn i yno
 Yn llawen fy nghalon heb ddim yn fy mlino;
 Ar lechau fy nghalon yn hir bydd yr adeg
 Pan gyda fy ewyrth y cyrchwn y gwartheg.

'Rwy'n cofio pan fyddwn yn myn'd i bysgota,
 I lawr gyda'r afon mor beiled a'r Olchia;
 Ac yna'n dychwelyd i adrodd mewn syndod
 Yr helynt fu arnaf wrth geisio dal pygod.

'Rwy'n cofio y maesydd lle bu'm yn aredig,
 Ar ol y meirch gwythiou, rai dewrion a diddigi;
 Ce's yno ryw dymor dymunol a hyfryd,
 Ei debyg ef mwyach ni chaf yn fy mywyd.

Ce's yno fanteision crefyddol yn helaeth,
 A chyfle i gyraedd ychydig ddyageidiaeth;
 Ce's hefyd gyngorion i adael fy mbechod,
 Ac arddel yr Iesu, gan geisio ei gymod.

'Rwy'n cofio'r cym'dogion rai mwynion eu mynwes,
 Diablen iawn oeddynt, a hefyd diroddes;
 Hwyl hoffant y Beibl, a'i fynych fyfyrro,
 Gysgrent y maesydd wrth arnynt weddio.

Ond p'le y maent heddyw? Rhyw 'chydig sydd yno,
 Caidd llawer at feirwon i'r fynwent eu cludo;
 Aeth eraill dros foroedd i fydd y Gorllewin,
 Mewn hyder a gobaith am ryddid yn ddibria.

Yn mysg pethau eraill ddymunwn gael enwi,
 "Rwy'n cofio'r fynwent lle cswg fy rhieni;
 Ac yna mae eraill o'm banwyl beithnasau,
 Yn gorwedd yn dawel er's meithiau flynyddau.

Myfinau ddymunwn ar derfya fy mywyd,
 Gael beddied i huno yn mynwent plwyf Mallwyd;
 Neu lanerch gyfagos mewn lle fyddai'n addas,
 Cyffelyb i'r gladdfa yu myl y Dinas.

Ond nid oes an gobaith cael hyny 'rwy'n gwybod,
 Mae yma'n Oneida le beddrod yn baridi;
 Am hyn ymddistawaf a byddai yn foddlon,
 Er wylo am Waia y dag, au tryloewon.

ALLTUD O FALLWYD.

NADOLIG.

Ge i en llawn gogoniant.—a doniaa
 A lwaeur rydd lesant;
 Atouydd byth o lwyngiant
 Ithed o Hwn—yn fryddiaa ant.

Dim ond rhinwedd, fedd i fydd,—diwylliant
 Da wella eiu fywyd;
 H...—a nef bor hefyd,
 Ddaw o Hwn yn bedd o hyd.

"Gwir lun"—agora 'leni,—o'r Person
 I'ar syndad uchelfri,
 I gael un mewn goleuni,
 Y gwir Un mewn "Gair" i ni.

Diaglaerdeu ardeb i'r dyn,—o'n Dofydd
 Un di-fai mewn undyn,
 Oain loniad—mae yn canlyu
 Olenni i ni yn hyn.

Cyfoeth i'r annoeth trwy'r uniaid,—ein rater
 Yu anterth y bwriad;
 Caf 'leni—trwy'r cyflawniad,
 I agor mwy, trwy'r "Gair" mae.

Cryphofa bona y byd,—a gwrddyd
 Ag barddwch yr hollfyd;
 Gogoniant y nef hefyd,
 Yn Hwn yn taenu o hyd.

Canolbwnc a lwnc yr boll glod,—yw hwn
 Dylanwad byd isod;
 Yu y nef mae Hwn i fod,
 Yn beuaif o bob hynod.

O'r llwm hen godwm, Hwn goda—filoedd
 I foliant a daniai—
 Yr enaid, canaid, ac &
 Yn hwylos—Aleluia.

Canodd y cor ior o fawl—(ya gynbes
 Pan ganwyd breuinawl
 Iesu)—yn gu yn y gwawl—
 Iddo yu ea gwedd unawl.

Y Beren dilen a'i da lu,—n dilyu
 Yn deilwng at Iesu,
 Mawr bedd i anhydeddu—
 A chariad y Ceidwad cu.

Bwriadau yn glau rho'nt glod,—yn unawl
 O'u henaid heb ddarlod,
 I Hwn byth—pawb a'i nabod,
 Iesu a'i ras ia yr rhod.

Bugeiliad a gaid i gyd.—yn lloai
 Yn llawnon o'r yabryd;
 Yu moli mewn bri a'u bryd,
 Yu hofran i'r nef hyfryd.

Rhieni llwm—druan y lle,—presob
 Pa roesaw yw'r fangre,
 Rhy wael—nid yw ond rhywle,
 I esgor ein ior o'r Nê.

Isel fa dewisol fod—yma,
 Mewn amharch—dinabod,
 Y gwag a gadd—gwag ei god,
 Iesu yn y byd isod.

Iselaf fan sylwaf fa,—yn y bedd
 Heb addurn ein Iesu;
 O'i fedd i anhydeddu
 Mewn bodd, fe gododd yn gu.

Mwyach uchelach uwch haallia,—lyrcha
 Ar dorch a'r coronau,
 I sedd i lanw'r awyddau,
 Lwyddai gwaith i ladd y gau.

Moliannau mewn lhwyl uniawn,—a roddir
 Ireiddawl a chyflawn,
 I'r Breuin, am rin yr iawn,
 A'i oleu mewn modd cyflawn.

Yr ail waith ar daith o wlad y dydd,—gwel
 Mewn golwg yableuydd
 Ar "gwmwl gwyn"—yr hyn rydd
 Iddo enw a dywentydd.

Mewn cerbyd uwch byd y gwych Ben—a ddaw
 Mewn addurn i'w ddyben,
 A gair ei nerth 'n agor uen
 I'w weddus olwg addien

Ar ben ein for bo'r goron, yn gwbwl
 Mae gobaith i'm calen,
 A elwch 'nol lladd fy alou,
 Gyda hwyli i godi hon.

Peoria, Ill.

B. E. JONES.

Hanesiaeth Gartrefol.

BEIBL GYMDEITHAS UTICA A'R
CYLCHOEDD.

Cynllodd y Gymdeithas uchod ei *hail a deu-geinfed* gyllod blynyddol dydd Nadolig diweddaf yn addoldy y Wesleyaid ar heol Washington. Cyfarfyddodd swyddogion y gymdeithas am 10 o'r gloch yn y boreu; y Parch. Thomas Thomas yn llywyddu. Ar ol darllen rhauau o'r gair o gweddio, darlennodd yr Ysgrifenydd gofeb o weithrediadau y gymdeithas er y llynedd, yr hyn a gadarnhawyd gan y cyfarfod. Darlennodd y Trysorydd ei gyfrifon am y flwyddyn a aeth heibio, yr hyn bwyd a gymeradwywyd yn un llais gan y cyfarfod. Cyflwynodd y gymdeithas eu diolchgarwch i'r Trysorydd a'r Ysgrifenydd am eu llafur gyda'r gymdeithas, &c.

Sylwyd ar y codiad yn mhristian y llyfrau gan y Fam Gymdeithas, a hyny o herwydd y codiad yn mhristian y papyr, &c.

1. Penderfynwyd gwerthu y llyfrau sydd ar law gan ein Trysorydd am yspaid y flwyddyn ddyfodol i bawb o fewn cylch y gymdeithas hon am brisiau y Fam Gymdeithas cyn y codiad.

2. Dewiswyd swyddogion y gymdeithas am y flwyddyn ddyfodol.

3. Penderfynwyd myned allan hyd y ddinas a'r wlad i gaaglu (yn ol yr hen ddull), ar ol y Sabboth cyntaf yn mis Chwefror, 1863, a bod pregethu yn y capelydd sydd o fewn cylch y gymdeithas ar y Sabboth hwnw ar achos y Beibl Gymdeithas.

4. Bod y cyfarfod blynyddol i'w gynnal yn addoldy yr ail Eglwys Annibynol ar gongl heolgydd Columbia a Broadway, dydd Nadolig nesaf.

5. Ein bod yn dymuno cyhoeddi gweithrediadau y gymdeithas yu y *Cyfaill*, y *CENHADWR*, a'r *Drych*.

Swyddogion y gymdeithas am y fl. ddyfodol:—Llywydd, y Parch. Thos. Thomas, Utica; Rhaglywydd, y Parch. Jas. Griffiths, Utica; Ysgrifenydd, Mr. John I. Davies, Utica; Trysorydd, y Parch. L. D. Howell, Utica; Dirprwywr, yn

Utica, Mr. Ellis Thomas, Lewis L. Lewis, Lewis R. Evans, David Pierce, David I. Davies, Evan H. Pritchard, David T. Davies, Edward D. Parry, John D. Jones, Griffith Thomas, Evan James, Thomas G. Jones, David E. Richards, Evan R. Jones, John D. Evans, Robt. E. Roberts: Oriskany, Edward Lewis, a David Hughes: Salem a'r Bryn Mawr, John Watkins, a J. L. Lewis: So. Trenton, F. Francia, a W. J. Jones: Whiteboro a York Mills—aeillduwyd y Llywydd a'r Trysorydd i ymddiddan a'r Parch. Edward W. Jones er cael y lleoedd hyn i weithredu yu fwy grymus gyda'r gymdeithas: Frankford Hill a Slayton's Bush, Hugh Davies, Peter Evans a John L. Davies: River Road, Ebenezer Lewis a William Pugh: Lunatic Asylum, Joseph Jones a John Trevor: Schuyler, Nathaniel Griffiths a David Ellis: New Hartford, Owen Roberts a John W. Williams

Am 1⁴ o'r gloch yn y prydawn, pregethodd y Parchn. Richard Isaac, South Trenton, a James Griffiths, Utica.

Am 7 yn yr hwyr areithiodd y Parch. Edward W. Jones, York Mills, Mr. David F. Jones, Utica, y Parchn. L. D. Howell a Jas. Griffiths.

Utica.

JNO. I. DAVIS, Ysg.

Cyfanswm o gyfrif y Trysorydd am y fl. 1862.

Rhag. 25, llyfrau yn y Drye., gwerth....	105 94
Yn arian.....	18 50
Derbyniwyd gan y Fam Gym., yn llyfrau,	56 52
Oddiwrth beu drysorydd, gwerth.....	1 62
Derbyniwyd gan y casglyddion.....	156 62

\$339 20

Tatryd.

Pr Fam Gymdeithas.....	174 00
Am gludo llyfrau.....	1 25
Am lyfr i'r Ysgrifenydd.....	2 00
Rhoed yn rhad trwy orchymyn y Trefswyr,	5 25
Gwerthwyd am lai o bris i'r Y. S.....	3 95
Gwerth o lyfrau heddyw yn y drysorydd.....	119 54
Arian.....	33 21

\$339 20

Utica.

L. D. HOWELL, Trysorydd.

BEIBL GYMDEITHAS RACINE A'R CYFFINIAU.

Rhag. 25 (Nadolig) oedd y dydd penodedig i gadw yr wyl flnyddol sydd yn dal cysylltiad â'r gymdeithas yn y lle hwn, ac erbyn dau o'r gloch daeth llawys yugbyd i gapel yr Annibynwyr. Ar ol darllen rhan o'r gwirionedd a gweddi gan H. Evans, galwodd y Llywydd y cyfarfod i drefn. Galwodd y trysorydd ymlaen i hysbyeu sefyllfa y gymdeithas; ei adroddiad a dderbyniwyd yn unfrydol gan y cyfarfod. Y mae gan y gymdeithas mewn llaw ar ol talu ei theuliadau \$49.59.

Wedi hyn galwyd ar yr Ysgrifenydd ymlaen i hysbyeu adroddiad y pwyllor mewn perthynas i'r awyddogion am y flwyddyn ddyfodol, pa rai a baswyd yn unfrydol fel y canlyn:

Llywydd, John H. Francis; Islywyddion, y Parch. William Hughes, Roderick Evans, Robert

Prichard, H. Evans, John R. Thomas (Beloit) James Morgans (Union). Trysorydd Hugh G. Williams; Ysgrifenydd, Evan P. Thomas; Golygwyr y cyfrilon, Wm. W. Vaughan ac O. Roberts. Hefyd trefnuwyd y Casglyddion, a phasiwyd ein bod yn cael Adroddiad neu Fynegiath fel o'r blaen. Hei'd fud y Casglyddion i ddyfodol a'r casgliadau i mewn y nos Fawrth qlaf yn Chwefror, 1863. Yn cael anerchiad gan Robert Prichard ar "Ragoroldeb y Beibl." Wedi hyn diweddwyd trwy fawl, a gweddiodd Thos. Richards, a gwasgarodd y gyulleidia.

Cyfarfod yr hwyr am 6¹ a gynaliwyd yn nghapel y T. C. Datllenwyd iau o'r gair dwyfol a gweddiwyd gan R. Prichard, yna ar ol cael cyfarchiad agoriadol gan y Llywydd, cafwyd tŷn gan y côr. Ar gais y Llywydd daeth Edward L. Jones ymlaen, a gwnaeth sylwadau pwrpasol a difrifol ar "Sefyllfa druenus y rhannau hyn o'r byd sydd yn amddifad o'r Beibl." Ar ei ol ef galwyd W. W. Vaughan ymlaen, pryd y dangosodd "Natur y gwahanol gymdeithasau daionus a sefydlwyd yn y byd."

Yna caed tŷn gan y côr. Wedi hyn galwodd y Llywydd ar James Evans, pryd y gwnaeth sylwadau derbyniol, mewn dull hyawdl a doniol ar "Ragoroldeb y gymdeithas hon ar gymdeithasau eraill y byd." Ar ei ol caed ymreymadau grymus a ffeithiau eglur yn profi "Y daioni a wnaeth y Beibl yn y manau y lledaenwyd ef" gan y Parch. William Hughes. Yna tŷn gan y côr a diweddwyd trwy weddi gan Thomas Letsom. a gwasgarodd y gyulleidia ac arwyddion anlwg ei bod wedi ei buddloni, a disgwyliwn effeithiau daionus rhaglawn mewn cyfraniadau. Yr oedd y tywydd yn ffafriol a'r cynulliadau yn lluosog.

Racine, Rhag. 31, '62. JNO. M. JONES, Ysg.

CYMDEITHAS FEIBLAIDD GYMREIG CIN-CINNATI A'R CYLCHOEDD.

Ion. 1, 1863, cynaliwyd cyfarfodydd perthynol i'r gymdeithas uchod yn nghapel Lawrence St., Cin. Am 2¹ cyfarfu gwahanol awyddogion y gymdeithas er hysbyeu ei dygiad ymlaen yn ei gwahanol ranau am y fl. ddyfodol. Dewiawyd y Parch. T. Edwards yn Llywydd; y Parch. H. Powell, Islywydd; Mr. Isaac Edwards, Trysorydd, a Mr. David C. Bebb, Ysgrifenydd. Flurfiwyd penderfyniadau a mabwysiadwyd mesurau ereill ond nid oeddynt, seddylwyf, o ddigon o ddyddordeb cyffredinol i gyfiawnhau eu cyhoeddiad trwy y Wasg.

Am 7¹ yn yr hwyr cynullwyd drachefn i'r un addoldy. Ar ol dechreu y cyfarfod yn y drefn arferol, gwnaeth y Llywydd (y Parch. T. Edwards) sylwadau arweiniod tra phriodol; llawenychai am y fath gynulliad lluosog a pharchus; hefyd am y rhyddid a'r diogelwch a sierheid i'r rhagor i ddeiliaid Prydain er'a ychydig dros dri chant o flnyddau, pan oedd Tindal a'i fryd ar gyfieithu'r Ysgrifthyrau, sylwai ar yr erledigaeth a

gynhyrfwyd i'w erbyn, ei ffôad i Germany, dygiad yr Yegrythrao cyfieithedig allan dan ei olygiath, cynllun cyfrwyddrwyg yr awdurdodau i brynu yr holl eiluniau oedd yn ei feddiant i'w llosgi, er rhwystro eu lledaeniad. Oud trwy hyn cynygaeddwyd ef ag arian i ddwyn allan ragorach a pheirffeiithiach cyfieithiad o'r Beibl.—Cynghor Abithophel gwedi ei droi yn folineb—Haman yu grogedig a Mordecai yn ei wisg dywysogaidd.

Yna galwodd y Llywydd ar Wm. Jones i adrodd darn tŷ iawn o ryddiaith ar "Beth yw y Beibl."

Yn nesaf, Richard Powell (mab y Parch. H. P.) ar y "Gymdeithas Feiblaidd." Canmolai y Llywydd hwynt am eu meddruddwydd yn acau yr hen Omeraeg, er eu bod yn Americanaid genedigol. Ond cwynai am na pharhaent yn hwy gan mor ddifys oedd ei gwranddo. Yn nesaf, David Richards, ar y "Dymhestrl." Yn nesaf, y Parch. H. Powell ar "Fod ymdrechidau y Gymdeithas i ddiwallu y milwyr, yn galw am ffyddlondeb o'i phlaid." Felly aethom o gauol y dymhestrl a'i gerwindeub a'i holl wgu agweddon i syllo ar y Gymdeithas yn ei thiriondeb, ei hynawsedd a'i chysion haelffyddedd yn golau am ddaioni ysprydol y milwyr. Bu Mr. Powell yn ddedwydd iawn wrth ein huiwain at ei bwnc (yn ol ei dull arferol). Tywysodd ni ar hyd llwybrau, ymylwaith pa rai oeddnt gwedi eu cyfaddasu yn hynod â gwrthrychau dyddordeb. Yr oedd y dysgrifiad a wnaed o ymaelwriad y milwr a chyffwysiad o Feibl iddo gan ei tam &c. yn tywiog a dillunaid i'r eithaf, yn deilwng o'r daifelydd cywrair; dadleuwyd hysyd luaws o amgylchiadau dan ba rai yr oedd y Beibl gwedi bod yn fendithiol iawn yn llaw yr Arglwydd i gyluewid calonau ac ymgeleddu eu eiddau y milwyr. Hysyd trwy ddamcaniaeth dangosid y daioni a wneid trwy y Beibl yn mblith y milwyr. Pan y dychwelant, dygant eu cydymaith mewn cystudd gyda hwy, sef y Beibl, pan yr adnebydd y rhieni fod eu hanwyliaid gwedi mwyubau cysurion crefydd, dyddanwch yr lachawdwrinaeth, a llawenydd yn yr Ysbryd Glân, trwy gyfrwng y Gair; gwedi eu gwneud yn gryfion mewn rhyfel i yru byddinoedd y Bradwyr i gilio, yn ddyoddefgar mewn cystudd, yn llawen mewn gorthrymderau ac yn ddyfalbarhaol mewn gweddi. Ailbriodant â'r Gair yn ei awdwr a'i wrthrych, fel Ffynonell y fath fendith, ailymaffiant yn y dyledswyddau y mae y Gair yn ei argymell, ailgofieidiant yr egwyddorion y mae yn ei dyga, ail-gyneuir eu oerch tuag ato, ailenyir eu dawn drosto, ailymgylfmodant ac ailymgylfwynant gyrph ac eneidiau i wasanaeth y Nefoedd yn ei holl ranau. Gwedi ein hybyau am weithrediadu y gymdeithas yn ei chysylltiad â'r milwyr y flwyddyn ddiweddaf, terfyuodd y darlithydd. Cynelir ein Huchelwyl yr ail Sabboth yn Chwefror.

STEPHEN RICHARDS, Ysg. Gobeol.

CYMDIETHAS FEIBLAIDD WAUKESHA.

Cynaliwyd Pymthegfed C, farfod Blynnyddol Cymdeithas Waukesha, Wis., yn capel Jerusalem

ar y cyntaf o Ionawr, 1863, am 10 o'r gloch y boreu, y Parch. John H. Evans yn Llywydd yu absenoldeb y Parch David Williams o Milwaukee. Profwyd cyfrifon y Trysorydd gan y Prawfyddion a chafwyd hwynt yn gywir. Dewiswyd y sawyddogion am y flwyddyn: Llywydd, Parch. Griffith Samuel; Is Lywyddion, Parch. J. H. Evans, Parch. O. Hughes, Parch. D. Jenkins a Mr. S. Howells; Trysorydd, John M. Jones; Yagrifenydd, E. Davies; Prawfyddion, Hugh Elias, David Jones a Wm Evans; a 26 o gasglyddion.

Penderfynwyd fod y llyfrau i gael eu gwerthu am tua baner pris.

Fod cist gyfaddas i gael ei phrynu at gadw y llyfrau yn nhŷ y Trysorydd.

Fod y casglyddion i fyn'd drwy eu gwahanol faesydd yn yr ail wythnos yn mis Chwefror nesaf, a dwyn eu casgliadau i dŷ y Trysorydd dydd Llun diweddaf o'r mis hwnw am 2 o'r gloch prydawn.

Fod y cyfarfod blynnyddol nesaf i gael ei gynnal yn Capel Jerusalem.

Fod gweithrediadu y cyfarfod i gael eu hanfon i'w cyhoeddi yn y *Cyfaill* a'r CENHADWR.

Terfynwyd y cyfarfod drwy weddi gan y Parch. G. Samuel.

Dechreuwyd cyfarfod 2 o'r gloch drwy ganu emyn briodol, darllenwyd y 67 Salm, a gweddiwyd gan y Parch. O. Hughes. Cymerodd y brodyr canlynol ran yu y cyfarfod: Parchu. J. H. Evans, D. Jenkins, O. Hughes, G. Samuel, a Mr. H. Rowlands. Sylwyd fod llawer o Iuddewon yn dafod i gofieidion cristionogaeth a chredu yn y Mesiah drw, offeryniolaeth y Beibl. Fod y Cymry yn rhagori yn eu sef a'u cyfrauniadau nt y Gymdeithas, yn ol eu nifer, ar geneidloedd eraill yn y dalaeth. Mai arwyddair y gymdeithas yw "Beibl i bawb o bobl y byd." I'r gymdeithas ddechreu yn ngwlad Judea, ac i Rufain bagamidd wneud ei goreu i rwystru ei llwyddiant, megis Nero yu goleuo heolydd Rhufain a chyrph pobl Dduw. Fod y Beibl yn ymili ei flordd i lyfrgelluodd y Czar a'r Sultan. Jamaica yn derbyn gair y bywyd. Y dylem, fel St. Paul "ddiolch i'r Arglwydd a chymeryd cysur," am fod pobl dda wedi llwyddo yn eu hamcanion i gael llawnder o Feiblau. Fod y byd mewn cydmariaeth yn wag o Feiblau cyn sefydlu y Beibl Gymdeithas. Fod genym reaswm cryf i greu y bydd i'r byd gael ei lenwi â Beiblau cyn hir, oblegid fod y rhwystrau penaf wedi eu symud. Fod y Beibl wedi ei gyfieithu i 150 o ieithoedd wedi sefydlu y Gymdeithas. Fod y drychfeddwl o Gymdeithas Beiblau yn wreiddiol i'r Cymry. I'r gymdeithas gael ei sefydlu mewn tafarn yn Llundain ar y 7fed o Fawrth, 1804, gan y Parch. Thos. Charles o'r Bala ac eraill, a bod "defaid Cedar a hyrddod Nebaioth" yn dwyn eu hoffrymau iddi byth wed'yn. Fod genym bob anogaeth i fod yn ffyddlon gyd â'r achos, oblegyd fod y prophwydoliaethau a'r addewidion o blaid y Beibl, am mai efe yw yr unig gyfrwng drwy ba un y trosglwyddir y meddwl dwyfol i bechadur o ddyn.

Wedi aungoethau taerion i gyfranau yn llawen a haelionus at y gymdeithas, terfynwyd y cyfarfod drwy weddi gan y Parch. J. H. Evans.

Cyfrifon y Trysorydd am y flwyddyn 1862.

Cyfanswm y caagliadan a dderbyniwyd,...	Dr. \$179,90
Derbyniwyd o law y Trysorydd diweddar,	
T. H. Swancoat,.....	21,17½
Cyfanswm,.....	\$201,07½
Cr.	
Danfoniwyd i'r Fam Gymdeithas drwy law	
Mr. Bardwell, goruchwyliwr y gymdeithas yn Wis., am lyfrau,.....	\$50.79
Am wneud y Parch. J. H. Evans, Parch. O. Hughes, Parch. D. Jenkins a Mr. S. Howells yn <i>Life Members</i> o'r Fam Gym,.....	132.21
Talwyd i'r Ysgrifenydd am ei wasanaeth,.....	5.00
I G. Roberts i dalu am 3 o lyfrau casglu,.....	.30
Am gario llyfrau o New York,.....	2.58
Argraffu <i>Report</i> am y flwyddyn 1861,.....	9.00
Cafwyd baner dolar drwg,.....	.50
Yn llaw y Trysorydd,.....	.69½
Cyfanswm,.....	\$201,07½

Dr.	
Llyfrau a dderbyniwyd oddi wrth Thos. H. Swancoat, gwerth,.....	67.90
O New York, gwerth,.....	52.20
Cyfanswm,.....	\$119.40
Cr.	
Rhodddwyd o feiblau yn rhodd, gwerth,.....	7.60
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd dan b. is,.....	33.8½
Colled drwy eu gwerthu felly,.....	28.91½
Llyfrau ar law gwerth,.....	39.05
Cyfanswm,.....	\$119.40½
Arian yn llaw y Trysorydd,.....	\$34.53

Llyfrau a roddwyd ac a werthwyd.

Reiblau,.....	113
Testamentau,.....	25
Cyfanswm,.....	138

E DAVIES, Ysg.

GAIR O'R DE ORLLEWIN.

Arkansas, Rhag. 11, 1862.

BARCHUS OLYGOND.—Er pan ysgrifennais air i'ch cyhoeddiad cludwif o'r blaen, yr wyf i raddau wedi gwleud a theimlo hefyd beth ydyw bod yn fflwr.

Cychwynasom o Springfield ei's amryw wythnosau bellach, gan wynebu tua'r deheu, i'r dyben o adgyfnerthu y Cadf. Blunt, yr hwn oedd ar y pryd yn syrthio yn ol ar Cross Hollows; ond yn niffyg digonedd o wahanol ddarpariaethau gofynol at ein gwasanaeth cawsom ein cadw am dros wythnos mewn lle a elwir Twin Springs.

Ymadawasom o'r lle hwnw wythnos i ddos tua'r cyfeiriad de-orllewin, ac ar ol teithio yn galed am dridiau a noswaith yn olynol, cyrhaeddusom y lle hwn mewn pryd i gymeryd rhau yn y frwydr waedldd ymladdwyd yma ar y 7fed o Ragfyr, am yr hon dichon eich bod wedi clywed cyn hyn. Cychwynasom o Fayetteville yn gyuar ar foren y diwrnod cofiadwy hwnw tua'r man lle y cafwyd fod y gelynyon wedi ymgrynhoi i'n gwrthwynebu. Ar ol teithio ychydig oriau clywem rudd-dwrff y magoelau yn ymdori uwch y brynau yn y pell-der, yr hyn oedd yn argoel rhy eglur i mi fod cynnod gwir bwysig gerllaw. Yr oedd yn foren hyfryd; ni chlywid dim byd yn hyn, ond adeu cerddediad brysiog y gwahanol gatrodau fel yr

uent heibio, ac hwyr drwm olwyniad y maes gyflegan, i dori ar ddystawrwydd dymunol yr adeg. Ond er y cwbl brysiassom yn mlaen hyd o fewn dwy filtir i faes y frwydr, pan y gorch'mynwyd i ni dafu ymaith ein cobau uchaf a phob peth arall ond yr hyn oedd yn wir angenrheidiol at yr amgylchiad, yr hyn a wnaethom, ac ymaith a ni ar y "double quick time" y gweddill o'r ffordd. Hyd nes y daethom i olwg ein gelynyon, y rhai oeddynt wedi sefydlu eu hunain ar safle gadarn o'u blaen yn barod i'n derbynu.

Eiu catrawd ni oedd y gyntaf a agorodd dân arnynt. Arweiniwyd ni yu mlaen ar yr aswy tua'r bryagiwyni hyd at gae agored yr ochr draw, o'r hwn yr oeddynt yu gallu eu caisod ar ben bryn lled serth yn y coed. Agorassom dân ffyrnig arnynt i'r hwn yr atebasant yn anffydol am beth amser, nes y gorfwyd hwynt i ymgilio o'n cyrhaedd.

Tra yr oedd hyn yn myned yn nlaen ar yr aswy yr oedd yr 20ed Wis. o'r 19eg Iowa yn cydweithredu gydag egni penderfynol ar yr ochr arall, aethant dros y cae yu mlaen i'r coed ar y bryn atynt, lle y cymerodd ymladda ffyrnig le rhwng y ddwy blaid am beth amser, nes y gorfwyd i'r 20fed gilio, yr hyn a wnaeth, ond nid cyn gadael agos i baner ei rhifed yu mhlith y lladdedigion a'r clwyfedigion ar y maes! Daliodd y 19eg ei thir yu dda am beth amser, hyd nes y gorch'mynwyd i ni oll gwynipio yu ol ar ffordd gylagos. yr hyn a wnaethom gan osod ein hunain mewn brwydr-linell hollol wahanol i'r hyn ydoedd yu fluenorol. Daeth ein maes-gyffegrau yu mlaen yu awr ac agorasant dân diystriol ar y gelynyon. y rhai oeddynt yu ymdrechu ein amgylchyau o'r ta aswy, nes eu gorfodi i ddianc mewn perfffaith anhrefn.

Yr oedd y Cadf. Blunt eibyn hyn gydag o amgylch wyth mil o'i wyr yu ymosod arnynt o'r ta gogleddol gyda ffyrnigwydd anarferol. Cadwyd ymladd parhaus yu y cyfeiriad hwnw am hir amser hyd nes y llwyr erlidwyd y gelynyon oddiar y maes, gan adael eu meirw a'u harcholledig, llosgasant eu holl ddarpariaethau yu lle iddo syrthio i'n gafael. Y mae ein gwyr meirch yu awr yu eu herlid, daeth llawer o garcharorion i mewn yu barod, ond nis gallaf fynegu pa faint, trwy nad yw y *Report* am y gwahanol weithrediauau wedi dysod i law pan wyf yn ysgrifenu.

Daethom ni y Cymry allan oll yn ddiangol, ao heb yr anaf lleiaf. Hyn mewn brys oddiwrth yr eiddoch

J. D. JONES,
94th Reg. Ill. Vol.

BEIBL GYMDEITHAS NELSON, N. Y.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon dydd Nadolig, yn addoldy y brodyr Methodistiaid. Am 10 o'r gloch y boreu galwyd y cyfarfod i drefn gan Mr. S. Jones, Llywydd y Gymdeithas. Ar ol dechreu trwy ddarlenn a gweddio, galwyd am benderfyniadau a chyfrifon

y gymdeithas, yr hyn a wnaed, ac a dderbyniwyd yn fuddhaol gan y cyfarfod. Yna aed yn mlaen a phenderfynwyd ar y tri pheth canlynol.

1. Fod y gymdeithas yn caniatáu cyfrannu Testament yu rhad i bawb plant Cymreig y gymydogaeith a ddont i ymfyn am dano, os byddant yn gallu ei ddarllen.

2. Fod y gymdeithas yn caniatáu i werthu yn y gymydogaeith, dri Beibl teuluaid Cymraeg am hanner y cyflawn weith arferedig.—awyddogion y Gymdeithas i benderfynu i bwy y mae yr elusen yu deilwng.

3. Yn gymaint a'n bod yn teimlo angen am auogaethau a chynhelliadau yn y rhan hwn megys rhannau ereill yn achos yr Efyngyl, ein bod yn gwneud cais at y Parch. D. T. Rowlands am ein hauerch i'r perwyl yn y gwahanol addoldai y trydydd Sabboth yn Ionawr, a'r Casglyddion i fyaed allan yr wythnos ddyllynol.

Dewiswyd y personau canlynol yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol: Llywydd, y Parch. D. T. Rowlands; Ysgrifenydd, E. P. Davis; Trysor-ydd, W. Richards. Dewiswyd hefyd 8 o Gasglyddion. Dos. 1. J. L. Jones a R. J. Jones; Dos. 2. M. Andrew a H. Daniels; Dos. 3. H. R. Thomas a R. Roberts; Dos. 4. J. Jones a J. J. Jones.

CYFRIF Y TRYSORYDD AM Y FLWYDDYN 1862.

Derbyniadau.

Rhag, 25, '61, arian yn llaw y Trysorydd,....	\$7.26
Llyfrau ar law gwerth.....	13.07
Mawrth 13, '62, derbyniwyd o N. York, gwerth.....	9.98
Am lyfrau derbyniwyd.....	4.64
Casgliadau.....	17.80
Cyfanswm.....	\$52.75

Taliadau.

Mawrth 13, '62, rhoddwyd i'r Fam Gym.....	18.00
Talwyd am lyfrau o New York.....	9.98
Gwerth o lyfrau ar law.....	14.32
Rhoddwyd llyfrau yn rhad.....	4.54
Ar law y Trysorydd.....	5.91
Cyfanswm.....	\$52.75

EVAN P. DAVIS, Ysg.

Morrisville, Ion. 1, 1863.

CYFRANIADAU AT EGLWYS FLOYD.

Dymanem ddefnyddio y cyfle hwn trwy'r CERHADWR i ddiolch i Gymry Madison am eu cydymdeimlad a'u baelioni yn cyfrannu at dalu dyled Eglwys Gynulleidfaoel Floyd yn yr wythnos ddiweddar yn 1862. Derbyniais y swm o \$26.30. Teimladau diolchgar sydd yn Eglwys Floyd atoch i gyd. Mewn serch Wm. RICHARDS.

Dydd Mawrth cyntaf yn y flwyddyn hon derbyniais y swm uchod. THOS D. ROBERTS,

Floyd, Ion. 14, '63. Trysorydd Eglwys Floyd.

YSGLODION O DANVILLE.

MR. GOL.—Wedi oedi am beth amser wele fi yn cymeryd fy ysgrifell i'm llaw er hysbysu i ddarllenwyr y CERHADWR clodwiiw ychydig yn nghylch cyfarfod cwarterol Yegol Sabbothol yr Annibynwyr Danville, Pa. Rhyw osgedd newydd ydyw y cwrdd cwarterol a ddyfeiswyd er derchafu buddion ac helaethu dylanwad a gogoniant y sefydliad dwyfol hwn, sef yr Yegol Sabbothol.

Cynaliwyd y cyfarfod ar y Sabboth. Dechreuwyd y cwrdd cyntaf am 10 o'r gloch, pryd yr etholwyd y Parch. J. B. Cook yn Llywydd y cyfarfod, a Wm. H. Breeze (G. Awelog) yn Ysgrifenydd. Ar ol agor y cyfarfod drwy weddi galwyd ar yr ysgrifenydd i draddodi araeth ar Ddefnyddioldeb Gwybodaeth Gelfyddydol. Yna cauwyd tŷ gan y côr bach o blant, "Let us be happy." Ac ar ol canu adroddwyd amrywiol ddarnau tlysiou gan fechgyn a merched bach perthynol i'r Yegol, ac yr oeddynt hwy a'r dull y cawsant eu hadrodd mor diws a'r darnau. Ar ol yr adroddiadau datganodd a chwaredodd J. Parry, "Flee as a bird," yn effeithiol iawn. Yna adroddwyd "Y Claf," gan John Davies; "Yr unig ar lan y dwr," gan J. Parry, a "Myfyrdod ar y beddrod wrth oleu y lleuad," gan J. Roderick. Yr oedd yr adroddiadau yn gampus. Yna canodd y côr—"I love my teacher still." Ar ol canu galwyd ar Wm. Richards i areithio ar Ddefnyddioldeb Gwybodaeth Ysprydol, yr hyn a wnaeth yn ardderchog, ac os ceiswyd profi gan yr ysgrifenydd fod gwybodaeth naturiol yn ddefnyddiol profodd William Richards fod gwybodaeth ysprydol yn llawer mwy defnyddiol. Yna canwyd tŷ gan y côr, "Just as I am," a therfynwyd drwy weddi.

Dechreuodd y cwrdd prydawnol am 2 o'r gloch trwy weddio, ac ar ol agor y cyfarfod, daeth Ohas Morgan yn mlaen a thraddododd araeth gynwysfawr ar Ryddid. Ar ol yr araeth canodd y côr, "I'll away." Yna adroddwyd darnau yn Gymreig a Saesonaeg gan amryw o'r plant. Yna canwyd a chwaredwyd ar y melodeon "Rocked in the cradle of the deep," gan J. Parry. Yna adroddwyd "Bythynod Cymru," gan J. Davies, "Dymuniad y bardd wrth farw (Gwenffrwd)," gan J. Parry, a chanodd yr un ar dŷ a gyfansoddodd ei hun, ac yn wir yr oedd yn effeithiol anghlyffredin. Yna adroddwyd ac esponiwyd y 27 o Matt. gan y gwahanol ddoeipeirh. Ond am fod y bennod ynfaith ni awd drosto i gyd; gadawyd y rhan arall erbyn y Sabboth canlynol, pryd yr adroddwyd amrywiol ddarnau a dybenwyd esponio'r bennod. Ac fe ganwyd duett yn gampus gan Jane Parry a Mary Thomas. A thraddododd David Jones araeth adeiladol iawn ar Ddyledawydd yr Eglwys tuag at yr Yegol. A therfynwyd y cyfarfod drwy ganu "Will you go?" gan y côr.

Dyna i chwi ddarluniad arwynebol o osgedd ein cyfarfod, er nad ydwyf wedi myned i mewn i'r manylion. Ac 'rwy'n siwr y bydd llawer o drin arnaf am na buaswn yn enwi pob plentyn a phob deryn yn bennodol, ond yr oeddwn yn tybied y buasai rhyw ribyn o enwau yn ausuddiol i'ch darllenwyr—felly cymerais fraeddarlun o'r cyfan.

Yr eiddoch W. H. BREEZE, Ysg.

Trysorfa yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. SPRING GREEN, WIS.

Rhifedi cyffredin ein hysegol yw 50. Trysorwyd yu y côf am y tri mis diweddar o'r fl. 1862, 317 o

bennodau yn cynwys 2646 o adnodau, a 1820 o adnodau gwasgareddig; hefyd adroddwyd rhai pennodau o Holwyddoreg y Parch. W. Rees. Liverpool. Y mae yn dda geuyl ddywedyd er cymaint o'n hieuencyd sydd wedi ymadael a myned i'r rhyfel fod ein hyegol yn dala yn wrol o hyd. Athrawon, ac athrawessau yr Ysgol Sabbathol, byddwch yn fyddlon, yn wir y mae gwobr i'r gwaith. Llwyddiant i'r Ysgol Sabbathol yw gwir ddyuniad fy nghalon. JACOB MORGANS.

CYMRDEITHAS FEIBLAIDD SPRING GREEN.

Dydd Ias, Ion. 1, 1863, am 10 o'r gloch, cynaliwyd cyfarfod yn nghapel yr Annibynwyr yn Spring Green i'r dyben o ffurfio cangen o'r Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd, pryd y neillidwyd Wm. Williams yn Llywydd, a Thos. D. Jones yn Ysgrifenydd. Galwodd y llywydd y cyfarfod i drefn ac wedi iddo ddywedyd ychydig ar natur y gymdeithas, penderfynwyd yn gyntaf ein bod ni fel cymdeithas, yn rhoddi ein hunain yn gaeu gynorthwyd i Gymdeithas Dodgeville, a'u bod yn mabwysiadu Rheolau y Fam Gymdeithas i fod yn rheolau i ni yma.

Neillidwyd yn swyddogion am y fl. hon: Evan Evans, ysw., Llywydd; Wm. Evans, llywydd; John J. Jones, Trysorydd; Thomas D. Jones, Ysgrifenydd; John G. Thomas, Evan P. Morgans; Evan D. Evans, John R. Lewis, a Wm. Williams, Trefnwyr.

Nid oeddem heb wybod ein dyledswydd a theimlo euogrydd yn ein cydwybodau o eisiau cyflawni, ond "y mae eto bedwar mis cyn y cynhaaf" oedd ein llais yn barhaus; ond trwy drugaredd, yr ydym wedi cael tawelu cydwybod, a chael y fraint o weithio rhyw ran yn nghyuauf mawr y Gymdeithas Feiblaidd. Bendith lŷr fyddo ar holl weinidogion y Testament Newydd, ac eraill, i enill dynion i weithredu yn mhob achos sydd a thuedd ynddo i wneud daioni.

JACOB MORGANS.

CWRDD ADRODD.

Yn nghapel yr Annibynwyr yn Centerville swydd Gallia, O., cawsom ar y dydd cyntaf o'r fl. *Gwrdd Adrodd* i'r bobl ieuainc. Adroddwyd yno lawer o ddarnau barddonol a rhyddieithol. Hefyd canwyd amryw donau. a chawsom gan dri o athrawon yr Ysgol Sabbathol areithiau da ar wahanol destynau. Yr oedd yno dyrfa fawr—mwy na llon'd y capel wedi dod yn nghyd. Yr oedd eu hagwedd astud yn gwrandaw yn tystio fod yr adrodd, y canu a'r areithio wrth eu bodd.

Mae pawb a glywsom yn son am y cwrdd yn ei gamol yn fawr, gan ddweyd fod yr ysgol wedi rhagori yn mhell ar eu dygwyliad. Nid yn unig y maent wedi rhagori ar obeithion yr ysgrifenydd, ond darfu iddynt ei gwbl foddhau. Carem gael cyfarlodydd o'r fath yn aml. Darnau o'r CERNADWA adroddwyd gan mwyaf. Chwydychi, ohebwy, parhewch i gyfansoddi. Nid yw eich llafor yn ofer.

Q.

YCHYDIG O HANES DAU FILWR CYMREIG

Perthynol i'r gatrawd gyntaf o feirch filwyr Iowa, o'r enw Wm. H. HARRIS a LAFAYETTE HARRIS.

Yr oedd y brodyr hyn yn feibion i Mr. Robert a Mary Harris, Georgetown, Monroe Co., Iowa, ac yn wyrion i Mr. Morris ac Alice Baues, y ddau yn enedigol o Langadfan, swydd Maldwyn, G. O. Y teulu hwn a ymfudasant i America yn y fl. 1829, a buont yn cartrefu yn Delaware Co., Ohio, am 27 mlynedd, lle yr oeddynt yn adnabyddus a chymredwy yn mhlith eu cyd genedl. Daethant i'r dataeth hon er 6 blynedd yn ol; ac y maent yn cartrefu yn awr yn Georgetown, Monroe Co., ac yn aelodau purchus gyda'r Annibynwyr Cymreig sydd yn y lle hwn; ac ar eu tir hwy mae y Cymry wedi adeiladu eu Capel.

Ganwyd Wm. H. Harris yn Delaware Co., Ohio Ion. 10, 1841, a'i frawd Lafayette, Ebr. 23, 1843. Cawsant eu hanrhydeddu a rhieni crefyddol i'w magu yn dyner ac auwyl, ac i'w hyfforddu yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Arferent fynydd i wrando ar y Bedyddwyr, a derbyniwyd y ddau ar yr un pryd yn aelodau o'r egiwys hono yn y fl. 1858. Y oeddynt ill dau yn ddynion ieuainc serchug, hawddgar a gobeithiol, ac wedi enill serch a chymredwyaeth yr holl gym'dogaeth ta hwnt i'r cyffredin. Er nad oeddynt ond ieuainc, eto ymdaugosent yn llawn o wroldeb a theimlad gwladgarol, pau torodd y gwrthryfel debruolallan, ac yn mis Gor., 1861, ymunodd y ddau a'r gatrawd gyntaf o feirch filwyr Iowa. Ond ymhen 6 mis cymerwyd Lafayette yn sal gan y typhoid fever, yr hon, er pob peth a allodd ei frawd a'r meddygon ei wneud, a desfyonodd yn ei farwolaeth Ion. 21, 1862, ond nid cyn iddo adael tystiolaeth eglur ar ei ol ei fod yn marw yn yr Arglwydd. Ei eiriau diweddaif ydoedd, "I am going home." Dywedai hynny gan guro ei ddwyllaw yn nghyd mewn ymdaugosiad gorlawn o orfoledd. Claddwyd ef yn Jefferson City, Mo., gydag anrhydedd milwraidd arferol, pan yu 18 ml. a 9 mis oed.

Hydref 12, cymerwyd ei frawd William yn sal o'r un clefyd, ac yn yspaid ei gystudd yr oedd y gatrawd yn symud o'r naill fan i'r llall, fel na chafodd ef ond gwagen yn wely i orwedd aruo dros amser ei afiechyd; eto dywedir fod hynny o'i ddewisiad ef yn hytrach nag aros ar ol ei gatrawd mewn hospital. Ni chafodd ei gyfeillion ond ychydig o gyffe i ymddiddan ag ef yn ystod ei gystudd. Yr hyn a glywyd oddiwrt hynny oedd, ei fod yn ewylliaid dauon at ei rieni a'i berthynasau am iddynt briedio gofidio dim ar ei ol ef; a'i fod ef yn fwy dedwydd wrth farw nag y bu erioed wrth fyw. Yr oedd yn dal y swydd o *Sergeant* a chladdwyd ef gydag anrhydedd milwraidd perthynol i'w rank, yn Cassville, Mo., Tach. 3, 1862, pan yu 21 ml. a 10 mis oed.

Er fod rhieni a pherthynasau y brodyr hyn wedi cael boddloarwydd fod eu marwolaeth wedi bod yn elw iddynt hwy, a'u bod hwythau yn gallu cymodi yn rhyfedd a goruchwyliaethau'r Arg-

lwydd. yr hwn sydd yn rhy gyflawn i wneuthur cam a neb, ac yn rhy ddoeth i gungymeryd. eto gan eu bod yn meddu tomlad dynol a chalon ddynol nis gall'ei'r amgylchiad lai na gwnentur archollion dyfion arnynt. Fod i'r Arglwydd feudithio eu marwolath lwy i fod o fawr les i ni y rhai byw yw gweddi a dymuniad yr yagrifenydd.

Georgetown. Iowa.

TUDOR JONES.

AT DDARLLENWYR Y CENHADWR.

Butternut Valley, Rhag. 19, 1863.

GYDWLADWYR HOFF.—Yr wyf yn cymeryd fy yagrif mewn llaw un waith eto i roddi ychydig o'n hanes fel arlal o'r rhan bellenig hon o'r ddaear. Mae ein trefydd o'n hamgylch yn lluosog o filwyr y gauaf hwn, St. Peters, Maukato, Garden City, New Ulm, Lazure, South Bend a Nicolata. Rhyw swn braidd bob dydd sydd yma am yr Indiaid, rhai yn dweyd bod y Fran Fach (The Little Crow) a byddin fawr yn dyfod ar ein gwarthaf; eraill yn barnu yn wahanol. Mae Commisisioners yn barnu ac yn edrych i mewn both yw ein colledion. Nid ydym gwedi cael diun eto, ac y mae yn o debyg y bydd cyfrifon y colledwyr i fyned trwy lawer melin cyn y ceir dim hefyd. Nid yw y bobl yn gallu dyrnu am fod yr Indiaid gwedi dwyn eu coffylan, a digon tebyg y bydd llawer o'r anifeiliaid farw cyn mis Mai, am nad oes fawr o wair yn y wlad, trwy nad oes ond ychydig gwedi ei dori, o herwydd ffoi yr haf rhag ofn yr Indiaid, a bod mulod a cheffylau y llywodraeth sydd gan y milwyr yn difa cymaint gellir ei gael. Rhwng pobpeth fel y dywedodd Joel, "Mae y wlad o'n blaen fel paradwys ac ar eu hol yn ddiffeithwch anrheithedig." Os gwna fy owythr Sam ddeall a thalu i bawb mae yn rhaid ei fod nid yn unig yn gyfoethog iawn ond yn un gonest hefyd. Nid oes genym fenny i'w werthu eleni na chwara. Mae y masnachdai yn ddrud iawn i brynu, ac nid oes genym nemawr i werthu, —nid oes echwyn na choel i'w gael gan neb, o ganlyniad mae ein dillad gwedi myned yn garpiog, eu dwyn gan yr Indiaid a'u colli wrth ffoi. Am de a siwgr nid oes yma ond ychydig iawn y gallu oael eu flas er mis Awst diweddaf. Y teuluoedd oedd ag ychydig arian gaoddynt ydynt gwedi ein gadael i aros am ryw dymor tua Wisconsin, Ohio &c. Mae y Norwegians, y Germans a'r Americaniaid gwedi anfon llawer o ddillad i guddio noethni eu gilydd. Nid oes dim gwedi dyfod i genedl y Cymry eto. Nid ydwyf gwedi deall bod y genedl Gymraeg yn fwy anuheimladwy nag eraill at eu gilydd, pan y byddo gwir angen yn galw. Mae yn yr ardal hon amryw deuluoedd, a'r peth nesaf i ddim ganddynt i guddio eu noethni. Nid ydynt felly o herwydd esgeulnaded, diogi, cybydd-dod na diffyg diwydrwydd na gofal; ac nis gall yr ardal yn bresenol wneud eu diffyg i fyny. Am hyn y wyf drostynt yn anfon cais yn daer am gymhorth iddynt. Dichon nad ellir anfon dim yn rhwydd hyd ddiwedd Ebrill, neu ddech-

reu Mai; gwna y bydd llawn cymaint o'n hanger arnynt y pryd hwnw ag yn awr. Gobeithaf y gwna rhai o'r hen sefydliadau anfon ychydig. Nid oes eisiau eu bod o bris uchel, nac o ddefnyddiau teg. Os felly y bydd, gwna y bydd y fath gydymdeimlad dynu dagrau o ddiolchgarwch gwrosg o galonau y derbynwyr.

Os byddaf fyw, yr wyf yn addonedu y gwnaf o yr hyn a ddel tan fy ymddiried eu dosbarthu yn ffyddlawn. Daufonwch i JENKIN JENKINS, care of WILLIAM DAVIES, merchant, South Bend, Minnesota.

EGLWYS CHARLESTON AT EGLWYS ANNI-BYNOL PITTSTON, PA.

Yn unol â moesau da pobloedd, yn unol â chrefydd y Beibl, yn wylaidd iawn y cydnabyddwn ein dyled moesol i chwi. Ychydig ar ol Cymantfa yr Annibynwyr a gynaliwyd yn Bradford yr Hydref diweddaf, anfonasom ni, pobl Blosburg, a phobl Fall Brook, gais at Mr. Lewis, eich gweinidog, y buasai yn ddymunol genym, os dichonadwy iddo dalu ymweliad â ni y ffordd hon, a daeth ac arosodd yma amryw fisodd.

Mae ei gymeriad yn hynod uchel drwy yr holl gylchoedd hyn; barna y bobl am danu, ei fod yn un o weision y deg talent. Os felly, yn sicr, mae y meist'r mawr wedi bod yn hynod hael, yn hynod gariadus iddo, ac y mae yn llawenydd genym alla dwyn tytiolaeth iddo, am yr amser y buodd yn ein plith, ei fod yn ffyddlawn iawn dros ei Dduw. Llafariodd yn hynod ddiwyd, traddododd amryw areithiau, a phregethodd fel on ag oedd yn myfyr- iu yn nghyfraith yr Arglwydd, ac o dan arddeliad yr Ysbryd Glân. Dymunol genym nodi fod arwyddion bendith ar ei lafar. Ei Dad nefol a'i diogelo rhag y drwg sydd yn y byd.

Yn undeb yr efengyl yn aerschog iawn y cyflwynwn ein diolch i chwi am aberth mor fawr droosom. Dros yr eglwys,

Ionawr, 1863.

DANIEL E. MORRIS.

GANWYD,

Tach. 21, 1862, merch i John ac Elizabeth Evans, Coalport, Ohio—gelwir hi ELIZABETH.

Rhag. 20, merch i Llewelyn James a'i briod, Dover, Jersey Newydd, a gelwir hi MARGARET ANN.

"Another little wave upon the sea of life,
Another soul to save amid the toil and strife,
Another heart to love receiving love again;
And so the baby came, a thing of joy and pain."

Rhag. 27, yn St. Clair, Pa., mab i Thomas Walters a'i briod, a gelwir ef WILLIAM REES.

Rhag. 31, yn ninas Utica, mab i Wm. E. Jones, (brodor o Newmarket, G. C.) ac Elinor ei briod,—a gelwir ef ALBERT AUGUSTUS.

Ion. 12, 1863, yn Paddy's Run, Ohio, mab i John Rees a'i briod.

Ion. 15, yn Slatington, Pa., mab i Samuel a Catharine Japbry, gelwir ef DAVID.

PRIODWYD,

Hyd. — 1862, yn Judson, Blue Earth Co., Minn., gan y Parch. Wm. Williams, Mr. JOHN JONES o Judson a Miss RACHEL LEWIS o Butternut Valley.

Tach. — gan yr un, Mr. WILLIAM LEWIS a Miss SARAH DAVIES, y ddau o Butternut Valley, Minn.

Rhag. 31, yn St. Clair, Pa., gan y Parch. L. Jenkins, Mr. JOHN THOMAS a Miss CATHARINE THOMAS, y ddau o'r lle uchod.

Ion. 1, 1863, yn Pittsburgh, Pa., gan y Parch. R. R. Williams, LEMUEL LEWIS, ysw. a Miss JENNIE EVANS, y ddau o Ebensburg.

Ion. 1, yn Utica, gan y Parch. E. Davies, Waterville, Mr. DAVID PRICE o Waterville, a Miss MARGARET ROBERTS o Utica.

Ion. 1, yn Oliphant, Pa., gan y Parch. L. Williams, Mr. WILLIAM DANIELS, brawd i'r Parch. D. Daniels, Dundaff, a Miss JANE NICHOLAS, y ddau o Spring Brooks, Pa.

Ion. 2, yn ei ddy ei hun, ger Granville, gan y Parch. David Price, Mr. REES REES a Miss FRANCES DAVIES, y ddau o Newark, Ohio.

"Dedwyddwch heddwch o hyd,—a rhinwedd
Fo rhan dda ei bywyd;
Ac ar ol oer farwol fyd,
Iach driglan goruwch drygyd."

Ion. 3, yn nhŷ Watkin Beynon, Tamaqua, Pa., gan y Parch. Charles Spurr, Mr. DAVID JEFFREYS, Minersville, Pa., a Miss MARY GRIFFITHS, Danville, Illinois.

Ion. 3, yn nhŷ Mr. Jno. Roberts, Charles st., Utica, gan y Parch. Morris Roberts, Remsen, Mr. EVAN J. EVANS o Fairhaven, Vt., a Miss ELIZABETH PETERS, Utica.

Ion. 5, yn Steuben, E. N., gan y Parch. R. Everett, Mr. LEWIS OWEN a Miss ELLEN THOMAN, y ddau o Steuben.

Ion. 7, yn ardal Long Creek, ger Columbus City, Iowa, gan y Parch. D. Knowles, yn nhŷ tad y ferch ieuanc, Mr. DAVID N. JONES, mab i Mr. Wm. Jones, gynt o Raven Inn, Cwmaman, Sir Gaer, D. C., a Miss MARGARET ANWYL, merch i Mr. Evan Anwyl, gynt o'r Penrhos mawr, Penegoes, ger Machynlleth, G. C. Y ddau a briodwyd ydynt aelodau parchus o eglwys Crist.

Cafodd Dafydd fwyn ei uno,
Ag un Anwyl, hynaws, gwyno.
Anwyl yn ei thymher hyfyd,
Anwyl oedd ei henw hefyd.

D. K.

Ion. 8, yn nhŷ Richard W. Davies, Franklin, Sauk Co., Wis., ewythr y briodaslerch, gan yr ynad Thos. J. Morgans, ewythr arall o du ei mhain, Mr. JOHN SKIDDER o Spring Green, a Miss MARY GRIFFITHS o Franklin, gynt o Aberdâr, Morganwg, D. C.

Ion. 19, yn Jeanville, Pa., yn nhŷ tad a mam y priodfab, gan y Parch. P. Peregrine, Mr. JOHN LEWIS a Miss JEANIE HALL.

Ion. 10, yn nhrefordd Perry, sir Gallia, O., yn nhŷ modryb y briodaslerch, gan y Parch. Evan Davies, Ty'n Rhos, Mr. DAVID J. JAMES a Miss PLUMA BEMAN, ill dau o'r lle uchod.

BU FARW,

Awst 24, 1862, yn agos i Centreville, sir Gallia, O., o'r typhoid fever, yn 7 ml., 2 fis ac ychydig ddyddiau oed, MARY ABRAHAMS, merch i Mrs. Hannah Lewis o'r gwr cyntaf. Dyoddefodd gystudd trwm am dair wythnos. Claddwyd hi yn mynwent Ty'n Rhos, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd a'r Parch. E. D. Jones, Centreville. EVAN DAVIES.

Tach. 29, yn ardal Ty'n Rhos, sir Gallia, o'r darfod-ediagaeth, MARGARET JANE JONES, merch y diweddar David S. Jones, yn 22 flwydd, 4 mis a 15 diwrnod oed. Claddwyd hi yn nghanladdia Ty'n Rhos, a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Y testyn oedd un a ddewisodd yr ymadawedig, aef cyngor Crist "Am hyn y byddwch chwithau barod &c." Derbyniwyd hi yn aelod crefyddol yn Eglwys Ty'n Rhos crys rhai blynyddau yn ol. E. D.

Hyd. 22, yn Virginia, yn myddin y De, Mr. DAVID JENKINS, mab y Parch. Jenkin Jenkins, yn 24 ml a 2 mis oed. Gadawodd ei rieni rhwng 8 a 9 mlynedd yn ol. Nid oeddynt yn gwybod dim am dano oddi ar y flwyddyn gyntaf ar ol ei ymadawid. Bu rai blynyddau yn glere ar y steam-boats ar afon y Mississippi.

Ymunodd â'r fyddin yn New Orleans (mae yn debyg o orlod) Clywsom bod ei ddillad a \$120 oedd ganddo o'r pryd gwedi eu hatfaleo gan y gwrthryfelwyr. O pwy all ddwyed ar eiriau deimladau mam a thad, Ar ol ei mab auwylgu, yn trengu yn ei wead. Fe aeth i dir y gelyn 'roeddi byn yn wrthyn llawn, Er hyn y 'rym ni'n wylo am dano 'n ami lawn.

J. JENKINS.

Yn mis Hydref, yn Butternut Valley, Minn., DANIEL, mab Thomas Lloyd a'i briod, yn 3 blwydd oed, o'r diphtheria. Gweinyddwyd gan y Parch. J. Jenkins.

Hefyd, DAVID mab i Morris Lewis a'i briod yn 3 bl oed, o'r diphtheria; gweinyddwyd gan y Parch. W. Williams.

Yn mis Rhagfyr, yn Judson, swydd Blue Earth, BENJAMIN LEWIS, yn 45 ml. oddi ar Mai diweddar. Ganwyd ef yn Cwmceiliog, Llandysilio, swydd Gaerfyrddin. Daeth i'r wlad hon 23 blynedd yn ol, treuliodd 5 mlynedd yn swydd Oneida, E. N.; bu yn yr hen wlad yn ol am flwyddyn a haner; bu yn Big Rock, Ill., am 9 mlynedd, a'r gweddill yn Blue Earth, Minn. Mae gadddo berthynasau yn sefydliad Cymreig Cattaraugus, a chwaer yn Berlin, Wis. Gweinyddwyd yn ei gladdediagaeth gan Jenkin Jenkins.

Dymunir i'r *Dicgygiwr* a chyhoeddiad y Bedydwyr godi'r uchod o'r mwyn ei berthynasau yn yr hen wlad. Os bydd ar ei berthynasau awydd i wybod yn mhellach yn ei gylch, gwnant anfon at Mr. John Davies, Butternut Valley, Blue Earth Co., Minnesota.

Yn St. Peters, Minn., SAMUEL SHAW, ieu. yn 29 ml. oed, o'r frech goch. Yr oedd yn enedigol o Dal-aeth Efrog Newydd. Symudodd yma yn nheulu ei rieni ar ddechreu y sefydliad hwn yn Butternut Valley. Bu yn profus crefydd, ond o ddiwyg cyfeusdra ni ymunodd â'r un eglwys yma. Yr oedd yn ddyn ieuanc hardd iawn yn ei fywyd, a theimlir galar a cholled ar ei ol. Bydd i'w enw berarogli, pan y bydd i'w gorph bydr. JENKIN JENKINS.

Tach. 10, DAVID THOMAS, ieu., yn Hokendauqua, swydd Lehigh, Pa. Achoswyd ei farwolaeth trwy iddo syrthio oddi ar *hot blast*, un o'r fflwrneisi newydd sydd wedi cael eu hadeiladu yno yn yr haf diweddar. Yr oedd yn ymgyrhaeddyd i gael gafael yn y *tackle block*, ond colodd ei fantoliad, a thynodd y *block* i lawr gydag ef. yr hyn a brofodd yn angau iddo yn mhen wyth wythnos i'r diwrnod.

JOHN R. JENKINS.

Tach. 20, yn Radnor, O., wedi ychydig ddyddiau o gystudd, Mr. JOHN JONES (yr hwn o adwaenid yn Nghymran dan yr enw, Hoskins y Gol.) yn 57 ml. oed, geneidigol o blyf Llanddeiniolen, swydd Gaernarfon, G. C. Gadawodd weddw alarus, yr hon sydd ferch i'r Parch. H. Hughes (Tegai), Aberdâr, a dau o blant bychain yn myd y trallodion ar ei ol. Ymfudodd i'r wlad hon yn llawn gobethion llwyddiant e'r ychydig dros dair blynedd yn ol, ac ymasfyddodd yn Radnor, lle yr oedd iddo rieni oodranus, brodyr a chwiorydd, a lluaws o berthynasau parchus yn byw, ond syrthiodd yr holl fiodas heb gynrychu dim flwyth. Ei haul a lachludodd a hi yn ddydd. Ymddiriedd y weddw hon yn Naw y gweddwon a'r amddifaid.

Rhag. 3, yn Houseville, Lewis Co., N. Y., yn 27 ml. oed, Miss ELINOR LEWIS, merch i Mr. William Lewis a'i briod. Claddwyd hi yn mynwent Took Hill, y brawd Ebenezer Salisbury yn cyflawni y gwasanaeth crefyddol ar yr achlysur.

Rhag. 3, yn Pittsburgh, Pa., Mr. WILLIAM JONES, yn 30 ml. oed. Daeth i'r wlad hon o Aberdâr, D. C.

Rhag. 9, yn yr un ddinas, MARGARET ANN, merch Evan a Jane Jones, yn 2 flwydd a 2 fis oed.

Rhag. 25, yn yr un lle, MARY HANNAH, yn 7 ml. a 7 mis oed. Merch ydoedd i Thomas a Catharine Rogers. Bu farw ei thad tuag 8 mlynedd yn ol. Yr oedd y tro ychwanegol hwn yn gystudd trwm i'r chwaer Mrs. R. Yr oedd Mary Hannah yn bentynt hynod siriol—yn llawn o serch a theimlad, ond cyrs cryf yw yr una yn bresenol gyda gwaredigionau Daw yn nghanladdau'r nef.

Ion. 14, 1863, yn Minersville, ger Pittsburg, SARAH, merch William R. ac Elizabeth Davies, yn 2 flwydd a 2 fis oed.

Rhag. 13, 1862, yn Centerville, Gallia Co., O., Mr. EVAN LLOYD, yn 23 ml. oed. Yr oedd ete yn fab i'r diweddar Mr. David Lloyd a'i brawd o'r lle uchod. Claddwyd ef yn nghladdfa Centerville. Gweinyddwyd gan y Parch. Daniel Lloyd a'r ysgrifennydd. Bu yr ymadawedig yn filwr ar laes y gwaed yn y 27ain gatrawd O., am tua 8 mis. Wedi cofi ei fechgyl bu dda iddo fod ganddo dyner iau, brodyr a chwiorydd i'w ymgeledd iddo yn ei wendid. Bu yma yn di-boeni bedwar mis, gan ddiennyllo pob dystais i ddiauc rhag angau—oed marw oedd rad. Ar laes y gwaed mae llawer yn dda e ar ddiennau bodol i'r ddwy blaen, ond gan frenin y dychlyutadau ni cheir yr un ffaith. "Nid oes bwrw arlau yn y rhytel buw." E. D. JONES.

Rhag. 16, yn plwyf Delafield, swydd Waukesha, Wis., yn 52 ml. oed, Mr. JOHN WILLIAMS, (ysgol dy) yn dra dydyn (fel ag yr oedd ei yn cistudd ar y gndair tra'r oedd ei anwyll brodyr yn ymchwr i'w perthnodd ei a'i deulu) gan adael gwraig a 6 o blant i demio a galarn eu coned am dano. Claddwyd ef yn mynwent y Tabernacl, capel yr Ammbywyr lle yr arleini wrando yr elenygl. Yn y 15c yn cyclwyn darllenou. a weddiodd Mr. Samuel Howells, Bak River, a phregethodd y Parch. G. Samuel i dylais lawr oddi-wth Matt. 24; 42—44; gweinyddwyd ar lau y beid gan y Parch. Jobu H. Evans. Yr oedd Mr. Williams yn dilyn tawel a thirion, yn gyfyngedig caredig a phia eiddo, yn briod hawddgar ac addwyn, ac yn dad tyner a thostoriol. Yr oedd yn wrandawr cyson o'r elenygl, yn barchus iawn o'r weinidogaeth a gweinidogion yr elenygl, ond er y cyfan yr oedd wedi arwos ar ystod y gwranddo ac heb wneud proffes o grefydd. Dyma rybudd eto i ben wrandawyr i fod yn wneuthurwyr y gair ac nid gwrandawyr yn unig. G. S.

Rhag. 22, yn Newark, Ohio, yn dra dysymwth, Mr. THOMAS REES, cylchwr, yn 56 ml. oed, gan adael gweddwyd yfolyfus, ynghyda thri mab ac un ferch yn amddiadau ar ei ol. Y mae dau o'r meibion yn Myddin yr Unteb. Claddwyd ef mewn bedd newydd yn y fyawent newydd gerllaw y Dref, pryd y gweinyddwyd moddion crefyddol gan y Parchu. E. T. Evans (T. C.) a David Price (A.). Yr oedd yn enedigol o'r Llanu ddu, plwyf Trelech, D. C. Yafaddod i'r wlad hoo yn y d. 1839. Calfed ei weddwr y fraind o ymallyn trwy fydd yn yr hen addewidion dwylol sydd wedi dyfod yn newydd i'w meddiant, a boed i'r plant o'i ddilyn llwybrau rhaiwedd a chrefydd.

Rhag. 25, yn 21 ml. a 6 mis oed, ANN PHILLIPS, anwyllion John Phillips, Mineral Ridge, O. Dacardwyd ei rhau i'w brawd a'i brawd yn nghladdfa y Beddydwyr, pryd y gweinyddwyd ar yr anglychiad gan y Parchu. T. W. Davies, Youngstown, T. Evans, Ridge, a'r ysgrifennydd. Merch henaf oedd ei chwaer ymadawedig i Ddydd ac Elizabeth Humphreys, gnt orhug Glandwr ac Abertawe, swydd Forgarnwg, D. C. Yr oedd wedi ymuno a chrefydd gyda'r Ammbywyr yn Rome o. Ohio, pan tua 14 oed, a bu yn dyddlon hyd y diwedd. Gadawodd briod tyner, tad a mam dduwiol, brodyr a chwiorydd llawer i'w aaru eu colled ar ol un a gerdd yn lawr gauddynt o'i.

J. P. THOMAS.

•• Carem i'r Dicygiwr godi'r nechod.

Rhag. 27, yn St. Clair, Pa., ISABELLA, merch i William a Rachel Reynolds, yn 5 ml. a 6 mis oed. Claddwyd hi yn mynwent yr Ammbywyr, yn Pottsville, a gweinyddwyd gan

L. JENKINS.

Rhag. 28, yn Pomeroy, O., EDWARD, mab Robert a Catharine Edwards, o'r lock jaw, yn 6 ml. a 3 mis oed. Ni chafodd ond un diwrnod o gystudd. Yr oedd yn hollus o ddysgu gair Dru. Yr oedd ddiweddar a dydgodd oed, "Iesu Grist, ddos beddiw yr un. ac yn dragwyddol." Y mae y canu yn awr yr anthem dragwddol. Gweinyddwyd yn y gladdfogaeth gan y Parch. J. Williams (T. C.) a'r ysgrifennydd.

Hen ac leuanic sydd yn syrthio

I briddellau oer y beid,

Torodd angen Edward lychan

Er mor iachus oedd ei weid,

'Hedeg wnaeth ei ran anfarwol,

O olidau bliu y byd,

I gael gwledda gyda'r Iesu,

Ac i gofio'n angau drud.

Marietta, O.

J. D. JONES.

Rhag. 30, yn Turin, Lewis Co., N. Y., Mrs. ELIZABETH LEWIS, priod Thos Lewis yw.

Rhag. 30, yn ardal Boardwell, Remsen, haban i Mr. William ac Elizabeth Hughes. Claddwyd ef yn mynwent Penygrae, Remsen, E. Salisbury yn gweinyddu ar yr achlysur.

Ion. 4, 1863, yn Marcy, swydd Oneida, WILLIE B. EVANS, yn 4 mis oed, sel ung bentyd Mr. Richard Evans ac Elizabeth ei wrraig, ac wyr o du eiddad i Mr. Owen Evans, ac o du eiddad i Mr. J. L. Lewis, Daerfield. Yr oedd y tam wedi ei chladdu 3 mis o flaen ei baban. Claddwyd yntau yn ymyl ei fam yn mynwent Salem. Pregethwyd yn yr angladd i dyrla lawr o bobl oddiwrth Matt. 19: 14 gan

W. D. WILLIAMS.

Ion. 4, ar Tuck Hill, Lewis Co., N. Y., o'r darfordedigaeth yn agos i 23 ml. oed, ANN merch i William a Catharine Roberts. Claddwyd ei gweddillion yn mynwent Tuck Hill, y brawd E. Salisbury yn pregethu. Cyngorant y chwaer i'w awer ar ei rhed i ymofyn crefydd dda, a'i brodyr a'i chwiorydd i beidio oedi hyd wely angau heb wir grefydd. Ymaddod ei rhieni yma o'r Tyng Mynydd. Aberdaron, sir Gaerulafon, G. C.

Ion. 4, ANN WINNIFRED, merch fechan, 2 fl. ac 8 mis oed, i Thomas a Sophia Morgans o Remsen. Yr ydoedd, fel am l un a welwyd, mor diws, anwyll ac angyliaid. fel nad oedd y byd hwn yn deilwng o hont; ehedodd ei henaid i'r nef lle y mae yn gyd-stad a'r angylion. Canai yn fynych "I want to be an angel." Gweinyddwyd yn yr angladd gan M. Roberts.

Ion. 8, CHESTER KENT, ieu., mab i Mr. C. Kent o blwyf Remsen, o'r darfordedigaeth, tua 27 ml. oed. Gweinyddwyd yn ei angladd yn Fairchild, gan y brodyr Mr. Hall a

MORRIS ROBERTS.

Yn ddiweddar, yn St. Louis, Mo., o'r erysipelas, Mr. RICHARD HIGBY; dygwyd ei gorph adref i ddy eiddad, Mrs. Higby, Remsen. Claddwyd ef y 5ed o Ionawr yn Alder Creek; pregethwyd ar yr achlysur gan E. Salisbury yn Gymraeg a'r Parch. Mr. Hall, yn Saesonaeg.

Ion. 8, yn Trenton, swydd Oneida, yn 27 ml. oed, Mr. OWEN W. THOMAS, o Bethesda, G. C. Daeth i'r wlad hon yn y d. 1857, ac ymelyddodd yn Middle Granville, N. Y., ac yno y gwnai ei gartref. Symudodd oddi yno y 4 o Orphenaf, 1862, i gymydogiaeth Trenton, lle y bu am ysbaid yn codi ceryg at adieladu y bont fawr sydd gerllaw y pentref uchod. Ar y 27 o Tachwedd cymerwyd ef yn gaf; gataelodd y clefyd peryglus sef y typhoid fever ynddo, ac ni olynsgodd ei aiael nes iddo huno yn yr angau. Yr oedd yn aelod kyda T. C., ond o'i rwydd augh fleusdra ymmodd a'r brodyr Ammbywyl, ac yr oedd yn barchus yn eu path. Byddai yn holl iawn o gerddoriaeth, ac yr oedd wedi cael ei ddono i wneyd daioni i'w genedl yn y ffordd hono, ac ni tu segur, ni chuddion y daient a dderbyniasai gan ei Arglwydd. Gadawodd tad, mam a chwaer i'w aaru ar ei ol, ac o'i yn Nghymra; ac er nad oedd yn mysg ei deulu, eto calod ddrinath dda a gofalus, tyner yn ei gystudd diweddar, gan Mr. Jonathan Jones a'i deulu parchus—yr ydyd yn credu y derbyniant eu gwobr. Ion. 10, hebrysgwyd ei gweddillion mawr i'r orwedd i gladdfa y Cymry ger y Capel Uchaf, Steuben. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr D. Williams (B.). D. C. Evans (T. C.) a H. Everett (A.). Dymunir ar olygwyr y *Drysorfa* a *Banner* ac *Amserau Cymru* godi yr uchod er mwyn perthynasau yr ymadawedig.

R. E. JONES.

Remsen.

Ion. 15, yn Marcy, swydd Oneida, o'r diptheria, yn 14 bl., 3 mis a 27 dydd oed, WILLIAM, mab i Hugh a Grace Roberts, diweddar o Remsen. Gweinyddwyd ddydd yr angladd gan y brodyr Wm. D. Williams a J. H. Griffith, a chladdwyd ef yn mynwent Salem, Marcy.

Ion. 2, yn yr ysbtyt Harwood, Washington, o'r typhoid fever, Mr. JENKINS HUGHES, mab i Mr. Wm. W. ac Adeline, Hughes o Alder Creek, plwyf Boonville, E. N. Yr oedd yn 18 ml. oed er yr 20 o Orphenaf diweddar. Perthynai i'r Cwmni D. Catrawd 146 o wirfoddolion taleith Efrog Newydd, yn on o'r rhai a ymrestrasant i'r fyddin yr haf diweddar. Y 29 o Ragfyr y symudwyd ef a chleithon eraill o Camp

Warrington ger Fredericksburg—felly ni bo ond ychydig ddyddiau ar ol cael ei gymud o Camp Warrington gy'n gorphen ei yrra ddaearol. Yr oedd yn fachgen hollol aubr ac o ymddyddiadu moesol hardd—bu dan deimladau crefyddol i'w gweithiau—yn barchus o grefydd Mab Duw. Claddwyd ef yn ardal Washington. Pregethwyd ei bregeth angiaddol yn Alder Creek y Sabboth diweddaf, Ion. 25.

Ion. 6, yn ardal Penymynydd, Steuben, E. N., ar ol ychydig ddyddiau o gystudd, y paralysis. Mrs. ANN JONES, priod Mr. Daniel Jones, yn 67 ml. a 2 fis oed, gan adae priod a dau fab mewn galar dwys ar ei bol, a llawra mawr o bertynasau. Yr oedd yn llyserch i'r diweddard Barch. William Pierce, Steuben, merch i Mrs. P. o'i gwr cyntaf, yr hwn a fu farw yn New York yn fuan wedi glanio yn America, pan oedd hi yn bleutyn par teusac. Yr oedd Mrs Jones yn wraig a man dyner ac anwyllaid, yn nodedig mewn addwynder yn ei theulu ac ysbryd tawel a charaidd yn ei chymydogiaeth—yn aedol er'a amryw flynyddoedd o'r eglwys Gynulleidaol yn Penymynydd. Claddwyd hi yn mynwent Capel y Nant, a gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y brodyr Wm. Fink, M. Roberts a R. Everett.

Ion. 15, yn Steuben, o'r Typhoid fever, Mrs. MARGARET EVANS, gwedd y diweddard Wm. B. Evans, yn 54 ml. a 2 fis oed. Bu yn wedd yn agos i 15 mlynedd. Yr oedd yn wraig gyfrifol yn ei chymydogiaeth, yn fam dyner, lafurus a golasol iawn am ei chylywth lluosog, a bydd ei marwolaeth i'w hanwyl blant yn golled lawr, a deimlir yn hir. Yr oedd newydd gladdu ei mab hynaf, o'r un clefyd. Dymunai ran yn ngweddau teulu Duw ar ei gwely angau, a hollaf ei gwelyd yn ein hymweladau yn ei chystodd mawr. Y geiriau diweddaf a allodd ei chyfeillion ei deall yn ei hadrodd yn nglyn cysgod angau oeddylt. "Cymer fi Iesu, fel yr wyf &c." Calwyd cyfarfod gweddio tra difrifol yn y tŷ y noson cyu claddu. Claddwyd hi yn mynwent y Capel Uchaf, Steuben, a gweinyddwyd gan y brodyr Edward Humphreys a Robert Everett.

CYFARFOD CHWARTEROL OHIO, A SEFYDLIAD GWEINIDOG.

Cynaliwyd cyfarfod Chwarterol Canol-barth Ohio yn Newark a Granville, dydd Gwener Rhag. 5, hyd y nos Lun canlynol.

Dydd Gwener am 2 o'r gloch cyfarfu y gynadledd yn Newark. Pryd yr oedd holl weinidogion y dosbarth ynghyd, sef y Parch. John Williams, Harrison; Thomas Edwards, Cincinnati; J. H. Jones, Columbus; Rees Powell, Badnor; John Parry, Gomer, ynghyd a Mr. Price. Yua dewisiwyd gweinidog y lle yn Llywydd a John Parry yn yagrifonydd,—yna penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Ein bod yn gwahodd y Parch. Wm. D. Williams, Deerfield, Oneida, i eistedd gyda ni yn cyfarfod hwn.
2. Bod y Cyfarfod Chwarterol nesaf i fod yn Radnor, Troedrhwdalar a Delaware, yr eglwys hyny i ben ei amser.

3. Bod y brawd Mr. Price i draddodi pregeth ar ddyegyblaeth eglwysig yn y cyfarfod chwarterol nesaf.

4. Bod achos y Gymanfa i gael ei benderfynu yn y cyfarfod nesaf yn Radnor, gan y diagrwlir clywed oddiwrth y dosbarthiadau eraill erbyn hyn.

5. Dymuniad am i'r brawd Parry anfon y bregeth a bregethodd yn Newark, y noson gyntaf, ar yr angenrheidiwyd o fod ein hymddyddiaon yn fwy crefyddol i gael ei chyhoeddi yn y CENHADWR.

6. Ein bod yn penderfynu bod yn fwy ffyddlon o blaid y CENHADWR, gan ei fod yn ghyhoeddi gwir deilwng o bob cefnogiad, a dymunir ar bob gweinidog a dosbarthwr wneud eu goren er ehangu ei gylchrediad yn ein plith am y ffyddyn ddyfodol.

Cawsom gyfarfod rhagorol yn Newark dydd Sadwrn a'r Sabboth. Pregethwyd yn Granville y Sabboth a dydd Llun. Treuliwyd y cyfarfod dydd Llun yn gwrdd sefydlu y Parch. D. Price (diweddard o Utica) yn weinidog ar eglwys Newark a Granville. Traddodwyd araeth ar Natur Eglwys Efenyalaidd gan yr ysgrifenydd. Yna darllenwyd llythyr cymeradwyaeth y gweinidog newydd oddiwrth Eglwys Gynulleidaol Utica, gan y Parch. T. Edwards. Gofynnwyd arwydd

o'r undeb o'r ddau to gan John Parry, yna gweddiodd am fendith yr Arglwydd ar yr undeb pwysig oedd wedi cymeryd lle rhwng y gweinidog a'r eglwys. Pregethodd y Parch. T. Edwards ar ddyledawyddau y gweinidog, a'r Parch. W. D. Williams ar ddyledawyddau yr eglwys at eu gweinidog. Calwyd pregethau nerthol hefyd yn y prydnewn ar wahanol faterion cysylltiddig a'r cyfarfod gan y brodyr John Williams, J. H. Jones a R. Powell.

Cawsom gyfarfod hynod lewyrchus drwyddo y dydd hwn. Yr ydoedd amryw bethau yn gwneud y cyfarfod yn ddyddorol iawn i ni. Cael cyfarfod a'n hen gyfaill anwyl Mr. Price, i lafurio yn yr un dosbarth a ni yna, wedi bod y cymydogion nesaf yn yr Hen Wlad a'i goelbren eto wedi diagyn i fod yn weinidog i'r eglwys aydd wedi euwogi eu hunain yn eu haeltrydded a'u ffyddlondeb tuag at eu gweinidog blaenorol, Mr. Jenkins. Y maent yn estiampl i'r holl eglwys Cymreig yn yr America yn hyn.

Yr oedd yn hyfryd genym ganfod y fath undeb a chydweithrediad yn eu dewisiad o Mr. Price, a'i fod yn dechreu ar eu latur gweinidogaethol gyda chymaint o arwyddion gobethiol am lwyddiant. Yr oedd yn anwyl genym gwrrd a'r hen frawd anwyl y Parch. John Williams, yr hwn nad oeddyr wedi ei weled o'r blaen er yn tynu ar ddeg mlynedd ar hugain, yr hwn y derbyniaisom lawer o adelladaeth oddi wrtho pan y byddai yn dyfod i Bethel a'r Bala, i gadw cyfarfodydd ysgolion er'a tua 35 a 40 o flynyddoedd yn ol. Y mae yr hen frawd yn hynod o fywiog ei ysbryd yn barhaus. Dymona hysbysu mai ffordd i anfon ato yn awr aydd fel y canlyn: Rev. John Williams, Pataskala P. O., Licking Co., Ohio. Hefyd cael presenoldeb a chynorthwyr y brawd anwyl W. D. Williams yr hwn a ymwelodd a ni yn nghyffwynder bendith efengyl Crist, a'r eueiniad yn ei ddilyn yn nerthol oddiwrth y Santaidd hwnw. Hefyd cawsom gymdeithas a chynorthwyr y brodyr parchus, sef y Parch. J. Davies ac E. Evans, gweinidogion y T. C. A thrwy yr holl bethau hyn yr oeddyr wrth ein lodd, ac yn gallu dyweddyd yn ngeiriau y Salmydd, "Wele mor ddaionus ac mor hyfryd yw trizo o frodyr yn nghyd."

JOHN PARRY, Ysg.

BLWYDDYN Y JUBILI.

Y GYHOEDDEB O RYDDID I DAIR MILIWN O GAETHION!

Ar y dydd 1af, o Ionawr, 1863, rhoddodd ein Llywydd allan ei Gyhoeddeb swyddol, addawedig o'r blaen, o ryddid i gaethion y gwrthryfelwyr.

Ar ol datgan iddo roi can' niwrnod llawn o rybudd i'r gwrthryfelwyr i roi eu barfau i lawr, y Llywydd a'n mlaen:

Yn awr, gan hyuy, myf, ABRAHAM LINCOLN, Llywydd yr Unol Dalaethau, trwy riuwedd y gallu gorhwysegid yno fel Cadfridog Cyffredinol Byddin a Llynges yr Unol Dalaethau, mewn amser o wrthryfel arfog yn erbyn awdurdod a Llyw. odraeth yr ourhyw, fel mesur milwrol priodol a rheidiol er darostwng y gwrthryfel dywededig, ydwyf, ar y dydd 1af hwn o Ionawr, yn mlwydd yn ein Harglwydd 1863, ac yn unol a'n bwriad i wneud felly, datganedig yn gyhoeddus yn llawn gan' niwrnod yn flaenorol i'r dydd 1af a enwyd uchod, yn penu ac yn enwi y talaethau a'r rhannau o dalaethau lle mae eu pobl heddyw mewn gwrthryfel yn erbyn yr Unol Dalaethau, sef Arkansas, Texas, Louisiana, (oddieithr ychydig blwyfdd y rhai a enwir yn neillduol yn cynwys dinas New Orleans). Mississippi, Alabama, Florida, Georgia, South Carolina, North Carolina, a Virginia (West Virginia a rhai manau eraill yn eithredig).

A thrwy riuwedd y galla ac i'r dyben dywededig yn flaenorol, yr wyf yn trefnu ac yn datgan fod

yr holl bersonau a ddolir fel caethion yn y talaethau a'r rhannau o dalaethau dywededig. Yn awr a byth o hyn allan, yn RHYDDION! ac y bydd i Lywodraeth Weinyyddol yr Unol Dalaethau, yn cynwys gallu Milwrol a Llyngesol yr unrhyw, gydnabod ac amddiffyn rhyddid y cyfryw bersonau.

Ac yr wyf trwy hyn yn gorchymyn ar y bobl hyny a ddatgenir fel hyn yn rhyddion, i ymgadw oddiwrth bob ymosodiad, oddieithr mewn hunan-amddiffyniad rheidiol; ac yr wyf yn eu hanog ar bob amgylchiad, pan ganiateir hyny, i weithio yn ffyddlon am gyflog rhesymol.

Ac yr wyf yn mhellach yn datgan ac yn hysbysu y bydd y cyfryw bersonau, a fyddont o allu priodol, yn cael eu derbyn i wasanaeth milwrol yr Unol Dalaethau, i weryllu mewn amddiffynfeydd, amgiera, a lleoedd eraill, ac i fod yn ddwyllaw ar longau o bob math yn y cyfryw wasanaeth.

Ac ar y weithred hon, a greidir yn ddiffuant sydd weithred o gyfiawnder, yn cael ei gwarantu gan y Cyfansoddiad, yr wyf yn galw barn ystyriol dynolryw a ffafr rasol yr Hollalluug Dduw.

Er cadarnhad o'r hyn, yr wyf yn arosod fy llaw a eil yr Unol Dalaethau. A wnaed yn ninas Washington, Ion. 1, 1863, ac o Annibyniaeth yr Unol Dalaethau y 8fain. ABRAHAM LINCOLN.

Y llawenydd a effeithiwyd—Cyhoeddeb y Llywydd a dderbyniwyd gyda llawerydd gangyfeillion y caeth trwy'r wlad hon yn gyffredinol. Yn ninas Washington y negroaid a ymgyuallasant yn dorf orfoleddus, Ion. 1, i gydnabod llaw yr Arglwydd, a'u rhwymau hwythau i'r Llywydd am ei hael-frydded. Yn Beaufort, So. Carolina, bu llawenydd mawr yn mhllith y negroaid. Mae y caethion yn dyfod allau yn lluoedd yn awr o dir y caethi-wed, er eu bod yn peryglu eu bywyd wrth ddyfod.

Teimlad y'wlad.—Cyfarfodydd i weddio ar rau y wlad a gynelir yn lled gyffredinol—yn Remsen yn mhllith manau eraill—y masnachwyr yn cau eu stores ar yr awr weddio.

Y Llythyrdy yn llwyddiaunus.—Am y tro cyntaf, er'e llawer o flynyddoedd nid oedd dim neillduad arianol eleni o'r Drysorfa Gyffredinol at draul y Llythyrdy—mae'r Swyddfa yn ei chynnal ei hun a rhywfaint dros ben hyny.

Y Cadf Butler fydd yn fuan yn ail ymgymeryd a'i lywyddiaeth yn New Orleans, &c Cadf. Banks a & yn mlaen i gymeryd meddiamt o Texas, ac i adferu trefn, hyderwn, cyn bo hir yn y dalaeth hono.

Y Cadf. Hooker sydd yn cymeryd arweiniad Byddin y Potomac yn awr yn lle y Cadf Burnside, a roddodd y swydd i fyny.

Y Cadf. Fitz John Porter a gafwyd yn euog o'r cybuddiadau o anafudd-dod, a ddygwyd yn ei erbyn yn y Llys Milwrol, ac a drowyd allan o'r gwasaanaeth.

Terfyniad y cweryl yn Albany.—Y cweryl yn Neddfwneuthuria y dalaeth hon, yn achos etholiad Llefarydd, ar ol tair wythnos o gynhwrf a therfysg, a ddygwyd i derfyniad trwy etholiad Theophilus C. Oallicott, yr ymgeisydd Gwerinol, yn Llef-

arydd y Tŷ. Gobeithiwn yr eir yn mlaen bellach a gorchwylon priodol y Llywodraeth.

Vicksburg.—Mae byddindorf rymus wedi gadael Memphis, Tenn., gyda y bwriad o ymosod eto ar Vicksburg. Y Fasnach ar y Mississippi a eilw am ddarostygiad buan ar y dref wrthryfelgar hon.

Gair ar Ddirwest.—"Dirwest," medd y Dr. Frankliu, "a esyd goed ar y tân, cân yn y bari, blawd yn y gist, arian yn y pwrs, parch yn y wlad, boddllourwydd yn y tŷ, dillad ar y plant, yni yn y corph, gwybodaeth yn yr ymennydd, ac ysbryd yn yr holl gyfansoddiad." Pwy na fyddai yn ddirwestwr?—JOHN R. JENKINS, Dover N. J.

Hanesiaeth Dramor.

O Y M R U.

CYFARFOD BLYNYDDOL YR ANNIBYNWYR
YN RHYL.

Cefais yr hyfrydwch o dreulio dydd Nadolig yn Rhyll. Yr oedd yn dywydd agored braf,—fel y mae wedi bod yn y wlad hon er'e rhai blynyddau oddigerth rhyw eithriadau o ychydig ddyddiau yn y tymor o rew ac eira. Cychwynasom o'r Wyddgrug oddeutu hauer awr wedi chwech yn y boreu—yr oedd pump o honon yn y cwmni. Gyrrasom drwy Northop (Lloneurgain) i Fflint; rhoddasom y "*Trap and Pony*" i fyny yn y Royal Oak.—Jesse Roberts—mab y diweddar Thomas Roberts, gynt Plas Llanaarmon, wedi hyny Lleprog Fflint, sydd yn byw yno yn awr. Erbyn i ni gyrhaedd Fflint a myned i'r Station, sobrwyd ni'u fawr—nid aia lod yn rhaid i ni aros am dri chwarter awr yn lwy na'r amser cyffredin ar ddyddiau'r wythnos, ond am eu bod wedi rhoddi amser Sul arnynt, ac yr oedd o gaulyniad gysegredigiwydd y Sabboth arnynt. Fel yr oeddym yn diagyu o'i geibydrea yn ngorsaf Rhyll, gwelem y Parch. Mr. Williams (Hwfa Mou), Bethesda yn awr,—yn chwilio am le i fyned tua chathref—deallasom wrth fyned i'r dref iddo bregethu y noson gyntaf; ond anghofais grybwyll ein bod yn ngorsaf Treffynon wedi llygeidio y tyner, hynaws a'u hanwyl gyfaill y Parch. John Jenkins, Treffynon, a'i gael yn gwmni, oblegyd yr oedd yntau helyd yn myned tua'r wyl, ac yn yr un eisteddile yr oedd brawd i'r diweddar Robert Jones o'r Wyddgrug, priod yr hwn oedd yn chwaer i'ch hen gyfaill, y Parch. W. Williams o'r Wern, a chawsom chwarter awr pur gysurus o ymgom yn nghylch yr hen deulu parchus. Y mae Robert Jones wedi ei gladdu er'e rhai blynyddau, ond y mae Catherine Jones eto yn fyw, ac yn aros yn bresenol gyda ei mab yn Manchester.

Wedi i ni gyrhaedd Rhyll galwasom yn nhŷ Mr. John B. Everett, ond nid oedd efe ei hun gartref, ac ni ddaeth gartref yn ystod ein arosiad,—aef y diwrnod hwnw. Yr oedd Mrs. Margaret Everett a'r plant yn iach a chysurus; ac i ychwanegu y teulu y diwrnod hwnw yr oedd y Parchedig L.

Everett a'i briod yno,—neu yn swy i'r pwynt, fy nhad a'm mair.

Deallason mai y Parch. Henry Rees, Caerlleon, ddechreuodd yr oedfa y noson gyntaf, a'r Parch. Rowland Williams (Hwfa Môn), yn pregethu ar "Duwioldeb sydd fuddiol i bob peth." Am ddeg yn y boreu dechreuwyd gan y Parch. Wm. Williams, gynt Colwyn, a phregethodd y Parch. Henry Rees, ar "Ei ffyrdd hi sydd ffyrdd hyfrydwch &c.," a'r Parch. J. Jenkins, ar "Gan ddechreu yn Jerusaleim." Y prydnewn dechreuwyd gan Mr. Lewis Everett, (eich nai,) Wyddgrug, a phregethodd H. Rees, ar "Lywodraeth angau," a'r Parch. John Roberts, Conway, ar "Y mab afriadlon," neu "Err ac Esau." Yr hwyr dechreuwyd gan y Parch. L. Everett, Horeb, a phregethodd y Parch. J. Jenkins, ar "Y gweithredoedd yr wyf fi yn eu gwnenthur, yntau hefyd a'u gwna, a mwy na'r rhai hyn a wna efe." A chan fod amser y train i gychwyn brou cyn diwedd yr oedfa gyntaf, yr oeddyd yn gorffo ymwneud am yr orsaf a'n "gwynt yn ein dyrnau"—Rees yn tywys a'r Everettiad yn dilyn. Yr oedd yn gyfarfod rhagorol o dda o'r dechreu i'r diwedd.

Y DDWY FIL.

Yn achos y symudiad daucaen'mlwyddol sydd drwy y deyrnas, daeth y Parchedig John Thomas, L'pool, a Williams, Dinbych, i ymweld a'u tref—dydd Llun, Ion. 5ed.—dechreuwyd yr oedfa am 7 yn yr hwyr, gan Williams, a phregethodd Thomas, ar "Y mae efe yn cydymdeimlo a'u gwendid ni" yn *beautiful*—pregethu yn dda y mae bob amser; ac wedi i'r ddau ddwyed gair ar achos eu hymwelind. aethant oddiamgylch a chasglasant addewidion hyd i £75.

Y mae Cymru yn barod wedi gwneud dros £1400 tuag at adeiladu Athrofa goffadwriaethol yn Nghymru. Draneoth aethym i a'm priod i ddaufon y ddau ar eu siwrnai tua Ruthin. Yr oeddynt i gyuddrychioli yr un achos yno—llwyddiant i'w hyndrechion. Byddwch wych yn nechreu 1863.

LLAW WEITHWYR LANCASHIRE.

Fe basiodd y "Manchester Central Relief Fund" lais o ddiolchgarwch i drigolion New York am 250 o foxes o gig moch. a dderbyniwyd gyda y llestr "China."

Y FANER.

Y mae y *Faner* am Ionawr y 7fed yn cynwys prierthygl ar "Y fflyddyn a aeth heibio." Ynddi y sylwir ar sefyllfa achos ac effeithiau y gwrthryfel Americanaidd,—un orgampus ydyw, y mae yn gosod allan ei gwir achos eef caethiwed—trueni a achosir drwy ryfel, ac effeithiau y ryfel ar y byd.

CYFN BITHEL.

Wyddgrug.

MARWOLAETHAU.

Yn ddiweddar, Elizabeth, priod Mr. Thomas Parry, Joiner, Frondeg, Blaenau Ffestiuiog, 33.

TACHWRDD—

29, yn Bryn y pin, Garn, Dilbenmaen, Mrs. Laura Roberts, 92.

29, Mr. Morris Jones, Cefn gwyn, Llaubhaugel y traethau, Meirionydd, 57.

30, yn 68 oed, Mrs. Tabitha Daniel, mam Rhys Daniel, y cerddor a'r llenor ieuanc o Ferthyr.

30, Mr. Owen Owens, Parcelyd, Aberporth, 63.

22, yn ei anedd, Bron Dirion Villa, Clynog fawr yn Arfon, David W. Pughe, Yaw. (D. ap Hu Feddyg). Yr oedd yr ymadawedig yn fab i'r diweddar D. R. Pughe, Yaw. o'r un lle, ac yn fiawd i'r Dr. Pughe (loan ap Hu Feddyg), o Aberdyfi.

RHAGFYR—

2, yn 32 oed, Ann, priod Mr. Griffith Jones, Cefngwyrgrug, Penegoes, Maldwyn, ac unig ferch ac etifeddes y diweddar Mr. Humphrey Tudor, Machynlleth.

5, yn 41 oed, Margaret, priod Mr. John Evans, Ty'n y ffynon, ger Mochdref.

12, yn 87 oed, W. Nicholas, Llanllechid.

5, Ellen, priod Mr. John Owens, Brynlllys, ger Bethesda, 57.

6, Mr. John Harries, mab ieuengaf Mr. Harries, Hall, sir Beutro, 40.

10, Mr. John Roberts, Hendre, Llanfachreth, 82.

11, Eliza, merch hyuaf y diweddar Mr. John Griffiths, Tremadog, 31.

12, yn nghartref ei fab, 14 Earle st., Earlestown, Mr. Hugh Hughes, 83.

8 yn uhŷ ei chwaer yn Penllan, Llanellian, Elizabeth, priod Mr. Griffith Evans, a mam y Parch. Edwin Evans, Birkenhead, 55.

9, Mr. John Roberts, Hendre, Llanfachraeth, 82.

12, Catherine, priod Mr. Williams, Gadlys, Llanwnda, 86.

13, hen wr o'r enw Thomas Evans, Gelli hiraubant, Llanberis.

14, yn 46 oed, yn Llundain, Mrs. Jones, priod Mr. W. Jones, gynt o'r Amwythig, a merch hyuaf y diweddar Mr. Elias, o'r Amwythig.

17, Mr. David Davies, Penlan, ger Corwen, 75.

17, David Davies, Yaw., Royal mint street, Llundain, 63.

15, John, mab John Williams, gof, Gwytherin, 18.

19, Elizabeth, priod John Mason, Yaw., Llan-santffraid Glyn Ceiriog, 74.

22, Miss Mary Evans, Penlan bach, Maesteg, Morganwg. Yr oedd yn ferch i'r hen batriarch Wm. Evans, Penlan, un o gydoeswyr Siencyn Penhydd.

22, Mrs. Owens, priod y Parch. John Owens (gynt o Lanegryu), 38.

23, John Roberts, Elusendy, Penmynydd.

24, Cadben J. Evans, y *Sylph*, Ceinawydd, 34.

26, Mr. Wm. Jones, Pen y groes, Rhiwbrydyr, 40.

26, Mr. Thos. Davies, saer maen, Cynwyd, 72.

25, Mr. Davies, Bull Hotel, Bala, 62.

28, Mr. Evan Jones, Pant gwyn, Llanengan.

29, yn ei thŷ yn Argoed, Llangollen, Alice Lloyd, gweddwy y diweddar David Davies, Yaw.

30, Mr. John Edwards, Pen y bryn, Corwen, 23.

IONAWR—

3, Mr. Edward Vaughan, *saddler*, Corwen, 69.

2, yn Tŷ uchaf, Llanddulas, ger Abergelle, Mrs. Hair, gynt o Ruthyn, 72.

1863.

CYP. XXIV.

RHIF. 2.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M a w r t h .

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

OYNWYSIAD.

BUOHDRAETHODOL.

Y Parch. John Lewis, o'r Bala, . . . 65

TRAETHODAU.

Pregeth ar Dragwyddoldeb Duw, . . . 67
Pregeth Ymadawol, . . . 68
Pregeth Genhadol, . . . 78
Pregeth II. Ar ddwyfol Ysbrydoliaeth yr
Ysgrythrau, . . . 75

AMRYWIAETHOL.

Pwysigrwydd o iawn ddefnyddio amser, 78
Pethau gwerth eu gwybod, . . . 80
Ymddyddan defusynol, . . . 80
Llythyr o Gymru, . . . 82
Gair am yr Hen Batriarch o Lanwrtyd, 83

BARDDONOL.

Llinellau i'r flwyddyn, . . . 84
Emyn (cyfieithiad), . . . 86
Emyn (cyfieithiad), . . . 86
Englynion cofiadwrisethol am dair mech
fechan John a Jane Bryan, Milwaukee, 86
Llinellau ar briodas Mr Lemuel Davies a
Miss Jennie A. Evans, . . . 86
Dyben yr Ysgol Sabbothol, . . . 86
Llyfr yr Ysgol, . . . 86
Ein gwlad a'i thywydd, . . . 86
Byrdra oes dyn, . . . 87
Englyn i'r Lleuad, . . . 87
Englynion (Buddugol yn Nghynagled
Trenton), . . . 87
Darlun merch fach y Parch. G. Griffiths,
a'i hoffus briod, . . . 87

HANESIAETH GARTREFOL.

Eglwys Gynulleidfaol Holland Patent, . 87
Gair oddiwrth yr "Hen Weithiwr," . . 88
Marwolaeth milwr, sef mab y Parch. Jas.
Griffiths, . . . 88
Coffadwriaeth am Miss Annie E. Thomas,
New York, . . . 89
Diolchgarwch, . . . 90
Beibl Gymdeithas Gynreig swydd Lewis,
Efrog Newydd, . . . 90
Cydnabyddiaeth o ddiolchgarwch, . . . 91
Ymadawiad gweinidog, . . . 91

GOLWG AR SEFYLLFA Y WLAD.

Y pwysigrwydd o undeb yn y talaethau
gogleddol, — Symudiad y gwarchae
oddiar afon fawr y Mississippi, — Teg-
wch Cyhoeddeb y Llywydd a'r eff-
eithian a ddilynant, . . . 91
Y swm am heddwch, — Pris caethddyn
yn Maryland, — Arizona yn Dirig-
aeth, — Gwasgariad Cynadledd o wrth-
ryfelwyr, — Adgyfnerthion o flaen
Vicksburg, — Yr Agerlong "Queen of
the West," . . . 92
Cyfarfod blynyddol Beibl Gymdeithas
Pittsburgh, . . . 92
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, . . . 92
Cymdeithas Feiblaidd Gymreig swydd
Cattaraugus, E. N., . . . 93
Beibl Gymdeithas swydd Licking, O., . 93
Ganwyd, . . . 94
Prödwyd, . . . 94
Bu farw, . . . 94
Erchylldra rhyfel, — Y "Copperheads," —
Yr Indiaid Sioux, — Deffroad crefyddol
yn ngholeg Illinois, . . . 96

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—If paid in advance, 1¼ cents a quarter, or 6 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—Y Parch. T. E., Cincinnati, dros D. J. J., Covington, Ky., \$6, a thros J. Price, Indiana, \$1.50; G. D., West Bangor, Pa., \$1.50; D. T. P., Manchester, Wis., \$2; J. J., Gomer, \$10; y Parch. T. J., Georgetown, Iowa, \$23.05; Parch. J. P. T., Niles, \$4; O. O. W., Penymynydd, \$3; J. S., Marietta, 3; G. P., Delaware, \$16.40; W. T., Waterville, E. N., \$18; J. W., Bethel, \$1.50; T. P. T., Remsen, \$1.50; W. J. D. W., Waterville, Wis., \$3; W. W. M., Oak Hill, \$12; R. J., West Schuyler, \$4; E. H., Penymynydd, \$1.50; W. R. W., Middle Granville, trwy law Mrs. H., \$5; J. K. R., Deerfield, \$9; G. M., yaw., Trenton, \$1.50; Mrs. Owen, Newark, N. J., \$1.50; J. B. T., Chelsea, \$1.50; L. J., Dover, N. J., \$1.50; O. D. G., T. Coch, Steuben, \$1.50; J. T. D., Wales, O., \$5; J. T. W., Waukesha, \$35.50; E. W., Milwaukee, dros T. J. P., \$3; W. R. H., Fall River, \$1.50; E. G. E., Columbus, Wis., \$1.50; D. E. E., Pittsburg, \$20.75; T. N. W., Dodgeville, \$9.25; Mrs. D., Ninety-six, \$1.50; B. W. a J. H. W., Fairhaven, \$3; J. J. W., Slatford, \$2; Miss D. J., Ottawa, \$1.50; J. D. J., Middle Granville, \$6.50; D. P. D., Salem, \$1.50; G. T. G., Steuben, \$1.50; W. E., Remsen, \$1.50; T. J. H., Rochester, Minn., \$2; Parch. W. W. J., Saxville, \$4.50; H. C. E., Fox Lake, \$2; J. G., Pomeroy, dros W. P. a S. D., \$3; J. W. Bangor, La Crosse, \$5; G. E. E., Penymynydd, \$3; J. E., East Rosendale, \$1; E. M. J., Danbury, \$1.50; E. G., Sandusky, dros I. D., \$1.50; Parch. G. J., Cambria, \$9; H. G. J., Steuben, \$1.50; E. H., Hyde Park, \$20; E. L., Lake Cottage, Oshkosh, \$5; Parch. J. B. C., Danville, \$20; Mrs. J. D., Remsen, \$1; E. W., Trenton, \$1; D. D., Columbus, O., \$3.10; D. G., Minersville, Pa., \$1.50; W. D. O., Waterville, Wis., \$7.

At ein Gobebyr.—Yr ydym yn deisyf ar ein Gobebyr i ddanfôn eu crybwyllion am y priodasau a'r marwolaethau a'r genedigaeithau yn brydlawn yn eu hamser. Hefyd i ymdrechu i roi yr hybysiad am y marwolaethau yn fyr. Gorfus i ni dalfyru llawer ar yr haenauon y tro hwn. Rhaid oedd gwneud hyn, neu eu gadael allan, a meddyliaem mai talfyru oedd oraf o'r ddau. Ond mae y gwaith yn anhyfryd iawn. Bydded y penillion coffafwriaethol hefyd yn ychydig a detholedig.

Y cyfarwyddedd atom.—Gofaler i gyfarwyddo atom, i Remsen, Oneida Co., N. Y.,—na rodder y gair Steuben ar y cyfarwyddedd. Cofier hefyd na wna revenue stamps ddim ateb ar lythyrau yn lle postage stamps.

At ysgrifenywyr yr Y. S.—Yr "Arweinydd" gwerth 4c. a'r "Cerdyn" gyda'r A B C &c. yw yr unig Lyfrau yn ein meddiant i ddyegu darllen—ni feddwn Lyfrau dan yr enw Llyfr cyntaf a'r ail, am y rhai y daunfonir weithiau atom.

At Olygydd y CENHADWR.—Mae yn dda genyf weled fod "Yn tawel huno mae," yn deilwng o sylw Mr. "D." ond buasai yn llawn mor fonedd-igaidd iddo gydnabod eiddo ei gymydog.

IONORON GLAN DWYRD.

YMOSEDIAID CUAIDD AR DEULU GWEIN- IDOG.

Gwnaed ymosodiad neillduol ar Long Creek, Iowa, ar y 14eg o'r mis diweddfaf. Yr oedd y *Secessionists* o amgylch wedi bod yn bygwth lladd yr *Union men* a'u teuluoedd, ac yr oedd llawer yn ofni y byddai iddynt roddi eu bygythiadau mewn ymarferiad.

Boteu y dydd a enwyd crynodd tyrfâ tua thf yr ygrifenydd, tua hanner cant mewn rhifedi. Ond nid *Secesst* oedd y dyrfâ—cyfeillion anwyl oll oeddynt, wedi dyfod i dalu ymweliad caredig a mi a'm teulu. Yr ymosodiad oedd ar y ciniaw blasus a barotowyd gan y boneddigesau haelfrydol yn eu cartrefleoedd cyn cychwyn. Cawsom oll yr hyfrydwch o dreulio y diwrnod yn ddymunol iawn. Pawb yn ymddangos wrth fodd eu calon, Daeth y cyfeillion oll a rhyw beth buddiol i'w adael ar eu holau hefyd; megys *lams, turkeys, gwyddan, moch byw, caws, ymenyn, peillied, cloron, arian &c.*

Gwnaethant ymweliad cyffelyb a'm teulu hefyd, y llynedd, pan yr oeddynt yn byw yn Crawfordville. Y mae fy ngwedd i yr un dros fy nghyfeillion yma, a gweddi Stephan Hughes dros Syr Thomas Middleton am argraffu y Beibl mewn plyg bychan, hawdd i'w gyraedd gan y Cymry, yn eu hiaith eu hunain, tua y flwyddyn 1630. Ddw pob gras a'u bendithio oll, am eu cydymdeimlad, a'u cymwynasgarwch. Yr wyf fi a'm gwraig a'r plant yn diolch iddynt. DAVID KNOWLES.

Long Creek, Columbus City, Iowa, Chwef. 10.

YMWELIAD A THEULU GOLYGYDD Y CENHADWR.

Ar y 5ed o'r mis diweddfaf, a thrachefu ar y 10fed, ymwelwyd a'm teulu gan luaws mawr o'n cyfeillion caredig, a chyflwynwyd i ni y Rhodd hardd a helaeth o \$197. Derbyniad ein cyfeillion oll ein diolchus gydnabyddiaeth am yr arwydd hwn eto o'u haelfryddedd a'u caredigrwydd.

ROBERT EVERETT.

Yr ysgrif ar alw allan filwyr eto.—Yr ysgrif hon, a gynwys—fod pawb dinasyddion a'r rhai a ddad-gunasant eu hwnriad i fod yn gyfryw, ac yn alluog, o 20 oed hyd 45, yn agored i gael eu galw allan (*by draft*). Rhenir hwy yn ddau ddosbarth, y 1af o 20 oed hyd 35, a'r 2il o 35 hyd 45—y dosborth 1af i gael eu galw yn gyntaf. Yr eithriadau ydynt, 1. Pawb analluog mewn corff neu feddwl. 2. Unig fab i fam weddw neu rieni tlodion, neu un o ddau fab i'r cyfryw. 3. Unig frawd mewn teulu o blant dan 12 oed. 4. Tadau i blant beb fam iddynt, dan 12 oed. 5. Lle byddo dau neu ychwaneg o deulu yn y fyddin—y gweddill o'r cyfryw deula (neu 2 o honyn) ydynt rydd. Lle byddo dyn yn cael ei ddrafftio bydd yn rhydd am amser y drafft hwnw, trwy gael un yn ei le, neu drwy dalu y swm a farno Ysgrifeaydd y rhyfel yn ddi-gonol, dim dros \$300.

Yr ysgrif uchod a basiodd yn y Ty trwy y mwyafrif lloosog o 115 yn erbyn 49, a chydag ychydig gyfnawidiadau, tebygol y bydd yn pasio hefyd yn y Senedd. Yr amser i fod hyd derfyniad y rhyfel, ac i'r eithaf ddim dros 3 blynedd.

Ysgrif yr Ariandy Gwladwriaethol (National Banking Bill) sydd yn awr yn gyfraith y tir. Mae yn cynwys sefydliad Ariandaf ag y byddo eu trysgoryffion (*stocks*) yn seiliedig ar Drysor y Wladwriaeth (*United States securities*). Bydd hyn yn sicrhau cylchrediad unfurfi trwy'r wlad.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 8.

MAWRTH, 1863.

RHIF. OLL 279.

Buchdrathodol.

Y PARCH. JOHN LEWIS, O'R BALA.

Ganwyd John Lewis yn Caerhys, Plwyf Llanuwchllyn. Aeth ei rieni Lewis Jones a Gainor ei wraig oddiyno, meddyliem, i fyw i Hafodyrhaidd yn yr un Plwyf, pan oedd John yn bwr ieuanc. Daeth at grefydd yn lled ieuanc—ymunodd â'r eglwys yn yr Ilen Gapel pryd yr oedd i y Parch. Abraham Tibbot yno yn weinidog. Yr oedd yno amryw wyr ieuanc eraill wedi ymuno â'r eglwys yn agos ar yr un amser; ond yr oedd John Lewis yn cael edrych arno gan y rhai deallgar yno yn llawn, os nad yn fwy cyffym ei ddeall, a rhwyddach ei ddoniau na neb o honynt. Yn fuan wedi iddo ddyfod i'r gyfeillach grefyddol, denwyd ef gan rai o'i hen gyfeillion i ddawnsio ar amser ffair yn y Llan, a dywedai nas gallai angloffio y tro hwn tra y byddai byw—teimlai y fath argyhoeddiad yn ei gydwybod ar y pryd, fel yr ofnai i'r lloft yn yr hon y dawnsiai syrthio dan ei draed, ac yr â'i ef a'i gyd-ddawnsuwr i dragwyddoldeb ar dargwiad amant—galliem gredau mai ychydig o ddifyrwech a gafodd yn ei ddawns, ac nad llawer o hyfrydwch a gafodd ei gyd-ddawnsuwr yn ei gyfeillach yntau chiwaith. Y pryd hyny byddai llunau o fechgyn ieuanc, yn enwedig tua'r Nadolig, yn arferol cicio pel-droed; ac wrth i J. Lewis fyned trwy y cae yr oedd llunau wrth y gorchwyl, dyma y bel-droed yn dyfod ato, a rhoddodd yntau gic neu ychwaneg iddi hefyd, a gwnaed sylw lled helaeth ar hyn gan y chwareuwyr, a mwy nag a fuasai yn deg o siarad am yr ymddygiad gan lawer; ac ofnai rhai o'i gyfeillion crefyddol ei fod yn dechreu tynu yn ol oddiwrth grefydd, ac ymddyddanasant âg ef, a chynghorasant ef yn ddiifrifol i rehelyd cyfeillach ei hen gyfeillion gwylltion ac anystyriol; a gwrandawai John arnynt yn wylllog, a dywedai nad oedd ganddo ef un meddwl tynu yn ol oddiwrth grefydd, ond ei od yn anfwriadol wedi rhoddi ychydig droed-adau i'r bel ag oedd yn rhedeg mor deg ac un-awn i'w gyfarfod, ac nad oedd ar y pryd wedi

meddwl fod unrhyw niwed yn yr ymddygiad; a derbyniodd y cynghorion a gafodd yn yr amgylchiad gyda sirolddeb, a glynodd wrth ei grefydd a'i gyfeillion crefyddol gyda mawr serch a diwydrwydd. Ar ol blynyddau o broffes, meddyliem, a sefydlu ei gymeriad fel crefyddwr, aeth i'r rhwymyn priodasol âg un Mary Morgan, (yn hytrach Jones) o'r Ddolfach, Llanuwchllyn, a bu iddynt ddwy ferch, Gwen a Mary. Y mae Mary, yr ieuengaf, yn awr yn byw gyda ei phriod Thomas Rowland yn Hafodyrhaidd. Bu farw Gwen, a gadawodd ddwy ferch ar ei hol, Mary a Gwen, y rhai sydd yn awr yn byw, un yn nghymydogaeith Llanuwchllyn, a'r llall yn nghymydogaeith y Brithdir Plwyf Dolgellau.—Mae y ddwy mewn sefyllfa briodasol, ac iddynt hiliogaeth.

Bu John Lewis tua chwech a haner o flynyddoedd yn briod, a bu farw Mary ei wraig, yr hon a ystyrid yn ddynes neillduol o grefyddol; mewn canlyniad i hyn, gadawyd gwrthddrych ein cofiant yn weddw am flynyddoedd. Yr oedd yn arfer darllen penod, ac esponio ychydig arni mewn cyfarfodydd gweddio er's talu, cyn dechreu pregethu yn gyhoeddus a rheolaidd; a bu ei dymor wedyn yn fath o Genadwr mewn rhan o Sir Drefaldwyn, yn flaenorol i farwolaeth ei briod; ond wedi hyny yn mlynnyddoedd ei weddwod, anogwyd ef i fyned i Wrecsam i'r Athrofa. fel y gallai ddeall a siarad Saesnaeg. Yr oedd tua dengain neu ychwaneg o oed pan aeth i'r Athrofa gyntaf; o ganlyniad, nis galleid dysgwyl iddo fod yn ysgolor mawr mewn 4 blynedd o amser a dreuliodd yn yr Athrofa; fodd bynag am hyn, bu yn llawer o fantais iddo yn nhymor ei weinidogaeth wedi hyny.

Wedi dyfod yn rhydd o'r Athrofa, cafodd alwad i ddyfod i Lanfyllin, ar brawf, fel gweinidog gan yr eglwys Annibynol yno; ond ni sefydlodd yno, ac anogwyd yr eglwys Annibynol yn y Bala i roddi galwad iddo fel eu gweinidog. Ac wedi maith ymraniad yn amser eu hen weinidog, Mr. Thomas, ymunodd y pleidiau rhanedig yn Mr. J. Lewis; a rhoddasant alwad galonog iddo, ac urddwyd ef ypo

yn y flwyddyn 1807, pryd yr oedd y gweinidogion a ganlyn yn bresenol:—Dr. Lewis Llanuwchllyn; Griffiths o Gaernarfon; Roberts o Lanbrynmair; Hughes o'r Dinas; Jones o Drawsfynydd; a thebygem befyd, ei hen athraw, Mr. Jenkin Lewis o Wrecsam; a Jones o Pwllheli. Bu yn weinidog yn yr eglwys Annibynol yn y Bala tua 18 mlynedd. Bu Mr. Lewis yn bur ddefnyddiol a pharchus yn yrglwyys yn y Bala a'r cymydogeathau am y rhan fwyaf o'r tymor uchod, yn enwedig yn y rhan gyntaf o'i dymor gweinidogaethol. Yr oedd sefyllfa yr eglwys y pryd hyny wedi hir ymrantad yn galw yn uchel am lawer o ddoethineb i'w llywodraethu yn foddhaol i'r ddwy blaidd nodedig. Yr oedd ef yn meddianu ar gymwysderau neiddiol o helaeth i gadw, yn gystal ac adferdydd heddweh.

Yn flaenorol i derfyniad ei weinidogaeth yn y Bala, ymbriododd eilwaith ag un Jane Foulks, gweddw y diweddar David Foulks, Bryncaled, Llanuwchllyn; a chyn hyny gweddw Robert Jones o'r Brynbellwog, Plwyf Llangower. Ond yn lled fuan wedi hyn, gwelodd mai doethach iddo roddi fyny ofal yr eglwys yn y Bala, am nad oedd y cyd-darawiad mwyaf dymunol rhyngddo ef a'i briod ddiweddaff,—mynai hi aros yn y Bala, a barnai yntau mai eu dyledswydd a'u cysur a fuasai ymadael i'w hen gartref Hafodyrhaidd; fodd bynag am hyny, penderfynwyd ganddo ef wneyd ei brif gartref gyda ei ferch oedd y pryd hyny heb briodi yn Hafodyrhaidd—ac arhosai ei briod yn y Bala, ac nis ymadawai oddiyno ar un cyfrif. Tua'r amser hwn teinlai Mr. Lewis yn rhy ddigalon i bregethu am dymor; a thybiai hefyd fod amryw aelodau eglwysig yn y dref, &c., yn ddigalon iddo wneyd. Ond cyn hir dymor, cafodd ei anog i bregethu drachefn, a phregethai yntau yn y manau y gelwid am dano, o hyny hyd nes yr aeth yn rhy analluog i wneyd.

Er ei fod ef fel y dywedwyd, yn gwneyd ei brif gartref yn Hafodyrhaidd, a'i briod yn y Bala, tuag o bump i chwe' milldir oddiwrth eu gilydd, parhaodd ef i dalu ymweliadau iddi hi yn y Bala yn fynych hyd ddiwedd ei heinioes; ac wedi ei marwolaeth ni hn iddo o herwydd henaint ag analluogrwydd fyned allan ond ychydig o'i hen gymydogeath, a ba farw yn ei hen gartref Ionawr 28ain, 1850, yn 89 mlwydd oed.

Teithiodd Mr. J. Lewis lawer, yn enwedig yn Ngogledd Cymru. Bu unwaith mewn rhan o Sir Drefaldwyn yn pregethn, ac er nad oedd ond ychydig yn barod i'w groesawu, cafodd le i roddi ei geffyl dan ddiddosfa; ac erbyn diwedd yr odfa nid oedd neb a ofynai iddo ddy-

fod i gael un tamaid o fwyd—da iawn oedd cael myned ymaith yn ddianaf. Yr unig gymwynas a wnaed i'w geffyl ag yntau oedd troi y cyfryw ar gefn y cefyl o chwith—y penol yn inlaen, a thailu anbell gareg ar eu hol.

Yr oedd Mr. Lewis yn dduweinydd cryf, ac anhawdd ei orchfygu mewn dadl; ond nid oedd erioed wedi dysgu gosod ei feddwl allan yn fyr a chynwysfawr—pan yr adroddai chwedl, yr oedd rhaid ei hadrodd gyda manyldra, ac nid ei chynwysiad yn fyr. Nid oedd ein hen gyfaill yn Galfn uchel, ond yr hyn a elwir yn gymhedrol—yr oedd ei ddawn pregethn yn fedd rwydd, a bob amser yn traethu yn ddifrifol a digellwair:—nid oedd dim tuedd yn ei ddawn na'i ymadroddion i yru ei wrandawyr yn ysgafn ac i wneu mewn un modd. Yr oedd yn ddyn o synwyr cyffredin da, a phur ddifyrus yn ei gyfeillach, ac atebion pur barod a chyrhaeddgar ganddo. Unwaith pan oedd un o hen ddiaconiaid Llanuwchllyn o'r enw Ellis Thomas yn dweyd, 'Yr wyt ti Sionyn gyda dy eiriau teg wrth geryddu trosedd-wyr, yn smeddio clyadogau kldynt cistodd yn esmwyth arnynt.' Yna atebai Mr. Lewis iddo. 'Y mae yn ddigon rheidiol i ryw un smeddio fddynt ar ol eich ymadroddion pigog chiwi beth bynag.' Gwyddai yn dda y byddai yr hen ddiacon yn wastad a geiriau lled bigog ganddo wrth geryddu pobl am eu beiau—yr oedd y naill a'r llall yn bur hyfion ar eu gilydd fel nad oedd un perygl i un o honynt drangwyddo wrth ymddyddau fel uchod. Dyn byro gorph, ac o dymer lawen oedd Mr. Lewis, ac enillai serch y cwmni fyddai gydag ef yn wastad; ond yr oedd henaint wedi effeithio ar ei allu oedd eneidol i raddan lled helaeth cyn diwedd ei oes. Siaradai am bethau perthynol i'r byd hwn, megys prynu a gwerthu, &c.; ac waith arall am bethau crefydd a byd arall, yn ddigon synwrol; ac erbyn tranoeth ni fyddai yn cofio dim o'r hyn a gymerodd le y dydd o'r blaen,—yr holl ymddyddan wedi myned ymaith heb ddim o'i effeithiau yn aros. Souiai yn aml iawn ei fod yn bwriadu myned am daith o bregethu i'r Dehebbarth, ac nid oedd lonyddwch i'w ferch, oni wna'i ryw barotoiadau iddo erbyn cyhowyn ei daith; ond gwyddai hi yn dda fod paratoi i'r fath daith yn hollol ofer.

Dengys hyn fod hen feddwl pregethn yn aros ynddo pan yr oedd lluoedd o bethan eraill wedi ehedeg ymaith yn hollol. Yn yr amser hurtaidd hwn, gweddiai a siaradai am bethau crefyddol mor synwrol ag unrhyw amser blaenorol, yr hyn a ddengys eu bod wedi cael lle mawr yn ei feddwl trwy ei oes.

Crathodan.

PREGETH AR DRAGWYDDOLDEB DUW.

GAN Y PARCH. J. DAVIES, HOLLAND PATENT.

Salm. 90: 2. Ti hefyd wyt Dduw o dragwyddoldeb i dragwyddoldeb.

Titl y Salm hon yw gweddi. Moses a'i cyfansoddodd. Meddylir iddo ei chyfansoddi ar achlysur cyhoeddai y ddedryd ar Israel yn yr anialweh am eu hanghrediniaeth, eu grwgnachrwydd a'u gwrthryfel—y byddai iddynt gael eu difa trwy linell o drueni, ac na byddai i neb o honynt, uwchlaw oed, dirio yn ngwlad yr addewid. Num. 14: 23, 24.

Mae adnod y testyn yn cynwys gwirioneddau tra gwerthfawr. 1. Fod i'r byd hwn ddechrenad, nid yw er tragwyddoldeb. 2. Mae bodolaeth y byd i'w briodoli i allu creadigol Duw, "gwneuthur o hono ef y ddaear a'r byd." Gwel Diar. 8: 26. 3. Fod Duw mewn bodolaeth cyn y ddaear a'r byd. Mae tri math o fodau yn bod—rhai a dechreuad a diwedd iddynt, megys anifeiliaid, adar, a physg &c.—rhai a dechreuad ac heb ddiwedd iddynt, megys angelion, ac eneidiau dynion, a Bod heb ddechreu na diwedd. Mae i'r creaduriaid afresymol ddechreu a diwedd, mae i angelion a dynion ddechrenad ond nid diwedd; ond y mae Duw heb ddechreu na diwedd. "Ti hefyd wyt," nid oeddyt, "Dduw o dragwyddoldeb hyd dragwyddoldeb." Athrawiaeth y testyn yw TRAGWYDDOLDEB DUW.

I. Rhai sylwadau eglurhaol ar yr athrawiaeth.

II. Profion o wirionedd yr athrawiaeth.

III. Addysgiadau ymarferol oddiwrth yr athrawiaeth.

1. Yohydig nodiadau eglurhaol ar yr athrawiaeth. Wrth dragwyddoldeb y byddaf yu deall parhad gwastadol heb ddechreu na diwedd. Nid yw cynifer o flyneddoedd ag sydd o dywod ar fin y môr, neu o ronynau ag sydd yn mhellen y ddaear, yn ddin at dragwyddoldeb. Daw y rhai hyn i ddiwedd, ond parhad gwastadol heb linell derfyn, môr heb waelod, na phorthladd, anfeidrol anwybodus ryw beth; peth na ddichon dynol feddwl ei amgyffred, na dynol iaith ei oed allan. Mae'n cynwys yr holl flyneddoedd a'r holl gyfnodau.

1. Mae Duw heb ddechrenad "Ti wyt Dduw o dragwyddoldeb." Gen. 1: 1. "Yn y dechrenad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaear." Os oedd yn creu yn y dechrenad yr oedd o flaen y dechrenad, os oedd o flaen y dechrenad yr oedd er tragwyddoldeb. Mae undeb o flaen lluosogrwydd, felly mae un Duw o flaen ei amrywiol greaduriaid, fel adain i lais neu

adoilad i adeiladlwr; mae y llais o flaen yr adain a'r adeiladlwr o flaen yr adeiladaeth, felly mae Duw o flaen ei waith. Mae'n hanfodol iddo er bod yn Dduw fod yn dragwyddol; nis gall fod yn Dduw heb fod yn oruchaf, na bod yn oruchaf heb fod yn dragwyddol. Pa gynifer bynag o filiynau o flyneddoedd a allwn ni ddyohymygu cyn creadigaeth y byd, yr oedd Duw cyn hyny, Dan. 7: 9. Galwodd Abraham ar enw yr Arglwydd Dduw dragwyddol. Gen. 21: 33; Salm 98: 2, Onid wyt ti er tragwyddoldeb, O Arglwydd, fy Nuw? Hab. 1: 12. Ti wyt er tragwyddoldeb. Esay 57: 15, yr hwn a breswylia dragwyddoldeb.

2. Mae gweithredoedd yn cael eu priodoli iddo cyn amser,—neillduo ei Fab i fod yn Waredwr, Diar. 8: 23, 24—28, ethol cyn seiliad y byd, Eph. 1: 4; yr oedd gogoniant i'r Mab gyda'r Tad cyn bod y byd, Ioan 17: 5.

3. Ei fod heb derfyniad bodolaeth. Yr oedd bob amser, mae bob amser, bydd bob amser; fe bery mewn bodolaeth cyhyd ag y parhaodd. Salm 9: 7. Ond yr Arglwydd a bery yn dragwydd. Mae'n amhosibl iddo beidio bod er tragwyddoldeb ac mor amhosibl iddo beidio parhau i fod i dragwyddoldeb. Salm 102: 27, A'th flyneddoedd ni ddarfyddant. Dat. 4: 9. Gan nad yw Duw yn dibynu ar neb, pwya a ddichon attal parhad ei berffeithrwydd? Ni all ddymuno ei ddi-fodiad ei hun, o herwydd ei hyfrydwch ynddo ei hun. Nid oes gwendid yn natur Duw i bery llygredigaeth am ei fod yn anfeidrol unplyg, heb gymysgedd. "Ysbryd yw Duw." Nid yw angelion ac ysbrydoedd dynion o angenrheidrwydd yn anfarwol; mae parhad eu bodolaeth hwy yn dibynu ar ewyllys y Creawdwr, ond y mae Duw o'angenrheidrwydd felly, yn sefyll yn anysgogedig byth.

4. Mae'n berffaith rydd oddiwrth bosibl-rwydd i gynydd, dadfeiliad, na dattodiad, "yr hwn yn unig sydd ganddo anfarwoldeb." Mae pob dyn mewn parhaus gyfnewidiad, mae'n cael ac yn colli rhyw beth bob dydd, mae'n enill o'i fabandod i'w ieuentyd ac yn colli rhyw beth bob dydd oddiyno i'w derfyn; ond mae bodolaeth Duw yn yr un llinell, nid yw yn cael nac yn colli dim; mae'n meddu yr un rhagoroldeb a pherffeithrwydd anfeidrol. "A'th flyneddoedd ni ddarfyddant" mae'n holl digoll mewn doethineb a gwybodaeth, Act. 15: 18; nid yw tragwyddoldeb Duw ond parhad ei fodolaeth.

II. Profion pellach o wirionedd yr athrawiaeth o dragwyddoldeb Duw.

I. O herwydd ysbrydolrwydd ei natur a'i

symledd. Rhuf. 1: 20. Mae pethan cymysgedig a thuedd ynddnt i fod yn ddinstriol i'w gilydd; megys ein cyrph ni yn y rhai yr ydym yn preswyllo, Heb 1: 10, 11, 12. Mae ysbryd yn ei natur yn ddiddadfeiliad; ac ni ellir dinstrio ysbryd ond gan y llaw a'i lluniodd, Matt. 10: 28. Pa faint mwy Tad yr ysbrydoedd, Esay 57: 15, Na flina ac na ddifygia Duw tragywyddoldeb.

2. Mae ei anghyfnawidoldeb yn brawf nerthol o'i dragywyddoldeb. Beth bynag sydd a dechreuad iddo sy'n cyfnawid o ddiu i fodolaeth, ond am Jehofah, Job 37: 23, Am yr Hollalluog ni allwn ni moi gael ef allan. Dywed Calfin fod yr Arglwydd yn ymresymu oddiwrth anghyfnawidoldeb ei natur i anghyfnawidoldeb ei fwriadau. Os nad yw yn dragywyddol rhaid iddo newid o ddiddymdra i fodolaeth; mae cyfnawidiad hanfod yn fwy na chyfnawidiad bwriad. Haul yw Duw yn llewyrchu yn wastadol yn yr un disgleirdeb. Mae tragywyddoldeb Duw yn darian yn erbyn pob math o gyfnawidoldeb.

3. Mae perffeithrwydd ei natur yn brawf o'i dragywyddoldeb. Mae parhad terfynol yn anghyson ag anfeidrol berffeithrwydd. Mae yn Nuw berffeithrwydd anchwiliadwy, Job 11: 7. Gan ei fod yn dragywyddol, mae'n ineddu y perffeithrwydd uchaf a'r dedwyddwch llawnaf. Salu 41: 13. Bendigedig fyddo Arglwydd Dduw Israel, o dragywyddoldeb hyd dragywyddoldeb. Ni ellir ei blymio gan linyn mesur dynol, Job 11: 8. Cyfuwch a'r Nefoedd ydyw, beth a wnei di? dyfnach nag uffern yw, beth a elli di ei wybod?

4. Mae ei dragywyddoldeb yn eglur, o herwydd ei hollalluogrwydd. Nid yw hollalluogrwydd yn gyson â natur ddechreuol a therfynol; nis gall Duw fod yn hollalluog heb fod yn wastad felly, ond gan ei fod yn hollalluog nis gall dim ei amharu. Os gall wneud yr oll a ewyllsio, nis gall dim ei wneud yn druenus; am fod trueni yn cyuws y pethau sy'n cymeryd lle yn groes i'n bewylls. Mae pob peth a berthyn i Dduw yn dragywyddol, mae ei gyfmod a'i drugaredd yn dragywyddol, Esay 54: 10; mae ei deyrnas yn dragywyddol, Dan. 2: 44, a rhaid fod Duw yn dragywyddol i gyflawni y pethau hyn; mae hollalluogrwydd a thragywyddoldeb Duw wedi eu cadwyno a'u gilydd, Dat 1: 8.

III. Addysgiadau ymarferol oddiwrth yr athrawiaeth.

1. Dysg o alar tost am yr hen bechodau a gyflawnwyd genym. Maent fel doe gerbron Duw, Salm 90: 4. Pe byddai dyn mor hen a'r greadigaeth, agos i chwedd mil o flynydd-

oedd, ni byddai y pechodau a gyflawnwyd ganddo gyntaf, yn ngolwg Duw ond fel rhai wedi eu cyflawni chwech diwrnod a aeth heibio, neu fel gwyliadwriaeth nos, tair-awr oedd hyn. Nid yw mil o flynyddoedd ond megys tair awr yn ngolwg Duw; os felly, nid yw y pechodau a gyflawnwyd genym er ys tri ngain mlynedd ond fel rhai a gyflawnwyd genym er ys tair mlynedd yn ol. Dyluni edifarhau am danynt fel pe byddent enedigion y funud hon; "Na chofia bechodau fy ieuenctyd na'm camweddau."

2. Mor druenus fydd cyflwr yr annwyl, y Duw tragywyddol maent wedi ei ddigio, Jer. 10: 10. Trwm fydd bod dan ergyd y tragywyddol Dduw; pan ddelo i farnu y byd. Gwna i'w ddirmygwyr ddychrynu; bydd ei allu yn gwneud y gospedigaeth yn llym, ond ei dragywyddoldeb yn ei gwneuthur yn barhaus—i barhau byth yw y colyn wrth bob gwialenod. Colled fawr yw colli llong wedi ei gyllytho â chyfoeth; gwerthfawr yn ngwaled y môr, heb ei gweled mwy, ond pa faint mwy yw colli cymdeithas y tragywyddol Dduw, yr hwn a allasem ni ei fwyhau. Nid yw trueni dynion yn llai ond yn fwy wedi y byd hwn, yn cael ei fwyhau gan barhad bywyd Duw!

8. Mai ein dyledswydd a'n braint yw meddwl am, a myfyrio llawer ar dragywyddoldeb. Hyn a'n dwg i ryfeddu lle na allwn aungyffred. Mae meddwl am y poenau tragywyddol yn tueddu yn fawr i'n dwyn i ffeiddio pechod, a meddwl am y dedwyddwch tragywyddol a'i duedd i ddiddysu ein serch oddiar wrthrychau darfededig, ac i reoleiddio ein holl ymddygiadau.

4. Dysgw'n mai dedwydd yw y bobl mae y Duw tragywyddol yn rhan iddynt, Sal. 16: 5. Tywylla'r haul, a dua y lleuad, berwa'r môr a llysg y ddair, ond bydd y Duw tragywyddol yn Baradwys iddynt. Gall y Cristion ddweyd mae genyf ddigon i fyw a marw. Amen.

PREGETH YMADAUOL.

Traddodwyd y Bregeth ganlynol gan y Parch.

DAVID PRICE yn *Utica*, ar ei ymadawiad, Medi 28u, 1862.

Phil. 1: 9, 11. *A hyn yr wyf yn ei weddio, ar aml. hwn o'ch cariad chwi elo fwyf, mewn gwybodaeth a phob synwyr; Fel y profoch y pethau sydd a gwanidolrwydd rhyngddynt, fel y byddoch i'w didram gwydd hyd ddydd Crist. Wedi eich cyflawni a llwythau cyfawnder y rhai sydd trwy lesu Crist, er gogoniant a moliant i Dduw.*

Yr oedd y rhan fwyaf o'r Eglwys yr ysgrif-enodd yr Apostol Paul lythrau atynt, wedi eu casglu a'u sefydlu trwy ei offeryniaeth. Felly yr oedd Eglwys Corinth, (Act. 18: 1—

10); Eglwys Galatia, (pen. 1: 6); Eglwys Ephesus, (Act. 18: 19). Ac felly hefyd yr Eglwys yn Philippi, at yr hon yr ysgrifenydd y llythyr hwn.

Y mae genym haneslled fanwl am ddechreuad a chynydd yr Eglwys yn Philippi, yr hon oedd brif-ddinas o barth o Macedonia, dinas rydd. Cafodd Paul ei alw i'r ddinas hon trwy wledigaeth, (Act. 16: 9.) Ufuddhaodd yn ddiymarus, ac aeth yno a chymeroedd Silas gydag ef. Gwell yw dau nag un. Y mae yn pregethau ar lan afon lle y byddid arterol o weddio. Agorodd yr Arglwydd galon Lydia, ac wedi ei bedyddio hi a'i theulu hi a agorodd ddwrws ei thy i letya gweision Iesu. Bwriwyd ysbyrd Dewiniaeth o Lances, yr hon oedd yn peri llawer o elw i'w meistriaid. Cododd tymestl erledigaeth yn erbyn yr apostolion. Curwyd hwynt a gwail. Bwriwyd hwynt i garchar a gosodwyd en traed hwy yn sicr yn y cyffion. Bydd y noswaith ryfedd hon mewn tragwyddol gof. Dychwelwyd oeidwad y carchar a'i holl dŷ &c. Dyma ddechreuad yr Eglwys yn Philippi. Mae dechreuad yr achos mawr wedi bod yn hynod mewn lluoedd o fanau, a byddai yn fuddiol gadw yr hanes mewn cof i'r oesoedd a ddaw.

Yr oedd Paul yn teimlo pryder mawr a gofal dwys dros yr holl Eglwys, yn enwedig y rhai y dyoddefodd efe fwyaf yn eu hachos. Y mae y fam yn teimlo mwy dros y plentyn claf na'r holl blant eraill yn nghyd. Y mae ei thrafferthion yn cynyddu ei chariad. Felly y teimlai Paul dros y Philippiad. Y mae yn wir nad allodd anghosio byth y driniaeth greulon a chwerau a gafodd yno, ond am y caredigrwydd a gafodd y soniai efe amlaf. Gwell oedd ganddo son am haelioni Lydia na thrymder y fflangell: ac am garedigrwydd ceidwad y carchar a'i deulu yn golchi eu briwiau yn fwy nag am gaethder y cyffion. Nid oes gan y sawl a dderbyniodd lawer o garedigrwydd cyfeillion amser i sylwi ar ymddygiadau neb arall.

Mewn cysylltiad a'r testyn dan sylw yr ydym yn cael disgrifiad o wir deimlad calon yr apostol tuag at y Philippiad. Os darllenwch yr adnoddau cysylltiedig a'r testyn, chlwi a welwch ei fod yn diolch i Dduw yn mhob cofia am danynt. Yr oedd yn credu eu parhad diysgog hyd y diwedd. Yr oeddynt ganddo yn ei galon am eu caredigrwydd iddo yn ei rwyman. Y mae yn galw Duw yn dyst mor hiraethus ydoedd am danynt. Yr oedd yn go-beithio cael eu gweled, neu o'r hyn lleiaf gael clywed oddiwrthynt. Ac yn benaf o bob peth arall, yr oedd yn gweddio yn aml ac yn daer

drostynt. Dyma'r mater a gynwysa'r testyn. *A hyn yr wyf yn ei weddio &c.* Gellir defnyddio y testyn hwn yn sylfaen y nodiadau canlynol:

I. GWNAF YCHYDIG O SYLWADAU AR Y GORCHWYL O WEDDIO DROS ERAILL.

II. Y BENDITHION Y GWEDDIAI YR APOSTOL AM DANYNT I'R PHILIPPIAD.

III. UNIG GYFRWNG GWEDDI A'I BENDITHION.

IV. YR AMCAN MAWR Mewn GOLWNG YN Y GWBL OLL.

I. GWNAF YCHYDIG O SYLWADAU AR Y GORCHWYL O WEDDIO DROS ERAILL.

Er mor aml y sylwir ar weddio yn ei natur, ei rhianau, a'i chylchoedd, anfynych iawn y gwneir sylw ar y gorchwyl o weddio dros eraill, neu ar waith y paill ddyn yn gweddio dros y llall, er ein bod yn ymarfer yn feunyddiol a'r gorchwyl hwn. Gellir crybwyll y nodiadau canlynol.

1. Pa beth y mae gweddio dros arall yn ei gynwys? Y mae gweddio dros eraill yn cynwys bod genym radl o wybodaeth am danynt ac am eu hangenion. Nis gallwn weddio dros rai na wyddom ddim am danynt. Y mae gweddio dros arall yn cynwys dymuniad da iddo. Pethau da bob amser yw dymuniadau gweddi. Nid ydym i weddio am dân ar ben neb. Ni etyb yr Arglwydd weddi o galon ddi-algar. Ac y mae gweddi bob amser yn cynwys ein bod yn credu na ddichon neb ond Duw wneuthur yr hyn a ofynwn ganddo. Nid ydym byth yn gofyn i Dduw wneuthur yr hyn a allwn wneuthur ein hunain. Byddai yn afresymol i ni ofyn gan Dduw am roddi bara i ddyn newynog a chenym dorth yn ein meddfant ein hunain. Dyn ar ei egni yn gwneuthur daioni i arall yw yr iawn weddiwr, ac yn galw am *help* gan Dduw i wneuthur yr hyn nas dichon efe wneuthur ei hunan.

2. Y mae gweddio dros eraill yn ddyledswydd. Y mae y disgrifiad a roddasom o honi yn dangos hyn. Y mae y ddyledswydd hon yn cael ei mynych orchymyn yn ngair Duw. Iago 5: 16, "*A gweddiwch dros eich gilydd.*" Anogir y claf i alw ato henuriaid yr Eglwys i weddio drosto. Dylem weddio dros y rhai a wna niwaid i ni. (Matt. 5: 44.) Cyngora'r apostol, ya mlaen pob peth, fod ymbillian, gweddiau, deisyfiadau, a thalu diolch dros bob dyn. (1 Tim. 2: 1.) Ac mewn adfyd gwladwriaethol, nid oes dim yn fwy priodol na chyhoeddi cyfarfod gweddi, a phob oedrau a gradd i ymuno yuddo. (Joel 2: 15.)

3. Y mae genym lawer o esiamplau o weddiau dros eraill.

Gweddi dros eraill yw y weddi argraffedig

symledd. Rhuf. 1: 20. Mae pethau cymysgedig a thuedd ynddynt i fod yn ddinstriol i'w gilydd; megys ein cyrph ni yn y rhai yr ydym yn preswyllo, lleb 1: 10, 11, 12. Mae ysbryd yn ei natur yn ddiddadfeiliad; ac ni ellir dinystrio ysbryd ond gan y llaw a'i lluniodd, Matt. 10: 28. Pa faint mwy Tad yr ysbrydoedd, Esay 57: 15, Na ffinia ac na ddiffigia Duw tragywyddoldeb.

2. Mae ei anghyfnawidioldeb yn brawf nerthol o'i dragwyddoldeb. Beth bynag sydd a dechreuad iddo sy'n cyfnewid o ddiu i fodolaeth, ond am Jehofah, Job 37: 23, Am yr Hollalluog ni allwn ni moi gael ef allan. Dywed Calfin fod yr Arglwydd yn ymresymu oddiwrth anghyfnawidioldeb ei natur i anghyfnawidioldeb ei fwiadau. Os nad yw yn dragwyddol rhaid iddo newid o ddiddymdra i fodolaeth; mae cyfnewidiad hanfod yn fwy na chyfnewidiad bwriad. Haul yw Duw yn llewyrohu yn wastadol yn yr un disgleirdeb. Mae tragywyddoldeb Duw yn darian yn erbyn pob math o gyfnawidioldeb.

3. Mae perffeithrwydd ei natur yn brawf o'i dragwyddoldeb. Mae parhad terfynol yn anghyson ag anfeidrol berffeithrwydd. Mae yn Nuw berffeithrwydd anchwiliadwy, Job 11: 7. Gan ei fod yn dragwyddol, mae'n meddu y perffeithrwydd uchaf a'r dedwyddwch llawnaf. Salm 41: 13, Bendigedig fyddo Arglwydd Dduw Israel, o dragwyddoldeb hyd dragwyddoldeb. Ni ellir ei blymlu gan llyn mesur dynol, Job 11: 8. Cyfuwch a'r Netbedd ydyw, beth a wael di? dyfuach nag uffern yw, beth a elli di ei wybod?

4. Mae ei dragwyddoldeb yn eglur, o herwydd ei hollalluogrwydd. Nid yw hollalluogrwydd yn gyson â natur ddechreuol a therfynol; nis gall Duw fod yn hollalluog heb fod yn wastad felly, ond gan ei fod yn hollalluog nis gall dim ei amharu. Os gall wneud yr oll a ewyllysio, nis gall dim ei wneud yn druenus; am fod trueni yn cynwys y pethau sy'n cymeryd lle yn groes i'n hewyllys. Mae pob peth a berthyn i Dduw yn dragwyddol, mae ei gyfamod a'i drugaredd yn dragwyddol, Esay 54: 10; mae ei deyrnas yn dragwyddol, Dan. 2: 44, a rhaid fod Duw yn dragwyddol i gyflawni y pethau hyn; mae hollalluogrwydd a thragywyddoldeb Duw wedi eu cadwyno a'u gilydd, Dat 1: 8.

III. Addysgiadau ymarferol oddiwrth yr athrawiaeth.

1. Dysg o alar tost am yr hen bechodau a gyflawnwyd genym. Maent fel doe gerbron Duw, Salm 90: 4. Pe byddai dyn mor hen a'r greadigaeth, ages t chwech mil o flynydd-

oedd, ni byddai y bechodau a gyflawnwyd ganddo gyntaf, yn ngolwg Duw ond fel rhai wedi eu cyflawni chiwech diwrnod a aeth heibio, neu fel gwyliadwriaeth nos, tair awr oedd hyn. Nid yw mil o flynyddoedd ond megys tair awr yn ngolwg Duw; os felly rhaid yw y bechodau a gyflawnwyd genym er ys tri ugain mlynedd ond fel rhai a gyflawnwyd genym er ys tair munud yn ol. Dylent edifarhau am danynt fel pe byddent enedigion y funud hon; "Na chlofia bechodau" fy ieuenctyd na'm canweddau."

2. Mor druenus fydd cyflwr yr annwyl, y Duw tragywyddol maent wedi ei ddigio, Jer. 10: 10. Trwm fydd bod dan ergyd y tragywyddol Dduw; pan ddolo i farnu y byd. Gwna i'w ddirmygwyr ddechrynu; bydd ei allu yn gwnend y gospedigaeth yn llyn, ond ei dragwyddoldeb yn ei gwnenthr yn barhaus—i barhau byth yw y colyn wrth bob gwialenod. Colled fawr yw colli llong wedi ei fillwyo a chyfoeth; gwerthfawr yn ngwaelod y môr, heb ei gweled mwy, ond pa faint mwy yw colli cymdeithas y tragywyddol Dduw, yr hwn a allasem ni ei fwynhau. Nid yw trueni dynion yn llai ond yn fwy wedi y byd hwn, yn cael ei fwyhau gan barhad bywyd Duw!

3. Mai ein dyledswydd a'n baint yw meddwl am, a myfyrio llawer ar dragwyddoldeb. Hyn a'n dwg i ryfeddu lle na allwn aingyfred. Mae meddwl am y poenau tragywyddol yn tueddu yn fawr i'n dwyn i ffeiddio pechod, a meddwl am y dedwyddwch tragywyddol a'i duedd i ddiddysu ein serch oddiar wrthrych an darfodedig, ac i reoleiddio ein holl ymddygiadau.

4. Dysgwn mai dedwydd yw y bobl mae y Duw tragywyddol yn rhan iddynt, Sal. 16: 5. Tywylla'r haul, a dua y lleud, berwa'r môr a llysg y ddair, ond bydd y Duw tragywyddol yn Baradwys iddynt. Gall y Cristion ddweyd mae genyf ddigon i fyw a marw. Amen.

PREGETH YMADAWOL.

Traddodwyd y Bregeth ganlynol gan y Parch.

DAVID PRICE yn *Utica*, ar ei ymadawiad, Medi 28ain, 1862.

Phil. 1: 9, 11. *A hyn yr wyf yn ei weddio, ar amlhaw o'ch cariad chi ei fwyf, mewn gwybodaeth a phob synwyr; Fel y profoch y pethau sydd a gwahaniaeth rhwyddi, fel y byddoch iwr a didram gwydd hyd ddydd Crist. Wedi eich cyflawni a ffrwythau cyflawnder y rhai sydd trwy Iesu Crist, er gogoniant a moliant i Dduw.*

Yr oedd y rhan fwyaf o'r Eglwys yr ysgrifennodd yr Apostol Paul lythyrâu atynt, wedi eu casglu a'u sefydlu trwy ei offeryniaeth. Felly yr oedd Eglwys Corinth, (Act. 18: 1—

10); Eglwys Galatia, (pen. 1: 6); Eglwys Ephesus, (Act. 18: 19). Ac felly hefyd yr Eglwys yn Philippi, at yr hon yr ysgrifenydd y llythyr hwn.

Y mae genym hanes lled fanwl am ddechreuad a chynydd yr Eglwys yn Philippi, yr hon oedd brif-ddinas o barth o Macedonia, dinas rydd. Cafodd Paul ei alw i'r ddinas hon trwy weledigaeth, (Act. 16: 9.) Ufuddhaodd yn ddiymarus, ac aeth yno a chymeroedd Silas gydag ef. Gwell yw dan nag un. Y mae yn pregethu ar lan afon lle y byddid arterol o weddio. Agorodd yr Arglwydd galon Lydia, ac wedi ei bedyddio hi a'i theulu hi a agorodd ddrys ei thŷ i letya gweision Iesu. Bwriwyd ysbyrd Dewiniaeth o Lances, yr hon oedd yn peri llawer o elw i'w meistriaid. Cododd tymestl erledigaeth yn erbyn yr apostolion. Curwyd hwynt a gwaiail. Bwriwyd hwynt i garchar a gosodwyd eu traed hwy yn sicr yn y cyffion. Bydd y noswaith ryfodd hon mewn tragwyddol gof. Dychwelwyd oedwad y carchar a'i holl dŷ &c. Dyma ddechreuad yr Eglwys yn Philippi. Mae dechreuad yr achos mawr wedi bod yn hynod mewn lluoedd o fanau, a byddai yn fuddiol gadw yr hanes mewn cof i'r oesoedd a ddaw.

Yr oedd Paul yn teimlo pryder mawr a gofal dwys dros yr holl Eglwys, yn enwedig y rhai y dyoddefodd efe fwyaf yn eu hachos. Y mae y fan yn teimlo mwy dros y plentyn claf na'r holl blant eraill yn nghyd. Y mae ei thrafferthion yn cynyddu ei chariad. Felly y teimlai Paul dros y Philippiad. Y mae yn wir nad allodd anghoffio byth y driniaeth greulon a chwerau a gafodd yno, ond am y caredigrwydd a gafodd y seiai efe amlaf. Gwell oedd ganddo son am haelioni Lydia na thrymder y fflangell: ac am garedigrwydd ceidwad y carchar a'i deulu yn golchi eu briwiau yn fwy nag am gaethder y cyffion. Nid oes gan y sawl a dderbyniodd lawer o garedigrwydd cyfeillion amser i sylwi ar ymddygiadau neb arall.

Mewn cysylltiad a'r testyn dan sylw yr ydym yn cael disgrifiad o wir deimlad calon yr apostol tuag at y Philippiad. Os darllenwch yr adnodaen cysylltiedig a'r testyn, chwi a welwch ei fod yn diolch i Dduw yn mhob cofia am danynt. Yr oedd yn credu eu parhad diysgog hyd y diwedd. Yr oeddynt ganddo yn ei galon am eu caredigrwydd iddo yn ei rwyngau. Y mae yn galw Duw yn dyst mor hir-aethus ydoedd am danynt. Yr oedd yn go-beithio cael eu gweled, neu o'r hyn lleiaf gael clywed oddiwrthynt. Ac yn benaf o bob peth arall, yr oedd yn gweddio yn aml ac yn daer

drostynt. Dyma'r mater a gynwysa'r testyn. *A hyn yr wyf yn ei weddio &c.* Gellir defnyddio y testyn hwn yn sylfaen y nodiadau canlynol:

I. GWNAF YCHYDIG O SYLWADAU AR Y GORCHWYL O WEDDIO DROS ERAILL.

II. Y BENDITHION Y GWEDDIAI YR APOSTOL AM DANYNT I'R PHILIPPIAD.

III. UNIG GYFEWNG-GWEDDI A'I BENDITHION.

IV. YR AMCAN MAWR MEWN GOLWGO YN Y OWEL OLL.

I. GWNAF YCHYDIG O SYLWADAU AR Y GORCHWYL O WEDDIO DROS ERAILL.

Er mor aml y sylwir ar weddio yn ei natur, ei rhannau, a'i chylchoedd, anfynych iawn y gwneir sylw ar y gorchwyl o weddio dros eraill, neu ar waith y paill ddyn yn gweddio dros y llall, er ein bod yn ymarfer yn feunyddiol a'r gorchwyl hwn. Gellir crybwyll y nodiadau canlynol.

1. Pa beth y mae gweddio dros arall yn ei gynwys? Y mae gweddio dros eraill yn cynwys bod genym radd o wybodaeth am danynt ac am eu hangenion. Nis gallwn weddio dros rai na wyddom ddim am danynt. Y mae gweddio dros arall yn cynwys dymuniad da iddo. Pethau da bob amser yw dymuniadau gweddi. Nid ydym i weddio am dan ar ben neb. Ni etyb yr Arglwydd weddio o galon ddi-algar. Ac y mae gweddi bob amser yn cynwys ein bod yn credu na ddichon neb ond Duw wneuthur yr hyn a ofynnwn ganddo. Nid ydym byth yn gofyn i Dduw wneuthur yr hyn a allwn wneuthur ein hunain. Byddai yn afresymol i ni ofyn gan Dduw am roddi bara i ddyn newynog a chenydd dorth yn ein meddfiant ein hunain. Dyn ar ei egni yn gwneuthur daioni i arall yw yr iawn weddiwr, ac yn galw am help gan Dduw i wneuthur yr hyn nas dichon efe wneuthur ei hunan.

2. Y mae gweddio dros eraill yn ddyledswydd. Y mae y disgrifiad a roddasom o honi yn dangos hyn. Y mae y ddyledswydd hon yn cael ei mynych orchymyn yn ngair Duw. Iago 5: 16, "*A gweddiwch dros eich gilydd.*" Anogir y claf i alw ato henuriaid yr Eglwys i weddio drosto. Dylem weddio dros y rhai a wna niwaid i ni. (Matt. 5: 44.) Cynghora'r apostol, ya mlaen pob peth, fod ymbilian, gweddiau, deisyfiadau, a thalu diolch dros bob dyn. (1 Tim. 2: 1.) Ac mewn adfyd gwladwriaethol, nid oes dim yn fwy priodol na chyhoeddi cyfarfod gweddi, a phob oedrau a gradd i ymuno yuddo. (Joel 2: 15.)

3. Y mae genym lawer o esiamplan o weddiau dros eraill.

Gweddi dros eraill yw y weddi argraffedig

gyntaf yn y Beibl, sef eiriolaeth Abraham dros Sodom. Gweddi dros eraill yw gweddi Solomon, ar ddydd cysegriad y deul. Y mae gweddian dros eraill yn rhy llosg i'w henwi. Gweddlodd Moses dros y gwersyll. Gweddiodd Stephan dros y rhai a'i llabuddiasant. Gweddlodd yr Iesu bendigedig dros Petr, fel na ddifygai ei ffydd, a thros ei ddysgyblion ar ei ymadawiad oddiwrthyt, a thros ei elynion y rhai a'i croeshoeliasant ar y pren. "*O Dad, maddau iddynt.*" A phan yr oedd efe yn ymadael a'r byd, efe a ymadawodd a'r byd dan *Jendithio*. Ni edliwiodd efe ddim o'r tywydd garw a gafodd, ond efe a edliwiodd i'r dinasoedd yn y rhai y gwnaethid y rhan fwyaf o'i weithredeodd nerthol ef, *am nad edifarhasant*.

4. Gweddio dros eraill yw y peth mwyaf a allwn ei wneuthur iddynt.

Y mae llawer o bethau gwerthfawr eraill, y rhai a allwn wneuthur y naill dros y llall, megys, "*Tori dy fara i'r newynog, dwyn y craydrtaid i dy, a phan welych noeth ei dilladu.*" Dwyn beichiau ein gilydd, ac felly cyflawni cyfraith Crist; a chynghori ein gilydd bob dydd, tra y gelwir hi heddyw. Ond y mae gweddio dros eraill yn fwy na'r rhai hyn oll. Y mae gweddio yn enill Daw o blaid y dyn, ac yn llwyddo i gael ei holl gyfoeth i dori ei angen. Y peth mwyaf a allasai Paul ei wneuthur dros ei genedl oedd gweddio drostyt, "*A'm gweddi ar Dduw dros yr Israelwydd er iachawdwrtaeth.*" (Rhuf. 10: 1.) A'r peth mwyaf a ofynai efe gan ei gyfoilllon a'r Eglwys oedd gweddio drosto. (Rhuf. 15: 30.) "*Ar gydymdrech o honoch gyda myfi meion gweddiau dromwyf i at Dduw.*" Y mae y dyn sydd yn gweddio dros arall yn sicr o wneuthur pob datoni yn ei allu iddo. Ni wna yr hwn sydd yn gweddio dros weinidog yr efengyl yr un niwaid iddo. Dyn diberygl yw y gweddiwr, gellir nestaw ato yn ddiofn, "Canys wele y mae efe yn gweddio." Os nad ydwyf yn gweddio dros Abel, y mae yn berygl i ti fod fel Cain iddo.

5. Y mae gweddio dros arall yn beth ag y dychon pob dyn duwiol ei wneuthur.

Y mae llawer o bethau angenrheidiol eu gwneuthur nas dychon pob dyn duwiol eu cyflawni, megys pregethu, cyfrannu, gwneuthur elusenau. Nid oes arian nac aur gan bawb o'r saint. Nis dychon y Cristion anhythyrenog addysgu arall ar lyfr. Nis gall y dyn claf ymwneud a moduron cyhoeddus crefydd. Ond am weddio dros arall, gall pob duwiol wneuthur hyn. Gall y diddawn, y tlawd, a'r claf, gyflawni y ddyledswydd hon. Nid oes dim

ond diffyg calon a chrefydd yn achosi eagenluedra i'r naill ddyn weddio dros y llall. Gellir cyflawni y ddyledswydd hon yn absenoldeb ein gilydd ac yn mhell oddiwrth ein gilydd. Gweddi felly a wnaethpwyd gan yr Eglwys pan oedd Pedr yn y carchar, a gweddi felly yw gweddi y testyn. Mewn gair y mae gweddio dros eraill yn ddyledswydd mor gyfleus ag y dychon pob duwiol ei chyflawni yn mhob man ac ar bob amgylchiad. Gall y methiant a'r afiach gyflawni y ddyledswydd hon cystal a neb, a gall dyn wrth farw, drengu a gweddi yn ei enau, dros ei genedl, ei deulu, ei weinidog, a'i wlad.

6. Y mae yr Arglwydd yn gwrandaw gweddian y naill ddyn dros y llall.

Gwrandawyd gweddi Abraham dros Sodom, tra y daliodd Abraham i weddio. Gwrandawodd yr Arglwydd eiriolaeth Moses dros y genedl, ac arbedodd hwynt rhag eu dinystrio oll ar unwaith fel un gwr. A'r calondid a roddir i'r henuriaid i weddio dros y cleifion ydyw, "Llawer a ddichon taer weddi y cyflawn." Iago 5: 16.

II. Y BENDITHION Y GWEDDIAI YR APOSTOL AM DANNT I'R PHILIPPIAID. "*A hyn yr wyf yn ei weddio.*"

Enwir y bendithion neu y grasan y gweddiai yr apostol am danynt yn y testyn. Dylem sylwi yn fanwl ar y bendithion hyn. Un mor fawr a Paul oedd yn gofyn am danynt i'w gyfeillion anwylaf. Y mae yn rhaid eu bod yn bethau o annhraethol werth. Y pethau mwyaf angenrheidiol i Eglwys ag y gallasai yr apostol feddlw am danynt. Y maent yn bethau a wna'i unrhyw eglwys yn wir fawr ac anrhyddedus. Nid ydyw yn gofyn am gyfoeth, anrhyddedd, na llwyddiant tymorol iddynt, ond y mae yn gweddio am bethau mwy, pethau ysbyrdol, a phethau a effeithient ar eu cymeriad a'u dedwyddwch dros byth. Y mae yn ceisio iddynt y pethau canlynol:

1. Cynydd mewn cariad. "*A hyn yr wyf yn ei weddio, ar amlhau o'ch cariad chwi eto fwyfey.*"

Cariad yw nerth pob ysgogiad crefyddol. "A hyn yw cariad Duw, bod i ni gadw ei orchymynion ef." Cariad a wna bob gorchymyn yn ysgafn a phob dyledswydd yn lyfrydych. Cariad yw nerth pob gras. Y mae ffydd yn gweithio trwy gariad. Ni chywilyddia gobaith am fod cariad Daw wedi ei dywallt ar led yn y galon. Y mae ffydd yn angenrheidiol, a gobaith yn werthfawr, ond y mae cariad yn fwy na'r ddau, am ei fod yn gwasanaethu eraill oystat a'i berchenog ei hun. Nid oes dim a gyflawnir yn gymaradwy gyda Duw heb gar-

Daw yw prif amcan creadigaeth dyn. "I'm gogoniant y creais ef." A dyma hefyd yw yr amcan o'i ailgreu o'r newydd yn Nghrist lesu. "Fel y mynegoch rinweddau yr hwn a'oh galwodd allan o dywyllwch i'w rfyddol oleuni ef." Gellir dywedyd am ddiwylliant moesol y byd, "A hyn a fydd i'r Arglwydd yn enw," a diau y bydd gogoniant ac aurhydeidd mawr i Dduw oddiwrth y greadigaeth a rhagluniaeth, ond oddiwrth waith y brynedigaeth y bydd y gogoniant mwyaf iddo ef. "Pan adeilado'r Arglwydd Seion y gwelir ef yn ei ogoniant." Bydd yr Iesu yn ei aildyfodiad yn cael ei ogoneddu yn ei saint. Gogoneddir ef yn lluosogrwydd eu rhifedi wedi dyfod allan o wlad y cystudd mawr. Gogoneddir ef yn harddwch eu gwisgoedd, wedi eu golchi a'u canu yn ngwaed yr Oen. A gogoneddir ef yn mwyn-eidd-dra eu cân, am eu caru, a'u golchi oddiwrth eu pechodau yn ei waed ei hun. Ni bydd diwedd ar y moliant hwn.

"Pan ddole plant y cystudd mawr
O'r anial dirlawr yuo,
Gorlwythir croth pob dywyl dant
A mawr ogoniant idio."

ADDYSGIADAU CYMWYSIADOL.

1. Y mae yn galondid mawr i ni wrth weddlo, goffo fod eraill yn gweddio trosom.

Yr oedd yn gysur i'r Philipiaid wybod fod y fath un a Phaul yn cofio am danynt wrth orsedd gras. Yr oedd ganddo ef *interest* mawr yn y nef. Y mae eisiau cydymdrech mewn gweddiau gyd a'n gilydd a thros ein gilydd at Dduw. Nid oes neb ond yr Arglwydd yn gwybod faint o fendithion a gyfranwyd mewn atebiad i weddi yn Cristion, mewn Eglwys a gwlad cyn hyn. Gweddiwyd trosom lawer gwaith, a llwyddwyd pan oeddym ni yn esgeuluso gweddio trosom ein hunain. Gallai ambell i Eglwys anereh ei gweinidog fel yr anerehodd yr Iesu Simon Pedr, "Wele Satan a'oh ceislodd i'ch nithio fel gwenith, eithr mi a weddiats trosot, fel na ddifygiai dy ffydd di."

2. Dylem hunanymholi a ydyw y grasau a enwir yn y testyn yn ein meddiant ni.

Nid ydyw Eglwys heb y grasau hyn ond rhith heb sylwedd, tân heb wrea, haul heb oleuni, a chorff heb enaid. Yr ydwyf yn credu nad ydych chiwi fel Eglwys yn ol i eglwysi eraill o fewn eylech fy adnabyddiaeth i, yn y rhinweddau hyn. Cawsom brawf laweroedd o weithiau fod yma gariad brawdol yn perarogli'r wledd. Y mae yma lawer o honoch yn helaeth mewn gwybodaeth a ohadarn yn yr Ysgrhythrau. Nid ydyw yn ddifygiol mewn ysbryd barn, gonestrwydd a thangnefedd. Uosiaf eich haelioni i mi tra byddaf yn y byd hwn, a ohredwyf nad allaf anghosio eich ffydd-

londeb yn y byd a ddaw. "A hyn yr wyf yn ei weddio, ar suniau o'ch cariad chiwi eto fwyfwy mewn gwybodaeth a phob synwyr."

8. Teimlad dynunol yn ymadawiad cyffiliion oddiwrth eu gilydd yw ysbryd gweddi y naill dros y llall.

Dyma y teimlad sydd yn bodoli rhyngof fi a chiwi y dydd hwn, a dymunaf mai dyma y teimlad a fodola tra y byddom o fewn eylech gwybodaeth am ein gilydd, ac yn y wlad lle y mae Duw yn gwrando gweddi. Nis gallaf lai na theimlo yn alarus, wrth eich hanerch, se ddichon y tro diweddaf byth, a gwn fod yma laweroedd a deimlant fel finau. Felly y bu ymadawiad Paul a Henuriaid Eglwys Ephesus, Act. 20: 28, 88. Y mae efe yn adolygu ei lafur a'i drallodion tra y bu yn eu plith. Y mae yn eu rhoddi i fyny, ac yn eu gorchymyn i Dduw ac i air ei ras. "Ac wedi iddo ddywedyd y petliat hyn, efe a roddodd ei liniau i lawr, ac a weddiodd gyda hwynt oll. Ac wylo yn dost a wnaeth pawb.—Gan ofidio yn benaf am y gair a ddywedasai efe, na chlaent weled ei wyneb ef mwy. A hwy a'i hebryngasant ef i'r llong." Yr ydym ninau yn awr yn ymadael, gan obeithio y cawn gyfarfod mewn gwlad lle na bydd raid ymadael mwy, y wlad lle nad oes neb yn glaf na neb yn marw. Faint bynag o drallodion sydd ar fy ffordd yn mlaen, disgwyliaf weled y dydd y caf chiwiso lawryf buddugoliaeth, yn awyr iachus y wlad well, a dywedyd, "*Oddiworthyt oll y'm gwaredodd yr Arglwydd.*" Ac yr awrhon, frodyr, yr ydwyf yn eich gorchymyn i Dduw ac i air ei ras ef, yr hwn a all adeiladu ychwaneg, a rhoddi i chiwi etifeddiaeth yn mhilith y rhai a sancteiddiwyd." Amen.

PREGETH GENHADOL.

1 Cor. 14: 40. Gwueler pob peth yn weddaidd, ac mewn trefn.

Yr oedd angen trefn yn yr eglwys yn amser Paul, pan oedd gwahanol ddoniau yn bodoli perthynol i oes y gwrthiau, ac mae gwir angen am gadw trefn yn yr Eglwys hyd ddiwedd amser. Oddiwrth y testyn ni sylwn ar:

I. Y drefn sydd i'r eglwys Gristionogol i weithredu, nes llwyddo teyrnas Crist dros yr holl ddalau.

II. Anogaethan i weithredu, er mwyn cynorthwyo achos Crist, i lanw y byd. Trefn Duw, pa un a roddwyd i ni a gynwys y pethau canlynol:

1. Ystyriaeth ddifrifol o druenusrwydd y byd heb "Efengyl gras Duw." Mae yr holl Baganfaid yn amddifad o'r Beibl—o genhadau efengylaidd &c., ac maent yn "marw o eisiau

pur gyda Duw yf hŷn a broffesa ei fod ger bron dynion.

5. Meithrin ysbryd tangnefeddus. "*Fel y byddoch chi'n ddiramgwyllydd*," (Saes. *without offense*.) h. y., heb fod yn rhwystr i neb arall; na niweidio neb arall yn ei berson, yn ei gymmeriad, na'i feddianau.

Nodwedd nacael ardderchog yn nghymmeriad dyn ydyw, bod yn ddiramgwyllydd. Heb fod yn barod i gymeryd tramgwyllydd a bod yn wyllyddwr rhag rhoddi tramgwyllydd i neb arall. Yr aelod mwyaf poenus yn Nghymdeithas y saint ydyw y dyn tramgwyllyddus, eynhyrfus ac ymrysongar. Dywed Solomon fod yr ymddygiad hwn y gwaethaf o'r saith beth sydd gas gan yr Arglwydd, *Diar. 6: 19*, "a'r neb a gyfodo gwynn rhwng brodyr." Cynghora Paul i fod yn ddiachos tramgwyllydd i'r Iuddewon ac i'r Oenlledioedd betyd, ac i Eglwys Dduw. Y tangnefeddwyr a elwir yn blant i Dduw, a hwyntwy sydd yn cael presenoldeb Ysbryd Duw. Ni wna y golomen nefol drigo yu swn magnelau rhyfel.

6. Bod yn gyflawn mewn crefydd yn ei holl ranau. "*Wedi eich cyflawni a ffrwythau cyflawnder*."

Y mae y ffrwyth yn amlwg ac yn brawf o natur y pren. "Oblegyd wrth en ffrwythau yr adnabyddwch hwynt." Yr oedd y grasau eraill a nodwyd, megys cariad, gwybodaeth, purdeb, &c., &c., yn bethau yn nghuddiedig dilyn y galon; ond y mae'r apostol yn gweddiio am iddynt *ffrwytho* ffrwythau cyflawnder, a bod yn gyflawn ynddynt. Dwyn ffrwyth yn mliob gweithred dda. Y mae y gwir Gristion pan mewn iawn agwedd meddwl ac ymddygiad, bob amser yn ffrwythlawn, *Iago 3: 17*, "*yn llawn trugaredd a ffrwythau da, diduedd a dirugrith*." Sonir am ffrwyth y gwefusau, ffrwythau edifeirwch, ffrwyth yn ei bryd, ffrwyth yr Ysbryd, a bod eich ffrwyth yn sancteiddrwydd, a'r diwedd yn fywyd trugwyddol.

7. Parhad diysagog hyd y diwedd. Hon yw y fendith ddiweddaf yu y weddi hon a ddymunna yr apostol i'r Philippiasid, "*fel y byddoch chi'n ddiramgwyllydd hyd ddydd Crist*."

Wrth ddydd Crist y mae i ni ddeall, dydd ailymddangosiad Crist gyda chymylan y nef i farnu y byd. Dymddydd Crist, am mai efe fydd y mwyaf y diwrnod hwnw. Y mae y desgriadau a roddir o'i ymddangosiad y dydd hwnw yn ofnadwy. "Mil o filoedd a'i gwasanaethant, a myrdd fyrdiwn a safant ger ei fron." Bu llaweroedd yn fawr ac enwog yn eu dydd, ond dydd Crist fydd hwn. "Pan ddel efe i'w

ogoneddu yn ei saint, ac i fod yn rhyfeddol yn y rhai oll sydd yn credu."

Y mae bod yn ddiramgwyllydd hyd ddydd Crist yn cynwys bod yn ffyddlon hyd angau. Y cyflwr y bydd angau yn ein gadael fydd ein cyflwr yn nydd Crist. Pwne mawr mewn crefydd yw parhad hyd y diwedd. "Y neb a barhao hyd y diwedd hwnw a fydd cadwedig." Yr oedd yr apostol yn hyderus yn eu parhad, ac y byddai i'r hwn a ddechrenodd ynddynt waith da ei orphen hyd ddydd Crist; ond rhaid iddynt hwythau fod yn ffyddlon. Parhad mewn ymdrech a bywyd sanctaidd yw parhad mewn gras. Parhad bywyd trwy anadlu, bwyta a chael ymgeledd ydyw. Nid oes dim yn ddigon heb hyn, "Bydd ffyddlon hyd angau, a mi a roddaf i ti goron y bywyd."

III. UNIG CYFRWNG GWEDDI A'I BENDITHION. "Y rhai sydd trwy Iesu Grist."

Nid ymhelaeithaf ar y rhan hwn o'r testyn, dim ond yn unig grybwyll;

1. Yn Nghrist y mae pob bendith yn drysoredig.

2. Yn enw Iesu Grist y mae y bendithion hyn i'w gofyn.

3. Trwy Iesu Grist y mae y bendithion oll yn cael eu cyfrannu.

4. Yn yr adnabyddiaeth o Grist y mae yr holl rasau hyn yn cael eu ineithrin.

Nis gellir bod yn gryf mewn crefydd ond yn yr adnabyddiaeth o Grist. *2 Tim. 2: 1*. Nis gellir bod yn gadarn mewn nerth yu y dyn odlimewn, oni bydd Crist yn trigo trwy ffydd yn ein calonau. Ac nis gellir parhau yn ffyddlon hyd y diwedd, ond trwy edrych ar Iesu, Pentywysog a Pherffeithydd ein ffydd ni.

IV. YR AMCAN MAWR MEWN GOLWG YN Y CWBL OLL. "*Y rhai sydd trwy Iesu Grist, er gogoniant a moliant i Dduw*."

Y mae yr apostol yn arwain crefydd yn ei holl egwyddorion a'i hymarferiad i'w ffononell briodol, "er gogoniant a moliant i Dduw." Gellir gwneuthur tri sylw ar hyn.

1. Nas dichon neb na dim ychwanegu na llethan gogoniant gwreiddiol a hanfodol Duw.

2. Y mae gogoniant a moliant *mynegol* Duw yn y byd hwn yn ymddibynu ar ymddygiad dyn. Yn yr ystyr hwn y mae yn ddichonadwy i ddyu godi Duw i fyny, neu dynu Duw i lawr, ei ogoneddu neu ei ddirinygu. Yn yr ystyr hwn y gofynir, "Rhoddwch ogoniant i'r Arglwydd. Moeswch i'r Arglwydd ogoniant a nerth." A "chyd-dderchafar ei enw ef."

3. Gogoneddu Duw yw prif amcan crefydd. Yn yr ymarferiad a phob gras y mae gwneuthur hyn, "y rhai sydd trwy Iesu Grist, er gogoniant a moliant i Dduw." Gogoneddu

Duw yw prif amcan creadigaeth dyn. "I'm gogoniant y creais ef." A dyma hefyd yw yr amcan o'i ailgreu o'r newydd yn Nghrist lesu. "Fel y mynegoch rinweddau yr hwn a'oh galwodd allan o dywyllwch i'w ryfeddol oleuni ef." Gellir dywedyd am ddiwylliant moesol y byd, "A hyn a fydd i'r Arglwydd yn enw," a diau y bydd gogoniant ac anrhydedd mawr i Dduw oddiwrth y creadigaeth a rhagluniaeth, ond oddiwrth waith y brynedigaeth y bydd y gogoniant mwyaf iddo ef. "Pan adeilado'r Arglwydd Seion y gwelir ef yn ei ogoniant." Bydd yr Iesu yn ei ailddyfodiad yn cael ei ogoneddu yn ei saint. Gogoneddir ef yn lluosogrwydd eu rhifedi wedi dyfod allan o wlad y cystudd mawr. Gogoneddir ef yn harddwel eu gwisgoedd, wedi eu golchi a'u canu yn ngwaed yr Oen. A gogoneddir ef yn mwneidd-dra eu cân, am eu caru, a'u golchi oddiwrth eu pechodau yn ei waed ei hun. Ni bydd diwedd ar y moliant hwn.

"Pan ddelo plant y cystudd mawr
O'r anial dirfawr yno,
Gorlwythir croth pob dwylf dant
A mawr ogoniant iddo."

ADDYSGIADAU CYMWYSIADOL.

1. Y mae yn galonddid mawr i ni wrth weddlo, gofio fod eraill yn gweddio trosom.

Yr oedd yn gysur i'r Philippiad wybod fod y fath un a Phaul yn cofio am danynt wrth orsedd gras. Yr oedd ganddo ef *interest* mawr yn y nef. Y mae eisiau cydymdrech mewn gweddiau gyd un gilydd a thros ein gilydd at Dduw. Nid oes neb ond yr Arglwydd yn gwybod faint o fendithion a gyfranwyd i mewn atebiad i weddi un Cristion, mewn Eglwys a gwlad cyn hyn. Gweddwyd trosom lawer gwaith, a llwyddwyd pan oeddyn ni yn esguluso gweddio trosom ein hunain. Gallai ambell i Eglwys anereb ei gweinidog fel yr anerechodd yr Iesu Simon Pedr, "Wele Satan a'ch ceislodd i'ch nithio fel gwenith, eithr mi a weddiats trosot, fel na ddiffygai dy ffydd di."

2. Dylem hunanynholi a ydyw y grasau a enwir yn y testyn yn ein meddiant ni.

Nid ydyw Eglwys heb y grasau hyn ond rhith heb sylwedd, tân heb wres, haul heb oleuni, a chorff heb enaid. Yr ydwyf yn credu nad ydych chiwl fel Eglwys yn ol i eglwysi eraill o fewn cylch fy adnabyddiaeth i, yn y rhinweddau hyn. Cawsom brawf laweroedd o weithiau fod yma gariad brawdol yn perarogli'r wledd. Y mae yma lawer o honoch yn helseth mewn gwybodaeth a chadarn yn yr Ysgrhythrau. Nid ydyh yn ddifffygol mewn ysbryd barn, gonestrwydd a thangnefedd. Oofaf eich haelioni i mi tra byddaf yn y byd hwn, a chredwyf nad allaf anghosio eich ffydd-

londeb yn y byd a ddaw. "A hyn yr wyf yn ei weddio, ar sinllau o'ch cariad chiwl eto fwyfwy mewn gwybodaeth a phob synwyr."

3. Teimlad dymunol yn ymadawiad cytfeillion oddiwrth eu gilydd yw ysbryd gweddi y naill dros y llall.

Dyma y teimlad sydd yn bodoli rhyngof fi a chiwl y dydd hwn, a dymunaf mai dyma y teimlad a fodola tra y byddom o fewn cylch gwybodaeth am ein gilydd, ac yn y wlad lle y mae Duw yn gwrando gweddi. Nis gallaf lai na theimlo yn alarus, wrth eich hanerch, se ddichon y tro diweddf byth, a gwn fod yma laweroedd a deimlant fel finau. Felly y bu ymadawiad Paul a Henuriaid Eglwys Ephesus, Act. 20: 28, 38. Y mae efe yn adolygu ei lafur a'i drallodion tra y bu yn eu plith. Y mae yn eu rhoddi i fyny, ac yn eu gorchymyn i Dduw ac i air ei ras. "Ac wedi iddo ddywedyd y pethau hyn, efe a roddodd ei liniau i lawr, ac a weddiodd gyda hwynt oll. Ac wylo yn dost a wnaeth pawb.—Gan ofdio yn benaf am y gair a ddywedasai efe, na chaent weled ei wyneb ef mwy. A hwy a'i hebryngasant ef i'r llong." Yr ydym ninau yn awr yn ymadael, gan obeithio y cawn gyfarfod mewn gwlad lle na bydd raid ymadael mwy, y wlad lle nad oes neb yn glaf na neb yn marw. Faint bynag o drallodion sydd ar fy ffordd yn mlaen, disgwyliaf weled y dydd y caf chiwlis lawryf buddugoliaeth, yn awyr iachus y wlad well, a dywedyd, "Oddiwrthynt oll y'm gwaredodd yr Arglwydd." Ac yr awrhon, frodyr, yr ydwyf yn eich gorchymyn i Dduw ac i air ei ras ef, yr hwn a all adeiladu ychwaneg, a rhoddi i chiwl etifeddiaeth yn mhilith y rhai a sancteiddiwyd." Amen.

PREGETH GENHADOL.

1 Cor. 14: 40. Gwneler pob peth yn weddaidd, ac mewn trefn.

Yr oedd angen trefn yn yr eglwys yn amser Paul, pan oedd gwahanol ddoniau yn bodoli perthynol i oes y gwrthiau, ac mae gwir angen am gadw trefn yn yr Eglwys hyd ddiwedd amser. Oldiwrth y testyn ni sylwn ar:

I. Y drefn sydd i'r eglwys Gristionogol i weithredu, nes llwyddo teyrnas Crist dros yr holl ddaiar.

II. Anogaethau i weithredu, er mwyn cynorthwyo achos Crist, i lanw y byd. Trefn Duw, pa un a roddwyd i ni a gynnwys y pethau canlynol:

1. Ystyriaeth ddifrifol o druenusrwydd y byd heb "Efengyl gras Duw." Mae yr holl Baganiaid yn amddifad o'r Beibl—o genhadau efengylaidd &c., ac maent yn "marw o elsiu

gwybodaeth." Mae Eilunaddoliaeth yn cau allan o deyrnas nefoedd.

2. Teimlad dros y Paganïaid, &c. I'r graddau y teimlir y cyfrenir.

3. Iawn ddefnyddiad trugareddau daiarol. Mae digon o longau ar y moroedd i gario cenhadau &c., i holl wledydd y byd; ond yn awr defnyddir lluoedd o honynt i drosglwyddo milwyr, ac arfau angenol i ddifetha y trigolion. Mae Duw yn cyfoethogi y byd ag aur yn bresenol, yr hyn a ddengys bod gobaith am gymhorth i gario achos Crist yn mlaen. Os caru cyfoeth a wneir yn fwy na chrefydd, ni wneir cyfrannu. Mae digon o gyfoeth yn Lloegr, yn unig, i anfon Beiblau, a chenhadau, i holl drigolion y byd yn fuan, ond y diffyg yw eisiau calon i wneud felly.

4. Tywalltiadau mwy o'r Ysbryd Glân ar yr Eglwys a'r byd. Dim ond cael dynion i weithredu yn uniawn sydd eisiau. gellir disgwyl ar ol y Diwygiadau sydd yn cymeryd lle y cynorthwyr mwy ar y cerbyd efengylaidd i fyned rhagddo. Pan achubir mwy, fe geir ychwaneg o weithwyr i wrteithio ac efengyleiddio y byd. Mae bod gyda chrefydd yn ddi-dddefnydd yn ein gosod yn yr un rhestr a'r rhai a ddiweddan eu gyrfa yn medd y meddwyn, y llofrudd neu'r anffyddiwr. Nid bod yn y winllan yn goed meirw wna y tro; ond dylid dwyn ffrwyth, fe dylid dwyn ffrwyth lawer, yn atebol i'r breintiau a fwynbeir. Cymhorth a gaffom i weddio yn fwy taer am gael eto dywalltiadau helaethach ar y byd er achub miloedd o newydd.

II. Anogaethau i weithredu, &c.

1. Am fod ein Blaenor wedi dangos mai dyledswydd ei ganlynwyr yw helaethu ei deyrnas dros y byd. "Ewch gan hyny a dysgwch yr holl genhedloedd," &c. "Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creador." "Ond gwneuthur daioni, a chyfrannu, nac anghofiwch: canys A chyfryw ebyrth y rhyngir bodd Duw." Heb. 13: 16. Y rhai mwyaf ymdrechgar ac awyddus am anfon yr efengyl dros y ddaiar, yw y rhai mwyaf crefyddol. Yr oedd yr apostolion yn ddiwyd a selog, ac felly y dylai holl ganlynwyr Crist fod, ac ni all gwir gariad at Grist fodoli mewn calon oer, ddifater am helaethiad achos Crist ar y ddaiar.

2. Mae yr hyn a gyflawnwyd eisoes yn ein hanog i weithredu yn helaethach. Mae llawer o bethau yn fanteisiol mewn ystyr gelfyddol i efengyleiddio y byd, sef:

(1.) *Gryn yr argraff-waeg.* Mae elfenau natur dan reolaeth dyn yn bresenol, pa rai ydynt o wasanaeth mawr. Gall merch ieuanc trwy gymhorth agor wneud mwy o lyfrau

nag a allasai deng mil o yagrifenywyr wneud cyn cael allan y ddyfaio o argraffu. Gall un mab ieuanc wrth ddefnyddio y peiriant a elwir *Fourdrinier machine*, wneud mwy o bapwr at argraffu Beiblau, &c., mewn deuddeg mis, nag allasai yr Aiphtiaid wneud yn amser Ptolemæus, mewn cant o flynyddau. Onid yw hyn yn destyn diolch i'r holl saint, ac yn anogaeth gref iddynt i weithredu, pan mae y fath gymhorth yn cael ei roddi?

Ellenau sydd yn gweisbio, ddydd a nos,
O blaid i'r byd i glywed am Eil o's;
Newyddion da ant i'r ardaloedd pell,
I godi dyn, a'i wneud i fod yn well.

(2.) *Morwriaeth.*—Yn awr mae yr ager-longau fel palasau mawrion ar wyneb yr afonydd a'r moroedd, pa rai a noflant yn dra-buan, yn gyfleus iawn i anfon gair y bywyd gyda hwy. Mae ager ar y moroedd yn gweithio yn egniol o blaid teyrnas Crist, dan lywyddiad dyn. Gall y morwr cyfarwydd yru ei ager-long fawr ar y Weilgi lle y myno, heb golli ei lwybr, fel y gwna gyrrwr y cerbyd wybod am ba le i fyned yn Llundain, neu New York, &c.

Pwy wyr na ddefnyddir ager-longau tebyg mewn maintiol i'r Great Eastern, i gario Beiblau, a chenhadau efengylaidd i China a'r India, &c., ar ol hyn? Gellir barnu y cymer hyn y le pan ddaw, "Brenhinoedd y ddaiar yn dad-maethod," a Brenhioesau yn fau-maethod, fel y dywedir gan y prophwyd.

(3.) Buandira yr ager-gerbydau ar y tir.

Maent ya ddefnyddiol iawn yn barod i gario llyfrau crefyddol a chenhadau heddi o fan i fan. Gellir myned gyda y meirch tanlyd mewn ychydig amser o ddinas i ddinas, ac o dalaeth i dalaeth; ac ni a hyderwn fod y dydd ger llaw pan y gellir myned felly o Maine i lan y Mor Tawellog, &c.

Mae reil-fyrdd yn wrthodedig gan y Pab, yr hyn a brawf ei fod yn cafnod effaith y gol-euni efengylaidd sydd yn cael ei gario gan y cerbydau buain mewn cynifer o wledydd ar y ddaiar.

Yn bresenol, mae gan Frenhines Brydain Fawr, lywodraeth yn yr India, ar tua 85,000,000 o drigolion. Gwna ei llywodraeth yno gyrhaedd tua 1,000 o filltiroedd o hyd, ac 800 o led. Gwneir reil-fyrdd yno, fel y gall y cenhadon fyned o le i le i addysgu y trigolion anwybodus yn mhethan mawrion teyrnas nefoedd; ac mae yn yr India ager-gerbydau yn gweithredu yn barod. Mae Duw wedi rhoddi y fath ddeethineb i ddyn fel y gall fyned megis ar adenydd y gwynt, ac mae hyn yn gymhorth anrhaethol i gario efengyl i laweroedd o ardaloedd y byd. Byddwn wrol, mae Duw trosom.

Mae maceydd tang yn cael eu hagar i'r efengyl i fyned iddynt.

Mae Mahometaniaeth wedi gorfod oilio draw i roi lle i'r efengyl yn Twroi. Mae Rwaia wedi agor y drws fu yn gauedig yno ar ffordd y Beibl Gymdeithas, &c. Mae y wawr yn agor ar yr India bell yn oleuach nag erioed. Yn China mae y cenhadau mewn manau yn cyhoeddi "Stori y groes." Yn Awstralia bell, mae yr had da yn cael eu hau, a'r "Anialwch yn dyfod i flodeno fel y rhoen, a'r diffeithwch fel garrd yr Arglwydd." Mae y "*Morning Star*" yn cario y newyddion da i drigolion "ynysoedd y môr," ac mae lle ar ol lle, a gwlad ar ol gwlad yn agor o flaen efengyl heddi, ac mae y nefoedd wedi cofio Madagascar orthrymus cyn hyn, er gorfoledd i'r rhai sydd wedi dyoddef mor fawr yno. Mae y Waldensiaid, wedi gweled toriad gwawr rhyddid crefyddol ar ol eu holl flinderau oddiwrth y Bebaeth. Mae yr oll o'r pethau hyn yn galw am ymdrechïadan newyddion yn mysg holl Gristionogion y byd.

Mae yn achos galar bod gan lleied yn cael ei wneud genym fel cenedl yn yr Unol Dalaethan at yr achos cenhadol; galla wneud llawer mwy. Mae rhai yn gwastrafu eiddo yr Arglwydd i borthi eu blys, a phian y gofynir am eu cyniborth at y genhadaeth cwynant, "Nad oes ganddynt ddim i roi." O frodyr a chwiorydd crefyddol, a gawn ni gynorthwyo y rhai sydd ar y maes yn barod yn ymdrechau i efengleiddio y byd? Fe roddodd Iesu drosom ni ei fywyd, ac nid arian, er mwyn ein trwyddol ddedwyddwch yn y nefoedd. Gristion, pa faint a wnaï di dros yr hwn ydwyf yn broffesu fel dy Flaenor, a'th unig sail am gael dy waredu rhag y gosg ddyledus am bechod; a'th ddwyn yn y diwedd i wir ddedwyddwch draw i'r bedd? Byddwn mor barod i gyfrann at anfon efengyl i barthau pell y byd, ag ydym i weddio am i Grist i deyrnasu dros y byd.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

P R E G E T H II.

AR DDWYFOL YSBRYDOLIAETH YR YSGRIFYRAU.

GAN Y PARCH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

A dreddodwyd yn y Cyfarfod Chwarterol yn Palmyra, O., Hyd. 6ed, 1862, ac a anfonir i'r CENHADWE ar gais y Gynadledd.

Nid trwy ddyn y deuth gynt brophwydoliaeth; eithr dynion sanctaidd Duw a lefarasat megys y cynbyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân. 2 PABR 1: 21.

Yr holl Ysgrythyr sydd wedi ei rhoddi gan Ysbrydoliaeth Duw. 2 TIM. 3: 16.

Dyma ni eto yn ngafael yr hen Lyfr bendigedig. Addafwn i ni esod treth lled drom ar

eich amynedd y ddos wrth ymdrin â'r pwne hwn, ond darllenwn yn eich gwynebau siŵl fod pob croesaw genych i ni fyned ato heidiyw eto. Y rhyfeddaf o dan yr haul yw y Beibl. Nid oes yn y byd ei fath o ran gwerth, defnyddioldeb, a phwysigrwydd. Tra mae y blas ar lyfrau dynion yn lleihau wrth eu mynych ddarllen, mae y blas a geir yn hwn yn cynyddu bob tro yr ymdrinir ag ef. Nid yw y rhai a ddarllenant ac a fyfyrant lawer ynddo, byth yn blino arno. Darllenodd un hen wraig yr un bennod drosodd am foreuau yn olynol, ac meddai hi, "Yr wyf yn cael rhyw oleuni newydd a blas ychwanegol arni bob tro;" a thystiai fod hyn yn unig yn ddigon iddi hi i brofi ei fod o Dduw. Gallasai hon ddweyd am y goleuni a geir ynddo, a'r blas a deulir arno, fel y dywedodd y prophwyd gynt, am drugareddau eraill yr Arglwydd, "Bob boreu y deuant o newydd."

Mae yr ysgrythrau fel aur-gloddian, yn gyfoethog o drysorau cuddiedig, ac wrth eu harchwilio yn fawr gyda gweddi a myfyrdod, y cloddir hwynt allan. Ond mae lle i ofni mai ychydig sydd eto yn ngwlad efengyl yn chwilio y Beibl gyda'r bwriad pennodol i amgyffred ei gynwysiad, gwerthfawrogi ei ragoriaethau, a iawn ddefnyddio ei addysgiadan dwyfol. Yr anhawsdra i gael gan y byd i astudio y Llyfr nefol hwn ydyw un o'r prif achosion fod cymaint o angen parhau i argymhell ei sylw at y profion o'i Ddwyfol Ysbrydoliaeth.

Edrychwch ar sefyllfa y byd tua ag ato heddiyw. Gan bwy y mae yn cael y sylw, y parch, yr astudiaeth a'r manwl chwiliad ag a ddylai yn bresenol? Yn sior, nid yw gan y llawr, —nid yw gan yr holl werin, na chan bawb o'r dysgedigion. Y mae llawer i'w cael a'u dallineb mor fawr fel nad ydynt yn canfod ei ragoriaethau nefol. Y mae eraill a'u hanwybodaeth o'i gynwysiad bendigaid mor gyflawn, nes ydynt yn ddigon ynfyd i geisio gwadu ei hawdurdod Dwyfol. Ac mae rhai yn addoli rheswm ac athroniaeth mor ddefosiynol, nes ydynt yn ddigon eiddgeddus wrth oruchafiaeth y Beibl i wneud cynyg teg trwy gynorthwy y rhai hyn i geisio dileu o hono yr argraffiadau goruwchuaturiol o'i ysbrydoliaeth. Yn awr, tra y pery pethau fel hyn, rhaid i ni wahodd sylw y byd ato, a pharhau i bregethu ar gadernid y tystiolaethau a brofant Ddwyfoldeb ei awduraeth a'i awdurdod. Felly awn yn mlaen i sylwi

Ar y profion tumenael o Ddwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythrau.

Mae holl waith Duw—yr haul, y lleoer, y ser, a'r ddaear, yn dwyn delw eu Gwneuthur-

wr anfeidrol; felly y Beibl. Mae y profion allanol y buom yn ymdrin a hwynt y ddoe yn ddigonol ar eu penau eu hunain i arddangos ei Awdwr dwyfol ef. Gwna y rhai tumewnol hefyd ar eu penau eu hunain yr un peth.

Bu adeg pan nas gallasai neb o dan yr haul gyfeirio a'u bysedd a dweyd gyda sicrwydd, "Dacw y manau lle y safai gynt yr hen ddi-nasoedd enwog hyny Ninesse a Babilon, Pompeii a Herculaneum. Ond yn awr, trwy lafur, medrusrwydd, ac anturiaeth teithwyr dyfeisgar diweddar, yr ydys wedi llwyddo i gael o lyd i brofion tumewnol sicr a diamheuol o'u hen safleoedd nodedig. Tystiolaeth onplyg a dilys yr hen lafuan cerffedig a'r hen ddarnau arlliwiedig, a gloddiwyd allan o fynwes yr adfeillion oedranus, ydyw, "Dyma'r manau lle y safent." Felly y dywedaf ffinau, pe cleddid y Beibl yn meddrod dyfrllyd llaid yr Euphrates, neu pe gorchuddid ef yn nyfnder llwch henafiaethol adfeillion ymerodrol Babylon, ac yna iddo gael ei godi oddiyno yn mhen pymtheg cant o flynyddoedd, a phe na cheid neb ar y ddaear y pryd hyny a fedrai llysbysu ei awduraeth oruchel, y mae digon o Ysbrydoliaeth yn gerffedig ar ei dudalenau, ac o Ddwyfoldeb yn argraffedig ar ei gynywsiad, i dystiolaethu yn y modd mwyaf eglur ac anwrthwynebadwy pwy ydyw ei Awdwr anfeidrol.

Y mae Williams y cenhadwr, merthiyr enwog Erromango, yn adrodd yn ei fywgraffiad cenhadol, fod un hen offeiriad paganidd cyfrwys yn profi Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau yn gywraint iawn. Cynharai y doethineb, y daioni, a'r cariad a geir yuddynt, a'r amlygiad o'r perffeithiau dwyfol hyn a geir yn llyfr y greadigaeth. Edrychai ar y dybenion doeth, a'r moddion mwyaf priodol i'w hateb, yn nghyd a'r gweithyddion effeithiol sydd wrthi yn y ddaeu, a chanfyddai yr un Meddwl anfeidrol ar waith yn y naill a'r llall, yn trefnu, llywio, a chyfaddasu y cwbl o'r lles amserol a thragwyddol y dyn, ac yn onest a diragfarn casglai y pagan tywyll y rhaid mai Awdwr nefoedd a daear, a Gwneuthurwr y corff a'r enaid, ydyw Awdwr y Beibl. Diau genym y cyfyd hwn eto yn y farn, i gondemnio llawer ysgolhaig amheugar ac athronydd auffyddol yn y genhedlaeth hon.

Nid yw yn hanfodol i feddu gwybodaeth eang, dyageidiaeth ddwfa, galluoedd cryfion, na thalentau mawrion, er ein galluogi i fod yn argyhoeddedig o Ddwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrau. Darllener hwynt yn bwylllog a manwl, mewn ysbryd agored a diduedd, ac nid ofhwn y canlyniad. Mae yn ffaith adnabyddus mai y rhai a chwiliant leiaf ar y Beibl gydd

yn llefaru uchaf a mynychaf yn ei erbyn. Os nad ydyw yr anwybodusion hyn wedi en hai-arneiddio mewn rhagfarn a rhyfgy, a fedrwyd ohwi ddweyd pwy sydd?

Gadewch i ni am fynyd yn awr agor tudal- enau y Beibl i gael edrych yn fwy manwl ar natur ac ardderchawgrwydd ei gynywsiad. O! Lyfr gwerthfawr—un o roddion penaf y Jehofa i'r dyn ydyw. Pwy all ddirnad hel-aethrwydd goludoedd ei holl drysorau ysbryd- ol. O ran purdeb ei ddylanwad y mae fel perarogol enaint gwerthfawrocaf y Nefoedd ar y ddaear. Llaw-lyfr mawr y dyn fel creadur rhesymol a phechadur euog—fel deiliad amser ac ymgeisydd am anfarwoldeb y tu draw i'r bedd,—ydyw. Os ydym am wybod y ffordd i fyw a marw yn iawn, rhaid i ni ymgynghori llawer â hwn. Beth bynag sydd o bwys i ni i'w wybod fel bodau moesol a chyfrifol i Dduw, dyma'r lle i ni i chwilio am dano. Teifi hwn oleuni dysglair ar y materion mwyaf dyddorol a phwysig. Chwal ymaith yr holl niwl a'r tywyllwch oddiar yr hen byncian dadleuol, ond pwysfawr hyny, megys hanes deoluread y byd, gwneuthuriad dyn—ei sefyllfa yn ngradd- fa y creaduriaid, ei natur foesol, anfarwoldeb ei enaid, a'i dynged uchel yn inysg dealltw- iaethau y bydysawd. Ynddo y cawn yr es- boniad cyflawnaf ar benarglwyddiaeth Duw ar y greadigaeth, ei ragluniaeth gyffredinol a neillduol dros y byd, a'i lywodraeth foesol;— perthynas dyn a hi, ei ryddweithrediad, a'i sefyllfa o brawf, dyfodiad pechod i'r byd, dydd barn i edrych dros y cwbl, uffern i gosbi, nef- oedd i wobrwyo, ac anghyfuewidioldeb tra- gwyddol tynghedfennau preswylwyr y byd y- brydol.

Mor gysurlawn yw y datguddiedigaethau a gynywsa am y cynllun tragwyddol yn ol pa un y dygir pob peth yn mlaen yn y nef ac ar y ddaear,—am y bwriadau grasol tuag at y byd colledig,—am y Cyfryngwr mawr rhwng Duw a dynion; ei Aberth iawnol a'i eirlolaeth lwyddiannus ar ddechulaw y Mawredd; am dymor bywyd fel yr amser cymeradwy i ddyn heddyohu a'i Wneuthurwr; am orsedd gras i'r edifeiriol i nesau ati i ymbil am drugaredd;—am Dad tosturiol yn y nefoedd i wrando gweddi y gwael a derbyn plant afriadlon y ddaear yn ol i'w fynwes drugarog; am ddawn yr Ysbryd Glân ar gyfer cyndynrwydd moesol y byd; am nerth yn ol y dydd i'r ffyddlonfaid—am Graig yr oesoedd i sefyll arni yn nlym- hestloedd glyn cysgod angau; ac am orphwys- fa dawel y nefoedd i roesawu y seintiau yn y diwedd.

Mor bwysig hefyd ydyw y gwirioneddau a

ddatgana am gyfansoddiad cyfryngol y bydysawd, rhwymedigaethau dyn i dderbyn y Cyfryngwr a'r canlyniadau arswydlaidd o'i wrthod; am y rheidrwydd o feddu edifeirwch a ffydd, er cyfranogi o fendithion annhirsiaidwy yr iechydwrineth; ac am y pwysfawredd o ymostwng i'r efengyl fel ffordd bywyd, ac o ufuddhau i'r ddeddf foesol fel rheol bywyd; er bod yn gymeradwy gyda Duw ac yn gadwedig am dragwyddoldeb. A swinodd y fath gyfundraeth gyflawn a godidog o wirioneddau mor sylfaenol, o athrawiaethau mor werthfawr ac o ddatguddiedigaethau mor egoneddus erioed o'r blaen yn nghlustiau y byd? Os do, pa bryd, ac yn mhla le?

Cydnwedd lwynt a'r eiddo llyfrau cysegrddig gan grefyddau y byd; neu a'r eiddo oraclau twyll-honiedig y paganïad; neu a'r eiddo casgliadau detholedig rheswm; neu a'r eiddo darganfyddiadau hen a diweddar athroniaeth: a chwech weled fod y blaenaf yn rhagori ar yr holl rai olaf, gymaint ag yw y Nefoedd yn uwch na'r ddaear.

Dwyed pob peth o'i fewn mai Llyfr Duw yw hwn. Yma y mae pob anliawsdra a deimlai rheswm fel athraw moesol y byd wedi ei lwyrsymud; a phob diffyg a fodolai yn nghrefydd natur a geir wedi ei hollol gyflawni yn nghrefydd y Beibl. Yma y gwelwn holl gynghor Duw wedi ei fynegi; ei arfaeth dragwyddol wedi ei hamlygu; rhyfeddodau gorsynfawr ei borthfeithiau anfeidrol a'i ymherodraeth annhirsynol wedi eu dadblygu; a gogoniant ei gymeriad moesol yn y cyfan a thrwy y cyfan yn pelydru allan fel gurdrysgeirdeb yr haul, yn ngwynneb Iesu Crist. Yn hwn wele grefydd berffaith yn ei holl ranau wedi ei chyfaddasu ar gyfer holl lwythau gwledydd a hinsoddau y ddaear, gan "yr unig ddoeth Dduw;" a phob gwirionedd, athrawiaeth, gorchymyn, gwahoddiad, anogaeth, addewid, a bendith, yn gystal a phob bygythiad, gwaharddiad, a melldith o'i mewn, wedi eu gwisgo ag awdurdod dwyfol. Ac nis gall dyn dynu oddiwrthi, na gosod ati, heb ei handwyo yn ei chyfaddasrwydd ar ei gyfer.

Nid oes un o holdestynau pwysicaf yr hen athronwyr Groegaidd a Rhufeinig o barth i ddyn, ei safle yn y greadigaeth, ei brif ddyledswyddau, yn mhla beth y mae ei fawr-dda (*summum bonum*) yn gynwysedig, a'i dyngedfen yn y dyfodol, nad yw wedi ei egluro i berffethrwydd yma. Wedi colli Duw a'i wenau siroli, a'i gyndeithas hyfrydol, gruddfanai y byd am dano yn iaith wylofus Job, "O, na wyddwn pa le y cawn Ef." Edrychai o'i ddeuta, i fyny ac i lawr, yn mlaen ac yn ol, ar y llaw ddeheu ac ar yr awy, gan drist hir-

aethu am dano o hyd. Ond nid oedd neb yn ei ateb, nes y torodd yr Oracel Dwyfol hon ar y dystawrwydd pryderus, trwy lefain o'r tu oliddo, "Dyma'r ffordd, rhodia yuddi."

Oddiar ei drawaesgyniad i'w oraedd ddyn yn ngwrthryfel Eden, y mae rhwysg hen frenin y dychryniadau wedi bod yn frawychus ofnadwy. Nid oes neb o'r cedyrn wedi llwyddo i fwrw arfau yn ei erbyn, na neb o'r doethion wedi bod yn ddigon cyfrwys i ddianc rhag min ei gledddyf, na neb mewn cyfoeth yn rhy uchel, nac mewn tlodi yn rhy isel, i fod yn nod i'w saethau gwenwynig. Mae holl genedlaethau y llawr, hyd yn hyn, y naill ar ol y llall, wedi eu darostwng ganddo, a'u cymeryd yn ddi-edifarus, fel ysbaill rhyfel, y tu fewn i gaerau ei hen garohar oer a siomedig. Ond a bery pethau fel hyn o hyd? A gaiff angau fyned yn mlaen yn ei rwysg i dori cylyman agosaf; mathru gobeithion anwylaf, a mogi anadliadau puraf y fynwes ddynol, yn dragwydd?

O dan gynhyrriad ysbryd ymholiadol cyffelyb i hyn, rhoddai ambell un ei draed ar lan y bedd, ac edrychai i lawr gan lefain mewn braw, "Os bydd gwr marw a fydd efe byw drachefn?" Lled dybiai Gobaith y byddai fyw eto, ond sisialai Ofu fod hyny yn ormod i'w ddysgwyl; a rhwng y ddau nid oedd amgen na thywyllwch fel y fagddu yn gorchuddio tir anial glyn cysgod angau. Eithr mae y Beibl wedi taslu goleu newydd dros holl gonglan a chelloedd oer yr hen garchar tywyll yn y geiriau hyny, "Yr udgorn a gân a'r meirw a gyfodir." Datgnddlia i ni y dâw y Gwr fu ar Galfaria, gyda mawredd dihafal, yn arwisgedig a'i holl ogoniant hanfodol, cyfryngol, a gwob-rwyol, ar gymylau y nef, yn y dydd diweddaf, ac yna yr â i'r fynwent fel yr Adgyfodiad mawr a'r Bywyd, a rhydd ei lef allan, ac yn ei swm bydd brenin marwolaeth ei hun yn trengu, a marwolion ei garchar yn gwisgo anfarwoldeb, ac yn dianc allan am byth.

Yr holdestyn (*problem*) mwyaf pwysfawr a dwys-ganlyniadol ag y bu rheswm uwch ei ben erioed yn ceisio ei agor, a gynwysid yn yr hen ymofyniad difrifol hwnnw, "*Pa fodd y cyflawnheir dyn gyda Duw?*" Yr oedd yn hawdd-ach iddo gasglu fod Duw wedi digio, na chael allan y llwybr i heddychu ag ef. Cododd y byd ei alloran, llosgodd ei aberthan, tywalltodd ei ddiold offryman, lluosogodd ei ddefodau, dyoddefodd ei benydian, adeiladodd ei demlan, ffurfiodd ei grefyddau, a chyflwynodd ei drys-orau fel amldra y tywod wrth draed ei gan dduwiau, oes ar ol oes; a chyflawnodd y cwbl yn ddirwgnach a gwirfoddol, mewn effaith, er ceisio dyhuddo lld y Dawdod, tawelu tymhestr-

oedd ei fynwes gythryblus, a lliniaru gorbiorwydd ei gydwyl bod euog. Ond ofer ydoedd y cyfan. Oddiar yr ymwybyddiaeth o ddyfnder ei bla, a mawredd ei drueni, troai ei wynneb ymbiliadol at y swynwyr, y doethwyr, yr athronwyr, a'r oraclau, a chydag anadliadau trymion, darleisiai a gwrthseiniau yr hen gwestiwn gorbwysig yn eu clustiau yn barhaus, Pa fodd y cyfiawnheir dyn gyda Duw? Ai tybed fod yr holdestyn hwn yn ormod i'r ddaear i'w egluro? Os ydyw, beth a ddaw o'r byd? Pa beth bynag a wna, a pha le bynag yr A, nid oes heddwch yn ei aros, na meddyginiaeth iddo yn un man yn ymddangos. Trwm yw ei dynged a dwfn ei archoll. Tra mae yn suddo fwy fwy i anobaith, a'i archoll yn myned yn waeth waeth, dyma ei athrawon yn fud, ei oraclau yn ddystaw, a'i feddygon goreu yn ddi-ddim uwch ei ben.

Ond wedi i oesau o bryder ac anobaith—o amheuaeth a dysgwyliad fyned heibio, daew lef Gwaredwr i'w ohlywed yn adseinio rhwng bryniau cysegredig Palestina. Bloeddia yn soniarus ar yr holl fyd, "Deuwch ataf fi bawb sydd yn flinderog a thrwmlywthog, a mi a esmwythaf arnoch." "Myfi yw y ffordd, y gwirionedd, a'r bywyd." Llef Mab Duw ydyw. Y Gair a wnaethpwyd yn gnawd, ac a dabernaclodd yn ein plith ni. Dyma Haul cyfiawnder wedi cyfodi, a meddyginiaeth yn ei esgyll i holl gonglau y ddaear—Iesu o Nazareth ydoedd sylwedd y cysgodau, canolbwynt y prophwydoliaethau, eneinio y Tad, a dymuniant yr holl genhedloedd. Ac yn ei fywyd perffaith a'i angau dirprwyol ar gyfrif gwiwdeb anfeidrol ei Berson dwyfol, gweithiodd allan y *problem* mawr er boddhad cyflawn i'r holl nefoedd, ac er rhyddhad tragwyddol i fillynau ar y ddaear.

Ar ol ei adgyfodiad buddugoliaethus o'r bedd, a'i esgyriad gortoleddus i'r gogoniant, anfonodd yr Ysbryd tragwyddol i'w egluro i'r byd. A dyma beth yw y Gyfrol fendigedig hon—gwaith yr Ysbryd Dwyfol yn esbonio, dadblygu ac arddaugos cynllun gogoneddus Duw i gyfiawnhau pechadur trwy law mawr y groes.

Y prif beth yn y Beibl yw yr efengyl, ac nid yw cynwysiad yr efengyl amgen nag atebiad trugarog y Jehofa graslawn i gwestiwn gorbwysicaf oesoedd y ddaear, "Canys ynddi hi y datguddir cyfiawnder Duw o ffydd i ffydd,"—sylwedd pa un ydyw, "Fod Duw yn Nghrist yn cymodi y byd ag ef ei hun heb gyfrif iddynt eu pechodau."

Nis gallasai neb ond Duw gynllunio y drefn odidog sydd yn rhedeg trwy holl beirianwaith

mawreddog y gyfundrefn heulog. Ond a ydyw y cynllun sydd yn rhedeg trwy holl gyfundraeth orochel gwirioneddau crefydd y Beibl yn fiai godidog a mawreddog? Na, na, os oes un o honynt yn rhagori ar y llall, yr olaf yw hwnw. Dyma farn bwylllog, aeddfed, y tystion goreu. Dyma Syr Isaac Newton, Dr. Chalmers, Dr. Dick, ac eraill, sydd wedi astudio fwyaf ar y ddan,—gwrandewch arnynt hwy. Er cymaint y rhyfeddent uwchben trefn y greadigaeth, rhyfeddent fwy uwchben cynllun yr iechydwriaeth; ac er cymaint yr edmygent y Duwdod yn ei ofal am y dyn mewn natur, edmygent ef yn fwy yn ei gariad tuag ato yn yr efengyl.

Yn sicr, mae cyfundraeth yr aehub yn y Beibl yn gosod allan ogoniant perffeithian moesol y Jehofa mewn lliwiau mwy prydferth,—yn taflu goleuni mwy dyglaer ar ddrygau y bywyd presenol, ac yn dal gobaith mwy llawn o flaen y dyn er cyrhaedd anfarwoldeb dedwydd yn y dyfodol, nag a geir yn un man arall. Yn awr rhaid fod y fath Lyfr—a gynwysa y fath gyfundraeth ryfeddol—wedi deilliau oddiwrth ddoethineb anfeidrol yr Ysbryd Dwyfol.

(i'w barhan.)

Amrwpiaethol.

PWYSIGRWYDD O IAWN-DDEFNYDDIO AMSER.

Y mae amser mor fyr, darfodedig a chyffnewidiol, fel mai gorohwyl lled anhawdd ydyw rhoddi darnodiad cywir a boddhaol o hono. Yr amser aeth heibio nis gellir ei alw yn amser, gan nas gellir mwynhau yr un foment o hono byth. Mae'r amser dyfodol yn anhysbys i ni; geill beidio gwawrio arnom byth. Mae yr amser presenol fel y llestr yn nghanol yr ystern, yr hon sydd yn cael ei chluro a'i hysgytio gan y dymhestl, fel mai gorohwyl anhawdd ydyw dweyd gyda pha awel y derfydd am dani. Felly mae ein bywyd ninau. Ni oes ond edau frau yn cysylltu amser a thragwyddoldeb. Dim ond tori y llinyn arian, dyna y llestr yn suddo. Y mae siomedigaethau y byd, gwaagfennon a gofidiau y meddwl weithiau yn ddigon, "Pa beth yw eich einioes olwi, tareth ydyw." Fel yna y bydd dyn byw, ac fel yna y derfydd an dano, fel yna y mae blynyddoedd dynolryw yn y byd hebulsus a darfodedig hwn; mae y naill flwyddyn ar ol y llall yn myned heibio fel gwelltyn o flaen rhyferthwy, niwl o asael nant neu gwmwl o flaen corwynt.

Ond er byred ydyw amser, ac er mor frau a darfyddol ydyw, y mae mor werthfawr fel y

dyllid defnyddio hyd yn od y foment o hono i wneud rhyw ddaioni. Y mae pawb yn sicr o dreulio eu hamser y naill ffordd neu y llall, o'i iawn ddefnyddio neu yntau o'i gam ddefnyddio. Edrychwn yn

I. Y MODD Y MAE RHAI DYNION YN TREULIO EU HAMSER. Gellir dweyd fod rhai yn ei dreulio ar eu melyn chwaut—yn treulio eu hamser gyda phethau hollol ddi-fudd—gyda gwrthrychau hollol anheilwng o dreulio un mynyd o amser gyda hwy. Treulia rhai dynion eu hamser mewn myfyrdodau ffol a gwageddus. Breuddwydiant a llawenyohant hyd yn nod wrth feddwl am ryw gyfleusdra y cant dreulio rhyw gyfran o'u hamser gyda phleaserau gau. Llenwir meddwl y dyn bydol a chyfoeth. Nid oes ganddo flas ar ymddyddan am ddim ond am gyfoeth. Cyfyd yn fore, gweithia yn galed, a deil ati hyd yr hwyr, ac ni feddyliodd am ddim trwy yr holl amser ond am gyfoeth. Mae yn defnyddio ei oriau hamddenol i fyfyr- io, er cael y ffordd fwyaf effeithiol i bentyrn golud. Pe gofynid iddo ddsagu pennod o Air Duw, ystyriai hyn yn wastraff ar amser.

Mae'r *oferddyn* yn ei dreulio mewn *meddw- dod a glythineb*. Mae y rhai hyn nid yn unig yn gwastraffu amser, ond y maent hetyd yn gwastraffu trngareddau amser. "Na weriwech eich arian am yr hyn nad ydyw fara, a'ch llafur am yr hyn nad yw yn digoni."

Mae y *diog* yn ei dreulio mewn *cysgadrwydd*; y mae ef yn gweled mynyd yn rhy hir, os na bydd wedi ei dreulio yn ei gwsg—y mae amser yn faich iddo ef. "Enaid y diog a ddeisyf." Mae yntau yn deisyfu llawer o bethau. Dymunai gael mwynhau llafur dwy- law rhai eraill, "Ond ni chaff ddim," ac o herwydd hyn y mae miloedd o ddiogwyr wedi myned yn ysbeilwyr a mwrdrwyr, a hyny wedi eu harwain i ddioddef marwolaeth war- adwyddus y crogbren, neu yntau gael eu hall- tuddio i lefydd afiachus i weithio yn galed, a marw yno o farwolaeth nychlyd a di-dosturi. "Pa hyd, ddiogyn, y gorweddi, pa bryd y cyfodi o'th gwag?"

Mae y balch a'r hunanol yn treulio eu ham- ser mewn ymfrost a gwagedd. Mae rhai eraill mor ddiystyr o'u hamser, fel nad ydyw yn fawr o bwys ganddynt pa fodd yr ei heibio. Trwm ydyw gweled rhai yn rhoddi eu holl amser i ddarllen llyfran o natur lygredig. Anffyddiaeth a phethau o'r fath, y rhai sydd a thuedd ynddynt i serio'r gydwybod, oeri'r serchiadau, a chaledu y galon, ie, rhai ag y bu gorfod i'w hawdwyr gyfaddef, mewn geiriau neu ynto mewn ymddygiadau, nad oeddynt ond ffurwyth calon galedwch ac anystyriaeth.

II. Y MODD Y DYLEM DREULIO EIN HAMSER. I'r dyben o iawn ddefnyddio amser dylem y- tyried mai tymor byr ydyw—dylem ddal amser byr a thragywyddoldeb maith o flaen ein meddwl yn barhaus—y sicrwydd y bydd- wn feirw, yn nghyd a'r ansierwydd pa bryd y byddwn feirw. Y mae tuedd mewn dyn i roddi amser maith rhyngddo a dydd marwol- aeth, ac y mae hyny yn ei arwain i redeg yn rhyfygus tua thrueni, oddiar y dybiaeth fod ganddo ddigon o amser eto i wneuthur heddwch a Duw. Ond oh! gymaint sydd wedi eu siomi yn hyn;—ar ba beth y gall dyn yr hwn sydd a'i einioes fel tareth orphwys ei obaith am hir fywyd. Ond er mwyn d'od at y pwno. Rhoddwn ein dwylaw i ddiwydrwydd, ein cyfoeth i'r tylodion, a'n calon i Dduw. Na wnawn fwy o'r byd nag a weddai, ac na wnawn lai o hono nag a ddylem. Darllenwn y llyfrau goreu, ymgynabyddwn â'r dynion goreu, a mynychwn y cymdeithasau goreu. Onid ydyw fod dyn yn ymdrecha i iawn ddefnyddio y mynyd presenol, yn gynhorth iddo ddefnyddio y mynyd nesaf yn well? Y mae camddefnyddio un mynyd o amser wedi bod yn achos damfedigaeth miloedd. Y mae dilyn un arferiad drwg, yn agor y drws i ddilyn rhai gwaeth. Os dilyn y llawns i wneuthur drwg a wneir heddyw, gallwn wneuthur hyny yfory yn llawer rhwyddach. Gochel rodio yn nghyngor yr annuwolion heddyw onide mae peryg y byddi yn ddigon caled ac anystyriol yfory i sefyll yn ffordd pechaduriaid, neu i eistedd yn eisteddfa'r gwatwarwyr. Ac o'r ochr arall y mae treulio un awr o amser mewn myfyrdod difrifol ar angau y groes a bywyd sanctaidd y Cyfryng- wr yn cynesu'r serchiadau, yn meddaluha y galon, ac yn ein dwyn i'w garn ac i fyw iddo. Y mae treulio un awr o amser yn nghym- deithas y saint, yn ein gwneud yn awyddus am un arall. Y mae meddwl am ogoniant y nef, yn codi hiraeth nyom am fyned yno i'w mwynhan. Na soniwn am fwrw yr amser heibio, ac na adawn ddim hyd yfory o'r hyn a ellir ei wneuthur heddyw. Mae yn hawdd gan lawer addaw gwneyd llawer o bethau yn yr amser dyfodol, fel pe byddai yn llawer mwy gwerthfawr na'r un presenol; ond erbyn i'r amser hwnw dd'od i'w gafael, yn yr un man y byddant hwy wedi'yn—y maent yn treulio eu holl amser i addunedu, addawant y gwnant lawer o bethau cyn marw, fel pe byddai ganddynt hawl ar eu bywyd. Ni ddaeth y rhai hyn erioed i brisio amser wrth y foment, hyd nes y gwelsant nad oedd ond ychydig fomentau rhyngddynt a thragywydd-

oldeb. Buasent y pryd hyny yn rhoddi mil o fydoedd am un foment, ond yr oedd eu hamser hwy wedi d'od i fyny, a'r amser hwnw wedi ei ganddefnyddio. Dyma y tro cyntaf erioed iddynt feddwl am en llwybrau oemion, yr oeddynt wedi treulio eu holl amser yn elynion i Dduw ac i'w bobl. Gadawsant y pethau pwysicaf heb en cyflawni, gan eu hymddiried i dywyllwch ac ausiorwydd yr amser dyfodol. Ond ar ryw foreu welo guriad disymwth wrth ddrws y corff. Yr oedd yr hwn sydd ganddo allweddau angau a marwolaeth wedi ysgrifenu uwch ei ben, "O fewn y flwyddyn hon y byddi farw." Daow ef wedi ei dafu ar wely cystudd a damp marwolaeth fel yn llithro dros ei wefusau llwyddas—y gwridd yn arafaidi gilio dros ei wynebpryd gwelw, a chwys oer yn dylifo dros ei holl gorff. Newidliwyd ei wedd ac anfonwyd ef ymaith. Cafodd ei wysio felly o flaen ei Farnwr i roddi cyrif an fwiadau heb eu cyflawni a phenderfyniadau wedi en banghoso. JOHN D. JONES.

Middle Granville, N. Y.

PETHAU GWERTH EU GWYBOD.

Nyni a wyddom ddarfod ein symud ni o farwolaeth i fywyd, oblegid ein bod yn caru'r brodyr. 1 Ioan 3: 14.

Nyni a wyddom ein bod o Dduw. 1 Ioan 5: 19. Ac a wyddom ddyfod Mab Duw, ac Efe a roes i ni feddwl, fel yr adnabyddom yr hwn sydd gywir. Ad. 20.

Canyf myfi a wn fod fy Mhrynwr yn fyw, ac y saif yn y diwedd ar y ddaear. Job 19: 25.

Canyf mi a wn i bwy y credais, ac y mae yn ddiamneu genyf ei fod ef yn abl i gadw yr hyn a roddais ato, erbyn y dydd hwnw. 2 Tim. 1: 12.

Gan wybod hyn, ddarfod croeshoelio ein hen ddyn ni gydag ef, er mwyn dirymu corph pechod, fel rliagllaw na wasanaethom bechod. Rhuf. 6: 6.

Ac ni a wyddom fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sy yn caru Duw; sef i'r rhai sydd wedi en galw yn ol ei arfaeth ef. Rhuf. 8: 28.

Gan wybod fod gorthrymder yn peri dioddefgarwch a dioddefgarwch brofiad; a phrofiad obaith. Rhuf. 5: 8, 4.

Gan wybod fod profiad eich ffydd chwi yn gweithredu amynedd. Iago 1: 3.

Gan wybod nad yw Crist yr hwn a gyfodwyd oddiwrth y neirw yn marw mwyach; ac nad arglwyddiaetha marwolaeth arno mwyach. Rhuf. 6: 9.

Myfi a wn yr adgyfodir ef, yn yr adgyfodiad y dydd diweddaf. Ioan 11: 24.

Gan wybod mai gan yr Arglwydd y derbyn-iwch daledigaeth yr etifeddiaeth; canys yr Arglwydd Crist yr ydych yn ei wasanaethu. Col. 3: 24.

Eithr ni a wyddom pan ymddangoso Efe, y byddwn gyffelyb, iddo, oblegid ni a gawn ei weled ef megis ag y mae. 1 Ioan 3: 2.

Canyf ni a wyddom, os ein daearol dy o'r babel hon a ddatorir, fod i ni adeilad gan Dduw, sef i'f nid o waith llaw, tragywyddol yn y nefoedd. 2 Cor. 5: 1.

Gan wybod fod genych i chwi eich hunain, olud gwell yn y nefoedd, ac un parhaus. Heb. 10: 34. D.

YMDDYDDAN DEFOSIYNOL.

A gymerodd le rhang tri chyfaill wrth ddyfod o'r gymdeithas, y rhai a adreunir wrth yr enwau Sierwydd, Gobaith, ac Amheuaeth.

Sierwydd.—Bore da i chwi, frodyr. Y mae arnaf awydd heddyw dywedyd, "Welo, mor ddaiouus ac mor hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd."

Gobaith.—Y gwir a ddywedi; y mae cymdeithas o frodyr o'r un egwyddorion sautaid "fel yr enaint gwerthfawr ar y pen, neu fel gwlith Hermon, ac fel y gwlith yn diegyn ar fynyddoedd Seion." "Hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd."

Sier.—Wel, o ddifrif, beth yw eich barn am y cwrdd neithiwr: onid oedd rhyw hwyf auarleru ar y brodyr? Yr oedd pob un i'm i'f fel pe buasai wedi ei ddyegu gan Crist i weddio, ac fel pe buasai o'leu yr Ysbryd Glân ar bob gair. Yr oeddynt yn peri i mi feddwl eu bod wedi bod gyda Duw yn y dirgel cyn dyfod i'r capel; oblegid yr oedd eu geiriau mor gynhes a uelol.

Gob.—Y mae yn wir fod rhyw hwyf neillduol yn ein plith neithiwr; a gobenthio yr wyf i'f y gwelir ei effeithiau yn ddaiouus ar ol llawer o ddyddiau. A pheth a'all a ddywedaf i ti, Sierwydd, yr wyf yn methu a meddwl yn dda iawn am gretlydd y bobl hyny ag sydd yn esgeuluso y cyrddau gweddio, ac yn siarad am danynt mor ddirmygedig. Cefais friw i'm meddwl lawer gwaith wrth weled cynifer o'r cyfeillion yn angbhoio dyfod i dyf yr Arglwydd y nos Lun cyntaf o'r mis. Ac wedi thoi heibio ddywedyd, "Awn, gan fyped i weddio."

Sier.—Y mae yn wir, ac yn wir galarus iawn yw adrodd yn gyhoeddus, fod rhyw esgeuluso mawr ar y cwrdd gweddio y dyddiau presenol. Y mae hyny yn rhyfedd hefyd, pan ystyriom mai trwy weddi y cafodd y pethau rhyfeddau eu dwyn oddiamgylch, a'r gwaredigaethau mawrion gafodd plant Duw yn mhob oes o'r byd; ond na fydded i ni ddigalqui, Gobaith, ond bydded i ni ymwroli, oblegid y rhai hyny a dreuliant eu dyddiau mewn ffydd a gweddi, a ddiweddant eu dyddiau mewn llawenydd a thanguefedd.

Am.—Anwyf gyfeillion, 'rwyf i'f wedi gwrando yn ystyriol hyd yma, ac yn neillduol pan yr oeddych yn canmol y fath gwrdd da a gawsoch neith-

lwr; ond rywfodd nis gallaf fi gannol mwy arno na rhyw gwrdd arall, ac y mae hynny yn perll i mi amheu nad wyf wedi derbyn fel chwi.

Sicr.—Nid wyf fi yn rhyfeddu at hynny. Amheuaeth, oblegid y mae rhywbeth hyd yn nod yn dy enw di ag sydd yn profi nad wyt yn derbyn ond ychydig o'r daioni ag y mae Duw yn ei roddi i'r rhai a'i carant ef.

Am.—Wel, Sicrwydd, beth wyt ti yn ei feddwl yw yr achos nad wyf fi yn derbyn o'r daioni ag y soni am dano? A wyt ti yn tybied nad yw Duw wedi fy ngharu, a'r Mab wedi fy mhrynu, ac nad oes galwad i mi i ddyfod i'r wledd, a bod yn rhaid i mi farw o newynu?

Sicr.—O na, fy mrawd, nid yw Duw yn ewyllysio marwolaeth yr anuuwiol. A mae Crist wedi marw dros bob dyn, yna, eise a fu farw drosot ti; ac y mae y wledd wedi ei pharatoi i'r holl bobloedd; a Duw a ddywed, "Pwy bynag a ddol, nis bwrir ef allan."

Am.—O! yr wyf yn ofni na themlais erioed eto fel ac y dylaswn deimlo, ac y bydd hynny o bleser a gefais yn ulgyr yr Arglwydd hyd yn hyn yn troi'n dwyll i mi pan y deusaf at awr angau; ac y bydd i mi farw cyu derbyn madddeuau. Qud, Sicrwydd, pa beth sydd genyt ti i'w ddywededy y mbellach ari danat dy hun, ac am dy Waredwr mawr?

Sicr.—Jehosa Iesu yw fy Ngwaredwr yr hwn ddaeth i fyny o Edom, yn goch ei ddillad o Bostia; yr hwn a welais yn hardd yn ei wtag, yu ymdaith yn amllder ei rym. Eise a'u hachubodd oddiwrth fy mbechodau mawrion ag aml; ac eise yw fy Amddiffynfa i'm cadw rhag fy holl elyuiou.

Gob.—Yr wyf ffinau yu gobeithio y bydd i'r hwn a fu farw drosom, faddau i minau a'm glanhau oddiwrth fy holl bechodau ryw ddydd.

Sicr.—Fy mrawd Gobaith, paham y dywedi ryw ddydd? A wyt ti yn gwybod y cai di fyw yn hwy na'r dydd hwn? Neu ynte, a wyt ti yu meddwl y bydd mwy o rinwedd yn ngwared Oen Duw i'w lannau mewn amaer dyfodol nag sydd yn bresenol? Paul, yu ei lythyr at yr Ephesaid, a ddywed; "Eithr Duw, yr hwn sydd gyfoethog o drugaredd, ohêrwydd ei sawr gariad trwy yr hwn y carodd efe ni, ie pan oeddym feirw mewn camweddau, a'u cyd-fwyhaodd ni gyda Christ; trwy ras yr ydych yn gadwedig."

Gob.—Dywed yu mbellach, Sicrwydd, ychydig o'th brofiad dy hun, oblegid mi wn dy fod yn hoff o arferyd geiriau ag sydd yn benderfynol, megys "Mi a wn."

Sicr.—Gyd a llawer o hyfrydwch y gallaf ddyweddyd, Yr hwn am gwaredodd o feddiant y tywyllwch ac oddiwrth fy mbechodau, fy Iesu yw; eise yw fy oll yn oll. Y mae fy enaid wedi myned ar ei ol, ac yr wyf yn gallu dyweddyd, Pwy sydd genyf fi yn y nefoedd ond tydi? ac ni ewyllysiais ar y ddaear neb gyd a thydi.

Gob.—Yr wyf ffinau yn credu mai eise yw y person mawr y cyfeirid ato trwy'r aberthau, ac y mae hyn yn achos o dragwyddol syndod i mi, iddo ef ac yntau heb fod mewn dyled i neb, farw dros

fyd o elyuiou! Yr hwn, ac eise yn flurf Duw, ni thybiodd yu drais fod yu ogyfuwch a Duw; eithr eise a'i ddi-brisiodd ei hun, gan gymeryd arno ag-wedd gwas. ac a wnaed mewn cyffelybiaeth dyn-ion, a'i gael mewn dull fel dyn, eise a'i darostyngodd ei hun, gan fod yn ufudd hyd angau, ie angau y groes."

Am.—Yn sicr, yr oedd hwn yn wr cyfiawn, ac yn Fab Duw, a dywedir fod ganddo bob awdurdod yn y nef ac ar y ddaear, a'i fod yn derbyn pechaduriaid; ie, ei fod yn abl ac ewyllysgar i achub hyd yr eithaf; ond chwerau yw fy ymadrodd yr wyf fi yn amlach yn amheu nag yu credu fod yno fiddim o'i rinweddau.

Gob.—Minau wyf yn gobeithio i Dywysog y bywyd farw i mi gael byw trwyddo; ond er hynny, mynydd mao y byd, a'r enawd yn euro, a threialon fy nghyrfa bron a'm llethu i anobaith; a mynych byddaf yn ymdyddan â mi fy hun, yn ngeiriau'r Salmydd dwiol, "Paham, fy enaid, y'th ddarostyngir, ac yr ymderfygi yno? gobeithia yu Nuw." Atolwg, Sicrwydd, pa beth a welais yn marwolaeth Iesu rhagar marwolaeth rhyw un arall? a pha beth a ddaeth i ti trwy hynny?

Sicr.—Yn marwolaeth yr Iesu y gwelais fflam angherddol y cariad anfeidrul—y Tad yn cuddio ei wyneb oddiwrth ei uniganedig Fab. Gwelais y cyfiawn yu myned yn lle yr anghyfiawn—a'r gyfraith yu cael ei gwneud yn anrhydeddus. Mewn gair, yma y gwelais y "rhyfeddod mwyaf o bob oes, yr Iesu yn marw ar y groes."

Gob.—Ti a ddywedaist yu dda, ond carwn dy glywed eto yu gwneud rhyw wahaniaeth pellach rhwng marwolaeth y Oeidwad a marwolaeth y merthyron.

Sicr.—Pan oedd y merthyron yn marw, ni chlywais fod yr haul yn duo, y creigiau yn bolliu, y meirw yn cyfodi, llen y deml yn rhwygo, cleddyf cyfiawnder yn deffro, a Duw Dad yn cuddio ei wyneb. Qud pan mae y Mab yn cael ei daro a'i ddryllio gan ei Dad, fel Aberth dros bechod, felly y bu, a llawer mwy nag y gall un byr ei ddawn fel myfi ddatgan i ti, Gobaith. Yn ei farwolaeth ef y mae gwawr gobaith yu tywynu ar holl gyrau y ddaear, a'r rhai sydd bell ar y mor. "Ac nid oes iechydwrriaeth yu neb arall."

Am.—Goddef i minau ofyn yu mbellach, pa beth a welais i ti yn ei farwolaeth ryfeddol, i dy wneud mor ddedwydd?

Sicr.—Yn ei farwolaeth mi a welais nad oeddwn wedi fy argraffu yn unig ar gledr ei ddwyllaw, ond hefyd ar ei galon. O na byddai genyf ddigon o ddawn i ddeagrifio i chwi eich dau y gorfoledd a lanwodd fy nghalon? Yr oedd ei gariad yn gryfach nag angau, ei farwor fel marwor tanlyd, a fflam angherddol iddo; ac wrth i mi nesau ato, teimlais fy nghalon yn cynhesu, ac yu mysed ar dân gan gariad. Enynodd tân, a mi a lefarais â'm tafod; a dyma yw fy lleferydd o'r dydd hwnw hyd yn awr; ac yr wyf fi yn ei garu ef, am iddo ef yn gyntaf fy ngharu i.

Gob.—A ydyw y meddyliau hyn am Grist yn

peri gorfoledd gwastadol a pharhaus i ti, pa beth bynag a fyddo dy amgylchiadau?

Sicr.—O ydynt pau feddyliaf fod ei waed yn dadleu drosom yn y nef, a bod fy enaid trwy ei waed ef wedi ei gymodi â Duw, a'i fod wedi gorchfygu y byd, y cnawd, ac angau, uffern fawr a'r bodd, a dwyn aullygredigaeth i oleuni, y mae fy enaid yn gorfoleddu yn ei fuddugoliaethau ef; ac yr wyf yn dygwyl yn barhaus am alwad i fynd ato ef, ac i blith y llu o feibion lawer ag aydd wedi eu dwyn ganddo i ogoniau trag-ywyddol.

Am.—Y mae fy nghalon ag oedd mor drist wedi lloni llawen wrth wrando ar Sicrwydd yn llefaru fuor grogyn, eglur, a phenderfynuol am bethau cymeriad eu pwys, yr wyf fuan yn dechreu meddwl mai dedwydd yw trigo o frodyr yn nghyd! Y mae yr ymddyddan wedi bod mor fuddiol fel mae yr amser wedi rhedeg yn eballach nag yr oeddwn yn ei feddwl. Rhaid i ni ymadael y tro hwn. Noswaith dda i chwi, Sicrwydd, a Gobaith.

Sicr.—Noswaith felly i titbau, Amheuaeth.

Minersville. Ohio.

Cyfl. gan W. R.

O GYMRU.

At y Parch. R. Everett, D. D., America.—Yr oedd yu dda genyf welid yn y *Faner* am Tach-wedd y 26ain o dan y penawd "*America*" erthygl dda, o duedd ac ysbryd gwahanol i'r hyn fu yn llywodraethu egwyddorion gwladyddol lleuyddiaeth Gymreig mewn cysylltiad ag America. A'r cyhoeddiadau mwyaf tyner tuag at yr oedr a amddiffynir yn yr erthygl a nodwyd oeddynt yn rhanedig a sigledig iawu mewn perthynas i wir achos y gwrthryfel Americanaidd. Y *gwirionedd* alwydda, eriddo fod am amser dan gwmwl, fe ddiegleiria yn fwy prydferth pau ynddeugys heb un cwmwl. Ac y mae yr hyn a gyhoeddwyd genych yn y *CENHADWR*, er cyn i'r *rebels* daraw ergyd, yn cael ei adrodd yn fynychach fynychach, bob wythnos, newn darlithoedd gan aelodau seneddol, boneddigion lle gwl, a gweinldogion efengyl, a chant eu cyhoeddi "ar benau tai," er gwaethaf dichellon bradwrsu ein *cool headed Tories* a'u *dupes* poethlyd anwybodus a difarn, y rhai sydd bob amser gyda'r "lluaws" a'r "gallu" fel y *Vicar of Bray*. Ond yn sicr fe dry y llifeiriant of *public opinion* yn fuan, oblegid nid yw calou y wlad wedi cyfnewid—yr un ydyw hi,—ond y pen sydd wedi gwyro drwy arweiniad twyllodrus y rhai anwir. Y mae cyfarfodydd cyhoeddus yn cael eu cynnal yn Llundain yn wythnosol i ddadleu achosion Americanaidd—sef yr "achos o'r gwrthryfel" a "haw! yr encf-wyr i encilio." Ni welais un *rheswm* eto wedi ei gynyg i sylw gan gydymdeimlwyg y De yn eu cyfreithloni yn eu gwaith yn gwrthgodi, nac amcan arall yn werth byd yn oed gan y Deheuwyrr eu hunain yn bresennol, i'w grybwyll fel *achos gwreiddiol* i'r gwrthgodiad Deheuol, nas un *rheswm* yn cyfiawnbu yn y graddau lleiaf eu gwaith o'r roddi eu *sympathies* o blaid y *rebels*.

Y maent yn condemaio y Gogledd am *beidia* gwneud peth, ac am ei wneud belyd! Y maent yn aughyso a hwy eu hunain. Ceisiaut ddenu ein cydymdeimlad, drwy ddweyd fod y caethion yn caru eu caethiwed ac fod gwragedd a phlant eu meistradoedd wedi cael eu gadael yn eu myag yn ddiamddffyn, ac heb dderbyn dim niwiad oddiwrthynt, a bron ar yr un anadl dywedant y bydd i gyhoeddeb y Llywydd o ryddhad fod yn sicr o arwain i *general massacre*! Dywed gobeydd y *Times* o Richmond nad yw *Proclamation Lincoln* yn tristau dim ar y Deheuwyrr,—uad ydoedd ond cyhoeddi yr hyn oedd yn cael ei wneud yn flaenorol gan y Gogledd er dechreuad y rhyfel, sef cefnogi y caethion i ddianc—a rhoddi ymorth iddynt at eu cynaliaeth. Os darfu i'r Gogleddwyr ryddhau a phorthi y caethion er y dechreuad, pahan y condemnir hwynt am fod yn anffyddlon i ryddhad? Y maent wneud am berlid am ddal i fyny gaethiwed, a'u cyhuddo yn y frawddeg nesaf o dori'r Cyfansoddiad drwy eu gwaith o ddi-ddymu caethiwed!! Amcan y bodau yna ydyw chwaliad a dinstyr Llywodraeth Weriuol America. *Rheswm* rhai dros roddi eu *sympathy* gyda'r De ydyw, "Fod y deheuwyrr yn foneddigion arianog ac yn deuluoedd o *wead*!—yn ddysegedig, moesgar, caredig, traed bychain! gandynt a dwylaw gwynion! A ydyw eu hyunddygiadau er dechreuad y rhyfel yn dweyd eu bod yn "foesgar a charedig"? Y maent mor "foesgar a charedig" fel y gorlodant eu gwerinwyr i farw yn bystrach nag y ca y caeth ei ryddid, mor "garedig" ag y rhoddant i farwolaeth bob dyn feiddia ddadgan barn wahanol iddynt hwy mewn perthynas i'w hamecan i eucilio oddiwrth y llywodraeth briodol—a sefydlu llywodraeth gaethiwol. A ydyw y meddylddrych o fod gan oddentu deun cant a hauer o filoedd o *slave holding families* "draed bychain a dwylaw gwynion" yn ddigon o reswm dros i ni roddi ein *sympathy* o blaid eu hamecan i sefydlu llywodraeth i orthrymu pedair miliwn o'n cyd-riaduriaid a'r caethiwed mwyaf annynol a llygredig? Na ato Duw i ni roddi lle i'r drychfeddwl am foment!—Y mae caethiwed y dyn gwyn rhydd yn y De mor grentoned caethiwed o'r bron ag ydyw caethiwed y dyn du! ac o ganlyniad nid yw ond *tool* yn llaw y caeth ddaliwr i gario allan ei amcanion ei hun!!

Geilw "Gobebydd Llundain" y *Byd Cymreig* un o'r boneddigion fu yn amddiffyn achos y Gogledd yn uu o'r *debating meetings* y crybwyllais am danynt yn flaenorol—yn "gicadur oelwyddog aaf-odrydd" &c!! A'i fod ef yn nghyd a boneddigion(!) tyndafod "eraill" yn lle digie wrtho oblegyd ei *diffyg charaeth, cwybod, onestrwydd a mesau*, chwaddwyd am ei ben!! Yr wyf wedi darllan *reports* y darlithoedd hyn, yn yr holl gyfarfodydd yn fanwl, a gallaf dystio fod pleidwyr y Gogledd wedi cael *overwhelming majority* i'w pleidio hwb tro gyda "*cheers*" ac "*applause*" yn britho eu darlithoedd. A *rheswm* da pam, oblegyd eu bod o "chwasth" i ddewis fleithiau—"cydwybod" i

lynn wrthyt—"gonestrwydd" i'w harddel!—a "moesau" i'oddef i'r ueb y mynont eu *testio*. Au felly y mae pethau yn cymeryd lle yn nghyfarfod-ydd y "London Confederate States Aid Association" a gynelir mewn drawing room yn Devonshire St., Portland-place? Na. Na. Fe dddechreuodd Dr. Lempriere, sef *champion* y gymdeithas yr hon sydd yn thifo 2! yn y cyfarfod cyntaf a gynhaliwyd ganddynt, gyda nodiadau cyflwynol, ac yna aeth yn mlawn i gollfarnu ac erlid y Gogledd am greulondeb tuag at ei *prolegds*. Yn y cyfwng eudodd Mr. J. Beal i'fyn gan gynyng yn dyner ryw eyllw neu ddau i'r effaith "fod y De wedi cael ei chynrychioli yn ddyladwy yn nghyngorhoseydd y wlad hon. Ar hyn ymgreulonedd Dr. Lempriere yn aruthr am yr aflonyddiad. Yna gofynodd Mr. B. a oedd dadl i'w gauiaid? Atebodd y doctwr yn nacwl, a dywedodd nad allai efe fyned yn ei flaen gyda'i ddarlith hyd nes byddai i Mr. Beal ymadaw, ac erfyniudd ar Mr. Beal i'adael yr ystafell. Gomeddodd yntan wneud, gan ddadlennu yr ystyr-iaeth fod cyfarfodydd cyfeillion y Gogledd yn agored i'r neb a fydd godi a siarad. Ond er cryfed ymresymiad Mr. Beal, y diwedd oedd i'r doctwr gydio ymladd a'i droi allan, ac yna aeth yn mlawn gyda'i ddarlith, yr hon oedd yn grwydradig a diracyneg i'r graddau eithaf!! Nid wyf fi am "chwaeth, gonestrwydd, cydwybod, a moesau" gobehydd y *Byd*, os gwn i. CERN BITHEL.

Wyddgrug.

GAIR AM YR HEN BATHIARCH O LANWRTYD.

Ni fu y byd erioed nad oedd dynion euwog yn byw ynddo. Nid yw Duw un amser yn cymeryd ueb ymaitl nad yw yn codi eraill i lawr eu lle; fel hynny mae yn cadw rhyw rai *galluog* yn y byd yn barhaus. Mae rhai dynion wedi dyfod i'r byd a myned trwyddo heb wneuthur i'r byd deimlo eu bodolaeth; eraill ydynt waeli ymddyrrhafu megys i gadair angel ac yegwyd cyfandiroedd eang a'u doniau dihafal, ac wedi synu y byd crefyddol a llenyddol a'u drychfeddyllau mawreddug a rhamantus. Mae dynion o dalentau eydd wedi aberthu eu hamaer i wneuthur daioni mewn ystyr grefyddol a llenyddol yn deilwng o ganmoliaeth deublyg.

Rhaid cyfaddef ein bod ni y Cymry yn fyr o dalu y parch dyledus i'n barwyr a'u gwroniaid Cymrogl. Cefais afael yn ddamweiniol mewn llyfr a ysgrifenuwyd gan un o fy mrodyr, yn yr hwn y canmolai rai o brif enwogion ei genedl, y rhai a farnai o yn deilwng o sawrbad y llawwa. Yr wyf finau wedi bod yn methu cysgu eisiau dweyd gair am yr hen Bathiarch o Lanwrtyd, Gwn y bydd yn byfryd gan gannoeidd o Gymry yn Ohio a manau eraill ghywed oddiwrtho.

Ganwyd y Parch. Dafydd Williams Ionawr 27, 1778, mewn lle o'r enw Yr Hen Felin, o fewn cwarter milltir i beaufref Llanwrtyd. Nid oes dim mawredd i ganfod yn nglŷn a'r tŷ hwn, ond fod ei

ddô a frwyn y Pant, a'i ffenestri gan ei gwneid ddiweddaf oeddynt o ddell; eto o haenot ti y daeth at au uweddynion rhyfeddaf ei oes.

Ar ryw Sabboth, yn lle myned i Glynau's i addoli, aeth llawwa o blant y gymydogeith i te cyfous i droediu y bô, a pwy oedd yn eu plith ond Deio bach y Felin, ac mae yn debyg iddo gael ei dripiu gan un o'i gyd olwareuwyd yn nghanol y dwfr, a darfu iddo deimlo cyneiant oddiwrth effaith y oodwm fel y rhagodd yn arw iawn. Mae yn eithaf tebyg iddo gael ei berawedio ganwaith gan ei rieni i beidio rhagu. Ododd ar ei draed—*aeth tua'r tŷ dan wylo dagrau yn hidl*. Aeth i'r Glynau's i'r cyfarfod prydawnol. Glynodd rhai o wirioneddau yr hen Isaac Pryse yn ei galon, so argyhoeddwyd ef y fân. Cafodd y fraint o fwrw ei goelbren gyda phobl Dduw pan yn un ar ddeg oed. Mae yn canmol Duw am grefydd ei ys 74 o flynyddoedd. Nid hir y bu Dafydd 'nol dyfod at grefydd cyn cael taer gymbellied i lwyrr ymroddi i waith y weinidogaeth.

Pan oedd oddeutu ugain aeth at yr hen Isaac Pryse, Penbarhau, i ddweyd ei fod wedi cael derbyniad i goleg Gwrecsam. Wedi iddo glywed y newydd, wylodd y dagrau, a dywedodd wrtho am beidio wysped i'r Coleg, am iddo aros yno gydag ef, y cawsai ei ordeinio yno yn gyd-weinidog ag ef yn Lanwrtyd—ac felly y bu. Gweinidogaethodd yno am flynyddau heb euill digon i gael eiddiau i'w blant. Mae yn weinidog yn awr ei ys 60 mlynedd. heb golli cymaint a Sabboth erioed gan afrebyd yn ystod ei weinidogaeth.

Mae yn ddyn galluog fel cyfansoddwr, er nad oes llawer iawn o'i weithiau wedi ymddangos drwy y wasg. Mae yn hen barlwr bach Tanysallt, yn mayg y milwedd llyfrau a'r pypyras, draethodau diudlawr o'i waith ei hun, y rhai a fyddent o feudith amserol a thragwyddol i filoedd o Gymry America a manau eraill.

Yr wyf yn cofio iddo ddarlennu i ml yr haf diweddus draethawl ar y Bod o Dduw—gallwn i feddwl ei fod yn rhoddi ergyd marwol ar ben ap-fyddiaeth bob cam. Mae yn debyg iddo feddwl yn morenddydd ei weinidogaeth ysgrifenu *Corff o Ddauingyddiaeth*; ond o herwydd fod maes ei weinidogaeth yn eang, a'r ffordd oedd ganddo i drasaalu mor bell, gorfu iddo roddi ei benderfynied i fyw. Yr oedd wedi gorphen rhyw ddeg ar hugain neu ragor o draethodau ar fodolaeth Duw a'i briodolaethau. Maent ar gael ganddo yn bresenol.

Mae ganddo filoedd o brogethan wedi eu hygrifenu, a thraethodau, darlithiau ar Ymweilldogaeth yn Nghymru, a Dirwest, a'i farn ar filoedd o deotynau crefyddol a gwladwriaethol, nad yw y byd erioed wedi cael y fraint o'u gweled. Mae yn selog iawn dros addysg athrofaol; er na fuodd ef ei hun yn yr athrofa erioed. Mae yn teimlo y dylai gweinidogion Efeugyl fod yn feddianol ar ddyseidiaeth uchel yn gystal a dawn i siarad.

Mae yn hoff iawn o wrando ar y myfyrwyr y

rhaf a alwant yn ei dŷ yn achlysurol yn rhoddi eu barn ar Aloddeg, Rhesymeg, &c. Mae ganddo *ideas* am bob eang o wybodaeth ond Aloddeg—mae yn credu mai hon ydyw y fwyaf auhawdd ei dygu. Nid ydyw yn hoff iawn o *Metaphysics*, o herwydd eu bod wedi dyfod o Germany. Ond pe buasai wedi bod yn y coleg mae yn amlwg y gollid profi y buasai yn dra hoff o honynt; ac y buasai wedi gweithio ei feddwl Cymreig allan ar *speculations*. Pe teimlwn awydd myned yn feirniad, beiddiwn brofi fod cyfansoddiad ei feddwl y fath a'i haddasai i fod yn *Metaphysician* Germanaidd.

Mae hefyd yn fardd gwreiddiol; ac nid yw ryfedd genyf ei fod yn fardd, o herwydd mae yn byw ar yr ysmotyng mwyaf barddonol a adwaenwn o'r greadigaeth. Wrth droed yr ardd mae afon Dulae yn murmur ar ei thaith tua y môr, ac ar ei glan goedwigoedd talgryfion, ar gangenau pa rai mae miloedd o adar asgellog ar fore teg yn mis Mai yn telori eu halawon perseiniol—y yntau â'i ddwyllaw ar ei gefn a'r *het lwyd* ar ei ben, yn mwynhau ei hun wrth wrando o mholawd yn diaspedain y dyffryn. O du y gogledd i'w anedd mae clogwyn seith yn llawn o goed derw, a chreigiau hyl moelion yn creu yr olwg fwyaf deallus a barddonol—oddigerth i ddyn ei gael ei hun yn nghymydogiaeth "Ystafell Twm Shon Gati." Ar ben y clogwyn hwn mae ugeiniau o wynbach yn chwarae â'u gilydd mor ddiniwed—gellid meddwl fod y sefaeldd gerllaw, os nad yno yn barod. Mae natur fel pe byddai wedi bod ar ei goreu yn gwneud y lle yn farddonol. Gwyddom fod gau olygfeydd naturiol ddylanwad cryf ar y meddwl dydol. Mae ganddo englynion rheolaidd wedi eu cyfansoddi i fflwyn Llangamarch. Medr siarad weithiau wrth bregethu mor farddonol a Gwilym Hiraethog, peun bardd Cymru, a'r byd hefyd, am a wu i.

Fel pregethwr yr ydwyf yn credu bob amser mai efe ydyw y blaenaf yn Nghymru. Er ei fod yn awr yn 85 mlwydd oed, eto mae yn pregethu dair gwaith bob Sabboth yn ddiethriad. Ac nid pregethu yn ei yr hen *style* o bregethu y mae ef, ond pregethu fel C. H. Spurgeon a Dr. Raffles, nes synu pawb. Mae yn rhannu y cymun yn Nhroedrhiwdalar, Beulah, ac Olawyd. Mae yn pregethu ar nos Suliau yn Brynnanau, (hermdy oddeutu 3 milltir o Tanyrallt,) ac hefyd yn Oapel y Rhos, addoldy hardd a adeiladwyd dair blynedd yn ol.

Mae ei aelodau a'i wrandawyr yn cyrhaedd o Gwm Epynt i Gwm Wlestri, ac o Bencaerhelem i Gefuceury. Mae ganddo aelodau na ddarfu gyfrannu cefnig at y weinidogaeth erioed yn eu bywyd, eto maent yn gwrandao arno yn pregethu yn ei ysbryd tanllyd am yr iawn mawr bob Sabboth. Er fod ganddo dros 700 o aelodau, eto rhyw £40 mae yn gael oddiwrth y weinidogaeth yn flnydd ol, oddieithr iddynt ddwygwyd gyrrhaedd weithiau £50. Mae ef yn ddyn cyfoethog iawn yn bres-

enol, eto nid wrth bregethu y deeth yn gyfoethog erioed. Fom punt addawyd iddo y flwyddyn gyntaf yn Llanwrtyd.

Mae yn myned i brif gyfarfedydd Cymreig Llundain bob haf—bu yno yr haf diweddf. Aeth rhaf o'i't gyfeillion ag ef at y *physician* i gael ei farn ar ei gyfansoddiad, a dyna ddywedodd, y gallai bregethu Crist am gau mlynedd eto o ran unrhyw ddiffyg eorfforol. Mae mor ysgafu ei dued yn awr ag erioed, mae ei lais mor glir, a'i ddon mor beraidd, ei ymadrodd mor firaeth, a'i ddawn mor ddylanwadol a'i ysbryd mor danllyd—gellir dywedyd am dano—

"Mae'r Patriarch dros wyth deg o flwyddi
Malgwron prin dengain mlwydd oed,
Yn gollwng ar gastell y gelyn
Ei *bonshells* mor gyf ag erioed;
Mae'n eithaf cyfarwydd ar Sina,
Ei arfref yw Sion a'r Groes,
Ei wledd yw Efyngyl ei Arglwydd,
Llwydd iddo hyd derfyn ei oes."

Fy ngweddi yw am i'r Arglwydd estyn ei fywyd "15 mlynedd" eto i waentbur daioni, ac yu y diwedd bydded iddo gael myned i'r nefoedd yn ei law hwyliu i gyduno â'i gyfeillion i roddi y goron ar ben Ceidwad y byd.

Minersville, Pa.

MADOG.

Barddonol.

LLINELLAU I'R FLWYDDYN.

SAN IONORON GLAN DWYRYD.

Parhad o'r rhifyn diweddf, tudalen 22.

Af yn awr ddewisaf nos
Gyda Gwen i gaelw gwennos
Idŷ William o'r Dolydd,
A'i wraig serchog, rywiog, rydd;
A'i hanes yn ddleniaith
Roddaf yn y rwyddaf iaith.
I wau daeth llancian Bryn Llin—
Uthr y Koel, a Thy'r Fehn.
A morwynion llou y Llys,
A thair Anne Porth yr Ynys,—
Cadi a Gwen Coed y Gog,
A Doli y Bryn Deiliog.

Gwr di ail yw gwr y Dolydd—ar ran
Pob rhinwedd a chrefydd;
Er hyn, cyfeustra a rydd—i bawb dano
I lunio pob diniwed lawenydd.

Elen ei briod, eilwaith
A wyr hyd diwrnod o waith;
Nid yw ei hwy'r oriau'n dwyn
Ddyrwrch ei dwy fornwyn.
Dafydd sy'n fab arab wedd
I'w rieni llawn rhinwedd;
A Pflani 'o ferch hoff enaid—
Lân ei thwf—eilen ei thaid,
Yr hwn sy'n cario henoed,
Yn wr pedwar again oed.

Yr henwr sy'n dra hynod—yn ei ddall,
Ac yn ei ddawn parod;

A llais ei bwyslais yn bod—ar drefydd,
A meusydd ymosod.

Ei ddewredd sy'n wir ddyddorol,—a'i iaith
Yn wych bendertynol;

Ar ei air, 'does ar ei ol
Nemor ddyn mor haeddianol.
Yr henwr oedd yn coronï—hoennas
Lawenydd y cwmni;
Adrodd maint ei wrhydry

A wnaeth i'n difyru ni.

Elateddai'r henwr wrth y tân

A'i ysgwydd ar ei fôn.

A Pflani'r ferch, a'i llygaid glân,

A phwys ei llaw ar hon;

Ei wallt oedd wyn, yn wye fel gwlan,
 A'i bea yn crynu, peth,
 A'i foch yn dangos ol grudd lân
 Pan oedd yn llanc di feth.
 Elateddai pawb mor fed a'r bedd,
 Ac ambell ddeigr yn rhydd
 A redai dros y gwenau hedd
 Chwareuent ar ein gradd;
 Ac yntau'n adrodd yn ein clyw
 Ei waith yn gado'r Glyn,—
 Y tyddyn lle bu 'i daid yn byw—
 Ei hanes sydd fel hyn :—
 "Fy magu gefais gyda'm taid,
 Yr hwn oedd aer y Glyn,
 A chael fy ffordd fy hun heb baid,
 A'm galw'n blentyn gwyn;
 Myf oedd tlygad dè fy nain,
 A'i boll obeitlion llawn,—
 Rhyw waith fel tynu nythod brain
 Oedd pobpeth, bron, a wnawn,
 I'r ysgol, toc, fy anfon wnaed
 At ysgolfeistr di nam—
 Na hwnw'n llawer gynt o draed
 Y rhedwn at fy mam—
 I'm dwyn i'r Glyn cyfeiriai'm nain
 Ei bragam dros y ddol;
 Ac wrth ei hystlys, O! mor fain
 Y clipiwn yn fy ol.
 Daeth Jones y Person ar fy ehraws—
 I'w ysgol beudod fâ,
 Gan wrthyf ddweyd nad oedd dim haws
 Na dysgu'r a b c:
 Yn gyfym deuais yn fy mlaen,
 Gan yfed dysg fel dŵr;
 Ac wedi curo Wil o'r Waen,
 Nid oedd amgenach gwr.
 I ysgol arall uwch e ris
 Anfonwyd fâ ar gais
 V Person—wft! fath anferth bris
 A dalwyd am fy Sais:
 A haerai'r Cymry trwy y wlad
 Fy mod yn Sais llawn bri;
 Ond taerai'r Saeson yn ddiwâd
 Mai Cymro oeddwn i.
 Y bechgyn a'r genethod mwya
 Yn dâl cyfeillach sydd,
 A chan mai natur biar swyn,
 Mae yn ddewisian rhydd;
 Dewisais i'nau raddiau glân,
 Ac anenaid llygaid sorch
 Fy anwyf Elen swyaoi gân,
 Oedd swyes Gwyn y Serch.
 Amcenedd onbydd oedd pryd hyn
 Gan ryfel gwaedlyd rawd,
 A gwyn, haint, a daear gryn
 Yn arwyd i bob cnawd;
 Ac yn y cyfnod poenus hwa
 Ymunais yn y gad
 Fel miloedd o'm cydgenedl, gwn,
 Aberthwyd dros eu gwlad.
 Pan glywodd Elen, gyntaf, hyn,
 Ei chalen aeth fel cŵyr,
 A gwnaeth ei chamrau tua'r Glyn
 Yn nghwmni gwyll yr hwyr;
 A gwel'd y deigr yn mud ar rudd
 Ei gwynob siriol hi
 Enynodd ryw wreichionen gudd
 Oedd yn fy mynws i.
 Amgylchiad poenus iawn i mi
 A hithau ydoedd hyn—
 Ffarwelio'n fud, a'r dagra'n llî
 I lawr ei "graddiau gwyn":
 O'i mynws bar, ocheniad ddwys,
 Wrth ollwng llaw a brach,
 A ddygai ymaith beth o bwys
 Ei hanorchyfol faich.
 Am fwyddi meichlon yn y gad,
 A'r gwaed tros garn fy march,
 Wrth ymladd brwydrau ciod fy ngwlad
 Am ail i ddim o barch—
 Yn nghanol tymhestl wyllt y tân,
 A gwaedd drylliedig wyr,
 Ocheniad leddf fy Elen lân
 A deimlwn—nid y dor.
 Heb dè ond awyr hirnos faith,

A theimlad digonffrodd,
 Y cysgwn ar y ddaear faith,
 A'r barag ar fy ngrudd,—
 Er deffro gan chwyrnallied, lân
 Maguolau gelya wyr,
 Ocheniad leddf fy Elen lân
 A deimlwn—nid y dor.
 Yn bedeg ar fidogau dar,
 Fy march oedd yn y gad,
 A'm cledd yn goch gan waed y gwyr
 Fy'n arawyd llawer gwlad;
 Ond er nad ofnwn ddwr na thân
 Am fod im' galon gwr
 Ocheniad leddf fy Elen lân,
 A doddai hon fel dŵr.
 Cadrodan drylliog draw ar ffo
 Ar ddychrynedig bynt,
 A phen a brach a welais, dè,
 Ar gleddyf yn y gwynt;
 Ond er nad ofnwn ddwr na thân,
 Am fod im' galon gwr,
 Ocheniad leddf fy Elen lân
 A doddai hon fel dŵr.
 O ganol gwyllt beryglon old,
 Ar dîn y cleddyf glân,
 Cyrhaeddais awyr gîr fy ngwlad,
 A'i fryddiau peraid dîs;
 A chefais Elen byd ei boes
 Yn Elen cartref hedd;
 Ond erbyn heddyw, Elen droes
 Yn Elen yn y bedd!"
 A'r deigr yn ar ei barches rudd
 Yr henwr aeth yn fod
 Gan deimlad llawn ei fynwes brudd
 Ar ol ei Elen glyd;
 A chaiff yn fuan dynu 'i draed
 I orwedd gyda hon:
 Mae'r awch yn aru maes y gwaed
 Sy'n fedd i'w geraint llon.
 (Y terfyniad yn y nosol.)

EMYN.

[Cyfeilliad.]

Y meddwl difrif, hoff,
 Yn fynych droswyf daen,
 Fy mod yn nes i'm holaf awr
 Na bum erioed o'r blaen.
 Yn nes i dŷ fy Nhad,
 Trigfanau amal yr lôr,
 A'r oraedd lle teyrnasa Crist—
 Yn nes i'r grisiai fôr.
 Nêr i roi 'm baich i lawr,
 Yn nes i fyna'd i dref,
 A gado'r groes, a gwisgo byth
 Danbeidiol goron nef.
 Yn nes i'r afon red
 Dan len tywyllnos dda,
 A'i llif yn rhoio rhyngwy'n chwyra
 A gwlad goleuni fry.
 O Iesu! cynal fâ,
 Cryfhâ fy egwan ffydd;
 Pan elo 'm traed i'r afon gref
 Yn agos agos bydd.

DEWI EMLEN.

EMYN.

[Cyfeilliad.]

'Rym yn byw mewn oen fawreddas
 O aruthrol bethau 'n llawn,
 Oes yn ffurfio nodwedd oesau,
 Byw yn hon sydd bwysig iawn.
 Clywch! i'r rhyfel deffry'r llwythau,
 Gog a Magog yn lla mawr,
 Clywch! pa awn! ai ochenaidian'r
 Gread am ei holaf awr?
 Ai difyrw wnewch, gan hynny,
 Gyda'ch gwin a'ch tânau pâr?
 Dewch i ymgyrch fawr Jehofa!
 Help eich llaw ofnas Nêr.

Clywch! y rhuthriad! a newch blethia
 Breichiau'n (sawrell) yu nydd brai!
 Cwlch, ond wch, fllw'r cyssid!
 Bydoedd rathant lawr i'r gal.
 Bydoedd rathant—nef yn edrych;
 Dims ond awr i ym'add gewch;
 Gan ddadbylgu'r groes lunnas ogy,
 Ewch yn mlaen dros iawnder, cwch.
 Ewch; eich enkid llo allan
 Yn tahlaid gwrlonedlau byw!
 Trewch yu gry!! boed . . . blygwyn
 Ddweyd ar oesau—ddweyd dros Ddau!

DEWI EMLYN.

ENGLYNION COFFADWRIAETHOL,

Am dair merch fechan John a Jane Bryan, Milwaukee. Wis.

Tair ifainc trwy warrant ryfodd—aeddfeddodd
 I fodau bro'r llygredd;
 Oeh enyn uwch eu hanedd,
 Oesau'r byd sy'n brysio i'r bedd.

ELIZA ANNE heb loes hana—a GARNAWR,
 O gyni'r byd yma;
 A thrwy niwl oes, CATW'RINE a,
 I'r therfyn cyn maith yrfa.

Os teirchwaer is tew orchudd—o'm beiddo
 By'n moddiant gormesydd;
 Daw dydd.gwyl, daw'r egwyl rydd,
 Yr ail unant mewn bro lonydd.

Allan o fedd Gwrlawin fyd—y genethod
 Gweithaidd adgyfyd,
 Yr olaf awr i hael fywyd
 Ddihafal gerdd o lawl i gyd.

Y Gwaenwyn mawr ei gynnydd—rhybuddia
 Duw'r byddar fonwentydd;
 A chaerau'r teg chwiriorydd,
 O orlod, a ddatod ryw ddydd.

Gair o barch ar gwr eu bedd—O dodwch
 Er d'weddyd eu nodwedd;
 Yn wir a saif ar fynor sedd,
 O nyth y gân, yn hen iaith Gwynedd.

ENGLYN I'W DODI AR Y BEDDFAEN.

Er i'r blagar i'r blygu—aeddfedaunt
 Ar ddyfodiad less;
 O le biin i'w hail blaen
 Yn ngardd y nef, cartref ca.

Mae awrdwr yr angyliaon uchod yn hen gyfaill a
 chymydog, yn Llanawobhllyn, G. C., i fam y rhai
 bychain y cyfeirir atynt. Wedi datgan yn ei lythyr
 ati ei bod, yn nyfnder ei thrallodion, yn gallu tynnu
 dwfr bywiol o'r ffynon hono nad yw byth yn sychu—
 ychwanega

Adfyd sy'n y byd, Eian bach,—na fydded
 I'n feddwl amgenach;
 Llawn o ofid pob lle 'n afiach
 Oll yn wir 'does unlle 'n iach.

Gan byny
 Os chwerau'r byd enbyd hwn,
 Am yr ail ymwroloen.

Llanuwchllyn.

DOCHAN FARD.

LLINELLAU AB BRIODAS

Mr. LEMUEL DAVIS, masnachwr, a Miss JENNIE A. EVANS o Ebensburg, Pa.

Dwy galon a unwyd a chariad
 Dwy law a gylmywyd yn dŷn;
 A chwlm o drefnolad y nefoedd,
 Boed bendith yr Arglwydd ar hyn;
 Llawnenydd a chysur to iddynt
 Ac iechyd, en hoes bydded his
 Estrooniaid i'w hanedd a fyddo
 Poen, gofid, a dghatodd a shau.

Lwyddianus boed Lemuel a'i bried
 Tra i'bout ar y ddaear yu byw;
 I weithio yu unol a fyddlon,
 Bob amser yn ngwllan eu Duw;
 Yn feudith i'w hardal y byddont,
 Na foed eu hymddygiad yn ffol;
 Ac yna nol gorphen ei gryfa
 Angelion gailf ddyfod i'w nhôl.

Ebensburg. Chwef. 11, 1863.

CYMRAEG.

DYBEN YR YSGOL SABBOTHOL.

Dyben hon yw son am leu,
 'Khwn fu drosom ni yn gwaedu;
 Ac fu farw rhwng y lladron,
 I gael ffordd i'n dwyn yn rhyddlon.
 Hefyd arall o'i dybenion,
 Yw mago'r plant i Frenin Seion;
 Dysgu'r ieuanog yn y bore,
 I gofio Arglwydd Ddau y dauiau.
 Ond prif ddyben yr Athrofa,
 Yw dyrohafu Crist, ein Merchia;
 A thrwy hynny gael dynoliaeth,
 I ateb gwaith eu creadigaeth.
 Llwyddiant iddi a'i dybenion,
 I gael pawb yn deiliad cyson;
 Dywedwn llwyddiant oll o'n calon
 I ysgol Sal y bobl ddiolion,

LLYFR YR YSGOL.

Y Beibl ydyw llyfr ein bysgol Sabbathol;
 Efe sy'n ein dysgu i fyw yn rhinweddol;
 Wrth gloddio yn hwn, cawn drysor i'r enaid;
 A'n gwna'n fonddigion yn ngwlad y gogoniant.
 Mae hwn yn ein dysgu i gara ein gilydd,
 A thraetha mai feily y byddwn yn ddedwydd;
 Cawn trwyddo ef ddrachio, o'r dyfmodd sydd fythol
 Yn tarddu yn ffynon i fywyd tragwyddol.

EIN GWLAD A'I THYWYDD.

Mae'n gwlad yn llawn ei breintias,
 Ydyw 'n wir.
 A hynod fawr ei beiau,
 Ydyw 'n wir.
 Mae 'n gwlad ni tan geryddon,
 A hefyd feichiau trymion,
 O herwydd cadw caethion,
 Ie 'n wir,
 Rhyddhad medd Abr'am Lincoln.
 Ie 'n wir.

Ni gawsom Lywydd tirlon,
 Do yn wir.
 Fe fyn ryddhad i'r caethion,
 Myn yn wir.
 Mae Abr'am am lawnderau,
 I'r negro ac i'ninau,
 A heddwch yn ein cartau,
 Myn yn wir.
 A hefyd cadw'r cleddau,
 Myn yn wir.

Ar ol i'r ymladd basio,
 Chwi gewch wel'd.
 Daw'r wlad i iawn drein eto,
 Chwi gewch wel'd.
 Fe fydd y negro'n gweithio,
 Heb ofni cael ei chwipio,
 A dillad da am dano,

Chwi gewch wel'd,
 A'i deulu ac yntau'n ffarmio;
 Chwi gewch wel'd.

Fe gofia'r meibion duon,
 Gwnant yn wir,
 Am enw Abr'am Lincoln,
 Gwnant yn wir.
 Am iddo fod mor fyddlon,
 'Chyflawni i' addewidion,
 Am lawr rhyddhad i'r caethion,
 Gwnant yn wir.
 Fe gofiant rhawg am Lincoln
 Gwnant yn wir.

Pencacerau, Rhymmer.

RICHARD B. ROBERTS.

BYEDRA OES DYN.

Ar forau haf, ger bonedd balas hardd
Y tyfai rhyw flodeuyn prydferth iawn;
Ei arogi pur a berareglai'r arid
A'i dlysen'n awyn fel yr agorain llawn,
Ond cyn i'w faint y tyfai'r blod'yn syw
Diflawn wnaeth, a gwywo, mwy nid yw!
A thebyg iawn i'r bardd flodeuyn bach,
Yw dyddiau dyn, mor fyred yw ei oes;
Y boras tyf yn wridawg ac yn iach,
A'i lawen fryd ei ddengys uarhyw loes;
Ond O! mor chwim y gwywa i siriol wedd,
A'r babell bridd falurir yn y bedd.

Ail yw i chwedl, ac ail flodeuyn yw,
Ac megis hwn, ei dymor darlud wna;
Oya iddo bron gael trem ar dir y byw
E wywa i'w wedd, ac fel y cysgod â:
Nid yw ei oes tra yma ar y llawr,
Ond ail i ddim wrth drag'wyddoldeb mawr.

Pob cawd aydd wellt, a holl ogoniant dyn
Cyfelyb yw i fodau glaswellt i'r,
Rhyw awel fach a'u gwywa bob yr un,
Nid oes i neb mewn byd arosia hir;
Y pridd i'r pridd a ddodir wedi oes,
A'r enaid â at Dduw yr hwn a'i rhos.

Holland Patent.

HUW DYFED.

ENGLYN I'R LLEUAD.

Tydi fâd Leuad lawen,—a weni
O'r wiwuef mor addien,
Ac yn y nos canu'n wen
Y ddu oeraidd ddaeara.—HUW DYFED.

ENGLYNION

(Buddugol yn Nghyfrifol Llyngwylldd Trenton.)

I'R SER.

Rhyw fydoedd dirfeddi,—ydyw ser
Daw siriol oleuai,
Cylch yr haul amgylcha rhi
A gydaut yn gadwynl.

I'R BEDD.

Mewn henaint mynwn hwn,—i'm gweryd
A'm gwared o hoco;
I ail fyw mewn golau fro
A'm hennid fel yn bôno.

I HENAIN.

Wyl yn bon, ar fin bano—yn nychu
Mewn ochain a chwyno;
Rhyw leagodd byth yn llugo,
Y'm corph o byd i grid y gro.

Fairhaven, Vt.

HUGH O. ROBERTS.

DARLUN

Merch fach gwadaredig y Parch. Griffith Griffiths,
a'i hoffus briod.

Llan anwyl ei lloen wyneb—yw gwên fyw
Ar gais foch clysbne;
I undyn, buff diriondeb
Ei hardd Llan, a wna rudd wleab.

THERON GLAN DWYRYD.

Hydeville, Chwef. 7, 1863.

Hanesiaeth Gartrefol.

EGLWYS GYNULLEIDFAOL HOLLAND PATENT.

MR. GOLTRYDD,—Byddai yn dda genym i'r
ychydig hanes hyn am Eglwys Gynulleidfaol Hol-
land Patent gael ymddangos yn y CERHADWR.
Befydliwyd yr eglwys yn niwedd y flwyddyn 1843

gan y brawd R. Everett, Steuben, mewn ysgoldy
oedd ar ochr orllewinol y Public Square. Yn yr
amser hwnw daeth y Parch. William D. Williams
i ofalu am danom, a bu yn gweinidogaethu yn ein
plith am 14 o flynyddoedd, ac yn ystod yr amser
maith hwn buom yn cael ein gyru o'r naill fan i'r
llall i gynnal cyrddau crefyddol—un Sabboth ddim
yn gwybod pa le y caem le y Sabboth nesaf, ac
yr oedd yn anfantesiol a digalon i droio cynnal
achos o dan amgylchiadau o'r fath.

Wedi i Mr. W. D. Williams ein gadael, bu y
Parch. J. B. Griffith, Marcy, yn gofalu am danom
am beth amser, pryd y daethom i'r penderfyniad
i adeiladu Capel, yn bytrach na gadael i'r achos
ddarfod, Felly cawsom adeilad hardd, ond yr
oedd y draul yn fawr a ninau yn ychydig, ac ym-
adawodd amryw oddiwrthym tua'r pryd hyn.
Tuag \$812 oedd y ddyled oedd yn aros ar y capel.
Bron na ddwywedem mai dechreuad gofidiau oedd
hyn oll, y baich bron a'n lletha a ninau bron a
syfrdanu pob cyuadlodd am gymborth i dalu peth
o'r ddyled.

Yn niwedd y flwyddyn 1861 darfu i eglwys
Trenton a Holland Patent roddi galwad i'r Parch.
James Davies o Allen Co., Ohio, i ddod i weinid-
ogaethu i'n plith, ac felly y daeth—dechreuodd ei
weinidogaeth yr 20fed o Fawrth, 1862. Un o'r
pethau pwysig oedd ar ei feddwl oedd pa beth i
wneud i'r bwgan ofnadwy, aef yr hon ddyled.
Cychwynodd yn uniongyrchol heb wybod i ba le
yr oedd yn myned, ond fel y byddai drysau yn
agored iddo. Diaggynodd yn New York—dechreu-
odd ar ei waith o gaoglu yn uniongyrchol, a chae-
glodd y symiau canlynol:

New York, ...	\$330 00
Utica, ...	115 00
Bethania, Deerfield, a Trenton, ...	40 00
Remsen, Penycerau, ac Eulli, ...	63 50
Steuben, ...	23 70
Penymynydd, a'r Namt, ...	31 47
Western Hill a'r ardaloedd, ...	16 00
French Road a Pen y Graig, ...	15 26
Bethel, ...	18 25
Waterville a Bridgewater, ...	26 75
Little Falls, ...	15 75
Plainfield, ...	12 57
Rome a Floyd, ...	21 40
Canada Creek, ...	15 00
Turin a'r ardaloedd, ...	40 00
Holland Patent, ...	80 00
Gan danaglifwyr newyddion Trenton, ...	34 00
From the Congregational Board, ...	250 00

1148 65

Taliadau at Gapel Holland Patent, ...	812 00
Capel Trenton, ...	264 00
Traul wrth gaoglu, ...	72 65

\$1148 65

Mae pob peth yn blaen a boddhaol yn y cyfrifon.

Yn awr mae pob cent o'r ddyled gwedi eu talu,
—y capelydd heb un cent o ddyled arnynt. Der-
brynied yr holl eglwysydd a phawb oedd yn cyf-
raun ein diolchgarwch gwresocaf fel dwy eglwys
am eu cydymdeimlad mewn amser o gyfyngder. a
gobeithio na wnaun ninau fel dwy ardal ddim

angboso os gelwir byth wrth ein drysau gan er-
sall o tan yr un amgylchiadau. Yr ydym yu ddy-
ledus i'w gweinilog am ei ymdrechion di-
gyffelyb drosom. Dros yr eglwys,

(GRIFFITH T. JONES,
JOHN DAVIES.

GAIR ODDIWRTH YR HEN WEITHIWR.

Oshkosh, Chtef. 17, 1863.

Mae yr "Hen Weithiwr" eto yu fyw, a hyn i
gyd o ras ei Dduw. Y mae er pan ddanfionodd
atoch o'r blaen, pan yn rhoddi hanes sefydliad
eglwys Neenah, wedi gweled a chlywed llawer, a
mwy'nha llawer o gysuron-gwerthfawr, am ba
rai nas gall fod yn ddigon diolchgar. Bum yn
ymwled ag amryw o'r sefydliadau Cymreig yn y
Dalaeth hon, er gofyn cydymdeimlad ein chwior-
ydd eglwys, i gynorthwyo eglwys Neenah i dalu
dyled ei chapel newydd. Da genyf allu dweyd
fy mod wedi cael siroldob neillduol a chydym-
deimlad tu hwnt i'm dysgwyliaid yn y manau yr
ymwelais â hwy, a llwyddais i gael digon i dalu
y ddyled Mae hanes codiad y chapel, yr ymdrech
a wnaed ato gartref, yn nghyd a'r hyn dderbyn-
iwyd o fanau ersall, yn cael ei barotoi i ymddangos
yu y CENHADWR.

Wedi i mi ddechlywyl adref yn llwyddiannus i
dal y ddyled, daeth ar feddwl y cytelliion yn
Neenah wneud cydnabyddiaeth i'r Hen Weithiwr.
Pennodwyd yr amser a'r lle, a gwnaed paratodau
at hyn. Ac ar noson y 3ydd o Chwefror ym-
gaigiwyd i dŷ Mr. John R. Davies. Yr oedd yno
gyflawnder o fwyd blasus ac amrywiol o hono,
yn nghyd a ffrwyth deil yr ludia a choffi, er lloui
yr ymwelwyr.

Ar ol cyfnagol o honiut anhegwyd yr Hen
Weithiwr â \$50.83, oll yn arian oddieithr yohydig.
Pan feddylwyd fod yr eglwys hon wedi gwneud
cymaint at gudi y chapel ac nad oes llawer o Gym-
ryr yu y lle, ystyriwyd fod gwneud y swm uchod i
tyn y wneud rhagorol dda. Dymunwyd gyd-
nabod fy nghymwynaswyr mewn diolchgarwch
uu ac oll. Yr Arglydd a roddo i chi a minau
y cyfoeth a bery byth.

Mae hefyd eglwys Oshkosh, ar ol hir ymdrech,
wedi gorphen talu y ddyled a'i blinodd am flyn-
yddau. Bu y baich hwn yn pwyso'n drwm arni,
a brou a'i llethu lawer tro; ond eto er maint ei
bwysau cafodd nerth i ddal ato nes ei orchfygu;
a gwelodd ef yu trengu y 9fed o Chwefror, 1863.
Bu yu bluo yr eglwys tua saith mlynedd, ond
waeth tewi, mae wedi trengu.

Dydd Ian canlynol penderfynodd yr hen chwior-
ydd oeddwedi bod dan bwys y baich ar hyd y
dydd a'r gwres i gael Jubili yu y chapel ar ol cael
eu rhyddid. Daethant at eu gilydd yn fuan wedi
canol dydd i'r chapel—gwasodwyd byrddau a hul-
iwyd hwy â bwydydd blasus a gwerthfawr. Yr
oedd yma gyflawnder o aberth bwyd, ac nid wyf
yn amheu nad oedd yma aberth diolch hefyd.
Daeth ein chwaer eglwys, y T. O., i gydlawen-

ychu â ni. Cauwyd amryw donau dyddorol a
hyfryd. Dywedodd Mr. R. T. Morgans ychydig
o hanes bywyd a marwolaeth y ddyled, yr hon a
drengodd ar y 9fed o Chwefror. Yna caed an-
erchiad difyrus gan y Parch. J. Davies, Rosendale.
Yr oedd yntau wedi bod dan y baich pan ydoedd
mewn cysylltiad â'r eglwys hon, a gwnaeth ei
ran er ei ddwyn i derfyniad y pryd hwn.

Rhoddodd anogaethau i'r eglwys i edrych yn ol
gyda llawenydd ar yr hyn a wnaed; ac edrych yn
mlaen gyda phenderfyniad cryf a diysag am fod
yn weithgar gydag achos ei Gwardwr. Canwyd
tôn drachefn, a diweddwyd trwy weddi gan Mr.
Davies.

Mae y ddwy eglwys a'u gyddfaen yn rhydd
oddiwrth iau y ddyled, a theimlant yn ddiolchgar
ar dir eu rhyddid i'w holl gymwynaswyr yn mhell
ac agos am eu cynorthwyo i ddyfod allan o'u
gwasgfenon.

YR HEN WEITHIWR.

MARWOLAETH MILWE,

*Sef THOMAS GRIFFITHS, mab y Parch. James Griff-
iths, Utica, N. Y.*

BARCHUS OLYGDD.—Boreu dydd Sadwrn, Ion.
y 10fed, hysbyedd cyfaill i mi fod fy mab Thomas,
yr hwn oedd rhwng saith ac wyth ar hugain oed,
yn glaf iawn yu yr Hospital, ac anhebyg o fyw.

Gyda theimladau nad oes ueb ond chieni plant
a wyr am danynt, cychwynais ar fy nbaith tua
Newbern, North Carolina. Oefaie lythyr cymer-
adwyaeth gan yr Anhydeddus Faruwr Bacon, o'r
ddinas hon, a'r Anrh. Roscoe Conkling, o Wash-
ington.

Cymerais fy nbaith trwy Baltimore, Fortress
Monroe, Norfolk, Albemarle Sound, a Roanoke
Island, a chyrrhaeddais i Newbern yr ail nos iau ar
ol ymadael o Utica. Mor gynted ag oedd bosibl
dranoeth ymwelais a'r Hospital, a deallais fod
gwrthrych fy ymofyniad wedi ymadael â'r fuchedd
hon. Mor gynted ac y gwybu y Cadben oedd ar
y cwmni i ba un y perthynai fy mab, am danaf,
daufonodd y llythyr canlynol ataf:—

Barchedig Syr.—Y mae eich mab, yr hwn a onodd
a'r lyddiu yu Utica, Awst 30, 1861, wedi marw oddiar
y 30ain o'r mis diweddaf—ei gystudd diweddar oedd
cleid y galon a'r ysgyfaint. Y mae yn bleser gen-
yf ddwyn fy nhyatiolaeth o'i ymddygiad teiliwng
a gwrol fel un o ddeall cryf a chywir galon; ac er fy
mod, yn dwfn gydymdeimlo a'i luosog gyfeillion, nid
oes genyf ond cydlawenhau a hwynt fod un oedd mor
anwyl gauddynt wedi gwneyd ei ran mor dda mewn
awr o angen ei wlad: canys efe a wasanaethodd yn
dda a ffyddlon yu Maryland, Virginia a North Caroli-
na. Mewn llusau o frwydrau efe a ddangosodd ei
hun yn ddyg gonest, ac yn filwr dewr.

Cyhyd ag y bu ei yn alluog yr oedd bob amser yn
eile ac yn nglyn a'i ddyledrwydd, a phau ddarfa
afiechyd afaelu ynddo yr oedd yn dawel ac ymrodd-
gar, ac yn y diwedd rhoddodd i fyny ei fywyd mewn
gobaith o'ogoneddus a bendigedig anfarwoldeb.

N. HALL,

Capt. Co. G., 3d N. Y. Cavalry.

Mewn cysylltiad a'r llythyr uchod derbynais
wahoddiad serchog i fyw ar fwrdd a thraol y
Cadben tra fyddwn yu aros yu Newbern. Der-
bynais hefyd lawer o gymorth a charadigrwydd

ar law amryw eraill o swyddogion a milwyr tyffredin y fyddin i ba rai hefyd yr ydwyf yn ystyried fy hun o dan y rhwymau mwyaf i fod yn ddiolchgar.

Buom yn Newbern am wythnos gyfan yn rhugddarparu i gyneryd y corph genyf adref i Utica, lle ei enedigaeth, a chyrrhaeddais dros y mor o Newbern i New York, wedi cychwyn gyda y nos, nos Iau, erbyn un o'r gloch boreu dydd Llun, a daethum i Utica foreu dydd Mawrth.

Lledodd y gair yn gyflym drwy y ddinas fy mod i a'r corph wedi dōd, ac erbyn dau o'r gloch ymgaellodd tyrfia luosog i'r Addoldy ar gongl Broadway a Columbia, a chymherodd y Parchedigion canlynol ran yn ngwasanaeth y claddigaeth; eef Thomas o'r ddinas hon; Griffiths, Bethania; Jones, York Mills; a W. D. Williams, Salem, Marcy. Yna awd a'r gweddillion i'r Vault yn Forest Hill Cemetery.

Er fod y daith ynfaith a'r anhawseran yn fawr ac yn lluosog, eto nid yw yn edifar genyf ei chymeryd. Er nad oeddwn wedi ei anog i ymuno a'r fyddin, eto pan ysgrifennodd ataf ar y pen hwn, amlygis fy nghwbl foddlonrwydd iddo wneud hyn, a dywedais wrtho hefyd os byddai iddo gael ei anallnogi gan glwyfau neu gystuddian, y deunwn ato ble bynag y byddai i gymeryd gofal am dano. Ymdrechais fy ngoren i gyflawni fy addewid.

Cefais hefyd foddlonrwydd drwy ganfod a'm llygaid fy hun ei fod mewn lle digon cyssurus am ystod yr amser y bu yn glaf. Ei fod o dan law meddygon da ac ymgeleddwr tirion. Fod ganddo ddillad da ac addas, a digon o arian yn ei logell i gael unrhyw beth a ewyllysiai yn ei gystudd, ac arian hefyd yn uweddill swy na digon i dalu am bob trau a thrafferth a aeth aruf yn ei gyleb.

A mwy na'r cyfan cafodd, o diriondeb ein Tad Nefol, ei gystuddio i ryw raddau am hir amser ac nid ei dori ymaith yn ddiamwybod, ond yr oedd yn gwbl wybodua fod ei ddiwedd yn agoshau. Cafodd y fever and ague ddechreu yr haf diweddaf, a niweidiodd hyn ei gyfansoddiad i'r fath raddau nes nad oedd dim lliw gwaed yn ei wyneb, a methwyd er arferyd pob moddion a chynyddu ei waed. Dygodd hyn oddiamgylch ymchwydd y galon a threuliodd ymaith ysgyaint yr ochr awy, yr hyn bethau a ddarganfyddwyd ar ol ei farw.

Ba yn yr Hospital am ddau fis yn yr haf, daeth allan yn mis Medi, a bu yn mwydr ryfodd Washington, N. C. Gorfua iddo yn mis Hydref fyued yn ei ol i'r Hospital drachefn, ond yr oedd yn alluog i fyned oddiamgylch hyd o fewn i ychydig ddyddiau i derfyn ei oes. Sylwasom fod y llythyr a ysgrifennodd atom fel teulu yr Haf a'r Hydref diweddaf a rhyw hynawder mwy nag arferol ynddynt; eto nid oedd ef er dim am i ni feddl ei fod yn rhyw glaf iawn. Ac er ei fod fel llawer gwedi bod yn wageddol ac esgeulus, eto yn ei fisoedd diweddaf y Beibl oedd ei lyfr goren a gwas yr Arglwydd yn y fyddin oedd ei gyfaill goren. Gwrandawai arno yn serchog ac ated a chyfeillachai ag ef yn barchus. Ac yr

oedd yntau yn hoff iawn o Thomas; ond pan ddaeth angau yn mlaen nid oedd yr Elder Day gartref, ond pan y daeth ef ac eraill yn ol i'r gwersyll, y newydd cyntaf a gafodd oedd galwad arno i ddōd i weinyddu yn y gladdigaeth. Ac fel hyu, er fod yr amgylchiad yn chwervw a galarns, byddaf weithiau yn meddwl nad y'm gwedi ein gadael i dristau fel rhai heb obaith.

Wrth derfynu fy hanes yr ydwyf yn cyflwyno fy nblchgarwch gwresocaf i'r holl luaws sydd mewn gwahanol lwybrau gwedi fy nghynorthwyo a dangos eu cydymdeimlad â mi gartref ac oddi cartae. Taled yr Arglwydd iddynt am eu cariad a'u hewyllys da. Yr eiddoch yn barchus,

Utica, Chwef, 19, 1863. JAS. GRIFFITHS.

COFFADWRIAETH AM MISS A. E. THOMAS,

NEW YORK.

ANWYL SYR,—Anfonaf i chwi ychydig o hanes ANNIE ELIZABETH, anwyl ferch i John A. a Margaret Thomas, gynt o Cleveland, Ohio. Mae ei thad a'r rhai sydd yn fyw o'r teulu yn New York yn bresenol. Ganwyd Annie yn Buffalo yn y fl. 1841; colodd ei mam pan yn 11 neu 12 oed; symudodd yn fuan wedi hyn i deulu B. Thomas, pryd hyn yn Prospect, yn bresenol yn New York. Bu hi yn gwasanaethu yn y dref am oddeutu chwe' blynedd. Ryw bryd yn y blynyddoedd hyn ymunodd â'r eglwys yn 11th street, New York. Yr oedd ganddi barch mawr i'w gweinidog. Wrth ddyfod adref o'r cwrdd ar noswaith wlawog gwlychodd yn drwm a chafodd anwyl; effeithiodd hyn ar ei chyfansoddiad gwanaidd, aeth yn fuan i'r darfodedigaeth. Dywedodd y Doctor wrthi bod yn well iddi fyned i'r wlad, ac felly daeth yma atom ni a bu yma yn agos i flwyddyn.

Yn mis Mehefin diweddaf aeth yn ol i New York, a bu byw hyd yr 16 o Awst—ac am 4 yn y prydau awn anadlodd ei hanadl olaf yn y byd brwnt hwn. Ychydig cyn marw dywedodd ei bod mewn poen fawr, ond ei bod yn hapus a'i bod yn myned adref at Iesu. Dywedodd, "Pa, cerwch fy Iesu i, gael i chwi gael dyfod ataf fi eto." Dywedodd hyn dauywaith; dywedodd yr un peth wrthyt oll; yr oedd yn rhy wan i ddweyd ond ychydig. Dywedodd yr adnod yn y Salm 23 ddwywaith droedd, "Ie pe rhodiwn ar hyd glyn cysgod angau nid ofnaf niwed, canya yr wyt ti gyda mi, dywaleu a'th ffon a'm cysurant." Yr oedd ei chwaer yn darllen a gweddio gyda hi bob dydd er'a wythnosau; yr oedd yn dymuno arni wneud hyn. Darllenodd a gweddiodd ddwy waith y dydd y bu hi farw.

Gallaswn ddweyd llawer yn rhagor; ond dywedaf hyn, yr oedd yn meddu parch mawr i'r Sabboth, ac ni ddarllenai yr un llyfr ond y Beibl neu ryw lyfr crefyddol arall ar ddydd yr Arglwydd. Unwaith yn y Spring diweddaf, pan oedd ei brawd yma yn wael ac yn ddweyd ei deimlad, bod arno ofn marw, daeth hiithau ato a dywedodd, "Wel, John, rhaid i ti weddio llawer mwy na

a'nabod yr Iesu. Pan y byddaf fi yn rhoi fy mhen ar y gobenydd i orphwys y nos, ui fydd ddim llawer o wahaniaeth genyf yn mha fydd y gwnaf ddeffro yn y bore." Ond telafuaf, gan fy mod wedi gwneud hyn o beuillion; digon yw; mae Annie eto yn fyw, a dygwylw'n ei gweled ar ol croesi i'r ochr draw.

Byd y gorthymder yw'r byd 'rydym yndde
Cwynfan ac ochain sy'n aml 'n y tir,
I'r gladdfa dan wyllo yn fynych rhaid telthio
I gladdu'n rhai anwyl mae'n anbwedd yn wir;
Mae angau yn tori y blodau pryderthaf,
Ni ddengys un flafr i'r gladdfa'n y tŷ.
Fe hoga ei gryman, fe dyr yr hawdd, araf,
'Does genym ni 'r awrhon, ond osio a fa.

Wel Annie, wel Annie, mae'th enw'n ddeniadol,
Am danat, un dirion, hir gofio a fydd
Dy gofio am fisoedd pan yma 'n gystoddiol,
Bob amser yn dawel & gwên ar dy rudd,
Nid ydwyf yn gofio dy glywed yn grwgnach,
Am gymaint ag enwaith er trymed dy glwy'
Y peusach myn'd g'letach, yn gafael yn ddyfnach,
Gadewaiat dy bridd-dŷ, nid ydwyf ti mwy.

Cyfoelast dy edyn ti fedaist i wynfa,
Yn abelaeth Caersalem byw 'rydwyf ti nawr,
'Bwy'n credu heb amheu fod genyt ti yma
Wir hawl i'r orphwysfa sy fry uwch y llawr;
Ond rhaid im' ffarwelio nis gallaf dy ddilyn,
Mae'th fro yn rhy ddiagleu i'm llygaid o gnawd,
Ac eto 'rwy'n dysgwyl pan dof at y teryn
Caf ano & ch cwmwl trwy'r aberth a gaw'd.

Wel anwyl berth'nasan, na wylfych am Annie,
Fy mrawd, 'rwyf yn teimlo dy golled yn wir,
El chwaaer a'i dau frodyr mewn hiraeth am dani,
O byddwch yn barod cyd-grwddwch cyn hir,
Ymdrechwch i'w dilyn, O ceisiwch wir grefydd,
Rhodd Annie anwylaf dyatolaeth i'w obwi
Fod ganddo bi afael ar drysor na dderfydd
Mae'n meddu llawn feddiant o'r deyrnas sydd fry.

Hi gofodd ei Chrawr yn moreu ei dyddiau,
Yn ddiwyd a fyddon gwas'naethodd ei Duw,
Rhodd ysgub y blaenffwydd yn ufodd i'w Chaidwad,
Mae'r Iesuano gan lesu yn ber aberth byw;
Fel Moses dewiswn wir grefydd i'w thralodd,
Mae'n llawer mwy gwerthfawr na chyloeth Peru,
Cawn weled y rhagor yn eglur ryw ddiwrnod,
Fy enaid lle byddi ddydd dial ein Duw!

Prospect.

Laura Griffiths.

DIOLCHGARWOH.

Y mae tri pheth os nad ychwaneg yn cydgyfarfod mewn gwir ddiolchgarwch, sef, ystyriaeth o werth y bendithion, neu y cymwynasau a dderbymir; teimlad o anheilyngdod; cydnabod yn gyhoeddus a pharchus gyfranydd y daloni, yn nghydag ymdrech i ddefnyddio y rhoddion er aurhdedd y rhoddwr. O dan ddylanwad yr ystyriaethau hyn, dymunaf, trwy gyfrwng y Cennadwr, gydnabod yn ddiolchgar garedig-rwydd a haelioni fy nghyfeillion, o wahanol enwadau crefyddol, cystal a'r enwad y perthynwyf iddo, tuag ataf fi a'm teulu, yn Granville a New-ark a'r wlad oddiamgylch yn ystod yr wythnosau diweddar.

Yn mis Rhagfyr ymgynullodd 29 o wyr nerthol galluog i weithio & bwyll, i gwmpo coed yn ddefnydd tan i ni, a thorasant ddigonedd at ein gwasaeth am un flwyddyn o leiaf. Cludwyd rhan o honiut at ein tŷ, ac ymrwyma y cyfeillion y cludir y gweddif yn brydlawn. Anrhegwyd y

coed gan Mr. Edward Jones a Mr. Isaac Hughes. Darparwyd ciuiaw i'r gweithwyr gan Mr. Evan Richards a Mr. John Ll. Jones. Bernir y bydd y coed, wedi eu cludo adref, yn werth \$40.

Ar brydnawn yr ail dydd o'r flwyddyn hon, cyfarfu rhai canoodd yn fy nhŷ i wneuthur Anrheg (*Donation*) i mi. Cyfrifwyd 56 o gerbydan wrth ein tŷ ar yr un pryd. Darparwyd cyflawnder o ymborth yn rhad, dan arolygiaeth y bonedd-igessau canlynol:—Mrs. Thos. D. Williams, Mrs. Roderick Jones, Mrs. John Williams, a Mrs. Powell. Gweddwyd y diweddar Parch. John Powell. Derbyniwyd yn arian \$113.85. Rhoddion eraill gwerth \$30.09. Yr hyn a wna, gyda gwerth y coed, \$183.94. Wedi cymdeithas ddifyr a didram-gwydd, ymwasgarodd y dyrfia, ac ymddangos a pawb (ond fy hunan) eu bod yn teimlo, mai mwy dedwydd yw rhoddi yn hytrach na derbyn. Nid oes genyf ond gwneuthur y cydnabyddiaeth hwn, gyda phob dymuniad da a diolchgarwch, gan wyllo a gweddio na cheir dim yn fy ymddygiad yn aheilwng o'r fath haelioni anghydnarol.

Granville, Jun. 1863.

DAVID PRICE.

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG SWYDD LEWIS, E. N.

Gysaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon yn Collinsville, Rhag. 18, 1862. Dewiswyd John Hughes yn ygrifenydd y cyfarfod, yna darllenodd y Trysorydd y cyfrifon am y flwyddyn 1862, yr hyn sydd fel y canlyn:

Llyfrau.

Swm y llyfrau ar law dechreu y flwyddyn	
gwerth	\$21.74
Cafwyd o'r Fam Gymdeithas.....	8.05
	\$29.79
Gwerthwyd am arian gwerth.....	\$7.58
Yn rhodd.....	3.75
I'r volunteers	1.82
Heb dderbyn tal.....	1.80
Anghyfartaledd.....	25
Ar law yn bresenol.....	14.59
	\$29.79

Derbyniadau.

Trwy gasgliadau.....	\$46.50
Yn dal am lyfrau.....	11.68
O law y Trysorydd.....	50
Mewn llaw o'r blaen.....	40
	\$59.08

Taliadau.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas.....	\$39.35
Yn dal am lyfrau.....	7.65
" " gludiad llyfrau.....	1.00
Mewn llaw.....	11.08
	\$59.08

Penderfyniadau.

Ein bod yn cymeradwyo cyfrifon y Trysorydd. Fed i'r casglyddion fyned i gasglu at y Gymdeithas a'r swm sydd ddyledus am lyfrau, yr wythnos gyntaf o'r mis nosaf, Ionawr, 1863,—a'n bod i

ddod a'r casgliadau i'r Trysorydd i Turin yr 28 o Ionawr, at 6 yr hwy. Ein bod yn parhau i raddi Beibl yn rhodd i'r *volunteers*. Fod dau berson i fod gyda'r Trysorydd i wneud y cyfrifon i llyn erbyn y cwedd blyneddol nesaf. Dewiswyd David Roberts a John Hughes. Fod *committee* o dri i edrych i mewn i'r cyfrifon sydd rhyngddom yn awr ac wedi bod a'r Fam Gymdeithas. Pennodwyd David Roberts, Thos. J. Lewis a John Hughes fel y cyfryw gommittee i fyned at y Trysorydd a'r Llywydd. Ein bod yn bwriadu cael pregethwr dyeithr i anerch y cyfarfod blyneddol nesaf ac i areithio ar achos y Beiblau. Fod i'r cwrdd uesaf gael ei gynnal yn capel Nabo, y 14 o Ragfyr, 1863. Fod adroddiad o weithrediadau y Gymdeithas i gael ei danfon i'w cyhoeddi i'r *Cyfaill a'r Cenhadwyr*.

Eitholadau.—Dewiswyd Parch. D. B. Prichard yn Llywydd, a Thos. Williams yn Is-lywydd; L. Williams a David Roberts yn Yagrifenwyr; John T. Jones yn Drysorydd-am y flwyddyn.

Trefswyr.—Constableville, John O. Owens, Ellis Lewis. Barnwyd yn ddodethach rhannu ardal Tughill yn ddau ddonbarth. Y dos. cyntaf i fod y dos. isaf, a'r ail y dos. uchaf. Trefswyr Dos. isaf, John W. Davis, Rowland Prichard. Dos. uchaf, Robert B. Jones, John Owens. Collinsville, Robert Williams, John Lloyd, Owen Lewis.

Casgliyddion.—Constableville, Evan Evans, Robert Williams, John O. Owens, Owen Evans. Tughill, Dos. isaf, James Williams, John W. Davies. Dos. uchaf, Robert B. Jones, John Owens. Collinsville, John B. Jones, Cornelius Williams. Turin, Owen Griffiths, William Lewis.

L. WILLIAMS, *Ygrifenydd* 1863.

CYBNABYDDIAETH O DDIOLOGHARWCH.

Mr. GOLTOWN.—Yn natyngedig dymnnaf gyflwyno fy niolchgarwch trwy gyfrwng y CENHADWYR clodus anwath eto i'm cyfeillion caredig yn yr ardal hon, am yr arwyddion adnewyddol o'u parch a'u gofal troswyf fi a'm teulu.

Ar y 23ain o'r mis diweddaf, cefais *donation* ganddynt yn cyrraedd y awn amrhyddedus o \$75.45 Cafwyd cyfarfod dyddorol iawn, y Parch. J. P. Jones, gweinidog y Bedyddwyr, yn y gadair, y Parch. H. Parry, Oakkosh. (A.) a'r Parch. T. Foulke, (M.) yn areithio. Yr oedd areithiau y naill a'r llall yn dda ac i'r pwrpas.

Gall gweinidogion yr ardal hon ddwyn tystiolaeth gameladwy am ei phreswylwyr, gyda golwg ar eu parodrwydd a'u fyddlondeb bob amser ar y fath soblyseron. Teimlaf fy rhwymau yn adnewyddol i'w caru a'u gwasanaethu gyda phob dyfal barhad yn y pethau a berthynant i'w tragwyddol ddedwyddwch. Yr wyf yn diolch iddynt am eu rhoddion, a Duw a roddo iddynt hwythau yr aur hwnw fydd yn pasio mewn byd arall, yw fy nymuniad yn wir. JOHN DAVIS.

Rosendale, Wis., Chwef. 6, 1863.

YMAADAWIAD GWEINIDOG.

Yn gymaint a bod y Parch. R. Evans wedi ymadael â ni yn Prospect a symud i Wisconsin i fyw, dywedwn:—Bu Mr. Evans yn llafurio yn

ein mysg am oddentu tair blynedd, a buasai yn dda genym pe buasai yn arsa yn ein mysg yn hwy. Yr ydym fel eglwys a chynulleidfia yn teimlo yn agos a chyubus iawn ato fel gweinidog rheolaidd a duwiol a thangnefeddus iawn; yu gyfaill cywir, ac yu gymydog hawddgar. Ond y mae wedi ein gadael a'i le sydd yn wag iawn yn ein mysg. Bugail muwr y defaid a ofalo am dano ef, a ninau, ac a'i gwnelo ef yn feudith o hyn i ddiwedd ei oes, yw ein dymuniad gwresocaf.

STEPHEN JAMES,
WILLIAM J. GRIFITHS.

GOLWG AR SEFYLLFA Y WLAD.

Y pwyysigwydd o undeb yn y talaethau gogleddol.—Prifenyddrwydd ein gwlad y dyddiau presenol a gyfyd oddiar fod ysbryd enciliad a bradwriaeth yn bodoli yn y Gogledd. Y mae yr ysbryd hwn yn bodoli yn ein plith, ac y mae i'w ganfod yn swy neu lai bron yn mhob ardal—dynion yn pleidio achos y Deheuwyf fel achos cyfreithlawn a chyfiaw. Os cyfreithlawn a chyfiaw ydyw, yna rhaid mai cyfreithlawn a chyfiaw oedd gwaith y Deheuwyf yn troi yn fradwyr i'w llywodraeth yn y dechreu, a dyfod allan i'r maes mewn arfau yn ein herbryn. Ac os felly rhaid yw fod y gyfaedraeth gaeth, a'r godinebau cyffredinol a'r gormesion ersulawa a berthynant iddi, yn deilwng o gofsogaeth, ac o lodeuwiad a chadarnhad cyffredinol! Ond a feiddia neb yn ein plith ddweyd hyn? A deimla un Cristion nac na dyn cydwybodol a rhinweddol ar ei galon i ddal i gynydd y fath athrawiaeth? Y bleidgarwch i'r De a'i gormes, yr hon a fodolodd yn hir yn y Gogledd, a fu y gwir achos o'r ymgodiad yn y dechreu. Ni feiddiasai y Deheuwyf wneuthur yr hyn a wnaethant oni buasai hyn. Eu dysgwyliad y buasai y blaid Ddemocrataidd, o leiaf, yn sefyll drostynt, os nid yn ymgodi gyda hwy, a fu eu cefnogiad penaf, a'r *adnewyddol* ddysgwyliad o hyn sydd yn peri iddynt fod mor gyndyn i roi eu harfau i lawr. Oni buasai hyn buasai y rhyfel ar ben ei's llawer dydd. Gobeithiwn y gwna pawb a garant iachawdwriaeth eu gwlad a therfyniad prysur ar y rhyfel gilio o'r cyfryw bleidiaeth.

Symudiad y gwarchae oddiar afon fawr y Mississippi.—Y mae yn hankolol i fasnachau lwyddianus y talaethau gorllewinol fod yr afon hon yn rhydd. Bodolaeth y gwrthgloddiau a'r magnoliau trymion y Vicksburg ydyw grym y gwarchae hwn. Y mae ein byddin yn awr ar y maes a'u llynges ar yr afon yn dechreu ymosod eto o ddirif i chwaly y nyth bradwrol hwn.

Tegwch Cyhoeddeu y Llywydd. a'r effeithiau a ddilynant.—Rhoddodd y Llywydd Lincoln gant o ddyddiau llawa i'r gwrthryfelwyr i yatyried a wnaent roi eu harfau i lawr ai peidio, o'n cyhoeddi pa dalaethau a pha rannau o dalaethau y byddai raid eu cyhoeddi yn rhydd a dwyn eu hawl berchenogol mewn caethion i derfyniad. Rhoddodd y Llywydd, a'r Gydgyngorfa yr un modd, awgrymiad teg iddynt, os rhoddent eu harfau i lawr cyn Ion. 1, 1863, y byddai i'r Llywodraeth Gyff.

redinol roddi cymborth arianol iddynt i gael gwar-
eligaeth esmwyth ac effeithiol o'r gyfndraeth
gaeth a'i bliuderau a'i drygau. Dewis dal gafael
yn ei harfau bradwrola wuaethant,—a'r canlyniad
yw, mae'r caethion yn dyfod i ryddid wrth y can-
noedd a'r miloedd, a chatrodau a brigadau yn cael
eu ffurfio o bonynt i ddal arfau, nid mewn *servile*
insurrection, ond yn filwyr rheolaidd, dan swydd-
ogion rheolaidd, i amddiffyn Llywodraeth y wlad.

Y swm am heddwoch.—Clywir llawer yn awnio y
gair byfyd "heddwch" yn y dyddiau hyn. Ond
ofawu fod llawer o arweinyddion hocoedus politic-
aidd yn gwaeddi heddwoch pryd nad oes heddw-
ch gan gam-arwain dynion i gynul eu plaid hwy.
Yr unig heddwch a foddlon a Deheuwy'r (hyd yn
hyn) ydyw, *cael llowydd* i gario allan eu mesurau
bradwros eu hunain, darostwng ysbryd rhyddid, a
sefydlu y Cynghrair Gaeth Deheuol. Na thwyller
ni yn hyn. Rhaid i'r fradwriaeth a gynrychwyd
o blaid caethiwd gael ei darostwng cyn y ceir
heddwch yn werth ei alw yn heddwch. Trwy
gynul y Llywodraeth yn ffyddlon yr enillir hyn.

Pris caethdodyn yn Maryland.—Y prisiwr a neill-
dawyd i brisio meddiannau y diweddar Charles
Carroll, caethddaliwr lled fawr yn Maryland, a
ddygaant i mewn eu hadroddiad. Y pris a rodd-
ant ar 130 o gaethion, yn gyfartalaidd, yw \$5 yr
un. Dywedant nas gallant roi pris uwch. Buont
yn gofyn barn amryw gaethddaliwyr—un a ddy-
wedai na roddai \$500 am yr holl lot gyda eu gilydd.

Arizona yn Dirioagaeth.—Mae Arizona wedi ei
ffurfio yn dirioagaeth—tirioagaeth rydd. Yr Anrh.
John A. Gurley o Ohio, tebygid, fydd Llywodr-
aethwr cyntaf Arizona.

Gwasgariad Cynadledd o wrthryfelwyr.—Cyn-
adledd boliticaidd o ddynion gelynlol i'r Llywodr-
aeth, cynulledig yn Frankfort, Ky., yn ddiweddar,
a wasgarwyd gan y gallu milwrol. Amcan y
Gynadledd, dan yr enw Cynadledd Ddemocrataidd,
oedd cynllunio mesurau i geisio dwyn Talaeth
Kentucky i uno â'r Encilwyr Deheuol. Llywodr-
aethwr y dalaeth a gymeradwya ymddygiad y
milwyr yn gwasgaru y Gynadledd.

Adgyfuertion o flaen Vicksburg.—Mae llawys o
fadau a milwyr wedi myned ahan o Memphis yr
wythnos ddiweddar i chwasegu yr adgyfuertion
o flaen Vicksburg.

Yr Agerlong "Queen of the West."—Ofnir fod
yr hwrdd-lestr hon wedi ei chymeryd gan y gelyn-
ion ar y Red River. Y newyddion o'r De a
ddywedant felly. Ond dywedir hefyd fod yr
Indianola wedi dilyn i geisio ei hadgymeryd.

CYFARFOD BLYNYDDOL BEIBL GYMDEITH- AS PITTSBURGH.

Ion. 1, 1863, cynaliodd y Gymdeithas ei chyfar-
fod blynyddol yn nghapel y T. C. Am 2 o'r
gloch cyfarfod i ddarlennu cyfrifon a gweithrediad-
au y Gymdeithas am y flwyddyn ddiweddar; a
derbyniwyd hwy yn foddhaol gan y cyfarfod.
Dawiswyd yn swyddogion am y flwyddyn hon y
personau canlynol:—

Llywydd, y Parch. W. Parry; Is-lywydd, Mr.
E. Davies; Trysorydd, Mr. David E. Evans; Ya-
grifenydd, Ebenezer Evans. Dawiswyd hefyd
gaaglyddion yn y ddinas e'i chylchoedd. Cyfrifon
y Gymdeithas am y flwyddyn ddiweddar:

Derbyniadau.

Swm y Gaaglyddau,.....	\$114.95
Llyfrau mewn llaw dechreu y fl. 1862,....	55.05
Arian mewn llaw yr un pryd,.....	72
Llyfrau yn ychwanegol o New York,....	6.40
	<hr/> \$177.12

Taliadau.

Am lyfrau i'r gaaglyddion,.....	25
Am lythrau,.....	20
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	114.17
Am ddrafft i anfon yr arian,.....	77
Am lyfrau o N. Y.,.....	6.08
Am gludid y llyfrau,.....	75
Llyfrau mewn llaw dechreu 1863,.....	52.00
Arian mewn llaw, eto,.....	2.90
	<hr/> \$177.12

Yn yr hwyr yn yr un lle, cyfarfod i areithio ar
yr achos. Anerchwyd y cyfarfod gan y Parch.
David Evans, Palmyra, a Mr. Cross yn Saesneg,
a'r Parch. E. R. Williams. Penderfynwyd fod yr
2il Sabboth yn mis Mawrth i'w dreulio yn unde-
ol; y gweinidogion a'r pregethwyr i bregethu ar
yr achos. EBENEZER EVANS, Ysg.

Trysoria yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. OLDMAN'S CREEK, IOWA.

HOPKINS OLYGYDD.—Penderfynodd ein Hygol
Sabbothol anfon cyfrif o'i rhif a'i llafur i'w cyhoeddi
yn y CENHADWR yn ol arfer ysgolion Sabbothol
eraill y blyneddau hyn.

Rhif yr enwau ar Lyfr yr ysgol ydyw 38.—Rhif
y pennodau a ddysgwyd allan yn y 6 mis a der-
lynodd Rhag. 14, 1862, 249, yn cywys o adnodau
2762. Yr ydym yn cynnal ein hygol y gauaf fel yr
haf, a hynny trwy lawer o anafateision; oherwydd
fod rhai yn byw yn mhell oddi wrth yr Addoldy—
ei rhif yn llai yn y gauaf na'r haf oherwydd hynny.
Yr ydym yn cael pregeth am 10 bob boreu Sab-
both gan ein gweinidog. Yna y mae y rhai sydd
yn byw yn ddigon agos i'r Addoldy, yn myned i'w
cartrefleoedd i ymofyn lloisiaeth, ac yn dychwelyd
yn ol erbyn 2 o'r gloch, sef amser ein hygol. Ond
y rhai sydd yn byw yn rhy bell a ddeuant a llo-
siaeth gyda hwy yn y boreu, ac a arosant yn y
Oapel. Y dull y treulir yr smeer rhwng lersfyniad
y bregeth a dechreu yr ysgol yn bresanol yw,—
holl y bregeth a wrandewid yn y boreu. Mae ein
gweinidog yn aros gyda ni, ac yn cymeryd gofal
un dosparth. EDWARD TUDOR, Ysg.

Y. S. GOMER, ALLEN CO., OHIO.

BARCH. OLYGYDD.—Hanes ein hygol Sabbothol
yn yr ardal hon sydd fel y canlyn:—Mae bwrdd
swyddogol yr ysgol yn gyuwysedig o Arolygydd,
Yagrifenydd, Trysorydd, 7 o athrawon a 4 o ath-
rawesau. Llafur yr ysgol am y chwe' mis yn
dechreu Gor. 6, 1862, a diweddu Ion. 4, 1863,
oedd 373 o bennodau, yn cyuwys 6758 o adnodau.
Canolrif yr ysgol am y chwe' mis, 82.

Yr Arglwydd a feudithio ymdrechadau ein hy-
gol yn nghyd a holl ysgyllion Sabbothol y byd, fel
y byddo gwybodaeth o Dduw yn toi y ddair iaith
ioa y dyfroedd y mor. JOHN F. JONES, Ysg.
Gomer, Ion. 21, 1863.

Y. S. CRAB CREEK, GER YOUNGSTOWN, O., A'R
CWRDD CWARTEROL

Trefn ein hysgol aydd fel hyn:—athrawon o 11 i 13, heblaw Arolygydd ac Ygrifenydd. Canolrif yr ysgolheigion 65. Adroddwyd yn ystod y tri mis diweddaf o'r fl. 1862, o bennodau 9, Salmau 50 adnodau 1517, yn nghyd ag amryw bennodau o'r Rhodd Mam. Y mae yn llawenydd genym allu eich hybyeu bod ein hysgol yn Crab Creek yn myned yn y blaen yn dra llwyrchus. Gobeithiwn y cawu weled rhyw luoedd o'u hanwyl gyd geneudl yn ychwaneg eto yn ei phleidiu. Mae yr ysgolion Sabbathol wedi bod yn foddion yn llaw yr Arglwydd i godi cewi cedyrn aydd heddyw ar furiau Seion.

Mae genym yn yr ardal hon, ei'r rhai blynyddau bellach gyfarfod yn cael ei gynul bob tri mis, i wrandao ar y plant bach yn fwyaf neillduol yn adrodd, yn canu, ac yn areithio, ac yr oedd y cyfarfod diweddaf yn dygwydd ar yr 11 o Ionawr diweddaf am 2 o'r gloch yn y prydauw; ond trwy fod pawb mor awyddus am glywed y rhai bach yn myned yn blaen a'u gwaith, yr oedd y capel yn llawn cyu haner awr wedi l, a'r côr yn eu difyr trwy gau amryw douau yn seinber.

Dechreuwyd y cyfarfod trwy ddarlennu a gweddio a channu, yna atherchwyd y dorf yn fyr a chynwysfawr gan y llywydd. Wedi hynny aeth yn blaen gan gymbell y plant i ddyfod i'r eogylawr i adrodd eu darnau, a rhyled fel yr adroddasant. Yr adrodd, yr areithio a'r canu ydoedd drwy hyfydd, a gallaf ddweyd i bawb fyned adref wrth eu bodd, ac yn sychedig am weidd o'r un natur eto yn fuan.

JOHN J. JONES, Yeg.

Youngstown, Ion. 26, 1863.

GYMDEITHAS FEIBLAIDD GYMREIG SWYDD CATTARAUGUS, R. N.

BARCHEDIG OLYGDD,—Da yw genyf allu mynegu i chwi fod y G. F. yn fyw yn y lle hwn eleni eto, ac mewn golwg lled ddymunol o iach hefyd, yr hyn a brawf hynny yn fy ubby i ydyw, ei bod yn cynyddu, mewn aelodau—mewn north—mewn gweithio &c. Mae ei gwynnebryd yn edrych yn siriol—a'i haelodau heb oeb o honnynt yn dangos arwyddion o wywddod a diffwrthdra; ac mae'r aelodau aydd wedi eu gosod mewn trefn i weithio wedi cyflawni eu dyledawydd gyda mwy o egni a ffyddlondeb, na'r un ffwyddyn oddiar pan ddygwyd y Gymdeithas i fodolaeth; ac y mae caredigion y G. wedi dangos eu haelioni tuag ati y tu hwnt i'w harferiad.

Ffrwyth llafur y casglyddion yma eleni a gynrycha \$69.66. Yn llaw y Trysorydd am Lyfrau a werthwyd yn y ffwyddyn, \$5.22, yn gwneud i ffyn yn llaw y Trysorydd ar y 4 o Ohwef, 1868, \$74.88. Penderfynwyd gan y pwyllgor anfon \$70 yn rhodd i'r Fam Gymdeithas; gyda'r ychydig eithriad o fod \$60 o'r cyfryw i'w defnyddio er cyfansoddi aelodaeth bywydol yn y Gymdeithas hynafgw'r a'r diacon, Mr. David Charles, a'r diacon, Mr. Griffith G. Griffiths, fel arwydd o barch iddynt am eu "mawr sel, a'u llafurus gariad" yn mhlaidd y Gymdeithas.

Y mae yn nhrysoria y Gymdeithas 59 o gyfrolau, yn Feibla a Theamentau mewn gwahanol ffurfiau; yn werth \$22.94.

Yr holl Gyfraniadau er ffurfid y Gymdeithas, ael mewn pnm' mlynedd, ydynt \$404.64. Y awyddogion am y ffwyddyn ydynt: Llywydd, Mr. David Charles; llywydd, Mr. J. J. Jones; Ysgrifenydd, Mr. David P. Hooper; Trysorydd, Mr. Samuel D. James. D. P. Hooper.

Farmersville, Chwef. 10, 1863.

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LICKING, O.

Gyfarfod Beibl Gymdeithas Gymreig awydd Licking, Ohio, a gynaliwyd yn Newark Ion. 1, 1863. Am 10 o'r gloch dechreuwyd trwy ddarlennu a gweddio, yna darllenwyd gweithrediadau cyffryd y ffwyddyn o'r blaen a derbyniwyd hwynt.

Penderfyniadau y cyfarfod.

1. Ein bod yn cymeradwyo gwaith y pwyllgor yn rhoddi Beibla i'r milwyr Cymreig yn camp Sherman.

2. Fod anogaeth yn cael ei roddi am i bawb a allo i ddyfod i'r cyfarfod Blynyddol yn y borau yn gystal ag yn y prydauw, oherwydd fod achosion y gymdeithas yn cael eu trin yn y cyfarfod hwnnw.

3. Darllenwyd y cyfrifion gau y Trysorydd am y ffwyddyn a aeth heibio.

4. Neillduwyd pwyllgor i edrych drostynt, ac yna derbyniwyd eu tystiolaeth eu bod yn gywir.

5. Ein bod yn anfon am werth \$25 o Feibla a Theamentau i ofal y Trysorydd.

6. Ein bod yn anfon yr arian i'r Fam Gymdeithas ein huanain eleni, ac nid trwy law yr Agent fel arferol.

7. Ein bod i barhau i werthu y llyfrau yn mhreis y gymdeithas yn New York.

8. Fod y cyfarfod blynyddol nesaf i fod yn Granville, Ion. 1, 1864.

9. Fod gweithrediadau y cyfarfod i ymddangos yn y cyhoeddiadau misol.

10. Fod y gymdeithas yn cyflwyno ei diolchgarwch i'r casglyddion am eu ffyddlondeb.

11. Dewisiwyd swyddogion y gymdeithas am y ffwyddyn hon:—Llywydd, y Parch. J. E. Davis; llywyddion, gweinidogion a phregethwyr Cymreig perthynol i'r gymdeithas hon; Trysorydd, James D. Williams; Ysgrifenydd, John W. Jones; Casglyddion, Newark, Josiah Hughes; William R. Jones, R. R. Owens, Richard Evans; Saron, John T. Evans, David Hughes; Granville, John L. Jones, John A. Jones, Rowland Hughes, Robt. J. Owens; St. Albans, Thos. Jones, Morgan Evans; Harrison, Parch. John Williams, David Evans.

Am 2, cafwyd cyfarfod i areithio gan amryw bersonau o wahanol fanau, ar y Beibl Gymdeithas, ac yr oedd yn ymddangos fod calonau pawb o'r gynnulidfa yn teimlo yn gynhes tu ag at yr achos da hwn.

Cyfrif y Trysorydd Ion. 1, 1862.

Arian yn llaw y Trysorydd,.....	93 60
Llyfrau, ...	27, 42
	\$121.02
Yn yr un fl. yn rhodd i'r Fam. Gym.,....	73.00
Beibla yn rhodd i ffylwyr Cymreig,.....	3 80
Am lythrau, ...	.25
Am gludiad llyfrau o New York,.....	2 35
Rhoddydwyd Beibl a Theament,.....	.40
Llyfrau ar law, ...	15 77
Arian, ...	25.45

\$121.02

Sefyllfa y gymdeithas ddechreu y ffwyddyn 1863.

Llyfrau ar law, ...	15 77
Arian, ...	25.45
Derbyniwyd gan y casglyddion o Newark, rhan ddwyreiniol,.....	51.50
Newark, rhan orllewinol,.....	43.25
Saron, ...	12.50
Granville, ...	19.35
St Albans, ...	3 55

\$171.37

Ion. 2, 1863, yn rhodd i'r Fam. Gym. \$111.20

JOHN W. JONES, Yeg.

GANWYD,

Gor. 25, 1862, yn ardal Nebo, sir Gallia, O., mab i Mr. John D. W. Jones a'i briod—gelwir ef Lewis SAMUEL.

Mae Samuel yn sirol a'r olwg arno 'n hardd, Prydlerthach ffl o weithiau na'r blodau yn yr ardd, Ein calon sy'n dyddio am iddo ef gael byw, I wasnaethu'r Arglwydd f'i nabod ei yu Ddaw.

Ei Fodryb E. GRIFFITHS.

Ion. 2, 1863, yn Camptonville, Yuba Co., Cal., merch i Humphrey a Mary Humphreys.

Hefyd, yr un dydd, yn yr un dref, mab i Owen T. a Harriet Roberts.

Ion. 15, 1863, yn Coleraine, ardal Beaver Meadow, Pa., mab i Edward a Mary Ann Jerman, —gelwir ei enw ef EDWARD.

PRIODWYD,

Rhag. 24, 1862, yn Oliphant, Luzerne Co., Pa., gan y Parch. L. Williams, Mr. JOHN POWELL a Miss MARGARET WILLIAMS, y ddau o Oliphant.

Rhag. 29, yn nhŷ Mr. John Francis, ar y dydd y cyrhaeddodd y briodasferch yma o'r hen wlad, yn Coleraine ardal Beaver Meadow, Pa., gan y Parch. P. Perogrine, Mr. STEPHEN J. BENNETT a Miss MARY JAMES.

Ion. 27, 1863, yn Carbondale, Pa., gan y Parch. L. Williams, Mr. THOMAS JAMES o Spring Brook, Pa., a Miss ELINOR DAVIES, Carbondale.

Ion. 28, gan yr un, ac yn yr un lle, Mr. JENKIN J. DAVIES o Bradford Co., Pa., a Miss MARGARET A. JONES o Scranton, Pa.

Chwef. 4, yn French Road, Steuben, E. N., yn nhŷ tad y briodasferch (sef Mr. Walter James) gan y Parch. E. Salisbury, Mr. WILLIAM P. JONES, Pen-y-mynydd, a Miss ELIZABETH JAMES.

Chwef. 11, yn Covington, Ky., gan y Parch. T. Edwards, Mr. HENRY L. WILLIAMS a Miss ELIZABETH MORRIS, ill dau o Cincinnati.

Chwef. 9, yn Whitesboro, gan y Parch. O. N. Pat-tengill, Mr. THOMAS FOLKES a Miss ELIZABETH PURDY, unig ferch Silas Purdy, yw.

Chwef. 9, yn Rushford, yn nhŷ tad y briodasferch, gan Charles Woodworth, yw., JORI G. MORGAN, o blwyf Freedom, swydd Cataragus, E. N., a Miss O. A. CHAMBERLAIN, Rushford swydd Allegany, E. N.

Chwef. 17, yn Clayville, E. N., gan y Parch. M. E. Daubman, Mr. CHARLES H. MORGAN o Waterville, a Miss ELIZABETH DAVIS o Clayville.

Chwef. 19, yn So. Trenton, E. N., gan y Parch. H. F. Dudley, Mr. WILLIAM M. JONES a Miss SARAH E. FORBES, y ddau o Deerfield.

Yn ddiweddar, yn Clifford, ger Dandaff, gan y Parch. D. Daniels, Mr. THOMAS D. JONES a Miss CATHERINE DAVIES, y ddau o Clifford.

Chwef. 14, gan yr un gweinidog, yn Herrick ger Dandaff, Mr. THOMAS JONES a Mrs. LUCINDA AVERY, y ddau o Herrick.

BU FARW,

Awst 4, 1862, trwy doriad un o lestri'r gwaed, Mr. JOHN R. JONES, mab i Thomas E. Jones, Charleston, Pa., ya 24 ml. a 9 mis oed. Gwnwyd ef Rhag. 1, 1838, yn Ffermdy Bryn Hir, plwyf Llannon, swydd Gaerfyrddin, D. C. Daeth yn nheulu ei rieni i'r wlad hon yn y fl. 1842. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Charleston, gan y Parch. E. Davies (yn awr o Dŷ'n Rhos, O.) Yr oedd ei olwg yn fawr ar weinidogaeth yr elengyl, ac astudiodd lawer yn yr athrofael. Yr oedd wedi enill iddo ei hun barch gan yr eglwys, cymeradwyiaeth fel athraw mewn amryw larnu, ac yr oedd golwg fawr arno fel dyn ieuanc gobeithiol talentog. Ond pallodd ei iechyd, a diweddodd ei yrra ddaearol a'i bwys ar ei anwyf Waredwr.

Ein gobaith yw a'n cysur
Ei fod ef mewn gwell lle
Yn nno gyda'r dyrla
Yn canu iddo ie,

Gobeithiwn cawn gyfarfod
Ryw ddydd ta fewn i'r llen,
O hyfryd fydd y mwyniaent
Yn Lllys y neioedd wen.

Ei DAD GALARUS.

Charleston, Tioga Co., Pa., Ion. 15, 1863.

*. Dymunir ar y Diwygiwr gofnodi y farwolaeth hon.

Ion. 4, 1863, yn Brownstownship, swydd Franklin, Ohio, ar ol hir a llymion ddyoddefnado, oddiwrth y cancer yn ei breast, Mrs. GWEN RICHARDS, yn 63 ml. oed. Yr oedd yn euedigol o blwyf Llangadfan, Tre-faldwyn, daeth i'r wlad hon 5 mlynedd i'r Gorphenaf diweddaf. Cafodd ei derbyn yn aelod gyda'r Bed-yddwyr yn yr hen wlad pan yn 22 oed. Yn Brown-township lle nad oedd eglwys Gymraeg o'r un enwad a hi, dewisodd gael ei derbyn gyda'r Annibynwyr, a pharhaodd yn fyddlon a pharchus hyd ei farwolaeth, wedi bod yn aelod eglwysig tua 40 mlynedd. Gad-awodd ar ei bol 5 o feibion a 2 o ferchod. Pregeth-wyd ei phregeth angladdol yn y capel yn Brown-township gan yr ygrifenydd.

J. H. JONES.

Ion. 6, yn Camptonville, Cal., mab i Owen T. a Harriet Roberts, yn 4 diwrnod oed. Gweinyddwyd yn ei gladdigaeth gan Wm. O. WILLIAMS.

Ion. 6, yn Aurora, ger Berlin, Wis., o'r typhoid fever, Mr. WATKIN JONES, yn 35 ml. oed. Derbyniwyd ef pan yn 15 mlynedd oed yn aelod o'r eglwys Gynulleidaol yn Brynteg, swydd Aberteffi, gan y Parch. S. Griffiths, Horeb. Daeth i'r wlad hon ya 1850, ac ymunodd â'r eglwys Annibynol yn y lle hwn. Yr oedd yn ddyn cryf i'w bywiog, ond ni bu angau ond 11 diwrnod yn ei dori o dir y rhai byw. Canai yn beraidd cyn ymadael o'r byd hwn.

Clywaf iais o drag-wyddoldeb

Draw yn galw ar fy ol &c.

A chanal gyda phereidd-dra neillduol yr hen benill anwyf hwnw,

Gwaed y groes sy'n codi i fyny

Yr eiddil yn goncwerwr mawr &c.

Gadawodd wraig a 6 o blant i alaru ar ei ol, Gwel-lyddwyd yn yr angladd gan y Parch. Richard Wil-liams.

J. A. JONES.

Ion. 11, yn Utica, SARAH ELLEN, merch Henry D. a Mary Perry, yn 7 ml. 10 m. a 23 d. oed, ei chystodd oedd y scarlet fever. Yr oedd y ferch fach diws hon yn un hyndod awyddus am wybodaeth, yn darlles yn ddiorphwys. Y mae heddyw wrth ei bodd yn yled gwybodaeth yn mharadwys. Gweinyddodd y Parch. L. D. Howell a J. E. Jones yn y gladdigaeth.

JAMES GRIFFITHS.

Ion. 13, yn Chatham ger Newark, Ohio, o'r gwddf-bydredd, DAVID JAMES, unig fab Mr. John Davies a Hannah ei wraig, yn 3 bl. ac 1 mis oed. Claddwyd ef yn mynwent Saron, pryd y gweinyddwyd cyn cychwyo y corph, ac wrth y bodd gan y Parch. David Price. Ni pharhaodd ei gystudd ond rhan o dridiau, Ymddiddanai a'i fam yn nyfuder ei bonen am Iesu Grist, ac am y nef. Y mae o bwys i rieni ddeobon yr foren i egwyddori eu plant mewn gwybodaeth am y nef, am fod cynifer o honynt yn cael ei galw yn ieuano a diynawth o'r byd hwn. Y mae yn gyaur i rieni goffo, er marw eu babanod, mai nid colledig ydynt, ond mai o flaen drygfyd y cymerwyd bywynt ymaith.

Ion. 24, yn Pittsburgh, Pa., CATHERINE, priod Da-vid Lewis, o'r diptheria, yn 27 ml. a 9 mis oed.

Ion. 25, yn yr un lle, MAGGIE, merch Rees a Jane Jones, yn 4 blwydd ac 1 mis oed.

Yn Franktown, ger Pittsburgh, Pa., EVAN, mab John a Catherine Watkins, yn 5 ml. a 4 mis oed. Daeth i'r farwolaeth mewn ffordd alarus. Yr oedd y Teamster perthynol i'r gwaith wedi dyfod a llwyth o hairn a bariled o flawd ar hyny. Goosodd y faril ar ymyl ei wagon gan fyned ar ol plank er ei chael i lawr. Gwnaeth rhai o blant yr ardal ddringo i ben y wagon. Yr oedd Evan ar lawr yn ei hymyl. Syrth-iodd y faril arno, chwalodd eagr yn ei ben yn ddwrwg fel y trengodd yn fuan!

B. R. WILLIAMS.

Ion. 24, yn Palmyra, swydd Portage, O., ar ol tair wythnos o gytardd, yr hen Gymro parchus, DAVID JOHNS, yw., yn 69 ml. oed. Gadawodd briod a 10 o blant i alaru ar ei ol. Yr oedd yn un o'r sefydlwyr

cynaf o'r Cymry yn yr ardal. Bu yn gwasanaethu y swydd o Ynad (*Squire*) yn y plwyf am yn agos i 25 o flynyddoedd. Yr oedd ei gywirdeb a'i onestrwydd yn gweilyddu ei swydd y fath, fel nad oedd unrhyw b'aid wladiaidol eisiau ei newid. Yr oedd amgylchiadau llawer iawn o wragedd gweddion, a phlant auddfriad, yn cael eu hymddiried i'w ofal ac y mae llawer yn teimlo eu colled ar ei ol. Claddwyd ef y Sabboth canlynol yn mynwent capel yr Annibynwyr, yn ngwydd tref na welwyd ei mwy ar y fath am gylchfaid yn y cymydogiaethau hyn. Gweinyddwyd ar yr achlysur, yn Saesonaeg gan y Parch. H. T. Davis (B) ac yn Gymraeg gan

JOHN LLOYD.

Chwef. 3, yr honafgwr adnabyddus i lawer, Mr. WILLIAM ROBERTS, Madrin, ger Bethel, plwyf Rhesen, wedi cyrraedd yr oedran o 89 ml., 3 mis a rhai dyddiau. Yr ydoedd yn oeddig o'r Plasgwyn ger Pwllheli. Buodd yn aros amryw flynyddoedd yn gweithio gwaith aar yn Madrin, ar Gaernarfon, ac amlwyd yreuw am ei gartref yn y wlad hon. Yn ffordd yma yn y f. 1819, a sefydlodd yn Rhesen o hysgrydd ei ddiwedd. Dechreuodd mewn sefyllfa iel ac angenus, a trwy lafar a diwydrwydd fel teulu cyrhaeddasant sefyllfa gyssur a llawn o bethau y dddear hwn. Yr ydoedd yn weddw ar y f. 1850, gadawodd ddau fab so wyrion i aros ar ei ol. Yr ydoedd o'r un ardal ac yn un o gyfoedion y Parch. John Elias; bu o dan ddylanwad crefydd yn moros ei fywyd hyd nes y bu yn gafael yn arwa Capel Pen-mount, Pwllheli, ddwywaith i llyned i'r *Society*, a thrwy ofn a phroffesiwn yn oillio yn ol ac yn methu, a pharhaodd felly heb broffesiwn crefydd hyd nes ydoedd tan dea a thringain oed; o'r pryd hwnw ymwelodd yr Arglwydd ag ef trwy bregeth y Parch. Jenkin Jenkins, yn awr o Minnesota, yn nghanol Bethel lle y profeddodd enw Crist hyd ei fedd. Yr ydoedd wedi trafaelio llawer o Ogledd Cymru, yn neillduol gofus am y gwahanol fanau a phersonau, amgylchiadau ac oedran llawer. Ac yn gofiadur mawr o hen bregeth-wyr a hen bregethau, ac ymddygiadau hen grelyddwyr Cymru, ac yn adroddwr cynesfu o'r pethau hyn, er llawer o ddifysrwyd i'r rhai a garent y pethau hyn. Yr ydoedd yn gyfarwydd yn ngair Daw, ac adroddai gyda phleisur am ran o hono fel ei brofiad yn ei ddyddiau diweddar. Gwelai i ddarlun y llythyrenau manaf heb wyddra, er ei fod wedi bod yn eu gwisgo dros flynyddau. Yr ydoedd wedi myned yn fustrell a ffaledig iawn er'a blynyddau bellach ac felly y dibenodd ei ddiwrnod. Claddwyd ei ran farwol yn Bethel yn ochr ei anwyll briod, a gweinyddwyd yn ei nogladd gan y brodyr Salisbury. Everett a Roberts MORRIS ROBERTS.

Ion. 27, Miss AGNES JANE JONES, merch i Thomas M. Jones, ger Bethel, Plwyf Rhesen. Aeth y ferch iauanc hon o gartref ei thad, i New York, i aros am ychydig; ond er gofid a galar mawr i'w thad a'i theulu a llawer eraill cymerydd hi yn sal o'r frech wen; symudwyd hi i'r Hospital, a bu farw yno. Claddwyd hi yn Cypress Hill Cemetery yn New York. Yr ydoedd yn un o'r merched ifanc mwyaf iach, bywiog, a thalentog yn yr ardal, yn amddifad o fam, yn cadw tŷ i'w thad, ac yn gyssur mawr iddo. Yr ydoedd oddeutu 19 ml. oed, wedi ei magu yn yr Eglwys, ac yn secol o'r rhai blynyddau yn eglwys Bethel. Mae ardal Bethel yn awr yn alarus am amryw o ddynion ifanc, ond yn rhyw fodd mae marwolaeth Agnes Jones wedi dwfnhau y galar yn fawr iawn, yn enwedig i'w hen dad ymddiad. Cadwyd cyfarlod angladdol iddi yn Bethel y Sabboth, 15 o Chwefror. Gweinyddwyd gan Humphrey Hughes, Hugh Williams a Morris Roberts.

Mae Anne James wedi marw!

Merch ydoedd ANNE JAMES i Thomas a Barbara Jenkins. Gwnwyd hi yn y f. 1836, yn Maesycwmwr, swydd Fynwy, D. C. Symoddod i Cwmbach oddeutu 18 mlynedd yn ol. Uwedyd hi mewn priodas a bachgonyn iauanc o'r enw David James, yn mis Mai 1860. Daethant i'r America ychydig gyda dwy flynedd yn ol. Derbyniwyd hi yn asol orefyddol gan y Parch. H. R. Williams, gweinidog gyda y Cynulleidfaoion Cymreig, Minersville, Pa. Parhaodd yn Gristion fyddon hyd ei bedd. Yr oedd yn wraig fwynaid, garuidd a rhiauweddol, yn boni uchel barch gan y rhai a'i hadwaenent. Yr oedd yn nodedig am ei thymor

dof a thawel, ac fel y cyfryw yn esiampl i wragedd ieuanc y lle. Fel Cristion yr oedd yn rhagori ar lawer. Cafodd ei phriod golled fawr ar ei bol, a'i mberch lechan oddeutu 2 f. oed sydd wedi ei gadael yn ymddifad, yn mysg dyethriad, heb fam i ofalu am dani. Deallwyd ei bod yn bresenol gyda theulu aydd yn dyner iawn o boni, a diames lod ganddynt gymaint o gariad at a phe byddai yn bleontyn iddynt. Yr Arglwydd a lyddo yn Dad i'r ymddifad ac a ymgeleddo Dafydd yn ei gyfyngder.

Anne anwyll, (rhy anwyll gan ganoedd,

Anghofo yn luan ei gwedd)

Gao angu garcharwyd yn aydyn,

A syrthiodd yn aberthi i'r bedd;

Ti angau, wyt gredlon a chwerw,

Mae'th gledddyf yn awelus ei fia,

Cyn torit un traid a thirfus

Mal An-ni 'r sirfael i'w fia.

Ti Dafydd, gwne aychu dy ddagrau

Dy briod aydd fry uwch y sêr;

Uwch heniau, plancedau, cyssawdau,

Uwch gofid yn moli ei Nhêr;

Uwch dialol, uwch pechod a galar,

Uwch pobpeth niweidiol yw mwy;

O fewn i gaullawia 'r gogoniant,

Yn rhydd ac yn iach o bob clyw'.

Mae 'n canu prydestau Calfaria,

Anthemau godidog y groes;

Mae 'n gwisgo y goon a'r palmwydd,

Yn lle y cledid mluog a'r groes;

Bydd yno 'n blodeuo 'n dragwydd,

Mewn perthiath anteiddrwydd ei Daw;

Rhagluneth lo'n dirion wrth Dafydd,

A'i fechan tra yma yn byw.

Minersville, Pa.

MADOG.

2. Coded y *Dinwygiwr* yr uchod.

Ion. 23, yn ardal Gomer, swydd Allen, Ohio, o'r doler y gwdd. WILLIAM SKWARN, unig blentyn Mr. David J. Roberts, a'i briod yn 10 mis oed.

Chwef. 2, yn 19 oed, JOHN DAVIS, o'r darfodedig-aeth. Yr oedd y dyn ieuanc hwn yn edrych yn un o'r dynion iachaf yn ein hardal yn yr hal diweddar, pan yr enodd a'r fyddin i amddiffyn ei wlad. Wedi bod yn nychu am fuedd yn Kentucky daeth adref ychydig wythnosau cyn marw yn un o'r rhai gwaelf a welson eriod yn fyw. Mae bai mawr yn rhyw le na byddai mwy o amddiffyniad i icheyd ein milwyr. Diolchwn fod pethau yn gwella ychydig yn bynn yn y dyddiau hyn.

Chwef. 7, yn 8 mlwydd oed, MARY ELLEN, merch Thomas Owen a'i briod, o'r *scarlet fever*.

Drauoeth o'r un cystadd, ELIZABETH, chwaer y fechan uchod, yn 4 bl. oed. Yr oedd yr oiwg yn hynod o alarus ar y teulu hyn wrth gladdu y ddwy iach mor ddiybuddi, a hwythau wedi gladdu pedwar o'u plant cyn hyn, a'u honyt fab yn maes y frwydr. Ond yr ydym yn hyderu eu bod yn gwybod am fan i'w aguddio yn y dydd blin.

JOHN PARRY.

Mae toean'r storon fawr

Yn awr yn coro 'n gry,—

A thad a mam aydd rhwng y rhain

O dan gymylau du

Dwy anwyll aeth o'u cyrhaedd hwy

I ardal na ddaw 'atorom mwy.

JOSIAH BRYNMAIR.

Chwef. 3, o anhwylldeb ar yr ysgyfaint, JOHN B., unig blentyn Mr. John J. a Margaret Davies, o blwyf Freedom, swydd Cattaraugus, E. N. Claddwyd ef ar y Sed yn nghanladdia yr Annibynwyr wrth ymyl capel Carmel yn mhlwyf Centreville, swydd Allegany, E. N. Gweinyddwyd yn y claddedigaeith gan y Parch. J. P. Harris (leuan Ddu).

Chwef. 1, MARY H. WILLIAMS, merch i Thomas a Mary Williams, Bradford, Pa., yn 3 f. ac 11 d. oed, o'r *diphtheria*. Eto yn yr un teulu ar y Sed o'r un mis, NOAH T. WILLIAMS, o'r un clefyd, yn 12 ml. ac 11 mis oed, wedi ond 4 diwrnod o gystudd caled. Gweinyddwyd ar yr achlysuron gan y Parohedigion Thomas, Williams, a Bowen (B).

Dirybudd yw dy reibian:—uwch bywyd,

Erech ban, O! angau,

Adeg yw wrth was odau;

Dyn nis gwel ond einioes glau.

Draen i'w wanc o'i droi 'n ol—arweinfir
Rhai anwyf gobeithiol,
O achles y gynhes gôl—dirion,
Dan ergydiau 'n ymwirio 'n rhai meirwon.

Bradford.

IRUAN AP LLEWELYN

Chwef. 6, yn Neenah, Wis., yn 3 mis a 7 diwrnod oed, MARY ELIZABETH, merch Mr. David ac Elizabeth Thomas. Gweinyddwyd ar achlysur y gladd-edigaeith gan Mr. William Mathews a'r Parch. Thos. Foulkes (Job 1: 20, 21.)

Chwef. 1, yn mhilyf Steuben, ar ol cystudd maith yr hyn a derbynodd yn ddyfgrlwyf, Mr. Lewis Powell, yn 76 ml. oed. Mab ydoedd i Lewis ac Ann Powell o'r un ardal. Yr oedd yn un o hen selyd- wyr y Sefydliad Cymreig yn awydd Ouseida, ac yn wr parhaus, tawel a thirion yu ei ardal. Claddwyd ef yn mynwent y Capel Ucha, Steuben, a gwein- yddwyd gan y brodyr Everett a Steuben.

Tach. 19, yn ardal Centreville ar gydiad plwyfydd Allegany a Cartaragus, E. N., o'r *scarlet fever*, DAVID OWENS, mab i Mr. John J. ac Elizabeth Owens, yn 10 ml. a 6 mis oed. Y teulu hwn ydoedd wedi ymfudo i'r wlad hon o Fraich y fedw, Tref Eglwys, Trefaldwyn, yn y f. 1843. Y cystudd a enwyd yd- oedd drwm iawn ac yn ymdaenu yn y teulu pau fu farw yr un a enwyd uchod—y plant oll a'r tad yn glaf o'r un cystudd.

Tach. 26, bu farw JOHN OWENS, mab hynaf yr un rhieni, yn 15 mlwydd oed.

Tach. 30, bu farw y tad hefyd, JOHN J. OWENS, yn 70 ml. oed, yn y mynwent o gysuron yr elengyl. Gweinyddwyd yn y claddedigaeithau galarus hyn, gan y Parch. John Harris, a John R. Jones. Y cym- ydigion a fuont garedig iawn at y teulu yn eu cyst- udd mawr. Bydded i *Faner ac Amseran Cym- ru* godi'r uchod.

Rheg. 5, yn Centreville, awydd Allegany, E. N., o'r *scarlet fever*, DAVID, mab i Hees Lumley a'i briod, yn 3 bl. ac 8 mis oed.

Yn yr un lle ac o'r un cystudd, MARGARET, merch i'r un rhieni, yn fwydd ac 8 mis oed. Claddwyd y ddau yn mynwent Carmel, a gweinyddwyd yn y ddwy gladdedigaeith gan John R. Jones.

Marwolaethau yn Bangor, Wis., a'r cylchoedd.

Rhag. 3, 1862, Mr. JOHN EVANS. Ganwyd ef mewn lle o'r enw Gally Gwena ger Llanbed, awydd Aberteifi, D. C. Ymludodd i'r wlad hon ddwy flynedd yn ol, olywsom ei fod wedi bod yn Pittsburgh, Pa., ac yn Jackson, Ohio, cyn dyfod yma. Claddwyd ef yn barchus yn mynwent Bangor. Gadawodd eiddo ar ei ol; ac am fod perthynasau iddo yn Nghymru, dy- muniir i Olygwyr y cyhoeddianau Cymreig yuo wneud defnydd o'r uchod. Os bydd rhai o'r perthynasau am wybod ei hanes yn fanylach, cyfarwydder eu llythyr at Mr. DANIEL MORRIS, Bangor. *Lacrosse Co., Wis.*

Ion 7, 1863 o'r *convulsions*, merch fechan Mr. Tim- pthy a Mary Jenkins.

Ion. 8, o'r *inflammatory rheumatism* yn 4 ml. a 6 mis oed, AMANDA, merch Mr. Vaughan ac Alice Dav- ies. Gweinyddwyd yn yr angladdau a nodwyd gan yr ysgrifenydd. JOHN DAVIES.

Yn nhref Ebensburg a'r cylchoedd.

Medi 5, 1862, Miss ELINOR HUMPHREYS, yn agos i 56 ml. oed—genedigol o Caecarac, plwyf Llanegoes, ger Machynlleth, merch i Wm. ac Ann Humphreys. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysaig gan y Parch. D. Morgan yn Nghapel y Graig, Machynlleth. Gan fod ei mam wedi marw er a'i blynyddian lawer, yr oedd gofal teulu ei thad wedi disgyn arni hi, a pharhaodd i wneud hyn yn dyner a gofalus hyd ddydd ei marw- olaeth. Ymfudiad y teulu i'r wlad hon oedd yn y f. 1847. Ymunodd a'r eglwys Gynallleidiol yn Ebena- burg, a pharhaodd yn fydion a diwyd hyd derfyn ei hoed. Cafodd gystudd trwm am amryw fisodd—gorphenodd ei gyrfa a'i phwys ar y Gwaredwr.

Hyd. 8, Mr. DAVID S. JONES, yn agos i 26 ml. oed. Mab ydoedd i Mr. John a Mary Jones—wyr o du ei fam i'r ben frawd parhaus, Mr. David R. Davies, or- iadurydd, Ebensburg. Cafodd ei eni a'i fagu yn hen le ei ddaua Hendrefach, plwyf Cemaes, Trefaldwyn. Daeth y teulu i'r wlad hon yn y f. 1849. Ei anwyf

dad a fu farw ar y ffordd, ac a gladdwyd yn y dyf- for mawr. Yr oedd ei dad wedi gofyn iddo ryw dro yn Nghymru yn ddifrifol iawn, ar awr y ddyledswydd deuluaid, a fyddai efe yn "lachgen da," ac yntau wedi ateb gyda dwysder neilldool y byddai ei ym- drech yn sawr i fod felly, a hyn a effeithiodd yn sawr ar ei feddwf trwy ei oed. Bu yn ddyn diwyd yn ei achosion tymorol. Bu yn ddirwestwr da a seolog, ac yn gymhorth yn ngweithrediadau y Gymdeithas werthfawr hono. Yr oedd yn ysgolheig lled dda. Yr oedd yn fardd rhagorol. Ond ei goron harddaf oedd ei lywyd crefyddol—fel crefyddwr (wedi ei dderbyn yn 14 oed) yr oedd yn ostyngedig a hawdd ei drin, hynod o heddychol, a pharod at bob achos da. Teimlir y golled yn lawr ar ei ol yn y cyrddau gweddol, y cyf- eillachau, ac yn mhilith athrawon yr Ysgol Sabbotbok. Fel bardd ei hoffus a'i ddiffr waith oedd canu caniad- au lachawdwr y byd a chlymau clymau clod i'r leu- glân. Bu ei gystudd yn drwm ond yn fyrr. Un am- gylchiad hynod nas gallwn ac nas mynnwn ei am- heu, fel ffaith ar y pryd y bu farw a nodwn yma. Pan fethodd ei anwyf fam a sefyll yn ei olwg yn y degfa olaf hon, aeth i ystafell arall, hi a'i mherch—gorweddent ar wely yno, a chlywai y naill fel y llall at ymadawiad ei ysbryd anfarwol megis sain miloedd o glychau yn canu yn soniaros, nes y meddyliant fod yr holl dyf a'r ddau o'r gwmpas yn siglo drwyddo—parhaodd felly gan esgyn uwch uwch am tua deng munud. Pa gor angyliaid allai hwn fod nis gwyddom. Ni a wyddom beth a fu e' yn ei fywyd—dyna'r goroes—ond nis gwyr neb o honom beth a fyddwn ni ar ol hyn, na pha ffaith symudiad a gawn pan elwir ni adref. Pregethaia yn ei gladdedigaeith ar Dan. 12: 13.

Tach. 8, Mrs. ELIZABETH ROWLANDS, yn 44 ml. oed. Merch ydoedd i Thomas a Chatharine Morgan, ganwyd hi yn Cwmcalch, plwyf Llanbrynmair, yn y f. 1818. Unwyd hi mewn priodas a Mr. Thos. Davies yn 1847. Mudasant i America yn 1848. Ei phriod a fu farw yn 1854. Yn Mehefin 1855 ymbriododd drachefn a Mr. Richard Roberts. Gogledd Ebensburg, Bu iddi 6 o blant. Yr oedd yn aelod eglwysaig yn yr Hen Capel Llanbrynmair—a bu yn aelod fydion yma hyd ei bedd. Yr oedd yn un o'r gwragedd mwyaf diwyd a gofalus yn ei thŷ a chydai ei theulu— yn ateb yn dda i'r darlunad o wraig rinweddol yn Ddar. 31: 10—31. Pregethaia yn ei chladdedigaeith oddiwrth Ezeel 24: 16. LL. R. POWELL.

Yn mhilith amryw a fuont feirw yn y rhyfel, o ardal Ebensburg, enwir Robert Rowlands, Griffith Evans, George Roberts (wyr i'r byrarch Geo. Roberts o Ebensburg) ac Evan James. Ac yn mhilith y rhai a fuont feirw yn Fredericksburg enwir yn barchus iawn y Cad. J. M. Jones (Dr. Jones) tua 25 ml. oed, a David Morgan, yr hwn a laddwyd yno ar yr eiliad. Heblaw y rhai a enwyd o'r eglwys hon, ciwyfwyd llawer a laddwyd llawer o ddynion talentog, bardd a chyfrifol, megis James Ch. Noan, Adj. y gatrawd W. A. Scott, First Lieut. yr hwn oedd arolygwr cyffred- inol ysgolion awydd Cambria, a John Roberts, mab y diweddar Barch. Geo. Roberts, Ashtabula, Ohio.

Erchylldra rhyfel.—Y bradwyr deheuol a alwant i'r maes ac a orfodant bob dyn o fewn cyrbaedd eu hawdurdod, o'r bachgen 14 oed hyd yr henwr 60 oed!

Y "*Copperheads.*"—Dyma yr enw a ddefnyddir yn y Papyran am y dosbarth hwnw o'r blaid Ddemocratiaidd a safant yn gyhoeddus dros yr enciliaeth a'r fradwriaeth ac yu ei byn mesurau y Llywydd dros ryddhad y caeth.

Yr *Indiaid Sioux.*—Chwef. 24, pasiwyd Rheith- scrif yn y Senedd i aymud ymaith yr Indiaid Sioux o Minnesota.

Defffroad crefyddol yn ngholeg Illinois.—Y Lly- wydd Sturtevant a bysbyas fod graddau gwerth- fawr o ddefffroad crefyddol, er yn ddiweddar, yn y coleg hwn,—rhai dychweliantau gobeithiol.

1863.

CYP. XXIV.

RHIF. 4.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Brill.

Med yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.

Cofiant David Thomas, ieu, Catasaugus, Pa., 97

TRAETHODAU.

Gwaith yr Ysryd Glân, ... 99
Gwaedd y Fam, ... 105
Hanesion Cenhadol, ... 108
Pethau pwysig i'w cofio, ... 109

AMRYWIAETHOL.

Llythyr o Gymru, oddiwrth y Parch. D.
Williams, Llanwrtyd, ... 109
Gwaith heb ei wneud, ... 110
At rieni, ... 111
Ymddyddan defosiynol, ... 111
Yr Undeb Cynulleidfaol Americanaidd, ... 112
Claddu ar y Sabboth, ... 112
"Yn tawel huno mae," 114

BARDDONOL.

Llinellau i'r flwyddyn, ... 114
Anerchiad at Robert a Sarah Evans, ... 115
Hau mewn dagrau, ... 116
Cwyn y weddw am ei phriod, ... 116
Beth Wylledydd am y nos, ... 116
Penillion ar y Rhyfel, ... 117
Penillion ar ol derbyn "New Year's Gift," 117
Penillion cydnabyddol, ... 117

HANESIAETH GARTREFOL.

Cyfarfod Chwarterol Dwyreinarth Ohio, ... 117
Cyfarfod Chwarterol Utica, ... 118
Cyfarfod Chwarterol Canolbarth Ohio, ... 118
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ... 119
Cofiant Mr. John W. James, ... 119
Cofiant Mr. Samuel W. Jones, Cincinnati, ... 120

Cyfrifon Beibl Gymdeithas Rome, ... 120
Beibl Gymdeithas Waterville, Bridgewater, Paris a'r amgylchoedd, ... 121
Cyfarfod diwygiadol swydd Schuylkill, ... 121
Symudiad gweinidog, ... 121
Addoldy yr Annibynwyr yn Slatington, ... 121
Cofeb am Mary Williams, ... 122
Eglwys Gynulleidfaol Neenah, Wis., ... 222
Ganwyd, ... 123
Priodwyd, ... 123
Bu farw, ... 123
Ymweliad haelionus, ... 125
Gwrthryfel y Caethfeistri, ... 126
Y Reilffordd at y Môr Tawelog,—Y cnwd llin,—Gwlân,—Gwnenthurwyr papyr,—Y fforduriaid o'r fyddin yn dychwelyd,—Y milwyr negroaidd yn y De,—Milwyr Wisconsin yn meddu hawl i votio,—Yr Herwlong Brydeinig Georgiana wedi ei chymeryd,—Yr etholiad dinasol yn ninas St. Louis,—Yr ymosodiad ar Kentucky, ... 126
Y tebygolrwydd o waghad Richmond,—Yr Inaidd Cherokeeaidd yn diddymu Caethiwd,—Rhyfel Mexico,—Milwyr negroaidd o dalaeth Efrog Newydd, ... 127
Diwygiad Crefyddol yn Utica, ... 127
At yr "Anrheg" i R. Everett, ... 127

HANESIAETH DRAMOR.

Priodas Tywysog Cymru,—Yr Herwlong Brydeinig Alabama,—Y gwrthryfel yn Poland, ... 127
CYMRU.
Newmarket, ... 127
Dyfyndadau o Lythyr o Gymru, ... 128
Marwolaethau, ... 128

RENSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—If paid in advance, 1½ cents a quarter, or 4 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—D. W. J. trwy law R. R. R., Remsen, \$3; J. P., Steuben, \$1.50; D. O. M., Ridgeway, \$5; E. R. R., Remsen, dros J. R., Hendre, Llanor, Cymru, \$1.75; H. J. T., Remsen, \$1.50; R. W. P., Glyn, Steuben, \$1.50; O. J. Bothelle, trwy law Parch. J. D., \$3; T. T. J., Utica, \$11; Parch. D. H., So. Trenton, \$1.50; E. J. D., Butternut Valley, Minn., \$5; D. M. D., Fairchild, \$9; R. P. J., Minersville, Pa., \$8; J. C., Waterloo, N. Y., \$2; T. A. Olarka, Coalway, Pa., \$1.50; T. M. R., Blossburgh, \$5; W. H. Hughes, Mifflin, \$1.50; D. J. J., Covington, Ky., trwy law y Parch. T. E., \$3; W. D., Ebensburg, \$10; M. H. J., Westernville, dros E. D., \$3, a thros O. R., \$1.50; G. G. a Mrs. A. G. J., Granville, O., \$3; R. J., Penrynnydd, \$3; T. N. W., Dodgeville, \$5; R. G. a T. D., New York, \$9.25; T. J. T., Neenah, \$8; T. J., Union, Wis., \$2; W. G., West Castleton, \$5; W. W., Spring Green, Wis., \$1.50; E. D. J. a H. A., Detroit, \$3; T. B. W., Blue Mounds, Wis., \$12; D. O., Tallmadge, O., \$12; T. J. J., Georgetown, trwy law y Parch. T. J., \$4.50; E. H., Sullivan, \$10; D. S. D., Dudley, Pa., \$1.50; W. H. J., Bethel, trwy law y Parch. M. R., \$1.50; W. Wheldon, Steuben, \$1.50; M. M. J., Johnstown, \$3; Parch. R. W., Berlin, Wis., dros R./H. a D. C., Saxville, \$4, a thros W. D. a W. G., Berlin, \$2.

Teimlir yn ddiolegher i bob un a fyddo yn danfon tal am y CENHADWR am hysbysu dros ba flyddyn y bydd yn talu.

Gair at ein Gohewbwy. Gofaler i fod yn fyr yn y crybwyllion am farwolaethau. Gorfodwyd ni i dalfyru yr hanesion y mis diweddaf eto, yr hyu sydd waith traferthus ac anhwyfryd.

Camgymeriad.—Yn Cincinnati (ac nid Covington fel y nodwyd yn ein rhifyn diweddaf) y gweinyddwyd priodas Mr. Henry L. Williams a Miss Elizabeth Morris.

AT OLYGYDD Y CENHADWR.—*Barchus Olygydd*,—Mewn cyfeillach a'r Parch. John Jones, Llanengan, diweddar o Gymru, darfu fy hysbysu yn mha fan mae ewythr i mi yn byw yn Nghymru, a da iawn oedd genyf gael yr hanes, ac o herwydd hyn dymunaf arnoch ddanfoni y CENHADWR iddo drofod am y flyddyn hon, gan ddechreu efo rhifyn Ionawr. Cyfarwyddwch fel hyn:—Mr. JOHN ROBERTS, Hendre, Llanor, *Pwllkeli P. O., Carnarvonshire, North Wales.* Yr eiddoch,

ROBT. R. ROBERTS.

Remsen, Oneida Co., N. Y.

Cline's Embrocation—Ystyriam y Gwlybwr Llysieuol hwn yn foddion meddygol gwerthfawr. Dylai fod wrth law yn mhob teulu. Yn mhentref Remsen y mae i'w gael yn masella JONES a ROBERTS—John B. Jones yw agent Mr. Cline yn yr ardal hon.—GOL.

HYSBYSIAD.

Yr ydym ni, eglwysai Cynulleidfaol Pomeroy a Minersville, Ohio, wedi dyfod i'r penderfyniad i uno a'n gilydd i roddi gwahoddiad i un o weision Crist i ddysfod i'n bugeilio. Ac am nad oes genym olwg neillduol ar neb, carem weled rhyw rai o'r gweinidogion yn rhoddi tro am danom. Arwyddwyd dros yr eglwysai gan

DANIEL ROWLAND, Ysg.

Pomeroy, Mawrth 20, 1863.

Y FEIBL GYMDEITHAS YN RICHVILLE, E. N.

Mr. GOL.—Y Sabboth cyntaf yn Ion. gwnaeth ein gweinidog bregethu ar deilyngdod y Feibl Gymdeithas a'n hanog nianu i gyfrannu, yr hyn a wnaethom y Sabboth canlynol. Pennodwyd John Davies yn Drysorydd, a Thomas Davies yn Ysgrifynydd. Daeth y Casgliad yn \$7.67.

JOHN DAVIES, *Trysorydd*,
T. DAVIES, *Ysg.*

Yn awr, Mr. Everett, yr ydym yn anfon \$7.67 i chwi i'w hanfon i'r Ffam Gym., ac os byddwch cystal a chyhoeddi yr uchod yn y CENHADWR.

THOMAS DAVIES.

Y swm a enwir uchod a dderbyniwyd, ac a gyflwynwyd i Drysorydd y Gymdeithas yn Remsen, a thrwy ei law ef bydd yr arian yn cael ei cyflwyno i Drysorydd y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd yn New York.—GOL.

PELENI Y FRENHINES.

(*The Queen's Vegetable Life Pills.*)

Mae galwad cynyddol am y Peleni hyn o bob parth o'r wlad. Pris 25 cent y blwch.

Danfoni i mi \$1 yn mewn llaw, o un parth o'r Unol Dalaethau, a danfonaf finas 5 blychiad yn ddi-oed yn ol, wedi talu y cludiad.

Cyfarwydder pob archebion at yr unig berchenog. M. H. Meredith, Remsen, Oneida Co., N. Y.

GEIRIADUR YSGRYTHYROL CHARLES o'r Bala.

Mae y gwaith hwn yn cael ei gyhoeddi mewn dwy gyrol, â llythrennau frâs, [yr un a'r Argraffiad Americanaidd o'r blaen, yn nghyd a chwanegiadana.] Mae y gyrol gyntaf yn awr yn barod wedi ei rhwymo mewn lledr yn gryf a hardd; ei phris yw \$3.50. Bydd y gyrol arall, sef yr olaf, yn barod tua diwedd Awst Nesaf, wedi ei rhwymo yn gyfatebol i'r gyntaf: pris \$3.25. Gan nad yw yr argraffiad hwn ond ychydig nifer, bydded i bawb a dderbynio y gyrol gyntaf sicrhau yr ail, sef y Llyfr yn gyflawn.

Caniateir y ddegiad i ddosbarthwyr. Dysgwylir i ein hen gyfeillion wneud ymdrech drosom yn ei werthiant, neu anog a chymradwyo eraill i wneud hyn. Anfoner archidiau a thaliadau at Rev. THOS. T. EVANS, *Floyd, Care E. E. Roberts, Printer Utica, N. Y.*

[Y mae Geiriadur Ysgrifthyrol Mr. Charles yn Drysor gwir werthfawr. Treuliodd yr awdwr llafurus y rhan oraf o'i oes i'w gyfansoddi. Anogem bob Cymro i ymdrechgu ei gael i'w Lyfrgell.—GOL.]

HYSBYSIAD.

Dymuna WILLIAM M. OWEN, Utica, cyfanwerthwr a man-werthiedydd (*wholesale and retail dealer*) peilliad, blawd ceirch, ceirch ac ebran i anifeiliaid, yn nghyda halen, &c., hysbysu i'w luosog gofnogwyr, ei fod wedi symud o'i hen ystordy ar Fayette St. i'r masnachdy helaeth, Rhif. 22 a 24 Liberty St., yn ymyl y Post Office y Ddinas lle y dysegwyllia gyfarfod a'i brynwyr (*customers*) arferol. Dymuna hefyd wneuthur yn hysbys mai efe yw yr unig un sydd yn gwerthu peilliad melinau Greenfield, Canada, yn y ddinas, yr hwn a gyfrifir, gan bawb a'i harferia, nid yn gydradd, ond yn rhagori, ar ddim a gynygir yn y Talaethau Unedig, ac a werthir hefyd bob amser am bris isaf y farchnad.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1.50 y fl. —sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: REV. E. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Mae y Llywydd wedi neillduo y 30ain o Ebrill fel Dydd o Ymgyd a Gweddii yn achos y Wlad.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 4.

EBRILL, 1863.

RHIF. OLL 280.

Buchdraethodol.

COFIAINT DAVID THOMAS, IEU., CATA-
SAUQUA, PA.

"Cyfion yw rhoddi cofiant
Dynion hofflewlion, a phlant.
A gwagedd llwyrwedd a llon,
Diwaelaidd y duwlion,
Yn gryno, a'n gwroniaid
A'u mawrhwedd noethrhwedd wrth-raid,
A'n gwir enwog gywreinion,
Yn mhob swydd er llwydd wyr llon."

Ond wrth ysgrifenu hanes y rhai sydd wedi meirw, nid yw yn ddigon o egsawsawd i'r darllenwr meddylgar fod gan y bywgraffydd barch i a chariad at wrthrychau ei ysgrifau, ond dylai fod yn mucheddau y rhai sydd wedi "huno" ryw-beth gwerth ei gofnodi a'i efelychu, a bod y "gweithredeodd sydd yn eu canlyn" y fath ag y gellir elwa wrth adolygu eu "llwybrau yn y glyn." Cymeriad felly yw yr un sydd genym ni i ymwneud ag ef yn y cofiant hwn.

David Thomas, Ieu., mab David ac Elizabeth Thomas, Catasauqua, Pa., a anwyd Chwefror 6ed, 1837, yn Castell Du Dyfynog, Swydd Brycheiniog, D. O. Daeth i'r wlad hon gyda ei rieni yn 1839, pan ddechreuodd yr anturiaeth o ba un y mae pentref helaeth Catasauqua wedi ymgodi, yn nghyd a'r amryw ffwrneisiau sydd yn goleuo dyffryn prydferth y Lehigh. Nid oedd efe y pryd hyny ond dwyflwydd oed, ac yn gallu siarad dim ond y Gymraeg, wrth barablu yr hon y rhoddai lawer o ddifyrwch i'r gweithwyr. Derbyniodd ei addysg mewn llenyddiaeth yn ysgolion y pentref uchod, yn nghyd ag Allentown, Nazareth, Poughkeepsie a Mount Holly—gyda phriodoldeb y gellir dywedyd am dano,

"Yn ifanc boywllane bylawn,
Mawr oedd ef fal môr o ddawn,
Yfai ddysg yn ufodd iawn,—a'i changau
Mawr rannau mor uniawn;
A denodd sylw pob dynion
Pan yn llane (y penddu llon!)
Mewn cynneddiau ffyddiaid ffracth,
Yn fwy daeth na'i gyloedion."

Fel gwneuthurwr haiarn addysgwyd ef yn y gelfyddyd yn ei ardal ei hun a chan ei dad a'i frodyr, a gwnaeth dafu ei hun mor llwyr

i'r gwaith nes yr oedd yn ymddangos na buasai neb mewn ychydig flynyddau yn gwybod rhagor nag ef yn y cylch oedd wedi ei ddewis iddo ei hun. Yn y flwyddyn 1859 aeth tua Canal Dover, Ohio, lle bu am tua blwyddyn yn arolygu ar ffwrnes haiarn—dychwelodd i Hokendauqua, lle yr oedd yn gydarolygwr a'i frawd, Mr. Samuel Thomas, dros ffwrneisiau mawr y lle hwnw. Yn y flwyddyn 1861 ymunodd mewn priodas a Miss Addie Miller, merch Benjamin a Catharine Miller, Canal Dover, Ohio—yr hon sydd wedi ei gadael i'w orfucheddu ef yn weddw ietanc alarus—gall fabwysiadu iaith y Salmwydd, "*Lover and friend thou hast put out of my sight.*" Yr Arglwydd fyddo yn dirion wrthi."

Dydd Llun, Medi 18, 1862, y cyfarfu A'r ddamwain a fu yn achos o'i ymddifadu ef o'i fywyd naturiol. Wrth iddo ymgyrhaedd at ddattod *block* mawr oedd wedi bod ganddo yn codi darn anferth o haiarn, darfu iddo golli ei fantoliad a thynodd y *block* i'w ganlyn, pan y syrthiodd tuag ugain troedfedd, pryd y tarawodd y bach oedd yn y *block* yn ei ben nes trywau yr ymenydd. Cymerwyd ef i'w fyny gan gredu ei fod wedi marw, ond trwy drugaredd yn mhen ychydig ymddangosai fod y ffyn werthfawr wedi cael aros. Gwnaed pob ymdrech fedrai meddygon goreu y wlad er ei adferyd, ac ymddangosai ef fel yn gwella yn dda, pryd yr ymwelodd mewn cerbyd ag Allentown ac Easton. Yr amser yma yr oedd ef a'i gyfeillion yn hyderus iawn y buasai yn fuan yn feddianol ar ei gynefinol iechyd—ond buan iawn chwalwyd eu gobeithion i'r llawr gan adglafychiad a gymerodd le Hydref 22ain. Oddiar yr amser hyny yr oedd "brenin y dychryniadau" wrth ei waith yn ddystaw ond sicr. Dydd Llun, Tachwedd 10fed, pan yn cyfranogi o ychydig luniaeth, cymerwyd ef gan lewygfeydd—er ei ddifrawr boenan meddianai ei hun mewn tawelwch tra am tua dwy awr y gorweddai megys ar arteithglwyd, pryd yr ymgododd llanw yr afon ddu yn uwch ac yn uwch nes pallodd y tafod, tywyllodd y golygon dysglaer, ac yn dawel heb ymdrech

yr hunodd. Wrth edrych ar y llun prydferth yn ei arch teimlem i ddwyed yn iaith y bardd,

"Syrthiaist i'r beddrod,
Cyn i dy goryn ddwyn un blewyn brith;
Yn nghanol dy leani ti wywaist i'r gwaelod,
A'th ddeilen yn fr gan y wawrddydd a'r gwlith."

Fel cyfaill yr oedd yn dwymngalon, fel brawd yn gariadlawn, fel mab dangosai yr un parch i farn a golygiadau ei rieni wedi iddo gyrhaedd oedran gwr ag y gwnaï pan yn blentyn; fel priod yn hollol ymroddgar i wneud yr hon oedd wedi ei dewis yn ddedwydd.

Ond gan ei fod yn un o'r teulu "anmherffraith" mewn byd anmherffraith, nid oedd ef fel y cyfryw heb feiau—ond wrth fesur y rhai hyn wrth safon ddynol gellir dywedyd eu bod yn ychydig, a'r rhai hyn yn ymgodi yn benaf oddiar yni ei ewyllys, ei benderfyniad didroi-yn-ol, ei haelfrydedd a'i natur fywiog, yr hyn a'i gwnaeth ef yr hyn ydym yn ei adgofio gyda chariad a pharch.

Y pethau uchod a'i gwnaeth ef yn alluog i lanw y cylch yr oedd ef yn troi ynddo—ac a roddai arwyddion y gellid dysgwyl pethau mwy fyth oddiwrtho pe cawsai fyw.

Yr oedd ef yn hollol ddiethir i ofn—braidd nad allasai dweyd weithiau hyd at fyrbwylldra—os buasai rhyw berygl i'w wynebu, efe oedd y cyntaf i neidio i'r adwy. Ond pob dyn a ymdrechai ei oreu i lanw ei gylch pa mor eiddil bynag. a fyddai yn sicr o dderbyn oddiar ei law y parch dyledus i gyd-ddyn. Yr oedd yn feistr hollol arno ei hun ac yn ymwybodol o'i allu mawreddog, a gallai weithio y cwbl allan heb fod neb yn cael lle i ddywedyd ei fod yn falch a thralaus. Pan ymddangosai rhywbeth yn anhawdd ni ddigalonai, ond safai uwchlaw y cwbl gan ardremio yn bwylllog, gweithredai fel pe gwyddai fod modd i oresgyn yr anhawd-derau, ac anaml yn wir y bu yr amgylchiadau na welai ei athrylith a'i ddyfeisgarwch ef ffordd trostynt neu o'u hamgylch. Ei bwyll a'i hunan-feddiant—ffrwythlonder ei ddrychfeddyliau—ei benderfyniad parod—a'i ewyllys haiarnaid—yn nghyd a'i ymroad di-ildio a'i cymhwysai i lanw y cylch yn mha un o angenrheidrwydd a natur y gwaith yr ymgfyf rhwystrau yn barhaus. Gallai rhai oedd yn hŷn nag ef ddysgu ganddo.

"Unconquered powers the immortal mind displayed."

Er wedi ei eni a'i fagu yn nghanol llawnder a moethau, yr oedd ei feddwl mawreddog ef yn rhy fywiog a gweithgar i adael i'w gorff dreulio braidd yr un foment yn segur. Yr oedd amser segur yn beth hollol ddiethir iddo ef.

Hefyd yr oedd yn llwyr ymwrthodwr a phethau meddwol, i raddau mor bell nes y gwrthodai eu cymeryd pan y barnai eraill eu

bod yn angenrheidiol wedi y ddamwain flin. Yn hytrach na throeddu ar ei gydwybod dewisai ymddiried i'w gyfansoddiad cryf ac ewyllys da yr Arglwydd am ei adferyd. Gall rhai amheu doethineb ei benderfyniad, (er i'r eanlyniad gyfiawnhau hyny,) ond nis gall neb betruso am foment i addef gonestrwydd ei amcanion a pharchu ei egwyddorion. Nid oedd yn ffurfio ei farn am bethau am fod rhyw rai eraill yn dywedyd felly, ond chwilio trosto ei hun oedd ei drefn ef. Yr oedd yn feddylwr gwreiddiol ac annibynol, ac ni chymerei ei arwain gan ddim islaw gwir athroniaeth a'r datguddiad dwyfol. Ni wnaeth broffes gyhoeddus o grefydd cyn ei gystuddio—y maen tramgwydd y tarewai ef ei draed wrtho oedd anghysondeb rhai o broffeswyr crefydd—er hyuy yr oedd ei fynwes a'i llon'd o barch i'r cysegr a'i ordeiniadau. Yr oedd yr ymdrech wnaeth dros gael lle i addoli cyfleus a hardd yn Canal Dover, Ohio, yn nghyd a'i lafur difino gyda'r Ysgol Sabbothol yn brawf diymwad o hyny. Peth arall ynddo oedd ei fod yn caru clywed pregethn syml, nerthol ac efiengylaidd—nid am nad allai ef ddeall y *classics*—ond gwell ganddo ef oedd clywed y gwirionedd fel y mae yn yr Iesu.

Ei ymddyddanion & gweinidog yr eglwys y cafodd ei godi ynddi sydd yn llawn dyddordeb. Dangosai yn ei gystudd awydd cryf am ei hyfforddi, a thraethai yn agored mai ei ddymuniad oedd cael bod yn Gristion. Gweddiodd unwaith gyda'r fath daerni nes iddo dreulio ei nerth allan a llewygu—ei fod yn gweddio yn daer ar Dduw am drugaredd dyma arwydd dda,

"Ni fethodd gweddi daer erioed
Gyrhaeddyd hyd y nef."

Mewn atebiad i awgrymiad "y gallai farw," dywedai, os felly ei fod yn hollol ymroddgar i ewyllys yr Arglwydd, a themlodd ei gyfeillion ei fod ef yn yr wythnos olaf o'i oes fer yn dysgwyl yn amyneddgar wrth ddadblygiadau ewyllys ei Dad nefol tuag ato ef. I ni ymddengys ei farwolaeth yn anamserol, nid yn unig am fod calonau cyfeillion yn gwrthod ei roddi i fyny, ond wrth sylwi ar hyn yma yn y goleu o'r hyn oeddym ni ac yntau wedi ddysgwyl yn y dyfodol pan yn gweithio allan ei gyulluniau oedd wedi eu tynu iddo ei hun gellir dywedyd, "Ei haul ef a fachludodd tra yr oedd hi yn ddydd." Yr oedd wedi cael ei osod gan ragluniaeth mewn man ag oedd yn addaw iddo fywyd o weithgarweh a defnyddioldeb.

Duw sydd yn gweithio, "ac yn ol ei ewyllys ei hun y mae yn gwneuthur â llu y nefoedd

ao a thrigolion y dddear; ac nid oes a attalio ei law ef, neu a ddywedo wrtho, beth yr wyt ti yn ei wneuthur?" "Efe sydd yn eymeryd ymaith, a phwy a fedr ei rwystro eff?"

Dyddian dyn sydd wedi eu rhifo gan Dduw, ac os nad allwn ddeall yn bresenol ei weithrediadau ef, gall ffydd glywed llais yn dywedyd, "Ti a gei wybod ar ol hyn." Trwy ei synudiad effallai yr arbedwyd ef rhag dyoddefiadau mwy poenus, a'i gyfeillion rhag golygfa mwy torcalonus; ond fel y mae, bydd i ni ei gofio ef yn ei ieuentyd urddasol heb gael ei amharu gan bwysau blynyddau blinion—ei lygaidd yn glir—ei ddeall wedi ei oleuo fel dysgladerdeb seren yn ei machludiad—ei ddull yn llawn addfwynder, a'i eiriau yn llawn cariad; ond yn llawer mwy gogoneddus y dygwylwn ei weled yn yr adgyfodiad, pan y byddwn yn chwilio yn y nefoedd am y rhai oedd yn anwyl genym ar y dddear. Y mae yn achos gorfolodd i'w rieni oedranus a thralodus eu bod wedi cael y fath rodd werthfawr gan yr Arglwydd, a'i fod wedi cael ei hyfforddi ganddynt yn mhen y ffordd, ac yn y bwch cyfyng nis ymadawodd a hi, ond ei cheisio hi yn fanylach a wnaeth. Cafodd gynghorion fyrdd ganddynt—gweddiwyd lawer gwaith drosto yn bersonol wrth ei enw.

"Ei dad a'i fam diwyd hwy fu,
Ddau ddwyagall i'w dda addysgu,
A'i gynyddu'n gain addas
Mewn gwybodaeth helaeth bylawn
Drwy lán ddyageidiaeth odiaeth iawn:
Gom uniawn fu'r gymwynas."

Bydd meddwl fod *Davy* wedi blaenu i'r "orphwysfa sydd eto yn ol i bobl Dduw" yn adgyfnerthiad iddynt hwy wrth ddisgyn "at ochr y dwr;" ond bydd eu pwys ar Iesu, Pentywysog a Pherffethiudd eu ffydd, i'r hwn y maent wedi rhoddi eu hunain er's llawer blwyddyn.

Dydd Gwener, Tachwedd y 14eg, cymerodd ei gynhebrwng le o dŷ ei frawd Mr. Samuel Thomas, Hokendauqua. Pregethwyd yn eglwys gyntaf yr Henaduriaethwyr yn Catasauqua gan y Parch. Mr. Earl oddiwrth Jer. 15: 9, "Ei haul ef a fachludodd tra yr oedd hi yn ddydd." Hebryngwyd ei gorff i gladdfa Fairview, pryd y gosodwyd yr hyn oedd farwol i orwedd hyd ganiad yr udgorn diweddf. Hawliodd y bedd ei lwch, ond cadwn ni ei goffadwriaeth mewn lle cysegredig ar lech ein calonau hyd y diwrnod,

"Y deuan i ben a'n gorchwylion
Cawn ninau o'r corff fyn'd yn rhydd."

Pan yn gweled bwrw pridd ar gorff y cyfaill pur yma y teimlasom ddywedyd o galon,

"O fedd digyfeillach! mae'r teimlad drylliedig
Am dywallt ei lid ar dy garchar llygredig!
Hyawdledd natariol y galon sy'n twymno,
I erlid y beddrod sydd yn ein hyabeillio;

Pob iaith a ysbeillir o'i geiriau caledion,
I fwrw pob dirmyg ar lety'r marwolion.

On—

Yn araf deimladau t mae'n dda i'r gwael briddyn
Gael cartref, pen gao pob drws yn ei erbyn;
Fel plentyn afriadon, a phawb yn ei wrthod,
Nid oca ond ei fam i'w groesawu yn barod.
Mae'r dydd difrifolaf bron bron a'n cyfarfod,
Pan fo ein cyfeillion a phawb yn ein gwrthod;
Ein mam, yr ben dddear, a egyr ei mynwas,
Dychwelwn i'r fynwent am gygod a lloches.

"O fedd cymwynasgar! trosglwyddwn i'th ofal
Weddillion parchedig ein cyfaill anhafal:
Dod le iddynt lechu dan leni dyatawrwydd,
A chadw ei lwch byd ddyfodiad yr Arglwydd.
Diolchwn i'r nefoedd am lusera Crist'nogaeth,
I dywallt goleant ar gelloedd marwolaeth;
Mae lampau athronddysg oll oll yn diffoddi,
Ar lan y bedd tywyll y palla'u goleuni.
O ddynol ddoethineb! a godir y meirwon,
A dreiddia bywhad i'r llygredig waselodion!
Ymgladda athroniaeth mewn bythol fudandod,
Ffarwelw a'r marw yn nh'wllwch y beddrod:
Yn ngoleu'r efengyl mae anlygredigaeth
Yn taenu strioldeb ar deyrnas marwolaeth;
Yr udgorn a seinia! y meirw gyfodant!
Gruddfana y ddair mewn loes esgoredffa,
Yn adenedigaeth aneirif blant Adda!"

Am hynny cymoder ni hyd yn nod a'r bedd digyfeillach, a chynorthwyed yr Arglwydd ni i ddywedyd,

"Cwag, Davy, cwag, nes delo'r awy
I'r udgorn mawr dy ddeffro;
A boed dy gyssegredig lwch
Mewn heddwch yn gorphwysu.

Ffarwel, ffarwel, y cyfaill pur,
Ffarwel y gwir fedyliwr!
I ben dy daith cyrhaeddaist ti,
Gadewaist ni'n Alarwy."

JOHN R. JENKINS.

Arathodan.

GWAITH YR YSPRYD GLAN.

Pregeth gan y Parch. D. Davies (Dewi Emlyn), Parisville, a draddodwyd yn nghurdd Cwarterol Crab Creek, O.,—a gyhoeddi yn ol cais y Cyfarfod.

IOAN 16: 7, 8. Ond yr wyf fi yn dywedyd gwirionedd i chi; Buddiol yw i chi fy myned i ymaith: canys onid af fi, ni ddaw y Dyddanydd atoch: eithr os mi a af, mi a'i hanfonaf ef atoch. A phan ddél, efa a argyhoedda y byd o bechod, ac o gyfiawnder, ac o farn.

TITUS 3: 5, 6. Nid o weithredoedd cyfiawnder y rhai a wnaethom ni, eithr yn ol ei drugaredd yr achubodd efe nyni, trwy olchiad yr adenedigaeth, ac adnewyddiad yr Ysbyrd Glan; yr hwn a dywalltodd efe arnom ni yn helaeth, trwy Iesu Crist ein Hiachwawdwr.

Y mae yn amlwg fod lle pwysig yn cael ei roddi yn yr Ysgrhythrau Sanctaidd i athrawiaeth yr Ysbyrd Glan a'i waith. Soniant am dano yn aml, a chyfeiriant ato yn anrhydeddus. Gelwir ef yr Ysbyrd Glan; Ysbyrd Duw; Ysbyrd Crist; Ysbyrd y gwirionedd; Ysbyrd yr addewid; a'r Dyddanydd; ac yn fynych gelwir ef yr Ysbyrd yn unig, heb gysylltu ag ef un ansoddair na therm eglurhad. Yr un gweithredydd gogoneddus sydd i'w ddeall

wrth yr holl gyfenwadau yna. Yn nygiad oddiamgylch drefn iachawdwriaeth amlygodd Duw i'r byd ei fod yn bodoli yn Dad, Mab ac Yspryd Glan.

Dysga yr Ysgrhythrau yr athrawiaeth o ddwyfoldeb yr Yspryd Glan mewn modd diambheuol. Gelwir arno enwau dwyfol. Gelwir ef Jehofa. Cafodd y prophwyd Esay weledigaeth ryfeddol; gwelodd yr Arglwydd (Jehofa yn Hebraeg) yn eistedd ar orseddfa uchel a dyrchafedig, a derbyniodd genadwri oddiwrtho: (gwel Esay 6 ben.) Ond dywed Paul mai yr Yspryd Glan lefarodd y genadwri hono, (gwel Act. 28: 25.) Gellid coffhau enghreifftiau ereill lle y rhoddir yr enw Jehofa i'r Yspryd. Gelwir ef hefyd yn Dduw. Dywedodd Ananias gelwydd wrth yr Yspryd Glan, yr hwn oedd yn orphwysedig; ar yr apostolion, ac yn eu gwneuthur yn genadon ysprydoledig; a dywedai Pedr wrtho: "Ni ddywedaist ti gelwydd wrth ddynion, ond wrth Dduw." Heblaw hyny perthyna i'r Yspryd briodoleddau dwyfol megys,

HOLLWYBODAETH. "Canys yr Yspryd sydd yn chwilio pob peth, ie, dyfnion bethau Duw hefyd. Canys pa ddyn a edwyn bethau dyn, ond yspryd dyn yr hwn sydd ynddo ef? felly hefyd, pethau Duw nid edwyn neb, ond Yspryd Duw." Gan fod yr Yspryd yn medru chwilio dyfnion bethau Duw, ac yn gallu deall ac amgyffred holl ddyfnder y bwriadau a'r mesurau dwyfol, a gan ei fod mor wybodus o holl ddirgelion y Duwdod ag yw yspryd dyn o ddirgelion dyn, rhaid o ganlyniad ei fod yn hollwybodol; ac os yw yn hollwybodol, dian ei fod yn ddwyfol.

HOLLBRESNOLDEB. Priodolir llawer o weithrediadau i'r Yspryd nas gall eu cyflawni ond ar y dybineth ei fod yn hollbresnol. Er enghraifft, dywedir ei fod yn cynorthwyo gwendid pobl Dduw. Os gall gynorthwyo gwendid Cristion yn America, ac un arall yn Nghymru, ac un arall yn nghanolbarth Asia, ac un arall yn ynysoedd y Tawelfor, ac un arall yn Affrica ar yr un amser; rhaid yn enw pob rheswm ei fod yn hollbresnol.

TRAGYWYDDOLRWYDD. "Pa faint mwy y bydd i waed Crist, yr hwn trwy yr Yspryd tragywyddol a'i hoffrymmodd ei hun yn ddifai i Dduw, buro eich cydwybod chwi oddi wrth weithredoedd meirwon, i wasanaethu y Duw byw?" Dengys y crybwylliad yna am yr Yspryd fod tragywyddolrwydd yn briodoledd berthynol iddo, a'i fod o ganlyniad yn ddwyfol.

Profa yr Ysgrhythrau, nid yn unig fod dwyfoldeb yn perthyn i'r Yspryd, ond ei fod hefyd yn feddianol ar bersonoliaeth; mewn gair ei

fod yn feddianol ar *ddwyfol bersonoliaeth*. Y mae cryn duedd yn rhai o ddysgedigion a llenorion yr oes hon i wadu personoliaeth yr Yspryd Glan; a gwaant hyny mewn ffordd sy'n gwenwyno meddyliau llawer o rai anochelgar ac anwyliadwrus, trwy eu bod yn defnyddio iaith a thermau efengylaidd i osod allan syniadau ac egwyddorion anefengylaidd. Er enghraifft, siarada y rhai hyn yn barchus am Ysprydoliaeth yr Ysgrhythrau; ond erbyn edrych pa ystyr roddant i'r cyfryw ymadrodd, gwelir nas golygant ddim amgen na gweithrediad a ffrydlifiad athrylith gref: ac nid yw Ysprydoliaeth yr Ysgrhythrau ddim amgen yn eu golwg nag ysprydoliaeth Coran Mahomet, ac ysprydoliaeth cyfansoddiadau Shakspeare, Byron, Twm o'r Nant, Bulwer a Dickens. Dysga Dr. Rowland Williams, y Cymro sydd yn un o awdwyr yr "*Essays and Reviews*," fod awdwyr cyfreithiau Lloegr yn ysprydoledig fel ysgrifenydd yr Ysgrhythrau. Siarada y rhai hyn yn barchus hefyd am Yspryd Duw; ond erbyn chwilio beth yw eu meddwl, nis golygant ddim amgen wrth hyny, nag egniad neu ddylanwad ddwyfol. Ond nid dyna feddwl yr Ysgrhythrau, pan yn son am yr Yspryd. Gellir dweyd mai egniad dwyfol sy'n gwneud i'r hadau egino, i'r glaswellt flaendarddu, ac i'r blodau ymagor; ond nid rhyw egniad neu ddylanwad fel yna sydd i'w ddeall wrth yr Yspryd Glan yn y Beibl.

Gosodir allan yn amlwg yno ei fod yn meddu ar bersonoliaeth, trwy y dull yr unir ei enw gydag enwau y Tad a'r Mab yn y fuff fedyddiadol. "Gan eu bedyddio hwy yn enw y Tad, a'r Mab, a'r Yspryd Glan." Addefir yn gyffredin fod y Tad a'r Mab yn meddu ar bersonoliaeth wahanol; ac y nae y dull neillduol y cyplysir enw yr Yspryd Glan gyda hwynt, yn profi yn gadarn ei fod yntau hefyd yn meddu ar bersonoliaeth wahanol. Profir yr un peth gan eiriau y bendithiad; "Gras ein Harglwydd Iesu Grist, a chariad Duw a chymdeithas yr Yspryd Glan, a fyddo gyda chwi oll, Amen." Gosodir allan fod yr Yspryd yn meddu ar serohiadan personol y rhai ellir loni neu bruddhan: "Ac na thristewch Lan Yspryd Duw." Ni byddai synwyr mewn geiriau fel yna pe na byddai yr Yspryd yn weithredydd personol. Hefyd priodolir iddo lawer o weithrediadau personol, megys, argyhoeddi, adnewyddu, addysgu, arwain, cynorthwyo, dyddanu, tystiolaethu, &c. Nid cymwys fyddai priodoli gweithrediadau fel yna i egniad neu ddylanwad; ac o ganlyniad rhaid fod yr Yspryd yn meddu ar bersonoliaeth, gan ei fod yn medru cyflawni y pethau yna.

Mae y pwnc "Gwaith yr Yspryd Glan" yn

eang yn ei gynwysiad. Nis gallaf sylwi yn awr ond ar ran o'i waith. Pallai amser i mi sylwi ar ei effeithiolaeth tra yn ymsmud ar wyneb y dyfroedd yn nghyfnod y tryblith cyntefig; a'i effeithiolaeth yn rhoddiad yr Ysgrhythrau; ac yn nghyflawniad gwyrtbiau. Cyfyngaf fy sylw at ei waith yn achubiaeth pechadur. Ond eto nid at yr oll o'i waith gyda y gorchwyl hyny. Gweithreda ar ddynion yn santeiddiol, "Trwy santeiddiad yr Yspryd a fydd i'r gwirionedd." Gweithreda yn arweinyddol; "Canys y sawl a arweinir gan Yspryd Duw, y rhai hyn sydd blant i Dduw." Gweithreda hefyd yn ddyddanol a chadarnhau, i ddyddanu a chadarnhan plant yr Arglwydd. Oad aid ar y pethau yna yr wyf yn golyga aros yn awr, ond ar weithrediadau argyhoeddiadol ac adnewyddiadol yr Yspryd Glan—ei waith yn nhroedigaeth a dychweliad pechadur.

Gweithredai yr Yspryd yn rymus rhyfeddol yn oes yr apostolion, nes ei gwneud yn un cyfnod parhaus o ddiwygiad crefyddol, yn un gawod barhaus o dylanwadau yr Yspryd; ond ei bod weithiau yn tywallt yn drymach mewn un man, ac weithiau mewn man arall: ac felly y bydd eto yn nhymor llwyddiant mawr yr efengyl: a braidd na feddylwyf wrth amlder diwygiadau crefyddol yn y blynyddoedd diweddfaf, fod y tymhor hwnw wedi dechreu eisoes.

Ar ol yr oes Apostolaidd, gwrthglïodd yr eglwys yn raddol oddiwrth symrlwydd yr efengyl. Daeth dadleuon ffyrnig yn nghylch person Crist, a phethau eraill, i mewn iiddi. Sefydliwyd ynddi esgobyddiaeth ormesol yn cael ei chyfnerthu gan y gallu gwladol; a cholliwyd athrawiaeth dylanwadau yr Yspryd o'r golwg yn nghanol yspwrial traddodiadau dynol. Ond yn adeg y Diwygiad oddiwrth Babyddiaeth daeth gwaith yr Yspryd i sylw drachefn; ac oddiar hyny mae y pwnc yn dyfod yn fwy cyhoedd ac amlwg, ac yn enill mwyfwy o sylw yn barhaus: a dyma un o arwyddion mwyaf daionus yr oesau diweddfaf hyn; o herwydd un o bynciau bywydol Cristionogaeth ydyw hwn. I'r graddau y deallir y pwnc hwn gan Gristionogion, ac y teimlir ei bwys a'i werth, ac y gwneir defnydd ymarferol o hono, i'r graddau hyny y gellir dyagwyl gweled llwyddiant mawr ar Gristionogaeth; a gweled diwygiadau crefyddol yn amlan, a'r efengyl fel eryr yn ebedeg, nes enill gwlad ar ol gwlad yn gyflym dan ei hawdurdod, ac i'r milfwyddiant gogoneddus ddyfod i'w gyflawn rym ar y ddaiar. Sylwn ar y pwnc yn y drefn ganlynol.

I. YR ANGHENRHEIDWYDD AM WAITH YR YSPRYD GLAN.

1. *Nid yw yn anghenrheidiol er gorfodi dyn i ufuddhau.* Y mae yn groes i egwyddorion llywodraeth foesol Duw i orfodi neb i wneud daioni; ac yn wir ni byddai y peth yn ddaioni, pe cyflawnid ef trwy orfodaeth. Ni byddai gweithred rinweddol yn rhinwedd i'r gweithredydd, os byddai yn ei chyflawni o'i anfodd a than orfodaeth. Gweithreda yr Yspryd Glan ar ddyn yn unol a deddfau ei gyfansoddiad eneidol; a deddfau sy'n ei wneuthur i'r rhyddweithredydd. Nid trwy drais a gorfod y cyfnewidir ef o fod yn was Satan i fod yn blentyn Duw, eithr enillir ef i fod yn weithredydd ewyllysgar yn y cyfnewidiad hwnw. Y mae pob dyn yn weithredydd, ac yn weithredydd ewyllysgar, ar adeg ei droedigaeth. Gweithred briodol y dyn ei hunan yw troi at Ddaw. Arferir dweyd fod yr Yspryd yn troi dynion, ac y mae hyny yn ddywediad o'r goreu, ond rhoddi yr ystyr briodol i'r geiriau. Nid ydym i ddeall fod yr Yspryd yn gafaelu yn neb yn orfodol, fel pe byddai y naill ddyn yn gafaelu yn nghorff y llall, ac yn ei droi oddiann-gylch trwy orthrech. Yr hyn olygir wrth ddweyd fod yr Yspryd yn troi dyn yw, ei fod yn gogwyddo ac yn tueddu y meddwl i wneuthur defnydd o'i alluoedd i droi at Dduw. Nid yw yn ei droi fel y mae y ffwrdd yn troi rhod y felin, nac yn ei egwyddo fel y gwna canpwys wrth ddisgyn yn un pen i'r glorïau, ogwyddo y deg pwys sy'n y pen arall tuag i ffyn; ond yn ei enill a'i dueddu i ymglyfwyno yn ewyllysgar i'r Arglwydd.

2. *Nid yw yn anghenrheidiol er galluogi dyn i gyflawni ei ddyledswydd.* Y mae ymadroddion annoeth wedi cael eu defnyddio weithiau ar y pen hwn, a hyny gan ddynion da, ac oddiar amcan da, sef amcan i fawrlau gwaith yr Yspryd. Ymadroddion yn gadael argraff ar feddyliau dynion eu bod yn eu cyflwr naturiol yn amddifaid o allu i ufuddhau i Dduw; ac nas gallant fodd yn y byd wasanaethu Duw mwy na'r marw yn y bedd, nes i'r Yspryd eu galluogi. Mae y dyb yna wedi gwneud llawer o niwed yn y byd, yn gymaint a'i bod yn cefnogi y pechadur yn ei gyndynrwydd yn erbyn Duw, ac yn rhoddi iddo glustog esmwyth i ymorphwysarni; ac heblaw hyny cynwysa gamddarluniad niweidiol o waith yr Yspryd Glan. Nid galluogl dynion yw gorchwyl yr Yspryd, ond eu tueddu. Medda dynion yr un galluoedd cyn eu troedigaeth ag a feddant wedi hyny; nid oes yr un gynnédff newydd, na gallu newydd, yn cael ei blannu yn eu heneidiau. Yr hyn wna yr Ys-

pryd i 'ddyn yn adeg ei droedigaeth, yw ei dueddu i iawn-ddefnyddio y galluoedd oedd ganddo yn flaenrol i hyny. Ei dueddu i arfer y galluoedd ddefnyddiai unwaith yn arfau anghyfiawnder i bechod, o hyny allan yn arfau cyfiawnder i Ddau. Nid yw yr Yspryd yn rhoddi i ddyn enaid gwahanol i'r hwn oedd ganddo; ac nis gwna y meddyliwr gwan yn feddyliwr cryf, na'r dyn anwybodus yn athronydd. Gedy y galluoedd eneidol fel y mae yn ei cael lwynt, o ran eu rhif a'u grymuster naturiol; eto canlynir ei weithrediau gan effeithiau daionus ar y cynheddfau, fel y daw y deall yn fwy goleu, y gydwbod yn fwy tyner, y dymwr yn fwy llariaidd, a'r serchiadau yn fwy nefol; nes y gwelir y dyn oedd unwaith yn wyllt a direol, yn eistedd yn ei iawn-bwyll wrth draed yr Iesu.

8. *Nid yw yn anghenrheidiol i rymusu y gair.* Nid rhoi rhagor o nerth yn y gair, na'i wneuthur yn fwy minig nag ydyw, wna yr Yspryd. Nid yn y gair mae y diffyg, ond yn y dyn; gan hyny gweithredu ar y dyn sydd eisiau, ac nid ar y gair. Mae y gair yn bob peth sydd angen iddo fod, ond cael y dyn i'w ddefnyddio. "Cyfraith yr Arglwydd sydd berffaith, yn troi yr enaid: tystiolaeth yr Arglwydd sydd sicr, ac yn gwneuthur y gwirion yn ddoeth." "Canys bywiol yw gair Duw, a nerthol, a llymach nag un cleddyf dau-finiog, ac yn cyrhaeddyd trwodd hyd wahanad yr enaid a'r yspryd, a'r cymalau a'r mer; ac yn barnu meddyliau a bwriadau y galon." Yr un fath y llefara y gair wrth ddyn bob amser, ac wrth y naill ddyn a'r llall; a phan fo dau yn eistedd yn ymyl eu gilydd yn yr addoliad, un yn cael ei ddwysbigu, ac yn teimlo i'r byw, a'r llall yn ddidoimlad; nid oblegid fod y gair wedi gwneud gwahaniaeth rhyngddynt y maent felly. Yr un fath y cyfarchai y gair bob un o'r ddau; yn meddyliau y dynion y bodolai y gwahaniaeth; ac ar feddyliau dynion y gweithreda yr Yspryd Glan, ac nid ar y gair.

4. *Nid yw yn anghenrheidiol o herwydd unrhyw ddiffyg yn Iawn Crist.* "Efe yw yr Iawn dros ein pechodau ni: ac nid dros yr eiddom ni yn unig, eithr dros bechodau yr holl fyf." Y mae yr Iawn yma yn ddigonol i symud pob rhwystr o du y nef oddiar ffordd achubiaeth dynion, sef y rhwystrau godent oddiwrth yr angenrheidrwydd o amddiffyn anrhydedd y gyfraith, a chymeriad diwyrni y Deddfroddwr gogoneddus. Gellir madden trwy Grist i bob un a gredo, heb ddwyn y gyfraith, na'i Rhoddwr, nac un egwyddor ddwyfol dan warth. Dygodd Iawn Crist iach-

awdwriaeth yn gyrhaeddadwy i bawb; y mae y ffordd led y pen, a galwad ar bob dyn yn mhob man i edifarhau; a phwy bynag fo'n golledig, nid o herwydd un diffyg yn Iawn Crist y bydd ef felly; ac nid unrhyw annigonolrwydd yn y gwaith wnaeth Crist trosom fel Meichniydd, sy'n gwneuthur dylanwadau yr Yspryd yn angenrheidiol.

5. *Drygioni calon dyn sy'n gwneud dylanwadau yr Yspryd Glan yn angenrheidiol* Cryfder llygredigaeth y galon ddynol, a'i hymlyniad cyndyn a gwirfoddol wrth yr hyn aydd bechadurus, er pob addysgiadau, rhesymau ac anogaethau, yw yr hyn sy'n gwneud yr Yspryd yn angenrheidiol, er gorohfygu anhueddrwydd y meddwl at ddaioni, a'i enill, ei ogwyddo, a'i dueddu i wneud yr hyn y meddai fanteision a gallu i'w wneuthur o'r blaen. Dengys yr athrawiaeth hon mewn lliwiau tra erohyll, fawr ddrygedd calon pechadur, ei gariad grymus at bechod, a'i anewyll-ysgarwch dwfn i wneud yr hyn sy' dda. Dengys ei fod yn caru y tywyllwch yn fwy na'r goleuni, ac yn cyndyn wrthod Crist a bywyd trwyddo, yn ol geiriau y Gwaredwr; "Ni fywch chwi ddyfod ataf fi, fel y cafoch fywyd." Dengys hefyd o'r tu arall anfeidrol ras Duw; yn ol iddo anfon ei Fab i'r byd i wneuthur iawn, ac i agor ffordd y cymod, ac yn ol iddo trwy ei air, a moddion gras, a breintiau efengylaidd, gynyg maddenant i'r pechadur caletaf, ac yntau yn cyndyn ddibrisio, esgeuluso, camddefnyddio, a gwrthod y cynnygion grasol; ei fod wedi'n yn anfon yr Yspryd Glan i orchfygu cyndynrwydd calon y dyn, a'i dueddu i wneuthur defnydd o'i alluoedd a'i ragorfreintiau i dderbyn trugaredd a bywyd yn Nghrist. O ryfedd ras fy Arglwydd at adyn gwael ei wedd, Wrthodai bob cynnygion o fywyd, ac o hedd, Yn rhoi ei Yspryd Sanctaidd i 'stwytho 'm calon gas! Canmolaf yn oes oesoedd, oludodd pur ei ras.

II. NATUR GWEITHREDIADAU YR YSPRYD GLAN.

1. *Nid gweithrediad anianyddol ydyw.* Wrth weithrediad anianyddol neu naturiaethol, yr wyf yn deall yr hyn sydd wrthgyferbyniol i weithrediad moesol: fel hyn, byddai dyrnodio dyn a ffon am ryw drosedd, yn gerydd neu gomp anianyddol arno, ond byddai siarad yn ddwys a llym ag ef am ei gamymddygiad, yn gerydd neu gomp foesol arno. Byddai gwaith meddyg yn tori pilen ar lygad dyn, i'w ddwyn i ganfod gwrthrychau naturiol o'i amgylch, yn weithrediad anianyddol; ond byddai gwaith pregethwr yn yr areithfa, yn tori pilen anystyriaeth neu anwybodaeth ar lygad y meddwl, nes dwyn dyn i ganfod ei sefyllfa golledig fel pechadur, yn weithrediad moesol. Os yw gwaith yr Yspryd

Glan yn anianyddol, nis gall fod yn foesol neu ysprydol, ond mae holl ddywediadau Beibl Duw o barched iddo yn ei arddangos yn waith moesol ac ysprydol, gan hyny nis gall fod yn waith anianyddol. Pe buasai yr Yspryd yn gwneud unrhyw ychwanegiad creadigol at gyfansoddiad dyn, amlwg ydyw, na fuasai dyn yn gyfrifol cyn gwneud yr ychwanegiad hwnw, nac i'w feio eisiau troi at Dduw yn gynt; ond mae hyny yn groes i dystiolaethau eglur y Beibl, ac i ymwybyddiaeth pob un sydd wedi troi at Dduw: o herwydd gwyr pob un sydd wedi troi yn gywir at Dduw, y gallasai drol yn gynt, a theimla yn euog am na buasai wedi gwneud hyny. Cafodd rhai eu harwain ar gyfeillion yn nghyloher y pwne hwn, fel pynciau eraill, trwy iddynt roddi yr ystyr lythyrenol i ymadroddion ffugrol o eiddo gair Duw, megys y geiriau "Od oes neb yn Nghrist, y mae efe yn greadur newydd." "Canys ei waith ef ydym wedi ein creu yn Nghrist Iesu i weithredodd da." Ymadroddion ffugrol neu gyffelybiaethol yw y rhai yna, wedi eu bwriadu i ddangos cyfnewidiad ysprydol. Creadigaeth foesol oesdir allan yn y geiriau yna, ac nid creadigaeth anianyddol. Gelwir y gwaith yn greu am ei fod yn waith mawr, pwysig a dwyfol, ac felly yn teilyngu ei gyferbynu â chreadigaeth y byd a'i breswylwyr ar y cyntaf.

2. *Nid dylanwad arosol yn y gair ydyw.* Nid rhywbeth ydyw yn aros yn y gair, fel y mae goleuni yn yr haul, a *magnetism* yn yr ebedfaen. Addefaf fod dylanwad dwyfol yn aros yn y gair, yr un modd ag y gellir dywedyd fod dylanwad *Satanaidd* yn aros mewn llyfrau drwg, a dylanwad rhesymol yn ei ymresymadau: ond nid yr un peth yw y dylanwad yna a dylanwad yr Yspryd Glan yn achubiaeth pechadur. Perthyna i'r gair dylanwad moesol grymus, yn annibynol ar weithrediaeth yr Yspryd Glan, yr un fath ag y perthyna rhyw fath o dylanwad moesol da neu ddrwg i bob llyfr. Ond os dywedir mai yr un peth yw y dylanwad yna sydd yn barhaus arosol yn y Gair, a dylanwadau yr Yspryd ar galon pechadur, arweinia hyny yn anocheladwy, os dilynir ef gyda manylder ymresymiadol, i wadiad o bersonoliaeth yr Yspryd Glan. Gweithrediad personol ar feddyliau dynion yw dylanwad yr Yspryd, ac fe'n dysgir fod ei dylanwad ef a dylanwad y Gair yn bethau gwahanol. "Nyfi a blenais, Apolos a ddyfrhaodd; ond Duw a roddes y cynydd. Felly nid yw yr hwn sydd yn planu ddim, na'r hwn sydd yn dyfrhau: ond Duw yr hwn sy'n rhoi y cynydd."

Yr ydym yn cael ar ddeall yn hanes diwyg-

ladau, mai nid rhyw wirioneddau newyddion, dyeithrol a thanlyd, sy'n arfer bod yn offer-ynol i ddwyn dynion i lefain am drugaredd, ond hen wirioneddau syml fyddont wedi glywed lawer gwaith o'r blaen. Yn hanes bywyd y Parch. Jeremiah Haddock, wrth roi hanes y diwygiadau mawrion gymerodd le yn Lloegr Newydd tua diwedd y ganrif ddiweddaaf, dywedir mai gwirioneddau eglur yr efengyl fyddai yn gafaelu yn meddyllau dynion; gwirioneddau oeddent wedi wrando yn ddietsmlad am lawer blwyddyn. Dangosai hyny fod yforyw ddylanwad personol o eiddo Yspryd Duw ar eu meddylliau yr amser hwnw, yn cydweithio â'r gwirionedd.

Yn un o bentrefi y wlad hon, ychydig o'r dynion mwyaf dysgedig a galluog yn y lle oeddent anffyddwyr; nid oeddent yn anfoesol, nac yn wawdwyr; elent i'r cwrdd bob bore Sabbath, ond ni chredent y Beibl. Torodd diwygiad allan yn y lle; yr oedd yno weddio ffyddiog, a llawer yn credu, a dyohwelwyd un o'r cwmni anffyddol o'r enw Tom. Ohwarddai y lleill am droedigaeth Tom, oblegdyd nid ystyrient ef mor alluog a hwy. Un nos cwrdd gweddi dywedodd un o honynt, o'r enw Charles, "Dewch i'r cwrdd gweddi heno, feallai y cawn gynghor gan Tom yno." "Chwi Charles, fydd y nesaf," ebe un o'r lleill. "O nid oes arnaf fi o'n hyny;" meddai Charles. "Oes arnoch chwi o'n?" "Nac oes, nac oes," meddai y lleill. Aethant i'r cwrdd gweddi bedwar o honynt yn eithaf caled a thalgryf yn eu hanffyddiaeth. Yn ystod y cwrdd oedd Tom ar ei draed, edrychodd yn serchus ar ei hen gyfeillion, a dywedodd yn fwynaid; "Mi ddywedaf i chwi y peth am dani, fy anwyi gyfeillion, mi wn fod Iesu Crist yn Fab Duw." Gyda bod y geiriau dros ei wesusau, dyna rywbeth yn nghalon Charles yn ateb. "Minau wn hyny befyd," a chafodd yntau ei ddychweled yn y fan. Geiriau cyffredin iawn ddefnyddiai Tom, ond yr oedd nerth dwyfol yn cydfyned â hwy yr amser hwnw; a dywedai Charles wrth adrodd yr hanes yn mhen saith mlynedd ar hugain ar ol hyny, iddo fyned i'r cwrdd y noson hono yn anghredwr penderfynol, a'i fod yn credu yn ddiarnheuol nad allasai dim ond Yspryd Duw fod wedi effeithio ei droedigaeth. Arswyda llawer yn awr wrth ganfod ymosodiadau awdwyr yr *Essays and Reviews*, Esob Colenso, &c. ar amgaueru a sylfeini Cristionogaeth. Ond nid oes eisiau iddynt arwydo. Y mae ymosodiadau Bolingbroke, Hume, Paine, &c. mewn amser a aeth heibio, wedi cael eu gwrthbyrddio yn llwyddianus gan bleidwyr y gwirionedd; a diau y gwneir

yr un modd eto â'r ymosodiadau diweddfaf hyn. Ond y goffid yw hyn, fod llawer yn ddarllen ymosodiadau ar Gristionogaeth na ddarllenant un amser yr atebion gorchfygol roir iddynt gan yr ochr arall. A beth wneir i enill y cyfryw oddiwrth eu hanffyddiaeth. gan na ddarllenant y ddwy-ochr? Wel, yr oll sydd eisiau yw nerthol weithrediad yr Ysryd Glan ar eu calonau, gyda gwirioneddau syml yr efengyl, ac fe chwythir eu holl amheunon anghredol "fel niwl o flaen awelon," i fythol ebargofiant. Cyfeiliornad y galon yw anffyddiaeth fynychaf yn fwy na chyfeiliornad y pen; a gweithrediad yr Ysryd ar y galon yw y feddyginiaeth oren rhag ei gwenwyn.

8. *Nid gweithrediad gwyrthiol ydyw.* Oyd-nabyddir yn rhwydd fod gweithrediad yr Ysryd yn dra rhyfedd, a bod y gweithredydd yn un tra uchel agogoneddus—yn weithredydd dwyfol: eto gyd, nid gweithrediad gwyrthiol ydyw. Y mae gwyrthiau yn bethau allanol a gweledig, yn ngolwg tystion; heb eu bod felly nis gellid eu galw yn wyrthiau; ac nid atebent ddyben gwyrthiau: ond byddent mor ddisaill ag adroddiad Mahomet am ei daith nosaw! i'r seithfed nef. Gwaith dirgelaid yw gwaith yr Ysryd, gan hyny nid priodol ei alw yn waith gwyrthiol. "Y mae y gwynt yn chwythu lle y myno: a thi a glywi ei swm ef, ond ni wyddost o ba le y mae yn dyfod, nac i ba le y mae yn myned: felly mae pob un a'r a aned o'r Ysryd." Gweithia yr Ysryd yn ddirgelaid, ac nis gellir canfod ei weithrediad, ond adnabyddir ei waith wrth ei effeithiau a'i ffurwythau. Arferir darnodi gwrthiau fel pethau croes i ddeddfau natur, neu bethau uwchlaw deddfau natur: ond ni weithreda yr Ysryd yn groes i ddeddfau y meddwl dynol, gan hyny nis gellir galw ei weithrediad yn wyrthiol. Ni weithreda ar ddyn trwy fathru ei ryddid, dilen ei rwymedigaeth, na dyddimu ei gyfrifoldeb. Ni feiddiai y temtiwr wneud hyny wrth ddylanwadu ar ein rhieni cyntaf; ac nid yw yr Ysryd Glan chwaith yn gwneud hyny yn nychweliad pechadur. Nid yw yr enedigaeth gyntaf yn wyrthiol, ac nid yw yr ail felly chwaith. Tybia rhai eu bod yn mawrlau a dyrechafu gwaith yr Ysryd, trwy ei osod allan yn waith gwyrthiol; ond maent yn gamsyniol iawn, oherwydd mae yn llawer mwy o nrdas a dyrechafiad i'r Ysryd i achub dynion yn unol â'u deddfau meddyliol fel rhyddweithredyddion, na'u hachub yn wyrthiol trwy fathru y deddfau hyny, a threisio eu meddyliau. Mae yn fwy urddas eu hachub yn unol ag egwyddorion llywodraeth foesol Duw, yr hon sydd llywodraeth o resymau ac anogaethau, na'u

hachub yn groes i egwyddorion y llywodraeth hyny, mewn modd gwyrthiol trwy ryw weithrediad o eiddo hollallnogrwydd. Felly gwelwn fod yr Ysryd yn cyflawni ei waith yn unol ag egwyddorion llywodraeth foesol Duw, ac a deddfau y meddwl dynol: a dyna sy'n gwneuthur gwaith yr Ysryd yn dra rhyfeddol a gogoneddus, sef ei fod yn gorchfygu cyndynrwydd calon dyn heb ei gorfodi; yn gwneud yr hwn sydd wedi gwrthsefyll pob anogaethau, moddion a chymhellion yn dalgrif am flyneddau, yn ddigon ystwyth i blygu i lefain am drugaredd heb ei dreisio; a'i fod yn dwyn yr adyn euog, fflaid ac arian, i lefain am ei olchi yn y gwaed, heb wneud un gweithrediad na chyfnawidiaid anianyddol arno. Wrth ystyried y pethau yna, pa ddyn na chenfydd fod urddas agogoniant annrhaethadwy yn perthyn i adnewyddiad yr Ysryd Glan?

Dichon fod rhywrai yn barod i holi erbyn hyn am y *dull a'r modd* y gweithreda yr Ysryd ar feddwl dyn; ond mae hyny yn fater nad yw dirnadaeth ddynol yn ddigon craff a grymus i'w egluro. Y mae pob cynyg i egluro y *dull a'r modd* y gweithreda yr Ysryd, wedi troi allan yn fethiant. Pwnc yw hwn sy'n gorwedd tu draw i gyrhaedd ymwybyddiaeth ddynol. Nid oes gan ddyn ymwybyddiaeth o'r *dull a'r modd* y dylanwada y diafol ar ei feddwl. Gwyr am bethau drwg yn ymgodi o'i fewn, neu yn cael eu hargynyng a'i *suggesto* rywffordd i'w feddylfryd, ond nis gall esponio y *dull a'r modd* y cymera hyny le. Felly fe wyr rhywrai am deimladau, syniadau a serchiadau, gynrychwyd gan Ysryd Duw, ond am y *dull a'r modd* y cynrychwyd hwy, nid oes ganddynt ymwybyddiaeth. Dyna ddyn ienano yn myned i'r cwrdd ryw dro; bu yn y cwrdd lawer gwaith o'r blaen, a chlywodd gystal a gwell pregethu; ond daeth o'r cyrddau hyny yn wrthodwr o drefn Duw; ond y tro hwn mae rhyw wirioneddau digon cyffredin yn gafaelu yn ei feddwl, dwysbigir ef, deffroir ei gydwylbod, cenfydd ei sefyllfa beryglus, a ffrydia ei ddaugrau i'r llawr. Pe gofynid iddo "Pa fodd y darfu i chwi deimlo felly y tro hwn yn fwy na throion eraill?" nid oes ganddo un eglurhad i'w roddi, heblaw dweyd fod Ysryd Duw wedi gweithio ar ei feddwl y tro hwn. Pe gofynid yn mhellach am y *dull a'r modd* y gweithiodd yr Ysryd y tro hwn, dywedai; "Nis gwn ddim ond i mi fyned i'r cwrdd yn anystyriol a dideimlad, ac i mi gael fy nwyn i deimlo yn y cwrdd yn wahanol i ddim deimlais o'r blaen; a fy mod yn ddyn gwahanol oddiar hyny. Yr wyf yn credu mai Ysryd Duw fu'n gweithio ar fy nghalon, ond

nis gallaf ddweyd dim am y *dull a'r modd* y gweithiodd yn mhellach na hyna."

(i'w barhae.)

GWAEDD Y FAM.

JER. 31: 15—17. Fel hyn y dywed yr Arglwydd: Llef a glybuwyd yn Ramah, cwynfan ac wyolain chwerw; Rahel yn wlo am ei meibion, ni fynai ei chysuro am ei meibion, o herwydd nad oeddynt.

Fel hyn y dywed yr Arglwydd: Attal dy lef rhag wlo, a'th lygaid rhag dagrau; canys y mae tál i'th lafor. Imedd yr Arglwydd; a hwy a ddychwelant o dir y gelyn.

Ac y mae gobaith yn dy ddiwedd, medd yr Arglwydd, y dychwel dy blant i'w bro eu hun.

Hawdd gweled fod y teetyn hwn yn ddwy ran—yn dangos ar unwaith ddau fath o deimlad, tebyg fel y cawn ni ei bod yn y gynulleidfa hon heddyw. a hyny hyd yn nod yn yr un personau—rhyw deimlad torcalonus ac anobeithiol ar un wyneb o honi, a theimlad llon a gobeithiol ar y wyneb arall iddi. Mae yma deimlad galarus a thra hiraethlawn gyda Rahel am y meibion lawer a gollwyd ar faesydd gwaedllyd y rhyfel; ond y mae yma hefyd deimlad gobeithiol, er ei fod yn bryderus, am y gweddill sydd eto yn fyw o honynt, (er bod amryw wedi eu clwyfo a'u cystuddio,) y dychwelant hwy yn ol i'w "bro eu hun." Pan oesdir y ddau deimlad hyn ar gyfer eu gilydd, y cyntaf mewn ffordd a waharddir, a'r llall a gymeradwyir dan yr ystyriaeth fod un yn naturiol yn *unig*, a'r llall yn *rasol* yn ngolwg Duw. Felly y cymerwn ni raniad naturiol y teetyn.

1. Y llef uchel, neu'r waedd alarus hono a glywyd yno—"Llef a glybuwyd yn Ramah," &c. Yna dylid sylwi,

1. Y coffheir yr hanes hwn fel rhyw amgylchiad *lleol a phersonol* yn fwyaf; ac felly yr oedd hi ar y pryd. Ond er mor enwog oedd y patriarch Jacob, yn nghyd a Rahel merch Laban a'i anwylaf wraig yntau, pa rai oll a berthynent i deulu o'r mwyafr cyfrifol ar y ddaear y pryd hwn, eto dylid cofio nad oes un lle, nac un person, pa mor anghyhoedd bynag y bo efe, (er bod fel Hagar a'i mab Imael yn yr anialweh,) nad yw Duw a'i lygad arno, ac yn ei weled.

2. Eto mae hi cyn wired a hyny mai nid y wraig hon na'r lle, er hynoded oeddynt, sydd yn gwneud yr hanes hon mor enwog a chofiadwy, yn gymaint a thynerwch a hynodrwydd yr amgylchiad—ei pherthynas hi a'r oes hon a'r oesau dilynol; ie a'r genedl hono a ddewisodd yr Arglwydd o holl genhedloedd y ddaear i fod yn genedl iddo ei hun.

3. Felly cawn ni mai un o ragorion hanesyddiaeth ysgrythyrol yw fod aml amgylchiad *lleol a phersonol*, er lleied peth yn ein golwg ni, ac er mor gyffredin y gall e' fod, yn cael ei

hynodi yn llyfr Duw, oblegyd pwysigrwydd ei gyailltiad e' a'r dyfodol; fel hanes Gen. 85: 16—19, yn ngolwg yr hwn a wel y diwedd o'r dechreuad. Felly nid oedd Rahel druan ond megys un ddolen o gadwen a gyrhaeddai dros oesau lawer. Hefyd fe gafodd ei marwolaeth sydyn hi ar enediggaeth plentyn, a hyny ar y ffordd, y fath argraff a chlwyf cyn ddyfued yn mynwes Jacob fel na fynai efe hyd yn nod ar air ei anwyl Rahel enwi y bachgen yn Benoni, "mab fy ngalar," ond yn Benjamin, "mab y ddeheulaw," canys gwyddai yn dda mai bob tro y galwai efe y bachgen wrth yr enw Benoni y byddai efe yn agor yr hen glwyf ac yn dwyn ei anwyl Rahel i'w gof o hyd.

4. Felly rhaid cofio fod Rahel yn fam i Joseph a Benjamin, a bod Rama, pentref bychan ar fryn uchel, yn nhiriogaeth Benjamin, ac mai yn agos i'r fan hono y claddwyd hi; ac yno y dywedir fod ei bedd hi hyd y dydd heddyw.

5. Hefyd mae cymhwysiad helaeth yr hanes hon yn ei gwneud hi yn dra hynod. Gallir gwneud cymhwysiad heddyw o honi at dri amgylchiad nodedig.

(1.) Y darlun cyntaf o honi a gawn ni yn y paragraff hwn, sef gweledigaeth Rahel o drueni alaethus ei phlant, pan y cymerwyd hwy gan Nebuzaradan, penaeth milwyr Nebuchodonosor, yn "*garcharorion rhyfel*," a phan y gorohymynwyd eu casglu hwy yn nghyd o bob cwr o'r wlad, i Rama, ac yno gael eu rhwymo mewn cadwynau parod i'w danfon i Babylon. 2 Bren. 25: 8—21. Ac yna mewn dull barddonol fe welodd Jeremiah Rahel yn ffigurol yn codi o'r bedd oedd yn gyfagos i wlo am ei meibion.

(2.) Darlun Matt. 2: 18, yn amser ffoedigaeth Joseph a'r mab bychan, Iesu, a'i fam, i'r Aifft, pan orohymynodd Herod ladd holl fechgyn bychain Bethlehem a'i chyffiniau, er mwyn bod yn sier o ddyfetha y Mab hwnw. Yn agos i Bethlehem hefyd yr oedd bedd Rahel, ac oddi yno eilwaith y gwelodd Matthew hi yn codi i fyny i wlo am ei phlant a ddyfethwyd trwy greulondeb Herod.

(3.) Mae hwn yn ddarlun o alar hiraethlon yr holl wlad hon y dydd heddyw, a drych mwy cywir nis gallwn gael, oblegyd mae'r ddwy hanes mor debyg i'w gilydd, yn profi trymder y galar.

1. Galar am y meibion a gollwyd—blodau yr oes, ie rhai o flodau mwyafr hardd a gobeithiol ein teuluoedd, ein cynulleidfaoedd, a'n hegwlwys. Defnyddiai yr Hebraid yr un gair am *feibion* ag am *feini*—priodol iawn—ond os felly, a phwy all amheu, pa le yr edrychwn ni

am y cyfryw feini fel defnyddiau adeiladaeth cymdeithas pan gollom y *meibion*?

2. Galar mam ydyw. Er fod miloedd o dadau tyner galon a wylant ddydd a nos, eto nid oes un galar ddaw i fyny â galar y fam. Mam anwyl iawn oedd Rahel—mam gu oedd hi a chu iawn ydoedd hi, a hen famau, gwaeth fyth a ffolach byth os dim am y plant ydynt. Beth yw'r waedd drom a glywn heddyw o bob parth o'r wlad? Pa sawl Rahel sydd yn yr Unol Dalaethau y dydd heddyw? Onid oes miloedd a channoedd o filoedd o honynt yn wylo am y meibion?

3. Gwaedd uchel yw hon a glywyd ar le uchel, ie yn Rama, (lle uchel,) ac yn ol argraffiad Christopher Barker yn 1599, darllenir, "A voice was heard on high." Y gwir yw, prin y gellir gwybod pa le y cymerir e' am enw *lle*, am y gallai pob lle uchel gael ei alw yn Rama; ac yr oedd amryw o honynt yn Palestina a'i chylchoedd dan yr enw hwnw.

4. Felly mae hwn yn enw o'r mwyafr priodol i dref Ebensburg a'i chylchoedd, ar rai o uchelderau mynyddoedd yr Alleghany. Hyd yn ddiweddar, er fod ein meibion gyda'r cyn-taf ar faes y rhyfel, ychydig a wyddem ni yn y lle tawel hwn am y galar a'r cynhwrf a brofwyd mewn manau eraill; ond o'r diwedd fe gyrhaeddodd y waedd dorcalonus hono o lanau y Rappahannock ger Fredericksburg Rama Ebensburg, lle syrthiodd cynifer o'n meibion dewraf.

5. Eto, galar cyffredinol ac nid *lleol* yn gymaint yw hwn—galar yn achos ein gwlad a'n cenedl. Yr oedd Rahel y fath ddolen gron o'r gadwyn fel yr oedd hi yn cynrychioli yr holl genedl i gyd mewn ffordd. Fel mam Joseph yr oedd hi yn famgu Ephraim a Manasseh, a phwy na wyr fod Ephraim ei hun yn sefyll am y deg llwyth—ac fel mam Benjamin yr oedd hi yn gorwedd yn nheyrnas Judah, ac yr oedd Jerusalem a'r deml yn aros yn dawel megys rhwng ysgwyddau Benjamin.

6. Mae amcan dalonus darlun yr hanes al-aethus hon yn ateb i'n hachos ni, ac yn dysgu i ni yn y cyfwng presenol, yr un cyffelyb wersi ag iddynt hwy.

1. Onid ymddengys yn amlwg fod amcan holl ragluniaethau Duw tuag at genhedloedd y ddacar i chwervei caethiwd o bob math iddynt, trwy oddef i'r gormeswyr redeg i ryw eithafodd o greulonderau barbaraid ar amserau, er ei ddangos yn ei lun a'i liw priodol ei hun. Onid yw Babylon trwy yr ysgrythyrâu yn cael ei darlunio fel rhyw gorfolaeth o bob math o, ormesdeyrnaeth a chreulondeb? Felly cawn ni yn yr hanes hon o gaethgludiad

Judah, 2 Bren. 25: 1—11. Gwrthryfel Zedecia, brenin diweddar Judah, yn erbyn Duw a'i lywodraeth, a'i harweiniodd mewn dallineb i wrthryfel yn erbyn Nebuchodonosor, 2 Cron. 36: 12—20. Ar ei ffoedigaeth ef a'i wyr liw nos y gyrodd y Ohaldeid ar ei ol nes ei ddal ar rosydd Jericho, pan y cymerwyd e' at y brenin i Riblah yn Syria, yr hwn a orchymynodd, yn y fan, ladd ei feibion ef o flaen ei lygaid, ac wedi i'r llygaid hyny weled y fath anffawd, fod iddynt gael eu tynnu allan, a'i rwymo yntau mewn gefynau pres, a'i gymeryd i Babylon. Felly Herod greulon pan y lladdodd e' holl fechgyn Bethlehem o'i holl gyffiniau.

2. Pa mor ddrud y cyst hi yn aml i ddynolryw cyn y dysgont y wers hon oddiar argyhoeddiad teg—hyd nes clywir y waedd hono Jer. 10: 19, 20. Onid hon yw'r waedd a glywir ar fryn ac ar fro trwy yr holl wlad hon? "Gwae fi am fy mriw, dolurus yw fy archoll &c." Os gofynir beth a ddarfu i ti? Pa gynifer all ateb, "Fy mhabell a anrheithiwyd—fy mhiant a aethant oddiwrthyf, ac nid ydynt;" minau a adawyd yn unig—"nid oes mwy a ledo fy mhabell, nac a gyfyd fy lleni." Hon yw'r waedd drom a glywir o bob tu i ni heddyw. Gwaedd uchel o filoedd o'n pebyll, o hen gartrefleoedd, lle oeid y teuluoedd yn gryno a dedwydd ar yr un aelwyd gynhes ychydig o filoedd yn ol—ie llawer o'r rhai'n geir wedi'u tori i fyny yn lân, a'r rhai bychain megys mewn creulondeb wedi eu taflu allan i'r gwynt, fel cynifer o nythoedd clyd a wasgarodd y dwyreiniwynt yn nydd y storm. Gwaedd a glywir o Seion hefyd—mae hithian dan ei barchollion ar ol ei phlant a gollwyd. Clywir gwaedd alarus prophwyd yr Arglywydd yn trydar fel Jeremiah ac Esaus (38: 14) ar ol defaid y praidd sydd wedi eu gwargaru—taro rhieni yw taro y bugail hefyd.

3. Eto y mae hi i bob gwlad a chenedl o ddynion gael y fath argyhoeddiad yn fwy na thâl am y owbi, er chwerveid yw e', pan ddygir hwy yn edifeiriol i waeddi ger bron Duw am drugaredd, gan ddweyd, Gwae fi! nid am fy mriw yn gymaint—ond "*gwae fi, bechu o honof!*"—eto "dyma fy ngofid a mi a'i dygaf ef," yn ostyngedig a dirwgnach, a'm oais yw, Hos. 6: 1, 2, a'r 14: 8.

4. Felly mae yn bryd i ni ddysgu gan Ragluniaeth y nefoedd fod rhyw ddeobreu bychan yn aml, er mor ddiaylw gan ddynion, eto os egwyddorion fydd yn dyoddef, yn rhwym o arwain i ganlyniadau pwysig.

II. Y teimlad gobeithiol hwnw a gymeradwyir yma—a hyny a wneir er dangos pa ham mae'r galar a'r wylo yn cael ei warafun a'i anghymeradwyo.

1. Oblegyd bwriad ac ewyllys Duw yw cy-suro ei bobl—a "llawenydd yr Arglwydd yw *eu north hwy*," h. y., gweled ei deulu yn llon a llawen sydd wrth fodd Duw. Pan alwo efe ei blant ato i'w cysuro, fel Tad ei blentyn, er myned ato dan lefain, mae yn dysgwyl, fel y delom at ei fynwes ef, i'r holl grio a'r llefain ddystewi yn lân—Esa. 40 : 1, 2.

2. Y feddyginiaeth oreu i bob clwyf allwn ni byth gael yw fod i ni ddeall trugareddau yr Arglwydd—talu manwl sylw iddynt, a'u cofio gyda diolohgarwch. Tuedd naturiol dyn mewn gofid a thrallod yw anghofio trugareddau yr Arglwydd, gan roi ei holl feddwl ar ei ofid, a gwrthod pob cysur, ac mae hyny yn dallu dyn fel na wel e' drugareddau yr Arglwydd. Pan gredodd Jacob fod rhyw fwystfêl drwg wedi llarpio Joseph, efe a ymollyngodd i alaru am dano—yna y dywedir i'w *holl feibion a'i holl ferched* godi i fyny i'w gysuro, ond am na welai efe Joseph yno, welai efe ddim un o'i feibion na'i ferched yno. Ac yn lle diolch i'w Dduw nad oedd *ond un* ar goll, pan oedd y lleill i gyd ar gael, efe a deulnai fod *y cwbl ar goll*, gan wrthod cymeryd cysur. Oh! pa faint o gysur da a gollwn ninau o eisiau cofio a deall trugareddau yr Arglwydd yn ein gofid-ian. Dim ond i ni edrych ar ei drugareddan ef, & llygaid agored, cawn weled ar ein bwrdd bob dydd fil o freision am bob deilen sur sydd yno, mil o felusion am bob dafn o ddwfr Ma-ra; er gwaethed yw'r byd trwy bechod.

3. Gwarafunir galaru weithiau am fod pob trallod personol a theuluaid i roi'r ffordd i drallod gwlad a chenedl o ddynion. Er maint y gamduniaeth, y carchariad a'r dirmyg a gafodd Jeremiah, eto efe a ddymunai fod ei ben e' yn "ddyfroedd a'i lygaid yn ffynonau o ddagrau" fel yr wylwn, meddai, ddydd a nos—am beth? am y gwawd a'r dirmyg a roddid iddo ef? nage—dim un gair o son am hyny—ond, "*am laddedigion merch fy mhobl!*"—Er i'w lygaid fod yn ffynon o ddagrau, nid oedd yr un deigryn ganddo i *spario* at un achos arall. Felly yr oedd e' i fod yn llwrymat-taliad oddiwrth y penaf o holl dyner fwyn-derau teuluaid—gwaharddwyd iddo gymeryd gwrnig, i fyned i dŷ galar, nao i dŷ gwledd. Ac er ar y pryd hwn, fod y prophwyd Ezeziel yn wr priod yn barod, rhaid oedd ei chymer-yd hi ymaith oddiarno, megys & dynnod, er ei bod hi yn "ddymuniant ei lygaid" ar y ddaear, ac ni chaniateid iddo gymaint ag wylo ar ei holl hi. Ond yr engraffit ryfeddaf o'r cwbl oedd teimlad ein Harglwydd Iesu yn Lue 23 : 28. Dros bwy y gwnawn ni wylo, os na wyl-wn am ddyoddefaint Iesu! Ond yr oedd wylo

dros Jernealem yn pwyso cymaint ar ei feddwl haelfrydig ef, fel y mynai droi heibio ar y pryd bob ystyriaeth bersonol i alaru dros y genedl yn ei chyflwr truenus. Anwyl wran-dawyr, yr ydym ninau yma heddyw yn nghan-ol galar mawr a galarwyr lawer, ond goddef-wch i mi ddweyd mewn cariad wrthyoch, nas medraf wybod eto nad yw Duw ar fedr sychu fyny ein dagrau ninau at bob achos ond achos y wlad a'r genedl ydym wedi fabwysiadu.

Os felly mae hi neu y bydd hi, mae yn ddi-lys genyf y cawn ni nerth yn ol y dydd a chy-mhorth yn ol yr achos. Ymddengys mewn modd tebyg i fod yn wyrthiol ei fod e' wedi rhoi yn barod i rai o'r rhai a elwir yn llestri gwanaf, ie i rai o'r imapan anwylaf a thyneraf yn y wlad, radd helaeth o'r gras hwnw a syoh i fyny eu holl ddagrau pan safant uwchben beddau eu hanwyl feibion, gan eu gollwng hwy i redeg yn ffrydiau yn yr un *sianel* hono.

4. Trwy ras ein Duw, mae genych ohwi, famau a thadau, sydd yma heddyw mewn dwfn alar am eich hanwyl feibion a gollasoch, obaith da na chollwyd yr un o honynt, ac er i chwi eu colli hwy o ran y gymdeithas ddaear-ol hon, oewch eto eu gweled a'u clywed hwy yn canu yr anthem hono am fuddugoliaeth, mwy gogoneddus na gorchfygu y gwrthryfel hwn, "I Dduw y byddo'r diolch, yr hwn a roddodd i ni fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist."

Er nad wyf heddyw yn dal un comissiwn sydd yn dangos i mi fy mod wedi'm danfon i eich gwahardd i wylo a thywallt dagrau yn y brofedigaeth hon, eto trwy ras Duw, a'r tyst-iolaethau da a dderbynasom o faes y frwydr, heblaw ein hadnabyddiaeth bersonol o'n brod-yr ienainc a syrthiasant yno yn flaenorol, cred-af fod genyf le da i roi'r cais caredig hwn i chwi—"Na wylwch fel rhai heb obaith," a pha faint bynag o gyd-darawiad teimlad & Ra-hel yn y testyn hwn a gewch chwi yma, na ddilynwech ei siampl hi trwy *wrthod cymeryd cysur*, gan iddi hi ddangos rhyw radd o ystyf-nigrwydd pan ddywedir, "na fynai ei chysuro." Ond o'r tu arall, byddwch barod i dderbyn pob sill a phob gair o gysur a wel Duw yn dda ei roi i chwi, doed o'r lle delo, a chwi a gewch ddigon o hono, a bydd yn dda i chwi fel i mi-nau aml gofio'r gair melus hwnw, "Earth has no sorrows—that heaven cannot heal."

5. Hefyd mae genym eto obaith dros y gweddill a adawyd—wedi diano megys yn wyrthiol rai o ganol y tân, a chefnogrwydd mawr i barhau mewn gweddi drostynt am eu cadwedigaeth yn mhob ystyr, adn. 6, 7—am eu gwellhad, y rhai sydd yn glaf, yn wan a

than eu olwyfau o honynt; a bod iddynt oll yn fuan ddychweyd adref i'w bro eu hun, yn fuddugoliaethus ar bob gwrthryfel.

Ebenburg, Chwef. 13, 1863.

LL. R. POWELL.

HANESION CENHADOL.

Yn y New York *Observer* am Ionawr 8, 1863, ceir hanesion am bethau crefyddol yn Nghymru, pa rai a ddangosant mai hono yw y wlad flaenaf yn yr holl fyd gyda golwg ar ddarpariaeth lleoedd addoliad ar gyfer y trigolion. Mae gan yr Eglwys Wladol, fel ei gelwir, 1,150 o addoldai yn ngwlad ein tadau; yr hyn sydd yn profi ei sefyllfa i raddau. Mae yn y lleoedd addoliad a enwyd le i 26 o bob cant o'r boblogaeth. Rhif lleoedd addoliad yr Ymneillduwyr yn Nghymru yw 8,000; ac mae lle yn y capelau uchod i 60 o bob cant o'r trigolion. Rhif yr oll a aeth i leoedd addoliad yn Nghymru, un Sabboth yn fl. 1861, oedd 968,505; yr oedd o'r rhif uchod 174,947 yn eglwysdai yr Eglwys Wladol. Wrth olygu capelau yr ymneillduwyr yn werth pum' cant o bunnau bob un, mae hyn yn profi bod gwerth holl leoedd addoliad yr Ymneillduwyr tua miliwn a haner o bunoeedd. Mae hyn yn dangos fod yr egwyddor wirfoddol yn gweithredu yn rhagorol yn Nghymru; a bod yno fwy o leoedd addoliad nag sydd yn un wlad arall ar y ddaear—eto mae yno waith mawr idd ei wneud i gael yr holl drigolion i wrandaw gair y bywyd.

ITALY.

Terfysgelyd yw y wlad hon yn parhau o achos Pabyddiaeth. Mae y Pab wedi ymhyfhan yn ddiweddar wedi iddo ganfod bod llywodraeth Ffrainc yn penderfynu ei amddiffyn. Anfonwyd ato erfyniad wedi ei law-nodi gan fwy na *naw mil* o'r offeiriaid Pabyddol, ac yr oedd tua dwy fl o'r cyfryw yn offeiriaid o radd uchel yn ei eglwys Babyddol. Y canlyniad fu i'r Tad Rhufeinig ffioni yn aruthr, ac mae wedi rhoi allan orchymyn awdurdodol am droi allan o'r eglwys yr holl offeiriaid y rhai a arwyddasant yr erfyniad am iddo ef roddi ei awdurdod wladol i fyny, a bod yn ben crefyddol yn unig. Mae yn debygol y gorfydd i lawer o'r offeiriaid a enwyd ddyoddef gwawd, erledigaeth, a thylodi mawr. Gall Duw oruwch lywodraethu y diarddelliaid bang yna i fod yn ddinystr i'r ben **BABILON FAWR**, mam puteiniaid, a thrais, a thwyll. Gwawried dydd ei thrancedigaeth yn fuan. Mae y Waldensiaid yn parhau i gael rhyddid crefyddol a mwy nag arferol; hwy a arddasant ddau fyfyrwr i waith y weinidogaeth

yn ddiweddar yn Turin, yr hyn na ddarfu iddynt gael caniatâd i wneud felly yn y ddinas hono o'r blaen. Mae un o'r cenhadon hyn wedi cael galwad i Rio Marina, (Elba) a'r llall i ddinas o Lucca. Peth dymunol yw canfod fod rhyddid crefyddol ar gynydd yn rhai manau yn Itali.

CHINA.

Mae newyddion oysurus am lwyddiant crefyddol o'r wlad fawr hon, sef ar lan y môr o Canton i Tientsin. Mae y gwaith da yn myned ar gynydd yn Amoy, Ningpo, a Shanghai. Fel prawf o hyny, mae gan y genhadaeth yn Ningpo a'r cylchoedd naw o'r brodorion yn egwyddori trwy holi gofyniadau crefyddol, ac yn addysgu y bobl, chwech o ddysgawdwy'r mewn ysgolion, a dau o colporteriaid yn trafaelu i ddosbarthu gair y bywyd.

Mae gan y Presbyteriaid yno ddwy eglwys a chwech o'r brodorion dan eu gofal yn ymgeiswyr i'r weinidogaeth. Bu farw amryw o'r cenhadon yn China yn 1862, sef Bridgeman, Macy, Atchison, French, Reuben, Lowrie, Gayley, Culbertson, Mrs. Danforth, Holmes, Gailard, Mr. a Mrs. Keith, Parker, a Mrs. Smith. Perthynai y rhai hyn i'r gwahanol enwadau Protestanaidd sydd yn llafurio yno o blaid teyrnas Crist. Mae galwad am lawer eto i'r maes o genhadan, cyn y goleuir y pedwar can' miliwn o drigolion sydd yn China; ond mae hyn yn sicr o gael ei wneud.

MADAGASCAR.

Yma mae llygaid y byd Cristionogol yn bresenol i raddau mawr. Rhoddwyd yno lawer i farwolaeth o achos eu bod yn ddilynwyr Crist, o'r flwyddyn 1836 hyd y fl. 1857. Yn awr mae y wawr wedi tori ar yr ynys fawr yma. Mae Radama II. wedi ei godi i'r orsedd, ac y mae yn parhau i ddangos parch i'r cenhadon Protestanaidd. Mae wedi rhoddi un tŷ ar ddeg at wasanaeth y Cristionogion i fod yn lleoedd addoliad iddynt. Mae y Parch. William Ellis wedi anfon yn ddiweddar i Loegr i ddeisyf am ddeg mil o bunoeedd i adeiladu pump o eglwysdai yn y brif ddinas, Antananarivo. Y mae yn bwriadu codi tri eglwysy neu gapelan o geryg. Mae y London Missionary Society yn gweithredu yn eguiol i gael y deg mil punoeedd i fyny, ac nid hir y bydd y gorchwyl heb gael ei orphen. Dywed Mr. Ellis ei fod wedi dewis pump o fanau neillduol i adeiladu y lleoedd addoliad, sef y manau yr oedd y Cristionogion yn cael eu merthyr. Mae un yn rhan ogledd-ddwyreiniol i'r ddinas, lle mae y trigolion yn lluosog a llawer o Gristionogion.

Dywedai brawd un o'r merthyron wrth Mr. Ellis ac Esgob Mauritius, mai yno oedd y fan y rhoddid canlynwyr Crist i farwolaeth. Gofynai y milwyr a'r paganïad i'r rhai oedd wedi eu collfarnu i farwolaeth, "Pa le mae Jehofa yn awr? Pa ham mae ef yn peidio dyfod i'ch cymeryd ymaith?" Atebai y merthyryn o ganol y fflamiau, "Mae Jehofa yna."

"Draw yn y fan acw, meddent, y safai y brodyr crefyddol a pherthynasau y merthyron i roddi yr arwyddion olaf o'u serch iddynt pan ar ymadael, ac yr oeddynt hwythan yn estyn i fyny eu dwylaw llosgedig i ateb eu cyfeillion." Felosgwyd pedwar o'r mawrion ar y fan hyn, ac fe daflwyd 18 eraill dros graig uchel am eu crefydd. Yn yr erledigaeth flaenaf fe roddwyd Cristionogion i farwolaeth trwy groeshoeliad. Yn y lle olaf a ddewiswyd gan Mr. Ellis at adeiladu addoldy, fe labyddiwyd 21 am eu bod yn canlyn Crist. Mae amryw genhadau wedi cael eu hanfon gan y *London Missionary Society* yn ddiweddar at Mr. Ellis, ac y mae Esgob Mauritius wedi dychwelyd yn ol idd ei ynys. Mae yr Esgob wedi penderfynu anfon yn ol i Loegr at y Gyndeithas Genhadol sydd yn perthyn i'r eglwys wladol, am idd ei bobl i anfon cenhadon i drefydd eraill yn Madagascar, fel na fydd iddynt fod yn un rhwystr i Mr. Ellis, a'r cynulleidfaoedd sydd dan ei ofal.

Bydded ein gweddian yn daerion ger bron yr Arglwydd, am iddo gadw y drws yn agored i'r efengyl yn Madagascar, hyd ddiwedd amser.

T. E.

PETHAU PWYSIG I'W COFIO.

"COFIA yn awr dy Grawdwr yn nyddiau dy ieuentyd," Preg. 12: 1.

"Ond cofia'r Arglwydd dy Dduw," Deut. 8: 18.

"A OHOFIA'r holl ffordd yr arweiniodd yr Arglwydd dy Dduw di ynddi," Deut. 8: 2.

"Am hyny cofiwch, a chwi gynt yn genhedloedd yn y cnawd. &c. Eithr yr awr hon yn Nghrist Iesu, chwydychwi y rhai oeddych gynt yn nhell a wnaethpwyd yn agos trwy waed Crist." Eph. 2: 11—13.

"COFIA y dydd Sabboth i'w sancteiddio ef. Ex. 20: 8.

"COFIWCH ei ryfeddodau y rhai a wnaeth Efe; ei wyrthiau a barnedigaethau ei enau." Salmau 105: 5.

"COFIWCH wraig Lot." Luc 17: 32.

"COFIWCH yr ymadrodd a ddywedais i wrthyoh." Ioan 15: 20.

"COFIA gyfodi Iesu Grist o had Dafydd o feirw, yn ol fy Efengyl i." 2 Tim. 2: 8.

"COFIWCH y rhai sy'n rhwym, fel pettyoh yn

rhwym gyda hwynt; y rhai cystuddiol, megys yn bod eich hunain hefyd yn y corph." Heb. 13: 8.

"Yn unig ar fod i ni corio'r tlodion." Gal. 2: 10.

"COFIA gan hyny o ba le y syrthiaist, ac edifarha, a gwna y gweithredoedd cyntaf." Dat. 2: 5.

"COFIA gan hyny pa fodd y derbynïaist ac y clywaist, a chladw ac edifarha." Dat. 8: 3.

"Eithr chwi, O rai auwyl, cofiwch y geiriau a rag-ddywedwyd gan apostolion ein Harglwydd Iesu Grist." Judas 17. D.

Amrwmiaethol.

LLYTHYR O GYMRU, ODDIWRTH Y PARCH. D. WILLIAMS.

Deerfield, Mawrth 6, 1863.

Y llythyr canlynol a dderbynais ddos oddiwrth fy hen dad parchus yn y weinidogaeth, sef Mr. Williams o Lanwrtyd; os barnwch ef yn deilwag i'r CENHADWR, wele ef at eich gwasanaeth.

Yr eiddoch &c.

W. D. WILLIAMS.

Barchedig ac auwyl Frawd—Yr oedd yn hynod o dda genyf gael llythyr oddi wrthyoh, a chael hanes eich taith yn yr Ohio, a hanes y ddau Sabboth a druliasoch yn Troedrihwadalar, a Delhi—a da iawn oedd genyf gael hanes yr hen gyfeillion oll. Mae ugeiniau, os nid cannoedd, o'r bobl a dderbyniwyd yma yn Troedrihwadalar, gwedi eu gwasgaru i'r gweithfeydd, i America, Llundain, ac Awstralia, a da genyf feddwl eu bod gwedi myned a'u crefydd ganddynt i'r lleoedd hyn, a'u bod o ddefnydd dros Dduw ynddynt. Llauer o odfaon melys a gawsom i addoli, molianuu a mwynhau Duw yn ei dŷ yma; ond os cawn fel hen gyfeillion gyfarfod a'r rhai sydd yn y bywyd (fel yr wyf yn hyderu y cawn) bydd yno yn fil melysach heb ymadael mwy.

Yr ydwyf yn cofio fel doe, am eich ymadawiad chwi a minau oddeutu dan ar gloch ar heol y Drefnewydd, yn mis Ebrill yn y flwyddyn 1832. Yr ydym wedi cael aros yn nbŷ Dduw a chydwaith Duw o'r dydd hwnw hyd heddyw, a hyderaf y cawn gofariyd eto yn nbŷ ein Tad, lle mae yno ddigon o driglanau, gyda milynhau o anwyliad y nefoedd, idd ei garu, addoli, a'i folianu Ew byth byth!

Mae Thomas Jones, Tynawydd, a Mary eich chwaer yn iach, ac yn gysurus iawn, a'r rhai henaf o'r plant yn aelodau yn yr Eglwys. Mae eich ewythr, Berthybee, yn iach ac yn ddefnyddiol iawn fel diacon yn Beulah, a phawb o honynt yn dymuno eu cofio atoch. Mae John eich brawd yn iach,—clywiant oddiwrth y dyddiau diweddaf.

Bellach mi roddat i chwi ychydig o hanes crefydd yn eich hen gymydogiaeth. Mae capel Troedrihwadalar gwedi ei ail adeiladu er ys saith mlynedd yn ol, ac yn fwy o gryn lawer nag oedd o'r blaen. Mae Beulah gwedi ei ail adeiladu

gwedi i chwi ymadael, a'r flwyddyn ddiweddar wedi helaethu y *gallery*. Mae yn gapel trefnus iawn. Mae hono yn eglwys ar ei phen ei hun. Mae ysgoldy mawr wedi ei adeiladu ar dir Bronygarth-uchaf, yn ymyl Rhos y capel—ddwy flynedd yn ol.

Yr oedd Mr. Rees o Cendl yn ysgrifenu hanes ymneillduaeth yn Nghymru, ac yn gofyn rhifedi yr aelodau yn mhob eglwys. Y rhifedi a aeth i mewn oddi yma oedd.—Troedrhiwdalar 323; Beulah, rhwng wyth a naw ugain; Olewydd, rhwng triugain a thringain a deg. Hwyrach nad ydynt gymaint yn bresenol. Mae trai a llanw yn eglwys Dduw.

Yr ydwyf yn bedwar ugain a phedair oed er y 27ain o Ionawr diweddar—a byddaf yn y weinid-odaeth driugain mlynedd, os byddaf byw mis Awst nesaf. Yr ydwyf yn pregethu dair gwaith braidd bob Sabboth. Mae arnaf rwyman i fod yn ddiolchgar i'r Arglwydd am ei diriondeb i mi trwy fy oes hyd yma. Ni bum un Sabboth yn cadw y gwely er ys triugain mlynedd na chael un clefyd, na thori yr un asgwrn. Ond yr wyf yn gwersyllu yn ymyl yr Iorddonen. Mae fy nhaith agos a'i gorphen. Yr ydwyf yn myned at yr Arglwydd mewn gweddi yn aml y dyddiau yma; a'r hyn yr wyf yn ei erfyn ganddo yw, sancteiddio fy nghalon yn fwy, er bod o fwy o ddefnydd gyda ei waith ef yma, y tymor byr sydd genyf heb ei dreulio; ac er fy nghymhwysio i gyfuneddu gydag ef byth yn y nef.

Mae y gymanfa i fod gyda ni Mehefin nesaf. Yr ydwyf yn bwriadu rhoddi rhau o'm gweinidogaeth i fyn y cyn y ganaf nesaf, aef Troedrhiwdalar a Beulah.

Dymunaf arnoch fy nghofio at Dr. Everett, pan weloch ef, a dywedwch wrtho ef bod y bregeth a bregethodd ef yn Troedrhiwdalar ar athrawiaeth y cyfrifed genyf, wedi ei bysgrifenu gan Rees Price, Penrhiwtrefan, pan oedd yn ei phregethu. Os gwelwch fy nghofnoder, y Parch James Davis, dywedwch fy mod yn cofio ato, a dymunwn gael llythyr oddi wrtho. Bellach terfynaf gan ddy-muno i chwi a Mrs. Williams a'r teulu ieuainc bob daioni. Hyn oddiwrth eich hen fyddlon frawd,

DAVID WILLIAMS.

Tan-yr-allt, Chwefror 10, 1863.

GWAITH HEB EI WNEUD.

Yn yr ymdrech ofnadwy presenol, i amddiffyn y llywodraeth a rhyddid yn ein gwlad, y mae miloedd o feibion goren y Cymry yn y wlad hon, wedi ymrostru tan faner y brith-resi, gan adael cartrefi llawn o gysuron,—cyfeillion ffyddlon a pherthynasau anwyl, a gwynebu holl galedi y gwersyll, a pheryglon brwydran, er mwyn eu gwlad, egwyddorion rhyddid a chyfiawnder, a chysur a dedwyddwch eu cyfeillion gartref. Y mae nifer mawr o'r rhai hyn wedi syrthio eisoes ar faes y gwael. Y mae nifer mawr hefyd yn glaf a chlwyfus, yn y gwahanol *Hospitals*, ac y mae y gweddill yn parhau yn ffyddlon i ymdrech

hyd angau yn erbyn y gelynydd sydd yn ymwneud at ddynestrio y llywodraeth, a diddymu rhyddid, a sefydlu caethwasiaeth a phob gormes.

Wrth ystyried y fleithiau hyn, dylai hunanymholliad drifrifol gymeryd lle yn meddwl pob Cymro a Chymraes yn ein plith ag sydd yn mwynbau heddwch, rhyddid a'r holl gysuron na ellir cael eu mwynbau yn un man ond gartref. Dylai pob un ofyn iddo ei hun, pa beth yw ei ddyledsydd ef yn yr amgylchiad presenol. Dylem oll ofyn ac ystyried pa beth dylem ni wneyd i'n meibion a'n brodyr sydd yn gwynebu cyuddaredd ein gelynydd ac angau, i amddiffyn y llywodraeth, pan yr ydym ni yn cael mwynbau ein cysuron gartref?

Y mae yn rhaid fod genym ryw beth i'w wneud iddynt hwy; oblegid y mae y gwirfoddolwyr hyn wedi ein gosod tan rwymedigaethau iddynt, ac ni allwn ymryddbau heb eu cyflawni. Yr oedd eu bywyd hwy mor werthfawr a'n bywyd ninau, ac nid oeddynt tan fwy o rwyman i beryglu eu bywydau troosom ni nag oeddynt ni i beryglu ein bywydau trostyt hwy. Ond y maent hwy wedi gwneud troosom ni! Gan hyny y cwestiwn yw, "pa beth gawn ni wneud iddynt hwy? Gadawer i *wladgarwch* a *dynoliaeth* a *chrefydd* gael chwarte-teg yn y mater hwn.

Y mae angen llawer o bethau ar y milwyr, ac y mae yn ddyletswydd bwysig arnom ninau i wneud yr angenion hyny i fyny. Y mae angenion y milwyr, fel angenion holl blant dynion yn mhob man, o ddwy natur, sef, angenion am bethau tymhorol, ac angenion am bethau ysbrydol. Y mae eu hangenion mewn pethau tymhorol yn cael gofalu am danynt mewn rhan, ond nid tebyg fel y dylent. Pan y mae ychydig anhwylder yn ymffyd yn rhai o honom ni sydd yn mwynbau cysuron cartref, mawr yr ymdrech a wneir i'n gwneud yn gysurus; ond rhaid i'r milwr druan orwedd yn ei waed am ddyddiau o eisiau parotodau priodol i'w ymgel-eddu yn ei glwyfau. Hoff ddarlennwyr y *CEN-NADWR*, a fedrwch chwi eistedd yn eamwyth arnoch yn nghanol eich cysuron, tra y gwyddoch fod eich meibion a'ch brodyr yn dyoddef o eisiau ymgelodd? Oni wneuch ymdrech at liniaru poenau y olwysfedigion, a llawenhan a nerthu y rhai sydd yn ymdrech cadw galanastra rhyfel yn mhell oddiwrth eich cartrefi chwi? Dichon eich bod wedi gwneud llawer yn y peth hyn, na ddi-ffygiwch yn awr—y mae yr ymdrech heb ddarfod eto—y mae eich meibion a'ch brodyr eto ar faes yr ymdrechfa, ac yn dysgwyl clywed llais eich caredigrwydd yn eu calonogi i fyned yn y blaen nes enill buddugoliaeth iawn ar y gelyn, a sefydlu egwyddorion rhyddid ar sylfaen gadarnach nag erioed o'r blaen.

Y mae yn ofid genym am na allwn ddweyd ein bod ni fel oenedl wedi gwneud *crystal* tuag at wneud i fyny angenion *ystrydol* y milwyr ag a wneir at eu hangenion tymhorol. Ond rhaid i ni gyfaddaf ein diffyg mawr yn hyn, er mor annym-unol yw. Y mae y llywodraeth a'r gwahanol gymdeithasau crefyddol wedi gwneud rhyw gy-

maint yn y ffordd yma, ond ychydig iawn mewn cydmariaeth i'r hyn *dwylo* gael ei wneud. Ac er ein galar rhaid i ni gyfaddef ein bod ni fel cenedl wedi bod yn dra dïolaf yn y mater pwysig hwn. Nis gwyddom am un penderfyniad wedi cael ei basio mewn unrhyw gyfarfod crefyddol yn anog gofalu am angenion ysbrydol ein milwyr *Cymreig*.

Anwyl gydgenedl, onid yw hyn yn feis iawn ynom? ac oni ddylem wneud ymdrech i symud y bai hwn oddiwrth ein drysau? Y mae yn ddiamau fod llawer o'n cyd genedl yn y fyddin, na allant gael sawr o fudd wrth ddaillu llyfrau Saesneg; a'r canlyniad yw y maent yn cael eu gadael yn dra amddifad o foddion crefyddol cymwys i'w hamgylchiadau. Onid yw hyn yn drueni pan y mae genym gynifer o gyhoeddiadau crefyddol yn ein hiaith, a'r rhai hyn mor rhad, ac mor hawdd i ninas eu gosod yn nwyllaw ein milwyr.

Gan hyn, *chwí* sydd yn caru achos y Gwaredwr, ac achubiaeth ensidiau eich cyd-ddynion, ac yn enwedig eich cyfeillion a'ch perthynasau, *dyma waith i chwí*—gwaith y dylech fod yn ddiolchgar am gael eich cyfrif yn *deilwg* i'w wneud. Anfonwch y *CENHADWR*, neu ryw gyhoeddiad crefyddol *Cymreig* arall yn *gyson* at eich meibion a'ch brodyr sydd yn y fyddin, os oes genych rai yno, ac os nad oes genych berthynasau, diamau y gwyddoch am rywrai y byddai yn llawenydd ganddynt gael porthi eu heneidiau a'r gwirioneddau dwyfol yn yr hen iaith *Gymraeg*. Beth a wyddom na allwn yn y modd hyn droi rhyw bechaduriaid o gyfeiliorni eu ffordd, ac y gallwn fod yn foddion yn llaw Duw i waredu ensidiau rhag angau. Y mae gwladgarwch, dynoliaeth a chrefydd, yn galw arnom beidio gadael yr un milwr *Cymreig* yn amddifad o'r moddion *goreu* sydd genym yn ein iaith i feithrin egwyddorion rhyddid, moesoldeb a chrefydd. Os yw ein hamgylchiadau gwladol yn ymddangos yn dywyll yn aml, gwnawn si ein goreu i fod yn foddion yn llaw Duw i barotoi y rhai sydd yn ymladd brwydrau ein gwlad trosom, i gyfarfod eu *Oreawdwr* mewn barn. Y mae yr achos yn deilwg o'n sylw difrifolaf, ac ni byddwn yn ddieuog os na wnawn ein rhau ynddo.

Auburn.

T. E. D.

AT RIENI.

Anwyl Rieni,—Gwn fod llawer o honoch yn darllen y *CENHADWR*; felly caf, unwaith eto efallai, trwy hynawsedd Mr. Gol., roi i chwí anerchiad byr. Efallai fod mwy o honoch yn caru eich plant nag sydd yn rhoi siamplau da o'u blaen. Pa un a oes genych aur, tiroedd &c. iddynt ni wn. Un peth sydd sier, mae genych siamplau da neu ddrwg y rhai mae yn debyg a fabwysiant yn etifeddiaeth iddynt. A sier yw gwna y cyfryw etifeddiaeth ddylanwadu mwy ar eu teimladau a'u moesau, na dim a ddichon i chwí adael iddynt. Gwyddom fod rhai rhieni yn bur hoff o gadw costrel yn cynwys gwirod poeth yn eu tai, ac aml y gwelir hwy yn porthi eu blŷs a'r pethau

meddwol. Nid yn unig y maent yn gwneud hyn yn ngwydd y plant, ond y maent yn tytio fod yn y diodydd rinweddau lawer. Yn y gwres, maent yn dda i ddisychedu—ac i roi nerth mwy at waith trwm &c. Yn yr oerni, da iawn ynt i wresogi tipyn ar y corph; ac ar bob hin maent yn dda iawn i helpio y cylla i dreulio yn well &c.

Gwyddoch mai peth naturiol yw i blant greu eu rhieni; ac wedi eu credu rhesymol iddynt wneud pob aberth eu hunain a allont i gael *whisky*, er cyrhaedd y manteision y rhai y mae eu tad yn eu meddu trwy yfed. Fel yna mae rhai yn hyfforddi eu plant yn mhen y ffordd sydd yn arwain i uffern. Y peth sydd wedi peri i mi synu lawer gwaith, yw gweled a chlywed rhai o'r cyfryw dadau, ar ben deulin yn ceisio gan Dduw wared eu plant rhag y profedigaethau sydd yn y byd. Credwyf fod y cyfryw weddi yn bechod, ie, yn bechod cellweirus hefyd.

Medd un, "Nid wyf fi yn dysgu fy mhiant i feddwi er fy mod yn eu dysgu i yfed llymaid bach; gan fy mod i yn cadw yn sobr yr wyf yn eu dysgu hwythau i ymddwyn felly." Taw rhag cywilydd. Anhawdd genyf greu fod dy gydwybod yn cyd-tytio a'th eiriau. Cofia am yr hen ddafad hono, yr hon oedd yn myned o un cae i'r llall *round* i ben y *fence*, ar ymyl llythrigfa ofuadwy yn terfynu yn y môr. Er fod y llwybr yn gul iawn, eto gan fod y ddafad mor gyfarwydd yr oedd hi yn myned trosodd yn ddiogel; tra yr oedd ei honn hi bron bob blwyddyn yn syrthio i ddia-yetr. Pa un a wyt ti yn meddwi ai peidio, mae yn debyg dy fod yn medru bob amser cyraedd i'th dŷ heb arweinydd—heb syrthio i'r llaid. Felly, wrth gwrs anmbriodol fyddai i neb dy gyhuddo di o anghymedroldeb. Ond beth a ddaw o'th rai bychain? A ddigwydd i rai o honynt megys i wyn y ddafad hono? Amser, barn a thragywyddoldeb a atebant. Yr eiddoch yn wir,

BENONI.

YMDYDDAN DEFOSIYNOL.

A gymerodd le rhwng tri chyfaill wrth ddyfod o'r Gymdeithas, y rhai a adwaenir wrth yr enwau, Sierwydd, Gobaiith, ac Anheuaeth.

(Parhad o'r rhifyn diweddaf, t. d. 92.)

HANKS YR AIL GYFARFOD.

Gob.—Sierwydd, pa fodd yr wyt yn teimlo heddyw? a pha beth sydd genyt i'w ddywedyd am dy Anwilyd?

Sier.—Pob peth yn dda. "Megys pren afalau yn mhlith prenau'r coed, felly y mae fy Anwilyd yn mhlith y meibion. Bu dda genyf eistedd dan ei gysgod, a'i ffrwyth oedd felus i'm genau."

An.—"Oysgod" a ddywedaist? Mi a welaf dy fod dithau naill ai yn cyfarfod a than erledig-aeth, neu ddyfroedd dyfion profedigaethau, a bod gelynyon ac ystormydd, hyd yn nod i Sierwydd ei hun.

S.—Ni cheisiais i erioed gelu hyn, oblegyd y mae hyn yn beth cyffredin yn mhlith y dawiol-

ion. A wyt ti ddim yn gwybod am dreialon Abraham? Hefyd Dafydd a'i holl ffinder; Job a'i gystudd mawr; a'r Iachawdwr yn fwy na neb; wedi hynny ei apostolion? Ac os wyt tithau yn ewyllysio byw yn dduwiol yn Nghrist, ni byddi yn hir heb wybod am elynion ac ystormald. Mae hynny yn fraint—oblegyd efo a ddywedodd, "Gwyn eu byd y rhai a erlidir o achos cyfiawnder; canys eiddynt yw teyrnas nefoedd."

G.—Yn wir, Sierwydd, rhaid i mi ddywedyd dy fod yn cario arnaf fi yn bathaus mewn profiad, oblegyd yr wyt yn gallu dywedyd mor benderfynuol am dy grefydd, a'th bawl mewn Ceidwad; a minau wyf yn llafurio rhwng hyder ac ofn yn wastad. Y mae arnaf ofn dywedyd, "Mi a wn i bwy y credais," rhag i mi ryfygu; ond minau a allaf ddywedyd, "O Arglwydd, fy ngobaith sydd yn ot ti."

A.—O! byddwch ddiolchgar eich dau. Pe gwyddech mor drwm yw fy nghalon i! Y mae yn myned yn fwy cyfyng arnaf y naill gwrdd ar ol y llall. Yr wyf yn caru dyfod i'r moddion, ac hefyd yn caru y gweinidog a'r cyfeillion, ond yr wyf yn amheu o hyd fy mod yn adnabod y bendithion ag mae Sierwydd yn son am danynt, ac mae hynny yn peri i mi dreulio llawer noswaith mewn ofnau dychrynllyd am fy nghyflwr. Yn wir, mae fy mywyd yn faich i mi.

S.—Paham, frawd, yr wyt yn aros mor brudd-glywsus a thruenus dy deimladau? Y mae crefydd a'i holl ffyrdd yn hyfrydwch. Paham yr wyt yn byw mewn helbul, a'th ben yn plygu fel brwyuen, pau y mae yn bosibl i ti gael dy lenwi â thangnefedd a llawenydd yn yr Ysbryd Glân, a gwybod gyda'r holl saint beth yw lled, a hyd, a dyfnder, ac uwchder cariad Duw? Ni wyddost ti ddim am dano, am dy fod o hyd yn aros wrth graig yr amheu.

G.—Sierwydd, gad i mi ymdyddan ychydig ag Amheuaeth; oblegyd yr wyt ti wedi dringo ar hyd ysgol ffydd a thystiolaeth yr Ysbryd yn nes i'r nef na'r un o honom ni. Wrthyt ti, Amheuaeth, yr wyt yn llefaru, gwrandao dithau. Pa ryfedd dy fod mewn cyflwr tywyll ac anghysurus? Oni ddywedodd yr apostol Iago, "Na feddylied yr hwn sydd yn amheu y derbyn efo ddim gan yr Arglwydd!" Os wyt ti yn aros heb brofi madd-euant, neu mewn angen am ryw fendith, gofyn gan Dduw, "yr hwn sydd yn rhoddi yn haelionus i bawb," ond cofia "ofn mewn ffydd, heb amheu dim."

S.—Da genyf dy glywed, y brawd Gobaith, yn llefaru mor reaymol, ac hefyd mor ysgrythyrol. Atolwg, y brawd, pa bryd y daethost ti yn gynghorwr mor enwog, a thithau ychydig amser yn ol yn byw ar grefydd y gobeithio bod yn gadwedig, heb fodd i ddywedyd, "Mi a wn i bwy y credais?"

A.—Yr ydych eich dau ar uwch tir na myfi. Yr wyf fi o hyd mewn pydew erchyll a phridd tomlyd, ac y mae y diafol yn gryf iawn gyda mi:

y mae yn arfer ei holl nerth a'i ddyfais er fy nghadw yn ei gadwynau. Weithiau ceisia fy n-galon, bryd arall, dywed fy mod yn well na llawer, a bod fy nghalon yn well nag yr wyf yn meddwl am dani; a phan y byddaf yn dyfod i'r gyfeillach, yno mae fy mrodyr a'm chwiorydd yn dywedyd gyda'r fath eglurder yr hyn wnaeth Duw i'w henaid, fel ag yr wyf yn fyfych yn dyfod oddi yno yn alarus, a'm henaid dau orthrymder y gelyn.

S.—Goddef i mi dy gyfarch. Amheuaeth, Beth yr wyt ti yn ei amheu yr holl amser hyn? Os wyt yn amheu cywirdeb dy galon, dos i'th ystafell, a chan dy ddrws, a gweddia am iawn adnabyddiaeth o'th galon; canys rhaid iddi fod y naill beth neu y llall—yn deul i'r Ysbryd Glân neu i'r ysbryd aflan. A pha ryfedd dy fod yn amheu profiad y saint, pan yr wyt yn ddieithr i'r fath brofiad dy hun! Deffro, ymysgwyd o'r llwch, dos i weddio fel Jacob, a dywed, "Ni'th oillyngaf oni'm bendithi." Byisia fyned heibio craig yr amheu: mae angau gerllaw, a byddi yn y clorianau ar fyr dro; a bydd yn ddychrynllyd iawn cyhoeddi, "Mene, Tecel," uwch dy ben yn y farn, a thithau a'th enw yn mblith saint Duw ar y ddaear. "Galw ar Dduw," y mae efo yn addaw gwrandao dy gwyn.

"Trwy'r holl gre'digaeth bardd ei llan,
Lle pellaf cennydd llygad dyn,
Y goraf nan dan awyr las
I ddwyed dy gwyn yw gorsedd graa."

G.—Cymer galon, Amheuaeth; nid oes neb yn y byd yma uwchlaw ofnau, na neb ielaw gobaith. Gwrandao eiriau Solomon ddoeth, "Canys i'r neb a fo yn nghymdeithas y rhai byw oll y mae gobaith; canys gwell yw ci byw na llew marw." Yr wyf fi yn meddwl, Amheuaeth, fod y rhwystrau a ddeuant yn llai na'r rhwystrau a fuont. Ond yr wyf fi yn parhau i ddysgwyl a gobeithio amser a phethau gwell. Gobeithia dithau yn yr Arglwydd; "Oblegyd y rhai a obeithiant yn yr Arglwydd a adnewyddant eu nerth."

A.—Yn wir yr ydych eich dau yn rhoddi i mi y cynghorion a'r cyfarwyddiadau mwyaf gwerthfawr, a gallaf dystio fy mod yn eu derbyn fel y cyfryw; ac yr wyf fi yn dechreu dyfod i deimlo yn wahanol i'r hyn a deimlais erioed o'r blaen; yr wyf yn dechreu gafael mewn hyder y bydd i'r hwn a roes drugaredd i Manasseh, i Saul, i Mari Magdalen, ac i'r hen Gorinthiaid gynt, roi trugaredd i minau. Ond dyma fy esefyllfa i hyd yma, yn union fel y canodd y bardd:

"Dysgwyl 'rwyf ar hyd yr hirnau,
Edrych am y boreu ddydd;
Dysgwyl clywed pyrth yn agor,
A'm cadwynau'n myn'd yn rhydd;
O na wawriai, &c.,
Boreu hyfryd Jubili."

Gob.—Wel, frodyr, cofiwch y gorchymyn, "Gwneler eich holl bethau yn weddaidd ac mewn trefn," onite bydd gan ein gelynyion fantaia anrnom. Ac nid da byth cadw y cyrddau yn rhy faith. (Felly y terfynuodd yr ail gyfarfod.)

(I barkau.)

YR UNDEB CYNULLEIDFAOL AMERICAN-
AIDD

Sydd Gymdeithas ragorol o eiddo yr enwad Cynulleidfaol, ag sydd a'i hystafelloedd yn 135 Grand Street, New York. Hyderwn nad anfuddiol i'r eglwysi Cymreig trwy'r Talaeithau sydd gair o berthynas i'r "Undeb." Hwyrach mai yr eglurhad gorau a allwn roddi yw yr un a rydd y Gymdeithas ei hunan, yr hyn sydd fel y canlyn:

"1. **EI NATUR.** Cymdeithas freiniol elusengarol a gwirfoddol o Gristionogion, Dyngarwyr a Gwladgarwyr ydyw.

"2. **EI HAMCAN.** Yn mlaenaf o bob peth cynorthwyo eglwysi Cynulleidfaol gweinidai, fyddo er hyn yn obeithiol, mewn adeiladu tai addoliad; cynorthwyo mewn cynysgaethu yr eglwysi a llyfrau detholedig a gwerthfawr at wasanaethu eu gweinidogion; i fod yn gyfarfyddle gohebiaethau a chadwyn o Undeb i Gynulleidfaolion; ac i wneud unrhyw waith Cristionogol arall, angenrheidiol, na ddarperir ar ei gyfer mewn un ffordd arall.

"3. **YR ANGENRHEIDRWYDD** am y fath Gymdeithas. Mae maes eang a chynauaf gwprthfawr yn myned ar goll. Mae cannoedd o'u heglwysi heb leodd addoliad, ac y mae eu rhif yn cynyddu, ac nis gallant gael addoldy y rhan fwyaf o honiut heb gynorthwy. Mae'r ceisiadau yn lluosog, teimladwy a difrifol. Gwna enwadau grymus eraill gynorthwyo yr eiddynt; cynorthwyent yr eiddom nianu pe mabwysiadent eu trefniant eglwysig hwy, ond try yr eiddom atom ui fel yr unig fan y cant gynorthwy fel CYNULLEIDFAOLION.

"4. **Y FANTAIS.** Gwna yr ychydig a roddwn sicrhau i'r derbynwyr, mewn llafur a defnyddiau gan mwyaf, gan gyfeillion cartrefol, o dair i ddeg o weithiau yn fwy nag a gyfrenir. Gwna eu hoffrmau hwy yn effeithiol. Helaetha gylch defnyddioldeb y gweinidog; ac arbeda yn fynych i Genadaethau Cartrefol gymaint bob bliwyddyn ag a roddir genym ni unwaith o gwbl. **DAU GART A HAFER O DDOLERI, AR GANOLRI, A SICRHA ADEILADARTH A THALIAD YMAITH Y BILIAU OLAF AR DY ADDOLIAD.**"

Meddyliwn y bydd i bob Cynulleidfawr Cymreig trwy y Talaeithau deimlo yn gynhes ar unwaith at y fath gymdeithas, a dyfod yn ewyllysiwr da iddi, ac hefyd yn gynorthwyol iddi. Mae yn barod i gynorthwyo eglwysi Cynulleidfaol Cymreig, ac wedi cynorthwyo rhai o honiut yn barod mewn mwy nag un Daleath. Gellir cynorthwyo y sefydliad rhagorol hwn trwy dalu \$25 am aelodaeth dros fywyd, neu \$1 am aelodaeth am flwyddyn, neu gymeryd y Congregational Quarterly am \$1 y flwyddyn. Mae hwn yn gylchgrawn tri misol, a phob rhifyn yn cynwys 116 tudalen, ac wedi ei lenwi o wybodaeth wir fuddiol a derbynol i'r Cynulleidfawr. Cynygir y Quarterly eleni yn rhad i unrhyw weinidog Cynulleidfaol a gymero gasgliad i fyny yn yr eglwys o dan ei ofal yn nghorff y flwyddyn er cynorthwyo yr Undeb

yn ei amcawion gwir deilwng. Hyderwn y gwna yr eglwysi ystyried y cynyg, a thrwy hyn wasanaethu eu gweinidogion yn nghyd a chyfranu er lledaeniad Cynulleidfaoliaeth trwy'r wlad. Yr Ysgrifenydd Gohebol yw y Parch. Isaac P. Langworthy, Chelsea, Mass. Trysorydd, N. A. Calkins, 135 Grand Street, New York.

Pittsburgh, Pa.

R. R. WILLIAMS.

CLADDU AR Y SABBOTH.

Lluosog yw y ffyrdd sydd gan ddynion i drosoddu y pedwerydd gorchymyn,—un yw claddu y marw. Gall amgylchiad neu amgylchiadau gyfreithloni claddu ar y Sabboth er yn anghyfreithlon ynddo ei hun. Y mae amgylchiadau yn cyfreithloni pethau anghyfreithlon, ac yn anghyfreithloni pethau cyfreithlon. Yr oedd yn anghyfreithlawn i neb ond yr offeiriad i fwyta y bara gosod, ond yr oedd yn gyfreithlon i Datydd a'r rhai oedd gydag ef eu bwyta, am fod eu calodi ar y pryd mor iawr. Felly mae claddu ar y Sabboth yn anghyfreithlawn ond pan na ellir claddu ar y Sadwrn, ac nas gellir cadw y corff hyd ddydd Llun, y mae yn gyfreithlon claddu ar y Sabboth. Pe cedwid at y rheol yna, ni fyddai ond ychydig gladdu ar y Sabboth.

Y mae rhai yn claddu ar y Sabboth er cael angladd lluosog. Y mae eraill yn claddu ar y Sabboth fel na chollout eu gwaith. Dyna'r dyben yn ardaloedd y gweithfeydd yn gyffredin. Y mae yn llai ganddynt hwy drosoddu gorchymyn Duw na cholli cetyu o ddiwrnod, os colli hefyd.

Oddieithr nad yw yn bosibl claddu y Sadwrn, neu nad ellir taflu hyd y Llun, y mae claddu ar y Sabboth yn bechod, cauys y mae yn achlysur i ddrygau mawrion. Yn yr angladdau ar y Sabbothau cyferfydd ieuentyd ac eraill a'u gilydd, yna cymer ymddyddauon llygredig le, y rhai sydd yn anuheilwng o'r ymddyddanwyr a'r amgylchiad ac o'r dydd. Cyflawnir negesau mewn angladdau ar y Sabboth. Y mae y drygau a achlysurau angladdau ar y Sabboth yn fwy nag y gall ein dawn eu nodi, na chael gofod iddynt, ac yn fwy nag y gwyddom.

Y mae claddedigaeth ar y Sabboth yn dinystrig addoliad y Sabboth. Y mae un neu ddau o gynulliadau yn cael eu rhoi heibio i gael myned i'r angladd. Dichon y bydd cynulliadau dwy eglwys neu ychwaneg yn cael eu rhoi heibio. A oes rhyw beth yn debyg i fod yn iawn mewn gwneud fel yna? Ai tybed fod Duw yn foddol i roi heibio ei addoliad i gladdu y marw a allesid ei gladdu dydd Sadwrn?

Ymddengys pechaduruswydd claddu ar y Sabboth yn ngladdedigaeith Iesu Grist. Bu ef farw oddeutu 3 o'r gloch prydawn y dydd cyn y Sabboth. Yr oedd y Sabboth yn dechreu am chwech o'r gloch. Felly nid oedd ond tair awr i geisio y corff, ei dynu i lawr, a gwneud yr holl ddarpariadau a'i gladdu. Er bod yr amser mor fyr, eto claddwyd ef cyn y Sabboth. Pe buasai yn gyf-

reithlon claddu rhyw un ar y Sabboth, buasai yn sicr o fod yn gyfreithlawn i gladdu Arglwydd y Sabboth. Ond nid oedd. Am hynny claddwyd ef prydawn y dydd cyn y Sabboth.

Y mae claddu ar y Sabboth yn drosedd ar y pedwerydd gorchymyn, "Cofia gadw y sanctaidd y dydd Sabboth, na wna yuddo duim gwaith." Gellir barau crefyddoldeb person, eglwys ac ardial, yn ol y parch a ddaugosir i'r Sabboth.

Llwydded yr Efengyl er dwyn pawb i garu Duw a chadw ei orchymynion ef.

W. E., Syracuse, Ohio.

"YN TAWEL HUNO MAE."

At Olygydd y CENHADWR—Mae yn dda genyf weled iou "Yn tawel huno mae," yn deilwng o sylw Mr. "D." ond buasai yn llawn mor fonedd-igaid iddo gyduabod eiddo ei gymydog.

IONORON GLAN DWYRYD.

MA. GOL.—Ymddangosodd y nodyn bychau uchod atoch ar glawr y Cenhadwr diwedda, yn nghylch ychydig linellau o'r eiddof a gyhoeddas-och dan y peniad, "Yn tawel huno mae!" Parodd gryn syndod i mi wrth ei ddarllen, a'r peth cyntaf a gododd yn fy meddwl oedd, "A allasai fod Ionoron yn ei bwyll wrth ysgrifenu?" Y mae y nodyn yn dywyll i mi, ac fe allai y gwna Ionoron egluro ei feddwl. Beth y mae yn ei olygu wrth "gyduabod eiddo ei gymydog?" Oblegyd nid wyf yn cofio i mi weled dim yn debyg i'r llinellau o'r eiddof gan Ionoron na neb arall.

Y mae y nodyn wedl bod yn beth profedigaeath i mi hefyd, credwch fi, Mr. Gol. O'r braidd nad yw wedi fy nbeinio i ymfalchio yn y meddwl fy mod yn FARDD. "Pwy a wyr," meddwn wrthyf fy huu er fy ngwaethaf, "Pwy a wyr pan y byddaf farw, na byddaf fel bardd yn cael fy ngosod ochr yn ochr ag Ionoron Glan Dwyryd?"

Ond gadawer i Ionoron egluro.

D.

O. Y. Wedi ysgrifenu yr uchod, galwyd fy sylw gan gyfaill at ddarn o farddoniaeth o eiddo I. G. D., dau y peniad, "Yn tawel huno mae," yn yr hwn y mae pob penill yn diweddu gyda'r un geiriau. Nis gallaf weled fod unrhyw debyg-rwydd neillduol rhwng y darn hwnw a'r llinellau o'r eiddof fi, mwy na thebygrwydd teetyn, ond yn unig ddefnyddiad y llinell "Yn tawel huno mae." I hynny ddygwydd sydd braidd yn hynod yn wir. Ond gwn nad oedd genyf fi yr ymwybyddiaeth lleiaf am *fadolaeth* eiddo Ionoron pan yn ysgrifenu y llinellau o'r eiddof; pe amgen buaswn yn gochelyd ei efelychu. Ond gan i hynny ddygwydd yn gwbl ddarwybod i mi, hyderaf na theimla Ionoron yn galed tuag ataf; a drwg genyf i'r dygyddiad gyffroi ei eiddigedd, na chyffwrdd a'i dynner deimlad.

Maddened y Golygydd a'r cyhoedd seifhder y sylw hwn. A phan y ceisias farddoni eto, ymdrechaf wneud hynny fel na bydd lle i'r amheuaeth lleiaf fy mod yn efelychu neb a fu, sydd, nac a ddaw.

Barddonol.

LLINELLAU I'R FLWYDDYN.

GAN IONORON GLAN DWYRYD.

(Terfyniad o'r tudalen 88.)

I henaint a phenwyu, —hafol wedd
Y Flwyddyn sy'n coll;
Llwyd a hen yw ei dillad hi, —cyn bir,
Yn ddiamao dyair oddiamadani.
Iâs deneu—nid gwisg sidanaidd—a wna
Mewn hin mor auaidd;
Llwyd iâ drwy'r dillad a draidid,
Frig hwyr, yn farag oeraidd.
Gwynneb yr wybr ganaid—oleua'r wlad
Fel claeir iên llawn llygaid;
Talaith o beriau talaidd,—anhydraidd,
A'i gwawl arianaidd yn glew i'r enaid,
Yr awel deimla'r ewin,
A'r rhew yn teneuo'r hin;
Yr wybr, uwch cyfandir iâ,
A'i lewyrch, adoleua
Hyd uchder y sêr seirian,
A dull colofnau o dân:
Gwawl haolwen mewn goleu lwybr
A red i haner yr wybr.
Y rhew deneuo'r awyr—
Pell y gwel ein pwyllwg wyr
I sylwi ar risial wawr
Sêr fyrdad sy'n yr asur fawr—
Heibio hedant beb aden
Ar air Ner yn uchder iên.
Llyw y lla boyw, y llaw Hollalluog,
Yw twr y gwirion, a'i nawdd trugarog,
A hwnw a anwyd ym hael Eneiniog
I ddileu adwyth yr hil dyledog;
A'r gras sy'n deiliaw trwy'r grôg—lanha'r frow,
A beiau duon cydwybod euog.
Awel oer ar ael âra
A rewa chwys gruddia'r chwâ;
A gwlith y flurafsen glau
Yn farag brigwyn forau.
Y Nadolig sy'n dilyn,—a charol
Tra chywrair, neu emyn,
A barotôir y pryd-hyn
I'r lesu yn nghôr asyn
Dan arteriad yn forau—y gwelið
Myg eilio carladau;
A moli lôn sy'n amhau
I wael ddyn ei hael ddoniau.
Yn gynar daear Bethle'm Judea
Araul oleuwyd ar haeliaria
Angylion wedi'a hanfon o Wynfa
Yma is awyr gyda'r Messia,—
Yn dwyn newyddion da,—o dywyllwch,
I beno heddwch i feibion Adda
Wedi'i eni'n nghnawd anian,
Y Gair doeth a geir o dân
Y ddeddf yn lle euog ddyn
Yn talu *count* ei elyn:
Daeth i ddwyn cwyn euog gas
I waredu'i greadur
O ddig halogedig oes
I lôn drag'wyddol einloes.
Ciliodd wrth eni'r Calan—wywol wedd
Yr ben Flwyddyn allan;
Ei dydd a drengodd o dân
Hydred cyflawnder oedran.
Mae awr diweddiad tymnor ei dyddiau
Wedi hedeg a'i chyfnewidiadau;
Ac allan weithian dirwynwyd hitbau
I le na wyddis yr ben ânyddau;
Ceir trag'wyddoldeb yn cau—yn ei gol
Nodau mesurol rhaniaid amserau.
Daeth diwedd i wedd y Flwyddyn—
Yr un wedd daw diwedd dyn.
Y Flwyddyn a dyn dynir
I borth trag'wyddoldeb hir;
A'n hoos sy'n debyg o byd
A rhif tymborau helyd;
A dylem i gyd weled
Mor rwydd a chyflym y rhed
Ein hamser—oes sêr i fyw
Roddwyd—rwy'n marw heddyw!

Mae'r Flwyddyn wedi peidio
Yn gwieni daear dyn
I dawel ymneilldoo
A'n delw wrthi'n nglyn;
Ei delw hithau 'n aros
I'n dilyn ninau sydd,
A'r ddwy yn cydgyfarfod
Yn niwedd amser fydd.
Ysgogiad lleiaf amser
A deimlir is y rhod
Sy'n ddefnydd oesau lawer
Yn myd ysbrydoi fod;
Y Flwyddyn, uad oedd yma
Ond megis enyd awr,
Mewn arall fyd, a dyfa
Yn drag'wddoldeb mawr.

ANERCHIAD AT ROBERT A SARAH EVANS,

Ar farwolaeth eu mab ROBERT yn 26 ml. oed.

Mae corwynt angan llym
Oghyd yn tori lawr,
Yr ieuainc fel yr hen
Gyfeillion fach a mawr;
Mae'r Oes yn crynu gan ei rym
Fel coedwig'dan y corwynt llym.

Llanccas heinif llon
A'r llanciau mwyonion mad,
Gwrthrychau hoff ein seroh
Gobeithion pena'n gwlad,
Sy'n cael eu cwympo'n wael eu gwedd
Yn fr o'i flaen i waelod bedd.

Fel bardd gedrwydden lās
Yn ngwanwyn teg ei ddydd,
Ein cyfaill hawddgar mwyn
A gwypodd ei yu brudd;
O Robert Evan! Angau du
Pa fodd? a gam gymerais' ti?

Blaguryn teg ei wawr
Ireiddiol gangen fyw,
Ffrwythlonai'n hydryd iawn
Ar lan afonydd byw;
Siomedig, O siomedig yw,
Ei golli ef yn las ei liw.

Mae cofio ei lygaidd llon
A'i droion ysgafn-droed
Ar lethrau Meirion draw,
Pan oedd yn ieuanc oed,
Yn codi yn fy mynws lef,
O hiraeth dwys am dano ef.

Yn chwilio'n ddyfal bu
Am wir wybodaeth iawn,
Hyd lanau'i moroedd hi
Am berlan gwerthfawr iawn;
Angenol chwa yn sya a ddaeth
A cholliwyd ef oddi ar y traeth.

Tad a mam fu'n adeiladu
Cestyll o obeithion llawn
Meddwl buasai hwyr eu bywyd
Dan belydrau haol brydnawn,
Creda'n gryf y buasai Robert
Yn ddefnyddiol yn ei ddydd,
Fel rhyw seren bardd ei llewyrch
Yn diagleirio 'ngwaith y ffydd.

Ond yn Chwalfa dan law angau
Aeth ei holl obeithion hwy,
Rhaid i bar fwrriadau'r nefoedd
Gael ei ffordd a myned trwy
Holl fwrriadau a chynlluniau
Goreu dynion pena'r byd,
Daw ei hun sy'n llywodraethu
Tawed dyn ac aed yn fad.

Bellach tawed teimlad dynol
Dan drefniadau doethion Daw,
Chwi Rieni sy'n galara
Dan rwygiadau calon friw,
Coffwch mai Efe gymerodd
Y blaguryn ato ei hun,
Ef a wyddai beth oedd oreu
Felly pa'm y grwguach dyn?

"Hawdd yw siarad" cydymdeimlo
Gwn na fedraf a chwy chwi,
Ond mi wn am un a fedr
Iesu deimla drosom ni,
Gyda Mair a Matha 'n wylo
Gwelwyd ei wrth fedd eu brawd,
Mae e'n cydymdeimlo eto
A'i suwyliaid yn y cnawd.

Pwyawch ar ei ras yn dawel
Daw goleuni ar ol hyn,
Cewch espontad ar y cyfan
Ar ol cyrhaedd Seion fryu,
Try'r gofidiau yn ganiadau
A'r cystuddiau'n heddi yd, yd,
Pan y gwelir mewn cysodeb
Holl dreialon anial fydd.

'Rwyf yn teimlo rhyw eiddgedd
Atynt hwy sy'n awr yn rhydd
Wedi glanio o'r ystormydd
A'r belbulon yma sydd;
Ni ddaw saeth o fwa gelyn
Byth i gwyfio eu henaidd mwy,
Croes na gŵid byth i'w bliuo
Yn ddiangol heb un clwy'.

Yno maent yn cara 'u gilydd
Heb un bradwr yn eu plith,
Fel angylion yn gwas'naethu
Yn ngwasanaeth Iesu byth;
Beth yw gwaith eich anwyl Robert
Fry o flaen yr Oraedd lawr?
Teimlaf awydd pe cawn gyfle
Olyfyn byny iddo 'n awr.

Beth yw'r olwg ogoneddus
Yn nhrigfanau'r nefol wlad,
Beth yw gwaith y sant a'r seraph
Yno fry yn nhy ein Tad?
Pa mor ogoneddus ydyw
Y babanod yn eich plith?
Beth yw'r gwersi dwyfol hyfryd
Ddysgir yn y nefoedd byth?

A ydych yn cael golwg yna
O oriellau heirdd y nef
Ar gysawdau'r ser a'r beuliau
Droant gylch ei orsadd ei?
A yw llygaidd sant yn canfod
O beiderau'r gwynfyd fry
Heibio i gylch-droadau'r beuliau
Olwg ar ein daear ni?

A ydyw Newton, Dick, a'n brodyr
Yna'n ymddifyr'n 'n awr
Uwch mawreddog waith y Perydd
Yn y cyfundraethau mawr?
Beth mae Henry, Watts a Dodridge
A'r Dawinyddion mawr eu dawa
Yn ei feddwl yna heddyw
Am ddyfnderau dwyfol iawn?

Teimlaf awydd gofyn befyd
Am y pur wasanaeth cu
Wna rhyw loedd diweddarach
O rai anwyl yma fu,
Ond rhaid tawi gwn y'm bernir
Gan y beirniaid am fy ngwaith
Hiraeth l'enaidd sy'n cynyddu
Am addfedrwydd i'r un daith.

Eto d'wedaf cyn terfyna
Wrth ei Fam sy'n brudd ei bron,
Sarah, Sarah, paid galara,
Cysur ddaw o'r gawod hon,
Tardd ireiddiol rasan'r Cristion
Fwy yn nghanol stormydd bliu
Fe dry Iesu gwpaneidiau
Chwerwa 'i blant yn felus win.

Chwi berth'nasau anwyl Robert
Ceisiwch graig o dan eich traed,
Ceisiwch grefydd ddeil y tywydd
Heddwch trwy rinweddau'r gwaed,
Boed i'r teulu oll yn gryno
Foran chwala beddau'r llawr
Gwrdd yn nghyd o chwalfa'r meirw
Ar ddeheulaw'r Meichian mawr!

Chwef. 20, 1863.

JOSIAH BRYNMAIR.

[Y CORHADWR.]

HAU MEWN DAGRAU.

Cyfeiriedig at farwolaeth Mr. JOHN W. JAMES, Midele Granville, E. N. [Ceir Cofiant byr am y bradd hwn ar ddalen arall o'r rhifyn presenol.—GOL.]

Ai gwatwar teimladan dynoliaeth mae Duw
Pan chwera gwpanau melusaf ein bywyd?
Ai deddf ddigysnewid khafluniaeth ddoeth yw
Mai galar yw ffrwyth pob daearol ddedwyddyd?
Gwywedig deg fodau yr hafddydd yn awr;
Gwywedig a meirw ddail gwyrdillas y goedwig;
Mud beraidd gantorion agellog yr wybr;
Mud heddyw yw sisial y loew afonig.

Ond Gwanwyn ddaw eto, a Nator a wisg
Sirioldeb a theg ddiuiweidrydd ieuencyd;—
Y bywyd a fu yw y bywyd a ddaw—
O feddrod y Cynt y Dyfodol adgyfyd!

—Diangodd i'r bedd! Gorphennodd ei waith!
Ei ddydd ni fu hir oyn i'w hawlwen fachludo,
Diangodd i'r bedd! Bydd esmwyth ei hun,
Tra engyl uwchben ei orphwysa yn gwylio.

Diangodd i'r bedd! A'i le sydd yn wag—
Yr aelwyd siriolai mor lom ydyw heno;
Ac yno pruddineb y fynwent yn awr
Deyrnasa, fel yspryd yr amser aeth heibio!

Diangodd i'r bedd! A'i le sydd yn wag—
Israel a'i collodd o'i chynulleidfaoedd;
Ar yr allor nis gwelir ei aberth byth mwy—
Byth mwy nid esgyna'i arogl dardh i'r nefoedd.

—Tir Moab! dychwelodd dwfr Mara i'n min
Yn chwerauach o fewn i'w gyffiniau aonedwydd;
Ond eto y llwch sydd yn gorphwysa o'th fewn,
A dagrau ein galar gysegrant dy rosydd!

—Rhyw arall a gyfyd i gymhorth y bobl—
Pan Moses nid ydyw, ymddengys rhyw Josua;—
Dwg amser aml wrthrych i ddenu y serch,
A'r un a fu gynt llawer mynwea anghofia.

Ysgrifir ei enw yn nghyfrwl y cof,
Gyda llawer un arall hoff, anghofiedig;
Deigr yn o hiraeth y llyth'renau a wlych,
A bean bŷs amser dŷ'r ddalen wywedig.

A gofwr am fodau yr hafddydd a fu
Pan fritba rhai heddyw y meusydd o'n deuta?
Ai hoffach yr adgof am un nad yw mwy
Na mwyniant cyndeithas cyfeillion y fory?

Rhyw Fair neu ddwy, hwyraeth, a'n carent yn fyw
O ddyfnder serch menyw—A chariad diddarfed—
Yn unig a gofiant lle gorwedd e'n llwch—
Yn unig goledant fan fechan ein beddrod.

Yntau ga'dd byn. Nefoedd ddoeth iddo ro'es
Galonau a gurant mewn adgof am dano;
Un enaid fwytha bar gyndeithas ag ef—
Un fynwes lawn serch yn breswylfa fydd iddo.

—Machludodd ei hawl, ac ni chyfyd byth mwy;
Aeth ef gyda'r hwy'r i wely marwoldeb;
Nid doe ydyw heddyw; ac yfory ni ddwg
Yn ol i'r lom aelwyd yr hoff bresenoldeb.

Heno machluda yr hawl arnom ni,
I godi fel cynt pan ddychwelo y boreu;
Ond ei heddyw ef ni therfyna 'n yr hwy'r—
Doe nid aeth heibio—yfory nis dechreu.

Diangodd i'r bedd—mangre galar i ni;
Iddo ef, ond y porth sydd yn arwain i wynfyd!
Diangodd i'r bedd—i ni, ddiwedd ei oes;
Iddo ef, ond y cryd lle dechreu ei fywyd!

Efrog Newydd.

J. G.

CWYN Y WEDDW AM EI PHRIOD.

Sef Mr. JOHN E. JONES, Prospect—gwel ei farwolaeth yn y CEN. am Ragfyr diweddaf.

Hen angau du a ddaeth i'm hanedd, do,
Rhoes imi glwyf, yn anghof nid a'r tro,
Fy mriod hoff fa'n mod i'w farwol saeth,
Er allai 'm ori, ei ddwyn o'm gafael wnaeth.

Mae hiraeth dwys yn llenw! 'm mynwea brudd,
Y ty mor mag a'm priod yn y pridd,
Cael byw ynghyd am ddeugain mlynedd llawn,
Fy mroes y 'n brudd am dano fore a nawn

Hydera 'rwyf ei fod e' gyda Christ,
Mae hyn bob dydd yn lioni 'm mynwest drist,
Yr olaf air a glywais ganddo 'n llawu
Yn eitha 'r glyn, "Fy Iesu anwyl iawn!"

Bu yma 'n hir yn arddel i'w eaw glân,
Os meddu 'r gwir mae heddyw 'n dyblu 's gâu,
Y ddelw bar dderbynir yn y uel,
Am teddu 'r stamp yn gywir byddo 'n llef.

Ein braint yw cael lle yma 'n eglwys Ddau,
Bod gyda'r plant er daed yw ein lliw,
Ei blant O dewch i 'mlyn am eich lle.
Cael rhau yn Nghrist a'ch dwg ehwil oll i'r ne'.

Mae 'r dydd gerllaw, sef dydd y didel mawr,
Pryd cwidd ynghyd holl deula 'r ddaear lawr,
Bydd teulu 'r Oeu yn dawel iawn pryd hys,
Ni ddos 'u gwedd a'o gliniau byth ni chryn.

Maent yma 'n aml yn salw iawn ei gwedd,
Rhaid mynd yn wael i bydra yn y bedd,
O Grisiou gwan, paid olui mynd i lawr,
Doi i syny 'n hardd ar ddelw 'th Brynwr mawr.

Prospect.

LAURA GRIFFITHS.

BETH WYLIEDYDD AM Y NOS?

"Beth wyliedydd am y nos?"
Ai rhyw gwmwl tywyll sy
Yn ymdaenu eto dros
Wyneb prudd yr wybren fry?
Ah! ymdeithydd tywyll yw,
Nid oes fawr o arwydd dydd;
Ond fy nghyfaill tirion clyw,
Nid yn nos o hyd y bydd.

Beth wyliedydd llon yn awr,
Yw yr arwydd sydd yn bod?
A oes eto storwm fawr,
Ar ymdywallt ar ein gwlad?
Wel, ymdeithydd trist dy wedd,
Arwydd gwanaidd welaf â,
Eto yn amlygu hedd,
Ofni 'rwyf i'w storwm dda!

Onid oes rhyw obaith gwan,
Dros y brynau welli draw?
Daw goleuni yn y man,
A bod bore braf gerllaw?
Du yw'r cwmwl 'nawr y sy—
Yn ymdaenu dros y nen;
Ond 'rwy'n tybied gwelaf â
Seren fore uwch ei ben.

O! pa bryd wyliedydd mwyn,
Daw yr hyfryd foren clir?
Pan y bydd yr haulwen fwy
Yn tywynu dros y tir?
Ha ymdeithydd! gwel yn awr
Dros y brynau pellaf sydd,
Arwydd o oleuni mawr,
Bron na welai 'r "seren ddydd!"

Beth wyliedydd mwyn a fydd,
Pan y tyr yr hyfryd wawr?
Oni chawn dangnefedd bydd,
Dros holl gyran 'r ddaear lawr?
Cawn ymdeithydd—wedi 'r nos,
Cyfyd "Haul Cyflawnder" par,
Bydd goleuni hyfryd dros
Barthau pell y môr a'r tir.

Wel, wyliedydd digon yw,
Ond pa bryd y del yr awr?
Pan y bydd ein Iesu gwiw,
Yn teyrnasu dros y lawr?
Doe ymdeithydd maes o law,
Na fydd mwyach drist dy wedd;
Gwelaf dros y brynau draw,
Heddyw 'n dyfod "Ffresin Hedd."

Lyons Falls, 1863.

L. WILLIAMS.

PENILLION AR Y RHYFEL.

(A haneswyd yn ail oes yn nghwrdde llynyddol Holland Patent.)

Du ryfel andwyol i'n deiar a ddaeth,
A mawr yw y trallod a'r difrod a wnneth;
Dychwelodd deyrnasodd a chwalodd i'w sail,
Ddinasoedd godidog na's gwelir eu hail.
Fe welir effelthiau o'i ddrygau tra mawr
Yn rhwygo talaethau Amerig yn awr,
Hyd founydd Virginia mae bradwyr y De
Fel gweision Gehena yn ddifrod i'r lle.
Y gerddi rhesynog a fathrir dan draed,
A'r dolydd meillionog fe'n lliwir gan waed,
Y pylor difaol a ddeilia y gwellt,
A'i nerth anorchfygol gwne'r goedwig yn ddelit,
Ond Ow! ar fywydau dynolryw gwnead brad,
Rai safent yn wrol dros ryddid eu gwlad,
Gwyr dewrion y Gogledd drywanwyd a'r cledd,
Fe'u gyrwyd i orwedd mewn anhefn i'r bedd.
Holland Patent. ASERIDON, sef D. LOYD.

PENILLION

A gyfansoddwyd ar ol derbyn Johnson & Ward's New
Family Atlas (gwerth \$12.50) yn *New Year's gift*
oddiwrth gyfeillion yn Youngstown, O., Ion. 1863.

Mae'r Tadlen Teuluaidd yn llyfrin rhagorol,
A gwir anghenrheidiol er gwybod yn iawn
Sefyllfa arwyneb y bellen ddaiarol
Fel mae yn bresenol yn gywir a llawn,
Cynwysa barthleni godidog, ysblenydd
O droedd a moroedd y globya i gyd,
A hanes cynwysfawr o gynrych y gwledydd
A furl a delodau trigolion y byd.

Mae pob peth gwir bwyais mewn celf ddaiaryddol,
A ffeithian dyddorol daiareg yn grwn,
Pob dysais a gwelliant mewn wgraff ariwiol,
Mewn diwyg arddunawl i'w canfod yn hwa
O, llyfrin ardderchog—fel drych daiaryddiaeth
Ni fa i ti gymhar—pa bryd ceir dy well?
Gwnaeth Colton un enwog ar lawer ystyriaeth,
Ond hwnw a faeddaist rhagoraist yn mbell.

Ond dyma a wisgi fel coron gogoniant
Ar gopa y cyfan o'th dlysi gwir fael,
Dy ddyfod i'm llyfrgell fel anrheg ddifffuant
Ar ddechreu y ffwyddyn yn rhodd eo yn rhad,
O dywed os gwyddost, pwy ydyw'r cyfeillion
Gyfeiriodd dy gamrau hyd yma mor llon,
Mae ganddynt galonau haelfrydig llaethion,
Llwyddasant i godi iselder fy mron.

Gyfeillion caredig, 'rwy'n teimlo gwresawgrwydd
Yn nghanol fy mynweu yn enya fol tŷn,
Teimladau diolchgar a ferwant yn hylwydd
Mewn awydd i'ch canmol yn uchel ar gân,
Myni ni ddysgwyliais—nid oeddwn yn deiliwng
I gael y fath anrheg mor werthfawr a hon,
Derbyniwch fy niolch gwresocaf, trwy gyfrwng
Penillion baradonol, yn llawen a llon.

Dygasoch y ddaiar, trwy 'ch hynawsa haelfrydig,
A'i mawr gyfandiroedd i'm dwylaw yn nghyd,
Ni raid i mi bellach ond troi i'r tudleai
Er canfod bynodion pellafodd y byd;
Eiob haeledd a gerfiwyd ar lechau byth-gofus
Serchiadau tyneraf fy nghanol yn llawn,
Bendithion y ddaiar a'r nef ogoneddus
Ddilyno eich camrau bob boreu a sawn.

LLINOS LLANSAMLET.

PENILLION CYDNABYDDOL.

MR. GOL.—Cyfansoddwyd y llinellau canlynol ar
ol derbyn gwerth tua \$30.00 o arwisgoedd yn anrheg
gan gyfeilliau yn Youngstown, Ohio. Derbyniwyd y
cyfeillion a'r cyfeilliau caredig ein cydnabyddiaeth
ddiolchgar yn y dull presenol trwy y GENHADWR.
T. W. a GWENT DAVIES.

Pwy ydyw'r llances serchog
Sy 'rtynu tua'r drws
Ei breichiau hi sydd lwythog
Gan sypyn hardd a thlws!

Beth bynag yw ei neges
Nis gall fod yn un waed,
Mae'i gwenau'n dweyd ei hanes,
A'i hystum oll sydd bael.

Beth ydyw'r sypyn prydferth
A gluda hi mor llon?
Ai nwyddiau drudfawr anferth
O bellder datar gron?
Nau wisgoedd pendefiges
O wlad waith y Sais?
I fewn y daeth y lodes,
Gwrandawer ar ei llais.

"Mi deithais tuag yma'n rhwydd
A'r anrheg hon i chwi,
Fod rhyw rai yn dymuno'ch llwydd
Sydd eglur iawn i mi."

Wel, dyma anrheg gwerth ei chael
O dywed ti yn fywn,
Pwy ydyw'r caredigion bael
A barodd i't ei dwyn?

"Y sawl a archodd im ei dwyn
Cyfeillion yn't i chwi,
Derbyntwch chwithau er eu mwyn
Fel arwydd parch a bri."

Mae'r anrheg odidog yn hynod dderbyniol,
Ar gyfer y tymor ateb yn llawn,
Cynwysa y wisgoedd sydd fwyaf rhagorol
Er cadw rhag llymder y gausaf oer iawn,
Mae'r Fars a'r Cuffs telaid, yn teimlo mor gynnes,
A'r Sack fawr—mor weddus a drudfawr i gyd,
Myni fyddaf bellach yn hardd foneddiges,
Am harwisg mor brydiert a neb yn y byd.

Fy hoff gyfeilliaes a'm hanwyl chwiriwydd,
Derbyniwch fy niolch gwresocaf o'r bron,
Anrhegwyd fy mhriod a llyfrin ysblenydd,
Am hyny mi deimlais yn llawen a llon,
Ond bychan seddyliais—nid ddaeth i fy nghanol,
Y gweithiech mor ffyddlon yn foreu a hwyr,
Nes llwyddo mor eowog, trwy werth eich mawr
I dafu ei anrheg i'r cysegd mor llwyr. [roddion,

Bendithion y Nefoedd, yn faethlon gawodydd
Ddiagyno ar benau haelfrydwy'r mor fawr,
A llwyddiant ar bethau y ddaear a chrefydd,
A gaffoch ei fedi tra bo'ch ar y llawr,
Milwrio a wnelom dan faner yr Iesu,
Yn ddiwyd a ffyddlon nes gorphen ein gwaith,
Ac yna cawn eagn i'r wynia i ganu,
Am gadw a chynnal hyd dderfyn y daith.

GWENT DAVIES.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD CHWARTEROL DWYREIN.
BARTH OHIO.

Cynaliwyd yr uchod yn Crab Creek ar yr 16,
17, 18 a'r 19 o Ionawr.

Y brodyr presenol oeddynt y Parchn. Davies,
Parisville; Lloyd, Palmyra; Richards, Newburg;
Evans a Thomas, Mineral Ridge; Edwards, Crab
Creek; Price, Newark; D. Lewis, Crab Creek, a
Davies, Youngstown; a Mri. E. Lewis, Sharon; D.
Evans, Palmyra; John R. Jones a Thos. Howells,
Youngstown. Cawsom hefyd gymdeithas a chyn-
orthwy y brodyr canlynol; sef y Parchn. D. Pro-
bert (B.), Brier Hill; T. C. Davies (T. C.), Weth-
ersfield, a J. Jones (B.), Wethersfield.

Am 10 ddydd Sadwrn cynaliwyd Cynadledd
pryd y cyd-nwyd ar y pethau canlynol:—

1. Fod y Parch. D. Price, Newark, yn cael ei
wahodd i gydeistedd a chydweithredu a ni yn y
gonadledd hon.

2. Fod y Parch. John Edwards, Crab Creek,

yn cael ei wresog dderbyn yn aelod o'r Cyfundeb hwn.

3. Fod y cyfarfod nesaf i fod yn Parisville, yr amser i gael ei benodi gan eglwys y lle.

4. Fod y brawd Davies, Parisville, yn cael ei anog i argraffu yn y CENHADWR ei brêgoth ar Waith yr Ysryd Glân.

5. Fod y Parch. J. P. Thomas, Mineral Ridge, i bregethu ar Ras a Dyledswydd yn y cyfarfod nesaf.

6. Fod Maddengarwch i fod o dau sylw yn y Gynadledd nesaf.

Dydd Llun am 10 cawsom Gynadledd drachefu i ymdrin â rhai pethau eraill, ond yn benaf â'r pwnc pennodedig sef "y mawr bwys i'r holl eglwys gydweithredu yn achubiaeth y byd." Gwnaeth y brodyr sylwadau pwrpasol iawn ar y mater hwn, a diau genym y buasai y lles yn fwy pe buasai ychwaneg o'r eglwys i yno yn gwranddo.

Nos Fawrth, ar ol y cyfarfod chwarterol, cawsom ein hanbregu â darlith ar "Walter Cradoc" gan y Parch. D. Price, Newark. Yr oedd ei ddarlith yn un ragorol ar y pwnc, fel y mae yn hysbys, mae'n debyg, i luaws o'r blaen. Yr oedd y Darlithydd yn traddodi yn ddigrif, llithrig a hyawdl fel arfer, ond gresyn na buasai mwy yn ei wrando, ac na byddai mwy o gefnogi ar ddarlithiau fel hon gan ein cenedl huff yn y wlad hon.

Cawsom gyfarfod hwylys, a pheth o'r "eneiniad oddiwrth y Sanctaidd hwnw," a meddyliaem fod peth o'r effeithiau daionus i'w canfod ar rai yn yr ardal erbyn heddyw. Ni fu y llafur yn ofer yn yr Arglwydd. Llwyddiant i'r gwaith da fyned rhag-ddo nes troi y byd at Grist.

T. W. DAVIES, *Ysg.*

CYFARFOD CHWARTEROL UTICA.

Cyfarfu gweinidogion a chynrychiolwyr yr Eglwys Cynulleidfuoel swydd Oneida, yn Ail Eglwys Gynulleidfuoel Utica ar y 25 o Chwef., 1863. Gweddi gan y brawd Hugh J. Williams, Rome. Ar ol ychydig sylwadau arweiniol gan y Llywydd, daeth i sylw ein hundiad a'r Saisou fel udeub, y priodoldeb o hyn y yughyd a'r lles a ddichon ddeilliaw mewn amser.

Gan nad oedd rhai o'r eglwys yn hollol barod i wneud yn bresenol, Penderlynwyd Fod i'r Ygrifenydd i anfon at y Parch. Mr. Hammond, Morrisville, er cael rheolau perthynol i'r Cynulleidfaoion Saesonaig yn y wlad hon i'r dyben o gael mwy o oleu ar hyn yn y cwrdd chwarterol nesaf. Unwyd hefyd ar y pethau canlynol:

1. Fod dymuniad i bob eglwys waend caagliad at y Gymdeithas Genhadol Dramor morfuanag y gellir.

2. Fod y cwrdd chwarterol nesaf i fod yn Waterville, yr amser i gael ei nodi trwy y CENHADWR.

3. Fod caagliad i gael ei wneud gan yr eglwys i tuag at gynorthwyo y brawd Thos. E. Davis yn yr athrofa.

4. Fod y brawd John R. Williams, Prospect, i gael llythyr cymeradwyaeth i fyned gydag ef ar ei daith i'r Gorllewin yr hyn a swriada yu Ebrill nesaf.

Cafwyd cyfarfod am 8½ dranoeth pryd y gwnaed sylwadau gwerthfawr ar yr Ysgol Sabbothol a'r angen sydd am adfywiad gyda hi—hefyd yr angen o gadw i fyny barch i grefydd Iesu Grist yn y teuluoedd. Cafwyd cyfarfod da, cynulliad lluosog, a'r eglwys yn edrych yn ariol, y lle yn gyfeus a dymunol, a'r Parch. James Griffiths, y gweinidog, yn parhau mor ffyddlon a selog ag erioed gydag uchos ei Arglwydd.

Y brodyr oeddynt yn bresenol ynghyd a'r rhai a gymerasant ran yn ngwaith cyhoeddus y cyfarfod oeddynt M. Roberts, James Davies, E. Davies, E. W. Jones, Wm. D. Williams, H. Hughes, H. R. Williams, J. R. Williams, L. D. Howell, D. E. Prichard a J. R. Griffiths.

J. R. GRIFFITHS, *Ysg.*

CYFARFOD CHWARTEROL CANOLBARTH OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod hwn yn Radnor, Troed-rhiwdalar a Delaware, Mawrth y 4ydd a'r dyddiau canlynol. Cynaliwyd y gynadledd yn Radnor am 10 y 5ed dydd, pryd y dewsiwyd y Parch. J. H. Jones, Columbus, yn Llywydd, a John Parry yn Ygrifenydd, ym penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Achos y Gymanfa. Cynelir hon y leni yn Newark a Granville, yr amser i gael ei benodi gan yr eglwys hyn eu hunain, a dymunir arnynt anfon hybysiad prydlon i'r CENHADWR, fel y caffo holl eglwys y dalaeth amser i anfon eu gweinidogion a'u cenhadau i'r Gymanfa.

2. Ein bod yn llawenhau wrth weled y fath ymdrech gan eglwys y dosbarth yn anfon eu cenhadau i'r cyfarfod hwn er adrodd ychydig o hanes yr achos mawr yn eu plith, ac yr oedd ein myn-wes yn llawenhau wrth yr adroddiad.

3. Bod arnom rwyman mawr i gydnabod yr Arglwydd am ei ofal tyner am danom yn y dyddiau tywyll hyn ar ein gwlad, pan y mae nifer fawr o ddynion ieuainc ein heglwys wedi myned i fues y frwydr er amddiffyn eu gwlad; eto fod golwg lled ariol ar grefydd yn y rhan fwyaf o fauau, yr Ysgol Sabbothol yn ffoeug pan y mae yr hin yn caniatu, a rhai eglwys wedi cael chwanegiad atynt yn y misoedd a aethant heibio.

4. Erfyniad taer ar holl eglwys y dalaeth hon i fod yn ffyddlon er aufon cyfrifon o'u haelodau a deiliaid yr ysgolion Sabbothol. Yr oedd cryn gwyn o herwydd hyn yn y gymanfa ddiweddar. Hefyd llawer o eglwys heb anfon na chenad na gweinidog uag un gair o'u hanes. Yr oedd yn llawenydd mawr i ganfod y pethau hyn yn lled rheolaidd yn y cyfarfod chwarterol yn Radnor.

Cawsom gyfarfod llewyrchus ar y cwbl, y pregethau yn rymus a golau, y cynulliad yn lluosog, wrth ystyried yr hin arw.

Cawsom bregoth ragorol ar ddiagyblaeth eglwysig gan Mr. Price, a gwnaed deisyfiad gan y cyfarfod ar i'r brawd ei banfon i'r CENHADWR, ac y mae yntau wedi cydaynio i hynny. Hyderwn y bydd hi o fendith gyffredinol i'n heglwys.

J. PARRY.

Trysorfa yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. COLUMBUS, O.

Mr. GOL.—Ar gais ein hygol fechan wele i chwi ei hanes am y flwyddyn 1862. Mae iddi arolygydd ac ysgrifenydd. Ei chanolrif am y flwyddyn oedd 18, yn gwneud 3 dosparth, 1 athraw a 2 athrawes. Ei llafur am y flwyddyn: adroddwyd o bennodau 246, yn cynwys 3266 o adnodau—adnodau gwahanol 2283.

D. DAVIS, *Arolygydd*.

Y. S. DELAWARE, O.

Hanes byr o'n hygol am y flwyddyn yn terfynu Rhag 28, 1862, sydd fel y canlyn:—Mae iddi arolygydd, ysgrifenydd, 4 o athrawon, a'i chanolrif am y flwyddyn oedd 19. Adroddwyd o bennodau a Salman 250, yn cynwys o adnodau, 2283—adn. gwasgaredig, 1919. Rhoddir rhyw fater neu bwn i lawr bob Sabbath, a nodir rhyw un i ddweyd ychydig arno y Sabbath canlynol, yr hyn yr ydym yn credu sydd drefn fuddiol. Dylai fod mwy o ymdrech dros achos gwerthfawr yr Ysgol Sabbathol. Mae cyfrifoldeb mawr ar grefyddwyr yn yr achos hwn. E. E. JONES, *Ysg.*

HANES YR YGOL SUL GYNULLEIDFAOL, AR LONG CREEK, IOWA,

Am y chwe mis yn diweddus Mawrth 1af, 1863.

Y swyddogion ydynt arolygwr, ysgrifenydd, a llyfrgellydd, naw o athrawon. Canolrif yn bresenol yn ystod y Gauaf 35. Trysorwyd yn y cof 30 o bennodau yn cynwys 465 ad. a 3409 a ad. ar wahan. Holir yr ygol bob yn ail Sab. oddiwrth ran o'r Beibl; a'r plant bychain y Sab. arall. Y mae yr ygol yn llwyddo. Genym 100 cyfrol yn y llyfrgell. Llwyddo wnelo yr Ygol Sul yn mhob man. Amen. DAVID J. EVANS, *Arolygydd*, HUGH TUDOR, *Ysg.*

COFIAINT MR. JOHN W. JAMES.

Ganwyd John W. James yn mhlwyf Llanddeiniolen, Ion. 15, 1828. Enwau ei dad a'i fam oedd ynt William a Mary James. Pan oedd John yn agos i bedair blwydd oed, aeth ei rieni ac yntau gyda fwy i fyw i Lanberis, swydd Gaernarfon, G. O. Bu iddynt 8 o blant, a John oedd yr hynaf o honynt. Y mae y fam, 4 o frodyr, ac 1 chwaer eto yn fyw, ac y maent yn byw yn gysurus yn agos at eu gilydd yn mhlwyf Granville, Swydd Washington, Talaeth Efrog Newydd.

Bu farw tad Mr. James pan oedd John yn nghylch 13 oed. Yr oedd ei dad a'i fam yn aelodau gyda y Methodistiaid Calfinaidd, ac yr oedd ynt yn dra ymdrechgar i addysgu eu plant yn egyddorion crefydd y Beibl. Tra y cafodd eu tad fyw gyda ei blant, gellir dweyd iddo wneud ei oren i'w hyfforddi yn mhben eu ffordd. Yr oedd John yn nodedig yn mysg ei frodyr am gymeryd addysg—yr oedd yn gallu darllen ei Feibl yn dda cyn bod yn 4 mlwydd oed—ac yr oedd ganddo hyfrydwch mawr mewn tryori Gair Daw yn ei

gof cyn bod yn 6 mlwydd oed. Cymerodd ei rieni ofal mawr am dano. Cafodd ei fagu ganddynt yn Eglwys Oduw.

Ymddangasai John bob amser yn ddifrifol a meddylgar. Yr oedd yn fwy felly na llawer o ieuenctyd, ond yr oedd yn bynod ariol a chyfeillgar, ac yn gyfaill cywir a didwyll. Yr oedd ganddo barch mawr bob amser i grefydd a chrefyddwyr, ac ymddangasai fod ymdrech, cynghorion ac esiamplau da ei rieni wedi effeithio yn ddwys a gwreiddio yn ddwfn yn ei feddwl pan yn fachgen, ond pan oedd tua 15 oed ymddangasai fod dylanwad ei gyfoedion ieuainc yn effeithio i beri i'r llafur a gymerasid gydag ef yn y blynyddoedd boreuaf o'i oes a'r cynghorion a dderbynasai gan ei rieni ac yn yr Ygol Sabbathol am dymor i beidio a ffrwytho mor ddymunol ag y dygwyllasid—fe ymollysgodd i raddau tua yr adeg yma o'i oedran gydag arferion ieuenctyd yr oes a'r ardal lle yr oedd yn byw.

Ni fu dim yn neillduol yn amgylchiadau Mr. James wedi hyn hyd nes oedd yn 21 oed. Yr amser hwn yr oedd teulu Griffith Griffiths o ardal Llanberis yn ymfudo i America, a daeth yntau hefyd i'r penderfyniad i ddyfod gyda y teulu uchod. Ymestylodd Mr. Griffiths y pryd hyn yn Newfoundland, ac yno yr arosodd Mr. James gyda hwy am yn nghylch blwyddyn a hanner. Nid oedd yn y lle hwnw y pryd hyn ond ychydig iawn o Gymry; ond byddai yr ychydig oedd yno yn arfer cyfarfod a'u gilydd ar y Sabbathau yn nhŷ Mr. Griffith Griffiths, i ddarllen a chwilio y Beibl. Yr oedd y llanc ieuanc James yn nodedig o ran ei ael a'i ymdrech gyda yr Ygol Sabbathol yno, ac yr oedd y gofal am ac hefyd y parch a ddangasai ef ac eraill i'r Sabbath, yn nghyd a'u bymdrech gyda yr Ygol Sabbathol, wedi peri i'r brodorion yuo i ryfeddu wrth eu hymddygiadau, ac mewn canlyniad deffrodd trigolion y lle hwnw at eu dyledswydd a sefydlasant hwythau ygol Sabbathol yn eu plith eu hunain mewn lle na fu ygol Sabbathol erioed o'r blaen.

Symudodd Mr. James o'r lle uchod i Dalaeth Pennsylvania, a bu yn yr ygol am ryw dymor yn Lancaster. Daeth oddiyno i Fair Haven, Vt. Yn ya amser uchod yr oedd ei fam a'i frodyr yn aros yn eu hen gartref yn Nghymru: ac y mae y llythyrau a aufonai atynt yr amser hyn yn dangos yn eglur nad oedd efe fel rhai bechgyn ieuainc sydd wedi gadael Cymru yn anghofio eu perthynasau agosaf. Yr oedd ef yn bynod o ofalus am ei fam, yr hon oedd y pryd hyn wedi ei gadael yn weddw yn Nghymru; a rhoddai brawfiadau yn aml o'i serch a'i ofal am dani, ac hefyd nad oedd ei chynghorion a'i haddysg a roddasai iddo pan oedd yn blentyn wedi myned yn ofer.

Yn niwedd y flwyddyn 1853 aeth i ymweld a'i berthynasau yn Nghymru, ac yn y gwanwyn canlynol dychwelodd yn ol gydag un o'i frodyr, a bu wedi hyn yn cadw *Store* yn Fair Haven, Vt. Yn mis Gorphenaf, 1855, ymbriododd gyda Miss Hannah Owens, diweddar o'r Fron, Llanberis, a

buont yn byw yn Fair Haven am rai blynyddau, ac oddiyno y daethant i ymaefydlu yn agos i Middle Granville yn y dalaeth hon (New York), lle y bu ef a'i briod, ei fam a'i frodyr yn gysurus a Hwyyddianus mewn cysylltiad a'r gwaith llechi (slate). Ymddangosai fod Rhagluniaeth y nef yn gwenu arnynt yn eu hamgylchiadau. Yr oedd Mr. James a'i briod yn ddedwydd iawn gyda eu gilydd. Bu iddynt 3 o blant, ac y mae 3 o honau yn awr yn fyw gyda eu mam alarus.

Ond er mor ddedwydd a gobeithiol a defnyddiol yr ymddangosai fod Mr. James mewn gwahanol gyssylltiadau, daeth angau i roddi terfyn ar ei holl oboethion yn y byd hwn. "Y dydd hwnw y darfu am ei holl amcanion ef," Salm 146: 4. Ychydig gyda blwyddyn yn ol ymunodd Mr. James gyda yr Eglwys Annibynol yr Middle Granville, a bu yn gymhorth a chyser i'r eglwys hono tra y bu byw. Yr oedd yn un o'r rhai mwyaf ffyddlon gyda yr achos yn y lle hwn hyd y diwedd. Yr oedd yn dra ymdrechgar gydag adeiladu y capel yn y lle hwn, ond ni chafodd ond yn brin ei weled wedi ei orphen, cyn gadael yr eglwys ar y dddear a myned at yr eglwys orfoleddus fry yn y nef.

Yr oedd amgylchiadau ei ymadawiad yn bur ofidus. Cychwynodd o'i gartref ar daith tua Buffalo, N. Y. Gwnaeth ei negesau yno, a dychwelodd yn ol ar ei ffordd taag adref mor belled ag Utica; arosodd yma gyda bwriad i ymweld â chyfeillion. Daeth i dŷ ysgrifenydd y llinellau hyn, ac yr oedd yn teimlo yn wael. Ymwelodd belyd â'i hen gyfaill Mr. T. G. Jones. Yr wythnos ddiweddaraf y bu fyw yr oedd yn nhŷ yr ysgrifenydd, ac un o'i gyfeillion, Mr. H. H. Williams o Granville, gydag ef.

Ei glefyd oedd dolur y galon, o'r hwn y bu farw ar yr 22ain o Ionawr, 1863. Cafodd bob cymorth meddygol a ellid gael iddo yn Utica, a chafodd bob caredigrwydd a allai ei gyfeillion wneuthur iddo yn ei ffechyd, ond er y cwbl yr oedd yn rhaid *marw yn mhell oddiwrth ei briod a'i deulu* hoff ac anwyl. Ond y mae yn dda genym fod seiliau i greu fod ei Waredwr gydag ef, a bod yr hwn a'i gwnaeth yn *Briod* iddo. "Nid oedd heb ei gwmni Ef yn ei gyfyngder olaf.

Aeth yr ysgrifenydd gyda Mr. H. H. Williams a gweddillion ein cyfaill ymadawedig i Granville at y teulu galarus, a chladdwyd ef ar ddydd Llun, Ion. 26, yn Fair Haven, Vt. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad galarus i dyrfa fawr o Gynry a Saeson gan y brawd R. L. Herbert, a chan yr ysgrifenydd, L. D. HOWELL.

COFIANT MR. SAMUEL W. JONES, CININNATI.

Ymadawodd Mr. S. W. Jones â'r fuchedd hon Chwefror y 21, 1863, yn 41 mlwydd oed. Ei glefyd oedd y darfodedigaeth. Gawnwyd ef mewn lle a elwir Llandiuriog, ger Castell Newydd yn Ewlyn; felly y cawsom ni yr banea. Enw ei dad oedd Mr. John Jones. Bu yn cadw maelfa (store) yn y dref a enwyd. Ar ol iddo ddyfod i'r wlad

hon-tua y flwyddyn 1852, efe a sefydlodd yn Cincinnati, a gwnaeth gyflwyno ei lythyr cymeradwyaeth fel aelod eglwysig i'r Eglwys Gynulleidfao, lle y parhaodd yn aelod byd ei farwolaeth. Efe a golodd ei briod yn Ionawr 1862, ac efe a gladdodd faban ar ol ei wraig mewn amser byr, a gadawyd ef i ofalu am ddwy ferch amddifad, yr bynaf yn 6 mlwydd oed, a'r llall yn ddwy flwydd a hauer oed, sef pan claddwyd eu mam.

Dyn hynod oedd Mr. Jones mewn *caredigrwydd*. Bu ei barodrwydd mewn rhoddi benthyg arian i eraill &c., yn golled iddo lawer tro. Cyfrifid ef yn un o'r Cymry mwyaf parod yn Cincinnati i gynorthwyo yr angenus a'r trallodedig.

Un peth arall ellir ddywedyd am yr ymadawedig—sef, ei fod yn bleidiwr gwresog i'r ysgol Sabbothol, y Gymdeithas Feiblaidd &c. Bu yn ysgrifenydd i'r gymdeithas a enwyd am flynyddau. Efe belyd a ymdrechodd i fynychu moddion gras am amryw flynyddau. Ar ol colli ei wraig, efe a wanychodd o ran ei ieched yn raddol, ac yr oedd wedi cael ei amddifadu o'i lais i raddau mawr, ac efe a fethodd yn y diwedd i gannu na gweddio yn gyhoeddus; a daeth y newydd "ei fod yn glaf." Bu brodyr o'r eglwys yn ei wyllo y nos am wythnosau ar ym ail, ac efe a wnaodd nes iddo ddeall fod ei ymddatodiad wedi agosau, yna efe a ddymunai gael marw, yr hyn a gymerodd le yr amser a nodwyd. Chwefror 22, cymerwyd ei gorff i'r capel yn y prydawn am 2, pryd y dechreuwyd yr oedfa gan Mr. L. E. Jones, ac y pregethwyd gan y Parch. T. Edwards. Cymerwyd ei gorff i'r gladdfa yr un dydd. Mae ei ddwy ferch o dan ofal ymgeleddwr, sef Mr. David Howell, ac y maent mewn teulu cysurus lle y cant bob chwaretog, sef gyda Mr. John Jones, New Street, yn y ddinas hon. Bydded i ninau gofio bod y dydd ya darfod, a nos angau yn agosau.

T. EDWARDS.

CYFRIFON BEIBL GYMDEITHAS ROME, AM Y FLWYDDYN 1862.

Derbyniadau.

Rheg, 25, 1862, llyfrau ar law, gwerth...	\$40 33
Eto, Arian ar law, ...	9 67
Llyfrau o New York, ...	11 64
Gwerth y <i>Discount</i> , ...	61
Derbyniwyd gan y casglyddion	74 67
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd, ...	8 37

\$145 29

Taliadau.

Anrheg i'r Fam Gymdeithas, ...	70 00
Llyfr i'r casglyddion, ...	25
Am lyfrau o New York, ...	11 64
Drafft a Llythyr gludiaeth, ...	50
Cludiad llyfrau o New York, ...	63
Argraffu adroddiadau, ...	4 50
Llyfrau a werthwyd, ...	8 37
Llyfrau a roddwyd, ...	2 34
Llyfrau ar law Rheg. 25, 1862, ...	41 87
Arian ar law, ...	5 19

\$145 29

WM. N. JONES, Ysg.

**BBIBL GYMDEITHAS WATERVILLE,
BRIDGEWATER, PARIS, A'R
AMGYLCHOEDD.**

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas hon yn Bridgewater, Rhag 25, 1862, pryd y dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol:

Yn Llywydd, y Parch. John S. Adams; yn Is Llywyddion. Parchu. E. Davies a H. Humphreys; yn Ysgrifenydd, David Lewis; yn Drysorydd, W. S. Williams; yn Drysorwyr Lleol, W. W. Thomas, Solomon Lewis, David Davies, a William Richard.

Cyfrif y Trysorydd:—Derbyniadau.

Arian yn llaw y Trysorydd Rhag. 25, 1861,	\$19 58
Llyfrau yn llaw y Trysorydd, eto,.....	50 43
Casgliadau am 1862,.....	70 05
Llyfrau o New York,.....	30 74

\$170 80

Taliadau.

Talwyd am lyfrau i'r Fam Gymdeithas,...	47 36
Yn Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	32 64
Am gludo llyfrau,.....	1 00
Arian yn llaw y Trysorydd,.....	14 28
Llyfrau yn llaw y Trysorydd, gwerth....	75 52

\$170 80

[Gwnaed penderfyniadau amryw am wellthredau uad yw yn rheidiol eu cofnodi yn awr, gan fod amser eu cyflawniad wedi myned heibio. —GOL.]

Bydd cyfarfod nesaf y Gymdeithas yn Paris, Rhag. 25, 1863. DAVID LEWIS, Ysg.

CYFARFOD DIWYGIADOL SWYDD SCHUYLKILL,

A gynaliwyd yn Pottsville y Sabboth cyntaf yn Chwefror, 1863. Dechreuwyd y cyfarfod am 9 y bore trwy weddio, ac am 10 fe bregethodd Price, Minersville, diweddar o Gymru, oddiwrth Luc 24: 47, a Peregrine Beaver Meadows, oddiwrth Hosea 6: 3; ac am 6 yn yr hwyr pregethodd Jenkins o Saint Clair, a Jones o Minersville, y cyntaf oddiwrth Esaiah 33: 16, a'r ail oddiwrth Matthew 11: 7, 8, 9.

Am 2 yn y prydawn cafwyd cyfarfod cynrycholwyr yr ysgolion, pan y cawsom rifedi yr amryw iol ysgolion ac areithiau byrion ar y testynau canlynol:

1. Dros ysgol Summit Hill, David Hughes—rhif ein hygol o 100 i 110—testyn, Adolygu fy nbaith yn y byd hwn.

2. Dros ysgol Tamaqua, Watkin Beynon—rhif ein hygol o 30 i 35.

3. Dros ysgol Belmonte, John Morgan—rhif ein hygol o 40 i 45—testyn, Ein dyledswydd at yr ysgol Sabbothol.

4. Dros ysgol Saint Clairs, Joseph Morris—rhif ein hygol o 60 i 70. Testyn, Dyledswydd athrawon yr ysgol Sabbothol.

5. Dros ysgol Ashland, John Jones—rhif ein hygol o 60 i 80.

Yna canwyd gan Mrs. Price.

6. Dros ysgol Johnstown, George Roberts—rhif

ein hygol o 60 i 70. Y testyn oedd, Dedwydd ddiwedd y saint.

7. Dros ysgol Minersville, Mr. Jones.

Bydd y cyfarfod diwygiadol nesaf yn Minersville, a dygwylir i'r brodyr yno ofalu i hysbysu amser y cyfarfod yn brydlawn.

ROBERT T. DAVIS, Ysg.

SYMUDIAD GWEINIDOG.

Mr. GOL.—Dymunwn hysbysu i'r cyhoedd fod ein hanwyl weinidog, y Parch. J. Edwards, wedi rhoddi i fyny ei swydd weinidogaethol yn eglwys Gynulleidfaol Johnstown, Pa., ac wedi ymgymeryd a bugeilio ein chwær eglwys a gyferfydd yn Crab Creek, Mahoning Co., Ohio.

Mae y symudiad yn gwbl o ddewisiad Mr. Edwards, ac yr ydym yn ymadael mewn heddwch a thaugesfodd; ond â theimladau hiraethlon pan yn cofio y pleaser ydym wedi gael tan ei weinidogaeth, yn nghyd a gwneau yr Arglwydd yn ystod y chwêr mlynedd y bu yn ein plith. Dymunem iddo hir oes i wneud daioni lawer yn Crab Creek, fel yn Johnstown.

Ydym yn ei gyflwyno ef a'i deulu i'r Arglwydd, ac yna i'w eglwys. Arwyddwyd ar gais a throes yr aglws,

JAMES R. DAVIS,
THOMAS D. THOMAS, } *Diaconiaid.*

JAMES W. DAVIS,

EVAN M. JONES, *Ysgrifenydd.*

Johnstown, Chwef. 19, 1863.

Gyda phob hyfyrdwch yr wyf yn cymeradwyo yr uchod fel ffaith ddiymwad, gyda golwg ar fy ymadawiad ag Eglwys Annibynol Johnstown; ac yr wyf yn mawr ddymuno am iddynt gael rhyw un o weision Crist eto yn fuan i'w bugeilio, gan obeithio y bydd i'r Arglwydd eu cyfarwyddo at yr hwn a fydd yn ol ei ewylls ef. Dyna yn fyr ddymuniaid didwyll eu hen weinidog,

JOHN EDWARDS.

Crab Creek, Mawrth 9, 1863.

ADDOLDY YR ANNIBYNWYR YN SLATINGTON, PA.

Adeiladwyd y tŷ uchod yn haf 1859, a hyn o dan lawer o anfantaision; ond er yr oll o honnynt yr oeddym yn gweled mai angenrhaidd oedd y gwaith, neu adael i'r achos fod heb le i roi ei ben i lawr; ond yn hytrach neg i hyn ymgymeryd lle aethom fel un gwr at y gorchwyl, a chafwyd trwy hyn y gapel hardd a chyfeus yn 26 tr. wrth 32 tr.

Costiodd y capel a'r gladdfa y swm o \$1027, ac er nad ydym ond ychydig mewn rhif, eto trwy ein hymdrech yn nghyd a charedigrwydd brodyr a chyfeillion, nid oes yn awr o'r ddyled ond \$148.77.

Dymunem gyflwyno ein diolchgarwch gwresocaf, "er oedi yn hir," iddynt oll am eu cymorth a'u arioldeb. Gobeithio y bydd iddynt gael eu talu ar y can' cymaint yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol.

Derbyniadau o'r gwahanol leoedd sydd fel y canlyn;

Danville, ...	27 40
Summit Hill, ...	47 74
Beaver Meadow, ...	33 05
Stateford, ...	26 60
Dundaff, ...	21 57
Bradford, ...	29 71
Carbondale, ...	14 10
Scranton, ...	15 64
Slateford, ...	12 50
Nazareth, ...	2 25
Bath, ...	5 13
Slate Hill, ...	25 74
Peter's Creek, ...	18 00
Minersville, ...	20 58
Pottsville, ...	6 96
Saint Clair, ...	6 55
New York, ...	103 30

Cyfanswm, ... \$416 82
Y draul, ... 154 57

I'r drysorfa, ... \$262 25

Dymunem befyd gydnabod y brodyr yn y weinidogaeth am eu caredigrwydd yn myned gyda y rhai a anfonwyd allan, ac yn rhoddi eu dylanwad o'n plaid; yn enwedig Mr. Williams, Pittsburgh, yr hwn a'n cymbellodd i dalu y ddyled mor gynted ag y gallem, ac a osodd gynlluniau at hyn o'n blaen; befyd Mr. Thomas, New York, a weithiodd yn rhagorol drosom. Bydded i'w Meistr da dalu iddynt oll, tu yma a thu draw i'r bedd. Ydym dros yr ymddiriedolwyr,

WILLIAM R. WILLIAMS,
ELIAS J. MOSES.

COFEB AM MARY WILLIAMS.

Hon ydoedd ferch i Thomas a Mary Hughes, Ty'nrhos, Llanuwchllyn, G. O. Ganwyd hi yn y flwyddyn 1808. Cafodd ei dwyn i fyny tan ofal mam ag oedd yn hynod mewn ymdrech gyd a chrefydd. Pan yn 22 oed priododd â Mr. William Williams, Moel y Garnedd, plwyf Llanecil, gyda'r hwn, y bu fyw yn dawel hyd ddiwedd ei hoes, a gadawodd ef a thri o feibion, (un o ba rai sydd yn myddin ein gwlad) i alaru ar ol gwraig ofalus a mam dynner.

Yn y flwyddyn 1851 daeth ei phriod drosodd i'r wlad hon, ac yn mhen y flwyddyn gallodd gael ei deulu drosodd, a sefydlasant yn Steuben, Swydd Oneida, ac yno yr arosasant hyd y fl. 1862, pryd yr ymfudasant i Plainfield, Swydd Otsego, N. Y. Ond cyn pen wyth mis symudwyd hi i'w chartref tragwyddol. Cafodd gystudd poenus am y deg mlynedd diweddaf o'i hoes, oddiwrth y *cancer*. Dechreuodd y tu uchaf i'w thalcen, ac er pob ymdrech meddygol, ymledodd y dolur dros y rhan fwyaf o'i gwyneb, ac i lawr i'r gwddf, a therfynodd yn ei hangau, Rhagfyr 25, 1862. Claddwyd hi yn ngladdfa Unadilla Forks. Cyn cychwyn pregethwyd i dyrfa luosog gan y Parch. J. Adams yn Gymraeg, a T. Thomas, Utica, yn Saesoneg.

Yr ydoedd y chwaer hon wedi treulio blynyddoedd lawer fel yn cloffi rhwng dau seddwl, a theimlodd lawer yn ddwys a galarus, am ei hynfydrwydd o aros mewn newyn, pan yr oedd y

wledd lawn yn cael ei dangos o'i blaen yn efangyl gras Duw. Yr ydoedd bob amser o ymddygiad difrifol, ac yn un o'r rhai mwyaf seilog gyd a'r Ysgol Sabbothol, a dilynai holl foddion cyhoeddus crefyddol. Gwrandawodd luaws mawr o bregethau, yn nghapel mawr y Trefyddion Calfniaidd yn y Bala, ac yr oedd hyd derfyn ei bywyd, yn osofio, ac yn son am y pregethau a'r gweddiau a'r emynau, a glywodd gan J. Elias, Henry Rees, Ebenezer Richard, Lewis Edwards, Lewis Jones &c., llawer o'r rhai a'i blaenasant hi adref. Er hyn yrosodd heb wneud proffes gyhoeddus hyd y flwyddyn 1854, pryd yr ymunodd a'r achos yn Penygraig, a bu fyw yn hynod ddi-brofedigaeth i'r frawdoliaeth, ac yr oedd yn anwyl iawn ganddynt oll. Dyodd efodd ei chystudd poenus yn amyneddgar, ac ni ohlywyd hi trwy yr holl flynyddoedd yn grwgnach, nac yn dweyd un gair yn tneddu i feio trefn ei Thad nefol tuag ati; ond ei chwyn cyffredin fyddai, "O na allwn fod yn fwy goatyngedig a diolchgar." Dyna oedd ei chwyn y tro olaf y gwelais hi, ac felly parhaodd yn dawel, nes huno yn angau, braidd heb wybod iddi ei hun. E. H.

EGLWYS GYNULLEIDFAOL NEENAH, WIS.

Mr. GOLTSTEDT.—Caniatewch i ychydig o hanes yr eglwys uchod ymddangos yn y CENHADWR.

Sefydlwyd yr eglwys ar y 14 o Dachwedd, 1861. Ar y 19 o Chwefror, 1862, cwrddodd yr eglwys i ddewis ymddiriedolwyr pryd y dewiswyd T. J. Thomas, J. W. Williams a T. W. Lloyd; penderfynwyd befyd i gymeryd mesurau tuag at adeiladu capel, ac anogwyd yr ymddiriedolwyr i fyned yn mlaen gyda'r adeilad. Dechreuwyd arno diwedd Mawrth, ac yr oedd gwedi ei orphen erbyn diwedd Gorphenaf. Yr oedd ar y pryd ychydig dros \$200 o ddyled arno. Ei faint yw 30 tr. wrth 24 tr.. 16 tr. o uchder.

Ar y 5ed a'r 6ed o Medi cafwyd cwrdd i'w agor, pryd y darfu y Gweinidogion oeddynt bresenol, a'uog y Parch. Humphrey Parry ein gweinidog i fyned trwy y gwahanol sefydliadau Cymreig yn y dalaeth hon i ofyn eu bewyllys da tuag at dalu y ddyled. Cychwynodd Mr. P. yn wrol, a dychwelodd yn hollol lwyddiannus, a rhoddodd gyfrif boddhaol iawn i'r eglwys o'r hyn a dderbyniodd yn y gwahanol fanau, a chan pwy, ond barnasom na fusasem yn danfon ond y cyfanswm rhag eich blino a meithder. Nis gall yr eglwys byth fod yn ddigon diolchgar iddo am ei ffyddlondeb a'i lafur difino, ac yn enwedig ei ddull rhad yn trafailio o'r naill ardal i'r llall, (ond pahan y rhyfeddwn, onid yr hen weithiwr a fuodd allan.) Cymernw y cyfnewidra presenol i dalu ein diolchgarwch gwresocaf i'n cymwynaswyr yn y gwahanol ardaloedd.

Cafwyd cwrdd ar y 19 o Chwefror, 1863, pryd y rhoddodd yr ymddiriedolwyr eu cyfrif i fyny i'r eglwys, yr hyn a wnaed mewn modd boddhaol. Cafwyd fod y capel allan o ddyled, a 33 o centiau ar law fel y gwelir isod.

Derbyniwyd gartref mewn arian, gwaith,
defnyddiau a'r tir,..... \$435 15
Casglwyd gan Mr. Parry,..... 234 11

Traul adeiladu y capel,..... \$644 71
Traul Mr. P. wrth gasglu,..... 24 22

\$668 93
Ar law,..... 33

Yr eiddoch dros yr eglwys,

THOMAS J. THOMAS,
WILLIAM EVANS.

GANWYD,

Chwef. 15, yn Rosendale, Wis., mab i'r Parch.
John Davis a'i briod—a gelwir ef JENKIN WILLIAM.

Chwef. 15, yn Sefydliad Long Creek, Iowa, mab i
Lewis Jones a'i briod.

Chwef. 19, yn yr un ardal, mab i John Rees a'i
briod.

Mawrth 1, yn Duncanville, Pa. merch i Mr. Joseph
ac Ann Richards, a gelwir hi MARY.

Mawrth 11, yn Milwaukee, Wis., ail ferch i'r
Parch. G. Griffiths a'i briod, Mary A. Griffiths.

Mawrth 5, yn Osawatomie, Kansas, mab i John R.
a Sarah M. C. Everett, a gelwir ef JOHN EDWARD.

PRIODWYD,

Chwef. 3, yn nhŷ tad y briodasferch, yn Syracuse
O., gan y Parch. Wm. Edwards, Mr. WILLIAM S.
DAVIS a Miss ELIZABETH MARWING.

Chwef. 10, yn Syracuse, O., gan yr on, Mr. PHILIP
Davis o Hartford City, Va., a Mrs. TURNER o Syra-
cuse.

Chwef. 13, yn Centreville, swydd Gallia, O., gan
y Parch. Eben. D. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. DAN-
IEL EVANS, o Spring Green, Wis., a Mrs. JANE ANN
EVANS o Centreville, O.

Chwef. 19, yn Palmyra, O., gan y Parch. J. Lloyd,
Mr. JOHN W. JENKINS o Newburgh, ger Cleveland, a
Miss JANE HERBERT o Palmyra.

Mawrth 4, yn Remsen, E. N., gan y Parch. E.
Salisbury, yn ei dŷ ei hun, Mr. JOHN W. ROBERTS a
Miss LAURA ANN PRICHARD, y ddau o ardal Pen-y-
caerau.

Mawrth 17, yn Rockaway, N. J. gan y Parch. S.
P. Halsey, Mr. JOHN HOWELLS a Miss MARY JEN-
KINS, cluwaer i'r Parch. J. B. Jenkins, y ddau o
Dover, N. J.

Mawrth 2, yn Utica, gan y Parch. J. Edred Jones,
Mr. OWEN HUGHES o Marcy, a Miss JANE DAVIES o
Utica

BU FARW,

Medi 1, 1862, yn Utica, wedi byr a dirfawr boenan
o'r gwddf bydredd, JOHN, baban Mr. John ac Anne
Humphreys, yn 7 mis a 15 diwrnod oed. Claddwyd
ef yn nghladdfa y teulu yn Floyd Hill. Gweinydd-
wyd ar yr achlysur, yn y tŷ, gan y Parch. D. Price,
ac wrth y bedd gan E. W. Jones, N. Y. Mills. Mae
y teulu uchod wedi gwyed *aml a blin gystuddiau*,
a'n gweddi ydyw, y bydd pob beth sydd yn ei cyfar-
fod *gydweithio* er ei daioni. E. W. JONES.

Fy hoff golomen, dychrynu wnaeth,

Gan swn tymbestioedd dyrus fyd,

Ac ymaith i'r gororau pur yr aeth,

Lle nad oes gauaf oer, ond haf o hyd.

Mor hawddgar oedd, pan wena i'wrth y fron,

Llwyrr segnai serch, calonau mam a thad,

Rhy oer i'r rhosyn fu y ddair hon,

Addlanwyd ef yn ngardd paradwys wlad.

Nac wylwch, riaiut hoff, yn mlaen yr aeth,

Rhyw esmwyth gwag fu marw iddo ef,

Doeth ydyw Duw, da ydyw 'r oll a wnaeth,

Gyd deithiwrch ato i fyw i'r drydedd nef.

Utica.

DAVID PRICE.

Ion. 26, 1863, yn Plainfield, swydd Otsego, E. N.,
ROBERT CADWALADR TUDUR, ar ol diwrnod o gys-
tudd trwm (*croup*), yn 2 fl. 1 m. a 22 o ddyddiau oed.
Mab ydoedd i John Evans a'i briod, gynt o Gwyddel-
wern, ac wyr o du ei dad i'r diweddar J. Evans,
Highgate. Gwyddelwern, ac o du ei fam i William
Jones, Clochydd, Llanantffraid. Glandyfrdwy. Gallai
yr un bach adrodd gweddi yr Arglwydd, ac yn yr
act o wneud hynny a'i emynau bach, efe a fu farw.
Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan yr ysgrif-
ydd, H. HUMPHREYS, Paris Hill.

Dymunir i'r *Eurgrawn* godi yr uchod.

Ion. 27, yn Picketonka Wis., o'r *inflammation of
the lungs* ynhyd a'r *liver complaint*, Mrs. MARTHA
THOMAS, yn 60 ml. oed. Ganwyd hi yn Llangene-
fach, plwyf Penrith, swydd Benfro. Merch ydoedd
i John ac Achesah Thomas. Priododd â Dafydd
Thomas, Pentawfa, plwyf Clydau o'r un sir, yn y fl.
1828. Unodd a chrefydd yr un flwyddyn, gyda y
Cynulleidfaoion. Buont byw yn yr ardal hono hyd
eu mudiad i'r wlad hon yn 1856. Fel nad oedd cyf-
leusdra yma gyda ei henwad ei hunan, derbyniwyd
hi yn yr ardal hon gyda'r T. C., a glynnodd yn fyddlon
gydag achos yr Arglwydd hyd angau. Gweinyddwyd
yn y gladdedigaeth gan y Parch. John Davies, yr
hwn belyd a draddoddod bregeth gymwysiadol i'r
amgylchiad y Sabboth canlynol, yn gyfeiriedig at ei
geiriau ei hun, oddiwrth Heb. 11: 21.

J. J. DAVIS.

Dymunir ar Olygydd y *Dicgytior* godi yr
uchod, er mwyn y perthynasau yn Nghymru.

Ion. 31, gerllaw Centreville, gwydd Gallia, O., o'r
darfodedigaeth, Mr. EVAN P. EVANS (Evan o'r Gwr-
yd), yn 54 ml. oed. Claddwyd ef yn Carmel a gweinyddwyd gan y Parch. E. D. Jones. Gadawodd
weddw ac wyth o amddifaid i alaru ar ei ol. Yr oedd
yn aelod o'r eglwys uchod, yn briod tyner ac yn
gymydog hawddgar. Ymfudodd ef a'i deulu o Ferth-
yr Tydfil i'r wlad hon yn y fl. 1840. Bu yn byw yn
Pittsburgh, Pomeroy, Portsmouth a manau eraill.
Rai blynyddau yn ol daeth i'w ffarmio i'r ardal hon.
Mae mab iddo yn flwr yn 56 catrawd traedfilywr O.
Bydded yr Arglwydd yn dirion o'i weddw a'i anwyl
blant.

Ion. 31, yn Camptonville, Cal., Mr. JOHN B. JONES,
genedigol o Blaenau Ffestiniog, swydd Feirion, yn
38 ml. ac 11 mis oed. Daeth i'r wlad hon (Californ-
ia) oddeutu 6 mlynedd yn ol. Dyoddesodd gystudd
blin yn nghorrff y ddwy flynedd ddiweddar, yr hyn a
derlynodd yn ei angau. Claddwyd ef yn nghladdfa
San Juan wrth ochr ei frawd, Dafydd R. Jones.
Gweinyddwyd yn y tŷ gan yr ysgrifenydd, ac yn San
Joan gan yr un a'r Parch. David J. Lewis i dyrfa
luosog iawn o Gymry ac amryw Americanaid.

Corff marwol Ioan sy'n y ddaciar

Mewn marwol hun hyd derfyn amser,

Ei yspryd byw oddiyma 'hedodd

I'r ochr draw at Ddau a'r rhododd.

WM. O FOM.

Chwef. 6, yn Minersville, O., o'r *typhoid fever*, yr
hen frawd HOWELL JAMES, yn 69 ml. oed. Ganwyd
ef yn swydd Frycheiniog. Derbyniwyd ef yn aelod
o eglwys y Plow yn Aberhonddu lawer o flynyddau
yn ol. Daeth ef a'i fab Howell i'r wlad hon tua 8
ml. yn ol. Yr oedd yn Gristion heddychol a thawel.
Claddwyd ef yn nghladdfa Minersville a phregeth-
wyd i dyrfa luosog gan yr ysgrifenydd oddiwrth
Matt. 25: 21. W. EDWARDS.

Chwef. 8, yn Centreville, swydd Gallia, Ohio, o'r
darfodedigaeth, Mr. LEWIS HUGHES, yn 55 ml. oed.
Claddwyd ef yn nghladdfa Moria. Ar yr achlysur
gweinyddwyd gan y Parchn. D. Rosser, E. Williams
(T. C.), E. I. Jones (T. W.), D. Lloyd (B.), Thomas,
Oak Hill, Davies, Ty'n Rhôs, a Jones, Centreville
(A.). Yr oedd yr angladd yn fwy poblogaidd na'r
cyffredin. Gadawodd Mr. Hughes weddw ac wyth o
blant i alaru ar ei ol. Yr oedd y brawd hwn yn un
tawel, heddychol, hawddgar a baeltrydig. Er ys rhai
blynyddoedd yr oedd yn aelod o'r eglwys Annibynol
yn Centreville. Yr oedd ei rotiad o'r fath fel na
chlywsom erioed ei enw yn cael ei gysylltu ag ym-
ddygiadau anheilwng o ddyn diwlol. Brodor ydoedd,
fel y deallwn, o Cilceni, Aberteifi. Daeth i'r wlad
hon yr un amser ac yn yr un llong a'r Parch. Jenkin

Jenkins yn awr o Minnesota. Gwr boddlongar yn ei fywyd oedd, ac felly y bu yn ei farwolaeth. "Ni frysia yr hwn a gredo." Mae gan ei weddw a'i blant Ddow yn y nefoedd i ofalu am danynt, a rhai ar y ddair i weddio trostynt. Mae Thomas ei fab yn flwr yn y 91 catrawd traedfflwy Ohio.

Chwef. 8, yn Hyde Park, Pa. Miss MARGARET WILLIAMS, merch ioungaf Robert ac Ann Williams, gynt o'r Henlaes, Cynwyd, yn agos i Corwen, swydd Feirion, G. C. Wedi ei dwyn i fyny yn yr eglwys o'i mabandod, derbyniwyd hi yn aelod cyflawn o eg. Ddow tua 14 oed, a bu yn fyddolus hyd angau. Ymfudodd yn nheulu ei rhieni i'r wlad hon yn y fl. 1861. Buont beth amser yn Rome, E. N. Wedi dyfod i'r ardal hon ymunodd y teulu, o herwydd cyfeasderau, a'r eglwys Gynulleidfaoi yn Hyde Park. Cyatodd Margaret oedd y darfedigaeth. Yr oedd bob amser yn dawl ac amyneddgar iawn. Yn wir nid wyf yn cofio am un, na hen nac ieuanc, wedi darfod mor llwyr a'r dddear hon ac yn edrych mor ddiareswyd ar farw a'r chwarae ieuanc hon. Yr oedd yn hiraethu am gael bod gyda'r teulu. Yn y gladdigaeth an-erchwyd tyria luosog gan yr ysgrifenydd oddiwrth Jer. 15: 9, "Ei haul a fachiaddod tra yr oedd hi yn ddydd." a phregethwyd ei phregeth angladdol y nos Saboth canlynol, oddiwrth Esiah 64: 6. Buasai yn 21 ml. oed y 3ydd o fls Mai nesaf. E. B. EVANS.

Chwef. 18, yn ardal Gomer, swydd Allen, O., yn 19 ml. oed, o'r darfedigaeth, MOSKES JONES, mab Thomas J. Jones a'i briod. Hwn oedd y pedwarydd o blant y teulu galarus hwn a fu farw o'r afiechyd twyllodrus hwnw. J. PARRY.

Chwef. 19, yn 36 oed, yn yr Ysptyty yn Cincinnati, DAVID D. EVANS, mab David a Mary Evans, gynt o Pittsburg, yn awr o ardal y Coed ger Dodgeville, Wis. Ei afiechyd oedd y *flu*. Cymerwyd ef yn glaf ar y bad ar y White River, Arkansas. Daeth yn ei ol i Cincinnati. Derbyniwyd ef i'r *Commercial Hospital* ar y 19 a bu farw ar yr un dydd, wedi bod yn glaf am dair wythnos. Teimla ei rieni oedranus a'i frodyr a'i chwiorydd alar dwys. Yr Arglywydd fyddo yn nodedd iddynt yn eu holl drallodion. EVAN OWEN.

Chwef. 23, yn Bethel ger La Crosse, Wis, yn 7 ml. a 6 mis oed, ALICE, merch Mr. Thomas ac Ann Owens. Claddwyd hi yn Fish Creek. Gweinyddwyd yn yr angladd gan yr ysgrifenydd, J. DAVIES.

Chwef. 28, yn Delaware ger Minersville, Pa., yn 43 mlwydd oed, JAMES T. JONES, priod Mary Jones. Claddwyd ef yn mynwent y Cynulleidfaoion yn y lle uchod, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Jones (T. C.) a'r ysgrifenydd. JOHN E. JONES.

Mawrth 5, yn Gomer, Allen Co., O., MARGARET JANE, merch Mrs. Jane Morgana, gweddwyd y diwedd ar Richard Morgana, yn 8wydd a saith mis oed, o'r *scarlet fever*. J. PARRY.

Mawrth 8, yn Dodgeville, Wis., o'r *worm fever*, WILLIAM DAVID MORGAN, mab i Enoch a Mary Morgan, yn 3 blwydd a 3 diwrnod oed, yn fachgen cryf, gobeithiol a thlws iawn. Ond er ei brydferthwch a'i nerth angau a'i cymierodd ymaith mewn byr amser. Hoff iawn ydoedd o ganiadau y *Sunday School*, a diddad genym ei fod wedi dechreu ar y gan na bydd diwedd arni byth.

Mawrth 1, yn Penygraig, Remsen, o'r dyfrglwyf, DAVID JONES, gof, yn 63 ml. oed. Yr oedd yn aelod crefyddol yn eglwys y T. C. yn Penygraig. Claddwyd ef yn Fairchild, y brawd E. Salisbury yn pregethu.

Mawrth 12, yn ardal Boardwell, Remsen, o'r diptheria, JOHN FRANKLIN, mab i John a Catharine Jones, yn 9 ml. a 4 mis oed. Claddwyd ef yn mynwent Penygraig, y Parch. Mr. Hall ac E. Salisbury yn gweinyddu ar yr achlysur.

Mawrth 8, WILLIAM ROWLANDS, mab i Richard ac Ellen Rowlands o Remsen, yn 7 ml. ac 8 mis oed: ei afiechyd ydoedd y diptheria wedi troi yn croup. Unig fab y teulu, yn blentyn tirion, addfwyn ac anwyl, fel yr oedd ei golli yn peri galar mawr i'r teulu ar ei ol. Gweinyddwyd yn ei angladd gan Morris Roberts.

Mawrth 12, y milwr ieuanc, JOHN P. JONES, o'r Gatrawd y 6ed Oneds a'r 140 N. Y. Mab ydoedd i

Mr. Henry ac Elizabeth P. Jones o Remsen. Ymunodd a'r Gatrawd yn yr Hydref diweddaf yn Rome. Symudasant i Washington, yna yn ebrwydd ymunasant a byddia y Potomac tua Fredericksburg yn adeg y brwydrau yno. ac yn y oerdded a'r symudiadau oll, rhwng y tywydd a'r stormodd a'r cyfan, gwelsant galedi yn ddiamer; ond dywedir am dano ef er mor ieuanc ydoedd, ei fod yn dal y treialon yn siriol a gwrol, ac felly y mae ei lythron at y teulu yn dangos ei fod yn gwbl galonog. Ar ol sefydlu i aafu daeth yn well arnynt. Ond cymerwyd ef yn glaf gan y *typhoid fever*, a symudwyd ef i'r *Division Hospital* o fewn milldir i'r Gatrawd. Cyraeddodd ei dad yn nghyd a'r gyfaill R. P. Williams yno erbyn prydnewa y 10fed; felly cawsant ei weled yn fyw hyd foreu y 12fed, a chymdeithasu ychydig ag ef yn ei oriau olaf, a chawsant bob boddlonrwydd ei fod wedi cael pob caredigrwydd ac ymgeidd yn ei gystudd. Cawsant hwythau bob caredigrwydd er cyraedd y lle ac yn y lle, gan eu cydnabod a phawb eraill tra y buont yno, fel y dygasant adref y tystiolaethau goreu am sefyllfa bresenol y milwyr, a'r rhai cystuddiedig, mor bell ag y gwelsant hwy. Dygwyd ei weddillion marwol adref ar yr 17 a chladwyd ef dranoeth yn Fairchild, ac er fod y rhybudd mor fyr yr ydoedd yn gladdigaeth hynod luosog. Gweinyddwyd gan y brodyr J. W. James, R. Everett, a M. Roberts.—Ei oedran ydoedd 18 ml. ac 8 mis. Buodd yn fab da, a chwbl uffudd i'w rieni. Ymunodd a chrefydd er's rhai blynyddau, a bu fyw yn addas i'w brofies. Anfonodd un o'i gydfylwyr, Wm. I. Lewis, ar ol iddo farw, y dystiolaeth a ganlyn am dano yn y flwrfaeth. "Yr ydoedd yn ddyn ieuanc o dymer fywiog a chymdeithasol, yn agored i demtasiynau cryfion fel milwr ieuanc, a than amfanteision mawr i fywyd crefyddol; ond er y cyfan gallaf dystiolaethu am dano, fod ei fywyd yn ddichlynaidd a gwestad, ac yn addurn i'r gymdeithas Grigionogol." Gadawodd deulu anwyl o dad a mam, brodyr a chwiorydd, a llawer o gyfoedion a frindiau i ddwys alaru ar ei ol, ac i feddwl am dano ef ac eraill a aethant drosom i'r peryglon, ac a fuont feirw, rhai na welwyd hwy gan neb o'u perthynasau tra yn fyw, nac wedi marw, ac na wyr ei perthynasau yn mhale y claddwyd hwynt. Ond cawd ef y rhai eraill adref i'w claddu, yr hyn yn ddiau sydd yn ysgafnau y brofedigaeth. MORRIS ROBERTS.

Mawrth 5, yn Steuben, o'r *scarlet fever*, ANN LYDIA, unig ferch i Nathan C. a Catharine J. Peckham, yn 1 fl. a 10 mis oed. Gweinyddwyd gan R. Everett a Mr. Hall.

Mawrth 14, yn Steuben, THOMAS, unig fab i Nathan C. a Catharine J. Peckham o Remsen, yn 3 bl. ac 8 mis oed. Ei glefyd ydoedd y *typhoid fever*. Gweinyddwyd yn ei angladd gan M. Roberts a Mr. Hall.

Mawrth 25, yn Remsen, MARY ELLIN, merch fechan 13 ml. oed i Richard ac Ellin Rowlands. Ei chlefyd ydoedd yr un peth a'i brawd bychan William, diptheria. Claddwyd hi yn ochr ei brawd yn Fairchild. Gweinyddwyd gan MORRIS ROBERTS.

Mawrth 7, CORNELIUS GRIFFITH, yn 54 ml. oed. Yr oedd yn frawd i Mr. Griffith O. Griffith o'r un lle. Cafodd hir gystudd a gwaedd—gadawodd weddw a phlant i alaru ar ei ol. Gweinyddwyd yn ei gladdigaeth gan y Parch. Mr. Hall. M. R.

Mawrth 6, yn Utica, Mr. DANIEL ROWLANDS, yn 56 ml. oed.

Mawrth 10, yn Utica, CATHARINE E. WILLIAMS, priod Edward E. Williams, yn 24 ml. ac 11 mis oed.

Mawrth 18, yn Marcy, E. N., yn dra diymwth, Mr. DAVID ROBERTS, yn 70 ml. oed. Tad ydoedd i Mr. David B. Roberts o Utica.

Mawrth 20, yn Utica, o'r congestion of the lungs, MARY ELLIN, merch i Wm. ac Ellen Morris, yn 7 ml., 3 mis a 2 diwrnod oed.

Mawrth 24, yn Utica, DAVID, mab i David ac Ellen Jones, yn 7 mis oed.

Mawrth 22, yn Utica, (yn nhŷ ei merch, Mrs. D. B. Roberts.) Mrs. MARY JONES, priod Mr. Andrew Jones o Whitesboro, o'r inflammation of the brain, yn 51 ml. oed.

Mawrth 13, yn Fallers Hollow, ger Westernville E. N., ar ol cystudd lled fyr oed trwm, Mr. WILLIAM J. JONES, mab fr diweddar John R. Jones, tua 45 ml.

oed—gwr tirlon, gonest a thra chymydogol. Claddwyd ef yn mynwent y Capel Ucha, Steuben, a gweinyddwyd gan Mr. Loomer a J. W. James.

Mewrth 16, yn Spring Green, Sauk Co., Wis., yn 6 ml. a 6 mis oed, ELIZABETH, merch Edward a Hannah D. Jones. Claddwyd hi yn mynwent y Baeson a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. W. Phillips (B.)

Chwef. 17, yn 2 fl. 10 mis a 3 wythnos oed, ELIZABETH, unig ferch Henry ac Eliza Hughes o Butternut Valley, Minn. Un auwyl ydoedd Claddwyd ei rhan farwol wrth ochr ei nain, a gweinyddwyd gan y brodyr J. Jenkins a Joseph Rees.

Mawrth 9, o'r darfodedigaeth, yn 21 ml oed, yn yr Yabtyty, Columbus, Ky., Mr. EDWARD T. ROBERTS, mab i Mr. Evan ac Elizabeth Roberts, o Bethel, La Crosse Co., Wis. Yr oedd yn aedol eglwysig gyda'r M. C., ac o ymddygiad teulung fel crefyddwr. Yr oedd yn filwr yn y gatraud 32 o Wirfuddolion Wis. Claddwyd ei gorff adref a chladdwyd ef yn mynwent Fish Creek, ger Banor, Wis. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. John Davies.

Mawrth 21, yn mhilwyf Remsen, JOHN W. HUGHES, mab i Wm. Hughes a'i briod, tua 23 oed. Yr oedd yn filwr yn y Gatraud 5ed Oneida, 146 New York. Yr oedd yn wr ieuanc o deimladau tyner, a thra fyddol gyda ei gyfoedion yn eu cystudd a'u trallod. Cyrrhaeddodd adref tua deuddydd cyn marw. Teimlir galar mawr yn y teulu ar ei ol. Claddwyd ef yn mynwent Fairchild, a gweinyddwyd gan y brodyr Roberts, Salisbury, Everett a Perry.

Mawrth 17, yn Steuben, o'r diptheria yr hwn a derfynodd yn yr croep, MORRIS, mab i John R. ac Elizabeth Griffiths, yn 7 ml. ac 11 mis oed.

Mawrth 26, yn yr onlle, ac o'r un cystudd HANNAH, merch i'r on rhieni, yn 6 ml. a 9 diwrnod oed. Yr oedd y ddau yn anwyllion y teulu—yn hoff o ddysgu yr adnodau a ddyddid iddynt, ac yn hoff o ganu. Wele yn awr yn agos iawn i'w gilydd y tri ieuengaf o'r un teulu (ac rai blynyddau yn ol an o'r blaen y nesaf mewn oed iddynt) wedi dianc o'r byd trallodus hwn i wlad sydd well ac at Iesu eu Gwareddwr mawr. Gweinyddwyd gan y brodyr Humphreys, James, Roberts ac Everett.

YMWELIAD HAELIONUS.

Chwef. 26, er fod y tywydd yn dra anffafriol ymwelwyd a'm tŷ gan luaws o gyfeillion, a chyfranasant gydrwng arian a gwerth o \$80 i \$100. Nis gallaf anghofio tirioudeb y gwahanol enwadau crefyddol wedi uno i ddarparu cyflawnder o bob peth ar gyfer gwneud y wledydd yn brydforth i'r golwg ac yn ddymunol i'r archwaeir. Am y cyfryw garedigrwydd yr wyf yn wir ddiolchgar.

Wyl eich gostyngedig was,

E. HUMPHREYS, Steuben.

GWRTHYFEL Y CAETHFEISTRI.

Byddin y Rappahanock—Hysbysir fod y fyddin hon yn cynyddu yn ei threfnusrwydd a'i chalonogrwydd, a dysgwylir y bydd yn frwydro buan, os na chilia y gelyn yn ol rhyngddynt a Richmond, am yr hyn awgrymir fod rhyw ymddangosiadau tebygol.

Sefyllfa Vicksburg a Fort Hudson.—Buddugoliaeth effeithiol o du yr Undeb yn Vicksburg a Fort Hudson ar y Mississippi a fyddai yn debyg o bryuro trefyniad y gwrthryfel a sefydliad heddwch yn y wlad; oblegyd attaliai y dramwyfa o Texas, o'r lle y derbyniair y cyflenwad mwyaf o ymborth i fyddin y caethfeistri, yn enwedig anifeiliaid. Y newydd diweddaraf yw fod Llynges yr Undeb

dan Farragut wedi gallu myned i fyny i'r Mississippi heibio i Fort Hudson a'i magnelfeydd cedryn, heb niwed, oddieithr llosgiad yr Agerlong Mississippi, yr hyn a fu trwy orchymyn y Llyngesydd mewn canlyniad iddi daro ar y traeth a methu mordwyo. Bydd y Llynges oddiar yr abou a'r milwyr y tu cefu i Vicksburg, yn cydymosod arui, ac nid anhebygol yw mai cilio a wna y gelynyon.

Y'r ymosodiad ar Charleston, S. C.—Nid oes dim o bwys mawr yn cael ei hysbysu o'r mau hyn, lle y gollyngodd y caethfeistri eu heryddion cyntaf yn erbyn awdurdodau y wlad, yu eu hymosodiad ar Fort Sumpter. Ond gwueir parotodau i feddianau y lle.

Pa obaith am heddwch sydd?—Mae yn anhaudd ateb y golyuniad hwn. Gall y meddwl mwyaf pryderus a gobeithiol am heddwch buan gael ei siomi. Ond ein dysgwyliad yw y ceir heddwch oyn bo hir iawn. Mae prif gyhyrfwyr ac arweinyddion y gwrthryfel yn canfod bellach nad oes nemawr obaith iddynt gyrhaedd yr amcan oedd gauddynt mewn golwg yn y dechreu, sef tori i fyny y Weriniaeth Americanaidd fel Gweriniaeth Rydd a sefydlu y Talaethau Deheuol yn Allu Cynghreiriol Uol a nerthol, a chaethiwyd yu brif eyllfaeu a chonglfaeu iddo, gan obeithio gallu eangu a chadarnhau y gyfuandreaeth gaeth i oesoedd dyfodol. Y caethfeistri a ganfyddant erbyn hyn fod eu cyfuandreaeth gyda eu cynulluniau o berthynas iddi yu myued yu ddrylliau dan eu dwylaw—a bod y moddion a fwriadasant er cadarnhau a pharhau y feiddith hon yu ttoi allan y moddion mwyaf effeithiol i'w diddymu o'r holl dir. Maeut yu canfod eu hunain yn cael eu siomi yu y gobaiith cryf fu ganddynt am gymhorth tramor. Mae ybryd y weria trwy'r byd bellach yu aughymeradwyo eu hamcan, er fod rhai brodyr aristocrataidd i'w cael iddynt eto yu mhlith gelynyon y drefn werinol bion yu mhob gwlad. Mae eu grym cartrefol yn dihoeni, eu harian yu lled ddiwerth, eu harlwy rhyfel a'u hymborth yu priubau. Mae yr hyn a ystyrient yu "olud" iddynt, os nid yu meddu "adenydd," yu meddu traed ac yu en deinyddio yu fwylyw prysur, a'r catrodau negroaidd yu dyfod i fodolaeth yu gyflym yn ngwahanol barthau y wlad, ac yu gweithredu yn fedrus fel milwyr. Ac y mae y cyfarfodydd mawrion a gynelir yu y Cooper's Institute yu New York a manau eraill, lle yr una miloedd o brif Ddemocratiaid y wlad gydag eraill i wrthdystio yu adnewyddol yn erbyn drylliad yr Undeb ac o blaid Cyhoeddeb y Llywydd dros ryddhad y caethion, yu eu synu a'u digalonni. A mwy na'r cyfan a thrwy y cyfan y mae Dwylol Ragluniaeth mewn gwahanol fyrdad yu gweithio yu erbyn y gyflafan fawr hon, a'i ddyben anheillwng. Credym uad yw dydd heddwch yu mhell oddiwrth wawrio arnom.

Yn ymbarotol i ffoi.—Hysbysiadau a gyrhaeddant Washington bron bob awr y dyddiau hyn fod rhai o brif arweinyddion y gwrthryfel yn ymbar-

otoi yn ddirifol at ffoedigaeth. Ceisiant sicrhau a diogelu eu *funds* yn y Gogledd neu yn Ewrop. Fel dynion ar fwrdd llong bron suddo mae eu llygaid allan am ryw "gilfach a glan iddi" i ffoi pan delo y cyfyngder arnynt.

Enbydrwydd mwyaf y wlad.—Yr enbydrwydd mwyaf ydym ynddo (os uad ydym yu camgymeryd yu fawr) yw, i ryw gyfadlaidw gael ei ffurfio rhwng cyfiawnder ac anghyfiawnder, rhwng rhyddid a chaethiwed, ac i'r talaethau caethion gael lle i obeithio, ond iddynt roi eu barfau i lawr, y cant barbau eu trefniant caeth i raddau fel o'r blaen, ac y caiff eu prif ddyuon y rhai a drochant en dwylaw yn awr yn ngwaed eu brodyr eu lle megys cynt yn nghynghor a Llywodraeth y wlad. Cyfaddawd o'r fath a fyddai y felldith drymafar ein gwlad, ac nid ydym yn gwbl glir o'r enbydrwydd hwn eto. Ond gobeithiwn bethau gwell. Sier yw mai melldith y wlad yw ei chaethiwed, ac mai llafar rhydd fyddai oreu yn y *long run* (chwedi y Saie) trwy Dde a Gogledd, mewn ystyr arianol a phob ystyr arall. Rhyddid gwladol a ddwg ryddid crefyddol hefyd, a hyn sydd gyfiawn i bob dyn o bob lliw a sefyllfa ei feddu yn mhob gwlad. Rhagluniaeth fawr y nef a baro i ryddid a thegwch deyrnasu dros ein gwlad eang yn y De a'r Gogledd, y Dwyrain a'r Gorllewin.

Y Reilffordd at y Mor Tawellog.—Yr Ysgrif i oed i lawr Reilffordd at y Mor Tawellog a ffurfiwyd gan y Gydgynghorfa ddiweddaraf. Effeithiau pwysig a ddilynant wneuthuriad y ffordd hon. Cymer rai blynyddoedd i'w chwblhau, ond pan wneir hyn bydd y canlyniad yn bwysig i ffyniant masnach a thrafnidiaeth y wlad hon a gwledydd eraill. Cyn pen wyth neu ddeg mlynedd gollir dysgwyl y bydd arian ac aur Colorado a Chaliffornia, gyda Sidanau a Thè China yn cael eu trosglwyddo ar hyd y ffordd hon tua'r Dwyrain, a chynryrch maesydd y Dwyrain, fel y bo'r alwad, yn gwneud eu ffordd yn ol tua'r gwledydd hyn—a'r Traethodau a'r Beiblau a'r Cenhadau yn prysur gludo Efyngyl a'i breintiau tuag yno, er llanw y byd a gwybodaeth gogoniant yr Arglwydd.

Y cnewd llyn sydd yn debyg o fod yn llawer hel-aethach yu ein gwlad eleni neg y bu eto. Yr had a gynrycha bris uchel.

Gwlân.—Prynwyd dau can' mil o bwysau o wllân yn ddiweddar yn Rochester, N. Y., yu ol 87½c. y pwys—yn werth \$175,000.

Gwneuthuriad papyr yn awr a ddefnyddiant wellt, cywarch, a'r *corn stalks* i wneud papyr. Gofaled y ffermwyr i gadw yu lân y defnyddiau hyn.

Y ffoeduriaid o'r fyddin yn dychwelyd.—Yn yr wythnosau diweddar o fis Mawrth, mewn canlyn-iaid i gyhoeddeb y Llywydd am hyny, hysbysir fod y ffoeduriaid o'r fyddin yn dychwelyd yn gyflym. Yn ol cyfrif manwl, dywedir fod byddin y Potomac yn cynyddu trwy hyny yn gyfartal i ddwy neu dair mil yr wythnos.

Y milwyr negroaidd yn y De.—Yn ol adroddiad swyddol y Brig. Gen. Saxton, hysbysir fod Catrawd Iaf So. Carolina dan y Mil. Higginson a'r 2il Gatrawd So. Carolina dan y Mil. Montgomery o Kansas (milwyr negroaidd) wedi gorchygu a chymeryd meddiant o dref Jacksonville yu Florida ar y 10fed o Fawrth. Dyben y symudiad hwn yw cael lle cyfleus i'r caethion a sychedaut am eu rhyddid i ffoi a chael eu diogelu, ac i enill Florida yn gyflawn a buau yu dalaeth rydd. Saxton a ddywed na welodd un gradd o ofn na thuedd cilio yu ol yu y negroaidd, er fod yr ymosodiadau a wnaed arnynt yu dra grymus. "Cred-wyl," meddai, "ua bu i un symudiad eto beri cymaint o fraw trwy y cyfinsiâu deheuol a'r symudiad hwn o eiddo y milwyr negroaidd. Y caethion a ddylifant i Jacksonville o pob parth o'r dalaeth. Mae y dref yu gyflawn yu ein meddiant."

Milwyr Wisconsin yn meddu hawl i votio.—Ddydd Sadwrn, Mawrth 28. Uchaflys talaeth Wisconsin a draethasaant eu barn fod gan y milwyr o'r dalaeth hono, er bod yn absenol o'r dalaeth yu ngwasanaeth eu gwlad, hawl i bleidleisio yn yr etholiadau. Bydd hyn yn debyg o effelthio yu fawr ar etholiadau dyfodol. Gobeithiwn y bydd i dalaethau eraill ddilyn eiaimpl Wisconsin yu hyn.

Yr herwlong Brydeinig Georgian wedi ei chymeryd.—Mae y newydd wedi cyrhaedd Washington fod y *Pirate Brydeinig* hon, yr hon a ddaeth allan o borthladd Llynlleifiad yr 2lain o Ionawr, ac a arosodd am beth amser yu Nassau, wedi ei chymeryd gan ein Llongau Milwrol ar y Long Island Beach, So. Carolina. Yr oedd y Georgian yu Agerlong gref, 407 tunell, 150 horse power, ac yn cael ei hystyried yu fwy arswydol na'r Alabama, ac wedi ei daufon allan i chwarae ei diynstr ar ein masnach longau di-arfau! Dywedir fod yr hysbysiad yu ddiamaheuo ei bod wedi ei chymeryd.

Yr etholiad dinasol yn ninas St. Louis.—Mae y teimlad dros ryddid yn nbalaeth gaeth Missouri yu llawer mwy aiddgar nag y darfu ni erioed ddychmygu y caem fyw i'w adrodd. Mae y mwyafrif, dywedir, yu Neddffwneuthurfa (*Legisla-ture*) y dalaeth yn bleidiol i'r mesurau rhyddhaol. Hefyd, mewn cynadledd luosog a gyaliwyd yu ddiweddar yu ninas fawr St. Louis, i enwi ymgeisyddion am swyddau yu y ddinas, ni feiddiai neb gael ei gynyg i un swydd, heb fod prawf yu cael ei roi ei fod, nid yn hanerog, ond yn gyflawn dros *Emancipation measures*.

Yr ymosodiad ar Kentucky.—Mae byddindorf gref o'r gelynion dan y Cadf. Longstreet, wedi dyfod i mewn i dalaeth Kentucky—enwir tua deng mil yu nghymodogaeth Somerset. Yr amcan yw, mynnu ymborth oddiar amaethwyr Kentucky i ddynion ac anifeiliaid, ac enill y dalaeth, os gellir, i'r Cynghreirwyr Deheuol. Ond meddylir y bydd Rosecrans yu Tennessee a Burnside yr hwn sydd wedi prysuro gyda ei filwyr i Cincinnati, yn alluog i attal eu rhwyg a'u troi yu ol. Eto, tebygol yw y gwnant ddifrod mawr ar feddiannau a dinystr ar

fywydau lawer yn y dalaeth. Y talaethau cyffiniol, Virginia, Missouri, Kentucky a Tennessee, ydynt wedi dyoddef fwyaf o alanastra yn y gwrthryfel mawr hwn. Sefyll mewn rhau fel Meroz rhwng y ddwyblaid a wnaethant. Pe buasent wedi sefyll yn gadarn dros y Llywodraeth ac yn erbyn y fradwrfaeth, y tebygrwydd yw y buasai maes y frwydr yn cael ei gadw yn mhellach i'r De a'r torfysg wedi terfynu cyu yn awr.

Y tebygolrwydd o waghad Richmond.—Gohebydd i'r New York Times a hyshysa, Mawrth 29, fod y Weinyddiaeth yn Washington wedi derbyn hysbysrwydd o gryu ymddiried, fod y gwrthryfelwyr yn parotio i gilio o Richmond fel prif ddinas y Llywodraeth Gyngbreiriol. Yr amddiffynfeydd o gylch y ddinas, y rhai ydynt wedi bod yn lled wag o'r tro, a adgyweirir i dderbyn milwyr Lee y rhai a giliant yn raddol yn ol oddiwrth y Rappahannock; ond meddylir na bydd y dref ddim yn cael ei dal yn hir yn Eisteddle y Llywodraeth Fradwrol.

Yr Indiaid Cherokeeaidd yn diddymu caethiwed.—Ddwy flynedd yn ol yr Indiaid hyn a sefydlasant y ddeddf o enciliad ac a safasant gyda y Cyngbreirwyr Deheuol. Yr oedd eu prif ddyuon yn gaethfeistri. Yn Ohwefror diweddfaf yn eu Cynghorfa Wladwriaethol galwasant yn ol y ddeddf o enciliad, a dewiasant ddirprwywyr i fyned i Washington i dystio eu teyrngarwch i'r Undeb, ac i gyttuno ar nurihwy gynllun o ryddhad y caethion a fabwsiesid gan y Border States. Ond wedi hyn yu yr un Gynghorfa, meddylasant nad oedd hono y ffordd uniawn arferol gan yr Indiaid i wneud ei orchwyl, ac am hynny dygwyd ysgrif i mewn i ddiddymu caethiwed o fewn eu terfynau yn ddiamedol ac uniongyrchol, yr hyn, wedi ystyried yn bwyllus bob rhestr dros ac yn erbyn y cynyg, a gariwyd yn llwyddiannus. Ystyr-ient mai caethiwed fu yr unig achos o'r gwrthryfel, ac mai'r modd i'w ddileu yn effeithiol yw dileu yr achos o hono. Wele, yn ymddygiad yr Indiaid syml hyn esiampl deilwng o esefelychiad i'n gwlad yn gyffredinol.

Rhyfel Mexico.—Taenwyd hysbysiad trwy y wlad yn ddiweddar fod dinas Mexico wedi ei chymeryd gan y Ffrancod; ond newyddion diweddarach a ddangosant na fu y fyddin Ffrengig eto o fewn llawer o filldroedd i furiau Mexico. Achos Mexicanaidd sydd yn llwyddiannus hyd yn hyn, ac nid eiddo y Gormeswr o Ffrainc yn ei waith yn ymyraeth a materion rhai eraill.

Milwyr Negronaidd o dalaeth Efrog Newydd.—Trwy nad oes dim galwad am filwyr o blith y negronaidd yn nhalaeth Efrog Newydd, mae rhai o honynt yn cilio i Massachusetts i ymrestru yno. Pomp ar hugain o wirfoddolion o liw a adwasant Syracuse, E. N., i fyned trwy Binghamton ac Efrog Newydd i Boston ddydd Iau, Mawrth 26; a'r dydd canlynol, y 27ain, aeth 19 trwy Albany i uno a'r gatrawd 54ain Massachusetts yn Readville, ger Boston. Brail a ddysgwylir i'w dilyn yn

fuan. Frederick Douglass a wna ymdrech i ffurfio cwmni o'i wladwyr, a bwriada fyned gyda hwy i'r maes. Pe rhoddid cefnogaeth i'r bobl dduon i fyned allan (a gallant ddal hysawdd y De yn well nag eraill) ni byddai cymaint o eisiau draffio.

Y DIWYGIAD YN UTICA.

Y gyfran o newydd melusaf a goraf a allwn draethu yn y rhifyn hwn ydyw y Diwygiad Crefyddol a fwyneir y dyddiau hyn yn Utica. Mae llafur gweinidogaethol y Parch. Mr. Hammond, yr hwn y mae yr Arglwydd wedi ei fendithio yn dra neillduol yn Scotland ac yn America, yn cael ei ddilyn a llwyddiant mawr yn Utica. Mae ugeiniau os nid cannoedd wedi eu deffio i ymfyfu am eu bywyd yn Nghrist Iesu. Llawer yn gorfoleddu yn y mwynbad o gysuron crefydd, a llawer mwy yn ymosynwyr difrifol—a'r gwaith ar gynydd grymus—yr effeithiau yn cyrhaedd y gwahanol gynulleidfaoedd.

AT YR "ANRHEG" I R. EVERETT.

Y awm hardd o \$10 a dderbyniaisom y mis diweddfaf oddiwrth y Parch. J. Parry. Gomer, Ohio, fel ei rodd ei hun at yr "Anrheg," am yr hyn derbynied ein brawd ein cydabyddiaeth mwyaf diolchgar.

Hanesiaeth Dramor.

Priodas Tywysog Cymru.—Ar y 10 o Fawrth, yn Eglwysy mawr St. Paul, Llundain, gyda mawreddusrwydd breinol, priodwyd Albert Edward, Tywysog Cymru, â'r Dywysoges Alexandra, Caroline Maria, o Denmark. Y Frenhines Victoria oedd bresenol yn ngwisguedd galar ei gweddwdod. Y Dywysoges ieuanc sydd yn ei 19eg mlwydd oed ac o ymddangosiad gweddus a boneddigaidd. Dangoswyd llawenydd mawr ar yr achlysur. Y Papyrau ydynt orlawn o'r hanes.

Yr herwlong Brydeinig Alabama.—Llong Brydeinig, o'r enw Prince of Wales, ar ei mordaith o Melbourne, Awstralia, i Loegr, ar y 23ain o Chwefror, a ganfyddodd yr Alabama, yn Lledred 30, Hydred 44. Cadben yr Alabama a ymfrostat y pryd hynny ei fod wedi diystrio 34 o Longau Masnachol yr Unol Dalaethau!

Y gwrthryfel yn Poland.—Mae y gwrthryfel hwn yn wahanol iawn i'r gwrthryfel Americanaidd—y werin sydd yno yn ymgodi am eu hawnderau yn erbyn y rhai a'u gorthrymant, tra gyda ni y gorthrymwyd sydd yn ymgodi am hawl i orthrymu mwy. Ymlodaennu ac ymgadarbau y mae y gwrthryfel yn Poland, tra y mae yr Ymerawdwr yn rhoi allan ei Gyhoeddeb awdurdodol na bydd iddo gyfnewid dim ar ei drefn na gwneud un cyf- amod â hwy hyd oni roddant yn gyntaf, heb un amod, eu harfau i lawr.

OYMRU.

Newmarket.—Joshua Davies, o Athrofa y Bala, sydd wedi ei ordeinio yn weinidog yn Newmarket.

DYFYNIADAU O LYTHYR O GYMRU.

Y Gwarchaead ar Charleston.—Mewn atebiad i Mr. Bentinck, dywedodd Arglwydd Palmerston o flaen Ty y Cyffredin ar fater y gweithrediad llyngesol ger Charleston, na dderbyniasai Llywodraeth Lloegr unrhyw wybodaeth pellach na'r hyn a dderbyniwyd trwy y telegrams. Gomeddodd roddi ei farn, os oedd y newydd yn wir, pa un a oedd y gwarchaead yn gyfreithlawn wedi ei godi.

Y "George Griswold" a'i llyth o drugareddau i dylodion Lancashire—Y mae ymddygiad yr Americanaid yn unfoniad y negesyddes werthfawr hon wedi effeithio i ddylanwadu yn fawr ar farn y cyffredin hyd yn nod yn Llynlleifiad, nythle y Confederaliaid, yr hon sydd yn cynwys rhifedi anghredadwy o Slaveholders. Daeth i mewn fel *Brenhines*, gan dderbyn *royal salute* o bob cyfeiriad. Gwnaed i ffordd a'r *port dues* yn ei hachos. Ac y mae y cadben, y caplan a'r swyddogion yn cael y derbyniad mwyaf gwresog yn y cylchoedd anrhydeddusaf. Y mae "Three cheers to President Lincoln" wedi seinio o eneau miloedd ag oeddynt cynt a'u cydymdeimlad a blaid y De; oblegyd yr oeddynt wedi cael eu camarwain mewn perthynas i deimlad y Gogledd tuag atom ni fel teyrnas.

Y "Gibraltar" neu "Sumter."—Cyrrhaeddodd y diweddar "Sumter" i Llynlleifiad ychydig ddyddiau yn ol o Gibraltar. Dywedir iddi gael ei gwerthu gan y Confederates i farsiaudwr o Llynlleifiad. Ond dywedir mai mwgwd ydyw hyn y rhag iddi gael ei chymeryd gan y *Federals*.

Y Ddwy fl.—Gwnaed camgymeriad rywfodd yn y report a unfonais ac a ymdaigosodd yn y CERNADWR am Chwefror mewn perthynas i swm y casgliad at y *ddwy fl.* Yr oedd £14,000, ac nid £1,400, wedi eu tanygrifio.

Y mae mil o Iudaid wedi marw o'r frech wen yn Vancouver's Island y gauaf hwn. Bernir y bydd i'r clefyd hwn ddifodi y genedl ar yr yny. *Wyddgrug. Chwef. 27. CERN BITHEL.*

MARWOLAETHAU.

RHAGYR—

24, Elizabeth, priod W. Morgan, Commerce House, Arberth.

31, yn nhy ei fab yn Llynlleifiad, David Jones, tad D. A. Jones, (Dewi Wylt), 80.

IONAWR—

1, Abigail, merch y Parch. D. Jones, gweinidog yr A., Owmafon, Morganwg, 14.

2, Miss Mary Jones, Towyn, Llanengan, 23.

4, John Williams, Tyddyn Sglates ger Bethesda, Llanllechid, 78.

6, David Ellis, glwfer, Cerist, Mallwyd, Meirionydd, 81.

6, Evan Humphreys, Hafotty, Corris.

10, John Morris Tan y Garth ger Bethesda, plwyf Llanllechid, yr hwn oedd oruchwyliwr yn Chwarel Cae braich oeso, 46.

20, Catherine, gweddwr y diweddar Richard Griffiths o Plas y dre, Ffestiniog, 95.

26, Edward Jones, bynaf, Glanbauw, 87,

26, Evan Jones, Pendre Caio, 80.

31, Richard Jones, Cae'r Illo, 96.

CHWEFOR—

1, Anne, priod John Owen, Bethesda, Blaenau Ffestiniog, 61.

1, Evan Ormiston, gynt o Wigfair, ger Llaelwy, 34.

1, Elinor, priod Griffith Williams, Rhiwbryddir, Ffestiniog, a mam y Parch. G. Williams, Talsarnau, Ffestiniog, 79.

1, John E. Foulkes, Upper Bangor, nai, fab chwaelr y Parch. David Hughes, Llangristiolus.

2, Morris Parry, Diphwys, Blaenau Ffestiniog, 73.

2, Sarah, priod Edward Hughes, factory, Gyllfylliog, 41.

2, Mrs. Janet Griffiths, Celliogo, Beddgelert, 86.

4, Wm. Thomas, crydd, Llanrwst, 77.

5, yn Llundain, David Evans, painter,—draper & grocer, &c., gynt—mab i'r diweddar Joseph Evans, stone cutter, Nautglyn, Diubych, 39.

5, Richard, mab Ellis Jones, Melin Rhydybeuilli ger Cricciaeth, 20.

6, John Evans, cynorthwywr yn masnachdy John Jones, Shop Isaf, Tanygrisiau, Blaenau Ffestiniog.

6, Elizabeth, priod David Rowlands, grocer &c., Acrifair.

6, Robt. Rowlands, Tyddynafodog ger Llanfair, 20.

8, Mrs. E. Evans, Melin Sawdle ger tref Llan-gadog, 86.

10, Jane, priod Joseph Brees, Blaen y cwm Mallwyd, 48.

12, John, unig fab David Rees, dilledydd, Llandysul, 22.

14, Lewis Jones, gynt o Cromedrol, plwyf Cemmes, 74.

15, Laura, merch y Parch. J. Evans, periglor Llanllechid ger Bethesda, 16.

17, Miss E. Roberts, merch bynaf y Parch. D. Roberts, Caernarfon, 21.

18, William, mab Rowland Price, Penparc, Brynucrug, Towyn, Meirionydd, 21.

19, Evan Jones, Caenant Coch, Llanberis, 21.

22, Wm. Jones, cigydd Glasfryn, Maentwrog.

18, Cadben Evan Phillips, *Jane & Mary*, 49.

16, Ann, gweddwr y diweddar Owen Parry, Tyddyn Barwn, Llandderfel, 64.

19, Margaret, gweddwr y diweddar Humphrey Davies, Cefn Bychan, Tanygrisiau, Blaenau Ffestiniog, mewn oedran teg.

21, y Parch. Morris Hughes, Felinheli, 55.

17, Mr. Pierce, Frongoch, Llanrhaiadr, Moch-nant, 71.

19, James Davies, siopwr, Capel Gwynfe, sir Gaerfyrddin, 68.

21, Margaret, anwyl briod y Parch. Edward Edmonds, Pontnedd fecban, sir Forganwg, 37.

22, yn ei dŷ ei hun yn Taihaech, Geo. Heycock, gwrthrych ag yr yrglifenodd y Parch. E. Mathews, Eweny, bump llythyr o hanes ei fywyd yn y *Traethodydd*, 63.

23, yn Taihaech, Thomas David, 69.

25, Miss Elizabeth Thomas, merch y diweddar Thos. Owen, Bont uchaf ger Bethesda, 25.

24, Mrs. Margaret Lewis, Llanfyllin, (mam y Parch. W. Roberts, gynt o Pentrefoelas, yn awr o Liverpool) 75.

26, W. E. Davies, Wern fawr, Eglwysfach, ger Conwy, 27.

19, Mary, priod Geo. Hillier, Trefin, sir Benfro, 72.

1863.

CYP. XXIV.

RHIF. 3.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M a i.

Red yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

Gwaith yr Ysryd Glân, ...	139
Oariad at Iesu Grist, ...	133
Proffeth II., ar Ddwylol Ysbrydolïaeth yr Yagrythyran, ...	136

AMRYWIAETHOL.

Ymosodiad Esgob Colenso a Dr. Davidson, ...	140
Ymyraeth a materion rhai eraill, ...	141
Samuel Brees, ...	142
Llyfr Newydd, ...	143

Y:GRIHADAETH DRAMOR.

Madagascar,—Cenhadaeth y Ffrancod yn Africa,—Cenhadaeth Yoruba,—Twrci a Syria,—Switzerland,—Groeg, Rudi, ...	145
--	-----

BARDDONOL.

Owyn y fam ar ol ei phlant, ...	146
Cenfigen, ...	146
Englynion ar wahanol destynau, ...	146
Dychweliad y mab afradlon, ...	146
Dedwyddwch y Cristion ar ben ei daith, ...	147
Our little one—Laura Anna, ...	147
Y rhyfel cartrefol, ...	147
Y Beibl, ...	147, 148
Trueni yr annawiol, ...	148
Hatling Deyrngedawl i goffadwriaeth yr anfarwol Eben Vardd, ...	148
Yr Ysgol Sabbothol, ...	148
Marwnad Mrs. Mary Jones, ...	148
Plant bychain J. B. ac Elizabeth Griffiths, ...	148
"O dewch yn ol i Gymru,"	148
Ardderchawgrwydd dyn, ...	149
Englynion, ...	150

HANESIAETH GARTREFOL.

Cyfarfod Ohwarterol yr Annibynwyr yn Wisconsin, ...	149
Cyfarfod Ohwarterol Dehenbarth Ohio, ...	149
Minersville, Ohio, ...	150
Pomeroy, ...	150
Cofiant Mrs. Mary Jones, Cincinnati, ...	150
Dyfyniadau olythyr oddiwrth filwr ieuanc, ...	151
Byr-gofiant Mrs. Mary Hughes, Danville, ...	151
Cyfarfod Beibl Gymdeithas Cin., O., ...	152
Beibl Gymdeithas Gomer, O., ...	152
Claddedigaeth Mr. Samuel Brees, ...	153
Compromise yn wirt!!	153
Cydnabyddiaeth ddiolchgar, ...	154
At Mr. "D.", ...	154
Diwygiad Crefyddol yn Ngholeg Hamilton, ...	154
Ganwyd, ...	154
Priodwyd, ...	154
Bu farw, ...	154
Yr ymosodiad ar Charleston,—Y Cadf. Foster,—Fayetteville, Arkansas,—Tennessee Ddwyreiniol,—Pwysig oddiar y Mississippi,—Newydd da a phwysig o Loegr,—Y "Queen of the West" wedi ei hadgymeryd,—Western Virginia yn cael ei derbyn yn dalaeth i'r Undeb,—Hawl i'r milwyr i bleidleisio, ...	157

CYMRU.

Llythyr o Gymru, ...	158
Cyfarfod dyddorol yn Rhuthyn, ...	158
Marwolaethau, ...	159

PERORIAETH.

Ephsilon, ...	160
---------------------	-----

REMSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE. If paid in advance, 1½ cents a quarter, or 6 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AMRYWION.

AT BIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddar:—Parch. D. R. D., Brady's Bend, \$5; Miss E. E. J., Penymynydd, \$1; T. J., Floyd, \$4; G. T. G., Floyd, \$1.50; R. G., Rome, \$5; R. H. J., Rome, \$1.50; W. W., 2nd, Palmyra, \$1.50; D. J. J., Covington, trwy law y Parch. T. E., \$1.50; Parch. B. W. C., Clevea, O., \$3; L. M., Carmel, O., \$1.50; J. J., Gomer, \$7; D. D., Columbus, O., \$6; J. D. J., Middle Granville, \$2; J. D. J., Utica, \$4.50; E. O. D., Milwaukee, \$10.50, a thros R. B., i Gymru \$1; Parch. R. R. E., Johnstown, \$6; M. J., Marcy, \$6 60; B. T. J., Alleghany City, \$1; J. T. D., Wales P., O., Ohio, \$3; E. G., Sandusky, trwy law y Parch. J. G., \$2.50; R. R., Girard, O., trwy law y Parch. D. E., \$5; E. D. M., trwy law E. R., Spring Green, \$5; D. D., Delaware, O., \$11.50; H. T., Cambria, Iowa, \$2; Parch. J. B. C., Danville, \$5; T. T. J., Waukegan, (diweddar Utica,) \$8.12½; J. W. E., Oliphant, \$1.50.

Y milwyr a'u hangenion.—Mae ein milwyr mewn angen mwy o ddarlenniad buddiol, cysur-lawn ac elengylaidd. Pwy a wna eu cynorthwyo yn hyn? A oes neb o'r Cymry yn cynorthwyo yn y dosbarth hwn o geisio gwneud daioni? Deallym fod ein boff gyfaill, y Parch. Mr. Chidlaw, ar daith y dyddiau hyn tuag Ybysytai Memphis, a Vicksburg a mauau eraill, i ymweled a'r ciwyfus a'r cleifion, i ddosbarthau llyfrau ac i ddwyn nwyddau iechydol iddynt. Yr Arglwydd daionus fyddo yn ei ddiogelu ar ei deithiau meithion ac enbydus.

Gwallau yn y Bregeth ar Waith yr Yspryd.—Tu dalen 99, yn lle "na therm eglurhad," darlener, "na therm eglurhaol." Eto, tu dalen 103, yn lle "A dylanwad rheymol yn ei ymresymiadau," darlener, "A dylanwad rheymwr yn ei ymresymiadau."

Ionoron a Mr. D.—Deallym yn awr mai yn gyfrinachol atom, ac nid i'w gyhoeddi, y bwriadwyd y sylw a wnaed gan Ionoron ar benillion Mr. D. Maddeued y ddau frawd i ni am y camgymeriad.

HYSBYSIAD.

Bwrektor cynaf Cyfarfod Diwygiadol gan y Cynulleidfaoion yu Minersville, Pa., Mai 10, pryd y dygwylir y bydd gweinidogion, pregethwyr, a chynrychiolwyr yr ysgolion Sabbathol perthynol i'r dosbarth yn bresenol. JOHN E. JONES.

Y PARCH. JAMES GRIFFITHS, AC EGLWYS GYNULLEIDFAOL COLUMBIA ST., UTICA.

Bydd yn dda gan lawer o gyfeillion y brawd teilwng uchod gael ei fod wedi ymsefydlu gyda ei hen gyfeillion yn yr eglwys grybwylledig.

Bu y brawd yn llafurus a defnyddiol yn Utica am lawer o flynyddau yn yr amser a aeth heibio—ac er iddo symud i Cattaraugus County, eto nid lai ei ymdrech o blaid pob rhinwedd ym y blynyddau ac y buodd yno, fel nas gallwn lai na theimlo i raddau gyda phlant yr Arglwydd yno eu mawr golled ar ei ol.

Ac o y mae yn llawen genym ei weled wedi dychwelyd yn ol i hen faes ei lafur; gobeithiwn y bydd llaw yr Arglwydd gyd ag ef hyd derfyn ei oes.

Deallym hefyd fod yr Eglwys sydd dan ei ofal wedi prynu y lle cyfleus y maent yn addoli ynddo, a'u bod yn bwriadu ei adgyweirio yn un o'r tai addoliad mwyaf dymunol sydd gan y Cymry yn y ddinas. Yr Arglwydd a fyddo gyda ei bobl.—G.

GWELLANT GWALLAU YN "LLINELLAU I'R FLWYDDYN."

A thrwy i wawr hinon wneuthur aur wenaau.
A gwyneb leda gwenau y blodion.
A'u golwg mwyaf gwiwlan.
Yr awel dawel a'r don.
Heb weiw ddiog—heb ael dda.
A gwen syw ugeiniau sydd.
A'r fawch ei laeth odiaeth in'.
Haul yn d'od dau hilyn da.
I'r wiwnef sy'n taranu.

Boni,

Uthr benwa celanedd.

Yn ei lu daww golofn las.

Effrwythydd melusion—sywion bwysiau.

Yn dwyn eu hetbol gowd o wenithiau.

Golwg wylt gwlaw y gwellthydd.

Derch y waneg gan drochioni—i'r wybr.

Ond er nad ofnwn ddar na.thân.

Gwawl haulwen mewn goleulwybr.

I sylwi ar risialwawr.

Angylion wedi'u hanfon o Wynfa.

Mae awr diweddiad tymhor ei dyddiau.

A'n delw wrthi'n uglyn.

[Mae yn ddrwg genym i gynifer o wallau ddiogwydd yn yr awd' hon. Edrycher am y llinellau, a chywirer hwy a'r yagrif-bin, oreu y gellir.—GOL.]

PELENI Y FRENHINES.

(The Queen's Vegetable Life Pills.)

Mae galwad cynyddol am y Peleni hyn o bob parth o'r wlad. Pris 25 cent y blwch.

Danfoner i mi \$1 yn mlaen llaw, o un parth o'r Unol Dalaethau, a danfonaf finau 5 blychiad yn ddi-oed yn ol, wedi talu y ciudid.

Cyfarwydder pob archebion at yr unig berchenog. M. H. Meredith, Remsen, Oneida Co., N. Y.

GEIRIADUR YSGRYTHYROL CHARLES o'r Bala.

Mae y gwaith hwn yn cael ei gyhoeddi mewn dwy gyfrol, â llythrennau fräs, [yr un o'r Argraffiad Americanaidd o'r blaen, yn nghyd a chwanegiadau.] Mae y gyfrol gyntaf yn awr yn barod wedi ei rhwymo mewn lledr yn gryf a bardd; ei phris yw \$3.50. Bydd y gyfrol arall, sef yr olaf, yn barod tua diwedd Awst Nesaf, wedi ei rhwymo yn gyfatebol i'r gyntaf: pris \$3.25. Gan nad yw yr argraffiad hwn ond ychydig nifer, bydded i bawb a dderbynio y gyfrol gyntaf sicrhau yr ail, sef y Llyfr yn gyflawn.

Caniateir y ddoged i ddosbarthwyr.

Dyagwylir i ein hen gyfeillion wneud ymdrech drosom yn ei werthiant, neu anog a chymeradwyo eraill i wneud hyn. Anfoner archiadau a thaliadau at Rev. THOS. T. EVANS, Floyd, Care E. E. Roberts, Printer Utica, N. Y.

[Y mae Geiriadur Ysgrythol Mr. Charles yn Drysor gwir werthiawr. Treuliodd yr awdwr llafurus y than oraf o'i oes i'w gyfansoddi. Anogem bob Cymro i ymdrechu ei gael i'w Lyfrgell.—GOL.]

HYSBYSIAD.

Dymuna WILLIAM M. OWEN, Utica, cyfanwerthwr a man-werthieddydd (wholesale and retail dealer) peilliad, blawd ceirch, ceirch ac ebran i anifeiliaid, yn nghyda halen, &c., hysbysu i'w llosgog gefnogwyr, ei fod wedi symud o'i hen ystordy ar Fayette St. i'r masnachdy helaeth, Rhif. 22 a 24 Liberty St., yn ymyl y Post Office y Ddinas lle y dyagwylia gyfarfod a'i brynwyr (customers) arferol. Dymuna hefyd wneuthur yn hysbysu mai efe yw yr unig un sydd yn gwerthu peilliad melinau Greenfield, Canada, yn y ddinas, yr hwn a gyfrifir, gan bawb a'i harfara, nid yn gydradd, ond yn rhagori, ar ddim a gynygir yn y Talaethau Unedig, ac a werthir hefyd bob amser am bris isaf y farchnad.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1.50 y fl.—sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: Rev. R. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 5.

M A I 1863.

RHIF. OLL 281.

Aræthodan.

GWAITH YR YSPRYD GLAN.

Pregeth gan y Parch. D. Davies (Dewi Emlyn), Parisville, a draddodwyd yn nghwrdd Chwarterol Crab Creek, O.,—a gyhoeddwyd yn ol cais y Cyfarfod.

[Parhad o t. d. 106.]

IOAN 16: 7, 8. Ond yr wyf fi yn dywedyd gwirionedd i chi; Buddiol yw i chiwif myned i ymaith: canys onid af fi, ni ddaw y Dyddanydd atoch: eithr os mi a af, mi a'i hanfonaf ef atoch. A phan ddél, efe a argyhoedda y byd o bechod, ac o gyfawader, ac o farn.

TITUS 3: 5, 6. Nid o weithredoedd cyflawnder y rhai a wnaethom ni, eithr yn ol ei drugaredd yr achubodd efe nyni, trwy olchiad yr adenedigaeth, ac adnewyddiad yr Ysryd Glan; yr hwn a dywalltodd efe arnodd ni yn helaeth, trwy Iesu Grist ein Hiachwadwr.

DYLEDWYDDAU CRISTIONOGION MEWN OYSYLLTIAD A GWEITHREDIADAU ACHUBOL YR YSPRYD GLAN.

1. *Dylent wneuthur ddefnydd priodol o'r gwirionedd.* Ni weithreda yr Ysryd i'r dyben i ryddhau dynion oddiwrth eu rhwymedigaeth hwy i weithredu, ac i ganiatau iddynt fod yn segur. Dylai pobl grefyddol fod yn llythrau Crist, i gario y gwirionedd fel y mae yn yr Iesu, a'i draithu, a'u ddefnyddio yn arf ymosodol i ddimchweled tyran y fall, a chestyll annwioledeb. Dylent argyhoeddi, ceryddu, anog gyda phob hirymaros ac athrawiaeth. Mewn oysylltiad â'r gwirionedd, ac â llafur Cristionogion yn dysgu, egluro, ac argymhell y gwirionedd, y gweithreda yr Ysryd Glan. "O'i wir ewyllys yr enillodd efe nyni trwy air y gwirionedd." Nis gellir dysgwyl i'r Ysryd weithredu lle nad oes addysg grefyddol, na moddion addysg, a lle nid yw y gwirionedd yn adnabyddus. O ganlyniad dylid llafurio yn ddiwyd i addysgu dynion, iawn gyfrannu iddynt air y gwirionedd, a'u harwain yn ffordd gwybodaeth ddwyfol, cyn y gellir dysgwyl amlygiadau o ddylanwad achubol yr Ysryd. Nis gellir dysgwyl yr Ysryd chwaith lle nad yw prif egwyddorion yr efengyl yn cael eu cofleidio, a'u pleidio yn ffyddlawn, megys y gwirionedd am Fodolaeth Duw yn Dad, Mab

ac Ysryd Glan, am gyfiwr llygredig dyn, am ymgawdoliad ac iawn y Mab, am fawr ddrygedd pechod, ac am yr angenrheidrwydd am ddylanwadau achubol yr Ysryd Glan. Nid ydys yn arfer clywed am ddiwygiadau crefyddol plith Universaliaid, a rhai o olygiadau cyffelyb; a phan lwyddo rhai o olygiadau felly, gellir yn fwy priodol ei alw yn ddirywiad na diwygiad, o herwydd fel canlyniad o'u llwydd mewn ardal, canfyddir gweddio yn myned o arferiad, a thyngu a chablu yn dyfod i fri: sobrwydd yn diflanu, ac anghymedroldeb yn ymledu ar ei adfeillion; a theimlad crefyddol yn gwywo, a chaledrwydd haner-anffyddol yn blaguro yn ei le. Nid yw Ysryd Duw yn cydweithio â golygiadau niweidiol ac anysgrythyrol. Mae'n wir fod diwygiadau nerthol wedi cymeryd lle, gydag enwadau sy'n gwanhaniaethu mewn rhyw bethau, megys Henaduriaid, Annibynwyr, Trefnyddion Wesleyaidd a Chalfinaidd, Bedyddwyr, Esgobaethwyr, &c., ond y mae y rhai yna er yn gwanhaniaethu mewn rhyw bethau, yn cyduno yn lled agos gyda phrif bynciau crefydd efengylaidd: ac o ganlyniad, y mae Ysryd Duw yn arddel eu hymdrechion. Dylid dysgu dynion mewn gwwbodaeth o'r gwirionedd, o herwydd rhai wedi eu hegwyddori yn y gwirionedd, deiliaid yr Ysgol Sul, a rhai yn arfer mynychu moddion gras, gan mwyaf, yw deiliaid gweithrediadau achubol yr Ysryd Glan mewn diwygiadau. Yn y diwygiad mawr yn ngweithfeydd Mlynwy, Morganwg a Chaerfyrddin, yn 1849, pan ychwanegwyd miloedd at yr eglwysi, deiliaid yr Ysgol Sul a gwrandawyr cyson oeddynt gan mwyaf oll. Ychydig o esgeuluswyr y moddion oedd yn eu plith, ac o'r ychydig hyny, ni ddaliodd nemawr un ei ffordd, yn ol i lanw y diwygiad dreio. Yr un modd y bu yn y diwygiad mawr diweddar yn y Werddon, deiliaid yr Ysgol Sabbothol, a gwrandawyr rheolaidd, oedd y nifer amlaf o'r dychweledigion yno. Dengys hyn, y dylid bod yn ymdrechgar i ddarbwylllo pawb ellir, i ddylun yr Ysgol Sul, a moddion gras. Nid yr un fath wirioneddau ddefnyddia yr Ysryd bob amser. Rhyw adnod o'r Ysgryth-

yr fydd weithiau yn glynw yn y meddwl, nes effeithio cyfnewidiad yddo. Pryd arall rhyw syniad neu ystyriaeth ddifrifddwys a brawychus afaela ynddo, nes i'r dyn gael ei orchfygu gan deimladau o ddychryn ac anobaith. Y mae bydol-feirniadwyr yn barod iawn i gollfarnu y teimladau amlygir mewn diwygiadau. Dichon fod rhai yn rhoddi gormod o raff weithiau i'w teimladau ar adegau felly, ond ar yr un pryd, nid yw llawer o'r teimladau ddango-sir mewn diwygiadau, ond peth eithaf rhesymol a naturiol dan yr amgylchiadau. Profir hyny fel hyn; meddylw'n fod dyn yn cael ei ddedfrydu yn llys barn; pa ryfedd fyddai i hwnw ochneidio, neu wylw, neu lewygu wrth glywed dedfryd marwolaeth yn cael ei thraddodi arno? Yr un modd, pan welw pechadur ei berygl ofnadwy, ac y clyw gyflawnder dwyfol yn traddodi dedfryd marwolaeth dragwyddol uwch ei ben; pa ryfedd iddo ochneidio, neu golli dagrau, neu lewygu gan fraw? Ar ddydd y Pentecost llefodd y bobl ar g'oeodd y cwrdd dan ddwysbigiadau cydwybod euog, "Ha wyr frodyr, beth a wnawn ni?" A phe byddai dynion eto ond canfod echerbyllder eu pechodau, a mawredd eu heuogrwydd fel y bobl hyny, ni byddai yn rhyfedd pe llefent allan ar goedd y cwrdd fel hwythau, ac ni ddylai neb eu beio am hyny. Rai prydian, moddion tyner neu ystyriaethau hynaws sy'n enill calonau dynion. Rhyw gynghor caredig, neu benill toddedig am Galfaria, neu olwg effeithiol ar waed y Meichiau, wna i'r dyn benderfynu,

"Rwy 'n dewis Iesu a'i farwol glwy'
Yn Frawd a Phriod imi mwy;
Ei yn Arweinydd, ef yn ben,
I'm dwyn o'r byd i'r nefoedd wen."

Mewn ardal yn Massachusetts an ngwanwyn 1857, yr oedd yr achos crefyddol yn dra isel; nid oedd ond ychydig o hen bobl yn myned i'r cwrdd gweddi. Un Sabboth rhoddodd hen Gristion anogaeth caredig i ddau ddyn ieuano ddyfod i'r cwrdd gweddi yr wythnos ganlynol, ac addawsant wneud hyny; aethant i'r cwrdd, a chyn ei ddiwedd yr oedd y ddau wedi penderfynu canlyn Crist. Gan eu bod yn ddynion ieuano gweithgar ac egniol, dechreuasant weithio dros Grist yn yr ardal, aeth yn gynwrf yn y lle, a chwanegwyd dros ddeg ar hugain at yr eglwys. Ymledodd y tân nefol i ardal arall lle nad oedd achos crefyddol, ac enillwyd yno amryw at Grist, a sefydlwyd yno gwrdd gweddi wythnosol, a'r cyfan yn tarddu oddiwrth anogaeth caredig yr hen wr i'r ddau ddyn ieuano, a'r Yspryd Glan yn cyd-weithio a'i eirian. Dian y gallasai Cristionogaeth fod yn llawer nes yn mlaen nag yw yn y byd, pe

buasai mwy o ymdrech a ffyddlondeb wedi bod i ddyagu a lled-daenn ei hegwyddorion, a'u hargymhell i sylw dyuion.

2. *Dylent fyw yn ol y gwirionedd.* Nid digon i Gristionogion draithu y gwirionedd, a'i amddiffyn wrth eraill, heb iddynt fyw yn ei ol eu hunain. Ni wna en geiriau a'u siarad nemawr o les, os na bydd eu bywydau yn eydgordio a hyny. Gall dynion fod yn un-iougred o ran eu barn, ac yn selog dros athrawiaethau efengylaidd, ac eto fod anghysondeb eu bucheddau, yn gwneud eu haddysgiadau a'u cynghorion yn anuddiol a diwerth. Un o'r pethau blaenaf sy'n ofynol er m'wyn cael llwyddiant ar grefydd, yw cael diwygiad yn mhllith y rhai sy'n ei phroffesu. Y mae caledrwydd y byd yn rhwystr ar ffordd llwyddiant crefydd, ond y mae difrawder, clauarinedb, a chamymddygiadau professwyr yn rhwystr mwy; a gobaith gwan sydd am lwyddiant sylweddol ar grefydd, nes y ceir pobl grefyddol i ddiwygio; i ymyagwyd o'r llwch, ac i ymadnewyddu yn yspryd eu meddwl; pob un i adgyweirio ei ran o furiau Jerusalem, fel y bobl yn ameer Nehemiah gynt; a phob un i ymostwng yn y llwch am ei bechod, a'i adael, a byw bywyd diwygiedig. Dichon mai angariad at rai o'r frawdoliaeth yw pechod un, dylai edifarhau ac ymroi yn egniol i feithrin a ohynol cariad. Dichon mai clauarinedb a difaterwch yw pechod un arall, dylai edifarhau yn ddrylliog, ac ymgneio i wrteithio teimlad o ddwys ddyddordeb crefyddol. Dichon mai cariad at y byd a'i bethau yw y rhwd sy'n difa awch crefydd un arall, dylai edifarhau, diddyfnnu ei seroh oddiar y byd, a gosod ei seroh ar y pethau sydd uchod, fel na byddo yn faen tramgwydd ar ffordd llwyddiant yr efengyl. Dichon mai eageuluso rhyw ddyledsdyddau crefyddol yw pechod un arall, dylai edifarhau, ac ailgydio ynddynt a'i holl egni, fel na byddo yn Achan yn tynw gwg Duw ar wersyll Israel. Dichon mai cyfeillach rhyw gymdeithion llygredig, fel awel rewlyd y gogledd, sy'n lladd blagur crefydd un arall, dylai ymwadu â'r cymdeithion hyny, a dewis cymdeithion gwell, neu ynte fe fydd yn offeryn i dristau Glan Yspryd Duw o'r frawdoliaeth. Y rheswm pam mae yn anhawdd iawn cael diwygiad crefyddol yw, fod yn anhawdd iawn cael gan Seion ddeffroi a gwisgo ei nerth. Anhawdd cael gan y mwyafrif o'r bobl grefyddol ymfywchau, rhoddi ymaith eu heilunod, ac ymgysgru o lwyr fryd calon at waith yr Arglwydd. Nis gallir dysgwyl i'r Yspryd gydweithio ag eglwys, os na fydd yr aelodau yn meddu ar dduwioldeb cynhes, ac yn arfer gweithgarwch effro, gyda

holl waith crefydd. Pan oedd y diweddar enwog Williams, Llandilo, wedi bod yn aros am chwe' wythnos yn Liverpool, ar amser pan yr oedd yn ddiwygiad tanllyd yno, ac mewn rhanau o Ogledd Cymru, aeth yntau i mewn yn frwdfrydig i yspryd y diwygiad, ac ymlosgai gan awydd i aelub oneidiau. Wrth ddychwelyd o'r Gogledd i'r Deheudir, tra yn croesi o Lanidloes i Droedrhwdalar, gofynai iddo ei hun ar fryniau Sant Harmon, "O! a ydyw yspryd y diwygiad gyda mi yn bresenol? ac ar fyndd Rhos Saith Maen gofynai iddo ei hun, "O! a gullais i yspryd y diwygiad? a ydyw efe yn dyfod gyda mi i'r Deheudir?" Yn y teimlad hwnw aeth adref at ei bobl, ond cafodd hwynt yn oer a chyeglyd; ymdrechai eu deffroi a'u codi at eu gwaith, ond gorchwyl caled ydoedd. Byddai yn wlo yn y cyfeillachau o herwydd eu hoerfelgarwch; dywedi fod ei bryder dros y byd annuwiol yn mron a'i ladd, ac y byddai farw yn fuan os na ohelai ddiwygiad; ond cafodd drafferth fawr i ddihuno yr eglwys, a'u dwyn i deimlo yn debyg iddo ef ei hun, ac i lafurio yn ddiwyd a chyson gyda chrefydd: ond pan lwyddodd i'w deffroi torodd y tân nefol all yn wenfflaen, ac aelubwyd llunau o bechaduriaid. Dylai pobl grefyddol fod yn effro, llafurus a ffyddlawn yn ngwasanaethu eu Harglwydd, rhag i Dduw aymud eu canhwylbren allan o'i le, ac iddynt orfod wynebu brawdle a'u dwylaw yn llawn o waed oneidiau a gollwyd trwy eu camymddygiadau. Dylent feddu sel, ac edifarhan, ac ymdrechu rhodio yn addas i'r Arglwydd i bob rhyngu bodd, gan ddwyn ffrwyth yn mhob gweithred dda, a chynyddu yn ngwybodaeth am Dduw.

3. *Dylent weddio am yr Yspryd Glan.* Addewir rhoi yr Yspryd mewn atebiad i weddi. "Os chwydychi gan hyny, y rhai ydyoh ddrwg, a fedrwech roi rhoddion da i'ch plant chwi; pa faint mwy y rhydd eich Tad o'r nef yr Yspryd Glan i'r rhai a ofyno ganddo?" Y Mab oedd addewid fawr yr Hen Destament, a'r Yspryd yw addewid fawr y Testament Newydd; am hyny gelwir ef yn Lân Yspryd yr addewid. Cafodd y dysgyblion cyntaf orchymya i aros yn Jerusalem i ddygwyl am addewid y Tad, aef bedydd yr Yspryd Glan. Buont wrthi yn gweddio yn un a chytun yn yr un lle, am tua deg niwrnod, nes derbyn tywalltiad mawr y Pentecost. Hysbyswyd i'r profiwydi mai tywalltiad yr Yspryd fyddai un o nodweddion mwyaf arbenig Cristionogaeth. "A thywalltfa ar dŷ Dafydd, ac ar Breswylwyr Jerusalem, Yspryd gras a gweddiau." Dyna ddirgelwch llwyddiant yr efengyl bob amser y bu llwyddarni. Dirgelwch llwyddiant Whitefield, a'r

ddau Wesley, ac eraill yn y ganrif ddiweddaraf, oedd eu bod yn rhoddi pwys mawr ar Waith yr Yspryd yn eu gweddiau, ac yn eu pregethau. A'r ffordd hyn yn unig y geilir rhoddi cyfrif am yr adfywiadau crefyddol sydd wedi cymeru y lle yn y byd o bryd i'w gilydd, ac yn neillduol yr adfywiadau diweddar yn America, Cymru, a'r Werddon. Nid oedd yn y rhai olaf neb pregethwyr enwog fel Luther, Knox a Whitefield, yn ysgwyd y gwledydd a'u doniau dysglair, eithr cyrddau gweddi am yr Yspryd Glan oedd y prif foddion i ddwyn y gwaith yn mlaen.

Pan fyddom yn gweddio am yr Yspryd Glan, ni ddylem feddwl y bydd i ddeisyfiadau difater a chlaur gael eu dilyn â llwyddiant. Nid ambell weddi pan gofir, nid gweddi mewn cwrdd gweddi, heb gofio am y peth ar ol hyny hyd y cwrdd nesaf; a gweddi y nos Lun cyntaf o'r mis, a byw yn ddifater hyd y cwrdd pen mis ar ol hyny, ddaw a llwyddiant. Dengys hanes gweddiau effeithiol a llwyddianus yn yr Ysgrthyrau, fod yn rhaid gweddio yn daer, teimladol a ffyddiog cyn llwyddo. Felly y gwnaeth Jacob yn Peniel, glynodd trwy y nos gan ddywedyd, "Ni'th olyngef oni'm bendithi." Pan oedd Daniel wedi ymddarostwng yn isel, gan ddwys gyfuddef ei bechodau ei hunan, a phechodau ei genedl, ac yn gweddio yn daer, yr anfonodd Duw ei angel i'w gysuro, ac hysbysu iddo helynt dyfodol ei bobl. Pan gareharwyd Pedr gan llerod frenin, "Gweddi ddyfal a wnaethpwyd gan yr eglwys at Dduw drosto ef,"—nid ambell weddi, ond gweddi ddyfal, gweddi ddibaid, ac ni roisant fyny nes i Dduw anfon ei angel i'w waredu. Yr oedd Pedr wedi dyfod allan o'r carchar, ac wedi cyrhaedd i'r cwrdd atynt, eyn iddynt roddi heibio gweddio yn ddyfal ar ei ran.

Cyn y gellir dysgwyl llwyddiant crefyddol, dylid gweithio gyda gweddio, fel y soniwyd yn barod. Dylai gwaith gydfyned â'r weddi, eyn y gellir dygwyl i Dduw ei gwrando; ond os bydd dyn yn cael ei atal a'i luddias gan amgylchiadau, fel nas geill wneud dim ond gweddio, y mae Duw yn foddlon gwrandio gweddi yn absenoldeb gwaith y pryd hyny. Ymddyga Duw yn hyny yn debyg i'r tad yr oedd ei bedwar plentyn wedi myned i chwareu ar lan afon, lle y syrthiodd un o honynt i'r dwfr, ac y buasai wedi boddi oni buasai i un arall o'r plant neidio i mewn, a thrwy gryn drafferth ei lusgo allan. Y nos hono galwodd y tad y plant ato, a gofynodd i'r henaf, "Beth wnaethost ti pan syrthiodd dy frawd i'r dwfr?" atebodd hwnw, "Mi neidiais i mewn a llusgais ef allan." "Da iawn," ebai 'r tad; "dyma

wobr i ti." Gofynodd yr un holiad i'r ail, ac atebodd hwnw, "Mi helpais i'w gario ef i'r tŷ." "Da iawn," ebai'r tad; "dyma wobwr i tithau." Gofynodd yr un holiad i'r trydydd, merch fach pedair oed, ac atebodd hono, "Mi weddiais ar Dduw am ei achub ef." "Da iawn," ebai y tad, nis gallest ti wneud dim arall; dyma wobwr i tithau." Yr un modd mae ein Tad Nefol yn cymeradwyo gweddi heb waith, pan fo dyn mewn amgylchiad nas gall weithio; ond pan fo gan ddyn gyfleustra i weithio, ni ddylai feddwl fod gweddio yn unig yn ddigon; ar yr un pryd y mae gweddio yn anbeborol er cael llwyddiant.

Taerineb fyddiog a di-ildio mewn gweddi yw dirgelwch llwyddiant llawer o Gristionogion enwog, ac o eglwysi llwyddianus. Yr oedd Luther yn gweddio am rai oriau bob dydd, gyda thaerineb a gwresogrwydd mor fawr nes dychrynu dynion clauar, meddyliant ei fod yn rhyfygu, ac yn cynyg treisio y nef-oedd; ond dyna lle 'roedd cuddiad ei gryfder ef. Yr oedd John Knox, apostol y diwygiad yn Scotland, yn weddiwr mor nerthol, nes y dywedai Mari babyddol, brenines y Sootiaid, fod arni fwy o ofn gweddian John Knox na deg mil o ddynion arfog. Gweddiai Knox, "Arglwydd rho Scotland i mi, neu mi fyddaf farw." Meddyliai llawer ei fod yn rhyfygu, ond ni feddyliai Duw hyny, oblegyd fe roddodd ef Scotland iddo. Mewn tref o'r enw Orange yn Massachusetts, ychydig flynyddau yn ol, yr oedd annuwioledeb yn frigog, a chyfeilliornadau gwrth-Feiblaidd yn gorlifo y lle. Gwatworid enw Iesu, bygythid Cristionogion, a chamdrinid hwynt ar hyd yr heolydd. Ond yr oedd gan Dduw ychydig ffyddloniaid yno, yn myned rhagddynt gan wylu a dwyn had gwerthfawr: gwneulent bersonau neillduol yn wrthrychau gweddi, ac ni roddent i fyny nes eu cael at draed yr Iesu; o'r diwedd torodd diwygiad nerthol allan yno, ac achubwyd nifer mawr, a llawer o honynt yn benau teuluoedd.

"Mae gweddi 'r ffydd fel allwedd gref,
Yn datglo cloion nef y nef;
A hon i'r lan i glustiau Duw,
Daw a bendithion o bob rhyw."

Tybia rhai fod arfer taerineb mawr mewn gweddi yn arddangosiad o haerllugrwydd, ac y dylid o'r tu arall fod yn ostyngedig, gan adael i Dduw lwyddo crefydd neu beidio fel y gwelo fod yn dda, heb i ni fyned i daer greffu arno, nao ymyraeth â'i friadau. Ond nid yw y dyb yna yn gydweddol â'r Ysgrthyrau. Gorchymynir yn y rhai hyny i ni weddio yn wastad, ac heb ddiffygio; a dywedir mai "Lawer a ddichon taer weddi y cyfiawn." Nid gweddi y cyfiawn, ond taer weddi y cyf-

iawn; gall y cyfiawn weddio blynyddau heb lwyddo, os na thaer weddia. Anogir ni i arfer y taerineb mwyaf am lwydd crefydd; "Y rhai ydych yn cofio yr Arglwydd na ddystewch; ac na adewch ddystawrwydd iddo, hyd oni sierhao, ac hyd oni osodo Jerusalem yn foliant ar y dilaar." Gellid coffhau llawer o enghreifftiau am lwyddiant gweddi daer yn mhob oes o'r byd. Yn Cumber yn Ngwerddon, yn amser diwygiad 1859, dycheulwyd C— yn un o'r rhai cyntaf, gweithiwr ydoedd yn un o felinau mawrion y wlad hono; dyn dibriod ac mewn gwlth o oedran. Yn ol ei ddycheuliad teimlai yn ddwys dros y teulu lle y lletyai, a'i gydweithiwr yn y felin, ac ymawyddai am eu troedigaeth; ond pobl tra annuwiole oeddent; gwardient ef, a thyngent, a chanent faswedd, i'w fino a'i ddirmygu. Gan nad gwiw iddo siarad â hwynt, penderfynodd weddio drostynt; gwnaeth hyny, ond yn afiwyddianus am dro, nes ei ddigalonni yn fawr; eto efe a barhaodd i weddio drostynt, ac yn ddisymwrth ryw ddiwrnod, clywodd pobl y felin ryw leisiau rhyfedd o'r tai cyfagos, ataliwyd y felin a rhedwyd yno, a dyna lle'r oedd y merched a'r gwragedd dan argyhoeddiadau cryfion, yn llefain ar yr Arglwydd am drugaredd. Da oedd fod y Cristion dirmygedig yno pryd hyn i weddio drostynt, a'n cyfarwyddo at Grist. Ond nid dyna y cyfan, yn mhen ychydig ddyddiau ar ol hyny, gorfuwyd atal y felin drachefn: disgynodd y dylanwad ar y gwyr a'r gweision ar ganol eu gwaith, rhwng y peirianau; rhai o'r dynion cryfaf, a'r gwawdwyr mwyaf yn yr holl wlad, a darawyd i lawr yn ddinerth, ac a ddygwyd i lefain am drugaredd. Achubwyd yr holl deulu lle y lletyai, sef saith o nifer, a naw o bob deg o weithiwr y felin. Diau fod ein Duw ni yn wrandawr gweddi.

Cafwyd enghraifft neillduol o allu gweddi un tro yn Nghymru. Yr oedd y Parch. J. Griffiths, yr hwn a weinidogaethai yn Nghaernarfon yn nechreu y ganrif hon, i bregethu ryw hwy'r mewn tŷ anedd; gofynodd i wr y tŷ am gael myned i ystafell ar ei ben ei hun cyn dechreu y cyfarfod, arosodd yno nes i'r bobl ddod yn nghyd, ac iddi fyned dros amser dechreu; anfonodd gwr y tŷ y forwyn i geisio ganddo ddod at ei waith, yr hon pan aeth at ddrws yr ystafell a glywai siarad lled ddystaw; clustfeiniodd, a chlywai Griffiths yn dywedyd, "Nid âf oni ddeui gyd mi; nid âf oni ddeui gyda mi." Aeth yn ol at ei Meistr a dywedodd, "Y mae rhywun gyda Mr. Griffiths, ac y mae yn dywedyd wrth hwnw, na ddaw ef ddim os na ddaw yntau gydag ef, ond ni chlywais hwnw yn dywedyd un gair yn ol, am

hyny nid wyf yn meddwl y daw ef oddiauw heno." "O daw, daw," ebai gwr y tŷ, "ac fe ddaw y llall gydag ef, mi warantaf, os ydyw wedi myned felly; ni a ganwn ac a ddarllenwn i aros y ddau." Daeth Mr. Griffiths a daeth 'y llall gydag ef,' a chafwyd odfa aughyffredinol iawn y noson hono; bu yn ddeohreu diwygiad nerthol yn yr ardal; dychwelwyd llawer o weidiau at Dduw dan y bregeth, ac yn bydd ei hol ar yr ardal hyd ddiwedd amser. Nis gallwn ddirnad faint o ddaioni allai crefyddwyr wneuthur, na pha faint o lwydd welid ar grefydd, na pha mor fuan yr enillid holl wledydd y byd at Fab Duw, pe byddai Origionion yn llawn o yspryd gweddi, yn llawn taerni dilaesu, yn llawn teimlad gwresog, ac yn llawn cariad goruchel at Dduw; ac nis gallwn ddirnad mawredd euogrydd Origionion am na byddent yn llawn o'r Yspryd, yn weithwyr difell yn ngwintallan Iesu, ac yn gweddio bob amser, a phob rhyw weddi a deisyfiad yn yr Yspryd. Dichon fod rhyw chwirydd yn barod i ddywedyd, "Merched a gwragedd ydym ni, ac nis gallwn wneud nemawr o ddaioni pe ceissem." Gall-ech wneud llawer iawn; nid yw Duw dderbyniwr wyneb; y mae ef mor bared i wrando gweddi chwarae wan a gwrando gweddi brawd cryf; ac y mae taer-weddian chwirydd duwiol wedi bod yn fendithiol i lawer oyn hyn. Gwelais hanes am weinidog yn Lloegr Newydd, fu'n llafurio yn yr un eglwys am fwy na chwarter canrif, a chymerodd amryw ddiwyg-tadau le yno dan ei weinidogaeth; weithiau byddai ugain, weithiau ddeg ar hugain, weithiau haner cant yn cael eu dychwelyd, ac yr oedd yn gallu olrhain pob diwygiad gymerodd le yno, yn ol at ddylanwad cwrdd gweddi y chwirydd yn y lle. Gan hyny peidiwch dywedyd "Nid oes genym ddylanwad, ac nis gallwn wneud dim;" ond ymosodwch o ddifrif ar eich gwaith.

Yn haf 1858, blwyddyn y diwygiad, dywedai un o weinidogion y wlad hon, yn rhyw fan ar ei daith, fod pump ar hugain o wragedd crefyddol yn ei eglwys ef oedd a'u gwyr yn anghrefyddol, wedi penderfynu cynnal cwrdd gweddi y flwyddyn hono, i weddio am droedigaeth eu gwyr, a'r Sabboth diweddfaf, meddai y gweinidog, cyn i mi ddyfod oddicartref, mi a dderbyniais yr olaf o'r pum gwr a'r hugain hyny i'r eglwys. Bydded i enghreifftiau fel yna galonogi eraill i fyned yr un modd yn hyderus at orseddfainc y gras.

Nid oes achos i ni ofni na phetruso gofyn am ddylanwadau yr Yspryd, o herwydd y mae addewidion Duw yn seiliau digonol i ni ofyn am danynt. Y mae yr Yspryd wedi cael ei

addaw mewn atebiad i weddi, ac wedi cael ei roddi lawer gwaith mewn atebiad i weddi, ac y mae genym ni gystal sail yn yr oes hon i weddio am dano, a'r ugain a chant ym Jerusalem cyn y Pentecost. Gofynnodd rhywun i Judson wedi iddo lafurio am flynyddau yn nghanol llawer o ddigalondid yn Burmah, "Oes genych ragolygiadau dysglair am lwyddiant yn Burmah?" Nid aeth i duchan ac achwyn, ond atebodd, "Oes mor ddysglaer ag addewidion Duw." Bydded i ninau afaelu yn ffyddiog yn yr addewidion dwyfol.

Wrth ddrws yr eglwys yr erys yr achosion o sybder ac afwyddiant crefyddol. Dywedai Williams o'r Wern, "Y mae yr eglwys, os bydd yn hir heb adfywiad, yn myned yn gyffelyb i'r ddaiar pan fyddo yn hir heb wlaw. Mae y ddaiar pan wedi myned yn sech iawn yn gwrthod y gwlaw, saif y cymylau yn llwythog o ddyfroedd am ddyddiau uwch ei phen, heb dywallt eu cynwysiad arni. Beth yw yr achos? Diffyg sugndyniad yn y ddaiar. Y mae cymylau addewidion Duw yn llwythog o wlaw graslawn dylanwadau yr Yspryd yn sefyll uwchben yr eglwys; pahan na cheid y tywalltiad mawr? Diffyg sugndyniad yn Seion,—gweddi y ffydd, ac undeb teimlad a dymuniad am dano." Y mae o bwys mawr gan hyny i Seion gael ei bwyhanu gyda'r gwaith, a'i dwyn i deimlo dros agwedd y byd, ac i ystyried ei chyfrifoldeb mewn eysylltiad ag ef, ac i weddio drosto, fel y bo ganddi gydwybod ddrwyst, a dwylaw glan oddiwrth waed pawb oll.

"Llanwer pawb ag yspryd gweddi,
Yspryd llawn o daerni dwys;
Yspryd gofyn hyd nes derbyn
Y bendithion mwya'u pwys."

Taerweddiwn am yr Yspryd i ddyfrhau ac adfywio eglwysi Crist, fel y bo iddynt flodeno yn ogoneddus. Taerweddiwn am dano i nef-oleiddio meddyliu credinwyr. Taerweddiwn am yr Yspryd i ddwysbigo myrdd o bechaduriaid, fel y gogonedder dwyfol ras yn eu cadwedigaeth. Taerweddiwn am i gawodydd o ddylanwadau yr Yspryd ddisgyn ar y gwledydd, fel y byddo i'r efengyl ehedeg a chael gogonedd yn mhob man, a theyrnasoedd y byd fyned yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef yn fuan. Amen.

CARIAD AT IESU GRIST.

IOAN 21: 15. A wyt ti yn fy ngharu i yn fwy na'r rhai hyn?

Y mae y bennod hon yn rhoi hanes am drydydd ymddangosiad Iesu Grist i'w ddysgyblion ar ol ei adgyfodiad o'r bedd. Yr oedd y dyagyblion yn hwyrfrydig iawn i greuod

Iesu wedi adgyfodi o'r bedd. Ao i'r dyben o symud ymaith bob amheuaeth o'u meddyliau, y mae yr Iesu yn ymddangos iddynt drwy lawer o arwyddion sier, gan fod yn weledig iddynt dros ddeugain niwrnod, a dywedyd y pethau a berthynent i deyrnas Dduw. Yn y testyn y mae yn dangos y pwys o feddu cariad tuag ato.

I. TEILYNGDOD IESU GRIST I GAEL EI GARU.
Y mae yn deilwng oblegyd,

1. *Ardderchawgrwydd ei bereon.*

Yr oedd gogoniant ac ardderchawgrwydd person Crist megys dan len pan oedd efe yma yn nyddiau ei gnawd. Gwr gofidus a chyneffn â dolur oedd efe yn ngolwg yr Iuddewon, fel gwreiddyn o dir sych, heb na phryd na thegwch iddo. Ychydig iawn oedd yn gweled ei degwch. Ond er hyny fe welodd rhai gymaint o'i ogoniant nes enill eu calon i fyned ar ei ol. "A'r gair a wnaethpwyd yn gnawd ac a drigodd yn ein plith ni (ac ni a welsom ei ogoniant ef, gogoniant megys yr Uniganedig oddiwrth y Tad) yn llawn gras a gwirionedd." Fe welwyd ei ogoniant ef mewn modd neillduol ar fywyd y gweddnewidiad. "A'i wyneb a ddysgleiriodd fel yr haul, a'i ddillad oedd cyn wnyed a'r goleuni." Nid rhyw ffug chwedl fel chwedlau y paganiaid am eu dauiau yw yr hanes am weddnewidiad Crist. Canys nid gan ddylyn chwedlau cyfrwys, meddai Pedr, yr hysbysasom i chi nerth a dyfodiad ein Harglwyd Iesu Grist, eithr wedi gweled ei fawredd ef a'n llygnid. Pe gwelai dynion ei fawredd ef a'u llygnid, nid allent lai na'i garu. Tecach ydyw na meibion dynion. "Y mae efe yn wyn a gwridog, yn rhagori ar ddeng mil. Ie y mae efe oll yn hawddgar.

2. *Mawredd ei gariad ef.*

"Cariad mwy na hwn nid oes gan neb, sef bod i un roddi ei einioes dros ei gyfeillion." Fe garodd Iesu Grist ei elynion hefyd. "Canys Crist pan oeddyn ni eto yn weiniaid mewn pryd a fu farw dros yr annuwiol." "Oblegyd braidd y bydd neb farw dros un cyfiawn, oblegyd dros y da ysgatfydd fe feiddiai un farw hefyd." Wrth y cyfiawn y golygir un cywir a gonest mewn masnach, un yn mynu'r cent ac yn talu'r cent. Y mae dyn felly yn werthfawr mewn cymydogiaeth. Ond er hyny ni bydd neb yn foddlon marw dros un felly; ond dros y da, dyn caredig a chymwynasgar, fe allai y bydd rhyw un farw dros un felly, a dyma eithaf cariad dynol. Eithr y mae Duw yn canmol ei gariad tuag atom ni, oblegyd a nyni eto yn bechaduriaid i Grist farw trosom ni. Myfyriwn ar fawredd ei gariad nes ynull ein calonau mewn cariad tuag ato, ac i ddweyd

gyda'r apostol, "Yr ydym ni yn ei garu ef, am iddo ef yn gyntaf ein caru ni."

8. *Parhad ei ffyddlondeb.*

"Iesu Grist ddoe a heddyw yr un ac yn dragywydd." "Efe yn caru yr eiddo y rhai oedd yn y byd, a'u carodd hwynt hyd y diwedd." Ni wiw i neb ymddiried fawr mewn dynion. Hwyrach mai y rhai mwyaf siriol a charedig i ni heddyw fydd y gelynyon a'r bradwyr gwaethaf i ni y fory.

Cyfnewidiol ydyw dynion
A siomedig yw cyfeillion;
Hwn a bery byth yn ffyddlon,
Pwy fel efe?

Gwyddai Iesu er tragwyddoldeb am ei holl daith o Fethlehem i Galfaria; ond er hyny fe aeth yn mlaen mai wrol yn wyneb y tywydd garw. Efe a roddodd ei gefn i'r curwyr, a'i gernau i'r rhai a dynent y blew. Efe a fu yn ufudd a ffyddlon hyd angau, ie angen y groes. Ac y mae yn para i eiriol droesom yn y nef. Am hyny y mae yn deilwng o'n cariad.

II. NATURE Y CARIAD Y MAE YN DEILWNGU.

1. *Cariad cywir a diragrith.*

Nid yw proffes o gariad ddim yn ddigon. Yr oedd Judas yn proffesu ei fod yn caru yr Iesu, ac wedi ei ddilyn ef yn gyson am beth amser; ond fe ddangosodd ef egwyddorion ei galon pan aeth yn flaenor i'r rhai a ddaliasant yr Iesu, efe a fradychodd ei Arglwydd a chusan, ac fe'i gwerthodd ef am ddeg ar hugain arian. Felly mae llawer eto yn proffesu eu bod yn caru yr Iesu, ond ar weithredoedd yn ei wadu ef, pan gant ryw gyfle i enill y byd hwy a fradychant Grist a'i achos am lai na deg ar hugain arian. Nid rhyw broffes o gariad oedd gan Pedr. Y mae efe yn apelio at hollwybod-aeth yr Iesu, "Arglwydd, ti a wyddost bob peth, ti a wyddost fy mod i yn dy garu di." Daliwn ein hunain yn wyneb y gwirionedd. Os ydym yn ei garu ef mewn purdeb, gallwn ddweyd fel Pedr, "Ti a wyddost fy mod i yn dy garu di."

2. *Cariad mawr a goruchel.*

"A wyt ti yn fy ngharu i yn fwy na'r rhai hyn?" Digon tebyg mai wrth y rhai hyn y golygir y llong a'r rhwyd a'r pysgod, a'r pethau cysylltiedig â'r alwedigaeth o bysgota. Y mae Iesu Grist am i ni ei garu ef yn fwy na phob peth arall. Y mae efe am fod flaenaf yn y serch. "Os daw neb ataf fi, ac ni chasao ei dad a'i fam, ei wraig a'i blant, ei frodyr a'i ohwiorydd, ie a'i einioes ei hun hefyd, ni all efe fod yn ddygybl i mi." Felly y mae yr Iesu yn gofyn i bob un fel y gofynodd efe i Pedr. A wyt ti yn fy ngharu i yn fwy na'r rhai hyn? Y rhai hyn yn eu perthynas â ni yw yr anr a'r arian, y tai a'r tiroedd a'r anif-

eiliad, neu beth bynag sydd yn tueddu i fyned a'n calon. Y mae yr Iesu yn teilyngu cael ei garu yn fwy na phob peth.

3. *Cariad cyson a pharhaus.*

Y mae awgrym o hyn yn y testyn. "A *wyt* ti yn fy ngharu?" Yr oedd Pedr wedi dangos o'r blaen ei fod efe yn caru yr Iesu. Yr oedd efe wedi gadael pob peth er ei fwyn, ac wedi oerdded trwy ddyfroedd at yr Iesu, a thynnu ei gleddyf i'w amddiffyn, ac wedi ei ddylyn ef hyd lŷs yr archoffeiriad. Yn ei ymlyniad wrth Grist yr oedd Pedr wedi cyfarfod â phrofedigaeth danlyd, ac wedi gwadu nad adwaenai mo yr Iesu. Priodol iawn oedd y gofyniad, *A wyt* ti, nid a fuost ti rywdro, ond a *wyt* ti yn awr yn fy ngharu i?

III. PROFION O'N CARIAD TUAG ATO.

1. *Cadw ei orchymynion.*

"O chwerch fi cedwch fy ngorchymynion." "Cany hyn yw cariad Duw, bod i ni gadw ei orchymynion ef, a'i orchymynion ef nid ydynt drymion." Y mae iau Iesu Grist yn esmwyth a'i faich yn ysafn. Y mae holl rwymedigaethau crefydd mor rwydd i'w cyflawni, fel nad oes gan neb sydd yn gwrando yr efengyl yr un esgus dros fyw yn ddigrefydd. O ganlyniad, od oes neb heb ufuddhau i orchymynion Crist, nid yw hwnw yn ei garu ef. Y mae yr hwn sydd yn adnabod eu calonau yn dweyd wrth yr anuffudd fel ag y dywedodd wrth yr Iuddewon, "Mi a'ch adwaen chwi, nad oes genych gariad Duw ynoch."

2. *Caru y brodyr.*

"Wrth hyn y gwybydd pawb mai dyagyblion i mi ydych, os bydd genych gariad i'ch gilydd." Yr oedd y cyn-Gristionogion yn enwog mewn brawdgarwch. Yr oeddynt wedi eu dysgu gan Dduw i garu eu gilydd. Yr oedd eu gelynydd yn estyn eu bysedd atynt mewn gwawd, gan ddywedyd, "Gwelwch fel y maent yn caru eu gilydd." "Yn hyn y mae yn amlwg blant Duw a phlant diafol. Pob un sydd heb wneuthur cyflawnder nid yw o Dduw, na'r hwn nid yw yn caru ei frawd." "Ni a wyddom ddarfod ein symud o farwol-aeth i fywyd, oblegyd ein bod yn caru y brodyr. Yr hwn nid yw yn caru ei frawd, y mae yn aros yn marwolaeth," y mae heb gael ei gyfnewid trwy ras. Os dywed neb ei fod yn caru Duw, ac efe yn casau ei frawd, celwyddog yw—nid yw ddim gwell na rhagrithiwr. Oblegyd yr hwn nid yw yn caru ei frawd yr hwn a welodd, pa fodd y gall efe garu Duw yr hwn nis gwelodd?

3. *Gofalu am achos Duw.*

Ar ol i Pedr ddweyd ei fod yn caru yr Iesu, y mae yr Iesu yn dweyd wrtho, "Portha fy

wyn, Bugeilia fy nefaid, Portha fy nefaid." Fel pe dywedasai, Os wyt yn fy ngharu i, gofala am y gweiniaid yn Seion, gwna dy oren gyda'r achos. Felly dywed yr apostol wrth ei gyd henuriaid, "Porthwch braidd Duw, yr hwn sydd yn eich plith, gan fwrw golwg arnynt; nid trwy gymhell, eithr yn ewyllysagar; nid er mwyn budr-elw, eithr o barodrwydd meddwl," o gariad at Iesu Grist a'i achos. Y mae Iesu Grist o ran ei berson wedi esgyn i'r Nefoedd. Y mae efe yn awr ar ddeheulaw y Tad allan o gyrrhaedd llid ei elynion, ac uwch-law cymwynasau ei gyfeillion. Ond y mae ei achos ef gyda ni ar y ddaear, fel y gallwn ddangos ein teimladau ato ef yn bersonol yn ein hymddygiadau tuag at ei achos.

IV. Y PWYS O FEDDU CARIAD AT IESU GRIST.

1. *Cariad at Iesu Grist yw hanfod crefydd.*

Dywedir mai cyflawnder y gyfraith yw cariad. "Câr yr Arglwydd dy Dduw â'th hoŵ galon, hwn yw y cyntaf a'r gorchymyn mawr, a'r ail sydd gyfelyb iddo, Câr dy gymydog fel ti dy hun. Ar y ddau orchymyn hyn y mae yr holl gyfraith a'r prophwyd yn sefyll." Yr hwn sydd yn caru arall a gyflawnodd y gyfraith. "Cyflawnder y gyfraith yw cariad." Gyda llawn cymaint o briodoldeb y gellir dweyd mai cyflawnder yr efengyl, cyflawnder crefydd Iesu Grist, yw cariad. Pe buasid yn gofyn i mi, Beth yw y peth cyntaf mewn crefydd? buaswn yn ateb mai cariad at Iesu Grist ydyw. Beth yw yr ail beth? Cariad at Iesu Grist. Beth yw y trydydd peth? Cariad at Iesu Grist. Cariad at Iesu Grist yw y cwbl. Os oes gyda ni gariad at Iesu y mae genym grefydd gyflawn yn ei holl ranau; ac os heb gariad at Iesu, ni wyddom ddim am rym a bywyd crefydd. "Pe llefarwn â thafodau dynion ac angylion, ac heb fod genyf gariad, yr wyf fel efydd yn seinio neu symbal yn tincian." Llefwn am fwy o'r cariad hwn yn ein crefydd.

2. *Cariad at Iesu Grist yw nerth y Cristion i fyned yn mlaen yn wyneb rhwystrau.*

Y mae rhwystrau lawer i'w cyfarfod gyda gwaith yr Arglwydd. Felly yr oedd hi yn amser Nehemiah, fel y dywedir, "Pridd lawer sydd, fel nad allwn adeiladu y mur." Ond yr oedd cariad at Dduw yn tanio calonau y bobl mewn sêl dros achos Duw, nes gorphen y gwaith yn gyflawn. Felly y mae pridd lawer o rwystrau ar ein ffordd gyda gwaith yr Arglwydd; ond os bydd genym gariad at Iesu, nyni a awn yn mlaen yn wrol yn wyneb y rhwystrau i gyd. "Beth a wneuch chwi yn wylo ac yn tori fy nghalon i," meddai Paul, "cany parod wyt fi nid yn unig i'm rhwymyo,

ond i farw hefyd yn Jerwsalem er mwyn enw yr Arglwydd Iesu"—sef o gariad at Iesu. Cariad sydd gryf fel angau, ac eiddigedd sydd greulon fel y bedd, ei farwor sydd farwor tanllyd a fflam angerddol iddo. Dyfroedd lawer nis gallant ddiffoddi cariad, ac afonydd nis boddant. Y mae cariad at Iesu yn egwyddor fywiol yn mynwes y credadyn nad oes yr un elfen yn y byd a all ei difa. Y mae y tân a'r siagodau wedi methu. Y mae llawer wedi rhoi eu cyrff i'w llosgi o gariad at Iesu. Pan oedd eu bysedd yn llosgi fel canwyllau i oleuo yr ystrydoedd, yr oeddynt yn bloeddio yn fuddugoliaethus, "Pwy a'n gwahana ni oddiwrth gariad Crist? Canys y mae yn ddiogel genyf na all nac angau, nac einioes, nac angylion, na thywysogaethau, na meddianau, na phethau presenol, na phethau i ddylfod, nac uchder, na dyfnder, nac un creadur arall, ein gwahanu ni oddiwrth gariad Duw, yr hwn sydd yn Nghrist Iesu ein Harglwydd."

3. *Cariad at Iesu Crist yw y prif gymhwyser i'r Nefoedd.*

Gwlad y goleuni a'r purdeb a'r cariad tra-gwyddol yw y Nefoedd. Nid oes yno yr un Judas i fradychu, na'r un gelyn i aflonyddu ar heddwoch y gymdeithas.

Mae pawb o'r brodyr yno'n un,
Heb neb yn tynu'n groes,
Yn molu'r Dawdod yn y dyn,
A chofio'i-angau loes.

Mae yno bawb yn caru yr Iesu a chalon berffiaith, ac yn caru eu gilydd o galon bur yn helaeth. O gymdeithas ddedwydd! Ni welodd llygad, ac ni chlywodd clust, ac ni ddaeth i galon dyn y pethau a ddarparodd Duw i'r rhai a'i carant ef. Os heb ei garu ef, bydd drws y nefoedd yn gauedig yn ein herbryn. Os yn ei garu ef, cawn weled y nef yn agoryd a Mab y dyn yn eistedd ar ddeheu-law Duw, a'n derbyn i'r trigfannau dedwydd, aros byth yn nghwmni yr Iesu, a'i weled ef megys ag y mae. Dyma ddigon o wobr am lasur ein cariad. Llefwn am dywalltiad helaethach o'i gariad yn ein calonau, fel y byddom yn gymhwys i gael rhan o etifeddiaeth y saint yn y goleuni.

EDWARD ROBERTS, *Spring Green.*

Gochelwch ddilyn pethau cyfreithlon mewn ffordd anghyfreithlon.

Cofied pob dyn dysgedig mai nid pren gwybodaeth yw pren y bywyd.

Collir y pechadur, nid o herwydd clwyf pechod, ond o herwydd ei fod yn gwrthod y feddyginiaeth.

Anedifeirwch parhaol yw y pechod na fadd-euir mo hono.—*Y Tywysydd a'r Gymraes.*

P R E G E T H I I.

AR DDWYFOL YSBRYDOLIAETH YR YSGRYTHYRAU.

GAN Y PAROH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

A draddodwyd yn y Cyfarfod Chwarterol yn Palmyra, O., Hyd. 6ed, 1862, ac a anfonir i'r CENHADWE ar gais y Gynadledd.

Nid trwy ddyn y daeth gynt brophwydoliaeth; eithre dynion sanctaidd Duw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân. 2 PEDR 1: 21.

Yr holl Ysgrythyr sydd wedi ei rhoddi gan Ysbrydoliaeth Duw. 2 TIM. 3: 16.

(Parhad o'r rhifyn am 8a Mawrth, t. d. 78.)

Hwyrach fy mod wedi aros yn rhy hir yn barod ar y mater ffrwythlawn hwn. Eithr goddefwch i mi alw eich sylw eto at rai o'r prif bethau a allem nodi fel profion tumewnlol o Ddwylol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyr.

1. Edrychwch ar ddullwedd (*style*) y Beibl. Ynddo y gosodir allan feddylddrychau dwylol, barddoniaeth nefol, a delweddu ysbrydol, yn y dullwedd mwyaf mawreddus ac arddunol. Beiddiwn ddweyd nad oes ar yr holl ddaear ei gymhar o ran uchelder ei feddyliau, prydferthwch ei ieithwedd, a godidawgrwydd ei chwaeth, yn enwedig yn y rhanau darluniadol a barddonol o hono.

Addefwn yn rhwydd fod anhawederau ar y ffordd i ddwyn rhagoriaethau dullwedd cyfansoddiad y Beibl, yn eu holl dlysi cynwynol, yn gydwestad ag amgyffredion dealltwriaethol cynulleidfâ amrywiedig fel y ni sydd yma heddyw;—yn un peth am mai yn yr ieithoedd gwreiddiol y canfyddir hwynt yn eu ceinder penaf, a pheth arall am nad yw galwedigaethau y rhan amlaf sydd yma yn caniatáu amser iddynt i astudio elfenau beirniadaeth lénnyddol er eu cynhwyso i feaur a phwyso teilyngdod gwahanol ddullweddu cyfansoddiadau llyfrau. Ond eto nid oes eisiau seryddwr i ddweyd pa un yn mysu cyrff yr wybrenau yw yr haul dysglær, brenin y dydd, ac nid oes eisiau athraw mewn coleg er hysbysu pa un yn mhlith llyfrau y ddaear ydyw y Beibl gwerthfawr, ffynonell gwybodaeth ysbrydol, a thywysog holl lyfrau amser. Mae cymaint o ragoriaeth yn ngoleuni tanbeidiol yr haul ar lewyrch gwanaidd y llenad, heb son am y lleill, fel nad yw yn un gorchestwaith i faban ei ganfod. Ac wrth ystyried prydferthwch chwaeth, dillynder geirweddiad, ac ucheledd dullwedd ysgrifenydd yr Ysgrythyr ar un llaw, yn nghyd a'u haallénogrwydd, eu hanfanteision, a'u galwedigaethau tymhorol ar y llall—fod amryw o honynt yn fugeiliaid, eraill yn bysgotwyr tlodion, a rhai yn wneuthurwyr pebyll, meddyliem fod pob baban mewn beirniadaeth lénnyddol yn rhwym o ganfod eu bod yn mhell

nwchlaw iddynt eu hunain, ac o angenrheidrwydd yn llefaru trwy ysbrydoliaeth Duw.

Mae dullwedd godidog y Beibl yn ei osod yn mhlith y llyfrau fel Crist, anwylyd yr eglwys, yn mhlith y meibion, "Megys pren afalau yn mysg prenau y coed." Buasai yn dda genyf allu difynu engreiffiau. Ond palla amser. Darllenwch drosodd eich hunain, ac os gellwch ddyfod trwy lyfr Job, heibio i'r Salmu, a thros brophwydoliaethau Esaiah a Habacuc heb ganfod dillynder, symlrwydd a mawreddusrwydd dullwedd aruchel y Ddwylol Ysbrydoliaeth, gellwch fod yn sicr mai deillion ydych mewn gwirionedd. Ond diau genym fod y rhan fwyaf o honoch yn gyfarwydd â rhagoriaethau dwylol y Beibl o'ch mebyd. Gwerthfawrognw hwynt yn ein calon, a mawrhawn yr Awdwr goruchel ynddynt.

2. Craffwch ar y cysondeb hynod a fodola cydrhwng holl ranau llyfrau a datguddiedigaethau y Gyfrol fendigedig hon. Yn yr ystyr hwn cymberwch hi ag unrhyw lyfr a bona fod yn ddwyfol yn ei darddiad, yn safon athrawiaethau crefydd ac yn ffynonell egwyddorion moesoldeb—â'r Koran er engraifft. Ni fu Mahomet ond rhyw 23 o flynyddoedd wrth hwn, ac eto y mae yn llawn o anghysonderau a gwrthddywediadau, a chydâ hyn, y mae yn angau i bwy bynag a feiddio wrthddywedyd y Koran. Byddai hyn yn unig yn ddigon i brofi i ni fod rhyw gelofaeliaeth (*smuggle*) yn perthyn iddo. Onide, paham y rhaid iddo gosbi mor drwm am y weithred o'i chwilio a'i amheo? Eithr am y Beibl mae y cysondeb gwirioneddol perffeithiaf, fel dolen auraid yn cysylltu ei wahanol ranau a'i lyfrau wrth eu gilydd, o ran eu hystyr, eu hegwyddorion, a'u ddybenion, gan wneud y cyfan prydferth yn un corff cyflawn o dduwinyddiaeth gysegredig.

Egyr ei fynwes bur ger bron haul a llygad y goleuni; ni arswyda rhag na gwybodaeth, nac athroniaeth, na dysgeidiaeth, na beirniadaeth y bedwerydd ganrif ar bymtheg; a hyf gymhella holl genhedloedd y daearfyd llydan o bob gradd, oed a sefyllfa, i edrych ei dudalenau, archwilio ei gynwysiad, a barnu ei deilyngdod dwylol. A dyma ef yn ddwy ran hardd, yn cynwys tua phedwar cant ar ddeg o bennodan, a thringain a chwech o lyfrau, wedi eu hysgrifenu gan o bump i ddeg ar ugain o wahanol bersonau, mewn gwahanol ieithoedd, a gwahanol wledydd, a gwahanol oesau, yn ystod y tymhor hirfaith o bymtheg cant o flynyddoedd; ac eto y mae y fath gydundeb rhwng ei ffeithiau, y fath gydgordiad rhwng ei hanesion, y fath gyddarawiad rhwng ei athrawiaethau, y fath unoliaeth yn ei wirion-

eddau, y fath gydrywiaeth yn ei ddybenion, a'r fath gydberthynas ryfeddol rhwng ei holl ranau o'r dechreu i'r diwedd, nes ydym yn rhwym o gasglu mai yr un ydyw ei Awdwr, a bod hwnw o angenrheidrwydd yn dragwyddol, hollbresenol, ac anfeidrol mewn gwybodaeth, doethineb a daioni, ac o ganlyniad rhaid mai yr Ysbryd Dwylol ei hun ydyw.

Edrychwch ar ei gysondeb yn y darluniadau a rydd o'r Goruchaf. Y fath ardeb gwrthun y mae Mahomet wedi ei gyflwyno i'r byd o berffeithiau gogoneddus y Jehofa anghyfnwidiol! Priodola anghysonderau athrawiaethol a gorchymynol y Koran i ohwidredd ac anwadalrwydd y Meddwl Dwylol yn ystod y byrdymhor o 28 o flynyddi! Mor wahanol yw yr arlun perffaith a rydd y Beibl o hono. Yn ol hwn y mae anghyfnwidioldeb yn briodolodd hanfodol ac anghyfranogol yn y Tragwyddol Fod; ac yn ei holl ddesgrifiadau o'i hanfod, ei berffeithiau, ei arfaethau, ei ddybenion a'i gymeriad, yr Un Tragwyddol ydyw "heb gyfnwidiad na chysgod troedigaeth yn perthyn iddo."

Dengys fod tri chyfnod nodedig wedi bod mewn amser pan yr ymwelodd Duw â'r byd a thri man pennodol ar y ddaear, sef Gardd Eden, Copa Sinai, a Phen Galfaria, lle y cyfarfyddodd â dyn, er llefaru ei feddwl goruchel wrtho, cyhoeddi ei gyfreithiau sanctaidd iddo, a chyflawni ei fwriadau trugarog tuag ato. O'r ymweliad cyntaf yn Eden hyd yr olaf ar Galfaria, aeth pedair mil o flynyddi heibio, a gwelodd y ddaear fyrrd o gyfnwidiadau ynddynt; ond yr un Duw anghyfnwidiol oedd yn y naill a'r llall,—ar hyd yr holl ffordd o Eden hyd yn Sinai, ac o Sinai i Galfaria yr un ydyw; y ddwy linell fawr a ddy-nodant ei ymdaith o hyd ydynt uniondeb a thoster ar un llaw: ac ar y llall, daioni a chymwynasgarwch. Yr un gwirionedd a heddwch—yr un sancteiddrwydd a thrugaredd—a'r un cyflawnder a chariad a ffurfiant ei gymeriad ac a hynodant ei ymweliad yn y tri chyfnod a'r tri lle:—Yn Eden, yn y bygythion, gwirionedd sydd yn pelydru, ond yn yr addewid y mae heddwch yn llewyrchu; ar gopa Sinai, sancteiddrwydd sydd yn ffamio, ond wrth y gwaelod y mae thrugaredd yn gwylio; ac ar Galfaria, yn holltiad y creigiau ac ingoedd y Ceidwad cyflawnder sydd yn taranu, ond yn y gair "Gorphenwyd" y mae cariad yn buddugoliaethu; ac yn yr oll o'i weinyddiadau pwysfawr a grasol tuag at y dyn euog y mae Pen Arglwydd y bydysawd yn ymddysglario mewn tanbeidrwydd anfeidrol yn ei gymeriad gogoneddus fel Duw CYFLAWN AC ACHUBYDD.

Drachefn. Sylwch ar gywirdeb yr hanes a rydd am y natur ddynol yn mhob lle, gwlad, ac oes—mor gyflawn, mor gywir, ac mor bwrpasol ydyw. Dywedodd un o frodorion Ynysydd Môr y De wrth Mr. Williams, y cenhadwr, unwaith, mai efe a'i gyd-genhadwyr oedd awdwyr rhanau o'r Beibl, "Am mai ein hanes ni y mae yn gynwysa," ebe efe, "yn enwedig y rhan olaf o'r bennod gyntaf yn yr Epistol at y Rhufeiniaid; ac nid oedd neb ond y chwi a allasai ysgrifennu hwnw mor gywir, a hyny wedi eich dyfodiad yma." Mae y sylw syml, unplyg a gonest hwn o eiddo y pagan yn bregeth effeithiol ar y cyd-darwiad hynod a fodola rhwng gweithrediadau llygredig y galon ddynol, fel yr arddangosir hwynt yn *ddarluniadol* yn y Beibl, ac fel yr amlygant eu hunain yn *weithredol* yn mueddau gwahanol wledydd ac oesau y ddaear,—ac felly yn brawf eglur o Ddwylol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythrau; oblegyd nis gallasai neb ond Ysbryd Duw dynu arlun o egwyddorion a chymhellion y galon lygredig, mor gywir a pherffaith, gan olrhain ei holl nodweddion arbenig drwy holl raddau, camrau a gogwyddiadau ei gweithrediadau dirywiol a gwrthnysig, mor fanwl a diwenaeth, nes y gall holl hil syrtiedig Adda, o'r dechreu hyd yr awr hon, roddi eu bysedd arno a dweyd, "*Dyma ein hanes moesol ni yn gywir.*" Yr oedd y pagan yn fawn am gywirdeb yr hanes hwn, ond yn hollol gyfeiliornus am ei awduraeth. Mae eangder cydnabyddiaeth y Beibl a holl agweddau cymeriad calon dyn, diffuantrwydd ei ddarluniadau o honi, a pherffeithrwydd cysondeb y cyfan a gwir hanes moesol dynolryw dros y byd llydan, yn uchel dystio mai Chwiliwr y calonau a Phrofwyr yr arenau ydyw ei Awdwr anfeidrol ef.

8. Y mae cyfaddasiad y Beibl ar gyfer mawr amryw angenion a gwahanol sefyllfaoedd dyn syrtiedig yn y byd hwn yn arddangos ei Ddwylol Ysbrydoliaeth. Bwriadwyd ei gynwysiad i oleuo, puro, llesoli a derchafu dyn am amser a thragwyddoldeb. Mae y llwybr a gymer er cyflawni y bwriad haelfrydig hwn yn eglur amlygu fod doethineb anghydnarol wedi bod wrtho, yn ei gydlunio a'i gymhwyso at ei orchwyl ardderchog. Yn mhob ystyr yr edrychom ar grefydd yr Ysgrythyr, y mae yn berffaith, a daw ei pherffeithrwydd i'r golwg yn ei chyflawn gymhwyser i ateb ei holl ddybenion pwysfawr.

Meddylwch am y cynllun mawreddus sydd ganddi i heddychu dyn pechadurus a'i Wneuthurwr traungwyddedig. Nid oes dim ond prydferthwch nodau goruwchnaturiol mawr amryw

ddoethineb Duw i'w canfod ar hwn drosto i gyd. Nis gallasai dim ond cariad tragwyddol mynwes anfeidrol y Jehofa graslawn ei ffynonellu, ei gyflunio, a'i berffeithio. Iawn mawr y Cyfryngwr yw ei ganolbwynt, a'i orchestwaith dwyfol. Mor bwysig yr ymddengys hwn yn ei gysylltiadau a llywodraeth foesol Duw, fel sail cyfundraeth fawreddog achubiaeth eneidiau, a chyfrwng gweinyddiad tirion maddenant pechodau i deula collfarnedig y ddaear. Mor eang yw ei berthynasau, mor werthfawr yw ei ddylanwadan, ac mor fendigedig yw ei effeithiau ar holl oruchwyliaethau y Nefoedd uniawn tuag at y byd gwrthryfelgar, yn ol y datguddiedigaethau a gawn o berthynas iddo yn y Beibl sanctaidd. Yn eu perthynasau â Iawn mawr y groes y ceir y goleuni goreu ar greadigaeth, rhagluniaeth a llywodraethiad y byd; yr eglurhad llawnaf ar yr arfaethau, y dybenion a'r gweinyddiadau dwyfol; a'r ddangoseg berffeithiaf o ewylllys fendigedig, cymeriad gogoneddus a gweithrediadau goruchel lór y bydoedd yn ei drafodiaethau gyda ei greaduriaid gwrthnysig.

Oael allan drefn effeithiol i ddiogelu hawlian y llywodraeth, grymysu awdurdod y gyfraith, collfarnu neu gondemnio y trosedd, ac ar yr un pryd arbed y troseddwr rhag syrthio o dan bwysau cyflawn y penyd cysylltiedig a haeddedig, sydd wedi llwyr faeddu holl dosturi, medruerwydd a doethineb y deddfwyr, y gwladweinwyr a'r llywiawdwyr goreu. A chael allan gynllun i ddwyn y Duw cyflawn i lawr at y dyn euog i'w arbed a'i nodd i dir cyfreithlon ac anrhydeddus, a chael y dyn gelydol yn ol at Dduw i'w garn yn ei galon ac ymgysgtru yn gwbl iddo am dragwyddoldeb, yn sicr, sydd yn orchestgamp anfeidrol rybwysig i ddoethineb ddynol byth ei chyflawni. Yn y fan yma y mae holl feiblaau ffugiedig a holl gaugrefyddau y byd yn rhwym o droi yn fethiant tragwyddol. Yn y Beibl yn unig y datguddir trefn deilwng o'r Duwdod goruchel i waredu dyn rhag mellidithion ofnadwy y ddeddf doredig, gan ei adfer i faes ufuddod, ei dderchafu i awyrgylech dedwyddwch, a gosod ar ei ben goron annifanedig o ogoniant tragwyddol. Nid rhyfedd i'r apostol Paul ddatgan, pan yn bwriadu gwynebu prifddinas y byd paganaidd i gyhoeddi hon, "Canys nid oes arnaf gywilydd o efengyl Crist, oblegyd gallu Duw yw hi er iachawdwriaeth i bob un sydd yn credu."

Pwy erioed a glywodd am y fath Iawn gogoneddus dros bechod, a'r fath iachawdwriaeth odidog i bechadur, ag a gynwysa yr Ysgrythrau? Yma y gwelwn y Pen Arglwydd Dwyf-

ol yn collfarnu y trosedd ac yn rhyddhau y troseddwr—yn condemnio pechod ac yn arbed y pechadur—yn lladd y bai ac yn bywhau y beus, a hyny yn berffaith gyson & derchafiad ei lywodraeth, anrhyddedd ei gyfraith, diogelwch ei orsedd, a gogoniant digwmwl ei gymeriad moesol. Yn nghyfundraeth Aberth dirprwyol y Ceidwad y canfyddwn y cynhwysder perffeithiaf i ddwyn Duw i lawr at y dyn, a'r cyfaddasrwydd cyflawnaf i ddwyn dyn yn ol at Dduw. Pan floeddiodd Crist ar y groes, "Gorphenwyd," adseiniodd yr holl Nefoedd mewn effaith, "Boddlonwyd;" a phan deimla y gydwybod euog effaith rhinwedd y gwaed iawnol yn ei glanhau oddiwrth bob pechod, trwy fydd, dadseinia hithau mewn gorfoledd, —"Boddlonwyd." Iawn y dywed y penill hwnw:

Mae Jehofa'n awr yn foddolawn
I'r troseddwr i gael gwledid,
Duw a dyn yn gwaeddi "Digon,"
Yn yr Iesu'r Aberth heddi.

Mae pawb yn ngwlad efengyl a dderbyniasant y cymod, ac a deimlasant rinwedd gwaed y groes yn dienuogi eu cydwybodau, yn barod i gau,

"Dyma iechydwrriaeth hyfryd
Wedi'i threfnu gan fy Naw,
Ffordd i gadw dyn colledig,
Balm i wella dynolryw;
Dyma ddigon, &c.,
Geidw euog fel myfi."

Pe buasai amser yn caniatáu gallasem nodi llawys o engreiftiau, yn mysg y paganiaid, i brofi effeithiolrwydd cyfaddasiad yr "iechydwrriaeth gymaint" ar eu cyfer. Goddefwch i ni nodi un. Ychydig flwyddi yn ol, cyfarfyddodd cenhadwr yn yr India ag ymgyflwynwr Hindwaidd. Yr oedd yr olwg arno yn echrydus—ei gorff wedi ei bothelli drosto gan wres angerddol pelydrau poethion yr haul, a'i draed yn gwaedu bob cam a roddai oddiwrth frathiadau hoelion haiarn a osodasai yn wadnau ei sandalau i'r perwyl hwn, a gwisgai hwynt felly, meddai ef, er *gwneud iawn* i'r duwiau am bechodau atgas a gyflawnasai yn eu herbyn. Darllenodd y cenhadwr iddo yr adnod ryfedd hono yn Ioan, "Canys felly y carodd Duw y byd, fel y rhoddodd ei Unig-anedig Fab &c.," a'r adnod arall, "A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau &c.," ac eglurodd iddo drefn fawr y Nefoedd i faddu beiau'r gwaethaf yn rhad ar ei edifeirwch a'i fydd y' Nghrist. "Dyna ddigon," ebe y pagan tlawd, "dyna beth sydd arnaf fi ei eisiau yn union," gan dafu ei hen sandalau gwaedlyd ymaith. Cafodd ddigon i dawelu ei gydwybod am byth yn iawn mawr y Cyfryngwr.

Nid yw prif gynrychiol meddyliau a dych-

ymygion meidrol y ddaear, ar bwnc dyfeisio llwybr i gadw enaid colledig, ond fel gwegi, ffloreg ac ynyfdrwydd yn ymyl ardderchawgrwydd gwirionedd, doethineb a gogoniant cyfundraeth yr iechydwrriaeth dragwyddol yn Nghrist Iesu. Cafodd y byd ei aurhuddedu & rhai cyfundraethau crefyddol, er ceisio ei war-edu a'i ddedwyddu, gan y dychymygion barddonol, y galluoedd ymresymiadol a'r meddyliau athronyddol, yn yr oesoedd a aethant heibio, ond pe buasai yn gwneud prawf gweithredol o honynt, pa faint gwell mewn gwirionedd a fuasai? Nis gallasai gyrhaedd gwir a chyflawn a bythol ddedwyddwch *heb dawelwch cydwybod*. Ac y mae cyrhaedd tawelwch cydwybod yn cynwys tri pheth nas gall cyfundraethau holl feiblau gau grefyddau y byd byth ei effeithio, *sef*, yn 1af, Gwaredigaeth oddiwrth arglwyddiaeth pechod. 2il, Cymod & Duw. 3ydd, Rhyddhad oddiwrth feldithion tragwyddol y ddeddf foesol.

A gallem ychwanegu mai ofer byth fydd i'r byd ddysgwyl am y pethau hyn ond trwy Gyfryngwr, ar gyfrif rhinwedd a dylanwad iawn cymhwys a digonol. Yn awr, honwn ni mai y Beibl yn unig o dan yr holl nefoedd sydd yn datguddio Cyfryngwr ac yn arddangos iawn felly. Dywed, "Fod Duw yn Nghrist yn cymodi y byd ag ef ei hun heb gyfrif iddynt eu pechodau." A beiddiwn ddweyd pe gwnelai yr holl fyd brawf gweithredol o'r gyfundraeth hon, y *fynd hon*, y cyrhaeddai dawelwch cydwybod; a gallai engyl y gogoniant drydanu y newydd gorfoleddus drwy holl ororau y greadigaeth, cyn maclud haul, Fod gwrthryfel dyn ar ben, heddwch cyffredinol wedi ei sefydlu rhwng daear a nefoedd, a holl genhedloedd y gwledydd wedi eu symud o farwolaeth i fywyd, eu cyflyrau yn ddiogel, eu mynwesau yn dawel, a'u gwynebau yn sicr tua byd gwyn diddarfod y baradwys nefol. Gwawried y bore yn fuan pan y daw hyn oll i ben.

Crefydd y Beibl yn unig sydd yn cynwys yr egwyddorion, y cymhellion, yr anogaethau a'r dylanwad moesol priodol *er iawn ddiwygio* y byd—a hi yn unig sydd yn gyfaddas ar gyfer holl genhedloedd y ddaear. Ond ni ychwanegwn ar y pen hwn.

Mae dullwedd nodedig ysgrifenyddwr y Beibl, cydgordiad rhyfeddol ei holl ranau, cyfaddasrwydd perffaith ei ddarpariadau ar gyfer holl angenion ysbrydol y dyn truenus—mae y cariad tragwyddol a amlyga, y ddoethineb anfeidrol a ddadblyga, yr iawn mawr a ddatguddia a'r drefn fendigedig a gyhoedda er achubiaeth y byd a gogoniont Duw—mae y pethau hyn a'u cyffelyb a allasem nodi yn llafaru yn ddigon

uchel mai Ysbryd Duw ydyw ei Awdwr goneddus.

Mae argraffadau par y nef
O fewn i'r Beibl gwiw,
Ac y mae pobpeth ynddo ef
Yn dweyd ei fod o Dduw;
Mwy gwerthiawr ydyw i bob oes
Na holl drysorau'r llawr,
Cynwysa hanes iawn y groes
Sydd yn anfeidrol fawr.

(I'w barhau.)

* * Buasai yr uchod allan yn gynt oni buasai af-
techyd yr awdwr.

Amrywiaethol.

Y MOSODIAD ESGOB COLENZO A DR. DAVIDSON

Ar bum Llyfr Moses a Dr. Williams ar Ysbyrdoliaeth y Beibl.

Er fod Dr. Davidson wedi dangos mwy o ddyg a gallu meddyliol yn ei ymdrech i ddiatrywio awdurdod ddwyfodol a geirwiredd hanesyddol llyfrau Moses nag a ddarfu Esob Colenso, eto ni ddarfu ei waith dyna ond ychydig sylw, na bod yn foddion i ddadymchwel ffydd ei ddarllenwyr yn ngeirwiredd llyfrau Moses. Efallai mai y rheswm am hyn ydyw ei fod wedi cael ei droi o gadair Lancashire College, fynyddau yn ol, am goled tybiau cyfeiliornus, ac wedi hyn gall gyhoeddi unrhyw dybiau heb i'r cyhoedd sylwi nemawr ar ei eiddo.

Onid nid felly y mae gyda gweithiau llai grymus Esob Colenso. Cyhoedda yr holl gyhoeddiadau Seisonig, y rhai digrefydd yn gystal a chrefyddol, fod perygl i'r ysgrifeniadau yma siglo seiliau ein ffydd. Y rheswm am yr ofnau hyn ydyw enwog-rwydd eglwysig yr ysgrifenydd, Esob,—*Cenhadwr* enwog yn Natal, Affrica. Un a adawodd ei gartref a'i wlad ar y neges uchel o ddwyn y llwythau barbaraid a'r eilonaddolwyr trueus o dan ddylanwad gwirionedd ddwyfodol ydyw y dyn sydd yn cyfaddef ei fod wedi ei argyhoeddi o anwiredd hanesyddiaeth fore y Beibl! Pa ryfedd fod tystiolaeth y fath berson yn effeithio yn niweidol i siglo ffydd amryw yn ngair Duw?

Yn y frawddeg—"Y byddai ei ffydd yn Naw mor ddiysgog ag erioed er symudo yr holl Feibl," a'i fod "hwyrach yn ewyllys Duw yn ein dydd, i'n dysgu ni, yn mysg gwersi gwerthfawr eraill, i beidio adeiladu ein ffydd ar lyfr,"—gwelir nad yw yr Esob ond *adecinio* hen ddeistiaeth oes flaenorol, yr hon a ddallai ddeddf natur yn ysgrifenedig yn nghalonau dynion yr unig ddatguddiad. Nid yw y ddwy gyfundrefn ond diatrywio y Beibl, unig sylfaen ein ffydd, a'n gadael heb ddim arall i'n ffydd i bwyso arno!

Gellid disgwyl yn ngwaith Esob arwyddion o ddyg dduwinyddol, lled drwyadl o leiaf. Ond yr hyn sydd yn hynod yn ngwaith yr Esob hwn ydyw ei anallu i eglurhau yr anhawadernau mwyaf cyffredin yn y Beibl, fel pan y dwg un o'i gynulleidfa anwaraidd ryw wrthuddadl yn erbyn y Beibl,

ni wyr yn y byd pa le idrol am gymorth i'w hateb. Ni all yr Esob yn ei fyw weled nad anwiredd ydyw yr hanes fod holl Israel yn ymgasglu o flaen y babell yn achlysurol—a Moses yn ei hanerch yno. Darlunia fod yn rhaid iddynt gyrhaedd ugain milltir o ffordd, o ganlyniad na allai yr holl gynulleidfa gyfarfod o flaen y babell. Nid ymddengys y daeth i feddwl yr Esob y gallasai i holl gynulleidfa Israel ymgynull o flaen pabell y cyfarfod mewn llawer dull heblaw yn *as dorf ar yr un pryd*. Oni allasent gyfarfod oll, rhan ar ol rhan yn dilyn eu gilydd—neu drwy gynrychiolwyr—neu trwy negeseuwyr yn myned trwy y dorf & geiriau Moses ganddynt i'w mynegi i'r bobl—neu trwy benaethiaid y llwythau, yr heur-iaid neu benau teuluoedd? Amryw anhawadernau eraill a ymddengys yn gofidio yr Esob yn yr hanes santaidd, pa rai y mae *llawer* o feirniaid ac esbonwyr y Beibl wedi eu hegluro yn oleu. Ond ymddengys nad oedd ef wedi gweled gweithiau y dysgedigion Beiblaidd hyn erioed, ac yntau yn fugal ac yn Esob!

Dr. Davidson yn ei ymosodiad a ddilysa yr amheuwyr Germanaidd, yn benaf Ewald a Hupfeld, yn eu haeriadau nad yw llyfrau Moses ond cynrych oes ddiweddar—ffugchwedlau anwireddus—ac nad yw y ffeithiau gwirioneddol ond megis ychydig ronynnau o dywod yn mysg mynyddoedd o *fable*. Megis ag y dirmyga *Strauss* yr *Efengylan* yn dwyll am eu bod yn cofnodi gweithrediadau goruchnat-uriol, felly y dirmyga Davidson bob peth goruchnat-uriol yn llyfrau Moses, fel y dywed na all yr addewid i Abraham a Jacob am frenhinoedd i ddyfod o'u lwynau fod ond yn ddiweddar neu yn dwyllodrus, am fod y drychfeddwl o frenhin yn un na allai ftyed i feddwl Hebraed cyn i frenhin gael ei sefydlu yn y genedl. Cynwysa hyn wadiad hollol o'r holl elfen broffwydol ac nad yw yr hyn a elwir felly ond mynegiad hanesyddol o ddi-gwyddiadau ar ol iddynt gymeryd lle.

Dr. Rowland Williams, Ia-lywydd Lampeter College, Cymro, a gymerwyd i fyny i sefyll ei brawf o flaen mainc yr Esobion am ei syniadau a gyhoeddai oddiar y testyn—"Gwelsion Duw yn llefaru megis ag y cynhyrfwyd hwynt gan yr Ysbyrd Glân," ac "Yr Ysbyrd a'r llythyren' neu y 'gwir a'r Llyfr.'"—Barna ef y gweithreda yr Ysbryd Glân yn ei ddylanwadau ddwyfodol yn mhob rhan o feddwl a gweithred ddynol yn mhob oes,—fod y Beibl, y Llyfr Gwedd Cyffredin, gwaith dynion da o bob math—cyfreithiau y tir &c., wedi eu hyagrifenu gan ddynion megis y cynhyrfwyd hwynt gan yr Ysbryd Glân. Ond dywed fod y dylanwadau hyn yn *cyfateb i sefyllfa meddwl a gwybodaeth yr ysgrifenu*. Felly y mae ysgrifeniadau dynion da a ysgrifenasant yn ddiweddar wedi ei hyabryddoli yn *berffeithiach* nag ysgrifeniadau ysgrifenydd y Beibl—am fod ysgrifenydd diweddar yn eangach eu galluoedd ac yn gwybod mwy na hen ysgrifenydd y Beibl! Y meddwl a red trwy weithiau y Cymro hwn ydyw, ei fod ef o'r farn fod dynion sanctaidd Duw sydd yn byw

yn yr oes hon yn cael eu hysbrydoli i barotoi y byd i dderbyn meddwl "anygrifenedig" Duw yn hytrach neu o flaen y meddwl ysgrifenedig yn y Beibl.

Penderfynai Dr. Lushington yn ei ddedryd yn erbyn Dr. W. "Fod unrhyw glerigwr yr hwn sydd yn dal allan fod yr Ysgrhythraau Sanctaidd yn tarddu o'r un galluoedd ac a gynrychasant weithiau eraill, neu *vice versa*, yn annharu awdurdod ddwyfol yr Ysgrhythraau Sanctaidd, ei fod mewn ffaith yn dal nad yw y Beibl yn air Duw ond gair dyn."—Gwel N. Y. *Independent* am Ionawr 1, 1863.

Darfu anffyddwyr pum' mlynedd ar hngain yn ol ganfod cymaint o anhawsterau tybiadol yn llyfrau Moses a'r anffyddwyr presenol. Oud golenni celfyddyd a chwalodd yr holl anhawsterau hynny ymaith. Ac felly y bydd gyd a'r amheuwyr presenol. Ni wna eu hymosodiadau ond bod yn achlysur i ymchwiliad a ddengys Air Duw yn dwyn argraff o'i awdurdod Ef gyd a mw y ddiagleirdeb nag o'r blaen. Ac yn wir y mae dynion yn barod yn y byd. *Mansel* yn un o honynt, yr hwn fel Galus, dyn haliarn Sir Artagale sydd gyd â'i fflust yn dyrnu yr "*Essays a'r Reviews*" yn chwylyfriw mân.

Bwriadwn roddi talfyriad yn y CEN. cyn bo hir o waith y dynion da sydd yn trin yr "*Essays*," oni bydd i ryw un arall wneud hynny.

Pe buasai yr Asfradlon yn ei newyn tost yn derbyn llythyr oddiwrth ei dad yn ei wahodd adref, buasai yn anwylo y llythyr hwnw yn nghanol tŷ ei dad. Llythyr ein Tad ydyw y Beibl atom ni yn ein newyn, yn ein gwahodd adref. Y mae gwaed ein brawd, yn ei lafur yn ei gario i ni, heb sychu ar ei ddalenau! Yn mhob llawnder bydded i ni dynu y llythyr hwn o'n mynwes ac edrych arno yn fynych. Yn niwedd yr ysgrif fer hon dyfynwn eiriau Dewi Emlyn yn y CENHADWR am Ebrill fel yn briodol iawu:—

"Arwyda llawer yn awr wrth ganfod ymosodiadau awdwyr yr '*Essay and Reviews*,' Esob Colenso &c. ar amgaseru a sylfaeni Cristionogaeth. Ond nid oes eisiau iddynt arwydo. Y mae ymosodiadau Bolinbroke, Hume, Paine, &c. mewn amser a aeth heibio wedi cael eu gwrth-hyddio yn llwyddiannus gan bleidwyr y gwirionedd; a diau y gwneir yn yr un modd eto â'r ymosodiadau diweddar hyn. Ond y gosid yw hyn fod llawer yn darllen ymosodiadau ar Gristionogaeth na ddarllenant un amser yr atebion gorchfygol roir iddynt gan yr ochr arall. A beth wneir i enill y cyfryw oddiwrth eu hanffyddiaeth, gan na ddarllenant y ddwy ochr?"

Nid ymostyngiad dall yr anwybodus a'r diawydd am olenri sydd yn fuddiol na rhinweddol, ond darllen a chwilio y "*ddwy ochr*." Nid ychwaith ddarllen tyb epiaidd Monbodo a'i efelychwyr anghellydd Darwin am athrawiaeth y *development* a meddwl fod hono yn rhagorach na'r Beibl, fel y gwna rhai o ieuencyd Cymry yn y wlad

bon, a fydd yn foddion i'w derchafu lawer ar linell graddoliaeth bodau rhesymol, ond darllen a chwilio y "*ddwy ochr*." J. P. JONES.

Utica, Ebrill 8, 1863.

YMYRAETH A MATERION RHAI ERAILL.

Mae hyn yn cael ei wahardd gan yr Arglwydd, 1 Pedr 4: 15; am hynny ni ddylai neb wneud felly. Mae yn groes i reswm, am fod gan ddyn ddigon o waith ei hun i ateb i'w gyfrifoldeb, heb golli amser i fyned i ymyraeth a thrafferthion pobl eraill. Gadewch i ni sylwi:—Pa fodd y gwneir hynny?

1. Trwy fyned i ddadlunon cyhoeddus fyddont yn cael eu dwyn yn mlaen drwy y wasg. Weithiau bydd dau ysgrifenydd galluog wedi dechreu dadlun mewn rhyw bapwr newydd, neu mewn misolyn, a phan fydd y ddadl yn cael ei dwyn yn mlaen yn gynhes bydd y darllenwyr yn rhanedig eu golygiadau. Yn mhoethder y frwydr rhyw gyfaill i un o'r ymdrechwyr a wiga ei arfau, a dacw fe yn rhuthro i'r maes fel march i'r frwydr, ac ymosoda yn ddidrugaredd ar un o'r ddwy blaid, yr hwn fe allai fydd ar y pryd yn amddiffyn y gwirioedd. Bernir gan ryw ryfelwr galluog arall na fydd y fath ymddygiad yn deg, a gwna yntau ymosod ar y gwr aeth a'i fys i'r cawl. Fel hyn y gwna eraill deimlo, a bydd yr holl ryfelwyr lleuyddol yn sylwi, a rhai yn chwethu am ben yr ymyrwyr, pa rai ni chofiasant,

"Mai gwell o'r bron i weinlon wry
Bob peth na rhyfel bapwr."

Yr ydym wedi rhyfeddu wrth weled personau yn ymyraeth yn y modd hyn a materion rhai eraill, oblegyd y pethau canlynol:

(1.) Pan wna ysgrifenydd ddyfod i'r maes i amddiffyn ysgrifenydd arall fyddo yn barod mewn dadl, gwna ei ymddygiad brofi ar unwaith ei fod yn ofni idd ei gyfaill golli y dydd, onid é, pa angen oedd iddo ef i ddyfod idd ei amddiffyn a'i gy-northwyo.

(2.) Yn gyffredin gwna ymyrwyr mewn dadl fwy o niwed i'r hwn y byddo yn oesio ei amddiffyn nag o les. Beir ef fel dyn cäs, cecrus ac mae yn debyg iawn mai efe gaiff y gwaethaf yn y pen draw. Felly gwell yw gochelyd ymyraeth fel yna a materion rhai eraill, a gofalu am ein hachosion ein hunain.

2. *Trwy sefyll yn gryf rhwng pleidiau eglwysig.* Pan fydd ymyronladau rhwng dynion professedig a'u gilydd, bydd yn gyffredin bob ochr mor lân a'r eira yn Salmon. Gwna rhai ddeffroi o'u cysgadwydd crefyddol, a gwelir hwy yn dechreu dyfod i'r cyfeillachau, ac yn enwedig i'r cyfarfoddydd i drin y gynen, a phwy ond hwy fydd fwyaf eu swm ar ol bod am fisoedd os nid blynyddau yn ddifater ac yn esgeuluso achos eu heneidiau.

Daw eraill fe allai i'r ardal o leocedd pell, a chyn deall pa fodd y bydd pethau yn bod, dacw hwy yn neidio yn ddioedi i'r ddadl, ac yn taeru pethau heb ddeall pa fodd mae yr achos o'r ymyronfa yn bod, a gwnant lawer o ddrwg. Ar ol rhyfela ar

dymhor gwna yr hen gyfeillion heddychu, a'r canlyniad fydd, troi gyda eu gilydd yn erbyn y bobl ddyeithr fu mor ddiwyd yn berwi y cawl, a gofynaut, "Beth mae dynion ddyeithr yn wybod am bethau yma? o'u hachos bwy mae yr holl ymrfael braidd wedi bod; dynion peryglus ydynt, gwell i ni dreio eu gyru ffridd o'r ardal rhag iddynt wneud ychwaneg o ddrwg." Erbyn hyn, fe fydd y rhyfelwyr newyddion wedi deall eu sefyllfa, a dychion y bydd yn rhaid iddynt chwilio am ryw ardal arall lle na bydd neb yn gwybod am eu hymyraeth â materion rhai eraill.

3. Trwy gymeryd rhau mewn ymrfaelion rhwng teuluoedd a'u gilydd. Yr oedd dau deulu ryw dro yn byw yn ymyl eu gilydd. Daeth clep i glustiau un o'r boneddigesau bod y wraig arall yn dywedyd am dani fel hyn ac fel arall. Yn fuan clywodd y foneddiges draw ei bod hi yn cael ei beio gan Mrs. —. Dacw y tâu yn dechreu enyn fel y dywed Iago. a dacw y gwyr yn cynhyrfu, ac yn paratoi i ryfel. O'r diwedd penderfynwyd cael y galluoedd rhyfelgar at eu gilydd, er mwyn treio eu cymodi. Ar ol ymgynull i'r un lle dewiswyd cymedrolwr. Agorwyd y Senedd. Wedi gwrandaw ar y ddwy ochr gofnodd y cymedrolwr, "Pwy ddywedodd felly wrthyhych chi, Mrs. A.?" Ateb, "Mrs. Crib." "Pwy ddarfu ddywedyd am Mrs. A. wrthyhych chi, Mrs. B.?" Ateb, "Mrs. Crib." Erbyn chwilio y mater, Mrs. Crib oedd wedi bod yn cario chwedlau o dŷ i dŷ, nes gyru y bobl oedd yn heddychol i ryfel a'u gilydd. Yua y cwestiwn oedd, Beth i wneud i Mrs. Crib rhagllaw? Pawb yn cydweled ei gochelyd fel dynes ddrwg a pheryglus. Y canlyniad fu i'r digofaint ddyfod ar ben Mrs. Crib, am ymyraeth â materion rhai eraill.

4. Trwy anturio i'r gynen rhwng gwr a gwraig. Pan oedd Mr. — yn cweryla â'i wraig ac yn ei churo yn ddiidrugaredd, a bithau yn bloeddio am gynhorth, aeth Mr. Tosturiol i'r anedd, ac wrth dreio ygaru y naill oddiwrth y llall, cafodd ergyd gan y gwr, yr hwn a darawodd yntau yn ol gan ei guro yn dda. Ond yn fuan dyma y wraig yn cymeryd plaid ei gwr, ac yn dechreu hithau hefyd i ymosod ar Mr. Tosturiol, nes oedd yn dda ganddo gael lle i ffoi o asael y ddau—ac wrth ddiano clywyd ef yn gwaeddi yn groch, Peidiwch, da chiwi, a myned i ymyraeth byth a "materion rhai eraill."

GOMER.

SAMUEL BRES.

Mab ydoedd Samuel i Mr. Richard Brees a'i ddiweddar briod Mrs. Elizabeth Brees, Coed prifyddar, Llanbrynmair gynt, ond yn awr o Leatherwood, Swydd Allen, Ohio. Yr oedd Samuel yn meddianu cyneddfau cryfion, deall cyflym, tymer fywiog a siriol, bob amser yn gyfeillgar a serchog; felly yn cael ei garu a'i hoffi yn gyffredinol.

Yr oedd yn ol y manteision a gafodd wedi cyrrhaedd graddau dymunol o ddysgidiaeth, ac wedi

cynyddu mewn gwybodaeth i'w gymwysu i gylchoedd cyhoeddus. Tua phedair neu bump o flynyddau yn ol, aeth i Lima (prif dref y swydd hon) er cael ychwaneg o ddysgidiaeth. Nid hir y bu yno nes tyuu sylw masnachwyr ac eraill, deallent y gallai wneud dyn defnyddiol a gwerthfawr yn y cylch masnachol. Yn nhen ychydig fisoedd cytunodd yn yrgrif-was gyda "Mrd. Holmes a'i Gyf." Enillodd serch ac ymddiried y cwmni ac eraill. Trwy ei fod yn lleiya gyda Mr. Holmes, yr oedd yn cael ei auwylo yn sawr gan y teulu, gymaint felly fel yr ystyrient ef megys un o'r teulu mewn gwirionedd.

Tua blwyddyn a haner yn ol penderfynodd ef gydag eraill i godi cwmni o ewyllygarayddion i'r 32 *Regt. O. V. I.* Llwyddasant yn fuan, cafodd yntau ei benodi yn *Lieutenant*. Yno dangosodd ei gyfeillgarwch a'i addfwynder, nes euill calon y bechgyn i'w garu, nid hir y bu nes cael ei benodi yn Gaibben y cwmni. Yr hon swydd a lanwodd yn aurhydeddus. Yr oedd ei fryd am wneud y y bechgyn yn gysurus a chalonog; ni arbedai ddim allai hebgor er eu gwneud yn ddedwydd. Buont trwy lawer o gyfyngderau a brwydrau caledion, cawsant brofi caled y bywyd milwrol gymaint ag un gatradd, buont trwy boethder ac oerni—llafur a lludded mynyddau a dyffrynnoedd Virginia.

Ond yn mrwydr fyth gofiadwy Harper's Ferry, Medi 15, 1862, pan oedd y gelynydd lawer lluosocach, wedi ymladd yn chwerau am dri diwrnod, ffa nos tua naw ar gloch, ar ei waith yn troi gan orchymyn i'r milwyr gilio'n ol er diogelwch, derbyniodd fwled yn ei ochr chwith, yr hon a drodd yn augeuol iddo tua phedwar ar gloch brydnawn dranoeth. Derbyniodd ei Dad a'i berthynasau lythyr oddiwrth ei gyfaill, *Lieutenant Saints*, yn cynnwys yr hanes canlynol am ei oriau diweddar.

"Yn ddioed ar ol ei glwyfo cariwyd ef gan ein milwyr i dŷ cyfagos, lle cafodd bob ymgeledd allesid ddymunio,—boneddiges dyn. er i'w ymgeleddu, a chyfaill o ymddiried i weini iddo. Ar ol i ein hochr ni gael eu gorchymyn i roddi fyny (*surrender*) yn ddioed aethum ato, cefais gymdeithasu gydag ef am dair awr, ac ymddyddan ar wahanol bethau cyaylltiedig ag ef ei hun a'i deulu. Pan dechreuodd sôn am ei dad, ei frodyr a'i chwiorydd, ymaffodd yn fy llaw gan ei gwasgu yn effeithiol, a'r degraau yn treiglo dros ei ruddian, dymunodd arnaf ddweyd wrthynt 'Bod eu dedwyddwch amserol a thragwyddol hwy yn agos at ei galon ac yn ei feddwl yn barhaus, a'i fod y pryd hyn yn teimlo yn ddedwydd,—ac am y dyfodol nad oedd gauldo ddim i'w wneud yn awr, ond ei fod yn teimlo yn hyderus ei fod wedi gwneud ei ddyledawydd yn ffyddlon hyd y gallodd tuag at Dduw a dyn, a phan daw yr amser i ni oll ymddangos o flaen y Barnwr mawr a chyflawn, gobeithio caf yno gyfarfod wyneb yn wyneb a'm cyfeillion a'm perthynasau, un ac oll ar ei ddeheulaw.' Ar ol iddo ddweyd felly cydiasom yn nwyllaw ein gilydd gan ffarwelio, a gadawais ei ystafell. Yn mhen ychydig

fynodau y bu farw, a gweddi ar ei wefusau, ac yn y weddi olaf crybwyllai eich anwan chwi mewn trefu reolaidd, gan ddymuno am i chwi oll gael y fraint o fyw bywyd cysgredig dros—ac i'r hwn sydd yn rheoli tynged pob gwlad a phob dyn, dyua weddi ddiweddar ein hawyl *Sammy*, a chyda bron yr anadl olaf dywedodd, 'Fy oriau diweddar ydynt y melusaf o holl oriau fy nywyd'.

* * * Hyn oddiwrth gyfaill eich anwyl fab.
Lieut. L. I. SAINT."

Yn on o', lythrau diweddar at ei chwaer ysgrifenaï—

Anwyl Chwaer, * * * Os byddaf byw briadwyf ddyfod adref tua mis Gorphenaf nesaf, ac fe allai i aros. Yr wyf yn gobeithio y bydd y rhyfel drosodd erbyn hyn—er fe allai fy mod yn cyfeiliorni, ond gobeithio nad ydwyf—byddai dda iawn genyf ddyfod adref i eich gwleod oll; yr wyf yn teimlo ychydig yn hiraethlon ar brydiau. Ond pan meddylwyf na chaf, fe allai, weled fy mherthynasau a'm cyfeillion byddaf yn meddwl—"Fod boddlonrwydd yn well na chyfoeth," ac yn ewyllysio i ewyllys yr Arglwydd gael ei gwneuthur, yua teimlaf yn eithaf dedwydd y man yr ydwyf—gan gredu fy mod yn gwneuthur ei ewyllys ef— * * * Eich brawd *SAM'L.*

Pan daeth y newydd ei fod wedi syrthio yn y frwydr i'r ardal, aeth yn syndod a galar trwy bob calon. Anhwedd oedd gan y cyfeillion a dderbyniodd y newydd ei fynegi i'w berthynasau, ac wedi iddynt wneud, yr oedd y newydd yn chwewr, teimlent i'r byw. Yr oedd eu calonau yn rhwygedig—llinynau tyneraf perthynasau anwylaf yn ddarnau—gobeithion a dysgwiliadau yn chwalfa. Ond yn nghanol y storm—cysurus ydyw meddwl, fod un yn llywodraethu pob amgylchiad—cysuro mhob trallod a chynnal yn mhob cyfyngder.

Ein dymuniad ydyw—am i'w anwyl dad, ei frodyr a'i chwiorydd gael amynedd a gwroldeb, cysur a thangnefedd, trwy bywyo ar yr hwn sydd yn alluog i lenwi pob bwlch—ac i fendithio pob croes a storm, a'u troi er ychwanegu'r cysur a'r tangnefedd ar ol hyn.

O! *Sammy* anwylaf mawr offd y sy,
Dy golli'n y frwydr rydd archoll i ni,
Flyddlonach,—cywirach cydymaeth ni chair,
'Roedd calon ein cyfaill yn borach nag aur,
Ffarwel i dy ddysgwyl i'r ardal byth mwy,
Mae hynyn' trywanu y galon yn ddwy,
Ti syrthiaist yn arwr yn achos dy wlad
Heb fwch yn dy goron, yn nghanol y brad.

JOSEPH BRYNMAIR.

LLYFR NEWYDD.

AT FY NHEIDGENEDL.—Gan fy mod wedi teithio yn ddiweddar trwy ranau o Ohio, Wisconsin, a Pennsylvania, gan ddarlithio ar gerddoriaeth gynulleidfaol, bron yn holl addoldai y Cymry, yn enwedig yn Wisconsin a Pennsylvania, gan ymchwylid i mewn i ansawdd cerddoriaeth gysegredig yn eu plith, ac wedi bod yn ymddyddan yn bersonol a llunaws o gerddorion y talaethau o

barthod iddo, o ganlyniad cefais bob mantais angenrheidiol er fy narbwyllio o barthod ei ansawdd. Gwn y goddefa fy nghyfeillion penaf, a'r oerddorion goreu, i mi ddwyed fod cerddoriaeth gynulleidfaol yn ddifffgiol iawn i'r peth a ddylai fod a'r peth a allai fod. Y mae yn ddifffgiol iawn yn 1. Mewn chwaeth ddiwylliedig a choethus. 2. Mewn trefniant cyfleus a hwylus.

1. *Mewn chwaeth ddiwylliedig a choethus.* Pa faint o gerddorion ein gwlad a ddewisant ac a ddefnyddiant donau hollol amhriodol o ran eu hawsawdd i ansawdd CERDDORIAETH EGLWYSIG GYMRAEG, ac heb un nodwedd yuddyt i hyny. Y mae y cyfryw donau yn difa grym a dylauwad cerddoriaeth oddiar seddwl y gynulleidfa, ac yn eu hyseilio o bob mantais a bawl i ganu cynulleidfaol, ac y maent hefyd yn arddangosiad teg ac eglur o ddifffgi barn a chwaeth goethus yn y cantorion hynyn' a'u defnyddia; o ganlyniad rhaid fod eu canu yn hollol aneffethiol ac aunigonol i ateb dyben ei drefniad.

Y mae llawer iawn oddiar ddifffgi gwybodaeth yn defnyddio tonau galarus er eiriau gorfoeddus, a thonau gorfoeddus ar eiriau galarus heb un rhagofal arnynt am y naill na'r llall.

Erail drachefn, oddiar ddifffgi barn ac ystyr-iaeth, neu ddifffgi yn y trefniant presenol, a ddefnyddiant donau mor amhriodol a hyny drwy fod yn rhy lon a bywiog ar eiriau dwyseiddiol a mawreddog, megys y rhai canlynol:

Daw mawr pa beth a welaf draw,
Ai diwedd a braw yr hollfyd?
Mi wela'r Barnwr yn nesau
Ar glae'r gymylau tanlyd.

Ac yn y blaen fel yna.

Y mae y beiau y cyfeirir atynt uchod i'w priodoli naill ai i ddifffgi gwydodaeth, barn ac ystyr-iaeth, neu i ddifffgi yn y trefniant presenol, sef y dullwedd anhyllaw a fabwysiedir genym er dwyn cerddoriaeth yn y blaen, fel y cawn nodi yn

2. *Yn ddifffgiol mewn trefniant cyfleus a hwylus.* Wrth edrych ar y trefniant presenol gda'r canu cynulleidfaol, rhyfedd yw na byddai yn waeth nag ydyw, oherwydd, pan yr ystyrion gymaint o bethau sydd gan flaenor y canu i ymwneud â hwy ao i rwymo ei gof a'i ddeall withynt, er ei gymwysio i fod yn flaenor llwyddiannus a da. Er engraifft, pan y rhoddir emyn allan i'w ganu, rhaid ymofyn am y tudalen yn y llyfr emynau—sylwi pa hyd a fydd y penill—pa ansawdd a fydd y geiriau (sef llou neu lleddf)—pa dôn briodol ddaw arno—ymofyn am hono yn y llyfr tonau—pa gyweirnod a fydd—a chael y sain briodol i'r cyweirnod—a dechreu yn y sain briodol hono drachefn. Dyna wyth o bethau, a'r oll o honynt i ymwneud â hwy mewn byr amser. a llawer un wrth fethu cael hyd iddynt oll yn hwylus ac mewn amser priodol, yn ymddyrysu a gwylltio, yna dechreu ganu rhywbeth, cam neu iawn, llon neu lleddf fel y digwydda, a llawer gwaith y gwelwyd y rhan ardderchog hono yn syrthio dan warth, naill ai oherwydd analluogrwydd y blaenor, neu anaddasrwydd y drefn.

Tybed a barnu yr ydym, pe y ceid llyfr cyffredinol i'r genedl o wahanol enwadau, wedi ei gyfaddasu a'i gorffori yn y fath fodd fel y byddai yr emynau ar un tudalen, a'r tonau ar y tudalen gyferbyniol, neu yr emynau i law y tonau ar yr un tudalen (yn ol fel y byddo'r amgylchiadau yn caniatu) y byddai gwelliant yn y drefn i raddau anhygoel, oherwydd fe geid gweled y geiriau a'r tonau ar un golwg, ac hefyd fe arbedid y drafferth i ddal dau lyfr ar unwaith. A bydded fod y llyfr hwnw ar y pwlpudau yn ogystal ag yn nwyllaw y caurion a'r gynulleidfa, yna pan enwir y tudalen ar lyfr y pwlpud, fe geid gafael bron yn yr oll o'r pethau a euwyd uchod ar un golwg, ac fe arbedid y drafferth a'r dyryswch sydd yn bodoli yn aml o dan y trefniant presenol, wrth fethu dyfod o hyd i'r hyn oll sydd eisiau mewn amser byr, ond nis gellid rhoddi penill o'r llyfr crybwylledig, heb fod tŷn wedi ei chyfaddasu a'i threfnu iddo i'w gweled ar y tudalen gyferbyniol i'w. Credau yn ddiysgog yr ydym y byddai yn wir welliant ar yr ben drefn bresenol ar lawer ystyriaeth. Diagwyliyd y byddai mwy o unfurfiath, a mwy o undeb cerddorol yn y wlad yn mblith y gwahanol enwadau, ac hefyd fe fyddai y llyfr yn llai o bria ar ol ei gorffori felly, nag yn ddau lyfr, aef yr emynau a'r tonau ar wahan. Diamau genym y gellid ei gael yn llyfr a gywysai gymaint o emynau a'r llyfrau sydd genym yn bresenol, (heblaw yr holl donau a gywysai,) am tua \$1.50 wedi ei rwymo yn hardd, aef ond ychydig iawn yn fwy nag a roddir am lyfr emynau yn unig yn bresenol.

I'r dyben o gorffori yr emynau a'r tonau, gwell fyddai pe byddai cyfnewidiadau mawrion yn cael ei wneud ynddo o barthed lluosogrwydd y gwahanol hydanau neu fesurau. Y mae genym yn bresenol o bedwar ugain i gant o wahanol hydanau, ac nid oes ond ychydig o honynt mewn cydmariaeth yn cael eu defnyddio yn Nghymru nac yn America. I ba ddyben gan hyn y'r argreffir hwynt beunydd? Os ercof a chadw y gwneir hyn, y mae digon o hyn wedi ei wneud yn barod. Gan hyn pe byddai rhyw un neu rhywrai cymwys, yn detholi yr emynau goreu o'r holl argraffiadau a geir yn Nghymru ac America (nis gwaeth llyfr pa euwad a fyddai) a lleihau nifer yr holl wahanol fesurau, gan adael allan y rhai anatferedig, oddieithr y goreuon o honynt, fel na byddont ond ychydig yn lluosocach na'r hyn a arferir genym yn bresenol yn y ddwy wlad. Y mae rhai hydanau da, mae'n wir, nad ydym yn ymarfer ond ychydig iawn a hwy ac y dylem ymestyn a helaethu ein trefnau i'w harfer yn fynychach.

Tybiwn na byddai y llyfr yn chwyddo yn rhyw fawr iawn, ddim llawer mwy na'r llyfrau emynau sydd genym yn gyffredin, er lloffa ar hyd y gwahanol fensydd, oherwydd yr un emynau ydyw y goreuon i raddau mawr yn y naill lyfr a'r llall.

Y mae y tonau yn donau y genedl yn bresenol trwy drugaredd, pa ham gan hyn nad allem gael yr emynau i fod felly hefyd? Onid oes genym ddigon o fensydd Athrawiaethol, profiadol a dyled-

swyddol &c. y gallem gydgyfarfod arnynt fel cenedl, heb ymyru na chodi arwyddair plaid wrth ddewis yr emynau mewn un modd. Anaml iawn y gwelir hyn yn bresenol yn un o'r llyfrau enwadol. Ond a chaniatau fod hyn yn angenrheidiol ar rai prydiau a than rai amgylchiadau, ni byddai y llyfr dan sylw yn un rhwystr i hyn gymeryd lle.

Y rhwystr mwyaf cyffredinol ydym yn weled ar ffordd dygiad y llyfr crybwylledig oddiamgylch ydyw hyn, sef, pwy a ddethola yr emynau. Oherwydd y mae ynom lawer iawn o duoddwrwydd i honi bawli, neu fath ragfarn, os mai Trefnydd Califfnaidd a'u detholai, mai llyfr y T. C. a fyddai, ond os mai Annibynwr a wuai, mai llyfr yr A. a fyddai, ac os mai Bedyddiwr neu Drefnydd Wesleyaidd a wuai, mai llyfr y B. neu D. W. a fyddai. Pa ham nad allem fel gwahanol enwadau, gyddewis rhyw un person, o ryw enwad, i ddethol yr emynau, neu ynto, ddewis un o bob enwad (sef y pedwar enwad a nodwyd) fel pwyllgor i wneud hyn, a'u hanfon i'r hwn a gyfllai y tonau atynt ac a'u hargraffai. Pe y ceid cydweithrediad y gwahanol ganturion, a chefnogaeth y gwahanol gymansuoedd i'r anturiaeth, fe ellid ei gael yn rhwydd er ei fod yn anturiaeth fawr iawn.

Y gwaith nesaf a fyddai cyflen Tonau addas a phriodol at bob Emyn, ac y mae yn waith sydd yn gofyn gwybodaeth helaeth, chwaeth ddiwylliedig, a barn goethus, oherwydd nid digon ydyw dewis rhyw dŷn lon ar eiriau llon, neu rhyw dŷn alarns ar eiriau galarns yn unig, oherwydd y mae gwahaniaeth graddau yn y naill ddosbarth a'r llall, sef rhai geiriau yn fwy llon na'u gilydd, eraill yn fwy galarns na'u gilydd, eraill drachefn yn fwy mawreddog, neu erfyniadol &c., ac felly y mae y tonau hefyd o'r un nodweddiadau, o ganlyniad y mae yn angenrheidiol cyflen y tonau hyn a fyddo yn fwyaf cydweddol ag ansawdd yr emynau, yn ol yr hyn a nodwyd, sef yn ol graddoldeb y llon, neu y lleddf, mawreddog, neu erfyniadol &c.

Nid y teimlad noeth a ddylai fod ar yr orsedd yn newisiad y tonau oherwydd mae y teimlad a'r farn yn llygredig oddieithr eu bod wedi ymglyd. Nabyddu llawer ar y naill ddosbarth a'r llall o gerddoriaeth, a sylwi ar eu rhedweddion a'u bansoddion, eu cydweddian neu ei hanghydweddian ag ansawdd a meddylddrychau y geiriau hyn neu arall, yna os gwneir felly, mae y farn yn cael ei ffurfio yn ol gwybodaeth briodol ac ymchwilad, ac nid yn ol y teimlad *kyfryd*, neu y sain swynol wrth wrando ar y dŷn hedegog hon, neu y dŷn efelychiadol arall, ac yn y blaen fel yna.

Nid ydwyf am honi fy mod yn ddigon galluog a helaeth fy ngwybodaeth at y fath orchwyl pwysig, ond yr ydwyf yn eirchrau y gwnaf fy ngoreu, os caf ddigon o gefnogaeth, sef galwadau digonol y genedl am y cyfryw lyfr. Yr ydwyf yn dechreu paratoi ychydig tuag ato yn barod.

Bwriedir cael y llyfr hwn yn *llyfr y Genedl*, yn deilwng o'r genedl, ac o'r oes yr ydym yn byw ynddi. Nid llyfr rhyw enwad neu blaid, ond llyfr y genedl. Nid llyfr i'r caurion ychwaith yn

unig, nago, ond llyfr y cyulleidfaoedd hefyd. A dylid anog yr holl gynulleidfaoedd i'w brynu a'i ddefnyddio yn yr addoliad fel y caffom gauw gwir gynulleidfaol o'r naill ben i'r addoldai hyd y pen arall iddynt. Beth a allai fod yn harddach ac yn fwy swyol, na gweled yr oll o'n cyulleidfaoedd yn cydgyfodi ar eu traed yn llu mawr i gydguun mawl i Dduw, a llyfrau i'w gweled yn nwyllaw yr oll o honynt, yn byrtrach na rhyw nifer fechan o gantorion, a'r gweddill oll yn ddiataw fel y bedd, Ie, pan y byddo un o'r ordeinhadau mwynaf nefolaidd yn cael ei chyflawni, ac awdwr natur wedi eu cynysgaeddu a galluoedd mwy neu lai i'w chydgyflawni, a gorchymyn pendant y nefoedd hefyd yn eu gorchymyn i hynny. "Pob perchenn anadl, molionedd yr Arglwydd..." "Cenwch yn llafar i'r Arglwydd yr holl dddear."

Pan y buom trwy ranau o Ohio a Wisconsin cefais anogaeth gref iawn i gyhoeddi "Llyfr Tonau Cynulleidfaol Ieuan Gwylt." Ond nid ydwyf wedi penderfynu eto pa bryd, na pha ddull, ond pe y ceid ef yn y dullwedd a nodwyd yr ydym yn credu y rhoddai ergyd marwol ar lawer o'r anrhefa presenol ac y byddai yn wir welliant af y drefn presenol, ac yn ddiambueol yn ddiwygiad ar y canu cynulleidfaol, yr hwn yw gwir nodeb CERDDORIAETH EOLWISIE GYMRAE. Pe byddai rhywun yn ymgymeryd â'r anturiaeth, nid gwiw fyddai ymrwymo at Lyfr tonau Ieuan Gwylt yn unig, oherwydd y mae llawer o douau da eraill i'w cael, ond dichon y byddai yn well ei ddefnyddio fel prif un. Nid ydym yn diegwyl llai na gwrthwynebiadau i'r anturiaeth, ond os bydd y gwrthwynebiadau hynny a'u rhesymadau yn gorbwyso y daioni a wna y symudiad hyn i gerddoriaeth gynulleidfaol trwy y wlad, dichon y byddant yn deilwng o ystyriaeth.

Codiad i gerddoriaeth gynulleidfaol sydd genyf mewn golwg yn unig, ac yr ydwyf yn foddion i aberthu pob peth hyd y mae ynof os gallaf ryw fodd gyrhaeddi yr amcan mewn golwg.

Diegwylir clywed llaie y genedl trwy y gwahanol dalaeithau ar y mater gyda brys, cyn y gellir anturio ar y fath anturiaeth bwysfawr.

Y mae holl gerddorion y talaeithau ag y bum yn ymddiddan â hwy am y peth yn mawr gymradwyo y cyullun yn ddiethriad.

Oni allaf llwyddo i gael y llyfr crybwyllledig drwy y waag oherwydd diffyg oesoogaeth, yr wyf yn bwriadu argraffu "Llyfr Tonau Cynulleidfaol Ieuan Gwylt," gydag atddodiad iddo o'r un nodweddau, yn ystod yr Haf neu yr Hydref dyfodol, os byw ac iach a fyddaf ac os yr Arglwydd a'i myn.

Diegwylir y bydd y Gramadeg cerddorol yn barod i'w dechreu mis Mai.

Utica.

EDW'D J. LEWIS.

Y GENHADAETH DRAMOR.

MADAGASCAR.

Dywed y Parch. Mr. Ellis, fod arwyddion gob-eithiol yn ymddangos o blaid yr efengyl yn y wlad uchod. Cyfrifir rhif y trigolion yn bedair miliwn. Yn amser yr hen frenhines erlidgar gyr-

wyd llawer o'r Cristionigion o'r brif ddiwas i fanau pell yn yr ymys, ac mae hynny wedi dylanwadu fel yn amser yr orled gaeth gynt yn Jerusalem, sef taenu y gwirionedd ar led yn lle ei atial, fel oeddidd yn bwriadu. Mae newyddion cysurus yn cyrbadedd Mr. E., am fod Cristionogaeth wedi ymadaenu i wahauol leuedd. Mae y Jesuitiaid Pabyddol yn cyhoeddi fod gwraig y breunhu Radama II. wedi cofleidio eu crefydd hwy. ac wedi addaw dwyn ei mab etifedd y goron i fyw yn y grefydd Babyddol. Hefyd, dywedir fod cytundebau wedi eu gwneud â rhai o Frainc, i'r Francod i gael gweithio mewn cyfoethog yr ymys. Gall hynny fod yn wir; ond mae y gwirionedd sydd wedi dal ei dir yn yr orledigaethau sydd wedi bod ar y saint yn Madagascar yn sicr o amddiffyn a llwyddo ei achos yuo er pob gwrthwynebiad.

CENHADAETH Y FRANCOD YN AFRICA.

Yn ddeheu-orllewinol o Natal tros y mynyddoedd, mae cenhadau Protestanaidd yn llafurio yn mysg y Basutos, gyda llwyddiant, y blaenor cenhadol yw Parch. Dr. Grandpierre. Mae gan y cenhadon yuo ddeg o sefydliadan, pa rai sydd yn lleoedd o ddylanwad. Mae rhai o'r cynulleidfaoedd yn rhifo 500; pan mae y cynnwysyr yn amrywio, rhai yn 100, 150, ac eraill tua 325. Mae ysgolion yuo wedi eu sefydlu, a'r Testament Newydd wedi ei gyfieithu i iaith y bobl, ac mae yno lyfrau da eraill yn cael eu paratoi i'r waag. Maent yuo yn bresenol yn codi gwenith, a chynryrch eraill a godir yn Ewrop at gynalieth dyn. Mae y wlad yn uchel, a'r hinsawdd yn iachus. Mae cenhadau wedi myned yn yu gyntaf er tua deg mlynedd ar hugain yn ol, pan oedd y llwyth yn isel eu hamgylchiadau gan eu hymarferiadau pechadurus, a'r difrod a wneid arnynt gan greaduriaid ysglyfethus.

CENHADAETH YORUBA.

Mae y *Church Missionary Record* am fis Chwefror yn rhoddi hanes cysurus am lwyddiant y cenhadon yn ninas Abeokuta a'r cymydogoethau yn ngwlad Yoruba yn Affrica. Mae llywodraeth Lloegr wedi anfon y Llyngesydd Wilmot, pa un sydd â byddin dan ei awdurdod, sef y Llynges Affricanaidd Orllewinol (*The West African Squadron*) i edrych ar ol y creulawn a'r barbariaid Frenhiu Dahomey, Mae ef wedi gwlychu beddau ei hynafiaid â gwaed dynol yn ormodol, ac mae dynoliaeth yn galw am i attaliad gael ei wneud ar y fath arferiad.

TWRCI A SYRIA.

Mae gwaith yr Arglwydd ar gynydd graddol yn y lleoedd uchod er pob gwrthwynebiad. Mae crefydd e ran ei hegwyddorion yn cynyddu yn mysg y Coptiaid yn yr Aipht.

SWITZERLAND.

Dywedir fod adfywiad crefyddol yn Geneva, Switzerland. Cynelir yno gyfarfodydd gweddi yn aml, ac mae y llwyddiant yn raddol. Mae dwy gyfrol y Parch. Dr. Merle d'Aubigne, ar hanes bywyd ac yaddrechadau Calvin oll o'r waag.

GROEG.

Mae gwlad Groeg o'r diwedd wedi cael brenhin i'r orsedd, neu efe a fydd yn fuan, sef Duke Ernest, brawd y diweddar Prince Albert o Loegr. Mae Duke Ernest yn Protestant, ac efe a gymer gyd ag ef ei nai yr hwn sydd yn 17 mlwydd oed, pa un sydd i fod yn ganlyniedydd iddo i'r orsedd aro na sedd ef blant. Dyma newydd da, sef cael Protestant ar orsedd Groeg.

ITALI.

Mae pethau yn parhaus ferwi yn y wlad hon. Mae ymerawdwr Frainc wedi amlygu ei fwriad i gadw ei filwyr yn Rhufain, i amddiffyn y Pab, ac mae yntau yn bendithio Louis Napoleon a'i lywodraeth. Gwir yw yr hen ddywediad: "Cân di benill mwyn i'th nain, se gan dy nain i tithau." Dywedasant yn rhifyn Ebrill, fod y Tad Rhufeinig wedi rhoddi gorchymyn i droi allan yr holl offeiriad, sef tua 9,000, pa rai a oedasant en henwau wrth yr erfyniad iddo roddi ei lywodraeth wladol i fyny &c., ond dywedir yn bresenol fod llywodraeth Victor Emmanuel wedi adferu yr holl offeiriad a drodd y Pab o'u swyddau yn ol fel ag yr oeddynt yn faenorol, a gorchymyn nad oes neb idd eu di-feddianu o'u sefyllfaoedd heb ganiatad y llywodraeth. Mae hyn yn profi bod y plant Pabyddol wedi myned yn ben ar eu Tad druan yn ei ddyddiau olaf a'i ofidiau mawrion. Mae gwaith mawr yn Itali, ac y mae yn rhaid i garwyr y gwirionedd fod yn haelionus ac ymdrechgar cyn dwyn y gwaith i ben. Gwna Duw ddifa Pabyddiaeth ag anadl ei enau.

T. E.

Barddonol.

CWYN Y FAM AR OL EI PHLANT,

Sef Mrs. Jemima Evans, Milwaukee, Wis., ar ol dau o'i phlant bach, pa rai a ymadawsant o'r fuchedd hon yn mis Mawrth diweddar.

Mi gefais rodd—dau rosyn bynod hardd,
A'r rhain i mi oedd degwch pana'm garrd,
Eu gwyllo wna'u a'u meithrin nos a dydd
Fy serch a'm bryd oedd arnynt yn ddi-gudd.

Eu barogl pâr yn fynych lonai 'm bron,
A'r teulu oll a hoffai 'u gwenau llon;
Eu cynydd oedd yn gyflym gyflym iawn
Bob dydd a nos agorent yn fwy llawn.

'Doedd ar y llawr 'r un gwrthrych hoffwn fwy,
Freuddwydiadais ddim o'a colli, na ddo hwy;
Ond och! ryw ddydd eu Perchen ddaeth i'w nol,
A'r mwyn a'r ddau a gym'rodd o fy nghol.

Gafaelu wnes am dano a'm holl rym,
Fy rhesyn teg ni wnaef ei ollwng ddim;
Dangosodd lôr mai benthyc oedd i mi,
Mai' eiddo Efoedd i' anwyl rosynau.

E ol colli hwn ymaffais am y llall,
Fy rhesyn hoff mi 'th ddaliaf yn ddi-ball;
Ond cehad ddaeth i'w nol er maint fy nghri,
Rosynau bardd, rhaid oedd eich gollwng chwi.

Wel, wel, pabam y collais ddau mor gu,
Nis gwn, na wn, mae'r cwmwl yn bur dda,
Ai tybed fod yr hinsawdd ddim yn iach?
Ai dyna pam y collais fy na'u bach?

Rhyw lais o'm hol yn sisial glywaf fi,
O! sycha 'th rudd dy rôs sydd gyda mi,
Eu codi wnes dy ardd oedd afiach le,
Maent heddyw 'n hardd yn tyfu yn y No'.

Ryw ddydd sy'n d'od ca'ch cwrdd, rai anwyl tîr,
Pan af i'r wlad sydd fry goruwch y sêr,
Fy 'ch rhoddir im' gan Lywydd mawr y lle,
A'ch cwmwl gaf am byth tra pery 'r No'!

Cyfl. gan CRWYDRYN HIRASTHOE.

"CENFIGN."

Boddogol yn nghylchwyli hwyddol Fairhaven, Vt., Nadolig, 1862.

Cenfign yw'r teimlad atgasaf ei ryw,
Mae'n warthnodi gan ddynion a ffaidd gan Ddau,
Anrhaethia ddedwyddwch y fynwes a'i mag,
A chadair ei mwyniant a esyd yn wag.

Gwenwynodd awyrgyleh moesoldeb ein byd
Pan nad oedd dynoliaeth ond baban mewn cryd,
A mynych ddarluniau o'i nodwedd a gaed
Ar ruddiau y ddaiar mewn dagrau o waed.

Tad ydyw i ddragau erehyllaf y byd
O'i groth y cenhedlwyd y cyfryw i gyd,
Gwna gartref boddlorwydd cyssuron a heom
Yn nyth anesmwythyd a phenyd a phoen.

Adwaenir ei effaith adwythig drwy'r llawr
A llymder ei saethau gan fychan a mawr,
O'r teyrn ardderchocaf ar uchder ei sedd
I'r crwydr yn tylotaf sydd waelaf ei wedd.

Andwya gymdeithas, i grefydd mae'n groes,
A deiffa diwys flagur pren rhinwedd a moes,
Ysbeilia deyrnasodd o wycheder eu gwedd
A sycha ffynonau eu bywyd a'u hedd.

Ar fryniau y Dwylol Wirionedd y cawn
Golofnau er dangos ei niwed yn llawn,
Ac eglur gyhoedda hanesiaeth pob gwlad
Mai cleddyf Cenfign yw'r amiaf ei frad.

O ffynon cenfign y llifa'n ddi ball
Frydlifoedd enllihaeth o ddawch y fall,
A llawer diniwed na tuniodd un bai
Fu dan ymarllwysiad y genllif ddi drai.

Perchenog y fron i Cenfign rydd faeth
A dybia mai arall yw nod y lem saeth;
Ond tarian cyflawnder a'i tery yn ol
A'i angau a enir o'i dybiaeth dra flol.

Fairhaven, Vt.

A lun sef JOHN E. ROBERTS.

ENGLYNIION AR WAHANOL DESTYNAU.

OCHENIAD

Cledir fry ddwys g'ledi 'r fron—a'i chwysion
Gan Ocheniad weithion,
A dwyn hedd wna edyn hon
I fro gul y friw galon.

DEIGRYN.

Amlygir trwy syml agwedd—y Deigryn
Fud egrwch y chwercwedd,
Gofid hallt neu 'r gwiwlad hedd
Wna calon dyn eu coledd.

Y CLEDDYF.

Llunio clwy sy'n lloni cledd—a'i afiaeth
Yw yfed creulonedd,
Gelyn hallt i galon hedd
Yw a fwir o'i fawredd.

ETO.

Tw'r noddawl pob teyrn addas—a chadarn
Warebodd cymdeithas,
A barddwch gwlad a'i hurddas
Ydyw ei byf gleddyf glas.

Fairhaven, Vt.

JOHN E. ROBERTS.

DYCHWELIAD Y MAB AFRADLON.

Rwy 'n edifaru am a fu,
Wrth fethu dal y newyn da;
Mi godaf, af, pa'm byddaf flol,
Dychwelaf at fy nbad yn ol;
Gan addef i'm annuwiol fyw,
A haeddu dyfnder digter Duw,
Fy ngalw 'n fab ni cheisaf ddim,
Ond bod fel gwas mwy gweddus im'.

O bell ei dad a'i canfu 'n dod,
Yn ol o'r wlad lle bu yn bod;
Tostariodd wrtho heb nac-had,
Drwy faddeu 'r cyfan iddo yn rhad,
A d'wedodd wrth ei weision mwyn;
Yr oren wisg a wneuch eu dwyn,
A gwisgwch ef yn weddas iawn,
Ariwych wledd a llawen bawn.

ALLUDU O FALLWYD.

DEDWYDDWCH Y CRISTION AR BEN EI DAITH.

Y Cristion gwan fu'n gruddfau dan y groes,
Gaiff ddedwydd ran, ar derfyn dyddiau 'i oes;
Mewn tawel hedd, o gyrhaedd pob rhyw glwy',
A melus wledd, heb olni pechu mwy.

O awn y byd, mewn gwynfyd uwch y llawr,
Gaiff fod o hyd, yn mblith y dyrfia fawr;
A'i foles waith, ar ben ei daith a fydd,
Molianna 'r Oen heb boen yn gwbl rydd.

ALLUDU O FALLWYD.

OUR LITTLE ONE—LAURA ANNA.

There 's a fresh little mound 'neath the willow
Where at evening I wander and weep;
There 's a dear vacant spot on my pillow,
Where a sweet little face used to sleep;
There are pretty blue eyes, but they slumber
In silence beneath the dark mound;
And the little pet lamb of our number
Has gone to the heavenly fold.

Do I dream when in sleep I behold her,
With a beauty so fresh and divine;
And so close in my arms I enfold her,
I can feel her soft cheek upon mine?
Oh! so loving those gentle eyes glisten
That my vision is lost in my tears,
And bewildered, enraptured, I listen
To a voice from the spirits' bright sphere.

There 's a stillness in parlor and chamber,
There 's a sadness in every room
We know that the Father hath claimed her,
Yet all things seem burdened with gloom
But I'll not be a comfortless mourner,
Nor longer brood over my pain,
For I know where the angels have borne her,
And soon I shall see her again.

Selected for J. R. and E. GRIFFITHS.

Y RHYFEL CARTREFOL.

Beth yw 'r cyffro sydd i'w weled,
Heddyw drwy holl wledydd cred?
Y gwrthryfel sy 'n Americ
Yw 'r newyddion sydd ar léd,
Am y bechgyn ieuainc gwrol
A syrthiasant yma i lawr.
Am y brwydrau erchyll gwaedlyd,
Y mae son yn Mrydain Fawr.

Y mae 'r rhyfel yn achosi
I lawer grudd fod heddyw 'n wlyb,
Y mae 'r rhyfel yn achosi
Galar 'leni trwy 'r holl fyd;
Llawer tad a mam fu 'n llawen
Sydd o dan ryw deimlad prudd,
Achos colli bechgyn hawddgar
Llifa 'r dagrau dros eu grudd.

Yr oedd llawer bachgen heinif
Am dd'od adref cyn bo hir,
Erbyn heddyw trwm yw dywedyd,
Fod eu gwaed hwy 'n llwio 'r tir,
O Americ! O Americ!
Gelli wlyo 'r dagrau 'n lli,
Am y miloedd a syrthiasant
Ar dy feusydd gwyrddion di.

Blodau 'r wlad sy'n cael eu difa
Gan y fagnel gyda grym,
Blodau 'r wlad sy 'n gorfod myned
I wynebu 'r cleddyf llym,
Blodau 'r wlad sydd wrth y miloedd,
Dan garnau 'r meirch yn cael eu lladd,
Blodau 'r wlad sy 'n cael ei galw,
Yn fechgyn ieuainc o bob gradd.

O mae llawer aelwyd gynhes
Wedi ei gwneud yn ddarnau mân,
Trwy i'r tad oedd fwyn a hawddgar,
Orfod myn'd o faen y tân,
Ac mae 'i weddw fwyn a thyner
Heddyw 'n wlyo 'r dagrau 'n lli,
Am ei phriod hoff anwylgu.
Och mor chwerau yw ei chri!

Ow fynwesau sydd mewn galar,
Trwm yw edrych ar eich gwedd,
Wlyo 'r y'ch am berthynasau,
Roed gan ryfel yn y bedd;
Argwydd Dduw rho ini heddwch,
Ac Undeb eto dros ein tir.
Onide bydd gwlad Americ
Heb 'r un enw cyn bo hir.

Steuben.

ANNE A. WILLIAMS.

Y BEIBL.

Iawn i hwn feddianu hawl
I'n hastoddiath wastadawl,
A'i ryfedd ddyfnder, hefyd
Sy'n bwnc tra addas i'n byd.
Ynddo y ceir yn ddinacau
Fôr didwn i fyfyrddodaa,
Darloniad araui, union
Rodda ef o fawredd lôn.

Yma pang y Cwmpag ingawl
Roed i'r dyn gan rwydau 'r diawl,
A eglurir ar gloriau
Yn bar i gyd, heb air gau.
Ac er rhyfedd ryfeddod
Efe a ddengosa fod
Duw wedi dod i'r dyn
O'i rad dosturi, wed'yn,
Un a wna ei ddwyn yn ol
I'w ddiwai ddolw Ddwyfol,
Sef ei Crist. Yr iaif gred
Ei eiriau ga ymwared.

Dawinyddiaeth helaeth hwa
A ddoda le yn ddiidwa
I feddwl dynol feiddiaw
Eon dra 'n ddiolfa pen draw.

Dawinyddiaeth, dyna addas—wiw bwne
I bawb yn mhob teyrnos;
Deall grym a dalliau Gras
A fydd yn waith cysfaddas.

Helaeth athrawiaeth yr Iawn—yn ddilys
A ddylid yn gyflawn
Ddeall oll yn dda a llawn
I fyned i'r Nef uniawn.

Nid ffyliaid anghall a allant—fyzed
I fewn i'r gogoniant;
Nid gwyllt baganiaid a gant
Y Nef addian yn feddiant.

Myn'd i eigion damnedigaeth—y mae
Llu mewn anwybodaeth;
I eigion coep a gwyn caeth
Neidiant i'r brwmstan odiaeth.

Ryw hynod ddiwrnod, yn ddîr,
Ar addysg pwys a roddir,
Os yr hen Beibl yn sarn fydd
I olau daw dy g'wilydd
Canys ef yw cain safon
Osodedig unig lôn.

Ei awdardod sy'n odiaeth—yn y farn
Hwn fydd y Dystiolaeth;
Dyga ddamnedigaeth—i'r drwg; i'r da
I gyd y dyga gadwedigaeth.

Y diwrnod hwnw cadernid anian—fydd
Fel yr hoffa Satau;
A'r Alpau 'n dalpiau o dân
A thrystol, gorth eirisedu—

Mawr donau y myr daniant
A'u dwr oll, yn lladw 'r ânt;
Pob tda fydd yn gwreithious
Yn grâs gan ei heirias hi.

Fe â Bryri yn farworyn—coch,
Llawr eorth dân diderlyn
A lliidiog. Sefyll wedyn
Wna y Beibl yn wyneb hyn.

Du genym yr adeg hono—a fydd
Fod genym sail arno;
Yn hen Feibl tra chadarn fo
In' yn ddiinam nawdd yno.

Isonia, Wis.

G. H. HUMPHREYS.

Y BEIBL.

[Buddugol yn nghwrdd Holland Patent.]

Mae Gair ein lôr yn drysor llawn,
I bawb o ddynolryw,
Ceir ynddo, os ei chwilio wnawn,
Y ffordd yn iawn i fyw.

Mae 'n llusern hoff i'm bennid gwan,
I deithio 'r anial fyd,
Yn ngoleu hon awn yn y man,
I mewn i'r Ganaan glyd.

Mae yn darlunio 'r farn sy 'n dod,
A'r cyfrif raid ei roi,
Gan holl elynion Daw sy 'n bod,
Mewn pechod yn ymdroi.

Ymdrechwn fyw yn ol y Gair
Tra yn y pair yn bod,
Ac yna ni gawn ddedydd ran,
A thrigian uwch y rhod.

Holland Patent.

GOMER, sef E. OWENS.

TRUENI 'R ANNUWIOL.

Ar derfyn bywyd byr a brau,
'E annuwil deimla yn ddiao,
Euogrwydd llym eydwybod drist;
Am iddo wrthod derbyn Crist.

A dyma ran yr adyn drwg,
Bod byth mewn poen dan dalwyfol wg,
Heb obaith cysur i'w swynhau,
O fewn y boeth uffernol ffau.

ANFEDRUS, sef E. OWENS.

HATLING DEYRNGEDAWL I GOFFADWR
IAETH YR ANFARWOL EBEN VAEDD.

Bri a gwenau bro Gwynedd—sin Heben—
Aeth heibio i'r dyfnfedd:
A'r awen bur oreuwedd
Wyla fôr ar ael ei fedd.

Hil Gomer, ei odlau gemmog,—per iawn
Parhant yn hir oedlog;
Tra Cymro glân tra cân cŵg
Gleinia fyth awen "Glynog."

Ar ei deith drwy ddorau 'r dydd,
Fel angel ei ddarfelydd;
Dygai 'n tad o wlad y wledd—I'n fiodion
Gwiw geinion gogonedd;—
Yn ei rawd bu anrhydedd
Fry uwch baul i freichiau hedd.

Tywsyog beirdd, (at Iesu byw)—fry 'r aeth
Drwy friw 'r Oen i eilfryw:—
Hardd ei addien gerdd heddyw—
O urdd y wawr—Pencardd yw.

Ymwrïwn feirdd AMERIG—i gann
Byw gwynion plethedig;
Prifon cerdd ei bron a'i brig
Mud ydyw 'madawedig.

Cattaraugus, Mawrth 24.

IRUAN DDU.

I'R YSGOL SABBOTHOL,

A gychwynwyd yn Nuffryn Cattaraugus, ganaf 1890.

I'r Had bach rhodw y Daw byw,—egimiad
A'i gynydd fo'n amryw;
Gair ei Ras i'r goror yw,
GWYBODAETH odiaeth! ydyw.

MARWNAD MRS. MARY JONES,
CINCINNATI, OHIO.

Collwyd mam oedd hoff ac anwyl,
Collwyd priod hawddgar iawn,
Collwyd un a garai 'r moddion,
Yn dra chysen fore a nawn;
Byth nis gwelid hi yn eisiau,
Yn y moddion nos na dydd;
A'i hyfrydwch oedd yr Iesu,
Gwrthrych gwyw ei gwerthfawr fydd.

'R oedd yn diolch cyn ymadael,
Am y nerthoedd ga'dd eu rhoi,
I gael ei phlant i arddel Iesu,
Cyn mewn beddrod ca'dd ei chloi;
Mi hyderaf ei bod heddyw,
Gwedi cyrhaedd fynny fry,
I ganu 'r anthem fawr drag'wyddol,
I'r Hwn fu farw ar Galfari.

Hi rodd addysg dda ragerol,
Idd ei phlant yn morau 'u hoos;
Y maent oll yn arddel Iesu,
Ac yn cofio ei angau loos;
Daw o'i ras ofalo 'm danynt,
Ac a'u cadwoll i gyd,
Yn dra ddioglaer gyda chrefydd,
Hyd nes gadael anial fyd.

Chwi berth'nasau na alerwch,
Ni ddaw atoch byth yn ol,
Ond yn mben ychydig amser,
Rhaid ich' fyned ar ei hol;
'N awr gan byny eisiau chrefydd,
Ddaho 'i thretho ddydd a ddaw,
Fel y galloch oll gyd oesi,
Yn y byd sy 'r ochr draw.

Cincinnati.

KATE EVANS.

PLANT BYCHAIN JOHN R. AC ELIZABETH
GRIFFITHS, STEUBEN.

Y blodau bach tra yn y byd
O'ent brydferth iawn eu gwedd,
Ond angau a'u cludodd hwy ynghyd
Maent heddyw yn y bedd.

Cymerwch gysur, deulu mwyn,
Yn 'r adeg chwercw hon,
Tro sydyn oedd an-hawdd ei ddwyn
Mae 'n wir i'r dyner fron.

Ond gobaith sydd cewch eto gwrdd
Ar ddedydd fryniann hedd,
A phawb yn llon o'ddeutu 'r bwrdd,
O ryfudd felus wledd!

DETHOLEIDIG.

"O DE'WCH YN OL I GYMRU."

[O'r Cronicle.]

Cyflwynedig i sylw y Parchadig Samuel Roberts,
M. A., ben Olygydd y Cronicle; a'r fraeth yagrifen-
ydd Gruffydd Bisiart; gyda dymuniad am eu llwydd-
iant, a gobaith o'u gweld yn dychwelyd i wlad eu
genedigiaeth, o Tennessee a swa y rhyfel. Yagrifen-
wyd y llinellau ar ol darllen llythyr gorchestol S. R.
yn y Cronicle am Awst.

Ar lawer pryd, yn welw ei phryd,
Fe welwyd mam yn wlyo;
O fawr ei serch, am unig ferch,
Nis gallai ei banghoſio:
A Chymro fad, heb ddig na brad,
A welais yn galaru;
Dros bant a bryn, ei chri oedd hyn,
"O de'wch yn ol i Gymru."

Cewch fyw mewn hedd, o swm y cledd,
Yn mysg eich hoff gyfeillion;
O olwg traia, a swm y Saia,
Ae arfae eich gelynyon;
A bod fel bardd, mewn bwthyn bardd,
Yn awyr iach Eryri;
Hyd atoch chwi O doed ein cri,
"O de'wch yn ol i Gymra."

Yr awen fydd, ie, nos a dydd,
A deigr yn ar ei gruddiau;
Yn sawr ei chri, "Pa le," medd hi,
"Mae awdwr y *Caniadau*?"
"Pa le, pa le, medd gwlad a thre",
"Mae Roberts." dan gwynfau;
Os yw yn fyw, ein teimlad yw,
"O de'wch yn ol i Gymru."

ERYR MON.

ARDDERCHOWGRWYDD DYN.

"Y fath ddam o waith yw dyn! mor ardderchog mewn rheuwm! mor
tang mewn emgyddion! mewn gwalltraidd mor debyg i angall mewn
dallidwrast mor debyg i Ddew!"

Dan y nef dyn yw y nod,—uchelaf
Wech ddolw Duwdod!
Rhesymol anfarwol fod,
A'i weana i'r nef wiw-nod.

Fairhaven, Vt.

HOOT.

ENGLYNION.

*Gyfansoddwyd ar ol darllen y "Llinellau i'r Flwydd-
yn" yn y CENHADWR.*

Awen eras IENOROS—GLAN DWYRD,
Dery dant y galon;
Goleu, a theu, a gwlith hon,
Wel sylw oloesolion.

Dil yw ei "Flwyddyn" delaid—llawn o fêl,
Llyn o faeth i enaid y—
Meddwl pur, mwy ddeil heb baid
Ein ail agor ein llygaid.

Deillioad y "crwydriad" allan,—aur anrbeg;
O'r unhyw blanhigfaen—
O'i hodiau gwin ddyhida,
Neurawn cu;—wir enwog gân.

CARVR BARDDONIAETH.

Gorsaf y Cenhadwr, Ebrill 17, 1863.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD CHWARTEROL YR ANNIBYN-
WYR YN WISCONSIN.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn nghapel yr
Annibynwyr yn mhlwyf Delafield, Mawrth y 10
a'r 11. Yn absenoldeb y Llywydd galwyd y gyn-
adled i drefn gau yr ysgrifenydd, ac etholwyd y
brawd Samuel Howell, Ottawa, yn Llywydd y
cyfarfod.

Derbyniwyd y brodyr canlynol yn aelodau ach-
lysurol, sef Parch. R. Evans, Racine; Parch. D. S.
Davis, Watertown, a R. Samuel, Paradise Grove.

Penderfynwyd, Fod y Gymanfa nesaf i gael ei
chynnal yr wythnos gyntaf yn Mehefin nesaf, sef y
1, 2, 3, 4, 5, 6, a'r 7, i ddechren yn Emmett nos
Lun, Mehefin 1, ac i barhau yno y dydd canlynol.
Yn Ixonia, nos Fawrth a dydd Mercher. Y gyn-
adled i ddechrel yn Ottawa am 10, dydd Iau, a'r
pregethu i ddechren yno am 7 yn yr hwyr o'r un
dydd, ac i barhau drwy y dydd dranoeth. Bydd
y moddion cyhoeddus i ddechreu yn Delafield nos
Sadwrn ac i barhau yno hyd nos Sabboth canlynol,
sef diwedd y Gymanfa.

Pen. Ein bod yn rhoddi galwad i'r Parch. D.
Price, Granville, O., i'n cynorthwyo yn ei dygiad
ymlaen.

Pen. hefyd yn 1. Ein bod, wrth weled arwydd-
ion o fyfiant anghymedroldeb yn mysg ein cyd-
genedl, mewn llawer o sefydliadau y dalaeith, yn
dwys deimlo fod galwad uchel arnom fel gweinid-
ogion ac eglwys, i godi yn egniol yn erbyn y
pechod dinystriol hwnnw, yn nghyd a'r arferion
sydd yn arwain iddo.

2. Fod yr ymosodiad llechwraidd a wneir
y dyddiau presenol ar wirionedd ac awdurdod
yr Yagrythyr Lân, yn dod i arnom fel rhai
a'i derbyniant megys datguddiad anffaeledig o
ewylllys Duw, rwyman neillduol i ystorio ein
meddwl a rhesymau i ategu y gred hwn, ac hefyd
i egwyddori a sefydlu y genedl sy'n codi ynddi.

3. Er wedi ein siomi hyd yn hyn gyda golwg ar
ddarostyngiad y gwrthryfel caethbleidiol yn ein
gwlad—yr hyn, i'n tŷ ni, sydd i'w briodoli yn
hollol i dgaerwch anghyfiawn y Llywydd tu ag at
y gelynyon—a'i gangymeriadau andwyol, yn cadw
dynion anghyfadfas a brad-wrus am gybyd o am-
ser i flaenori ein byddinoedd—eto ein bod yn di-
amodol ymlwynu wrth y Llywodraeth, ac yn pen-
derfynu rhoddi iddi gefnogaeth galonog yn ngwel-
nyddiad pob mesur angenrheidiol i adefydlu yn
fuan heddwch a threfn o fewn ein terfynau.

4. Ein bod yn dymuno ar y brawd Griffiths,
Milwaukee, barotoi traethawd ar Deilyngdod
Prophwydoliaethau y Beibl, a Gwyrthiau ein
Hiachawdwr fel tystion tros wirionedd a dwyfol-
deb y grefydd Gristionogol i'w ddarllen yn nghyn-
adled y Gymanfa ddyfodol.

Y rhai a bregethasant yn y cyfarfod uchod oedd—
ynt R. Evans, Racine; G. Griffiths, Milwaukee, a
D. S. Davis, Watertown. Yr ydoedd yn gyfarfod
da, yr ydym yn gobeithio ac yn credu hefyd y
bydd ei ol ei daioni yn yr eglwys a'r ardal.

Pen. A'r fod i'r brawd Griffiths ym hanes y
cyfarfod uchod i'r *Wisconsin Puritan*, yr hwn a
gyhoeddwr yn Milwaukee.

WM. D. ROBERTS, Yag.

[Yn anghof yn hollol y bu arnom roddi hysbys-
iad am y Cyfarfod uchod ar rifyn Chwefror. Yr
oeddyd wedi ei dderbyn yn brydlon oddiwrth yr
Ysgrifenydd—ond anghofiasom ar y pryd.—GOL.]

CYFARFOD CHWARTEROL DEHEUBARTH
OHIO.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yn Ty'n 'Rhos ar y
25 a'r 26 o fis Mawrth diweddfaf. Y gweinidog-
ion oedd yn bresenol ac yn traethu i ni weinidog-
aeth y cymod oeddent y Parchn. J. A. Davies,
Silosam; W. Thomas, Oak Hill; W. Edwards,
Syracuse; E. D. Jones, Centreville, a G. M. Jones,
Ironton. Am 8 o'r gloch dydd Iau cafwyd cynad-
ledd, pryd y siaradwyd ar wahanol bethau per-
thynol i'r Undeb hwn, a phenderfynwyd ar y
pethau canlynol:

1. Fod y cyfarfod nesaf i fod yn Carmel, os bydd
yr eglwys yn ei ymofyn ef.

9. Ein bod yn derbyn y Parch. G. M. Jones, Ironton, i'r cyfundeb hwn fel brawd anwyl yn y weinidogaeth.

3. Fod caniatad i Mr. Jones Ironton, i ddwyfod trwy yr eglwysai Gynulleidfaol yn y sefydliad hwn i gasglu at orphen talu dyled sydd yn aros ar gapel Ironton.

4. Ein bod yn cydweled â'r brodyr yn nghyfarfod Radnor o berthynas i'r gymanfa.

5. Fod y Parch. Mr. Davies, Siloam, i barotoi sylwadau ar sefyllfa y wlad yn y cyfswng presenol, a Davies, Ty'n Rhos, ar sefyllfa crefydd yn mhlith y Cymry erbyn y cyfarfod nesaf. Cawsom gyfarfod da a llwyddiannus iawn. Y mae o 25 i 30 gwedi dyfod i'r gyfeillach noswaith y cwrdd a gwedi hyny.

Yr oedd yn yr eglwys cyn cael y cyfarfod deimlad dwys, a dywedai un o'r brodyr mewn cyfeillach tua mis cyn y cyfarfod ein bod ni yn myned i gael diwygiad os byddwn yn daer am dano; ac yr ydym gwedi ei gael ac i'r Arglwydd y byddo y diolch am dano. E. DAVIES, Ysg.

MINERSVILLE, OHIO.

Mae gan yr Annibynwyr eglwys fechan yn y lle hwn, ya rhifo tua deg ar hugain, a'r mwyafrif o'r cyfryw yn fenywod. Hefyd yr ydym o herwydd ein gwendid yn ymddifad o weinidogaeth sefydlog. Ond mae y Parch. William Edwards, Syracuse, a'r Parch. John Williams, Coalport, yn ymweled â ni yn fisol, a bydd eraill yn ddamweiniol a thrwy hyny yr ydym yn cael tair neu bedair pregeth y mis, a phob moddion eraill yn rheolaidd yn wythnosol. Ac mae yn dda genyf allu hysbysu trwy y CENHADWR i'r amrywion bersonau sydd wedi bod yn dal cymundeb â'r ddiadell fechan hon, fod tangnefedd, brawdgarwch a chariad yn uwch yn bresenol yn ein plith nag y mae wedi bod or ya rhai blynyddau.

Mae yr Ysgol Sabbathol yma yn rhifo o 70 i 80, y mwyafrif o honi yn fechgyn a genethod o 10 i 15 oed. Mae gan yr ysgol yn y lle hwn gyrddau adroddiadol bob tri mis, sef Nadolig a'r cyntaf o Ebrill, y pedwerydd o Orphenaf a'r cyntaf o Hydref. Yr ydym wedi ac yn para i gael cyrddau dyddorol a lleol iawn. Er ya dwy flynedd yn ol yr oedd amryw o'r bobl ienaic yn hollol eageulus o'r hen iaith Gymraeg; ond erbyn hyn y maent yn gwneuthur yr ymdrech mwyafrif i'w dysgu a'i siarad, ac y maent yn llwyddiannus iawn.

Cafwyd cyfarfod adroddiadol yma pryd yr adroddwyd ac y canwyd tri deg a chwech o wahanol ddarnau, a mawr oedd llawenydd yr ychydig hon dadau a mamau sydd yma i glywed y meibion a'r merched brawd o'r caswell i fyny yn adrodd a chanau yn yr hen iaith Gymraeg, mor ddi-lediaith a phe bunsent wedi eu cwau yn Nghymru, ac heb glywed ond y Cymraeg pur.

Yr oedd y cynulliad mor lluosog fel yr oedd braid bob congl o'r capel yn llawn, ac am 9 o'r gloch ymadawodd pawb am eu cartref gyda dymuniad cryf am gyfarfod o'r fath eto y 4ydd o Orphenaf, os byw fyddwn. THOMAS W. EVANS.

POMEROY.

Ar ddymuniad y ddwy eglwys Gynulleidfaol yn y lle uchod, aethum i ymwled â hwynt ar ddechreu y flwyddyn hon; arosais yno bump Sabbath. Er nad oeddwn yn adnabod neb pan aethum yno, er hyny cyfarfyddais â chyfeillion gwirioneddol, nid yn unig mewn gair ond hefyd mewn gweithred. Y mae llawer o Gymry yno, oll yn ymddangos mewn amgylchiadau cysurus.

Yr oedd y gweithiau y pryd hyny yn fywiog, a phawb yn dylyn ei alwedigaeth yn ddiwyd. Nid oes yr un gweinidog gan y Gynulleidfaolion yno, gallasai gweinidog da fod o les a defnyddioldeb mawr iddynt.

Pe bai meddyg a gweinidog yn myued yno, nid wyf yn meddwl y gallent gyfarfod Cymry mwy caredig, ac yr wyf yn meddwl y gallent gael cartref cysurus yno.

Yn ystod fy arosiad yno, derbyniasant fi i'w tai yn gariadus, pob enwad fel eu gilydd. Derbyniais hefyd \$80 yn arian, a boaiad o nwyddau oddi wrth y gwragodd a'r merched gwerth tua \$5.

Dymunaf gyflwyno fy niolchgarwch gwresocaf i bawb a ddangosasant eu caredigrwydd tuag ataf, er mor anheilwng oeddwn. Fy ngweddi yw ar i'r Arglwydd dalu iddynt yn ddauddeblyg.

Marietta.

J. D. JONES.

COFIANT. MRS. MARY JONES, CINCINNATI.

Ganwyd ein hawyl chwaer hon yn y fl. 1814. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig yn Lanymddyfri, gan y diweddar Barch. Mr. Davies o'r lle hwnw yn 1839. Yn yr un dref hi a unodd mewn priodas â Mr. John Jones yn y fl. 1837. Buont yn byw wedi hyny yn Abertawy, am tua 10 mlynedd, ac yn Germani am 5 mlynedd, ac yn Pottsville, Pa. am tua 3 blynedd, ac yn Cincinnati tua 5 o flynyddoedd.

Ar ol dyfod i'r ddinas hon rhoddodd Mrs. Jones ei llythyr cymeradwyaeth i'r eglwys Gynulleidfaol, yn mha un y parhaodd yn aelod ffyddlawn hyd ei bedd. Cymerwyd Mrs. Jones gan anhwylder tua saith mis cyn ei marwolaeth, yr hyn a gynyddodd yn raddol nes troi yn ddyfgrlwyf (*dropsy*) yr hyn a derynodd ei bywyd Mawrth 19, 1863. Cymerodd ei chladdedigaeth le ar yr 20fed, pryd y cyflawnwyd gwasanaeth crefyddol gan y brodyr T. Edwards a H. Powell, a thraddododd T. Edwards bregeth yn y capel lle yr oedd yn aelod mewn cysylltiad â'u marwolaeth y 29ain o'r un mis. Gadawodd briod a 3 mab mewn galar ar ei hol.

Gellir dywedyd am Mrs. Jones, ei bod yn harddu ei phroffes yn ei bywyd, ac yr oedd ei chrefydd iddi fel lamp oleu yn ei marwolaeth. Bu yn ddiwyd i swynhau y cyfarfodydd crefyddol yn ei biechyd, a chafodd rai cyfarfodydd gweddi pan wedi methu gan afiechyd, pa rai a deimlai yn felus i'w henaid. Bu farw yn dawel a'i phwys ar Iesu; a'i geiriau olaf ydoedd "O Iesu, cymer fi o'm poen." Hi a gafodd fyned ato i fyw.

Cafodd Mrs. Jones weled ei phriod a'i phlant

yn profesi Crist o'n ei marwolaeth; ac ni a hyd-
erwn y cant y fraint o ddilyn ei siampl hi, sef bod
yn ddiwyd yn moddion gras. Dyma rybudd i
ninnau fel cyfeillion iddi ac fel eglwys &c. i fod yn
ofalus rhag camddefnyddio ein tymbor hyn yr hwn
sydd yn myned heibio yn gyflym. Mor ddymunol
yw meddwl am y rhai sydd wedi ein blaenu fod
gobaith eto am eu cyfarfod ar fryniou y Ganaan
sefol, lle nad oes neb yn glaf, na neb yn marw.

Cu'r saint ryw ddydd gyfarfod oll i gyd,
Yn a'f eu Tad o bedwar cwr y byd,
Yn hardd eu gwedd ta draw i'r bedd mewn bwl,
I gannu'n llon anthemau Calafar.

T. EDWARDS.

DYFYNIADAU O LYTHYR ODDIWRTH FIL- WE IEUANO,

Sef mab i Mrs. Humphrey P. Jones, Remsen, E. N.
Newbern, N. C., Chwef. 15, 1863.

Amwyf Faw a Thad Jones.—Eich llythyr cared-
ig a dderbynialis yn brydlon. Yr ydych yn gofyn
am hanesion o'r fyddin, darluniad o'r wlad &c.
Gwnaf enwi rhai peithau, ond rhaid yw bod yn
fyr. Nifer y milwyr yn y Dosbarth hwn a gyfrifir
o 50,000 i 75,000, dan y Cadf. Foster. Newbern,
yr hon yw ein prif-orsaf, sydd ddinas o harddwch
a phwysigrwydd mawr, yn cynwys amryw eg-
lwys-dai prydferth, maeldai, ystordai, gweithdai
ac aneddau lawer. Ac fel y mae y dref yn gor-
wedd ar yr afon Neuse, yr hon eydd fordwyol i
Agerlongau o'r môr hyd y fan hyn, ac yn agos i
Reilffordd sydd yn cyeylltu Beaufort ar yr Atlantic
a Raleigh yn y canolbarth, ac oddiyno a phob rhan
o'r De, rhaid fod cymeried y lle gan Barnside yn
weithrediad pwysig yn hanes y rhyfel, o herwydd
y rhestrau dwbl fod hyn yn gwanychu y gwrth-
ryfelwyr trwy eu hamddifadu o'u o'u porthladd-
oedd pwysicaf, tra yr oedd yn rhoi i ninnau safle
manteisiol i ddwyn yn mlaen weithrediadau ym-
weddol yn erbyn y gelyn yn y dalaeth hon.

Yr ydym wedi gwneud amryw symudiadau yn
mlaen tua chanolbarth y dalaeth yn nghorff y pum'
mie diweddfaf, ein milwyr yn myned i mewn hyd
o fewn ngain milldir i Raleigh, gan gymeryd ar
eu ffordd ymlaen ddinasoedd Kinston a Goldsboro,
ynghyd a 700 o garcharorion a 12 o faguclau.
Rhoad y maguelau a'r drylliau a dadwrdd y
brwydro a glywid am filldiroedd o ffordd, yr hyn
oedd arwyddol yn wir.

Symudiadau amryw eraill a wnaed, trwy yr
hyn y cymerwyd pob porthladd yn y dalaeth
oddiethr Wilmington, a dysgwylir y gwneir ym-
oesodiad ar hono yn fuan. Llaweroedd o negroaid
o bob parth o'r dalaeth ydynt yn ymgaglu o fewn
ein llinellau i feddiannu y rhyddid na feddiannas-
ant orioed o'r blaen. Rhyfedd mor gyflym y deu-
ant, dydd ar ol dydd yn ymdyru o bob parth o'r
wlad. Y trueiniaid anffodus! llawer o honynt
wedi gorfod gadael eu gwragodd a'u rhai bychain
ar ol. Maent yn oael eu defnyddio i godi gwrth-
gloddiau ac amddiffynfeydd, ac arbedir i'r milwyr
felly lawer o waith caled. Ys gydaol a chy-

hoeddeb ein Llywydd, ffurfiar yn fuan gatrodau o'r
rhaf galleog o honynt.

Nid oes dim yn rhyfedd yn yr olwg gyffredinol
ar y wlad hon oddieithr ei choedwigoedd diddiw-
edd o ffawydd (*pine*) y rhaf a orchuddiant tua
dwyrain o dair o'r dalaeth. Gan obeithio y ben-
dithir ni a heddwch buan ac y bydd Baner y
brith-reai yn chwyfio dros dir y rhaf rhyddion a
chartref y dewrion, y tersynaf y tro hwn.

Yr eiddoch &c., DAVID J. EVANS.

BYR-GOFIANT MARY, GYNT PRIOD JOHN HUGHES, DANVILLE, PA.,

Yr hon a fu farw Mowrth 17, 1863, yn 68 oed.

Ganwyd gwrthrych ein cofiant yn Abertawy,
sir Forganwg, D. O. Ei rhiaint oeddynt Wm. a
Mary Phillips, y rhaf oeddynt aelodau parchus yn
nghyfandeb yr Annibynwyr. Adnabyddid perth-
ynasau ei thad wrth enw tylwith y "Llwyn
Mawr," amaethdy ger Abertawy. Yn moren ei
hoes symudodd ei rhieni a bithau i weithfeydd
hainrn mynyddoedd awydd Fynwy; felly treuliodd
hi foren ei hoos yn Mlaenafon, Pen-y-cae a Nant-
y-glo. Yn dra ifanc ymunodd mewn priodas a
Jno. Hughes, ac fe ddarfu iddynt ill dan yn Nant-
y-glo, gydymano ag achos yr Arglwydd; a chaw-
sant eu bedyddio yno, ar yr un Sabboth, gan naill
ei y Parch Jas. Lewis, neu y Parch. Francis Hiley,
Llanwenfaeth. Nid yw o' bwys pa un. Treuliodd
John Hughes a bithau amryw flynyddoedd ded-
wyddol yn Nant-y-glo, Pen-y-cae, a Sirhowy,
Mynwy; y lleoedd hwyf, y bu iddynt amryw
blant.

Yn ngwanwyn y fl. 1831, darfu i Mrs. Hughes
ganlyn ei phriod i Amerig; ac ymsefydlasant dros
amryw flyneddan yn Carbondale, awydd Luzerne,
Pa.; o'r lle olaf mudasant ac ymsefydlasant yn
ardal Bellmonte, awydd Schuylkill, dros rai rblun-
yddau. Oddiyno mudasant i, ac ymsefydlasant
yn Danville, Pa., yn mha le y colodd ei phriod
Jno. Hughes, ac heb fod yn hir ar ol hyny, colodd
ei hunig a'i hoff fab William Hughes, yr hwn a
ddaeth i'w ddiwedd yn ngwaith glo Treverton,
sir Northumberland, Pa. Bu hyny yn Mehefin,
1855. Darfu i gelli ei phriod a'i hunig fab, mor
agos i'w gilydd, agos a'i llethu gan drallod. A
thra thebyg, na buodd ei hiechyd yn gystal ag yr
arferai fod, byth wedi hyny.

Dau ergyd swrth diwyrgam—a gafodd,

A gofod diadlam;

Dan ei nod yn dwyn ei nham,

Oedd hono,—gynt fu ddinam.

Yn yspaid y blynyddoedd diweddfaf o'i hoos
gwnaeth ei haroesa, y rhan fynychaf yn Danville.
Yr oedd yn eglar, er ys misoedd rai fod ei thf o
glai yn angharu a dadfeilio—nad oedd iddi "yma
ddinas barhaus." Yr oedd gwanychiad a methiant
beunyddiol i'w canfod ar ei thabernacl priddlyd.
Er ei fod yn dra naturiol i'w goleddu meddyliau
a themladau tirion a chynnesion tuag at, ac o barth
cyfaewidiad, a chyflwr ysprydol ein hoffias chwaeir,

eto, yr ydym yn atal ein barn ar y mater hwnw. Gan wybod iddi barhau i fod a'i hanadl o blaid "Deddfwr Israel" hyd ei diwedd. Machludodd haul bywyd a hi eto yn y "Winllan." Ac y mae yn dra hyderus geuym iddi dderbyu y "geiniog" hono, a'i gwna yn fythol gyfoethog.

Mewn gwahanol fanau yn ei theithiau isloerawl, gwelodd lawer diwrnod dedwyddol, heulog a thëso, a llawer on du a chymylog. Cafodd lawer tynfa (*draught*) felus o ffynonellau llwyddiant a hawddfyd, ac aml gwpanaid o ddyfroedd mara, Siomiant ac adfyd. Bu lawer enyd "ei chwch bach yn hwylio heb seren na lloer." Ond, nid heb fod yn ymwybodol fod ei "Thad wrth y llyw," ac fe hyderir iddi gyrhaeddyd yr "hafan ddymunol."

Am ddeg mynnd wedi saith o'r gloch, yn hwyr y dydd a nodwyd, yn nhŷ Robt. a Maria Williams, ei mhabynghyfraith a'i merch, yn dawel ac ezmwyth, tynodd ein hanwyl chwaer ei hanadliad olaf. Ar ddydd Iau, Mawrth 19, ymgynullodd llunaws yughyd i dalu y gwmwynas a'r parch olaf i'w gweddillion. Yn y tŷ, darllenwyd a gweddiwyd gan y Parch. David Evans, a chynghorwyd y gwyddfodolion gan y Parch. John B. Cook. Eil-waith gweinyddwyd ar lan y bedd gan y blaenaf. A throswyd gwrthrych ein cofiant i'w gorphwysfa lonydd;—i "dŷ ei hir gartref" a'r "galarwyr yn myned o bob ta i'r heol."

Llidiog a blin drallodion,—a welodd
I'w halaeth *rai* troion;
Siomiant, cŵr, a dail surion,
Fel echwydd y fuchedd hon.

Yn yr anial hon—er hyny,
Dŷau i fyny dan wîw fanier,
Iesu Flaenor, roes i flinon,
Waed ei galon union hoenwâr.
O frô adwyth fry hedodd;—a'r Iesu,
O'i rās a'i derbyniodd;
Aeth i bau sy wrth ei bodd,
Elo'r gwr a sawr garodd.

Cwsag enyd,—ac esgyna—ei phriddell,
I hoff ryddid gwynfa;
Yno mewn hwyli iawn, mwynabâ,
Y gwyneb a'i digona.

LLINOS GLAN OHIO.

Minersville, Ebrill 7, 1863.

CYFARFOD BEIBL GYMDEITHAS CIN.. O.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod yr ail Sabbath yn Ohwefror, yn y drefn a ganlyn:

Cyfarfod gweddi am naw yn y boreu yn Capel College Street (T. C.) Am ddeg o'r gloch dechreuwyd gan Mr. Richard Richards, Covington, Ky. Yna galwodd y Llywydd, y Parch. H. Powell, ar Mr. Lewis E. Jones (Lane Seminary) i draddodi ar "Annigonolrwydd goleuni natur er adfer y byd." Yna y Parch. T. Edwards ar fod "Eglwys Crist yn Eglwys Genhadol."

Am 2½ yn Lawrence St., y Parch. T. Edwards yn Llywydd, dechreuwyd gan Mr. David O. Bebb. Caulyndwyd ef gan yr Ysgrifenydd ag ychydig o ryw fath o sylwadau ar "Ddylauwad Mam." Yn nesaf, yr Henuriad parchus Edward Jones (T. C.)

ar "Fod yr Enaid heb Wybodaeth nid yw dda." Yna y Parch. H. Powell ar "Weithrediadau y Gymdeithas Feiblaidd."

Am 7½ yn yr hwyr yn College St. dechreuwyd gan Mr. David Howells. Yna areithiodd Mr. Richard Prichard ar "Lafur a Llwyddiant yr Apostolion." Dilynwyd ef gan y Parch. H. Powell ar "Bleserau pechod yn ei natur, a'u tueddiad dinystriol." Yn y cyfamser yr oedd y Parch. T. Edwards yn Covington yn traddodi ar "Ddwysoldeb yr Ysgrhythrau." Yr oedd y *rhan amlaf* o'r areithiau yn tystiolaethu yn hyglyw nad oedd na llafur nac ymdrech gwedi ei arbed er eu gwneud yn deilwng o'r dydd a'r amgylchiad. Yr oedd y cyfraniadau yn hael, a'r olwg yn hoyw ac addawol ar y Gymdeithas yn ei gwahanol ranau.

Cyflwynwyd y cyfrif a ganlyn i mi gan Mr. D. O. Bebb, ysgrifenydd y Gymdeithas yma.

Derbyniadau.

Ionawr 1, 1862, Arian ar law,.....	\$25 83
Llyfrau, gwerth.....	142 62
Casgliadau,.....	127 62
Eliw ar lyfrau,.....	23
	\$296 30

Y Taliadau a'r Trysor ar law.

Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	\$150 00
Discount,.....	25
Rhodd i filiwr, Llyfrau, Gwerth.....	80
Llyfrau ar law, Gwerth.....	117 84
Arian,.....	27 41
	\$296 30

STEPHEN RICHARDS, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS GOMER, ALLEN, O.

(Talfyriad.)

Cafodd y casglyddion eleni eto sirloldeb a char-edigrwydd, pawb yn cyfranu yn ddirwgnach, a gallem feddwl wrth swm y casgliad i bawb gyfranu yn haelionus, yn neillduol pan ystyrir bod yr eglwys, yn aelodau a gwiandawyr, wedi cyfranu mor hael, at wahanol achosion pwysig y flwyddyn ddiwedduf, fel blynyddau eraill.

Casgliad yn ardal Gomer,.....	\$81.78
Yn ardal Leatherwood,.....	22.67
	104.45
Yn llaw'r Trysorydd am lyfrau,.....	8.50
Casgliad yn Ysgol Sab. Gomer at lyfrau,.....	6.30
	119.25
Anfonwyd yn rhodd i'r Gym. yn N. York,.....	100.00
Aufouwyd i gael llyfrau,.....	19.25

JOSIAH JONES, Llywydd.
R. E. JONES, Ysg.

CLADDEDIGAETH MR. SAMUEL BRES, GOMER, OHIO.

Oblegid rhyw amgylchiadau, ni allwyd cael y corff adref i'w gladdu hyd yr 20ed o'r mis diweddaf pryd y cafwyd ef yma. Ymgynullodd tyrsa luosog o'r cymydogion i'w roddi i orwedd yn ei wely tawel wrth ochr ei fam yn mynwent y Cymry.

Gweinyddwyd wrth y bedd yn hynod bwrpasu gan y Parch. J. Parry, a darlloedd yr ygrifenydd y llythrau a dderbyniwyd y rhai a gynwysir yn ei Gofiant ar ddalen flaenorol ynghyd a'r tri phoenill canlynol, ar lan ei fedd.

Gorphwys bellach, anwyl gyfaill,
Huna 'n dawel yn dy fedd,
Ni raid i ti byth yn rhagor
Gyda 'r Gád i godi cledd,
Wedi ymorchestu 'n wrol
Tros ein gwlad a'i breiniau hi
Llonydd gei yn medd y mliwr
Nes daw lôn i'th aiw di.

Gallm ninau 'n hawdd gysegro
Pridd dy fedd a'n dagrau 'n awr,
Pe bae hyny yn gymwynas
Rhwydd gollyngem hwynt i lawr
Hiraeth sydd yn codi 'r wyllo,
Wyllo!—Pa'm yr wylwn ni
Pan y colwn na ddaw gelyn
Mwy i d'afonydda di.

Rhaid i ninau am yohydig,
Droi a chefnu ar dy fedd,
Brwydro 'myd y gorthrymderas,
Codi 'r groes a chario 'r cledd,
Ond yn fuan fe ddaw cenad,
I noawyllo atom ni,
O mor telus cyd orweddwn,
A gorphwyswn gyda thi.

Gomer, Ebrill, 1863.

JOSIAH BRYNMAIR.

COMPROMISE YN WIR!!

GAIR ODDIWRTH FILWR.

Tafu ein barfau i lawr a dychwelyd i'n cartrefloedd! a gadael i'r *rebels* gael yr hyn a ewyllsient! gadael iddynt adfeddiannu Missouri, Kentucky, Tennessee, Maryland a Virginia, ail sefydlu caethiwed a'r gaethfasuach, a gwneuthur pob Yankee a Northerner yn gwn hela i ddal eu *Niggers*! Na, a glywaf yn ngherddoriaeth y dail; Na, bwrlyma dwfr y pyllau y buom yn ceisio tori ein ayched o honynt; Na, a welaf yn argraffedig ar wyneb pryderferth y lleonad noson unig y *picket*; Na, a glywaf yn tarauu ar fryniau Perryville, a llanerchoedd gwastrad Murfreesboro; Na, a glywaf uwchben beddau ein dewrion filwyr; Na, ydyw enw pob bwled a hyrddia ein mliwyr at eu gelyntion; a Na, a ddywed pob enaid sydd yn teimlo rywbeth dros ddyuloliaeth ac anrhydedd ei wlad. Yr wyf o'm calon yn caru heddwch; ond nid wyf am aethru pob dynol a chymdeithasol iawnderau er mwyn ei gythaedd. Nis gwelaf pa fodd i'w gael hyd nes llwyr ddarostwng y gwrthryfelwyr—trwy rym arfau. Mae fy nheithiau blinion a'r peryglon afrised a welais yn Kentucky a Tennessee yn rhy ffrs ar fy meddwl i gyhoeddi heddwch i'r gwrthryfelwyr hyd nes iddynt dafu eu barfau i lawr ac ymbil am drugaredd oddiwrth ein llywodraeth, yr hyn a wnaent yn fuan pe ceuai "*cop-perheads*" y Gogledd eu cegan.

Ygrifennu llythyr byr atoch, anwyl gyfaill, oeddwn yn bwriadu gwneud wrth ddechreu, ond rhoddais ryddid i'm llaw i ygrifennu yr hyn oedd uchaf ar fy meddwl, ond dyfnaf yn fy nheimlad. * * * Mae fy nghalon gyda'm gwlad, a'm meddwl yn aml gyda'm cydfilwyr ar faes y frwydr. Oarwn yn sawr fod yn eu plith. Yr oeddwn yn

llawer mwy dedwydd yn eu plith, yn cookio fy phamaid fy hunau, yn gorypedd ar y dddear laith a chareg yn obenydd, nag y bum eto er pan yr wyf yn yr Hospital, lle yr ydwyf yn cael triniaeth fel gwr boueddig. Mae fy iechyd yn gwella yn raddol ar ol dydd yma; ond diau y pasia llawer wythnos heibio cyn y byddaf yn ddigon cryf i gario fy ngwn a'm 40 round o cartridges.

Ddoe oedd y Sabboth sanctaidd, ac wrth weled y bobl yn pasio y ffenestri i fyned i'r capel, (yr hyn beth ui welais er's misoedd o'r blaen.) cymerodd fy meddwl i'w adu, alipiodd allau rywsut o'r Hospital, ac eheddodd yn gynt na'r fellien i Soar. Cymerodd ei eisteddle o flaen y pwlpid, yn ymyl Ann fy chwaser, a Chatharine Jones wyneb lwys, ysgydodd law a'r holl gyfeillion ar ol y bregeth. Aeth i'r hen gartref gael ciniaw, er iddo gael gwa-boddiad taer gan lawer i fyned gyda hwynt. Dychwelodd yn ei ol i'r ysgol Sul, ac O mor ddedwydd ydoedd yn mhlith ei ddosbarth ieuanc. Credwyf iddo golli dagrau o lawenydd wrth eu gwled, aynodd yn sawr weled fel yr oeddynt wedi *improvis* i ddarlennu pob gair heb aros i'w sillebu. Dywedwch wrth y dosbarth a'r plant yn gyffredinol fy mod yn cofio am danynt yn barhaus, a'm hochonaid yn dyrchafu i'r nef ar eu rhan yn aml. Ni ddychwelodd Mr. Meddwl i Jeffersonville hyd nes iddo dreulio yr oill o'r Sabboth gyda chwi. Aeth i gael tē at fy ewythr. Yr oedd y brodyr Thos. Roberts ac E. P. Davies ac eraill yno. Hefyd yr oedd modryb a Margaret yn tendio arno fel pe buasai President yr United States, a Dan bach yn ymyl y Stove yn edrych arno ac yn meddwl mai "*Evan cender*" ydoedd.

Awd i'r cyfarfod gweddi, ac O felusder y canu a thaerineb y gweddian! Cafodd yr hen frawd Jared Roberts hwyl ardderchog. Yr oedd yr amenau yn aml ac yn cyrhaedd yn mhelli, yr oedd arogl nesolaidd yn y lle. Diweddodd y cyfarfod a theimlad pawb wrth ymadael oedd, mai da iddynt oedd bod yno, canys yr oedd yr Arglwydd yn amlwg yn eu plith.

Wedi i'r meddwl ddychwelyd, ac adrodd e' hanes, anfonais ef yn uniongyrchol i ddinas Caer-nalem, a nodyn bychan at y Brenin, wedi ei seinio gan Fab y Brenin ei hun, yn cynwys cais syml am iddo adferu fy iechyd, a dychwelyd fy nghorff yn nghyd a'm meddwl i fwynhau y breintiau gwerth-fawr crybwylledig.

Rhyfodd yw meddwl dyn, onid? Pe buasai y corff yn medru ei ganlyn, pa fath fod a fusasi? pa gilfach na glan nad aethai iddi? Anwyl gyfaill, sut mae eich meddwl chwi y dyddiau rhai'n? pa un ai cael ei flino a'i drywanu gan anghydfod ac anghariad, ynte yn cael ei lawenbau gan gariad brawdol a llwyddiant crefyddol y mae? Ond rhaid im' derfynu. Rhoddwch fy nghoffon yn gynhes i'r holl gyfeillion, i'r eglwys a'r ysgol Sabbothol, a derbyniwch yr unrhyw eich hun—gor-phwysaf eich uffudd was, EVAN D. DAVIES,

Hospital No. 16, Jeffersonville, Ind.

At y Parch. John Davies, Bethells, Wis.

OYDNABYDDIAETH DDIOLOHGAR.

Yn Chwefror diweddaf, cyfarfu yr eglwys a'r ardalwyr yn ein tŷ mewn *Donation*, fel arferol. Yr oedd afiechyd yn yr ardal yn rhwystro iddynt ddyfod oll yr un diwrnod, ond daeth pawb yn gyffredin ar ddyddiau eraill. Yr oedd y rhoddion y flwyddyn hon yn helaeth fel arferol. Derbynasom rhwng arian a rhoddion y swm o \$96. Derbynied fy nghyfeillion oll fy niolegharwch gwresocaf am eu cydymdeimlad.

S. A. WILLIAMS.

D. S — Bydded hysbys i'm brodyr a'm cyfeillion yn Oneida a manau eraill fy mod yn fyw ac yn iach, ac nid wyf waeth nag oeddwn er ys deng mlynedd yn ol—ni hidiwn roi tro i Oneida yr haf nesaf os byddaf byw—iddyt hwy gael barnu. Yr eiddoch,

S. A. WILLIAMS.

AT MR. "D."

Syr: — Y cwestiwn a gododd yn eich meddwl wrth ddarllen fy nodyn yw,—"A oedd Ionoron yn ei bwyll pan yn ysgrifenu?" a'r cwestiwn sydd yn oodi yn fy meddwl inau wrth ddarllen eich nodyn chwithau ydyw,—A all calon yr offeiriad fod yn debyg i galon y pechadur? Pan y bydd fy nghymydog yn fy nghyhuddo, ni byddaf byth yn petruso yn nghylch fy uniondeb fy hun, ond dywedaf heb ymholi yn mhellach, na bydd ymddygiad fy nghyhuddwr yn ei le. Nid oeddech chwithau wedi meddwl y gallasech sangyd bawd eich troed ar derfynau un mor dylawd â Ionoron, a bod yn rhaid nad oedd "yn ei bwyll?" pan yn ysgrifenu i'ch cyhuddo o wneyd hyny. Yn wir, Mr. D., mae ein dwy galon mor debyg i'w gilydd â'u bod yn gartref i'r un meddyliau. Os yw fy nghalon i yn agored a'r eiddoch chwithau dipyn yn gauedig, mae y ddwy yn debyg—os yw fy nghalon i'w gweled "yn wyneb haul a llygad goleuni," a'ch calon chwithau yn y cwmwl, mae eich sylw ar fy nodyn yn fellyn o'i chynwysiad.

Hydeville, Ebrill 4, 1863.

IONORON GLAN DWYRYD.

DIWYGIAD CREFYDDOL YN NGHOLEG HAMILTON, N. Y.

Bendith o worth mawr ydyw diwygiad grymus ar achos crefydd mewn unrhyw fan; ond y mae yn ymgodi i'r dyddordeb mwyaf pan yr edrycher arno yn ei effeithiau ar ein prif athrofeydd. Yno y mae ein gwyr ieuaino yn ffurio yn brysar gymeriad fydd er da neu ddrwg i'r wlad a'r byd. Yno y megir y cyfryw a fyddant yn fuan yn llanw y swyddi mwyaf pwysig yn y wlad. Yno yn fynych y mae llawer o amheuwyr ac anffyddwyr, a llawer ag yr ofnir a fyddant yn dylanwadu yn ddrwg ar y gymdeithas ddynol, yn yr amser a ddaw. Diwygiad mawr yn y fath le sydd fendith nas gellir traethu na dirdnad ei gwerth.

Y mae yn ngholeg Hamilton tua 140 o efrydwyr, a hysbysir yn awr y newydd hyfryd fod tua 70 o'r

rhaf hyn wedi eu dwyn trwodd yn obelthiol yn ddiweddar o farwolaeth i fywyd—y mae yr holl efrydwyr yn awr, eddieithr 6 neu 7, yn profenn fydd yn y Gwaredwr. Cafwyd diwygiadau aml waith yn y Coleg hwn, ond ni chafwyd un mor rymus a chyffredinol yno o'r blaen er y flwyddyn 1820, pan y dychwelwyd ALBERT BARNES, a rhaf eraill o gyffelyb ysbryd.

GANWYD,

Ebrill 13, yn Middle Granville, N. Y., mab i John D. Jones a'i briod. Gelwir ef WILLIAM DANIEL JONES.

Boed William bach yn iachei wedd,
A rhodied i anrhydedd.

Ebrill 18, yn mhlwyf Remsen, mab i John R. Evans a'i briod—wyr o da ei dad i Robert Evans o Nelson, N. Y.

PRIODWYD,

Gorph. 16, 1863, yn ardal Holmes Road, gerllaw Youngstown, O., yn nhŷ tad y briodasferch, gan y Parch. T. W. Davies, Mr. JOE MORGAN a Miss ANN HERBERT.

Ion. 24, 1863, gan yr un, yn yr un lle, yn nhŷ tad y briodasferch, Mr. REES SAMUEL a Miss JANE JENKINS.

Mawrth 20, yn Centerville, swydd Gallia, Ohio, gan y Parch. Eben. D. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. ISAAC JONES a Mrs. MARGARET LEWIS, y ddau o'r gymydogiaeth uchod.

Mawrth 24, yn Sandusky, E. N., gan y Parch. J. P. Harris, Freedom, Cagarragus, JAMES HERMON LAWSON a HENRIETTA BROWN, o ger Eagle, swydd Wyoming, E. N.

Ebrill 1, gan y Parch. E. Salisbury, Penygraig, Remsen, gan ei dŷ ei hun, EVAN G. WILLIAMS, ysw., a Miss MARY THOMAS, y ddau o ardal Boardwell.

Ebrill 9, yn nhŷ Mr. Owen Jenkins, Ridgeway, Wis., gan y Parch. Evan Owen, Dodgeville, Mr. JOHN W. EDWARDS a Miss JEMIMA J. EVANS, y ddau o Ridgeway.

Mawrth 31, yn yn nhŷ tad y briodferch, B. Boyd, ysw., Western, gan y Parch. W. Rowlands, D. D., Mr. R. D. PHILLIPS, Steuben, a Miss JENNIE A. BOYD, o'r lle blaenaf.

Ebrill 2, yn nhŷ tad y briodferch, G. M. Fuller, ysw., gan yr un, Mr. JOHN D. PHILLIPS, Steuben, a Miss LAURA JANE FULLER, o Floyd.

Ebrill 1, yn Genesee, Waukesha, Wis., gan y Parch. G. Griffith, Milwaukee, Mr. JOHN WILLIAMS, Ochryfoel, a Miss MARGARET JONES, Park.

Ebrill 8, yn Utica, gan y Parch. W. C. Steel, Geo. T. WOODEN, ysw., o Herkimer, a Miss ELIZABETH A. OWENS, o Utica.

Mawrth 4, yn nhŷ tad y briodferch, gan yr Hen. Gardner, Mr. JOHN T. WILLIAMS a Miss JANE OWENS o Remsen.

Ion. 29, yn nghymydogiaeth Nebo, sir Gallia, Ohio, yn nhŷ Mr. Wm. Jones, sef brawd y briodasferch, gan y Parch. Evan Davies, Ty'n Rhos, Mr. RICHARD ISAAC a Miss ANN W. JONES, ill dau o'r lle uchod.

Mawrth 19, yn Birmingham, Pa., gan y Parch. R. E. Williams, Mr. EDWIN WHEELER a Miss RACHEL JONES.

Ebrill 9, yn Pittsburgh, gan yr un, Mr. JOHN W. JONES a Miss MARY J. ISRAEL, y ddau o Birmingham.

BU FARW,

Rhag. 16, 1863, ger Centerville, swydd Allegany, E. N., SAMUEL DAVIES, yn 19 ml. ac 8 mis oed i'r diwrnod. Mab ydoedd i Benjamin Davies ac Elizabeth ei briod. Darfu i'w fam ymadael â'r fuchedd hop ychydig fiaoedd o'i flaen. Yr oedd Samuel yn fachgen cymwynasgar iawn—bu yn gweini ar amryw gleision yn ystod yr afiechyd beintus fu yn y gymyd-

ogaeth—cafodd yntau anwyd blin—clafychodd, a syrthiodd i graffangau y typhoid fever, o'r hon y bu farw. Claddwyd ef yn ngladdfa Carmel—ar y County line—gweinyddwyd gan Mr. John R. Jones a'r Parch. J. R. Harris.

Jon. 17, 1863, yn yr un lle, MARY DAVIES, chwaer fr uchod, yn 18 ml. a 3 mis oed i'r diwrnod; anwyd ac inflammation a achosodd ei marwolaeth bithau. Claddwyd hi yn barchas ger ei brawd a'i mham yn yr un fynwent a gweinyddwyd gan y Parch. J. P. Harris. Bydded i Dad y trugareddau fod yn dynwr wrth eu hanwyl dad, yr hwn mewn amser byr a amddifadwyd o ddau o'i blant, ac o'i briod hoff ac anwyl. Mae Mr. Davies yn fab i'r diweddar frawd John Davies, Canada Creek,—ac y mae ei fam oedranus eto yn fyw, ac yn bar heinin ac ystyried ei bodran. Yr Arglwydd Nef fo'n nawdd a phriod iddi.

CYDYMEIRIADYDD.

Chwef. 24, yn nhŷ ei brawd—yn-aghlyraith, Mr. Joshua Davies, yn Gouverneur, E. N., wedi maith gystudd o yn agos i ddwy flynedd, Mrs. ELIZABETH JONES, gynt o Richville, E. N. Gwnaeth hi a'i phriod (Thos. Jones) ymfudo o Drefcwa, ger Aberteifi, D. C., i'r wlad hon yn y fl. 1853, gan arfaethu yn ddiau i gyd-fyw yn ddedwydd yn mawrdd y "byd newydd" am flynyddau. Ond Och! yn mhen ychydig amser gwnaeth "Brenin y dychyrniadau" ei ymosodiad buddugoliaethus ar Mr. Jones. Cafodd y lath niwed mewn chwarel fel y bu farw mewn ychydig ddyddiau; ac erbyn heddiw wele Mrs. Jones wedi ei ganlyn, gan adael dau o blant serchog yn ymddifaid ar ei bol. Claddwyd hi yn barchas y dydd lau canlynol yn ymyl ei phriod yn maywent Richville, pryd y gweinyddwyd gan y Parchn. T. D. Rees a G. Cross. Yr oedd yr ymadawedig yn gefnither i'r diweddar Baroh. J. Davies, Bridgewater. Yr oedd yn aelod gyda'r Annibynwyr yn yr hen wlad ac yma. Tad yr ymddifaid a ofalo am yr ymddifaid sydd ar ol gyda eu perthynasau.

Mewn agwedd alarus mi welaf y dyrf, Yn cychwyn mewn trymder a'i ochorph tua'r gladdfa, Lle rhaid i'n ei rhoddi mewn gobath diymwad. Y caiff ddod i fyw yn nydd i'r adgylodiad. O amgylch ei beddrod "rwy'n gweld ei pherthnasau, Yn dirfawr alaru gan dywallt eu dagrau; Gan nosu yn araf o amgylch ei gwely; Lle "gorphwys hyderaf mewn undeb a'r Iesu.

T. DAVIES.

Mawrth 14, yn Coalport, O., ELIZABETH, plentyn i John ac Elizabeth Evans, yn 3 mis a 21 diwrnod oed. "A dyn a gwen dan y gwys Amryw un yn more 'i oes."

J. GRIFFITHS.

Mawrth 17, yn Steuben, yn 5 wythnos oed, EDWARD, baban i Mr. Hugh a Rachel Jones. Claddwyd ef yn mynwent Penysgrais, Remsen, y brawd E. Salisbury yn gweinyddu ar yr achlysur.

Ebrill 3, yn Trenton, Oneida Co., N. Y., yn 10 ml. oed, o'r dwymyn ysgarlad, ELIZABETH, plentyn i John Morris a'i briod. Claddwyd hi yn mynwent y Capel Ucha, Steuben, y brodyr Everett a Salisbury yn gweinyddu ar yr achlysur.

Mawrth 18, yn Marcy, E. N., yn dra disymwth, o'r congestion of the bronchia, Mr. DAVID ROBERTS, yn 70 ml. oed. Tad ydoedd i'r diweddar Morris D. Roberts o Marcy a David B. Roberts, Utica. Ymfudodd i America o Lanbed, Dyffynardudwy, Meirion, 17 ml. yn ol, gyda ei briod a 4 o blant, dan o ba rai sydd yn fyw. Yr oedd yn ddyn gonest, diwyd, a gweithgar, yn dad tiron ac yn briod serohog. Bydded i'w briod roddi ei gofal i'r hwn sydd Farnwr y gweddwn. Claddwyd ef yn mynwent Holland Patent a gweinyddwyd gan J. B. GRIFFITH.

Ebrill 11, yn Marcy, E. N., yn 1 ml. 5 mis a 5 d. oed, EDWARD OWEN, mab i Rowland a Catharine Lewis (wyr o de ei fam i'r Parch. Joan Hughes). Bu farw yn ddisymwth trwy dorriau o oestr y gwaed, fel y bernir. Claddwyd ef yn mynwent Bethania, Marcy, a gweinyddwyd gan J. B. GRIFFITH.

Mawrth 21, yn Cincinnati, O., yn agos i 8 ml. oed, JOHN REES, mab Mr. David Rees, gynt o Ironton, yn awr o Allen, Ohio, a Hannah ei briod. Claddwyd ef dydd Llun y 23 yn Spring Grove, a gweinyddwyd yn

y gladdedigaeth gan y brodyr T. Edwards a H. Powell. Ei glefyd oedd anhwylddeb ar ei ranau tumewnol. Mor foddus i'r meddwl ydyw geiriau Crist, mai "eiddo plant bychain yw teyrnas nefoedd." T. E.

Ebrill 1, yn Deerfield, awydd Oneida, N. Y., Mr. DAVID WINSTON, yn 67 ml. a rhai misoedd oed. Daeth ef a'i deulu i'r wlad yma yn y fl. 1831 o blywyl Llanwrtyd, awydd Marcheliniog. Arosodd yn Utica am flynyddau. Prynodd ffarm yn pwyf Deerfield ar y Bryn Mawr, lle y bu ef a'i deulu byw dros weddill ei oes. Dyoddesodd lawer o boen corphorol y blynyddoedd diweddaf, ond ar y dydd a nodwyd uchod bu farw yn dawel a phwys ei enaid anfarwol ar Geidwad dyn. Yr oedd yn aelod crefyddol gyda'r Annibynwyr yn Salem er y blynyddau lawer. Gadawodd ei anwyl briod a'i blant a rhai ogeiniau i alaru ar ei ol. Cafodd weled y rhan fwyaf o ei blant, os nid oll, yn profesu crefydd Iesu Crist. Byddai yn hoff iawn o siarad am hen weinidogion pa rai oedd ef yn gyfarwydd a bwynt yn ei gymdogaeth yn yr hen wlad, sef y diweddar Baroh. David Parry, Pontrhydyfere, ac Evans o'r Ffoc, a Thomas Elias, a Mr. D. Davis, Sardis, ac yn aheilidol Mr. Williams, Llanwrtyd, pa un sydd eto yn byw. Cafodd ein brawd ei gladdu yn mynwent Salem yn union fel yr oedd wedi trefnu ychydig amser cyn ei farw—ac ar ei ddymaniad ef ei hon gweinyddwyd yn y gladdedigaeth yn mhresenoldeb tyrfia fawr o Gymry ac eraill, gan y Parch. R. Everett, D. D. a W. D. Williams, gweinyddog yr eglwys.

Ebrill 7, yn Deerfield, ger Utica, Mr. ROBERT HUGHES, un o ddiaconiaid eglwys gyntaf Gynulleidfao, Utica, yn 73 ml. oed. Brodor ydoedd o Lanuwchilyn. Daeth o Liverpool i'r ddinas hon tua 10 mlynedd yn ol. Gweinyddwyd ar achlysur y gladdedigaeth gan y Parch. J. Edred Jones yn Saesoneg a ohan yr ysgrifenydd yn Gymraeg. J. P. JONES.

Ebrill 2, yn New York, yn 40 ml. oed, JOHN JASPER JONES, brodor o sir Fflint, G. C. Claddwyd ef yn Cypress Hill Cemetery, a gweinyddwyd gan y Parch. W. Roberts.

Mawrth 18, yn Bridgewater, E. N., o'r scarlet fever, REBECCA, merch i Mr. David T. Jones a'i briod, yn 12 ml. oed.

Mawrth 20, o'r en clefyd. GEORGE, brawd i'r uchod, yn 3 bl. oed. Claddwyd y ddau anwyl yn yr un bedd—gweinyddwyd gan y Parch. E. Davies.

Mawrth 28, yn Waterville, E. N., ar ol cystudd byr, Mrs. MARTHA PUGH, priod Mr. Richard Pugh, yn 37 ml. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. E. Davies.

Ebrill 15, yn Utica, yn 9 wythnos a 4 diwrnod oed, MARY JANE, merch Mr. Cadwaladr Richards a'i briod, a gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan L. D. Howell, a James Griffiths.

Ebrill 14, yn Marcy, E. N., JOHN OWENS, mab i Thos. T. Owens, o Albany, yn 8 ml. a 7 mis oed.

Mawrth 21, yn 31 oed, yn yr yspytty yn Memphis, Tenn. o'r clefyd melyn (jaundice), JOHN C. GRIFFITHS, Cambria, Wis. Perthynai i'r 32 Gwirfoddolion, Wis. yr hon a ymadawodd a'r dalaeth yn Hydref diweddaf. Ychydig cyn ymadael a'r dalaeth ymunodd mewn priodas gyda merch honaf y Parch. G. Jones, Cambria. Nid oedd hinsawdd y De yn dygymod yn dda a'i gyfanoddiaid. Er byny bu yn ymdrechgar i'w wasanaeth, trwy anhwatereau. Ar yr 16 o Fawrth anfonwyd ef i'r yspytty ac ar y dydd a nodwyd uchod (21) bu farw yno. Ei ddymuniaid olaf oedd cael ei anfon i Cambria, Wis. i'w gladdu. Rhodd ei gorff yn barchas mewn *metallic coffin* mewn trefn i'w anfon adref gan ei gyfeillion Cymreig oedd yn perthyn i'r gatrawd, pa rai sydd yn haeddu clod mawr am eu parch, llafur a'u cydymdeimlad yn yr amgylchiad. Ond ar ol y cewbl gorffodwyd hwy i'w gladdu yno o herwydd yr amgylchiadau. Claddwyd y corff eilwaith a chyrrhaeddodd Cambria, Ebrill 13. Dranoeth ymgynullodd tyrfia lluosog i'r angladd er dangos eu parch i gladdedigaeth un o'r gwyr ieuaino fyddlon a adawodd ei gartref ac a aberthodd ei fywyd yn achos ei wlad. Gweinyddwyd yn yr angladd gan y Parch. R. Evans. Yr oedd John C. Griffith yn aelod crefyddol gyda'r Annibynwyr—yn ddyn tawel, caredig, a pherchid ef fel y

cyfryw gan bawb yn y gymydogaeith. Tystial ei gyd-filwyr cyn ac ar ol ei farwolaeth fod arwyddion crefydd ar ei fywyd yn mhob man. Crybwyllai yn aml yn ei lythrau am werthfawrogrwydd crefydd a dymunai bob amser am ran yn ngweddau y saint. Dywedai ei fod yn marw yn dawel wedi rhoddi ei fywdd mewn ystyr tros ei wlad ac yn flwr i leu Grist. Yr oedd yn eodigol o swydd Benfro, D. C., ac wedi d'od troedd i'r wlad hon tua deng mlynedd yn ol. Y mae iddo fam, brodyr a chwiorydd, ond ei dad wedi ei gladdu. Nid wyf yn gwybod enw ei fam na'r un o'i frodyr, na'r ardal lle maent yn byw, i aml yn newydd galarus hwn iddynt. Felly erlyniaf am i'r *Dysgedydd* a'r *Faner* godi yr uchod, er mwyn ei deulu.

Claddedigaeithau yn Bradford, Pa.

Cawson 11 o gladdedigaeithau yn mhlith y Cymry, heb law amryw o'r Americanaid yn ein bardal yn ddiweddar; y clefyd oedd y diptheria, plant oeddynt dan 18 ml. oed. Claddwyd dau o un teulu, a dau o deulu arall, a thri o deulu arall, sef y cwbl a feddent, a'r unig blentyn o deulu arall o'r fam yn weddw. Yr oedd yn aml ddau gorff yn cyfarfod yn y capel ar unwaith, ac unwaith dri chorff.

Y cyntaf o'r Cymry oedd **WATSON JONES**, Rhag. 21, 1862, oeddynt 15 oed. Yna lon. 11, 1863, **HARRIET JONES**, 9 oed. Plant oeddynt i Edward a Susan Jones.

Ion. 27, **MARGARET WILLIAMS**, yn 17 ml. a 15 diwrnod oed. Merch ydoedd i'r weddw Mrs. Elizabeth Williams—ei thad, John Williams, wedi ei gladdu e'r 3 blynedd yn ol. Yr oedd yn ferch ieuanc dra aym, a derbynwyd hi yn aelod o'r eglwys, yn ol ei dymuniad, ychydig cyn ei hymadawiad.

Chwef. 13, **MARY E. JAMES**, yn 6 ml. 3 mis a 17 o ddyddiau oed. Mawrth 3, **JOSHUA E. JAMES**, yn 4 bl., 2 fis ac 21 o ddyddiau oed. Mawrth 4, un arall, yn 12 a 2 fis oed. Y 3 hyn oeddynt blant i Thomas ac Esther James. Yr Arglwydd a'u cynallo yn ei godd.

Chwef. 13, **THOMAS PHILLIPS**, yn 15 ml. ond ychydig fisoedd; 24, **MARY PHILLIPS**, yn 6 oed ac ychydig fisoedd, plant i Jane Thomas—ei phriod sydd yn California—ei gofidiau sydd lawr—braint yw ym-ostwng dan ei alluog law E.

Mawrth 4, **ALICE HOWELL**, yn 3 bl., 4 mis ac 21 o ddyddiau oed, merch i John a Mary Howell, ac wyres i William Howell—claddwyd ei thad tua blwyddyn yn ol. Y teulu ydynt dra galarus, ond y mae yn gysur iddynt ei bod mewn gwlad sydd weil.

Tlwa blentyn oeddit ar y llawr
Ond tlysuch yr awr hon,
Yn agwlad yr hedd. Paradwys Daw
Edrycha mwy yn llon;
Un chwya ni welir ar dy rudd
I welu 'th olwg bardd,
Cei bellach fod fel rhoesyn per
Tra bawddgar yn yr ardd.—D. DAVIES.

Ebrill 3, eto o'r un cystudd, **JOHN B. JAMES**, yn 6 bl., 3 mis ac ychydig ddyddiau oed, mab i Evan ac Ann James. S. A. WILLIAMS.

Bradford, Ebrill, 6, 1863.

Mawrth 29, yn Pittsburgh, Pa., Mr. EVAN DAVIS, yn 49 ml. oed. Yr oedd yn enedigol o blwyf Lanarth, Aberteifi. Mudodd i'r wlad hon tua 14 mlynedd yn ol, bu farw ei briod tua 9 mlynedd yn ol. Yr oedd iddynt un ferch yr hon sydd yn awr yn amddifad o'i rhaint, ond yn llaw dyner rhagluinaeth, yr hon sydd wedi darparu iddi gartref cynhes gyda dwy ochworydd ei thad, a letyant yn y ddinas. Yr oedd Mr. Davies yn aelod o'r eglwys Gynulleidfao, bu farw yn hyderus a theimlir yn gyffredinol iddo gael y fadd-ogoliaeth, a'i fod yn awr yn ninas y palmwydd.

Yr ua diwrnod, yn yr un ddinas, **JOHN SOLOMON**, mab Abraham ac Elizabeth Jenkins, yn 3 blwydd oed. Pan yn chwarae ar yr aelwyd, syrthiodd llestr a dwfr berwedig ynddo, fel yr aeth y dwfr dros ei wyneb a rhanau eraill o'i gorph. Ymddangosodd am rai dyddiau yn obeithiol, ond trodd y cwbl yn siomedig. Gwnaeth angoe ei orchwyl er dagrau y fam. Bu ei dad farw tua blwyddyn yn ol. Cysur cryf yw y gred ddiysogol yd y plentyn yn awr gyda'i dad yn zharadwys Daw.

Ebrill 9, yn Birmingham, Pa., **ELINOR JEFFREYS**, yn 17 ml. oed. Merch ydoedd a fabwysiadwyd gan Isaac ac Ann Jeffreys yn Nghwmtwrch, D. C. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Gynulleidfao yn Pittsburgh, ac wedi arwain bywyd gwir deilwng. Cafodd gystudd blin iawn am ttag wythnos gan enyniad yn yr ymygaroedd. Credir ei bod yn awr allan o gyrhaedd pob rhyw boen.

Ebrill 10, yn Pittsburgh, **IVER H.**, yn flwydd a 9 mis oed; mab ydoedd i Henry J. ac Elinor Thomas.

Yn Birmingham, Pa., **HANNAH**, merch i David a Mary Davis, yn 3 blwydd oed.

Chwef. 1, yn ardal Nebo, sir Gallia, Ohio, o'r apoplexy, Mr. **DAVID PARRY**, yn 63 ml. a 4 mis oed. Claddwyd ei ran farwol ef yn mynwent Nebo. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. John A. Davies, D. C. Thomas (B.) a gweinidog y lle. Yr oedd y brawd Parry yn enedigol o sir Aberteifi, D. C. Cysegrodd ei hun yn ieuanc i wasanaeth yr Arglwydd. Derbyniwyd ef yn 18 mlynedd oed yn hen eglwys y Glynarthfen, sir Aberteifi, yr hon oedd y pryd hwnw dan ofal gweinidogaethol y diweddar Barch. T. Griffiths, a bu yn aelod fyddlon a ddefnyddiol yn eglwys y Glyn nes iddo ymfudo i'r wlad hon. Yn y fl. 1859 daeth ef a'i deulu i'r America a sefyd-asant yn y gymydogaeith hon ar dyddyn o dir a bryn-odd pan daethant yma. Gwedi iddynt sefydlu yma rhoddodd ef a'r rhai oedd yn grefyddol o'r teulu ea llythrau canmoliaeth i eglwys Ty'n Rhos, a bu Mr. Parry yn aelod fyddlon a diwyd yn Ty'n Rhos nes adeiladu Nebo. Gwedi gorphen Capel Nebo darfa i amryw o aelodau Ty'n Rhos y rhai oedd fwyaf cyf-lesus gael eu ffurfio yn eglwys yn Nebo, ac yn eu plith yr oedd yr hen frawd Parry, a bu yn fyddlon hyd angau. Yr oedd yn briod cariadlaw, yn dad anwyl a gofalus ac yn gymydog hawddgar a chymwyn- asgar.

Chwef. 3, yn ardal Ty'n Rhos, Ohio, yn 7 ml. a 12 diwrnod oed, o'r frech godd, **SAM. SAMUEL**, mab Mr. John Samuel a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent Ty'n Rhos a gweinyddwyd gan E. Davies.

Mawrth 9, yn yr un ardal, yn 3 ml. a mis oed, o'r scarlet fever, **ELIZABETH**, merch Mr. Evan Davies a'i briod, a chladdwyd hi yn mynwent Ty'n Rhos. Pregethwyd yn y tŷ a gweinyddwyd ar lan y bedd gan yr ysgrifenydd. E. D.

Mawrth 9, yn Camp Denison, ar ol cystudd byr ond trwm iawn, yn 26 ml. oed, Mr. **WM. A. WILLIAMS**, o ardal Ty'n Rhos. Daeth un o'i gyd filwyr a'r corph ei adref i dŷ ei ewythr a'i fam. nos Sadwrn ganlynlol yn hollol aysgwyladwy, pan oedd y teulu yn eu gwylau. Tro trwm iawn yn wir. Claddwyd ei gorph yn mynwent Ty'n Rhos. Pregethwyd ar yr achlysur i dyfira luosog gan E. D. Yr oedd Mr. Williams yn ddyn ieuanc siriol a chyfeillgar, ac yn aelod fyddlon o'r Ysgol Sabbathol yn Ty'n Rhos. Gadaw-odd fam dyner a dau frawd anwyl ac amryw o berth- ynasau a chylch eang o gyfeillion i alaru ar ei ol. E. DAVIES.

Ebrill 11, yn Steuben, o'r diptheria, **CATHARINE**, ail ferch Mr. Griffith T. ac Elinor Griffiths, yn 9 ml. a 5 mis oed. Yr oedd yn un anwyl iawn, yn hoff o ddysgu penillion ac adnoddau o'r Beibl, ac yr oedd ynddi feddwl difrifol am ymfyn am ei lle yn nhŷ yr Arglwydd. Tra gwerthfawr yw'r addewid, "Eiddo y cyfryw rai yw teyrnas nefoedd." Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan M. Roberts a H. Everett.

"KATY, er tewi mewn tywod—cyfyd

Heb ofid ryw ddiwrnod,
Bydd leu yn ei gosod
Uwch tŷ clai i ganu clod."

Ebrill 6, Mr. **JOHN WILLIAMS**, mab i Mr. Evan Williams o blwyf Trenton, Oneida. E. N. Y dar- fodedigaeith oedd ei afiechyd. Un o'r dynion ieuane a ymrestrodd i'r rhyfel oedd yntau. Ymaffodd ei afiechyd ynddo yn Virginia, ond daeth adref rai mis- oedd cyn ei farw. Cafodd droedigaeith fawr, yn ei feddwl mewn perthynas iddo ei hun a'i gyfawr yn ei gystudd ar ol cyrhaedd adref,—cyffasaf ei edifeirwch yn rhywydd iawn am ei feiaen; rhyfeddai lawer am bir amynedd a daloni Daw tu ag ato, yn ei arbed a'i ddychwelyd adref i gael pob ymgeledd a thiriondeb, a hyderai yn gryf am ei gadwedigaeth trwy Grist et

ei holl anheilyngdod a'i drueni. Yr ydoedd wedi cyrhaedd dros y 26 ml. o'i oedran. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeth gan y brodyr Everett, James a Roberts. Gosodwyd ef yn y bedd wrth ochr ei fam yn mynwent y Capel Ucha, Steuben.

Ebrill 11, ELIZABETH ANN, merch fechan 9 f. oed a 12 diwrnod, i Robert W. a Sarah Jones o ger Bethel. Y croep oedd cystudd y fach anwyi a thlws. Claddwyd hi yn Bethel. Gweinyddwyd gan M Roberts.

Ebrill 13, JANE, merch fechan i Evan T. Thomas a'i briod, o ger Remsen, ychydig heb gyrhaedd ei dwy flwydd oed,—wyres o du eithad i T. J. Thomas o Neenah, Wis. Y scarlet fever oedd ei chlefyd. Claddwyd hi yn mynwent y T. W. Sixty, Steuben. Gweinyddwyd gan y Parch. Thos. Thomas.

Yn ddiweddar, y Parch. LOT JENKINS, St. Clair, Pa., ar ol ychydig ddyddian o gystudd.

Mawrth 20, yn ardal Fredericksburgh, Va., o'r typhoid fever, Mr. JOHN DAVIES, yr hwn a ymestrodd i'r 146 gatrawd, N. Y., o blwyf Steuben, un adnabyddus i lawr yn yr ardal hon fel dyn ieuanc tirion a charuaid.

Yr ymosodiad ar Charleston.—Nid oes genym ofod i ddim ond ychydig iawn o haues yr ymosodiad hwn. Ddydd Mawrth, Ebrill 7, naw o'r Llongau haiarn-wisgedig dan arweiniad y Llyngesydd Dupont, a anturiant i mewn i borthladd Charleston, C. Dd., gyda y bwriad o ymosod yn gyntaf ar Gaerfa Sumter, ac oddiyno ar y ddinas. Ond gan fod tua 300 o fagelau trymion yn gollwng eu cynnwysiad atynt o'r gwahanol fagelfeydd a'r *Fort Moultrie* a *Sumter &c.*, a chan iddynt gael fod attalfeidd nerthol ac enbydus ar eu ffordd yn y dwfr, gorfawyd hwy i droi yn ol. Swm yr ergydion oedd echrwyd y tu hwnt i ddesgrifiad. Y Keokuk, y leiaf o'r llongau, a dderbyniodd 90 o ergydion. Gallwyd eichadw i nofio hyd dranoeth, pan y suddodd. Yr *Ironsides* a darawyd 70 o weithiau, y *Weekawken* 59, y *Nantucket* 51, y *Passaic* 58, &c. Un dyn a laddwyd ar fwrdd y llongau hyn a 18 a glwyfwyd. Peth rhyfedd na buasai mwy o ddinystr ar fywydau yn y fath le. Y niwed a wnaed i'r llongau (oddieithr yr hon a suddodd) nid oedd yn fwy nag a allesid ei adgyweirio mewn ychydig ddyddiau. Cafwyd prawf yn y tro pa rym a ellir ei wrthsefyll, a pha gymaint nas gellir, trwy y fath lestri. Tebygol yr ychwanegir at rym y *Blockading Squadron* yn y lle. Mae y *Monitors* i gael eu cryfhau a mwy o blygion o haiarn. Swm yr awr y bydd yr ymosodiad yn cael ei adnewyddu cyn bo hir.

Y Cadf. Foster sydd wedi cyrhaedd i Newbern yn ddiogel o'i sefyllfa enbydus yn Washington, N. C., ac y mae ei filwyr yn Washington, hyderir, yn ddiogel wedi derbyn adgyfnerthiad a chyflenwad o laiaeth, y gelynyon wedi gorfod rhoi i fyny y gwarchae ar y lle.

Fayetteville, Arkansas.—Cafwyd brwydr lled galed yn y lle hwn yn ddiweddar—milwyr yr Undeb fuont fuddugoliaethus a'r gelynyon a giliafant.

Tennessee Ddwyreiniol.—Mae y Llywodraethwr Andrew Johnson wedi ei awdardodi i godi 20,000 o filwyr yn ydhwangel yn Tennessee Ddwyreiniol.

Pwysig oddiar y Mississippi.—Mae newyddion wyddol wedi cyrhaedd Washington fod y Llyng

esydd Porter wedi llwyddo i ddwyn 7 o wn-fadau haiarn-wisgedig cedyrn 1 bwrdd-lestr. a 2 o gludlongau, yn cynwys rhan o fyddin Grant, i lawr i'r Mississippi heibio i fagnelfeydd Vicksburg; ac y maent yn awr i'r De i Vicksburg rhyugddi a Chaerfa Hudson, mewn sefyllfa i daro fel y byddo yr alwad gyda byddin Banks yn erbyn y naill neu y llall o'r amddiffynfeydd hyny. Yr oedd tair o gludlongau wedi cychwyn ond collwyd y gludlong Henry Clay trwy iddi gael ei suddo yn yr amgylchiad.

Newydd da a phwysig o Loegr.—Tra y mae profion sicr a diambeuol yn bod fod Llongau cedyrn yn cael eu hadeiladu yn mhorthladdoedd Lloegr, gan foneddwy'r arianog, i gael eu danfon allan fel herwlongau, fel yr Alabama, i arheithio ein masnach, neu i bleidio gwrthryfel y caethfeistr yn y De yn uniongyrchol,—a'r Llywodraeth yn ei fud-ddyddodf—rhoddir yn awr hysbysiad a rydd le i obeithio fod cyfnwidiad yn cymeryd lle yn nghyulluniau Llywodraeth Prydain yn yr achos hwn. Mae y llong Alexandra, yr hon oedd yn cael ei pharatoi yn brys mewn llongborth yn Liverpool, i'r amcanion hyn, wedi ei chymeryd i fyny gan swyddwyr y Llywodraeth trwy gyfarwyddyd Lail Russell, a'r gwaith o'i hadeiladu wedi ei attal,—a bydd ymchwilliad yn cael ei wneud ar ei hachos cyn yr anfonir hi allan ar y fath neges. Gwnaed hyn ar y 5ed o Ebrill, ond goddefwyd i'r gwaith ar y llong gael ei barhau hyd y 9fed. Onfir gan rai y bydd yn rhy anhawdd profi gyda sicrwydd beth oedd bwriad y perchennogion, ac mai ei gollwng allan a wneir eto.

Ddydd Sadwrn, y 4ydd o Ebrill, yr oedd Agerlong gaeaf arall, o'r enw Japan neu Virginia, wedi ei hadeiladu yn Birkenhead, wedi myned allan i'r môr yn y Clyde, yn perthyn i'r Cyngheirwyr Deheuol—tua 100 o ddynion ar ei bwrdd. Gwnaed rhyw ymddangosiad o ymdrech i attal hon, ond allan y daeth.

Y "Queen of the West" wedi ei hadgymeryd.—Y N. Y. *Herald* a hyseba fod yr Agerlong hon wedi ei hadgymeryd oddiar y gelynyon ar y 13 o Ebrill, ar y Grand Lake—y dwylaw tua 90, wedi eu cymeryd yn garcharorion.

Western Virginia yn cael ei derbyn yn dalaeth i'r Undeb.—Yn ol Cyhoeddeb y Llywydd, dyddiedig Ebrill 21, 1863, ac yn gydanol a deddf Gynghorfaol ar yr achos, a ffurfiwyd yn mis Rhagfyr diweddar, bydd y Dosbarth Gorllewinol o Virginia yn dyfod i mewn fel talaeth newydd i'r Undeb yn mhen 60 o ddyddiau, sef ar yr 21 o Februari nesaf. Bydd yn cael ei hystyried yn dalaeth rydd—mesurau yn cael eu mabwysiadu i ddileu yn raddol y trefniant caeth o'i mewn. Hyfryd fyddai gweld Tennessee a Kentucky, Missouri, Maryland a Delaware yn dylyn yr un esiampl. Parhawn i obeithio y daw hyny i ben.

Hawl i'r milwyr i bleidleisio.—Mae yr Ysgrif i roddi hawl i'r milwyr i bleidleisio yn yr etholiadau wedi pasio yn y ddau Dŷ yn Neddfwneurthurfa y dalaeth hon.

O Y M R U.

LLYTHYR O GYMRU.

Mae'r tywydd wedi bod eleni yn hynod o ffafriol, y gauaf wedi bod yn dyner, a'r gwanwyn yn sych a hynod addas i roi'r had yn y ddaear. Mae y ffermwy'r eu hunain yn canmol, y rhai sydd yn arfer cwyno bob amser.

Mae'r dwymyn aur wedi ymledu yn rhyfeddol iawn dros Sir Feirionydd. Mae'r holl synyddau yn nghymydogeathau Dolgellau wedi eu profi yn llawn o aur. Mae adroddiad y llywodraeth yn hysbysu y gellid codi gwerth o ddeuddeg i bymtheg mil o bunnau o aur bob wythnos, am y draul o ddwy i dair mil. Maent wedi cael aur yn nghymydogeathau Llanuwchllyn. Maent yn ei weithio yn brysus iawn, ond y mae corff y farwol-aeth yr hyn o'i gyfieithu yw Syr Watkin Williams Wynne, fel honllo ar Lanuwchllyn, nes y mae yn analluadwy iddynt wneud dim yuo yn effeithiol. Mae efe yn nacau rhoi iddynt *take notes*, a'r bobl sydd yn gweithio yuo ydynt dan eu dwylaw beth fydd y diwedd, yr hyn i'r mwnwr gorreu a chydair fantaes swyaf nid yw oud tywyll. Mae Syr Watkin yn rhoi ambell i addewid am *take-note* i rai sydd wedi pleidleisio yn *slafydd* gyda'r Toryaid. Yr unig ddial y mae'r bobl yn allu ei wneud ydyw galw pob geudy yn ymyl pob tŷ wrth yr enw Syr Watkin, ac ni fyddai yn niwed i bob Cymro yn yr America os oes ganddo dŷ bach yn ei ardd i'w alw yn Syr Watkin, gan nad oes neb yn ei oes wedi gosod ei droed ar yddau fwy o hil Gomer na'r pendefig difenydd yma. Mae aur yn cael ei geibio o sodlau hen graig Castell Carndochan, a bu'r hen fugail Edward Taucastell yn treulio ei oes mewn tlodi am bedwar ugain mlynedd, a Chalfornia o fewn deg llath i'w ddrws. Gwelais un Owen Dafydd Hafodybibell yn ceibio oddiyno yr hyn a ystyriai yn gopr, yn glapiau gymaint a phen bawd, er ya ugain mlynedd yn ol. Mae'n debyg yn bresenol mai aur ydoedd. Ceir clywed cyn hir y bydd pob modfedd o dir yn y wlad hon o dan *take notes*, ac ymysgaroedd y wlad wedi eu harchwilio. Mae Trawsfynydd eisioes bron a'i meddianu gan fwrwyr, a beth fydd y diwedd nid oes neb ond yr Hollwybodol a wyr. Mae'n debyg pe buasai Simon y Lôn byw y buasai dirgeloedd Daniel ac Ezeziel yn cael eu dadlenu ganddo yn y dyddiau rhyfedd yma, ac yn ngoleuni'r aur y buasai yn canfod fod y mil blyniddoedd gerllaw. Mae rhan fawr o Gader Idris yn haiarn, ac y mae cyfoeth mwnol Dolgellau yn ddiderfyn, a phan y gogledd yn cael eu chwalo. Dichon y bydd yr *Fankes* yn ymfudo atom cyn hir, fel yr ydym ni wedi bod atynt hwy. Byddai yn fwy o elw iddynt na rhyfela.

Mae'r ohwyldroad yn Poland yn tynnu sylw holl Ewrop. Mae Ffrainc yn frwdfrydig neillduol drosti, a llawer iawn o gyfarfodydd cyhoeddus yno wedi cael eu cynnal i amlygu cydymdeimlad a

hi. Mae prif drefydd Lloegr yn deohreu ymysgwyd i wneud yr un peth. Mae'r gwrthryfel wedi ymledu dros bob rhan o'r wlad, ac y mae'r Pwyliad wedi codi fel un gwr i boni eu hianwderau. Nid yw gorchfygiad Langiewicz mewn un modd wedi rhoi pen ar y gwrthryfel, ond o'r tu arall y mae wedi ymledu yn fwy o lawer. Mae'r prif lywodraethau yn Ewrop yn dadlun A Rwsia dros Poland, ond nid oes arwyddion y bydd dim gorfodaeth yn cael ei roi ar Rwsia i ymattal.

Mae yn y wlad hon gryn ofnau fod pendefigion tirawl a masnachol Prydain yn prysur dynu ein llywodraeth i *ffrae* gyda llywodraeth y Talaethau. drwy fod llawer o longau fel y tybir yn cael eu hadeiladu yma i ymosod ar fasnach y Talaethau. Yn amser Napoleon bu llywodraethau y Talaethau yn gwneud yr un peth a'r wlad hon, ac wele ddydd y talu wedi dod. Fodd bynnag, nid yw'n anrhyddedd ar adeg y mae'r Gogledd yn ymladd yn erbyn caethiwd, i bendefigion Prydain wneud hyn. Mae y teimlad dros y Gogledd yn dyfahan fel y maent yn dangos fod eu holl weithrediadau yn erbyn caethiwd, ac yn lleihau dros y De fel y maent hwythau yn amlygu fod eu holl weithrediadau dros gaethiwd. Mae iechydwriaeth y Gogledd mewn penderfyniad diysagog i roi caethfasnach i lawr, a dinystr y De fydd ei chadw i syny. Pob parch i hen Olygydd y CERNADWR am ei lasur i arwain ei gydgladwyr yn yr America i roi eu gwynebau fel un gwr yn erbyn caethiwd.

MIRANGEL

CYFARFOD DYDDOROL YN RHUTHYN.

LLYTHYR O GYMRU.

Cynaliwyd cyfarfod tra dyddorol yn yr Ysgoldy Brutanaidd yn y lle hwn nos Fawrth y 17 o Chwef. Ei amcan mwyaf neillduol ydoedd rhoddi prawf ymarferol i'r Parch. R. E. Williams o'r edmygodd a'r parch a deimlir tuag ato yn y dref a'i hamgylchoedd. Ni weloch chiwi y gweinidog ieuano hwn erioed, ond adwaenoch ewythr iddo yn dda (brawd ei dad). Onid o'u gyfeillion boren eich boes weintidogaethol chiwi oedd y Parch. R. Williams, Rheyscae, wedi hyny o'r Waeddrug? Bu y Parch. R. E. Williams yn weinidog llwyddianus am 12 mlynedd yn Llanddeusant Mon. Symudodd oddiyno i Ruthyn. Llafuriodd yn galed yn y lle hwn am dair blynedd. Cafodd yma lawer o gysur, a'i ran, fel llawer gweinidog gonest arall, o ofidiau.

Yn mis Gor. diweddar, rhoddodd rybudd i'r eg-lwys o'i furiad ymadael. Pregethodd ei brogeth olaf yn yr hen bulpd Fendref ar y nos Sabbath y 24 o Awst. Cyn iddo ymadael a'r dref, llwyddodd rhai o'i gyfeillion i gael ganddo addaw dyfod drosodd cyn hir i draddodi darlith ar ryw destyn a ddewisai. Ychydig a wyddai efe ar y pryd pa beth oedd yr amcan mewn golwg. Y testyn a ddewiswyd ganddo oedd "Hen Ficar Llanymddyfri." Elid i mewn trwy docynau—yr elw at dreuliau Côr Undebol Rhuthyn. Yn fuan wedi 7 o'r gloch yr oedd tua 120 o gantorion ar yr esgynlawr, a'r Ysgoldy eang yn llawn, yn orlawn, o bobl

awyddus am weled a chlywed yr hyn oedd i gymeryd lle.

Pan wnaeth Mr. Williams ei ymddangosiad ar yr oegyrlawr, derbyniwyd ef gyda'r brwdfrydedd mwyaf syfrdanol. Ar gynygied y Parch. G. Jones (B.) a chefnogiad y Parch. W. Evans (T. O.) yn absenoldeb anocheladwy James Maurice, Yaw., cymerwyd y gadair gan Alderman Clarke, yr hwn yn mhliith llawer o sylwadau priodol eraill, a ddywedai fod rhai yn synu fod Mr. Williams, ag yntau yn weinidog gyda'r Ymneillduwyr, yn dewis ar-eithio ar un o weinidogion yr Eglwys Sefydledig. Ond yr oedd efe yn adnabod Mr. Williams yn dda. Gwyddai ei fod yn ddigon gonest a chydwybodol yn yr hyn a gredai; ond, nid oedd hyuy byth yn ei luddias ef i dala parch i'r neb y mae parch yn ddyledus, gan nad i ba enw y perthynai. Galwodd y cadeirydd ar y Cŵr, o dan arweiniad galluog Mr. Benjamin Williams, i ganu "Strike the Harp," a "Mae Breniniaeth," Chorus. yr hyn a wnaeth yn effeithiol. Yna dywedai y Cadeirydd fod ganddo yr hyfrydwech o alw ar y Parch. R. E. Williams i draddodi darlith. Parhaodd y rhan gyntaf o'i ddarlith ryw ychydig gyda thri chwaraer awr. Eisteddodd y darlithydd yn nghanol cymeradwy-aeth ei wrandawyr, a galwyd ar y Cŵr i ganu "Croesawiad y Milwr." Wrth ganu "Croesaw i ti yn ol," gwaeddodd un o'r cantorion "croesaw i Williams yn ol," yr hyn a gymerwyd i fyny yn galonog gan y lleill. Wedi hyn mewn tued awr arall, gorphenodd Mr. Williams un o'r darlithiau mwyaf difyrus ac addysgiadol, y mae yn digwydd dyfod i ran dyn i'w gwranddo; a dilynwyd ef eto gan y Cŵr, yr hwn a ganodd "Election Chorus" o'r Gantawd Fuddugol yn Nghaernarfon, mor odidog fel y bu raid myned drosti drachefu.

Ar hyn cyfododd y cadeirydd i ddarlenn beirniadaeth y Parch. G. Edwards, M. A. (Gytun Padarn) ar y pryddeustan ar ol yr Hybarch Archddiacon Newcome. Rhoddwyd £3.3.0 o wobri i Rhisiart Ddu o Wynedd—Mr. R. H. Edwards; a £2.2.0 i Rhudden-fab—Mr. Lewis Jones, Llanfyllin. Ond yr oedd un seremoni eto i gymeryd lle, yr hyn a darawodd y rhan fwyaf oedd yn bresenol a syndod a llawenydd. Cyfododd E. Humphreys, Yaw., Contractor, i gynrychioli rhai o gyfeillion y darlithydd. Dywedai ei fod bob amser wedi adnabod Mr. Williams fel cyfaill cywir—ei fod wedi arfer ei ystyried fel un o'r pregethwyr goren; ond heno, ei fod wedi cael prawf o hono fel un o'r darlithwyr goren. Y prif orchwyl pa fodd bynag, a ymddiriedwyd iddo ef oedd cyflwyno anrheg fechan i Mr. Williams, o galon gynhes cyfeillion pur. Dywedai y buasai yn llawer mwy, oni buasai iddi gael ei chadw mor gafrinachol. Yr oedd efe yn cyflwyno y pwrs, yr hwn a gynwysai £20, i Mr. Williams gyda'r dymuniad goren am ei lwydd yn mhob ystyr, ac yn y teimlad anwylaf tuag ato.

Dychwelodd Mr. Williams ei ddiolechgarnwch mwyaf diffuant i'r cyfeillion personol, a feddylasant am ei siomi ef a'r anrheg hon, ac i'r cannoedd o gyfeillion eraill oedd wedi dyfod yno i'w groes-

awu ar yr achlysur. Cyn eistedd i lawr dywedai fod ganddo un aylw i'w wneud ac nas gallai beidio. Awgrymodd y Cadeirydd yn y dechreu fod rhai yn synu pa fodd yr oedd ef ac yntau yn weinidog ymneillduol, yn darlithio ar un o Enwogion yr Eglwys Wladol. Ond ni feddylodd ef fod dim yn rhyfedd yn y peth. Yr oedd newydd ddeall pa fodd bynag fod rhai wedi cael byd i'r dirgelwch. Dywedid nad oedd darlith ar yr Hen Ficar, yn ddim ond *Stepping Stone* i fyned i'r Eglwys. Am hyn yr oedd ganddo un peth i'w ddweyd ar ei wir. Nid oedd efe erioed eto wedi ceisio myned i'r Eglwys, ac yr oedd yn credu, y gallasai fyned yno, (os gallasai o gwbl) heb aflonyddu dim ar enw yr Hen Ficar. Os digwyddai iddo fyned, ni fyddai yn foddolawn ar ddim llai na bod yn Arglwydd Esgob Llanelwy; ac os felly fyddai y byddai ef yn sicr o gofio am ei ewyllysawyr da yn y mater hwn. Gwnai rai o'honynt yn Scripture Readers, a rhai yn Clerks, a rhai yn Sextons, a rhai yn bobpeth ond yn geidwaid pwrs yr elusenau. Yr oedd arno en hofu hwy i hyny.

Wedi talu y diolechiadau arferol, ymwahanodd y cyfarfod, ac aeth pawb i'w fan, a phob un wedi ei lwyrr foddhan.

Wyddgrug.

CEFN BITHEL.

MARWOLAETHAU.

CHWEFROR—

21, Edward Lloyd, Trefaesfawr, ger Castellnewydd (gynt o Penwenallt), 48.

22, Anne, priod Morris Owens, Port Dinorwic, a merch hynaf Abraham Jones, Bardsey Island Tavern, Caernarfon, 43.

23, Mary, priod William Roberts, adeiladydd, Whitefield Road, Liverpool, 25.

16, Evan Griffiths Anglesea House, Caergybi, yn 46 mlwydd oed.

26, Mrs. Thomas, Ialybont, yn 52 ml o'i haelod-aeth eglwysig—yn 69 oed.

MAWRTH—

1, Eunice, priod William Williams, builder, Madock street, Llandudno, 34.

1, Aaron Cornington, cigydd, Bwlch gwyn, 63.

4, Ellen, merch hynaf William Jones, Hafodlas, Blaenau Ffestiniog.

4, Alice, priod y diweddar John E. Rowlands, Braichmelyn, ger Bethesda, 73.

5, Margaret, priod Benjamin Jones, Llwyn y gell, Blaenau Ffestiniog, 49.

6, Catharine, priod John Pritchard John Price, Braichmelyn, ger Bethesda, yn ddiweddar o'r America, 38.

6, Edward Jones, crydd, High st., Dinbych, 44.

6, J. G. Griffith, ysw., Plas Llanfair, Caernarfon.

7, John Edwards, ysw., Fron Cottage, Dinbych.

8, yn Nhlotty Undeb Llanelwy, yr hen fardd parod ac awenyddol, Robert Owen (Einion) neu, fel yr adnabyddid ef gan y llawer, "Bob Owen y Sailor," 68.

3, Mrs. E. Jones, Sychfa, Dwygyfylchi. Dyoddefodd gystudd maith.

9, yn 68 oed, yn dra diwymwyth, Mrs. Griffiths, Taltreuddyn Fawr. Dyffryn Ardudwy. Bu yn aelod ffyddlon gyda'r Annibynwyr yn y lle am dros ddeugain mlynedd.

Peroriaeth.

EPHILON. M. 7iau 6 llin. (Hymn C. C. 436.)

Gan Tnos. T. Jones, Mifflerville, Pa.

Mwyn a chymedrol.

Clod i Dduw trwy'r nefoedd fry, Am yr iachaw - dŵr - iaeth gu,

Pia. *Fortis.*

Trwy anfeidrol ddwyfol waed lawn ddigonol i mi gae; Moliant

fyth i'r Tri yn Un Am y ffordd i gadw dyn, Am y ffordd i gadw dyn.

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 6.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M e h e f i n .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUOHDRAETHODAETH.		Ymadawiad y Paroh. O. D. Jones, . . .	180
Y diweddar Paroh. D. G., Madagascar, . .	161	Ymadawiad gweinidog, ...	181
TRAETHODAU.		Llythyr oddiwrth filwr Cymreig, . . .	181
Llenlith, ...	164	Oddiwrth filwr o Oneida, ...	182
Y "Dechreuad,"	167	Hanes Mr. J. M. Jones, G. Ebensburg, .	182
Ychydig sylwadau ar weddi, ...	168	Cystadlenuaeth, ...	184
Iesu Grist y Dyngarwr cyntaf, ...	170	Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, ...	184
Gwrthryfel y caethfeistri, ...	171	Myfyrdod am Eliza fach, ...	185
AMRYWIAETHOL.		Danfoner ein Cyhoeddiadau i'r milwyr,	185
Ymddyddan defosiynol, ...	172	Capelwr ar ei daith—y Paroh. B. W. O.,	186
Hanesion Orefyddol, ...	173	Llythyr Mr. Chase, ...	186
BARDDONOL.		Ganwyd, ...	187
Y difrod mawr, ...	174	Priodwyd, ...	187
Y milwr archolledig, ...	174	Bu farw, ...	187
Galargan ar ol Dr. J. M. Jones, Ebensburg,	174	Ymosodiadau llefruddiog eto gan Indiaid	
Roger Williams a William Penn, ...	175	Minnesota,—Wythnos y Gwyllan Blyn-	
Owynfan ar ol Jane Jones, Centreville,	175	yddol yn New Yorz,—Yr olwg bresenol	
Taulu y meddwyn, ...	175	ar y rhyfel,—Gorcheston y Cadf. Grier-	
Emynydd Maesypilm, ...	176	son,—Arwyddion da o Louisiana,—Miss-	
Marwolaeth baban, ...	177	ouri,—Tra phwysig o Mexico,—Yr ym-	
Y rhyfel a rhyddhad y negro, ...	177	osodiad ar Vicksburg a thebygolrwydd	
HANESIAETH GARTREFOL.		o'i chwmp, ...	190
Cyfarfod Olhwarterol Dwyreiniarth Ohio,	177	Diweddarach,—Y fyddin Affricanaidd,—	
Llythyr o gydymdeimlad, ...	177	Amddiffynfa Warrenton,—Y Loyal	
Marwolaeth Miss Ruth Williams, ...	178	League yn Utica,—Talu i'r milwyr, . .	191
Byr-gofiant Mrs. Elizabeth Williams, Mid-		HANESIAETH DRAMOR.	
dlo Granville, ...	179	CYMRU.	
Trallodion Cymry Tennessee, ...	179	Marwolaeth y Parch. Lewis Everett,	191
Llythyrâu cymeradwyaeth y Parch. G. S.,	180	Marwolaethau, ...	191
		PERORIAETH.	
		Our little one—Laura Anna, ...	192

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—If paid in advance, 1½ cents a quarter, or 6 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—G. W., Remsen, \$1.50; L. H. W., Stellapopolis, \$8; Parch. J. L. R., Big Rock, dros T. E. \$5, a thros J. E. O., Kaneville, \$1; Elias Wms., Penymynydd, \$1.50; H. J. H., Penycerau, \$1.50; Parch. G. M. J., Ironton, \$3; T. R. T., trwy law y Parch. J. P. T., Niles, \$1.50; Elias Wms., Penymynydd, \$1.50; W. O. W., Camptonville, Cal. C a L. H. \$25; S. T., Ninety-six, \$1.50; R. J., Prospect, \$2.50; W. J. R., Wellsboro, \$1; W. L., Neshkoro, (yn awr o Oshkosh) \$1.50; W. M., West Bangor, \$9; S. L. J., Prospect, \$2.20; Mrs. C. P. J., Penymynydd, \$1.50; T. M., Cherokee Flats, Cal., trwy law J. W. J., ysw., Utica, \$1.50; J. M., Burlington, Kansas, trwy law yr un, \$2; E. D. D., Hospital No. 16, Ind., \$5; J. B. D., Paddy's Run, \$3; D. R., Holland Patent, \$3; G. J. J., eto, \$1.50; H. L., ysw., Trenton, \$2; Parch. J. B. C., Danville, \$5.

Cyfarfod urddiad yn Ironton—Haues Aurheg i Weinidog yn Pittsburg—Diolchgarwch am ymweliad yn Big Rock—Galar-gau am briod a thad—Cyfarfod Diwygiadol yn Minersville, Pa., &c., a roddir yn y nesaf.

At Mr. R. D. R. Delaware, O.—Daeth y 75c. i law yn ddiogel. Danfonir y CEN. fel yr ydych yn cyfarwyddo.

PRIODWYD.—Mai 1, yn Danville, Pa., yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. J. B. Cook, Mr. DAVID MORGAN a Miss ALICE A. BEACHUM, y ddau o Danville.

Mai 2, yn yr un lle, gan y Parch. E. R. Lewis. Pittston, yn absenoldeb y gweinidog, Mr. WILLIAM PARRY o Danville, a Miss CHARLOTTE DAVIES, Merthyr-Tydfil D. C.

Derbyniadom yr uchod yn rhy ddiweddar i'w gosod yn eu lle priodol o fewn y rhifyn.—GOL.

BU FARW.—Mai 27, yn mhlwyf Remsen, ar ol cyswdd maith, Mr. GRIFFITH FRANCIS, tua 71 oed.

Y PARCH. T. D. REES.—Deallym fod y Parch. Thos. D. Rees, o Richville, E. N., yn bwriadau myned ar daith o ymweliad â rhai o eglwysai Pennsylvania. Mae ganddo lawer o gydnabyddiaeth yno. Bwriada gychwyn yn mhen tua phythefnos.

Y newyddion o Vicksburg.—Pan oeddem yn ysgrifenu am sefyllfa Vicksburg, (t. d. 190 a 191) meddylfem y byddai genym i'w hybyasu cyn argraffu y clawrlen, fod Vicksburg wedi ei chymeryd. Ond nid yw y cyfryw newydd wedi ein cyrhaedd eto, er mai y tebygolrwydd yw yn ol yr hybysiadau a roddir o ddydd i ddydd mai dyna fydd y ffaith yn fuan. Yr oedd y naill fagnelfa ar ol y llall yn cael eu cymeryd er mai trwy ymladdfeydd arswydol—Porter wedi cymeryd rhai o newydd o'r magnelfeydd ar yr afon—a'r Walnut Hill Batteries wedi ei chymeryd gan Grant, a'r argoelion o fuddugoliaeth lawn yn cynyddu. Dyna y cyfan gyda sicrwydd a wyddom heddyw, Mai 29ain.

CYFARFOD TRIMISOL YN WATERVILLE.—Bydd ein cyfarfod trimisol nesaf i gael eu gynnal yn Waterville, ddyddiau Mawrth a Mercher, y 9fed a'r 10fed o Mehefin—y Gynldledd am 2 o'r gloch y dydd cyntaf. E. DAVIES.

CYFARFOD TURIN.—Bwriada yr Eglwys Annibynol yn Turin, swydd Lewis, gynnal ei cyfarfod blynyddol—nos Fercher a dydd Iau, 24 a'r 25 o Fehefin—yn nghapel Nebo ar yr Hill.

Dros yr eglwys, D. E. PRICHARD.
Turin, Mai 19, 1863.

CYMANFA OHIO.—A gynelir eleni ar yr ail Sadwrn yn mis Medi, sef y 12fed, yn nghyd a'r holl wythnos ganlynol, yn Newark, Granville, Columbus, Delaware, Troedrihwadlar a Radnor. Bydd y Genadlodd yn Newark, am 10 a 2 o'r glych y dydd cyntaf. Disgwylir i holl weinidogion y Dalbeth yn nghyda chenadon yr eglwysai ddyfod yn brydlawn i Newark ddydd Gwener, Medi 11.

DAVID PRICE, Newark.

Y GENHADAETH I MADAGASCAR.

Y mae ysgrifenyddion Cymdeithas Genhadol Llundain wedi derbyn llythrau oddiwrth y Parch. W. Ellis i lawr i Ragfyr 16eg. Mewn llythyr, dyddiedig Tachwedd 29ain, y mae yn rhoddi disgrifiad calonog iawn o lwyddiant teyrnas Crist yn Madagascar. Y mae y cynulleidfaoedd sydd yn ymgynull bob Sabbath yn y brif ddinas, ayched y bobl am addysg grefyddol a'u hymarferiad diwyd a phob moddion i ddiwyllio eu meddyliau, yn foddhaol iawn. Ymddengys belyd fod Gair yr Arglwydd yn rhedeg trwy dalaeth ganolbarthol Imerina. Rhoddwyd gwahoddiad i Mr. Ellis a'i gydlafurwyr i bregethu y gair i gynulleidfaoedd o Gristionogion bradorol yn yr hea brif ddinas Ambohimanga, ac mewn amryw o ddosbarthiadau poblogaidd ereill—cais y cydnyasiant yn llawen ag ef. Mae yn wir fod ysbryd orledigaeth yn dangos ei hun mewn un dalaeth, sef Itasy; ond y mae doethineb a phenderfyniad y brenin i roddi cyfraith rhyddid cyffredinol addoliad mewn grym yn debyg o attal ail gyflawniad o'r gweithredoedd gormesol hyn. Rhydd Mr. Ellis ganmoliaeth uchel i ymdrechion y cenhadon newydd i ddyysgu yr iaith frudorol. Y mae rhai o honynt eisoes wedi dechreu cymeryd rhan yn yr addoliad cyhoeddus. Mae ysgol y brenin wedi ei chwblhau, a Mr. Toy wedi symud yno gyda'i ugain ysgolhaig ar yr 16eg o Ragfyr. Ysgrifennai Mr. Ellis:—

“Derbyniwyd deg ar hugain i'r eglwys yn un o'n lleoedd addoliad y dydd Sabbath diweddaf, a phedwar ar bymtheg y Sabbath blaenorol; a barnwyd y rhai hyn oll yn deilwng o fod yn aelodau eglwysig. Mae ein brodyr ieuaic, y rhai ydynt yn dechreu gweld mwy o arwynebedd Cristion. ogaeth Madagascar (ac y mae hyd yn oed yr olwg allanol arni yn gwellhau bob dydd), yn amlygu syndod parhaus o herwydd y gwaith mawr y mae yr Arglwydd yn ei gario yn mlaen yn mhlith ei bobl. Y mae y Cristionogion yn y brif ddinas yn ffurfio cynlluniau newyddion o ddefnyddioldeb, ac y mae yr efengyl yn ymladau yn gyflym ac yn effeithiol mewn dylauwad moesol a dychaledig, yn mhlith y pentrefydd, yn mhell ac yn agos. Yr ydym yn cael ein llethu gan ein llafur a'n bymdrechion, ac yr ydym yn taer erfyn arnoch a'nfau dan bregethwr chwangel y cyfleudra cyntaf.”

Yr ydym yn deall fod Cymdeithas Genhadol Llundain eisoes wedi dewis y Parch. J. Kesler i fyned yn ddioid i Madagascar, a'i fod yntan wedi cydysnio â'r cais. Disgwyliant hefyd y llwyddiant i gael un neu ddau ereill yn fuan i'w hantol allau gydag ef.—B. ac A. Cymru, Ebrill 15.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1.50 y fl. —sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: REV. R. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Cyf. 24, Rhif. 6.

MEHEFIN 1863..

RHIF. OLL 282.

Buchdraethodol.

Y DIWEDDAR BARCH. D. GRIFFITHS,
MADAGASOAR.

Ei anturiaethau Cenhadol.

Y mae Madagascar yn adnabyddus yn Nghymru, [ac America,] er ys blynyddau lawer. Y mae delw yr ynys yn argraffedig ar lawer meddwl. Y mae enwau ei chenhadon yn gysegredig gan galonau lu. Meibion Cymru aeth ag efengyl hedd yno gyntaf; a bys Cymro a gyfeiriodd y trigolion gyntaf at "Oen Duw, yr hwn sydd yn tynu ymaith bechodau y byd." Y mae dylanwad y Cymry yn cael ei deimlo yn Madagascar hyd heddyw, a theimlir ef am oesoedd i ddyfod; ie, tra byddo môr yn golchi ei glanau, a haul yn tywynu uwch ei phen—mewn gair, cenhadaeth Gymreig ydyw ei chenhadaeth.

Dydd Sadwrn, Mawrth 21ain, 1863, bu farw yr olaf o hen genhadon yr ynys—y Parch. D. Griffiths, yn ei dŷ ei hun yn Machynlleth, yn 71 mlwydd oed—wedi gweled dyddiau hir, ac oes lwyddianus; a gellir dweyd yn ddibetrus na fwytaodd fara oferedd, ac nad yfodd ddwfr segurdod. Bu fyw yn angherddol, fe weithiodd yn galed, teimlodd yn ddwys, ac fe gyflawnodd orchestion: ond y mae wedi huno yn yr Iesu, a'i gorff wedi ei osod i orwedd wrth Gapel y Graig, Machynlleth, hyd foreu yr adgyfodiad cyffredinol. Yno y "gorphwys y rhai lluddedig, a phaid yr annuwiol a'u cyffro." Owag yn dawl, y cyfaill dirodres, y Cristion syml-galon, y gwas llafurus, a'r cenhadwr ymroddgar.

Ganwyd ef yn Glanmeilwob, ger Gwynfe, plwyf Llangadog, sir Gaerfyrddin, Rhagfyr 20fed, 1792. Enwau ei rieni oeddynt William ac Elizabeth Griffiths; ac efe oedd yr hynaf o lawer o blant. I'r sawl sydd yn aredu mewn Rhagluniaeth neillduol, nid annyddorol fyddai nodi y gwaredigaethau a gafodd yn nyddiau ei fabandod. Pan yn dair blwydd oed, tarawyd ef gan geffyl, nes y tybid ei ladd; ond yr oedd amser yn ol iddo. Dro arall, bu ef a'i geffyl

yn mron a myned dros geulan craig ofnadwy, Banau Gaerfyrddin, wrth chwilio am anifeiliaid ei dad ar y mynydd, ddiwrnod niwlog a du; ond yr oedd ei eisiau ar Dduw. Dro wedi hyny, cwmpodd tunelli o wair arno, nes y meddylwyd ei farw; ond yr ydoedd gwaith iddo yn Madagascar.

Tua dechreu y flwyddyn 1810 derbyniwyd ef yn aelod eglwysig yn Gwynfe, pan yn 18 ml. oed, gan y Parch. P. Jenkins, gweinidog y lle ar y pryd. Bu yn cadw ysgol yn Cwmaman o Tachwedd, 1811, hyd Mai, 1812, ond yn sychedig am ragor o ddysg, ac yn awyddus am gylich eangach, aeth i'r ysgol at y Parch T. Jones, Ffald y brenin; yr hwn oedd yn wr lled ddysgedig, lle yr arosodd dros yr haf. Yn Tachwedd, 1812, aeth i athrofa Neuaddlwyd, dan arolygiaeth yr athrylithgar a'r hynaws T. Phillips, D. D. Yn Mehefin, 1814, gadawodd y Neuaddlwyd am Wrexham, lle yr oedd y Coleg Aberhonddu ar y pryd, o dan lywyddiaeth Dr. George Lewis, ac arosodd yno hyd nes yr aeth i'r Coleg Cenhadol i Gosport, yn Rhagfyr, 1817. Yr athrawon ar y pryd oeddynt y Dr. David Bogue a'i fab. Yn Mehefin, 1820, cafodd ei bennodi i fyned yn genhadwr i Madagascar—yn gyd-lafurwr â'r Parch. D. Jones, yr hwn oedd wedi myned yno ddwy flynedd o'i flaen.

Yn yr adeg hon, ymunodd mewn priodas a Miss Griffiths, Machynlleth, yr hon oedd yn llawn ysbryd cenhadol fel yntau; ac ni chyfarfyddodd dau erioed yn ateb eu gilydd yn well. Bu iddo yn gydymaith adeiladol, yn famaeth dyner, yn wraig serchog, ie, yn gymhorth yn mhob cylch. Byddai yn werth i ferched ieuainc ddarllen ei hadgofion cenhadol—y brwydr—au mewnol ac allanol y bu ynddynt—a'r abertu a wnaeth er mwyn y genhadaeth. Gefaled Duw am dani yn nghysgodion hwyr ei bywyd, ac yn unigedd ei gweddwdod! Urddwyd ef yn Gwynfe, Gorphenaf, 27ain, 1820, a gweinyddwyd ar yr aohlysur gan rai o brif weinidogion Cymru. Cynaliwyd y cyfarfod yn yr awyr agored, gan fod yno filoedd o bobl: a chyfarfod hynod a fu! Cofir am dano gan

lawer sydd yn fyw eto yn yr ardal gyda llawenydd, a chan luaws sydd wedi myned i'r byd a ddaw gyda diolch a mawl.

O herwydd amgylchiadau anorfod, nid aeth ef a'i briod i ffordd byd yr llydref canlynol. Dydd hynod oedd dydd eu hymadawiad. Pwy all ei sylweddoli ond hwy eu hunain? Ond yr oedd eu serch ar Madagascar, a'u bryd ar wneuthur daioni. Buont dri mis ar y môr, a chawsant fordaith gysurus, oddieithaf un ysturm a'u cyfarfyddodd wrth basio Penrhyn Gobaith Da; yr hon a barhaodd am 48 awr, a phob mynydd yn ofni cael eu claddu mewn dyfrllyd fedd. Glaniasant yn y Mauritius, Ionawr, 1821, yn iach a chalonog. Arosodd Mr. Griffiths dri mis yno cyn myned drosodd i Madagascar, er mwyn gohelu y tymor aflach, ac hefyd ddygu rhyw gymaint o'r iaith gan y brodorion a breswylient yn y Mauritius. Yn Ebrill, 1821, aeth Mr. Griffiths ei hun drosodd i Tamatave—500 milltir o'r Mauritius; a chyrhaeddodd Antanariva, y brifddinas, ar ol pythefnos o daith, yn cynwys 200 o filltiroedd, drwy lafur a lludded. Arosodd Mrs. Griffiths yn y Mauritius bum mis, pan yr aeth drosodd i Tamatave; ac aeth yntau i'w chyfarfod i lan y môr, ac aethant ill dau i'r brifddinas yn ddiogel; a'u baban hwy oedd y plentyn gwyn cyntaf a welodd trigolion y lle, a mawr yr edrych oedd arno, a'r ganmoliaeth a roddid iddo. Agorodd yno ysgol yn union i ddygu plant y boneddwy—Mr. Griffiths y bechgyn, a Mrs. Griffiths y genethod—pa rai a ddanfonai y brenin Radama iddynt. Yn mhen tua dwy flynedd, cafodd ddarn helaeth a chyfeus o dir gan y brenin, i adeiladu tŷ, capel, ac ysgoldy—lle y bu fyw, yn pregethu ac yn arolygu ysgol tra yn genhadwr yn y lle. Pregethai ddwywaith y Sabboth yn ei gapel, cadwai ysgolion dyddiol a nosol, a theithiai allan i'r trefydd a'r pentrefydd cyfagos i efengylu a sefydlu ysgolion.

Wedi gorphen tŷ Mr. Griffiths, unwyd, trwy orchymyn y brenin, ysgolion Mr. Jones a Mr. Griffiths yn ei ysgoldy ef; a buont ill dau yn ei chadw o hyny allan bob yn ail. O ddeutu yr amser hwn, ffurfiasant orgraff yr iaith, yn y llythyrenau Rhufeinig, a rhoddwyd ei sain briodol i bob llythyren, gan ysgrifenu y geiriau fel y byddai yr areithiwr goreu yn eu swnio; ac, ddarllenwyd hynawa, nid gwaith bychan oedd hwn, canys nid oedd llenyddiaeth o fath yn y byd yn y wlad. Yn 1824 yr oedd 800 o blant yn ysgolion y brifddinas, a thua 82 o ganghenau yn y wlad, yn cynwys o gylch 2,000 o blant; a byddai yntau yn y wlad a'r dref bob yn ail Sabboth yn pregethu, ac yn

ymweled a'r gwahanol ysgolion bob dydd Sadwrn. Yn 1825, yr ydoedd rhai o'r brodorion dychweledig yn alluog i gynnal cyfarfodydd gweddi eu hunain, i arolygu yr ysgolion, a dysgu eraill mewn amryw ganghenau gwybodaeth.

Yn 1826, aeth Mr. Havendon, yr argraffydd, drosodd; ond bu farw cyn dechreu ei waith; ac mewn canlyniad i ysgrif a ymddangosodd ar ei farwolaeth o eiddo Mr. Griffiths, cyngiodd Mr. Baker ei hun yn ei le; yr hwn a aeth yno yn 1827, tua yr un amser a Mr. Freeman, ac amryw gelfyddydwy—blwyddyn neu sagor ar ol mynediad Mr. Johns yno. Yn y cyfamser yr oedd Mr. Griffiths yn gweithio yn galed "mewn amser ac allan o amser," yn parotol, mewn cysylltiad ag eraill, y cyfieithiad cyntaf o'r Ysgrhythrau, yn cyfansoddi holwyddoregau, llyfr hymnau, llyfrau ysgolion, &c., yn yr iaith frodorol; a thua dechreu 1828 argraffwyd 1,500 o'r Egwyddorydd, 800 o lyfrau hymnau, a 2,000 o lyfrau ysgol; ac yn fuan ar ol hyn dechreuwyd argraffu Efengyl Lleo.

Yn Gorphenaf, 1828, cododd cwmwl du iawn uwchben Madagascar—bu farw y brenin Radama, yn 36 mlwydd oed; a defnyddio geiriau Mr. Griffiths, "ynddo colodd Madagascar y brenin goreu, y barnwr cyfiawnaf, a'r gwladgarwr ffyddlonaf a eisteddodd erioed ar orsedd ei llywodraeth; ynddo colodd dysgeidiaeth amddiffynwr cadarn, a chefnogwr seilog; ac ynddo, hefyd, y colodd y cenhadon dad tirion, a chyfaill gwresog." Dyma yr ysturm yn dechreu casglu, y ffurfafen yn dechreu brochi, a'r cymylau yn gwisgo agwedd ddigofus uwch ben!

Wedi i'r brenin farw, a chyn i'r frenhines eagyn i'r orsedd, attaliwyd gweithrediadau y genhadaeth bron yn llwyr. Yn y flwyddyn 1830, ymadawodd Mr. Jones am Loegr. Yr oedd yr achos ar y pryd yn lled isel; ond nid oedd Mr. Griffiths yn foddolawn ymadael heb weled ffwrth mwy toreithiog yn canlyn eu llafur caled a'u gweddiau taerion. Erbyn hyn nid oedd ond Mr. Johns ac yntau yn genhadon yn yr holl ynys; ond yn 1830, torodd y wawr—aeth y fechan yn fil, a'r wael yn genedl gref. Cynaliai gyfarfodydd nosaw! i ddygu ac i egwyddori y caethion a'r tlodion, a ba llwyddiant mawr—yr oedd "gair yr Arglwydd yn rhedeg a chael gogonedd." Yn 1831, argraffwyd yr holl Destament Newydd, llawer o'r Hen Destament, ac amryw lyfrau buddiol eraill. Bu y frenhines yn gefnogol iawn am dymor, a chafodd ganiatad i fyned yn mlaem gyda'r gwaith, fel yn amser Radama; a dilynwyd ei lafur a llwyddiant anarferol.

Yn y flwyddyn 1881, daeth y deng mlynedd a ganiatasai Radama i'r cenhadon aros yn y wlad i ben. Hysbysodd Mr. Griffiths y frenhines, a boddlonodd roddi ei hun dan ddeddfau y wlad, os cawsai ryddid i fyned a'i waith yn mlaen fel cenhadwr: ond yr ateb a gafodd oedd, fod yn rhaid iddo ymadael yn mhen tri mis. Ond cyn pen y tri mis, cafodd ganiatad i aros am flwyddyn; a chyn diwedd y flwyddyn, cafodd ganiatad i aros cyhyd ag y mynai. O'r flwyddyn 1882 hyd 1885, yr ydoedd llaw yr Arglwydd yn amlwg, a nifer mawr yn credu. Yn yr amser a allai hebgor, yr oedd yn ddiwyd yn parotol y cyfieithiad o'r Beibl, yn darparu geirlyfr, ac yn trefnu defnyddiau ar gyfer llyfrau eraill oedd yn ei fryd i'w dwyn allan. Y mae darllen ei ddyddlyfr am y tymor hwn yn llanw ein calon â diolch, a'n genau â chân.

Ond Och! yn y flwyddyn 1885, dechrenodd yr erledigaeth dori allan—swyddogion y llys yn perswadio y frenhines mai cynllun Lloegr ydoedd danfon cenhadon i ddysgu y bobl, a thynu eu serch, ac yna i feddianu ei theyrnas—torai hithau yn eithaf naturiol allan i wylu yn hidl, gan y credai yr oll a ddywedent. Yr oedd braidd yn fwy o wrthrych tosturi na dim arall; canys Paganiaeth oedd ei chrefydd, a ohnafiaid oedd ei chynghorwyr. Y Sabboth olaf y cafodd Mr. Griffiths bregethu oedd yr 22ain o Chwefror; a Sabboth oedd hwn i'w gofio yn hir—collwyd dagrau lawer, diangodd ocheneidiau fil, a dyrchafodd gweddian fyrdd. Ar y Sabboth cyntaf yn Mawrth, 1885, oynaliwyd math o gymanfa gyferbyn â'r capel, lle yr oedd tua 80,000 yn bresenol, ac y rhoddwyd terfyn hollol ar ymarferd â'r grefydd Gristionogol ar yr ynys. Gorchymynwyd casglu yr holl lyfrau Cristionogol—llanwyd tŷ Mr. Griffiths â hwy, a'r bobl druan yn wylu ar eu hol, gan ddywedyd, "Dyma sydd yn tori ein calonau, ein plant a'n perthynasau anwyl sydd wedi eu cau yn y tywyllwch—y ganwyh sydd i'w goleuo a'r meddyg sydd i'w iachau a gymerwyd oddi arnynt."

Ymadawodd y cenhadon o'r ynys; cychwynodd Mr. Griffiths yn Medi, 1885, a glaniodd yn Lloegr, Chwefror, 1886. Bu yn y wlad hon am ddwy flynedd yn ymweled â'r eglwys yn achos y genhadaeth, mewn rhan, ac hefyd yn darparu ar gyfer amser dyfodol, yn gwbl sicr yn ei feddwl y cawsai fyned yn ol i'w wlad fabwysiedig; ac yn Chwefror, 1888, cafodd lythyr oddiwrth y frenhines yn rhoddi caniatad iddo ddychwelyd am bum mlynedd. Aeth yno ar ei draul ei hun, gan na cawsai ganiatad i fyned fel cenhadwr i'r ynys. Ond er hyn y cen-

hadwr oedd. Yr oedd hyn mor hanfodol i'w natur a goleuni i'r haul, canys yr oedd ei enaid yn y gwaith—dyna ei fwyd a'i ddiod. Yn Mai, 1888, ymadawodd ef a'i fab; ac ar ol mor-daith hyfryd, glaniasant yn yr Awst canlynol, pan y cawsant dderbyniad gwresog gan bob gradd a sefyllfa, ac anrhegion lawer oddiwrth y frenhines ei hun. Fe galonogodd hyn ef i ofyn am ryddid i ddysgu y bobl, fel cynt; ond drwy ddylanwad ei plurif weinidog, gomeddwyd hyn iddo. Yn awr, nid bedd y Cristionogion yn cael addoli yn gyhoeddus—erlidid hwy fel petris, a helid hwy fel llwynogod. Yn y nos deuent i dŷ Mr. Griffiths—wylent, gweddient, a moliant, bob yn ail; a chynghorai yntau hwy i fod yn ffyddlawn i'w Duw, ac i fwrw eu baich ar yr Arglwydd. Rhoddai arian, dillad ac ymborth i'w rhannu rhyngddynt; a chynorthwysai hwy eithaf ei allu—ond yr oll mor ddirgelaid ag y byddai modd. Fel hyn y bu am gryn anser yn arwain bywyd masnachwr, mewn enw, ond yn genhadwr mewn gwirionedd.

A chan iddo, mewn cysylltiad ag eraill, gynorthwyo rhai o'r Cristionogion i ddianc, fe'i cyhuddwyd wrth y frenhines fel un yn lladrata ei deiliaid—nodwyd ef allan fel teyrn-fradwr, gwyisiwyd ef i lys prawf, a chondemniwyd ef i gael tori ei ben! ond gan mai Prydeiniwr ydoedd, newidiwyd hyn am ddirwyon—20 doler yn iawn am ei fywyd, 80 doler i'r cyhuddwyr, a 200 o ddoleri i'r frenhines—ac yna i ymadael â'r wlad, byth i ddychwelyd mwy. Y mae darllen ei adgofion ysgrifenedig o'r cyfnod hwn, yn nghyd â'r llythyrnau a dderbyniodd oddiwrth y Cristionogion tlodion ac erlidiedig, yn ddigon i hollti-calon o graig, ac i dodd calon o ia. Yr oedd rhai o'r gelynion am ei ddiennyddio a'i ysbeilio; eraill am ddangos y Cristionogion a ferthyrid o flaen ei dŷ, fel y gwelai nas gallai eu hamddiffyn na'u diogelu yn hwy. Felly y gwnaed; a chofiai yr olygfa hon tra fu byw gyda chalon yn gwaedu a llygaid yn ffynonau o ddaugraul! Gwelodd ei blant yn myned i'r dienyddle—y rhai a garai mor gu yn cael eu taffu dros graig ofnadwy—â'r rhai a fynwesai mor anwyl yn cael eu rhoddi yn fwyd i gŵn. Dyma yr hen genhadwr yn awr yn nghanol gelynaion—llu yn sychedu am ei waed—ei feddianau yn cael eu dwyn oddi arno—â'i obeithion dyfodol dan gwmwl dul! "Pa le y mae Duw i farn?" —*B. ac A. Cymru.*

Brenin Groeg.—Dywedir fod Llywodraeth Lloegr am gymeradwyo y Tywysog William o Denmark, brawd Tywysoges Cymru, i fod yn Frenin Groeg.—*Dygedydd Mai.*

Traethodan.

LLENLITH,

Yn cynwys y rhan olaf o fywyd Abraham, yn nghyd a hebwl a thrallod y Cenhadwr Lot.

Wedi i Abram fawr ei ffydd orchfygu y cadarn, caethgludo ei gaethgludiaeth, a derbyn rhoddion o fara a gwin, ie i'w ddynion hefyd, yn nghyd a bendith offeiriad y Duw Goruchaf, DAETH GAIR YR AIELWYDD ATO EF; (dyma yr engraifft gyntaf sydd genym yn gosod Duw allan megys yn amlygu ei hun a'i ewylllys trwy ei air, mewn GWELEDIGAETH;) gan ddywedyd wrth y patriarch dan ei enw priodol, er nerthu a chadarnhau ei ffydd ef, "Nac ofna, Abram." Yr oedd hyn yn anrhydedd nid bychan i'r pererin, canys gwnaeth enw mawr iddo ef megys gwr Duw. Gallasai fod yn ofnus rhag i fyddinoedd llywodraethau y brenhinoedd a orchfygasai yn ddiweddar ddyfod dracheffn i ymweled a'r wlad yn fwy lluosog a grymus, a syrthio arno ef yn ddisymwth ac annysgwyl-iadwy, a'i ddinystrio ar unwaith; neu, i'r trigolion cefnigenllyd ag yr oedd yn preswyllo yn eu mysg wneud hynny. Ond, nac ofna eu dialedd hwynt, Abram, na chenfigen dy gymydogion ychwaith, canys myfi, medd yr Arglwydd, ydyw dy darian a'th wobwr mawr iawn. Llawer mwy oedd hyn na'r gobrwy a wrthododd Abram, megys boneddwr haelfrydig, ei dderbyn gan frenin newydd Sodom, ar ol iddo ef a'i ddewrion filwyr orchfygu Cedorlaomer a'i gynghreirwyr brenhinol, oblegyd, nid mi a'th obrwyaf, Abram, ond, mi a fyddaf dy wobwr mawr iawn, ydoedd yr addewid, yr hon oedd yn cynwys ei ddiogelwch amserol a'i ddedwyddwch tragwyddol. O herwydd nid y Ganaan ddaiarol yn unig oedd mewn golwg yn yr addewid, ond yr iechydwriaeth yn benaf oedd i ddyfod drwy yr had addawedig, Messiah mawr yr holl genedlaethau.

Ond er mor gryfed oedd ffydd y Patriarch, ac er mor fawr oedd ei lwyddiant, ac mor enwog oedd ei grefydd, ac mor uchel oedd ei enw, ac mor helaeth oedd ei gyfoeth, ac mor gadarn oedd addewid ei Dduw, pan y dywedodd wrtho, "Yr holl dir a welli, i ti y rhoddaf ef, ac i'th had byth, gwnaf hefyd dy had di fel llwch y ddaiar;" eto yr oedd yn ofnus, nid yn unig mewn perthynas i'r hyn a grybwyllwyd, ond hefyd, meddir, rhag i enw a phendefigaeth ei lwyth, ei gyfoeth a phob peth o'i eiddo, yn ol trefn y Dwyrain yr oesau hyny, (gan ei fod hyd yn hyn heb yr un plentyn,) i fyned ar ol y cwbl i Eleazar o Damascus, goruchwyliwr ei dŷ yn awr, yr hwn er mai ei was oedd ef, a

fuasai ei etifedd yn anocheladwy, am ei fod yn dal y radd nesaf ato ei hun yn ei lwyth, oddigerth iddo ef gael mab, ac mae yn dra thebyg-ol mai yr amgylchiad hyn oedd mewn golwg gan Grist yn ei ddameg o'r gwr cyfoethog a Lazarus, canys yr oedd Eleazar o sefyllfa isel wedi dyfod i'r radd nesaf at Abram. Gan hyny, fe allasai fod amryw ofnau lle yr oedd ffydd gref; ac i'r dyben i symud y cyfryw, dywedodd yr Arglwydd y buasai ei etifedd ef i ddyfod yn sicr o'i lwynau ei hun, ac a gadarnhaodd yr addewid a'i ffydd yntau, trwy ei gyfarwyddo y boren hyny, cyn dydd, i edrych ar y nefoedd, a rhifo y sêr, os medrai eu cyfrif hwynt, canys felly, medd ef, y bydd dy had di, Gen. 15: 5, pa rai, meddir, sydd byth i bree-wyllo gwlad yr addewid, o herwydd yr oedd y cyfeiriad yma, yn ddiamheu, yn benaf, at ddeiliaid lluosog teyrnas y Messiah yr hwn oedd i ddyfod o hiliogaeth Abram, oblegyd y mae yn hysbys i bob hanesydd, na bu Abram na'i genedl esioed yn meddianu y fath helaeth-rwydd a daiarol etifeddiaeth cyn ymddangosiad Crist mewn cnawd. Yna Abram a gredodd YN YR AIELWYDD, hyny yw, medd rhai Cristionogion duwiol, doeth a dysgedig, credodd addewid yr Arglwydd, a chredodd yn ei sylwedd hefyd, sef Crist, yr hyn a gyfrifodd yr Arglwydd iddo yn gyfiawnder, neu felly y cafodd ei gyfrif yn gyfiawn, Gen. 15: 6, ac y gwelodd ddydd Crist ac y llawenychodd, Ioan 8: 56. Rhaid, gan hyny, ei fod heb amgyffred holl egwyddorion y wir grefydd cyn hyn, neu ei fod wedi ufuddhau i alwad Duw, a chredu ei addewidion mewn perthynas i wlad Canaan ei had, ei hiliogaeth, &c.. cyn bod ganddo ffydd gadwedigol, er diogelwch tragwyddol ei enaid, yn sylwedd yr addewid foreu, CRIST HAD Y WRAIG.

Pa fodd bynag, y canlyniad o hyn a fu iddo ef offrymu i fyny aberth mewn ffydd a diolchgarwch i Dduw. Yr oedd holl weithredoedd Abram hyd yn hyn yn profi ei ffydd ef yn ei Dduw; ond cafodd yn awr trwy gredn addewid Duw (ond yn benaf drwy ei ffydd yn yr Arglwydd Iesu Grist fel sylwedd mawr yr addewid) ei gyfrif yn gyfiawn, heb un weithred ond eiddo y meddwl a'r galon yn unig yr amser hyn, sef ei ffydd yn unig, a hyny cyn iddo gael ei enwaedu, Rhuf. 4: 2—11. Felly yn nghadwedigaeth enaid, nid oedd enwaediad ddim mwy na dienwaediad yr amser hyny, ond creadur newydd trwy ffydd yn sylwedd yr addewid oedd y cwbl, megys o'r dechrenad, ac felly yr oedd yr oesoedd hyny yn mhob teulu o'r eglwys fawr gyffredinol. Pan oedd yr haul ar fachlud y dydd hwnnw, syrthiodd trwmgwag

ar Abram, tebyg i'r un y tafiwyd Adda iddo, o'n ffurfio Efa ei wraig, a daeth dychryn a thywyllni mawr arno ef, yr hyn oedd yn arwydd o'r trallod mawr a'r gofid blin oedd ei hiliogaeth i gael eu dwyn iddynt a'u dyoddef yn yspaid eu caethiwed am bedwar cant o flynyddoedd yn yr Aifft, yr hwn yspaid a ddechreuodd pan ddarfu Ishmael ei fab o'r forwyn ddirmygu ac erlid Isaac, ei fab gan Sarah ei wraig, Gen. 21: 9, 10; Gal. 4: 29, yr hyn ymrafael a chynen, fel y sylwn yn helaethach arno yn ei le priodol, a ddygywyddodd ddeng mlynedd ar ugain wedi i Abram ymadael a Haran; canys hysbys yw mai yn mhen deng mlynedd ar ugain a phedwar cant wedi i Abram gyrhaedd gwlad yr addewid y daeth yr Israeliaid allan o'r Aifft, dan arweiniad eu gwaredydd Moses, Exod. 12: 40, 41, sef yr amser y cyflawnodd yr Amoriaid fesar eu hanwiredd. Lle gwelir yn dra eglur fod eithaf-oedd a ddrygioni ag y gall cenedlaethau yn gystal a theulu oedd a phersonau unigol ei gyrhaedd a'i gyflawni cyn y byddo iddynt gael eu dynystrio, megys yr Amoriaid drygionus gynt, a thrigolion gorthfymus, balch, trythyll, anniwair, trachwantus a chyndyn y rhan ddeheuol o Dalaethau Unol America yr oes bresenol; oblegyd ni oddef cyflawnder dwyfol iddynt fyned yn inhell dros y cyfryw derfyn neu eithafedd.

Mynegwyr hefyd yn ofalus i'r oenhadwr Abram, y buasai ef farw cyn y gwnai yr Arglwydd gospi yr Aifftiaid, gorthrymwyr ei hiliogaeth ef, a'u dychwelyd hwythau o'u caethiwed yn gyfoethog iawn i feddianu gwlad yr addewid, ac y byddai iddo ef fyned at ei dadau mewn heddwech, sef y patrieirch oedd wedi byw a marw yn yr Arglwydd o'i flaen ef; yr hyn oedd yn dysgu iddo fod eneidiau y duwiolion yn anfarwol, ac y byddai i'w enaid yntau fodoli gyda hwynt mewn sefyllfa anghysylltiedig a'i gorff, wedi iddo ymadael a'r fuchedd ddaiarol, a chael ei ddwyn i mewn i'r lle ag y mae yr ysbrydoedd wedi iddynt ymadael a'u tai o glai, eu cyrff daiarol, yn cael eu cadw, yn bodoli, ac yn aros i ddysgwyl am yr adgyfodiad cyffredinol, neu, yn iaith yr oruchwyliaeth Gristionogol, yr oedd ei enaid i gael ei ddwyn, ar ol gorphen yfed o ffynon cyssuron bywyd, i'r baradwys a addawodd Crist i'w gyfaill ar y groes, at gynulleidfa y rhai cyntafanedig, ac i gymanfa y rhai cyflawn: canys ei gorff ar ol oes hir, (fel y cawn grybwyll eto cyn gorphen,) a gladdwyd yn y ddaiar, a'i enaid a gymerwyd i fyd ysprydol, i breswyllo gyda ei dadau mewn heddwech, lle

" Mae pawb o'r brodyr yno'n un,
Heb neb yn tyn'n groes, &c."

Gan fod Satan wedi ymrodio ar y ddaiar a thramwy heibio i'r pererin Abram, wedi clywed, yn gystal a Sarah ei wraig, yr addewid ardderchog ddiweddar a wnaethai person urddasol dyeithr i'w hoedranus wr, yr oedd ef, meddai, yn dyst cyflym iddi, megys ag yr oedd yn rhaid ei bod yn gwybod ei hun, nad oedd un cyfeiriad yn y cyfryw addewid ati hi, a chan ei bod hi yn anobeithiol eisoes o allu dwyn plant i'w harglwydd Abram, ei hun; y peth goreu dan y fath amgylchiadau a allasai hi ei wneud yn ol awgrymiad y gelyn, er cael etifedd i'r gynysgaeth &c., oedd, iddi roddi ei llawforwyn Agar i fod yn wraig iddo ef, megys ag yr oedd yn hysbys iddi ei fod yn arferiad anrhydeddus yn y wlad yn aml y blynedd-oedd hyny, a da oedd y chwedl i feddwl Sarah, a'r peth oedd gymhwys yn ei golwg, canys y gelyn a'i hudodd i droseddau sefydliad Duw, trwy gylg ei llawforwyn yn wraig i'w gwr, ac yntau gan wrando arni a droseddodd ac a gymerodd Agar megys gwraig, oblegyd nid oedd y fath gysylltiad o drefniad na gosodiad Duw, ac nid felly yr oedd o'r dechreuad. Ond Duw mewn barn gyflawn a egeulussodd amseroedd yr anwybodaeth hono. Efrwyth y cyfryw gysylltiad oedd cael mab, pan oedd ei dad yn 68 mlwydd oed, yr hwn oedd y cyntaf o'r hil ddynol a gafodd ei enwi gan Dduw cyn ei eni; ac Ishmael y galwyd ef, canys efe a fydd ddyn gwyllt a'i law yn erbyn pawb a llaw pawb yn ei erbyn yntau, Gen. 16: 12. Oddiwrtho ef y tarddodd yr Arabiaid, y Bedoweiniaid, yr Ishmaeliaid, &c., &c. Ac efe a fu yn achos o gynen yn y teulu, a gofid lawer i Sarah, yr hyn yw tuedd naturiol ac anocheladwy trosedd bob amser.

Tair blynedd ar ddeg wedi geni Ishmael, Duw drachefn, er nerlŷu a chryfhau ffydd Abram, a adnewyddodd ei addewid iddo ef, gan sicrhau y buasai i'w etifedd ef gael ei eni o'i wraig Sarah.

CADARNHAODD EI GYFAMOD HEFYD YN AWE AG ABRAM AC A'I HAD TEWY ABERTH. Yr oedd y patriarch yn gwybod y drefn o barotoi yr aberth cyfamodol heb i Dduw ei ddysgu ef y waith yma, fel mae yn amlwg yn Gen. 15: 9, 10. Ac wedi i Abram megys offeiriad yn yr Eglwys Hebreaidd ladd y creaduriaid, eu hollti hwynt ar hyd eu canol, oddigerth yr adar, a rhoddi pob rhan ar gyfer eu gilydd, efe a aeth heibio rhwng y darnau. Ar ol i Abram gyflawni y rhan hyn o'r ddefod, yna arwydd y presenoldeb dwyfol—ffwrn yn mygu, a llusern danllyd—a dramwyodd rhwng y darnau hyny; ac felly y cadarnhaodd Duw ei gyfamod ag ef, (adnod 17.) Egwyyddor fawr a sylfaenol y

cyfamod hwn oedd, y byddai i Grist dan yr enw Had y wraig ddiagyn o had Abram, ac y byddai holl deuluoedd y ddaiar gael eu bendithio ynddo ef. Canys yr oedd yr aberth hwn megys yr holl ebyrth, yn cysgodi aberth Crist, y fwrn yn mygu yn arwydd o ei ddyoddefaint, a'r *lamp* danliyd oedd yn tramwyrhwng y darnau o ba un y tywynai goleuni dysglaer, oedd yn arwyddo tanbeidrwydd ei ddyoddefiadau a'r gogoniant a fyddai mewn canlyniad i ddylyn.

Duw hefyd y dydd hwnw er cyflawn dawelu meddyliau a llonyddu dysgwyliaidau a dymuniadau Abram a Sarah mewn perthynas idd eu had a'u hiliogaeth, a gyfnewidiodd eu henwau hwynt. Ac wrth y patriarch y dywedodd yr Arglwydd, dy enw fydd mwyach Abraham, canys yn dad llawer o genhedloedd y'w wnaethum, a'th wraig a elwi Sarah o hyn allan, canys cenhedloedd, brenhinoedd, a phobloedd fydd o honi hi; yr hon, yn y cyfryw fodd, oedd yn dywysoges enwog a chyffredinol ac yn fam gysgodol i Grist.

Yna y Duw Hollalluog a sefydlodd yr lawl o enwaediad i Abraham a'i had yn unig, megys arwydd neu sêl weledig a phrofadwy o'u tu hwynt o'r cyfamod hwn; ac o fewn corff y dydd hwnw enwaedwyd Abraham yr hwn oedd un mlwydd a chant oed, ac Ishmael ei fab pan yn dair blwydd ar ddeg oed; a holl ddynion tŷ Abraham, Gen. 17: 23—37. Ac yr oedd y cyfryw enwaediad i fod yn arwydd parhaus a sêl safadwy o'r cyfamod hwn yn yr Eglwys Hebraidd hyd oni ymddangosai Crist Had y wraig yn llinach Abraham, yn yr hwn yr oedd holl deuluoedd y ddaiar i gael eu bendithio megys o'r dechreuad, canys trwyddo ef y gwnaethpwyd pob peth, ac hebddo ni wnaethpwyd dim a'r a wnaethpwyd, ac ynddo ef yn unig y mae Duw yn cymodi y byd ag ef ei hun, er pan droseddodd dyn hyd ddiwedd amser, canys nid oes iechydwriaeth yn neb arall ond yn Nghrist. Had y wraig, o had Abraham, drwy yr hwn mae yn rhaid i bob pechadur a gedwir fod yn gadwedig, efe oedd gwir sylwedd cyfamod Duw ag Abraham, a dyben yr enwaediad megys arwydd neu sêl, oblegyd pan ymddangosodd y Messiah, cyflawnwyd y cyfamod, fel y peidiodd byth mwyach yn ei gysylltiad a llinach y patriarch mwy nag eraill, a daeth yr enwaediad hefyd, yr arwydd neu y sêl o hono, yn ddirym a chwbl ddi-ddyben, o herwydd y cyfryw bethau a gosodiadau a beidiasant am lyth ac a ddarfuant yn rhinweddol, pan ddaeth Crist Gwardwr mawr y byd i'w swydd, megys Offeiriad, Prophwyd a Brenin, canys yr oedd yn weithredol yn ei swydd gyf-

ryngol er pan ddywedodd Duw o'i anfeidrol ras mewn iaith prophwydol wrth elyn dynolryw, "Had y wraig a ysiga dy ben di."

Ond cedwir y ddodod o enwaedu yn draddodiadol yn mysg hiliogaeth Abraham hyd y dydd heddyw, er ei fod yn gwbl ddirym a diles, ond eto yn eu tyb hwy yn llawn mor arwyddocaol a rhinweddol ag yn nyddiau Abraham, canys nid y twyllwr Crist, meddant, yw y gwir Fessiah, a phe byddai dinas Jerusalem ganddynt yn bresenol, gwnaent aberthu yn awr ac offrymu poeth-offrymau i'r Arglwydd megys cynt, canys yn ol eu credo hwynt, Jerusalem yw yr unig fan lle mae yn rhaid iddynt aberthu; ac felly mae pawb o'r crefyddwyr Iuddewig yr awr hon yn llawer mwy gelyniaethus a gwrthwynebol nag oedd y Derwyddon gynt at ac yn erbyn Cristionogaeth; a braiddd nad all pwy bynag o'r Cristionogion ag sydd yn gyfarwydd a'r cyfryw, ddywedyd mai rhyngddynt hwy yn benaf a "Had y wraig," mae y gelyniaeth y dyddiau presenol. Ond meddylir fod y dydd ar wawrio ar y genedl hon, pan y bydd iddynt trwy gredu yn Nghrist gael eu himpio yn ol yn eu holewydden eu hun, y mwyaf cyndyn a hwyrfydig i gredu o holl genhedloedd y ddaiar, yn wyneb y fath fanteision ac anogaethau ag sydd gan y bobl hyn i gredu. O herwydd mae effeithian deddf, addewid, a chyfamod Duw i'w gweled yn hynod amlwg i'n tyb ni Gristionogion, y rhai sydd genedl sanctaidd a phobl briodol i Dduw, 1 Pedr 2: 9, drwy yr holl Hen Destament; pa un a elwir felly, ysgatfydd, oblegyd ei fod yn cynwys ewyllys Jehofa i ddynolryw, ei addewid rasol a'i weithredoedd nerthol mewn cysylltiad a hyny, er amddiffyn ei lywodraeth foesol, cadarnhau ei arglwyddiaeth rasol, a choleddu a dwyn yn mlaen y wir grefydd yn y byd er pan bechodd dyn, hyd ymddangosiad y Messiah; a'r rhan arall o'r Beibl a elwir yn Destament Newydd, am ei fod yn cynwys datguddiad cyflawn a chwbl eglur o'r ewyllys a'r cynllun dwyfol a threfn ogoneddus yr Hollalluog yn Nghrist i'r hil ddynol, ac yn y cyfryw ystyr yn cynwys mewn modd enwog y lleill oll, a'r cwbl yn yr Hen Destament, neu yn flaenorol os mynchw i ymddangosiad Crist megys Had y wraig. Y Testament Newydd gan hyny yw y canlyniad, neu yn hytrach yr esponiad o ewyllys Jehofa i ddyn; canys prif gyfamod Duw a phechadur, ydyw yr un a wnaeth efe trwy gyfryngwriaeth ac aberth Crist, yr hwn sydd i barhau hyd ddiwedd amser, oblegyd yr uniganedig oddiwrth y Tad sydd yn llawn gras a gwirionedd, yw y Mechniudd o hono, yr hwn yn nghyflawnder yr

amser a'i cadarnhaodd, neu os ewyllysiwch yn well, a'i seliodd â'i waed. Y sylwedd a'r dyben o hono, yw bywyd tragwyddol i bechadur tlawd. Mae ei gyfansoddiad a'i reolau yn anfeidrol uwch nag un peth a fu yn blaenorol i'w gadarnhad, fel y gwnawn sylwi yn helaethach yn y man, ac mae ei delerau a'i amodau yn cael eu cynhyr yn awr yn yr efengyl.

(I'w barhau.)

New York.

J. J. JONES.

Y "DECHREUAD."

Rhydd y *Geologist* y "*Dechreuad*" yn yr hwn y "creodd Duw y nefoedd a'r ddaear," draw mor bell fel nad yw yn ngallu dychymyg eiddil dyn i ffurio ond amgyffrediad gwan am y fath bellder mawr. Hugh Miller ac eraill, wrth sylwi ar yr haenau neu y gwelyau (*strata*) o ba rai y mae arwyneb y ddaear yn gyfansoddedig, a ddarllenant yn y rhai hyny oed y ddaear, yn gyffelyb i ddyn yn darllen oed buwch wrth rif y rhychau ar ei chyrn. Dilyniir oed y ddaear yn y dull yma i bellderau anfesuroi, ond wedi y cyfan ni ellir treiddio mor bell a'r "*dechreuad*," y mae hwnw o hyd yn *afuniaiidd a gwag*," ar ddim a wyr dyn am dano. Y cyfnod pellaf y dilyniir oed y ddaear oddiwrth ei chrystyn arwynebol, neu ei *Geological strata*, ydyw i'r hyn a enwir yr *Azoic period*, neu y cyfnod cyn i fywyd ddyfod.

Darlunir y ddaear yn y cyfnod hwn yn bel-en gron llawn o wres angerddol yn chwyrnellu o gylch yr haul. Pa hyd y bu yn y cyflwr hwn cyn i afonydd a moroedd a thir sych gael eu gwahanu ni ellir casglu, a pha un a oedd rhyw fath o fodau a bywyd ynddynt yn preswyllo ar y ddaear y pryd hyn ni ellir penderfynu gyda sicrwydd, ond ni all y *Geologist* ganfod dim *arwyddion* bywyd yn haenau y ddaear a ddynodant y cyfnod hwn. Oddiwrth drefniant o haenau a orweddant oddiar y ffurfiaid uchod o'r ddaear ac a ddynodant gyfnod diweddarach o'i hoed, y canfyddir gweddillion o fywyd anifeiliaidd gyntaf. Yn y cyfnod anfesuroi bell hwn y mae gwisgoedd gemawl a llurigaid anghenflod y môr wedi eu rhoddi i gadw yn ei greigiau oesol yn dytation o hanfod bywyd cyntefig.

Enwir y cyfnod hwn o oed y ddaear y *Palaeozoic*—neu y cyfnod o fywyd hynafiaethol.

Yr haen nesaf a ddynoda gyfnod arall o filiynau o hirion flynyddau yn oed y ddaear, yn yr hwn y mae yr anifeiliaid a hanfodent yn wahanol iawn i rai y cyfnod blaenorol. Y tir sych a drigianid gan gawrfilod anferth, o haner llyfaint a haner *heard*, yn haner neidio o

amgylch, gan adael ol eu traed afrosgo ar y traethydd a glanau y moroedd a fynychent, i'r enwog Hugh Miller i'w dangos i ni. Y dyfroedd oeddynt yn heigio morfilod anferth o haner pysgodyn a haner *orcodile* a elwir yn *saurians*, esgyrn y rhai a gesglir mewn helaethrwydd.

Yn gynar yn y cyfnod hwn y canfyddir tysteb greigaidd o fodolaeth y rhyw asgellog gyntaf. Llysiau y cyfnod hwn ydynt o'r dosbeirith iselaf ar linell graddoliaeth bodau llysieuol fal eu cymeradwyr gan y botanist, ond y maent o dwf toreithiog a maintioli cawraidd.

Yn nesaf i hwn daw haen yn mha un y datguddir cyfnod arall o ryw filiynau o oesau yn oed y ddaear, yn yr hwn yr ymddengys fod holl oesolion hirhoedlog a neillduol yn nghyd a holl lysiau cawraidd y cyfnod blaenorol wedi gorphen ateb dyben eu bodolaeth ac wedi cilio ymaith oddiar y chwareufwrdd, a rhoddi lle i rywogaethau cyfnod arall. Am oesau hirion y parhaai y sefyllfa hon, pan oedd y ddaear yn breswylfa y *mastodons*, *elephants*, *rhinoceroses*—a chawrfilod eraill ofnadwy o faintioli, ag sydd cyn hyn wedi diflannu neu ddyfod yn *extinct*. Canfyddwyd gweddillion y creaduriaid hyn yn afonydd rhewedig y gogledd, ac ymddengys eu bod yn ymrwyfo dros barthau o'r ddaear na allai eu cynddrychiolwyr yn yr amser presenol fyw ynddynt. Yn ystod y cyfnod hwn y daeth yr ŷch, y ceffyl a'r hydd, ac efallai anifeiliaid eraill a fwriedid yn wasan-aethgar i ddyn, yn drigianyddion o'r byd.

Y cyfnod nesaf yn oed y ddaear yr hwn a ddengys yr haen arall o'i harwyneb, ydyw y cyfnod yn yr hwn y daeth dyn yn breswyllydd o honi—oddifewn i hwn yr ydym ni yn byw. Am yr amser y daeth dyn yn breswyllydd o'r byd nid yw haenau y ddaear yn ein galluogi i benderfynu gyda sicrwydd. Ond hyny sydd sicr, nad yw yr haenau yn profi fod dyn wedi bod ond byr amser ar y ddaear i'w gydmaru â'r oesau y bu y creaduriaid direswm yn unig breswyllyddion arni.

Dywedir gan ddynion mor ddysgedig a Chalmers a Miller, er fod y ddau yn wahanol iawn eu golygiadau ar y pwnc, nad yw tysteb y creigiau a thystiolaeth Moses am y "*dechreuad*" yn groes i'w gilydd. Meddai y blaenaf, "*Dechreuad* yr hanes Foeseinaidd gyda'r hysbysiad mai 'Yn y dechreuad y creodd Duw y nefoedd a'r ddaear.' Ni ddywed yn un man mai ar y *dydd cyntaf*—ond yn y '*dechreuad*,'—gallasai y dechreuad hwn fod yn gyfnod mewn rhyw bellder anfesuroi yn cael ei ddi-lynn gan gyfnodau o barhad anmhennodol yn

ystod pa rai y dygid yn mlaen yr holl weithrediadau anianyddol a eglurir gan *Geology*."

"Am y 'dydd cyntaf' yn yr ail adnod, darlunir o'a'i weithrediadau yn dechreu yn yr hwyr. Felly yr oedd y dydd Inddewig yn dechreu yn yr hwyr, ac yn cael ei gyfrif yn ddydd hyd ddechreu hwyr y dydd canlynol. Gellir ystyried '*hwyr y dydd cyntaf*' yn yr ail adnod fel terfyniad amser amhennodol pa un ydoedd yn dilyn y greadigaeth gyntefig a hysbysir yn yr adnod gyntaf, ac yn ddechreuad y cyntaf o'r chwe diwrnod dilynol yn ystod pa rai yr oedd y ddaear i gael ei llenwi i fyny a'i thrigianu i fod yn breswylfa gymwys i ddyn," &c.

Ond Hugh Miller a ddywed, "Diau i minan unwaith gredy gyda Chalmers a Buckland nad oedd y chwe dydd ond yn unig dyddiau naturiol o bedair awr ar hugain yr un; a'n bod yn cynwys holl waith y greadigaeth fodoledig; a bod y diweddaf o oesoedd *Geology* yn cael ei gwahanu oddiwrth ein cyfnod ni gan fwch mawr o afluniesidd-dra, a *great chaotic gap*." * * * "Ond wedi naw mlynedd o lafur fel *Geologist* ymarferol, yr oedd yn *rhaid* penderfynu nad oedd bwloch a *chaos* gwag marwolaeth a thywyllwch yn gwahanu y greadigaeth y perthynas dyn iddi oddiwrth yr hon y perthynai yr *extinct* elephant, hippopotamus a'r hyena; oblegyd anifeillaid adnabyddus—megys y carw coch, yr hydd, y llwynog, y gath wyllt a'r badger—oeddynt yn byw trwy yr holl gyfnod a gysylltai eu hamser hwy, amser yr *extinct animals*, a'n hamser ni; ac felly gorfodwyd fi i ddal fod y 'chwe diwrnod' yn ddyddiau prophwydol am olgyfnodau annherfynolrwydd trosfynedol dros ba gyfnodau y cyrhaeddent, ac nid dyddiau naturiol."

Un arall a sylwa ar yr esboniad hwn o eiddo Hugh Miller fel hyn:—"Pe na buasai yr un wrthddadl arall i'r dull hwn o egluro, yr wyf yn meddwl fod geiriad y pedwarydd gorchymyn yn anlwg groes iddo, Exod. 20: 8. 'Cofia y dydd Sabboth i'w sancteiddio ef. 9. Ohwe diwrnod y gweithi ac y gwnai dy holl waith. 10. Ond y seithfed dydd yw Sabboth yr Arglwydd dy Dduw: na wna ynddo ddim gwaith, tydi, na'th fab, na'th ferch, na'th wasanaethwr, na'th wasanaethferch, na'th anifail, na'th ddi-eithr-ddyn a fyddo o fewn dy byrth. 11. O herwydd mewn chwe diwrnod y gwnaeth yr Arglwydd y nefoedd a'r ddaear, y môr, a'r hyn oll sydd ynddynt; ac a orphwysodd y seithfed dydd: am hyny y bendithiodd yr Arglwydd y dydd Sabboth, ac a'i sancteiddiodd ef.' Onid yw yn eglurhad garwaidd a threisiol i dybied nad yw y chwe diwrnod yn ad. 9, yn gologu

yr un peth a'r chwe diwrnod yn adn. 11? A ydynt yn y lle olaf yn arwyddo chwe chfnod?"

Gellir casglu fod Miller yn canfod anhawder yn y man hyn yn yr hyn a ganlyn:—"Gan adael y pwnc fel un geiryddol o'r neilldu—gan yn unig ddal gyda Cuvier &c. fod pob un o'r chwe diwrnod yn y bennod gyntaf o Gen. yn ddiau yn arwyddo yr hyn a feddylir wrth y *dydd* yn yr ail bennod, Gen. 2: 4, (nid dydd naturiol, ond cyfnod hirbarhaol,)—teimlwyf na elwir arnaf fel *Geologist* i roddi cyfrif am ond tri dydd o'r chwech. Am y cyfnodau eraill—y cyfnod yn ystod pa un y crewyd goleuni—y cyfnod yn mha un y gwnaed y ffurfafen i wahanu y dyfroedd; neu y cyfnod yn yr hwn y daeth y ddau oleuadau mawr a'r cyrff nefol eraill yn weledig oddiar wyneb y ddaear,—ni allwn ddysgwyl canfod yr un dysteb yn y creigiau. Ond bydded i mi bwylio am foment i sylwi ar nodwedd neillduol yr iaith yn mha un y gwneir ni yn adnabyddus, yn yr hanes Foesenaidd, a'r cyrff nefol hant, lloer a sêr. Y lloer, er yn un o'r goleuadau lleiaf yn ein trefniant, a ddesgrifir yn ail i'r un mwyaf, sef yr haul. Yr ymddangosiadol, ynte, ac nid y gweithredol, a ganfyddwn yn y darluniad hwn: yr hyn a *ymddangosai*, ac nid yr hyn *oedd*; ac fel yr oedd yr hyn yn unig a *ymddangosai* fwyaf a ddarlunid yn fwyaf, ar ba dir yr ydym i ddal na all fod hefyd mai yr hyn yn unig a *ymddangosai* fod wedi ei wneud y pryd hyny a ddarlunid fel wedi ei wneud? Gallasai yr haul, y lloer a'r sêr fod wedi eu creu lawer o amser o'r blaen, er nad oeddynt yn weledig i'r ddaear hyd y pedwarydd dydd."

Felly, yn ol Hugh Miller, yr oedd yr haul a'r sêr a'r lloer wedi eu creu a'r gair "Bydded" ar *hwyr* neu ddechreu y dydd cyntaf—y dydd cyfnodawl neu *geological* cyntaf—rhwng yr hwn a'r pedwarydd dydd, pan y daethant yn "*weledig*" i'r ddaear, yr oedd cyfnodau yn cynwys miliynau dirifedi o oesau. Yn rhai o'r cyfnodau hyn, yn ol Hugh Miller a *Geology*, yr oedd y deyrnas lysienol werdd a'r cyfnod *blodeuol* prydferthaf, y cawrfilod mawrion y'ngghyd a'r côr asgellog o faint aruthrol yn chwareu mewn hoen a bywyd yn ngoleuni "Bydded" y dydd cyntaf, pan nad oedd llewyrch haul na lloer yn "*weledig*!" J. PRICE JONES.

Utica, Mai 4, 1868:

YCHYDIG SYLWADAU AR WEDDI.

A unaed gan filwr claf yr yr Hospital, sef E. D. Davies, gynt o Bothelle, Wis.

Gweithred o eiddo yr enaid yw gweddi. Y mae gan y corff waith a dyledswyddau i'w cyflawni, felly hefyd y mae gan yr enaid. Gall

y corff gyflawni llawer o bethau yn annibynol ar yr enaid; a gall yr enaid weddio Duw yn annibynol ar y corff. Ond y mae y corff yn aml yn ymagweddu yn briodol dan effeithiau gweithrediad yr enaid. Eto nis gall y corff weddio heb gymhorth yr enaid. Gan hyny gweddi o eiddo y corff a'r tafod yn unig yw gweddi pob rhagrithiwr.

Ond cyn y byddo yr enaid mewn agwedd a themlid priodol i weddio, rhaid iddo yn gyntaf weled ei sefyllfa fel ag y mae wrth natur, yn druenus, llygredig a thlawd, yn nghyd a rhagoroldeb y Bod neu y Gwrthrych y gweddia arno—rhaid iddo deimlo ei glefyd cyn y daw at y Meddyg anffaeledig—rhaid iddo deimlo ei newyn cyn y bywty o'r manna a ddaeth i waered o'r nef—rhaid iddo deimlo ei syched cyn yr ff o'r dwfr bywiol—rhaid iddo weled ei gyflawnder ei hun yn annigonol i guddio ei noethni cyn yr ymwisga yn nghyflawnder Crist—rhaid iddo deimlo nad oes iddo ddinas barhaus yn y byd yma cyn yr hiraetha am y tŷ nid o waith llaw ond tragywyddol yn y nefoedd. Pan dywyno Haul Cyflawnder unwaith yn ngwlad enaid y dyn anianol, mae yr enaid yn gweled cymylau duon yn ymgaegu yn ffurfafen y nef, a chyflawnder a'i gleddyf ysgwydedig yn bygwth dialedd—daiar yn ei wrthod—y nef yn gwgu arno—ac uffern yn agor ei safn yn anferth i'w lyncu—yntau yn ngwynneb yr olygfa yn chwilio yn ddychrynedig am le i ddiano—pob noddfa yn ymddangos wedi cau yn ei erbyn. Pan ar roi i fyny pob gobaith, wele angyles hawddgar Trugaredd, merch hynaf y Duwddod, yn cyfeirio ei olygon at "agen yn y graig" lle mae diogelwch i'w gael rhag pob ystormydd.

Fel y crybwyllwyd mae yn rhaid i'r Bod neu'r Person y gweddi'r arno fod yn feddiannol ar bethau ag y mae yr hwn sydd yn gweddio yn amddifad o honynt. Canys ofer yw dysgwyl cyfoeth gan y tlawd—gwisg gan y noeth—ac ymborth o law y newynog. Hefyd cyn y gall ofyn yn hyderus, mewn siorwydd o dderbyn ei neges, rhaid iddo wybod rhywbeth am allu a pharodrwydd y Person i gyfrannu. Gan mai Duw ydyw gwrthrych gweddi pob gwir Gristion, priodol ydyw ymholi pa siorwydd sydd ganddo y gwrendy Duw ei weddi—yr ymddarostynga o'i uchelder gogoneddus i sylwi ar bryfyn y llwch? Mae ganddo y siorwydd mwyaf! Mae yr hyn y mae Duw wedi ei wneud drosto er dechreuad amser yn profi y gwna wrando ei weddi. Mae anfoniad ei Fab i'r byd yn profi hyny; mae yr hyn a wnaeth y Mab ar ol dyfod i'r byd yn profi hyny; mae y dystiolaeth a adawodd yn ygrif-

enedig ar ei ol yn profi hyny. Y mae wedi myned ar ei lw y gwna, ac y mae yr Ysbryd Glân wedi profi hyny mewn llawer oes a gwlad cyn yn bresenol—ydyw yn ein gwlad a'n hoes ninau, a bendigedig fyddo ei enw am hyny. Gan hyny, awn yn hyderus at orseddfainc y gras, fel y derbyniom drugaredd, ac y caffom ras yn gymhorth cyfameerol.

Hefyd y mae angen y gwir Gristion yn fawr ac yn amrywiol, gan hyny mae testyn ei weddi yn wahanol yn aml. Bydd llygredigaeth ei galon ei hun, brad gelynyon allanol, ystrywiau Satan a'i angylion, annuwioldeb ieuenctyd ei ardal, marweidd-dra ysbryd crefyddwyr, a llwyddiant yr efengyl &c. yn pwysu ar ei feddwl, ac yn gwneud testynau gweddi i'w enaid. Mae digon o lygredigaeth ac annuwiolaeth yn ein byd ac o flaen ei lygaid yn barhaus, i wneud iddo weddio yn ddibaid a phob rhyw weddi a deisyfiad yn yr Ysbryd.

Hefyd nid oes eisiau i'r Cristion fyned i Jerusalem nac i ben rhyw fynydd er cael gafael ar ei Dduw mewn gweddi, mae Ef yn Dduw y dyffrnoedd gystal a Duw y mynyddoedd. Mae ei glust yn agored bob amser i gwyn yr angenus. Nid ydyw yn teithio, cyagu nac yn erlid, fel nas gall ei gynorthwyo. Olyw weddi yr angenog, er na fydd fe ddichon ond ochenaid fechan o galon ddrylliedig. Gall y Cristion gyfeirio ei weddi i'r nef gyda siorwydd o gael gwrandawriad, o fol y morfil—o ffau y llewod—ganol nos mewn cadwynau yn y carohar—ar faes y gwaed—o flaen cyffegrâu a bidogan y gelynyon,—ie ac oddiar wely cystudd ac angau.

Hefyd y mae y cymhelliadan a'r anogaethau a gawn i nesau at Dduw mewn gweddi yn dra lluosog yn yr Ysgrhythrau. O'u darllen gwel y mwyaf digalon nad oes achos iddo wanobeithio—gwel fod iddo groesaw at fwrdd yn llawn o ddanteithion—fod gwisg ar ei gyfer, a chymhelliad arno i'w gwisgo—fod gorsedd-fainc wedi ei darparu yn y Jerusalem nefol a'i fod yntau wedi ei alw trwy ras y nef i eistedd arni. Gwelir gan hyny ei fod yn feddiannol ar holl fendithion y nefoedd—etifedd y nefoedd ydyw mewn gwirionedd, a'r nefoedd fydd ei gartref tragywyddol ar ol ymadael a'r byd hwn. Gan fod y dyn sydd yn gweddio yn dal cysylltiad mor agos â Duw, yn etifedd o'r fath etifeddiath anlygredig ac annifanedig, pw y na chwenychai ei sefyllfa—pw nad ymwnelai â Duw mewn gweddi, tra y mae yn amser cymeradwy a thra y parhao dydd yr iachawdwriaeth.

"At bwy yr awn ni? genyt ti y mae geiriau y bywyd tragywyddol."

ei gynyg. Ond y mae llw swyddol y Llywydd yn ei alw i amddiffyn Undeb y Talaethau, ac, fel Cadlywydd Cyffredinol y Fyddin a'r Llyng-eg, arno ef y mae yn gorphwys y ddyledswydd o ddarostwng pob gwrthryfel a fyddo yn tori allan o fewn y wlad. Ac os barna efe y byddai dilen caethiwed trwy'r holl wlad, neu yn y rhan wrthryfelgar o honi, yn tueddu at ddarostwng y gwrthryfel, y mae ganddo hawl amlwg i wneud hyny. Gallai Ymherawdwr Rwsia, neu unrhyw wlad Unbenaeithol arall, *ffurfio* neu *ddileu* gosodiadau o fewn ei wlad, yn ol ei ewyllys, ond nis gall Llywydd Gweriniaeth wneud hyny. Rhaid fod ganddo ef, ar ddu a gwyn, ryw ddeddf i'w alluogi i wneud hyny. Prif Weinyddydd (*Chief Executive*) deddfau y wlad ydyw y Llywydd, ac nid ffurfiwr na gwneuthurwr y deddfau. E.

Amrwpiaethol.

YMDYDDAN DEFOSIYNOL.

HANES Y TRYDYDD CYFARFOD.

Sicrwydd.—Bore da i chwi, gyfeillion. Yr oedd yn ddywennydd mawr genyf eich gweled yn y cwrdd heddyw. Diolch i Breswlydd mawr y berth am y fraint o gael dyfod i'w dŷ y naill dro ar ol y llall. Oni ddywedodd ein parchus weinidog yn dda ac effeithiol y bore heddyw? Yn ddiamheu yr oedd yn teimlo ynddo ei hun yr hyn yr oedd yn ei bregethu i ni.

Gobeithiol.—Felly y gwnaeth yn rhagorol. Ond aros di, Sicrwydd, yn mha lyfr y cymerodd efe ei destyn?

S.—Ah, ai hyd yna y daethost ti, Gobaith? Onid yn 1 Cor. 11: 24, 25?

G.—O, ie, dyna ei destyn, onite? A rhyfedd mor fawr y'r oedd efe gyda ni heddyw, ar fod pob un o honom yn meddu ffydd fywiol, cariad gwirioneddol at Griat, casineb at bechod, a syched am fwy o sancteiddrwydd! A rhyfedd fel y dalodd ar ddyledswydd yr eglwys gyda golwg ar gariad brawol! Ac O mor hyfryd y dywedodd efe am y brawd a'r chwaer yn marw mor ddeddwydd, ac yn gadael tystiolaeth mor oleu i ni eu bod hwy yn myned i Baradwys! O ddifrif, Sicrwydd, pa fodd y teimlaist ti heddyw?

S.—Wrth i mi holi fy hun cyn myned at y bwrdd, mi gefais fod fy ffydd yn Nghrist yn wirioneddol, fy nghariad at Dduw yn danllyd iawn, fy nghasineb at bechod yn fwy nag arferol; ac yr oeddwn yn sychedu am fwy o'r ddelw. Ac O, pan yr oedd efe yn son am Oen y pasg, ac yn gosod allan fel yr oedd Crist ein pasg ni wedi ei aberthu drosom ni, yr oeddwn yn teimlo fel pe buasai afon cariad yn lifio i'm calon, ac yn fy nghario tua'r nefoedd! Ac wrth i mi gymeryd y cwpan, yr oeddwn yn gwybod fod Crist wedi fy ngharu i a madden fy mbechod, a minau yn caru Crist a'r

holl frodyr o galon bur yn helaeth; ac, i chwanoegu at fy nedwyddwch, fe ganodd y brodyr yr hen emyn rhagorol hwnw,

"Mae'n nefoedd ar y ddaear,
Yr ochr hon i'r bedd, &c."

G.—Wel, rhaid i mi addef, Sicrwydd, mai dyma y cwrdd y cefais inau fy nesu agosaf i dystio fod genyf grefydd yn dwyn tystiolaeth gyda hi, o un erioed. Y mae yr ymdyddan ag sydd wedi bod rhyngof a thi yn nghylch crefydd brofiadol a thystiolaeth yr Ysbryd wedi bod yn foddion i fy enill drosodd i feiddio dywedyd, a hyny yn ddibetrus, yn ngeiriau Pedr, "Arglwydd, ti a wyddost fy mod yn dy garu di." Ac hefyd, y mae hi yn bryd i symud cam yn mlaen oddi ar gobaith i dir tystiolaeth; oblegyd mae fy mrawd Amheuaeth wedi penderfynu gadael craig yr amheu, a dyfod i ben bryn gobaith. Cefais gyfle i ymdyddan ag ef wedi i mi dy weled ddiweddaf, a'i benderfyniad yr pryd hyny oedd fel hyn, "Minau a obeithiaf yn Nuw;" a chan ei fod yn bresenol, dichon y bydd iddo adrodd ychydig o'i brofiad.

Amheuaeth.—Frodyr hoff, gyda llawer o hyfrydwch yr wyf yn hybysau i chwi ei bod wedi myned yn gyfnewidiad er gwell gyda minau. Ond mi fum i mewn sefyllfa ddychrynlyd, ac mewn per- ygl o suddo i gerwin win digofaint Duw. Aethum yn mlaen yn ngerbyd yr amheu hyd nes dyfod o honof i le arswydus, a tharewais wrth graig anobaith. Yno y clywais ruid y ddeddf, a chydwybod euog; yno y gwelais y mellt cochion yn gwau o'm cylch, ac uffern yn trochioni tân a brwmstan odditanaf; ac nid oedd ond megys cam rhyngwyf a diagyn i blith ellyllon ag sydd dan dragwyddol soriant yr Hollalluog. Ond er mor dywyll yr oedd ar fy enaid, tywynodd gwawr trugaredd arnaf, ac arweiniwyd fi i Galfaria, a gwelais Iesu yn marw yn iawn dros bechod. Cefais nerth i weiddi, "Arglwydd, cadw fi." A Duw er mwyn ei Fab a wrandawodd ar fy nghri. A pha beth bynag f'ellwch chwi ddywedyd, gallaf finau ddywedyd, "Eithr mi a gefais drugaredd."

S.—Wel, dyma y cwrdd goraf eto. Gwelaf yn awr eich bod yn dechreu adnabod tystiolaeth yr Ysbryd. A beth sydd yn fwy dymunol na'n bod yn gwybod ein bod yn blant i Dduw; ac os plant, etifeddion hefyd! Yn wir, frodyr, crefydd yn dwyn ei thystiolaeth gyda hi i fynwes pawb ag sydd yn ei meddu, yw crefydd Iesu yn mhob oes o'r byd. Cafodd Abel dystiolaeth fod ei aberth yn gymeradwy; ac Enoch ddarford iddo rynga bodd Duw. Cafodd ffydd ac ufudd-dod Noa eu gwobrwyo. Cafodd Abraham a Dafydd dystiolaeth; a'r hen batriarch Job a ganai ar y domen dan faich o gornwydydd blin, "Mi a wn fod fy Mhrynwr yn fyw." Y mae yn dda genyf eich gweled ar y graig. Ymddiriedwch yn yr Arglwydd.

G.—Wel, heddyw yr wyf yn gweled yn eglur mai mewn tystiolaeth y mae gwir ddedwyddwch yn gynwysedig.

A.—Yr wyf finau o'r farn hono; ac am hyny yr

wyf yn penderfynu cael newid fy enw; y mae Amheuaeth yn enw y bydd yn well i mi fod heb-
ddo yn mhob amgylchiad.

G.—Gan dy fod ti a minau wedi dyfod i'r un farn, mi a wnaf gynygiad fel hyn, Na bydd i un o honom fyw o hyn allan ar "grefydd gobeithio fy mod yn gadwedig;" ond fod i ni ein dau gytuno i fyw ar sicrwydd ein bod yn gadwedig, a bod gen-
ym fodd i ddywedyd bob amser, "Y mae yr Ys-
bryd hwn yn cyd dystiolaethu â'n hysbryd ni ein bod ni yn blant i Dduw."

A.—I hyn yr wyf yn awyddus, ac yn cytuno â thi; oblegd yr wyf yn gweled mai hyn oedd crefydd y patriarchiaid, y prophwydi, y merthyr-
on, a'r apostolion; a dyma y grefydd a ddygir i ni yn y Testament Newydd. "Gan hynny od oes neb yn Nghrist, y mae efe yn greadur newydd."

"Tystiolaeth Ysbryd Duw ei hun
Sydd gan gredadyn byw;
A'i ysbryd yntau dystia'r un,
Ei fod yn blentyn Duw.

"Oddiar dafwnol brofiad byw
O'r cymod gwiw a gaed,
Heb un amheuaeth ynddo mwy,
Mae'n llefain, "Abba Dad."

Fel hyn terfynodd yr ymddyddan rhwng y tri chyfaill; ac ocellwyd Gobaith ac Amheuaeth i dir Sicrwydd. I Dduw y byddo'r diolch. Gras ein Harglwydd Iesu Grist a fyddo gyda ni a'r holl
saint. Amen.—L. W.—Cyfl. gan W. R.

Minersville, Ohio.

HANESION CREFYDDOL.

Mae y newyddion am gynydd teyrnas Crist, yn ddyddorol. Ni a osodwn ger bron rai pethau, sef

Ystadegau crefyddol Llundain.—Rhif y trigolion yn 1863, yw tua thair miliwn. Mae o leocdd addoliad yn Llundain, perthynol i'r Eglwys sef-
ydlledig, 116; rhif addoldai y Cynulleidfaoion yno yw 58; mae gan y Bedyddwyr yno 58 o add-
oldai; perthyha tair eglwys sydd yno i Eglwys Scotland; mae yno dri ar ddeg o addoldai yn perthyn i'r Presbyteriaid. Rhifedi yr aelodau sydd yn yr eglwys sydd dan ofal y Parch. Mr. Spurgeon, yw 2.206. Ychwanegwyd at yr eglwys uchod yn 1862, 353.

Yr Undeb a amcenis ei gael yn Lloegr.—Mae cynllun ar waith er'a amser bellach i uno y Bedyddwyr sydd yn dal cymundeb rhydd â'r Cynulleidfaoion, ac feallai â'r Presbyteriaid hefyd, yn Lloegr.—Dywed y *Nonconformist*, "Os na fydd i olygiadau culion, ac eiddigedd enwadol rwystro, fe fydd i'r amser ddyfod cyn bo hir, pan na bydd na Bedyddwyr, Cynulleidfaoion na Phresbyteriaid, i fodoli; ac fe ddygir, ni a hyderwn, yr eglwys bedyddiedig, i undeb â'r Taenellwyr cyn diwedd y flwyddyn 1863."

Mae eglwys i Bedyddwyr yn Lloegr yn pleidio y cymundeb rhydd i raddau tra chyffredinol.

Y Cynulleidfaoion yn Lloegr.—Mae cymdeithas yn perthyn i'r enwad uchod yn Llundain, er casglu a chynorthwyo eglwys i adeiladu Addoldai. Mae yr enwad wedi casglu yn ddiweddar i drysor y

gymdeithas ddeg can' mil neu flin o ddolerau. Mae tri chant o addoldai wedi cael eu hadeiladu, neu i gael eu gorphen oll yn fuan dan olygiaeth y gymdeithas a elwir "The English Chapel Building Society." Bwriada yr enwad adeiladu Neuadd fawr ardderbog yn Llundain, er cof am "y ddwy fil" o weinidogion a twriwyd allan o Eglwys Loegr.

Protestaniaeth yn Paris.—Yn 1807, nid oedd yn y ddinas uchod ond tri o weinidogion Protestan-
aidd, a dau le i addoli. Yr oedd yno yn 1862 wyth a deugain o weinidogion, a 31 o leocdd add-
oliad. Yr Yagol Sabbothol flaenaf a sefydlwyd yn Paris oedd yn 1822, ac nid oedd yno yr amser hwnw fwy nag ngain o blant; yr oedd yno yn 1862, ddeg ar hugain o Yagolion Sabbothol, ac yr oedd rhif y plant yn fwy na thair mil. Mae y gwaith da yn myned rhagddo er pob gwrthwyn-
ebiad.

Cymunwyr rhydd yn yr Unol Dalaethau.—Mae gan y blaid grefyddol a elwir *Free Will Baptists* yn y wlad hon, 31 o gyfarfodydd blynyddol—142 o gyfarfodydd trimisol—2.285 o eglwysy—1,033 o weinidogion a 58 055 o gymunwyr. Mae y rhai uchod y rhan amlaf yn Nhalaethau Lloegr Newydd. Dywedir mai yn Nhalaeth Maine y mae mwyaf o un Dalaeth yn yr Undeb. Mae yr hanes yma eto yn profi llwyddiant yr egwyddor sydd yn pleidio "Cymundeb Rhydd."

Annibynwyr Cymru yn 1862.—Dywed y Parch. T. Rees, D. D., mai rhif yr Annibynwyr yn hoff wlad ein tadau yn y flwyddyn 1862 oedd fel y canlyn:—Eglwys, 766; Gweinidogion a Phreg-
ethwyr, 821; Cymunwyr, 97,647; Gwrandawyr, 104,351. Gellir ymddybynu ar y cyfrifon uchod o ran cywirdeb, am fod Mr. Rees wedi gwneud chwiliad manwl am rifedi yr enwad fel y gallai gael ffeithiau idd eu gosod yn ei lyfr ar Ymneill-
duaeth.

Yr erledigaeth yn Spain.—Mae tna deg ar hugain o Brotestaniaid yn garcharorion yn achos crefydd yn bresenol yn y wlad orthrymus hon; mae rhai o honynt wedi eu carcharu am saith mlynedd, ac eraill am naw mlynedd, ac y maent yn gorfod cyflawni llafur caled. Ac nid yw hyn yn bodbloni y gelynyon Pabyddol sydd yno, canys y maent wedi dwyn cwynion newyddion yn eu herbyn, ac mae rhai o'r carcharorion wedi eu coliffarnu i allundiaeth am eu hoes, mor fuan ag y daw amser eu rhyddhad o'r carchariad presenol. Yr oedd yno un Barnwr, yr hwn yn ngolwg rhai o'r pabyddion nad ydoedd yn ddigon creulawn yn erbyn disgyblion Crist, ac am ei fod felly, efe a ddiawdyddwyd, a gosodwyd arall yn ei le, yr hwn a draethodd ei farn yn erbyn y carcharorion heb wrando ar na thystion na rheithwyr. Mae yr Undeb Cristionogol, wedi penderfynu anfon cen-
hadon o Loegr, Ffrainc a gwledydd eraill i Spain, er mwyn treio cael gan y Llywodraeth i alw y ddedryd yn ol ac i ryddhau y carcharorion. Hef-
yd, mae canoodd o wragedd yn Ffrainc wedi arwyddo eu henwan wrth ddeiseb at Frenhinec

Spain, i ddymano arni ganiatau i eraill i addoli
Duw yn ol eu cydwybodau, yn ei llywodraeth, fel
mae ei deiliaid hi yn cael addoli mewn gwledydd
eraill.

Protestantiaid Ffrainc at eu brodyr yn Lloegr.—
Mae y Protestaniaid yn Ffrainc wedi anfon llythyr
yn ddiweddar at eu brodyr crefyddol yn Lloegr,
yn achos y rhyfel sydd yn awr yn yr Unol Dalaethau.
Dywedant, fod Lloegr wedi ennill clod
iddi ei hun trwy wrthwynebu y gaethfasnach, a
thrwyrddhau ei caethion; ei bod wedi gwario
tua, haner can' miliwn o bunau yn yr achos dyn-
garol hwn; ei bod wedi parhau yn ei gweithred-
iadau o blaid rhyddhad y caethion am dri ugain
mlynedd; ac y dylai fod felly yn bresenol gyd a
golwg ar y rhyfel mawr sydd yn yr Unol Dalaethau.
Gofynant, A ddylai Cristionogion Ewrop
ddim datgan eu barn o blaid y Gogledd, yr hon
sydd yn gweithredu o blaid rhyddid dynoliaeth?
Dywedant, Pe byddai i bobl y De allu sefydlu
llywodraeth o blaid caethiwed, a byddai hyny yn
ddigon i wneud i angelion y nef i wylo, ac i ellyll-
on uffern lawenhau, ac y gwnei hyny dafu Crist-
ionogaeth yn ol gan' mlynedd &c. Mae y llythyr
wedi ei arwyddo gan dros chwe' chant a thri o
weinidogion, ac eraill o gyfrifoldeb a dylanwad.

T. E.

Barddonol.

Y DIFROD MAWR.

Ow alaeth! ow ddiifrod! ow ingoedd heb ail!
Mae seddau y ddaiar yn ysgwyd fel dail
A sér yr Americ ei haulwen a'i lloer
Yn goch gan waed dynol yn suddo i'r môr.

Americ, Americ, paradwys y byd,
Dy degwch fel owmwl a gilia i gyd,
Dy harddwch a welais fel toriad y wawr,
Ond heddyw dy goron a syrthia i'r llawr.

Yn noddfa ti fuost i fyrrdd o grwydriaid
Antarient y moroedd o bob cwr o'r byd,
Hwy leohent yn ddiogel dan gysgod dy adenydd
Gan deimlo mai ti oedd brenines y byd.

Dy hardd wych balasau a'th fariau a ddryllir,
Dy fradwyr fel locust orchuddiant y wlad,
Dy eang ddyffrnoedd a'th fryniau uchelfrig
O Dalaeth i Dalaeth a gochir & gwaed.

Dy feibion gynllwynant am einloes eu gilydd,
Y bachgen a gyfyd yn erbyn ei dad,
Rhaf fuont gyfeillion fel Jona a Dafydd
Yn erbyn eu gilydd ant heddyw i'r gâd.

BENONI.

Y MILWE ARCHOLLEDIG.

O gleddyf! O gleddyf! archollaiet fy mynwes,
Ymsuddaist yn ddwfn tan waelod fy mron.
Fy rudd-waedd sy'n rhedeg yn ffyrddif lfeisiriol
Nes coch i'm hamgylch holl wyneb y dôn.

Y fath yw 'th greulondeb yn erbyn plant gwragedd
Nes heddyw mae miloedd yn rhewi 'n eu gwaed
Tra lluoedd y gelyn ei feirch a'i gyllegrau
Yn mathru 'r clwyfedig yn chwyliw dan draed,

Pe byddai it' galon, O gleddyf! hi doddai
Wrth weled y mamau a'u dagrau yn lli
Yn ochain fel Rachel am blant eu mynwesau
Rhaf fagwyd yn anwyl a thyner fel fi.

Fy nghalon! fy nghalon! mae 'th guriad yn pallu,
A'm henaid bron diano yn iach a di nam,

Un peth a ddymanwn yn oriau marwolaeth
Cael gorphen fy ngyrfa yn mynwes fy mam.

Pan ddygir y newydd am archoll fy nghalon,—
Am impyn mor dyner yn goddef pob cam,
Archollir y ddwyfron lle magwyd fi 'n anwyl,
I'r beddrod mewn tristwch y diagn fy mam.

Pe medrwn ysgribo ond llinell yn unig,
A'i hanfon hi adref er dangos i'w ngham,
Mwy gwerthfawr a fyddai na pherlau yr India,
Ond suddai fel cleddyf i fynwes fy mam.

O Iesu, fy Nghaidwad, gwna dderbyn fy yspryd
I'th fynwes yn ddiogel o gywaedd pob cam,
Ac yna caf eto yn iach o bob archoll
I edrych yn siriol yn ngwyneb fy mam.

BENONI.

GALARGAN

*Ar ol Dr. J. M. Jones, Ebensburg, Pa., sef Captain
Co. F, 133 Regt. Pa. Volunteers, yr hwn a ladd-
wyd yn y frwydr ger Fredericksburg, Va., Rhag-
fyr 13, 1862.*

Byd ag sydd yn myned heibio
Ydyw 'r byd 'rŷm ynddo 'n byw,
Byd y croesau, byd y rhyfel
Byd y galar belyd yw,
Nid oes dim a weir ynddo
Dâl in' roddi arno 'n bryd
Cyfnwidiol yw ei bethau
Myned heibio maent i gyd.

Pe welwyd llawer cyfnwidiad
Do er dechreu 'r flwyddyn hon,
Yn y byd ao yn yr eglwys
Llawer sydd yn brudd ei bron;
Achos colli eu hanwyliaid
A chyfeillioh bardd eu gwedd,
Am eu lladd ac am eu clwyfo
Am eu caddio yn y bedd.

Ond y flwyddyn a aeth heibio
Effeithlodd iwyaf anron ni,
Fel cym'dogion yn swydd Cambria
Nes in' wylo 'r dagrau 'n lli,
Llawer teulu sydd wylofos
Llawer cân yn alar droes,
A'r gym'dogaeth a'n cyduno
I alaru am Doctor Jones.

Enwog ydoedd ef fel moddyg
Hoffai pawb ei wyneb llon,
Credai llawer nad oedd debyg
Iddo ar y dddear hon;
Gado wnaeth ei alwedigaeth
A'i gyfeillion belyd am
Fod ei gariad ef yn wresog
At ei wlad, a'i sel fel fflam.

Aeth yn Gadben ar gwmpeini
Hardd o fechgyn—Cymry mad,
Ymrestrasant Awst diweddar
I wneyd rhan yn mrwydras 'r wlad,
Gan obeithio cael mewn naw mis
I ddychweled adre o'r daith,
Ond slomedig trodd i lawer
Ow! maent yn y dddear iaith.

Llawr o sel ydoedd y Cadben
Ao o gariad at ei wlad,
Pe ddangosodd hyny 'n eglur
Pan dros ryddid rhoes ei waed;
Wrth wynebu maes y frwydr
Filwyr, d'wedai yn fwyn ei foes,
A'i lais treiddgar fel yr udgorn
"Be as firm as steel, my boys."

Pe ymladdodd ef a'i filwyr
'N wrol iawn ar faes y gwaed,
Do yn ddewr a hyny o galon
Dros ryddfrenniau eu hanwyl wlad;
Trydydd-dydd ar-dddeg o Ragfyr
Mil wyth caat chwe' deg a dwy
Draw yn Fredericksburg, Virginia
Y derbyniodd farwol glwy.

Gyda John M. Jones y Gogledd
A Hagh Humphreys llon ei wedd,

A William Scott yr ysgolfeistr
Aeth yn aherth i'r dur gledd;
Gyda'r rhain y Cadben gwrol
Yn y dystaw fedd a roed
Wedi gorphen ei filwriaeth
Pan ond chwech ar hugain oed.

Hoffus waith gen i'fai gwylied
Lle yr huna ef mewn bedd,
Draw ar lan y Rappahannock
Yn yr isel ddytaw fedd;
Planwn yno hardd frialla
Hefyd goed rboynau plan
A gwaharddwn i bob bradwr
Gael dynesu at y fan.

Disgwyl 'r oeddym yn hyderos
A gobeithio 'n gryf o hyd
Y cal 'r Doctor gyda'i filwyr
Ddyfod adref bron i gyd;
Ond siomedig trodd ein gobaith
Ninau yn alarus sydd
Deg a phedwar heblaw 'r Cadben
Sydd yn gorwedd yn y pridd.

Y mae gobaith eto 'n aros
I'r rhai yn ddiangel sydd
Gael dychwelyd adref eto
Atom ni yn llon ryw ddydd;
Ond archolla hyn y teimlad
Wrth wel'd na chawn gafod mwy
Wynneb llon y Cadben tiron
Yn dychwelyd gyda hwy.

O mor felus ydyw cofio
I fod ganddo grefydd iawn
Wedi ei cheisio yn ei ie'nctyd
Cyn ei myned yn brydnawn;
Hon a'i dalodd ef yn wrol
I sefyll dros iawnderau 'i wlad,
Ac a'i cariodd adre 'n ddiogel
I wlad gwynfa at ei Dad.

Hi a'i cymrodd yn ofalus
Heibio i'r boll blanedau fry
Heibio i Mercher, Mawrth a Gwener
A Vesperus yno sy;
Heibio Ceres, Juno, Pallas,
Aeth gan deithio 'mlaen o hyd
Hyd nes pasio 'r Georgium Sidus
Blaned bella o'r rhain i gyd.

N'awr 'rwy 'n colli 'ngolwg arno
'Dwy 'nabod dim o'i newydd wedd;
Gyda'r Iesu a'i angelion
'R ochr draw i byrth y bedd;
Nid aiff yno byth r'un bradwr
I niweidio 'r dawliol sant
Ac ni chaif saeth o fwa 'r gelyn
Gyflwrdd byth ag un o'r plant.
Brawd o dymor addfwyn tyner
Siriol tiron oedd efe,
Gwell oedd ganddo oddef llawer
Nac arfer llymder mewn un lle;
Mae'n anhwadd imi gwrrd a geiriau
Mewn blinderau dan y don
I osod allan ei rinweddau
Tra bu yn y fuchedd hon.

Meddyg medrus parchus ydoedd,
Dirwestwr selog oedd efe,
Yn yr ysgol fwyn Sabbothol
Athraw fyddion ydoedd e;
Cristion didwyl oedd a diwyd
Tra fu yma i y nen
Tynu ei gwys a wnaeth yn union
Bu farw a'i goron ar ei ben.
Ei fam anwyl sy'n ofidus
A galarus iawn ei bron,
Eiddo'r Arglwydd oedd eich bachgen
Benthyg i chwi ydoedd John;
Ni wna byth dychwelyd yma
Mae yn llawer gwell ei le,
Ond yn mhen ychydig amser
Chwi gewch fyned ato fe.

Dafydd, Rowland, Anne ac Ellen,
Frodyr a'i chwiorydd mad
Richard hefyd gyd a'ch gilydd
Cydnabyddwch Ddew yn Ded;

Ymofynwch am y grefydd
A broffesodd eich brawd John
Fel y caffoch gydgysfarfod
Uwch gofidiau 'r dddear hon.
Tra bo haul a lloer i'w gweled
Tra bo dafnau gwlaw a gwlith,
Bendith Arglwydd Ddew y nefoedd
Fo ar ei berth'nasau byth;
A phan dderfnydd iddynt drealio
Eu byr einioes yma i ben,
Bydded iddynt gael mynediad
Helaeth i drigfanau 'r nen.

Ebensburg, Ebrill 10, 1863.

CYMRU.

ROGE WILLIAMS A WILLIAM PENN.

Eisteddfod Utica, 1861.

Roger Williams oedd rywiog reolwr
Ynys Rhode, dyfal ei glod fel gwladwr;
Efe oedd oen a chryf feddylwr,
Fe wnaeth ei ora'fel Deddwneuthurwr;
Cristion llawn o galon gwr,—duwiol was,
A bywyd addas, a barn Bedyddiwr.

Ein William Penn wele yn mhob hanes,
A'i glod teilyngaf, o'n gwlad at lynges,
Ar gael heddyw i'r môr yn arglwyddes;—
Hi oedd ei helaeth gyntaf waddoles,
Trwy hon a llwydd, troi 'n lles—wnaeth ef i'r byd,
I werin nychlyd gwna'i dirion achles.

Er cael ei ymbil o dir Colymbia,
Heb eiriau tynion gan Deyrn Brytania,
Ei sel ofynnodd arno, 'n *Sylvania*;
Yn siriol wed' yn, ebyr Siarl, "Hwda"
Drwy uno 'i dir a'i enw da,—gwnaeth *weithred*
I'w oesawl fyned, yn PENN-sylvania.

Eos GLAN TWRCH.

CWYNFAN AR OL JANE JONES,

Merch Richard ac Elizabeth Jones, Centerville, Cataraugus, E. N. Gwel ei marwolaeth, CENHADWA Rhagfyr diweddaf.

O Jennie, O Jennie, mor iach ac mor beini,
Ai tybed mai'r beddrod yw'r anedd yr huni?
A siomwyd dy deula o'th gwmi mor fuan,
Pan newyddd it' symud i'r ardal i drigfan?
Mor ddoeth ac mor ddirgel yw troion Jehofa,
Gadewaist Oneida i farw 'n dy atre'.

Siomedig yn ddian yw'r pethau a welir,
Hardd fiodau yr oes sydd yn gwywo yn brysau,
Rhai 'mhell yn y rhyfel, a rhai trwy glefydau,
Yn aml cawn deula yn wlybion eu gruddiau;
Am Jennie nac wylwch fel rhai heb un gobaith,
Arddelodd yr Iesu er byred ei hysmait.

Rhyw adeg na ellwch ei gollwng yn ang'o'
Oedd amser ei chystodd a chwithau 'n ei gwylio,
Yn mboethder y clefyd a'r serch yn ymglymu,
Ac angau yn nesu yn hyfach yn gwasgu,
A bithau yn dyoddef yn nghanol y wasgfa,
Nis gallech roi cymborth er ohwerwed y loesau.

O sychwch eich dagrau ni chafodd yr angau
Ond plisgyn i ddarlod, ca'dd Iesu y goren,
Mae'r enaid yn ddedwydd mewn iechyd trag'wyddol,
Ei chartref yn newydd, pob peth yn ysbyrdol;
'Does yno ddim gofid, 'does yno ddim dagrau,
'Does yno 'r un gelyn, 'does yno ddim beiau.

O sychwch eich dagrau, a rhedwch yr yrfa,
Cewch fyw gyda Jennie 'r ol darlod ag yma;
Os ydyw yr anial yn sych ac yn arw,
Os ydyw y dyfroedd yn aml yn chwewr,
Mor felus fydd gorphwys 'r ol teithio 'n ffinderus,
Cael bwyta o'r manna, cael neofedd i orphwys!

Prospect.

LAURA GRIFFITHS.

TEULU Y MEDDWIN.

Wrth roddi tro i'r wlad o'm cylch,
Ar hyfryd hir ddydd haf;
Ar heirdd weithredoedd Iôr y nef,
Mi gofais olwg haf.

Mi welais dŷ gerllaw y ffordd,
Ar dyddyn da o dir;
A chan ei fod yn lle mor dŵls,
Bum yno amser hir.]

'Rloedd yno deulu siriol iawn,
Cysurus, iach eu gwedd;
O fewn pob mynawes tybiwn fod
Yn trigo berffaith hedd.

'Rloedd yno ddynes ienanc lôn,
Un luniaidd, bawddgar, bardd;
Prydferthwch hon ragorai 'n mbell
Ar rosyn pŵr yr ardd.

Priodi wnaeth, yn weddus iawn,
Ar ol yatyrieth dwys,
Ag un y tybiai gall'asai roi,
Heb bryder, arno'i phwys.

Yn deg addawai 'i chydmar cu
Fyw 'n weddus trwy ei oes;
Gan barchu 'r Ewn a rodd ei hun
Yn iawn ar bren y groes.

I dŷ ein Duw yn gysion iawn
Hwy gyrchent dros ryw hyd;
A thra y gwnaethant hwy fel hyn,
Cyauras fu eu byd.

Y gwr oedd ddiwyd gyda'i waith,
A threfnus yn yr oll;
Y wraig oedd gryno yn ei thŷ,
'D oedd yno unrhyw goll.

Ei fendith roddai 'n Llywydd da
Ar bob peth feddant hwy;
Ni phroffent unrhyw oidd blin;
Ni themlai 'u mynawes glwy'.

Da gan eu rhiaint tyner oedd
Eu gwel'd yn byw 'n gyton;
Yn rhodio'r ffordd sy 'n rhyngu bodd
Ein Llywydd tirion cun.

Gobeithient byddai 'r ddau am byth
Yn etifeddion hedd,
Gwir heddwch crefydd yn y byd,
A gwynfyd draw i'r bedd,

YR AIL RAN.

Ar ol byw felly dros ryw hyd,
Mewn parch a llwyddiant mawr,
Heb neb yn meddwl na wnaent fyw
Fel hyn tra ar y llawr.

Ryw noson fair fe sylwai 'r wraig
Fod rhywbeth ar ei gwr
Na welodd arno'rieded cyn hyn;
Dychrynai rhag ei stŵr.

Fe aeth i aros yn dra hir
Nos marchnad, neu nos fair;
A phrin goddefai 'i wraig ei hun
I ddwedyd wrtho air.

Aeth i 'ageuluso 'i dyddyn tir;
Camdrenliai amser maith;
Fe wariol arian lawer iawn,
A rhegai, ambell waith.

Ar hyn dechreuai 'i dyner wraig
Och'neidio 'n llwythog iawn;
Ac ofnai na chafai hi yn hir
Fwyphau ei hanedd iawn.

I'w wraig yr oedd yn serchog gynt,
Yn awr mae 'n chwerv iawn;
Mae hi 'n brawychu pan f'o a'
O ddiod gre' yn llawn.

Trwy esgeuluso 'i dŷ a'i dir,
A gwarlo nos a dydd,
Ei wraig a ddaeth i dlodi mawr,
Yn isel, gwael ei grudd.

O'i thyddyn bu raid iddi fyn'd,
A chym'ryd bwthyn bach;
Heb ganddi ysbyrd, megys gynt,
Na choroph yn baner iach.

Trueni mawr oedd gwel'd ei blant
Heb ddilled ac heb fwyd;
Fe rwygai galon galed wel'd
Fod gwedd y rhai 'n mor llwyd.

Ei ddodrefn, gwnaeth eu dryllio oll,
Fe dafodd rai i'r tân;
A'r lleill trwy'r drws i'r heol fawr,
I gyd yn ddarnau mân.

Gurfyddai 'n fynych idd ei wraig,
I ffoi-o'i thŷ ei hun;
Pan glywai 'i blant ond awn sidroed,
Dychrynent bob yn un!

Yn raddol aeth yr adyn tlawd
Yn ddychryn iddo 'i hun;
Prin gellid credu, ambell waith,
Yn wir, ei fod yn ddyn.

Fe rwygid, weithiau, 'i groen a'i gnawd,
Prin gallai gerdded cam;
Anfynych deuai adre 'r nos,
O'r dafarn, heb ryw nam.

Yn gyffroedig iawn, ryw dro,
Daeth adref ddyfnder nos;
Yn nwydywylt rhuthodd at ei wraig,
Rho'dd iddi farwol lo's!

Dedfrydwyd ef i oddef coep
Yr orchyll weithred bon;
Fe 'i crogwyd ef—oherwydd hyn
Mae aeth yn llenwi 'mron.

Fe boenwyd dynes weddus iawn;
Do; ac fe lladdwyd hi;
Ei gwr a grogwyd! Ac am hyn
Fe welwyd dagrau 'n lli'.

Ei blant! O'i blant! ymddifaid yst!
Ni feddant dad na mam,
I'w hymgeleddu hwy on pryd,
A'u cadw rhag cael cam.

Ragluniseith dyner, ddoeth y nef,
O dan dy aden glyd,
O cymer, a chysgoda hwynt
Tra byddont yn y byd.

Dad yr ymddifaid, bydd di 'n Dad
I'r rhai ymddifaid hyn;
Yn blant i ti, O gwna hwynt oll;
Dwg hwynt i Seion fryn.

Trwy hynny enill lawer iawn
I'th ddewis di yn Ddaw.
I bwyso arnat trwy eu hoës,
Ac i ti beunydd fyw.

Deffrown, gyfeillion crefydd Crist,
Ymdrechwn yn gyton
I lwyr ddiwygio pawb o'n cych,
A'u dwyn at Iesu cun.

Teyrnasa, Iesu, yn dy ras,
Trwy barchau 'n byfryd dir;
Tydi addawaist wneuthur hyn;
O! gwna hyn cyn bo hir.

EMYNYDD MAESYPIWWM.

Yr Eglwysion buddugol yn Eisteddfod Genedlaethol Dinbych.
{O'r Amlbywau}

Maesypwllwm, pob cwm mewn co—'a'i deil ef
Tra hudol iaith Cymro,
A dwys enaid i'w swyno
A thwym iaith ei hymnau o.

O bob dawn cyflawn fe'i caid—'a'i enwog
Farddoniaeth mor danbaid,—
Aweng wres doniau graid
A swyn ogleisia enaid.

O'i emynau grym i weinlon—Seion
Sy dan bob trallodion;
Dilliau Gair dihalog Ion
Ynt ogoniant ei geinion.

Ein bodfeson difywyd—a hadir
A'i blethiadan tanllyd;
Fel nawf awel iawn o fywyd
Y cerddai'n gân trwy'r cwrdd i gyd.

Aelwydydd ein tyldion—adwaenant
Ei awyl benillion;
Parch ein bro fyth a'i chofion
Bed o'i seroh at Edward Sion.

Wr anwyl, yn nryob ei rinwedd—'e welir
Ardaloedd uwch llygredd;
A'r cof o'i byglod nodwedd
Wna'n olea byth niwl y bedd.
Llanfyllin.

ISALED.

MARWOLAETH BABAN.

Cyflwynedig i Mr. David Felton, Ironton, Ohio, a'i berthynasau, ar farwolaeth ei fab MORRIS, oed yr hwn oedd 2 ft. ac 11 mis. Bu farw Ebrill 13 1863.

Hardd yw y rhoeyn ar y llwyn
Sy'n fwyn, yn sugm'r awel,
Ond harddach lyth eich Morris bach,
Sy'n iach yn ngardd yr angel.
Ei daith oedd fer mewn byd o wae,
Yn glau ehedodd ymaith,
A chanu mae am waed yr Oen,
Heb boen, na char, nac alaeth.
Y chwist sydd yma ar y llawr
Bob awr yn swm y rhyfel,
Ond ef uwchlaw y byd a'i gri,
Fry, yn Ngharsalem dawel.
Gafaelion serch a'i dalai'n gryf
Ond nef a gadd y trecha,
Aeth i Baradwys at y lla,
Sy'n moli am Gallaria.
Na foed i'ch hiraeth i fwybau,
Yn glau gwneuch sychu'ch dagrau,
I'r leau mae e heddyw yn iach,
A'i delyn fach yn chwaraeu.
Eich serch O rhowch ar lesu Grist,
Ac er yn drist gwneuch gofio,
Cewch eto ei gwrrd tu draw i'r bedd,
Mewn hedd, heb byth ymadro.

Ironton.

Geo. M. Jones.

Y RHYFEL A RHYDDHAD Y NEGRO.

O Ryfel! O Ryfel! ofnadwy fawr erchyll
Sy'n lleoliw'r Talaethau a thlodi a gwae,
Y gwagedd yn weddwon a'u plant yn ymddifaid
Yn lleain mewn dagrau, Fy nhad pa le mae?
Y merchaid yn wlo ar ol y rhai anwyl,
Sy'n ymladd yn wrol dros lawnder eu gwlad,
Mi waeddaf o'm calon am lwydd ar eu haria
Er dryllio cadwynau caethiued a brad.
O ddychryn, O ddychryn, gweryriad meirch eochion
Swm carnau y cyfryw bair arawyd i'r ffon,
Wrth feddwl am filoedd o ddewron y gwledydd
Yn nod i'r magnelau, y ddynod sydd drom;
Er hyn mynwesau wreichionau tan gobai
Mai conoro y gelyn teyrnradol y fydd,
Gwladgarwyr orchlygant, caet lwyf fuddingolaeth,
Caethiued yn ddrylliau a'r negro yn rhydd.
Y cleddyf, y cleddyf, O arf sydd ddynastriol,
Yn ladd ac archoli mae 'th arawyd trwy'r wlad,
Y creigiau yn cryna wrth swm y magnelau,
Y ddair yn wlo wrth dderbyn y gwaed
Y neloedd yn ddo gan fwg y peiriannau,
A'r tanlyd fellt llachar yn hedeg y sydd,
Daw allan o grombil y dymbeall ofnadwy
Gaethiued yn ddrylliau a'r negro yn rhydd.
O hyfryd, O hyfryd y boreu pan byddo
Hen epil Ethiopia 'n cael dynol lawnderau,
Heb ofni'r Bonodion y fflangell a'r gwaeger,
Cyflawnder yn uchel ar sedd y Talaethau,
Y plentyn pen gwlanog a neidia fel ewig,
Yn olai y gwaedgwn na'r gadwyn ni bydd,
Haul llywdiant yn t'w'nau i lwithyn yr Ethiopia
Caethiued yn ddrylliau a'r negro yn rhydd.

RICHARD WILLIAMS, *Aberfraw, Môn.*
Cyfl. gan ei fab Wm. o Fon.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD OHWARTEROL DWYREIN-
BARTH OHIO.

Cynaliwyd hwn y tro diweddfar yn Parisville,
ar y 24, 25, 26 a'r 27 o Ebrill. Yr oedd yn bro-

entl y Parchn. Lloyd Palmyra, Thomas ac Evans
Mineral Ridge, Davies Parisville, Edwards Crab
Creek, Jones Columbus, Richards Newburgh, Da-
vies Youngstown a'r brodyr E. M. Lewis, Sharon,
Pa., a D. M. Evans. Palmyra; hefyd y Parchn. M.
Williams (T. C.) a Shadrach James (B.) Palmyra.

Nos Sadwrn am 7 cyualiwyd Cynadledd pryd y
penderfynwyd ar y pethau canlynol:—

1. Fod y Parchn. J. H. Jones, Columbus, yn cael ei wahodd i gydweithredu a ni yn ystod y cyfarfod.
2. Fod y Cyfarfod nesaf i fod yn Sharon, Pa., yr amser i gael ei benodi gan yr eglwys yno.
3. Fod y Parchn. J. Edwards, Crab Creek, i bregethu yn y Cwrdd nesaf ar Adfywiad Crefyddol.
4. Fod Cariad Brawdol i fod dan sylw yn y Gynadledd nesaf.
5. Fod y brawd Thomas, Mineral Ridge, yn cael ei anog i gyhoeddi yn y CENHADWR ei bregeth ar Ras a Dyledawydd.

Treuliwyd gweddill y gynadledd i ymdrin â'r mater goodedig aef Maddengarwch. Llefardd yr holl frodyr ar hyn. Dangoswyd fod yn annichonadwy caru Duw, tebygu iddo, ac ufuddbau i'w orchymynion, heb fod yn llawn o ysbryd madden-gar—ac os mynnwn gaeu ein gelynydd, aymud ymrafaelion, mogi digter, byw yn heddyhol, gwaend da i bawb, a theimlo yn ddedwydd yn ein mynwesau ein hunain, fod yn rhaid i ni faddu i ddynion eu camweddu. Neu os ydym am faga engharied, porthi malais, gwneud drwg i'n gilydd a chloï pyrrh y nesoedd rhag myned yno yn y diwedd yr ydym ar ben y ffordd i gyrrhaedd y pethau hyn wrth beidio madden i eraill. Cymhellwyd ein sylw at y mawr bwys ein bod yn esioio gwrando ar orchymynion Crist ar y pwne hwn, yn lle dylun ein teimladau dialgar ac esiamplau y byd annuwiol. Rhoddwyd cyfarwyddiadau hefyd pa fodd i feithrin ysbryd madden-gar—yn enwedig erychr ar Dduw yn madden o'i fodd, yn rhad, yn llawn, ac am byth, a chosio fod arnau eisiau maddenant eis hunain gan eraill, ac yn barhaus gan Dduw. Yr oedd yn llon genym welod cynulleidfia mor lluosog yn nghyd yn gwraudo sylwadau mor rheidiol, buddiol a phwrpasol. Hyderwn y bydd ysbryd madden yn fwy amlwg nag orioed yn ei effeithiau cariadlawu, tangnefeddus a gogoneddus yn ein plith oll o hyn allan. Cawsom gyfarfod rhagorol—pregethan sylweddol, adeiladol a phwrpasol, rhwyddineb hwylus i draddodi a theimladau cynhes wrth wrando.—Yr Arglwydd a baro fod lles mawr wedi ei wneud er adeiladu Seion, dychwelyd eneidiau, a mynegu gogoniant y Ceidwad bendigedig.

THOS. W. DAVIS, Ysg.

LLYTHYR O GYDYMDEIMLAD

A Thomas Owen a'i briod, Gomer, O., ar ol colli eu hannylliad, (sef dwy ferch) yn ddiweddar.

Anwyl Frawd a Chwaer yn yr Arglwydd.—Olywais gan eich parchus weinidog eich bod wedi cael ymweliad yn ddiweddar gan angau—ystyr ei enw

ef yw chwerw, ac fel y mae ei enw y mae yntau. Gwn am ei chwerwder fel ymwelydd tenluaid. Felly gallaf gyd ymdeimlo â chwi. Collais iau ddaa yn agos i'w gilydd—pythefnos oedd rhyngddynt—un yn 7 mlwydd ond 6 diwrnod, a'r llall yn 5 mlwydd oed. Nid yw colli cyfoeth megis yn ddim i'w gystadlu â cholli yr auwyliaid hyn. Tarawyd fi a theimlad o dlodi, digalondd a llwfrdra ysbryd. Y rhan o'r Ysgrythyrr gyntaf a ddaeth i'm meddwl oedd cwynfan Job 29, dechreu y bennod—gwnewch ddarlenn yr adnodau hyd y 6ed. Myfi a gollais 4—y cwbl oedd genyf—a gallawn ddywedyd fel Jacob, "Minau gan ddi-blantu a ddi-blantwyd. Ond yn y cwbl o hyn nid oes genym ddim i'w ddywedyd yn galed a'u yr hwn a'u cymerodd ymalth. Efe a'u rhoddodd—nid oeddynt i ni ond benthyg, y gwir berchenog a'u galwodd ato ei hun yn yr amser y gwelodd efe yn dda. "Aethum yn fud, ac nid agorais fy ngenau, canys ti a waethoch hyn."

Daeth y newydd ataf flynyddoedd maith yn ol pan oeddwn yn Ngogledd Cymru fod fy mrawd yn y Deheudir wedi marw; nid oedd genyf eail ddiogel i greu fod marw yn ei w iddo, ond tarawyd fi â dystawrwydd gan ddylanwad yr adnod hono, "Cyfiawn yw yr Arglwydd yn ei holl ffyrdd, a sanctaidd yn ei holl weithredoedd." Ond yr ydych chiw i minau wedi cael claddu ein plant pan yn blant bychain, ac fe ddywed Iesu yn bendant fod teyrnas nefoedd yn eiddo iddynt. Mae fy meddwl bellach wedi tawelu i raddau mawr, a'r hyn a'm gwnaeth felly ydyw, yr ystyriaeth fod eu gwynfyd iddynt hwy am byth wedi ei sicrhau. Maent wedi dianc am byth ar bob trallod a gofid, a chwedi meddianu y wlad lle nad oes na phoen na thristwch na galar, na dagrau i lifo byth droes eu gruddian.

Gallwn feddwl i mi eich clywed yn son pan oeddych yn Cincinnati am gael myned i'r wlad a pherchenogi ffarm. Cawsoch hynny, — ond ni chawsoch nyth heb un draen. Mae eich Thomas yn filwr yn cael ei beryglu fel eraill â miloedd o beryglon; mae eich rhai bychain yn marw; ond yn y nef nid oes ond perffaith wynfyd i'r holl breswylwyr yn oes oesoedd. Ni wna i eich plant ddim newid eu cân yn y nef am wyllo a griddfaeu teulu y ddaear. Ni wnaent ddim newid eu coronau am groesau trymion teulu y cystudd mawr. Am hynny, anwyl frawd a chwaer, gwnawn ein meddyliau yn benderfynol i wneuthur ein goreu am gael myned atynt hwy; ac os gwelir ni a'n plant yno yn cael cyd fyned i mewn i lawenydd ein Harglwydd, bydd moment o'r mwynhad hwnnw yn ddigon am holl ofidiau a thrallodion gwlad y ddaear. Mae pethau yn ymddangos yn dywyll i ni lawer pryd, ond gallwn ymddiried y cwbl i'n Tad nefol. Mae Efe yn rhy ddoeth i wneuthur dim mewn annoethineb, yn rhy gyfiawn i wneuthur cam â neb, ac mae yn rhy dda i wneuthur dim a fyddo yn niweidiol i'w blant. Mae pob peth i gael cydweithio er daloni i'r rhai

sydd yn ei garu. Yr ydwyf yn aufon i chwi y llinellau hyn mewn ffurdd o gyd ymdeimlad. Nid oes i chwi un man am gynhaliath ond y man a gafwyd gan y Salmwydd, "Bwrw dy faich ar yr Arglwydd, ac Efe a'th gyual di."

Columbus.

JOHN H. JONES.

MARWOLAETH MISS RUTH WILLIAMS.

Ruth Williams oedd ferch ieuengaf Mr. Thomas D. Williams, ger Grauville, Ohio, a with i'r Parch. W. D. Williams, Deerfield, E. N. Cafodd ei dwyn i fyny yn grefyddol o'i mebyd, ac ymunodd â'r Eglwys Gynulleidfaoel yn Granville cya bod yn bedair blwydd a'r ddeg oed. Bu ei bywyd byr yn addurn i efengyl Crist, ac yn esiampl deilwng o efelychiad i'w chlyoedion. Yr oedd o dymer ddistaw a thawel, ond bob amser yn siriol, ac yn anwyl iawn gan bawb o'i chydnaabod. Oddeutu chwe mis cyn ei marwolaeth cafodd anwyd trwm, yr hwn a effeithiodd yn araf, ddarfodedigaeth angenol trwy ei holl gyfansoddiad. Arferwyd pob moddion meddygol cyraeddadwy, ond y cwbl yn afwyddianus. Yr oedd ei hafiechyd fel yn gwawdio pob dyfais a arferwyd i'w symud ymaith. Cafodd gystudd trwm a phoenus am fis oedd, ond dyoddesodd y cwbl yn dawel, ac ni ddaeth un gair anffoddolawn erioed dros ei gwefasau. Diolchaf yn dirion am bob cymhorth a charedigrwydd, Ni chafodd neb fwy o ymweliadau cyfeillion a chydymdeimlad mewn cystudd, a derbyniad bawb a ddeuai ati gyda sirioldeb a gwen. Dangosai weithiau awydd am gael byw, ond dywedodd fwy nag unwaith ei bod yn foddolawn i farw. Wedi hir ddiagwyl am gael galwad i syn'd adref, ac yn fynych mewn poenau mawrion, boreu Sabboth, Ebrill 26, 1863, galwodd at ei gwely y teulu oll, i ysgwyd dwylaw â hwynt, ac wedi cusanu ei thad a'i mham, ei hunig chwaer a'i brodyr, cauodd ei llygaid i farw, gan sibwrdd yn isel ei geiriau olaf "going home," ac felly yr ymadawodd yn 19 mlwydd, 4 mis ac 11 diwrnod oed. Y dydd Mawrth canlynol ymgasglodd tyrfafwy lluosog nag a welwyd ond auynyuch ar y fath achlysur erioed yn y gymydogaeith i'w hebrwng i dŷ ei hir gartref, pan y gweinyddwyd yn y tŷ ac wrth y bedd gan yr ysgrienydd. Pregethodd befyd y Sabboth canlynol ar yr achlysur, oddiwrth Job 7. 16. "Ni fynwn fyw byth." Cyfansoddwyd y penillion canlynol yn farwnad i'w choffadwriaeth.

I deulu dedwydd angan ddaeth,
Ar adeg nas diagwyllent hwy;
Rhyw adwy lydan iawn a wnaeth,
A'i ddyrnod mawr fu'n ddifawr glwy;
RUTH WILLIAMS dirion, droes i'r bedd,
Cyn iddi gyrbaedd ugain oed,
Fu gan y gelyn, dan ei glead,
Fwyneiddiach rian gwn erioed.

O'i blaen yr oedd gweniadau'r byd,
Yn addaw iddi wynfyd maith,
A blodau iechyd hawddgar bryd,
Oedd ar ei gruddian heb un graith,
Ond daeth tymhestloedd cystudd prudd,
I'w gwywo i gyd yn gyfym iawn,
Ei haal fechlodd haner dydd,
Cyn gweled oriau'r llesg brydnawn.

Mae'r brynau o'u mewn gwisgodd cain,
A'r dail yn barddu'r cangau ood,
Mae'r adar mân mor bêr eu sain,
A'u cân mor twynedd ag erioed,
Mae blodau'r gerddi'n fyw i gyd,
A'r lili'n gwisgo'i phrydferth wedd,
Ond Ruth y rhoen yn hardd ei phryd,
Sy'n gwywo'n fud mewn distaw fedd.

Drwy gorsydd lleidiog cystadd maith,
Bu'n distaw deithio lawer dydd,
Gan lwy'r hiraethu lawer gwaith,
Am gael o'r rhwydau fyn'd yn rhydd;
Dymunai weithiau am gael byw,
A cherdded llwybrau iechyd llawn,
Ond plygai i ewyllys Duw,
A'i lwriad doeth yn dawel iawn.

Yn nghanol yr ystom gref,
Ymgilio wnaeth y cwmwl da,
Hi weis wawr o'r dryddedd nef,
Droa fryniau'i betifoddiath fry,
Disgleiriai'r goleu ar y glyn,
Trwy rym y dwf'r canfyddodd rŷd
A'i benaid aeth, heb fraw fel hyn,
O farwol i anfarwol fydd.

Mae'n awr mewn gwlad heb loes na ebur,
Aeth heibio'r nos a'r cystudd mawr
Cyrhaeddodd y dedwyddwch par,
Yn mysg y lle goruwch y llawr,
Ni wel hi mwy drallodion byd,
Na dyddiau gofid, poen neu glwy',
Mewn tawel haf yn iach o hyd,
Y bydd, ac ni bydd marw mwy.

Granville.

DAVID PRICE.

BYR-GOFIANT AM MRS. ELIZABETH WILLIAMS, MIDDLE GRANVILLE, N. Y.

Yr oedd yr hen chwaer hawddgar hon yn ferch i Edward Humphreys, tailor, Ffestiniog, Cymru. Bu yn briod y waith gyntaf gyda'r hen Gristion ffyddlon, Morris Dafydd, yr hwn a laddwyd o'r llawer o flynyddau yn un o chwaraeli Ffestiniog. Priododd yr ail waith gyda Rowland Williams, gynt o Lanllyfni. Bu iddi amryw blant o'r ddau wr, o'r rhai y mae nifer yn awr yn fyw, ac wedi cyrhaedd addfedrwydd oedran. Colodd ei hail briod yn Awst 1861, yn Middle Granville. Daethant i'r wlad hon tua 15 mlynedd yn ol. Buant yn aros tua 2 flynedd yn New Jersey ar y cyntaf; ond ar ol hyny treuliasant y gweddill o'r oes yn ardaloedd Middle Granville a Fairhaven Vt.

Yn nhy yr hen chwaer hon y cadwyd yr Ysgol Sabbathol Gymreig gyntaf yn yr ardaloedd hyn. A baint go fawr, debygid, oedd cael cysegri y ty yn lle i arch Duw yn y fath ystyr, yn yr iaith Gymreig, y pryd hyny am y waith gyntaf yn yr ardal.

Magwyd y chwaer hon gyda chrefydd o'i mebyd. A phan beneiddiodd nid ymadawodd a hi. Ei chysur penaf wedi cyraedd ei horiau olaf, yn 60 mlwydd oed, oedd cymell crefydd mab Duw, "Tywysog ei hienectyd," i sylw dwysaf ei phlant. Yr oedd gwrando arni gyda phwyll, pan oedd ei thraed yn oeri yn angau, yn cyngori ei phlant i werthfawrogi ei Cheidwad, yn gwneyd i rai go galed deimlo fod pwys yn y grefydd a gynallai galon yr hen chwaer Williams.

Nid ydym yn meddwl fod eisiau cofiant mawr ar bapur fel hyn o'r chwaer hon, gan fod ei ehymoriad gwastad crefyddol yn ei holl gylech fel

gwraig a mam, yn gyfryw nad oes eisiau llawer o eiriau i'w cadw yn fyw a pharchus yn nghof ei holl gydnabod.

Newydd symud ei thirgfan o Middle Granville i ardal Fairhaven, er mwyn hwyloedd ei bechgyn sydd yn gweithio yma, gwanychodd yr hen chwaer yn gyflym; ac heb i neb feddwl ei bod mor agos i ungau, hi a ymadawodd mewn heddwch, ac a aeth i daugnefedd prydawn Sabbath, Mai 3, 1863.

Daeth torf fawr o'r hen gyfeillion crefyddol ac o holl Gymry yr ardaloedd yma, ar y 5ed o'r mis. i hebrwng ei gweddillion i orphwys wrth ochr ei diweddaf briod yn Middle Granville. Dyma derfyn daiarol daith "un o heddychol ffyddloniaid Israel."

"Trwy y glyn gartre' glaniodd—yn eon,
Dim niwed ni phroffodd;
Ei Hanwydd glân welodd,
Hithan byth fydd wrth ei bodd."

R. L. HERBERT.

TRALLODION CYMRY TENNESSEE.

Mae y Parch. S. Roberts, yn y *Cronicle* am Mawrth diweddaf, yn rhoi "Adolwg ar y rhyfel yn America," a'i ddrygau alaethus, ac yn diweddu trwy y sylwyddau canlynol ar "effeithiau y rhyfel ar deulu bach Brynffynon." Cofir am ein cyfeillion o flaen gorseddafaino y gras yn eu trallodion, yn y cyfngwng ar ing mawr hwn. Mr. Roberts a ddywed:

"Pe byddai yn gweddu i mi ddiagnodi oddiwrth bethau mawrion cyhoeddus, at bethau bychain personol, gallwn grybwyll fod y rhyfel wedi achosi i deulu bychan Brynffynon nid ychydig o gollledion ac o drallodion. Peth cyfyng ydoedd bod mewn ofn parhaus am brouddwy flynedd, rhag i'r anrheithwyr oeddynt yn gwibio ar bob llaw ddyfod heibio i ni. Peth cyfyng ydoedd bod bron fel carcharorion rhyfel drwy yr holl amser, na feiddiem symud oddicartref heb flynedd i ddanedd rhyw beryglon. Peth cyfyng oedd aurio cychwynu deirgwaith i ymweled a chyfeillion yn y Gogledd, ar eu dymuniad, a gorfod troi yn ol, pan yr oeddwn mewn awydd ac angen am flynedd. Peth cyfyng, wrth gychwyn y wedd i'r maes i fraenaru, neu hau, neu gynhausu fo nd neu danwydd, fyddai clywed fod mintau o'r Enciliwyr yn anrheithio ac yn llosgi o fewn taith dwy awr i ni; a chael ein gorfodi felly i ollwng y cefyllau, a'u hymld ymaith i'r coedydd o'r cyrhaedd. Peth cyfyng oedd gorfod cuddio y tri mochyn tewion mewn cut yn nghwm y dyrus goed, allan o gyrhaedd y Secesh, ond yn nghyrraedd lladroniaid creulawn y goedwig. Peth cyfyng oedd gorfod goddef i ddau leidr diog gymeryd y tawaf o'r moch, a hyny ganol dydd, i gael porok rhad i'w teuluoedd carpiog. Peth cyfyng oedd gorfod cymeryd y ddau arall yn ol i'w cut wrth y tŷ, o gyrhaedd lladron y coed, i gyrhaedd gwibiaid y Secesh. Peth cyfyng oedd gorfod claddu yn y ddaear, dro ar ol tro, bethau fel priddensaid o ymenyn, a chafnaid o gig, a chelyrnaid o ffawd, ac ystenaid o lard, a chistaidd o baprau, a barilaidd o lestri, stwcaidd o fân-arfan; a cheisio cuddio dan y dail a'r gwrysg yn y coed ein dillad goreu, a dillad gwelyau ein mamau, a'u gadael

allan mewn perygl o gael eu niweidio gan y tywydd, neu eu rhwygo gan foch, neu eu lladrata gan y crwydriaid fyddent yn llechu o amgylch i wyllo, er ceisio dyfod o byd i bob cuddfeydd. Peth cyfyng ydoedd meddwl am gollu y pethau nad ellid eu cuddio.

Peth cyfyng oedd gweled fy mrawd, a'r Bardd Cadwgan, ar friys gwyllt yn tasfu ychydig luniaeth, a chorn, a chelfi i'r wagen, ac yn gyru ymaith dros ugain milldir o ffordd arw, i gadw allan o'r golwg am amryw ddyddiau, pan oedd mintai gref o'r anrheithwyr o fewn pedair milldir i ni yn cymeryd y *dynion* sedrent ddal, yn gystal a'r eiddo; a pheth cyfyng i mi oedd aros yn y tŷ i ddiagwyl i'r gelynyddion ddyfod i'm cymeryd ymaith i'm nychu drwy newyn a lludded. Yr oeddwn mewn pryder rhwng gobaith ac ofn:—gobeithio weithiau ei bod yn dda i ni ein bod yn *Brydeinwyr*, ac ofni bryd arall y byddai yn waeth arnom am ein bod yn *Brydeinwyr*. Yr oedd ein dychryn yn sawr unwaith wrth glywed fod yr yspailwyr yn holi un o'u carcharorion a oedd gan y *Cymry* arian ac eiddo gwerth eu cyrchu. Peth cyfyng iawn ydoedd clywed adroddiad fod y gelynyddion cynal *Cynghor* yn eu gwersyllfa, a'u bod wedi cytuno ar y penderfyniad canlynol,—‘Gan fod ein gelynyddion drwy'r Gogledd yn ymdyngedu y mynant ein plygu, neu y mynant wneud ein holl dir yn anrheithiedig ac anghyfanedd, yr ydym ninau yn cydymgyfmodi y myuwn wneud Scott County yn anrheithiedig ac anghyfanedd;’—a chyflawnasant eu penderfyniad bron i'r llythren; chwalwyd ymaith dri o bob pedwar o deuluoedd y sir. Yr oeddyn ni, cyn y rhwygiad, wedi gwneud cymwynasau i un teulu a drodd allan gyda'r encilwyr, a chawsom sail i feddwl fod y teulu hwnw yn lleisto yn erbyn ein hanrheithio.

Peth cyfyng oedd bod drwy bron holl fisoedd y rhyfel allan o gyrhaedd pob llythyr-gludaeth. Oroes fach i hen bererion o Gymry, ond y leiaf o'r croesau, oedd byw am dros flywyddyn, yn nghanol America fawr, heb brofi blas i'na na choffi na siwgr. Peth cyfyng oedd gorfod lletya a rhanu bwyd, a hyny yn bur fynych i ymdeithwyr ag oeddynt yn dweyd eu bod yn ffoi o gyrhaedd deddfau milwraidd y De. Yr oedd yn rhy anhawdd i ni omedd lluniaeth a llety i rai ag yr oedd eu gwedd a'u tafod yn dweyd eu bod yn lluddedig ac yn newynog; ond yr oedd yn gryn hunanymwadiad i ni roddi i fyny ein gwelyau, ambell dro i rai oeddynt wedi bod yn rhy ddiog, neu mewn gormod o helbul, i olchi eu crwyn na'u crysau er's llawer o wythnosau. Peth cyfyng ydyw fod mintai o encilwyr, yn awr er's deng niwrnod, yn cael perffaith lonyddwch i anrheithio a chwalu teuluoedd yn y sir yma, pan y mae catrodau o feirchfilwyr yr Undeb o fewn taith diwrnod iddynt. Nis gallaf ddirnad pa reswm sydd i'w roddi am adael i gylch o dros gan' milldir ysgwar o ddwyreithbarth Tennessee, ag fu yn fyddlaw'n i'r Undeb drwy lu o brofedigaethau, fod drwy'r holl derfysg mor ddiadmoddifiyniad; yn enwedig gan fod gorou-

on bechgyn y cych hyny wedi ymrestru i'r fyddin. Buasai cymeryd meddiant cynnar, o gylch mor ganoldirol, yn fantais fawr i filwrineth yr Undeb.

Ond y peth cyfyngaf o bob peth i ni ydoedd ein bod wedi rhoddi holl enill ein bywyd, a mwy na hyny, am *dir* yn y parth *iachus* yma o'r Unol Dal-aethau, a bod cynhenau a theifysgoedd gwladol, mewn cysylltiad a chamreolaeth talaethiol, yn gwneud y tir *hwnw*. *Hyd yma*, yn ddiwerth—ac yn waeth na diwerth i ni. Ond gobeithio y ceir dyddiau goleuach a thawelach eto, ar ol y tymheatloedd gerwinol hyn. S. R.

Nadolig, 1862.

LLYTHYRAU CYMERADWYAETH Y PARCH. G. SAMUEL.

Gan fod y *Parch.* Griffith Samuel yn bwriadu talu ymweliad a Chymru dymunir hysebysu pwy bynag y perthyn iddynt wybod, ei fod yn weinidog rheolaidd a chymeradwy gyda yr Annibynnwyr, ac yn aelod o'r Undeb Cynulleidfaol Cymreig yn Nhalaeth Wisconsin, America.

Griffith Jones,
Cadeirydd Cymanya Wisconsin.

Cambria, Wis., Ebrill 22, 1863.

Y mae y brawd Samuel yn aduabyddus i minau, ac wedi bod yn ngwasanaeth yr eglwys Cymreig agosaf ataf yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaf. Gwn fod yr hyn a ddwywedir gan y brawd G. Jones yn wtrionedd—a gobeithiaf y derbyni ef gan ein chwariydd eglwys yn Nghymru fel “gweinidog rheolaidd a chymeradwy.” G. GRIFFITHS.

Mai 5, 1863. { *Gweinidog Eglwys Gynulleid-
faol Gymreig Milwaukee, Wis.*

Hyn sydd i hysebysu fod y brawd G. Samuel wedi bod yn gweinidogaethu i'r Eglwys hon yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaf—ymadawodd yn frawdol a rheolaidd—ac hefyd yn aelod rheolaidd a chymeradwy o Undeb Cynulleidfaol y Dalaeth hon. Wm. D. ROBERTS, *Ysgrifenydd*

yr Eglwys ac hefyd Ysg. y Cymanya.

Delafield, Mai 7, 1863.

Y cyfarwyddyd at Mr. S. yw: Rev. G. Samuel, care of Mr. Robert Jones, Bookseller, Bethesda, Carnarvonshire, Wales.

YMADAWIAD Y PARCH. C. D. JONES.

At y Parch. R. Everett—Anwyl Frawd,—Trwy ddmuniad yr Eglwys Gynulleidfaol yn Coal Valley, Talaeth Illinois, penderfynwyd, trwy gyfrwng y *Cwmrawd* rhoddi ychydig o hanes ymadawiad y Parch. C. D. Jones, gynt o Nelson, New York, a'r eglwys a'r lle hwn. Gorfod i'u parchus weinidog ymadael a ni o herwydd yr anghydfod a gymerodd le yn Ionawr diweddaf rhwng y meistri a'r gweithwyr, o herwydd undeb sydd gan y glowyr a'u gilydd a'r Cwmpeni yn wrthwynebol iddo, ac yn benderfynol ei dori i lawr, neu beth bynag i beidio a rhoddi gwaith i un colier sydd yn yr undeb; ac y maent wedi llwyddo yn eu hamcan yn y lle hwn i lanw y gwaith o ddynion newydd ddim yn yr undeb. Felly gorfod i'r hen lowyr

ymadael a'r lle yn hollol, a thrwy hyn gorfod i'n hanwyl weinidog ymofyn am faes arall i lafurio ynddo. Cafodd alwad o Racine, Wisconsin, ac o herwydd fod peihau wedi troi allan mor anffafriol i'r Cymry yma, derbyniodd yr alwad. Gorfod i ni ei roddi i fyny er yn anffoddion iawn. Yr oedd yn golled fawr i'r lle hwn i golli llafur y fath weinidog ymdrechgar a diwyd ag ydoedd ef yn agwllan ei Arglwydd. Yr oedd pob llygad yn llawn dagrau pan gwnawd yn hysbys ei fod yn ymadael a ui. Yr oedd pawb wedi ymaerchu ac ymglymu ynddo ef a'i briod, fel Ruth a Naomi gynt. Yr Arglwydd a fyddo gydag ef a'i deulu i ba le bynag y byddo rhagloniaeth yn eu harwain, ac i fod mor ddefnyddiol gydag achos ei Arglwydd ag y mae wedi bod yn y lle hwn. Hyn ydyw dymuniad pawb yma,—nid ydwyf yn credu fod ganddo yr un gelya ar ei ymadawiad o'r lle hwn, eod dymuniad eto ei weled a chlywed ei leis soniarus yn traddodi gair y bywyd yn ei hen ddull bywiog a dylanwadol. Dros yr eglwys.

THOMAS T. JONES.

Coal Valley, Ill., Mai 14, 1863.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Gan fod ein hanwyl weinidog, y Paroh. James Davies, yn ymadael o Trenton a Holland Patent o herwydd amgylchiadan teuluaidd, yr ydym yn teimlo 'n offidus a difrifol o'r herwydd—yr ydym yn tystio ag un llais ei fod wedi llafurio yn ddwys a gorcheotol, nid yn unig i lwyryddhau y ddau addoldy o'u dyledion, ond yn ei gylohoedd gweinidogaethol i draddodi holl gyngor Duw heb attal dim o'r pethau buddiol, a chynghori pawb o honom o lwyryd calon i llyna wrth yr Arglwydd. A'n dymuniad yw iddo gael y fraint i fod yn wrd dros ei Arglwydd y rhan aydd yn ol o'i daith yn ngwlad yr anial, yr hyn yw ein dymuniad a'n gweddi ar Dduw gan wybod na fydd ei lafur yn ofer yn yr Arglwydd. A bydded i'r Eglwys ag y mae yn myned i gymeryd eu gofal fod yn bobl ei gyaur a gwneud eu rhan tuag at ei gynnal a hyny mewn sirioldeb, ac yna yr ydym yn credu y byddant yn gyaur y naill i'r llall. Ni fydd dim yn ol o'i ochr ef, neu fe fydd yn wahanol iawn i'r hyn ag y mae wedi bod yma: a Duw y tangnefedd a'i cynnalio hyd yn nheyrnas nef, yr hyn yw ein gweddi a'n dymuniad.

Dros eglwys Holland Patent,

GRIFFITH J. JONES, } *Diaconiaid.*
JOHN DAVIES, }
HUGH D. JONES, Ysg. yr Eglwys.

Dros eglwys Trenton,

JONATHAN JONES, } *Diaconiaid.*
GRIFFITH T. JONES, }
EDWARD WILLIAMS, }
J. O. PRICHARD, Ysg. yr Eglwys.

Berchedig ac anwyf Frawd.—Gallaf dystio fy mod yn ymadael o gymdeithas gweinidogion ac eglwysy swydd Oneida gyda theimladau hiraeth-lawn, yn enwedig ag eglwysy a gwrandawyr

Trenton a Holland Patent. Cefais bawb o honyat yn serchog iawn tuag ataf, yn ffyddfawn ac ymdrechgar i'm gwneud yn gyaurus yn mhob ystyr-iaeth. Ymddangosodd aelodau a gwrandawyr yn awyddus iawn am ini barhau i lafurio yn eu plith; ond mae pellder y ffordd oddiwrth fy nheulu, a'r anhawderau i'w symud mor bell, yn fy ngosod dan rwyman i newid maes fy llafur. Yr ydym yn ymadael yn undeb ysbryd a chwlwm tangnefedd. Fy ngweddian drostynt yw ar i'r Pen bugail ofala am danynt a rhoddi iddynt fugail wrth fodd ei galon, a chredwyf y bydd yn ddiofn yn eu plith Yr eiddoch mewn cariad, JAMES DAVIES.

Mai 11, 1863.

Fy llythrau o hyn allan: Rev. Jas. Davies, *Kadnor, Delaware Co., Ohio.*

LLYTHYR ODDIWRTH FILWR CYMBREIG, *Sef Mr. THOMAS J. OWEN, mab Mr. D. Owen, Diacon gyda'r Annibynwyr yn Newark, Ohio, at y Paroh. John Williams, Harrison.*

CONYERS, MISS, EMBELL 2, 1863.

Mr. Williams—Barch. Gyfaill:

Derbyniais eich llythyr caredig a dyddorol y dydd olaf o fis Mawrth, ac y mae yn dda gonyf ddeall eich bod oll yn iach. Y mae fy ieuchyd inau yn lled dda yn barhaus, oddieithr ychydig o'r anwyd y dyddiau diweddf, ond diolch i'r Arglwydd, yr wyf wedi cael ieuchyd da iawn; y mae arnaf rwyman mawr i gydnabod yr Arglwydd am ei ofal a'i diriondeb tuag ataf yn fy niogelu yn ngwynneb yr holl beryglon y bum ydddynt yn aml, er pan ydwyf yn y fyddin, a gobeithaf y caf gymhorth i ymddiried yn ei allu, ac y bydd yn noddfa i mi ac yn gymhorth hawdd ei gael mewn cyfyngder.

Yr ydym yn aros yn yr un man yn barhaus er y 9fed o Ionawr diweddf, ac y mae yn debyg yn ol yr argoelion presenol y byddwn yn aros yn y lle hwn am gryn amser eto. Yr ydym wedi adeiladu cabanau logiau i fyw ynddynt, ac wedi tynnu ein pabelli i lawr a symud i'r cabanau yn barod, ond nid ydym wedi eu cwbl orphen eto, ond bwrriadwn eu gorphen yn fuan. Byddant yn llawer mwy cysurus i aros ynddynt nag mewn pebyll, yn enwedig yn yr haf, pan fydd yr haul poeth yn tywynu. Cawsom dipyn o hin oer yma y dyddiau diweddf, a pheth llwydrew, ac yr oeddwn yn gwisgo y goat uchaf, ac yn agos i'r tân ar rai amserau. Yr oeddem cyn hyny wedi cael dyddiau cynhes a mwllaid. Y mae y coed yn deillio er ys cryn amser, a'r coed Peaches, Plums a Cherries yn blodeuo er ys hir amser, a'r llysiau a'r plauhigion yr un modd. Y mae yr hin yn aych ac yn glir, a'r gwynt yn chwythu yn lled nerthol y dyddiau hyn yn y rhan yma o'r wlad.

Nid oes yn y Cwmni hwn yn awr ond un Cymro, sef fy hunan. Y mae Edward Jones yn gweithio gwaith gof yn Corinth; nid wyf yn gwybod pa bryd y daw yn ol i'r Cwmni, ond bydd iddo weithio gwaith gof tra y bydd y gwaith yn para.

Yr ydym yn ymddifad o foddion crefyddol er ys

cryn amser bellach, nid yw ein Chapleîn gyda ni er ys misoedd; yr oedd yn pregeithu i ni ar y Sabbothau pan oedd y tywydd ac amgylchiadau yn cauiatau pan oedd gyda ni. Nid wyf wedi cael y fraint i wraudo pregeth Gymreig er pan fum yn gwirando arnoch chwi y Sabboth diweddf a dreuliais yn Newark, ac y mae hiraeth mawr arnaf am gael eich gweled, eich clywed yn pregeithu, a chael ymddyddan â chwi am wahanol bethau. Ac yr wyf yn gobeithio y bydd y gwrthryfelwyr wedi eu darostwng a'n gorfodi i roddi eu harfau i lawr, a heddwch wedi ei sefydlu ar amodau anrhydeddus, a hyny gobeithio cyn hir, ac y cawn yr hyfrydwch o ddychwelyd yn ol at ein perthynasau a'n cyfeillion hoff, a chael rhodio yr hen lwybrau y bum yn eu cerdded lawer o weithiau cyn hyn.

Gwelais James Thomas ddoo. Y mae yn iach ac yn cofio atoch oll yn garedig. Yr wyf fuan yn cofio atoch oll yn yr un modd, gan ddymuno eich lles a'ch llwyddiant a'ch cysur. Dymunaf ran yn eich gweddïau drosyw. Y mae y papyr yn darfod, a rhaid i mi roddi i fyny a gadael rhai pethau allan o ddiffyg lle. Anfonwch lythyr ataf mor fuan ag y galloch. Hyn oddiwrth eich hen gyfaill a'ch ewyllysiwr da,

THOMAS J. OWEN.

Y mae y cyfaill anwyl, T. J. Owen, wedi ei brofi yn filwr fyddlon er amddiffyn ein gwlad, ac er nad oedd wedi uno â'r un eglwys cyn cychwyn, eto erfynia yn daer yn ei lythyrâu am gael gweddïo drosto. Dengys barch mawr i grefydd ac i weinidogion. Dymunaf anfon, trwy y CENHADWR, fy niolchgarwch gwresocaf iddo am yr anrheg o bum dolar a welodd yn dda i anfon i mi. J. W.

ODDIWRTH FILWYR O ONEIDA.

Headquarters 117th Regt. N. Y. V., 1st Brigade, 3rd Division, 6th Army Corps, Camp on Colones Point, near Suffolk, Va., Mai 7, 1862.

MR. GOLYRDD.—Meddyliais lawer gwaith y byddai yn dda gan lawer o'ch derbynwyr, yn enwedig yn Oneida, gael ychydig o hanes y 117eg gytrawd N. Y. V. Oneida oedd ein cartref ac i Oneida y mae y meddwl yn cymeryd gwibdaith amlaf at ein cyfeillion a'r rhai sydd yn agos at ein meddwl; a chaw ei bod felly ein dyledswydd fel milwyr yw dweyd ein helynt pa fodd yr ydym yn dyfod yn mlaen yn ngwasanaeth ein gwlad.

Yn agos i'r Brifddinas yr ydym wedi bod er pan y daethom i lawr, yn gweithio ar *Forts* o amgylch y ddinas, ac yr oeddyr ar rai prydian yn gweithio yn bur galed, er mwyn gwneud ein *Forts* yn gadarn a'n Prifddinas yn ddiogel rhag ymosodiad y gelynion. Fel hyn aeth y gauaf heibio ac ni chwasmos ein galw i fyned i'r maes hyd foren dydd Mercher y 15ed o Ebrill, pryd daeth *Marching Orders*.

Derbyniwyd y newydd gyda Hawenydd, wrth feddlwl ein bod yn myued yn mhellach i'r De, ac hefyd yr oeddyr yn meddwl fod tymhor y *gaib* a'r *rhaw* wedi dyfod i ben, a caem wedi gadael Washington deio ein llaw wyneb yn wyneb a'r

gelyn. Ond fe'n siomwyd—y peth cyntaf bron ar ol ein dyfodiad i Suffolk oedd gwel'd caib a rhaw fel yn disgwyl am ein dyfod. Wel dyma ben ar ein holl ddrychfeddyliau y rhai y buom yn myfyrio arnynt wrth ddyfod o Washington i lawr—myned i weithio hefo'r gaib a'r rhaw eto—a gwaeth na'r cwbl rhaid gweithio yn y nos a gweithio o ddirif hefyd—y gelyn ar un ochr i'r afou aef y *Nanaemond* a ninau a'r ochr arall, ac, os ai ein bechgyn ni i weithio liw dydd, byddai y rebels yn tanio arnom o ta ol i'w gwrthgloddiau, nes gwneud ein sefyllfa yn beryglus. Nid oeddynt hwythau sawr gwell, er y cwbl. Gwnai ein bechgyn weithio yn y lle agosaf at y gelyn y nos, yn gwneud *rifle pits*, ac erbyn y boreu byddai ein chwyrmethwyr yn barod i gyfnewid ergyd am ergyd. Y mae hefyd ar yr afon amryw o wnsadau, pa rai sydd wedi bod yn help mawr i'r traed filwyr (*infantry*). Boreu dydd Sul, Ebrill y 19eg, taniodd y gelyn o un o'u *Batteries* ar ein badau ac atebwyd yn ol yn uniawn, a bu tanio prysor trwy y dydd hyd yn agos i 6 o'r gloch prydnuawn, pan y gorchymynwyd i'r 89ain N. Y. fyned drosodd a chymeryd y *battery*—aethaut drosodd a rhuthrasant a chymerasant y *battery* a'r gynau, 6 mewn rhif, a thua 200 o garcharorion. Lladdwyd dau o'r 89ain a chlwyfwyd 5.

Boreu dranoeth aeth ein catrawd dros yr afon, a buom yn gweithio yn galed yno trwy y dydd gan feddlwl cadw y lle, ond yn yr hwyr cawsom orchymyn i fyned yn ol i'n *camp*. Yr oedd ein gwersyll yn bur agos i'r afon, a meddyliodd y *Colonel* fod perygl i'r gelyn dafu *shells* i'n gwersyll, ac felly symudasom ychydig yn mhellach i lwyn o goed gan feddlwl ein bod allan o berygl; ond ni buom yno ond 3 neu 4 diwrnod cyn i'r *rebels* dafu ychydig o danbeleni i'r gwersyll—ni wnaethant sawr o niwed.

Ar foren dydd Sul, Mai y 3ydd, bu ymladd ffrug yn agos i Suffolk neu i'r chwith o'r lle yr ydym ni yn gwersylla, a chan ein bod ni, yr 117, yn yr adran dde i'r *brigade* ni welom ni ond ychydig; ond yr oeddyr yn clywed y magnelau yn rhoio oddiar yr afon a'r tir. Llauer o fywydau a gollwyd o bob tu, a llauer o garcharorion a gymerwyd o'r gelyn. Y maent yn awr wedi sillio yn ol tua'r Blackwater. Beth fydd y canlyniad y mae yn aubawdd dweyd. Dyma ychydig o hanes y gatradd. Y mae yn amherffraith iawn.

Ygrifenais yr ychydig linellau hyn ar gais R. D. Jones, Co. F 117th (Penymynydd).

WM. H. JONES, Co. H (Floyd).

HANES MR. JNO. M. JONES, G. EBENSBURG.

Cafodd y brawd ieuanc a pharchus hwn ei ladd ar y tarawiad yn y frwydr anffodus hono ger Fredericksburg, Va., Rhag. 13, 1862. Darfu iddo o'a'i anwyl frawd Richard M. Jones (yr hwn i ni sydd ar goll fel nas gwyddys eto pa un ai ei ladd ai ei garcharu gafodd) yn nechreu Awst o'r fl. hono, ymunodd â'r 133 Reg., Co. F, Pa., efo'r Cadben enwog hwnw, Mr. Jno. M. Jones, M. D.

Oafodd ei eni yn Brynderwen, Llanbryn-mair, Mawrth 6, 1838, ac felly yr oedd yn agos i 25 oed pan syrthiodd mor sydyn ar faes y frwydr hono. Yn y fl. 1840 mudwyd ef gyda'r teulu yn gryno i'r wlad hon yn yr ua llong a'r Parch. B. W. Chid-law, a chawant oll lwyddiant mawr yn mhob ystyr hyd y tro galarus hwn.

Yn y fl. 1853 pan tua 15 oed derbyniwyd ef yn aelod o eglwys Hermon, G. Ebensburg. Gyda'r broffes dda hon y daliodd ef yn hardd a di-ddolur-lygad i'r eglwys hyd ei ddiwedd. Yr oedd hefyd am y tair blynedd diweddaf yn aelod ffyddlon a thra seolog o Gymdeithas Meibion Dirwest.

Gwedi iddo dyfu fyny i'w gyflawn oed, dangos-odd bob ufudd-dod i'w barchus rieni ac o ffydd-londeb y tu hwnt i'r cyffredim Dewisai aros gartref i'w cynorthwyo mewn hwamonaeth a saerwaith. Heblaw yr addysg dda hono a gafodd gan rieni tra ohrefyddol, cafodd ei fagu a'i egwyddori o'i febyd megys ar liniau a mynwesau gweinidogion y gair a dramwyent mor fynych i dŷ ei dad, i ba rai y dangosai yn wastad gymaint o barch fel nad oes dim a allasai yn ormod ganddo wneud drostynt. Ond y gwir yw, felly dysgodd gan ei anwyl rieni erioed. Eto ni chlywid byth o hono siarad un gair bach am neb mwy na'u gilydd. Ond wele yma eto waedd y tad (yn gystal a'r fam ynghyd) mewn llais cên dra chwynfanus ar ol eu hanwyl blentyn a gollwyd.

LL. R. POWELL.

Trydydd dydd ar ddeg o Ragfyr,
Mil wyth cant chwech deg a dwy,
Oedd yr adeg ryfedd hono
Nad a'n anghof byth tra fwy,
Pryd yr oedd fy anwyl feibion
Yno yn ddewrion ar y maes,
Yn cydymhladd â'r gelysian
Bradwyr hyfion creulen oes.

Mae fy nghalon yn llemaerio
Wrth adgyfio i'r modd y bu,
F' anwyl Richard yno gollwyd
Ac nis cafwyd er fy nghri;
Ei anwyl frawd oedd o'r an cwmni
Yn ymdrechu gyda hwy
Yno, er mor dрист yw adrodd
Y derbyniodd farwol glwy.'

'Nawn ddydd Sadwrn bwnw gofion
Tra bo'm ar y ddaear lân,
Pryd yr oeddynt yn ymdrechu
â'r gelysion ar y maes;—
Mi ddychmygw'n yno eu gwled
Wrthi'n galed er pob braw,
Gan obeithio cya noswyllo
"Buddugoliaeth i ni ddaw."

Ger llaw Fredric yn Virginia,
Byth mi gofia enw'r lle,
Brwydr galed iaww fu yno
Rhyngom ni a gwr y De,
Llawer bywyd gwerthfawr gollwyd
Yn yr ymdrech galed hon,
Yn eu plith mor chwith yw coffo
Ddarfod cwympo f' anwyl John.

Yno mae e nawr yn huno
Nid oes modd myn'd ato fe,
Gan i'r gelyn i orchfygu
A meddianna'n llwyr y lle,
Darfu am yr hyder hwnw
I'n ei gael oddi yno'n rhydd,
I roi iddo arch ac amdo
Cyn ei guddio yn y pridd.

O na buasai 'th fam a minau
Yn y cyffe i ddal dy ben
Pan oedd angen y rhol terfyn
Ar dy fywyd is y nen,—
Ond gobeithiai mewn gwirionedd,
Yn dy waeledd i'r gael Un
I ti'n gymorth, sy'n rhagori
Mewn tosturi ar bob dyn.

Mawr y gollod i ni 'th gollf,
Grym y teulu oeddyt ti,
Nid oes neb ond Daw yn gwybod
Beth a ddaw o honom ni,
Fe sydd â'r awdardod ganddo,
Nid yw hono'n eiddo dyn,
'Neb a welo'n dda mae'n alw
Adre' ato ef ei hun.

Llawer diwrnod ddarfu'n dreullo,
Yn cydweithio'n ddedwydd iawn,
Yn ddifyras wrthi beanydd
O forenddydd hyd brydnawn,
Ond hen elyn dynol deula
Wnaeth ysgara rhyngom ni,
F' anwyl John sydd wedi tewi
Hyn sy'n tori nghalon i.

Pan bwy'n tramwy dros y meusydd
Llygaid genfyddol ei law
Yn yr holl orchwyllion cryno
Wnaethpwyd ganddo yma' thraw,
Awn i'r berllan ddarfu blannu
Hono'n tyfu yn wych ei gwedd
Yntan oedd blanhigyn hoyw
Ow! mae heddyw yn ei fedd.

Pedair blwydd ar hugain gafodd
Naw o flaoedd gyda hyn,
Cefnodd ar wrthddrychau daear
Aeth yn gynar iawn trwy'r glyn;—
Nawr pe gallwn mi ofynwn,
Pa mor ddyfwn ydyw'r dw'r
A oedd Iesu, 'r Cyfailli anwyl,
Yno i ti'n gadarn dwr?

Uno wnaeth âg achos Iesu
Pan o ddeutu pymtheg oed,
Ac ni bu edifar ganddo
R' weithred hono, naddo erioed,
Para yn ffyddlon i broffesu
Ffydd yn Iesu ddarfu ef,
Ac hyderafidde gataw
Ei ddwyn adre' ato i'r nef.

'Roedd e'n un o feibion Dirwest
Cywir gonest tra fu byw,
Ymwrthodai'n llwyr i yfod
Gwlybwr meddwol o en rhyw;
Caru'r ydoedd y gymdeithas
Rhodio'n addas iddi wnaeth,
Heb droseddau ei rheolau
Na rhoi anair iddi chwaith.

Mae dy fam fel Rabel hono
Yn para i wyl o dy ôl,
Ac ni chymmer ei chysuro
Heb i ti ddod eto'n nol,
Gwel'd dy wisgoedd mae yn hongian
Yn yr an fan maent o hyd,
Hyn sy'n profi'n eglor iddi
Dy lod wedi myn'd o'r byd.

Dafydd bach, dy frawd Ieuengs',
Gyda ni sydd yma'n brudd,
Ami ddeigrn mae e'n gollf
Am dy roddi yn y pridd,
Hiraeth beanydd sy'n ei boeni
O waith dy gollf di o'n plith,
Heb fod ganddo le i obeithio
I't ddod eto ato byth.

Jane, yr unig chwaer oedd genyt,
Hono ddarfu i't siomi'n lawr,
Yn lle dyfod adre' ati
Darfu i't gefnu yn llwyr â'r llawr,
Ei dymuniad sydd yn para
I't ddod yma ati bi—
I gael dweyd pwy oedd dy gwmai
Pan yn croesi'r afon dda.

William sydd a'i anwyl briod
Yn y trailod mwya' rïoed
Am fod angau trwm ei ddyrnod
Wedi 'th oed dan ei droed;
O mor chwerw i'r teimladau
Ydyw 'n ddiau 'th golli di—
Hyn ay'n gwneud i'r dagrau heilltion
Ffrydio allan fel y lli.

Darfu yn hollol ein gobeithion
Am atebion genyt mwy—
Hyn i 'n calon bâr ergydion
Nes yw bron a myd yn ddwy,
Mae dy fam yn awr o'th eisiau
Yn tywallt dagrau er dy fwyn,
Gan obeithio yn rhyw fodd eto
I ti wraudo ar ei chwyn.

Awn i'r stafell lle ba 'n cysgu
Cawn ei wely yn ei le—
Yno nid oedd er fy nbralld
Efi 'w ganfod yn y lle.
Trown yn ol i lawr y grisiau
A'r dagrau yn treiglo fel y lli
Gan ddweyd nad oedd neb yn an lle
A'i ofidiau fel myfi.

O pwy galon all ymgynal
Dan fath dreial trwm yn wir
Nid yw 'r oruchwyliaeth chwerw
I mi heddyw yn eitha olir,
Cael amynedd a ddymunwn
Nes y dirwyn i' oes i ben,
Pob peth welir yno 'n eglur
Yn y byd tu draw i'r llen.

Nid oes genyf ond gobeithio
Wrth ffarwelio dy fod di
Wedi cyrhaedd i'r gymafia
Lle mae tyrfu fwy na rhi,
Oll yn iach o'u oer a'u gofid
Yn y gwynfyd dedwydd fry,
Yno 'n seinio buddugoliaeth
Byth am aberth Calvari.—TAD GALARUS.

MR. GOLTYRND.—Byddaf yn ddiolchgar i chwi
os gadewch i'r hanes canlynuol i ymddangos yn y
CENHADWR.

CYSTADLEUAETH.

Cynaliwyd cyfarfod cystadleuol gan bobl Ysgol
Sabbothol Nebo, Ohio, ar y 14eg o Ebrill, yn Cen-
ter Point, pryd y dewiswyd y Parch. Evan Davies,
Nebo, yn gadeirydd, a'r Parch. E. Jones, Center-
ville, yn ygrifenydd. Dechreuwyd y cyfarfod
trwy adroddiad o'r 20fed bennod yn Efengyl Ioan
gan Frances Davies, o gweddiodd John Price,
Centerville. Yna galwyd ar y rhai oedd yn bwr-
iadu cystadlu i ddyfod i'r egsynlawr, yr hyn a
wnaed gan dros ugain.

Ac ar ol cofrestru yr enwan, cymerasant eu lle-
oedd. Yna dewiswyd tri i feirniadu o Jackson
County, sef David Jones o Soar, William Powell o
Bethel, a Richard Jones o Tabor.

Wedi cael pethau mewn trefn, dechreuwyd ar
y canu, yr adrodd a'r dadlu, ac am ddeuddeg o'r
gloch gollyngwyd y dyrfu drwy weddi i gael
mwynhau o'r dauteithion oedd y cyfeillion wedi
eu paratoi ar loni natur.

Am haner awr wedi un o'r gloch canwyd y
gluch drachefu, a daeth y capel yn orlawn ar y
pryd. Dechreuwyd y cyfarfod trwy adroddiad
y 32ain yn Deuteronomium gan Benjamin Davies,
y gweddiodd y Parch. Ebenezer Jones, Center-
ville. Yna dechreuwyd ar yr adrodd a'r canu &c.

Ac am tua phedwar o'r gloch darllenwyd y feir-
iadueth gan Richard Jones, fel y canlyn:

Fod Frances Davies yn haeddu y wobr flaenaf
am adrodd yn y dosbarth tan ddeuddeg oed—
gwobr, Beibl.

Yr ail oren yw Elinor Jones—gwobr, Beibl, yn
llai o bria.

Y trydydd oren yw Owen Jones—gwobr, Beibl.
Hefyd, mai yr hon a ddatganodd oren yn y dos-
barth uchod yw Frances Davies—gwobr, Gramad-
eg Cerdduriaeth Mills.

Yr ail oren yw Elinor Jones—gwobr, Llyfr
Tonau.

Hefyd, mai Margaret Jones yw y blaenaf am
adrodd yn y dosbarth unarbymtheg—gwobr, Beibl.

Yr ail oren yw David Rees—gwobr, Beibl.

Y trydydd oren yw Watkin Jones—gwobr,
Beibl.

Hefyd yn y dosbarth deunaw oed, Benjamin
Davies yw y blaenaf—gwobr, Beibl. Yr ail oren
yw John B. Jones—gwobr, Beibl. Y trydydd
oren yw Samuel Jones—gwobr, Beibl.

A'r ddau a ddadleuodd oren yw Benjamin Da-
vies a Jane B. Jones—gwobr, pob o Feibl gwerth
dolar.

A'r hwn sydd yn teilyngu y wobr am ddatganu
yr hen Alaw Gymreig yw John T. Davies—gwobr,
Beibl.

A'r ddau a ddatganodd oren gyda eu gilydd yn
yr hen ffasiwn yw y Parch. John A. Davies, Silo-
am, (gynt Oak Hill,) a John T. Davies, Nebo—
gwobr, pob ô bâr o spectacles.

Dywedai Mr. Jones hefyd, gyda llaw, ei fod
wedi cael ei foddioni yn fawr yn y cyfarfodydd,
a'u bod tu hwnt i ddim oedd yn ei ddysgwyl, ac
nad oedd ef ddim yn' cofio gwell gair i ddweyd,
na'i fod yn gwrdd rhagorol. Cafwyd sylwadau
byrion gan yr holl weinidogion ar y dydd.

Dywedai Mr. Davies, Siloam, fod ieuentyd
Nebo wedi enwogi eu hunain yn fawr gyda yr
adrodd a'r canu. Pwy rysfodd ynte i'r Parch.
William Parry, Pittsburgh, ddweyd yn gyhoeddus
yn Nebo er ysychydg yn ol,—ei fod wedi gweled
a chlywed mwy yno y noswaith hono nag a wel-
odd yn yr holl sefydliad?

Cyflwynwyd y wobr gyntaf gan y Parch. Evan
Davies, a dilynwyd ef gan yr holl weinidogion ac
eraill. Cawsom yr anrhydedd o glywed amryw
donau gan gôr Bethel. Teg yw ddweyd mai John
T. Davies yw yr un sydd yn cymeryd *interest* fwyaf
gyda y bobl ieuainc yn y canu a'r adrodd; a gallaf
ddweyd wrth derfynu na chesais yr un owrdd mor
ddyddorol yn fy mywyd o'r blaen.

Wales P. O., Ohio.

WILLIAM O. JONES.

Crysorfa yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. EBENBURG, PA.

MR. GOL.—Dichon nad auerbyniol genych chwi
a llawys o'ch darllenwyr fyddai gair o hanes hen
Ysgol Sabbathol yr Annibynwyr yn Ebenburg.
Tebygol fod rhai personau ar wasgar yn mron yn

holl sefydliadau Cymreig y wlad hon pa rai a fuont unwaith yn aelodau o heni, ac yn derbyn budd ac adeiladaeth trwyddi; a diau mai hoff gan y cyfryw fyddai gweled gair oddiwrthi.

Ac am y llawrs ie'nctyd a dderbyniasant yr argraffiadau crefyddol cyntaf ar eu meddwl ynddi ac a argyhoeddwyd i fywyd drwyddi, ac ydynt erbyn heddyw wedi cyrhaedd trigfanau dedwydd 49 eu Tad,

"A'r delyn aur yn eu dwylaw,
Yn lleisio dros y llys draw."

Nid tybiaeth yn unig yw, eu bod yn hoffi cofio 'r fah y rhoed en traed ar y Graig, ac yr hwyliwyd eu cerddediad.

Etholir y gwahanol swyddogion yn flynyddol ar y Sabboth cyntaf yn Ebrill, sef Llywydd, Is-lywydd, Yagrifenydd, dau Lyfrgellydd, a Thryceorydd. Canolrif yr ysgol yw 195. Rhif y dosbarthiadau 20.—Athrawon 11, Athrawesau 9.

Yr adroddiadau am y flywyddyn yn terfynu Ebrill 1, 1863, yw, adnoddau 53,227.

Y tair a adroddasant fwyaf sydd fel y canlyn:

Mary Emily Evans, 4559: Elizabeth Evans, 3397, sef dwy ferch Daniel O. Evans; Lucinda Williams, 2890, merch J. M. Williams.

HUGH JONES, Llywydd.

JOHN D. ROBERTS, Yagrifenydd.

Y. S. BRADFORD, PA.

Hanes Ysgol Sabbothol yn Sefydliad Cymreig Bradford am y flywyddyn 1862 sydd fel y canlyn: 1 Arolygydd, 1 Yagrifenydd, a 12 o Athrawon. Canolrif yr ysgol oedd 75. Llafur yr ysgol am 6 mis, sef o ddechreu Mai hyd ddechreu Tachwedd, oedd 182 o bennodau, 564 o Salmau, ac yn chwanelgol i hyn 4813 o adnoddau. Cawsom belyd gyfarfod adrodd dyddorol a buddiol Ionawr 2, 1863, pan y cafwyd yn beraidd wahanol benillion addas, ac yr adroddwyd darnau buddiol o wahanol lyfrau, a chawsom araeth ddyddorawl gaa y Parch. D. Bowen o Warren Center.

Cafodd pawb eu boddhau yn fawr a theimlent mai buddiol fyddai cynnal y fath gyfarfod yn aml.

Bradford, Ebrill 16, 1863. J. WILLIAMS, Yag.

Y. S. COLUMBUS, O.

Ma. GOL.—Ar gais ein Hysgol Sabbothol fechan wele i chwi ei hanes am y flywyddyn 1862—1 Arolygydd, 1 Yagrifenydd. Canolrif am y flywyddyn yw 18, yn gwneud 3 dosbarth,—1 athraw, 2 athrawes.

Ei llafur am y flywyddyn sydd fel y canlyn: Adroddwyd o bennodau 246; adnoddau yn y pennodau 3266; adnoddau gwahanol 2283. Mae yn debyg na buasem yn anfon ein hanes oni bai fod ein cymydogion yn dweyd fod yr eglwys a'r ysgol gwedi darfod, ond ar eu cynydd mae pob un yn myned,—i Dduw byddo'r clod.

DAVID DAVIS, Arolygydd.

MYFYRDOD AM ELIZA FAOH.

Pa beth? ai breuddwyd yw? Na, na, ti a fiod-euaist, do, a'th degwch rhysonaidd a dynodd fy aerch mor llwyr nes im' bron ofyn pwy fel tydi!

Ond och gwywodd y gwelltyn, syrthiodd y rhyson, cuddiwyd ef o'm golwg. Cefais fuddugoliaeth ar angau a'r byd, glaniaist i blith angylion o fynwes dy fam, a heddyw, O mor felus dy gân, yn eistedd yn mynws Abraham, wedi goddiweddyd llawenydd a hyfrydych a chystudd a galar wedi ffoi ymaith. Er mai byr oedd y cystudd a gefaist yma yn ngwlad y ddaciar, eto y byr ysgafn gystudd hwn a'th gipiodd i ogoniant tragywyddol yn mhreswylfa Duw a'r Oen. Nid aughofiaf byth, fy mhleutyn, y modd y syliaist synyd neu ddau arnaf cyn i'th aden angylaidd ymledaenu tua broydd gwawli. O fynyddau gwerthfawr Angylion gwyech eu gwawr yn dy gymhell i'th gartref gwell; undeb natur yn gwaeddiaros gyda ni mewn byd o wae. Tithau a'th agwedd yn dweyd

Nid yma mae ngorphwysfa i,
Mae hono fry yn nhy fy Nhad.

Ac felly

Ebadaist draw i blith nefolaidd gôr,
Heb ofn na braw i' wyddod Crist dy Iôr.

Ah mor eglur mae eillais perraidd yn para i ewnio yn fy nghlustiau, er ei bod yn awr yn ddytaw yn llwch y llawr. Gorwedd mae yn dawel mewn claddfa estronol y Wesleyan Cemetery, St. Louis. Tywynodd haul un haf a dau auaf uwch ben ei hedd, tyfodd y glaswellt, blodeuodd y rhysonau, telorodd y côr asgellog farwnad iddi yn mrigau y llwyni gerllaw ei chartref cul, y nefoedd a ddiferasent wlt i ireiddio gwellt ei gwely pridd, a'r blodau a ymddangosasant i gofio am degwch yr hon a fu.

Fy anwylyd, trwm yw 'm calon
Ar dy ol, Eliza fach,
Ond mae 'n gysur genyf seddwl
Dy fod ti mewn lle mor iach.

"Cyfryw rai," nol Crist ei hunan,
"Ydynt etifeddion Nef,
Gadewch iddynt ddyfod ataf
Na waherddwch hwynt," medd ef.

Mae rhyw filoedd yn ei foli
O blant bychain tu draw 'r llen,
Yn eu plith mae f' anwy! 'Liza
A choron aur sydd ar ei phen.

Telyn aur sydd rhwng ei dwylo
Cordio mae hi gyda 'r saint
Ddwyfol rinwedd pen Calfaria,
O ryfeddol Nefol fraint!

Nid oes dyben im' hiraethu
Ni ddaw Eliza byth yn ol,
Ei llais ataf yw, Ymdrecha
I ddod yma ar fy ol.

Racine, Mawrth 28, 1863.

M. W.

DANFONER EIN CYHOEDDIADAU I'R MILWYR.

Fel hyn yr hysbae un o'n milwyr Cymreig ei deimlad a'i ddymuniaid gyda golwg ar wasanaethu a sirioli ychydig ar feddyliau ein gwyr ieanae yn y fyddin yn y peth hyn:

"Barch. Gyfaill.—Teimlwyf yn dra diolchgar i chwi am ddanfion rhifynuu Ebrill a Mai o'r CENHADWR i mi yn y lle anghysbell yma. Yr ydwyf wedi bod yn ddarlennydd cyson o'r CENHADWR er's blynnyddau bellach. Cefais lawer o ddydd-ordeb a bendith i'm henaid wrth ei ddarlenn, a

theimlais y golled yn fawr ar ol fy ymddifadu o hono yr Hydref diweddfaf. Gan hynny gellwch amgylfred i raddau fy llawenydd wrth gyfarfod â hen gyfaill yr hwn a fedrai siarad â mi yn iaith fy mam yma yn mhliith dyleithriad, ac yn glaf helyd yn yr Hysbittu. Derbyniwch fy niolch mwya' cynhes. Ar ol darllen y rhifnau yn ofalus, danfonais hwynt i'm cyd-filwyr Cymreig yn Tennessee, canys yr wyf yn gwybod trwy brofiad beth yw ymddifadurwydd o ddefnyddiau darllen yn mhliith ein cenedl yn y fyddin.

"Mae yr hen genedl Gymreig yn ddifffgiol iawn yn anfon llyfrau a phapyrâu Cymreig i'w cynrychiolwyr y milwyr dewrion, a adawsant yn ewyllygar denluoedd, berthynasau, a phob cysur-on cymdeithasol a daiarol, ac a gymerasant eu bywyddau megys yn eu dwylau, i'fyned i amddiffyn iawnderau dynoliaeth, a chyfuned yr Undeb. Y mae genym dri chyhoeddiad misol Cymreig yn cael eu cyhoeddi a'u wlad hon, sef y *CENHADWR*, y *Cyfaill a'r Seren*. Ar ol i'r derbyniwr ddarllen ei rifyn, a ydyw yn ormod o gas oddiar ei law i ofyn iddo ei ddanfôn i'w gyfaill sydd yn y fyddin ac yn hiraethu am y cyfryw?"

"MILWR MAWR HYSBITTY."

Gobeithiwn y gwrandewir ar y cais rhesymol hwn. Yr ydym yn danfon y *CENHADWR*, yn rhodd, i aml un o'n milwyr, y rhai yr ydym wedi cael gafael ar y cyfarwyddyd atynt. Ond nid ydym yn dygwyl gallu ei ddanfôn i bob Cymro yn y fyddin—gwnaem pe galleim i bob un a ddymunai ei dderbyn—ond ni oddef ein hamgylchiadau i ni ei wneud. Ond yn y drefn a awgrymir uchod, sef trwy i bob derbynydd, ar ol darllen ei rifyn o'r *CENHADWR*, y *Cyfaill*, y *Seren*, neu y *Drych*, ei ddanfôn i ryw gyfaill adnabyddus iddo yn mhliith y milwyr neu y morwyr, gellir owblihu yr amcan daionus hwn. Neu yntau, bydded i unigolion yn haelfrydol *danuscripto* am ryw gyhoeddiad a ddewisont, ac anfon cyfarwyddyd priodol i'r cyhoeddwr. Rhoddir y *CENHADWR* yn ol \$1 y flwyddyn i'r cyfryw ddyben, a gellir felly, mewn modd eamwyth a rhwydd, gyrbaedd yr amcan.—*GOL.*

CAPELWR AR BI DAITH—Y PAROH B. W. CHIDLAW.

Daeth llythyr at Olygyddion yr *Independent* oddiwrth y Parch. B. W. Chidlaw, dyddiedig ar fwrdd y Dunleith ar y Mississippi, islaw Cairo, Ill., Ebrill 17, o'r hwn rhoddir yma yr ychydig ddyfyniadau canlynol:

"Gadawom Cincinnati ar y 14eg gyda chyflenwad helaeth o nwyddau i'r cleifion a'r clwyfedig, a llyfrau, i'w dobarthu yn yr Ysbyttai a'r gwersyllfaoedd yn Memphis, Helena, Corinth a Vicksburg. Y pethau da lluosog a'r llyfrau a gyflwynwyd i'm gofal a ddangosant gydymdeimlad a haelfrydigrwydd cyfeillion y milwyr, a'u dymuniad i weinyddu i'w hangenrheidiau tymhorol ac ysbrydol. Mae genyf dros fil o *cans* o frwythydd, a chyflenwad helaeth o fwydlysiau a frwythydd wedi eu aychu, chwegnwyddau dewiol, a dillad.

"Mae y Parch. A. T. Howbert, cenad dros y Llywodraethwr Tod, gyda ni, gyda chyflenwad mawr o nwyddau. Mae Isaac G. Thorn, oddiwrth

Gyfarfod Ohwarterol y Cyfeillion yn Miami, ar y bwrdd, gwr ymroddol i wneud daioni, a chanddo 100 o erydr, 22 o ogau, 600 o hofiau (*hoses*), 150 o *garden-rakes*, ieuau ychain, gwerth \$400 o hadau gerddi, 120 bwsiel o gloron, 40 bwsiel o Indrawn at blannu, a 70 o gistiau o ddillad—i gael eu dobarthu rhwng yr 20,000 o gaethion rhyddhaedig a'u teuluoedd yn Cairo, Memphis, Island No. 10, a Corinth.

"Yn Cairo ymwelasom â'r *Contraband Quarters*, lle y cawsom 525 o wyr, gwragedd a phlant, yn mwynhau iechyd da, ond mewn angen gwaith. Yn yr *United States Hospital* cawsom ychydig o gleifion, a rhoddasom iddynt o'r pethau da oedd genym. Mae y 14eg Gatradd Iowa yn gwersyllu yma. Doobarthasom draethodau, a chawsom gyfarfodydd crefyddol lluosog a difrifol. Nid oes yr un capelwr yma. Cyfarchwyd ni yn gynhes gan amryw frodyr crefyddol yn y lle yn enw ein Meistr bendigedig, gan ddiolech i ni a'u calonogi ar ein taith, a chymerwyd cysur, ac addawent lafurio yn ffyddlon er enill eu cymdeithion i gariad yr efengyl ac at wasanaeth y Gwaredwr."

LLYTHYR MR. CHASE.

Llythyr yr Anrh P. Chase at y *Loyal National League*, mewn atebiad i wahoddiad o'r eiddynt iddo fod yn bresenol yn eu cynulliad yn New York yn ddiweddar, a ddanfônwyd at wasanaeth y *CENHADWR* gan y Profeswr E. W. Evans o Goleg Marietta, O.,—cyfieithiad o'r hwn a roddir isod:

Washington, Ebrill 9, 1863.

"Foneddigion:—Galwadau ar fy amser nas gallaf eu hysgoi am gorfodant i wadu im' fy hun y boddhad o fod yn bresenol yn y cyfarfod y gwahoddwch fi yn dirion iddo.

"Byddwch yn cyfarfod i ddanfôn allan eiriau o londer i'n dewr gadfridogion a'n milwyr ar y maes; i geryddu y fradwriaeth yn ein plith ein hunain, yr hon, dan y fantell o heddwch, a rydd gymhorth a chysur i fradwriaeth yn ei chyflawn arfogaeth i ryfel; i amddiffyn yn annhoredig undeb y wlad ac uchafiaeth y cyfansoddiad a'r deddfau; i gryfhau breichiau a nerthu calon y Llywydd i'r gwaith mawr at yr hwn y mae Duw a'r bobl wedi ei alw. At ba ddybenion teilyngach y gall dinasyddion America yn awr ymgynull?"

"Fy nghred ddiysag, foneddigion, yw, nad yw Duw yn bwriadu i'r weriniaeth Americanaidd drengu. Yr ydym yn cael ein profi megys trwy dân, ond y weriniaeth a fydd byw. Er gwaethaf holl drais ac ystrywiau y bradwyr a'u cydymdeimlyddion yr ochr yma neu yr ochr draw i'r Atlantic, ein gwlad a fydd byw.

"A thra y mae ein gwlad i fyw, y mae caethiwed, prif ffynonell, ac achos a chynhyrfydd ein hadfyd, i farw. Cyfeillion yr Undeb yn y De, cyn y gwrthryfel, a brophwydasant ddinysr caethiwed fel y canlyniad o enciliad, os byddai i'r gorphwylled hwnnw ffyn. Nid oes dim, yn fy marn i, yn siersach na chyflawniad y brophwydoliaeth hono. Yn ddiogel yn y talaethau, cyn y gwrthryfel,

oddiwrth bob ymyriad gwladwriaethol, y mae caethiwed wedi dyfod allan o'i ymguddf, dan gyfansoddiadau a deddfau talaethol, i ymosod ar fywyd y wlad. Bydd yn sicr o farw, yn cael ei wano gan ei yegythr-ddanuedd a'i golybau ei hun. (*It will surely die, pierced by its own fangs and stings*).

"Pa wahaniaeth yn awr pa fodd y bydd farw? Pa un ai fel canlyniad neu wrthrych y rhyfel? Ai amser yw hwn i hollti blewyn rhesymeg yn hyn? Ymddengys i mi fod Rbagluniaeth wedi arwyddo yn eithaf amlwg pa fodd y mae 'n rhaid i ddiwedd caethiwed ddyfod. Y mae yn dyfod yn y talaethau caethion trwy drefn filwraidd, gorchymyn neu gyhoeddeb; nid i gael ei gosod o'r neilldu ar un cyfrif fel peth diddym, ond i gael ei hamddiffyn a'i chwblhau gyda sicrwydd disiomedig i'r holl ryddfrefnwy; a bydd yn dyfod yn y talaethau caethion teyrngarol trwy weithrediad bodddhaol y bobl a'u deddfwneuthurfaau, yn cael eu cynorthwyo yn rhwydd a haelfrydol gan eu brodyr yn y talaethau rhyddion. Gall fy mod yn camgymeryd yn hyn, ond os ydwyf bydd i ffordd well gael ei dangos eto.

"Yn y cyfamser ymddengys i mi yn dra angenrheidiol i ddweyd yn eglur yr hyn y mae llawer yn cilio yn ol rhag ei ddweyd. Rhaid galw y negroaid Americanaidd i'r ymdrechfa hon, nid fel anifeiliaid, nid yn awr fel rhed-nwyddau (*contrabands*), ond fel dynion. Yn y talaethau rhyddion, ac yn y talaethau gwrthryfelgar hefyd trwy y gyhoeddeb Lywyddol, y maent yn ddynion rhyddion. Mae yr *Attorney General*, trwy farn nas gellir ei gwrthbrofi, wedi cyhoeddi y rhyddfrefnwy'r hyn yn ddinasyddion o'r Unol Dalaeethau. Gadawer, gan hyn y eughraift Andrew Jackson, yr hwn ni phetrusodd i osod catroadau o negroaid i wrthsefyll ymosodiadau Prydeinig, gael ei ddilyn yn ddi ofn yn awr. Gadawer i'r negroaid hyn, y rhai y mae yr hinsawdd yn gyfaddas iddynt, hwythau yn gyfarwydd a'r wlad, ac yn alluog i ddydddef caledi, dderbyn addysg filwraidd briodol, a gwneud eu rhan. Mae arnom angen eu bewyllys da, a rhaid i ni eu gwneud yn gyfeillion trwy fod yn gyfeillion iddynt. Mae arnom eu heisiau i fod yn arweinwyr, i fod yn ysiwyr, ac i bob gwasanaeth milwrol yn y gweryll ac ar y maes ag y maent wedi eu cymhwyso iddo. Trwy eu defnyddio fel hyn, yn lle bod yn faich byddant yn gymhorth, a bydd peryglon a llafur a llodded milwyr eraill yn llai.

"Rhaid a wrthwynebant, yn ddiau. Mae bob amser wrthwynebwyr i'w cael i bob peth ymarferol. Gadawer i brofiad symud pob ofnau gonest, a chwalu ymaith gecraeth dynion annheyrngarol.

"Uwchlaw pobpeth, foneddigion, na fydded i un amheuaeth orphwys ar ein penderfyniad i amddiffyn, a'n holl galon ac a'n holl allu, y milwyr sydd yn awr dan arfaau dros y Weriniaeth. Llanner eu diffygion, ataber eu heisiau, a bydded eu taliadau yn sicr. Na fydded i ddim gael ei attal a

sicrhau eu gwrolder a'u heffeithiolrwydd. Bydded i bob swyddog a phob dyn deimlo fod serch ei wlad yn ei ddilyn, a bod gobeithion ei wlad yn gorphwys arno; a chlyda y teimlad hwn bydded iddo anturio a gwneud yr hyn oll a ellir ei anturio a'i wneud.

"Fel hyn, trwy fendith yr Arglwydd, bydd ein llwyddiant yn sicr. Gwelaf y dyfodol yn ymagor yn ogoneddus o'm blaen—mor bydferth ac ardderchog! Nid oes genym amser i ddweyd ar hyn yn swr; ond o bob parth o'r wlad mae llais y bobl i'w glywed, yn ceryddu ymbleidiaeth a bradwriaeth, ac yn cyhoeddi unolrwydd anrhanedig y weriniaeth; ac yn yr ysbryd unol hwn a gynyrchir oddi fry, er mwyn yr Undeb, y gorphwys i ni yr addewid o ddyfodiant llwyddiantus a llewyrchus. S. P. CHASE."

Yr Arh. George Opyke, George Griswold, yw., ac eraill, Fwyllgor y *Loyal National League*, New York.

GANWYD,

Mawrth 1, 1863, yn Spring Green, Wis., mab i Mr. Evan D. Evans a'i briod, a gelwir ef EVAN.

Mawrth 4, yn yr un ardal, merch i David D. Evans a'i briod, a gelwir hi ELIZABETH JANE.

Mawrth 15, yn yr un ardal, mab i John D. Evans a'i briod, a gelwir ef WILLIAM.

Mawrth 19, yn Hyde Park, Pa., mab i Owen D. John a'i briod, a gelwir ei enw ef DANIEL.

Yna er mawr lawenydd—dyls yn byw!

At les byd—a chynnydd

Athrylith, a bendith bydd

Yn Naw a'i gre'digaeth newydd.

Yn angau Iesu dangoser—y iawn mawr

Er eia mwyn! a hyder

I'r saint, ri' y sêr—eu gwynfa,

A'u cryf Haelelulia fel swm dwfr lawer.

D. E. EVANS.

Mai 9, yn Dover, swydd Morris, Jersey Newydd, merch i'r Parch. John R. Jenkins a'i briod—a gelwir hi MARY ANN.

Ebrill 20, yn Nelson, E. N., merch i William R. ac Elizabeth Jones—gelwir hi LAURA ALICE.

PRIODWYD,

Ion. 6, yn ninas San Francisco, Cal., gan y Parch. Mr. Williams. EVAN WATTS, yw., a Miss ANN PRICHARD, gynt o Steuben, E. N.

Mawrth 17, yn Danville, Pa., gan y Parch. J. B. Cook, yn ei dy ei hun, Mr. DAVID LEWIS, o fyddin Hooker yn Falmouth, a Miss ELIZABETH PARRY o Danville.

Ebrill 6, yn yr un lle, a chan yr un, Mr. REES EVANS o Pottsville, a Miss ELIZA DAVIES o Bloomsburg.

Mai 6, yn Remsen, gan y Parch. Mr. Moffat o Boonville, Mr. RICHARD MARCY o Utica, a Miss LYDIA A. ROBERTS o Remsen.

Mai 12, yn y State st. M. E. Church, Utica, gan y Parch. Dr. Bristol, Mr. JOHN E. ROBERTS a Miss JENNIE A. EVANS, o'i Utica.

Ebrill 26, gan y Parch. Morris Roberts, yn nhŷ Mr. Rowland Anthony, Remsen, tad y briodferch, Mr. RICHARD ROBERTS o blwyf Steuben, a Miss ANNIE ANTHONY o blwyf Remsen.

BU FARW,

Chwef. 5, yn Delaware, Ohio, o'r diptheria. HUMPHREY EDMOND, mab i David a Margaret Lewis, yn 6 mlwydd, 7 mis ac 11 diwrnod oed. Claddwyd ef yn mynwent Troedrhwdalar, a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd, Yr oedd Humphrey yn blentyn prydfarth a hawddgar ac fel dysgwyr, o blentyn, meddyltem na welom ei all. Claddodd Mr. Lewis

fab'mewn cyflawn oedran yn fan ar eu ol, yn gwneud y pedwerydd sydd gwedi en claddu o'r teulu o fewn pymtheg mis o amser. Gellir yn hawdd gasgle nad yw y teulu hwn heb alar mawr. Duw a roddo o'r ras iddynt fod yn foddion ac i ddal i llyn dan eu baich. D. I. JONES.

Little Humphrey slumbers sweetly
In his lonely narrow bed,
Pelting storms and howling tempests,
Cannot reach his little head.
Sweet affection drops a tear
O'er the spot where Humphrey lies,
Angels whisper, "look up yonder,"
Pointing upward to the skies.
On our memories, deeply graven,
Stands his little image fair,
Sparkling eyes and shining temple,
Rosy cheeks and golden hair,
Ruby lips so full of smiling,
Neck and arms of spotless white,
Little feet so full of roaming,
Little Humphrey was so bright.
On the window lies his reader.
Lo! the chair on which he sat,
On the nail in yonder corner
Hangs alone his little hat.
O remove those sad memorials,
Lay them carefully away,
Christ, be thou our consolation
In the dark and gloomy day.
Little Humphrey slumbers sweetly
In his lonely narrow bed,
Pelting storms and howling tempests
Cannot reach his little head.
On the bright and glorious morning
Christ will whisper from above,
Rise, my child, and let me dress thee
In robe of white and spotless love.

Cyf. gan D. I. JONES.

Chwef. 7, yn ardal Salem, swydd Waukesha, Wis., yn 31 ml. a 6 mis oed, Mrs. ANN JAMES, priod Mr. Evan James, gan adael priod ac un plentyn, tad a mam, dau frawd a dwy chwaer, y'ngnyd a chylch helaeth o berthynasau a chyfeillion i alaru ar ei hol. Merch ydoedd i Lewis a Mary Oliver, Bark River. Claddwyd hi yn mynwent capel Jerusalem pryd y gweinyddwyd ar yr achiysar gan y Parchn. G. Samuel a D. Jenkins. Y Sabboth, 22 o'r un mis, traddodwyd ei phregeth angladdol gan G. Samuel, yn Libanus, Bark River, (lle yr oedd hi yn seol eglwysig) oddiwrth 2 Cor. 5: 1.

Mawrth 15, yn Hyde Park, Pa., Mrs. SARAH A. WATKINS, yn 21 mlwydd oed, o'r frech wen. Yr oedd Sarah yn ferch i Thomas a Charlotte Price, ac wyres i Daniel Price, Blakeley. Claddwyd ei mham pan oedd hi yn ieuanc, a bu yn gymhorth i'w thad i gadw tŷ, nes iddi fyned i'r sefyllfa briodasol, Mawrth 27, 1862, gyda Mr. John Watkins o Carbondale. Yr oedd yn ddynes sirioi, fwynaid, caredig a diniwed. Cymerwyd hi yn glaf Mawrth 11, a bu yn glaf am 5 o ddyddiau. Gofynnodd ei phriod iddi yn ei horlau olaf, a oedd gobath ganddi am drugaredd, a'r ateb a roddodd oedd ei bod yn credu fod Crist yn ddigonol Waredwr ar ei chyfer, a'i bod yn foddion i farw, os oedd yr Arglwydd yn galw am dani—a buan wedi hyn buodd yn yr angau, gan adael priod a pherthynasau i alaru ar ei hol. Claddwyd hi yn nghladdfa Hyde Park. Pregethwyd ei phregeth angladdol gan yr ysgrienydd yn Carbondale, am mai yno y mas rhai o'i pherthynasau. L. WILLIAMS.

Mawrth 16, yn Granville, O., CATHARINE ANNE, merch Mr. John Williams ac Elizabeth ei wraig, wedi tair wythnos o gystadd, yn 6 blwydd a 4 mis oed. Claddwyd hi dranoeth pryd y gweinyddodd y Parchn. D. Price. Yr oedd y ferch sechan hon wedi ei maethu mewn gwybodaeth greffddol, ac yn rhagori mewn dawn ar y rhan fwyar o'i chyfoedion. Gwyddai ei bod yn marw, ac yr oedd yn foddion. Dywedai wrth ei mam ychydig cyn ei hymadaid "Mother, sing—Happy land."

Hi wyddai am y wlad,
Lle mae tragwyddol ddydd,
O ddwyllaw angau caeth
Ei henaid aeth yn rhydd;

Tu draw i'r glyn, mewn bro heb glwy'
Mae Cath'rine fach, nac wylwch mwyl.

DIMORWIG.

Ebrill 2, yn Mackaine Township, ger Newark, O., Mrs. MARY DAVIES, anwyli wraig Mr. Josiah Davies, yn 45 mlwydd oed, gan adael pedwar o blant a'u tad wylfous i alaru ar ei hol. Chwef. 6, bu farw THOMAS J. DAVIES eu mab hynaf, yn Nghladfy Vicksburgh, yr hwn oedd newydd gyraedd ei 19 mlwydd oed, ac wedi bod yn myddin yr Undeb gyda'r 76 Gat. Ohio, am flwyddyn a phedwar mis. Bu mewn amryw frwydrau gwaedlyd, ac a enillodd gymeriad uchel, am sobrwydd, ufudd-dod a dewdrer. Wedi brwydr Canasa Post, ymaffodd afiechyd angenol yn ei gylan-soddiad yr hwn a ddibenodd yn ei farwolseith. Ni chyrrhaeddodd y newydd am farwolaeth Thomas, ei rieni, hyd pen tair wythnos ar ol ei gladdiedigaeth. Bu yn ddynod trwm i'r tad a'r fam, yn gymaint feily i'r fam, fel nad ymuniawnodd byth. Clwyfwyd ei chalon fel nad allai yr un meddyg ei hiachau. Dirwasgodd afiechyd ei phabell bridlyd i lawr, ac wedi pedair wythnos o gystadd blin, hanodd yn yr angau. Claddwyd hi yn mynwent newydd Newark, pryd y gweinyddodd yr ysgrienydd. Yr oedd ein chwaer ymadawedig wedi ei derbyn yn seol o eglwys Dduw, dan ofal gweinyddogaethol y Parchn. W. Howlands, D. D. yn New York, pan yn 17 oed. Wedi iddi ymsefydlu yn Ohio, ymanodd â'r Eglwys Gynulleidfaoi yn Newark, a bu fyddlon yn ol ei gallu a'i hamgylchiadau hyd angau. Rhoddodd dystiolaeth wrth farw, ei bod yn gwybod i bwy yr oedd wedi credu. Yr oedd llwydni yr afon wedi ei glirio, ac awelon y nefol wlad yn dyfod i'w chyfarfod i'r glyn ac yn ei methu i farw yn gryl. DAVYD PRICE.

Newark.

Mawrth 6, yn Paddy's Run, Ohio yn 33 ml., 5 mis a 16 diwrnod oed, Mrs. ANNE SCOTT, priod Mr. James Scott, a merch i'r diweddwr John C. Jones, yw., o'r lle hwn, yr hwn a gafodd ei niweidio yn angenol yr amser y cwympodd y capel. Yr oedd yn seol rheolaidd o eglwys Paddy's Run er's llawer o flynyddau. JOHN B. DAVIES.

Mawrth 28, yn Waterville, E. N., MARTHA, priod Mr. Richard Pugh, yn 37 ml. oed. Merch ydoedd i Mr. John ac Elizabeth Goodwin. Ganwyd hi yn Postdolgadfan, plwyf Llanbrynmair. Ymanodd â chrefydd yno, gyda'r T. C., pan tua 14 ml. oed, lle y bu am tua chwe' mlynedd. Wedi hyn ymanodd â'r Annibynwyr yn Hen Gapel Llanbrynmair, a chafodd y fraint o fod yn seol diargyhoedd o Eglwys Crist hyd ddiwedd ei boes. Yn y f. 1848 ymanodd mewn priodas â Mr. Richard Pugh o'r Tŷ Llwyd, a buont byw gyda'r gilydd yn gyssur iawn, hyd nes torodd angau y cysylltiad rhyngddynt. Ymfudasant i America yn 1857, gyda'r Parchn. S. Roberts, gyda'r briod i'fyned i Tennessee i drigianu. Daethant i Waterville lle yr oedd amryw o'i theulu hi yn byw, a buont yma am flwyddyn. Wedi hyn ymadasant i swydd Allen, O., lle y buont am ychydig fisoedd, a dychwelasant yn ol i Waterville drachefn. Prynasant dyddyn bychan yn agos i'r pentref, a sefydlasant yno, mewn cartref cyssur iawn, gan feddlu yn ddiau cael treulio blynyddoedd o ddedwyddwch gyd a'u gilydd. Ond mor siomedig yw holl obeithion y ddaear! Cymerwyd hi yn glaf o'r typhoid fever. Ond er y dywedai hi yn gref o'r dechreu na byddai iddi wella, nid oedd yn ymddangos i ni yn anobeithiol. Ond trodd ei chlefyd mewn modd annigwyladwy i bawb, a therfynodd yn angau buan iddi. Ni chawson ond ychydig o ymddiddan a hi am bethau crefydd yn ystod ei chystadd. Yn wir yr oedd ein gobath yn gryf y byddai iddi wella, hyd nes oedd wedi myned yn rhy bell iddi hi allu siarad. Amlygodd yn ei chystadd foddionrwydd i drefn yr Arglwydd, ac ymstyngiad i'w ewylllys ef. Ar y 30ain claddwyd ei rhan farwol yn Waterville, y Parchn. E. Davies yn gweinyddu. Gadawodd briod, mam, brodyr a chwiorydd i alaru eu colled ar ei hol. Boed i'w hangau hi fod yn rhybudd iddynt oll i fod yn barod! Dymunir am i'r Cronicle gyhoeddi yr uchod er mwyn ei pherthynasau a'i chydabydd yn Nghymru.

Ebrill 14, yn Harrison, swydd Licking, O., MARY EDWARDS, merch Mr. David Edwards a'i anwyli briod, ar ol byr ond trwm gystadd o 12 awr, o'r congestion of the lungs, yn 5 ml. a 5 mis oed. Gweinydd-

wyd ar yr achlysur gan y brodyr Royce, Hall a'r ysgrifenydd. J. WILLIAMS.

Ebrill 14, o'r diptheria, MARY ELLEN JONES, merch Mr. Roger a Mary Jones, Holland Patent, swydd Oneida, E. N., yn 4 bl., 3 mis a 28 o ddyddiau oed.

Ebrill 15, o'r un clefyd, ELIZABETH ANN JONES, merch i'r un rhieni, yn 2 fl. a 10 mis oed. Ebrill 16, claddwyd y ddwy yn yr un bedd yn mynwent Holland Patent, gweinyddwyd wrth y tŷ, ac ar lan y bedd, cau James Davies, a phregethodd yn y Capel yn Gymraeg a Saesoneg, Sal. 90: 12.

Eto i'r un rhieni, o'r un clefyd, Ebrill 20, SARAH JANE JONES, 1 fl., 2 fis a 26 diwrnod oed. Claddwyd hi yn yr un bedd wrth ochr ei dwy chwaer fechan, gweinyddwyd ar yr achlysur gan J. Davies, a phregethodd yn y Capel yn y ddwy iaith, Sal. 93: 5, 6 Mae galar trwm yn llenwi mynyddu a tad a'r fam, wrth gladdu. Claddasant eu plant oll, ond na thriat- aed eu rhieni fel rhai heb oibaith, gallant fod yn hyderus fod eu hanwyliaid wedi eu dwyn gan angelion i erladd well. Brant y rhieni a ninau oll yw ymaratoi erbyn yr amgylchiad. Dymonir ar i'r llinellau pchod gael ymdangos yn y *Dygedydd*.—JAMES DAVIES.

Ebrill 17, yn Charleston, Pa., wedi byr gystudd, yn y typhoid fever, MARY REEKS, yn y 23ain flwydd o'i boedran. Yr ydoedd o rodiad dichlynaidd o'i mabandod a dywedai ei mam yn amser ei chystudd, "O fy merch awyl ni ddywedodd na—na—na gair croes wrthyl erioed." Gwnaeth broffes gyhoeddus o grefydd Iesu Grist dechreu y fl. 1862. Cafodd ei dar- bwylio i hyn o dan ddylanwad y cyfarfodydd diwy- iadol a gynaliodd yr eglwys yr amser hwnw. pan y cyd iafuriodd ei gweinidog y Parch. J. F. Calkins yn y modd mwyaf taer a di-ldio—a phrofwyd yn mywyd y chwaer awyl hon mai y dylanwadau dwyfol a'i darbwylodd i ddewis iddi yn Gyfaill y Gwr a fu iddi yn Gyngorwr—yn Arweinydd—yn Sancteiddrwydd—yn Gyflawnder ac yn brynedig- aeth rhoddodd y fath amlygwrwydd o ddiogelwch ei chyflwr yn amser ei chystudd—nes ydyw pawb a'i clywodd yn credu iddi farw o farwolaeth yr uniawn. Daearwyd ei rhan tarwol yn nghladdfa y Cymry—y gwasanaeth gan weinidog y lle.—D. G. EDWARDS.

Mai 7, yn Charleston, WALTER MORGAN, yn 95 ml. oed.

Ebrill 19, yn Ysypetty Suffolk, Va., dan effaith archeollion a galodd mewn brodyr a'r Gwrthryfelwyr yn agos i'r lle uchod, y milwr ieuanc HENRY OWEN, yn 23 ml. oed. Perthynai i Battery A, 5th Reg. U. S. A. Hoffid ei gan bawb a'i badwaenai. Hebryng- wyd ei gorff adref yn ngofal ei frawd i Johnstown, ger Minersville, Pa., lle mae ei dad a'i berthynasau yn byw. Mae dan frawd i'r ymadawedig yn y fyddin eto. Yr Arglydd dyddo yn nodedd iddynt ac yn gymorth i'w tad oedranas a'u brodyr a'u chwiriorydd yn eu galar. Ar y 23ain ymgasglodd tyris luosog yn ngbyd i dalu y gymwynas olaf i'r hwn oedd wedi bod yn ymladd brwydrau ei wlad mor ddewr, a chladd- wyd ef yn mynwent y Cynulleidfaoion, pryd y gwein- yddwyd gan yr ysgrifenydd a'r Parch. H. Edwards, Pottsville. Mab ydoedd i Morgan a Jane Owen.

JOHN E. JONES.

Ebrill 26, yn Bradford County, Pa., o'r diptheria Mr. EVAN JAMES, yn 35 ml. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y brodyr Williams, Thomas a Bowen. S. A. WILLIAMS.

Ebrill 26, yn Wankegan, Ill., o inflammation of the lungs, CLARA AGNES, naig blentyn Thos. T. a Mary Ella Jones (diweddar o Utica), yn 7 mis a 7 d. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. Mr. Little.

"Little Clara dropped asleep
And we laid her down to rest,
With her tiny dimpled hands
Clasped together on her breast,
Not upon her cradled bed
Did we lay our darling one,
But within a little grave
Sleeping sweetly all alone.

"One more harp is tuned in heaven
One more happy soul is there,
And a voice from Jesus says
'Tis our little sleeper fair."

LIEBIE C. JONES.

Ebrill 27, yn Hastings, Mich., Mrs. SARAH C. REED, priod H. B. Reed, a merch i Samuel Denison, o Floyd, E. N., yn 54 ml. oed.

Ebrill 29, yn Steuben, o'r diptheria, yn annysgwyl- adwy ac er dwys alar i'r teulu oll, TIMOTHY ROBERTS, mab i Mr. John W. ac Ann Roberts, yn 12 ml. oed. Yr oedd yn blentyn distaw, tra gwyliodd, ac ufudd bob amser i'w anwyl rieni—yr ieuangaf o'r teulu, ymserchai pawb ynddo yn lawr. Ond yr Hwn a'i rhoddodd a'i cymerodd ato ei hun, a'n lle ni ydyw peidio rhoi dim yn ynyd yn ei erbyn Ef, ond ymos- twag dan ei law ddoeth a chyfiawn. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth yn y Capel Uchaf, Steuben, gan y brodyr E. Humphreys a R. Everett.

"In the graveyard sweetly sleeping,
Where the willow branches wave,
Lies our darling little brother

In the dark and silent grave,
There he's resting in the silent grave.

"There he lies and knows no sorrow
In that silent lonely spot,
While around his grave are blooming
Roses and Forget-me-not,

There he's resting in the silent grave."—L. S. J.

Ebrill 30, yn agos i Youngstown, O., CALER, mab i Mr. D. a Mrs. A. Thomas, yn 10 mis ac ychydig ddyddiau oed, Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. T. C. Davies (T. C.) a'r ysgrifenydd. Yr Arglydd a gyaro ei rieni galarus ac a'n paroto ni oll i fyned at ein rhai bychain i'r nefoedd.

THOS. W. DAVIES.

Ebrill 30, yn 23 oed, mewn yspetty yn Covington, Ky., SHADRACH WILLIAMS, Cwmni D. 104 gatrawd o draedfiliwyr gwirfoddol Ohio, a mab i Mr. Robert Williams a'i briod, o Parisville, Ohio. Ymunodd a'r fyddin pau flurfiwyd y gatrawd yn mis Awst diwedd- af. Ar ol bod yn dygso am tua bythefnos, gyrwyd y gatrawd drosodd i Kentucky i wrthsefyll ymosodiad Kirby Smith a'i fyddin ar Cincinnati; bu ar y blaen am tua thri diwrnod yn ygarmau gyda hen filwyr profiadol y De. a dywedir i'r bechgyn ddangos llawer iawn o wrodeb a diysogogrwydd y pryd hynny, ag y- tryied eu bod yn filwyr mor ieuauic. Lladdwyd un a chlwyfwyd amryw o bonynt ar yr amser. Wedi hynny teithiasant lawer yn ol a mae ar hyd Kentucky, i wrthsefyll ymgrychiadau yspeligar y gwrthryf- elwyr. Gorchfygwyd natur ein cyfaill gan y lluddd a'r caledi ar y teithiau hynny, a galaelodd y ddarfed- edigaeth angeuol yn ei gylanoddad. Wedi clywed ei fod yn isel aeth ei dad a'i chwaer i ymwelad ag ef, ond yr oedd wedi buno yn yr angau cyn iddynt gyrhaedd ato. Yr oedd Shadrach yn fochgen sobr, tawel a dichlynaidd, ac yn o'r rhai fyddonaf gyd a'r Ysgol Sabbothol, a'r noddion crefyddol, yn addidry yr Annibynwyr yn y lle hwn. Oddiar wisgarwch didwyll yr ymunodd a'r fyddin, a dywedir ei fod fel milwr yn nodedig dafael, ufudd a dirwngach, yn ngwynob pob caledi. Mewn llythyr at yr ysgrifeny- ydd dywedai, "Rhaid i ddyn sefyll yn erbyn llawer o brofedigaethau yn y gwerau, megys tyngu, chwae- eu cardiaid, a phob math o arferion drwg, ond mi wnes fy meddwl fyddu cyn ymrestru i arwain bywyd uniawn a sobr, fel os deuai byth adref, na fydd i mi fod yn waradwydd im' rhieni oedranas. Yr wyf yn canfod eisiau y cwrdd Cymreig a'r Ysgol Sul yn lawr yma, er fod yma bregethu bob Sabboth am ddau o'r gloch, yr un amser ag yr ydych chiwi yn cwrdd yn Newport, eto mae fy meddyliau yn cwydro i dy cwrdd Newport bob prydnewn Sabboth: ond yr wyf yn mhell oeddiwrthych yn awr. Bydded i'r dydd wawrio yn fuan i mi gael gwled fy hen gyfeillion a'm perthynasau eto." Druan ag ei! tywyllodd ei lygaid yn yr angau cyn gwled y dydd hwnw yn gwawriol Claddwyd ef yn Covington, Ky. Yr oedd ei farwolaeth yn ergyd caled ac yn golled fawr i'w rieni oedranas, oblegyd yr oedd yn fab hynod o ufudd a serchog iddynt; eis oedd yr ieuangaf a'n fyw o'u plant, ac yr oedd wedi bod bob amser yn gymorth a chysur mawr iddynt. Rhoddod Duw gymorth iddynt i ddal heb ymollwng dan y ddynnod drom.

Parisville.

DEWI EMLYN.

Mai 4, yn ardal Gomer, swydd Allen, Ohio, ELIZ- ABETH, merch Thomas a Hannah Edwards, yn 18 ml. oed, ar ol misoedd o nychdod o'r darfededigaeth.

Cafodd y chwaer ieuanc hon ei derbyn yn aelod o eglwys Gomer tua dwy flynedd yn ol. Y hi oedd y gyntaf a dderbynais i yn yr ardal hon, a chafodd y fraind o fod yn addurn i'w chrefydd hyd angau. Yr ydoedd yn llefaru yn glir neillduol am drefn cadw pechadar, ac am ei hawl yn y Cyfryngwr er'a hir amser cyn ein gadael. Yr oedd yn hyfrydwch bod yn ymyl ei gwely. Pan y daeth ei bathrawes yn yr ysgol Sabbathol i ymweled a hi yn ol iddi ddechreu gorwedd diolchall iddi yn wresog am ei chynghorion a chwynai ei bod wedi bod yn rhy ddiataw pan yr oedd yn gallu bod yn y dasbarth; ond dymunai am i'w bathrawes rybuddio ei chwarydd ieuanc fod yn fwy fyddion nag yr ydoedd hi wedi bod, a phan y deuai yr rhai hyn i ymweled a hi, hi a ganmolai y Gwaredwr wrthynt mewn modd bynod o effeithiol, fel yr ydym yn credu y cofir yn hir am ei chynghorion a'i dagrau tuddedig. Dymunai ar ei rhieni a'i brawd beidio wylu ar ei hol, ei bod hi yn myned i'r nef at Iesu, a'i brodyr a'i chyfeillion oedd wedi ei rhagflaenu. Dymunodd arnaf bregethu pregeth anghladd iddi oddiwrth Luc 12: 40, a rhybuddio pawb am y pwys mawr i fod yn barod cyn y delo gwely cystudd ac angau.

JOHN PARRY.

Mai 11, yn yr un ardal, o'r dolar y gwddf, DONOTHY, merch Mr. Joseph Watkin a'i briod, yn 5 mlwydd ac ychydig fisodd oed. J. P., Gomer, O.

Mai 19, yn mhlwyf Remsen, o'r darfeddigaeth, Mrs. Thomas, priod Mr. David P. Thomas, yn 38 ml. oed, gan adael priod a thri o blant bychain i alaru eu colled ar ei hol.

Mai 20, yn mhentref Trenton, E. N., o'r dropsy a math o ddarfeddigaeth Mr. JOSEPH WILLIAMS, mab i Edward a Mary Williams, yn 32 ml., 3 mis a 4 d. oed. Un ydoedd o dymwr wastad a llariaidd yn gyffredinol. Daeth i fwynhau cysuron yr iachawd-wriaeth. a gwnaeth gyffes gyhoeddus o Fab Daw yn nhymer ei gystudd diweddf, a rhoddodd broffion boddhaol iawn i'w gyfeillion ei fod yn ddyn ieuanc argyhoeddig a dychweledig at yr Arglwydd. Cafodd gystudd trwm iawn, ond y cysaron a fwynhaodd yn yr Arglwydd a lareiddiodd lawer ar drymder ei gystudd. Claidwyd ef yn y fywnt gerllw a pentref, a gweinyddwyd gan y brodyr L. D. Howell, J. W. Jones, M. Roberts a R. Everett.

Ymosodiadau llofruddiog eto gan Indiaid Minnesota.—Yn y *St. Paul's Press*, Mai 9, Newyddiadur a gyhoeddir yn ninas St. Paul, Minnesota, hysbysir rhai feithiau cynhyrfus, ar yr achos gofidus hwn. Yr esgob Tache, yr hwn a gyrhaeddasai i'r dref hono o Gaerfa Garry, yn hwyr nos Iau, Mai 7, a ddywed fod tua 700 o babelli perthynol i'r Indiaid Sioux ar lanau a James River, Minn., y pryd hyn, yn cynnwys o 1,500 i 2,000 o Indiaid arfog. Hysbysir hefyd fod cyrff dau filwr, perthynol i'r 8fed gatrawd, Cwmni D, wedi eu cael yn agos i gaerfa Pomme de Terre, yn dwyn nodau llofruddiaeth trwy swau a saethau a drylliau yr Indiaid—a bod dau eraill, dinasydd a milwr, wedi eu cael tua 10 milldir oddiwrth yr Old Crossing ar yr Afon Goch neu yr Otter Tail River, wedi eu llofruddio gan yr Indiaid. Ar eu ffordd yn danfon da corniog i Gaerfa Abercrombie yr oedd y rhai hyn pan ymoedwyd arnynt. Ni wyddis yn sicr pa un ai'r Siouk ynte y Chippewas a ymosodasant arnynt.

Wythnos y Gwyliau Blynnyddol yn New York.—Cynaliwyd y flwyddyn hon eto fel yn arferol y Gwyliau Blynnyddol perthynol i'r amrywiol Gymdeithasau dyngarol a chrefyddol yn ninas New York, yr ail wythnos yn Mai. Yn eu plith Cyfarfod y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd (yr ardderohocaf o'r holl Gymdeithasau) oedd yn nod-

edig o ddyddorol. Hefyd Cyfarfod y Gymdeithas i ddarparu addyg a blant y milwyr; Cymdeithas cyfeillion y morwr; y Gymdeithas Draethodol Americanaidd; Cymdeithas yr Undeb Cristionogol, Americanaidd a Thramor; Cymdeithas yr Undeb Dirwestol; Cymdeithas y Bwrdd Cenhadol; Cymdeithas yr Ysgolion Sabbathol yn y ddinas, y Mud a'r Byddar &c. &c. Yr oedd y cyfarfodydd hyn yn arwyddo teimlad cynhes yn mynwea Cristionogion America dros ddaioni dynoliaeth, a lledaeniad cyffredinol teyrnas y Gwaredwr. Defiroer ynom fwy o deimlad dros lwyddiant y fath symiadau gwerthfawr.

Yr olwg bresenol ar y rhyfel.—Nid oes dim symudiadau diweddar wedi cymeryd lle ar y Rappahanock, ond yr argoelion tebygol ydynt y bydd byddin Hooker yn symud yn mlaen yn fuan. Mae y De yn dechreu digalon i dyfod yn ofnus. Mae y Gogledd yn dyfod yn fwy calonog a phenderfynol. Mae y fyddin Americanaidd yn dyfod i fodolaeth yn brysur—yn gwneud i fyny bellach tuag ugain mil, ac yn cynyddu bob wythnos. Lawer o'r milwyr ag y mae eu hamser i fyny ydynt yn ail ymrestru.

Gorchestion y Cadf. Grierson.—Y Cadf. hwn gyda ei lu o feirchfilwyr a deithiodd o La Grange, Tenn., trwy ganol talaeth Mississippi i Baton Rouge, 800 milldir, mewn 16 diwrnod. Dinystriodd bontydd a rheilffyrdd yn effeithiol i attal cysylltiad byddin Bragg yn Tullahoma ac eiddo Pemberton yn Vicksburg. Cymerodd amryw garcharorion, a rhyddhaodd tua 500 y gaethion ar y daith hon, y rhai a ddygwyd yn mlaen gyda'r milwyr i Baton Rouge. Yr oedd y milwyr wedi eu gorchfygu gan ludded a hlinderau y daith fel nad oedd nemawr un yn gallu cadw yn effro ar ei anifail y diwrnod diweddf o'r daith.

Arwyddion da o Louisiana.—Y Cadf. Banks, mewn llythyr cyfrinachol at gyfaill iddo yn Washington, a ddywed, y bydd talaeth Louisiana yn fuan yn barod i ddyfod i mewn i'r Undeb, a'r tro hwn y bydd yn dyfod fel talaeth rydd. Nid yw yn meddwl y bydd yn anhawdd trefnu ei sefydliadau talaethol wedi i gym milwrol y caethfeistri gael ei ddarostwng, fel y mae yn effeithiol yn rhandir Opelousas yn y dalaeth hon.

Missouri.—Os nad ydym yn camgymeryd arwyddion yr Amserau yn sawr, bydd talaeth Missouri cyn bo hir iawn yn dalaeth rydd.

Tra phwysig o Mexico.—Mae y Ffrancod yn ol hanesion diweddar, wedi colli yr unig amddiffynfa a feddent yn eu gafael wrth furiau Puebla, ac wedi rhoi y gwarchae i fyny, o leiaf dros amser.

Yr ymosodiad ar Vicksburg a thebygolrwydd o'i chwymp.—Rhoddir hyabysadau am faddugoliaethau pwysig gan y Cadf. Grant a'i loedd, yn ei waith yn dynesu at Vicksburg, gyda y dygwiliad o allu ei chymeryd. Mai 14, ymosododd ar ddinas Jackson, prif ddinas talaeth Mississippi, a chymerwyd y ddinas. Ar ol dinystrio y Senedd-dy ac adeiladau eraill, aeth yn mlaen, ac ar yr 16eg, bu

mewn brwydr galed gyda Pemberton a'i luoedd o 25,000 o wyr, y rhai a ddaethant allan o Vicksburg i sefyll brwydr ag ef ger Baker's Creek, ar Beil-fordd Jackson a Vicksburg. Grant a enillodd y fuddugoliaeth, er i laweroedd o fywydau gael eu habertu o'r ddwy ochr. Y dydd canlynol (17eg) bu mewn brwydr fawr eilwaith gyda Pemberton ger y bont fawr ar yr afon, Big Black. Grant a enillodd y fuddugoliaeth hon hefyd, a chliodd Pemberton yn ol i Vicksburg wedi colli amryw filoedd o'i filwyr, a'r oll ond dwy (dywedir) o'r 60 magnelau a gymerasai allan gydag ef. Ar y 18fed a'r deuddydd neu dri canlynol bu ymladdfa arswydol yn Vicksburg—y gwnfadau oddiar yr afon a'r milwyr ar y tir yn cydmosod. Daeth yr hysbysiad unwaith fod Byddin Pemberton wedi ei gorchfygu a Vicksburg wedi ei chymeryd; ond mae y pwydd hwnw heb ei gadarnhau, ac ni wyddys gyda sicrwydd o ba ochr y try y fuddugoliaeth.

Diveddarach.—Hysbysir fod yr ymladdfa yn parhau—fod dinas Yazoo wedi ei chymeryd a'r *Navy Yard* wedi ei rhoi ar dân gan y gelynion—a bod Byddin Grant yn amgylchynu Vicksburg—tua 6000 o garcharorion a 74 o fagnelau wedi eu cymeryd—dim terfyniad eto. [Edrych y clawr.]

Y fyddin Affricanaidd.—Ysgrifenydd y rhyfel a ddwyed y bydd gan y Llywodraeth 200,000 o negronid dan arfau cyn pen chwe' mis.

Amddiffynfa Warrenton ar yr afon Yazoo, yr hwn y bu y gelynion dros fisoedd yn ei hadeiladu a'i ohadarnhau, a losgwyd mewn ychydig amaer. Yr oedd yr amddiffynfa hon ar Hains Bluff. Ar ymddangosiad ein gwnfadau y gelynion a ffoisat a'r amddiffynfa a losgwyd gan y Llyngesydd Porter.

Y Loyal League yn Utica.—Y "League" hon sydd gyffelyb i'r "Anti-Corn-League" gynt yn Mrydain. Amcan y symudiad yw, dwyn cydweithrediad cyffredinol (heb wahanïaeth pleidiau politicaidd) mewn darostwng y gwrthryftl ac amddiffyn y deddfau a'r Undeb. Yr oedd yn gynulliad tra lluosog a dyddorol. Ni bu torf mor fawr yn Utica o'r blaen er pan mae Utica yn ddinas.

Talu i'r milwyr.—Mae y milwyr yn derbyn eu cyflogau y dyddiau hyn hyd y 1af o Fai—y swm a roddwyd allan i hwy gan Ysgrifenydd y Trysorlys yn ddiweddar yw o 36 i 37 miliwn o ddoleran.

Hanesiaeth Dramor.

C Y M R U.

MARWOLAETH Y PARCH. LEWIS EVERETT.

Teimlwyf yn ddwys a galarus wrth roddi hysbysrwydd am farwolaeth fy unig a'm hanwyl frawd—Lewis Everett—yr hwn oedd yn weinidog yr eglwys Annibynol yn Horeb, Dyserth, swydd fflint, ac wedi bod yn weinidog dros lawer o flynyddoedd. Bu farw o'r parlys yn nhy ei fab Robert P. Everett, yn Wyddgrug, Ebrill 21. Dysgwylwn ryw grybwylliad helaethach am dano ac am ei farwolaeth i ymddangos yn un o'n rhifynau dyfodol.

R. E.

MARWOLAETHAU.

MAWRTH—

21. Owen Jones, mab John Lewis, Tŷ mawr, Llanfhaugel tre'rbeirh, Mon, 42.
23. Daniel James, Felinycoed, Nantowlle, 28.
24. Daniel Richards, Wauuarlwydd isaf, 26.
24. yn nhy ei gefader, Mr. Hugh Evans, Tyhir, Tydwiliog, Griffith Evans, Plas Cwmorthin, Tan y Grisau, Ffestiniog, 52.
26. T. John, Ystrad Isaf, ger Waunarlwydd.
26. W. Jones, Caellwyngrydd, ger Bethesda (Brynhafodywern gynt), 35.
27. Ellen, priod Richard Jones, pegethwr cynorthwyl gyda'r Wesleyaid yn Nghorwen, 77.
27. Daniel Jones, Esqair maen, Tregaron.
28. Mrs. Catherine Edwards, Ty'n gwadwn, Tregaron.
30. Robert Jones, mab y diweddar John Williams, Ludiart y gwenyn, ger Bethesda, 19.
6. Robert Roberts, Willow st., Llangollen, 93.

EBRILL—

2. Jenkin Jenkins, Glaubrenig, Tregaron.
4. Mrs. Mary Cadwaladr, Llandderfel, 84.
4. Elinor, priod Wm. Williams, Ty uchaf, Ffestiniog, 55.
6. Robert, mab Thos. ac Elizabeth Jones, Derwen bach, Treffynon.
1. Thos. Evans, Glythau uchaf, Nantglyn, 65.
1. Richard, mab Henry Williams, Maesmawn, Llanymawddwy, bron yn 20 oed.
3. Uriah Edwards, teiliwr, Booth st., Manchester.
4. Elizabeth, priod Evan Davies, Rhos fach, ger Croesoswallt.
4. yn Llanfair, ger Llandysul, Oad. Thornton.
4. Jane, priod G. Parry, Gwynant st, Beddgelert, a merch hynaf J. ac E. Roberts, o'r un lle, 30.
10. yn Mhlas Chabres, yn agos i Ddinbych, Sarah, gweddwr y diweddar Thos. Roberts, Cefn, Llangwysfan, 77.
12. Robert Foulkes, crydd, Stryd Henllan, Dinbych, 68.
3. William Roberts, Glan y Morfa, Llanerch y mor, 68.
7. Jane, merch ieuengaf Robt. Owen, 12 Jewin Crescent, Llundain.
8. John, mab Richard Owens, Ddolgoch, ger Bethesda, 24.
15. Catherine, merch Mrs. M. Jones, Newton Terrace, Rekeby street, Liverpool, ac wyres y diweddar Richard Jones, argraffydd, Dolgelly, 19.
15. Mrs. Jane Gaiffiths, Nanty, Troed yr aur, 89.
15. Richard Price (gynt o'r Merilyn Gwyn) Llaur Bettwa, ger Corwen, 30.
16. yn nhy ei chwaer, Love Lane, Dinbych, Mr. John Morris, teiliwr, Dinbych.
16. Miss Elizabeth Evans, Gelly, Blaenau Ffestiniog, 18.
16. Arseth Lloyd, Bryn Gwylan, Llangernyw, 54.
16. David Williams, Bee Hotel, Rhyl, gynt o Llandeusan, Mon, 62. Yr oedd yn dad i Rhydderch o Fon ac Eryr Mon.
18. Richard Ellis, Cwm, Bethel Llandderfel, 39.
19. John Roberts, Glan yr afon, ger Nefyn, 60.
20. y bardd ieuanc Robert Griffiths (Patrobas), Nefyn, 30.
9. Mrs. Lloyd, Cynval Villa, Rhyl, gweddwr y diweddar Lewis Lloyd, ysw., gynt o Danybwich, Meirion, 63.

Peroriaeth.

"OUR LITTLE ONE—LAURA ANNA"

Can Twos. T. Jones, Minersville, Pa.

[TON AR Y GEIRIAU YN Y CENHADWR AM MAI, TUDALEN 147.]

AIR.

Slow and effective.

There's a fresh little mound 'neath the willow, Where at evening I wander and weep; There's a dear vacant

ALTO.

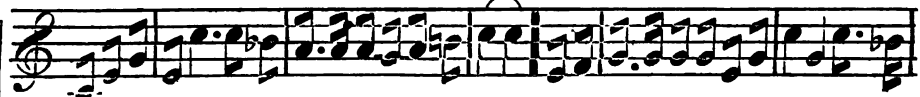
Do I dream when in sleep I behold her, With a beauty so fresh and divine, And so close in my

TENOR.

There's a stillness in parlor and chamber, There's a sadness in every room, We know that the

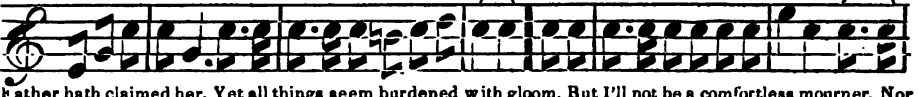
BASS.

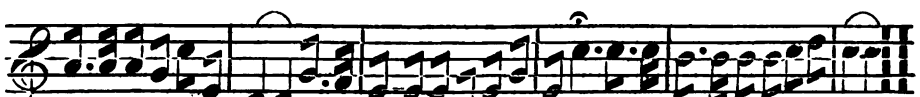
spot on my pillow, Where a sweet little face used to sleep; There are pretty blue eyes, but they slumber In

arms I enfold her, I can feel her soft cheek upon mine? Oh! so loving those gentle eyes glisten That my

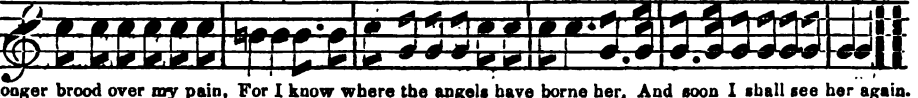
father hath claimed her, Yet all things seem burdened with gloom, But I'll not be a comfortless mourner, Nor

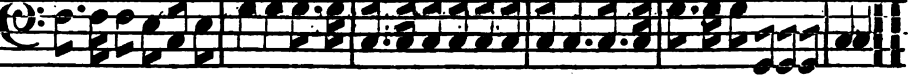
silence beneath the dark mound; And the little pet lamb of our number Has gone to the heavenly fold.

vision is lost in my tears, And bewildered, enraptured, I listen To a voice from the spirits' bright sphere.

longer brood over my pain, For I know where the angels have borne her, And soon I shall see her again.

Carwn yn fawr gael cyfleithiad o'r geiriau i'r Gymraeg gan ryw un o'r Beirdd, yn y Cenhadwr,

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 7.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Gorphennaf.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.	
Y diweddar Barch. D. G., Madagascar, . . .	198
TRAETHODAU.	
Cydwylbod yn collfarnu, . . .	195
Pregeth II.—Dwyfol ysbrydolaeth yr Ysgrythrau, . . .	197
Llenlith—y rhan olaf o fywyd Abraham, . . .	201
Y Nos! . . .	204
AMRYWIAETHOL.	
Oddiwrth flwr Cymreig ar y Rappahanock, . . .	206
Anrheg i weinidog yn Pittsburgh, Pa., . . .	206
Hen gofion, . . .	208
Yr effeithiau ar y gweithfeydd yn Ewrop, . . .	208
BARDDONOL.	
Cyfarchiad at John Hughes, Cae Rhedyn, . . .	209
Galargân am briod a thad, . . .	209
Llong ddrylliad yr "Anglo Saxon," . . .	209
Yr oes ar ddarfod, . . .	210
Kate Griffiths, . . .	210
Englynion ar farwolaeth Mrs. E. Williams, . . .	210
Englyn i'r Parch. John Jones, . . .	210
Y wiad garaf fi, . . .	210
Y diweddar Barch. Lewis Everett, . . .	210
Bedd Williams o'r Wern, . . .	211
Deigryn ar ol John D. Morgan, . . .	211
Am yr un, . . .	211
HANESIAETH GARTREFOL.	
Urddiad yn Ironton, Ohio, . . .	211
Sefydliad gweinidog yn Slate Hill, Pa., . . .	211
Cyfarfod diwygiadol, . . .	212
Cyfarfod Chwarterol Waterville, . . .	213
Diolchgarwch, . . .	213
Cofiant Mrs. Jane Lewis, Steuben, . . .	213
Cofiant Mrs. Margaret Davies, Providence, . . .	214
Gobeibiaeth o Minnesota, . . .	214
Llythyr oddiwrth y Parch. B. W. Ohidlaw, . . .	215
Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, . . .	215
Llyfr newydd Mr. E. J. Lewis, . . .	215
Llythyr oddiwrth Jos. E. Griffiths, . . .	216
Dewrder y milwr ieuan J. E. Griffiths, . . .	217
Llythyr oddiwrth David E. Jones, . . .	217
Coffiadwriaeth am Rowland Edwards, . . .	217
Ganwyd, . . .	218
Priodwyd, . . .	218
Bu farw, . . .	218
Yr etholiad talaethol yn Ohio,—Hawl y Gydgynghorfa i ddileu caethiwed, . . .	220
Yr olwg ar y cynyddau yn ddymunol,—Yr onyddau yn Ewrop,—Gair o Omaha, Nebraska,—mwngloddiau aur newyddion,—Yr ymfudiaeth Formosaidd,—Teyrn-garwch yr Indiaid Chippewa,—Yr etholiad nesaf yn California,—Y Reilffordd at y Môr Tawellog,—Vicksburg dan war-chae,—Sefyllfa Port Hudson, . . .	221
Yr ymruthriad tas'r Gogledd,—Diweddar-ach,—Gwaith prysur yn y Porthladd-odd,—Y gelynydd yn Kansas,—Yr Atlanta wedi ei chymeryd,—Damwain angenol, . . .	222
Marwolaeth y Parch. John Parry, . . .	222
HANESIAETH DRAMOR.	
Y Parch. Dr. Sturtevant yn Lloegr,—Yr etholiad diweddar yn Ffrainc,—lechydd Brenin Prwsia, . . .	223
Marwolaethau, . . .	223
PERORIAETH.	
Dyfroedd Pur, . . .	224

RENSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—If paid in advance, 1 1/4 cents a quarter, or 5 cents a year; otherwise, 1c. a No.

AMRYWION.

AT BIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—W. W. T., Remsen, \$1.50; R. M., Casaville, \$10; O. J., Spooners Corners, \$3; D. T. J., Bridgewater, \$3; L. L. L., Utica, 50c; J. D. J., Utica, \$3.50; J. D., Middle Granville, dros W. P. F., \$2; E. D. J., FairHaven, \$2; J. R., Duncansville, \$20; T. M., Pleasant Grove, Iowa, \$7.50; D. T. W., Table Rock, Cal., \$1.50; J. M. J., Racine, dros D. J., Bryn Du, Cymru, 75c; E. J. M., Lexington, Pa., \$5; Parch. T. W. E., Flint Creek, Iowa, \$3; B. P. Leonard, Farmersville, E. N., trwy E. G., \$1.50; J. E. D., Waukesha, Wis., yn awr o Prairie du Chien, \$4.50, a thros W. E. D., Butternut Valley, Minn., \$5.50.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL EFROG NEW-YDD.—Bwriedir cynnal y Gymanfa hon eleni yn y manau canlynol:—i ddechreu yn Utica, yn yr Ail Eglwys Gynulleidfaol, ddydd Llun y 7fed o Fedi, —Cynadledd am 2 o'r gloch, pregethu yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth. Remsen, ddydd Mercher, Cynadledd am 2, pregethu yn yr hwyr, nos Fercher, a thrwy y dydd, ddydd Iau. Penymynydd nos Iau a dydd Gwener.

CYMANFA OHIO,—A gynelir eleni ar yr ail Sadwrn yn mis Medi, aef y 12fed, yn nghyd a'r holl wythnos ganlynol, yn Newark, Granville, Columbus, Delaware, Troedrhiwdalar a Radnor. Bydd y Genadled yn Newark, am 10 a 2 o'r glych y dydd cyntaf. Disgwylir i holl weinidogion y Dalaeth yn nghyda chenadon yr eglwys ddyfod yn brydlawu i Newark ddydd Gwener, Medi 11.

DAVID PRICE, Newark.

Yr *Alabama* a'r *Georgia*.—Gohebydd i'r *Merchant's Exchange* a'r *News Room*, N. Y., a ddywed fod yr herw-longau Prydeinig, *Alabama* a *Georgia*, yn mhorthladd Bahia, Brazil, ar y 19 o Fai, yn cymeryd glô i mewn o hwyllong Brydeinig. Awdurdodau yr ynys oeddynt wedi eu gorehymyn i gilio o'r lle, ond nid oedd un arwydd eu bod yn gwneud, pan gychwynodd y brig St. Peter o Boston, oddiyno.

Ein Llongau Pysgota yn cael eu llosgi.—Sowner dair-hwylbrenawl a ganfyddwyd yn ddiweddar ar gyfer Cape Sable, Florida, yn morio yn ol a blaen, gan ysbeillio ein llongau pysgota a'u llosgi, gynifer ag a allai ddyfod o hyd iddynt. Dwyllaw tair o'r llongau dinystriedig hyn a gyrhaeddasant i Boston yn yr Angine ychydig ddyddiau yn ol.

Anghydfod yn mhlith milwyr y Gwrthryfwyr.—Mae Ysgrifenydd y Rhyfel yn Richmond wedi gorchymyn i filwyr North Carolina gael eu symud o'r dalaeth i fanau eraill, ac i filwyr South Carolina a Georgia gymeryd eu lle. Anghydfod rhwng y bobl yn y dalaeth hono a'r awdurdodau bradwrol a barodd hyn.

Y *Sowner fraduror Hattie*, (herwlong) a gymerwyd ar gyfer Wilmington, N. O., Meh. 13. A dywedir fod yr herwlong Brydeinig *Banahoe*, yr hon oedd y gyflymaf ar y moroedd, wedi ei chymeryd a'u llosgi yn afon y Cape Fear.

Milwyr Negroaidd.—Y mae eisoes 25,000 o leiaf o filwyr negroaidd yn perthyn i'r fyddin Americanaidd, a'r nifer yn cynyddu yn gyflym.

Mae Llywodraethwr Pennsylvania yn galw 50,000 o filwyr i'r maes fel cartrefu yn y dalaeth hono. A mwy na hyny, mae yr holl dalaeth o'r diwedd yn deffroi gyda'r difrifoldeb a'r egni mwyaf, i amddiffyn eu haewydau a'r wlad rhag y galanas a ddygir arnom.

Yr enwog John A. Dalgren, dyfeisydd y "Dalgren Gun" sydd wedi ei neillduo yn Lyngesydd yn lle y Lyngesydd Du Pont, ar y South Atlantic Fleet.

Y Lyngesydd Foot, ar ol cystudd lledfaith, a fu farw yn New York, nos Wener, Meh. 26.

Mae Mr. Cyrus W. Field wedi myned droedd i Loegr i geisio prysuro cwbhau Pellebyr mawr tanforawl y Werydd. Bydd dam ben y Pellebyr hwn, dywedir, ar dir Prydeinig.

Mae cwmni y Reilffordd at y Môr Tawellog wedi rhoi archiadau i mewn eisoes am bedair mil o dunelli o Haiarn Americanaidd.

Hysbysir fod ieuchyd y Paroh. Dr. Raffles o Liverpool yn parhau i wellhau.

Mae yr hybarch Dr. Beman o Troy, E. N., wedi rhoi gofal yr eglwys Henadriaethol yno i fyny, ar ol tymor gweinidogaethol o tua 40 mlynedd. Y Paroh. Mr. Vincent sydd wedi ei neillduo fel ei ddilyniadydd.

Mae y tebygolrwydd yn cynyddu bob dydd yn awr fod brwydr fawr yn ymyl rhwng y ddwy fyddin—yn Maryland, neu efallai yn Mhennsylvania. Mae y lluoedd gelynl yn ymhyfau ac yn dyfod ymlaen, a'u lluoedd ninau, er mai yn lled araf a distaw, yn ymbarotoil.

Hysbysid yn Philadelphia am ½ awr wedi 1, prydawn y 26ain Meh., fod y gwiir telegraffaidd rhwng Carlisle ag yno wedi ei drysu er'a amryw oriau. Meddyldid fod y gelynlion yn Carlisle. Y Cadf. Knipe a hysbysai fod tua 10,000 o'r gelynlion yn ymyl Carlisle.

Dysgwylir y gwneir ymosodiad buan ar Richmond—hysbysiadau o Gaerfa Monroe a ront argoellion tebygol o hyny.

Y scwner Julia Elens yn Portland, Maine, Meh. 26, a hysbysa iddi weled, cyn gadael culfor Fundy, Agerlong gref, ynghyd a hwyl-long a scwner tair hwylbren, yn nghwyl y culfor hwnw yn gwylio i ymosod ar ein llongau masnachol, a bod y scwner Archer o Southport a llong arall, yr enw yn anadnabyddus, wedi eu llosgi eisoes yno.

Yn ol yr hysbysiadau heddyw, Meh. 29, mae y Cadf. HOOKER wedi ei ddiswyddo a'r Cadf. GEORGE G. MEADE, yr hwn oedd arweinydd y 5ed Byddinran, wedi ei neillduo yn ei le ef, yn brif Gadlywydd byddin y Potomac. Gobeithiwn fod genym bellach Gadfridog teilwng o'r sefyllfa bwysig.

Y gelynlion ydynt yn awr yn ymyl amddiffinydd Harrisburg, ac yn dechreu taffu eu peleni tanllyd at y dref—y frwydr wedi dechreu! Yr holl ogledd a ddylent ddeffroi—mae'r gelynlion wrth ein drysau!

Mae yr herwlong enbydus, *Tacony*, wedi ei llosgi gan y gelynlion eu hunain, rhag iddi syrthio i ddwyllaw ein masnachwyr, a'r dwyllaw oeddynt ar ei bwrdd wedi eu cymeryd.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 7.

GORPHENAF, 1868.

RHIF. OLL 288.

Buchdraethodol.

Y DIWEDDAR BAROH. D. GRIFFITHS, MADAGASCAR.

(Parhad o'r t. d. 185.)

Wedi i Mr. Griffiths gael gorohymyn i adael y wlad yn mhen pythefnos, ymdrechodd i ddi-leu yr argraff oddi ar feddwl y frenhines a'i swyddogion nad lladradd oedd cynorthwyo y Cristionogion erlidiedig a ymadawent o'u gwirfodd, drwy roddi iddynt angenrheidiau y daith; os amgen, am iddynt ddwyn y cyfryw ato, a rhoddi eu tystiolaeth yn ei erbyn; ac na wnaethai ar un tir ofyn maddeuant y frenhines, am y buasai drwy hyny yn gwneud cam â'r gwirionedd, ac yn dwyn camdystiolaeth yn ei erbyn ei hun. Ond cyfaddefai mai hi oedd unbenaeth yr ynys, y gallasai wneud fel y gwelsai yn dda—ei fod yn gofyn am gael amser i gasglu ei eiddo, caniatâd i logi cludwyr i'w ddwyn ef, ei fab, a'i nwyddau, i lan y môr—ac hefyd, gofynodd iddi i dalu 2,560 o ddoleri a wariodd i adeiladu ei dŷ, &c., o'r hwn yr oedd y frenhines wedi cymeryd meddiant. Cafodd ryddid i logi cludwyr, pythefnos o amser i ymbarotoi; ond am y tŷ, &c., dywedwyd wrtho mai y frenhines oedd ei berchenog, nad oedd yn bwriadu ei dalu, a'i bod yn gorohymyn na soniai air yn rhagor am dano. Dadleuodd yntau mai dyna y cytundeb oedd wedi ei wneud a Radama pan yn ei adeiladu, a'i fod wedi treulio 800 o ddoleri at wella y gerddi, o'r rhai hefyd yr oedd hi wedi cymeryd meddiant. Ond bu y cwbl yn ofer; o ganlyniad, ymadawodd â'r ddinas—le, â'r ynys, a gwerth tua 2,860 o ddoleri o'i feddiannau yno hyd y dydd hwn. Trwy awgrymiad Mr. Griffiths, y mas Mr. Ellis wedi cael y tir lle y safai y cappel â'r tŷ arno, at wasanaeth y genhadaeth.

Yn mhen tua thri diwrnod ar ddeg ar ol hyn, mewn gofid dwys ac ofnau calon, canodd yn iach i'r brifddinas. Yr oedd wedi clywed gan ryw gyfaill fod Rainimaharo wedi gorohymyn yn ddirgelaidd ei lofruddio pan fyddai yn myned drwy y goedwig fawr; felly yr oedd wedi rhoddi cyfrif o'r oll oedd yn ei feddiant

i un Mr. Campbell, fel y cawsai ei deulu wybod pa fodd yr oedd pethau yn bod os cymerai rhywbeth anymunol le. Pan oedd yn ymadael, derbynai liaws mawr o lythyrau oddi wrth y Cristionogion, a denai rhai ato yn bersonol, er eu holl ofnau i gyd, gan erfyn arno i wneud rhywbeth i'w gwaredu: yr hyn a addawodd wneud os oedd yn ddichonadwy, trwy ddanfôn llongau i'r cwr gorllewin yr ynys. Fel hyn, Awst 4, 1840, y gadawodd y ddinas am byth, —y man lle y treuliodd flynyddoedd goren ei fywyd—â'i galon yn curo wrth feddwl am y goedwig fawr, rhag mai yno y cawsai ei osod i farwolaeth; ond aeth drwyddi yn ddiangol. Pan yn gorphwys dros y nos, cafodd ei ddefro, a hysbyswyd ef fod swyddogion y llys yn ymofyn am dano. Meddylodd mewn eiliad mai dyfod i'w ladd yr oeddynt, a'u bod wedi methu ei ddal cyn iddo adael y goedwig. Munyd gyfyng oedd hon—edrychai ar ei fachgen bach anwyl yn dosturiol—ymrithiai ei deulu oedd yn Mhrydain o flaen ei feddwl—gwelai ei hun yn cael ei ladd; ond pan ddeallodd nad oeddynt yn bwriadu gwneud dim niwed iddo, fe gilliodd ei ofnau, a chyfiwynodd ei ddiolchgarwch i Dduw yr holl ddaear. Cyrhaeddodd i Tamatave ar yr 18eg o'r un mis, glaniodd yn y Mauritius Medi 25ain, a chafodd dderbyniad croesawus gan yr holl Cristionogion. Oddi yno, cyfferodd ddwy fordaith i borthladdoedd Madagascar, i geisio achub y Cristionogion yn ol ei addewid; ond bu yr oll yn ofer, canys ni lwyddodd i gael gafael ar un o honynt.

Yn 1840—41, teithiodd gryn lawer, pryd yr ymwelodd âg ynysoedd Cemoro, ac amryw leoedd ereill ar gyffiniau Affrica. Bu yn glaf iawn ac yn agos i farw ar y fordaith hon, a chafodd golled hefyd o lawer o'i feddiannau. Yn Tachwedd, 1841, ymadawodd ef a'i fab am Loegr, a chyrrhaeddasant i Lundain, Chwefror, 1842, lle y cafodd dderbyniad llawen a chalonog gan ei gydwladwyr a chyfeillion y genhadaeth yn gyffredinol; a derbyniodd lawer o anrhegion i'w danfon i'r Cristionogion erlidiedig, pa rai a gawsant drwy law un Mr. Berbeyn. Ond er na chawsai am yr ugain mlynedd

diweddfar weled y Cristionogion Malagasaidd wyneb yn wyneb, derbynai lythyrn oddi wrthynt yn lled gyson; ac yn eu mysg, oddi wrth yr hwn sydd yn awr yn frenin y wlad.

Wedi dyfod drosodd yma, ysgrifennodd lyfr yn cynnwys hanes Madagascar a'i cenhadaeth, a gwerthodd filoedd o hono; a rhoddodd gyfran helaeth o'r elw at gynorthwyo y saint tledion. Yr oedd ei galon yn y gwaith—ni fedrai fod yn llonydd—yr oedd byw a gweithio yn gyfystyr yn mron yn ei olwg; a chenhadwr oedd, pa un bynag ai yma ynte tu draw i'r moroedd. Yn gynar yn 1848, arweinwyd ef yn rhaglun-iaethol i'r Gell, sir Frycheiniog, lle y buasai eglwys Gynulleidfaol fechan unwaith, ond wedi gwasgaru fel defaid heb fugail arnynt, a'r tŷ lle yr addolent wedi ei gau i fyny. Gwahoddwyd ef gan yr holl aelodau gwasgar-edig hyn, a chan lawer o benau teuluoedd ereill yn y dref, oeddynt yn bleidgar i'r enwad, a chymhellwyd ef gan brif weinidogion yr ardaloedd i ail sefydlu achos i'r Annibynwyr yn y lle. Cymerodd y Town Hall, dechreuodd bregethu, sefydlodd ysgolion Sabbothol a dyddiol, a chafodd ei galonogi yn fawr gan y llwyddiant a ddilynodd. Yn Mai, 1844, penderfynwyd mewn cymansa yn Talgarth i adeiladu capel yno. Yn Ohwefror, 1845, prynodd ddarn cyfeus o dir i'r perwyl, gwerth mwy na 1,000p., a chyfrif yr oll; ac fe gaiglodd cyn diwedd y flwyddyn hono rhwng tri a phedwar cant. Bu mewn canlyniad yn llafurio yn galed am flynyddoedd—fe deithiodd brif drefydd Lloegr, Yscotland, Iwerddon a Deben-dir Cymru; ac erbyn 1858, yr oedd y capel yn rhydd i'r eglwys, os nad oedd yn rhydd iddo ef. Yn yspaid y blynyddoedd y bu yn y Gelli, ymwelai â'r trefydd a'r pentrefydd cwrpasol, a phregethai yn gyson mewn amryw fanau—naill ai prydnewn Sabboth am dri o'r gloch, neu ynte ar noswaith o'r wythnos; ac yn 1852, sefydlodd achos i'r Annibynwyr yn Kington, a ffurfiodd eglwys led obeithiol yno. Yr oedd yn gweithio yn galed mewn amser ac allan o amser. Mewn cysylltiad â'r ysgol ddyddiol, &c., hefyd, yn ystod ei arosiad yn y Gelli, trafaiodd lawer dros y genhadaeth yn Lloegr; ac yr oedd yn wastad yn paratoi rhywbeth ar gyfer Madagascar. Yn gymaint ag mai yn Madagascar yr oedd ei galon, meddyliai o hyd am fyned yn ol pan fyddai y frenhines farw: felly astudiai yr iaith o hyd, darparai ar gyfer y dyfodol, os nad iddo ei hun, i ereill; ac yn yr amser hwn, cyhoeddodd ramadeg yn yr iaith—p'r cyntaf o un pwys—yn llyfr danddeg-plyg, tua 250 o dudalenau, a hyny yn hollol ar ei draul ei hun; canys ni chymerai y Gymdeithas

Genhadol ef, am nad oedd y wlad yn rhydd i'r efengyl; a bu yr arian a dalodd am argraffu hwnnw yn farw am lawer o flynyddoedd. Mae y gramadeg hwn yn ffrwyth llafur mawr, canys nid peth bach ydyw gwneud gramadeg cyntaf o iaith.

Yn 1852, pan oedd rhyw arwyddion fod y drws yn agor yn Madagascar, ymgymrodd ef a Mr. Freeman â dwyn allan gyfieithiad diwygiadol o'r Beibl yn yr iaith, a buont yn llafurio gyda'u gilydd am dymor; ond bu Mr. Freeman farw, ac felly gorphwysodd yr oll arno ef, ond yn unig fod y Parch. T. W. Meller, Woodbridge—golygydd cyffredinol Cymdeithas y Beiblau—yn gynorthwyo iddo mewn cysylltiad â'r ieithoedd gwreiddiol; ac er mwyn rhoddi ei amser yn hollol i'r gwaith, rhoddodd ofal yr eglwys i fyny, a chafodd cyn ei symud weled olynydd galluog yn ei le. Bu yn Woodbridge o 1858 hyd 1858, yn diwygio cyfieithiad y Beibl, ac yn cyfieithu llyfrau ereill i'r iaith Malagasaidd, ac yn pregethu yma a thraw ar y Sabbothau, fel y byddai angen. Bu yn gweithio mor galed yma nes yr anmharodd ei iechyd am gryn amser; ac ya wir, ni lwyr orehfygwyd yr afiechyd hwn tra fu byw. Byddai yn eistedd yn gyson am tua un ar bymtheg o oriau bob dydd—digon i ladd un cyfansoddiad, ohwaethach hen wr wedi newid hinsoddau lawer gwaith, a chael cymaint o'i dafu gan wyntoedd croes. Yn 1858, symudodd i Faohynlleth, lle y bu hyd ei farwolaeth, ynglŷn â'r un gwaith; a gorphenodd ei dasg ddiweddfar ryw dri mis cyn ei farw. Felly ni bu fawr o amser yn segur—dim ond rhyw ychydig i dawelu tipyn arno ei hun ar ol gyrfa mor gymysgelyd, a llafur mor amrywiol.

A ganlyn sydd restr o'i weithian. Cyfansoddodd:—1. Hanes Madagascar yn Gymraeg; 2. Hanes ei Merthyrion, yn Saesoneg; 3. Gramadeg y Malagaeg; 4. Holwyddoreg, eto; 5. Llyfr Hymnau, eto; 6. Traethawd ar Dynghedfen, eto; 7. Y Dyn tlawd cyfoethog, a'r Dyn cyfoethog tlawd, eto; 8. Amryw fan draethodau, eto. Cyfieithodd i'r iaith Malagaeg:—1. The Anxious Inquirer; 2. The Friend of Sinners; 3. Come to Jesus; 4. It is I, gan Newman Hall; 5. Llyfryn bychan ar yr adgyfodiad, fel prawf o wiredd Cristionogaeth; 6. Ei ran, a rhan helaeth o'r argraffiad cyntaf, o'r Beibl. Diwygiodd gyfieithiadau parod yn yr iaith hono:—1. Taith y Pererin; 2. Ohwach o Draethodan; 3. Yr holl Feibl. Diwygiodd a helaethodd—1. Geirlyfr Saesneg a Malagaeg; 2. Geirlyfr Malagaeg a Saesneg; 3. Vocabulary Malagaeg a Saesneg: ac y

mae ganddo lawer ereill heb eu cyhoeddi, ond yn barod i'r wasg—megis “Peep of day,” “Line upon line,” &c. &c. Y mae y llyfrau uchod yn dechreu dwyn ffrwyth erbyn hyn; a'r dydd a'i dengys, pa faint o ddaioni a wnant yn y wlad bell hono.

Mae edrych ar ei lafur gwahanol yn dangos ei fod yn ddyn hynod o weithgar—pur ychydig gyflawnodd gymaint ag ef mewn cymaint o ffyrdd. Wrth edrych ar ei deithiau ar fôr a thir, heb son dim am ei deithiau cyffredin fel gweinidog cartrefol, y maent yn gymaint a phe teithiasai bedair gwaith o gwmpas y ddaear. Wrth edrych ar swm ei lawysgrifau, y maent fel pe buasai wedi aros drwy ei oes yn ei lyfrgell. Wrth ddilyn ei gamrau fel gweinidog cawn ef wedi dyfod i fyny â'r cymeriad “da was da a ffyddlawn” yma. Efe a blannodd yr eglwys frodorol gyntaf yn Madagascar—teithiodd filoedd lawer o filltiroedd i bregethu yn y wlad hono—planodd amrywiol achosion yma a thraw—ffurfludd ddau achos yn y wlad hon—talodd ddyledion trymion capelydd—casglodd lawer at y Gymdeithas Genhadol mewn gwahanol fanau. Fel hyn, treuliodd allan un o'r cyfansoddiadau cadarnaf o gafodd dyn erioed dan amgylchiadau gwahanol, gallasai fyw hyd 100 oed, neu ragor. Yr oedd yn un o'r rhai mwyaf parod i helpu pob achos da, ac yn hael ei galon at bob cymdeithas ddaionus—ni cheisiodd yr eiddo ei hun fel ei brif nod; ond aberthodd ei feddiannau, ei amser, a'i fywyd er lles ereill. Madagascar oedd canwyll ei lygad—ni allasai siarad am dani heb wyllo—yr oedd ei henw ar lech ei galon, a'i llwyddiant yn llanw ei weddian. Drwy yr holl ffynnyddoedd y bu yr erlidigaeth yuo, darparai ef y gauaf ar gyfer yr haf; a chafodd, cyn ei farwolaeth weled y cymylau wedi gwasgar, yr haul wedi codi, a'r Cristionogion yn rhodio yn rhydd. Parai hyn i'w galon lamu gan lawenydd, a bendithio yr Arglwydd am iddo gael byw i weled y fath ddydd braf yn ymagor, ar ol nos mor ddu a thymhestlog. Teimlai chwant mawr am gael myned yn ol yno cyn ei farw; ond pan ddeallodd fod ei gyfansoddiad yn rhy wan, gorphwysodd ei feddwl mewn tawelwch—dywedai fel Simeon, “Yr awr hon y gollyngi dy was mewn tangnefedd, canys fy llygaid a welant dy iachawdwriaeth.”

Os nad oedd yn fawr iawn mewn un peth, yr oedd yn fawr, a chymeryd yr oll at eu gilydd. Gallai bregethu yn rhwydd mewn tair iaith, a deallai bedair arall yn dda—sef y Ffrangcaeg, Groeg, Lladin, a Hebraeg. Ystyrid hyn yn bur ddysegedig, ac ymchwyyddai llawer un pe yn eu gwybod, a chenid clooh y fath ddyn; ond plentyn oedd ef, fel y dywed-

odd un o'r gweinidogion ddydd ei anghladd, “pe buasai ambell un wedi cyflawni haner y gorchestion a wnaeth Mr. Griffiths, Madagascar, na buasai yn bosibl byw gyda hwy, ond ei fod ef yn eistedd wrth draed y lleiaf o'i frodyr.” Y mae arnom chwant chwanegu a dyweyd, y buasai y dyn na allasai ddal pe gwneleai y fath orchestion heb ymchwyyddo, yn gwbl analluog i'w gwnenthur byth; canys y mae y dyn gwir fawr yn anymwybodol o'i allu i raddau, am fod yr oll yn rhwydd iddo ef. Pa fodd bynag, yr oedd Mr. Griffiths yn fwy gostyngedig na'r cyffredin o blant gwragedd, ac yn hollol blaen a diseremoni gyda phob peth. Yr oedd sylm-edd cyntefig yn ei holl fywyd; ond y mae ei ddylanwad yn cael ei deimlo yn mhell, a theimlir ef am oesoedd lawer yn Madagascar; bydd tonau ei ddylanwad yn golchi ei llanerchyd am amser hir. Os mai un sydd yn hau ac arall yn medi, bydd i'r hwn sydd yn hau ac i'r hwn sydd yn medi lawenyachu yn nghyd. Bydd yn dda ganddo, os bydd hyny yn unol â deddfau y wlad fry, i gael edrych ar Madagascar yn blodeuo fel gardd yr Arglwydd, ac yn dwyn ffrwyth toreithiog i'r Oen a laddwyd. Caiff, deetyn newydd yn ei gân, a theimlad cynhesach yn ei fawl. Cwsg yn dawel yr hen genhadwr ffyddlawn; canys y mae Madagascar yn cael ei meddiannu gan Dduw, a chrefydd yn sancteiddio y geneul i'r Arglwydd!—*B. ac A. Cymru.*

Tracthodaau.

CYDWYBOD YN COLLFARNU.

Oblegid os ein calon a'n condemnia, mwy yw Duw na 'n calon, ac efe a wyr bob peth. 1 Ioan 8: 20.

Wrth y galon yn y testyn y byddwn yn deall cydwbybod,—gair cyfansawdd o cyd a gwybod. Mae yn arwyddo gwybodaeth ddeublyg, sef gwybodaeth o'r rheol a gawsom gan Dduw, a gwybodaeth o'n hymddygiadau ein hunain, pa un a ydynt yn unol â'r rheol neu y cyfarwyddiadau ydym wedi eu cael gan Dduw, ai nad ydynt? Nis gall neb dynol gyd-wybod â Duw; mae efe yn anfeidrol uwch na'r doethaf o ddynion.

I. Ni a sylwn, ar y gydwbybod yn gweithredu yn ol ein testyn, sef, yn condemnio neu gollfarnu.

II. Beth olygir wrth ddywedyd, “Bod Duw yn fwy na 'n calon, ac efe a wyr bob peth.”

1. Cyn cyndemnio, mae yn anghoprheidiol bod cyfraith i farnu yr ymddygiadau wrthi. Mae gan ddyn reol i ymdwyn yn unol a hi, wedi ei rhoddi iddo gan ei Grewr doeth a da.

Y rheol yw y gair dwyfol; wrth hwn y dylem ymagweddu, oblegid wrtho ef y'n bernir yn y farn. Pan y byddom yn troseddiu y gyfraith, yr ydym yn dyfod yn agored i gosh am hyny, ac mae y gydwybod oleuedig trwy ras, yn colffarnu yn ei lle oblegid y trosedd.

2. Mae yn ofynol cyn y gall y gydwybod gondemnio, ei bod yn wybodus o'r gyfraith, ac am y troseddiadau a gyflawnwyd. Mae mil-oedd wedi caledu eu cydwybodaau trwy ymarferiadau pechadurus, fel nad ydynt yn credu bod drwg yn y pechodau maent hwy yn euog o honynt. Amddiffynai y Phariseaid, ac eraill en pechodau, ac felly y gwneir eto.

Rhaid meddu cydwybod dyner—ealon "dyn-er o gig," wedi ei hadnewyddu trwy ras cyn y gwna farnu yn deg am gyfraith yr Arglwydd, ac am bechod. Nid yw y dyn di-allenedig yn rhoddi barn gywir ar ei weithredoedd yn bresenol. Mae cydwybod y Cristion cywir yn sylwi yn fanwl ar y cyflawniadau, a gwel yn aml bod troseddiadau yn eael en cyflawni; yna fel barnwr cywir rhydd ddedryd fod y weithred allan o le, ac ni fydd gan y Cristion, ond troi ei wyneb dan ei faich tua 'r groes am gael modd i dafu ei faich i lawr. Diolch am fân i'r euog i wynebu i gael tawelwch meddwl yn yr olwg ar Un yn marw yn ei le, fel y gall Duw faddau yn unol â'i lywodraeth heb gymylu ei briodolaethau mawrion a sanctaidd. Ddarllenwyd, a wyddost ti am ofid am bechod, nes oedd yn dda gan dy enaid wynebu tua Chalfaria am fywyd?

8. Ymdrecha rhai i dawelu eu cydwybodaau. Mae yn arferiad gan lawer o wrandawyr efengyl i sto en cydwybodaau i gyagu am dymhor trwy wneud addewidion y dont yn well cyn marw;—y gwnant arddel Crist, yn gyhoeddus ryw dro; na fydd iddynt fod yn ddi-grefydd fel ag y maent, &c. Pan ddaw cystudd arnynt, ac ofn marwolaeth idd en meddyliau, fe wna y gydwybod gyhuddo am yr addewidion a dorwyd, a'r cyfleusderau a esgeuluswyd, a'r troseddiadau a gyflawnwyd, yna mae yn rhaid gwneud addewidion newyddion a mwy na 'r rhai blaenorol, er mwyn treio cael gan y gydwybod fod yn ddistaw. Dywedir, "Os caf godi y tro hwn mi af at achos Crist yn ddioedi; ni fydd i mi aros ar y tir hwn ddim yn hwy," &c.; ond ar ol i'r storm fyned heibio, gwna y dyn neu y ddynes ymdrechu i dafu yr addewidion naill du, a dywed Satan," mae yn ddigon cynar eto, gwell cymeryd pwyll rhag eich bod yn twyllo eich hunain." Fel hyn mae y gydwybod yn cael cam am dymhor; ond dacw y cystudd olaf yn dal yr oedwr, a rhaid myned i'r byd tragwyddol,

a gwna y gydwybod ddeffro i gyhuddo y troseddwr, ac ytan yn gorfod myned i wydd ei Farnwr yn euog a chellegid!

4. Gall y gydwybod dewi am dymhor; ond mae yn sier o ddeffro i gyhuddo am drosedd. Siappl hynod am hyn oedd amgylchiad meibion Jacob. Hwy a gasasant Joseph, meddylisant am ei roddi i farwolaeth—gwerthasant ef i'r Ismaeliad. Ar ol dychwelyd at en tad cuddiasant y weithred—aeth blwyddyn ar ol blwyddyn heibio, fel nad oeddynt yn meddwl y gwnai eu camymddygiadau at en brawd ddyfod i'r amlwg; ond dacw Raglun-iaeth ddoeth a chyfiawn y nef yn dechreu tynu y lleni yn ol. Daeth newyn yn ngwlad Canaan, ac anfonwyd deggo'r brodyr i geisio lluniaeth i wlad yr Aipht. Ar ol myned yno, daeth y Llywydd mawr urddasol a'i lygad llym atynt, gan en cyhuddo yn arw, a dywedyd, "ysblywyr ydych ohwi: i edrych noethder y wlad y daethoch." Gwadent hyny, ac ymgyrment i'w harglwydd. "Ae efe a'u rhoddodd hwynt i gyd yn ngharehar dridiau." Ar ol en rhyddhau, a gorchymyn iddynt ddychwelyd at en tad ond un, yr hwn oedd i gael ei gadw yn yr Aipht, nes y dychwelent a Benjamin gyda hwy. Hwytthau a wnaethant felly, ac a ddyedasant wrth en gilydd, "Dian bechu o honom yn erbyn ein brawd, oblegid gweled a wnaethom gyfyngdra ei enaid ef, pan ymbiliodd efe a ni, ac ni wrandawsom ef; am hyny y daeth y cyfyngdra hwn arnom ni." Gen. 42: 20, 21. Yr oedd tua 22 o flynyddau wedi myned heibio er pan y gwerthasant Joseph; ond dyma en cydwybodaau wedi deffro o achos yr hen drosedd hwnw.

Tebyg i feibion Jacob, yw sefyllfa miloedd yn bresenol. Mae pechodau wedi eu cyflawni er's blynyddoedd, ac mae lleni duon anghof i raddau wedi en cuddio o'r meddwl; ond mae yr Hwn a "ddwg bob gweithred i farn," a'r oll yn ysgrifenedig yn ei lyfr, ac mae amgylchiadau yn nesa pan y deffry y gydwybod i gollfarnu am yr hen bechodau, os na cheir maddeuant mewn dydd o ras. Bydd rhai yn galw i gof en twyll, a'u hanffyddlondeb tua glan afon marwolaeth; a dyma fydd en gwaith i raddau yn y byd tragwyddol, ailfyfrio gyd a galar ar en hen bechodau, pan na fydd modd byth en dileu.

Mae genym siamplan bywiog o greulondeb cydwybod yn cyllfarnu, megis Cain, a Judas, &c. Fe dreiodd Judas dawelu ei gydwybod trwy dafu yr arian oedd ef wedi garu mor fawr cyn hyny; ond yr oedd uffern wedi dechreu cyneu yn ei fynwes; ac yn lle myned at Dduw am faddeuant, "Efe a aeth allan ac a

ymgrogodd." O adyn cybyddlyd, aeth ei arian yn faich iddo idd eu dwyn. Dyma ddarluniad gwan o sefyllfa yr annuwiol draw i'r bedd; bydd ei gydwybod enog fel sarph yn brathu ei feddwl am dragwyddoldeb, "Lle nad yw y pryf yn marw, na'r tân yn diffodd." Dylem ofalu rhag myned a chydwybod heb ei di-euogi tua'r farn.

II. Pa beth olygir wrth ddywedyd, Bod Duw "yn fwy na 'n calon" &c. Golygir mae yn debyg:

1. Ei fod yn fwy gwybodus o'n cyflawniadau. Yr y'm ni yn troseddau yn aml, pan na fyddom yn gwybod. "Fwy a ddeall ei gamweddaul glanha fi oddiwrth fy meiau cuddiedig." Salm. 18: 12. Mae Duw yn gwybod pob peth. Nis gellir cuddio y weithred ddirgelaf rhagddo ef. Mae ein meddyliau yn hollol adnabyddus iddo. Efe a ddwg bob gweithred i farn, "a phob peth dirgel, pa na bynag fyddo ai da ai drwg." Os yw ein calon yn ein condemnio, mae Duw yn ein condemnio yn fwy. Ymofynwn am ei faddeuant trwy waed yr Oen, fel "na'n ooller gyd a y byd."

2. Mae Duw yn fwy sanctaidd na ni, ac felly yn casau pechod yn fwy. Dylem gofio bod yr Arglwydd yn ceryddu am droseddau ei gyfraith uniawn a da. Mor werthfawr y dylai fod aberth Crist yn ein golwg; trwy yr hwn mae modd cael heddwch a Duw, maddeuant o bob bai, a sanctaiddhad nes ein gwneud yn "wynach na'r eira yn Salmon." Wynebwn ato tra mae yn galw, a gochelwn oedi dim yn hwy. Heddyw ydyw yr amser cymeradwy; gall y fory fod yn eiddo arall.

Mae y gwir Gristion yn meddu mynwea dawl, ac yn gallu dywedyd, "Nid efnaf niwaid;" caiff ef y glyn yn olen, a'r nef yn dragwyddol orphwysfa. T. E.

P R E G E T H II.

AR DDWYFOL YSBRYDOLIAETH YR YSGRYTHYRAU.

GAN Y PAROH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

A draddodwyd yn y Cyfarfod Chwarterol yn Palmyra, O., Hyd. 6ed, 1862, ac a anfonir i'r OENHADWE ar gais y Gynadledd.

Nid trwy ddyn y daeth gynt brophwydoliaeth; eithr dynion sanctaidd Duw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân. 2 PEDR 1: 21.

Yr holl Ysgrythyr aydd wedi ei rhoddi gan Ysbrydoliaeth Duw. 2 TIM. 3: 16.

(Parhad o'r rhifyn am 26 Mai, t. d. 140.)

SYLWADAU TERFYNOL AR NATUR A HELAETH-
EWTID Y DDWYFOL YSBRYDOLIAETH YN YR YS-
GRYTHYRAU.

Os nad ydym yn mawr gamsynied, meddyl-
fwn ein bod wedi galw eich sylw at broffion

eglur a safadwy i arddangos Dwylf Ysbryd-
oliaeth yr Ysgrythyr. Ond yn awr, tybiwn
fod rhyw un yn barod i ofyn pa beth a ddeallir
wrth Ddwylf Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyr
Dyna gwestiwn ar unwaith yn bwysig ac yn
deilwug iawn o'n sylw. Un peth ydyw profi
fod y Beibl yn air Duw, peth arall ydyw dan-
gos yn niha ystyr y mae yn air Duw. Nid
oes dim yn eglurach na bod elfen ddynol ac
elfen ddwylf wedi cydgyfarfod a chydweith-
redu yn nghyfansoddiad yr Ysgrythyr. Gan
hyny, priodol iawn yw yr ymofyniad, pa beth
yw natur a nodweddion gweinyddiaeth y dyn,
a pha le y mae ei chyleb yn terfynu, ar un
llaw, ac ar y llall pa mor bell y mae dylanwad,
arweiniad, ac arolygiaeth Duw yn cyrhaedd
drosto yn nghyflaed gwirioneddau, mynegiad
athrawiaethau a ffurfiad holl gynwysiad y
Beibl. Dywed y testyn, "Dynion sanctaidd
Duw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy
gan yr Ysbryd Glân." Nid oes amser genym,
pe buasai yn ddoeth i ni yn bresenol, i ymyr-
aeth a'r ddadl bwysig sydd wedi ei chychwyn
yn ddiweddar ar y pwnc hwn. Gan hyny
awn yn mlaen i fynegu ein golygiadau ein
hunain arno mor fyr, cryno, a didramgwydd
ag y gallom.

1. Wrth Ddwylf Ysbrydoliaeth yr Ysgryth-
yr, ni fyddwn yn deall fod yr Ysbryd Glân
wedi donio y dyaion sanctaidd a'i llefarasant,
& gwybodaeth, medruerwydd, cyfrwysder ac
athrylith i gyfaddasu eu hymadroddion, eu
haddysgiadau a'u datganiadau at chwaeth lyg-
redig, cymmpwyon coelgrefyddol, a thraddod-
iadau dynol y bobl y llefarent wrthynt, a'r oes
y preswyllynt ynddi. Dyma olygiad rhai o
dduwinyddion yr Almaen. Gelwir ef yn
Ddamcaniaeth y cyfaddasiad (*Theory of accom-
modation*). Cymhwysant y ddamcaniaeth hon
yn beaf at ysgrifeniadau y Testament New-
ydd. Ond y mae yn rhy wrthun i gael sylw
am fynyd gan y byd Cristionogol. Dylasai,
cyn hyn, fod wedi myned i'w lle ei hun, fel
Judas Iscariot. Gallen ddweyd am dani, heb
gam-gysgu dim arni, ei bod yn tueddu i ddrwg-
liwio dybenion a chymeriadau yr Arglwydd
Iesu Grist a'i apostolion yn frawychus. Yn ol
hon, nid yw y Testament Newydd amgen na
ffrwyth dyfais orchestol i gadw y byd i ym-
droi yn ei dwyll ofergoelus, ac i ymbalfalu yn
nghanol tywyllwch ei gyfeillornadau traddod-
iadol. Pe cawsai Satan, arch elyn Duw a dyn-
ion, ganiatâd i ysgrifenu beibl i'r byd, ais gall-
wn ddychymygu am well llwybr iddo ef ym-
gmyrd â'r gorchwyl na hwn.

Yn ol y ddamcaniaeth hon, prif amcan Crist
a'r apostolion, fel dysgawdwy, oedd boddio

eu gwrandawyr, ac fel gwladlywiad priodol er cyrhaedd hyny, dewisent y moddion a wnaï o angenrheidrwydd gefnogi y werin yn eu cred-
oau twyllodrusa'u harferiadau drygionus. Mae yn anhawdd dweyd yn rhy gryf yn erbyn hon. Geesyd allan Ysbryd y gwirionedd fel yn efelychwr i dad y celwydd, agwna y Gwaredwr didwyll y Jesuit penaf yn y greadigaeth. Mae yn gabledad ar gymeriad gogoneddus holl berffethiau anfeidrol, holl arfaethau grasol a holl ddatguddiedigaethau pur Duw y gwirionedd, y doethineb a'r cariad tragwyddol. Ydyw, mae yn sarhad ar ddwynyddiaeth y bedwerydd ganrif ar bymtheg, ac yn ddiraddiad ar ddwynyddion athrofeydd Leipsic a Guttingen.

Mae yn dda genyf nad yw y Cymry yn gyffredin yn deall nemawr ar y ddamcaniaeth haner anffyddol hon. Duw o'i drugaredd a'n cadwo rhag cofseidio surdoes cyfeiliornadau atheistiaidd yr Almaenwyr, yn nghyd ag awdwyr yr "*Essays a'r Reviews*" yn Lloegr, a phawb eraill o gyffelyb ddaliadau. Teg ydyw crybwyll hefyd, fod rhai yn yr Almaen wrthi, a'u holl egni, y dyddiau hyn, yn tori bedd y ddamcaniaeth hon. Llwyddiant iddynt i'w chladdu mor ddwfn fel nas gallo anffyddiaeth unrhyw oes eto ei hadgyfodi.

2. Wrth ddwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythyrâu ni byddaf yn deall fod rhanau o hono yn air Duw a rhanau eraill o hono heb fod felly. Ysbrydoliaeth achlysurol fyddai hyn. Nid wyf yn credu i'r ysgrifenywyr ysbrydoledig dderbyn cynorthwy yr Ysbryd Glân i'r un graddau yn mhob rhan o hono, nac ychwaith eu bod heb ei gynorthwy yn un rhan o hono, cyn belled ag yr oedd hyny yn rheidiol i osod allan y gwirionedd yn gywir. Y mae gwahanol ranau yr Ysgrythyrâu yn cyfateb i sefyllfaoedd ac angenion y rhai y llefarid hwynt wrthynt yn ngwahanol oesoedd y byd. Nid ydyw seremoniau cysegodol yr hen oruchwyliaeth, na'r gosodiadau hyny ynddi, a ddilynent ar sefyllfa ac amgylchiadau yr Hebreaid gynt yn Palestina, yn rhwymedig arnom ni yn awr; ond nid yw y rhanau hyny o'r hen Destament a'u cynwysant yn llai dwyfol oblegyd hyny. Y mae natur a rhwymedigaeth foesol dyn fel deiliad o lywodraeth foesol Duw, yn annewidol ac annattodadwy, a mae yr holl ddyledswyddau parhâol cynwysedig yn y rhwymedigaeth foesol sefydlog hon, ac a ddatguddir yn y Beibl, yn parhau mewn grym o hyd, o dan bob goruchwyliaeth, oes a gwlad, ac nid oes gwahaniaeth pa le y ceir hwynt—pa un ai yn yr Hen Destament ynte yn y Newydd—y maent yn ddwyfol ysbrydoledig ac awdurdodedig. Fel hyn y mae yr holl bethau sydd wedi di-

flann, a'r holl bethau sydd yn aros mewn grym, yn yr Hen Destament, *eto yn air Duw* ac i'w parchu fel y cyfryw. Gwrandewch ar y testyn, "Nid trwy ddyn y daeth gynt brophwydoliaeth." Y mae y beirniad enwog M. Stew-
art yn dangos mai nid rhagddywedid a feddylir wrth brophwydoliaeth yma, ond pob peth a lefarodd y dynion sanctaidd o dan gynhyrfiad yr Ysbryd Glân. "Yr holl Ysgrythyr sydd wedi ei rhoddi gan ysbrydoliaeth Duw." Wrth gwrs at yr Hen Destament y cyfeiria y gair hwn. Yn awr os credwn fod Paul yn llefaru yma o dan arweiniad yr Ysbryd Glân, yr ydym yn rhwym o addef hefyd, *fod yr holl Hen Destament yn ddwyfol ysbrydoledig*.

Dywedodd yr Arglwydd Iesu wrth ei ddysgyblion yr anfonai yr Ysbryd Glân atynt, a phan y deuai y tywysai hwynt i bob gwirionedd. Y mae genym bob siorwydd iddo gael ei dywallt arnynt ar ddydd y Pentecost yn Jerusaalem, ac iddo aros gyda hwynt, a'u bod yn llefaru o dan ei ddylanwad ef. Yr ydym yn sior mai naw o'r dysgyblion hyn sydd wedi ysgrifenu y Testament Newydd. Mae yn wir nad oedd Marc a Luc yn apostolion, ond yr oeddent gyda'r apostolion. Yr oedd Pedr yn cynorthwyo Marc, a Luc yn gydymaith i Paul. Dywed Luc ei fod ef wedi derbyn ei efengyl gan y rhai oeddent o'r dechreuad yn llygad dystion o'r pethau a adroddodd; ac mae Paul yn datgan, mewn mwy nag un man, fod Duw wedi datguddio ei efengyl i'r apostolion *trwy yr Ysbryd Glân*. Felly y mae genym ffeithiau lluosog, diamhenol a ohedyrn, i brofi Dwyfol Ysbrydoliaeth *yr holl Ysgrythyrâu sanctaidd*. A phwy yn ngwynob y rhai hyn a feiddia haern mai achlysurol yw ysbrydoliaeth Llyfr y llyfrau.

Addefwn y byddai maentumio hyny yn gyfleus iawn o dan rai amgylchiadau, ac i berwylion arbenig. Mae yn gyfleus iawn weithiau, i ryw fath o bersonau, i alw gwirionedd ar gelwydd, gweddeidd-dra ar falchder, oynildeb ar gybydd-dod, dowerder ar greulondeb, a *genuine bill* ar *counterfeit*. Pe bai rhyw un am dori i lawr gadwraeth y Sabboth, beth a fyddai yn fwy cyfleus iddo ef, er ceisio mogi ymrysoniadau ei gydwybod, a phylu dyfarniadau ei reeswm, na threio darbwyllo ei hun ac eraill i gredu nad yw y ddeddf foesol, a orchymyna gadw y Sabboth, mewn grym yn awr, ac o ganlyniad nad yw y rhan hyny o'r Beibl a'i cynwysa yn arwisedig mwyach ag awdurdod dwyfol. Nen, pe bai rhyw un am ddi i fyny olygiadau yn milwrio yn erbyn ysbryd sefydliadau, amcan gosodiadau, sylwedd cysegodau a rhedid holl ffeithiau athrawiaethol a hanes-

yddol yr hen oruchwyliaeth, beth a fyddai yn fwy cyflens iddo ef, er dallu yr anwybodus a hudo yr anochelgar, na cheisio dangos fod yr Hen Destament wedi colli ei ddwyfoldeb, ac nad yw mwyach amgen na hen *almanac out of date*, yn gwbl ddiwerth i ni.

Drachefn. . Pe delid rhyw athrawiaethan croes hollol i ranau eglur o'r Hen Destament a'r Newydd gan ryw blaid o ddynion, beth a allai fod yn fwy cyflens i'r cyfryw, er oesio tawelu en cydwybodau a dyrysu yr anfeddylgar, na dweyd nad ydyw y rhannau hyn yn Ddwylol Ysbrydoledig?

Onid er mor gyflens y byddai hyn ar y fath amgylchiadau, y mae y twyll, y rhyfgy a'r calon-galedwch a gynwysa yn arswydawn i'r eithlaf! Dyn marwol yn dyfod yn mlaen ac yn ngwynneb y profion cadarnaf i'r gwrthwyn-eb yn beiddio gwađu Dwyfol awdurdod ac ysbrydoliaeth rhannau o'r Beibl, er mwyn gwisgo haeriadau disail ei fympwyon llygredig ei hun ag anffaeledigrwydd, a hyny ar draul mathru o dan ei draed rai o sefydliadau goreu, gwirioneddau pwysicaf, ac athrawiaethan puraf y Nefoedd ar y ddaear!! Os nad yw hyn yn cynwys yr addfedrwydd llawnaf mewn rhyfgy chwyddedig ar bethau mwyaf cysegredig y Goruchaf ar y ddaear, pa beth a'i cynwysa? Gwell i ni ddynesu at y Beibl gwerthfawr mewn ysbryd ymchwilgar plentynsidd, gan dderbyn ei holl addysgiadau gyda gwyleidd-dra duwiol, gan mai llyfr Duw ydyw, ac nid mewn ysbryd rhyfgyus beirniaid hunan-chwyddedig, gan ei ddarnio, a'i wyro, a'i ysbeilio o brydferthwch gogoniant ei ysbrydoliaeth a'i awdurdod goruchel.

8. Wrth Ddwylol Ysbrydoliaeth yr Ysgrythrau nid ydyf yn deall fod pob ymadrodd sydd ynddynt wedi dyfod yn uniongyrchol o enau Duw, nac ychwaith fod pob peth a adroddant yn cael ei gymeradwyo gan llys y Nefoedd. Gadewch i mi egluro fy meddwl ar hyn. Mae yn y Beibl ymadroddion tri math o fodau, heblaw y Bod Goruchel, sef yn lsf, yr anifail—y sarff ac asyn Balaam. Yn 2il, y dyn—dynion da a dynion drwg. Yn 8ydd, yr ysbryd anweledig—angelion a chythreuliaid. Wrth gwrs, pan mae y rhai hyn yn llefaru eu geiriau a'u meddyliau eu hunain, nid ydynt yn ddwyfol; 'a'r holl ysbrydoliaeth a honwn ni sydd yma, a welir yn nghywirdeb yr adroddiad am danynt. Felly, er nad yw yr ymadroddion eu hunain yn ddwyfol, eto y mae yr adroddiad o honnynt o dan gynhyrfiad yr Ysbryd Glân yn Ddwylol ysbrydoledig.

Drachefn. Oynwysa y Beibl hanesion am dwyll ac anghyfiawnder, ac adrodda am arfer-

ion llunfedig gan anweddeidd-dra a barbareidd-dra yr oesau boreuol; ond nid yw y ffaith fod y pethau hyn wedi eu cofnodi ar ei dudalennau yn profi yn y mesur lleiaf fod y Nefoedd yn eu cymeradwyo. Cynwysa ein cyhoeddiadau wythnosol a misol yn aml hanesion am ladrad a llofruddiaeth, ond nid yw hyny yn profi fod eu golygyddion yn cefnogi y fath bethau. Felly nid yw fod hanes am bethau drwg yn y Beibl yn dangos fod y Duw da yn eu cymeradwyo, a meddyliem nas gall neb ond ynyfydion awgryma y fath wrthuni.

Yn awr, er fod y Llyfr hynod hwn yn cynwys rhai geiriau a meddylldrychau na ddeilliasant yn uniongyrchol oddiwrth y Meddwl Dwyfol, ac yn cofnodi, tyn syml, rai gweithredoedd na chymeradwydd hwynt erioed yn llys tragwyddol y Nefoedd, eto y mae yr oll sydd ynddo yn cael ei osod allan a'i adrodd gyda chywirdeb anffaeledig o dan gyfarwyddyd Dwyfol ysbrydoliaeth. Yn yr ystyr hwn mae yr *holl* Beibl yn Ddwylol ysbrydoledig, ac yn deilwng o'r enw Gair Duw.

4. Wrth Ddwylol ysbrydoliaeth yr Ysgrythrau y deallwn erbyn hyn, fod yr ysgrifenywyr sanctaidd wedi cael cynorthwy, dylanwad ac arweiniad Ysbryd Duw wrth ysgrifennu ei faterion a'u cynwysiad, cyn belled ag yr oedd hyny yn angenrheidiol, er eu gwneud yn *Ddatguddiad perffath o'i ewyllys ei hun ac yn rheol anffaeledig fydd ac ymarweddiad dynion*. Tybiwn fod natur, dull, a helaethrwydd y cynorthwy dwylol a dderbyniasant yn dibyna i raddau mawr ar y materion, y dullwedd a'r cyfansoddiad. Weithiau ffeithiau syml a hanesion cyffredin fydd i'w hadrodd. Yma y mae Ysbryd y gwirionedd yn arolygu y cyfan, gan ofalu am gywirdeb y mynegiad o honnynt. Brydian eraill, mae y mater yn adnabyddus o'r blaen, eithr y mae yr iaith, y dullwedd a'r delweddu mor odidog ac aruchel, a chymaint uwchlaw i'r ysgrifenydd ei hun, a rhagorach na chynrychion mwyaf coethedig a phenigamp y meddwl dynol galluocaf nes ein taro ar unwaith a syndod a'n llanw ag edmygedd. Yma y mae cynorthwy arweiniol yr Ysbryd Goruchel yn ganfyddadwy. Droion eraill y mae y materion uwchlaw i gynnygion mwyaf beiddiol ac ehedog amgyffredion mwyaf cyrhaedd-fawr y meddwl meidrol byth i'w darganfod. Yma eto y gwelwn yr Ysbryd tragwyddol yn datguddio.

Weithiau gwelwn yr ysgrifenydd ysbrydoledig yn debyg iddo ei hun yn rhodio ar hyd a lled y ddaear fel dynion eraill o ran ei fater a'i ieithwedd, ond fod ei draed yn cael eu cadw yn sicr o hyd ar hen graig gadarn y gwirfôn-

edd. Bryddian eraill y mae fel pe byddai wedi ei gipio i fyny, a'i gymeryd ymaith dros amgaueru y Presenol, a'i osod i sefyll yn rhyw le uwch meusydd Amser a Thragwyddoldeb i ayllu ar olygfeydd y pethau mawrion a phwysig a fu ac a ddaw. Droion eraill ymddengys fel wedi cael benthg edyn eryr anfeidrol, ac ar ol dianc yn mhell uwch culion derfynau y ddaear a chylchoedd meidroldeb y creadur, erys megys i chwareu yn awyrgylchoedd yr hollbrenoldeb a'r hollwybofaeth Ddwylol, a phan y disgyna oddiyno bydd ganddo ddatguddiedigaethan pwysig, yn rhoddi cipolwg i ddyn ar rai o blygiadau yr arfaeth dragwyddol a'r bwriadau goruchel a grasol tuag at y byd. Yn y modd hyn "Dynion sanctaidd Duw a lefarasant megys y cynhyrfwyd hwy gan yr Ysbryd Glân,"—neu, fel y gellir darllen y gair gwreiddiol *phenomenoi*, yn "gipiwyd ymaith," felly y meddwl yw, "megys y cipwyd hwy ymaith gan yr Ysbryd Glân." Diau eu bod yn fynych yn cael eu cipio ymaith allan o honynt eu hunain, ac uwchlau i holl gylchoedd gwybodaeth a dychymygion dynol, yn enwedig pan ddefnyddiai yr Ysbryd Glân hwynt fel offerynnau i ddatguddio y cynlluniau a'r dirgeledigaethan Dwyfol i'r byd. Pa fodd y cymerai y dylanwad ysbrydoledig feddiant o honynt, a pha mor bell y cyrhaeddai dros eu galluoedd a'u hymwybodaeth, sydd bethau nad ydynt yn hawdd eu hegluro na'u hamgyffred. Nid ymddengys y gallent hwy eu hunain egluro natur ac eangder y dylanwad dwyfol arnynt bob amser, ond yr oeddynt yn berffaith sicr o'r ffaith eu bod o dano bob tro y byddent felly. Pa fodd y mae yr haul yn goleuo sydd bwno nad yw athroniaeth yn mhenau y ser-yddwyr dysgedigaf wedi ei hollol benderfynu eto, ond ei fod yn goleuo sydd *ffaith* adnabyddus i bawb er dechreu y byd. Felly y dywedaf ffinau, os nad ellir egluro i foddlonrwydd pa fodd y dylanwadai yr Ysbryd dwyfol ar feddyliau y dynion sanctaidd gynt, y mae y *ffaith* ei fod wedi dylanwadu arnynt, a'u bod o dan gynhyrfiad ei ysbrydoliaeth pan yn ysgrifennu yr Ysgrifythrau, mor sicr a diamheuol a'r ffaith fod yr haul yn goleuo.

Tybïa rhai fod yr Ysbryd Glân yn rhoddi geiriau yn gystal a meddyliau i'r ysgrifenydd sanctaidd. Haera eraill fod gwahanu geiriau a meddyliau dyn oddiwrth eu gilydd yn annichonadwy, ac wrth gwrs nas gall dim ar y mater hwn fod yn wir ond y dybiaeth flaenorol. Os yw hyn yna yn gywir, barnwn ninau fod yr Ysbryd Glân yn tywys pob un o honynt i lefaru yn ol natur a graddau ei alluoedd meddyliol, ei wybodaeth ieithyddol, a'i ohwaeth len-

yddol; oblegyd y mae yn ffaith adnabyddus, yn iaf, i bawb, fod i bob un o'r ysgrifenydd ysbrydoledig ei neillduolion personol wrth ysgrifennu. Yn 2il, i'r dysgedigion mewn beirniadaeth Feiblaidd, Fod nodweddion y cyfnewidiadau a gymerasant le yn yr iaith Hebraeg yn ystod y pymtheg cant o flynyddoedd y buwyd yn ysgrifennu y Beibl, yn ganfyddadwy yn nullwedd cyfansoddiad ei wahanol ranau. Eto hwyrach mai y dull goreu, ar y cyfan, i egluro yr amrywiaethau hyn yw tybied fod yr ysbrydoliaeth yn eu gadael i ddewis eu geiriau, eu delweddau a'u dullwedd eu hunain wrth gyfansoddi. Yr oedd y cynhyrfiad ar y prophwydi, weithiau, yn gwanychu y nerth, creu arswyd a thafu i bwr lewyg, ond ymddengys eu bod y rhan fynychaf, yn cael cadw eu hymwybyddiaeth.

Gallwn feddwl fod ysgrifenydd y Testament Newydd, yn ol natur eu materion, yn fwy na'r prophwydi gynt, at eu rhyddid i ddewis eu dull arbenigol o gyfansoddi. Fel hyn yr ydym yn cael Paul, yn un o'i epistolau, yn nghanol y materion pwysicaf, yn alluog i aros a rhoddi cyfarwyddyd meddygol i Timotheus, ac yn ei orchymyn i ddwyn gydag ef y memwrn a adawsai yn Troas. Ond rhaid i mi derfynu. Cofiw'n mai Llyfr Duw yw y Beibl, ac mai yr Ysbryd Glân sydd yn gyfrifol am ei gynwysiad. Nid yw yr Ysbryd Glân ynddo, ond y mae ei faterion wedi eu hysbrydoli ganddo. Y prif wahaniaeth rhwng yr haul a chyrrf eraill y gyfundrefn heulog yw fod goleuni ynddo. A'r prif wahaniaeth rhwng y Beibl a llyfrau y ddaear yw fod y Dwyfol ysbrydoliaeth wedi ei wneud yn ffynonell fawr goleuni a gwybodaeth ysbrydol i'r byd enog a thywyll, am drefn y cymod a ffordd yr iechydwrïaeth.

CYMHWYSIADAU.

1. Mawrhawn yr Arglwydd am roddi i ni ei air sanctaidd yn ddatguddiad o'i ewylllys fendigaid, ac yn rheol ein bywyd. Pe cymerid yr haul ymaith o'r gyfundrefn heulog heno, byddai y golled y tu hwnt i bob dychymyg. Ond pe gadawsai ni heb y Beibl, haul ysbrydol y byd moesol, buasai y golled yn anhraethol fwy i ni. Gwnawn yn fawr o hono, a pharchwn ei Awdwr daionus yn ein calon am dano.

2. Llawenyohwn yn ngwyneb y sicrwydd mwyaf llawn sydd genym mai Duw ydyw Awdwr y Beibl. Ar ol deall yn sicr fod sylfaen y ty ar y graig y mae y teulu yn teimlo yn ddiogel i lochesu ynddo pan ddaw yr ysturm. Ar ol gwneud ymchwilid manwl i sefyllfa y llong a chael ei bod yn ddiogel, mae y *passengers* yn teimlo yn fwy dedrwydd i ym-

ddiried eu bywydau ynddi am fordaith dros donau brigwynion y cefnfor llydan. Felly gallwn ninau lawenychu yn y profion lluosog a safadwy sydd genym o Ddwyfol Ysbrydoliaeth yr Ysgrhythran. Maent wedi dal pob ar-ohwiliad ac ymosodiad hyd yma. Pe bai deng mil mwy yn yr.oesod ar y Beibl eto, ni siglai hyny fymryn ar ffydd rhai o honom yn ei ddwyfoldeb, oblegyd, "Gair ein Duw ni a saif byth." Dyma graig yr oesoedd ar ba un y teimla y credadyn yn ddiogel a dedwydd i ymddiried ei dragwyddol bob peth arni.

8. Gan mai gair Duw yw y Beibl, cofiwn ei fod yn anffaeledig. Gellir meddwl wrth ymddygiad rhai dynion fod y Beibl fel *India-rubber*, i gael ei wyro a'i ddarnio, a'i ledn a'i grebachu at eu credoau oulion a rhagfarnllyd hwy, fel y gwelont yn dda. Gwna rhai athroniaeth o'r eiddynt eu hunain yn anffaeledig, a cheisiant gael gan y Beibl i blygu iddi. Eu bathroniaeth yw en safon i fesur a phwyso gweithrediadau Duw a dynion, a beth bynag nad yw yn athronyddol, yn eu tyb hwy, yn y Beibl, ymwrthodant ag ef. Nid yw rhagwybodaeth Duw yn y prophwydoliaethau, na'i hollalluawgrwydd yn y gwyर्थiau, yn ol eu barn hwy, yn athronyddol, a denant yn mlaen a'u gwelleifian beirniadol yn eu dwylaw, a chneiffant ymaith bob prophwydoliaeth a gwyर्थ sydd o fewn corff yr holl Gyfrol sanctaidd; a beth sy'd genym ar ol wedi hyn yn werth i'w alw yn Feibl—dyna brif golofnau ei ddwyfoldeb wedi eu cymeryd ymaith. Ond ni dderbyniwn ni y fath ynfyrwydd a hwn. Nid oes dim yn y Beibl yn groes i athroniaeth—ac nid yw hi byth mor berffaith a phan yn ei ddilyn ef. Cofiwn fod gair Duw i fod yn ben ac yn arweinydd, a ninau oll i ffurfio ein credoau a'n hymarweddiad wrtho ef.

4. Mai ein dyledswydd yw byw yn ei ol. Gwyn ein byd os gwnawn hyn. Canys "Cynifer ag a rodiant yn ol y rheol hon, tangnefedd arnynt ac ar holl Israel Duw." Cymernw ef yn llewyrch i'n llwybrau a llusern i'n traed. Amen.

LLENLITH,

Yn cynwys y rhan olaf o fywyd Abraham, yn nghyd a helbul a thrallod y Cenhadwr Lot.

Sylwn bellach ar

WELEDIGAETH ANGEIDAID ABRAHAM.

Pan oedd Abraham yn cyfaneddu yr ail waith yn ei drigran gyntefig ar wastadedd Mamre yn agos i Hebron, cafodd weledigaeth ryfeddol, yn mawr ragori ar y cwbl a gawsai yn flaenorol. Ar yr awr hono yr oedd yn

dygwydd eistedd un diwrnod yn ngwres y dydd wrth ddrws ei babell, yn ol yr arferiad dwyreiniol a'r eiddo yntau, ac ar ol bod yno, tebygol, rhwng cwag ac effro ychydig fynydan, gwelai yn hollol amlwg i'w feddwl, dri o ddy-eithriaid yn nesau at y drws; ymdeithwyr mewn ymddangosiad, ond digyffelyb eu gwedd i'r cyfryw yn gyffredin. Ac efe a redodd, dybiasai, megis gwr parod i letygarwch i'w cyfarfod, ac a'u gwahoddodd yn garedig i ddod i mewn, ac a frysiodd, feddyliai, i wneyd darpariadau helaeth i'w derbyn, eu croesawu &c., pa rai a ddangosasant yn fuan eu huchel nodwedd, canys y blaenaf a'r mwyaf urddasol o honynt mewn ymddangosiad, angel y cyfamod, sef yr Arglwydd Iesu Grist fel y meddylir, a adnewyddodd yr addewid a wnaethpwyd gynifer gwaith yn flaenorol i'r patriarch Abraham y buasai i Sarah ymddwyn ar fab iddo ef; yr hyn pan glywodd Sarah wrth ddrws y babell dybiai o'r tu cefn i'r angel, a'i cynhyrfodd i ohwerthin, am fod y peth wedi ei addaw cynifer o weithiau cyn hyn yn ofer, ac oherwydd ei bod wedi myned yn hen mewn dyddiau wrth ddyegwyl am gyflawniad addewid heb un amser erioed wedi ei benodi iddi, ac am ei bod yn awr yn ddiddadl wedi myned yn rhy bell tua therfyn blynyddoedd ei hoer i'r fath amgylchiad allu cymeryd lle, pwy bynag oedd yn proffwydo. Ond y person urddasol er cadarnhan fydd Abraham, ac er cymorth anghrediniaeth Sarah, a siomi y gelyn, a benododd yr amser, gan addaw dychwelyd mewn amser penodedig y flwyddyn ganlynol, a mab meddai fydd i Sarah, ond ei dirnygiaeth hi o'i athrawiaeth ef a gafodd ei grybwyll a'i geryddu gan yr angel.

Yna yr angelion a aethant yn mlaen i gyflawni rhan arall o'u gweinidogaeth, ac a fynegasant i Abraham ar y ffordd, feddylieim, wrth ei hebrwng, eu bwriad i ddinystrio dinasoedd Sodom, Gomorrah &c. Pan ddarfu i'r Patriarch gydag haelionus ddyngarwch ag sydd yn ffurfio prif gynllun ei nodweddiad, anturio i ddadleu a'r angelion, debygai, achos y dinasoedd colffarnedig, a cheisio dangos, feddyliai, yr anghyfiawnder ymddangosiadol o gymysgu y diniwed a'r euog a'u gilydd, ac eiriol yn oetyngedig, ond yn ddiifrifol a thaer drostynt,—yn gofyn yn bruddaidd ac fel gwr duwiol yn teimlo yn neillduol drostynt yn olynol a thrachefn, a fyddai i'r cyfryw ddinasoedd gael eu dinystrio, os buasai haner cant, pump a deugain, deg ar ugain, ugain, neu hyd yn nod os oeid deg o rai cyfiawn ynddynt? Ac mae yn cael addewid gan y prif ymwelydd nefol, y buasai deg o rai cyfiawn yn ddigon i achosi iddo i

droi ymaith y trychineb; ond Ow! nid oedd y nifer bychan hynny i'w cael yn ninasoedd blodenog y gwastadodd, oblegid yr oedd eu heuogurwydd yn gyffredinol a'u dinystr yn anocheladwy.

Onid gweledigaeth oedd y cwbl, yr hyn yw y tebycaf o bob peth i freuddwyd, ac felly nid oes un lle i feddwl a dywedyd yn gyfeiliornus bod angelion nefol o fyd ysprydol yn bwyta, yfed, &c. megis Melchisedec, Abraham a Lot, cenhadon dynol ar y ddaiar. Ond gan y cyfarfyddwn a mynegiadau cyffelyb eto wrth fyned yn mlaen, nid yw yn rhy gynar nac allan o le, i ni sylwi cyn myned yn mhellaach, ar y modd mwyaf neillduol y datguddiodd Duw ei ewyllys a'i efengyl i'r patrieiroh, y proffwydi, yr efengylwyr, a'r apostolion.

Yn 1. Trwy ymddangosiad a lleferydd yr hwn a elwir "Angel y cyfamod," Mal. 3: 1, yr hwn yn nghyflawnder yr amser, a wisgodd grawd, er mwyn marw dros droseddwyf.

Yn 2. Trwy lais soniarus neu groch, weithiau, yn nghyd ag ymddangosiad arwyddlunian cydfynedol a hynny rai amserau.

Yn 3. Trwy weledigaethau, yn y nos mewn cwsag cyffredin weithiau neu freuddwyd, neu pau y byddai personau yn cael eu taffu i lewyg byr yn y dydd, neu pan yn nghylch eu gorochwylion cyffredin.

Yn 4. Trwy weinidogaeth angelion yn ymddangos mewn cyrph dynol, pa rai oedd yn cyflawni gwyrthiau diamhenol er profi eu cenhadaeth.

Yn 5. Trwy oruchwyliaeth dylanwad galluog a grymus Yspryd Duw ar y meddwl, er rhoddi iddo ddirnadaeth cryf a chrediniaeth neu ffydd goruwch naturiol o wirionedd y pethau a ganfyddid gan y dealltwriaeth.

Gan hynny y person sydd wedi derbyn gallu i weled pethau dwyfol ac ysprydol, i'r hwn yn unig y maent wedi eu datguddio, ar feddwl yr hwn y maent wedi eu sicrhau, ac yn nghof a barn yr hwn y maent wedi ymsefyllu a char-trefu, yw yr unig weledydd sydd yn medru traethu y pethau ydynt o yspryd Duw. Ni a gawn weled y ffeithiau hyn oll yn cael eu profi trwy siamplau yn nghorph y Beibl. Pwy na ddymunai o'i galon fod yn gyfryw un? Wrth ddyfod yn mlaen yn rheolaidd, cyfarfyddwn yn nesaf a,

**DINYSTR SODOM AC EREILL O DDINASOEDD DYFF-
RYN SIDIM.**

Pedair blynedd ar ngain ar ol i Lot ymadael a Haran, daeth dau o'r angelion a ymddangosodd i'r patriarch Abraham yn ei weledigaeth y fwyddyn hynny, yn y blaen i ddinas Sodoma, pa rai a gyfarfyddwyd gan Lot pregethwr

cyflawnder yno yn yr hwyr wrth borth y gaer, yr hwn a'u gwahoddodd yn serohog i ddyfod gydag ef i'w dŷ, pan y dywedodd y dyethriaid wrtho, er cael allan ei gywirdeb, bod yn fwy dewisol ganddynt aros dros y nos yn yr heol. Ond gan mai nid *Quaker* oedd y pregethwr, efe a fu daer arnynt drachefn, fel yr aethant gydag ef i'w dŷ, lle y derbyniodd hwynt yn hynod letygar, ac a'u hamddiffynodd yn enwog a gorochestol rhag drygan bygythiol trigolion Sodoma—esf dynion trythyll ac annuwiol y dref.

A'r cenhadon urddasol mewn at-daliad i Lot gyflawn a'i rhybuddiodd ef o'r dinystr oedd yn nghrog uwch ben y ddinas ddiogyddedig, ac yn agos a disgyn arni, gan ei gyngori yn ddwys i encilio yn gyflym, rhag iddo gael ei faglu gan y trallod cyffredinol a dychrynlyd oedd ar orddiwas y ddinas ar fro ardderchog. Yna Lot pregethwr cyflawnder a frysiodd yn ddioed i fynegu y newydd trwm, anymunol, a galarus i'w feibion yn nghyfraith, y rhai oedd, feddylir, i briodi eu ddwy feroh ef ag oeddynt, dybir, wedi eu dyweddio eisoes iddynt. Ond hwy a'i cymerasant ef fel un yn cellwair, ac a wrthodasant gyda dirmyg fod yn gyfranog ag ef a'i deulu i gilio o'r ddinas.

Yn foren dranoeth, yr angelion a ddeffrodd Lot, ac a'u hanogasant yn daer i ffoi am eu heinioes; a'r pregethwr a ufuddhaodd, ac a adawodd y ddinas, a'i wraig a'i ddwy feroh a gychwynasant yn hwyrfrydig gydag ef, a phrin y gadawsant furiau y gaer, meddir, dyn i'r gwaith dinystriol yn ngoleuni yr Haul ar foren eglur gael ei ddechreu gan yr Hollalluog; a gwraig Lot, cofiwn, trwy fod yn hwyrfrydig i ffoi, ac edrych yn ol, a droseddodd y gychymyn, megis gwraig Adda gynt, ac am hynny a fu farw yn y fan, canys hi a gynfnewidiwyd i golofn o halen!! Yr oedd y weithred hon o eiddo Duw yn nghyd a dinystr dinasoedd bro'r Iorddonen, yn arw a dychrynlyd, er diogelu yr eglwys a dwyn yn y blaen y wir grefydd yn ngwlad yr addewid; ond gosodd rwystr effeithiol a chyflawn ar drigolion drygonus y tir, fel y mynegwn yn helaethach yn fuan rhag niweidio y cenhadon a ddygodd efe i'r wlad i ymdeithio a phregethu yn eu plith hwynt. A Lot gyflawn oedd un o'r pregethwyr oedd wedi dyfod i Ganaan gyda y cenhadwr Abraham, ac oherwydd fod trigolion Sodoma ac ereill ar y cyfryw wastadedd, yn anghofio Duw, yn ymwrthod a'r wir grefydd, ac yn distyru Lot, pregethwr cyflawnder, pa un a ddanfonodd Duw i'w mysg hwynt, er nad oedd o deulu yr enwaeddiad, efe a benderfynodd meddir i ddinystrio dinasoedd y gwastadedd a'r cwbl ar y dyffryn hyfrydion, canys yr oedd

preswylwyr trefydd brô eang a bras Sidim yn fwy nodedig mewn drygioni ac annuwioldeb na thrigolion y lleill o drefydd y wlad, a chan eu bod yn fwy drygionus, mae lle cryf i gasglu eu bod yn fwy gelyniaethol a lliidiog yn erbyn Duw, y wir grefydd, a'r cenhaden crefyddol a ddygodd efe i'w plith, yn ol yr hyn a gyhoeddodd wrth sylfaennu ei eglwys; "gelyniaeth hefyd a osodaf rhyngot ti a'r wraig a rhwng dy had di a'i had bithan." Oblegid ysgrifenydd eu bod yn poeni enaid cyflawn Lot, pregethwr cyfiawder, yn Sodom, trwy eu gweithredoedd anghyfreithlawn yn erbyn Duw, a chroes i'w ddeddf gyflawn, sanctaidd a da. A chan eu bod yn ddilys felly yn diystyru ac yn gwrthwynebu arglwyddiaeth rasol Duw, efe a ddangosodd iddynt rym ei lywodraeth foesol, pan oeddynt yn nghylch cyflawni y weithred fwyaf ffaidd ac ysgeler ar Lot a'r dylethriaid urddasol a ddaethent i'w dŷ ef, y rhai ysgetfydd oeddynt hwy yn dybied eu bod yn gydabyddus a Lot o'r blaen, ac wedi dyfod o'r un wlad ag yntau, i ymweled ag ef cyn sefydlu yn eu mysg hwynt. Gan hyn, hwy a ymosodasant yn y modd mwyaf terfysglad ar dŷ y pregethwr, gyda bwriad o roddi amharoh anghenfflaidd i'r dylethriaid a ddaethent yno, a bygwth gwneud yn waeth a Lot na o hwynt. Ond yn nghanol y terfysg a ddechreuasant, Duw yn brydlawn a ddiymwrth a'u rhwystrodd yn gwbl trwy eu taraw hwynt oll a dallineb. Pwy a ymgaeddodd erioed yn ei erbyn ef, ei drefn, a'i achos, ac a lwyddodd? Job 9: 4.

A'r boreu canlynol, y ddinas, modd y crybwyllwyd, a ddymchwelwyd, a'i thrigolion drygionus a ddinystrwyd gan dymhestl aruthrol ac ofnadwy, fel y sylwn eto, o dân a brwmstan. Ac nid yn unig yr oedd annuwiolion Sodom yn y cyfryw fodd yn derbyn gwobr eu hanwiredd, ond gan fod y dinystr arswydol yn amlwg i'r gweddill o drigolion y tir, yr oedd ei duedd cryf i'w hatal rhag pechu mor rhyfygus yn erbyn Duw, na meddwl am niweidio ei genhadon ef mwyach, canys yr oedd yn areu braw a dychryn ar eu meddyliau hwynt, ac yn brif foddion yn ddiamau i'w rhwystro a pheri iddynt ofni yr Hollalluog Dduw, oblegid yr oedd y gweithredoedd dyleithr, dychrynlyd ac ofnadwy hyn yn bethau newydd iddynt a digyfelyb yn y byd, ac er fod y ffordd yma o weithredu yn aruthr nid oedd un arall, yn debyg, yn rhyngu bodd i'r Hollalluog yr amser hyn, er amddiffyn ei ogoniant yn ngolwg y Canaanais, diogelu y wir grefydd, a dwyn yn mlaen ei fwriad graol yn nhrefn ddoeth iachawdwriaeth pechadur-

iaid; oherwydd yr oedd yn y modd hyn yn datguddio mewn dull nodedig ac anghyffredin, fygythion dychrynlyd ei ddeddf foesol, i ddwyn trigolion y tir yn ystyriol o'u hangenrheidrwydd am ei drugaredd waredigaethol ef, oblegid dyna y modd yr oedd wedi dwyn yn y blaen drefn rasol iachawdwriaeth dynolryw o ddechrenad ei eglwys hyd yn hyn; canys dywedir fod y ddeddf yn cael ei defnyddio, er pan droseddodd dyn, yn athraw i ddwyn pechaduriaid at eu Creawdwr a'i gofio. Ac yr oedd llawer mwy o angenrheidrwydd yn ddiddadl am ryw amlygiad arbenig, ac anarferol o gasineb Duw at anwiredd a'i wrthwynebiad i bechod yn deimladwy a gwelwedig yr oesau cynar hyn nac wedi ymddangosiad iachawdwr y byd; gan fod sefyllfa ddyfodol, a thrueni tragywyddol yn uffern, wedi eu datguddio yn fwy eglur ganddo ef, a chyfiawnder mawreddig Jehofa wedi cael ei amlygu mor rhyfeddol yn nyddoddiadau Crist yn nyddiau ei gnawd a'i farwolaeth ar y groes.

Gan hyn yr oedd yn arferol o ganlyn yr amlygiad mawreddig a gorchel oedd Duw yn roddi o hono ei hun y cyfryw oesau, llawer mwy o ddychryn ac arswyd nac sydd dan yr oruchwyliaeth Gristionogol. A dilye fod hyn, a'r ryw gyfrifon ac amryw ystyriaethau hefyd, yn neillduol angenrheidiol, gan gynted ag yr anuffuddhaodd dyn i ddeddf ei Greawdwr—cyn y dylif yn gystal ag ar ol hyn. Ac yr oedd bygythion cyfraith Jehofa i'r troseddwr, "megis y dydd y troseddai gan farw y byddai farw," pa rai a gawsant eu trosglwyddo o dad i fab oddiwrth Adda i lawr, yn angenrheidiol agwir ddefnyddiol i'r eglwys Batriarchaidd; ac yr oedd rhai yn yr eglwys a fu yn ymddiddan a chyfrinachu llawer ag Adda yn byw yn amser y dylif. Ac yr oedd dinystr y byd trwy y dylif yn wasanaethgar i ddangos bygythion deddf foesol Duw, a dwyn pechaduriaid i ystyried yr angenrheidrwydd anbegorol arnynt am drugaredd waredol Duw, er byw yn dragwyddol ddiogel. Ac yr oedd rhai o'r teulu a welodd y dylif, yn fyw yn amser Abraham a Lot. Ond yr oedd y dylif erbyn hyn wedi ei anghofio i ffeur mawr; o ganlyniad, fe welodd yr Arglwydd yn dda drachefn i ddangos ei wrthwynebiad i ddrygioni a'i atgasrwydd at bechod, yn y modd mwyaf brawychus, trwy ddinystrio dinasoedd glyn yr Iorddonen a'u trigolion, yr hyn a wnaeth yn y fath ddull a modd, fel ag yr oedd yn ddarlun mwy bywiog o uffern nac un rhyw beth a wnaeth yn flaenorol. Gan hyn ysgrifenydd, "eu bod hwy yn dyoddef dialedd tân tragywyddol," am eu pechodan, oblegid Duw a wlawiodd

arnynt dymhestl o dân a brwmstan, megis y mynega yr ysgrythyr, "cans ar yr annuwiolion y gwlawia efe faglau tân a brwmstan, a phoeth-wynt ystormus, dyma ran eu phiol hwynt." Sal. 11: 6.

Y modd y dinystriodd efe hwynt, feddylir, ydoedd trwy flagiau breision o fellt fforchog o dân llachar gwyllt a hedegog, yn nghyd a rhuthriadau auferth ac ofnadwy o dân eiriasol a ffrydiau llosgfaol allan o'r ddaear, a thybir fod y ffrydiau brwmstanaidd a'r melltgwefrawl mor rhefus a'r ymrwygiadau tanllyd mor breiffion a ffyrnig fel y llosgwyd i fyny yn fuan holl ddinasoedd y gwastadedd a'u trigolion ac y dymchwelwyd y dyffryn ag oedd hyd yn hyn megis gardd yr Arglwydd yn Eden, ond yn awr a orchuddiwyd gan ddyfroedd yr Iorddonen, a byth wedi hyny sydd yn llawn o ddwfr hallt, oddeutu dwy filldir ar bymtheg o hyd, medd teithwyr diweddar, a naw o led, ond hen hanesion a fynegant ei fod yn fwy na chymaint arall bob ffordd, pa un a elwir Môr Marw, oblegid i'r cwbl yno farw yn y cyfryw ddymchweliad arswydus, ac am nad oes ynddo fywyd, trai a llanw.

Ac o holl drigolion Sodom ni ddarfa ond Lot gyfiawn yr hwn a breswylodd yno dair blynedd ar hugain, gan bregethu cyflawnder iddynt yr holl flynyddoedd hyny, allu diano a'i ddwy fereh rhag i'r rhyferthwy ofnadwy eu dal, y rhai trwy ras a daioni Duw a gyrhaeddasant ddinas fechan oedd ar bwys, o'r enw Zoar, yn ddiogel, ond o achos nad oeddynt yn barhaus ddiogel yno, gorfu ar Lot, druan ag ef, wedi colli y gwastadedd a ddewisasai, ei gyfoeth oll, a'i anwyl wraig, ffoi am ei fywyd a'i ddwy fereh gydag ef i'r mynydd oedd gerllaw, a byw yno mewn ogof, yn hollol unig, ac heb debyg-elrwydd i'w deulu fod yn lluosog ac enwog yn y byd ond hyny. Felly y merched yn ddigalon, er y rhybudd difrifol a drosglwyddodd dinystr aethus Sodom iddynt, a ymollyngasant i lawr anobaith, yn lle ymwroli ac ymddiried yn yr Arglwydd, yn ol siampl Job yn flaenorol iddynt yn ei gyfyngder, oblegid yn fuan wedi iddynt orfod myned i fyw i ogof mewn mynydd wrthynt eu hunain, hwy a fuont euog o gyflawni gweithredoedd nad oeddynt mewn un modd yn ganmoladwy. Cans methasant fyw fel Joseph mewn lle dirgel ac unig. Ac oddi wrth deulu yr ogaf y tarddodd y Moabïaid a'r Amonïaid, y rhai a breswylasant y tu dwyr-einiol i'r Iorddonen gyferbyn a'r Môr Marw. Ac oddiwrth lwyth y Moabïaid y diagynodd Ruth, yr hon nid oedd felly o Iwynaau Abraham, Matt. 1: 5. Ac er fod Lot yn wr cyflawn ac wedi cael ei arwain gan Dduw i bregethu

cyflawnder i'r Canaanaeid, a'i ddiogelu ganddo yn eu plith hwynt am flynyddoedd lawer, pechodd yn ysgeler yn erbyn Duw, ac ni wyddis beth a ddaeth o hono ef ar ol hyn, cans ni cheir un gair am dano mewn hanes mwyach. J. J. JONES.

New York.

(I'w orphen yn y nesaf.)

Y NOS!

1. Mae y nos yn adgyfnerthydd natur.

Wrth gyferbynnu y llysiau a'r blodau gwywedig, yn nghyd a si eiddil y nant ar brydnawn ddydd haf, i'r hyn ydynt yn y boreu, cawn ein dysgu i ddiolch am y nos. Prydfertliwob, ireidd-dra, ieuentyd, a bywyd, a hwnw wedi ei goroni â "gwllith y wawr," ydynt nodwediadau y llysiau a'r blodau yn y boreu, ond sychder a dihoenodd erbyn nos! Mae'r nant yn tori rhag ei blaen yn y boreu gyda cherdoriaeth gref a buddugoliaethus, ond erbyn nos, y mae mwgdarthiad wedi yspeilio ei nerth! Ar ymylon y nos, mae adenydd bychain yr aderyn, aelodau y trychfflod, a'r anifeiliaid fyrdd, yn gwaeo am orphwysfa oddiwrth eu llafur blin.—Dyn a â allan i'w waith ac i'w orchwyl hyd yr hwyr; yna, fe wna yntau fyned i mewn o'i babell flinedig i un o ystafelloedd y nos i geisio ymgeledd! *Y nos yw prif adferydd natur.*

Mae pob dyn sydd yn teilyngu yr enw yn ddisgybl i'r prif Ragredegydd mawr, "Rhaid imi weithio gwaith yr hwn a'm hantonnodd tra yr ydyw hi yn ddydd." Gweithio â'r llaw, gweithio â'r meddwl—neu weithio â'r galon,—gwaith ay'n dwyn lludded yw pob un o honyt. Mae eisiau nos ar eu hol. Wedi i'r amaethwr orphen ei ddydd gwaith, yr efrydydd ei weru, y ddynes ei gorchwylion, y plant eu chwareuon, y ddinas ei mhasnach, olwynion y cerbydan ddlistewi—a'r haul fyned o'r golwg yn "eithaf-oedd" y nefoedd; fe wna y nos alw heibio i ddrws pob un, i gynyg symud y lludded, ac i adnewyddu yr ieuentyd fel yr eryr!

2. Mae'r nos yn creu amrywiaeth yn ein golygfeydd, a'n mwynhad. Mae unrhywiaeth yn elyn dedwyddwch! "Pa beth yr aethoch allan i'w weled?" Mae rhesymau digonol dros fod amrywiaeth golygfeydd yn cryfhau y galluoedd, ac yn lluosogi eu gwrthdrysau. Fe wna unrhywiaeth yspeilio natur o'i gogoniant, yr enaid o'i luniaeth, a Duw o'i fawl.

Fel y mae symudiad yr awyr a threiglaid y dwfr yn hanfodol i'w purdeb, felly y mae amrywiaeth i ddyn. Mae pob amgylchiad newydd yn rhoddi achlysur i ddyn edrych ar y byd â llygaid gwahanol! Rhaid i bob peth fyned y

tu allan iddo ei hun i ateb dyben ei fodolaeth. Mae *achlysur* llwyddiant teyrnas y tu allan i'w therfynau, tyfiant pren yn y gwlith a'r gwlaw, y goleuni a'r gwres, y gwynt a'r taranau, yn eu myrdd amrywiaethau—ac felly hefyd y rhaid i ddyn wrth amrywiaeth.

Mae y nos yn *creu amrywiaeth*. Mae pob dydd yn ddydd newydd, yn ei eiliadau, ei fynyddau, ei oriau, a'i ddygwyddiadau. Ni welodd neb ond Duw ei hun y dydd yna, a'i fyrdd trysorau o'r blaen! Mae amser hwna yn fôr, na thorodd yr un llestr erioed ar lonyddwch ei donau, nac un "*experiment*" wneud rawf o'i greigiau, ei sugndraethau, na'i borthladdoedd.

Mae y nos ynte yn gerbyd Rhagluniaeth i gludo pob henaigwr a baban, pob olaf ac iach, pob cardotyn yn gystal a brenin oddicartref ar "*visit*" i wel'd etifeddiaeth Duw! Pwy na ddiolcha am y nos?

8. *Mae y nos yn falm i glwyfau, angyr i ofnau, a Jubili i enaid y trallodedig.*

Mae y nos yn genadwres tugaredd yn tori ar derfynau cydwybodolrwydd, a theimladrwydd y cystuddiol a'r gorthrymedig.

Yn y nos, mae cwsag wedi peri i'r llygaid sychu eu dagrau, yr anmheus golli ei ofnau, y galon ei gorthrymder, a'r "*criminal*" anghofio boreu y dienyddiad! Yn y nos nid yw y dall yn gwybod fod pryderfwrthwch na all ef weled—na'r byddar, fod cerddoriaeth na all ef glywed—na'r mudan, fod seiniau nas gall ef barablu—na'r caeth fod rhyddid na all ef fwynhau.

Mae cydwybodolrwydd, fel Agar yn yr anialwch, wedi gollwng ei beichiau i lawr wrth ei hochr, ac *yfed dedwyddwch fel yr hydd*.

Mae'r amddifad a'r weddw wedi llwyr anghofio mai daiar oer rewedig yw erchwynion gwely eu rhai anwyll! a'r hen bobl, a'r plant wedi myned i wlad lle nad oes fagnelau yn taranu ac yn gwasgaru mellt trueni ac angyr ar bob llaw; ac angyr ar ei oreu yn arwain ei filoedd carharorion i garcharau y bedd. Diolch am y nos.

4. *Mae y nos yn coryddu gwallgefrwydd dynoliaeth.*

Mae pob dydd yn ddydd cynllunio, beiddio, a rhyfgyt, ac mae'r nos yn dal llawer mor ffol a Xerxes, pan ar lan y môr yn ceisio gan hwnw (yr hwn na wna ufuddhau i neb ond i'w Dduw) ufuddhau iddo! Pan ddechreu a nos daenu ei mhantell ddiogelwch dros ei phlant, hi wna ar yr un pryd siomi a dymchwelyd cynlluniau llawer Ahitophel,—attal afradlonrwydd llawer mab ieuano—a hawlie gorphwysfa i gynddarodd miliynau maes y gwaed! "Aroewch" meddai y nos, "y mae'r haul wedi attal ei

wasanaeth i'r fath ellyllon! ac y mae'n anghredadwy gan y sêr a'r planedau fod y fath auhraith a thrychineb ar y ddaiar! Byddant allan o'u hystafelloedd yn fuan i edrych drostynt eu hunain a oes wirionedd yn y peth." "Hyd yma ac nid yn mhellaeth," am rai oriau, beth bynag, meddai y nos.

Mae y nos i dymhestloedd beiddgar uchelgaie rhyfyg, fel "Bydded" Orist i afonyddwch tonau môr Galilea. Y canlyniad yw "tawelwch mawr."

Dyma adeg yn awr fel eiddo Dafydd i fyned gydag ef at Dduw. "Pan edrychwyr ar dy nefoedd, gwaith dy fyseidd, y lloer a'r sêr y rhai a ordeiniaist, pa beth yw dyn iti i'w gofio? a mab dyn, i ti ymweled ag eff!"

5. *Mae y nos yn arwyddlun o angyr! Pan mae holl dwrf y dydd wedi distawi,*

"A'r huddloch swnio enul machledawl ddydd
A'r freflyd gre ymlusgo at y tŷ,
Y gweithiwr ar eu bol ymlwybra'n lludd,
Gan adael byd i gaddug ac i mi
Nen yr olygfa glaer a gyll ei gwawr.
Yr aer i gyd a ddeil ddistawrwydd prudd,
Ond lle chwyrn lusa'r chwilien gyda'r llawr
Nen'n suaw'r gorlan bell arwr dinciau sydd,
Nen fry o'r eiddew, lle'r ddallan brudd,
Ar ben y twr, achwyna wrth y lloer
Ar rai, gan grwydraw ger ei deildy cudd,
A sinant ei ben dalaeth unig oer;"

mae tawelwch y bedd yn uchaf ar y meddwl!
"Nid oes gwaith, dychymyg, gwybodaeth na doethineb yn y bedd lle'r ydwyti yn myned."

6. *Mae'r nos yn arwyddlun hefyd o angyr y byd. Mae y nos i natur fel yr "hectic flush"* ar rudd y dyn sydd yn y darfodedigaeth(!) yn ragredegydd angyr. Pan y mae distawrwydd cyffredinol yn teyrnasu, tegwch pob peth gweledig o'r golwg—a goleuni y nefoedd yn yr anweledig—yr ydym yn dychymygu fod yr hir-nos olaf wedi ein goddiweddyd!

"Haws yw i nef a daiar fyned heibio nag i un tipyn o'r gyfraith baflu." Fe wel y nef a'r ddaiar eu nos Sadwrn, ond y mae "y gyfraith" "o dragwyddoldeb hyd dragwyddoldeb." "Tydi, yr un ydynt, a'th flynyddoedd ni phallant."

7. *Mae y nos yn argyddlun o'r tywyllwch a orchuddia dynged y "colledig."* Mae ei bodolaeth yn awgrymu gwlad y nos—"y tywyllwch eithaf." Fe ddywedir am etifeddiaeth y saint fel hyn, "Ni bydd nos yno;" o ganlyniad, y mae yn *rhywle arall!* Mae y gweledig er mwyn yr anweledig, y presenol er mwyn y dyfodol. Ond nos wedi ei llwyrymddifadu o'i holl fendithion fydd y nos hono—a dydd wedi ei waghau o'i holl annhwefn damweiniol fydd y llall. "A Duw a sych ymaith bob deigr yn oddiar eu llygaid hwynt."

Y mae pob egwyddor yn tynu at ei rhyw yn y byd hwn. Mae llygredigaeth yn coffeiddio llygredigaeth, a phurdeb yn coffeiddio purdeb!

Daw ydyw y GALLU UOHAF mewn bodolaeth. Fe ddywed gyda nerth anorchfygol wrthi bawb o'r un ansawdd ag ef ei hun, "Deuwch chwi fendigedion," ac mor anorchfygol wrth yr ansawdd arall, "Ewch oddiwrthychi!" Ar *fynediad* y *byddant byth i fwy o nos!* Ond ar ddyfodiad y bydd eraill i fwy o ddydd, a phob un o deulu'r dydd yn fyrdd purach na'r eira oesol ar binaclau yr Alps!

"TRELECH," *Providence, Pa.*

Amrywiaethol.

ODDIWRTH FILWR CYMREIG AR Y RAPPAHANOCK.

Catrawd 97ain, E. N.

Fy awyrl Gyfaill.—Pau dderbynais yr eiddoch ein byddia a orwedda'r ar lanau yr afon Rappahanock, mewn cyflawn ac eglur olwg ar y gelyu. Yr oeddym wedi bod dan dan trwm y dydd o'r blaen oddiwrth fagnelfa y gwrthryfelwyr, wedi ei gosod ar y bryniau tua dwy filldir i law dinas Fredericksburg—y bwledau a'r *skells* a ddiagynent ac a ymdorent yn ein canol, ac fel yr oeddym yn gorwedd i lawr ar y ddaear, aeth *shell* heibio o fewn ychydig droedfeddi dros fy mhen a diagynodd ac ymdorodd o fewn 30 troedfedd i mi, gan ladd dau ddyn—Oadben ac iegadben—a saethodd ymaith fraich un arall. Perthynent i'r 13eg Mawr, yn ein Brigade ni. Gorchymynwyd ni i gilio yn ol tua $\frac{1}{2}$ milldir y tu ol i warchglawdd, yr hyn a wnaethom mewn *double quick time*, ond yn hollol drefnua. Mor gynted ag yr oeddym wedi ein hamgloddio, ein magnelfeydd a agorasant dan ar y gelyu oedd uwch ein penau, a thalwyd iddynt i bwrpas. Parhawyd y tanio yn ddibaid o'r ddwy ochr hyd yr hwyr, pan y bu i'n hen fam Natur, er ein mawr waredigaeth, dafu ei mantell dros ei holl weithredoedd, gan ofodi y brwydrwyr i beidio â'u celanedd a'u dinystr. Ymlapiasom oreu y gallem am y nos, a chygasom yn drwm hyd y boreu.

Ni adnewyddwyd y frwydr yn y boreu fel yr oeddym wedi dygwyl, ac arosasom yno dros yr oll o'r dydd canlynol; ond dranoeth wedi hyny cychwynwyd ni i fyny i'r afon am 7 yn y boreu, a cherddasom trwy y poethder hyd onid oedd wedi tywylla, gyda beichiau lled drymion yn ein codau milwrol (*knapsacks*) heblaw prydan dros 8 niwrnod yn ein *haversacks*, 60 o ergydion, y dryll, coban &c., oll yn ddigon i dori aagwrn cefn aayn lled gryf. Ond—i fyny ymlaen—

Croesasom yr afon tua'r gwyllnos, ar y pontydd *pontoon*, ac ar ol myned yn mlaen tua milldir gorchymynwyd ni i sefyll, rhoi ein pabelli i fyny, ac aros dros y nos. Ond cyn i ni yn brin allu gwneud cwpanaid o goffi, yr oeddym eto dan orchymyn i "gwympo i mewn" a mayned ymlaen, yr hyn oedd raid ei wneud, er ein bod mor flinedig a dolurus, fel mai prin y gallem sefyll ar ein traed. Ymwith-

iasom ymlaen oreu y gallem yn y tywyllwch hyd ganol y nos, pan y galwyd ni eto i sefyll, ond nid i orphwys. oblegyd yn mhen ychydig fynydas clywem danio arawyddol o'n blaen, o ddrylliau a magnelau yr hyn a barhaodd yn agos i haner awr, nes peri i'r ddaear grynu dan ein traed. Yr oeddym oll yn dygwyl myned yn union i'r frwydr, ond yn flinedig i ni, ni alwyd arnom. ond aethom i warchio i dafu i fywy wrthgloddiau rhyngom a'r gelyu. Gweithiasom yn ffyddlon hyd y boreu, heb wybod pa foment yr ymosodid arnom. Ond rhyfedd yw dweyd, ni alwyd ar y 97ain i saethu ergyd, er fod ymladd parhaus ychydig i'r ochr awy i ni. Ar ol aros yno am ddeuddydd, cillasom yn ol ar hyd yr ou ffordd ag y daethem, ac yr ym yn awr yn aros yn agos i'r Reilffordd, a dim ymhell oddiwrth y lle y gwersyllem y gauaf diweddaf.

Yr wyf yn ystyried y frwydr hon mewn rhan yn enill, ac mewn rhan yn goll. Gyrrasom yn ol a gorchfygasom y gelyu bron yn mhob pwynt; cymerasom feddiant o'r brynau, ond trwy ryw gamdrefniad, ni adawyd digon o nerth i'w dal hwy. A pha bryd a pha mor fuan y bydd i'r *Drama* hon gael ei gweithio allan eto, nis gallaf ddweyd. Nis gallaf gael allan gyda sicrwydd pa fodd yr ymdarawodd y gatradd 146ain. ond clywais eu bod wedi eu tori i fyny yn lled ddrwg. Tebygol y caf wybod mwy am danynt yn mhen ychydig ddyddiau. Yr 12lain yn yr hon yr ymrestrodd fy mrawd a ddrylliwyd yn fawr—dim llai na 280 a dorwyd ymaith, trwy ladd a chlwyfo a bod ar goll. Yr eiddoch,

Corp. THOS. H. JONES.

Ger Fletcher's Chapel, Va., Mai 10, 1863.

ANRHEG I WEINIDOG YN PITTSBURGH, PA.

Cynaliwyd cyfarfod nos Sadwrn, Mai 16, yn nghapel y Cynulleidfaoion, er cyflwyno anrheg i'r gweinidog, y Parch. R. E. Williams, yn gydnabyddiaeth o'i ffyddlondeb diildio yn symudiad y ddyled oedd ar y capel. Wedi dyfodiad llusaws yn nghyd, galwyd y cyfarfod i drefn trwy ddeuwiad o'r brawd David O. Jones i fod yn llywydd y cyfarfod. Etholwyd Evan Davies yn ysgrifenydd a David E. Evans, Rees Evans ac Edward Owens i eistedd wrth y bwrdd i dderbyn y cyfraniadau at yr anrheg. Yna galwodd y cadeirydd ar y Parch. Wm. Parry (T. C.) i agor y cyfarfod trwy weddi. Difyrwyd y cyfarfod amryw weithiau gan y côr a chaniadau hyfryd.

Yn mhen ychydig dygwyd y rhoddion oeddynt i gyfansoddi yr anrheg at eu gilydd i un bwrdd. Yna galwodd y cadeirydd ar y brawd Evan B. Thomas, yr hwn oedd wedi gweithredu fel prif arweinydd y symudiad i wneud cyflwyniad o'r owbl i Mr. Williams. Yna daeth Mr. T. at y bwrdd, a dywedodd wrth Mr. W.:

Y mae yn hyfrydwch mawr i mi gael yr anrhydedd o gyflwyno i chwi yr anrheg hon, cynwysedig o bâr o ddilled hardd a gwerthfawr, sef

hat, coat, vest, trousers, pocket handkerchief, a boots. Wle i chwi hefyd Port Monia a \$101.65 i osod ynddo er ei rhoddi yn llogell y wiag newydd, a thyma hefyd lyfr meddygol er eich cynorthwyo i ofalu am iechyd. Y mae yn dda genyf hefyd gael yr hyfrydwch o ddweyd nad yw yr holl sylw wedi disgyn arnoch chwi, mae'r ladies wedi meddwl am Mrs. Williams, a chyflwynaf iddi hi trwch chwi ddefnydd *silk dress colar a bonnet* gyfatebol, yn nghyd a delnydd dress arall. Mae'r llestri ar y bwrdd yn cynwys *preserved fruit* at wasanaeth eich teulu, a thyma hefyd ddarlun burdd o'r *Soldiers' Record* oddiwrth y brawd ieuanc Thomas Evans, Co. G., 14th Reg't, Penn. Cav., yr hwn fel eraill o'n mysg a'u cynrychiola ar faesydd brwydrau mewn ymdrechfa â gelysion y wlad; a thyma ddarlun prydferth arall, o Luther, Melancthon, Zwingli, Huss a John Calvin, cyflwynedig gan y Parch. Mr. Parry—darn cymhwys iawn i fod yn eich llyfrgell. Cyflwynir y cwbl i chwi a'ch cydmar gyda dymuniadau goreu yr eglwys a'r gynulleidfa, fel cydnabyddiaeth o'ch fyddlondeb yn yr ymdrechfa lwyddianus a'r hen ddyled.

Yna gwnaeth Mr. W. gyfarchiad fel y canlyn:

Mr. Cadeirydd, Mr. Thomas, Foneddigesau, Foneddigion, le, Frodyr a Chwiriorydd. Yr wyf yn ddiolchgar iawn i chwi am yr arwydd bresennol o barch i mi, sef anrheg werthfawr mewn cydnabyddiaeth wirfoddol o'm llafur mewn cydymdrech â chwi yn nilead y ddyled a bir orthrymodd yr eglwys hon. Y mae fy nghalon yn ymeangu mewn diolchgarwch gan y sylw a wnaethoch o'm hanwyl gydmar, yr hon sydd wedi bod yn rhanog â mi yn holl droion fy nhaith. er ys yn agos i ddeunaw mlynedd, ac wedi profi ei hun ar bob adeg yn deilwng o'r ymddiried a roddais ynddi. Yr oedd iddi chwiriorydd a'i parchasaut yn bersonol cyn dyfod yma, ond i chwi yma y perthyn yr anrhyddedd o wneuthur y sylw cyhoeddus cyntaf o honi. Gallaswn oddef fy hun i orwedd yn dawel yn y cysgod, er mwyn yr anrhyddedd hyn—diolchaf yn gynhes i chwi, chwiriorydd, am y fath garedigrwydd. Yr wyf yn ddiolchgar i bawb yma am yr arwyddion hyn o gariad, ond yn fwy o lawer am y cynheariwydd a'r parch a'u creodd. Y mae arwyddion yn eu natur i ddiſtawn. Y wiag hon, er mor brydferth ydyw, a heneiddia gan amser, ac os caf fyw am ryw enyd eto fe'i rhoddir, o herwydd treulriad, am danaf y waith olaf, ac felly y bydd gyda rhoddion fy mhriod, ac fe ddefnyddir ac fe fwynheir y rhoddion gwerthfawr eraill yma nes y peidiant; ond y cariad a'ch arweiniodd i hyn, a'r cyd-search a gree ynof finau, ni pheidiant. "Cariad byth ni chwymp ymaith."

Yr wyf wedi galw y gydnabyddiaeth hon yn un wirfoddol, ac y mae hyny feddylia yn cyfrannu gwerth ychwaegol arni. Gwirfoddol ydoedd y gwaith o'm tu i'nau a'ch cymhellodd i'r caredigrwydd hwn. Derbyniais alwad oddiwrthyoh, er ys ychydig mwy na dwy flynedd yn ol, nid i dresilio fy north mewn ymladdfa â hen ddyled, ond i bregothu gwirioneddau'r efengyl a gweini ei

hordinhadau, a thrwy hyny gyfrannu i chwi o fara y bywyd. Ond er nad oedd yn fy ymrwymiad i osod bŷa ar y baich, eto cyhyd ag yr edrychwn arno yn rhwystr i'n llwyddiant nis gallaswn feddwl na theimlo i blethu dwylaw yn nghyd, felly torchais a gweithiais gyda chwi a'm holl egni. Nid wyf yn gwybod i mi yn hyn wneud mwy nag a wnelai rhyw frawd arall yn fy aefyllfa; ond beth bynag am hyny, ac am wirfoddolrwydd fy rhan, nid wyf wedi nac yn meddwl i mi wneud ond yr hyn oedd ddyledswydd arnaf.

Gwirfoddol hollol ydych chwithau yn eich cydnabyddiaeth. Nid oeddych o dan un amod i mi o berthynas i dalriad y ddyled. Amodasoch, yn yr alwad i mi, i dalu cyflog bennodol, ac yr ydych wedi cyflawni eich ymrwymiad yn anrhydeddus, ac ni chlywais y sibrdw leiaf fod hyny yn faich arnoch, ond wedi clywed fwy nag unwaith fod ynoch yn wyneb drudanrwydd yr amserau ddymuniaid am wneud yn well. Mor wahanol i hyn y mae wedi ac eto yn bod mewn rhai manau. Mae calon llawer gwas fyddlon i Grist wedi ei chlwyfo hyd y byw gan eiriau annrugarog rhai dynion dideimlad o dan eu gofal, yn dywedyd, "O y mae yn cael digon"! pan mewn gwirionedd nad oedd yr hyn a dderbynient yn gynaliach ddigonol. Yr wyf yn ei gyfrif yn anrhyddedd i eglwys i fawrhan ei gweinidog—mae ysbryddiaeth wedi ei gymeradwyo a'i orchymyn, yn dda-ddyblyg. Yr wyf yn ei gyfrif hefyd yn anrhyddedd i weinidog gael arwain y fath bobl, a chysur nid bychan i mi yw teimlo fod y llawenydd hwn yn awr yn fy meddiant, a'm gweddi yw ar fod i'r teimlad hwn ffyn yn hir rhyngom.

Ni pherthyn i mi ymholi a oedd y gydnabyddiaeth hon yn ddyledswydd o'ch tu chwi. Nid wyf yn amheu y buasai rhai eglwys yn gadael yr amgylchiad i fyned heibio yn ddigon ddiawl, heb wneud un gydnabyddiaeth o fyddlondeb o'r fath a wneir genych chiwi yn awr. Y mae hyny yn peri i mi deimlo fod yma ragoriaethau y chwilir am danynt yn ofer mewn rhai manau.

Pe byddai priodoldeb mewn siarad am glod mewn cysylltiad â dyledswydd, yr wyf yn teimlo nad allaf gyda golwg ar dalriad y ddyled honi dim o'r cyfryw ar wahan i chwi; oblegyd cydweithredasoch â mi fel un gwr. Gallaswn feddwl fod eich calonau yn fy llaw, ac aethom trwy'r orchest-waith gyda llawenydd. Yr oedd eich cydweithrediad yn bob peth i mi yn yr anturiaeth, ac yr wyf yn ddiolchgar i chwi ac i Dduw am hyny. Hyderaf mai cydweithredu yn galonog wnawn hyd y caniatáu Dduw i ai fod gyda'n gilydd. A dymunaf i chwi oll hir oes, a hir fwyndad o holl ddaioni'r dddear. ac o grefydd a'i holl fendithion, tra ar y daith, a bywyd tragwyddol yn nheyrnas nef.

Yn nesaf galwodd y Cadeirydd ar y Parch. Mr. Parry, yr hwn a'n cyfarchodd yn wresog a phwrasol iawn gan ganmawl yr eglwys a'r gweinidog, a bod ymddygiad yr eglwys yn yr holl symudiad yn wir deilwng o efelychiad yr holl eglwys

Wedi hyn galwyd ar y Parch. Wm. Owen, yr hwn a ddywedodd fod ein cyfarfod yn un tra blodeuog, ond y buasai yn llawer gwell pe buasai ei natur wedi ei iawn ddeall, a'i fod ef ei hun fel amryw eraill y siaroddod a hwynt ar hyd yr wythnos wedi llafurio dan gamddealltwriaeth, fod yn ddrwg ganddo na buasai wedi gwneud rhywbeth mwy nag a wnaethai dros gyfafod mor deilwug. Aeth dros hanes crefydd a'r capeli Cymreig yn y ddi-nas, ac yn wir yr oedd yn ddyddorol. Aeth dros hanes ein gweinidog, a dywedodd ei fod yn ei ad-waen o ddechrenad ei daith gyhoeddus—iddo glywed y bregeth gyhoeddus gyntaf a draddododd—mai ychydig feddyliodd y pryd hwnw y caffai y fraint o'i gyfarfod o dan yr amgylchiadau pres-enol er dathlu y fuddugoliaeth ar yr ben ddyled, ond fod yn dda ganddo gael y fraint. Ei fod yn frawd teilwug, pwyllus a gofalus—“Nid rhaid i chwi, ebe fe, roddi watchman ar ei ol, gellwch ei ollwng i fyned i'r lle a ddewisio, a a dychwel heb un *spot* ar ei wisg, y mae wedi *establiho* ei gym-eriad—y mae yn addurn i'r efreugyl, diolchwech lawer i Dduw am dano, mawrhwch ef, gellwch yn rhwydd wneud *donation* iddo eto, ac efelyched holl eglwysi'r wlad chwi.”

Dychwelodd y cyfarfod ddiolchgarwch i E. B. Thomas a'r chwiriwydd am eu llafur o berthynas i'r aurbeg, i Mr. Williams am ei ymdrech i ddileu y ddyled, i'r Parchedigion Mr. Parry a Mr. Owen am eu presenoldeb a'u cyfarchiadau, ac i'r Llyw-ydd am ei ddehender yn arwain y cyfarfod.

Cyduwyd fod hanes y cyfarfod i fyned i'r CEN-HADWR a'r *Drych*.

Cawsom gyfarfod hynod dda, a hir gofir am dano. Yr oedd y cwbl a gyflwynwyd i Mr. Williams yn gwneud i fynd tua \$186. EVAN DAVIES, Ysg.

HEN GOFION.

HARDOUN.

Yr oedd Hardoun yn un o'r dynion enwocaf a rhyfeddaf yn ei oes. Ffreucwr ydoedd o geneid a phabydd o ran ei grefydd. Yr oedd yn perthyn i'r gangen hono a elwir Jesuitiaid. Ei brif nod-weddad yn ei ysgrifeniadau lluosog oedd gwabau-iaeth dirfawr ei farn a'i olygiadau oddiwrth bawb eraill. Yr oedd yn haeru, er esiampl, am waith awduron classicaidd Groeg a Rhofain, mai ysgrif-eniadau Monachod y drydedd ganrif ar ddeg oeddynt oll, oddigerth gwaith Cicero, Horace a Phliny. Galwyd ef i gyfrif am y golygiadau dy-eithriol ac afresymol hyn gan ei frodyr y Jesuitiaid. Gwnaethant iddo alw ei eirian yn ol; ond wrth wneuthur hyn, haerodd nad oedd wedi newid un mymryn yn ei farn. Pan oeddynt yn ei geryddu yn y gynulleidfa ar gyhoedd, efe a gododd ar ei draed ac a atebodd yn fywiog, “A ydyeh chwi yn meddwl fy mod i wedi codi bedwar o'r gloch y bore bob dydd am ugain mlynedd i ddim ond i ddweyd yr un peth ag a ddywedodd pawb a fu o'm blaen, heb fod yn wahanol i neb?” Ond cododd un arall ar ei draed a dywedodd fel hyn “Mae'n

dygwyyd weithiau fod dynion ag sy'n oodi mor fore a hyny yn ysgrifennu cyn gorphen deffro, ac yn cyfansoddi breuddwydion.”

Ba farw Hardoun yn Paris y 13eg o Fedi, 1729, yn dair a phedwar ngain oed.

ABDALCADER.

Abdalcader ydoedd Fahometaniad, a pherchid ef yn ddirfawr gan y Mahometaniaid oblegyd ei weddiau gwaistadol. Un o'i weddiau oedd yr hon a ganlyn: “O Dduw hollalluog, megys yr wyf fi yn dy gadw di mewn côf gwaistadol ac yn talu i ti addoliad parbaue, teilynga diihau feddwl ambell waith am danaf finau.” Gweddi go debyg oedd hon i weddi y Pharisad yn y deml.

ABOU HEMIPAH.

Un o brif ddoctoriaid y Mahometaniaid oedd y gwr hwn, nodedig am ei hynawsedd llariaidd. Tarawodd rhyw ddyu ffyrnigwyllt ef ar ei wyneb yn ddiachos. Llefarodd yntau wrtho fel hyn: “Mi a allwn roi i ti ddyruod am ddirnod ac ymddial arnat; ond ni wnaf—pell fyddo hyay oddi-wrthyf. Mi a allwn dy gyhuddo wrth y Galiff; ond nid wyf yn dewis bod yn achwynwr. Mi a allwn yn fy ngweddiau gwyuo yn dy erbyn am y traba a wnaethost a mi; ond mi a ymgadwaf rhag gwneuthur hyn. Mi a allwn erfyn ar i Dduw ddial fy ngham arnat ddydd y farn; ond na ato Duw i mi feddwl am y fath beth; yn y gwrthwyt-eb, pe deuai'r dydd ofnadwy hwnw y sunud hon, ni ddymunwn gael myned i mewn i Baradwys ond yn dy gwmni di.”

O'r “Eglwysydd a'r Cenhadwr Eglwysaig,” cyfl. gan JOHN D. JONES.

Middle Granville. N. Y.

YR EFFEITHIAU AR Y GWEITHFEDYDD YN EWROP.

Y CALEDI YN LLOEGR.

Rhif y rhai a gawsant gymhorth gan y llywod. raeth yn Lloegr yr wythnos olaf yn Chwefror di-weddaf oedd 434,395; lleihad yn y ddau fis cyn hyn o 20 y cant. Mae y draul ar y llywodraeth i gynnal y llu uchod yn \$75,000 yn wythnosol.

Y CALEDI YN FFRAINC.

Mae yn y wlad uchod tua dau can mil o ddynion allan o waith, ac wrth gyfrif eu gwragedd a'u plant gellir eu cyfrif tua 600,000. Mae y Protest-aniaid yn cyfrannu at gymhorth y dyoddefwyr hyn tua deg cymaint a'r Pabyddion. Mae dau achos o herwydd pahan y mae y Pabyddion yn cyfrannu mor haelionus at gynnal y Pab a'i dylwyth. Mae ef a'i Gardinaliaid &c. yn cael eu gwala a'u gweddill pan mae llawer o'i blant yn Ffrainc yn trengu gan eisiau o'u rhan hwy. 2. Mae y Pabyddion yn Ffrainc, wrth beidio cyfrannu at y rhai sydd mewn angen, yn gobeithio gan fodd y fath draul ar y llyw-odraeth y gorfodir yr Ynherawdwr i gyd'nabod llywodraeth y De yn y wlad hon; maent hwy dros rannu y Talaeithau er mwyn gwahanu y Gogledd,

am fod gormod o ryddid a dysgeidiaeth aewu gwerinlywodraeth i ateb idd eu crefydd ormesol hwy. Dyma yw teimlad Pabyddion Ffraino.

BYLWEDYDD.

Y Cyfyngder yn sir Lancaster.—Y mae yn dda geuym hysbyau fod nifer y gweithwyr sydd yn derbyn cymhoith plwyfol yn sir Lancaster yn graddol leihau y naill wythnos ar ol y llall. Hysbya adroddiad misol y Pwyllgor Gweinyddol fod yr adroddiadau a dderbyniwyd o'r gwahanol ddosbarthiadau yn fwy calonog, fod amryw felinau wedi ail ddechreu gweithio, a llawer o'r dynion wedi troi at orchwylion eraill. Holl nifer y rhai a gynorthwywyd gan yr awdurdodau plwyfol a'r pwyllgorau cynorthwyol ar y 28ain o Fawrth oedd 420,243, yr hyn oedd yn lleihad o 14,052 ar y mis blaenorol. Gellir ffurio meddylddrych am sawredd y cyfyngder oddiwrth sawredd awm yr arian sydd yn angenrheidiol i gyfarlof ag ef. Dywed adroddiad y Pwyllgor Gweinyddol am Mawrth—“Gwariodd y gwarcheidwaid yn y dosbarthiadau cotwm £55,879, a'r pwyllgorau lleol a chanol-barthol wedi gwario £102,219.—*B. ac A. Cymru.*”

Barddonol.

CYFARCHIAD AT JOHN HUGHES, CAE RHEDYN, MON.

GAN EI NITH, MARGARET WATKINS, RACINE, WIS.

O ganol yr Americ gwrandawch ar eiddil gân
A blethais yn fy amcan pan oeddwn wrth y tân,
A'm meddwl yn crychiamu draw draw dros trigan'r
I sylu ar hen dyddyn Cae Rhedyn yn Sir Fôn. I don
'Rwy'n gweled Llain y Delyn lle cyntaf rhoddais lam
Lle dygwyd fi i fyny yn nghôl fy nhad a'm mam,
Y Croesfryn sy'n bar agos, y Cogfryn, Tyddyn, Glyn,
A llawer gyda uwythau a rwyfma 'm serch yn dyn.

Er im' hiraethu 'n ofer am weled tir fy ngwlad,
Yn mhell ar y Gorllewin fy hiraeth byth nis mād,
Am fyw yn awel Cymru lle treuliais ddyddiau hedd
Yn dawnsio ar ei dolydd yn chwarsen'n llon fy ngwedd.

Pan ddaethom dros y Werydd yn deula cryno bach,
A glanio yn Nghaer Efrog i gyd yn llon ac iach,
Fy rhiant oedd i'm llooi, nid felly mae yn awr,
Fynhad fy nhad sy'n gorwedd yn niataw twch y llawr.

Cof golofn o faen mynor sydd uwch y dirgel fan
Lle gorphwysben borerin oedd gynt yn lleag a gwan.
A'i angor sydd yn gadarn mewn craig tu fewn i'r llen,
Caiff foli yn oesoesoedd Dywysog nefoedd wen.

Er bod fy mam yn weddw er' llawer blwyddyn nawr.
Mae'n cael ei chynul fyny â gallu'r Brenin mawr
A llawnder o fendithion trysorau gras y nen,
A golwg y caiff ddigon nes delo 'i boes i ben.

Cyn bir bydd wedi croesi yr hen Iorddonen ddu,
Caiff eogyn fry i'r wyufa i gordio gyda'r llu,
Am goncwest lawr Calafia rhyfedda'r netol gôr
Fod ynddo ras yn para mor laith ddiderfyn atôr.

John P. eich nai anwylygu sy'n meddu moddion mawr,
Yn teithio dwr a daear er cysur ar y llawr,
Ond nid yn mhethau'r anial mae 'i holl hyfrydwch ef,
Cyfeiria long ei enaid tua phorthladd Brenin nef.

Dymuniad pena' ei enaid 'nol croesi'r ochr draw
Ar feusydd teg Paradywys gael a chwi ysgwyd llaw,
A'ch arwain ar hyd palmant grisiallaid Salem lân
I mewn i wir ogoniant i ddechreu'r nefol gân.

Bydd Jennett yn hiraethu am wel'd ei hewythr ou
Wrth gofio am y troion a'r hen gyfeillach fu,
Er meddu pob mwynnderau i wneud ei gwedd yn llon,
Ei mheddwl er y cyfan ehed i ymys Môn.

Tu dnaw i'r dyffryn tywyll a cholyn angau a'r bedd
Ar fryniau amlawoldeb dymuna 'ch cael mawr hedd,
Yn tynu ar y tanau nes seilio'r Nefoedd fry
Hosaua Haloliwia yn llawen gyda'r lle.

Fy nheimlad sy'n drallodus o fewn fy mynwen fad,
Fy mhriod sydd yn filwr er cynul deddlau'r wlad,
Caethfeistri blin gorthrymus y Dehau sydd yn awr
Yn ceisio cael y gogledd o dan eu traed i lawr.

Fy anwyl a'm hoff ewythr, boed llwyddiant mawr i
I deithio trwy yr anial nes d'od i'r Nefoedd fry, [chwi
Ni cheisias blethu rhagor tra byddwyf i y nen,
Mae'r awen wedi 'm gadael a thyna'r bleth i ben.

GALAR-GAN AM BRIOD A THAD,

Sef y diweddar ISAAC WILLIAMS, Trenton, E. N.

Yn mysq yr boll dreiniadau o eiddo'r Crewr mawr,
Treiniadau'r cylch teuluaid sydd bynod ar y llawr,
Y rhiant ydyw gwreiddyn a phen y teulu gwiw
Y plant i fod yn ddeiliaid iawn ufudd yn eu byw.

Mae llawer tyner rwywiad er cadw'r teulu'n un,
A gwerthfawr berthynasau sy'n para fyth yn nglŷo
Y tad a'r fam ymserchant yn eu hanwylaid mād
Y plant eu gilydd carant, 'r un modd eu mam a'u tad.

Wel dyma deula dedwydd a diwyd yn ei dydd
Pob un yn rhwyl wrth orchwyl ac eto pawb yn rhydd
Y tad a'r fam yn maga ei teulu llyny i ddw
A'r plant yn llwyr ymroddi i'w garu yn eu byw.

Ond a'ngau angau creulon a ddringodd furiau'r tŷ,
I fewn y daeth yn eon a gwanodd y rhai ou,
Aeth rhai yn blaui i'w beddau er galar mawr i'w mam
Ac eto nid oedd angau yn gwneuthur unrhyw gam.

Bu farw y rhain yn ieuainc gan fyn'd i dranc y bedd
A hwythau i ddedwyddwch lle mae tragwyddol hedd,
'Nol hyny Ann anwylygu a alwyd draw i'r Ne'
Gan adael merch i'w magu i'r fam gŷ yn ei lle.

A chyn i'r storom byny dawelu y lleiaf dim
O wele angau chwerv yn bwrw ei gryman llym,
Gan dori tad y teulu anwylygu lawr i'r pridd,
O ddiwrnod du cymylog a'r oli yn teimlo yn brudd.

Rhoi'r tad mewn bedd i orwedd a'i adael yno mwy,
Trodd pawb oddiyno adref, O angau ti roist giwy!
Nid yw y tad i'w gaffael yn eu man ar y llawr,
Ehedodd yntau adref at y Gwareddwr mawr.

O deula trwm galarus heb briod ac heb dad,
Yn teithio'r byd gofidus helbulos llawn o frad,
Heb dad i'w cyfarwyddu a'u pleidio mewn blinfyd
Heb dad mwy i weddio a chloio ei deula i gyd.

Ond wele yn y nefoedd Dad yr ymddifaid oll
A Barnwr gwiw y gweddwlw Dadleuwr par digoll,
Khowch oll eich achos iddo ac arno rhowch eich bryd
Fech dwg drwy daith yr anial i mewn i'r nef ynghyd.

MORRIS ROBERTS.

LLONG DDBRYLLIAD YR "ANGLO SAXON"

Ger Cape Race, Ebrill, 1863.

Mor dristfawr yw'r newydd a ddaeth i fy nghlyw,
Fod yr "Anglo" yn aberth i'r dyfnder.
Mor gyflym y nofai pan oedd ar ei thaith,
Ond Och! ca'dd ei rhwystro ar fynder.

Fel mantell am dani ymgasglodd y niwl
Nis gellir dywedyd yn gywir,
Ond hawddach dych'mygu am dani yn awr
A'i adael i Awdwr holl Natur.

Pa ddyn a all ddirodd y brawychus deimladau
Feddianent fynwesau'r rhai byp
A welwyd yn dringo yr hwybren i'r lan
Ond gorlod rhoi 'u hyppryd i fyny!

Fan acw y gwelir rhai'n gruddfan mewn loes
Wrth weled o'u blaen erchyll dynged,
Fan arall yr eiddil yn gwaeddi mewn ing
Hwy 'n myned i lawr! rwyf fi'n myned!

Y plant a'r benafgyw'r welir fan byn
Yn ochain a'n calon ar dori,
Plant sugno ar fronau eu mamau yn awr
Gyda gwanau holl ariol yn boddi!

Ei rhwygo yn wir cadd yr awyr uwch ben
Gan adain y rhai oedd ar drengu,
A'r dagrau tryloywon yn treiglo i lawr
Ond gwelwyd cyn yma yn gwenu.

O! Ddaw Hollalluog 'r hwn sydd yn y nem
Boed hyn-ini eto yn rhybudd,
Wrth weled mor sydyn mae angau yn dod
I ddwyn ein cyteillion ni beunydd.

Danbury, Conn.

CRWYDRYR.

YR OES AR DDARFOD.

Er bod gynt yn iecanc a heinif a llon
Yn mwthyn fy rhisint heb triw tan fy mron,
Diffanodd fy nyddian fel niwl ar y tir,
Yn awr 'r wyf yn eiddil, rhaid marw cyn bir.

Mal doe mi a gofiat yr oeddwyn yn bell,
Draw ar diroedd Cymru, gwlad anwyl, gwlad well
Nag un wlad i'm calon 'r wy 'n gwelw yn glir
Er im' garu Cymru, rhaid marw cyn bir.

Dros Fôr yr Atlantic, mi ddaethum ar hynt,
Mewn lloag ar yr eigion o flaen tawel wynt;
Bryd arall doi 'r awel yn nerthol mae'n wir,
'E ol syrhædd Americ' rhaid marw cyn bir.

Ar ol i'm ymdrechu am flyyddau gwir yw,
Er mwyn cael preswylfa, neu drigfa i fyw;
Nis gallaf hir aros mewn tref nag mewn Sir,
Caf fyn'd i dir Canaan 'nol marw, cyn bir.

Mal gwaenodd blanhigyn am rai dyddiau 'n ol,
Y tyfwn mewn cysgod yn ymyl y ddol;
Ond heddyw yn erio yn lle bod yn ir,
I'r ddaear dychwelaf 'n ol marw, cyn bir.

Fy nghysur crefyddol a'm gobaith yw, caf
Fyn'd adre' i'r wlad nefol trwgwyddol ei haf;
Lle mae pawb mewn i'w nectyd a dedwydd a hardd,
Caf fôd yn fwy hyfryd nag Adda 'n yr ardd.

T. E.

KATE GRIFFITHS,

Merch i Griffith T. ac Elinor Griffiths, Steuben.
Gwel CEN. Mai, t. d. 186.

(Acrostic)

K ate Griffiths garuaid ei gwedd
A nwylaidd yn wastad oedd hon;
T ynerwch, siroldieb a hegd
E dmygai bob rhinwedd y'n llon,
G ogwyddai ei meddwl yn gryf
(B hoer ernes diymwad o hyn)
I ddyagu gwir eiriau y ffydd
F el emau cyfrifai rhai hyn;
F e ydoedd ei llusern a'i drych
I 'w drysor tra dwfn yr ai,
T rwy hyny daeth i ddarllen yn wych
H off fwyner iaith Gomer difai.

EI NEWYTER WILLIAM.

ENGLYNION.

Ar farwolaeth ELIZABETH WILLIAMS, priod y di-
ceddar Rowland Williams, Middle Granville.

I raiun oer yr hen weryd,—anodd
Derfynol ei bywyd,
Aeth o boen traferth y byd,
Heb lun bai sy'n bla'n bywyd.

Wrth ochr ei gwr—gwr rhagorol—o wych
A gwastrad wên sirol;
Arabedd diarebol
Yw aml air syml o'i ol.

Da oedd iaith ei diwedd hithau,—heb ofn
Y byd sydd trwy angau;
A byw yr oes sydd i barhau
I ddilyn ei meddyliau.

Yr oes sydd yn rhy far o hyd—yma
I dremyn yr ysbryd;
Fe aeth ei meddwl i fyd
Heb auaif yn dranc bywyd.

Gyda'r dorf, hwy godir eu dau—i fyw
I fan nad oes beddau,—
Yn myd na ddaw i'w trymbau
Awel ing, nac ael angau.

IONORON GLAN DWYTRID.

Hydeville, Mai 26, 1863.

ENGLYN I'R PARCH. JOHN JONES,

Pwllheli, ar ei ddychweliad i Gymru.

Ar ael y dw'r, awel dirion—a gaffoch,
Heb gyflwrdd peryglon;
Llaw gu a galluog, lôn
A'eh nofio 'n iach uwch neifion.

IONORON GLAN DWYTRID.

ARALL,

A gyfansoddais i wyl y Parch. Thomas Williams,
Rome, wrth ei weled ar fraich ei fam.

Ei gron foeh liwgoch a'i lygaidd—seraph,
Sydd yn sirol amnaid
Y daw yn debyg i'w daid,
O ran y corff, a'r enaid.

IONORON GLAN DWYTRID.

Hydeville, Mai 26, 1863.

"Y WLAD GARAF FL"

Y wlad garaf fl nid yw ar y llawr
Nid yw lle mae gwanwyn yn gwenu bob awr,
Nid yw lle mae "Haf" dwym a freintwyd yn hardd,
O bob peth dymunol mewn maes neu mewn gardd,
Nid yw lle mae "Hydref" sy'n plygu dan gol
O bethau dymunol ar fryn ac mewn dol,
Na lle mae hawl tanbaid attalia 'r hin oer,
Na fry yn y gwagle oleuir gan y lloer;
O na nid yno mae'r Wlad garaf fl.

Y wlad garaf fl sydd fry fry yn mhell
Uwchlaw lle mae'r eryr, ei henw yw 'r "wlad well."
Uwchlaw i'r planedau sy'n troi yn y nen,
Uwchlaw i'r cymylau amryliw uwchben,
Uwchlaw i'r "Haul diagaer mae 'r wlad garaf fl,
Y wlad lle gorphwysse fy yspryd gwael i,
A dedwydd a fyddaf pan ddaw rhyw storm orch
Drwy ffydd cafr yw ddydd ail enill fy serch:
Yno ie yno mae 'r "Wlad garaf fl."

Y wlad garaf fl chwenychwn yn lawr
Gael bod wedi 'm puro pan delo yr awr,
I ddryllio cadwynnau y babell wael hon
A gorphwys yn ddedwydd heb triw dan fy mron,
Cael teithio 'r wlad hyfryd gyda'r seraphim glân
Mil myrdd o angelion yn cyd dero 'r gân,
A theimlo 'm dedwyddwch yn para am byth
Heb chwenyeh ei adael ond glyna 'n ddilyth,
Yno ie yno mae 'r Wlad garaf fl.

Y wlad 'rwy'n ei charu pa bryd y caf fi
Ddod at lân yr afon sydd rhyngwyf a hi?
Rho gymborth, O Argliwydd, pau ddelwyf at hon
I sefyll y gwyntoedd a thon ar ol ton;
A phan yr enillaf ei glân boed i mi
Wel'd drws y lân ddinas 'n agored gen' ti,
A'r Iesu awyrlaf 'n dweyd wrthyf am ddod,
A'r Engyl yn canu, "enillaf y nod."
Yno ie yno mae 'r Wlad garaf fl.

Minersville, Pa.

CRWYDRYR.

Y DIWEDDAR BARCH. L. EVERETT.

[O'r Annbynwyr.]

Bu farw 'r gweinidog, fel milwr clwyfedig
O dan ei arfogath yn rhengan y gad;
Bu farw 'r gweinidog—yn gristion cadwedig—
Fe hunodd fel baban, ac aeth at ei Dad.

Bu farw 'r pregethor, melos-bêr ei ddoniau—
A llawer pechadur o'r t'wllwch a droes;
Bu farw 'r pregethor, oedd beunydd dan hwyliau,
Preswyliai 'n wastadol yn awyr y groes.

Bu farw 'r credadyn—fel ysgafu awyren,
Symuda yn esmwyth o'r dddear i'r nen,
Bu farw 'r credadyn, aeth uwch y furlafen,
Gan eistedd ar orsedd yn ymyl ei Ben.

Bu farw y cyfaill a lyna bob amser,
Yn flyddlawn mewn adfyd, a siroli mewn ffawd;
Bu farw y cyfaill, a'i teimlai yn bleser
Gael eatyn cyorthwy i'r truan a'r tlawd.

Bu farw y priod—gadawodd yn weddw
Un hofodd er'a biwyddi 'n gymares i fyw;
Bu farw y priod—gan roddi i gadw
Y wraig a anwyliai yn ngofal ei Dduw.

Bu farw y rhiant—a ddyfal hyfforddodd
Y teulu lluosog a roed iddo ef;
Bu farw y rhiant—ei lafar orphenodd—
Gadawodd ei fendith cyn myned i'r nef.

GWILYM GWENFFRWD.

BEDD WILLIAMS O'R WERN.

[O'r Annibynwr.]

Ai yma y gorwedd WILLIAMS gu?
Mewn gwely llwm;
Yn ngharchar tywyll angau da,
A'i gloau plwm:
O! 'r hyawdl Williams sydd yn fud,
A'i briod hoff, fu 'n addarn byd,
A'u mwynaid fab, a'u mereb yn nghyd.
Yn ngharchar bedd.
Mor wael a llwm yw llety llaith,
Y dauoli rai yn mben y daith,
A'u trigfan oer dros dymor maith.
Yw 'r dystaw fedd.
Mor ddytaw, llonydd, tawel, mod,
Yw teulu 'r bedd:
Ni theimlir aeth, na thwrf y byd,
Y maent mewn heddi:
Peanian oll darasai 'n un,
Pob canodd llais—pob dyfais dyn,
Pob twrf yn nghyd—cant dawel fun,
Dan nawdd eu Daw:
Ond Udgonr Daw a gân ryw ddydd,
A rhwymau angau wneir yn rhydd,
Ffarwel y bedd—ei dranc a fydd
Tragwyddol fyw.

G. GWERNOC.

DEIGRYN,

*Ar ol JOHN D. MORGAN, yr hwn a fu farw yn Nash-
ville, Tenn., mewn canlyniad i archoll a dderbyn-
iodd yn ddauweiniol o'i ddryll ei hun, yn Brentwood
Station, pan yn gorfod rhoddi i fyny i'r gelynyon.
Dygwed ei weddillion i Racine Wis., a chladdwyd
ef yn meddrod ei gydnabyddion yn Mound Cem-
etry.*

Gyfaill anwyl, ti ebedaiast,
Draw o gyraedd pob rhyw wae,
Dy Anwylid weli heddyw,
Yn "Wyn a gwridog" fel y mae,
Ni ddaw bellach mwy i'th flino
Unrhyw ofid, aeth na braw,
Gan it bwysio ar dy leau,
Diogel ydwyf yn ei law.

Am dy golli t'welltir dagrao,
Gan bob oedran 'n ddiwahan,
Dy gyfoedion, fel 'r ben bobl,
Seiniant heddyw alargân,
Teulu Seion sydd yn wylu
Am yr ieuanec flyddion John,
Gorfod gadael i ti fyned,
Barodd brudd-der dan ein bron.

Anhawdd i mi ydyw coelio;
Fod fy anwyl gyfaill cu
Wedi gadael gwlad y gofod,
Nad oes yma ond lle bo,
Trwm yw rhodio 'r fan lle boom
Yn cyd deithio yma 'nghyd,
Er dymuno methu canfod,
Tremiad llon dy wynneb prydd.

Oa bu gorfod iddo frwydro
Pau oedd yma ar y llawr,
Heddyw mae mewn perffaiith heddwch,
Uwch gofidiau 'r cystodd mawr;
Ei rieni, sychwch ddagrao,
Mae eich hoffus anwyl John
Yn mwynhau cymdeithas leau,
Byth y bydd ei wedd yn llon,

Ei gyfaill, JOHN M. JONES.

AM YR UN.

Oa anaf roes i hono—y gwiwlaos
Nac wylwch am dano,
Y nef yw ei drigfan o,
Dianai ydyw yno.—Parch R. T. EVANS.

Hanesiaeth Gartrefol.

URDDIAD YN IRONTON, OHIO.

Ar y Sabboth, y 15 o Fawrth, 1863, cynaliwyd
cyfarfod yn nghapel yr Annibynwr yn Ironton ar
yr achlysur o neillduo y brawd Geo. M. Jones,
gynt o Newburgh, i gyflawn waith y weinidogaeth
ya y lle uchod.

Dechreuwyd y cwrdd deg gan y Parch. T. Ed-
wards, Cincinnati, a phregethodd y Parch. J. A.
Davis, Siloam, ar Natur Eglwys. Wedi gorphen
ei bregeth, darllenodd Mr. Davis amryw lythyr
o gymeradwyaeth i'r gweinidog ieuanec a dderbyn-
iwyd o wahanol faeau lle yr oedd ef yn adnab-
yddus. Cyflwynwyd y gofyniadau arferol i'r
gweinidog ieuanec gan y Parch. T. Edwards, Cin-
cinnati, y rhai a atebwyd yn fyr a chynwysfawr.
Gwedi cael arwydd boddhaol gan yr eglwys a
chan Mr. Jones eu bod yn ewyllysar yn ymuno
a'u gilydd, gweddiwyd am fendith ar yr undeb
gan y Parch. E. Davis, Ty'n Rhos.

Am ddau y prydawn pregethodd y Parch. T.
Edwards, Cincinnati, ar ddyledswydd y gweinid-
og, a'r Parch. E. Davis, Ty'n Rhos, ar ddyled-
swydd yr eglwys. Cafwyd pregethan dyddorol,
ac hyderw benthithiol drachefu yn yr hwyr.

Y mae Mr. Jones yn dechreu ar y weinidogaeth
yn obeithiol iawn. Parhaed y teimladau da
heddychol a gweithgar sydd cydrhwng Mr. Jones
a'r eglwys yn bresenol hyd nes byddo yr holl
wrthgilywyr wedi dychwelyd, yr holl wrandawyr
wedi eu bachub, a Duw o'i ras a'n haddaso yn
fugail a phraidd "i gael than o etifeddiaeth y saint
yn y goleuni."

J. L. T.

Ironton.

SEFYDLIAD GWEINIDOG YN SLATE HILL,
PA.

MR. GOL.—Llawer o bethau ydym ni fel eglwys
Annibynol yn y lle hwn wedi bod yn awyddus am eu
cael, er pan ydym wedi cychwyn yr achos Cymreig
yn y lle. Dymunem gydnabod ein Cynaliwr mawr
am roddi i ni mor helaeth o'i ddaioni—priodol
iawn y gallwn ddweyd yn y geiriau hyn "Yr
Arglwydd a wnaeth i ni bethan mawrion, am
hyny yr ydym yn llawen." Un o'r pethau penaf
o'n holl ddymuniadau oedd cael gweinidog i'n
bugeilio ac i dori i ni o fara 'r bywyd, ac erbyn

heddyw wele ni yn alluog i ddweyd fod y dymuniad hwnw o'n heiddo wedi cael ei gwblhau.

Ar y 6 a'r 7 a'r 8 o'r mis hwn (Meh) canaliwyd cyfarfod genym i'r dyben o sefydlu y Parch. John Williams yn weinidog rheolaidd ar yr eglwys Gynulleidfaol yn y lle hwn. Y brodyr a weinyddasant oeddynt y Parch. E. R. Lewis, Pittston, a'r Parch. John Lloyd, Palmyra, Ohio. Cawsom gyfarfod da drwyddo, a gobeithio y bydd i lafur y brawd John Williams gael ei goroui a bendith.

WM. MORRIS.

Y cyfarwyddyd at y brawd John Williams sydd fel hyn: Rev. John Williams, West Bangor, York Co., Pa.

CYFARFOD DIWYGIADOL.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod ya nghapel y Cynulleidfaolion yn Minersville, Pa., Mai 10. Dechreuwyd yr odfa am 10 gan Mr. Henry C. Harris, St. Clair, trwy ddarlennu a gweddio, a phregethodd ar y Pharisead a'r Publican, oddiwrth Luc 18: 10. Ar ei ol pregethodd y Parch. Morgan D. Morgana, Pottsville, ar adferiad y byd i'w le, oddiwrth Act. 3: 21.

Am 2 cawsom gyfarfod areithio o blaid yr Ysgol Sabbothol. Dechreuwyd gan y brawd John Thomas, Pottsville, a threfnuwyd y cyfarfod trwy ethol John E. Jones yn Llywydd, a Joseph O. Jones yn Yagrifenydd. Yna galwyd ag gyarychiolwyr y gwahanol ysgolion i'n hanerch, pryd y safodd y brawd Abraham Jones i fyny dros ysgol Ashton, a chwasmu gynghorion buddiol ganddo fel athrawon. Y mae yr ysgol hon yn Huosog a blodeuog, yn rhifo 120.

Cynrychiolwyd ysgol Belmonte gan y brawd John Evans. Ei rhifedi yw 57. Anerchwyd ni gan y brawd hwn ar ddyledswydd yr athraw tuag at ei ddosbarth.

Cawsom haues ysgol St. Clair gan y brawd Joseph Morris. Ei rhifedi yw 70. Cawsom araith gan Mr. Morris ar brif lyfr yr Ysgol Sabbothol, sef y Beibl.

Wedi canu tēu gan y gynulleidfa, cyfododd i'n hanerch dros ysgol Pottsville yr hen frawd John Thomas, a thraithodd yn ddyddorol ac adeiladol ar egwyddorion y Beibl.

Safodd i fyny dros ysgol Ashland y brawd Theo. James. Dywedodd fod eu hysgol hwy yn rhifo 70, a chwasmu araith dda ganddo yntau ar y Beibl.

Yna galwyd ar Atolygydd ysgol Minersville, sef John D. Jones, i roddi hanes yr ysgol. Ei unifer yw 70. Cawsom gynghorion gwerthfawr i fod yn llafurus gyda yr Ysgol Sabbothol gan y brawd hwn eto.

Yn ddiweddfaf cyfarehwyd ni gan y Parch. R. Edwards, Pottsville. Ymddangosai pawb yn berffaith foddhaol wrth wiano ar Mr. Edwards. Cymysgai ei anerchiad ag *anecdotes* am ddynion enwog, y rhai fu yn ymdrechgar dros yr Ysgol Sabbothol, nes tynnu dagrau o lygaid llawer un. Mae y brawd Edwards yn presenoli ei hun yn ein

cyrddau diwygiadol paun byddo yn gyfeus ganddo a gobeithio y gwna barhau yr un modd.

Er rhyw som yn Pottsville dri mis yn ol am gael ychydig o gyfnewidiad yn natur y cwrdd hwn, a rhoddwyd y peth i sylw y cynulleidfaodd perthynol i'r dosbarth hyd gyfarfod Minersville; ond penderfynwyd yma ei fod i barhau yr un fath ag y mae wedi bod. Penderfynwyd fod y cyfarfod nesaf i fod yn Ashland, yr amser i'w gyhoeddi yn brydlawn gan y cyfeillion yno. Am 6, dechreuodd y brawd John Morgan, a phregethodd y brodyr Harris a Morgan, y cyntaf ar fod yn fwy na chomwerwyr, oddiwrth Rhuf. 8: 37, a'r diweddfaf ar fod pobl yr Arglwydd ar foddwl cilio oddiwrtho oddiwrth Hosea 11: 7.

Caswyd cyfarfod da, y pregethu a'r areithio yn rymus a phŵr pasol, y gwranddo yn astud a'r canlyniad fyddo yn ddiwygiadol i'r byd a'r eglwys yn yn yr ardal hon. JOHN E. JONES.

CYFARFOD CHWATEROL WATERTVILLE.

Cyfarfu gweinidogion a chynrychiolwyr yr Eglwys Cynulleidfaol yn Waterville y 9fed a'r 10fed o Mehefin, 1863. Dechreuwyd yn ol y drefn arferol a chafwyd anerchiad gan y Llywydd priodol i'r amser a'r amgylchiadau. Penderfynwyd

1. Fod ein huniad a'r Saison yn cael ei adael dan ystyriaeth pellach hyd amser y Gymanfa.

Derbyniwyd llythyr oddiwrth Olygwyr y Gymdeithas Genhadol Gartrefol, New York, yn cydnabod derbynriad anhreg trwy law y Parch. L. D. Howell, yn nghyd ag anogaethau i ymdrechau yn fwy eguiol o blaid y gymdeithas hon.

Pen. 2. Ein bod yn dymuno i'r Eglwysai sydd heb gasglu at y Gymdeithas Genhadol Dramor i wneud yn fuan, ac auron y caagliad i law y Trysorydd, L. D. Howell, Utica.

Pen. 3. Ein bod yn unfrydol gymeradwyo cais y brodyr yn eglwys Middle Granville i ddyfod i'n plith i gasglu at ddileu dyled y Capel.

Pen. 4. Ein bod fel eglwysai a gweinidogion yn teimlo gwir golled ar ol cymdeithas a gweinidogaeth ein hanwyl a'n flyddlon frawd y Parch. Jas. Davies, pa un a fu yn flyddlon a chymeradwy am dymor ei arosiad yn ein plith, ac yn hynod o ymdrechgar i gasglu i dalu y ddyled oedd ar y ddau gapel ag y bu ef yn gweinidogaethu ynddynt, sef Holland Patent a Trenton, pa rai sydd yn awr heb ddim dyled arnynt. Ac y mae ef wedi ymadael o'i ddewisriad ei hun, yn ngahanol serch a chymeradwyaeth ei eglwysai, yn nghyd a'i frodyr yn y weinidogaeth, a'r eglwysai oll yn Oneida, a'n gweddi yw ar i'r Arglwydd ei lwyddo yn ei faes newydd, lle y mae yn llafurio yn bresenol, sef ein chwaer Eglwys yn Radnor, talaeth Ohio.

Pen. 5. Ein bod yn bwriadu cynnal Cymanfa Flynyddol y flwyddyn hon yn ol ein harferiad.

Pen. 6. Fod ein Cymanfa i ddechreu yn Utica yn yr Ail Eglwys Gynulleidfaol, ar y 7fed o Medi nesaf. Bydd Cynadledd am ddau o'r gloch, pregethu yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth.

Symudir i Remsen i Gapel y Parch. M. Roberts, dydd Mercher—Cynadledd am 2, pregethu yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth. Symudir i Pen-y-mynydd; bydd pregethu yno nos Iau a thrwy y dydd ddydd Gwener, pryd y terfynir.

Disgwyllir y bydd dau frawd o Dalaeth Pennsylvania gyda ni i gynorthwyo yn y Gymanfa ddyfodol.

Gwnaed sylwadau ar yr angen sydd arnom am drysorfa (*fund*) yn ein plith er cynorthwyo dynion ieuainc i gyraedd addysg, er eu cymhwysio i'r weisidogaeth. Penderfynwyd Ein bod yn anog yr eglwysi i sylwi ar yr achos hwn, ac i ymdrechgu gwneud eu goreu tros yr achos, a bod y Parch. B. Davies i roddi ysgrif yn y CENHADWA ar y mater teilwng ac angenrheidiol hwn.

Gwnaed ychydig sylwadau ar y gwaith cyhoeddus a wneir ar ddydd Duw, gyda chario blaeth, a gwneud caws, mewn amryw fanau yn ein talaeth y tymor hwn. Hyderir y bydd i'r rhai sydd yn ofni yr Arglwydd i feddwl yn ddiiffrwl am hyn, trwy gofio cadw yn sanctaidd y dydd Sabboth a pheidio tynu gofid i'r gydwybod er mwyn elw bydol.

Cafwyd cyfarfod buddiol am 8½ boren dranoeth o flaen y paegethau, trwy gynghori a gweddio. Yr oedd y cyfarfod yn lluosog a'r pregethau yn rymus—bydded ei fod o les cyffredinol.

Y brodyr a gymerasant ran yn ngwaith y cyfarfod oeddynt—Parchn. B. Everett, D. D., M. Roberts, W. D. Williams, E. W. Jones, L. D. Howell, James Griffiths, H. Humphreys (T. W.) a J. B. Griffith.

J. B. Griffiths, Ysg.

DIOLCHGARWCH.

Pan fyddo y pethau canlynol yn cydgyfarfod mewn glwyserodd teilynga ddiolchgarwch cywir: 1. Pan fyddo y pethau a gyfneir yn werthfawr. 2. Yn cyfateb i angen y derbynydd. 3. Cyferbyniad rhwng gwerth y rhodd a galla y rhoddwr i gyfrannu. 4. Pan fyddo y rhodd yn ewyllysgar. 5. Pan na fyddo yn seiliedig ar deilyngdod personol y derbynydd.

O dan ddylanwad yr ystyriaethau dyn, dymunaf trwy gyfrwng y CENHADWA, gydnabod yn ddiolchgar gareidigrwydd a baelioni fy nghyfeillion perthynol i'r gwahanol enwadau crefyddol yn yr ardal yma, ac yn enwedig pobl fy ngofal, taog ataf fi a'm teulu. Teilynga y brodyr canlynol fy niolchgarwch am ei gofal yn darparu coed tân i ni am y dennew mis sydd yn mron terfynu, sef Edward Whillding, John Pierce, James Davies a Benj. Davis. Nid oedd arnynt un rhwymau, eto rhoddasant yn brydlon ac ewyllysgar fel yr oedd yr angen. Heblaw hyn, ar y 3ydd o fis Mawrth diweddfaf cyfarfu cynulleidfia luosog yn y capel i gyflwyno eu rhoddion ewyllysgar i law y Trysor-ydd ac i gyfranogi o'r danteithion a baratiasid yn rhad gan y chwiorydd oedd yn bresenol. Ni arbedwyd na thraul na llafur er gwneud y cyfarfod yn deilwng o'r amcan. Dywedai Alexander Fawr "Pan wnelwyf rodd rhaid iddi fod yn deilwng o

Alexander." Gellir dweyd am gyfeillion yr achos goreu yn Big Rock, *The Donation is worthy of the Donors*. Cyflwynwyd i mi y rhodd aurhyddeddus o \$70. Y mae yn ddau yn rhodd aurhyddeddus wrth yatyried eu rhif a'u hamgylchiadau—a'm gweddi yw ar fod i'r hwn a ddywedodd na fyddai i'r ueb a roddo gwpanaid o ddwfr oer i ddiagybl yn enw diagybl golli ei wobwr roddi iddynt hwythau y cau? cymaint yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol. Bu amryw o frodyr a chwiorydd y Bedyddwyr yn fyddlon iawn, a dymuna'r eglwys ddiolch iddynt am eu caredigrwydd, ac i bawb eraill a dafodd eu hatlingau i'r drysorfa. Drwg genym nad oedd y brawd J. Pierce yn bresenol, daeth galwad arno i fyned i Chicago. Ymafodd y brodyr B. Whillding, B. Davis, Evan Evans, James Davis a N. Morris bawb yn eu rhan o waith y cyfarfod. Canwyd amryw ddarnau dewisiol gan Evan Morgan, Jacob Whillding, Eliza a Jane Edwards, dwy ferch fechan i Thos. Edwards a'i briod. Aeth pawb adref wedi eu llawn foddio, yn enwedig yr ysgrifenydd. Gwnaed pawb o honyt dderbyn diolchgarwch didwyll, yr eiddynt yn y rhwymau goreu,

JOHN L. RICHARDS.

Big Rock, Kane Co., Ill.

COFIANT MRS. JANE LEWIS, STEUBEN.

Mrs. Jane Lewis ydoedd ferch i Evan ac Elinor Lewis o Fachwen, plwyf Aberdaron, sir Gaernarfon, G. O. Unodd gydag achos yr Arglwydd yn yr eglwys Fethodistaidd yn Rhydigos, yn agos i'w chartref, pan oedd tuag 16 ml. oed. Bu brawd iddi yn flaenor dros flwyddau yn yr eglwys hono. Daeth drosodd i America yn y fl. 1818, yn yr un llong a'r diweddar James Owen, yaw., o Trenton, pryd y daeth llusau mawr o Gymry i'r wlad hon. Parhaodd yn fyddlon yn ei phroffes a chydag achos yr Arglwydd byd angau. Ni bu erioed yn briod. Yn uheulu ei chwaer a'i brawd yn nghyfraith, James R. Jones, Steuben, (yn awr o Pen-y-graig) yr oedd yn gwneud ei chartref er pan y daeth i'r wlad hon, ac yn aelod o'r eglwys Fethodistaidd yn French Road, er pan flurfiwyd yr eglwys hono, ond yn awr er's tua 9 mlynedd yr oedd yn byw gyda ei nith Mrs. Elinor Griffiths a Griffith T. Griffiths, Steuben, ac yn mwynhau breintiau crefyddol yn yr eglwys Annibynol yn y Capel Ucha.

Yr oedd yn Griation profiadol, ac yn hoff o ymddiddan am bethau crefyddol. Gair a orphwysodd yn ddws ar ei meddwl hi, fel y bu yn coffau wrth ei brawd yn nghyfraith, oedd y gair hwnw, "Na ad fy enaid yn ddiymgeledd." Hyderwn y gwyddai trwy brofiad am y ddwyfol ymgeledd. Bu yn ymddiddan yn hyfryd a'r brawd R. Everett yn ei chystudd diweddfaf, pan yr ymddangosai yn gwbl heddybol ac yn ymestynol i ewyllys yr Arglwydd, a'i bod yn ymorphwys yn dawel ar boll ddigonedd y Gwaredwr &c. Yr oedd yn un addfwyn, dawel a thirion iawn bob amser. Ymddygai fel mam dyner ac anwylaidd at y plant

yn nhenlu ei nith—a theimlodd ddwys alar pan fu farw ei banwyl Catharine fach, o'r Diphtheria, ychydig ddyddiau o'i blaen hi. Teimlir yu hir yn y teulu y golled ar ei hol. Ni bu ei chystudd ond byr—dim chelyd neillduol—ond gwaetu yn raddol a wuaeth—a hunodd yn dawel (fel y mae ein hyder) yn yr Iesu, Ebrill 29, tua 70 oed. Claddwyd hi yn mynwent Horeb, French Road, a gweinyddwyd gan R. Everett oddiwrth Ioan 14: 2, 3, "Yr wyf fi yn myned i barotol lle i chwi &c.

COFIANT MRS. MARGARET DAVIES,

Gwraig Thos. Davies, diaconeglys Providence, Pa.

Mrs. Davies ydoedd ferch i Rees a Gwenllian Jones o Llachfan, ger Abarhonddu, awydd Frych-einiog. Ganwyd hi Chwef. 14, 1811. Bu yn amser ei morwynnod yn ngwaanaeth Mr. Parry o'r Court yn agos i Cryghowel. Ymunodd mewn priodas, Mai 12, 1834, â Thos. Davies, o Lanelli, a symudodd yno i fyw yn ddedwydd gyda'i phriod, lle praeawlyasant am ddeunaw mlynedd. Ymwelodd yr Arglwydd A'i henaidd trwy ddylanwad yr efengyl, ac ymostyngodd i dderbyn iau eemwyth Iesu yu 1837, a pharhaodd i broffesu crefydd am 26 o flynyddoedd.

Ymfulodd i'r wlad hon yn y flwyddyn 1853, a sefydlodd yn Danville, Pa. lle yr oedd ei phriod yn aros, yr hwn oedd wedi dyfod i'r wlad ychydig o'i blaen; ond oherwydd marweidd-dra y fafnach haiarn, aymudasant i Providence, awydd Luzerne, lle treuliodd weddill ei "dyddiau rhagderfynedig," ac y gorpheuodd ei gyrfa Mawrth 4, 1863, yn 52 ml. oed.

Yr oedd y chwaer anwyl hon yn deilwag o gofnodaeth, ar gyfrif amryw rinweddau.

Yn un peth, ei threfnusrwydd teuluaidd. Yr oedd yn gwisgo cymeriad gwraig dda, ac yn gorau i'w gwr. Yr oedd yn un ddiwyd, fywiog, gweithgar, a glanwedd. Ni fwytai hi "fara engurdod," nid ar y gadair niglo y treuliai ei hamser, ond yn gwaanaethu ei theulu. Yr oedd yn meddiannu cymaint o gymhwysder i drefnu ei bachosion teuluaidd, fel yr oedd calon ei gwr yn llwyr ymddiried ei holl achosion teuluaidd i'w gofal a'i doethineb, ac yn credu ei bod yn fwy cymhwys at y gorchwyl nag ef.

Rhinwedd arall oedd llettygarwch. Ni byddai ei bwrdd braidd un amser heb ddyeithriaid wrtho, ond yn neillduol y Sabbothau byddai yn cymhell y rhai oedd yn byw yn mhell oddiwrth y capel i gael lluniaseth, er eu galluogi i gael ychwaneg o foddion crefyddol. Yr oedd ei thy yn artref pregethwy. Cyfranai ei chymwynasau gyda serchawgrwydd a siroideb mawr.

Yn ei chylch crefyddol yr oedd yn ddiwyd ac ymdrechgar, yn trefnu ei materion teuluaidd, er ei hwylysu i gadw ei chydgyntliad. Anaml y byddai ei lle yn wag yn nhŷ Dduw. Yr oedd ei phrofiad crefyddol yn gyffredin yn dangos ei bod yn oael cymdeithas A'i Duw, ac yn llwyr ymddiried yuddo.

Ni bu ei chlefyd olaf ond byr, cafodd anwyd trwm, a throdd yn flameg ar yr ysgyfaint; ond nid oedd neb o'i chyfeillion yn meddwl ei bod yn bergylus hyd o fewn ychydigorian i'w hymddatodiad.

Hunodd yn dawel ar y dydd a nodwyd gan adael y brawd yn weddw a phump o amddifaid i alaru ar ei hol. Claddwyd hi Mawrth 6ed. Pregethwyd yn y capel gan yr ygrifenydd oddiwrth y testyn a neillduwyd ganddi cyn ei mbarw, Salm. 144: 15.

E. B. EVANS.

GOHEBIAETH O MINNESOTA.

BARCH OLYGDD, —Gan fy mod yn gweled a darllen ambell un o'ch Misolyn destlus, meddyliais nad annerbyniol genych fyddai cael ryw ychydig o hanes o'r parth yma o'r wlad. Y peth pwysicaf sydd yma yn braseuol yw y rhyfel Indiaidd. Y mae yr Indiaid yn tori allan ar ein sefydliadau y gwanwyn hwn eto fel ag yr oeddynt yr haf diweddf. Fe ddarfu iddynt ymosod ar tuag ugain o filwyr yn agos i Madilia ar y gangen ddeheu o afon Wattonwan ar yr 16eg o'r mis diweddf (Ebrill). Hwn oedd yr ymosodiad cyntaf a wuaethant er yr Hydref diweddf. Ymosodasant yn gyntaf ar y sefydliad tua phedair milldir oddiwrth y fan lle yr oedd y milwyr yn gwerayllu. Yr oedd dau o'r milwyr yn cysgu yn agos i bedair milltir o'r wersyllfa yn nhŷ un o'r aseydlwyr. Yr Indiaid a ymosodasant arnynt efo'r dydd, yn ol arferiad y ffeiniaid; lladdasant un o'r milwyr a chlwyfasant y llall; ond dangodd gwraig y tŷ trwy redeg tua'r wersyllfa, ond nid heb iddi gael ei chlwyfo yn drwm. Yn mhen tuag awr yr oeddynt i'w gweled bob ochr i'r wersyllfa—taniodd y milwyr arnynt—ond nid oeddynt yn gwneuthur fawr o niwed iddynt, trwy nad oedd eu drylliau yn eu cyrhaedd. Yr Indiaid a daniasant ryw ychydig o weithiau heb niweidio neb o'r milwyr. Ciliasant cyn pen awr neu ddwy danfonodd Lieut. Hardy i Madilia am help; ond gan nad oedd gan Capt. Hall ddim ond tua 40 o filwyr yn y lle hwnw, ni allai ddanfon iddo ddim cynorthwy. Danfonodd yntau air i Mankato at Col. Miller am gynorthwy. Danfonodd Col. Miller Lieut. Col. Marshall yn nghyd a dau gwmni o draed-filwyr a dau gwmni o feirch filwyr. Cyhwynasant foren dydd Gwener. Cyrhaeddasant Madilia y noson ganlynol. Boreu dydd Sadwrn cychwynasant ar ol yr Indiaid; ond trwy fod yr Indiaid wedi cael tri diwrnod o gychwyniad arnynt nid oedd fawr o obaith eu dal. Aeth Lieut. Col. Marshall ar eu llwybr cyn belled a Lake Shetek, ond yr oedd yr Indiaid wedi cael y blaen arno—felly trodd yn ol. Y maent yn gweled Indiaid oddeutu New Ulm yn feunyddiol, ond y mae y lladron yn cadw yn y coed fel nad oes yn bosibl bron dyfod o hyd iddynt. Ond yr ydym yn disgwyl yn wnant gymaint o alaustrag a wuaethant yr haf diweddf, o herwydd fod yma yn y delaeith 5 catrawd o filwyr, ac y mae un catrawd o honynt yn feirch filwyr.

Peth arall sydd yn calonogi y dalaeth yw symudiad yr Indiaid o'r wlad. Er fod y llwyth Winnebagoaid mewn heddwch yn breesenol, nid oes gwybodaeth pa hyd y byddant felly. Y mae y llwyth hwn yn cael ei symud yr wythnos hon i fyny oddi uchod i Fort Randall, Missouri. Maent yn myned efo agerlong mor belled a St. Louis, ac wedi hynny ant i fyny 'r Afon Missouri i'w gwlad newydd.

Y mae y carcharorion ag oedd yn Maukato wedi cael eu symud i Davenport, Talaeth Iowa, yn ddiweddar. Aethant gyda yr agerlong *Favourite* gan orchymyn iddi beidio aros dim ar y ffordd ond i gael coed. Y mae 268 o honnynt wedi cael eu condemnio i'w crogi, yr hyn a haeddasant fil o weithiai o herwydd eu bod wedi lladd a chlwyfo cymaint yn ein talaeth, a hynny yn y modd mwyaf creulawn ag a allai eu dwylaw ei wneyd. Gwelom amgylchiadau digon a thori y galon galetaf—dynion a menywod yn gerwedd wrth y degau ar hyd y Prairies—rhaf wedi eu saethu ac eraill wedi tori eu penau i fwrdd oddi ar eu cyrff, ac eraill wedi eu hagar a thynu eu coluddion allan, ac yr oeddynt wedi myned mor farbaraid a thafu plant i mewn i ffwrneisi (*stoves*) a'u cau i mewn a'u rhoio i farwolaeth! Onid yw gwaed ein gwyr a'u gwragedd a'u plant yn gwaeddi am i ni ddial ar y cyfryw genedl a hon. Yr ydym yn gobeithio ac yn disgwyl y dydd y byddant wedi cael eu cymeryd yn garcharorion ac y byddant hwy sef y Sioux yn nghyd a'r Winnebagoes wedi cael eu symud o'n talaeth eang a ffrwythlawn ac y cawn lonyddwch eto i fyw heb efnau mwy. Frysured y dyddiau i ben pryd y bydd heddwch a ffiniant yr teyrnau yn ein gwlad, ac y bydd y "Cleddyfau wedi cael eu troi yn aychau a'r gwaewffyn yn bloduriau." Yr eiddoch

Forest City.

JOHN G. ROBERTS,

Co. E, 9th Reg. Minn. Vol.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH B. W. CHIDLAW.

Scranton, Pa., *Mehefin* 17, 1863.

ANWIL GENHADWR.—Cawsom gyfarfod ddos yn Hyde Park, Pa., o blaid y "*Christian Commission*" i ddiwallu angen ein milwyr, a'u llongwyr, am freintiau crefyddol a llyfrau da i'w darllen. Cyfranwyd gan y Cymry \$32.05.

Gadewais Ohio dair wythnos yn ol, cefais iechyd a chymorth i gynnal cyfarfodydd dyddiol a derbyniodd yr achos da dros ba un yr ydwyf yn ymdrechu gasgliadau haelionus. Mae y "*Commission*" wedi anfon 600 o genhadon (*delegates*) i faeo y gwaed—i'r gwersyllau, a'r yspytai ar y Potomac, o'rberland a'r Mississippi, i weinyddu ymgeledd i gorf ei enaid y cleifion a'r clwyfedig, a gwenau yr Arglwydd ar eu hymdrechiadau. Treuliais Ebrill yn ymweled a byddin Gen. Grant ger Vicksburg. Teithiais ar yr afonydd tu a 2000 o fildiroedd yn ymweled a'r badau arfog—*forte*, *camps*, a'r *hospitals* yn dosparthu, trwy haelioni

merched y Gogledd, bwydlysiau (*vegetables*), dillad, melusfwd (*delicacies*) a ffrwythau i'r cleifion a'r clwyfedig; a mawr oedd y frain i gael rhan mewn gweuidogaeth mor fendithfawr, ac i bregetha Crist i'r lluoedd oedd yn awyddus i wrande.

Yn y daith i'r dehau gwelais floedd o bobl dduon wedi eu rhyddbau o gadwynau caethiwed, trwy wrthryfel eu perchenogion. Tiriodd ar lan y Mississippi gerllaw Milliken's Bend 3,200 yr un diwrnod, gwyr, gwragedd, a phlant. Treuliais oriau yn eu plith, ni chlywais sir anuddas, ac ni welais ymarweddian anweddaiidd. Tra yn llefaru geiriau'r bywyd ac yn eu hanog i fod yn weithgar, ac ymdrechgar i ennill bywioliaeth gysurus byddent yn gwrando yn hynod o astud. Mae dros 50,000 yn awr yn rhydd. Gwelais dros 2000 o honnynt wedi enlloio i'r fyddin, ac y maent yn sicr o wneud milwyr gwrol a medrus. Maent yn barod i ymladd dros eu gwlad, ac i farw (os bydd raid) yn ei hachos.

Mae amgylchiadau ein gwlad yn ddysur, ond yn gwella, a dydd ein llwyddiant yn gwaerio.

Dysgwyliaf fod yn Philadelphia dros y Sabboth (Meh. 21) ac i gyrhaedd Cincinnati ddechreu yr wythnos, i weithredu dros y "*Commission*" yn Ohio am fis neu ddau. Mae ein milwyr yn deilwng o'n holl ymdrechadau i'w bendithio a chysaron amserol ac â breintiau crefyddol.

Yr eiddoch B. W. CHIDLAW.

Erpserfa yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. BROWNTOWNSHIP, O.

Mae yr ysgol yn cywaws Arolygydd, Isarolygydd ac Yagrifenydd; Athrawon 7.

Llafur am y 6 mis (yn diweddau Mai 3) sydd fel y caulyn: Pennodau 108, yn cynwys 1,154 o adnodau; adnodau gwahanol 3,435,—y cyfan yn 4,589. Rhif yr ysgol yn 48.

Mai 8, 1863.

JOHN BRES, Ysg.

Y. S. DYFFRYN Y COTTONWOOD, KANSAS,

MR. GOL.—Byddaf yn dra dielchgar i chwi os caniatewch le yn y CENHADWR i'r ychydig hanes hyn am lafur yr Ysgol Sabbothol dyffryn y Cottonwood, am y d. 1862. Yr oeddwn i (ygrifenydd) o dre, wrth hynny esgeuluswyd a fon hyd yn awr.

Dyma ein llafur yn gryno: Pennodau—454, Adnodau—2258.

HUGH WILLIAMS, Ysg.

LLYFR NEWYDD MR. E. J. LEWIS.

MR. EVERETT.—Yn y rhif diweddar (Mai) o'r CENHADWR mae Mr. Lewis yn cyflwyno i'n sylw Lyfr Tonau Newydd at wasanaeth y gwahanol Eglwysi Cymreig yn yr Unol Dalaethau. Mae yr anturiaeth yn dda, ac yn un angenrheidiol iawn, er diwyllio Caniadaeth grefyddol yn mblith ein genedl, yr hwn sydd yn breesenol yn isel a gwael iawn.

Mae yn wir fod genym ddau lyfr wedi eu hargraffu yn y wlad hon, sef y "*Caniaidau Seion*" a'r "*Drysorfa*," y rhai ydynt lyfrau da, y tonau wedi

eu dethol allan o waith yr awdluron goraf yn mhlith ein cenedl ac eraill, wedi eu cyfansoddi a'u cyfaddasu gan ddynion enwog, y gerddoriaeth yn ateb chwaeth yr oes &c. Ond er hynny gellir cael un yn fwy cyfeus i'w roddi yn llaw y Cristion cerddorol i ganu mawl i Dduw y nefoedd, yr hwn sydd wedi rhoddi gallu i bawb ac yn eu cymhell i ganu. Dylai ein cenedl gael eu codi i'r un *platform* a chenedloedd eraill. Mawr yw yr ymdrech sydd gan yr Americanaid ac eraill yn y blynedd-oedd diweddaf yma i ddiwyllio'r canu yn eu plith. Mae ganddynt eu *Lowell Mason* ac eraill yn ymdrechu i godi'r canu yn yr eglwysi, W. B. Bradbury i godi'r canu yn yr ysgolion Sul; Horace Waters ac eraill i godi'r canu yn yr ysgolion dyddiol, a mawr mor ddiwyd y maent, a mawr yw'r anogaeth a dderbyniant. Mae ganddynt lyfr i'w roddi yn llaw pawb. o'r mwyafr i'r lleiaf.

Nid felly mae gyda'r Cymry yn y wlad hon. Mae yn dda meddwl fod mwy o ymdrech yn uwlad ein genedigiaeth yn bresenol, nag sydd wedi bod, ac mae y canu rhagorol sydd yno, i'w briodoli i hynny. Nid oes dim yn eisiau yma ond ymdrech ac anogaeth ddigonol i godi y Cymry i fwyndrau yr un cyfseuderau hefyd.

Mae cynygiad Mr. Lewis yn un rhagorol at hyn. Dyma Lyfr Tonau a Lyfr Hymnau yn un, yr Hymn a'r Don o flaen llygad y canwr ar un waith. Trwy y cynllun hwn cawn don yn ateb yr hymn i gyd yn lle un penill o honi. Bydd yn rhagori ar y trefniant sydd genym yn bresenol yn hyn. Wrth dethol un penill a chyfien y don yn unig at hwn, bydd mewn llawer o amgylchiadau yn methu cyrhaedd yr amcan yn y penillion eraill. Ac yn wir mae'r Cymry yn cyfansoddi eu Tonau yn unig ar un penill, heb ystyried dim a wna ateb y lleill ai peidio, ac wrth hyn yn syrthio i gyfeiliornad mewn chwaeth, a threfniant. Cymerwn yr eugrafft ganlynol er dangos ein meddwl, Hymn 126 C. y Cysegr

"O agor fy llygaid i weled," &c.

Mae y penill hwn yn un dwys, ac yn gofyn ton ddwys; ond mae y penill olaf fel hyn,

"Daeth bliwyddyn y caethion i ganu,
Doed meibion y gaethglud y'nglyd," &c.

yr hwn sydd yn llon, ac yn gofyn ton lon.

Bydd cyfansoddiad galarus a dwys yn ateb y cyntaf, llon a bywiog yn ateb yr olaf. Ond wrth dethol ton lon o deimlad dwys ac effeithiol bydd yn ateb y ddau, am y gellir ei chanu yn araf ar y penill cyntaf, ac yn gyflymach ar yr olaf. Yr hyn fydd yn well na chanu yr un alarus ar yr olaf, a'r na lon ar y blaenaf. Bydd hyn yn ddiau mewn golwg gan Mr. Lewis yn nghyfansoddiad ei lyfr. Bydd y cynllun hwn yn rhagori hefyd o lawer ar gynllun Ieuan Gwyllt, am nad oes gauddo ef yr un penill gyda'r don, yr hyn sydd yn anfauteisio! I'r canwr anghyfarwydd oberwydd nad yw yn gallu barnu pa don fydd yn ateb i'r hymn. Y canlynid fydd canu ton anghyson ar y geiriau. Bydd Mr. Lewis yn gosod yr hymn gyda'r don, ac

felly nis gall yr anghyfarwydd fethu. Gobeithiaf caiff gefnogaeth ddigonol gan ein cenedl i ddwyn yn mlaen y gorchwyl yn ogoneddus.

Yr wyf yn foddion gwneud yr hyn sydd yn fy ngallu, er anogaeth i Mr. Lewis.

THOMAS T. JONES, *Minersville, Pa.*

LLYTHYR ODDIWRTH JOS. E. GRIFFITHS.

Ymddangosodd Llythyr oddiwrth Joseph E. Griffiths. (mab i'r Parch. E. Griffiths, gynt o Utica) yn yr *Iowa City Republican*, dyddiedig Mai 27, dyfyniadau o'r hwn a roddir isod.

Olygyddion y Republican.—Yn mhell cyn i hwn eich cyrhaedd, byddwch wedi clywed am yr ymosodiad ar Vicksburg—ein gwrthryddiad galarus, ynghyd ag unfuriaeth undon y bywyd a dreuliwn wrth ddal gwarchae yn erbyn y dref. Ond gall amryw bethau a ddygwyddasant y pythefnos blaenorol fod o ddyddordeb i'ch darllenwyr.

Ar ol brwydr Anderson Hill, ger Caerfa Gibson, Dyraniad Carr a gadwasant ar y blaen, ac y maent wedi cadw y sefyllfa hono fyth ar ol hynny. Aethom ymlaen ar ffordd Jackson yn gyfochr a'r afon Big Black. Ein taith a'n harweiniodd ar hyd gwlad brydferth a chuydsawr, trigolion yr hon a geir yn mhlith y cymeriadau gwaethaf o'r encilwyr. Yn Raymond, Rhaniad Logan a ddaethant yn erbyn y gelyn ac a'u gyrasant yn ol ar ol tair awr o ymladdfa boethlyd. Yma Grant a drefnodd ei fyddu fel hyn: milwyr Smith a Blair a osodwyd ar yr aden aswy, eiddo Sherman a McPherson ar y dde, tra yr oedd Carr ac Osterhouse yn dal y canol. Yn y modd hyn aethom ymlaen; ein De; heuran a gymerasant Jackson ac a droellasant yn nghyfeiriad y Big Black. Carr ac Osterhouse a aethant tua phont y Reilffordd y llwybr unionaf.

Mai y 15, cyrhaeddasant Reilffordd Jackson a Vicksburg. Cawsom hefyd yn fuan ein bod yn agoshau at filwyr y gelyn; oblegyd rhwng 8 a 9 o'r gloch dechreuodd y tanio. Y frwydr a barhaodd trwy y dydd hwnw, y tywyllnos yn unig a'i terfynodd; ac yr oeddym yn dilyn yn brysar ar ol y gelyn gorchfygedig. Gyraasom hwy o faes yr ymladdfa, a'r noson hono gorweddasom ar ein harfau yn ngorsaf (*depot*) Edwards, o fewn saith milldir i bont y Reilffordd ac ugain i Vicksburg. Felly y terfynodd brwydr Champion Hill. Buillasant fuddugoliaeth gyflawn. Y gwrthryfelwyr oeddynt lawn mor lloesog a ninau, ond gorchfygasom hwy. Cymerasant 17 o fagnetlau a thua 2,500 o garcharorion. Y bore canlynol, Mai 17, aethom yn mlaen cyn toriad gwawr. Yma Dyraniad Carr yn unig oedd yn gweithredu. Y gwrthryfelwyr a yrwyd ymlaen hyd onid oeddynt am 10 o'r gloch o fewn milldir i bont y Reilffordd. Yno ceisasant ymlechu mewn rhyngloddofydd (*ridge pits*) o'r rhai yr oedd ganddynt dair rhes neu bedair. Ein Biigade, dan y Brig. Gen. Lawler, a orchymynwyd i danio a rhuthro arnynt yn ddiagramth. Dim cynt y dywedwyd nac y gwaawd. Bechgyn Iowa, bob amser yn barod pan bo dyledawydd yn

galw, gan roi heibio bob balch fosaai yn rhwystr iddynt, a ymbarotoisiant i'r ymosodiad. Ar roddiad y gorchymyn aethant ymlaen gyda bloedd, ac ar ol gwaith caled o tua haner awr, datganwyd y fuddugoliaeth yn eiddom ni; ond enillwyd hi yn ddrud. Y Mil. Keneiman o'r 22ain a laddwyd; Adj. Howard o'r 21ain a laddwyd; a llawer eraill a allaawn eu henwi. Gyrwyd y gelynion i'r afon, a llawer o honynt a foddwyd wrth geisio dianc. Cymerasom 2,500 o garcharorion, amryw lanerau, a 18 o fagnetau. Y gelynion a losgasant y bont.

Ar ol y frwydr hon, ein milwyr a wnaethant bontydd o fadau, a holl fyddin Grant a aethant drosoedd, ac ar hyd pob llwybr tramwyol gwasgasom yu mlaen tua *Vicksburg*. Yr ydym wedi bod yn gorwedd o gylch y dref er Mai 19. Ysgarmesau a gadwyd i fyny hyd ddydd Gwener, pan y gorchymyuwyd ymosodiad cyffredinol ar wrthgloddfeydd y gelyn agoeddynt wedi eu gwneud tua dwy filldir allan o'r dref ar hyd rhes o fryniau uchel. Ni ddywedaf fawr am yr ymosodiad; ond digon yw dweyd, i'r dyuon fyned yn mlaen a chael eu gorfodi i syrthio yn ol, ar ol un o laddfeydd trymaf y rhyfel.

Ychydig eiriau am y 22ain, a therfynaf. Rhanniad Carr, fel arfer, a safai yn yr enbydrwydd mwyaf, ac yn y Rhanniad hwn, yr 22ain a safai flaenaf. Bryn uchel a safai rhyngom a brongloddiau y gelyn. Y brongloddiau ydynt wedi eu gosod yn gedyrn ar ael y brynau mwyaf manteisiol; o flaen y gaerfa, ffosydd dyfnion ydynt wedi eu cloddio. Y ffosydd ydynt ddeg troedfeydd o led ac wyth o ddyfnder. Ymddangosai yn aenichonadwy cymeryd y fath le trwy ruthriad; eto yr oeddynt yn cael ein gorchymyn i fyned ymlaen, ac heb ofyn dim cwestiynau, bechgom awydd Johnauon a aethant yn mlaen. Arweinwyd ni gan ein Milwriad dewr hyd oni syrthiodd. Ar ruthriad diatreg neidiau o'r ffosydd a chyfarfyddasom â'r gelynion ar wyneb eu brongloddiau. Yno yr 22ain a ddryllwyd yn y modd mwyaf arwydol. Nid oedd gan y gelynion ond llwytho eu drylliau a'u troi i lawr, ac yr oeddynt yn sic o daro rhywrai. Mewn un lle, ac yno yn unig y cymerasom y gaerfa. Daliwyd hi am wyth awr, hyd oni oedd yr holl fechgyn bron wedi eu lladd, a'r rhai ag oeddynt allan a orohfygid gan uifeiri lluoecach. Ein baner ni oedd yr unig un a chwyfodd uwchben bronglawdd y gelyn ar y dydd Gwener bythgofiadwy hwnw. Adgyfnerthiad heb fod wrth law, ciliasom yn ol, a chynullasom o amgylch ein lluoestr James W. Sterling, yr hwn a wnaethai ymdrech i barotoi swper i'r bechgyn, yr hyn oedd dderbyniol iawn. Nid af i aros i enwi y lladdedigion a'r clwyfedigion, cewch hynny trwy gyfryngau eraill. Collasom 160 yn lladdedig a chlwyfedig. Y cadben Robertson o'r Cwmni I a laddwyd, befyd yr Iegadben Robb o'r Cwmni D. Cwmni I a gollasant 10 wedi eu lladd a 6 wedi eu clwyfo. Ar fod yr 22ain yn cael dychweliad buan adref sw dymuniad Jos. E. GRIFFITHS, Co. I.

DEWRDER Y MILWR IEUANO JOSEPH E. GRIFFITHS.

Y milwr ieuanc hwn gyda 12 eraill a lwyddasant ar y dydd nodedig, y 22ain o Mai, yn *Vicksburg*, i fuddringo a chymeryd un gaerfa o eiddo y gelyn. —Ond adgymerwyd y gaerfa drachefn a lladdwyd y milwyr hyn oll, oddieithr Joseph ac un arall, a tharawyd yntau i lawr; ond daeth ato ei hun drachefn, a phan ganfyddodd y gelynion wedi snethu eu hergydion, cododd ar ei draed, a chyda ei ddryll llwythog galwodd arnynt yn awdurdodol i roi eu harfau i lawr. Gwnaethant hynny, ac arweiniodd yntau â'i law ei hun allan o'r gaerfa 13 o honynt yn garcharorion rhyfel, ac a'u cyflwynodd i'r Brigadier General, —yr hwn wedi hynny a longyfarchodd y Parch. E. Griffiths ar ddewrder ei fab, trwy y llythyr canlynol:

*At y Parch. Ev. Griffiths, —Syr, —*Goddefwch imi eich llongyfarch ar ddewrder milwrol eich mab, Joseph E. Griffiths, *Sergeant* yn Cwmni I, 22ain gatrawd, gwirfoddolion Iowa, yr hwn trwy ei wrolder ar y 22ain cyfisol, gyda 12 eraill a lwyddodd i gymeryd meddiant o un gaerfa ar frongloddiau y gelyn. Eich mab gydag un milwr arall, David K. Trim, o ddaethant allan o'r gaerfa heb eu lladd. Eich mab a gymerodd, a ddygodd allan, ac a gyflwynodd imi un iagadben a 12 o filwyr y gelyn yn garcharorion. Yr wyf wedi ei enwi yn "*Ivauboe*" yr 2il Brigade, ac wedi ei gymeradwyo i sylw y Cadf. Grant ar ei fod yn ei neillduo yn *Lieutenant*, i gymeryd y swydd o ddyddiad yr 22ain allan. Ydwyf yn wir barchus eich gostyngedig was, W. K. LAWLER, Brig. Gen. Com. *Vicksburg, Mai 28, 1863.*

LLYTHYR ODDIWRTH DAVID E. JONES.

Derbyniasom yahydig linellau oddiwrth David E. Jones, diweddar o Steuben, dyddiedig Camp Haskins, ger Julian's Creek, Va., Meh. 10. Dywedai fod yr hin yn ddymunol ond yn lled boeth. Nid oedd y gatrawd wedi bod mewn un frwydr fawr eto, ond mewn rhai ysgarmeision — un milwr yn unig wedi ei glwyfo yn ysgafu, ac wedi gwellhau. Yr oedd eu gwersyllfa rhwng Norfolk a Suffolk, tua 4 milldir o'r lle blaenaf — ddim yn mhell oddiwrth y Dismal Swamp. Y Lieut. Thomas oedd wedi bod yn glaf yn yr Ysbytty, ond wedi dychwelyd ac yn edrych yn dda. Mae yn dweyd ei fod yn hoffi ei le, am ei fod yn ystyr ied ei fod yn gwasanaethu ei wlad yn ei chyfyngder. Yr oedd Richard D. Jones yn iach, ac yr oeddynt eu dau yn cofio yn garedig at eu perthynasau a'u cyfeillion yn eu hen gartref yn Steuben. Y cyfarwyddyd ato ydyw, David E. Jones, Co. F, Cap. Clark, 117th Regt., N. Y. S. V., Norfolk, Va.

COFFADWRIAETH AM ROWLAND EDWARDS.

Mab ydoedd i Rowland Edwards a'i briod, o ardal Pennal, Meirionydd, Cymru. Mabwysiadwyd ef yn ei ieuenctyd gan ei daid a'i nain, sef John a Catharine Morgan, o Long Creek, Iowa. Daethai rhieni Rowland a'r teulu i'r America. Ar

ol tymor dychwelasant i'r Hen Wlad gan adael gwrthrych ein cofiant ymat ac felly gwnaeth ei gartref gyda yr hen bobl a'u plant. Mab ieuanc hardd ei rodiad oedd Rowland bob amser. Bu yn dysgu y gelfyddyd o *wagon making* gyda Mr. Hugh Edwards o Morning Sun, a dywedir iddo anwyl o ei hun gyda'r teulu a phawb a'i hadwaenai. Ymunodd â'r fyddiu, i amddiffyn iawnderau ein llywodraeth a'n gwlad ar yr eilfed dydd o Awst diweddaf; ond buan yr ambarodd ei iechyd a chafodd glefyd trwm tra yn aros yn Mt. Pleasant. Cyrchwyd ef adref mor fuan ag y gallai deithio. Bu yma am ychydig wythnosau, ac yr oedd yn gwella yn lled dda; ond cymaint oedd ei awydd am fod gyda ei gydfiliwr ar y maes, fel yr ymadawodd i fyned i lawr yr afon cyn iddo fod yn ddigon cryf i ddal yn hir.

Bu yn mrwydr Arkansas Post a chafodd ei arbed heb niwed: ond yn fuan ar ol hyny clafychodd o'r erysipelas, a bu yn glaf iawn ar fwrdd un o'r *hospital boats* tua Young's Point, La. Dechreuodd wella, a chymerwyd ef ar fwrdd llestr arall i'w gludo i fyny yr afon: ond y newydd nesaf am dano oedd, "efe a fu farw." Mewn llythyr oddiwrth Capt. Allen, dywed i Rowland Edwards farw ar fwrdd yr *Hospital boat*, City of Memphis, Chwefror 14eg: ac iddo gael ei gladdu yn Helena, Arkansas. Medd y Captain, "He was a fine young man, and highly esteemed by his comrades."

Trwm iawn oedd y newydd f'w berthynasau, o herwydd yr oedd yn anwyl iawn ganddynt am dano. Galarant am dano, ond nid fel rhai heb oeth. Yr oedd Rowland wedi ymuno â'r eglwys Gynulleidfaoel yn yr ardal hon pan yn mldau ei ddyddiau, cyn iddo fyned i'r fyddin; a chafodd y fraint o rodio yn addas i efengyl Crist. Gobeithiwn fod dydd ei farwolaeth iddo ef yn well na dydd ei enedigaeth. Bu farw yn ngwasanaeth ei wlad yn 21 oed.

Ffarwel, Rowland, dros fyr enyd.
Ni chawo yma gwrdded mwy;
Diagwyl wnawn nes daw y cyfnod;
Cawn gwrdd uwch nen heb unrhyw glwy'.

Long Creek, Iowa.

D. KNOWLES.

GANWYD,

Mawrth 28, yn Dancanville, awydd Blair, Pa. merch i John Thomas a'i briod, yr hon a enwyd ANN JANE THOMAS.

Mai 5, yn yr un lle, merch i John Morgans a'i briod, gelwir ei henw ELLEN JANE MORGANS.

Y ddwy! mor hardd a hyfryd
Eu gwedd, rai bychain llon,
Heb anfad, lliid na digter
Yn llechu dan eu bron;
Hir oes fo lldynt yma,
Eu taith fo 'n gywir gam
Tua 'r Nef, yw gwir ddymuniaid,
Eu banwyl dad a'u mham.—D. R. EVANS.

Mai 28, yn Camptonville, Yuba Co., Cal., mab i Mr. Wm. W. Prichard a'i briod.

PRIODWYD,

Mawrth 27, gan y Parch. Jno. H. Evans, yn nhŷ Mr. Thomas T. Evans, tad y briodferch, Mr. WILLIAM D. OWENS o blwyf Ottowa, swydd Waukesha, Wis., a Miss MARTHA EVANS, o blwyf Delafield, Wis.

Boed llwyddiant i William a Martha
Tra byddo eu dyddiau 'n y byd,
A bydded yr undeb priodasol
Yn gysur i'r ddeuddyn y'nglyd,
Eu teulu 'n lluosog a dedwydd,
Digonedd o dda y byd hwn,
A gafael ar drysor na dderfydd
Pan losgir y ddaear yn grwn.—T. O. JONES.

Mai 13, yn Centreville, awydd Gallia, Ohio, gan y Parch. Eben. D. Jones, yn ei dŷ ei ban, Mr. DAVID THOMAS a Mrs. MARY GRIFFITHS, y ddau o Centreville.

Mai 25, yn Pittsburgh, Pa. gan y Parch. R. R. Williams, Mr. JOSEPH THOMAS a Miss CATHARINE GRIFFITHS, y ddau o Pittsburgh.

Meh. 4, gan yr un, Mr. WILLIAM JONES a Miss ELIZABETH HUGHES, ill dau o Birmingham.

Meh. 11, gan yr un, Mr. MORGAN REES o Irwin Station, a Miss MARGARET EDWARDS, o sir Gaerfyrddin, D. C.

Meh. 17, yn Utica, yn anedd tad y briodferch, gan y Parch. W. C. Steel, Mr. WHITMAN H. KNIGHT, o Lane, Ogle Co., Ill., a Miss MARY F. JONES, o Utica.

Meh. 17, yn Marcy, yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. John H. Griffith, Mr. WILLIAM EVANS a Miss MARY ANN LUKE, y ddau o Marcy.

Meh. 17, yn Utica, gan y Parch. J. P. Jones, Mr. JOHN WILLIAMS o Racine, Wis., a Miss MARY WILLIAMS o Utica.

BU FARW,

Chwef. 23, yn Milwaukee, Wis., Mrs. JANE ROWLANDS, gweddwr Mr. Edward Rowlands, gynt o Blaendylfryn ger Aberystwyth D. C., yn 73 ml. oed. Ymfudodd i'r wlad hon yn y fl. 1851, a sefydlodd gyda'i phlant amddiffaid yn Milwaukee, y rhai a ddasant yn dda iddi ei gofal am danynt hwy yn ei hieuenctyd, trwy ei chynnal a'i hamgoleddu yn dirion yn ei henaint a'i methiantwch. Cartrefai yn niwedd ei gyfla gyda'i mab yn nghyfraith Richard Jones a'i merch Mary. Inflammation of the bowels oedd ei chlefyd angeuol. Daiariwyd ei rhan farwol yn Forest Home ar y 25, y Parch. G. Griffiths yn gweinyddu ar yr achlysur.

Ebrill 7, yn Mineral Ridge, Ohio, ar enedigaeth efeilliaid, yn 41 ml. oed. GWERNY JONES, priod Wm. Jones, a merch i Dafydd ac Ann Williams, genedigol o Ruman, D. C. Enw ei gwr cyntaf oedd John Davies o Bont gwaith yr Hainarn, yn agos i Dredegar. Gadawodd weddw ac wyth o blant ar eu hol, ond mae ei hefeilliaid bychain wedi ei chaulyn i fydd yr ysbrydoedd. Yr oedd y chwaer hon wedi newydd arddel ei Gwardedwr trwy ymuno â'r enwad Annibynol yn y lle hwn. Mae genym sail i hyderu ei bod wedi pwyso ei henaid ar y Gwardedwr mawr, yr oedd ganddi fydd gadarn a themladau crefyddol da yn ei chystudd. Claddwyd ei rhan farwol yn ymyl capel y Bedyddwyr yn Brier Hill, lle y claddwyd ei gwr cyntaf, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. J. P. THOMAS.

Ebrill 27, ar Old Man's Creek, ger Iowa City, Iowa, yn 18 ml. a 7 diwrnod oed, Miss HARRIET THOMAS, sef merch ieuengaf Mr. Oliver a Mrs. Jane Thomas, o'r lle uchod. Ei chystudd ydoedd darfeddigaeth, wedi ei gynrychu gan oerfel, fel y tybir. Bu yn glaf am 5 mis, ond ni chyfyngwyd hi o fewn ei gwely hyd yr wythnosau diweddaf. Yr ydoedd yn fferch ieuanc fywiog a siroli yn naturiol, a phawb a'i hadwaenai yn hoffi ei chwmni yn fawr. Yr ydoedd wedi ei derbyn er a 4 blynedd yn ol, yn aelod o'r eglwys Saesoneg a berthynai i'r H. Y. Henaduriaethol a gyfarfyddai i addoli mewn ysgoldy yn y gymydogiaeth. Ond gan nad oedd gan yr enwad uchod yr un eglwys na gweinidog yn y gymydogiaeth, y blyneddau diweddaf gwnai ei chartrefl yn yr eglwys Gynulleidfaoel Gymreig yn yr un gymydogiaeth. Bu yr ysgrifenydd yn ymddyddan llawer â hi o dro i dro yn y cyfeillachau crefyddol, ac er nad oedd dim yn neillduol yn ei phrofiad, hi a deimlai yn lled ddwys yn fynych. Yr ydoedd hefyd yn hynod sefydlog yn ei barn, ar bob pwn gwladol a chrefyddol a ddeallai ac a gredai. Ni chyfarfyddais ag un ferch ieuanc mwy gelydol ni gaethwasiaeth, ac nid hawdd oedd cael na mab na

merch a'i trechai mewn dadl ar y pwnc. Dymonasai gael byw yn hwy, ond tystiai wrth ei mam ar hyd ei chystudd, nad oedd arni ofn marw yn ei ganiyniad. Dywedodd yr un peth yn ei dyddiau diweddar ar ol i'r meddyg ei rhoddi i lyny. Dywedai hefyd wrth ei mam yn ei dyddiau diweddar fod Iesu Crist yn dda iawn wrthi, a'i fod yn dyfod yn agosach ati fel yr ydoedd hi yn nesu tua glan yr afon. Yr oedd gweled ei mam yn wylo yn ei gofidio yn sawr, a chrefai arni ymatal hyd y gallai. Dywedai y carasai gael byw i ymgeleddu ei rhieni yn eu henaint. Galwodd ar ei brawd oedd gartref gyda hi at ei gwely a chynghorodd ef yn ddwyys i ymofyn am grefydd yn ddioed, fel y byddai yn sicr o'i chyfarfod hi yn y nefoedd. Galwodd ei thad at ei gwely y dydd cyn iddi farw. Diolchodd iddo am ei dadol ofal am dani—plethodd ei breichiau am ei wddf—cusanodd ef am y tro diweddar, a dywedodd ei bod yn gobeithio y caent oll fynd at ei brawd William i'r nefoedd, (yr hwn a fu farw 10 ml. yn ol, yn 12 oed). Yna Harweliodd ag ef, tra yr oedd ei ddagrau yn golchi ei gwyneb gwelw. Un am dangnefedd mewn tŷ ac eglwys ydoedd a phob amser yn eirwir. Ymgaiglodd yr holl gymydogion i'w haugladd, yn Gymry ac Americanaid. Pregethodd yr ysgrifenydd yn y tŷ cyn cychwyn yr angladd, oddi wrth y frawddeg a ganlyn, "Os dysgwyliaf, y bodd sydd dy i mi," yna cychwynodd y cynebrwng tu ag Iowa City, lle y mae claddfa y teulu, ac yno ar lan y bedd, aherchwyd y gairwyr a'r dorf, gan y Parch. Mr. Osmund, sef gweinidog eglwys yr H. Y. Henaduriaethol yn y dref. EVAN GRIFFITHS.

Ebrill 23, yn Big Rock, Ill, yn 30 ml. a 9 mis oed, HANNAH ROBERTS, merch hyaf Mr. Richard a Catharine Roberts o'r lle uchod. Yr oedd yn aros yn Chicago o'r rhai blynyddau; perchid hi yn sawr gan y rhai a'i hadwaenai; cafodd gystudd byr, ond chwerau. Bu farw mewn tawelwch meddwl. Dygwyd hi i Big Rock i'w chbladdu yn mynwent yr hen gapel Cyswilleddfaul. Effithiodd y tro yn ddwyys ar ei rhieni oedranus a'r teulu oll, o herwydd aydynrwydd ei hymadawiad. Gellir dweyd ei bod er wedi marw yn llefaru eto ac yn uchel aiw ar eraill o'r teulu, "am hynny byddwch chwithau barod, canys yn yr awr ni thybnoch y daw Mab y dyn." Ymgaiglodd tyrfia luosog i dalu y gymwynas olaf i'w rhan farwol, ac ar dymuniad ei thad pregethodd yr ysgrifenydd oddi-wrth 2 Cor. 5: 10.

At midnight came the cry
"To meet thy God prepare,
Thy race is nearly run,
Humble thyself in prayer"—
Her spirit with a bound
Burst through its withering clay
Her tent, at sunrise on the ground
A darkened ruin lay.—OMICRON.

Caernarfon Herald please copy.

Meh. 10. 1863.

JOHN L. RICHARDS.

Mai 27, yn 25 ml. oed, yn Corinth, Miss. DAVID JONES. Ei glefyd oedd y lung fever, yn y dechreu, a dilynwyd gan y typhoid fever, yr hwn yn fuan a derfynodd yn angeuol—pymtheg diwrnod bu yn glaf. Ganwyd ef yn Penmorfa, yn agos i Dolbenmaen, swydd Arfon, G. C. Mab ydoedd i Wm. ac Elinor Jones, diweddar o Constableville, awydd Lewis, E. N., yn bresenol o Aurora, Kane Co. Ill. Ymunodd David Jones (a John Jones brawd iddo yr hwn sydd eto yn Corinth) a'r 52ain gatrawd Illinois Vol. Infantry (Col. Wilson) yn mis Awst, 1861, Buont am beth amser yn Missouri; oddiyno galwyd y gatrawd i Tennessee. Yr oedd yn mwrwyd Pittsburg Landing a'r ddwy fwydrfa yn Corinth a loka (Ala.) ac amryw fân frwydrau eraill, ond daeth allan o bob un yn ddi-friw gan mai ewyllys yr Arglwydd oedd i David farw ei wely o farwolaeth naturiol. Fe anfonwyd at ei dad i'w hyabyssu fod ei fab yn glaf, aeth ei dad ar frys, cyrhaeddodd Corinth ddydd Sabboth yr 31ain, bedwar diwrnod yn rhy hwy i'w weled, a dychwelodd i Aurora dan drailod dwys.—Gan fod i'r marw lawer o berthynasau yn nghymydogiaeth Dolbenmaen lle mae ei nain ac ewythr a modryb ac eraill—er eu mwyn dymunir ar i'r *Dysgeddydd* ar *Drysorfa* godi yr uchod. B. W. MATHEWS.

Mai 27, yn Covington, Ky., yn agos wyth mis oed. FANNY JANE, merch Mr. John Evans a Mary Ann, ei

briod. Y clefyd achosodd ei marwolaeth oedd y pŵs ac enyniad yn yr ynysgaroedd. Claddwyd ef yn nghladdfa y Bedyddwyr yn Covington, a gweinyddwyd yn y gladdfedigaeth a'n y Parch. George M. Jones a'r ysgrifenydd. Bydded i'r rhieni yn ei galar i gofio yn aml am y wlad ddedwydd lle mae y fechan wedi myned iddi, ac i ddal yn eu hymdrechiadau crefyddol nes myned i'r un ardal lonydd.

T. EDWARDS.

Meh. 1, yn Covington, Ky., yn bedair blwydd a haner oed oddi ar 5ed o Mai diweddar, THOMAS, mab i Mr. John Roderick a Johanna ei briod. Ei glefyd oedd y scarlet fever. Claddwyd ef yn Covington, a gweinyddwyd gan y Parch. Geo. M. Jones, Ironton, O. a'r ysgrifenydd. Mae addewidion Duw yn llawn o gymhorth erbyn cyfyngder i blant yr Arglwydd; gan hynny bydded i'r brawd a'r chwaer yn eu galar droi ym aml at wrandawer gweddi. Mae plant yn eiddo i'r Arglwydd, a'i wobwr ef yw ffirwyth y groth. Ar lan y bedd cyn ymadael gwnaeth plant yr ysgol Sabbothol, i'r hon yr arferai yr ymadawedig lynded, gann yn ddymunol iawn, o dan arweiniad Mr. Nicholas Price. Ar ol hyny trodd pawb adref, gan feddwl y caiff plant Duw gann eto pan fydd anghau wedi ei lynnu mewn buddugoliaeth. T. EDWARDS.

Mai 29, yn Tallmadge, Ohio, yn nhŷ Mr. John Paul, o dŷmynio typhoid, yn 52 oed. Mrs. MARIA THOMAS, priod Mr. David J. Thomas, cwmni C, 11fed catrawd o wirfoddol Ohio, sydd a'i phrif wersyllfan yn Cincinnati. Yr oedd yn ferch i Mr. David S. Thomas a'i briod, o Palmyra, Ohio. Yr oedd newydd fod ar ymweliad a'i phriod am rai wythnosau yn Cincinnati, ac yno gafaelodd afiechyd ynddi, a thrwy gryu anhawader y llwyddodd i ddychchwelyd i Tallmadge, lle y trengodd yn mhan wyth niwrnod. Yr oedd ei phriod wedi cael ei neilldwo cyn ei dychweliad i fod yn ysgrifenydd yn swyddfa y *Provost Marshal* yn Dayton, i gynorthwyo hwnw i gadw canlynwyr y bradur Vallandigham o fewn terfynau priodol, ond cafodd ddyfod gartref i angladd ei anwyllwraig. Yr oedd Mrs. Thomas yn ddynes dawel, hynaws a chrefyddol. Derbyniwyd hi yn aelod yn eglwys Annibynol Palmyra; symudodd i Tallmadge, ac aelododd ei hun yno, a pharhaodd yn ffyddlawn a llafurus byd y diwedd; a gadawodd dystiolaeth dda ar ei hol. Pan nad oedd ei meddwl yn ddrysredig yn ei chystudd siaradai yn hyderus am ei chyflwr. gweddiad drosti ei hun, a'i phriod, ac eraill, gyda thaerineb, a chynghorai ei chyfeillion yn ddwyys. Claddwyd hi yn mynwent blywffol Palmyra Gweinyddwyd yn Tallmadge gan David M. Evans, ac yn Palmyra gan yr ysgrifenydd. DEWI EMLYN.

Ebrill 17, ar Long Creek, Iowa, WILLIAM SALISBURY, unig blentyn y Parch. Thos. W. a Sarah Evans, yn 6 mis a 14 d. oed. Gweinyddwyd yr ddydd yr angladd gan y Parch. D. Knowles.

Mawrth 13, ar ol cystudd lled drwm o ychydig ddyddiau, yn Western, E. N., Mr. Wm. J. JONES, yn 45 ml. oed. Ganwyd ef yn y famdyd a elwir Caerau, plwyf Bryncroes, sir Gaernarfon, G. C. Daeth i'r America yn nheulu ei dad, John R. Jones, gan gychwyn y daith y 26 o Fai, 1831. Bydd cofiadwriaeth ei gymeriad a'i fywyd rhinweddol yn aros yn hir ar feddyliau ei berthynasau a'i gyfeillion lluosog. Ei ddyddiau diweddar a dreuliwyd mewn poen a chystudd dirfawr yr hyn a ddyoddesodd gyda thawel ymstyngiad i ewyllys yr Arglwydd. Traethodd ei ymddiried yn Nuw fel unig Feddyd ei enaid gwerthfawr, gan gydnabod mai Efe a wyr oren beth i wneud a ni, a chan gyflwyno ei hun i ofal ei Waredwr mawr. Claddwyd ef wrth ochr ei dad yn mynwent y Capel Uchaf, Steuben, a gweinyddwyd gan Mr. J. W. James, Remsen, a Mr. Loomer, Steuben. Gwel Gofiant J. R. Jones, CEN, Chwef. 1844.

EV. JONES.

Yr oedd ym Dymunir ar y *Drych* gofnodi yr uchod.

Mai 27, yn ei anedd yn mhlwyf Remsen, ar ol cystudd lled falh, GRIFFITH FRANCIS, yaw., yn 72 ml. oed—aelod ffyddlon o eglwys y T. W. yn Steuben. Claddwyd ef yn mynwent yr addoldy lle yr oedd yn aelod yn Steuben, a gweinyddwyd gan y brodyr James, Roberts, Hall a Thomas.

Meh. 1, Mrs. JANE EVANS, gwraig Mr. Evan Evans o blywff Trenton, E. N. Merch ydoedd i Mr. Owen

Charles o blywif Remsen. Cafodd ei chystuddio dros rai blynyddau, a gofidus iawn ydoedd ar amserau. Cafodd y frainc o broffesu yr Iesu am amryw flynyddoedd, ac yr oedd yn mwynhau cysur crefydd yn ei hir a thrwm gystudd. Bu farw gan ymddiried yn ei Gwardwr mawr, pan wedi cyrhaedd ei 36 ml. o'i hoedran. Gadawodd ei hanwyl briod, ei thad a brodyr a chwiorydd i alaru ar ei hol. Claddwyd ei gweddillion marwol yn Fairchild. Gweinyddwyd gan y brodyr John W. Jones o Trenton, Morris Roberts a Dr. Everett.

Meh. 16, er dwys alar i'w rhieni, IDA CATHARINE, merch fechan, hawddgar i Mr. Griffith ac Ann O. Jones, ger Remsen, pan wedi cyraedd ei 4 ml. ac 8 mis a haer oed. Yr oedd hon hefyd yn un o'r rhai tlystion hyny nad yw ein byd llygredig ni yn deilwng o honynt. Dywedai yr un fach yn ei bywyd nad oedd hi i'w aros yma, ond ei bod yn myned i'r nefoedd at Dduw a Iesu Grist a'r angylion, teimlai yn ddrwg iawn am fod yr Iuddewon wedi lladd Iesu. Y gwddf hydreidd (*diphtheria*) oedd ei chlefyd. Gweinyddwyd yn ei hangladd yn Penycerau gan y brodyr David C. Evans a Morris Roberts.

Meh. 24, o'r diptheria, yn terfynu yn y typhoid fever, LYDIA ANN JONES, merch arall i'r rhieni uchod, yn 10 ml. oed. Claddwyd hi wrth ochr ei chwaer yn mynwent Penycerau, a gweinyddwyd gan y brodyr D. C. Evans a Mr. Hall.

Meh. 7, yr hen chwaer CATHARINE GRIFFITH, gweddwr Wm. Griffith, o ger Remsen, wedi cyraedd yr oedran mawr o 89 a rhai misoedd. Yn nhŷ ei mab Evan Williams yr ydoedd er'rhai blynyddau. Cafodd bob gofal ac ymgeledd a chladdediogaeth barchus gan ei mab a'i deulu. Yn ddiweddar y claddodd E. W. ei fab John, yn awr ei awyl hon i'w fam. Profesodd Mrs. Griffith grefydd am dros 37 ml. Yr oedd yn ddiwyd iawn i gyraedd moddion gras tra y gallodd. Yr ydoedd yn un o'r rhai sydd mewn "caethiwed gan ofnau tros eu holl fywyd," ond goleuodd ar ei meddwl i raddau yn yr hwy; hiraethol yn fawr am gael marw. Gweinyddwyd yn ei hangladd yn Penycerau gan y brodyr R. Everett, Thomas Jones a Morris Roberts. MORRIS ROBERTS.

Meh. 5, yn ninas New York, ar ol ychydig ddyddiau o gystudd, ROBERT WILLIAM MATHEWS, mab i Robert a Mary Mathews, diweddar o Utica, yn 18 ml. oed.

Meh. 11, yn ninas Utica, yn dra disymwrth, THOMAS WALKER, yaw., llywydd y *Bank of Utica*, yn 86 mlwydd oed. Yr oedd yn foneddwr cyfrifol, yn Gristion diffuant, ac yn wr o gyfoeth lled fawr.

Meh. 14, yn ninas Utica, LAURA ANN, unig ferch i Griffith ac Ann Prichard, yn 15 ml., 3 mis a 14 d. oed. Claddwyd hi yn mynwent y teulu yn ymyl anedd ei thaid, y Dr. R. Maurice, Trenton.

Meh. 20, yn mhentref Remsen, y Col. GRIFFITH JAMES, yn 54 ml. oed, gan adael priod a dwy ferch yn alarus ar ei ol. Claddwyd ei yn mynwent Fairchild, a gweinyddwyd gan y brodyr Everett a Hall.

Meh. 6, yn French Road, Steuben, o'r diptheria croup, yn cael ei ganlyn gan onynfa yr yagyfaint, LAURA ELIZABETH, merch bynaf i Wm. J. ac Ann Jones, yn 13 ml. oed. Yr ydoedd yn wyres i James R. Jones, Remsen, a'r diweddar Wm. J. Wheldon, Steuben. (Crybwyllir hyn am fod iddi berthynasau yn Wisconsin a'r Hen-wlad.) Ymddangosodd y ferch ieuanc hon fel blodeuyn hardd ar foreu teg; ond tarawyd hi gan angau a gwywodd mewn ychydig ddyddiau, nes bod yn barod i'r bedd. Yr oedd ynddi amryw regoriaethau; yr ydoedd yn neillidol garsuidd ac anwyl, yn siroli bob amser, eto yn syml. Cafodd y frainc o gael ei dwyn i fyny yr Eglwys Crist, ac ymddyddwyd yn ddiachos tramgwydd na gofid ynddi. Yr oedd yn un o fyddlon deilliad yr Ysgol Sabbathol, a gwna'i ymdrech mawr i drysori y Gair ac agwyddorion Eflengyl yn ei chof. Yr ydoedd yn dra hoff o gane, canodd lawer ar y geiriau hyn "I want to be an angel" &c. a'r penill

"Pwy ydyw i'r cyfaill goren?
Iesu Grist, Iesu Grist.
Pwy gym'rodd blant i'w freichiau!
Iesu Grist;

Pwy welwn rhwng y lladron
Yn neddfie ei elynion
Nes talu eu dydedion?
Iesu Grist, Iesu Grist.
Pwy haeddal gael y goron?
Iesu Grist."

Achosai ei marwolaeth sydyn ac annisgwyladwy alar mawr i'w rhieni. Braint fawr fyddai iddynt allael dywydd gyda Job yn ngwyneb y cyfryw droion, "yr Arglwydd a roddodd, a'r Arglwydd a ddygodd ymaith, bendigedig fyddo enw yr Arglwydd." Cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol gan y Parch. H. B. Williams a'r Parch. E. Salisbury.

Mae troion tra thywyll mewn byd
Yn noeth ragluniaeth Daw o hyd,
Yr hen diddefnydd yn cael byw
A'r ieuanc teg yn marw, clyw!
Addawodd ef ryw ddydd
Ro'i gwybod pethau cudd,
Gwna, gwna, ar foreu clir
Yn Salem brydferth cyn bo hir.

Mai 9, DAVID RICHARD REES, mab i Mr. Thomas B. Rees, Newark, O., ac wyr i Mr. Benjamin Rees, St. Albans. Bu farw yn yr Hospital, yn Jackson, Miss. Claddwyd ef yn barchus. Ei glefyd oedd y quinsy, chwyddodd ei wddf a'i wyneb yn bur lawr; ei oed oedd 19 ml., 9 mis a 12 diwrnod. Anfonwyd am ei gorph, ond gan fod y gatrawd y perthynai iddi, sef yr 29ain Ohio, wedi symud i fyny tua Vicksburg, methwyd a'i gael. Bu ei fam farw pan nad oedd ein hanwyl gyfaill ymadawedig ond tuag wythnos oed. Magwyd ef gan ei fam gu, Mrs. Rees. Y mae ei dad yn California. Y mae ei unig chwaer o'r un dad a'r un fam, Miss Mary Rees, yn Granville, mewn dwfn alar. Yr oedd yn wr ieuanc a berchid yn fawr gan bawb a'i hadwasaai yn ei ardai; ac yn y fyddin yr oedd yn barod ac uffudd bob amser i wneud ei oren er amddiffyn ei wlad.

Meh. 24, yn mhentref Remsen, o'r convulsive fits, ELIZA JANE, merch i'r Dr. T. Morris a'i briod, yn 10 diwrnod oed. Claddwyd hi yn mynwent Fairchild, — y brodyr R. Everett a D. C. Evans yn gweinyddu.

Meh. 15, yn mhlwyf Boonville, E. N., ger North Pond, o'r typhoid fever, MISS REBECCA KINGSBURY, merch Israel Kingsbury. Yr oedd yn aelod o'r Eglwys Dreftnyddol Esgobyyddol — o daeddiryd dra charuaid — a bydd ei marwolaeth forol yn effeithio yn ddwys ar gylich helaeth o berthynasau a chyfeillion. Ei hangau oedd ddedwydd — yr Iesu ydoedd gyda hi.

Yr etholiad talaethol yn Ohio.—Mae pleidwyr y Weinyddiaeth a'r Undeb yn Ohio wedi enwi yr ymgeisyddion canlynol yn y dalaeth hono erbyn yr etholiad nesaf:

Am Lywodraethwr, — John Brough, Cayahoga; am Raglaw, — Chas. Anderson, Montgomery; am Farnydd yr Uchaflys, — Hocking H. Hunter, Fairfield; am Brawiadur cyfrifon y dalaeth, — Jas. A. Godman, Marion; am Drysorydd y dalaeth, — G. Volney Doraby, Miami; am Fwrdd Gweithfeydd Gyhoeddus, — John M. Barbere, Highland.

Yr ymgeisydd am Lywodraethwr gan y *Copperheads* yw C. L. Vallandigham, Cymerir llais y milwyr perthynol i'r dalaeth, fel dinasyddion eraill, yn yr etholiad nesaf. Credym mai plaid y Weinyddiaeth a enillat yr etholiad trwy fwyafrif lluosog.

Hawl y Gydgynghorfa i ddileu caethiwed.—Yn yr *Atlantic Monthly* am y mis hwn (*July*) ceir ystyrif oddiwrth y Cymro enwog ROBERT DALE OWEN, ar y testyn o ddileu caethiwed gan y Gydgynghorfa. Nid yw yn sylfennu ei ddadl ar ddim ystyriaethau dyngarol na moesol, ond ym-

drinia â'r achos yn unig fel cyfreithiwr, gan ddangos, nid yn unig fod gan y Gydgynghorfa hawl yn unol â llythrennau ac ysbryd y Cyfansoddiad i ddileu caethiwed yn yr holl dalaethau lle y ceir ei, ond mai eu dyledawydd yn amgylchiadau presenol y wlad, er mwyn bodolaeth ein Gweriulywodraeth, ac er mwyn ein hamddiffyn rhag aflywodraeth hollol, ydyw gwneud hynny. Mae rheysmau yr ysgrifenydd yn teilyngu aylw pob gwladlywedd, yn neillduol yn yr amseroedd enbydus hyn.

Yr olwg ar y cnydau yn ddymunol.—Yn nghanolbarth talaeth Efrog Newydd, y cnydau gwenith ac ydau eraill a ymddangosant yn rhagorol—er fod oerri anarferol Mehefin wedi attal rhyw gymaint ar y tyfiant. Yr adroddiadau o dalaethau Lloegr Newydd ydynt yn ffafriol. Yn Jersey Newydd a Phennsylvania cwynir peth yn achos sychder, eto mewn manau cafwyd cawodydd hyfryd yn y mis diwedddaf. Yn y Talaethau Gorllewinol cwynir o herwydd sychder y Gwanwyn, eto yr olwg ar y cnydau sydd obeithiol. Y sychder a wnaeth fwy o niwed yn Maryland a Virginia nag yn y Talaethau Gogleddol. Yn Nghnada dywedir na bu yr olwg ar ydau y Gwanwyn erioed yn well. Amser hau oedd sych, a dilynwyd hynny a chawodydd hyfryd.

Y cnydau yn Ewrop.—adroddiad y *Mark Lane Express* am Meh. 1af a ddywed:—Cawsom wythnos sych eto, a dydd Mercher yn neillduol ydoedd hafddydd poeth. Y gwenith ar diroedd breision marianog sydd yn golygu yn lled dda, ond ar diroedd ysgeifu ymddengys yu wael. Yn gyffredin ui chawsom ond prinder o wlaw; a bron ddim mewn rhai ardaloedd—megys siroedd Suffolk, Norfolk, Essex, Cambridge, a manau eraill. Cawodydd a chynhearwydd a effeithiant wellhad mawr, ac a roddent i ni gnydau canolog eto. Y gweiriau ydynt ysgeifn. Nid yw yr hin wedi bod yn ffafriol yn Ffrainc—y cyfnawidiad diweddar trwy wlawogydd wedi taro yr ydau mewn manau â'r rhwd. Eto, yn Ewrop yn gyffredinol yr olwg sydd obeithiol am gnydau da. Yn Belgium dywedir fod y cnydau yn gyffredinol, oddieithr y rhyg, yn edrych yn rhagorol. felly yn Holland, Prwsia, Algeria, Hungary &c.

Gair o Omaha, Nebraska.—Mae y "gorllewin pell," yn ol pob tebygolrwydd, yn ymgodi i lwyddiant yn bresenol na bu ei gyffelyb er dyddiau llwyddiannus 1856 a 1857. Yr alwad uchel o Colorado ac o fwngloddfeydd newyddion Tirlogaethau Washington ac Idaho a rydd farchnad i bob cynrych a ellir ei godi yn y parthau hyn. Yr ymfudiaeth heibio i ni i'r Tirlogaethau Gorllewinol a'r Talaethau ar y Tawellog, ni bu ei fath er blwyddyn wyllt yr ymfudiaeth i Galiffornia yn 1849—naw o bob deg o'r ymfudwyr ydynt o dalaethau Illinois, Indiana, Missouri a Wisconsin. Dros 2,500 o'r Indiaid Sioux ydynt wedi eu danfon i fyny ar y Missouri tua eu gwlad newydd yn Nhiriogaeth Dakota.

Mwngloddfeydd aur newyddion, mwy addawol

nag eiddo Colorado a Pike's Peak a Chaliffornia yn eu hamser goreu, a geir (dywedir) yn Nhiriogaeth Idaho, tua 1000 o filldroedd i'r gorllewin o Omaha City, Nebraska. Ond y ffordd tuag yno sydd led enbydus i'w theithio heibio i Indiaid gelynyol, a'r anghyfleusderau yu fawr.

Yr ymfudiaeth Formonaidd, trwy Omaha City tua'r Llyu Haleu, a fydd y tymor hwn tua deng mil o eneidiau!

Teyrnagaroch yr Indiaid Chippewa.—Yr Indiaid Chippewa a ddilynant siampl y Cherokeeaidd mewn encilio oddiwrth yr encilwyr ac ymosyn yu awyddus eto am gyfamod o heddwch a'r Llywodraeth.

Yr etholiad nesaf yn California.—Yn Nghynadled y Undeb Republicanidd yu Sacramento, ddydd Mercher Meh. 17, yr Anrh Frederick F. Low a enwyd fel ymgeisydd am y swydd o Lywodraethwr y dalaeth yn yr etholiad nesaf. Mr. Low oedd y Cyurychiolydd o Randir III. yn California, yu y Gydgynghorfa ddiwedddaf.

Y locustiaid, y rhai a ymddangosant bob "dwy-flynedd-ar-bymtheg" mewn rhyw barthau o'r Unol Dalaethau, ydynt wedi dechreu ar eu gwaith diuystriol y flwyddyn hon eto yu y parth deheuol a dwyrainiol o dalaeth Ohio. Muent wedi talu eu hymweladau yn rheolaidd â'r dalaeth hono bob 17 flynedd, er y fl. 1795. gau ddyfod yu 1812. 1829, 1846 a 1863. Dysgwylir diuystir mawr ar goedwigoedd.—*Independent.*

Y Reilffordd at y Mor Tawellog.—Dywedir fod Trysorgyff arianol helaeth wedi ei sicrhau i bryn, uro yu mlaen y gwaith mawr a phwysig hwn, ac y bydd cyflenwad mawr o weithwyr yn dyfod drosodd o Ewrop i'r cyfryw berwyl. Y caethion a ryddheir wrth y miloedd a fyddent ddwylaw parod i'r gwaith, ac i enill cartrefi iddynt eu hunain a'u teuluoedd er diroedd y gorllewin eang ar ol ei gorphen.

Vicksburg dan warchae.—Mae y Cadf. Grant wedi derbyn adgyfnerthion lluosog, nes yr ystyrir ei fyddlin yn awr tua 100,000 o wyr. Mae wedi penderfynu dal gwarchae yu erbyn y ddiinas, yu hytrach na cheisio ei chymeryd trwy rym ei arlau. Cymer y cynllun hwn fwy o amser, ond ystyrir y gellir ei darostwng felly trwy lai o aberthiad bywyddau. Nid yw yn ystyried un enbydrwydd yn debyg o gyfodi oddiwrth ymosodiadau o'r ta ol i'w fyddin, er fod y gelynyon dan y Cadf. Johnson yn edrych yn ddyfal am eu hadeg i wneud hynny. Yn ol yr hanes diweddaraf a ganfyddwn, yr oedd Johnson a'i luoedd yn Yazoo City, Brownville, a Clinton. Yr oedd rhai o filwyr y gelynyon yn Vicksburg yn dianc yn barhaus at filwyr Grant—weithiau gynifer ag o 80 i 100 mewn diwrnod—y rhai a hybyasant fod yr ymborth yn prinhau yu y ddinas.

Sefyllfa Port Hudson.—Bauke oedd yn parhau ar gyfer Port Hudson. Meh. 14, wedi gosod ei fagnelfeydd o fewn 350 o latheni i'r Port, galwodd ar Gardener i roi ei arfau i lawr. Gwrthododd, a bu ymladdfa fawr y dydd hwnnw. Banks a enill-

odd dir newydd, nes gallu sefydlu ei fagnelfeydd hyd o fewn 50 i 100 llath i'r fyddin writhwynebol. Ymddengys yn hyderus o fuddugoliaeth yn ei hysbysiadau diweddaraf.

Yr ymruthriad tua'r Gogledd.—Yn lled anuys-gwyladwy, y mae y fyddin elynol dan y Cadf. Lee wedi autorio i droi allan o'u hamddiffynfeydd ar y Rappahanock a gwneud ymruthriad ar y talaeau gogleddol. Ddify cyflenwad o ymborth trwy arosiad maith yn yr un lle, dysgwiliad am allu gwneudyspeiliadau mawrion trwy ddylfod i dir newydd, yughyd a theimladau brawychus yn achos eu haliwyddiant ar y Mississippi, a gynhyrfodd tebygid i'r aurtoriaeth fiddgar hon. Grym mwyaf byddin Lee a wesylla yn awr ar ddyffry y Skenaudoah yn Virginia: lluaws mawr, na wyddia gda sicrwydd pa nifer, ydynt wedi gallu croesi y Potomac ac ymosod ar Hagertown a manau eraill yn Maryland; ac ymhellach y mae byddindorf gref yn dyfod i fynd ar ddyffry y Cumberlaud yn Rheunysylania tua Shippenburg a Carlisle, gan fygwth ymosod ar Harrisburg. Mae'r ymosodiad hwn wedi deffroi y Gogledd yn fawr. Nis gallasai y gelyniou wneud dim yn fwy effeithiol i ail enyu ysbryd unol ac egniol yn y Gogledd na gwaethant yn y tro hwn. Mae milisia Pennsylvania yn ymgryhuoi yn gyflym at y cyfnniau i amddiffyn Harrisburg, Pittsburgh a manau eraill. Milisia Efrog Newydd a brysant hedyd i amddiffyn Pennsylvania a Maryland—tuag ugain o gatrodau ydynt wedi myned eisoes tua Harrisburg.—Y cyffelyb ysbryd a gynhyrchir yn Lloegr Newydd, a hyderir y gellir attal rhwyg yr ymosodiad hwn eto.

Diweddarach am yr ymruthriad ar y Gogledd.—Gair o Harrisburg, Pa, dyddiedig Meh 25, a ddywed:—"Trwy y nos neithiwr, a hyd y fyndd hon (24 yn y prydnewn) y mae rhesi o wageni yn dyllo i mewn yn llwythog o ddodrefu &c., gyda theuluoedd a'u hanielliaid gyda hwy yn ffor rhag y gelyniou. Lluaws o'r caethion ffoedig hedyd ydynt yn dyfod i mewn. Yr luddewon gydag eraill ydynt yn brysant yn gwneud eu pethau i fynd i gilio ymaith yn mhellach."

Dywedir fod byddin Lee yn gwneud i fynd yn y cyfan 125,000 o filwyr. Ond nid oes un prawf sicr, a allwn ganfod hyd heddyw (Meh. 26) fod dim ond tuag 20,000 neu 25,000, a'r rhai hynny dan y Cadf. Ewell, wedi croesi i'r gogledd i'r Potomac. Ond gan fod cynifer wedi eu dauon ymlaen, tebygol yw y bydd mwy yn eu dilyn. Yr oedd tua 10,000 dan y Cadf. Rhodes yn myned ymlaen trwy Hagertown, Md., a'u hwynebau ar Bennisylvania, ddydd Mawrth Meh. 23, a lluaws o feirchfilwyr yn McConnellsburg, Pa., tua'r un amser, yn gwasgu i fynd i'r gogledd.

Gwaith prysur yn y porthladdoedd.—Peth lled ryfedd fydd os na chymerir rhai o Herwlongau Lloegr a'r Deheuwyry, y rhai a barant y fath ddinystyr yn mhlith llongau masnachwyr ar ein gororau. Mae gwaith prysur yn myned yn mlaen yn mhorthladdoedd New York, Boston a Philadelphia i baratoi Llyngees rymus i ysgubo y môr

o'r dinystwyr hyn. Yn mhlith yr Agerlongau a ddanfonir allan, enwir yr Atlantic, y Baltic, y Star of the South, y Skenaudoah (*corvette*), yr Howquah (*corvette*) a'r bark Ethan Allen. Yr holl rai hyn, a llawer eraill a fyddant barod yn mhen ychydig ddyddiau.

Y gelyniou yn Kansas.—Y *Leavenworth Times* am Meh. 20fed a ddywed: "Ddydd Mercher diweddarf dau gwmni o'r gatrawd 7fed, Vol. Kansas, yn cyuwsy 70 o wyr, tra ar eu taith rhwng Paola a Kansas City, tua 4 milltir o Westport, Mo., a saethwyd atynt gan tua 150 o'r gelyniou mewn ymguddfa. Lladdwyd 10, a chlwyfwyd a cholliwyd 17. Tybir fod y gelyniou dan arweinriad Parker neu Quantrell. Yr ymosodiad oedd ddisymwth—ciliasant yn ol i Olathe."

Yr Atlanta wedi ei chymeryd.—Yr herwlong haiaru-wisgedig aruthrol a elwir i Fingal neu Atlanta a gwymerwyd yn y Warsaw Sound, Meh. 17, gan ein Monitor Weehawken, yughyd a'r holl ddwyllaw a'r awyddwyr ar ei bwrdd, yn gwneud tua 165 o ddynion, gydag ymborth am dri mis, arlwy helaeth, a magnelau trymion, cyffelyb i'r *Parrot guns* o 200 pwys sydd genym ar yr Ironsides. Hon oedd yr herwlong fwyaf eubdydus i'n masnach longau a anfonid allan eto.

Damwain angel.—Yn Brandy City, Sierra Co., Cal., Mai 22, fel yr oedd Richard M. Lewis newydd ddychhwelyd o'i bryd-nawn fwyd, ac yn dechreu gweithio heb neb ar y pryd gyd ag ef yn y *Diggings*, yn ddisymwth cwympodd telwyn o'r bank (tua dwy dunell) a rhoddodd y fath ddynnod iddo nes peri i'r wre chioneu fywiol adael y babell bridd, yn 27 ml. a 5 mis oed. Claddwyd ef yn mynweut Brandy City mewn bedd lle nad oes gwaith na dyehymyg, hyd nes pan gân yr udgorn i alw preswylwyr y llwch i Farn,

"Pan gyfyd o fol ar"

Gnwd tew o egin had daiar."

Gweinyddwyd yr amgylchiad gan yr ysgrifenydd. Gadawodd yn nyffryn galar wraig a dau bleutyn i alaru ar ei ol, yughyd a thad a mam a dau frawd a chwaer, a chyfeillion lluosog. Yr oedd yn fab i Richard Lewis, gynt o Ben Oae, awydd Fynwy, D. C., ond yn ddiweddarach o Minersville, Pa. Ond er's amayw flwyddi bellach yn trigo yn Brandy City. Gobeithio y caiff y tro soer fod dan fendith i ddwyn y teulu hawddgar yn nes at Dduw, Barnwr y gweddwon a Thad yr ymddifaid. Dymuir ar y *Dwygier* godi yr uchod.

WM. O. WILLIAMS.

MARWOLAETH Y PARCH. JOHN PARRY.

ANWYL FRAWD,—Boreu dydd Sadwrn, Meh. 20fed, bu farw ein hanwyl weinidog, y Parch. JOHN PARRY, pan oedd yn mynwes a serch yr eglwys i'r graddau gwresocaf a'r eglwys felly iddo yntan. Mae yma y galar dwysaf gan ei briod alaras a'r eglwys wylofas. Byddwn yn ei gladdu heddyw, y Parch. T. Edwards, Cincinnati a D. Price, Granville, yn gweinyddu. Wrth saegu ar *blank* yn yr ardd aeth hoel i'w droed, a hyny fu achlysur ei farwolaeth, oododd *inflammation* a therfynodd yn angau iddo. Rhoddir mwy o'r manylion a hanes ei fywyd eto. JOSHUA JONES.

Gomer, swydd Allen, O., Meh. 23, 1863.

Hanesiaeth Dramor.

Y Parch. Dr. Sturtevant yn Lloegr.—Y Parch. Dr. Sturtevant, Llywydd Coleg Illinois, oedd yn wyddodol yn Llundain, yn Nghyfarfod Blynnyddol Undeb Cynulleidfaoel Lloegr a Chymru, Mai 12fed, ac un o'r prif areithwyr yn y cyfarfod. Gwrandewid yn astatu ar ei sylwadau ar y Rhyfel Americanaidd a gwareddigaeth y caeth. Yr oedd yn bwriadu cynnal cyfarfodydd yn mhrif drefydd Lloegr i draddodi areithian ar yr achos hwn, er mwyn cynrychu syniadau cywirach a mwy o deimlad drosom yn ein trallod mawr.

Yr etholiad diweddar yn Ffrainc—ysbryd rhyddid yn cynyddu.—Yn yr etholiad diweddar yn Ffrainc plaid rhyddid a fu yn llwyddiannus i enill ychwanegiadau helaeth mewn llawer o fanau, yn euwedig yn y prif ddinasoedd, yr hyu a argoela yn dda ar achos rhyddid yn Ffrainc.

Iechyd brenin Prwsia.—Mae ei Fawrhydi yn glaf iawn, ac mewn sefyllfa beryglus. Mae trallodion y chwe mis diweddar wedi lladd holl yni ei feddwl. Mynych y clywir ef yn gofyn gyda difrifwch mawr, "A ydyw yr amser wedi dyfod iddo ioddi ei arfa i lawr?" Os bydd iddo roddi ei orsedd i fyny, cymerir awenau y llywodraeth gan y tywysog brenhinol, yr hwn, meddir, sydd yn ddyn bollol ryddfrydig.

Y mae cytundeb newydd gael ei wneud a'i lawnnodi rhwng y Porte a Llywodraeth ei Mawrhydi Victoria i agor pellebyr i India trwy Bagdad a Morgaingc Persia.

Dywedir fod llestr haliarn fawr a chref ar adael y Clyde i'r dyben o fyned i wasanaeth y Gwrthryfelwyr. Llywyddir hi gan Cadben Bullock, hyd nes y bydd Semmes o'r *Alabama*, yn alluog i aymod ei fauer iddi.

Mae swyddogion y Goron, o'r diwedd, wedi cyfansoddi cyhuddiad naith yn erbyn adeiladwyr y gwastad *Alexandra*. Maid ydyw y cyhuddiad yn cynwys dim llai na 84 o gwynion. Dygwylir y cymer y prawf le yn mhen ychydig ddyddiau.

MARWOLAETHAU.

EBRILL—

30, Margaret, priod John Thomas (arolygwr y Meistri Thomas a De Winton's iron and brass foundry), Garnons st., Caernarfon, 49.

30, (yn nhy ei frawd-yn-nghyfraith, Jno. Abbott, Heol fawr, Caernarfon) y Cadben Robert Thomas, Rhuddlan Trader, 58.

23, John Williams, cysododd yn swyddfa'r "Cronicle," Bangor, 19.

25, J. W. Thomas, mab y Parch. John Thomas, gweinidog y Bedyddwyr, Waenfawr, 22.

30, John, mab Emanuel Jones, Penbwlchuchaf, Penrhynenddraeth, 19.

10, John Owens, Blaenffos, Dyfed.

13, Rich. Williams, Tynewydd, Dolbenmaen, 77.

19, Mary, priod Abraham Hames, Brynaglwyn, ger Llanidloes, 74.

22, Mary, priod Mr. Evan Jones, Penisa'r Dref, Nefyn, 61.

14, Mary, merch ieuengaf Isaac a Jane Williams, Hendre Llan Gyffylliog, 16.

17, Sarah, priod Mr. Pughe, llyfrwerthwr, 80 Tithebarn st., Liverpool, 64.

24, John, mab i Robert a Jane Parry, Ty'n y maes, Llandudno, 24.

24, Wm. Jones, (mab y Cadben Jones, gynt o Waterford) o North Parade, Aberystwyth, 24.

26, John Pantun, Yuysmeudwy, 55. Yr oedd yn frawd yn ughyfraith i'r diweddar Barch. W. Williams, Llandeilo, ac yn dad i'r Parch. H. Pantun, Cymmer, Morganwg.

26, Richard Jones, Pen lan uchaf, Gyffylliog, 48.

27, yn Llys newydd, preswylfod Major Lewes, Dowager Mrs. Lewes, 75.

28, Mary, priod Richard Griffith, Arvon Cottage, Pen y groes, Llanllyfui, sir Gaernarfon, 66.

29, Ann, priod Thos. Williams, coal merchant, Liverpool, a merch Mr. a Mrs. Roberts, Tidvil Terrace, Caernarfon.

30, Mrs. Margaret Roberts, Ty'n y waen, Soar, Elandderfel, 59.

MAI—

7, Griffith Evans, saer llongau, South Penrallt, Caernarfon, 62.

1, William Jones, pilot, Under-love-lane, Caernarfon, 61.

2, Henry Parry (Glanerch), yn nhy ei rieni, Tirbach, Fourcrosses, ger Pwllheli, 26

11, Colonel McDonald, Plas uchaf, Dwygyfylchi.

8, Ann Jones, Twthill Cottage, Caernarfon, mam i Hugh Jones, yaw., sirydd-Llundain 82.

10, Margaret, priod Sergeant Wm. Hope, Castle square, Caernarfon, 63.

9, Wm. Owen, crydd, mab David Owen, Pen-y-groes, ger Porthmadoc.

2, Henry Parry, Gegin-ddu, Mon, 61.

5, Robt. Evans, Celyn Isaf, Llanddeiniolen, 76.

10, Edward Jones, Pen yr erw, Cynwyd, ger Corwen, 91.

14, Jane, priod John Roberts, Waterloo Road, Runcorn.

16, Joseph, mab i Evan a Mary Griffiths, Yceisiog, 22.

19, Mrs. Jehu, priod John Jehu, Melin y ddol, Llanfair Caereinion, 82.

24, Mrs. Alice Williams, Cwm celyn, Bettws y Coed, 96.

24, Hugh Jones, Pen y gaulan, ger Corwen, 81.

24, Sarah Davies, gynt o'r Hen felin Olawdd-pencer, ger Corwen, 85.

24, Jane Pritchard, Tan y braich Waenfawr.

25, Evan Jones, Gaergoed, Llawr Bettws, Corwen, 27.

25, Mrs. Humphreys, priod Mr. E. Humphreys, Baker st., Aberystwyth, 33.

26, Thos. Francis, Hafodlas, Ffestiniog, 98.

26, Oatharine, priod y diweddar John Roberts, Ciltwllau, ger Bethesda, 72.

26, Mary, gwraig Owen Hughes, Tŷ Newydd, Clwt y bont, 24.

28, David Lloyd, *exiseman*, Pontrhydfendigaid, 89.

29, John Thos. Lloyd, Tai'r mynydd, Llandegai, ger Bethesda, 54.

29, Wm. Roberts, Newmarket, 79.

- 5, Thos. Lewis, Cae maer, Llangeinwen, Mon, 63.
 9, T. Owen, Moelfre, Mon.
 10, Owen Thomas, toddwr, Amlwch.
 5, Mrs. Morris, priod O. Morris, cofrestryydd, Pontygyrog, Caergybi, 31.
 4, yu Llanrhos, Robert Jones, 65.
 6, Mrs. M. Roberts, gweddw y diweddar Mr. R. Roberts, Bell, Llandrillo, 77.
 1, Rowland Jones, Netquis, ger y Wyddgrug.
 7, David Phillips, Pontyhyndduguid, 78. Yr oedd yu dad i'r larch, John Phillips, Bangor, ac i Wm. J. Phillips, Bellevue, ger Scianton, Pa.
 7, Edward Peters, Caergwrie, 90.
 3, yu Salisbury st., Strand, Llundain, Thomas Richards, gynt o Fachynlleth, 50.
 13, Hugh Williams, labwrwr, North Pen'rallt, Caernarfon.
 17, Catharine, gweddw Richard Williams, Minfordd, Dolwyddelan, 88.
 15, Wm. Roberts, Llain y Capel, Rhosybol, 71.
 10, Mrs. Jane Hughes, Ty'r Capel, Ebenezer, Trawsfynydd, 75.
 16, Mr. Right, oeidwad carchar Rhuthyn.
 1, yu Heol-y-dwfr, Caerfyrddin, Titus Lewis Jones, unig fab y Parch. H. W. Jones, 27.
 7, Margt. Jones, Goetre'rbyn, Cwmllynfell, 75.
 8, David T. Williams, Cwmtwrch, 52.
 25, Jno. Daniel, llifiwr, Crown st., Caernarfon, 63.
 30, yu Henwalia, Caernarfon, Catharine Evans, gweddw y diweddar Peter Evans, argyafydd, Heol y Castell, 76.
 25, Eliza, merch ieuauaf Richard Jones, Gar-eglefu, Mon, 20.
 28, yu Nghonwy, Edw. Morris, coal-merchant, 78.
 25, Miss Jane Davies, Llantrisant, 24.
 5, Elizabeth, priod John Thomas, Grocer, Glan-ymor, Caergybi, 65.

MEHEFIN—

1, yu Amlwch, Mary Eliza, priod Chas. Howis, awyddog yr Inland Revenue.

Peroriaeth.

DYFROEDD PUR. M. C. Hymn C. C. 353.

GAR. JAMES W. THOMAS, Minersville, Pa.

Bynwg.

Darfydded son am bleser niwy, Yn agos ac yn mhell;

Fel gallwyf yfed dyfroedd pur O ffynon lawer gwell.

1863,

CYF. XXIV.

RHIF. 8.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

A l w s t .

Red yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

Gras a dyledswydd, ...	225
Diwylliant meddyliol, ...	229
Cynydd y cyflawnion, ...	235
Penau pregeth ar sefyllfa y wlad, ...	235
Llenlith, ...	236

AMRYWIAETHOL.

Cofiant Richard Mark Jones, Fairhaven, ...	238
Y diweddar Mr. Hughes, Owncarnedd, ...	239
Gweinidogion a'u cynaliacth, ...	241
Pethau hanfodol gwir neled, ...	242
Gardd y Plant Breninol, ...	242
Dadl plentyn am ei fywyd, ...	243
Beirniadaeth y Dda Gynulleidfaol San 4 llinell, yn Eis. Youngstown, ...	243

BARDDONOL.

Llinellau coffadwriaethol, ...	243
Yr eneth alarus, ...	244
Y rhyfeli, ...	244
Rhyddid i'r caethion, ...	244
Marwolaeth y gwylwyr, ...	245
Gweddi hwyrol i'r rhai bychain, ...	245

HANESIAETH GARTREFOL.

Marwolaeth milwr, ...	245
Ymadawiad y Parch. E. R. Lewis, ...	245
Claddedigaeth y Parch. John Parry, ...	245
Marwolaeth Mrs. Sarah Davies, ...	246
Marwolaeth Mr. Rowland A. Jones, ...	247
Coffadwriaeth y Dewrion, ...	247

Y milwyr negronaidd, ...	248
--------------------------------	-----

Y BUDDUGOLIAETHAU DIWEDDAR.

Ymosodiad y gelynyon ar Pennsylvania a'u hafwyddiant,—Vicksburg yn rhoi i fyny,—Buddugoliaeth yn Helena, Arkansas,—Port Hudson yn rhoi i fyny,—Yr ymosodiad ar Charleston, —O Gaerfa Monroe,—Y mintioedd lladronaidd yn Indiana ac Ohio,— Cenhadaeth bwysig i Ewrop, ...	249
Dydd diolchgarwch a gweddi, ...	250
Y tarfyag yn New York, ...	250
Deddf newydd y Llythyrfa, ...	251
Y Beillfordd at y Tawellog,—Yr Agerlong filwrol Shenandoah,—Yr Awyren, "The Star Spangled Banner,"	253
Ganwyd, ...	253
Priodwyd, ...	253
Bu farw, ...	253
Anrhydedd i Gymro,—Cydnabyddiaeth o deilyngdod milwr Cymreig,—Estyniad y Reillfordd o Boonville i Watertown, ...	254

HANESIAETH DEAMOR.

CYMRU.

Ffordd Halarn o Gaerfyrddin i Landello, ...	254
Tanchwa yn ngwaith glo y Parc ger Llansawel, Morganwg,—Marwolaeth a chladdedigaeth y Parch. T. Williams, ...	255
Marwolaethau, ...	255

PERORIAETH.

Gwely angau, ...	256
------------------------	-----

REMSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AT HIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddf:—D. A., Remsen, \$3; W. E. W., trwy law R. Williams, Chicago, Ill., \$6; J. T. D., Wales P. O., Ohio, \$4; E. J. E. dros J. J., Blossburgh, \$5; a thros J. E. o'r un lle, \$3; L. J., Steuben, \$2; R. R. R., Remsen, dros Mrs. James, 50c., a thros D. Humphreys, \$1 50; D. J. D., St. Louis, Mo., \$3; D. O., Columbus, \$4.50; D. E. E., am lyfran a ddanfonwyd i Wilkesbarre, \$2; J. W. W., Fairhaven, \$1.50; D. J. E., Westernville, \$1 50; Mrs. O., Delta, \$1.50; R. H., Miffin, \$7; E. O., Holland Patent, \$2; E. J., Beaver Meadow, trwy law Parch. P. P., \$3; J. D. G., Remsen, \$3; H. S., Slatington, \$2; D. G., 6th Av., New York, \$1.50; J. S. H., Cin., O., \$26.

At J. W. E., Beaver Dam.—Nis gwyddom bria y llyfr a enwasoch, nac yn mha le y mae i'w gael.

At S. J. D.—Eich gohebiaeth ddyddorol oedd yn rhy ddiweddar i'r rhifyn hwn—daw aMan yn y nesaf.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL EFROG NEW. YDD.—Bwriedir cynnal y Gymanfa hon eleni yn y manau canlynol:—i ddechreu yn Utica, yn yr Eglwys Gynulleidfaol Columbia Street, ddydd Llun y 7fed o Fedi.—Cynadledd am 2 o'r gloch, pregethu yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth. Remsen, ddydd Mercher, Cynadledd am 2, pregethu yn yr hwyr, nos Fercher, a thrwy y dydd, ddydd Iau Penymynydd nos Iau a dydd Gwener. Bwriedir cynnal ewrdd hefyd yr wythnos ganlynol yn Floyd, sef nos Fawrth a dydd Mercher, Medi 15 a'r 16.

CYMANFA OHIO.—A gynelir eleni ar yr ail Sadwrn yn mis Medi, sef y 12fed, yn nghyd a'r holl wythnos ganlynol, yn Newark, Granville, Columbus, Delaware, Troedrhwdalar a Radnor. Bydd y Genadledd yn Newark, am 10 a 2 o'r glych y dydd cyntaf. Diagwylir i holl weinidogion y Dalaeth yn nghyda chenadon yr eglwys ddyfod yn brydlawn i Newark ddydd Gwener, Medi 11. DAVID PRICE, Newark.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Mae yn ddrwg genym orfod hysbysu fod y berthynas weinidogaethol rhwng y Parch. John Davies a'r eglwys yn Rosendale, Wis., wedi terfynu, ar ol arosiad o 8 mlynedd. Yn ystod yr amser y bu Mr. Davies yno cafodd weddi llawer o garedigrwydd a serchawgrwydd oediwrth yr eglwys a'r gymydogiaeth tuag at fel gweinidog, ac y mae ynddo yntau y teimladau mwyaf parchus tu ag atynt hwythau. Gwelodd hefyd beth llwyddiant ar achos crefydd—amryw a dderbyniwyd yn aelodau o'r newydd i'r eglwys, ac y mae ganddynt yno yn awr gapel newydd tŷe a hardd, a'r ddydd wedi ei thalu. Ei faint ydyw 34 tr. wrth 26. Duw Israel a ofalu am danynt oll tra yn myd y profedigaethau, a roddo gymborth i'n brawd i barhau yn fyddlawn yn ngwaith ei Arglwydd pa le bynag y byddo yn llafurio, ac a ofalu am y gynulleidfa sydd wedi eu gadael fel praidd heb arnynt fuguil.

Cofier mai y cyfarwyddyd at Mr. Davies sydd fel hyn: Rev. JOHN DAVIES, Bothelle P. O., Fond du Lac Co., Wis.

Agerlong a gyrhaeddodd New Orleans Jo St. Louis ychydig ddyddiau yn ol—y farchnadaeth o'r gorllewin sydd yn dechreu ymagor eto.

Diweddarach am Morgan a'i Antai.—Y Cadf Shackleford, ger New Lisbon O., Gor. 26, a ddywed: "Trwy fendith yr Hollalluog Dduw yr wyf wedi llwyddo i gymeryd y Cadf. John H. Morgan, y Mil. Oake, a'r gweddill o'r blaidd, yn cynwys tua 400—rhoddaent i fyny yn hollol a diamodol." Cymerwyd yn y cyfan tua 900 y dydd hwn. Mae hyn yn ddiddymiad ar y blaidd ysbeilgar a lluf-ruddiog hon.

Y Draft a gwlblheir gyda sirioldes yn ngwahanol barthau'r wlad, ar ol y cythrwff mawr yn New York.

Melchfilwyr Byddin y Potomac a feddiannant lanau y Rappahannock, o Kelley's Ford hyd Waterloo.

Mexico yn debyg o fod yn Ymherodraeth.—Hysbysir yn awr fod Ferdinand Maximilian Joseph, Archddug Awstria, wedi ei ddewis gan Gynadledd yn Mexico, yn Amherawdwr Mexico—y Weriniaeth yn cael ei throï yn Amherodraeth. Brawd ydyw i Amherawdwr Awstria, tua 31 ml. oed.

Tra thrallodus o Madagascar.—Y newydd mwyaf pwysig a galarus a ganfyddwn y mis diw, oeddaf yw y newydd o Madagascar. Tua'r 12fed o Fai y brenin Cristionogol Radama II. a lofruddiwyd, a'r boneddwy'r a gyfansoddent ei gyfringhor ydynt wedi eu erogi. Ei weddw, y Fenices, Ravidan, sydd wedi ei chyhoeddi yn Freniues Madagascar. Y breintiau a ganiatawyd i'r Llysgenhadwr Ffrengig Lambert—yr achos o'r gwrthryfel—ydynt wedi eu diddymu. Bydd rhyddid erefyddot i barhau, dywedir, yr un fath ag o'r blaen. Ond os gwir y dywediad fod y Freniues ienane yn uu o gyfeillerau gynt yr hen frenhines, osym nad his y pery hyny.

PELENI Y FRENHINES.

(The Queen's Vegetable Life Pills.)

Mae y Personau canlynol wedi addaw gweithredo drosod fel agents yn ngwertbiant y peleni uchod. Bydd hyny yn gyfeudra i'r preswylwyr yn yr ardal oedd a enwir. Lle na byddo goruchwylwyr, gellir eu cael trwy y Post, genyf i'w personol fel cynt.

David Davis, carpenter, Columbus, Ohio.
John A. Jones, colporter, Berlin, Green Lake co., Wis.
John James, Ashland, Schuykill co., Pa.
Thomas Roberts, Bothelle, Fond du lac co., Wis.
David T. Jones, Bridgewater, Oneida co., N. Y.
Evan E. Jones, Coaldale, near Summit Hill, Carbon co., Pa.
Richard W. Mathews, Aurora, Kane co., Ill.
John Breeze, Palmyra, Portage co., Ohio.
John Pierce, Big Rock, Kane co., Ill.
John S. Houser, Bangor, Lacross, Wis.
James M. Williams, Pittston, Luzerne co., Pa.
William Reese, Pottsville, Schuykill co., Pa.
David C. Morris, Ridgeway, Iowa co., Wis.
William Howell, South Warren, Bradford co., Pa.
William Phillips, Parisville, Portage co., Ohio.
Lewis H. Williams, Stellaspolis, Iowa co., Iowa.
John T. Davis, Wales, Gallia co., Ohio.
Mrs. Jane Williams, Bouckville, Madison co., N. Y.
Thomas A. Jones, Granville, Licking co., Ohio.
Maurice Evans, Black Lick, Franklin co., Ohio.
Josiah Jones, Gomer, Allen co., Ohio.
John Abrams, Ironton, Lawrence co., Ohio.
William G. Williams, Attica, Wyoming co., N. Y.
P. A. Griffith, Dodgeville, Wis.
Charles W. Lewis, Iowa City, Iowa.
Milo Holmes, Sandusky, Cattaraugus co., N. Y.
Robert Evans, Nelson Flats, Madison co., N. Y.
Thomas & Jones, Waterville, Oneida co., N. Y.
Cyfarwydder pob archebion at yr unig berchenog, M. H. Meredith, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 8.

A WST, 1868.

RHIF. OLL 284.

Ŵraethodan.

GRAS A DYLEDSWYDD.

Yn canlyn y ceir ychydig sylwadau ar y mater uchod, y rhai a draddodwyd yn Nghyfarfod Chwarterol Newport, gan y Parch J. P. THOMAS, Ridge, ac a anfonir i'r CENHADWR ar gais y brodyr.

Canys trwy ras yr ydych yn gadwedig, trwy ffydd, a hyny nid o honoch eich hunain; rhodd Duw ydyw. EPH. 2: 8.

Am byrdy, fy anwylyd, megys bob amser yr ufuddbasoch, nid yn fy ngwydd yn unig, eithr yr awr hon yn fwy o lawer yn fy absen—gweithiwech allan eich iachawdwriaeth eich hunain trwy ofn a dychryn. PSAL. 2: 12.

Mater hynod bwysig yw iachawdwriaeth pechadur. Rhaid cael dwy blaid i weithredu mewn trefn i ddwyn y gwaith i ben—rhaid i Dduw weithio, a rhaid i ddyn weithio hefyd. Os edrychwn ar yr adnod flaenaf a ddarllenwyd, gallwn feddwl mai gwaith Duw yw y cyfan,—“Canys trwy ras yr ydych yn gadwedig, trwy ffydd—a hyny nid o honoch eich hunain, rhodd Duw ydyw.” Ac os edrychwn ar yr ail adnod—gallwn feddwl fod cadwedigaeth pechadur yn ymddibynnu yn hollol ar waith dyn, “Gweithiwech allan eich iachawdwriaeth eich hunain trwy ofn a dychryn.”

Mae y rhanau o'r dwyfol wirionedd a ddarllenwyd yn sylfaen i bregethu ar y pwno gosodedig yn y Owrdd Chwarter presenol,—ac mae'n debyg mai i mi, y llai na'r lleiaf o'm brodyr, y rhoddwyd y gwaith o draethu ar y mater. Nid wyf yn ystyried fod ynof gymhwysder i bregethu ar fater neu bwno gosodedig—ond gwnawn ein goreu yn ol yr amgylchiadau. Gan mai gras a dyledswydd yw y mater, dywedwn ychydig

I. **AE RAS.** Yr esboniad a rydd awdwyr ar ras yw—rhad rodd, ffafr heb ei haeddu, neu ewyllys da Duw i ddynion anhaeddianol.

Ond mae i'r gair gras ei wahanol ystyriaethau yn y Beibl. Mae y gair gras yn golygu mewn rhai manau, *gwaredigaeth o gyfyngder*. Hyny a olygai Ezra pan ddywedai, “Ac yn awr dros enyd fechan y daeth gras oddiwrth yr Arglwydd ein Duw, i adael i ni weddill i

ddianc.” Wrth ras yn y man yma y golygir y waredigaeth a gafodd pobl Israel o gaethiwed trwy frenhinoedd Media a Persia, fel offerynnau yn llaw'r Arglwydd.

Golyga gras hefyd, *yr Efengyl*. Mae yr Efengyl yn myned dan yr enw gras yn lled aml yn y Beibl. Dywedir, “Oblegyd nid ydych chiwi dan y ddeddf, eithr dan ras,” h. y., nid ydych chiwi dan y ddeddf hono sydd yn hawlio ufudd-dod, ac heb roddi tueddfryd meddwl i ufuddhau, yn condemnio pob trosedd a phob meddwl ansanotaidd, ac heb ddarparu un llwybr i ddileu pechod, nac estyn maddenant o hono, “eithr dan ras,” h. y., dan drugarog a haelfrydig oruchwyliaeth yr Efengyl—ac er fod yr efengyl yn gofyn cydffurfiad mwyaf trwyadl gan y pechadur ag ewyllys Duw, ceir ynddi hefyd nerth digonol i ufuddhau, a thrwy law Crist medr Duw fadden y pechodau a wnaethid o'r blaen, a rhoddi digon o ras i gynnal y crediniwr yn y dyfodol.

Yr *Efengyl* hefyd a olygir yn ylgeirian hynt, “Na dderbynioc ras Duw yn ofer,” h. y., na dderbynioc y cynnygiad grasol o gymod a maddenant yr hyn a gynygir i bawb trwy yr Efengyl, yn ofer.

Golyga gras hefyd, *holl ddaioni Duw i ddynoliaeth*, sef yr oll a gyfrenir gan Dduw i fyd o ddynion anhaeddianol. *Gras* yn yr ystyr yma yw ein bodolaeth a'r oll a dderbyniwn o law yr Arglwydd. Gras yw yr awyr a anadlwn, yr ymborth a fwydawn, y dwfr a yfwn, y dillad a wiagwn, yn nghyd a'r iechyd a roddir i ni i fwynhau y cyfan.

Ond golyga gras yn benaf, *holl ddarpariaidau Duw er achub y byd*, “Canys trwy ras yr ydych yn gadwedig, trwy ffydd, a hyny nid o honoch eich hunain, rhodd Duw ydyw.” “Canys chiwi a adwaenoch ras ein Harglwydd Iesu Grist, &c.” Yma mae gras wedi darparu trefn fawr yr achub. *Gras* oedd y bwriadau tragwyddol a'r meddyliana o hedd amrai yn gorwedd mewn drygioni. *Gras* etholodd y Meichiai, ddarparodd yr aberth, roddodd yr addewid o had y wraig i ysigo siol y sarff, ac a ddanfonodd y Mab yn nghyflawnder yr amser. *Gras* sydd yn cyhoeddi trefn iach-

awdwriaeth i'r byd ac yn gwneud y genadwri am y groes yn allu Duw er cadwedigaeth y rhai oll sydd yn credu. *Gras* sydd yn argyhoeddi, yn dychwelyd, yn sancteiddio, yn cyfiawnhan, yn cynal, ac yn derchafu i ogoniant yn y diwedd. Gan hyny, priodol yw dywed-yd, "Canys trwy ras yr ydych yn gadwedig, trwy fydd, a hyny nid o honoch eich hunain, rhodd Duw ydyw. Ond gair

II. **AR DDYLEDSWYDD.** Mae dyledswydd yn dra gwahanol i ras. Rhad rodd—ffair heb ei haeddu o eiddo Duw i'r byd yw gras—ond peth rhwymedig ar ddyn at Dduw ac at eraill yw dyledswydd. Mae dyledswydd yn orphwyseidig ar angylion a chythreuliaid, at Dduw—ond â dyledswydd dyn y mae a fynem yn fwyaf neillduol yn breenol. Mae dyledswydd dyn yn dra eang yn ei gwrthddrychau, megys dyledswydd dyn at Dduw, ato ei hun, ac at eraill, dyledswydd rhieni at eu plant, a dyledswydd plant at eu rhieni. Dyledswydd meistrïaid at eu gwasanaethwyr, a gwasanaethwyr at eu meistrïaid. Dyledswydd isradd at eu huwechradd, ac uwechradd at eu hieradd, a chydaddolion at eu gilydd. Cawn y gwahanol ganghenau hyn o dyledswyddau dynoliaeth yn amlwg yn y 'Beibl. Ond gormed fyddai ceisio eglurhan y rhai hyn oll yn breenol. Gan hyny, cyfyngwn ein sylwadau at dyledswydd dyn yn ei berthynas â threfn Duw i achub y byd.

Mae Duw wedi tynnu allan gynllun addas a phriodol er achub y byd, a chwedid gosod telerau cadwedigaeth y pechadur o'i flaen yn amlwg yn y Beibl,—a rhaid i'r dyn gydfurfio â'r cyfryw delerau cyn byth y gall fod yn gadwedig. Canys ni newid Duw ei fwriadau a'i gynllun er achub neb pwy bynag. Gan hyny y mae dyledswydd dyn i gydfurfio â threfn Duw i achub byd colledig yn hynod bwysig. Ond, medd rhyw un, beth yw telerau Duw, a pheth yw dyledswydd dyn? Telerau Duw yw yr hyn mae yn ei orchymyn i ddyn i'w wneud, a dyledswydd dyn yw ufuddhau i orchymyn Duw, a hyny yn ewyllysagar o'r galon.

Mae Duw wedi bwriadu ac yn orchymyn,

1. I ddyn garu yr Arglwydd ei Dduw ac ufuddhau i'w orchymynion ef. Mae fod Daw yn orchymyn unrhyw beth yn brawf ei fod wedi bwriadu i'r cyfryw beth fod, ac mae fod Duw wedi bwriadu ac yn orchymyn i ddyn ei garu ef ac ufuddhau i'w orchymynion yn brawf ei fod yn dyledswydd ar ddyn i wneud hyny,—ac mae y Beibl yn argymhell y cyfryw dyledswydd ar bob dyn yn gyffredinol. Iaith y Beibl wrth bob dyn yw, "Câr dithau yr Arglwydd dy Dduw â'th holl galon, ac â'th holl

enaid, ac â'th holl nerth;" "sef caru yr Arglwydd eich Duw a rhodio yn ei holl fyrdde ef, a chadw ei orchymynion ef a'i wasanaethu ef â'th holl galon ac â'th holl enaid." "Hyn yw y gorchymyn cyntaf; a'r ail sydd gyffelyb iddo, Câr dy gymydog fel ti dy hun."

Gwelwn gan hyny ei bod yn dyledswydd ar ddyn i garu Daw a chadw ei orchymynion ef, a bod yn rhaid i bob dyn mewn oed cyfrifoldeb wneud hyn er bod yn gadwedig; canys dywedir, "Am iddo roddi ei *aerch* arnaf, am hyny y gwaredaf ef." "Dyrohafaf ef a mi a'i gwrandawaf,—mewn ing y byddaf gydag ef, y gwaredaf ac y gogonedd af, a dangosaf iddo fy iachawdwriaeth."

2. Mae Duw wedi bwriadu ac yn gorchymyn i ddyn edifarhan am ei bechodau, er bod yn gadwedig. Dyledswydd berthynol i ddyn yw edifeirwch, a dyledswydd sydd yn rhaid iddo wneud ydyw hefyd, cyn y gellir ei achub i fywyd tragwyddol. Canys dywedir, "Eithr onid edifarhewch, chwi a ddifethir oll yn yr un modd." "Canys ni ddaeth Mab y dyn i alw rhai cyflawn ond pechaduriaid i edifeirwch." "A Duw wedi iddo esgeuluso amseroedd yr anwybodaeth hon, sydd yr awr hon yn gorchymyn i bob dyn yn mhob man edifarhan." "Edifarhewch gan hyny, fel y dileer eich pechodau." Mae cyflawni y dyledswydd hon eto yn anheborol angenrheidiol er cadwedigaeth y pechadur. Canys onid edifarha y pechadur ni cha faddeuant, ac os na cha faddeuant fe erys ei bechodau, ac os erys ei bechodau heb eu maddeu, hwy a'i soddant i. waelodion gwae a thrueni tragwyddol.

3. Mae Duw wedi bwriadu ac yn gorchymyn i ddyn gredu yn Nghrist a byw yn dduwiol, er bod yn gadwedig. Mae y dyledswydd o gredu yn Nghrist yn cael ei hargymhell ar ddyn yn aml yn y Beibl. "Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist a chadwedig a fyddi." "Yr ydych yn credu yn Nuw, credwch yno ffinau hefyd." "Credw o honoch yn yr hwn a anfonodd iefe." "A hwn yw ei orchymyn ef, *gredw* o honoch yn enw ei Fab ef, Iesu Grist." Mae hon eto yn dyledswydd raid i ddyn ei chyflawni er bod yn gadwedig; canys y cyfarwyddyd yw, "Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig a fyddi." Ac mae peidio cyflawni y dyledswydd hon yn sicrhau colledigaeth pob dyn yn ngwlad efengyl; oblegyd mae peidio credu yn Nghrist yn bechod, a'r prif bechod yw fydd yn cau dynion allan o'r nefoedd; canys dywed y Beibl, "Pob peth a fydd i'r hwn a gredo." "Ond y neb nid yw yn credu yn Uniganedig Fab Duw, ni wel fywyd, eithr mae digofaint Duw yn aros arno ef."

Gan hyny, gwelwn fod caru Duw ac ufuddhau i'w orchymynion, edifarhau am bechod, credu yn Nghrist a byw bywyd teilwng o'r Efengyl, yn ddyledswyddau arbenig ar ddyn, a bod yn rhaid iddo eu cyflawni oll mewn trefn iddo gael ei achub a'i gadw i fywyd tragwyddol. A dywedwn yn mhellach, nad yw dyledswydd dyn uwchlaw yr hyn a all ei gyflawni, canys nid yw Duw yn gofyn dim gan ddyn ond yr hyn a fedr ei wneud, yn unol â threfn Duw. Gwir y gall dyn gael ei gadw mewn carchar naturiol am ei fod yn analluog i ddianc o hono. Ond nid teg fyddai ei roi yn y carchar am beidio gwneud yr hyn nad oedd ganddo allu i'w wneud. Felly nid teg fyddai i Dduw ddal dyn yn gyfrifol am yr hyn nad oes ganddo allu i'w gyflawni.

Ac mae pob ufudd-dod o eiddo dyn yn cael ei gymeradwyo gan Dduw yn y rhagolwg ar y gallu sydd gan ddyn, a'r gallu hwnw yn cael ei lywodraethu gan ddylanwad meddwl ewyllys-gar yn nghyflawniad ei ddyledswydd. Nid yw y Beibl un amser yn condemnio na bygrwth condemnio neb ond naill ai am esgeuluso yr hyn a allent ei wneud, neu am wneud yr hyn a allent adael heb ei wneud. Nid yw y nef-oedd a dedwyddwch tragwyddol yn cael eu dal allan o flaen y dyn mewn cysylltiad â'r hyn sydd anmhosibl iddo ei gyrrhaedd: ond yn hytrach delir y nefoedd a dedwyddwch allan o flaen pob dyn fel pethau hawdd eu mwynhau gyda meddwl ewyllys-gar; a dian y bydd gofid, anesmwythdra a phoenedigaeath y rhai colledig o wlad efengyl yn cyfodi oddiar yr ymwybodolrwydd en bod wedi gwneud yr hyn na ddylasent, a'r hyn nad allai dynion na di-afol eu rhwymo i'w gwneud, a pheidio gwneud yr hyn oedd ddyledus iddynt i'w wneud, a'r hyn ag yr oedd gallu ganddynt i'w gyflawni. Gwelwn gan hyny fod cadwedigaeth pechadur yn galw am waith Duw a gwaith dyn, a'i fod yn cael ei effeithio trwy ras Duw a dyledswydd dyn.

III. AR RAS A DYLEDSWYDD YN CYDWEITHREDU YN NGHADWEDIGAETH PECHADUR.

Hen arfer Duw yw defnyddio dynion fel offerynnau yn ei law er cyflawni ei fwriadau. Mae hyn i'w weled yn amlwg mewn perthynas â chynaliath dyn mewn modd naturiol. Mae Duw wedi bwriadu i ddyn gael ei gynnal ar y ddaear, a gallasai wneud hyny heb fod gan ddyn yr un llaw yn ei gynaliath, ond ni ewyllysiodd yr Arglwydd iddi fod felly. Gwir fod y ddaear yn rhoddi ei ohnwd yn flynyddol er cynnal dyn ac anifail; ond rhaid cael dyn i drin y ddaear, taffu yr haed iddi, a chasglu ei chynnyrch yn nghyd amser y cynsaf,—a rhaid

cael Duw hefyd i roddi gwlybwr a gwres, a bendithio llafurwaith y dyn. A rhwng Duw a dyn, yn yr ystyr yma, mae dyn ac anifail yn cael eu cynnal.

Bwriadodd Duw waredu Israel o gaethiweud yr Aifft, a gallasai anfon digon a angylion i'w cymeryd oll ymaith ar eu hadenydd allan o gyrhaedd yr Aiffiaid pe buasai yn ewyllysio gwneud felly; ond nid fel hyny y gwnaeth. Yr oedd yn rhaid iddynt hwy eu hunain gerdded allan, a theithio yr holl ffordd i Ganaan; a rhaid oedd cael Moesë i fod yn arweinydd iddynt, taro y Môr Coch â'i wialen er cael ffordd iddynt fyned trwodd, taro y graig yn Horeb, er cael dwfr i'w disychedu, hysbysu i'r bobl y caent fanna o'r nefoedd, a bod yn rhaid iddynt hwy eu hunain ei gasglu, dogn dydd yn ei ddydd.

Ond nid gwaith dyn oedd yr oll, er hyny. O na,—Duw gosbodd Pharaoh nes ei gael yn barod i'w gollwng ymaith. Efe roddodd y cwmwl niwl y dydd a'r golofn dân y nos, efe ddoesbarthodd y môr, barodd i'r dwfr ffrydio o'r graig, wlawiodd y manna o'r nefoedd, ac a'u cynaliodd ddeugain mlynedd yn yr anial-wch. Yma gwelw Dduw a dyn yn cydweithio, a rhwng y ddau weithrediad effeithiwyd llwyr waredigaeth y genedl o law yr Aiffiaid.

Bwriadodd Duw ddwyn Pedr allan o'r carchar, a gallasai wneud hyny heb arferyd unrhyw offerynnau pe buasai yn ewyllysio; ond nid dyna ei lwybr ef. Rhaid oedd i'r Eglwys ymgaaglu i dŷ Mair mam Ioan a gyfenwid Marc i weddio, a rhaid oedd i Pedr wisgo ei sandalan a'i wregys a'i wisg am-dano, a cherdded at ei frodyr i'r cwrdd gweddi. Wel, yr eglwys a Phedr wnaeth y cwbl, hwy yn unig effeithiodd y waredigaeth? O na, yr Arglwydd anfonodd ei angel, darawodd Pedr ar ei ystlys, alwodd arno i gyfodi, ddattododd ei gadwynau, ac a agorodd y pyrrth haiarn. Gwnaeth Duw yr hyn oll nad allai Pedr ei wneud, a bu raid i Pedr wneud yr oll nad oedd angen i Dduw ei wneud. Gwelwn ynto fod gwaith Duw a gwaith dyn yn amlwg yn y pethau a nodwyd.

Ond, bwriwn olwg yn fwy uniongyrchol ar ras a dyledswydd yn eu perthynas â chadwedigaeth pechadur i fywyd tragwyddol. Dywedasom yn barod ei bod yn ddyledswydd ar ddyn i garu Duw, ufuddhau yn ewyllys-gar i'w orchymynion ef, edifarhau am bechod, credu yn Nghrist a byw yn dduwiol, er bod yn gadwedig. Ond canfyddwn yn amlwg fod gras Duw megys yn cydblethu yn nglyn â'r gwa-hanol ddyledswyddau yma. Os meddylwn

am y ddyledswydd o garu Duw, dian fod llawer yn y byd preesenol yn caru yr Arglwydd eu Duw uwchlaw pawb a phob peth arall, ac yn hyn maent yn cyflawni eu dyledswydd; ond teimla y cyfryw mai trwy *ras* y maent yr hyn ydynt. Dywedant, "Yr ydym ni yn ei garu ef am iddo ef yn gyntaf ein caru ni;" lle gwelwn fod gras a dyledswydd megys yn cydwau yn blethedig y naill â'r llall, gras wedi caru dyn yn gyntaf, a dyn yn cyflawni ei ddyledswydd pan yn caru Duw yn ol, a gras mewn canlyniad yn gosod "pob peth i gydweithio er daioni i'r rhai a'i carant ef."

Yr un modd yn ei berthynas â'r ddyledswydd o ufudd-dod i orchymynion Duw,—gwelwn *ras* yn gorchymyn pethau hawdd i ddyn eu cyflawni, pethau cwmwyth, a beichiau ysgafu, pethau nad ydynt drymion, canys, "ei orchymynion ef nid ydynt drymion." Pethau dymunol, pleserus i'w cyflawni yw holl orchymynion yr Arglwydd. Beth sydd yn hawddach a mwy dymunol na *charu, canu, gweddio, gwneud daioni*, a pheidio gwneud drwg?

Ond nid yw fod gras wedi gosod dyledswyddau hawdd eu cyflawni ger bron dyn yn ddigonol i'w gadw i fywyd tragwyddol. Rhaid i'r dyn wneud ei ddyledswyddau er bod yn gadwedig; oblegyd os heb wneud yr hyn a orchymynir ni ellir bod yn gyfeillion i Grist; ac os heb fod yn gyfeillion i Grist ni ellir bod yn gadwedig, a'r rhai sydd yn gyfeillion iddo ef yw y rhai sydd yn ufuddhau yn ewyllysgar i'w orchymynion ef,—canys dywedir, "Ohwydchiw yw fy nghyfeillion, os gwnewch pa bethau bynag yr wyf yn eu gorchymyn i chiw." Ac mae dyn mewn ysbyrd addas i wneud ei ddyledswyddau mewn ufudd-dod i orchymynion Duw pan mae yn teimlo parch ac anwylddeb at holl orchymynion yr Arglwydd, fel Dafydd pan ddywedai, "Hoffais dy orchymynion yn fwy nag aur, na chudd di rhagof dy orchymynion," "Efordd dy orchymynion a redaf, na âd i mi gyfeiliorni oddiwrth dy orchymynion;" "Gwna i mi gerdded yn llwybrau dy orchymynion." Pan mae dyn yn gweithredu fel yma cyflawna ei ddyledswydd o ufudd-dod i orchymynion yr Arglwydd, yna daw gras yn mlaen gan aestyn ei gwobr, canys "o gadw gorchymynion Duw y mae gwobr lawer." Dengys hyn *ras* a dyledswydd yn cydweithredu er iachawdwriaeth pechadur.

Yr un modd eto, yn ei berthynas â'r ddyledswydd o edifeirwch. Dywedasant yn barod mai dyledswydd dyn yw edifarhau am ei bechodau, a bod yn rhaid iddo edifarhau er bod yn gadwedig. Ac mewn trefn i ddyn deimlo edifeirwch priodol cawn fod dyledswyddau eraill

yn rhagflaenu y ddyledswydd o edifeirwch—megys, dyledswydd o ddarllen y Beibl, ystyried ei sefyllfa trwy bechod, ystyried mawredd ei bechodau, yn erbyn pwy mae wedi pechu, a pha beth yw y goeb haeddianol iddo am ei bechodau. Mae yr holl bethau hyn yn ddyledswyddau pwysig, yn orphwysedig ar bob dyn yn gyffredinol, a rhaid i bob dyn ddwys ystyried y cyfryw fel dyledswyddau rhag-aweiniol i'r ddyledswydd bwysig o edifeirwch, ac mae yr ôl yn gorphwys ar ddyn fel cynifer o ddyledswyddau anhebgorol angenrheidiol er ei iachawdwriaeth. Ond gwelwn yn amlwg fod gras eto yn cydweithio a dyledswydd yn y pethau yna er effeithio achubiaeth y pechadur. Gras roddodd y Beibl, amlygodd sefyllfa pechadur trwy bechod, olenodd ei feddwl i ganfod mawr ddrwg pechod, ddatguddiodd fawredd y Bod y pechod i'w erbyn, ddarluniodd y goeb haeddianol iddo am ei bechodau, ac a'i dygodd felly i deimlo yn edifeiriol yn herwydd ei ymddygiadau pechadurus. A gras mewn canlyniad estynodd faddeuant, gladdodd y beiau, ddileodd yr holl gamweddau, groesodd y biliau, daflodd ei bechodau i fôr o anghof tragwyddol, guddiodd y troseddau, ac a ddywedodd, "Myfi a osodaf fy nghyfreithiau yn eu calonau ac a'u llysgrifnaw yn eu meddyliau, a'u pechodau a'u hanwireddau ni chofias ddim o honynt mwyach." Yr un peth ellir ddweyd am y ddyledswydd o gredn yn Nghrist a byw yn dduwiol. Dyledswydd dyn yw gwrando'r Efengyl ac ufuddhau i'w galwadau, derbyn ei haddewidion, credu yn Nghrist, byw er ei ogoniant, llunio ei fywyd ymarferol yn ol duwioldeb, ac ymddwyn yn addas i Efengyl Crist. Ond gwaith gras yw rhoddiad Efengyl i'r byd, cynnal gweision Duw i ddal Crist ar drostan Efengyl, rhoddi neth yn ol y dydd a chymhorth yn ol yr achos, yn gystal a rhoddi y can' cymaint yn y byd sydd yr awr hon, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol.

Gan hyny gwelwn yn amlwg fod gras a dyledswydd yn cydweithio yn achubiaeth y pechadur—gras yn gwneud yr hyn nad all dyn ei wneud, a dyn yn gwneud yr hyn nad oes angen i *ras* ei wneuthur,—a rhwng gras a dyledswydd, rhwng gwaith Duw a gwaith dyn, gwelir torf nad all neb ei rhifo wedi eu cadw i fywyd tragwyddol. Pared yr Arglwydd ein bod ninau oll sydd yma heddyw yn mhlith y dorf gadwedig a gogoneddus.

Ond nodwn,

IV. MAI GRAS STYD A'R LLAW FLAENAF YN Y GORCHWYL. "Canys trwy *ras* yr ydych yn gadwedig, trwy ffydd, a hyny nid o honoch

eich hunain, rhodd Duw ydyw." Ie, gras sydd yn y blaen yn nghadwedigaeth pechadur; oblegyd heb *ras*, heb gynllun i achub, heb iawn i gyfiawnhau, heb Grist i greda ynddo, heb ddatguddiad o Dduw fel Achubwr, heb Efengyl i'w chyhoeddi, ac heb Ysbryd Glân i wneud y genadwri am y groes yn effeithiol; tylawd a thruenus a gresynus ac annedwydd ac aflan a halogedig, enog a thywyll a gwael a gwanaidd a marwol a cholledig fuasai dyn yn dragwyddol, oni bai gras Duw.

Gan hyny, gallwn ddywedyd, mai *gras* gynlluniodd y drefn, etholodd y Meichiaid, ddarparodd yr iawn, ddatguddiodd y cyfan, ac sydd yn gwneud Efengyl Orist yn allu Duw er iachawdwriaeth i bob un sydd yn credu. Trwy *ras* y "oodir y tylawd o'r llwch ac y dyrohefir yr angenus o'r domen; trwy *ras* y nerthir y llesg yn y llwythau ac yr amlheir cryfder i'r dirym; trwy *ras* yr agorwyd ffynon i dŷ Dafydd a phreswylwyr Jerusalem i olchi ymaith bechod ac aflendid; trwy *ras* y rhwymir y rhai ysig eu calon, y cyhoeddir rhyddid i'r caethion ac agoriad carohar i'r rhai sydd yn rhwym; trwy *ras* y dygir y caffaeliaid o law y cadarn, yr agorir llygsaid y deillion, ac y rhyddheir plant marwolaeth.

Gwelon gan hyny, mai trwy *ras* yr ydym yn gadwedig, ac mae pob dyn duwiol a phroffiadol yn cydnabod gwaith gras yn ei gadwedigaeth, ac yn barod i ddywedyd gyda y Salmydd, "Nid i ni, O Arglwydd, nid i ni, ond i'th enw dy hun dod ogoniant. Mae pob gwir Gristion yn canmol Duw am ei ryfedd *ras* ar y ddaear, a chanmol gras fydd gwaith y dorf waredigol yn y nefoedd yn oes oesoedd, gan ddywedyd, "Teilwng wyt ti, O Arglwydd, i dderbyn gogoniant—teilwng yw yr Oen yr hwn a laddwyd i dderbyn galla, a chyfoeth, a doethineb, a chadernid, ac anrhydedd, a gogoniant, a bendith,"—"iddo ef yr hwn a'n carodd ni ac a'n golchodd ni oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun, ac a'n gwnaeth ni yn frenhinoedd ac yn offeiriaid i Dduw a'i Dad ef, iddo ef y byddo y gogoniant a'r gallu yn oes oesoedd, Amen." Ac yn y pethau hyn mae duwiolion daear a gwaredigion y nefoedd yn derohafu Duw am ei ryfedd *ras* yn nhrefn fawr y cadw,—a pha ryfedd hyny,—canya trwy *ras* yr argyhoeddwyd y difraw, y dychwelwyd yr affradlon, y plygwyd y cyndyn, y cyfiawnhawyd yr enog, y sancteiddiwyd yr halogedig, y cyfoethogwyd y tylawd, y gwisgwyd y noeth, y porthwyd y newynog, y diodwyd y sychedig, y goleuwyd y tywyll, yr iachawyd y diwyfus, y nerthwyd y gwan, yr arweiniwyd yr anghyfarwydd, y derohafwyd i ogoniant, y

sychedwyd ymaith y dagrau, ac y rhoddwyd coronau ar eu penau, telynuau yn eu dwylaw, a ohân o fawl tragwyddol yn eu geneuau. Gan hyny priodol yw dywedyd,

Gras wnaeth y cwbl, Efe bia'r'ched,
I *ras* bo'r gogoniant tra'r nefoedd yn bod!

Cynorthwyed yr Arglwydd ni oll i wneud ein dyledswydd, derohafu gras, a gogoneddu Duw yn Nghrist Iesu. Amen.

DIWYLLIANT MEDDYLIOL.

O'r Diwygiwr.

Wrth "ddiwylliant meddyliol" y golygwn y driniaeth hono sydd yn anhebgorol angenrheidiol er dwyn allan alluoedd yr enaid i weithredu ar wrthdrysychau cydweddol ag urddasolrwydd ei natur. Y mae yn ffaith, ag y mae dwyfol wirionedd a rheswm dynol yn dwyn tystiolaeth iddi, mai bod cyfansawdd ydyw dyn, o gorff ac enaid—y corff yn anifeilaidd, ac yn dal agos berthynas a'r defnyddiau a welir; ac o ganlyniad, yn ddarostyngedig i elfenau a deddfau anian, ac felly, o angenrheidrwydd yn agored i ddatfrelliant. Derbyn y corff ei faeth a'i gynaliaeth o'r ddaear, ar yr hon y mae yn byw; ac y mae yma bob peth sydd yn cyfateb i natur ac ansawdd ei angenion; a rhyfedd fel y mae dyn o dan bechod, wedi ymollwng i gymeryd ei arwain gan ei nwydau a'i chwantau anifeilaidd; a hyny ar draul dinystrio cynydd ei gyneddfau meddyliol; fel y gellir dyweyd, a hyny gyda'r priodoldeb mwyaf, nad ydyw llawer o ddynion, ie, hyd yn nod yn ngwlad efengyl, fawr yn uwch o ran eu galluoedd syniadol, a'a hymarferiadau, na'r anifail a ddyfethir. Ac yn wir, y mae llusaws o eng-hreiftian yn tystio fod yr anifail ar uwch tir o lawer, o ran cymedroldeb, na dyn, yr hwn sydd "arglwydd y greadigaeth." Ond dywedwn am yr enaid, sef y rhan benaf a godidocaf o'r dyn, fod hwn yn ysbrybol, ac yn gwneud i fyny ran o'r greadigaeth feddyliol, a deallawl, yr hon sydd yn annrhaethol uwch a choethusaeth na'r faterawl, na'r anifeilaidd; ac y mae yn ddiarheuen fod y byd yma, yn ei holl amrywiaethau, wedi ei fwriadu yn faes ymchwil ac ymddifyriad priodol i'r enaid dynol yn ei sefyllfa fabanaidd a chyntefig, yn debyg fel y gosodir y plentyn i ddysgu yr A B O yn y dosbarth iselaf, ac yntau fel tafod-leferydd y cwbl, i gasglu teyrnged o fawl a diolchgarwch i'w chyflwyno i'r Duw a wnaeth y cyfan; ac os felly, y mae yn naturiol i ni gasglu fod rhyw gysylltiad dirgelaidd ac annatodol rhwng yr enaid a gorsedd yr Anfeidrol, ac a byd ysbrydol ac anweledig. Ac er fod y byd yma fel maes mawr ac eang i'r meddwl dynol i ymddifyru

ynddo ac i ddysgu sillebu llythyrenau enw y Creawdwr, a chael allan linellau ei gymeriad fel bod Anfeidrol ddoeth a da; eto, nid oes yn holl drysorau cromgelloedd anian i gyd ddim a chymhwyser ynddo i lanw angen enaid newynog, ac i foddioni ei wanc annherfynol, o herwydd mai ysbryd ydyw; o ganlyniad, rhaid iddo gael ei gynaliaeth o le arall, yr hyn ar unwaith sydd yn ei ddwyn i gyffyrddiad a'r Ysbryd Tragwyddol, ac a ffynonell fawr bendithion bodau moesol trwy yr holl eang fydsawd, sef daioni a chymwynasgarwch Duw. Hefyd, y mae Duw wedi cynysgaethu yr enaid dynol a'r gallu o barhad tragwyddol; fel y gallwn gasglu oddiwrth amryw bethau y bydd enaid yn bodoli ar ol i holl gyfnewidiadau a chwildroadau amser i fyned heibio am byth. Ac yn wir, nis gallwn ganfod y doethineb a'r cyfatebolrwydd hyny sydd yn rhedeg trwy holl gyfansoddiad anian yn nghynlluniad y dyn, os nad ydyw i oroesoli y sefyllfa bresenol, ac i flodeno mewn ieuentyd tragwyddol ar lenyrch breision anfarwoldeb y tu hwnt i derfyngylch amser a'i holl helyntion blinderns.

Hyn sydd yn cyfansoddi dyn y bod rhyfeddau a wyddom am dano yn yr holl fydsawd, gan fod y fath eithafodd annirnadwy ac anghymarol wedi ymgyfarfod ynddo; amser a thragwyddoldeb megys yn cydfodoli yn yr un person; a maddeued y darlennydd i mi am ddyfynu y llinellau canlynol o waith yr anfarwol fardd Seisonaeg y Dr. Young:—

"How poor, how rich, how abject, how august,
How complicate, how wonderful is man,
How passing wonder, He who made him such,
Who centred in our make such strange extremes,
From diff'rent natures, marvelously mixed,
Connection exquisite of distant worlds!
Distinguished link in being's endless chain!
Midway from nothing to the Deity!

An heir of glory! a frail child of dust!
Hopeless immortal! insect infinite!
A worm! a god! I tremble at myself,
And in myself am lost.

O! what a miracle to man is man.

Yet man, fool man! here buries all his thoughts,
Inters celestial hopes, without one sigh,
Prisoner of earth, and pent beneath the moon,
Here pines all his wishes; winged by Heaven,
To fly at infinite, and reach it there,
Where seraphs gather immortality,
On life's fair tree, fast by the throne of God.

A soul immortal, spending all her fires,
Wasting her strength, in strenuous idleness."

Dywedwn eilwaith am y dyn, mai efe ydyw y ddolen gydiol rhwng y greadigaeth faterawl ac ysbrydol. Gall edrych ar yr hen ddaearen yma, a'i galw yn fam iddo; "canyo o honi ei cymerwyd;" gall godi ei olygon i fyny, a galw Duw, Creawdydd pob peth byw, yn Dad iddo; gall gyfarch y trychflyn distadlaf sydd

yn ymdreiglo yn y llwch, a dywedd "fy mrawd wyt ti;" gall godi ei olygon eilwaith tua gorsedd gogoniant, a honi yr un berthynas a'r angel uwchaf ac eangaf ei alluoedd sydd yn chwarae ei edyn yn awyrgylch "ardal lonydd yr aur delynau;" a thybia Dr. Dick y geill fod graddau esgynol i fyny oddiwrth y dyn at yr archangel; ond os ydynt y cyffelyb raddau yn bodoli, y maent yn guddiedig o olwg llygaid o gnawd. Gwyr pawb sydd wedi sylwi ychydig ar hanesiaeth naturiol (*natural history*) fod graddau disgynol oddiwrth y dyn i lawr at y gwybedyn lleiaf sydd yn anadlu yn awyrgylch Duw; a mawr ydyw anffawr y ddynoliaeth na byddai yn ddoeth i ystyried ei hurddas greadigol, a'i sefyllfa uwchafol yn nghlorian bodolaeth, ac ymddwyn yn ol rheolau anffaeledig Llywydd mawr y bydoedd. Cymerwn yn ganiataol mai bod anfarwol ydyw dyn, ac wedi ei dafu ar chwargufwrdd amser er cael ei gymhwyso a'i addasu erbyn rhyw arddangosfa ogoneddus mewn sefyllfa ddyfodol, nas gall dychymyg y mwyaf treiddgar byth ei ddesgrifio i foddlonrwydd tra yn y sefyllfa bresenol. Ac os felly, onid yw yn annhraethol bwysig pa fodd yr ymddygom, a pha beth a wnawn o'r adeg y mae Duw wedi roddi i ni er ymbarotoi erbyn y sefyllfa hono?

Yn awr, cynygiaf rai awgrymiadau er argymhell fy nghyd-ieuentyd i ymgyrhaedd at ddiwyllio eu meddyliau, ac hefyd er dangos yr angenrheidrwydd o hyny.

1. Y mae Duw wedi cyfansoddi dyn yn fod ymchwilgar, ac wedi ei gynysgaethu a galluoedd cymhwys, gyda bwriad iddo eu gosod mewn gweithrediad er eangu a chynyddu ei wybodaeth. Nid i drin masnach ac amgylchiadau y byd presenol yn unig y rhoddes y Creawdwr mawr y fath alluoedd i ddyn, o herwydd nid oes yr un peiranydd mewn ystyr naturiol a gyfansodda beiriant digon nerthol i godi tunelli o bwysau o grombil y ddaear, i'r dyben unigol o godi ychydig ddwfr o'r ffynon at ei wasanaeth; gwastraff ar ddefnyddiau, ac ar dalent a medrusrwydd y cyfryw beiranydd a fyddai hyny. Felly hefyd mewn perthynas i Awdwr y peiriant dynol, y mae ganddo waith wedi ei apwyntio iddo sydd yn gydweddol a'i urddas ac a'i alluoedd; a'r gwaith hyny ydyw ymgodi, ac ymgyrhaedd at berffeithrwydd mewn rhinwedd a gwybodaeth yn barhaus; ac nid yw ei holl rwyman i ymwneud ag amgylchiadau amser a'r bywyd yma, ond yn unig yn tarddu oddiar ei gysylltiad a defnydd, ac o ganlyniad yn is-ddarostyngol iddo ei hun fel bod ysbrydol ac anfarwol, ond yn hollol angenrheidiol i'w fodolaeth yn y sefyllfa bresenol.

Fod dyn yn fod ymchwilgar, ac yn feddianol ar allaoedd anghyffredinol, a ellir ei brofi wrth sylwi ar ei weithrediadau trwy wahanol oesau y byd. Beth ydynt yr holl ymchwiladau a'r darganfyddiadau a wnawd gan bersonau oedd-ynt dan yr anfanteision mwyaf, trwy eu bod yn amddifad o ddadguddiad dwyfol, ac felly yn agored i gael eu camarwain gan ffigchwedi- au ac ofergoeliaeth? Onid cynifer o broffon ydynt fod dyn, er wedi ymgilio o'i safle wreiddiol, ac wedi darostwng ei hun trwy ei bechod, eto yn parhau i ddwyn nodau yn ei gymeriad cyffredinol, oddiwrth ba rai y gallwn gasglu amcan fawr beth oedd ei dynged wreiddiol, a'i fod yntau hefyd wedi cyflawni yn anfwriadol un o ddybenion y Creawdwr yn ei luniaethad, ac wedi ufuddhau i un o ddeddfau sylfaenol ei gyfansoddiad, trwy ei fod wedi ymysgwyd ac ynryddhau i raddau o'r cadwynau a'r llyffethairiau oedd wedi ymgylymu am dano trwy ei ymddyethriad oddiwrth Dduw. Cyrhaeddodd Enclid yn Alexandria, ac Archimedes yn Syracuse, y pinaol uwchaf braidd mewn Mesuroniaeth (*Geometry*), ac Aristotle a Pythagoras mewn Athroniaeth Naturiol; ac y mae Socrates a Plato wedi enwogi eu hunain ar faes Athroniaeth Foesol; ond erbyn heddyw, y mae goleuni dwyfol ddadguddiad yn tywynu mor nerthol ar y byd, fel y mae y meddwl dynol yn ei oleuni a'i wres yn cyflym gynyddu ac ymeangu; ac y mae yn ymgyrhaedd yn ddikwr at berffeithrwydd; a gallwn yn bresenol ymfrostio yn ein Newton, ein Kepler, ein Halley, ein Herschell, a'n Dick, fel enwogion ydynt wedi anfarwoli eu hunain ar faes athroniaeth; a Watt a Stephenson yn ymddysgleirio fel heuliau yn awyrgyloh celfyddydol; ac oddieithr i ryw ddirywiad gymeryd lle, tebyg i ddirywiad y Canol Oesau, nid oes neb a ddichon ddychymygu pa le y terfyna y *llanw* nerthol sydd yn "cario" meddwl yn mlaen yn ein dyddiau ni; ond tra y byddo y Beibl mewn bri, nid oes berygl i un dadfeiliad i gymeryd lle byth. Bydded pawb ar ddihun i ddefnyddio y galluoedd sydd wedi eu hymddiried iddynt, er lleshad i'w beneidiau eu hunain, ac er gogoniant i'r Duw a'u cyfranodd.

2. Y mae pawb yn cael eu geni i'r byd yn anwybodus, ac felly yn cael eu taffu ar yr un safle. Nid oes rhagor rhwng y brenin a'r cardotyn—y cyfoethog a'r tylawd, yn amgylchiad eu genedigaeith; o herwydd dywed y Beibl fod dyn, hyny yw, pob dyn, yn cael ei eni i'r byd fel "llwdd asyn wyllt," gan gyfeirio yn ddian at ei anwybodaeth a'i anwareidd-dra; ac anhawdd dirnad yn bresenol yn mhys bethau

y byddai dyn yn rhagori ar yr anifail, pe wedi ei amddifadu o'i fabandod o unrhyw gyfeillach a chymdeithas a'i rywogaeth. Byddai yn ddian yn amddifad o unrhyw iaith, pa un sydd gyfrwng anhebgorol angenrheidiol er ei alluogi i feddwl, yn nghyd a throsglwyddo y meddwl hwnnw i ereill. Mor bell ag y gallwn gasglu oddiwrth yr olwg allanol ar bethau, ni byddai dyn yn y cyfryw sefyllfa yn ddim amgen nag anifail ar lun dyn. Ond nid yw y Creawdwr doeth wedi gweled yn dda ei adael felly, gan ei fod wedi cynysgaethu Adda, y dyn cyntaf, yn ddigyfrwng ag iaith, ac wedi rhoddi tuedd ynddo ef i'w throsglwyddo i'w hiliogaeth, fel y mae oes ar ol oes, a chenedlaeth ar ol cenedlaeth, wedi bod yn ddiifin yn eu hymdrech i drosglwyddo i lawr i'w holafiaid y wybodaeth oeddynt yn feddianol arni mewn iaith, yn gystal ag amryw bethau ereill. Amlwg yw gan hyny, fod dyn o ran ei ddadblygiant meddyliol, yn ddarostyngedig i ddyllanwad amgylchiadau allanol, ac effeithia y gwersi a ga, yn nghyd a'r esiamplau a roddir ger ei fron yn nghyfnod boreuol ei fywyd, yn fawr iawn arno er ffurfio ei nodweddïad, ac er penderfynu ei dynged ddyfodol. Ac y mae yn ddiambheu fod miliynau ar filiynau o fodau dynol wedi ymddangos ar ohwarenfwrdd amser, yn feddianol ar alluoedd llawn mor eang a chryfion a'r neb sydd wedi enwogi eu hunain ar faes celfyddyd a chrefydd, ond na chwasant ddyfod i gyffyrddiad ag elfenau gwybodaeth o gwbl; ac felly y mae eu heuwau a'u talentau, fel hwythau, wedi eu claddu mewn ebargofiant tragwyddol; ac ys dywed un, "rhodiasant, gweithiasant, bwyasant, oysgasant, a buont feirw yn y diwedd; ond ni wyr y byd heddyw ddim am danynt;" ni chwasant ddim manteision i ymgodi o'r llwch, ac o ganlyniad, yr un cynhyrfaid mewnol i'w meddyliu; a gellir dyweyd am danynt yn ngeirian y bardd Seisnig Gray—

"Full many a gem of purest ray serene,
The dark unfathomed caves of ocean bear,
Full many a flower is born to blush unseen,
And waste its sweetness on the desert air."

Ac ow! y difrod y mae pechod wedi ei wneud ar y ddynoliaeth, fel mai priodol iawn y dywedodd yr ysgrifenydd ysbrydoledig, "fod trueni dyn yn fawr arno." Coledda rhai y gredo wrthun fod yr enaid o ran ei alluoedd yn gyflawn yn y haban diwrnod oed; ond yn unig fod y cyfryngau corfforol yn wanaidd ac amherffaiith, fel nas gall amlygu ei hun yn ei weithrediadau. Ond pe felly, buasai ei gynydd yn anwrthwynebol gyda chynydd y cyfryngau corfforol, ac ni fuasai ei fanteision na'i anfanteision yn effeithio dim arno. Gan hyny, tybiwyf fod y fath gredo yn afreymol i'r

eithaf, ac yn cael ei chondemnio gan hanes dynoliaeth trwy holl oesau y byd; a gwell genym gredu fod yr enaid fel y corff mewn sefyllfa fabanaidd y pryd hwnw, ac yn ymddibynu yn hollol braidd ar ddylanwadau y tu allan iddo ei hun, am ei ddygiad allan i berffeithrwydd; yn debyg ar un olwg fel y mae hanfodion ac elfenau y llyseuyn a'r blodeuyn yn gynwysedig yn yr hedyn bach, ond fod yn angenrheidiol ei roddi yn y ddaear er ei faethu, cyn y tyf allan yn ei ffurf briodol ei hun. Wrth ddywedyd hyn nid wyf am i neb feddwl mai goddefol ydyw dyn i fod yn y gorohwyl o ddadablygu ei alluoedd meddyliol. Na, tybiwyf mai efe ei hun sydd i fod yn brif weithredydd; o herwydd pe fel arall, ofer fuasai rhoddi yr un anogaeth i neb ymdrech; ond yn awr ymdrechwyr sydd yn enill y gamp; ymdrechwyr oedd yn enill coron flodau mynydd Olympus gynt, ac ymdrechwyr sydd yn enill ooron y bywyd yn y diwedd; ac ni chafodd neb afael ar ddim orioed o wir werth yn y byd yma, heb yn gyntaf ymdrechu am dano; ac y mae hyn yn anogaeth i'r eithaf i bawb i ymgyrhaedd am wybodaeth a diwylliant meddyliol, "gan mai treiswyr sydd yn ei chipio hi;" o herwydd ni aned mo Euclid ei hunan yn ddaearfesurdd, a'i *problems* wedi eu cerfio ar ystafell ei ddychymyg; ac er mor goethedig, hedegog, ac aruchel ydynt ddrychfeddyliau Milton a Young, ni chwasant hwy eu geni yn feirdd; ac er cynifer fu darganfyddiadau Newton a Herschell mewn athroniaeth, eto ni anwyd mo honont hwy yn athronwyr. O na, fe'u ganed fel dynion ereill yn wanaidd, digymhorth, ac anwybodus; ond dichon fod rhyw gyfaddasder yn y gwyddonau y rhagorfaethasant hwy ynddynt, i gyfansoddi eu meddyliau, yn hytrach na rhyw rai ereill; ac hefyd, dichon fod eu manteision hwy yn hel-aethach nag eiddo llawer o'u cydoeswyr; yr hyn, fel y sylwasom yn barod, sydd yn gwneud gwahaniaeth dirfawr. Ond er y cwbl, yn raddol yr esgynasant hwy i fyny i'r pinaclau gogoneddus a ddarfu iddynt eu cyrhaeddyd yn ystod eu harosiad yn y byd yma; ac nid ar unwaith y ddblygwyd yn galluoedd cawrfilaidd a'u talentau gorysblenydd gerbron y byd. Ond yn ymyl hyn, y mae yn flaith auwadadwy hefyd fod llawys o ddynion wedi cael y manteision goren, yn ymdroi yn nghanol cyfoeth, moethau, ac urddas y byd presenol, a phob cyfensdra ganddynt i ragori yn mhob modd ar eu cyd-ddynion ydynt mewn sefyllfaoedd llai ffafriol; ond eiddilod afuniaidd ydynt wedi aros o ran eu galluoedd meddyliol; ac y maent yn nythle i bob llygredd ac anfadrwydd moe-

ol. Gellir dyweyd am y cyfryw gymeriadau, fod eu hesmwythder wedi eu lladd. Ac yn wir, nid llawer iawn o'r cyfoethogion sydd wedi gwneud gwrhydri yn y byd mewn ystyr gelfyddydol, wladwriaethol, na ohrefyddol. Yn y cyffredin dynion wedi ymwithio i fyny o'r dosbarth iselaf ydynt y cyfryw sydd wedi gyru cerbyd efengyl a gwareiddiant yn mlaen yn fwyaf effeithiol yn y byd. Gan hyny, cymerwn galon, nid yw cyfoeth yn anheggorol angenrheidiol er ein galluogi i ddringo y grisiau anhygyrch sydd yn arwain i deml gwybodaeth, ac i sefyllfa o ddefnyddioldeb yn y byd yma, ac i ffafr a dedwyddwch yn y byd a ddaw. Ond y mae un peth sydd yn wir angenrheidiol, a hyny ydyw penderfyniad; ie, penderfyniad, ddynion ieuaino, ac ni saif dim o'ch blaen; ac heb benderfyniad, lleag ac afierw a fyddwn gyda phob peth; a gallwn gyfaroh y cyfryw yn ngeiriau Jacob gynt wrth Reuben, "Anesafadwy oedd fel dwfr, ni ragori di ddim."

8. Os na ddiwyllir y meddwl nis gall gyrhaeddyd y perffeithrwydd hwnw sydd yn alluadwy iddo yn y fuchedd bresenol. Y mae oes y gwyrthiau wedi myned heibio, er cymaint y mae un dosbarth o ddynion yn ein gwlad yn teisio ein darbwyllo i gredu yn wahanol; ac oes y moddion ydyw ein hoes ni; o herwydd yn mha le y ceir un enghraifft am neb yn yr oesoedd diweddaraf wedi cael ei ddysgu gan Dduw yn ddigyrwng, ac wedi derbyn dadguddiedigaethau goruwchnaturiol? Onid yw Duw yn ymddwyn tuag at ddyn mewn ystyr foesol yn debyg fel y mae mewn ystyr naturiol? Y mae wedi gosod y glo a'r mwng i lawr yn nyfnderoedd y ddaear, ac y mae yn rhaid i ddyn gymeryd y drafferth o fyned i lawr atynt, a dyfeisio moddion ac offerynau i'w cael oddi-yno, onite, yno y byddant hyd ganiad yr udgorn diweddaf. Y mae hefyd wedi gwisgo darnau helaeth o'r ddaear a mantell o bridd cymhwys i ddwyn a maethu pob math o lysiau a choedydd; ac y mae pob cyfaddasder ynddi i ddwyn "*lysiau at wasanaeth dyn, a bara gr hwn a gynat galon dyn.*" Ond bydd llawer maes gwerthfawr yn orohuddiedig & drain a mieri, oddieithr i ddyn ei ddwyn o dan drinaeth er gwasanaeth iddo ei hun; ac oferedd o'r mwyaf fydd iddo i gymeryd ei gryman allan yn amser medi at unrhyw ran o'i dyddyn oni fydd wedi ei drin, ei wrteithio, a han hadau ynddo yn gyntaf; a gellir dyweyd fod ymdrechion canmoladwy yn cael eu gwneud mewn llawer man yn y dyddiau presenol er dangos faint a ellir ei wneud o "gromen" arwynebol yr hen ddaearen yma sydd megis cig a chroen yn cuddio ei hegyrn oesol hi.

Diwreiddir hen fonecyffion ydynt wedi lledu eu gwreiddiau am oesau, yn nghyd a'r llysaiau gwenwynig, a'r planigion diwerth sydd yn tyfu yn dryfrith ar hyd ei gwyneb; ac yn ol yr oruchwyliaeth hon y mae llawer anialwch wedi blodeuo fel y lili, ac ambell lanerch wedi ei brydfertu "fel gardd yr Arglwydd;" a thybiwn na fyddai drais yn y byd i ni gyffelybu y meddwl dynol i'r ddaear yn yr ystyr yr ydym wedi ei grybwyll yn barod, sef fod yn rhaid ei drin a'i wrteithio yntau cyn y gellir dygwyl perffeithrwydd oddiwrtho, nac ychwaith yr un ffrwyth a fydd yn deilwng o hono fel dyn ac fel bod cyfrifol i Dduw. Y mae hen fonecyffion pechod, os priodol y gymhariaeth, wedi gwreiddio mor ddwfn yn *soil* y meddwl dynol; ffrwythau naturiol pa rai ydynt dywyllwch ac anwybodaeth; ac y mae pob math o ohwyn niweidiol a dinystriol wedi tyfu i fyny nes ydynt wedi mogi pob rhinwedd berthynol i'r meddwl braidd, a phob dymunoldeb wedi diflannu yn llwyr; ac onis diwreiddir y pethau hyn, y mae mor lleied sail genym i ddygwyl i'r meddwl gynyddu, ac ymeangu, a dwyn ffrwyth er gogoniant i Dduw, a phe y dygwyl iem i'r ddaear ddwyn ffrwyth toreithiog heb yn gyntaf ei thrin a'i gwrteithio. Ac er fod y gorhwyl o ddileu argraffiadau ac effeithiau pechod oddiar ei gyfansoddiad yn ormod gwaith i un dyn. eto, credwn fod ganddo, yn nghymorth gras, lawer i'w wneud er caethiwo ei feddwl at yr hyn sydd dda a chanmoladwy; o herwydd y rhai ydynt wedi ymdrechu sydd wedi eu coronï a llwyddiant, ac wedi cyrhaedd euwogrwydd ar faes llenyddiaeth a chrefydd; ond nid heb lawer iawn o lafur ac ymdrech, yn nghyd a phenderfyniad egniol i ddiwyllio eu meddyliau, y cyrhaeddasant eu safleoedd anrhydeddus. "*There is no royal road to Geometry*," oedd atebiad Euclid unwaith i ryw dywysog oedd am i'w fab ddysgu y wyddor hono mewn rhyw ffordd fwy llyfn a gwastad na thrwy ddysgu ei reolan bydglodus ef. Gallen ninau ddyweyd yr un peth mewn perthynas i ddiwylliant meddyliol; ni chyrrhaeddir mo hono ond trwy un ffordd; ac y mae y ffordd hono yn agored i bawb, i raddau mwy neu lai; sef trwy lafur. diflino, ac ymdrech barhaus.

4. Y mae yn anmhosibl bod o fawr ddefnydd gydag achos crefydd yn y byd heb fod yn feddianol ar raddau o "ddiwylliant meddyliol." Beth ydyw yr achos fod crefydd mor isel yn y byd? Rhy fach o feddwl a myfyrdod sydd yn mhlith ei oholeddwyr. Y mae Cristionogaeth o ran ei hegwyddorion gogoneddus, fel llyfr seliedig i luaws mawr o'r cyfryw rai a broffes-

ant eu bod yn ei derbyn fel cyfundraeth ddwyfol; ac fel unig foddion sydd gan Dduw i wella'r byd. Ymfoddlonant ar ymwneud a chylch allanol o ddyledswyddau mewn cysylltiad ag ordinhadau crefydd, heb wybod ond ychydig am ei natur a'i hansawdd fewnol ac ysbrydol. Nid oes ychwaith ynddynt fawr neu ddim ymdrech i weithio allan ei hegwyddorion pur a nefolaidd gerbron y byd, gan nad ydyw eu hamgyffredion ond gweinïon a diffyg- iol iawn o berthynas i'w dylanwad ar, a'i hamcan clodwiw yn y byd. O ganlyniad, nid ydynt yn offerynnau cyfaddas i ddangos Cristionogaeth gerbron y byd yn ei hansawdd, ei symledd, a'i gogoniant gwreiddiol. Dywed yr hen eglwys gatholig "*mai mamaeth duwiolddeb yw anwybodaeth*;" ac y mae gormod o'r un syniadau i'w cael eto yn mhlith Cristionogion goleuedig y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Gwaith meddwl yn arbenigol ydyw crefydd Iesu Grist; o herwydd a'r meddwl, a'r galon y mae a wneio hi; a pha fwyaf myfyrgar y byddo cyefyddwyr, mwyaf i gyd fydd eu cymhwysederau i fod yn ddefnyddiol dros Dduw yn y byd, ac i wasanaethu eu cenedlaeth yn eu dydd a'u tymhor. Wrth ddyweyd fod rhyw radd o ddiwylliant meddyliol yn angenrheidiol er bod yn ddefnyddiol gyda chrefydd, nid ydym yn golygu y diwylliant hwnw a gyfyd oddiwrth wrteithiad y meddwl yn y gwyddorau a'r celfau yn unigol, ond hefyd mewn gwybodaeth grefyddol ac ysgrythyrol; o herwydd beth ydynt yr holl wybodaethau dyfol amgen na gwagedd, os yn amddifad o'r wybodaeth hono sydd yn dwyn y meddwl dynol i gyffyrddiad a'r meddwl dwyfol; ac hefyd a barotoa y meddwl erbyn sefyllfa ddyfodol, ac a bair iddo flaguro mewn ieuentyd tragwyddol ar ororau y wynfa ddedwydd pan y byddo holl wybodaethau y byd yma wedi eu llynu i fyny gan sylweddion y byd ysbrydol. Ac yn wir y mae Cristionogaeth yn hynod o ffafriol i gynydd ac ymeangiad y meddwl dynol; o herwydd mewn cysylltiad a hi, yn uniongyrchol neu yn anuniongyrchol, y mae y dynion mwyaf talentog ac eangaf eu cyrrhaeddiadau wedi ymdangos yn ein byd ni; fel y gellir dyweyd mai yn *soil* Cristionogaeth y mae y meddwl dynol wedi tyfu yn "bren mawr, a'i gangenau yn ymgyrhaedd hyd y nefoedd." Er prawf o hyn, cymharer Cymru grefyddol a rhyw ran o ymherodraeth y Twrc; a pheth fyddai y canlyniad? Hyn, debygwyf,—fod meddwl yn yr olaf wedi ei gladdu o dan faich o draddodiadau ac ofergoelion, fel nad ydyw yn amgen nag anialwch gwag erchyll, heb yr un ymotyn gwyrrddlas i'w ganfod arno, na'r un rhoeyn

prydfarth yn addurno ei lenyrob. Ond am y blaenaf, gellir ei galw yn baradwys y ddacar; yma y mae goleuni wedi tywynu ar y meddwl oddiwrth Haul mawr y Cyflawnder, nes ydyw tywyllwch ac ofergoeliaeth yn gorfod cilio draw; ac yn ei oleuni a'i wres ef y mae gwyrddeani y gwanwyn megis yn ymdoi ei holl arwynebedd; a llawer blodeun prydfarth i'w ganfod yn ymagor, ac yn gwasgaru ei berarogiau. Ac onid i gyfaddasrwydd Cristionogaeth i'r meddwl dynol y mae hyn i'w briodoli; ac onid ydyw hyn yn un o'r prawfiadau cadarnaf fod Cristionogaeth yn ffrwyth meddwl yn yr un awdwr a'r peiriant dynol? Gan hyny, wrth derfynu y sylw yma dywedaf, Darllenwch a myfyriwch, ddynion ieuainol Ymwithwch i'r dyfnderau; yno y mae y periau —“*Veritas in puteo.*”

5. Effeithia ein hegeulusiad o ddiwylliant y meddwl arnom mewn sefyllfa ddyfodol. Dichon mai nid anfuddiol fyddai i ni ymostwng i lawr at y greadigaeth anifeilaidd i gymeryd gwers ar hyn yma oddiwrth waith a threfn natur yn eu caboli hwy. Y mae amryw rywogaethau o greaduriaid yn myned trwy wahanol *stages* yn eu bodolaeth, a than wahanol ffurfiau a chyfnwidiadau, cyn y delont i wisgo yr enwau a roddir arnynt genym ni; ac y mae rhai o honynt yn adeg eu trosglwyddiad o un *stage* i *stage* arall yn ymddyosg o'u hen wisgoedd, ac yn dyfod allan mewn gwisg newydd, lawer prydfarthach a pherffeithiach na'r un flaenorol. Felly yn debyg y tybiwn ydyw bwriad ac amcan Duw mewn perthynas i ddyn. Ac onid oes tebygolrwydd ynddo yn ei fywyd a'i farwolaeth i'r creaduriaid hyn? Onid ymddyosg y mae dyn yn angen o'i hen wisg y corff, er gwisgo am dano ryw newydd-wisg nas gwyr fawr neu ddim am dani yn bresenol? Y phwy all ddirnad faint y mae ei ffurf bresenol o fodoli i effeithio ar ei ffurf ddyfodol? Ac yn wir, mae y gwirioneddau yma yn un o brif athrawiaethau yr efengyl; o herwydd bywyd duwiol a llafurus yn y byd yma sydd i gynyrchu bywyd dedwydd a gorfoleddus yn y byd a ddaw—han i'r cnawd, o'r cnawd a fed lygredigaeth: eithr hau i'r ysbryd, o'r ysbryd a fed fywyd tragwyddol. Ac nid yn unig fe fydd dirfawr wahaniaeth yn sefyllfaoedd y drwg a'r da, y cyflawn a'r anghyflawn, mewn sefyllfa ddyfodol; ond credwn hefyd y bydd gwahaniaeth dirfawr yn ngraddau a sefyllfaoedd y dorf hyny a gant eu hanrhydeddu a mynediad helaeth i mewn i dragwyddol lawenydd eu Harglwydd; ac at y cyfryw y cyfeiriwn yn benaf yn bresenol. Fel y crybwyllasom yn barod, yr ydym yn ystyried dyn tra yn y

sefyllfa bresenol yn debyg i blentyn yn yr ysgol, yr hwn y mae ei rieni yn anfon yno er dysgu y gwersi angenrheidiol er ei gymhwyso i fod yn aelod defnyddiol o gymdeithas, yn nghyd a'i ddyysu pa fodd i ymddwyn yn briodol; ac hefyd, o bosibl, er llyfnhau a gwastadhau tipyn ar ei yrfa trwy y byd yma; a bydd ei gysur a'i lwyddiant, yn ol cyrhaedd blynyddau addfetach, yn ymddibynu llawer iawn ar y modd yr ymddyga at ei wersi yn y cyfryw adeg. Os difater ac esgeulus o honynt y bydd, odid fawr nad penbwl anwybodus ac anniwylliedig a fydd trwy ystod ei oes yn y byd. Felly y dywedwn mewn perthynas i ddyn; tra yn bodoli yma, y mae ei Dad nefol wedi ei roddi yn y byd ar sefyllfa o brawf, ac wedi cyfleu gwersi ger ei fron a fyddant yn gadael eu hargraff a'u dylanwad arno am yr oes dragwyddol; a phrif waith dyn mewn amser ydyw dysgu erbyn tragywyddoldeb; ond os esgeuluso dysgu a diwyllio ei feddwl a wna dyn tra y mae adeg a mantelision o fewn cyrhaedd iddo, bydd o angenrheidrwydd yn gorfod dyoddef rhyw ddarostyngiad yn ngraddau bodolaeth yn y sefyllfa ddyfodol; o herwydd y mae athroniaeth y meddwl yn ein dysgu mai pa eangaf y byddo y meddwl, mwyaf i gyd a all ei gynwys a'i ddirnad. Y mae llawys o enghreifftiau yn ein hymyl yn profi hyn. Traddodwyd llawer pregeth neu ddarlith, ac ysgrifenydd llawer llyfr; ond o herwydd fod y traddodwyr neu yr awdwyr yn ergydio mor bell uwchlaw dirnadaeth gyffredin yr oes yr oeddynt yn byw ynddi, ni welwyd mo'u gogoniant, er eu bod yn llawn o'r meddylliau mwyaf coethedig; aeth yn agos i ganrif heibio cyn i'r byd weled gogoniant “*Coll Gwynfa*,” gan John Milton. Felly y dywedwn am y nefoedd; i'r graddau y bydd y meddwl wedi ymagor ac ymeangu, i'r graddau hyny y bydd yn dirnad ac yn mwynhau y pethau mawr a gogoneddus a gyflwynir i'w sylw yno; ac afresymol i'r eithaf yw tybied y bydd yr anllythrenog a'r anniwylliedig yn gyfuwch a'r cyfryw fyddant wedi ymgysgru o ddiifrif yn adeg eu bywyd er gwrteithio eu meddylliau, a gwthio i'r dwfn mewn pethau ysbrydol. Cyn terfynu gallwn gasglu,—

1. Gan fod Duw wedi rhoddi galluoedd i ddyn, ei fod yn bechod gorphwysedig arno os na rydd hwynt mewn gweithrediad, ac yn golled fawr iddo ei hun.

2. Gan fod pawb yn dyfod i'r byd yn anwybodus, ei bod yn ddyledswydd orphwysedig ar bawb i ymdrechu am ddiwyllio eu meddylliau.

3. Mai y rhai sydd wedi ymdrechu sydd wedi llwyddo.—Gwentwys, *Pontypool*.

CYNYDD Y CYFLAWNION.

"Y cyflawn a flodeua fel palmwydden; ac a gynydda fel oedr-wydden yn Libanus." Salm, 92: 12.

Pan greodd Duw Adda gwnaeth ef yn ei gyflawn faintiolaeth. Nid felly y gwnawd neb dynion ar ei ol ef—yn fychain mae y cyflawnion o ran eu cyrff yn dechreu byw fel pobl eraill. Bu Goliath o Gath a'r oewri gynt yn fychain pan yn eu babandod. Mae y dderwen wedi bod yn impyn gwan unwaith. Tebyg i hyny ydyw y cyflawnion mewn ystyr ysprydol; maent yn fychain yn eu genedigaeth oddiuchod, ac yn raddol y gwnant gynyddu mewn gras. Dywed ein testyn:

BOD Y CYFLAWN YN CYNyddu FEL "OEDR-WYDDEN YN LIBANUS."

1. Mae cynydd y gedr-wydden yn un *gradd* ol. Nid mewn un dydd y daeth y gedr-wydden i fod yr hyn ag ydyw. Daeth i'r golwg yn fechan; ond ymestynodd yn fwy o flwyddyn i flwyddyn. Gwna y cyflawnion gynyddu yn raddol mewn gras; nid ymuno â chrefydd sydd ddigonol; rhaid aros i fwynhau moddion gwybodaeth a phrofiad. Dywedai Paul wrth Timotheus, "Myfyria ar y pethau hyn, ac yn y pethau hyn aros; fel y byddo dy gynydd yn eglur i bawb." 1 Tim. 4: 15.

2. Fel oedr-wydden, gwna y cyflawn gynyddu yn *gadarn*. Pan wna dyfu fyny, gwreiddia i waered ar yr un pryd. Gwna y gedr-wydden ddal y corwyntoedd yn ddiberygl,—gall herio y stormydd cryfaf. Mae y cyflawnion wedi en profi am lawer o oesoedd bellach. Llwy a ddaliasant stormydd cryfion Nero, Diaclesian, Domitian, Mary Waedlyd, Charles yr ail, y Pabyddion a'r Mahometaniaid. Pwy na ddywed fod Luther, Bunyan, Latimer &c., mor gadarned a'r oedr-wydd yn Libanus; ac mae gan Dduw eto filoedd o'r un nodweddiad ar y ddaear. Mae yn hawddach diwreiddio y cedr-wydd mawrion sydd yn aros er's oesau ar fynydd Libanus, na gorchfygu y cyflawnion sydd a'u hymddiried yn eu Duw. "Canys y mae yn ddiogel genyf na all nac angan, nac einioes, nac angylion, na thywysogaethau, na meddiannau, na phethau presenol, na phethau i ddwyfod, nac uchder, na dyfnder, nac un creadur arall, ein gwahanu ni oddiwrth gariad Duw, yr hwn sydd yng Nghrist Iesu ein Harglwydd." Rhuf. 8: 38, 39. Mae yr holl gyflawnion yn ddiogel eu cyflwr ger bron Duw; ac y mae Crist yn eiriol ar eu rhan fel na fydd idd eu ffydd ddi-ffygio.

3. Gynydda y cyflawn i fod yn ddefnyddiol fel y gedr-wydden. Defnyddid oedr-wydd gan Solomon i adeiladu y deml yn Jerusalem, 1

Bren. 7: 2 a 10: 17. Gwna Duw ddefnyddio y cyflawnion i adeiladu ei deml ysprydol yn y Jerusalem nefol. Ps. 102: 16. Er mor barhaus oedd y oed oedr-wydd yn y deml, hwy a ddinystrowyd gan y Rhufeiniaid; ond ni fedr yr un gallu milwrol nac uffernol byth niweidio y cyflawnion sydd yn nheini Dduw yn y nef. Maent yn dragywyddol eu parhad. Dat. 22: 5.

Dywed Dr. Alexander yn ei lyfr ar "Ddaear-yddiaeth y Beibl," "Yr oedd oedr-wydd Libanus yn enwog hefyd; yr oeddynt yn rhagori ar gedr-wydd gwledydd eraill. Heblaw eu maintiolaeth anghyffredin, eu llunieidd-dra, a thegwoh yr olwg arnynt dan eu llawn ddail, yr oeddynt yn anfon allan ryw berarogl tra dymunol, yr hyn efallai, a olygid wrth 'arogl Libanus,' Hos. 14: 6; Can. 4: 11.

Dywed teithwyr bod ffirwyth arnynt, ac i fod perarogl dymunol yn dyfod oddiwrthynt. Dyma ddarluniad cywir o Bobl Dduw, "Ffrwythant eto yn eu henaint, tirlion ac iraid fyddant." "Canys per-arogl Crist ydym ni." 2 Cor. 2: 15. Dylai Cristionogion fod fel oedr-wydd Libanus, ac nid bod yn ddi-defnydd.

Geiriau melus ydynt a ganlyn, "Y cyflawn a ddeil ei ffordd, a'r glan ei ddwyllaw a chwanea gryfder." Mae y duwiol yn gyflawn gwyddorol, ac ymarferol. Trwy ffydd yn haeddiant Crist, y cyflawnheir pechadur ger bron Duw. Ni fedr neb anghyflawn fyned i'r nef; gan hyny, dylem ddymuno am gael ein cyflawnhau yn amserol. Os y'm wedi ein cyflawnhau trwy ei ras ef, trwy y brynedigaeth sydd yn Nghrist Iesu, yr hwn a osododd Duw yn iawn, yr ydym yn meddu cynydd ysprydol yn y mwynhad o foddion gras, a'r cyfryw sydd fel eiddo y gedr-wydden gadarn.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

PENAU PREGETH AR SEFYLLFA Y WLAD.

GAN Y PABOH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN.

SALM 118: 8, 9, 10. Gwell yw gobeithio yn yr Arglwydd nag ymddiried mewn dyn. Gwell yw gobeithio yn yr Arglwydd nag ymddiried mewn tywysogion. Yr holl genhedloedd a'm hamgylchynasant: ond yn anw yr Arglwydd mi a'u toraf hwynt ymaith.

1. Fod a fyto yr Arglwydd a'r llywodraeth wladol.

1. Y mae o osodiad dwyfol, Rhuf. 18: 1—10.

2. Sierha y Beibl fod Duw yn Ben Llywodraethwr y byd.

3. Priodola y Beibl gyfnawddiadan pwysig yn y llywodraeth wladol i Dduw—Pharaoh &c., &c.

4. Dyng ni fod Duw yn llwyddo neu yn aflwyddo y llywodraeth wladol fel y myno.

Siorheir ni yn (1.) Fod Duw yn codi i fyny ac yn bwrw i lawr y neb y myno oddiar yr oedd wladol. (2.) Mai dilyn egwyddorion cyflawnder yn unig a wir ddychafu genedl. (3.) Na chaiff llywodraeth anghyfiawn lwyddo yn hir gan y Pen Llywydd.

II. Mai yn yr Arglwydd y dylid ymddiried am lwyddiant parhaus y Llywodraeth wladol.

1. Rhaid cwympo i mewn a'i delerau ef i lwyddo gwlad.

(1.) Rhaid mabwysiadu y cyfreithiau goreu a'u gweinyddu mewn cyflawnder.

(2.) Rhaid dewis yr egwyddorion goreu a masnachu oddiarnynt.

(3.) Rhaid i wleidiadaeth gael ei hymdrin gyda golwg ar y lles cyffredinol a'u mesur wrth safon uniondeb, cydraddoldeb a chwareu teg i bawb.

2. Rhaid cydnabod yr Arglwydd yn Ben Llywodraethwr mewn gwirionedd.

(1.) Rhaid i wladlywiaeth a dybenion y llywodraeth fod yn unol â Gair Duw.

(2.) Rhaid i ddylanwad ac esiampl y llywodraeth gael eu taffu o blaid cyflawnder, rhinwedd a chwareu teg.

(3.) Rhaid i'r galluoedd gweinyddol, y deddfwneuthurfaoedd, y llysoedd barn, a'r holl swyddogaethau cyfreithiol, yn eu gwneuthuriad o gyfreithiau a phenderfyniadau gydymffurfio ag egwyddorion deddf uniondeb tragwyddol y Llywodraeth Ddwyfol.

(4.) Rhaid i'r deilliad ymostwng i'r cyfreithiau, ymarfer diwydrwydd yn eu galwedigaethau, a chydweithredu â'r llywodraeth yn eu gwahanol gylchoedd i ddwyn yn mlaen y lles cyffredinol, cydnabod Duw yn Ben, ac ufuddhau iddo.

8. Mewn adegau neillduol o gyfyngder neu drallod, yn codi oddiwrth ymweliadau Rhagluniaethol, neu ymosodiadau gan elynion, dylai yr holl wlad droi mewn modd neillduol at yr Arglwydd. (1.) Mewn ymostyngiad ac edifeirwch. (2.) Mewn ysbryd parod i ddiwygio a symud yr hyn sydd yn groes i'w ewyllys. (3.) Mewn ymbiliau am ei gymhorth a'i amddiffyniad. Yna ceir gweled mai gwell yw ymddiried yn yr Arglwydd nag mewn dyn.

1. Mae dyn yn aml yn gweithredu yn ol *policy a self interest*.

2. Nid yw yn gwybod beth sydd yn iawn bob amser—Lincoln yn onest, ond nid yn hollwybodol.

3. Nis gall wneud fel y dewisai bob amser. Ond mae yr Arglwydd yn iawn—yn gwybod beth sydd yn iawn a'i holl gynghor a saif.

1. Myn ei ffordd ei hun.

2. Gwna i'r wlad ddyfod i'w ffordd ef.

8. Caiff pawb gyflawnder a chwareu teg ganddo. Amen.

LLENLITH,

Yn cynwys y rhan olaf o fywyd Abraham, yn nghyd a helbul a thrallod y Cenhadwr Lot.

(Terfyniad o'r t. 4. 204.)

Cyfarfyddwn yn nesaf a

GENEDIGAETH ISAAC, MAB YR ADDEWID.

Abraham yn fuan ar ol dinystr Sodom, a symudodd o Mamre, y lle y bu ef yn preswyllo tuag ugain mlynedd, gan gyhowyn yn araf a graddol tua'r deheu, gwlad y Philistiaid; ac a ymdeithiodd ac a breswylodd yn Gerar, ond efe a gymerodd yr un rhagofal ag a wnaeth yn flaenorol yn yr Aifft, o fynegu mai ei chwaer oedd Sarah; a daeth y cyffelyb ganlyniadau yn gywir oddiamgylch, canys Abimelech brenin Gerar a gymerodd feddiant o Sarah, ond trwy ei rybuddio gan Dduw mewn breuddwyd o'r troedd diarwybod a gyflawnodd, canys yr oedd ganddo wybodaeth o'r gwir Dduw a pharoh iddo, er nad oedd o deulu Abraham, felly efe a ddychwelodd Sarah i'r pererin, ac a'i gobrwyodd ef yn helaeth am y dirmyg anfwriadol; oblegid yr oedd Duw o blaid Abraham, hyd yn nod pan oedd ei fydd ef yn wan. A daeth cyflawniad yr addewid oddiamgylch o'r diwedd a wnaeth Duw gynifer gwaith i Abraham, sef y buasai iddo ef gael etifedd o'i wraig gyfreithlawn, drwy linach yr hwn yr oedd Messiah mawr y byd i ddyfod; canys Sarah yn awr a esgorodd, pan oedd hi yn naw deg oed, ar fab i Abraham, pan oedd ef yn gant oed, (yr ail flwyddyn wedi dinystr Sodom) yr hwn a enwyd Isaac. Yr oedd hyn yn gadarnhad neillduol ac ychwanegol i fydd y Patriarch, eithr yn siomedigaeth ohwerw i'r gelyn, ac ergyd llym ar ben y Sarph. Ond fel yr oedd Isaac yn tyfu fyny, Ismael mab Agar y forwyn, a edrychai gydag eiddigedd ar yr hwn a anwyd i ddiddymu ei obaith ef am yr etifeddiaeth; a gwelodd Sarah ef, fwy nag un waith yn debyg yn gwawdio ac yn gwatwar ei mhab hi, yr hwn nad oedd ond rhwng pedair a phum' mlwydd oed. Ac un diwrnod yn eithafedd ei digter Sarah a archodd i Abraham droi Agar a'i mab Ismael, yr hwn oedd yn bedair ar bymtheg mlwydd oed, allan o'r tŷ. Eithr Abraham oedd anfoddlon ac anewyllsagar i wneyd hyn; ac yr oedd yn awr wedi dyfod yn dywydd garw, profedigaethus, a ohwerw ar feddwl Sarah, o achos ei hanghrediniaeth a'i hanoethineb blaenorol. Ond Duw a gyfryngodd ac a ddaeth yn brydlawn i gymorth Abraham, gan dystio, er mai "yn Isaac y gelwid iddo ef had," eto y buasai i

Ismael hefyd, ddyfod yn gyff cenhedlaeth gref. Ac Abraham wedi ei gysuro drwy y cyfryw addewid, a gydsyniodd â'r gymeradwyaeth ddwyfol, gan benderfynu ymostwng i gais Sarah.

A thranoeth y boreu, efe a ddanfonodd Agar a'i mhab ymaith, gydag ond ychydig gyflawnder o luniaeth, am nad allasant gymeryd llawer gyda hwynt; a'r alltudion a aethant ar ddisperod i anialwch Beersheba, pa un oedd yn estynedig gyda therfyn deheuol Judea, ac a grwydrasant oddiamgylch, wedi colli y ffordd at y ffynon, efallai a ddywedodd Abraham wrthynt am dani, hyd nes i'w hadgyflenwad cwtu ddarfod. Ac am nad oedd Agar yn awr yn gweled un gobaith am ddiogelwch pellach, ac yn anewillysgar i fod yn dyst o farwolaeth ei mab, drwy y modd mwyaf poenus o bob trancedigaeith, sef ayched dan awyr fwrn-desog, gan hyny, hi a'i gosododd ef i orwedd dan ryw lwyn o brysgwydd er ei gysgodi rhag tanbeidrwydd yr haul, ac wedi encillio ychydig oddiwrtho, pan mewn hollol analluawgrwydd "hi a ddyrchafodd ei llais ac a wylodd." Ac yn yr adfyd dirfawr, daeth Duw i'w chymorth, gan ddanfon ei angel, yr hwn a ddangosodd iddi ffynon o ddwfr grisialaidd, lle y cafodd foddion cyfaddas i achub ei hun a'i mhab, rhag yr anffawd arswydus ag oedd yn eu dychrynu hwynt.

Ismael ar ol hyn naill ai a unodd â rhyw fintai o Arabiaid neu a gynaliodd ei hun mewn annibyniaeth â'i fwa, hyd nes y cafodd ei fam un o ferched yr Aifft o blith ei phobl ei hun, yn wraig iddo ef. Ac mae yr Arabiaid crwydrol, meddir, o hyny allan yn olrhain eu tarddiad drwy eu traddodiadan hyd y dydd heddiw, oddiwrth y patriarch Abraham yn llinach ei fab Ismael, "y dyn gwyllt yr hwn sydd a'i law yn erbyn pawb, a llaw pawb yn ei erbyn yntau," yr hyn sydd ddarluniad cywir yn ol yr hanes o'r cyfryw Arabiaid hyd yn hyn—a phreswylwyd deheudir Canaan gan ei hiliogaeth, yr Ismaelaid.

Sylwn yn nesaf,

AR DDULL DUW YN PROFI FFYDD AC UFUDD-DOD ABRAHAM.

Wedi i Isaac dyfu i fyny mewn corph a meddwl, a dyfod i oedran gwr, sef pump ar ugain, medd rhai, ond tair ar ddeg ar ugain oed, medd ereill, Duw er profi ffydd Abraham a dangos am yr holl oesau dyfodol angraffit ddyglaer o ufudd-dod i'r gosodiadan dwyfol a hyder yn addewidion y Creawdwr, a orchymynodd i sefydlydd yr eglwys Hebraidd i gymeryd ei anwyl fab Isaac ar daith am dri diwrnod i Fynydd Moriah, a'i offrymu ef yno yn boeth

offrwm; yr hwn, medd hanes Hebraidd, oedd wedi gadael Athrofa Sem yn ddiweddar am yspaid eu gwylan hwynt yno, er ymweled â'i anwyl fam ac aros gartaef gyda ei rieni am yr yspaid hyny. Ond beth bynag am hyn, Abraham yn ddiweddar a dibetrus a ddarparodd y cwbl angenrheidiol er ufuddhan i'r gorchymyn anhawdd hwn. Ac a dechreuodd ei daith tua Mynydd Moriah, a'i fab, a'i ddau was gydag ef.

A phan ddaethant yn agos i'r lle penodol, efe a orchymynodd i'w lanciau aros wrth odrau y mynydd, hyd nes y buasai iddo ef a'i fab ddychwelyd, canys yr oedd yn credn bod Duw yn alluog i'w gyfodi ef o feirw, ac y buasai yn sicr o'i adferu iddo ef a Sarah, Heb. 11: 17, 19; oblegid yr oedd Duw wedi addaw y buasai i Grist ddiagyn yn ei linach ef; yna yr esgynodd Abraham a'i fab Isaac y mynydd i offrymu Aberth i'r Arglwydd; ac fel yr oeddynt yn myned i fyny, Isaac a fynegodd ei syndod i'w dad am absenoldeb yr aberth; ond a dawelwyd ac a ddistawyd gan ei fod wedi ei addysgu yn dda yn egwyddorion y wir grefydd, â'r hysbysiad tyner gan ei hybarch dad, y buasai i'r Arglwydd ddarparu offrwm priodol ac addas. Wedi iddynt gyrhaedd pen y mynydd, adeiladwyd yr allor yn fuan, a gosodwyd y coed yn drefnus, ac Isaac yn rhwym ar yr allor ar uchaf y coed, a'i dad a estynnodd ei law ac a gymerodd y gyllell i ladd ei fab, pan yr ataliodd angel ef, ac a ddangosodd iddo o'i ol hwrdd, sef oen gwrw, wedi ei ddal erbyn ei gyrn mewn dyrysni, yr hwn oedd aberth cymwys ac addas, canys oen Duw ydoedd, am mai efe ac nid dyn a'i dewisodd ac a'i dygodd ef yno. Ac Abraham a'i cymorth ac a'i hoffrymodd yn ol y gorchymyn yn boeth offrwm yn lle ei fab.

Yr oedd Duw trwy y waredigaeth ryfeddol a hynod hon i Isaac, yn rhoddi cadarnhad mwy i ffydd Abraham yn yr addewid a roddasai efe iddo, am Grist, y buasai iddo ddyfod o hiliogaeth Isaac, na dim blaenorol, ac yr oedd y waredigaeth hefyd yn arddangos adgyfodiad Crist. Ac oblegid fod hyn yn gadarnhad arbenig o gyfamod grasol Duw ag Abraham, efe a'i hadnwyddodd â'r patriarch ar yr achlysur yma. Ac fe ymddengys i'r cenhadwr hwn, yn y modd a grybwyllwyd, gael eglurach deall am, ac amlycach golwg ar Grist y Gwar-edwr, a'r pethau oeddynt i gael eu cyflawni ganddo yr amser a ddeuai, na neb o'r duwoliion a fu o'i flaen ef. Gan hyny mae Crist yn mynegu i ni, "Fod Abraham wedi gweled ei ddydd ef, a llawenychu." Ac fel hyn y rhyngodd bodd i Dduw yr amser yma i roddi y fath gynydd neillduol a mawr ar adeiladaeth ei eglwys, pa un a ddygodd ef yn mlaen yn

ofalus o'i dechreuad hyd yn hyn, er lluosocod y rhwystrau, a chryfied y gwrthwynebiadau—"Pyrth uffern nis gorohfygant hi."

Cawn Abram o hyn allan yn profi ei ffydd trwy weithredoedd—YN YMNEILLDUWR EGYDDOROL A THRWYADL. Cawsys y patriarch er mwyn budd personol a chynydd unigol yr eglwys Hebreaidd, a wnaeth gynghrair ag Abimelech brenin Gerar, ar lan ffynon, ac a brynodd gan y brenin, y darn hyny o dir, ag yr oeddynt yn sefyll ar ran o hono yr amser hwnw, ac wedi iddo dalu am dano, efe a alwodd enw y llân, Beer-sheba, lle y planodd dderw amryw, er bod yn gyfleus i addoli Duw yno, yn unol a defodau y grefydd Batriarchaidd.—Ac efe a lefarodd neu a areithiodd lawer yno, aberthodd hefyd, a galwodd ar enw yr Arglwydd Dduw tragywyddol yn ddiegeulus yn y llaneroch cysegredig hwnw. Gen. 21: 38. Nid oedd neb o'r duwiolion yr oesoedd cynnar hyny, yn addoli yn gynulleidfaol mewn temlau nac yn aberthu i Dduw mewn tai fel yn amser Solomon ac ereill.

Ychydig amser ar ol hyn, cawn Abraham drachefn yn prynu maes Machpelah, pa un oedd a choed lawer yn ei amgylchynu ac ogof hynod mewn craig gadarn ynddo, lle y gwnaeth Abraham feddrod ardderchog iddynt megis teulu, er bod yn ymneillduedig yn y bedd fel yn yr eglwys, ac yno y claddodd ei anwyf Sarah, mewn inodd anrhydeddus, yr hon a fu farw yn Nghaer-arba, pan yn gant a saith ar ugain mlwydd oed.

Abraham hefyd mewn trefn i gadw ei deulu yn ddidoledd oddiwrth y Canaanaid, a wrthododd i'w anwyf fab Isaac (yn llinach yr hwn yn ol addewid Duw) yr oedd Crist i ddyfod) ddewis yr un o ferched y Canaanaid i fod yn wraig iddo, ac a ddanfonodd Eliezer ei was i'w hen drigfan gynt yn Haran, i edrych allan yno, a cheisio gwraig i Isaac o blith wyresau ei frawd Nabor, ac efe a lwyddodd i gael Rebecca merch ei fab Bethuel i ddyfod yn wraig i Isaac yr hon a fu yn wraig ufudd, garedig a ffyddlon iddo ef.

Ac ar ol hyn Abraham a roddodd ei olnd agos i gyd i Isaac am ei fod yn fab yr addewid gan ei wraig Sarah a'i unig fab oedd a hawl gyfreithlon i'r stifeddiaeth. Ac efe a fu farw heb fod yn hir wedi arwyddo ei ewyllys, mewn oedran teg, yn hen, ac yn gyflawn o ddyddiau (175 ml. oed), ac a gaeiwyd at ei dadau, sef ysprydoedd y cyflawn y rhai a berffeithiwyd o'i ffaen, Heb. 12: 23. Ac Isaac ac Ismael ei feibion a gladdasant ei gorph yn ogof Machpelah, lle y gorphwys ei weddillion ef a'r eiddo Sarah, yn ddigymysg ag un rhyw

lwyth estronol hyd y dydd heddyw. Tebygol fod Ismael wedi ymheddychnu â'i dad cyn ei farw, gan ei fod ef yn cynorthwyo f'w gladdu. Dinas New York. J. J. JONES.

Amrwmiaethol.

COFIANT RICHARD MARK JONES,
FAIRHAVEN, VT.

Nid gorohwyl hawdd ydyw ysgrifennu bywgraffiad pan na byddo llawer o hynodion yn y gwrthddrychau; eto, pa le bynag y deuir o hyd i'r ddoethineb sydd oddi uchod, (neu y wir grefydd,) y mae yn perthyn iddi ei rhagoriaethau, fel y gellir dywedyd fod pob Cristion yn meddu ei ragoriaethau priodol ei hun.

Ganwyd gwrthrych y cofiant hwn yn nhref Caernarfon, tua'r flwyddyn 1816. Enwau ei rieni oeddynt Marc ac Ann Jones. Cofeir am ei fam fel gwraig grefyddol, yr hyn sydd fraint arbenig i'r plant, a diamheu y gallai y fam, yn y cyffredin, wneud mwy er lles y plant pe dalai, fel y dylai wneud, ar y cyfseudra.

Y mae iddo frawd yn Slatington, Pa., un arall yn Llynlleifiad, a chwiriwyd yn rhywle yn yr hen wlad, ac amryw berthynasau yn ngorllewin y wlad hon.

Nid llawer a wyddom am y rhan forenol o fywyd ein cyfaill R. M. Jones, felly rhaid gadarnhau y cyfnod hwnw heb draethu arno. Tua 26 mlynedd yn ol, ymunodd mewn priodas â Mary, merch i'r hen bererin, Owen Priohard, Waunfawr, Caernarfon, yr hwn y mae ei enw yn adnabyddus i lawer fel llenor, bardd, a Christion.

Bu iddynt 9 o blant, y mae 7 yn fyw, 2 wedi eu claddu yn yr hen wlad. Daeth at grefydd yn Moria y Waunfawr, yn amser y diwygiad fu yno 28 o flynyddau yn ol. Yr oedd yn un o chwec yn cael eu derbyn gyda eu gilydd, sef ei briod, a chwaer iddi, yn nghyd a thri eraill—derbyniwyd hwy trwy ddebeulaw yr hen weinidog ymdrechgar a doniol, y Parch. D. Griffiths, Bethel. Galleid meddwl wrtho mai un o blant y diwygiadau ydoedd, wrth ei sel—yr ydoedd yn hynod selog pan y cymerai i fyny ag unrhyw gynllun, a byddai am ei weithio allan yn egniol.

Tua 10 mlynedd yn ol ymfudodd ef a'i deulu i'r wlad hon, ac ymsefydlasant yn Fairhaven. Yr oedd yn lled agos i'r blaenaf yn sefydliad yr achos Cymreig yma. Oddiar y pryd hyny y daeth yr ysgrifenydd i adnabyddiaeth o hono.

Bu yn lled ffyddlon gyda yr achos yma pan yn ei fabandod, a daliodd ei dir heb lawer o golliadau, a byddai argoelion yn ei gyflawniad-

an cyhoeddus nad ydoedd yn ddyfeithr i Dduw yn y dirgel. Ei brif ddadl yn y cyffredin fyddai cael bywyd yn Nghrist, unig fan pech- adur edifeiriol.

Tua 2 flynedd yn ol, (o herwydd fod rhyw ddolur ar ei wefus er ys llawer blwyddyn, gan ofni mai y *cancer* neu ddafad wyllt ydoedd,) aeth i Rome i chwilio am feddyginiaeth iddi; er nad ydoedd yn gwneud llawer o boen iddo, eto ofnai. Yno rhoddwyd cyffeiriau at ei thynnu ymaith; ond ar ol dechreu ymbel â hi aeth yn waeth o lawer, a dychwelodd heb fod yn ddim gwell. Bu wedi hyny yn ymgynghori ag amryw feddygon yn nghylch ei thori ymaith, y rhai a'i cynghorent i wneud. Wyth neu naw mis yn ol aeth i Albany at y Dr. March i'w thori. Cafodd hyny, a dychwelodd adref yn y dysgwyliad o wella; ond yn lle hyny gwaethygu yr ydoedd. Nid llawer a gododd allan wedi cyrraedd adref y tro hwn, teimlai yn lled ddigalon. Bu mewn un gyfrinach yn Fairhaven, y sonir gan y cyfeillion am dani, yn canmol y Meddyg a ddichon yn "gwbl iachau."

Cafodd gystudd maith, ac er nad ydoedd llawer o ddysgleirdeb rhagoriaethau ynddo mwy na'r cyffredin yn ei yrfa grefyddol, nac ychwaith yn olen iawn arno ar ddechreu ei gystudd, eto torodd y wawr cyn y diwedd. Cafodd yr ysgrifenydd y fantais i adnabod y brawd R. M. Jones fel Cristion yn benaf yn ei gystudd. Un tro dygwyddais ei gael a'r Beibl yn agored ar y bennod hynod yn yr Hebreaid, lle y dywedir, "Eu pechodau a'u hanwireddau ni chofiaf mwyaich." Waith arall, pan oedd ei briod yn crybwyll wrtho am fywyd tragwyddol, dywedai ei fod yn hyderus y cai ef, er yn annheilwng—nid mewn iaith na theimlad uchel yr oedd, nac mewn adeg y gallai rhagrith fiodeno ynddo, ond wedi hir oedi ar lan yr Iorddonen, a phan yn rhodio glyn cysgod angau. Y tro diweddaf y ceisais ymddyddan ag ef pan wrth ymadael ag ef yn y boreu, cwynai ei flinder; gofynais a oedd yr Arglwydd yn cyweirio ei wely iddo yn ei gystudd,—ei fod wedi addaw hyny i'w blant? Dywedai ei fod, a'i fod yn dda iawn wrtho, ac er ei holl gyfnwidiadau ef, fod Iesu yr un ddoe, heddyw, ac yn dragywydd.

Ar yr 8fed o Mai terfynodd ei yrfa ddasariol, o fewn yohydig yn 47 mlwydd oed. Gadawodd amddifaid a gweddwn yn ngofal yr hwn a ddywedodd, "Gad dy amddifaid a mi a'u porthaf, ac ymddirieded dy weddwon ynof fi," a'r hwn a roddodd ei air y cai eisian a newyn fod ar y llewod ieuaine cyn y cai eisian fod ar y rhai a'i hofnant ef, yr hwn nad oes eisian ei

anog i gyflawni ei addewid, na lle i amheu y cyflawniad o honynt.

Mai 9, cyfarfu tyrfa luosog i hebrwng ei weddillion i dŷ ei hir gartref, pan yr anorchwyd y gynulleidfa gan y Parch. R. L. Herbert oddiwrth Lue 17: 10. Yr eiddoch,

W. GRIFFITHS, *West Castleton.*

Y DIWEDDAR MR. HUGHES, CWMCARNEDD.

O'r Cronici am Mahedn.

Y mae y lle yn rhy gyfyng i roddi bywgraffiad na chofiant i'r fath un; ond ar ei fedd y mae y *Cronici* am adael blodenynd bach o gymysg liwiau, a dymuno ar gydweithrediad hant a gwlaw, haf a gauaf, i beidio ei wywo hyd ddydd caniad yr adgorn.

Mr. Hughes oedd unig fab ac etifedd Cwmcarnedd-isaaf, a lleoedd eraill. Pan yr ieuanc, yr oedd yn ŵr o awdurdod a dylanwad yn y plwyf, a dygwylid iddo fod yn bresenol yn ei holl gyfarfodydd. Ato ef yn gyffredin y rhedai y tlodion i ddweyd eu cwyn.

Yr oedd pethau fel hyn yn gryu brofedigaethau i ŵr ieuanc yr edrychid i fyny ato, a chanddo ddigon o arian yn ei logell; ac nid ydym yn sicr nad allasai y llifeiriant ei gymeryd ymaith oni buasai doethineb a duwioldeb digyfelyb yr un a drefnodd y Nef i fod yn gymhures bywyd iddo. Yr oedd Cwmcarnedd yn balas bychan, a Mrs. H. wedi gweled mwy o'r byd na gwragodd yn gyffredin; a phan ddaeth yno, dygodd gyda hi ei dull o drin bwyd a chadw tŷ, ac yr oedd ychydig yn wahanol i ddull yr ardal yn gyffredinol. A chrya anturiaeth yw myned yn groes i ben drefniadau a chredoau. Erliidiwyd llawer ar y rhai a ddywedasant gyntaf mai y ddaiar sydd yn troi, ac nid yr haul. Ac felly erliidiwyd peth ar Mrs. Hughes y dyddiau hyn. Dywedid ei bod yn falch am ei bod yn foneddigaidd, ac yn wastraffus am ei bod yn cadw ei thŷ mŵr ddysglaer. Ond, er ei herlid, yr oedd yr holl ardal yn ceisio ei dilyn. Cyfuod newydd ar gadw tai a thrin bwyd yn Llaubrynmair oedd y dydd y dygodd Mr. Hughes ei wraig ieuanc i Gwmcarnedd.

Ein cred yw nad oedd neb yn hen ardal hoff ein genedigfaeth yn fwy gofalus am yr achos na Mr. Hughes, a hyny am flynyddau ar flynyddau cyn iddo ddyfod i broffesu crefydd. Ar dir a berthynai iddo ef y mae yr Hen Gapel a'r gladdfa; a phan y byddai eisieu rhyw chwanegiad at y tir, neu gyfnwidiad, prin y byddai yn rhaid trafferthu gofyn iddo ef, a rhoddai y cwbl am ddim. Y mae ugeiniau o bunnau o'i arian ef, ac wythnosau o lasur ei anifeiliaid, wedi myned i adeiladu yr Hen Gapel; ac y mae punnoedd llawer o'i arian wedi myned i adeiladu pob un o'r saith ysgoldy sydd yn y plwyf, ac y mae cynulleidfaoedd cannoedd o addoldai yn Nghymru dan rwyman iddo. Wrth fed yr Hen Gapel yn nganul ei dir, dangosai ambell waith beth awdurdod yn gymysg â gofal. Byddai y cennfigallyd bob amser yn barod i ddig-

io, a dannod mai ei eiddo ef oedd yr addoldy. Nage, yr oedd ei awdurdod bob amser o blaid lawnder a threfu. Braint fawr gyda phethau allanol mewn lleoedd fel hyn yw bod rhyw un mewn awdurdod. Un beryglus iawn yw *gweria-lywodraeth* o amgylch addoldy ac mewn mynwent. Bod pawb yn *annibynwyr* mewn lle fel hyn yw bod heb ddim trefu—y fagwyr geryg wedi syrthio, y glwyd yn hongiau with un bâch, a'r moch yn rhodio yn mhlith y beddau; a da genyf pe buasai yn gysylltiedig â phob claddfa ymneillduol ryw fawch i ollwng ychydig iddo bob claddedigaeith tuag at gadw y lle mewn trefu. Gyda'n holl ddegymau a'n treth Eglwys, a'n hoffrymau i'r clochydd a'r parson, y mae yn ofnadwy fod mynwentau ein llanau mor anhrefnus. Mewn gwirionedd, yr oedd arnaf ofn seirph a geneugoeg wrth hebrwng un chwaer hoff i'w rhoddi yn y bedd wrth gefn Eglwys y Gyffin. Myned yn erbyn pethau fel hyn y byddai awdurdod ein cyfaill ymadawedig.

Chwaer i Mr. Hughes oedd mam y Parch. M. D. Jones, Athraw y Bala,—y weddw rinweddol a erlidiwyd hyd angau gan stewardiaid Syr Watkin. Bu iddo naw o blant. Y mae y mab hynaf yn amaethwr cyrifol, ac yn golofn yr achos yn Llanwrin. Y mae y tri mab arall yn farsiantdwy cyfoethog yn Morganwg; un ferch yn Mrs. Jones yn y T. allwm; dwy eraill ydynt Mrs. Williams a Mrs. Jones, yn America; y llall, drwy dyner ofal rhag-luniaeth, yn Miss Hughes gyda'i mam; a'r ferch hynaf er's blynyddau lawer yn y dystaw fedd. Bu hon yn flacffwyth y teulu at gelydd ac i'r bedd. Y mae y meibion a'u gwagedd, a'r merched a'u gwyr oll yn ymneilldauwr, ac yn Annibynwyr egwyddorol; a thybïem eu bod, yn feibion ac yn feibion-yn-nghyfraith, yn ferched ac yn ferched-yn-nghyfraith, oll yn arddel crefydd yn *gyhoeddus*, oddieithr un mab; ac y mae hwnw mor gydwylbodol ymneilldauwr ac Annibynwr ag y byddai ei anwyl dad am y blynyddau y bu heb yr enw. A oes rhyw un, neu ddau, neu ddeg, yn Nhrefforria, wedi gwneud mwy o blaid yr achos yn ei amgylchiadau allanol na Richard Hughes, Ysw.? Y mae plant ac wryon ein cyfaill ymadawedig erbyn heddyw yn gynulleidfâ o grefyddwyr egwyddorol a chysion, a rhaid priodoli hyn, i raddau helaeth, i ddylanwad yr aelwyd.

Gallasai Mr. Hughes, wrth gau ei lygaid yn yr angau, gyda hyder mawr ddweyd,—

"Mi a'm tylwyth, fy Ngwaredydd,
A gyffwynaf i dy law,
Dwg ni eto at ein gilydd
I'th fwynhau mewn byd a ddaw;
Pan y bo fy nghorff yn pydro,
Yn fy nheulu bydd yn Ben,
Dyro iddynt ras i garu
Crist fu farw ar y pren."

Ni bu ei ffyddlonach a'i garedicach i bob gweini-dog i Iesu Crist a ystyriai yn wir deilwag. Yr oedd at eu gwasanaeth ei dŷ, ei dŷ, ei fwrdd, ei wely, ei logell, ei *gig*, a'i gefyl. Nid oedd dim a barai iddo, yn nyddiau gwyllt af i ieuenotyd, gau ei ddwrn a tharo yn gynt na chlywed, rhywun yn

amheu crefydd, neu yn dweyd gair anmharchus am ei hen weinidog a'i athraw. Yr oedd yn gyfaill pur, os yw yr hen ddiareb yn safadwy, "Câr cywir yn yr ing y gwelir." Y mae yr ysgrifenydd yn cofio ambell ddiwrnod o ing pan yn ei heg fro. Y pryd hwnw bu farw ei dad, ei fam, ei chwaer, a'i John bach. Byddent yno cyn ac ar ol i angen orphen ei waith, ac edrychem arnynt fel angylion trugaredd. Y mae coed Cwmcarnedd yn enwog am ruddyn eu derw; a byddai ein cyfaill hoff yn cadw digon o'r estryll hyn yn aychion ar ei daflod; ac mewn eirch prydferth o honnynt hwy, wedi eu rhoddi yn anrhegion gan Mr. Hughes, y cedwir yn yn y pridd lwech marwol yr hen J. Roberts, ei briod, ei ferch, a'i wŷr bach.

Yr oedd ein cyfaill yn nodedig am fod yn brydlawn yn yr addoliad, ac yn un o'r gwrandawyr mwyaf dirodrea ac astod. Medrai ymddyddan am yr hyn a glywodd, a dweyd yr hyn a lynnodd fwyaf yn ei feddwl. Cawsom lawer ymgom ddedwydd yn y teulu am bregethan, a phethau eraill. Yr oedd Mr. H. a minau yn dipyn o 'Arminiaid, fel y dewisa rhai ein galw. Biblwy'r oeddyn ni yn ein galw ein hunain. Ond yr oedd Mrs. Hughes yn gryn Galfin. Yr oedd hi yn lled bell yn yr athrawiaeth fod pob priodas a phob cyflwr yn cael eu trefnu yn y nef, heb sawr a syno gallu dyn a hwy; ond byddai yn gorfod aefyll ei thair ei hunan. Heblaw y rhai a enwyd, byddai y plant, y gweinidogion, a'r cwbl yn ei herbyn, wedi iddi golli yr hen Gainor. Ond yr oedd genym ni oll feddyllian mawr am ei chrefydd hi, er ei bod yn uchel Galfin. A gwyddom yr ystyriai hithau y gallem niuan fod yn gadwedig, ac nad oedd ein hegwyddorion yn arwain i gyfeillionadan peryglus, er ei bod yn gogwyddo yn lled bell yr ochr arall. Ac y mae yr ysgrifenydd yn lled sicr nad yw yn parchu un yn fwy am ei fod o'r un olygiadau ag ef, a'r llall yn llai am nad yw.

Ni chlywais, ac nis gwn amcan pa fodd y bu Mr. H. farw, ac nid yw o gymaint pwys genyf, canys oddiwrth y *bywyd* y byddaf yn ceisio tynnu fy nghasgliadau; ond gwn ei fod yn ystyried ei ddiwedd. Pan yn ymadael y tro diweddaf, hebryngodd fi i'r drws, rhoddodd ei law yn fy llaw, daeth dagrau i'w lygaid, a dywedodd, "Ffarwel i ohwi, ni chaf eich gweld mwy yn y byd hwn." Daeth dagrau i'm llygaid inau, a methais ei ateb. Ond yr hyn a fwriadwn ddweyd oedd, Os felly, —

"Henffych i'r dydd cawn eto gwrdd
Yn Salem fry oddeutu'r bwrdd."

Er hyny, er's blynyddau cyn hyny, y mae fy nghalon yn curo pan y clywaf gyfeillion hoff yn awgrymu fod pen eu taith gerllaw; canys nid yn aml y maent yn camgymeryd.

Bron yr un dyddiau a Mr. H. bu farw yn nbŷ ei mab, yn Llundain, fam A. Howell, Yaw., Trallwm, a D. Howell, Yaw., Machynlleth, a chwaer olaf fy nhad. Dygwyd y corff i Lanbrynmair; a chladdwyd ef yn anrhyddedus gan y meibion. Y mae y tair chwaer bellach wedi eu claddu mewn rhyw

dair blynnedd olynol. Yr wyf i'mau yn dysgu canu yn adafar,—

"Mae nghyfeillion adre'n myned,
O fy mlaen o un i na,
Gan fy ngadael yn amddiffed
Fel pererion wrtho ei bun."

Ni ddigla'r byw am i mi ddweyd, nad yr hen Llanbrynmair yw Llanbrynmair i mi heddyw. Nid yn unig y mae yno reilffordd wedi dyfod drwy doriad aruthrol Talerddig, ac heibio i droed y fynwent lle y mae fy nghyfeillion yn gorwedd, ond y mae pob peth byw sydd yno yn newid. Y mae y pethau mair sydd wedi cael llonydd yn aros yr un fath. Yr wyf yn adnabod ambell lwybr drwy'r oed, y maent yr un ffynon ag oeddynt 30 mlynedd yn ol. Yr wyf yn adnabod ambell i gareg yn yr afon y bum yn gwrthio fy llaw dan ei hochrau i ymosyn am bysgod; y mae y llif wedi methu eu treiglo ymaith, ac y maent yr un fath yn union ag oeddynt ddeugain mlynedd yn ol. Yr wyf yn adnabod y mynyddau, eu pantiau a'u brynau, a'u lleoedd sychion a lleidiog. Yr wyf yn adnabod y "Gareg Ddiddos," a cheryg "Lled-Croen-yr-Ych," a'u craciau a'u cygne. Ond y mae pob peth byw wedi newid. Tybiwyf mai gorwyrion yr hen bysg welaf fi heddyw yn ngwaelod y llyn tro. Bum yn lled gyduabyddus & defaid a chwn, a gwartheg a cheffylan y cymydogion; ond y mae yr hen deulu wedi myned, le, y mae llawer oes wedi myned. Yr wyf fi wedi colli fy adnabyddiaeth ar y coed, y mae rhai o honon i wedi tyfu cymaint, ac y mae eraill wedi eu tiri i lawr, a'u hiliogaeth yn sefyll yn eu lle. Pa le y mae y gynulleidfawr fawr, hardd, a lanwaf yr Hen Gapel a'i gnteddau am naw o'r gloch bore Sul 30 mlynedd yn ol? Och! y mae lluwys aneirif o honyat wrth yr Hen Gapel, ac nid ydynt byth yn myned oddiyno; canys y maent o dan gloiau angen! Er y pryd hwnw y mae y canol oed wedi myned yn hen bobl, yr ieuentyd wedi myned yn ganol oed, y plant yn ieuentyd, a thâ newydd wedi dyfod yn blant. Nid rhyfedd fod y lle yn myned yn ddyfeith i mi; ond y mae fy nghydnabod yn y nef yn lluosogi. Ao os Af yno, ni hyddaf yn hir, yr wyf yn meddwl, cyn gofyn pa le y mae Mr. Hughes? a pha le y mae ei gefnder, yr anwyf Mr. John Hughes, Owm-carneidd-uchaf!—J. R.

GWEINIDOGION A'U CYNALIAETH.

"Ao efe a roddes rai yn fugeiliaid ac yn athrawon."

Mae holl roddion Crist yn wir werthfawr, ac nid y lleiaf o honyat yw gweinidogion y gair. Nid yw eglwys i saint wedi bod ar ol yn hollol a werthfawrogi y rhodd hon o elldo eu Harglwydd, ond ar yr un pryd dichen ei bod yr un mor wirioneddol nad ydynt o dan bob amgylchiad wedi rhoddi i'w gweinidogion y gefnogaeth ag oedd yn ofynol. Mae yr ymddiriedolaethau pwysicaf wedi eu troglwyddo gan Grist i ddawylaw gweinidogion, ac eglwysai. Mae y gofal am yr eglwysai wedi ei osod i fesur helaeth yn llaw y bugeiliaid. Go-

sodwyd hwynt gan yr Ysbryd Glân yn olygwyr i fugeilio eglwys Dduw, a gorchymynir iddynt i edrych arnynt eu hunain, ac ar yr holl braidd, mewn trefn i'w porthi trwy iawu gyfranu iddynt air y gwirionedd. Mae y cyfrifoldeb hwn yn fawr. Crynai hyd yn nod Paul wrth feddwl am y gofal am yr eglwysai.

Mae cynaliaeth dymhorol y gweinidogion wedi ei osod yn llaw yr eglwysai. Dywed Arglwydd y bywyd wrthynt mai teilwng Pr gweithiwr ei fwyd. Ymresyma Paul hefyd ar y pwnc hwn ger bron yr eglwysai, oddi ar blatfom eang anian a datguddiad. Dywedodd Moses, "Na chau safu yr ych sydd yn dyrnau yr yd." Eithaf rheymol hyn, ond, ai hyn oedd unig amcan prif brophwyd y genedl etholedig yn y geiriau? Oni fwrdaid y nefoedd gyrhaedd gwirionedd pwysicach i lwyddiant a daiont y ddacser na phorthi ychain? "Ai dros ychain y mae Duw yn gofalu?" Ynte er ein mwyn ni, (ynni bregethwyrf efengyl heddi,) yn hollol y mae yn dywedyd? Canys er ein mwyn ni yr ysgrifenydd, mai mewn gobaith y dylai yr arddwr aredig, a'r dyrnwr mewn gobaith i fod yn gyfranog o'i oobaith. Os nyni a banasom i chwi bethau ysbrydol, ai mawr yw os nyni a fedwn eich pethau cuawdol? "Coffed yr hwn a ddygwyd yn y gair, gyfranu yn mhob peth da i'r hwn (yn ol y Saesonaeg) sydd yn ei ddygu." Mae yr holl eglwysai yn teimlo y gwirioneddau hyn i ryw raddau, ond a wneir hyuy i'r helaethrwydd ag a ddie-gwyllia Ysbryd Duw, ac a ofyna llwyddiant crefydd, a chysur y gweinidogion?

Disgynodd i ran yr ysgrifenydd i fod mewn cymundeb a rhyw un neu gilydd o eglwysai Crist yn agos o'i febyd. Yr wyf o ganlyniad wedi cael cyfleuadurau lawer i siarad a gwrandao ar eraill ar y pwnc hwn fel pynciau eraill. Mae amryw o'm perthynasau, a lla o gyfeillion hoff hefyd, yn y weinidogaeth. Yr wyf wedi ac yn bod yn gyfaill calon i feibion Llef, a thrwy hyn wedi ymddyddan llawer & hwynt. Yr wyf wedi clywed eu cwynion a'u gruddfauau, ac wedi gwleud eu dagrau, nes fy nwyu yn gwbl argyhoeddedig o'u bod yn llafurio dros y rhan fwyaf o'u hoes yn y *Shady Side*, fel y dywed y Saia—dan ddilgalondid, a than anfanteision ac anhawdau.

Mae yn wir ofidus ac yn anfri ar Gristionogaeth i weled eglwysai yn ymddwyn yn annheillwng tuag at eu gweinidogion. Tuedda yr ymddygiad yn mhell tuag at gadw talent allan o'r areithfa, a'i llenwi & phregethwyrf hynod ddilewyrch. Mae yr ymddygiad hefyd ynddo ei hun yn annheg os nid yn anoneat, oblegyd pa lwyddiant bynag a rydd Duw i'w eglwysai—pa nifer bynag a yohwau-ega at rifedi eu haslodau—pa gyfnewidiad bynag a gymes le ya yr amserau, ni welir un symudiad yn cymeryd lle tuag at arioli calon a chryfhau teimlad y gweinidog.

Mae trau teula yn y ddwy fynydd ddiwedddaf yn agos wedi dyblu, ac yn hollol felly gyda golwg ar wigoedd, Y mae cyflog y glowr, y mechanic,

y gweithiwr mewn balarn, wedi myned i fyny 30, 40, os nad 50 *per cent*. Mae yr amaeithwr hefyd yn cael llawer mwy am y nwyddau a wertha. Pa le y mae yr eglwys Gymreig ag sydd wedi ychwanegu 30 *per cent* at gynaliaeth ei gweinidog? Gwn am weinidogion a wariauant y flwyddyn ddiweddaraf e angenrheidrwydd fwy nag a dderbyniant yn y flwyddyn hono o bob fflonell. Ai iawn hyn? a fedr pethau fyned fel hyn yn hir? oni ddaw y cyfrwyd weinidogion i dylodi a gwarth? Oni chwyna Duw yn erbyn y cyfrwy eglwys? Oni chyhudda hwynt o'i ysbeilio ef o'r degwm a'r offwrwm? A oes dim modd cael diwygiad yn hyn? Oni wna rhyw eglwys gychwyn y gwelliant a mynegi hyny er cyffroad i eraill? Ddiaconiaid yr eglwys, i chwi yn benaf y perthys yr anrhydedd a'r fraint e ddadles y pwnc hwn ger bron yr eglwys, ni fedr y gweinidog gan wylod a gweddidd-dra ei wneud, y mae ef i fod fel heb dafod, ya wr mud ar y mater, a chan fod y nefoedd wedi eich gosod chwi ya enau iddo ar bethau o'r fath, agorweh chwithau eich genau drosto lle y mae ya fudan. Wrth wneuthur felly gwamaethweh eich swydd yn dda, ac enillwch i chwi eich hennin radd dda, a chafwch fod y "radd dda" wedi ei gosod i lawr gan Ysbrydoliaeth fel peth teilwng o'ch ymestyniad er ei chyrhaedd.

Fy nghyd aelodau yn yr eglwys, a wneuch chwi ddim dangos parodrwydd i ay mud yn hyn? Gwyddoch pa mor dda'genych gael codiad yn eich cyflogau, a wneuch chwi ynte ddim helaethu eich cyfraniadau at y weinidogaeth, yn gyfatebol i'r helsethu a wnaud ar eich cyflogau chwi yn nghorff y ddwy flynedd ddiweddaraf? Ni byddai hyny ond gonest a theg. A phe ychwanegai pob un o honom 25 cent y mis at ei gyfraniad presenol, (a gall rhai yn ddiau wneud mwy yn hawdd iawn,) ni wnelai ein lleithu, ni theimlem dylotach ar derfyn y flwyddyn, ac ni wylem ddeigr yn am hyny pan yn croesi afon angau. Siriolai hyny galonau ein gweinidogion, iacheai eu hysbrydoedd lleag, siriolai deimlad eu teuluoedd, ac awchlymai eu gweinidogaeth tu hwnt i'r hyn a feddyllem,—boddlonai Dduw hefyd yn fawr, a gwenai yn ehelaeth arnom mewn canlyniad, oblegyd, "Prof-woh fi yr awr hon yn hyn, medd Arglwydd y lla-oedd, onid agoraf i chwi ffenestri y nefoedd, a thywallt i chwi fendith fel na byddo digon o le i'w derbyn."

BRAWD O BLITH Y BRDYR, A
CHYFAILL CALON I WEINIDOGION DUW.

PETHAU HANFODOL GWIR AELOD.

(Cronal Gorphennat.)

Dylai ei egwyddorion fod yn union. Rhaid i'w syniadau fod yn gywir am hethau hanfodol crefydd,—am Dduw a'i gyfraith,—am bechod, ei effeithian a'i ganlyniadau. Dylai yn mhob peth bleidid sancteiddrwydd, a gwrthwynebu hyd at wasd gan ymdrech yn erbyn pechod.

Dylai ochelyd rhagrith. Mae y gair yn arwyddo

wyneb teg a chalun ddrwg. Effeithia ei galon ar etolwg, medd y Gwardwr. Gwel frychau yn drawstiau yn frychau pan yn ei lygaid ei hun.

Dylai fod yn llawn cariad at Dduw, ei waith, gosodiadau ei dŷ, ei frodyr crefyddol, a phawb oddiallan ac yn mhell. Ni ddylai fod yn ei serch-iadau na llid, na malaie, na chenfigen, na oernh, na chulni.

Dylai ochelyd absennu. Y mae yr absennwr yn cadw oddiwrti ei gymydog y ganmoliaeth a deil-ynga; ac yn pentyru arno gyhuddiadau nad yw yn euog o honynt. Ac y mae gormod o duedd mewn ambell aelod i ddangos gwaen cymeradwyaeth i eiriau uffernol yr hustyngwr. Mae y cyfrwy yn elyn Duw a dysion, ac ya fellidith yn mhob cymdeithas lle byddont.

Dylai yr aelod ymdrechfu bod yn *dawngnach*. Y mae ambell un yn gwneud crefydd o dduhan. Grwgnachant yn erbyn y canu, y gweddio, yr Ysgol Sul, a'r gyfeillach; y cynghorion a'r pregethau, rheolau, gwaith, a gwleddoedd y tŷ. Yn wir, y mae eu nodau rhith-grefyddol yn attalfeydd ar ffordd rhwyddrediad cerbyd efengyl.

Dylai pob aelod fod yn *siwr*. Peth ofnadwy yw dyn celwyddog. Y mae y pechod hwn wrth ei arfer yn enill nerth. Nid oes neb a'i gymeriad yn ddiogel yn y gymdeithas lle bydd y celwyddog. Y mae ei ymddygiad fel ia yn oeri cariad cymdeithas, ac fel y pylor i'w chwalo. Mae y celwyddog yn destyn gwawd. Twylla ei hun. Tybia yn gyfeillorionus nad yw ei gymydogion yn ei adnabod. Y mae ef yn ceisio gwledda ar ei gelwyddau, fel ei yn cnoi asgwrn; ond nid yw yn enill dim; ac y mae yn tori ei ddannedd. Wedi colli y gair o fod yn eirwir, y mae anhawder-ai adenill. Ac nis gwn am gymeriad mwy dirmyg-edig na'r un a enilla aelod celwyddog.

Bagill.

W. DAVIES.

GARDD Y PLANT BREINOL.

(O Drysorfa y Plant.)

Fo allai fod y rhan fwyaf o'n darllenwyr yn gwybod fod gan ein Breinnes balas o'r enw Osborne ar ynysoedd ffechan *Isle of Wight*, yn ochr ddebenol y wlad. Yr oedd y Tywysog Albert wedi gwneud gardd yn ymyl y palas hwnw i bob un o'r plant, yr hyn oedd yn foddion addysg a dygyb-iaeth bwysig iddynt. Y mae pob gardd yn cynwys amryw welyau—rhai o fiodau, a rhai o *strawberries*, *gooseberries*, *currants*, ac amryw frwythau eraill, yn gystal o phytatw, erfin, *cabbages*, winwyn, a phob math o lysiau bwyd. "*Swiss Garden*," neu Ardd Swisidd, y gelwir hi; ac y mae tŷ ynddi a elwir y *Swiss Cottage*. Y mae pob un o'r plant iedrych ar ol ei ardd, a gofalu am dani; ac y mae i bob un ei gyfran o ystafelloedd yn y *Cottage*. Yno dygir y frwythau i'w glanhau, eu golchi, a'u ceginio. Mae yn yr ystafelloedd hyn bob cyfleusderau i'r plant at eu difyrwch yn gystal ag at eu garddwriaeth. Y mae yno bob offer pleutynaid at eu

gwasaeth, ac enw ei berchen ar yr offeryn; ac y mae casgliad rhagorol o beithaf yn yr ystafelloedd uchaf, fel *museum* bychan er egluro hanesiaeth naturiol. Cynllun tad y plant, y rhagorol Dywysog Albert, yw y cwbl, ac nid dibwys yw y dylawad daionus a gyfransi iddynt trwy y peibau hyn. Y mae Tywysoges ooron Prwsia o hyd yn cadw ei gardd, a'i chynnyrch yn cael ei aafon bob haf o Osborne i Berlin.

DADL PLENTYN AM EI FYWYD.

Unwaith, ar ol brwydr boeth a gwaedlyd, yr oedd un o'r milwyr buddugol yn cerdded ar faes y gwaed. Yr oedd ei gleddyf yn wlyb gan waed y lladdedig, ac yntau wedi cyflawni erchyllderan yn ystod y diwrnod. Yn ddisymwrth daeth ar draws bachgenyn bychan, ac yn bl ei arfer i daro pawb a ddalai i'w ffordd, cododd ei gleddyf i ladd y plentyn diniwed. Cododd y bachgen drem ofnus ac erfysiadol i wyneb y milwr, a gwaeddodd, "*O syr, peidiwch a'm lladd; yr wyf mor fychan!*" Aeth y cais syml i galon y rhyfelwr; tynodd ei law i lawr, gosoddodd y cleddyf yn ei wain, a gyrdd ei farch ymaith ar garlam. Un dyn o filiwn a fuasai yn treisio ei natur i niweidio bachgenyn gyda'r fath apeliad.—*Tr. y Plant.*

BEIRNIADAETH Y DON GYNULLEIDFAOL SAU 4 LLIN., YN EIS. YOUNGSTOWN, GORPH. 4, 1863.

Daeth i law 23 o gyfansoddiadau, ac y maent yn ymrannu i dri dosbarth,—y gwaed, gweddol, a gwell.

Yn y dosbarth cyntaf saif (1) Ioan Bach, (2) Bran, (3) Twm Shon Oati, (4) Gwan ei galon, (5) Amateur, (6) Dewi Alaw. Anshrefnus iawn yw y dosbarth hwn o bharth y gynghanedd. Nid oes un gradd o deilyngdod yn un o honynt. Cynghorwn hwynt i astudio Gramadeg, ac ofryda llawer yn llyfr Ieuan Wylt, ac eraill cyffelyb, cyn astudio i gystadlennu.

Dosbarth yr ail. (1) Un ddaw yn well. Alaw clogyrnaidd, a'r gynghanedd yn wallus. (2) Yankee Dwdle Dande.—brawd Un ddaw yn well yw Yankee Dwdle. Gwell tŷ sydd gan Yankee, cynghanedd rymus, amrywiaeth diwyddebau, ond gwaed ac afrogo yw yr alaw. (3) Cymro Gwyn. Nid yw y cyfansoddiad hwn yn yr arddull eglwysig o gwbl; math o *goumier point*, yn cael ei wrthyllio o adran i adran hyd y diwedd. (4) Un o'r Oed. Tŷn rwydd o gyfleid tra chyffredin, rhagor o wreiddioldeb y tro nesaf. (5) Y Cymro Glas. Diwyddebau yr ail a'r bedwerydd adran yn wallus, yr adran gyntaf a'r drydedd yn dda. (6) Semi-braf, (7) Carcharor, (8) Efrdydd Ieuan, a (9) Egwan. Pedair tŷn o'r un pen; mae gradd o deilyngdod yn mhob un o honynt, y goreu yw Egwan. Pe buasai yr awdwr hwn yn gwneud un dŷn o'r pedair, gallasai fod yn fwy llwyddiannus yn ei amcan.

Dosbarth y trydydd. (1) Dienw. Alaw cyff-

redin, a chynghanedd gynebyg. (2) Amddifad. Ystwyth a dymunol yw yr alaw, ond y gynghanedd yn wallus mewn rhai manau. (3) Asaph. Tŷn yn llawn o'r ben arddull Cymreig. Ar y cyfan yr wyf yn amheu gwreiddioldeb yr alaw, nid da yw y dŷn bŷs yn olynol i'w gilydd, yn niwedd pob adrau; hefyd, y gynghanedd yn wan mewn rhai manau, a chyfleid yr Alto yn anmhriodol yn adran y bedwarydd. (4) Crotyn. Alaw rymus a hoyw sydd gan y Crotyn. Gressyn fod y gynghanedd mor wan yn yr adran gyntaf, ond y mae adran y drydedd yn gampus. (5) Myrddyn, a (6) Tudur, dwy dŷn gan yr un gwr, wedi eu gwisgo yn brydferth yn yr arddull eglwysig i'r dim. Mae Myrddyn a Tudur yn tynnu yn dyn am y dorch. (7) Huw Padarn. Er nad yw Huw yn fawreddog ac aruchel yn ei dŷn, eto rhagor a'r ei gydymgeiswyr mewn grymader, a rheoleiddiwch cynghanedd, a hoywder, ac amrywiaeth ei alaw, ac felly Huw Padarn sydd a'r dorch.

Mr. Gelygydd.—Ar gais Pwyllgor Eisteddfod a gynaliwyd Gorphenaf y 4ydd yn Youngstown, O., yr wyf yn atfon y Feirniadaeth i chwi, gan adymuno amnoch roddi lle iddi yn eich cyhoeddiad olodwiw. Ydwyf yr eiddoch yn ddiffuant,

D. H. THOMAS, *Mineral Ridge,*

Mahoning Co., O.

(Gynt o Rymney, Sir Fynwy. Deheudir Cymru.)

Barddonol.

LLINELLAU COFFADWRIAETHOL

Ar ol planti Mr. Thomas ac Esther James.
(Gwel CEN. Mai 1863.)

Am greulonderau angau erch
Fa fodd y cŵn awenydd?
Pan fyddo wedi siomi serch,
Ogonid yn ei gynydd;—
Fa fodd i daro cyffro tant,
Tynerwch ac anwylled;
Tra yn't yn avertu yn y fant,
A rhan i'w ffin erwinedd?

E aeth llinynnau cariad cun
A rhwymau cynhes boffder,
Ar d'rapiad swrth, drwy d'oes i un,
Ond heddyw oer iselder;—
Lle chwariad llonder ie'ngaid mād,
Yn degwch caredigol,
Mae gwych obeithion mam a thad,
Yn nwydan galarnadol.

Ah! Marged hoff, mae d' enw 'n bor,
Anwyledb sy'n ei goffa,
Amddiffyn tyner yn ei le,
'Roet i Mair a Joshua;
Ond o'n adnabod gofal byd,
Na'i wenau na'i drafferthion;
Chwi aethoch oll o'n cariad clyd;
Yn foreu i blith ei feirwon.

Rhagofal, dysgwylidan serch,
Yn't 'nawr yn llwyr andwyol
A goglyd hyder tra yn dderch,
Gan angau 'n annymonol,
Nid ydyw ond oferedd blin,
I alw 'nol adgofion;
O'r addewidion per eu rhin,
I'n hunain ro'em yn gyson.

Mae olion llaw ben angau du,
Yn d'rystu ein cysuron;

Agorodd lifddor mawr i lu
O helbul croes amcanion;
'Does mwy ond galar, wylo i'w rhan
Ar ol ein plant anwyllaidd,
Ond gobaith gwir ddwed yn y man,
Maent hwy mewn gwlad nefolaidd.

Maent hwy o gyrbaedd angau mwy;
Galanas a gelysion,
Dianga gawsant i fynd trwy,
Osfidiau daearolion,
Maent wedi glanio 'r ochr draw,
Mewn gwlad sydd hyfryd drigfan;
Maent wedi trechu brenhin braw,
Dan wedd Gwaredwr mwylan.

Maent wedi cael y palmwydd i'r,
A dillig sain y delyn;
Maent hwy mewn gwlad o gariad gwir,
A'i mhwyntant yn ddiderfyn;—
Maent wedi une â'r hyfryd gân,
I'r Oen trwy 'i waed a'i rinwedd;
Maent fry ger gorsedd tyrfâ lân,
Yn seinio mewn gorfoledd.

Yn nghwma'r saint maent heddyw'n bod,
Ac engyl glân goleuni,
A sereiph heirdd yn canu elod,
I'r kor awch pob trueni;—
Drwy uchelderau broydd gwawl,
Yn ddirif dorf arddasol,
Y maent yn ehwyddo taallyd fawl,
I'r cadarn lor tragwyddol.

Gan hyny ofer dysgwyl mwy
Mewn hiraeth ar eu holau,
Gwnawn ymoddioni dan y clyw',
Achoswyd gan hen angau:
A'i wneud yn rhybudd dirif dwya,
A bod yn bar'toedig;
I gynol rhan tragwyddol bwya,
By'n aros y gwaredig.

Ac yna pan daw angau syn,
Yn wrol deil y syfawna:
Cydnabydd nad yw o'r pryd hyn,
Ond cenad, bydd yn foddlaun,
Oddiwrth ei Dad sydd yn y nef,
Ei gartref bendigedig
Yw 'nol o lafar, ymdrech gref,
I wynfa at ei wobrig.

JOHN LL. WILLIAMS,
(*Juan ap Llucelgyn.*)

Bradford, Pa., Mch. 15, 1863.

YR ENETH ALARUS.

Fy mron, fy maron sydd heddyw 'n friw,
Mi gollais anwyl un,
Ei wedd oedd deg—ei eirian 'n wiw
Mi 'i cerais fel fy hun.

Rhyw elyn cas a minlog gledd
Wnaeth frathu 'i dynyr fion,
A chwympo wnaeth fy hoffus ffrynd
Yn ddwfn dan y don.

Nis gallaf byth anghoffo 'r dydd
Gwregysodd af ai gledd,
Gan ganu 'n iach i'w anwyl fun
A myned ffwrdd mewn hedd.

Er iddo fynd i faes y gwa'd—
A'n dagrau draiglo 'n lli,
Ein gobaith oedd y doi o'r gad
Yn ol i'n mynwes ni.

Anfonodd im ei arian bardd
A chaine o'i waik oedd deg,
O barch i'w lwch mi cadwaf mwy
Y maent yn dlysan chweg.

Tra rhodiem gynt ynghwtani 'r lloer,
Gan ddringo ael y bryn
Ei fraich o'm cych yn dynar rho'i
Fy llaw a wasgai 'n dyn.

Ond heddyw wyf fel o'loren dries
A saeth o dan ei bron,
A meddyginaeth byth ni chaf
All wella 'r arobbi hon.

BENONI.

Y RHYFEL!

O'r tristwch a'r galar sy'n llanw ein gwlad!
Oberwydd creulondeb dyryaweb a brad,
Mac'r tad wedi ei golli a'r teulu sydd brudd,
O Argiwydd yn Dad i'r amddiffaid O bydd.

Rhyw filoedd o famau yn Ng'walia draw sydd,
Yn achos eu meibion a'u calon yn brudd,
Sydd yma am gadw iawndaeu eu gwlad,
Yn mhelli o hen fwrthyn eu hoff fam a'u tad.

Pa beth yw y tristwch a'r galar y sydd,
Yn gwnethar i filoedd i deimlo yn brudd,
Y rhyfel! sy'n galw ein bechgyn i'r gad,
Pa bryd y daw terfyn ar annhrein a brad.

MARY A. JONES, Racine.

RHYDDID I'R CAETHION.

*A gyfansoddwyd ar ol clywed am gyhoeddiad rhydd-
id i'r caethion gan A. Lincoln yn nechren y f.
hon, 1863.*

Awen leag dibana 'r awithon,
Paid a hepiant dim yn hwy
Cyfod gwranddo cenad Lincoln
Yn cyhoeddi rhyddid mwy,
I ddu gaethion rai di-gysur
Sydd yn gweithio yn ddidrefa;
Heb gael gwobr am eu llafar,
Ond y fflangell ar y cofa.

Trwm yw elywed ori 'r trueniaidd
Pan yn cael eu cosbi yn gas,
Gan ryw adyn brwnt di-deimlad
Heb adnabod ffirwytkau gras;
Trwm yw gwleod ol y curo
Ar y cefn am dymor maith,
Hwythau bron a llwyr ddiiffyglo
Gan mor galed yw eu gwaith.

Trwm eu gwle'd yn cael eu gwerthau
A'u gwasgaru yma a thraw,
A'u gormeswyr aubemladwy
Yno 'n llawen a di fraw,
Rhyw olygfa led ddirifol
Yw 'r olygfa ryfedd bon,
Gwerthau! gwerthau! bodau dynol!!
Heb an dychrya tan y fron.

Ond hyderaf fod rhyw obeitth
Gwawr i dori cyn pen hir
I ddileu y du gaethwasiaeth
Oll yn llwyr o'r Debau-dir,
Ac y calif y negro truan
Gyfran helaeth am ei waith,
Ac na chlywir sŵn ei raddfan
Mwy o achos briw na ebraith.

Hyfryd fydd eu gwle'd yn gweithio
Ar y maes yn erian 'r dydd,
Gyda phleasur yn llafurio
Wedi cael eu rboddi 'n rhydd;
Ni raid iddynt ofni mwysach
Deimlo grym y fflangell hir,
Ni raid gweithio pan yn afiach
Bydd gwell teimlad drwy 'r boll dir.

Fe gant bellach gyd-addoli
Lle yr ewyllysiant hwy,
Heb i neb eu hafonydda
Na gormesu arnynt mwy,
A chant ddarlenn yr ysgrythyr
'Roi ymgynull yn gyfan,
A bydd gwobr i'w eu llafar
Yn nyfodiad Mab y dyn.

Fe fydd cofio am y ffwyddyn
Deunaw cant chwe' deg a thair
Gan drigolion y gortlewin
Byth tra gallant gofio gair,
Cofia 'r caethion am y rhyddid
A gyhoeddwyd iddynt hwy,
Cofia eraill gyda gadd
Am gyfeillion fwy na mwy.

EVAN AB OWEN.

MARWOLAETH Y GWYLWYR.

Lloedd gwag rhai milwyr dewlon,
Heddyw ar furiau Seion sydd;
Arglwydd llanw 'r bylchan eto,
North O dyro 'n ol y dydd;
Yma yn yr anial dyras
Clywaf orioleddus lef,
Gobaith ddywed y cawn gwrdydyd
Ein hanwyliad yn y nef.

Gomer, Ohio.

RIDDIL O'R COED.

GWEDDI HWYROL I'R RHAI BYCHAIN.

Iesu, 'r tynwr Fugall gwrando,
A bendithia 'th ongi fach;
Cadw â yn oriau 'r t'wyllwch,
I'm gael deffro 'r bore 'n iach.

Yn dy law y bum i heddyw,
Yn mwynhaa fy hon yn lloa;
Cofais fywyd, bwyd a dilled,—
Eto gwrando 'r weddi hon.

Madden, Arglwydd, fy mhochodau,
Cadw 'm frydiau bob yr un;
Paa bwy 'n marw, gad im' ddyfod
Yna atat ti dy hun.—*Tr. y Plant.*

Hanesiaeth Gartrefol.

MARWOLAETH MILWR.

Gor. 12, bu farw y corporal THOS. THOMAS, Cwmni B o'r 6ed Iowa Cavalry, yn nhŷ ei dad a'i fam yn swydd Madison, N. Y., yn 30 ml. a 6 mis oed. Daeth of a'i rieni, sef David ac Esther Thomas, i'r wlad hon 21 dydd yn ol o ardal Pennel, swydd Gaerfyrddin, D. O. Yr oedd y dyn ieuanc hwn wedi bod yn byw y 6 mlynedd diweddaf yn Iowa, a phan ddaeth galwad ymunodd â'r fyddin i amddiffyn iawnderau ei wlad, ac wrth ymwneud fel marchfilwr a rhyw gyfran o'u hymerferiadau milwraidd cafodd yn ddamweiniol sawr niwaidd yn ei ranau tufewoai; at hyn cafodd anwyd trwm nes iddo droi yn "Bleary" a therfynu mewn darfodedigaeth. Bu am hir amser yn gystuddiol mewn gwahanol glafai, ond pan wybu ei rieni am ei amgylchiad aeth ei dad yn ddioedi i'w gyrchu adref. Ar eu taith faith cawsant lawer o garedigrwydd a chydymdeimlad, yn enwedig gan ei gydfilwyr a swyddogion y fyddin, gan ba rai yr oedd yn barchus ac yn anwyl iawn. O'r diwedd bu ei dad yn llwyddianus i gael ei amcangyfrifedig i ben drwy lawer o draul a thrafferth, sef ei gael ef adref i'r teulu i'w ymgeleddu. Ond yr oedd taith arall eilwaith o flaen Thomas, ac wedi bod am chwech wythnos gartref mewn dirfawr boen a gwendid ebedodd yr enaid i fyfyr ysbrydoedd, hwyr Sabboth y 12 o Orphenaf, a'r dydd Mawrth canlynol ymgasglodd tyfa sawr o Gymry ac Americanaid i ddangos eu cydymdeimlad ar yr amgylchiad, a chyn codi y corph allan anorchwyd gorsedd gras gan y Parch. James Griffiths, Utica, yna ymfurddiodd yr crymdeith o ddeoddeg i bymtheg ar hugain o gerbydan. Yn yr addoldy dechreuwyd y gwasanaeth gan y Parch. Daniel Rowlands a phregethodd y Parch. James Griffiths yn Saisanag a Chymmeg, a rhoddwyd y corph i

orwedd yn ei wely pridd yn ymyl addoldy y Cynulleidfaoelwyr Cymreig yn Madison gyda themladau dwys o alar a gofid wrth feddwl fod cynifes ofodan yr oes yn cyflarfed â marwolaeth anamserol o herwydd gwrthryfel cwbl ddiachos a drygionus.

YMDAWIAD Y PARCH. B. E. LEWIS,

GWEINIDOG PITTSTON, TUA CHYMRU.

Ymadawodd ein brawd hoff hwn o Pittston ddoe, gyda'r bwriad o dalu ymweliad â gwlad ein genedigaeith. Y mae Mr. Lewis wedi bod yn llafurio yn ein plith yn y cylch hwn er's blwyddi, ac y mae wedi cyrhaedd i barch mawr a dylanwad pwysig yn mysg ein cenedl. Y mae y parch a ddangoswyd iddo gan yr eglwys a gweinidogion y Gymanfa a llawer eraill ar ei ymadawiad yn brawf o'i safle uchel, nid yn unig fel pregethwr, ond fel cyfaill cywir a ffyddlon. Gwnaeth eglwys Pittston anrheg iddo o bwrs wedi ei lanw yn dda.

Gyda golwg arno fel pregethwr gadawn hyry i bawb a gant y fraint o'i glywed i faru drostynt eu hunain. Yr ym ni yn Pittston yn teimlo yn ddwys o herwydd ei ymadawiad. Eto a fuffiodd yr eglwys hon, ac y sydd wedi gosalu am danos hyd yma,—ac yr ydym yn ei theimlo nid yn unig yn ddyledswydd ond yn fraint i ddwynu ein tystiolaeth iddo mewn modd cyhoeddus. Y mae yn frawd anwyl, a chyfaill ffyddlon—a'n gweddi iddo ar i'r pen Bugail mawr ofalu am dano a'i ddwyn yn ol eto i fynwas ei deulu a'r eglwys.

Plymouth, Gor. 4, 1863.

ROBERT POWELL,
DAVID LEVI.OLADDEDIGAETH Y PARCH. JOHN PARRY,
GOMER, ALLEN, OHIO.

Tuag 3 o'r gloch, bore ddydd Mawrth, Mehefin 23, yr oedd yr hull ardalywr yn sefion a merched ben ac ieuanc, a llawer o'r trefydd amgylchol, wedi ymgasglu at yr anedd yn Gomer, er tala eu teyrnged olaf o barch i weddillion daearol ein parchus weinidog. Wrth y tŷ darllenodd a gweddiodd y Parch. Thos. Edwards, Cincinnati.

Cariwyd yr arch o'r tŷ i'r capel gan yr chwech diacon, yn cael eu cynorthwyo gan yr aelodau, gosodwyd hi yn drefnus o flaen yr areithfa, yr hon oedd orobuddiedig ag arwyddion o alar y gynulleidfa, ac yn wir yr oedd yno alar—y weddw amddifad, megys yn cael eu lluchio rhwng tonau cynddeiriog ysturm sawr brenin dychryniadau, a'r eglwys siomedig megys gweddio rhwng yr un gwanagan. Yr oedd meddwl am y Sabboth, pythefnos yn ol, pan oedd Mr. Parry yn yr areithfa yn edrych o'r un yn gryfach a iachach na yr un o'r gynulleidfa, ac yn y teimladau mwyaf ofengyllaidd yn pregethu ar air olaf Iesu ar y groes, "Gorphenwyd," ac wedi hynny yn sefyll wrth y bwrdd (y man yr oedd ei gorff y pryd hynny) yn gweini yr ordinhad, yn arwain meddyliau'r cymunwyr yn nghwmni Iesu trwy yr oruwch ystafell a gardd Gethsemane, oddiyno trwy Jerusaleim a'r llya, yn caerio ei groes, dan yr boelion—i'r bedd, ac i'w ad-

gyfedi,—a meddwl mai yn yr arch—wedi marw, yr oedd ef y pryd hyny—yn yr un man ag yr oedd mor ddiweddar mor gynhes a gwrosg, mor daer a thoddedig, yn anog ac yn ofengylu—yn ddigon er rhwygo y galon & galar a llenwi y llygaid ag wylfain.

Wedi llonyddu o'r gynulleidfa a chymaint a allai ddyfod i mewn, darllenodd a gweddiodd y Parch. T. P. Johnson, Lima, a phregethodd y Parch. T. Edwards a'r Parch. D. Price, Granville. Cofir yn ddiarnheu yn hir am y pregethau hyn. Yr oedd ynt megys y thus a'r myrr yn disgyn ar deimladau dolurus y gynulleidfa.

Yr oedd cantorion yr eglwys, megys ar eu heithaf i fyned trwy y gorchwyl o ganu y darnau priodol a ddewiswyd ar yr amgylchiad; ond ryw-fodd yr oeddynt megys wedi eegyn i dalgrraig uwchlaw angau pan yn canu ar y diwedd,

"Rhowch, rhowch im' hwyl, ebedaf fry,
O angau, p'le mae'th gelyn llym,
A'th rym, O uffern fawr, &c."

Ar ol diweddau yn y capel, aed yn orymdaith drefnus oddiyno i'r fynwent:—yn mlaenaf, y gweinidogion, y Parchn. Edwards a Price, Johnson a Martz, yna yr elor-gerbyd a thri diacon bob ochr, wedi hyny cerbyd yn cynwys Mrs. Parry a'i chyfeilleau. Yn canlyn yr oedd yr aelodau a'r gwrandawyr, gymaint a allai gerdded, ar eu traed, bob yn bedwar—yn olaf y dyseithriad, y rhan fwyaf yn eu cerbydau, eraill ar eu meirch.

Wedi cyrhaedd i'r fynwent rhoddwyd yr arch gan y diaconiaid yn y bedd, yr hwn oedd gromgell o briddfeini, yn drefnus a thawel, pryd y tywynai yr haul yn llachar a hyfryd, fel pe yn arwyddo y llawenydd a'r diagleirdeb gogoneddas oedd fry, gan yr enaid gwynfydedig, pan oedd y pridd yn cael ei roddi i'r pridd, hyd y boren mil unwy gogoneddas a llachar na'r bore y rhoddwyd ef i lawr, pan y cyfyd yntau gyda'r dyrfa wynfydedig, ar alwad y Brawd hynaf.

Wedi ychydig anerchiad, rhoddodd y Parch. D. Price ddau benill o waith yr ysgrifenydd i'w canu. Yr oedd pawb fel am gydgaglu hyuny o lais a north a allent i genu y pryd hwn, a rhyfeddem iddynt allu canu cystal. Wedi hyny anerchwyd y dorf gan y Parch. M. Martz, a gweddiodd y Parch. T. Edwards. Wedi i'r Parch. T. P. Johnson gyd-nabod yn ddioleghgar ffyddlondeb a serch yr holl dyfyr ar yr amgylchiad, gollyngwyd y dorf gyda'r fendith ymadawol gan y Parch. D. Price.

Felly bu i ni orfod cefnu a gadael y bedd, mewn galar, ond mewn gobauith am foreu hyfrytach—cyfarfod llawer rhagorach na'r cyfarfod fu er ysa tua dwy flynedd yn ol rhwng Eglwys Gomer a'r Parch. J. Parry,—gallwn ofyn gwaethaf angau y pryd hyny.

Yn y prydnewn am 6 o'r gloch, pregethodd y Parchn. Edwards a Price, yn offeithiol ac addysg-iadl iawn. Aeth y Parch. D. Price adref dranoeth; arosodd y Parch. T. Edwards gyda ni hyd ddechrau'r wythnos ganlynol; pregethodd yn Gomer a Bethel, a gweinyddodd yr ordinad y

Sabbath. Yr oedd pawb yn teimlo ac yn credu fod y brawd parchus Edwards, nos Sabbath, pan yn pregethu ar y gelrian, "Nis gallant farw mwy-ach," &c., (Luo 20: 36,) yn ei hwylian uchelaf a'i deimladau ardderchocaf.

Dylem grybwyll i'r Eglwys basio penderfyniad, boren y Sabbath, i dalu traul y gladdedigaeth yn gyfan gwbl, a chaaglywd y cyfan yn ystod yr wythnos ganlynol, oddieithr ychydig ddoleri, a gaed yr wythnos wedi hyny.

Hefyd penderfynwyd ddiwedd yr oedfa boren Sabbath yn addoldy Cumbria, ac ar ddiwedd yr oedfa brydnawn yn Bethel, fel y canlyn:

Bod yr Eglwys hon yn teimlo yn wir ddioleghar i'r ddau frawd parohedig. Edwards a Price, am eu hymdrech di-ildio i ddyfod yma, ac am eu teimladau tyner a'u pregethau treiddgar ac ofengylaidd, a'u cynghorion gwerthfawr i ni, ar y fath adeg ryfedd a'r ym bresenol. Hefyd yr un modd, dymunem gydnabod Eglwys Newark a Granville, a Cincinnati, am eu cydymdeimlad caredigol a'u parodrwydd ariol i ganiatau i'w gweinidogion i ddyfod atom yn yr amgylchiad chwerau a gofidus presenol. A dymunem nid yn unig barhau ond hefyd gynyddu o'r cariad rhyngom fel ohworydd eglwysy hyd yr amser y cawn gyfarfod oll yn nghwmni Iesu, "O'r hwn yr enwir yr holl deulu yn y nefoedd ac ar y ddasaer."

Gomer, Gor. 15, 1863.

JOSIAH JONES.

O. Y. Mae y Parch. D. Price wedi addaw yn garedig gymeryd at y gorchwyl o ysgrifennu cofiant y Parch. J. Parry, a diau nad oes neb wyr yn well am dane, felly neb yn gymhwysach at y gorchwyl.

MARWOLAETH MRS. SARAH DAVIES.

Gor. 17, yn ardal Penymynydd, Steuben, bu farw Mrs. SARAH DAVIES, yn 58 ml., 6 mis, a 19 d. oed. Merch ydoedd i'r diweddar Evan a Hannah George o blwyf Romson. Ganwyd hi Rhag. 28, 1804. Ymunodd mewn priodas â Mr. D. Davies, Gor. 12, 1826. Yr oedd yn wraig grefyddol, wedi ei dwyn i gofio ei Chreawdwr yn mlodau ei dyddiau, ac i ymroddi i'w wasanaethu. Derbyn-iwyd hi yn aelod o'r Eglwys Gynulleidfaol yn y Capel Ucha', Steuben, yn y flwyddyn 1824, dan weinidogaeth y Parchn. Wm. Pierce ac Evan Roberts, a pharhaodd yn ffyddlon yn ei phroffes gyda yr un enwad hyd angau. Aelod ydoedd o'r Eglwys Gynulleidfaol yn Penymynydd er pan ffurfiwyd yr achos crefyddol yno.

Bu yn ffyddlon yn ei theulu, yn briod anwylaidd ac yn iau dyner a gofalus. Yr oedd yn gymydoges garedig a ariol. Teimla llawer merch a gwraig yn yr ardal ar ol Mrs. Davies fel pe byddent wedi colli chwerau anwyl a hoff. Gwelir ei lle yn wag yn hîr yn y gyfeillach grefyddol. Collas-om chwerau heddychol, ddystaw a syml.

Yr oedd iddi 5 o feibion a 2 ferch—4 o honnynt yn benau teuluoedd—ac ni bu marwolaeth yn y

teulu o'r blaen—y fam oedd y gyntaf i fyned trwy afen aagan. Ymrestrodd un o'r meibion yn y fyddin yn agos i ddwy flynedd yn ol, yr hyn a effeithiodd yn fawr ar ei meddwl, ac yr oedd yn dra-hiraethlon a phryderus am dano.

Fel yr oedd yn nesu at derfyn ei dyddian, yr oedd yn dardod yn fwyfwy â'r byd presenol. O ddechreu ei chystudd, (yr hyn yn y diwedd a derfynodd yn ddyfrglwyf ar y galon,) nid oedd yn dygwyl cael byw—teimlai yn bur hyderus fod ei barn a'i mater yn dda, ac ar y cyfan hiraethai am gael myned adref at y Gwaredwr a'r teulu sydd wedi eu perffeithio fry. Trefnodd amgylch- iadau ei hangladd, ac yn mhilith pethau eraill en- wodd destynau i'r brodyr Everett a Roberts i'w defnyddio yn ei hangladd, yr hyn a wnaed yn ol ei dymuniad, sef,

Matt. 11: 29, 30, "Oymrwch fy ian arnoch a dygwch gonyf," &c., yr hon oedd yr ysgrythyr felys a adroddodd yn y gyfeillach grefyddol y daeth gyntaf iddi, a phan y derbyniwyd hi yn aelod, testyn y gweinidog y Sabboth cymundeb hwnw oedd yr un geirian—a derbyniodd gysur oddiwrthyn ar lawer adeg ar ol hyny.

Ac 2 Cor. 5: 1, "Canys ni a wyddom os ein daerol dy o'r babell hon a ddaetodir fod i ni adeilad gan Dduw" &c.,—adnod a roddai ddyddan- wch iddi yn ei chystudd.

Claddwyd hi yn ol ei dymuniad yn mynwent y Capel Ucha', a gweinyddwyd i dorf fawr o wran- dawyr astud a syml gan y brodyr ac oddiwrth y testynau a enwyd. Yr oedd y teulu galarus oll yn y gladdedigaeth, ond y mab sydd yn y fyddin.

MARWOLAETH MR. BOWLAND A. JONES.

Gor. 4, yn Utica, bu farw yr hen dad parohus, BOWLAND A. JONES, gynt o Ryd-y-defaid, gerllaw'r Bala, G. O., yn 87 ml. oed, wedi bod yn profïessu crefydd 63 o flynyddoedd. Nis gwyddom ond ychydig am flynyddoedd cyntaf ei oes—mae'n debyg y'u treuliodd yn ol helynt y byd hwn. Ond dan weinidogaeth y gyntaf o geuhadon y Wesley- aid dychwelwyd y brawd hwn at yr Arglwydd. Yr oedd yn dipyn o groes i ymuno â'r enwad hwnw y pryd hyny, oblegdyd yr oedd pawb yn mhob man yn dweyd yn ei herbyn. Eto gan y credai ein brawd fod eu begwyddorion yn ol y Beibl, penderfynodd wneud ei gartref yn eu mysg, ac felly fu tra fu yn Nghymru.

Pan ddaeth i Efrog Newydd nid oedd achos crefyddol gan y Cymry yno, felly cafodd y frainit gydag ychydig eraill i sefydlu achos gyntaf yr An- nibynwyr yn y ddinas hono. Arosodd yno dair blynedd. Symudodd oddiyno i Deerfield, Oneida. Ymunodd ag achos yr Annibynwyr a chartrefodd yn eu plith dros ugain mlynedd.

Naw mlynedd yn ol symudodd i Utica at ei faroh, ac ymunodd â'i bobl ei han yn eglwys y Trefnyddion Esgobawl, a bu yn flyddlon, ym- drechgar, ac effro—ymddygodd yn addas i ofengyl Crist.

Yr oedd yn meddu profiad uchel o grefydd, yn wrosg yn yr Ysbryd yn gwasanaethu yr Ar- glwydd, a chafodd y frainit o fwyahan cyfarfodydd y cynegr hyd o fewn pythefnos i'w farwolaeth, pryd yr ymshodd olefyd marwol yndde, ar yr haol, sef y paley. Ni allodd siarad nemawr wedi'yn, ond yr oedd yn hynod siroli hyd y mynyd olaf, pryd y gallai ddweyd, "Mi orphenais fy ngyrfa, mi gedwais y fydd, o hyn allan rhoddwyd coron cyfiawnder i'w chadw i mi." Fel y bu fyw y bu farw. Gor. 7, ymgynllodd torf yn nghyd i heb- rwng yr hyn oedd farwol i gladdfa yr Annibyn- wyr yn Deerfield, pryd y gweinyddwyd gan yr ygrifenydd, Parohn. R. Davies, W. D. Williams, a'r Dr. Bristol. Y Sabboth canlynol pregethwyd pregeth angladdol iddo gan yr ygrifenydd. Heddwch i lwch yr hen dad. Dymunir i'r Ber- gawn godi hyn. H. HURMANT.

Paris Hill, Gor. 21, 1863.

COFFADWRIAETH Y DEWRION.

MR. GOLTERDD.—Wrth ddarllen y Newyddyr- on o dro i dro a gweled mewn cysylltiad a hanes y rhyfel cartrefol sydd wedi bod yn y wlad yn ystod y ddwy flynedd ddiweddar, gwelir fod mil- oedd lawer o wyr a meibion gwrol wedi syrthio ar faes y frwydr. Meddyliais mai teg iawn fyddai i ryw un o bob ardal Gymreig, anfon gair o hys- bysfaeth am bob Cymro o fewn cylch ei adnabydd- iaeth, ag sydd wedi syrthio yn aberth dros ei wlad, naill ai mewn brwydran neu yn y claddai er dech- reusd y rhyfel. Gallen feddwl fod Hawer o beth- an llai eu dyddordeb yn ymddangos ar faes new- yddiaduron yn aml. Mae rhai ugeiniau a chan- oedd o Gymry glau gloyw wedi cymeryd i fwy arfae er amddiffyn y llywodraeth oesa dan y nef, yn y wlad hon, a llawer o'r rhai hysg wedi syrthio a cholli eu bywydau yn yr anturiaeth wlad- garol. Oes mae llawer wedi myned allan o'r ar- dal hon, (Mineral Ridge, Ohio,) ac mae rhai o'r cyfryw wedi syrthio, er gofid a galar i'w cyfeillion a'u perthynasau. Nodaf yn gyntaf William R. Davies, perthynai i'r 105fed o wirfoddolion Ohio. Cafodd ei glwyfo yn farwol yn mruwdr Perryville, Ky., ac er iddo fyw rai dyddiau, bu farw, a gad- awodd weddw a 7 o blant amddifaid ar ei ol. Dymunwn heddwch i'w lwch fel milwr glew a nawdd y nef ar y weddw a'r amddifaid. Un arall oedd un o'r eaw David Vanderbush, Cymro o du ei fam, yr hwn a fu farw o dwymyn yn y clafdy wedi cryn amaer o asfechyd. Un arall oedd Isaac Davies, yr hwn a fu farw yn y clafdy yn Nashville, Tenn., gan adael gweddwr a dan o blant heblaw amryw borthynasau agos, i alaru ar ei ol; a'r pedwerydd oedd un o'r enw Benjamin B. Lewis, sef mab i'r diweddar Barch. Benjamin Lewis gynt o Palmyra.

Mae yn deilwng o sylw fod y rhai nchod wedi rhoddi prawf eu bod yn wladgarwyr da yn gystal a chanoedd eraill o Gymry, ac yn neillduol yr olaf, pan ystyriom ei fod wedi ymrestru yn wirfoddol

yn wyneb amryw bethau ag oedd yn tueddu i'w ddarbywyllo i aros gartref. Yn un peth nid oedd ond hynod wanaidd ei iechyd yn flaenorol. yr oedd wedi colli llawer wythnos a mis ar ei walh dan ddylanwad yr afiechyd *Inflammatory Rheumatism*. Peth arall, yr oedd yn fab i weddw, heb neb i ymddibynn arno am ei olynhaliaeth, canys yr oedd ei frawd ar y maes fisoedd o'i flaen ef, ac mae yno eto yn un o'r milwyr goreu, fyddlonaf a dewraf yn y fyddin; ond aeth Benjamin allan yn galonog, daliodd allan hyd y gallasai i ddilyn ei gydfilwyr, ond gorfu iddo roi ffyn a myned i'r elafdy yn Murfreesboro, Tenn., lle gorphenodd ei yrfa yn dawel o ddau i dri mis yn ol, wedi hir gystudd heb gymaint ag awgrym fod yn edifar ganddo ei fod wedi myned allan i amddiffyn ei wlad. Cafodd llawer mynwas heblaw ei fam a'i berthynasau eu clwyfo ar ymadawlad y cyfaill hwn i faes y gwaed ac i'r bedd, oblagged yr oedd yn ddyu ieuanc caredig a hawddgar, yn wrandawr cyson yn eglwys Dduw ac yn aelod cyson yn yr Ysgol Sabbathol a'r ysgol gaua yn y lle hwn, a gallem feddwl yn onest nad oedd ei anturiaeth i faes y frwydr yn un anfantais iddo pan yn huno yn yr angau, ac nid oes genym ond dal i ffyn yr hyder ei fod yn ei hir gystudd wedi cyflwyno ei hun yn hollol i'r Hwn a ddichon gadw hyd yr eithaf. Yr Arglywydd a fyddo yn ymgeledd i'r gweddill o'n milwyr gwrol sydd ar y maes yw gwir ddymuniaid a gweddi yr ysgrienydd.

Mineral Ridge, Ohio.

J. F. THOMAS.

Y MILWYR NEGROAIDD.

*Prif Orsaf 1st Ark. Inf. A. D. Good-
rich's Landing, La., Mch. 26, 1863.*

At y Parch. B. W. Chidlaw,—Anwyl Syr,— Gwymerwyf hyfrydych mawr mewn cydnabod derbyniad y gist o Lyfrau (*Primers*) a ddanfouwyd genych i'r gatradd hon, a dderbyniwyd y 23 cyfisol.

Yr wyf yn gwybod yn dda, pan feddylwyf am eich calou dyner a'r teimladau a feddych tuag at y bobl hyn, y buasai yn foddloerwydd mawr i ohwi i sylwi ar yr awchuerwydd a ddangoawyd ganddynt a chan y dwylaw ar y planigfeydd cyfagos, pan ddaethant i ymofyn am y llyfrau ac i'w derbyn. Mae yn foddhad mawr iddynt i feddwl fod rhai i'w cael sydd yn gofalu drostynt ac yn ewyllysio yn dda iddynt, ac yr wyf yn credu fod un o'r mwydd mwyaf firwythlawn i'r rhai a ewyllsiant lasurio er mwyn daioni i'r rhai anwybodus, yn ymagor yn awr ag a welodd y byd a'r oesoedd. Maent yn dysgu yn gyflm iawn. Yn gystal yr hen a'r ieuanc a ellir eu gwled, ar bob awr o'r dydd, a llyfr yn eu llaw, yn ymdrechu tasglu y wybodaeth a geiswyd ei chadw oddiwrthyn *trwy gyfraith*. Eu bod yn alluog i dderbyna addysg, yr hen a'r ieuanc, sydd amlwg oddiwrth y ffaith fod llawer o honnynt, o fewn y mis diweddar, oddiwrth dipynau o bapryau newyddion a roddwyd yn eu dwylaw, wedi dysgu y llythge-

onau ac yn gallu darllen geiriau o an a dwy sill. Yn achlysurol deunwn o byd i amgylchiadau lle bu i rai, er gwaethaf dedryd y gyfraith, megys allu lladrata i ddygu rhai o'r caethion i fedru darllen, a hwythau i ddyegu eu cyd-gaethion i fedru eu llythyrenau oddiwrth dipynau o bapryau fel a nodwyd uchod. Yn wir "y cynauaf sydd fawr," a'r "gwaithwyr" hyd yma "ydynt anaml."

Nid oes angenheidrwydd i mi ddwyed on bod yn gwneud milwyr da—mae'r ffaith hono wedi ei phrofi yn ddigonol; ac o ran eu gwaith fel pobl ryddion, yr wyf fy hun wedi bod yn ymofyn a'r rhai sydd wedi cymeryd planigfeydd i'w trin yn lle hwn, a dywedant eu bod gan mwyaf yn gweithio yn dda, yn llawer gwell na'r dysgwyllad.

Yr wyf yn meddwl mai yr oll sydd yn eisiau ydyw ychydig flynyddau o broffad, a dangosant eu huanain yn ddynion teilwng o'u rhyddid.

A ellwch chwili ddaenon mwy o lyfrau? Onid oes i'r achos hwn gyfeillion lawer yn Cincinnati? Gallwn wneud defnydd da o ddwy fil o'r *Primers* i pum cant o lyfrau sillebu; pum cant o'r darlennau cyntaf yn awr, a thua chant o Destamentau.

Cyfarwyddir fi gan swyddogion a milwyr y gatradd hon i ddychwelyd i chwiau diolchgarwch diffuant am eich oaredigrwydd.

Gan obeithio y cewch fyw i weled y caethion oll yn rhyddion, a heddwch eto yn teyrnasu, y terfynaf yr eiddoch yn barchus

J. W. CAMPBELL.

Mr. Chidlaw a ddywed: Heddyw danfonasom y Llyfrau a enwir gan Mr. Campbell.—Byddai yn hyfryd genyf pe bai y Gymry yn cynorthwyo yn yr achos hwn. Yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig yn Cincinnati a roddasant i ni \$38.35. Yr eglwys Fethodistaid yn agos yr un faint.

Yr eiddoch B. W. CHIDLAW.

Anwyl Gymry yn mhob Sefydliad Gymreig yn America.—Deffrown i gymeryd rhan yn y gwaith hwn o ddarparu at addysgu y miloedd a ddeuant yn rhydd o'n cadwynau y dyddiau rhyfedd hyn, y rhai y mae yr angen mwyaf arnynt am gael eu haddysgu. Onid ein dyledawydd a'n baint fel cenedl Gristionogol a chrefyddol ydyw hyn?—GOL.

Y BUDDUGOLIAETHAU DIWEDDAR.

YMOBODIAD Y GELYNION AR PENNSYLVANIA A'U HAFLWYDDIANT.

Deeth y Cadf. R. Lee a'i fyddin gref drosodd oddiar lauan debeuol y Rappahannock, ac ymwasgodd yn mlaen at y Potomac a throsti, a thrwy Maryland i Bennsylvania. Deeth gyda rhwyg mawr, gyda'r dysgwyllad, tebygid, o gyrhaedd hyd Philadelphia os nid yn mhellech, ac yn ol i Baltimore a Washington, ac enill y wlad o'i da. Ond ar ol lladrata llawer o ymborth a dillad ac anifeitiad yn Maryland a Phennsylvania, a gwneud llawer anedd dawel yn anghyfanedd yn ei daith byd gymydgnoeth Harrisburgh, Pa., gorfodwyd of gan filwyr y dalaeth ac eraill a dynesiad Byddin

y Potomac i gilio yn ol. Ac yn ardal Gettysburg, Pa., bu un o'r brwydrau mwyaf gwaedlyd ac echrydus a gymerodd le eto er dechreu rhyfel, rhwng Lee a'i filwyr a byddin y Potomac dan y Cadf. Geo. G. Meade, yr hon a barhaodd dros dri diwrnod, sef Gor. 1, 2, 3. Bu y dinystr yn fawr o'r ddwy ochr. Gorchfygwyd Lee a drylliwyd ei fyddin yn echrydus. Cillodd i Hagertown a Williamsstown yn Maryland, a mynai groesi yn ol i Virginia yn uniongyrchol; ond attaliwyd ef hyd nos Sul, Gor. 11, pan y llwyddodd i groesi eilwaith i Virginia, ond nid heb golli yn yr ymgyrch beiddiol hwn o'i eiddo yn agos, os nid yn llawn, y dryddedd ran o'i fyddin.

VICKSBURG YN RHOI I FYNY.

Ar y 4ydd o Orphenaf, wedi bod dan warchae am rai wythnosau gan y Cadf. Grant ar y tir a'r Llyngesydd Porter ar yr afon, Vicksburg a'r oll oedd yuddi a roddwyd i fyny gan y Cadf. Pemberton, i fyddin suddugoliaethus yr Undeb. Yr oedd y caledi o eisiau ymborth yn fawr—yr arlwy rhyfel bron wedi darford, a Pemberton wedi ofni y buasai y dydd nodedig, "Gor. 4ydd" yn cael ei ddefnyddio i gymeryd y lle trwy ruthgryth cyffredinol—felly rhoddodd i fyny i'r Cadf. Grant yn gwbl a di-eithriad. Byddin yr Undeb a aeth i mwera i'r dref gyda gorfoledd, ond ni ddangoeswyd aumbarch na cerbad at neb o'r gelynion.

Oymerwyd ar y tro tua 36,000 yn garcharorion, yn cynwys y Prif. Gadf. Pemberton, 4 o *Major Generals*, 12 *Brig. Gen.*, a'r holl filwyr yn y lle; 200 o fagwelau, o ba rai yr oedd 60 o'r rhai trymaf (*siege guns*), 40,000 o ddrylliau, oll heb eu niweidio, a llawer o nwyddau milwrol eraill. Gollyngwyd y milwyr oll ymaith ar eu "*parole*" sef eu llw na chodent arlau yn erbyn y llywodraeth mwyach yn y rhyfel presenol. hyd nes y cyfnewidid hwy yn rheolaidd.

BUDDUGOLIAETH YN HELENA, TALAETH ARKANSAS.

Bu brwydr galed yn Helena, Arkansas, rhwng milwyr yr Undeb dan y Cadf. Prentiss ac eiddo y gelynydd dan Price, Holmes ac eraill; yr hon a barhaodd o doriad y wawr Gor. 4 hyd tua 3 o'r gloch yn y prydnewn. Collwyd o'n milwyr tua 60 rhwng lladd a chlwyfo, ac o'n y gelynyddion o 600 i 600, a chymerwyd tua 1200 o'r gelynyddion yn garcharorion.

PORT HUDSON YN RHOI I FYNY.

Ar ei bod dan warchae gan Banha, ac heb obaith ymwared, byddin y gwrthryfelwyr dan y Cadf. Gardener a roddasant i fyny y lle trwn yn ddi-amodol prydnewn ddydd Mercher yr 8fed o Orphenaf. Yn y tro hwn cymerwyd 5,500 o garcharorion, 35 o fagwelau cyffredin, 25 o fagwelau gwarchaeol, a thua 10,000 o ddrylliau.

Mae afon fawr y Mississippi yn awr yn rhydd—a'r gallu bradwrolar ei planau wedi ei ddarostwng. Torir i fyny yn y modd hyn y cysylltiad rhwng y talaethau gorllewinol gwrthryfelgar, a'r rhai de-

heul a de-ddwyrainol, ac nis gallant ddal i fyny yn eu gwrthryfel anghyfiawn yn hir iawn eto.

YR YNOSODIAD AR CHARLESTON.

Mae ein milwyr dan y Cadf. Gillmore wedi glanio ar yr ynysaelwir Morris Island, ger Charleston, ac wedi cymeryd yr holl fagnelfeydd ar yr ynys hono ond Fort Wagoner a Cummings Point ar ben gogleddol yr ynys. Mae Gillmore a'i filwyr wedi dechreu celgloddio o dan Fort Wagoner gan ddysegwyl gallu ei chymeryd yn fuan. Ar James Island yr oedd y milwyr wedi llwyddo i gymeryd pob amddiffynfa mor belled a Secessionville. Gwasgu yn mlaen y maent ar y ddwy ynys, gan ddysegwyl yn fuan bod yn ddigon agos i'w peleni poethion allu taro yr enwog Fort Sumter. O Fort Wagoner a Cummings Point tebygol y gallant wneud hyn, ac oddiar lan y culfor ar James Island. A phe cymerid Fort Sumter, gallai eu hergyddion oddiyno gyrrhaedd y dref. Y llongau ar y culfor ger Charleston ydynt yn cydweithredu a'r milwyr ar y tir. Gwaith yn golyn amser ydyw, ond mae dyddiau O Charleston wedi eu rhifo, a dilyna dynged Vicksburg cyn bo hir.

O GAERFA MONROE.

Caerfa Monroe, Gor. 17, 1863.

Prydnawn ddoe y Cadf. Gwrthryfelawl Fitzhugh Lee a Cad. Winder a symudwyd o Hysbittly McClelland i Gaerfa Monroe, o gosodwyd hwy mewn cell dan geldwaid, a danfonwyd hysbysiad at y Llywodraeth Wrthryfelawl, os dienyddiant hwy Sawyer a Flynn, y rhai sydd ganddynt yn ngharchar a than ddedryd yn Richmond, y bydd i'r Cadf. Lee a Cad. Winder gael eu dienyddio hefyd, yn attaledigol.

Y MINTEIOEDD LLADRONAIDD YN INDIANA AC OHIO.

Mae minteioedd lladronaidd (*geurillas*) yn cynwys tua 7000, dan arweinid dihyrin o'r enw John Morgan, wedi tori i mewn i Indiana, ac i Ohio, gan beri dinystr a dychryn y ffordd y cerddont. Ond gobeithir y gellir eu darostwng. Gair o Cincinnati, Gor. 20fed, a ddywed fod y Cadfn. Hobson a Judah wedi ymosod ar blaid Morgan ger Pomeroy ddydd Sadwrn, y 18fed, hwythau wedi cael eu hunain mewn lle lled gyfyng a ymwagarsant yn finteioedd llai, er ceisio dianc yn ol dros yr Ohio—fod nifer o'u magnelau wedi eu cymeryd wrth rydan y Buffington Island—tua 150 wedi eu lladd a boddi—fod y Mild. Walford a Shackelford wedi cymeryd mintai o 575 o honnynt, ac un arall o 275—bod Basil Duke wedi ei gymeryd ger Pomeroy bore 20fed—y cyfan yn gwneud tua 1,300—a bod meirchfilwyr Ohio yn dilyn y gweddill yn brysur ar y bryniau, yn hyderus y gallant eu llwyr ddarostwng. Mae Morgan yn enwog am ei ystrwyian a'i greulondarau—gobeithir y daw i'r ddalfa cyn bo hir.

CENHADAETH BWYSIG I KWROP.

Mae yr Anrh. William Whiting, Cyfreithiwr o

Ddoesbarth y Trysorlys, wedi ei ddanfôn i Ewrop fel cenad oddiwrth Lywodraeth yr Unol Dalaethau at Lywodraethau Ewrop, ac fel cyfarwyddwr cyfreithiol at ein Gweinidogion yn Lloegr a Ffrainc, mewn cysylltiad â negeseuon o bwys mawr. Dywedir fod Llynges o Agerlongau haiarnwsgedig grymus yn cael eu gweithio i lynu y dyddiau hyn yn Buttonwood, Frydain Fawr, y rhai fel y tybir tyddant at wasanaeth ein gelynion—a meddyllir fod a wnelo cenadaeth Mr. Whiting i raddau a'r achos hwnnw.

DYDD DIOLCHGARWCH A GWEDDI.

Mae dydd Iau, y Sed o Awst, yn cael ei neillduo gan y Llywydd yn ddydd diolchgarwch a gweddi, yn yr adeg bwysig hon yn ein gwlad drallodus. Mis rhyfedd mewn buddugoliaethau milwrol fu mis Gorphenaf. Ond cofiwn mai mewn ymostyngiad a chydabyddiaeth o law yr Arglwydd y mae cuddiad ein cryfder yn hyn fel yn mhob peth arall.

Y TERFYSG YN NEW YORK.

Bydd ein darllenwyr wedi clywed, trwy gyfryngau eraill, am y terfysg mawr yn ninas Efrog Newydd cyn i'r rhifyn hwn allu eu cyrhaedd. Ceiswn reddi crynodd byr o'r hanes, ac nis gallwn lai na theimlo cywilydd dros ein gwlad wrth draethu yr hanes.

Y CYNHYRFIAD.

Yr achos *ymddangosiadol* o'r terfysg oedd fod y gyfraith i *ddrafftio* dynion i'r fyddia yn cael ei dwyn i weithrediad. Ond y *gwir* achos yw ybryd bradwrol y doesbarth hwnnw o bobl yn y gogledd y rhai a bleidiant fradwiseth y De yn erbyn Llywodraeth y wlad, ac a gynhyrfant yn fwy yn awr wrth ganfod aflwyddiant y byddinoedd deheuol. Yr *offerynau* a ddefnyddiwyd i weithredu yn y terfysg gan mwyaf oedd y doesbarth iselaf o'r Gwyddelod yn nghyd ag eraill o'r dyhir-od meddwon, du goeog budr a lladronaidd ag y mae y "*Five Points*" yn New York yn nythle mor gynrychiol iddynt.

DECHREUAD Y TERFYSG.

Bore Llun, Gor. 13, fel yr oedd y swyddegion priodol yn eu swyddfa ar gongl y Sedd Avenue a Heol 46 yn tynu yr enwau o olwyn y Draft-beiriant, dan arweiniad y Cadben Jenkins, clywyd awn taniad dryll ar yr heol, yr hyn, mae'n debyg, oedd arwydd dealladwy i'r terfysgwr yn eu plith eu hunain, i ddechreu ar eu gwaith drygionus. Ar yr eiliad dyma gawod o geryg yn diagnu ar ffenestri y swyddfa, a rhuthr gorwyllt o'r terfysgwr yn ymdywallt i mewn, ac yn cymeryd meddiaut o honi a'i chynwysiad, gan guro y swyddegion a'r heddgeldwaid, a phrin y cawsant ddianc a'u bywyd ganddynt. Wedi dinstrio y papyrâu a'r oelfi, rhoddwyd yr adeilad (yr hon oedd ran o dŷ priddfeini o 4 uchder) ar dân, a llosgwyd y cyfan i lawr! Enynodd y tân yn mlaen i adeiladau eraill, a bu colledion trymion i foneddwyd a ddefnyddient rannau eraill o'r adeiladau hyn.

YMLADAENIAD Y TERFYSG.

Cafwyd fod pleidiau o'r terfysgwyr, ar yr un mynyddau, yn gweithredu mewn gwahanol barthau o'r dref, yn ol cyllun blaenorol adnabyddus iddynt en hunain. Attaliwyd y clychau tân rhag awnio yr alarwm, torwyd gwyfr y pellebrau, a dechreuwyd llosgi a dinstrio mewn gwahanol barthau o'r ddinas.

YMOGODIADAU AR YR HEDDGELDWAID.

Yr heddgeldwaid a bryseunt o wahanol fanau, ond gorchfygid hwy gan y terfysgwyr a llebyddid hwy â meini, ac amryw o honynt a gurwyd ac a glwyfwyd yn y modd mwyaf creulawn. Yn eu plith enwir y *Police Superintendent* Kennedy, yr hwn a gurwyd i lawr ac a droediwyd yn y gwter ar yr heol, a thebygol y buasai wedi ei ladd oni buasai i rywrai a ddygwyddent ei adnabod ddyfod heibio a'i achub o ddwyllaw ei lofruddion, y rhai lawer o honynt oeddynt ddarn-feddwon ar y pryd. Dilynwyd un o'r milwyr, y rhai a ddaethant yn gymhorth i'r heddgeldwaid, hyd heol 41, Av. 1, curwyd ef, a gadawyd ef yn farw ar yr heol. Un arall a ddilynwyd hyd heol 42, Av. 1, a gurwyd, ac a dafwyd dros graig uchel yn y gymydygaeth hono ac a laddwyd.

ANERCHIAD ANDREWS O VIRGINIA.

Tra'r oedd yr adeiladau ar 3d Avenue yn llosgi, cyfreithiwr o'r enw Andrews o Virginia a safai i fyny, ac a anerchai y terfysgwyr, gan ddfrio y Llywydd fel gelyn y bobl ddiodyn, a'i alw yn Nero, Caligula, &c., a derbynid ei araeth gyda bloeddiadau o gymeradwyaeth gan y terfysgwyr.

TAN AR GONGL HEOL 47 A LEXINGTON AVENUE.

Ar ol traddodiad araeth Andrews, y terfysgwr a aethant yn mlaen at anedd orwyd ar gongl 47 street a Lexington Avenue. Deallent fod un o'r heddgeldwaid wedi myned i mewn i ymofyn nodded yno. Torasant i mewn i'r tŷ gan ddryllio y drysau a'r ffenestri, ac wedi ei yspeilio gosodasant yr anedd brydferth hono ar dân, yn nghanol banllefau uchel yr ymosodwyr ar yr heol. Y teulu a'r swyddwr a enwyd a ddiangasant.

TAN AR GONGL Y 44 A'R 5ED AV.

Gwesty y Bull Head ar y gongl hon, o herwydd fod yr un adeilad yn cynwys swyddfa yr *American Telegraph Co.*, a ysbeiliwyd ac a losgwyd.

BONEDDWR AR YR HEOL YN CAEL ANMHARCH.

Tua 2 o'r gloch yr un dydd, boneddwr mewn cysylltiad â'r wasg a safai ar gongl heol 46 a'r 3edd Avenue. Y terfysgwyr, rai o honynt, a'i hadnabuasant a gwaeddasant, "Dyma wrthgaethiwr meiddigedig (*abolitionist*) gadwch i ni ei grogi." Ymosodasant yn greulon arno, curasant ef i lawr, lladradasant ei orlawr aur a \$33 a ddygwyddai fod yn ei logell, a gadawsant ef mewn llewyg. Pedwar o foneddwr cyfeillgar a gymerasant afael yddo ac a'i dygasant i le o ddiogelwch.

YMOGODIAD AR Y NEGROAID NEU 'R BOBL O LIW.

Ymddangosiad mai rhan o gynllun penodol y terfysgwyr oedd dinstrio y bobl dduon. Ymos-

odent ar ddynion a merched a phlant negroaidd—minteioedd o 140 i 500 o honynt yn eu dilyn fel gwaedgwn yn mhob parth o'r dref. Llauer a luegwyd o'r ceir ac oddiar y certi, ac a anafwyd yn fawr, rhai a laddwyd, a llauer o aneddau y bobl dduon a loegwyd.

NAWDDLE Y PLANT AMDDFAID YN CAEL EI LLOSGI.

Nawddle y plant amddifaid negroaidd ar y 5ed Avenue ger heol y 47 a nodwyd tua 5 o'r gloch yr un prydnewn i ddinysr gan y terfyagwyr. Buom yn dychymygu beth allasai teimlad praeuwylyddion y nef fod wrth ganfod Nawddle y rhai amddifaid hyn, heb dad na mam gauddynt, yn cael ei llosgi ar un o heolydd dinas waraidd New York, os gwaraidd hefyd. Gallen feddwl fod un yn gofyn Pr llaith oddeutu yr oedd wren fawr, beth a wnaeth y rhai diniwaid hyn i bobl y ddinas fawr acw heddyw, heb ddim ateb i'w roi.

Rhai o'r heddeidwaid, y rhai a geisient gan y terfyagwyr ymatal oddiwrth y weithred ysgeler, a glwyfwyd yn dost, ac ofnir y bydd y niwed ar rai o honynt yn anghuol. Dadwrdd ac oernadau ellyllaid y terfyagwyr oddeutu y neuadd oeddnt arwydpl. Rhai o honynt, yn llai creulon na'u brodyr, a roddent rybydd i'r plant bychain i gilio o'r adeilad. Yr olwg ar y rhai hyn, fel y deuent allan dan wylo, a ddofai ychydig hyd yn nod ar y dorf derfyaglyd hon, yr hon erbyn hyn oedd o 5000 i 6000 o beronau. Gyda fod y plant allan ymruthrwyd i mewn a thadwyd allan y dodrefn, y llyfrau, gwelyau, betiau o bonetti y rhai bach, y rhai a gymerwyd ymaith yn anrhaith gan y dorf—rhai gwragedd i'r terfyagwyr (dywedir) yn cymeryd eu rhan o'r anrhaith. Yr oedd y dwfr-beiriannau yn barod yn y lle gan yr heddeidwaid, i ddiffoddi y tân, ond ni feddiai neb eu defnyddio! Ofnir fod plentyn bach wedi ei llosgi i farwolaeth yn y danllwyth fawr!

CONGL Y 29AIN A BROADWAY.

Gyda fod y Nawddle wedi ei llosgi, plaid gref o'r terfyagwyr a redasant i lawr at Swyddfa y Cofrestrriad (*Enrollment-rooms*)—y gwrthrych amlwg yma oedd lladrata. Ysafelloedd isaf yr adffad oeddnt Ystordai llawn o nwyddau cost-fawr. Cariwyd y cyfan ymaith. Ystod Emau o olud mawr oedd wrthrych nodedig yn tynnu sylw y terfyagwyr. Anghofwyd y negroaidd yn yr ymgyrch hwn am ysbail. Boneddwr, yr hwn a safai yn ymyl ysgrienydd yr hanes hon, a ddywedai, "Mae hyn yn ormod o ddirdra—fel dynasydd Americanaidd yr wyf yn cywilyddio o'r herwydd." Prin yr oedd y gair o'i enau nad oedd rhyw un yn ei dero a phastwn o'r tu ol, nes hollti asgwrn ei ben!!

Gyda fod yr ystordai wedi eu gwagahan, dyma y floedd allan:—"Llosgwch yr adeilad! Llosgwch ef! Llosgwch ef!" Haner cant o ddwyllaw parod oeddnt wrth y gwaith mewn eiliad, ac mewn cynifer o fanau o'r garret i'r gwaedl yr oedd yr adeilad fawr yn ffamian—a syrthiodd y muriau yn lled fuan.

YR YMOGODIAD AR SWYDDFA Y TRIBUNE.

Tuag 8 o'r gloch yn yr hwyr tyrfia gynhyrfus yn y Printing House Square a ddechreuasant floeddio a gruddfan, ac yn fuan, gyda phriddfeini a gawsant mewn pentwr o honynt yn ymyl, dechreuasant luchio at fenestri Swyddfa y *Tribune*.

Ar ol dinystrio y fenestri isaf, daeth rhuthr o'r terfyagwyr i mewn i'r *counting room*. Ymafiwyd mewn sypynau o baprau y tu ol i'r counter, a thaniwyd hwy. Ar y pryd hwn daeth plaid lled gref o'r heddeidwaid ar eu rhedeg droo y Park, yn cael eu blaenori dan y cadbeniaid egniol Thorpe a Warlow, gwasgarwyd y terfyagwyr yn lled ddi-arbed a chafwyd tawelwch.

NOS. LUN.

Ychydig a roddwyd o gwag i'r llygaid na hun i'r amranta y nos Lun bythgofiadwy hono, yn ninau New York. Swm y clychau tân a glywid bron bob awr o'r nos, a'r wybrenau a oleuid gan y tanau mewn gwahanol bartiau o'r dref. Bto y gwlaw trwm a ddechreuodd ddisgyn tuag 11 o'r gloch a wasanaethodd i yrru llawer o'r terfyagwyr i'w llothesau.

PARRHAD Y TERFYAG DDYDD MAWRTH, Y 14EG.

Nid oes gofod genym i roi hanes manwl am y terfyag y dydd hwn. Am 8½ yn y bore daeth gair gyda'r pellebyr i'r brif-oraeaf fod terfyagwyr yn ymgynull ar yr 2il Avenue, yn nghymydogaeith heol y 34, a danfonwyd 300 o heddeidwaid yno i wasgaru y cythrwll. Cyfarlyddasant â'r llog gatrawd N. Y. S. V., Mil. O'Brien.—aethant yn nghyd ar hyd yr Avenue, saethwyd a lladdwyd rhai o'r terfyagwyr a chlwyfwyd rhai o'r milwyr. Tua 2 o'r gloch daeth 200 yn ychwaneg o'r heddeidwaid i'r gymydogaeith. Bu ychwaneg o saethu a cholli bywydan. Ar un tro meddyllir i tua 15 o'r terfyagwyr gael eu lladd ar un ergyd gan y milwyr. Yna y milwyr a ddaethant yn blaen gyda eu bidogan noethion, a'r terfyagwyr a ffoasant.

YR YMOGODIAD AR ANEDD Y MAER OFDYKE.

Ymosodwyd ar anedd y maer tuag 11 o'r gloch y bore hwn—drylliwyd y fenestri a therfyagwyr amryw a allasant fyned i mewn i'r tŷ; ond ymddangosiad 200 o filwyr a'u gwasgarasant. Oni buasai ymddangosiad prydawn y milwyr buasai tŷ prydforth y maer wedi ei llosgi.

ANEDDAU NUGENT A WAKEMAN.

Y dydd hwn y terfyagwyr a lwyddasant i ysbailio a llosgi anedd y Mil. Nugent ar heol 86, ac eiddo yr Anrh. Abram Wakeman, Postawyddwr y ddinas, ar yr un heol—yr hwn oedd o gartref ar y pryd—colled i Wakeman tua \$15,000.

CYFARCHIAD GAN Y LLYWODRAETHWR SEYMOUR.

Y Llywodraethwr Seymour a ddaeth y canol-ddydd hwn i'r City Hall, ac oddiar y grisiau cyfarchodd y terfyagwyr a dywedodd:

"FY NORYFEILLON: Daetham i lawr yma o ddystawrwydd y wlad i edrych beth oedd y rhwystr, i gael gwybod beth oedd y drafferth mewn perthynas i'r *Draft*. Gadewch i mi eich

yn sicrhau fy mod gyfalll i ohwi," (Baullefau uchel o gymeradwyaeth.) "Buoch chwi yn gyfeillion i mi." (Bloeddiadau "Do," "do," "bu elly," "ydym yn awr a byddwn eto." "Ac yn awr yr wyf yn eich sicrhau, fy nghyd-ddinasyddion, i brofi fy nghyfeillgarwch, fy mod wedi danfon fy Adjutant General i Washington i obirio ac attal y Dratt." (Baullefau uchel o gymeradwyaeth.)

Yua y Llywodraethwz a gynghorodd y terfygwyr i ymwagaru yn heddychol, gan eu sicrhau y gallent ymgylfarfu eto pan y myneht. Y terfygwyr o ofnyent iddo ef wasgaru y milwyr, ond ni roddodd ateb iddynt am hyny. Wedi traethu grwgnachrwydd yn erbyn y milwyr, y dorf a gillasant ymaith.

Rhai o flaenoriaid y teifysgwyr a gymerwyd ac a oodwyd mewn dalfa y dydd hwn.

Nifer fawr o'r negroid a gurwyd yn greenlen, a llawer a lofruddiwyd; aneddau amryw o honynt a losgwyd, a bygythiwyd y rhai a roddent waith iddynt a'r cyfelyb driniaeth; llawer a ffoisant o'r dref ac i orsafau yr heddeidwaid, am amddiffyniad.

Y TERFYSG YN PARHAU DDYDD MERCHER, 15FED.

Lladdwyd llawer o'r negroid y dydd hwn eto. Llauer o'r terfysgwyr hefyd a laddwyd gan y milwyr, a chyn 12 o'r gloch y nos yr oedd y fyddin o ddinasyddion, milwyr a heddeidwaid yn gref a lled ddigonol i amddiffyn y ddinas.

DTDD LAU, 16EG.

Y ceir a'r amaibuses oeddynt yn rhedeg y dydd hwn, wedi bod yn sefyll dros y dyddiau blaenorol. Eto yr oedd terfyg mewn rhai manau.

Yr heddeidwaid a ddashtant ar warchaf y terfygwyr Andrews o Virginia yn y nos, mewn patsindry gyda dynes ddul a rhoddwyd ef yn ngharchar.

Tua dyddiau Gwener a Sadwrn, 17eg a'r 18fed, ystyrid y terfyg wedi ei ddarostwaga threfn wedi ei adferu.

Gwnaed prawf ymchwiliad ar 66 o gyrff mewn cysylltiad a'r terfyg hwn, a chafwyd fod 54 o honynt yn Wyddelod, 8 yn Americanaid, a 4 na wyddis i ba genedl y perthynent. Lladdwyd rhai canoodd o'r terfysgwyr, heblaw llawer o'r milwyr a'r heddeidwaid yn y tro.

Cynllun wedi ei lunio gan rywrai uwch eu sefyllfa mewn cymdeithas na Gwyddelod. New York oedd cynhyrfydd y terfyg hwn, a'i amcan oedd i bleidio gwrthryfel y De trwy beri *cheryl droad hysyd yn y Gogledd!!* Ond gobeithiwn y bydd i'r "cynghor" hwn eto gael ei droi yn "ffol-ineb," ac y bydd i'r wlad agor eu llygaid i welod pwy yw gelysion rhyddid a rhinwedd, a'u gocheffyd yn swy effeithiol. O du rhyddid a rhinwedd y mae Daw, ac yn y diwedd dyma yr echr y bydd oren i ninau fod.

DEDDF NEWYDD Y LLYTHYRFA.

Mae deddf newydd y Llythyrfa, yr hon a ddaeth

i weithrediad Gor. 1, 1863, yn cynwys amrywiol bethau o bwys i'w gwybod a'u cofio.

1. Yr an llythyrdoll, tef 3c., sydd i'w dalu am bob llythyr o haner wns ac isod, i bob parth o'r Talaethau Unedig—y doll o 10 c. i California a ddileuir—3c. fydd bellach i bob parth o'r talaethau a'r tiriogaethau.*

2. Bydd llythyrnod (*stamp*) o 2c. i gael ei roddi ar bob llythyr a fyddo i gael ei roi allan o'r swyddfa lle rhoddir ef i mewn—felly bydd "*Drop Letters*" yn 2c.

3. Mae y Post-swyddwr Cyffredinol yn cael ei gyfarwyddo i fabwysiadu mesuran tuag at ddanfôn allan y llythyrn heb *dâl chwanegol* o'r llythyrdy i'r derbynwyr yn y dinasoedd a'r pentrefydd mawrion, mor fuan ac ar gyllun mor helaeth, ag y barno yn alluadwy. Mabwysiadir y cynllun hwn mewn manau, mae'n debyg, yn fuan. Dyma gam ymlaen at gyrrhaedd trefn fuddiol Rowland Hill yn Mrydain.

4. Ni bydd dim taliad chwanegol o hyn allan yn ofynol ar lythyrn a oodir mewn is-swyddfa yn y dinasoedd; i'w danfon i'r swyddfa reolaidd neu ganolbarthol. Byddai 1c. i'w thalu am y cyfryw—ni bydd dim bellach.

5. Rhaid talu y cludiad *yn wlaen llaw* ar y cyhoeddiadau, yn ddi-eithriad: Y newyddiaduron wythnosol (oddielthir yn y sir lle y cyhoeddir hwynt, lle y maent yn rhydd fel o'r blaen) 5 cent y cwarter. Taliadau chwarterol fel hyn:

Y rhai gyhoeddir ddwywaith yr wythnos,	10c.
" " teirgwaith "	15c.
" " chwe' gwaith "	30c.
" " bob dydd a chynwys y Sabboth,	35c.

Cyhoeddiadau misol, 3c. y cwarter neu 12c. y flwyddyn. Cofier hyoyna gan dderbynwyr y Misolion.

6. Dim aypyn i gael ei ddanfôn yn y Llythyrgod, yn pwyso dros 4 pwys.

7. Llythyrn wedi eu registro, 20c.

8. Am bob newyddiadur neu gyhoeddiad, oddi-eithr at danascrifiwr rheolaidd, bydd 2c. i'w dalu, a byny wrth ei ddanfôn allan.

9. Ar Lyfrau, y cludiad fydd fel hyn:

Am bob Llyfr na byddo yn pwyso dros 4 wns,	4c.
Dros 4 wns a dim dros 8,	8c.
" 8 " " 12,	12c.
" 12 " " 16,	16c.

10. Oylch-lythyrn heb eu selio, fel hyn:

Dim dros 3 i un cyfarwyddyd,	2c.
Dros 3 a dim dros 6,	4c.
Dros 6 " 9,	6c.
Dros 9 " 12,	12c.

11. Cyhoeddiadau bychain, yn cael eu rhoi allan yn anamlach nag unwaith yr wythnos, ac yn cael eu danfon i un cyfarwyddyd,—un aypyn yn ddim dros 4 owns,—1c., ac ar bob 4 owns dros byny, 1c. chwanegol.

12. Codir clud-dâl dwbl ar lythyrn na byddont wedi talu drestynt cyn eu cychwyn.

13. Yr holl boatswyddwyr ag y mae eu cyflogau yn dyfod i fyny i \$1000 y flwyddyn a neillduir i'w

swyddi gan y Llywydd—y gweddill, gan y Postswyddwr Cyffredinol.

14. Cyfarwyddir y Postswyddwr Cyffredinol i drefus a chyhoeddi cynllun i'r milwyr a'r morwyr i ddaunon eu llythyrâu ymaith yn ddi-dâl.

Y Reilfordd at y Towellog.—Yn ol Deddf y Gyd-gynghorfa a furfiwyd y 8. ddiweddaf, 1862, bydd y dosbarth canol o'r ffordd hon i gychwyn oddi-wrth bwynt ar y 100fed gyhydedd—oddiyno tua'r Gorllewin dros y Mynyddoedd Caregog, a thair cainc i redeg o'r un pwynt tua'r dwyrain at afon y Missouri, yr hyn a wasanaetha yn fanteisiol i'r talaethau dwyreiniol a de ddwyreiniol i'r afon hono. Mae hatarn at oed y darn bach cyntaf tua'r gorllewin o'r pwynt a enwyd wedi ei sicrhau, a dysgwylir y bydd y darn hwn wedi ei gwblhau erbyn y 1af o Ionawr, 1864, os nid yn gynt.

Yr Agerlong Filwrol Shenandoah a gwbhaodd ei phrawf-daith o Philadelphia i Boston Mehefin 25. Moria yn esmwyth 12½ milldir yr awr heb ddefnyddio ei hwyliau, ac ystyrir hi yn gyfradd ag un Agerlong filwrol ar y dyfroedd, os nid y ragoraf.

Yr Awgryn "the Star Spangled Banner", yr hon a esgynodd oddiar y Boston Common gyda 5 o foneddwyr yuddi, prydnewn y 4ydd o Orphenaf, a ddiagonodd yn ddiogel am 7 o'r gloch y prydnewn canlynol yn ardal Farmington, talaeth Hampshire Newydd.

GANWYD,

Mai 4, yn Columbus, Ohio, mab i Mr. David Phillips a'i briod, a gelwir ei David.

PRIODWYD,

Gor. 11, gan y Parch. M. D. Morgan Pottsville, yn nhŷ mam y bridiasserch, yn Fish Batch, Mr. Morgan Hopkins a Miss Ann Edwards, y ddau o St. Clair.

Gor. 16, yn Paddy's Run, Ohio, gan y Parch. J. M. Thomas, Mr. Edward Coburn, Covington, Ky., a Miss Ann Griffith o'r lle uchod.

BU FARW,

Mawrth 3, yn Martinsburg, Lewis Co., N. Y., yn 34 ml. oed, o'r darfodedigaeth, Elizabeth, merch i Wm. ac Ellen Wynne, gynt o Lancaster, Lleyd, sir Gaernarfon. G. C. Bu yn wael am 20 o flynyddoedd, ond yn hynod siroli a dirwgnach bob amser. Yr ydoedd wedi ei chynysgaeddo a chyneddffau cryffon. Yr oedd ganddi rai darnau o bregethau yn ei eiof er pan yn 19 oed. Un uffudd ydoedd i'w rhieoi bob amser, yn ofalus am eu cysur. Byddai gweinidogion yr efengyl yn arfer a lletya gyda ei rhieni dros lawer o flynyddoedd; dywedai y byddai yn dda ganddi wneud rhyw gymwynas. iddynt a chyfrifai yn wir faint i gael estyn cwpanaid o ddŵr i ddisgybl Crist. Un hoff o ddarlenn ydoedd, darlennodd lawer ar y Beibl a llyfrau da eraill—y Beibl oedd ei phrif lyfr, ac ynddo yr oedd yn cael ei chynnal y dyddiau a'r oriau olaf y bu fyw. Myfyriai lawer uwchben y 53 o Eesaiab, am y "dryllio" a fu arno Ef. Cynghorai lawer ar ei pherthynasau y rhai oedd heb grefydd, i ymofyn am dani a pheidio gy ymorthwys ar yr ordinhadau allanol, ond myned trwy bob peth at Grist. Byddai yn teimlo yn fawr am nad oeddi yn byw mewn ardal y gallai gael gymdeithas a phobl yr Arglwydd. Nis gallwn ninnau ond gofidio heddyw yn yr achos, gan gysuro ein hunain a'r sicrwydd a gawsom ei bod wedi rhoi ei hunan i'r Arglwydd. Daeth llwau mawr i'w chladdiedigaeth. Mr. G. W. Griffiths yn

gweddio cyn cychwyn; awd a'i eiof at berthynasau iddi yn mynwent y T. C. yn Penygraig, Bemsan, y brawd Eben. Salisbury yn pregethu ar yr achlysur, Daliodd i ddwyd y penill hwn tra gallodd i—

Os rhaid myn'd trwy'r afon donog
Mae un i dori grym y lli,
Iesu'r Archoffeiriad fydd lawm
Dyma ddigon byth i mi,
Yn ei waed caf waeddi concwest
Ar angau offern byd a'r bedd
Tragwyddoldeb byth heb bechu
Yn ogoneddus ar ei wedd.

Eithad, WILLIAM WYNNE.

Mai 29, yn Columbus, Ohio, DAVID JONES, mab i Mr. Edward Jones a'i briod, yn 5 mlwydd a 2ffia oed. Gweinyddwyd yn y gladdiedigaeth gan Mr. Evan Jones, pregethwr gyda'r T. C. Claddwyd ei weddillion marwol yn Green Loan Cemetery byd y boreu mawr. Yr Arglwydd a nertho ei fam dyner i ddwyd, Yr Arglwydd a roddodd a'r Arglwydd a ddygodd ymaith, boudigedig fyddo ei euw, ac a fendithio'r tro er dychweliad tad yr un bach ato ei hun cyn ei fedd.

Meh. 7, yn Columbus, Ohio, yn 81 mlwydd oed, yr hen bererines, Mrs. MARY ROBERTS, gweddwr Mr. Humphrey Roberts, gynt o Utica a Steuben, ond er ys blynnyddau o Columbus, O. Hen Cristion gloyw oedd y chwara uchod. Gweinyddwyd ar yr achlysur y gladdiedigaeth gan y Parch. Edward D. Morris yn Saesoneg, a John H. Jones yn Gymraeg. Claddwyd hithau yn Green Loan Cemetery.

Mai 30, yn Brooklyn, ger dinas Efrog Newydd, yn 70 ml. oed, Mr. JOHN J. EVANS. Daeth llwau mawr o Gymry a Saeson i'w gladdiedigaeth a chladdwyd ef yn Evergreen Cemetery; gweinyddwyd ar yr achlysur, yn y ty gan y Parch. D. D. Elmendorf, D. A., ac ar fan y bedd dan y Parch. John Ellis, W. R. Ymfudodd Mr. Evans a'i deulu i'r wlad hon yn y f. 1833, o Lechryd, sir Aberteifi, D. C., a sefydlodd yn Brooklyn, lle y bu hyd ei ddiwedd.

Meh. 7, yn Brooklyn, ger dinas Efrog Newydd yn 42 ml. oed, Mrs. MARGARET THOMAS, awyyl briod Mr. Peter Thomas, a merch i'r John J. Evans uchod. Y dydd canlynol, cyfarfu cynulleidfia lluosog iawn o Gymry a Saeson, yn yr Eglwys Henaduriaethol East Brooklyn, i dalu y gymwynas olaf iddi, lle yr oedd ei gweddillion yn aros, i gael eu symud i'r Evergreen Cemetery. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. J. Greenleaf, gweinidog yr eglwys uchod. Gadawodd wr a thri o blant bach i alaru ar ol mam dyner, a gwrtaig fyddlon.

Ei phriod PETER THOMAS.

Dymunir ar i'r *Dysgedydd* a'r *Disgygiwr* gyhoeddi yr uchod.

P. T.

Meh. 4, yn Ridgeway, Wis., JACOB MORGAN, mab Evan D. a Kezia Morgans, o'r darfodedigaeth, yn 21 ml. a 5 mis oed. Claddwyd ef yn Spring Green, yn ymyl ei fam a gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. John Davies, Bangor, Wis. Pregethwyd eilwaith mewn cyaylltiad a'r amgylchiad gan y Parch. John Davies yn Spring Green, a chan yr ysgrifenydd yn Ridgeway. Deallwn fod y cyfaiil hwn wedi ymuno a chrefydd er yn ieuanc, yn un ffyddlon gyda moddion gras yn enwedig yr Ysgol Sabbathol a'r canu, yn ysgolor da ac yn fachgen talentog, a thwy hyn yn addawol o fod yn ddefnyddiol yn ei oes; ond fel arall y troes er aiom perthynasau a chyfeillion. Lled ddastaw y bu trwy ei hiraeth gystadd. Ymddangosai fel y cyffredin o'r asfchyd yna yn golygu gwella, ond pan y sonid wrtho am farw yn nghyd a'r tebygolrwydd mai marw oedd o'i ffaen ef yn fuan ymddangosai yn dawel ac ymddiriedol. Mae iddo dad a pherthynasau lluosog yn nghyd a chylch eang o gyfeillion ieuanc mewn galard dwys. Hyderwn i'r amgylchiad fu'n chwerau iddynt hwy droi yn eiw iddo ef. Cymered ei gyfodion y rhybudd, "Byddwch chwithan barod." EVAN OWEN.

Meh. 24, yn Covington, Ky., MORGAN, mab i Mr. John Roderick a Johanna ei briod, yn dair blwydd oed. Ei glefyd oedd y scarlet fever. Gweinyddwyd yn y gladdiedigaeth gan y Parch. H. Powell, yn abenoldeb yr ysgrifenydd. Nodir yn y CENHADWR am Gorphenaf hanes marwolaeth mab arall i'r un

teulu o'r un olefyd. Mae y tad a'r fam eto yn fyw yr hyn sydd yn profi y gallaol fod yn waeth. Bydded i'r Hwn sydd yn medda pob awdardod i arbed y gweddill o'r plant os rhynga bodd yn ei olwg.

T. EDWARDS.

Meb. 24, yn Silver Greek, swydd Schuykill, Pa., yn 64 ml. oed, MARY THOMAS, priod Mr. Bees Thomas. Cymerwyd y chwaer hon ymaith yn ddisymwth gan ddynod o'r parlys. Dydd Gwener canlynol ymgasglodd tyrfia lucosog yn nghyd i dalu'r gymwyuas olaf iddi a chladdwyd ei rhan farwol yn mynwent y Cynulleidfaoell yn Pottsville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

JOHN E. JONES.

Meb. 28, yn yr un lle, yn 7 mis oed, MARY, merch William a Margaret Lloyd. Claddwyd hi yn mynwent y Cynulleidfaoell yn Pottsville a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

JOHN E. JONES.

Gor. 4, yn Rosendale, Wis., ELIZABETH PIKE, ar onedigaeth plentyn yn 23 oed. Merch ydoedd i David a Hannah Jenkins, gynt o Benygarn, Llanddewi-brevi, swydd Ceredigion. D. C., yn bresenol o Rosendale, Wis. Claddwyd hi yn mynwent Bethesda, wrth ochr ei hanwyl dad. Dyma rybudd eto i'r iach a'r beini, i ymfodyn am fod yn barod. Yr eiddoch,

D. JENKINS.

mab yn nghyfaith i Eidd. Parry, diweddar o Nibetyst.

Gor. 14, yn Steuben, Oneida Co., N. Y., yn 22 oed, o'r darfedigaeth, ANNE, merch Owen a Jane Roberts. Yr oedd yn gyflawn aelod o eglwys y T. C. yn Penygraig, Remsen.—ni bu erioed allan o'r eglwys, yr hyn oedd gyssur iddi yn ei dyddiau olaf. Gallen ychwanegu llawer am y chwaer anwyl hon, ond ymataliwn. Claddwyd hi yn Penygraig, y brodyr Roberts a Salisbury yn gweinyddu.

Gor. 5, yn Utica, Mrs. CATHARINE JAMES, tua 79 ml. oed. Yr oedd yr hen chwaer hon wedi bod am amser maith yn lled wansidd ei grym a'i hiechyd; ond fel yr oedd y cyfansoddiad corphorol yn gwanhau yr oedd yn dyfod yn fwy fwy ei hawydd am fydd arall, ac nid oes lle i amheu nad oedd marw iddi yn eiw. Dydd ei chladdigaeth gweinyddwyd gan y Parchn. James Griffith a John R. Lewis, y blaenaf yn Gymraeg a'r olaf yn Sasaoneg, ac yna rhoddwyd ei gweddillion i orphwys yn ymyl ei phriod, ei merch a'i hwyron, yn hen fynwent Utica ac yn ei hymadawiad gellir dweyd fod un o'r rhai hysaf wedi myned o eglwys Columbia street.

Mewn rhyfel buodd yma'n hir

Yn enill ac yn colli tir,

Ond nawr gorphenodd ar ei gwaith

Ac aeth yn deg i ben ei thaith.

Gor. 3, yn anedd Mrs. N. Devereaux, yn Utica, Miss MARGARET EVANS, tua 80 ml. oed, aelod gyda'r T. W. Ymfudodd o Gymru i'r wlad hon tua'r fl. 1800—ac am y rhan fwyaf o'r amser hynny hyd ei hangu, bu fyw yn nheuluodd J. C. a Nicholas Devereaux,—am y 40 ml. diweddar o'i hoos yn nheulu Mr. N. Devereaux.

Gor. 1, yn Portsmouth, Va., o'r typhoid fever, Lieut. EVAN G. JONES, o'r gatrawd 117, N. Y. S. V., o Floyd, Oneida Co., N. Y. Dygwyd y corff adraf i Floyd, a chladdwyd ef yn barchus Gor. 8fed yn ardal Floyd.

Gor. 7, yn ardal South Trenton, E. N., yn anedd Francis Francis, ELKANOR, priod John Francis, yn 65 ml. 6 mis a 13 d. oed.

Gor. 7, yn Neenah, Wis., JEREMIA, plentyn i Mr. William Evans a'i briod, yn 1 flwydd a 22 diwrnod oed. Ei afiechyd oedd y dyfrygwyf ar yr ymenydd. gweinyddwyd yn y gladdigaeth gan Mr. William Mathews a'r ysgrifenydd, 2 Sam, 19: 23.

H. PARRY.

Gor. 19, ger Oriakaby, E. N., Mrs. ANN HUGHES, priod Mr. Wm. Hughes, tua 33 mlwydd oed. Merch ydoedd i'r diweddar Griffith E. Griffiths, Trenton. Claddwyd hi yn mynwent teulu ei thad ar Steuben Valley, ger Capel y nant.

Gor. 16, yn Treskow, Pa., yn 28 ml. a 6 mis oed, Mrs. ESTHER HAYCOCK, priod Rees Haycock. Ei chlefyd oedd y frech wen. Gadawodd briod a dau o blant i alaru ar ei hol. Yr oedd yn ferch i David J. Evans, yr hwn a fu farw Rhag. 1, 1862. Bydded i fam dyner yr ymadawedig yr hon mor ddiweddar a

gollodd ei phriod hefyd roddi ei phwys ar yr Arglywydd, a byw mewn gobaith am gyfarfod eto a'i merch yn nheyrhas nef, lle ag y mae gennyf obaith cryf fod ei merch wedi myned, ond dros enyd fyr, yna cant gwrdd mewn gweli cymdeithas nag sydd yma ar y llawr.

P. PEREGRINE.

Beaver Meadow.

Gor. 16, ger Westernville, E. N., yr honafgwr, JOHN B. EVANS, tua 69 ml. oed. Gweinyddwyd yn y gladdigaeth gan y brodyr Parmelee ac Everett.

Gor. 5, WILLIAM, mab i Mr. Henry Humphreys, Trenton, E. N., yn 12 diwrnod oed. o'r convulsive fits, Yr oedd yn ŵyr i'r Parch. Evan Morris, Penycerau, Hebryngwyd corph y bychan i gladdia Penycerau, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan D. C. Evans.

Gor. 21, EMMA WILLIAMS, merch i Mr. W. B. Williams, Utica, yn 1 fl. 4 mis a 19 o ddyddiau oed, o'r diarrhea. Yr oedd Mr. Williams yn nghyd a'i briod a'i hunig ferch wedi dyfod i fyny o Utica i gymydgogaeth y Nant i dŷ Mr. Robert Watkin er mwyn cael adnewyddiad iechyd, ac yn mben ychydig ddyddiau wedi eu dyfod, cyfarfuant a phrofedigaeth chwerv, colli eu hunig plentyn. Yr Arglywydd a'u cyrrallio yn eu tywydd garw ac a fendithio yr amgylchiad i'w dwyn i roddi eu "serch ar y pethau sydd uchod." Claddwyd gweddillion marwol y fechan ymadawedig yn ngladdfa y Nant—gweinyddwyd ar yr achlysur gan D. C. Evans.

Anrhydedd i Gymro.—Mae Coleg Hamilton, swydd Oneida, wedi rhoddi yr urddiant o fod yn Athraw Dawnyddol, D. D., i'r Parch. Edward Dafydd Morris o ddinas Columbus, Ohio, mab i David E. Morris, ysw., o Utica.

Cydnabyddiaeth o deilyngdod milwr Cymreig.—Crybwyllasom yn ein rhifyn diweddar fod y milwr ieuanc Joseph E. Griffiths, mab y Parch. Evan Griffiths, Iowa, wedi cael ei gymeradwyo i sylw y Cadf. Grant, gan y Brig. Gen. Lawler fel un teilwng o fod yn Lieutenant yn y gatrawd y perthynai iddi. Canfyddwn yn awr fod Llywodraethwr talaeth Iowa yn ol cyweradwyath wresog y Cadfn. Grant, Oarr a McClernand, wedi codi Griffiths ieuanc i'r swydd a enwyd,—ei godiad i ddyddio o'r 22ain o Mehefin, sef y dydd a dangosodd ei ddewrder a'i wrolder rhyfedd yn Vicksburg.

Estyniad y Reilffordd o Booneville i Watertown.—Cynaliwyd cyfarfod gan foneddwyd yn Utica, Gor. 20fed, i neillduo cenhadon i gyfarfod arall yn Watertown, ar y 23ain b'r un mis i ymdraffod a'r cwestiwn o estyniad Rheilffordd Utica a'r Black River hyd Watertown. Neillduwyd i'r perwyl hwn y rhai canlynol:—A. J. Williams, J. K. Hitchcock, E. S. Brayton, A. O. Miller, a John Dagwell,—gyda'r hawl iddynt i ychwanegu pedwar eraill, i wneud y nifer yn ddeg.

Hanesiaeth Dramor.

O Y M R U.

Effordd Haiarn o dref Caerfyrddin i Landilo.—Y mae cryn lawer o siarad wedi bod mewn perthynas i'r ffordd haiarn hon yn ystod y deng mlynedd diweddar; ond y mae y siarad erbyn hyn wedi troi yn sylwedd. Y mae y Contractor a'r Navvies yn tyru o bob rhan o'r wlad i ymfodyn gwaith. Disgwylir y bydd yn barod mewn tua

blwyddyn o leiaf. Nid oes ond pymtheg milldir o Gaerfyrddin i Landilo. Cyn y gellir myned yn awr dros y reilffordd o'r naill dref i'r llall, rhaid dyfod trwy Lanelli. Y mae ngain milldir o Gaerfyrddin i Lanelli, ac agos i ugain drachefn o Lanelli i Landeilo; felly rhaid teithio agos i ddeugain milldir ar y rheilffordd cyn cyrhaedd y pellter o bymtheg milldir. Bydd y llinell hon yn rhedeg trwy ganol dyffryn ffrwythlawn y Towy, ac yn cadw yn lled agos i'r Towy yr holl ffordd. Y mae golygfeydd rhamanus a swynol y dyffryn hwn yn sicr o ddenu lluoedd o foneddigion Lluegr i drigianu ynddo. Chwanegir cryn lawer at worth tir yn Nyffryn Towy.

Tanchwa enbyd yn Ngwaith Glo y Parc ger Llansawel, Morgannwg.—Cymerodd tanchwa echrhydus le yn y gwaith glo uchod boreu ddoe (dydd Gwener, y 26ain cyfisol). Crynai y ddaiar fel pe buasai daeargryn yn ei hysgwyd, a chlywid swm y danchwa filldroedd lawer o ffordd. Pwll newydd ei agor yw pwll y Parc—y mae yn ddau cant a thrigain o droedfeddi o ddyfnder, ac y mae tua chant a baner yn gweithio ynddo. Fel y digwyddodd, nid oedd ond pedwar ar ddeg o bersonau yn y pwll pan gymerodd y danchwa le. Oladdwyd tri o honynt, sef Francis Jenkins, Richard Evans, a Thomas Griffiths. Cafodd naw eu llosgi yn druenus, ac nid oes ond gobaith gwan am eu gwellhad—diangodd dau yn ddianaf. Buwyd gryn amser wedi i'r danchwa gymeryd lle yn gallu myned i lawr i'r pwll; ac wedi myned i lawr, yr oedd y nwy afiach mor gryf fel y methwyd dyfod o hyd i'r cyrrf am gryn amser; ac O! y fath olwg ddychrynlyd oedd arnynt. Yr oedd eu cnawd wedi ei ddigroeni am danynt, ac yn syrthio oddi wrthynt yn ddarnau. Yr oedd yr olygfa ar ben y pwll yn dorcalonus i'r eithaf; gwelid gwragedd yn wyo, plant yn galw enw eu tad, a pherthynasau yn ofni gweled y cyrrf yn dyfod i fyny, rhag fod eu heiddo hwy wedi eu lladd. Daeth T. Evans, Ysw., arolygydd y llywodraeth, yno cyn nemawr o amser; a bu efe, yn nghyd a Mr. E. Thomas, a Mr. Wooley, dau o berchenogion y gwaith, a Dr. Whitty a Dr. Evans ar eu goreu yn cynorthwyo ac yn llasu poen y dioddefwyr fel y deuent i fyny o'r pwll. Y mae achos y danchwa hyd yn hyn yn hollol anadnabyddus; ond bwriedir gwneud ymchwiliad manwl i'r mater ar unwaith.

Marwolaeth a Chladdedaeth y Parch. Thomas Williams, gweinidog yr Annibynwyr yn Llanddeusant.—Yr oedd Mr. Williams yn enedigol o gymydgwaith Bethesda, Arfon, a chafodd ei ddwyn i fyny yn eglwys Amana. Mae iddo ddau frawd eto yn y weinidogaeth, sef y Parch. W. Williams, Nefyn, a'r Parch. D. Williams, Myfyriwr yn Athrofa yr Annibynwyr yn y Bala. Cafodd Mr. Williams ei ordeinio i holl waith y weinidogaeth ddwy flynedd yn ol yn Llanddeusant, pryd yr ymgymerodd â gofalu am yr eglwys yn y lle fel ei bugail, ynghyd a'r eglwysai yn Silo ac Ebenezer, Llanfach-

ell; ac yn ystod yr amser y bu yn llafurio yn y cymydgwaithau hyn, enillodd le mawr yn mynwesu pobl ei ofal, a phawb a'i adwaenai. Yr oedd drwy ei affeichyd wedi ei analluogi i ofalu am ei ddyledswyddau fel gweinidog er's pedwar mie cyn ei farwolaeth. Ac er fod ei gyfeillion yn yr adeg hono yn ofni fod y clefyd o'r hwn y byddai marw o hono wedi ymaffyd ynddo, eto yr oedd hyny ym mhell iawn o'i feddwl ef ei hunan hyd y dydd y bu farw. Ac ar y dydd hwnw daeth i feddwl fod ei ymddatodiad ger llaw; ac yn y teimlad hwn galwodd ar Mr. a Mrs. Jones, Tanlan (sef y teulu y lletyai gyda hwy) at ei wely, i'w gwneuthur yn hybys o'r hyn a deimlai ar y pryd. Diolchodd yn gynbes iddynt am eu caredigrwydd iddo tra y bu o dan eu cronglwyd, a rhoddodd orladur i Mrs. Jones, gan ddymunio arni ei derbyn yn gydnabyddiaeth oddi wrtho am ei gofal mawr am dano yn ei affeichyd; a dywedodd wrth Mr. Jones am ddywedyd wrth ei wrandawyr ei fod yn ail ddymunio arnynt gofio a gwneuthur ei holl gynghorion iddynt, a'u hybysu hefyd ei fod yn ddiolchgar am eu ffyddlondeb iddo, a'i fod yn cosio yn garedig at yr eglwys. Ac wedi hyny dywedodd wrth yr Hwn sy'n dal "agoriadau uffern a marwolaeth."—"Arglwydd Iesu derbyn fy ysbryd" ac yna efe a hunodd yn yr Iesu, yn 28 oed, Mehefin 10fed.

MARWOLAETHAU.

MAI—

- 1, Thomas, ail fab Mr. Evan Hugh Morgan, Maenachydd, Market St., Aberystwyth
- 2, Anne Morgan, merch i'r diweddar Mr. John Williams, ger Aberystwyth.
- 4, David, mad Mr. Morris Davies, Ty'n twr, a chyfrifedd parchus yn Chwarel Caebrach y cefn, ger Bethesda. 23 oed.
- 7, Elizabeth, gwraig Mr. David Edwards, Ty isa, Llandderfel, a mam y Parch. Robert Edwards, o'r un lle, yn nghyd â mam Mrs. Edmunds, gwraig Mr. Edmunds, athraw yr Ysgol Frytanadd yn Bangor.
- 7, Sophia, priod Mr. H. Davies, Erwgron, Llanfair fechan, ger Bangor. 59 oed.
- 26, Elizabeth, priod Mr. Edward Williams, Bwlch-heble, ger Aberystwyth, yn 66 ml. oed.
- 30, Mr. Henry Jones, Salem, Rhiwbryddir, Blaenau Ffestiniog (gynt o Beddgelert).

MEHEFIN—

- 19, H. Davies, Maerdyw bach, Gwyddelwern.
- 20, yn Ty'n llyn, Ffestiniog, Richard Hughes, yn 72 mlwydd oed. Hen filwr oedd y trancedig, ac un o ddewrion Waterloo.
- 22, yn Oeinewydd, Mr. John Owens (a adnabyddid yn gyffredin wrth yr enw Sion Caleb), tad y Parch. J. Owens, Capel y ffynon. Yr oedd yn hen wr cadarn a hyddysg yn yr Ysgrythrau. 84.
- 22, yn 67 mlwydd oed, Mr. John Roberts, Llanelli, gynt o Downy, Meirionydd, wedi bod yn pregethu ya nghyfundeby y Trefnyddion Calfnadd am yn agos i 35 o flynyddoedd.
- 25, Sarah Elizabeth, merch ieuengaf Mr. John Edwards, Ockenden road, Llundain.

Peroriaeth.

GWELY ANGEU,

M. H.

JOHN D. OWEN.—Cyfl. gan T. RODRICK.

Pan fyddo'r corff yu dyoddef cur, A gloywon

The first system of the musical score consists of four staves. The top three staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The bottom staff is in bass clef. The music is written in a simple, melodic style with various note values and rests.

saethan'r gelyn sur, O loes i loes rhaid

The second system of the musical score consists of four staves, continuing the melody from the first system. It maintains the same key signature and notation style.

myn'd i lawr Dan arfau minnog .angau mawr.

The third system of the musical score consists of four staves, concluding the piece. It features a double bar line at the end of the final staff.

*5au. D. S.—Cofied y datganwr fod yr arwyddnodaau damweiniol yu colli eu hellaith ar ol gadael y ban lle y dygwyddant.

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 9.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Medi.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

OYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

Huno a dibuo, ...	257
Perffeithrwydd Oristionogol, ...	259

AMRYWIAETHOL.

Yr eglwys Annibynol yn Ninbych, ...	262
Y chwyldroad yn Madagascar, ...	265
Dadl rhwng caethiwd a rhyddid, ...	268
Araeth lwyddiannus, ...	269

BARDDONOL.

Pryddest ar y "rhyfel cartrefol yn America,"	270
Y rhyfel, ...	271
Gwraig y milwr, ...	272
Llinellau cydymdeimladol, ...	272
Ar farwolaeth Clara Agnes, ...	273

HANESIAETH GARTREFOL.

Llythyr oddiwrth y Parch. Samuel Roberts, A. M., ...	273
Llythyr dyddorol o Washington, ...	273
Cymanfa Gynulleidfaol Wisconsin, ...	274
Cwrdd cwarter Dosbarth Deheuol Ohio, ...	275
Williamsburgh, Iowa, ...	275
Darnwain yn Parisville, Ohio, ...	275
Cofiantau byrlon, ...	275
Ganwyd, ...	277

Priodwyd, ...	277
Bu farw, ...	278
Guerilla.—Y dinystr yn Lawrence, Kansas,—Agerlong lwythog o bylor yn cael ei chwythu i fyny,—Y terfysgwyr yn New York a'u tynged,—Y Drafftio yn ninas New York,—Y brig Bainbridge, ...	281
Morrisey yr ymladdwr,—Diwygiad yn y meddwl cyhoeddus,—Y onydau,—Gorwyntoedd,—Yr athraw a'r ysgolor,—Byddin Lee,—Y mwngloddiau yn Oregon ac Idaho,—Arizona,—Kentucky a Tennessee,—Caplan negroaidd, ...	282
Yr etholiad nesaf yn Wisconsin,—Yr etholiad yn nhalaeth New York,—Darnwain angenol yn Brooklyn,—Yr ymosodiad ar Charleston, ...	283
Marwolaeth milwr, ...	283
Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, ...	283
Cyfarfod trimisol Y. S. Danville, ...	283

HANESIAETH DRAMOR.

CYMER.

Llythyr o'r Hen Wlad, ...	284
Marwolaethau, ...	287
Mexico yn ymherodraeth,—Garibaldi, ...	287

PERORIAETH.

Youngstown, ...	288
-----------------------	-----

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbynianad y mis diweddaft:—M. E., Black Lick, O., \$3; J. E., Spooner's Corners, \$1.50; E. J., eto, 75c.; R. R., eto, \$1.50; O. J., eto, \$3; M. W., eto, \$1.50; R. R., West Winfield, \$1.50; W. E. W., Bethel, \$3; E. J. D., Forest City, Minn., \$3; W. J., Holland Patent, trwy R. J. H., Prospect, \$1.50; J. W. J., Jameville, trwy law y Parch. L. D. H., \$4.50; G. G., Jameville, trwy yr un, \$4.50; D. T. M., Emporia, Kansas, \$3; G. R., Mineraville, Pa., \$11.40; D. D. J., Bangor, \$3.50; T. D. W., Grauville, \$1.50; W. J. W., Racine, \$4.5.

 Methasem osod i mewn rai ygrifau a fwr- iadwyd i'r rhifyn hwn, o ddiffyg lle.

Y PARCH. WM. THOMAS, diweddar o Oak Hill, Ohio, sydd wedi symed i Fairview, swydd Catta- rangus, E. N. Dechreuodd ar ei lawst gweinid- egaethol yn ei faes newydd yno, Awst 9fed. Y cyfarwyddyd at Mr. T. sydd fel hyn: Rev. Wm. THOMAS, Fairview, Cattaraugus Co., N. Y.

CYMANFA PENNSYLVANIA.—Cynelir y Gy- manfa hon eleni yn Danville—i ddechreu yr ail Sadwrn sef y 10fed o Hydref. Taer ddyddmuir ar holl weinidogion y dalaeth i fod yn Danville nos Wener, gan y bydd y Gynadledd yn dechreu ddydd Sadwrn am 10 o'r gloch.

JOHN B. COOK.

CYMANFA IOWA.—Disgwylir iddi ddechreu yn Williamsburg boreu y Sabboth olaf yn mis Medi, a pharhau yno hyd nos Lun. Dechreu ar Old Man's Creek foreu ddydd Mercher—yn par- hau yno hyd nos Iau. Dechreu ar Long Creek foreu ddydd Sadwrn, ac yn parhau yno hyd nos Sabboth. Dechreu ar Flint, foreu ddydd Mawrth, a pharhau hyd nos Fercher. Buddiol fyddai i'r gwahanol eglwysi gadw cyrddau gweddi y nos cyn dechreu y Gymanfa. Cofier am hanes yr eglwysi. Bydd y Gynadledd yn dechreu ar Old Man's Creek am 2 o'r gloch ddydd Iau.

D. KNOWLES, Ysg. y Gym.

Long Creek, Iowa, Awst 18, 1863.

CYFARFOD TRIMISOL YN SPRINGWATER.—Bydd ein cyfarfod trimisol i gael ei gynal yn Springwater, swydd Waukesha, Wis., ddyddiau Mawrth a Mercher, y 29 a'r 30 o Fedi.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL EFROG NEW- YDD.—Bwriedir cynal y Gymanfa hon eleni yn y manau canlynol:—i ddechreu yn Utica, yn yr Eg- lwys Gynulleidfaol Columbia Street, ddydd Llun y 7fed o Fedi,—Cynadledd am 2 o'r gloch, pregethu yn yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth. Remsen, ddydd Mercher, Cynadledd am 2, pregethu yn yr hwyr, nos Fercher, a thrwy y dydd, ddydd Iau. Penymynydd nos Iau a dydd Gwener. Bwriedir cynal cwrd ddydd y dydd nos ganlynol yn Floyd, sef nos Fawrth a dydd Mercher, Medi 15 a'r 16.

CYMANFA OHIO.—A gynelir eleni ar yr ail Sadwrn yn mis Medi, sef y 12fed, yn nghyd a'r holl wythnos ganlynol, yn Newark, Granville, Columbus, Delaware, Troedrihiwdalar a Radnor. Bydd y Genadledd yn Newark, am 10 a 2 o'r glych y dydd cyntaf. Disgwylir i holl weinidog- ion y dalaeth yn nghyda chenadon yr eglwysi ddyfod yn brydlawn i Newark ddydd Gwener, Medi 11.

DAVID PRICE, Newark.

Mae J. B. Floyd, yseilydd mawr y trysor ey- hoeddus wedi marw.

Plwm yn sir Feiriongydd.—Y mae y sir hon wedi dyfod yn enwog erbyn hyn yn ei mwneau o wa- hanol fathau. Nid oes braidd lanerch ar ei gwynaeb nad yw dynion yn cloddio iddynt am fân o ryw natur; weithiau, heb ryw lawer o arwyddion y llwyddant, bryd arall yn cael cryn lawer o gyfoeth. Bu Mr. William Griffith, confectioner, Ffestiniog, ac ereill, yn cloddio am blwm yn Cae'r falli, Pen- rhyn, ar dir Mrs. Oakley. Plas tan y Bwlch, am dros bedair blynedd ar ddeg, a gvariasant lawer o gannoedd o bunau, ac weithiau yn llafurio o dan lawer o ddigalondid, gan feddwl na ddeuent byth i afael a'r trysor y cloddient am dano. Ond o ddeutu tair wythnos yn ol, cawsant faen ardderehog o blwm, yr hon sydd, yn ol pob arwyddion, yn debyg o droi allan yn un gynrychiol a chyfoethog iawn. Y mae y fath ddiwydrwydd a phenderfyniad yn teilyngu ei wobrwyo, ac y maent yn debyg o gael yn yr achos dan sylw.—*B. ac A. Cymru, Gor. 22.*

Mynega y newyddion o Copenhagen fod y Brenin Sior yn bwriadu cychwyn tua Groeg o ddeutu caulol y mis hwn (Medi.)

Dywedir fod Pio Nono yn awr yn mwynhau iechyd corphorol da; ond taeuir y gair fod ei alla- oedd meddyliol wedi gwanhau yn ddirfawr.

Ar yr 18fed o Awst bu farw yn Liverpool, Lloegr, y ffyddlawn lafurwr yn ngwinau feso. Dr. Raffles, yn y 78 mlwydd o'i oedran.

Gor. 25, bu farw y Parch. T. Edwards, Llau- ddeiniolen, yn 61 ml. oed, wedi bod yn weinidog yr Eg. Annibyuol yn y lle 31 o flynyddau.

PELENI Y PRENHINES.

(The Queen's Vegetable Life Pills.)

Mae y Personau canlynol wedi addaw gweithredu drosod fel agents yn ngwerthiant y peleni uchod. Bydd hyn yn gyfeusdra i'r preawylwyr yn yr ardal- oedd a enwir. Lle na byddo goruchwylwyr, gellir eu cael trwy y Post, genyf fi yn bersonol fel cynt.

David Davis, carpenter, Columbus, Ohio.
John A. Jones, colporter, Berlin, Green Lake co., Wis.
John James, Ashland, Schuykill co., Pa.
Thomas Roberts, Bothelle, Fond du lac co., Wis.
David T. Jones, Bridgewater, Oneida co., N. Y.
Evan E. Jones, Coaldale, near Summit Hill, Carbon co., Pa.

Richard W. Mathews, Aurora, Kane co., Ill.
John Breeze, Palmyra, Portage co., Ohio.
John Pierce, Big Rock, Kane co., Ill.
John S. Houser, Bangor, Lacross, Wis.
James M. Williams, Pittston, Luzerne co., Pa.
William Reese, Pottsville, Schuykill co., Pa.
David C. Morris, Ridgeway, Iowa co., Wis.
William Howell, South Warren, Bradford co., Pa.
William Phillips, Parisville, Portage co., Ohio.
Lewis H. Williams, Stellaspolis, Iowa co., Iowa.
John T. Davis, Wales, Gallia co., Ohio.
Mrs. Jane Williams, Bouckville, Madison co., N. Y.
Thomas A. Jones, Granville, Licking co., Ohio.
Maurice Evans, Black Lick, Franklin co., Ohio.
Josiah Jones, Gomer, Allen co., Ohio.
John Abrams, Ironton, Lawrence co., Ohio.
William G. Williams, Attica, Wyoming co., N. Y.
P. A. Griffith, Dodgeville, Wis.
Charles W. Lewis, Iowa City, Iowa.
Milo Holmes, Sandusky, Cattaraugus co., N. Y.
Robert Evans, Nelson Flats, Madison co., N. Y.
Thomas & Jones, Waterville, Oneida co., N. Y.

Cyfarwydd pob archebion at yr onig berchenog, M. H. Meredith, Remsen, Oneida Co., N. Y.

Y CENHADWR AMERICANNAIDD.

CYF. 24, RHIF. 9.

MEDI, 1868.

RHIF. OLL 285.

Crathodan.

HUNO A DIHUNO.

BALM 17: 15. *Myd a edrychaf ar dy wyneb mewn cyflawnder; digonir fi, pan ddibunwyf, a'th ddelw di.*

Ar bwys y geiriau hyn sylwn,

I. Ar Angau y saint dan y gymhariaeth o "huno." Fe ddefnyddir y gair yma yn fynych mewn cysylltiad â marwolaeth dynion duwiol. Act. 13: 36; Ioan 11: 11; Matt. 27: 52; 1 Thes. 4: 13; 1 Cor. 15: 51. Defnyddir ef hefyd mewn cysylltiad a marwolaeth yn gyffredinol. Dan. 12: 2.

1. Mae'r gair "huno" yn arwyddo nad oes dim yn ddychrynedig ac yn arswydol i'r Cristion yn y meddwl ei fod i farw. Nid oes neb yn arswydo rhag hun owsg; felly nid oes dim yn arswydol i'r Cristion yn y meddwl ei fod i farw. "Colyn angau yw pechod, a grym pechod yw y gyfraith; ond i Dduw y byddo y dioloh yr hwn sydd yn rhoddi i ni y fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist." Mae beiau y Cristion wedi eu madden, euogrydd pechod wedi ei aymud mewn maddeuant, bydd angau yn derfyniad ar bob trallod, yn ddiangfa o gyrhaedd pob profedigaeth, ac yn arweiniad i mewn iddo at ei Waredwr a'r teulu sydd wedi ei perffeithio fry. Nid oes ynddo ddim sydd yn wir arswydol i'r Cristion. Er mai "brenin y dychryniadau" yw, ac er fod rhyw deimlad arswydol yn mhob dyn rhag angau, eto nid oes dim yn arswydol yn y canlyniadau i'r Cristion gwirioneddol.

2. Y corff yn unig sydd yn huno. Bydd yr enaid yn angau yn myned adref i fyd effro tragywyddol, lle y bydd yn fwy effro yn ngwasanaeth ei Arglwydd nag y bu erioed yn y byd presenol. Ond bydd y corff yn myned i huno yn y ddaear mewn hun hyfryd, tawel, hiraith—hyd oni byddo bloedd yr archangel ac udgorn Duw yn ei alw i ddeffroi.

3. Nid difodiad i'r corff fydd marwolaeth—dim ond huno. Nid yw dyn yn ei gwag yn colli ei fodolaeth. Mae ei fodolaeth mor wirioneddol a phan yr oedd yn effro. Felly ninau—bydd bodolaeth y corff yn y ddaear yn par-

han yr un mor wirioneddol a bodolaeth yr enaid yn y nef.

4. Dywedir am y saint eu bod yn "huno yn yr Iesu." "Felly y rhai a hunasant yn yr Iesu a ddwg Duw hefyd gydag ef." Byddant yn huno yn nghariad Iesu, yn ngofal Iesu, mewn undeb a'r Iesu, trwy ffydd ynddo, ac mewn undeb a'i achos—fel y plentyn yn nghôl ei fam mewn anwyldeb a diogelwch, felly y bydd y Cristion yn marw y'ngghôl ei Briod a'i Waredwr.

5. Sefyllfa i oephwys ydyw sefyllfa yr hwn sydd yn huno. Felly y Cristion, pan yn huno yn angau, myned i orphwys y mae oddiwrth ei lafur. Bywyd gweithgar ydyw bywyd y Cristion. "Llafuriwch nid am y bwyd a dderfydd, eithr am y bwyd a bery i fywyd tragywyddol," Ioan 6: 27. "Melus yw hun y gweithiwr," a'r hyn sydd yn gwned ei hun yn felus ydyw mai "gweithiwr" ydyw. Mae y llafur yn melysu yr hun. O mor felus i ninau wedi cyrhaedd adref fydd adgofio ein bod wedi cael y fraind o lafurio ychydig, a hyny yn ffyddlon yn ngwinllan ein Hiachawdwr, cyn gadael gwlad y ddaear. Am Dafydd dywedir, "Cany Dafydd wedi iddo wasanaethu ei genedlaeth trwy ewyllys Duw, a hunodd, &c." Coffied pawb o honom fod genym i wasanaethu ein cenedlaeth cyn myned i wely y bedd i orphwys. Ceisiwn gyflawni y gwasanaeth yn ddigoll, yn deg, yn brysur—pur fylchog a gwael y mae wedi bod gyda llawer o honom, ceisiwn ddeffroi am y gweddill byr o'r diwrnod sydd heb ei orphen. Ein Hiachawdwr mawr a ddywedai, (Ioan 9: 4) "Rhaid i mi weithio gwaith yr hwn a'm hanfonodd tra yr ydyw hi yn ddydd; y mae y nos yn dyfod yn yr hon ni ddichon neb weithio."

Awn yn mlaen i sylwi,

II. Ar y waredigaeth o'r bedd dan y gyffelybiaeth o "ddihuno." "Digonir fi; pan ddi-hunwyf." Athrawiaeth felus i'r saint yn mhob oes ydyw athrawiaeth yr adgyfodiad—tra arswydol i'r annuwiol, ond tra hyfryd i'r saint.

1. Mae y gair "dihuno" yn arwyddo mai y gwir gorrff a adgyfodir. Yr un yw y dyn yn deffroi yn y bore ag ydoedd yn myned i'w wely

i orphwys yr hwyr o'r blaen. Nid dyn arall yw wedi noson o orphwys. Os nad y gwir gorff a adgyfodir yn y dydd diweddf, nid adgyfodiad a fydd, ond creadigaeth newydd. Ond athrawiaeth y Beibl yw mai adgyfodiad a fydd yr adferiad mawr o'r bedd yn y dydd hwnw. (1.) Adgyfodiad y mae yn cael ei alw ac nid creadigaeth. Act. 26: 8, "Pa beth? ai anghredadwy y bernir genych chwi, y cyfyd Duw y meirw?" Ioan 11: 28, 24, "A'r Iesu a ddywedodd wrthi, Adgyfodir dy frawd drachefn. Dywedodd Martha wrtho; Myfi a wn yr adgyfodir ef yn yr adgyfodiad, y dydd diweddf." 1 Cor. 15; 12, "Ac os pregethir Crist ei gyfodi ef o feirw, pa fodd y dywed rhai yn eich plith chwi, nad oes adgyfodiad y meirw?" Ac mewn amrywiol fanau eraill yr un galr a ddefnyddir. (2.) Mae yr apostol yn profi yr adgyfodiad trwy y ffaith fod corff Crist wedi adgyfodi. Y disgyblion a wyddent yn dda mae ei wir gorff ef a adgyfododd, fore y trydydd dydd. Yn y corff hwnw, dan ôl yr hoelion a'r waywffon, yr ymddangosodd iddynt amryw weithiau wedi ei adgyfodi; ac yn y corff hwnw y gwelsant ef yn eagyn i'r nef oddiar fynydd yr Olewydd. Ac oddiar yr ystyriaeth fod ei gorff ef wedi cyfodi y mae yr apostol yn dadlau y cyfyd Duw y meirw. (8.) Profi *gogonedduerwydd* cyrff y saint yn yr adgyfodiad (ac nid awgrymu na chyfodant) y mae yr apostol pan y mae yn dweyd, "Nid y corff a fydd yr ydwyti ti yn ei hau, ond gronyn floeth, ysgatfydd, o wenith neu ryw rawn arall &c." Nid corff llygredig fel y gwelwyd ef yn myned i'r bedd fydd yn dyfod o'r bedd—nid mewn amharch—nid mewn gwendid y bydd, oblegid "rhaid i'r llygradwy hwn wisgo anlllygredigaeth, ac i'r marwol hwn wisgo anfarwoldeb &c." Ond yr un corff ag a aeth i lawr mewn llygredigaeth a ddaw i fyny mewn anlllygredigaeth—"y llygradwy *hwn*" a'r "marwol *hwn*" a fydd. Dihuniad cyffredinol fydd yr adgyfodiad.

2. Mae y gair hwn yn dangos nad yw angau yn gwneud un cyfnwidiad yn *ngghymeriad moesol* neb. Yr un yw y dyn o ran ei gymeriad moesol ar ol ei gwasg naturiol ag oedd o'r blaen. Felly yr un fydd ein cymeriad moesol ninau yn y dydd hwnw ag ydoedd mewn bywyd. Yma y mae ein cymeriad moesol yn cael ei ffurfio, ac nid yn nhiriogaeth angau. Yma y mae i ni enill cyflwr cymeradwy gyda Duw. Ni wna y bedd un cyfnwidiad yn yr ystyr yma. Os Cristion fydd y dyn pan yn huno yn angau, Cristion y fydd pan yn dihuno; os annuwiol a fydd yn huno, dyna a fydd yn dihuno yn y dydd mawr hwnw.

3. Bydd y dihuniad hwn yn cael ei effeithio gan yr Arglwydd Iesu Grist yn ein natur ni, yn y swydd gyfryngol. Pan oedd yma yn nyddiau ei gnawd, y cloffion yn dyfod i rodio, y deillion i weled, y byddarion i glywed, ac ambell un marw yn cael ei ddwyn i fywyd, dywedai wrth yr Inddewon, (Ioan 5: 18, 29) "Na ryfeddwch am hyn; canys y mae yr awr yn dyfod, yn yr hon y caiff pawb a'r sydd yn y beddau glywed ei leferydd ef, a hwy a ddenant allan; y rhai a wnaethant dda, i adgyfodiad bywyd; ond y rhai a wnaethant ddrwg, i adgyfodiad barn." Ei "leferydd ef" a eilw y meirw o'u beddau yn fyw. Dyma ddydd rhyfedd! Bydd gwaith Crist yn cyfodi y meirw yn amlygiad rhyfedd o'i hollalluogrwydd. Ei lais a rwyga y ddaear, ac a egyr yr holl feddau. Bydd yn amlygiad o'i hollwybodaeth. Daw o hyd i hanfodolion pob corff gyda y perffeithrwydd mwyaf. Bydd yn amlygiad o'i arglwyddiaeth ar yr elfenau, ac ar angau ei hun, y "gelyn diweddf."

4. Bydd pawb yn cael eu dihuno ar unwaith. Bob yn un ac un yr ydym yn myned i'r gwely i orphwys; ond pan agoro efe ddrws y bedd, eawn ein galw allan oll ar unwaith. Ystafell i'r teulu i aros eu gilydd (fel y dywedai y duwiol John Roberts) ydyw y bedd—deffroir pawb ar yr un alwad.

5. Dihuno a fydd, byth i gysgu mwy. "Nis gallant farw mwy; cyd-stad ydynt a'r angylion." O dyma ddeffro rhyfedd! Ni bydd un bedd yn cael ei agor mwy—dim mynwent i'w gweled yn unman—neb yn cael ei alw i wasanaethu mewn angladd—pawb wedi eu gwiago ag anfarwoldeb tragwyddoll!

III. Yr olwg hyfryd oedd gan y Salmwydd wrth edrych yn mlaen at ddydd yr adgyfodiad. Mae yn enwi dau beth a ddyddanent ei feddwl.

1. "Mi a edrychaf ar dy wyneb mewn cyfiawnder."

(1.) Bydd ymchwiliadau y dydd diweddf yn dangos achos y saint yn achos cyfiawn. Ar ol cwyno o herwydd ei elynion, yn yr adnodau, blaenorol, hyfryd oedd ganddo allu edrych at fore pryd na bydd gelyn i'w gael. Llauer o gamgyhuddladau a ddygwyd yn erbyn y saint o bryd i bryd yn ngwlad y ddaear—llauer o erlid fu arnynt—buont ger bron brawdleoedd anghyfiawn ar lawer tro—ond denant y pryd hyn ger bron brawdle gyfiawn—"Edrychaf ar dy wyneb mewn cyfiawnder."

(2.) Byddant yn gallu sefyll mewn cysylltiad a chyfiawnder perffaith yr Arglwydd Iesu Grist, yn gyfrifedig iddynt trwy ffydd, yn y dlogelwch mwyaf.

(8.) Gallant edrych ar wyneb y Barnwr

heb arswyd, nae ofn. ² Pan byddo yr annuw-
lollion yn gwaeddi megys ar i'r ereigiau a'r
mynyddoedd en cuddio rhag "llid yr Oen,"
byddant hwy yn gallu edrych ar ei wyneb
gyda y sirioldeb a'r tawelwch mwyaſ. "Myfi
a edrychaf ar dy wyneb mewn cyflawnder."

2. "Digonir fi, pan ddihunwyf, a'th ddelw
di." Gwnawn ddau sylw byr yma:

(1.) Nid yw y Cristion wedi ei ddigoni a'r
ddelw tra y mae yma. Mae yn ddiffygiol mewn
llawer o bethau—a'i ddiffyg o'r ddelw ydyw ei
brif ofid.

(2.) Yno bydd wedi ei gyflawnu foddloni.
Ni bydd ar y teulu na brycheunyn na chrychni,
na dim o'r cyfryw, ond byddant yn sanctaidd
a difeius ger ei fron ef. Bydd pob dymuniad
yn sanctaidd, a phob dymuniad sanctaidd yn
cael ei ateb a chyflawn foddhad. Dyma fydd
eu nefoedd hwy am byth.

ADFFYRDODAU TERFYNOL.

1. Dysgwn beidio ymdrafferthu yn ofer ac
ymdrythyllu gyda phethan nad ydynt, yn y
goraf o honynt, yn bethau a ddigonant ddym-
uniadau enaid anfarwol.

2. Edrychwn ar ein bod yn llafurio ac yn
hiraethu am fwy o ddelw ein Gwaredwr. Ei
ddelw yw ein haddurn a'n burddas penaf yn y
byd presenol, a dyma a'n digona byth mewn
byd i ddyfod. R. EVERETT.

PERFFEITHRWYDD CRISTIONOGOL.

"Ryddwch ohwi gan hyn yn berffaith, fel y mae
eich Tad yr hwn sydd yn y nefoedd yn berffaith."
MATT. 5: 48.

Yr oedd Iesu Grist yn dysgu ei ganlynwyr i
ragori ar y Phariseaid, sef i garu eu gelynyon,
ac nid eu casau. Yr oedd y Phariseaid yn
casau ac yn dirmygu y Publicanod, a chyfrifent
hwy yn rhy ddrwg i fwyta gyda hwynt, tra yr
ymddygent yn gyffelyb i'r Publicanod, sef caru
yn unig y sawl a'u carent hwythan. Yr oedd-
ynt yn profesu eu bod yn bobl dda, ac ymar-
weddent yr un dull ar "pechaduriaid." "Ac
os cyferdlwch well, medd y Gwaredwr, i'ch
brodyr yn unig, pa ragoriaeth yr ydych ohwi
yn ei wneuthur? Onid ydyw y Publicanod
hefyd yn gwneuthur felly?" Yr oedd crefydd
y Phariseaid yn hynod o wasel; ac yr oedd
Crist am idd ei bobl ragori arnynt mewn gwir
rhwedd. Anogai hwy i fod yn gyffelyb i
dduw, yr hwn sydd yn caru ei elynion, ac yn
eu bendithio; yr hwn mae ei holl weithredia-
au yn berffaith. Yn bresenol ni sylwn ar y
pethau canlynol:

I. PA BERFFEITHRWYDD A OLYGIR YN EIN
TESTUN?

Mae yn amlwg mai perffeithrwydd mewn

gweithrediau olygir, oblegid mewn cysylltiad
a'n dyledswyddau mae y testun yn bodoli. Dy-
wed y Parch. A. Barnes bod yr adnod wedi cael
ei llefaru yn gyfeiriedig at beiriant (*machine*)
yr hwn fyddo yn meddu ei wahanol ranau yn
gyfatebol i'w gilydd. Mae Jacobus yn ei es-
poniad yn golygu mai "cysondeb" yw y per-
ffeithrwydd hwn. Dylem gadw y drychfeddwl
hwn yn ein eof wrth gyflawni ein holl ddyled-
swyddau, sef y dylent feddu cysondeb fel
olwynion mewn peiriant.

Ni a gynygiwn rai pethau ag y mae galwad
arnom i ofalu am eu bod yn gyson yn ein
crefydd, sef:

*Profesu Crist fel Blaenor, a'i ganlyn fel y
cyfryw.* Efe yw ein Dysegawdwr, gan hynny,
peth rhesymol ydyw i ni wrandaw arno, ac
ufuddhau idd ei addysgiadau. Yr ydym yn ei
arddel ef fel siampl, gan hynny, dylem ei gyf-
lawn ddilyn. Peth anghyson yw cyfenwi ein
hunain yn ganlynwyr Crist, ac ar yr un pryd
i fyw fel y rhai annuwiol sydd yn myned tua
gwlad y gwae. Dylai y broffes a'r ymddy-
giadau gyd weithio a'u gilydd fel olwynion
mewn peiriant, ac nid croes-weithio y naill yn
erbyn y llall. Nid yw profes o Grist, heb
fywyd addas i'r efengyl, o un lleshad; ond y
mae arddel Crist a'i gyflawn ddilyn yn bryd-
ferth ac yn ddymunol.

Hefyd, rhaid i'r siarad a'r gweithredu fod
mewn cysondeb a'u gilydd. Mae eisiau siarad,
ond nid yw hynny fawr o les heb weithredu.
Pe byddai llawer mor barod i weithredu ag
ydynt i siarad, hwy a fyddent yn ddefnyddiol
neillduol. Y drwg yw, ni wnant braidd ddim
ond cynllunio; rhaid i eraill weithredu, nen
ni ehyflawnir braidd ddim. Meddyliwch yn
bresenol mor ddiles yw ymadroddion yn unig.
Pe byddai y tyddawr yn y gwanwyn yn galw
ei blant a'i weision at eu gilydd, ac yn cadw
cynadlled ar ol cynadlled, ac yn siarad yn
ddoniol am aredig a han ei faesydd, ac yn
gwneud dim yn yohwaneg, ni thysai enwd o
yd ar ei dir felly. Nid wrth siarad yn unig
yr adeilidir dinas. Rhyw niwl a tharth yw
siarad am dduwioldeb heb fyw yn dduwiol.
Yr un peth fyddai i ni feddwl y gallem adeil-
adu tŷ ar graig, a chrefydd wrth siarad heb
wneuthur ewyllys Duw. Y gwahaniaeth
rhwng yr apostolion a llawer o grefyddwyr yr
oes hon yw, fod yr apostolion yn *gweithredu*
er gwneuthur daioni, tra y mae llawer yn awr
yn foddolawn ar basio penderfyniadau yn unig,
i'r dyben "i fyn'd yn mlaen gyda'r oes," yn
fwy na dim arall. "Os gwyddoch y pethau
hyn, gwyn eich byd os gwnewch hwynt."
Ioan 13: 17.

Cydraddoldeb mewn rhinweddau crefyddol. Mae yr olwynion mewn peiriant i gyd yn eu lleoedd priodol, ac yn ateb eu dyben priodol. Maent yn amrywio yn eu maintioli, felly mae cariad y Cristion yn fwy na'i ffydd a'i obaith. Mae yn ofynol ein bod yn gyflawn yn ein gransau; nid un yn fawr iawn, a'r lleill yn hynod o fychain, a rhai mae y Beibl yn son am danynt yn eisiau heb fod yn ein meddiant. Gellir myned i eithafoedd gydag achosion da pan y bydd un peth yn bob peth, a phan esgeulsir dyledswyddau eraill. Dylem osod pethau yn eu lleoedd priodol; nid y traed yn lle y llaw, na'r tafod yn lle y glust &c., rhaid i'n rhinweddau fod yn rheolaidd. Dywed yr Yspryd Glân wrthym "A hyn yma hefyd, gan roddi cwbl-ddiwydrwydd, yohwanegwch at eich ffydd, rinwedd; ac at rinwedd, wybodaeth; ac at wybodaeth, gymedrolder; ac at gymedrolder, amynedd; ac at amynedd, dduwioldeb; ac at dduwioldeb, garedigrwydd brawdol; ac at garedigrwydd brawdol, gariad." 2 Pedr 1: 5, 6, 7. Ni ddylai canlynwyr Crist fod yn fyr o'r garsusau uchod, oblegid ni ellir meddiannu gwir grefydd heb berffeithrwydd mewn rhinweddau, yn fwy nag y gall peiriant weithredu heb olwynion cyflawn a rheolaidd.

Cysondeb gweithrediadau yn wastadol. Mae bod yn ffyddlawn gyda chrefydd yn amser y diwygiad, y gymanfa &c. yn dda; ond dylid glynu gyd ag achos Crist, pan na fyddo rhyw beth neillduol i dynu sylw. Pan fydd yr achos crefyddol yn myned yn mlaen yn araf, gwna rhyw fath o broffeswyr gilio draw, a chaffiff crefydd ymdaraw fel y gallo o'u rhan hwy. Pa gysondeb sydd mewn ymddygiad felly? Yr oedd Iesu Grist yn parhau yn ffyddlawn yn ein hachos ni. Nid ymddwyn a ddylem fel yr ebediaid symudol, weithiau yma, ac ymaith drachefn am dymhor. Pan ddaw diwygiad i'r ardal, gwna ambell un gymeryd y blaen, ac mae am wneud yr oll braidd ei hunan, ond yn fuan, efe a flina, ac a ymlonydda i gyagu gyda y meirw. Rhaid i'r dyn fod yn y blaen yn bobpeth, neu ni wna ef ddim. Mae ymddygiadau felly yn anheilwng o Gristionogaeth; ac mae y rhai a wnant felly yn hollol anghyson yn eu gweithrediadau. "Bydd ffyddlawn hyd angau, ac mi a roddaf i ti goron y bywyd."

Gweddio, a chyfranu. Mae gweddio, "Del-ed dy deyrnas" yn ganmoladwy, felly mae ein Blaenor wedi ein cyfarwyddo; ond ychydig wna teyrnas Crist ymeangu oni bai fod cyfraniadau yn cael eu gwneud, er anfon yr efengyl at baganiaid pell y byd. Rhaid cael arian i adeiladu llongan,—i argraffu Beiblan,—

i gynnal y cenhadau am dymhor yn mysg yr anwariaid, nes eu goleno a'u dwyn i goffeidio Cristionogaeth. Beth pe yr ymddygai y tyddynwr, neu y crefftwr fel y gwna rhai gyd a chrefydd, dim ond gweddio yn unig, pa beth ddeuai o honynt? Ni thylai haid na gwenith ar faes yr amaethydd, pe na wnaï ddim ond gweddio. Rhaid iddo aredig a hau, ac yna mae ganddo sail i weddio am i'r Arglwydd fendithio gwaith ei ddwyllaw. Nid gwiw i'r crefftwr i fyned at y meistir nos Sadwrn, neu ryw amser arall i geisio arian heb weithredu. Yr ateb a roddid iddo, "Nid ydwyf wedi gweithio, ac felly, nid ydwyf i dderbyn cyflog." Beth pe yr atebai y gweithiwr, "Na, nid ydwyf wedi gweithio, ond dylwn gael cyflog, oblegid mi a weddiais am lwyddiant ar ymdrechladau rhai eraill sydd yn ffyddlawn." Byddai dywediadau o'r fath yn dangos diffyg synwyr cyffredin. Fel yna mae llawer yn gwneud gyd a chrefydd. Gwnant weddio bob nos Lun cyntaf yn y mis, am lwyddiant ar deyrnas Crist; ond ni wnant weithredu mewn cyfrannu at anfon yr efengyl i'r gwledydd pell, fel mae Duw yn eu llwyddo. Golygaut bod gwobr yn sicr iddynt am weddio yn unig gan y Barnwr cyflawn; ond y mae yn debygol y caiff miloedd eu siomi yn y dydd olaf. Dylai ein gweddiau, a'u cyfraniadau at achos Crist, gyd-weithredu a'u gilydd; heb hyny mae ein crefydd yn fylehog, ac anghyson, a diles i'r byd. Peth rhagorol yw meddu crefydd fel cylch, ac nid yn hanerog. Rhyw beiriant annbreffnus yw gweddio yn unig, a gomedd cyfrannu braidd ddim at achos y Gwaredwr, oblegid cariad gormodol at gyfoeth y byd presenol. Un gwael yw hwnw i anog neb i gyfrannu, na roddo siampl dda o flaen eraill. Pe byddai Duw mor brin yn ei gyfraniadau i ni ag ydym ni at ei achos ef, byddem yn hynod o dlawd ein hamgylchiadau.

Mewn pethau amgylchiadol crefydd, a phethau ysprydol a sanctaidd crefydd. Mae yn bosibl gwyro ar bob ochr ar y pen hwn. Gall rhai fod yn ffyddlawn yn y cyfarfodydd gweddio,—cyfeillaebau profiadol, &c., ond ni ofalant ddim am gynnal trefn yn yr eglwys trwy weini oerydd ar y troseddwyd &c.; gadawant hyny i eraill, fel pe byddent hwy yn rhyddion. Nid yw ymddygiad felly yn gywir, am fod cymaint o ddyledswydd ar bob aelod eglwysig a'u gilydd i fod yn ffyddlawn gyda phob rhan o waith yr Arglwydd, yn ol eu gallu. Nid y gwladgarwyr goreu yw y rhai nad ydynt yn gofalu a gospir troseddwyd ai peidio.

Mae modd gwyro i'r ochr arall. Gall un fod

yn ffyddlawn iawn i fod yn wyddfodol yn y cyfarfodydd eglwysig, lle y trinir pethau am-gylochiadol yr eglwys—gall fod yn hynod o barod i siarad a chynyg penderfyniadau, ac, seallai, fod yn ddadleuwr lled wresog; ond pan ddaw i'r cyfarfod gweddi, neu i'r gyfeillach brofiadol, lle y traethir am brofiadau nefol a dyddanol a fwynheir, erbyn hyn mae ei ben yn crymu fel brwynen, ac nid oes ganddo ddim i ddywedyd. Hynod y gwahaniaeth sydd rhyngddo a'r nos yr oedd yn siarad yn y cyfarfod eglwysig.

Pa gysondeb sydd mewn crefydd felly? Dim. Dylem fod mor barod i weddio, i adrodd ein profiadau crefyddol &c., ag ydym i siarad am geryddu rhai eraill. Dylem ffeiddio bod yn anghyson gydag achos y Gwaredwr, oblegid cysondeb a ddysgir ganddo idd ei holl ganlynwyr.

Barn gywir, a gweithrediadau cywir. Mae dynion yn gyffredin yn gweithredu yn ol fel maent yn credu; gellir enwi y Pabyddion, fel siampl. Dylid credu y Beibl, fel credo anffaelledig. Gwna rhai gryn swm am a gredant, gan olygu mai hwy sydd yn gywir, ac nid neb arall: ond a yw eu bywydau neu eu hymddygiadau yn uniawn? Gellir adnabod egwyddor y galon wrth y gweithredoedd. Pan mae y farn yn gywir a'r galon yn ei lle priodol, gwna yr ymddygiadau brofi hyny trwy gyd-agweddu a'r efengyl. Dylid gofalu am gredu y gwirionedd, a byw yn ol y gwirionedd. Pa les yw credu heb galon onest? Gwna y cythreuliaid gredu a chryna; ond mae eu cyflawniadau yn eu oollfarnu gerbren Duw. Pan fydd ein golygiadau yn gywir a'n cyflawniadau yn dduwiol, mae oyd-weithrediad perffaith yn ein crefyddol, fel olwynion peiriant yn trol yn eu lleoedd priodol.

Mewn proses o Grist a gweithredu yn debyg i Dduw, sef "caru ein gelynion." Gwnaeth ef garu y byd pechadurus yma mor fawr, nes rhoddi ei unig-anedig Fab i farw yn iawn dros ein camweddu. Ninaw a ddylem garu lles ein gelynion a gwneud daioni iddynt. Matt. 5: 43—47.

II. PAHAM Y DYLEM FOD YN BERFFAITH?

Heb berfffaithrwydd mewn ymddygiadau, bydd methiant yn ein crefydd. Pan aiff olwyn o'i lle yn y peiriant, gwna yr holl olwynion fethu gweithredu. Gofynir weithiau am ambell grefyddwr, "Pa beth sydd ar hwnyna eto?" "Olwyn sydd wedi myned o'i lle yn ei grefydd." Rhyfedd mor lleied o beth all attal peiriant crefyddol ambell un!

Mae Crist wedi rhoddi i ni siampl berfffaith. Yr oedd ei holl weithrediadau ef yn gywir—ei feddyliau—ei eiriau—a'i holl ymddygiadau.

Pa fodd y gellir canlyn un cywir ac ymagweddu ar yr un pryd yn anhebyg iddo? Dylem ddilyn pawb mor belled ag y maent yn cydagweddu a'r Blaenor anffaelledig. Gan mai efe yw ein Tywysog, arno ef y dylem sylwi yn wastadol.

Am fod holl weithrediadau Duw yn berfffaith. Pan y creodd ef y byd yma, gwnaeth bob peth yn gywir, ac mae yr oll yn y greadigaeth fawr yn hollol gyd-weithredu, ond dyn, yr hwn sydd wedi myned o'i le, a'r angelion drwg. Nis gall neb godi ei law yn y farn a dywedyd iddo ef gael cam. Dian bod y Jehofa yn hollol gyson yn nhrefn ei ras. "Cyflawn yw yr Arglwydd yn ei holl fyrrdd, a sanodtaidd ya ei holl weithredoedd."

CASGLIADAU.

1. Mae y byd yma yn llawn trafferthion, am fod braidd yr oll yn ein cysylltiadau ni allan o'u lle.

2. Mae dedwyddwch y nef yn gynwysedig i raddau mawr mewn bod yr oll sydd yno yn eu lleoedd priodol, ac i dragwyddol barhau felly. Dyma yw dyben holl drefn gras mewn rhan, sef ein cael i'n lle, ac fel olwynion yn y peiriant i weithio yn gywir. Dylem ofalu am gyflawni y cyfarwyddyd am agweddu yn "berfffaith," ac nid yn anghywir, a di-leshad. Gristion, a ydyw olwynion dy grefydd oll yn gweithredu yn eu lleoedd priodol? Dylem weddio yn aml am gael ein cynhwyso, nes y gallom weithredu yn berfffaith, fel ein Tad yr hwn sydd yn y nefoedd. T. EDWARDS.

Amrwmiaethol.

YR EGLWYS ANNIBYNOL YN NINBYCH.

[Mae y Parch. Benj. Williams, gweinidog presenol yr Eglwys Annibynol yn Ninbych, G. C., wedi cyhoeddi hanes yr Eglwys anwyl hono, yr hon a ddyddia ei tharddiad cyntaf i'r flwyddyn 1662, blwyddyn byth gofiadwy troed allan y "Ddwy Fil" o'r Eglwys Wladol yn Mrydain. Trwy garedigrwydd ein brawd-yn-nghyfraith, Mr. Nathaniel Roberts, Rosa, un o ddiaconiaid yr eglwys, cawsom ninaw yn ddiweddar gopi o'r Llyfr. Bydd yn ddifyrus gan ein darllenwyr yn gyffredinol, ac yn neillduol felly gan rai gael yr hanes yn y CENHADWR. Gallwn ei roi, heb ei dal-fyra, mewn tri neu bedwar o rifynau. Y gyfran gyntaf a roddir isod.—GOL.]

Pregethwyd efengyl bur, a dechreuwyd casglu cynulleidfaoedd, a sefydlu eglwysi Cristionogol, yn sir Dinbych, yn amser teyrnasiad Charles y cyntaf. Walter Caradoc oedd y llestr etholedig cyntaf i ddwyn golud gras Crist i gyffyrddiad achubol a chyffyrnau trigolion y sir hon. Ni wyddom, yn sicr a fu pregethu yn nhref Dinbych gan Caradoc, Morgan

Llwyd, a Vavasor Powell; ond y mae yn eithaf sior nad oedd yma gynulleidfa o Ymneillduwyr oyn y fl. 1662, a gellir edrych ar y flwyddyn nodedig hono yn adeg cychwyniad Ymneillduwyr yn y dref. Mae yn dra rheymol i feddwl fod y "tadan" a enwyd wedi bod yn pregethu yn y dref, canys y mae genym brofion diymwad iddynt bregethu gydag arddeliad mawr yn y cymydogathau hyn; ac y mae yn dra thebygol fod rhai o Dinbych yn aelodau rheolaidd o *Eglwys fawr Gwreccsam* yn amser gweinidogaeth Walter Caradoc. O'r ddwy fil Anghydffurfwr a drowyd allan o'r Eglwys Sefydledig, gan Ddeddf yr Unffurfiaeth, yr oedd saith o'r cyfryw bersoniaid yn dal bywioliaethau yn sir Dinbych.

Richard Taylor oedd offeiriad yn Holt, plwyf bychan o fewn ychydig filldroedd i Wrecsam. Derbyniodd ei addysg yn Rhydychain dan yr anfarwol Samuel Jones, wedi hyni o Brynllwarch. Ymsefydlodd yn y plwyf hwn yn y fl. 1659, pan oedd yn leuanu iawn. Parhaodd i bregethu yn y cymydogathau o gwmpas am flwyddyn ar ol i Ddeddf yr Unffurfiaeth ddyfod i weithrediad. Symudodd i Lundain, a threuliodd weddill ei oes yn weinidog ar eglwys Ymneillduol Barking, yn Essex, lle y bu farw tua'r flwyddyn 1697.

Jonathan Roberts, A. C., oedd offeiriad llafurus iawn yn eglwys Llanfair, Dyffryn Clwyd. Yr oedd wedi graddio yn uchel fel ysgolaig yn Rhydychain, a chydabyddid ef gan bawb o'r rhai a'i hadwaenent yn ddyn dysgedig, ac yn weinidog da i Iesu Grist. Yr oedd cyfeillgarwch cynhes iawn rhyngddo a'r angeliaid Phylip Henry. Dywedir iddo ddyoddef llawer oddiwrth ysbryd erlidgar ei elynion; poenid ef yn barhaus a gwarantau bygythiol; ac i ddiano o afaelion ei erlidwyr, yr oedd yn gorfod ymgadw rhag bod nemawr o amser gartref gyda ei denlu. Yn ei ddyddiau diweddaf ymwelodd â Rhydychain, Oaergrawnt, a Llundain; a dylanwadodd yr hyn a welodd ac a glywodd ar yr ymweliad hwn i'r fath raddau ar ei feddwl, nes ei gadarnhau fel Ymneillduwr. Rhydd Phylip Henry a Mathew ei fab, gymeriad uchel iawn i Jonathan Roberts, ar gyfrif hynawsedd ei dymher, cydwybodolrwydd ei argyhoeddiion, crefyddholder ei fywyd cyffredin, a'i lwyr ymroddiad i wasanaethu y Melstr.

Ellis Rowlands. Bwriwyd ef allan o eglwys Ruthin. Cafodd ef dywydd garw iawn. Pan yn pregethu mewn lle yn sir Gaernarfon, tynwyd ef o'r areithfa gan ei elynion. Yr oedd yn ddyn hynod lafurus a theilwng. Bu mewn tylodi mawr ar ol cael ei ddiwyddo. Cadwai ei wraig ac yntau ysgol ddyddiol yn sir Gaer-

narfon, a hon oedd yr unig ffordd oedd gandynt i enill bywioliaeth. Pan wybu cyfeillion Dinbych am ei galedi, gwnaethant gasgliad i'w gynorthwyo. Un o weithredoedd cyntaf aelodau cychwynol yr eglwys hon, yn Ninbych, oedd cynorthwyo brawd mewn caledi. Nid oes yn ddiogonadwy i eglwys gyfeiliorni yn fwy, na ohredu fod cynorthwyo achosion gweiniaid teilwng, yn anfantais i'w ohynydd a'i llwyddiant personol. Hyn sydd wirionedd, mai yr eglwys sy'n cynorthwyo lleoedd gweiniaid i dalu eu dyledion, sydd yn talu yr eiddynt eu henain gyntaf o lawer. Adwaen-om eglwys sy'n cau'r drws rhag i un eglwys fechan ddyfod a'i ohwyn dros y torthwy, ac eto mae ei dyled hi agos can wyned ag eira Salmon gan hensaint. Oadwant dipyn o ddyled er mwyn cael esgus dros wrthod cynorthwyo lleoedd sy'n ymladd ag amgylchiadau cyfyng. Gresyn meddwl fod un eglwys yn profesu adwaen gras ein Harglwydd Iesu Grist, mor bell o ysbryd y gras hwnw. Mae yn dda genym fod sylfaenwyr yr eglwys hon, trwy wneud caegliad i Ellis Rowlands, wedi rhoddi esiampl mor dellwng o efelychiad. Bu efe farw yn 1683, ond na chaffed yr esiampl fore hon fyned yn anghof byth gan y genedlaeth bresenol, na'r cyfryw a ddaw ar ol hyn.

Ambrose Mostyn. Yr oedd efe yn fab i Dr. Henry Mostyn, o Calsett, gerllaw Treffynon. Derbyniodd ei addysg yn Rhydychain. Wedi gorphen ei yrfa athrofaol, ymsefydlodd yn Neheudir Oymru. Pan unwaith yn pregethu yn mynwent Eglwys Aberystroth, sir Fynwy, aflonyddwyd arno mor bwysig gan derfysgwyr aflwyodraethus, nes y gorfu iddo ef a'r cyfryw a ohwenychent wrando arno ymneillduo i ffermdy cyfagos, o'r enw Gelligrug. Pan ar ymadael o'r fynwent, dywedodd un hen wraig o'r enw Catharine Price, wrth y terfysgwyr, "Yr ydych wedi gwrthod peth heddyw na chewch gynyg arno byth mwyach." Dywedir gan awdurdodau credadwy, fod y terfysgwyr hyn am flynyddau lawer yn dyoddef yn amlg dan farnau Duw. Yn y flwyddyn 1659, cymerodd ofal bugailiol eglwys Gwreccsam, fel olynydd i'r hybarch Morgan Llwyd; ac yn y flwyddyn ganlynol, ar ddyfodiad Charles II. i'r orsedd, gorfodwyd ef i roddi ei le i fyni i offeiriad arall, mwy cydweddol â theimlad y brenin. Ar ol ei ymadael o Wrecsam, croesawyd ef fel offeiriad tenluol i dŷ Arglwydd Saye a Sale, a chafodd ef a'i wraig nodedd y pendefig hwnw am rai blynyddau. Ar ol marwolaeth Arglwydd Saye, symudodd i Lundain, a chafodd dderbyniad croesawus yn nhŷ un Mr. Johnson, gweinidog Ymneillduedig, ac yno y bu farw yn y flwyddyn 1666.

Ambrose Lewis. Yr oedd efe yn ymgelysidd am y weinidoggoeth pan basiwyd Deddf yr Unffurfiaeth. Ni ddarfu iddo gymeryd ei urddo yn offeiriad, yr hyn a brawf ei fod yntau, megys ei frodyr, yn teimlo y ddeddf yn ormod caeth-tued arno. Yr oedd yn gyfaill mawr i Philip Henry, a phregethai unwaith yn y mis yn ei eglwys yn Worthenbury. Mewn llythyr oddi-wrth James Owen at Mr. Henry, dyddiedig Tach. 6, 1691, crybwyllir fod Mr. Lewis yn pregethu ar yr amser hwnw yn Wrecsam; a hwn yw y crybwylliad diweddf geir am dano.

Richard Jones. Trowyd ef allan o'r *Free School* yn Ninbych. Cafodd ei eni yn Llan-sanan. Yr oedd yn ddyn o alluoedd cryfion, gwybodaeth eang, duwioldeb ddoen, ac yn hy-nod ddefnyddiol fel ysgolfeistr. Cafodd amryw gynnygon ar fywioliaeth yn yr Eglwys Wladol, ond iddo gydymffurfio; eithr gwrthododd y cwbl yn behderfynol, eto yn foneddigaidd. Bu am ychydig amser yn cadw ysgol yn Henllan—pentref cyfagos i Dinbych—yn bur ddirgel-sidd; ond cafodd ei erlid a'i boeni gan elynion Ymneillduaeth mewn dull mor benderfynol, fel y gorfu iddo ymwrthod â phob gwasanaeth cyhoeddus. Yr oedd yn gryn fardd mewn Lladin, Seisneg, a Chymraeg. Cyfieithodd amryw lyfrau Seisneg i'r Gymraeg, megys "Galwad i bechadur annychweledig, gan Baxter; "Nawr neu byth," ac amryw erall. Bu farw yn Ninbych Awst 15fed, 1678. Pregeth-wyd yn ei angladd gan Mr. Roberts, offeiriad y plwyf, yn yr adeg hono, oddiwrth y testun Salm cxx. 5, "Gwae fi, fy mod yn preswylie yn Mesech, yn cyfaneddu yn mhebyll Cedar."

Mae yn bryd i ni, bellach, wneud rhai cryb-wyllion am WILLIAM JONES, yr hwn, yn fwyaf uniongyrchol, fu â llaw yn nechrenad yr achos hwn. Yr oedd Mr. Jones yn enedigol o sir Feirionydd. Wedi derbyn addysg forenol dda, ymsefydlodd yn athraw ysgol ramadegol yn Ruthin; ond yn fuan, fe'i galwyd oddiyno gan Colonel Twistleton, i fod yn bregethwr yn y Castell Dinbych. Yn 1648, cafodd ei neillduo yn offeiriad y plwyf, yr hon swydd a gyflawn-odd gyda ffyddlondeb a doethineb mawr hyd adeg ei ymneillduaeth yn 1662. Cyn i Ddeddf yr Unffurfiaeth ddyfod i weithrediad, cymerodd Mr. Jones daith i Lundain i ymgynghori â Baxter, a dychwelodd yn llwyr benderfynol dros Ymneillduaeth. Wedi ei fwrw allan o'r eglwys, parhaodd i lafurio a phregethu yn y dref a'r gymydogiaeth. Gorfodid ef i wneuthur hyn yn lled anghyboedd, gan fod cymaint o berygl iddo syrthio i ddwyllaw yr awdurdodau gwladol oeddynt yn gwylio pob cyfleusdra i boeni a charcharu y gweinidogion a ymneill-

duasant o'r eglwys. Pan ddaeth Deddf y Pum Milltir i weithrediad, yr hon a orchymynai yn gaeth nad oedd un o'r gweinidogion a ddi-swyddwyd, i bregethu na gweinyddu yr ordin-hadau, o fewn pum milltir i'r lle yr arferent breswylie ynddo cyn eu diswyddiad, gorfodwyd Mr. Jones i ymadael â'r gymydogiaeth; ond cafodd dderbyniad croesawgar mewn palasty o'r enw Plasteg, yn agos i Wyddgrug. Yno y preswyliai hen deulu y Trevors; a chan fod y Mr. Trevor a breswyliai yno yr amser hwnw, yn nghyd a'i briod yn bobl dduwiol, agorasant ddrws eu ty i'r ffoedig, a chafodd noddfa glyd yno rhag y dymhestl erlidus oedd yn curo arno. Mae dychweliad teulu y Plasteg at grefydd mor hynod ddyddorol, fel y gwnawn godi yr hanes megys y cofnodir ef yn "Hanes Ymneill-duaeth," gan y Parch. David Morgan:—

"Pan oedd Mr. Vavasor Powell yn teithio trwy y wlad i bregethu yr efengyl, dygwyddodd iddo yn nwyllwch y nos golli y ffordd. Gwelai oleuni yn y pellder o'i flaen, a chyrchodd ato; erbyn iddo gyrrhaedd y lle, deallodd mai palas rhyw foneddwr ydoedd. Anturiodd guro y ddor, a daeth morwyn i agor; gof-ynodd iddi yn mhlith pethau ereill a oedd dim modd iddo gael llety yno y noson hono, oblegyd ei bod yn llawer o'r nos, ac yntau mewn lle dyleithr. Adnabu y forwyn ef, oblegyd yr oedd wedi dyfod o'r wlad y preswyliai ef. Dywedodd wrtho fod ei meist'r yn elyn creulon i bawb oedd o'r un ffordd ag ef, ond fod ei meistres yn fwy llednais a thirion tusg atynt, ac y dywedai wrthi hi am dano ef. Wedi i'r forwyn hy-bysu y peth i'w meistres, archodd iddi ei ddodi mewn ystafell beaodedig, ac a deuai hi i ymddiddan ag ef wedi i'w phriod fyned i'w wely. Daeth yn ol ei baddewid, ac wedi ymddyddan llawer am grefydd, a'r pwys o'i meddu, enillwyd calon y foneddiges i raddau i'w charu. Dywedodd Powell ei fod ef i bregethu dranoeth ar fynydd heb fod yn mhell oddi-yno; addawodd hitheu fyned i wrando arno. Cododd Mr. Powell yn fore dranoeth, ac aeth i'w daith. Gof-ynodd y foneddiges i'w phriod a ganiatai efe ddau farch—un iddi hi, ac un i'w mab, i fyned ychydig daith y bore hwnw. Caniataodd y peth yn rhwydd. Pan ar ei thaith tua'r lle cyfarfyddodd a ben wreigan, yr hon a ddywedodd wrthi, 'Och fy meistres, gobeith-iaf nad ydych chiwi yn myned i'r mynydd, lle y dy-wedir fod y cythreuliaid yn pregethu beddyw.' Dy-wedodd hitheu, 'Yr wyf yn bwriadu myned.' Aeth yr hen wreigan ar frys, a'i hanadl yn ei dwrn, i ddweyd wrth yr boneddwr yr hyn a glywsai ac a welasai. Cynhyrfwyd ei lliawgrwydd gymaint, fel y pender-fynodd fyned ar eu bol gyda'r man arall, (canya dau fab oedd ganddynt). Cymerodd ei ddryll gydag ef, gan benderfynu saethu y pregethwr, pwy bynag fyddai. Ar y ffordd cyfarfa a gwr o ymddangosiad boneddigaidd, (oblegid un felly oedd Mr. Powell,) ac wrth deithio yn blaen adroddodd y boneddwr iddo ei heibul, a dywedodd ei fod yn myned i'r mynydd i saethu y pregethwr; 'O'r goreu,' meddal y gwr dy-eithr, 'cymeraf y pleser o ddyfod gyda chiwi;' a hwy a aethant ill dau yn nghyd. Fel yr oeddynt yn myn-ed yn blaen dywedai y gwr dyleithr mai y peth goreu iddynt yn gyntaf fyddai gwrandao ar y pregethwr, ac

ond odid na ddywedai efe ryw gyfeiliornad tychryn-lydd, ac yna y byddai gwell esgus dros ei saethu- gwelai y llall fod hyn yn eithaf rheasmol, a chydnodd. Ond er mawr syndod i'r boneddwr, gwelai mai y gwr a gyd-deithiai gydag ef tua'r lle oedd y prgethwr; ac arddelodd yr Arglwydd y bregeth er ei ddychwel- yd ef a'i briod o gyfeiliorni eu ffyrdd; a bu eu llety yn noddfa i genadon y Goruchaf tra buont byw. Y mae yn fwy na thebyg mai yn y teulu hwn y bu y Parch. William Jones yn lletya, ac yn llechu rhag y dymbestl am ffynnyddau wedi hyn. Ond yw ffyrdd yr Arglwydd yn rhyfedd. Dywedir fod Powell wedi derbyn rhagfynegiad o'r amgylchiad hyn mewn breuddwyd—iddo weled ei hun yn dyfod o hyd i nyth aderyn, yn yr hwn yr oedd dau hen aderyn, a dau yn ieuanc—ei fod wedi dal yr hen adar, ond i'r rhai ieuanc ddiano; felly yma, daliwyd y rhieni gan yr efengyl, ond diangodd y ddau fab, a buont felw yn ddigrefydd."

Trwy garedigrwydd Mr. Trevor, ni welodd Mr. Jones ddim angel, canys trefnodd fod £20 yn y fwyddyn i'w talu iddo yn rheolaidd tra byddai byw. Bu farw Ian. 20, 1679, mewn cyflawn oed. Claddwyd ef yn mynwent Eglwys Hope. Pregethwyd yn ei angladd gan Dr. Maurice, gweinidog cydymffurfio yn Abergele. Efe hefyd gyfansoddodd yr argraff Lladin aydd ar gareg ei fedd; ond y mae yn anmhosibl cael gafael yn y gareg hono yn awr, am nad oes gofal priodol wedi ei gymeryd gyda'r hen geryg yn y fynwent. Rhoddodd Dr. Maurice gymeriad uchel i Mr. Jones fel dyn caredig, Orision cywir, a gweinidog ffyddlawn i Iesu Grist. Bu Mr. Jones yn y carchar am dri mis o herwydd iddo bregethu mewn ty boneddwr ar ol cael ei orchymyn i fod yn ddystaw gan yr awdurdodau. Gwnawd llawer ymdrech egniol gan ei berthynasan i'w droi yn ei ol i'r Eglwys; a chynngiwyd iddo fwy nag unwaith fywiolaeth dda, os cydymffurfiai; ond ni lwyddai dim i siglo ei asael yn egwyddorion Ymneillduaeth. Yn ngwynneb pob ymosodiad o'r fath, dywedai yn ffyddlawn "Gwnai Duw ofalu—ni ddaw neb o honoch gyda mi i'r farn." Parhaodd hyd ei fedd yn Ymneillduwr selog. Defnyddiodd ei amser i wneud yr hyn a allai er llesoli ei wlad a'i genedl. Cyfieithodd am-ryw lyfrau Seisnig i'r Gymraeg, pa rai yn dra thebyg a fuont yn foddion argyhoeddiad i law-er darlennydd. Heddwch i'w lwch. Dyma'r fath ddyn oedd ein tad ni oll; gan hyny, ymdrechwn wisgo ei fantell. Tra y dyoddesodd efe gymaint dros ei egwyddorion, na fydded i ni eu gwadu er mwyn enill ffafriaeth mawrion y byd hwn.

Yn y fwyddyn 1675, gwnaeth y Parch. Henry Maurice, gweinidog Ymneillduol yn awydd Frycheiniog, gyfres gyflawn a chywir o'r holl eglwysi Ymneillduol trwy Gymru, yn aghyd ag enwau y gweinidogion a'r swyddog-

ion eglwysig a weinyddent yn yr adeg hono. Danfonodd hi i Mr. Edward Terrill o Bristol, yr hwn a'i cadwodd yn ofalus. Mewn llyfr coffalwriaethol am Eglwys y Broadmead yn Bristol, yr hwn a adnabyddir gan haneswyr eglwysig wrth y teitl "*Broadmead Records*," cylioeddwyd y gyfres werthfawr hon megis ag yr ysgrifenydd hi gan Mr. Maurice. Dywed efe fod yn y fwyddyn hono eglwys Ymneill- duol yn bodoli yn Ninbych dan ofal gweinid-ogaethol y Parch. William Jones. Mae yn dra sior mai yn ddirgel y cyfarfyddent i addoli, gan fod y gelynyion mor ddigllawn wrthynt. Wedi marwolaeth Jones, bu aelodau yr eglwys fechan hono heb neb i bregethu iddynt yn rheolaidd, nac i'w bugeilio yn yr Arglwydd, hyd y fwyddyn 1690, pan ddaeth y Parch. James Owen, Croesoswallt, i ymweld & hwy. Pan yn pregethu y tro cyntaf mewn ty anedd yn y dref, daeth y gelynyion yno i'w aflonyddu. Heblaw curo hen bedyll trystfawr, nes boddi ei swm ef wrth bregethu, annharchasant ef mewn llawer o ddulliau annheilwng a chreulon. Ond nid gwr i'w ddystewi gan swm pedyll pres, a'i orchfygu gan ysgubion cyflogedig, oedd James Owen. Dangosodd yr amgylchiad hwn fod teimlad cryf yn y dref yn erbyn Ymneill- duwyr, ac felly apelodd at y brawdlys chwarterol am drwydded i'w awdurdodi i bregethu yn y ty anedd rhag-grybwylledig. Gwrthod- wyd y cais gan y llys hwn, a chynngiodd dra- chefn yn y sesiwn sirol: ac er mawr lawenydd iddo ef a'r ychydig saint Ymneillduol yn y dref, llwyddodd yr apel, a rhoddodd y barnwr gerydd llym i'r ynadon a wrthodasant y cais yn y llys chwarterol; a thebygol i'r cerydd hwnw o eiddo y barnwr gael effaith mor ddy- munol, nes gwaagar yr ystorm fygythiol oedd yn ymgaeglu uwchben Ymneillduaeth yn y dref; canys nid oes genym hanes am erlidigaeth yno mwyach. Cafodd James Owen a'i bobl lonyddwch i addoli yn y ty trwyddedig; a bore'r farn a ddengys y nifer o bechaduriaid a achubwyd trwy ei weinidogaeth rymus a gaf- aelgar.

Yn y fwyddyn 1698, yr oedd Mr. Baddy yn weinidog yn Ninbych. Y mae lle ei enedigaeth, ei hanes boreuol, a'r amgylchiadau dan ba rai y daeth i weinidogaethu yma, yn orohuddiedig gan dywyllwch. Ond y mae genym luaws o broffion ei fod ef yn ddyn talentog, ac yn breg- ethwr poblogaidd. Meddai gyfoeth mawr; ac ystyried ef yn y dref yn foneddwr o ran cyfoeth ac ymddygiadau. Yr oedd yn fantais i Ym- neillduaeth yn yr adeg hono i gael dyn o saf- yllfa Mr. Baddy i fod yn weinidog. Credai boneddigion nad oedd neb amgen nag ysgubion.

pob dim yn pleidio Ymneilldunaeth; ond wrth weled dyn o gymeriad, boneddigeiddrwydd, a duwioldeb Mr. Baddy, yn pregethu, ac yn cyfrinachu a'r bobl hyn, newidiwyd eu barn i raddau am gymeriad yr Ymneillduwyr. Ond er fod coethlder moesau Mr. Baddy yn enill ffafwr y gelynyon, yr oedd yn drangwydd mawr i rai o'r aelodau. Marchogai geffyl braf, gwiagai yspardynau dyaglaer, a thystiai rhai o'r aelodau fydd hyn yn anghydweddol a symlwydd yr efengyl. Nid hir y buont cyn dwyn cyhuddiad yn ei erbyn am falchder, a'r unig ateb a gawsant oedd "fod yn ddrwg iawn ganddo eu bod yn rhoddi yn eu calonau i'w blino, yr hyn a roddai efe am sodlau ei draed." Nis gwyddom pa bryd y bu Mr. Baddy farw; ond ymddengys yn dra thebygol iddo orphen ei oes yn Ninbych. Priododd un o'i ferched ag un Pugh, maenachwr cyfrifol a chyfoethog yn y dref. Pugh a roddodd dir yn *freehold* i adeiladu y capel cyntaf yn 1742. Ar y tir hwnw y saif yr addoldy presenol; a thra byddo yma faen ar faen, mae yn weddus fod coffadwriaeth Baddy a Pugh yn anwyl genym.

Yn y fl. 1720, yr oedd Mr. James Jardine yn weinidog yma. Yr oedd efe yn enedigol o Lanbodd, sir Gaerfyrddin. Mae yn dra thebygol ei fod yn aelod o Henllan neu Rydyceisiaid. Priododd ferch Mr. Baddy; ac efe oedd tad Mr. David Jardine, athraw cyntaf athrofa Abergafenni. Bu yn gweinidogaethu yma am ddwy flynedd ar bymtheg. Nid oes genym nemawr gofnodion i'n galluogi i wybod am natur a llwyddiant gweinidogaeth Mr. Jardine.

Bu farw yn y fl. 1797, a chladdwyd ef yn mynwent yr Eglwys Wen, lle gwelir ei feddrod hyd y dydd heddyw.

Yr ydym wedi gwled mai yn y fl. 1742 yr adeiladwyd y capel Ymneillduol cyntaf yn y dref. Un Mr. D. Williams oedd yn weinidog yma yn y flwyddyn hono, ac y mae yn dra siar fod ganddo law bwysig yn nghodiad y capel; canys yr oedd efe yn wr pur awyddus ac ymdrechgar dros lwyddiant yr achos. Methasom yn llwyr a chael nemawr o'i hanes heblaw yr hyn a ddywed Morgan. "Meddylir ei fod yn briod â merch Mr. Thomas, gweinidog yn Pwllheli, ac mai merch iddo yntau oedd y ddiweddar Mrs. Harries o Bwllheli, yr hon y mae ei choffadwriaeth yn barchus hyd heddyw gan bawb a'i hadwasnai. Yr ydoedd yn wraig dduwiol, synwrol, a haelionus iawn. Meddylir fod Mr. Williams a'i briod wedi marw yn lled ieuanc, ac i'w merch gael ei dwyn i fyny gyda theulu ei mam yn y Gwynfryn, ger Pwllheli."

[I'w hachau.]

Y CHWYLDROAD YN MADAGASCAR.

Mae Llywodraeth Madagascar bellach yn Llywodraeth Gyfaeoddiadol, ac nid yu un Unben-aethol fel o'r blaen. Y llythyr caulynol oddiwrth y Parch. Wm. Ellis, un o genhadon Cymdeithas Genhadol Llundain, (yr hwn a gyhoeddwyd yn *B. ac Am. Cymru*, Gor. 15) a eglura ansawdd y cyfnewidiant yn nghyd a'r hyn a'i hachlysuodd. Hefyd dangosir cymeriad Radama II., y brenin diweddar, nad ydoedd yr hyn y tybid yu gyffredin yn y byd Cristionogol ei lud. Er ei fod wedi sefyll yn bleidiol i achos y ceuhadon, ac wedi bod yn amddiffynydd iddynt ar lawer o ystyriaethau, eto nid oedd ei hun (fel y deallm yu awr) erioed wedi bod yn Gristion professedig. Yr oedd, fel y mae yn syn genym glywed, yu gloddesta a meddwi yn fynych—ac yr oedd yu awr yu cael ei gam arwain gan ofergoeliaeth ysbwydwy—os nid wedi hollol ddyrysau yn ei syuwyrall. Darlener y Llythyr yu nghyd a Sylwadau awyddogion y Gynedeithas Genhadol.—*Geol.*

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. WILLIAM ELLIS
AT Y PARCH. DR. TIDMAN.

Antananarivo, Mai 16, 1863.

Fy anwyl Gyfaill,—Anfynych y cafwyd dangosiad mwy hybod ac arai ystyriaethau, mwy erchyll, o amgylchiadau dynol, nag a gafwyd yn y digwyddiadau a gymerasant le yn y ddinas hon yu ystod yr ychydig ddyddiau diweddar. Y mae teyrnasiad Radama II. wedi terfynu yn ei farwolaeth; olynwydd iddo wedi ei dewis gan y pendeffigion, a'i derbyn gan y bobl; furllywodraeth newydd wedi ei sefydlu, ac y mae dylededwyddau deddfwrol a gweinyddol y frenhiniaeth o hyn allan i gael eu cydgyflawni gan y Penadur, y pendeffigion, a phenaeithiaid y bobl gyda'u gilydd. Parotwyd cyfres o benderfyniadau, y rhai y gellir eu hystyried fel elfennau llywodraeth gyfaeoddiadol, a chyflwynwyd hwynt gan y pendeffigion a phenaeithiaid y bobl i'r Frenhines, fel telerau ar ba rai yr oeddynt yn cynyg y goron iddi. Arwyddodd Kobodo ei chymeradwyaeth o'r telerau, a'r pendeffigion a phenaeithiaid y bobl eu penderfyniad i sefyll atynt trwy ygrifennu eu henwau wrthynt cyn cyhoeddi y flaenaf i'r bobl fel eu Penadur dyfodol o dan y teitl o Rasoaherena, brenhines Madagascar. Digwyddodd marwolaeth Radama, y cynnygiad a'r derbynriad o'r goron, a'r cyhoeddiad o'r penadur presenol fel Brenhines, oll ar ddydd Mawrth y 12 o'r mis hwn.

Er fod Radama yn benadur serchog a goleuedig mewn llawer o ystyriaethau, yr oedd ei syniadau am ddylededwyddau llywodraethwr yn dra diffygiol, a gellir dywedyd fod bron bob llywodraethwr er lle y wlad wedi sefyll byth er ei eagniad i'r orsedd. Er gwaethaf ymlyniad llawer o'r bobl wrtho, nis gallai dinystrriad rhan fawr o gyllid y llywodraeth trwy ddi-ddymiad pob tollau—canad llawer o'r pendeffigion a'r dynion mwyaf profiadol yn y wlad allan o'i gynghorau, tra yr amgylchynid

of gan nifer o ddynion ieuanc dibrofiad, a llawer o honyt yn ddynion hollol anghymmhws i weithredu fel ei gyngorwyr cyfrinachol—llaesiad dwylaw ac ymwrthodiad â phob ymdrech i attal troeddau neu i'w cospi ar ol eu cyflawni—ac oesgeulsiad pob mesur i osod llwyddiant y wlad ar un sylfaen gadarn—nis gallai y pethau hyn, meddaf, lai na chynryrchu aufoddogrwydd cynyddol. Er hyny, gan eu bod yn ymddiried yn ei hynawsedd, yr oedd pawb yn foddolawn i ddiagwyl mewn gobaith am gyfnewidari er gwell; tra y cyfeiriai y Cristionogion, y rhai oeddynt yn ddioleugar am y rhyddid a fwyuheid gauddyat i addoli, addysgu, a lledaenu gwybodaeth am Cristionogaeth, eu sylw penaf at efengyleiddiad eu cydwiadwyr paganaidd.

O fewn corph y ddan neu y tri mis diweddf, fe wnaed ymdrechion anghyffredin i ddwyn meddwl y brenin o dan ddylanwad hen ofergaelion y wlad, a llwyddasant i'r fath raddau nes terfynu yn ei ddinystr. O fewn y tymor hwn, fe ymddangosodd math o haint meddyliol yn y talaethau cyfagos ac yn y brif ddinas. Cymerai deiliaid yr afiechyd hwn arnynt eu bod yn anwybodus o'u gweithredoedd, ac nas gallent ymattal rhag neidio, rhedeg, dawnio, &c. Honai y personau hyn hefyd eu bod yn gweled gweledigaethau, ac yn clywed lleisiau o'r byd anweledig. Un o'r gweledigaethau hyn, a welwyd gan lawer, oedd hynafiaid y brenin; a'r lleisiau a glywent, a hybysent ddyfodiad yr hynafiaid hyn i ddyweyd wrth y brenin pa beth yr oedd efe i'w wneuthur er lles ei wlad. Wedi hyny dygwyd cenhadwri ato ef fel oddi wrth ei hynafiaid, i'r pwrpas, o na byddai iddo ef attal "y gweddlo," y digwyddai rhyw anfwad fawr iddo ef. Er syndod i'w gyfeillion goreu, cymerai y brenin ddyddordeb mawr yn y symudiad rhyfodd hwn, ymddangosai ei fod yn credu y cenhadwriaethau yr honid eu bod yn dyfod o'r byd ysbrydol, a rhoddaid gefuogaeth i'r dawnewyr gwallgof, y rhai a gyrchent yn lluoedd bob dydd i'w dŷ, ac a ddywedent y parhai yr afiechyd i gynyddu hyd nes yr attelid "y gweddlo." Taenid y gair yn gyffredinol fod y symudiadau hyn yn cael eu cynhyrfu gan warchiedwaid yr eulunod, a'u cefnogi gan *Mena maso** ef ei hun, y rhai a lwgrwobrwyent bersonau am ddyfod yn lluoedd o'r wlad fel rhai cleifion, i'r dyben o barhau y twyll.

Yna cynygiwyd llofruddio nifer o'r Cristionogion fel moddion i attal cynydd Cristionogaeth, ac hefyd i ladd y prif benaethiaid, y rhai oeddynt yn wrthwynebol i weithrediau y brenin. Gyda'r amcan o gynyddu dylanwad y blaid benboeth hon, anfonodd y brenin orchymyn allan fod i bawb a

* *Mena maso*, yn llythrenol, llygaid cochion. Nid gweinidogion addfedig y brenin ydyw y rhai hyn, ond math o ymchwilyr, y tybir eu bod yn meddu gallu i chwilio pob peth allan a fyddo o duedd i wneud niwed i'r llywodraeth, ac i roddi hysbysiad dirgelaid a chyfrinachol i'r brenin o bob digwyddiad, yn gystal a chynghor ar bob achos; a thybir fod eu llygaid wedi myned yn gochion wrth barhau i wneuthur ymchwiliad caled i faterion dyrys.

gyfarfyddent â'r rhai yr honid eu bod yn gleffion dyuu eu hetiau ymaith, a thrwy hyny ddangos iddynt yr un arwydd o barch ag a ddangosid gynt i'r eulunod cenhedlaethol pan gerid hwynt trwy y ddinas. Gyda'r amcan, hefyd, o amddiffyn cyflawnwyr y llofruddiaethau bwriadol, hybysodd y brenin ei fwriad i anfon gorchymyn, neu gyfraith allan, na byddai i unrhyw berson neu bersonau a ewyllysient ymladd â g arfau tân gael eu hattal, ac os lleddid rhyw un, na byddai i'r llyfrudd gael ei gospi. Dychrynodd hyn yr holl boblogaeth. Ar y 7fed o'r mis hwn, ail adroddodd Radama o flaen ei Weisidogion ac eraill yn y palas ei benderfyniad i anfon y gorchymyn hwnw allan; ac yn mhliith yr holl *Mena maso* oedd yn bresenol, ni ddarfu dim ond tri wrthwynebu anfonid y gorchymyn allan; yr oedd llawer yn ddiastaw; ac amlygodd y lleill eu cymeradwyaeth. Treuliodd pendeffigion a phenaethiaid y bobl y diwrnod hwnw i ymgynghori o barth i'r cwrs y dylent ei ddilyn; a boreu dranoeth aeth y Prif Weinidog ynghyd â g o ddeutu cant o'r pendeffigion a phenaethiaid y bobl, yn cynwys y Prif Gadlywydd, Trysorydd y brenin, a Phrif Swyddog y Palas, at y brenin, a gwrthdystiasent yn erbyn ei waith yn cyfreithloni llofruddiaeth, ac erfyniasent yn daer arno beidio anfon y cyfryw orchymyn allan. Dywedir fod y Prif Weinidog wedi myned ar ei liniau o'i flaen ef, ac erfyniodd arno beidio anfon y gyfraith afreymol hon allan, ond ni wrandawai ar neb. Yna y gweinidog a gododd, ac a ddywedodd wrth y brenin, "A dydych chi yn dyweyd o flaen yr holl dystion hyn, os bydd i unrhyw ddyn ymladd â g un arall â g arfau tân, cleddyf, neu fidog, na bydd i chwi ei attal ef, ac os bydd iddo ladd rhyw un, na bydd iddo gael ei gospi?" Y brenin a atebodd, "Yr wyf yn cytuno a hyny." Yna y gweinidog a ddywedodd, "Mae hyn yn ddigon; rhaid i ni ymarfogi;" a chan droi at y rhai oedd gydag ef, efe a ddywedodd, "Gadewch i ni ddychwelyd." Gwelais yr orymdaith hir, y rhai a ymddangosent yn ddifrifol a distaw, pan oeddynt yn pasio fy nhŷ i balas y gweinidog. Treuliodd y diwrnod mewn ymgynghoriad; a hwy a benderfynasant wrthwynebu y brenin.

Tua'r hwyr, achubwyd fi yn rhagluniaethol rhag llofruddiaeth yn nhŷ y brenin; gan fod pump o'u gyngorwyr cyfrinachol—hyny yw, y *Mena maso*, fel y clywais er's cryn amser, wedi ffurfio bradwriaeth i gymeryd fy mywyd ymaith. fel un o'r moddion i attal cynydd Cristionogaeth. Yr wyf yn ddyledus, o dan Ddaew, am fy mywyd i rybudd fy nghyfeillion, ac i'r ddarpariaeth a wnaed gan y Prif Weinidog er fy niogelwch. Aethum at y brenin awr yn gynarach nag arferol, a dychwelais yn ddioed, i barotol i symud i le diogelach yn ymyl fy nhŷ fy hun. Yr oedd negeswyr oddiwrth y gweinidog yn disgwyl fy nychweliad, a chyn iadi dywyllu symudais i dŷ Dr. Davidson, yr hwn sydd yn sefyll ar gyffiniau Andohalo, y maes mawr agored lle yn fynych y cynelir cyfarfoddyd cyhoeddus. Yr oedd cyffro mawr yn y ddinas

yr oedd merchod, plant, a chaethion, yn ffoi trwy y nos o'r ddinas, gan gerio pob peth gworthfawr ymaith gyda hwynt; tra yr oedd lluoedd o wŷr arfog o'r cyffiniau yn dyfod i mewn iddi. Gyda thorïad y dydd, ar y 9fed, cymerodd dwy fil neu chwanner o filwyr feddiant o Andohalo. Yr oedd y tir sydd o amgylch i'r Prif Weinidog, ar ben ochr ogleddol y mynydd sydd gerllaw, yn llawn o filwyr, tra yr oedd pob ffordd i'r ddinas yn cael eu cadw yn ddiogel gan filwyr y gweinidog. Amcangyfrifir blaenaf y pendeſigion oedd del awchlaw deg ar hugain o'r rhai gwaethaf o'r *Mena maso*, y rhai a gyhuddid ganddynt anog a chefnogi y brenin i fabwysiadu ei fesoerau anghyflawn a niweidiol. Cymerwyd a lladdwyd nifer o'r rhai hyn, a dangodd amryw, ond arosodd deuddeg neu dri ar ddeg gyda'r brenin. Gofynodd y pendeſigion i'r rhai hyn gael eu rhoddi i fyny iddynt hwy. Gwrthododd y brenin gydaynio â'u cais; ond hwythau a fygythiasant eu cymeryd hwynt trwy dris o'r palas, i'r hwa yr oedd y brenin wedi symud. Parhaodd milwyr iddyfod i mewn o'r goraeoedd cyfagos; a chan i'r ychydig filwyr oedd gyda y brenin wrthod tanio ar y rhai a amgylhynent y palas, ni ddarfu y bobl, er eu bod yn tosturio wrth y brenin, gymeryd arfau i fyny i'w amddiffyn. O'r diwedd, efe a gydayniodd i roddi y *Mena maso* i fyny, ar yr amod fod i'w bywydau gael eu harbed, a bod iddynt gael eu cadw mewn eadwyni ar hyd eu hoos. Ar ddydd Llun, yr 11eg, arweiniwyd hwynt heibio Andohalo, ar eu taith i'r man lle yr oedd y cadwyni i gael eu gosod ar eu haelodau.

Yn ystod y ddadl â'r pendeſigion, yr oedd y brenin wedi dywedyd "mai efe yn unig oedd y penadur—mai ei air ef yn unig oedd yn gyfraith—bod ei berson ef yn gysegredig—ei fod yn cael ei amddiffyn gan allu goruwch natariol—ac y coapai y rhai a wrthwynebant ei ewyllys yn llym." Parodd yr ymadroddion hyn i'r pendeſigion ddyfod i'r penderfyniad nad oedd yn ddiogel ei adael ef yn fyw, a boreu dranoeth. Llddaasant ef yn y palas. Gwnaeth y frenhines, yr hon yn unig oedd gydag ef, bob ymdrech, hyd y munyd olaf o'i fywyd, i'w aethub ef—ond yn ofer. Wedi hyn, rhoddwyd ei gyngorwyr y *Mena maso*, i farwolaeth.

Yn ystod y boreu, aeth pedwar o'r prif bendeſigion at y frenhines gyda phapur ygrifenedig, yr hwn a roddasant yn ei dwylaw, yn cynwys y telerau ar ba rai yr oedd y wlad i gael ei llywodraethu o hyn allan. Erfyniasant arni ei ddarllen, gan ddywedyd wrthi, os cydayniai hi i lywodraethu yn ol y telerau hyn, eu bod yn foddol i'w fod yn benadur y wlad, ond os gwrthodai fod yn rhaid iddynt chwilio am lywodraethwr arall. Y frenhines, ar ol darllen yr ygrif, a derbyn eglurhâd ar un peth neu ddau, a amlygodd "ei chydayniad llawn a hollol i lywodraethu yn ol y cynllun a oesid allan ynddi." Yna dywedodd y pendeſigion:—"Yr ydym ni'n hysfod yn rhwyne ein bunain i sefyll at y cytundeb hwn. Os troseddwn ef, byddwn yn euog o fradwriaeth: ac os trosedd-

wch ohwi ef, ni a wnawn fel y gwnaethom yn awr." Yna llawnododd y prif Weinidog yr ygrif ar rai y pendeſigion a phenaeithiad y bobl, ac yna llawnododd y frenhines ef. Arosodd y prif bendeſigion yn y palas, a rhwng un a dau o'r gloch, hysbysodd taniaid magnelau ddechreuad teyrnasiad newydd.

Rhwng tri a phedwar o'r gloch daeth nifer o awyddogion gyda chopi o'r ygrif yma, yr hon a ddaellenasant i ni. Nis gallaf hysbysu ond dau neu dri o'i phrif fanylion.

Nid gair y Penadur ei hun sydd i fod yn gyfraith, ond y mae pendeſigion a phenaeithiad y bobl, gyda'r Penadur, i wneud y cyfreithiau.

Rhoddir perffaith ryddid ac amddiffyniad i dramoriaid uffdd i gyfreithiau y wlad.

Cedwir perthynasau cyfeillgar â phob cenedl arall.

Gosodir tollau, ond rhoddir pob cefnogaeth i fasnach a gwareiddiad.

Diogelir amddiffyniad a rhyddid i addoli, addysgu, a lledaenu Cristionogaeth i'r Cristionogion brodorol, a rhoddir yr un amddiffyniad a rhyddid i'r rhai nad ydynt yn Cristionogion.

Nid ydyw caethwasiaeth deuluaidd yn cael ei diddymu; ond caniateir i feistriaid ryddhau eu caethion, neu eu gwerthu hwynt i oreill.

Ni chaiff un person ei rotodi i farwolaeth am un trosedd ar air y Penadur ei hun; ac ni chaiff neb ei ddeddfydu i farwolaeth hyd nes i ddeuddeg o ddynion ddedgan fod y cyfryw berson yn euog o'r trosedd, yr hwn a goepir gan y gyfraith a marwol-aeth.

Yn mhen yr awr ar ol hyn, anfonwyd am danom i'r palas, i'r dyben o roddi cyfleudra i ni i gyfarch y Penadur newydd, yr hon a sicrhodd i ni ei bod yn oleddeu teimlad cyfeillgar at y Prydeiniaid, ewyllys da atom ni yn bersonol, a dymuniad i gefnogi ein gwaith. Nis gallaf chwanneru yn awr. Yr ydym oll yn iach. Yr eiddoch yn gywir.

Parch, Dr. Tidman.

W. ELLIS.

O. Y. — Mehefin 17eg. — Y mae pob peth yn myned yn mlaen yn dda. Y mae y frenhines newydd wedi ysgrifenu at y Frenhines Victoria, yn hysbysu ei hesgyniad i'r orsedd, ei dymuniad i gadw yn ddihalog y perthynasau heddychol a chyfeillgar a sefydlwyd rhwng y ddwy genedl â Madagascar, ac yn sicrhau i'r ddau Benadur y bydd iddi amddiffyn personau a meddiannau eu deilliad a ddeasant i'r wlad hon. Hefyd dywedodd y swyddog a roddodd yr adroddiad hwn i mi, gydag arwyddion eglur o foddhâd, fod holl aelodau y lywodraeth wedi chwilio y cytundeb â Lloegr yn fanwl, ac wedi cytuno i'w dderbyn, ac i sefyll at ei delerau. Ymddengys fod ein rhagolygon cenhadol yn gorphwys ar well sylfaen nag erioed.

STYLWADAU GAN SWYDDOGION Y CYM. GENHADOL.

Cyhoeddwyd yr eglurhâd canlynol o eiddo ygrifenyddion Cymdeithas Genhadol Llundain, gyda'r llythyr uchod.

Nis gallai yr hysbysiad am y digwyddiadau an-

lagwyliadwy gyda'r pellebyr ar yr ail o'r mis hwn, lai na chynyrchu y syndod a'r siomedigaeth fwyaf poenus yn meddyliau holl gyfeillion gwar-eiddiad a diwygiad cymdeithasol, yn enwedig yn mhlith cefnogwyr ceubadaethau Cristionogol, y rhai oeddynt wedi colodd y gobeithion cryfaf, ac wedi gwneud ymdrechion mawriou i ledaenu Cristionogaeth yn mhlith poblogaeth luosug a phaganaidd Madagascar. Y mae y llythrau a dderbyniwyd gyda'r llythyrnod Indiaidd ddos, yn cadarnhau y ddwy ffaith bwysig a phoenus a hysbyswyd yn flaenorol, ac y mae cyfarwyddwyr Cymdeithas Genhadol Llundain yn cymeryd y cyfleusdra cyntaf i gyhoeddi yr hysbysrwydd a dderbyniasant oddiwrth y Parch. William Ellis, yr hwn oedd yn dyst o'r digwyddiadau hynod a ddiagrifir ganddo. Mewn canlyniad i ddiffyg tramwyaeth rhwng Madagascar a Mauritius yn ystod tymor afiach a pheryglus y gwanwyn, ni dderbyniwyd un hysbysrwydd o'r ymys yn ystod y pum mis diweddaf, ac yn ystod y tymor hwn y cymerodd y digwyddiadau anghyffredin a adroddir gan Mr. Ellis le.

Nid oes un amheuaeth na bydd i lythyr ein cyf-aill parchus greu syndod yn gystal a phoen, fel y mae yn dal perthynas â nodweddiad ac ymddygiad y brenin diweddar, yn ei oed ef allan fel deiliad twyll rhyfedd, ac ysglyfaeth dynion penboeth a drygonus. Fod Radama wedi bod yn gyfaill diffuant i'r Cristionogion gorthrymedig am amryw flynyddoedd yn ystod teyrnasiad gorthrymus y frenhines ddiweddar, y mae genym y prawf cryfaf. Arferodd ei holl ddylanwad i'w hamddiffyfu hwynt rhag erlidigaeth, ac i'w rhyddhau hwynt o gaeth-iwed, a mynych y peryglodd ei fywyd i'w gwar-edu hwynt. Nodweddiad ei holl weithrediadau cyhoeddus ar ol ei esgyriad i'r orsedd gan yr un duedd, a thra y cyhoeddodd ryddid teg a chyfartal i'w holl ddeiliaid, rhoddodd amddiffyniad a chefnogaeth i'r Cristionogion brodorol i broffesu a lledaenu Cristionogaeth. Ond er fod cymeriad Radama yn oael ei hynodi gan lawer o rinweddau, gan elyniaeth reddfol at greulondeb—gan harch mawr i Mr. Ellis a'i gymdeithion, a chan ddydd-ordeb amlwg yn eu haddysg—eto ni ddarfu iddo orioed broffesu ei hun yn Gristion, nac amlygu un bwriad i ddyfod yn Gristion. Yn wir, teimlai llawer o'i gyfeillion ofid parhaus, nid yn unig o herwydd fod llawer o wendidau, ond hefyd llawer o ddrygan yn gysylltiedig â'i riaweddau. Yr oedd ei dymer anafedlog a chynhyrfus yn ei wneud yn ysglyfaeth rwydd i ddichellion y tramoriaid diegwyddor oedd o'i gwmpas, ac yn enwedig ymddangosi ei afradlonedd a'i feddwod noswyl mewn gwrthgyferbyniad rhyfedd â'r parch a ddangosai i Gristionogaeth a'i dygawdwyr. Mewn llythyr a ysgrifenyddwyd ganddo at gyfaill gyda'r llythyrnod diweddaf, y mae Mr. Ellis yn rhoddi yr adroddiad canlynol o barth i'r pwnc poenus hwn:—"Un o'r manylion yn yr ysgrif yn cynwys egwyddorion y llywodraeth a fabwysiadwyd gan y frenhines broenorol ydyw un yn rhwymo

penadur Madagascar i lwyr ymwrthod â phob math o wirodydd meddwol. Priodolant lawer o ddiffygion cymeriad Radama i'w feddwod, ac y maent yn benderfynol, os gallant, o atal y drwg hwn o hyu allan. Dyma y man gwan oedd ya goeod Radama yn agored i gynghorwyr drwg, y rhai a gymerasant fantais ar ei weudid a'i dymer gynhyrfus i'w ddarbwyllio i gyflawui gweithred-oedd na buasai byth yn meddwl am funyd am eu cyflawui pe buasai yn aobr. O dan ddylanwad gwin y llawnododd efe y cytundeb dinyatriol gyda'r tramorwr adnabyddus, ac ysgrifau eraill nad oedd efe yn eu deall, a'r drwg hwn o'r diwedd a barodd iddo golli ei reswm a'i fywyd."

Dywed Mr. Ellis yn mbellach:—"Yr oedd y brenin hefyd yn coledd llawer o syniadau ofer-goelus yughyloch breuddwydion a gweithredyddion ysbrydol, gan gefnogi ei reswm bob amser â'r haerriad ei fod ef yn ei gredu, canys yr oedd yn iawn, o herwydd 'dywedodd Duw felly wrtho ef.' Yr oedd pob hanes am ymddangosiadau goruwch-natriol yn meddu swyn mawr arno, llawn mwy felly nag unrhyw ymresymiad uniongyrchol ar achos ac effaith. Nis gallaf gredu ei fod yn gyfranog o'r fradwriaeth yn erbyn fy mwyd; ond yr wyf yn credu ei fod, o herwydd cydgyfarfyddiad llawer o achosion, wedi drysu a dychrynu, a'i fod o'r diwedd wedi colli ei reswm." Nis gall y darllenydd lai na thynu caagliad cyffelyb oddi wrth lythyr Mr. Ellis.

Pa beth fydd y canlyniad o sefydliad y llywodraeth newydd yn Madagascar, nis gall neb ddywedyd. Nis gall y Prydeiniaid lai na llawenhau yu mabwysiad elfenau llywodraeth gyfausoddiadol, yn lle gormes unbeniol. Ond pa un a ydyw y doebarthiadau dylanwadol yn Madagascar yn alluog i werthfawrogi yr egwyddorion da hyu, amser yn unig a ddeugys. Fe welir fod Mr. Ellis a'i gymdeithion yn edrych ar y cyfnewiad yn fwy na gobeithiol, ac yn penderfynu, trwy help Duw, gweithio gyda zel ac egni yn ei waenusaeth Ef tra y maent yn cael cyfleusdra. Ein dyledswydd eglur ydyw rhoddi iddynt ein cefnogaeth oreu a'n calondid gwresocaf yn eu llafur; a thra yn cydnabod doethineb, gallu, a gras goruwchlywodraethol Duw yn mhob peth sydd yn dal perthynas â llwyddiant ei eglwys, dylem ddiolchgar gydnabod ei amddiffyniad dros ei weision yn eu perygl, gan ostyngedig ddbynnu ar ei Ragluniaeth ofalus am eu diogelwch dyfodol, ac erfyn bendithion ei ras i lwyddo eu llafur.

Llawnodwyd ar ran cyfarwyddwyr Cymdeithas Genhadol Llundain,

ARTHUR TIDMAN, } Ysgrifenyddion.
EBENEZER PROUT, }

Ty Genhadol, Bloomfield Street,
Finsbury, Llundain, Gor. Tfed.

DADL RHWNG CAETHIWED A RHYDDID.

Caethiwed.—Wel, fy hen elynea, Rhyddid, yr wyt ti wedi ymarfogi yn fy erbyn y dyddia

hyn, ond waeth iti beldio, onid wyf fi o drefniad dwyfol! onid gwas gweision dy frodyr fyddi? yr hyn sydd yn dangos fod Duw wedi bwriadu i'r dyn gwyn feistrolï y dyn du? Pa fodd gan hyn, y meiddi eathru ar dir mor sanctaidd a thir Pleidwyr caethwasiaeth?

Rhyddid.—Druan ydwy!—yn lle steb dy gwestiynau urweinïaf dy feddwl at ofal tyner Duw am yr Israeliaid gynt pan oeddynt mewu caethiwed trwm a chaledwaith gan yr Aiffiaid—y plann dychryllydd a ddaeth ar eu caethiwy—a'r diwedd truenus a ddaeth iddynt, eu buddi yn y Môr Coch—pan oedd Israel yn seiuio caniadau gwaredigol ar y lan yn ddiogel yr ochr draw. Onid yw Duw wedi gostwng ei glust i wraudo ochauaidd y carcharorion, ac i ryddhau plant marwolaeth? Ydyw mae gruddfannau y gweinïaidd y buost ti yn aredig eu cefnau yn dy greulondeb annynol yn galw fod mwg dy goapedigaeth yn eadyn i fyn y nos oesoedd.

Caethiwed.—Ond yr ydym ni yn credu mai llawer a ddichon taer weddi y cyfiawn—mae ein Llywydd ni yn galw ac yn cadw dyddiau i ymptydio, i wisgo sachlian a lludw ac erfyn am gymhorth y nef ar ein bachos—pa fodd na lwyddw?

Rhyddid.—Byddai yn dda i ti gofio mai "yn fore y'm ceisiant ond ni'm cant."—Pan syrthio arnynt yr hyn ydynt yn ei ofni sef dinystr diaym-wth—dy "ddwyllaw sydd lawn y waed!" Oni weli di fel yr aeth y Mississippi o'i tharddiad i ben ei thaith o dy afaelion? Cofia am yr ochain ofnadwy fu yn Vicksburg pan y torwyd asgwrn dy gefn yn ddau; y gwaedu ffrydiog fu ar dy ddeiliaid o ynye No. 10 i Port Hudson. Eri ti, mae yn wir, yn dy ddigwilydd dra ledn dy fauer o drais a gormes uwch ben Camp Jackson, St. Louis, mor belled i'm trefynau ag y meiddit; ond pa le mae dy fauer heddyw—mae wedi ei hysgubo ar hyd y Mississippi neu ei chladdu o'r golwg yn eigion môr y Werydd!

Caethiwed.—Oni wyddost ti fod Lee wedi difa talaeth Pennsylvania—a Morgan wedi dryllio Kentucky a dyfod i Ohio,—y cynhwrf hefyd fu yn New York yn amser y drafflio—mae y cwbl o'm hochr i.

Rhyddid.—Gwn a rhagor na hyn. Gwelais Lee (Cawr Caethiwed) a'i Ellyllon yn dianc fel lladron droe a thrwy y Potomac, wedi gadael y drydedd o'u nifer i gysgu eu cwyg diweddaf ar feusydd Pennsylvania a Maryland, wedi selio yn eu marwolaeth dynged pleidwyr caethiwed. Ac heblaw hyn nid llawer o fraeder a gafodd Lee a'i fyddin newynog a charpiog yn Pennsylvania; ac am Morgan mae wedi ei ddenu gan bryf copyn ei rwyd i le diogel,—a'r cynhwrf New Yorkaidd sydd yn dangos pwy sydd yn cydymdeimlo a thi yn dy oriau olaf, fel y delont hwythan hefyd i'r ddalfa.

Caethiwed.—Ond mae fy neiliaid i yn dweyd na ddeuant byth tan dy faner, nis galleim ni fyw heb

y caethion. Pwy gawn ni i wneud ein gwaith? ac mae yn un o'u pleserau goraf ni i gael eu meistrolï hwy—ac mae yn golled anadferadwy i ni eu colli ac yr wyt tithau yn anghyfiawn yn treisio ein hawl, ac ni chei di mo honynt chwaith—mae Charleston a Mobile yn fy meddiant i eto.

Rhyddid.—Wel, os na ddeui o dan fy maner, bydd dy ddiwedd yn fil gwaeth na'th ddechreuad—ac mor wir a'th fod wedi dangos dy ben yn America gellir canu dy farwnad yn awr, a'th gydymdeimlwy'r allant wisgo eu galar wisgoedd i gwynfan am eu Peudefiges gormes. Ond o'r ochr arall, gall pleidwyr rhyddid ber gau, gorfol-eddu a dawasio am ddyfod dydd a blwyddyn eu Jubili. O greulon Gaethiwed, mae yn bryd iti dewi—mae Cyfiawnder wedi selio dy dynged y bydd iti ddiifannu fel niwl y bore. Bydd Charleston, Mobile a Richmond, yughyd a'r hen Jefferson Davis a rhau sawr o'i gyfeillion wedi cwympo cyn y gwel y byd derfyniad ar y ddadl sydd rhyngom—felly ffarwel!

GLAS WELLTŶN.

Racine.

MILWYR AFFRICANAIDD AR Y MAES.

Milwyr negroaidd a ddeuant i'r maes yn gyflym i wrthaeffyll ac i ddarostwng gwrthryfel y caeth-ddalwyr. Ystyrir eu nifer yn awr (cauol mis Awst) o un mil ar hugain i ddwy fil ar hugain, ac y mae tua 50 o gatrodau yn ychwanegol yn ymfurfio yn lled gyflym yn ngwahanol barthau y wlad, gyda y dysgwyliad y byddant yn gatrodau cyfiawn yn fuan. Erbyn yr Hydref nesaf ni bydd nemawr llai na *chan' mil* o'r milwyr hyn ar y maes, dan Gadfridogion a Milwriaid o ddynion gwynion i gynorthwyo i roi y gwrthryfel mawr hwn i lawr. Nid codi yn derfyrwgwr mae'r bobl dduon i ddinystrio teulaoedd eu gorthrymwr ac i ddifa pob peth o'u blaen (fel y myn gwrthwyneb-wyr y Llywodraeth ddarlunio) ond milwyr a ddygir i faes yr ymdrechfa fel milwyr eraill i geisio attal y gyflafan, darostwng yr ormes, a dwyu ymdrechion y llywodraeth i fuddugoliaeth. Gan mai amcan amlwg yr ymgodiad yn erbyn y Llywodraeth o'i ddechreuad oedd sicrhau Cynghrair sawr gref yn y Deau, i orthrymu yn fwy effeithiol yr hiliogaeth Affricanaidd, a hyny i oesoedd dyfodol, onid cyfiawn ydoedd i'r genedl hon gael eu galw i'r ymdrechfa i attal llwyddiant y fath gynllun annynol a drwg?

ARAETH LWYDDIANNUS.

Pan daeth y diweddar Dr. Jenkyn o Lundain i Groesoswallt i fod yn weinidog ar yr Eglwys Gynulleidfaoel yno, yr oedd dyled lled drwm ar y Capel. I'r dyben i'w aymud, anfonwyd am y Dr. Raffles o Llynelleifiad yno i bregethu a'u hanerch ar yr amgylchiad. Wedi pregethu pregeth dda heb sôn am gasglu, dywedodd fod ganddo un peth arall i'w roddi ger eu bron cyn ymadael—ei fod yn deall fod Tŷ yr Arglywydd yno a dyled arno, a

bod ffyrndia y Gwaredwr yn y lle am ei symad. Dywedodd fod eglwys o Fedyddwyr yn un o drefydd mawr Lloegr wedi adeiladu capel newydd ac wedi gwneud yr hyn oeddynt yn foddwl a allent tu ag at ei adeiladu, ond yr oedd £800 yn aros heb dalu. Yn mben dwy ffynedd aeth yr eglwys yn anesmwyth eisiau i'r gweiniudog fyued i Lundain i gasglu Dymunai y gweiniudog gael cyfarfod eglwys y gyntaf. Yuo, anerehodd Fawcer cyfoethog oedd yuo, a dywedodd, "Mr. hwn a hwn, yr ydych chiwi yn wr boneddig phr aduabyddus yn Llundain—byddant yu gofyn i mi Pa beth a wnaeth Mr. hwn a hwn? a wnaeth ef ei ran? pa beth gaf fi ddweyd, Syr?" Wedi anerech eraill yu gyfeilyb, gylwyd am ben ac iuk, a thalwyd y ddyled cyn gynnedd allan. Effeithiodd yr hanes mor fawr ar bobl Croesoswallt, fel y talasent hwythau eu dyled y diwrnodau canlynol.

Ohio

Un oedd yuo.

Barddonol.

PRYDDEST AR Y "RHYFEL CARTREFOL YN AMERICA."

Barddonol yn Nghylarfedd Cystadleuol Eleneser, Cerynarnon, Chwefror 10, 1861.—(O'r Gwladwr yr Oes.)

America eang, cylandir ardderchog
Rhyw fydd ynddi ei hunan, yu wir, ydyw hon;
Hut yma mae natur i'w gweld yn fawreddog.
Mae uwchlaw'r holl ddacser, mewn mawredd, o'r
Mae ynddi fynyddoedd o auferth faintioli, lbron;
A rhyngddynt ddyffrynnoedd eang taith a bras;
Ac yma mae llynoedd, yn nghydaed alonydd,
Na welir rhai cymaint trwy'r holl ddacser las;
Ac hefyd ceir ynddi bob math o hinsoddau,
O gylch oer y Gogledd, hyd at y cylch poeth;
Mae ynddi gylunad o bethau mawreddog,
Er dangus mawr allu y Creüydd oll ddweth.
Ond er ei holl fawredd, bu gwledydd y dwyrain
Am oesoedd heb wybod ei bod hi mewn bod;
Nes darfu i *Columbus*, anturwr hyderus,
Ei dwyn i amlygrwydd; i'w goffa boed clod.
R'ol hyny, gwnai amrai deyrnasodd yn Ewrop
Feddianu'r cyfandir, pob un fynnai ddarn,
Heb dalu fawr sylw i hawl y brodorion,
Ond mynyoh eu herlid heb roswm na barn.
Yn ystod teyrnasiad Elizabeth, ffurfiwyd
Y dalaeth *Virginia*, yr hynaf yw hi.
Ac onwyd hi llyly o herwydd mai gwryf
Bar ydoedd y fanau aruchel ei bri.
Ystad *Pennsylvania*, gan Charles yr ail werthwyd
I William Penn, Crynwr oedd ef o ran cred,
Gan carai grefyddu yn ol ei gydwybod,
Efe a'i gymdeithion bwyliasant ar led;
A chan ei fod ef yn wr cyfawn ac addfwyn,
Pan aeth ef i'r dalaeth, fe alwodd yn nghyd
Yr Indiaid brodorol, a thraethodd ei neges
Mewn pwyll a thynwedd, ei natur ei fryd;
Tynerai'r brodorion wrth wel'd ei addfwynder,
I lawr rhoent eu harfan, gwrandawed ei lais;
A hwy sicrhasant ffyddlondeb i'w gilydd,
I gyd fyw mewn heddwch, heb orthwm na thrala;
A thalai Penn iddynt hwy ryw gydabwyddiaeth,
Am hawl i gyd-drigo a hwy yn y tir;
Ac felly mwynhaodd efe a'i gyfeillion
Lwyr heddwch yr Indiaid, a'u cymhorth, yn wir.
Lloegr Newydd, sefydlwyd hi gan *Buritanaisid*,
A Roisent o Frydain, rhag erlid a chas;
A hwy fordwassant, yn oer, nes tiro
Ar graig lawr yn *Plymouth*, dan nawdd dwyfol ras;
Ond Ow! hwy eu hunain a aethant i erlid,
Ar o'r ymsefydlu yn ddiogel heb gawdd;
Y Parch. Roger Williams erlidant o'u talaeth,
O achos ei grefydd heb dderbyn un nawdd;
Ond ef, a'i gyleillion a gwyddent yr anial,
Nes iddynt hwy deithio hyd Ynyw y *Rhode*;

A hwy sefydasant y dalaeth sy o'r enw,
Enwasant eu tref yn *Rhaglaniaeth*, er clod
I'r Duw a'u harweiniodd, trwy daith yr anialwch,
Fel gynt yr arweiniodd blant *Israell*, mewn north;
Efelly'r arweiniodd Ef Roger a'i frodyr,
Trwy hir-faith anialwch, mawr, dyrys, a cherth;
Fel hyn y sefydlwyd yr Unol Dalaethau,
Nes cyrhaedd y nifer, tair talaeth a'r ddeg;
A'r oll a ddisgynodd o dan goron Lloegr,
Nes daeth yn ehwylroad i wneuthur mawr freg;
Achawyd y rhwygiad, o herwydd i Brydain
Ymdrech i'w gorfodi i dalu trom dreth;
A hwythau 'n lle 'mostwng godasant mewn arfae,
I ymiadd yn wrol yu eibyn y peth;
Ac wedi dewr ymiadd am yspaid saith mlynedd,
Yr Unol Dalaethau enillodd y dydd;
Ac yna ffurfiasant lywodraeth werinol,
Yr hon a ddylyawyd a llywyddiant, heb ledd;
Dewisent Arlywydd o blith y trigolion;
'Rhwn gai y mwyafrif i'w bleidio, gai'r sedd;
Ac am bedair blynedd fe safai fel breniu,
Ei farn fyddai benaf, mewn rhyfel a hedd.
Pryd hyn roedd Caethwasiaeth mewn britrwy'r teyrn-
A felly, yaywaeth, yr oedd gyda hwy; [asoedd,
Hwy werthent Negroid fel moeth, meirch, a gwartheg,
Heb wrando eu ewynion, nac ystyr eu elwy';
Ond trind hwy'n greulou wrth fympwy eu percheu,
Ow! rhwymet, ffangellent, y Negro tylawd,
Ac ni feddai noddfa i droi am ymwared,
Mewn llysoedd cyfreithiol, ei gwyn droid yn wawd;
Os gwnai gynyg diane o'i oesol gathwied,
Fe'i delid, ffangellid, anfonid o'u ol;
A'i berehen a'i cospai a charchar, a'r ffangell;
Fel nad oedd y syniad am ddianc ond ffol.
Fel hyn bu y Negro yn cael ei ddirmygu,
Ow! delw'r Jehofa, heb fod yn ddiun uwch
(Yn nghyfrif caeth-leitriad, Pharôaid eu calon,
Callostraid eu teimlad), na'r ceffyl, na'r fawch;
Ei bryno, a'i werthu, y byddent i'w gilydd,
A'i frolio, a'i gamol, fel wrth werthu march;
O! mi ddychymygaf wel'd Durdod yn gwgu,
Wrth weled y dyn, le'r dyn! mor ddi-barch;
Yr un yw perthynas yr lon a phob dynion,
Nid yw ddim gwahaniaeth beth fo lliw eu crwyn,
Mae 'n sylwi o'r nefoedd ar rai gorthymedig,
A'i glustiau y'nt barod i wrando eu crwyn.
Daeth Prydain i ddeall nad oedd Duw yn foddlaw
I brynu na gwerthu na dyn yn y byd,
Oddiar yr ystyriaeth, diddymodd ei masnach
Mewn dynion; rhyddhaodd ei chaeithion i gyd.
A'r wech fanon Rhyddid ga'dd oraedd yn Mhrydain,
A pharch ac anrhyddedd—crechwenwn am hyn;
Hi ddrylliodd gadwynau y caethion Prydeinig.
Yn awr mae'r du Negro mor rhydd a'r dyn gwyn.
Ond nid digon hyny, hi welodd fod caethion
Yn Unol Dalaethau America draw,
A chwyddodd ei monwes o zêl dros eu rhyddid,
Ac aeth i'w gwaredu; cânt ryddid rhagllaw.
Pan oedd dyn-fasnachwyr yn meddwl helaethu
Terfynau eu masnach, rhoes hon iddynt siom;
Ni chaent ganddi ymbegu ar gnawd a gwaed dynion
Terfynir y fasnach, mae arni farn drom:
"Helaethu'r terfynau," na, na, fe'u cyfyngir
Trwy'r byd, ni cheir cadw'r diniwaid yn gaeth;
Y deg fanon Rhyddid esgynodd i'r oraedd,
A chafodd gynghoriaid o'r un farn a chwaeth;
Ca'dd *Abraham Lincoln* yn glodfawr Arlywydd,
Dwys deimlai yn achos y caeth yn barhaus,
A llwyr benderfynai efe a'i gynghoriaid,
Lestairio bwriadu'r caethieistriad trahans;
Ond wle'r caethieistriad yn dechreu ffroenochi,
Cyn, prin, i'r Arlywydd gael dadgan ei farn;
Dywedent, na phlygent hwy byth i'w awdurdod,
Ond torent yr undeb, a mynent eu darn;
South Carolina ddechreuai y rhwygiad,
Chwyffanai 'n rhyfygus ei baner (ddo) wen,
Yn arwydd ei bod hi 'n enidlo ei undeb,
Ac na wnai arddelwi'r Arlywydd yn ben;
Ac amrai dalaethau, o'r un egwyddorion,
Godasant heb oedi i ddylun ei hol;
A cheisiant Arlywydd o'r eiddynt eu hunain,
(Yn groes i bob cyfraith) wrth fympwy rhai ffol;
Nid yw "Tor'r Undeb" ond broddeg led fechan,
Er hyny, mae'i chynwys yn bwygys a mawr,
O herwydd mae 'n Undeb y costiodd i'w ffurfio
Waed calon gwroniaid gwladgarol, cyn 'nawr.

Raid tori 'r fath Undeb, o berwydd bod rhyddid
Yn hlluo ar fasnach yn ngwerthfawr blant Ham.
A raid "tori 'r Undeb," oblegdd bod Dawdod -
Trwy grifwag 'r Arlywydd, yn diffyn eu cam?
Hyn yna fu 'r achos o'r "Rhyfel Cartrefol;"
Maenachwyr mewn dynion a godent yn haid
Un erbyn eu Llywydd, a'i gyflawn awdurdod,
Heb reswm, na 'sgrhyth, na chyfraith o'u plaid.
Hwy gynefnasant yn lladd a chigyddio;
'Roedd rhyfel lon'd calon y creulon wŷr hyn,
Ond Daw sy'n eu herbyn, hwy gollant yr ornest,
Ant bwy a'r gaethfasnach i warthrudd yn syn.
Ha! Llyw ymwrola, os daethant i'th erbyn
Fel i'uthrawg wyllt raiadr, ar orliff o ddwfr;
Cryf yspryd yr Arglwydd a'u hymllid hwy ymaith,
Gwna id dy ddyledswydd, a phaid bod yn llwfr.
Cai wel'd bawd Rhyddid, yn llaw 'r Hollalluog,
Yn dryllio cadwynau y caethion, bob un;
Ac yna, gwir heddwch ac undeb deyrnas.
A phob dyn ystyrir, byth mwyach, yn *ddyn*.
Ti wnaethost dy oreu i gadw yr heddwch,
Ymddygaist yn bywlllog tuag at yr wrth blaid;
Ac again o ddyddiau roiat iddynt i'atryied,
A oeddynt am bara 'n ystyfnig, beb baid;
Wel, gan na 'mostyngent, pa beth oedd i'w wneuthar,
Ond myna uffuddod a'r fagnei a'r cledd!
Yr oedd hir-ymaros, a phwylllog resymu,
'N eu gwneud yn gadarnach at dori yr hedd.
Ond Rhyddid ni fynai roi 'r maes i gaethiwed,
Ond ymlid ef ymaith, cyn hir, o bob parh;
Chwilfrifia gadwynau sy'n dal pedair miliwn
Yn gaethion gan ormes; gyr ormes i warth,
Faint bynag ymdrecha 'r Talaethau Deheol.
I gadw 'u hysglyfaeth, nis gallant yn wir;
Os metha y Gogledd ryddhau y caethweision,
Hwy gânt waredigaeth o rywle cyn hir;
Mae goleu gwybodaeth yn tanbaid dywyna.
Er dangos erchylltra 'r gaethfasnach, yn awr,
Yr bon sydd yn lluddio 'r caethweision gael addyg,
O'r rhai pe 'u haddysgid, y codai gwy'r mawr;
Rhyw nifer, fel *Pennington*, diau a godai,
Ac am *Ward*, a *Douglas*, a geid yn eu plith,
Gwel'd newyddiaduron o waith Affricaniaid,
Pe caent hwy eu rhyddid, ni byddai'n beth chwith;
Ond tra maent yn gaethion, yn llaw eu gorthrymwy'r,
Ni feiddiant hwy edrych llythyrou ar lytr;
Yn nghyfrif i'r meddianwyr, maent fel anifeiliaid,
O'r herwydd hwy cadwant mor dywyll a'r byfr.
'Rhy'n ddyagrir i'r ieuainu yw gwneud rhyw fân-gamp-
(Y rhai ellid ddygso i'r epa neu'r ci), [au,
Er dangos eu bod yn rhai bywiog ac iachus,
Fel byddant farchnadol gan *Haley* a *Legree*.
O! gwriedd dynoliaeth, wrth wel'd teulu cyfan
Dan forthwyl 'r arwerthwr, fel gwartheg a moch,
Yn cael eu harwerthu i'r uchaf ei geiniog,
I'w bythol wahano, er hiraeth ac och.
Os na fforddia cotwm, a'r cotwgr, i roi cyfflog
I ddynion, fel *dynion*, am weithio i'w drin,
Na bod yn fy ngwisgoedd un edef o gotwm.
Ac na ddeled siwgr, byth, byth, at fy min;
Na bod yn Brutaniad yn rhoi dim cefnogaeth
I gario 'r gaethfasnach feiddigaidd yn mlaen;
Ymdrechwn, yn unol a'n profies Grist'nogol,
O ffordd cerbyd Rhyddid symudo pob masen.
Dych'mygaf y clywaf y caethion yn holl,
Pa le mae ein *Brougham*, a'n *Willberforce*? p'le
Mae'r dynion fu'n dadleu am ryddid i'r caethion?
Nes oeddynt yn ysgwyd y ddacae'r a'r ne';
O! Brydain, paid dangos dy hun yn ddifater,
Y rhyfel presenol, am ryddid y caeth;
O! paid a chefnogi y caethion dalaethau,
I gynal fath fasnach, na ba 'r oedd ei gwaeth.
Nid ydyw y Gogledd ond gwneud ei dyledswydd,
Wrth geisio darostwng terfyngwyr eu gwlad,
A chadw yr undeb, mewn perffaith gyfanrwydd,
Yw penaf ddyledswydd y Llyw yn ddiwad.
Pe codai yr Alban, Iwerddon, neu Gymru,
Mewn arfau gwrthryfel, yn erbyn eu toym,
Pwy feiai 'n llywodraeth am geisio 'u gorchfygu,
Trwy 'u lladd, a charcharu 'r rhai ddellid, mewn
Ac os gwarafulai i longau tramorawl [heiyra;
Draws forio terfyngwyr cyboeddus ein gwlad;
Prin y cyfrifid ein teyrnas yn feins
Am atal eu llongau rhag gwneud fath sarhad.
Nid esmwyth y teimlai 'r talaethau gogleddol,
Wrth wel'd ei therfyngwyr yn oroesi y doo,

I geisio cefnogaeth i dori yr undeb
Gan ddynion rhyddfrydig "yr hen ynys hon."
Ond nid oedd raid ofni cefnogid fath ormes
Yn Brydain, tra hawlwen yn goleu y dydd,
Am ryddid ac undeb mae Prydain yn ymgais, [rhydd.
Nid gwneud caeth yn gaethach, ond ei wneud yn
Os nad yw 'n gweithredu a'i chleddyf a'i maguel,
O blaid y talaethau gogleddol, yn awr,
Mae ynddi rai 'n gweithio ag arfau mwy nerthol,
Trwy anfon *gweddiau* i llys y Ddu mawr.
Pan oedd Daw 'n ymwelod a'r rhyddion dalaethau,
Yn nhrefiddiol ddylanwad ei Yspryd a'i ras,
Nes ydoedd millflood yn troi at yr Arglwydd,
O hen bechaduriaid ystyngi'n a châr,
'Roedd miloedd yn Brydain yn taerion weddio
Am iddo ymwel'd yr gyffelyb a hwy,
A Duw a'u gwrandaedd yn 'r hyn a ofynent,
Achubodd rhyw filoedd na cholli'r byth mwy.
Ond weithian mae 'r Gogledd mewn rhyfel cartrefol,
Am hyny eu weddio sy am heddwch i hon,
A chan i Dduw roddi 'r hyn geisient hwy gytat,
Fe rydd iddynt eilwaith, 'rwy 'n sier o'r bron;
Mae nerth anorchfygol yn peribyn i weddio,
Mae 'wyllys y Duwdd trwy bon ar law dyn,
Mae tynged talaethau a chedryn deyrnasoedd,
Wrth weddio ac eiriolaeth y dauwl yn nglyn;
O! Dduw, uwchreola y rhyfel presenol,
I roddi llwyr ryddid i'r rhai sydd yn gaeth,
Fel na bo 'r fath warthrudd trwy 'r Unol Dalaethau.
Nad oes yn mhlith dynion, warth duach, na gwaeth.
Nid rhyfel mympwyol, yw'r rhyfel presenol,
Yn groes i orch'mynion diwyrnai yr lôn;
Ond rhyfel yn erbyn terfyngwyr gormesol,
Am achos mwy cyfiawn ni bu erioed son;
Am hyny gweddian am goncwest i'r Gogledd.
Fel delo 'r llywodraeth yn ol i'w hiawn drefn,
A rhyddid sefydler trwy 'r De' yn mhob talaeth,
Fel na bo un achos rhyfela drachefn.
Maenachwyr mewn dynion a fyddo 'n cytuno
I roddi eu masnach i fyny yn llwyr;
Mae elfen ddinystriol yn nghrombi caethiwed,
A myn dori allan yn fuan neu hwyr;
Y rhyfel presenol nid yw ond arllwysiad
Yr elfen ofnadwy, 'rol hir ymgrynhoi.
Rhaid ymlid caethiwed, rhaid plygu 'r gorthrymwy'r
Rhaid iddynt ddiwygio, cyn paid a chyffroi;
Yr oedd ochweidiau y caethion dinododd
Yn cyrhaedd i glustiau yr Arglwydd bob dydd,
Ac ef a'u gwrandaedd, a llwyr benderfynodd
Y rhoddai hiliogaeth yr hen *Ham* yn rhydd.
O Dduw, trefna ryddid a heddwch yn mhobman,
Gyr drais, a phob gormes yn mhell o bob gwlad,
Astudio bo dynion, nid ari i orthryma,
Ond pa fodd y gallant wneud mwya' o leshad.
O! Dduw, dwg i ryddid y rhai sydd yn gaethion
Gan Satan a phechod, yn mhob cwr o'r byd;
Gorchfyga 'r cryf arfog, dinystria 'llywodraeth,
A gwna 'i garbarorion yn rhyddion i gyd.
'Rol hyn fe lydd heddwch yn toi yr holl ddacae'r,
Fel ag mae y dyfroedd yn toi yr holl fôr;
Bydd dynion pob teyrnas, mewn undeb a thaungnef,
I gyd tan un fanet, sef baner yr Iôr;
Ac am arfau rhyfel, fe droi rhai yn sychau,
A'r lleill yn bladuriau i rymus ladd gwair.
Bydd gormod tynerwch i feddwl *lladd* dynion,
A gormod parch belyd i Dduw ac i'w air;
Ni ddysgant ryfela—i warth a'r gelfyddyd,
Ni sonir am dani ond gyda rhyw gas,
Tangnefedd a chariad fydd yn llywodraethu,
Cysegrir pob calon i Dduw ac i'w ras:
Prysaured yr amser, medd calon pob Cristion,
Prysaured yr amser, medd engyl y nef,
Prysaured yr amser, medd lloedd o gaethion,
Gaeth-feistriaid gorthrymus, gwrandaedd ar eu llef;
Na rowch eich ewinedd yn nghnawd eich caethweision,
Na fyddwch yn warthrudd i'r ddacae'r a'r nen;
Gwir ryddid deyrnas trwy dir y gorllewin,
A thrwy 'r dwyrain belyd, Amen ac Amen.

IOAN GLAN CLEDR.

Y RHYFEL!

Pa beth yw y cynhwrf dychrynnydd a welaf
Ar wersyll y ddacae rhwng dynion ein gwlad,
Pob un yn syboda am waed ei gydymaith
A rhyfedd yr anrhaith ysgeler a wneud.

Anhreithiwyd ein trefydd a'n meusydd meillionog.
Fe fwydwyd y glawellt a gwaed dynol ryw,
Gan fympwy gwag ymfroet y bradwyr digyffro.
Gelyniau y Negro, rhai daoch eu llw.

Ac eto myn'd rhagddo mae corwynt y rhyfel
Ysguba 'n ei gylchdro ryw filoedd o'i ffaen,
Yn eithaf digyffro i'r byd mawr tragwyddol
A chwared yn ogonol yn niwedd y gân.

Daw cwpan o chwerwedd at ffo y gelyniau
Dan bwysau beirnaidd y laguei a'r cledd,
Llu trystlawn ein milwyr yn nesu i'w drysau
Hwy chwiliant tan frysio y taner o hedd.

Mi welaf Jeff Davis fel frostgar Goliath
Yn herio ei clyn i ddyfod i'r maes,
A gwelaf y ffyddlon a'r cywir Abe Lincoln
Yn llinchio bwledi i'w hen dalcen cas.

Er maint yw ei ymfroet o gyngbrair y Deben,
Mae 'i seiliau yn siglo bron bron byd y llawr,
Cyn hir wedi cwmpo gwel pawb a ei heibio
Ei enw 'n arwyddo "ei gwymp a fu mawr."

Wel bellach, hoff filiwr, anelwch i'w dalcen
A chareg o'r alon, plwm, balarn neu 'r cledd,
Os feily cawn heddwch a byw mewn dedwyddwch
A chuan heb dristwch hyd ddyddiau ein bedd.

Racine, Awt 3, 1863. MARGARET WATKINS.

GWRAIG Y MILWR.

Ymwasgai yn dawel yn oobr yr aelwyd
Coffeidiol y baban yn dyu at ei bron,
Ymeidiol ochenaid o'i chalon hiraethus
Pwy wyr y fath drallod sy'n gorphwys ar bon?

A'i mbeddwl a sylla ar faes yr ymdrechfa
I edrych gautyddu ei phrid mewn grym.
Yn fyw heb ddaia clywiau nac ol y bwledau
Er a' chydig chwyrnellai o'i amgylch mor chwin.

Os Vicksburg a gwympodd, pa beth os fy mhriod
A orphwys yn dawel yn nyfnder y bedd
Tramwyaf dros erchyll glogwyui 'r magnelau
I dremio a ydyw ly auwylyd mewn hedd.

Y meddwl ddaeth adref heb wasgar cysuron
Ei hysbryd cystuddiol a'i themlad mor syn,
Ac yna syu sylla ar weithrededd Johofa,
Canlydda mai ef ydyw noddwr pob dyn.

O Brenin y nefoedd, a ydwyf ti 'n ystyr
Tostoria, Dad grasol, wrth ymfroet gwael ddyn,
O dryllia 'r magnelau a thor y bidogau
A gosod hwy 'n garnedd yn gwaelod rhyw lyn.

Prysoa y dyddiau bydd baner odidog
Brawdgarwch a chariad yn chwistio uwch bon
Pob adail lawreddog a'r tyrau godidog.
A rhyddid yn mhob man i'r du fel y gwyn.

Dysgwyliwn yn unig wyrh Arglwydd y llucedd
Efe ydyw Brenin y byddinoedd i gyd,
Os myn fe a chwala y milwyr tu ag adre'
I wella 'n calonau, i loni ein byrd.

Racine. MARGARET WATKINS.

LLINELLAU CYDYMDEIMLADOL

A Mr. John R. ac Elizabeth Griffiths, Steuben, yn
eu profedigaeth o golli tri o'u plant.

Anwyl frawd a chwaer, nis gallaf
Lai na theimlo drosoch chi;
Tra y teithiwech ddyffryn trallod,
Ac ar eich graddiau ddagrau'n lli;
O mor greulawn ydoedd angau!
O mor finog oedd ei gledd!
Pan y gyrodd mor ddirybudd,
Eich anwyliad bach i'r bedd.

Minau fo'm mewn peiriau poethion
Aml droion ar y daith.
Angau wnaeth archollion dyfaion
Ar fy nghalon lawer gwaith;
Ar adegau bum yn meddwl
Nad oedd trwbwl neb mor fawr,

Methu cael o fewn y gread
Neb a dynai 'm baich i lawr.

Pan yn nyfnder profedigaeth;
Gwasgfeuen fli yn chwerwi ffaen,
Brysiail, rhedais i Galfaria,
Eisteddais lawr wrth droed y groen,
A thra yno 'n ocheneidid
Dan odfidiau 'r friwiog fron,
Dropodd balm o'r pren bendigaidd
Ar archollion dyturon bon.

Dyma 'r goraf fan i chwithau,
Anwyl ffrindiau, dan eich poen,
Cyllail goreu'r gortlry medig
Yw y croeshoeliedig Oen,
Arwain ef eich meddwl pruddaidd
Uwch gwrthrychau decar lawr,
Deugys fod eich plant auwygu
Yn diagleirio fel y wawr.

Treiwch godi 'ch llygaid dyfrllyd
Hwnt yr haul a'r aer yn mbell,
Chwi gwewch weled eich auwyliad
Ar lanerchau 'r wlad sydd well,
Mae y tri yn nghwmni 'r drindod
Heb ddim pechod, poen na chur,
Am eu dwyn o fydd y cystudd
Seiniant byth yr anthem bar.

Laura oedd yn lled 'nabyddua
Yn y wlad tu draw i'r lleu,
Cyn i Hannah iach na Morris
Gyrhaedd i'r baradwys wen,
Gwyddai beth oedd cael ei llenwi
A gorfoledd mawr y wlad
Cyn i'r un o'r ddau amgylfired
Beth oedd bod uwch poen na brad.

Tybiad wel'd y tri 'n cydrodio
Aur heolydd Salem iau,
Laura bach yn dangos iddynt
Hyfaddodau gwlad y gân,
Hen angylion sydd yn gwennu
Wrth eu hymddangosiad lwy,
Ryth ni pheidiant a rhyfedu
Edhaith rhin y marwol giwy'

Wrth amgylchu'r oraedd glawron
Yn mhelydron nefol wawr
Gwelent Cath'rine, ei cyfn'her,
Newydd dd'od o'r cystudd mawr,
Yna hoirant eu palmwyddau
Yn awelon pur y nef,
Seiniant nodau 'r anthem hona
Anthem fawr ei gariad ef.

Ebe un o'r dedwydd gwmni
Wedi 'n gu gyflwyno clod,
Dewch i'n redeig at yr alon
Dichon fod rhai eto 'n dod,
Erbyn cyrhaedd i en y pier,
Clywent draw ryw lawen floedd,
Ac 'rol cyrhaedd glan gogoniau
Syndod byth eu cefndref oedd!

Yn mlaen 'r aethant gyda 'u gilydd
Yn bellach i'r disgleirdeb mawr,
Ger yr oraedd ganad dodent
Eu coronau aur i lawr,
Ar ryw heulog fryn eisteddent
Gyda myrdd o blant y nef,
Pawb a'i delyn rhwng eu dwylaw
Seiniant byth ei glodydd ef.

'Nawr 'does genyf ond eich gadael
Mewn anfeidrrol fythol tri,
Mae 'r goleuni 'r ydych ynddo
Yn llawer iawn rhy gryf i mi,
Disgwyf 'r ydwyf i'nau 'n fuan
Gael o'm rhwymau dd'od yn rhydd,
A gallaedd digon cryfion
I gynal gwawli tragwyddawl ddydd.

Bellach risant hoff cariadus.
Hyn sydd weddus iawn i chi,

* Merch Mr. Griffith T. Griffiths, Steuben.
† Timothy, mab Mr. John W. Roberts, Steuben.

Troi 'ch cwyfnafan 'n addoliadau
Gwresog iawn i'r sanctaidd Dri,
Am eich cyfrif chwi yn deilwag
O'r fath urddas a mawrhad,
A bod cymaint o'ch anwyliad
Yn yr ogoneddas wlad.

Behel, Awst 12, 1863. HUGH E. WILLIAMS.

AR FARWOLAETH CLARA AGNES,

Merch fach Thomas T. a Mary Ella Jones, Wau-
kega, Ill., diweddar o Utica.

Before the throne in yonder skies
A soul has waked in glad surprise,
And with one burst of joy most sweet
She casts her crown at Jesus' feet.

Bright angels hush their heavenly lays
To list those first wild notes of praise,
And then they join the happy song,
And joy thrills all the happy throng.

For well they know the priceless worth
Of one dear little child of earth;
And they know all that has been done,
To bring to heaven this precious one.

Fond parents, could you see her now,
Those folded wings, that radiant brow,
That conqueror's palm, that harp of gold,
That little crown of price untold,

And could you know the tender care
That shields her every moment there,
O, would it not hush all your grief,
And fill your hearts with sweet relief?

Then mourn no more, but trust the love
That won for her a home above;
And soon your happy souls shall rise
To share the glories of the skies.

S. A. E.

Hanesiaeth Gartrefol.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. SAMUEL ROBERTS, A. M.

BARCH. AC ARWYL SR.,—Yr wyf yn awr yn Cincinnati newydd ddyfod drosodd o Tennessee. Daethum gyda chyfaill, sef un o swyddwyr Gen. Burnside. Buom yn ymyl syrthio i ddwyllaw mintai o'r gwrthryfelwyr ag oeddylt yn ffoi tua'r De allan o Kentucky. Yr oeddylt mewn nwydan dialgar. Buasai yn ddrwg arnom pe cawsom ein dal. Yr oeddym bron bron yn eu canol cyn deall eu bod yn dyfod: ond gallasom gilio i'r coed, lle y buom yn llechu drwy'r nos,—mewn perygl nid yn unig oddiwrth y rebels, ond oddiwrth ein cymadogion, y rhai oeddylt yn gwylio ac yn gwibio o gylch y ffordd er cael cyfle i ladd ac yspeilio y rebels. Y perygl oedd iddynt ddyfod yn sydyn ar ein gwarthaf a thybied mai "secess" oeddym. Yr oeddym yn ymyl tri o'r Bush-whackers poethaf, ac yr oeddylt yn dweyd wrthym bore dranoeth ei bod yn drugarredd nad oeddylt wedi ein gwled, am y buasent yn sicr o gynyg ein lladd. Y mae East Tennessee wedi cael ei gadael hyd yma yn hynod o ddiameddifyn. Gobeithio fod yr amser i'w cynorthwyo bron dyfod. Gwelais flaen-futai meirch-filwyr Gen. Woolford yn wynebu tuag yno. Yr ydym wedi bod mewn peryglon a dychryna nid am ryw wythnos neu ddwy, ond am ddwy flynedd.

Ad-ysgrifusais o bryd i bryd, yn ystod tymor ein caethiwed. (o law fer blynyddoedd fy ymdaith yn Llanbrwmair) dros gant o Bregethan, a thros gant o Arelthiau byrion ar wahanol achlysuron, gyda bwrriad i'w cyhoeddi yn llyfr Dolar: ond y mae y codiad yn mhbris y papyr yn fy nigalonni. Y mae rhai o'm cyfeillion yn fy auog i gyhoeddi cymaint ag a ellir o honynt mewn llyfr Dolar; a gadael y gweddill i'w cyhoeddi os byddid yn dewis mewn amser dyfodol. Y mae y bywiogrwydd a'r cyflogau uchel sydd yn awr drwy'r gogledd yn auogaethol i'r anturiaeth: ond nid yw yn debyg y gwnaf ddim yn y mater nes cael cyfle i'ch gwled, os caf fy arbed i fwyhan hyn o hyfrydwch. Yr wyf am fyned yr wythnos yma i Paddy's Run, a'r wythnos nesaf i Allen Co., a dichon y rhoddaf dro byr drwy Wisconsin cyn ymweld a'ch Talaeth chwi.

Ni feddyliais fawr drwy fore fy oes, y cawawn weled y fath drallodion ar a welais drwy y ddwy flynedd ddiweddar. Bum yn cyuorthwyo fy nghyfaill y Parch. Thomas Edwards ddoe; ac yr wyf i roddi Darlith yma nos y fory ar y "Freuhin-ess Elizabeth a'r Puritaniaid."

Carwn yn fawr gael ychydig eiriau oddiwrthy ch i ofal Mr. John B. Jones, Gomer P. O., Allen Co., Ohio. Serch at eich teulu.

Awst 10, 1863.

SAMUEL ROBERTS.

LLYTHYR DYDDOROL O WASHINGTON.

Y ddoe (Sabbath y 19eg) yn Addoldy eang y Parch. Dr. Sunderland yn y ddinas hon, pregethodd y Parch. Dr. Massie o ddinas Llundain i dyrfa luoosog iawn yn y boren am llog, oddiwrth y geiriau: "Yr Iesu a atebodd ac a ddywedodd, Os câr neb fi; efe a geidw fy ngair, a'm Tad a'i câr yntau, a nyai a ddeuwn ato, ac a wnawn ein trigfa gydag ef." Pregethodd yn rymus ac yn effeithiol iawn am tuag awr o amser. Dangosodd yn dra eglur mai amhosibl oedd i ddyn garu Iesu Grist, na'i achos, pan yn wirfoddol yn troseddau ei orchymynion. "Car yr Arglywydd dy Dduw a'th holl galon," dyna ddyledawydd penaf dyn, ac yn orchymyn pendant i'w blaut. Os ydym yn meddwl cael nefoedd, mae yn rhaid ufuddhau i'w alwadau, cadw ei ddeddfau, a byw iddo. "Car dy gymydog fel ti dy hun." Nis gwaeth pwy fydd, pa le y ganwyd, beth ei iaith, na lliw ei groen, os yn "gymydog, car ef." Perthynwn bawb i'r un teulu mawr, "Duw a wnaeth o un gwaed bob cenedl o ddynion." Gan hyn y cyfeiliornad o'r mwyafr ydyw coleddu barn fod y Creawdwr doeth yn meddwl mwy o'i waith mewn na rhan o'r byd, nag mewn rhan arall o hono. "Gwnewch i eraill fel y dymanwch i eraill waethau a'i o'chwithau." Dyna y sglafus fawr i weithredau arni. Rhoddodd y Dr. ergydion nerthol iawn i Gristionogion, y deau yn ei bregeth. "Os car neb fi, efe a geidw fy ngair." Ai posibl fod y caethdallwyr yn eadw ei air?

Yn yr hwyr am wyth o'r gloch, gwnaeth yn

hybys ei neges a'i ymweliad ag America. Ychydig amser yn ol gwnaeth gweinidogion Protestanaidd Ffrainc auerch gweinidogion Protostanaidd Lloegr, Scotland, a'r Iwerddon, drwy benderfyniadau mewn cynadledd o'u heiddo a gynaliwyd yn Ffrainc—tua saith cant o honynt mewn rhif, o gydymdeimlad â Thalaethau Gogleddol America—gau erfyn am gydweithrediad o du gweinidogion Prydain.—Aufonwyd y penderfyniadau Ffrancaidd i Dr. Maasie—galwyd am nifer o weinidogion i ystyried yr anerchiad yn nghyd a'r penderfyniadau—cydayniwyd ac anfonwyd CIRCULARS drwy y deyrnas gyfunol, yn dangos yr amcan mewn golwg at bob gweinidog adnabyddus i ofyn am ei enw wrth y circular fel cymeradwyaeth o'r cynllun. Cyfarfuwyd yn Mehefin yn New Trade Hall yn Manchester, pryd y cafwyd fod tua phedair mil o enwan gweinidogion parchus y gwahanol enwadau wedi eu derbyn, yn cydaynio â'r symudiad. Ond dywedai yr hen bererin gyda theimlad dwys fod ugeiniau o rai ag sydd yn pregethu efengyl Crist, a bryn yn Lloegr, wedi gomedd seinio y circular am eu bod yn credu fod caethiwed yn iawn, ac mai nid-eu dyledswydd hwy oedd ymyraeth dim ag ef.

Gwnaeth y Dr. yn hybys ei neges i'r Cenhadwr Prydeinig (Lord Lyons), a'r boneddwr hwn a gymeradwyai y cyullun—ac a hollol gefnogai y Dr. i ymweled â'r Arlywydd Lincoln, a'r Prime Minister of Foreign Affairs (Sec. Seward), yr hwn a'i cyflwynodd i sylw yr Arlywydd. Cafodd, meddai ef, gymeradwyaeth o'r fath wresocaf.—Dailenodd iddo ben-berfyniadau; y ddwy gynadledd, a chyda bodlonrwydd neillduol y gwrandawer—a chan ddarllen rhai o'r brawddegau drosodd drachefn ei hun. Cyflwynodd y Dr. un copi i'r Arlywydd, ar ran ac ar gais y gynadledd. Ar ddiwedd yr odfa gwnaeth Dr. Sunderland gyfarchiad fel atebiad cymeradwyaethol i'r Dr. Maasie; ac o ddiolchgarwch i weinidogion Protestanaidd Lloegr a Ffrainc am eu cydymdeimlad ag America ar y cyfnod presenol. Ond drwg oedd ganddo ddweyd, fod gweinidogion l'rotestanaidd Washington oddieithr rhyw nifer fychan iawn, wedi gomedd cymeryd yr un dyddordeb na rhan yn yr anerchiad atebol.

Diweddwyd y cyfarfod trwy ganu

Praise God from whom all blessings flow
ar yr hen dôn sydd yn gydnabyddus i bawb drwy
y byd "Yr Hen Ganfod." S. J. D.

Washington, Gor. 20, 1863.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN.

Cynaliwyd ein Cymanfa eleni yn Emmett, Ixonia, Ottawa a Delafield. Dechreuwyd Meh. 1, a diweddwyd ar y 7fed. Cynaliwyd y gynadledd yn y ddau le olaf a enwyd yn yr hon yr ymdrin- iwyd â'r pethau canlynol. Gwedi i'r ysgrifenydd alw y cyfarfod i drefn etholwyd y Parch. G. Jones, Cambria, yn Gadeirydd, a R. Williams, Berlin, yn Ysgrifenydd.

1. Rhoddwyd gwahoddiad serchog i'r Parch. D. Price, Granville, O., i gyd eistedd a chyd weithredu yn y gynadledd.

2. Fod eglwys Big Rock, Ill., i gael llythyr o ymadawiad o'r undeb.

3. Derbyniwyd y brodyr C. D. Jones, Racine, R. Evans, diweddar o Prospect, E. N. a D. S. Davis, Watertown, yn aelodau o'r Gymanfa. Yr oedd gan y brodyr uchod gymeradwyaethau boddlonol.

4. Fod y Cwrdd Owarter nesaf i fod yn Pine River, a'r Gymanfa i fod yn nosbarth Dodgeville y flwyddyn nesaf, a bod deisyfriad oddiwrth y gweinidogion a'r cenhadau am iddi gael ei chynnal o fewn eilch un weinidogaeth yn y dosparth hwnw.

5. Yn gydayniol â chain y Cyfarfod Chwarterol blaenorol, darllenwyd rhan o draethawd ar "Deil- yngdod prophwydoliaethau yr Ysgrifthyrau a gwyrtbiau ein Hiachawdwr, fel profion o ddwy- foldeb Cristionogaeth," gan y Parch. G. Griffiths, Milwaukee, ac oddiar ystyriaeth o'i ragoroldeb rhoddwyd cymbelliad taer ac unol i'r brawd ei gyboeddi yn llyfr gwerth oddeutu chwarter dolar, ac addawyd iddo bob cefnogaeth yn ei ddygiad allan. Hefyd yr ydym yn taer dymuno ar ein brodyr yn yr holl Dalaeithau i gyd weithredu â ni ac-amlygu eu barn yn eu Cynadledau Cymanfaol nesaf am y prifoldeb o'r fath anturiaeth.

6. Fod ini bryder mawr yn achos ein gwlad drallodus—fod cofiadwriaeth ein brodyr gwlad- garol sydd eisoes wedi syrthio ar faes y gwaed wrth amddiffyn ei hawnderau, yn barchus genym—ac y daliwn ati i daer erfyn am iddo ef a oddef- odd y drwg hwn ei orawchlywyddia i'n puro fel gwladwriaeth oddiwrth y pechodau a dynodd yr aflwydd hwn arnom—am iddo beri i gynddaredd dyn ei foliaun ac attal ei weddill.

7. Yn gymaint ag i Dduw yn ei ragluniaeth ddoeth, wedi y gymanfa o'r blaen, weled yn dda gymeryd y brawd W. J. Hopkins, diweddar o Racine, oddiwrth ei waith at ei wobwr, ein bod yn teimlo ein colled o'i gymdeithas serchus a'i ddawna melus yn ein cynulliad eleni, ac y dymunem gyflwyno i'w weddw a'i amddiffaid ein cydymdeim- lad dwysaf a hwynt yn eu trallod a'u tristwch ar ei ol.

8. Ein bod yn cyflwyno ein diolch diffuant i'n hanwyl frawd, y Parch. D. Price, Newark, O., am gydaynio â'n cais i ddod i'r gymanfa, ac i Dduw am y profion eglur a gawsom tan ei bregethan o'i arddeliad o honynt.

Wrth derfynu ein hadroddiad o'r gymanfa gellir ychwanegu i lawer o bregethan rhagorol gael eu traddodi ynddi; cawsom gynadledd dda iawn, gwell nag arferol ynddi; cawsom lawer o gyng- borion yn ei dechren, a chawod o ddagrau yn ei diwedd. Diolch i'r Arglwydd am ei ddaioni yn mhob ystyr, ond yn neillduol am yr efengyl, yr hon sydd yn allu Duw er iachawdwriaeth i bob un a'r sydd yn credu. R. W., Ysg.

OWRDD CWARTEB DOSEBARTH DEHEUOL OHIO.

Cynaliwyd y cwrdd uchod yn Pomeroy, Minersville a Syracuse. Dechreuwyd yn y lle blaenaf Mehefin 27, a diweddwyd yn y lle olaf y 30. Yr oedd yn y cyfarfod Davis Siloam, Davis Ty'n Rhos, Thomas Oak Hill, Jones Ironton, Jones Myfyriwr Athrofa Delaware, Edwards Syracuse, Williams Coalport (T. C.), Owens a Williams Pomeroy.

Cynaliwyd cynadledd yn Syracuse, pryd y dewiswyd Davis Siloam i'r gadair. Pasiwyd yr hyn a ganlyn—

1. Fod y cwrdd nesaf i fod yn Ironton, yr amser i gael ei bennodi gan eglwys Ironton.

2. Fod llythyr o gymeradwyaeth i gael ei roddi i Thomas Oak Hill, fel brawd heddychol, fydilon a theilwng o gymeradwyaeth.

3. Derbyniwyd y brawd David Williams, Pomeroy, i undeb y cwrdd chwarter.

Cawsom gyfarfodydd lluosog, da a bywiog. Yr oedd y gwrandawriad yn siriol ac astud, y pregethu yn nerthol a bywiog, a'r nef yn gwennu a gwliho—gallasai pawb o honom ddywedyd, Da yw i ni fod yma. Ychwanegwyd rhai at yr eglwys, gobeithio eu bod o nifer y rhai a gedwir byth.

W. EDWARDS, Ysg.

Syracuse, Gor. 22, 1863.

WILLIAMSBURG, IOWA.

Mr. GOLYRDD.—Dymunem gongl fechan o'ch cyhoeddiad clodwiw (ar ol maith ddiastawrwydd o'r ardal hon) i wneud yn hybys i'n cydgenedl ein bod yn fyw a rhyw radd o duedd ynom i wneud ein bywyd yn fuddiol i'r oes sydd yn codi.

Y peth cyntaf a mwyaf neillduol ydyw y modd y treuliasom y 4ydd o Orphenaf. Rai wythnosau cyn hyn, fuffiasom gymdeithas lenyddol, a phenderfynasom dreulio y dydd crybwylledig yn wyl ein cymdeithas. Llafuriwyd yn helaeth a fydldawn er paratoad i'r dydd, a phan y daeth yr oedd yn ddydd dymunol o ran tywydd a'r cynulliad yn lluosog o Gymry a Saeson, a pharodrwydd a sirioldeb yn nodweddoli y rhai oedd i gymeryd rhan yn y gwaith. Llywyddwyd y cyfarfod gan ein parchus weinidog Evan J. Evans. Treuliwyd y cyfarfodydd mewn darlithio ar destynau pen-nodol, adrodd a channu barddoniaeth, a gyfansoddwyd gan aelodau'r gymdeithas ar wahanol destynau, adrodd, a darllen darnau deitholedig, a dat-ganu yn rhagorol amrywiol donau hen a diweddar, rai gan y côr gyda eu gilydd, ac eraill wedi eu doobarthu yn dri dobarth. Yr oedd y gerddoriaeth yn denu sylw y Saeson nes peri iddynt synn fod y Cymry gymaist o'a blaen hwy yn y gelfyddyd, ac arwyddent ddymanied cryf i fwynhau y fath gyfarfod yn fuan eto a dywedent na threuliasant erioed y 4ydd o Orphenaf yn fwy boddhaol. Bin dymuniadau yn gyffredinol ydyw cael cyfarfod eto o'r fath; ac yr ydym yn gobeithio ei fod wedi

bod yn wir lesol i'r l'uaws ieuencyd sydd yn codi yn yr ardal, er diwylliad meddyliol a moesol.

Y mae yr haf wedi bod yn auarferol o sych yn y parthau hyn hyd o fewn dwy wythnos yn ol pan y cawsom wlaw trwm yn cael ei ddilyn â thywydd lled gynboc—yr hyn sydd yn lesol i'r grawa Indiaidd, yr hwn sydd wedi goddef o herwydd y sychder. Y mae y grawn gwenith, ceirch a haidd wedi caydio yn lled dda, er yr holl sychder ac wedi ei gael i ddiogelwob mewn sefyllfa dda.

Y mae yr ardal yn cynyddu mewn Cymry a Saeson a golwg gyurus a chaloung yn gyffredinol, ac arwyddion ffafriol y byddwn cyn hir uwchlaw anfauteision prinder, a dyled, a thyddynod ffurwythlon a dymunol yu ein meddiant, a chapel hardd a manteisiol yn nghanol y sefydliad, Eglwys mewn heddwch ac yn cydweithredu, a'r weinidogaeth yn rheolaidd a'i thuedd yn rymus at lesiad moesol ac iechydwrriaeth y gwrandawry.

Y cyfryw o'n cydgenedl sydd a thuedd ynddynt i ymfudo i'r gorllewin a wahoddwn yn serchog i ymweled â ni; cant diroedd breision am bris isel, lle y mae dwfr dda, a busawdd iachus, a marchnad fanteisiol, mewn ardal sydd yn debyg o fod yn sawog mewn amaethyddiaeth, lleuyddiaeth a chrefydd.

Dymunem yn neillduol alw sylw rhyw un o'n cydgenedl a ddilyn yr alwedigaeth ac yu gelfyddydwr da gyda gwaith crydd, y mae yma le manteisiol i'r cyfryw.

Oe bydd rhyw un yn dymuno gohebu cyfeiried at

JOHN HUGHES,

Stellapolis P. O., Iowa Co., Iowa.

DAMWAIN YN PARISVILLE, OHIO.

Yn mhentref Newport, yn yr hwyr dydd Sadwrn, Awst 15, fel yr oedd casge i Mr. Caleb Phillips yn cael ei harwain o'r dwlr, digwyddodd i ddau wyr i Mr. Phillips, plant ei ferch, Mrs. Mary Thomas, gweddwy y diweddar William S. Thomas, Palmyra, lyued yu ddarwybod o'r tu ol i'r gasge, ac ymyraeth yn chwareugar â hi, a'r cauyniad fu iddi daro y ddau i lawr; diangudd un o honynt heb gael llawer o niwed, oad cafodd y llall, merch aith oed, o'r enw HARRIET CORDELIA, niwed marwol. Er cael cymorth meddygol ac er pob ymdrech, ni bu fyw ond tair awr. Yr oedd ei mham oddicartref ar y pryd yn Mineral Ridge, a hawddach dychymygu na darlunio ei theimladau wrth ganfod ei geneth hardd a bywiog wedi myned mor ddiwymth ac annysgwyladwy yn ddiymadferth dan ddwyllaw oerion augau. Y Bugail, Maen Israel, a'i cyubhalio. Oladdwyd hi yn mynwent blwyfol Palmyra. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. J. Lloyd, Palmyra, a'r ysgrifenydd.

DEWI EMLYN.

COFIANTAU BYRION.

WM. WILLIAMS, COAL VALLEY.

Hydref 17, 1858, yn Coal Valley, Ill., bu farw Wm. WILLIAMS, yn 53 ml. oed. Ganwyd ef yn

Llwydgoed, ger Aberdar, Morganwg, D. O. Mab ydoedd i Mr. Wm. ac Ann Williams; brodor o sir Benfro oedd ei dad, a'i fam o Oefn oedd y Cymar, sir Frycheiniog, D. O. Ymfudodd ei rieni o Aberdar, i'r lle olaf pan oedd William yn faban ac mewn byr amser, trwy ddamwain lladdwyd ei dad, gan ddarn o dddear yn y gwaith mewn Waun Coed Meirig, ger Merthyr Tydfil; felly yr ymddifadwyd ef o'i dad yn ddarwybod iddo, gan adeil ei fam ac yntau i alaru ar ei ol.

Yn mhen blynyddoedd, ymunodd ei fam mewn priodas â dyn ieuanc o'r enw William Davies, yr hwn a fu yn dad tyner i William bach; hyd oni chyrrhaeddodd i oedran gwr. Ymunodd ag eglwys Dduw yn Penmain, ger Coed Duon, Mynwy, pan yn 16 oed; daliodd yn ddigwmp am 37 o flynyddoedd. Gwasanaethodd swydd diacon am 29 ml. o'r amser uchod, sef hyd ei ymadawiad i'r wlad hon ar ol rhai o'i blant.

Ar y 23 o Fedi cychwynodd ynghyd a'i briod a'r gweddi o'i blant gan feddwl cael mwynhau blynyddau yn y wlad hon fel tylwyth yn nghyd mewn gwlad rydd oddi wrth lawer a orthymderau Cymru. Ond nid eis meddwl ni yw meddwl Duw. Cafodd ei gymeryd yn glaf pan ar y môr, tair wythnos y bu yn glaf cyn gorphen ei yrfa ddairol; tri diwrnod y bu efe byw yn Coal Valley. Daeth yma i farw. Ei eiriau olaf oedd, fod yn dda iawn ganddo ei fod wedi cael ei deulu ynghyd bron oll mewn gwlad rydd, ac mai hyn oedd benaf yn ei amcan i'w wneud cyn fferwelio â'r byd hwn. Ebai Ap Gwilym,

Carasai 'n fawr fy ngwled i,
Sef un o'i hen berth nasau.
A'm gobaith i'w un modd,
Ar goedd ei wled yntau.

Oafodd y fraint o gwblhau ei ddymuniaid penaf. A dian iddo gael myned i'r wlad well lle mae rhyddid tragwyddol heb ueb yn tynu 'n groes. Yr Arglwydd a fyddo yn Dduw i bob un o'r teulu hardd mewn pob gras a dawn.

Dyn yma sy'n llawn o drallodan,
Gwaith oelli perth'nasau mwyn eu;
Cyfeillion oedd gynt yn ei garu
Maent wedi eu claddu yn lla;
Pan byddom yn diagwyl am hawddfyd,
Daw gofid nas llanwer y lle;
Am byn rhaid dygwyl yn fyddlon
Wrth dirion genhadon y ne'.

Mae'n golwg mor fyred y boreu
Nas gwyr y gwyr doethaf beth fydd,
Cyn treulion un rhan o'n diwrnod,
Daw trallod, a diwedd ein dydd;
Pan byddom yn meddwl wrth ddechreu,
Gwneud llawer o bethau er budd
I'n plant a'n perth'nasau anwyf
Cyn dechreu daw diwedd ein dydd.

Ac felly troedd gwrthrych fy sylw,
Heb fwrw traul troiau y daith,
Na meddwl fod brenhin y dychryn
Yn dilyn ar hwylio ei waith.
Ond gwyddom fod troion rhaglaniaeth
Yn ddysaith i ddynion gwyd ddawn,
Nas gwyddant, wrth beriau y boreu,
Yn bennaf beth fydd y prydawn.

Fy nghyngor i'r weddw alarus,
Ynghyd a'i blant dawns ar don
Yw 'mofyn am goldwad heb sarhad,
Sef leu, ein Pryawr gwyth hon;

Fe geidw eu cyrph a'u benoidiau,
A'u llywiant ta yma i'r llen,
A thyma ddymuniaid ei bewysr
Yn esmwyth a mwynnaidd, Amen.

THOS. D. WILLIAMS (*Ap Gwilym*)

Pittsburg.

—
EI WYTRION YN COAL VALLEY.

RACHEL SARAH WILLIAMS, merch i Samuel Williams, a fu farw 13 o Fedi, 1860, yn 2 fis oed.

DAVID MORGAN, mab Thomas Morgan, fu farw, 9 o Ragfyr yn 7 mis oed, yn y fl. 1862.

C. D. JONES, *Racine*.

—
GWENLLIAN EVANS, COAL VALLEY.

Ion. 21, 1863, bu farw GWENLLIAN EVANS, Coal Valley, Ill., yr hon oedd yn enedigol o Gefu Coed y Cymar Brycheiniog, D. C., yn y 59 ml. o'i hoedran. Yn y fl. 1824 ymunodd mewn priodas â William Evans o blwyf Aberdaron, sir Gaernarvon, G. O., pan yn 22 oed. Bu farw ei phriod 27 ml. yn ol. Mwynhaodd Mrs. Evans ieochyd da braidd yn ddoleithiad trwy ei hoos; ond er mawr syddod i bawb cafodd y frech wen yr hon oedd ar ugeiniau o blant yr ardal ar y pryd. Ni bu yn eidd ond tua saw diwrnod. Yr oedd wedi penderfynu mor fuan ag y tarawyd hi yn eidd mai hon oedd yr ergyd farwol iddi hi, a dywedai wrth ei mberch a'i mhab yn nghyfraith nad oedd ond eifer iddynt ymofyn am un meddyg ati hi, ei hod hi yn myned at ei Phrynwr Iesu lle y byddai ei henaid wrth ei fodd gyd ag ef dros byth.

Bu i Mrs. Evans bedwar o feibion a dwy o ferched o ba rai y mae un ferch yn fyw, gyd a pha un yr oedd hi yn byw, a dau o feibion.

Mae un yn California a'r llall ar faes y gwaed yn amddiffyn iawnderau ein gwlad.

Nid ydym yn gallu sicrhau y flwyddyn y derbyniwyd hi yn aelod i eglwys Crist, ond yr ydym yn sicr ei bod yn aelod er ys 35. Derbyniwyd hi gan y brodyr y Wesleyaid yn Coed y Cymar, a bu yn aelod gyd a hwy hyd oni ddaeth i'r wlad hon, yna ymunodd a'r Cynulleidfaoelwyr yn Minersville, Pa., a bu yn aelod yn y cyfundeb hwn hyd oni ymadawodd yn angau. Yr oedd yn hynod o ddefnyddiol mewn ardal fel bydwraig a meddygea. O ran ei thymor yr oedd yn hynod, cerid hi gan bawb, byd ac eglwys. Ei henw wrth ba un yr oedd y plant oll yn ei nhabod oedd Gracie Evans, felly yr oedd hi yn cael gair da gan bawb a chan y gwirionedd ei hun.

—
GAIAR AT DAVID MORGAN'S.

Anwyl Gyfaill,—Oefais fy nharo â'r fath syndod a galar pan ddarlennais am farwolaeth eich anwyl fam. Yr wyf yn gwir deimlo drosoch yn eich galar. O yr hen wraig anwyf! y fath gymwynasau lluosog a wnaeth hi i mi a'm hanwyl wraig yn ei hirfath gystudd cyn ei symadled o wlad y cystudd mawr i wlad yr hedd, heblaw y cymwynasau wedi hynt i'm hanwyl blant amddiffaid. Byth nid asghofaf ei henw mewn parch. Do hi fu yn well na mam i mi a'm priod a'm plant, fel y dywedodd fy anwyl Blisa lawer gwaith pan y

byddai yn ei hymgeleddu—"Credaf fod yr hen Grani Evans yn un o'r rhai goraf o ferched Ew." "

Onid er mor odiaeth o dda oedd hi ac er cymaint o'i hangen oedd yn ardal Coal Valley, yn y teulu a'r teuluoedd ac yn eglwys Iesu Grist, rhaid oedd ffarwelio a phawb a phob peth. Hi fu yn ymgelodd i gleifion, yn gymhorth i ddiolion, ac yn fam i smiddifaid, ac yn fam yn Israel Daw. Mae bylchau lluosog ar ei bol, ond aeth i wlad well. Tybiaf gan aeth Grani Evans i mewn i wlad y gân fod fy anwyl Eliza yno yn ei derbyn. Ai tybed i'r ddwy uno yn newisod dôn fy anwyl Eliza ar y geiriau hyn :

Fe sathrodd Iesu Grist i lawr
Elynon fawr a mân,
Am iachawriaeth dynokryw
Gogoniant ydyw'r gân,

Hyn oddiwrth eich ffyddlon gyfhill,

DAVID DL. DAVIES.

Yr Arglwydd fyddo yn Dduw iachawdwr iachaf
Fw holl berthynasau o hyn allan byth.

Racine.

O. D. JONES.

MRS. EDWARDS, RIDGEWAY.

Gor. 12, yn Ridgeway, Wis., bu farw Mrs. EDWARDS, priod Mr. Edward Edwards o'r lle uchod, yn 48 ml. oed. Ei hafiechyd oedd olwyf y galon. Bu yn glaf am o gwmpas tair blynedd, er nad mor glaf nes cadw y gwely ond ychydig hyd yr ymosodiad angenol, yr hyn ni pharhaodd lawn dwy wythnos, dros ba amser y bu mewn poen corfforol mawr hyd y diwedd.

Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y Parch. Mr. Strutt a'r yagrifenydd. Gadawodd ar ol briod galarn ac amryw o blant, ond y mae y rhan fwyaf wedi tyfu i fyny.

Yr oedd Mrs. Evans o yn agos i Langolles, sir Ddinbych. Symudodd oddiyno i Groesoswallt, sir Amwythig. Bu yn perthyn i'r eglwys Gynulleidfaoel yno, am ba gyhyd o amser nis gwn. Yn 1844 symudodd y teulu i'r wlad hon. Buont yn byw yn nhalaeth New York, ac yn Youngstown, Ohio, lle y bu mewn cysylltiad â'r eglwys Gynulleidfaoel. Yn 1855 symudasant i Ridgeway, Wis. Darfu i symudiadau mynych yn nghyd a phellder o gapel yn Ridgeway, ac feallai ryw ddi-galondid oddiar ryw achosion na wyddom ni am danynt (a phe gwyddem nad doeth eu coffhau) ei thueddu i eogenuo rhai ei llythyr i mewn yma nes iddi ei chael ei hun ar dir gwrthgiliaid, so felly y bu, weithiau yn lled esmwyth arni ac weithiau dan bigiedau cydwylbod, hyd o fewn ychydig fisoedd i derbyn ei gyrfa, pryd y penderfynodd dori trwy bob rhwystrau a rhai ei hun i fynwos yr eglwys yn Ridgeway. Hir gofwn ei hedifeirwch dwys a'i theimlad auwyl ar yr ymgyfwyniad hyny.

Dyddodfodd ei chystudd olaf, er yn drwm, yn amyneddus a thawel; profiodd drwyddo fod ei phwys ar le diogel, a'i bod yn tynu i artref lle na ddent poen na gofid i'w fewn. Bu farw gyda meddwl tawel er mewn dirdyniadau corff.

Ei phriod a'i phlant galarn yn nghyd a'i lluosog

gyfeillion cymerant addysg, ac ymofynwn oll am noddia sicr cyn ein dalio cyfyngder.

EVAN OWEN.

DAVID ARTHUR KNOWLES.

Awst 6, bu farw yn Jefferson Barracks, Mo., o'r Chronic Diarrhea, DAVID ARTHUR, mab y Parch. D. Knowles a'i briod, o Long Creek, Iowa. Bu yn ngwasanaeth ei wlad am oddeutu dwy flynedd. Perthynai i'r 8fed Gat. o Wir. Iowa. Bu ar *picket duty* y tu Gorllewinol i'r Afon yn ngwyneb Vicksburg am dymor. Yr oedd yn y ddinas ar y 4 o Gor. ar ol iddi gael ei rhoddi i fyny i'r Cadd. Grant. Aeth ar fwrdd yr *Hospital Boat City of Memphis* i ofalu am y eleifion a'r olwyfedig. Cymerwyd ef yn glaf yno. Daeth y Boat i fyny yr afon, a rhoddwyd David ynghyd a chanoedd o gleifion a olwyfedig yn Jefferson Barracks, ar y 17 o Orphenaf. Olywodd ei rieni yn fuan, ac aeth ei dad yno ato, a bu gydag ef ychydig dros ddwy wythnos, nes ei farw. Yr oedd yn hollol dawel ac ymroddgar i ewyllys yr Arglwydd, ac yn ol barn y rhai a'i clybhyent yn barod i'r "wlad well."

Ni bu tad a mab erioed yn fwy tyner ac anwyl o'u gilydd. Darllen y gair dwyfol, ymddiddan am ffordd iachawdwr iachaf a gweddio, ydoedd eu hoff waith hyd o fewn haner awr i'r ymadawiad. Geiriau olaf David oeddynt, "ewyllys yr Arglwydd a wneuler," "Daw pob peth oddiamgylch yn berffaith iawn." "O, nis gallaf ddweyd pa mor ddi-olchgar yr wyfi fy mam am fy nygu i weddio yn fy mabyd." Bendithiai Dduw am rieni tyner, am i'w dad gael dyfod ato yn ei gystudd; am yspriyd gweddi, yn neillduol am IESU FU FARW AR GALFARI." "Fy nbad," meddai, "peidiwch wyla, mi a wn i bwy y credais, yr wyf yn gwybod fy mod yn myned adref i'r nef." Gofynnodd ei dad iddo yn ddiweddfaf oll, "A ydyw yr Arglwydd gyda thi, fy anwyl fab." "Ydyw," oedd yr ateb. Daeth y tad a gweddillion ei fab adref. Claddwyd y rhan farwol o David yn ymyl chwaer a dau frodyr bychain yn hen fynwent y Cymry ar Long Creek, Sabbath, Awst 9. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr Evans a Davies o Long Creek, a chan ddau o frodyr eraill yn Saccanaeg.

PERERIN.

GANWYD,

Gor. 17, yn Holland Patent, N. Y., mab i Mr. James W. a Charlotte Owen.

PRIODWYD,

Meh. 13, yn Danville, Pa., gan y Parch. J. B. Cook, yn nhŷ Mr. Wm. Esau, tad y briodferch, Mr. WILLIAM T. RICHARDS, & Miss CATHERINE ESau, y ddau o Danville.

Meh. 18, gan y Parch. R. B. Williams, yn Saw Mill Run, ger Pittsburgh, Pa., Mr. HUGH McMURRAY & Miss ELIZABETH RICHARDS.

Gor. 2, yn Pittsburgh, gan yr un, Mr. EVAN JONES & Miss ELIZABETH DAVIS.

Gor. 1, gan y Parch. E. B. Evans. Hyde Park, Pa. Mr. ROBERT WILLIAMS & Mrs. ELIZABETH HAMMOND, y ddau o Bellevue.

Gor. 2, gan y Parch. Wm. Edwards, Syracuse, O. yn ei dŷ ei hun, Mr. DAVID MATHEWS & Miss HANNAH WIGGINS, y ddau o Minersville, O.

Gor. 6, gan yr un, yn yr un lle, Mr. DAVID JONES o Hartford City, Va., & Miss RECLIA RAWEN o Minersville, O.

Gor. 12, yn Columbus, O., gan y Parch. John H. Jones, Mr. THOMAS ARTHUR & Miss JANE BLINDON, y ddau o Columbus.

Awst 12, yn Chicago Ill., gan y Parch. Moses Williams, yn nhŷ Mr. James Thomas, Mr. EDWARD L. JAMES, & Miss MARY OWENS, ill dau o Chicago.

BU FARW,

Hyd. 17, 1862, yn ninas Washington, mewn cynylliad a'r Trysorlys, Mr. JOHN M. DAVIES, mab i'r diweddar Isaac Davies a'i briod o Floyd Hill, swydd Oneida, E. N., yn 23 ml. oed. Yr oedd yn wyr i'r diweddar John Melling o Ddinbych, G. C. Ei glefyd oedd y typhoid fever.

Yn ieuanc fe gwmpodd er uchod ei swydd Ymdrechai am addysg fe'i hyfodd yn rhwydd Pob gobaith a wywodd daeth angau a'i gledd, Rhaiid myn'd o'r Trysorlys dan gloipa y bedd.

Rhag 19, yn yr Hysbytty, Fortress Monroe, Va. o'r typhoid fever, JOHN MELLINO, oesfnder i'r uchod, a mab i'r diweddar James Melling o Buffalo, E. N., yn 28 ml. oed, gan adael priod a mam ac amryw berthynasau i alaru ar ei ol. Gweinidog y gatrawd y perthynai iddi a rydd hanes ei farwolaeth—ei fod ar wely angau yn mwynhau cysuron yr efergyl.

Newydd marw newydd marw.

Glywir yn y teulu hwn.

Mam a phriod sydd yn wly

A'u calonau fel y plwm,

Colli unig fab anwygu

Gwr oedd dyner, brawd oedd gu,

Gorchwyl anhawdd ydyw tewi

Wrth ei roi mewn daiar ddu.

Er ei fod fel milwr ffyddlon

Wedi rhestru dros ei wlad,

Cyn gorchfygu 'r gelyn creulon

Na chyrrhaeddwyd maes y gwaed,

Cenad angau ddaeth i'w gyrru

Ar ryw fyrder cym'rodd ef,

Byth o gyrhaedd byd trallodus

Lle na raid mwy gario 'r oedd,

Caiff gyd gwrdd â phorthynasau

Y rhai a garodd yu y byd,

Caiff gyd uno gyda'r fyddin

Yn y nef melusach fydd,

Lle bydd undeb byth yn ffyn

Cariad a thangnefedd mwy,

Pob rhyfela wedi darfod

Ond seinio can fydd gyda hwy.

Cym'rwech gysur, hoff berthynasau,

Gwelaf fore codi draw,

Pan fydd eto ail gyfarfod

Yno yn y farn a ddaw,

Daw pob asgwrn at ei asgwrn,

Rhai o'r De a'r Dwyrain wlad,

Ymbartwn i gael cydwledda

Yn y Nef yn nhŷ ein Tad.

MARY JONES.

Ebrill 2, 1863, yn Emmett, Wis., yn 16 mis oed, EVAN EVANS, plentyn David ac Ann Evans.—claddwyd ef yn nghladdfa Emmett, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan Mr. Davis y gweinidog a'r Parch.

Richard Griffiths o Watertown, ac yr anogwyd y tad a'r fam i ymroddi i ewyllys yr Arglwydd.

Mai 26, yn Emmett, yn 12 ml. oed, MARY LLOYD, merch Gwenllian Lloyd. Achoswyd ei marwolaeth drwy i'w dillad gymerwyd tân oddiwrth y stove,—dyoddefodd tua mis o boenau arteithiol cyn marw. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. D. S. Davis.

Mai 3, yn Watertown, Wis., yn 2 fl. a 5 niwrnod oed, MARY ANN, plentyn Edwin a Miriam Jones. Yr oedd hyn yn disgyn yn drwm ar y rhaint galarus yma, gan iddyt golli pedwar o blast o'r blaen. Gweinyddwyd yn ei chladdedigaeth gan y Parch. D. S. Davis.

Mai 26, yn Watertown, Wis., MARGARET AMELIA, ychydig dros bythefnos oed, plentyn Edward a Sarah Evans. Claddwyd hi yn Waukesha, Wis., a gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Bardwick, Watertown.

Mai 5, yn Ixonia, Wis., yn 7 wythnos oed, THOMAS REES, plentyn John D. Rees a'i briod. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. D. S. Davis.

Meh. 8, yn Emporia, talaeth Kansas, THOMAS D. MORRIS, mab i David T. Morris a'i briod, o dwymyn ar yr ymenydd (*brain fever*) yn 17 mis oed. Claddwyd ef yn mynwent y Cymry, a gweinyddwyd yn dra phriodol i'r amgylchiad gan Mr. John Maddocks.

Mai 18, yn Newark, Ohio, wedi cystudd maith, mewn darfededigaeth, Mrs. MARY DAVIES, gweddw y diweddar Mr. Joshua Davies, genedigol o blwyf Llandysul. Gadawodd ddwy ferch ac un mab ar ei bol, heb un ddarpariaeth ond addewid Tad yr amddifad a thoetori Eglwys Ddau, yr ieuengaf yn 7 ml. oed. Yr oedd yn aelod o'r Eglwys Gynulleidfao, yr hon a wir ofalodd am dani yn ei chystudd. Claddwyd hi yn mynwent Saron, Bryniau Cymry, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. D. Price.

Meh. 13, yn Newark, O., wedi nychdod am dros flwyddyn a baner, yr hwn a ddoddefodd yn dawel a distaw, o fewn ychydig o ddyddiau i 28 ml. oed, Mr. DAVID EVANS, mab Mr. David a Dinah Evans, plwyf Pen y Boir, swydd Gaerfyrddin. Cyrhaeddodd y wlad hon Mehefin 1, 1861. Ymestodd i Fyddin yr Undeb, ond yr oedd ei gyfansoddiad yn rhy lesg i ddal caledi milwr, a rhyddhawyd ef yn mhen 4 mis. Daeth yn afiach a llesg i dŷ Mr. David Lloyd, Newark, ac yno y bu yn gwywo'n raddol hyd ddydd ei farwolaeth. Cafodd bob ymgeledd angenrheidiol a thriniaeth meddygol. Bu Mrs. Lloyd (ei gefnith) mor ofalus am dano a phe buasai yn frawd iddi, gwyliodd ef yn ofalus nos a dydd yn ddirwgnach, er ei fod am y 26 wythnos olaf o'i fywyd yn analluog i ddioes na gwisgo ei ddillad. Yn ystod ei afiechyd gwasgodd cyflwr ei enaid yn ddwys ar ei feddwl. Daeth yn ymofynnydd pryderus am iaithawdriaeth, a dymnai yn daer am gael ei dderbyn yn gyflawn aelod eglwysig. Wedi cael cyflawn foddloerwydd ynddo, derbynwyd ef yn ei absenoldeb gan yr Eglwys. a gweinyddwyd iddo yr Ordinhad a Swper yr Arglwydd yn y Tŷ. Bedyddwyd ef hefyd ar ei ddymoniad ar y pryd, gan y Parch. David Price, yn cael ei gynorthwyo gan y Parch. J. Williams, Harrison. Cristion distaw ydoedd, ni ddwyedall ond ychydig, ond telmlal lawer. Bu farw yn hyderus yn yr Arglwydd. Claddwyd ef yn barchos yn Saron a gweinyddwyd ar yr achlysur yn absenoldeb ein gweinidog gan y Parch. E. T. Evans (T. C.) ANNIETHWR.

Meh. 13, yn Constableville, swydd Lewis, E. N.

NELLIE, merch ieuangaf Mr. Evan B. Jones, mhellu-
ydd, yn 9 ml., 4 mis a 18 d. oed. Ei chlefyd oedd
y dwymyn yecariad. Ychydig ddyddiau y bu yn sal.
Er mai yn Turin yr oedd ei thad yn byw, yr oedd hi
wedi myned i ymweled a'i chwiorydd i'r lle uchod
(Constableville) ar feddwl dychwelyd yn ol yn mhen
ychydig ddyddiau fel arfer, a'r newydd cyntaf gafodd
ei thad oedd ei bod yn sal. Ond ni feddyliodd yr
adeg hono fod dim perygl. Ymaffodd angau, brenin
braw, yn ei chylfansoddiad a daliodd ei afael yn gro-
lon er holl ddyfais y meddyg, a dagras tad tirion a
chwiorydd tyner galon nes ei dwyn i byrth marwol-
aeth.

A hithau yn myned trwodd
Trwy boenau angau a'i ingoedd,
i fro mawl ddiawyl wyl
I wyfa der ei Nher anwyl.

Ac yno y mas ger bron yr orsedd uchel fri yn mhllith
tyrfa afrifod o enyl a saint Caersalem dinas bodd,
yn cyd blethu' anthemnanu o fawl i'r Oen a laddwyd
am ei gariad prynedigol a rhinweddau glanbaol ei
waed sancteiddiol, a'i gorchwyl bellach i oesau an-
nherlynol tragwyddoldeb fydd eillio can i'r Daw Gali
—am ingawl loes Calfaria.

Ab Nellie! ebedalist uwch twrf deearollon
I dremiau mewn ayndod ar dduwdd mewn cnaud,
Prif wrthrych per ganau per goethawl nefolion
Jehofa, Jehofa, Jehofa yn Frawd!

Megs rhoyn teg bloduoedd
Megs rhoyn buan gwywodd,
Ond daw boreu gwynfyddig
All fodeua'n amlyfyddig.

GWAITH EI THAD.

"Little Nellie slumbers sweetly
In her lonely, narrow bed;
Pelting storms and howling tempests,
Cannot reach her little head.
Sweet affection drops a tear,
O'er the spot where Nellie lies;
Angels whisper, 'look up yonder,'
Pointing upwards to the skies.

"On our memories deeply grave,
Stands her little image fair;
Sparkling eyes and shining temple
Rosy cheeks and dark brown hair.
Baby lips so full of smiling,
Neck and arms of spotless white;
Little feet so full of roaming,
Little Nellie was so bright.

"On the shelf there lies her reader,
Lo! the stool on which she sat,
In the box in yonder corner,
Lies alone her little hat.
O remove these sad memorials,
Lay them carefully away;
Christ be thou our consolation,
In this dark and gloomy day."

Yr oedd llawer o rinweddau hynod yn perthyn i'r
fechan. Yr oedd yn gallu darllen yn rhwydd er's
rhai blynyddau, a'i hyfrydach yn yr ysgol Sabbathol.
Yr oedd yn ymhyfryd yn neillduol mewn canu—
ganddi lais swynol a deall rhyfedd—yr oedd ei chall,
laeb fel pe buasai yn 30 oed. Claddwyd hi yn
ngladdfa Turin, a gweinyddwyd gan y Parch. Mr.
Stone yn Saesoneg, a'r ysgrifenydd yn Gymraeg.

D. E. PRICHARD.

Meh. 24, yn Houseville, swydd Lewis, o'r dipthe-
ria, Lxwis, mab i Mr. Wm. E. Lewis a'i briod, yn 12
ml. oed. Yn y gladddigaeth pregethwyd yn Nghapel
Nebo ar yr Hill, yn Saesoneg gan y Parch. E. Davies,
Waterville, ac yn Gymraeg gan y Parch. H. E. Wil-
liams, a chladdwyd ef yn y fynwest gerllaw yn ymyl
eraill o'r teulu.

Awst 12, ar Tug Hill, o'r diptheria, CHARLES W.
EVANS, mab Mr. Thomas ac Eliza Evans, yn 5 ml., 2
sa a 19 d. oed. Mawr ydyw galur y teulu. Chladd-
wyd ef yn mynwent Nebo, a gweinyddwyd yn Saes-
onog gan y Parch. Mr. Poud, a chan yr ysgrifenydd
yn Gymraeg. D. E. P.

Meh. 18, o'r scarlet fever, SARAH, merch Mr. John
W. a Mary Jones, Bangor, Wis., yn 3 bl. 5 mis a 18
d. oed.

Gor. 20, o'r un dolor, yn yr un ardal, MARY ELIZA,
merch Mr. John ac Ellen Griffiths, yn 8 ml. a 9 mis
oed. Yr oedd yr un fach hon wedi bwriadu dyfod i'r
gyfeillach grefyddol, er's amser yn ol, a chredym ei
bod wedi rhoddi ei hun i Iesu Crist. Gweinyddwyd
yn y cladddigaethau uchod gan y Parch. John
Davies.

Gor. 6, yn Centerville, swydd Gallia, O., o glefyd y
galon, Mrs. ANN MORGAN, priod Mr. Thos. M. Morgan,
yn 62 ml. oed. Yr oedd yr ymadawedig yn wraig
hawddgar, ac yn fam dynner, ac yr oedd hi a'i phriod
yn enwog mewn haelfrydedd. Dygwyd yr amglochriad
ni oll i ystyried ein diwedd fel y dygom ein calon i
ddoethineb.

Meh. 22, gerllaw Centerville, O., ELIZABETH AL-
BAN, merch Mr. Thos. Alban a'i briod, yn 14 ml. oed.
Yma ymddifadwyd y teulu o un anwyl, a'r Ysgol
Sabbothol a gollodd un fyddlon. Gweinyddwyd yn
y ddwy gladddigaeth uchod gan D. I. Jones ac E.
D. Jones.

Gor. 23, yn Crab Creek, Ohio, Mrs. ANN LEWIS,
priod Thomas Lewis, yn 52 miwydd oed. Cafodd ei
graddol gystuddio am y blynyddoedd diweddaf o'i
hoc. Yr oedd yn aelod egiwysig gyda'r Annibyn-
wyr er ys 15 mlynedd, ac wedi byw yn deilwng o'i
phroffes. Gweinyddwyd yn ei chladddigaeth gan
yr ysgrifenydd. Gadawodd briod, 4 o blant ac amryw
o wyrion i alaru ar ei bol, Ymofynwn oll am fod yn
barod. J. EDWARDS.

Gor. 7, yn dra anaysgwyliadwy, yn ychydig wyth-
nesau oed, ELIZABETH, merch Thomas
Roderick a'i briod ac yn wyres i'r chwaser Mrs.
Lewis a enwir uchod.

Gor. 14, yn Mhittsburgh, Pa., Mrs. ANN EVANS, yn
81 ml. oed. Yr oedd yn enedigol o gymydogiaeth
Neuaddiwydd, D. C. Ymunodd a phobl yr Argydd
yno tua 54 mlynedd yn ol, fel y cafodd y fraint o fod
mewn cyfamod & Duw ac a'i bobl am dymor maith.
Bendithiwyd hi & chorff cryf. Yr oedd ei henaid
hefyd yn gyfatebol. Yr oedd ei chof yn fywiog hyd
ei chyatudd olaf, a gwerthfawrogi yn fawr foddion
crefyddol. Rhyddhawyd hi oddiwrth y ddaiar, fel y
rhodia yn awr yn rhydd yn y ddinas ag iddi sylfaeni.

H. R. WILLIAMS.

Gor. 18, yn Floyd, E. N., LAURA A. JONES, merch
Mr. Evan a Gwen Jones. Yr oedd rhyw bethau yn
amglochriadau marwolaeth y farch ieuano hon yn
tellyngu mwy o sylw na chyffredin. Er nad oedd
llawn 13 oed, yr oedd ei chynneddau meddyliol fel pe
buasent wedi cynyddu i'w cyflawn north. Yr oedd
wedi penderfynu i ymofyn am wir grefydd yn moreu
ei dyddiau, ac wedi amlygu ei bwriad i'w mam cyn
ei chymeryd yn glaf. Ni chafodd ond byr gystadd, y
dolor Gwddf. Pan amlygodd y meddyg iddi na allai
fyw ond ychydig o oriau ni themlai yn ddychrynedig,
ond dangosai wroldeb gwir Gristion. Galwai ei
phorthynasau at y gwely a chynghorai hwy yn ddif-
rifol i geisio undeb a'r Gwaredwr cyn awr angau, ac
y mas lle i obeithio nad ydyw ei chynghorion pwyntig

wedi myned yn ofer. Gobeithio na bydd neb o'r teulu yn debyg o fod yn ol. Claddwyd y gweddillion marwol ar y dydd Llun canlyool yn y fonwent berthynol i'r ardal, a gweinyddwyd yn Gymraeg gan y brodyr T. T. Evans a James Griffiths a chlan yr ysgrifenydd yn Saesoneg. L. D. HOWELL.

Gor. 20, yn Murfreesboro, Tennessee, yn yr ysbty, Corporal THOMAS G. JONES, Cwmni D. 125 catrawd o wirfoddia Ohio. Mab oedd i John G. ac Eliza Jones, Parisville, Ohio, gynt o'r Perthi Gwynion, plwyf Llanguw, Morgannwg, D. C. Yr oedd tua deudfys rhyngddo a chyrrhaedd ei lawm 17 oed. Ei afiechyd oedd darymred parhaol. Yr oedd Thomas yn aelod o'r eglwys Annibynol yn y lle hwn; ac yn un oedd yn darllen llawer, ac yn awyddus am wybodaeth. Yr oedd yn gryn ysgolhaig, a medrai ysgrifennu Cymraeg a Saesoneg yn lled gywir a rheolaidd; ac hodd ef o fewn cylich ei adnabyddiaeth fel bachgan serchus a chyfeillgar. Yr oedd darllen banes rhyfelwyr enwog, ac yn neillidol darllen banes y rhyfel yn y wlad hon oddiar ei gychwyniad, wedi codi yaddo awyddfryd mawr am fyned yn filwr. Ymunodd a'r fyddin y 22 o Dachwedd diweddaf. Mae y ffaith i un mur ieuanc gael ei godi yn awyddog mor fuan, yn profi ei fod yn ofalus i gadw ei le, a chyflawni ei ddyledswyddau yn y fyddin. Yr oedd ei farwolaeth yn ergyd trwm i'w rieni; nid oes ganddynt ond un plentyn yn ngweddill, a hwnnw yn forflwyr yn nghorfael llyngesol Mare Island, California. Bydded i Dawes nertho i ymestwng yn dawel dan ei alioog law ef. Parisville. D. EMLEY.

Meh. 13, yn San Francisco, California, JOHN C. WALTERS, o Siskiyou County.

Meh. 26, yn yr un ddinas, WILLIAM OWENS, o Port Wine, Sierra Co., yn 33 ml. oed.

Meh. 23, BENJAMIN WRIGHT, oed 35, diweddar o Westy Victoria, San Francisco.

Gor. 26, yn Paris Hill, E. N., ELIZABETH, priod Mr. Rowland Roberts, yn 38 ml. ac 8 mis oed. Gadawodd briod a thri o blant, y lleiaf ond chwech wythnos oed, i alaru eu colled ar ei hol. Ymunodd a phobl yr Arglwydd yn Waterville yn 1856, a glynnodd yn ei phroffes hyd angau. Claddwyd hi yn nghladdia Eastman, Plwyf Marshall. Cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol ar yr amgylchiad gan y Parchn. H. Humphreys ac E. Davies.

Awst 16, yn Waterville, E. N., o'r darfodedigaeth, wedi cystudd am saith o fisodd, ROWLAND, mab i Mr. Robert R. Roberts, a nai i'r Parch. E. Davies, yn 21 ml., 1 mis a 10 diwrnod oed. Yr oedd yn ddyn ieuanc distaw a synwrol, a oberid ef gan bawb a'i hadwaenai. Cafodd y fraint o broffesa crefydd, droo bum mlynedd yn ol. Cafodd ddisgyniad araf ac esmwyth i'r glyn, heb deimlo ond ychydig o boen, ond graddol wanbau nes y darfyddodd a byw. Hebryngwyd ei guff i orphwys wrth ochr ei fam yn mynwent y lle. Traddodwyd pregeth ddifrifol ar yr amgylchiad gan y Parch. H. Humphreys, a gwnaed rhai sylwadau yn Seisnig gan y Parch. Mr. Warren.

Gor. 17, yn ardal Williamsburgh, Iowa, o'r pŷs, MARGARET, merch i Lewis H. a Mary Williams, yn 2 fl., 10 mis a 10 d. oed. Gweinyddwyd yn yr angladd gan y Parch. E. J. Evans, gweinidog y lle.

Gor. 28, yn yr un ardal, o'r pŷs, DAVID, mab i Hugh a Rachel Evans, yn 1 fl., 8 mis a 13 d. oed. Gweinyddwyd yn yr angladd gan yr un. Mae mamau y sbai bychain hyn yn ddwy chwaer.

Gor. 31, yn Columbus, Ohio, ar ol clefyd o 10 diwrnod (flux) AMBROSE LLOYD, mab i Howland T. a Sarahannah Howland, yn 9 ml. oed y 26 o Fai diweddaf.

Awst 1, yn yr un ddinas, o'r clefyd rhydd, JOHN B. PHILLIPS, mab i David ac Ann Phillips, yn 3 bl. a 10 mis oed. Gweinyddwyd yn y ddwy gladdedig-aeth gan y Parch. John H. Jones.

Awst 2, yn Newburgh, O., SARAH JANE, merch i David D. Lewis a'i briod, diweddar o Hyde Park, Pa., yn 11 mis ac 16 d. oed, pryd y gweinyddwyd ar amgylchiad y gladdedigaeth gan B. RICHARDS.

Awst 4, yn Ninety Six, Remsen, N. Y., o'r Parlys, Mrs. JANE HUGHES, priod Mr. John Hughes, yn 78 mlwydd oed. Yr oedd yn aelod o eglwys y T. O. yn Penysaerau. Claddwyd hi yn mynwent Penysaerau y brodyr Morris, Salisbury a Jones yn gweinyddu.

Awst 10, yn Washington Mills, o'r darfodedigaeth, yn 9 mis a 10 d. oed, MARTHA ELIZABETH, merch ieuangaf John a Margaret J. Thomas (nith i'r Dr. Everett). Claddwyd hi yn nghladdfa New York Mills, a gweinyddwyd gan y Parch. E. W. Jones, N. Y. Mills.

Awst 7, yn New Hartford, N. Y., o'r inflammation, JANE, merch i Rees J. Jones a'i briod, yn 19 ml. ac 11 mis oed. Claddwyd hi wrth ochr ei mam yn mynwent Marcy, a gweinyddwyd i dyfa llosg gan y brawd Thomas Owens, Utica. Daeth y chwaer hon i ddiwedd ei thaith yn gynar. Cafodd y fraint o ymuno âg achos yr Arglwydd yn foreu, a daliodd yn fyddlon hyd y diwedd. Ni ba ei chystudd ond am ychydig o oriau, ond diweddodd yn ei bangaen. Dyoddesodd yn dawel, a chafodd farw a'i phwys yn gryf ar ei Gwardwr. Ychydig cyn ei marw gofynai ei thad iddi, a oedd crefydd yn talu ei ffordd yn y glyn f Atebai gyda gŵen siroli, "O yes, God is good to my poor soul, and he will surely care for that which I have so sincerely committed to his gracious keeping."

Awst 15, ger Rome, N. Y., o'r bilious dysentery, SAMUEL HENRY, mab i Wm. H. ac Ellen Williams, yn 3 bl., 9 mis a 13 d. oed. Yngaglodwr yr ardalwyr yn Gymry a Saeson i dalu y gymwynas olaf i weddillion yr un anwyl hwn, a phregethodd y Parch. Thus. R. Jones yn yr iaith Saesoneg yn hynod bwrpasol i'r amgylchiad oddiwrth y gair hwnnw, "Cany cyfflog rechod yw marwolaeth; eithr dawn Daw yw bywyd trwyddol trwy Iesu Grist ein Harglwydd." Medrai ganu yn rhagorol benillion Cymraeg a Saesoneg. Y diwrnod cyn ei farwolaeth, pan mewn dwfn gystudd, canodd y penill canlynol drwyddo mor felus ag erioed a gŵen ar ei enau:

Sweet hour of prayer, sweet hour of prayer,
That calls me from a world of care,
And bids me at my Father's throne,
Make all my wants and wishes known;
In seasons of distress and grief
My soul has often found relief.

Awst 3, yn anedd Mr. O. D. Griffiths, Ty Coch, Steuben, N. Y., o'r diptheria, WILLIAM H. EVANS, mab i'r diweddar Wm. a Margaret Evans, yn 17 ml., 2 fl. a 9 d. oed—claddwyd ef yn mynwent y Capel Ucha' Steuben a gweinyddwyd gan y brodyr M. Roberts a B. Everett.

Awst 17, yn Steuben, o'r diptheria, EVAN, unig fab Mr. Owen D. a Jennett Griffiths, Ty Coch, Steuben, yn 8 ml., 8 mis a 27 d. oed. Claddwyd ef wrth ochr gweddillion ei fam, a chwaer fach iddo, yn mynwent Penymynydd, a gweinyddwyd gan B. Everett.

Awst 21, yn anedd ei bewythr a'i modryb yn Pros.

pect, N. Y., o'r darfodedigaeth, Miss LOUISA THOMAS, merch i Cad. John A. Thomas a'i briod, gynt o Cleveland, Ohio, yn 19 ml. oed. Yr oedd yn ferch ieuanc grefyddol, wedi ei derbyn yn ased eglwysig yn y Capel Ucha'. Steuben, pan oedd tua 9 ml. oed, ac wedi para yn fyddlon i'w phroffes hyd angau. Claidwyd hi yn Bethel, Remsen, a gweinyddwyd gan Mr. Richard F. Jones a R. Everett.

Awst 12, yn Remsen, N. Y., yn dra sydyn, Mrs. MARGARET SOBY GRIFFITHS, priod Mr. John R. Griffiths o Newark, N. J., a merch i Mr. William Soby, o Beverly, N. J. yn 44 ml. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y brodyr Roberts, Everett a Hall. Teimlir y golled yn fawr yn Remsen, ac yn enwedig yn ei hanwyl deulu, ar ol y chwaer rinweddol a hafurus hon yn ngwinllan ei Hargliwydd.

Awst 28, yn Steuben, ar ol ychydig fynydau o gystudd, Mrs. ANN PIERCE, gweddwr y diweddar Barn. Wm Pierce, yn 97 ml. a 14 o ddyddiau oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y Parch. J. D. Jones a R. Everett.

Guerilla.—Gair Ysapaenag yw y gair hwn, tarddedig oddiwrth ddau air yn yr iaith hono, *Guer* a *Billa*, o'r ystyr rhyfel bach. Y *Guerillas* yw y minteoedd bychain neu fawrion o yspailwyr a llofruddion, a ymwibiant trwy y wlad ar amser rhyfel i gyflawni eu hamcanion ysgeler, heb fod mewn cysylltiad neillduol ag un o'r byddinoedd.

Y dinystr yn Lawrence, Kansas.—Dydd Iau, Awst 20, tua 7 o'r gloch yn yr hwyr, mintai o'r Guerilliaid, dan arweiniad dyhiryn adnabyddus o'r enw Quantrell, a ddaethant dros yr afon o Missouri, i Kansas. Meddylid unwaith eu bod tuag 800 o nifer, ond dywedir yn awr nad oeddynt dros 800. Aethant yn mlaen ar eu meirch yn uniongyrchol ar hyd y nos, tua 50 neu 60 milldir, at ddinas Lawrence, a chyrrhaeddasant at gyffiniau y ddinas tua 4 o'r gloch boreu dranoeth (yn ddarn feddwon lawer o honynt) cyn i'r trigolion godi o'u gwelyau.

Cylchynasant y ddinas gan feddwl attal fel na allai neb ddianc, ac wedi ei hyspeilio gosod y dref ar dân. Aethant i mewn gyda eu drylliau llwythog a'u bidogan i aneddan a gwestai ac ystordai—yspeillasant a llofruddiasant y trigolion ar eu cyfer. Llauer o foneddwy'r a lofruddiwyd yn eu haneddan, yn ngwydd eu gwragedd a'u plant wylofus a dychrynedig, a llauer a saethwyd i lawr ac eraill a wanwyd a bidogan pan yn ffoi yn eu dillad nos ar yr heolydd. Lladratawyd arian o logellau dynion ac o'u tai, a nwyddau drudfawr, ac hyd yn nod y modrwyau oddlar ddwyllaw boneddigesau—ac wedi yspeilio ystordai &c., gosodwyd y dref yn brysyr ar dân. Yspeiliwyd dau o'r Ariandai o'u trysorau,—trydydd Arianddy a fethwyd cyrhaedd at ei drysor yn y cistiau diogelwch gan boethder y tân. An-

fynych y gwelwyd y fath farbareidd-dra yn un man. Yr oedd y dref heb un aunddiffyniad milwraidd, na neb yn tybied fod un enbydrwydd yn bod.

Y lladron a'r llofruddion hyn, ar ol cwblhanu eu hamcan mileinig a gwneud i fyny eu hyglyfaeth, a giliasant gyda brys yn ol tua Missouri. Ond dilynwyd lwy gan filwyr Kansas dan Lane ac eraill.

Y Cadf. Lane sydd wedi dychwelyd i Lawrence, yn ol y newydd diweddafa gawsom, ar ol lladd tua 80 o ddylirwyr llofruddiog Quantrell. Bwriadai gychwyn gyda mwy o rym tua Missouri yn nechren Medi.

Hysbysir yn awr fod 190 o ddinaserddion Lawrence wedi eu lladd gan y llofruddion hyn. Ofnir y ceir rhai cyrifi eto yn y tai llosgedig yn adfeillion y ddinas. Y nifer o dai a losgwyd oedd 182. Gadawyd 80 o wragedd yn weddwon, a 245 o blant yn amddifaid trwy y gyflafan arswydol hon. Y golled arianol a fydd tua dwy filiwn o ddoleri.

Ysbryd dial ar Kansas, ac ar ddinas Gristionogol Lawrence yn arbenig, o herwydd eu hymdrechion dros ryddid amser yn ol, a gynhyrfodd i'r ymruthriad hwn. Rhaid i gaethiwed gael ei ddileu cyn y ceir heddwch arosol a diogelwch yn America.

Agerlong llwythog o bylor yn cael ei chwythu i fyny.—Ar gyfer Vicksburg, ychydig ddyddiau yn ol, yr Agerlong City of Madison, yn llwythog o bylor ac ariwyon eraill, a gymerodd dân trwy i dân-belen syrthio o law negro ar ei bwrdd yn ddamweiniol. Aeth y tân i'r pylor, chwythwyd yr Agerlong yn yfflon, ac o'r 160 o ddynion oeddynt ar ei bwrdd, ni wyddys ond am 4 wedi eu hachub!

Y terfysgwyr yn New York a'u tynged.—Cymerwyd amryw o flaenoriaid y terfysg mawr diweddar yn New York i fyny. Rhai o honnynt ydynt wedi cael eu dwyn i brawf ger bron y Llysoedd barnol, ac wedi eu dedfrydu i garchariad yn y carcharau talaethol—rhai dros 2 a 8, rhai dros 10 mlynedd, a rhai dros 15. Mae hyn wedi sobri ryw faint ar ysbryd y terfysgwyr. Mae rhai eto i gael eu dwyn i brawf.

Y Drafftio yn ninas New York.—Mae y gorchwyl hwn bron a chael ei gwblhanu yn y ddinas—a'r tro hwn heb ddim terfysg.

Y Brig Bainbridge.—yr hon a adawodd borthladd New York y 18fed o Awst i fyned i Port Royal, a ymagorodd ac a suddodd ar y môr, a dwylaw y llong oll ond dau, y rhai a giliasant mewn bád, a suddasant i'r dyfnder mawr. Un o'r ddau yn y bád a aeth yn wallgof gan ddychryn ac a neidiodd i'r môr, y llall

yr hwn oedd ddyn du a godwyd i fyny ar yr 22ain gan long oedd yn myned heibio ac a achubwyd.

Morrissey yr ymladdwr, oedd un o'r rhai y daeth eu henwau allan yn y Drafft yn ninas New York ychydig ddyddian yn ol. Yr oedd efe ar y pryd yn Saratoga. Pan glywodd ei fod wedi ei ddrafftio, danfonodd archiad at ei arianydd (*banker*) i ymofyn dyn yn ei le. Rhaid i'r dyn fod yn 5 tr. ac 11 modfedd o daldra, rhaid iddo bwyso 188 o bwysau, a bod yn ddewr yn mhob ystyr o'r gair. I'r cyfryw un rhydd Morrissey bum' mil o ddoleri am gymeryd ei le ef.

Diwygiad yn y meddwl cyhoeddus.—Y mae cyfnewidiad a chwyldroad mawr yn cymeryd lle y dyddian hyn yn y meddwl cyhoeddus yn achos y gaethwasanaeth. Y mae miloedd, ie degan o filoedd o bobl America y rhai a bleidlent gaethiwed yn ddiweddar, neu o leiaf a edrychent arno fel peth lled agos i'w le yn ei gyaylltiad a'r dyn du, yn cael eu llwyr argyhoeddi yn amgylchiadau pethau yn awr mai aughyflawnder a gormes digymysg ydyw, ac mai gwell yn mhob ystyr, i'r meistyr yn gystal ag i'r gwas, fyddai llafur *rhydd* na llafur *caeth*. Y chwyldroad hwn yn y meddwl cyhoeddus sydd effaith rhyw ddylanwad daionus oddiwrth yr Arglwydd, ac sydd yn sicr cyn bo hir iawn, ni a hyderwn, o lwyr ddilen y fasnach gaeth o'r wlad. Oddiwrth yr Arglwydd y mae hyn, a rhyfedd yw yn ein golwg ni. Pe colleim fuddugoliaethau trwy arfaen mwy nag a gollasom eto, y chwyldroad hwn a'n dwg allan yn y diwedd yn "fwy na chonowerwyr" yn y peth mawr hwn.

Y Onydau.—Y onwd gwenith y flwyddyn hon sydd gyda y goraf, os nid y goraf oll y gafwyd erioed eto yn y Talaethau Unedig, er fod eithriadan i hyny mewn manau. Bydd genym lawer i'w allfori ar ol cyflenwi ein hangen cartrefol. Yr haidd sydd yn gyffelyb. Cafodd y ceirch niwed trwy sychder yn mis-oedd Mai a Mehefin, ond gwellhaodd yn weddol ar ol hyny. Yr Indrawn sydd yn golygu yn dda; bydd yn nhalaethau yr Indrawn, Illinois, Indiana, ac Iowa, efallai, tua'r bumed yn llai na'r cyfartaledd. Y llin sydd yn golygu yn foddhaol. Y gwair mewn rhai manau sydd helaethach nag y gwelwyd ef er's blynyddau. Mewn manau eraill cafodd niwed gan sychder, a thrachefn gan ormod gwlybianaeth. Y onwd afalau nid yw helaeth trwy y wlad yn gyffredinol. Y gwinwydd a gawsant niwed mawr yn nghymydogaeith Cincinnati—y naill haner o'r grawnsypian yn cael eu taro i lawr gan y rot.

Mewn parthau eraill o'r wlad y gwinwydd a olygant yn dda.

Corwyntoedd ydynt wedi bod yn ddinystriol y tymhor hwn mewn manau. Pentref Buena Vista yn Wisconsin a ysgubwyd ymaith gan gorwynt, ddydd Sadwrn, Awst 22—pob tŷ yn y pentref yn cael ei chwythu i lawr. Lladdwyd tri o bersonau, a thua 14 a glwyfwyd, rai o honynt yn lled drwm.

Diswyddo am feddwod.—Geo. Dougharty, meddyg yn y 59ain gatrawd New York, a Lieut. Charles Kohler, o'r 98ain Pennsylvania, a ddiswyddwyd yn ddiweddar am feddwod.

Yr athraw o'r ysgolor.—Ychydig ddyddian yn ol y Cadf. Meade a gyfarfyddodd a Mr. Chase, Ysgrifenydd y Trysorlys, yn Washington, ac wrth ysgwyd llaw ag ef, gofynodd, "A oeddych chiw ddim yma yn y fl. 1828 a 1829, a ohenych ysgol ddewisedig o fechgyn?" At-eibodd yr Ysgrifenydd yn gadarnhaol, pan yr yohwanegodd y Cadfridog, "Myf i oedd un o'r bechgyn hyny yn eich ysgol chwi." Yn y blynyddau a enwyd yr oedd Mr. Chase yn astudio y gyfraith dan yr enwog Wm. Wirt, yn Washington, ac i'w alluogi i dalu ei ffordd, oadwai ysgol ddewisedig o fechgyn am beth o'r amser, a'r bachgen Meade oedd gydag ef yn yr ysgol.

Byddin Lee.—Er mor enwog yw Lee fel Cadfridog, dywedir fod mwy o fradglilio o'i fyddin y dyddiau hyn nag a fu eto—y ffoedigion yn amlach na'r rhestrredigion a ddanfonir iddo. Mae y teimlad yn ymdaenu yn mhlith ei filwyr mai achos i fyned i lawr ydyw achos y gwrthryfel.

Y mwngloddiau yn Oregon ac Idaho.—Ar yr afon Boise dywedir fod tair rhan o bedair o'r mwnwyr yn gorfod ymadael o eisiau dwfr. Ar yr afon Upper Columbia mae y cloddfeydd yn troi allan yn dra chyfoethog. Tua haner unilwn o aur oedd wedi ei ddanfon allan o'r cloddfeydd ar y Caraboo. Mwngloddiau Stoken yn Columbia Brydeinig yn troi allan yn fethiant.

Arizona.—Yr Anrh. John M. Goodwin, Prif Farnydd Arizona, sydd wedi ei neillduo yn Llywodraethwr y Tiriogaeth hwnw, yn lle John A. Gurley, a fu farw yn ddiweddar.

Kentucky a Tennessee.—Mae y Cadf. Boyle yn galw am chwe' mil o weithwyr negroaidd allan o 14 o siroedd yn Kentucky, i weithio ar y ffordd filwrol fawr a fwriedir ei gwneud trwy y dalaeth hono i Tennessee Ddwyreiniol.

Captan negroaidd.—Y Paroh. Wm. Jackson, gweinidog negroaidd o New Bedford, sydd wedi ei neillduo yn Gaplan ar y 55ain gatrawd, Mass. (negroaidd.)

Yr etholiad nesaf yn Wisconsin.—Yn y Gynadledd Werinol yn Madison, Wis., Mr. J. T. Lewis o Dane County, a enwyd yn ymgeisydd am y swydd o Lywodraethwr y dalaeth, a'r Barnydd Spooner o Waukesha, yn Rhaglaw.

Yr etholiad yn nhalaeth New York.—Oynadledd y Gwerinwyr i enwi ymgeisyddion yn y dalaeth hon a gynelir yn Syracuse, Medi 2.

Damwain angsuol yn Brooklyn.—Fel yr oedd y rheilgerbyddau (*Greenwood line*) yn dyfod tua'r ddiinas nos Fercher, Awst 19, ac yn dyfod araes afon, digwyddodd, drwy ryw ddiolalwch rhyfedd, fod y *draw-bridge* ar Hamilton Avenue wedi ei gadael yn agored,—rhedwyd i eir drosodd i'r afon, a cholodd dau eu bywydau trwy fodd, aef y Paroh William O. Shannon, dyn dall pur adnabyddus yn Brooklyn, a bachgen o'r enw Thos. Shannon, yr hwn oedd yn arwain Mr. S. o Fort Hamilton, lle yr oedd wedi bod yn pregetha y noson hono i'r milwyr. Rhai eraill a gawsant niwed, ond achubwyd eu bywydau. Nid oes dim esgus i'w roi dros y fath esgeulusod.

Yr ymosodiad ar Charleston.—Yr ymosodiad oedd yn egnial a dhebygol o fod yn llwyddiannus, gan Fyddin Gillmore oddiar Morris Island a chydweithrediad y llynges, yn ol y gair diweddaf a derbyniwyd oddiyno. Fort Sumter oedd wedi eu dryllio yn effeithiol, a Fort Wagner dan warchae wasgedig; ond heb eu cymeryd. Gillmore wedi taflu rhai peleni tanllyd i'r ddinas, y "*Greek Shells*,"—y rhai a luchid dros 5 milldir o ffordd o Ynys Morris, ond wedi attal y gweithrediad dros ychydig.

MARWOLAETH MILWR.

Ebrill 17, 1863, bu farw WILLIAM H. ROBERTS, yn y Claddu yu agos i Breasbaer City, talaeth Louisiana, o gaelymad i archoll ar ei ben, pan yn ymladd a'r gelynyd. Perthysai William i Gwmui D. o'r Regt. 114 N. Y. Mab ydoedd i John H. a Mary Roberts. Mae ei dad yn un o ddiaconiaid yr eglwys Gynulleidfau Gymreig yn Nelson, awydd Madiaon, ac yu Nghymru, yu Penal, sir Feirionydd. Mae gan y rhieni galarus 3 o feibion eraill yn y fyddin, a mawr yw eu prydur a'u hofaen yn eu bachos. Yr oedd William yn fachgen prydferth a bywiog, ac wedi ei gyngysgaeddu a thalent ragorol mewn canu:—ond byr fu ei dymor heb gyrhaedd o fewn ychydig ddyddiau ei 19 bl. oed. Mae ei gorff yu tawel hano mewn bedd yn ymyl llwyn o goed gwyrrdd-leision am yr afon a Breasbaer City.

Bu farw'n mbell mewn estroa wlad
Heb fam na thad i'w wylio,
Ac ni chant weid y llanerch fach
Lle mae'r hoff an yu hano.

Ni ddodwyd yno farmor gwyn
Ni phlanwyd tlysion fiodas,
I nodi'r fan lle coddwyd ef
O gyrhaedd swm cyflegraa.

Fe ddychwel rhai o'r milwyr dewr
O'r brwydrau yn ddiogel,
Ond ni bydd William yu eu plith
Gorhwyso wna mewn argel.

Trwm ydyw meddwl na chawn mwy
Byth weid ei dirion wonas,
Na gwrando ei soniarus lais
Yn seilno pênad odlaa.

Diaa mai hon yw'r drymaff groes
A gwrddodd ei rieni,
Ond er mor chwerau yw y tro
Rhaid ceisio ymfoddioui.
Fe dderfydd dwys ofidiau'r daith,
Cyu hir chwi gewch ffarwello
A holl binderau'r ddaear hon
A myn'd i'r nef i drigo.—REBECCA.

CRYSORIA PR YSGOL SABBOTHOLO.

Y. S. KEBROTH, POTTSVILLE.

BARCHUS OLYGTON.—Haues ein hysgol Sabbothol sydd fel y caulyn:—9 o athrawon, 1 Arolgydd, 1 Ygrifenydd. Ein llafur ain y chwe' mis diweddaf yu diweddu Gor. 26, 1863, penodau 49, Salmau 95, adnodau 2,286. Yr Arglwydd a fendithio ymdrechadau ein hysgolion Sabbothol trwy y byd.
ROBERT T. DAVIS, Ysg.

CYFARFOD TRI-MISOL Y. S. DANVILLE, PA.

Dechreuwyd y cyfarfod hwn am 10 o'r gloch Gor. 26, trwy ddarlennu a gweddi gau W. Rogers. Neillduwyd Wm. Cook yn Llywydd, a John Long yn Ygrifenydd, wedi hynt tdu gan gor y plant. "I have a Father in the promised land." Y mae y cor bach yma yu cael eu dwyn i fynt dau olaf Wm. J. Richards a Joseph Parry, ac yu wir y maent wedi cymeryd gofal a thrafferth fawr gyda hwy, fel ag y mae y cor bach yn aurhyddedd i'r ysgol ac i'r gymydogeath.

Yua cawson araeth ragorol gan David James, ar "Ragoriaeth Gwybodaeth Grefyddol." Yn ueaf, Ton gan y cor bach, "The Sunday School." Yna adrodd ac esponio yr ail bennod o Matthew. Yr oedd y bennod wedi ei rhannu rhwng 16 o'r athrawon ac ysgoleigion a phob un yu adrodd ei ran, ac yna yn ei esponio. Yr oedd ol cryn dipyn o lafur gau rai yn yr esponio; ond yr oedd rhai wedi bod ya lled ddi-lafur. Gobeithio y cymer diwygiad le erbyn y cyfarfod nesaf. Canodd y cor bach un don yn haner y bennod, "Come ye children and adore him."

CYFARFOD Y FRYDNEW.—Ton gan y cor bach, "Hark! the Sabbath bells are ringing." Yua adroddwyd y Salm 136 gau Thos. Breese a dechreuwyd y cyfarfod trwy weddi gau David Rees. Galwyd ar Charles Morgan, ac anrhegodd ni ag araeth gampus ar "Ddesuyddioldeb yr ysgol i'r eglwys." Ton gan y cor bach, "The Sunday School." Adroddodd Lewis Richards, "Ten rules of life." Ellen Jones, "What can I do." John D. Cook "Llythyr at Iesu Grist." Ton gan o cor bach, "Happy Greeting." Araeth dra effeithiol gau Hugh Breese ar "Ddyledswydd yr Eglwys tuag at yr Ysgol Sabbotbol." Araeth ragorol gau William Watkins ar "Ddyledswydd rhieni at eu plant." Ton gan y cor bach, a diweddwyd y cyfarfod.

Cawson gyfarfodydd lled ddyddorol ac yatyried mai dim ond pythefnos o amser a gawd i barotol. Yr wyf yn meddwl mai y cor bach fu fwyaf llafurus o bawb. Y mae yma ddigon o ddyuon ieuasne galluog yn perthyn i'r ysgol i wneud y cyfarfodydd trimsol a gynelir gonem yn dra dyddorol ac adeiladol. Y mae argoelion am gyfarfod enwog y tro nesaf. Y mae'r ysgol wedi neillduo pwyllgor gweithgar, ac y maent yn brysur wrth y gwaith o barotol'r adroddwyr, areithwyr &c, ac y mae y cor bach yu cynnal eu hysgol gau bob Sul am 1 o'r gloch. Gobeithiwn y bydd ymdrechion yr ysgol yn effeithiol i godi chwaeth yr ieuoncyd at wybodaeth grefyddol.
JOHN LONG, Ysg.

Hanesiaeth Dramor.

O Y M R U.

LLYTHYR O'R HEN WLAD.

BARCHEDIG OLYGDD.—Yn gymaint a fy mod yn lled adnabyddus & llawer o hen frodorion Llanbrynmair sydd yn awr yn Ohio, addewais wrthynt ysgrifennu llythyr i'r CENHADWR ar ol talu ymweliad & r' lle crybwylledig. Mae yn debyg fod Llanbrynmair wedi ei ddwyn i sylw y byd crefyddol, llenyddol, a gwladol, yn benaf trwy y dynion doniol, a thalentog a fagwyd yno. Diamheu na fuasai mwy o son am Llanbrynmair na rhyw Lan arall, pe heb yr hyn a grybwyllwyd:—

"Yma ganwyd gwyr talentog,
Mawr ac enwog yn eu hoed:—
Doctor Rees, a hwy'r ddau Roberts
Gwyr o urddas, heirdd eu moes;
Hafodbant sydd yn adfeilion
Yno ganwyd fyddlon wr,
Tibbot mawr ei ddefnyddioldeb,
Mawr ei glod tra rhedo dwr."

GYILYM CYFEILLIG.

Cefais y fraint a'r anrhyddedd o drculio yno amryw ddyddiau, (ac yn eu plith un Sabbath,) a chartrefu gyda Mrs. Hughes, Owmcarneidd Isaf, sef mam Mrs. Williams, Pentref, a Mr. Jones, Ty Mawr, Allen Co., Ohio. Hen foneddiges dalentog, *noble* ydoedd Mrs. Hughes. Nid anghosaf byth y croesaw a gefais, a'r caredigrwydd a ddangosodd tuag ataf. Cefais ymgom cysurus a hi am holi-ntion y ddwy wlad, ac yn neillduol am y ddau Llanbrynmair, sef yr un sydd yn sir Drefaldwyn, a'r un sydd yn Allen, Ohio. Pan ofynnai i un gofyniad iddi hi am Llanbrynmair, sir Drefaldwyn, gofynai hitbau i minai fe allai hauer dwain o ofyniadau am denlu Llanbrynmair sydd yn Allen. Pan ar ganol rhyw ymddyddan, dywedodd, "Yr wyf fi yn cofio y Parch. John Roberts yn eistedd ar yr eisteddole yna a'i goesaau yn rhy fyrion i'w draed gyraedd y llawr." Llauer iawn o bethau eraill cyffelyb a ddywedodd wrthyf.

Pan yn ymddyddan â Mr. John Breese (Ioan Brynmair), sef bardd lled dda, sydd yn byw yn Dolbach, gerllaw yr hen Gapel, gofynai "A wel-lech chwi y tŷ sydd yn y coed acw?" "Gwelaf," ebe finau. "Dacw Braichodnant, sef lle genedigol Mr. Josiah Jones, (Josiah Brynmair)." Ebe efe drachefn, "A weloch chwi y tŷ ffarm arall acw, ychydig yn fwy ar y llaw chwith, ac yn agos i'r mynydd?" Gwelaf ebe finau. "Wel, dacw hen gartref y Parch. Samuel Roberts, M. A.; a'r adeilad croes acw oedd ei lyfrgell ef. Tu uchaf iddo mae y Newydd Fynyddog, ac ar y gareg ddu acw, sef y 'Gareg Ddiddeu,' y byddai y Parch. J. Roberts yn arfer ei ddawn i bregethu pan yn ienanc."

Dywedir i un o'i ddiaconiaid fod yn gwrando arno yno yn pregethu mewn hwyl *noble*, ac iddynt yn fuan wedi hynny ei gymhell yn gyhoeddus. Ond ni dafnwn olwg ar

HEN GAPEL LLANBRYNMAIR.

Er ei fod wedi ei adeiladu y tro oynaf er y

dros gan' mlynedd, mae yr olwg geir arno heddyw yn newydd a dyglaer. Mae yno bwlpudd newydd, a hwnnw wedi ei oetwng yn la o lawer nag oedd. Mae *ceiling* newydd ar y top, ac wedi ei *baentio* a'i *earnishio* drosto, mor brydferth, nes oeddwn yn meddwl fy mod yn myned i un o gapelydd prydferth Lloegr. Yn y *sēt* fawr, wrth y pwlput, mae *melodeon*, a Mr. Richard Davies (Mynyddog) Frou, yn ei chwaraeu. Mae Mynyddog yn un o'r beirdd ienanc mwyaf talentog a gobeithiol a fedd Cymru, ac yn gerddor medrus. Mae y pwlpudd a'r grisiau wedi rhoddi *carpet* prydferth arnynt. Ebe un hen frawd wrthyf, "Yn y gongl yna o'r *sēt* fawr yr oedd William Jones, Tawelfan, yn arfer eistedd i wrando, ac yn yr ochr arall ar ei gyfer, yn y fan acw yr oedd Josiah Jones yn gwrando; ac yn y *sēt* acw yn y lloft, tu ol i'r clooc, yr oedd Mr. Williams, Pentref, yn arfer gwrando." Yr oedd ei glywed yn dywedyd felly wrthyf yn peri i mi bron feddwl mai yn nghapel Gomer yr oeddwn, ond yr oedd yn rhaid i mi gredau mai yn Llanbrynmair yr oeddwn, sef y lle yr oeddwn wedi clywed gymaint am dano.

O flaen y capel ymae *court* ysgwar, yn cael ei amgylchu â *fence* haiarn gref, a dwy *gate* haiarn gref yn arwain i mewn, ac un arall i'r fynwent. Nid yn unig mae golwg ddymunol ar y capel a'r amgylchoedd, ond y mae golwg barchus a bonedd-igaidd iawn ar y gynulleidfia oll.

Ar y pared uwchlaw a thu ol i'r pwlpudd mae *tablet*, ac arno yr hyn a ganlyn yn argraffedig:—

"Er cof am lafurus gariad Gweinidogion ymadaw-edig y lle hwn.

LEWIS REES, wedi gweinidogaethu am 66 mlynedd, a fu farw Mawrth 21, 1800, yn 90 m. oed.

RICHARD TIBBOT, wedi gweinidogaethu am 60 mlynedd, a fu farw Mawrth 18, 1808, yn 60 m. oed.

JOHN ROBERTS, wedi gweinidogaethu am 44 ml, a fu farw Gor. 21, 1834, yn 68 ml. oed.

"Meddyliwch am eich blaenoriaid, y rhaf a draeth-asant i chwi air Duw; fydd y rhaf dilynwech, gan ystyried diwedd eu hymarweddiad hwynt."

"Rees hyglod, Tibbot dad bybarch,—Roberts

Dri arabawl batriarch;

Tri a gofr trwy gyfarch

Hyd oes byd gyda dwys barch.

"Da lafurasant, dilwfr weisio:—hwy

Trwy'a boes fuan fyddlon;

Er cof o'r tri wyr cyfion

Gwell! fe wnaed y golofn hon."

Oddentu 19 mlynedd yn ol y claddwyd y plant-yn cyntaf yn mynwent newydd Llanbrynmair yr hon sydd ger yr Hen Gapel, erbyn hyn mae yn agos i 400 o gyrff yn gorwedd ynddi.

Pan yn teithio oddiwrth yr Hen Gapel tua'r Llan, gyda chyfaill, gofynai i mi "A wellech chwi y tŷ acw sydd wedi ei amgylhynu â choed?" "Gwelaf, ebe finau. "Dacw y Ty mawr, sef hen gartref Wm. Jones, a J. R. Jones, sydd yn awr yn Allen acw." Wedi myned ychydig yn mlaen tua'r Llan, dangosai i mi hen gartref Mr. Williams, sef y Pentref. Yna aethom yn mlaen i'r Llan ac i'r fynwent, a thu ol i'r Eglwys, a than yr Iwen, lle canfyddem fedd y diweddar Barch. J. Roberts, Llanbrynmair, ac ar ei gareg fedd yr hyn a ganlyn: Bedd y Parch. John Roberts yr hwn a anwyd

Chwef. 25, 1767, a dderbyniwyd i'r eglwys Hydref 29, 1766, a ddechreuodd bregethu Ion. 31, 1790, a urddwyd yn weinidog Awat 25, 1796, ac a fu i'w ddiwr. 91, 1834.

Wedi hynny aethom yn mhac tua thŷ y bardd Gwilym Cyfeiliog, ac ar y ffordd, dangoswyd i mi Tawelfan, yn ngodreu y llechwedd tu uchaf i'r Llan, sef hen gurtref yr hen bererin Wm. Jones. Yr oedd yr olygfa yn un ddymunol ac amryw- ietbol iawn. Treulias noson yn ddisyr iawn yn nghwmni y bardd. Holiu yu tanwl am yr hen gyfeiliou yn America a dymunai arnaf ei gofio yn garedig atynt. Llwyddais i gael y Penillion can- lynol ganddo, pa rai oedd wedi eu cyfansoddi orbyn Cyfarfod Llanyddol oedd yno Nadoli, 1857.

YR HEN GAPL A'I AMGYLCHOEDD.

Yr Hen Gapel a'i amgylchoedd
Dyma eiriau llawn o fri
Mae crybwyllid byr am dano
Yn gwelreiddio' m banian i;
Dyma fro rhod i'm fodolaeth
Gwlad fy ngenedigfaeth yw;
Gwlad fy mebyd, gwlad fy boffder,
Gwlad a gofai tra bwyf byw.
Ar ei meosydd bum yn chwaraeu
Yn mlyneddau boreu f'oes;
'Hyd ei ffridd a'i llywbrau teithiais
Cyn cael nemaw'r chwerau loes;
Yma bum yn dyguo darllen,
Ac yn 'scrifennu, cofiai hyn,
Ac yn dyguo celfyddidiaeth
Gan ei rhoi yn ddu ar wŷn.

Yma bum yn hoff drysori
Geiriau'r nef yn nghell fy nghô'
Aros maent yn fy mlyrdod,
Er holl drafol bryn a bro
Yma cefais gyntaf glywed
Esfengylwyr mawr eu dawn,
Yn cyhoeddi ischawdwriaeth
A'i diderfyn gyfoeth llawn.

Yma bum yn cymdeisthasu
A dauoliou anwyl gynt;
Yma cefais fy nghyngori
Am rhybuddio rhag drwg hynt.
Yma swinodd yn fy nghlustiau
Daer weddian ar fy rhan
Ar i mi gael grym dauioledd
A fy llywio yn mhob man.

Do, cysallodd yr areithfa
Hon enwogion mawr ein gwlad,
A throgiwyddir gwn eu henwau
Draw i oesau'r milfwydd mād;
Ar y llannerch ger y Capel
Safai anedd enwog iawn
Lle praeuyliai gweinidogion
Fyddlon weision mawr eu dawn.

Nid yw y pennillion uchod ond rhan o'r hyn a gyfansoddodd Gwilym Cyfeiliog. Diamben y byddant yn darllen teimlad aml un sydd yna.

Dywedir fod yr wynebau a welid yn Hen Gap- el Llanbrynmair er ya oddeutu pymtheg mlyn- odd yn ol, bron oll wedi cael eu cuddio gan dywyrch gwyrddion y "Clwt Glas," sef y fynwent bresenol. Gellir dyweyd mai yr unig wrth- ddrychau sydd yn aros fel cynt ydynt yr hen synyddan. Mae y rheilffordd wedi newid wyneb yr ardal gymaint, fel mai o'r braidd yr adnabyddid hi, gan y sawl a'i gadawodd nifer o flynyddoedd yn ol. Rhwng y cyfnwidiadau hyn, a gwaith amgylchiadau ac angau ar hyd a lled yr ardal, nid yw Llanbrynmair mwyach yr hyn oedd pan ad-

awad hi gan y nifer swyaf o'r hen gyfeillion sydd y tu draw i'r Werydd.

Y gweinidog presenol yn yr Hen Gapel yw y Parch. David Rowlands, B. A. (Dewi Mon), yr hwn sydd ddyn ieuanc parchus a chymeradwy, yn bregethwr rhagorol, ac yn fugal gofalus. Mae yn llwyddiannus iawn mewn cael ieuencyd i lafurio, gyda phethau crefydd. Gallwn feddwl fod achos crefydd a golwg lled fodeuog aruo yn Llanbrynmair.

Yr hyn a gaulyn sydd gopi o'r hyn a ysgrifennodd Mr Rowlands yu fy Album:—

Pwy yw y dynion a fuont byw i bwrpas yn y byd? Pwy a fuont fel cololau cedryn yn cynaf i llyn y gwirionedd? Pwy sydd wedi rhyngu bodd Daw, a lleuan dynion? Dynion yn credu yu Nuw eu Hiach- awdwriaeth,—dynion yn ymdirion yn lawn y Cyfryng- wr,—dynion yn credu eu bod yn deilaid tragwydd- oideb. Dyma y dynion sydd wedi byw uwchlaw dylanwadau gwenwynig y byd presenol. "Oblegid beth bynag a aned o Ddau, y mae yn gorchfygu y byd, sef ein ffridd ni. Pwy yw yr hwn sydd yn gorchfygu y byd, ond yr hwn sydd yn credu mai lesu yw Mab Daw?" Mae rhyw ddyddordeb neilluol yn porthyn i hanes y dynion hynny ag sydd wedi bod yn euwog am eu ffridd. Dyma y dynion sydd wedi cyfodi iddynt eu huanu gof gololau na laluri hwynt gan dreiglaid oesoedd,—dyma y dynion sydd wedi marw y lletaru eto. Yn ofer y chwiliwn yn mysg mawrion y byd hwn am gymeriadau teilwng i'w cydmaru â hwynt. Edrychw'n ar Moses yn yr Aipht:—y mae Rhagluniaeth wedi ei dderchafu o fod yn fab i gaethwas i gael ei alw yn fab merch y brein. Am- gylchynir ei fawredd, eamwythyd, a chyfoeth y palas breinol. Rhoddir iddo bob pleser, hyfrydwch ac anrhydedd i'w mwynbau. Ond y mae ele mor bell o fod dan ddylanwad y byd presenol, fel y mae yn ymwadu â'r cylan er mwyn ei egwyddorion. Y mae yn gwrthod cymeryd ei alw yn fab merch Pharaoh. Y mae yn byrach oddef adfyd gyda phobl Ddau, na chael mwyniant pechod dros amser. A pha lodd yr ydoedd yn gallu ymddwyn fel yma? Trwy ffridd,— oblegid ffridd oedd yn ei alluogi i edrych at daledig- aeth y gobrwy,—ffridd oedd yn ei alluogi i ymwroli fel un yn gweled yr anweidig. "A pheth mwy a ddywedaf! Canys yr amser a ballai i mi i fynegi am Gideon, am Barac, ac am Samson, ac am Jephthae; am Dafydd hefyd, a Samuel, a'r prophwydi; y rhai trwy ffridd a oesgynasant deyrnasoedd, a wnaethant gyfiawnder, a gwasant addewidion, a gwasant safonau llewod, a ddithodasant angerdd y tŷ, a ddiangasant rhag min y cleddyf, a nerthwyd o wendid, a wnaeth- pwyd yn grylion mewn rhyfel, a yrasant fyddinoedd yr estronaid i gilio." DAVID ROWLANDS, B. A.
Llanbrynmair, Mai 11eg, 1863. (Dewi Mon.)

ARWERTHIAID CAETHION YN AMERICA.

Heddyw y mae Arwerthfa fawr gyhoeddus acw i fod— Arwerthiant dynion! dynion sydd ar werth, A dynion sydd yn gwerthu, dynion sydd Yn prynu hefyd!—Edrych! dacw efe'r Arwerthwr hyawdl yn esgyn i'w Areithla, deil ei forthwyl yn ei law, A dacw yntau'r caethwas du yn cael Ei arwain ato! Archu iddo ef I sefyll ar ei draed ger bron y dorf, Er dangos ei bun iddynt,—bod ei gorff Heb anaf arno, a'i esgeiriau'n iach.— Yn awr, y mae'r arwerthwr mewn llawn hwyl Yn arganmoli'r eiddo sydd ar werth,— Fe'i teimla'n fanwl trosto ag un llaw, Fel teimla cigydd y paragedig foch: "Edrychwch Foneddigion!" medd efe, "r Fath gyfansoddiad iach, y breichiau gwrd Yr ysgwydd gref, a'r cluniau grymus hyn! Ni bu o daa y morthwyl hwn erioed, Na morthwyl un arwerthwr arall chwaith Amgenach teolun at wasnaeth meist'r Heblaw ei fod yn ieuanc ac yn gryf— Mae genyf hefyd i'ch hysbyseu, fod

Y Niger hwn yn Gristion o'r iawn ryw—
 Ac nid yr enw o'r peth yn unig, na,
 Fe'i prolywyd, ac fe'i calwyd ef yn un
 Diragrith, gonest, geirwir, diwyd, da,
 Yn un y gellir rhoi ymddiried iawn
 I'w air, ac i'w ffyddlondeb y'mahob peth.—
 Chwi welwch felly, bod ei grefydd ef
 Yn ychwanegu'n ddirlawr at ei werth
 I'r sawl a'i prynu! Tola'r dyn yn dda
 Ddeg cant a rhagor o udoleit, pe
 Na buasai'n Gristion! canys mae y dyn
 Yn gyflawn werth yr arian ar wahan
 Oddiwrth ei grefydd. Oud mae'i grefydd gan
 Ei bod yn grefydd o'r iawn fath yn gwneyd
 Y dyn yn werth y cymaint a'rall iawn!
 Wel, dewch, cynnygiwch, Foneddigion, beth
 A gaf i'ch dywysu i gyghwyn! Gwaedda on
 "Baith cant!" a baner" meddai un a'rall, llefai'r llall,
 "Wyth cant!" Dyatawa pnwb yn awr am dro,—
 A'r gweithwr a dderchatai law a'i lais— [wir!
 A gwaedda'i'n groch—"Wyth cant! wyth cant yn
 Ai dyma'r uchaf swm? Fe lyddai'n warth
 I grefydd a dyuolaeth yn ein gwlad—
 I werthu dyn a Christion am y pris,"
 Fe lola un o'r dytia gyda llaw—
 "Can dolar elo'n chwaneu ar ei ben,
 Er mwyn ei grefydd! Gan na fedraf fi
 Fy hunau grefydd,—cath ei grefydd ef
 Was'naethu iddo ei a minau, ac
 Effely to arbedir i'm'r boen
 A chiwlio am grefydd i'm' ly hon, Ha! Ha!"
 "Ha! Ha! Ha! Ha!" crechwenai'r dyrtai gyd—
 "Ha! Gusteg!" gwaedda yr arwerthwr, gan
 Dderchatai lorthwyl, a dychafu'i lais—
 "NAW CANT yw'r cynny uchaf eto am
 Un sydd o leiaf yn werth pymtheg cant!
 Y dyn a'i grefydd—wyth cant am y dyn,
 A chant yn uog am y Cristion! Ow!
 Mae'r Cristion yn y larchuad heddyw'n wir
 Yn isel iawn ei bris! ond os nad oes
 Neb yn teimlo awydd codi'n uwch,
 Wel dyma to yn myn'd,—Un waith! dwy waith—
 Tairgwaith! Myn'd am naw cant! myn'd, myn'd—
 Myn'd! wedi myn'd." A dyruad ryud ar ben
 Y caethwas truan,—clywedi clust y nef
 Swu ergyd morthwyl yr arwerthwr, do,
 Ac aeth y swu i'w galon dynaf
 Yr Archbuddiad mawr ta lew'n i'r llen
 Gan gyflro ynddi yr eigionau dwfn
 O ddwyliol ddynol gydy mdeimlad pur
 A'i seold gwan a dirmygedig sydd
 Yn dioddef fel y ddafad yn ddi gŵyn
 Fel y dioddefodd Ei ei hun cyn hyn.
 Mae'r holl dralodaeth erch ysgeler hwn.
 Yn faol wedi'i hyagriffenu i lawr
 Yngboffyr Daw,—yn ychwanegol
 Ryw ffoedd lawer o'i chyflalyb hi
 Oedd wedi eu cofnodi ynddo o'r blaen.
 Mae angel anweledig iddynt hwy
 Ac iddo yntau'r caethwas druan acw
 Yn setyll yn ei ymyl, ac yn dal
 Ei ddagrau yn y gostrel sy'n ei law:—
 Ni cholir un o bouynt, a phan ddol
 Dydd gofwy yr anwiredd hwn i ben
 Fe'u berwir hwynt yn fwrn o sorian Daw.
 A'u tywallt wneir yn gawod danlyd drom
 Ar benau y mileinig dreiswyr hyn!

GWILYM HIRARTHOG,

Sef y Parch Wm. Rees, Liverpool.

Liverpool, Ger. 14, 1863.

Y Farddoniaeth flaenorol sydd nar o'r ail gyfrol
 o'r "Emanuel," yr hon mae yn ddarparu i'r waag
 yn bresenol. Mae y gyfrol gyntaf allan er y tro
 bellach, ac wedi cael cylchrediad helaeth. Mae
 cyfrol arall o'i waith wedi ei chyhoeddi yn ddi-
 weddar o'r enw "Y DYDD AHWN," sef troad allan
 y 2000 oddiwrth Eglwys Loegr. Math o Drama
 ardderchog ydyw hon. Bwriadwyf ddyfod ag
 amryw gopïau o'r gweithiau uchod gyda mi i

America, rhag ofn yr ewylllysia rhai o'n cydgenedi
 gael copi o honnynt.

Mae Mr. Rees wedi bod yn lled wael, ond yn
 gwella yn bresenol. Treuliais un darn diwrnod
 yn ei gwmpeini ef. Holai fi yn sawl am ei hen
 gyfeillion sydd yn America sef y Parch. D. Price,
 Newark, y Parch. E. D. Thomas (lorthryu Gwyn
 edd), y Parch. Morris Roberts, a chwithau yn
 arbenigol, Mr. Gol., yn gystal a llawer eraill nas
 gallaf eu cofio ar hyn o bryd. Aethum i'w gapel
 yn boreu Sabboih gan ddysgwyl cael ei glywed
 yn pregethu: ond y Parch. J. Thomas a bregeth-
 odd, ac yntau yn eistedd yn y gadair lawr dau y
 pwlpud, a golwg hollol Batriarchaidd arno. Go-
 beithio yr adferir ei ieichyd, ac yr arbedir ei fywyd,
 fel y galla gwblhau y gwaith ardderchog sydd
 ganddo ar ei ganol, sef yr "Emanuel."

Fel y gwelir oddiwrth yr enw sydd yn niwedd
 y llythyr hwn, fy mod yn aros y dyddiau hyn yn
 Brynllin Fawr, sef hen gartref y Parch. Morris
 Roberts, Remsen, gyda Mr. Wm. Pugh, sef brawd
 Mr. J. Pugh, Cincinnati, yr hwn sydd yn fab-yng-
 nghyfraith i'r diweddar Barch. H. E. Rees, o'r lle
 crybwylledig. Mae pobl y gymydogiaeth hon
 wedi holi llawer arnaf am y Parch. Morris Rob-
 erts. "Yn y bendy acw, sef bendy Buarth y Ray"
 (ebe na hen frawd wrthyt!) y cafodd y Parch.
 M. Roberts ei ddychwelyd, dan weinidogaeth y
 diweddar Barch. Dafydd Rolant. Yr oedd yn
 pregethu y boreu yn nghymydogiaeth Cwmbeislen
 (sef hen gartref y diweddar Barch. Williams o'r
 Wern) ac aeth M. Roberts yno i'w wrando, wedi'n
 yn y prydawn, sef am 2 o'r gloch, aethpwyd i
 feudy Buarth y Ray, ac aeth M. Roberts i'r dafod
 am yspaid, ond beth bynag gorchfygwyd ef gan y
 weinidogaeth nes y gorfu arno ddyfod i lawr cyn
 y diwedd. Aeth gyda Dafydd Rolant y nosou
 hono i gymydogiaeth Llanfischreth, ac aeth yn
 orfoledd mawr at M. R. y nosou hono." Dywedir
 mai dyna yr auser ei dychwelyd, a'i sud o'r am-
 ser hyn hyd yn bresenol wedi bod yn weithiwr
 ffyddlon a difell yn nghwinllan Iesu Grist. Mae
 gan bobl y cymydogiaethau hyn lawer iawn i'w
 ddweyd am dano yn ei ddychweliad, yn gystal ag
 ar ol ei ddyfodiad at grefydd. Nid oes ond
 ychydig o'i hen gyfeillion yn fyw yn bresenol.

Yn Brynnygath yn y gymydogiaeth hon y dy-
 wedir idda ddechreu pregethu. Mae bendy new-
 ydd Brynllin ar ei draed eto, lle bu y Parch. M.
 Roberts yn treulio am i ddarn diwrnod i ddarlled,
 ac i weddio yn y dirgel. Dywedir fod yr hen
 ffriddoedd a'r hen fynyddoedd o amgylch Brynllin
 mor naturiol yn bresenol a phan oedd y Parch. M.
 Roberts yn eu troedio wrth fugeilio y defaid a'r
 gwartheg, ac ar yr un pryd yn myfrio ar drefn
 fawr cadwedigaeth pechadur, ac weithiau yn tori
 allan i weddio a phregethu yn gyhoeddus nes
 byddai y brynau a'r mynyddoedd cylchynol yn
 adeain.

Carent yn sawr eich gwleed, Mr. Gol., yn dyfod
 drosodd am dro, a rhoddi cyhoeddiad drwy er

Feirionydd, yn gystal a siroedd eraill, caech dderbyniad croesawus. Cymerwch y pwnc dan eich ystyriaeth. Gallaswch ddywedyd llawer yn ychwaneg, ond gwelaf i mi fyned yn rhyfaith eisoes. Derbyniwch fy nghofion gwresocaf.

Yr eiddoeb yn gywir, H. J. HUGHES.

{ *Brynllin Fawr.*

{ *Trawsfynydd, Gor. 27. 1863.*

MARWOLAETHAU.

MEBFIN—

14. Mrs. Elinor Jones, priod y Parch. O. Jones, Dolgelley. Er's tua chwech wythnos cyn ei marwolaeth, fel yr oedd ei phriod yn parhau i gychwyn i daith i'r Brithdir galwai ar Mrs. Jones i estyn rhywbeth iddo, a phan nad oedd oeb yn ateb, aeth i lawr y grisiau, a chafodd hi yn ymddangos fel pe wedi ei tharo gan y parlys; effeithiodd ar ei lieferydd fel na bu yn alluog, drwy ystod ei chystudd, i ymddiddan oud ychydig, a hyhy yn dra aueglur. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig gan y diweddar Baich. Michael Jones, Llanuwchllyn er's blynyddau lawer. 73 oed.

17, yn 22 oed, yn nhŷ ei thad yn Abermaw, ar ol o gylch dwy flynedd a baner o gystudd, bu farw Gwenn merch Mr. Owen Edwards, Llywydd y *Smack*, Barmouth, yr hon aeth yn ddrylliau ar draeth Wylfain, gerllaw Bangor, y gwauwyn diweddar. Yr oedd y drancedig yn aelod rheolaidd gyda'r Annibynwyr er y flwyddyn 1854.

30, Hugh Pugh o'r Gwudwn, Gaullwyd, yn ei 91 mlwydd oed.

31, yn 77 oed, Mr. W. Thomas, Llwyndu, Llangadog, ar ol cystudd trwm amryw fisodd, yr hwn a ddyoddefodd yn dawel a dirwguach. Bu yn ddiacon yn Bethlehem am 30 flynedd.

19, yn 28 mlwydd oed. Mr. Thomas Phillips, athraw yr Ysgol Frytanadd yn Trevine.

21, Mr. Owen Williams, joiner, Trefnant, ger Dinbych, yn 32 mlwydd oed.

23, yn 79 mlwydd oed, Mrs. Elinor Jones, priod Mr. D. Jones, Rhosydd, Bodedeyrn, Môn.

23, yn 84 oed, Margaret, priod y diweddar Mr. Ellis Williams, Coed y parc, ger Bethesda.

23, yn 74 mlwydd oed, John Prichard, Yaw., Pencraig, Fourcroses, ger Pwllheli.

24, yn 25 ml. oed, yn Aberystwyth, ar ol cystudd maith, Ann Maria, anwyl briod Mr. David Jenkins, diweddar o Racine, Wisconsin.

25, John Wynne, Meifod isaf, Dyffryn Ardudwy.

26, Mrs. Robert Roberts, Tŷ ceryg, Pen y coed, ger Corwen, yn 75 mlwydd oed.

27, Jane, gweddwr y diweddar David Lewis, rope-maker, Porthmadog.

27, Lewis Vaughan, llywydd y scwner *Ellen and Esther*. 66 mlwydd oed.

29, Mrs. Prichard, priod Mr. Prichard, draper Church walks, Llandudno, yn 59 mlwydd oed.

30, Mr. Wm. Jones, saer, Llanrwst, yn 80 oed.

29, Mrs. Rebecca Evans, priod y Parch. Daniel Evans, yr hwn sydd yn gweinidogaethu yn Nazareth, Crwbin, a Rama, yn sir Gaerfyrddin.

29, yr hen bererin ffyddlawn, Hugh Pugh, Gwudwn, Gaullwyd, ger Dolgelley, yn 91 ml. oed.

GORPHENAF—

1, wedi maith gystudd, Mr. Wm. J. Williams, Cefnfaes Terrace, Upper Bethesda, yn 25 ml. oed.

1, Mr. R. Roberts, Tanlan, Pennachno. 25 oed.
2, yn 16 ml. oed, J. Edwards, mab y diweddar W. Edwards, Lidiart y gwenyn, ger Bethesda.

2, Elinor Morgan, gwaig Evan Morgan, teiliwr, Ebenezer, a merch Wm. Edwards, Ebenezer. 33.

3, Eliza, priod Mr. Jones, Bodoryn fawr, ger Abergelle, yn 36 mlwydd oed.

4, ar ol byr ond trwm gystudd, Pierce Jones, Bethesda, Blaenau Ffestiniog, yn 46 mlwydd oed.

4, yn Whitehaven, oddiwrth eff. ithiau ondwm a gafodd y dydd Mercher blaenorol Cadben W. Evans, o'r *Schooner Anne & Margaret* Ceinewydd.

5, Foutgrieux, Dolwyddelen, Mr. Robert Williams, gynt o'r Swan, yn 82 mlwydd oed.

5, Mr. Griffith Jones, Cloddfa Ganol Blaenau Ffestiniog, (brodor o Lanyatundwy).

6, yn 54 mlwydd oed, Mr. Robert Smart, o'r Wynustay Arms, Ruthin.

8, Miss E. Davies (Eos Manod), merch hynaf Mr. Walter Davies, Draper, Bethesda, Blaenau Ffestiniog, yn 19 mlwydd oed.

9, Marietta Isabella, priod y Parch. John Williams, Castell-newydd-Emlyn, yn 38 mlwydd oed.

10, yn 31 mlwydd oed, Margaret anwyl briod Richard Jones, Fridd-bryn-coch, Trawsfynydd.

10, yn Congl-y-wal, Ffestiniog, Edward Roberts, punned mab Mr. John Roberts, meddyg esgyrn.

11, yn nhy ei merch yn Cilcen, Mary Lloyd, Tre'r llan, yn 105 mlwydd a thri mis oed.

12, yn 70 oed, R. Jones, Tynyrallt, Aberffraw.

12, yn Upper Beau street, Liverpool, Mr. Jabez Lloyd, yn 24 mlwydd oed.

13, ar ol maith gystudd yr hwn a ddioddefodd gydag amynedd gwir Gristionogol, Margaret, ail ferch y diweddar Mr. John Prichard, Bryn hyfryd, Llanbeblig, ger Caernarfon.

14, Ellen, priod Calben T. Jones, Tan y graig, ger Porth Madog, yn 58 mlwydd oed.

14, yn 26 ml. oed, Anne, priod Mr. Wm. Richard Roberts, Brackmelyn, ger Bethesda.

15, yn 23 oed, Jane merch hynaf Mr. Robert Wynne, Bryn y ffynon, Llandyrnog, ger Dinbych.

15, Walter Davies, teiliwr, Whitland, yn 82 oed.

16, mab John Williams, Cobler, Carthmanach, yn 22 mlwydd oed.

16, yn 19 oed, John mab Mr. W. T. Williams, Llanerchymedd.

17, John Jones, Waen, Henllan sir Ddinbych,—tad yn nghyfraith Iorwerth Glan Aled—yn 76 oed.

17, Robert Belton, Bwlch gwyn, ger Gwrecsam.

17, yn 29 oed, Jane, merch John Parry, Llanbedrog, ger Pwllheli.

18, Catharine, priod Mr. Robert Roberts, asiedydd, Wesley St., Porth Madog, yn 38 mlwydd oed.

Mexico yn Ymherodraeth.—Nid oes un amheuaeth yn awr na fydd Ferdinand Maximilian, Archdduc Awstria, yn derbyn y cynnygiad a roddir iddo i fod yn Ymherawdwr Mexico. Os felly, Llywodraeth Ymherodrol hollol babyddol fydd yn fuan yn gorwedd ar ein cyffin deheuol.

Y Memorial Diplomatique am Awst 15fed a hybysa fod Maximilian, gyda chydarniad ei frawd, Ymherawdwr Awstria, yn derbyn y cynnygiad.

Garibaldi a ddywed mai cynllun ein Llywydd o ryddhad, yw un o bethau hynaf hanesyddiaeth.

Peroriaeth.

YOUNGSTOWN. 8au. 4 llin. JOHN JENKINS, *Weathersfield, O.*, (CYW PADARN.)

Erbyn y Gystadienneth Fedwerydd o Orphenaf ya Klatteddod Youngstown. [Buddugol.]

ALAW.

UCHALAW.

OYFALAW.

ISALAW.

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 10.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Hydref.

Med yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

Agoriad Addoldy, ...	289
Hunanlywodraethiad, ...	298
Yr eglwys Annibynol yn Ninbyoh, ...	296
Llythyron dyddorol o'r India, ...	300
Mrs. Mary Lewis, Penmaen, ...	301
Amrywion i'r CENHADWR—o Kansas, ...	302

BARDDONOL.

Coffadwriaeth am Margaret Rees, ...	303
Ar farwolaeth baban i J. V. Evans, ...	304
Marwolaeth y Dr. John M. Jones, ...	304
Y diweddwr R. M. Jones, Fairhaven, ...	304
Hiraeth gwaig &c., ...	304
Y Parch. D. Jones, Aber, Brycheiniog, ...	304
Ffordd Haiarn Corwen a'r Bala, ...	305
Cannoliaeth i Oregon, ...	305
Cylebgrawn llenyddol yn fendith, ...	306
Ar eegyniad Lincoln i'r gadair Lywyddol, ...	306

HANESIAETH GARTREFOL.

Agoriad capel newydd yn Vanwert, ...	306
Cyfarfod Spring Green, Wis., ...	307
Cymanfa talaeth Efrog Newydd, ...	307
Marwolaeth dau filwr Cymreig, ...	308
Llythyr o'r De, ...	308
Coffadwriaeth am Louisa M. Thomas, ...	309
Marwolaeth milwr Cymreig, ...	309
Marwolaeth milwr, ...	310
Cyfarfod diwygiadol cerddorol yn Utica, ...	311
Damwain angenol, ...	311
Ganwyd, ...	312
Priodwyd, ...	312
Bu farw, ...	312
Tennessee yn ymgeisio am ryddid.—Gohobiaethau at Jefferson Davis,—Enbyd-	

rwydd oddiwrth yr Indiaid,—Brwydr a'r Indiaid,—Y glô,—Talaeth Connecticut,—Calondid i ffermwyr,—Cotwm yn y De,—Traul y rhyfel i'r Deheuwyrr,—Yr etholiad yn nhalaeth Maine,—Yr etholiad yn California,—Y gwrthryfel a phwy ydynt ei bleidwyr,—Sefyllfa pethau yn Maryland, ...	314
Attal gweithrediad y Gorff-wys (Habeas Corpus,—Yr etholiad nesaf yn nhalaeth New York,—Areithferch Gymreig,—Gair o San Francisco,—Cadfridogion yn gweddio,—Talu y biliau diweddaf,—Rhodd y weddw, ...	315
Y taliaid o "\$300" yn lle myned i'r maes,—Y rhaff bellebrol tan y Werydd,—Brwydr arswydol yn Georgia,—Mwy gobeithiol—Yr ymosodiad ar Charleston,—Byddin y Potomac,—Sefyllfa pethau yn Missouri, ...	316
Cofiant Mrs. Avriah Lewis, ...	317
Marwolaeth Mr. Thos. E. Lewis, ...	317

HANESIAETH DRAMOR.

Yr Hyrdod Agerol yn mhorthladd Liverpool, ...	318
Marwolaeth y Parch. Dr. Raffles, ...	318

CYMRU.

Cymanfa Hawen,—Cymanfa Dinbych a Flint,—Henllan,—Cymanfa Mynwy, Cymanfa Arfon, ...	318
Agoriad Capel Saron,—Borth,—Dolgellau, ...	319
Marwolaeth y Parch. D. Jones, Aber, ...	319
Marwolaethau, ...	319

PERORIAETH.

Anthem o'r Sfed Salm, ad. 1af, ...	320
--	-----

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—2 cents per quarter, payable in advance.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—Mrs. J. O., Rockford, Minn., \$3; J. James, Ashland, \$4; Mrs. A. P. M., Spring Green, \$1 50; R. T. R., Lacrosse, Wis., \$1 50; B. W., Fairhaven, \$2; H. D., Salisbury Corners, \$1 50; M. L., Rutland, N. Y., \$3; Mrs. J. Jones, New York, \$3; J. M. W., Pittston, trwy law y Parch. L. D. H., \$15; R. N. W., Dodgeville, \$5 50; E. Ll., Mineral Ridge, trwy law y Parch. J. P. T., \$1 50.

☞ At E. P. H.—Mae eich ysgrif ar yr "Ysgol Sabbathol yn ei gwisg fforeuol a hwyrol" yn rhyfaith allan o bob rheswm.

☞ At J. T.—Yr ysgrif a dderbyniaisom oddi wrthyhych, dro yn ol, ar "Elfenau Cymeriad da" aydd yn rhyfaith i'n tudalennau.

RHODD AT YR "ANRHEG" i R. EVERETT.—Derbyniaisom y mis diweddaf, trwy law y Parch. S. A. Williams a Mr. Wm. Howell, oddiwrth yr Eglwys Gynulleidfaol Bradford, Pa., y swm o \$5 50; at yr "Anrheg," am yr hyn derbynied ein cyfeillion caredig yn Bradford ein diolchgar gydnabyddiaeth. Gwelwn nad yw yr Eglwys wedi rhoi i fyny eto yr amcan gwreiddiol yn yr achos hwn.

CYMANFA PENNSYLVANIA.—Cynelir y Gymanfa hon eleni yn Danville—i ddechreu yr ail Sadwrn aef y 10fed o Hydref. Taer ddymunir ar holl weinidogon y dalaeth i fod yn Danville nos Wener, gan y bydd y Gynadledd yn dechreu ddydd Sadwrn am 10 o'r gloch.

JOHN B. COOK.

BU FARW.—Medi 29, yn mhentref Remsen, o'r darlodedigaeth, Miss VICTORIA GRIFFITHS, merch y diweddar Cornelius Griffiths a'i briod, tua 24 ml. oed.

Brenin y Groegiaid.—Mae Brenin y Groegiaid wedi arwyddo ei enw wrth ysgrif trwy yr hon y mae yn ymwadu â'r hawl i olyniaeth i orsedd Denmark.

Nebo, ger Pwllheli.—Awst y 12fed cynaliwyd arddiad y Parch. Evan Lloyd yn y lle uchod, pryd y pregethwyd ar 'Natur eglwys Crist' gan y Parch. D. Jones, Capel helyg, ac yr holwyd y gweinidog ieuanc gan y Parch. D. Jones, Abersoch, a chafwyd atebion cynwysfawr gan Mr. Lloyd. Wedi cael arwydd o alwad yr eglwys a'i gydsyniad yntau—gweddwyd am fendith ar yr Undeb gan y Parch. D. Griffiths, Bethel. Rhoddwyd cyfarwyddiadau anogaethol iddo 'gyflawni ei weinidogaeth' gan y Parch. H. Ellis, Corwen; ac atolygwyd ar yr eglwys i'w 'Adnabod, a gwneud cyfrif mawr o hono, mewn cariad, er mwyn ei waith,' gan y Parch. J. Morris, Madryn Lodge. Hefyd cawsom bresenoldeb a gwasanaeth y Parchn. Jones, Manchester; Rowlands, Ceidio; Williams, Nefin; James, Llanhaearn; Morris, Abererch; Edwards, Waunfawr, &c. Cafwyd cyfarfod y gellid dysgwyl llawer o wenau'r nef oedd ar ei ol.

Cefarfed chwarterol Mon.—Cynaliodd yr Annibynwyr y cyfarfod hwn yn Rhosymeirch, ar y 3ydd a'r 4ydd o Awst. Dewiswyd y Parch. J. Roberts, Llanerchymedd, i lywyddu y Gynadledd, yn absenoldeb y Parch. D. James, gweinidog y lle, pryd y penderfynwyd,

Fod y cyfarfod nesaf i gael ei gynnal yn Talwrn yr 2il a'r 3ydd o Dachwedd.

Fod y cyfarfod, gyda'r hyfrydwch mwyaf, yn cymeradwyo, fel pregethwyr cynorthwyol, Mr. David Aubrey, Leu., o Llanerchymedd; Mr. Robert Owen o Gaergybi; a Mr. Thomas Martin, Cans.

Fod y cyfarfod yn dymuno datgan ei cydymdeimlad â'r Parch. D. James, yn ei gystudd, yn nghyd a galar dwys o herwydd ei absenoldeb o'u plith, gyda dymuniad am ei adferiad buan.

Pregethodd y gweinidogion canlynol: Roberts, Llanerchymedd; Griffith bynaf, a Mr. R. Griffith, Bethel, Griffith, Buckley; Samuel o'r America; Ridge, Hermon; a Hughes, Bodederyn.

Diweddaraaf o Chattanooga, Tenn.—Yr awdurdodau yn Washington a hysbysant, Medi 26 neu 27, eu bod wedi derbyn newyddion, y rhai a alwant yn newyddion "siriol" oddiwrth y Cadf. Rosecrans; ond nid ydynt yn ystyried mai goreu yw hysbysu yn awr y manylion. Nid oedd y gelyntion wedi ceisio aflonyddu dim ar fyddin Rosecrans yn eu hamddiffynfeydd yn Chattanooga. Y Mil. Wilder gyda'r meirchfilwyr o flaen y fyddin a ddywed fod yr olwg ar bethau y pryd hyn yn fwy ffafriol.

Symudiadau pryus.—Gair o Oako i'r Chicago Tribune, Medi 23, a ddywed fod y Llywodraeth wedi gafaelu mewn 80 o Agerlongau yno i ddanfôn adgyfnerthion i Rosecrans.

Scofield a'i fesuau.—Mae cenhadon o Kansas yn awr yn Washington—ei neges yw, gwrthdystio yn erbyn mesurau Scofield, yn Rhandir mitwrol Missouri. Eu deisyfriad yw ar ei fod yn cael ei oed o'r neilldu a bod Butler neu ryw un o gyffelyb ysbyrd ac egwyddorion yn cael ei neillduo yn ei le ef.

Chattanooga.—Hysbysir nad oedd dim ymosodiad wedi ei wneud ar Rosecrans a'i wyr mor ddiweddar a Medi 28. Burnside oedd yn parhau yn Kuoxville.

Baltimore.—Yr Agerlong, City of Albany, a gymerodd dan yn mhorthladd Baltimore, nos Lun, Medi 28, ac a ddinyatriwyd.

Louisville, Ky.—Yr oedd tua 1,300 o filwyr y gelyntion wedi cyrhaedd i Louisville, yn garcharorion, Medi 28. Hefyd tua 5,000 o glwyfedigion o'r frwydr fawr yn Georgia oeddant wedi cyrhaedd yno yr wythnos flaenorol.

Richmond.—Dywedir fod symudiadau pryus o filwyr tua'r de yn cymeryd lle yn barhaus yn Richmond. Amddiffynfeydd Richmond a ystyrir yn dra chedyrn.

Gefal am y clwyfedigion.—Mae yn y wlad hon Gymdeithas Gristionogol, yr hon y mae ei phrif swyddfa yn ninas Philadelphia, a changenau iddi yn Pittsburg, Cincinnati, Chicago, St. Louis, a manau eraill. Mae wedi danfon cyflenwad o nwyddau rheidiol a phriodol yn nghyd a thua 50 o gyfeillion y clwyfedig i weini iddynt, ar ol y brwydrau diweddar yn Georgia—yn eu plith y Parch. B. W. Chidlaw. Mae swyddfa berthynol i'r gymdeithas ddaionus hon yn Utica—yr arian a gyfrenir i gael eu danfon i ofal R. S. Williams, ysw., Oneida Bank; a nwyddau, i H. Perkins, yn Store P. V. Kellogg & Co.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 10.

HYDREF, 1868.

RHIF. OLL 286.

Crathodan.

AGORIAD ADDOLDY.

Traddodwyd y sylwadau canlynol ar yr achlysur o Agoriad Addoldy newydd y Cynullidfaolion yn Granoille, Ohio, boreu Sabboth, Aust 30, 1868.

"Ac eto am fod fy ewyllys tua tŷ fy Naw, y mae genyf o'm heiddo fy hun, aur ac arian, yr hwn a roddaf tuag at dŷ fy Naw; heb law yr hyn oll a barotais tua'r tŷ sanctaidd.—Yr aur i'r gwaith aur, a'r arian i'r arian; a thuaeg at yr holt-waith, trwy law y rhai celfydd. Pwy hefyd a ymrydd yn ewyllysgar i ymgysgru heddyw i'r Arglwydd."—1 Chron. 29: 3, 5.

Dyma ran o ymadroddion diweddfaf y brenin Dafydd cyn myned i ffordd yr holl ddaear. Y gorchwyf diweddfaf a gyflawnodd Dafydd oyn ymadael â'r bywyd hwn, oedd darparu ar gyfer adeiladu tŷ i Arglwydd Dduw Israel yn Jerusalem. Yr oedd yn mryd Dafydd i adeiladu tŷ i'r Arglwydd er'a amser maith, fel eyd-nabyddiaeth ddioleghgar am yr heddwch oedd wedi ei fwynhau trwy yr holl deyrnaa, 2 Sam. 7: 1, 2. Y mae yn amlygu ei fwriad i Nathan, ac yn cael ei gefnogi ganddo. Ond er mor ddaionus y bwriad hwn, eafodd hysbysiad oddiwrth Dduw, mai nid efo oedd i adeiladu y tŷ, ond fod y gwaith hwn i gael ei gyflawni gan Solomon ei fab. Arfer Duw yw newid dwylo wrth gario ei waith yn mlaen, ac y mae i bob dyn ei waith ei hun. Canmolodd yr Arglwydd Dafydd am ei amcan a'i ewyllys da, 1 Bren. 8: 18, "O herwydd bod yn dy fryd di adeiladu tŷ i'm henw i, da y gwnaethost fod hyny yn dy galon."

Dian fod y siomiant hwn ya gryn brofedigaeth i Dafydd, a buasai llawer dyn yn digio ac yn moni, ac na wnaethai ddim ychwaneg yn nghylech y Deml na'i defnyddiau; ond nid felly y gwnaethai Dafydd. Er mai nid efe oedd i adeiladu y tŷ, yr oedd yn barod i wneuthur pob peth a allai ei hwylisu y gwaith. Y mae y dyn duwiol yn barod i weithio yn mhob o'r winllan, gall dynu fel yr anifail da yn môn y wedd cystal ag yn y blaen. Y mae yn calonogi Solomon i ymaffyd yn y gwaith, pen. 28: 20. "A dywedodd Dafydd wrth Solomon ei fab, Ymgryfha, ac ymagna, a gweithia, nac

ofna, ac na arswyda, canys yr Arglwydd Dduw, fy Naw i, a fydd gyda thi." Y mae yn cymhell y dyrfa i gydweithredu â Solomon yn nygiad y gwaith yn mlaen, a chydymdeimlo ag ef am ei fod yn ieuanc ac yn dynner, a'r gwaith yn fawr. Ac hefyd y mae yn cyfranu yn helaeth o'i foddion bydol tuag at y gwaith, ac yn anog ei holl ddeiliaid i wneuthur yr un modd. "Pwy hefyd a ymrydd yn ewyllysgar i ymgysgru heddyw i'r Arglwydd?"

Y mae yr amgylchiadan cysylltiedig â'r testyn yn ddefnydd addysgiadau priodol ar yr amgylchiad presenol; pan yr ydym am y tro cyntaf yn cyfarfod i addoli yn yr adeilad werthfawr hon. Diau y cofir am y dydd heddyw droe amser maith, a'm dymuniad yw crybwyll ychydig bethau *gwerth eu cofio*, pan y bydd y tafod sydd yn llefaru wedi dystewi yn llwch y bedd.

Y mae ein testyn yn awgrymu y nodiadau canlynol:—

1. *Fod tai addoliad o drefniad ac ewyllys Duw.*

Y mae addoldai yn lliosog iawn yn ein gwlad. Nid oes tref na phentref o ddim enwogrwydd heb addoldai ynddynt. Y mae yr adeiladau hyn yn gyffredin, yn fwy enwog ac amlwg na'r holl adeiladau eraill yn y dref, a gwelir o bell eu pinaclau ardderchog yn esgyn yn uchel tua'r nefoedd. Y mae yn rhesymol gofyn pa un ai mympwy dynol, ynte trefniad dwyfol, yw yr adeiladau hyn. Pa un ai dyn a'u dychymygodd, ynte Duw a'u hordeiniodd? Y mae yr atebiad yn barod, Y mae Duw yn *ewylllysio* cael tai wedi eu hadeiladu yn *burpasol* i'w addoli ef, ac heb gael eu defnyddio i'r un dyben arall.

Y mae yn hawdd *proft* yr haeriad hwn. Gan fod Duw wedi trefnu i'w bobl ei addoli yn gymdeithasol, y mae yn angenrheidiol cael lle addas a chyfleus i'r gymdeithas gyfarfod â'u gilydd. Anogir pobl yr Arglwydd gyfarfod yn nghyd, "Ewch i mewn i'w byrth ef â diolch ac i'w gynteddau â mawl." Y mae pobl Dduw yn ewyllysgar i gyfarfod yn y fath le-oedd. "Llawenychais pan ddwywedent, Awn i dŷ'r Arglwydd." Ac y mae yr Arglwydd ei hun wedi addaw rhoddi ei bresenoldeb grasol

ynddynt. Exod. 20: 24, "Yn mhob man lle y rhoddwyf goffadwriaeth o'm henw, y denaf atat ac y'th fendithiaf." Ac adnewyddodd yr Arglwydd Iesu yr addewid, y byddai ef yn bresenol pa le bynag y cyfarfyddai dau neu dri yn ei enw ef.

Y lle addoliad *cyntaf* yr ydym yn darllen am dano, oedd y Babell a adeiladodd Moses, yr hon a symudodd efe tu allan i'r gwerysll am bechod Israel yn addoli llo aur. Exod. 38: 7. Wedi hyny Pabell y cyfarfod, o'r hon y cafodd Moses bortread gan Dduw. - Exod. 40: 2, 17. Wedi hyny y Deml fawr a adeiladodd Solomon, yr hon y sonia Dafydd am dani yn y testyn, ac y dywedodd Duw am dani, "Fy nhf i a elwir yn dŷ gweddi i'r holl genhedlbedd." A mynych hefyd yr ydym yn darllen am synagogau yr Iuddewon, y rhai a ddechrenwyd yn amser Ezra, pen. 6: 10.

2. *Fod yr Arglwydd yn deilwng o dy ardderchog a gwerthfawr.*

Y mae Dafydd yn cyfeirio at hyn mewn cy-sylltiad a'r testyn, adn. 1, "Canya nid i ddyn y mae y llys, ond i'r Arglwydd Dduw."

Y mae yr Arglwydd yn *ewyllysio* cael tŷ gwerthfawr ac ardderchog. Dangosodd hyn yn ei waith yn rhoddi portread o'r babell i Moses, a darlun o'r deml i Dafydd. 1 Chron. 28: 11, 19.

Yr oedd y Tabernacl neu y Babell yn ardderchog iawn. Y mae y disgrifiad a roddir o honi yn llawer hwy na hanes creadigaeth y byd. Exod. 25 a 26. Yr oedd ei defnyddiau allanol a'i llen yn ddrudfawr iawn, sidan glas a phorphor ac ysgariad a llian main a blew geifr, a chrwyn daearfoch wedi eu lliwio yn gochion &c. Yr oedd 56 o golofnau yn cynnal y lleni, a'r rhai hyny wedi eu cylchu ag arian, a'u penau yn arian, a'u morteisiau yn bres. "Ac efe a osododd aur dros yr ystyllod ac efe a wnaeth eu modrwyau hwynt o aur." Yr oedd y drugareddfa yn aur coeth. Yr oedd yno ddau gerub aur, wedi eu gwneuthur o un dryll cyfan &c. Ac yr oedd y canwyllbreni yn aur. Mewn gair, yr oedd yno bob peth mwyaf costfawr ac ardderchog.

Yr oedd Teml Solomon yn adeilad ardderchocaf a fu yn y byd erioed. Bu dros 188,000 o ddynion yn ei hadeiladu am saith mlynedd, a defnyddiwyd i'r gwaith hwn *dunelli* o aur ac arian. Yr oedd y cysegr sancteiddiolaf wedi ei orhuddio i gyd ag aur, &c.

Yr oedd costau yr adeiladau hyn yn anhraethol fawr. Cyfranodd Dafydd yn haelseth iawn tuag at yr adeilad, a bu mawrion y wlad a'i dywysogion mor barod ag yntau, "Yr aur i'r gwaith aur a'r arian i'r arian." Y mae

swm y casgliad ar lawr yn y bennod hon, adn. 4 a 7. Y mae Mr. Brown o Haddington yn dywedyd fod y casgliad yn 46,000 o dunelli o arian ac aur. Aberthwyd hefyd ar ddydd cysegriad y Deml 20,000 o ychain, a 120,000 o ddefaid, a threfnwyd ynddi aberthau gwastadol.

Y mae yr Arglwydd yn deilwng i fyned i *draul* i adeiladu tŷ iddo. Yr oedd Dafydd yn teimlo am ei fod ef mewn gwell tŷ nag arch cyfamod yr Arglwydd, 1 Chron. 17: 1, "Wele fi yn trigo mewn tŷ o gedrwydd, ac arch cyfamod yr Arglwydd dan gyrtynau. Yr oedd yn gwybod na ddylasai fod felly. Y mae felly mewn ngeiniau o ardaloedd yn y wlad hon. Tai anedd pobl broffesedig yr Arglwydd yn llawer ardderchocach na thŷ yr Arglwydd ei hun. Y mae yr Arglwydd yn teimlo y dirmyg hwn, ac yn edliw i'r rhai sydd yn euog o'r fath ymddygiad. Hag. 1: 4. "Ai amser yw i chwi eich hunain, drigo yn eich tai byrddiedig, a'r tŷ hwn yn anghyfanedd?" Y mae yr Eglwys Gynulleidfaoel yn Granville wedi diano o asael y cerydd hwn. Cymered eglwysi eraill addysg.

3. *Mai trwy gyfraniadau gwirfoddol y mae tai yr Arglwydd i gael eu codi, a'i holl waith ei gario yn mlaen.*

Ar yr egwyddor wirfoddol y dygwyd yn mlaen yr holl orchestgamp a gyflawnwyd gyda gwaith yr Arglwydd yn mhob oes o'r byd.

Ar yr egwyddor hon yr adeiladwyd y Tabernacl yn yr anialwch. Exod. 35: 36. Gorchymynodd yr Arglwydd Moses i adeiladu y Babell. Y mae Moses heb oedi yn areithio wrth y bobl ar yr amgylchiad ac yn dywedyd, "Cymerwch o'ch plith offrrwm yr Arglwydd, pob un ewyllysagar galon." Yna y mae yn enwi y pethau oedd eisiau at y gwaith, megys aur, arian, a phres, sidan glas a phorphor, ysgariad a llian main, crwyn daearfoch a blew geifr, a meini onix &c. Yna dechreuodd y bobl weithio. "A phob un yr hwn y cynhyrfodd ei galon ef, a phob un a wnaeth ei ysbryd ef yn ewyllysagar, a ddaethant ac a ddygasant offrrwm i'r Arglwydd." A chododd liffeiriant yr haelioni mor fawr, nes y bu gorfod eu hattal. Exod. 36: 6. "A Moses a roes orchymyn, a hwy a barasant gyhoeddi trwy'r gwerysll, Na ddeued un gwr na gwraig, waith mwy tuag at y cysegr. Felly'r attaliwyd y bobl rhag dwyn mwy. Canya yr oedd digon o ddefnydd i'r holl waith i'w wneuthur a gweddill."

Ar yr egwyddor wirfoddol yr adeiladwyd y Deml. Y mae holl amgylchiadau y testyn yn profi hyn. Gwirfoddol oedd Dafydd yn ei gyfraniadau. "Ac eto am fod fy ewyllys tua thŷ fy Nuw, y mae genyf o'm heiddo fy hun, aur

acarian, yr hwn a roddaf tuag at dŷ fy Nuw." Am gyfraniadau gwirfoddol y mae yn dadl-eu, "Pwy hefyd a ymrydd yn ewyllysgar?" Ac yn wirfoddol y cafwyd y casgliad, adn. 9, "A'r bobl a lawenychasant pan offryment o'u gwirfodd."

Ar yr egwyddor hon yr adgyweiriwyd y ty yn amser Joas. 2 Chron. 24: 8, 14. Gwnaed cist fechan. Gosodwyd hi yn mhorth ty yr Arglwydd oddiallan. Yr oedd y bobl yn cyfrannu iddi y dydd, a chymherid ei chynwysiad i mewn y nos. Cafwyd digon i wneud y gwaith a mwy. Gwnaethant o'r gweddill lestri aur ac arian at wasanaeth y deml.

Adeiladwyd muriau Jerusalem ar yr egwyddor wirfoddol, "Oblegyd yr oedd gan y bobl galon i weithio."

Nid oes dim a wneir gydag achos Duw yn gymeradwy ganddo os na bydd yn *wirfoddol*. "Canys rhoddwr llawen y mae Duw yn ei garu." Rhaid i Dduw gael *calon* y dyn cyn y cymer efe ddim arall yn gymeradwy o'i law. "Fy mab, moes i mi dy galon."

4. *Fod addoldai a'u gwasanaeth yn werth mwy na'r holl draul a gymerir gyda hwynt.*

Diau mai gofyniad llawer yw, (wrth ddarlenn hanes y Tabernacl a'i wychder, a chlywed am holl draul adeiladu y Deml, a'r costau mawrion yr aeth rhai iddynt wrth adeiladu eu haddoldy,) fel y gofyniad a roddodd Judas i'w gyd-ddysgbylion, pan agorodd Mair ffwch yr enaint, Matt. 26: 8, "I ba beth y bu y golled hon, canys fe a allesid gwerthu yr enaint hwn er llawer a'i roddi i'r tlodion."

Y mae rhai bron yn mhob ardal a thref lle yr adeileddir addoldy newydd yn barod i feio y draul, a dywedyd, "I ba beth y bu y golled hon?" *Gwnaethai* yr hen addoldy y tro i ni, am ein hoes. Y mae yma lawer o gostau afreidiol. Cafodd ein tadau gysur a phresenoldeb Duw yn yr hen *Log Cabin*. Y mae yma lawer o bethau i borthi balohder. *Fe a allesid* defnyddio yr arian i well dyben na phrynu Lampau orogedig, a llawrleni symudliw, &c.

Os gallir defnyddio y gwrthddadleuon hyn yn erbyn harddwch a thraul ein Haddoldai newyddion, llawer mwy y galleid eu defnyddio yn erbyn y Babell a'r Deml. Yno y cawsai y bydoddyn dall gyflawnder o le i feio gwastraff a thraul. Gweled tunelli o aur pur yn cael ei ddefnyddio i harddu un ystafell &c., &c. Sonia y tylwyth hyn yr dyner iawn am y tlawd fel Judas, er mwyn cuddio eu cybyddod a'u crintachrwydd at achos Duw.

Rhoddodd yr Arglwydd y genedl ar brawf yn ngwnenthuriad y Babell ac adeiladaeth y

Deml, pa un ai mammon ynte Duw Israel a garent fwyaf.

Ond faint bynag yw traul adeiladu addoldai, a chynnal pregethiad yr efengyl ynddynt, yn nghyd a'r holl lafur a gymerir a'r holl amser a ddefnyddir gyda'r ysgol Sabbothol a phob moddion crefyddol eraill, y mae yr *elw* a dderbynir yn fwy na'r holl draul.

Y mae hyn yn wirionedd mewn ystyr *dymhorol*. Y mae gan foddion gras ddylanwad nerthol i ffurfio nodweddiad cenedl, mewn moesau, gonestrwydd a sobrwydd. Nid oes un grefydd ond-crefydd Crist wedi effeithio ar ddynion i allu *ymddiried* yn eu gilydd er ffurfio cymdeithasau a *phartniaeth* i gario eu hachosion bydol yn mlaen. Nid oes hyder yn eu gilydd rhwng preswylwyr yr un wlad baganaidd. Ond y mae dylanwad pregethiad yr efengyl yn *rheoleiddio* cydwbybodau ac ymddygiadau ei deiliaid.

Y mae hys o *angenrheidrwydd* yn rhoddi mwy o werth ar bob meddianau bydol mewn tiroedd a masnach. Pa ham y mae tyddyn o dir yn fwy gwerthfawr i'w berchenog yn America nae yn Twrci, pan y mae pris *arianol* y tir yn Twrci yn ddeg mwy ei werth na'r un fesur o dir yn America? Y rheswm yw am fod mwy o ymddiried gan y meddianydd mewn Cristionogaeth nag sydd ganddo mewn Mahometaniaeth, a mwy o hyder am auiddiffywiad mewn gwlad rydd oleuedig, nag mewn gwlad yn cael ei sathru dan draed gormesdeyrn. Pa un fwyaf ei werth fuasai palas neu dŷ yn Jerusalem yn amser Solomon, ynte tŷ neu balas yn Sodom yn nyddiau Lot? Dywed pawb mai tŷ yn Jerusalem oedd y mwyaf gwerthfawr. Paham? Yr oedd dylanwad y Deml a'i gwasanaeth yn y naill pan nad oedd ond mympwy meibion Belial yn y llall. Y mae yn awr yr un modd. Y mae addoldai a phregethiad ffyddlon o'r efengyl yn codi pris y tir. Meddylwch am ardal Newark a Granville, pe na buasai yma un tŷ addoliad. Pe daethai dynion yma i ymfodyn am dir, neu dai, neu i ymsefydlu mewn masnach, diau y buasent yn gofyn a oes yma addoldai a manteision crefyddol? Yr atebiad fuasai, Nac oes, y mae yma amryw chwaredau a chyflawnder o ddiotai &c. Nid oes yma neb mor ffal a pharchu y Sabboth mwy na diwrnod arall. A fuasai dynion synwrol a difrifol yn pwrcau meddianau yn y fath le? Na fuasent. Ond gan fod yma addoldai a chyflawnder o foddion gras, y mae dynion yn ymgasglu yma hyd nes fod bron eisiau lle iddynt. Y mae addoldai gan hyn yn codi gwerth y tir. Ydyw, yn fwy felly na'r holl draul a gymerwyd yn eu hadeiladu.

Cyfranodd llawer yn haelionus tuag at adeiladu yr addoldy hwn, ond eu holw hwynt oedd gwneuthur hyny pa un bynag a ydynt yn canfod y ffaith ai peidio. Nis gall rhieni plant ddefnyddio eu hariau i well dyben na chyfrannu tuag at adeiladu addoldy a chynnal pregethiad yr efengyl fel y gallo eu teuluoedd fyned o dan ddylanwad gwirioneddau gair Duw, yn lle bod yn benrhydd ar ffordd dinystr a cholledigaeth.

Ond y mae yr Addoldy a'r areithfa yn dwyn elw mwy i feddiant dynion na holl drysorau y ddaear hon. Y mae yn dwyn dynion o dywyllwch i'r goleuni, ac o feddiant Satan at Dduw. Y mae yn dysgu dynion i gael gafael ar dduwioldeb, yr hwn yn unig yw yr "*elw mawr*." Nid oes ond tragwyddoldeb yn unig a ddichon esponio y daioni a wnaed yn yr addoldy bychan a adawsom i ddyfod i'r Capel gwerthfawr hwn, yn ystod yr ngain mlynedd y buwyd yn pregethu ynddo. Faint o weddiâu a atebwyd. Faint o bechaduriaid a ddychwelwyd. Faint o ddrygau a attaliwyd. Faint o feichiau trymion oddiar eneidiau a symudwyd. A pha faint o gynorthwyon a gafodd pererinion Seion i deithio tua'u gwlad eu hun. Y mae yr addoldy newydd i fod dros byth yn gysegredig at yr un gwaith. "Nid oes yma onid ty Dduw a dyma borth y nef-oedd."

Ni ddylai neb genfigennu yn amllder addoldai lle mae Crist a'i groes yn cael ei ddyrchafu. Nid ydynt i wrthwynebu eu gilydd, ond cynifer o ganwyllau ydynt i ddal y goleuni i fyny yn yr un ystafell. Nid ydyw un addoldy yn ddigon yn mhob plwyf nac yn mhob tref. Er ein bod yn wahanol *enwadau* crefyddol, nid ydym yn wahanol *greffyddau*. Yr ydym yn addoli yr un Duw, yn credu yn yr un Crist, yn ymorphismys ar yr un aberth, yn dysgwyl iachawdwriaeth trwy yr un iawn. Ac yn dysgwyl cyfarfod a'u gilydd yn yr un wlad, "Mewn undeb ffydd a gwybodaeth Mab Duw, yn wr perffaith at fesur oedran cyflawnder Crist."

Gan fod addoldy mor werthfawr, nid rhyfodd i'r Inddewon ddywedyd am y *canuriad* gynt, Luc 7: 5, "Canys y mae yn caru ein oenedl ni, ac efe a adeiladodd i ni synagog," a diau y bendithir enwau y rhai a fuont ffyddlon i adeiladu y tŷ hwn, gan genedlaethau sydd eto heb eu geni.

5. *Fod yn ddyledswydd ar y sawl a ddysgwylant fwynhad o addoldy, gydweithredu yn ei adeiladaeth.*

Yr oedd Dafydd yn barnu felly wrth gymhell ei ddeiliaid i gydweithredu. "Pwy hefyd a ymrydd yn ewyllysgar i ymgysgru heddyw

i'r Arglwydd?" h. y., Pwy sydd barod i gydweithredu a mi, mewn darparu ar gyfer adeiladu tŷ'r Arglwydd?" Yr oedd hyn yn rhesymol. Nid oedd dyled Dafydd i Dduw yn fwy yn y peth hwn na dyled ei ddeiliaid.

Y mae yn awr yr un modd. Pan y bydd Eglwys uen Gynulleidfa wedi penderfynu cael addoldy helaethach a rhagorach na'r un oedd ganddynt yn flaenorel, y mae yn ddyledswydd ar yr holl eglwys gydweithredu—cydweithio a chydgyfrannu. Nid oes hawl ganddynt i wrthod gwneuthur hyny fel aelodau cyndeithas. Nis gallant ddysgwyl bendith gan Dduw mewn ty wedi ei adeiladu trwy lafur eraill, ac ar eu llaw lwy y gallu i'w cynorthwyo. Os dadleuir mai yr egwyddor *wirfoddol* sydd i gynnal crefydd, ie, ond nid oes rhyddid i bobl yr Arglwydd fod yn wirfoddol i beidio gwneuthur yr oll a allont gydag achos Mab Duw, heb ffurfio eu hawl yn holl'ragorfreintian ty yr Arglwydd a mwynhad o'r Arglwydd ei hun. Ni ddylai yr eglwys *oddef* yn ei ohymundeb y sawl nad ydyw yn foddlon i gydweithredu a hi mewn pob amcan daionus. Os goddefir ef y mae yn sicr o effeithio niwed a diffwrthder mewn eraill sydd o'i angylch. Yr oedd amryw fathau o bobl yn cael eu gwrthod a'u troi yn ol o fyddinoedd Israel fel rhai anghymhwys i fyned i'r rhyfel. Yn eu plith gwrthodid yr ofnus a'r meddal galon, Dent. 20: 8, "Pa wr sydd ofnus a meddal galon? eled a dychweled i'w dŷ, fel na lwfrhao efe galon ei frawd megys ei galon yntau." Pa ragoriaethau bynag oedd yn perthyn i'r dyn mewn pethau eraill, a pha beth bynag oedd ei sefyllfa mewn cyndeithas, yr oedd y gwall hwn yn unig yn ei anghymhwys o fod yn filwr, na chael ei oddef gyda'r fyddin. Dylai eglwys Dduw yn awr ymddwyn yn gyffelyb tuag at y rhai diffwrth ac anffyddlon. Y mae peidio a gwneuthur da yn bechod mor fawr a chyflawni yr hyn sydd ddrwg, Iago 4: 17, "Am hyny i'r neb a fedr wneuthur daioni, ac nid yw yn ei wneuthur, pechod yw iddo." Rheol anffaelledig gair Duw ydyw, "Yr hwn ni fyno weithio na fwytaed chwaith." Nis gall yr hwn a wrthoddo ei gynorthwy at adeiladu y ty, ddysgwyl cael bendith yr Arglwydd ynddo. Diar. 11: 25. "Yr enaid hael a fraseir, a'r neb a ddyfrhao a ddyfrheir yntau hefyd."

6. *Mai yn yr ymarferiad a gwaith yr Arglwydd y mae gwir hyfrydych.*

Yr oedd ewyllys Dafydd tna thy ei Dduw. Yr holl bobl hefyd a offrymasant yn ewyllysgar, ad. 6. Ac wedi cael yr holl gasgliad gwirfoddol yn nghyd, torodd gorfoledd allan trwy yr hoil dorf, ad. 9, "A'r bobl a lawenychas-

ant pan offrymasant o'u gwirfodd, am eu bod â chalon berffaith yn ewyllysgar yn offrymu i'r Arglwydd, a Dafydd y brenin hefyd a lawen-gchodd â llawenydd mawr." Diolch am *fodd*, 24, a *chalon*, 14, i gyfrannu, &c. Y mae gwir ddedwyddwch mewn haelioni crefyddol, Act. 20: 35, "Dedwydd yw rhoddi yn hytraoch na derbyn." Pwy yw y rhai mwyaf dedwydd yn y gynulleidfa hon heddyw? y rhai a fuant haelionus tuag at adeiladu yr addoldy hwn, ynte y rhai a wrthodasant eu cynorthwy? Diau mai y dosbarth haelionus.

Y mae y sylw hwn yn wirionedd yn ei gyeylliad â phob rhan o waith yr Arglwydd, megys haelioni i'r tlawd. "A dedwydd fyddi am nad oes ganddynt ddim i dalu." Nid gwrandawr y gair, ond gwnethurwr y gair sydd ddedwydd. "Efe a fydd ddedwydd yn ei weithred." A'r rhai sydd fyddlon ac ymdrechgar gyda *holl ranau* gwaith yr Arglwydd yn ei dŷ yw y bobl ddedwydd. "Gwyn eu byd preswylwyr dy dŷ, yn wastad y'th foliant." Y mae Dafydd yn disgrifio ei brofiad yn ei ymarferiad â gwaith Duw, Salm 42: 4, "Canyse aethwn gyda'r gynulleidfa, cerddwn gyda hwynt i dŷ Dduw, mewn sain cân a moliant, fel tyrfa yn cadw gwyl."

Nid oes gwir ddedwyddwch mewn dim ond mewn crefydd ysbrydol ac ymarferol. Y mae yn rhyfedd na byddai pob dyn yn ymroddi i fywyd crefyddol *er ei fwyn ei hun*. Beth? Onid ydych yn caru bywyd? "Gwrandewch a bydd byw eich enaid." Ai nid ydych yn dymuno bod yn ddedwydd? "Ei ffyrdd hi sydd ffyrdd hyfrydwch." Ai nid ydych yn dymuno bod yn ddiogel rhag pob gelyn? "Pwy gan hyny a'ch dryga chwi, os byddwch yn dilyn yr hyn sydd dda?" Ac onid ydych yn dymuno inarw yn ddedwydd? "Ystyr y perffaith acedrych ar yr uniawn, canys diwedd y gwr hwnw fydd tangnefedd."

Nid oes genyf ond *dau* sylw ychwanegol i'w wneuthur ar yr ainglochriad presenol.

1. *Dylai yr eglwys sydd yn awr yn meddianu y Ty hwn, fod yn ofalus ar fod iddo gael ei ddefnyddio i'r dyben yr adeiladwyd ef, a'i drosglwyddo felly yn gysegredig i'r oes a ddal.*

Y mae wedi ei adeiladu yn dŷ gweddi. Darparwyd ef yn lle i bregethu Crist croeshoeliedig, yn ei iawn a'i aberth yn ddigonol War-edwr i'r holl fydd. Y mae yn dŷ i gasglu yr eglwys yn nghyd yr hon sydd i fod yn *golafn a sylfaen y gwirionedd*, &c. Os bydd felly, gwna Duw ei anrhydeddu â'i bresenoldeb, a bydd ei lygaid a'i galon yma'n wastadol.

2. *Nid ydyo cysegru ein meddianau at waith yr Arglwydd yn ddigon heb gysegru ein hunain.*

Gellir defnyddio y testyn yn yr ystyr hwn hefyd. "Pwy hefyd a ymyrdd yn ewyllysgar i ymgysgru heddyw i'r Arglwydd?" Dylem gysegru ein hunain—ein dylanwad—ein hamser—a'n meddianau i'r Arglwydd. Y mae arnom rwymau i wneuthur hyn i Dduw, am mai efe a'n gwnaeth, ac sydd yn ein cynal. Ac hefyd am ei fod yn Dduw iachawdwriaeth, "Yr hwn nid arbedodd ei Briod Fab."

Yn *awr* yw'r amser cymeradwy. "Ymgysgrwn *heddyw* i'r Arglwydd." Heddyw yw yr amser mwyaf manteisiol. Heddyw yw yr unig amser sicr. Ac y mae heddyw yn adeg *nodedig*. Dydd neillduad y Tŷ hwn at wasanaeth yr Arglwydd. Pwy sydd yn barod i *ddyddio* ei ddychweliad at Dduw a'i waith *heddyw*, ar ddydd cysegriad ei dŷ?

Newark.

DAVID PRIOR.

HUNAN LYWODRAETHIAD.

"Gwell yw y dlog i ddigofaint na'r cadarn; a'r neb a reola ei yspryd ei hun na'r hwn a yaillo ddi-nas." DIAR. 16: 32.

Pe byddai cynifer o rai dlog i ddigofaint ar y ddaear ag sydd yn ddiog i wneud eu dyledswyddau tymhorol ac ysprydol, fe welid y byd mewn heddwech mawr. Y dyn a all reoli ei yspryd ei hun yw yr un sydd yn addas i lywodraethu eraill. Dywedai Ovid, y bardd, "Mae yr hwn all fuddugoliaethu arno ei hun, yn fwy o wron na'r hwn a gymero y ddinas fwyaf gaerog." Mae dywediadau Solomon ac Ovid yn profi bod ein testun yn hen ddrychfeddwl yn y byd. Mae llawer wedi enwogi eu hunain yn yr hen oesoedd wrth gymeryd dinasoedd, megis, Cyrus a Darius, yn en gwaith yn cymeryd Babylon; a Titus, yn ynnill Jerusalem, &c.; mae buddugoliaethu dros ddinas luosog ei thrigolion a chadarn ei muriau yn orchwyl mawr; ond yn ol y gair dwyfol, mae i ddyn reoli ei yspryd ei hun yn fwy o orchest-waith. Yn awr sylwn,

I. *Pa beth a olygir wrth "Reoli yr yspryd?"*

1. *Rheoli y meddwl.* Mae dyn wedi cael gallu gan ei Greawdwr i wneud hyn, ac mae ymarferiad yn dylanwadu yn fawr i hyny gael ei gyflawni. Heb ofal a dysgyblaeth fe fydd y meddwl yn aflywodraethus. Mae gras Duw yn nerthu y Cristion i iawnlywyddu ei feddylliau, ac idd eu sefydlu ar wirioneddau dwyfol; a dywed y Salmydd bod yr hwn sydd yn myfyrio yn nghyfraith yr Arglwydd ddydd a nos yn wynfydedig. Salm 1: 2. Mae yn rhaid i'r meddwl gael ei reoli, cyn y bydd cysondeb yn y gweithrediadau. Dylid gofalu am rod-di gwaith da i'r myfyrdod yn wastadol. Pe meddem fwy o gariad at wirioneddau dwyfol,

ni a feddyliem yn amlaoh am danynt, ac ym-hyfridem yn fwy ynddynt.

2. *Rheoli ein tymherau.* Gorchwyl mawr yw hwn. Meddylia rhai fod yn fwy anhawdd iddynt hwy i wneud hyny nag i eraill, fel pe byddai y Creawdwr wedi gosod ynddynt fwy o dân neu natur ddrwg, nag a roddodd i eraill, pan mae ei tymer wrthnysig wedi ei magu ynddynt trwy arferiadau drwg. Un enwog ei dymer dda oedd Syr Isaac Newton. Dywedir ei fod wedi ei alw allan o'i ystafell un tro, pan y darfu iddo adael ar ol ei bapyrâu a'i ganwyll yn llosgi, a'i gi Diamond yr hwn a garai yn neillduol. Pan y dychwelodd yn ol i'r ystafell, yr oedd y ci wedi taflu y ganwyll i lawr, a'r ysgrifau oll ar dân, pa rai oeddynt lafur rhai blynyddau i'r Athronydd enwog. Pan welodd ef y cwbl yn cael eu llosgi efe a ddywedai yn dawel, "O Diamond, ychydig oeddyt yn wybod pa beth a wneist." Dyma engrafft ragorol o un yn rheoli ei yspryd.

Er siampl eto, gwnawn enwi Socrates, y dysgawdwr paganaidd. Yr oedd ef yn enwog fel un allai reoli ei dymherau. Cadd wraig o natur orwyllt, yr hon oedd yn aml mewn tymherau drwg. Un tro pan oedd ei briod Xantippe, yn ei ddiifrio â'i thafod drwg, efe a gododd ac a aeth allan o'i dŷ, ac a eisteddodd wrth y drws; lithau yn ei thymher aflywodraethus a redodd i'r lloft ac a dafodd ffolaid o ryw gynwysiad ar ei ben. Yntau gan wenu a ddywedai "I fod cymaint o daranau yn rhwym o eogor ar gawod." Gofynwyd iddo, "Pa fodd yr ydoedd yn gallu byw yn y fath ddiifriaeth barhaus?" Ei ateb ydoedd, "Yr ydwyf wedi arfer byw felly, fel yr ydwyf yn disgwyl am hyny, a phan y daw nid yw yn cynhyrfu dim mwy arnaf na'r cerbyd ar yr heol." Mae hyny yn profi bod Socrates, yn cynyddu mewn amynedd wrth ymarferiad, er mai pagan ydoedd. Yr oedd yn fwy tebyg i Grist na llawer o honom ni sydd yn proffesu ein hunain yn ei ganlyn. Dywed y gair bod yspryd Crist yn ei bobl, gan hyny rhaid eu bod yn meddu tymher fel efe, ac nid un aflywodraethus.

Un engrafft eto o dymer dda. Pan oedd Antigonus, brenhin Syria, ar ei hynt filwrol, un dydd yr ydoedd yn ei babell yn gwrandaw ar rai o'i filwyr yn siarad a'u gilydd yn ammarohus am dân, efe a gadodd gŵr ei lian oedd dros ei babell a dywedodd "Foneddigion, byddwch mor garedig a symud yn mhellaoh, am fod y brenin yn eich clywed." Dyma rai o'r gwroniaid oedd yn gallu buddugoliaetha arnynt eu hunain.

3. *Y gweithrediadau.* Mae cysylltiad mor

agos rhwng yr yspryd a'r corph fel nas gall y genau lefaru, ond o helaethrwydd y galon. Pan mae yr yspryd yn cael ei reoli yn gywir, mae y tafed dan awdurdod y meddwl. Os na fedrwn attal y tafod, ychydig o le sydd genym i greulu bod yr yspryd yn cael ei reoli yn iawn. Dywed Iago, bod yn hawddach dofi gwylltflod &c. na llywyddu y tafod. Nis gall neb ei ddoifi ond ei berchenog. Dywed rhai, "Mae genym galon dda, ein tafod sydd yn ddrwg." Os bydd y dwfr yn bur yn y ffynon, mae y ffrydiau felly, ac os bydd y galon yn gywir mae y geiriau felly hefyd. Mae yn bosibl i'r tafod gael ei feistrioli, a gwneir hyny gan rai yn mhob amgylchiad. Felly y rhoddwyd siampl i ni gan Grist.

II. *Rhai rheolau er dangos pa fodd mae rheoli yr yspryd yn waith mor anhawdd ei wneud.*

1. *Oblegid tuedd ddrwg y galon.* Gall y cadfridog ynill dinas yn unol â'i galon falch bechadurus; ond rhaid i'r hwn a reola ei yspryd droi yn ei erbyn ei hun, a gorchfygu ei hunan. Gorchwyl mawr ac anrhydeddus yw i ni allu cael ein llygredigaethau yn garcharorion, a'u rhoddi i farwolaeth. "Marwhewch gan hyny eich aelodau y rhai sydd ar y ddasaar; godineb, aflendid, gwŷn, drychwant, a chybydd-dod, yr hon sydd eilunaddoliaeth." Col. 8: 5. Naill ai ni a orchfygwn ein pechodau, neu fe wna ein pechodau ein gorchfygu ni.

2. *Grym ymarferiadau drwg.* Yr ydym mewn byd llawn o siamplau niweidiol; pa rai sydd yn tueddu i'n denau idd eu coffeidio a'u harferyd. Gallant ymddangos yn ddiniwaid, ond er hyny, yn hollol beryglus. Nid yw ymarferiad yn gryf iawn yn y dechreu; ond mae yn cael nerth bob tro y cyd-agweddodd ag ef. Yn y diwedd, mae yn myned yn nerthol, a braidd yn anorchfygol. Pe gofynid i'r meddwyn A yw efe yn gwneud yn ei le wrth feddwl! Atebai, "Nag wyf." Gallai yn rhwydd gyfaddef y byddai yn dda ganddo fod yn ddyn sobr; ond mae wedi myned mor gaeth idd ei flys, fel mae braidd yn anhosiibl iddo ddiwygio, ac felly mae ymarferiad â phob pechod. Mae ymarferiad ag un rhyw beth yn cynyddu ei rym, fel braich y gôf wrth godi ei fwrthwl a tharo yr haearn ar yr eingingion, mae yn gryfach na'r fraich arall. Dyma un rheolwr pa ham mae yn anhawdd rheoli yr yspryd, oblegid ymarferiad â phechod.

3. *Camfarn am bechodau anwylysiidd.* Beia'r oferddyn y cybydd, a'r cybydd yr oferddyn. Nid oedd rhagrith a thwyll yn ddrwg, yn ol barn y Phariseaid, hyny yw, ni chanfyddent eu bod hwy yn feisus yn hyny. Y mae y

pechod parod i'n hamgylehu yn ymddangos ar drolon yn rhinwedd. Dyma un achos arall paham mae rheoli yr yspryd yn orchwyl mor anhawdd ei gyflawai.

4. *Ymgelediad mewn pechod.* Dywed yr apostol wrthum, bod twyll pechod yn caledu y rhai a'i hymarferant. Fel mae y galon yn caledu, mae y teimlad yn ymadael, ac felly mae gobaith am iachawdwr iaeth y rhai a galedant yn llethau. Mae hyny yn cymeryd lle yn raddol, nid ar unwaith. Gwyddom am un aeth mor ddi-deimlad wrth ddilyn ymarferiadau drwg, nes iddo ychydig amser cyn marw, ddymunio am idd ei arch gael ei dwyn i'r ystafell, fel y gallasai hyny effeithio ar ei feddwl, er ei ddwyn i deimlo am ei fater tragwyddol; ond er gŵneud hyny, yr ydoedd mor ddi-deimlad a'r gareg, ac felly y bu ef farw. Mae ymarferiadau pechadurus yn beryglus neilldaol, am hyny dylem eu llwyr oohelyd yn ddioedi. Dyma un rheswm arall pa ham mae rheoli yr yspryd mor anhawdd ei gyflawni.

5. *Cam farn am werth a dyben trysorau daearol.* Pan ychwanega cyfoeth dynion di-raa, gwna eu meddyliau ymddyrc hafu mewn balchder a hunanoldeb, os na fyddant ofalus i oohelyd hyny. Yr oedd Agur yn deall am y perygl oedd yn glymedig a meddu cyfoeth daearol. Am hyny dywedai, "Rhag i mi ymlenwi a'th wadu di, a dywedyd Pwy yw yr Arglwydd?" Diar. 30: 2. Mae ambell un heb ddigon o lwyth yn ei long i ddal ei ffordd yn gywir o flaen awelon llwyddiant, ac felly nis gallant "reoli yr yspryd."

III. *Pa fodd y mae rheoli yr yspryd yn well neu fwy nag ynill dinas?*

1. *Mae hanes rhai buddugwyr yn profi hyn,* sef, (1.) Napoleon Bonaparte, ymherawdwr y Ffrancod, a brenin yr Eidal. Ganwyd ef Awst 15, 1769, yn Ajaccio, yn Corsica. Efe a ddarostyngodd yr Eidal a rhanau o Piedmont ac Awstria. Yn 1798 efe a'i fyddin a hwyliodd i'r Aipht, ac ar ol darostwng y wlad hono aeth i Syria; ond ataliwyd ef yn St. John, gan Syr Sidney Smith; yna efe a ddychwelodd i lanau y Nile. Ar ol llawer o fuddugoliaethau, a cholli lluoedd o filwyr efe a deimlai awydd am oresgyn ychwaneg, a meddyliai am sefydlu ymherodraeth yn Syria, a gorchfygu Rwsia, &c.; o'r diwedd efe a syrthiodd yn garcharor i Loegr, yn mrwydr Waterloo, ac anfonwyd ef yn alltud i St. Helena, yn 1815, yno efe a fu farw Mai 5, 1821, o'r cancer yn ei gylla. Meddylir i'r afiechyd fagu yn ei gyfansoddiad oblegid yr hinsawdd, a'r gofidiau a lanwai ei feddwl yn barhaus. Yr oedd Bonaparte yn

filwr galluog, ac efe a ddarostyngodd lawer lle; ond ni ddysgodd erioed lywyddu ei uchelgais, yr hyn fu yn achos o'i ddinystr yn y diwedd. Efe a gymerodd ddinasoedd; ond ni wnaeth reoli ei yspryd ei hun. Mae hyn yn profi bod yn fwy anhawdd i ddyn reoli ei yspryd na chymeryd dinas. Y buddugwr mwyaf, yw yr hwn sydd yn enill buddugoliaethau ar ei dneddiadau drwg ei hunan.

(2.) Mae hanes Pedr Fawr yn profi yr un peth. Y gwron galluog yma a wnaeth gyfraith yn Rwsia yn 1722, "Bod i bwy bynag o'r mawrion a wnai daraw un o'i gaethion i gael ei ystyried yn wallgof, a bod ymgeleddwr i gael ei ddewis i edrych ar ei ol ef a'i tiffeddi-iaeth. Un tro, pan oedd tymer ddrwg Pedr Fawr wedi cynhyrfu efe a darawodd y garddwr yr hwn oedd ddyn cyfrifol, fel y bu farw yn mhen ychydig ddyddian. Yna y Brenhin urddasol a lefodd allan, "Och, mi a waresiddais fy neiliaid, mi a orchfygais genhedloedd enail; ond ni fum ya alluog i'm gwaresiddio na fy ngorchfygu fy hun." Dyma brawf eglur fod rheoli yr yspryd yn waith mwy anhawdd fel y dywed y testyn na chymeryd dinas.

(3.) Alexander Fawr. Ganwyd ef yn Pella, yn y flwyddyn C. O. 356. Esgynodd i'r orsedd pan yn 20 mlwydd oed. Efe a ddarostyngodd Darius, ac a feddiannodd mewn un frwydr Asia Leiaf. Efe a gymerodd Tyre, yr Aifft, Persia, rhanau o'r India, Babilon, &c., ac efe a fu farw yn y ddinas olaf Ebrill 12, C. O. 323, yn 33 ml. oed. Er i Alexander Fawr oresgyn a buddugoliaethau ar deyrnasoedd, ni ddarfa iddo erioed fuddugoliaethu arno ei hun, oblegid efe a laddodd Olytus, ei gyfaill anwylaf, yr hwn oedd wedi achub ei fywyd ef mewn brwydr, ac a gyflawnodd y weithred hono mewn tymer orwyllt, a than ddylanwad y ddiod feddwol. Yn Babilon efe a ymroddodd, i bob pleserau pechadurus, ac oblegid ei feddwod, &c., efe a fagodd yn ei gyfansoddiad dwymyn o'r hon y symudwyd ef i gyd arall yn anamserol.

Cymerodd Alexander lawer dinas gaerog ond yr oedd hyny yn hawddach ei wneud na rheoli ei yspryd ei hun.

2. *Cymerir dinasoedd yn guffredin trwy gollodion a chreulonderau.* Ni wneir colled i neb wrth reoli yr yspryd; ond mae hyny yn lles ac yn enill. Llawenheir am hyny yn y nef, ac y mae yn rhaid i'r yspryd gael ei ddwyn dan lywodraeth addas yn ol gair Duw, neu ni ellir ymagweddau yn addas i efengyl Crist. Bywyd duwiol yw y goren o bob dull i fyw ar y ddaear, ac y mae yn briodol dywedyd fod rheoli yr yspryd yn well nag ynill dinas.

8. *Mae mwy o gyfoeth a lle yn cael ei sicrhau wrth reoli yr yspryd nag a geir wrth ynnill dinas.* Yr oedd trysorau mawrion yn Jerusalem, Babilon, &c., pa rai oedd yn dyfod yn eiddo i'r rhai a'n bynillent; ond mae mwy o gyfoeth yn cael ei sicrhau i'r hwn trwy ras Duw sydd yn rheoli ei yspryd, nag a gafwyd yn holl ddinasoedd y byd i gyd o'r bron. Ceir gweled y gwahaniaeth tua bore y farn; yno fe welir mai y rhai sydd yn buddugoliaethu arnynt eu hunain fydd yn canu anthem buddugoliaeth, sef, "O angau, pa le mae dy golyn? O uffern, pa le mne dy fuddugoliaeth? Colyn angau yw pechod, a grym pechod yw y gyfraith. Ond i Dduw y byddo y diolch, yr hwn sydd yn rhoddi i ni fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist." 1 Cor. 15: 55, 56, 57. Dyma pryd y bydd elodydd rhyfelwyr penaf y ddaear wedi tewi; ni seinir mawl i'r pen-rhyfelwyr gan neb, ac ni chanant fawl iddynt eu hunain; ond bydd y saint yn cyd-uno yn dorf fawr waredigol i gyd-gauu moliant idd eu Blaenor Iesu Grist. Bydd holl elynion y saint wedi eu llwyr orchfygu, a chant yr hyfrydweh o sathru Satan dan eu traed. Rhoddir iddynt balmwydd fel arwyddion buddugoliaeth, a dygir lwy fel concwerwyr i mewn i'r ddinas nefol, lle y coronir hwy oll. Cant feddu y deyrnas anfeidrol ei gwerth i fod iddynt yn etifeddiaeth, yr hon sydd yn un, "ddi-ldiflanedig, a di-halogedig, ac yn nghadw yn y nef-oedd i chwi."

Os ydym am gael parch, anrhydedd, a gwynfydd nefol, codwn arfau yn erbyn ein llygredigaethau ein hunain, ac yn erbyn pechodau yr oes ydym ynddi yn byw. Byddwn wrol, mae Duw o'n tu; ac mae gras i'w gael yn gymhorth cyfamserol. Ofer disgwyl buddugoliaeth, os na fydd i ni reoli yr yspryd. Er fod hyny yn orchwyl mawr, ac anhawdd i'w wneud, eto mae gobaith, am fod cymhorth i'w gael i'n nerthu fel yr apostol, yr hwn a ddywedai, "Yr wyf yn gallu pob peth trwy Grist, yr hwn sydd yn fy nerthu i." THEA.

YR EGLWYS ANNIBYNOL YN NINBYCH.

Parhad o'r t. d. 266.

Mr. Thomas Evans oedd yn weinidog yma yn y fl. 1760. Yr oedd efe yn enedigol o Benymain, sir Fynwy. Urddwyd ef yn weinidog yn Llanuwchllyn. Symudodd i Dinbych, a bu yma am flwyddyn, ac yna symudodd drachefn i Mixinden, yn awydd Gaerefrog, lle y bu farw yn 1779. Ar ei ol ef daeth un Wm. Perkins yma. Ni wyddom ond ychydig iawn am y gwr hwn. Gweinidogaethai yma yn y fl. 1776. "Yr oedd efe yn ddyn corffol a hardd

o ran ei berson, gwrol a chryf o ran ei feddwl, ac nid oedd yn fyr mewn doniau naturiol; yr oedd hefyd yn meddu llais eglur a chryf. Rhwng y cwbl yr oedd yn dra phoblogaidd." Symudodd oddiyma i Bencadr. Bu yno gryn ymrafael yn ei anser, ac ymddengys nad oedd yn arwain bywyd oysen a phurdeb yr efengyl. Bu farw yn Llundain, ond ni wyddys yr amser, na'r amgylchiadan.

Ar ol Mr Perkins daeth yma un Mr. Michael Maurice, ac nid Roberts, fel y dywed Morgan. Dywed Thomas Morgan yn ei ddyddlyfr air cynwysfawr am dano: "Yn y flwyddyn 1746 derbyniwyd i'r athrofa (Caerfyrddin) y tri canlynol, yn nghyd ag amryw ereill rhy ddinod i'w crybwyll—Mr. Michael Maurice, o Drelech. Urddwyd ef yn Ninbych, yn 1753; ond ni bu yno yn hir. Pregethwr lled sydllyd ydoedd."

Canlynydd Mr. Maurice oedd y Parch. Daniel Lloyd. Yr oedd efe yn enedigol o Droed-rhiwdalar. Derbyniwyd ef i athrofa Abergafenni, yn mis Mawrth 1766; urddwyd ef yn Ninbych, Chwef. 1770. Rhif yr aelodan pan ddechreuodd Mr. Lloyd ei weinidogaeth oedd-ynt 18, a'r gwrandawyr yn 40. Yn 1790 yr oedd rhif yr aelodan wedi cynyddu i 60. Mae llunau yn dwyn tystiolaeth fod Mr. Lloyd yn Gristion gloew, yn feddyliwr grymus, yn weinidog fyddlon, ac yn dra llwyddiannus i enill pechaduriaid at Waredwr. Yr oedd mewn parch mawr gan gyfoethog a thylawd. Cadwai ysgol ddyddiol, a chyfrantai addyg o radd uchel i'r leuenctyd a ddeuent ato. Mae wedi gadael ei lyfrgell at wasanaeth y gweinidog, pwy bynag fyddo. Nid oes ynddi fawr o lyfrau gwerthfawr a defnyddiol; ond y mae yma rai o lyfrau ysgol y bechgyn, safle a chynwysiad pa rai sydd yn dangos fod Mr. Lloyd yn ddysgawdwr uchel yn yr oes hono. "Gadawodd yn ei ewyllys ddiweddaf bump o dal anedd yn y dref tuag at gynnal y weinidogaeth, yn y lle y bu ef yn weinidog, tra pery y byd hwn." Gan fod y gledrffordd sydd yn myned ar-hyd y dyffryn, yn myned trwy ganol y tai, maent oll wedi eu gwerthu i'r *Denbigh, Ruthin, and Corwen Railway Company*, am rent charge blyneddol; ond y mae y *property* mor ddyogel i'w amcan ag yr oedd yn wreiddiol. Yma y gorphenodd ei yrfa Gor. 13, 1800, yn 55 ml. oed. Oladdwyd ef yn meddrod Mr. Jardine. Rhydd Mr. Jones, Amlwch, rai feithiau dydd-rol am amser gweinidogaeth Mr. Lloyd;—

"Wedi iddo sefydlu yn y weinidogaeth, priododd un Anne Edwards, aelod o'r eglwys dan ei ofal, a merch i John Edwards o Benis'r dref, yr hon a fu yn ymgeledd gymhwys iddo am ei oes, ac yn weddwr yn nhy y capel am rai blyneddau ar ol ei gladdu. Yr oedd yn ei ddyddiau ef Ysgotiaid a Seison yn y gya-

ulleidfa, ac yn aelodau o'r eglwys dan ei ofal. Byddai Mr. Lloyd yn cynnal gwasanaeth Seisnig o flaen yr un Cymreig bob bore Sabboth; ac weithiau yn y pryd-nawn hefyd. Yr wyf yn cofio hefyd filwyr Ysgotaidd (*cavalry*) a fu yn y dref dros amser yn dyfod i'r gwasanaeth Seisnig; a byddai yr olwg ar y capel, er yn ddyieithr, eto yn bardd. Deuai y Cymry i mewn y bore (oddieithr ychydig oedd yn deall Seisnig ac yn hoffi ei wranda) pan y byddai y Seison yn myned allan. Yr oedd cynulleidfa Dinbych y pryd hyny yn fwy lluosog yn y bore nag un adeg arall o'r dydd."

Prif fai bywyd gweinidogaethol Mr. Lloyd oedd gormod o arafwch i symud gydag angenrheidiau yr oes. Yr oedd teimlad yr oes yn galw am fywyd a than yn y weinidogaeth; ond cadwai efe at yr hen drefniadau oeraidd a difywyd, ac mewn canlyniad ciliodd llawer o'r prif aelodau; ymadawodd llunaws o'r gwrandawyr i fanau lle caffent weinidogaeth fywiog, a gwanychodd yr achos yn ddifawr. Dywed Caledfryn, yr hwn a fagwyd yn Ninbych, ac sydd un o'r rhai addasaf yn Nghymru i roddi barn ar y pwnc, fel hyn,—

"Clywais pan oeddwn yn fachgen y byddai Thomas Edwards, o'r Nant, yn arfer gwraudo yn y capel yma, ac iddo ddigio wrth Mr. Llwyd, y gweinidog, fel y gelwid ef gynt, am iddo omedd iddo gael cenad i ganu canol yn amser y gwyliu. Yr wyf yn cofio yr edrychid ar aelodau yr eglwys yma, tua baner can mlynedd yn ol, fel hen lanwyr parchus, hynod lym dros eu trefniadau a'u ffurhau, ond yn bar sychlyd. Nid oeddynt yn plygu fawr gyda'r oes, pan oedd achos y Methodistiaid yn dan ac yn lluched i gyd. Yr oedd cryn wrthwynebiad mewn rhai o honnynt i 'orfoleddu.' Gadawodd amryw y lle, ac aethant at y Methodistiaid, yn amser Mr. Llwyd, mewn canlyniad i hyny. Yr oeddynt hwy am gael eu defodau fel gwyr y llan, yn barchus (*respectable*), heb roddi ne mawr ryddid i'r teimladau dori dros y llestri. Meddylir mai at gapel 'Lon Swan' y mae Thos. Edwards, o'r Nant, yn cyfeirio yn y llyfr a elwir 'Banau y Byd,' pan y dywed,—

"Mi es ymlaen ar fy nhrafael, mi welwn gapel, lle yr oedd y Presbyterian Dissenters mewn cyfran, A chanddynt athrawiaeth o deilwng dystiolaeth, Nad oedd dim i'w ddywedyd ond eu bod yn lled sychlyd."

Canlynwyd Mr. Lloyd gan y Parch. Thomas Powell. Yr oedd efe yn enedigol o Treacastell, sir Frycheiniog. Derbyniodd ei addysg yn athrofa Gwrecsam; urddwyd ef i'r weinidogaeth yn Ninbych, Hydref 27ain, 1808. Bu yn gweinidogaethu yma am chwe blynedd. Yr oedd yn bregethwr defnyddiol; ni ystyrid ef yn un o wyr mawr y cysegr, ond yr oedd ei bregethan yn hynod afaelgar ac ymarferol. Llafariodd gyda ffyddlondeb mawr i godi achos crefydd yn y dref a'r cymydogaethau. Efe oedd y prif offeryn i ddechreu yr achos Annibynol yn Llanellwy a Waungoleugoed. Priododd ferch ieuanc o gymydogaeth Aberhonddu, yr hon oedd unig blentyn ei thad a'i mam, ac yn berchen cyfoeth lawer. Yr oedd

ei rhieni yn anfoddlon iddi fyned gyda'i gwr i breswyllo i Dinbych. Yr oedd eglwys y Plough, Aberhonddu yn wag yr adeg hono, a rhoddodd alwad i Mr. Powell i fddyfod i'w bugailio. Agorodd hyn y drws iddo ymadael, ael maes pwysig i lafurio ynddo, ac eto i foddloni mympwy plentynaudd ei wraig a'i rhieni. Bu yn Aberhonddu am wyth mlynedd. Yn ystod yr amser hyny claddodd ei wraig ganaf, a phriododd un arall. Tra y bu yno llafariodd yn ffyddlon iawn gyda gwabanol ranan o'r gwaith. Yr oedd efe a'i diweddar batch, John Jones, Talgarth, yn gyfeillion mynweol, ac yn cydlaturio yn egniol o blaid yr ysgol Sabbothol. Dywed Mrs. Jones, Abercraue, yr hon a dderbyniwyd yn Aberhonddu gan Mr. Powell, fod cydymdrach y ddau weinidog hyn o blaid yr ysgol, yn creu sel tawr yn yr ieuentyd, ac i'r symudiad hwn a ddygwyd yn ulaeu mor effeithiol gan ddant fod o fendith fawr i'r ardaloedd o gyleu. Symudodd o Aberhonddu i Brynbuga, sir Fynwy, lle y gweinyddodd yn y pethau santaidd am 14 o flynyddau. Bu farw Chwef. 24ain, 1842. Mae Morgan, yn "Hanes Ymneilldunaeth," yn dwyn cyhuddiad pwysig yn erbyn ffyddlondeb Mr. Powell. Dyma ei eiriau:—"Yr oedd yn lled bell o feddianu awyddfydd, sel, ac eiddgedd yr apostol Paul, dros ledanaid a llwyddiant teyrnas y Gwardedwr, ac achubiaeth eneidiau. Y mae lle i ofni fod mwy o ol y byd arno ef, nag ydoedd o'i ol ef ar y byd, yn ei ymadawiad o hono." Mae yr ymadroddion hyn yn gryfion, a'r cyhuddiad yn bwysig; gan hyny, gwnaethon bob ymchwiliad i'w wirionedd; ysgrifenasom lawer o lythyrau, gan holi pawb a feddyliem oedd yn alluog i roddi tystiolaeth gredadwy ar y pwnc; ac yr ydym wedi cael digon o dystiolaethau i ffurfio barn nad yw y cyhuddiad uchod yn gywir. Dywedir gan luaws a gawsant gyflawnder o fanteision i adnabod Mr. Powell yn mhob cylch, nad oedd ynddo y duedd leiaf at fyddolrwydd. Hwyrach fod Mr. Morgan yn seilio ei gyhuddiad ar y ffaith fod Mr. Powell yn wr cyfoethog iawn; canys y mae rhai dosbeirh o feddyliau yn cysylltu byddolrwydd a chyfoeth yn anwahanedig. Beth bynag, methasom ni a chael lle cyfreithlon i gredu fod llawer o ol y byd ar Mr. Powell; ond y mae'r profion yn lluosog, fod llawer iawn o'i ol ef ar y byd.

Ar ol ymadawiad Mr. Powell rhoddodd yr eglwys alwad unfrydol i Mr. Robert Everett, gwr ieuanc enedigol ger Newmarket, sir Fflint. Derbyniodd yntau ei addysg yn athrofa Gwrecsam. Urddwyd ef yn weinidog Meh. 1, 1815. Priododd â Miss Elizabeth Roberts, ail ferch Mr. Thomas Roberts, Rosa; a chwaer i'r Mr.

Roberts presenol, yr hwn sydd yn aros yn ddiagon parchus, ffyddlon, a dylanwadol iawn hyd y dydd heddyw. Nid oes ond un dystiolaeth i'w rhoddi am Mr. Everett fel dyn, Cristion, a gweinidog. Yr oedd wedi enill iddo ei hun safle gynhes iawn yn nghalonau ei bobl, a safai yn uchel iawn yn marn y cyhoedd. Meddai alluoedd cryfion, a dawn ymadrodd rhwydd.

* * * Bendithiodd Duw ei lafur i raddau helaeth iawn, fel yr ychwanegodd y gynulleidfa, ac y cynyddodd rhif yr eglwys yn fawr. Yr oedd iddo air da gan yr holl saint, a cherid ef yn anwyl gan bawb a'i hadwaenai. Symudodd oddiyma i'r America yn 1828. Mae yn aros hyd heddyw mewn parch ac anwydeb dihafal gan y miloedd Cymry a breswylant y Cyfandir Gorllewinol. Heblaw bod yn weinidog da i lesu Greet, y mae hefyd wedi enwogi ei hun, a gwasanaethu ei gydgenedl fel golygydd y CENHADWR. Yn ddiweddar darfu i Hamilton, America, anrhydeddu ei hun trwy roddi y teitl D. D. i Mr. Everett, ac o hyn allan adwaenir ef wrth yr enw urddasol Dr. Everett, ac nid oes neb o feibion Gwalia yn deil yngach o barch ac anrhydedd.

Deuwn yn nesaf at gyfnod gweinidogaethol Parch. David Roberts. Am hanes boreuol Mr. Roberts gadawn i'r Parch. Joshua Lewis, Henllan, lefaru:—

"Ganwyd ef yn Felinias, yn amlwyf Llangan, ger Llanboidy, sir Gaerfyrddin. Ei dad oedd un o'r dynion mwyaf parchus yn eglwys Henllan. Cyflawnai ei swydd fel henuriad yn ffyddlon, ac yr oedd yn dderbyniol iawn fel pregethwr cynorthwyol. Y mae enw yr hen Lewis Roberts yn beraidd yn y gymydogiaeth hyd heddyw. Bu farw Awst 14, 1812. Yr ydwyf yn cael enw David Roberts wedi ei gofrestru yn mblith y bedyddledigion ar lyfr eglwys Henllan Ebrill 14, 1787. Bedyddiwyd ef gan y Parch. Richard Morgan. Derbyniwyd ef yn aelod yn eglwys Henllan Gor. 8, 1804, yn y flwyddyn ddiweddaraf o weinidogaeth Mr. Morgan. Nid wyf yn gwybod pa beth oedd ei oedran pan ddechreuodd arfer ei ddawn yn gyhoeddus, ond dywedir ei fod yn dra ieuanc. Yna rhaid iddo gael anogaeth i wneuthur prawf o'i ddonau yn fuan gwedi iddo gael ei dderbyn yn aelod eglwysig. Y mae yn hawdd genyf greu mai felly y bu. Ei dymher lariaidd, ei ysbryd hawddgar, ei foesau fur a difrycheulid o'i febyd, a'i ddawo melus mewn gweddi, a'i nodent allan fel un wedi ei amcannu gan yr Arglwydd at waith y weinidogaeth. Dywedwyd wrthyf gan un a'i clywodd, mai yn nhy Enoc Rees, gwebydd, hen ddiagon parchus o eglwys Rhydyceisiaid, y traddododd ei bregeth gyntaf, Ei destun oedd Freg. 11: 8, 'Gwma yn llawen, wr ieuanc &c.'"

Nid rhyfedd i ddyn ieuanc ddechreuodd ymddadbylgu mor obeithiol i gyrhaedd safle mor uchel yn y weinidogaeth cyn diweddu ei oes. Derbyniodd ei addysg yn athrofa Gwrecsam. Dechreuodd ei weinidogaeth yn Llanfyllin. Wedi llafurio yno am ychydig amser, symud-

odd i Betheeda, Arfon, ac oddiyno drachefn i Dinbych, yn y flwyddyn 1828. Cydnabyddwyd ei berthynas a'r eglwys mewn cyfarfod cyhoeddus a gynaliwyd Hyd. 23, yn y flwyddyn hono. Bu efe yn gweinidogaethu yn Ninbych hyd ei farw. Cawn hanes am ei farwolaeth a'i gladdediageth yn y *Dysgedydd* am Ion. 1836:

"Ar y 13eg o Ragfyr, bu farw y Parch. David Roberts, gweinidog yr eglwys Annibynol yn Ninbych, yn 48 ml. oed, wedi bod yr pregethu am 30 mlynedd gyda'r Annibynwyr. Goddodd gystudd trwm yn amyneddgar, ac ymadawodd yn orfoleddus yn yr Arglwydd. Claddwyd ei ran farwol yn mynwent yr Eglwys Wen; a phregethodd y Parch. W. Williams, Caernarfon, cyn cychwyn y corff, oddiwrth y geirian, 'Gwell yw dydd marwolaeth, na dydd genedigiaeth.' Yr oedd yn bresenol lawer iawn o weinidogion a phregethwyr o wahanol enwadan."

Traddodwyd pregeth angladdol i Mr. Roberts yn nghapel Lon Swan, Rhag. 27, 1835, gan y Parch. W. Williams, Wern, oddiwrth Act. 13: 36. "Canys Dafydd wedi iddo wasanaethu ei genedlaeth ei hun trwy ewyllys Duw, a hunodd, ac a ddodwyd at ei dadan, ac a welodd lygredigaeth." Sylwadau y bregeth ydynt fel y canlyn:—

"I. Mai ewyllys Duw yw i ddyn wneuthur daioni trwy gyflawni ei ewyllys ef. Mae y pethau canlynol yn profi hyn yn amlwg. 1. Mae Duw wedi rhoddi llawer o gyfeusderau i ddyn wneud hynny. 2. Mae pob creadar arall yn gweini i eraill. 3. Mae yr ysgrythyr yn dangos hyn yn amlwg iawn, 'Gwneler dy ewyllys,' &c. 4. Mae esiamplau dauoliol yn dangos hyn hefyd. II. Natur y bywyd hwn. Pa fath ydyw! 1. Bywyd llafurus a gwasanaethgar yw. 2. Bywyd o dreialon yw. 3. Mae er hynny yn lywyd pleserus a gwynfydedig. 4. Bywyd o aurhydedd yw, am ei fod yn ddefnyddiol. 5. Bywyd a ddwys a maith effaith ar y byd yw. III. Diwedd oes y dawiol, 'A hunodd' 1. A hunodd, hynny yw, a orphenodd ei yrfa yn dawel. 2. A hunodd, mae yn gorphwys oddiwrth bob poen corff a meddwl. 3. Mae yn huno mewn gobaith am adgyfodiad i fywyd gwell, a dedwyddwch tragywyddol. 4. Efe a ddeffry yn berffaith wybodus o hono ei hun, a'r oll a wnaeth yn ei fywyd, er yr holl gymysgedd a'r anhaf yn mhentwr mawr y bedd. 5. Deffry yn berffaith ymwybodus o'i gyfeillion yma. *Anerchiadau.* 1. Anerchaf berthynasau y marw. 2. Anerchaf yr eglwys. 3. Anerchaf y gwrandawyr."

Yagrifenwyd cofiant Mr. Roberts gan y Parch. Edward Williams, y pryd hwnw o Lansantsior, yr hwn a ymddangosodd yn y *Dysgedydd* am Chwefror a Mawrth 1836, yn nghyd a'r englyn canlynol gan Caledfryn:—

"Gwr Duw yn ei oes, a'i gred yn iach—ydoedd,
Gweinidog disothach;
Ni chloes anedd y bedd bach
Ar wyneb ei dirionach."

Mae yn ddiddadl fod Mr. Roberts yn un o'r gweinidogion ffyddlonaf yn ei oes. Yr oedd yn ddyn tra chartrefol, a hynod ofalus am yr achos. Byddai yn myned oddicartref yn achlysurol i

gymanfaoedd a chyfarfodydd pregethu; ond nid oedd bron tori ei wynt am boblogrwydd oddicartref, heb ofalu dim beth ddaethai o gyfeillachau, cyfarfodydd gweddi, ac ysgol Sul yr eglwys a fugeilliai. Safai yn uchel fel Cristion a phregethwr yn marn y cyhoedd. Cymerau ran deilwng yn nghyfarfodydd pwysicaf yr enwad. Gwelwn ei enw yn fynych ochr yn ochr ag eiddo Williams o'r Wern, yn y cyfarfodydd cenanod, ac urddiadau gweinidogion ieuaine. Rhydd Mr. Morgan ddarluniad hollol gywir o hono yn y brawddegau canlynol:—

"Yr oedd Mr. Roberts yn un rhagorol o ran mwyn eidd-dra a chyfeillgarwch ei ysbryd; yn Cristion syml a diwedros; yn bregethwr eglur a melos; a hollus iawn gan ei wrandawr yn gyffredinol. Disgynai ei ymadroddion fel 'gwlithwlaw ar irwilt.' Fel gweinidog yr ydoedd yn barchus iawn, ac o ddylanwad mawr ar bobl ei ofal. Meddai ar lawer o ysbryd cyhoeddus, a medr neillidol i ddennu ereill i gydweithreda er lledaenu teyrnas y Gwaredwr. Er nad ymddengosai yn ei bregethau yn dduwinydd dwfn, a manwl o ran ei wybodaeth, eto ceid ef mewn cyfeillach yn dduwinydd da, a chywir ei syniadau am athrawiaethau yr efengyl. Bu farw yn nghanol ei ddyddiau megys, a gadawodd weddw a thri" o blant ymddiffaid i alero eu colled am briod ffyddlon a thad tyner. Ymbriodasai a Miss Dorothy Price, o Lanfyllin, yr hon sydd yn aros hyd yn awr ar dir y byw."

Mae yn anmhosibl defnyddio geiriau rhy gryfion wrth ganmol ffyddlondeb, diwydrwydd, a gofal gweinidogaethol Mr. Roberts. Nid rhyfedd ynte fod gwedd lewyrohus ar yr achos yn ei amser. Yr oedd ei wynebpryd hawddgar, ei ddoniau melus, mor swynol, fel yr enillodd lawer i'w wrando nad oeddynt arferol o wneud hyny. Yr oedd yn llwyddo i ddsygu yr eglwys i arfer haelioni mawr yn ei chyfran-iadau at achos crefydd. Mae ger ein bron Adroddiadau o gasgliadau yr eglwys trwy Gymru at y Genadaeth, ac at yr athrofa yn y Drefnewydd, yn a cyfnod hwnw, ac y mae eglwys Dinbych yn sefyll i fantais deilwng wrth ei chymharu ag eglwys ereill. Nid yw yr ysbryd haelionus hwn wedi colli o'n myeg. Os gweithia am y deng mlynedd nesaf yn y cyfeiriad hwn, cystal ag y gwnaeth y ffyddyn ddiweddar, ni fydd raid iddi wrido sefyll cystadlennueth ag unrhyw eglwys o'i rhif a'i chyfoeth yn y dywysogaeth. Yr oedd Mr. Roberts yn orawyddus am gael yr holl wlad dan ddylanwad crefydd. Ni chyfyngai ei lafur fr dref yn unig, ond elai allan i'r wlad o gwmpas, pregethai Crist yn y "prif ffydd a'r casau," nes casglu cynulleidfaoedd a sefydlu

* Mae ei unig ferch yn weddw, ac yn byw yn y dref hon, mewn paroch mawr gan ei boll adnabyddiaeth. Mae na o'r meibion yn feddyg yn Rhyli, a'r llall yn weithdod yn Dorrington.

eglwys yn Llansanan, Rhiw, Nantglyn, Green, a Brookhouse, pa rai sydd yn aros hyd heddi yw. Gwelir, felly, mai efe ddechreuodd yr achos yn y Green, ac efe fu y prif foddion i adaeladu capel yno. Cawn hanes agoriad capel y Green yn y *Dysgedydd* am Ion. 1828:—

"Gor 26 a 27, 1827, agorwyd addoldy a elwir *Ysgoldy y Green*, yn agos i Ddinbych. Pregethodd y brodyr Imael Jones, Rhos: W. Williams, Wern; J. Davies, Lanfair; D. Jones, Treffynon; O. Owens, Rhosycae; J. Ridge, Bala; E. Price, Ruthin; T. Ellis, Llangwm; ac I. Harries, Wyddgrog: oddiwrth Ion. 1: 5; Dad. 3: 20; 2 Cron 6: 18; Mic. 7: 18, 19; Salm 19: 12; Eph. 5: 26, 27; Heb. 12: 1; Ion 8: 24; a Luc 14: 23. Dechreuwyd gan y brodyr T. Parry, Aborgele; T. Ellis, Llangwm; R. Daniel, Rhodulan; a J. Lloyd, Llanclwy. Cafodd llawer achos i ddyweyd 'Da oedd bod yma.'"

Yn y mis Medi canlynol, cynaliwyd Cymanfa Sir Dinbych yn Ninbych, a chlawn ei hanes yn y *Dysgedydd* am Ionawr 1828. Ymddengys oddiwrth yr hanes ei bod yn gymanfa luosog a dylanwadol iawn:—

"Cadwyd Cymanfa yr Ymneilldawyr, swydd Dinbych, yn nghapel Lon yr Alarch, Dinbych, ar y 26, 27, 28 o Fedi, 1827. Y dydd cyntaf am 7 pregethodd D. James, Rhosymeirch, a J. Ridge, Bala. Ar yr un amser pregethodd O. Jones, Llanerchmedd, a T. Lewis, Pwllheli, yn yr Hendref (gerllaw Bodfari). Yr ail ddydd am 10 cyfarfu y gweinidogion a'r llefarwyr mewn cynadledd, lle y gwelwyd undeb, brawdgarwch, a chydweithrediad rhagorol yn eu plith. Am ddau bu cyfrinach grefyddol rhwng y gweinidogion, y llefarwyr, ac aelodau yr eglwys yn y lle; yr hon oedd hyfryd, buddiol, ac adelladol iawn i'r eglwys, ac i bawb oedd yn bresenol. Ac am 6 pregethodd J. Rees, Sarnau (yn Seisneg); J. Jones, Main; a J. Breese, Llynlleifiad. Ar yr un amser pregethodd W. Williams, Wern, a J. Roberts, Llanbryn-mair, yn Felin Segroit. O. Jones, Llanerchmedd, a Ll. Samuel, Bethesda, yn Henllan. L. Lewis, Henryd, ac R. Owen, Llanegan, yn Ysgoldy y Green. Y trydydd dydd, am 6 yn y bore pregethodd O. Thomas, Llanfechell. Am 9 T. Jones, Treffraeth; C. Jones, Dolgellau; a W. Williams, Wern. Am 2 M. Ellis, Talybont, a J. Roberts, Llanbryn-mair. Am 6 yn yr hwyr E. Edwards, Ware, (yn Seisneg); T. Lewis, Pwllheli; a D. Morgans, Machynlleth. Dechreuwyd yr odfaon gan L. Lewis, Henryd; W. Jones, Amlwch; T. Owen, Mon; O. Jones, Llanerchmedd; R. Owen, Llanengan, &c. Mae arwyddion fod y gymanfa wedi bod yn fendith i oesidiau. I Ddaw y byddo y clod.—D. R."

Mae y rhan fwyaf o'r tadan cawraidd hyn wedi myned oddiwrth eu gwaith at eu gwobr; ac yn eu mysg mae y caruaid a'r hawddgar D. R., gweinidog yr eglwys yn yr adeg hono. Er fod ei gorff yn gorwedd yn mynwent yr Eglwys Wen er ys saith mlynedd ar ugain, eto mae ei enw yn berarogl, a'i goffaduriaeth yn fendigedig yn y lle hyd y dydd heddiw.

I'w orphen yn y nesaf.

Amrwmiaethol.

LLYTHYRON DYDDOROL O'R INDIA.

Calcutta, Ebrill 22, 1863.

Y mae y Parch. E. Storrow yn ysgrifenu dan y dyddiad uchod at Ysgrifenydd Tramor y Gymdeithas Genladol Llundain, gan roddi hanes am ddychweliad a bedydd dau Hindwaidd ieuainc. Brahminiad Kulinaidd, (*Kulin Brahmins*.) oedd y ddau, a Myfyrwyr yn Ngbolegh Rhaglawol y Llywodraeth. Dygwyd hwy i goffedio Cristionogaeth ar ol llawer o ymdrech meddyliol o berthynas iddi. Bedyddiwyd yr hynaf, *Bhogoban Chunder Chatterjee*, yn *Union Chapel*, ar ol y gwasanaeth boreuol, gan Mr. Storrow. Darllenodd bapyrn ag ydoedd yn rhoddi hanes ei drallod ac ymdrech ei feddwl pan yn cael ei ddwyn allan, yn dra graddol, trwy lawer o rwystrau, o gaddug Hindwaeth, i oleuni pur Cristionogaeth iachus. Rhoddai hyn ddyddordeb a boddlonrwydd i'r gwrandaawyr.

Y llall, *Kali Prasunno Chowdy*, a feddyddiwyd gan y Parch. *Surjo Kumar Ghose*, prydawn yr un dydd, yn y *Cooly Bazaar*. "Yr oedd yn hynod ddyddorol i'm teimladau," meddai Mr. Storrow, "ar ol pregethu y bregeth Genadol flynyddol, i weled amlygiad mor brydferth o lwyddiant y Genadaeth. Y mae *Surjo* yn un o'n dyegyblion, ac yn fugail ar un o'r eglwysi helaethaf ei gwybodaeth a'i llwyddiant yn India. Bu ef yn offeryn tu hwnt i neb o honom, i ddwyn y ddau hyn i broffesu Cristionogaeth; ac yn awr, yn ngwyddfod y rhai a'i harweinnasant ef ei hun pan yn fachgen at Grist, ac a'i dygasant i fyny i'r weinidogaeth, yr oedd efe ei hun yn derbyn y Brahmin hwn i gorlan Crist." Traddododd y dyegybl olaf, o flaen ei fedydd, anerchiad cynwysfawr a tharawiadol. Yr oedd dychweliad a bedydd y ddau hyn yn hynod ddyddorol i'r Cenanod—nid yn unig o herwydd sefyllfa a gwybodaeth y dychweledigion—ond hefyd oblegyd fod eu cywirdeb a'u hymroddiad uwchlaw ambeusaeth, a'u bod yn dwyn perthynas â'r Coleg Rhaglawol, lle y mae addysg Cristionogol yn cael ei wahardd. Y mae hanes y ddau uchod yn dangos yn amlwg fod addysg Seisnig wladol yn tueddu i ddinstrio pob cysylltiad a ffurf boblogaidd Hindwaeth, a bod llawer o offerynnau Cristionogol ar waith er cynorthwyo y rhai sydd yn ewyllysgar i dderbyn y gwirionedd.

"Cyn gorphen," meddai y Cenhadwr, "caniatwch i mi ddeisyf, anwyl frodyr Cristionogol, am i chwi gofio y rhai hyn yn eich gweddian, at Dduw. Y maent yn teilyngu eich cydymdeimlad—y maent mewn angen am eich anog-

aeth a'ch gweddi. Nid oes gan rai o honoch syniad, efallai, am yr aberth a wneir gan frodorion y wlad hon—y profiad tanllyd y mae ganddynt i fyned trwyddo wrth dderbyn Cristionogaeth. Y mae dryllio rhwymau anwylaf eu bywyd—gwahannu eu hunain dros amser, i.e., efallai dros byth, oddiwrth eu rhieni caruaid—gweled eu calonau tyner yn gwaelu gan alar nas gellir ei draethu—gweled y rhai a fuasai yn noddwyr iddynt o ddechreuad eu bodolaeth—y rhai, gyda serch yn cynyddu gyda'u hoedran, a ofalodd am danynt nos a dydd, gan lawenhau bob amser yn eu hiechyd a'u dedwyddwch, a galarn yn y modd cywiraf yn eu hafiechyd a'u hadfyd—cael y rhai goreu a mwyaf ffyddlon o'u cyfeillion yn wylo yn chwerw, fel plant, o'u hachos; ac, fel rhai gorphwyllog, yn curo eu dwyfronau dan ddyllanwad ing gobeithion wedi eu siomi—cael eu tori ymaith dros eu bywyd oddiwrth gymdeithas gyfeillgar a hwy—myned yn ddyethriaid i serchiadau brodyr a chwiorydd, cyfeillion a pherthynasan, a chael eu cyfrif yn ffeidd-dra ac yn ysgrathion cymdeithas—gadael cartref, cartref hyfryd, gyda'i fil o glylman cymdeithasgar ddyddiau boreuol a diweddarol,—sydd brofiad nas gall tramorwr ond o'r braidl aungyffred ei ddyfnder a'i ddwysder. Ond er mor boenus a thorcalonus ydyw y gwahaniad a'r ymddyethriad, eto y mae eu loesion yn cael eu heamwythau yn fawr trwy y balm a weinyddir yn helaeth gan Feddyg eneidiau. 'Canys y pethau oedd elw i ni, y rhai hyn y gyfrifasom yn golled er mwyn Crist. Ie, yn ddiamen, yr ydym yn cyfrif pob peth yn golled, er mwyn ardderchawgrwydd gwybodgeth Crist Iesu ein Harglwydd.' Gweddiwch, gan hyny, anwyl gyfeillion, dros y ddau frodyr ieuainc hyn, y rhai dynt unig feibion, ac o ganlyniad, unig obaith a ffon bywyd eu rhieni. Gweddiwch ar Dduw am i'w meddyliau pryderus a thrallodus gael eu llonyddu gan ddyllanwadau oddiuchod—am iddynt fwynhau yn Iesu y tangnefedd sydd uwchlaw pob deall—tangnefedd nad yw y byd yn ei adnabod, a'r hwn nas gall y byd ei roddi—tangnefedd a orbwysa yn anhraethol y galar a'r dyoddefiadau presenol—tangnefedd a bery trwy eu bywyd, trwy angan, a thros dragwyddoldeb."

Yr oedd Cenhadwr arall, y Parch. John Hewlett, yn ysgrifenu o Benares, Rhagfyr 19, 1862, at yr un gwr, ar ol treulio ei flwyddyn Genhadol gyntaf, ac yn dywedyd, "Ei bod wedi bod yn flwyddyn gyfoethog o drugareddau oddiwrth wynob yr Arglwydd; ei fod drwy ei gymhorth ef wedi gorchfygu llawer o anhawaderaau y bywyd Cenhadol—ei fod yn allu-

og i ddwyn y gwasanaeth yn mlaen yn yr iaith frodorol—a bod ei galon yn cynhesu mewn diolchgarwch i Dduw pob gras, a'm ei alluogi mewn rhyw fesur, i ddywedyd wrth y brodorion Cristionogol y pethau sydd yn nglyf wrth iechydwrïaeth, fel y cynyddont mewn gras ac yn ngwybodaeth ein Harglwydd a'n Hiachawdwr Iesu Grist. Y mae arnynt angen mawr am addysg felly. Er fod llawer o honynt yn ymdrechgar i harddu athrawiaeth Duw ein Hiachawdwr yn mhob peth, eto yr wyf yn barnu y llwyrchent yn fwy fel goleuadau yn y byd, pe meddent ar fwy o'r addysg Cristionogol hwnw sydd yn aros mwy ar y bywyd cuddiedig gyda Christ yn Nuw."

Y mae yn myned rhagddo i roddi hanes dychweliad a bedydd un tra gobeithiol o'r seet *Guadin*. "Ar ddydd yr Arglwydd Tachwedd 2, cefais y fraint o fedyddio un a fuasai yn *fagu* yn y blaidd uchod. Yn ol ei dystiolaeth ef ei hun, bu am wyth mlynedd mewn ymdrech meddwl rhwng Crestionogaeth a Hindwaeth. Yr oedd ef wedi clywed am Grist y tro cyntaf drwy bregethiad un o'r Efengylwyr brodorol. Ond gan y gwyddai y buasai marwolaeth yn felusaol i'w fam na'r meddwl am i'w mab dori ei *gast* drwy ddyfod yn Gristion, ni ddaeth i benderfyniad meddwl nes iddi hi farw. Ar ol hyny aeth i Nepaul i ymwled â'r *Guroh*, neu ei arweinydd ysbrydol. Wedi yr ymweliad hwn, daeth yn hollol anfoddlon i Hindwaeth; ac ar ei ddychweliad i Benares, daeth at un o'n Hegwyddorwyr, yr hwn yr oedd efe wedi ei glywed yn fynych yn pregethu. Darfu i hwn ei ddwyn ataf fi, ac o'r amser hwnw yr ydwyf wedi mynych ddarllen yr ysgrhythrau gydag ef yn yr Hindwaeg, ac egluro iddo ffordd y bywyd mor olen ag y gallwn. Yn mis Medi, dymunodd gael ei fedyddio; ond meddyliaom mai gwell oedd ei adael er iddo gyrhaedd ychydig ychwaneg o wybodaeth Fiblaidd yn gyntaf. Pa fodd bynag, erbyn diwedd Hydref, yr oeddym oll wedi dyfod yn argyhoeddedig o'i gywirdeb a'i ddifrifwch yn profesu Cristionogaeth. Y mae efe yn deall yn dda ffordd y bywyd, mewn cyfiawnhad drwy y cyfiawndes perffaith a weithiwyd allan i ni gan Grist, drwy yr aberthiad o hono ei hun. Y mae yn myned yn mlaen yn barhaus er ei fedydd, gan ymdrechu ychwanegu ei wybodaeth Gristionogol; ac yr wyf yn credu fod ei fywyd mor gyson ag y gellid dysgwyl un newydd ddyfod allan o ganol eilunaddoliaeth. Y mae o ddeg i unarbymtheg ar hugain oed. Yr wyf yn gobeithio, drwy fendith Duw, y bydd iddo brofi ei hun yn ddefnyddiol yn ngwaith Crist."

—*Dyngeddydd Medi.*

MRS. MARY LEWIS, PENMAIN.

Gwrthddrych y llinellau hyn ydyw Mrs. Mary Lewis, priod Mr. Henry Lewis, Gelligyn-es, Penmain, swydd Fynwy. Ganwyd hi mewn ffermdy o'r enw Gwernydomen, Rudry, swydd Forganwg. Derbyniwyd hi yn aelod grefyddol yn Ebenezer, Rudry. Yn adeg ei dyfodiad at grefydd, cafodd argyhoeddiad dwys. Bu am wythnosau yn cael ei hun yn gaeth dan y ddeddf, megys Israel gynt yn ymyl Sinai, yn ofni ac yn crynu am ei chyfiwr, ac yn ei thrallod felly ymwasgodd at yr ychydig ddygyblion oedd yn addoli yn Rudry. Wedi bod am dymor yn y gyfeillach gwelodd Duw yn dda roddi iddi ryddhad o'i chaethiwd. Teimlodd o'lyngdod i'w meddwl, ac aml y clywid hi yn cyfeirio at y tymor hwnw fel adeg ei dygiad o dan ras. Canai y penill hwn yn fynych, gyda dagrau gorfoledd,

'O'm carchar fe roes i'm o'lyngdod
Nid â byth y diwrnod o'm co',
Clod iddo, medd f' enaid, trwy'r hollfyd,
Fe safodd fy mywyd i, do.'

Bu ei dyfodiad at grefydd yn ddechreuad cyfnod newydd ar yr achos yn yr ardal. Nid oedd yno uwchlaw haner dwsin yn aelodau yn y lle. Arferent gyfarfod a'u gilydd i addoli mewn tŷ ardrethol, am yr hwn y talent £4 y flwyddyn; ac yr oedd eu talu yn llawn cynmair ag a allent wneyd o tan yr amgylchiadan. Llauer cyfarfod gweddi a gynaliwyd gan un hen frawd o'r enw David William David, ac ychydig chwiorydd: darllenai ac elai i weddi, a chan nad oedd yno gymorth i ganu penill, darllenai eilwaith, a'r un modd gweddian, ac felly y trydedd waith. Wrth ganfod y fath agwedd isel ar yr achos, mynych y cynghorid yr hen batriarch (fel ei gelwid) i roddi y lle fyny, gan rai o hen aelodau y Groeswen, pa rai a ddeuent yn achlysurol i'w cynorthwyo, ond ei ateb ef oedd, 'Na, na, y mae yma rai, ac y mae yn rhaid i'r Arglwydd wrthynt.' Cyn hir, wedi hyny, chwythodd awel falmaidd o'r nef, ac yn ei gwres ymunodd amryw â'r eglwys wan, ac yn eu mysg wrthddrych ein sylw. Nid hir y buwyd heb ddechreu siarad am gael capel newydd, ac nid hir, wedi hyny, y buwyd, trwy garedigrwydd unfrydol yr ardelwyr heb ei gael wedi ei orphen. Yr oedd teulu parchus Gwernydomen a'u holl egni gyda'r gwaith. Cafodd yr hen batriarch fyw, fel Simeon, i weled tŷ newydd Arglwydd Dduw y lluoedd wedi ei agor, ac estynnodd yr Arglwydd ei fywyd i gael y fraint *unwaith* o gofio angau'r groes ynddo, yna gollyngodd 'ei was mewn tangnefedd.' Bu gwrthddrych ein cofiant bymtheg mlynedd yn yr ardal yn gwisgo crefydd fel harddwisg, ac fel priodferch wedi

ymdrwsio a'i thlysau. Yr oedd yn ddiarebol trwy yr ardal am ei gofal dros y tlawd; bendith yr hwn ar ddarford am dano ddeuai arni—gwnai i galon y weddw lawenyohu. Yn mis Mawrth, 1838, ymunodd mewn priodas â Henry Lewis, Gelligynas, yr hwn oedd aelod a diacon da am lawer o flynyddoedd yn eglwys Penmain. Bu iddynt bedwar o blant. o ba rai nid oes ond un yn fyw. Y Beibl oedd ei hoff lyfr—elai i hwn bob dydd fel yr elai Israel allan o'u pebyll bob dydd i gasglu mana. Yr oedd ei deall yn oleu ac eglur yn ngwirioneddau y Beibl, fel y meddai, bob amser, ateb i'r neb a ofynai ganddi reswin am y gobaith oedd ganddi. Felly pan aeth i'r glyn, yr oedd y Gair, ei phrif gyfaill ac arweinydd ar hyd y ffordd, yn awr yn llusern i'w thraed, ac yn llewyrchu ar ei llwybr. Y Beibl oedd ei chân yn nhir ei phererinod ar lawer noson dywyll ac ystoriadau, ac mewn perffiaith dawelwch, yn ei horian diwedda, cymeradwyai y Beibl, ei ohrefydd, a'i Duw i'w mhab. Ni fu ei chystudd ond byr, a dyoddefodd ei yn dawel a dirwgnach, gan bwyso ar gadarn graig yr oesoedd. Boreu yr 22ain o Fawrth, 1861, yn 65 mlwydd oed, cymerodd ei hysbryd anfarwol ei aden i'r wlad yr oedd wedi hiraethu llawer am dani, yn y meddwl am ba un, y canai gyda graddau o bleaser a hyfyrdwch,

O fryniau Caeraleu ceir gweled
Holl daith yr anialwch i gyd; &c.,

Mawrth y 25ain, cyn cyhowyn a'r rhan farwol tua'r gladdfa gweddliodd y Paroh. B. Owen, Zoar, a phregethwyd gan J. Evans, Llanvabon, oddiwrth Phil. 1: 6; yna cyhowynwyd tua Penymain; wedi cyrhaedd yno, darllenwyd rhanau o'r Gair a gweddiwyd gan yr yagrifenydd, a phregethwyd gan E. Hughes, gweinidog, oddiwrth Col. 3: 8 (testun o'i dewisiad ei hun); yna rhoddwyd ei choroph i orwedd yn y pridd, mewn diogel obaith o adgyfodiad gwynfydedig, yn y boreu y deffry udgorn Duw yr holl deulu dynol, pan y bydd y marwol wedi gwisgo anfarwoldeb, ac yn addas i fod byth gyda'r Arglwydd. Cydymdeimlwn yn ddwys â Mr. Lewis yn ngwyneb y profedig-aethau chwerwon a'i ofarfyddodd; oherwydd yn mhen saith wythnos ar ol claddedigaeth ei briod, bu farw ei fab, Mr. T. G. Lewis, yn 35 ml. oed. Angenrheidiol iawn mewn stormydd geirwon fel hyn, 'ydyw cysgod craig, pan y mae gwyntoedd oedryn fel tymestl yn erbyn mur. Tŵr cadarn yw enw yr Arglwydd, ato y rhed y cyflawn, ac y mae yn ddyogel. Boed heddwch i'w llwch, ac amddiffyn yr Hollalluog dros ein brawd sydd yn weddw, a'i fab amddifad, ydyw dymuniad yr yagrifenydd,—J. JONES, —*Annibynwr Ael.*

BIN CYFORTH MWNAWL.

Mae swn y rhyfel a'i drallodion almethus bron yn boddi pob awn arall, bydded mor hyfryd a dymunol ag y byddo. Ond ni byddai niwed i ni sylwi ychydig ar bethau eraill. Pan yr hysbyswyd, ychydig gyda phedair blynedd yn ol, fod mwn aur wedi ei ddarganfod ar lethrau dwyreiniol y Mynyddoedd Caregog, prin y rhoddid oel i'r hanes—yn hytrach, yn destyn chwerthiniaid yr ydoedd yn lled gyffredin. Oud erbyn hyn ceir fod mwn aur a mwanau gwerthfawr eraill yn cael eu cloddio ar lanau pob afon bron ag a red i'r Mjassouri, i'r Colorado a'r Columbia, ac yn ddiweddar ar lanau y Saskatchewan. Bernir y bydd y Mynyddoedd Caregog yn chwaeugu at ein cyflenwad o aur y flwyddyn hon tuag again miliwn o ddoleri; a'u cynyrch blyneddol a argaelant yn debyg o fod cyn bo hir iawn yn ddeugain, triugain, os nid yn gau' miliwn.

Ac nid yw hyn ond un o fensydd ein cynyrch. Ni bu California erioed eto yn agor mwngloddfeydd newyddion mor gyflym ag y gwna y flwyddyn hon. Gall fod tywod ei batonydd bron wedi ei ysbeyddu; gall nad yw ein dyffiryoedd a'n gwaatadeddau mor gynrychiol ag y buont ddeg neu ddeuddeg mlynedd yn ol; ond ei mynyddoedd a'i chreigiau nid ydynt ond dechreu troi allan y goluddedd a gynwysant. Olywn bron bob wythnos am ddarganfyddiadau newyddion yn y de ac yn y gogledd; aur a geir mewn manau nad oeddid yn meddwl eu bod yn ei gynywys; etifeddiaeth fawr y Mariposa a dry allan y tri chymaint ag a roddai hyd y ddiweddar iawn; mwanau arian a chopr a mwanau gwerthfawr eraill a ddarganfyddir o newydd yn barhaus. Yn yr enwog Monte Diablo darganfyddwyd mwn copr yn ddiweddar, tra y mae y Nevada ar ei hyd a'i lled yn gyfoethog o'r mwanau arian a'r aur. Triogaeth bwy Arizona belyd (yn ol newyddion diweddar) sydd yn debyg y ddyfod yn enwog am ei chloddfeydd o fwn aur a mwanau eraill.

AMRYWION I'R CENHADWR — O KANSAS.

Diau mai nid annyddorol fyddai ychydig o Amrywion o'r cylchoedd hyn, gan nad ydych yn clywed oddiwrthym yn fynych—gan ddechreu gyda y cnydau.

Nid yw y gwenithau yn dda yn y cylchoedd hyn. Ar y gwaslodydd cawsom lawer iawn o wlaw ddechreu Mehefin, a pharodd hyny i'r rhwd dd'od arno, a gwneud cryn lawer o niwed. Y gwenithau ar yr ocheldiroedd sydd yn lled dda—ni wnaeth y rhwd fawr o niwed iddo; ac y mae y gwenithau ar y cyfan trwy y dalaeith yn dda; yn neillduol ddeuga'n milldir i lawr y Neosha clywais fod rhai mensydd wedi troi uwchlaw 40 bwsael yr erw. Codwyd yma y llynedd gyffelyb guwd. Ond am y ceirch, yr haidd, y rhyg, y cloron a'r Indrawn, ni buont erioed yn well yma.

Mae llawer o gotwm a myglys wedi eu plannu yn y cylchoedd hyn, y blaenaf sydd yn edrych yn lled

wanaidd. Mae y tywydd wedi bod yn rhy wlyb er ei lês. Mae y myglys yn gwneud yn dda. Y *engar cans* sydd yn debyg o fod yn gynyrchiol iawn; diâu y bydd miloedd o farlau yn cael ei wneud yn Kansas eleni. Gallwn ddweyd ein bod wedi ein bendithio â chnydau toreithiog y ddwy flynedd ddiweddar ynghyd ag eleni, yn neillidol, dywedaf, yu y men hyn. Pe caem gymaint o wlaw bob blwyddyn ag ydym yn ei gael eleni, ag mor rheolaidd, uid wyf yn tybied fod talaeth yn yr Undeb mor gynyrchiol.

Addafa pawb ag wyf wedi weled o'r gwahanol dalaethau nad oes gyffelyb Kansas at godi defaid ac eidoniau. Ac y mae yr amaethwyr yn troi eu sylw y blynyddoedd hyn at godi defaid a gwartheg. Gellir canfod o 200 i 300 o wartheg o'ch aingylch yn pori ar y dyffirnoedd a'r bryuiau. Mae amryw amaethwyr yn berchen ar o 100 i 150 o wartheg, eraill o 200 i 300 o ddefaid. Mae un amaethwr yn byw ychydig filldroedd oddi yma a chanddo 69 o fulod (*mules*) 2 flwydd oed; bydd yn troi y rhai hyn i'r farchnad y gwanwyn nesaf—byddant yn werth, o leiaf, \$100 yr un. Heblaw y rhai hyn mae ganddo ddau asyn yn werth o \$600 i \$700 yr un, ac mae ganddo luaws o wartheg.

Mae miloedd o dda tewlon yn cael eu gwerthu o'r swydd hon yn flynyddol, ac y mae prisiau da am danynt. Hefyd mae prisiau da ar gynyrch y mae, y llynedd ac eleni. Amryw amaethwyr y llynedd a werthasant o 600 i 1000 o fwseli o wenith am 75c. i \$1 y bwsel; eraill wedi gwerthu miloedd o fwseli o Indrawn am o 30c. i 40c. y bwsel &c., nes y mae yr amaethwyr yn teimlo yn galonog. Deallwch mai 6 mlynedd yn ol y dechreuwyd sefydlu y swydd hon, ac y mae yn un o'r rhai blaenaf yn y dalaeth, mewn gwelliantau a chyfoeth, ac yn debyg o fod y flaenaf yn mhien ychydig flynyddoedd.

Mae rhai o'r cylchoedd hyn wedi bod â llwythi o flawd i Pike's Peak—maent wedi dychwelyd yn ol. Mae ugeiniau o weddoedd yn myned yno yn llwythog bob blwyddyn oddi yma. Maent yn cymeryd gyda hwy lawer o dda tewlon—maent yn gyffredin yn cael prisiau da am danynt. Y pris cyffredin maent yn gael am flawd yw \$13 y can' pwys.

Mae darganfyddiadau parhaus o aur yn nghylch- oedd Pike's Peak a manau yn Mexico Newydd.

Mae Emporia yn cynyddu yn raddol. Mae yma dri o addoldai gwyth—un gan y M. E. a chloch wrtho, un gan yr Annibynwyr, ac un gan y Campbellites. Mae y bedyddwyr yn bwriadu adeiladu un ddechreu y gwanwyn dyfodol. Mae ysgoldy helaeth yn werth \$5000 i gael ei adeiladu o geryg, —i ddechreu y mis nesaf.

Mae yn Emporia amryw gelfyddydwy Cymreig, sef gôfaint, seiri meini &c., ac y maent yn cael cyflawnder o waith. Gellir dweyd am y Cymry nad ydynt hwy yn ol mewn gwelliantau i'r Americaniaid—rhai a chandant 15 erw dan driniaeth, eraill i fyny i 60 erw. Mae rhai o hon- ynt yn adeiladu tai ceryg prydforth, eraill yn planu

perllanau o wahanol ffurthydd. Os gwena rhag- luniaeth arnynt am ychydig flynyddau eto fel y mae wedi gwneud y ddwy flynedd a basiodd, bydd y Cymry yn gystal ag eraill mewn amgylch- iadan cysurus. Mae pob rhai o honynt yn berchen mwy neu lai o gefyllau. Mae rhai o honynt yn meddiauau o gylch 40 o wartheg. Mae un beir- iant dyrnu yn eu meddiant, a dwy beiriant i dori gwenith a gwair &c.

Mae yn debyg y bydd o dair i bum' mil o'r Ind- iaid Cherokee, pa rai ydynt yn deyrngarol i'r Un- deb, yn dyfod i'r cylchoedd hyn i aasu. Mae y llywodraeth yn eu cadw hwy—mae o gylch pyp- theg cant o farlau o flawd wedi myned oddi yma iddynt yr haf hwn. Mae hauer cant o weddoedd yn myned i gychwyn yr wythnos nesaf yno eto efo blawd i'r Indiaid. Mae y gweddododd yn cael \$3 y dydd yr un. Maent yn gwneud y daith i Fort Gibson ac yn ol mewn 32 diwrnod.

Milwyr Kansas.—Dywedir fod un o bob saith o ddinasyddion Kansas yn myddin yr Undeb. Mae llai o'r "*Copperheads*" yn Kansas nag un dalaeth arall. Nid oes dim croesawiad iddynt yma.

Bydd Ffair yn cael ei chynal yn y awydd hon yn yr Hydref, a bydd yr auifeiliaid goraf a'r cnyd- au goraf i gael eu barddangos, a'r cynyrchwyr i dderbyn gwobrwyon.

Y reilffordd gyntaf yn Kansas sydd yn cael ei hadeiladu o Leavenworth i Lawrence—dywedir y bydd wedi ei gorphen tua'r calan nesaf. Terfynaf y tro hwn yr eiddoch yn y rhwymau goraf,

Emporia, Arst 6, 1863. DAVID T. MORRIS.

Barddonol.

COFFADWRIAETH AM MARGARET REES,

DEERFIELD.

Nid marw wnaeth yr oneth gu
Ond diano o'i ddearol dŷ,
Cymerwyd hon yn moreu 'i hoës
O gyrædd pob rhyw ingol loës.

Ymuno wnaeth ag eglwys Ddaw
Yn moreu 'i dydd wrth ddechreu byw,
Ond cyn prydnewn trosglwyddwyd hi
I'r eglwys orfoleddus fry.

Yr alwad ddaeth o lŷs y Tad
Rhaid oedd ei chael i'r nefol wlad,
Ymaffodd angel yn ei llaw
Dan gann aeth i'r ochr draw.

Groes iawa i deimlad tyner dad
Oedd rhoi farwel i'w blentyn mād,
Ond cysur ydyw 'r gobaith sydd
Y caiff mewn heddi ei chwedd ryw ddydd.

Hiraethu nos a dydd wna'r fam
Ar ol yr hoffus un ddinam,
Dysgwyliai gael am amser maitth
Hon i'w chysuro ar ei thaith.

Galara 'i chwaer ag aethus from
Ni theimlodd 'rïoed fath loës a hon,
Ei hunig chwaer oedd Marg'ret lwys
Nid rhyfedd iddi wylu 'n ddwys.

Wna cofio dyddiau dechreu 'i hoës
Ddim ond trymbau y chwerv groes,
Pryd hyny rhodiai law yn llaw
A'i hanwyl chwaer heb unrbyw fraw.

Cydgredded wnaent *Fr ysgol* Sul
I ddyysgu rhodio 'r llwbr cul,
Ond O mor chwith nawr unig yw
Mewn arall fyd mae 'i chwaer yn byw.

Ond ymgysurwch enyd fer,
Cewch gwrdd ynghyd mewn gwlad uwch sêr,
Lle na bydd rhaid ymadael mwy
Lle nad all angau roddi clwy!

Nelson, Mai 30, 1863.

REBECCA.

AR FARWOLAETH BABAN MR. JOHN V.
EVANS, RACINE, WIS.

O berlyn O rosyn mor brydferth
Diaugodd do ymait h'oi boen.
Mae heddyw ar feusydd per gwynfyd
Yn canu yn felus i'r Oon,
Er iddo a'i droion difyrus
Gylmau 'n serchiau-lau yn dyn,
Daeth angau a'i gleddyf mor sydyn
A'n baban a ddygodd i'r glyu.

Fy mblentyn, fy machgen anwylaf,
Er gorrwedd yu ngwaelod y bedd,
A'i enaid yu mynnes yr leau
Sy 'n cordio mewn moruodd o hedd,
Mi rofiat dy lwech pan yn cysgu
A chariad gwyr gynnes di nam.
Oherwydd nas gweiat di 'n gweuu
Na llamau ar llynnes dy fam.

Ond ffarwel does dyben i'n' gofio
Am droion i'w fedd i'w bach,
Ar angau te galodd y gowwest
Ar fryniau tragwyddol mae 'n iach,
O afael y byd a'i drallodion
A'i droion dyrslawd a cham
A'i weled ef eto mewn gwynfyd
Yw hyfryd ddymuniaid ei fam.

Racine, Medi 2, 1863.

MARGARET WATKINS.

MARWOLAETH Y DR JOHN M. JONES,
EBENSBURG, PA.—(Gwel Cen. Mehefin)

BARCHUS OLYGYDD.—Derbynias yr ychydig ben-
illion hyn oddiwrth fyfyrwr o Athrofa 'r Bala, ac os
cyfrifwch hwynt yn deilwng i'w rhoi yn y CENHAD-
WR wele hwynt at eich gwasanaeth. Yr eiddoch yn
ddiffuant,

JENNIE H. CHARLES.

Ebensburg, Medi 7, 1863.

Ow! gwympo 'r gwrol un
Wrth ymladd dros ei wlad,
Ow! fod i oes mor lân
Y fath ryw fyr barhad;
Mae colli un o foes mor bur
Yn gwana fel y cleddyf dur.

Hiraetha Eglwys Ddau
Ar ol un fel efe,
A chwilia 'r Ysgol Sul
Am athraw yn ei le;
Hwy wylant ddagrau fel y gwllith
Am goli un mor hoff o'u plith.

Mae mam, a brodyr hoff,
A theg chwiriwydd eu,
Yn drist a gwleu 'u gwedd
Yn eu galarwsiad ddu;
Ac aml ochensaid lwythog sydd
Yn esgyn o'u mynwesau prudd.

O herwydd colli 'r un
Fu 'n ddillyn iawn ei foes,
Fu 'n rhodio llwybrau par
Gwionionedd drwy ei oes,
Un roddodd barch i'w enw 'i hun—
A chafodd barch gan Ddau a dyn.

'Roedd cyfaryddiad dysg,
Addfwynder, medr. a dawn
Yn gwneud ei ieuanc oes
Yn un obeithiol iawn,
A blin oedd clot gobeithion lu
Yn nghell dywyllaf angau du.

O deimlad dros ei gwlad
Ymaodd yn y cledd,
A phenderfynodd fod
Yn wrol byd ei fedd:
Ni syrthiodd dewr erioed mewn oad
Teilyngach o gael parch ei wlad.

Os methodd cersaint' eu
Roi iddo help eu llaw
I'geisio lleddfu ei boen
Yn loesau brenin braw,
Daeth Iesu i'w wyllo rhag cael cam—
I llyn 'n well na chwaer na mam.

Na wylwch ddim yn hwy
Ar ol ei golli ef,
A chlofwrch oll nad oes
Dim dagrau yn y nef:
'Does neb yn wlo gyda hwy,
Na neb yn medru marw mwy.

Athrofa 'r Bala.

MAWDDWY.

Y DIWEDDAR R. M. JONES, FAIRHAVEN, VT.

Gwel ei gofiant yn y CENHADWR am Awst.

Brawd enwog a brad anian—yn y flydd,
Un hoff iawn o'i driglan,
Yn Seion fu 'n gwron gau
Boethi 'i chlaearineb weithian.

Trwy ei gystudd tra gwastad—llefierial
Lleferydd diolchlad,
Yn gynhes o'i fynwes fad
Am gadarn ddi siom Geidwad.

"Dafad wyllt" 'r wyllt erwin—dditfodd
Ei fywyd cyffredin;
Ond wrth raid ca'i 'r enaid rin
O frouau Seion Frenin.

A dwyn ei ensid yn anwyl—o'i iag
I'w angel fu 'n orchwyl,
I ddiinas hedd ddawnus hwy
Yn dda'i osgo fu'n ddisgwyl.

Min dwr, Awst 17.

HIRAEETHUS.

HIRAEETH GWRAIG

Ar ol ynnadawiad ei phriod i wlad yr awr.

Am Daniel wr anwyl mae f' hiraeth mor lawr
Nis gallat d' anghofio r'un fennod nac awr,
Cael gweled dy wyneb fy mhriod mwy na eu
Hydd fwy nac aur melyn o'i wynniant i mi.

Pe cawn yr holl berllau a'r gemau i gyf,
Holl aur California a Pike's Peak yn nghyd,
I mi ni fai 'r cytan ond gwaelach na dim
Heb gwmi fy mhriod sy'n anwyl iawn im'.

Mae f' hiraeth yn para a'm merch yr un modd
Wrth glywed ein cwynfau pa galon na thodd?
"O where is my Papa why stay he so long?"
Yw geiriau dy blentyn bob diwrnod o'r bron.

O dychwel, fy mhriod, O gwranddo fy nghri
Sad heibio d' orawydd am gyfoeth a bri,
Cael byw mewn tawelwch ein deuoedd yn nghyd
Sy 'n gan' mwy dymunol na golod y byd.

ISCHA.

Y PARCH. D. JONAS, ABER, BRUYCHEINIÖG.

Anhawdd i datod dynol
I draethu maes yn glir
Y galar dwys a deimlir
Waith colli Jones o'r tir,
Ond er ei bod yn alar
Yn Seion ar y llawr,
Mae fry yn orfoleddus
Yn mblith y dyrfawr.

O entrych gwlad gogoniant
Glân engyl yma ddaeth
I nol y gwron adref
Yn lle bod yma 'n gaeth,

Wrth hyn rwy 'n gwel'd llawenydd
Y dyfia fry uwch rhod
Yn fwy na galar daear,
I'r Iesu byddo'r clod.

Trafaelodd siroedd Cymru,
Trwy Ogledd a thrwy Dde',
'Pie bynag ag y byddai,
'Roedd Duw yn llanw 'r lle.
Bu yn offeryn rhyfedd
Yn llaw yr Ysbryd Glân,
Fe doddai 'r galon galed
Fel cwyr o flaen y tân.

Yn Saron, yn Tredegar,
Mi gofiaf tra b'wyf hyw,
Lle clywais e'n progetha
Elenywl gwir Fab Duw,
A rhyfedd oedd y cymorth
A'r nerth a gafodd ef
I anog pechaduriaid
Wrth draed trugaredd nef.

Ei frawd a'i hoff berth nasau,
O peidiwch bod yn drist,
Mae 'oh cyfaill fry yn ddedwydd
Yn gwledda gyda Christ;
Na wylwch mwy o'oh dagras
Yn rhagor ar ei ol,
Mae ganddo well cyfeillion
Ni ddaw ef byth yn ol.

Fe dorodd angau 'r undeb
Oedd rhyngoch ar y llawr,
Ar fyr cewch fynd ato,
Mor hapus fydd yr awr,
I seino 'r anthem hyfryd
Am haeddiant marwol glwy',
A choncwest pen Calfaria,
Heb derfyn arni mwy.

Fe ganodd, fe weddiodd,
Do, lawer ya y byd,
A darllen a phregetha
Oedd fwyaf yn ei fryd;
Fe ddarfu gwaith gweddio,
Pregetha iddo 'n lan,
Tra par'o trugwyddoldeb
Ni dderfydd byth mo 'i gân.

Wyth deg a thair o fwyddi
A gafodd yma'i fyw,
Dros dri'gain llawn o'r rheini
Bu 'n fyddlon dros ei Ddaw,
Ac yna glân genhadau
A ddaeth o'r nefoedd wen
I mofyn Jones tuag adre',
Gan fod ei waith ar ben.

Mae Crugybar a Thabor
Yn teimlo dan ei chlyw',
Waith marw eu hen weinidog
Fu 'n fyddlon gyda hwy;
Bu yno rai blynyddau
Yn fyddlon yn eu plith,
Wrth gofio 'r cyrddau hwylus
Nid ant ya ango' byth.

Hen Eglwys fwyn yr Aber
Sydd yn galara 'n ddwys,
Am fod yr un oedd anwyl
Yn gorwedd ar ei phwys;
Mae 'r tafod fu 'n llefaru
Pan ddo'i y dorf ya nghyd,
Wedi hokol dewi
A pherffaith fyn'd yn fed.

Mae yma lawer eglwys
Yn gwisgo 'i mourning dâ,
Waith oelli 'r ben weinidog
Oedd anwyl iawn a chu;
Er colli gweinidogion
Fu 'n fyddlon dros eu Duw,
O peidiwch digalonï,
Mae 'r Iesu eto 'n fyw.

Mor gynted ga'dd Elias
Gomisiwn fyn'd i'r ne',
Cadd Eliseus 'r anrhyddedd
Yn union yn ei le;

Mae Jones o hono yntau
Yn iach ar ben ei daith,
Mae 'r fantell yn yr Aber
Yn hyfyd yn y gwaith.

Mae 'n hyfryd genyf glywed
Eu bod yn gwneud ei hol
Daeth llawer yn ddiweddar
I lechu yn ei chol,
Mae Hughes o lla gymeriad,
Gweinidog hardd i'w Ddaw,
Gobeithiaf y bydd felly
Tra caffo yma fyw.

Tywalled Duw o'i ysbryd
Yn helaeth arno ef,
A gwneud o'n gwbl addas
Gael rhan o deyrnas nef;
Ac wedi myned adref
Cael coron ar ei ben,
A chyda Jones i gana
Heb dewi byth, Amen.

Tredegar.

JOHN JONES.

FFORDD HAIARN CORWEN A'R BALA.

Buddugol yn Eisteddfod y Bala.

Ha! arwydd mawredd, ceir ffordd Meirion—hyd
Wastadedd Edeyrnion;
Nwyddau, cyfoeth, boneddion,
Gludir o hyd ar gleidr hon.

Hi chwâl asynod Gwalia—gyru mawr
Y gwyr meirch ddifana;
Pan wneir hon, dynion nid â
Ar ebolion i'r Bala.

Pob tylwyth, pob llwyth, pob lle—o wŷr byd,
I gerbyddau 'n tyru;
A march a roi'r, mawrwyth ei ra,
A charnau tân chwyru i'w tynu.

Daw mēr i enaid y Meirionwyr—nawdd
A nerth i fasnachwyr;
Trwy hon wele weinïon wŷr
Yn ymwithio 'n amaethwyr.

Gwaith enwog o wythnoi—hen Feirion
Fwric yn dunelli—
Pala am aur a'r plwm, wi!
Clyw gynwrf o'r clogwyni.

Man llawa a fydd yn Mhenallya fad—man haol,
Man hwylus yn wastad;
Trwy hon bydd adnewyddiad
A dir los yn gordo'r wlad.

Llandderfel.

DEWI HAVES.

CANMOLIAETH I OREGON.

I wlad yr aur mae 'm tynfa
Ar hyd y dydd,

Pike's Peak neu California
Ar hyd y dydd,

I Oregon rhai gyrcha
Gwlad iachus heb fawr eira
Lle na raid porthi 'r gaua',
Ar hyd y dydd.

I Oregon awn Gymry
Ar hyd y dydd,
Gadawn hen wlad yr oerni
Ar hyd y dydd,
Yn iach i ti Wisconsinia
Awn rhagor i'r Gorllewin
Gwlad well 'rym yn ei 'mofya,
Ar hyd y dydd.

Gwlad well na Patagonia
Ar hyd y dydd,
Rhagor ar Awstralia
Ar hyd y dydd,
Gwlad ffrydiau ac afonydd
Gwlad lawn o bob rhyw ffurwythydd
Gwlad oren o'r holl wledydd
Ar hyd y dydd.

Dewch i'c'nyd tu ag yno
Ar hyd y dydd,
Pob oedran, awn yn gryno
Ar hyd y dydd.
Cawn aur ac arian ddigon,
Pob math o wisgoedd gwyhion
Cyflawnder o gysonon
Ar hyd y dydd.

'Nol i ni gyraedd yno
Ar hyd y dydd,
Cawn fyw ar 'chydig weitbio
Ar hyd y dydd,
Hir ddyddiau heb ddim nychdod
Pob cystudd wedi darlod
Na gofid byth yn dyfod
Ar hyd y dydd.

Cychwynwn, awn heb oedi
Ar hyd y dydd.
Na gorphwys nes myn'd iddi
Ar hyd y dydd.
Yr hwn fu 'n amddiffynfa
Bob rhan o'n taith hyd yma
A'n cadw o ar ein gyrfa
Ar hyd y dydd.

Spring Green, Wis.

EDWARD ROBERTS.

CYLCHGRAWN LLENYDDOL YN FENDITH.

Cenhadwr mwyn o natur, Tros y môr, tros y môr,
A'n gwna ni oll yn frodyr, 'Ddeuta 'r môr,
Os digwydd rhywbeth ddyfod,
Fe gaiff y llall ei wybod,
Mae hwn yn gyfrwng hynod,
Derbyniwn ef yn barod, 'Ddeuta 'r môr &c.

Cenhadwr mwyn a siriol, Tros y môr, tros y môr,
Bwn hynod o fanteisiol, Tros y môr,
I lawer bachgen siriol
Gael gyru ei bill a'i garol
I'w ardal enedigol,
Dybenion tra derbyniol, Tu yma i'r môr, &c.

Roed llwyddiant i'w ohebwy'r Tros y môr, tros y môr,
Ffyddlondeb i'w ddusbarthwyr, Tros y môr.
Er llwyddiant i'r Cenhadwr
Yn wyneb pob rhyw gynwr'
Hir iechyd i'w Gyhoeldwr
Yw llais ei ewyllysawr, Tu yma i'r môr, &c.

OWEN WILLIAMS.

Pen y Groes, Trefdraeth, Môn.

Mae cyfanoddydd y llinellau hyn amryw ffwyddi
heibio ei bedwar ugain. Cyflwynir hwy i'r Cenhad-
wr gan ei fab, WILLIAM O FON, California.

LLINELLAU AR ESGYNIAD LINCOLN I'R
GADAIR LYWYDDOL.

Eslyn Lincoln i dy orsedd,
A'r wialen yn dy law,
Dangos meddal nerth dy fawredd,
Gwna i'r gelyn ffoi mewn braw;
Paid a gwrandio ar lais y teimlad,
Ond cyflawnder dilyn ef,
Felly 'nilli mwy dyrchafiad,
Nac un urddas tan y nef.

Gwna i elynion ein gwladwriaeth,
Ufuddhau i ddeddfiaeth 'u gwlad,
A'u darostwng trwy ofodaeth,
I fyw yn ddidwyl a difrad;
Mae cyflawnder pur yn gofyn,
Am ddarostwng on rhyw am,
Fo mewn brad yn codi'n erbyn
Deddfau da ei wlad ei hun.

Gwna i'r Deau falch adnabod,
Y fod dyn yn ddy'n trwy'r byd,
Ac na fedd yr an awdurdod,
I drin dyn mal 'nifall mud;
Ond fod pawb yn ddiwahaniaeth,
Yn mwynbau'r un breintian gwiw,
Yn ol deddf ei greadigaeth,
Dyn yw dyn, er beth fo'i liw,

Os ei groen sy'n gwneud i'r negro
Gael ei drin a'i gadw 'n gaeth,
Y mae hyn yn milwrio
'N erbyn deddf yr Hwn a'i gwnaeth,
Ond nid telly—gormes dynion,
Sydd yn dal y negro 'n dyn,
Mewn caethiwd mal mewn cyffion,
Er mawr g'wilydd i'r dyn gwyn.

Clyw di, ormes, er mor uchel
Wyt yn awr yn ublith y lla,
Fe ddaw amser â ti 'u isel,
O dan draed y negro du:
Pan y trengot, trenga gofid,
Yn ein gwlad, a threnga'r cledd;
Yn ei wenwisg fe wna rhyddid,
Roi ei sêl ar ddrws dy fedd.

Rhaid i ryddid gael teyrnasu,
Rhaid i ormes ddod i lawr,
Er fod gormes yn cynhyrfu,
'N erbyn ryddid yma 'n awr;
Rhaid i ryddid fod yn frenin,
Dros y ddaear faith i gyd,
Rhyddid, Rhyddid, Rhoddia'r werin
Fo'n teyrnas dros y byd.*

Tennessee.

CADWGAN FARRER.

Hanesiaeth Gartrefol.

AGORIAD CAPEL NEWYDD YN VANWERT,
OHIO.

Gelwir ei enw, *Capel Seion*. Eglwys undebol
ydyw o A. T. C. Mae yn adeilad hardd mewn
gwlad. Bi faint ydyw 32 tr. wrth 27, agos a bod
yn ddiddyled. Anfonodd yr Eglwys i ymofyn y
brodyr Thomas Edwards (A.) a Howell Powell
(T. O.) i gyflawni gwasanaeth crefyddol yn yr
agoriad y Sabboth o flaen Cymanfa y T. C. yn
Vauwert.

Dechreuodd y moddion cyhoeddus yno nos
Wener, Awst 28, pryd y pregethodd y brodyr
Powell ac Edwards: ac ar yr un amser pregeth-
odd y brawd David Harries, Ironton, yn capel
Salem. Am 9, dydd Sadwrn, furfiwyd yr Eg-
lwys, ac etholwyd eu awyddogion. Am 10 pre-
gethodd y brodyr R. H. Evans, Columbus, a Robt.
Williams, Moriah. 1 Tim. 6: 6; 2 Tim. 4: 6—8.

Am 2 yr oedd yr oedfa agoriadol. Dechreuwyd
gan D. Harries a phregethodd y brodyr Edwards
a Powell, Neh. 4: 6; Ezechiel 2: 2, 3. Am 6 pre-
gethodd y brodyr D. Harries ac E. T. Evans, New-
ark, Ioan 14: 6; Ps. 17: 7. Ar yr un amser yn
Salem y brodyr Hugh Roberts, Radnor, a J. W.
Evans, Oak Hill. Am 10 y Sabboth dechreuwyd
gan y brawd Ebenezer Davis (W.) a phregethodd
y brodyr Powell ac Edwards, Ioan 6: 40; Ioan
5: 40. Am 2 dechreuwyd gan J. W. Evans a
phregethodd y brodyr E. S. Jones, Centreville, a
Robert Williams, Moriah, Ddar. 10: 18; 1 Petr 1:
18—20. Am 7 dechreuwyd gan Robert Williams
a phregethodd y brodyr Thos. O. Davis, Wethers-
field, a J. W. Evans, Oak Hill, Ool. 3: 2; Hagai
2: 7. Ar yr un amser yn Salem Edwards a
Powell.

Felly terfynwyd y moddion hyn a dechreuodd

* Cyfanoddwyd y llinellau uchod ar yr amser
etholwyd A. Lincoln, gyda bwriad o'u banion i'w
cyhoeddi y pryd bwnw, ond amgylchiadau a rwystr-
odd hyn o amcan.—S. R.

y Gymanfa.—Yr oedd yr ardalwyr yn ariol yn dechreu addoli yn eu capel newydd, cynulleidfau hardd yno. Bydded yn fendith i'r ardal ac yn ogoniant i Dduw yw gwir ddymuniad yr eiddoch mewn cariad,

DEIRN.

CYFARFOD SPRING GREEN, WIS.

Cynaliwyd cyfarfod pregethu yn y lle hwn nos Sadwrn a dydd Sabboth y 12 a'r 13 o fis Medi. Nos Sadwrn pregethodd y Parch. G. Jones, Cambria, yn ubŷ Wm. Williams ar "Ddyben dyfodiad Crist i'r byd," a phregethodd y Parch. D. S. Davies, Ixonia, yn y Capel, ar "Amser."

Boreu Sabboth yn y Capel am 10 pregethodd D. S. Davies ar "Ddylanwad Crefydd," a G. Jones ar "Drefn cadw pechadwr." Am 2 pregethodd Evans, Arena (T. C.), ar "Ymfrosto yn y Groes," a G. Jones ar "Gyndynrwydd pechadur." Am 6 pregethodd D. S. Davies ar y "Perygl o oedi dyfod at grefydd," a G. Jones ar "Dderbyn gras Daw."

Amgylchynwyd bwrdd yr Arglwydd yn niwedd y cwrdd 10, a chafwyd anerechion gwresog gan D. Jones, Arena, yn nghyd a'r brodyr a euwyd ddiweddar, ar "Farwolaeth yr Arglwydd Iesu Grist." Cawsom bleser mawr wrth wrando, a hyderwn y bydd y cyfarfod hwn yn adfywiad i Seion, ac yn foddion dychwelid llawer o bechaduriaid i ymof yn am drugaredd.

GOMERYDD.

CYMANFA TALAETH EFROG NEWYDD.

Cymanfa Flynyddol y Cynulleidfaoion Cymreig yn Nhalaeth Efrog Newydd a ddechreuwyd y Rwyddyn hon yn Utica, yn Eglwys Columbia st., Medi 7. Yr oedd yn nghyd weinidogion yr Undeb a chyrychiolwyr yr Eglwys.

Yn y Gynadledd, rhoddwyd gwahoddiad serchus i'r Parchn. S. A. Williams ac E. B. Evans o dalaeth Pennsylvania i gydeistedd a chydweithredu gyda ni. Gwnaed sylw yn fyr ar ein huniad a'r Seison, Yua unwyd yn y penderfyniadau canlynol:

1. Fod dau o'r brodyr, sef Parchn. M. Roberts, Remsen, ac E. W. Jones, York Mills, i fyned i'r Cyfarfod Blynnyddol a gynelir gan y brodyr y Saison yn Clover'sville, Medi 22.

2. Ein bod fel eglwys i gydgasglu at y Gymdeithas Genhadol Gartrefol yn ngborph y tri mis dyfodol. Gobeithio yn fawr na bydd hyn yn cael ei anghofio.

3. Fod y brawd John D. Jones o Athrofa Marietta, O., yr hwn a fwriada yn awr i fyned i Goleg Hamilton, yn cael ei dderbyn yn aelod o'r Undeb hwn.

Derbyniwyd gyda llawenydd yr hysbysiad fod eglwys Floyd wedi llwyr dalu y ddyled oedd yn aros ar y Capel, a bod llwyddiant ar yr achos yn eu plith, trwy fod rhai o'r newydd yn ymuno a'r eglwys.

Sylwyd na wnaed casgliadau at gynorthwyo dynion ieuainc yn yr Athrofa; yna aed yn mlaen i

neillduo gwahanol Bwyllgorau, a gohiriwyd hyd ddau o'r gloch ddydd Mercher yn Remsen.

CYNADLEDD REMSEN.

Yn unol â chais y Cadeirydd neillduwyd y Parch. W. D. Williams i lywyddu. Galwyd yn mlaen y Pwyllgor ar ddyled achos Prospect. Cyflwynwyd eu penderfyniadau gan Dr. Everett.

ADRODDIAD Y PWYLLGOR AR ACHOS PROSPECT.

Meddyliem mai y ffordd oren fydd rhanu y Cynulleidfaoedd yn ddosbarthiadau bychain, ac i'r gweinidogion gymeryd bob un ei ddosbarth i fyned i gasglu at yr achos hwn, a gofyn i'r Cynulleidfaoedd i neillduo rhyw frawd i fyned gyda y gweinidog yn y dosparth hwnaw, a cheisio cwblhau yn fuan.

Dosbarth 1. Utica—i gasglu y Parch. R. Everett, D. D. Dos. 2. Nelson—E. W. Jones. Dos. 3. Floyd a Rome—J. R. Griffiths. Dos. 4. Remsen a Bethel—W. D. Williams. Dosbarth 5. Steuben a Penymynydd—L. D. Howell. Dos. 6. Salem, Bethania a Whitesboro—M. Roberts. Dos. 7. Holl. Patent a Trenton—D. E. Prichard. Dos. 8. Turin a'r cylchoedd—E. Davies. Dos. 9. Waterville a Paris Hill—James Griffiths.

Cyflwynwyd adroddiad Pwyllgor Trysorfa er cael addysg i ddynion ieuainc gan E. Davies. Penderfynwyd fod pob gweinidog yn yr Undeb yn cael ei nodi i weithredu yn yr achos, a gwneud ymholiad i'r mater, a thynnu sylw yr eglwys i at yr achos yn gyystal a derbyn cyfraniadau,—a dwyn adroddiad o'u gweithrediadau i'r Cyfarfod tri misol nesaf.

Derbyniwyd adroddiad y Pwyllgor yn achos ein Gwlad a phenderfynwyd

1. Ein bod yn parhau mewn bwiog gydymdeimlad yn achos ein gwlad yn y cyfwrng pwysig presenol, a'n bod yn penderfynu parhau i wneuthur yr hyn a allom er terfynu y gwrthryfel a phrysuero heddwch, seiliedig ar uniondeb a chyfiawnder i bob dyn.

2. Ein bod yn cydnabod gyda diolchgarwch calonog, oruwch lywodraeth yr Arglwydd yn y buddugoliaethau a'r gwaredigaethau pwysig a reddodd yn ddiweddar i'n bachos, ac am y go-beithion sydd genym o gyraedd buan fuddugoliaeth a llwyr ddarostyngiad y gwrthryfel anghyfiawn a chreulon hwn sydd yn ein tir.

3. Ein bod yn llawenhau yn yr adsicrhad a gawn o benderfyniad ein Llywydd i sefyll yn ffyddlon, er pob dylanwad, dros hawliau ein llywodraeth o iawnderau dyn, ac yn neillduol ei gydnabyddiaeth o iawnderau y dyn du, a'i ymrwymiad y bydd i'r addewid fawr o ryddhad i'r miliynau caethion gael ei chyflawni.

4. Ein bod yn taer ddymuno ar ein cenedl yn gyffredinol i fod yn ofalus rhag rhoddi eu dylanwad mewn unrhyw fodd, o blaid y gwrthryfelwyr yn y De, na'u cefnogwyr yn y Gogledd chwaith.

5. Ein bod yn mawr gymeradwyo ymddygiadau ein dynion ieuainc y rhai a ymroisant i amddiffyn eu gwlad, ac a safasant yn wrol ar faes y frwydys

dros iawnderau dyn, gau byderu na fydd neb yn arawdyd i sefyll eto dros yr umhyw Egwyddorion, ac nas gallwn gymeradwyo yr eithriadau gwahanol i hyuy a geir yn ein plith.

Neillduwyd Pwyllgor o bump, i ofalu ac i drefnu lle ac amser y cyfarfod chwarterol, er ei gadw yn rheolaidd ac i hybysu yr Ysgrifenydd fel y cyhoedder ef yn brydlon trwy y CENHADWR — y Pwyllgor ydynt Parch. M. Roberts, G. T. Jones, Trenton, G. O. Griffiths, Remsen, Parch. James Griffiths, Utica a J. R. Griffith, Bethania.

Heblaw gweithrediadau y gynadledd, cafwyd pregethu yn y gwahanol fauau, — Utica, Remsen, Penymynydd a Floyd. Y brodyr dyeithr a ddaethant i gynorthwyo yn ein Cymnfa eleni, oeddynt y Parchu. Samuel A. Williams, Bradford, Pa, ac Evan B. Evans, Hyde Park, Pa. Yr ydym yn credu i ni eu cael yn llaw eu Duw, ac ni a hyderwn y bydd i'r had da a hauwyd gael dyfuder daear. Dangosodd y brodyr yn y weinidogaeth ffyddlondeb mawr yn dilyn y Gymanfa yn y gwahanol fauau yn nghyd a'u hymdrech gyda gwaith eu Harglwydd. J. R. GRIFFITH, *Ysg.*

Marcy, Medi 18, 1863.

MARWOLAETH DAU FILWR CYMBREIG.

JAMES D JAMES.

Meh. 2, yn Murfreesboro, Tenn., bu farw JAMES D. JAMES, perthynol i gwmmi I, 18ed gatrawd Ohio Volunteer Infantry, o enyniad yr ymygaru oedd, ar ol cystudd byr ond trwm. Clwyfwyd yr ymadawedig yn mrwydr galed Stone River y dydd cyntaf o'r flwyddyn hon a chymerwyd ef yn garcharor gan y gwrthryfelwyr; yn yr hwn amser ni chafodd ond ychydig iawn i'w fwyta. Bu yn eu dwylaw am chwech o ddyddiau. Pan ddaeth yn rhydd o'u gaeafalon symudwyd ef i'r ysbytty yn Murfreesboro lle bu o lonawr hyd Mehefin. Gwellhaodd yn hollol o'i glwyfau a theimlai awydd cryf i ymuno â'i gatrawd drachefn. Felly aeth allan i'r gwersyll i'r dyben hyn, ond cynghorodd ei Gadben ef i fyned yn ol i'r ysbytty er mwyn cryfhau ychydig yn rhagor. Ufuddhaodd yntau, ac yn mhen ychydig ar ol dychwelyd i'r ysbytty cymerwyd ef yn glaf yn yr afiechyd uchod o'r hwn y bu farw pan yn 21 ml. ac 21 diwrnod oed. Ymunodd a'r fyddin Awst 18, 1861. Bu allan felly yn ngwasanaeth ei wlad am 22 fis oedd o fewn ychydig ddyddiau. Mab ydoedd i Mr. David C. James ac Ann ei briod o ardal Ty'n Rhos, sir Gallia, Ohio. Ymfudodd Mr. James i'r wlad hon yn y flwyddyn 1844 o Rumni, D. C., pan yr oedd James yn ddwy flwydd oed.

Tro trwm oedd marwolaeth James i'r teulu galarus. Efe oedd y mab hynaf yn fyw, a'r peth oedd yn ei wneud yn drymach ac yn fwy annigwyladwy, oedd fod Mr. James gwedi derbyn llythyr oddiwrth ei Gadben yn hybysu ei fod yn gwellhau yn dda ac y buasai yn barod i fyned i "active service" yn fuan. Ond y fath siomedig-

aeth a gofid oedd derbyn llythyr oddiwrth yr un person yn ei hybysu fod James gwedi marw a'i gladdu ddau ddiwrnod cyn ei fod ef ei Gadben yn gwybod. Siaradai yn barhaus iawn yn ei llythyr am James fel milwr da a ffyddlawn.

Dymunir i'r *Dirygwr* godi yr uchod er mwyn y perthynasau a'r cydusbod yn yr hen wlad.

JAMES H. EVANS.

Mai 1, yn mrwydr Bradford's church nen Port Gibson, Mississippi, lladdwyd y Corporal JAMES H. EVANS, Co. E, 56th regt., Ohio Vol. Inf. yn 25 ml. a 2 fis oed. Ymunodd a'r fyddin yn 1861 yn y cwmni uchod dan y Cadf. John F. Evans, Centerville, O. Mab ydoedd yr ymadawedig i Mrs. Hannah Evans (gweddw), Ty'n Rhos, Gallia, O. Efe oedd y mab ieuangaf ac aino ef yn benaf yr oedd ei fam yn ymddibynu am ei chynalieth, ac yr oedd yn ofalus iawn am dani Ond aeth ef allan gau adael cartref cysurus er mwyn amddiffyn y wlad yn ei pheryglon ac belyd diogelu ei deiliaid. Yr oedd James yn cael ei garu yn fawr iawn gan bawb ai hadwatuai. Ond y mae gwedi ein gadael yn awr o awn y rhyfel a'i beryglon. Claddwyd ef ar faes y frwydr lle y gorwedda hyd ganiad yr udgorn. Yr Arglwydd a gynallio ei fam oedranus yn ei galar. J. L. DAVIES.

LLYTTYR O'R DE.

*Gwersyll ger N. Orleans, La.,
Awst 25, 1863.*

MR. GOLTYDD, — Er bod amryw fis oedd meithion wedi myned hebio er pan gymerais yr byfdra o yagrifio gair idd eich cyhoeddiad clodwio o'r blaen, eto, dychon nad hollol austerbyniol genych fydd cael eilwaith ychydig o'u hanes yn enwedig mewn cysylltiad a'u gweithrediadau diweddaraf ar y Mississippi. Ymadawsom a Missouri tua diwedd mis Mai, mewn cyduniad a'r alwad oddiwrth y Cadf. Grant am adgyfuertion er byrwyddiad sicrhau llwyddiant ei weithrediadau ef o amgylch Vicksburg.

Gwynbasom ar faes newydd ein llafur dyfodol gyda theimladau gobeithiol ac ysbrydoedd gwir awyddus i wneud ein goreu er dedymchwelyd y nythle fradwraidd honu oedd cyhyd wedi bod mor llwyddiannus yn ei gwrthasafid yn erbyn gallu yr Undeb er dechrenad y rhyfel dinyatriol hwn. Cyrhaeddasom Vicksburg mewn adag bynod foddhaol er rhoi i'n cydfilwyr oeddynt yno yn flaenorol y cynorthwy gofynol ganddynt ar yr amser gwir bwysig hwnnw. Ein safle gweithrediadol ni osodwyd ar yr aswy i'r llinell warchaeol, ac er ein bod yn ol i'r gweddill o filwyr Grant yn ein dyfodiad, eto mewn ychydig ddyddiau gallem ninau ymfrostio o fod, o ran agorwydd at weithiau y gelyn, yn llawn gymaint felly a hwy, yn enwedig mewn cysylltiad a hyn.

Yr oeddym wedi dwyn ein gwarchgloddian i'r fath berffeithrwydd fel yr oedd y Cadf. Grant wedi dewis safle adran y Cadf. Herron i wneud yr ymosodiad terfynol ar y Sed o Orphenaf os na

wuai y Cadf, Pemberton roddi y lle i fyny cyn yr adeg neillduedig. Ond yr oedd y diwrnod hwnw a'r un blaenorol i fod o nodweddion hollol wahanol mewn ystriaeth filwrol nag yr hyn yr oeddym ni wedi darparu iddynt fod. Torodd gwawr y pedwarydd o Orphenaf yn hyfryd uwch y brynau yn y pollder, ac

"Awel dawel y dydd,"

Ddoeranai ei heffaith adfywiol arnom, fel yr ymweithiem yn mlaen yn unol a'n harferiad gyda'n gorchwylion. Cododd yr huan fel megis gyda rhyw ardderchawgrydd mwy urddasol na'r dyddiau o'r blaen, ond nid cynt nag y daeth i'r golwg nag y canfyddwyd y faner wen hefyd yn cael ei derchafu uwch y gweithiau gelymol, yr oeddym oll ar unwaith allan o'n dirgel-fanau a chyn nomawr o fynyddau ychwanegol yr oedd yr holl fryniau tu fewnol i'r gweithiau wedi eu gorchuddio a thyrfaodd o filwyr o bob ochr mewn cydymddyddan cyfeillgar fel pe na buasai dim wedi myned yn mlaen yn flaenorol o nodwedd droseddawl ar ddeddfau cyfeillgarol naturiaeth.

Ychydig yn ddiweddarach yn y dydd aeth adranau y Cadfa. Herros, Logan, Smith, ac eraill i mewn gan gymeryd meddiant o'r lle y buom cyhyd mewn ymdrechriad afiwyddianus yn eierbyn. Yr oedd yr olygfa gyntaf gawsom o allu tufewnol y gwarchgloddiau gelymol yn creu syndod nid bychan ynom eu bod wedi cael eu rhoddi i fyny yn enwedig gyda'r fath hawser hynodol, ond buan y diflanodd y teimladau hyn pan ddatguddiwyd i'n golwg wir aefylls ein gwrthwynebwyd mewn ystyr ymborthol, yr oedd eu defnyddiau twydydd wedi llwyr ddiweddu, fel nad oedd dim bellach yn eu hares oad rhoddid diamodol i fyny neu ddiodefiant newynol. Yr oedd eu gweithiau yn rhai o'r ansawdd mwyaf cadarn i'w cymeryd, a hyny yn benaf trwy eu bod wedi cael eu hadeiladu ar y safleoedd mwyaf priodol er cael hawl perffaith o'r brynau amgylchynol. Ein colliant ni fel catrawd drwy ystad amser y gwarchaeath ydyw, dau wedi eu lladd a naw eu clwyfo. Er y pryd hyny hyd yn awr yr ydym wedi bod ar ein symudiad bron o hyd, yr oedd ein hanturiaeth i fyny yr afon Yazoo yn llwyddiannus hollol, cymerasom feddiant o'r dref o'r un enw yn nghyd ag amryw gyflegau a man arfau eraill y rhai adawyd gan y gwrthryfelwyr yn eu brys i ymadael ar ein dyfodiad i mewn.

O'r lle uchod ail ddychwelaisom i Vicksburg ac oddi yno i Port Hudson, yr hwn le gyrhaeddaisom yn tuan ar ol ei roddiad i fyny i fyddin y Cadf. Banks. O'r lle hwn ymadawaisom am N. Orleans lle yr ydym yn awr gyda miloedd eraill o'n cyd-filwyr yn ymbarotoi am yr anturiaeth sydd yn fuan i gyhwyn o'r lle pan y ceir pob peth mewn cydweithrediad hwylusol er hyrwyddiant llwyddiannus yr ymgyrch.

Mewn brys, J. D. Jones,

C. Co. K, 34th Gatrawd Gwib. Ill. Adran y Cadf. Herros.

COFFADWRIAETH AM LOUIZA M. THOMAS,

PROSPECT.

Awst 11, 1863. yn Prospect, N. Y., yn nhŷ ei hewythr a'i modryb. William a Laura Griffiths, bu farw LOUIZA MARGARET THOMAS, merch i John A. a Margaret Thomas, gynt o Cleveland, Ohio. Ei hafiechyd oedd y darfodedigaeth, a hi ydoedd yr olaf o dair merch y rhieni uchod a symudwyd trwy yr un afiecdyd nychlyd. Ond er iddi adael y byd yma yn more ei boes, credwn ei fod yn elw mawr iddi, gan ei bod yn hynodi ar ieuencyd yn y cyffroddin.

Collodd ei mam pan yn naw oed, a chymerwyd ei gofal gan ei hewythr a'i modryb uchod, pa rai a gymerasant yr hyfrydwch o'i dwyn i fyny yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig yn eglwys Gynulleidfaol Steuben, pan yn 11 oed, a daliodd ei phroffes o'r Gwardwr yn fyddlon hyd angau; ac nid yn unig daliodd ond cynyddodd mewn profiad a gras yn feanyddiol.

Prif nodweddion ei bywyd ydoedd tynerwch ei chydwybod a dyfalwch mewn gweddi. Yr ydoedd yn hynod dyner ei chydwybod er yn ieuanc, fel nas beiddiai geisio cuddio ei beiau trwy anwired, yr hyn fyddai yn werth ei efelychu gan holl ieuencyd y wlad. Ond ei chymeriad arall ydoedd ei hoffder a'i hymlyniad wrth orsedd gras—ei hoff fan oedd yn y dirgel gyda Duw. Pan oedd yn gweini i'w chwaer yn ei chystudd, yr hon a fu farw tua blwyddyn yn ol yn New York, yr oedd yn darllen ac yn gweddio gyda hi yn ddyddiol, ac er nad oedd y pryd hyny ond 18 oed nid oedd arni gywilydd i nesau at Dduw yn gyhoeddus gyda ei chwaer dros y teulu. Ond erbyn heddyw y mae ei gyrfa wedi ei gorphen a lithau yn gor-phwys ar fynwes yr Iesu.

Ni bu ei chystudd ond byr, yr hwn a ddyoddefodd mewn amynedd a thawelwch mawr, gan ymfuddloni i ewyllys ei Duw i wneud fel y byddai da yn ei olwg ef, a gellir dweyd am dau, bu farw fel y bu fyw—bu fyw mewn llafur a bu farw mewn tangnefedd, bu fyw mewn gweddian a bu farw mewn goleuni yn gweled y wlad bell ac yn mwynhau graddau helaeth o orfoledd y wlad cyn croesi yr afon.

Awst 13 ymgaeglodd tyrfa i ddaugos eu caredig. rwydd diweddfaf i weddillion yr ymadawedig, pryd y cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol yn aghapel y Trefuyddion Calinaidd yn Prospect gan yr ysgrifenydd a'r Parch. R. Everett, D. D., yna hebryngwyd yr hyn oedd farwol i gladdfa Bethel i orwedd hyd foreu caniad yr udgorn. Yr Arglwydd a dalo i'w hewythr a'i modryb am eu caredigrwydd a'u gofal am yr amddifaid hyn, ac a ofalo am y tad a'r ddau frawd sydd yn ol.

R. F. JONES.

MARWOLAETH MILWR CYMBREIG.

Gor. 25, yn y clafdy yn Philadelphia, bu farw THOMAS P. JONES, o Charleston, Pa., yn 18 ml.

4 mis a 23 o ddyddian oed. Ymunodd o'i wirfodd A'r fyddin yn mis Awst, 1862, yn y gatrawd 149 Penn. Bucktails, Co. G. Bu am yspaid yn gwylio oddeutu Washington. Wedi hyuys galwyd y gatrawd allan i ymuno â byddiu fawr y Potomac, a buont am beth amser yu aros yu Falmouth, Va. Yr oeddynt yu yr ymladdfa yu Fredericksburg. Drachefn aethant i Bennesylvaia, ac ar ol truaclio caled am amryw ddiwrnodau, trwy'r gwres mawr, cyrhaeddasant i Gettysburgh. Am 2 o'r gloch y dydd 1af o Orphenaf gorchymywyd hwy i fyned yn mlaen i'r *battlefield*, ac am 4 o'r gloch, cafodd ei glwyfo yn ei glun, a chafodd ei gymeryd yn garcharor gan y gelyn. Danfonwyd ef ac eraill i yagubor, a bu yu aros yno yspaid 4 diwrnod heb ddim i'w fwyta nac yfed, na chwaith meddygiuaeth. Oddiyno symudwyd ef i hen eglwys y Pabyddion, ac oddiyno symudwyd ef i'r clafdy yu Philadelphia.

Yma bu y meddygon yu ymdrechu cael y belen allan o'i glun, ond o herwydd ei fod cyhyd cyn cael cynorthwy a'i glun weddi chwyddo gymaint, nid allwyd ei chael ymaith. Trwy hyn rhoddasant iddo gyfferi i'w esmwytho o'i boen, ond buont yn allwyddiannus, a methwyd gwneud nemawr les iddo hyd nes i angau wneud ei orchwyl—hunnodd ar y dydd crybwyllledig uchod. Gofynodd boneddiges iddo yr hon oedd yu ei wyllo, os carai gael un i weddio. "Yr ydwyf yu ymdrechu gweddio fy hun" oedd yr ateb.

Mab ydoedd i John E. ac Ann T. Jones, o'r lle uchod. Ganwyd ef yn y flwyddyn 1845, yu agos i Manchester Big Meadows Pine Creek. Ymfudodd ei rieni o'r lle hwnw i Charleston yn 1850. Yr oedd yn fachgen ufudd i'w rieni, ac yu gwarchod gartref, ac yn tendio yr Ysgol Sabbathol a'r cyfarfodydd. Euillai ei barch a'i gymeradwyaeth pa le byneg y byddai—yr oedd iddo air da gan ei gyunydogion a'i gydnabod. Collodd ei fam yn y fl. 1862. Felly gadawodd i alaru ar ei ol ei dad a thri o frodyr—(un o honyat yu filwr dros ychwaneg na dwy flynedd gyda'r *Regulars*) a phedair chwaer yu nghyd ag amryw berthyuasau a chydgyfoedion.

Yr ydym ar fwriad i gael ei gorff gartref i Charleston pan gyfnewidia'r bin yn briodol i hyny. Cafodd ei gladdu yn nghladdfa'r milwyr yu Philadelphia. Ei alarus dad,

Charleston, Medi 7, 1863. JOHN E. JONES.

MARWOLAETH MILWR.

Iowa City, Medi 15, 1863.

Yn Iowa City, yr 1leg o'r mis hwn, o waedlif y gwerysll, (*camp diarrhea*) yu ubŷ ei ewythr a'i fodryb, Samuel ac Elizabeth Price, bu farw DANIEL ROBERTS, sef mab i John R. a Mary Roberts, Ebensburg, Cambria Co., Pa. Tybia ei berthynasau ei fod o ddeutu 23 ml. oed. Perthynai i'r 22 Gatrawd Iowa Gwirfoddolion, yr hon a adawodd Camp I'ope, yu y ddinas hon, flwyddyn i'r mis hwa, ac a drafaeliodd yu ol a blaen, bron drwy

holl dalaeth Missouri y gauaf diweddaf i hela *guerrillas*. Yn mis Mawrth diweddaf, unodd y Gatrawd â byddin Grant ger Vicksburg, a hynodd ei hun yn y brwydrau o ddeutu Vicksburg, Jackson &c.

Yr oedd Daniel Roberts yu un o'i milwyr cryfaf pan y gadawodd Iowa City. Dilynodd ei Gatrawd hyd o fewn mis i ddydd ei farwolaeth, pryd y gadawodd hi yu Vicksburg. Claddwyd ef 3 wythnos i'r un dydd ac y cyrhaeddodd i Iowa City. Yr oedd wedi bod yu glaf am rai misoedd cyn gadael ei Gatrawd, weithiau yn y clafdy, ac weithiau yn alluog i ddilyn ei ddyledswyddau. Pe buasai yu gadael y fyddin yn gynt, buasai gobaith am ei welliant. Gwnaeth ei geraint yma yr oll allasant iddo, ac yn enwedig ei fodryb a thri o feddygon. Ond yr oedd Daniel yu ngafael marwolaeth, a methodd pob ymdrech ei waredu o law greulon brenin y dychryniadau.

Claddwyd ef gan y milwyr sydd yu aros yu y dref. Yr oedd yr ygrifenydd a gweinidog arall *Sciencig*, yu ei gladdedigaeith. Osfodd ei gladdu gyd ag unrhydded milwrol. Darllenwyd rhan o'r Beibl cyn gndael y tŷ, a gweddiwyd. Ar ol ei roddi yu y bedd, etholwyd nifer o filwyr i aethu ar unwaith dros ei fedd, a hyny dair gwaith; ac yr oedd y ōeudorf a'r tabwrdd yu arwain y cydhebrwng o'r tŷ i'r gladdfa. O! 'r miloedd o blant anwyl, brodyr, a thadau, sydd wedi syrthio yu y gwahanol frwydrau, er dechreu y rhyfel, ag na chawsant law dyner priod, mam, chwaer, na modryb, i'w hymgeleddu yu eu horiau ola! O! 'r miloedd o'm cyd-dduion *teyrngarol*, na chawsant gladdedigaeith briodol, hyd yu nod i anifail! Mae fy nheimladau yn dryllio wrth feddwl am danynt.

Ond "pwy a laddodd y rhai hyn oll?" Onid *bradwyr* y De, a'u brodyr yu y Gogledd sydd yu eu cefnogi trwy eu haresithiau, eu cyfarfodydd, eu Newyddiaduron, a'u terfysgluoedd yma ac acw? Credwyf yu ddiysgog y bydd gwaed ein milwyr teyrngarol yu gwaeddi o'r ddaear, fel gwaed Abel, am ddial y Duw cyfiawn, ar deyrnfradwyr y De, a'u cefnogwyr yu y Gogledd. Nid ydyw Duw wedi gadael y ddaear, ac y mae yn gweled anwireded a cham, ac oni wua Barnydd yr holl ddaear farn? Os felly, mae cosp drom yu aros gelyniau ein llywodraeth yu y De a'r Gogledd, yn nghyd a'r holl Ferosiaid diegwyddor, sydd yu aros yu llechwraidd tan eu banerau, i ddilyn gwahanol alwedigaethau, ac heb roddi dim cymorth iddi yu erbyu ei gelyniau. Gufed y rhai hyn oll fod y rhai sydd heb fod gyda hi yu rhwym o fod yu ei herbyn.

Ygrifenaia yr uchod am Daniel, fel didwyll gyfaill i filwyr yr Undeb ac fel tad yu cyd-ymdeimlo A'r rhai sydd yu colli eu banwyliad trwy y rhyfel bradwrus hwn. Deallwyf fod i Daniel fam, a brodyr a chwiorydd yu fyw yu Ebensburg, Pa., a thybiais y buasai yu dda ganddynt gael ychydig o'i hanes fel milwr, yu nghyd a'i ddiwedd. Eu cyfaill yu cydymdeimlo a hwy.

EV. GRIFFITHS.

CYFARFOD DIWYGIADOL CERDDOROL YN UTICA.

Mae sefyllfa iael cerddoriaeth eglwysig yn America, wedi bod ac yn parhau felly yn ofid calon i lawer un ag sydd yn dwyn eel dros ogouiant y rhan bwysig yma o wasanaeth yr Arglwydd, sef canu mawl; er nad yw y dosbarth yma mor lluosog ag y dylent fod. Pe buasai mwy o deimlad yn badoh o herwydd y peth hyn yn mhlith Gweinidogion yr Efigyl, blaenoriaid eglwysig &c., galleid dysgwyl diwygiad buan; ond, er galar a gofid fel arall ei gwelir.

Teimlodd blaenoriaid y gân yn y ddinas hon gymaint o herwydd yr anrhefnod a'r marweidd-dra a fodola, fel y daethant i'r penderfyniad o fyned o ddifrif i gael diwygiad. Barnwyd er cyrhaedd yr amcan a nodwyd, bod yn wir angenrheidiol i gael llyfr tonau newydd, o wahanol ddull i'r rhai sydd yn ein meddiant yn bresenol. Trwy fod Mr. E. J. Lewis o'r ddinas hon yn bwriadu cyhoeddi llyfr tonau newydd at wasanaeth ein cynulleidfaoedd, penderfynwyd cael cyfarfod cyhoeddus i'r dyben i osod ger bron y cyfarfod hwnw, gylllon y gwaith a fwriedir ei gyhoeddi gan Mr. Lewis, fel y gallaidd cael eu barn o barthedd iddo, eu cymeradwyaeth, neu eu hanghymeradwyaeth. Daeth hynny oddiamgylch a chynaliwyd y cyfarfod yn addoldy y Trefnyddion Wesleyaidd nos Lun, Meh. 29, 1863.

Galwyd y cyfarfod i drefn gan Mr. D. T. Davies, a neillduwyd Mr. John Griffiths yn llywydd, a J. D. O. yn ygrifenydd.

Ar ol cael araeth agoriadol gan y llywydd ar natur a dyben y cyfarfod, galwyd ar Mr. Lewis yn mlaen i roddi ychydig o eglurhad mewn perthynas i'r llyfr crybwylledig, i'r hyn y cydgyuodd, a gwanaeth hynny yn eglur a bodddhaol.

Ar ol hyn cafwyd sylwadau byrion—ond pwrpasol gan y boneddwyf canlynol:—Meistri W. M. Owen, G. W. Williams, John Davies, Edward Jones, J. E. Edmunds, W. W. Jones, D. T. Davies ac eraill.

Wedi i'r personau a euwyd ddatgan eu barn, cynygiwyd y pethau canlynol i sylw'r cyfarfod, a derbyniwyd hwy gan y gynulleidfa yn unfydol.

Yn 1af, Ein bod ni fel cyfarfod yn cymeradwyo cynllun y gwaith a fwriada Mr. Lewis ei gyhoeddi at wasanaeth cynulleidfaoedd, fel y rhagoraf a gynygiwyd i sylw ein cenedl erioed o'r blaen, ac yn rhoddi auogaeth gref i Mr. Lewis i ddwyn allan y gwaith can gynted ag y byddo modd.

Yn 2il, Ein bod fel cyfarfod yn anfon cais at holl gerddorion America, ar iddynt gynyg at ryw ffeenau a all fod yn gefnogaeth i'r cyhoeddwr i ddwyn allan y gwaith—hefyd at holl eglwysig y gwahanol enwadau crefyddol, ar iddynt wneud yr hyn a allont er rhoddi cylch-rediad helaeth i'r gwaith, ac i'r llyfr i fod yn llyfr y genedl.

Yn 3edd, Ein bod yn anog Mr. Lewis i ddewis pedwar o ddynion teilwng, un o bob enwad crefyddol (W., M., A. a B.), fel *committees* i ofalu am yr Hymnau, fel na byddo lle gan un enwad, na ghermonau perthynol i'r naill ná'r llall o'r enwadau

a nodwyd i ddweyd ei fod yn perthyn i'r naill enwad yn fwy ná'r llall.

Yn 4edd, Penderfynwyd fod i hanes y cyfarfod i gael ei aufer i'r *Dryck, Casfall, Cennadwr, a'r Seren Orllewinol*.

Ymadawodd pawb yn llawen, mewn dysgwyl iad o gael gwelid diwygiad ar ein canu cynulleidfaoel trwy offeryniadaeth Llyfr Tonau y Genedl.

Utica.

J. D. O.

DAMWAIN ANGEUOL,

YN Y BWLCH BACH, NORTHAMPTON CO., PA.

Pan yn dychwelyd adref o neges, Medi 12, cyfarfyddodd ROBERT J. ROBERTS (alias Robyn Glyn y Meibion) a'i ddiwedd trwy fodd yn un o gloddfeydd llechan y Bwlch Bach, (*Little Gap*). Pan y cychwynnai o fan ei neges yr oedd bachgenya gydag ef, a phan ar y ffordd dywedai Robert wrth y bachgen am brysuro gartref gynted y gallai, oblegyd, meddai, ymddengys yn debyg o wlawio yn drwm yn fuan. Ar hynny elai y uall a'r llall iddei ffordd ei hun. Croesai Robert gae er mwyn cyrhaedd ffordd a orwedd yr ochr arall i'r oae hwnw, yr hon ffordd a amcanai ei chael er cyrhaedd i'r fan amcanedig yn gynt. Ond tybir iddo, yn ei frye a chan dywyllwch y nos, fyned tros y ffordd yn ddiwybodd, a myned rhag ei fluen i'r gloddfa (yr hon sydd ychydig o'r ffordd) a boddi.

Y boreu canlynol aufonai ei wraig un o'r bechgyn i ymfyn am dano i'r man y bu y nos flaenorol. Dywedai y bobl hynny iddo ymadael oddi yno am hauer awr wedi saith y nos flaenorol, gan hefyd hybysu y ffordd yr aeth. Cyteiriai y bachgen y ffordd hono drachefu gan ymfyn a'r cymydogion, a welant hwy ei dad ef. Ond ni wyddai neb ddim am dano; a gan nad oedd gair o'i hanes ofnwyd iddo gyfarfod â damwain. Yna aethant i ymchwilio i'r man y cyteiriai y trancedig am dano y nos flaenorol. Aethant at y gloddfa, a gwelant ol ymlithriad ar y pidd, uwchlaw y dwfr, ac wrth yr arwydd hwnw ofnasant mai yno yr oedd gwrthrych eu hymchwiliad. Felly parotoisant gyfrygau priodol er gwneud yngais am dano, a phrofodd y dybiaeth yn wir. Oddeutu deg boreu Sabboth yr oedd ynt wedi ei gael allan o'r dwfr. Yr oedd dyfnder ei godwm cyn cyrhaedd y dwfr oddeutu 20 troedfedd, dyfnder y dwfr tua 15 troedfedd. Y mae pawb yn rhyfeddu yn sawr pa fodd y bu iddo ddygwylid â'r ddamwain hon gan ei fod yn dra chyfarwydd â'r lle, ac yn awr, fel bob amser arall, yn hollawl rydd oddiwrth effeithiau y gwylybwr meddwol.

Gadawodd wraig (Ellmynes) a chwech o blant o dan ei gofal (tri iddo ef yn briodol a'r tri arall o wr cyntaf ei wraig). Edrychai y teulu oll mewn gwir alar am dano, ac nid heb achos, canys yr oedd yn wr addfwyn ac yn dad tyner a gufalus. Fel cymydog, hefyd yr oedd yn cael lle yn y radd uchaf yn mynwesau ei gyryddogion yn yr ystyr hwnw. Dairwyd ei farwol ran yn nghladdfa Cherryville y Mawrth canlynol, pan oddeutu ei

40 mlwydd oed—gweinyddwyd gwasanaeth y gladdedigasth gan Ellmyawyr. Mab ydoedd y trancedig i Robert ac Elinor Roberts, gynt o Glyny-Moibion, Llandwrog, Arfon.

Bydded cyhoeddiadau Cymru hynawsed a chop-to yr uchod er mwyn y perthynasau yn Nghymru.
Elstington, Pa., Medi 15, 1863. M. N. O.

GANWYD,

Awr 4, yn Ebersvale, Pa., mab i Mr. John a Jane Williams,—gelwir ei enw WILLIAM.

PRIODWYD,

Gor. 6, yn ninas Columbus, O., gan y Parch. Rees Powell, yn ngbartref tad y briodferch, Mr. WILLIAM EVANS a Miss HANNAH JANE DAVIS, ill dau o Columbus.

Gor. 30, yn Syracuse, Ohio, gan y Parch. William Edwards, yn ei dŷ ei hon Mr. HENRY TODD a Miss SARAH JANE HYSELL, y ddau o Minersville.

Awst 13, yn Granville, Ohio, gan y Parch. David Price, (yn ei dŷ ei hon) Mr. JOSEPH DAVIES a Mrs. ANN GRIFFITHS, y ddau o Mackaine township, ger Newark, O.

Awst 19, yn Butternut Valley, Minn., yn nhŷ tad y briodferch, gan y Parch. Joseph Rees, Mr. ALONZO BURGESS o'r Gatrawd 7, Com. F, Minn. Vol., a Miss ELIZABETH SHIELDS o'r lle uchod.

Medi 2, yn Turin, E. N., gan y Parch. D. E. Prichard, Mr. JOHN T. OWENS, Leyden, a Miss ANN EVANS o Collinsville.

Medi 6, yn Minersville, Pa., yn nhŷ rhieni y briod-asterch, gan y Parch. John E. Jones, Mr. RICHARD J. LEWIS o Lorberrry, swydd Schuylkill, Pa., a Miss MARGARET JONES o'r lle blaenaf.

Awst 24, yn Ironton, O., gan y Parch. Mr. Jones, Mr. WILLIAM THOMPSON a Miss ANN MILES, y ddau o Ironton.

Awst 21, gan y Parch. R. L. Herbert, Mr. JOHN H. WILLIAMS a Miss JANE E. HUGHES, y ddau o Fairhaven, Vermont.

Ffrwd beroriaethus lom
Fo bywyd Jane a John
O dan y nen;
Llifed yn hyfryd hir,
Trwy droiau anial dir,
I fôr o wynfyd gwir,
Y nefoedd wen.

Medi 2, yn Rome, N. Y., yn nhŷ y briodferch, gan y Parch. Thos Williams, y Parch. THOMAS H. JONES a Mrs JANE A. JONES.

Medi 17, yn Minersville, Pa. gan y Parch. John E. Jones, Mr. THOMAS A. WILLIAMS a Mrs. ANN JONES, y cyntaf o Minersville, a'r diweddaf o Big Main Run, ger Ashland, Pa.

Medi 1, yn ninas Utica, gan y Parch. D. G. Corey, Mr. CHARLES A. PITMAN, o Plymouth Rock, Conn., a Miss SARAH E. GEORGE, o Utica.

Medi 14, yn Utica, gan y Parch. Thomas Daly, Mr. THOMAS REAM a Miss MARY RICHARDS, oll o Utica.

Medi 16, yn Fairfield, N. Y., gan y Parch. Lewis Meredith, Mr. JAMES N. GREEN a Miss LOUISA DAVIES, y ddau o Fairfield.

Awst 1, yn Freedom, sir Cattaraugus, E. N., gan y Parch. J. P. Harris, R. W. BENJAMIN o Rushford, sir Allegany, ac ELLEN WILLIAMS, merch ieuengaf W. E. Williams, yaw, o'r lle blaenaf.

BU FARW,

Gor. 26, yn Syracuse, O., yn 14 mis ac 8 d oed, o glefyd yr haf, EMMA, merch fach David ac Ann Vaughan, gynt o Lanelli, sir Gaerfyrddin, D. C. Bu yr un fach yn glaf iawn am wythnosau, ond diangodd o afaelus pub poen a chystodd i'r wlad ac at y teulu lle mae o'n neb yn glaf. Cymorth gafodd i'r tad a'r

fam, brodyr a'r chwatorydd sydd ar ol i'fyned ati—a mwy, at yr Iesu.—Claddwyd hi yn nghladdfa Syracuse. Cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol gan yr ysgrifenydd. W. EDWARDS.

Awst 10, yn yr aw lle, yn 13 mis a 10 d oed, o'r un clefyd, EDWIN, mab Joseph a Harriet Gibson, gynt o Lanelli, sir Gaerfyrddin. Claddwyd ef yn nghladdfa Syracuse. Cyflawnwyd y gwasanaeth gwasanaeth crefyddol gan yr ysgrifenydd. Dymunir ar y *Dinggiwr* godi yr uchod. W. E.

Awst 11, yn Newark, Ohio, wedi wythnos o gystudd trwm, er dirfawr alar i'w rieni, JOHN, mab hynaf Mr. Titus Davies a Mary Davies ei wraig, yn 5 ml., 6 mis a 16 diwrnod oed.

PROFIAD Y RHINIEN GALARUS.

Dych'mygu wnaem pan gawsom fab
Fod genym berl parhaus ei hyd,
Ond ewyn oedd ar afon fawr,
Sy'n chwimio i'w lawr bob oed o'r byd,
Dislawn wnaeth o'n golwg ni,
Er maint ein cri,—wylofus fodd,
Mae fydd ein Daw yn rhyled iawn,
Distewi wnawn canys benthg oedd.
Fel lili gwiw neu fodd yn gardd,
Yr oedd yn hardd a theg ei wedd,
Ond gwywo wnaeth yn bwlwydd oed,
'Daeth un erioed mwy holl i'w fodd,
Ac ar ei ol mae galar du,
Nis gallwn wadu hyn ar g'oedd,
Ond er mor chwerrw'r gwpan lawn,
Distewi wnawn, canys benthg oedd.
Mae ef yn awr, yn ngwlad yr hedd,
'Does yno gledd nac onihw glwy',
Tragwoddol heddwch yno sydd,
Dim nos, ond dydd, na marw mwy;
Cawn eto gwrrd tudraw i'r hedd,
Mewn newydd wedd ac iach ar g'oedd,
Cydgennol Duw a'i fyrrd a gawn,
Distewi wnawn, canys benthg oedd.

Newark, O.

DAVID PRICE.

Awst 23, yn Jeddo, Pa., yn 1 ml., 5 mis a 23 d oed, EMY, merch i Mr. Edward a Catharine Herbert. Ei chystudd oedd y cholera infantum. Claddwyd hi ynghladdfa newydd Hazleton. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. P. Peregrine. Talfed y rhieni eu balch ar yr Arglwydd, yr hwn a feidr eu cynnal yn eu tywydd garw.

Awst 20, Mr. JENKIN DAVIES o Bradford, Pa., yn 29 ml a 9 mis oed, o'r clefyd rhydd wedi troi (wrth bob tebyg) yn typhoid fever. Bu yn briod am ychydig fisodd a Margaret Jones o Scranton, merch i Mr. Samuel Jones o Carbondale. Calodd y wraig ieuanc a'r perthynasau erydd trwm—yr Arglwydd a'u cynali. Gadawodd ei wedd mewn sefyllfa gysurus. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys e'r ychydig flynyddau yn ol—nid oes genym ond gobeithio iddo farw yn ddedwydd. Claddwyd ef yn mynwent Bradford—casglodd tyrfia luosog o Gymry a Saeson yn nghyd i'w gladdediadau. Gweinyddwyd gan y Parch. Thos. Thomas a'r ysgrifenydd.

S. A. WILLIAMS.

Awst 26, Mr. SAMUEL THOMAS o Warren, Pa., yn 76 ml oed. Byrthiodd clwyd arno, yr hyn oedd achos o'i farwolaeth yn mhen ychydig ddyddiau ar ol hyn. Yr oedd yn enedigol o awydd Aberteifi—daeth ef a'i deulu i'r wlad hon yn 1831, a sefydlasant yn Bradford. Bu am lawer o flynyddau yn aelod gyda'r Methodistiaid Wesleyaidd. Yn y wlad hon ymonodd a'r eglwys Esgobaethol a pharhaodd felly hyd angau. Yr oedd yn wresog iawn yn ei greflydd, ac yn caru ymddiddan am greflydd. Creflyddwr yr hen flasiwn ydoedd—yr oedd yn holl o hen greflyddwr profiadol. Gofynnus iddo y dydd y bu farw, a oedd creflydd yn talu ei ffordd i Nis gallai siarad, ond cododd ei law ac edrychodd i'fyny a'r daugrau yn ei lygaid yn arwyddo ei bod, a hyderw iddo gael y lan draw yn ddiogel. Fe dal creflydd brofiadol yn angau. Claddwyd ef wrth gapel Bradford. Pregethodd un Mr. Warren yn Saesoneg, a'r ysgrifenydd yn Gymraeg y Sabboth canlynol ar yr amgylchiad. S. A. WILLIAMS.

Awst 26, yn Columbus, Ohio, ar ol cystudd byr ond chwerrw iawn, yn 3 blwydd ac 16 o dyddiau oed, ROBERT ELLIS, mab i Rowland a Susan Rowlands.

Nid oedd ond ychydig wythnosas er pan y claddasant un bychan o'r blaen. - Onid yw y rhai hyn a llefau uchel yn dweyd, Am byny, byddwch chwithau barod, canys yn yr awr ui thybnoch y daw Mab y dyn. Cyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol yn yr angladd gan yr ysgrifenydd. J. H. JONES.

Gor. 25, yn California, o'r darfodedigaeth, yn 27 mlwydd oed, MARY ANN, priod Isaac Morris. Gauwyd y chwaer hon yn Cwmbrwla, swydd Schuykill, Pa. Symudodd ei rhieni yn fuan wedi hyn i Pottsville lle y buont hyd nes marw ei mhamer ya rhai blynyddau yn ol. Yno y mae ei thad a'i pherthynasau yn awr. Ymunodd mewn priodas a Mr. Isaac Morris er ys 6 mlynedd yn ol. Bu iddynt ddau o blant. Claddwyd yr ynaf yn Pottsville, ac y mae'r ieuengaf yn fyw gyda'i dad galarus yn California. Ymunodd ein chwaer a phob yr Arglwydd yn leuan, derbynwyd hi yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaoel yn Pottsville, a glynodd yn ei phroffes hyd y diwedd. Bu yn ffyddlon i synychu moddion gras tra y gallodd, a chwynai yn aml o herwydd prinder y cyfrifw gyda'r Cymry yn California. Cafodd gystudd led drwm am dair wythnos cyn i angau ei rhyddhau. Heddwch i'w llwch yn ei wely llai hyd foren caniad, yr uddon, pryd yr ydym yn hyderu cael ei gweled wedi cyfodi ar wedd hardd ei Phrynwr. Barnwr y gweddwn a Thad yr ymddiffid fyddo yn gymorth i'w phriod a'i phlentyn bychan sydd yn galaru eu colled ar ei hol yw dymuniad ei brawd, Minersville. JOHN E. JONES.

Medi 3, yn Minersville, Pa., o'r darfodedigaeth, y brawd JOHN J. MORGAN, yn 34 ml. oed. Claddwyd ef yn mynwent y Gynulleidfaoel yn y lle uchod, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Yr oedd yr ymadawedig yn bregethwr gyda'r Gynulleidfaoel. Bwriedir ysgrifenu cofnod iddo yn fuan. J. E. J.

Awst 19, ar Old Man's Creek, Johnson County, Iowa, yn 4 ml oed, CATHARINE, merch Humphrey a Margaret Griffiths, o glefyd y gwaed. Yn nechreu yr haf hwn y symudodd Griffiths a'i deula i'r ardal hon o Portage, Wisconsin, gyda theulu lluosog, i dyddyn a brynasai yn niwedd y flwyddyn o'r blaen. Gobeithia, trwy y symudiad hwn, ei fod yn symud o gyrrhaedd rhai profedigaeithau. Ond wrth ffoi o gyrrhaedd y naill, efe a oddiweddwyd gan un arall, a brofodd yn un chwerw iawn. Ond y mae galar tad a mam, brodyr a chwiorydd wedi troi yn llawenydd i Catharine; a chan na ddychwel Catharine atyt bwy, gobeithio y bydd i'r holl deula gael eu parotol i fynydd ati hi. Claddwyd hi wrth addoldy y Cymry ar Old Man's Creek. EV. GRIFFITHS.

Awst 14, tua 6 mis oed, o'r dolor rhydd, DAVID R., mab i Lewis Jones a'i briod, Long Creek, Iowa.

Do, trosglwyddwyd y blodeuyn

I Baradwys—gwlad heb gily',

Rhy oer yma, nychu gwywo,

Yno byth ui wywa mwyr.—PERRIN.

Awst 17, yn 62 ml. oed, ar ol ychydig ddyddiau o afiechyd, Mr. DAVID M. JONES, Long Creek, Iowa. Yr oedd yn aelod o'r Eglwys Gyn. Gym. yn yr ardal. Teimlir colled gan lawer ar ei ol, yn neillduol gan ei weinidog. Yr oedd Mr. Jones yn bynod barchus o dŷ a gwasanaeth Daw; a bydd yn chwth iawn genym eisiau ei weled yn y cyfarfod gwedd i'r Society, a chlywed ei lais peraid yn canu gyda ni ar y dddear; ond gobeithiwn gael ei weled mewn gwlad lle ni bydd y trigolion yn marw mwyach, a chlywed ei lais yn yr anthemau tragwyddol yn canu am gariad yr Iesu glân. Cyn cychwyn tua'r bedd, ar ddyuniad y teulu, pregethodd y Parch. T. W. Evans, oddiwrth Ps. 39: 13, i gynulleidfa lluosog o Gymry a Saeson. Gadawodd Mr. Jones, weddw, a phump o blant, sef dau dab a thair merch i alaru ar ei ôl. Yr Arglwydd a fyddo yn rhan dragwyddol iddynt.

Er fod raid i'r Cristion 'mado.

Caiff fyw eto mewn gwell byd,

Gwna Daw o'i beraidd, lwsa dragaredd,

Ei ddwyn mewn heddi o'r bedd ryw bryd,

Mwynhad o'r wlad heb wad caiff wed'yn.

Yno lleisia llona llef,

Gwiiw-ber ddonau, é gan ar dannau

Eur delynau nef y nef.

D. KNOWLES.

Awst 19, yn Racine, Wis., DAVID, mab i William J. Williams a'i briod, tua 6 wythnos oed. Gweinyddwyd yn y gladdiedigaeth gan y gweinidog, y Parch. C. D. Jones.

Medi 17, ger Westernville, swydd Oneida, N. Y., y diacon JABEZ HALLECK, taid i'r Cadf. Henry Wager Halleck o Washington, yn 103 mlwydd oed,—hen sefydlydd parchus yn Western, ac aelod o'r eglwys Breesbyteriaidd a diacon ynddi er a blynyddau lawer.

Awst 28, yn mhlwyf Oregon, Wisconsin., yr hen-aelgwr, NATHANIEL AMES, (un o hen filwyr y Chwyldroad Americanaidd) yn 102 fl. a 4 mis oed. Claddwyd ef yn Madison, Wis. Bu yn bregethwr achlysu-uro dros lawer o flynyddau yn nghyfaudeb y M. E., yn Steuben, N. Y., lle y mae mab iddo a'i deula yn preswyllo yn awr.

Medi 5, yn Baltimore Md., y Parch. ROBERT LIT- TLEK, Caplan yn 74 Gatrawd N. Y. Vol., o'r typhoid fever, a ymaffodd ynddo yn adeg y frwydr fawr yn Gattysburg, Pa. Dygwyd y gweddillion marwol i'w claddu yn So. Trenton, E. N., de y bu yn byw rai blynyddiau. Pregethwyd y bregeth angladdol y Sab- both canlynol i'r gladdiedigaeth, i dyrrfa dra lluosog, gan y Parch. J. Edred Jones. Yr oedd Mr. L. yn enedigol o ardal Trefnant, ger Dinbych, G. C.

Gor. 20, WILLIAM EVANS, mab William ac Ann Evans, Ridgeway, Wis., yn 18 mlwydd oed. Bu yn aelod cyn-radwy o'r eglwys Gynulleidfaoel yn y lle am naw mlynedd. Blind ef, can ddolur y'r afu er's hauer blwyddyn, ond ei glefyd angelu oedd y gwddi bydredd. Claddwyd ef yn y mynwent wrth y capel, gweinyddwyd ar yr amgylchian gan y Parch. David Jones, Arens. EVAN OWEN.

Gor. 25, yn Gibson, ger Dundaff, Pa., yn 39 ml. oed Mrs. MARY REES, priod Mr. David Rees. Bu farw mewn canlyniad i euedigaeth plentyn. Yr oedd Mrs. Rees yn ferch i Mr. John Evans, yr hwn fu yn triglanu yn Blakeley, swydd Luzerne, Pa., am am-ryw flynyddau. Yr oedd y tad yn aelod parchus gyda y T. C., a chafodd Mrs. Rees, ei hegwyddori yn dda yn mhethau crefydd yn ei dyddiad i'fyny. Yr oedd yn lled wybodus yn yr ysgrythran. Yr oedd o dymwr fywn a charedig, yn un a berchid yn lawr gan ei holl gydnabod. Gellir dweyd am dani ei bod yn wrtaid dda, yn fam awyrl—ac yn gymydoges gar-edig a pharchus. Gadawodd ar ei hol briod a 4 o blant y rhai a lawr deimant eu colled. Claddwyd ei rhan farwol yn mynwent Carbondale, lle hefyd y mae amryw o'r perthynasau yn gorwedd. Pregethwyd y Sbrboth ar ol yr angladd i gynulleidfa Dundaff yn dal perthynas a'i marwolaeth—yn Seisauig gan y Parch. Mr. Lamb, ac yn Gymraeg gan yr ysgrifenydd.

D. DANIELS.

Awst 16, yn Clifford, ger Dundaff, o ddolur y gwddf, yn 3 bl. a 6 mis oed, WILLIAM R. JONES, mab i Mr. Thomas J. Jones a'i briod. Claddwyd ef yn myn- went Dundaff, a gweinyddwyd gan weinidog y lle.

Awst 18fed a'r 19eg, yn yr un lle, WILLIAM D. TOBIAS a SARAH JANE TOBIAS, plant i Mr. David Tobias a'i briod—y cyntaf yn 2 fl. oed, a'r olaf yn 3 bl. a 9 mis oed. Bu y rhai bychain hyn farw yn aydyn iawn, o'r un clefyd, sef rhyw glefyd yn yr ymygar- oedd. Claddwyd y ddau yn yr un bedd, yn mynwent Dundaff. Teimlai y rhieni yn alarus iawn wrth gladdu eu hanwyl blant, sef yr oll a feddent. Pre- gethwyd yn yr angladd gan yr ysgrifenydd.

D. DANIELS.

Medi 4, yn Remsen, Oneida, N. Y., ar ol cystudd byr, HUGH RICHARD, wedi cyrrhaedd yr oedran teg o 90 ml. a 6 mis. Yr oedd wedi colli ei olygon er's tros ddwy flynedd, yr hyn oedd wedi peri iddo ddigalon- did mawr, yr oedd yn hen wr hynod o barchus yn y gymydogaeith. Ymluddodd i'r wlad hon o ymys Enlli, G. C., er's llawer o flynyddoedd yn ol. Y mae wedi gadael ar ol ei briod oedranus a'i ferch fabwysiedig, yr hon sydd wedi rhagori ar ddegau o ferched naturiol yn ei gofal am ei mam a'i thad mabwysiedig. Y mae yn ferch grefyddol—yn ddiau ni chyll i' gwobr. Y Sbrboth canlynol ymgasglodd tyrrfa lluosog o'i gymy- dogion a'i frindiau i bebrwng ei weddillion marwol i fynwent Penycraen, a gweinyddwyd gan Mr. John J. Vaughan a'r ysgrifenydd.

OWEN F. PARRY, Remsen.

Tennessee yn ymgeisio am ryddid.—Mae yn hyf-ryd genym ddeall fod cyfarfodydd cyhoeddus yn cael eu cynnal mewn amrywïol gymydogaeithau yn nbalaeth Tennessee yr wythnosau hyn, er deffroi trigolion y dalaeth at y pwysigrwydd o adennill eu lle yn yr Undeb fel talaeth deyrugarol. Y Llywodraethwr, Andrew Johnson, mewn araeth ddiweddar yu Nashville, prif ddinas Tennessee, a ddaeth allan mewn eglurder a phwyslais auny-gwylidig yu erbyn bodolaeth caethiwed. Dywedai;

"Gadewch i ni ddinystrio yr *achos* o'n cynhenau a'r rhyfel cartrefol gwaellyd hwn. Nid yw yn ddoeth nac yn gyfiawn i ni sefyll yn gymodlawn a drwg mor arathrol. Datganodd ei hun yn benderfynol ac heb eithriad dros ddilead caethiwed; po gyntaf y gellir effeithio hyny goreu i gyd. Gallai, a thebygol y byddai rhyw aughyfleusderau dros yr amser yn dilyn, ond byddai i'r rhai hyn yn fwy na chael eu had-dalu trwy y cymhellad ardderchog a roddid i'n holl bethau daionus trwy y dewisad o lafur rhydd yn lle llafur caeth. Yr oedd efe dros ryddhad uniongyrchol, os gellid ei gael; ond os na ellid cael hyny, yr oedd dros ryddhad graddol—ond rhyddhad ar bob cyfrif.

Gobeiaethau at Jefferson Davis.—Cafwyd am-ryw o ohebiaethau at Jefferson Davis yn ddiweddar gan rai o'u milwyr, mewn ystafell yn Jackson, talaeth Mississippi. Casglwyd a danfonwyd hwy i Washington. Yn eu plith yr oedd un llythyr bychan cydymdeimladol oddiwrth ein diweddar Lywydd Buchanan, un oddiwrth y diweddar Lywodraethwr Reynolds, Illinois, un oddiwrth John Broadhead ymgeisydd presenol (*Copperhead*) am swydd yn ninas Philadelphia, ac un oddiwrth Bright o Indiana, yr hwn a drowyd allan o Senedd yr U. D. yn ddiweddar am fradwriaeth.

Enbydrwydd oddiwrth yr Indiaid—Llythyr o ddinas St. Paul, Minnesota, dyddiedig Medi 7, a ddengys uad yw ein Sefydlywyr yn y dalaeth hono yn gwbl ddiogel eto rhag ymosodiad llofruddiog gan yr Indiaid. Ychydig ddyddiau yn ol (dywed y llythyr hwn) fel yr oedd cwmni o tua 24 o fwn-wyr yn dychwelyd o fwngloddfeydd Idaho, ymosodwyd arnynt gan Indiaid, a lladdwyd hwynt oll! Yn oedd hyn yn fuan ar ol i'r Indiaid gael eu gorchfygu, fel y tybid, gan y Cadf. Sibley, a'u gyru dros y Missouri; ond dychwelasant yn fuan a chyflawnwyd y gyflafan hon. Mae gan y Cadf. Sully tua thair mil o feirchfilwyr yn yr ardal, a gobeithir y bydd yn alluog i gadw yr Indiaid diaw ac amddiffyn y Sefydlywyr.

Brydwr a'r Indiaid.—Gair o Omaha, Nebraska, Medi 17, a ddywed fod y Cadf. Sully wedi ymosod ar luaws o'r Indiaid Sioux tua 200 milldir o gaerfa Perrie, wedi lladd tua 150 o honynt, a chymeryd llawer o yspail a rhai carcharorion.

Y glô.—Trwy fod pris y glô yn lled uchel yn awr, hysbysir yn y Newyddiaduron fod llawer o gledd-gerbydau yn defnyddio tanwydd coed yn lle glô.

Talaeth Connecticut.—Mae gan y dalaeth hon tua chwe' miliwn a deugain o ddoleri allan yn ei llaw-weithfeydd—a rhydd wa th i tua thringain mil o'i phreswylwyr yn y gweithfeydd hyn.

Calondid i ffermyr.—Hysbysir fod pris lled dda ar yr ymenyn y dyddiau hyn—a'i fod ar godiad Y farchnad wla'n hefyd sydd ar godiad, a'r cynrych yn helaethu. Dywedir fod talaeth Michigan yn unig wedi cynrychu yn agos, os nid yn llawn, werth wyth miliwn o ddoleri o wla'n y flwyddyn hon—ei bris tua 60 c. y pwys.

Cotwm yn y De.—Bernir fod wedi ei storio yn y talaethau deheuol yn awr fwy na thair miliwn o fyrneidiau (*bales*) o gotwm.

Traul y rhyfel i'r Deheuwr.—Heblaw y bywydau a gollwyd, mae traul arianol y rhyfel i'r Cynghrair Deheuol eisoes tua deuddeg cant o fil-ynau o ddoleri—a'r gyfundraeth gueth, yn lle cael ei chadarnhau, fel y dysgwylid, yn myned yn wanach bob dydd.

Yr etholiad yn nbalaeth Maine.—Yn yr etholiad diweddar yn Maine, mae cyfeillion yr Undeb wedi euill buddugoliaeth fawr. Y mwyafrif dros Samuel Cone, Llywodraethwr, (Undebwr) yn erbyn Bradbury (*Copperhead*) ydoedd yn agos i 18,000. Y flwyddyn ddiweddaraf safai y Senedd, 25 Undebwr ar gyfer 6 Democratiaid—y flwyddyn hon, 30 Undebwr ar gyfer un *Copperhead*; yr Assembly yn lluosog hefyd a du yr Undebwr.

Yr etholiad yn California sydd wedi troi allan tuag ugain mil o fwyafirif o du yr ymgeiswyr dros yr Undeb a Rhyddid. Os bydd i'r talaethau rhydd eraill ddilyu y ddwy uchod—un yn eithaf-barth y dwyrain, a'r llall yn eithafbarth y gorllewin—bydd golwg lled dda yu fuan ar gaderuid yr Undeb a rhyddid dynoliaeth yu America.

Y gwrthryfel a phwy dynt ei bleidwyr.—Un o Newyddyrion y gorllewin pell—"The Dalles Mountaineer (Oregon) a ddywed:

"Mae yn y ddinas hon, efallai, o ugain i ddeugain, o ddyhirwyr, y rhai y gellir eu darlunio fel ewyn a gwehiliou cymdeithas, a'r rhai yn ddi-eithriad a bleidiant achos Jefferson Davis a'r Cynghrair deheuol. Cymerwch yr hap-chwareu-wyr, y chwareuwr cardiau, a mynychwyr y diotai isel a digymeriad yn y ddinas, a chewch hwy yn gyffredinol yn bleidwyr selog y gwrthryfel a'i gefnogwyr. Y ffeithiau diymwad hyn a ddangosant i bob meddwl ystyriol fod yn rhaid bod rhyw beth o'i le yn yr achos sydd yn denu y fath gymeriadau i'w bleidio." Pe rhoddem dro trwy ardal y "*Five Points*" yn New York, y *grog shops*, a'r cyffelyb fauau, y rhai a alwai y Dr. Lyman Beecher, yn ei ddadleuon dros ddirwest, "*the breathing holes of hell*," caem mai yn gyffelyb fel y dywed yr ysgrifenydd o Oregon y mae trwy yr holl wlad. Pwyllwn a dysgwn ddoethineb oddiwrth y pethau hyn.

Sefyllfa pethau yn Maryland.—Mae yn Maryland, fel yn yr holl dalaethau caeth cyfniol, ddau fath o Undebwyr. Un yw y rhai a ddewisant

Llywodraeth yr Unol Daleithau o flaen eiddo y Cyngbreirwyr Deheuol, ac eto a wrthwynebant bob symudiad o eiddo y Weinyddiaeth a duedda at ddilead caethiwed. Gelwir y rhai hyn, Plaid yr Undeb (*the Union Party*). Y blaid arall yw y rhai a safant dros yr Undeb ac a gymeradwyant fesurau y llywodraeth dros ddilead caethiwed, gan ystyried uas gall caethiwo rhau o'r boblogaeth a chynol Undeb a thanguefodd o fewn ein gwlad gydfodoli yu hir mwyach. Y rhai hyn a adnabyddir wrth yr enw, y blaid ddiamedol dros yr Undeb (*the Unconditional Union Party*). Mae cylarchiadau oddiwrth y ddwy blaid a enwyd, trwy Bwyllgor o eiddo y naill a'r llall, wedi eu cyhoeddi at bobl Maryland yn ddiweddar. Y blaid ddiamedol dros yr Undeb, a safant dros alw Cynadl-edd dalaethol Gyffredinol i ystyried y cwestiwn o Rhyddhad, ac ni roddant eu llais dros un aelod i'r Senedd dalaethol na fyddo dros yr egwyddor o ryddhad. Mae'r blaid hon ar gynydd yu Maryland. Bydd yr etholiad nesaf yn y dalaeth hono yu un o bwys mawr, yn ei chysylltiad ag achos rhyddid o fewn ein gwlad.

Atal gweithrediad y Gorff-wys (Habeas Corpus act) — Yu ol gweithrediad yr "Habeas Corpus" pe byddai i ddyn gael ei gymeryd i fyny fel yspwr neu ffoadur neu fradwr, i sefyll prawf ger bron awdurdodau y Llywodraeth Gyffredinol, ceisai Barnwyr Talaethol trwy y Wŷs hon ei ddwyn o law y Llywodraeth Gyffredinol a'i ddwyn i brawf ger eu bron hwy. Y Cyfansoddiad Gwladwriaethol a wahardda na byddo attaliad yu bod ar weithrediad yr Habeas Corpus oddieithr mewn amser-oedd o ryfel tramor neu ryfel cartrefol yr hyn a gynyws hawl i'w battal ar y fath amser a'r presenol. Fel na byddai lle i ddadl fod, pa un ai y Llywydd ynt y Gydgyngorfa sydd yn meddu yr hawl hon, ffurfiwyd deddf gan y Gydgyngorfa ddiweddaraf yn galw ar y Llywydd i weithredu yu y symudiad hwn, os barnu fod daioni y wladwriaeth yu galw am hyn. Cadarnhawyd y ddeddf hon y 3ydd o Fawrth diweddaraf yn y Gydgyngorfa. Ac yu awr, trwy fod plaid o bobl yn y Gogledd yu ceisio cefnogi y Deheuwr a drysu gweithrediadau y Llywodraeth Gyffredinol, y mae ein Llywydd wedi rhoi allan ei Gyhoeddeb i attal gweithrediad yr *Habeas Corpus Act* hyd derfyniad y gwrthryfel, neu hyd oni byddo iddo eto alw yr attaliad yu ol.

Yr etholiad nesaf yn nhalaeth New York — Ni bydd Llywodraethwr y dalaeth i gael ei ethol y tro nesaf, eto bydd swyddogion eraill o bwys i les y wlad i gael eu hethol. Gobeithiwn y bydd cyfeillion rhyddid yn ffyddlon i'w hegwyddorion. Na rodder y bleidlais i ueb er mwyn dal plaid i fyny, ond safwn yn gryf dros fodolaeth ein Llywodraeth fel Llywodraeth rydd, yu y dyddiau enbydus hyn. Gochelwn rhag rhoi braich o gymhorth i gefnogwyr y Cyngbreir Deheuol sydd mewn arfaen yu erbyn ein Llywodraeth, er i hyn fod dan y gochl a'r esgus o "bleidio heddwch." Heddwch sefydlog a pharhaol a enillir ya unig

trwy sefyll dros egwyddorion cyfiawder a rhinwedd. Felly cawn Dduw ei hun drosein, ac os bydd Duw drosein byddwn yu sier yn y diwedd o fod ar dir buddugoliaethus ac anrhydeddus.

Arctifferch Gymreig. — Miss Evans, geneth tua 15 ml. oed, Cymraes ian loyw, a draethodd araeth yn Seisnig ar ddirwest yn y neuadd fawr, Cooper's Institute, yu ninas New York, nos Fercher, Medi 23, yr hon a dderbyniwyd gan y gynulleidia gyda chomeradwyaeth mawr. Peth rhyled oedd gwated geneth mor ieuanc yu gallu trachthu mor gyson ar y fath achos. Ond y mae yr achos yu dehong o gefnogaeth gan "wyr ieuanc a gwyr yfau nefyd, henafwyr a hanciau." Bydded i esiampl y ferch ieuanc hon ddi-ffroi mwy o deimlad a chynhyrfu i fwy o ymdrech dros ddirwest yu ein gwlad. Diau yw fod gwlw angen yu bod am hyn.

Gair o San Francisco. Medi 18 a hysbysa fod yr Agerloug Sierra Nevada, wedi cyhoeddiad y porthladd hwnw o Oregon a Columbia Bydeinig, yu dwyn ynddi 200 o deithwyr, a throso o \$375,000, tua ei haner o'r lle blaenaf a haner o'r olaf. Bydd y Gynadlled i drefnu Cyfansoddiad i Dir-iogaeth Nevada yu cyfarfod yu Carson City y 3ydd o Dachwedd nesaf — y Cenhadon yn gyffredinol, dywedir, ydynt ffafriol i'r Undeb a throso egwyddor fawr rhyddid.

Cadfridogion yn gweddio. — Y Cadfridog Meade sydd ddyn o dduwioledeb difrifol. Tra nad yw hyn, efallai, yn anwahanol gysylltiedig ag arweiniad llwyddiannus byddin ar faes brwydr, eto y mae o bwys mawr. Priu y gallwn gyfeirio at amgylchiad mewn hanesyddiaeth am flaenor yu arwain byddin, mewn amddiffyniad o ryddid dynoliaeth, nad oedd yu cydnabod yr Arglwydd a'i ymddibyniad arno. Cromwell ydoedd ddyn "yn gweddio." Felly yr oedd William Tell. Felly Gustavus Adolphus. Felly yr enwog George Washington. Ac felly ein dewr Mitchell. Gall dyn da bleidio achos drwg weithiau, mewn camgymeriad, fel Stonewall Jackson a'r cyfelyb. Ond diolchwn, tra y gwyddom fod ein hachos yn dda ac o'r pwysigrwydd mwyaf, fod genym rai dynion gwir rinweddol yn sefyll drosto yu y cyfwg mawr presenol.

Talu y biliau diweddar. — Y *Presbyterian Banner* a ddywed fod y "Bwrdd er helaethu achos yr Eglwys" wedi talu biliau diweddar mewn tri chant o gynulleidfaoedd gweiniad analluog i orphen talu am adeiladu eu haddoldai, yu yspaid y pum' mlynedd diweddar.

Rhodd y wedd. — Gwraig weddw, yr hon sydd foneddiges mewn teimlad yn gystal ag mewn amgylchiadau, a ddanfonodd \$102 yn ddiweddar at Drysor yr *American Missionary Association*. Hi a ddywed, yn ei llythyr a gynywsai y rhodd, fod ei phriod wedi dweyd ar ei wely angau, os byddai yu cael fod ei betfeddiaeth yu cynwys mwy na chynaliaeth iddi, y gallai roddi hyn yu ryw wrthrych haelionus, a'i bod hithau yn danfon y swm uchod fel cynrych y flwyddyn ddiweddar.

Y taliad o "\$300" yn lle myned i'r maes.—Mae tua phum' miliwn a phum' can mil o ddoleri (\$5,500,000) wedi eu cynyrcu eisoes o'r taliadau hyn, yr hyn, gyda'r hyn a dderbynir eto, a ddefnyddir fel *bounty* i wirfoddolion. Tebygol y bydd llawer o'r milwyr ag y mae eu hamser wedi dyfod i fyny yn cymeryd y cedroddion hyn, ac yn ail ymrestru.

Y rhaff bellebrol tan y Werydd.—Y gorchwyl o weithio y rhaff sawr hon, i gyrhaedd o'r Iwerddon i Newfoundland, sydd wedi i osod i'r Mrd. Glass, Elliot a'i Cyd., o Lundain. Maeut eisoes wedi dechreu ar weithio y rhaff, a dysgwylir gyda hyder mawr y gellir ei gosod i lawr yu llwyddiannus. Bwriedir cwblhau y gorchwyl hwn yr haf nesaf.

Brwydr arswydol yn Georgia.—Byddin y Llywodraeth dan arweiniad y Cadf, Rosecrans, a chydweithrediad Burnside mewn rhan arall o'r dalaeth, oedd wedi llwyddo i yru ymaith y gelynion yn lled lwyd o Tennessee. Y gelynion oeddynt mewn braw wedi cilio o Chattanooga ar gyffiniau Georgia, lle y buasai iddynt dros amser maith amddiffyfydd tra chedyn, a Rosecrans oedd wedi meddiannu yr amddiffynfeydd hyn. Rosecrans gyda ei fyddin wrol a aethai yn mlaen i dalaeth Georgia, gan ddysgwyl cymeryd Atlanta a manau eraill yn y dalaeth hono. Ond trwy gyfarwyddyd Jeff. Davis a'i bleidwyr, y gelynion, gan ddysgwyl gallu adgymeryd Tennessee, a ddanfonasant adgyfnerthion helaethion a grymus oddiwrth fyddin Lee yn Virginia, a rhanau eraill o'u byddinoedd, i gynorthwyo y Cadf. gelynuol Bragg yn erbyn Rosecrans—a bu brwydrau gwaedlyd ac arethrol iawn yn y rhanau hyn o Georgia. Parhaodd y brwydro o ddydd Sadwrn Medi 19, trwy y dydd hwnw, a'r Sabboth, (ac yn mlaen y dyddiau canlynol.) Weithiau byddai yn ochr yn llwyddo ac weithiau y llall—magnelfeydd yn cael eu cymeryd a'u hadgymeryd—miloedd yn cael eu cymeryd yn garchorion gan y naill blaid a'r llall—a miloedd lawer yn cael eu lladd a'd clwyfo. Sonir fod 30,000 i'hwng y ddwy blaid wedi eu lladd a'u clwyfo? Nis gallwyd danfon adgyfnerthion yn ddigon prydlon i Rosecrans—felly yr oedd y gelynion yn llawer iawn lluosocach na byddin Rosecrans—ond methasant a thori rhyngddo a Chattanooga na dinstrio ei fyddin, fel yr oeddynt wedi amcanu a dyagwyl y gallent wneud. Yn ol y newyddion diweddaraf, yr oedd byddin Rosecrans wedi gallu cilio yn ol—cymeryd eu clwyfedigion gyda hwy—a meddiannu eu hamddiffynfeydd yn Chattanooga, ac adgyfnerthion grymus yn eu cyrhaedd. Un o'r brwydrau mwyaf arswydol a gafwyd eto oedd y frwydr hon.

Yn ol hanesion manwl gan rai fuont yn llygad dystion o'r brwydrau uchod, ymddengys fod y golled i fyddin yr Undeb yn dra mawr. Collwyd tua hauer cant o faguclau, ac ailwy milwrol cyfatebol, y rhai a syrthiasant i ddwyllaw y gelynion. Nifer y rhai a gollwyd genym trwy gael eu lladd,

eu clwyfa, neu eu carcharn, oedd tua deng mil. Hysbysir fod y rhan fwyaf o'n byddin ni wedi cwympo yn ol yn y diwedd yn bur anhrefnus. Enwir gyda chanwoliaeth uchel fod tua 10,000 neu 12,000 o'n gwyr dan y Maj. Gen. Thomas (Cymro?) a'i is gadfridogion wedi cadw y gelynion draw am hir amser, ac yn y diwedd eu gyru ar encil a'u herlid, a chymeryd rhai cannoedd o honnynt yn garcharorion, a thrwy hyuy achub gweddill eu byddin orchfygedig rhag trychineb gwaeth nag a gawaant.

Mwy gobeithiol.—Hysbysir yn awr fod byddindorf Sherman (rhan o fyddin y Cadf. Grant) wedi cyrhaedd yn angysfnerthiad i Rosecrans ddydd Mawrth neu Mercher, Medi 22, 23, a bod adgyfnerthion oddiwrth Burnside wedi ei gyrhaedd ar ol hyn. Yr achos fod y gelynion mor awyddus i geisio adenill Tennessee ydyw, am mai o'r dalaeth hono y maent yn derbyn rhan fawr o ymborth y fyddin—dwy ran o dair o'u blawr (*aire*) at wneud pylor—a chyflenwad helaeth o lŵ at eu gweithfeydd. Colli Tennessee a effeithia yn fawr ar rym y gwrthryfel.

Yr ymosodiad ar Charleston.—Mae Gillmore yn parhau i osod i fyny yn hwylog ei fagnelfeydd cedyrn ar gaerfa Wagner a Cummings Point, i'w alluogi i wneud ymosodiad effeithiol ar ddinas Charleston. Nid yw ergydion parhaus oddiwrth y gelynion yn gallu ei attal. Yr herwlong enbydus Sumpter, alias Gibraltar, a ddaeth i mewn yn ddiweddar i borthladd Charleston. Y gelynuon, o Gaerfa Moultrie, a ollyngasant eu magnelau trymion arni, gan dybied mai on o longau yr Undeb oedd yn dyfod i fyny. Y Sumter a suddodd, ond y dwyllaw ar y bwrdd (630) a achubwyd oddi-eithr 20 o ddyuon. Dyna ddiwedd y Sumter—cludo milwyr y gwrthryfelwyr yr oedd yn awr o borthladd i borthladd—dyna oedd y 630 hyn.

Byddin y Potomac.—Ychydig iawn a hysbysir yn eglur am Fyddin y Potomac. Ei meirchfilwyr dan Buford ac eraill, ar redfa o ymchwilliad, a ymosodasant tua'r 23 o Fedi ar y gelynion ar lanau y Rapidan, gan beri iddynt ddianc dros yr afon, —cymersant tua 150 o garcharorion, a dychwelasant at y fyddin. Meddyllir fod rhyw symudiad o bwys yn myddin y Potomac i gymeryd lle yn fuan—i ba le ni ddywedir—tua Richmond, mae'n debyg.

Sefyllfa pethau yn Missouri.—Dwy blaid mewn gwirionedd sydd yn Missouri—sef y Blaid a saif yn ddiymod dros ryddid a'r Penauocrog. Y rhai diweddaraf ydynt ddwy ran, y naill yn wrthwynebwyr cyhoeddus i'r Llywodraeth Gyffredinol, a'r llall yn broffesedig yn bleidiol iddi ond gwrthwynebol i'w mesurau dros ymyrddhad oddiwrth y trefniant caeth. Credir fod yr egwyddor rydd yn enill tir yn Missouri, er cryfied y gwrthwynebiad. Scofield, yr hwn, mewn awr wan ar ein Llywydd, a osodwyd ya y swydd o Gadlywydd Dosparth milwrol Missouri sydd bleidiol i gaethiwd ac ya

attalfa fawr i ffliniant achos rhyddid yn y dalaeth. Oni buasai ei bod felly, ni buasai y fath un a Quantrell yn gallu dyfod allan o Missouri i ymosod fel y gwnaeth ar Lawrence, a chael nawdd eil-waith o fewn ei chyffiniau. Bodolaeth *guerrillas* a'u gweithrediadau uosawl a bar drallod nas gellir ei draethu i gyfeillion rhinwedd a rhyddid yn Missouri. Eto, trwy y cyfan, i ryddid y daw y dalaeth hon.

COFIANT MRS. AVRINAH LEWIS.

Gor. 14, yn Freedom, swydd Cattaraugus, E. N., bu farw Mrs. AVRINAH LEWIS, diweddar briod y diacon John Lewis, wedi cystudd hir a thrwm o afiechyd y galon, yn 72 mlwydd oed.

Bu yn dihoeni am gryn amser ac am wythnosau amryw yn gorwedd ar ei chlaf wely.—Cafodd bob ymgeledd ar a allasai cymydogion a pherthynasau weini iddi, a chymhorth y meddygeu goreu yn yr ardal, ond oll yn ofer—yr oedd angau yn gweithio yn y babell, a therfyn ei thaith yn neshau—dangosodd ei phlant a'i phriod bob tynerwch ati, ac nid oedd dim ganddynt yn ormod i'w wneud er eamwythau ei phoen, a siroli ei meddwl yn nghyfyng ddydd marwolaeth; ond ymlithrodd i'r glyn yn mreichiau'r Ceidwad mawr, fel yr hyderwn.

Yr oedd gwrthrych ein coffa yn enedigol o Geredigion, adwaenid hi cyn priodi wrth yr enw "Avrinah Jones o Manarthur," nid pell o hen Ysgol glasurol Ystrad Meirig. Cafodd ei dwyn i fyny o dan aden Methodistiaid Calfinaidd, a bu yr egwyddorion a blawwyd yn ei meddwl ieuangaid yn amlwg drwy ei holl fywyd. Nith ydoedd i'r Parch. Thomas Jones, offeiriad gwir ddawiol yn Creaton, Lloegr. Ymunodd mewn priodas â Mr. Lewis yn y flwyddyn 1821, treuliasant saith mlynedd o foreu yr nadeb hwn yn Aberystwyth; oddi yno symudasant i'r WERN DDU, fferm o'r enw yn y gymydogiaeth hono, lle y treuliasant chwe' mlynedd yn rhagor o'u hoes, ac oddiyno yr ymfudasant i America yn 1834. Wedi glanio yn E. N., sefydlasant yn Utica, a buont yn y gymydogiaeth hono am 10 mlynedd.—Yn y ddinas uchod yr ymunodd Mrs. L. â'r eglwys fedyddiedig yn cyfarfod i addoli Duw ar Broadway—bedyddiwyd hi gan y diweddar Barch. David Michael, a bu ei bywyd crefyddol yn addas i'w phroffes hyd ddiwedd ei hoes.

Symudasant o Utica i Freedom, Cattaraugus, yn y flwyddyn 1845, lle y treuliodd weddill ei dyddiau. Bu iddyn 5 o blant, tri o ba rai sydd heddiw yn fyw, a gellir dyweyd am danynt eu bod wedi ymddwyn yn deilwng a pharchus o'u rhiaint. Bydded i wenau Rhagluniaeth fod arnynt, a Duw'r grae breswyllo yn nghalon y rhai a anrhydddant eu rhieni.—Mae John, y mab hynaf, yn byw yn Green Point ar Long Island; William a'i deula serchog yn Buffalo, ac Eliza yr unig ferch sy'n fyw (priod John P. Williams) yn Freedom. Mae

dwyt o chwiriwydd yr ymadawedig yn yr hen wlad, un o honant yn briod â'r Parch. Benj. Williams, gweinidog y Bedyddwyr yn St. Claire, Caerfyrin, a'r llall yn briod â'r Paroh. Daniel Watkins, offeiriad perthynol i'r Eglwys Sefydledig yn Lloegr.

Bu gwrthdrysych ein cofiant yn ei dydd a'i thymor yn ddiwyd gyda y bwyd a dderfydd; ond nid ar draul egeuluso "y bara a bery i fywyd tragwyddol:"—hyddai yn hoff iawn ganddi ddarllen y Gwirionedd dwyfol—teimlai dros yr achos yn ei sefyllfa isel, a llawenychai yn ei lwyddiant. Bu'r newydd o droedigaeth ei nab hynaf yn un o'r adegau mwyaf garfolledus yn ei bywyd. Yr oedd sefyllfa foesol y byd paganaidd yn agos at ei chalon, ac yr ydoedd yn hyud o selog dros y Feibl Gyndeithas.—Yr oedd rhinwedd a moesoldch yn hoff bethau Mrs. Lewis—arweiniodd fywyd dirodres ac efengylaidd, a bu farw mewn gobaith adgyfodiad gwell. Ychydig amser cyu ei hymddatodiad adroddai y Penillion canlynol, y rhai sy ddaugoseg o'i phrofiad yn y glyn:—

"Fy Naw galloog rhwygar' llen,
A dal fy mhen yn angau;—
Dod ffydd i bur olygu'r lan
Rhag suddo dan y tonau," &c.

Clair ei byd uwch cloiau'r bedd—ar aden
Yr hedodd o'i gwaeledd;—
Di frân fu i'w gwlad—a gwledd
I AVRINAH fu rhinwedd.

Gor. 16, Daiarwyd ei gweddill on marwol yn nghladdle Ebenezer, Freedom, gweinyddwyd gan y Parch J. P. Harris, pregethwyd oddiar Dat. 14: 13. "Gwyn eu byd y meirw" &c. Bydded lŵr fod yn haul a tharian i'w phriod galarus, hwyr ei fywyd fyddo fel y bore, a'i haul fachludo mewn tragwyddol ddydd. Amen.

BRAWD A CHYMYDDOG.

*. Dymunir i bapryau y Dywysogaeth godi'r uchod.

MARWOLAETH MR. THOS. E. LEWIS.

Awst 7, yn ninaa, Buffalo, E. N., bu farw Mr. Thos. E. Lewis, mab ieuengaf i'r rhagddywedig John Lewis, a'i ddiweddar ymadawedig fam Avrinah Lewis—byr fu cystudd ein hanwyl a'n hoff gyfaill Lewis, rhyw wythnos o afiechyd caled a gafodd, a chanlynodd ei fam i fyd yr ysprydoedd—felly "y gostyngwyd ei nerth ar y ffordd"—a bu farw yn 34 mlwydd oed. Gadawodd weddw ieuanc, a phlentyn dau fis oed i hiraethu mewn amddifadrwydd ar ei ol. Yr oedd amgylchiadau bydol ein cyfaill Lewis yn gysurus iawn—mewn trafnidiaeth yr oedd yn un o'r bechgyn mwyaf gonest, deallus a gweithgar, ac yn arwyddo dod yn bwr gyfoethog, pe cyrhaeddai oedran teg ar y ddaiar.

Yr oedd yn foneddigaidd ei ysbryd, a moesol ei ymarweddiad; yn parchu Cymraeg a Chymry:—crefydd a chrefyddwyr er heb wneud proffes gyhoeddus o Fab Duw.

Awst 9, dodwyd ei gorff i orwedd yn Cemetery y ddinas hyd foreu mawr y codi—pryd gweinyddodd y Parch. Dr. Aiken. OYFAILL.

Hanesiaeth Dramor.

Yr Hyrddod Agerol yn mhorthladd Liverpool.
—Y newydd pwysicaf i ni y mis diweddaf, ac i Brydain Fawr ei hun, tebygwm, hefyd, yw y newydd fod y Llywodraeth Brydeinig o'r diwedd wedi gorchymyn yn awdurdodol attaliad ar ddanfoniad allau yr Ageilongau milwrol nerthol a adeiladwyd gan y Mrd. Laird yn mhorthladd Liverpool, y rhai yn ddiamh-nol a fwriedid fel herwlwgau i'r Deheuwy'r ymosod ar Longau masnachol yr Uol Dalaethau, ar y môr mawr. Dydd Mercher, Medi 9fed, Iarll Russell a ddanfonodd orchymyn ysgrifenedig at y Mrd. Laird i'r perwyl hwn. Yr oedd y gair wedi ei ledaenu mai dros ryw foneddwr o Ffrainc yr oedd y llongau hyn yn cael eu hadeiladu, ac mai efe oedd eu perchenog ac i fod yn gyfrifol am danynt. Ond mae y Cenhadwr o Ffrainc yn Llys Prydain wedi datgan yn swyddol nad oes gan uu o ddeiliaid Ffrainc hawl i feddianu llong tirlwrl iddo ei hun, nac yn euw neb arall. Rhaid bellach fod rhyw ymchwiliad yn y llysoedd barael i gymeryd lle ar yr achos hwn, cyu y cennateir i'r hwrdd-lestri anterth hyn ddyfod allau at ororan America. Diolch yn fawr am hyn i'r Hwn y mae ei lywodraeth goruwch pawb.

MARWOLAETH Y PARCH DR. RAFFLES.

Wedi hir afiechyd, bu farw y Parch. Dr. Raffles o Liverpool, dydd Mawrth, Awst 18. 1863. Y mae ei farwolaeth wedi peri teimlad dwys, nid yn unig yn mhllith yr Annibynwyr, ond hefyd trwy yr holl fyd crefyddol, ac yn mhllith dysgedigion yn gyffredinol.

Bu yn weinidog ar yr Eglwys Annibynol yn Great George St., Liverpool, am ragor na hauer cant o flynyddau. Yr oedd er's peth amser bellach wedi rhoddi ei fugeiliaeth eglwysig heibio, a dilynid of gan y Parch. Enoch Mellor. Yr oedd y Doctor o gysylltiadau aristocrataidd; symudai mewn cylch uchel o gymdeithas, a pherchid ef yn fawr iawn gan bob gradd. Ei fab hynaf ydyw prif ynad tref Liverpool. Arferai ymweled yn aml a Chymru; hofiai bregethu yn ein Cymanfa oedd &c., diau y teimla yr Annibynwyr Cymreig golled a hiraeth ar ei ol. Byddai yn hynod groesawus a serchog i Weinidogion Cymreig. Yr oedd yn 75 oed.

Er nad oedd y Dr. yn un a ystyrid gan ryw ddoesbarth yn bregethwr mawr, yr oedd yn feddianol ar holl nodweddau gwir genad i Grist. Nid dyn cyffredin fuasai yn gallu cadw cynulleidfa mor fawr am hauer can' mlynedd; ac yr oedd mor gymeradwy a phoblogaidd yn ei flynyddoedd olaf ag oedd yn mlynnyddoedd cyntaf ei weinidogaeth. Nid oedd ond ychydig o weinidogion yn y deyrnas yn fwy parchus gan bob enwad.—*Dygedydd.*

Y chwedl fod Llywodraeth newydd Mexico yn awyddus am gydnabod y Cynghrair Deheuol, nid yw yn wir.

O Y M R U.

Cymanfa Haven.—Perthynai y Gymanfa hon i Annibynwyr siroedd Aberteifi, Caerfyrddin, a Phenfro, a gelwir hi Cymanfa Orllewinol y Deheudir. Yr amser rheolaidd i'w chywyl yw y Mercher a'r Iau cyntaf yn Mehefin; ond o herwydd anghyfeudra lleol, gohiriwyd hi eleni hyd y 1af a'r 2il o Gorphenaf, fel yr amlygwyd mewn hysbysiad yn y *Fanter* er's ychydig wythnosau yn ol. Dechreuai y gynadledd am 10 boreu ddydd Mercher, pau ddaeth yn nghyd yn agos i 60. o weinidogion; ond yr oedd llawys mawr o weinidogion y cylch yn absenol, yn neillduol o sir Gaerfyrddin. Etholwyd y Parch. T. Rees, D. D., yn gadeirydd, a dechreuwyd y gynadledd trwy weddi gan yr hybarch dad D. Davies, Aberteifi yr hwn a lon gyfarchwyd gan y cadeirydd ac eraill ar barhad ei ddefnyddioledd i oedran mor fawr.

Cydonwyd, 1. Fod y Gymanfa nesaf i gael ei chynnal yn Blaenycod, sir Gaerfyrddin.

2. Fod dymuniad ar y cyfarfodydd chwarterol i ystyried trefa y Gymanfa gyda golwg ar ei chylechdro—y cynadleddau, a chyhoeddiad llythyr blynyddol oddiwrth y cymanfa oedd, a dwyn hysbysrwydd o'u syniadau i Gymanfa Blaenycod.

Cafwyd hanesion cysurus o'u heglwysai, a thersynodd Mr. Jones, Crugybar, trwy weddi. Am 2, ar y cae, gweddiodd Williams, Trelech; pregethodd Lewis, Brynberian; T. Davies, Siloa, Llanelli, a Perkins, Maenclochog. Am 7, boreu dydd Iau, gweddiodd Evans, Hebron; pregethodd James, Llanaelhaearn; a Davies, Llandilo. Am 10, gweddiodd Davies, Gedeon; pregethodd Oliver, B. A., Pontypridd; Jones, Ipswich, yn Saesoneg; Kilaby Jones; a Dr. Rees, Abertawe; cynelid cyfarfodydd am 2 a 6. Hyderir y gedy y Gymanfa argraff dda ar Ddyffryn Troedyrnau'r cylchoedd.

Cymanfa Dinbych a Fflint a gynaliwyd y flwyddyn hon yn Ngwrecsam, Awst 3 a'r 4. Cafwyd cyfarfod dymuniol—llawys mawr o weinidogion a diaconiaid yr eglwysai yn bresenol. Y flwyddyn nesaf bwriedir ei bod yn Llaugollen.

Henllan.—Dydd Llun, Awst 3, cynaliwyd cwrdd undeb canu cyulleidfaol yn Henllan. D. C., yn cael ei wneud i fyny o gantorion tair-ar-dddeg o'r eglwysai cylchynyl—Mr. Griffiths, Florence, yn gadeirydd—Mr. Thomas, Whitland, yn arweinydd y canu. Traddodwyd amryw areithiau ar amsawdd canu o wahanol fath.

Cymanfa Myrny a gynaliwyd eleni yn Tabor, Maescywmwr, Awst 5 a'r 6—y flwyddyn nesaf bwriedir ei bod yn Beres, Blaenau. Yr oedd llawer o weinidogion yn wyddfodol, ac arwyddion o foddlonrwydd a chymeradwyaeth y Meistr mawr.

Cymanfa Arfon a gynaliwyd eleni yn Mhorthmadog, Awst 5 a'r 6. Yn y Gynadledd, yn mhllith achosion eraill, "Penderfynwyd fod y brawd G. Samuel o Wisconsin yn cael ei dderbyn i'n plith fel brawd teilwng ar sail y tystebaa a ddygodd gydag ef o'r Amerig." Y Gymanfa nesaf i gael ei chynnal yn Mangor. Llauer o weinidogion y

Gogledd a rhai o'r Deheudir oeddynt yn bresenol.

Agortad capel Saron.—Mae y gynulleidia yn Saron, Llanuwda, Arfon, wedi adeiladu capel hardd a chyfeus, ar yr un mau ag y safai yr hen addoldy—agorwyd ef Meh. 29 a'r 30.

Borth.—Cynaliwyd gwledd ardderchog yn y Borth, awydd Drefaldwyn. i gydlawenbau o blegid uniad Dea Gogledd Cymru yn un linell o reilffyrdd gan y Meistriaid Piercy a Savin. Yr oedd y cynulliad yn lluosog iawn—G. H. Whalley, ysw., A. S. yn y gadair.

Dolgellau.—Mae ymweliad y Tywysog Arthur a Chymru wedi rhoddi symbyliad i fasuach y dref hon.

MARWOLAETH Y PARCH. DANIEL JONES, ABER.

Mae y gwr parchus a enwir oehod wedi ymadael a'r byd presenol er Ionawr 18, 1863, yn 83 ml. oed. Bu yu gweinidogaethu yn Cruggybar a'r Aber, Brycheiniog, am 58 o flynyddau. Dechreuodd bregethu pan yn 19 ml. oed, a'r tro diweddaf y pregethodd oeddi Tachwedd 1, 1862. Efe a fu farw o glefyd yr afu a'r dwfr-glywf. Yr oedd naw o weinidogion yn ei gladdedigaeth, un offeiriad, a thri ar ugain o fyfyrwyr Coleg Aberhonddu. Pregethwyd ei bregeth angladdol gan y Parch. J. Stephens, Brycheiniog; a'r Parch. J. Morris, Athraw Coleg Aberhonddu, a draddoddod anerchiad yn Saesneg. Claddwyd ef yu mynwent yr Aber.

Yr oedd yr ymadawedig yn ddyn hardd neillduoel o ran ei gorph pan yn ieuanc. Traddodai yn rhwydd ac yn felus. Yr ydoedd yn meddu lluoedd o gyfeillion mynuwadol, am ei fod yn siriol a dengar, ac ohlegid iddo bregethu yr efengyl am gynifer o flynyddau. Efe a ddiweddodd ei oes a'i goron ar ei ben, ac ymollyngodd yn dawel i huno i freichiau y Ceidwad a bregethodd am gynifer o flynyddau T. E.

MARWOLAETHAU.

GORPHENAF—

11, yn 89 oed, Ellinor Jones, Caeau gwynion iaf ger llaw Pwllheli.

12, John Thomas, Lletyspence, ger Goginan.

13, priod David Lloyd, *draper*, Aberystwyth.

17, mab D. Lloyd, *draper*, Aberystwyth, 11 oed.

17, yn ddiasymwth, William Edwards, Ty'n y wern, Llandrillo, yn 42 mlwydd oed.

18, yn 72 oed, John Jones, Ysw., Drysgolgoch, Cynwyl Elvet.

19, Ruth Davies, merch Robert Davies, Nerquis.

19, yn 24 mlwydd oed, Jane priod Mr. William Griffith, gof Penygroes, Dolyddelen.

20, Anne, merch y diweddar Edward Thomas, cariwr, Aberystwyth, yn 46 mlwydd oed.

21, John Rowlands, Ysw., meddyg, Aberystwyth, yn 39 mlwydd oed.

21, yn 23, mlwydd oed, Wm. Roberts diweddar o eafle Northwall, Dublin, ac unig fab J. Roberts, Tremostyn.

22, yn 23 mlwydd oed, John G. Williams, Cae Goronwy, Llandwrog, Caernarfon.

22, yn Mhorthmadog, Mrs. Margaret Owen, Cae'r llo brith, Llanstymdwy, yn 83 mlwydd oed.

23, Thomas Richard Williams, Pen y bwch, Llandinorwig, o'r darfodedigaeth, yn 18 ml. oed.

23, yn 96 mlwydd oed, Mary Roberts, gweddwr y diweddar Richard Roberts, Llanerchymedd—a mam y Parchedigion Richard Roberts (T. C.), Llanerchymedd, William Roberts (T. C.), New York, ac R. Roberts (A.), Fenni.

24, yn Mrynaerau, Clynog, yn 23 ml. oed Mr. Henry Griffiths, diweddar fyfyrwr yn Athrofa y Methodistiaid Calfinaidd yu y Bala.

24, yu nhy ei chwaer, yn y Brookhouse, ger Dinbych, yn 62 ml. oed, Catharine Parry, Ffrith-arw, Eglwys fach.

25, y Parch. T. Edwards, Ebenezer, Llanddeiniolen, yn 61 ml. oed. Bu yu weinidog fyddlawn yr eglwys yn Ebenezer am 32 o flynyddoedd.

25, yn 67 ml. oed, James Evans, saer llongau, Porthmadog.

25, o'r darfodedigaeth, yn 23. mlwydd oed, John J. Griffith, Tanyffordd, Carneddi, ger Bethesda.

27, Mary, priod Mr. J. Williams, Bethania terrace, Blaenau Ffestiniog, yn 27 mlwydd oed.

27, yn 14 mlwydd oed, Catharine, merch Mr. John Davies, Lisent St., Edgehill, Liverpool.

27, yu Mwrog house, Rhuthyn, o'r typhus fever, yn 14 mlwydd oed, Emma, ail ferch Mr. Benjamin Davies, ysgrienydd Undeb Rhuthyn.

27, yn 45 mlwydd oed, Mr. William Rees, saer, Craig y twgoed, ger Cwm bychan.

Yn ddiweddar, David Griffiths, brawd E. Griffiths, Pentre, Porth Madog.

28, Howell, mab Jeremiah Williams. Dolgwyn-felin, sir Drefaldwyn, yn 16 mlwydd oed.

29, yn 40 oed, Mr. Wm. Thomas, druggist, Bala.

30, Ellen, priod y Cadben R. Roberts, yr *Alert*, yn 48 mlwydd oed.

30, yn 42 ml. oed, Ellis, mab y diweddar Ellis Williams, Ty'n y fallen, Dolyddelen.

31, wedi byr gystudd, yn 38 ml. oed, Ann priod David Roberts, Penycennant, ger Bethesda.

AWST—

1, yn Aberystwyth, Mr. James Scott, Sergeant Major yu y Royal Cardigan Militia.

2, Mr. William Parry, Chwaen goch, ger Llanerchymedd, yn 37 mlwydd oed.

4, Elizabeth, priod y Parch. John Jones, (Mathetes), Rhymni, yn 31 mlwydd oed.

9, yn Celyn, yn agos i'r Wyddgrug, yn 39ain mlwydd oed, Mr. Thomas Lloyd.

10, yn nhŷ ei brawd y Mhont Menai, Annie, merch ieuengaf Mr. a Mrs. Evans, o'r Fron goch, ger Pentraeth, sir Fon.

10, yn 43 ml. oed, John Jones, Tan y mynydd, ger y Bala.

10, yn 22 mlwydd oed, Miss Sarah Roberts, Penrhos, ger y Bala.

17, Richard Jones, Tyddyn du, Dwygyfylchi.

18, o ddolur y gwddf, yn bynod ddiasymwth, Jane, merch Pierce ac Alice Jones, Oreigian, Oesfddwysarn, ger Bala, yn 21 mlwydd oed.

19, yn Brynblew, Llanfachraeth, Jane Roberts, yn 96 mlwydd oed.

21, yn 29 mlwydd oed, D. Davies, athraw Ysgol Frytasaidd Deiniolen.

5, yn dra diasymwth, Ann, gweddwr Mr. Thos. Griffiths, a mam y Parch. R. Griffiths, Tabor, Cefn, yn 74 mlwydd oed.

Peroriaeth.

ANTHEM, o'r Sfed Salm a'r ad. 1af.

{ Gan Wm. GRIFFITH, (GWYTH GALEDDFWYD.)
Middle Granville, N. Y.

SOPRANO. Cymedrol.

Gwas.

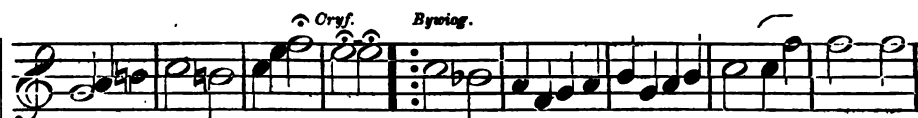
ALTO.

TENOR

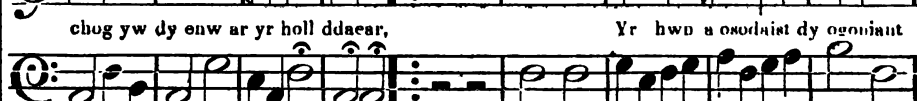
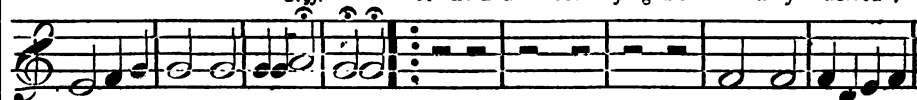

BASS.

Oryf.

Bywiog.

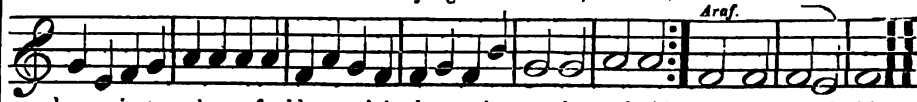
chug yw dy enw ar yr holl ddaear,

Yr hwn a osodaist dy ogoniant

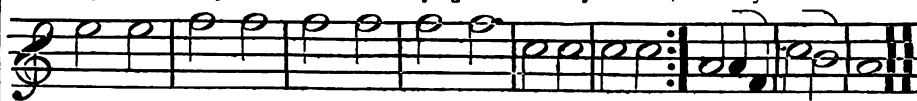
Yr hwn a osodaist dy ogoniant uwch y

Yr hwn a osodaist dy ogoniant uwch y nefoedd,

dy ogoniant uwch y nefoedd, a osodaist dy ogoniant uwch y nefoedd, uwch y nefoedd.

uwch y nefoedd, dy o - gon - iant uwch y nefoedd,

nefoedd, uwch y nefoedd, a osodaist dy ogoniant uwch y nefoedd,

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Tachwedd.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

"Llestri digofaint" a "llestri trugaredd,"	821
"Y ddoethineb oddiuchod,"	824
Orefydd yn y teulu,	825

AMRYWIAETHOL.

Yr eglwys Annibynol yn Ninbyoh,	828
Elias Boudinot,	832
Y ddaear a'r lloer,	833

BARDDONOL.

Morris Roberts o Bensarn,	835
Garribaldi,	835
Myfyrdod uwchben bedd y Parch. Wm. J. Hopkins,	836
Pwy fel fy mam i mi!	836
Galar tad ar ol ei blentyn,	836
Englyn,	836
Yr adgyfodiad,	836
Hiraeth y bardd am ei gartref,	837
Y plentyn du yn America	837

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymanfa Gynulleidfaol Ohio,	837
Gwyl Flynyddol Bwrdd y Gen. Dramor,	839
Llythyr at rieni,	840
Peth newydd,	841
<i>Death of a Revolutionary Soldier,</i>	841
Cofiant Mrs. Mary Ann Evans,	842
Marwolaeth milwr Cymreig,	842
Cofiant am Mrs. Rachel Jones,	843
Marwolaeth milwr Cymreig,	844

Byr-gofiant am Miss Mary Evans,	844
Ganwyd,	845
Priodwyd,	845
Bu farw,	845
Llythyr oddiwrth y Parch. B. W. Chidlaw,	847
Maximilian yn cydsynio,	847

Yr etholiadau diweddar,—Y tegyglrwydd presenol yn nhalaeth New York,—Y pleidiau politicaidd yn ymgymeryd a ffurfiau newyddion,—Charleston,—Y Texitaid,—Y Guerrillas yn Kentucky,—Eira yn Missouri,—Dim drafftio yn Ohio,—Galwad am 800,000 o filwyr,—Ysbryd y wlad,—Byddin y Potomac,—Sefyllfa pethau yn Tennessee,	848
Newid llywyddiad y Cadfridogion,—Virginia a North Carolina,—Mobile,—Y Guerrillas yn cael eu gyru allan o Missouri,	349

HANESIAETH DRAMOR.

Cynanaf 1863 yn Mhrydain Fawr,	849
Madagascar,	850

CYMRU.

Urddiad yn Solfach, Penfro,—Urddiad yn Nebo, ger Pwllheli,	850
Urddiad yn Bery Edge, Durham,—Urddiad yn Ebenezer, Glyntâf,—Agoriad capel yn Dwygyfylehi,—Cyfarfod Ohwarterol Maldwyn,	851
Marwolaethau,	851

PERORIAETH.

Cyfaill goreu,	852
----------------	-----

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AT BIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—Mrs. A. T., Turin, \$1.50; R. W., Lyons Falls, \$1.50; Parch. W. R., Turin, \$5; E. S. D., Constableville, \$1.50; J. O. O., eto, \$3; G. P., Boonville, \$5; O. P., Murfreesboro, Tenn., dros H. P., Prysglwyd Iaaf, \$1; W. L., Swatara, 50c.; E. J. E., Fairhaven, \$2; H. F. J. a J. T., Mendon, O., \$3; E. J., Greene, Pa., \$1.50; J. A., Irouton, \$10.50; J. L., Alexandria, O., \$1.50; W. R. W., Slatington, Pa., \$5; T. D. J., Newark, O., (Cen. a Ll. H.), \$23.30; J. H. J., Hudson, O. \$1.

Y CENHADWR AM 1864.—Bwrriadwn, trwy gymhorth dwysol ragluniaeth, barhau y **CENHADWR** y flwyddyn ddyfodol yn ei ffurf bresenol, a gobeithiwn allu sicrhau parhad ei ddsfnyddioldeb.

H. W. Beecher yn Mrydain—Mae y Parch. Henry Ward Beecher yn taaddodi areithiau grymus i dyrfaodd mawrion yn Lloegr a Scotland ar aefyllfa y wlad hon yn y cyflwng presenol. Mae yn cwrdd a gwrthwynebiadau haerllug, ond mae y *lluos* yn ei gredu.

Gair at yr etholwyr—Bydded pob etholwr yn ffyddlon i ddyfod at y goffr etholawl, a gwneud ei ddyledswydd yno, ddydd Mawrth nesaf. Na fydded i wlybaniaeth nac oerni ei gadw draw, os caniatu ei iechyd iddo ddyfod. Colli un bleidlais yn unig o bob *school district* a fyddai yn golled o dair mil ar ddeg o bleidleisiau yn y dalaeth. Llais cryf o'r "Dalaeth Ymherodrol," yn cyd-leisio â'r talaethau eraill a ddaethant allan mor enwog yn ddiweddar, *dros achos rhyddid*, a roddai ergyd trwm ar y gwrthryfel annuwiol ac annynol a fodola yn ein plith, ac a brysurai, yn fwy feallai na dim arall, i ddwyn heddwch, a hwnnw yn heddwch sefydlog, i'n gwlad drallodus. Yr ydym yn dyfod yn fwyfwy argyhoeddedig (fel y sylwasom o'r blaen) fod y pleidiau politicaidd yn ein gwlad yn yngymeryd a ffurfiau newyddion. Nid yw y blaid Republicanaidd y peth ydoedd unwaith—mae yn dyfod yn gadarnach dros ryddid a chyfiawnder i bob dyn—mae milloedd lawer o'r Democratiaid yn uno gyda y blaid hon yn y farn nad oes modd cynnal yr Undeb a chynnal Caethiwed hefyd mwyach—fod yn rhaid i un o'r ddau fyned dros y bwrdd. Y blaid Ddemocrataidd nid ydynt yn hollol y peth oeddynt unwaith—y maent wedi ymrannu—un rhan dros egwyddorion y blaid Republicanaidd, ac wedi uno gyda hwy, fel plaid yr **UNDEB**, a'r rhan arall (y "Copperheads" fel y gelwir hwy) yn edrych ar gaethiwed fel pe na byddai yn rhyw ddrwg mawr iawn. Y rhai hyn ydynt yn dysgwyl i'r rhyfel barhan, a gweithredant yn wir dros iddo barhan hyd yr etholiad Llywyddol nesaf, gan feddwl gallu ethol Llywydd o'n hegwyddorion eu hunain, sefydlu heddwch yn eu dull eu hunain, a gadael i gaethiwed aros fel o'r blaen—a pha bryd y ceir heddwch felly? Safwn yn ffyddlon dros

ryddid dynoliaeth, dros barhad ein Gweriniaeth, a thros ei henill i ateb bellach yn deg i'r enw o fod y Weriniaeth rydd Americanaidd.

Gair o Nashville, Tenn., dydd Mercher, Hyd. 28ain.—Symudiadau y gelyn a argoelant fod Bragg ar ymosod gyda grym mawr ar Cleveland, Tenn., gyda y bwriad amlwg o dori i fyny ein ffyrdd yn y cyfeiriad hwnnw.

Meddylir yn gyffredin fod rhan o fyddin Lee o Virginia yn cydweithio yn y symudiad hwn, gan ddyfod i lawr trwy Lynchburg a Bristol, Va., gyda y bwriad o yru Burnside allan o Tennessee Ddwyreiniol a thro'i ar ochr y fyddin hon, a'i gorfodi i gilio o Chattanooga."

Rhan o fyddin Bragg mewn terfysg.—Llythyr diweddar o Chattanooga i'r *New York Herald* a ddywed:—Ffoaduriaid a barhant i ddyfod i mewn i'n rhengau er gwaethaf y mesurau anarferol a ddefnyddir gan Bragg i'w rhwystro. Naw o ddynion ac un *commissioned officer*, Tennesseeaid, a ddaethant i mewn ddoe. Y swyddog, yr hwn sydd wr deallus ac yn ymddangos yn onest, a draetha etwedd ryfedd, yr hyn yn wir a gadarnha hysbysiadau blaenorol.

Dywed ef fod *brigade* iawn o'r Tennesseeaid, gyda Chadfridog yn eu harwain, wedi ymdrechgu dyfod drosodd i'n rhengau yr wythnos ddiweddar, a bod byddindorf o'r gwrthryfelwyr wedi cael eu galw allan i'w hattal. Ymladdfa o'r fath fwyaf waedlyd fu y canlyniad, yn yr hon y defnyddid y magnelau, y drylliau a'r bidogau, a'r Tennesseeaid a orchfygwyd—ar ol i tuag 800 rhwng y ddwy ochr gael eu lladd.

Milwyr Homes a Price, o'r fyddin wrthryfelgar, yn nhalaeth Arkansas, ydynt mewn terfysg yn eu plith eu hunain, yn gyffelyb i eiddo Bragg yn Chattanooga. Felly yr hysbysir yn yr *Independent*, Hyd. 20.

Dydd Diolchgarwch.—Y Dydd diolchgarwch y flwyddyn hon a neilldnir gan y Llywydd fel dydd diolchgarwch cyffredinol trwy yr holl dalaethau teyrngarol—sef y dydd iau diweddar o'r mis hwn, Tachwedd 26.

Yr ateb gan y Llywydd i'r Dirprwywyr o Missouri, mae'n offidus genym ddweyd hyny, sydd yn gadael yr achos fel yr oedd o'r blaen—nid yw Scofield yn cael ei ddiswyddo—ond bwriedir attal i wrthryfelwyr adnabyddus gael pleidleisio yn yr etholiadau talaethol.

Y Parch. Samuel Roberts.—Gallwn hysbysu ein cyfeillion yn Nghymru fod ein hanwyl frawd, y Parch. S. Roberts, yn Swydd Oneida y dyddiau yma,—ei fod mewn iechyd dymunol—ac yn pregethu i gynulleidfaoedd tra lluosog, yn ei felusder arferol, a chyda chymeradwyaeth mawr.

Hysbysir fod yr Archesgob Protestanaidd Whateley, o Dublin, llenor enwog, wedi marw yn ddiweddar.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 11.

TACHWEDD, 1863.

RHIF. OLL 287.

Traethodan.

"LLESTRI DIGOFAINT" A "LLESTRI TRUGAREDD."

RHIF. 9: 22-24. Beth os Duw, yn ewyllysio dangos ei ddigofaint, a pheri adnabod ei allu, a oddefodd trwy hirymaros llestri digofaint wedi eu cymhwysu i golledigaeth: Ac i beri gwybod golud ei ogoniant ar lestri trugaredd, y rhai a rag-barotodd efe i ogoniant? Sef nynt y rhai a alwodd efe, nid o'r luddewon yn unig, eithr befyd o'r Cenhedloedd.

Y prif bŵno yr ymdrinir ag ef yn y bennod hon a'r ddwy ganlynol ydyw Cyfiawnder Duw yn rhoi yr Iuddewon i fyny i farn am eu hanghrediniaeth—a'i anfeidrol drugaredd yn ngalwad y Cenhedloedd.

Nid anfuddiol, efallai, fyddai gwneud rhai sylwadau ar adnoddau blaenorol i'r testyn hwn. Pan y dywed yr apostol, adn. 8, "Canys mi a ddymunwn fy mod fy hun yn anathema oddiwrth Grist, dros fy mrodyr, sef fy nghenedl yn ol y cnawd, &c.,"—nid y meddwl yw y buasai yn foddlon bod yn ddyn colledig er mwyn ei genedl, oblegyd nis gallasai fel Cristion ddymunuo y fath beth, ac nis gallasai hyny lesáu dim ar sefyllfa y genedl mewn unrhyw fodd. Ond iaith gref yw y geiriau, yn gosod allan ddymuniad yr apostol, na byddai i'r Iuddewon gymeryd dim tramgwydd oddiwrth ddim rhagfarn allasai fod ynddynt ato ef yn bersonol, i'w hattal rhag dyfod at Grist a'i wasanaeth—ond ar iddynt edrych yn uniongyrchol at Grist ei hun, a'i dderbyn er ei fwyn ei hun. Fel pe dywedasai, Teflwech fi yn hollol o'r neilldu—alltudiwech fi yn hollol oddiwrth bob braint, o ran eich meddyliau a'ch dychymyg, fel pe byddwn i yn "anathema oddiwrth Grist," ac ymofynwch am sicrhau eich iachawriaeth eich hunain trwy gredu ynddo,—ac nid troi ymaith oddiwrtho o herwydd rhyw dramgwydd all fod ynoch tuag ataf fi sydd yn un o'i anheilwng weision.

Adn. 11—13, "Canys cyn geni y plant eto, na gwneuthur o honynt dda na drwg &c., y dywedwyd, Yr hynaf a wasanaetha yr ieuangaf, megys yr ysgrifenydd, Jacob a geras, eithr Esau a gaseais." Nid meddwl y gair hwn yw fod yr Arglwydd wedi caru un o'r plant, a

chasan y llall, cyn eu geni na gwneuthur o honynt dda na drwg, ac mai hyny oedd yr achos o gymeriadau moesol gwahanol y ddwy genedl, ac o'i wahanol ymddygiadau ef tuag atynt. Meddwl felly fyddai meddwl fod Duw yn awdwr drygau y rhai drygionus fel y mae yn awdwr rhinweddau y rhai rhinweddol. Ond nid dyna yw athrawiaeth ei air sanctaidd, mewn un modd. Ond y meddylldrych yn yr adnoddau hyn yw, i'r Arglwydd "ddywedyd" neu *hysbysu*, cyn geni Jacob ac Esau a chyn gwneuthur o honynt dda na drwg, beth a fyddai cymeriad moesol y ddwy genedl a'r modd y byddai iddo yntau ddangos ei ffafran dwyfol at y naill a'i ddigofaint dwyfol at y llall. Wrth y gair, "Jacob a geras" y meddylir canedl Jacob, ac wrth y gair, "Esau a gaseais" y meddylir canedl Esau—nid y plant cyn eu geni. A bwriad yr apostol yn ei gyfeiriad at hyn, oedd egluro i'r Iuddewon, er i'r Arglwydd ddangos ei ffafran yn rhyfedd at eu tadau yn yr oesoedd blaenorol, eto os troent lwy o lwybrau eu tadau, a cherdded llwybran hiliogaeth anghrefyddol a drygionus Esau, mai y cyffelyb dynged fyddai ydyddant lwy ag eiddo y rhai hyny.

Adn. 18, "Felly gan hyny y neb y myno y mae efe yn trugarhau wrtho, a'r neb y myno y mae efe yn ei galedu." Yr oedd llawer o'r Iuddewon (ac y mae llawer i'w cael eto) yn dra thebyg i Pharaoh, yn ymgedu yn fwyfwy dan bob triniaeth o eiddo Duw tuag atynt, a'r genedl galed hon yr oedd Duw yn ei rhoi i fyny o herwydd eu hanghrediniaeth i'r farnedigogaeth drymafa a ddisgynodd ar genedl erioed. Pan ddywedir i Dduw galedu calon Pharaoh, nid y meddwl yw i'r Arglwydd ddylanwadu ar ei feddwl i'w galedu, na dwyn un oruchwyliath arno i'r dyben hwnw; ond mai dyna oedd *effaith alarus* goruchwyliathan Duw tuag ato. Dyben y goruchwyliathan oedd meddallhau ei galon, a pheri iddo ollwng Israel yn rhydd—caledu yr oedd yntau dan bob goruchwyliath. Ond paham y dywedir mai *Duo* a galedodd ei galon? Gellir ateb y gofyniad yna trwy sylwi mai y goruchwyliathan, y rhai oeddynt ddwyfol a daionus yn eu tuedd

eu hunain, a fuont yn *achlysuron* o'i galedwch. Felly yr oedd y genedl Iuddewig yn nyddiau yr apostol, yn eu caledwch yn erbyn Crist a'i achos, ac felly y mae pob dyn eto sydd yn ymgaledu mewn pechod—yr *achos* o'i galedwch yw ei anghrediniaeth a'i ddrygioni ei hun—ond yr *achlysuron* o'i galedwch yn fynych ydynt oruchwyliaethau barnol neu waredigol Duw tuag ato.

Pan y dywedir, "Y neb y myno y mae yn trugarhau wrtho, a'r neb y myno y mae yn ei galedu," nid y meddwl yw fod yr Arglwydd yn ymddwyn mewn trawsawdurdod (*arbitrarily*) tuag at ei greaduriaid, am ei fod yn uwch na phawb ac yn helaethach yn ei allu na phawb; ond y meddwl yw ei fod yn ymddwyn yn ol ei ewyllys sanctaidd ei hun, ac y mae yn gwneud hyn yn y gweddusrwydd mwyaf, at bob dyn dan bob rhyw amgylchiadau.

Ad. 20, 21, "Yn byrach, O ddyn, pwy wyt ti yr hwn a ddadleui yn erbyn Duw? a ddywed y peth ffurfiedig wrth yr hwn a'i ffurfiodd, Paham y'm gwnaethost fel hyn? Onid oes awdurdod i'r crochenydd ar y priddgist, i wneuthur o'r un telpyn pridd un llestr i barch ae arall i anmharch?" Nid meddwl y gair hwn ydyw, fod yr Arglwydd wedi gwneuthur o'r un ddynoliaeth rai i fod yn bechadurus ac yn ddamnedig, a rhai i fod yn rhinweddol ac yn gadwedig. Anhraethol bell oddiwrth hyn yw meddwl y gair. Dweyd felly fyddai dweyd fod Duw yn awdwr pechod, a bod yr holl ddrygau moesol sydd yn y byd, ag y cyhoeddir anfoddlonrwydd Duw yn eu herbyn yn mhob oes, wedi deilliaw oddiwrtho ef. O! na, nid felly y mae y gwirionedd dwyfol yn ein dysgu. Dangos mae yr apostol fod gan Dduw yr un hawl i droi y genedl anghrediniol hono i farnedigaeth a dinystr ag sydd gan y crochenydd i droi y telpyn pridd "a ddifwynwyd" yn ei law, i fod yn llestr i anmharch, pryd y gallasai fod, mewn amgylchiadau gwa-haerol, yn llestr i barch. Yr oedd y genedl hon wedi ei "difwyno" trwy bechod, yn enwedig y pechod o wrthod ei Gwardwr a ddaethai atynt oddiar y fath haelfrydigrwydd, ac yr oedd yn gweddu i Dduw, (er cymaint y ffafra a ddangosid yn flaenorol tuag at eu tadau) i ddangos ei gyfiawnder a'i doster arswydol tuag atynt hwy yn y farnedigaeth ag yr oeddynt yn awr wedi ymaddfedu iddi. Os edrychwn ar y geiriau yn Jer. 18: 1—10, o'r lle y difynwyd hwy gan yr apostol, cawn welod mai dyna eu gwir ystyr. "Onid allaf fi, fel y crochenydd hwn, wneuthur i chwi, tŷ Israel &c.?" Edryched y darlennydd ar y geiriau. Yr oedd amgylchiadau y genedl yn nydd-

iau yr apostol yn dra chyffelyb i'r hyn oeddynt yn nyddiau y prophwyd—eu hysbryd anghrediniol ac eilunaddolgar oedd wedi eu "difwyno yn llaw y crochenydd" ar y ddau amgylchiad, ac yr oedd y farn yn ymyl. Sylwn ar y testyn:

I. Y ddau nodwedd iad a enwir.

1. "Llestri digofaint." Pwy oedd y rhai hyn? Anghredinwyr yr oes hono—ac anghredinwyr pob oes. Anghredinwyr y gynulleidfa hon a gynwysir yn y darluniad—"Llestri digofaint!" Gelwir hwy yn "llestri digofaint," am eu bod yn wrthrychau digofaint yr Arglwydd. "Duw sydd Farnydd cyfiawn, a Duw sydd ddigllawn beunydd wrth yr annuwiol." Nid digllawn wrtho fel ei greadur—mae yn dirion iawn tuag ato yn yr ystyr hono—ond mae yn ddigllawn wrtho fel "annuwiol"—ac yn ddigllawn wrtho am barhau yn annuwiol. Dywedir yn mhellach, "Oni ddychwel yr annuwiol, efe a hoga ei gleddyf?"—hyny yw, Efe a ymbarotoa i fwy o ddialedd. Dywedir hefyd ei fod yn "dal dig" at ei elynion—hyny yw, nid yw yn ildio dim iddynt—ni rydd i fyny un o'i egwyddorion tragwyddol i gefnogi yr annuwiol yn ei bechod a'i anufudd-dod—rhaid iddo fe ildio trwy ymostwng—ni wna Duw ildio dim—mae holl egwyddorion ei drefn ef yn anbyblyg dragwyddol. Am hyny, priodol iawn yw'r cynghor, "Yn gymaint a bod digofaint, gochel, rhag iddo dy gymeryd di ymaith a'i ddrynod, yna ni'th wared iawn mawr!"

"Llestri digofaint." Fel y mae y llestr a sudda yn y môr yn cynwys ei lonaid o ddwfr, felly y bydd yr annuwiol a sudda yn uffern yn llawn o ddigofaint yr Arglwydd. Pob teimlad ynddo—pob cynyddf—fydd yn llawn o'r meddwl fod Duw yn ddigllawn wrtho—a'i fod yn gyfiawn yn ddigllawn. Os oedd y meddwl fod Sarah yn ddig yn gwneud sefyllfa Agar yn annoddefol yn nheulu Abraham, beth fydd teimlad yr annuwiol pan bo yn cosio fod Duw yn ddig wrtho, a hyny am byth!

2. "Llestri trugaredd." Nid oes eisiau llawer o amser i hysbysu pwy yw y rhai hyn. Mae yr apostol yn eu nodi allan yn amlwg—"Sef nyny y rhai a alwodd efe, nid o'r Iuddewon yn unig, eithr hefyd o'r cenhedloedd." Y dychweledigion oeddynt—yr holl ddychweledigion—yr holl gredinwyr—pawb dawolion—pa un bynag ai Iuddewon ai cenhedloedd. Dyma y ddau ddosbarth moesol i ba rai y rhenir y byd ar blatfom mawr cyfryngdod Mab Duw—sef credinwyr ac anghredinwyr—rhaf yn parchu y Mab, a rhaf yn ei ddirmygu—dyma y ddau gyflwr—a dyma ddeiliaid y ddwy sefyllfa dragwyddol. Y Beibl a olyga

bob dyn yn ngwlad efengyl yn perthynu i un o'r ddau raniad yma, yn llestr trugaredd neu yn llestr digofaint, yn ol y peth yw ei ymddygiad at y Gwaredwr mawr.

Mae y saint yn llestri trugaredd fel y maent yn ddeiliaid ffafrau rhyfedd o law yr Arglwydd. Ffafr ryfedd i ni oedd fod yr efengyl yn y byd o'n bïaen ni, a ninau yn cael bodolaeth ganddo ef yn ngwlad efengyl. Ffafr ryfedd oedd i ni gael ein harwain gan ryw law dyner dan ei gweinidogaeth hi, a chael ein dysgu i nabod llythyrenau ei enw anwyl Ef. Ffafr ryfedd oedd y dylanwad dwyfol a roddodd i ni y tueddfryd sanctaidd hwn—y dduw-ïol anïan—ac a'n *cychwynodd* ar y ffordd tua'r bywyd. A ffafr fawr oedd y gynaliaeth a dderbyniasom bob cam o'r yrfa, a'r gobaith sydd ynom, yr hwn a dry yn fwynhad cyflawn fry yn nhŷ ein Tad. Diau mai llestri trugaredd yw'r saint.

Ond cofier mai llestri *trugaredd* ydynt. Nid oes yma ddim defnydd hunan ymfrost. Gwrthrychau heb haeddu dim yw gwrthrychau trugaredd. Mae'r saint yn edrych ar bob bendith a fwynhant ar y ddaear yn drugaredd, a byddant yn edrych ar bob bendith a fwynhant yn y nefolwlad fel rhoddion heb eu teilyngu o'u tu hwy. Er mai "*coron cyflawnder*" fydd y wobr, ac er y bydd gweddusrwydd priodol yn y gweinyddiad o honi i bob un o'r teulu, eto rhoddion fydd yr holl ffafrau tragwyddol iddynt hwy. Dyma a bâr newydddeb tragwyddol yn moliannau y nef, "Iddo ef, yr hwn a'n carodd ni, ac a'n golechodd oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun."

II. Y gweinyddiadau gwahanol o eiddo Duw a enwir yma at y gwrthrychau hyn.

Am ei weinyddiadau tuag at anghredinwyr neu wrthodwyr o'r Gwaredwr, mae yma amrywïol bethau difrifol yn cael eu nodi.

1. Dangos ei ddigofaint—"Beth os Duw yn ewyllysio dangos ei ddigofaint." Fe ddangosodd yr Arglwydd ei ddigofaint mewn modd dychryniedig iawn yn y farn dymhorol ar y genedl Iuddewig (fel y sylwyd) am eu gwrthodiad o'r Messiah. Yr oeddynt wedi cael eu rhybuddio o hyn gan y prophwydi, a chan Grist ei hun mewn dagrau, ac y mae y darluniad a roddir o'r farn hon gan Josephus, yr hanesydd Iuddewig, yn arswydol yn wir, pan gylohynewyd y ddinas gan y lluoedd Rhufeinig—y ddinas ei hun o'i mewn fel crochan berwedig gan bleidiau gwrthwynebol yn dinystrïo eu gilydd—yr Iuddewon wedi hyn yn cael eu croeshoelio ar brenau, tra yr oedd pren i'w gael yn y wlad i groeshoelio dyn arno. Yna eu gwasgaru a'u halltudïo, megys gyda phed-

war gwynt y nefoedd. Yma yr oedd Duw mewn barn dymhorol yn dangos ei ddigofaint yn arswydol, eto yn gyflawn, at wrthodwyr ac erlidwyr ei Anwylfab. Ond beth a ddywedwn am y farn dragwyddol ar yr holl anghredinwyr, y rhai na fynant ufuddhau i efengyl Mab Duw. nac ymddiried ynddo? Y bywyd *naturïol* a ddinystir gan farnau tymhorol—bywyd yr enaid fydd dan y farn hono. Peth dros amser yw pob barn dymhorol—peth i barhau byth fydd y digofaint hwnw. Dydd i "ddangos ei ddigofaint" fydd dydd y farn gyffredinol—a dydd i "ddangos ei ddigofaint" fydd cyfnod y gosp dragwyddol.

2. "Peri adnabod ei allu." Ei allu barnol yn ddïan a feddylir wrth y gair yma. Mae llawer yn ymddwyn yn awr mewn gwawd a dirmyg a rhyfyg, gan gymeryd yr enw mawr yn ofer, diffodd argyhoeddiadau eu cydwybodau eu hunain, a mynnu eu ffordd yn mlaen tuag uffern trwy bob moddïon a roddir i'w hattal, fel pe na byddai gan Dduw allu i'w galw i gyfrif. Ond y mae ganddo allu, ac fe bar adnabod ei allu pan bydd yn galw yr adyn enog i wely angau, a thrwy angau i'r farn, a phan y bydd yn galw ei holl elynïon o'u beddau yn y dydd mawr a ddaw.

3. "A oddefodd trwy hir ymaros." Dyna fel yr oedd yr Arglwydd wedi ymddwyn at y genedl wrthnysig hono—a dyna fel y mae yn ymddwyn eto at lawer o wrthodwyr ei Fab—goddef yn hir cyn taro—rhoddi amser iddynt i edifarhau, fel y Jezebel hono a enwir yn llyfr y Datguddiad—eu cymhell yn dïon—eu cerwyddu weithïau—eu gwaredu bryd arall—"hirymarhous yw efe" tuag at y rhai cyndyn ac anufudd.

4. Rhai wedi eu "cymhwyso i golledigaeth" oedd y rhai hyn. "A oddefodd trwy hir ymaros lestri digofaint wedi eu cymhwyso i golledigaeth." Nid oes dim yn cymhwyso dyn i golledigaeth mor effeithïol a'i fod yn gwrthod yr unig Waredwr a drefnodd Duw i ddyn, ac yn y sefyllfa hono yn byw mewn pechodau rhyfygus. Dyma oedd sefyllfa y rhai a ddarlunir gan yr apostol yma—yr oeddynt yn gymhwys i'r farn, ac wedi eu hir oddef cyn i'r farn ddisgyn. Ei gymhwyso ei hun i golledigaeth y mae yr annuwiol trwy ei anghredinaeth a'i galedwch. Meddwl y gair hwn ydyw fod yr Arglwydd o'i anfeidsol amynedd yn goddef llawer o ddynïon ar y ddaear, er eu bod eisoes wedi eu cymhwyso eu hunain i golledigaeth.

Dau beth a enwir gyda golwg ar y gweinyddiad dwyfol at "lestri trugaredd."

1 "Peri gwybod golud ei ogoniant" yn eu

hiechydwrïaeth. Iaith aruchel iawn yw hon—peri gwyboda ei ogoniant, a *golud* ei ogoniant yn iachawdwriaeth ei bobl. Mae gogoniant yr Arglwydd i'w weled yn ei holl weithred-oedd, ond yn iachawdwriaeth ei saint y gwelir *golud* ei ogoniant. Yma y gwelir *golud* ei allu, ei ddoethineb, ei gyfiawnder a'i drugaredd dros byth.

2. Eu "rhagbarotol i ogoniant." Dyma ddyben grasol holl oruchwyliaethau Duw tuag atynt, a dyma yr effaith y mae y goruchwyliaethau yn gael arnynt—eu rhagbarotol i ogoniant. Gwaith mawr ydyw hwn—addysgu boneddeiddrwydd y nef i'r teulu ar y dddear.

III. Yr herfeiddiad sanctaidd a wneir.

"Beth os Duw yn ewyllysio &c." Mae y gair hwn yn cyfeirio at y ddau weinyddiad. Yr oedd gwrthddadleuon yn codi yn meddyliau llawer i'r athrawiaeth fod y fath genedl ag oedd hen genedl yr Iuddewon, eiddo y rhai oedd y tadau, a dodiad y ddeddf, a'r cyfamodau &c., yn cael eu rhoi i fyny i'r fath farn. Ac yr oedd gwrthddadleuon i'r meddwl fod y cenhedloedd yn dyfod i mewn i'r fath ffafran goruchel. Sylwn air yn fyr yma,

1. Ar gyfiawnder Duw yn ngweinyddiad y farn ar yr Iuddewon, ac yn ngweinyddiad y gosg dragwyddol ar baw anghredinwyr.

(1.) Llwy a wrthodasant Dduw eu tadau, ac nid efe a'u gwrthododd hwy. Yr apostol a ofyna gydag eiddigedd sanctaidd, (pen. 11: 1,) "A wrthododd Duw ei bobl? Na ato Duw, &c." Nid efe oedd yn troi ymaith oddiwrth ei bobl, ond hwy oeddynt yn troi ymaith oddiwrth eu Duw a'i wasanaeth. Dyna a agorodd y genllif o ddigofaint i ddyfod arnynt. Felly y mae eto—"Ni fynwch ddyfod ataf fi, fel y caffoch fywyd."

(2.) Y pechod mwyaf o bob pechod ydyw anghredu yn y Gwaredwr. Mae yn fwy na phechod paganiaid—mae yn fwy na phechod cythreuliaid. Pechod y pechodau ydyw anghredu yn Iesu Grist. Y weithred fwyaf ysgeler a gyfiawnwyd erioed gan ddynion oedd gweithred yr Iuddewon yn erlid yr Iesu. Gwawdiasant, dirmygasant, croeshoeliasant Anwylfab y Nef. Ac y mae y rhai a anfuiddhant i'w efengyl yn awr, yn ei ail groeshoelio.

(8.) Gweithred rydd yw credu tystiolaeth Duw am ei Fab, a gweithred rydd yw anghredu y dystiolaeth. Nid yw yr Arglwydd yn gorfodi neb yn hyn. O fodd y derbynir Iesu Grist, ac o fodd y gwrthodir gwneud derbyniad o hono. O'u bodd y gwaeddai yr Iuddewon, "Ymaith ag ef, ymaith ag ef, &c." Ac felly eto, o fodd y mae dynion yn anfuiddhau i'r efengyl.

(4.) Mae anghrediniaeth yn cau unig ddrws iachawdwriaeth yn erbyn y pechadur. Nid oes iachawdwriaeth yn neb arall, nac enw arall wedi ei adael, trwy yr hwn y mae modd bod yn gadwedig. Ni fedd Duw un drefn arall. Pan anfonodd Duw ei Fab i'r byd, anfonodd y genad olaf. Dyma, megys, y cynygiad diwedda—os gwrthodid ef, nid oedd un arall. "Duw, wedi iddo lefaru lawer gwaith a llawer modd gynt wrth y tadau trwy y prophwydi, yn y dyddian diwedda hyn a lefarodd wrthym ni yn ei Fab." Dyma yr urdd fwyaf—dyma y graslonrwydd rhyfedda—dyma y genad olaf!

(5.) Mae hir oediad y farn (fel y nodwyd) yn cyfiawnhau ei gweinyddiad. "A oddefodd trwy hir ymaros." Nid oedd y Duw cyfiawn yn dewis goddef nac ymaros yn hwy. Felly y mae eto gyda golwg ar y rhai sydd bob amser yn gwrando, heb un amser ddyfod i wybodaeth o'r gwirionedd.

Wel, "Beth os Duw, yn ewyllysio dangos ei ddigofaint &c.," onid cyfiawn yw iddo wneud hynny? Bydd gweinyddiadau y farn olaf—bydd llais y gydwybod ei hun—bydd loesion y gosb yn y boenfa dragwyddol yn adleisio, Mae'r gosb yn gyfiawn. Un gair eto,

2. Ar y gweddusrwydd o'i fod yn dangos golud ei ogoniant ar lestri trugaredd, y rhai a ragbarotodd efe i ogoniant. Beth os Duw yn ewyllysio gwneud hyn hefyd? Rhyw drugaredd ryfedd i'r cenhedloedd oedd iddo agor y drws, a dywedyd wrth ei weision, Ewch bellach i ffordd y cenhedloedd. Pan yr ymesgusodai y "rhai a wahoddid," ac ni fynent ddyfod i'r "Swper mawr," trugaredd oedd dweyd wrth y gwas, "Dos allan i'r prif-fyrdd a'r caeau, a chymhell hwynt i ddyfod i mewn, fel y llanwer fy nhŷ." Trwy fydd y derbyniwyd y cenhedloedd, a thrwy ras heb ei fath—a bydd uchel ganmol byth am y gras hwn. Ceir gweled "golud ei ogoniant" yn y gwrthrychau wedi i'r gwaith gael ei orphen. Gwelir y drefn yn ogoneddus—y gwaith yn ogoneddus—a'r diwedda a fydd yn ogoneddus byth.

Edrychwn na wrthodom yr Hwn sydd yn lefaru o'r nef. Rhoddwn ufudd-dod parodol iddo—a chawn fynegu ei fawl ddydd a ddaw am ei ddawn annhraethol i wrthrychau anheillwng.

R. EVERETT.

PREGETH AM "Y DDOETHINEB ODDIUCHOD."

Eithr y ddoethineb sydd oddiuchod, yn gyntaf par ydyw, wedi hynny heddychlaw, boneddigaid, hawdd ei thrin, llawn trugaredd a ffrwythau da, diduedd, a diragrith. Iago 3: 17.

Peth enwog yw i ddyn fod yn ddoeth. Mae angen ar holl ganlynwyr Crist fod felly, oblegid

anogir hwy i weddio am ddoethineb, Iago 1: 5. Dylai gweinidogion y gair weithredu mewn doethineb. 1 Tim. 6: 14. Gan fod yn ofynol bod yn ddoeth mewn pethau daearol, pa faint mwy mewn pethau ysprydol? Ychydig o ddynion gwir ddoethion sydd yn y byd, at sydd fel arall. Dywedodd un am frawd crefyddol, "Ei fod yn un duwiol, ond yn lled ddwl mewn rhyw bethau." Dichon bod rhai o'r un nodweddiad yn amser Iago yr apostol. Mae amgylchiadau cyfyng yn gofyn am ddoethineb mawr i ymddwyn yn unol â'r cyfarwyddiadau roddir yn y gair.

Yn ein testyn dywedir am y ddoethineb oreu a ellir feddu ar y ddaear. Gan hyny, sylwn yn fyr yn y modd hyn:

I. Crefydd dan y golygiad hwn, — "y ddoethineb sydd oddiuchod."

1. Priodol yw galw crefydd gywir yn ddoethineb, am fod ei meddianydd yn dewis y peth gwerthfawrocaf yn eiddo iddo—sef hawl i'r dedwyddwch dyfodol, a diddarfod. Dewisa ef Dduw i fod yn etifeddiaeth iddo dros byth.

2. Un "oddiuchyd" yw y ddoethineb hon. Ni cheir hi am arian, na thrwy ddysgeidiaeth ddynol. Mae yn deilliaw oddiwrth Dduw trwy Grist i galon y Cristion.

II. Y darluniad a roddir o wir grefydd o ran ei heffeithiau yn, ac ar ei meddianydd:

"Yn gyntaf pur ydyw." Mae yn puro y galon. Matt. 5: 8. Pa le bynag mae purdeb yn y galon, mae purdeb yn yr ymddygiadau. Adwaenir pren wrth ei ffrwyth, a'r galon o ran ei begwyddor wrth y dull o ymagweddu. gwna gwir grefydd ddwyn ei meddianydd yn bur, i le o burdeb, sef y nefoedd yn y diwedd. Er nad yw y Cristion yn hollol bur, neu yn gwbl sanctaidd tra yn y fuchedd hon, er hyny, mae purdeb yn nod ganddo i gyrchu ato yn barhaus.

Hefyd mae yn "heddychlawn." Meddianna y dyn duwiol heddwch â Duw yn ei Fab. Mae yn dilyn heddwch neu yn heddychol â'i gymydogion. Pa le bynag mae dyn yn feddiannol ar wir grefydd, mae yn byw mewn heddwch â'i frodyr a'i chwiorydd crefyddol yn eglwys Crist ar y ddaear, ac fe gaiff fyw felly byth yn y nef ar ol cyrhaedd y palas nefol. Nid oes y fath beth yn bod a dyn duwiol an-heddychlawn. Mae y gorchymynion canlynol yn profi y gosodiad hwn. Rhuf. 12: 16—21.

Mae gwir grefydd yn "foneddigaidd." Boneddigeiddrwydd yw ymddwyn yn weddus at eraill. Dangos parch i eraill, yn enwedig i rai islaw i ni. Dyn nad yw yn gofalu am barhu pobl Dduw, nid ydyw yn parhau Crist

ohwaith, am ei fod yn cyfrif ymddygiadau teilwng at ei bobl, yn weithrediadau ato ef ei hun. Dyma fydd rheol y farn. Matt. 25: 84—40.

"Hawdd ei thrin." Nid yn unig mae yr egwyddor nefol sydd yn enaid y gwir Gristion yn hawdd ei thrin; ond mae y dyn duwiol felly. Yr oedd Saul o Tarsus yn hawdd ei drin ar ol ei ddychweliad at yr Arglwydd. Mae gwir grefydd yn gwneud ei meddianydd yn debyg i Grist. "Fel Oen yr arweiniwyd ef i'r lladdfa, ac fel y tau dafad o flaen y rhai a'i cneiffai, felly nid agorai yntau ei enau." Esey 58: 7. Dyma y siampl roddwyd gan Grist i'w ganlynwyr.

Mae gwir grefydd yn "llawn trugaredd."

Pa le bynag mae gwir grefydd yn y galon, gellir sicrhau bod ei pherchenog yn barod i drugarhau wrth eraill, megis rhoddi elusen i'r tlawd, ymweled â'r amddifaid, a'r gwragedd gweddwon yn eu hadfyd, &c.

Hefyd mae crefydd gywir yn dwyn "ffrwythau da." Edifeirwch am bechod, cariad at eraill, ymdrechadau i wneuthur daioni pan geir cyfensdra i fod o les. Crefydd heb ffrwythau da yn deilliaw oddiwrthi sydd grefydd dwyllodrus. Iago 1: 26.

Mae yn "ddiuedd." Nid yw yn bleidiol, mae o du cyfiawnder. Ni wna arbed yr euog, a cholffarnu y cyfiawn. Ni wna dueddu o blaid perthynas yn ol y cnawd, yn fwy nag arall. Pa le mae yn bodoli?

Mae y ddoethineb sydd oddiuchod yn "ddi-ragrith." Ni fedd crefydd gywir ddim ag y mae am ei guddio o'r golwg. Nid yw ei meddianydd yn ddichellgar; yn dangos wyneb siriol, a dyben drwg mewn golwg.

T. EDWARDS.

CREFYDD YN Y TEULU.

GAN Y DIWEDDAR BARCH. THOMAS GRIFFITHS, O HAWEN.

(O'r Dyngeddyd.)

"Rhaid i'r plant adael Duw, cyn y gwna Duw adael y teulu."

1. Dylai y wraig, yn absenoldeb y gwr, gyllawni y weddi deuluaid. Y mae llawer o wyr yn gorfod myned yn foreu iawn at eu gorchwylion, ac weithiau yn aros yn hwyr iawn cyn dyfod adref; fel y mae y plant yn cyagu pan yr ymadawont at eu gwaith, ac wedi myned drachefn i'r gwely pan ddolont adref. Am hyny naill ai rhaid i'r plant fod heb weddi yn y teulu, neu rhaid i'r fam fod yn offeiriad. Ni ddylai yr aberth teuluaid beidio er dim, "aberth gwastadol ydyw."

Yr oedd teulu crefyddol yn byw ar làn môr Ceredigion; y gwr yn gweithio gyda G—

ysw. Yr oedd yn gorfod myned ymaith yn toren, ac aros yn hwyr, fel nad oedd ond yn anaml yn cael y frainc o weddio gyda'i deulu ond ar y Sabboth yn unig. Ryw dro, gofynodd y bachgen bach llynafl i'w fam, "Ai dydd Sul yn unig y dylid gweddio, mam?" "Nage, fy mhientyn," ebe ei fam. "Ai'n had yn unig a ddylai weddio, ac ai gwrrywiad yn unig sydd i weddio?" "Wel," ebe yr uu bach, "paham na byddech chiwi yn gweddio ar hyd yr wythnos, fel y mae'n had ar y Sabboth? Yr wyf yn eich gwelw yn darllen, yn canu, yn cymuno, ac yn wylu yn y cwrdd fel fy'n had, paham hefyd na byddech yn gweddio?" Ar hyn llanwodd llygaid y fam gan ddagrau, a dywedodd, "Yr wyf yn gweddio yn ddirgel, fy mhientyn anwyl." "Ond os felly, mam, paham y cauoch ninau allan rhag eich clywed?" Gyda hyn aeth ei fam at y drws, ac a'i cauodd, ac ymaflodd yn y "Beibl Teuluaid." a darllenodd benod, ac aeth i weddio. a'r rhai bach yn ymrymu wrth ei hochr. Parhaodd felly yn absenoldeb ei gwr trwy ei hoes. Tyfodd y bachgen llynafl i fynd; aeth yn forwr; cymrodd long yn Llundain yn rhwym i Calcutta. Pan gyrhaeddodd yno, aeth yn glaf iawn mewn twymyn boeth. Symudwyd ef o'r llong i'r ysbyty, i ganol deithriaid o wahanol ieithoedd a lliwiau, heb neb ond wynebau dyeithr i edrych arno, a chalonnau oerion i deimlo drosto. Aeth ei gyfaill oedd yn y llong i ymwled ag ef. Yr ydoedd wedi esmwytháu, ac yn dawel iawn; eto pob arwydd ei fod ar gael ei dori o dir y rhai byw. Edrychodd ar ei gyfaill; gofynodd ei gyfaill iddo, "John, a ydych yn fy adnabod?" "O ydwyf, William," eb efe. "Ie, John bach," ebe William. "O! William, William," ebe yntau, "yr wyf fi wedi dyfod yma i farw! Nid oes genyf ond ychydig o amser bellach i fyw. Os byth yr ewch adref, a gwelw fy mam, (tywalltai ddagrau ar hyn yn llif,) dywedwch wrthi am barhau i weddio yn y teulu—fod i'w llafur wobwr fawr. Nis gallaf draethu y fath ddedwyddwch ydwyf yn ei deimlo yma, heb gar na chyfaill, yn nghanol ocheneidiau y cleifion, ac aml gŵyn y rhai sydd yn marw; ond gartref y mae fy mam yn gweddio, a'm meddwl inan yno; a chosio am y pleserau a dderbyniais ar fy nglinia, sydd yn awr yn dal fy enaid i fynd. Dywedwch, O dywedwch i'm mam, mai o flaen gorsedd-faine Duw a'r Oen y cyfarfyddwn nesaf. Talaf yno ddiolch i'm Duw am fam yn gweddio yn ei theulu. Dywgaidd weddio yn mwthyn fy mam; ond nid anghosiaf ddiolch am hyn yn y tragwyddoldeb maith." Ar hyn, tawel hunodd a'r geirian, "Diolch am fam yn gweddio," yn dyferu dros ei wesusau.

2. *Ni ddylai y plant gael gwybod am wendidau crefyddwyr.* Llauer o blant diaconiaid a gweinidogion, y mae lle i ofni, sydd wedi eu damnio, trwy galedu wrth glywed beian a gwendidau crefyddwyr yn cael eu cofnau yn eu haneddau. Y mae yn ddywediad cyffredin gan lawer, fod plant pregethwyr yn waeth na phlant dynion eraill. Os ydynt, diau mai hyn yw un o'r prif achosion eu bod. Weithiau y mae y gweinidog yn dyfod i'w anedd a'i galon yn rhwygedig o herwydd rhyw anghydfod, anrhefn, neu fod rhyw un o'r aelodau wedi ymddwyn yn anweddaidd; y mae y tristwch yn weledig; y mae ei feddwl wedi ei orlenwi â galar; tŵr y ffrwd dros y terfynau; clyw y plant achos galar eu tad; heuir hadau eiddigedd yn eu calonau; tyf egin dlfaterwch yn eu mynnes; arllwys awelon oerlyd rhagfarn ei lwydrew yn eu meddwl; diffydd awydd am fyned i'r *society* o'u mewn; eistedd gwawd ar eu tafodau; a phabella lliid rhwng eu dwyfron, nes y byddont wedi myned mor galed eu calon a chalon crocodil. Da fyddai i ddiaconiaid gadw achos yr eglwys yn y dull mwyaf dirgel-aidd, ac nid ei gyhoeddi yn Gath, na'i fynegu yn heolydd Ascelon.

Adroddwyd yr hanes canlynol wrthyf pan yn ymwled â gwr ieuanc, wrth ei fod yn wynebu byd yr ysbyrdoedd. Gofynais iddo, pa fodd yr oedd yn teimlo wrth feddwl wynebu ei Farnwr, heb gyffesu yr Arglwydd Iesu Grist yn yr odinebus a'r bechadurus genedlaeth hon? Atebai dan wylu, "Hyn sydd yn rhwygo fy nghydwyl, a megys taran yn fy nghlustiau, nos a dydd, ar ddiun; a phan ydwyf yn cysgu ychydig, yr wyf yn cael fy nychrynu â breuddwydion, a'm brawychu â gweledigaethau y nos. O! gweddiwoh drosof," eb efe, "y mae fy nghyflwr 'mewn bustl chwercwder, a rhwymedigwch anwiredd.' Yr wyf yn ofni fod trugaredd yn cilio oddiwrthyf, a minau yn cael fy ngwllthio gan anghrediniaeth ac euogrydd oddiwrth orseddfaine y gras" "Pa beth," eb fi, "a'ch arweiniodd mor bell i annuwioldeb? Yr oedd eich hen dad yn ddyn da iawn, a chawsoch chwithau bob mantais i fyw yn dduwiol." "O cefais, cefais," eb efe, "nid hyn oedd yr achos; ond pan oeddwn yn myned yn llaw fy mam dduwiol i'r capel. Yr oeddwn yn teimlo grym y gwirioneddau yn fy meddwl, ac yr oeddwn yn hiraethu am weled y Sabboth, i gael myned i blith y duwion. Cwrdd ag un o aelodau y capel oedd yn llawenydd i mi. Os edrychent arnaf yn siriol, O mor hyfydd oedd hyn genyf. Yr oeddwn yn caru eistedd-leoedd hen grefyddwyr yn y capel. Myned gyde'r *gert* heibio eu tai, wrth fyned i'r oalch cyn dydd, oedd yn peri i'm calon lamu o

lawenydd. Addunedwn bob Sabboth ac wythnos y buaswn yn uno â hwy; ond y Sabbothau cymundeb oedd yn un gadwyn o addunedau, yn neillduol pan y byddai rhai yn cael eu derbyn i'r eglwys. Ond O! Mr. G. bach, aeth yr amser gwerthfawr hwnw heibio fel cysgod, a daeth un len o dywyllwch i'm henaidd. Bu farw John o N—, yr hwn oedd wedi bod yn ddiagon hardd yn yr eglwys am flynyddau hirfaith, a syrthiodd y coelbren ar fy nhad i gyflawni ei swydd. Yn fuan bu farw y gweinidog ffyddlon, a dechreuwyd ymofyn am un arall i lanw ei le. Wedi llawer o siarad, penderfynodd rhai ar Mr. G—; ond eraill a'i gwrthodasant, ac yr oeddynt am gael Mr. J—; felly yr ymrannodd yr eglwys yn ei golygiadau, a dechreuasant chwyrnu a chysfarth ar eu gilydd, a chnoi a gwaedu cymeriadau eu gilydd. Fel yr oedd fy nhad yn swyddog, ac yn un â llawer o feddiannau ganddo, yr oedd felly yn un â llawer o ddylanwad yn ei feddiant. Bu fy nhad yn hir cyn dangos pa un ai yn erbyn Mr. G—, ai yn erbyn Mr. J— yr oedd; felly yr oedd y ddwy blaid yn dyfod yma i'r tŷ, er ei broseltyio ef, a'r gweision, a'r merchod, fy ohwirydd. O'r diwedd dywedodd fy nhad pa ochr yr oedd. Erbyn hyn yr oedd pob bai ar yr ochr arall, a phawb yn noethi eu gilydd. Yr oeddynt yn meddwl ein bod ni oll, pobl y tŷ, o'r un ochr; felly yn dywedyd pob peth, gwir neu gelwydd o'n blaen. Y mae fy nerth yn pallu. Hyn fu yn achos i mi lofruddio fy enaid, pan oedd megys 'anadl einioes ynddo.' Wele fi yn myned i'r farn, ac ni bydd un euogrwydd arnaf ddywedyd llai nad gwybod beiau crefyddwyr a'm damniodd. Ond O, am ran yn ei drugaredd ef. Ie, gallaf ddywedyd yn mhellach, y mae degan o'm cydieuenctyd yn y wlad o'm hamgylch yn yr un teimladau; oblegid wedi i mi fyned yn ddigon caled,—ac er mwyn caledu, yr oeddwn yn aml yn yfed diodydd meddwol,—yr oeddwn yn cyfarfod â'm cydieuenctyd mewn ffairiau; ac wedi yfed gormodedd, yr oeddyn yn dywedyd ein profiadau i'n gilydd, ac yn wylo, oblegid gwir yw y dywediad hwnw, 'Dyn meddw a phlentyn a ddywedant eu holl feddwl.'"

8. *Llefaru yn dda am y weinidogaeth, y gweinidog, a doniau gwahanol yr eglwys yn eu teuluoedd.* Y mae yn hawdd deall ar foren y Sabboth, yn neillduol mewn trefydd, wrth weled y teulu yn myned ar hyd y ffordd i'r addoliad, pa barch sydd gan y gwr a'r wraig i'r doniau sydd yn y fan y maent hwy yn addoli. Os bydd ganddynt sel dros eu dull hwy, a'u cred o addoli, a pharoh yn cael ei ddangos ganddynt yn eu teuluoedd at y gwas-

anaeth crefyddol yn y capel yr ymgysfarfyddant, yna gwelir y plant a'r cyfeillion ymweliadol, (*visitors*), a'r gwasanaethyddion, yn myned i'r un lle—y plant oll yn yr un eisteddleoedd a'u rhieni—y *seal* yn llawn yn wastad. Ond os bychann y pregethwr, y canu, y gweddio, a'r trefniadau y bydd y rhieni, ceir gweled y plant yn gadael eu rhieni—un ar y groesffordd hon, un arall ar y croesffordd acw; un yn myned i'r Llan, y llall at y Bedyddwyr, y trydedd at y Methodistiaid, ac amryw yn chwaraeu gartref, neu yn cysgu ar eu gwelyau ar foren dydd Duw. Nid yw y plant i'w beio am fyned i fanau gwahanol, ond yn hytrach i'w canmol am fyned i ryw fan, ar ol bod esiamplau eu rhieni wedi eu gyru o'r lle y bedyddiwyd hwy—o'r lle y dechreuasant ddysgu yr A. B. C. Ond y mae y rhieni i'w beio yn fawr, ac y mae eu hymddygiadau, er yn cael eu cyflawni yn ddirlgel, eto yn llefaru am danynt ar y ffordd, yn y capel, a phob capel lle y mae eu plant a'u gwasanaethyddion yn myned.

Yn fy adnabyddiaeth i, yr oedd teulu wedi bod yn aelodau gyda'r Annibynwyr am bedair ach yn olynol, a mawr y daioni yr oeddynt wedi ei wneud i amgylchiadau crefyddol yn yr ardaloedd yr oeddynt yn byw. Ond yn ddiweddar ailadeilladwyd yr hen gapel; a phan ddaeth yr amser i ranu yr eisteddleoedd, tramgwyddodd etifedd y teulu uchod, am na chawsai ei ddewisfan, er fod y cyfiawnder perffeihiad wedi ei ddefnyddio yn yr amgylchiad, (sef coelbren.) Dechrenodd oeri, a meddwl yn fach am bregethau ei weinidog, a llefaru gair weithiau er amhen ei olygiadau ar bynciau athrawiaethol crefydd. Collwyd y plant o'r ysgol Sabbothol; aeth y gwasanaethyddion i grwydro; bu y gwr farw ychydig amser yn ol, heb un o'i deulu yn perthlyn i'r capel—ond un yn y capel hwn, a'r llall yn y Llan gyfagos, a'r rhan fwyaf heb fyned i gwrdd nao eglwys. "Ni ddylai y pethau hyn fod felly."

4. *Dylai diolchgarwch fod am bob dim yn y teulu.* "Yn mhob dim diolchgar," ie, byddwch o galon ddiolchgar. Nid oes dim a wywa anffyddiaeth yn fwy o feddwl y teulu na chydabyddiaeth ddiolchgar i Dduw am ein gwaredigaethau, a'n bendithion tymorol ac ysbrydol. Yr oedd rhan fawr o'r offrymau Iuddegig yn aberthau diolch. "Aberthant hefyd ebyrth moliant, (*thanksgiving*), a mynegant ei weithredoedd mewn gorfoledd." Yn fynych eanmolir yr amaethwyr call, diwyd, a diddiogi; a gwobrwyir hwy am eu hanifeilliad rhagorol, a'u hadau gwrol; eto, ychydig a feddylir am Dduw, yr hwn sydd yn rhoddi y *cyynydd*. Nid ydyw yr holl wybodaethau

mewn celfyddydau, ond cynifer o wydran i'w gosod mewn yspionddrychau er gweled Duw. Pan edrychir ar y darnau bychain hyn o wydr, ni welir dim ond hwy eu hunain braidd; ond pan osodir hwy mewn trefn, i'r naill gael dylanwadu ar y llall, ac i gynhwysu eu gallu dylanwadol at y llygad, yna gwelir pethau pell yn agos, a daw yr anweledigion i oleuni; "canyis ei anweledig bethau ef er creadigaeth y byd, wrth eu hystyried yn y pethau a wnaed, a welir yn amlwg; sef ei dragwyddol allu ef a'i Dduwdod, hyd onid ydynt yn ddiesgus."

5. *Dylai rhieni ddangos i'w plant fod Duw am eu hachub, a defnyddio pob moddion i'w perwadio i greu hyny*; megys fod Duw wedi caru y byd, a rhoddi ei Fab i farw drosom ni oll; fod Iesu Grist, yr hwn yw yr Iawn, yn Iawn "dros bechodau yr holl fyd;" a bod yr "Ysbryd a'r briodasferch yn dywedyd, Tyred;" —yr Ysbryd yn y gydwybod trwy y gair, a'r briodasferch trwy y moddion wrth y glust; "a'r hwn sydd yn clywed, deued; a chymered o ddwfr y bywyd yn rhad." Y mae credu fod a fynd Duw â ni i ryw beth heblaw ein damnio —"oblegid mi a wn y meddyliau yr wyf yn eu meddwl am danoch, medd yr Arglwydd; meddyliau heddwch, ac nid niwaid,"—yn enyn hyder yuddo, a pharch iddo. Pan gafodd gwraig Manoaah wybodaeth am yr addewid o Samson, ei gwr a wnaeth aberth. Ymadawodd yr angel ymaith yn y fflam dân, ac ofnodd Manoaah, a dywedodd, "Gan farw y byddwn feirw, canys gwelsom Dduw." Ond ei wraig a ddywedodd, "Pe mynasai yr Arglwydd ein lladd ni, ni dderbyniasai efe boethoffrwm a bwydoffrwm o'n llaw ni, ac ni ddangosasai efe i ni yr holl bethau hyn, ac ni pharasai efe y pryd hyn i ni glywed y fath bethau." Felly, dylai y plant gael gwybod, pe buasai Duw yn meddwl eu damnio, ni osodasai efe ei Fab yn Iawn; ni buasai yn peri iddynt glywed yr ymadrodd gwynfydedig, fod "Duw yn Nghrist yn cymodi y byd ag ef ei hun, heb gyfrif iddynt eu pechodau;" ni buasant yn cael eu meddiannu â theimladau dan y gair, er gofid am bechu, yn eu cydwytodau; ie, ni buasai yn eu gadael i fyw ar y ddasear, oni buasai yn ewyllysio iddynt fod yn gadwedig."

I'w barau.

Amrpgwiaethol.

YR EGLWYS ANNIBYNOL YN NINBYCH.

Torfaelod o'r 1. a. d. 1898.

Ni bu yr eglwys yn hir ar ol oladdu Mr. Roberts heb edrych allan eilwaith am rywun cymhwys i'w bugeilio. Gosododd ei llygad ar

un o gewri yr oes, ac ni ollyngodd ei gafael nes llwyddo ei gael, sef y Parch. Wm. Rees, y pryd hwnw o Fostyn, ond yn awr o Liverpool. Cydnabyddwyd ei berthynas â'r eglwys Ohwef. 1af, 1837. Bu yma yn llafurio gyda llwyddiant mawr hyd y flwyddyn 1848, pan y syniodd i gymeryd gofal eglwys y Tabernacl, Liverpool. Trwy weinidogaeth nerthol Mr. Rees, a chydweithrediad llaw Duw, bu yma llwyddiant grymus yn y flwyddyn 1839. Tynwyd i lawr yr hen addoldy, ac adeiladwyd yr un eang a chyflens presenol yn ei le. Yr oedd trau yr adeiladaeth yn £1,200, heblaw £100 oedd yn aros yn ddyled ar yr hen gapel. Mae llawer o'r cyfryw gannoedd wedi eu talu; ond y mae cyfran go helaeth yn aros. Dechreu y flwyddyn llynedd (1862), yr oedd £550 yn aros. Talwyd £200 cyn diwedd Rhagfyr. Casglodd yr eglwys yn ystod y flwyddyn at wahanol achosion £340, heblaw y cymunroddion a dderbyniasai yn flynyddol. Parhaed yr yspryd gweithgar hwn, telir y ddyled oll mewn byr amser, a chawn weled diwrnod y jubili cyn hir. Yr oedd cynulleidfawr yn gwranddo yn amser Mr. Rees, yn cael ei gwneud i fyny o amryw o brif deuluoedd y dref a'r cymydog-aethau. Gall eglwys Dinbych deimlo yn falch iddi gael yr anrhydedd o eistedd dau weinidogaeth gwr o athrylith a dawn Hiraethog, am chwe blynedd o amser. Mae y ffaith iddi roddi galwad i ddyn o alluoedd Mr. Rees, yn siarad yn uchel am ei barn a'i chwaeth. Buasem yn hoffi ysgrifenu haner cyfrol ar gyfnod gweinidogaethol Hiraethog yn Ninbych, canys y mae y defnyddiau yn ddigon lluosog, a'r profion o effeithiolrwydd a llwyddiant yn ddigon aml; ond gan fod Mr. Rees yn fyw, ac yn parhau mewn nerth a dylanwad i bregethu efengyl gras, ni fyddai ond oferwaith i ni symud ein hyagrifell wan i ddyweyd rhagor am ddyn ag y mae cenedl y Cymry yn ei chyfrif yn anrhydedd i ddatod carai ei esgid ef. Ar ol i Mr. Rees ymadael, rhoddodd yr eglwys alwad i'r Parch. David Price, y pryd hwnw o Rhosllanerochrugog, ond yn awr o Newark, Talaeth Ohio, yn America. Dechreuodd ei weinidogaeth Awst 10fed, 1848. Bu yn llafurio gyda ffyddlondeb mawr, yn ngwyneb anafaelion luwa, am yr ysbaid o dair blynedd ar ddeg. Yr oedd Mr. Price yn un o bregethwyr mwyaf doniol, poblogaidd, a dewisol Cymru. Cerid ef yn gyffredinol gan yr eglwys. Yr oedd ei arbedd barod, ei sirioldeb dirodrea, a'i anwyldeb cynhesalon, yn tueddu i wneud lle dwfn iddo yn serch pawb a'i hadwaenent. "Cyfarfyddodd â mynych ofidiau drwy ruthr-iadau mynych angen yn gwneud rhwyg ar ol

rhwyg yn ei deulu." Teimlid galar mawr gan luaws o'i gyfeillion ar ei ymadawiad, a siaredir yn gynhes ganddynt yn barhaus am ei enw, a'i garedigrwydd. Ar ei ymadawiad i'r Amerig, fel arwydd o barch a chydymdeimlad, rhoddodd yr eglwys anrheg o £40 iddo. Wedi hyn, bu yr eglwys heb weinidog am bedair blynedd o amser. Yn y cyfamser, adgyweiriwyd y capel, nes y mae yn bresenol y capel harddaf yn y dref. Ond yn annhraethol bwysioach na hyn, cafodd yr eglwys dywalltiad helaeth o'r Ysbryd Glan yn amser y diwygiad yn 1859-60. Torodd y diwygiad allan pan oedd y Parch. H. E. Thomas, Birkenhead, yma yn *supplio*, Tach. 27ain, 1859. Mae y ffaith syml hon wedi gwneud Mr. Thomas, am byth, yn un o anwyliaid plant cynhes y diwygiad. Ymdengys fod yr eglwys wedi ei hail wneud trwyddi gan y diwygiad hwn. Oeraidd a difwyd yw'r cymeriad a roddir iddi cyn y diwygiad; ond yn awr y mae yn meddu graddan helaeth o wres crefydd. Am flynyddau cyn i'r diwygiad dori allan, yr oedd wedi myned yn galed ei theimlad, ac wedi myned yn bur ddifater am fywyd a llwyddiant y gwaith. Dywedir wrthym mai peth pur anghyffredin oedd cael un amlygiad o deimlad wrth wrando y genadwri. Ond cafodd y diwygiad ddylanwad mor drwyadl, nes y mae hollol gyfnewidiad wedi cymeryd lle yn y cyfeiriad hwn. Byth ar ol y diwygiad, mae arogl esmwyth ar yr holl foddion; mae yma galonau fuont yn oerion am flynyddau, wedi eu cynhesu gan gariad Duw, fel y credwn nad oes digon o nerth yn nghorwyntoedd y ceubwll i'w ddiiffodd mwyaoh. Derbyniwyd yma ugeiniau yn yr adeg hono; ac y mae y rhan fwyaf o honynt yn aros ar du yr Arglwydd. Mae yma weddio taer, a dysgwyliad ffyddiog am i Ysbryd Duw ymwel-ed drachefn â'i bobl, nes ail eni tyrfa fawr.

Yn mis Medi, 1861, rhoddodd yr eglwys alwad hollol unfrydol i'r Parch. B. Williams, Dowlais. Cydunodd yntau â'r cais. Dechreuodd ei weinidogaeth Tach. 17eg, o'r un flwyddyn. Cynaliwyd cyfarfodydd ei sefydliad Ohwef. 19eg a'r 20fed, 1862. Trefn y moddion oedd fel y canlyn:—Nos Fercher, dechreuodd y Parch. J. Edwards, Pentre-llyn-cymer, a phregethodd y Parohn. John Thomas, Liverpool, a W. Ambrose, Porthmadog. Dranoeth am 10, dechreuodd y Parch. R. Thomas, Rhyl; pregethodd y Parch. R. Thomas, Bangor, ar "Natur Eglwys Crist." Wedi ychydig sylwadau hynod o bwrpasol gan Mr. Thomas, Liverpool, gofynodd am arwydd gyda'r gweinidog a'r eglwys o'u dewisiad o'u gilydd. Rhoddodd Mr. Evan Thomas, un o'r diaconiaid, ychydig o hanes yr

eglwys yn ystod yr amser y bu heb weinidog, yn nghyd a'r unfrydoled a ddangoeswyd yn newisiad y gweinidog presenol. Yna adroddodd yntau ei deimlad yn ngwyneb ei symudiad i gymeryd gofal yr eglwys hon. Darllenodd Thomas Williams, ysw., Aberdar, lythyr cymradwyaeth i'r gweinidog newydd, oddiwrth gyfundeb dwyreiniol Morganwg, wedi ei arwyddo gan y Parch. B. Owens, Merthyr, fel cadeirydd, a W. Griffiths, Llanharan, ysgrifenydd. Gweddiodd y Parch. Lewis Everett, Dyserth, yn gynhes iawn, am fendith ar yr undeb oedd newydd ei ffurfio. Pregethodd y Parch. T. Rees, Cendl, (Dr. Rees, Abertawy, yn awr,) yn effeithiol a dwys, ar "Gysylltiad eglwys a gweinidog." Am 2, dechreuodd y Parch. R. Parry, Newmarket, a phregethodd y Parch. Robert Lewis, Ty'nycoed, a Mr. Thomas, Bangor. Am 6, dechreuodd y Parch. J. Bowen, Llansanan, a phregethodd Mr. Lewis, Ty'nycoed, a Dr. Rees. Cawsom arwyddion dymunol iawn o fendith Duw ar y cyfarfod. Yr oedd tyrfaeodd lluosog yn gwrando, a phawb yn teimlo fod Duw yn y lle. Mae yr achos heddyw mewn gwedd lewyrchus; mae yr eglwys yn rhifo yn agos i 800 o aelodau, a mynych y gwelir rhai newydd yn ceisio lle yn y ty. Mae heddwch a chydweithrediad i raddau dymunol yn nodweddu sefyllfa fewnol yr eglwys. Mae yr ysgol Sul yn llawn bywyd. Darperir yn brys ar at adeiladu capel newydd hardd, eang, a chyffenus, yn y Green, cyn diwedd yr haf nesaf. Mae y Brookhouse wedi ei adgyweirio yn ddiweddar, nes yw yn lle bach hynod hardd a chyffenus i addoli ynddo. Yn ddiweddar, cychwynwyd ysgol Sabbothol yn y Love Lôn, ac y mae hono dan arweiniad medrus Robert Evans, W. Roberts, W. Jones, ac eraill, yn myned yn mlaen yn galonog, ac yn cynyddu mewn nerth a defnyddioldeb bob Sabboth. Mae sefyllfa bresenol yr achos yn dra gobeithiol, ac yr ydym yn eithaf calonog i wynebu ar y dyfodol, ond i ni gael arweiniad a bendith Bugail ac Esgob ein heneidiau.

Hwyrach nad oes ond ychydig o eglwys i yn y Dywysogaeth wedi bod yn offerynol i godi cynifer o bregethwyr enwog ag eglwys Dinbych. Mae llawer o honynt wedi huno, ond y mae amryw o honynt yn aros yn wlyddyddion craffus, ac yn weinidogion cymhwys y Testament Newydd. Ni a osodwn restr o honynt fel y canlyn.

Dr. Edward Williams. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys gan yr hybarch Daniel Lloyd. Ni raid crybwyll dim cofnodion am y gwr mawr hwn, gan fod hanes ei fywyd yn gyflawn wedi ymddangos yn y rhifyn diweddar o'r *BIRNIAD*.

Evan Lewis, pregethwr cynorthwyol. Mae yn fyw eto, ond fod y dyddian blin wedi ei orddiwea. Preswylia gyda pherthynas, yn agos i dref Ruthin. Mae yn analluog i symud nemawr o'r ty. Mae mewn parch gan ei holl gydnyboddion.

Thomas Davies. Dyma un o brif enwogion y De, yn ei ddydd, fel pregethwr. Bu yn llafurio am flynyddau yn Abertawy. Bu farw Awst 10fed, 1861. Claddwyd ef yn y fynwent berthynol i'r Capel Annibynol yn y Sketty, gerllaw y dref fawr hono. Perchid ef gan bawb fel cyfaill ffyddlon, cymydog diniwed, a phregethwr poblogaidd.

William Jones. Mae efe yn fyw, ac yn gweinidogaethu mewn parch a llwyddiant yn Amlwch. Dyma un o batriarchiaid sir Fon. Mae iddo air da, a chymeradwyaeth uchel gan yr holl saint.

Watkin Williams. Dechreuodd efe bregethu yn amser Mr. Powell. Yn Rhesycae y pregethodd gyntaf oddicartref, pan oedd yr hybarch a'r anwyl dad o Aberteifi yn gweinidogaethu yno. Treuliodd ei amser yn gyflawn yn athrofa y Drefnewydd. Ordeiniwyd ef yn y Drewen, sir Aberteifi. Bu yn llafurio am bum mlynedd yno, gydag arwyddion eglur fod Duw yn ei arddel. Bu farw Chwef. 16eg, 1824, yn 32 oed. Pregethwyd yn ei angladd gan y Parch. D. Davies, Aberteifi. Claddwyd ef yn mynwent eglwys Troedyrar, yn ymyl bedd y Parch. Ebenezer Morris, un o weinidogion enwocaf y Methodistiaid. Gadawodd weddw ac un ferch i alaru ar ei ol. Mae Mrs. Williams yn fyw eto, a'r ferch yn briod â'r Parch. Robt. Jones, Aberteifi; a dywed yr hen batriarch am dani, "ei bod yn un o'r gwragedd mwyaf doeth a duwiol yn yr ardal hyny."

Thomas Jones. Dechreuodd yntau bregethu yn amser Mr. Powell, a bu y ddau yn gyfeillion mynwesol am flynyddau. Urddwyd ef yn weinidog yn Trefdraeth. Trodd yn anffyddlon i egwyddorion Anghydfuriaeth, ac y mae er ys blynyddau yn offeiriad parhaus yn yr Eglwys Sefydledig yn Liverpool.

William Jones. Ychydig a wyddom am y gwr hwn. Urddwyd ef yn Waungolengoed. Symudodd i Fflint, lle y bu farw.

Edward Edwards. Yr oedd efe yn fab i Thomas Edwards, Penisa'r dref, ac yn nai i Dr. Edward Williams. Derbyniodd ei addysg yn Rotherham, gan ei ewythr. Am yr ychydig amser y cafodd fyw i wasanaethu ei Arglwydd, dangosodd ffyddlondeb canmoladwy. Cafodd ei sefydlu yn Ware, swydd Herts. Siaredir yn uchel am dano gan yr eglwys hono. Gos-

odasant *tablet* yn y capel ar adeg ei farwolaeth, yn cynwys yr argraff canlynol:—

"In memory of the Rev. Edward Edwards, the able, faithful, zealous, and affectionate minister of this Christian society, who died at Deubigh January 3rd, 1831, aged 32. The congregation, to whose religious instruction, a few years of his public life were devoted, have raised this monument to perpetuate the name and remembrance of their lamented pastor."

W. O. Williams. Ni fyddai ond rhyfyg i ddyweyd pwy, a pha fath ddyn ydyw Caledfryn. Ond hwyrach nad yw pawb yn gwybod fod Caledfryn yn enedigol o Ddinbych. Ymn y ganed ef, a gwybydded holl Gymru mai yr eglwys Annibynol hon gafodd yr anrhydedd o anog y Cymro gwladgar, y beirniad gonest, y bardd swynol, y darlithiwr hyawdl, y pregethwr poblogaidd, a'r gweinidog gofalus a adnabyddir wrth yr enw Caledfryn i bregethu'r efengyl.

Thomas Pierce. Dyma weinidog ffyddlon eglwys Bethel, Liverpool. Yno yr ordeiniwyd ef. Yr oedd yn Gristion gloew, yn fardd o'r radd flaenaf, yn bregethwr melus a defnyddiol, ac yn hynod anwyl a hoff gan bobl ei ofal. Urddwyd ef Rhag. 24, 1832, a bu farw Mai 80, 1857, ym 56 mlwydd oed.

Robert Roberts. Dechreuodd bregethu yn amser Mr. Roberts. Derbyniodd ei addysg yn athrofa Blaekbarn. Mae yn awr yn llafurio yn East Bergholt, yn swydd Suffolk. Mae eisoes wedi treulio 28 o flynyddau yn y weinidogaeth, ac wedi profi llaw yr Arglwydd yn cydweithio yn rymus iawn. Mae fel pregethwr medrus, a gweinidog ffyddlon, yn dwyn anrhydedd i genedl y Cymry yn ngolwg y Seison. Rhodd gymeriad uchel i'r eglwys a'i magodd, a chrybwylla yn barchus am lawer o hen bererinion a flaenorent gyda'r achos yn yr amser y cychwynodd ef allan i waith cyhoeddus y weinidogaeth.

John Jones. Efe yw gweinidog presennol Bromyard, swydd Henffordd. Dechreuodd ei weinidogaeth yn 1836, ar ol gorphen ei addysg yn athrofa y Drefnewydd. Mae mewn parch mawr gan bobl ei ofal, ac yn cael arwyddion eglur o fendith y nef ar ei lafur.

Lewis Roberts. Mae efe yn fab i'r diweddar Barch. David Roberts. Derbyniodd ei addysg yn Aberhonddu. Urddwyd ef yn Sarnau, sir Drefaldwyn, yn 1846; ond y mae yn awr, er ys rhai blynyddau, yn llafurio gyda graddau dymunol o lwyddiant yn Dorrington.

John Roberts. Yr oedd efe yn fab i John Roberts, Lon y Llyrthyrdy. Bu farw o'r darfodedigaeth, Medi 1af, 1824, yn 25 oed, yn druan ar ol iddo ddechreu pregethu. Dywed

Mr. Roberts am dano fel y canlyn yn y *Dyngedydd* am Ion. 1825:—

"Yr oedd yn ddyn iecano llafurus, ac awyddus am wybodaeth, egniol o blaid yr ysgol Sabbathol, diwyd yn mhob moddion gras, a pharod ac ewillysgar i gynorthwyo yr achos mawr hyd eithaf ei allu yn mhob ystyriaeth. * * * Yr oedd ei weinidogaeth yn dra efengylaidd, ysgrythyrol, a bywiog, ac yn gymer. adwy iawn gan lawer o'i wrandawyr. Yr oedd yn cydnabod ei ffaeldd yn ostyngedig. 'Mae'r Arglwydd yn gwybod fy mod wedi bod lawer gwaith ger ei fron gyda galar, gofid, a chywilydd, yn cydnabod fy ngwendid a'm colliant, sef sydynrwydd a gwylltineb fy ysbryd, ac yn lleffain am north idd ei lywodraethu. Y mae y pren sydd yn yr ardd yn dyst fy mod wedi bod yn wyllo dano lawer canwaith, o herwydd fy amherffeithrwydd.' Pan oedd anegu yn ei rym yn chwalo y ty pridd, a'r enaid yn cymeryd ei aden i fyd yr ysbrydoedd, dywedodd yn orfoleddus, 'Noddfa, noddfa, noddfa.' Claddwyd ef yn ol ei gyfarwyddyd ei hun yn yr Eglwys Wen, y tydd dydd o fis Medi diweddaf, pan yr oedd cannoedd o'i hen gyfeillion a'i gymydogion yn ei hebrwng i lan y bedd, i'w ddodi i orwedd yn ei wely pridd, mewn gwir ddyogel ohaith o adgyfodiad gorfoleddus yn more y farn ddiweddaf."

Thomas Roberts. Ni raid dyweyd nemawr am y gwr hwn, canys y mae Scorpion bellach yn adnabyddus i Gymru, fel un o gyfansoddwyr Cymreig galluocaf y genedl; a gresyn fod ei ysgrifell awchus mor segur. Mae efe yn gweinidogaethu yn Llanrwst.

David Lloyd Jones. Mae efe yn fab i John Jones, pregethwr cynorthwyl parchus, perthynol i'r eglwys. Efe yw gweinidog Bethania, Ffestiniog. Saif yn uchel, yn meddwl yr eglwys dan ei ofal, a'r frawdoliaeth yn y sir, fel meddylwr cryf, ysgolaig cymeradwy, a gweinidog ymroddgar.

Edwin Roberts—John Walters. Mae y ddau frawd hyn yn gwasanaethu swydd diaconiaid yn yr eglwys, a phregethant yn aml gartref, ac yn y capeli cylchynol, gyda derbynriad a chymeradwyaeth gyffredinol. Dr. Williams oedd y cyntaf, a Walters yw y diweddaf; ac y mae tebygolrwydd yn nghyfansoddiad meddylian y ddau; daethai hyny i'r golwg pe cawsai yr olaf gystal addysg a'r blaenaf.

Richard Foulkes Edwards, (Risiart Ddu o Wynedd.) Yn Ruthin y dechreuodd efe bregethu, ond daeth yn fuan ar ol hyny i gysylltiad a'r eglwys hon, fel yr edrychir arno yn gyffredin fel un a ddechreuodd yn Ninbych; ac yr ydym o galon yn foddlon i'r peth, canys y mae yn wr ienanc talentog a gobeithiol. Mae ar hyn o bryd yn derbyn addysg at y weinidogaeth yn athrofa y Bala. Mae eisoes wedi enill safle bwysig fel bardd, ac os ca fywyd mae yn ddiddadl y bydd yn fuan iawn yn un o gadeirfeirdd yr Eisteddfod.

Deallasom ar ol crynhoi yr hanes blaenorol

mai aelod gwreiddiol o eglwys Annibynol Dinbych oedd y diweddar Barch. Richard Foulkes, gweinidog enwog gyda'r Bedyddwyr drwy drochiad yn Ninbych, ac yn Cefn Bychan, (Silas Glan Dyfrdwy y *Seren* yn amser Joseph Harries;) ac iddo gael anogaeth gref gan eglwys yr Annibynwyr i bregethu, cyn iddo newid ei farn gyda golwg ar fedydd. (Gwel hanes ei fywyd.)

Hefyd, dymunem sylwi mai y Parch. W. O. Williams oedd un o'r rhai cyntaf, os nid y cyntaf oll, o blith yr Annibynwyr a bregethodd yn Llansanan, a hyny cyn cael ei ordeinio; ac yr oedd y Parch. W. Rees, yn awr o Le'rpwl, yn mhlith yr aelodau cyntaf yn yr eglwys a ffurfiwyd yno wedi hyny, trwy lafur a diwydrwydd y diweddar Barch. D. Roberts, Dinbych; gan hyny y mae gan eglwys Dinbych hawl yn Hiraethog yn gystal ag yn Oaledfryn, fel un o'r rhai a gychowynwyd allan drwy ei dylanwad, a than ei nawdd hi, i faes y weinidogaeth efengylaidd.

Swyddogion presenol yr eglwys ydynt fel y canlyn:—Gweinidog, B. Williams. Diaconiaid, Meistri N. Roberts, Rosa; John Griffiths, Vale st.; Edwin Roberts, John Walters, John Roberts, William Jones, Evan Thomas, Green; Robert Bellis, Maesydybrwyn; a Thomas Jones, Brookhouse. Arolygwr yr ysgol Sul, Hugh Hughes, Star Inn. Ysgrifenydd, Thomas Roberts, Rosa. Mae ysgolion Sul y Green, a'r Brookhouse, a'r Love Lone dan arweiniad dynion galluog, a gweithiant yn ddifesi i gynyddu a llwyddo yr ysgol. Mae ein gofod yn rhy gyfyng, onide, gwnaethem grybwyllion byr am luaws o hen bererinion fuont yn ymdrechgar gyda'r achos ar wahanol gyfnodau. Ond os yw ein gofod ni yn pallu, cedwir eu henwau erbyn y dydd hwnw ar lyfr cofiadwriaeth y saint, yr hwn sydd gerbron yr Arglwydd.

Wrth adolygu hanes ein heglwys, yr hon sydd wedi bodoli am ddau cant o flynyddau; ar un golwg, mae ein llaw yn crynu, a'n llygaidd yn gwlybeiddio, a'n calon yn ofni; ond ar yr olwg arall, mae ein gewynau yn ymnerthu, ein ffydd yn ymwroli, a'n genau yn ymlanw o ddiolchiadau gorfoleddus i Dad y trugareddau. Gwelwn gyfnodau yn ei hanes pan fyddai eira ganafaidd wedi gorchuddio blodau gardd yr Arglwydd, fel na wasgerid ei pherargroglau hi—dynion diegwyddor a maleisddrwy yn llunio'r oelwyddau budraf er drygu ei chymeriad, a gwarthruddo ei henw da—lladron ac ysbeilwyr yn dringo dros y muriau nes aflonyddu ar heddweh duwiolion a fwynhaent gymdeithas yr Anweledig, ar borfeydd gwelltlog a cherllaw dyfroedd tawel trefu iechydwrriaeth—uffern-

wynt ystornus erlidigaeth gyda ffyrnigrwydd anwnaidd yn ymosod ar ei sylfaeni, ei rhyddid, a'i hundeb; ond ar waethaf cynghreirian cythreulig uffern a daiar, mae cadarn sail Duw yn sefyll. Magwyd o'i mewn luaws a wisgant goronau cyflawnder ar loriau marmoraid dinas Duw; cadwodd undeb yr ysbyrd yn nghwlwm tangnefedd dan brofedigaethau llymaf y fall; nerthodd wendid a chynorthwydd ddadblygiad dynion ydynt heddyw yn golofnau oedyn dan arch Duw; ni chuddiodd oleuni ei chanwyll dan lestr, ond gosododd ef yn y canwyllbren nes gwasgar y gaddug dywell a orchuddiai lawer meddwl llygredig a saif heddyw yn mysg milmyrdd ereill yn dystiolaeth gadarn o wirionedd proffwydoliaethol Crist am yr eglwys, "Pyrrh uffern nis gorchfygant hi." Wrth edrych i'r dyfodol, teimlwn fod coffadwriaeth ein tadau, yn nghyd a'u llafurus gariad, yn enyn fflamau ein sel yn aith poethach nag erioed. Mae adgyfodiad hanes y tadau yn cael ei amcanu i ddangos gwerth y rhyddid a fwynhawn. Oostiodd y rhyddid hwn ddirwyon trymion, carcharan caeth, a chardotiaeth flin iddynt hwy. Ymddygn yn deilwng o aberth ein tadau, gwisgwn arfau y goleuni, ac na orphwyseid ein dwylaw nes cael y gelyn diweddfaf yn droedfainc i'n traed. Byddwn ffyddlon yn ngwasanaeth Duw ein tadau; cyhoeddwn ei drugaredd a'i ras yn mlien pob heol; llanwer ein calon a'i gariad, a'n genau a'i glod, am gynorthwyo y tadau i ymdrech "ymdrech deg, gorphen eu gyrfa, a chadw y ffydd." Ymwrolwn fel rhai yn gweled yr Anweledig; codwn y pantian, a darostyngwn y brynau, fel y gwelo pob cnawd ogoniant Duw; ac yna bydd genym obaith cyfarfod a'r tadau mewn gwlad lle nad oes yr un Charles ornesol yn teyrnasu ynddi, na'r un Sheldon ddichellgar yn esgobaethu o'i mewn—gwlad y rhyddid, yr addoli tragwyddol heb ofni carchar nac arteithglwyd—gwlad y diolch a'r gorfolledu heb ofn i'r gwaedgwn erlidgar glywed eu swm—gwlad lawn o benedigion pobl yr Arglwydd, gyrlaeddasant adref o wlad y cystudd mawr, trwy garcharau, ystanciau, a thánau—gwlad lle clywir miloedd o hen Gymry twymgalon yn diolch i'r Tad am roddi gwleddoedd gras ar y bwrdd, pan yn gaeth yn nghelloedd tywyllion ac afiachus carchardai ein tywysogaeth—gwlad lle mae pob gwynebpryd yn siriol, pob llygad yn sych, pob cydwybod yn onest, pob llw yn wirionedd, pob calon yn llawen, a phawb yn cyduno o ddyfnder calon sanetaidd yn y cydgan gorfolledus. "I Dduw y byddo'r diolch am ei ddawn annhraethol."

ELIAS BAUDINOT,

LLYWYDD CYNTAF Y GYMDEITHAS FEIBLAIDD AMERICANAIDD.

Rhoddir isod grybwylliad byr am ffurfiad y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd a'i Llywydd cyntaf. Ffurfiwyd y Gymdeithas hon yn y flwyddyn 1816. O holl swyddogion cyntaf y Gymdeithas, *pedwar-ar-bymtheg* mewn rhifedi—sef Llywydd, pedwar-ar-dddeg o Ia-lywyddion, tri Ysgrifenydd, a Thrysorydd—nid oes un yn fyw yn awr. "Maent yn gorphwys oddiwrth eu llafur," ac mewn ystyr bwysig, "eu gweithredoedd sydd yn eu canlyn hwynt."

I Wrth dderbyn y swydd o Lywydd y Gymdeithas, Mr. Boudinot a ysgrifena, "Yr wyf yn cydnabod yn rhwydd fy mod yn derbyn y neillduath o fod yn Llywydd y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd fel yr aurhydedd swysaf a allai gael ei gosod arnaf y tu yma i'r bedd."

Pan ffurfiwyd y Gymdeithas nid oedd ganddi un ddolar yn ei thrysor. Yn fuan ar ol ei ffurfiad, gwnaed anrheg iddi o bum cant o bunnau (yn agos i 25 000 o ddoleri) gan y Gymdeithas Feiblaidd Frytanadd a Thramor, a'r awm bardd o ddeng mil o ddoleri a gyflwynwyd iddi gan ei Llywydd, Mr. Boudinot.

Mr. John Cadwell oedd y Thrysorydd cyntaf, a chadwai yr Ystorfa (*Depository*) am ychydig amser yn ei swyddfa, mewn goruchw ystafell, ar gongl heolydd Nassau a Cedar, New York. Yn nesaf i hyn, aymudwyd y llyfrau i swyddfa Mr. Finshaw ar heol Cliff, yr hwn a gyflawnodd waith argraffydd i'r Gymdeithas. Yr ystorfa fechan hon oedd ystafell o naw troedfedd wrth ddeuddeg. O'r man hyn yr anfonwyd yr ysgrhythrau allan, hyd oni logwyd adeilad, pedair ystafell o uchder, ar State lane—a elwir yu awr heol Hanover—yn ymyl y Gyfnewidfa Fasnachol. Y llawr cyntaf a gywysai swyddfa y Goruchwyliwr, a'r Ystorfa Lyfrau ydoedd yr ystafell gefn, 25 tr. ysgwâr yn unig. Ond traethai y goruchwyliwr ei grediniaeth y caffai weled y diwrnod pan y byddai yr ystafell hono yn llawn o Feiblan! Y rhwymwr a feddiannai yr ail lawr—a'r argraffydd y trydydd. Danfonodd y Gymdeithas allan yn y flwyddyn 1817, 6,410 o Lyfrau, Beiblau a Thestamentau; yn 1818, 17,594; yn 1819, 31,118; yn 1820, 41,513; ac yn 1821, 43,246. Heblaw y rhai hyn danfonwyd allan y blynyddoedd hyn 58,000 o gopiau o'r ysgrhythrau, yn yr ieithoedd Gaelic, Cymraeg, Eilmynaeg, Spaenaeg, a rhai o ieithoedd yr Indiaid.

Cafodd Mr. Boudinot y fraint o fod yn dyst o'r effeithiau daionus hyn yr ychydig flynyddoedd y bu yn Llywydd y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd. Y caffai ei fywyd, yr hwn oedd mor agos i redeg allan pan etholwyd ef yn Llywydd, ei eestyn hyd y *bumped* Wyl Flynyddol a ystyrid yn amgylchiad neillduol, a thra dymunol i gyfeillion y gymdeithas. Wedi ei fendithio fel hyn, nid oedd gauddynt ddagrau i'w tywallt ar ei aymud-

lad ond dagrau o lawenydd a diolechgarwch am y mwynhad a gawsent o'i lafur a'i ddylanwad gwerthfawr.

Ganwyd ef yn Philadelphia, Mai 2, 1740, o hiliogaeth y Huguenots erlidiedig. Derbyniodd addysg glasurol—y fath o leiaf a elwid felly yn nghyfuod y trefedigaethau—ac ar ol hyny efryddodd y gyfraith dan Richard Stockton, yr hwn oedd aelod o'r Gydgynghorfa gyntaf, ac un o lawnodwyr ein Datganiad o Annibyniaeth. Wedi ei dderbyn at y ddadleufa (*bar*) dewisodd Elizabethtown, N. J., fel ei breswylfa, a daeth yn gyfaill bore a ffyddlon i'r Parch. James Cadwall yr hwn y mae ei bleidiaeth o'r Chwyldroad a'i ddiwedd galarus mor adnabyddus. Ei dduwioldeb a'i dalentau a'i gosodai yn fuan yn rhestr flaenaf ei alwedigaeth, a phan ddechreuodd y Chwyldroad pleidiodd achos ei wlad drallodus ac ymdrechol. Y Gydgynghorfa a'i neillduodd ef i'r sefyllfa bwysig o Benrhaglaw y carcharorion, a chyflawnodd ddyledswyddau y swydd gyda doethineb a thynnerwch mawr. Yn y fl. 1777 etholwyd ef yn aelod o'r gydgynghorfa, ac yn y fl. 1782 dewiswyd ef yn Llywydd y Gydgynghorfa, a chafodd yr anrhydedd o lawnod i'r Cysfamod Heddwch rhygom a Phrydain Fawr, yr hyn a sicrhodd yr Annibyniaeth Americanaidd.

Ar fabwysiad y Cysfannoddiad Gwladwriaethol yn 1789, Mr. Boudinot a anrhydeddwyd drachefnag Eisteddle yn Nhŷ ein Cynrychiolwyr, a pharhaodd yn y swydd am chwe' mlynedd yn olynol. Ar farwolaeth yr enwog Rittenhouse, yn 1796, y Cadf. Washington a'i neillduodd yn un o Drefnwyr y Bathdy Gwladwriaethol. Parhaodd i gyflawni dyledswyddau y sefyllfa hono hyd y fl. 1805, pan yr ymneillduodd oddiwrth fywyd cyhoeddus, gan ymsefydlu yn Burlington, N. J.

Mr. Boudinot a ymroddodd y pryd hyny yn fwy cyflawn i astudio llenyddiaeth yagrythyrol—doebarth o efrydiaeth ffafriol ganddo bob amser—ac mewn ymroddi i weithredoedd pwysig o haelfrydedd ac elusengarwch. A'i galon yn ymeangu mewn egwyddorion o haelfrydedd Cristionogol, cyfranodd yn helaeth i gymdeithasau, gwrthrych pa rai yw cynydd addysg a chrefydd. Ei roddion gwerthfawr i'r Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd a'i gosodasant, tra yn ei mabandod, ar sylfaen sicra chadarn. Yr oedd yn ymddiriedolwr i Goleg Princeton, a sylfaenodd ei chywreinfia o Haueyddiaeth Anianyddol yn y fl. 1805, ar y draul o \$3,000. Yn y fl. 1812 etholwyd ef yn aelod o Fwrdd Dirprwywyr y Genhadaeth Dramor—cyflwynodd i'r Gymdeithas hono rodd o \$500. Ei roddion helaethaf ceddynt i Gymdeithasfa Gyffredinol yr Eglwys Henaduriaethol o'r hon yr oedd yn aelod hardd, ac i'w Hathrofa Ddauynyddol yn Princeton.

Yr oedd wedi ymuno mewn priodas yn ieuano a merch i Richard Stockton. Gadawodd unig ferch, ac ar ol darparu yn deilwng ar ei chyfer, gadawodd y rhan fwyaf o'i etifeddiaeth fawr i wrthrychau a fuasant agosaf at ei galon trwy ei

fywyd. Gadawodd 4,000 o erwan o dir i'r gymdeithas er dychweliad yr Iuddewon; 5,000 i Gymdeithasfa Gyffredinol yr Eglwys Henaduriaethol; 4,080 i gynorthwyo mewn rhoi addysg i efrydwyr duwinyddol Princeton; 4,000 i Goleg Jersey Newydd; 3,070 i ystybydd Philadelphia, a 13,000 i swyddogion corfforedig y ddinas hono tuag at gael cyfluswad o dauwydd i ddiolion am bris isel. At y rhai hyn gellid euwi llawer o gymun-roddion eraill i ddybenion daionus yn ei Ewyllys ddiweddaf, ac yn eu plith un i Eglwys Henaduriaethol Elizabethtown i sefydlu llyfrgell i weinidog—gwrthrych teilwng o efelychiad.

Mr. Boudinot a yagrifenudd amryw gyhoeddiadau, ac yn eu plith un yn atebiad galluog i "Oes Rhestru" gan Tom Paine, yr hwn a alwodd "Oes Datguddid"; gwaith a rydd brawf llawn o'i ddyg a'i dduwioldeb, ac o'i alluogrwydd fel yagrifenydd dadleuol. Ei brif gyhoeddiad oedd *Seren y Gorllewin*, neu *Ymdrech at ddarganfod llythau hir-golledig Israel*.

Ei brif urddas, yn nesaf at ei riweddau personol godidog, oedd yr anrhydedd—yn awr byth i gael ei aumbaru—o lod yn Llywydd *eyntaf* y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd. Yr adail foseol ysplenydd hon, cofadail Cristionogaeth Brotestanaidd y genedl, sydd hefyd, mewn ystyr arbenig, yn gofaddail iddo yntau.

Mr. Boudinot a gyrhaeddodd yr oedran teg o 81, a bu farw yn ninas Burlington, Hyd. 24, 1821. Yr oedd yn ddyngarwr, yn ysgolaig, yn wladgarwr, ac yn Gristion. Gwely angau y pererin oedranus a siroliwyd a ffydd ac addewid y llyfr bendigedig yr hwn a'i tywysodd ac a'i cynaliodd trwy oes mor faith, a chylchrediad yr hwn fuasai ei uchelgais difrifol. Gan feddu ei synwraur hyd y diwedd, yr oedd yn barod i gyfarfod a'i ddiwedd gyda llawenydd arctaid ac ymostyngiad, a diweddodd waith ei fywyd gyda gweddi yr anwy Stephan, "Arglwydd Iesu, derbyn fy ysbryd."

Claddwyd ef yn ngladdfa Eglwys St. Mary, Burlington, N. J., a'i gofaddail a ddwg yr argraff hon:

Yma y gorwedd gweddillion yr Anrh. Elias Boudinot, LL. D. Ganwyd ef yr 2il o Fai, 1740. Bu farw y 24ain o Hydref, 1821. Ei fywyd oedd arddangosiad o dduwioldeb gwresog, talent ddefnyddiol, a haelfrydedd eang. Ei farwolaeth oedd fuddugoliaeth ffydd y Cristion, cwlbad gobaith, gwawr a gwyat dedwyddwch diddiwedd.

To them that knew him not no words can paint;
And those that knew him, know all words are faint.

"Ystyr y perffiaith, ac edrych ar yr uniawn;
cans diwedd y gwr hwnw fydd tangnefedd."—*Bible Society Record*.

Y DDAAEAR A'R LLOER.

Dengys y greadigaeth a'i symudiadau fawredd, gallu, doethineb, a daioni yr Anfeldrol. "Ei fawredd ef sydd anchwiliadwy." Po fwyaf y myfyriwn ar weithredoedd Duw yn yr hyn oll a

wnaeth, mwyaf fydd ein syndod, a'n mawl, a'n gostyngeddwrdd. "Pa beth yw dyn i ti edrych arno, a mab dyn i ti ymweled ag eff?" Y mae myfyrdod o'r fath hyu yn fwyniant ac yn lles i'r duwiolffydig yn mhob oes. "Myfyriaf hefyd ar dy holl waith, ac am dy weithredoedd y chwed-leuaf." Pan y daw y Crewr i'r golwg, diflana y creedig o'r golwg. Dichon y bydd yr ychydig nodiadau a ganlyn yn foddion i greu teimladau o barch a gwyleidd-dra yn mynwes y sant oedranus; ac yn symbyliad i feddyliau ymchwilar yn mynwes y sant ieuanc.

Yr ydym bob dydd, a mis, a blwyddyn, o'n hoes yn ymdaith trwy filoedd a miliynau o filldroedd yn yr eangder. Yr ydym ar ein taith flynyddol o amgylch yr haul yn teithio gyda cyflymder naw gwaith mwy na phelen maguel. Troir ni bob pedair awr ar hugain i wynebu yr haul, ac i gefnu arno, ac felly achosir dydd a nos. Eto, er y cyflymder chwyrrwyllt hwn, gallwn eistedd yn ein cadair freichiau i yrgrifennu, neu orwedd yn ein gwelyau i gyagu mor dawl ac esmwyth a phe safai y ddaear yn ei hunfan heb unrhyw gyfnewidiadau. Ddaear, yn cynwys mynyddoedd a moroedd, adeiladau anferth, a miliynau o drigolion yn gwibdeithio yn y gwagle yn ol wyth a thriugain o filoedd milldroedd yr awr!

Y mae chwe' chan' miliwn o filldroedd yn bellder mawr,—y mae yn gymaint a phe y teithem o amgylch y ddaear bedair ar hugain o filoedd o weithiau; ac eto dyma'r pellder yr ydym ni yn ei deithio bob blwyddyn, o'r cyntaf o Ionawr hyd yr olaf o Ragfyr.

Pe byddai i agerbeiriant—*express* gychwyn yr un amser a'r ddaear, a theithio yn ol triugain milldir yr awr, ar y llwybr y mae'r ddaear yn ei deithio bob blwyddyn, ni chyrhaeddai ben ei thaith mewn llai nag unarddeg o gannoedd o flynyddau! Y mae cynnefinod a chodiad ac a machludiad haul yn achlysur i ni esgeuluso meddwl am fawredd y galla a'r doethineb a amlygir trwy hynt.

Fod y ddaear yn troi ar ei phegwn sydd yn achosi dydd a nos: ond y mae rhai parthau lle nad yw yn achosi hynt yn y pedair awr ar hugain. Yn Greenland, Baffins Bay, Gogledd Sweden a Norway, nid oes nos trwy yr holl fis Gorphenaf. Y mae'r baul yn weledig yno y mis hwnw ganol nos fel canol dydd. Ar yr un pryd, tua phegwn Deheuol y ddaear, nid oes dydd ond nos. Dydd parhaus yn y Gogledd, a nos barhaus yn y De. Dro arall, nos barhaus yn y Gogledd, a dydd parhaus yn y De.

Pe gallem dyllu ebill trwy gorff y ddaear ryw fan yn Mrydain, deusi allan yn New Zealand. Y wlad hono sydd wrthdroediol i ni, ac o herwydd hynt, y mae pob peth yno yn y gwrthwyneb i fel y mae yma. Y mae yno nos yno pan y mae yn ddydd yma; yn ausaf yno pan y mae yn haf yma, ac y mae y dydd yno yn mis Gorphenaf yn llawer byrach na'r nos.

Trown ein golwg bellach oddiwrth y ddaear at ei gwasanaethyddes; cefnwn ar y feistres i wyn-ebu ar y forwyn. Nid yw y lloer ond pollder cymbariaethol bychan oddiwrth y ddaear, ac y mae yn troi o amgylch y ddaear mewn saith niwrnod ar hugain a saith awr. Y mae yr haul mewn pollder auferth fwy oddiwrth y ddaear na'r lloer.

Disgyna goleu yr haul ar y lloer, ac adlewyrchiad o'r goleu hwnw ydyw yr hyr a dderbynia y ddaear oddiwrth y lloer. Nid oes gan y lloer oleuni yuddi ei hun mwy nag sydd gan y ddaear. Pe gallem wibio i bellder yn yr eangder, edrychai y ddaear fel lloer, aef yr ochr y mae yn ddydd arni trwy lewyrchiad goleu yr haul.

Y mae gwelliant mewn gwydran y blynyddoedd diweddaef wedi ein gwneuthur yn fwy cynnesfyn a'r lloer nag oedd ein hynafiaid. Mewn gwirionedd, gwyddom fwy am rai pebau perthynol i'r lloer, nag a wyddent hwy bum' can' mlynedd yn ol am y ddaear y trigent arni. Yr amser hwnw ni wyddent hwy ddim am gyfandir mawr yr Amerig. Ie, hyd yr amser presenol, ni wyddom a oes yn mherfedd dir Affric resi auferth o flynyddau, ai nad oes. Ond y mae mynyddau a llosg-orelau y lloer yn gwbl hysbys i'r celfydd.

Wrth dremio yn graffus trwy wydran cryfion ar y lloer, daw y golygfeydd hynotaf i'r golwg. Er nad yw y lloer ond bychan mewn cymbariaeth i'r ddaear, eto, ar ei hwyneb y mae mynyddau uwch ac amlygiadau mwy anferth o alluoedd yr elfennau. Canfyddir yno wastadedd, yn cyrbacedd dau neu dri chan' milldir bob ochr. Er bod ychydig eiltydd yn awr ac eilwaith ar y gwastadedd hwn, eto nid oes arno na brynau na mynyddau am lawer o filldroedd. Llosg-orelau a llosg-flynyddau a ganfyddir o'r tu draw i'r gwastadedd hwn, rai o honynt yn ugain mil o droedfeddi uwch na'r tir cyfagos. Agenau dyfnion, effeithiad gwewyr ofnadwy, a ganfyddir yma a thraw. Bernir yn gyffredin nad oes moroedd yn perthyn iddi, a bod ei hwyneb hyd yn nod yn amddifad o ddwfr. Wedi ei lluchio a'i rhwygo, ei llosgi a'i hollti, ymddengys y lloer fel gwaith ar hauer ei orphen, a'i bod yn myned trwy gylch o ddysgyblaeth i'w chyfaddasu i safle uwch yn y bydsawd.

Un o hynodion penaf y lloer ydyw llun, maint, a nifer ei llosg-flyniau a'i llosg-orelau. Ar ein daear ni nid yw nifer y ewbl ond ychydig; ond ar ochr ddeheuol y lloer, y maent wrth yr ugeiniau, ac o faint pell iawn y tu hwnt i ddim y gwybuaom ni am dano erioed. Nid yw cau' milldir canoldraws, mewn un modd, yn lled anarferol i un o llosg-orelau y lloer, tra y mae hauer cant, a thriugain milldir yn fesur cyffredin. Y mae y llosg-orelau hyn, yn gyffredin, yn grynion, ac y mae gan amryw o honynt big neu grib uchel tua'r canol. Y mae yno hefyd rengau o flynyddoedd uchel yn dwyn tebygrwydd mawr i flynyddoedd y ddaear.

Y mae awyrgylch y ddaear yn ffurio math o gywllt rhwng defnydd a diddym. Math o ddaear-

gryn yr awyr yw ysturm daranau, yn trefnu mantoliad cyfartal yr elfenau, ac yn rheoli y tywydd. Ond ni pherthyna awyrgylch i'r lloer. Y mae yn ddarostyngedig i belydriad uniongyrob yr haul, heb baid am bedwar diwrnod ar ddeg. Nid oes gwmwl yn cyfryngu i gysgodi, nid oes gawod yn diagyn i leithio ei hwyneb, ond diagyna gwres yr haul ar ei mynyddoedd a'i gwastadeddau am bedwaraddeg o ddyddiau a nosau.

Y tebygrwydd oddiwrth y cyfan ydyw fod y lloer yn broseol yn myned trwy gylch o gyfnwidiadau angenrheidiol i'w dwyn i sefyllfa berffeithiach. Bu ein daear ni o dan ddyagyblaeth felly, cyn dyfod yn drigfa briodol i ddyn. "Yn y DECHREUAD y creodd Duw y nefoedd a'r ddaear." Y mae y DECHREUAD hwn yn mhell y tu hwnt i'n hamgyffred. Nid yw tragywyddoldeb yn gwarafun miloedd o oesau, a miliuau o flynyddoedd.

Dyegwn ryfeddu mawredd ein Duw, a molianu Crist ein Ceidwad, "Trwy yr hwn y creodd efe y bydoedd;" a molianu heb daw y gras a ddygodd yn bosibl i'r Anfeidrol a'r Tragywyddol fod yn eiddo cyfamodol i lwch y ddaear.—*Y Dysgedydd.*

Barddonol.

MORRIS ROBERTS O BENSARN,

PRIOD HOFFUS FY ANWIL CHWAER.

Mae nychymyg yn delweddu,
F'anwyl chwaer, y fynyd hon
Gyda'i phriod hoff yn Nghymru
Gynt yn llawen ac yn llon,
Draw rhwag brynau mawrion Meirion
Mewn dyll yno! hyfyd fan,
A chyflawnder o gysuron
Yn dylifo idd eu rhau

Ond mi welaf gwmwl adfyd
Yn cyfodi maes o law,
Nes gorfodi 'r hauliwen hyfyd
Gilio 'n ol a sefyll draw,
Wele'r cwmwl yn difero
Dafnau cystudd trwm i lawr,
Nes mae'i phriod brou a methu
Gallu symud dim yn awr.

Methu wnaeth cyffyrâu'r meddyg
Roddid iddo esmwythbad,
Pob-peth oedd yn llawn o ddiffyg
I weinyddu dim gwellhad,
Priod mwyn a phlant ffyddlon
Oedd yn gorfod sefyll draw,
Yntau'n unig yn y wasgfa
'Dallai neb roi cymorth llaw.

Er fod braich o gnawd yn palla
'Nghyd a holl fendithion byd,
Ond mae leu 'n dal heb gefnau
Ac fe saif yr un o hyd,
Mae bob amaer gyda'i eiddo
Yn mhob rhyw gyfyngder dwys,
Dyma Un i bwyso arno
Mewn peryglon mawr eu pwys.

Adre'r aeth yn nghwmmi'r leu
I gartrefu at y Tad,
Ni raid iddo ofui pechu
Byth o fewn y nefol wlad,
Ni chaff deimlo cystudd mwych
Wedi cyrbaedd pen ei daith,
Yno nid oes neb yn afnach—
Canu, moli fydd ei waith.

Hardd a gweddus oedd ei rodiad
Tra bu ar y ddaear hon,
Mwyn a thynwr oedd o deimlad
Llawn o gariad dan ei frou,

A phan byddai rhyw drallodion
Yn ei gwrdd anhawdd eu dwyn
Rheda! at ei Dad yn union
I gael wrtho ddweyd ei gwyn.

Nid rhyw Gristion gwael a nychlyd
Ydoedd Morris pan yn fyw,
Bu'n ddefnyddiol yn eifwyd
Gyda gwaith ac achos Duw,
Teimlodd lawer o gysuron
Gyda chrefydd ar y llawr,
Er cael weithiau groes awelon
Yma'n myd y cystudd mawr.

Hano mae yn nghladdfa Dias
Gyda'i hen gyleillion mwyn,
A fu yn yr un gymdeithas
Cyn i angau du eu dwyn,
Boed i'w lwch gael heddwch yno
Ger llaw Dyfi loyw ddu'r,
Nes i'r alwad ddylod arno
Ddod o'i stafell oer ddi-stwr.

Anwyl chwaer! er i ti golli
Priod hoff o dir y byw,
Paid er dim a digaloni,
Cofia addewidion Duw,
Ef yw Barnwr mawr y gweddwon,
Tad amddifaid yn mhob gwlad,
Pwyas arno mewn trallodion
'Ddes yn bod ragorach Tad.

Wrth derfynu hyn o ganiad
Fy nymunid didwyll yw
I ti, chwaer, a'th blant amddifaid
Gael bod dan ymgeledd Duw,
Ymddiriedwch yn ei allu
Tra parhau dyddiau 'ch taith,
A chawch wedi'n felus ganu
Yn y tragwyddolfyd maith.

Holland Patent.

EI BRAWD EVAN.

Cyfansoddwyd y penillion blaenorol wedi dywed
am farwolaeth Morris Roberts, anwyl briod Jane Rob-
erts, ya awr o Bensarn, Aberllynau, Meirion, G. C.

GARIBALDI.

Kinteddfod Uffon, Ion. 1, 1861.

Ar yr hen ddull o "Gyrrh Gymeriad"—sef rhoddi
y gair olaf o bob englyn, yn gyntaf neu yn ail ya y
dylynol, a'r gair cyntaf yn yr englyn cyntaf yn olaf
yn yr olaf:

Gwr heb wel'd Garibaldi,—gwr wybu
Ei grebwyll, a'i aspri
O du rhyddyd, rŷ weddi
Y'mlaen dos ymiona di.

Ymlona di mae haulwen dêr;—a gwisg
Ei hesgyll gyfiawnder,
Wedi codi, ac hyder,
Dileu baich yr Eidal bêr.

Pêr aurafalan, pur orffain,—Pab
Uwch pobl yno dresin;
Ac ynddi rhydd ganddo 'r rhain,
Cymerant eu camarwain.

Camarwain Rhufain rywodd,—y werin,
Eurob leffethierodd;
Ond trwy Garibaldi tro'dd,
Am eu rhyddyd ymroddodd.

Ymroddodd, er mor addig—ei orchwyl;
Cyrcal o'r Amerig
Elfenau'i ddeddafau, heb ddig,
Idd ei frodyr rhyddfrydig.

Rhyddfrydig rhodd ei fwriadau,—ar waith,
I orweithio bradau,
O'r tud lle bu yr Tadau
Sanctiaidd, yn gwneud ffaidd ffau.

Eu ffau gryna, a'u flog rinwedd,—nid dim
Ond twyll, ac anwired,
I gyfeirio rhywag fawredd,
A lethu wlad am lwth wledd,

Gwledd ar eu maswedd gormesol,—yn hir
Mwynhai'r urdd Babyddol:—
Eithr hwn ai,—a thra'n ei ol
Unai'r fyddin wirfoddol.

Gwirfoddol yntau gorfeidda,—golwg
Galon addibrisia
A'r sôn yn union a wna.
Eisiau'r dyn yn Sardinia.

Sardinia rhodda mewn rhyddydd,—drwy'r wera
Draw i'r orsedd hefyd,
O flaen Victor y ddôr ddyd,
Ar y gair i agoryd.

Agoryd a wna'n gwron,—a thramwy
Trwy orthrymus gloion;
Wwnebai iu Babilon,
Cyrsu yw'n haeddu coron.

Coron ni fyn, ond carwr,—yr Eidal,
A rodia fel gwrengwr:
At ei fulod, da filwr
Wedi'r gamp y deuai'r gwr.

Eos GLAN TWRECH.

MYFYRDOD UWCH BEN BEDD Y PARCH. WM. J. HOPKINS.

Ai dyma dy lety, o hawlddgar wyllydd!
Ai ceudwll mewn daear rhwng ceryg a gro
A gefaist yn anedd i dawel noswyllo
Oer furiau priddellau a'r glaswellt yn do?

Mae'th drigfan yn fychan a'r byd yn fawr lydan,
A'th eisiau 'mblith egwan drueiniaid y llawr,
Gwell fusaid, pe cawsid y nefoedd yn foddlon,
It' floeddio am goncwest y groes hyd yn awr.

Ond rhaid in' foddloni yn sydyn daeth angau,
A gwelwn di yma mewn gwely mor wael,
Ond entrych y nefoedd dy gân sydd yn felys
Mewn moliant mor gyson ger bron dy Ddauw hael.

Er yma mewn daear a'th gorff yn llygredig,
Mae'th enaid yn ddiddig uwch gofid a phoen
Yn gwllgo gogoniant, y goron a'r palmwydd,
A'r Delyn yn canu i Ddauw ac i'r Oen!

Cai rodio heolydd porphoraidd Paradwys,
A chorff-lu o engyl yn gwylio dy gam
Seraphiaid yn gwenu ger bron ei lawrhydi
A thithau yn sylu ar Ddauwdd di-nam.

O amgylch dy wely ni blawn yn lili
I beraidd arogl dy lauerch a bri,
A'r adar a dyngwn i fwynaid ymbyncio
Ar frigau y llwyni tŷ farwnad i ti.

Wel bellach gorphwysa, ti redaist dy yrfa
A choron cyflawnder a galwyd i ti,
Fe gân yr archangel a'r seintiau adgyfyd,
I seinio y Jubil, mae Duw gyda ni!

Racine, Hyd. 3, 1863. MARGARET WATKINS.

PWY FEL FY MAM IMI!

Hi wyliai 'm camrau pan yn wan
A'm cynal wnelai hi,
O serch ei chaon bar ddi-nam
Pwy fel fy mam i mi!
Ar ol im' dytu fyny yn fam
Nid lai ei chariad hi,
Fe ddrylliai 'i chalon pe cawn gam,
Pwy fel fy mam i mi?
Pan oeddwn draw ar dir y de
O faint ei gofid hi!
Pe gallai ataf rhodd'asai lam
Pwy fel fy mam i mi!
Ac wedi dod i'w thynwr gôl,
Ti, sorau b on di ri,
Anrhegion tlws rhaid dweyd paham
Pwy fel fy mam i mi!
Y nefoedd wen fo 'i chartref clyd
Yw gweddi 'm calon i,
Yn seraph disglair gwyth heb nam
Pwy fel fy mam i mi!

Racine.

M. W.

GALAE TAD AE OL EI BLENTYN,

Sef mab Owen D. Griffith, Steuben.

Evan bach fy anwyf fachgen
Sy wedi ei dori o dir y byw,
Minau wedi cael fy arbed
Trwy drefn ddoeth rhagluniaeth Daw,
Cafodd ef ei alw 'n fore
Cyn braidd ddechreu ar ei walith,
Ar ei ol 'rwy 'n teimlo yn unig
Yma yn yr anial maith.

Ofer ydyw wyllo mwyach
Ofer yw galaru 'nawr,
Gwell yw imi aychu 'm dagrau,
Ac ymfodloni i'r drefn fawr,
Gwell yw peidio gwrthryfela
Rhoi yn ynydd 'n ei erbyn ddim,
Mae yr hwn sy a'i lwybr 'n y curwynt
I ddyn yn rhy lawr ei rym.

ENGLYN,

*Wedi darllen am y frwydr waedlyd yn Georgia Og-
leddol rhwng Bragg a Rosecrans.*

Afradwr farch coch ddifroda!—sathrwyd
Ar faes uthr yr aëria
Lawer dewr o'u nillwyr da
Yn agos i Chattanooga.

Cattaraugus.

IEUAN DDU.

YR ADGYFODIAD.

* *Angau a llyncwyd mewn buddugoliaeth."*

Mae myrdd yn awr yn cygu 'n drwm,
Maith yw eu marwol hun;
Nis gellir eu deffroi 'n up wedd,
Trwm bepant bob yr un;
Gwna Crist eu galw ger ei froo,
Hwy ddeuant yno oll,
Y môr a rydd ei feirw 'n rhwydd,
Ac ni fydd un ar goll.

Cyn hir ni awa i'r gwely pridd,
Lle tawel iawn yw'r bedd,
Ein hyaspryd byw ebodo ffwrdd
Trwy Grist i wlad o bedd;
Lle nad yw mil o fwyddau maith
Ond megis mynudd awr,
Ac mae myrddynau yno 'n byw,
Yn ddedwydd dyrfu lawr.

Bu'r Meichiau mwyn mewn bedd cyn hyn,
A naddwyd yn y graig;
Ond codi wnaeth y "trydydd dydd,"
I'r lan daeth Had y wraig;
Blaen ffirwyth yr adgyfodiad mawr
Yw ef ein Brawd, a'n Duw;
Mae'n rhaid i bawb i ddod o'r bedd
Daeth Crist o farw 'n fyw.

Yr angau lyncir ddydd a ddaw,
Mewn buddugoliaeth wych,
Y saint gyfodir wrth eu bodd,
Mewn nerth yn hardd eu drych,
Yn anlygredig, ac mewn parch,
Wrth lef yr udgorn clir,
O'r bedd yn ddiau deuant oll,
Er aros yno 'n hir.

O forau mwyn y Jubili,
Dydd gwaredigaeth mwy
Na rifir byth gan on o'r saint,
Fe genir am ei glwy!
Yr anthem fawr mewn nefol hwyl,
Nes gwna angelion nef
Gyd ganu'r anthem gyda'r saint,
Mai "teillwng ydyw ef."

Bydd yno fydd o'r Deau draw,
A myrdd o'r Gogledd pell.
Ac o'r Gorllewin, Dwyrain dir,
Lle seinia'r newydd gwell;
Bydd eu rhifedi fel y sêr;
A phawb yn iach heb boen
Cyd-unant heb wahaniaeth mwy,
I foli Duw a'r Oen.

Y Barnwr wna eu banerch oll,
Gan ddweyd, De'wch blant fy Nbad,
Gwnewch etileddu 'r deyrnas wych
O fewn y nefol wlad,
Cewch gyfoeth nefol heddyw 'n wir,
Ni fyddwch ddiadion mwy,
Cewch drigo yn y nefoedd hardd,
Trwy rinwedd marwol glwy'.

Y dyrfa fawr wna fyn'd y'mlaen,
Trwy 'r pyrrh i nef y nef,
A awn cantorion rif y gwllith
Wna ganu, iddo ef
Y byddo 'r mawl, a'r parch, a'r bri
Am farw ar y groes,
Daeth i ni iachawdwriaeth lawn
Trwy chwervw angau 'i loes.

Yr annuwliolion ddaw i'r farn,
Yn llu crynedig iawn,
Hwy blygant oll i'r Breinin mawr,
Eu gofid fydd yn llawn;
Eu hiaith wylofus fydd ar goedd,
"Fe ddarfa 'n gobaiith, do,
I'r carchar obry rhaid i'n fyn'd,
A 'BETH' fydd ar y clo."

Cincinnati.

IORWERTH,

HIBAETH Y BARDD AM EI GARTREF.

A gysfonsoddwyd ar gopa "East Rock," gyferbyn a
New Haven, Conn., Hyd. 10, 1863.

Ar uchel graig ryw foren teg,
Dan irlas bren eisteddai 'r bardd,
Er cael mwynbau 'r olygfa chweg,
A welir dros y brôydd bardd.

Dymunol iawn i'm llygaid yw
Cael edrych draw dros gyrnau'r wlad,
A gwel'd yn awr y ddinas wiw,
Yn gorwedd megis dan fy nbraed.

Caufyddaf draw dros frig y don,
Ororau teg yr Yngs Hir;
A'i llongau gyda'r awel lon,
Yn nôsio ar y Bastôr clir.

Ond er mor hoff i'm teimlad i
Gael edrych draw dros gyrnau'r wlad,
Rhyw hiraeth yn fy mynawes sy
Am gartref hoff fy mam a'm tad.

Mae cofio am rieni mwyn,
Chwiriwyd holl a brodyr cu;
Cyfeillion mād, mae 'r oll yn dwyn
Ryw hiraeth i fy mynawes i.

Mae cofio am yr aber fach,
A red i lawr dros ael y bryn,
Lfe bu'm yn yfed dyfroedd iach,
Gan ddifyr eistedd wrth y llyn.

Mae cofio am y moelydd gwyrdd,
Y goedwig hardd, y llwyn, a'r ddôf,
Yn peri cymhelliadau fydd,
O fewn i'm mynawes fyn'd yn ol.

Mae cofio am hen aelwyd lân,
Cartreffe dawel bore oes,
Mam dysgwais gan fy nbad y gân,
Am ddwyfol rinwedd gwaed y groes!

Mae cofio hyn, a'r cyssur gwiw
A gawn dan gysgod tŷ fy nbad,
Yn peri gofid 'mod i'n byw
Yn awr ymhell mewn estron wlad.

A phe y gallwn hedeg draw,
O ben y graig sawreddog bon;
Ehedwn ymaith maes o law,
I olwg fy hen gartref loe.

Ond gobaiith eto sydd i mi.
Caf wel'd ryw ddydd y dawellfan,
Caf eto fyn'd im cartref oes,
A chyfarach amwyl dad a mam.

*Long Island Sound.

Ac er fy mod mewn estron dir,
Mae lesu yma'n gyfaill im',
Fy nghadw wna' mae'n ddigom gwir,
Ac yn ei law nid olaf ddim.

Ffarwel, rieni hoffus iawn,
Yn dyner mwy O cofiwyd fi,
A minau 'r bore a'r prydawn,
Mewn cariad dwys a'ch cofiaf chwi.

L. WILLIAMS.

Y PLENTYN DU YN AMERICA.

Ai am fy mod yn ddo fy lliw
Yr wyf fel hyn yn gaeth?
Os nad wyf wyu wyf blentyn Daw
Ac ef yn wir a'm gwnaeth.

O Arglywydd gwrando ar fy nghri
A dryllia 'r rhwymau hyn,
A derbyn fi i'th tywes gu
Er nad wyf blentyn gwyn.

Os gwir a ddywed lesu Griat
Trwy yr apostol Paul^{*Act. 17: 26}
Mai o'r un gwaed gwnaed teula dyn
Pe'm byddaf mwy yn ol?

O! gweilwch fi y "plentyn du"
Yn cael fy awya ar gam
Ac yn y farchnad gwerthaut fi
O gyrhaedd tad a mam!

Mae imi frodyr lawer iawn
Yn y caethiwyd hwn
A fy chwiriwyd holl i sydd
Yn dyoddeff dan eu pwn.

Mi glywais do am ryddid gwlad
A rhyddid barn, gwir yw,
Ond nid i mi mae'r breintiau hyn,
Ow! 'rwyf yn ddu fy lliw!

Oes neb a deimla dros fy nghan
Nes rhoddi gair o'm tu
A cheisio cael y gadwyn hon
Oddiam y "plentyn du!"

Mi dybiaf weled toriad gwawr
Ar achos teula Ham,
Ein llywydd sydd yn dirion iawn
Ei enw yw Abraham.

Pleidleiswch chwithau oll fel un
Ar fod y plentyn du
Yn cael ei gyfrif megis brawd
Nid estron yn y tŷ.

Fe wrendy Daw 'rwy'n credu hyn
Fe ddial ddydd a ddaw,
Fe gofia ef y plentyn du
Mae dyddiau braf gorllaw.

Os byth caf ddod a'm gwar yn rhydd
Heb ofn y fflangell mwy,
Mi ganaf finau beraidd dant
Am haeddiant marwol glwy'.

Ac er nad wyf ond negro tlawd
Antariaf ddod yn hŷ
Gan greu fod eiriolaeth Crist
Yn cyrhaedd plentyn du.

Penygraig, Remsen.

ELIZABETH.

Hanesiaeth Gartrefol.

GYMANFA GYNULLEIDFAOL OHIO.

Dechreuwyd y Gymanfa hon eleni yn Newark,
nos Wener, Medi 11, a gorphenwyd hi yn Radnor,
nos Sul, Medi 20. Cynaliwyd rhannau o honi
hefyd yn Granville, Columbus, Delaware, Troed-
rhiwdalar, a Brownstownship. Gweinyddwyd yn
gyhoeddus gan y brodyr Edwards, Cincinnati;
Williams, Harrison; Davies, Radnor; Jones, Col-

umbus; Powell, Troedrhiwdalar; Price, Newark; Davies, Newark (T. C.); Evans, Newark (T. C.); Evans, Delhi; Jones, myfyriwr yn Delaware; Evans, Columbus (T. C.); Davies, Siloam; Davies, Tynrhos; Edwards, Syracuse; Roberts, Tennessee; Lloyd, Palmyra; Richards, Newburgh; Edwards, Crabreeck; Evans, Palmyra; a Davies, Parisville. Cadwyd cynadleddau yn Newark ar y 12, yn Granville ar y 15, ac yn Troedrhiwdalar ar y 18. Dewiswyd Edwards, Cincinnati yn Gadeirydd, a Davies, Parisville, yn Ysgrifynydd. Penderfynwyd,

1. Fod y brodyr, S. Roberts, Tennessee, a J. Edwards, Crabreeck, yn cael eu gwahodd i gyd-eistedd a chydweithredu â ni yn ein cynadleddau.

2. Fod y Gymanfa i gael ei chynnal y flwyddyn nesaf yn Irouton, Pomeroy, Minersville a Syracuse; amser ei chynaliad i gael ei benderfynu gan yr eglwys yno.

3. Yn gymaint a'n bod wedi derbyn anerchiad caredig oddiwrth Gymanfa ein brodyr y Trefnyddion Califfinaidd yn Vanwert, yn gofyn am ein cydweithrediad yn eibyn meddwdod, ac o blaid Dirwest: gan hyny,

Penderfynwyd, ein bod fel Cymanfa yn cyneuo gydnabod derbynnyd eu cyfarchiad brawdol, a'n bod yn addaw cydweithredu yn galonog a hwynt yn eu hamcanion clodwiw, ac anog ein cynulleidfaoedd i wneuthur yr un peth.

4. Fod un brawd yn cael ei benodi yn mhob un o gylohoedd trimisol y dalaeth, i ymgynghori â'n brodyr y Trefnyddion Califfinaidd yn y cylch hwnw, er trefnu rhyw fesurau i ailgychwyn ac adfywio yr achos Dirwestol yn ein plith. Y brodyr a benodwyd ydynt, Lloyd, Palmyra, yn y cylch dwyreiniol; Davies, Tynrhos, yn y cylch Deheuol; ac Edwards, Cincinnati, yn nghylch Canolbarth a De-orllewinol y dalaeth.

5. Ein bod yn mawr lawenbau weled ein banwyl frawd y Parch. S. Roberts, Tennessee, wedi dyfod unwaith eto i ymweled â ni, a bod yn dda genym ei fod yn bwriadu cyhoeddi cyfrol o'i brogethau, a'i areithiau ar bynciau crefyddol, a'n bod yn ei anog yn galonog i fyned yn mlaen gyda ei anturiaeth, ac yn addaw gwneud ein goreu dros ei dderbynnyd a'i led-daenlad gan ein cynulleidfaoedd.

6. Fod Edwards, Cincinnati; Price, Newark; a Davies, Parisville; yn cael eu neilliduo yn bwyllgor i dynu penderfyniadau ar sefyllfa ac amgylchladat presenol y wlad.

7. Fod y Gynadledd hon yn teimlo yn alarus o herwydd colli trwy farwolaeth, ein banwyl frawd a'n cyd-lefurwr, y Parch. John Parry, Gomer, Allen Co.; a'n gweddi yw, ar fod i Ben mawr yr eglwys drefnu i'r eglwys amddifad fugal wrth fodd ei galon; a bod yn Noddwr a Barnwr i'w weddw unig a galarus.

8. Fod y gynadledd hon yn cymeradwyo adreddiad y Parch. Lyseander Kelsey, am weithred-iadau y Gymdeithas Genhadol Gartrefol, ac yn taer gymell yr holl eglwys i wneuthur casgliad blynyddol i gynorthwyo ei thrysorfa.

9. Fod y Parch. David Price, Newark, yn cael ei dderbyn yn aelod o gynadledd y Gymanfa.

10. Fod y Gynadledd hon yn teimlo yn gynoe (gyda diolchgarwch i Dduw,) tuag at ein brodyr a'r eglwys yn Nghymru, ag sydd yn cydymdeimlo â ni ac â'n llywodraeth, yn ein trallodion mawrion cysylltiedig â'r rhyfel presenol; a'i bod yn rhyfeddu gyda gofid fod cynifer o'n cydgenedi yn yr Hen Wlad yn cymeradwyo ymddygiad gwrthryfelwyr y De; ac yn daugos cymaint o bleidgarwch i'r caethfeistri yn eu hymgais i sefydlu llywodraeth ormesol a chaethwasol.

11. Fod y CENHADWR AMERICANAIDD yn parhau yn deilwng o'n cymeradwyaeth wresog, a'n bod yn anog ein cynulleidfaoedd i'w gefnogi yn fyddlaw.

12. Fod penderfyniadau y pwyllgor ar sefyllfa y wlad yn cael eu cymeradwyo.

Mae y penderfyniadau hyny fel y canlyn:

Yn gymaint a bod ein gwlad, er yn meddu y ffurfiwodraeth ragoraf yn y byd, fel y cadarn gredwn, eto wedi cael ei darostwng ar hyn o bryd trwy ddrygioni y caethfeistri, i asael adfyd a thrueni rhyfel mewnol, a bod hyny yn gyflawn goep arni am ei phechodau gwladwriaethol yn erbyn Llywydd mawr y bydoedd; yn neilliduo am ei phechod mawr o gaethwasiaeth; gan hyny,

1. *Penderfynwyd*, ein bod yn mawr gymeradwyo cyhoeddiad yr Arlywydd i roi rhyddid i holl gaethion y gwrthryfelwyr; yn nghyd a'r mesurau a gefnogir ganddo at ryddbau pob caethion eraill; a'n bod yn gobeithio mai y canlyniad o'r ymdrechfa fawr hon fydd llwyr a buan ddilead caethwasiaeth yn mhob cwr o'r wlad.

2. *Penderfynwyd*, ein bod o galon yn sicrhau i'n llywodraeth ein hymlyniad diffuant wrthi, a'n parodrwydd i'w chefnogi hyd yr eithaf yn y gwaith o ddarostwng gwrthryfel anafed y caethfeistri; a'n bod yn groes i gynyg na rhoddi unrhyw amodau i'r gwrthryfelwyr, heb law ufudd-dod i'r "awdurdodau y sydd."

3. *Penderfynwyd*, ein bod yn hollol anghymeradwyo ymddygiadau y rhai a wrthwynebant y Llywydd a'i weinyddiaeth ar yr amser presenol, o herwydd eu bod yn tueddu yn gyfangwbl i gyferthu y gwrthryfel, atal adferiad heddwch, ac estyn einioes caethwasiaeth, y gwreiddiol achos o'r gwrthryfel a'r tywallt gwaed yn y wlad.

4. *Penderfynwyd*, ein bod yn cydymdeimlo yn dynwr a'dwys a phawb sy'n hiraethu a galaru am anwyllion hoff a gollasant eu bywydau wrth amddiffyn iawnderau y llywodraeth, a sefyll dros sefydliadau rhyddion y wlad; a'n bod hefyd yn cydymdeimlo yn wresog â'r bechgyn dewrion sydd eto ar y maes, yn ngwyneb yr holl galedi a'r peryglon maent yn agored iddynt.

5. *Penderfynwyd*, anog ein heglwys i weddio Duw yn daer am ddoethineb a chywirdeb meddwl i'n Llywydd, a'i weinyddiaeth, ac aelodau y gydgyngorfa; am lwyddiant ar arfau ein milwyr gwronaidd; am gyflawn ryddid a chyflawnder i holl Negroid gorthrymedig y wlad; ac am ad-

seriad heddwch gwir a pharhaus, ar adfeilion drylliedig pob fflur o anghyflawnder a chaethwasiaeth tufewn i holl dalaethau a thiriogaethau yr Undeb.

Cafwyd Cymanfa gyssurua, heb newyddion anymanol o'r eglwysi, nac unrhyw faterion gofidus ac anhyfryd i'w trafod. Y mae cyrddau trimisol y dalaeth yn llawforwngion gwerthfawr i'r Gymaafa; gellir trafod ynddynt bob materion lleol, fel na bydd achos treulio amser yr wyl flynyddol gyda dim ond pethau o bwys cyffredinol. Yr oedd y cynulliadau yn lluosog, a'r bobl yn gwrando yn astat fel rhai yn teimlo dyddordeb yu y genadwri. Gwelwyd arwyddion fod rhai calonau wedi cael eu dwysbigo; a gobeithio fod eraill, cyn hyn, wedi amlygu arwyddion cyffelyb o wasgfa yn nghylch eu heneidiau.

Parisville.

DAVID DAVIES, Ysg.

GWYL FLYNYDDOL BWRDD DIRPRWYOL Y GYMDEITHAS GENHADOL DRAMOR.

Gwyl flynyddol y Gymdeithas ardderchog hon a gynaliwyd eleni yn ninas Rochester, N. Y., gan ddechren Hyd 6. Gohebydd i'r *Independent* am Hyd. 15 a rydd hanes y cyfarfod. Effe a ddywed:

Dydd Mawrth, Hyd. 6, oedd ddydd o ddyagwyl- iad mawr ar ran ein dinasyddion yn Rochester,— pob tŷ oedd wedi ei drefnu—pob bwrdd wedi ei barotoi; ac ni chawom ein siomi, daeth llawys mawr o ddyethriaid siriol yn nghyd. Rhwng 3 a 4 oedd cyfnod y cyfarfod a'r ysgwyd dwylaw yn ac oddeutu yr eglwys briddfeini, lle y cynaliwyd y cyfarfod. Am 4 o'r gloch, y Llywydd, y Parch Dr. Hopkins a alwai y cwrdd i drefn, a galwai ar y Parch. Dr. Hooker o Newburyport i arwain mewn gweddi. Yr oedd lluosogryddi anarferol o'r aelodau, y rhai Corfforedig a Mygedol, (*Corporate and Honorary*) yn bresenol.

Pedwar o'r aelodau corfforedig, sef Lyman Beecher, D. D., John McDowell, D. D., Harvey Ely, ysw., a'r Parch. Dr. Robinson, ydynt wedi ein gadael i uno gyda'r teulu fry yn nghorff y flwyddyn. Talfyriad o Adroddiad y pwyllgor gweinyddol a ddarllenwyd, yr hwn a ddengys fod 23 o genadon newyddion wedi dyfod i'r maes y flwyddyn hon, a bod y derbyniadau am y flwyddyn yn \$397,679, a'r draul yn \$403,264. Wedi myned trwy y gweithrediadau rhagarweiniol hyn, gohiriwyd hyd yr hwyr i wrando ar y bregeth flynyddol gan y Parch. E. L. Cleveland, D. D., o New Haven, Conn.

Dechreuwyd y cwrdd yn yr hwyr gan yr oedranus a'r hybarch Dr. Beman o Troy—testyn y bregeth oedd Luc 24: 47 “A phregethu edifeirwch a maddenant pechodan yn ei enw ef yn mhlith yr holl genedloedd, gan ddechren yu Jerusalem.”

Y pregethwr a enwai hwn fel y rheith-arch cenhadol cyntaf, i gael ei ddylyn gan y Commisiwn mawr, yn mhen y deugain niwrnod, Ewch i'r holl fyd, a phregethwrch yr efengyl i bob creadur. Y rheymau yn galw am ufoddhad ydynt: 1 Mai

gorchymyn Crist a'i orchymyn diweddfaf ydyw. 2. Cariad Crist fel y mae wedi ei amlygu tuag atom. 3. Ystyriaeth o'r gwaith mawr sydd eto i gael ei wneud—chwe' chan' millwn i gael eu goleuo a'u dychwelyd. Cynhwysiad y bregeth oedd, galw am hunan gysegriad o'r oll ag ydym a'r oll a feddwn at wasanaeth a gogoniant Crist yu iachawdwriaeth y byd colledig.

Yr oedd y bregeth yu un ragorol, tra phriodol i'r amgylchiad, ac yn cael ei thraddodi gydag eiddgarwch a phwys mawr. Gyda y fath ddechreuad ar y cyfarfod, yr oedd y llawys cynulledig wedi eu parotoi yn dda at wasanaeth y dydd canlynol. Cafwyd cyfarfod gweddi gwerthfawr bore dydd Mercher a'r addoldy (Central Church) yu llaw, Dr. Beman yn blaenori. Yna y Dr. Anderson, ygrifenydd hynaf y Gymdeithas, a roddodd hanes ei daith ddiweddar drwy Ynysoedd Sandwich. Y dyfifa fawr a'i gwrandawseant am awr gyf an gyda y dyddordeb mwyaf, tra y rhoddai hanes manwl o'i deithiau, ac o effeithiau amlyg a bendigedig yr Efengyl yu dwyn yr Ynysoedd hyn allan o dywyllwch i'w “ryfeddol oleuni Ef,” gan ddal yn fanwl ar eu sefyllfa foreuol ac ar yr hyn a welai ei lygaid ac a glywsai ei glustiau am weithredoedd rhyfeddol Duw yn eu plith. Dylynwyd ef gan y Dr. Bingham a'r Parch. Charles S. Stewart, D. D., y rhai oeddynt ymhlith cenhadon cyntaf y gymdeithas i'r Ynysoedd hyn, 44 mlynedd yn ol, y rhai a roddent adroddiadau tra thoddedig am y sefyllfa y cawsant hwy ynddi, a'u llafur hwy a'u cyd-genhadon yno y pryd hyn.

Tra yr oedd yr adroddiadau hyn yn cael eu gwneud cynhyrdd y teimladau tyneraf; dagran a lifent dros ruddiau llawer; a theimlem oll yu ddiolchgar i ni gael rhyw ran yu yr anturiaeth fawr, sydd eto i gael ei dilyn gan gyfnewidiadau yn ychwaneg yu mbarthau tywyll y ddaear sydd yn llawn o drigiauau trawader, hyd oni chlywir en gan gan yr holl genhedloedd, a phawb yn gwaeddi ‘Teilwng yw'r Oen.’ Ar ol canu emyn, offrymwyd gweddi ddifrifol o ddiolchgarwch gan yr oedranus Dr. Hawes o Hartford.

Ymgwymerwyd eilwaith â gweithrediadau rheolaidd y gymdeithas yn y cwrdd am 11, a neillduwyd pwyllgorion ar yr holl genhadaethau. Yna y Dr. Trask o Fitchburg a gyfododd a thraddodd araeth dra rymus yn mberthynys i'r maes helaeth sydd yn ymagor o'n blaen, mewn cysylltiad â'r pum cant o gaeithion sydd wedi edd rhyddhau oddiwrth orthrwm tymorol ac ysbrydol y De, a'r rhai y credai efe oedd i gael eu dilyn gan filiynau yn ychwaneg eto dros ba rai y bu Crist farw. Ei aylwadau a enillent gymeradwysaeth uchel y cyfarfod amryw weithiau.

Yn y prydawn, Dr. Anderson a ddarllenodd ei Adroddiad rheolaidd o'i afuoniad allan i Ynysoedd Sandwich; a'r Dr. A. H. Gulick, un o frodorion yr Ynysoedd hyn, a draddododd gyfarchiad tra hyawdl, mewn rhan yn yr iaith Hawaliaeg ac mewn rhan yn Saesonaeg, yu dangos hyawdled

mewn ymadroddi na chlywir ond yn anfynych ei ragorach.

Mae Dr. Gulick yn myned allan fel yagrifenydd Bwrdd newydd y Genhadaeth Hawaiaidd. Dylunwyd ef mewn araeth ragorol gan y barnydd Taylor o Ganandaigua, yr hwn fuasai yu gyd-efrydydd â Bingham a Thurston, ceubadon boreu y gymdeithas i Ynysoedd Sandwich.

Yn yr hwyr yr oedd tair o eglwysi eang y ddinas yn llawn o wrandawyr, yn awyddus i wrando y rhai a hybysid fyddent i areithio, sef: y Parch. Edwin Bliss o Twrci, y Parch. Dr. Gulick o Micronesia, Wm. E. Dodge, ysw., o New York, y Parch. Dr. Todd o Pittsfield, y Parch. Allen Hazen o Indiana, y Parch. G. W. Coan o'r Genhadaeth Nestoraidd, y Parch. Hiram Eddy o Connecticut, a'r Parch. W. Ireland o Affrica.

Hawliau y Ceubadon i ddiolchgarwch y wlad am eu llafur caled, a hawliau Duw a'r byd pagan-aidd ar genedloedd Cristionogol am gyfranogiad o'r bendithion yr ydym ni yn eu mwynhau, a oodwyd allan mewn areithiau goleu a grymus. Anogwyd yn fawr ar fod ymdrech yn cael ei wneud i gasglu o leiaf bedwar cant a haner o fil oedd o ddoleri at yr achos tramor y flwyddyn nesaf gan obeithio y gallwn wneud mwy eto mewn blynnyddan dyfodol.

Y cwrdd gweddi bore dydd Iau oedd yn llaoe-og, yn wresog a difrifol. Llauer a ddywedent, er nad oedd ond byr, "Da yw i ni fod yma."

Gorchwyllion y gymdeithas a ddygwyd ymlaen yn yr oriau apwyntiedig y dydd hwn eto. Y pwyllgor ar y gwaith cartrefol a gwynai mai yr eisiau mawr yw eisiau dynion i fyned allan i'r gwaith, a hyny o herwydd yr eisiau am fwy o yspryd ceubadol yn y wlad; am sefyllfa trysor y gymdeithas mae genym achos i fod yn ddiolchgar; anogir ar fod yr eglwysi yn cyfodi \$500,000 y flwyddyn sydd yn dyfod; nid yw y wlad wedi ei thlodi trwy y rhyfel,—mae yn alluog a bydd yn foddol i wneud hyny.

Frydaawn ddydd Iau a drosiwyd mewn cyf-ranogi o Swper yr Arglwydd yn y tri Eglwysdy mwyaf yn y ddinas, llawr pa rai (heb yr orielau) a lenwid â chymunwyr, ac yn yr hwyr ymgynullwyd yn y tri lle i wrando ar areithiau ar yr achos ceubadol. Llywyddwyd gan y Llywydd Hopkins, Wm. E. Dodge o New York, a'r Barnydd Strong o Philadelphia, a thraddodwyd areithiau ganddynt a chan amryw foneddwy'r eraill.

Boreu dydd Gwener oedd y cyfarfod ymadawol, yr hwn ar ryw olygiadau oedd y mwyaf toddedig a dyddorol o'r cyfan. Auerchiadau ymadawol difrifol a draddodwyd gan y cenadon o'r genhadaeth yn Ynysoedd y Môr Tawelog, y Genhadaeth Nestoraidd a'r Indiaidd. Dr. Gulick o Micronesia a ddywedai nad oedd un gair am "Efarwael" yn eu hiaith hwy—yr hyn ddywedent ar y fath achlysur yn unig oedd, Yr ydym ni myned, ond i gwrdd eto. Felly, yr ydym ninau yn myned at ein gwaith bendigedig, ond i gwrdd eto. Y Llywydd Hopkins a ddychwelodd ddiolch i bobl

Rochester am eu lletygarwch a'u croesawiad ar yr achlysur. Dr. Shaw, gweinidog yr eglwys, yn ei atebiad a sylwai ar y rhagbarotoad gwerthfawr a gawsent hwy i'r cwrdd hwn, yn y Diwygiad crefyddol a fwynhawyd yn ddiweddar yn y lle, pryd y gwelwyd dros fil o eneidiau yn dychwelyd at yr Arglwydd.

Yn awr ymddangosai fod y cwrdd yn terfynu; ond mewn llawer euron yr oedd teimlad fod rhyw beth heb ei wneud a ddylasai gael ei wneud, ac a raid i ni ymadael heb ei wneud?—pan yr hybysai y Llywydd fod ychydig eto o orchwyl heb ei gyflawni, a'r rhai a ddewisent ymadael eu bod at eu rhyddid i fyned yn awr.

Dr. Bacon, cadeirydd y pwyllgor gweithiol a ddaeth ymlaen a chynnygiodd ddau benderfyniad ychwanegol—un yn mberthysas i gaogiadau at y Gymdeithas, a'r llall (yr hyn y cyfeiriwyd ato gan Mr. Trask o Fitchburg) sef y rhyfel—dygiad mil-oedd o rai fuasent yn rhwym i'r rhyddid o ddarlleu Gair Duw—dadymchweliad y trefniant caeth, yr hyn sydd bron yn eicr bellach,—dadymchweliad teyrnas ag y mae caethiwd wedi ei fabwysiadu yn brif gonglfaen iddi—a chysylltiad y materion pwysig hyn â iachawriaeth y byd.

Derbyniwyd y penderfyniadau gyda llygaid gwlybion a chalonnau llawen, a mabwysiadwyd hwy yn ausfydol. Dr. Cox, yn ei ddull llon priodol iddo ei hun, a ddywedai, nad oedd neb yn gwrthwynebu y penderfyniadau, ac os oedd, yr oedd yn eicr nad oedd efe yn neb. Yna canwyd yr Emyn "*Blest be the tie that binds &c.*," gweddiwyd gan Dr. Joel Parker o Newark, N. J., a'r dorf fawr a ymwagarasant. Fel hyn y terfynodd eylchwyll flwyddol arall y gymdeithas ardderchog hon, yr hon y teimlir ei dylanwad yn mharthau pellaf y ddaiar. Ysbryd y cyfarfod oedd o'r ansawdd Cristionegol uwchaf; dystaw, difrifol, ond yn llawn o louder, diolchgarwch a gobaiith hyderna, y bydd, gyda pharhad flyddiog o'r moddion a ddefnyddir, i'r ddaiar cyn bo hir gael ei llanw â gwybodaeth a gogoniant yr Arglwydd.

Yn niwedd y cyfarfod yr Yagrifenydd a hybysai fod yn wyddfodol tua 65 o aelodau corfforedig a 335 o aelodau mygedol y Gymdeithas a 13 o genhadon. Y cyfarfod nesaf fydd yn Worcester, Mass., y pregethwr, y Parch. Dr. Condit o Auburn, y Parch. Dr. Kirk yn ail iddo.

LLYTHYR AT RIENI,

Ar dymuniad milwr Cymreig, sef HENRY MARTIN, mab i Mr. Joseph ac Elizabeth Martin, Jackson Co., Ohio.

Mrs. MARTIN,—Dymuniad eich mab pan yn glaf yn yr Ysbytty, ydoedd i mi yagrifenu llythyr atoch ar ol ei ymadawiad ef â'r bywyd yma. Ac yn ol fy addewid mi wnaf, er fy mod yn teimlo yn hollol amddas at y gwaith.

Yr wyf wedi fy swyddogi yn yr Ysbytty hwn yn faethwraig. Ond ar ddyfodiad eich mab yma yr oeddwn wedi fy hurio yn y llein-dy, i wella dillad i'r milwyr anwyl. Bu eich mab yma tua phedwar

neu bum' niwrnod eyn i mi ei weled ef. Dydd Sadwrn aethum at ei wely, a gofynais iddo pa fodd y teimlai? "Dim yn well" oedd yr ateb—"yr wyf yn wan iawn, nis gallaf ddai yn hir." Gofynais iddo, a oedd yn ymddiried yu gryf yn ei Feistr nefol? "Am chwa' mlynedd," meddai. "y mae wedi bod yn gynaliaeth i mi, a'm oysur presenol yw nad yw yr Arglwydd yn fy ngwrthod. Yr wyf yn foddion gosod fy holl ymddiried a'm gobaith ynddo ef, fy Meistr nefol. Gnd O! na allwn fyned adref at fy rhieni i gael marw—pe byddai yr Arglwydd yn gweled yn dda fy anfon adref at fy anwyl fam, mor falch y teimlwn!" Mi a roddais iddo bob math o gysur ag allasai geiriau eu rheddi.

Y Babboth oanlynol pregethodd ein Caplan yn agos i'r ffenestr lle yr oedd ei wely ef; ac yn y prydnewn aethum i ymwelad ag ef, ac efe a estynodd ei law grynedig allan gan ddywedyd, "O'r fath bregeth dda a gawom! O fel y mae efe yn caru y milwyr tlawd!" "Ond," meddai eilwaith, "mi fyddaf yn fuan gartref i fwyonhau y breswylfa hono yr wyf wedi ei hir garu."

Ar amgylchiad arall aethum i'w weled ef, ac meddai, "Y mae fy anadl wedi myned, ond y mae fy meddwl i'r lan fry," gan gyfeirio â'i law i fyny tua'r nefoedd. Gofynais iddo a oedd ganddo air i ddywedyd wrth ei gyfeillion i roddi iddynt hwy dipyn o ddyddanwech ar ei ol ef wedi iddo ymadael o'r byd yma? "O, oes," meddai, "yngrienuwch at fy mam pan byddaf fi wedi myned a dywedwch wrth fy nhed a'u mam, fy mod yn wastad yn barod, a byddaf yn cyfarfod â hwy yn y nefoedi."

Y tro diweddfaf yr ymwelais ag ef, nis gallasai ond sisial. Estynodd ei law allan a dywedodd, "Yr wyf yu fyw hyd yma, ond byddaf adref yu fuan," a thua chanol dydd, ddydd Mercher diweddfaf ymadawodd â'r fuchedd hon, a chladdwyd ef yr lau canlynol, gyda gwasanaeth gan ein caplan, ac felly y terfynodd pererindod un yn ychwaneg o'n milwyr anwyl.

Yn awr, mi garwn ddweyd gair wrthyh chwi, cieni Henry Martin, "na thristioch megys eraill y rhai nid oes ganddynt obaith." Rhoddodd ei fywyd yn aberth ar allor rhyddid dros ei wlad, yr hwn mor ddrud a brynwyd â gwaed ein cyn dadau. Mi allaf gydymdeimlo â chwi. Ebrill diweddfaf y galwyd arnaf i ymadael ag anwyl fab, yr hwn a fu farw yn Nashville, pan oeddwn i gyda mab arall yn Ysbytty Henderson, Kentucky. Yr wyf wedi rhoddi fy holl feibion dros fy ngwlad—dau o ba rai sydd yn bresenol yn y gwasanaeth. O'r fath drigfauau gwag a'r fath galonau rhwygedig sydd er pan dorodd y rhyfel hwn allan! Meddyliais am dalu sylw i'r gofal oedd eich mab yn ei gael pan yma yn yr Ysbytty, a cheffais ei fod yn dda. Ei barhaus faethwraig oedd bob amser yn barod i weini cymhorth iddo, fel y dywedodd ef ei hun wrthi, "Yr Arglwydd a'oh bendithio—O'r fath ofal ydyh wedi ddangos am danaf fi."

Yn awr mi garwn gael clywed oddiwrthyh, a

chael gwybod a gawsoch y llythyr hwn, ac os gwelwch fod yn dda ei ateb, a minau a barhaf i fod yn gyfeillus i'r milwyr anwyl. Yr eiddoch gyda pharch,

MARY HARRIS, Rhif. 2,
Ysbytty Evansville, Indiana.

Pe buasem o fewn cythaedd i'r Fair dyner hon, neu yn meddwl ei bod yn deall ein hiaith, buasem yn diolch iddi o'n calon am y llythyr gwerthfawr hwn a ddanfonodd at rieni Henry Martin, ac am ei haddewid i fod yn gyfeillus i'r milwyr yn eu caledi a'u traethodion. Diolchwn i'r brawd yn Ironton a ddanfonodd i ni gyfieithiad o'r llythyr hwn,—GOL.

PETH NEWYDD

Yn Swatara, swydd Schuylkill, Pa.,—sef Addoldy Undebol gan y Cymry. Bydd gwedi ei orphen y'mhen ychydig ddyddiau. Ei hyd yw 30 troed fedd wrth 22, a'i uchder 12½ tr. Y mae genym erw o dir at gladdu, yn feddiant rhydd tra dwf yn rhedeg. Bydd y draul i'w orphen rhwng \$600 a \$700. Wm. Lewis.

Swatara, Pa. Hyd, 8, 1863.

DEATH OF A REVOLUTIONARY SOLDIER.

NATHANIEL AMES, one of the last of the noble patriots of the Revolution, died in Oregon, Wis., Sept. 27, 1863, aged 102 yrs., 4 months and 2 days. Tho' nearly helpless for the last 30 years, his heart ever glowed with love for his country and his God. It was his privilege to have voted for Washington and for Lincoln.—A willing and faithful soldier during our nation's first great struggle for freedom, age and feebleness kept him from the battle field now that our second trial has come, but a son and grandson have been given a sacrifice to the present rebellion, and another grandson, having long been a patient sufferer in one of our Virginia hospitals, is now in the Invalid Corps.

Nathaniel Ames, a great-grandson of David Ames, from Scotland, was born in Killingly, Conn., April 25, 1761. At the age of six years, he went to what is now North Stonington, to live with his grandfather, Cornelius Waldo; and at the age of seventeen, in 1778, he served a month as a guard on the Stonington and Groton shore, and assisted in building Fort Griswold, on Groton Bank, which garrison Lieut. Colonel Eyre, directed by the parricide Arnold, three years afterwards attacked, and, after its surrender, mercilessly slaughtered nearly every captured officer and soldier. Mr. Ames enlisted in Continental service for the campaign of 1779; and, at its expiration, he engaged as a substitute in place of a soldier to serve out an unexpired term of enlistment in Gen. Huntington's brigade. During the cold winter of 1779-80, he was stationed with the main army near Morristown, New Jersey. It was a winter of great suffering, the soldiers living principally in small log huts, poorly clad, with straw for a bed, and a single blanket for each man for a covering, and some were destitute of shoes. The snow was deep, fell early, and lasted late; and the cold was unusually intense. "We have," said Washington, "had the virtue and patience of the army put to the severest test trial. Sometimes it has been 5 or 6 days without bread; at other times as many days without meat and once or twice for 2 or 3 days without either. * * * At one time the soldiers

ate every kind of horse food except hay. Buckwheat, common wheat, rye, and Indian corn, composed the meal which made their bread. As an army, they bore it with the most heroic patience." "Washington," said Mr. Ames, "hearing of our sufferings, came to the barracks, looked in, and spoke words of sympathy and encouragement. We told him we hoped we should live till spring to fight our country's battles." In the autumn of 1780, while stationed near Tarrytown, Mr. Ames witnessed the execution of the unfortunate Andre. In 1781 he engaged on board a privateer, where he remained, doing good service to his country, two years. Having little knowledge of bookkeeping, he now attended school a term, in order to fit himself for taking charge of the books on board a merchantman bound for the Bermudas. While on that voyage he was taken prisoner and detained at Bermuda several months. After peace was declared in 1783, he engaged on an English merchantman for a three years cruise. He visited many foreign ports. While in the Mediterranean he nearly lost his life by falling overboard. It was in the night, and some time elapsed before he could be found. In 1789, he married Sarah Hall, and settled near Schenectady, N. Y., as a farmer. At the age of thirty, he became a preacher in the Wesleyan Methodist church, and soon after moved to Steuben. In Oneida county N. Y., where he continued to preach until he reached the age of seventy-five years. In the summer of 1844, Mr. Ames, with three of his children, moved to Wis. cousin, and in Oregon. Dane county, bought 350 acres of Government land, and where he resided till the day of his death. His aged companion died in 1851, in the 80th year of her age. Mr. Ames has six sons and four daughters living, all of whom are heads of families, except one daughter, who with undivided affection devoted her life to administering to the wants of her aged parents. A friend asked Mr. Ames if he remembered Washington. "Yes," he replied emphatically, "and old Steuben too." After a short pause, during which his memory reverted to the scenes and sufferings of the Revolution, and the big tears coursed down his cheeks, he added: "you must excuse these expressions of an old man's weakness, for I can never think of those good men without causing my heart to be stirred within me."

COFIANT MRS. MARY ANN EVANS

Gweddio y diweddar John Evans, o Nant y Buch, swydd Fynwy.

Ganwyd Mary Ann yn mhliwyf Llanfair y Bryn, sir Gaerfyrddin, yn y fl. 1799. Nis gwyddom ddim am ei rhieni ond eu bod wedi marw pan oedd hi yn ieuanc. Yna daeth i Dredegar, sir Fynwy, a phriododd yno. Symudodd oddiyno i gymydogaeith Llandysul, sir Aberteifi, ac yno y daeth i gyffyrddiad â gweinidogaeth yr anfarwol Samuel Griffiths, Horeb, a derbyniwyd hi yn aelod rheolaidd yn y fl. 1829, a pharhaodd yn ffyddlawr hyd ei bedd. Yn y flwyddyn 1839 symudodd yn ol i Dredegar, gyda theulu o 7 o blant amddifaid, a daeth â llythyr cymeradwyaeth o Horeb, a derbyniwyd hi yn Ebenezer, Sirhowy, dan weinidogaeth y Parch. Richard Jones, yn awr o Fancheester.

Yno y bu megys mam yn Israel, fel y gwyr llawer sydd yn yr Unol Dalaeathan yn awr; ac hefyd bu megys mam dyner i Mr. Stevens pan y daeth yn wr ieuanc i gymeryd gofal gweinidogaethol Ebenezer, Sirhowy.

Ond nid yn hir y bu cyn i'w hiechyd ballu, ac yna cyfyngwyd hi i'w gwely. Ond hynododd ei hun mewn amynedd, a daeth ei thŷ yn ddiafhebol am gwrdd gweddi fel y byddai y tŷ yn rhy fychan brou bob amser, a thystiai y brodyr fod yn hawddach gweddio yno nag mewn nemawr un lle arall.

Parhaodd ei chystudd am flynyddau, ac yn y cyfnod hwnw ymfudodd un o'i meibion i'r wlad hon. Ar y dydd cyn ei gychwyniad galwodd arno at ei gwely a gofynodd iddo, "Ai methu cael digon o fwyniant a phleaserau y byd hwn yr ydwy, fod yn rhaid iti ymadael â gwlad dy enedigaeith? Ond cofia, os myned er mwyn pleaserau yr ydwy y bydd iddynt dy suddo yn ddyfnach ddyfnach i drueni tragywyddoll!" Yna torodd allan i wlyo gan ddywedyd, "O fy mab, yr ydwy yn wynebu y byd heb un cyfaiell ac arweinydd i'th dywys drwy dy daith. O cofia Dduw dy dadau, y mae Efe yr un yn America ag ydyw yma, ac yn abl i'th gynnal yn mhob peryglon; ymddiried yn yr Arglwydd yr hwn a all dy dywys a'th arwain i bob daioni. Cymer y Llyfr hwn fel y rhodd olaf genyf, a darllen ef yn fanwl—a bydd o fendith i ti." Yna rhoddodd ocheniad drom gan ddweyd, "Yr ydwy yn agoryd y drws i'th frodyr i'th ganlyn a'm gadael i; ond y mae Ffrynd i'w gael a lŷn yn well na mab na brawd, sef yr Arglwydd Iesu Grist—O cymer ef yn Gyfaiell iti—ffarwel am byth!" gan wlyo.

Bore Sabbath, Rhagfyr 12, 1852, galwodd am yr ychydig gweddill oedd o'r plant yn Nghymru at ei gwely—yna cwynodd yn y geiriau byth-gofiadwy hyn. "Megaia a meithriniaie feibion a hwy a fuont anafudd i'r gwirionedd; ac nid oes dim yn fy mlino yn fwy na meddwl y bydd iddynt fyned i golledigaeth dragywyddoll! O fy mhlaunt anwyl, y mae fy nwyllaw yn lân oddiwrthyach." Yna torodd allan i wlyo; ac wedi ychydig fynyddau dechreuodd adrodd y 14eg Benuod o Ioan, yna dymunodd i'r 2il a'r 3edd adnod o'r un bennod fod yn destyn ei hangladd; a thua 11 o'r gloch yr un dydd y bu farw yn y 53 mlwydd o'i hoedran, a chladdwyd hi yn mynwent capel Ebenezer, Sirhowy, Rhag. 15.

Gobeithio y bydd i'w meibion gofio aelwyd eu mham a throi at yr Arglwydd. Hyn yw gwir ddymuniad ei mhab,

CHRISTMAS EVANS,

newydd ddyfod o Gymru.

Pomeroy, Meigs Co., O.

MARWOLAETH MILWR CYMBREIG.

O boll farwolaethau yr hil ddynol mewn gwa-hanol gysylltiadan, marwolaeth Milwr yn ei gysylltiad â maes y frwydr, ydyw y fwyaf effeithiol i deimlad gwladgarwr gonest a ohywir. Bnw y milwr ymadawedig ydoedd OWEN R. JONES,

mab i Richard Jones, gynt o'r "Fferem," plwyf Llangristiolus, swydd Fou, G. O. Ymunodd yn wirfoddol gyda'r 22ain Catrawd, Wis., a bu yn filwr ffyddlon a dewr, hyd y 25ain o fis Mawrth diweddaf pan y cymerwyd ef ag eraill o'i gydfilwyr yn garcharorion gan Forest a'i filwyr. Ymddyddodd y Rebels tuag ato ef ac eraill, yn hyuod annynol, a dideimlad, drwy eu gorfodi i deithio ddydd a nos—drwy anialwch dyrya, ac afonydd troellawg a dyfuion. A thrwy nad oeddynt yn cael yn briodol at angenheidiau y corph, gafaelodd anwyd trwm yn nghyfansoddiad y trancedig, fel y bu farw ar fwrdd y *cars* yn ymyl Lynchburgh, yn mhen y pedwar diwrnod canlynol, sef Ebrill 6, yn 27 oed, a chladdwyd ei ran farwol yn ymyl y lle dywededig. Dywedir fod y bradwyr dideimlad wedi ei newnu i farwolaeth.

Mae'r anffawd wedi effeithio yn drwm ar deimladan tyner ei hen dad, an nghyd a'i ddwy chwaer. Yn Rhyfel y Crimea bu farw brawd iddo o'r enw Lewis Jones, yn 27 oed. Fel mai byd yw hwn sy'n llawn o adfyd, felly y mae teulu yr ymadawedig wedi derbyn eu rhan helaeth o hono. Yr oedd O. R. Jones yn wladgarwr ffyddlon—yn gyfhill cywir,—yn gydymaith ariol—ac yn gymwynaswr parod, a dywedir gan ei gydfilwyr ei fod yn filwr da i Undeb ei wlad a hyderwa fod marw yn elw iddo.

Mathu byw, i waith y byd—a ddarfio
O ddicfawr erch beudyd;
Er ei glod, mewn daier glyd—daw eto
Uwch haul i gofio yn iach all gyfyd.

MYFIRDOD CHWAER AR OL EI BRAWD.

Edrych 'r ydwyf i Virginia,
Gyda galar dwys oddi yma;
Meddwl am fy mrawd sydd yao,
Yn y pridd heb arch nac amdo,
Wedi 'i gladdu gan y rebels,
Meddai Capten Owen Griffiths,
Heb un enaid byw o'r cwmni
'N gwel'd y truan yn cael ei gladdu,
Addawsant roddi arch am dano,
Ond chwedl yw, ni wnaef ei choelio,
O mor chwerw fu ei dynged,
Wedi 'i sgu mor anwyled,
Gan fy anwyl fam sy'n hano,
Dair blwydd ar ddeg o'i ffaen, rwy'n a soffio,

Ar y ffordd wrth fyn'd i Richmond
Yn ymyl lle o'r enw Lynchburgh,
ar fwrdd y *cars* yn mhelli oddi yma
Gorphenodd f' anwyl frawd ei yrfa,
Wedi dioddef chwerw adfyd,
Anwyd trwm a newyn hefyd!!
A blinderus deithiau hirion
Wyt yn coelio, a thorlad calon,
'N mhell o gyrraedd un dragaredd,
Och, er galw, dim ymgeledd,
O! mae meddwl am ei anedd,
Sef llawr y *cars* lle bu yn gorwedd,
Heb un *quilt* na *blanket* drosto,
Yn friw i'm calon gellwch goelio,
Heb dad, na brawd, na chwaer i'w helpu
Yn eiddo yn yr angau'n trengu,
Ar y pummed dydd ar hugain
O fis Mawrth y bu y ddamwain,
Pan oedd yn gwylio pont anrhydedd
Gerllaw Franklin mewn amynedd,
Syrthio wnaeth ef a'i gydfilwyr,
I afaelon yr Enciliwyr,
Daeth 'r ben Forest yn ei yrfa,
A chymaint ddwywaith ar eu gwartha',
Ond ymladd wnaethant hwy dan Utley
Ond och bu gorfod rhoddi fywyd,

A gorfod myn'd yn garcharorion
O dan awdurdod eu gelynyon,
Felly gorfu i'r trueiniaid,
Ddechreu 'i taith o ffaen y bleiddiaid
Tu a Richmond hwy 'o gyrasant,
Yn y modd creulonauf gallent.

Trwy lloedd geirwon lleiddig ddolydd
A thrwy bedair o afonydd;
Harper fawr oedd un o'r rheini
Boddodd dau wrth geisio 'i chroesi,
Dyma weithred galed eto,
I fy mrawd oedd wedi blino
'N gorlod myn'd o ffaen gelynyon
Ar hyd y nos mewn dillad gwlybion,
Heb un tamaid at ei enau,
Na dim i'w gael i dori 'r eisiau,
A phan y cafodd ryw aych friwion
Nid oedd hyn ond haner digon—
O dan effaith newyn duaf,
Y bu farw 'mrawd anwyled.

Fendigedig anwyl Iesu,
Brysis 'n fuan i'n gwareda
Rhyddid cyflawn fyddo 'n ddiau
I ddu a gwyn sydd mewn cadwynau—
Nis gall cleddyfau na'r bidogau,
Na'r *cannons* mawr a'r holl faguolau,
Nac un peiriant cywir union
Byth ddarostwng balchder dynion,
Gwasgar Arglwydd ein gelynyon
Amddiffyn di ein milwyr ffyddlon,
Dwg hwynt oll i'th wasanaethu,
Ti wyt Arglwydd sy'n teyrnaso;
Dyro ryddid a gwir heddwch,
Gwna ein bro yn fro dedwyddwch;
Am fy serchog frawd anwyled
Tu yma i'r bedd byth mwy ni welaf
Mae wedi blaennu ryw ychydig,
Arnaf fi sydd fel yn unig;
Arglwydd dyro nerth i'th ddilyn,
Amen Amen, hyn 'rwy 'n ei 'mofyn.

MARY JONES, *Dodgeville, Wis.*

COFIANT AM MRS. RACHEL JONES, NEBO.

Medi 1leg, yn ardal Nebo, Ohio, bu farw. Mrs. RACHEL JONES, anwyl briod Mr. David S Jones, Pleasant Hill, ar ol dyoddef cystodd trwm am wyth mis. Ganwyd ein chwaer Jones yn Cilcenin, sir Aberteifi, D. O., Rhagfyr 22, 1802; enwan ei rhieni oeddant Evan a Catharine Jenkins. Ymunodd mewn priodas â David Jones yn y fl. 1831. Daethant i'r wlad hon yn y fl. 1840, arosant yn Pittsburgh, Pa. Wedi hysymudasant i'r ardal hon, lle y maent wedi bod ac aros hyd y cyfnod presenol. Gallwn ddwyed am ein chwaer Jones iddi ddewis y rhan dda er yn foreu; dechreuodd ei gyrfa ysbrydol pan yu naw ml. oed.—Tua yr un amser dygodd ac adroddodd y Salm fawr—cafodd Feibl yn wobrw. Dechreuodd ei thaith grefyddol trwy ymuno â'r Wesleyaid, a pharhaodd efo yr enwad hwnw tra y bu yn yr hen wlad. Ymgysylltodd â'r un enwad parchus yn y wlad hon, a bu yn ffyddlon fel aelod yn eu plith hyd nes i'r achos Wesleyaidd yn Mc Henry lwyrr ddiflannu—yna aeth ac ymunodd â'r achos teiliwng yn Nebo—ac yma y bu yn ffyddlon yn ol ei hamgylchiad hyd ddydd ei chyfnwiedid.

Corff afaach oedd iddi a llawer o rwystrau a gyfarfyddodd yn ei thaith grefyddol; ond er pob poth daliodd ati hyd ei bedd. Yr oedd yn ddynnes ymehwilgar am wybodaeth ysgrythyrol, bob amser yn ofalus am gymeryd o'r cwrdd ran helaeth

o'r bregeth; nid oedd am siarad rhyw lawer, ond galleid gweled yn ei gwedd ei bod yn tueddu at ddwyser a synlwydd. Yr oedd i'ddi ryw hyf rydwch neillduol yn yr adnod hon hyd yn oed pan yn y glyn, Salm 61: 3, "Canya buost yn uoddfa i mi, ac yn dŵr cadura rhag y gelyn." Ei hyder oedd yn yr Arglwydd. Ymddengys wrth hyn yghyd a phethau eraill ei bod yn feddianol ar y gobaith da trwy ras. Soniai yn fynych pau oedd gyfyng iawn arni am y penillion yma:

O's mwy yw'r galar nag yw 'r gân
Yn awr mewn anial i'yd,
Fe fydd y canu yn y man
Yn lwy na'r gwyn i gyd.

'Rol cyrhaedd caeraw Salem bar
Y rhod fydd wedi troi,
Ceir yno wynfyd yn lle gwae
A galar wedi fflot.

Dywedir fod dychryn marw wedi ei hollol adael, a'i bod yn gwbl foddlon i ymadael â'r byd er cael bod gyda'r Iesu, oblegyd llawer iawn gwell ydyw. Yr Arglwydd a fendithio ei phriod galarus, yr hwn sydd wedi ei adael yn amddiffaid o wraig ofalus.

Claddwyd hi yn mynwent Ty'n Rhos pryd y gweinyddwyd gau yr ysgrifenydd, a phregethwyd ei phregeth angladdol yn Ty'n Rhos gan yr un y Sabboth cyntaf yn Hydref i dyrfa lluosog iawn a theimladwy. Heddwch i'w llwch. Yr eiddoch yn barchus,
D. C. THOMAS (B.)

Bryn y Faner, O.

Dymunir ar i'r *Eurgawn* Wesleyaidd yn yr hen wlad, godi yr uchod, er mwyn y perthynasau.

MARWOLAETH MILWR CYMREIG.

Bu farw, Mai 25, 1863, yn yr ysbtyt yn Young's Point yn agos i Vicksburg, ar lan y Mississippi, yn 34 mlwydd oed, o grynu ar y galon a darymrediad, Mr. WILLIAM E. JONES. Mabydoedd i'r diweddar Edward ac Elinor Jones, o Bridge-water, Oneida Co., N. Y., a brawd i Mr. John E. Jones o'r lle hwnw.

Ymbriododd â Margaret, merch David J. Jones, Smith Hill, ger Utica,—bu fyw am dymhor yn sir Oneida—ond ymfudodd i Baraboo, Wisconsin, rai blynnyddau yn ol—lle y mae ei weddw a thri o blant bychain yn galaru eu colled o briod o'r fath dyneraf, a thad i'w hamddiffyn yn eu mabandod.

Ni ddywedaf fod William Jones heb fai, ond rhown *gurtain* drostynt, os oedd rhai.

Oafodd y fraint o gael ei fagu yn eglwys Dduw. Derbyniwyd ef yn gyflawn aelod yn Newport, N. Y., pan yn o ddeutu 16 ml. oed, ac ni bu erioed dan gorydd eglwysig. Pan oedd ef a'i briod yn dechreu byw gyda'u gilydd, dywedai, "Margaret, dymunwn i ti bob amser i gofio am y cyfarfod eglwysig fel y byddo i ni yn y dechreu "Geisio yn gyntaf deyrnas Dduw a'i gyflawnder ef." Un hynod oedd am bob moddion o ras, yn enwedig yr Ysgol Sabbothol—afudd iawn ymhob cylch y rhoid ef ynddo. Yr oedd hefyd yn ddirwestwr trwyadl.

Pan ddaeth y cynhwrf mawr ar ein gwlad—yr Undeb mewn perygl—a galwad am filwyr i'r maes, teimlai fod rhaid arno i fyned a gweithio dros ei wlad—felly yr ymestrodd. Perthynai i'r 23ain Wis. Vol., Co. C.

Gwelodd lawer o amser caled ond ni wnaist rwnnach, gan ddiagwyl y gwelai wawr ar achos y wlad.

Bu yn glaf am hir amser. Y Sabboth olaf y bu fyw aeth un o'r cwmni y perthynai iddo i'w weled. Yr oedd yn salw iawn ei wedd, ond dywedai yr adnod hono yn groyw, "Trugaredd yr Arglwydd a glychyna y rhai a ymddiriedant ynddo ef."

Cafodd gladdedigaeth barchus fel milwr cyffredin—arch pedair o eayll *rough*—8 o'r milwyr yn tanio dros ei fodd ar lan yr afon—ymbell o gartref. Ond pwy wahaniaeth—credym fod yr enaid wedi myned i dangnefedd. E.

BYR GOFIANT AM MISS MARY EVANS.

Yn y Coed, ger Dodgeville, swydd Iowa, Wis., bu farw, Medi 6ed, MARY EVANS, yn 21 mlwydd, 3 mis a 6 diwrnod oed. Merch ydoedd i David a Sarah Evans, Clynglas, (ger Allt-Walia), swydd Gaerfyrddin, D. C. Bu farw ei thad pan oedd Mary yn ieuanc. Ymbriododd ei mham â Mr. John Jones o nant y Gragen,—a phan oedd Mary yn 15 oed symudasant i'r wlad hon. Sefydlasant yn Pittsburgh, Pa. Yn fuan gwedi cyrhaedd y lle hwn cymerwyd hi yn sal iawn mewn twymyn boeth, ac am amser ei pherthynasau a feddyliant y terfynai y clefyd hwn yn ei marwolaeth. Ond, gwelodd Duw yn dda, yn bhiriondeb ei raglun-iaeth, ei hadferyd i raddau; ond ymddifadwyd hi o'r grym a'r bywiogrwydd a feddai yn flaenorol.

Yn fuan ar ol hyn, symudasant i ardal Dodgeville, lle mae iddynt berthynasau lluosog, a llawer iawn o hen gymydogion. Yn y cyaylltiadau hyn yr oeddynt yn dra chysurus. Ond yr oedd y dwymyn gwedi gadael effaith ar Mary fel yr oedd yn aml yn sal a digysur. Fel hyn y darfu'r hwn sydd a'i lwybrau yn y môr &c. dueddu ei meddwl i ymofya am ieuchyd enaid, a chysuron iachawd-wriaeth Duw. Ac er i feddygon goreu yr ardal setha adferyd ieuchyd i'r corph gwael, rhoddodd Duw iddi ddymuniaid ei chalon,—a rhoddodd hiithau ei hunan i Dduw, ac i'w bobl yn ol ei ewyllys. Ymunodd â'r eglwys Annibynol yn y Coed, dan ofal y Parch. E. Owen, a rhwng 4 a 5 mlynedd barddodd ei phroffes drwy ymarweddiad sanctaidd a difrycheulyd.

Yr oedd yn ffyddlon iawn i gadw ei chydgan-ulliad byd ag oedd ei hieuchyd yn caniatu, a phan yn analluog i fyned i dŷ Dduw ymddangosi fel pe byddai ei chalon yno.—Ymddangosi ei chrefydd yn fiodenog iawn, yn ei hymostyngiad llwyr a distaw i ewyllys ei Duw; fel ei Rhag-flaenor mawr "nid agori ei genau"; drwy ei boll gystudd maith a thrwm ni oblywyd "gair grwg-nachlyd o'i genau. Ymddifyrai yn fawr, tra y

gallai, i ddarllen gair Duw, a phan yn rhy wan i ddarllen, adroddai ranau o hono ag oedd wedi drysori yn ei chof.—yr hyn oedd wedi ei wneud i raddau helaeth iawn. Llawenhai yn fawr i weled cyfeillion crefyddol yn talu ymweliad â hi, i ymddiddan a gweddio gyda hi. Fel hyn treuliodd ein hanwyl chwaer ieuanc lawer o fisocedd dau alluog law Duw. Rai dyddiau cyn ei marw yr oedd ei chorff mor wan a'i chystudd mor drwm fel yr oedd "arni chwaint ymddatod a bod gyda Christ;" a cheisiai gan ei chyfeillion i weddio am iddi gael marw, a rhoddodd yr Arglwydd iddi ddymuniad ei chalon, a hi a hunodd yn yr Iesu. Ar ddydd ei chladdedigaeith cynallodd tyrfu luosog iawn ynghyd i hebiwng ei gweddillion i dŷ ei hir gartref—pan y pregethodd yr yrgrifenydd, wrth y tŷ, yn Saesneg, ac y pregethodd y Parch. E. Owen yn yr addoldy yn Gymraeg—O na baem ddoethion, na ddeallom hyu, ac nad ystyriem ein diwedd.

WM. F. PHILLIPS.

GANWYD.

Awst 25, yn Covington, Ky., MARGARET ELLEN, merch i David J. Jones ac Ann ei briod.

Medi 23, yn Pomeroy, O., merch i Mr. Llewelyn Llewelyn a Mrs. Ann Llewelyn—enw y ferch yw MELIA.

Medi 30, yn yr un ddinas, merch i Mr. John a Margaret Davis—gelwir hi MARY ANN.

Hyd. 4, yn Providence, Pa., mab i William ac Ann H. Williams,—gelwir ei TALIESIN.

Awst 25, yn Danielsville, Northampton Co., Pa., merch i William ac Ann Griffiths—gelwir hi ANN.

PRIODWYD.

Medi 22, yn nhŷ mam y bridofasferch, gan y Parch. E. W. Jones, New York Mills, Mr. WILLIAM J. ROWLANDS o Whitesboro a Miss ELLEN MORRIS o Upper New York Mills.

Medi 22, gan yr ysgrifenydd, yn nhŷ Mr. John B. Davies, y Parch. THOMAS B. WATKINS, Ridgeway, a Miss HANNAH B. DAVIES, Dodgeville.

Ar ddydd Mawrth arwydd i mi,—gwyl bynod
Gael Hannah i'm llou,
Dynes hardd—dawnus yw hi,
O'ch resyn i'm ei chroesi.—Ei Gwa.

Dan yr iau ca'dd dau eu dwyn—gwr enwog
Gwir a Hannah addiwyn,
Y nefoedd roes yn wiŵiwyn,
Eitha' merch i'r athraw mwyn.

Iâr arwyl fo 'u Harweinydd—eu tarian
A'u "Twr" ymhob tywydd,
Rhâd eu Duw ar hyd eu dydd
A'u dda 'u deula dedwydd.—Y Gog.

'N ddiomedd boed i'r ddau yma—geisio
Am gysur i bara,
Bod i "Tom" weled byd da—mewn pêr hwyl
Y mwyn was anwyl yn mynwas Hanna.

J. B. DAVIES.

Ein Tomos trwy 'r hynt yma—a gafodd
Yn gulwyn ei "Efa,"
Un hyuod yw ein Hanna
Wrth nefol real yr â.—TREBOR.

Boed llwyddiant i Thomas a Hannah
I fyw yn gyton yn y byd
A dylun Crist Iesu yn gyson
A fyddo 'u hyfrydwch i gyd,

Daw 'r nef welo 'n dda eu bendithio
A phob peth fo weddus i fyw,
A'i Yspryd i'w harwain yn fwynaidd,
'N y diwedd i fynwes eu Daw.

WM. J. WICKHAM.

Yr eiddoch mewn cariad,

MEREDITH EVANS.

Medi 30, yn West Leyden, gan D. D. Barnes, Mr. LUKE JONES a MARY GRIFFITHS, y ddau o Ava.

Hyd. 1, yn Allentown, Lehigh Co., Pa., gan y Parch Thomas Pugh, Mr. RICHARD WILLIAMS a Mrs. BARBARA WILLIAMS, merch i'r Parch. H. Hughes (Tegai), y ddau o Danielsville, Northampton Co., Pa.

Hyd. 7, yn Cincinnati, Ohio, gan y Parch. Thomas Edwards, Mr. BENJAMIN C. WARRENDER a Miss ANN THOMAS, ill dau o'r ddinas uchod.

Hyd. 19, yn ninas Utica, gan y Parch. William Rowlands, D. D., Mr. EVAN ROBERTS a Miss MARY JONES, y ddau o Utica.

Hyd. 10, yn Pittsburgh, Pa., gan y Parch. R. R. Williams, Mr. ENOCH LEWIS o Irwin a Miss ELLEN Thomas o Ben y Cae, D. C.

BU FARW.

Yn ddiweddar, yn Morning Sun, Iowa, geneth fechan o'r enw ALTA RELEIF, yn naw mis oed, o'r dolur a elwir cholera infantum, merch Mr. Manassah Edwards a'i briod.

Meh. 5, yn ddwy wythnos oed, PHOEBE merch i Mr. Nathaniel Griffiths a'i briod, o ardal Schoyler, Herkimer Co. Claddwyd ei gweddillion marwol yn y gladdfa wrth Gapel Bryn Sion, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd, J. P. JONES.

Yr ydym yn ddyledus o esgusawd i'r rhieni na buasai yr nchod wedi ei gyhoeddi yn gynt. Anghôf, nas gwyddom pa fodd, fu yr achos.—GOL.

Awst 26, yn New York Mills, o'r cholera infantum, yn 4 mis ac 11 diwrnod oed, WILLIAM unig blentyn Mr. Rees Lloyd a'i briod. Claddwyd ef yn ngladdfa y tenia yn Floyd Hill. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. E. W. Jones, New York Mills.

Medi 6, yn ninas Utica, y fewn ychydig i fod yn 80 ml. oed, yr hen frawd WILLIAM ROBERTS. Ni fu yn glaf ond ychydig ddyddian. Yr oedd ei gystudd diweddaf, sef y disenteria, yn hynod o boenus, ond cafodd gymhorth i fod yn hynod o amyneddgar. Yr oedd wedi meddwl llawer am ddod at grefydd yn gynt nac y daeth; bu yn arddel crefydd am y pum mlynedd-ar-bugain diweddaf o'i oes. Yr oedd wedi meddwl yn fawr am gael mwynhau y Gymanfa, ond pan ddaeth dydd y gymanfa yr oedd ei gorff i gael ei roddi yn y ddaear, ac y mae genym sail i greda fod ei enaid wedi myned i'r gymanfa fry. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeith gan y Parch. L. D. Howell a'r ysgrifenydd. JAMES GRIFFITHS.

Medi 16, mab i Mr. Thomas a Mrs. Mary Howells, Catasauqua, Lehigh Co., Pa., yn 9 mis oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y Parch. Thomas Pugh, Allentown.

Medi 18, yn Harriaburg, N. Y., THOMAS A., mab i Mr. Robert L. ac Emma Roberts, yn 11 ml. oed. Ei glefyd oedd y diptheria. Claddwyd ef gerllaw capel Nebo, Turin. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. Mr. Cheeseman yn Saisoneg, a chan yr ysgrifenydd yn Gymraeg. D. E. PRICHARD.

Medi 27, yn Llewelyn, ger Minersville, Pa., yn 13

mlwydd, 3 mis a 12 niwrnod oed, MORGAN, mab i Mr. Morgan Williams a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent y Cynulleidfaoion yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Wright a'r ysgrifenydd, JOHN E. JONES.

Medi 23, yn Swatara, swydd Schuylkill, Pa., yn 55 ml. oed, Mr. DAVID DAVIES. Cyfarfyddodd yr ymadawedig a'i ddiwedd trwy i gareg fawr syrthio arno, a bu farw yn y fan. Ganwyd ef ger mynydd Cyaffig plwyf Llangynwyd, swydd Forgarrwg, lle y bu nes oedd yn 26 ml. oed, pryd y symudodd i Aberdâr. Yn mhen tua 5 mlynedd wedi hyn ymunodd mewn priodas â Mary Cranige. Ganwyd iddynt 6 o blant y rhai ydynt oll yn fyw ond un. Trenlodd Mr. Davies tua 30 mlynedd yn Aberdâr. Yn y fl. 1839 derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaoion yn Ebenezer, gan y Parch. John Davies, a gellir dweyd iddo arwain bywyd gwastrad gyda chrefydd oddiar hyn y hyd ddydd ei farwolaeth. Yn Ebrill diweddaf daeth i'r wlad hon. Ymsefydlodd yn y lle y bu farw. a bu yn selog a llafurus gydag achos Duw yn ystod yr amser byr bu ef yma. Teimlir colled fawr gan yr eglwys fechan yn y lle hwn ar ei ol, yn neillduol gyda'r canu. Yr oedd yn dra defnyddiol gyda'r rhan felus hon o waith yr Arglwydd. Ond er cystal y canai ar y ddaear hyderwn ei fod yn canu yn well lle y mae heddyw. Heddwbch i'w lwech yn ei wely oer a llaith hyd foreu mawr caniad yr udgorn. Ddaerwyd ei ran farwol yn ngladdfa y Cynulleidfaoion yn Minersville, Pa., pryd y gweinyddwyd gan y Parch. J. E. Jones. WILLIAM LEWIS.

"Dymunir ar *Faner Cymru* a'r *Diwygiwr* godi yr uchod.

In the city of St. Louis Mo., Sep. 27, at 10 o'clock, P. M., after a painful illness of nine weeks, JOHN TEMPLE, JR., aged one year and four days, second son of John T. and Annie Owen Tillay, and grandson of O. J. Owen, esq., formerly of Remsen, N. Y.

Medi 29, yn mhentref Remsen, o'r darfodedigaeth, Miss VICTORIA GRIFFITHS, merch y diweddar Cornelius Griffiths a'i briod, tua 24 ml. oed.

Medi 30, o'r doler y gwddf, ar ol pedwar diwrnod o gystadd, yn bedair blwydd oed, ELIZABETH, merch David a Margaret Thomas, Ridgeway, Wis. Gweinyddwyd yn y gladdedigweth gan yr ysgrifenydd, EVAN OWEN.

Hyd. 5, yn Welsh Prairie, Wis., Mrs. ANN JONES, priod Mr. John M. Jones, gynt o Allt Dafalog, ger Dinas Mowddwy, G. C., tua 88 ml. oed. Bu y teulu hwn yn byw yn ardal Llanfaircaereinion am tua deng mlynedd cyn eu symudiad i'r wlad hon, yr hyn a gymerodd i tua 15 mlynedd yn ol. Treuliasant ran o'r 15 mlynedd hyn yn Utica ac yn Attica. a'r gweddill seft tua 10 mlynedd yn y lle hwn. Yr oedd Mrs. Jones yn aelod eglwysig gyda'r Annibynwyr. Derbyniwyd hi yn aelod pan tua 21 oed, ac yr oedd yn un o 4 yn ffarfio yr eglwys Annibynol yn y Dinas gyda y diweddar Barch. Dr. Lewis, tua 67 mlynedd yn ol. O'r amser hwnw hyd ei marwolaeth parhaodd yn aelod ffyddlon a dichlynaidd. Ymdrechodd i ddylyn moddion gras trwy lawer o anhawsterau henaith a methiant-wch. Cafodd gystadd trwm am tua dau fis, eto cydnabyddai law Duw yn y cwbl. Ymddangosai fel wedi addfedu i'r bedd o ran ei hoedran a'i chyffwr ybrydol. Ni ddymunai gael gwella i fyw yn hwy, ond dymunai gael "bod gyda Christ, canys llawer iawn gwell ydyw." Mae genym b.b.b lle i greu oddi wrth ei bywyd a'i hymadreddion iddi farw yn yr

Arglwydd. Daeth i'r bedd mewn henaith fel y "cyffid ysgafn o yd yn ei amser." Gadawodd i alaru ar ei bol 5 o blant (un o honynt yn yr Hen Wlad) ac amryw o wyrion yn nghyd a phriod hoff ac oedranus ar ol byw tros 60 mlynedd gyda'r gilydd, ac yn awr yn addfedu i'r bedd ac i'r nefoedd. Yr Arglwydd a'i cynalio ac a'i diddano yn ei hen ddyddiau a'i brofedigaethau. Claddwyd hi yn y gladdfa newydd ger Cambria, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. R. Evans a'r ysgrifenydd G. JONES.

Hyd. 5, yn Memphis, Tenn, yn yr Ybytyt Gyffredinol, Mr. EDWARD W. MORGAN, o Cambria, Wis. Yr oedd oddeutu 22 ml. oed. Ymunodd a'r Gatradd 32ain Gwirfoddolion Wis. Perthynai i'r eglwys Annibynol yn Cambria. Yr oedd yn fachgen tawel a charedig. Yr oedd ei dad a'i fam wedi marw er's blynnyddau. Y mae yma fam yn nghyfraith a 3 brawd ac un chwaer o'r un tad yn galara yn drwm ar ei ol. G. J.

Hyd. 5, yn Johnstown, ger Minersville, Pa., yn 8 fwydd a 6 mis oed, MARGARET, merch William a Margaret Mainwaring. Claddwyd hi yn mynwent y Cynulleidfaoion yn y lle uchod, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. JOHN E. JONES.

Hyd. 7, yn ardal Bethel, Remsen, Mrs. MARGARET JONES, gwedd y diweddar John M. Jones o'r ardal hono, tua 69 ml. oed. Yr oedd yn ferch i'r diweddar William Griffiths, Llanllawen, yn frodor o Leyn, sir Gaernarfon, ac wedi bod yn y wlad hon er's llawer iawn o flynyddoedd. Bu yn aelod eglwysig dros flynyddau lawer yn y capel Ucha, Steuben, ac yn dra ffyddlon yn ei chylch crefyddol. Yr oedd yn awr er's hir amser yn aelod yn yr eglwys Annibynol yn Bethel. Nid oedd yn iach er's misoedd, nac yn alluog i ddyfod i foddion gras. Ond y cystudd diweddaf (inflammation of the lungs) oedd fyr—ni pharhaodd ond dros bump neu chwe diwrnod. Yn ei chystudd yr oedd yn garfoleddu yn Naw ei biachawdwriaeth. Claddwyd hi yn mynwent Bethel, a gweinyddwyd gan y brodyr R. Everett a M. Roberts.

Hyd. 17, yn mhlwyf Remsen, yn dra sydyn mewn llewyg. Mr. WILLIAM H. ROBERTS, yn 65 mlwydd oed. Yr oedd yn Gristion ffyddlon, yn aelod o eglwys y T. C. yn Mhenycaerau er's llawer o flynyddoedd. Claddwyd ef yn mynwent Penycaerau, a gweinyddwyd gan y brodyr Evan Morris, R. Everett ac E. Salisbury.

Hyd. 18, yn mhentref Remsen, N. Y., ar ol tua thridiau o gystudd trwm, Mrs. JANE EDMUNDS, gwedd y diweddar Thos. Edmunds, yn 49 ml. oed. Yr oedd yn ferch i Mr. Evan ac Ann Owen o blwyf Trenton. Yr oedd yn wraig grefyddol, yn aelod o'r eglwys Annibynol Gymreig yn Remsen. Claddwyd hi yn mynwent y Capel Ucha wrth ochr ei phriod, ac an absenoldeb ei gweinidog, y Parch. M. Roberts, gweinyddwyd gan y brodyr Thos. Thomas, D. C. Evans, R. Everett, a J. W. James. Gadawodd i alaru ar ei bol ddwy ferch, a mab yr hwn sydd ar y maes yn amddiffyn iawnderau ei wlad yn Carolina Ogleddol.

Hyd 1, yn ninas Utica, ar ol cystudd maith, y darfodedigaeth, yr hyn a ddyoddefodd yn dawel, LEWIS L. LEWIS, yaw., Marble tombstone Manufacturer, yn 63 ml. oed. Yr oedd yn aelod ac yn ddiacn yn yr eglwys Gynulleidfao Gymreig, Heol Whitesboro, Utica. Mab ydoedd i'r diweddar Rees a Mary Lewis, Deerfield, brodor o ardal Cemaes, sir Drefaldwyn, G. C.,—sefydlydd yn Utica er's dros 40 mlynedd.

Hyd. 11 yn South Trenton, N. Y., Mr. EVAN ROBERTS, yn 64 mlwydd oed.

Medi 28, yn mhlwyf Remsen, ar ol cystudd maith o'r darfededigaeth, Mr. WILLIAM ROBERTS, mab i'r diweddar William Roberts, (Dayton's Farm). Claddwyd ef yn mynwent Fairchild, a gweinyddwyd gan y Parch. T. T. Evans o Floyd a Mr. Hall o Remsen.

Medi 4, yn Pittsburgh, Pa., JOHN JONES, yn 22 ml oed, gwedi pump mis o gystudd. Mab ydoedd i Evan a Sarah Jones. Yr oedd yn ddyn ieuanc diniwed a charedig, a dangosodd yn ystod ei gystudd fessur o deimlad gyda golwg ar fydd i ddysod.

Hyn, 23, yn mhlwyf Camden, N. Y., mewn amgylchiadau trallodas, THOMAS JONES, yn 67 mlwydd oed. Claddwyd ef yn mynwent Capel y Nant, Steuben, a gweinyddwyd gan R. Everett.

LLYTHYR ODDI WERTH Y PAROH. B. W. CHIDLAW.

Stevenson, Alabama, Hydref 1, 1868.

Tra mae orchyllyfeydd y rhyfel yn para, mae galwad uchel am weinidogaeth dyngarwch a chrefydd. Ar yr 21ain o'r mis diweddaf clywsom am y frwydr waedlyd a ymladdwyd ger Chattanooga, Tenn., y 19fed a'r 20fed, a'r miloedd o glwyfedigion sydd yn galw am ymgeledd. Y diwrnod canlynol yn nghwmni deg o frodyr crefyddol, saith o honynt yn weinidogion, cychwynasom ar ein taith yn agos i 500 milldir i fae y gwaed, a than ein gofal 200 o foxes yn llawn o nwyddau a llyfrau angenrheidiol i ddiwallu eisiau ein milwyr arocholl-edig. Yn Nashville, Tenn., daeth i'n cyfarfod tua 3000 o glwyfedigion. Arosodd rhan o'n cwmni yno. Daeth tri o honom ymlaen i'r lle yma. Yn "Field Hospital," pabellau mewn coedydd deall-asom fod 1500 o rai clwyfedig newydd gyrhaedd o fae y gwaed. Yma mae ein cartref mewn capel, ein llyfrau, nwyddau &c. Heddyw mae yma ddeg o honom, ac wyth wedi myned ymlaen i Chattanooga.

EIN GWAITH.

Ymwelod â'r clwyfedigion, ymgeleddu eu clwyfau trwy gynorthwyo y Meddygon a'r nurses, dosbarthu dilled glân, ac ymborth blasus a gwahanol ddiodydd.

Dyma fi yn cychwyn i'r "quarters," wedi cysgu yn gysurus ar y llawr mewn gwrthban; yfed *coffee*, a gwledda ar fara a chig isobus, a'r ddyledsdydd deulnaidd wedi ei chyflawni, sef darllen, canu, a gweddio. (Mae y Beibl mor felus yn ewn a thrwat rhyfel ag ydyw yn y cartref cind efo y teulu auwyl.) Mae yr awdurdodau milwrol wedi gosod pedwar o ddynion at ein gwasanaeth, sef eludo y nwyddau, llyfrau, &c.

Dyma ni yn dechreu gyd a Ward A, tent laf. Mae ynddo bymtheg o glwyfedigion. Mae un yn eisiau o gryb glân, arall *drawers*, y llall honanau; arall yn eyschedig, dyma ddioid ffassus ac adfywiol iddo. Arall yn eisiau "lint a bandages," a golchi ei glwyf, dyma y "cast steel soap" "sponge" a'r towel. Rhai am damaid o fwyd a chwpanaid o de neu chocolate. Mae y nwyddau yn cael eu

rhoddi i law y "cook." Wedi cyflawni y gwaith da ac angenrheidiol hyn, trigwn yn ol i ymddiddan am bethau y nosfedd, am Grist croesoheoliedig a bywyd tragwyddol. Ar ol ymgeleddu y corff olwyfedig, mae y drws i galon y milwr yn led agor. Hawdd iawn i benlinio wrth ei orweddle a gweddio drosto, a hyderwn fod yr Ysbryd Glân yn tueddu yr ymofynwr pryderus i geisio trugarodd a maddienant pechod trwy waed yr Oen. Gelwir ni yn aml i gladdu y marw, ac i ysgrifenu llythyrau at eu perthynasau, — gorchwyl digon galarus.

Heddyw cynorthwya i gario dyn o'i wely i'r "operating tent" i dori ymaith ei fraich glwyfedig. Ymddiddanais âg ef ac yn fuan canlyddais ei fod yn ymorphwys ar Waredwr Hollalluog, a'i feddwl yn dawl deued a ddel, fod Crist yn rhan iddo. Daeth trwy y wasgfa yn well nag y ddiagwyllasom. Trwy golli ei fraich arbedwyd ei fywyd.

Dyma gynllun o'n llafur yn mhlith y cleifion a'r clwyfedig yn yr Ysbyty. Byddwn yn cadw cwrdd gweddi am dri bob dydd, a phregethu am saith yn yr hwyr. Mae yma 2000 i 3000 o ddyuion, milwyr a gweithwyr, yn gwersyllu, a llawer o honynt yn cael eu tueddu i ymwneud â moddion gras. Mae yma dros fil o "Freedmen," caethion wedi gadael eu perchenogion. Gwelais 50 i 60 o ferched yn golchi dillad ein cleifion, yn cael cyflog, — yn llawen a phrysur gyd a'u gorchwyl. Mae 400 o'r dyuion yn y fyddin yn cyfaeueddu un o'r amddiffynfeydd o amgylch y lle; eraill yr llwytho a dadlwytho gwageu i llywodraeth. Aeth traia allan ddoe tu a Chattanooga yn cynwys 700 o wageni, chwech o fulod with bob un, yn cludo ymborth &c. i'r fyddiu 40 milldir oddi yma.

Mae yma ganoeedd o *deserters* a ffoedigion o fyddin a gwlad y gwrthryfelwyr. Gwelais bedwar teulu yn cynwys 35 o bersonau (pobl wynion), "poor trash" fel eu gelwir gan eu gorthrymwyr, ac nid oedd un o honynt yn medru darllen. Yr ydym yn teimlo yn dra hyderus y bydd i Rosecrans orchfygu y gelyn cyn bo hir iawn. Bydded llaw Arglwydd y lloedd gyda ni!

B. W. CHIDLAW.

Maximilian yn cydsynio. — Mae yr Archduc Maximilian yn cydsynio â'r cais a roddwyd ato i fod yn Ymherawdwr Mexico, ein cymydoges ddeheuol nesaf, ar yr amod fod y bobl yn Mexico yn cytuno yn eu galwad am dano, ac hefyd fod yr awdurdodau Ewropeaidd yn sicrhau iddo eu hamddiffyniad a chadarnhad ei ymherodraeth. Mae y geiriau yn awnio yn lled deg, ond y mae yn anhawdd gwybod beth a gynwysir, yn enwedig yn yr amod gyntaf — pa gytundeb o du y Mexicaniaid a feddylir, tra y mae yn wybodus i'r Archduc fod rhan o'r wlad yn pleidio y drefn werinol ac yn gwrthwynebu trwy arfau y cyfnewidiad. Ond y tebygolrwydd mwyaf yw, mai y drefn ymherodrol a sefydlir yn Mexico. Swnia rhai o'r papyrnau fod yr Ymherawdwr newydd yn debyg o droi ei wyneb tua Mexico tua Chwefror neu Mawrth nesaf. Mae

Louis Napoleon yn cymeradwyo yn hollol ei delerau yn y cydseiniad.

Yr etholiadau diweddar.—Yn yr etholiadau y 6ed o Hydref yn y pedair talaeth canlynol,—Pennsylvania, Ohio, Indiana ac Illinois—y blaid a safant dros yr Undeb a Rhyddid a gawsant y foddugoliaeth trwy fwyafrif lluosog yn mhob un o bonynt. Yn Mhenusylvania nid oedd y milwyr yn cael pleidleisio (annhegwch i'r eithaf) er hyn y'r oedd y mwyafrif dros Curtin yn Lywodraethwr, ymgeisydd y blaid Undebol tua 17,000.—Yn Ohio y mwyafrif o du Brough ac yn erbyn Vallandigham, (ar wahau oddiwth bleidlais hwy) oedd tua 61,000, a thrwy eu pleidlais hwy bydd yn chwyyddo i fyny o 75,000 i 100,000, yr hyn yw y mwyafrif cryfaf a roddwyd mewn un etholiad dros un blaid yn Ohio erioed eto. Yn Indiana ac Iowa yr oedd y mwyafrif yn gryf dros blaid yr Undeb. Effeithia hyn yn fawr at sirïoli ein milwyr, a phrysuero (ui a hyderwn) i ddarostwng y gwrthryfel a sefydlu heddwch a chyfiawnder yn y wlad.

Y tebygolrwydd presenol yn nhalaeth New York.—Dydd Mawrth nesaf, Tach. 3, ceir gweled both fydd llais y dalaeth hon. Oddiwth luosogrwydd y cyfarfodydd a gynelir ac argoelion eraill, y tebygolrwydd yw y bydd New York yn sefyll yn gryf dros yr Undeb. Ceir gweled hyn yn fuan bellach.

Y pleidiau politicaidd yn ymgymeryd â ffurfiau newyddion.—Ymddengys i ui fod y pleidiau politicaidd yn ymgymeryd â ffurfiau newyddion yn lled brysur. Yn lle dal ar ryw lescldeb gwladol dychymygol yn bwnc i ymrannu arno, megys bod dros neu yn erbyn y tariff, neu y cyffelyb, RHYDDID DYNOLIAETH ac Undeb y wlad a gymerir yn bwnc y ddadl. Ar hyn bellach yr ymrana pleidiau politicaidd mawrion y wlad, a dyagwyliwn yn fawr y bydd y canlyniad yn dda. Yr egwyddorion a ddaliant oleuni rheawm a'r Beibl yw yr egwyddorion a lwyddant yn y pen draw.

Charleston.—Yr hysbysiad diweddaraf o Charleston, S. C., a ddengys fod y Cadf. Gilmore bron cwblhau ei fagnelfeydd cedyrn ar Gaerfa Gregg a Wagner. Felly gellir dyagwyl olywed yn fuan am ryw symudiadau pwysig mewn cysylltiad a Charleston.

Y Texasid.—Dywedir fod llawer o ddinasyddion Texas yn dyfod allan yn gyhoeddus mewn gwrthwynebiad i achos y gwrthryfelwyr, ac yn ymwrthod â llywodraeth fradwrol y caethfeistri. Mae llawer o Ellmyn, cyfeillion cywir i ryddid dyuoliaeth, yn preswyllo yn y dalaeth hono.

Y Guerrillas yn Kentucky. Yr oedd tua 200 o'r guerrillas yn Harrodsburg, ychydig ddyddiau yn ol, yn ysglyfaethu meddiannau cyhoeddus a phersonol, ac yn gwneud difrod mawr.

Eira yn Missouri.—Hybysir fod eira, hyd tua chwe' meddedd o ddyfader, wedi diagyn yn Missouri ac Illinois, ddydd Iau. Hyd. 22, ac nid oedd wedi hollol dddi ymaitb ddydd Sadwrn, y 24.

Gawsom niuan hin lled oer tua'r un dyddiau yn nghanolbarth New York, ond dim eira eto.

Dim drafftio yn Ohio.—Mae talaeth Ohio wedi llwyddo i enill gwirfoddolion i'r maes mor llawn a phrydlon, fel na bu angen am alw neb allan yno trwy'r drafft. Llwyddir i restru llawer o wirfoddolion yno bob dydd. Dywedir fod dwy fil o filwyr newyddion wedi eu cyfrestru yn Ohio yn yr wythnos a ddiwedddai Hyd. 23.

Galwad am 300,000 o filwyr.—Gelwir eto am 300,000 i'r maes, fel gwirfoddolwyr. Bydd y bounty yn awr mor uchel a thua \$500—a dyagwylir y bydd llawer o'r hen filwyr ac eraill yn ymrestru. Gweithredir trwy y Drafft yn nechreu Ionawr lle na bydd y nifer wedi eu cael trwy ymrestru, yr hyn, dyagwylir, ni bydd ond ychydig. Ysbryd cyffelyb i'r hyn a ganfyddir yn Ohio yn awr a ddenai a'r cyflenwad i fyny yn fuan.

Ysbryd y wlad.—Mae yr arwyddion yn cynyddu, nad rhanu y wlad fawr hon a wneir rhwng rhyddid a chaethiwed, ond mai rhyddid a enilla y fuddugoliaeth yn ein tir yn gyffredinol. Canfyddir rhyw brawf o hyn yn ffyniant yr etholiadau o du rhyddid. Ysbryd y wlad yn o gyffrëdion hwyd a euillir o du rhyddid. Mae y gwrthryfel, er cryfed yw, yn myned yn wanach wanach, a'i derfynau yn myned yn gyfyngach yn barhaus. Miloedd o filwyr y gelyn a ddeuant drosodd, lle y maent yn cael cyfle hefyd i ffoi, i uno â byddin y llywodraeth. Teimlir mwy-fwy, hyderwn, ein hymddibyniaeth ar Dduw, a gweddian o fynwesau fyrrd a esgynant at ei gasell sanctaidd ef, dros gael y wlad yn wlad rydd i ledadeniad efengyl Mab Duw o fewn ei therfynau, ymhlith du a gwyn, tlawd a chyfoethog. Na ddigalonwn—i lawr y daw y gwrthryfel hwn—a therfynau rhyddid ac nid caethiwed a eangir ac a gadarnheir o fewn ein gororau.

Byddin y Potomac.—Mae ysgarmeision amryw wedi bod yn ddiweddar rhwng ein milwyr dau y Cadf. Meade a milwyr Lee, yn enwedig y meirch. filwyr, bywydan wedi eu colli, a llawer o garcharorion wedi eu cymeryd o'r ddwy ochr. Mae byddin Lee, ar ol dryllio yn effeithiol tua 24 mill-dir o reilffordd Alexandria ac Orange, wedi encilio i'r ochr dde i'r Rappahanock. Hysbysiadu diweddar a arwyddant fod meichfilwyr y gelyn wedi dyfod yn ol dros y Rappahanock, a byddin Meade wedi gorfod cilio yn ol. Gweithir ddydd a nos i adgyweiro rheilffordd Alexandria ac Orange.

Sefyllfa pethau yn Tennessee.—Prif wrthrych y gelyn y dyddiau yma ydyw ceisio adenill Tennessee. Ystyriant yn hanfodol i'w hachos i gyrrhaedd y gwrthrych hwn; ond hyderwn y cant eu siomi. Gair o Knoxville, Tenn., dyddiedig Hyd. 25, a hybysa am frwydr galed rhwng y Cadf. Woolford a'r gelynion, tua 5000 mewn nifer, y bore hwnw. Woolford oedd wedi gallu ail feddiannu train o wageni a ddygasid oddiarno mewn brwydr flaenorol, ond heb allu adenill ei fagnelau a gollasid. Y

gollod o du Woolford y tro hwn oedd thua 300, a thua yr un nifer yr ochr arall. Y Parson Brownlow a Mr. Maynard (aelod o'r Gydgynghorfa) oeddny yn cynnal cyfarfodydd lluosog i ddadlen dros achos yr Undeb yn Tennessee Ddwyreiniol, Yn Knoxville auerchasant dorf o tuag 20,000 o bobl!—derbyniwyd eu cyfarchiadau gyda chymradwyaeth mawr. Jefferson Davis hefyd oedd yn Alabama tua'r 20fed o Hydref yn auerch ei filwyr gwrthryfelgar, ac yn pleidio yn fawr dros orchfygu a llwyr ddinystrio byddiu yr Undeb yn Chattanooga ac adenill Tennessee—gosodai bwys mawr ar hyu.

Newidiad yn llywyddiad y Cadfridigion.—Y tri Rhandir milwrol a berthynent hyd yu hyu i'r Cadfa. Grant, Rosecrans a Burnside ydynt yn awr dan lywyddiad y Cadf. Grant. Mae Rosecrans wedi ei alw i Cincinnati ac wedi cyrhaedd yuo, a'r Cadf. George H. Thomas sydd yn awr yn blaenori y fyddiu yn Chattanooga—un a ddangosodd fedrnerwydd milwrol arbenig yn y frwydr fawr ddiweddar yu Georgia yu gyfagos i Chattanooga.

Virginia a North Carolina.—Y Cincinnati Gazette a ddywed: "Mae y Mil. Crawford wedi dychwelyd o'i daith o fod yn dosbarthu arfaun trwy Virginia a Carolina Ogleddol, ac yn cymhell ymrestrwyr. Bu yn dra llwyddiannus yn hyny yn y ddwy dalaeth. Mae y bobl yn ymgodi yu mhobman yu erbyn y gwrthryfel."

Mobile.—Boneddiges, yr hon sydd wraig i swyddog yu y fyddin ddeheuol, a gyrrhaeddodd Norfolk tua'r 24 o Hydref o Mobile, Alabama, a hi a ddywed fod Mobile yn cael ei bygwth ag ymosodiad gan filwyr yr Undeb. Nid oedd ond ychydig o'r milwyr deheuol yn y ddinas, ond yr oedd llawys o ferched a gwragedd yu cael eu gosod i wisgo dillad milwyr ac i gerdded yr heol-ydd, fel y byddai i'n milwyr ni feddwl fod yno rym milwraidd cryf yu y ddinas. Felly y dywedai y foneddiges hon.

Y Guerrillas yn cael eu gyru allan o Missouri.—Gair o St. Louis, dyddiedig Hyd. 27, a ddywed fod y finta'i o'r Guerrillas dan Joe Shelby wedi eu gyru allan o derfynau y dalaeth, a bod y Cadf. McNeil gyda ei filwyr wedi croesi y Boston Mountains yu eu herlid.

Ganesiaeth Dramor.

Cynauaf 1863 yn Mhrydain Fawr.—Yr oedd y cynyrrch yn helaeth yn Mhrydain, a'r hin i'w gynauafa fu yn ddymunol y flwyddyn hon. Y Dysgedydd am Hydref a rydd Adroddiad Mr. Turner ar y cymdaa a'r cynauaf, yr hwn sydd oruchwyliwr amaethol yn arferol o dalu ymweliad blynyddol a gwahanol barthau y wlad yn yr achos hwn. Rhoddwn ddyfyniadau o Adroddiad Mr. Turner. Yr oedd yu yagrifenu tua diwedd Awst.

"Yn ystad y ddwy wythnos ddiweddar, ar daith

yn fy swydd, ymwelais â'r holl siroedd pwysaig sydd yu codi 9d yn Lloegr; cefais ar fy siwrnai gyfeillach ag amryw amaethwyr enwog, a chefais gyfneudra i weled y tyddynod sydd yu cael eu trin oren yu y deyrnas, ac yr wyf yu anfon i chwi y llythyr hwn dan yr argraff y bydd ei gynwysiad yu ddyddorol i'ch darllenwyr.

"Gwenith: mewn blynyddoedd o'r blaen, ar ol siwrneiau cyffelyb, yr oeddwn yu gorfod adrodd yr effaith ddrwg oedd gwyntoedd uchel yu gael ar yr 9d tra yr oedd yu ei flodau, ac wedi hyny y niwed oedd yu gael drwy ei gario yu rhy suan; ond nid oes dim o'r pethau hyu i'w gwyled y flwyddyn hon.

"O ran awm y mae y gwenith dros gyfartaledd yu mhob man; ac er bod genyf esiamplau o wenith gwahanol fanau, a dyfwyd yu y lleoedd goreu, ac er eu bod yu gwahanu aethu oddiwrth eu gilydd, y maent oll yr un peth mewn un pwynt—y maent oll yu dda iawn.

"Cefais esiamplan da dros ben yu Warwickshire, Cambridgeshire, Kent, Essex, a Norfolk; ond yr wyf yu meddwl mai y goreu o'r cwbl a gefais yu Berkshire; gweuith gwyn ydoedd, ac yr oedd yu pwysu 65 pwys y bwsael. Yr wyf wedi cael y twysenau wedi llanw yu dda, y grawn o faintoli da, yu chwyddog, a'r croen yu deneu. Wrth gymeryd i ystyriaeth fawredd y cnwd, perffeithrwydd y gronyn, ac absenoldeb niwed oddiwrth yr elfenau, yr wyf yu meddwl nad oes un ddadl yu bod nad ydyw y gwenith dros Loegr yu fwy na chyfartaledd, ac, efallai, y cnwd trymaf a welson erioed.

"Haidd: y mae hwn ar wir dir haidd yu gnwd toreithiog, a thros y deyrnas yr wyf yu ei olygu yu un cyfartal da. Y mae genyf esiamplau rhagorol, ond yr wyf yu meddwl mai y goreu yw yr un o Norfolk.

"Ceirch: y mae y rhai hyn yu gwahanu aethu cryn lawer. Ar y tiroedd gwael yu Kent, Surrey, Yorkshire, a Durham, lle y mae ceirch yu cael ei han yu helaeth, y mae y cnwd yu wael iawn yleui, ond yu nhirioedd dwfu Cambridge, a lleoedd eraill ffafriol, y mae y cnwd yu fawr, ac yr wyf yu meddwl y bydd yu rhaid barnu y cnwd oll yu un cyfartal.

"Pytatwe: y mae rhai pytatws drwg i'w cael yu mhlith rhai cynar y gerddi; ond yu gyffredin yu y maesydd y maent yu odrych yu dda, a phrin y gwelir cnwd diffygiol.

"Porfa: y mae yr haf aych sydd wedi bod mor ffafriol i'r gwenith wedi troi allan yu ddinystriol iawn i'r borfa. Gyda'r eithriad o ychydig lenyrrch yu Kent a Yorkshire, y mae y borfa dros y wlad oll yu llwm ac yu wneuo; a rhaid fydd iddo gael gwlaw hir i'w fwydo cyn y tyf y glaswellt ar y tiroedd hyn.

"Dolydd: ni roddes y dolydd gnwd mawr o wair, ond fe'i cariwyd mewn cyflwr da."

Ymddengys yu ol yr hanes hwn, fod pawb wedi cael eu cynauaf yu gynar, ond y dyaion oedd yu

rhy gybyddlyd i geisio digon o weithwyr, a thalu hur dda iddynt. Y mae rhai amaethwyr am gaol eu cynyau i fewn heb gostio dim mwy na'r tal arferol i ddynion; ac y maent yn hyn, fel mewn pethau eraill, yn *penny wise*, ac yn *pound foolish*.

Y mae Sylwedydd arall yn mynegi—"Trafael-iais lawer iawn drwy siroedd y De a'r Gogledd (Lloegr), ac wrth drafaelu dysgais ddau beth pwysig: yn gyntaf, yr ydym wedi cael cynauaf da, y lath na chafodd ein hamaethwyr er ys llawer o ffyneddau; bydd arian yn helaeth. Y mae yn dda i ni glywed hyn, canys ni fydd eisiau i ni anfon am 5d oddiar led. Y mae pob bwsiel dros ben yn fwsiel o ychwanegiad at ein cyfoeth. Y mae y wasgfa yn siroedd Lloegr yn lleihau, y mae y dwylaw yn troi at rywbeth arall, yn hytrach na dysgwyl wrth y coton; ac y mae y pris uchel sydd ar y coton yn dwyn y nwydd hwnw o bob parth lle y gellir ei gynyrchu; a dywedir y byddir yn alluog i roddi pedwar diwrnod yn yr wythnos o waith, ac y bydd erbyn y gausaf nesaf ddigon o goton i'w gael i gailw yr holl felinau ar lawn waith, ac y bydd Lloegr o hyn allan yn hollol auniynuol ar America am goton. Y mae amryw areithwyr enwog wedi bod yn trin y mater yna, yu ddiweddar, ac yn eu plith Mr. Henry Ashworth—awdurdod uchel—mewn cyfarfod yn Lancashire, lle yr oedd Iarll Derby yn llywyddu. Yr oedd ei Arglwyddiaeth yn petruso ar y cyntaf derbyn y golygiad yna; ond y mae yn eithaf am-llwg fod y peth yn ffaith. Meddyllodd gwyr y De yn America y buasent yn gwasgu y wlad hon i fod o gynorthwy iddynt hwy a'u bachos drwy gadw y coton oddiwrthym, ond nid ydyw John Bull wedi ei wneuthur o ddefnyddiau mor feddalion ag y gellir ei ddwyn i weithredu drwy ei fgywth.

MADAGASCAR.

Y mae yr hyn a ganlyn yn dydfyniad o lythyr oddiwrth y Parch. W. Ellis, dyddiedig Meh. 6ed:

"Y mae ein cyulleidfaeodd yn bresenol yn gwisgo eu hymddaugosiad blaenorol o berthynas i'w rhitedi, tra y mae cryn lawer wedi eu hychwanegu at yr eglwysi yn ystod yr wythnos ddiweddaf. Os bydd y pendefigion, a chyfeillion goreu y wlad, yn ffyddlon iddynt eu hunain, ac os sefir at y cytundeb rhwng y penaduriaid a'r pendefigion, nis gallaf lai na meddwl fod gwell golwg am lwyddiant tymorol ac ysbrydol Madagaascar yn awr nag erioed o'r blaen. Y mae digon o anhawederau i drethu doethineb ac egni unrhyw lywodraeth, ac y mae yn debygol fod llawer nad ydynt yn edrych yn ffafriol ar y cyfnewidiad; ond y mae y dosbarth goreu a mwyaf deallus a dylanwadol o'r boblogaeth yn foddlon a gobeithiol, yn enwedig gan eu bod yn dymuno cadw perthynasau cyleillgar a galluoedd tramor. Ymdeugys fod mwy o awydd yn mhilith y Cristionogion i lledaenu yr efengyl yu mysg eu cydwladwyr paganaidd, gyda mwy o wylhadwriaeth yu eu hymddygiad cyhoeddus, gan fod y llywodraeth yn bresenol yn

llawer mwy manwl nag ar unrhyw amaer ar ol marwolaeth y frenhines ddiweddar.

Y mae ein cynulleidfaeodd yn y dwyrain a'r deau yn cynyddu yn raddol, ac y mae effeithiau eu dylanwad daionus i'w canfod yn mucheddau trigolion y pentrefydd cyfagos. Yn wir, y mae genym lawer o bethau i'u calonogi ni i fyned yn mlaen gyda'n gwaith pwysig.

Y mae fy iechyd yn bur dda. Yr ydwyf yn rhyfeddu at y gwaith mawr yr wyf yn myned trwyddo, er fy mod yn teimlo ychydig o boen yn fy mben byth ar ol y dygwyddiadau cysylltiedig â'r cyfnewidiad pwysig yn y llywodraeth. Y mae y boreuau a'r prydnewiau yn ddigon oer; ac yr ydwyf yn myned gryn lawer mwy o gwmpas nag yr oeddwn yn gallu o'r blaen.

Na phoenwch ddim yn nghylch athroddan Joan. Y maent wedi gwneud da i mi, a dim niwaid, yma yn gystal ag yn Mauritius; ond y maent wedi gwneud niwaid mawr i'r offeiriad Pabaidd. Ni phalla yr adeg ddyfod i mi i'w hateb yn gyflawn, a hyn yn fuan etallai.

Y mae heddwch ac undeb yn ffynnu yn ein plith ni (y cenhadon) yma oll. Y mae ein gwaith yn llwyddo. Ychwanegir at ein beglwys bob mis. Y mae y bobl yn gyffredinol yn dyfod yn sefydlog ac y mae pethau yn dychwelyd i'w trefn arferol. Y mae holl swyddogion y llywodraeth yn meddu yr ymddiried llwyraf yno, ac yn rhoddi pob cymhorth a chefnogaeth a allant i mi. Yr ydwyf yn bwriadu ymweld â'r Frenhines yn mhen diwrnod neu ddau, i roddi hyabyarwydd iddi am ein hamgylchiadau, a'n gweithrediadau o berthynas i eglwysi, ysgolion, llyfrau, &c., a lledaeniad yr efengyl.—*Dyagedydd.*

CYMRU.

Urddiad yn Solfach, swydd Benfro.—Gorphenaf 6 a'r 7, urddwyd Mr. Thomas Lewis o goleg Caerfyrddin yn weinidog yn y lle hwn. Traddodwyd y gynaraeth gan W. Morgan, Caerfyrddin; holwyd y gofyniadau gan J. Lewis, Henllan; gweddiwyd gan W. Davies Abergwaun; pregethwyd i'r gweinidog gan J. Williams, Trelech, ac i'r eglwys gan S. Evans, Hebron. Pregethwyd hefyd yn y cyfarfod hwn gan W. M. Davies, Blaenycod; W. Evans, Aberaeron; W. Thomas, Whitland; E. Lewis, Brynberian; J. Davies, Glandwr; E. Perkins, Maenclochog, ac eraill. Mae y brawd ieuanc hwn yn dechreu ar ei weinidogaeth mewn amgylchiadau hynod o ffafriol.

Urddiad yn Nebo, ger Pwllheli.—Awst 12 urddwyd Mr. E. Lloyd yn weinidog yn y lle hwn. Pregethwyd ar natur eglwys gan D. Jones, Capel Helyg, holwyd y gweinidog ieuanc gan D. Jones, Abersoch; y weddi gan D. Griffiths, Bethel; cyfarwyddiadau i "*gyfawni ei weinidogaeth*" gan H. Ellis, Corwen; pregethwyd i'r eglwys gan J. Morris, Madryn Lodge. Cafwyd hefyd wasanaeth R. Jones, Manchester; R. Rowlands, Ceidio; W. Williams, Nefyn; E. Morris, Abererch; E. James, Llanaelhaearn, a W. Edwards, Waunfawr.

Urddiad yn Bery Edge, Durham.—Yn y lle hwn, Awst 29 a'r 30, urddwyd i waith y weinidogaeth Mr. Wm. Thomas, diweddar fyfyrwr yn Llany-mddyfri. Gweinyddwyd gan y brodyr Thomas a Davies, o Wilton Park, Mr. Jones o Middlesbro, a Mr. Price o Branchend.

Urddiad yn Ebenezer, Glantaf.—Oynaliwyd cyfarfod Awst 24 a'r 25 yn y lle hwn i urddo i waith y weinidogaeth Mr. J. Griffiths o goleg Aberhonddu. Gweinyddwyd gan W. Roberts, athraw ieithyddol coleg Aberhonddu, H. Oliver B. A., Pontybridd; J. Jones, Penyrch; N. Stevens, Liverpool, W. Williams, Hirwaen, ac amlryw eraill. Yr oedd yn bresenol 18 o weinidogion, 21 o fyfyrwyr, a 5 neu 6 o bregethwyr cynorthwyol.

Agoriad Capel yn Dwygyfychi.—Adelladwyd Capel yn ddiweddar gan yr Annibynwyr ya y cwr gorllewinol o'r ardal hon. Telmlid fod angen mawr am hynny, trwy fod llawer o'r aelodau perthynol i'r addoldy yn y cwr dwyreiniol yn preswyltio yn y parth gorllewinol a'r trigolion yn cynyddu. Mae yn awr wedi ei gwblhau ac yn adeilad hardd. Gynwysa eisteddleoedd i tua 500. Cyfarfod agoriad y capel newydd a gynaliwyd Awst 24 a'r 25.

Cyfarfod chwarterol Maldwyn a gynaliwyd yn Llanbrynmair, Medi 23 a'r 24. Y cyfarfod nesaf fydd yn Mhenybontlawn—yr amser i'w nodi eto.

Yn y Gynadledd yn mhlith pethau eraill, penderfynwyd fod y cyfarfod hwn yn llawenhan, wedi deall trwy newyddion diweddar, fod ei hen gyfaill y Parch. "S. R." wedi dianc trwy gymaht o drallodion yn Tennessee, a'i fod yn fyw ac yn iach.

Fod y Gynadledd yn dymuno datgan eu gofid o herwydd marwolaeth y diweddar Mr. Williams o Uak, wedi hynny o Lansantffraid, a'u cydymdeimlad dwys a Mrs. Williams yn ei galar a'i hunigedd presenol.

Gweinyddwyd yn y moddion cyhoeddus gan y brodyr Hughes Trallwm, Morgans Sammah, Roberts Penybont, Lewis Llanidloes, Evans Llanfair, Edwards a Jones Machynlleth, Davies Llanfyllin, Williams Dinas, ac eraill.

MARWOLAETHAU.

AWST—

7, ar ol math wendid, Mrs. Evans, priod Mr. W. Evans, heddegidwad, gynt o'r Waun, yn awr o Buckley.

7, yn 84 ml. oed, Mary, gweddwyd y diweddar a'r dawiol David Evans, o Buckley, ger y Wyddgrug.

15, Mrs. Loveday Bowden Edwards, priod Mr. John Edwards, Groes Wen, yn 44 mlwydd oed.

20, Ann, priod Mr. John Jones, Bagillt Street, Treffynon, yn 28 mlwydd oed.

22, yn 23 ml. oed, Jane Ann, merch Mr. Evan Davies, clerco, Heol y Farchnad, Caernarfon.

22, yn 78 ml. oed, Mr. Isaac Evans, Fedw Llanrhadr, tad y Parch. W. Evans, periglor y Rhos, ger Rhiwabon, a brawd y bardd a'r lleuor enwog William Evans (Trefor). Clawdd newydd, ger Rhuthyn.

23, Thomas Jones, gof, Pentrefoclas, yn 64 oed,

23, William, mab D. Lloyd, Tredegar,—15 oed.

24, yn 49 ml. oed, Elizabeth, priod Mr. Owen Owens, Melin Adda, Amlwch.

28, yn 61 mlwydd oed, Mr. John Owen, Tyddyn Iolyn, Ty'n y Gongl, sir Fon.

30, Jane, priod Mr. Thomas Jones, Aberteirnant, Llanarmon yn Ial, yn 33 mlwydd oed.

30, o'r darfodedigaeth, Martha Jones, nith i Mr. Morgan Williams, Bronglyn, Gwynfa, yn 9 oed.

30, Mr. Thomas Williams, Pant y gwyllanod, Llanarmon, ger Wyddgrug, yn 53 mlwydd oed.

31, yn 17 mlwydd oed, Thomas Morgan Bynner, mab Mr. Thos. Bynner, gynt o Lanfyllin, ac ŵyr y diweddar a'r enwog Morgans, Llanfyllin.

MEDI—

2, yn 16 unl. oed, Thomas O. Hughes, unig fab Mrs. Eliz. Hughes 22 High Street, Rhyl. *Medical Pupil* gyda P. P. Roberts, Yaw., meddyg Rhyl.

3, Mr. Lewis Owen, saer, Porth Madog (gynt o Lanbedr), yn 74 mlwydd oed.

4, Mr. J. Richards, Llanddewibrefi, yn 69 oed.

4, y Parch. D. Evans, gweinidog yr Annibynwyr yn Nghwmwyseg, Blycheiniog, yn 78 ml. oed, Bu yn y weinidogaeth am tua deugain mlynedd, ac yn dra deffus i'w ei ddydd.

4 yn 68 oed, Mrs. James, gweddwyd y diweddar Barch. T. James, Hermon, ger Llandilo.

5, yn 70 ml. oed, yn nhy ei fferch-yn-nghyfraith, Mrs. Parry, Nelson Terrace, Birmingham, Harri Parry, gynt o Llanbaidr, Mochant.

5, Miss Mary Williams, Machynlleth, yn 54 oed.

6, yn 5 mlwydd a 4 mis oed, Mary Jones Rees, merch hynaf Owen Rees, argraffydd, Dolgellau.

8, Mr. B. J. Maddorn, athraw yr Ysgol Genedlaethol, Porthmadog, yn 28 mlwydd oed.

8, yn Mhantysfedwen, Catherine, priod Mr. Wm. Roberts, Rhydyfelin, Aberystwyth.

12 yn Stryt Henllan, Dinbych, Mr. John Parry.

12, yn 71 mlwydd oed, Mr. David Morgans, Glandwr, ger Abertawe.

12, yn 64 ml. oed, yn Tŷ ucha'r ffordd, Waunfawr, Mrs. Margaret Owen, gweddwyd y diweddar Mr. William Owen, o'r un lle.

20, Miss Lee, unig fferch Thomas Lee, Yaw., Elernion, Llanabhaiarn.

16, yn 21 oed, Robert, mab ieuangaf Mr. John Roberts, Berwyn St., Bala.

16, John Jones, Carn Twca Llaudegfan, Mon, yn 62 mlwydd oed.

17, Mr. David Jarrett, Glasfryn House, Trawsfynydd, yn 46 mlwydd oed.

21, yn 67 ml. oed, Mrs. Gwen Williams, priod Hugh Williams, Ty'nasingrig, Llanfihangel Lleyon.

22, yn 79 ml. oed, yn nhy ei merch yn Little Church-street, Rugby, Warwickshire, Mrs. Day, gweddwyd Mr. James Day, o Gaernarfon.

23, yn 21. ml. oed, Dorothy, merch henaf Mr. Richard Humphreys, Llanfagdalen, Caernarfon.

23, yn Bryn Tirion, Llanfawrog, Rhuthyn, Miss Mary Jones, yn 68 oed.

26, yn 61 oed, yn Lanbedr Hall, ger Rhuthyn, John Jesse, ysw, F. R. S.

27, yn 23 oed, Miss Jane Anne Davies, merch hynaf Mr. David Evan Davies, clerco, Heol y Farchnad, Caernarfon.

27, Mr. Richard Price, Liverpool Arms, Rhyl.

28, yn Beaumaris, Anne, priod Mr. Charles Chesterton, yn 57 oed.

Peroriaeth.

CYFAILL GOREU.

M. 8, 7, 4.

Gan EVAN T. DAVIES, Mineral Ridge, Ohio.

AIR.

Aref.

ALTO. Iesu, Cyfaill pechaduriaid, Cyfaill flyddlon

TENOR. N'ad im' bwyso nac ymddiried Ar un cyfaill

BASS.

byth a lyn,

ond dy hun; Digon ydwyf, Digon

ydwyf, Mwy na digon byth* i mi.

1863.

CYF. XXIV.

RHIF. 12.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Rhagfyr.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw ddm.

OYNWYSIAD.

TRAETHODAU.

Pregeth angladdol gan y Paroh. Noah Stevens, ...	353
Ein braint a'n dyledawydd, ...	356
Orefydd yn y teulu, ...	357

AMRYWIAETHOL.

Adolygiad y waag, ...	361
Llenlith, ...	363
Y Beibl fel Ewyllys Daw, ...	366

BARDDONOL.

Cafwyd yr addewid, ...	368
Ymaon y Cristion, ...	368
Beth yw'r wylo?	369
Dau benill ar gymeriad Jeff Davis, ...	369

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymanfa Gynulleidfaoel Pennsylvania	369
Agoriad addoldy yn Newburgh, O., ...	371
" " ger Dover, N. J., ...	372
Cymanfa Iowa, ...	372
Beibl Gymdeithas Radnor a'r cychododd, ...	373
Golygfa yn yr Ysbytty, ...	373
Miss Susannah Evans, ...	376
Anerchiad at eglwys Pennsylvaniia	376
Llythyr oddiwrth filwr Cymreig, ...	377

Marwolaeth a chladdedigaeith J. Micah, ...	377
Cofiant Wm. Roberts, Penysaerau, ...	378
Cyfarfod chwarterol Dwyrainbarth Ohio.	379
Agoriad capel yn Mill Creek, ...	379
Cambria Newydd, Trefedigaeth Gymreig	380
Missouri, ...	380
Ganwyd, ...	381
Priodwyd, ...	381
Bu farw, ...	381
Yr etholiad yn Maryland, ...	382
Missouri yn gyffelyb,—Missouri droes rydd- id,—Ysgrif wreiddiol y Llywydd Lin- coln,—Ysgolion cyhoeddus Vicksburg,— Coleg Oberlin,—Bradwriaeth y caeth- feistri yn Nghanada,—Ychwaneg am y fradwriaeth,—Rhodd oddiwrth un o'r Cenhadon,—Gwaith i'r rhai a garant wneud daioni, ...	383

Anogaethau oddiwrth yr etholiadau di- weddar.—Byddin yr Undeb yn Knox- ville, Tenn.—Y Cadf. Banks yn Texas, —Symudiadan prysur i'w disgwyl yn fuan,—Buddugoliaeth fawr yn Chatta- nooga, ...	384
---	-----

HANESIAETH DRAMOR.

Marwolaethau, ...	384
-------------------------	-----

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—4 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—J. R., Duncanville, trwy law y Parch. S. E., am Ll. H., a'r C., \$10; L. J., Mucanger, Pa., diweddaf o Dover, N. J., \$1.50; F. L., Oliphant, trwy law Parch. M. R., \$1.50; Parch. J. P. T., Mineral Ridge, \$4.50; J. D., Gouverneur, \$1.50; D. D., Penymynydd, \$1.50; H. O., Trenton, \$1.50; O. D. G., Steuben, \$1.50; Mrs. J. D., Remsen, 88c.; E. E. J., Coaldale, \$10; Mrs. J. D. R., Cleveland, Minn., \$3; L. R. E., Utica, \$6.50; Mrs. E. J., New Grafenberg, trwy law Parch. L. D. H., \$3; S. P. D., Middle Granville, trwy law yr un, \$2; W. A. T., Steuben, \$1.50; E. T., So. Bend, Minn., \$11; J. E., Carmel, O., \$7.50; Miss S. P., eto, \$1.50, a J. T. D., eto, 75c. (trwy law Parch. E. D. J.); T. J. E., Brownville, Minn., diweddaf o Racine, \$1; R. W., Aurora, drosto ei hun ac I. Vaughan, Niuey-siz, \$3.

Derbynier ein diolchgar gydnabyddiaeth am ymdrechion tra fyddlon ein Goruchwylwyr, dros y flwyddyn hon eto. Yr ydym yn ystyriol ein bod yn ymddibynol mewn modd neillduol ar weithrediau ein Goruchwylwyr mewn llawer o ystyriaethau—yn neillduol mewn ymofyn euwau derbynuwyr i'r CENHADWR, ac mewn ymdrechidau i gael y taliadau i mewn yn brydlawn o bryd i bryd, a'u dafon i ni, llafur lled fawr, gwyddom yn dda, yw hyn, ond y mae yn hanfodol er ein llwyddiant yn ugiad y Cyhoeddiad allan.

Y CENHADWR AM 1864.

Yr ydym yn bwriadu parhau yn y gwaith trwy gymhorth yr Arglwydd y flwyddyn nesaf eto, yr hyn fydd y bumed mlwydd ar hugain o ddanfoniad allan y CENHADWR. Dymunem ddiolch i'n Tad nefol am y cymhorth a ganiatawyd yn y gwaith, am y cymeradwyaeth a dderbyniad gan ein cenedl, a'r llwyddiant a welodd Efe yn dda roddi ar ein llafur hyd yma.

Bwriedir i'r CENHADWR ddyfod allan y flwyddyn nesaf yn ei blygiad a'i faintioli presenol, ac yn ol yr un telerau. Ymdrechwn ar ei fod yn parhau yn gyhoeddiad buddiol, teiling o dderbyniad gan ein cenedl.

Anturiwn ddanfoniad yr un nifer ac i'r un personau am Ionawr ac yn inlaen ag a ddanfoniad y flwyddyn hon, oddieithr i ni glywed yn wahanol. Anfoner yn fuan lle y byddo cyfnwidiad—a gobeithiwn y cawn glywed o lawer man am ychwanegiad yn nifer y derbynwyr. Erfynir yn ostyngedig ar ein Goruchwylwyr barhau fel o'r blaen, ac ar ein brodyr yn y weinidogaeth roi pob cymhorth ag a allont o du llwyddiant y CENHADWR. Ymddibyna ein llwyddiant yn fawr ar gydymdrechion siroli ein brodyr.

Adnewydder yr achebion am ddanfoniad y CENHADWR i Gymru. Na fydded i hyn gael ei anghoffio.

Bu FARW—Tach. 30, yn ardal Remsen, o'r dafodigaeth, y brawd ieuanc, ROWLAND WILLIAMS, mab Mr. Evan Williams.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1.50 y fl.—sef \$1 yn nechrau y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: Rev. K. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

SUSANNAH EVANS, yn Remsen.

—Nos Fercher, Tach. 25, cawsom ein hanerch gan y forwynig hon yn Israel, Miss Susannah Evans o Aberdâr,—cyfarchiad at wyr ieuanc ar sobrwydd oedd testyn yr araeth hon. Y nos Sabboth canlynol cawsom araeth ganddi eilwaith, ar yr eubdyrwydd a'r drwg o yfed cymedrol. Yr oedd yr olwg ar fereh fach mor ieuanc, yn aefyll o flaen y fath dyrfaoedd i ddadlen dros y fath achos pwysig, yn ein llaw a theimladau nes gallwn eu darlawn,—a chlywed y fath wirioneddau yn cael eu traethu, mewn iaith mor syml, mor ddi-ymffrost, mor sywyrllawn, a chyd y fath hyawdledd oedd yn rhyfedd yn wir. Yr oedd ei thad, Mr. Samuel Evans, gyda hi, yr hwn a draddododd areithiau byrion yn Gymraeg, yn dra phriodol i'w sefyllfa ac i'r amgylchiad. Bydded beudith y nef yn dilyn yr ymdrech hwn am ddeffrodd gydag achos sobrwydd yn ein gwlad. Caiff cyfeillion yr achos yn Aberdâr glywed newyddion da eto o America, mewn canlyniaid i lafir eu hanwyl Susannah.

Y fuddugoliaeth fawr ger Chattanooga—Yr oedd y fuddugoliaeth hon yn helaethach nag a gynwysid yn y newyddion cyntaf am dani a'o cyrhaeddasant. Cymerwyd o leif 7000 o fyddin Brag yn garcharorion—60 o faguiau—lluaw mawr o ddrylliau, arlywion rhyfel, banerau, &c. Ei fyddin a wasgarwyd mewn arllwng tua'r De—i Georgia—niid i ganol Tennessee at Knoxville, i roi dim cynorthwy i Longstreet a'i luodd yn. Gadewir ef i'w dynged fel y bo i gilio yn ol i Virginia, os gall, neu i gael ei gylchynu a'i gymeryd gan ein milwyr tua Knoxville, y rhai a adgyfnethir yn brys. Y Cadf. Grant a ddilyn Brag yn gyflym i Georgia. Mae Tennessee a'i chloddwydd, gobeithir, yn rhydd,—a chyn hir bydd yn dulaeth deyrngarol a llwyddiannus yn yr Undeb Americanaidd.

Oak Hill, swydd Jackson, Ohio. } Hydref 12 1863 }

Dymunem wneud yn hybysu ein bod fel eglwys Gynulleidfao Gymreig mewn angen yn weinidog, i dori i'w fars i'r bywyd. Os teulda rhyw weinidog neu bregethwr rheolaidd duedd i d-lod ninn, carem gael hybyswyrdd oddiwrtho, fel y gallom ohebu ag ef. Dichon y safai hynny dderfth iddo of a thraul i ninnau. Ydym dros yr eglwys,

WILLIAM MORGAN } Diaconiaid. } JOHN THOMAS.

Cyfarwydder fel y canlyn:—WM. MORGAN. Oak Hill P. O., Jackson Co., Ohio.

CYFARFOD TRIMISOL HOLLAND PATENT.—Bwriedir cyuul y Cyfarfod Trimisol nesaf perthynol i'r Undeb Cynull-idaol yn Holland Patent Mawrth a Mercher 22 ar 23 o Ragfyr. Cynadled am 2 y dydd cyntaf, disgwylir i'r brodyr yn y weinidogaeth o'i i lod yn bresennol.

JOHN R. GRIFFITH. } Morris Roberts } Pryllgor. } G. O. GRIFFITH.

Bibli Cymdeithas Remsen, Steuben a'r cymydog-actau.—Bydd y cyfarfod blynyddol eleui yn cael ei gynul yn nghapel y Parch. Morris Roberts, pentref Remsen, ar ddydd Nadolig, sef y 25ain o Ragfyr. Bydd y cyfarfod yn dechru am 10 yn y bore a 2 yn y prydawn. Cyuelir cyfarfod parotawll gan swyddogion y gymdeithas yn swyddfa y tryeorydd nos Weuer y 18fed o'r un mis.

GRIFFITH W. ROBERTS.

Remsen, Tach. 30, 1863.

MARCHNAD NEW YORK.—Peillied cyffredin a da, \$6.00 i 6.25, prif oren o \$6.25 i 9.00. Gwenth, 1.38 i 1.56. Corn, 1.13 i 1.18. Ceirch 85c. i 89c. Oig moch, mess, \$17.87 i 18.00; prime, 12.00 i 12.50. Oig eidion, plain mess, 10.50 i 13.50; extra, 14.00 i 15.00. Ymenyn, Ohio, 20c. i 24c.; y dal-aeth hon, 26c. i 31c. Cawa 13 i 16.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 24, RHIF. 12.

RHAGFYR, 1868.

R HIF. OLL 288.

Traethodan.

PREGETH ANGLADDOL.

GAN Y PARCH. NOAH STEVENS, BETHEL, LIVERPOOL.

[Y bregeth ganlynol a draddodwyd gan y Parch. N. Stevens pan oedd yn weinidog yn Ebenezer, Sirhowy, D. O., ar yr achlysur o farwolaeth Mrs. Mary Ann Evans, priod y diweddar John Evans, Nant y Bwch, swydd Fynwy, cofiant byr yr hon a roddwyd yn ein rhifyn diweddar. Cawsom y bregeth yn llawysgrifen Mr. Stevens, oddiwrth fab i Mrs. Evans, a ymfudodd yn ddiweddar o Gynru i'r wlad hon.—GOL.]

Yn nhŷ fy nhad y mae llawer o drigfanau.—IOAN xiv. 2, 3.

Un o'r gwirioneddau pwysicaf a ddyagwyd i ddynion yn oesau boreuol y byd oedd dyfodiad y Messiaŷ o'r nef i'r ddaear. Dyna oedd Alpha ac Omega yr Hen Destament, a dyna oedd dechreu a diwedd yr oruchwyliaeth Iuddewig. Dyna oedd baich prophwydoliaeth y prophwydi, a dyna oedd testyn cŵn y beirdd. Yr arwyddluniau cysgodol—y trefniadau gwladol—y gwyliau defodol—a'r aberthan beunyddiol, a osodwyd i fyny, ac a gyd-drefnwyd i ddyagwyl am ddyfodiad y Messias o'r nef i'r ddaear. Pan ddaeth goruchwyliaeth cyflawnder yr amseran, ymddangosodd Duw yn y cnawd.

Un o'r gwirioneddau pwysicaf a ddyagwyd gan yr Iesu, oedd y buasai ef yn dychwelyd o'r byd i'r nefoedd. Yr oedd ei gymdeithas agos a'r Tad, ymweliadau mynych angylion ag ef, ei ddiwydrwydd yn gwnend gwaith yr hwn a'i hanfonodd, a'i ddibriod o'r byd hwn yn llefaru yn eu hiaith ei fod ef yn myned at y Tad. Eithr bu y dysgyblion yn hwyrdrwm rhyfeddol i ddeall y gwirionedd hwn, canys trallodwyd hwy yn ddifawr pan ddeallasant fod yr Athraw ar ymado â hwynt. Yr oedd eu meddyliau yn drallodedig pan feddylient fod yr Iesu i farw, yn fwy am ei fod i farw mor fuan, ac yn fwy fyth am ei fod i farw marwol-aeth mor *ddirmygedig*, angau maldigedig y groes.

Amcan llefariad y testyn a'r adnod flaenorol oedd tawelu trallod y dysgyblion. Mae yn

dda gan rai feddwl mai arfer yr Iesu yw esmwythau beichiau, cysuro gweddwon, sychu dagrau rhai ymddifaid, diddanu y galarus, gostegu wylofain a thawelu meddyliau y rhai trallodedig. Mae pawb y sydd yma yn gwybod am drallod—ac y mae yma rai wedi clywed llais yr Athraw oddiar ei orsedd yn cymhwyso geiriau y testyn at eu cyflyrau, “na thralloder eich calon.” Mae llawer llais am drallodi calonau plant Duw—llais y byd, llais y cnawd, llais cynllwynion diafol, llais cystuddiau teuluaid, llais o'r mynwentydd, ond y mae llais o orsedd y nef yn dweyd, “Na thralloder eich calon.”

Feallai nad yw yn hawdd iawn canfod pa fodd y mae diwedd yr adnod yn rheswm dros wneud ei dechreu hi. “Yr ydych yn credu yn Nuw,”—mae genych hyder yn noethineb Duw, nas gall gyfeiliorni, ac ymddiried yn ei gariad y gwna y peth goreu er eich llesad chwi—credwch yr un peth am danaf finau. Neu feallai mai golygiad arall sydd yn y testyn—yr ydych yn credu yn Nuw, er nas gwelsoch ef, er na themlasoch ef, er na siaradasoch ag ef fel â dyn, yr ydych yn sugno cysuron o hanfod berffaith a phriodoleddau ysbrydol Duw, credwch yr un fath ynof finau. Byddwch mor ysbrydol eich teimladau tuag ataf fi a thuag at Dduw: yn ganlynol, er na byddaf mwyach yn faban yn Bethlehem, yn llefaru damegion ar lan môr Genesaret, yn pregethu ar y mynydd, yn myned oddiamgylch gan wneuthur daioni, eto credwch chwi yn mherffeithrwydd fy natur, ac yn ysbrydolrwydd fy swydd, byddaf yn gysgod craig yn yr ystern, yn noddfa i chwi ffoi, yn wrthrych i chwi roi eich serch arne, ac yn nghanol eich trallodau byddaf i chwi yn ffynon ddiyspydd o gysuron ysbrydol.

I. Y LLE I'R HWN YR OEDD YR ANGLWYDD IESU YN MYNED. “Yn nhŷ fy Nhad.” Mae gwahanol farnau ar y geiriau hyn. Meddylia rhai ei fod yn cyfeirio at y deml yn Jerusalem, a'i fod yn defnyddio hono fel ffigyr i siarad am y nefoedd. Tybia eraill ei fod yn cyfeirio at wahanol raddau yn y nefoedd, llawer o drigfanau, trigfan yn taro pob un. Tybia eraill ei

od yn eu cysuro â'r athrawiaeth hyfryd nad yw y nefoedd ddim yn llawn, fod yno le iddo ef a lle iddynt hwythau hefyd. Tybia eraill fod y trigfanan yn cyfeirio at y greadigaeth yn gyffredinol. Gellir gwreiddio tri sylw ar y geiriau. (1.) Fod y greadigaeth yn eang. (2.) Fod yr Iesu wedi myned i'r man mwyaf gogoneddus ynddi. (3.) Fod gorphwysfa y saint yn lle yn gystal a chyflwr.

Gallesid dysgwyl y bunsai y greadigaeth yn eang oddiwrth gymeriad y Crewr. Mae delw y gweithiwr yn y gwaith, delw yr awdwr yn y cyfansoddiadau. Mae delw y Crewr yn y gread. Rhoddwch ddwy ffaith i feddwl rheymol—fe dyn un casgliad negys yn anocheladwy. Dywedwch wrth feddwl rheymol fod Duw Anfeidrol yn bod; a dywedwch hefyd i'r Duw Anfeidrol hwnw wneud creadigaeth faterol o ryw faintiol, mae y casgliad yn anocheladwy i'r Duw mawr hwnw wneud creadigaeth teilwng o hono fe ei hunan. Pan apelir am gynhorth Victoria at ryw achos, y mae at ei rhyddid ei roddi neu beidio, ond byddai rhoi ceiniog yn annheilwng o'i ohylch hi. Os rhydd hi rywfaint, hi a rydd yn deilwng o Frenhines Prydain Fawr. Os oes creadigaeth yn bod, os Duw yw awdwr y greadigaeth hono, mae ei hyd a'i lled, ei huchlder a'i dyfnder, yn deilwng o'r Hwn sydd yn "ddoeth o galon, ac yn alluog o nerth."

Mae awgrymiadau y Beibl yn cadarnhau y dybiaeth. Yr ydym wedi dweyd lawer gwaith nad yw y Beibl yn addysgu seryddiaeth, na daearyddiaeth ychwaith, a'i amcan ef yw dywedyd fod Duw yn Nghrist yn cymodi y byd ag ef ei hun. Pe byddai gwrthryfel yn tori allan yn ymys Java a'r preswylwyr yn cael eu cymeryd yn garcharorion, a bod cenad yn cael ei anton gan Senedd Lloegr i gyhoeddi amodau heddwch, nid darlithio ar ei daith yn fanwl o'r *English coast*, i'r *Atlantia*, a'r *Indian Ocean*, heibio y *Cape*, ac yn groes i'r *Line*, nid manylu ar bethau felly fyddai ei orchwyl. Nagel Ond cyhoeddi amodau yr heddwch i'r trueiniaid yn Java. Ar yr un pryd ni byddai dim yn fwy naturiol i'r genad wrth agor ei gomisiwn na chyfeirio at urddas coron Lloegr, at eangder yr ymerodraeth ar yr hon nid yw yr haul yn machludo. Talaeth wrthryfelgar yw y ddaear, amodau heddwch o'r orsedd yw y Beibl, ac nid yw yn dweyd ychwaneg am y greadigaeth nag awgrymu fod yr orsedd yn urddasol a'r ymerodraeth yn fawr. Sonia y Beibl am nefoedd, a nefoedd y nefoedd, ac yn Heb. xi. wrth siarad am rifedi hiliogaeth Abraham, defnyddir dwy gymhariaeth, fel ser y nef, ac fel tywod y môr. Dyrcheffwch eich llygaid i fyny, ac ed-

rychwch pwy a greodd y rhai hyn, a ddwg eto llw hwynt allan mewn rhifedi, efe a'u geillw hwynt oll wrth en henwau, &c., *Esay* xl. 26.

Mae darganfyddiadau gwybodaeth yn cadarnhau tystiolaeth rheeswn, ac yn taffu goleuni ar awgrymiadau y Beibl o berthynas i eangder y greadigaeth faterol. Byddai cynyg rhoi llawer o firwyth llafur seryddion mewn pregeth, ac yn neillduol mewn pregeth angladdol, yn annoeth, ac feallai yn annerbiniol gan y rhan amlaf. Goddefwch i mi ddweyd dau beth—mae goleuni yn teithio yn agos 200 mil o filldroedd mewn eiliad, ac mae goleuni y ser pellaf mae seryddwyr wedi wled trwy gynhorthdych yn cymeryd agos ddwy filiwn o flynyddau i gyrrhaedd ein daear ni. Pan arosyw yn ymyl ffeithiau fel hyn, nis gallaf lai na meddwl mor ddistadl yw dya, mor eang yw y greadigaeth, mor anchwiliadwy yw y Crewr. "Yn nhf fy nhad y mae llawer o drigfanan."

2. *Mae gorphwysfa y saint yn gynwysedig o le yn gystal a chyflwr.* Gwir y bydd y nefoedd yn gynwysedig mewn meddwl digon pur i fwynhau Duw, ei fwynhau yn mherfffeithrwydd ei hanfod, yn amrywiaeth ei briodolddan, yn mhrydferthwch ei sancteiddrwydd, ac yn rhyfeddodau ei waith. Ond nid hynyna fydd y cwbl—mae darluniadau y Beibl o sefyllfa y saint yn y byd a ddaw, yn rhoi argraff ar feddwl diduedd fod rhyw le yn ymerodraeth Duw o'r enw nef y gogoniant. Gwisgodd yr Iesu gorff am dano—cyfododd hwnw o'r bedd, esgynodd yr un corff i'r nefoedd. Bydd cyrff gan y saint ar ol yr adgyfodiad. Gelwir hwynt yn gyrff ysbrydol, nid am mai ysbrydion fyddant, ond am y byddant yn rhydd o wendidau y cnawd, yn anfarwol, yn aulgyredig, am na raid iddynt wrth gwsg i'w dadebru, lwydydd i'w cyual, na diodydd i dori eu syched.

Gwrthun fyddai meddwl mai ysbrydion fydd y cyrff. Pa bwrpas fyddai adgyfodi y corff a'i droi yn ysbryd? Mae gan bob ysbryd briodolddan personoliaeth, mae yn berson ac nid yn beth, ac felly byddai y corff pe y troid ef yn ysbryd, yn fod ysbrydol newydd, ac yn ymwybodol o'i fodolaeth ei hun, ac nid corff gwasanaethgar i enaid ysbrydol, corff ac nid ysbryd fydd y corff newydd.

Bydd gan y saint gyrff, bydd y cyrff yn faterol, byddant mewn rhyw le, a'r lle hwnw yw y nefoedd. Yno mae yr Iesu yn awr—yno bydd y gwaredigion—ni thrig ewyn yn ol—yno bydd y Gwaredwr yn dweyd, Wele fi a'r plant a roddes Duw i mi.

Lle mae y nefoedd? Yr ydym ni yn arfer edrych i'r lan am dani. Os byddwn yn plygu glin wrth yr orsedd ganol dydd, ystyriwn mai

i'r lan mae y nefoedd. Os byddwn ganol nos yn meddwl am dani, wedi i'r ddaear roi haner tro a throi ein penau ninau agos lle yr oedd ein traed ddeuddeg awr yn ol, ystyriwn mai i'r lan mae hi o hyd. Mae rhai wedi meddwl ei bod hi yn nghanolbwynt y greadigaeth faterol—a bod y nef yn *center* i'r cysodau oll i droi o'i gylch. Os felly y mae, 'does an Newton nac un Herschell ar y ddaear fedr ddweyd faint o ffordd sydd yno. Ond, blentyn Duw, cymer gysur, cholli di ddim o'r ffordd—gwyr teulu y chwech aden y llwybr—ni chollasant mo'r ffordd wrth fyned ag Abel yno, gelli sentro na chollant mo'r ffordd wrth fyned a thi yno.

II. MYNEDIAD YR IESU I'R LLE—"Yr wyf fi yn myned." Tebygol fod yma gyfeiriad hel-aethach nag at ei esgyniad yn unig. Aeth drwy ddyoddefiadau—drwy drymaoch dyoddefiadau na neb arall. Yr oedd Iesu yn gallu caru yn gynesach, cydymdeimlo yn ddwysach na neb arall, ac nid oes dim yn afresymol yn y dybiaeth ei fod yn *gapable* i ddyoddef mwy. Yr oedd yn berchen ar uwch dynoliaeth na neb arall. Pa fodd bynag, mae yn ddios mai llwybr y groes oedd y llwybr ddewisodd Mab Duw i fyned i dŷ ei Dad. Aeth yn anrhyddeddus. Ni thorodd un adduned. Bu yn ffyddlon i bob ymrwymiad. Bu fyw mewn byd pechadurus, bu yn gyfaill publicanod a phechaduriaid—tentiwyd ef yn mhob peth, ond hanes ei fywyd yw hyn, "Ni wnaeth bechod ac ni ohaed twyll yn ei enau." Aeth adref yn ogoneddus. Disgynodd angylion i'w hol. Os canent pan anwyd ef, dian y canent yn hwylus wrth ei gael ef yn ol. "O byrth, dyrchefwch eich penau, ac ymddyrbefwch ddrysau trwyddol, a Brenin y gogoniant a dclaw i mewn." Wedi olywed y fath gais, 'doedd dim rhyfedd i'r teulu y tufewn ofyn, "Pwy yw Brenin y gogoniant hwn?" Mae Abraham, Isaac a Jacob, Samuel a Dafydd ac Elias wedi dyfod i mewn, yr oedd y pyrth yn ddigon uchel, ond wele un mwy nag a aeth yno o wlad y ddaear erioed.

Yr oedd yn fantais i'r eglwys i Grist fyned i'r nefoedd. Ar un olwg nid oedd dim rhyfedd fod calonau y disgyblion yn drallodedig. Yr oeddynt wedi canu yn iach i'w perthynasau—wedi ymadael a'u cyfeillion, wedi rhoi eu galwedigaethau i fyny, wedi taflu y rhwydau o'u dwylaw. Gwaeth na hyny, buasai y byd yn chwerrthin am eu penau a'u dirmygu. Ond y peth mwyaf oedd meddwl am golli cwmni anwyl yr Iesu—yr Iesu ei hunan. Yr oedd caredigrwydd yn anadlu yn ei eiriau, yr oedd miwsig yn ei lais, a llonaidd ei galon o gydymdeimlad. Wedi y cyfan, mantais i'r disgyblion a mantais

i filiynau oedd mynediad Crist i'r nefoedd. Aeth yno yn ei swydd i eiriol, ac eiriol dros y troseddwy—*aeth yno fel yr anfonai y Dyddan-ydd arall*. Yr oedd bendithion y cwrdd gweddi yn yr oruwch ystafell—yr oedd y gwisgo a nerth o'r uchelder—yr oedd dwysbigio y pum' mil—yr oedd llwyddiant yr efengyl, yn troi y byd *up side down*, yn ganlyniadau esgyniad Mab Duw.

Canwyll yn goleno ystafell oedd Iesu ar y ddaear. Haul yw yn y nefoedd yn goleno y byd.

Aeth i barotoi lle i'w ddisgyblion. Nid un o'r pethau hawddaf yw penderfynu pa beth sydd i feddlwr wrth y fath eiriau. Onid yw y lle yn barod er cyn seiliad y byd? Ydyw mewn bwriad. Wel, beth a feddylir? Dau beth, feallai. Parotoi dysgwyliad teulu y nef am lawer ragor o wlad y ddaear i ddyfod yno—a mwy na hyny, bydd fy mod i yn y nef yn ei gwneud hi yn lle wrth eich bodd chwi. Mae parotoi dwbl o berthynas i'r Cristion, mae yr Ysbryd yn ei barotoi ef, a'i Geidwad yn parotoi lle iddo. Mae ambell Gristion tlawd wedi marw yn Nghymru nad oedd dim fawr lle iddo ar y ddaear, dynion wedi blino arno, dim parotoi ar gyfer ei angladd, dim careg ar ei fedd—yr oedd Iesu yn parotoi ar ei gyfer.

III. CANLYNIADAU EI MYNEDIAD AT Y TAD,—*"Mi a ddenaf drachefn."* Siarad a'i ddisgyblion yr oedd yr Iesu. Buont hwy feirw yn mhen ychydig flynyddau. Tebygol fod yma gyfeiriad at ei ail ddyfodiad i farnu y byd. Dyna farn Dr. Brown o Edinburgh. Nid oes dim dadl na ddaw ef, daw ei hun, daw yn annysgwyliadwy, daw yn ogoneddus. Cryn wahaniaeth yn y saint y boreu hwnw i'r peth ydynt ar y ddaear—dim un Jacob gloff, nag un Lea a'i llygaid yn dostion. Bydd corff ysbrydol dy frawd yn ddigon o *looking-glass* i ti weled llun dy hunan. Ond bydd mil mwy o wahaniaeth yn yr Arglwydd Iesu—nid baban ond Barnwr, nid gwas ond Llywydd, nid yn Fab y dyn heb le i roi ei ben i lawr, ond yn Dduw bendigedig yn oesoesoedd. Pilat oedd y barnwr o'r blaen, a'r Iesu oedd y carcharwr—Iesu fydd y Barnwr y tro nesaf, a Philat yn sefyll ei brawf.

Pa bryd y bydd dydd y farn? Ni wyr neb. Pe bai o ryw bwys i chwi gael fy marn i ar y pwnc meddylwyf na fydd ef ddim yn fuan. Mae genyf dri rheswm dros farnu felly. (1.) Yr amser y buwyd yn ddblygu trefn iechydwriaeth. (2.) Agwedd foesol y byd. (3.) Awgrymiadau ar greadigaeth anianol. Dywedir fod yr haul yn troi am *center*, ac y cymer 20 miliwn o flynyddau cyn gorphon ei dro. Meddylwyf y ca yr haul orphen ei dro. Dywedai

un na charai fod ehydd heb gael ei gorff i'r lan. Mae genyf air o gysur i'r cyfryw. Bydd y cyfnod yn myned heibio yn union gan mor ddedwydd y bydd y lle.

"Ac a'ch cymeraf chwi ataf fy hun." Mae cryn wahaniaeth ar y ddaear rhwng y saint a'r annuwion. Bydd mil mwy o wahaniaeth yn nhriniaeth y ddau ddosbarth yn nydd y farn, cael eu gyru bydd y naill a'u croesawu bydd y llall.

"Fel lle yr wyf fi fod o honoch ehwithau hefyd." Crybwyllasom o'r blaen fod y nef-oedd yn lle. Y mae pob rheswm yn dweyd ei fod yn lle gogoneddus. Lle penaf y greadigaeth. Canolbwynt y bydysawd. Paradwys Duw.

Mae rhai llenyreh heirdd ar y ddaear. Mae teithiwr wedi rhoi eu doniau ar waith i ddarlunio dyffrynoedd America. Mae canmoliaeth ryfeddol i Awstralia. Canmolir fod y *climate* yn iachus &c. Ond maent yn marw yno. Mae yr Iesu mewn gwlad lle nad oes neb yn marw ynddi. Ond dyna fydd gogoniant y nefoedd, bod gyda yr Iesu. Mae ei brsenoldeb ef wedi gwneud lle drwg yn lle da cyn heddyw. Nid oedd hi ddim yn ddrwg yn y fwrn dân, yn ffau y llewod, yn ngharchar Philippi. Os yw llewyrch ei wyneb yn gwneud yr hen fyd hwn gystal, beth yw cael ei weled fel y mae?

"Bydd yn ddigon o nefoedd am byth
Ei weled ei fel ag y mae.

Rhyw foren hynod fydd boren y farn! Hwyrach y bydd y ddaear yn myned tan gyfnawid-iadau hynod y pryd hwnnw, ond gwrthrych y sylw a thestyn y gân fydd Iesu Grist. Hanes Cyrus yn goresgyn y dalaeth, ac yn cymeryd tad a mam a gwraig y tywysog yn garcharorion.

Bydd yn dda gan y brodyr gwrdd a'u gilydd yno, bydd yn well ganddynt gwrdd a'r Iesu. Bydd yn dda gan Esaia weled Malachi, a Malachi Esaia; ond bydd yn well gan Esaia weled y "Bachgen a anwyd" na gweled Malachi, a bydd yn well gan Malachi weled "Haul y cyfiawnder" na gweled Esaia.

Bydd yn dda gan Paul a Silas weled eu gilydd, bydd yn well ganddynt weled y gwr a fu gyda hwynt eill dau yn ngharehar Philippi. Yr oedd Dr. Owen ar wely angau pan oedd ei lyfr ar ogoniant person Crist yn y waeg. Pan ddywedodd y cyhoeddwr ei fod *just* yn barod, dywedodd, "Byddaf wedi gweled gogoniant Crist fel y mae cyn y gwelwyf y llyfr."

Ionawr 15, 1858.

EIN BRAINT A'N DYLEDSDWYDD.

Pr rhai hyny a fagwyd yn Nghymru—y rhai a wyddant yn brofiadol beth ydyw byw

mewn gwlad lle y mae (o leiaf, lle yr oedd) manteision yr addysg yn anaml; lle yr oedd ysgol ddyddiel yn hollol o gyrrhaedd plentyn y llaw-weithydd a'r llafurwr; lle yr ystyrid hogan yn ysgolhaig lled fawr os medrai ddarllen ac ysgrifennu, yn enwedig os medrai y crap-leiaf o Seisnig; i'r cyfryw, nid oes yr un o ragorion America yn fwy boddhaol na'i thor-aeth o fanteision addysg. Beth bynag am yr hen wlad, nid oes yma yr un cysgod o esgus dros fod yn anllythyrenog ac anwybodus. Drwy ein cyfundraeth or-gampus o ysgolion cyffredin, mae sefyllfa y tlawd a'i cyfoethog wedi ei gydraddoli mor bell ag y mae hyny yn ddiehonadwy, yn y manteision a roddir iddynt er cyrrhaedd addysg ymarferol gyflawn a elhryno.

Mae yr addysg rad a roddir, (ie, a gymhellir,) i bawb yn ddiwahaniaeth, drwy ein hygolion cyffrediaol a'n *Free Academies*, yn ddigon i barotoi ein meibion a'n merched ieuanc i lanw unrhyw gylch cyndeithasol neu fasnachol, oddieithr y rhai hyn a ofynant fod yn ysgolheigion o'r radd uwchaf. Nid ydym wrth hyn yn meddwl y gall pawb fyddont wedi myned drwy ein hygolion rhad fod yn feddygon, neu gyfreithwyr, neu farnwyr, neu weinidogion efengyl. Mae pob un o'r rhai hyny, a'u cyffelyb, yn arbenigion wrthynt eu hunain, ag y mae gofyn i ddyn fyned atynt yn debyg fel y bydd yr egwyddorwys yn myned i ddysgu bod yn beirianydd, neu ôf, neu saer, neu argraffydd. I'r cyffredin, mae yr addysg a gyfenir yn y lleoedd hyn yn ddigonol; nid ydyw nifer y rhai a ofynant ddysgu uwch ond ychydig mewn cymhariaeth; ond y mae yn ddyledswydd ar y rhai hyny a fwriadant lanw cylohoedd uwch na'r cyffredin, ymdrechu hefyd am addysg uwch na'r cyffredin.

I ddyn ieuanc sydd yn bwriadu cyflwyno ei hun i waith y weinidogaeth, nid oes yn y wlad hon yr un rhwystr anorfod iddo allu cael addysg drwyadl yn ein colegau a'n *seminaries*;—y gyfryw addysg ag a'i galluoga, (so bydd ganddo dalentau yn gyferbyniol,) i sefyll gyda'r rhai blaenaf yn ei alwedigaeth santaidd. Gwir nad dysg a thalent ydynt yr unig bethau angenrheidiol i weinidog defnyddiol; y mae un peth arall yn anhebgorol—duwioldeb. Mae yr olaf yn well na'r ddau flaenaf; ond y mae y tri yn ofynol i weinidog cyflawn yn yr oes hon.

Y mae yr arferiad (rhy gyffredin) o ffinio ar efrydu, neu ddigaloni yn ngwyneb anhawseran, a myned i bregethu cyn cael y parod-rwydd gofynol, yn rhy debyg i waith egwyddorwas yn gadael ei feistr cyn gorpheu dysgu ei

gelfyddyd. Mae yn myned i le arall ac yn cyflogi fel oelfydddydwyr; ond nid hir y bydd heb ddangos ei anwybodaeth i'w gydweithwyr, ac yn fuan dechreu weled ei ffolineb; a bydd yr un weithred hono, yn cyfodi oddiar y dyb-iaeth o'i fod yn deall ei gelfyddyd yn ddigon da, fel hunllef yn ei ddirwasgu a'i gadw i lawr weddill ei oes. Felly y mae gyda llawer o bregethwyr a gweinidogion. Pan yn ieuainc a gobeithiol, tybiant eu bod yn ddigon gwybodus at y gwaith o'u blaen; ac felly yn cael blynyddau meithlon i edifarhau wrth eu hamdden am na buasent yn rhoddi ychydig yn rhagor o amser i efrydu yn y dechreu. Nid ydyw hyn yn wir am bawb. Y mae rhai dynion yn meddu ar gymaint o yni a galluodd naturiol fel y gwnant weithwyr da heb fod yn brentisiaid, ac eraill mor amddifad o hyny fel ha wnant byth weithwyr da, *er* trenlio cyflawn amser fel prentisiaid. Mae hyn yr un mor wir am y weinidogaeth ag am unrhyw alwedigaeth.

Da genym weled rhai yn mysg gwyr ieuainc ein cenedl yn ddigon uchelgeisiol i amcanu am y lleoedd uwchaf; ac yn penderfynu cyrhaedd eu hamcan trwy gynorthwy y ddysgediaeth uwchaf. Dichon y dywed rhai am danynt eu bod wedi camgymeryd eu galwedigaeth:—heb fyned i ddadlên am hyny, dywedwa eu bod yn teilyngu parch a chefnogaeth am wneyd yr *mgais*, beth bynag fyddo eu llwyddiant yn y diwedd.

T.

CREFYDD YN Y TEULU.

GAN Y DIWEDDAE BARON THOMAS GRIFFITHS, O HAWEN.

(O'r Dygddydd.)

"Rhaid i'r plant adael Duw, cyn y gwna Daw adael y teulu."

Tortyniad o'r t. d. 228.

6. *Y dylai y rhieni wneud pob ymdrech er oael y plant i ymarfer â chrefydd.* Bydd hyny yn gwnend y pethau ag y mae dynion sydd wedi eu gadael i dyfu i fyny oyn dechreu yn teimlo anhawsdra mawr, yn fwy rhwydd iddynt hwy, y rhai sydd wedi dechreu yn foreu, a'u baich yn ysgafn; ac fe etyb ddybenion da pan fyddo y rhieni yn y dystaw fedd. Adroddir yr hanes a ganlyn gan Jacob Abbot o'r America:—"Yr oedd teulu lled gyfoethog yn un o ranau geren Ffrainc. Yr oedd y fam yn wraig dduwiol iawn, a'r tad yn grefyddol mewn enw. Yr oedd ganddynt bedwar o blant, sef tri mab a merch. Mab oedd yr hynaf, a'r ferch yn nesaf ato, a'r ddau blentyn eraill yn eifeilliaid. Anfonwyd y mab hynaf i'r ysgol i Paris, a bu yno am dair blynedd. Yn y cyfryw amser aeth ei fam yn glaf, a phob

arwydd ei bod yn gwywo dan gryman angen. Yr oedd y meddygon yn ofni yn fawr fod yr afiechyd yn drech na'u dyfais hwy. Yr oedd hi yn myned wanach wanach. Gyrwyd am y mab adref—yr oedd yn nechren gwyliau yr ysgol. Wedi iddo gyrhaedd y tŷ, aeth yn ei flaen i ystafell ei fam; cafodd y fath glwyf i'w feddwl, braidd yr adwaenai hi gan y fath gyfnewidiad oedd wedi cymeryd lle arni. Er ei fod yn ieuanc, eto teimlai y fath alar nes oedd yn methu edrych ar lygaid yr hon a fu yn siriol wenu arno gan godd o weithiau.

"Un diwrnod, danfonodd ei fam am dano yn y boreu—mor foreu a chwech o'r gloch. Aeth i'w hystafell, yr oedd yn eistedd ac yn pwysu ar y clustogau, a'r Beibl yn agored ganddi. Yr oedd y ffenestr yn agored i ollwng aroglau y blodau a'r awyr iachus i mewn. Yr oedd sain yr adar yn y perllennau yn dyrchu moliant i'w Creawdwr, a holl anian fel mewn bywyd; ond ei fam, fel blodeuyn gwywedig, yn plygu ei phen tua'r ddaear. 'Yr oedd fy mheimplad- au y fath,' medd efe, 'fel yr oeddwn yn methu braidd a nesu at wely fy mam. Estynodd ei llaw allan ataf, ymaflodd ynwyf, a gwasgodd fi yn wylaidd at ei mynwes. Pan blygais wrth y gwely, dyrchafodd ei llygaid i'r nef, a gweddi- odd yn daer droswyf. Dywedodd wrthyf, 'Fy mhientyn, yr oedd arnaf awydd am eich gwel- ed y boreu hwn, oblegid nid oes i mi fawr o amser mwyach ar y ddaear; ond peidiwch gadael i hyn eich trallodi, nid yw oes yr hynaf ond byr iawn i'w chymharu â thragywyddol- deb. Cawn yn fuan ailgyfarfod, fy mab, ni wna Daw eich rhoddi i fyny; ond cofiwch, rhaid i chwi roddi eich hun iddo ef.'

"Methodd llais crynedig fy mam am fyned, a llifodd y dagrau dros ei gruddiau, yna dywed- odd gyda llais gwanaid, 'Rhaid i chwi ei wasanaethu ef yn well nag y gwasanaethais i ef.' Yr oeddwn yn edrych yn synedig, 'Ie, fy mab,' ebe fy mam, 'ac ar y fyned hon, pan y mae y byd yn encilio oddiwrthyf, a minau yn myned i roddi cyfrif i Dduw am fy ngweith- redoedd, gallaf ddywedyd fod yr Arglwydd yn fy ngollwng mewn tangnefedd, a'm bod yn rhoddi fy enaid i'w ddwyllaw gyda gwir ddiogel obaith o gael rhan yn ei drugaredd ef, oblegid fod gwaed fy lachawdwr wedi dyhuddo am fy meiau, a thrwyddo ef yn unig yr wyf wedi fy nghyfiawnhau. Eto yr wyf yn gofidio am un peth, yr hyn wyf yn gobeithio ei adgyweirio, trwy yr addewid yr wyf yn ewyllysio ei chael genych chwi.'

"Yna cyfeiriodd fy mam â'i bys at adnod o'r ysgrythyr synotaidd, yr hon a ddarlennis, 'Myfi a'm tylwyth a wasanaethwn yr Arg-

lwydd.' 'Hynyna yw y peth a ddylaswn ei wneuthur,' ebe hi, 'a'r peth nas gwnenthum. Er i mi wasanaethu yr Arglwydd yn fy nghalon, eto, ni sefydlais ei addoliad yn fy nheulu. O! y fath fendithion a roddai y cyflawniad o'r dyledswyddau hyn i mi yn awr, ac i bawb o honom. Yr oeddwn yn meddwl fy mod yn caru Duw, ond anghofais ei wasanaethu ef. Fy mab, fe ddichon y byddwch rywbryd yn dad mewn teulu, addunedwch i mi y gwnewch alw i'ch cof fynyddau olaf eich mam, ac y gwnewch anrhydeddu yr Arglwydd ag addoliad teulnaidd yn ddyddiol.' Yr oeddwn yn gwlychu dwylaw fy mam â dagrau; addewais gyflawni ei dymuniad; yr oedd yn ymddangos wedi ei boddloni, ac yn erfyn arnaf am beidio anghofio fy addewid.

"Claddwyd fy mam, a gorfu i mi ddychwelyd i'r ysgol. Aeth blynyddoedd heibio cyn i mi ddychwelyd i'm cartref; ond yr oedd fy nhad yn ymwoled â mi yn fynyddol, ac yr oedd yr ymweliadau hyn yn lloni ychydig ar ei feddwl pruddaidd. Daeth yr amser i mi ddychwelyd adref. Yr oedd fy chwaer a'm brodyr wedi tyfu, braidd yr adwaenwn hwy; ond buan yr ennynwyd y fflam o gariad yn ein mynwesau y naill at y llall. Yr oedd fy chwaer yn hynod debyg i'n mam, galluoedd ei meddwl yn ymagor yn foren, ac yr oedd yn ymdrechgu hyd ei gallu i lanw cylch ei mam; ond yr oedd ei holl ymdrechion yn rhy fach, ac yr oeddwn yn lled drist fy meddwl wyth weled absenoldeb y drefn, yr heddwch, a'r cydgoridiad oedd yno unwaith.

"Galar pruddglwyfaidd oedd yn gorwedd yn nghalon fy nhad, yr hyn a'i hanhwylusodd at amgylchiadau teulnaidd; eto yr oedd yn rhoddi llawer o'i amser er addysgu ei blant mewn gwybodaeth gyffredinol, ond nid oedd yn meddwl fawr am eu heneidiau. Yr oedd wedi gadael i'r gwasanaethyddion a'r morwynion i wneud bron fel yr oeddynt yn gweled oreu eu hunain; ac yr oedd y rhai hyn yn ymryson â'u gilydd, a'r olwg arnynt un tro a barodd i mi liraethu ymweled â'r ystafell lle bu farw fy mam, yr hon oedd glöedig yn wastad. Aethum i mewn iddi gyda theimladau o ddychryn. Yr oedd pob peth ynddi yr un drefn a phan fu farw fy mam. Yr oedd fy nghalon yn llawn dyohryn, ac yn curo yn fuan. Fel yr oeddwn yn edrych ar y pethau o'm hamgylch, syrthiais ar fy ngliniau wrth y gwely, ac wylais yn chwewr. Yr oedd geiriau olaf fy mam yn seinio yn fy nghlestiau. Yr oeddwn fel yn clywed ei llais crynedig yn dweyd, 'Fy mab, rhaid i chi gysegru eich hun i Dduw, rhaid i chi ei wasanaethu ef.'

'Gwnaf, Arglwydd,' ebe finau, 'mi wnaf y sanctaidd orchwyl hwn. O, pa faint rwystrau sydd o'm hymgylch! Pa fodd y cyflawnaf ddymuniadau fy mam wrth farw! Cynorthwya fi, O fy Nuw, cynal fy ngwendid. Arosais am hir amser yn erfyn am gymhorth yr hwn sydd yn allu a nerth. Dechreuodd fy nheimladau dawelu yn raddol, a daeth droswyf heddwch aunysgrifiadwy. Cyfodais yn llawn hyder, yn gweled hawl fy nyledswydd, a cherddais heb un petrusder at fy nhad, yr hwn oedd ar yr awr hono yn wastad wrtho ei hun yn ei lyfrgell. Yr oeddwn mewn dyrswch ac ofnau fel yr oeddwn yn nesu ato; ond dyrchefais fy nghalon at Dduw, a theimlais fy mod yn cael fy nerthu.

"Fel yr oeddwn yn nesu at fy nhad, canfyddai fy mod yn gyffrous. Edrychodd yn dyner arnaf, ac ymofynodd pa beth oedd yr achos. Atebais, 'Ofn ail gyffroi eich galar oedd yn aml yn fy attal i lefaru am fy mam; ond yn awr y mae fy nyledswydd yn fy nghymbell i lefaru am dani, a ohrybwyll am amgylchiadau nad ydych chi yn hysbys o henynt.' Yr oedd fy nhad yn awyddus am i mi fyned yn mlaen; ailddywedais iddo, heb adael heibio yr un gair o'r oll a ddywedodd fy mam wrthyf; a gorphenais yn dawel iawn, yr hyn sydd yn profi i mi na ddylem amhau byth am gymhorth Duw—efe a'i rhydd i'r neb sydd mewn angen am dano.

"Nis gallasai fy nhad fy ateb yn uniongyrchol, ond eb efe, 'Fy mab, pahan y mynegasoch y fath bethau gofidus? A ydych yn ymddibynu arnaf fi i gyflawni dymuniadau diweddaf eich mam?' Atebais, 'Ydwyf;' ac ymddangosai fy nhad fel wedi dyrsu, ac yn drallodedig ei feddwl. Sefydlu addoliad teulnaidd, yn neillduol ei gyflawni ei hun, oedd yn ymddangos iddo ef yn anmhosiibl, er ei fod yn arwyddo dymuniad am i hynny gael ei gyflawni. Dywedodd, 'Yfory, fy mab, chi a gewch ateb.' Gadewais ystafell fy nhad, ac aethum i ymofyn am Feibl fy mam, yr hwn a gofais yn ei hystafell, ar yr un bwrdd ag yr oedd yn arfer ei gadw. Cymerais ef gyda mi, a threuliais y rhan fwyaf o'r nos mewn darllen y rhanau hynny oedd fy mam wedi bod yn eu hegluro i mi. Yr oeddynt oll wedi eu nodi a'u tanelinu â'i llaw ei hun. Pan wrth y gorohwyl hwn, yr oeddwn yn teimlo megys pe na buasai fy mam wedi ei hysegar oddiwrthyf, ond fod fy meddwl wedi ei uno â pharodol ddedwydd a gogoneddus ysbryd fy mam.

"Dranoeth yr oeddwn yn dawel iawn; a phan gyfarfyddais a'm tad, yr oeddwn yn credu yn gryf y byddai i Dduw gyfarwyddo pob peth

er ein da mwyaf. Arweiniodd fy ahad fi i'r ardd, a dywedodd yn agos fel y canlyn:—'Nis gallaf gydaenio â'ch cais ddoe. Yr wyf yn dymuno i'm plant garu crefydd, ac ufuddhau i Dduw; ond dylwn wyllo yn erbyn pob peth a roddo i'w duwioldeb un ymddangosiad o falchder. Yr oll y mae Duw yn ei ofyn oddiwrthym ydyw ei wasanaethu yn llawen, trwy gydymffurfio mewn calon a bywyd â gorchymynion yr efengyl,—pob peth heblaw hyn sydd yn tueddu i ddyrohafu y galon mewn balchder a hunan ddigenedd.'

"Oefais fy nhrallodi yn sawr â'r fath atebiad oddiwrth fy nhad; ond yn teimlo nas gallwn newid ei olygiadau, na chyrhaedd ei galon, fy onig adgyfnerthiad oedd gweddi. Fy nhad, wrth weled fy nhristwch, a'm cymerodd erbyn fy llaw, a pharhaodd i ddywedyd, 'Y mae yn anhosibl i mi, yn nghanol fy ngorchwyllion teuluaidd, dalu sylw i ddeledwyddau gweinidog. Ni ddylai hyn eich synu. Nid wyf yn groes i'ch chwaer i dalu sylw i'r pethau hyn pan fyddoch chi yn absenol, a gwneud i'w brodyr yr hyn oll oedd eich mam yn ei wneud i chi. Gall ddarllen y Beibl, a gweddio gyda hwy, os bydd yn ewyllysio hyny. Yr hyn oll ydwyf yn ei ddymuno yw, iddo gael ei wneud heb anhrefn, gyda'r symrlwydd mwyaf, ac mewn modd dirgelaid.' Wedi iddo ddywedyd hyn, ywadawodd â mi. Aethum ar frys at fy chwaer, a dywedais iddi yr hyn a fu rhwng fy nhad a minau. Gwrandawodd fy chwaer gyda sylw neillduol, a dymunai arnaf ei harwain mewn peth o gymaint pwys. Ymdrechais o'r ysgrythyrr ei goleuo am bwysigrwydd y gwaith oedd wedi ei ymddiried iddi.

"Cyfarfuasom y dydd canlynol yn ystafell fy mam. Ymostyngasom i erfyn ar Dduw dderbyn ein gwasanaeth, a'n dygu ei hun, trwy ei Ysbryd, i'w wasanaethu holl dymor ein bywyd. Darlennais beunod o'r Beibl, (sef Beibl fy mam,) a gweddiais drachefn. Am amryw ddyddian yr oeddwn yn darllen a gweddio, a mawr yr hyfrydwch oeddwn yn ei gael; ond daeth galwad arnaf i ymadael er myned i'r ysgol, i fyfyrlo yn y gyfraith.

"Addawodd fy chwaer barhan mewn gweddian a darllen gair Duw; eto nid oedd ein calonau wedi cael eu newid gan y dwyfol wirionedd. Yr oeddyn yn gweithredu yn hytrach dan rin dwfn deimlad o barch plentynaidd, nac o barch i'n Tad nefol.

"Wedi dychwelyd i'r ysgol, parheais i ddechreu pob dydd gydag awr o weddi a myfyrdod. Yn raddol tywynodd goleuni i'm calon; teimlais fy nhruennus sefyllfa bechadurus a chondemniedig ger bron Duw. Yr oeddwn yn

teimlo loesion enaid, wrth foddwl cyfarfod Duw mewn barn, ond buan y teimlais lawenydd y waredigaeth; ac yr oeddwn yn dymuno yn daer am sierwydd y tragareddau a roddwyd yn Nghrist Iesu. O'r amser hyn, yr oedd pob peth wedi newid o'm mewn,—anweledig allu a dawelodd fy nheimpladau trallodedig, ac a daenodd lonyddwch, heddwch, a hyfrydwch trwy fy holl enaid. Yr oedd yn fywyd newydd i mi; yr oeddwn yn teimlo fy mod yn cael fy arwain gan law Duw, er fod genyf achos i wyllo yn fynych uwchben fy anniohgarwch a'm hangen.

"Dychwelais adref y flwyddyn ganlynol, ac yna datguddiodd Duw i mi allu ei air. Am ryw amser a aeth heibio, yr oedd llythyrau fy nhad a'm chwaer yn fy arwain i fwynhau yn rhagflaenorol y llawenydd oeddwn i'w deimlo yn fuan, oblegid yr oedd pob llythyr yn terfynu yn wastad mewn rhyw ddywediad sobr a chrefyddol.

"Y fynyd y cyrhaeddais gartref, oefais fy nharo â'r cyfnewidiad oedd ychydig fisoedd wedi ei wneud yn y teulu,—mwyn a syml ymddangosiad y gwasanaethyddion, a'u trwsiad tŵs, a dynodd fy sylw ar unwaith. Derbyniodd fy chwaer a'm brodyr fi gyda'r llawenydd mwyaf; mewnol ddedwyddoch ydoedd yn ymddangos yn eu hwynebpryd. Derbyniodd fy nhad fi gyda mawr diriondeb; ei lygaid oedd yn llawn dagrau; ond y wên siriolaf oedd yn cynhyrfu ei wynebpryd, yn lle y nodau o dristwch da fu yno mor hir yn aros.

"Mor fuan ag y cefais fy chwaer wrthi ei hun, gofynais iddi pa beth oedd wedi bod yno er pan ymadewais. 'O fy mrawd,' ebe Henrietta wrthyf, 'pa mor ddiolchgar a fyddwch pan glywch pa bethau y wnaeth yr Arglwydd i ni! Mor wir yw y geiriau, 'Parhewch mewn gweddi, gan wylled ynddi gyda diolchgarwch. Gofynwch, a rhoddir i chi; ceisiwch a chi a gewch; curwch, ac fe agorir i chi.' Wedi i chi ein gadael, parheais i gyflawni yr addoliad teuluaidd. Deuai ein brodyr bychain yn fwy difrifol bob dydd, ac yn fwy astud yn gwrandao arnaf. Aml ar hyd y dydd y byddent yn ymddyddan â'u gilydd; a phan fydd rhyw ran neillduol o'r ysgrythyrr dan eu sylw, ac yn peri syndod iddynt, byddant yn ei adrodd wrth y nures. Yn fuan ar ol hyn, gofynodd y nures am gael bod yn bresenol ar yr awr weddi. Ymddangosai ei bod yn gwrandao yn astud. Wedi hyn, erfyniodd arnaf roddi benthyg Beibl iddi. Dechreuai ei ddarllen gyda difrifoldeb mawr. Buan y tynodd sylw y gwasanaethyddion eraill, wrth weled y cyfnewidiad oedd ynddi; yn lle treulio ei hamser mewn gwag

ymddyddanion, yr oedd yn ymneillduo yn aml i'w hystafell i ddarllen y Beibl. Ar y cyntaf yr oeddynt yn ei gwawdio; ond ei hateb tawel a phenderfynol oedd, fod ganddi enaid, a bod yn rhaid iddi ofalu am ei iechydwrïaeth Dywedodd wrthynt am ddarllen y Beibl, a'r fath argraff oedd wedi ei wneud ar ei meddwl. Nis gwn pa bethau eraill a ddywedodd; ond yr oeddynt y cyfryw, fel y dymunodd yr holl wananaethyddion bron ymuno â ni yn y gwasanaeth boreuol. Yr oeddwn wedi fy moddloni yn fawr pan ddywedodd Mary Anne hyny i mi, ond yr oeddwn yn ofni y byddai fy nhad yn groes.

“Gofynais ganiatad iddo; wedi aros ychydig i feddwl, rhoddodd i mi fy nymuniad. Yr amser cyntaf pan welais fy hun wedi fy amgylchu, yr oeddwn yn teimlo anhawsdra, ac yr oeddwn mewn trallod meddwl, oblegid yr oeddwn yn cael fy ngalw i lefaru wrth rai oedd yn byw mewn pellder mawr oddiwrth Dduw. Chwiliais yn y Beibl am y rhanau hyny lle y mae yr Arglwydd yn son am galedwch y galon, ac yn ein gwahodd ni i edifeirwch. I'm gwrandawr yr oeddwn yn darllen y geiriau hyny, ond gwnaeth Duw i mi weled eu bod yr un mor addas i minau; eglurasant fy nghalon i mi fy hun, a gwnaethant i mi weled fy mhechod a'm trueni. Teimlais yr hyn ni ailaf ei fynegu, fod yr holl galon yn wrthwyneb i Dduw nes ei hadnewyddu gan yr Ysbryd Glan, a'i heddychu a gwaed ein dwyfol War-edwr. * * * * *

“Fod yr Arglwydd wedi bendithio ein haddoliad teuluaidd sydd bob dydd yn weledig. Ein gwasanaethyddion, oeddynt gynt mor anfoesol ac ymrysongar, sydd wedi dyfod yn heddychol a llonydd; ac yr ydym yn gobeithio, yn greaduriaid newydd yn Nghrist Iesu. Y mae ymddangosiad ein teulu wedi ei hollol newid. Sylwodd fy nhad ar y gwelliant; ac un prydawn gofnodd i mi pa bryd yr oedd ein haddoliad teuluaidd dranoeth, a gorchymynodd i mi ei hysbysu am yr amser. Dranoeth, wedi i'r holl deula ymgasglu, aethum i ystafell fy nhad. Yr oedd yn gyffrous, a dywedodd, Heddyw yw pen y flwyddyn i farwolaeth eich mam; ei fod am ymuno â ni yn y weddi deuluaidd, a'i fod am fy ngweled yn cyflawni ei dymuniad olaf. Ychwanegodd, ei fod yn gobeithio nas gwnawn unr. cyfnewidiad yn y gwasanaeth ar ei gyfrif ef, ond myned yn mlaen fel arfer. Mi a gyflawnais felly. Pan oeddwn wedi gorphen, yr oedd fy nhad yn ymddangos dan deimladau pwysig. Gadawodd yr ystafell yn fuan; a phan gyfarfyddais ag ef ar ol hyny, ni ddywedodd ddim am y gwasanaeth,

ond y carai gael gwybod pa bryd oedd yr awr weddi dranoeth; ac er hyny y mae yn wyddfodol bob amser y byddom yn gweddio yn denluaidd. Pan orphenodd fy chwaer lefaru, unasom mewn gweddi i ddiolch i'n Tad nefol.

“Wedi y gwasanaeth boreuol, canlynais fy nhad pan adawodd yr ystafell. Gwelodd y fath oedd fy nheimpladan, a gwenodd arnaf, a dywedodd, ‘Fy mhlentyn, y mae eich dymuniad wedi ei gwblhau. Gwelwch fy mod wedi caniatu eich cynllun o addoliad teuluaidd, a gallaf ychwanegu er eich gorfoledd, wrth ddywedyd wrthyh, mai y mynyddau hyn o fyfyrddod a gweddi ydyw y dedwyddaf o'm hocs. Fe ddiolch fod eich chwaer wedi eich hysbysu am effeithiau yr addoliad teuluaidd a sefydlasoch chi, ond y mae yn debyg nad ydyw wedi dywedyd wrthyh am yr effeithiau y mae ei hesiampl hi wedi ei gael ar y rhai a'i hadwaenant. Cyflawna ei dyledswyddau gyda mwy o ofal—y mae ei mwynderau a'i daioni yn cynyddu bob dydd—y mae wedi dyfod yn esiampl i bawb o haelioni, amynedd, a gos-tyngeiddrwydd. Yr oeddwn yn rhyfeddu wrth ei gwelliant cyflym, a chraffwn arni gyda mwy o sylw. Yr oeddwn yn gweled mai un dymuniad oedd yn llanw ei chalon—mai ei phrif nod oedd gwnend da,—ei bod bob dydd yn dyfod yn fwy sirool, ac yn fwy caredig, ac ystyriol o ddymuniadau eraill. Y mae y gwasanaethyddion a phobl y pentref yn siarad am dani gyda serch.

“Yr oeddwn yn ewyllysio ei gweled yn cyflawni y gwasanaeth teuluaidd; a phan oedd yn gweddio ac yn darllen yr ysgrhythyr sanctaidd, yr oeddwn yn teimlo rhyw bleser nad oeddwn yn gwybod dim am dano o'r blaen yn treiddio i'm calon—y galon hon a fu cyhyd yn cael ei llwytho â thristwch. Dychwelais y dydd nesaf at yr un esmwythâd, ac fel hyn yr wyf wedi dyagu tynu cysuron o'r unig ffynon wirioneddol. Hyd yn hyn yr oeddwn yn gwrthwynebu ewyllys yr Hwn a gymerodd yr hon a hoffwn o'm mynwea. Grwgnechais yn fy nhriswch; cyhuddais Dduw o anghyflawnder; ac nid oeddwn yn teimlo pa mor llawn o dosturiaethau yw pan y mae yn ein cystuddio. Yr oeddwn yn Gristion mewn enw, ond nid oeddwn yn deall helaethrwydd yr ymrwymladdau oedd yr enw hwn yn eu gosod arnaf. Wedi fy llanw â drychfeddwl twyllodrus, (*sophistical*) a baloch philosophyddiaeth caeth-iwais fy meddyliau am Gristionogaeth i gul derfynau fy rheeswm anoleuedig fy hun. Yr oeddwn yn trin pawb gyda dirmyg a diofalwch ag oedd yn gosod un pwys ar unrhyw greddo neillduol—yn ystyried rheolau yr efengyl yn

ddim amgen na deddf-lyfr, (*code*), o'r moesau puraf a chyflawnaf. Yr oeddwn yn ymddiried i'm nerth fy hun, gan feddwl y gwnai hawliau rhinwedd a dyledswydd fy nghadw ar yr un-iawn; ond yr wyf wedi cael allan fod y gyfundraeth hon yn anigonol yn awr cystudd. Nid oedd yn gallu cyfranu y cysur oedd arnaf ei angen.'

"Gofynais i'm tad, pahan yr oedd ei hun heb wasanaethu Duw, trwy gario yn mlaen y weddi deuluaidd, yn lle ei adael i'm chwaer? Atebodd, 'Yr oeddwn yn cael fy lluddias gyda gan gywilydd; ond o'r amser hyn mi a wnafei ei orchfygu, ac yfory mi a gyflawnaf gyda chwi y mwyaf santaidd a'r hyfrydaf o ddyledswyddau.' Yn fyr, dechreuodd fy nhad ar y dydd hwnw wasanaeth rheolaidd, yr hwn a fendithiodd Duw yn fwy fwy i'r rhai oll oedd yn dyfod iddo. Dilynwyd ei esiampl yn mhob annedd braidd drwy y gymydogaeath. Sefydwyd addoliad teuluaidd, a'lllawer o eneidiau a alwyd i wybodaeth yr iechydwriaeth."

Amrwpiaethol.

ADOLYGIAD Y WASG.

GAN W. B. JONES.

Barddoniaeth yr Ysgrhythrau. Traethawd ar Natur, Dyben, a Nodweddion y Farddoniaeth Ysbrydoledig; wedi ei hegluro gyda dros gant o engreiffitiau allan o'r Beibl. Gan Samuel Williams, Scranton, Pa. Hwn a ddygodd y brif wobwr yn Eisteddfod Utica, Ion. 1, 1861. Utica; Argraffwyd gan T. J. Griffiths, 181 Genesee St. 1863.

Yr ydym erioed wedi ystyried fod un o brif ddybenion Eisteddfodau heb ei gyrhaeddyd pan na chyhoeddir y cyfansoddiadau buddugol, os ydynt yn deilwng hefyd o'u cyhoeddi. Pan ychydig flynyddau yn ol yr ymdrechwyd dwyn cddiamgylch Eisteddfod Genedlaethol yn y wlad hon, amcanid gyhoeddi y prif gyfansoddiadau yn gyfrolau heirdd. Yr oeddidd hefyd yn bwriadu y pryd hyny fel canlyniad o'r Eisteddfod Fawr hono, i godi Sefydliad Llenyddol a Masnachol yn ninas New York, lle gallai ein cydwladwyr ar eu dyfodiad i'r ddinas, naill ai o Gymru neu o ryw gwr o'r Talaethau, droi i mewn a theimlo eu hunain gartref; a chael unrhyw wybodaeth a ddymunent gyda golwg ar amgylchiadau pethau yn y wlad, sefyllfa y sefydliadau Cymreig, a hyfforddiant yn eu hamcanion ar eu taith o'r naill le i'r llall. Bwriadid hefyd yn ystafelloedd y Sefydliad Cymreig hwn draddodi darlithiau bob Hydref, yn Gymraeg a Saesonaeg, ar bynciau yn dal perthynas â Hanesyddiaeth, Helyntion, Llen-

yddiaeth, a Dyfodiant yr Hen Gymry gogoneddus. Ond ni lwyddodd yr amcan hyd yn hyn, er ein bod yn sicr y bydd y cyfryw sefydliad ar y cyfandir hwn cyn hir.

Mae yn dda ragorol genym weled mai un amcan yn nygiad yn mlaen Eisteddfodau Cenedlaethol yn Nghymru ydyw cychwyn cyhoeddiad tri-misol, yn yr hwn y bydd i'r cyfansoddiadau llwyddiannus ymddangos. Mae lluwys o gyfansoddiadau rhagorol a anfonwyd i'r amrywion Eisteddfodau o dro i dro, wedi eu gollwng i ebargofiant; ffrwyth llafur blin ac ymdrechadau caled o dan amgylchiadau eithaf anffafriol llawer un, sydd wedi eu taffu o'r nailldu, pan buasai eu cyhoeddi nid yn unig yn gyflawnder a'r awdwr, ond hefyd yn lleoedd i'r cyhoedd, ac yn ychwanegiad at gyfoeth ein Llenyddiaeth. Da genym gan hyu y fod gobaiith y lleiheur y drwg hwn.

Pe na buasai Eisteddfod Utica yn 1861 wedi ateb un dyben arall ond yn nnig achosi cyfansoddiad "*Barddoniaeth yr Ysgrhythrau*," ystyriem iddi gyflawni gwasanaeth tra rhagorol, am yr hwn y dylai ein efrydwyr ieuainc, a hen hefyd am a wn i, fod yn ddioleghar iawn.

Ni ddylai un Cymro a chanddo chwaeth, a dymuniad i wybod, nid yn unig beth yw Barddoniaeth Ysbrydoledig, ond beth yw Barddoniaeth ei hun, fod heb feddiannu y llyfryn bychan hwn. Y mae yn llawn o hyfforddiadau i'r efrydydd. Anaml y ceir o gylch 56 o dudalenau gymaint o wybodaeth ar unrhyw bwngwerthfawr y traethir am dano. Dylai pob athraw, a phob disgybl hefyd yr ysgolion Sabbothol, feddiannu y llyfryn gwerthfawr hwn, yn enwedig gan fod ei bris o fewn cyrhaedd pob un.

Mae y llyfr wedi ei ddosbarthu yn ddedwydd i bedair o bennodau, ac mae pob un o honynt yn werth mwy o lawer na phris y cyfan. Traetha y Bennod gyntaf am Natur a Chymeriad Barddoniaeth. Yr ail, am Natur ac Ansawdd Barddoniaeth fel Iaith Drofaegol. Y drydedd, am y Cymeriadau, sef cymeriadau llythyrenol y Salm Fawr, a Galarnad Jeremiah; Cymeriadau Cyfochrog, sef Graddiadol, Cyferbyniol, Cydrediadol, a Mewnogwyddol. A'r bedwaredd a gynnwys Nodion ar y Llyfrau Barddonol, sef Job, y Psalmu, y Diarhebon, y Pregethwr, a Caniad Solomon. Dyna i chwi ddigon o wledd a danteithion am bump cent ar hugain!

Yr ydym yn ystyried fod sêl dduwiol yr awdwr weithiau yn cymylu ei ddeall, ac felly yn lleihau ei allu beirniadol pan yn son am gyfansoddiadau rhai o'r prif-feirdd; megis pan y dywed wrth sylwi ar Alarnadau ar ol y

meirw, t. d. 17, "Yn mhlith y beirdd anys-brydoledig, mae Blackwell ar ol Eagog Heber; W. Williams, Pantycelyn ar ol Rowlands, Llang-eithio; Gwilym Hiraethog ar ol Williams o'r Wern, ac Ambrose ar ol 'Pedwar Enwogion Cymru,' yn rhagori. Ond y mae Galareb Dafydd am Jonathan a Saul yn gwneyd holl alar-nadwyr y byd yn *ddiwerth*." Ond y mae rhagoriaethau y gwaith mor gyfunol, fel na chawn ond yn unig dynu sylw at y dyfynion uchod. Rhaid i ni gredu i'r awdwr ddarllen y cyfansoddiadau ardderchog at ba rai y cyfeiria; a phan yn rhoi y ganmoliaeth oruchel i Gwilym Hiraethog—yr oeddyr braidd a dyweyd ormodol—yn y geiriau a ganlyn, t. d. 18: "Y mae yr olaf (Awdl ar 'Heddwch') yn meddu y fath amgyffredion am symudiadau Satan i dori heddwch cysefin y Greadigaeth, yn gamywaith meddyliaeth ddesgrifiadol, a barddonol, ac nis gall Homer yn ei 'Iliad,' Milton yn ei 'Goll Gwynfa,' Shakespeare yn ei 'Venus and Adonis,' na Dafydd Ionawr yn 'Nghywydd y Drindod,' ddangos dim yn rhagori arno." Yr oeddyr o'r bron, er ein holl edmygedd am "Hiraethog," yn eiddigeddu dros ein hanwyl Milton. Daeth i'n cof y darluniad rhyfeddol a rydd Milton o Satan ar ei orseddfuine oreurol yn Pandemonium, pan yn cyfarch yr *Infernal Aristocracy* yn y Cyfrin Gynglor—areithiau y gwahanol dywysogion infernol—mynediad Satan ei hun trwy *chaos*, gan greu pont aur o annwn ar ei daith i ohwilo allan fangre y "greadigaeth newydd" am yr hon y bu ohwedl yn y nef cyn i Dduw fwrw y *oreu* diawledig gwrthryfelgar yn bendram-wnwg i'r pwll diwaelod—

"Hurl'd headlong flaming through th' etherial sky,"
—oi arosiad sydyn pan yn gweled yr Haul, a'i arneth ryfeddol iddo, yn dechreu:

"Oh thou, that with surpassing glory crown'd,
Look'st from thy sole dominion like the god
Of this new world;—at whose sight all the stars
Hide their diminished heads; to thee I call,
But with no friendly voice, and add thy name,
O Son, to tell thee how I hate thy beams,
That bring to my remembrance from what state
I fell, how glorious once above thy sphere;
Till pride, &c., &c."

yn ol Cymraeg y Dr. W. O. Pugh, fel hyn:—

"O ti mewn gogoniant ar dy rwyg
A welir yn llywiadu megis Duw
Y newydd fydd; oddiwrth dy olwg y
Gorchuddiant yr holl sêr eu pensa mân;
Neud arnat ti y galwaf, ond nid yw
Lais câr, a chaw dy enwi di, O haul,
Ac i fynegi gased imi dy
Belydron ynt, a ddygant imi gof
Fy syrthiad, a gogoneddus uch
Dy rod yr oeddwn, nes i falchder &c., &c.,"

yn nghyd a'i—wel, rhaid arafu, onite, lle yr aroswn i! na, na, ceir yn Milton ddelweddu a dofnuddiau y rhan fwyaf o'r beirdd Seisonig

a Ohymraeg a gyfansoddant unrhyw farddoniaeth yn cyfeirio

"Am drosedd dyn, ac aeron teg y pren"—

ac mae yn dda iawn genym ddeall fod cyfieithiad newydd i'r Gymraeg o Goll Gwynfa Milton, yn dyfod allan o'r wasg, am yr hwn yr ydym wedi cael gair uchel. Gobeithio y bydd y cyfryw y gall y Cymro ei ddarllen gyda'r unrhyw bleer ac adeiladaeth ag y gall Sais ddarllen y gwreiddiol. Dengys y dyfyniad uchod yn y ddwy iaith fod eisiau y cyfryw gyfieithiad, ac os ydych chi gwaith T. D. Ffraid yn deilwng o awdwr Coll Gwynfa, hyderaf y bydd i'n cyd-wladwyr roddi iddo dderbyniad cyffredinol.

Wedi cael ein harwain fel hyn dipyn o'r nailldu, rhoddwn yma esiampl deg o *style* a chymeriad "Barddoniaeth yr Ysgrhythrau." Nis gallwn wneyd yn well na chymeryd rhai o'r Nodion ar y Llyfrau Barddonol, yn pennod iv. t. d. 48: "I. Job.

"Job oedd, y mae'n wybyddus
Wr dawiol o ardal Ue;
Canai emyn cyn Homer,
Eiliai bwac cyn Virgil ber."

"Os yw henafiaeth yn ychwanegu rhywbeth at deilyngdod awdurwaith, rhaid i eiddo y rhyfeddod o blant dynion gael y flaenoriaeth.

"Y mae y cyfansoddiad hwn o Farddoniaeth Gysegredig yn destyn myfyrdod pob Beiblddarllenrydd sylwgar. Myn rhai mai ffug-draith ysbrydoledig ydyw, tra y myn eraill mai dammeg brydferth ydyw, yn gosod allan wireddau pwysig a thra hynod. Eraill a'i galwant yn gasgliad mawr o ffeithiau anarferol a dyddorol, yn seiliedig ar amgylchiadau profadwy, ac nad oedd Job ei hun ond arwr i'r ohwedl. Myn eraill gyda gwell rheysynau ei fod yn berson gwirioneddol, ac wedi myned yn llythyrenol drwy yr holl amgylchiadau tra dyeithr a ddarlunir mor farddonol yn y llyfr sydd ar ei enw.

"Y mae barddoniaeth Job yn orlawn o bryderwech, eto y mae yn fywiog, ac yn cynwys cysur i'r truenus, a dyddanwech i'r helbulus. Y mae ei iaith yn orweoch a grymus, ac aruchel-edd ei feddylrithiau braidd yn anghydmorol. Yn ol Young, dyma y farddoniaeth ardderchocaf ar gof a chadw. Yn ol y Parch. Howard Malcomb, D. D., dyma y brydyddiaeth hanesiol aruchelaf, a mwyaf mawreddog, amrywiaethol a tharawiadol. Dammegol a moesaidd yw ei arddull braidd drwyddo.

"Y Psalmau.—Nid Saron yn unig yw y llyfr hwn, lle nad oes ond rhoesynau; ond maes eang ydyw, yn orlawn o bob blodau dewisol. Nid adeilad o feini gwerthfawr unlliw ac unllun ydyw, ond colofn fawr y gwirionedd ydyw, ac

ynddi bob math o feini amlwlog a lluoëffurflog,
 'O gabolwaith ysbrydoliaeth Duw.'

Nid cadwen rymus, ddolen yn nolen o ymres-
 ymiadau didor, fel llawer o yagrifeniadau Apo-
 tol mawr y cenedloedd ydyw, ond cadwen
 fodrwyog ydyw o'r 'aur coeth da.'

"Y mae y Psalman yn amrywio yn en har-
 ddull; y mae rhai o honynt yn ddammegol,
 eraill yn ohwarenyddol (*dramatical*), eraill yn
 foesaidd (*ethic*), eraill yn ddarluniadol (*descrip-
 tive*), eraill yn allegol (*allegorical*), eraill yn
 arwrol (*heroic*), eraill yn hanesiol ac addysg-
 iadol, ac oll wedi eu trefnu idd eu canu gydag
 offerynu cerdd.

"Y mae llawer o'r Psalman yn nerthol iawn,
 ac yn nodweddol gan rymuster meddyliol.
 Perseinid y Caniadau Duwiolfrydig hyn gan
 hen breswylwyr y Tabernacl, treiddiai eu swm
 perorol i nen gysegredig y Deml. Datgenid
 hwy gyda gorfoledd ar fynyddoedd Seion, a
 chyda thristwch a galar ar finion afonydd
 Babilon, ac wedi i'r Tabernacl beidio, a'r Deml
 golli ei gogoniant, ac i'r gwasanaeth Iuddewig
 golli ei urddas, ac i'r archoffeiriaid golli eu
 hainddiffyn dwyfol, yr oedd telyn Dafydd
 mewn hwyl o hyd "gan y deuddeg" yn yr
 oruwchystafell yn Jerusaleu, ac oddiar pan
 ganwyd yr emyn gyntaf yno, y mae eu sain
 wedi myned drwy yr holl ddaear, a'u peroredd
 hyd eithafoedd y byd. Y mae cyfansoddiadau
 y bardd breninol wedi gwisgo Seion & llondid,
 ac wedi llenwi genenau 'plant bychain' & mol-
 iant. Clywid eu swm yn mrodd Asia, ac ar
 fynyddoedd Arabia; yn nyffrynoedd dyfaion
 yr Alpiau gan y Waldensiaid, ac yn nghelloedd
 creigiau ucheldir yr Alban. Yr oeddynt yn
 gathlun hyfryd yn ngenenau yr Ymyfmod-
 wyr Albanaidd, a chrëynt lawenydd a digrif-
 wch i'r Tadau Pererinol ar Plymouth Rock,
 Mass., ac yn ngwyllt goedwigoedd gwlad mach-
 lud haul mewn modd cyffredinol."

Mae taniad gwir hyawdledd yn y dernyn
 uchod. Ca yr efrydydd ieuano, a'r hen efryd-
 ydd hefyd am a wn i, hyfforddiad rhagorol yn
 nosparthiad y Psalman a dangosiad eu neilldu-
 olrwydd. Dylai pum mil o'r argraffiad cyntaf
 gael eu cymeryd i fyny ar unwaith, a galwad
 am ail argraffiad yn ddioed.

87 Nassau St., New York, Nov. 1868.

LLENLITH.

*Yn cynwys diogelwch y wir grefydd yn nydd-
 iau y patrieirch Isaac a Jacob, yn nghyd
 a'r modd yr amdliffynodd Daw ei achos ac
 a'i dygodd yn y blaen am yspaid gweinid-
 ogaeth y cyfryw brif swyddogion yn yr
 eglwys Hebraidd.*

Cafodd Isaac, mab Abraham a Sarah, ei eni

yn y flwyddyn 452 wedi y Dylif, yn Gerar,
 gwlad y Philistiaid, y rhai oeddynt o 'hilliog-
 aeth Mizraim, yr hwn a boblogodd yr Aifft.
 Yr oedd genedigaeth Isaac wedi bod yn destun
 addewid amryw weithiau a phroffwydoliaeth
 aml, ac yn amgylchiad a ddymunid yn y modd
 taeraf am amser maith gan ei rieni; ond a
 oedwyd yn fwriadol gan ragluniaeth hyd nes
 oeddynt eu dau mewn gŵth o oedran, er profi
 eu ffydd hwynt, a dangos yn gwbl eglur bod
 Isaac yn rhodd Duw, ac yn fab addewid, ac
 yn y modd hyny yn gysegod o'r Messiah, "yr
 had addawedig."

Nid oedd bywyd Isaac mor llawn o am-
 gylchiadau pwysig a'r eiddo ei hybarch dad,
 ac yr oedd y rhan flaenaf o hono mor gyn-
 blythedig a'r cyfryw, modd ag y crybwyllwyd
 y prif hynodion yn hanes ei enwog dad. Eithr
 ymddengys mai efe oedd yr anaethydd cyntaf
 yn llinach Abraham, yr hwn a ddaeth felly i
 fod yn gartrefol a sefydlog yn yr un man. Y
 lle y preswyliai oedd yn Gerar, pa un oedd yn
 gorwedd tua'r de-orllewin i Ganaan. Ond fe
 wnaeth y cyfoeth helaeth a ddaeth i'w fedd-
 iant ar ol ei dad yn nghyd a gwaith Duw yn
 llwyddo ei lafurwaith ac yn amlhau ei anifeil-
 iaidd &c., gynhyrfu eiddigedd y tywysogion
 cylchynol; ond trwy i Dduw fendithio Isaac
 & doethineb, fe ymgadwyd rhag y trallod
 dychrynlyd o ryfel, ac fe adnewyddwyd yr
 heddwch a'r cyngrhair a wnaed yn flaenorol
 rhwng y cenhadwr Abraham ac Abimelech y
 brenin, yr amser hyny, oblegid Abimelech
 oedd yr enw ar bob brenin yno. Mynegir fod
 Isaac wedi derbyn addysg cyflawn a thrwyadl
 yn athrofa Sem a'i wyr, y patriarch Heber yn
 Salem, mewn perthynas i ddeddf foesol Duw,
 ei oruchwyliaethau yn y byd—defodau a
 rheolau yr eglwys Batriarchaidd, a holl eg-
 wyddorion y wir grefydd, &c., megis ag y
 derbyniodd Sem hwynt oddiwrth y patriarch
 Noa.

Yr oedd Isaac yn ddeugain mlwydd oed
 pan briododd ef Rebecca. Yna Duw a ad-
 newyddodd ac a gadarnhaodd ei gyfamod grasol
 ag ef, gan ddywedyd, "Mi a gyflawnaf fy llŵ
 a dyngais wrth Abraham dy dad di. A mi a
 amlhaf dy had di fel sêr y nefoedd, a rhoddaf
 i'th had di yr holl wledydd hyn, a holl genedl-
 aethau y ddaear a fendithir yn dy had di, Gen.
 26: 34. Dyma addewid a'i chwynwysiad yn
 wir eang; holl genedlaethau y ddaear o bob
 lliw, iaith a chyneddf o bobl yn yr holl fyd,
 Iuddewon a chenchedloedd oll yn ddiwahan-
 iaeth, i gael eu bendithio yn Nghrist, Had y
 wraig. Ar ol hyn gweddiodd Isaac gyda
 Rebecca yn aul a diysgeulus am gyflawniad yr

addewid ddwyfol, ac wedi iddynt fod t'nag ugain mlynedd heb yr un plantyn na dim tebygolrwydd i'r addewid am hiliogaeth luosog gael ei chyflawni, yn hytrach nac anghredu Duw, a rhoddi heibio, Isaac yn fawr ei ffydd a gynerodd ei anwyl wraig gydag ef i fynydd Moriah, medd traddodiad Iuddewig, lle yr addawodd Duw i luosogi had Abraham, Gen. 22: 17. Ac yno, yn yr unig fan ag y rhoddodd Duw yr addewid, y dadleuodd ef yn daer a Duw am ei chyflawniad, a gweddiodd yn ddyfal mewn ffydd ar sail yr addewid gyda ei wraig, a throsti, am ei bod hi yn anmhlantadwy; a'r Arglwydd a wrandawodd arno ef, ac a ganiataodd iddo ei ddymuniad ar ol cael prawf o'i ffydd ef, megis ag y gwnaethai a'i dad ar y cyffelyb amhylechiad, Gen. 25: 21. Canys yr oedd yr un rhyw wendid yn perthyn iddo ef ag oedd i'w dad, oblegid efe a draethodd yr un fath chwedl yn nghylch ei wraig ag a wnaeth ei dad o'i flaen am ei fam i Abimelech, Gen. 26: 7.

Pan oedd Rebecca yn y ffordd deuluaidd ac mewn rhyw deimladau hynod ac anarferol a chwbl anadnabyddus i wragedd y gymydog-aeth yn y cyfryw sefyllfa, hi a aeth drwy weinidogaeth y patriarch Sem, y flwyddyn cyn ei farw, medd hanes Hebreidd, i ymofyn â'r Arglwydd mewn perthynas i'w chyfiwr annedwydd yr amser hyn, megis ag y mae gwragedd cyfrifol weithiau yn ymofyn a meddygwr doeth; ond mwy tebygol yw, mai trwy wasanaeth y patriarch Abraham yr aeth hi i ymofyn â'r Arglwydd, ac wedi derbyn hysbysrwydd gan yr Arglwydd, efe a fynegodd iddi mewn ymadroddion proffwydoliaethol, "fod dwy genedl i darddu a chyfodi oddiwrthi hi, ac y byddai i'r hynaf o'i meibion wasanaethu yr ieuangaf, Gen. 25: 23. A ganwyd i Isaac efeilliad pan oedd ef yn dri ugain mlwydd oed; a galwyd enw yr hynaf Esau, a'r ieuangaf Jacob. Ac fel ag yr oedd y meibion yn tyfu fyny, dangosasant dueddiadau cwbl wahanol i'w gilydd. Yr oedd Esau yn ymhyfrydu mewn helwriaeth a digrifwob sefyllfa foreuol cymdeithas, megis Nimrod fydol ac Ismael anfoesol, y rhai oeddynt helwyr cadarn. Jacob yn y gwrthwyned a neillduodd ei hun at yr alwedigaeth dawl o amaethyddiaeth, pa un oedd yn cydweddu yn dda a'i dymer lariaidd a'i yspred tawel, yn nghyd a'u duedd grefyddol, megis un yn chwenych gwlad well na'r Ganaan ddaearol. Eithr anturiaeth y mab hynaf ar y meusydd yn nghyd a'i helwriaeth foethus a'i gwnaeth ef yn hoff gan ei dad, er mai myfyrio a gweddio a wnai Isaac ei hun pan yr elai i'r meusydd; ond y mab ieuangaf

oedd anwylyd ei fam, canys ei dduwioledeb a achlysurowd iddi gadw yn ei chof, fynegiad yr oraol ddwyfol "Yr hynaf a wasanaetha yr ieuangaf." Ac os ydyw yn iawn i rieni wneyd gwahaniaeth rhwng eu plant ar un rhyw ystyr, Rebecca yn ddiameu oedd ar yr iawn, wrth ymseachu yn fwyaf yn yr un ag oedd Duw mewn modd neillduol yn ei garu.

Onid fe ddaeth canlyniadau naturiol a ffrwythau moesol chwerw o'r serch ynyd, pleidiol a diawdurdod yma o eiddo y rhieni, yr hyn nid yn unig a welwyd ganddynt hwy eu hunain er eu mawr ofid yn y meibion, ond gan eraill mewn llech-res faith yn hiliogaeth y ddan: canys yr oedd dull anwaraidd Esau o fyw yn ei wneyd yn ddifeddwl ac anystyriol; gwendidau ag yr oedd ei frawd yn rhy barod i gymeryd mantais arnynt. Pan oedd y ddau frawd yn un ml. ar ddeg ar ugain oed, dygwyddodd Esau un diwrnod ddychwelyd o'r maes wedi bod yn hela yn aflwyddiannus, ac ar ei ddyfodiad i'r tŷ yn dra blinderus a lluddedig, daeth arno yn ddisymwth ryw chwant neillduol, gellir ei alw yn awydd anghymedrol am gawgiad o gawl, pa un oedd yn aroglu yn ddymunol pan ddaeth ef i mewn, am ei fod yn gynhes, newydd ei ferwi gan ei frawd, ac oherwydd ei drachwant at foddliad mor ddi-stadl, efe a werthodd ei enedigaith ffrainc am dano, am na chawsai ef heb hyny, er ei fod ar lewygu gan wendid o eisiau ymborth &c. Dyma yr ymborth drutaf ar ol ffrwyth y pren yn Eden.

Tybir gan dduwinyddion bod yr enedigaeth ffrainc yn cynwys, yn 1. Blaenoriaeth ac awdurdod yn y teulu a'r llwyth. Yn 2. Dwy ran o holl feddianau y rhieni. Yn 3. Bendith arbenig y tad. Yn 4. Yr offeiriadaeth, yn flaenorol i'w sefydliad yn rheulu Aaron. A pha beth bynag a ddywedir yn erbyn hyn gan rai dysgedigion, ymddengys yn ol yr ysgrythrau, yn 1. Bod y cyntafanedig yn cael ei gysegru yn neillduol i Dduw, Ex. 22: 29. Yn 2. Ei fod yn nesaf i'w dad mewn anrhydedd, Gen. 42: 8. Yn 3, yr oedd i gael dwy ran o holl gyfoeth ei dad, Deut. 21: 17. Yn 4. Efe oedd i lywodraethu y teulu a'r llwyth ar ol marwol-aeth ei dad, 2 Chr. 21: 3. Yn 5. Efe yn unig oedd a'r hawl i gyflawni gwasanaeth Duw yn gyhoeddus yn y teulu a'r eglwys, hyd roddiad y gyfraith seremoniawl, Num. 8: 14—18. Nid oedd yr offeiriadaeth ar ol hyny yn perthyn yn fwy neillduol i'r hynaf mwy nag i'r ieuangaf.

Eithr trwy ffordd waelach eto, a moddion mwy anghyfreithlawn byth, yr amddifadwyd Esau o fendith ymadawol ei dad, pa un oedd yn wahanol i'r enedigaeth ffrainc, ac fel yr ym-

ddengys yn cynwys, yn 1. Llywodraeth gyffredinol a pharhaus dros bawb o'r teulu. Yn 2. Bod yn hynafiad y Messiah. Oblegid Isaac yr hwn oedd yn hen mewn dyddiau, yn egwan ei gorph, ac agos yn ddall ei olygon, a ddymunodd gael profi rhyw helwriaeth o ddygiad ei fab Esau cyn cyhoeddi ei fendith olaf cyn ei farw, yr hwn a frysiodd i'r maes i'w geisio; ond yn yspaid ei absenoldeb, Jacob y mab ieuangaf, trwy gyfarwyddyd ei fam, a barotodd fyn o'r gorlan, megis helwriaeth, ac wedi ymwisgo yn ffuantus, a'i dygodd i'w urddasol dad —yr hwn a dwyllodd yn mhellach trwy anwiredd parod!! Eithr efe a gafodd gan y patriarch i draethu y fendith bwysig, wrth gyhoeddi pa un y gweithredai Isaac mewn rhyw ddull anghyffredinol ac y llefarai dan gyfarwyddyd dwyfol, canys yr oedd bendithion cyfamod grasol Duw yn cael eu cadarnhau yn y cyfryw fendith i Jacob ac i'w had. Megis "Gwaanaethed pobloedd dydi, ac ymgrymed cenhedloedd i ti: bydd di arglwydd ar dy frodyr, ac ymgrymed meibion dy fam i ti; meiddigedig fyddo a'th fellidithio, a bendigedig a'th fendithio, Gen. 27: 20. Ond er i Esau yn y modd yma golli y cyfryw fendith, a chael ei gynhyrfu gan ymddygiad ei frawd i ffioni yn aruthr nes iddo groch-lefain a dywedyd, Onid yw ef yn iawn wedi ei enwi yn Jacob? (enw yn arwyddocan *disodlwr*) canys efe a'm disodlodd i ddwy waith; yn gyntaf efe a gym-erodd fy genedigaeith fraint, ac wele ef yn awr wedi cymeryd fy mendith oddiarnaf. Eto ei dad a roddodd fendith iddo yntau hefyd, pa un oedd yn cynwys braster y ddaiar a gwlith y nefoedd, ac a addawodd y buasai ef yn wreiddyn cenedl alluog, Gen. 27: 39, 40.

Pan glywodd Rebecca am ddigofaint erchyll Esau, hi a frawychwyd yn ddifawr mewn perthynas i ddiogelwch ei hanwyl fab Jacob, fel ag y penderfynodd yn y fan i'w anfon ef yn ddiatreg i Mesopotamia at sefydliad gwreiddiol y teulu, am dymor, er bod yn ddiogel rhag llid ei frawd. Achos arall hefyd o'i aufoeniad i Haran, nad oedd braidd ddiim llai ei ddylanwad ar ei dad nac oedd hyn ar ei fam, ydoedd, bod teulu Abraham erioed yn wrthwynebol i fyued i berthynas deuluaid a neb o'u cymydogion, y Canaanid eilunaddolgar, gan hyny yr oedd ei fam wedi llwyddo i gael ei dad, megis ei hunan, yn awyddus neillduol i rwystro Jacob rhag dilyn siampl Esau; priodas yr hwn ag un o ferched y Canaanid oedd yn achos dibaid o ofid blin a chwerwder yspryd iddynt eu dau. Yr oedd Isaac yn preswyllo yr amser hyn yn Beersheba, lle y gwnaeth ei dad Abraham, ar lan ffynon,

gynghrair trwy lŵ a brenin Gerar, ac yno y trigodd hyd ar ol priodas Jacob, yr hwn a gafodd sicrwydd ar y ffordd pan ar ei daith i Haran, drwy weledigaeth hynod, pan yn cysgu ar faes coediog yn ymyl yr heol, a chareg yn obenydd ganddo, am ddiogelwch dwyfol &c. canys efe a freuddwydiodd yno ei fod yn gweled ysgol ddigryffelyb, yn cyrhaedd o'r ddaiar i'r nefoedd, ar hyd pa un yr oedd angelion Duw yn disgyn ac yn esgyn. Tra yr oedd Jacob yn gorphwys ar y maen hwnw, ac yn gweled yr ysgol, fe ymddangosodd Duw iddo fel Duw mewn cyfamod ag ef, a ohlywodd lais yr Arglwydd o ben yr ysgol yn adnewyddu iddo ef mewn ymadroddion ardderchog a hynaws ei gyfamod grasol, yn y modd hyn, "A'th had di fydd fel llwch y ddaiar, a thi a dori allan i'r gorllewin, ac i'r dwyrain, ac i'r gogledd, ac i'r deheu, a holl deuluoedd y ddaiar (heb wahaniaeth rhwng Iuddewon a chenhedloedd, beth bynag fyddo eu lliw, a'u hiaith, a pha le bynag y byddant yn preswyllo ar y ddaiar) a fendithir ynot ti, ac yn dy had di, Gen. 28; 14, 15. Yr Arglwydd Iesu Grist, yr hwn yw prif fendith yr holl deulu dynol oedd yn llefaru, canys nid oes ieohydwrfaeth yn neb arall, nac enw arall wedi ei roddi yn mhlith dynion, drwy yr hwn mae yn rhaid i bawb a gedwir, fod yn gadwedig. Ac wele fi gyda thi; ac mi a'th gadwaf pa le bynag yr elych, ac a'th ddygaf drachefn i'r wlad hon.

Yr oedd y datguddiad hwn yn cadarnhau yn mhellach, bod i Had y wraig, ddisgyn o had Jacob. Ac efe a gyfododd yn fore dranoeth, ac a gymerth y gareg a osodasai dan ei ben, ac a'i planodd ar ei phen yn golofn goffadwrfaethol o'r amgylchiad gwyrthiol hyn, ac a dywalltodd olew ar ei phen uchaf hi, i'w chys-egru felly yn allor i'r Arglwydd, ac a alwodd enw y lle hwnw Bethel, yr hyn sydd yn arwyddo tŷ Dduw.

Pan gyrhaeddodd Jacob i Haran, derbyniwyd ef yn garedig gan ei ewythr Laban brawd ei fam, a'r dyn ieuano a aeth i gyfamod a'i ewythr i gael Rachel ei ferch ieuangaf yn wraig iddo ei hun, trwy wasanaeth o saith mlynedd i Laban am dani, yn ol yr arferiad yn yr oes a'r wlad hyny. Eithr ei ewythr Laban yn niwedd y cyfryw yspaid, yn ddi-chellgar a ddirprwyodd Leah ei ferch hynaf iddo ef yn lle Rachel, yr hyn yn ddiamheu oedd yn dwyn ar gof iddo y modd y gwnaeth ef ei hun a'i frawd ac a'i dad yn flaenorol; ac yna yr oedd yn rhwym drachefn trwy lafur saith mlynedd ychwanegol, o brynn law yr hon oedd ef wedi ddewis ar y cyntaf, er ei fod yn feddiannol ar enedigaeth fraint ei frawd

a bendith neillduol ac olaf ei hybarch dad; ac ar ol y pedair blynedd ar ddeg, ganwyd Joseph mab hynaf Rachel. Fe ddysgodd Laban yn yr yspaid hyn werthfawrogrwydd gwasanaeth ei fab-yn-nghyfraith, oblegid pan daeth yr amsur i fyny, efe a gynygiodd brynu ei wasanaeth rhag-llaw, trwy roddi rhan iddo yn nghynryhoi y maes a ffrwyth y diadellau, a'r hyn y cyd syniodd Jacob. Ond Laban fawr ei drachwant, a amcanodd eto drwy hudoliaeth a hocoed gam-atal ei gyflog deilwng a chyfreithlawn; eithr ei ymgais a drodd yn afwyddianus, drwy ddoethineb a chwyreinrwydd Jacob, yr lwn a fendithiwyd yn helaeth gan radlonedd Duw ei dadan, fel y daeth yn gyfoethog iawn, mewn anifeilliad a defaid yn yspaid y chwech mlynedd y bu ef yn rhanog a Laban.

I'w barhan.

Y BEIBL FEL EWYLLYS DUW.

B.—Wrth ba enw y mae y Beibl, sef yr Hen Destament a'r Newydd, yn cael ei alw yn gyffredin?

A.—Y mae iddo amrywioel deitlau; weithiau fe'i gelwir yn Air Duw; weithiau yn Yegrythyrâu; ac weithiau yn Destament neu Ewyllys Duw.

B.—Beth sydd yn ngair Duw yn tebygoli i Ewyllys neu Destament?

A.—1. Yma y mae Iesu Grist yn sefyll fel Testamentwr; neu un a fyddo yn cymuno neu yn cymunroddi rhyw ffafir i'r rhai a fyddant yn gwneud cais priodol. 2. Pechaduriaid yw y rhai y cymunir iddynt, neu y rhai y mae budd iddynt yr yr Ewyllys, ac sydd â hawl i'r hyn sydd yn gynnwysedig ynddi. 3. Yr Ysbryd Glân yw y Cyfranydd. 4. Y mae pob braint sydd wedi ei gadael i ni yn yr Ewyllys, yn rhydd ac yn rhad i bawb a'i derbyniant.

B.—Beth yw natur yr Ewyllys, neu y Testament hwn?

A.—Y mae yn llawn ac yn berffuith, yn cynwys pob cyfoeth anmhrisiadwy o drugareddau ysbrydol ag sydd ar bechaduriaid ei eisiau mewn amser ac i dragwyddoldeb.

B.—Pa fodd y mae i ni wybod os yw yr Ewyllys yma yn cynwys y trugareddau ag sydd arnom os heisiau, ac sydd yn gyfatebol i'u hamrywiol ddiffygiau ac anghenion?

A.—Trwy ddarllen yr Ewyllys eich hunan, neu arall ei darllen drooch—manwl chwilio ei gwabauol orthygiau gydag ystyriaeth ddifrifol a gweddi daer—a chwylio am feddwl ei hyfryd gyawysiad.

C.—Yr wyf wedi gwrandaw ar eich ymddyddan, ac yr wyf yn awyddus am gael gwybod a oes i mi gyfranogiad o'r Ewyllys, a rhan yn yr etifeddiaeth.

A.—Pwy wyt ti?

C.—Un ydwyf ag sydd wedi ei drwmlytho gan enogrwydd pechod, ac wedi cael meddiannu anwireded fy ieuentyd. Y maent wedi myned

dros fy mhen; fel baich trwm, y maent yn rhy drwm i mi.

A.—Cymar gysur, y mae yma rodd gyfaddas wedi ei gadael i ti, sef maddauant o'th holl bechodau.

C.—Yn mha le yn yr Ewyllys y mae i'w gweled?

A.—Yn Essay 43, yn dywedyd fel hyn: "Myfi, myfi, yw yr hwn a ddileaf dy gamweddau er fy mwyn fy hun, ac ni chofiaf dy bechodau."

D.—A ddarfu i chwi weled dim wedi ei adael i ryw greadwr truenus o'm bath i?

A.—Atolwg lleda dy gwyn, a dysgrifia dy gyflwr.

D.—Un ydwyf ag sydd wedi gwrthryfela yn erbyn Duw a llaw gref, ac â braich estynedig. Yr wyf wedi troseddu ei gyfraith—dirmygu ei awdurdod, diystyru ei drugaredd, ac wedi gwrthod cynnygiadau ei ras, fel ag y mae fy mbechodau o'r lliw gwaethaf.

A.—Wel, ffrind, yr wyt wedi myned yn mhell iawn, ac yn wir y mae dy gyflwr yn ddrwg iawn hefyd, ond nid yn anobeithiol.

D.—Gwnewch ddarllen yr erthygl sydd yn fy fflufr.

A.—Y mae yn y bennod gyntaf o Essay, adn. 18. "Deuoch yr awr hon, ac ymresymwn, medd yr Arglwydd; pe byddai eich pechodau fel ysgariad, ant cyn wyued a'r eira: pe dochieut fel porphor byddant fel gwlanu."

E.—Yr ydwyf finau yn un o'r teulu pechadurus, wedi cael fy anog i ddyfod yn mlaen i gael gwybod os oes rhyw grybwylliaid mewn perthynas i mi yn Ewyllys yr Emmanuel.

A.—Darlunia dy gyflwr a'th sefyllfa.

E.—Yr ydwyf yn ofni fy mod yn un ag sydd wedi cael ei adael i galon-galedwch, yr ydwyf wedi bod yn hir yn gorwedd wrth llyn moddion yr ofengyl ac yn disgwyl, trwy fuddion gras, cuel gweled iechydwrïaeth yr Arglwydd, ond och, yr ydwyf eto yn ddyeithr iddi, ac heb deimlo effeithiau ei ras cadwedigol. O! a oes yna addewid i mi?

A.—Na fydd wan galon ac amheus; y mae yn wir dy fod wedi disgwyl yn hir ond y mae yma ddau erthygl yn cyfeirio yn uniongyrchol at dy gyflwr.

E.—Ynmha ran o'r Ewyllys y maent i'w cael?

A.—Y mae y cyntaf yn Essay 45: 19, a'r ail, Galaraad 3: 26.

E.—Byddwch mor garedig a'u darllen i'm clywedigaeth.

A.—"Ni ddywedais wrth had Jacob, Ceisioch fi yn ofer." Da yw gobeithio a disgwyl yn ddystaw am iechydwrïaeth yr Arglwydd."

F.—A ddarfu i chwi, wrth chwilio yr hen Ewyllys, gael dim yn cyfeirio at fy sefyllfa druenus i?

A.—Gad i mi glywed dy gwyn.

F.—Yr ydwyf yn barod i gasglu y casf ryw ddydd fy ngorchfygu gan fy mbechodau a'm gelynion, ac felly fod yn golledig am byth!

A.—Do: y mae yn Nheustament ein Brawd hynaf ddau erthygl cyfaddas i'th gyflwr dithau hefyd.

F.—A welwch yn dda i mi gael en clywed?

A.—“Os y Mab gan hynys a'ch rhyddha chwi, rhyddion fyddwch yn wir,” Ioan 8 : 36. “Canys nid arglwyddiaetha pechod arnoch chwi; oblegid nid ydych chwi dan y ddeddf eithr dan ras,” Rhuf. 6 : 14.

G.—Yr ydwyf wedi clywed cŵyn fy mrodyr yn cael ei ateb, a'u heisiau yn cael ei wneud i fyny; ond nid wyf wedi clywed am ddim i mi.

A.—Dywed wrthyf dy ouw, a darlunia i mi dy gyflwr.

G.—Fy ngymieriad yw arian. Yr wyf yn halogedig mewn calon a gweithredoedd. Yr wyf yn fy ffeiddio fy hunan, ac yn edifarhau mewn llwch a lludw.

A.—Y mae yn hyfrydwch genyf ddywedyd wrthyf fod parotadau i tithau hefyd yn yr Ewyllys.

G.—Atolwg beth sydd yno i mi?

A.—Ffynon wedi ei hagar i olchi ymaith dy bechod a'th halogrwydd, a'th wneuthur mor wuned a'r eira.

G.—A wnewch chwi ddywedyd wrthyf yn mhale yn yr Ewyllys y gorwedd fy rhan? Gadewch i mi ei glywed?

A.—Y mae yn yagrifenedig yn Zech. 13 : 1, fod “ffynon wedi eu hagoryd i bechod ac ariendid ac yn y bennod gyntaf o Epistol cymtaf Ioan y dywedir, adn. 7, “A gwaed Iesu Grist, ei Fab ef, sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob bechod.”

H.—A gaf finau ganiatad i siarad drosaf fy hun?

A.—Cei, ffrynd, aaf i fyny, ac adrodda dy feddwl.

H.—Och! yr wyf wedi bod unwaith yn profesu enw Iesu, ac yn selog yn achos crefydd; ond yr ydwyf wedi gwrthgilio, ac wedi cymeryd fy arwain gan y byd, y cnawd, a'r diafol, ac felly wedi ailgroeshoelio Mab Duw! O! a oes darpariaeth i mi yn yr Ewyllys?

A.—Na fydd yn anobeithiol, y mae yma addewid i tithau hefyd.

H.—O! mae fy nghalon yn llosgi gan lawenydd! A wnewch ohwi fy nghyfarwyddo at fy rhan a darllen yr ystyr?

A.—Gellir ei gwled yn y 3edd bennod o Jeremiah, a'r 14eg o Hosea, yn dywedyd fel hyn: “Ymchwelwch, feibion gwrthnysig, a mi a iachaf eich gwrthnysigrwydd chwi. “Meddyginiaethaf eu hymchweliad hwynt, caraf hwynt yn rhad; canys trodd fy nig oddiwrtho.”

L.—Y mae rhoddion helaeth wedi ei rhoi yn yr Ewyllys i fy mrodyr, ond nid wyf wedi clywed am ddim i mi.

A.—Beth yw dy augen?

I.—Yr ydwyf yn hollol analluog i gyflawni yr un ddyledswydd yn gywir; yr ydwyf wedi myned mor wan nes yr wyf yn dychrynu wrth feddwl am drallodiadan eto i ddod; yr ydwyf yn ofni y bydd yn rhaid i mi fyned trwy boethach tan, oerdded trwy ddyfnach dwfr, goddef trymach beichiau, a chyfarfod a chreulonach gelynyon.

A.—Wel, Gyfaill, y mae yma rodd yn yr Ewyllys i tithau hefyd.

I.—Yn mhale yn yr Ewyllys y mae i'w chael?

A.—Yn y 42ain o Esey: “Pan olyoh trwy y dyfroedd, myfi a fyddaf gyda thi; a thrwy yr afonydd, fel na lifant drosot: pan rodiech trwy y tan ni 'th losgir; ac ni enyn y fflam arnat.”

L.—A ellwch chwi ddywedyd a oes rhywbeth ar ddalenau yr Ewyllys santaidd yn gyfatebol i'm cyflwr i?

A.—Gad i mi glywed natur dy gyflwr.

L.—Cefais fy mhlanu mewn tir da, ond yr ydwyf yn debyg i'r ffigyabren diffwrth: yr ydwyf yn fynych yn dychrynu rhag i mi gael fy nhori i lawr fel diffwrthwr y tir.

A.—Wrth ddarllen yr Ewyllys, yr ydwyf yn ei chael yn sicrhau y cai di eto ddwyn ffirwyth, a bod yn addurn er gogoniant i'r Arglwydd yn ei winllan.

L.—A ellwch chwi hysbysu i mi yn mhale y mae y gwirioneddau hyn yn yagrifenedig, a darllen y gweddill o honnynt?

A.—Gallaf: y maent yn y 14eg Hosea; “Byddaf fel gwllith i Israel; efe a fiodena fel y lili, ac a leda ei wraidd megys Libanus.”

M.—A oes dim yn ngweddill yn yr Ewyllys i fy anog i?

A.—Beth yw dy gais a'th ddeisyfiad?

M.—Y mae arnaf eisiau cael symud yr hen galon annheimpladwy hon, a chael calon newydd ac ysbryd uniawn o'm mewn.

A.—Yr ydwyf yn cael wrth chwiliw yr Ewyllys, fod yn yagrifenedig yn y 36ain o broffwydoliaeth Ezeziel eiriau fel hyn: “Rhoddaf i chwi galon newydd, ysbryd newydd hefyd a roddaf o'ch mewn chwi; a thynaf y galon gareg o'ch cnawd chwi, ac mi a roddaf i chwi galon gig.”

N.—Yr oedd yn hyfryd genyf eich clywed yn rhanu i bob un ei gyfran. Caniatewch i minau ofyn i chwi a gawsoch rywbeth yn yr Ewyllys i gyfarfod â'm haugen i?

A.—Trefna dy fater, a gad i mi ei glywed, a mi a edrychaf i'r Ewyllys.

N.—Yr wyf yn dychrynu wrth feddwl am gyfarfod â breuin y dychryniadau. Yr ydwyf trwy fy holl fywyd yn rhwym mewn caethiwed, gan ofn marwolaeth. Yr ydwyf wedi gwled y gelyn diweddfaf yn tori i lawr fy nghyfeillion anwylaf, a'm perthynasau agosaf; ond y mae yn rhaid i mi fy hun wynebu y gwron rhyfelgar cyn bo hir, a rhoi y corff hwn i'r llwch, a rhaid i'm henaidd anfarwol gael ei drosglwyddo o flaen gorsedd barn! O y mae fy natur yn ymgynhyrfu wrth feddwl am gyfarfod ag awr marwolaeth!

A.—Na fydd yn anobeithiol; y mae yn hyfrydwch genyf hysbysu i ti, fy mod yn cael yn yagrifenedig yn yr Ewyllys, fod y Testamentwr mawr ei hunan wedi gorohfygu y gelyn, ei ysbellio o'i gelyn, ac wedi buddugoliaethu arno a chyflawnu buddugoliaeth.

N.—Bendigedig, ie, bendigedig byth, fyddo ei enw gogoneddus! Yr ydwyf yn teimlo wedi adnewyddu yohydig; ond fel byddwyf yn sior o'm cyfran, gwnewch fy nghyfarwyddo at y dystiolaeth.

A.—Yr wyf yn darllen yn y 15fed o'r Corinth.

iaid [cyntaf, a'r 2il o'r Hebreaid, mai "trwy farw-
olaeth y dinystrïal efe yr hwn oedd â neth marw-
olaeth ganddo, hyny yw diafol; ac y gwaredai
hwynt, y rhai trwy ofn marwolaeth oeddynt dros
eu holl fywyd dau gaethiwed." "O angau, pa le
mae dy golyu! O offeru, pa le mae dy fuddugol-
iaeth? Ond i Dduw y byddo'r diolch, yr hwn
sydd yn rhoddi i ni fuddugoliaeth trwy ein Harg-
lwydd Iesu Grist."

PAWB.—Pa gynghorion a roddech chwi i ni?

A.—Cynghorwn bawb i ddarllen yr Ewyllys eu
hunain, a bod yn gyfarwydd â'i gwahanol erthygl-
au a'i chynwysiad santaidd; a gweddio a'r fod i'r
holl roddion cynwysedig yn yr Ewyllys gael ei
sylweddoli yu nghyflawn iachawdwriaeth pob
enaid anfarwol. Cyfl. gan W. R.

Minersville, Ohio.

Barddonol.

CAFWYD YR ADDEWID.

Beibl Duw yw hwn i'r bobloedd,
Dyma rodd deheulaw 'r nefoedd,
'Wyllys da a roddwyd ini
Fod in' Geidwad gael ei eni:
O mor wir yw ei air!
O mor wir yw ei air!
Dyma addewid o Waredwr
Hyn sydd wir yn ei air.

Draw yn erchyll godwm Eden
Pan y syrthiodd dyn fel deilen,
Ac heb obaith nef na bywyd,
Wele cafwyd yr addewid:
O mor wir yw ei air &c.

Draw ar fynedd teg Moriah,
Gwelwyd arwydd o'r Messiah,
Pan oedd Isaac ar yr allor
A llef gwaed yn gwaeddi 'n ddidor:
O mor wir &c.

Dyweddodd Jacob wrth brophwydo
Do yn rhyfedi iawn am dano,
Fe fydd deddfwr yn y dyfod
Hyd nes delo Brenin Siloh:
O mor wir &c.

Pan oedd Israel mewn caethiwed,
Dau gystuddiau yn ddiarbed,
Dacw 'r oen yn cael ei lwyta
Israel trwyddo 'n cael diangfa:
O mor wir &c.

Cawn i Balaam waeddi 'n eon,
Gwelaf ef, ond nid yu union,
Seren Jacob mewn sirioldeb
Ddryllia gonglau cedyru Moab:
O mor wir &c.

Cafodd Moses yr addewid
Gan yr Arglwydd am y Prophwyd,
Prophwyd fydd ei megys Siâu,
Arno ef gwrandewi dithau:
O mor wir &c.

Y mae Dafydd yn moliannu
Am y Ceidwad ac yn canu,
Rhodd addewid o'i drugaredd
Sicrhâai am byth ei orsedd:
O mor wir &c.

Bachgen aned yw, medd Esay,
Mab a roddwyd i ni 'n ddian,
Bydd llywodraeth ar ei ysgwydd,
Cadarn Brenin yn dragywydd:
O mor wir &c.

Y mae Jeremiah 'n edrych
Arno 'n graffus drwy ei bellddrych,
Blaguryn Dafydd welai 'n dyfod
I roi iawn dros byth am bechod:
O mor wir &c.

Y mae Michah yn adgoffa
Am addewid y Gorucha'
Sef trugaredd Duw i Abrah'm
A gwirionedd Jacob weithian:
O mor wir &c.

Dyma Angel y cyfamod,
Pwy a oddef ei ddylodiad?
Yn ddisymwth daw i Seion,
Bydd fel sebon y golchyddion:
O mor wir &c.

Fe a bura feibion Lefi
Trwy 'r dinasoedd a'r pentrefi,
Ac a'u coethu mal yr arian
Fel y byddont o'r aniaid:
O mor wir &c.

Y mae'r angel yu mynegi
Am dyfodiad ei Fawrhydi
I ymuno â phechadur
Daw a dyn mewn undeb natur:
O mor wir yw ei air!
O mor wir yw ei air!
Wele cafwyd yr addewid,
Hyn sydd wir yu ei air.

Medd bugeiliaid wrth eu gilydd
Credw wuawn i air yr Arglwydd
Er bod yma feithder rhyngom
Awn hyd Bethle'm fel y gwelom:
O mor wir &c.

Wedi eu dyfod at byrth Salem
Gofyn wnaethant am dref Bethle'm
P'le mae'r Brenin anwyd ini?
Wele daethom i'w addoli:
O mor wir &c.

Heiblo 'r aethant i dre' Salem
Ar en ffordd i ardal Bethle'm
Ac o'u blaen gwelent y "Seren"
Yn eu harwain at y Bachgen:
O mor wir &c.

Wedi eu dyfod, mewn yr aethant,
Ac o'u cyfoeth cyfrasaant,
Gwnaent ymgrymu ac addoli,
Mawl canasaat i Fab Mari:
O mor wir &c.

Mawl O cenweh yr holl bobloedd,
A chydunweh Gôr y nefoedd,
Ar ei ben y byddo 'r goron,
Ac Aneu dywedodd Seion:
Diolch byth am ei air,
Diolch byth am ei air,
Fel ei hunan digyfnawid
Yn dragwyddol bydd ei air.

Minersville, Ohio.

W. R.

YMON Y CRISTION.

Rhyfeddol ydyw'r haul a'r llor.
Yn llawn oleu'r byd,
Ond mil mwy rhyfedd ydyw gwel'd,
Y Crewr yn ei gryd.

Rhyfeddol ydyw gwaith yr Iôr!
Yn llunio aer uwch ben,
Ond mwy rhyfeddol oedd ei wel'd,
Yn marw ar y pren.

Rhyfeddu 'rwyf at bethau 'r byd.
Brenhuoedd ar ei sêdd,
Ond mil rhyfeddach ydoedd gwel'd,
Yr Uwchaf yn ei fedd.

Rhyfeddol yw y bydoedd maith,
Rhyfeddach gwaith fy Naw,
Yn achub gwael syrthiedig ddyn,
A'i gael o farw 'n fyw.

Nac ofna mwy, bechadar trist,
Daeth Crist i'r lan o'r bedd,
Ac ato ef dyrchafa 'th gri,
I'w foli byth mewn hedd.
O tyr'd, bechadar, mae'n llawn bryd,
I garu 'th Arglwydd glân,
Yr hwn a'th geidw di yn llwyr,
Rbag mayn'd i uffern dân.
Dymunaf ogoneddu 'm Daw
Tra byddwyf yn y byd,
A'm cysur penaf ar y llawr
Yw cofio 'i angau diud.
Wrth wel'd ei Enw anwyl cu,
Mae i' enaid yn cael gwledd,
A phwysaf arno yn ddigryn,
Nes myn'd i wlad yr hedd.

MARY JONES, *Racine.*

BETH YW 'R WYLO!

Beth yw 'r wylo trist a welir
Drwy 'r Gorllewin fyd o'r brou?
A'r galarn dwys & gylwir
Yn yr adeg ryfedd hon!
Beth yw'r achos bod fath nifer
Heddyw 'n weddwon yn ein gwlad,
A bod plant amddifaid lawer
Yn galarn am eu tad?
Rhaid yw ceisio rhoi atebiad
F'r gofynion pwysig hyn,
Os na fethaf gan ly nheimlad
Ac i'm llygaid i'n'd yn llyn.
Bhyfel ydyw 'r achos, meddaf,
O'r galarn trwm sy'n bod,
Ac o'r wylo hefyd welaf,
Yn bresenol is y rhod.
A chaethiwed—gwrthyn bechod—
Barodd y rhyfela sydd,
Nes mae 'r wlad yn llawn o drallod
A pheryglon nos a dydd,
Gwnaeth gormeswyr diegwyddor
Ddifrod lawer yma a thraw,
Ni wrandawent ar un cyngor
Ond ysbellient ar bob llaw.
Ac er attal yr annuwiol
Ddymion creulou llawn o frad,
Fe gaed miloedd yn wirfoddol
I filwrio tros eu gwlad,
Ac er hynny fe wnaed difrod
Ar fywydau 'r milwyr mwyn,
Llawer roddwyd ya y beddrod
Heb wrth neb gael dweyd eu cwyn.
Llawer bachgen grymus gwrol
Gefuodd ar ei lam a'i dad,
Gau wynebu yn wirfoddol
Ar elynion llawn o frad,
Gyda byder cryf a gobaith
Gael dychweilyd eto 'n fyw,
Yn lle hynny cadd ar unwaith
Gau elynion farwol i'w.
Llawer tad a gefnodd hefyd
Ar ei briod hoff a'i blant,
Gau wynebu rhyfel enbyd
A pheryglon bryn a phant,
Gyda bwriad i ddychweilyd
At ei deula 'n ol, mae 'n wir,
Ond fe gollodd yntau 'i fywyd
Yn y frwydr cyn pen bir.
Ni chadd neb i weini iddo
Pan yn gorwedd yn ei waed,
Nac un llaw i'w gynorthwyo
Er ei godi ar ei draed,
Felly gorfu 'r truan drengu
Heb gael cymorth o un man,
Na chael neb i'w ddysycheda
Er mor giwffas oedd a gwan.
Ni chadd arch i orwedd ynddi
Nac un bedd i huno chwaith,
Nac un amdo o dosturi,
Felly y gorphenai 'i daith;

Yno nid oedd un berthynas
I dywallt deigrn er ei fwyn,
Nac i wneuthur un gynnwynas
Chwaith na gwrando ar ei gwyn.

Gwylwn fod yr ochel bechu
Sy'n bodoli yn ein gwlad
Yn auogaeth i'n Tad wgu
A'n difetha yn y gâd;
Trown i ofyn fel gwladwriaeth
Am faddeuant at ein Duw,
Ganddo Ef mae iechydwrriaeth,
'R alaeth dderfydd—Ef a'n clyw.

H. Patent.

AS OWEN.

DAU BENNILL AR GYMERIAD JEFF. DAVIS.

Ow! Jeff yr athrodwr,—archfradwr y deau,
Dy ddichell satanaidd feldidbiodd ein gwlad,
Dy orthrwm bwystlfaidd ar ddynol iawnderau,
Achosodd ddofn archoll—gwarthodir dy frad,
Ow! ddinystir erehyll ar laesydd Amerig,
Gau waed eu thrigolion mae'r ddaear yn goch,
O herwydd dy fympwy a'th amian gythreulig,
Ond clyw, fe'th ddiellir, dy waedd fydd yn groch.

Ni fu y fath rwygiad ar deimladau dynol,
Er cyfnod y cread yn ngardd Eden draw,
O herwydd dy 'ageler weithrededd andwyol,
Mynwaeau sy'n ll'w'gu gan dd'rswach a brow;
Archwerthwyr negroaid a lleidr plant dynion,
Ti fethraist ddeddf auraid dlynoliaeth i'r llawr,
A throaist y Beibl yn gadwyn i'r caethion,
Ond sut yr ymd'rwei o flaen y Duw mawr.
Newburgh, O. DEWI GLYN ESWY.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL PENNSYL-
FANIA.

Cynaliwyd y Gymanfa hon eleni yn Danville.
Dechreuwyd Hyd. 17eg a diweddwyd y 19eg. Yr
oedd y gweinidogion a'r pregethwyr caulynol yn
bresenol a chymerasant rau yn ngwaith y cylar-
fodydd:—Parchu. Cook Danville, Evans Hyde
Park, Williams Carbondale, Daniels Dundaff,
Williams Bradford, Williams Pittsburgh, Thomas
Dudley, Williams Slate Hill, Jones Mueraville,
Morgans Pottsville, Peregrine Beaver Meadow,
Davis Baltimore, Md., Edwards Youngstown O.,
Roberts Remsen a Davies Waterville, N. Y., Rob-
erts Tennessee, Evans Danville, (B.) Harris Hel-
ena, Pa., a Jenkins, Dover, N. J.

Cynaliwyd Cynadledd am 10 a 2 y dydd cyntaf.
Dewiswyd y Parch. R. R. Williams yn gadeirydd,
a'r brawd Thos. Phillips, Hyde Park, yn is gad-
eirydd—y Parch. D. Daniels yn ygrifenydd.

Rhoddyd gwahoddiad i'r brodyr Roberts a
Davies o Dalaeth New York a'r brawd Roberts o
Tennessee, i gyd eistedd a ni, a chymeryd rhan
yn ngweithrediaidau y Gymanfa. Yna,

1. Darllenwyd gweithrediaidau y gymanfa o'r
blaen, a chymeradwywyd hwynt.
2. Derbyniwyd y brodyr John Williams, Slate
Hill, a David D. Thomas, Dudley, i'r Undeb.
3. Derbyniwyd yr Eglwysi caulynol i'r Undeb:
Eglwys Duncansville, Eglwys Plymouth, Eglwys
Baltimore, Md., ac Eglwys Columbia.
4. Darllenwyd llythyr oddiwrth Eglwys Phila-
delphia yn gofyn am gael ei derbyn i'r Undeb;
gan nad oedd neb yn y cyfarfod yn gwybod ond

y nesaf peth i ddim am dani, barnwyd nad gwedd-
us fuasai ei derbyn yn bresenol. Noffidwyd y
Parch. E. B. Evans, Hyde Park, i dalu ymweliad
a'r lle, un o'r Sabbathau cyntaf ar ol y Gymanfa,
er mwyn cael gwybod eu helynt yn fanylach, a
chynorthwyo helyd yn eu hymdrechion i gynat
achos y Gwareddwr. Penderfynwyd eu bod fel
Cymanfa yn cymeryd Eglwys Philadelphia o dan
ein nawdd. i estyn iddi bob cynorth a allwn yn
mhob modd teilwng.

5. Dygwyd achos y Genhadaeth Gartrefol ger
bron. Darllenodd y trysorydd, y Parch. J. B.
Cook, ei fynegiad am y flwyddyn o'r blaen, yr
hwn a dderbyniwyd. Y cyfaniadau oeddynt fel
y canlyn: St. Clair, \$13; Johnstown, \$26.75;
Charlestown, \$6; Beaver Meadow, \$10; Pottsville,
\$7; Slatington, \$2; Pittsburgh, \$11.25; Bradford,
\$6.25; Minersville, \$14.75; Hyde Park, \$17; Dun-
daff, \$20; Danville, \$12—cyfanswm, \$146. An-
fonwyd helyd trwy law y trysorydd \$3 i swydd y
Genhadaeth Dramor.

Ar ol gwneud sylwadau gan amryw o'r brodyr,
penderfynwyd fod gweinidogion y gwahanol eg-
lwys i ddwyn achos y Genhadaeth o flaen eu
cynulleidfaoedd y Sabbath cyntaf yn Ionawr nes-
af, cymeryd i fyny gasgliad, a'i anfon i'r trysorydd,
oddiethr fod gwell cynullun o'i heiddo ei hunan
gan ryw Eglwys. Hefyd neilldwyd y Parch. J.
B. Cook yn drysorydd am y flwyddyn hon eto, i
dderbyn yr arian a'u danfon i'r Gymdeithas, a'r
Parch. P. Peregrine i auserch yr Eglwysai trwy y
waeg ar rau y Genhadaeth.

6. Gwneud rhai sylwadau yn mberthynas i far-
wolaeth y Parch. Lot Jenkins, St. Clair, a'r brawd
John Morgans, Minersville, a chyd unwyd yu y
penderfyniad canlynol:

Yn ngwynneb fod Rhagfurlaeth ddoeth wedi
symud ein hanwyl frodyr oddi ar ddaiar, y mae
yu gweidu i ni gydnabod llaw sanctidd a chyf-
iawn ein Tad netol yn hyo, a chyduno i gysegru
ein hunain i'w waith yu adnewyddol, gan y gwel-
wn yn amlwg "nod oes i ni yma ddinas barhaus"
—fod i ni helyd fynegu trwy y penderfyniad hwn
ein cydymdeimlad a pherthynasau un, ac a
gweddwy i llall.

7. Penderfynwyd, gan fod ein hanwyl frawd y
Parch. John Edwards, Johnstown, wedi symud i
Dalaeth arall, fod iddo gael llythyr o ymadawiad.

8. Dygwyd amgylchiadau gweinidogion yr Un-
deb i sylw y Gynadledd gan y brawd Joseph
Richards, Duncausville. Dangosodd y brawd yu
amlwg nad yw derbyniadau y gweinidogion oddi-
wrth yr Eglwysai yu cyfateb i ddardaniaeth yr am-
serau, a'u bod o angenrheidrwydd yu dyoddef.
Bu cryn siarad ar y mater hwn. A chynygwyd
gan y brawd Thomas Phillips, Hyde Park, ac oili-
wyd gan y brawd Thomas H. Lewis, Beaver
Meadow, fod pwyllgor cynwysedig o frodyr oedd
yn bresenol, un o bob lle, i gael eu neilldod i
dyna i fyny gysfarchiad at yr Eglwysai o berthynas
i gyfrannu yn helaethach at gynalieth eu gwein-
idogion. Mabwysiadwyd y cynygriad yu anfrydol.

Pennodwyd 14 o frodyr. Bydd yr holl Eglwysai
yn debyg o dderbyn anerech cya hlr.

9. Bu achos y "Genbadwr" dan sylw. Pen-
derfynwyd ei fod yu ddyledswydd arnom i barhao
i roddi pob cefnogaeth i'w olygydd parchus yu ei
ddygiad allan, drwy ei dderbyn, ei ddarllen, a
thrwu dalu yu byrdlon am dano. Pan yu ymdrin
ag achos y Genbadwr, cawsom ar ddeall fod angen
am argraffiad newydd o Lyfr Hymnau, o berwydd
fod yr hen argraffind yu agos wedi ei werthu.
Penderfynwyd ein bod yn aang y Dr. Everett i
gyhoeddi yr hen lyfr, "Caniadau y Cysegr," yr
argraffiad newydd i fod yn debyg i'r hen, mor
debyg fel y gellir defnyddio yr hen a'r newydd
gyda eu gilydd.

10. Cynygwyd llyfr Mr. Samuel Williams,
Scranton, Pa., "Ar Farddoniaeth yr Ysgrhythrao,"
i sylw y Gynadledd. Barnwyd fod yr awdwr yu
deilwng o gefnogaeth, ac y byddai yn fantasia i
holl fyfyrwyr yr Ysgrhythrao fod yu feddiauol ar
ei lyfr, a'i ddarllen.

Cyduuwyd fod y Gymanfa y flwyddyn nesaf i
gael ei ehynat yn Pittsburgh a Brady's Bend.

Cyfrannwyd at ddwyn traul y Gymanfa fel y can-
lyn:—Brady's Bend am 1862, \$5, eto am 1863,
\$10; Pittsburgh, \$9.05; Providence, \$5; Hyde
Park, \$10; Carbondale, \$3.50; Scranton, \$4.50;
Plymouth, \$5; Baltimore, \$5; Minersville, \$8.50;
Mahoney, \$3; Ashland, \$6; Dudley, \$7.08;
Bradford, \$5; Dundaff, \$5; Pottsville, \$5; Beaver
Meadow, \$3.50; Ebbwvale, \$3.75; Tamaqua,
\$3.96; Blossburg, \$6; Charleston, \$4; Slate Hill,
\$2; Duncausville, \$5; Johnstown, \$10; St. Clair,
\$10; Summit Hill, \$5. Mewn llaw er y llynedd,
\$76.41. Cyfanswm, \$226.25. Talwyd allan,
\$78.90. Yn llaw y trysorydd erbyn y flwyddyn
nesaf, \$147.35. Y trysorydd am y flwyddyn ddy-
fodol yw y brawd Daniel Davies, Hyde Park.

Gallwn ddweyd wrth derfynu i ni gael Gymanfa
dda ar lawer o gyfrifon. Yr oedd Eglwys Danville
a'i pharchus weinidog mewn teimladau da i gael
Cymanfa, yu un a chytun—beb un croes—cy-
nulleidfa dda, llonaid y tŷ mawr, pregethu da,
cau da, gwrandio da, ac yr ym yn credu fod yno
weddio da, a gobeithiwn y bydd y canlyniadau
yu dda iawn. Dangosodd holl Gymry y lle gar-
edigswydd mawr yu ei gŵal am yr holl ddyoethr-
laid yno. Ni oblywom i neb fethu cael lle yno,
na neb fethu cael lle wrth ei fodd. Os bydd Cy-
manfa byth eto yu Danville, bydd yn sicr e fod yu
un fawr. Yr holl lwythau o Dan i Beersheba a
ymgagant yno, a meibion Leâi fychain a mawrien
gyda hwy. Da oedd i ni fod yno. Os oedd mor
dda, mor hyfryd, mor felus a hoff, mewn cymnafa
ar y llawr, rhaid y bydd yu dda odiaeth yn Nghy-
manfa fawr Caersalem. Dyna lle bydd torf—
pregethu, gwrandio, canu, molianu, a hen ryfedda
y cariad a'r gras a'u cododd ni yno! Bendith y
Duw mawr a ddilyno waith y gymanfa oili, er ym-
hwyso pawb oedd yno i Gymanfa dragywyddol
y Nefoedd.

R. B. WILLIAMS,
Cadeirydd.

D. DAVIES,
Ysgrifnydd.

AGORIAD ADDOLDY YR ANNIBYNWYR YN NEWBURGH, OHIO.

Mr. GOL.—Y mae yn hen arferiad bellach i roddi ychydig o hanes yn eich misolyn gwerthfawr am amgylchiadau o'r fath ag a nodir uchod. Cref-afeich amynuedd i osod ychydig o lineâu fel hyn yn rhyw gongl o'ch CENHADWR hoff, fel hanes agoriad capel a gymerodd le yma yn Newburgh. I'r perwyl yma fe gafwyd wyth o gyfarfodydd pregethu, ac un cyfarfod gweddi. Cynaliwyd hwynt fel y canlyn:

Dechreuwyd dydd Sadwrn Hydref 10fed, cyfarfod am dri yn y prydawu ac am chwech yn yr hwyr.

Drauoeth sef y Sabboth am wyth yn y boreu, cyfarfod gweddi—cyfarfod y gwlith nesol oedd hwn. Cyfarfodydd pregethu am ddeg, am ddau ac am chwech.

Cyfarfodydd pregethu y Llun canlynol yr un fath. Y rhai fu yn gweinyddu ar yr achlysur oeddynt y Parchedigion J. P. Thomas, Mineral Ridge; T. Davies, Youngstown, a Wm. Roberts, New York. Pregethodd Mr. Roberts saith o weithiau ac yn ol fy maru fach i yr oedd pob un o'r pregethau yn bwysau da. Cafwyd hefyd bethau melus a gwerthfawr iawn gan y Parchedigion Thomas a Davies. Cafwyd arwyddion amlwg fod gwenau yr Arglwydd yn ein plith trwy yr holl Gyfarfodydd.

Y Sabboth am ddau, pregethodd Mr. Roberts yn Saesonaeg i dorf luosog o Gymry ac Americanaid—*tystiolaeth y rhai olaf wrth fyned adref oedd, (He is the right man to preach Christ to Sinners.)*

Ond cyn fy mod yn diweddu yr ygrif y mae genyf ryw beth neillduol ac sydd yn hyfryd genyf eich hybyssu, sef i ni glirio dyled y capel yn llwyr cyn myned allan o'r cyfarfod nos Sabboth. Dechreuwyd y casgliad yn niwedd y cyfarfod dau o'r gloch, pryd y neillduwyd Mr. John Jones a Mr. David Jones, dau frawd ac yu ddau o bercheuogion gwaith haiarn Newburgh ynghyd a gwaith haiarn newydd yn Chicago, i fyned oddiungylch a'r blychau i dderbyn y caredigrwydd. Ac ymhen ychydig o fynodeu dyma'r ddau frawd yn dychwelyd tua'r pwlpud, a gwelwn yn mlwch un o honynt un aypyn o filiau (*bills*) wedi ei rhwyno yn daclus. Yr oedd fel rhyw fynydd bach, eto yn gyfoethog iawn; ac er syddod a llawenydd i ni, yr oedd yn cynwys \$300, gwedi ei rhoddi gan Mr. David Jones y casgliydd ei hun. Casglwyd i gyd yn y cyfarfod hwn \$360. Ar ddiwedd y cyfarfod hwyr ol penderfynwyd i wneud casgliad arall, ac aeth y ddau Jones a'r blychau eilwaith i dreio yr hen olwyn garedigol wedy'n; ond ni ddychwelwyd yn fforturus iawn y tro hwn, a chydau eu bod yn gosod y blychau ar y bwrdd, dywedodd Mr. John Jones wrth y gynulleidfa fod eisiau dros \$400 eto i glirio dyled y capel, ac yn awr, meddai, gadewch i ni dreio rhoi terfyn arno, yn lle bod y fath bwn yn pwyso arnom yn ol llaw, a gofynodd allan yn hyf, Pwy roddai \$50 i dddechreu. Gyda hyn ateb-

odd Mrs. John Jones y byddai Mr. John Jones yn atebol am \$50 i dddechreu; a chyn bod y awn allan o'n clostiau, cododd Mr. David Jones a dywedodd y bosai ef yn rhoddi \$50 arall. (Yr oedd hyu yn chwaneigad at y \$300 a roddai yn y prydawu). A dilynwyd hwy wedyn gan awn ariauol yn barhaus am tua hanner awi—rhaf yn \$50 a \$10, a \$5, a \$3, hyd nes i ni glywed Mr. John Jones yn tori allan i gyhoeddi fod "*Y ddyled wedi ei thalu ac ychydig dros ben!*"

Casglwr heb ei fath yw yr hen bererin Mr. John Jones. Dywedai Mr. Roberts, New York, fod pobl wedi ei deitlo ef yn *Prince of beggars*; ond ei fod bellach yn rhoddi y teitl i fyny i Mr. Jones.

Yr oedd swm y casgliad ar ddydd yr agoriad yn \$803.11. Rhoddodd Mr. John Jones \$117 o'r swm uchod. Yr ydych yn deall bellach, Mr. Gol., fod lle poeth yn Newburgh i gybydd.—Y mae Cymry yr ardal hon yn gyffredinol yn haelionus iawn at achosion da, yn wyr ac yn wragedd, crefyddol ac anghrefyddol. Cymered eglwysai ac ardaloedd sydd yn saith cymaint yn fwy na'r eglwys na'r ardal hon, esiampl oddiwrth hyu.

Y mae yn deilwng o sylw, ac yn werth i'w gofnodi am yr ymdrech nodedig a wnaed gan y gwagedd. Penodwyd pedair o honynt i fyned o amgylch yr ardalyddion i gasglu at ddodrefnu y capel newydd cyn ei agoriad, a chasglwyd digon o arian i brynu carped, camwyth-fainc, a dwy gadair *cushion*. Y cwbl tua gwerth \$120. Cym-erodd Mrs. Jones, priod Mr. David Jones, un o bercheuogion y gwaith, at y gorchwyl o addurno y pwlpud a'r *platform*, sef gosod carped ar y llawr, yughyd ag addurno y Beibl Desk, a rhoddi bwidd ysblenydd o flaen y pwlpud, y cwbl ar ei thraul eu hun. Y mae yr un foneddiges wedi hyn, wedi anhegu yr eglwys a llestri cymundeb, llestri ariau gwerth \$37. Rhoddwyd hefyd anheg ardderchog gan Mr. J. Richman, Puddler, sef par o lampau gwychion i'w gosod ar y pwlpud.

Nos Sabboth diweddaf, sef yr 8fed o Dachwedd, anrhegwyd yr eglwys a Beibl mawr Saesonaeg gan Mrs. Mary Jones, priod Mr. Thomas M. Jones, Twymwr, gynt o Aberdare. Gwerth y Beibl yw \$15. Mewu gwirionedd, Mr. Gol., y mae'r aurhegion gwerthfawr sydd wedi cael eu rhoddi tuag at y Deml hon yn deilwng o gael eu cofnodi yn eich CENHADWR clodwiw. Y mae Duw yn sicr o fod wedi eu cofnodi ar ei lyfr Ef. Boed i bawb am eu bymdrech a'u llatur a'u haelioni tuag at wneud y Deml hon yn addas o dŷ addoliad i Dduw, gael y bendithion goreu a fedd y Nef.

Mr. Gol., y mae ar fy nghalon i ddweyd gair eto am Gymry Newburgh, sef am eu ffyddlondeb di-dwylledd dros yr Udeab a'r Llywodraeth. Y mae o Gymry yn gweithio yn y gwaith haiarn yn agos iawn i 200 mewn rhifedi. A chael golwg a llygad noeth ar y fath fyddin yn myned at yr ethol-flwch dydd Mawrth, y 13eg o Hydref, fusasai yn sicr o gynyrchu rhyw naw gwresog a bywiol o fewn yr edrychyd. Yr oeddynt yn myned dan ganu, megis, "*Down with the traitor and up with*

the Stars," a "*Marching along*," yn cael eu blaenori gan y Sêr a'r Brithresi, ac yn cael eu trefnugan y ddau Jones, percheuoglon y gwaith, a rhoddodd yr oll o honiut yn eithaf amlwg eu toeynau dros yr Undeb. Drauoeth le ddaeth y gymeradwyaeth uchelaf ar un o baprau Cleveland, sef am Gymry Newburg yn dangos eu ffyddlondeb a'u sel dros ddiogelwch yr Undeb. Y rhai hyu sydd yn arfer a darllen y *Drych* ydynt yu ddiau wedi darllen y dyfyniad a dynwyd o'r *Cleveland Herald*.

Llwyddiant i'r Cymry ymhob ardal a thref trwy y wlad i fod yn ffyddlon ac yn ymdrechgar dros bob achos da, fel y deuent i fwy o sylw yn barhaus—ydyw gwir ddymuniaid,

DAFYDD T. LEWIS.
Newburgh, Tach. 10, 1863.

AGORIAD CAPEL CYMREIG,

ger Dover N. J.

Dydd Iau, Hydref 22, oedd y diwrnod penodig i agor y ffisfiol addoldy i'r Cymry yu Richard Mine, ger Dover, Jersey Newydd. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. W. Roberts, New York, (T. C.) a'r Parch. E. B. Evans, Hyde Park, Pa., (A.) Nos Ffecher pregethodd y Parch. E. B. Evans yu Gymraeg. Boreu ddydd Iau am 10 o'r gloch pregethodd Mr. Roberts yu Saesonaeg, a Mr. Evans yu Gymraeg.

Pryduawn am ddau o'r gloch y *bregeth gysegrol* yn Suesonaeg gan Mr. Roberts. Yn yr hwyr pregethwyd yu Gymraeg gan Evans a Roberts.

A pheth mwy a ddywedaf, cyhoeddwyd fod y capel yu ddiddylod ar ddydd ei gysegriad. Y mae y gynulleidfa fechan sydd yn addoli yma yu ddyddus i Thomas Iron Co. ac i'r Americanaid yu y Ne, ac i haelion dihef Cymry y cymydogeithau hyn am eu parodrwydd i gynorthwyo y sawl gymerasant arnynt yr anturiaeth o adeiladu lle addoli mor diws a chyfeus. Maint y tŷ yw 22 troedfedd wrth 22, a 18 o uchder. Ein gweddi yw, llawer y tŷ â phobl yu ofni yr Arglwydd.

JOHN B. JENKINS.

CYMANFA IOWA.

Dechreuwyd ein Cymanfa eleni yu Williamsburg, *Iowa County*. Sabbath, Medi 27. Yno y mae y Parch. E. J. Evans yu gweiniidogaetha. Oddiyno daethom i Sefydla Old Man's Creek, lle y llafuria y Parch. E. Griffiths. Oddiyno i sefydla Long Creek, lle y mae yr Ysgrifenydd yu weinidog; ac oddiyno i sefydla Flint Creek, lle y pregetha y Parch. T. W. Evans.

Y pregethwyr a gymerasant ranau yu ngweithrediau y gymanfa ydynt y gweiniidogion cartrefol a enwyd, ynghyd a'r Parchn. D. Price o Granville a Newark, Ohio, ac E. Davies (T. C.) Long Creek. Oherwydd absenoldeb ysgrifenydd y Cymanfa y llynedd o'i chyfarfodydd diweddaf, ni roddwyd hanes ei gweithredau i'r CENHADWR. Ond wele ddau o'r penderfyniadau a basiwyd mewn canadlodd y llynedd. 1. Fod yr eglwysi a'r gymanfa hon yn galw am i'r pregethwyr hyny

a ymwelant â hwy i ddwyn tysteb o'u cymeriad da gyda hwynt; neu ei gyhoeddi trwy y CENHADWR cyn et dyfodiad.

2. Gan fod ymosodiad maleisddrwy wedi cael ei wneud gan ryw berson neu bersonau ar gymeriad y Parch. E. Griffiths, gan anfon gohebiaeth at Swyddogion yr Am. Ho. Miss. Society, er mwyn tori ymaith gydymdeimlad a chynorthwyo y Gymdeithas hono oddiwrth yr eglwys a'i gweinidog ar Old Man's Creek, Penderfynwyd, Ein bod fel Cymanfa yu ei hystyried yu ddyledswydd arnom i hybysu ein cydymdeimlad â'n hawyl frawd Griffiths gan sicrhau i bawb y perthyn iddynt ei wybod, fod cymeriad y Parch. E. Griffiths yu anrhydeddus, a'i fod yu caei ei barchu yu sawr gan bob un o'i frodyr yu weiniidogaeth yma; a phob un o aelodau ein heglwysi cyn belled ag yr ydym yn hybys o honiut, a'n bod yu cydlaweuhaau am i'r cyhuddwr fethu yu ei amean.

Rhai o'r penderfyniadau a basiwyd eleni.

1. Ein bod yu gwahodd y Parch. D. Price i seitedd gyda ni a ehydweithredu â ni yu ein canadlodd.

2. Ein bod fel Cymanfa a chynulleidfaoedd yu teimlo'u eiddus o herwydd i'r Parch. D. Price gael tori ei fraich pan ar ei daih yu yr un cerbyd a'r Parch. E. Griffiths, a W. D. Price, o Old Man's Creek, i Williamsburg; (digwyddodd yr aahap trwy i'r pin ymlaen y *tongue* golli pan ar oriwaered; ac felly rheddodd y cerbyd ar sodlau y meirch;) ac am y siomedigaeth a gawsom o'r herwydd. Eto yr ydym yu dra diolchgar i'r Arglwydd am na anafwyd ef yu waeth, ac na archollwyd Mr. Griffiths i'r uu graddau a Mr. Price. Eto gan ein bod mewn ihan wedi colli gwasanaeth Mr. P. eleni yr ydym yu uno i'w wahodd i'n gwasanaethu y llwyddyn nesaf, os bydd byw ac iach ac os yr Arglwydd a'i myn.

3. Yr ydym yu cydymleimlo a'r brawd Price yu ei brofedigaeth chwerau, yu y ddanwais a enwyd.

4. Yu gymaint a bod Dr. Murray o Iowa City wedi rhoddi braich Mr. Price yu ei lle, a gweinidodd, hyd nes yr oedd yu allung i gychwyn tuag adref, a hyny yn *rhad*; yr ydym fel Cymanfa yu cyflwyno i'r Doctor ein diolchgarwch am ei wasanaeth haelfrydol.

Pasiwyd hefyd, benderfyniad ein bod yu cydymdeimlo â'n llywodraeth, a neillduwyd pwyllgor i ffurfio'r penderfyniad mewn trefa; ond ni ddaeth i law yr ysgrifenydd.

Gawsom gyfarfodydd hyfryd iawn. Er na allodd yr anwyl Price fyned gyda ni i Williamsburg a Flint Creek, eto pregethodd yn felus a grymus iawn ar Old Man's Creek ac ar Long Creek, dair gwaith ymhob un. Cafodd y pregethwyr oll, a'r cynulleidfaoedd hefyd le i gredu fod yr Arglwydd gyda ni, a gobeithio y bydd y moddion a'r effeithiau yu arogl bywyd i fywyd i lawer o eneidiau anfarwol, ac yn ogoniant i Dduw Israel.

Y Parch. E. J. Evans o Williamsburg ydyw Llywydd, a Mr. John Hughes o'r un lle ydyw Ysgrifenydd y Gymanfa y flwyddyn hon.

D. KNOWLES, *Ysgrifenydd Pro. Tem.*

BEIBL GYMDEITHAS UTICA A'R CYLCHOEDD.

Cyfarfyddodd Dirprwywyr y Gymdeithas hon yn Nghapel yr Eglwys Annibynol, cougl Columbia a Broadway, nos Iau, Tach. 4. er darpar erbyn cyfarfod blyneddol y Gymdeithas, a gynelir dydd Nadolig nesaf yn yr addoldy uchod.

Galwyd ar yr Is lywydd, y Parch. Jas. Griffiths, i lywyddu y cyfarfod.

Penderfynwyd trefn y cyfarfedydd dydd Nadolig, sef bod cyfarfod i ymdrin ag awgylchiadau y Gymdeithas am 1 o'r gloch prydawn, ac areithio o blaid y Gymdeithas yn yr hwyr, gan y Parchn. Wm. R. Jones, *Whitestown Seminary*, Wm. D. Williams, Deerfield, H. Humphreys, Paris Hill, a Dr. Rowlands, Utica.

Dymuna Dirprwywyr y Gymdeithas, sydd yn ymgynulledig beno, alw sylw swyddogion ac eraill yn Oriskany, Salem, Bryn Mawr, South Trenton, Whitesboro, New York Mills, Frankfort Hill, Slayton's Bush, River Road, Schuyler, a New Hartford, i fod yn bresenol yn y cyfarfod prydawn dydd Nadolig er cyllunio i gael cyfarfodydd ac areithwyr yn y lleoedd uchod yn eu hamser priodol.

JOHN J. DAVIES,

Utica, Tach. 13, 1863.

Ysg. y Gym.

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG RADNOR A'R AMGYLCHOEDD.

Cynaliodd y gymdeithas hon ei chylchwyll blyneddol, ar y dydd cyntaf o Ionawr 1863, yn Troedrhiwdalar. Trefn y moddion oedd fel y canlyn:—

Am 10 yn y boreu, cymerodd y Llywydd y gadair, sef Parch. Evan Roberts, yna galwyd ar y cyfarfod ddod i drefu, trwy ddarllen, canu, a gweddio. Yna galwyd ar D. I. Jones o athrofa Delaware i roi araeth. Yna canodd y tri chôr dôn yn nghyd, sef Delaware, Troedrhiwdalar, a Radnor. Yna araeth gan y Parch. J. H. Jones, Columbus. Yna gorphenwyd cyfarfod y boreu trwy ganu a gweddio.

Moddion y prydawn oedd fel y canlyn:—yn dechreu am ddau, a'r Llywydd yn y gadair yn brydlon, pan ddechreuwyd trwy ddarllen, canu, a gweddio. Yna cawd araeth gan Parch. Hugh Roberts, Radnor, yn bur orchestol, yna anthem gan côr Troedrhiwdalar. Wedi hyn araeth, yna anthem gan gôr Delaware. Canwyd darnau gosodedig gan gôr Radnor, ac aeth pobpeth yn mlaen yn ddymunol iawn. Cafwyd areithiau da a grymus ac yr oedd pawb a gwen ar ei wyneb wrth wrando ar y canu, a phawb yn gallu dweyd mai da oedd bod yno.

Penderfynwyd, fod i'r un swyddogion, a'r llynedd i fod yn eu swydd am y fl. hon: Llywydd, Parch. Evan Roberts; Is Lywydd, Wm. Thomas, Radnor; Trysorydd, John E. Davies; Ysgrifenydd, R. D. Reese o Delaware; Casglyddion, yn Delaware, E. E. Jones, a Henry Thomas; yn Troedrhiwdalar, Evan Williams, Rowland Rees, David

Davies, a David Bevan; yn Radnor, John J. Jones, William Thomas, Robert Davies, Rees Jones, Lewis Hadley, Edward Watkins, Andrew Jones, John Davies, Richard Bumford, a David T. Jones.

Penderfynwyd, i'r cyfarfod nesaf fod yn Radnor, ar y dydd cyntaf o'r flwyddlyn nesaf, 1864, ac i'r casglwyr fod yn barod a'u casgliadau erbyn y dydd uchod, gan obeithio y gwnaiff gweinkdogion y tri lle barotoi yn mlaen llaw fel asfer, ac yr ydys yn diagwyl ar gantorion y tri lle i fod yn barod a'u darnau canu, fel gallom gael cyfarfod buddiol fel yr hwn a aeth heibio, yr hyn yw dymuniad y gymdeithas.

Derbyniadau oddiworth y casglyddion.

Radnor, trwy law William Thomas,.....	\$25.35
Troedrhiwdalar, trwy law Evan Williams,	6.01
“ “ “ David Davies, ..	12.60
Delaware, trwy law E. E. Jones,.....	10.75

Cyfanawm, \$54.71

Cyflwynwyd y swm uchod yn rhodd i'r Fam Gymdeithas, yn New York, a dymuniad y gymdeithas yw os byddwch mor garedig a rhoddi lle i'r uchod yn eich misolyn clodwiw. Yr eiddoch yn garedig,

R. D. REESE, Ysg.

GOLYGFA YN YR YSBYTTY.

Yn un o'r ysbittaj cefais fachgen ieuanc, yr hwn a ymddangosai wedi curio a gwisgo allan gan gystodd poenus. Yr oeddwn wedi gofyn i'r faethwraig cya myned at ei wely ond o fewn cyrhaedd iddo ein clywed, os oedd yn dyfod yn well.

“O! nag ydyw,” ebe hi, “y mae yn gwanychu yn raddol, ac nis gall bartau yn hir.” “A ydyw yn gwybod ei sefyllfa?” gofynais, “Yr wyf yn meddwl felly; o leiaf fe ddylai wybod, a byddai yn well i chwi ddweyd wrtho nas gall gael adferiad, ac y dychon nad oes iddo fawr o amser eto.” Fel yna yr atebodd. “Ai sâl ydyw, ynte wedi ei glwyfo?” “Wedi ei glwyfo—wedi ei saethu trwy ei gluniau, a dyna sydd yn gwneud ei sefyllfa mor onbyddus. Y mae yn myned waeth waeth yn barhaus.”

Nesais at y bachgen gwelw, ac eisteddais wrth ochr ei orweddle. Ei wynebpryd oedd gan wyned a'r gynfas oedd ar ei wely bach, ond tlws a chymfforddus.

“Yr ydych yn bar wan heddyw: onid ydych?”

“O! ydwyf yr wyf yn wan; ond nid yn ddim gwaeth, am wn i, nag wyf wedi bod er'a rhai dyddiau, Yr wyf yn bur gysurus.”

“A ydych yn cael llawer o boen?”

“Dim cymaint ag a fum yn gael. Y belen yma trwy fy nghlanian a barodd i mi lawer iawn o boenau tost.”

“Yn mba frwydr y clwyfwyd chwi?”

“Yn un o frwydrau Virginia, tu draw i'r Potomac.”

“I ba gatrawd yr oeddych yn perthyn?”

“I gatrawd — Pennsylvania.”

“A oes genych obaith yn Nghrist?”

“O! oes. Beth a wnaethwn heb hyn?”

"A oeddych yn aelod o ryw eglwys?"

"Oeddwn—gyda y Presbyteriaid."

"A fuoch erioed yn yr Ygol Sul?"

"Bob amser er pan wyf yn cofio dim—bob amser yn yr ygol."

"A oeddych yn hoffi eich hyegol Sul?"

"Ei hoffi? Credwyf fy mod—nis gallwn byth o'm bodd fod yn absenol."

"Pa bryd y daethoch i fedda gobaith yn Nghrist?"

"Tua thair blynedd e haner yn ol—yn amser y diwygiad mawr."

"Yn mha le yr oeddych ar y pryd? Yn yr Ygol Sul, ynte yn y cwrdd gweddi, ynte yn mha le?"

"Yr oeddwn ar fy neulin wrth lin fy mam mewn gweddi, pan roddais fy hun i Iesu Grist ac yr aethum i gyfamod sanctaidd ag ef i fod yn eiddo iddo hyd byth."

"Beth yw eich oed chwi?"

"Ychydig dros bedair ar ddeg."

"A ydyw eich rhieni yn fyw?"

"Mae fy mam—nid wyf yn cofio fy nhad—bu ef farw pan oeddwn i yn bur ieuanc."

"Pa fodd y gallodd eich mam adael i chwi fyned i'r rhyfel?"

"Yr oedd yn bur anhawdd, a'r; ond dywedais fod mamau eraill yn rhoi i fyng eu meibion, mor anwyl iddynt hwy ag ydwyf fuan iddi hitbau, ac yr oedd yn credu y dylasai fod yn foddol i wneud yr aberthiad."

"Pa fodd y bu gyda chwi yn y fyddin? A ddarfu chwi aefyll i fyng dros Iesu?"

"Bob amser—bob amser—yr oeddwn yn gadael i bawb wybod fy mod o du Iesu Grist."

"Pa fodd y bu ar eich teimlad a'ch profiad yn gyffiedin?"

"Wel, yr wyf wedi bod yn nn o'r creaduriaid dedwyddaf a welsoch, mae'n debyg, erioed. Yr oeddwn yn ddedwydd yn mhob man a phob dydd. Ni ddaeth awr dywyll ar fy mhrofiad er pan wyf yn y fyddin; ond yn unig fy mod yn teimlo yn bur awyddus yn nghylch y dynion, ac yn cael fy ngufidlo yn fawr wrth eu llwon a'u gamblo, eu hyfed a'u drygioni o bob math. Yr oedd hyn yn weithiau yn fy ngwneud yn anhapus iawn."

"A oedd llawer o ddynion duwiol gyda chwi?"

"Oedd, cryn lawer."

"A oedd gyda chwi gyrddau gweddio?"

"Bron bob nos, ond pan fyddem ar daith."

"A oedd gyda chwi gaplan da?"

"Un o'r rhai goraf."

"Rhaf dychweledigion o newydd at yr Arglywydd?"

"O do, cryn lawer. Cawsom rai tymoran yn y fyddin tra beudithiol a gwynfydedig."

Tra yr oedd yn dweyd am yr hyn a wnaethai yr Arglywydd i edeidiau llanwyd ef a'r fath ysbryd gorfoeddus, fel yr ofnasais y buasai ei natur yn cael ei gorchfygo gan ei deimladau, a therfynais yr ymddyddau heb ddweyd dim yn mbellach wrtho am ei gystudd a'r tebygolrwydd y byddai yn

angeuol. Gafaelodd yn fy llaw pan oeddwn ar ymadael, ac ymddangosai yn anfoddol i mi fyned, ac erfyniodd arnaf i ddwyfod i ymweled ag ef dron oeth, yr hyn a addewais wneud.

Drauoeth gelwais yn fore yn yr Yabytty, a chan gynted ag y daethum i'r *ward* lle y gorweddai y bachgen ieuanc y buaswn yn ymddyddan ag ef y dydd o'r blaen, y faethwraig a'm cyfarfyddodd, yr hon sydd foneddiges Gristionogol ragorol, a deisyfodd arnaf fyned yn uniongyrchol at ochr gwely y bachgen claf—ei fod wedi arwyddo dymuniad am gael fy ngweled.

Fel yr oeddwn yn nesáu at ei wely canfyddais ar unwaith nad oedd ganddo amser maith i aros yn y byd hwn. Yr oedd yn eistedd a'r clustogau o'i gylch i'w gynnal i fyng. Yr oedd wedi gwanhau llawer iawn, ac angau yn nesu yn gyflym. Safai y faethwraig yn fy ymyl. Safasom ychydig yn edrych arno, pan y dywedodd gyda llais gwanaidd ac isel—

"Yr wyf yn meddwl nad oes genyf amser maith i aros, ac mae genyf ychydig bethau sydd arnaf eisiau eu dweyd wrth fy mam. Bydd hyn yn ergyd trwm iawn i fy auwyl, anwyl fam. Ond mae arnaf eisiau i chwi ysgrifenu ati a dweyd wrthi y gwna Duw ofalu am dani a'i chynnal. Dywedwch wrthi fy mod wedi bod am ddyddiau a dyddiau ar ben y Mynyddoedd Dedwyddol (*the Delectable Mountains*) ac yn edrych dros y pyrth i'r Ddinas nefol, ac yn awr mae fy nbraed yn y rhyferthwy, a byddaf yn fuan dros yr afon oer ac ar y glanau dyglaer draw. Dywedwch wrthi y byddaf, pan bo hitbau yn dyfod, y cyntaf ar y lan i gwrdd a hi fel y bydd yn croesi, a byddaf yn ei harwain trwy y pyrth i'r ddinas. O! dywedwch wrth fy auwyl—fy auwyl, anwyl fam—fy mod yn ei charu hyd y diwedd. Ac, os caniateir hyn i mi, byddaf yn ysbryd gwasanaethgar i'w gwyllo, a byddaf yn aml gyda hi."

Arosodd i gael ei anadl. Y faethwraig a safai yn fy ymyl yn wyllo fel plentyn. Ar ol mynud neu ddau dywedodd, "Danfonwch fy holl bethau bychain i fy mam," ac ar ol ychydig fynudau yn mbellach yr ysbryd a gymerodd ei ehedfa fry.

Holl obeithion daiarol y fam mewn cysylltiad a'i bachgen oeddynt wedi diagyn i'r llwch. Eto yr oedd i fod ar ol hyn lawenydd diddiwedd i'r fam, fod ei phlentyn wedi ei gaeglu i mewn i gartreflo ac i lawenydd ei Arglywydd.

Ychydig oriau ar ol hyn aethum i mewn. Y gwely oedd wag. Ond mewn ystafell fechan yn ymyl, gwelwn ddwy arch *calan* duon prydferth. Codais y ceud ar un o honyng, ac yno y gorweddai y bachgen ieuanc o garawd — Penusylania, ac aelod o un o eglwysi Philadelphia—yr hwn oedd wedi gadael yr eglwys filwriaethus i uno a'r eglwys fuddugoliaethus fry.

Meddyliais am yr eglwys yn nn o gyffindrefi Philadelphia—am y cwrdd gweddi yno—am yr Ygol Sul—am y teulu—am y man cysygreddig wrth lin y fam, lle yr oedd y bachgen yn hwn wedi ei dderbyn i gyfamod a'r Iesu—am y gwersyll—y cyrddau gweddio yn y fyddin—y aefyll dros Iesu—y frwydr—y olwyf—yr yabytty—oll yn offerynioliaethau i ddwyn allan y terfyniad hwn.

MISS SUSANNAH EVANS.

Miss Susannah Evans sydd frodor o Gymru, yn awr ychydig dros 15 ml. oed. Er mor ieuano, y mae wedi bod yn traddodi areithiau ar Ddirwest gyda llwyddiant rhyfedd yn mabir ddinasoedd a phentrefydd Lloegr, Iwerddon a Chymru, ac wedi byd yn foddion i euill miloedd o bersonau i arwyddo yr ardstiad.

Mae Miss Evans yn dyfod i'r Unol Dalaeithau dan gyfarwyddyd a thrwy anogaeth yr Aurb. E. Eastman, ein trafoddwr (*consul*) yn Nghaerodor, Lloegr, a chyfeillion eraill, tydlythyrau pa rai ydynt wedi oodi dygwyliadau y wlad yn sawr. Mae hi wedi bod yn areithio yn barod yn y neuadd fawr Cooper Institute, a lleoedd eraill yn nias New York, ac hefyd yn Brooklyn, yn Hartford, Conn., ac yn Lawrence, Masa., lle y gwrandawyd arni gyda boddlonrwydd mawr gan dysfaoedd lluosog a chyfrifol.

Fel llefarydd, ystyrir hi bron yn gydradd a'r enwog Miss Dickinson. Ei llais sydd dra pherdd; ei hagwedd yn wylaid ac enillgar; ei materion, pa un bynag ai gwreiddiol ai detholedig, yn dra chymhwys; a'r hyn sydd oreu o'r cyfan, y mae hi yn ddifrifol a digellwair yn ymosod ar yr arferion o yfed a'r fasnach sydd wedi peri y fath droeni yn y gymdeithas ddynol.

Y Dr. Marsh, yn ei sylwadau rhagarweiniol i'w chyfarchiad yn y Cooper Institute, a ddywedai: "Os oedd Efe yr hwn a gododd Deborah i waredu yr Israel, yr Ieuano Dafydd i ladd Goliath, y brydferth Esther i achub ei phobl, ac a oedodd y forwynig hono yn nhŷ Naaman, wedi danfon y farch hon o Walia, o Aberdare, i'n cysoorthwyo yn eis cyfyngdra ac i gyffroi teimlad yn achos dirwest yn mhlith ein hieuencyd, nis gwyddom pabam na ddylem wrando ar ei chenhadwri." Y fath areithiau oddiwrth y fath un ydynt yn wir yn rhyfedd, a thystiolaethant i deimlad gwefreiddiol cryf yn ymgodi yn y wlad a'r byd wedi ei symbylu gan laweroedd o gamweddau personol a ddyoddefwyd oddiwrth y drwg hwn. Mae ei hanes yn dangos dirgelwch ei chryfder. Dynoliaeth wedi cael cam ydyw yn honi ei hawl i amddiffyniad gan ddaioni moesol.

Y fraslun fer ganlynol o'i hanes, wedi ei ysgrifennu ganddi ei hun at foneddwr yn New York, a ddatguddia yr achos o'r deffrowd meddwl rhyfedd a rhagaddfed hwnw a'r gallu moesol a ganfyddir ynddi:

"Ganwyd fi yr 11eg o Chwefror, 1848, mewn tref fechan a elwir Tredegar, yn sir Fynwy, D. G. Fy nhad oedd yn gweithio yn y gwaith haiarn y pryd hyny, ond yn fuan ar ol hyny rhoddodd i fyny weithio wrth ei gelfyddyd ei hun ac aeth i gadw tafarn, yr hyn oedd bob amser yn gas genyf; a phan nad oeddwn ond tua phum mlwydd oed, rhodais o gartref (os gallaf alw tafarn wrth y fath enw cysegredig) at fy nain, peidder o tea chwe' milltir, lle, ar ol gwrthod yn benderfynol i ddychwelyd i'r cartref, y gwnaethum fy nghartref, hyd oni ddaeth fy nhad yn llwrymwrthodwr (*total*

er). Er fy mod yn bleutyn mor ieuano, nis gallwn wrando ar ruid bwystfiliadd anghymedrollder, o'rnodau eillyllol annuwioldeb gwrthgynhyrfus, a rliegfeydd y meddwon cynhenus. Meddyliwn bob amser am dafarn fel ladd dŷ, i gigyddio eneidiau dynion. Ar ol i mi fod gyda fy nain am beth amser, danfonwyd fi i'r ysgol. Yr oeddwn yno yn lled gyflym i addysgu unpeth a roddid ger fy mron, ac adroddwn fy ngwersi yn hyawdl a diattal, a daethum felly yn wrthrych sylw y rhai a ddeuent i ymweled â'r ysgol. Ryw ddiwrnod, boneddiges yr hon a ddaeth i dalu ymweliad â'r ysgol a'm clywodd yn adrodd rhyw beillion, ac, wedi cael ei boddhau, mae'n debyg gyda'r adroddiad, rhoddodd i mi draethawd dirwestol, a gofynodd i mi ei ddyegu allan. Gwnaethum felly, a phan ddaeth y foneddiges hon i ymweled nesaf â'r ysgol adroddais ef iddi, am yr hyn anrhogodd fi â rhodd bardd.

"Yna ysgrifouais at fy nhad, yr hwn oedd wedi rhoi y dafarn i fyny ac yn gweithio yn ngogledbarth Lloegr, gan ei hysbysu am yr hyn a ddygwyddasai, a gofyn iddo i arwyddo ei enw wrth yr ardstiad dirwestol. Llythyr ar ol llythyr a nfonais ato gan deisyf arno ddyfod yn llwrymwrthodwr â'r diododd meddwol—oblegid drwg genyf ddweyd ei fod erbyn hyn wedi dyfod yn feddwyn penderfynol—ond am amser maith bu fy ngweddian am deisyfian yn ofer. Bu hyn yn achos o ofid mawr i mi. Oud gweddias at fy Nhad nefol am gymorth, ac wedi rhoi fy meddwl ar ei enill yn llwrymwrthodwr, nid oeddwn am gymeryd fy nicaloni. Parhaeis eto yn y gwaith, a defnyddiais bob ymresymiad a allwn ei feddwl neu a oeddwn wedi ei ddarllen, ac o'r diwedd cefais y boddhad o wybod fy mod wedi achub fy nhad. Y frwydr oedd yn un hir, ac yn boeth. Parhaodd rai blyneddau, ond yn mhob tro arni teimlwn fy mod yn dyfod yn gryfach, ond po hwyaf a phoethaf y deuai y frwydr, buddugoliaeth yn y canlyniad a ddeuai yn fwy eicr o'm tu. Ac o'r diwedd fy ngaleddyf, bychan a drywanodd ei galon, ac i lawr y syrthiodd. Buddugoliaeth! buddugoliaeth! buddugoliaeth! Cymerais yna fy nhad yn garcharor, trochais ei glwysau ag olew dirwest, a darllenais iddo o'r Ysgrhythran Sanctaidd. Fy mam, a minau, a'r gweddill o'r plant a'i cylchynasant â dylauwad a roddodd nerth iddo yn yr achos da.

"Yn fuan cefais f'n newydd, a'm holl chwiriwydd bychain a'm brodyr a gawsant ryw dderbyn o wies newydd fel canlyniad i ddiwygiad fy nhad. Ond yr hyn oedd well na'r cyfan yr oedd genym dad newydd, a fy anwyl fam oedd ganddi briod newydd—oblegid yr oedd wedi dyfod mewn gwirionedd yn ddyn newydd. Yr oeddym yn dra dedwydd yn awr, ond eto nid oeddwn yn teimlo yn llwyr foddolawn. Yr oedd arnaf eisiau enill eraill yn llwrymwrthodwyr, fel y byddai ei cartrefi hwythau mor ddedydd a'n cartref ninau. Ymdrechais, a thrwy ymdrechgu gyda chymorth yr Arglwydd, llwyddais. Ond ni allwn aros yma.

"Cyfansoddais araeth fach ar waith fy nhad yn troi ei wyneb oddiwrth enau uffern i faes gobaitb, ac wedi cael caniatad gan Lywydd ein cymdeithas, traddodais hi i gynulliad o tua phymtheg cant o bersonau yn un o'r eglwys i yn y dref lle y'm ganwyd. Yr oedd fy nhad yn bresenol yn y cyfarfod. Beth bynag, yr oedd wedi ynuu yn fawr fy ngweled yno, gan fy mod wedi cadw y peth yn ddirgel oddiwrthynt oll hyd oni'm gwelsant ar yr esgynlawr. Da genyf allu dweyd fod fy araeth fach wedi cael effaith dda—nifer o bersonau a arwyddasant yr ardystiad y noson hono. Gofynwyd i mi fyued yr wythnos ganlynol i fan arall yn y gymydognaeth a elwir Glyn Ebwy, i draddodi fy araeth fach yno. Aethum, ac enillwyd nifer o enwau. Y cyfeillion yn Nglyn Ebwy a roddasant hanes y cyfarfod a'i effeithiau mewn Newyddiadur, ac yn fuan wedi hynny cefais wahoddiadau i ymwled ag umryw fanau. Aethum ar daith trwy sir Forgawg, yr hon a gwbllheais mewn wythnos, wedi enlathio dros chwe chant at y fyddiu ddirwestol. Llythrau o wahoddiad a ddaethant i mewn o bob parth o'r wlad, nid yn unig o'm gwlad fy hun, ond hefyd o Loegr a'r Iwerddon. Ymwelais â Manchester, lle y traddodais ddwy ar hugain o areithiau, dan nawdd Cenhadaeth Ddirwestol Salford, a thra bum yno llanwyd tri o lyfrau ag enwau meddwon druain ac eraill y rhai a ddaethant ymlaen i arwyddo yr ardystiad.

"Yn Mawrth, 1862, cefais wahoddiad i fyned i Dublin yn yr Iwerddon, lle y traddodais bedairaddeg o areithiau. Ar fy ymadawiad cyflwynwyd i mi ar ddiwedd math o ymgynulliad ymadawol fathodyu arian tlwa. Yn mis Gorpuhaaf yr un flwyddyn ymwelais â Weston, Somersetshire, traddodais bump o areithiau, a thros fil yno a arwyddasant yr ardystiad, ac ar fy ymadawiad cyflwynwyd i mi oriawr yn anrheg gan gyfeillion dirwest.

"Bum yn mron yn yr holl brif ddinasoedd a threfydd yn Lloegr a Chymru, ac y mae yn dda genyf allu dweyd na fwriais eto fy rhwyd fach ddirwestol yn un lle na ddellais rai pysgod.

"Yr wyf yn awr yn America. Fy amcan yw gwneuthur daiou i yn ol fy ngalla, a bydded i'r un Duw yr hwn a feudithodd fy ymdrechion gostyngedig mewn manau eraill, fod gyda mi a llwyddo fy ughenadaeth i'r wlad hon,—yr hyn yw gweddi ddifrifol Yr eiddoch yn barchus

"SUSANNAH EVANS."

Golygydd yr *American Phrenological Journal*, o'r hwn gyhoeddai y cymerwyd yr uchod, a ddywed: Bydded i gyfeillion a pherthynasau yn yr hon wlad weled yn dda sylwi fod Susannah yn debyg o gyffwrdd â chalonau Americanaid mor effeithiol ag y gwaaeth ag eiddo rhai yn Lloegr, Cymru a'r Iwerddon. Cymerir gofal tyner am dani tra byddo ar ein gororau.

ANERCHIAD AT EGLWYSI UNDEB PENNSYLFANIA.

Anwyl Frodyr a Chwirydd—*a Chymry oll*.—Yn nghynadledd Pennsylvania yr hon a gynaliwyd

yn Danville, fe'm neillduwyd i yagrifennu anerchiad atoch yn mherthynas i'r Genhadaeth Gartrefol (*Home Missionary*) er eich hanog i wneud ymdrech o blaid y gymdeithas hon trwy gyfrau tuag ati.

Pan yn ymdrin â'r achos hwn yn ei berthynas â'r wlad eang hon, y mae yn naturiol iawn i ni feddwl am ein cydgenedl sydd yn waegaredig trwy y wlad yn mhob man, ac sydd yn cael ond ychydig neu ddim o bregethu. yr efengyl iddynt.

Wrth fod Cymry a chenedloedd eraill yn cael eu gwtbio gan amgylchiadau i leodd anghyoeidd, y maent, rai o honynt, yn hollol allan o awn efengyl Mab Duw a'i bordinhadau. Pwy all ddiagwyl llai na fydd y cyfryw yn ymgaledu mewn pechod a dibrisio Gair Duw? Y mae yr yagrifenydd yn dyat o effeithiau fel hyn ar ein cydgenedl. Ouid yw achos mor bwysig a hwn yn galw am ystiriaeth mwyaf difrifol yr holl eglwys? Tybiaf fod pob brawd a chwaer yn dweyd, Amen.

Wel, anwyl gyfeillion, yr wyf yn apelio atoch dros yr eneidiau sydd yn ymddifad o bregethiad yr efengyl, a thros fy mrodyr anwyl sydd yn llafurio yn y weinidogaeth, y rhai nid ydynt yn cael hauer cyualiaeth, er cymaint y teithant ac y llafuriant mewn hunanymwadiad er enill eneidiau at Grist a gogouiant Duw. Appellaf atoch yn enw a thros fy Nuw, am i chwi roddi o'ch arian at y gymdeithas sydd wedi ei sefydlu er gwneud y diffygion hyn i fyru.

Byddai yn dda pe byddai pob eglwys, bydded ei rhif yn llawer neu ychydig, yn ffurfio cymdeithas genhadol ynddi ei hun, i fod yn gynorthwyl i'r brif gymdeithas. Gallai pob eglwys neillduo Llywydd ac Yagrifenydd, a chasglyddion i fyned oddi amgylch i'w dosparthiadau bob tri mis i gasglu at y Genhadaeth Gartrefol. Yna yn mhen y flwyddyn galleut gyflwyno ffirwyth eu llafur i'r brif gymdeithas.

Yn wir y mae yn llawn bryd i'r holl eglwys i Cymreig i ddeffroi yn eu perthynas â'r mater hwn, oni te byddant wedi myned i'r cyagod yn mhell yn ngwynneb ymdrechadau eglwys i cenedloedd eraill.

Y mae y "Deyrnas nad yw o'r byd hwn," o ran ei hamgylchiadau tymhorol wedi cael ei chyflwyno i ddyagyblion ein Hrglwydd Iesu Grist. "Rhyngodd bodd i'r Tad roddi i ohwi y deyrnas." Beth bynag yn chwaneig y mae y geiriau uchod yn ei olygu, meddyliaf eu bod yn cyawys fod Duw yn diegwyl i Seion ofalu am auſon cenhadon Iesu Grist i bob congl o'r byd; ond yn enwedig ein gwlad a'n cenedl ein hunain.

Y mae rhai i'w cael yn Seion, pan eir atynt i gasglu at y Gyndeithas Gartrefol, dywedant nad ydynt hwy yn foddolawn i roddi dim at hono, ond pe byddid yn casglu at y Gymdeithas Feiblaidd, neu ryw gymdeithas arall, y rhoddent mewn mynudd. Nid wyf fi yn cyfrif y cyfryw ddim gwell na rhai yn ceuru â chais Daw trwy ei genad. Y mae ymddygiadau llawer yn Seion yn eglur brofi fod yn well gaddynt am eu harian na chadwed.

igueti eneidiau Arian yw en duw, pwy bynag ydynt. Os oes cybydd yn eglwys Duw, nid yw yn y man lle y dylai fod, tu allan i'r eglwys y mae ei le mwyaf priodol.

Anwyl frodyr, cymerwn y mater hwn dan ein hystyriaeth difrifolaf y flwyddyn ddylodol, a chyfraned pob un yn ol ei allu. Y mae llawer yn diagwyl wrthym. Y mae y Negro a'r Indian yn diagwyl. Y mae y Cymro a'r Sais hefyd yn diagwyl.—ydynt oll yn diagwyl wrthym ni am gymborth!

Y mae awdwr pob daioni yn sylwi arnom, ac yn diagwyl am i ni oll wneud ein goreu yn erbyn y cadarn, ac i ymlid pechod o'r byd.

Cafwyd cymhelliad gwir deilwng o'n sylw ar y y mater hwn y flwyddyn ddiweddar, gan y Parch. R. R. Williams, Pittsburg; ond y mae y cyfranwadiadau a ddaeth i mewn i'r tryaerydd oddi wrth eglwys i'r undeb yn dangos na roddasant y sylw hyn i'r cymhelliad ag y mae achos mor deilwng a'r Genhadaeth Gartrefol yn ei deilyngu oddi wrth yr eglwys.

O frodyr a chwiorydd, os ydych am atebiad i'ch gweddiau yn lledaeniad yr efegyli, cyfranwch o'ch ariau; os ydych am weled y meddwn, y cablwyr, a'r erlidwyr yn cael eu bachub, teliwch eich harian i'r drysorfa genhadol.

Yr wyf wedi sylwi yn fy mywyd, mai y rhai hyn sydd fwyaf haelionus, ac yn cyfrannu fwyaf at achos y Gwaredwr, sydd bob amser yn fwyaf llwyddiannus yn mhethan y byd hwn, a'r byd ysprydol.—y mae ganddynt gydwybodau tawel a heddwch rhyngddynt a Duw.

Cofiwch bob amser fod ffydd a gweithredoedd i fod gyd a'u gilydd. Felly bydded i'r holl eglwysai wneud ymdrech gogoneddus y flwyddyn ddylodol, fel y gwelo y byd a'u oesoedd a ddaw ein hymdrech a'u sel dros achos Mab Duw.

"Yr hwn sydd yn hau yn brin, a fêd hefyd yn brin; a'r hwn sydd yn hau yn helaeth, a fêd hefyd yn helaeth."

"Felly rhoddwch nid yn ahris, neu trwy gymell; canys rhoddwr llawen y mae Duw yn ei garu."

"Ac y mae Duw yn abl i beri i bob gras fod yn helaeth tu ag atoch chwi; fel y byddoch chwi yn mhob peth, bob amser, a chenyach bob digonedd yn helaeth i bob gweithred dda."

"Am hyn, fy mrodyr anwyl, byddwch sicr, a diymod, a helaethion y'ngwaith yr Arglwydd yn wastadol; a chwi yn gwrson nad yw eich llafur chwi yn ofer yn yr Arglwydd."

Yr eiddoch mewn tangnesedd a'ch gostyngedig was,
P. PEREGRINE.

Beaver Meadow.

LLYTHYR ODDIWRTH FILWR CYMREIG

O Morris Island ger Charleston,

At ei ewythr, O. D. Griffiths, Steuben, N. Y.

FF ANWYL EWYTHR,—Yr eiddoch dyddiedig Hyd. 11 a ddaeth i m llaw yn brydlon, a da iawn oedd genyf ei dderbyn. Drwg oedd genyf ganfod

wrth ddarlennu eich llythyr eich bod wedi colli eich anwyl blaunt, yr hyn a barodd lawer o drallod i'ch meddwl yn ddiau. Ond pan yr ydym yn canfod mai ewylllys yr Arglwydd yw cyneryd ymaith yr hyn a roddodd Efe, dylem ninnau fod yn foddol i'w lwybr ef, ac ymfyn am barodrwydd i'w cyfarfod ger bron gorsedd Duw, lle y bernir ni oll ryw ddydd. yn ol y peth oedd ein cynariad yn y byd hwn.

Yr ydych yn dangos dymuniad i wybod pa fodd yr wyf yn dyfod yn mlaen yn nghanol y peryglon y rhai a'u cylchynant yma. Rhaid i mi ddweyd fy mod yn teimlo yn gwbl ddiolaf yn nghylch peryglon yn awr. "Deued bywyd neu deued angau" yw yr atwyddair a glywaf yn awr,—er nas gallaf ddweyd fy mod yn barod i gwrdd ag angau—dylwn ymoestwng o flaen yr Arglwydd o herwydd hyn. Ond byddaf yn ystyried fy mywyd (fy mraich neu fy aelod) ddim yn well nag eiddo fy mrodyr milwrol, y rhai tra ar faes y fiwydr a syrhiant o bob tu i mi. Beth a all bywyd dyn fod wrth eiddo y wlad? Dim mwy nag yw y prysyn gwaelaf. A thrwy gymborth yr Hollalluog Dduw ni a ddeuwn allan eto yn gonowerwyr, a bydd heddwch anrhydeddus yn cael ei sefydlu, un ag y byddwn yn teimlo yn falch ein bod wedi bod yn yr ymdrechfa er enill ein hiawnderau ein hunain a'n mamau, a'n gwragedd a'n brodyr a'n chwiorydd, a gobeithiaf yn fawr y bydd i weddiau y rhai a adawyd gartref gael eu hateb a dedwyddwch gael ei adferu i'n gwlad.

Nid yw o fawr o bwys am ddim newyddion a allwn eu hadrodd yn awr. Mae pobpeth yn llwyddo mor belled ag y gallwn ddyagwyl, a'n gwaith brou a chael ei orphieu, ac hwyrach y bydd i ychydig ddyddiau roi i ni yr agoriad newaf i ddinas Charleston. Mae genym hyder mawr yn ein milwyr ac yn ein dewr arweinydd Gillmore, a chyda'r hyder hwn taeuwn ddychryn dros ein gelyn chwerw yr hwn a'n hymddifadai o'n cartrefi dedwydd, ac a daenai ac a sefydlai gaethiwed trwy'r wlad, fel y chwalir yr ôs o lawr dyrnau yr ôd—le cartrefi a enillwyd trwy lafar caled dosbarth gweithiol ein gwlad. Ond na ato Duw i hyn fod yw gweddi y llaaws milwyr sydd ar y maes.

Mae yr hin yma yn dra hyfryd yn bresenol—yn fwy felly nag ydoedd ddeufis yn ol, ond dysgwyl-iwn y bydd yn cyfnewid eto, gan fod pobpeth yn argoeli tymhestl, yr hyn mae'n debyg a'i gwna yn oerach. Gyda chofion caredig iawn at fy nhaid a'm perthynasau oll terfynaf yn serchog eich nai,
Hyd. 25, 1863. JOHN D. GRIFFITHS.

Co. H. 52nd Regiment Pa.,

Davies' Brigade, Morris Island, So. Carolina.

MARWOLAETH A CHLADDEDIGAETH

JOHN MICAH.

Mab ydoedd John i Mr. Rees a'i ddiweddar briod Mrs. Mary Micah. Ganwyd ef Meh. 22, 1841. Ymunodd â'r fyddin i'r 32 Gatrawd, O., Awst 13, 1861. Bu mewn unarddeg o frwydrau ac ygar-

mesias, dylunodd ei gatawdd yn fyddlon, gwrol a di-ldio hyd yr amser cawsant en rhoddi fyny yn garcharorion yn Harper's Ferry, Medi 1862. Wrth ei ochr ef y cwympodd ei auwyl gyfaill y Captain Bress. Yr oedd John yn uu yn ei gario o'r lle cafodd ei glwyfu, i'r tŷ lle y bu farw. I'au gafodd ef a'i gatawdd eu rhyddhau ar eu gwyatli-air, daeth adref am dro, a bu ef a'i gyfaill Will'am. R. Jones, gyda eu gilydd yn myned a dychwelyd oddi yma i Gamp Douglas yn agos i Chicago, nes cawsant eu cyflueidd yr ail o Ionawr 1863. Aethant tua Memphis, Tenn., Ionawr 16. Cymerwyd ef yn glaf Ohwefror 10, bu yn yr Hospital yno hyd Mai 7, ac yn Fort Pickering hyd Awst 29 pryd cafodd ganiatod i gychwyn tuag adref, a chyrraeddodd Cairo, Ill., dranoeth. Yr oedd yn rhy wan a chlaf i allu myned yn mbellach. Felly bu orfod iddo droi i'r Hospital yno drachefn.

Anfonwyd ar ei gais at ei gyfaill John Mell, Esq., yr hwn yn ddioced a gychwynedd tua Gairo ar feidr ei gysure, a'i gynorthwyo adref, os byddai modd. Erbyn i Mr. Mell gyrraedd yno, Medi 6, yr oedd John druan wedi marw er y boreu blaenorol.

Yn ei oriau diweddar dywedai yr hoffai yn fawr gael myned adref i Allen i farw, ond os oedd Rheolwr Mawr y bydoedd yn meddwl fel arall, ei fod yn ymdawelu i'w ewyllys ef. Ei eiriau diweddar bore dydd Sadwrn, Medi 5, oedd, "O, if i could go home, O now i am going!" Cododd ei law dde at ei wyneb, a threngodd.

Mae gan bawb lle bu John yn aros ac yn gweithio air da am dano, a rhoddir cymeradwy-aeth uchel iddo fel bachgen tawel, fyddlon a digynwrf. Anaml yr esgeulusai foddion crefyddol yr neillduol yr Ysgol Sabbathol. Y flwyddyn cyn iddo ymadael i'r fyddin pan yn aros gyda Mr. Thos. Owen yn fwy cyfleus nac arferol i'r moddion—dangosai fyddlondeb ac awyddfryd neillduol am fwyhau a defnyddio cyfleuderau crefyddol. Yr oedd rai troion wedi bod yn y cyfeillachau neillduol; ond ymadawodd heb gyflwyno ei hun i'r Arglwydd, ac ymuno â'r eglwys. Yr oedd hyn yn ofid iddo ef, ac fe allai y teimla ei gyfeillion ofid eisiau anog mwy arno i hollol ymgylwyno i wasanaeth yr Arglwydd y pryd hyny. O na chym-erai eraill rybudd i ddefnyddio yr adeg, ac i "brynu'r amser."

Daeth Mr. Mell a'i gorph adref; eladdwyd ef yn barehus yn Mynewent y Cymry yma, ddydd Mercher, Medi 9. Pregeibodd y Parch. Mr. Martz wrth y tŷ, a gweinyddodd wrth y bedd; a chyn ymadael oddiwrth ei fedd darllenodd yr ysgrifenydd y penillion canlynol, ac ymunodd y cyfeillion Cymreig i ganu yr olaf.

Ffarwel, John, mae'n rhaid ei briddo,
Wedi brwydro dros ein gwlad,
Treuliaist hir nosweithiau oerion
Teithiaist droon gyda'r gâd,
Dalliaist dâd a llied gelynlon
A dy goron heb un staeu.
Yma bellach y gorweddai
Nos i'r wladu'r ddiad i sain.

Ti geist ran o'r gwres a'r llwydrew
Bywyd millwr caled lawu,
Eto dal yn eithaf gwrol
A dy galon oedd yn llawn.
O wladgarwch,—a gelyniaeth
At y bradwyr a phob brad.
Dalliaist nos i'th nerth ddiiffigio
I filwria dros ein gwlad.

Clywaf lais yn uchel aiw
O waeludion oer dy fedd,
Dial dial a choundemiad
Ar y bradwyr byf di-hedd:
Dyodde' a marw wrth amddiffya
Ein iawnderau a wnest ti,
Bydd dy enw a dy haues
Byth yn gynnes genym ni.

Bellach gorphwys, ti gei lonydd
Yn dy wely tawel lwn.
Ni ddaw yma swm y faguel
Na gweryriad march, mi wn,
Ni raid mwynach garo'r bidog
Na hir deithio gyda'r cledid,
Ffarwel, John, cei orwedd bellach
A gorphwysu yn dy fedd.

Allen, O., Hyd. 1863.

JOSIAH JONES.

COF IANT WILLIAM ROBERTS, YSW.,

PENYCAERAU, REMSEN, N. Y.

Bu Wm. Roberts farw Hydref 15, 1863, yn 65 mlwydd oed. Mab ydoedd i Owen a Jennett Roberts, Llanmahanys, sir Garnarfor, G. C. Ymfudodd gyda ei rieni i'r wlad hon yn y fl 1817. Sefydlasant yn y rhan yma o'r wlad.

Ymbriododd William yn y fl. 1831 gyda Sarah Roberts o'r un ardal.—Yn agos i flwyddyn wedi hyn daeth at grefydd. Y moddion a'i dygodd i feddwl am hyn oedd gwraudo pregeth ar y geiriau hyny, "Na ddiystyrwch ddydd y pethau bychain."

Ni wyddom fawr am dymhor boreuol ei oes; ond nad oedd yn arfer dilyn y llusaws i wneuthur drwg. Gwnaeth broffes o grefydd fel y nodwyd. O hyny hyd ddiwedd ei oes fe fu yn aelod parchus a di-ofid i'w gyfeillion yn eglwys Penycerau, Remsen.

Nid dyn yn chwenych y blaen oedd ef; ond dyn a wnai yr hyu a allai gyda phob thau o'r gwaith y gelwid ef ato. Bu yn hynod fyddlawu fel athraw ar y plant bach am flwyddoedd lawer. Nid am nad oedd yn gymwys i'w roi ar ddosbarth uwch y cedwid ef gyda'r plant, ond en bod yn ei hoffi mor fawr. Hefyd tanguefeddw'r oedd ef—ac ni welwyd ac ni chlywid mo hono ef yn *pedlo* ystraeon nac yn cario gwendidan ei gyfeillion i dai ei gymydogion, ond ei ymddyddau fyddai am grefydd, a'i ddymuniad oedd am grefydd bur.

Cafodd darawiad o'r paley rai blynyddau yn ol—dilynodd ef hyd y diwedd. Dydd ei farwolaeth cerddodd i dŷ ei ferch yn y boreu—yr oedd yn ei iechyd arferol, yn hynod eiriol—aeth yn ol adref—tua thri o'r gloch prydawn—ath ar y gwely a bu farw yn dawel ychydig cyn 4 o'r gloch—felly ehedodd ymaith braidd heb yn wybod i neb.

Teimlir colled ar ei ol yn yr eglwys y perthynai iddi, ac yn ei deulu—ei le nid edwyn ddim o bono ef mwy. Gadawodd weddwa a o blant mewn amgylchiadau cyfarus—3 o honyat yn benau teuluoedd, ac un nef y ferch ieuengaf gyda ei

mam Fy nymuniad yw iddynt oll fod yn fodd-
ianol ar grefydd o'r un stamp ag a gafodd en tad.
Chaddwyd ef yn mynwent Penycerau, Parch. E.
Salisbury a'r Dr. Everett yn pregethu.

Mae William wedi myned
Tu draw 'r gofidiau i gyd,
Ni phoenir mo'n o mwyach
Gan Satan, cawd na byd,
Ni chedd ei holl eiyon
Ond prin ei well'd yn myn'd
Trwy 'r hen Iorddoun donog
Yn llaw ei Hyddlaw Ffrind.

Fo gipiwyd William adref
O fyd gofidiau i gyd
Mae'n dechreu canu anthem,
Tragwyddol yw ei hyd,
I'r Iesu am ei garu
A'i olchi yn ei waed,
Ni thiaw byth a chanmawl
Am iachawdwriaeth rad.

A chwithau ei berthynasau
Bydd eto yn cael byw,
Erlyniwch am ddawioldeb
Sef crefydd o'r iawn ryw,
O! crefydd bwr ddymanaf
I lawb a mi fy hun,
Llafurwch chwithau hefyd
Am grefydd bwr bob un

Y Beibl a Llyfr Gurnel
Yn ddysal chwiliodd e',
Er mwyn cael eithaf siorwydd
A gwybod hefyd p'le
Nol gadael yr hebalaon
A ffarwel llwyr i'r llawr
Hyn ydoedd ei ddymuniaf
Cael cwmni 'r Iesu mawr.

Pen adgyfodir William
O'i wely pridd i'r lan
Ni bydd afiechyd arno
Na gwendid mewn un man
Ond bydd ei gorff a'i enaid
Yn sylu draw i'r llen
Ar ryfeddodau mawrion
Mewn heddwch byth Amen.

RICHARD E. ROBERTS.

CYFARFOD CHWARTEROL DWYREIN- BARTH OHIO.

Cynaliwyd yr uchod yn Youngstown ar y 25, 26
a'r 27ain o Fedi.

Y brodyr oeddynt yn bresenol ac a gymerasant
ran yn ugwaith y cyfarfod oeddynt y Parchn. D.
Davies, Parisville; J. Lloyd, Palmyra; J. P.
Thomas, Mineral Ridge; R. Richards, Newburgh;
J. Edwards, Crab Creek; T. W. Davies, Youngs-
town; D. R. Lewis, Crab Creek; S. Roberts,
Tennessee, a'r brawd E. M. Lewis, Sharon, Pa.
Bu y Parchn. T. Thomas (T. C.), Pittsburgh, a D.
Probert (B.) yn dechreu mewn cyfarfodydd.

Am 10, dydd Sadwrn cynaliwyd Cynadledd,
pryd y penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y Parch. Samuel Roberts, Tennessee, yn
cael ei wahodd i gydeistedd a chydweithredu â ni
yu ystod y Gynadledd.

2. Fod y cyfarfod nesaf i fod yn Tallmadge.

3. Fod y Parch. J. Lloyd i bregethu yno ar
Grefydd brofiadol.

4. Fod Crefydd deuluaidd i fod yn bwne dan
sylw yn y Gynadledd nesaf.

5. Fod Anerchiad at yr Eglwys i ar yr achos

Dirweinol yn cael ei gyfannodd! gab yr Yagrifen-
ydd a'r Llywydd.

5. Fod y Parch. R. Richards, Newburg, ar ei
gaia ei hun, i gael llythyr o gymeraadwriaeth fel
gweinidog neu bregethwr rheolaidd i fyned ar
ymlwriad i Gymni.

7. Fod y brawd D. R. Lewis ar ei gaia ei hun i
gael llythyr o gymeraadwriaeth fel gweinidog neu
bregethwr rheolaidd i fyned ar daith i'r Gonllewin.

8. Fod y Parch. J. Edwards, Crab Creek, yn
cael ei anog i argraffu yn y CERHADWR ei bregeth
ar Adfywiad Crefyddol.

Treuliwyd gwed. lill y gynadledd i ymdrin a'r
mater penodedig, sef Cariad brawdol. Cawsom
sylwadau buddiol gan y gwahanol frodyr ar y
pwnc hwn: darluniwyd cariad brawdol yn ei
amrywiol berthynasau, dylanwadau ac effeithiau;
dangoswyd ei fawr werth a'i bwysigrwydd yn
eglwys Crist, a rhoddwyd cyfarwyddiadau gworth-
fawr i'w fagu a'i seftrin. Gobeithiwn nad a y
pethau hyn yn ofer. Mae genym achos mawr i
ddiolch i'r Arglwydd am fod cariad a thangnefedd
yn ffyn mor helaeth yn ein heglwys i'n bresenol.
Awn rhagom, frodyr a chwiorydd, at berffeith-
rwydd yn y gras gogoneddus hwn "Preswylled
cariad Crist yn helaeth ynom i bob gweithred
dda."

Ar ddiwedd y gynadledd etholwyd y swyddog-
ion blynyddol, a dewiwyd T. W. Davies, Youngs-
town, yn Llywydd, a'r Parch. D. Davies, Parisville,
yn yagrifenydd am y flwyddyn ddysodol.

Gallwn ddweyd wrth derfynu i ni gael cyfarfod
hwylus. Yr oedd yr hyn yn hyfryd, y gwrandawyr
yn lluosog, a'r cenhadon yn liefnu gyda nerth a
dylanwad a blas neillduol. Hyderwn y gwnawn
ddeffrci at ein dyledawyddau fel y mae ein breint-
iau yn lluosogi. Y Pen mawr o'i drugaredd a
baro i'r cyfarfodydd hyn yn nhgryd a'r holl rai
eraill sydd genym i ateb y dyben hyn yw ein
biechydwrriaeth ni a'i ogoniant ei hun.

THOMAS W. DAVIES, Ysg.

AGORIAD CAPEL YN MILL CREEK.

Mewn ofudd-dod i gaia a anfonwyd at y Parch.
G. Jones, Cambria, a'r ygrifenydd, cychwynasom
i'n taith ar foren yr 8fed o Medi, tua Mill Creek—
lle mynyddig ar ganol y ffordd rhwng Arena a
Dodgeville, Wis. Cyrrhaeddasom anedd y Parch.
D. Jones, Arena, bryduaw y 9fed. Yr oedd oed-
fa Seisnig yn Arena y nos hono, a phregethodd y
Parch. Mr. Hassell, Leeds.

Cynaliwyd y moddion agoriadol yn Mill Creek
ar y 10 a'r 11. Heblaw y ddau Gymreig, yr oedd
yno bedwar o weinidogion Seisnig:—Love, Mil-
waukee; Hassell, Leeds; Taylor, Madison; a
Laughlin, Wyoming Valley. Cynorthwywyd ni
hefyd gan y brawd Evans, Arena, drwy iddo roddi
i ni ddwy ddarlith ddyddorol ar "Ddyben goroch-
wyliaethau Duw yn y byd." Diwallwyd ein dys-
gwyliad yn llwyr.

Hefyd cawsom bresenoldeb holl weinidogion a
phregethwyr enwadau Cymreig ardaloedd Spring

Green, Coed, Ridgeway a'r Mounds. Y drefn oedd pregethu yn Gymraeg a Saesnaeg ar-yn-aill; ond yr ail ddiwrnod cawsom gyfarfod Cymraeg i gyd. Dyrchafwyd y weddi briodol i'r achlysur gan Mr. Love, ar ddiwedd oedfa'r boreu cyntaf.

Nid oes genyf ddim i'w ddweyd am y pregethau, amgen nag yr ymddengys i bob un wneud goreu y gallai. Er fod yr hin yn arw, cafwyd cynulleidfda dda.

Gan nad ymddangosodd dim oll yn y CENHADWR o hanes yr Eglwys hon, nid pell o'r lle fyddai ysglennu braslun o'i bywyd y tro hwn. Ddwy flynedd yn ol y pregethwyd yno gyntaf erioed, yn rhŷf un Mr. Allison gwaraig yr hwn sydd Gymraes bur. Yn ganlynol flurfiwyd Eglwys Gynulleidfdaol, yn gyfansoddedig o aelodau Cymraeg a Seisnig. Y cam nesaf oedd cael tŷ addoliad. Nid oeddynt yn foddion crwydro yn barhaus. Penderfynent gael yr arch i'r deml. Awd ati i godi capel. ac nid hir y buwyd nad oedd wedi ei orphen. Y mae yn 36 wrth 20tr., wedi ei addurno yn bardd. Costiodd yu y cwbl yu nghylch naw cant o ddoleri, ac yr oeddynt yn benderfynol hefyd, os gellid fodd yu y hyd, dalu y ddyled cyn ei agor. Llwyddasant. Ar y 10 a'r 11 o Medi, 1863, yr oeddynt, os gwas cywir yw'm cof, yn cyflwyno eu capel newydd i Dduw'r nefoedd, heb hawl gan ddyn mewn rhan o hono. Y mae yr Eglwys ieuac wrth reawm yn llawen ei theimlad, a'r aelodau yn ymhyfrydu yu eu gilydd ac yu llwyddiant yr achos.

Y Parch. D. Jones, Arena, oedd yr offeryn yn llaw Duw i ddwyu oddiamgylch yr holl waith. Y mae Mr. Jones yn genhadwr o'r iawn ryw. Rhaid fod ei flydd yu gref iawn i feddwl y gellid cael eglwys yu y fath le aullewyrchus. Ond ymosododd ar y gwaith yn benderfynol ac ymddiriedawl yu ei Dduw, a gwelir heddyw lwyddiant ei ymdrechion,—pregethu yr efengyl lle nad oedd neb yu ei cheisio—flurfio eglwys—codi capel, ac yn effeithiol dalu ei ddyled, a'i gysegru i Dduw, a'r oll mewn dwy flynedd!! Dywed yr hanes drosto ei hun. Hir oes i Mr. Jones i weithio a llawenhau mewn mawr lwyddiant yu ngwaith y Gwaredwr.

Izonia, Wisconsin.

D. S. DAVIS.

CAMBRIA NEWYDD—TREFEDIGAETH GYMREIG.

GOGLEDDBARTH MISSOURI.

Yr oeddynt yn ofui buasai rhai o'n cydwladyr mor aiffodus a chael eu tywys i'r lle annedwydd hwnw sydd wedi swio cymaint yn ein clustiau o'r rhai blynyddau bellach ac a elwir PATAGONIA. Ac yr oedd yn dra dedwydd genym weled fod yr anturiaeth wedi syrthio ymaith. Mae ein cenedl anwyl wedi cael llawer o gamwri erioed, nid yn unig gan estroniaid, ond hefyd ar brydiau gan rai o'i phlant ei hun. Mae yn dda genym na ddarfu i Gymry America ddim rhoddi eu ceflogaeth i'r aymudiad hwn tua Phatagonia, a gobeithwn na chlywn hyth mwy o son am dauo mewn cysylltiad a ui fel Cymry.

Ond am y Drefedigaeth Gymreig newydd sydd ar gael ei sefydlu yn ngogleddbarth Missouri, yr ydym yn llawenhau o'i phlegid, ac yn ei chymeradwyo a'n holl galon. Pe buasai cymeradwyaeth y cyfryw anturiaeth yn ymddibynu aruom ni yn unig, ni fusai genym yr hyder ag sydd genym pan yn gweled euwau y fath ddynion a'r enwog William R. Williams, D. D., William Goodell, D. D., Golygydd y *Principia*, G. W. Griffith, Yaw., Llywydd y Farmers' & Citizens' Bank, Brooklyn, N. Y., William Miles, Yaw., Owen Jones, Yaw., 8th Avenue, N. Y., David Griffith, Yaw., a lluoedd yn ychwaneg y gallesid eu henwi. Nid oes un man yn y Gerllewin y gall ein cydwladyr symud iddo lle ceir y cyfryw fauteision. Mae y wlad yn iachus, y tir yn rhagorol, manteision addysg heb eu gwell yn un man o'r wlad, a'r tylerau ar ba rai y gwerthir y tir braidd fel pe y rhoddid ef am ddim, ac yu wir yn *rhatach* na llawer tir a geir am ddim, herwydd y manteision masnachol a manteision eraill a fwyneir gan y trefedigion. Y mae genym hefyd yr hyder cryfaf yu ein cyfeillion J. M. a W. B. Jones, dan ofal y sawl y dygir yr anturiaeth yn mlaen.

Yr ydym yn credu y bydd yn dda gan eich darllenwyr weled y llythyrau canlynol, yn y CENHADWR. Mae llythyr y Parch. William Goodell yn cynwys *compliment* uchel i ni, Gymry America, a mae llythyr y Dr. Williams yn llawn o sentiment uchel a duwiol, fel yr oll o'i ysgrifeniadau.

GOMERYDD.

LLYTHYR Y PAROH. WM. R. WILLIAMS, D. D.

New York, Hyd. 22, 1863.

Tebyg nad oes ond ychydig barthau o'r Talaeathau Unedig yn cyflwyno rhagorach maes i'r ymfudwr na Thalaeth fawr Missouri. Ond iddi gael ei phoblogi gan drefedigwyr o ddeall, egwyddor, ac yui, mae yn debyg o arfer dylanwad o amgylch ogyrch yn yr ymdrechfa sydd yn myned yu mlaen yn awr rhwng Rhyddid a Chaethiwd.

Boddiwyd fi yn fawr wrth glywed am y cynllun o gael Trefedigaeth o Gymru i ymsefydlu ar linell Rheilffordd Hannibal a St. Joseph yn y Dalaeth hono. Oddiwrth enwau y perchenogion Americanaidd sydd yn anog y Drefedigaeth, ac oddiwrth dystebion y boneddwyd yu y ddinas hon, Meistri J. M. a W. B. Jones, 37 Nassau St., y rhai sydd yn cael eu cefnogi yu gynys gan ddynion y gellir yn mhob modd ddybynu arnynt, mae genyf obeithion hyderus y bydd i'r anturiaeth brofi dan fendith Duw, o fantais neillduol i'r wlad o'r hon y dysgwylir yr ymfudwyr, ac i'r hon hefyd fydd yn eu derbyn ac yn eu croesawu, yn gystal ag i'r trefedigwyr eu hunain, ond iddynt arfer y rhinweddau o ymroad, cyniudeb, callineb, a diwydrwydd amyneddus, sydd wedi hynodi dynion y Dywysogaeth. Wrth gwrs, bydd i beth caledi ac anghyfleustra ganlyn camrau cyntaf y rhai a gymerant y blaen yn y cyfryw anturiaeth, ond gyda gradd gyffredin o benderfyniad a bendith arferol Rhagluiaeth dda Duw, gellir yn ddiogel ddyagwyl y

bydd i'r Drefedigaeth newydd brofi yn llwydd-
ianus nodedig, ac yn fendith o hir barhad.

W. R. WILLIAMS,

Gweinidog Egl. y Bedyddwyr ar heol Amity, N. Y.

* * Ni ddaeth llythyr Mr. Goodell i'n llaw eto.
—GOL.

GANWYD.

Hyd. 2, mab i John a Sarah Morgan, Dover, N. J.,
gelwir ei JOHN LINCOLN.

Hyd. 8, yn Condale, ger Summit Hill, Pa., merch
i Evan E. Jones, a Sarah ei briod—gelwir hi ALTA
SARAH.

Tach. 10, yn Jeddo, Pa., mab i Mr. a Mrs. Herbert.
Gelwir ei enw LEWIS WILLIAM HERBERT. P. P.

PRIODWYD.

Hyd. 10, yn Coalraine, ardal Beaver Meadow, Pa.,
ac yn nhŷ Thomas Jones, gan y Parch. P. Peregrine.
Mr. WILLIAM DANIELS a Miss MARIAH THOMAS, y
ddau o'r un ardal.

Hyd. 24, yn Parisville, O., gan y Parch. D. Davies,
yn nhŷ Mr. Robert Williams, tad y briodferch, Parch.
GEORGE M. JONES, a Miss ELISIE A. WILLIAMS.

Tach. 3, yn Newburgh, O., gan y Parch. B. Rich-
ards, yn nhŷ rhieni y briodferch, Mr. DAVID PROSSER
a Miss MARGARET DAVIES, y ddau o Newburgh, gynt
o'r Llwyni. Morganwg, D. C.

Tach. 12, yn ninas Utica, gan y Parch. W. D. Wil-
liams, Deerfield, Mr. JOHN H. RICHARDS o New York
a Miss ELIZABETH RICHARDS o'r un lle.

Tach. 14, yn Tallmadge, O., gan y Parch. D. Davies,
yn nhŷ Mr. John W. Thomas, tad y briodferch, Cad-
ben JOHN J. REES, o gwmni milisia Franklin Mills, a
diweddar filwr yn y 7fed gatrawd o draedfilwyr
Ohio, a Miss MARY A. THOMAS.

BU FARW.

Meh. 6 yn ardal Oak Hill, O., Mrs. MARGARET
W. OWEN, priod John W. Owen, yn ychydig dros
44 ml. oed. Merch ydoedd i'r diweddar William ac
Elizabeth Williams, y rhai ychydig yn ol y cyhoedd-
wyd eu cofiant yn y CENHADWR. Ganwyd hi Chwef.
11, 1819, yn Rhiwlas ger Bangor, Caernarfon. Priod-
odd â J. W. Owen, Parc Llaularf fychan ger Bangor
yn Chwefror 1841. Daeth ei rhieni i'r wlad hon yn y
fl. 1846 gyda 13 o blant ac wyron—8 o honnyd yn awr
wedi marw. Daeth hi'n haw drosodd yr un pryd a'i
rhieni. Yr oedd yn chwarae garedig a haelionus—
yn chwarae grefyddol ac yn holl o siarad am bethau
crefydd. Bydded beudith lŵr ar ei phriod galarus.
Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. John
Evans (T. C.) a'r ysgrifenydd. Wm. THOMAS.

Medi 22, yn Brownstownship, awydd Franklin, O.,
ar ol tair wythnos o gystudd trwm y typhoid fever.
Mr. EVAN RICHARDS, yn 40 ml. oed. Gadawodd
weddw a 4 o blant bychain i alaru ar ei ol. Yr oedd
yn ddyn llafurus ac iai tywioliaeth ac yn gymydog
cariadus a gonest. J. H. JONES.

Medi 25, yn Newhaven, Ohio, WILLIAM FRANCIS,
mab i Mr. Chambers H. Tall a Margaret ei briod, yn
3 blwydd a 9 mis oed. Bu yn glaf bum diwrnod; ei
afiechyd ydoedd clefyd y gwaed, Claddwyd ef yn
Paddy's Run, a gweinyddwyd gan y Parch. Mr.
Hughes.

Hyd. 24, yn Newhaven, Ohio, Miss MARY ANN
LEWIS, merch hynaf Mr. Ellis Lewis a Mary ei
briod. Ei chlefyd oedd y flux yr hwn a drodd yn
typhoid fever. Cafodd ei chystuddio am tua thair o
wythnosau, a dyoddefodd yr oll yn dawel dau law
ei Thad nesol. Hi a gladdwyd yn Paddy's Run.
Pregethwyd yn y gladdedigaeth gan Mr. D. Jones,
myfyriwr yn coleg Delaware, O., oddiwrth Matt. 24:
44. Ar gais ei rhieni gwnawn ychydig sylwadau
am y chwarae ymadawedig. Hi a anwyd yn Bir-
mingham, ger Pittsburgh, Pa., Mawrth 13, 1826, a bu
gyda ei theulu yn aros yn Cincinnati a Paddy's Run,
yn y lle olaf y derbyniwyd hi yn aelod eglwysig gan

y Parch. B. W. Chidlaw, Gor. 31, 1841. Bu yn aelod
wedi hynny am rai blynyddau yn Cincinnati, a hi a
ymddyddwyd yn addas i'r efengyl tra bu yn aros yn ein
plith; ac yr oedd ei gyrfa grefyddol felly. Pan y
cymerwyd hi yn glaf iawn galwai am ei brodyr a'i
chwiriwyd at ei gorweddle, a rhoddodd iddynt gyng-
horion dwys mewn modd crefyddol. a'n dymuniad
yw iddynt i gofio a defnyddio y cyfarwyddiadau a
roddwyd iddynt gan eu chwaer Mary Ann, sydd yn
awr yn ei bedd. O ran ei phrofiad olaf, yr ydoedd
yn foddolawn i ymadael a'r byd presenol. Dymunai
am gael gweled, pe gallasai, y Parch. B. W. Chidlaw
a'r ysgrifenydd. Hi a ymadawodd i le gwell fel
ydyd yn creded. Dyma rybudd dwys idd ei rhieni a'i
brodyr a'i chwiriwyd, ac i ni oll, i ofalu am fyw yn
ddefnyddiol gyd ag achos Crist fel y gallom roddi cyfrif
yn llawen ac nid yn drist yn y dydd olaf.
Cincinnati, Tach. 13, 1863. T. EDWARDS.

Medi 27, yn Dundaff, Pa., yr hen chwaer ANN
OWENS, wedi cyrhaedd yr oedran mawr o 93 ml. oed.
Yr oedd yn aelod crefyddol gyda y Cynulleidfaoion
er ys llawer o flynyddau. Hyderwn ei bod yn un o'r
plant ac iddi adael byd o boen, gan fyned i'r gwynfyd,
at leu yr hwn a'i carodd, ac a'i golchodd yn berffath
lân yn ngwaed ei groes. Claddwyd ei rhau farwol
yn mynwent Dundaff yn yr un bedd a'i hanwyl briod.
Pregethwyd yn yr angladd gan weinidog y lle.

Hyd. 3, yn Ashton, ger Summit Hill, awydd Carbon,
Pa., yn 30 ml. oed, Mrs. MARY JENKINS, priod Mr.
Edwa d Jenkins, wedi bod am rai misoedd yn wael
ei hiechyd. Oddeutu 10 diwrnod cyn ei mharwolaeth
cafodd ei dodi yn y gwely ar ddau efeill. Ar y 6ed
gweinyddwyd y gymwynas olaf iddi gan dyrfu luosog
o wahanol geuhedloedd trwy hebrwng ei chorff i
gladdfa Summit Hill. Gweinyddwyd yn y tŷ trwy
fedyddio y ddau faban ac ar lan y bedd gan un o'r
enw Mr. Davis o Nesquehoning. Dydd Mawrth yn
mhen yr wythnos claddwyd y ddau blentyn a gweiu-
yddwyd gan yr un. Gadawsant briod a thad tyner
yn nghyd a dau o blant bychain i alaru eu colled ar ei
bol. E. E. JONES.

Hydref 5, yn Johnstown, Pa., MARY, priod John
Collins. Ymaffodd darfodedigaeth gyffym ynddi, ac
wedi cystudd am chwech wythnos bu farw, gan adael
priod a phlentyn mewn galar. Yr oedd Mrs. C. yn
enedigol o Glyn Nedd, D. C., ac wedi ei dwyn i fyny
yn nghanol dylanwadau crefyddol. Yr oedd yn holl
iawn o bobl yr Arglwydd fel y gwnaeth ymuno â
hwynt. Yr oedd ganddi hyder cryf pan yn edrych
arui ei hunan yn y glyn, fod y graig o dan ei thraed
a'i bod yn gallu gweled y tir pell a'r Brenin yn ei
degwch. Meddiannodd lawer o bresenoldeb meddwl
yn wyneb gweled ei bod mewn bwydr â breinia
braw—rhoddodd gynghorion i'w gwr gyda golwg ar
ddygiad eu plentyn i fyny, trefnodd amryw bethau
gyda golwg ar ei chladdedigaeth. Crybwyllodd fod
y Sabboth nesaf i fod yn ddydd cymunedd yn yr eg-
lwys, ond y byddai hi mewn cymandeib bryd hwnw â
theulu y uef. Pan yn ymyl anadlu ei hollaf diolchodd
yn fawr i'r gwregedd a weinyddent iddi am eu mawr
gydymdeimlad. Deallwyd hi yn crybwill enw Iesa
Grist pan yn croesi'r llinell sydd rhwng y byd hwn a
thragwyddoldeb. Baodd fyw yn y byd am 30 mlyn-
edd. Glaniodd yn yr America Mai 4, ac ar ororau
dedwydd y byd anfarwol Hyd. 5.

R. R. WILLIAMS.

Hyd. 19, yn Columbus, Ohio, merch i Mr. Thomas
Evans a'i briod, yn 1 fl. ac 1 diwrnod oed. Claddwyd
hi yn y Green Lawn Cemetery, a gweinyddwyd gan
y Parch. J. H. Jones. Mae y teulu hwn wedi cael
am i a storm gwedi gadael Penarth i ddyfod i'r wlad
hon. Darfu iddynt gollu 2 o'u plant ar y môr wrth
ddyfod yma, 7 mlynedd i'r Mehefin diweddar. Darfu
iddynt gollu ei mab hynaf, agos a thyfa i fyny, trwy
gael ei anafu ar y rail road, yr hyn a achosodd ei
angau. Mae daioni a thrugaredd ein Daw tirion i'w
ganfod yn rhyfedd dirion pan yn cymeryd y parod at
ei hun, ac yn ein gadael ni i gael rhagor o amaer i
barotol erbyn y daith fawr. Yr Arglwydd yn ei ras a
addfedo y rhieni ac a ddeno'r plant sydd yn ol i gofio
ei Creawdwr—yw dymuniad ei hewyllysawr da.
D. D.

Hyd. 29, yn yr ybatty yn Madison, Wis., ROBERT
R. JONES, yn ymyl 22 mlynedd oed. Yr oedd yn fab i
Edw. R. a Margaret Jones. Ei glefyd yn y diwedd

oedd y typhoid fever. Claddwyd ef yn Dodgeville y dydd Sadwrn canlynol, yn ymyl ei fam.

Awst 27, Miss RUTH DAVIES merch Mrs. Mary Davies a'i diweddar briod Mr. Henry Davies, Sugar Creek, Allen, O., yn agos i 22 ml. oed. Yr oedd er ys rhai masoedd yn graddol wanychu yn y darlodedigaeth. Yr oedd y blynyddau diweddar yn aros yn Paddy's Run. Bu yn wan a gwael yno am gryn amser. Aeth ei hanwylfam yno i ei theudio. Gwell-aoedd ychydig, a daeth adref gyda ei mam; ond nid i wella, ond i orphen ei gyrfa yn mldau ei dyddiau, yn nghanol ei pherthynasau a'i hanwyliaid. Dranoeth aed a'i choroph i'r capel a phregethodd y Parch. S. Roberts, Tennessee, a gweinyddodd wrth y bedd.

Hyd. 1, MARGARET ANN, merch Mr. Richard a Mrs. Mary Morgans, o'r flux. Ganwyd hi Tach. 25, 1861, felly yr oedd o fewn ychydig i ddwy flwydd oed. Teimla y rhieni yn hiraethlon ac isel; ond mae ganddynt gysur cryf wrth leddwl bod ei hanwyl Margaret wedi blaenol i wlad na ddaw gofio yno byth. Coded hyn eu calonau hwythau yn fwy nac erioed yno.

Hyd. 3, JULIA, merch Mr. Wm. a Margt. Roberts, yn 7 mis oed, o'r un afiechyd a'r fach flaenorol, ac i'w oeddynt yn ddwy gyfnithir. Yr oedd ei mam gu yn glaf iawn o'r un afiechyd pan bu hi farw, a gwaeth y ddau benill canlynol a chanwyd hwy wrth y tŷ ddydd angladd yr un anwyl hon.

Edrychwch arnaf yma
Yn dawol iawn fy ngwedd,
'R' gwmwynas olaf geisaf
Fy rhoddi yn fy medd,
Fy bhad a mam anwylaf
Eich cariad oedd yn llawn,
Mor anwyl oedd eich cwmni
O'r boreu hyd brydnawn.
Ac O mor felus ydoedd
Cael cysgu yn eich col.
Ond gwell yw mynwes Iesu
Ni ddanaf byth yn ol.
Cawn eto gyd gyfarfod
Heb uchddod, poen na chlyw!
Tragwyddol gymdeithasu
Heb olui marw mwy.

Hyd. 9, Mrs. JANE JONES, priod Mr. John D. Jones (aef y fam go gyfeiriwyd ati uchod). Ganwyd hi yn mhwyf Llanbydder, sir Gaerfyrddin, Tachwedd 1799. Derbyniwyd hi yn aelod eglwysig gan y Parch. Moses Kees, Pencader. pan oedd yn 26 ml. oed; felly bu yn arddel creydid Mab Duw tua 38 o flynyddau, a bu farw yn ymyl 64 ml. oed. Gallwn ddweyd am yr anwyl chwaeir hon, mai un fyddlon yn mhob cynulliad creyduol—un lu yn wasanaethgar iawn yn ngwiliuau Iesu ac yn adduro i'r grefydd a broffesai ydoedd. Claddwyd hi Hyd. 10, tyrla luosog iawn yn yr angliad. Mae ga-ar-mawr ar ei bol nid yn unig gan ei hanwyl briod sydd yn awr yn amddifad, a'i pherthynasau o'i amgylchi, ond yn mhob holl gymydogion. Gwelwyddwyd wrth y tŷ ac wrth y bedd gan Mr. Ebenezer Davies, ac adroddwyd tri phenill gan yr ysgrifenydd wrth y bedd. Dymunaf perthynasau am anfon y canlynol i'w argraffu gyda ei hanes.

Arglwydd Iôr o'i ras pynallio
Y perthynasau sydd yn drist
Pwyswch dan y groes a'r biraeth
Ar xylyngodol Iesu Grist,
Cofied Duw sy'n holl bresenol
Am ei hanwyl fab sy draw—
Cylched ef a'i nerth a'i nodded
Cadwed Owen* yn ei law.

JOSIAH

Hyd. 7, ABRAHAM LILCOLN, mab Mr. Richard a Mrs. Martha Paul, yn ddwy flwydd a thri chwarter oed. Yr hyn fu yn achlysur o'i farwolaeth oedd syrthio i ddwfr poeth a llosgi. Yr oedd pob ymdrech yn rhy fach i allu cadw anghau draw. Colodd y tad a'r fam ef o afaelion tyuaf eu serchiadau, teimlant i'r byw trwy gollir yr un anwyl o'm mynwesau. Tyner eu serchiadau yn lwy at y teulu deudwyd lle mae Abraham bach yn ymddigri i'w awr yn eu plith, a thawel-er eu meddwl wrth gofio mai yr Hwn a'i rhoddodd a'i cymrodd.

Hyd. 16, ELLEN, priod Mr. Thomas Roberts. Gan-
* Mae ef yn perthyn i'r 118 Rwg, O. V. L., ac yn awr yn Mwyrbarth Tennessee.

wyd hi yn ardal y Neuaddlwyd, sir Aberteifi. Cafodd lawer o fanteision crefyddol o dan weinidogaeth y diweddar Dr. Phillips. Efe a'i derbyniodd yn aelod eglwysig er ys tua 40 mlynedd yn ol. Melus goffai am yr hen bregethau—yr hen oddeon, y cau, a'r gorlloedd, a'r gweddiau gwresog yn yr ardal hono, yn amser ei hieuenctyd. Yr oedd yn y wlad hon yn cadw ei choron, ac yn fyddlon ddilyn yr Oen hyd y diwedd—bu farw o fewn tua mis yn 65 mlynedd oed. Claddwyd hi yr 17, tyrla luosog, Mr. Eben. Davies yn gweddio wrth y tŷ ac wrth y bedd. Pwysed ei phriod ar yr Hwn sydd yn gofalu am y gweddion.

JOSIAH JONES.

Hyd. 26, yn mineral Ridge, Ohio, yn 56 ml. oed, y brawd crefyddol JOHN THOMAS, gan adael gweddwr, 3 o blant, dau frawd, (sef Richard a Hugh Fritchard) ac amryw berthynasau yn y wlad hon i alaru eu colled ar ol priod mynwesol, tad tyner, a brawd caredig a dwiol. Rhoddwyd ei gorph i orwedd yn ngladdfa y Bedyddwyr yn y lle uchod, hyd foren y codiad cyffredinol—gweinyddwyd y moddion crefyddol mewn cysylltiad a'i gladdedigaeth gan yr ysgrifenydd. Mab ydoedd yr ymadawedig i Thomas Fritchard. Pen y Bonc, Llangadwaladr, awydd Mon, G. C. Treuliodd y rhan fwyaf o'i oes yn Nhrefegar, awydd Fynwy. Cafodd y fraint oruchel o ymuno â chrefydd Crist yn Nhrefegar tua 32 mlynedd yn ol, dan weinidogaeth y Parch. Hugh Jones (Cromwel o Went). Deallwn ei fod wedi cael yr anrhydedd o gadw ei goron grefyddol yn ddisglair hyd ei fedd. Tua phedwar mis galodd y brawd hwn fyw yn y wlad hon, ac ni chafodd gymaint ag un dydd o iechyd wedi iddo dirio yn Efrog Newydd. Cafodd ei daro gan ruddai yr ymysgaroeddi, yr hyn, mae yn debyg, a drodd yn ddiarlodedigaeth. Ni chafodd ond megis rhoi tro am unwaith neu ddwy i blith y brodyr a'r chwiriwydd yn yr eglwys yma. Deallwn am yr ymddiddan byr a gawsom ag ef ei fod wedi ymglymu yn hollol â chrefydd, a'i fod wedi llwyr ymroddi i ewyllys yr Arglwydd,—a chredwn ei fod wedi gorphen ei yrfa mewn llawenydd a chael mynediad helaeth i mewn i'r triglannau dedwydd. Addfder ninau i'r un ryw sefyllfa oronedus yw dymuniad yr ysgrifenydd.

J. P. THOMAS.

Dymunir i'r cyhoeddiadau Cymreig yn yr hen wlad godi hanes y ddau frawd hyn—sef Thomas D. Jones a welir ar ddalen arall a John Thomas.

Tach. 1, Mrs. MARY THOMAS, gwraig Mr. Morris W. Thomas, ger Bethel, plwyf Steuben, awydd Oneida. Marwolaeth dra galarnu ydoedd terfyniad bywyd y wraig ifanc ddedyddol hon; yr hyn a fe mewn canlyniaid i gymeryd moddion amhriodol mewn camgymeriad. Yr ydoedd yn chwaeir anwyl yn eglwys Crist yn Bethel, gwnaeth broffis dda a fyddlon yno o Grist ei Gwareddwr, dros amryw flynyddoedd, a buodd yn help neillidol i gael ei hanwyl brodyr i wneud addeliad o'r un Iesu, fel y buodd y ddau yn fyddlon i lawr eu lle yma hyd ddiwedd ei boes hi, a hyderwn y bydd iddo ef sydd yn awr yn unig ac amddifad o'i cwmni, ei chynghor a'i dylanwad hi, gael yr am cymhorth i barhau yn fyddlon hyd ddiwedd ei oes. Yr oedd y chwaeir hon yn llawr lle mawr yn ei theulu a'r gymydogiaeth fel y mae y galar a'r biraeth am dani yn gyffredinol. Yr oedd yn agos i gyrrhaeddyd ei 33 mlynedd o'i hoed. Gadawodd ar ei holl ei hanwyl briod, ei thad, brodyr a chwiriwydd, a thad a mam ynghyfraith, brodyr a chwiriwydd crefyddol a chymydogion lawer. Claddwyd hi yn Bethel a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr Williams, Salisbury, Everett a'r ysgrifenydd, MORRIS ROBERTS.

Tach. 22, MARTHA OWEN, merch fechan 7 ml. oed i William a Mary Owen, ger Fairchild, plwyf Remsen, unig ferch y teulu, yr olaf o'r tair chwaeir fach; dwy gladdwyd o'r blaen. Y tair fechan a orweddant ochr yn ochr yn y beddau, er dirfawr alar i'r rhieni ar eu bol. Gweinyddwyd yn ei chladdegigaeth gan MORRIS ROBERTS.

Yr Etholiad yn Maryland.—Pan ystyriom fod Maryland yn Dalaeth gaeth, a phau gofion beth oedd y teimlad cyhoeddus yno ychydig amser yn ol, nis gallwn lai na rhyfeddau at y cyfnewid. Yr oedd cyrddau yn cael eu cynnal trwy'r Dalaeth,

oyn yr etholiad hwn, yn gyrrddau gorthgaethiwl hollol, a hyny yn y manau lle y mae caethiwed gryfaf, y caethfeistri a'u caethion yn yr un cyfarfodydd yn fynych—eto yn gwrandio yn astud a thawel ar reymau yr areithwyr. Ac yn awr, o'r 5 aelodau i'r Gydgynghorfa yn Washington a etholiwyd yn yr etholiad y mis diweddaf, (yr hyn yw y nifer a ddaunfir o'r Dalaeth hono.) 1 yn unig sydd yn bleidiol i gaethiwed, a 4 yn bleidiol i ddilead caethiwed yu y Dalaeth yn hollol ac un. iongyrchol.

Missouri yn gyffelyb.—Missouri, yr hon a flinodd gymaint ar Kansas ac a wnaeth y fath ymosodiad au arni i geisio ei gorfodi i fod yn dalaeth gaeth, sydd wedi rhoi y mwyafrif o'i phleidleisiau y tro tro hwn dros swyddwyr pleidiol i ddilead caethiwed yn y dalaeth hono. Nid oedd y mwyafrif ond ysgafu, eto hyderwn nad ellir trwy ddim triciau o eiddo gwrthwynebwyr yr egwyddor rydd ei gysnewid. Diau y daw Missouri cyn bo hir yn Dalaeth rydd, yr hyn a fydd creu iddi yn mhob ystyr ac i bawb o'i dinasyddion.

Missouri dros ryddid.—Dydd Sadwrn, Tach. 14, Llywodraethfa talaeth Missouri a neillduodd ddau foneddwr, B. Gratz Brown a John B. Henderson, yn Seneddwy, dros y dalaeth hono i'r Gydgynghorfa nesaf yn Washington—y ddau yn bleidwyr seleg i'r egwyddor o ddilead uniongyrchol caethwasiaeth yn y dalaeth.

Ysgrif wreiddiol y Llywydd Lincoln yn cyhoeddi rhyddid i gaethion y gwrthryfelwyr yn America sydd yn llaw Trefuwyr y Chicago Fair, Ill. Dywedir fod mil o ddoleri wedi eu cynyg am dani yn ddiweddar, a bod tanscription mewn gweithrediad i'w chael i feddiant a chadwriaeth yr "Historical Society."

Ysgolion cyhoeddus Vicksburg ydynt yn awr yn agored, wedi i wrthryfel y caethfeistri eu cau i fyny am fwy na dwy flynedd. Mae Ysgolion i'r plant negroidd wedi eu sefydlu yno hefyd, trwy ymdrechion yr Adjutant General Thomas—a'r olwg bresenol ar y rhai hyn sydd obeithiol iawn.

Coleg Oberlin.—Y Coleg hwn, yn ol y Gofres a gyhoeddwyd yn ddiweddar, a gynwys 917 o yslorion—467 o ferched, a 450 o feibion. Llywydd y Coleg yw Charles G. Finney—nifer yr a. hrawon 14.

Bradwriaeth y Caethfeistri yn Nghanada.—Llywodraethwr Cyffredinol Canada a ddanfouodd hysbysrwydd, trwy Arg. Lyons, i'r Llywodraeth yn Washington, yn ddiweddar, yn sicrhau fod Bradwriaeth yn cael ei ffrifio gan wrthryfelwyr o'r Talaethau yn Nghanada, a geilw yn guredigol mewn ffordd o rybydd sylw y Llywodraeth at byny. Y cynllun oedd danfon nifer o'r gwrthryfelwyr i Halifax, mewn agerlong lwythog o gytwm—gwerthu y cotwm i gael arian i dalu traul y gweithrediadau. Yna i'r gwrthryfelwyr fyned yn futeioedd anghyhoedd trwy Ganada i fan penodig, yno i fyned yn mlaen mewn llongau arfog, ymosod yn ddrybydd ar y gwylywr ar ynys Johnson yn Llyn Erie, rhyddhau y carcharorion

deheuol a geir yno, llosgi y dinasoedd, Buffalo ac eraill ar lanau yr Erie, ac (efallai) dwyn Valandigham yn suddugoliaethus o Ganada a'i osod yn y gadair Lywodraethol yn Ohio—a pha beth yn ychwaneg sydd yn anhawdd ei ddirnad. Hysbysir fod agerlong o'r fath wedi cyrhaedd Halifax yn llwythog o gutwm a milwyr, a'r cotwm wedi ei werthu. Ond trwy weithrediadau prysur ac effeithiol o eiddo ein Llywodraeth, gobeithir fod y cyullun wedi ei ddrysu a'r gyflafan hon yn ein dinasoedd gorllewinol wedi ei attal.

Ychwaneg am y fradwriaeth ar ein cyffiniau.—Ymdeugys yn awr mai rhan o'r cynllun bradwrol oedd danfon allan futa'i o'r gwrthryfelwyr o Montreal tua'r talaethau, cymeryd meddiant o Fort Montgomery, dinyserio y Bont-godi yn Rouse's Point, a gwneud rhuthgryrch byrbwyll ar Plattsburg a Burlington a manau eraill yn Vermont &c. Daeth hyn i glustiau y Llywodraethwr Smith, Vermont, ddydd Gwener, Tach. 20, a daunfodd yn uniongyrchol i gadarnhau Fort Montgomery; a mesurau eraill a roddir ar weithrediad i wrthsefyll y fath ymosodiad. Gwelwn nad ydym yn ddiogel iawn yn y talaethau mwyafrif gogleddol rhag rhuthgrychuedd llufuddiog o'r fath. Hawdd fyddai cyrhaedd o Sacket's Harbor neu Oswego, neu fanau eraill ar ein cyffiniau gogleddol. Dichon mai awydd gyru cwerwl rhyngom â Llywodraeth Canada a thrwy hyny â'r Fam-wlad yw y cyw hysbys penaf wrth wraidd y cynllun hwn. Ond gobeithiwn mai troi y cynghor hwn eto yn ffolieub a wneir, ac mai moddion i gynyddu y teimlad cyfeillgar rhyngom a Phrydain Fawr a fydd hyn. Mae gweithrediad cyflym a ffyddlon y *Governer General* yn peri i ni feddwl feily.

Rhodd oddiwrth un o'r Cenhaden.—Mae y Parch. D. B. Bradley, M. D., o geubadaeth y Bedyddwyr yn Bengkok, Siam, yn sylwi fod gauddo fab i'wag 20 ml. oed, yr hwn pe buasai yn America fuasai yn debyg o fod yn awyddus i ymlestru yn fflwr i gynorthwyo er darostwag gwrthryfel y caethfeistri a rhoi y caeth yn rhydd, ac mai prin y teiml mai yntau mai ei ddyledswydd fuasai ceisio ei attal. A chan nad yw yma, y mae yu danfon \$300 y rhodd i gynorthwyo y Llywodraeth i gael rhyw un i fynd i'r maes yn ei le ef, gan dystio mai teimlad y tad a'r fam a'r mab yw nad yw hyn ond rhodd fach at gyrhaedd y fath ddyben.

Gwaith i'r rhai a garant wneud daioni.—Mae y caethion yn dyfod yn rhyddion y dyddiau hyn gyda chyflymdra sydd bron yn anghredadwy. Yr Anrh. Wm. H. Seward a ddywedai yn ddiweddar mewn araeth yn Auburn, eu bod yn dyfod drosgodd i dir rhyddid yn ol y cyfartaledd o ddeug mil o leiaf bob mis. Mae y rhai hyn yn hollol ddiolion, llawer o honyt heb brin wieg i guddio eu noethni. Mae arnynt angen ymborth, a dillad, ac aneddan, ac addyg. I wneud yr angen hwn i fyny, nid oes un man i droi ond at haelfrydedd ac elusen-garwch Crisionogion. Dywedir fod miloedd lawer mewn angen mawr ar lanau y Mississippi y dyddiau hyn—y gnauf yu dyfod i mewn, hwythau

yn noethion ac yn newynog, ac heb le i letya—ac y maent yn sychedu am addysg ac an glywed yr efengyl. Pwy a estyna gymborth i'r tlodion hyn, y rhai ydynt yn trengu o eisiau, megys wrth ein drysau?

Anogaethau oddiwrth yr etholiadau diweddar.—Cynaliwyd etholiadau dydd Mawrth, Tach. 3, yn Efrog Newydd, Jersey Newydd, Massachusetts, Illinois, Michigan, ac Oregon; y dydd canlynol, Tach. 4, yn Maryland; dydd Iau, Tach. 5, yn Wisconsin; a dydd Mawrth, Tach. 10, yn Iowa, Minnesota, Kansas a Delaware. Yn Jersey Newydd, lle y mae llawys mawr o Wyddelod yn y Gweithfeydd, a'r rhai hyn bob amser yn bleidiol i gaethiwd, aeth y mwyafrif dros y Democratiaid ac yn erbyn yr Undeb; ond yn yr holl dalaethau eraill a enwir uchod, heb eithriad, yr oedd y mwyafrif o du yr Undeb a rhyddid—ac yn *dra lluosog* yn y rhan fwyaf o bonynt. Rhydd hyn anogaeth gref i'r milwyr sydd ar y maes, tuedda i wanychu breichiau y gwrthryfelwyr, a sicrhau yn ol pob tebygolrwydd y bydd yr etholiad *Llywyddol* (yr hwn fydd y flwyddyn nesaf) o du yr Undeb a rhyddid. A gobeithiwn y bydd y gwrthryfel wedi ei ddarostwug a heddwch wedi ei sicrhau cyn hyn, ac y cawn Lywydd ar America rydd, dros egwyddorion a mesurau teilwng o'r enw.

Byddin yr Undeb yn Knoxville, Tenn.—Mae blueuoriaid y gwrthryfel yn cynlluio ac yn gweithio, megys bywyd am fywyd, er mwyn adeuill Tennessee Ddwyrainiol, o herwydd ei chloddfeydd lle y codent ran fawr o'u neitr at wneud pylor, a'r cyflenwad o dddefnyddiau ymboeth a geid yno. Mae ganddynt rym milwrol lled fawr o bob tu i Knoxville—meddylir eu bod tua 36,000—daliant y reilffordd i'r de ddwyrain hyd gywydogaeth Chattanooga—a daliant Roger-ville i'r gogledd-ddwyrain rhwng Knoxville a Virginia. Ystyir ein hamddiffynfeydd yn Knoxville yn gedyrn, eto teimlir pryder lled fawr yn achos y rhan hon o fyddin yr Undeb a'i chysylltiad a diogelwch Ddwyrainbarth talaeth Tennessee. Yn ol yr hanesion a dderbyniwyd hyd yr 22, yr oedd Burnside yn dat ei afael yn Knoxville. Clywid swu ergydion maguelau trymion yn Knoxville, o Cumberland Gap, y diwrnod hwn. Burnside a ddysgwyliai yn hyderus y pryd hyn y gallai ddal Knoxville. Swid y byddai adgyfnorthion o bwys yn debyg o'i gyrhaedd yn fuan o Chattanooga. Y newyddion diweddaraf oddiwrth y Cadf. Thomas o Chattanooga ydynt ffafriol.

Y Cadf. Banks yn Texas sydd yn debyg o fod yn llwyddiannus i adferu y dalaeth fawr hono a'i chael yn ol i'w lle yn yr Undeb—buddugoliaeth sydd wedi dynodi yr hynt filwrol hon yn ei aymudiadau hyd yn hyn.

Symudiadau prysur i'w dysgwyl yn fuan.—Ym-ondwyd ar ran o fyddin Lee yn diweddar ar lannu y Rappahannock, a chymerwyd yn agos i ddeunaw cant yn garcharorion. Ar y byddin oedd yn Virginia ac yn Tennessee y mae llygad y wladwriaeth yn brwsenol yn benaf, a'r tebygolrwydd yw nad a ond yohydig wythnosau heibio hyd oni bydd rhyw gyfnewidiad pwyseg wedi cymeryd lle yn y ddwy dalaeth a enwyd.

Buddugoliaeth fawr ger Chattanooga.—Yn ol y newyddion diweddaraf a'u cyrhaeddasant, bu brwydr fawr yn Chattanooga, Tenn. tua'r dyddiau Llun, Mawrth a Mercher, Tach. 23, 24, a'r 25, a dian iddi barhau i'r dyddiau canlynol. Yn ol yr hyn sydd wybodus gyda ni hyd brydnawn ddydd Iau, y 26ain., yr oedd ein lluoedd dan y Cadf. Grant a'r gwahanol Gadfridogion a berthynant i'w fyddin ef yn Chattanooga wedi dyfod allan yn eu grym yn erbyn lluoedd y Cadf. gelynuol Bragg, ac wedi euill y fath fuddugoliaeth ag a effeithia yn fawr ar dygued Tennessee. Yr oedd y gwrth-gloddiau cedyrn ar yr uchel fanau, a elwir y Lookout Mountain a'r Missionary Ridge, yn eu meddiant—a thua 40 o laguelau a thros 5000 (ac efallai 10,000) o garcharorion wedi eu cymeryd. Meddylir yu awr y sicrhau yn fuan i Ddwyrainbarth Tennessee gyflawn ymwared oddiwrth drawlywodraeth gelynuon ein gwlad.

MARWOLAETHAU.

MEDI—

- 15, Robt. Jones, crydd, Hiracl, Bangor, 72.
- 17, D. Davies, ysw., Tŷ ceryg, plwyf Caio, 66.
- 20, Edw. Hughes, suer maen, Muchyulleth, 37.
- 27, Mrs. Jones, Crown Hotel, Dinbych.
- 25, Cadben William Hughes, y *Rat Atice*, o'r Traeth coch, Mon, trwy foudi yu aton Liverpool.
- 30, John Evans, Blaencarog, Elin.
- 30, Margaret, priod y Parch. Richard Williams, gweinidog y Bedyddwyr yu Hengoed, Forganwg.

HYDREF—

- 1, Miss Elizabeth Evans, Terwyn, Cowarch. Yr oedd yn chwae'r i'r Parch. E. Evans, Penmachno.
- 1, Laura, priod John Hughes, Penrhyn, sir Feirionydd, 60.
- 8, Alice Evans, Paudy, Garnlyn 93 ml. oed. Yr oedd yn chwae'r i'r diweddar Barch. Evan Evans, gweinidog y Bedyddwyr, yu Garn, Dolbenmaeu.
- 7, Mrs. Hannah Morris, Tyn'twr, ger Bethesda, yn 89 oed.
- 8, yu Nhrefynog, Maldwyn, Miss Ann Humphreys, yn 60 oed.
- 11, yu Nhrefynog, Maldwyn, Wm. Edwards, 76.
- 11, Mr. David Williams, amaethwr, Pwlldefaid, Aberdaron, yn 66 oed.
- 13, W. Jones, Braich melyn, ger Bethesda, 60.
- 14, Elizabeth, priod y diweddar Mr. Richards, Plas isa, Meifod, yn 84 oed.
- 24, Ellen, merch Robert Hughes, teiliwr, Bethesda, Blaenau Ffestiniog.
- 15, Jennet, priod Owen Owens, Llan, Dolwyddelan, yn 46 oed.
- 16, y brawd anwyl a gweinidog fyddlawn, y Parch. Lewis Evans, Penbroke Dock, yn 41 oed, wedi bod yn gweiniidogaethu am 11 mlynedd i eglwys Seisneg y M. O. yn dref uchod.
- 17, Fred. Williams Beacon Hill, Dinbych, 26.
- 13, yn 57 oed, Mr. Evan Griffiths, Gelliwen, Tafalag, ger Dinas Mawddu. Bu yn aelod, ac yn ddiagon fyddlon yn eglwys Bethesda am lawer o flynyddoedd, a bu farw mewn heddwch, a'i hyder yn gyflawn yn yr Arglwydd.
- 13, Mary Rowlands, Ty'nybont, ger y Bale, 13.
- 16, John Roberts, Cara Fadryn, Lleyn, 60.
- 17, Wm. Thomas, Glyn, gerllaw Tonyrefail, 68.
- 17, John mab Mr. W. Jones, Bethania, Blaenau Ffestiniog, yn 21 oed.
- 23, Mrs. Lewis, priod D. Lewis, ysw., "Bank of England Branch," Liverpool; a mam y Parch. Wm. Dickins Lewis, pregethwr perthynol i'r M. C.

Y
CENHADWR AMERICANAIDD:

YN CYNWYS ANRYWIAETH O BETHAU O ANSAWDD

ANIANYDDOL, FOESOL, A CHREFYDDOL:

YN NGHYD A

HANESIAETH GARTREFOL A THRAMOR;

HEFYD CYFANSODDIADAU MEWE

Barddoniaeth a Pheroriaeth.

OLL A AMCENIR I FOD YN FUDDIOL A DYDDOROL I GYMRY AMERICA.

CYHOEDDEDIG GAN WEINIBOSION YR EGLWYSI CYNULLEIDFAOL.

DAN OLYGIAD ROBERT EVERETT, D. D.

"Eod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda."

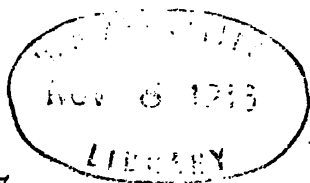
CYFROL XXV.

REMSSEN, N. Y.

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDWDYD GAN ROBERT EVERETT.

1864.

*From the family of
Robert Emmet*

DANGOSEG.

ADDOLIAD crefyddol yn New Cambria, . . .	283
Amser, . . .	87
Anrheg i weinidog, 26, 83, 115, 117, 183, 244, . . .	281
Anrhegion, 90; i'r milwyr clwyfedig, . . .	120
At adeiladu capel yn Mahanoy, . . .	120
Awyryddiaeth, . . .	12
BEDD y milwr, . . .	227
Bedd-adail y Parch. D. R. Jynkins, . . .	187
Beibl Gyndeithas Rensen &c., 50, 183; Nelson, 53; Holland Patent, 54; Racine &c., 55; Utica a'r cylchoedd, 56; Floyd a Western, 57; Rome, 58; Freedom, N. Y., 85; Monroe, Iowa, 114; swydd Licking, Ohio, 116; Waukesha, 116; Oshkosh, 147; Cincinnati, 148; Brown township, 243; swydd Lewis, 279; Radnor &c., . . .	378
Bod yn Nghrist, . . .	294
Bu farw, . . .	28, 60, 91, 123, 154, 188, 217, 253, 286, 318, 354, 379
Buddugoliaeth Crefydd, . . .	48
Byw a marw y duwio, . . .	329
CAMBRIA Newydd, . . .	26
Capel yn rhydd o ddyled, . . .	28
Casgliad at eglwys Ironton, 26; Arena, . . .	378
Cenhadwri y Llywydd, . . .	27
Christian Commission, . . .	308
Clayton, California, . . .	147
Codaf ac af at fy nhad, . . .	104
Cofiant y Parch. John Parry, Gomer, 1; Lewis L. Lewis, Utica, 21; John J. Morgan, 24; Mrs. Jones, Parkrhuddarch, 24; Ev. Evans, ysw., Spring Green, 25; Parch. David Hughes, So. Trenton, 33; Parch. J. Davies, Cin., O., 33; Mrs. Sarah Evans, 53; John Jones, Dodgeville, 55; y Parch. Lewis Everett, Dysert, 65; Miss Dorothy Evans, 88; milwr Cymreig, 88; y Parch. Richard J. Evans, Olympia, 97; Mrs. Williams, Harrison, 98; Griffiths o Horeb, 100; Richard Evans, Gomer Hill, 117; Jacob Davies, Pottsville, 118; Benj. Thomas, Morrisville, 118; R. Evans, Brown township, 118; Ev. Phillips, Summit Hill, 119; Mrs. Jane Jones, Farmersville, 119; J. D. Jones, Ebensburg, 129; O. Jones, Racine, 131; W. M. Evans, Cin., Ohio, 149; Jenkin Evans, Blossburg, 150; y Parch. Isaac Harries, 161; Miss E. Griffiths, Fairview, 184; Mrs. C. Williams, West Branch, 185; Wm. Price, St. Clair, 186; y Parch. D. Jones, Aber, 198; Mrs. E. Davies, Ebensburg, 210; W. Williams, Fishcreek, 211; Mrs. Elin Jones, Steuben, 211; Cyrus S. Williams, Granville, 212; Miss Ann Thomas, Radnor, 214; Mrs. Mary Jones, Penlan, 215; D. W. Williams, Deerfield, 246; J. Thomas, Morrisville, 247; M. B. Lewis, Mineral Ridge, 247; Mrs. Laura Griffiths, 248; Mrs. Jane Jones, Freedom, 249; W. H. Jones, Floyd, 251; y Parch. L. D. Howell, 257; L. Evans, Troedrhwdalar, 280; Mrs. Ann Lewis, Carbondale, Pa., 281; Mrs. C. Pascoe, Pomeroy, 310; Martha Ann Jones, 311; Mrs. S. M. C. Everett, 321; Mrs. M. Bevan, Troedrhwdalar, 345; Mrs. Mary Edwards, Bangor, 346; Mrs. Mary Williams, Ironton, 346; Mrs. Mary Rees, Gibson, 346; Mrs. Margaret Evans, Brown township, 377; Mrs. Catharine Morgans, Long Creek, 377; y Corporal Josiah D. Jones, Chenoa, 381; Wm. Jones, Penygraig, . . .	186
Corffollad eglwys yn Mahanoy, 30; yn Shamokin, 378; yn Ngogledd Missouri, . . .	353
Crefydd yn y teulu, . . .	288

Crist dan y ddeddf, . . .	108
Crynodeb y Newyddion Americanaidd, 62, 94, 127, 156, 180, 231, 254, 285, 317, 324, 353, 356, 383	
Crynodeb y Newyddion Tramor, 64, 95, 128, 158, 191, 222, 355, 288	
Cwyn Duw yn erbyn Ephraim, . . .	72
Cydnabyddiaeth o garedigrwydd, . . .	56
Cydymaith bywyd, . . .	198
Cydymdeimlad a theulu Parch. T. W. Davies, . . .	315
Cyfarchiad at y Parch. W. D. Williams, 272; at y Cadet Joseph E. Griffiths, . . .	274
Cyfarfod adroddiadol, . . .	153
Cyfarfod blynyddol Madison, 20; Tuck Hill, 215; Waterville &c., . . .	56
Cyfarfod chwarterol Holland Patent, 20; Canolbarth Ohio, 85; Tallmadge, 90; Trenton, 114; Waterville, 209; Pittston, 279; Mineral Ridge, 373; Deheubarth Ohio, 373; Ixonia, . . .	378
Cyfarfod diwygiadol &c., . . .	180
" Dirprwywyr Beibl Gym. Utica &c., . . .	377
" dirwestol a ffurfiad Cymdeithas, . . .	243
" Jubili Pottsville, . . .	83
" ymadawol y Parch. T. Jenkins, . . .	356
Cyflawnder Duw, . . .	11
Cyflwyniad y Faner, . . .	176
Cyfreithiwr ieuanc yn Pottsville, . . .	246
Cymanfa Gynulleidfaoi Ohio, 182; Wisconsin, 243; Efrog Newydd, 323; Iowa, 343; Pennsylvania, . . .	371
Cymeradwyaeth gweinidogion, . . .	319
Cymry yn ninas St. Louis, . . .	60
Cysylltiad pecu a chosp, . . .	359
Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, 76, 132, 168, 233, 299	
DAMWAIN angenol yn Pottsville, . . .	377
Danfoniad y Messiah, . . .	73
David James a New Cambria, . . .	177
Dechreu blwyddyn, . . .	17
Derbyniad ac anrheg i'r Col. Powell, . . .	151
Diwedd blwyddyn, . . .	17
Diwrnod neu ddau gartref, . . .	344
Donation y Parch. D. Rowlands, . . .	88
Duw yn goruchwyliaethu, . . .	34
Dydd yr ymweliad yn Palmyra, . . .	51
Dydd Nadolig yn Paddy's Run, . . .	53
Dyddiad Cristionogaeth i Frydain, . . .	38
Dychweliad y Parch. S. Roberts, . . .	58
Dyddanwch Duw, . . .	70
Dyledion addoldal, . . .	367
Dyn wedi ei gadwyno wrth belen, . . .	334
Dysgu cân y nefoedd, . . .	293
EDIFEIRWCH , . . .	11, 139
Edwards, Ebenezer, . . .	5
Effeithiau diodydd meddwol, . . .	215
Eglwys Broad Top, Pa., . . .	59
" Gynulleidfaoi Ebensburg, . . .	152
Elin gweinidogion, . . .	144
Eisteddfod Remsen, . . .	160
Emporia, Kansas, . . .	86
Ewch Rhagoch, . . .	373
FY nghymydog, . . .	164
GAIR at y cyhoedd, . . .	187
Gair o gysur at berthynasau mewn trallod, . . .	120
Gair oddwrth Mr. Powell, 153; y Parch. R. M. Evans, . . .	303
Gair o Newburgh, . . .	153
Ganwyd, . . .	27, 60, 91, 122, 153, 187, 217, 251, 286, 318, 354, 379
Gau a gwir bleserau, . . .	196
Genedigaeth Celdwad, . . .	16
Gohoblaeth o Arkansas, . . .	244

DANGOSEG I'R FARDDONIAETH.	
Gorchymyn Herod i'r doethlon,	36
Granville, O.,	59
Gwahoddiad at Grist,	295
Gwasanaeth yr Arglwydd,	296
Gweddli ddirlgel,	68
Gwneud caws ar y Sabboth,	62
Gwobrwyo teiliwddod yn Plymouth, Pa.,	375
HOLWYDDOREG y Parch. Wm. Rees,	378
JOSEPH yn ei anlygu ei hun,	261
LIENLITH, 14, 44, 80, 206, 303, 335,	364
Lloffon Cenhadol,	144
Lythyr Parch. S. Roberts, 46; Parch. J. Williams, 215; y Parch. J. D. Jones, 806; y Parch. E. W. Jones,	338
Lythyr dyddorol,	59
Lythyr oddiwrth weinidog yn y fyddin, 85; oddiwrth flwr,	378
MAHONNY City,	215
Manteision Gogleddbarth Missouri,	148
Martin Luther yn ei leuenctyd,	138
Marwolaeth Abel,	165, 200, 333, 350
Marwolaeth milwyr,	57, 181, 218, 314, 350, 374
Mawredd a llwyddiant gwaith yr Arglwydd,	106
Mel dyferion,	368
Middle Granville, N. Y.,	51, 246
Mudandod Crist,	194
Munudau gyda hwn a'r llall,	172, 273
NEFOEDD newydd a daear newydd,	202
New Cambria,	215, 284
Newyddion Cenhadol	180, 208, 356, 384
ODDIWRTH un o ddosparthwyr Traethodau,	115
PARCH. Lewis Powell,	320
PERORIAITH:—It is I, be not afraid, 96; Galar mam, 100; y Gelynen, 224; Parer-in-gan,	256
Peth na fu er y dyllf,	58
Pregeth Cenhadol,	41
Priodwyd,	27, 60, 91, 122, 154, 187, 217, 251, 286, 318, 354, 379
Profwch eich hunain.	9
Pump o frodyr ar y ffordd i ufern,	143
Pwysigrwydd yr etholiad nesaf,	253
RHESWM Crision am ei oibaith	11
Rhyfel wedi tori allan yn Ewrop,	94
SANCTEIDDIAD enw yr Arglwydd,	289
Sefydliad Cymreig Oskaloosa,	374
Selini y Parch. S. Roberts,	324
South Bend, Minnesota,	87
Sylwadau ar ufern,	269
Sylwadau ar y pechod o dori amod,	332
Sylwedd pregeth angladdol,	67
Symudiad gwelindogion,	58, 181, 320, 356, 376
TEIMLAD diolchgar eglwys Mahonny City,	243
Trefedigaeth Gymreig,	21, 144
Trysoria yr Y. S.,	23, 85, 122, 153, 216, 279, 376
Tystiolaethau y Beibl ar feddwod,	262
UNDEB Cynulleidfaoi i Gymru,	77
Urddiad J. R. Williams, 210; Wm. Watkins,	245
Y CANWYLLBREN aur,	220
Y casgliad at Gospel Milwaukee,	355
Y Demi,	341
Y ffordd dda,	325
Y goruchwyliathan yn dywyll, &c.,	163
Y Gydgynghorfa,	26
Y gyhoeddeb ychwanegol,	27
Y lusern,	259
Y Parch. B. W. Chidlaw,	54
Y Parch. S. Roberts,	47
Y Parch. Lewis Powell,	102
Ymweliad â Mr. H. Pierce,	349
Ymweliad â Newburgh, O.,	86
Ymadawlad D. E. Prichard,	57
Ymweliad,	59
Ymweliad caredig,	80, 83
Yn ddiogel yn y nef,	11
Yr achos dirwestol yn Pottsville,	152
Yr adgyfodiad a gorfolodd y nef,	357
Yr Arglwydd yn cuddio,	225
Yr eglwys bur &c., 166, 208, 282, 263, 298, 332,	363
Y tiroedd yn y Gorllewin,	237, 262
ABERTH Crist,	276
Angau y groes,	206
Aeth adref,	178
Ar farwolaeth J. E. Rees,	146
Ar farwolaeth Rachel Jones,	180
Arwyddion henaint ac angau,	19
BANER heddwch,	83
Bedd argraff,	19
Bedd argraff Fanny Griffiths,	146
Bedd argraff Mrs. Lewis,	304
Bedd argraff y diacon O. Jones,	143
Bydd barod i gyfarfod a'th Dduw,	179
CARIAD Crist yn cymell i fyw'n ddawiol,	207
Cesglwch y blodau,	178
Cofion at gyfaii,	118
Coffadwriaeth am Mrs. C. Pascoe,	305
Coffadwriaeth am Mrs. Ann Williams,	342
Coffadwriaeth am L. Evans,	240
Coffadwriaeth am Mrs. Mary Rees,	369
Coffadwriaeth am Mrs. Ann Charles,	370
Coffadwriaeth am Mrs. Gwen Owens,	371
Croesaw i'r Sabboth,	304
Cywydd,	289
DAU Englyn,	19
Deigrny hiraeith i Mrs. Elin Jones,	50
Dydd claddiedigaeth O. Jones,	147
ENGLYN ar brodas,	343
Englyn i'r Monitor,	50
Englynion,	19, 146
Er cof am y Parch. L. Jenkins,	113
Er cof am y Parch. E. J. Evans,	179
Erchylldra caethiwed,	278
GALAR mam,	18
Galareb Timothy Roberts,	41
Galareb Trebor,	276
Galargan ar ol D. S. Jones,	118
Galargan ar ol Hannah Hughes,	308
Galargan L. Evans, Troedrhwdalar,	341
Gobaith,	305
Gwahoddiad i'r Y. S.,	145
Gwel y meddwyn,	209
Gwerth crefydd yn angau,	50
HIRAETHGAN ar ol W. W. Jones,	277
MARWNAD L. L. Lewis,	20
Marwnad Mrs. Laura Griffiths,	112
Marwolaeth y milwyr,	239
Mawl am y Gair,	49
Mynediad Crist i Jerusalem,	343
LLINELLAU ar ol J. James,	49
Llinellau ar ol William ac Elinor,	49
Llinellau i Mr. H. Hughes,	49
Llinellau ar ol Llinos Glan Ohio,	276
Llinellau ar ol priod E. Morris,	370
Llinellau ar ol Hannah Elias,	370
Llinellau ar farwolaeth fy nbad,	371
ON the death of my sister Dora,	49
Os bu farw fy mrawd,	144
PA le y ceir dedwyddwch,	373
Penillion,	19, 208
Penillion anerchiadol gan W. Morgan,	341
Penillion ar farwolaeth Wm. Jones,	89
Penillion ar ol Mary Ann Williams,	349
Penillion ar ol Miss A. Thomas,	342
Penillion dirwestol,	179
Penillion galar,	277
Penillion hiraeth,	228
Penillion i anerch D. ac E. Roberts,	113
Penillion o gydnabyddiaeth,	145
Pompell,	206, 240
TY hynod,	208
Y BEIBL,	145
Y bugs yn difa'r ffd,	306
Y gwlaw Awst 9, 1864,	306
Y milwyr,	360
Ymgom â'r Awen,	341
Ymweliad â'r wlad,	343
Yr amser a fu &c.,	43

1864.

CYP. XXV.

RHIF. 1.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Jonawr.

Hod yr enaid heb wybodaeth nid yw odo.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.

Cofiant y Parch. John Parry, ...	1
Edwards, Ebenezer, ...	5

DUWINYDDIAETH.

Profwch eich hunain, ...	9
Cyflawnder Duw, ...	11
Rheswm Cristion am ei obaith, ...	11
Edifeirwch, ...	11
Yn'ddiogel yn y nef, ...	11

ANIANYDDIAETH.

Awyryddiaeth, ...	12
-------------------------	----

ADDYSG CYFFREDINOL.

Llenlith, ...	14
Genedigaeth Ceidwad, ...	16
Dechreu blwyddyn, ...	17
Diwedd blwyddyn, ...	17

BARDDONOL.

Galar mam, ...	18
Galareb er cof am Timothy Roberts, ...	18
Peuillion ar ymadawlad Thomas a Hannah Morris &c., ...	19
Dau Englyn ar farwolaeth Laura Jones, ...	19
Englynion ar farwolaeth E. Edwards, ...	19
Eraill ar farwolaeth Richard M. Jones, ...	19
Beddargraff, ...	19
Arall, ...	19
Arwyddion henaint ac angau, ...	19
Marwnad er cof am Lewis L. Lewis, Utica, ...	20

HANESIAETH GARTREFOL.

Cyfarfod blynyddol Madison, ...	20
Cyfarfod Chwarterol Holland Patent, ...	20
Y Drefedigaeth Gymreig, ...	21

Byr Gofiant am Mr. Lewis L. Lewis, ...	21
Capel yn rhydd o ddyled, ...	22
Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, ...	22
Byr Gofiant i Mr. John J. Morgan, ...	24
Cofiant Mrs. Jones, Parkrhydderch, Wis., ...	24
Cofiant Evan Evans, ysw., Spring Green, ...	25
Cambria Newydd, ...	26
Anrheg i weinidog, ...	26
Casgliad at Eglwys Gynulleidfaoel Ironton, ...	26
Y Gydgynghorfa, ...	26
Cenhadwri y Llywydd, ...	27
Y Gyhoeddeb ychwanegol, ...	27
Ganwyd, ...	27
Priodwyd, ...	27
Bu farw, ...	28
Corffoliad eglwys yn Mahanoy, Pa., ...	30
Ymwelhad caredig ac anrheg, ...	30
Yr Indiaid gwrthryfelgar yn rhoi eu harfau i lawr,—Porthladdoedd Mexico dan warchas,—Y gwrthryfel yn ei wrthrych yn fethiant,—Caethion y Cherokeeaid,—Gwirfoddolion yn ymrestru,—Byddin y Potomac,—Y gwarchas ar Charleston,—Y Llynges Rwsiaidd,—Yr horwlong Alabama,—Tennessee,—Y Cadf. Ooreoran, Eira yn Kansas,—Cyfraniadan gan y Pabyddion,—John Morgan yn ymbarotoi eto,—Y llw o ffyddlonddeb,—Y Prif-farnydd Taney,—Attaliad y "\$300,"—Etdfeddiaethau gwyr enwog ar werth, ...	31

HANESIAETH DRAMOR.

Ymfudiaeth i'r talaethan,—Y mud a'r byddar yn Llundain, ...	32
---	----

CYMRU.

Cyfarfod Cdwarterol Mon, ...	32
Marwolaethau yn Nghymru, ...	32

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—H. P., So. Byron, \$7.50; T. T. E., Steuben \$1.50; J. W., Bethel, \$1.50; J. T. ac O. J., Fox Lake, \$6; T. D. J., Beaver Dam, \$4.50; S. W. M., Genesee, \$2; D. J. J., Covington, \$4.50; E. J., Mineral Ridge, \$1.50; J. B. T., Chelsea, \$1.50; J. H. T., Minersville, Pa., \$5; F. H., Oliphant, 50c.; y Parch. P. P., Beaver Meadow, \$6.50; D. M. E., Palmyra, drosto ei hun a thros J. D. J. a T. F., \$5; D. D., Columbus, O., \$10; J. J., Gomer, \$7; W. W. R., Portage City, \$1.25; E. W. E., Minersville, O., \$8.10; D. P., Archbald, a G. W., Oliphant, \$3; R. G., Coal Branch, \$1.50; T. H. E., Bangor, \$3; D. T., Columbus City, Iowa, \$1.50; E. W., Remsen, \$1.50; Mrs. C. G., Steuben, \$1.50; W. L., Swatara, \$1; E. E. J., Coaldale, \$5; W. H. W., Berlin, trwy J. A. J., \$4.50; E. J. D., Benton Barracks, \$1; Parch. D. H., So. Trenton, \$1.50; T. D. R., Floyd, \$1.50; M. J., Marcy, \$5; Parch. W. E., Syracuse, \$3; J. W. M., Newburgh, O., \$1; W. R. J., Nelson, \$3; E. J., Remsen, \$1.50; J. D. J., Utica, \$4.50; T. E., West Exeter, \$4.50; R. E., Nelson, \$1; Parch. W. O. W., Camptonville, \$12; D. G. E., Radnor, \$10; Mrs. M. J., Cazenovia, \$3; R. G., New York, \$6; L. H. W., Stollapola, \$10; E. M., Ninety-six, \$3; R. W. J., Penymynydd, \$2; D. E., Emmett, \$15; J. J., Ty'n Rhos, \$10; D. D., Swatara, \$1; J. L. H., Providence, Pa., \$2; W. E. J., Carbondale, \$7.50; W. T., Coal Valley, Ill., \$3; J. E., East Rosendale, \$1.50; H. P., Lowville, \$2; Parch. J. D. J., Remsen, dros W. H. W., West Branch, a Mrs. J. R., Lacou, \$3.

Yr ydym yn cydnabod gyda diolchgarwch fyddlondeb ein Goruchwylwyr yn ymfyn derbynwyr ychwanegol i'r CENHADWR at ddechreu y flwyddyn 1864. Yr ydym yn daufon yn ofalus y nifer yn ol yr achebion—y lle yr ydym heb glywed yn wahanol, gwaawn yn ol ein haddewid y mis diweddaf ddanfôn yr un nifer ag o'r blaen. Os bydd galwad am rifynau yn ychwanegol, fyddwn ddiolchgar am hysbysiad o hyn yn fuan. Bydded i'n Goruchwylwyr wneud ymfyniad fyddlon am hyn wedi y delo rhifyn Ionawr i'w llaw.

Byddwn ddiolchgar i'r cyfryw ag a ddymunant i ni ddanfôn y CENHADWR i'r Hen Wlad drostynt am roddi hysbysiad o hyn yn ddi-oed. Mae rhai wedi adnewyddu eu heirchion eisoes—danfonir yn ol y cyfarwyddiadau a dderbyniwyd.

Wrth ddaufon taliadau, nid oes eisiau tori y biliau, na *registro* y llythyrau—danfoner yn y ffordd gyffredin o ddanfôn llythyrau.

Lle y byddo galwad am nifer ychwanegol o rifyn Ionawr, byddwn ddiolchgar am hysbysiad buan o hyn. Prydlonrwydd yn aufofiad y taliadau sydd o bwys i ni ac o arioldeb mawr yn nygiad y gwaith y'mlaen.

Llywodraethau Rhagddarboiol yn y talaethau enciledig—Mae ysgrifraith rymus wedi ei gosod ger bron Tŷ y Cynrychiolwyr, gan Mr. Ashley o Ohio, yn sefydlu Llywodraethau Rhagddarboiol Milwrol yn y talaethau gwrthryfelgar, a dilead bythol o'r trufianit caeth o'r talaethau hyn. Ymdriniaeth â'r ysgrifraith hon fydd un o orchwylion pwysig y Gdgynghorfa pan ymgynullont ar ol y gwylliau.

Yr *Alabama* eto.—Hysbysir yn awr am yr *Alabama*, ei bod yn ddiweddar ar gyfer Java, a'i bod wedi llosgi y llongau Americanaidd, *Winged Racer* a'r *Amanda*.

Tân yn Yorktown.—Bu tân mawr yn Yorktown, Va., nos Wener, Rhag. 16, yr hwn a ddinystriodd Ysbytty y gatrawd 148ain N. Y Vol., a'r 16eg N. Y. Foot Artillery. Llosgwyd hefyd y Crasdy a'r hen Court House yr hwn a gynwyai awm lled fawr o arlwy rhyfel. Nid oedd ond tuag 20 o gleifion yn yr Ysbytty, y rhai a ddiangasaut oll heb niwed. Gwersyll yr 16eg N. Y. Artillery a lwyr ddiinystriwyd, a gwersyll y Battery L U. S. a ddinystriwyd mewn rhan. Dechreuodd y tân tua 7 o'r gloch yr hwyr a pharhaodd trwy y nos gyda ffrwydriadau yn fwy neu lai echryslawn byd brydnawn dranoeth. Ni chollwyd dim bywydau, ac ni chlwyfwyd ond ychydig.

Newyddion o Texas.—Gyda y U. S. Transport Clintou o Texas i New Orleans derbyniwyd newyddion diweddar o dalaeth Texas. Ein milwyr oeddynt mewn iechyd dymonol. Rhan o honu t oeddynt wedi myned y'mlaen dan y Cadv. Washburn i Indianola a Lavacca a dysgwylid fod y manau hyn wedi eu gwaredu erbyu hyn o law y gwrthryfelwyr. Dysgwylid hefyd y byddem yn meddianu San Antonio yn fuan, yn nghyd a'r oll o Texas Orllewinol.

Gwrthod cyfneid carcharorion.—Blaenorid y Gwrthryfelwyr yn Richmond a wrthodant eto gyfnewid carcharorion, a dywedant na wnant gyfnewid un mwyach hyd oni byddo i'r awdardodan yn Washington gydnabod cyfreithlonrwydd eu gosodiadau hwy o berthynas i filwyr negroidd a'i swyddogion, a rhoi i fyny bob dudl rhyngem a hwy ar y pen bwn. Cyhoeddasant y penderfyniad hwn gyda eu bod newydd dderbyn cyflenwad o'r gogledd o ddillad a defnyddiau ymborth i filwyr yr Uudeb. Beth a ddaw o'r uwylidan hyn sydd anhysbys eto. Ofnir rhyw symudiad aubeg ac aughysfawr yn yr achos hwn.

Arg. Lyons mewn llythyr at Iaill Russell a draethodd ei farn y bydd y rhyfel yn America wedi terfynu yn mhen tri mis. Dyna ei farn et—byddai yn hyfryd genym oll feddwl ei bod yn gywir.

Trwy baprau o'r De hysbysir fod y Frech Wew ar rai o'n milwyr a ddeir yn garcharorion rhyfel yn Danville, Va.

PRIDODWYD.—Rhag. 30, yn Steuben, yn anedd Josiah Owen, ysw., tad y briodferch, gan y Parch. D. C. Evans, Remsen, Mr. Lewis J. Lewis o Deerfield a Miss Mary E. Owen, Steuben.

BU FARW.—Tach. 25 yn Farmersville, Cattaraugus Co., N. Y., Mr. Wm. B. Evans, yn 48 ml. oed.

Rhagfyr 1, ar Flint Creek, Iowa, Mrs. HANNAH HUGHES, priod Mr. E. P. Hughes' a merch i'r Parch. Robert Owens o Lawrat.

* * Bydd crybwylliad am y marwolaethau hyn yn helaethach yn y nesaf. Ni ddaethant i mewn yn brydlawn at y rhifyn hwn.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1.50 y fl.—sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: Rev. B. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

MARCHNAD NEW YORK.—Peillied cyffredin a da, \$6 25 i 6 35, pril oreu o \$6.65 i 8.50. Gwenth, 1.45 i 1.60. Corn, 1.30 i 1.31. Ceirch 89c. i 93c. Cig moch, meas, \$21.50 i 21.75; prime, 15.87 i 16.00. Cig eidion, plain meas, 12.50 i 14.00; extra, 14.00 i 15.00. Ymenyn, Ohio, 22c. i 27c.; y dalaeth hon, 27c. i 32c. Caws 13 i 16.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYR. 25, RHIF. 1.

IONAWR, 1864.

RHIF. OLL 289.

Buchdraithodaeth.

COFIAINT Y PARCH. JOHN PARRY,

DIWEDDAR WEINIDOG YR EGLWYS GYNULLEIDFAOL
YN GOMER, SWYDDALLEN, OHIO.

Y mae dysgwiliad cyffredinol, pan y byddo marw dyn cyhoeddus, fod sylw cyhoeddus yn cael ei wneuthur o hono, fel arwydd o barch i'w goffadwriaeth. Ymddygiad rhy anheilwng tuag at ddyn a wasanaethodd ei genedl yw gad-ael i'w enw bydrn gyda'i gort. Y mae y dyn a gyfrifwyd yn gymhwys i leuwi yr areithfa trwy ei fywyd, yn deilwng o goffadwriaeth ar ol ei farwolaeth. Dan yr ystyriaeth hon, ac ar ddymuniad unfrydol cyfeillion anwylaf yr ymadawedig, yr ydwyf yn ymaffyd yn y gor-chwyl galarus o gofnodi ychydig sylwadau ar daith ac ymadawiad y brawd teilwng a llafurus a enwir uwchben yr ysgrif hon. Er fy mod yn adnabod Mr. Parry er's mwy na chwarter canrif—yn gwybod am dano cyn iddo ddechreu pregethu—yn bresenol yn Nghyfarfod ei neill-duad i waith y weinidogaeth—ac wedi cael manteision lawer i gyndeithasu ag ef am flynyddau yn hen wlad ein genedigaeith, eto yr ydwyf yn teimlo fy hun dan gryn lawer o an-fanteision i wneuthur cyfiawnder a'r testyn sydd genyf mewn llaw, oblegid fy nyeithrwech iddo am gynifer o flynyddau ar ol ei ymfudiad i'r wlad hon. Ymadawodd a'r "hen wlad" dan goron o barch a chymeradwyaeth pawb a'i hadwaenai, ac mor bell ag y mae genyf ddefnyddiau yn profi, efe a syrthiodd i'r bedd heb fylehu ei goron na llychwino ei wlaeoedd. Gweithiodd ei ffordd i sefyllfa o ddefnyddioldeb trwy lawer o anfantetion. Daliodd yn ddiysgog gyda'r gwaith trwy bob tywydd a'i cyfarfyddodd, a hunodd yn dawel yn yr Iesu, wedi cystudd byr, (ond poenus,) boreu Sadwrn, Medi 20fed, 1863, yn y 53 flwyddyn o'i oedran, ac yn y bumed flwyddyn ar hugain o'i weinidogaeth. Claddwyd ef y dydd Mawrth canlyn-ol yn mynwent Gomer, ger amaethdy Tawelen, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. T. Edwards, Cincinnati, ac ysgrifenydd y cofnodion hyn.

Ryw ychydig amser cyn ei farwolaeth, efe a ysgrifenoedd ychydig grybwyllion yn cynwys talfyriad byr o amgylchiadau ei fywyd. Ymddyngys nad ydoedd wedi ei ddarparu i'w ar-graffu, am ei fod wedi ei ysgrifennu yn frysleg a chymysgld. Y mae weithiau yn ysgrifennu yn y person cyntaf, ac weithiau yn yr ail ber-son. Gosodaf ef o flaen y darlennydd yn yr ail berson, am mai yn hwn y llefara efe fyn-ychaf. Gadawaf ef i lefaru drosto ei hun, ac yn ei ddull ei hun, heb un cyfnewidiad, ond y gwelliant crybwylledig. Efe a ddywed am dano ei hun:

"Enwan ei rieni oeddynt James ac Alice Parry. Ganwyd ef mewn ffarndy bychan a enwid Pen y cefn, plwyf Llanfor, ger y Bala, Mawrth 12, 1810. Yr oedd ei dad a'i fam yn aelodau o'r Eglwys Annibynol yn Rhyd y Wern, cyn adeiladu capel Bethel. Yr oedd ei rieni yn gatholigwr am ddwyn eu plant i fyny yn hyddysg yn mhethan y Beibl. Yr oedd ei fam yn llywod o ymdrechgar i ddwyn ei phlant i fyny yn ofn yr Arglwydd, a chafodd y fraint o'u gweled oll ond un (wyth mewn rhified) yn dyfod i wiullan Iesu yn moreu eu hoes. Gan mai John oedd y mab hynaf, bu gorfod iddo weithio yn galed ar y ffarm er yn ieuanc. Efe oedd i edrych ar ol yr anifeiliaid a chanlyn y wedd, yr hyn a'i hymddifadodd o bob manteision dysgeidiaeth, ond yr ysgol Sab-bothol ac addysgiadau teuluidd, hyd nes oedd yn agos i ddeunaw mlwydd oed.

"Cafodd ei ddwyn i fyny yn y gymdeithas eglwysig er yn blentyn, ond ni dderbyniwyd ef yn gyfiawn aelod, hyd nes ydoedd rhwng un a dwy ar bymtheg oed. Galarai yn barhaus am na chwasa ei auog yn foreuach i lwyrr ym-rodidi i grefydd ac ymuno ag eglwys Dduw. Pan oedd John ychydig dros bymtheg oed, aeth oddicartref i wasanaethu at amaethwr yn Glyn Dyfrdwy, a phan ydoedd yn y lle hwn y derbyniwyd ef yn aelod yn yr eglwys Gynall-eidfaol yn Llangollen, gan yr enwog Williams o'r Wern, yr hwn oedd yn weinidog yr eglwys hono y pryd hyny. Ymddygai Mr. Williams tuag ato fel tad tyner, ar ol hyn, bob amser

hyd ddydd ei farwolaeth. Wedi aros blwyddyn yn y lle uchod, dychwelodd adref i dŷ ei dad.

"Ar unol ddymuniad swyddogion ac eglwys Bethel, dechreuodd arfer ei ddawn fel pregethwr. Y Parch. Michael Jones, Llanuwchllyn, oedd gweinidog Bethel y pryd hwnw, a'r Parch. Hugh Pugh, yn awr yn Mostyn, yn cydweinigogaethu ag ef. Ni bu dau weinidog erioed yn fwy yndrechgar i ddwyn ieuentyd yr eglwys i fyny yn wybodus yn egwyddorion crefydd na'r enwogion hyn. Cyn hir, wedi dechreu pregethu, aeth i Lanuwchllyn i'r ysgol, yr hon oedd dan ofal y Parch. M. Jones. Wedi bod yno am haner blwyddyn, anogai ei athraw ef i fyned i ysgol i Loegr, fel y gallai gael gwell cyfnewidra i ddeall yr iaith Saesonaeg; felly efe a aeth at y Parch. John Jones, i Marton yn swydd yr Amwythig. Wedi bod yno un flwyddyn yn cael ei gynnal gan eglwys Bethel a ffyddlondeb y Parch. Hugh Pugh, derbyniodd ef i Athrofa y Gogledd, yr hon oedd y pryd hwnw yn y Dref Newydd, ac a symudwyd wedi hyny i Aberhonddu. Bu yno am dair blynedd a haner, dan addysg y dysgedig a'r addfwyn athraw, y Parch. Edward Davies, M. A. Ymadawodd yr athrofa i Aberhonddu chwe mis cyn i'w amser ef ddyfod i fyny ynddi. Am fod yr amser mor fyr, ni symudodd efe yno gyda hi, ond derbyniodd alwad oddi wrth yr eglwys Gynulleidfaoel yn Machynlleth a'r eglwys, awyrltiedig yn Pennal, Llanwrin, ac Achor, y rhai oeddynt amddiffaid o weinidog ar ei ymadawied eu gweinidog enwog y Parch. David Morgan (wedi hyny o Lanfyllin,) i Manchester.

"Neillduwyd ef i gyflawn waith y weinidogaeth yn Machynlleth, Hydref 1af, 1838, pryd yr oedd deuddeg o weinidogion yn bresenol. Traethodd y Parch. J. R., Llanbrynmair, ar natur eglwys efengylaidd. Gofynwyd yr holiadau gan y Parch. E. Davies, Trawsfynydd. Pregethwyd ar ddyledswydd y gweinidog gan y Parch. M. Jones, Llanuwchllyn, ac ar ddyledswydd yr eglwys gan y Parch. D. Williams, Llanwrtyd. Bu y brawd yn llafurio yn y manau uchod gyda llwyddiant mawr, fel ag y barnwyd yn addas i gael gweinidog arall i gynweryd gofal eglwys Pennal ac Achor. Wedi llafurio yn Machynlleth am ychydig dros dair blynedd, ar farwolaeth y Parch. W. Williams, Wern, derbyniodd unfrydol alwad i fyned i fugeilio yr eglwys hono, mewn cysylltiad ag eglwys Brymbo. Wedi llafurio yn y Wern a Brymbo am oddeutu chwe mlynedd, rhoddodd yr eglwys i fyny a derbyniodd alwad oddi wrth yr eglwys a'i gyfeillion yn Machynlleth. Sy-

mudodd yno, a bu yn weinidog iddynt yr ail waith am bedair blynedd gyflawn.

"Yn yr amser hwn ymaflodd awydd cyff ynddo am ymfudo i America, fel na adewid llonyddwch iddo gan y teimlad hwn na nos na dydd. Rhoddodd yr eglwys i fyny i'r dyben hwnw; ond oblegid afiechyd trwm yn ei deulu, yr hwn a ddiwedodd yn farwolaeth ei unig blentyn, attaliwyd ef rhag rhoddi ei benderfyniad mewn grym y flwyddyn hono. Yn ystod yr amser hwn, pan yn parhau i'r fordaith fawr i dir y gorllewin, bu yn llafurio yn Llanystumdwy, Rhos y lan a Thabor, swydd Gaernarfon, ac oddiyno yr ymfudodd i America gyda'i briod yn y flwyddyn 1850.

"Wedi bod am ychydig amser yn New York, cafodd alwad oddi wrth yr eglwys Gynulleidfaoel yn Racine, Wisconsin, lle bu yn llafurio am ychydig dros dair blynedd, a chafodd y fraint o weled achos yr arglwydd yn llwyddo yno. Pan yn Racine cafodd ei dderbyn yn genhadwr i wasanaeth y "Gymdeithas Genhadol Gartrefol," a bu yn llafurio dan nawdd a thrwy gynorthwy y gymdeithas hono mewn amryw fanau yn Nhalaeth Wisconsin, megys Cambria, Milwaukee, &c., &c. Symudodd o Milwaukee i Big Rock, Illinois, a bu yno ddwy flynedd, — dyna y bobl ffyddlonaf a," —

Felly y dybena ei ysgrif heb air yn ychwaneg. Y mae yn debyg ei fod wedi rhoddi ei ysgrif-bin heibio gan lwyr fwriadu ychwanegu pan gawsai amser cyfaddas; ond cyn i'r amser hwnw ddyfod, bu gorfod iddo radio llwybr ar hyd yr hwn na ddychwel efe byth yn ol.

Gallwn ddilyn ei gynllun ef am un symudiad ychwanegol. Derbyniodd alwad oddi wrth yr eglwys Gynulleidfaoel yn Gomer, swydd Allen, Ohio; ymsefydlodd yno Mai 15, 1861, — a bu farw yr amser a nodwyd uchod, pan yn mynwee anwylaf yr eglwys, a'r eglwys yn ei fynwee yntau. Oddentu naw diwrnod cyn ei farwolaeth, yr oedd mor iach a siriol ag y bu erioed, ond sangodd yn ddamweiniol ar *blank* yn ei ardd, aethi hoel i'w droed, cododd enyniad (*inflammation*) yn ei aelod, a therfynodd yn angau iddo. Dywed Mr. Josiah Jones, un o ddiaconiaid yr eglwys, wrth ddesgrifio dydd ei gladdedigaeth, "Yr oedd meddwl am y Sabboth pythefnos yn ol, pan oedd Mr. Parry yn yr areithfa, yn edrych, os yr un, yn gryfach a iachach na yr un o'r gynulleidfa, ac yn y teimladau mwyaf efengylaidd yn pregethu ar air olaf Iesu ar y groes, "GORPHENWYD," ac wedi hyny yn sefyll wrth y bwrdd, y man yr oedd ei gorff y pryd hyny,) yn gwnebi yr ordinhad, yn arwain meddylliau y cymunwyr yn nghwmni Iesu trwy yr oruwch-ystafell, a gardd Geth-

semane, oddiyno trwy Jerusalem, a'r llys, yn cario'r groes, dan yr hoelion,—r'r bedd ac yn adgyfodi,—a meddwl mai yn yr arch—wedi marw—yr oedd y pryd hyny, yn yr un man ag yr oedd mor ddiweddar, mor gynnes a gwresog, mor daer a thoddedig, yn anog ac yn efynglyr,—yn ddigon a rhwygo y galoh & galar, a llenwi'y llygaid ag wylofain."

Yn y flwyddyn 1839, ymunodd mewn priodas â Miss Jane Owen, merch henaf Mr. Thomas a Jane Owen, Machynlleth, yr hon oedd yn aelod parhaus o'r eglwys dan ei ofal, ac a brofodd ei hun yn ymgeledd a chymhorthmawr iddo hyd ddydd ei farwolaeth. Bu iddynt amrai blant, ond buont feirw oll yn eu mabandod, a gellid dywedyd am Mrs. Parry, fel ag y dywedwyd am priod Dr. Doddridge, "Os na chafodd y frainc o boblogi y ddaear, cafodd anrhydedd fwy, sef lluosogi teulu y nef." Cafodd ei gadael yn unig a galarus i deithio y gweddill o'r anialwch, tua'r wlad lle yr aeth ei phriod i fyw.

Y mae yn cael llawer o garedigrwydd a chydymdeimlad, ac y mae'n agluniaeth wedi darparu na bydd arni eisiau dim o gysuron y bywyd hwn, a mwy na hyny, y mae addewidion Barnwr y gweddwon yn eiddo tddi. Derbyniodd y llythyr canlynol oddiwrth yr eglwys a'i chyfeillion yn Big Rock, yr hwn a ddengys gymeradwyaeth uchel ei phriod ymadawedig, lawn oymaint ag o gydymdeimlad â hithau:

Big Rock, Illinois, Gorph. 20, 1862.

ANWYL MRS. PARRY.—Daeth y newydd trwm am farwolaeth Mr. Parry yma mewn llythyr oddiwrth Mr. James Evans at Mr. Daniel Evans. Yr oedd y newydd mor annyagwyliaidwy i ni, fel yr oeddym yn methu ei gredu nes i ni weled yr hysbysiad yn y Cenhadwr. Cyhoeddodd Mr. Richards ar unwaith ei fwriad i bregethu ar yr achlysur, yr hyn a wnaeth y Sabboth dilynol, oddiwrth Heb. 11: 4, "Y mae efe wedi marw yn llefaru etp."

Adolygodd lafar Mr. Parry tra y bu yn gweinigod-aethu yma gyda ni; a sylwedd yn effeithiol ei fod yn awr yn derbyn ei wobwr am ei lafar a'i fyddlondeb yn ngwinllau ei Arglwydd. Yr oedd teimladau y gynulleidfa yn ddryllig tra yr oedd yn gwasgu at ein calonau yr annhraethol bwys o benderfynio cyfarfod ein gweinidog ymadawedig yn nbrifanau gwynfyd lle nad oes na chystudd na galar na phoen; a lle nad oes dim ofni marw mwy. Ar ddiwedd y bregeth anogodd yr eglwys i aros yn ol; a rhoddwyd cyfle i'r aelodau amlygu eu teimladau; ac yr oedd yr arwyddion o hiraeth am ein banwyl gyfaill, ac o gydymdeimlad a chwi, yn rhai cryfion a chyffredinol. Ac ar gais Mr. Richards yr ydym yn afon yr ychydig eiriau hyn fel arwydd o'n cariad ac o'n cydymdeimlad & chwi yn wyneb eich hymddiffiad. Yr oeddym wedi meddwl a gobeithio llawer y cawsem glywed Mr. Parry unwaith eto yn Big Rock; ond nid hyny oedd trefa Duw. Ac yn awr, anwyl chwaer, goddefwch i ni ddelayfu arnoch beidio tristan fel un heb oesith,

gan eich bod yn gwybod na bu llafur eich anwyl hriod yn ofer yn yr Arglwydd. Ymddriedwn yn y Gwardwr hollddigonol ag y bu efin bregethu i ni, a'r hwn yr oedd efin yn pw; so arno: a boed i ni gael y frain annhraethol o ail-gyfarfod eto i gynysgu ein mawl a'r dyfardd sydd wedi golchi eu gynau yn ngwaed yr Oen, ac yn ddedwydd byth o flaen yr orsedd fawr yn Llys ein Tad.

Careu yn fawr gael ychydig linellau oddiwrthyoch er gwybod am amgylchiadau marwolaeth Mr. Parry; a hoffem wybod a ellwch ddim dyfod i dreulio ychydig wythnosau gyda ni yma. Deuem i'ch cyfarfod i'r Station pan y mynech; a byddai yn dda iawn genym eich gweled. Y mae y brodyr a'r chwariodd oll mewn dwys deimlad yn afon eu cofion atoch.

Ydym dros yr eglwys yr eiddoch yn serchog a hyddlawn yn yr Arglwydd,

JOHN PIERCE,

EDWARD WHILDING

At Mrs. Parry, Gomer, Allen Co., Ohio.

Y mae yn ddfian—y dysgwylia darllenwydd y cofiant, gael gwybod am yr *hynodion*, neu y rhagoriaethan oedd yn y gwrthrych: ac y mae am ddeall a oedd rhywbeth ynddo yn deilwng o eiaimpl gwerth i'w efelychu; oblegid, nid yw y pethau cyffredin ag sydd yn perthyn i bawb ddim o ddyddordeb neillduol i neb. Yr ydwyf yn meddwl fod llawer o bethau yn cydgyfarfod yn ein cyfaill ymadawedig, nad ydynt i'w canfod mor helaeth ond mewn ychydig o ddynion. Ni fynwn er dim ei ddrychafu yn uwch na'r safle a berthyna iddo, ac ni oddefaf i neb ei ddarostwng islaw ei wir deilyngdod. O frys ei *hynodion*, gallwn nodi y rhai canlynol:—

Yr oedd yn benderfynol a diysgog i weithio allan yr hyn a gymerai mewn llaw. Yr oedd felly er yn blentyn. Pan y meddyliai gyrhaedd rhyw ddyben, nid oedd dim ond amhosibillrwydd ei hun a'i rhwystrai i'w gyrhaedd. Meddyliodd am addysg, ac er ei fod wedi cael ei gadw yn ol bron nes oedd yn rhy ddiweddar i gychwyn ar ol y fath wrthrych amhrisiadwy, mynodd ef. Pan y meddyliai fyned yn mlaen, nid oedd dim a'i cadwai'n ol. Nid eorren ysgwydedig ydoedd, ond cedrwydden gadarn ac amhlygedig. Y mae diysgogrwydd yn rhinwedd rhagorol, ond cael doethineb yn arweinydd. Ni arswydai wyneb dyn rhag gweithredu yn yr hyn a farnai yn gydwytbodol oedd yn ddyledswydd arno. Dichon ei fod wedi camgymeryd, rai troion, am y ffordd i weithredu, ond nid anheawyd erioed nad oedd yn gydwytbodol yn yr hyn a wnai.

Yr oedd yn weithior dihhlynaidd a ddiplino. Ni wyddai ddim am ddiogi yn gorfforol na meddyliol. Yr oedd er yn fachgen wedi arfer gweithio. Codai yn foreu bob dydd o'i fywyd, os byddai yn iach, ac ni wybu ond ychydig erioed am assechyd. Nid ydwyf yn meddwl

iddo erioed glywed o'i wely dwrf ffust y dyrnwr, llais engan y gôf, na swa morthwyl y gweithiwr. Yn adedau gorphwysiad ei yagol (*vacation*), ymaflai bob amser mewn gwaith gyda y cryman, y bladur, neu ryw offeryn arall yn ol tymhor y flwyddyn, a llyn am gyflog bychan, er mwyn cael cynaliath gyda'i efrydidiad. Er iddo gael llawer o gynorthwy cyfeillion, ni foddlonai ar *sejio* ei ffordd i deml ardderohog gwybodaeth. Ei gas beth ef oedd honi ymddangosiad boneddwr ar draul llafur ac elusengarwch eraill.

Yr oedd yn barod i gydweithredu gyda phob achos daionus. Pa symudiad bynag a fyddai ar droed yn y gymydogeaeth lle y byddai, yn ardd, yr oedd ef bob amser yn barod i gydweithredu, a'r rhan fynychaf byddai ar y blaen. Ymnoodd gyda'r Gymdeithas Ddirwestol ar ei hymddangosiad cyntaf yn Ngogledd Cymru. Yr oedd ef yn un o'r rhai cyntaf yn yr athrofa i lawnodi yr arlystiad. Parhaodd yn ddiysgog gyda'r achos daionus hwn hyd angau, ac a enillodd lawer yn ei oes i weithredu yr un modd, y rhai sydd heddyw yn bendithio ei goffadwriaeth.

Yr oedd prys gwaith y weinidogaeth yn agos at ei feddwl. Mewn llythyr a ysgrifennodd at frawd yn y weinidogaeth yn fuan ar ol y Gymansa yn Allen, efe a ddywed, "Dal yn lled galed y mae y gwrandawyr yn wir, ond y mae llawer o'r bai yn aros wrth ein drws ni yn ddia. O na byddem fel crefyddwyr yn byw yn fwyllawiol, yna caiffai y byd annychweledig gan fod ein esiamplau, a'r Iesu anwyl ei ogoneddu ynom ni. Pa fwyaf yr wyf yn ei fyfyrto ar drefn achub pechadur, mwyaf wyf yn ei weled o'n colliadau fy hun, yn ei gyalltiad a'r weinidogaeth. Nid wyf yn gweled fy mywyd yn debyg i'r peth y dylai fod fel gweinidog Duw. Byddaf yn addunedu byw yn fwy sanctaidd a nefol yn fy holl fywyd. Yr ydwyf yn gweled fy nyddiau yn prysur ddirwyn i ben, ond O mor fychan yw y gwaith a wnaethum yn ngwinllan Iesu Grist. Wrth gydmaru fy mywyd a bywyd brodyr a thadau yn y weinidogaeth, ag sydd wedi rhagflaenu, yr wyf yn gweled fy hun yn bwr o ddyfod i fyny a'u bywyd ymroddgar, sanctaidd, a ffyddlon hwy. Byddai yn hyfryd gweled diwygiad yn tori allan yn ein mysg fel gweinidogion, ac y cawn ymreddi yn fwy llwyr i waith y weinidogaeth. O waith mawr ei bwys a'i ganlyniadau." Gadawodd y llythyr hwn yn mysg ei bapyrâu heb ei orphen na'i yru i'r brawd y bwriadwyd ganddo; ond y mae yn dystiolaeth werthfawr yn ei goffadwriaeth er profi fod pwys y gwaith yn drwm ar ei feddwl, a'i fod

yn wr mawr mewn gweddi am fendith yr Arglwydd ar ei lafur.

Yr oedd yn bregethwr synwrol a dylanwadol. Fel pregethwr ni chyfrifid ef yn y dosbarth blaenaf, er ei fod yn mhell yn blaen ar y rhan fwyaf a arferant y gwaith hwn; ac yr oedd ynddo ragoriaethau na pherthynant ond i ychydig. Nid oedd ei ddoniau argethyddol yn llifftiant nerthol, fel yr ysgubai y gynulleidfa yn anwrthwynebel o'i flaen, ond yr oedd yn hytrach o arddull ddeniadol, yn arwain ei wrandawyr ar ei ol i faesydd mawrien yr Ysgrythrau. Nid oedd ei bregethau yn fynych yn codi syndod ei wrandawyr, ond ansynych y pregethai heb euill eu teimlad, ac yn hyn yn benaf yr oedd cuddiad ei gryfder. Ni byddai ei bregethau wedi eu dosbarthu yn drefnus iawn, nac yeliwaith ei sylwadau yn rheolaidd iawn ar ei ddosrani, yr hyn yn ddiau oedd un o'i ragoriaethau a nid ei ddiffyg. Y mae natur yn gwrthdaro pregethau celfyddydol. Nid yw teimlad yn hosi cywreinarwydd. Y mae gormod o fanyldra i geisio gosod pob brawddeg yn drefnus, a phob gair yn ei le neillduol, wedi llethu effeithiau a dylanwadu miloedd o bregethan. Y mae yn wir fod eisiau myfyrdod dwys a darllen llawer cyn y gellir effeithio dim daioni ar feddyliau y gwrandawyr, ond rhaid cuddio y bwriad o ddylanwadu cyn y cyrrhaeddir byth yr amcan. Mor fuan ag y dealla y gwrandawr fod bwriad gan y pregethwr i ddylanwadu arno a'i ddal yn gaeth, y mae yn barod i ymarfogi rhag ildio. Y gamp ydyw ei gynmeryd yn gareharor megys yn ddiarwybod iddo ei hun. Yr oedd y brawd Parry yn gampus yn hyn. Ni adawai i'w wrandawyr ddysgwyl pethau mawrion oddiwrtho, ond gosodai y gwirionedd mewn dull a ymddangosai yn hollol ddidaro. a bron y gellir dywedyd, didrefn, ond y rhan amlaf cyn diweddu ei bregeth, byddai ei sylwadau wedi cymeryd gafael yn meddyliau dynion fel hoelion wedi cael eu sicrhau gan feistriaid y gynulleidfa.

Yr ydwyf yn awr yn gadael y sylwadau hyn at fyfyrdod ac addyg y darlennydd. Yr ydwyf yn gwybod fod yn perthyn i'r gweinidog teilwng hwn ei wendidau, ond gwendidau oeddynt ag sydd yn perthyn i ddynion yn gyffredin, ond fod y rhan fwyaf heb feddu y rhagoriaethau a nodwyd uchod i'w gwrthbwyso. Y rhai nad ydynt yn gwybod am ei ddiffygion, ni wnai eu gwybod yr un daioni iddynt, a'r sawl a cybiant iddo mewn rhyw bethau gamgymeryd, a ddylent gymeryd addyg. Carwn farw yn debyg i'w farwolaeth ef. Marw cyn darfod fy nefnyddioldeb; marw heb gystudd maith;

marw cyn cyrhaedd henaint oho, a marw yn mynwes Eglwys Dduw, ac yn heiddwch Duw ei han. "Ystyr y porffailth ac edrych ar yr enghaen; canys diwedd y gor hwnw fydd tangnefedd."

DAVID PRICE.

Newark, O.

EDWARDS, EBENEZER,

LLANDEINIOLLEN, SIR GAERYNARFON, G. O.

Y mae y ddwy "E" wedi eu priodi yn mhlwyf Llanddeiniollen, ac nis gall angen eu gwahanu. Tra y dalio pentref *Ebenezer* i herfeiddio yr ystrwyiau a wneir i newid ei henw, bydd Thomas Edwards yn air teuluaidd ar gannoedd o aelwydydd. Tra y pery "y myrr a'r aloes," y "peraroglau a'r enaint," fe barha yr enw yn anllygradwy.

Nid ein hamcan yn hys o ysgrif yw cyfansoddi bywgraffiad i un o'r anwylaf o'n brodyr: ond, tra y byddo yr hanesydd yn paratoi ei ddefnyddiau, yr ydym yn ymollwng gyda'r demtasiwn i gofnodi rhai o'n hadfyfyrdodau a'n teinladau yn wyneb yr amddifadrwydd poenus a achoswyd gan ei farwolaeth—amddifadrwydd nas gallwn byth ymweld ag *Ebenezer* heb ei deimlo.

Wrth weled defnyddioldeb rhai dynion yn eu bywyd, tybir mai peth hawdd fyddai ysgrifennu cyfrolau o fywgraffiad iddynt. Ond mae ol eu symudiad, teimlir tipyn o anhawsder, o herwydd fod eu rhagoriaethau yn rhedeg cymaint yn yr un cyfeiriad. Y mae hanes un dydd yn hanes pob dydd o'u bywyd. Dyddlyfr helaeth yn unig a all wneud cyfiawnder a'r fath gymeriadau. Ni chyhoeddasant lyfr i'w feirniadu: ni wnaethpwyd hwy yn gyhoeddus drwy ddadleuon. Nid oedd ganddynt na barddoniaeth, na cherddoriaeth, i brynu sylw gwlad. Fel afon lefn, esmwyth, yn cario bywyd a phrydferthwch i bob man, heb na rhaiadr na chornant i dynu sylw dyeithrddyn, felly y treuliodd y dynion bendithiol hyn eu bywyd i ben. Un o'r fath gymeriadau oedd Thomas Edwards. Ni fydd gan y bywgraffydd lywer o bethau a elwir yn darawiadol a chyffroadol i'w mynegu am dano, ac nid ydym ninau yn profesu adrodd manylion ei oes, ond yn unig rhoddi delwedd i'r hyn a ymrithiai ger bron eia meddwl ar ddydd ei gladdedigaeth, a'r hyn a fu yn rhoddi cysgod o bruddder ar lawer myfyrdod ar ol hyny.

Y mae rhai dynion, er dangos i'r cyhoedd pa ran o'r wlad a gafodd yr anrhydedd o'u magu, yn mabwysiadu ffigenwau, megys Gwilym Mon, Ioan Arfon, Owain Meirion, Iolo Trefaldwyn, &c., &c. Y mae eraill am gofnodi y mis yn mha un yr ymwelsant a'r byd iswybr-

enol hwn, drwy ei anfarwoli yn anfarwoldeb en henwau, megys Ieuan Ionawr, Dewi Chwefror, Gwilym Mawrth; ac y mae yn rhyfedd gynifer o'n beirdd sydd wedi eu geni yn Ebrill (nid ar y cyntaf ni a obeithiwn). Ond gan na feddai ein hanwyl frawd yr un ffugenw yn arwyddo o ba le yr hanai, na pha bryd y ganed ef, ni a gymerwn y cyfneudra i fynegu mai brodor o'r *Croys*, yn sir Forganwg, oedd, ac mai yn y flwyddyn 1801 y ganwyd ef. Yr olwg gyntaf a gawsom ni arno oedd yn y cymeriad o fyfyrwr, yn Athrofa y Neuaddlwyd.

Yn y flwyddyn 1881, daeth Mr. Edwards a brawd arall, ar daith drwy y Gogledd. Yr oedd addoldy bychan, yn mesur saith lath wrth wyth, ar gael ei godi yn agos i chwarelau Dinorwig, drwy safwr Mr. Griffiths o Bethol, yn benaf. Tuoddwyd ein brawd i ddewis y lle fel maes ei lafur, ar wahoddiad Mr. G., a'r ychydig aelodau oedd yno. Gwelai fod yn rhaid iddo gadw ysgol at ei gynaliaeth, oblegid ni allai y bobl addaw iddo fwy na choron y mis o gydnabyddiaeth am ei lafur gweinidogaethol. Cofier mai nid myfyriwr wedi methu cael lle oedd Mr. E., ac yn cymeryd rhywbeth i aros cael peth gwell. Yr oedd efe yn bregethwr poblogaidd, ac yn dwyn gydag ef gymeradwy-aeth uchel ei athraw parchus. Os gofynir pam y dewisodd ein brawd le mor fychan, nis gallwn ateb yn well na thrwy ofyn cwestiwn arall, sef, Pam y mae rhai dynion wedi gad-ael galwedigaethau enillfawr i ymgysgru yn gwbl i waith y weinidogaeth? A na feddem ddawn i ddarlunio ein cyfaill yn bwrw golwg ar yr olygfa oedd ger ei fron yn 1881! Cadw ysgol; coron yn y mis am weinidogaethu! Ai hyn oedd yr holl fantais ddacael ar ol gwario yr hatling olaf i brynu dysg yn y Neuaddlwyd? Ond, heb ymgynghori â chig a gwaed, wedi gosod ei hunan yn llaw ei Feistr mawr, ymroddodd i'r gwasanaeth dwbl, oblegid yr oedd ynddo yr hyn na ellir ei brynu ag arian, sef cariad mawr at eneidian dynion, a chalon yn llosgi gan awydd angerddol am wneud daioni. Felly y daeth Thomas Edwards o'r *Croys* yn Edwards, Ebenezer.

Adwaenom rai a ddechreusant eu gweinidogaeth tua'r un cyfnod ag ef, a ddewisasant leoedd mwy addawol, ond a ddisgynasant o ris i ris, nes cyrhaedd gwaelod yr ysgol. Nid ydym yn awgrymu nad oedd y cyfryw yn cael eu llywodraethu gan ddybenion da, nac ychwaith eu bod yn amddifad o alluoedd parchus, ond eu bod wedi syrthio yn aberth i ryw fath o uchelgais goddefadwy, drwy gymeryd eu denu i gylch rhy fawr, ar gychwyniad eu gyrfa

weinidogaethol. Profai yr hen Adda yn rhy gryf i Melancthon ieuanc, ymollyngodd i ddi-galonidd, a dywedodd y lluaus wrth y brawd anffodus, "Dyrol le i hwn," ac yntau, "trwy gywilydd, yn gorfod cymeryd y lle isaf." Nid ydym yn cyhoeddi barn gondeuniol ar ddyn ieuanc talentog, poblogaidd, am gymeryd lle mawr a safle uchel, oblegid gwyddom fod eglwys i yn daer yn eu gwahoddiadau, ac yn arfer pob cynhelliad i sierhau gwasanaeth y fath rai. Ond, os na chyhoeddwn y fath beth fel hwn, yr ydym yn gofidio o'i herwydd fel anffawd. Y mae gwaith dyn ieuanc yn dewis lle bychan i ddechreu ei weinidogaeth, yn fantais iddo ar lawer o gyfrifon. Y mae yn ei ddio-gedi rhag *diagn* i lawr, os dygwylld iddo droi allan yn is na'r dysgwyliadau. Mewn lle bychan y cafwyd o haundden i fyfrio. Gwasanaetha y fath le fel ail goleg iddo, i ddysgu trafod dŷtion. Ac efallai y cyrhaedda yr anrhydedd a'r mwynhad o weled achos bychan yn chwyddo, yn raddol, yn achos poblogaidd, drwy arddeliad yr Hwn sy'n "rhoddi y cynydd." Ond os na chanfydda y fath lwyddiant yn y lle bychan, os ymrydd yn fyddlon i ddyledswyddau ei swydd, bydd rhywun yn sier o ddywedyd wrtho, "Eistedd yn uwch i fyny." Y mae eglwys i lloesog, os gwneir cyflawnder a hwy, yn trethu gormod ar adnoddau dyn ieuanc dibrofiad; a'r canlyniad anocheladwy fydd, i'r fugeiliaeth neu y ffyrdd ddimlo, o herwydd anghyfarfdd y gwaith, a nerth y gweithiwr. Yr ydym yn ysgrifenu y llinellau hyn oddiar llyr argyhoeddiad o bwysigrwydd y pwnc. Nid ydym yn llefaru fel orael anffaeledig, nac fel un yn oesio ymyraeth yn awdurdodol a materion rhai eraill yn newisiad gweinidogion. Y mae gwaith ein hanwyl frawd, Edwards, yn dewis maes ei lafur, wedi ein harwain yn naturiol i draethu syniadau sydd wedi bod yn hir dyfu yn ein meddwl. Nid ydym yn dewis gwag ymfroestio yn mhurdeb ein dybenion. Pwyser yr hyn a ddywed-asom yn deg, a gadawer rhingom ni ag Arglwydd y gydwylod am ein hamcanion. *Pa beth* a ddywedir yw y pwnc, ac nid *pa beth yw dyben* yr hwn sydd yn dywedyd.

Clywsom ddywedyd nad oedd Edwards, Ebenezer, yn *ddyn mawr*. "Dyn bach da, diniwed," oedd y clod uchaf a allasai ambell un dalu iddo. Yr ydym yn cymeradwyo y "da," a'r "diniwed," ond nis gallwn oddef y "bach." Gadawer i ni chwilio pa beth sydd yn cyfansoddi dyn *mawr*, ac yna byddwn mewn mantais i benodi safle cyfreithlawn ein cyfaill. Os yr athronydd dwn, yn deall pob "aeth" naturiol a moesol, yw yr unig ddyn mawr, y mae

yn deg i ni addef nad oedd Edwards, Ebenezer, yn *ddyn mawr*. Os yr ysgolhaig caboledig, neu y bardd aruchel, yw y dyn mawr, yna y mae y llawryf yn rhy urddasol i'w osod ar ben ein brawd. Ond os yw yr ymchwilliad dŷr-phwys i lyfr Duw, manylwydd ac eangder gwybodaeth hanesiol, diysgogrwydd moesol, synwyr cyffredin cryf, awydd angerddol am fod yn ddefnyddiol, llwyddiant mawr i gael dynion at Grist, yn rhoddi i ddyn yr hawl i fod yn ddyn mawr, yna nid dyn "bach" oedd y brawd o Ebenezer. Wrth addef nad efe oedd y dyn mwyaf yn ei wlad, a rail i ni ganiatau ei fod yn un bach? Onid oes graddau mewn mawredd? Pe buasai arnqm eisiau manylion rhyw hanes o ddechreu Genesis hyd ddiwedd y Datguddiad—yr awser a'r lle, ni wyddom am un dyn mwy galluog nag ef i roddi i ni yr hanes. Yr oedd ei wybodaeth mewn amseryddiaeth a daearyddiaeth yn ymylu ar y gwyrrthiol, wrth gyfrif ei afanteision. Gwyddom, a gwyr pawb a'i hadwaenai, yn dda, y buasai yn hawdd iddo gynrchu syniadau uwch yn meddyliau y werin am eangder ei efrydiau. Gallasai wneud arddangosiad o'i wybodaeth, fel bachgen yn dangos ei oriadur newydd. Buasai yn hawdd iddo gludo Testament Groeg yn ei logell i'w ddangos i wrageddos. Ond yr oedd yn ddyn rhy fawr i wneud hyny. Yr oedd ei gydwylod yn rhy dyner i ganiatau iddo ymddangos i eraill yr hyn nad oedd mewn gwirionedd.

Y mae y ffaith ei fod wedi treulio deuddeg mlynedd ar hugain yn fugal yr un gynulleidfa, a bod y gynulleidfa hono wedi cynyddu ar ei degfed ar hugain, yn profi mai nid dyn bach, i gael ei noddi gan oddefgarwch tyner cymydogath, ydoedd efe. Gwyddom fod duwiolfrydedd a diwydrwydd yn myned yn mhell, ond ni allant byth wneud y gwaith a wnaed gan ein cyfaill, heb gael eu hattegu gan dalent o radd uchel iawn. Doethineb, duwioldeb, a diwydrwydd, ydyw y drindod o gymhwysderau a wnant eu hol lle bynag y ceir hwynt. Os ydyw dwy D. o ryw werth, y mae tair yn well; a rhodder hwynt wrth enw Thomas Edwards. Ni haeddwyd, ac ni phrynwyd gwell *diploma* erioed. Bydd hwn ar gael yn y fara ar ol lloegi pob diploma papyr. Cofier y tair D. Os cymerir un o honynt ymaith, y mae y lleill yn colli hawer o'u grym a'u gwerth. Y mae colli un gamog mewn olwyn yn gwneud y lleill yn fwy diddefnydd, felly y mae colli un o elfenau gweinidogaethol yn gwanhau yr elfenau eraill. Pan agorir llyfrau y fara, yr ydym yn credu y gwelir enw ein cyfaill ar restr y dynion gwir fawr.

Y mae y gair CYDWTYBODOLWYDD yn cynrychioli un o linellau darnodol cymeriad Mr. Edwards. Ni welson ddyd erioed gan fwy tueddol i oddef mewn pethau dibwys na'n cyfaill. Yr oedd mor ystwyth a'r helygen i blygu i ragfarnau plentynaid mewn pethau bychain, pan y godedfai ei gydwybod iddo wneud. Ond, yr oedd mor anhyblyg a'i gymydoges y Wyddfa o blaid yr hyn a gyfrifai yn wirionedd. Ac ni wyddom am gymhariaeth well na brechlines Eryri yn eistedd yn dawel a digyffro yn nghanol dryo-hinoedd i mod allan ddiysagogrwydd ein cyfaill. Bu "tystiolaeth ei gydwybod" yh cadw ei fynwes ymewn tangnefedd heddyhol," pan ruai yr ystormydd oddiallan. Nis gallasai addewidion hudoliaethus y goladog, na bygythion gwerindorf gyffroedig, beri iddo symud modfedd o linell uniondeb. Gwnaethai bob peth cyfreithlawn rhag rhoddi tramgwydd i'r "gwaelaf yn yr eglwys," ond yr oedd awdurdod y cryfaf yn rhy wahan i ymwithio rhwng ei gydwybod a'i ddyddedwydd. Y mae dynion i'w cael yn gryf fel y graig, ac yn ymddangos yn barod i farw fel merthyron dros ryw fân-ragfarnau dibwys; ond, fel rheol, y rhai hyn yw y rhai parotaf i blygu fel arwynen mewn amgylchiadau pwysig. Ymladda y dynion hyn fel y llwfryn *Falstaff* yn erbyn y *watchguard* a'r *veil*, ond gwerthant eu hunain ar amser etholiad. Ymrysonant hyd farw yn erbyn gwisgo menyg, ond rhoddant eu pleidlais o blaid y dreth eglwys, ar gais y meistr tiri! Ond y mae ambell un, fel y brawd Edwards, yn cadw cymeriad y ddyndoliaeth, drwy fod yn hyblyg gyda'r "mintys, yr ania, a'r cwmin," ac yn ddiysag o blaid "pethau trymion y gyfraith."

Olywsom ddywedyd fod gweinidog ymneillduol mewn anfantais i ddweyd y gwir yn onest, ac i ddygyblu yn gyfiawn, tra byddo yn dibynu ar bobl ei ofal am ei gynaliaeth, rhag iddo niweidio ei amgylchiadau. Haerriad yw hwn a wneir gan rai anghymhwys i farnu. Y mae yn rhoddi lle i ni gasglu mai "attal y gwirionedd mewn anghyfiawnder," er mwyn boddio y cyfranwyr, a wnaethai y rhai a siaradant felly. Neu, yn ol yr hen air, mesurant bawb wrth eu llathen eu hunain. Ofnwn eu bod hwy, druan, yn ddeieithr i'r teimlad uchel hwnw a fedr ddyoddef pob peth er mwyn y gwirionedd. Y mae yn mhlwyf Llanddeiniolen fwy nag un yn byw ar rywbeth mwy sicr na rhoddion gwirfoddol am eu cynaliaeth, tra yr oedd ein brawd Edwards yn pwysu yn gwbl ar ewyllys da ei bobl. Ond, mentrwn ofyn yn mhresenoldeb y miloedd, a oedd un o'r cyfryw yn fwy gonest a didderbyn wyneb na'n cyfaill

i argyhoeddi a cheryddu pobl ei ofal! Ia, y mae yn bosibl fod rhai yn cael eu derbyn at yr allor, gan y bobl sydd "awchlaw dibynu ar y werin," ag y buasai Edwards, Ebenezer, yn myned i falu ceryg ar fin y ffordd cyn y godedfaisai hwynt yn gymunwyr. Yr ydym yn teimlo hyfrydwch wrth ddychafu y fath gymeriad.

Y mae EWEITHGARWCH yn elfen bwysig yn llwyddiant gweinidog. Nid yn y mawr a'r cyhoeddus yn unig y dysgwyliwn weled effeithiau yr ysbryd diwyd a gweithgar; ond mewn symudiadau didrwrst a diglod o'r tu ol i'r lleni, y rhai sydd yn rhoddi effeithioldeb a pharhad i attyniad y chwareulawr cyhoeddus. Yr ydym yn cofio amser pryd y dysgwyliad bob gweinidog perthynol i ryw gyloch neidol i ddyfod i'r cyfarfod progethu; a byddai pawb yn cael eu galw, heb neb yn cael eu dewis. Un o'r ffyddlonaf o'r ffyddloniaid y cyfrif Edwards, Ebenezer, ac nid oedd neb yn cael ei dderbyn yn fwy croesawus. Yr ydym yn cofio llusaws o'i oedfaon nerthol, pan y disgynai ei ddawn hynod "fel llifeiriant mawr ei rym." Y mae yn hawdd i ni alw i gof adegau pryd y dysgwyliad am dano fel am y gwlaw. Hir-aethai eglwysi sychion am y cwmwl dyfrhaol o Landdeiniolen, a chyfrifid ymweliad y gwas breintiedig o Ebenezer, fel y peth nesaf at ymweliad y Meistr ei hunan. O ddyddiau hyfryd! Y mae cofio am danynt weithiau yn ein llenwi a hiraeth llethiadol; bryd arall yn rhoddi achosion i ganu mewn lawer nos dywell. Ond nid ar yr esgynlawr cyhoeddus yn unig y gwelid ein brawd,—yn ei lafur fel esengylwr, yn ei ddiwydrwydd gyda'r plant, ac yn ei ffyddlondeb gyda dirwest ac addysg. Olywsom ddywedyd gan un a ddylai wybod, na fyddai un cyfarfod pwyllgor heb i Mr. Edwards fod ynddo, ac ynddo yn brydlawn. Mae rhai yn ddirwestwyr selog yn y Gymanfa, na oblywir eu llais o blaid yr achos hyd y Gymanfa ddilynol. Y mae yn wir fod eisiau gofalu am "nobel fanau," yn gystal ag isel fanau, y mae. Y mae diogelwch teyrnas ar brydiau yn dibynu ar y rhyfelawd gogoneddus, ac arwr y dydd yw testun penaf ei chaniadau; ond wedi y cwbl, y mae colofnau teyrnas yn gorphwys ar lafur dystaw a gwastadol y deiliad. Felly y mae llawer dyn da yn cyflawni ei weinidogaeth gartrefol i ategu ei glod cyffredinol. Y mae yn wir fod rhai yn rhagori yn y cyhoedd, ac eraill yn yr anghyhoedd; ond gwerthfawr yw y dyn sydd yn cyfranogi i raddau helaeth o'r ddau ragoroldeb, fel ein brawd ymadawdig. Nid ydym yn cofio un symudiad pwysig, enwadol na chyffredinol, heb

fod ein cyfaill wedi "darllen ei hun i mewn" i ysbryd y pwnc. Gallwn olrhain ei roddion haelionus "uwchlaw ei allu," at bob symudiad, o £10 yr undeb mawr yn 1884, hyd £5 y symudiad daucanmlwyddol. "Gweithiwr difefi" oedd Mr. Edwards, y fath un ag a fuasai yr apostol Paul yn ei ddewis yn gydymaith ar ei deithiau. Gwelodd ôl ei lafur caled, a'r canlyniad oedd, na fu ei ddwyllaw allan o'r ceryg a'r mortar ar hyd ei yrfa weinidogaethol. Adeiladu i helaethu—helaethu i chwahu—chwahu i ailgyfodi—a thalu dyledion fu yn bryder ac hyfrydweh, llafur a mwynhad, iddo. Nid gwneud y capel yn fawr, drwy wneud y gynulleidfa yn fechan, oedd rheol ein cyfaill; ond gwneud y gynulleidfa yn rhy fawr i'r adloldy, nes gorfodi helaethiad. Cafodd, yn ymysg enwadau eraill, y fraint o wneuthur ei ran at ddarparu y cyflawnder o gyfleusderau a fwyneft gan chwarelwyr Dinorwig—cyflawnder na cheir ei gyffelyb, yr ydym yn credu, yn un parth o'r byd.

Y mae rhyw fath o ysbryd sectol nas gallwn ei oddef; gwna ni yn sal bob tro y cyfarfyddom ag ef. Nid oes yn nghyfrif yr ysbryd hwn ddim da tuallan i'w gyfundeb ef, nac un math o dda nad yw yn ei sect ef. Y mae yn ddigon trugarog, etallai, i beidio dweyd fod pob plaid arall yn ddrwg; ond mentra awgrymu, yn gydwymbodol, y buasai yn well i'r byd fod heb ddynt. Os rhydd yr ysbryd hwn addediad cyndyn fod rhywaint o dda mewn rhywun, neu rywbeth tuallan i'w sect, rhydd ef fel rhagymadrodd i ryw "ond" ofnadwy sydd i ddilyn. Y mae yr ysbryd hwn i'w gael yn wastad mewn cysylltiad a thywyllweh. Y mae yn hen bwnc yn ein credo fod rhagfarn ac anwybodaeth yn tyfu yn gyfochrog. Nid oes eisiau dweyd mai Annibynwr oedd Mr. Edwards. Nid yn aml y cyfarfuasom â dyn yn deall ei egwyddorion yn well, nac yn eu cofseidio yn fwy eiddigus nag ef. Gwyliai bob peth a dueddai at y "tra," yn awdurdod y gadair, a gormes y meinciau. Tra nad oedd un dyn yn fwy rhydd nag ef oddiwrth y culni sectol a gondemniwn, yr oedd yn mhell oddiwrth y syniad—

"Whatever is best done is best."

Edrychai ar y Testament Newydd fel llyfr i'r byd, ac ni oddefai y dybiaeth fod llwyddiant rhyw ffurf neillduol o drefn eglwys mewn rhan o wlad, mewn un genhedlaeth, yn profi ei hysgrythyroldeb. Clywsom ei syniadau ar y pethau hyn fwy nag unwaith. Ond gallwn apelio yn galonog at grefyddwyr o bob enwad, a gofyn a welsant erioed ddyn mwy gwir ryddfrydig na Mr. Edwards? Yr atebiad fydd-

ai, "Naddo!" yr hyn a brawf nad yw sefydlogrwydd mewn barn yn ein rhwymo i gweryla a phob dyn; nac yn yspellio un dyn o'r parch a fyddai yn rhesymol iddo ddysgwyl. Pan welir y dyrnau yn cau, a'r ewyn yn cael ei falu wrth ainddiffyn pwnc, y mae yn dangos fod yno deimlad o wendid neu ddygn anwybodaeth. Llawenhaai Mr. Edwards yn llwyddiant, a thristaai yn mhrofedigaethau, enwadau eraill. Pa enwad sydd nad yw yn ei dro yn gorfod plygu ei ben, o herwydd colliadau ac ymrasaelid rhai o'r aelodan? Nid yn fuan yr anghofir yr effaith trydanol a deimlwyd gan y gynulleidfa yn ei angladd, yn un rhan yn neillduol o anerechiad y Parch. R. Ellis, gweinidog y T. O. Os ydym yn cofio yn iawn, dywedai mai ar ol marwolaeth Mr. E. y daeth i wybod am y ffaith bwysig a adroddodd, yr hon a brofai gydolgedd diragrith ei ysbryd. Ac yr oeddym yn gwerthfawrogi tystiolaeth Mr. Ellis, pan y dywedai, "fel tafod y gymydogaeath," mai en teimlad oedd fod "gwr Dyw mewn gwirionedd" wedi cael ei gymeryd o'u plith. "Bydded fy niwedd i fel yr eiddo yntau." Amen.

Safai Mr. Edwards yn uchel yn mysg ei frodyr yn y weinidogaeth. Cerid ef fel brawd anwyl ganddyn oll. Efallai nad oedd bob amser yn gydfarnu â hwy ar bob pwnc, ond cytunai i aghytuno mewn ysbryd heddychol. Yr oedd ei frodyr ac yntau yn rhy annibynol eu barn i weled lygad yn llygad uwchben pob cwestiwn, ond ni chollodd ymddiriedaeth ei frodyr, mewn un amgylchiad, ac ni chollasant hwythau eu serch puraf yntau. "Gofid sydd arnaf am danat ti, fy mrawd: cu iawn fuost genyf fi," oedd iaith y llawys brodyr, o amryw enwadau, yn ei gladdidigaeth. Yr oedd ei gynhebrwng yn deilwng o dywysog a gwr mawr, nid yn unig yn ei luosogrwydd, ond yn y teimlad cyffredinol a amlygai.

"Eraill a lafuriasant, a chwithau a aethoch i mewn i'w llafur hwynt." Y mae rhyw lafur neillduol yn perthyn i bob oes. Llafuriodd ein teidiau i gario sain efengyl o gongl i gongl drwy ein gwlad, yn wyneb erledigaeth a gwawd. Ein tadau drachefn a lafuriasant i gyfodi eu capelau bychain gwledig yn mhob cwr. Aethom ninau i mewn i'w llafur hwynt. Ymddengys mai un rhan bwysig o lafur yr oes hon yw cyfodi addoldai mwy cyfeus, ac ymallyd yn addysgiant y genedl sydd yn oodl; ond daw eraill i mewn i'n llafur yn fuan, nid i orphwys mewn segurdod ni a obeithiwn, ond i weithio allan yr hyn a adewir genym heb ei berffeithio. Wedi yr holl drafferth a gafodd Mr. Edwards, a'i gyfeillion, gydag adeiladu, ailadeiladu, &c., eraill fydd yno yn myned i

mewn i'w llafur. Cofied y plant mai nid i'w harbed lwy y gweithiodd eu tatau mor egniol, ond i wasanaethu eu oenhedlaeth, gyda'r goball y disgynai y llafur i ddwyllaw gwell pan y gelwid hwynt oddiwrth eu gwaith at eu gwotr. Bydded i'r eglwys yn Ebenezer gael amddiffyniad y Meistr mawr, a'i arweiniad i ddewis bregail wrth fodd ei galon. Rhodd i'r frawdoliaeth yno anghofu addysg eu bentweinigod ffyddlawn, os meddyliant am oedi dewisiad gweinidog. Ni fynai efe, er maint ei dynerwch, fyned i gynorthwyo eglwysi a welai yn gwneud ysgwydd i gilio oddiwrth weinidogaeth sefydlog, gan y cyfrifai fod nid yn unig bywyd, ond bodolaeth, yr enwad yn troi ar weithio allan ei egwyddoriad yn deg. *Eglwys Ebenezer!* Buost yn ffyddlon i'w ddiweddar weinidog yn ei gystudd diweddfaf. Amlyga dy barch i'w goffadwriaeth dwy geisio gweinidog cymhwys yn ei le.

"Y mae anfodion yn dyfod yn dyrfaoedd." Gyda bod ein hanwyl gyfyll wedi ei gladdu, cafodd yr eglwys ddyrnod drom yn symudiad Mr. David Davies, Athraw yr Ysgol Frutanaidd, un o'r diaconiaid. Buasai ni yn meddwl mai yr anhawddaf i'w hebgr o bawb ydoedd, ar ol colli y gweinidog, gan ei fod mor fedrus yn ei ohebiaethau fel ysgrifenydd dros yr eglwys. Ond nid ydym yn anghofio mai Duw sydd yn teyrnasu. Dyagwn blygu i awdurdod ein Brenin. Bendith yr Arglwydd ar weddwon a phlant amddiffaid ein hanwyl frodyr. Yr un fendith i eglwysi *Ebenezer a Boerah.*

Y mae symudiad Mr. Edwards yn wers bwysig i ni. Lled araf y mae angen wedi bod yn gweithio yn ein plith fel brawdoliaeth o weinidogion yn sir Gaernarfon yn y chwarter canrif diweddfaf, ond ni oddefir i ni bellach aros yn hir. Y mae yma un wedi croesi y deg a thringain, amryw yn nghyffiniau y triugain. Rhai yn addfedrwydd canol oed, eraill newydd wisgo eu harfau. Bydded i ni oll gymeryd rhybadd. Caffer ni fel y brawd *Edwards* a'n lamp yn oleu yn dysgwyl dyfodiad ein Harglwydd.—*I rygedydd.*

Duwinpddiaeth.

PROFWCH EICH HUNAIN.

2 Cor. 13 : 5, "Profwech chwychwi eich hunain."

Dyma reol werthfawr, cyfarwyddyd rhagorol i ddynion, sef profi eu hunain; nid yn unig eu gweithredoedd a'u hymddygiadau cyffredinol, ond eu meddyliau, eu dybeniau a'u hegwyddorion, a phob peth sydd a dylanwad i ffurfio cymeriad moesol a chrefyddol. Dyma y pethau sydd genym i'w profi, hyn yw, eu profi a

ydym o'r iawn ryw, i edrych a ddaliant yn awr angau, ac a ddaliat y chwilio manwl yn y dydd mawr diweddfaf.

Y mae genym reswm da dros brofi ein hunain. 1. Oblegyd fod hunan-dwyll yn hynod gyffredin, a hynny'n tarddu oddiwrth amryw achosion. 2. Fod calon dyn yn fwy ei thwyll na dim. Hefyd 3. Am fod llynuouell gweithrediad yn gorwedd yn ddwfn yn y ffynwys ddynol. Ac y geill dyn feddwl ei fod yn feddiannol ar ddybenion neillduol dda; ond pe byddai iddo brofi ei hunan ac adnabod ei ddybenion yn gywir, gwelai yn eglur mai dybenion hollol wahanol sydd yn dylanwadu ar ei holl fywyd.

Er engrafft, gall dyn wneuthur llawer o weithredoedd canmoladwy a rhoddi iddo ei hunan lawer o glod am y cyfryw, a chael ei glodfodi gan eraill hefyd. Gall gyfranu yn haelionus at anfon Beiblau i'r pargan tlawd a chenhadon bywyd i'r miloedd sydd yn meirw heb glywed gair erioed am y Bara a ddaeth i waered o'r nef i roddi bywyd i'r byd; a chyfranu at gynorthwyo y tlodion mewn angen, gan feddwl fod y tueddfryd at hyn wedi tarddu oddiar ddybenion elusengarwch pur. Ond fe allai pe byddai iddo eu dylun i'w gwraidd—eu tarddle—mai o hunan gariad neu glod y deilliasant. Gallai dyn beryglu ei fywyd er achub bywyd arall, gan feddwl mai gwir dostur a'i gyrodd i'r perygl. Ar yr un pryd fe allai mai newydd wahanol oedd yn llywodraethu yn ei fynwes. Felly yr oedd Jehu gynt pan yn difetha ty Ahab. "Deu'wch," meddai, "a gwelwch fy sel i dros Arglwydd y Huoedd." Paham yr oedd mor selog? Wel, wrth ddystrywio gelyniau yr Arglwydd, yr oedd yntau yn dyrchafu ei enw ei hun. Profwech eich hunain a chofiwch fod tarddle gweithrediad y meddwl yn ddwfn, a gweddiwch mewn taerni am gynhorth yr Ysbryd Glân.

Y safon yw Iesu Grist. Mae yn wir fod y safon yn un uchel, er hynny dyma y fan sydd gan y credadyn i sefyll a chlorian y cysegr yn ei bwyso, a dywed y dwyfol wirionedd, Dyma y ffordd, rhodia ynddi.

Profa, hola a myn wybod pa le mae cartref dy feddwl—pa le y mae yn caru bod fynychaf—pa un ai yn ymorwedd ar yr Arglwydd ynte yn heulo yn llewyrchiadau haul pleserau onawdol? Pa le y mae dy fyfyrdd—pa un ai yn nghyfraith yr Arglwydd ynte mewn cyfoeth, golud bydol, anrhydedd a gogoniant gwag y pethau a welir.

Hola dy hun, ddarllenydd, lle mae cyrchfan serchiadau dy galon—pa un ai yn Nuw ynte mewn cybydd-dra a bydolrwydd. Profa dy hun a chofia nas gelli garu y byd a charu Duw.

Yr hwn sydd yn caru y byd nid yw cariad y Tad ynddo.

Profa yr had yr wyt yn ei hau—pa un ai had da ynte had drwg ydyw; oblegyd mai o'r had yr wyt yn ei hau yn y byd hwn y tyf y cnwd a feddi mewn eilfyd. Pan fydd ar y tyddynwr eisiau crop o wenith da y mae yn ofalus neillduol um brofi yr had y mae yn hau.

Profwch eich geiriau, pa un ai llygru moesaau da, ynte yn rasol yn peri gras i'r rhai sydd yn eich gwrando y maent.

Profwch eich hunain er cael gwybod pa le, ai ar y ddaear ai ynte yn y nefoedd y mae eich ymarweddiad.

Ymdrechwch am feddiannu tir newydd gyda chrefydd, fel y deloch i wybod oeddiar pa fath egwyddorion y tardd y bywyd. Na thwyller ohwi, ni watworir Duw, pa beth bynag a hauo dyn, hyny hefyd a fed efe.

Yr oedd yr hen dduwiolion yn yr hen oes oedd, bywyd pa rai sydd ar ddalenau hanesyddiaeth ddwyfol, yn gallu dwyn tystiolaeth sior o'u hadnabyddiaeth o'u Duw, a hyny mewn adfyd yn gystal ag mewn hawddfyd. Cawn hanes yr hen bererin duwiol o wlad Us, pan dan y cynylau duon, ar ol colli ei blant anwyl, y gelynion wedi ei yspeilio o'i holl dda, dim ond cynylau duon yn ei gylchynu—yr oedd y camelod wedi eu colli—y diadellau defaid a'r gyroedd gwartheg a'r ychain banog wedi eu colli—yntau wedi ei adael yn unig heb lygaidd yn tosturio wrtho—pan ar y domen yn ei ing a'i ddolur. Ond yr Job wedi profi ei waith ei hun, o ganlyniad yr oedd ganddo orfoledd yddo ei hun yn unig ac nid mewn arall. Dyma ei iaith pan yn dlawd a chys-tuddiol, "O na wyddwn pa le y cawn i ef." "Pe lladdai Efe fi mi a ymddiriedwn ynddo." A dywed Paul, Mi a wu pan fydd i'r daearol dŷ o'r babell hon gael ei ddatod fod i mi adeilad gan Dduw, sef tŷ nid o waith llaw, tragywyddol yn y nefoedd.

Nid rhagorffraint yn perthyn yn unig i hen dduwiolion y cynfyd yw y rhagorffraint oruchel yma, ond i Gristionogion dan oruchwyliaeth y dyddina diweddaff hefyd. Gellir gweled hyny yn eglur wrth ddarllen ysgrifteniadau Paul a'r apostolion eraill. Am hyny profed pob un ei waith ei hun. Holwch eich hunain, a ydyoh yn y ffydd. Gwyliwch fyned tua'r bedd a ohelwydd yn eich dehenlaw. Cofiwch y geiriau hyny, "Llawer a ddywedant yn y dydd hwnw. Arglwydd, Arglwydd, agor i ni; yntau a etyb, Nis adwaen chiwi." Yr oedd y rhai hyny wedi gwneud rhyw lawer o bethau yn ei enw ef; ond heb brofi eu hunain yn iawn. A'r morwynion ffol yn myned allan i gyfarfod y priodfab heb olew yn eu llestri gyda eu lamp-

au, a phan ddaeth y priodfab aeth yn dywyll. wch arnynt—rhaf heb brofi eu hunain yn iawn oeddynt, yn meddwl fod hyny oedd yn eu lampau yn ddigon. Ond yr oedd y morwynion cafi wedi profi eu gwaith, yr oeddynt wedi cymeryd olew yn eu llestri gyda eu lampau, yr oedd ganddynt orfoledd ynddynt eu ffinnain, ac nid mewn arall. Yn debyg i'r morwynion ffol, y mae lle cryf i ofni, y bydd i'w miloedd o rai sydd yn profesu yr adwaeniant Grist, yn cael eu can allan o wynfa o ddiifyg profi eu hunain yn ngwynneb y rheol aurdidd sef gair Duw, a threulio eu hamser gwerthfawr nes terfynu sefyllfa prawf heb wybod eu gwir gymeriad, hyd oni bydd i oleuni tragywyddoldeb dori trwy lywodraeth eu hunan dwyll.

Y mae blwyddyn newydd ar wawrio, bydded i bob crefyddwr ymadnewyddu yn ysbryd ei feddwl, a holi a chwilio yn ddyfal beth yw ei sefyllfa rhyngddo; a'r Barnwr mawr, fel y gallo feddiannu yr en profiad anwyl a'r hen bererin o wlad Us. Pan oedd llewyrch wyneb yr Arglwydd arno olywaf ef yn dweyd, "Mi a wn fod fy Mhynwr yn fyw,"—a chyd a Habbacuc ddaol, "Er i'r ffigysbren na fiod-eu, ac na byddo ffrwyth ar y gwinwydd, gwaith yr olew-wydd a balla, a'r meusydd ni roddant fwyd; torir ymaith y praid o'r gorlan ac ni bydd eidion yn eu bendai; eto mi a lawenychaf yn yr Arglwydd, byddaf hyfryd yn Nuw fy iachawdwriaeth."

Gwyddom yn dda fod yn rhaid i'r corff gael ei borthi yn ddyddiol, onide ni bydd fawr lewyrch arno; felly hefyd mewn perthynas i'r enaid, os na chaiff ymborth ysbrydol, buan rhyfeddol y gellir dweyd ei fod yn gwanychu a darfodedigaeth yn gafael yn ei gyfansoddiad. Profwch eich hunain a ydyoh yn gwybod eich bod yn ymborthi ar y bendithion ysbrydol—danteithion grasol yr iachawdwriaeth rad yn Nghrist. Cofiwch fod mor anmhosiibl i bethau y ddaear dori angen enaid ag oedd i giban y moch ddiwallu gwancusrwydd y mab afradlon.

Profwch eich hunain a ydyw Crist yn y galon—a oes genych obaith wedi ei sylfaenu ar graig yr oesau tragywyddol. Os oes, gellwch orfoleddu yn y cyfyngderan mwyaf. Er sychu holl ffrydiau cysuron tymorol, bydd genych orfoledd yn och eich hunain. Os daw tlodi i'w ran neu gystudd neu newyn neu noethni, gelli ddweyd fel y prophwyd, er colli dy ddefaid a'th wartheg, a'r ddaear yn attal ei chynrych, ac fel Job, er colli dy holl blant a'th garedigion penaf yn cefnu arnat, gelli ddweyd, "Mi a lawenychaf yn yr Arglwydd"—mae genyt eto fwy na'r hyn oll a gollaist neu a elli golli o bethau y ddaear hon. WILLIAM O FOW.

"CYFIAWNDER DUW."

Dychryn mawr i feddwl Martin Luther, fel yroedd yn dechreu dyfod i'r goleu am ei gyflwr trugryddol, oedd ystyriaeth o "gyfiawnder Duw," wrth yr hyn y deallai eife ei uniondeb anhysblyg yn ngweinyddiad y gosb dragywyddol am bechod. Y Dr. Stanpitz a eglurodd iddo fod y gair, "cyfiawnder Duw" yn cael ei ddefnyddio yn y Beibl yn fynych, nid yn eiddo y pechadur ond o'i du—nid yn ein herbyn na condemnio, ond o'n tu i ddangos trefn rasol Duw i'n cyfiawnhau.

Dechreuodd Luther efrdyd y Beibl gyda blas newydd. Yr oedd wedi bod yn teimlo yr hiraeth mwyaf am allu deall yn iawn epistol Paul at y Rhufeiniad, ond yr oedd yn cael ei attal yn wastad gan y gair "cyfiawnder" yn y bennod gyntaf a'r ail admod ar bymtheg, lle y dywed Paul fod cyfiawnder Duw yn cael ei ddatguddio yn yr efengyl. "Teimlwn," meddai, "yn dra digofus wrth y gair 'cyfiawnder Duw,' oblegid yn ol yr addysg a gawswn bob amser, wrthio yr oeddwn yn deall y cyfiawnder hwnw trwy yr hwn y mae Duw yn gyfiawn ac yn cosbi yr enog. Er fy mod o fuchedd ddiargyhoedd yn gyffredin, teimlwn fy mod yn bechadur mawr ger bron Duw, a'm cydwybod oedd yn effro i'm cybuddo, ac nid oedd genyf hyder mewn cymod a Duw trwy unrhyw weithred neu foddlonrwydd neu deilyngdod o'm heiddo fy hun. O herwydd hyn nid oedd ynof ddim cariad at Dduw cyfiawn a diglawn, ond yn ddirgelaidd casawn ef, a meddylw'n ynof fy hun, Onid yw yn ddiogel fod Duw wedi ein collfarnu a barn dragywyddol fel troseddwy'r ei gyfraith, a'r bywyd preesenol yn fywyd o drallod? A raid iddo uwchlaw hyn ychwanegu ein hing a'n trueni trwy yr efengyl, a thrwy bregethiad o honi daranu yn ein herbyn ei gyfiawnder a'i ddialedd! Fy nghydwytod gymysgld a'n tasfai yn aml i loesion o ddiglonedd, ac ymofynais ddydd a nos am wneud allan feddwl yr apostol.

O'r diwedd daethum i'w ddeall fel hyn: Trwy yr efengyl y datguddir y cyfiawnder sydd foddhaol gyda Duw, cyfiawnder trwy yr hwn y mae Duw yn ei drugaredd a'i dosturi yn ein cyfiawnhau ni, megys yr ysgrifenydd, 'Y cyfiawn a fydd byw trwy ffydd.' Yn unlongyrbol teimlais fel pe bnaswn wedi fy ngeni o newydd; yr oedd fel pe buasai drws paradwys wedi ei dafu yn agored o'm blaen. Yn awr gwelais yr Ysgrhythrau yn hollol mewn golen newydd, yn rhedeg trwy ei holl gynwysiad gan belled ag y gallwn eu galw i gof, a ohydmerais hwy, a ohefais mai y cyfiawnder hwn oedd gyda storwydd y cyfiawn-

der hwnw trwy yr hwn y cyfiawnheir ni, oblegid fod pob peth yn yr ysgrhythrau yn cytuno a hynny mor dda. Y gair 'cyfiawnder Duw,' yr hwn a gasawn mor sawr o'r blaen a ddenai yn awr imi yn anwyl a gwerthfawr, fy ngair mwyaf hoff a chysurllawn. Yr ymadrodd hwnw o eiddo Paul ydoedd imi yn wir ddrws Paradwys, 'Canys ynddi hi y datguddir cyfiawnder Duw o ffydd i ffydd.'

RHESWM CRISTION AM EI OBAITH.

Mewn ymddyddan a hen negro profiadol yr hwn oedd gaethwas ar un o Blangfeydd y De, fynyddau yn ol, brawd crefyddol a ddywedai wrthio:

"Mae hen ddyddiau wedi eich goddiwedd-yd, frawd, a fyddwch yn meddwl weithiau fod dydd marwolaeth yn agos?"

"Byddaf yn meddwl am hyu yn fynych."

"I ba le yr ydych yn diagwyl cael myned pan fyddoch marw?"

"Yr wyf yn meddwl y caf fyned i'r tir dymunol—i'r wlad well."

"Paham yr ydych yn meddwl felly?"

"Nis gallaf ddweyd yn sior; ond ryw fodd fel yr wyf yn nesu i angan, mae Iesu a minau yn nesu a nes at ein gilydd o hyd—efe staf fi, a minau ato yntau."

EDIFEIRWCH.

Gellwch gario darn o rew gyda'r pwyodr i fil o ddarnau drylliedig, rhew a fydd ef wedi yn; ond dygwch ef i mewn o flaen eich tan goleu a sirol ac yn fuan yn y cynhesrwydd hyfryd y bywiol ddwfr a red. Gall dyn geisio gwneud ei hun yn edifeiriol. Gall chwilio allan ei bechodau, a sefyll ar eu holl atgasrwydd, ac eto heb brofi dim gwir edifeirwch. Ond deuwch chwi at Iesu gyda ei eiriau o ras a gwirionedd. Gadewch i'r ysbryd creigaidd a rhewlyd yna ddynesu at belydr Haul y cyfiawnder,—ao er oered a chaleted y rhew efe a dawdd.—*Dr. James Hamilton.*

YN DDIOGEL YN Y NEF.

"Fy mam," ebe merch fach ar ei gwely angan, yr hon oedd yn caru yr Iesu, "a wnewch chwi wylo llawer pan fydd Iesu yn fy nghymeryd?" "Yr wyf yn ofni y gwnaf," atebai y fam a'r dagrau yn llanw ei llygaid. "O! gwelwch yn dda beidio," erfyniai yr un fach gyda golwg drallodus, "gwelwch yn dda beidio; oblegid chwi a wyddoch pa beth bynag a ddygwdd i Jesse a John yn y byd drwg hwn, y bydd eich Effie bach yn ddiogel. Nis gall pechod na Satan ei chipio hi o freichiau

yr Iesu, byth, byth! Onl wna hyny eich cysuro ohwi, fy mam? Ni raid i ohwi byth ofidio o'm bachos i."

Anianyddiaeth.

AWYRYDDIAETH.

(O'r Dywedydd.)

Pe gwyddem y byddai darluniad byr ac amlwg o'r AWYR yn foddion i ddifyru eich darllenwyr, ac arwain eu meddyliau i ryfeddu a charu Pensaer celfydd y bydoedd, anturiem yru atoch ychydig sylwadau ar hyn.

Gwyddom yu burion nad oes nemawr o'ch darllenwyr wedi eu dwyn i fyny yn gyfarwydd iawn mewn unrhyw gyfundraeth anianyddol, ac y byddant oll ag yn llais yu gwaeddi, "Dywedwch dipyn yn amlwg—peidwch a chuddio y meddwl a' gelfrhu ansathredig, a gochelwch arwain ein meddwl i'r dyrys drofaan sydd yn trechu ymenyddiau naturiaethwyr penaf y byd." Gwyr pawb mai gorchwyl anhawdd ydyw codi dysgleidiau at archwaeth yr anllythrenog oddiar fwrdd Syr Isaac Newton a'i frodyr, ond hyderwn fod y deryn bychan a gaulyn yn hawdd ei ddarllen, hawdd ei ddirnad, a hawdd ei gofio.

AWYR ydyw yr *aw* (*fluid*) anweledig sydd yn angylelu ein daear, ar ba un yr ymddibyna y bywyd llysieuawg ac anifeilaidd. Meddylia y gellir ei alw, "Pen gwas natur." Gan fod yr awyrgylech fel ceuffos fawr yn derbyn holl ohwysdarth, ac aroglhedion y ddaear, rhy anhawdd dadgymalu, a dywedyd yn fanwl, beth ydyw yr holl ddefnyddiau sydd yn cyfansoddi yr hyn a elwir yn gyffredin, "Yr awyr lle yr ydym yn anadlu." Ond y mae y dysgedigion sydd wedi treiddio ddyfnaf i anianyddiaeth, yn tystio fod awyr yu gyfansoddedig o *ddau aw* gwahanol—y naill yn wenwynig angeuol, a'r llall yn iachusol a maethlon i'r bywyd anifeilaidd. Gwel y mwyaf anghyfarwydd fod yr *aw gwenwynig* yn tarddu o gelanedd braenedig, arogl neu anadl dyn ac anifail, gwres gormodol, mygdarth neu chwyshedion mwn, glo, &c.

O'r tu arall, y mae yr *aw iachusol* yn codi, neu yn cael ei sugno gan oleuni a gwres yr haul o amrywiol bethau, yn neillduol o'r dwfr a'r llysiau. *Cymysgiad y ddau aw hyn* sydd yn cyfansoddi yr *awyr cyffredin*.

Gellir sylwi yma fod yr *aw* ag sydd *wenwyn-ol* i'r bywyd anifeilaidd yn *faethlawn* i'r llysiau, a'r aw sydd yn *maethu* y bywyd anifeilaidd a *wyua* y llysiau. Pe cymerid tri brigyn o'r mintys, a gosod un mewn costrel lawn o'r aw gwenwynig, un arall mewn costrel

ag awyr cyffredin, a'r llall mewn costrel ag aw pur a digynysag, tyfai y brigyn yn y gostrel gyntaf yu hardd ac iraidd dros ben—tyfai yr ail fel arferol—ond gwanychai a gwywai y trydydd. Eithr pe gosodid ei, neu unrhyw greadur arall yn y costrelau hyn, byddai yr effaith yn llwyr i'r gwrthwyneb. Mynych y clywom hen wrageddos ac eraill yu dywedyd, fod taffu hen gelain braenedig at wraidd coed, yu llesiol i bori iddynt dyfu a ffirwytho. Y mae en dywediad a'u hymddygiad yn hyn yn gwbl gyson â rheolau anianyddiaeth, gan fod arogl lygredig y burgyn yu maethu y bywyd llysieuawg. Y mae dyfais yr hen wraig yn gystal prawf ar hyn ag iddo y Doctoriaid cywrair Preistley ac Ingenhous. Pwy feddylasai fod yr hen wrageddos mor gelfyddgar mewn anianyddiaeth? *Gwyb yu hen wraig.*

Wrth ystyried hyn yn ddirifol, nis gall y cyffrediniaid anghyfarwydd, mwy na'r athronyddion athrylithgar, lai na chanfod cariad, doethineb, a gogoniant Llyw y bydoedd yn gorddysgleirio. Gormod o un aw fyddai yn ddinystyr i'r bywyd llysieuawg, gormod o'r *llall* brofai yn argeuol i'r bywyd anifeilaidd. Y *lle* bynag, a'r *pryd* bynag y bydd yr aw gwenwynig yn ymlawn yn ormodol, plau ac angan fydd y canlyniad. Ond da meddwl mai Tad y duwiol ydyw Penllwydd peiriant natur. Y mae y *ddau aw* yn ei drysordy ef. Efe sydd yn eu hanfon—Efe sydd yn eu cymysgu—Efe sydd yn eu cymhwysu. Gall y gwanaf ei amgyffred weled moroedd o ryfeddodau yn hyn,—y bywyd tyfadwy, a'r bywyd anifeilaidd, fel dwy dalaeth fawr yn cydfarchnata. Yr anifail mewn effaith, pan wedi gwenwyno a llygru yr awyr, yn ei drosglwyddo i faethu y llysieuyn—y llyseuyn drachefu, wedi sugno ei faeth oddiwrtho, a'i anaddasu iddo ei hun, yn ei arllwys yn ol i'r anifail yn bur a maethlawn; ac felly yn olynol.

Gallwn ganfod yn mhellach mai un o brif ddybenion corwyntoedd a gwlawogydd ydyw puro yr awyr. Pe byddai awyr amhur mewn costrel, ond rhoddi dwfr ato, a'i ysgwyd yn dda, iachaa i raddau helaeth yn dra buan. Ni ddylem, gan hyn, rwgnach nad ystormydd, &c. Yr Arglydd o'i gariad sydd yn ysgwyd costrel fawr y byd i ni gael awyr cysurus i anadlu.

Dichon mai y ddwy gynneddf ryfeddaf o eiddo yr awyr ydyw ei *BWYS* a'i *YSTWYTHDER*. Er fod anianyddion cywreinaf y byd wedi bod yn hynod fanwl gyda golwg ar *bwysigrwydd* yr awyr, anhawdd mewn modd byr ac amlwg dywedyd dim yn benderfynol ar hyn.

Yn gyntaf peth rhaid i ni gofio nad ydyw

poeb awyr yr un pwys. Gelwir y trymaf yn "awyr sefydlog," a'r ysgafnaf yn "awyr fflam-yhadwy," (*inflammable*.) Y mae y trymaf bob amser yn gwthio yr ysgafnaf i fyny, ac yn mynna gorwedd agosaf i'r ddaear. Hawdd cael prawf o hyn wrth weled ohwysigen sebon lawn o awyr poeth yn ehedfan ar i fyny. Yn ôl yr egwyddor hon hefyd y mae y cywrair yn llunio eu hawyriwlennau, (*air balloons*).

Owd mawr o sidan wedi ei lanw ag awyr twym, neu ysgafn, a godai ar ei ol gannoedd o bwysau; a pho ysgafn y cwd ac ysgafnaf yr awyr, mwyaf o bwysau a godai, a chyflymaf y symudai oddiwrth y ddaear. Wrth gymeryd golwg gyfartal ar holl arwyneb y ddaear, bernir fod dwy fil, dau gant, a thri deg dau o bwysau yn gorwedd ar bob pedfedd betryal (*square foot*).

Pwysigrwydd yr awyr sydd yn llywio yr hinwydryn (*weatherglass*.) Bydd yr arian byw yn uchel neu yn isel bob amser yn ol pwys yr awyr. Pan y byddo yr awyr yn trymha, rhaid i'r hinwydryn godi; ond pan y byddo yr awyr yn ysgafnha, y mae yr arian byw yn gostwng. Yn ol yr egwyddor yma hefyd y mae y sugnbeiriant dwfr (*water-pump*) yn gweithredu; ac yn ol hyn y mae yr hog-lunciau yn llwytho eu gynau dwfr. Hyn sydd yn peri i darth, plaf, mwg, a phob peth sydd ysgafnha na'r awyr, i ddychafu oddiwrth y ddaear; ac oni b'ai fod y pwys hwn yn gwthio o bob tu, byddai y baich yn sicr o lethu a lladd y creadur cadarnaf.

Ond rhag y bydd y dywediadau uchod yn ymddangos yn ddisail, er mwyn eu profi a'u hegluro, nid anfuddiol ac annifyr fyddai dywedyd ychydig am natur a dyben yr awyr-sugneddydd (*air-pump*).

Offeryn ydyw hwn ag y mae ugeiniau o'r dynion mwyaf celfyddgar, o bryd i bryd, wedi treulio eu hamser a'u synwyr i'w gyfansoddi a'i ddwyn i berffeithrwydd. A bernir nad oes un ddyfais wedi datguddio mwy o ddirgeledigaethau anian. Byddai rhoddi darluniad teg o hono, o'i ddechren i'w ddiwedd, yn fwy nag a gynnwysai dalenau y *Dygeddydd*, os nid mwy nag a gynnwysai ymenyddiau yr ysgrifenydd a'r darlennydd. Gan hyn, rhaid i ni foddioni ar ddywedyd mai "*Peiriant ydyw tuag at sugno neu ddyhybyddu yr awyr o lestr, mai y bydd mor wag o awyr, fel na chyflawnid ynddo un o effeithiau arferol yr elfen hon*." Y pethau canlynol ydynt rai o brif nodweddiadau yr awyr-sugneddydd:—O fewn y llestr gwag crybwylledig, bydd i bluen syrthio i'r gwaelod mor gyflym ag aur. Bydd i'r rhan amlaf o greaduriaid drengu mewn mynydd neu ddwy, er y bydd rhai, megys llysywod, malwod, llyff-

aint, geleod, &c., heb drengu gryn amser, am y medrant fyw mewn awyr *denouach* na chreaduriaid eraill,—bydd i'r bywyd llyseniog beidio—bydd i waed, llaeth, a llifnodau (*fluids*) eraill ymchwyddo ac ymgynhyrfu—bydd i dân ddiffodd, diffydd canwyll mewn mynydd, glo mewn pum' mynydd; ond bernir nad yw yn effeithio nemawr ar haiarn poeth—bydd i bylor gŵn *doddi*, ac nid fflamio—i dân-reffyn (*match*), er ymddangos yn ddiffoddedig oddifewn, adgynneu oddiallan—bydd i ddur gnuo gwreichion o gâreg dân fel mewn awyr cyffredin—bydd i nodwydd y maen-tynnu (*magnetic needle*) weithredu fel arferol—bydd i fwg redeg i'r gwaelod, a gorwedd yno mal y gwna dwfr mewn llertr arall—bydd i wres fagu trwy ymrwbiad (*attrition*)—bydd i'r golenod (*glow worms*) golli eu goleuni tra yn y llestr, ond llewyrchlu mor oleu ag erioed wedi cael awyr—bydd i gloch er ei tharo beidio rhoddi sain—bydd i ddwfr rewi—bydd i law a osodir ar geg y llestr gwag (os bydd y twll yn fawr) gael ei dryllio gan bwys a rhuthriad yr awyr, yn nghydag amrywiol bethau llynod eraill. Yr ydym yn taer ddeisyf ar y darlennydd i *ddwyse ystyried a chofio* y pethau a enwyd, gan eu bod yn profi mewn modd eglur ac anwrthwynebol y rhan amlaf o osodiadau a dywediadau yr ysgrif hon.

Wrth ddywedyd fod yr awyr yn ystrwyth, y meddwl yw, y gellir gwasgu llawer o "awyr cyffredin" i ychydig le. Yn ôl yr egwyddor yma y mae yr hogyn yn saethu â gŵn scawen. Wedi sicrhau pelen yn un pen, gyda mawr ffwdan, y mae yn chwythu i roddi llonaid ei wn o awyr, ac wedi poeri ar y belen arall, i attal i'r gwynt ddiano, y mae yn ei tharo yn y twll gyda brys, ac yn ei gwthio yn mlaen, gan wybod y bydd i'r awyr, pan na oddef fyned yn dynach, dafu y bellaf i gerdded. Yn *maha athrofa y daeth yr hogiau bach mor gyfarwydd yn athrawiaeth hydwythedd* (*elasticity*) *yr awyr?*

Yr ydys wedi cael prawf fod llawn cymaint o rym saethu mewn awyr wedi ei wasgu i'r eithaf ag sydd mewn pylor (*powder*). Ychydig fynydau yn ol, dywedodd cytaill geirwir wrthym iddo weled saethu pelen trwy astell lawn dwy fodfedd o drwch â gŵn gwynt (*air-gun*). Y mae siorwydd y gellir gwasgu llonaid unrhyw lestr o awyr yn ei drwch cyfartal i lanw llestr wyth cant o weithiau yn llai. A gwna llestraid o awyr cyffredin oddef ei arlydaenu i lanw llestr mwy na thair mil ar ddeg o weithiau yn fwy. Yr ystythder hwn, (fel ail achos) megys tyn a gwith-lafnau (*springs*), sy'n cadw y corff a'r gwaed mewn ysgogiad parhaus.

Y mae gallu yr awyr i godi gwlybwr o'r

moreodd yn dra gogoneddus a thellwng o'n sylw. Mae dystyllio neu godi'r mymryn lleiaf o ddwfr o'r môr, heb halen na halltrwydd, yn orchwyl sydd bron a threchu cywreinrwydd a manylrwydd dyn. Eto, y mae yr awyr fel rhyw was ffyddlon yn oodi helaethrwydd o ddwfr croyw, gan adael yr halen ar ol. Wedi neillduo y naill oddiwrth y llall, y mae megys yn cludo y dwfr mewn cwmwl-lestri ar ei ysgwydd, yma a thraw, ac wedi dyfod nwech ein pen, yn lle arllwys ei holl faioh ar *unwaith* i'r *un man*, a'n boddi, y mae yn ei ddyhidlo yn ddafnau mân, megys trwy ogr sidan, (ac ambell waith yohydig yn frasach) i ddyfrhan ein mensydd, a disychedu dyn ac anifail.

Dichon mai nid afraid ac annerbiniol y sylw canlynol yn y lle hwn:—

Gellid meddwl mai rhyw *'stwc* du mawr llawn o ddwfr ydyw ambell gwmwl dudew fydd yn ymddangos uwch ein pen; ac ar wlaw fod y *'stwc* yma yn gollwng: ond nid felly y mae. Nid ydyw y cwmwl towaf a welson eried ond gronynau o ddwfr mor fân nes ydynt ysgafnach na'r awyr; ac, o ganlyniad, yr awyr yn eu cynal i fyny. Ac, y fynydd y bydd i'r dwfr fyned yn fwy na chydbwys â'r awyr, neu yn hytrach i'r awyr fyned yn ysgafnach na'r dwfr, bydd i'r gronynau syrthio, ac ymgyylltu, gronyn at ronyn, (gan gynyddu yn barhaus wrth ddyfod i lawr) nes o'r diwedd ddisgyn yn ddafnau (mwy neu lai yn ol pwys yr awyr a hyd eu taith) ar y ddaear. Hyn ydyw yr hyn a elwir yn gyffredin, "*aww gwlaw*."

Gellid sylwi yn mhellach fod atdywyniad* neu adlewyrchiad pelydr yr haul i'w briodoli i'r awyr. Dichon y bydd hyn yn anealladwy i rai, ac anghredadwy gan eraill; gan hyny, ymdrechwn ei egiuro a'i brofi. Mae pelydr yr haul bob amser yn cael ei saethu mewn modd unionsyth tua'r ddaear; o ganlyniad, heb wasanaeth yr awyr, rhaid y byddai tywyllwch dudew yn mhob man na byddai yr haul yn ganfyddadwy. Nid yn *raddol* y byddai i doriad gwawr gymeryd lle, ond arosai yn berffaith dywyllwch hyd ymddangosiad yr haul, ac yna byddai i'r goleuni ein taro fel ffrwd dirybudd. Yr un modd drachefn yn yr hwy, pan fachludai yr haul, tywyllwch diymwth a'n gorobuddiai. Pe hyn fuasai cyfansoddiad pethau, tlawd a thywyll fuasai cannoedd o deuluoedd sy'n cyfaneddu yn ochrau cil haul. Dichon y buasai eu nos hwy, druain, yn para ddan ffa, a mensydd eu cynyddogion, gwyneb haul, fel gwlad Gosen gynt, yn oleu yn eu

bymyl. Hefyd, yn ol hyn, byddai dyn mewn tywyllwch y fynydd o troai ei gefn at yr haul, ac yna byddai yn rhywyr iddo waeddi, "*Och, 'rwy yn fy ngoleu fy hun*." Mewn galr, ni welai neb ddim ond rhyngddo â'r haul, o'i b'ai fod gronynau dirif o'r awyr megys yn benthyca gronynau dirif o oleuni, gan eu lluchio mewn effaith o'r naill i'r llall, a thrwy hyny roddi goleuni i ni, pan fydd yr haul yn bell bell oddiwrthym.

Yr awyr hefyd (fel rhyw genad ufudd) sy'n troeglwyddo sain o'r naill-fm i'r llall; ac heb yr awyr, gallai dyn floeddio (pe gallai floeddio er hyny) nes pen-holli, heb i'w gymydog o fewn dwy lath ei glywed.

Wrth roddi y meddwl i chwilio dipyn yn mbellach am wasanaeth yr awyr, ni gawn yma fforoedd diben draw. Heb yr awyr ni ehedai yr adar—heb yr awyr nis gallem hwylio ein llongau—heb yr awyr ni wasgarid na drygsawr na pherarogl—heb yr awyr nis gallem gyneu tân ar aelwyd i drin ein bwyd—heb yr awyr nid heb boen y gallem weled ein gilydd—heb yr awyr nis gallem glywed ein gilydd; ond pahan y dywedwn fel hyn?—HEB YR AWYR NIS GALLEM FYW.

Heb 4-ni ysgrifennu adfyfyrdodau ar hyn, hyderwn y bydd pob darlennydd yn barod i ddywededy o galon. "*MAWE YW EIN HARG-LWYDD, A MAWE EI NERTH: ANEIRIF YW EI DDEALL*."—R.

Addysg Cyffredinol.

LLENLITH.

Yn cynnwys diogelwch y wir grefydd yn nyddiau y patriarch Isaac a Jacob, yn nghyd a'r modd yr amddiffynodd Daw ei achos ac a'i dygodd yn y blaen am yspaid gweinidogaeth y cyfryw brif awyddogion yn yr eglwys-Hebraidd.

Parhad o'r t. d. 266.

Brysiwn i sylwi ar, HELYNTION BYWYD TEULUAIDD JACOB, YR HWN HEFYD A ELWIR ISRAEL. Tra yr oedd Jacob yn trigo yn Haran, efe a welodd amser trallodus, a daeth amgylchiadau dyrus a chwerw i'w gyfarfod, nes oedd ei galon yn dwn deimlo ac yn hiraethu yn aml am ddychwelyd i dŷ ei rieni cyfrifol, gyda holl ddymuniadau arferol y cyfryw ag oedd yn arwain bywyd bagelliol. Yr oedd yn awyddus iawn yn fynych am weled ei urddasol oedranus dad unwaith yn ychwaneg, i fwynhau tynerwch cariad a serch mam, ac i geisio cymod a'i frawd ag oedd wedi digio, llied mawr yr hwn hwyrach oedd wedi lleihau os nad wedi diflannu gydag amser ei absenoldeb ef. Ond gan nad oedd Laban yn debygol o gan-

* Gwrthodriad (*refraction*) y pelydr, tebygid, oedd meddwl yr ysgrifenydd.—GOL. I CEN.

latau iddo ymadael a'r ol bod gydag ef cyhyd ac yn ei wasanaeth ef am ugain mlynedd, yr oedd yn ystyried y gwnai hyny leihau cyfoeth a gallu ei deulu yn fawr a sylweddol; felly efe a gymerth fantais ar abeonoideb ei dadynghyf-raith yn diwrnod ac a ymadawodd yn ddîrgel gyda ei deulu a'r meddiannau oll; a'i wraig Rahel, a gymerodd gyda hi ddolwau ei thad heb ei ganiatâd ac yn ddiarwybod iddo ef; pan gafodd Laban allan ei golledu ef gan ei feroch o'r delwau, efe a gynullodd ei weision yn nghyd ac a erlidiodd yn egniol ar ol y ffoduraisiad; ond ef a ryhuddiwyd gan Dduw yn brydlawn ar y ffordd, i beidio niweidio, cyffwrdd, nac yngm yr un gair wrth ei was Jacob. Wele yr Hollalluog wedi dyfod i'r maes o blaid yr hwn oedd yn ei ofni ac yn meddwl am ei enw sanctaidd ef, gan hyny yr oedd mwy o'i dda nag a allasai fod yn ei erbyn. Ac ar ol i Laban chwilio yn ofer am y *Tera-phim* a guddiasai Rahel yn gwbl ddiogel, efe a wnaeth gyfamod A Jacob; pa un a gadarnhawyd yn ddifrifol trwy aberth a chodiad colofnafaen yn gôfadail o hyny.

Wedi i Jacob groesi yr Iorddonen, efe a ddechreuodd ofni anfoddlonrwydd ei frawd, ac a anfonodd genad ato ef, i fynegu ei fod yn dychwelyd. Yr oedd Esau yr amser hyny yn preswyllo yn agos i fynydd Seir, ac yn bennaf llwyth galluog. Eithr dychwelodd y genad heb fod yn faith, a'r newydd brawychus, bod Esau ei hun yn agoshau gyda ei bedwar cant o wyr. Pan glywodd Jacob hyn, llanwyd ef gan fraw a dychryn, fel y bwriadodd geisio gostegu digter Esau trwy anrhegion mawreddus, ac ar yr un amser efe a ranodd ei gymdeithion yn ddwy fintai, fel ag os buasai i un gael ymosod arni, y gallasai y llall gael cyfleustra i ddiano. A bu Jacob am yspaid yr holl noson hyny, yn ymdrechu yn Peniel a pherson anrhydeddus o llys y nefoedd, yr hwn fel y meddylir oedd yr Arglwydd Iesu Grist; oblegid efe a ymddangosodd iddo mewn gwedd ddynol, yn ffurf y natur y darfu iddo wedi hyny ei chymeryd i undeb personol a'i natur ddwyfol, a Jacob a lwyddodd felly gyda Duw, canys efe a'i bendithiodd ef yno trwy adnewyddu ei gyfamod grasol a'i gadarnhan ag ef; yr hyn oedd yn arwyddo fod goleuni efengyl Duw yn y cyfryw fodd yn tywynu yn fwy llewyrchus fel ag oedd yr amser yn nesau at ddyfodiad Crist. Yna yr angel, y cenhadydd urddasol, a gyffyrddodd â gwyn mordaidd Jacob fel y gwywodd, ac y llaesodd cyswllt ei forddwyd ef. Ac mae ei hiliogaeth, er hyny hyd yn hyn, yn llwyr ymatal oddiwrth y rhan hyny o bob creadur ag sydd yn cael ei ladd i

fod yn ymborth i ddyn. A chynfnewidiodd y genad nefol hefyd ei enw ef, gan ddywedyd, "ni elwir dy enw di mwysach Jacob, ond Israel;" y rheawm a roddir dros hyn ydyw, "oblegid cefais neth gyd â Duw fel tywysog, a chyda dynion, ac a orchfygaist" Gen. 32: 24—32, canys parodd Duw fod derbynïad Esau o'i frawd Jacob yn foneddigaidd a char-edig, oherwydd efe a wrthododd yr anrhegion helaeth a gynnygiwyd, ac a geisiodd gael gadael rhan o'i ganlynwyr i wyllo ar osgordd anflwrol ei frawd. Eithr Jacob yn ol ei arfer ochelgar a wrthododd hyn o gymwynas, a chymeredd cyfnewidiad neillduol le er gwell yn muchedd foesol Jacob o hyn allan.

Ac ar ol yr ymgysfardd yma, Israel a gychwynodd i Salem yn rhandir Sichein; lle y prynodd faes gan y preswylwyr, ac a adgym-erodd a'i hoff alwedigaeth fugetiol yn dawel am dymor; ac yr oedd gydag ef erbyn hyn, un ar ddeg o feibion, o'n ferch; o ba rai, Joseph yn unig oedd o hiliogaeth ei anwylyd Rahel; y lleill oeddynt blant Leah neu ei ordderch-wragedd.

Dianrhydedd ei unig ferch Dinah, yr hon a waradwyddwyd gan Sichein, tywysog y wlad hyny, a ddialwyd yn reynus a barbaraid yr amser hwn, gan ei brodyr, Simeon a Levi; oblegid hwy a dafiasant y Sicheiniaid oddiar eu gocheliad a'u gwyliadwriaeth, trwy gynghrair ffugiol a hwynt, ac yna rhuthrasant arnynt, pan oeddynt yn gŵl anmharod a hollol anysogwyliadwy, a lladfasant holl wyr y llwyth yn y modd mwyaf creulon. Eithr y drygioni anllad hyn, a ofidodd galon heiddychol Jacob, mor fawr fel ag y bu iddo gyfnewid ei breswylfa drachefn yn ddiwyfod ac annysogwyliadwy iddo ef, a gadael y maes a brynasai yno, a'r allor a adeiladasai arno, ac a gysegrasai i Dduw Israel, er ei addoli ef yn mysg paganïaid y lle, a dwyn y wir grefydd i'w sylw er eu dychwelyd hwynt i'r wir ffydd; canys yr oedd yn awr yn ofni yn fawr at-deimlad digllawn y llwythau cymydogathol a'u dialedd unfrydol; ond rhagluniaeth ddwyfol a wylodd drosto ef, canys yr oedd dychryn yr Arglwydd ar yr holl ddinasoedd o'i amgylch; er hyny efe a ddewisodd Bethel yn drigfan newydd, sef y lle y cafodd weledigaeth yr ysgol ar ei daith gynt i Haran. Ac wedi cyrhaedd i Bethel, Israel a wnaeth allor i'r Arglwydd yno hefyd, lle yr adnewyddodd ac y cadarnhaodd Duw ei gyfamod drachefn ag ef, ac efe a draddododd yno yr amser hyn, bregeth ardderchog i'w blant a'i dylwyth oll, yn erbyn y delwau eilunaddolgar a'r gwrthgyfaredau ofergoelus ag oedd wedi cael eu trosglwyddo i'w deulu, ac a waharddodd

yn llym yr arferiad o gynnal i fyny y defodau paganauidd &c., ac efe a bregethodd mor rymus ac effeithiol, fel y darfu idlynt gasglu yn nghyd y delwan a'r clust-dysan a'u rhoddi oll i'r pregethwr yr hwn a'u claddodd i gyd yn gryno yn y ddaiar. Yna yr Arglwydd a gadarnhaodd hawl Jacob i'r enw Israel, canys efe a'i galwodd ef Israel, Gen. 35.

Wedi hyn efe a symudodd i le ger llaw, o'r enw Bethlehem, ac yno y bu ei anwyl wraig Rachel farw ar enediggaeth ei hail fab, yr hwn a enwodd cyn iddi farw, Benoni, *mab fy ngalar*, ond ei dad a'i galwodd ef Benjamin, *mab ei ddeheulaw* neu ei neillduol hoff fab.

Yn fuan ar ol hyn, bu farw y patriarch Isaac, tad Israel, pan yn gant a phedwar ugnin ac wyth mlwydd oed, ac yn y flwyddyn 642 wedi y dylif; a chladdwyd ef yn anrhydeddus a defodol gan ei feibion Israel ac Esau, yn Meddrod y teulu yn maes Machpelah. Esau ar ol marwolaeth ei dad, a gynerodd ei deulu, a'i holl eiddo ag oedd ganddo yn nhir Canaan, ac aeth i'r wlad oddiwrth wyneb ei frawd Israel; "oblegid y tir ag oeddynt yn ddyfeithriaidd ynddo nis gallasai en cynnal hwynt, oherwydd lluosogrwydd eu hanifeiliaid." Y lle a ddewisodd Esau yn breswylfan yr amser hyn, oedd amddiffynfeydd mynydd Seir, yn y wlad rhwng Palestina ac Arabia. A daeth Esau megis ag y rhegfyngodd Isaac ei dad, yn gyff aenbodaeth gref, sef yr Edomiaid neu yr Idmeaid. A dywedir fod nodwedd yr Edomiaid yn gwblgydweddol a rhagfyngiad y patriarch; oblegid yn oeddynt yn genedl ddewr a rhyfelgar, ac yn cynnal eu hannibyniaeth "trwy y cleddyf." Yr oeddynt hefyd yn ofalus a diwyd mewn masnach, "yr hyn a wnaeth eu haneddau yn llawn o fraser y ddair."

I'w barhan.

GENEDIGAETH CEIDWAD.

"Canys ganwyd i chwi heddyw Geidwad yn ninas Dafydd, yr hwn yw Crist yr Arglwydd." Luc 2: 11.

Un o'r rhyfeddodau mwyaf oedd genediggaeth y Gwaredwr. Fe hysbyawyd am hyn, ac fe ddysgwyliwyd yn hir am dano cyn ei ymddangosiad. Pan daeth yr amser gorau iddo gael ei eni fe gymerodd hynny le yn ol y prophwydoliaethau yn gywir. Yr oedd gwybodaeth am y weithred rasol hon yn y nefoedd cyn i'r angel ddyfod i lawr i wlad y dddeur i hysbyan ac i gadarnhau mai efe oedd y Measia mawr. Mae yn hynod i weled yn y gyfrol ddwyfol, pwy galodd y wybodaeth gan yr angel fod Crist wedi ei eni, sef, bugeiliaid oedd yn aros yn y maes, ac yn gwylied eu pridd liw nos; i'r dyben idd en diogelu rhag yspeiliwyr, a bwystfildog ysglyfaethus. Dengys dywediad yr angel:—

I Bod Iesu yn Geidwad i ddynolryw. Sylwn,

1. Ei fod yn Geidwad ordeiniedig gan ei Dad. Yr oedd ef osodiad yn ei swydd gyfryngol yn angelionheidiol. Heb. 5: 5.

2. Geidwad addas i ni. Byddai meddwl bod on mor ddoeth a Duw wedi anfon Geidwad addas yn tueddu i iselhau nodweddiad y Bod anfeidiol. Mae yn hollol afresymol i feddwl felly. Yr oedd pob peth, ac y mae pob peth yn y Gwaredwr mawr sydd angenrheidiol ar bechaduriaid er eu iachawdwriaeth. "Oblegid rhyngodd fodd i'r Tad drigo o bob cyflawnder yuddo ef." Col. 1: 19.

3. Geidwad gwerthfawr ac angenrheidiol ydyw. Ni allasai neb pechaduriaid achub eu hunain; yr oedd yn rhaid cael lawm cyn cael trefn i gadw y rhai a gollasid. Oai buasai i'r Grist ddyfod i fod yn Waredwr, ni achubasid, ni troseddwr rhag y goep haeddianol am bechod. Buasai dynion fel yr angelion drwg yn ddiobait am ddedwyddwch pe na chwawem Geidwad i'n iachub.

4. Geidwad grasol ac unigol yw ef. Efe a ddaeth o fodd ei galu heb ddim rhwydau o'i du ef; na dim teilyngudd o'u tu ninau; ac nid oes neb ond ei hwn all ein gwaredu. "Ac nid oes iachawdwriaeth yn neb arall," &c. Act. 4: 12. Un arch oedd i waredu rhag y dylif, ac un Geidwad sydd wedi ei ddarparu er ein cadwedigneth dragwyddol.

II. Y dull mae ef yn gwaredu. Gellir nodi yn:

1. Ei fod yn cadw trwy y drefn a gwblhodd yn ei farwolaeth iawol ar y groes. Gau ei fod yn sylwedd y cysgodau, yr oedd galwad am iddo ddyoddef a marw, oblegid yr oedd yr anifeiliaid yn yr aberthau yn ei bortreiaid ef felly. Clywawon rai yn dywydd, "y gallasai Duw achub heb i Grist farw," ond mae y Beibl yn profi yn wahanol. "Ac wedi ei berffithio, efe a wnaethpwyd yn Awdwr iachawdwriaeth dragwyddol i'r rhai oll a ufuddhant iddo." Heb. 5: 9. Mae y drefn i gadw rhag marwolaeth yn barod, ac mae Iesu yn eiriol yn y nef o blaid achubiaeth.

2. Mae y Geidwad anwyl yn Bethlehem yn gwaredu pechaduriaid, trwy eu dwyn trwy yr efengyl a gweithrediad yr Yspryd Glan, i wneyd derbyniad o hono ef er iachawdwriaeth. Nid yw yn cadw yr annychweledig yn ei gyndynrwydd. Mae pawb a gedwir yn ufuddhau i alwadau yr efengyl, ac yn hau i'r Yspryd. Rhuf. 8: 1.

3. Mae Crist yn gwaredu ei bobl oddiwrth eu pechodau. Rhaid i ni gael ein gwaredu oddiwrth ein llygreddigaethau cyn cael nefoedd. Mae angen sancteiddhad arnom cyn bod yn addas i wlad o burdeb. Dylem holi ein hunain, A ydym yn dyfod yn burach. Pa bechodau ydym wedi eu gadael heibio? A oes mwy o gariad at sancteiddrwydd ynom yn awr nag ydoedd yn yr amser a aeth heibio? A oes mwy o ofu arnaf i golli fy lle fel Cristion, na fu erioed o'r blaen? A yw gwaith yr Arglwydd yn fwy pleerus i mi nag ydoedd? Mae angen arnaf i ddyfod yn sancteiddiach rhag i angau i'm dal cyn y byddwyf yn addas i'r nef. Mae lle i ofni bod miloedd yn hollol ddilawydd

am eu glanhau; gwnant feddwl bod Crist wedi marw drostynt, ac maent yn hollol dawel yn eu pechodau; pa rai ydynt mor anwyl ganddynt ac erioed, os nid yn anwylach. Gobaith disail sydd gan y cyfryw am gael nefoedd ar ol eu marwol-aeth.

ADDYSGIADAU YMARFEROL.

1. Dylom fod yn wir ddiolchgar am i gariad mor fawr gael ei amlygu, ac i Grist farw drosom. Bydd hyn yn deatyn can gan fyrddiynau byth yn y nefoedd.

2. Gan fod pob dyn yn golledig heb iddo adnabod y Ceidwad Iesu, mae yn rheymol i ni ymofyn a ydym ni yn ei adnabod. Nid oedd byw yn yr un ardal a'r arch yn ddogelu neb yn amser y dylif mawr, ac nid yw olyfied am Grist ddim yn ddigon, rhaid ei adnabod neu fod byth yn golledig. Enaid gwerthfawr, llef am ran yn y Gwaredwr, tra mae modd cael gafael ynddo er iachawdwriaeth.

3. Trwm yw gweled neb yn gwrthod Ceidwad. Dyma bechod nas gall y Paganiaid ddim bod yn euog o hono. Bechadur tlawd fel fy hunan, paid a dewis lliad a soriant y Duwddod i dragwyddoldeb o flaen ei heddwch a'i iachawdwriaeth.

4. Mae cadwedigaeth rasol trwy Grist yn werthfawrocach na holl bechod y byd presenol. Ni fydd neb yn canu ac yn gorffeddu yn y farn am eu bod wedi meddu cyfoeth daiarol, parch ac anrhydedd yn y byd yma gan eu cyd-bechaderiaid ond bydd yno dyfais fawr ddirifed yn clodfodi am iachawdwriaeth trwy waed yr Oen; ac yn rhoddi iddo yr enw am farw drostynt idd eu gwaredu rhag y gnep ddyledus am bechod, a'u dwyn i fwyndad o wnyfud trwyddol yn y nefoedd. Bydded i ninnau ymdrechau bod o les gydag achos yr Hwn fu farw i ni gael bywyd.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

DECHREU BLWYDDYN.

Oa yw diwedd blwyddyn yn adeg bwyseg, felly y mae dechren blwyddyn Adeg i ddechreu gyda gorchwylion daionus ydyw, er ein diwyllio ein hunain a llesau eraill. Adeg i ddechreu'r daith tua'r nef lle yr ydym, rai o honom, heb ei dechreu o'r blaen. Adeg ydyw i ymadnewyddu mewn rhinweddau a grasau, lle yr ydym wedi llwfiâu. Cyfnod y bydd llawer yn gadael y ddacur ac yn wynebu ar y bythol lyd ydyw y flwyddyn newydd hon. Edrychwr ar fod ein fyd wedi ei drefnu, ein lampau wedi eu trwsio, a ninnau fel rhai yn dyalgwl y Priodfab.

Bydded i'n hieuencyd hoff (dywedwn y flwyddyn hon eto, fel y dywedasom rai troion o'r blaen) ddechreu gyda dechreu y flwyddyn i ddarllen y Beibl o'i gwr, gyda'r penderfyniad o ddarllen y Memurwn sanctaidd trwyddo oll, os cant fyw hefyd, cyn terfyniad y flwyddyn. Bydded cyrddau gweddio, gan frodyr neu gan chwirydd, neu yn ughyd, yn cael eu dechreu lle nad ydynt yn bod o'r blaen. Bydded adnewyddiad gyda rhyw flurhadau mwy gobeithiol gyda yr ysgol Sabbath.

ol. Bydded adnewyddiad mewn casu mawl Bydded ail gyhwyn yn ngwersylloedd y fyddiaid ddirwestol. Bydded y cymdeithasau daionus yn derbyn mwy o bleidgarwch mewn haelionus gyfraniadau. A bydded mwy o ymdrech yn bod dros gyntro a chynorthwyo ein milwyr ar faes y frwydr fawr yn nechreu y flwyddyn newydd hon.

Cyfnod ag y cyflawnir ynddo bethau o bwys yn ein gwlad ydyw y flwyddyn hon. Mae y cynygriad am faddau i'r bradwyr, a derbyn yn ol yr edifeiriol, wedi ei roi allan eisoes. Diau y derbynir y cynygriad gan laweroedd; ac yr adferir trefa yu y wlad cyu bo hir iawn. Ein Llywydd sydd ddiysgog dros y mesurau o ryddbad a gyhoeddodd. Gweithrediadau dyddiau cyntaf y Gydgynghorfa a argoeliant y bydd mesurau o bwys er daioni yn cael eu mabwysiadu y flwyddyn hon. Mae achos crefydd yn isel. Ond byddwn obeithiol, cyfyd gwawr ar yr achos eto. Symud y rhwystrau oddiar y ffordd a wneir yn awr, —dileu deddfau gorthrymos a sefydlu rhai gwell —codi y pantiau, darostwng y brynau, a pharatoi ffordd yr Arglwydd a wneir yn awr. Hyderwa y bydd symudiadau o bwys mawr yn cymeryd lle cyn diwedd y flwyddyn 1864. Yr ydym yn nesu at gyfnod gwell.

DIWEDD BLWYDDYN.

Cyfnod o bwys i ni i'w ystyried ac i dynu addysgiadau buddiol oddiwrtbu ydyw diwedd blwyddyn. Mae yr adeg a gafwyd genym i wneuthur daioni yn y flwyddyn sydd wedi terfynu, pa ddefnydd bynag a wnaed o'r cyfryw, wedi myned heibio fel naa gellir ei galw yn ol byth. Mae y gweithredoedd a gyflawnwyd wedi eu seilio drosodd hyd y farn ddiweddar—newid i fod arnynt mwy. Mae lle i edifeirwch ac i droi i'r iawu o bob gwyni tra mae ein tymor heb derfynu, ond nid oes modd cyfuewid yr hyn a wnaethpwyd.

Dylai diwedd blwyddyn ein hadgoffau yn ddi-frifol am ddiwedd ein hoas a'n deffroi i edrych ym mha le y mae ein cartref trwyddol yn debyg o fod—a ydym yn nesu at byrth y ddinas bur a'r orphwysfa nefol tra y mae ein gyrfa ddaiarol yn tynnu at derfynu. Tymor tra phriodol i hunanymholiad ydyw diwedd blwyddyn. Llauer o'n cyduabyddion a'n cyfeillion hoff sydd wedi dyfod i derfyn eu dyddiau, a'r flwyddyn "1863" fydd ar gareg fedd aml un o honant.

Mae gweithrediadau o bwys mawr wedi eu cyflawni yn y wladwriaeth yn y flwyddyn 1863—buddugoliaethau wedi eu henill, a mesurau o ganlyniadau pwysig wedi eu mabwysiadu. Y rhyddiad a gyhoeddwyd i gaethion y talaethau gwrthryfelgar yn nechreu y flwyddyn sydd wedi ei gadarnhau yn y modd egluraf tua diwedd y flwyddyn—y talaethau cyffiniol ydynt yn dyfod yn addfetach addfetach i ddewis drostynt eu hunain yr un egwyddorion—y gwrthryfel, yr hwn a ddygodd y fath anhrefu a thrallod ar y wlad.

sydd wedi dyfod i gylch lled fach—y mae yn fyw,
ond hyderwn ei fod yn ei ingoedd angeuol di-
weddef. Arwyddion yr amseroedd a ddangosant
y bydd i ddybenion gael eu hateb tiwyddo, tra
gwahanol i'r hyn a amcanwyd gan flaenoriaid y
fradwriaeth. "O'r Arglwydd y mae hyn, a hyn
sydd ryfedd yn ein golwg ni."

Barddonol.

GALAR MAM.

Ni foam gynt yn Nghymra'n byw,
Ein genedigol wlad,
Mewn lle wrth odrau uchel fryn,
Y man bu'm mam a'm tad,
Ger ffynon loyw hollol iach,
A'r awel oedd mor glir;
O ddyddiau dedwydd aethant fwrdd,
Hwy gofir amser hir.
O gylch y tân ar noswaith oer,
Yn nghanol gauaf hir,
Ymddiddan am y trethi wnaem
A'r rheut oedd ar y tîr;
Y gwr ddywedai, "Hi ddaw'n well,
Ni awn yn bell i fyw,
Mae yn America", dir yn rhad,
Na fydd gwynfancu clyw."
"Er mwyn y plant ni awn yn siwr
Pan y daw tymor haf,
Cawn werthu'r pethau oll yn rhwydd,
Clyw paid a bod yn glaf;"
Ac felly gwnawd er calon friw,
Ymadael wnaethom ni;
Wrth gefau ar gyleillion mwyn,
Wylasom ddeigrau'n lli.
Ein diogela gawsom oll,
Ar donau mawr y môr,
Ein mawl a roddwyd iddo Ef,
Sef i'r anfeidrôl lor;
Sefydla wnaethom yn y wlad,
Ar dyddyn ger y nant,
Ein bwriad oedd cael cartref elud,
I ni a'r idd ein plant.
Ar forau teg i'n clustiau daeth
Y newydd blin, "Bod brad
Yn erbyn ein llywodraeth dda
A rhyfel yn ein gwlad;"
Ein meibion dewr gwisgasant gledd,
Er cymaint oedd ein cur,
Gan ddywedyd "Mae'n rhaid i luoedd maith,
I gario arfau dur."
"Mae ein llywodraeth i ni 'n gu,
Ei dal i fyw wnaen,
O byddwch wrol, dad a mam,
Y fuddugolineth gawn,
Y mae cyfiawnder nef o'n ta
Gwna rhyddid gario'r dydd
Yr iau a dorir cyn b'o'n hir,
Daw myndd o'u rhwymaeth rhydd."
O pwy all draethu gofid mam
Bob awr o'r dydd a'r nos?
O achos colli anwy'i blant.
Mor ddyfned yw fy loes;
Ar un prydawn daeth i'n o'r dref
Eu llythyr, anwy'i yw;
Mor dda oedd genym glywed am
"Eu bod ar dir y byw."
Ond buan daeth y newydd blin,
Do am y frwydr fawr;
Fy nghalon aeth yn oer fel plwm,
Mi wylais lawer awr;
Gweddiwn drostynt ar fy Nuw,
Eu cadw yn ei law;
Dymuno wnaen am iddo ef
I gadw'r angau draw.

Dim gair ni ddaeth am amser hir,
I ddywedyd pa le'r oent hwy,
O mi a deimlwn y pryd hyn
Fy nghalon braidd yn ddwy;
O'r diwedd daeth y newydd trist,
Mor arw oedd ei wedd!
Gan draethu i'n y newydd dwys,
"Mae 'ch meibion yn eu bedd."

O na fusawn gyda hwy,
Pan draw ar faes y gwaed/
Pan oeddent hwy yn marw yn mhell,
Wrth sefyll dros eu gwlad,
Mi'a roddaswn iddynt hwy
Ryw gymorth yn eu poen;
Hyderaf iddynt ro'i eu pwys
Ar haeddiant gwaed yr Oer.

Neu O nŷchawawn am un tro
I wel'd eu hawddgar wedd,
Neu yntau i gael gwel'd y fan
Eu claddwyd yn eu bedd,
Mi'a roddaswn lysiau tlws
I dyfu ar y fan,
Ond mwy eu gweled byt'n nis caf,
O Ddau bydd i mi 'n rhan.
O fyd trafferthus llawn o ing
Wyt ti yn mhob rhyw le,
'Does ond blinderd yma'n bod!
Yn mhob man dan y ne';
Cyn hir mi af i'r ddaew fedd
I hano'n dawel fawn,
Ac yno ni ddaw newydd blin,
Y borau na'r prydawn.

Mewn galar dwys a'm gwsg yn dda
Yr af hyd ben fy nhaith.
Ac mi feddyllaf lawer awr,
Ned yw y ffordd yn faith;
Ac megis Rachel wylo wna!
A thawdd yw gwybod pa'm,
Trwy brofiad gwn rwy'n tytio nawr,
Mai mawr yw galar mam.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

GALAREB.

Er cof am TIMOTHY ROBERTS, anwyf iab Mr. John
W. ac Ann Roberts, Steuben, swydd Oncida, yr
hwn a fu farw Ebrill 29ain, 1863, yn 12 ml. oed.

CYFLWYNEDIG I'W DAD A'I FAN.

Pan ddaw angau i gym'logaeth
Neu i deula ar ei daith,
Tybed nad yw weithiau'n d'ryau,
Neu yn methu yn ei waith?
Mae yn anl yn myned heibio,
'R hen methliedig afach wedd,
Ac yn taw'r ieuanc thio,
Mawr ei glod a min ei gledd.
Pa'm na byddai weithiau'n gweithio
Ar ei dro yn well ei drefn?
Os yw yn briodol imi,
Feiddio gofyn yn ei gefn.
Pa'm na byddai'n ceisio weithiau,
Ganiadhad gan wr y tî?
Tad neu fam, neu briod hawddgar
Pwy g'ai ddwyn i'r ddaear dda?
Nid yw angau ond Cenhadwr
Dau lywodraeth ddoeth ein Daw,
Ganddo Ef, mae yr awdurdod,
Pwy i'w ladd, neu'i gadw'n fyw,
Ac ni feidd y seraph puraf
Yn mysg torf Caersalem fryn
O'fyn iddo ef am reswm,
"Pa'm a gwnaethost ti fel hyn?"
Angau ddaeth i'ch anedd chwithau
Toredd impyn teg i lawr,
Aeth a'ch Timothyus o'ch mynwes
Mae ei le yn wag yn awr.
Ond gocheilwch ameu cariad,
Nac awdurdod ddoeth eich Duw,
Ceisiwch nerth i dd'weyd yn grogry,
Gwnaeth yn iawn, ein Harglwydd yw.

Benthg oedd eich bachgen tirion
Gawsoch gan eich Tad am dro,
Enill wnaeth eich serch a'ch calon,
Cyn ei fyn'd i'r dawel fro;
Bwriad Duw oedd codi'ch sulw,
At awr marw nad yw'n mhell,
A'ch ailgychwyn oll fel teula
Tua'r wlad a'r ardal well.

Mawr f'ch cysur wrth ei fagu,
Ufudd oedd i'w dad a'i fam,
Gwyddoch na ddioddefodd adfyd,
Yn ei oes na chroes na cham,
Gweloch hefyd ei fynediad,
Draw o rwydau, daear lawr,
Gwell oedd hyn i chwi na'i adael
Yma yn yr antial mawr.

Nid oes cystudd, poen na rhyfel
Yn y wlad mae'n awr yn byw,
Ymdawelwch—daifw'ch gofal
Pan mae'n dawel gyda Duw,
Newydd trist ni chwech chwi glywed,
Mwy am dda o ef na'i daith,
Ni ddaw gofid lido yntau

Byth am danoeb chwiltan 'chwaith.
Huno'n dawel mae a gorphwys
Yn hen Fynwent oer Steuben,
Aeth ei enaid i Bargwys,

At y llu tufewn i'r hen;
Ond mae agoriadau'r beddrod,
Dan awdardod Iesu'n awr,
Llyncir angau mewn diddorad,
Boreu'r adgyfodiad mawr,

O mor felus ailgyfarfod,
Yn y Nef a phawb yn iach,
Ond cael crefydd, chwi gewch hyn
Oll yn nghyd 'mhen groyn bach,
Wedi cyraedd tir y bywyd.

Uwchlaw adfyd, poen a chlwy,
Brysiwch tua'r ardal dawel
Ni bydd raid ymadael mwy.

Newark, O.

D. PRICE.

PENILLION,

A gyfansoddwyd ar yr achlysur o ymadawiad Mr.
THOMAS MORRIS a'i wraig HANNAH o Flint Creek,
Iowa, i Newark, Ohio.

Ffarwel Thomas Morris, frawd bawddgar,

A'i briod auwylaid i'w un niodd,

Mae hiraeth o achos eich colli,

Dymunwn fynegwch ar goedd;

Bydd colled i'r eglwys a'r ysgol

O 'madael dau fuddiol o'r lân

Fa'n ddiwyd am auryw flynyddau

I wneuthur yn flyddion eu rhan.

Os Newark a fydd eich cartrefle,

Cewch gwrdd a chyfeillion ar hynt

O Gymry mwyn gwreag i'ch croesaw

Gan gofo "yr hen amser gynt";

Cewch wrando ar Dewi Dinorwig

Yn traethu athrawiaeth rhad rās

Fel dyfroedd i enaid sychedig

Neu aeron pereiddiaf eu blas.

Yr Arglydd o'a ras a'ch cynali

Uwch croesau a rhwystrau o bob rhyw,

Fel byddo eich llafur diledrith

I weithio er bendith i'r byw;

Trwy ystod eich gyrfa ddaearol

Dymunaf i'ch lwyddiant a hedd,

A thrysor pa un sydd ddiddarfod

Na phydra yn ngwaelod y bedd.

Hydref 26, 1863.

THOS. LEWIS.

DAU ENGLYN,

Ar farwolaeth LAURA, merch Mr. Evan Jones a'i
briod, FLOYD.

Laura i'r tawel weryd—a gillodd

O'r golwg tros enyd:

Drws angau drwy ei sengyd

Syn angau i boenau i'r byd.

* Sef y Parch. DAVID PRICE.

Hynod mor dawel mae'n huno—heb ing
Na baich pŵdr freuddwydiol!
Ni welir deigrin wylo
Ar ei grudd yn ngwely'r gro.

IONORON GLAN DWYTYD.

ENGLYNION,

Ar farwolaeth EDWARD EDWARDS, gynt o Langollen

Edwards a'i dalent odiaeth,—ac eres,
Mewn cywrair gerddoriaeth,
O'r bywyd i weryd aeth
I aros er mawr hiraeth.

Hynod mor fad ei anedd!—ni ddaw gair
O ddu gell y ceufedd;
Ac ni chlyw y byw o'r bedd
Bêr fwaig bur o'i fyaedd.

I. G. D.

ERAILL

Ar farwolaeth RICHARD M. JONES, Fairhaven, Vt.

Fel erail i falarion—oer y bedd
Aeth o'r byd trwy loesion;
Aml dda frath deimlodd ei fron
I dori ei rudd dirion.

Ni allat meddygon ei ollwng—ef
O'i ofid echrystfŵng
Gofid, gofid digyfwng.
Yn friw bliu—yn farw blwng.

Drwy y lliediog drallodion—bu rywiog
Wrth ei briod ffyddlon;
Rhwydd fryd oedd o wraidd ei fron,
A rhydd ei ymadroddion.

I. G. D.

REDDARGBAFF.

A gyfansoddwyd ar gais Mr. John R. Williams,
Middle Granville.

Agorir croth y gweryd,—a Dafydd,
Trwy nerth dwyfol, gyfyd:
O glai'r bedd gelwir y byd
I fyw trag'wyddol fywyd.

I. G. D.

ARAILL

I briod Ebenezer Jones, o'r un lle.

Is y gwys y mae Cymraes gu,—a mam,
Hoff o fryniau Cymru;
Anial fan estronol fu
Rhau ei llwch geir yn llechu.

I. D. G.

ARWYDDION HENAINT AC ANCAU.

Nid yw henaint byth yn dyfod

Hob arwyddion gydag ef,

Felly 'n ddiau ni ganfyddwn

Nad yw 'n cartref is y nef,

Pen yn gwynu, blodau almon

Sydd yw canfod is y nen,

Felly 'n ddiau buan boan

Daw ein gyrfa fer i ben.

Y golygon ynt yn palla

Yntau'r clyw sydd yn trymbau,

Methu gweled methu clywed

I mae'r diwedd yn nesáu,

I mae angau 'n benydd weithio

Sibrwd tragwyddolfyd mawr,

Nid oes yma hir arosfa

Cyn ein priddo'n llwch y llawr,

Hithau'r wâr sydd yn ymgymu

Dan bwys henaith hyn sydd brudd,

Golwg sôbr a difrifol

Dyn yn crymu tua'r pridd,

Cam sy'n myn'd yn fyrach fyrach

Hithau'r daith sydd yn byrbau,

Ond gogoniant byth am hynp
Drws tregaredd heb ei gau.
Mae arwyddion oes yn ddiau
Nad yw 'r yrfa ddias yn ffaith,
Wedi cyrhaedd rhwydd Meab
Nid oes fawr ar ol o'r daith,
Buan byddwn wedi gado
Holl offidiau 'r babeli ftrau,
O am 'nabod lesu 'n briod
Cyn i'r drws i gael ei gau.

West Schuyler, N. Y.

THOMAS B. JONES.

MARWNAD.

Er cof am Mr. LEWIS L. LEWIS, Utica, N. Y., yr
hwn a fu farw Hydref 1af, 1863.

Yn fy ymdaith trwy Oneida,
Gwelais lawer wyneb pradd,
Otion dagrau heillt yn llifo
Wedi llwydo llawer gradd,
Dinas Utica sy'n cwyno,
Am ei phlant fel Rachel gu
'Rhai oedd ddeu yn iach a hawddgar
Heddyw sy'n y dddeu dda.

Mae arwyddion angau 'n amlwg
Ar y gwisgoedd teg eu gwedd,
Dwys och'r neidiau sy'n awgrymo
Fod rhyw luodd yn y bedd,
Rhai mor iachus gynt a welais
Ac a gelsis imi 'n gu
Lewis Lewis galon dyner,
A aeth i'r llwch yn mysg y lle.

Wedi gweled blin gystodddian
A gofidiau iwy na rhin',
Darfu 'r gofid poen a'r galar,
Gafodd ar ein daear ni,
Cerbyd Israel a'i larchogion
Ddaeth i'w nol i'w gartref elyd,
Myn'd a wnath i'w ddeu ei deulu,
Oedd o'i ffaen mewn nefol fyd.

Addfwyn ydoedd ef a fyddion
Dan ei fron ni theimlodd frad,
Gwn na wladgar ei hawddgarach
Na'i awylach yn y wlad,
Gallai wylu dagrau heilltion,
Dras gystellion, trist eu gwedd
Llawenyddu yn eu llwyddiant,
Oedd ei fwyntiad hyd ei fedd.

Fel priod hof a thad,
'Doedd ond yn y wlad,
Mwy ail i'w lo,
Ei ymdrech ef bob pryd,
Nes myn'd i'r bedd o'r byd
Oedd cael ei deulu 'i gyd,
I'r drydded na'.

I'r holl Gyndeithasau daionus
Bu 'n hynod haelionus ei law,
Cyfranai i'r tlawd a'r anghenus,
Nis gallai oddiwrthyn droi draw,
Nid awydd am glod na chamoliaeth,
Oedd ganddo mewn golwg drwy 'i daith
Ond cariad at Grist yn eheilaeth
Bob amser wna'i 'i gynol drwy 'r gwaith.

Ei golli o'r Eglwys fu'n golled arbhaethol,
Ei gyngor fu 'u lleol a buddiol heb wad,
A theimlo 'n alarus mae 'r Ysgol Sabbotbol,
Am Athraw fu 'n fyddion, ddyn tirion fel tad,
Ac adwy fawr lydan, pwy geir yno i'w llenwi,
Wnaed yn y cwrdd gweddi, (lle nad yw 'r nawr)
A theimla 'r areithfa, pwy bynaag fydd ynddi,
Wir golled o'i golli mae 'r golled yn fawr,
Nid ydoedd heb feiau, addfwn ar gyboedd,
Bu yntau 'n ddystyr o'i lwybyr aile,
Fel nodwydd y morwr, mewn tymestl a gwynoedd,
Yn colli 'i chysfeiriad o'r gogledd i'r de,
Ond amryw flynyddoedd, cyn dydd ei farwolaeth,
Gorchfygodd ei elyn trwy rinwedd y gwaed,
Tan lawryf ardderchog a gwyrd boddagoliaeth,
Cyrhaeddodd dangnefedd, a'i lygred dan draed.

Tan awelon eerion angau,
Bu yn lleag am amser hir,
Saethai 'i olwg drwy 'r cymylau,
Tua 'i wlad a'r nefol dir,
Nid oedd o'nau yn ei galon,
Er mor ddofn yr afon dde,
Gwelai 'n eglur ei gwaelodion,
Ac ol traed yr lesu eu.

Boed i'w awyl lwech orphwysaf
Dawel yn y gladdfa glyd,
Nes daw lesu ar gymylau
'R nef fodi 'r meirw i gyd,
Bydd ei enw ef yn barchus,
Byth o dan fy nghlwyfus fron,
Cofio am dano wnae yn serchus,
Tra bwyf ar y dddeu hen.

Boed i'w feibion hoff a'i weddwr,
Fyw a marw gyda Chriat
Na foed iddynt hwy offidlo,
Wylu 'n drws na bod yn drist.
Doed bendithion ei weddian,
'N etifeddiaeth iddynt hwy,
Hyd nes delo 'r hyfryd foreu
Na bydd raid ymddai mwy.

Newark, O.

DAVID PRICE.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD BLYNYDDOL MADISON.

YR HWN A GHYALIWD HYDREF 20 A'R 21.

Am ddau y dydd cyntaf cadwyd cyfeillach grefyddol; cawodd lawer o achos dweyd, "Da yw 'i ni fod yma."

Yn yr hwyr dechreuwyd yr addoliad gan y Parch. James Griffiths, Utica, a phregethodd y Parch. E. W. Jones, York Mills, a'r Parch. W. D. Williams, Salem, Marcy.

Dranoeth am 10 dechreuwyd gan y Parch. D. Rowlands, (M. C.) a phregethodd E. W. Jones a James Griffiths.

Dechreuwyd gan E. W. Jones yw y prydawns, a phregethodd y Parch. Humphrey Humphreys, (M. W.) a W. D. Williams.

Yna yn yr hwyr dechreuodd W. D. Williams, a phregethodd H. Humphreys a James Griffiths.

Cafwyd hin ddymanol, tyfa luosog o wrandawyr, ac yr oedd yn amlwg ein bod yn cael llawer o bleser wrth ddweyd a gwraido.

JAMES GRIFFITHS.

CYFARFOD CHWARTEROL HOLLAND PATENT.

Cyfarfu gweinidogion a chynrychiolwyr yr Undeb Cynulleidfaol yn Holland Patent ar yr 22 a'r 23 o Ragfyr 1863. Gwnaed sylwadau gan y Parch. M. Roberts ar sefyllfa ein gwlad,—fod symudiadau gwerthfawr wedi eu dwyn oddiamgylch, a bod pobl yr Arglwydd yn eiddymdrechu or enel heddwch, ac yn cydlawenhas am fod rhyddid yn cael ei estyn i'r trueiniaid oedd mewn cadwynau. Galwyd sylw y cyfarfod at yr achos crahadol. Nid oedd ond yehydig o'r eglwysai wedi dyfod a'r caegliad i law y trysorydd.

Nid oedd y personau a nodwyd i gasglu at gapel Prospect wedi cwblhau; hyderir y bydd iddynt orphen y gorchwyl hwnw mor fuan ag y

gallant. Derbyniwyd y newydd gyda llawenydd fod y cyfeillion yn Middle Granville yn bwriadu dileu dyled eu capel ar ei agoriad, heb ddyfod i'u plith i gasglu fel y bwriadasant unwaith.

Pepderfynwyd fod y Parch. Morris Roberts, Remsen, i fod yn Llywydd yr Undeb y flwyddyn ddyfodol.

2. Fod y Parch. L. D. Howell, Utica, i fod yn Drysorfydd.

3. Fod J. E. Griffith i barhau yn Ysgrifenydd fel o'r blaen.

Cafwyd ychydig o hanes yr achos yn y gwahanol fanau. Sylwyd fod angen adfywiad ar grefydd — a bod hynny fwygael yn ffordd Dow, sef trwy gydymdrech ei bobla dygwyliaid wrtho ef.

Gadawyd amsef y cwrdd trimisol nesaf i ofal y pwyllgor pennodedig i hynny.

Cafwyd cyfarfod da, pob peth yn sirol—bydded fod ei ol i'w weled er daioni. Y brodyr a weiniasant oeddynt y Parch. B. Everett, D. D., M. Roberts, James Griffiths, L. D. Howell, Hugh R. Williams, D. Hughes, J. R. Williams, a J. R. Griffith.

J. R. GAFFNEY, Ysg.

Y DREFEDIGAETH GYMREIG.

Yr wyf wedi talu sylw maswll i'r oll a welais wedi ei ysgrifennu mewn perthynas i sefydlu "Drefedigaeth Gymreig yn Missouri;" cefais fy proddio yn fawr yn y cwbl: ac yr wyf yn credu fod yr anturiaeth yn deilwng o'n sylw manylaf a'u cefnogaeth gwresocaf. Yr oeddwn yn gobeithio yn fawr y byddai i'r *idea* o fyned i Patagonia syrthio trwodd, ac mae yn debyg fod fy ngobaith wedi troi allan yn ffaith. Credwyf fod sefyllfa, hinsawdd, brasder a rhadlonrwydd y tir, yn anogaeth gref i sefydlu yn Missouri.

Dylai Cymry yr "ben wlad" gael eu hanog a'u cefnogi mor bell ag y byddo modd i ddyfod trosodd. Er nad wyf ond ieuanc, yr wyf wedi byw digon o hyd yn Nghymru i wybod ychydig am drymderiau haiarnaidd Lloegr, o dan bwysau pa un mae miloedd yn gruddfau heddyw yn agwlad fyngenedigaeth. Mae llawer o amaethwyr diwyd yn Nghymru yn gorfod gweithio yn galed ar hyd eu hoese am ddim ond bywiolaeth wael, ac yn aml mewn dyled wedi'r cwbl. Mae yn lled ddigalon i amaethwr diwyd ac ymdrechgar weled ei hun yn treulio blodau ei oes a grym ei ddyddiau i drin ei dyddyn, ac yn gweled ffrwyth ei lafur yn ebedeg ymaith mor fuan ag y daw i addfedrwydd, heb adael iddo ond yehydig o'r gwehilion: ac felly flwyddyn ar ol blwyddyn, nes bydd benaint a methiant yn ei analluogi i edrych ar ol ei dyddyn: a phan y bydd y dyddiau blin wedi ei ddal, os na fydd ganddo blant neu gyfeillion i dostario wrtho, nid oes dim i wneud ond myned ar y plwyf. Gwn am rai wedi bod felly. Byddai eu gwartheg a'u ceffylau goreu, eu caws bras a'u hymenyn blasus, yn cael eu cario i lawr i Loegr frae, a'r amaethwr Cymreig yn gorfod byw ar flawd ceirch a bara haidd. &c., ac yn gorfod edrych ar oroesen ei gyn-

yrch yn uwylaw estronaid. Wel, hwyrach fod umbell un yn barod i ofyn, paham na chadwai twynt iddo ei hun? Yr ateb yw, mae yn gorfod eu gwerthu i dalu yr ardreth, a'r degwm, a'r trethl trymion. Mae yn wir fod eithriadau, ond y maent yn rhy anaml o lawer.

Mae llawer o ddyddion diwyd a goneat yn gweithio wrth y dydd neu'r wythnos am gyflog bychan; bwthyn tylawd yw eu cartref. A llwm a llwyd yw eu gwagedd a'u plant; ond pe medrent ymsefsefydlu ar ryw lanerch o fraadiroedd y Gorllewin, gallent gyda chynuldeb a diwydrwydd mewn ychydig flwyddoedd fod mewn sefyllfaoedd cysurus.

Mae llawer o Gymry yn teimlo yn rhy ofnus a digalon i anturio i ganol dyseithriad i geisio am gartref newydd, ond byddai yn dda ganddynt furfio rhan o "Drefedigaeth Gymreig," dygwylent gydymdeimlad a chyfarwyddyd oddiwrth eu cydgenedl yn helaethach nag oddiwrth estronaid.

Mae yn debyg os try yr anturiaeth allan yn llwyddiannus y bydd i rai Cymry lled gyfoethog gymeryd rhan ynddi, e gobeithio y bydd iddynt ymddwyn yn dirion tuag at eu brodyr gweinaiad. Terfynaf gyda dymono llwyddiant i'r anturiaeth.

Chalece.

J. T.

BYR GOFIANT AM MR. LEWIS L. LEWIS, UN O DDIACONIAID YR EGLWYS GYNULLEIDFAOL YN UTICA, EFRUG NEWYDD.

Yr oedd gwrthrych y cofiant hwn y *pumed* diagon yn yr eglwys hon a gymerwyd ymaith gan angau yn ystod y *chwpe* blynedd diwedda, y rhai a fuont oll yn ddefnyddiol yn eu bywyd, ac yn wynfydedig yn eu marwolaeth. Gellir gyda phriodoldeb argraffu beddargraff y patriarch Dafydd (yr hwn a gyfansoddodd yr apostol Paul) ar eu beddau hwythau, sef — "wedi iddo wasanaethu, a hunodd, ac a ddodwyd at ei dadau." Ond ychydig o adgofion am y *pumed*, sef Mr. Lewis L. Lewis, sydd genym ni yn yr ysgir hon.

Ganwyd Mr. L. mawr Amaethdy a adwaenir wrth yr enw Plas yn Mrihdir, ger Dolgellau, swydd Feirionydd, G. C., yn y flwyddyn 1800. Ei rieni oeddynt Rees a Mary Lewis, y rhai oeddynt grefyddol, ac a ddygasant eu plant i fyn y ofn ac yn addysg yr Arglwydd. Bu iddynt chwech o blant, sef pedwar o feibion a dwy ferch. Mr. L. oedd yr ail fab. Y mae pedwar o honynt wedi teithio ffordd yr holl ddaear. Nid oes ond David a Rees yn awr yn fyw, y rhai sydd yn cartrefu gyda'u teuluoedd yn nghymydogaeith Utica.

Ymfudodd Mr. L. a'i dad i'r America yn y flwyddyn 1817, pan nad ydoedd ond bachgen ieuanc, dwy ar bymtheg oed, Daethant yma i weled y wlad, ac i chwilio am gartref, gan adael y gweddill o'r teulu ar ol. Yr oedd dau frawd i'w dad, sef Thomas a Richard Lewis, wedi ymfudo i'r wlad hon er's amrai flwyddau cyn hyn, at y rhai y bwriadai yr hen wr a'r bachgen gyfeirio, wedi glanio yn nhir y gorllewin, ac y mae y dull y daethant o hyd iddynt yn werth i'w gadw mewn

cof fel esiampl nodedig o oruwchlywodraeth rhag-luniaeth. Yr oedd ganddynt Feibl Cymraeg i'w ddarllen ar y fordaith, ar ddalen gysylltiol yr hwn yr oedd wedi ei ysgrifennu yr unig gyfarwyddyd oedd ganddynt i'w hyfforddi i fyned at eu perthynasau. Wedi glanio yn Baltimore, deallasant fod y ddalen wen wedi ei thori ymaith a'i cholli o'r Beibl, yr hyn a'u taffodd i'r fath ddryawch a thywyllwch, fel na wyddent yn y byd i ba fan i droi, nac i ba le i fyned. Clywsant fod Cymry yn byw yn awydd Oneida, yn Nhalaeth New York, a chyf eiriasant eu camrau tuag yno. Cawsant long hwyliau fechan i'w cludo o New York hyd Albany ond yn ddamweiniol safodd y llestr ar waelod yr afon gan brinder dwfr, gyferbyn a phentref Newburgh ar y North River, a chan nad allent ei hwylio yn fuan yn mlaen, aethant i'r lan, ac heb un cyfarwyddyd na sail, gofynasant mewn masnachdy oedd yno, a wyddent hwy am ddyn o'r enw Thomas Lewis, Cymro, yn y pentref neu y gymydogiaeth hono. Atebwyd hwynt fod dyn o'r enw hwn yn byw heb fod yn mbell o'r pentref. Aethant yn mlaen yn eu hymchwiliad, ac ar y ffordd rhyngddynt a'r man lle yr oedd yn byw, cyfarfuasant a Chymro, a phwy ydoedd, ond yr unig ddyn yr ymfynodd am dauo. Haws dychymygu na darlunio y fath syndod a llawenydd oedd o'r ddau tu yn y cyfarfyddiad hwn. Cawsant wybod yn mha le yr oedd Richard Lewis, y brawd arall, yn byw, sef yn Biinghamton, lle y mae ei hiliogaeth yn awr, yn lluosog iawn a chyfoethog. Soniai ein cyfaill ymadawedig yn aml am y rhag-luniaeth a attaliodd yr hen lestr ar afon Hudson. Y mae yr holl amgylchiadau cysylltiedig a'r tro damweiniol hwn yn llawer rhyfaith i'w cofnodi yn y ystyr hon.

Wedi i Mr. L. a'i dad fod yn y wlad hon am bedair blynedd, a chaeglu digonedd o arian i ddwyn oddiamgylch eu cynlluniau, efe a foriodd trosodd i'r "hen wlad" i ymfyn ei anwyl fam a'i frodyr a'i chwiorydd, y rhai a ddygwylent yn bryderus am yr adeg i ddyfod yma i fyw. Llwyddodd yn yr anturiaeth hon hefyd, a glaniwyd hwynt oll yn ddiogel ar ddaear y wlad hon. Ymsefydlasant gan mwyaf yn Oneida, ac y maent yn awr yn un o'r teuluoedd lluosocaf a pharchusaf yn y wlad. Yn y flwyddyn 1827, ymunodd mewn priodas â Miss Ellinor James, merch Mr. John a Jane James, Utica, yr hon hefyd sydd wyres i'r hen chwaer fyddlon a duwiol, y ddiweddar Mrs. Jones, Main St.. Utica, gyda yr hon y dygwyd hi i fyny yn grefyddol o'i mebyd. Yr oedd y ddau wedi cael eu derbyn yn aelodau eglwysig ar yr un Sabboth gan y Parch. R. Everett, D. D., oddeutu blwyddyn cyn dydd eu priodas, yr hon hefyd a weinyddwyd gan eu parchus weinidog. Bu iddynt bump o blant, tri o ba rai fuont feirw yn eu babandod, ond y mae y ddau fab eto'n fyw. Y mae George, y mab bynaf, yn cadw tŷ gyda'i fam, ac yn cario yn mlaen y gorchwyl o barotoi addurniadau beddau a chofgolofnau marmor (*marble monuments*), a

John yn efrydu at waith y weinidogaeth, ac y awr yn Ngholeg Hamilton.

Mwynhaodd Mr. L. iechyd rhagorol am y rhan fwyaf o'i oes. Yr oedd yn ddyn cryf uerthol, ac yn weithiwr dihafal. Yr oedd mor hoff o waith fel mai prin y gallai ei roddi beibio pan yr oedd yn fwy manteisiol iddo edrych dros ei weithawr na gweithio ei hunan.

Yn Awst, 1862, cafodd anwyd trwm. Ni thybiwyd ar y dechreu fod dim perygl niwaidd, a dygwylid y buasai yn gwella fel yr anwyd cyffredin, ond dyfnach dyfnach y gweithiai yr asfechyd. Cafwyd pob cymborth meddygol, ond i ddim lleshad. Ni theimlai boen, ond llithrai yn araf a graddol tua glan yr afon ddu. Trodd yn ddarfodedigaeth gyflym. Pwysodd ei gystudd yn drymach drymach. Daliodd ei synwrau i weithredu hyd ei funydau diweddaf. Bu farw Hydref 1af, 1863, yn 63 mlwydd oed.

Yr oedd amrai bethau yn ein cyfaill ymadawedig yn werth eu cofnodi a theilwng o efelychiad.

Yr oedd bob amser yn garedig a didramgwylld. Yr oedd felly o dymor naturiol. Nid aml y gwelwyd ef wedi ei gythruddo i deimladau drwg. Ymddygai yn dirhon tuag at bawb, ac enillai aersch a chariad pawb a ymwneleant ag ef. Ni ddirmygat waeledd, ac ni archollai deimlad. Gwyddai fod teimlad a chymeriad dyn mor gysegredig eiddo iddo a'i waed a'i tywyd, ac ni bu yn euog o ymosod yn faleisus ar y naill na'r llall. Ei hyfrydwch oedd cynorthwyo'r angenus. Yr oedd yn ddidwyll a ffyddlon fel cyfaill, ac ni chlybuwyd ef erioed yn erlid gelyn. Mor ddedydd fyddai'r byd pe'r ymddygai pawb fel hyn.

Yr oedd yn wladwr ffyddlon a gonest. Bu amgylchiadau y rhyfel preenol a gwrthryfel y De, yn ofid dirfawr i'w feddwl. Arwyddai y drychfeddwl o fod yn fradwr i'w wlad. Wedi i'r gwrthryfel dori allan, a phan wnaed y casgliad cyntaf yn y ddinas i gynorthwyo y milwyr, rhoddodd ef ei enw i lawr a thalodd ei ddeg dolar a deugain at y casgliad. Nid siaradwr ond gweithiwr oedd efe. Ac nid hyny yn unig, yr oedd yn weddiwr taer a gwaistadol dros ein Harlywydd a'n Llywodraeth. Yr oedd yn gyfaill cywir a brawd i'r caeth, ac yr oedd yn dymuno yn hiraethus am ei weled yn rhydd. Gwladgarwr oedd efe yn yr ystyr helaethaf o'r gair. Yr oedd yn llawenyachu yn llwyddiant ei wlad, yn galaru oblegid trueni ei wlad, yn barod i wneuthur yr oll a allai dros ei wlad, ac yn ewyllysgar i gydymdeimlo ag eraill i achub ei wlad.

Yr oedd yn dafael a thirion yn ei deulu. Gwelwyd rhai yn fwyn a charedig wrth bawb ond wrth yr eiddynt eu hunain, ac yn siroli yn mhob ty ond eu tai eu hunain; ond nid un felly oedd efe. Yr oedd cariad yn ei galon ef a sirolddeb yn ei wyneb, ar bob tywydd a hin. Carai pawb yn y teulu ei weled ef gartref, am ei fod bob amser yn gwneud ei gartref yn ddedydd. Effithiodd yr un dymor yn ei deulu oll, a dolar dwfn iddynt yw gweled

ei le yn wag, wedi gadael yr allor deuluaidd a'i Feibl mawr. Bydded yr Arglwydd yn Noddwr iddynt.

Yr oedd yn fab tangnefedd yn Eglwys Ddu. Safai yn ddiysgog bob amser dros gyfiawnder a threfn, ond aberthai bob peth ond cydwybod a gwirionedd er mwyn heiddwch. Ni welwyd ef erioed yn arweinydd plaid, ac nid allwyd erioed ei arwain i gydweithredau a'r sawl a ddychymygant ddrygloni. Byddai bob amser yn darian i'r gweinidog tra yn ei le, a phan gollai ei le yr oedd yn well ganddo ei adferyd na'i ladd. Enillodd gymeradwyaeth yr eglwys a dewiswyd ef yn awyddog ynddi, ac adddefir gan lawer na welwyd ei werth nes ydoedd ei le yn wag. Nid oedd dim ond amhosiblwydd a'i hataliai o'i bob moddion, ac ni wrthodai un amser wneuthur yr oll a allai i'w dwyn yn mlaen.

Yr oedd yn dafel a dyddedgar mewn cystudd. Ni ddymunai fyw, ac nid ofnai farw. Dywedai yn fyrych fod dydd ei ymchattodiad gerllaw, ond yr oedd y graig yr adeiladodd arni yn ei fywyd yn ei gynnal uwchlaw ofnau yr afon hyd ddydd ei farwolaeth. Yr oedd gair yr Arglwydd yn ddi-ddanwch dirfawr iddo, ac adroddodd yn fynych gyda theimladau cân y penill canlynol:

"Yn ysgol bar fy Naw,
O rhyfedd yw, fe'm rhoed,
I ddydd y'r bêr nefolaidd iaith
Gan'r Athraw goreu erioed;
Ac er na fedraf fawr
Yn awr o iaith y nef,
Pwy wyr na chaf fy nysgu'n iawn!
Un mawr ei ddawn yw ef."

Adroddai yn fynych y llinellau olaf o'r penill hwn, hyd nes y byddai ei enaid mewn perlewysfeydd nefolaidd, a'r byd yn ddirmygedig o dan ei draed, ac yn y teimlad hwn y bu farw ac yr eheddodd ymaith.

Dichon y gofynai rhai, pahan na chyhoeddem ei wendidau a'i wrthgiliadau? Nid am nad ydym yn ddigon hybys o honynt, ond am ein bod yn credu ein bod yn fwy tebyg i Ddu wrth eu cuddio nag wrth eu cyhoeddi. Dywedodd ef, "Eu pechodau hwynt a'u hanwireddau ni chofiaf mwych." Y cwbl aydd genym ni i'w sicrhau ydyw fod ein disgrifiad o howo a'n tystiolaeth am dano yn wirionedd, a'u dymuniad diragrith ydyw, "Bydded fy niwedd i fel yr eiddo yntau."

Newark, O.

DAVID PRICE.

CAPEL YN RHYDD O DDYLED.

Dymunaf hybysu trwy gyfrwng y CENHADWR fod y ddyled drom a fu yn gwasgu ar yr achos Annibynol Cymreig yn Pottsville, Pa., am ddedeg mlynedd, wedi ei llwyr ddileu. Talwyd y cent ddiweddfaf o'r hen ddyled Tachwedd y 27, 1863, dydd a fydd yn gysegredig yn meddyliau y rhai hyuy ag sydd yn teimlo dros achos y Gwaredwr. Teimlo a gweithredau sydd yn symud dyledion addoldai, ac nid "dos mewn heddwch," ac heb roddi dim. Ceir rhai yn bur hael yn eu gweddian, ac yn llawn siarad am symud dyledion

addoldai, heb roddi ond ychydig. Maent yn barod i rwymo beichiau trymion ar ysgwyddau eraill, heb eu sylld ag un o'u bysedd trwy gyfrannu dim. Nid y dosbarth hwn a'n cynorthwyodd, ond yr hael a'r crefyddwr cyson. Nid hob lafur ac ymdrech caled y llwyddwyd i ddileu yr hen ddyled oedd yn aros ar y capel hwn. Gwyr llawer am y digalondid a gawsom a'r rhwystrau oedd ar y ffordd er cael y capel hwn yn rhydd. Pregeth hyfryd, er mor ffar, ydyw—Mae y capel yn rhydd o ddyled, *The chapel is free from debt.* Mae yn swnio yn hyfryd yn Gymraeg ac yn Saesonaeg.

Dymunaf gydnabod gyda chalon lawn o deimlad gwir ddiolchgar y cyfeillion caredig fuont fel arweinwyr a chyfranwyr yn y manau yr ymwelwom â hwy allan o Pottsville. Bydded i'r Arglwydd eu llwyddo. Gadawwem eu gwaith am ddiwrnodau i'm cynorthwyo, a hynny am ddim; a chyda rhoddi eu hamser rhoddi atian hefyd. Dyma y dynion sydd yn teimlo dros achos crefydd, ac nid y rhai sydd yn siarad llawer a rhoddi dim o'u hamser na'u harian tuag at dalu dyledion addoldai. Maent meddant hwy yn llawn teimlad dros lwyddiant crefydd, gweddiant ar nos Lun cyntaf yn y mis am lwyddiant yr achos cenhadol, a firwyth eu gweddian am flwyddyn fydd 25 cent. Daw gwawr y mil flwyddiant yn fuan i gywilyddio y rhai ag sydd yn rhwystro lwyddiant crefydd y dyddiau hyn. Diolchaf yu gynys i bawb a gyfranasant i'n cynorthwyo i gael achos y Gwaredwr o'r carchar yn y ~~he~~ hwn—gwanaiff fy Meistr mawr ei hunan eto sylw o hyn, ac o ymddygiadau pawb at ei weision a'i achos, a hynny mewn lle cyhoeddus yn marn y dydd mawr. Ni chyll y ffyddloniaid a charedigion haelionus ei achos mo'u gwobr. Yr eiddoch mewn teimladau gwir ddiolchgar, M. D. Morgan.

Pottsville, Pa., Rhagfyr 10, 1863.

Trysorfa yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. DELHI, OHIO.

BARCH. OLYGDD.—Wela ninau yn bwrw ein hatling fechan i'ch trysorfa. Yr ydym yn byw yn oes y diwygiadau, ac nid y lleiaf o honynt yw yr ysgol Sabbathol, am ei bod yn planu ei hegwyddorion dwyfol yn y genedl sy'n codi i fyny i boblogi y byd. Mae hyn yn cydweithio â'r weinidogaeth, fel dwy fodrwy fawr yn nghadwyn moddion moesol i rwymo egwyddorion Satan. Mae hi yn fuddiol i athrawiaethu, i gynghori, i geryddu, i hyfforddi mewn cyfiawnder, i ddygu ein dwylaw i ymladd a'n bysedd i ryfela yn myddin yr Oen; i'n gwneud yn ddeiliaid cymhwys o'r gymdeithas ddynol, ac yn ddefnyddiol yn nheyrnas y Gwaredwr ar y ddaear. Yfwn ei hysbryd, ymddiddanwn yn barchus am dani wrth y rhai sy'n estronol iddi ac ymdrechwn ein goreu i ychwanegu ei deiliaid; a ni yn gwybod nad yw ein llafur yn ofer yn yr Arglwydd.

Ar ol dweyd ychydig o'n teimladau yn mherthynas i'r ysgol Sabbathol, rhoddwn hanes byr o'i gweithrediadau o ddechreu Mai diweddfaf hyd

ddiwedd Hydref—mae banes yr ysgol fel y canlyn:—1 arolygwr, 1 yagrifenydd, 9 o ddoobarthiadau, 5 yn Gymraeg a 4 yn Saesoneg, 7 o athrawon a 2 o athrawesau. Adroddwyd yn yspaid ychwech mis diweddaf, o bennodau 387, yn cynwys o adnodau 10,175, a'r Deg Gorchymyn gan y doobarthiadau ar gylch, y rhan fwyaf o'r Sabbothau. Yr eiddoch yn ddiwyll,

THOMAS W. JONES, Ysg.

Radnor, Tach. 23, 1863.

Y. S. GRANVILLE, O.

Mae ein hysogl Sabbothol yn fyw yn nghanol yr holl derfysg a'r rhyfeloedd sydd yn ein gwlad; ond nid yw mor flodenog ag y gwelom hi. Ei rhif ydyw o 50 i 80, ac y mae y rhif yna yn cael ei ranu yn ddeuddeg o ddoobarthiadau ag athraw ar bob doobarth, yn nghyd ag arolygwr ac yagrifenydd. Hefyd y mae rhyw gymaith o adnodau a phennodau yn cael eu hadrodd bob Sabboth, a gwell na'r cwbl y mae rhai o'r doobarthiadau yn chwilio ac yn treiddio i mewn i'r hyu a ddarllenant,—nid hoddioni ar ddarllen yn unig, ond ymdrechlu i oleu ac adeiladu eu gilydd, ac felly bod o fudd i'w gilydd, a chredaf mai hyny yw dyben yr ysgol Sabbothol.

THOMAS A. JONES.

BYR GOFIANT I MR. JOHN J. MORGAN.

Ni wnawn ymgynyg at wneud ychwaneg na rhoi ychydig o'i hanes, er mwyn ei berthynasau ei gyfeillion a'i gydnabyddion oeddynt yn mhob oddiwrtho pan y bu farw. Gawsyd John Morgan yn Llanfihangel Creiddyn, ger Aberystwyth, swydd Aberteifi, D. O. Bu farw ei dad pan nad oedd Jolia ond dwy flwydd oed. Nis gwyddom ei enw, ond enw ei mam oedd Jane Morgan. Yr oedd hi yn grefyddol gyda'r Trefnyddion Calfinaidd, a bu ei mab yn y gyfeillach grefyddol gyda'r enwad uchod er yn blentyn.

Symudodd pan yn ieuane iawn i Lanelli, Brycheiniog, at ei dylwyth. Wedi aros rhyw gymaint o amser yno, aeth i Aberdâr, swydd Forganwg, pan tua 18 mlwydd oed, lle y bu am 12 mlynedd. Treuliodd amser hapus gyda gwaith ei Dduw yno. Mae yn debyg mai yno y cafodd ei dderbyn yn aelod eglwysig, ac yno y dechreuodd bregethu yr efengyl. Byddai yn hoff o adrodd am bobl dda Aberdâr, am yr oedfaon hwylus a fwyhaodd, a'r pregethwyr enwog a wrandawodd yno, a thebyg ei fod yn diolch heddyw am i Bagluniaeth ei dywys erioed i'r lle manteisiol hwn. Ond wedi aros yno y nifer a enwyd o flyneddau, ymfudodd i'r America. Crwydrodd y brawd dipyn yma fel y gwnaeth yn yr hen wlad. Treuliodd y pum' mis cyntaf yn Dover, New Jersey. Wedi hyny aeth i Pittston, Pa., ac wedi bod yno am ddau fis symudodd i New Mines, ger Minersville, a daeth oddiyno yma, o'r lle yr aeth i ffordd yr holl ddaear.

Nid oedd yn iach er ys tua dwy flynedd a haner cyn iddo farw, ond bu yn alluog i ddilyn ei waith hyd tua deg mis cyn i angau roddi terfyn ar ei

hoedl. Ni chafodd gystudd trwm iawn, ond derfod yn raddol wnaeth. Gwelai ddaioni ei Dad nefol yn hyn a chydabyddai ef. Pan y buasem yn gofyn iddo yn ei ddyddiau olaf pa fodd oedd yn teimlo, dywedai, Nid wyf yn boenus iawn, gallasem weithio o ran y boen sydd arnaf, teimlo yn wan ydwyf. Glynodd yn ei broffes hyd y diwedd. Pa le bynag y byddai yn myned aeth a'i grefydd ganddo i bob man, a bu yn gymhorth mawr iddo yn ddian yn ei daith bwysig ddiweddaf—dyrchafodd ef i wlad na ddymuna symud o hosi byth. Pregelhai yn America megys y gwnglad yn Nghymru, a bu yn wasanaethgar iawn i'r eglwys hon yn ystod y tymor y bu yn ymddiad o weinidog. Yr oedd yn bregethwyr eglur a sylweddol. Liwyddodd i gaiglu llawer o lyfrau da, gwaith yr hen dduwinyddion, megys Brown, Haddington, Charnock, Matthew Henry, Dr. Owen, &c. Yr oedd ganddo feddwl mawr o'r enwogion hyn, yn enwedig yr olaf, a dangosai hyny i'w ddefnyddio eu gweithiau. Darllenodd lawer o honiut, ac nid myned drostynt yn arwynebol fyddai ef, ond ymdrechai eu deall a'u cofio—gwneud eu cynwysiad yn eiddo iddo ei hun. Fel hyn se liwyddodd i gyrhaedd cryn lawer o wybodaeth fuddiol. Ond er fod ganddo amryw o lyfrau gwerthfawr, yr un a briai i fwyaf oedd y Beibl. Gwelai iwy o ddefnydd o hwn na'r o un llyfr arall. Darllenai lawer o hysur a ffafuriai i ddeall meddwl Duw ynddo. Credai yn ddiysgog yn ei wirioneddau, a gweithredai yn ol ei gyfarwyddiadau.

Ac wedi byw fel hyn bu farw mewn tanguesedd Medi 2, 1863, yn Minersville, Pa., yn y 34ain ml. o'i oedran. Claddwyd ef yn myuwent y Cynulleidfaoion yn y lle uchod, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Heddwch i'w lwch huno yn ei wely llaith hyd foreu caniad yr udgorn, pryd y ca gorff tebyg i'w gorff gononeddus Ef; a Baruwyr y gweddwlou ofalo am ei briod sydd yn teimlo ei cholled ar ei ol.

JOHN E. JONES.

COFIANT MRS. JONES, PARKRHYDDERCH, GENESEE, WIS.

Gwraig ydoedd Mrs. Jones i Mr. David Jones, Parkrhydderch. Yr ydoedd yn enedigol o sir Aberteifi D. O. Cafodd ei dwyn i fyny yn grefyddol o'i mebyd gyda'r Methodistiaid Calfinaidd, a pharhaodd i llyn yn ei phroffes yn ddifwlch hyd ddiwedd ei hoes.

Symudasant i'r America yn y flwyddyn 1846, ymaefydasant yn Parkrhydderch, plwyf Genesee, swydd Waukesha, Wis. Bu iddynt 13 o blant, o ba rai y mae 9 yn fyw, ac mae iddynt 8 o wryon. Yr oedd Mrs. Jones er's amser maith yn wanaidd ei hiechyd, ac ar brydiau yn dyoddef oystudd trwm.

Daeth ar ei meddwl i fyned i ymweled a'i merch i Oshkosh, ac a'i mob D. Jones, i Cambria, lle mae yn aros er's amser. Cyrhaeddodd dŷ ei merch a bu yno ychydig ddyddiau; teimlai ei hun yn lled dda o ran ei hiechyd, ac aeth oddiyno i

ymwelodd A'i mab; ond wedi cyrhaedd Cambria ni chafodd weled D. Jones, am ei fod wedi myned ar y pryd ar neges i Minnesota. Yn fuan cymerwyd hi yn glaf iawn yn Cambria, telegraffiwyd at ei theulu, ac aeth Mr. Jones tuag yno yn ddiwed, ond cyrhaeddodd ati yr oedd ei anwyl briod yn rhy bell tan oruchwyliaeth angau iddo gael ymddyddau gair a hi; ni ddeallwyd iddi ei adnabod, oddiethr un waith y gwuaeth ryw arwydd tebyg i hynny A'i llaw. Felly y gorphenodd yr anwyl chwaer hon ei gyrfa, yn Cambria, Sabboth Tach. 1, yn 54 ml. oed.

Daethpwyd a'r porff adref i'r Park erbyn nos Fawrth, a dydd Mawrth, dydd y claddedigaeth, dygwyd hi mewn elorgerbyd i fynwent Jerusalem, lle dodwyd hi i orwedd mewn gwir ddiogel obaith am adgyfodiad dyglaer y boren mawr. Er i lawer ddod yn nghyd ar yr achlysur, eto diamben i ugeiniau gael eu hattal, o herwydd yr oedd yn tywallt y gwlaw fel yr oedd yn anhawdd iawn myned allan o dŷ.

Yr oedd yr yagrifenydd i bwrthod ar yr achlysur, ond barnwyd mai gwell fyddai peidio o herwydd y gwlawogydd trwm, ac felly thaddodd y bregeth fwiadol i'r achlysur yn nghapel Bethesda, lle yr oedd yn aelod, ar y Sabboth Tach. 15, oddiwrth 2 Cor. 5: 5, rhan gyntaf. Gallwyd yn hawdd gaeleu hanes buddiol am y chwaer hon, digon i lenwi tudalenau o'r Cenhadwr; ond bwrthod mai doethach yw peidio rhag eich blino a meithder.

Yr oedd Mrs. Jones yn dra fyddlon gydag achos crefydd yn ei holl gylchoedd, ac yr oedd yn hawdd gwybod fod egwyddorion bywiol crefydd yn argraffedig ar ei chalon. Fel mam yr oedd ganddi ddawn helaeth i lywodraethu ei theulu, a chafodd ymadael A'r byd gan adael ei holl blant yn dilyn crefydd Crist yn ddifwlch o'u mebyd. Gyda y sirioldeb mwyaf y derbyniai i'w thŷ ac yr ymgeloddai holl weinidogion yr elengyl a alwent yno o bob enwad. Cafodd ei phriod golled, cafodd ei phlant golled, cafodd yr eglwys y perthynai iddi golled; ond yr ydym yn ddibetrus ein cred iddi hi gael elw aunnraethol. Dywedai wrth y teulu lle yr oedd yn glaf ei bod yn barod i farw; ond y carasai gael marw gartref. Bydded i'w hanwyl briod gael uorth i ddal yn wyneb ei brofedigaeth, llaw dirion rhagluniaeth fyddo yn cysegodi drosto ef a'i blant tra yn y byd, ac iachawdwriaeth dragwyddol yn eiddo iddynt.

OWEN HUGHES, *Genesee, Wis.*

COFIANT EVAN EVANS, YSW.,

SPRING GREEN, SAUK CO., WIS.

Ganwyd Mr. Evans yn Pen y Garn, plwyf Llanfynydd, swydd Gaerfyrddin, D. C., yn y fl. 1817. Enwau ei rieni oeddynt Thomas ac Esther Evans. Ymfudodd ef a'i briod i'r wlad hon yn 1842, a thrigasant yn Blossburg, Pa., am tua 7 mlynedd, ac yn 1849 daethant i Spring Green. Bu iddynt 15 o blant, chwech o honynt fuont feirw o'i flaen ef. Bu farw ei anwyl briod Hydref 31, 1860. Mawrth

1862, bu farw ei fab hynaf, THOMAS, yn Minnesota, ac yn Awst 1863, ymwelwyd A'r teulu gan un o'r cystuddiau trymaf, rhyw fath o *congestive chills*, a bu y teulu oll, mwy neu lai, yn dyoddef o dau ei arteibiau. Awst 30, bu farw ei ferch techan ALICE, yn 5 ml. oed. Medi 24, yn 13 ml. oed, bu farw ei anwyl ELLEN JANE.

Aufonwyd llythyr atom fod angau wedi symud dau o'r teulu, a'u bod oll yn wael iawn, a Mr. Evans yn aubhebyg o fyw; cynwysai ddymuniaid atom am i ui ddyfod yno mor fuan ag oedd modd. Aethom yno mor fuan ag y gallem, ac O! olwg dorcalous, gweled teulu lluosog heb un o honynt yn addas i gynorthwyo y lleill, rhai yn dechreu codi, ond yn rhy wael i sefyll i fyny, y lleill yn eu gwelyau—yr anifeiliaid wedi dinystrio yn llwyr nu erw ar ddeg o'u Coru, ac yr oeddynt wedi dechreu ar gae arall; er eu gwled drwy y ffenestri o'u gwelyau, nis gallent fyned atynt.

Aethom drwy y gymydogiaeth am gymhorth i gaeglu y gweddill o'u Coru,—a derbynied y cyfeillion caredig faont yn cynorthwyo, ein diolchgarwch gwresocaf. Taled y nefoedd chwi am elch caredigrwydd at y marw a'r amddifaid trallodus sydd ar ol. Yr oedd Mr. Evans ar y pryd o dan ofal meddyg, a doluriau peryglus wedi ymallyd yuddo, sef y *bilious & liver complaint*, a *drop-sy of the heart*. Yr oedd colli ei anwyliad, yn nghyd a dyoddef o dan y doluriau crybwylledig, yn fwy uag allai ddal, a Hydref y 9fed, 1863, bu farw, yn 46 ml. oed. Gadawodd 9 o blant amddifaid, heb dad na mam i ofalu am danynt. Mae y mab hynaf sydd yn fyw ar y maes yn ymladd dros ei wlad. Gweinyddwyd yn ei angladd gan J. C. Brainard. Nid ydyw yr yagrifenydd yn cofio iddo weled angladd mor lluosog yb yr Unol-Dalaethau, ac ni welais ond y chydig o ruddiau sychion yn mysg y dorf lluosog.

Codwyd ar ddydd ei angladd o'r Hen Fonwent i'r Fonwent Newydd, ei briod a dau o'i blant bychain, y rhai a gladdwyd flwyddi yn ol; rhoddwyd y pedwar yn yr un bedd, gorwedda y ddwy fechan a gladdwyd ddiweddaf wrth eu hochrau. Wle chwech o'r un teulu yn tawel huno yn yr un lle; a blaenffwyth angau o'r teulu yn huno yn Llauffhaugol, Rose y Coin, swydd Gaerfyrddin, D. C., a'u mab hynaf yn huno yn Fillmore Co., Minn. Dyma wyth o ddau ar bymtheg o'r un teulu wedi gadael byd y gorthrymderau, a naw yn wlo ar eu holau.

Gallwn ddweyd am Mr. Evans mai nid yn fynych y ceid neb yn llawnach mewn gwybodaeth gyffredinol nag ef. Gwasanaethodd y rhan fwyaf o swyddi yn y Town. Bu yn ynad heddwech yno am flwyddau, ac nid wyf yn gwybod am un a chymaint o ysbryd heddwech ynddo a Mr. Evans, bu yr yagrifenydd ac yntau lawer gwaith gyda'u gilydd yn gwneud i fyny rhwng pleidiau fyddai yn methu cyduno.

Ymdrechodd lawer i roddi addyg i'w blant bychain, fel nad ydym yn gwybod am nemawr o'u hoedrau wedi cael cymaint o fanteision a hwy.

Yr oedd eu tŷ yn athrofa bob amser—nid yn unig yr oeddynt yn dysgu yn yr ysgolion dyddiol a'r *High Schools*, ond yr oeddynt hefyd yn dysgu gartref: cofied rhieui ymdrechgu gartref gyda eu plant—heb hyn aiaf iawn yn gyffredin y bydd eu plant yn derbyn addysg, yn euwedig y rhai ieu-angaf. Gallwn ofyn i'w gydnabyddion, Pwy yn fwy ymdrechgar gyda'r ysgol Sabbothol uag ef? Pwy yn fwy parchus o weinidogion y gair? Pwy yn fwy seleg a flyddlon o blaid dirwest?

Wrth ddarllen haes dyn mor rhinweddol, mae yn alar genym orfod hybysu nad oedd yn perthyn i un gymdeithas grefyddol; ond yr oedd yn wr o uniongred am wirioneddau dwyfol. Yr wythnos y bu farw holodd fi yn fanwl yn nghylch "*fydd gadweddigol*," a dywedai ei fod wedi darllen gwaith dau awdwr yn ddiweddar ar y pwnc. Ymddangosai yn cael ei foddioni gan fy atebion a'm sylwadau, a dywedai fy mod yr un olygiadau ag un o'r ddau a ddarllenasai, a'i fod yntan wedi derbyn fy ngolygiadau pan eu gwelodd yn argraffedig. Gofynai a bregethwn yn ei dŷ ef y Sabboth? Addewais y gwnawn. Y testyn a gymerais oedd, "Canys nid oes i ni yma ddinas barhaus," &c. Hon oedd y bregeth ddiweddarfa a glywodd. Bu farw yn ihen pum niwrnod wedi hyn.

Eiu gweddi daer wrth derfynu hyn o linellau ydyw. am i Dad yr amddifaid otal am ei blant bychain, ac yn neillduol am iddo gadw eu brawd sydd ar y maes. a'i ddychwelyd at ei frodyr a'i chwiorydd sydd yn ieuangach i'w cynorthwyo i gael cynalieth i'w fynd drwydd y gorthrynderau, a sancteiddio y gorthrynderau hyn i'w paratoi i wlad well.

JOHN DAVIES.

Bangor, La Crosse Co., Wis., Rhag 2, 1863.

CAMBRIA NEWYDD.

TRAFEDIGAETH GYMREIG GOGLEDDBARTH MISSOURI.

Cyfarfyllid A Meistri J. M. a W. B. Jones ychydig ddyddiau yn ol yn Remsen, ar eu dychweliad o Missouri. Da genyf ddeall eu bod wedi eu llwyr foddioni a'u hymweliad â'r *Great West*. Nid oeddynt yn dysgwyl gweled y fath fanteision naturiol, y fath diroedd rhagorol, na chymaint o gyflesuderau masnachol ag a welsant. Y maent yn awr yn paratoi darluniau o diroedd y Drefed-igueth. yn nghyd a'r prisiau a'r telerau esmwyth ar y rhai y gellir ei gael. Derbyniau lythyr ar eu dychweliad i Oneida, oddiwrth aelod cyfrifol o'r Gydyngghorfa. yn yr hwn yr hybysir iddynt y bydd amryw drefydd yn cael eu hadeiladu y gwanwyu nesaf ar linell yr "*Hannibal a St. Joseph Rail Road*," ac y bydd iddynt gydweithredu â'r Gymry yn wresog i gario yn mlaen y gwaith o ddadghuddo adnoddau ialeith ardderchog Missouri.

Bydd yr hybysiaeth, mae yn debyg, yn y CENHADWR am Chwefror, ac enwau rhai o'r gwahanol oruchwylywr a weithredant ar ran y Drefedigaeth yn y sefydliadau Cymreig. E.

ANRHEG I WEINIDOG.

Nos Fercher, Rhag. 16. cynaliwyd cyfarfod yn addoldy y Methodistiaid Calfinaidd ar heaf 13th, gan Gymry Efrog Newydd, ar yr amgylchiad o ddangos eu parch a'u cydymdeimlad i'w at y Parch. William Roberts, trwy wneud *Donation* iddo. Ymgasglodd tyfa luosog o Gymry ac Americanaid i'r addoldy. lle yr oedd byrddau wedi eu harlwygo o bob danteithion. Dylasem ddweyd fod envelope gwag yn cael ei roi yn llaw pob un wrth ddyfod i mewn, ac yna pawb yn rhoddi ei rodd yuddo, ac heb enw wrtho, ac yn ei selio i fyny a'i ddodi mewn box quedig, fel nad oedd neb yn gwybod faint oedd pob person yn roi. Ac ar ol agor y box cafwyd ym ardderchog o 445 dollars, ar ol talu pob costau; a chafodd pair of black pants gwerth tua deg dollar; a chawsom gyfarfod dyddorol ar 01 Tŷ—cana ac areithio. Cafwyd araeth dda gan Thomas Jones, Jr., ar haes ei daith yn Nghymru.

UN OEDD YNO.

CASGLIAD AT EGLWYS GYNULLEIDFAOL
KENTON, OHIO.

MR. GOL.—Dymunaf eich cauiatd am ychydig le yn y CENHADWR i ddiolch i'r cyfeillion sydd yn byw yn y Heodeidd isod, droswyf fy hun a thros yr eglwys am eu caredigrwydd yn ein cynorthwyo i ddyleu dyled ein capel. Ceaglais yn

Cincinnati, ...	\$97.90
Portsmouth, ...	37.00
Oak Hill, ...	24.75
Centreville, ...	10.35
Carmel, ...	9.10
Jefferson Furnace, ...	22.75
Cambria Furnace, ...	9.35
Ty'n Rhos, ...	16.15
Nebo, ...	17.05
Siloam, ...	8.35

Cyfanswm \$252.75

Y mae ein capel yn bresenol trwy ymdrech cartrefol a charedigrwydd cymydogathol yn gwbl rydd o ddyled, ac yr ydym fel eglwys yn ddiolchgar iawn i bawb a'u cynorthwyodd.

Geo. M. Jones.

Y GYDGYNGHORFA.

Eisteddfod gyntaf y XXXVIII Gydyngghorfa a agorwyd yn Washington am 12 o'r gloch, Rhag. y 7fed.

Ar agoriad y Senedd offrymwyd gweddi gan y Parch. Dr. Sunderland, yn cydnabod llaw yr Arglwydd yn amddiffyn bodolaeth y Weriniaeth yn y dymhestl aruthrol sydd yn curo arni.

Yn y Tŷ, ar ddarlenniad y gofrestr o aelodau gan Emerson Etheridge o Tennessee, (gwr pleidiol i gaethiwed,) yr hwn oedd ysgrifenydd y Tŷ diweddar, cafwyd fod yr aelodau o Maryland, Virginia, West Virginia, Oregon, Missouri a Kansas wedi eu gadael allan. Y rhewm a roddai am hyny oedd nad oedd ffruf eu dewisiad wedi bod

yn gwbl reolaidd. Yr amcan oedd gadael allan nifer o werinwyr, cyfeillion i'r Undeb, fel y byddai y mwyafrif o'r Tŷ o'r nu blaid ag Etheridge, sef *Copperheads*, ac y gallent ffurfio y tŷ trwy ethol swyddogion o'r blaid hono, ac Etheridge yn eu plith yn ysgrifenydd. Ond dyrysawyd y cyullun trwy i'r aelodau o'r talaethau uchod gael eu derbyn ar lawr y Tŷ, a'u henwau gael eu cofrestru.

Wedi hynny etholwyd yn ddirwysr, ar y darlleniad cyntaf, Schuyler Colfax o Indiana, (gwerinwr cyfeillgar i'r Weinuddiaeth,) yn Llesfarydd y Tŷ, trwy 101 o ~~leisïan~~ yn erbyn 81 dros bawb eraill. Mr. McPherson o Benneylfaunia a etholwyd yn ysgrifenydd, yn erbyn Ethridge, trwy fwyafrif o 101 yn erbyn 69.

Y pwyllgorion arfaredig a ffurfiwyd ac a gyhoeddwyd gan y Llesfarydd. Y Parch. Wm. H. Channing a etholwyd yn Gaplan y Tŷ, a Dr. Sunderland a ail etholwyd yn Gaplan y Senedd.

Rhodddwyd hybysiad am awryw ysgrifau i gael eu dwyn ger bron yn y ddau Dŷ yn eu hamser priodol—dros ddilead caethiwed yn yr holl wlad—dros ddilead deddf y caeth ffeddig—dros helaelu cyffogau y milwyr—dros gefnogi ymrestriad yn y Llynges—dros etholiad cyntrecholwyr yn nhalaethau Tennessee a Louisiana—dros wellhad y Cyfansoddiad a datganiad caethiwed yn aughyson â'r Llywodraeth—dros sefydlu llywodraethau rhagldarbdodol, dros amser. yn y talaethau gwrthryfelgar, &c.

Derbyniwyd hefyd amryw ddeiseban yn gofyn am ddilead caethiwed yn holl dalaethau a thirogeaethau yr Undeb.

Gohiriwyd y ddau Dŷ, Rhag. 23 dros y gwyliau, hyd ddydd Mawrth, Ion. 5ed.

Ni weithredwyd ar ddim o bwys yn gwblhaol—parotodau helaethion a wnaed erbyn y cydgynulliad ar ol y gwyliau.

CENHADWRI Y LLYWYDD.

Ar ol cydnabod ein rhwymedigaeth o ddiolchgarwch i ddwyfodol ragluniaeth am lawnder o drugareddau y flwyddyn hon eto, sylwir fod ein cywyllt i â galluedd tramor yn heddychol a chrfeillgar. Anogir fod y Llywodraeth yn dangos cymeradwyeth a chefnogaeth i'r cyullun o osod Pellebyr dau y Werydd, a'r un modd dan ran o'r Tawellog, rhyngom a Rwsia. Anogir fod ymfudiaeth i'r wlad hon o wledydd eraill yn cael ei gefnogi gan y Gydgyghorfa. Rhoddir crynhoad byr o olygiadau ar drefn a sefyllfa pethau yn y wlad yn gyffredinol, ac yna cyfeiria y Llywydd at achos rhyddid, fod y cyhoeddebau a roddwyd allan am ryddhad y caethion yn effeithio yn dda—a'r achos yn dyfod yn fwyfwy gobeithiol yn uheimplad a barn y wladwriaeth yn barhaus. Yna cyfeiria at y Gyhoeddeb ychwanegol yr hon a ystyria yn ddyledawydd arno ei rhoi allan gyda y Genhadwri. Mae yn sicrhau ei benderfyniad i beidio galw yn ol un o'i gyhoeddebau ar achos rhyddid, na throi neb a ryddhawyd trwyddyt yn ol i gaethiwed.

Y GYHOEDDEB YCHWANEGOL.

ANGHOFRATH (*amnesti*) A MADDEUANT I WRTH. REFYLWYR EDIFEIRIOL.

Y Gyhoeddeb ychwanegol a roddir allan gan y Llywydd mewn cywyllt i'r Genhadwri a gynwysa taddeuant llawn i wrthylefwr edifeiriol, ac adferiad o'u meddiannau oll, oddieithr eu hawl i gaethion, ar yr amod o'u bod yn gwneud llw o ffyddlondeb i'r wladwriaeth, ei Chyfansoddiad, ei Huaddeb a'i Deddfau. Enwir yn arbennig yn y llw o ffyddlondeb, y gosodiadau cymwysedig yn y Cyhoeddebau diweddar a gweithrediadau y Gydgyghorfa ar achos rhyddid.

Ond cyhoeddir *eithriadau* i'r anghofraith a'r maddeuant, yr hyn sydd yn cau allan *faenoriaid* a phrif *arweinwyr* y wladwriaeth a'r gwrthryfel.

Cyhoeddir hefyd a datgenir cyllun a threfn i dderbyn yn ol i'r undeb y talaethau eucliedig, sef Arkansas, Texas, Louisiana, Mississippi, Tennessee, Alabama, Georgia, Florida, South Carolina a North Carolina, sef pa bryd bynag y delo nifer o bersonau, dim llai na'r degfed o'r nifer a bleidlaisasant yn yr etholiad Llywyddol yn 1860, yn un o'r talaethau hynny, i arwyddo eu dymuniad am gael eu derbyn yn ol, ar yr amod o'u hymostyngiad a'u haddewid o ffyddlondeb yn ol llaw. Rhaid i'r cyfryw Lywodraeth dalaelthol fod yn uu. *nerinol* a *rhydd*. Sierheir i'r Llywodraeth newydd a ffurfir lelly amddiffyniad gan alluoedd cyflawn yr Undeb, *rhag* ymosodiadau o fewn nac oddiallan i'r cyfryw dalaelthol. Datgenir hefyd, os y dewisiad fydd yn unithw un o'r talaethau hynny, i gyrhaedd dilead gmdol ar gaethiwed, yn hysbich na dilead uniongyrchol na wthwynebir hynny gan y Llywodraeth Gyffredinol. Dyna yn fyr gywyddad y Gyhoeddeb hon.

Wele yn awr ddrws agored i adferad heddwch a threfn yn ein gwlad drallodus, a dilead cyffredinol a bythol ar yr hyn a fu yn achos o'r trallod a'r dinystr mawr a ddygwyd arnom.

GANWYD.

Tach. 26, 1863, yn Coleraine, Pa., JAMES HARRIS, mab i Mr. James a Margaret Harris,

Medi 18, yn Centreville, awydd Gallia, O., merch i'r Parch. E. D. Jones a'i briod Jane. Gelwir hi SARAH ANN.

I Sarah Ann boed einoes
O ddefnyddioldeb gwiw,
Mawr lwyddiant a'i canlyno
Tra yma ar dir y byw,
A'r Arglwydd a'i par'too
Cyn delo angau awr
I fod yn un o'r perlan
Yn nghoron leu mawr—D. I. J.

Tach. 7, yn Searsaville, ger Summit Hill Pa., mab i David Hughes ac Ann ei briod—gelwir ef EDWARD. Rhag. 5, yn Storm Hill, Pa., mab i Evan Ellis a'i briod—gelwir ef WALTER.

Rhag. 1, yn Steuben, E. N., merch i Mrs. Prichard, priod Mr. Robert Prichard, o'r lle uchod. Gelwir ei henw hi ANN.

PRIODWYD.

Hyd. 14, 1863, yn Hyde Park, Pa., gan y Parch. E. B. Evans, Mr. JOHN B. JONES a Miss ELIZABETH MASON, y ddau o Hyde Park.

Hyd. 15, yn Hyde Park, gan yn un gweinidog, Mr. DAVID ROBERTS a Miss ANNE DAVIES, y ddau o Providence, Pa.

Rhag. 9, yn Hyde Park, gan yr un, Mr. THOMAS J. THOMAS a Mrs. RUTH HUGHES, y ddau o Hyde Park.

Rhag. 5, yn Floyd, E. N., gan y Parch. L. D. Howell, Mr. ELIAS WILLIAMS o Steuben a Mrs. GRACE JONES o Floyd.

Rhag. 7, yn dinas Utica, gan yr un, Mr. DAID W. DAVIES a Miss HARRIET E. BALIS, oili o Utica.

Rhag. 16, yn Floyd, yn aneid tad y briodferch, gan y Parch. Wm. Rowland, D. D., PETER G. HORNING, yw., o Sharon Springs, a Miss JENNIE E. DAVIES, merch ieuangaf Mr. Owen T. Davies o Floyd.

Tach. 14, yn Iowa City, gan y Parch. Ev. Griffiths, Mr. WILLIAM J. DAVIES a Miss SARAH DAVIES; y ddau yn byw ar Old Man's Creek.

BU FARW,

Awst 26, 1863, yn yr ysbtyty yn Covington, Ky., Mr. JOHN S. JONES, perthynol i'r Co. H, 1st Heavy Artillery, Ohio volunteers, mab i Mrs. Jane Jones (gweiddw) o gymyddogaeth Ty'n Rhos, sir Gallia, O. Ei glefyd oedd y typhoid fever. Yr oedd yn 20 ml. a 6 diwrnod oed pan y bu farw. Dygwyd ei gorff adref ar y 27ain o'r mis uchod a chladdwyd ef yn mynwent Ty'n Rhos, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Evan Davies. Ymunodd yr ymadawedig â'r fyddin yn mis Awst 1862, o dan y Cadben Evans. Yr oedd hefyd yn aelod cyson o'r Ysgol Sul, pan gartref. Gadawodd fam alarus a dwy chwaer amddifaid i alaru y golled ar ei ol. Yr Arglwydd a'i cynorthwyo yn ei gwendid. IOAN.

Medi 10, yr yr Ysbytty yn Tennessee, ROBERT WILLIAMS, mab i Hugh a Catharine Williams, Steuben, N. Y., yn agos i 29 ml. oed. Aeth fy mab Robert a'i deulu bach i Iowa tua chwe'r mlynedd yn ol. Trin tir oedd ei waith yno. Yn mis Awst 1862, ymrestrodd yn y fyddin; yr oedd tua 19 yn ymrestru gyda eu gilydd, yntau yn un o honyat. Bu y Regt. ment ag yr oedd yn perthyn iddi yn Iowa City am beth amser. Fel miloedd eraill, i'r De yr oedd yn rhaid myned, felly yn Tennessee yr oedd pan fu farw. Yr oedd wedi bod yn wael o'r amryw ffaoedd, ond ei glefyd diweddaf oedd y dolur rhydd—tua dau diwrnod y bu yn yr Ysbytty cyn ymadael a'r fuchedd hon. Yr oedd yn feddiannol ar feddwl helaeth ar y sachgen, ac wedi cyrhaedd addysg dda a hyny trwy ddiwydiwydd mawr. Yr wyf yn deall fod fy mab wedi ymuno ag achos y bendigedig Iesu pan yn y fyddin. Yr oedd yn gyrru adref ac yn dweyd fod modd byw yn ddawiol hyd yn nod yn yr Army. Mae hyny yn gyssur mawr i fy meddwl, a gobeithio fod marw yn elw iddo. Yr oedd yn perthyn i'r 40th Regt. Iowa, ac yn Lieutenantant yn y Cwmni y perthynai iddo. Ei anwyf fam alarus.

CATHARINE WILLIAMS.

Hyd. 10, yn Centreville, swydd Gallia, Ohio, o'r diptheria, yn 28, 10 mis a 7 diwrnod oed, WILLIAM, mab i'r Parch. E. D. Jones a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent y T. C. yn Centreville. Gweinyddwyd yn yr angladd gan y Parchu. E. Davies (A.) D. Ross-er (T. C.) a D. Lloyd (B).

Fel boreu ffodeuyn mewn harddwch 'n ymagor i lauw'r awyrgylch ag aroglau ragor, Ac yna 'n ymgeuad fel mae'r haul yn codi Rhag cael ei gam-liwio gan 'r un baladr o honi; Gwnaeth Willie ymddangos mewn harddwch beth Nes swyno 'i rieni a'n llawr d' llonder, jamser Ond buan diflanodd,—aeth allan yn hysgrydd, I'magor yn harddach yu uheyrnas ei Arglwydd.

D. I. J.

Hyd. 26, yn Alexandria, swydd Licking, O., wedi wythnos o gystudd, yn 46 ml. oed, Mr. THOMAS REES, gan adael gweiddw alarus a asith o blant amddifaid ar ei ol. Ymgynullodd torf fawr o'i garedigion i'w hebrwng i ddyf ei hirgartref, i fyfnewt Bryniau Cymru (Welsh Hills) ger Granville, pryd y gweinyddwyd yn y tŷ ac wrth y bedd gan yr ysgrifenydd. Daeth Mr. Rees a'i deulu i'r wlad hon, o blwyf Llanerfili, swydd Drefaldwyn, yn y flwyddyn 1852. Bu yn aelod defnyddiol gyda y Trefnyddion Wesleyaidd yn "yr hen

wlad" ac ymunodd â'r Eglwys Gynulleidfaoel pan yn byw yn ardal Granville, ond wedi symud i Alexandria, ymwagodd at ei Frodyr y Seison. Cofir am ei wedd-iau doniol ac effeithiol gan bawb a'i hadwrenai, a barna y rhai oedd yn ei adnabod oreu eidd wedi myned i daugnefedd.

Dymunir at Olygydd "yr *Eurgrawn Wesleyaidd*" gofnodi y farwolaeth uchod, er mwyn ei gydnabod yn Nghymru. D. PRICE, Newark.

Tach. 2, yn Newark, O., ELIZABETH ELINOR, merch David a Sarah Anthony, yn 8 mlwydd oed. Yr oedd yn brofedigaeth chwerau i'r fam, a hyny yn fwy am fod y tad yn mheli oddicartref yn myddin yr Undeb, yn brwydro drws gyfansoddiad ac iawnderau ei wlad. Hebyrgwyd ei gweddillion i orphwys yn mynwent Saron, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur, cyn cychwyn y corph, ac wrth y bedd, gan y Parch. David Price, Newark.

Hyd. 27, yn Waterville, E.N., o'r gwiddf bydredd, MARGARET ELIZABETH, plentyn Mr. Samuel Goodwin a'i briod, ac wyres i'r Parch. S. A. Williams, Bradford, Pa., yn 9 ml.; 7 mis a 19 niwrnod oed.

Hyd. 31, yn dinas Utica, yn fiwydd a baner oed, CAROLINE LOUISA, merch Mr. Isaac a Jane Roberts, o'r darfodigaeth. Gweinyddwyd yn y gladdedig-aeth gan y Parch. James Griffiths.

Tach. 8, yn Paris, E.N., o'r gwiddf bydredd, SARAH, plentyn Mr. Stephen Reader a'i briod, yn 6 ml., 4 mis a 21 niwrnod oed.

Tach. 9, JOHN DAVIES, mab i Mr. John Davies a Catharine ei briod, yn 21 ml. ac 8 mis oed, o'r typhoid fever. Dyoddefdd gystudd trwm yn amyneddgar, yr oedd yn ddyn ieuanc tawel a diflot o ran ei gymeriad moesol, ac yn blentyn uffudd iawn i'w rieni, maent yn teimlo yn ddwys eu colled ar ei ol. Nid oedd wedi ymuno â chrefydd; ond yr oedd yn ei fyfnewt yn siampl i lawer o grefyddwyr. Dyma rybudd eto i bobl ieuainc i fod yn barod. Gweinyddwyd yn y gladdedig-aeth gan Mr. Thomas a'r ysgrifenydd. SAM. A. WILLIAMS, Bradford.

Tach. 19, Mr. THOMAS JONES, Cwm, yn 82 oed Bu yn fethedig am flynyddau, fel nad oedd yn gallu dyfod fawr allan. Yr oedd yn hen pan ymunodd â chrefydd, ac felly nid oedd wedi cyrhaedd llawer o wybodaeth am bethau crefydd, ond yr oedd yn hoff iawn o gyfeillach pobl arglyddol mewn cyrfarod gwddi, yr oeddynt yn anwyf iawn ganddo. Darllenodd lawer ar ei Feibl, ac yr ydym yn obeithiol ei fod yn mwynhau cysuron y Feibl. Ymfudodd ef a'i deulu i'r wlad hon o Aberystwyth, swydd Aberteifi, D. C., oddi amgylch 36 mlynedd yn ol. Mae ei wedd yn fyw eto, ac yn oedranus. Yr Arglwydd a'i cynallio. Gweinyddwyd yn ei gladdedig-aeth gan Mr. Thomas a'r ysgrifenydd. SAM. A. WILLIAMS, Bradford.

Tach. 27, WILLIE WHELDON MORRIS, plentyn i Dr. Thomas Morris a'i briod, o blwyf Remsen, ac wyr i'r diweddar William J. Wheldon, Penymynydd, Steuben, yr ydoedd yn agos a chyrhaedd ei bam' ml. oed. Y diptheria oedd ei glefyd. Yr ydoedd yn debyg i'r rhai a ymddangasant yn y byd hwn, ac nad ydyw y byd yma yn deilwng o honynt, yr oedd ganddo ddrychfeddyliau rhyfedd am y nefoedd, a dywedai yn fynych ei fod yn myned yno at ei daid i'w gw, ac felly fu. Gweinyddwyd yn ei angladd gan y Parch. Mr. Hall a'r ysgrifenydd. MORRIS ROBERTS,

Tach. 30, ROWLAND WILLIAMS, mab i Mr. Evan Williams o blwyf Trenton ger Remsen, ymddifad o'i fam er pan yn ychydig gyda blwydd oed, a phriodol y gallasai ei dad ei alw y pryd hwnw yn Benoni, mab ei alar, ar ol ei anwyf fam yn nghyd a'r gofal mawr gofynol i'w fagu heb ei fam. Ond trodd allan yn Benjamin, yn fab ei ddehaudd, yn sachgen da,—da am ddygus yn yr ysgolion, da i'w helpu ar y ffarm, da yn ei foeanu, a gwell na'r cyfan yn ei grefydd. Collodd ei iechedd ei rhai blynyddoedd a dechreuodd ddwyn arwyddion y darfodigaeth ei'r tro mawr. Cafodd ei fendithio i feddwl am ei ddiwedd drwy hyny, a thrwy afiechyd ac angau ei frawd John, ac afiechyd ac angau ei hen nain, ac yn niaduol trwy ymarferiad a moddion gras gan amryw yu y tŷ ar yr adegus hyny, a thrwy gyghorion personol amryw. Ond dystaw iawn ydoedd, ni ddwyedai fawr o'i dywydd wrth neb. Ond ryw Sabbod ar ol ei eraill fyned i'r cwrdd darfaidd ei fam yn nghyfraith (mam

da foedd hi iddo) ddechreu siarad ag ef am ei enaid a chrefydd, a phenderfynu cynnal owrdd gweddi ei dau ar yr achos, ac felly fu, a darfu i Rowland ddechreu tori derwyddi i weddio yn gyhoeddus, a derbyniodd y fath oleuam am Grist fel Gwardwr pechadur, nes y symudodd yr holl ofnau a'r trallod, a llanwodd ei enaid a gorfoledd mwyaf a welson yn ein boes, a'r geiriau bygy oedd y moddion, "A'r hwn a ddal ataf fi, nis bwrtaf ef allan ddim." Yma y canfu y croessaw penaf i bechadur i droi at Grist a'r sicrwydd mwyaf na wrthodai neb a ddasai. Yn y sefyllfa hon y gwelom ef tua chanol yr wythnos gaulynol. Ac ar ei gais neithfol ef cyfarfu yr eglwys yn y tŷ i'w dderbyn fel aelod eglwysig, a chyfarfod na ellir ei anghofio ydoedd hwnw, yn enwedig ei weled ef yn sefyll i'w gwyn sirol ar ei wyneb yn adrodd ei dywydd a'i waredigaeth trwy ei leau auwyl. Cawson y fath foddolrwydd yn ei ddywediadau a'i gyffes, a'r fath ddylanwad o'i eiriau, nes llanw y lle a phawb o rylleddod a syndod, a'r syndod hwnw a barhaodd ar ein meddylliau yn hir. Cafodd ddyfod i'r capel un Sabbath Cymundeb, cyayddodd ei waeledd ond yn bar raddol am amser. Ond parhaodd ei orfoledd a'i byder digrwmwl hyd y diwedd, a dywedai wrth bob un a ddeuai i'w weled a'r leau auwyl. Parhaodd i ddywedd felly ac adrodd ei benillion "Gwael bechadur yw fy enw &c." "Astarial ato yn hyderus &c." "Iesu, Iesu, 'rwyf ti yn ddiogon," a "Iesu, Cyf-aill pechaduriaid, &c." yn nghyda ag amryw eraill, hyd o fewn ychydig i'r anadl olaf. Dywedai wrth ei dad a'i fam ei fod wedi cael lle da gyda bwy, a phe cawsai fyw y cawsai gartref da! ond bod ganddo gartref gwell yn y nef gyd a'r Iesu; a phan oedd ynt yn adrodd pregeth ddiweddar y Parch. Samuel Roberts am y nefoedd, a'teblai yntau y byddai ef yn fuan yn gwybod yn well na'r gwr hwnw am y nefoedd. Cyd-dyaliolaeth y Parch. J. W. James, Dr. Everett a Morris Roberts, wedi bod yn ei gymdeithas amryw weithiau oedd na welant y fath beth yn ei hoed ac ystyried mor ieuanc ydoedd, mor oleu y parhaodd, ac ei feddwl hyd nes o'n golwg ni yr ebedodd adref, pan, odestu again ml o'i oedran. Gweinyddwyd yn ei angladd gan y brodyr uchod yn nghyd a'r brawd Thomas Thomas.

MORRIS ROBERTS.

Tach. 28, yn plwyf Newport, N. Y., o ddolur y gwdd, SAMUEL THOMAS, ei oedran 5 ml., 6 mis a 6 diwrnod, mab Mr. William Thomas ac Ann eiwraig. Eto, Rhag. 10, yn yr un teulu ac o'r un rhieni galarus, o'r un afiechyd, THOMAS THOMAS, yn 7 ml., mis a 17 o ddyddiau oed. Claddwyd y ddau fach auwyl hyn yn mynwent Capel Bryn Seion, yn ymyl eu taid a'u nain a pherthynasau eraill. Gweinyddwyd yn y ddwy gladdediath, yn Gymraeg a Saesnaeg, gan y Parch. C. R. Negus o Newport a W. D. Williams o Deerfield.

Hyd. 23, yn Weathersfield, Ohio, yn 57 ml. oed, y brawd crefyddol, THOMAS D. JONES, er mawr alar i'w weddw, merch a mab ynghyfraith, heblaw brodyr a chwiorydd crefyddol a chyfeillion lluosog. Daearwyd ei ran farwol yn nghladdfa y Bedyddiwr yn y lle uchod. Yr oedd tori lluosog iawn yn ei hebrwng i dŷ ei hir gartref, pryd y gweinyddwyd y gwasanaeth crefyddol gan J. Moses (M. C.), Williams a Harris, Weathersfield. (B) Evans, Ridge, a'r ysgrifenydd. Yr oedd y brawd hwn yn euedigol o Pant Teg, sir Gaerfyrddin. D. C. Enwau ei rieni oedd David ac Ann Griffiths, gyt o Bant y Barilau, (arferai y plant oll gario y *style* Jones). Cafodd ein ymadawedig frwd y frant o ymuo a chrefydd 35 ml. yn ol yn Pant teg, dan weinidogaeth y Parch. D. Davies. Yn mhen 2 fl. wedi ymuo a'r achos goreu,—ymunodd mewn priodas ag un o'r enw Elinor Phillips, chwaer o'r un eglwys a dderbyniwyd yr un Sabbath ag ef. Aferent fyw mewn lle a elwir Pen tir Bach, plwyf Abergwyll. Ymfudasant i'r wlad hon yn y fl. 1855, ymfudasant yn Weathersfield, lle terfynodd ein hanwyl frwd ei yfya wedi 35 ml. o broffes grefyddol ddifwch. Yr oedd amryw rinweddau Cristionogol teiliwch o efelychiad yn ein brawd ynadawedig.

1. Yr oedd yn ymdrechgar a fyddlon. Cafodd ef, yn nghyd ag ychydig o frodyr o'r un ysbyrd, y frant o sylfaenu yr achos Cynulleidfao Cymreig yn Mineral Ridge,—a bu yn ymdrechgar a fyddlon iawn fel aelod a dsaon yn yr eglwys uchod hyd ei fadd. Bu hefyd yn fyddlon ac ymdrechgar i gynnal cyfeillach grefyddol

yn Weathersfield lle yr oedd yn byw. Buodd droeon yn ymdrechgu dal y gyfeillach i'fyny yno pan nad oedd heblaw ei hunan fel aelod ond ychydig chwiorydd crefyddol yn y lle; a da genym chwanegu y cynhelir *cyfeillach* yn ei dŷ yn bresenol ar yn all wythnos er cyssur a diddanwch mawr i'w weddw alares.

2. Yr oedd o ysbyrd baelionus. Arferai wneud cydwybod o gyfrannu dal bob achos da. Yr oedd ei gyfraniadau yn gyson a rheolaidd yn yr eglwys y perthynai iddi, a cheir ei enw ar lyfr pob casgliadd fu drwy y gweithfeydd at unrhyw achos teiliwng bob amser. Gall pob casgliwr fu trwy yr ardal yn gofyn cymorth at dalu dyledion gwahanol eglwysy o bob enwad droi i'w llyfrau a chant ei enw ef yno,—ac nid oes amheuaeth nad yw ei enw yn ysgrifenedig ar lyfr mawr y nefoedd fel Cristion baelionus.

3. Yr oedd o dymher heddychol. Priodol y gellir dweilyd mai mab tangnefedd oedd yn mhob hyaty—heddychol oedd yn y gwaith, yn y gymdogaeth, yn ei deulu, ac yn yr eglwys,—yr oedd yn groes iawn i ymrysonau bob amser ac yn mhob man, trwy drugar-odd ni chafodd le i ofidio llawer ar y pen yma yn yr eglwys y perthynai iddi: ond gofidai wrth glywed neu ddarlenn am ymrysonau eglwysig pa le bynag y byddent. Ond erbyn heddyw mae yn ei elfen mewn gwlad heb derfysg yn mwynhau heddwch ddiwedd.

4. Yr oedd yn ddiwyd gyda darllen a gweddio. Er nad oedd yn rhyw wybodus iawn, am nad oedd yn un o'r rhai cyflaf ei gof; ond darllenai llawer ar y Beibl er budd a mwynhad iddo ei hun ac i'w deulu. Yr oedd hefyd wedi bod yn ddarlennwr cyson o'r CENHADWR am amryw flynyddau, ac yr oedd yn ei werthfawrogi fel cyhoeddiad teiliwng o'n cenedl.

Hefyd yr oedd ei deimlad cynhes pan yn siarad am werth crefydd yn brawf ei fod yn weddiwr mawr a'i fod yn dal cymundeb agos a'i Dduw. Gallen chwanegu—ond ymataliwn yn bresenol. Collasom ein hanwyl frawd mewn modd annysgwyladwy ar ol rhyw dair wythnos o anhwylydeb, a rhyw 4 diwrnod o gystudd trwm. Clefyd yr afu fu yn achos o'i farwol- aeth. Yr Arglydd a gysaro ein hanwyl chwiorydd a'ia'n gwneio oll yn barod i fyned ar ei ol, yw gweddi yr ysgrifenydd.

JOHN P. THOMAS.

Yr oedd yn dymunir i'r cyhoeddiadau Cymreig yn yr hen wlad godi hanes y brawd uchod.

MARWOLAETH MILWR CYMREIG YN NGHYD A'I DDWY CHWAER.

Ebrill 27, 1863, yn Milliken's Bend, bu farw o'r rhyddglwyf, HUGH, mab Benjamin a Mary Hughes o Spring Green, Wis., yn 22 mlwydd i a 7 diwrnod oed. Ganwyd Hugh yn Cendal, swydd Fynwy, D. C., Ebrill 20, 1841. Pan oedd efe yn 5 ml. oed ymfudodd y teulu i'r America, ac ymfudasant am rai blwyddau yn Pennsylvania, ac oddiyno ymfudasant i'r ardal hon. Awst 1862 ymrestrodd Hugh i wasanaeth yr Undeb. Yr oedd yn perthynu i Co. K 23rd Regt Wis Vol. A bu yn dilyn ei gatraud yn fyddlon drwy ei ewahanol symudiadau hyd o fewn pedwar mis i'w farwolaeth. Yr oedd ein cyfaiil hwn yn meddu llawer o rinweddau teiliwng i'w hefelychu. Yr oedd wedi cofio ei Grawdwr yn nyddiau ei ieuency. Ymunodd a'r Methodistiaid Esgobaethol yn Bellevue, Pa., pan yn 14 mlwydd oed, a daliodd ei gysylltiad a'r enwad hwnw hyd derfyn ei yrfa. Yr oedd yn awyddus iawn i chwilio am wybodaeth gyffredinol, ac yn ofa os iawn i wneyd yr hyn a ystyriai yn ddyledawydd arno yn mhob cysylltiad. Yn ystod ei absenoldeb oddiyma ysgrifenoedd amryw lythyrnau serchog er anog ei gyf- oedion i ofni Duw a chilio oddiwrth ddyrygoni. Ac y mae genym dytaliolaeth ger ein bron oddiwrth un o lechgyn ein cymydogiaeth sydd yn awr gyd a'r fyddin yn y De yn profi fod Hugh yn ymarfer llawer a goraeidd gras, a'i fod yn daweal ac amysweddgar iawn yn ei gystudd, ac yn foddolawn i ymestwng i awlylys Duw pa un bynag a'i byw a'i marw. Ond efe a fu farw yn achos ei wlad, a ohadwodd hefyd ei gemyriad yn loyw fel Cristion byd y diwedd.

Tach. 3, yn Spring Green, Wis., bu farw MARTHA ANN HUGHES, chwaer i'r milwr uchod, yn 4 mlwydd a 5 mis oed. Claddwyd hi yn mynwent y Saeson, a gweinyddwyd yn y tŷ gan y Parch. Mr. Brainard (M. E.) ac wrth y bedd gan Mr. E. Jones.

Tach. 7, SARAH JANE, merch arall i'r teulu uchod, yn 1 ml. a 9 mis oed. Claddwyd hi yn ymyl ei chwaer.

Gweinyddwyd yn y ty gan y Parch. Mr. Jeffreys (B.), Columbus, Wis., ac wrth y bedd gan Mr. Tenby (M.E.). Dydd Sabbath Tach 29, ymgynllodd tyrla luosog o Saeson a rhai Cymry i ysgoldy Spring Green i wrando pregeth angladdol i'r tri uchod. A phregethodd Mr. B. amard yn deimladwy a chymwysiadol ar Esiah 64: 6, y rhan olaf, "A megis deilen y sythiasom ni oll: a'u bauwireddau, megis gwynnt, a'n dug ni ymaith." Colodd y rhieni uchod bedwar o'u plant o'r blaen. Gallen loddwl fod yn anhawdd i deimladau dynol dual yn wyneb y fath siomedigaethau. Nis gallaf fi gydynddimio yn briodol ar teulu uchod pe byddai bywy o'rw gymorth. Ond gallaf eu cyfeirio at un sydd yn gwybod yn berffaith am eu tywydd. Y mae Iesu Grist wedi dyfod i'r byd, "I gysuro pob galarus." Gall ef "Roddi iddynt ogoniant yn lle lludw, olew llawenydd yn lle galar, gwisg moliant yn lle yspryd cystuddiedig." EDWARD ROBERTS.

Medi 8, yn Spring Green, Wis., CATHARINE JANE merch Thomas a Margaret Francis, yn 4 ml a 9 mis oed. Claddwyd hi ar y 10 yn mynwent y Saeson, a gweinyddwyd ar yrachlysur gan y Parch. W. Phillips. Prydawn Sabbath yr 20 pregethodd Mr. Phillips bregeth angladdol iddi ar Dat. 22: 5. "Ac ni bydd nos yno."

Am Cathrine fach na wylwch mwy
Mae'r eneth yn y nef.
Ar ddeilw'r Iesu'n iach heb glwy'
Yn canu "Llido Ef"

EDWARD ROBERTS.

YN DDIWADAR, yn Manasha, Wis., Mr. OWEN R. JONES, saci maen, tuag 51 ml. oed. Mab ydoedd i Mr. John Richards o ger Harlech, swydd Gaernarfon. Ymfudodd i'r wlad hon yn 1841, ac ymsefydlodd yn Frankford Hill, ger Utica. Yn 1842 ymunodd mewn priodas a Miss Lucy Hughes, merch hynaf i'r diwedd ar Edward Hughes, Trenton swydd Oneida, ac yn y fl. 1850 aethant ac ymsefydlasant yn y pentref hwn, Manasha. Gadawodd ei weddwa 5 o blant yn alarus ar ei ol. Gweinyddwyd yn ei angladd gan y Parch. Mr. Miner.

Rhag. 7, yn ardal Bethel ger Dodgeville, Wis., MARY ANN, trydedd ferch Thos. N. Williams a'i ddiweddar briod, yn 13 ml., 1 mis a 10 niwrod oed, o'r Typhus Fever, — y Parch. D. Jones, Arena, yn gweinyddu yn yr angladd.

Rhag. 9, yn Rome, o'r typhus fever Mrs. SARAH M. PARRY, priod John J. Parry, Ieu., ysw., yn 30 ml. a'wmod. Gyda dwys a'ar yr hyabysir marwolaeth y wran gweiddol hon. Yn ei marwolaeth, colodd y randa'u o'i haddurniadau dyagleirial. Yn ddytaw a gwydaidd ei hymddangosiad, a'i chalon yn llawn teimlad dros y cystuddiol, yr hyu a ddaugoswyd yn ei holl symudiadau, yr oedd wedi enill iddi ei hun gylch helaeth o gyfeillion holl a chywes. Yr oedd Mrs. Parry wedi dangos tynnwch mawr a gofal neillduol yn yr anglychiad o gystudd a marwolaeth Ezekiel Jones, ysw., o Remsen tun blywydd yn ei — yn ei haneidd gysurus y bu yn glaf ac yno y bu farw. Gadawodd briod a' galarus a thri o blant bychain yn amddifaid o fam dynyr. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Presbyteriaid yn Rome, ac ymadawodd mewn tangnefedd a chydla llawn hyder o dragwyddol lawenydd trwy rinwedd gwaed y gloc.

Rhag. 11, yn Holland Patent, yn 3 mlwydd a 12 o ddyddiau oed, LETTIE JANE, merch techan Mr. Griffith a Harriet Humphreys. Cyfarfu ei diwedd trwy losgi: cymerodd ei dillad dan pan oedd ei mam wedi myned i chynig o'r neilldu. Bu byw dros dranoeth yn ei gofidiau — dyma rybudd eto i wyllo.

Rhag. 12, yn agos i Utica o'r typhus fever ac enyniad yn yr ymgyaroedd Mr. BENJAMIN JAMES, mab i Levi a Mary James, Steuben, yn 25 ml. oed. Yr oedd yn ddyn ieuanc o ysbryd addiwynt a thirion, ac wedi bod dan deimlad dwys am ei zyflwr yn nlymor diwygiad crefyddol yn Steuben. Gobeithiwn fod ei bwys ar y Gwaredwr mawr. Claddwyd ef yn mynwent Tan yr Hill, Steuben, a gweinyddwyd gan y brodyr Brooks Roberts ac Everett.

Rhag. 2, yn Utica, FLORENCE HOWARD, merch Geo. W. a Mary Lewis, yn 4 bl., 3 mis ac 11 d. oed.

Rhag. 2, yn Utica, Mrs. MARIA S. LEWIS, yn 72 ml. ac 8 mis oed.

Rhag. 7, yn Steuben, ANN, priod Mr. Robert J. Hughes, aelod cymeradwy gyda y T. C., yn Remsen, yn 60 ml. oed. Claddwyd hi yn mynwent Penycraerau — gweinyddwyd gan y brodyr Evans, Jones, Roberts ac Everett.

Rhag. 20, yn nhŷ Mr. Thos. Jones, New Hartford, E. N., ar ol ychydig ddyddiau o gystudd, Mr. JOHN ROBERTS, cigydd, diweddar o Remsen, gynt o Aberystwyth, D. G.

Rhag. 25, Mr. JAMES GRIFFITH, o blwyf Remsen, ger Penycraerau, yn 73 ml. oed. Yr ydoedd newydd ddychwelyd gyd ei ferch o Cattaraugus a chyrrhaeddodd ei ben gartref prydawn dydd Mercher a bu farw cyn y boreu y nos lono. Yr ydoedd wedi ymuno â chrefydd er's rhai blynyddau. Claddwyd ef yn ochr ei wraig yn Penycraerau. Gadawodd i alaru ar ei ol ddau fab a dwy ferch ac wyron. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeth gan y brodyr E. F. Jones a Morris Roberts.

Rhag. 27, o'r typhoid fever, JANE WILLIAMS, merch Mr. Henry a Mary Williams, Tociau, Steuben, yn 14 bl. a 10 mis oed. Teimlir galar mawr yn y teulu ar ol Jane. Claddwyd hi yn mynwent French Road, a gweinyddwyd gan y brodyr Salisbury ac Everett.

CORFFOLIAD EGLWYS YN MAHANOV, PA.

Rhag. 20, yn Mahanoy City, Pa., gan y Parch. J. E. Jones, Minersville, corffoliwyd eglwys Gynulleidfaol Gymreig. Ar ol myned diwy y gwasaanaeth arferol ar amgylchiadan o'r fath neillduwyd y gweddill o'r dydd i bregethu a gweinyddu y Cymuned am y waith gyntaf. Mae y lle uchod yn le newydd, ac yn debyg iawn o fod yn fasnachle pwysig yn y dyfodol. Mae amryw o Gymry cyflritol wedi adeiladu a sefydlu yn y lle eisoes. Mae yn dda genyf hyabyau y cyhoedd eu bod wedi llwyddo i gael dwy lot i adeiladu tŷ addoli yn rhodd gan yr baelionus Richard Reav, esq., Minersville. Maent yn penderfynnu dechreu ar y gorchwyl yn uniongyrchol. Mae Rees P. Jones, John Morgans a David Nicholas wedi cychwyn un y ffordd hyn a'r llall y ffordd arall, i dderbyn caredigrwydd y Cymry tuag at y mudlad hwn. Gobeithiaf y bydd i bawb gydymdrechu â'r brodyr sydd wedi penderfynu codi ty i Dduw yn Mahanoy. E. R. P.

YMWELIAD CAREDIG AC ANRHEG.

Dydd Mercher, Tach. 11, derbynias anrheg o \$90 a'u gwerth gan yr eglwys a'r cynulleidfa oedd a wasanaethaf ynghyd ag eraill o wahanol enwadau. Yr wyf yn wir ddioleghar i chwi oll, anwyl gyfeillion, am eich caredigrwydd a'ch haelfrydedd. Gan fod yr ymweliad yn sefyll mewn perthynas â mi fel pregethwr Efeugyl Mab Daw, teimlwyf rwymanu arnaf i ymdrechu cysegru fy hun yn fwy cyflawn ac ymroddol i wasanaeth yr Arglwydd a'i bobl. Derbynied Mr. W. J. Williams a'i deulu fy niolchgarwch am eu hymdrech caredigol i wneud yr ymweliad yn gysurus ar yr anglychiad. Dymunaf i bawb o honoch y bendithion a waunaf i fynd bob eisiau yma a thu draw i'r afon Ag s'ch gwneio yn wir ddedwyddolion — yr hyu yw gweddi daer fy nghalon. WILLIAM THOMAS.

Cattaraugus, N. Y.

Yr Indiaid gwrthryfelgar yn rhoi eu harfau i lawr.—Derbyniwyd hysbysiad diweddar yn Washington fod y Cadlywydd Choctawaid, McCurtain, gydag amryw flaenoriaid Indiaid eraill wedi dyfod i mewn i Fort Smith, Arkansas, mor ddiweddar a'r 24 o Esgfyr, rhoi i lawr eu harfau, ac ymofyn amddiffyniad dan Gyhoeddeb ddiweddaraf y Llywydd. Fel hyn y mae y Choctawaid yn ymwrthod ag achosty gwrthryfelwyr, ac y mae yn debyg y bydd Indiaid eraill yn y De yn dilyn eu hesiampl.

Porthladdoedd Mexico dan warchae.—Mae yr awdurdodau yn Washington wedi derbyn hysbysiad swyddol o Ffrainc fod porthladdoedd Acapulco a San Blas ar oror o llewiniol Mexico i gael eu gosod dan warchae yn ddi-oed. Oud cauiateir i Agerlongau perthynol i'r Talaethau Unedig, ar eu ffordd o Panama i San Francisco ac yn ol, droi i mewn i Acapulco am hysbysu byddont mewn angen, ond nid i ddwyn teithwyr i mewn na chymeryd neb allan, na masnachu mewn dim arall.

Y gwrthryfel yn ei wrthrych yn fethiant.—Felly y dygwylir yn hyderus yn awr. Byddwn ddiolchgar am y gobaith, a bydded ddydd bythol i'r hwn sy'n gallu dwyn daioni allan o ddrygioni dynion. Ddwy flynedd yn ol, yr oedd rhan fawr o dalaeth eang Missouri yn meddiant y gwrthryfelwyr, a'r tri chymaint o'i milwyr yn eu rhengau ag a berthynent i fyddin yr Undeb, a Kentucky bron oll yn eu meddiant. Tennessee ydoedd yn hollol dan draed y gwrthryfelwyr, heb un gatrawd o'i heiddo dan faner yr Undeb, ond llawer o gatrodau dan arfau o du y gelyniion. Maryland oedd yn gref yn ein herbyn, yn bygwth bywyd ein Llywydd newydd ac yn llofruddio ein milwyr pan ar eu taith i amddiffyn y brif ddinas. Ein byddin yn wan—eiddo ein gelyniion yn gref—a bron ein holl arfau a llawer o'n harfau a'u hamddiffynfeydd yn eu dwylaw hwy, trwy hen gynlluniau ystrygar o eiddo eu blaenoriaid. Eto y wlad oedd yn ymddeffroi. Oud pa fodd y mae yn awr? Mae afon fawr y Mississippi genym, oddieithr ychydig o'r guerrillas yma a thraw yn ein blino. Heddyw mae Kentucky yn rhydd o ddwyllaw y gwrthryfelwyr—Missouri sydd eiddom ni ac yn sychedu am fod yn dalaeth rydd—a hi a fydd felly. Tennessee sydd deyrngarol bron oll,—tair rhau o bedair o Arkansas dros yr Undeb—mwy na baner Louisiana—a darnau helaeth o hen Virginia, North Carolina, Mississippi a Texas—a'r caeth wedi ei gyhoeddi yn rhydd yn y deg talaeth encilliedig. Diau fod gwawr yn tori ar ein hachos, ac ar achos rhyddid o fewn ein terfynau.

Caethion y Cherokeeaid.—Hysbysir yn awr fod y Cherokeeaid yn cytuno i ryddhau eu caethion a'u bod yn ymofyn am nawdd yr Undeb yn ol Cyhoeddeb ddiweddaraf y Llywydd.

Gwirfoddoleon yn ymrestru.—Trwy fod y wobri ymrestrwyr gwirfoddol rhwng \$600 a \$700—ac yn fwy mewn manau—mae y gwirfoddolion yn amlhau—a gobeithir na bydd eisiau galw neb trwy y Draft i wneud i fyny y cyflenwad o filwyr

a elwir am danynt yn awr. Nid oes sicrwydd am hyn, ond dyna y dygwylid presenol.

Byddin y Potomac.—Gauafu yn ei gwersylloedd y mae yn awr—dim symudiad diweddar wedi cymeryd lle.

Y gwarchea ar Charleston.—Rhai tânbelenau yn awr ac eilwaith a defir i'r ddinas—oud nid oes dim cyfnewidiad o bwys wedi cymeryd lle yuo yn ddiweddar.

Y Llynges Russaidd.—Mae y Llynges hon wedi gaduel porthladd Washington—a bydd yn gauafu yn yr Angorfa ger Fortress Monroe.

Yr herwlong Alabama oedd yn ddygwyliedig i Madras, India, tua'r 27 o Hydref.

Tennessee.—Dygwylir yr Anrh. Andrew Johnson, Llywodraethwr Tennessee, i Washington y dyddiau hyn, i ymgynghori a'r awdurdodau yuo, ac i drefnu mesurau tuag at dderbyniad Tennessee i mewn i'r Undeb dan Gyfansoddiad rhydd.

Y Cadf. Corcoran.—Ddydd Mawrth, Rhag. 22, tua 5 o'r gloch prydawn, fel yr oedd y Cadf. enwog hwn yn dychwelyd oddiwrth ran o'r fydd. iu, i'w brif luesty yn Fairfax Courthouse, Va., ei anifail a gafodd ddychryn, yntau a gwmpodd oddiaruo a chafodd y fath niwed yn ei ben, fel y bu farw y noson hono.

Eira yn Kansas.—Bu tymhestl fawr o eira yn Kansas y ddiweddar—amryw o'r ceir a attaliwyd am dro gan y lluchfeydd.

Cyfraniadau gan y pabyddion.—Cyfranwyd yn eglwys y Pabyddion yn nines New York ddydd Nadolig diweddar dros \$18,000 at gysul plant amddifaid (orphans) y Gwlad hon a phabyddion eraill.

John Morgan yn ymbarotokeo.—Mae John Morgan, dywedir, yn ymbarotoi yn blwy'r i fwrdd eto fintai filwrol o guerrillas i ail ddodreun ei athlriadan dnyatriolur y gogledd fel o'r blaen.

Y llw o ffyddlondeb.—gair o Newbern, N. C., a hysbysa fod y llw o ffyddlondeb yn cael ei weir yddu yno i lawer y swyddogion y fyddin wrthryfelgar, ac i'r milwyr cyffredin, y rhai a ddanau i mewn yn edifeiriol i ymofyn am amddiffyniad ein milwyr yn ol y Gyhoeddeb ddiweddar gan ein Llywydd.

Y Prif-farnydd Taney. yn ol hysbysiad diweddar o Washington, oedd yn glaf iawn, nos Lun, Rhag. 28—yn lled anhebyg o fyw hyd y bore. Y mae yn 87 ml. oed. ac wedi bod yn Brif-farnydd yr Uchafys er marwolaeth John Marshall yn 1836.

Attaliad y "300" ar ol y Sed o Ionawr.—Dygwylir yn hyderus y bydd Gweithred ddiweddar y Gydgyngborfa, yn attal taliad \$300 i ymrestrwyr newyddion, yn cael ei ail ystyried a'i ail sefydlu ganddynt yn eu hymgynulliad ddydd Mawrth nesaf.

Etifeddiathau gwyr enwog ar werth.—Y Dirprwywr i werthu tiroedd fforffetiedig i'r Llywodraeth, a hysbysa y bydd yr "Arlington Estate," preswylfan ddiweddar Robert E. Lee, yn cyuwy 1,000 o erwau o dir, yn cael ei chynyg ar werth ddydd Llun nesaf, Ion. 4. Hefyd eiddo y Dr. M. M. Lewis, L. S. Taylor, O Fairfax ac eraill.

Hanesiaeth Dramor.

Ymfudiaeth i'r Talaethau—Dywedir fod mesurau ar weithrediad y Lloegr i hyrwyddo ymfudiaeth i'r Talaethau Unedig, ac Pr perwyl hwnw i roi cyhoeddiadau allan er lledaenu gwybodaeth fanylach am sefyllfa pethau yn y wlad hon, ei hadnoddau cyffredinol, cyflogau &c. Mr. D. M. Stevens o Lundain yw y goruchwyliwr penaf yn yr achos hwn.

Y mud a'r byddar yn Llundain.—Mae 1,819 o bersonau mud a byddar yn ninas Llundain. Mae mesurau ar gael eu mabwysiadu i godi eglwysdy a chael gweinidog i lefaru wrthyt trwy arwyddion ag y gallout eu deall—yn gyffelyb i'r drefn aydd wedi bod ar weithrediad ei's hir amser yn Eglwys St. Ann yn New York.

CYMRU.

Cyfarfod Chwarterol Mon.—Cynaliodd yr Anni-hywyr y cyfarfod uchod yn Talwrn, ar yr 2il a'r 3ydd o Dachwedd. Llywyddwyd y cyfarfod gan y Parch. W. Thomas, Beaumaris. Pregethodd y Parchu Griffiths, Caergybi: James, Capel mawr; Roberts, Llanerchymedd; Ridge, Hermon; Parry, Gwalchmai, a Williams, Bethesda, Arfon. Yr oedd hefyd yn bresenol Meistri Roberts, Treban; Hughes, Dwyrain; Jones, Brynsiencyn; Hughes, Bodedeyrn; Jones, Penraeth; Thomas, Llangefni; Aubrey, Llanerchymedd, &c.—T. WILLIAMS, Ysg.

MARWOLAETHAU YN NGHYMRU.

HYDREF—

25, yn 21 oed, J. Jones, mab Hugh a Jane Jones, Penbryn cerchling, a brawd i'r Parch. H. Jones, athraw yn athrofa y Bedyddwyr, Llangollen.

23, yn 67 oed, John Edwards, Berthen Gron.

27, wedi hir nychdod, yn 48 oed, Mrs. Mary Jones, priod Mr. J. Jones, Abernaweg, ger Bethesda.

28, Mr. Evan John Typica, Llanelltyd Vardre ger Caerdydd, yn 58 oed.

28, Mary, priod y Parch. Ll. Llewelyn, Maesteg, Morgunwg, yn 29 oed, er mawr alar i'w phriod, a chylch helaeth o berthynasau a chyfeillion.

30, yn hynod iddisymwth, Mr. William Roberts, Adelphi Hotel, Llandudno, yn 40 oed.

30, yn 30 oed, priod Mr. Thomas, Ty'n y Wern, Pont y pridd.

31, wedi maith gystudd, o'r darfodedigaeth, yn 21 oed, Mrs. Elizabeth Pritchard, priod Mr. W. Pritchard, Llidiart y gwenyu, ger Bethesda, (diweddar o Lanfairfechan.)

TACHWEDD—

1, yn 78 oed, Mr. David Jones, Penllyn, Llangollen, tad y Parch. John Jones, Ruabon.

2, yn 83 oed, Catherine, gweddw y diweddar Mr. Cadwalder Williams, Glanbil, ger Tremadog.

4, ar ol byr gystudd, William, mab D. Williams, shoemaker, Bethesda, Blaenau Ffestiniog; 22 oed.

29, ar ol byr gystudd, Mr. Isaac Morris, Cwm-

aman, tad Mr. J. Morris, myfyriwr yn ngholeg Aberhonddu.

7, Elizabeth, priod Mr. Robert Owen, Waterloo, Blaenau Ffestiniog.

7, G. M. Baxter, mab Mr. Baxter, Rhiwhisiaeth, yn 7 ml. oed, o'r diphtheria.

10, M. J. Baxter, merch yr un, yn 6 ml. oed, o'r un clefyd.

15, Elinor Baxter, merch yr un, yn 4 ml. oed, o'r un clefyd.

16, ar ol hir gystudd, Mr. Edward Williams, Heol y Capel, Dinbych.

7, yn 4 Brunswick St., Abertawe, yn 32 oed, Mrs. Jones, priod y Parch. W. Jones, Tabian's Bay, Abertawe—diweddar o'r Dreifnewydd.

7, wedi byr gystudd, yn 28 oed, Miss M. Pritchard, merch Mr. H. Pritchard, carter, Bethesda, Arfon.

16, Mr. Ellis Evans, Shipley st., Rhyl; 52 oed.

17, yn nhŷ ei hunig frawd, Mr. Wm. Pritchard, draper Ivy House, Porthmadog. Mrs. Jane Griffiths, priod Mr. Morris Griffiths, Garn, yn 28 oed.

17, Mary, priod Mr. W. Jones, confectioner, Menai Bridge, yn 39 oed.

17, yn 30 oed, Mary, priod Mr. Evan Samuel, o Dolwain.

17, yn 20 oed, Miss Elizabeth Williams Bwlch Gwynog, Cwmau y glo.

18, yn 17 oed, Miss Jane Rowlands, merch David a Catherine Rowlands, Llwyn, Llanrhadr.

19, o'r darfodedigaeth, yn 22 oed, Ruth Jones, priod Mr. J. Jones, London House, Bethesda.

21, Richard Brown ysw., Hen Neuadd, ger Llandudoes, bron yn 82 ml. oed.

22, yn dra disymwth, Gwen Griffiths, Freehold Farm, Nerquis, ger y Wyddgrug.

23, Mr. Robert Hughes, teiliwr, Bethania, Blaenau Ffestiniog, yn 55 oed.

24, Mr. Owen Jones, saer dodrefn, Porthmadog, yn 51 oed.

25, ar ol hir nychdod a gwaelodd, yn 60 oed, Mrs. Elizabeth Jones, priod y diweddar Richard Jones, Tyddu Llan, Llanfrothen.

26, wedi dyoddef hir nychdod, Mrs. Williams, gweddw y diweddar Mr. Owen Williams, Efail y garn, Llanietyn, ger Pwllheli.

27, wedi byr gystudd, yn 23 oed, Miss Elinor Roberts, merch Mr. Robert W. Roberts, Caellwyn-grydd, ger Bethesda.

27, Mary Owens, merch Mr. Richard Owens, Bryn y ffynon, Port Dinorwic, yn 24 oed.

29, ar ol maith gystudd, Mr. Hugh Davies, Heol Fawr, Treffynon, yn 65 oed.

29, yn Nghaergybi, yn 43 oed, Thomas Beynon, gynt o Cei Newydd, eir Gaerfyrddin.

RHAGFYR—

3, yn nhŷ ei wyres, Mrs. Vaughan Llanellwy, yn 93 oed, Mr. Robert Hughes, tad y Parch. R. Hughes, Conwy.

3, ar ol byr a thrwm gystudd, Mr. Moses Parry, cigydd, Dinbych, yn 48 oed.

3, ar ol byr gystudd, yn 58 ml. oed, Mrs. Anne Robinson, priod Mr. Samuel Robinson, Post office Lane, Dinbych.

5, yn nhŷ ei ferch yn Talwrn, Llangadfan, eir Drefaldwyn, Richard Gittius ysw., Pen y gelli, yn 83 ml. oed.

6, yn 66 oed, Ann, priod Mr. John Jones, Love Lane, Dinbych.

1864.

CYP. XXV.

RHIF. 2.

Y GENHADWR AMERICANAIDD.

C h w e f r o r.

Bôd yr enaid heb wybodaeth nid yw ddm.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.

MARWOLAETH GWEINIDOGION.

Y Parch. James Davies, Cincinnati, . . .	33
Y Parch. David Hughes, So. Trenton, . . .	33

DUWINYDDIAETH.

Daw yn goruwchlywodraethu, ...	34
Gorchymyn Herod i'r doethien, ...	36
Amser, ...	37

HANESYDDIAETH.

Dygiad Cristionogaeth i Frydain, ...	38
--	----

Y GENHADAETH.

Prageth Genhadol, ...	41
-----------------------------	----

ADDYSG OYFFREDINOL.

Llenlith, ...	44
Llythyr Samuel Roberts, ...	46
Y Parch. Samuel Roberts, ...	47
Buddugoliaeth Orefydd, ...	48

BARDDONOL.

Yr amser a fu, a'r cyfeillion a gollwyd, . . .	48
Llinellau ar farwolaeth John James, . . .	49
" " William ac Elinor &c., . . .	49
Mawl am y Gair, ...	49
On the death of my sister Dora, ...	49
Llinellau i Mr. H. Hughes &c., ...	49
Englyn i'r Monitor, ...	50
Gwerth crefydd yn angau, ...	50
Deigr yn hiraeth Mrs. Ellen Jones, ...	50

HANESIAETH GARTREFOL.

Beibl Gymdeithas Remsen &c., ...	50
Dydd yr ymweliad yn Palmyra, ...	51
Middle Granville, N. Y., ...	51
Dydd Nadolig yn Pyddy's Run, ...	53

Beibl Gymdeithas Nelson, ...	53
Coffadwriaeth am Mrs. Sarah Evans, . . .	53
Beibl Gymdeithas Holland Patent, ...	54
Y Parch. B. W. Chidlau, ...	54
Y 47 Gyfarfod blynyddol B. G. Utica &c., .	54
Byr Gofiant am John Jones, ...	55
Beibl Gymdeithas Racine a'i chyffiniau, . .	55
Cyfarfod blynyddol B. G. Waterville &c., .	56
Cydnabyddiaeth o garedigrwyd, ...	56
Ymweliad, ...	57
Marwolaeth milwr, ...	57
Ymadawlad D. E. Prichard, ...	57
Beibl Gymdeithas Floyd a Western, ...	57
Dychweliad y Parch. S. Roberts, ...	58
Peth na fu er y dyllif, ...	58
Symudiad Gweinidog, ...	58
Beibl Gymdeithas Rome, N. Y., ...	58
Llythyr dyddorol, ...	59
Eglwys Broad Top, Pa., ...	59
Granville, Ohio, ...	59
Cymry yn ninas St. Louis, ...	60
Ganwyd, ...	60
Priodwyd, ...	60
Bu farw, ...	60
Gwneud caws ar y Sabboth,—Gofal am	
gysur y gweinidog, ...	62
Eira yn Iowa,—Yr ymfudiaeth i'r America,	
—Yr olwg yn obeithiol yn Arkansas,—	
Sefyllfa pethau yn North Carolina,—Ad-	
feriad Louisiana,—Byddin y Potomac,—	
Encilio o'r Cyngorair Dehenol,—&c. &c., .	63
"Geiriau droc yr Undeb,"—Yr Ellmyn yn	
Dyfos drosodd,—Chenango Canal,—&c., .	64

HANESIAETH DRAMOR.

Genedigaeth Tywysog,—Senedd Lloegr,—	
Rhyfel Ewropaidd yn debygol,—&c., . .	64
Marwolaethau yn Nghymru, ...	64

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT HIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—J. W. E., Olyphant, 1,50; T. P. T. a T. W. J., Minersville, Pa., 3; W. R., Pottsville, 10; J. B. D., Paddy's Run, 6; R. H., Miffin, 5; E. R., North Jackson, 1; D. F., Bangor (diweddaf o Falkirk, C. W.,) 1,50; Miss A. L. E., Trenton, 1,50; E. W., San Francisco, 1,50; Parch. J. B. Cook, Danville, 26; W. H. J., Charleston, S. C. trwy law ei fam, 1,50; H. C. J., Floyd, 1,50; D. T. Floyd, 1,50; W. J., Pomeroy, 24 40; D. E. J., Palmyra, 1,50; Parch. E. O., Dodgeville, dros E. O., Machyulleth 2; J. J., Ty'n Rhos, 10; J. E., New York, 2; J. J., Gomer, 24; Parch. J. E. J., Dover, 1, a thros J. F. a W. S. J., eto, 2; J. D. J., Utica, 3; J. D. J., Palmyra, dros Mrs. J., Llanoethir, 2; J. M., yw., Parisville, 1,50; T. E. J., Floyd, 1,50; E. W., Floyd, 1,50; W. W. R., Portage City, 25c.; D. W., Parisville, 5; G. G. G., Fairview, 13,50; E. G., Sandusky, 18; T. D., New York, 7; W. W. W., Pleasant Grove, 3; F. J., Brownstownship, 7,50; Mrs. C. L., Swatara, 1; D. P. L., Crabreeck, 9; W. O., Little Falls, 2; J. J., Little Falls, 1,50; R. J. T., South Bend, Minn., dros Mrs. T., Cwm y Dail, Cymru, 1,75; H. T., Iowa City, 23; J. T. J., Holland Patent, 1,50 a thros I. V., Bangor, 1,75; D. M., Chicago, 2; B. M. J., Danbury, 2; T. A. J., Granville, 22,10; W. R., Emmett, 3; Parch. D. E. P., Turin, 6; D. G. E., Radnor, 10,50; J. M. W., Pittston, 11,50; L. M., Carmel, 1,50; D. D., Columbus, O., 3,40; W. D., Ebensburg, 39,15; W. W. T., Waterville, N. Y., 21; R. D. T., Emporia, 5; Parch. T. J., Georgetown, 6,25; D. D., Delaware, 12, a thros Parch. E. P., Cross Inn, Cymru, 3; D. O., Fairhaven, 3; D. P., Utica, 22; Parch. L. D. H., dros dderbynwyr yn Middle Granville, 9,50, ac oddiwrth W. G., West Castleton, 4; L. D. T., Wilks Barre, 1; R. E., Marcy, dros T. J., Rhyd-y-nog, Cymru, 1,75; I. G., Minersville, Pa., 1,50; W. W. W., Coal Valley, O. a Ll., Y., 3; G. P., Delaware, 14,85; W. H., Bradford, 21; Parch. G. J., Cambria, 22, a thros W. D., Llanrwst, 1,75; Parch. J. P., Mineral Ridge, C. i T. D. a Ll. H., 3,10; J. T. D., Wales P. O., 5; R. N. W., Dodgeville, 6,50; T. N. W., Dodgeville, C. a Ll. H., 7,25; L. H. W., Stellaspolis, 7; J. T., Gomer, 1,50; R. G., New York, 10,50; J. L. L., Deerfield, 9,50; R. E. J., Nelson, 20; Mrs. G., Horeb, Cymru, trwy J. G., Cin., O., 3; J. T. D., Ironton, 5; W. H., Beaver Meadow, 1,50; Mrs. H. W., Coal Valley, 1,50; W. D. R., Delafield, 11 50.

Hefyd, oddeutu cartref, Mrs. E., Remsen, 1,50; H. P. J., eto, 1,50; J. T., eto, 2,50; Mrs. J. D., eto, 1,50; Mrs. O. H., eto, 1,50; J. L. D., Steuben, 1,50; R. P., Glyn, 1,50; S. W., Penymyaydd, 1,50; O. H. W., eto, 1,50; R. H., eto, 1,50; J. J., eto, 1,50; C. P. J., eto, 1,50; W. R. J., eto, 1,50; G. O., Prospect, 1,50; R. J. H., eto, 1,50; D. W. E. a Mrs. D., Ninetysix, 3; W. H. J., Bethel, 15; D. T., Utica, 1,50.

Diolchir yn fawr i'n cyfeillion am yr enwau newyddion at y CENHADWR a dderbyniassom y mis diweddaf. Yndrechwau ateb os daw galwadau ymhellach. Coffar am yr ddyledion.

Newyddion o Gymru.—Ar ol cwblhau y rhifyn hwn oddieithr y glawrlin, derbyniassom lythyr dyddorol oddiwrth y Parch. Philip Griffiths, o'r Alltwen, D. C., "at blant Gomer yn yr U. D." Drwg yw genym na buasai yn ein llaw ddiwrnod neu ddau yn gynt. Nid oes i'w wneud yn awr ond ei adael hyd y tro nesaf.

Y Parch. E. R. Lewis o Pittston.—Gyda yr un llythyrgod cawsom air am y brawd E. R. Lewis o Pittston, Pa. Yr oedd yn iach a chysurus, yn pregethu yn Nheudir Cymru, ac yn darlithio gyda chymheradwyaeth mawr i gynulleidfaoedd lluosog, ar sefyllfa a helyntoedd a gobeithion America, mewn pethau gwladol a chrefyddol.

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WILLIAM SPURRELL. Utica: J. JAMES JONES. 803 pp. \$1,25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr unol Dalaethau. Fel cydymdeith i'r ysgrifonydd, hon neu ieuanc, mae yn anmbrieladwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a hel-aethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r oemwytthra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonabg. Nid oes ynddo ddim o'r "gerwindeb" sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan ryw yr holl sylwedd-eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherseiniol. Hefyd mae yn nodi allan gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi en gwir ystyr yn eu gwahanol gyfylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwiliadau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrihenwyr mwyafl deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull teitlwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, *ond ni wneir sylw o un archiad heb y tal i'w chanlyn.* Cyfeirir, J. JAMES JONES, Box 128 P. O. Utica, N. Y. 2n'64—1y

AT Y BRODYR CREFFYDDOL YN PENNSYLVANIA.—Bwrieda y Parch John R. Williams, Trenton-ymweled ag eglwys Cymreig y Cynulleidfaoion Pennsylvania yn misoedd Chwefror a Mawrth 1864. Bydded hyabys i'r sawl y perthyn iddynt wybod fod y brawd a'r Parch. John R. Williams yn bregethwr rheolaidd a chymeraidw o Undeb y Cynulleidfaoion Cymreig yn nhalaeth New York, ac fel y cyfryw y dymunem ei gyflwyno yn serchog i'n hanwyl brodyr yn Nghrist yn y lleoedd y byddo yn ymweled a hwynt yn ei dath y misoedd dyfodol. Ydym dros ac yn enw y cyfarfod Undeb yn Holland Patent.

MORRIS ROBERTS, *Cymedrolwr.*
JOHN R. GRIFFITHS, *Ysg.*

Holland Patent. Tach. 22, 1863.

YMOFYNIER—Am John a Thomas Rogers' me bion i John Rogers, ty-isaf, Llangenech, sir Gaerfyrddin. Pan glywyd oddiwrthynnt ddiweddaf, yr oeddynt yn tligo yn nhalaeth Ohio.

Dymunwyd gael gair oddiwrthynnt neu ryw un a wrr en helynt, wedi ei gyfeirio fel y canlyn:—David M. Reese, Danville, Montour Co., Pa.

HEFYD. ymofynir am Mr. Rees Waters, yr hwn, meddyliir, oedd yn ddiweddar yn aros gyda Mrd. Lowry, Thomas & Co., Rock Island, Ill.—bydd yn dda gan ei nai gwyed oddiwrtho. Cyfarwydder, David Mathews, Box 6114, Chicago, Ill.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1,50 y fl.—sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhilyn. Cyfarwydder fel byn: Rev. R. EVERETT, Remsen. Oneida Co., N. Y.

MARCHNAD NEW YORK.—Peillied cyffredin a da, \$6,40 i 6,56, priu oreu o \$7,50 i 8,50. Gwenth, 1,54 i 1,66. Corn, 1,30 i 1,31. Ceirch 83c. i 90c. Cig moch, meas, \$18,75 i 22,25; prime, 15,87 i 18,00. Cig eidion, plain meas, 12,50 i 14,00; extra, 14,25 i 16,00. Ymenyn, Ohio, 22c. i 27c.; y dal-aeth hon, 28c. i 34c. Caws 16 i 16 1/2.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

OTF. 25, RHIF. 2.

CHWEFROR, 1864.

RHIF. OLL 290.

Buchdraithodaeth.

MARWOLAETH GWEINIDOGION.

Y PAROH. JAMES DAVIES, CINCINNATI.

Yn Paddy's Run, Ohio, Rhag. 16, 1863, yn 71 mlwydd oed, bu farw y Parch. James Davies, gweinidog yr eglwys fedyddiedig yn Cincinnati. Yr oedd rhyw beth yn hynod iawn yn yr amgylchiad yma. Daeth yr hen frawd yma i bregethu y Sabboth, Rhag. 13, yn lle y Paroh. J. M. Thomas, yr hwn oedd yn absenol yn ymweled â'i deulu—daeth allan nos Iau, a chafodd anwyd yn ei ddant—chwyddodd ei wyneb dipyn dydd Gwener, a dydd Sadwrn yr un modd; ond yr oedd braidd yn well dydd Sabboth, ac yr oedd yn alluog i bregethu yn y prydawn, a phregethodd yn hynod effeithiol,—yr oedd yn ei anghosio ei hun yn hollol; yr oedd wedi ei nerthu cymaint nes oedd pawb yn synu wrth ei wrando, ac yn dweyd ei fod bron myned i'r nefoedd, a pha nesaf yr oedd i'r nefoedd, mwyaf i gyd oedd ei awydd i weled ei wrandawyr yn myned tuag yno hefyd.

Nos Sabboth yr oedd yn teimlo yn lled dda, a dywedai wrth ddechreu ei bregeth ei fod yn myned i gymhell y gwrandawyr yn daer i dderbyn yr iachawdwriaeth, a'i fod yn go-beithio na wnaent ddigio wrth hen wr oedd ar fin y bedd am fod yn daer ei gymhelliadan, a phregethodd yn rhagorol. "Pa fodd y diangwn ni os esgeuluswn iachawdwriaeth gymaint &c.," oedd ei destyn, a darfu iddo drin ei bwnc i bwrpas. Nid oedd neb yn meddwl mai hon oedd ei bregeth olaf; ond ni allodd fyned i dŷ Dduw byth uwy i bregethu. Dydd Llun yr oedd dipyn yn waeth, yr oedd ei wyneb wedi chwyddo yn fwy. Danfonwyd am y meddyg goreu yn yr ardal, a dywedodd fod yr Erysipelas ar ei wyneb, ac nad oedd yn debyg y buasai yn gwella. Danfonwyd llythyr at ei blant yn union. Dydd Mawrth yr oedd braidd yn myned yn waeth, eto yr oedd yn codi ac yn myned allan hyd yr hwyr. Ond dydd Mercher yr oedd yn lled sal, ond eto codai o'i wely yn y boreu a rhodiai ar hyd y tŷ, ond yr oedd yn nesu tua glan y dwr. Yn y prydawn

nid oedd yn gwneud dim ond siarad am Iesu Grist. Galwodd am y Beibl; yr oedd yn methu cofio rhyw adnod, ond erbyn bod y Beibl wedi ei gyrchu yr oedd wedi goleno arno—nid oedd yn hawdd ei ddeall yn siarad yn awr. Yr oedd yn siarad am yr hen frodyr oedd wedi blaenn, ac yn eu henwi. Dywedai am hen gyfaill, duwiol iawn oedd efe—un o'r brodyr y Methodistiaid. Galwai lawer am John a Dafydd, ei blant mae yn debyg, ac am James Pryse, ac yna yn uhlen rhyw ychydig o amser dywedodd, "Dim ond un Cyfaill, dim ond un Cyfaill!—heddwch! heddwch!—tangnefedd!" Yna bu farw nos Ffercher tua 9 o'r gloch—a chludwyd ei gorff boreu dydd Gwener tua Cincinnati.

Cafodd bob ymgeledd galluadwy gan Mrs. Hugh Williams, lle yr oedd yn lletya. Bu farw yn hynod dawel. Gwelodd yr ysgrifenydd lawer yn marw, ond neb mor dawel ag ef.

Dydd Sabboth canlynol pregethodd y Paroh. J. M. Thomas yn hynod effeithiol oddiwrth y geiriau hyny, "Trefna dy dŷ, canys marw fyddi, ac ni byddi byw." Mae yn debyg mai hon oedd y bregeth gyntaf a bregethwyd yma ar farwolaeth gweinidog, o herwydd ni bu yr un gweinidog farw yma erioed o'r blaen. Go-beithio y bydd y tro hwn yn ein dwyn yn fwy cenedlgarol, a'n dwyn yn nes at Iesu Grist—yr hyn yw gwir ddymuniad yr ysgrifenydd,

J. B. DAVIES.

Y PAROH. DAVID HUGHES, SOUTH TRENTON.

Yn ei anedd yn South Trenton, Ion. 2, 1864, bu farw y Parch. DAVID HUGHES, yn 76 mlwydd oed. Yr oedd ein hen frawd parchus yn enedigol o swydd Gaernarfon. Daeth ef â'i deulu i'r wlad hon yn y flwyddyn 1832, ac ymsefydlodd yn ardaloedd Steuben am lawer blwyddyn, ac yr oedd yn weinidog ar eglwys y Wesleyaid yn y lle a elwir y Sixty. Symudodd oddi yno i blwyf Marcy, a bu yn gweinidogaethu gyda'r un enwad crefyddol yn South Trenton am rai blynnyddoedd.

Ond tua 12 mlynedd yn ol ymadawodd â'r eglwys yn South Trenton, ac â'r enwad crefyddol y treuliodd y rhan fwyaf o'i oes gyda hwy,

ac ymunodd â'r Annibynwyr, a derbyniwyd ef yn aelod gan eglwys Salem trwy lythyr parchus oddiwrth ei hen frodyr y Weesleyaid. Symudodd ei aelodaeth o Salem er ys peth amser ac aelododd ei hun yn eglwys yr Annibynwyr yn Trenton. Llafurioedd lawer yn swydd Oneida yn mhlith yr Annibynwyr, ac yr oedd ei weinidogaeth yn dra derbyniol.

Pregethodd dair gwaith y Sabboth olaf y bu byw, yn Trenton a Holland Patent, a daeth adref dydd Llun. Ond yr oedd yn lled awgrymu trwy yr wythnos nad oedd mor iach ag arfer; eto yr oedd yn codi ac yn myned allan bob dydd, hyd ddydd Gwener. Aeth yn waelach ddydd Sadwrn, ac am 8 o'r gloch yn yr hwyr, bu farw yn dawel heb ddweyd gair wrth neb. Dydd Mawrth canlynol claddwyd ef wrth ochr ei ferch yn mynwent Salem. Dechreuwyd y gwasanaeth crefyddol yn y capel gan y Parch. Richard Isaac (M. O.), a phregethwyd gan y Parch. W. D. Williams oddiar Act. 13: 26. Gadawodd ei wraig oedranus a phlant ac wyrion i alaru ar ei ol.

Dechreuodd ein hen frawd ei yrfa grefyddol yn moreu ei oes, a pharhaodd hyd y diwedd. Bu yn pregethu yr efengyl dros haner can' mlynedd, heb dynu un cwmwl ar grefydd. Bu farw a'i goron ar ei ben, ac yr ydym yn gwbl hyderus iddo gael y derbyniad hwnw gan ei Arglwydd, "Da was, da a fyddlon, dos i mewn i lawenydd dy Arglwydd."

UN O'B BRODYR.

Yr oedd Mr. Hughes yn frawd cymeradwy gan ei gydlafurwyr yn y weinidogaeth, a chan yr eglwys, ac yn un o gymeriad teilwng yn ngolwg ei gydnabyddion yn gyffredinol.

Yn ei bregethau, yr oedd yn yegrythyrol, a'i raniadau o'i deatyn yn eglur a naturiol. Cadwai yn ofalus yn gyffredin at bwnc ei destyn.

Yr oedd yn helaethach na'r cyffredin mewn gwybodaeth ac addysg, yn neillduol mewn hanesyddiaeth eglwysig.

Nid oedd ein brawd anwyl hwn mwy nag eraill yn ddiau heb waeleddau a diffygion; ond ar y cwbl cadwodd lwybr cyson a'i broffes a'i waith, a'i ddiwedd oedd tangnefedd.

Mae yn gofus gan lawer am agwedd effro ei ysbryd yn amser y diwygiad yn swydd Oneida, 26 mlynedd yn ol,—ei ddwyser a'i ysbryd gafaelgar mewn gweddi a effeithiai yn fawr ar laweroedd. Adroddodd y gair hwnw mewn cyngor i'r dycheledigion gyda dylanwad tra neillduol, "Beth bynag a ddywedo Efe wrthydh, gwnewch." Adroddwyd y gair ar ol hynny mewn cyfeillachau crefyddol lawer tro, gyda theimlad hyfryd a melus.

Cofir yn hir yn Oneida am bregethau efengylaidd a grymus y brawd Davies o Cincinnati, yn Nghymyfaeoedd y Bedyddwyr y ddwy flynedd ddiweddaraf, a'i ysbryd hynaws wrth eu traddodi. Bydded bendith yr Arglwydd yn dilyn y ddwy farwolaeth uchod, er deffroad i ni oll ac er ein rhybuddio i fod yn barod.—GOL.

Dwinyddiaeth.

DUW YN GORUWCH-LYWODRAETHU.

Llywodraeth Duw sydd goruwch pob llywodraeth arall. Y mae holl amcanion dynion, pa un bynag ai da ai drwg, a holl lywodraethau y ddaiar, pa un bynag ai cyfiawn ai anghyfiawn, o dan lywodraeth yr anfeidrol. Mae ei ffyrdd ef yn uwch na ffyrdd dynion, a'i feddyliau ef yn uwch na meddyliau pryfed gwael y llwch. Mae efe yn aml yn troi cyngor y doethaf yn ffolineb, ac yn goruwch-lywodraethu bwriadau drwg dynion, er lles penaf y byd. Gwelwn hyn yn amlwg yn ngoleuni hanesyddiaeth a dwyfol ddatguddiad, ac hyd yn nod mewn pethau ag sydd yn cymeryd lle yn ein hoes a'n dyddiau ni.

Y mae yn ymddangos i ni fod terfyn ar ddyoddefgarwch Duw. Goddefa i'r annawiolion arllwys eu llid ar eu cyd-ddynion, a thywallt eu melldithion ar ben ei anwyl Fab ac ar drefn werthfawr y cadw, hyd nes y denant at y terfyn lle mae Duw yn peri cynddaredd dyn i'w folianu ef, ac yn gwahardd gweddill cynddaredd. Mae efe mor sicr o roi terfyn i arllwys-iadau melldithiol y galon ddrwg, ag ydyw i roi terfyn i donau cynddeiriog y môr, gan ddywedyd, "Hyd yma y deni, ac nid yn mhellach; ac yma yr attelir ymchwylld dy donau di."

Mae'r ffaith fod Duw yn goruwch-lywodraethu bwriadau drwg dynion yn dra eglur yn hanes Joseph. Bwriad drwg a maleisus brodyr Joseph oedd rhoi terfyn ar ei fywyd. Gwerthasant ef i'r Ismaellaid, gan hyderu y buasai cadwyni caethiwed yn ei ddarostwng a'i boeni yn fuan i farwolaeth, ac na fuasent byth mwyach yn cael eu blino gan y breuddwydiwr bach, hunanol, a'r siaced fraith. Ond yr oedd Duw gyda Joseph, a siomwyd bwriadau maleisus ei frodyr. Yn mhen ugain mlynedd yr oedd Joseph yn arglwydd ar holl wlad yr Aiff, a ohlywn ef yn dweyd wrth ei frodyr euog a thrallodus, "Chwi a fwriadsoch ddrwg i'm herbyn, ond Duw a'i bwriadodd i ddaioni, i ddwyn i ben, fel y gwelir heddyw, i gadw yn fyw bobl lawer." Ac mae'r un ffaith yn egluredig yn mywyd Iesu Grist. Bwriad ei elynion wrth ei groeshoelio oedd rhoi terfyn ar ei fywyd, a llwyr ddinystrio y grefydd Gristionogol.

Ond Duw a oruwch-lywodraethodd y drwg ysgeler hwn er daioni cyffredinol. Yn angen Crist y mae bywyd i'r byd.

Ac nid yw yr engraffitiai uchod ond eiamplau o'r hyn ag y mae Duw yn ei wneuthur yn barhaens yn mywydau dynion a chenhedloedd y ddaiar. Nid yw'r Arglwydd wedi gadael ein byd ni eto, mi gredwn; O! na, efe sydd yn llywodraethu yn mrenhiniaeth dynion, ac y mae *terfyn* i annuwioldeb personau a chenhedloedd, dros ba un nis gallant fyned, "Gweddill cynddaredd a waherddi." Mae hyn yn ymddangos yn fwy amlwg i ni, mewn cenhedloedd a llywodraethau, nag mewn cysylltiad a phersonau; ond llawn mor wirioneddol yn ol eu cyfartal sefyllfa a'u dylanwad yn y byd.

Yr ydym wedi darllen am ryfeloedd gwaedlyd a marwol ymrysonau yn mhlith cenhedloedd y ddaiar, ac yr ydym yn awr yn dystion o un o'r rhyfeloedd mwyaf creulon a gwaedlyd a gymerodd le erioed yn mhlith dynion gwareiddiedig. Ac nid ydym yn petruso galw y rhai hyn yn ddrygau anghydnarol; ac eto wrth edrych yn ol, yr ydym yn gweled braidd yn mhob engraffit fod Duw yn goruwch-lywodraethu y drygau mawrion hyn er daioni. Y mae rhyfeloedd fel nerthol dymhestloedd, yn ysgubo pob peth o'u blaen, a'u holl ffyrdd yn cael eu nodi & dinystr ac anrhaith. Ond ar ol i'r ystern dawelu, y mae'r wybren yn fwy pur, a'r gwenwyn marwol ag sydd yn llechu, hyd yn nod yn yr awyr ag ydym yn anadlu, yn cael ei gario ymaith gyda'r dymbestl. Felly ar ol llawer rhyfel gwaedlyd, cafodd aml i genedl ei gwneud yn fwy pur. Llygredd, twyll, a thrais, i raddau, a ddisanodd yn yr ymdrech waedlyd, cyflawnder a rhyddid a enillwyd.

Mewn llawer o engraffitiai yr ydym yn canfod efengyl hedd yn dilyn yn agos ruadau'r magnelau a'r bidogau, yn agor ffordd i gleddyf yr Ysbryd, yr hwn yw gair Duw. Nid ydym yn dal allan fod dim *daioni* mewn rhyfel, ond drwg i gyd, ac yr ydym yn gweled yn amlwg fod Duw yn goruwch-lywodraethu drwg, er daioni. Drwg mawr sydd wedi ein goddiweddyd fel gwladwriaeth. Y mae'r wlad yn galaru. Mae angel dinstriol rhyfel wedi ymwelwedd yn barod braidd a phob teulu trwy'r wlad, ac y mae llawer na fynant eu cysuro yn wylfnder eu tralled: ac nid rhyfedd. Ond pan yr ydym yn ymgodi oddiar orsedd y teimlad i farnu dygwyddiadau oddiamgylch i ni, mae genym achos i orfoleddu, ac i gredn fod Duw a'i law anfeidrol yn gweithio allan, drwy holl gynlluniau a bradwriaethau dynion, ei gynllun gogoneddus ei hun. Y mae'n ymddangos yn braseinol fod y synylau duon, y rhai sydd wedi

hir fwgwth llwyr ddinystrio y wladwriaeth, yn eilio draw; mae'r Undeb yn cryfhau, cyfeillion rhyddid yn amlhau, rhyddid yn enill tir, a miloedd o feibion a merched caethiwed yn dyfod yn rhyddion. Gobeithiwn cyn hir, y byddwn fel gwladwriaeth yn sefyll yn wrol agogoneddus goncwerwyr gyda chadwynau drylliog a chaeth-fflangellau o dan ein traed am byth, a'r dosbarth hyny o ddynion ag sydd er's cyhyd o amser wedi cael eu diraddio a'u gormesu yn ein tir, yn dyfod i fyny i fesur cyflawnder dyn, gyda chaniadau o fawl i Dduw, yr hwn nid yw yn dderbyniwr wyneb. Yr ydym yn credu y caiff holl fwriadau bradwyr ein gwlad eu goruwch-lywodraethu er lles parhaol y wlad, a'r byd yn gyffredinol, ac y daw heddwch yn fuan i "aros" gyd ni, a gwir ryddid i atrefu yn mwthyn y tylawd a chaban y negro, yn gystal ag yn mhalas y cyfoethog, ac y bydd gwerin-lywodraeth America yn cael ei hystyried gan holl wledydd y ddaiar, nid mewn enw yn unig, ond mewn gwirionedd,

"The land of the free, and the home of the brave."

Dymunaf roddi ar ddeall nad ydyw euogrwydd dynion ddim yn llai o herwydd fod Duw yn goruwch-lywodraethu eu drygioni er lles cyffredinol, ond yn hytrach mae eu heuogrwydd yn fwy, a'u cospedigaeth yn drymaeth.

Cyfeiriaf y darlennydd at frodyr Joseph fel engraffit. Onid oeddynt yn teimlo yn llawer mwy enog nag erioed pan deallasant fod eu holl weithredoedd ysgeler tung at eu brawd bychan wedi troi allan er lles llaweroedd, ei fod ef yn arglwydd ar holl wlad yr Aifft, ac yn foddion i gadw yn fyw bobloedd lawer? Ac onid yw hyn yn wirionedd mewn cysylltiad & holl weithredwyr anwiredd pan weli methu yn eu hancan, a'u holl weithredoedd bradwriaethus wedi eu goruwch-lywodraethu?

Pan y mae blaenoriaid bradwriaethus unrhyw wlad yn gweled eu holl ymdrechion drygionus i ddymchwelyd y llywodraeth yn cael eu troi gan y llaw anweledig a thragwyddol er sefydlu y llywodraeth ar sylfaen gadarnach, ei chodi yn uwch mewn mawredd a phurdeb a llwyddiant, nid ydynt yn dueddol i ddioleu iddynt eu hunain am yr hyn a wnaethant, na chwaith dioleu i Dduw am oruwch-lywodraethu eu hancanon drwg. Mae'r fath ganlyniadau yn mhell iawn o'u meddyliau, maent wedi eu siomi yn eu huchelgais annuwiol. Eu meddwl hwy oedd dinystrio, dadymchwelyd a gormesu, ond meddwl Duw oedd sylfaenu, adeiladu a rhyddhau. Yn eu holl weithredoedd, eu meddwl hwy oedd melldithio, ond meddwl Duw oedd bendithio. A phan y mae eu gweithredoedd drygionus yn cael eu troi yn lles cyffred-

inol, mae eu hamcanion bradwriaethus yn dyfod yn fwy anlwg, ac yn fwy atgas yn ngolwg y byd, a'n beogorwydd lwythau yn cynyddu a'n cospedigaeth yn trymlhau. Gwae y rhai hynny sydd yn setyll ac ymladd o blaid gorthwin a thrais, o herwydd y mae Daw yn eu herbyn, ac ni lwydda un offeryn a llnuier i'w erbyn ef, ac efe a wna yn enog bob tafod a gyfodo i'w erbyn ef mewn barn. Mae'n wir fod dynion da i'w cael weithian mewn cysylltiad ag achos drwg, a dynion drwg mewn cysylltiad ag achos da; ond yr achos hwnw ag sydd yn dda a chyfiawn yn ngolwg Duw ydyw yr achos a saif ac a lwydda, pa un bynag ai da ai drwg ydyw amcanion a gweithredoedd dynion.

JOHN L. JONES.

New Berlin, N. Y.

GORCHYMYN HEROD I'R DOETHION.

MATT. 2: 8.

Newydd rhyfedd oedd, "Ganwyd i chwi heddyw Geidwad." Nid i'r rhai mwyaf arddasol y mynegwyd hyn, ond i'r Bugeiliaid. Rhaid mai nid yn y gauaf oedd hynny, am fod y bugeiliaid "yn aros yn y maes, ac yn gwyltied eu praid liw nos." Nis gallasai fod yn amser Nadolig, yn ol ein cyfrifiad ni. Yn unol â chyfarwyddiad yr angel y "Doethion o'r dwyrain" a ddaethant i ymweld â Christ ag oedd wedi ei eni, ac wrth ddilyn y "Seren" hwy a ddaethant i Jerusalem gan ofyn, "Pa le y mae yr hwn a anwyd yn Frenhin i'r Iuddewon, canys gwelsom ei seren ef yn y dwyrain a daethom i'w addoli ef."

Aeth y frawddeg, "Brenhin yr Iuddewon" yn agos i galon Herod, ac yr oedd son am frenhin arall yn hollol wrthodedig ganddo, ac mewn modd gwenieithus efe a orchymynodd i'r doethion "Ewch, ac ymofynwch yn fanwl am y mab bychan; a phan gaffoch ef, mynegwch i mi, fel y gallwyf finau ddyfod a'i addoli ef." Yr oedd Herod yn gorchymyn i'r doethion i chwilio am Grist, oblegid: *Iddo gael gwybodaeth am ei enedigaeith.* Cyn hynny, nid oedd y brenhin yn meddwl dim am dano. Sierban ei orsedd, casglu cyfoeth, a theyrnasu ar eraill oedd ei ymgais ef. Felly gwnaeth Louis Philippe yn Ffrainc; dyna fel y gwna eraill yn bresenol o frenhinoedd ac ymerawdwyr y ddaear. Wedi iddo glywed bod Crist wedi ei eni, efe a gynullodd yr arch-offeiriaid ac ysgrifenyddion y bobl er mwyn cael gwybodaeth, "Pa le y genid Crist." Dengys hyn ei anwybodaeth am y brophwydoliaeth yn Micah 5: 2.

Ei anwybodaeth am natur teyrnas Crist. Meddyliai ef mai brenhin daiarol oedd Iesu

Grist. Gwers anhawdd iawn yw hon idd ef dysgu i lywodraethwyr y byd yma. "Eglwys wladol," teyrnas wladol a Christ gwladol; os felly, madddeuant gwladol, cyfiawnhad gwladol, sancteiddrwydd gwladol, a nefoedd wladol yn y diwedd. Dygid cyhuddiad yn erbyn Crist gan yr Iuddewon, am ei fod yn tystio fod iddo deyrnas neu frenhiniaeth; ond dywedai yn eglur, "Fy mrenhiniaeth i nid yw o'r byd hwn." Anwybodaeth oedd yr achos bod Herod yn codi i'w erbyn, a'r Iuddewon hefyd, am nad oeddynt yn deall mai teyrnas ysprydol oedd eiddo y Gwaredwr.

Am ei fod yn awyddus iawn am gael cyflawni ei furriad. Ni ofalai ef am achubiaeth y byd. Ei awydd annuwiol a chreulon ydoedd am dori Crist o dir y rhai byw, rhag iddo ef golli ei orsedd, er ei fod wedi teyrnasu tua 33 o flynyddoedd yn barod. Dywedai wrth y Doethion, "Ewch, ac ymofynwch yn fanwl am y mab bychan; a phan gaffoch ef mynegwch i mi, fel y gallwyf finau ddyfod a'i addoli ef." Yr oedd Herod am berswadio y Doethion ei fod am addoli Crist, pan mewn gwirionedd ei ladd oedd mewn golwg ganddo, pe gallasai. Dyma ddichell a thwyll dan rith crefydd. Yr ydoedd yn flaid mewn croen dafad. Dan rith bod yn grefyddol rhoddwyd miliynau o bobl Dduw i farwolaeth gan y Pub a'i bleidwyr. Mae gwir grefydd yn anfeidrol werthfawr; ond mae crefydd yn cael cam mawr gan filoedd. Gochelwn rhag ymddangos yn grefyddol fel Herod, ac ar yr un pryd yn meddu easineb gwreiddiol at Grist yn y galon. Mor dda bod Duw yn gofalu mwy am ddwyn inchawdwriaeth i gadw plant marwolaeth nag oedd y cyfryw yn ofalu am eu cadwedigaeth eu hunain.

EIN DYLEDSDWYDD NI.

Dylem "ymofyn yn fanwl ym y Mab bychan." Ei adnabod ef yw meddu bywyd tragywyddol. Mae profesu ein bod yn ganlynwyr iddo yn rhy fach i'n cadw rhag yr ail farwolaeth. Mae cael y Mab bychan o bwys mawr. Fel oedd byw yn yr un wlad a'r arch yn rhy fach i gadw dynion rhag boddi, felly mae byw yn swm efengyl, ac yn y mwynhad o holl foddion gras yn rhy fyr i ddiogelu neb tuallan i Gyfryngwr. Enaid anwyl, a ydwyf wedi llwyr ymorphwys trwy flydd ar haeddiant mawr y groes? Chwilia yn fanwl am adnabod yr Hwn sydd abl i'th gadw rhag y llid a fydd.

Mae yn llawn bryd i chwilio am gael gafael yn y Mab bychan. Ein blynyddoedd a ebedant ymaith fel cwmwl. Mae ein hoes yn fer, a'r bedd yn ymyl. Mae ein pobl wedi ymadael i fydd arall. Ein brodyr a'n chwiorydd crefyddol, b'le mae llawer o honynt? Gellir ateb, yn

y tŷ rhagderfynedig i bob dyn byw. Bydd ein haul yn fuan wedi machludo, ac os aiff dros y terfyn cyn ein diogelu mewn Cyfryngwr, ni chyfyd gwawr arnom byth ar ol hyny. Yn awr yw yr amser, enaid, i ti i geisio trugaredd cyn i'r angeu dâ dy symud i'r byd mawr sydd yn agosau, yn yr hwn y bydd ein cartref cyn hir.

Os na wnawn ymchwiliad am adnabod y Mab bychan yn ein dydd byr ar y ddaear, ni a edifarhawn draw i'r bedd, os nid ar lan afon marwolaeth. Gochelwn aros yn rhy hir cyn dyfod i gymod a Duw yn ei Fab. Mae amser i bob peth. Gochelwn dwyllo ein hunain trwy feddwl ein bod yn meddu Ceidwad, ond heb ei adnabod. Coflwn am y morwynion ffol. Dedwydd yw y cyfryw a'i meddiannant yn etifeddiaeth iddynt. Gallant wenu yn holl stormydd yr anialwech. Maent yn ddedwydd yn rhydiau mawrion afon marwolaeth, ac fe'u dygir gan Iesu i'r ardal nefol draw i'r Ior-ddonen donog, lle cant fwynhau eu hetifeddiaeth nefol mewn gogoniant a llawenydd am dragwyddoldeb. Gan hyny, ymofynwn yn fanwl am adnabod Iesu Grist, yn eiddo i'r enaid yn fwy nâ meddu cyfoeth daearol.

Mae Iesu 'n Geidwad addas,
Un mewn mawr urddas yw,
Gwna eistedd mewn gogoniant,
'Nawr ar ddeheulaw Duw;
Boed i ni oll ymddiried
Ein bachos iddo ef,
Mae ganddo bob awdurdod
Trwy 'r ddaer ac yn y nef.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

AMSER.

Defnyddir y gair amser weithiau i arwyddo y cyfwng neu yr ysbaid ag sydd rhwng y tragwyddoldeb, pryd nad oedd unrhyw fod crenedig, a'r tragwyddoldeb pryd y terfyna oes y byd, ac y bydd terfyn ar ddull presenol pob peth a'r a welir, pryd y syrth y ddaear i ddi-ddymdra, ac y bydd y bodau deallawl ag sydd arni yn cael eu galw i gyfrif. Hefyd defnyddir y gair amser i arwyddo yr ysbaid y mae yr haul yn rhedeg trwy ei gylech gosodedig. Bryd arall, mis y lleuad. Bryd arall, diwrnod, neu gyfwng byr terfynedig. Hefyd defnyddir y gair amser i arwyddo yr ysbaid y preswylia unrhyw ddyn yn y fuchedd hon, neu yr ysbaid ag y mae dyn i fod mewn sefyllfa prawf. Gyda golwg ar hyn cawn sylwi, yn

1. Bod amser dyn yn gyfryw ag sydd wedi ei roddi, a phob amgylchiad daionus a gymer le ynddo wedi ei ragluniaethu a'i barhad wedi ei ragderfynu mewn tragwyddol arfaeth.

2. Y mae amser yn un o'r bendithion mwyaf ag a roddwyd erioed gan Dduw yn nwyllaw

dyn; fe, gellir dweyd am amser mai y fendith hon sydd yn gosod gwerth ar bob rhoddion tymhorol ac ysbrydol, amserol a thragwyddol eraill, deilliedig oddiwrth Dduw at ddyn. Amser sydd yn rhoddi gwerth ar bethau y byd hwn. Pa les a wna'i arian ac aur, a phleser ac anrhyddedd y bywyd hwn i ddyn, heb amser idd eu mwynhau? Hefyd, pa fudd neu gysur a fyddai er clywed pregethiad o Waredwr digonol, oai bai ei fod mewn sefyllfa prawf a chael amser i dderbyn y cyfryw Waredwr a'r bendithion sydd yn deilliaw i bechadur trwy rinwedd undeb ag ef.

Y mae amser yn ymddangos o werth anmhrisiadwy, pan ystyriom y llwybr trwy ba un y mae yn dyfod i ni, sef trwy lawn y groes. Nid oes gan Dduw yr un llwybr arall trwy ba un y gall oedi cospi yr anedifeiriol am un foment a thragwyddol ddamnedigaeth ond trwy waed ei Fab. Felly eglur yw nad llai na gwaed Duw mewn cnawd a roddwyd yn bridwerth i brynu i ni amser. Ar draul gwaed Iesu yr ydym yn byw bob moment.

Hefyd, y mae dynion yn aml yn gosod gwerth ar bethau yn ol y prinder o honynt. Y mae amser hefyd yn brin ac yn fyr; nid oes onid un foment o hono trwy yr holl ddaear ar unwaith, a'r foment hono unwaith yr el heibio ni adferir mo honi byth mwy. Amser ar ol yr el heibio unwaith y mae wedi myned heibio am byth—y mae pob moment yn ein cludo yn nes i'r bedd.

Hefyd y mae amser yn fyr—nid yw yr oes hwyaf ond megys dim wrth dragwyddoldeb. Yr Ysgrhythyr a'i cyffelyba i flodeuyn, i dath, mor gynted a gwenol gwelydd, ac yn darfod heb obaith. Eto, er mor brin a byr ydyw amser, y mae tragwyddoldeb yn hongian arno. Y mae dy unig enaid idd ei gadw mewn amser, neu ei dragwyddol golli. O ganlyniad, y mae amser yn gydweth a'r enaid, o herwydd fod tragwyddol fywyd neu farwolaeth, tragwyddol wynfyd neu wae yn troi ar y defnydd a wnawn o amser.

Yn mhellaach, y mae ansicrwydd amser yn dra anogaethol er ein galw i'w werthfawrogi. Nid oes genym sicrwydd ond am y foment ag sydd yn ein gafael; ni wyddom pa bryd y goroesyn angau yr adail gleiog, ond gallwn benderfynu mai yn fuan y torir y cawg aur a'r llinyn arian a'r pisser gerllaw y ffynon neu yr olwyn wrth y pydew, ac y dychwel y pridd i'r ddaear fel y bu a'r ysbryd at Dduw yr hwn a'i rhoes ef. Fe allai na wel llawer sydd yn heirdd gan ireidd-dra ieuentyd ac aelodau a synwyrn, eu cyrrf yn eithaf bywiog, a'u meddwl yn eithaf treiddgar byth ddyddiau blin a blynyddoedd anniddan henaint a musgrellni.

O herwydd bod amser yn ansicr a marwol-aeth a thragwyddoldeb yn sicr o'n cyfarfod, am hynny defnyddiwn a gwerthfawrogn y cyfleusdra presenol ag y mae amser yn gynyg ger ein gwydd, rhag y bydd i'n hamser ddar-fod a ninau wedi esgeuluso y cyfleusderau pres-enol, a'n sefydlu mewn gwlad na bydd amser mwyach, sylweddau byd yr anfarwolion yn ddi-len o'n blaen byth bythoedd.

Eto, er mor fyr ac ansicr ydyw amser, yn-ddo y mae i ni wneuthur ein galwedigaeth a'n hetholediganech yn sicr. Mewn amser y mae eymud y ddamnedigaeth neu ddyoddef dyrnod dialeddol Duw Hollalluog. Mewn amser y mae sanoteiddio oddiwrth bechod neu ein tragwydd-ol yru ymaith yn ein drygioni. Mewn amser y mae yuill y nefoedd neu sicrhau yr enaid yn llyfetheiriau uffern. Os rhown ein hamser i wasanaethu pechod a diafol, ni bydd tragwydd-oldeb yn rhy faith i dderbyn ein cyflog. Pa beth bynag a haou dyn mewn amser a fed efe hefyd yn nhragwyddoldeb; os i'r cnawd yr ydym yn hau, o'r cnawd y medwn lygredig-aeth! Och mor alaethus yw meddwl am y dyn hwnw ag a dreuliodd ei oes yn hollol yn ngwasanaeth diafol ac a ddiystyrodd gymod a Duw, a fathrodd Fab Duw ac a farnodd yn aflan waed y cyfamed tragwyddol, ac a ddifen-wodd ysbryd y gras, yr hwn trwy gyflawni y pethau hyn a seliodd ei ddamnedigaeth a'i law ei hun, yr hwn y bu ei fywyd yn un olygfa ddi-dor o droseddu deddfau y Gornchaf a gwrthod efengyl y bendigedig Dduw! Beth, pan ddir-wyno ei amser i fyny, pan doro edau frau ein-ioes, a phan fyddo yr adyn yn cael ei yru ym-aith yn ei ddrygioni, ei afeidd a'i bechod, ger bron brawdlys Crist i dderbyn yn ol ei weith-redoedd! O, y fath adgofio galarus y bydd y pechadur wrth edrych yn ol ar y cyfleusderau a feddianodd mewn amser, a'r trugareddau a pha rai y breintiwyd ef tra mewn sefyllfa prawf; ac O, y fath d'diluw o euogrwydd fydd yn ei orlenwi wrth adgofio y modd y camddef-nyddiodd ei amser a phob cyfleusdra a thrugar-edd a gafodd yn y byd. Bydd hyn yn gwneud i fyny ei boenau dros byth—bydd hyn yn awchlymu ei gydwybod yn y fath fodd fel y bydd ei arteithiau yn annoddefol. Bydd medd-wl am yr hyn a fu mewn amser, ystyried yr hyn y gallasai fod, ac edrych ar yr hyn yw yn awr ac a fydd i dragwyddoldeb, yn trywanu ei enaid ac yn arllwys uffern megys idd ei fynwes! Bydd edrych ar y Duw a ddirmygodd, y Crist a wrthododd, y nefoedd a gollodd mewn amser, yn dirboeni ei gorff a'i enaid yn annoddefol mewn anobaith anadferadwy.

O'r ochr arall bydd y rhai a edifarasant ac a

gredasant yn Nghrist mewn amser ac a ym-ddiriedasant eu haebos yn llaw yr Iesu, Cyf-ryngwr y cyfamed gwell, ac a wnaethant eu goreu dros ei ogoniant yn y fuchedd hon yn disgleirio fel yr haul yn nheyrnas eu Tad byth bythoedd. Pan bo yr enaid yn cael ei ryddhau o'i dŷ daiarol, y corff yn cael ei roddi i orwedd i orphwys a huno yn mhriddeilan y dyffryn, fe fydd yr ysgariaeth yn dawel a chysurnu, ac yn fyr. Bydd yr enaid yn ymadael a'i bwys ar fynwes ei briod ac yn ymorfoleddu yn iachaw-dwriaeth ei Dduw, ac fe a'i cludir yn fuddug-oliaethus gan angylion i fynwes Abraham, ac yno yr erys mwy i ganmawl ac i ymddiried yn ei Dduw. Bydd edrych yn ol ar ei wib ofalus ar chwareufwrdd amser, a gweled bod pob amgylchiad dan arolygiad rhagluniaeth ei Briod yn cydweithio er ei lesad, yn tynhau ei dannau, yn awchlymu ei fywiogrwydd, ac yn peregiddio ei gân yn oes oesoedd.

O ganlyniad, ystyriwn yr unlaun, dilynwn i y perfffaith, a defnyddiwn ein hamser i'r dyben y rhoddwyd ef i ni gan Dduw. Gan fod am-ser yn werth gwaed Iesu, yn gydwerth ag en-aid, a chan ei fod mor brin, mor fyr ac ansicr, ac yn siwr o derfynu, a chan fod tragwyddol-deb yn hongian arno, gwnawn ein goreu er ein cael yn Nghrist.—LEWIS R. VINCENT.

Cyfl. gan ei fab,

WM. L. VINCENT.

Hanesyddiaeth.

DYGIAD CRISTIONOGAETH I FRYDAIN.

(O'r Drygdydd.)

Y mae llawer o drafod wedi bod ar y testun hwn. Y mae gormod yn ysgrifenu mewn ffordd o ragfarn genedlaethol, neu gyda medd-wl rhagdybiol o blaid rhyw olygiad neillduol. Y mae bychan o ysgrifenu mewn ffordd o rydd-ymofyniad am y gwirionedd, a gadael y canlyn-iaid i gasgliadau teg. Nid yw y Saeson yn gyff-redinol yn foddol i roddi nemawr o le i'r Cymry yn yr hanes: gadawent hwy o'r neilldu pe gallent. Ymdrechwn, ar hyn o bryd, am beidio syrthio i'r bai a geryddwn yn eraill, drwy gymeryd golygiad unochohrog a phleidiol ar y pwnc ein hunain; ond yn hytrach ym-drochwn osod y tystiolaethau goreu sydd ar gael ger bron, a gadael y darlennydd i farnu drosto ei hun, pa beth sydd debycaf i wirionedd.

Y mae yn naturiol iawn i ni, y Cymry, deimlo dyddordeb yn y testun, oblegid y berthynas a ddeil a'n hanesiaeth foreuol fel cenedl. Y mae yn naturiol iawn i bob Cristion gymeryd sylw o'r pwnc, oblegid y gwerth a rydd ef ar yr efengyl, ragor ar holl syniadau mwyaf rhagorol y cenhedloedd paganaidd agaydd heb fanteision

datguddiad. Pan edrychwn ar ein hafonydd, yn eu maint, a'u nerth, a'u dylanwad, y mae yn naturiol i ni wneud ymofyniad am eu tarddiad, eu cychwyniad, a'u cynydd. Felly y mae mewn perthynas i'r grefydd Cristionogol yn ein gwlad. Y mae yn naturiol i ni holi, pa bryd y daeth Cristionogaeth i'n terfynau; trwy ba foddion y cafwyd yr efengyl i'n plith? pwy oedd y Cenhaden cyntaf a ddaeth a gair y bywyd i wlad ein genedigaeth? a'r cyffelyb. Y mae ymofyniadau fel hyn yn ein danfon yn ol i diroedd hynafiaeth, ac i ystyried yr amser a fu, a blynyddau yr hen oesoedd; ond ni a ymdrechwn wneud hyn heb fyned dan lywodraeth ofergoeledd.

Nid yw ein defnyddiau hanesiol ar y pwnc ond ychydig. Nid yw yr hanes mor eglur ag y gellid dymuno. Nid oes genym ond ychydig o gofnodau awdurol, a chyfeiriadau achlysurol, mewn ysgrifau a hanesion, i fod yn arweiniad ar y pwnc. Eto, er hyn i gyd; nid ydym wedi cael ein gadael o dan ein dwylaw yn gwbl oll. Y mae pilerau a cholofnau go aml ger ein bron yma a thraw, gyda hanesion credadwy, a chasgliadau naturiol, a thystiolaethau amgylchiadol, gyda cherfiadau hynafol; ac o roddi y cyfan at eu gilydd yn nghyd, y maeut yn dyfod yn lled benderfynol yn y diwedd.

Efallai y dylid cyfeirio yn fyr, yn gyntaf oll, at amgylchiadau y wlad, yn ei pherthynas â chrefydd, cyn dyfodiad yr efengyl yma. Y mae cymaint o wahaniaeth rhwng ansawdd foesol ein gwlad yn awr a'r hyn a fu, ag sydd yn ei hansawdd naturiaethol, drwy y diwygiadau a'r diwylliant a ddygwyd yn mlaen arni, wrth ei chymharu a'i sefyllfa gyntefig. Os ystyriwn mor anaml oedd y ffyrdd, ac mor ddrysglyd oedd y teithio o'r naill fan i'r llall, mewn cymhariaeth â'r cyfnewiderau sydd yn awr, ar dir a môr, a'r dylanwad sydd gan deithio ar ddiwygiad a gwellhad, rhaid fod rhagoriaeth yn y naill ystyr a'r llall yn fawr iawn. Nid oedd fawr o drefn ar fanteision llywodraeth, celfyddyd, masnach, na llenoriaeth, yn yr amser gynt, wrth gymharu y naill a'r llall. Yr oedd Derwyddiaeth yn ei chanolddydd tuag amser sefydliad cyntaf Cristionogaeth. Yr oedd y grefydd hono wedi ei chydabod yma ac yn Gaul yn gyffredinol, er fod gwahaniaeth dirfawr rhwng y naill a'r llall. Y mae llawer o ysgrifenyddwyr yn myned i benbleth a dryswch wrth gymhwyso yr un egwyddorion a defodau i'r naill a'r llall. Yr ydoedd cymaint o wahaniaeth rhwng Derwyddiaeth Brydain a Derwyddiaeth Gaul, yn yr amser hwnnw, ag sydd rhwng Cristionogaeth Rhufeinaid a Cristionogaeth Cymru heddyw. Pa fodd bynag, y mae

yr holl haneswyr yn cyduno i ddatgan nad oeddynt, wedi y cwbl, ond paganiaid, ar y gorau. Y mae llawer o niwl a thywyllwch yn cychwynu eu hanes, pa un bynag ai yr edrychir am danynt yn Môn, yn Ngwaith Emrys, yn Nghaer Gwyddon, neu yn Carnac neu Gernyw. Y mae y llwyni, y cylchoedd, y cromlechau, a'r melni hirion, yn ein gadael yn nghanol llawer o dybiau aneglur am eu defodau. Ond y mae yn ddiamheu y cydnabyddent hwy y gwir Dduw a'i ragluniaeth yn nghanol y cymysgedd o ddychymygion oedd yn llywodraethu eu trefniant drwyddo draw. Yr oedd eu dysgeidiaeth o'r radd ddisgleiriaf yn mysg yr athronwyr heb ddatguddiad.

Yr oedd Brydain wedi ei gorchuddio â'r grefydd Dderwyddol yn amser glaniad Julius Cesar gyda'i luoedd ar ein traethau, yn agos i Dover. Daeth cyfnewidiad mawr ar bethau yn fuan wedi hyn yn ein gwlad. Dygwyd Cristionogaeth i'n hauglychoedd yn gynar, a dechreuodd ansawdd newydd wisgo agwedd ragorach ar ein bro. Am y ffaith hon, y mae digon o dystiolaethau nad ellir eu gwadu ar gael: ac ni a edrychwn, gyda gochelgarwch teg, ar gynwysiad yr hanesion boreuol. Gosodwn ger bron yr holl gyfnodau ag a ystyrir yn deilwng o sylw, a chawn weled, cyn y diwedd, i ba le y mae tebygrwydd a chasgliad teg yn ein harwain yn ein hymofyniad.

Y mae Tertullian, yr hwn a fu farw tua'r flwyddyn 220, wrth anerch yr Iuddeuon, wedi dywedyd rhai pethau ag sydd yn cyfeirio yn uniongyrchol at daeniad yr efengyl yn mysg yr Ysopaenaid a'r Gauleiaid, ac eraill: ac yno wedi crybwyll yn neillduol am fanau yn mysg y Brutaniaid, lle nad allai arfau y Rhufeiniaid gyrhaedd, fel gwledydd wedi eu henill gan grefydd Crist. Crybwyllia yr un peth am yr Alban hefyd. Y mae hon, gan hyny, yn dystiolaeth foreuol iawn mewn hanesion cenedlig, am ddyfodiad boreuol yr efengyl i'n gwlad.

Y mae Origen yn cyfeirio yn bennodol at y ffaith. Yn fuan ar ei ol, yr ydym yn cael yr hanes am yr erledigaethau ar y Cristionogion, dan yr Ymerawdwr Dioclesian. Cyrrhaeddodd yr ysturm hono Brydain yn y flwyddyn 308. Y mae tystiolaethau Gildas a Bede, tua y chweched ganrif, hefyd yn cael eu derbyn fel gwirionedd safadwy ar y pwnc hwn. Dywed Gildas fod y pelydr cyntaf o oleuni y gwirionedd wedi ei dderbyn gan y brodorion gyda chryn glaurineb; ond pa fodd bynag, dywed fod yr egwyddorion wedi gwreiddio yn ddwfn yn eu meddyliau, hyd amser yr erlidiau gan Dioclesian, pan y dinystriwyd yr eglwys, y llosgwyd yr ysgrhythrau, ac y merthyrwyd y

Cristionogion. Y mae llawer o chwedlau di-sail, mae'n wir, yn cael eu cofnodi mewn cy-sylltiad â'r hanes, ond y mae yn eglur fod gwythien o wirionedd yn rhiedeg drwyddynt, sydd yn cadarnhau y gosodiad, o fod Cristionogaeth yn ffyni o fewn ein gwlad yn foreu-ol iawn.

Nid yw Jerome ond braidd grybwyll am ddygiad yr efengyl yma. Y mae ei gyfeiriad mewn byr eiriau. Y mae Sozomen, ysgrifenydd yn mysg y Groegiaid, yr hwn a oesai yn y bumed ganrif, wedi manylu i gryn raddau. Dywed fod Constantius, tad Cystenyn, yr hwn a fu farw yn Nghaerefrog, wedi amddiffyn y Cristionogion yn Brydain, a manau eraill, rhag pob ymosodiad erledigaethus. Dywed ei fod ef wedi galw nifer o'i ddynion cyhoeddus yn nghyd, y rhai oeddynt yn swyddogion yn ei balas, ac iddo ddywedyd wrthynt, os byddai iddynt aberthu i eulunod, y cadwai efe hwy yn eu swyddau, i barhan yn ei lys; ac os na wnaent hyn, y diwyddai efe hwynt ar nu-waith. Yr oedd wedi gwnend hyn yn ddirgel-aidd, er mwyn profi eu cywirdeb. Darfu i rai o honynt, oddiar ddybenion bydol, gydsynio a'r mynegiad, ond safodd eraill yn wrol mewn ffyddlondeb i Grist. Felly, wedi eu profi, di-swyddodd y rhai diegwyddor, a chadwodd y Cristionogion yn eu lle. Oblegid hyn, ni oddefai ef i'r Cristionogion gael en herlid yn nn man o fewn terfynau ei ymerodraeth. Y mae hyn yn profi, tulwnt i bob dadl, fod Cristionogaeth yn Mrydain ar y pryd, ac wedi ei dwyn i sylw cyhoeddus iawn.

Cadarnheir y tystiolaethau hyn hefyd mewn cofnodiadau am dri o Esgobion oeddynt yn Nghynghorfa Arles, yn y flwyddyn 814. Yn y rhestr, dywedir fod Eborius, Esgob Caerefrog; Restitutus, Esgob Llundain; ac Adolphus, Esgob Lincoln. Yr oedd tri o esgobion Prydein-aidd hefyd yn Nghynghor Sardica, yn y fl. 347. Yr oedd pob un o'r esgobion hyn yn cynrychioli nifer o eglwysl mewn talaethau yn Brydain, yn ol dosbarthiad y Rhufeiniaid: ac er nad oedd y nifer o esgobion ond ychydig, eto dichon y gallent fod yn genhadau dros nifer mawr o eglwysl. Pa fodd bynag, y mae yr hanes yn dangos pa mor belled yr oedd Cristionogaeth wedi ymdaenu dros ein gwlad, yn yr amser boreuol hwnw.

Yn ychwanegol at y tystiolaethau uchod, effallai na ddylid esgeuluso crybwyll am y cerfiadau coffadwriaethol oedd mewn llawer gwlad yn ein cymydogiaethau, oedd yn dangos bodoliad Cristionogaeth yma. Yr oedd nifer o feini yn Nghernyw wedi eu naddu fel cofadeiliau ar lun y groes, mewn lle a elwir Just, yn Pengwydd.

(Ai nid Pen y Wyddfa ydyw?) Y mae darn o gareg, ac ar un tu iddi, "Yma y gorwedd," ond mae yr enw wedi treulio ymaith; ac ar yr ochr arall enw y Gwaredwr, gyda dariun o'r groes. Y mae yno weddillion coffadwriaethol, ag enwau Prydeinig a Rhufeinig arnynt mewn amryw fanau. Y mae llawys o enwau a darluniau, mewn gwahanol fanau yn Nghernyw, yn profi fod Cristionogaeth wedi dyfod yno yn gynnar iawn. Y mae hyn yn dystiolaeth uniongyrchol ar y pwnc.

Y mae hanesiaeth eglwysig foreuol hefyd yn cyd-daro yn hollol â'r awgrymiadau uchod. Yr oedd y lleoedd o addoliad yn Mrydain yn lluosog, ac yn synl. Yr oedd y defodau crefyddol yn Mrydain yn debycach i'r rhai dwyr-einiol o lawer nag oeddynt i'r rhai gorllewinol. Y mae hyn yn cael ei brofi yn ddigon eglur, oddiwrth natur y dadleuon a gododd yn amser Awstin, a'r esgobion Brutanaidd oeddynt yn preswyllo ar derfynau Cymru. Yr oedd y ddadl yn achos amser cadwraeth y Pasg yn dangos hyn yn eglur. Yr oedd y chweched canon y cytunwyd arno yn Nghynghorfa Nice yn profi fod yr eglwysl y pryd hyn yn cael eu cydnabod fel rhai annibynol, o ran eu hawdurdod i farnu a gweithredu drostynt eu hunain, ac i barhan i arfer eu defodau cyntefig, heb fod yn ddarostyngedig i lywodraeth nac awdurdod neb arall.

Y mae y tlodi a gofnodir a ddyoddefodd yr esgobion Brutanaidd, yn profi yr un gwirionedd, ac yn neillduol eu dadleuon a'u hymrysionau gyda yr offeiriaid Derwyddol, a gwrthwynebiad y Derwyddon i ofergoeledd y Rhufeiniaid. Er fod Derwyddiaeth wedi derbyn ergyd drom yn Môn, ar oresgyniad y wlad gan y Rhufeiniaid, yn y flwyddyn 61, ac mai y Derwyddon oedd y rhai cyntaf i dderbyn Cristionogaeth, eto, nid ymddengys fod Derwyddiaeth wedi ei llwyr ddileu o'r terfynau am lawer o ganrifoedd wedi hyn. Yr ydym o'r gred, yn ol y casgliadau cywiraf a ellir eu gwneud o'r holl gofnodau awdurol, a'u rhoddi yn nghyd at eu gilydd, fod yr offeiriaid Derwyddol wedi dyfod yn bregethwyr boreuaf yr efengyl, a bod cromlechau Môn wedi dyfod yn fyrddau cymundeb cyn diwedd oes yr apostolion, eto, na ddilëwyd mo'r hen grefydd yn llwyr am amser maith ar ol hyn. Yn wir, math o uniad rhwng Cristionogaeth a Derwyddiaeth ydoedd ar y cyntaf. Yr oedd gweled cymaint o olion crefydd batriarohaidd gwlad Canaan yn Nerwyddiaeth Brydain, yn rhwym o daro teimlad y cenhadau cyntefig, ac yr oedd gweled Cristionogaeth yn dangos cymaint o debygrwydd i'w hegwyddorion hwythau yn

huddoliaethus iawn i'r Derwyddon, er talu sylw i'w golygiadau, a derbyn ei threfn. Onid yd- ym yn cael hanes ddarfed i Myrddin Wylt, yn y trydydd canrif ar ddeg, amcanu adferu yr hen grefydd Dderwyddol i Gymry yn ol, a'i fod wedi adgyweirio llawer o'r hen gylchau Derwyddol, a'r llwyni cysegredig, i'w trefn ddechreuol.

Y mae y ffaith o fod Cristionogaeth wedi ei sefydlu yn ein gwlad er amser yr apostolion, yn cael ei derbyn gan yr holl haneswyr credadwy yn mhob oes, a chan bob dosbarth o groncl- wyr; ond y mae y modd a'r llwybr ar hyd yr hwn y dygwyd y datguddiad yma, yn aros eto heb ei lwyr benderfynu. Er hyn i gyd, nid yw yr addefiad hwn yn ein harwain i'r penderfyn- iad na ellir cael allan olion llwybrau tradd- y teithwyr, trwy ymchwiliad manwl, ac ymofyn- iad teg. Y mae y cwestiwn yn llawn dyddor- deb i bob cenedl; ond efallai, ar ryw gyfrif, yn fwy felly i'r Cymry na neb arall, oblegyd amledd y cyfeiriadau a wneir atynt gan bob aw- dwr sydd wedi ysgrifennu ar y pwnc. Addefa pawb fod gan y Cymry eu hanesiaeth, a'u llen- oriaeth, a'u trefniant gwleidyddol boreuol; ond y drwg ydyw, fod rhyw ddosbarth o haneswyr fel pe byddent yn llawn awydd am eu cuddio allan o'r golwg. Ni feddant y gwroldeb i wadu yr hanes, ond nid ydynt yn gweled fod rhyw ddynnid o bobl sydd yn byw rhwng mynydd- oedd Cymru, yn teilyngu anrhydedd mor fawr. Dychwelwn at y pwnc yn fuan eto.

U Genhadaeth.

PREGETH GENHADOL.

Penderfynwyd yn Nghymanfa Danville, Hyd. 17, 1863, fod i bob un o'r gweinidogion draddodi pregeth y Sabbath cyntaf o'r fl. 1864, ar y Genhadaeth, mewn cysylltiad â'r Gymdeithas Genhadol, yn Diamorol a Chartrefol. Yr wyf yn penderfynu anton y sylwadau a wnaethum i ar yr achos hwn i'r CENHADWR.
Baltimore, Md., Ion. 3, 1864. B. M. DAVIS.

Act. 16: 9, (rhan olaf.)—Tyred drosodd . . . . a ehyrnorth ni.

Hen beth yn y byd yw y Genhadaeth. Y mae wedi bod mewn llwyddiant mawr, ac wedi bod hefyd yn isel a dilewyrch; y mae eto yn fyw trwy drugaredd y nef. Pan oedd y bren- in Jehosaphat yn teyrnasu ar Juda, anfonodd genhadau ar hyd y wlad i ddysgu egwyddorion gair Duw i'r werin; gan eu dwyn i afael Ar- glwydd Dduw Dafydd ei dad. Yr oedd bren- in Israel ar y pryd yn addoli Baal ac Astaroth, gan ladd prophwydi Arglwydd Dduw byddin- oedd Israel. Y canlyniad fu, cafodd Judah wnanu y nef, ac Israel eu diddymu. Dengys

hyn mai yr un yw Duw Rhagluniaeth a gras, a'i fod yn y naill fel y llall yn dwyn ei fwriad- au i weithrediad. Un o brif amcanion y Je- hovah trwy y caethiwed, oedd cael ei enw yn glodfawr a dyrchafedig yn mhllith cenhedloedd paganaidd. Yr oedd cael Daniel a'r llanciau i Babilon yn foddion i fawrygu Duw yn y wlad. Yr oedd cael Esther yn frenhines a Mordecai i sefyll at ymrwymiad crefydd ei dadan, trwy beidio plygu nac ymostwng i neb ond Duw y nefoedd, yn peri fod enw y Duw hwnw mewn 127 o dalaethau yn cael ei dra dderchafu, a hyny yn fwy llwyddiannus na phe buasai 127 o bersonau yn ceisio ei gyhoeddi.

Yr oedd yabryd tebyg i hyn yn nyddiau Paul—gau-dduwiau yn cael y parch mwyaf, a'r Duw byw yn cael ei esgeuluso; er hyny, cododd ddynion cymhwys ar gyfer y gwaith, ac anfonodd hwynt i'r byd cenedlig, gydag addew- id o ddwyfol arddeliad, a bu hyny yn effeithiol mewn canlyniad; canys "yr oedd llaw yr Ar- glwydd gyda hwynt." Yr oedd Demetrius ac Alexander yn llanw Asia Leiaf â'u duwiau bychain. Yr oedd Diana y dduwies fawr yn nghanol Ephesus, ac yn cael addoliad gan yr holl wlad yn gyffredinol. Yr oedd Macedonia ar y pryd yn sefyll yn yr un cyflwr ag Asia, yn baganaidd ac eilunaddolgar. Pa ryfedd i Dduw anfon cenad o'r nef at Paul, gan ym- ddangos mewn gwisg a llafar Macedonia, gan ddymuno arno yn ugeiriau y testyn, "Tyred drosodd i Macedonia a chymorth ni." Yr oedd yr apostol ar y pryd yn Troas, porthladd yn Mysia yn Asia Leiaf; ac yn agos i'r fan y safai yr hen Gaerdroia gynt, dinas gywrain y Cymry. Yn awr edrychwn at ein testyn gan gymeryd y mater sydd ynddo fel *llef o'r byd paganaidd*.

Sylwn fod angen cymorth ar y paganiaid— fod eu llef yn daer am hyny—ac mai dyled- swydd yw eu cynorthwyo.

Y MAE Y PAGANIAID MEWN ANGEN CYMORTH. Y mae llawer ffordd i gynorthwyo. Y mae angen

Eu cynorthwyo i ddod i afael addysg. Rhai anwybodus yw y paganiaid. Nid oes dim yn fwy buddiol ac adeiladol na chael pawb i afael gwybodaeth. Dyma egwyddor flaenaf efengyl. "Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda." "Dechreurd doethineb yw ofn yr Arglwydd," ac y mae yn un o brif ragorfreintiau y nef, oblegid gwlad y goleuni ydyw. Nis gellir cyr- haedd gwybodaeth heb fod addysgu. Os yd- ynt yn cael digon o drugareddau naturiol trwy ryw ffordd, y mae eisian eu dysgu i drin daear Duw. Yr oedd ein tad cyntaf, er heb bechod, yn cael ei ddysgu gan ei Dad nefol mewn am- aethyddiaeth, i drin a llafurio yr ardd; gan

llyny, y mae galwad ar bob cenedl braidd, lle nad yw gair Duw, i ddyagu y pethau hyn. Nid pa fodd i blannu y reis, y melon, y *dates*, a'r coed bara; eithr gofyn i'r Paganiaid, Pwy a luniodd y reis cyntaf? Pwy a luniodd y melon, y *dates*, a'r pomgranadau? A phwy a barodd i'r coed bara dyfu allan o'r ddaear? Trwy wneuthur hyn, arweinir eu meddwl i uwch lle, gan ganfod rhyw un Lluniwr mawr; ac mai ei law ef a luniodd y môr, a'r sychdir, ac mai ynddo yr ydym yn byw, yn symud a bod bob amser.

Nid oes papyrâu dyddiol ac wythnosol yn mhlith y paganiaid. Ni wyddant amgylchiadau eu talaeth eu hunain, serch talaeth arall. Nid oedd gwyr Mysia yn gwybod dim am Macedonia. Gwaith ofer siarad am yr argraffwaag yn llaw ac ager wrth baganiaid; ac y mae llawer yn ein gwlad ein hunain yn debyg iddynt mewn anwybodaeth. Gwaith ofer dweyd am y Cenhadwr, y Cyfaill, y Seren, y Drych wrth lawer Cymro; neu y *N. Y. Tribune*, a'r *Herald*, a'r *Philadelphian Enquirer*, wrth eraill. Y rhai sydd yn gwybod am danynt ddylent gofio fod angen addysg ar y rhai sy hebddynt. Y mae galwad hefyd am roi addysg i'r paganiaid yn ngair Duw. Dim gwahaniaeth pa genedl. Y mae yn rhaid dechreu yn yr egwyddor. Os yw yr ieithoedd yn aurywio, yr un yw Arglwydd Dduw y lluoedd. Os dechreu yr Iuddew, y Phoeniciad, a'r Samariad gydag Aleph, yr Arabiad gydag Elif, yr Ethiopiad gydag Alph, yr Armeniad gydag Aip, y Coptiad a'r Groegiad gydag Alpha, yr Ellmyniad, yr Albaniad, y Sacsoniad, y Gwyddel a'r Prydeiniad gydag A,—pen y ffordd yw hyn i bob un i ddyfod yn gyfarwydd â hen gyfrol y gwirionedd, Gan hyny, gwelwn fod angen addysg ar y rhai sydd yn trigo yn nhywyll leoedd y ddaear.

Eu cynorthwyo i wybod am Dduw. Trwy ei air y mae cyrhaedd y wybodaeth hon. Ar ol deall ychydig o'r Beibl denir i wybod rhywfaint am ei Awdwr. Dangos yr hwn a greodd y nefoedd a'r ddaear. Dangos ei ofal am bob creadur byw: fod y llewod ieuaino yn cael ei sylw, fel y dyn gwyn a'r du, ei fod a'i ofal am yr abwydyn fel haul y nen, a'i fod yn cosio oywion yr estrys fel yr arohanghel. Dangos Duw yn mhellach eto, nad yw yn cadw digofaint, ac nad oes ynddo ddim llid; ond ei fod yn llawn trugaredd,—ei fod yn bodoli erioed, a'i fod yn anweledig i ni; ond nad ydym ni yn anweledig iddo ef; oblegid y mae yn hollbres-enol, Duw ydyw. Y mae duwiau lawer yn y byd, duwiau y brynian, duwiau y dyffrynoedd, duwiau y ffrydiau, duwiau y llwyni, duwiau y ddaear, duwiau y moroedd, duwiau y llwyddiant a'r afwyddiant, duwiau y maddeu, a rhai

y coebi, duwiau y teithio, a'r rhai cartrefol. Y mae eisiau cynorthwyo y Pagan i wybod mai "un gwir a bywiol Dduw" sydd.

Eu cynorthwyo i wybod am Fab Duw, ein Harghwydd Iesu Crist. Dysgu iddynt y pwys o gael hwn yn rhaa—mai trwyddo y mae Duw yn maddeu, yn cyfrannu trugaredd, a rhoi dedwyddwch tragwyddol ar ol marw. Dweyd iddo roi ei hun i farwolaeth, mai trwy ei waed y mae golchi yr aflan, ac y gall y caeth fel y rhydd, a'r begar fel y brenin fyned ato i ofyn am drugaredd gan y Tad, ac mai efe yw'r unig un sy rhwng Duw a dynion. Pob un sydd yn gwybod rhywfaint am Iesu, y mae tnedd ynddo i roi gwybod i arall hefyd. "Cofiwu y rhai sydd yn rhwym." Dyna sefyllfa pawb sydd yn ein gwlad a gwledydd paganaidd ag sy heb wybod am Iesu.

Eu cynorthwyo trwy gyfrannu arian, er cynnal y rhai sydd yn eu haddysgu yn y pethau yna. Os nad ydych chiwi, gynulleidfia, yn gwybod y Chineasg, yr Hindwstani, y Bengalee, &c., yr ydych yn meddu ar arian i gyfrannu i'r rhai sydd wedi eu dysgu. Nis gall y cenhadon beryglu eu bywydau wrth fyned dros y geirwon donau, a thrwy anial diroedd, er ceisio dwyn y Pagan i wybod am Dduw mewn Ceidwad, heb i ryw rai eu cynorthwyo. A raid i ni fod yn seegur, yn ddiwaith a diddefnydd, heb estyn iddynt law o gymorth? Gan i "Dduw fod yn noddfa a nerth i ni, cymorth hawdd ei gael mewn cyfyngder," oni ddylem ninau roddi cymorth mewn cyfyngder i'r rhai sydd yn eistedd yn mro a chysgod angau. Gofynodd Nehemiah pan yn adeiladu muriau Jerusaleu, "Paham y safai'r gwaith?" A gaiff achos Iesu ei gladdu mewn llawer ardul? A gyfyngir efengyl heddi i'r manau y mae yn barod? A wnawn ni geisio rhedeg tua'r nefoedd wrthym ein hunain, heb gael eraill gyda ni? Paham y saif y gwaith? Y mae Duw am iddo fyned yn mlaen, y mae Iesu am iddo lwyddo, y mae yr Ysbryd Glân yn ei ddylanwadau dros iddo fyned yn mlaen, y mae yr angylion a'r teulu gwaredigol fry yn dymuno y llwyddu; ac y mae y rhai sydd yn teimlo dros fater eu henaid eu hunain yn Sion yn gwaeddi, "Deled dy deyrnas." A fyddwn ni yn fud? A drigwn ni mewn diofalwch, a'r Pagan mewn angen cymorth? Y mae Duw yn dysgwyl i ni gyfrannu, canys y mae am weled y byd yn dod yn eiddo i'r Gwr fu ar Galfaria.

II. Y MAE DYMUNIAID Y PAGANIAID YN DAER, "Tyred drosodd &c." Gair grymus mewn iaith yw *dymuniad*. Y mae pob cenedl yn deall hwn; oblegid teimlad y mae a fyno y natur ddynol ag ef ydyw. Un sydd yn dal cysylltiad â chynneddfau eneidol dyn yw hwn. Y mae y

Cristion yn feddianol arno, ac y mae y Pagan hefyd yn ei feddu. Os nad ydyw yn deall ei sefyllfa fel pechadur, a'r angen am gyfiawnbhad, y mae teimlad yn ei fynwes, yn arwydd o fod rhyw beth yn eisiau. Nid rhyfedd fod dyn yn gwybod am hyn; ond y mae yn rhyfedd i angel ymddangos yn null dyn, gan ddweyd teimlad pechaduriaid ar ddarfod am danynt, "Tyred drosodd &c."

Tyred drosodd, y mae amser yn darfod. Y mae marw yn mhlith y rhai sydd heb efengyl. Y mae yr Indiaid yn marw, y mae yr Escwimôes yn marw. Y mae y Chineaid, y Tartariaid, a'r Ethiopiad yn marw. Y mae eu hamser yn darfod. Nid yn ngwlad y Cristionogion yn unig y mae beddau. Nid yn mhlith y Protestaniaid yn bennodol y mae amser yn myned heibio. Y mae felly yn mhlith y rhai sydd heb efengyl, sef y cyfryw sydd yn ein gwlad ein hunain, a holl wledydd y byd. Gan hyny, pa ryfedd fod y natur ddynol yn ei herfyniad am ryw beth nad yw wedi ei brofi, ac na wyr ddim am dano, yn meddu dymuniad y testyn, "Tyred drosodd a chymorth ni." Yr ydym mewn cyflymdra yn myned i'r afon Ganges, dan olwynion Juggernaut, a thrwy greulonderau Budiah, Siva, a Vishnô. Y mae ein hamser yn darfod. Tyred drosodd. Byr a buan yw bywyd dyn.

Tyred drosodd, y mae genym eneidiau i'w cadw. A gollir rhai o'r cenhedloedd sydd yn ein gwlad, a ni yn ddiofal? A raid i'r Pagan farw heb wybod am rinwedd gwaed y groes, a ni yn cyegu? Y mae enaid gan bob un, y mae rhyw anfarwol ran yn ineddiant y Pagan. Nid oes neb hyd heddyw, ond y Gwr sydd ar yr orsedd yn gwybod gwerth enaid. Os ydym ni yn meddu ar ryw ddrychfeddwl am dano, a gaiff y rhai sydd yn nhywyll leoedd y ddaear ei golli? Y mae rhyw deimlad yn eu monwes am ei gadw. A oes teimlad yn ein monwes ni am ei gadw hefyd? Y mae genym eneidiau, gwerth fod byth yn berlau mewn gogoniant. Dyma deimlad calon y rhai sy heb efengyl. Y mae eu dymuniad yn daer.

Tyred drosodd yn dy gyfraniadau, a thrwy y nef yn dy weddianu. Yn y cyfranu y mae y rhan fwyaf o'r byd yn sefyll yn y cynorthwyo. Dywedir yn ngair y gwirionedd, "Y neb a gymero drugaredd ar y tlawd, sydd yn rhoddi echwyn i'r Arglwydd; a'i rodd a dâl efe iddo drachefn." Pwy sydd yn dylotach na'r Pagan? Pwy sydd waelach na'r hwn sydd heb ddau-oldeb? Pwy sydd iselach na'r hwn sydd a'i enaid mewn angen? Y mae llawer yn rhoddi benthg y eraill ac heb gael byth yn ol. Ond fe dâl Duw, os gwnewch chwi roi benthg iddo

er cynorthwyo y Pagan i gael gwybod am Iesu Os na wyddom ni y ffordd i'r India Ddwyrein- iol, gwyddom y ffordd at Dduw. Os oes ofn arnom Indiaid ein gwlad ein hunain, nid oes eisiau ofni myned at ein Tad nefol. Gan hyny awn trwy y nef yn ein gweddian i'r byd paganaidd. Dyna y ffordd sicraf, ac y mae y Pagan yn dymuno hyny. Y mae pob cenedl yn ein gwlad, yn nghyd a phaganiaid y pegyn- au, yn dymuno arnom yn ngeiriau y testyn, "Tyred." Y mae yr Indiaid a'r Chinead yn gwaeddi Tyred. Y mae y Polandiad a'r Hun- gariad yn gwaeddi Tyred. Y mae y Rwsiaid a'r Tyroiaid yn gwaeddi Tyred. Y mae yr Aiffiad a'r Arabiaid yn gwaeddi Tyred. Y mae yr Iuddew a'r Cenedl-ddyn yn gwaeddi Tyred. Y mae llawer Cymro, Sais, Eilmyr a Gwyddel yn ein hardaloedd a'n Talaethau yn gwaeddi, Tyred drosodd a chymorth ni yn mhethau yr efengyl. Gymry anwyl, gwrandaun ar eu llais, a meddyliwn am werth eu henaidd.

III. EI BOD YN DDYLEDSWYDD AR BOB UN SYDD YN PROFFESU EI FOD YN ARDDDEL IESU, YN CYNORTHWYO. Gwelir hyn

Wrth ystyried i rywrai fod yn cynorthwyo er mwyn i ni gael efengyl. Trwy dywallt gwaed a chaethiwed y daeth efengyl i'r wlad y'n ganwyd ynddi. Cafodd Caradoc, un o'n hen gyndeidiau, ei ddwyn mewn cadwynau tua Rhufain. Gadawodd wlad ei dadan a hen fan- gre ei enedigaeth. Tebyg fod ei dynged i fod yn gaeth dros ei oes, eithr gan iddo ddangos ei hun yn foneddwr mewn ymddygiad, dysg a dawn, cafodd ei ryddhau yn mhen 7 mlynedd. Yr oedd y gwr y sonia ein testyn am dano wedi gadael Troas yn Asia, gan fyned i Macedonia yn Ewrop, a'i wyneb tua'r Eidal. Aeth Paul i Rufain yn garcharor, a bu yn foddion yno i ddwyn Caradoc a'i dylwyth, y rhai oedd yn garcharorion gan Cesar, ond yn fwy gan gyf- iawnder dwyfol, i afael rhyddid tragwyddol, trwy dderbyn y newyddion am Geidwad. Dychwelasant tua Phrydain yn llawn teimlad a sel am rinweddau'r Aberth Gwell, a gwnaeth- ant eu goren i gael ein cyndeidiau i goffeidio Iesu, i'w dderbyn fel y Messiah, ac i gael ar ddydd eu marw fynedfa ddedwydd i gael rhan o etifeddiaeth y saint yn y goleuni. Yn mhen blynnyddau ar ol hyn bu rhyfeloedd, dinystrwyd yr holl addoldai, lladdwyd yr holl weinidogion, a gyrwyd addolwyr Iesu ar ffo; daliodd rhyw- rai afael yn efengyl y tanguefedd. Gan mai trwy afonydd o waed y cadwyd efengyl yn ngwlad ein tadau, a thrwy afonydd tebyg yr amddiffynodd yr hen Britaniaid y cyfryw yn ein gwlad ninan, gan hyny y mae yn ddyled- swydd arnom gynorthwyo y rhai sydd heb

efengyl, p'u gosiom pa fodd y dygwyd rhai fel ni i'w gafael.

Wrth ystyried y dylem deimlo dros i eraill gael yr un fraint a ninau. Os yw yr efengyl yn werth i un, y mae felly i bawb; os ydyw fod Ceidwad yn fuddiol i un genedl, y mae yn fuddiol i bob cenedl. Os cawsom ni y fraint o feddu gair Duw, oni ddylem wneud yndrech dros i eraill gael yr un fraint hefyd. Os ganwyd ni yn ngwlad efengyl, y mae arnom rwymau i wneud ein goreu dros gael pob gwlad yn wlad efengyl; oblegid y mae hon i gael ei phregethu trwy yr holl fyd cyn y daw y diwedd. Rhoddwn help llaw gyda'r gwaith. Os ydym ni yn gwybod rhywbeth am ddawioldeb yn yr enaid, am ddylanwadau Ysbryd Duw ar ein cyflwr, ac am ryw brawf y gwelir ni ar fryniau y Ganaan nefol, oni ddylem deimlo, dymuno, a gweithredu er mwyn i eraill feddu yr un fraint. Y mae dynion mewn ystyr naturiol am gadw pethau iddynt eu hunain, rhag ofn i eraill eu hamddifadu o'r cyfryw; ond nid felly y mae gyda phethau ysbrydol. Po mwyaf o ras a dderbynir, mwyaf y tuedd fydd i eraill dderbyn hefyd, fel y delo pawb o bob cenedl i gael eu harddel yn "deulu Duw."

ADDYSGIADAU.

Gwelwch nad gweddio yn unig am lwyddiant efengyl a all achub y paganiaid. Os trwy gynghorion da, pregethau ac addysgiadau buddiol y cawsom ni efengyl yn ei chyhoeddiad, ai tybed fod Duw trwy ein gweddian yn myned i ddanfou angelion i argyhoeddi y paganiaid, ac yntau wedi addaw mai trwy offorynoliaeth y llestri pridd y mae efengyl i fyned ar led trwy y gwledydd. Trwy ei law ef, sef llaw ddynol, yr oedd Duw yn myned i waredu Israel o gaethiwd yr Aifft, a thrwy yr un llaw y mae efe yn bwriadu dod a'r Pagan i afael cymod. Gan hyny, nid gweddio yn unig sy ddigon er i'r GYMDEITHAS GENHADOL GARTREFOL A THRAMOR i lwyddo. Y mae yn rhaid cyfrannu hefyd. Yr wyf yn cofio am foneddwr fu yn areithio yn Hull, Lloegr, ar y Gyndeithas Genhadol. Yr oedd llawer o blant yn nghyd. Gwrandawodd y rhai hyny ar y cynghorion. Tranoeth aeth y plant i godi pont fechan ar ychydig o ddwfr. Galwyd hi y bont Genhadol, pob un a di drosti i dalu dimai. Aeth llawer gan dalu yn llawen. Ond camodd ambell un y dwfr gan adael y plant a'u colofn yn ddisylw. Yn y prydawn pan ddaeth y llanw i fewn, gweithiodd dan sylfeini y bont nes iddi syrthio. Dechreuodd y plant oll wylu wrth weled eu llafur yn ofer. Daeth boneddwr heibio ar y pryd. Ar ol deall eu galar, dywedodd wrthynt, Fy mhiant bach, peidiwch wylu, nid yw eich llafur yn ofer. Yr

ydych wedi tori ffugyr heddyw fydd yn werth i oesau ei chofio; a pheth mwy, y mae *model* o'r bont fach yn y nefedd cyn yn awr. Anfonodd Duw *artist* o'r wlad fry i gymeryd ei darlun. Cewch ei gweled yn y nef, a myned drosti heb dalu dimai. Gan fod eich amcan er lles y Pagan, y mae eich henwau yn y nef yn ymyl y *model*. Llefweh am gael myned dros y Bont na all rhyferthwy hen afon anghedd i ei symud. Fel hyn y gwelwn fod cyfraniadau yn dra debyniol gyda Duw; ac mai nid gweddio yn unig a all achub y Pagan.

Gwelwch y dylai llaw a llogell pob Cristion fod yn debyg i'w ddymuniaidau wrth y drugareddfa. Cyflawniad o hyn a wna y gair, *Cristion cyflawn*. Dywed ein Harglwydd yn ei bregeth ar y mynydd, "Na wyped dy law aswy pa beth a wna dy law ddoleu, hyny yw, dylid cuddio ein gweithredoedd da oddiwrth ein perthynasau agosaf, ac hyd yn nod oddiwrthym ein hunain, rhag i ymfrost gymeryd meddiant o'r galon, ond gadael i Dduw y canlyniadau. Os ydym trwy y flwyddyn wedi bod yn gweddio am lwyddiant yr achos Cenhadol, dangoswn y ffrwyth o hyny heno, trwy fod ein cyfraniadau a'n gweddian yn cyduno.

Gwelwch y dylem gynorthwyo er cael y cenhedloedd sydd yn ein gwlad ein hunain i afael efengyl Iesu. Y mae yma dros gant o wahanol genhedloedd, ac y mae o'r pwys mwyaf gael y rhai hyny i afael efengyl, fel y byddo i rai o honynt fyned i'w gwledydd eu hunain, i ddweyd am Geidwad. Dyna y ffordd oreu i ledanu efengyl. Cofiwch am y testyn, "Cymorth ni."

Gwelwch fod Duw am i ni ddeall y mater dan sylw. Danfonodd angel o'r nef i ddangos fod angen efengyl yn Macedonia. Dymnodd hwnw ar Paul i fyned yno. Os oes teimlad mewn angel am i blant y gollfa gael eu cadw, beth ddylai fod ein teimlad ni fel Cristionogion? Y mae dros ddau can mil o genedl y Cymry yn y wlad yma. Duw ein tadau a baro i ni oll deimlo, gan gynorthwyo y GYMDEITHAS GENHADOL YN GARTREFOL A THRAMOR, trwy Iesu Grist, Amen.

Addysg Cyffredinol.

LLENLITH.

Yn cynnwys diogelwch y wir grefydd yn nyddiau y patrieirch Isaac a Jacob, yn nghyd a'r modd yr amddiffynodd Duw ei achos ac a'i dygodd yn y blaen am yspaid gweiniog aeth y cyfryw brif wryddogion yn yr eglwys Hebreaidd.

Parhad o'r t. d. 16.

Y peth nesaf a gyfarfyddwn ag ef wrth ddyfod yn mlaen yn gyson, yw, Y MODD DY-

EITHR A RHYFEDDOL Y CADWODD DUW YN AMSER
PRINDER MAWR DEULU ISRAEL, o'r hwn yr oedd
Crist, Had y wraig, i ddisgyn, rhag marw o
newyn a hyny trwy offeryniolaeth ei was Joseph
yn benaf. Canys Israel ar ol ymadawiad ei
 frawd Esau, a breswylodd yn nhir Canaan, lle
 darfu ei faldod pleidiol i Joseph ei fab hynaf
 gan Rahel, yr hwn oedd hoffach ganddo na'i
 holl feibion, oblegid ei fod yn fab ei henaint,
 (Gen. 37: 3) gynhyrfu eiddgedd y lleill gymaint
 fel y casasant ef gymaint fel nas medrent ym-
 ddidan ag ef yn heddychol. Eithr Duw yn
 ei ragluniaeth ddoeth a oruwch-lywodraethodd
 annoethineb Israel, mewn perthynas i'r siacced
 fraith &c. (*coat of many colors*), canys er fod y
 patriarch yn fawr ei ddoethineb, ei dawelwch
 a'i duwioldeb, nid oedd heb ei wendid a'i
 ffaeidd mwy nag ereill o'r duwion. A
 ohenfgen ynfyd brodyr Joseph, a'i dafiad i
 bydew, a'i werthiant ganddynt i fintai o Is-
 maeliaid masnachol, ei werthiant drachefn gan
 y Midianiaid i Putiphar tywysog llu brenin yr
 Aifft, a'i osodiad gan y Cadben mewn carchar
 yn naiardy y brenin &c, a gawsant oll eu gor-
 uwch-lywodraethu i ddwyn Joseph at y brenin
 yn ninas Zoan, Esay 19: 11, neu Memphis,
 Esay, 80: 8, 4. Ac wedi iddo gael prawf
 boddhaol fod y llanc Hebraidd yn ddoethach
 a challach, na holl ddoethion, swynyddion, a
 brudwyr y deyrnas, y brenin a'i anrhydeddodd
 ef fel y cyfryw, trwy ei wneud yn *Prime Min-*
ister y deyrnas, er bod yn ddarparodd gan
 ragluniaeth i borthu Israel a'i deulu yn amser
 y newyn trwm yn y wlad, pa un a barhaodd
 dros saith mlynedd, a'u dwyn oll i breswyllo
 gwlad Goshen, yr hon a sicrhaodd y brenin
 iddynt dan amddiffyniad Joseph, ac felly i
 gadw yn fyw yr had addawedig, yr hwn, oni
 buasai hyny, a fuasai yn trengu.

Gwelir yr hanes yn gyflawn yn Gen., o'r 39
 hyd y 50 bennod. A hyn oedd esponiad
 Joseph i'w frodyr ar en hymddygiad tuag ato
 ef. "Chwi meddai a fwriadasoch ddrwg i'm
 herbryn; ond Duw a'i bwriadodd i ddaioni, i
 ddwyn i ben fel y gwelir heddyw, i gadw yn
 fyw bobl lawer," Gen. 50: 21. Bu y gwreidd-
 yn enwog hwn rai gweithiau cyn hyn mewn
 perygl o gael ei ddystrywio, o'r hwn yr oedd
 "Blaguryr cyflawnder," sef Messiah mawr y
 byd i ddyfod, ond Duw yn ei ragluniaeth
 ddoeth a'i cadwodd bob amser mewn modd
 rhyfeddol ac mewn ffordd ddyeithr. Hollalluog
 yw Duw Israel.

Ni bu Israel byw ond un mlynedd ar bum-
 thegar ol ei daith i'r Aifft at ei fab Joseph, a'i
 sefydliad yn Goshen; eithr cyn ei farw efe a
 alwodd ei blant yn nghyd oddiamgylch ei

wely, ac wedi iddo gael addewid ganddynt, y bu-
 asai iddynt ei gladdu ef yn meddrod ei dadau,
 mynegodd iddynt yr hyn a ddeuai o amryw
 lwythau ag oedd i ddeilliaw oddiwrthyt hwy
 a meibion Joseph ei wyrion, mewn bendith
 broffwydol nodedig. Ond y cyhoeddiad pwys-
 iocaf oedd yr un a wnaeth i Judah; canys
 traethodd dan ddylanwad ysprydol a chyfar-
 wyddyd dwyful mewn ymadroddion proffwyd-
 oliaethol, mai efe a fyddai y gwreiddyn o'r
 hwn y tarddai y Messiah, yr hyn oedd yn fwy
 penodol na'r un broffwydoliaeth flaenorol,
 hyny yw, yr oedd yn dangos yn fwy neillduol
 na'r cwbl cyn hyn, o hiliogaeth pwy y deuai
 Gwaredwr y byd. Yr oedd addewid broff-
 wydoliaethol Duw yn Eden draw, mewn grym
 wedi y dylif y buasai i "Had y wraig," ddisgyn
 yn llinach Noa; ond pan galwyd Abraham i
 fod yn sefydlydd yr eglwys Hebraidd, cafodd
 y patriarch ddatguddiad ac addewid gan Dduw,
 mai o'i hiliogaeth ef y deuai y Gwaredwr; a
 chan fod gan Abraham lawer o feibion, dat-
 guddiwyd mai o hiliogaeth Isaac y deuai
 Iachawdwr pechaduriaid, a chan fod gan Isaac
 ddau fab, fe amlygwyd mai o hiliogaeth Israel
 y deuai yr Achubwr, a chan fod gan Israel
 ddeuddeg o feibion, fe hysbyswyd mai o hil-
 iogaeth Judah y deuai. "Llew o lwyth Judah
 y gelwir ef." A gellir gwelod y golygiad a'r
 traethawd byr a'r ei weithredoedd mawrion,
 yn, Gen. 49: 8—10. "Tithau Judah, dy
 frodyr a'th glodforant di: dy law fydd yn
 ngwâr dy elynion; meibion dy dad a yingrym-
 ant i ti. Cenaw llew wyt ti, Judah: o'r ys-
 glyfaeth y daethost i fyny, fy mab; ymgrym-
 odd, gorweddodd fel llew, ac fel hen lew: pwy
 a'i cyfyd ef?"

Mae y rhagfynegind nesaf, adn. 11eg, yn
 arbenig mewn perthynas i ymddangosiad Crist
 ar y ddaiar megis "Had y wraig." "Nid
 ymedy y deyrn-wialen oddiwrth Judah, na
 deddfwr oddirhwng ei draed ef, hyd oni ddél
 Silo, ac ato ef y bydd cynulliad pobloedd," sef
 pobloedd o bob lliw, llwyth ac iaith dan y nef,
 fel y gwelir yn nyddiau yr oruwchlywiaeth
 Gristionogol, yr hyn sydd broffwydoliaeth
 amlycach nag un eto, ac yn dangos mewn
 modd arbenig, fod goleuni efengyl Duw wedi
 cynyddu, er yn araf a graddol, ond yn gyson
 ac i feusr helaeth erbyn hyn. Canys ni a
 ddangoswn wrth ddyfod yn mlaen, i enedigaeth
 Iesu Grist, ein Gwaredwr, gymeryd lle yn
 gymwys, pan ymadawodd y deyrn-wialen oddi
 wrth Judah, ac y daeth yr Iuddewon ei hil-
 iogaeth yn sefydlog ddarostyngedig i iau
 estronol.

Israel a fu farw yn gant a saith a deugain
 mlwydd oed, yn y flwyddyn 669 wedi y dylif, ac

a gludwyd gan Joseph gyda rhwygafawredd anghyffredin i Ganaan, ac a gladdwyd mewn modd anrhydeddus neillduol yn meddrod y teulu ger Hebron, yn maes Maophelah, Gen. 49: 29—38.

Fe fu Joseph fyw bedair blynedd ar ddeg a dengain ar ol ei dad, ac yr oedd ei frodyr yn ofnus pan oeddynt newydd gladdu eu tad, y buasai eu brawd yn dial arnynt eu camwedd blaenorol ag ef, wedi i'r patriarch gael ei gymeryd o'r ffordd; ond efe a roddodd siorwydd adnewyddol iddynt o'u diogelwch, ac addewidion yohwanegol o'i ewyllys da tuag atynt; ac wedi iddo gyrhaedd ei ddeng mlynedd a chiant oed, a llywodraethu yn yr Aifft yn ail i'r brenin am bedwar ugain o'r cyfryw flynyddoedd, Gen. 41: 49, a gweled ei achau yn lluosog o'r bedwaredd genhedlaeth, efe a ragfynegodd ar ei wely angau, megis ag y proffwyddodd ei dad o'i ffaen, am ddychweliad plant Israel i wlad Canaan, y tir a addawodd Duw i Abraham a'i hiliogaeth; ac efe a gafodd gan ei blant dyngn trwy lw, y buasai iddynt achosi i'w esgyrn ef gael ei cludo i dir Canaan, pan y buasant hwy yn dychwelyd yno; ac yr oedd ei hiliogaeth yn ystyried eu hunain yn rhwym o gyflawni yr hyn a adduneddwyd y meibion, ac wedi i'w ensid ymadael a'i dŷ o glai a dychwelyd at Dduw yr hwn a'i rhoes ef, i orphwys gyda yr holl dduwion blaenorol yn Mharadwya, (Preg. 12: 7), parodd y brenin ensinio y corph, yr hyn a wnaethpwyd mewn deg diwrnod a thri ugain, ac yna fe ei gosodwyd mewn archfaen ardderchog (*stone coffin*) ac a'i hebyrgusant i groimgell frenhinol yr Aifft, lle y bu yn gorphwys am gant a phedwar ngain a phedair o flynyddoedd, sef hyd pan y dygwyd ef gan Moses ac Aaron yn nghyd a holl blant Israel o'r Aifft i Ganaan, fel y cawn sylwi yn helaethach eto, a chladdwyd esgyrn Joseph yn Sichem, y rhandir a brynodd ei dad gan drigolion y cyfryw le yn ngwlad Canaan, pa un a roddodd i'w anwylaf fab Joseph, Josh. 24: 82; Gen. 48: 22.

I'w orphen yn y newaf.

LLYFR SAMUEL ROBERTS.

At y Parch. Dr. Everett:

BACHEDIG AC ANWYL FRAWD,—Llonir fy yspryoedd isel wrth ddeall fod fy Llyfr o *Bregethau* ac *Areithiau* a *Chaniadau* yn cael ei dderbyn mor wresog gan fy hoff gyfeillion yn America ac yn Nghymru. Y mae ymadroddion ac ymddygiadau eu cydymdeimlad a'u cariad yn cynhesu ac yn cryfhan fy nghalon, ac yn ei llenwi â diolchgarwch. Yr wyf yn ofni y cânt yn fy Llyfr ormod o ôl pryder

meddwl, a therfysg teimlad. Gwybum lawer tro yn *Nghymru* beth oedd gorfod cyfansoddi pregethau ac anerehion mewn gormod o frys, ac yn nghanol llawer gormod o fân ofalon; ond ni wybum erioed yn ngwlad fy ngenedigaeth, beth oedd gorfod cipio fy mhapyrau mewn dyohryn oddiar fwrdd y fyfyrgeall, i'w cuddio o'r golwg yn nyrys leoedd y goedwig, allan o gyrhaedd anrheithwyr didosturi; a hyny dichon pan y byddwn newydd ddechreu cael blâs a hwyl i ysgrifennu. Yr oedd colli wythnos, neu bythefnos, mewn profedigaeth felly, a hyny yn lled fynych, yn drallod trwm i'm calon. Buasai y pregethau yn llawnach ac yn fwy cryno, pe cawswn *dawelach* hamdden i'w paratoi i'r wasg. Hyderaf y cofir weithiau wrth eu darllen am fynych drallodion eu hawdwr; ac yna ni bydd raid iddo ofni llawer rhag llymder beirniadaeth.

Yr wyf yn awr ar derfynu taith o bum mis—taith o bum mil o filldroedd—drwy ranau o Dalaethau Ohio, Pennsylvania, New York, Vermont, Illinois, a Wisconsin; a 'chirocsais hefyd, wrth gosio, Kentucky a Maryland a District Columbia: a gellwch gasglu i mi gael y croesaw siriolaf pan y dealloch fy mod wedi cael y'mhell dros ddwy fil o eirchion am fy Llyfr. Cyfarfyddais bron yn mhob lle â lluoedd o gyfeillion hoff oeddwn wedi *ddechreu* adnabod yn yr hen wlad: ac yr oedd eu cyfeillach yn nhir-oedd llydain pell y gorllewin mawr yn felysach i mi nag y buasai erioed rhwng brynau tlysion a iachus gwlad hoff ein genedigaeth. Ni ddygwyddodd i mi niwaid drwy holl drôadan y daith fawr. Oefais iechyd da, a chefais gyfle i bregethu tros ddau gant o weithiau—weithiau mewn "hwyl," ond brydiau eraill yn fwy digalon.

Yr hyn yn benaf a'm digalonai oedd, fy mod yn methu clywed oddiwrth fy mrawd a'i deulu bychan oeddynt mewn peryglon a dychryn yn nghanol trais y terfysgoedd yn Tennessee. Yr oedd fy nychymygion y dydd, a'm breuddwydion y nos yn orlawn o bryder yn eu cylech. Meddylw'n weithiau y gallent fod wedi cael eu dyohrynu o'u cartref i newynu yn y goedwig,—a phryd arall fod y tad wedi cael ei ladd, a bod y fam a'r ferch fach landeg siriol yn dihoeni yn nghaethiwed y gelyn; a phryd arall fod y ferch wedi cael ei gadael yn amddifad ac yn unig i dori ei chalon. Ni chefais ond *un* llythyr oddiwrthynt, ac nid wyf ond newydd gael hwnw. Daeth i'm llaw, ar ol teithio drwy Pennsylvania a New York, pan oeddwn ar godi i ddarlithio i gynulleidfa liosog yn Cambria, Wisconsin. Yr oeddwn yn crynu wrth ei dderbyn rhag fod ynddo ryw newydd torcal-

onus; ac aeth fy nghalon yn rhy wan i'w agor hyd bore dranoeth: ond y llinell gyntaf ynddo oedd, "Yr ydym yn fyw ac yn lled iach:" ac yna, ar ol cydnabod derbyniad dau lythyr oddi-wrthyf, a chrybwyll ychydig o fân-helyntion y teulu a'r gymydogaeath, y mae yn dywedyd:—

"Nid oes yma fawr o newydd wedi dygwyyd, ond yn unig fod yr *Union Army* o'r diwedd wedi dyfod heibio i ni. Gwersyllodd yn ein parth ni o Scott Co. yn niwedd Awst, nid llon'd ffordd, ond llon'd y wlad. Dyma y lle cyntaf iddynt wersyllu i aros eu gilydd ar ol cychwyn o Kentucky. Bwytsant bron y cyfan o'u blaen, y gwair, a'r rhyg, a'r gwenith, a'r *green corn*. Cymerasant ein gwair ni bob tamaid. Yr oeddyd wedi bod mewn llafur diwyd yn ei gyweirio. Yr oedd haner y weirglodd fach yn ei fodylan pan y daethant yma. Ni chymerasant ddim arall oddiyma, oddieithr rhyw fân-bethuach a *ledratânyd* gan rai o'r bechgyn. Oefais ddau ddolar ar bymtheg yn dâl am ryw un ran o dair o'r gwair; ond cafodd y fintai oedd yn cyrohu y gweddill o'r gwair "*order to march*" cyn i mi allu cael dim tâl. Ys-grifenisais at y colonel statement o'r case yn gofyn triugain dolar. Ni chefais ateb eto, ond ni *ildiaf* nes eu cael. Dylai byddin llywod-raeth *gref dalu* am y pethau fyddant yn fynu; yn enwedig pan yn eu cael am briâ mor isel. Cymerodd Ann werth pymtheg dolar o ymen-yn i'r *Head Quarters*, a thalodd General Burnside iddi yn wir foneddigaidd â'i law ei hun. Gwerthodd Ann hefyd ychydig o fân-bethau i'r dynion fu yma yn ceisio y gwair. Ni thalodd y fyddin fawr am haner y pethau a gaw-sant yn Scott County. Naill ai nid oeddynt yn foddlon i dalu, neu nid oedd ganddynt *drafn* i dalu. Yr oedd yn ofid genyf weled fy nghy-myddogion anghenus a gweinaiad yn rhedeg o'r naill swyddog at y llall i geisio tâl am eu *gwen-ith* ag oeddynt wedi roddi o'u hangen i borthi ceffylau y fyddin.

"Erbyn bore yr ugeinfed o Fedi yr oedd yma rew na welwyd ei gyffelyb, mor *gynar*, er pan wyf fi yma. Lladdodd bob peth allai rhew ladd. Andwyodd lawer o *gorn*. Ac i goroni y cyfan, daeth yma eleni fyddin o wi-erod nas gwelwyd ei bath er amser Amos: a gellir dweyd—Yr hyn a weddillodd y rebels a ddifaodd yr *Union Army*; a'r hyn a weddillodd yr *Army* a laddodd y rhew; a'r hyn a weddillodd y rhew a fwytaodd y squirrels. Y mae rhai o'n cymydogion eisus yn gorfod my-ned i Kentucky i brynu bwyd.—R. R., *Tennes-see, Tach.* 1, 1863."

Yr wyf yn ofni y bydd yn auaf o brinder

heb ei gyffelyb drwy holl Ddwyreinarth Tennessee.

SAMUEL ROBERTS.

Yn Columbus Grove, Ohio, Ion. 1, 1864.

Y PARCH. SAMUEL ROBERTS.

Treuliodd fy anwyl gyfaill, Samuel Roberts, o Lanbrynmair, y tridiau olaf o'r flwyddyn ddiwed-daf gyda mi a'm teulu yn Columbus Grove, O., a bu yn ddiwyd trwy y rhan fwyaf o'r dyddiau huy ym ateb llythrau oedd wedi dderbyn o Gymru ac o America. Yr oedd yn dda iawn genym ei weled yn edrych mor dda ar ol llafur taith o bum mis o amser, a phum mil o filldroedd, ac yr oedd yn ddifyr iawn i mi ei glywed yn adrodd am y cared-igrwydd a dderbynisais yn mhob man drwy holl gylch ei ymweliadau; ac yr oedd yn amlwg iawn ei fod yn teimlo o eigion calon wrth adgoffa am garedigrwydd ei gyfeillion. Yr oedd yn llawen iawn genyf ei weled bum mis yn ol. pan oedd newydd ddiano o wasgeuon caethiwed y gwrthryfel; ac y mae fy llawenydd yn awr wedi cryfhau llawer wrth ddeall ei fod wedi cael taith mor gynar, heb gyfarfod ag un niwed; ac yn enwedig am ei fod wedi cael enwau yn mhell tros ddwy fil o danysgritwyr at ei lyfr amcanedig. Yr wyf yn hyderus y bydd yn llawn o amrywineth, ac y bydd y cyfan o duedd i fod yn fuddiol, er ei fod wedi cael ei barotio i'r wasg yn nghanol profedigaethau bliniau y gwrthryfel yn East Tennessee.

Darfu i'w lythyr yn y *Dygedydd* a'r *Cronicle* am Tachwedd, yn hysbyeu ei fwriad i gvhoeddi cyfrol o Bregethau ac Areithiau gynhyrfu y teimladau cynhesaf drwy bob parth o Gymru. Cyhoeddir argraffiad o'r Llyfr yn ddiwed yn N. J. gellau, ac y mae'r eirchion yn dyfod i mewn wrth y cauoedd.

Gellir cael rhyw ddychymyg am y teimlad sydd yn gweithio drwy yr hen wlad, wrth ddarllen y dyfyniadau byrion canlynol o llythrau a welir ar amlen y *Cronicle* diweddaf:

"At y Parch. J. R. Gol y *Cronicle*:—

"Nid wyf yn cofio darllen dim erioed gynhyrfodd fwy ar fy uheimladau na llythyr eich anwyl frawd. Rhoddwch fy enw am ugain o'r llyfrau.—W. Ambrose, Porthmadoc.

"Da genyf ddeall fod eich anwyl frawd yn myned i gyhoeddi ei Bregethau a'i areithiau a'i Gauradau Byron. Yn enw y nef, paham na ddychwelai y talentog a gonest S. R. yn ol i Gymru? Gwn na sang-wyd ddaer Cymru erioed gan ddyn gai lwy o roesaw nag efe. Rhoddwch fy enw am dri o'i lyfrau. Bydd y derbynwyr yn ugain mil.—J. D. Jones, British School, Ruthin.

"Cymeraf bump o lyfrau yr anwyl S. R., a gwnaf fy ngoreu i enill eraill i'w gymeryd.—M. Breese, Llanfair.

"O! 'r wyl fy yma wrth ddarllen llythyr eich anwyl frawd! O ddifrif, a oes dim modd ei gael yn ol? Cewch glywed eto yn nghylch y llyfr.—D. G. Jones, Llansantffraid.

"Pan yn darllen llythyr yr anwyl S. R., penderfynais fynnu ei lyfr. Rhaid i minau gael un, meddai David; a bloeddiai mam, yn wir, rhaid i minau gael un.—Evan a D. W. Morris, Plas Jostlyn.

"Cynhyrfwyd fi wrth ddarllen llythyr y pererion talentog S. R. Cymerwch fy enw am un o'i lyfrau.—Gweirydd ap Rhys, Bangor.

"Nis gwna pa fainto enwau a gawn yn Llanbryn-

mair at lyfr S. R., ond byddant dros gant gryn lawer.
—John Breese.

"Ni cheffais hamdden eto i alw gyda hen gyfeillion y Parch. S. R., i gymeryd eu henwau at ei Lyfr. Y gofynion gan bawb yn Nolgellau yw, Paham na ddaw yn oi? Cymerwch fy enw i am gant o'r llyfrau.—W. Ogwen Jones, Doigellau.

"Y mae yr eirchion yn dylifo i law oddiwrth ben ac ieuanc, cyfoethog a thlawd, meibion a merched, mamau a phlant, cyfreithwyr a chloddwyr, Bedyddwyr, Wesleyaid, Methodistiaid ac Eglwyswyr. Credwn fod y caredigrwydd a ddangosir yn ddigyffelyb. Y mae y llythyrâu oll yn debyg i'w gilydd, a phob llinell yn cynhyrfu y teimlad. Daeth y llythyrâu uchod i law yr un foment, ac y mae genym aeginiau o'r fath wedi eu derbyn yn yr un wythnos. Os na wna hyn gylodi ysbrydoedd llethedig S. R., pa beth a wna?—Gol. y *Cronicl*."

Erfyiuwn am i'r ychydig linellau blaenorol gael ymddaugos yn y *CENHADWR*, er mwyn i'w ddarllenwyr gael gwybod pa beth ydyw y teimlad yn Nghymru gyda golwg ar Lyfr Samuel Roberts.

W. W. WILLIAMS.

Columbus Grove, Ohio.

BUDDUGOLIAETH CREFYDD.

Yn amser brwydr gyntaf *Bull's Run*, yr oedd bwthyn yn sefyll rhwng y galluoedd ymosodol, yn yr hwn yr oedd gwraig weddw o'r enw Mrs. Judith Henry, yr hon oedd yn wrraig barchus a chrefyddol, wedi ei chaethiwo i'w gwely gan gystudd na oddefai ei symud.

Yno y gorweddai yn anallnog, fel yr oedd storom ofnadwy y frwydr yn ymgreuloni. Y bwledi a dyllent ei thŷ: a'r ergydion a'r *shells* a dorent trwy'r muriau ac a ymddryllient ar y tô. Tair gwaith y trywanwyd ei chorff gan fwledi a darnau o'r *shells*. Yr oedd ei gwely wedi ei fwydo gan waed.

Bu fyw ddigon o hyd ar ol y frwydr i ddwyed wrth y rhai a ddaethant i weled ei chorff drylliedig, fod ei hennaid, trwy'r taranau a'r dymhestl o nwydau dynol, yn *mwynhau tangnefedd nad allai anafiad a marw, yn agor y cyfnewid yn eu dulliau mwya' arwyddol, ei aflonyddu*. Hlunoddi yn dawel yn yr Iesu.—*Abbott's Hist. of the War*.

Barddonol.

YR ANSER A FU, A'R CYFEILLION A GOLLWYD.

Mae nghanon yn or-lawn o hiraeth,
Wrth gofio'r hen droïon a'r daith,
Cyfeillion boreuol fy mebyd,
Eu cofio wna 'm llygaid yn llath,
Yr aml Nadolig dreuliasom
Wrth gau carolau cyn hyn,
A'r cynes weddian bryd hyn
A ddodai 'n calonau fel ôl.

Mae lleisiau'r hen frodyr yn canu
Yn gorion y nghlostiau o hyd,
Eu flyddiog weddïau tudledig
A'r teimlad oedd gariad i gyd,
Y dybia'r hen donau neolaidd
Mewn anol gynghanedd gyta
'Roedd i'w beth fel trydan yn rhedeg
Trwy galon a theimlad pob un.

Ond heddyw. Pa le mae nghyfoedion
A'r tadau tirionaf eu gwedd,
Rhyw dyrfa afrifed sy'n gorwedd
Yn dawel dan lent'r hen fedd,
A minau adaw-wyd hyd eto
Yn nghanol trafferthion y byd,
Gweddillion y dyrfa ddiangodd
O gyrhaedd y gofid i gyd.

Pa le mae rhianod prydwedol
A'r gruddiau oedd lawnon o swyn,
Eu tegwch orchfygï y rhosyn
Prydferthaf a dyfodd ar dwyn,
Mae llawer o honant yn gorwedd
Yn dawel dan gloion y bedd,
Ac eraill dan feichiau gofalon
Fel finau 'n wywedig eu gwedd.

Mae cofio'r hen synwent lle gorwedd
Fy anwyl rieni mewn hedd,
Yn hollt fy nghanol a hiraeth
Am olwg ar iau-wellt eu bedd,
Chwiorodd anwylaf sydd yno
A thorf o anwyliaid ynghyd,
Yn dawel a distaw gorphwysant
Mewn beddwch gorweddant i gyd.

Rhyw lu o Sabbathau dreuliasom
Gan deithio 'n dyrfaoedd ynghyd,
Mor anwyl oedd mintai'r fforddion
Yn cyrchu tua Sion i gyd,
'Roedd yno ryw felus gyfarfod
Dan ddwyfol awdardod yr Oen,
A'r hen weinidogaeth yn taio
Calonau mewn cariad a boen.

Yr hen Gymanfaoedd ardderchog
A'r gwyllau blynyddol a'r blas,—
A'r gweision dan ddwyfol eneiad
Yn chwalo trysorau "rhaf ras,"
A rheiny yn diegyn fel periau
I fili o galonau'r un pryd,
"Ffiolebed pregethu" yn cwmpo
'R hen gawri cadarnaf yn fod.

Mi gollais gyfeillion fy mebyd
A'u difyr gymueithas i gyd,
Aeth heibio'r adegau difyol
Dreuliasom mor anwyl ynghyd,
'Rwy'n cofio mewn hiraeth y llywbrau
A'r llethrau y pantau a'r bryn
Yr oeddyd mewn mwynder yn chwarae
Yn llawen flynyddau cyn hyn.

Blynyddau fy mywyd ny'n myned
A minau 'n prysuro i'r daith,
Fe groesodd fy hant y *meridian*,
Fe dderfydd fy niwronol a'i waith,
Cyfodwn yn awr i gyd-waithio
Mae'r alwad yn uchel yn wir,
Goleuwn a thrwsuwn ein lampau
Daw'r alwad i'r neithior cyn hir.

O le'nctyd anwylaf cyfodwch
O ddiifit i'r farchnad yn awr,
A gwyllwch ddiolal segura,
Mae gwerth y talentau mor fawr,
Os cuddiwch hwy'n awr yn y ddaear
Bydd ganwaith edifar i chwi,
Mae adeg y farchnad mor fyred
A'r tymor mor bwysig i ni.

Yn fuan fe dderfydd eich tymor
Fe wywa y gwrid ar eich gwedd,
Daw hennant a llo o drallodion
Daw angau i'ch bwrw i'r bedd,
Pan delo yr amser rhaid marw
Bydd dychryn marwolaeth mor fawr,
Delnyddiwrch yr adeg bresenol
A cheisiwch dduwioldeb yn awr.

Chwi gollwch y ffryndiau anwylaf
Perth nasau a giliant i gyd,
Rhagorach fydd Iesu bryd hyn
Na gorau'r hen ddaear ynghyd,
Gewch gau yn nghanol marwolaeth
Yn ngafael a chrefydd yr Oen,
A dianc ar edyn anfarwol
O gyrhaedd pob gofid a phoen.

Allen, O., *Rhag*, 24, 1863. JOSIAH BRYNMAIR.

LLINELLAU

AR FARWOLAETH JOHN JAMES.

Yn natur mae dolur yn dilyn
Cardotyn a brein mewn bri,
Ac angau yn rhan i greadur
A welir yn eglur i ai;
Ac felly dygwddodd i'n cyfaill—
Terfynodd fel eraill ei oes;
Yn fwy na doethineb y meddyg
Y gwreiddiodd ei lewyg a'i loes.
Os sylwir, ceir synwyr cyffredin
Yn ddawn aungbyffredin ei ffurth
Ac nad ydyw 'r dalent yn dilyn
Ond agos i un o bob wyth;
Er hynny bu James yn ei chwmmi,
Ac iddo bu'n gweini 'n ddi gudd
A thrwy ei symudiad yn angau
Mae llawer a'n bronau yn brudd.
Fe brofodd yn onest ddiragrith,
A'i fywyd yn fendith i fydd,
A'i holl gyaysttiadau ag eraill
Yn deulwng o gyfaill i gyd;
Nis gellid ei alw 'n udganwr—
Ni hofiai na dwdwr na dig;
Ac er fod ei gorff wedi 'i gladdu,
Ei barch yn ddiidrengu a drig.
Un doeth oedd fel tad hoff a phriod
Yn barod yn darbod i'w dy,
Gan arfer gwir foddion crefyddol
I'w arwain i'r freiniol wlad fry.
Ac er fod ei lwch yn y beddrod,
Adgyfyd heb bechod, heb boen,
I fythol lawenydd diddiwedd
A brynwyd trwy rinwedd yr Oen.

IONORON GLAN DWTRYD.
Hydeville, Rhag. 16, 1863.

LLINELLAU,

Ar farwolaeth WILLIAM ac ELINOR, mab a merch
gobeithiol i frawd yr awdur, yn Nghymru.

Marw mae pob cymeriad,
Gwaelaf ryw, neu lyw y wlad;
Neud trwy reddf natur a roes
Hyn yn rhan yn yr einioes.
Rhan amfarwol yw 'r onaid,
Er hyn, proff angau raid;
Rhan o honum yw 'r einioes,
A'n rhan yw terfyn yr oes.
Elin oedd ferch anwyf,af,
Un wen a blodeuyn haf;
Main ei bael a mwya ei biaith—
O burfurf, bron, yn berffaith.
Mor deg ei chymeriad hi!—
Rhinwedd yn ei goron,
A thalent brydferth Elin
Sydd yn ein bröydd yn drin;
Ond er hyn, daear unig,
A llwyd drem, yw y lle trig.
Oui wyr athrawon am
Dalent gybenid Williams:
A thrwy gyflawn ddawn ei ddyg,
Ei raddio yn wr hyddys,
Gwyddant, hwy a wyddant am
Dalent yn onaid William.
Dillynder bob amser oedd
Ar byd ei holl weithredoedd;
A rhinwedd ei bor anian
Yn glws ar ei ddoniau glân;
Ond daear fyddar sy'n fedd
I'w fwrriad am wir lawredd.
Eu tad a'i fwrriad a fu,
A chyfoeth eu dyrchafu;
A gobeithion mwynion mae
Oedd Elin a llwydd William;
Ond tyoged ddwys, ddwys, y ddau
A rwyddodd eu bwriadau.
Yn awr, mae deigrin o'u hel
Yn taro 'n bar naturiol;
Dau fwy yn y dytaw fedd,
Arweiniwyd ar lwybr rhinwedd;

A dau gan undyo nad oes
Un anaf yn eu heinioes.
Yn wir mae 'n aulawdd i neb
Wen 'n dawel yn wyneb
Rhagluniaeth ddirgel einioes,
A wnaed i derfynu 'n hoës:
Ond dichon fod troion trist,
Sy'n edrych yn syn odrist,
Yn eu lle, ac er ein llwydd,
I gyflwm ateg allwydd.
Diau, mae 'r Drefn yn dywell,
A'i phwynt ar gyfnod tra phell;
A hyn sy 'n gwneyd yn an'awdd
I ni ei deall yn hawdd.
Mae 'n dyddiau ni mewn dyddim—
Bod uwch sy'n gwybod pob dim;
Ni wna hwn ond yn anian—
Ni wyddom ni beth sy 'n iawn.
I ddy 'r bedd nid a da 'r byd,
Na'i arian i'r dwfa weryd;
Yno mae pawb yr unwedd,
Mawr a bach yn mra y bedd;
Odiath sefydlu ydyw—
Byd o gydraddoldeb yw.
Yn wael ddyn yn ol y ddau,
Fuaned yr afinau!
Mae 'n hoës yn cyflwm neu
O'r ddaear, i'r ddaear dda;
Aros mae 'n lle wrth eraill—
Ein lle nid edwyn y lleill.

IONORON GLAN DWTRYD.
Hydeville, Rhag. 16, 1863.

MAWL AM Y GAIR.

Rhown lef o eigion calon
Gogoniant iddo Ef,
Am gyfraith rasol berffaith
O orsedd tawr y nef,
Yn rhesol auraidd gyflawn
Mewn anial tyd i fyw
Yn llusern oleu eglur
I'n tywys at ein Ddau.

WILLIAM O FOM.

ON THE DEATH OF MY SISTER DORA.

Death, O! that awful solemn word,
How dreadful is the sound;
But 'tis thy will, Almighty Lord,
To lay us in the ground.

His powerful voice has called away,
A soul that once was here;
Silent her tongue and cold her clay,
Her eye can shed no tear.

Those hands that held the book to learn
Can hold it now no more,
Her feet shall never here return
As they had oft before.

Those lips which sang the Savior's praise,
Here cannot sing again,
For O! a song they never raise
Where death and darkness reign.

She happy leans on Jesus' breast,
Where sorrow cannot come;
May we, too, find in heaven our rest
And our eternal home.

MARGARET GRIFFITHS.

LLINELLAU,

A gyfansoddwyd i Mr. Humphrey Hughes, ar farwolaeth ei fab ROBERT, yn y rhyfel.

Mae byn o dro na mi'n drech,
A mi 'n llesg yn min y llwch;
Gwn ini golli mab gwyd
Yn angau carnau 'r march coch!
I'w deula 'n peri duloes—ni bu hwn,
Na bai byll nac anfoes;
Un oedd hwn yn addaw einioes
O iawn ryw—blodeuyn yr oes.

Mae arwyddion llwyr ymroddiad—ar fin
Oer fedd ei orphwysiad:
Gwiriodd a'i waed ei gariad—
A gar ei lwch, gar ei wlad.

IONORON GLAN DWYRD.
Hydeville, Tach. 6, 1863.

ENGLYN I'R MONITOR.

Gem moroedd ddigymmares,—oedd *Moni*,
Ddymunol a wies;
Ha! pa long, mewn pwy lynges,
Nofia hi wna fwy o lles?

Holl. Patent. *Huw Dyfed.*

GWERTH CREFYDD YN ANGAU.

Yn ingoedd afon angau,—mor dawel
Mae'r duwiol, heb ofnau,
Wrth edrych yr eith adrau,
Mewn llawn heddi: mae'n llawenau.
Huw Dyfed.

DEIGRYN HIRAETH MRS. ELLEN JONES

RACINE, WIS., AR OLEI MHAM.

Tallodus, gofidus yw'm calon
Anhapus yw teimlad fy mron,
Trwm newydd o hen wlad fy nbadau
Ymdreiglai dros frigau y don;
Ymasaethai bidogau i'm mynnes
O genad, Ow angau, paham
Y dygaiat i waelod y beddrod
'R bon garai fy enaid, fy mam?

Y dagrau tryloywon a redant
O fflonon friwedig y fron
Fy mam, fy anwyllfam gan angau
A ddodwyd i orwedd dan don
Daearegell yn nghudd.—O hoff Wallia,
Cysgoila hi'n dawel rhag cam,
A'r awol yn dyner sisiala
Paid deitro hun felys fy mam?

Nis gallaf ddim aychu fy nagrau,
Un dyner ac anwyll oedd hi,
Ei ehaiad oedd gysau am danaf,
Dymunai roi pob peth i mi;
Er huno o'm tad yn y beddrod
Er hyny ni chefais ddim cam,
Bu'n ddiwyd hyd derlyn ei gyrfa
Am Ellen gofalai fy mam.

Ond heddyw ei gwaith a ddarfyddodd
Mae'n gorphwys yn ngelli y glyn,
'Does genyt ond wyle am dani
Oshoeddio a'm teimlad yn aym,
Wrth gofio am un oedd mor dyner
I'm gwylio bob anrser rhag nam,
O na chawn i fyned i Gymru
I syllu ar feddrod fy mam.

Mi wllithwn ei gwely a'm dagrau,
Cysegrwn a chariad ei bedd
I ofal angylion i'w wyllo
Nes delo i'fyny mewn heddi,
I rodio ar faesydd Caersalem
I olwg y Duwdod a llam,
Dim gofid na phoen ni fydd arni
Na chulni, ond dedwyd fy mam.

Racine. *M. W.*

Hanesiaeth Gartrefol.

BEIBL GYMDEITHAS REMSEN, STEUBEN A'R CYMYDOGAETHAU.

Cynaliwyd y cwrdd blynyddol ar y 25ain o
Ragfyr y Capel Peniel yn mhentref Remsen.
Cyfarfyddodd y swyddogion ac amrai eraill yn y
boreu. Dechreuwyd trwy ddarlledu a gweddio,

yna darllenwyd yr adroddiad am weithrediadau y
cwrdd blynyddol am Ionawr 1863, a chan nes
ddarfu i'r cyfryw gael ei gyhoeddi y llynedd,
rhoddir cyfrif y trysoerydd y llynedd yn yr hanes
hwn yr hyn sydd fel y canlyn:—

Derbyniadau yn 1862.

Derbyniwyd gan y casglyddion, ...	\$218.94
Eto gan David Humphrey ar ol hyny, ...	50
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd, ...	44.41
Llyfrau ar law y llynedd, ...	90.46
Llyfrau a brynwyd yn New York, ...	19.95
	\$374.26

Taliadau yn 1862.

Talwyd ein dyled i'r trysoerydd, ...	\$1.12
Anfonwyd yn rhodd i'r Gym. yn N. Y., ...	217.94
Talwyd am lyfrau a brynwyd, ...	19.95
Talwyd cludiad llyfrau &c., ...	1.23
Rhoddyd i'r tylodion o lyfrau, ...	3.50
Gwerth y llyfrau a werthwyd, ...	44.41
Gwerth y llyfrau ar law yn bresenol, ...	62.50
Arian ar law yn bresenol, ...	23.61
	\$374.26

Yna darllenwyd adroddiad y trysoerydd am y fl.
1863, yr hyn sydd fel y canlyn:

Derbyniadau yn 1863.

Arian ar law y llynedd, ...	\$23.61
Derbyniwyd gan y casglyddion, ...	255.76
Llyfrau ar law, ...	62.50
Llyfrau a brynwyd yn N. Y., Mai 4, ...	21.10
Llyfrau a brynwyd yn N. Y., Tach. 14, ...	35.86
Arian am lyfrau a werthwyd, ...	41.49
	\$440.32

Taliadau yn 1863.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas yn N. Y., ..	\$255.76
Am lyfrau yn N. Y., Ebrill 29, ...	23.00
Am lyfrau yn N. Y., Rhagfyr 16, ...	34.00
Cludiad llyfrau, ...	2.40
Postage, ...	12
Llyfrau a roddwyd i'r tylodion, ...	3.00
Llyfrau a werthwyd am arian, ...	41.49
Llyfrau ar law yn bresenol, ...	74.97
Arian ar law yn bresenol, ...	5.58
	\$440.32

Elw y gymdeithas yn bresenol yw gwerth
\$74.97 o lyfrau, a \$5.58 o arian; y cwbl, \$80.55.

Penderfynwyd, fod y cyfarfod yn unfrydol yn
cymeradwyo adroddiad y trysoerydd.

Fod i'r casglyddion yn eu dosbarthiadau ofalu
am lyfrau i'r tylodion, os gwelant angen.

Fod i'r llyfrau gael eu gwerthu am y pris a dal-
wyd am danynt yn New York.

Fod yr holl arian a gaegir gan y casglyddion i'w
rhoddi i'r Fam Gymdeithas yn New York.

Fod i'r gweinidogion lefaru ar achos y gym-
deithas ar y Sabboth cyntaf yn Ionawr, 1864.

Fod i'r casglyddion ddysod a'r arian i law y
trysoerydd erbyn y dydd Llun cyntaf yn Chwefror.

Fod i'r adroddiad hwn gael ei gyhoeddi yn y
CENHADWR a'r *Cyfaill*.

Fod i'r cyfarfod blynyddol nesaf gael ei gynal
yn y Capel Ceryg, pentref Remsen, ar y 26ain o
Ragfyr, 1864, am 10 yn y boreu a 2 yn y prydawn.

Deddiwyd y Paroh. Robert Everett, D. D., yn
Llywydd.

Dewiswyd y Parch. Richard F. Jones, Morris Roberts, Ebenezer Salisbury, John D. Jones, Thomas Thomas, David C. Evans, a'r Mrd. Hugh Hughes, Treuton, Josia J. Owen, Steuben, a David Anthony, Remsen, yn Is Lywyddion.

Dewiswyd Mr. Robert R. Roberts yn drysorydd a Mr. John B. Jones yn ystyr fenydd.

Dewiswyd Mr. Robert P. Williams a Mr. William J. Owen i arolygu y cyfrifon. Yna dewiswyd dau a deugain o gaeglyddion.

Am ddau o'r gloch prydawn, cymeradwywyd yr uchod oll, a chafwyd oedfa dda o areithiau byrion gan y brodyr R. Everett, D. D., John D. Jones, Thomas Thomas, Ebenezer Salisbury, a Morris Roberts, a diweddwyd trwy weddi.

GRIFFITH W. ROBERTS, *Yagrifenydd.*

Remsen, Rhagfyr 25, 1863.

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG PITTSBURGH, PA.

Ionawr 1, 1864, cyualiodd y Gymdeithas ei 26ain cyfarfod blynyddol yn addoldy yr Annibynwyr.

Am 2, cyfarfod i ddarlennu cyfrifon a gweithred- iadau y Gymdeithas am y flwyddyn oedd wedi terfynu, yn nghyd a dewis swyddogion am y flwyddyn hon.

Llywydd, y Parch. Wm. Parry; Is Lywydd, Mr. Evan Davies; Trysorydd, Mr. D. E. Evans; Yagrifenydd, Ebenezer Evans. Dewiswyd caeglyddion yn y gwahanol leodd.

Cyfrifon y Gymdeithas sydd fel y caulyn:

Derbyniadau.

Llyfrau mewn llaw ddechreu y fl. 1863,...	\$52.00
Arian mewn llaw yr un amser,.....	2.90
Cafwyd llyfrau yn ychwanegol o N. Y.,...	18.74
Derbyniwyd Beibl yn rhodd i'r Gymdeith- as gan Mr. D. O. Jones,.....	2.25
Swm y caeglyddau o'r gwahanol leodd,...	183.05

\$258.94

Taliadau.

Am anfon llythrau,.....	\$0 16
Am lyfrau o New York,.....	17 80
Am eu cludiad,.....	75
Am ddraft a newid arian,.....	80
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas yn N. Y.,...	142.20
Rhoddydwyd Beibl i deulu tlawd gan y Parch. B. R. Williams,.....	1.75
Y mae mewn llaw o lyfrau gwerth,.....	53.74
Arian mewn llaw,.....	41.74

\$258.94

Cafwyd cyfarfod yn yr hwyr i areithio ar yr achos, y brodyr yn y weinidogaeth yn traethu arno.

Penderfynwyd fod yr ail Sabboth yn Mawrth i fod yn undebol mewn cyaylltiad ag achos y Gymdeithas. Cyfarfod y bore yn nghapel yr Annibynwyr, y Parch. Wm. Parry i bregethu. Y prydawn yn nghapel y T. C., y Parch. R. R. Williams i bregethu. Yr hwyr yn nghapel yr Annibynwyr, a'r Parch. E. H. Brown, B. A., i bregethu.

Y caeglyddan i ddyfod i mewn eleni y Sadwrn cyntaf yn Ebrill. BENJAMIN EVANS, *Keg.*

DYDD YR YMWEILIAD YN PALMYRA.

HYBARCH OLYGDD.—Byddaf ddiolchgar i chwll os can atewch ryw gogel yn nghelofnau y CENHAD- wa ffyddlon, er mwyn taffu ychydig o adlewyrchiad teimlad calon ddiolchgar i olwg y rhai y perthyn iddynt, yr hyn mae ffethiau amlwg bob amser yn ei hawlio. Felly mae y ffath o garedig- rwydd a haelioni a ddangoawyd ataf ffinau fel gweinidog Efengyl yn Palmyra, gan y Cymry caredig a breswylant y lle, yn aelodau crefyddol a gwrandawyr, yn teilyngu cydnabyddiaeth ddi- olchgar oddiwrthyf. am ymweliad siriol mewn *Donation* ar yr 17eg o Ragfyr diweddfaf, gyda dwylaw llawn ac agored—nid llawn o'r pethau hawsaf eu hebgor, ond llawn o bethau mwyaf angeorheidol bywyd. Daeth y swm mewn arian a nwyddau i \$78.20, yr hyn sydd yn swm helaeth yn mysg poblogaeth fechan: ac yn fwy helaeth nag arfer, yr hyn sydd yn dangos nad yw eu cariad yn oeri, ac nad ydynt yn diffygio yn gwnenthur daloni.

A dymuni fy mhriod a minau gydnabod yn ddiolchgar y boneddigesau caredig am eu hanrbeg ganmoladwy, yn nghyd a'r darpariadau helaeth ac addorniadol, er holl y bwrdd ar gyfer yr ymwel- wyr, y rhai oedd yn deilwug o fod ar fwrdd tywysogion a breuhinodd. Derbyniwch oll fy nioelchgarwch gwresocaf; a Duw pob gras a'ch bendithio yn eich pethau tymhorol ac ysbrydol; a gobeithio y cawa ni oll fwythan *Donation* Crist i'w bobl yn ngwlad y wynfa lawn, ac ymborthi ar felysion gwlad yr addewid, ar y bwrdd mawr yn mhallas gngoniant, yn mhresenoldeb yr Hwn sydd yn deilwug o barch pob dyn ac angel. Hyn yw dymuniad eich gweinidog, JOHN LLOYD.

Palmyra, Ohio, Ion 8, 1864.

MIDDLE GRHVILLE, N. Y.

Dilead y ddyfod oedd ar y Capel—Cyfarfod Preg- ethu—Hanes yr Eglwys, &c.

Y mae y pentref uchod yn sefyll ar waelod dyffryn bychan yn nghwr gogleddol swydd Washington, B. N., ar gyffiniau Talaeth Vermont. Amgylchyn ir y lle hwn gan amryw fryniau lled uchel, ac y mae afon fechan yn rhedeg trwyddo. Y mae mewn llawer ystyr yn lle dymunol. Y mae yn iachus ac yn bur gyffus. Y mae y ffordd haiarn sydd yn myned o Troy, N. Y., i Rutland, Vt., yn myned trwy y pentref. Y mae y cloddfeydd llechau ar y byniau cylchynol wedi gwneud y lle yn fanteis- iol i'r Cymry ag sydd wedi arfer gweithio gyda y llechi, ac nid ydyw yn beth annhebyg y bydd yn y lle hwn lawer o ychwanegiad at nifer y Cymry cyn hir. Ond fy mwriad yn yr adeg hon yw rhoddi ychydig o hanes dechreuad a chysydd yr Eglwys Annibynol yn y lle.

Ymddengys mai William E. Williams oedd y Cymro cyntaf a ymgyfyllodd yn y lle, ac ar ei el Pierce Davies a Ioan Prichard o Lanberis, G. O. Dangosodd y brodyr hyn na ddacthant i'r America i'r dyben i fwynhau cysuron daearol yn

unig, ond hefyd eu bod yn meddwl am gael cysur-on gwir grefydd, y rhai na all y byd hwn mo eu rhoddi na eu cymeryd ymaith—penderfynasant i furfio eglwys i Grist yn ehlith yr ychydig frodyr oedd yuo ar y pryd, gan bwysu ar ei addewid ef am ei bresenoldeb gyda ei bobl pa le bynag y byddo ond dan neu dri wedi ymgynull yn ei enw.

Ffurfiwyd yr eglwys gyntaf yn uhŷ y brawd Pierce Davies; rhif y brodyr a'r chwiriwyd y pryd hyn oedd 12, os nad ydwyf yn camgymeryd. Nid oedd yr eglwys y pryd hyn yn honi perthynas ag un blaidd neu gyfundeb enwadol; ond yr oedd yn barod i dderbyn dilynwyf yr Oen o bob enwad crefyddol yn ddiwahaniaeth.

Symadodd yr eglwys fechan wedi hyn i gyfarfod mewn ysgoldy bychan yn y pentref; ond nid hir y cafwyd llosgydd yn y fan yma, a bu raid symud yr arch drachefu yn ol at ei hen nawddwyr Pierce Davies a Ioan Prichard.

Dylid cofio yma fod y Parch. Griffith Jones, Cambria, Wis., yn arfer dyfod at yr eglwys i bregethu un Sabboth bob mis o Fairhaven, Vt., lle yr oedd y pryd hyn yn gweinidogaethu. Bu Mr. Jones yn ffyddlon a llafurus iawn—teithiai 15 milldir o ffordd i ddyfod atom, ac anaf y byddai yn cael ond ychydig at ddwyn ei draul, ond ni byddai Mr. Jones yn grwgnach. Bu ef yn llawer o gysur ac o gymorth i'r eglwys o amser ei ffurfiad hyd yr amser yr ymadawodd i fynd i Cambria.

Fel yr oedd y Cymry yn lluosogi yn yr ardal yr oedd y tŷ anedd yn rhy fach i ddal y gynulleidia, a bu raid cymeryd capel am ardreth ffynyddol gan y Saeson—ac yuo y buom yn addoli mewn heddwch a chysur am rai blynyddau. Cawsom lawer o arwyddion o bresenoldeb yr Arglwydd gyda ni yn y lle hwn, a byddem yn gallu dweyd yu aml, "Wele mor ddaenws ac mor hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd." Ond ni allwn daweiddi iddi barhu felly yn hir. Ar yr adeg hon yr oedd y Methodistiaid Calfinaidd yn fwyaf lluosog yn yr eglwys, ac am hyny meddylasant y buasai yn well i'r eglwys fod yn perthyn i'r enwad hwnw, ac yn ganlynol rhoddasant gyfe i'r rhai oedd yn dewis i aros yn aelodau yn yr eglwys i arwyddo eu penderfyniad i gymeryd eu rheoli yn gwbl yn ol cyfess ffydd yr enwad uchod.

Teimlai y brodyr Annibynol yn ofidus o herwydd y penderfyniad hwn, ond nid oedd dim i ei wneud ond gadael y cwbl fel yr oedd a throï allan i ymfyn am le arall i gyfodi allor i'r Arglwydd, a lle y gallent addoli gyda mwy o ryddid cydwylbod. Nid rhyfedd i'r ychydig frodyr yn yr adeg hon deimlo yn dra isel eu meddyliau—wele yr hen frodyr a fuasant gynt yn furfio yr eglwys gyntaf gyda y Cymry yn y lle yn awr heb un cartref i addoli—heb un lle i roddi arch Daw i orphwys—eto cawsant nerthi ymddiried ac i ymgysuro yn yr Arglwydd eu Duw. Cawsant le i gyfarfod i addoli yn nhŷ cyfaill o'r enw Rowland Williams am dymor hir; ond bu raid symud oddiyno i ysgoldy.

Fel hyn y bu yr eglwys fechan hon dan anfantaision mawrion, fel Israel gynt yn yr anielwch, yn gorfod symud mor aml, hyd yn ddiweddar, pryd y maent wedi cael symud yr arch i'r capel newydd—yr hwn y maent wedi ei enwi yn Siloh. Yn yr adeg hono pan oeddym heb un capel, byddai y Parch. R. L. Herbert yn ymweld â ni yn uchlysurolo Fairhaven, a hu yn llawer o gynorthwy i ni. Yn nghylch yr amser hyn, tua diwedd y flwyddyn 1861, cawsom ein derbyn yn serchog i berthynas â'r Uadeb Cynulleidfaol Gymreig yn y Dalaeth hon—cawsom gydymdeimlad yr Uadeb ac addewid am gymorth.

Yn fuan wedi hyn anfonasom at y Parch. L. D. Howell, Utica, i ofyn idde ef ddyfod i ymweld â ni, ac i aros am ychydig o Sabbothau. Cydasyniodd â ein casie, a phan ddaeth, cafodd ein gweld mewn sefyllfa isel a thorcalonus iawn, ond cawsom lawer o adfywiad yn ein hysbrydoedd isel, ac o ychwanegiad i ein ffydd a'n gobaith trwy ei ymweliad a thrwy ei weinidogaeth ef tra yr arosodd gyda ni.

Wedi hyn rhoddasom fel eglwys gymbelliad i Mr H i gymeryd ei ordeinio yn gyflawn weinidog, fel y byddai yn rheolaidd iddo i weinyddu yr ordinhadau yn gystal a phregethu yr eflengyl pan fyddai yn ymweld â ni yma. Ar ol rhai wythnosau o amser o ystyriaeth, cydasyniodd â'n casie, ac y mae yn dda genym allu dweyd fod ymweliad Mr. Howell, oddiar yr amser cyntaf y daeth atom hyd y fynydd hon, wedi bod o fendith fawr yn ein plith. Y mae yn llawer uwch yn ein golwg beddyw nag y bu erioed o'r blaen—ac yr ydyn yn diolch i ein Tad nefol am ei fod wedi coronï llafur ei was â'r fath lwyddiant yn ein plith.

Wedi bod yn hir ddyoddef mewn anfantais o einiau lle i addoli, daethom i'r penderfyniad i adeiladu capel. Ond yr oedd llawer iawn o rwystrau ac anhawderau yn ymddangos fel cymylau duon yn cyfodi ar ein ffordd ac uwch ein penau—nid oeddym ond ychydig o nifer, a'r rhai hyn olt ond mewn sefyllfa gyffredin o rau eu hamgylchiadau. Ond gweithiwyd y penderfyniad hwn yn y blaen trwy yr holl anhawderau, a thrwy ffyddlondeb a chyd ymdrech dibino gorphenwyd yr adeilad, ac yr ydym yn awr yn y meddiant o gapel cyfeus, ac y mae yu ol ei faintoli yn un o'r rhai mwyaf prydferth a welom yn ein hees. Costiodd yr adeilad drus fil o ddoleri, ond yu awr y mae genyf yr hyfrydwch o allu dweyd fod y ddyled olt wedi ei thalu.

Wrth i ni ystyried nad oes ond amser byr er pan oeddym yn grwydriad dyleithrol yn y lle, ac heb un cartref i gydgyfarfod i addoli Duw ein tadau, a chydmaru hyny â'r olwg sydd arnom yn awr fel cynulleidia yn ein capel newydd, nid allwn lai na dweyd, O'r Arglwydd y daeth hyn, a rhyfedd ydwyf yn ein golwg ui. Ond yn awr, dichon y gofyn y darlennydd, pa fodd y daethom yn y blaen gyda y casglu. Wel, casglasom cyn dechreu adeiladu yn nghylch saith gant o ddoleri. Yr oedd \$300 ac ychwaneg eto heb eu cael; pwysai hyn yn

drwm ar ein meddyliau, a thra yr oeddyn yn ystyried i'w beth i'w wneud yn yr amgylchiad, derbyniasom lythyr oddiwrth ein cyfaill y Parch. J. D. Jones, M. A., New Haven, yn amlygu ei fod ef wedi llwyddo yn Lloegr Newydd gyda rhai cyfeillion i achos y Gwaredwr, i gael \$150 i ni, os gallem ninau gasglu y gweddill, a gorphen talu y ddyled. Anfonasom at Mr. Howell a chaoglodd yntau gyda ein cyfaill Mr. William George gan ychydig o gyfeillion yn Utica \$53—a gwnaed ymdrech yn yr ardal hon—caaglwyd y gweddill a thalwyd y cwbl oll. Ac ar yr 2il a'r 3ydd o'r mis hwn, Ion. 1864, cafwyd cyfarfod pregethu yn y capel ar achlysur y rhyddhad oddiwrth y ddyled. Y gweinidogion a gymerasant ran yn ngwaith cyhoeddus y cyfarfod oeddynt y Parchn. J. D. Jones New Haven, J. R. Griffith, Marcy, a L. D. Howell, Utica.

Cawsom bregethau hynod o dda, cynulleidfaoedd lluosog, a gwrandauiad astud. Dysegwyliwn y bydd effeithiau da yn canlyn. Yr ydym dan rwyman i ddiolch i'r Parch. J. D. Jones am weithio mor rhagorol droesom, ac i'r Parch. L. D. Howell am ei ymdrech gyda ni o'r dechreu—ac hefyd i'r holl gyfeillion am ein cynorthwyo; ond yn benaf i Arglwydd y lluoedd am fod gyda ni, ac i Dduw Jacob am ein hamddiffyn.

JOHN D. JONES.

Middle Granville, Ion. 3, 1764.

DYDD NADOLIG YN PADDY'S RUN, OHIO.

Cynaliwyd cyfarfod am 2 o'r gloch yma dydd Nadolig diweddf. Yr oedd o 45 i 50 o blant yn adrodd daruau allan ac yn ymddyddan ac ymddadllo, a thros 100 o blant yn canu—y cwbl dau arweiniad y Parch. J. M. Thomas. Yr oedd y capel yn rhy fychau i gynwys y gynulleidfa.

Hefyd cafwyd cyfarfod Cymraeg yn yr hwyr, pryd yr areithiodd y diacon David Jones ar y dull o drefnu y Sabboth cyn sefydlu yr ysgol Sabbothol. Yna Richard R. Evans ar chwilio yr Ysgrifthyrau, a'r Parch. J. M. Thomas ar y dydd, yn hynod ddyddorol Hefyd traddodwyd ymddyddau rhwng Michael a Satan gan yr ysgrifenydd a William J. Williams.

JOHN B. DAVIES.

BEIBL GYMDEITHAS NELSON, N. Y.

Rhag. 25, 1863, cynaliodd y Gymdeithas uchod ei chyfarfod blynyddol yn nghapel yr Annibynwyr. Wedi galw y Cyfarfod i drefu a dechreu trwy ddarlenn rhan o air Duw a gweddi, aed at waith y cyfarfod, pryd y dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn:—Llywydd, Wm. R. Morris; Ysgrifenydd, E. P. Davies; Trysorydd, William Richards. Yna penderfynwyd ar amryw bethau perthynol i'r Gymdeithas mewn cysylltiad â'r gymydogiaeth, megys mewn cyfrau Beibla a Thestamentau yn ol y rheol a basiwyd flwyddyn yn ol, yn nghyd a'r chwanegiad o roddi dau Feibl Teuluaid yn rhodd i ddwy wraig weddw yn yr ardal.

Yna galwyd am gyfrifon y Gymdeithas am y flwyddyn oedd ar ddiwedd, a'r adroddiad a gymeradwywyd gan y cyfarfod.

Derbyniadau i mewn.

Swm y casgliadau,.....	\$28 37
Arian ar law yn nechreu y flwyddyn,.....	5 91
Llyfrau ar law, eto, gwerth.....	13 08
Derbyniwyd llyfrau o N. Y., gwerth.....	11 73
Derbyniadau am lyfrau,.....	7 74
	\$66,82

Taliadau am y flwyddyn.

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gym. yn N. Y., \$23.27	
Tal am lyfrau o New York,.....	11 73
Tal am gludiad llyfrau,.....	50
Tal am lyfr casglu,.....	10
Llyfrau yn rhodd, gwerth.....	4 98
Llyfrau ar law, gwerth.....	14 44
Arian ar law,.....	11 80
	\$66,82

EVAN P. DAVIS, Ysg.

Nelson, Ion. 20, 1864.

COFFADWRIAETH AM MRS. SARAH EVANS, PATRIOT, SWYDD GALLIA, O.

Ganwyd gwrthrych ein cofiant yn mhlwyf Penbryn, ger Glyn Arthen, swydd Ceredigion, D. O. yn y flwyddyn 1790. Bu yn briod â Mr. James Evans o'r un ardal, a bu yn weddw yn agos i 16 o flynyddau. Symudodd o Gymru i'r wlad hon yn nghyd a thri o'u plant yn 1850. Yr oedd tri mab iddi yma o'r blaen, a daeth un ferch a'i gwr yma ar ei hol. Claddwyd dau, sef mab a merch iddi, yn Pomeroy.

Bu yn aelod fyddlon a pharchus yn Eglwys Glynarthen am 35 o flynyddau, sef o 1815 hyd 1850, ac yn yr eglwys hono y derbyniwyd hi. Bu wedi hyn yn aelod yn Pomeroy yu yr eglwys Gynulleidfaol am tua deng mlynedd. Symudodd oddi yno yn 1861 i'r ardal hon at ei phlant, a bu yn aelod didwyll yn Siloam o hyn yd ei mharw. Treuliodd y rhan fwyaf o'r ddwy flynedd olaf gyda'i merch ieuangaf a'i mhab yn nghyfraith, sef William a Sarah Stiff. Yr oedd yn wauaid o iechyd er ys blynyddau, sef diffyg anadl, ond ni bu yn hir heb allu dyfod i foddion gras. Bu farw Tachwedd y 13, 1863, a chladdwyd hi yn Nebo, trefgordd Perry, swydd Gallia, Ohio, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd.

Ymddengys yn ddios i'r ysgrifenydd ac eraill a'i hadwaenai fod ein hen chwaer uchod yn un o heddychol fyddloniaid Israel, yn Israeliad yn wir yn yr hon na chawsom dwyll, ac uwchlaw ofnau canlyniadau marwolaeth. Dywedai yn glir ei bod wedi rhoddi ei hun i'r Gwr oedd yn abl i gadw yr hyn a roddir ato erbyn y dydd hwnw, felly nad oedd ganddi ddim i'w ofni. Yr oedd yn hynod ddiodres, didderbyn wyneb, a diddichell. Nid oedd hi yn perthyn i'r dosbarth sydd yn lladd ar ddynion yn eu cefnau, a da iawn pe efelychid hi yn y rhinweddau hyn. Cafodd weled y rhan fwyaf o'i phlant yn ymuno â byddin yr Oen, ond gadawodd rai ar ol yn ddigrefydd hyd yn hyn.

Gobeithiwn y gwrndewir ei gweddian areu rhan eto, ac y ceisiaut Dduw eu mham yn Dduw iddynt hwythau tra mae modd i'w gael.

JOHN A. DAVIES.

BEIBL GYMDEITHAS HOLLAND PATENT A'R CYLCHOEDD.

Gynaliwyd cyfarfod blynyddol y Gymdeithas hon yn Bethania, Marcy, Rhag. 16, 1863. Agorwyd y cwrdd trwy ddarlennu, gweddi, &c. Yna penderfynwyd,

1. Eidd bod yn rhoddi Beibl i'r neb a addawant ei ddarlennu, os cant ef y rhad, er na fyuant dalu am dano.

2. Eidd bod yn rhoddi Beibl bras am haner ei bris i'r neb na allant ei brynu am ei lawr werth.

3. Fod hanes gweithrediadau y Gymdeithas i'w anfon i'r CENHADWR a'r *Cyfaill*.

4. Fod hanes cyfrifon pob rhanbarth i'w anfon ar ei ben ei hun yn ngweithrediadau y Gymdeithas.

5. Fod y cyfarfod nesaf i'w gynnal yn nghapel yr Annibynwyr, Holland Patent, Tachwedd 25, 1864.

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn hon, 1864, yn Llywydd, y Parch. John B. Griffith; Is Llywyddion, Ebenezer Jones a David Richards; Trysorydd, Meredith J. Meredith; Ysgrifenydd, Hugh D. Jones.

Pennodwyd yn gasgylldion, y rhai hefyd yw y Pwyllgor, yn y rhanbarth iaf, Richard Evans a Thomas Edwards. 2. John Edwards a Jonathan Lloyd. 3. Robert Watkins a John O. Williams. 4. Steven Owens a Thomas Davis. 5. John Evans ac Evan Davis.

CYFRIF Y TRYORYDD AM Y FLWYDDYN 1863.

Derbyniadau.

Arian ar law er y flwyddyn o'r blaen,....	\$5 35
Llyfrau ar law, gwerth.....	22.56
Cyfanswm casgylldion Holland Patent,...	25.08
Cyfanswm casgylldion Marcy,.....	11.73
Am lyfrau a werthwyd am eu llawn bris,.	9.35
Eto, am haner eu pris,.....	2.12
Llyfrau o New York, gwerth.....	25.36

Cyfanswm y derbyniadau,.....\$101,55

Taliadau.

Anfonwyd yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.	\$24.64
Talwyd am lyfrau o New York,.....	25.36
Cludiad llyfrau o New York,.....	1.15
Gwerthwyd o lyfrau, gwerth.....	13.59
Llyfrau ar law yn brwsenol,.....	34.33
Arian ar law,.....	2.48

Cyfanswm y taliadau,.....\$101,55

Holland Patent, Ion. 18, 1864.

HUGH D. JONES, Ysg.

Y PARCH. B. W. CHIDLAW.

Y mae Mr. Chidlaw yn brwsenol ar dailt am bwn' wythnos ac yn bwriadu ymweld â dinas oedd Albany, Boston, New York, a Philadelphia

cyn myned adref. Treuliodd y brawd anwyl a'r gweinidog fyddlawn hwn i Iesu Grist Sabboth y 10fed o Ionawr yn ninas Utica, gan ymweld yn y boreu am 9 ag Ysgol Sabbothol yr Eglwys Brwsenol gyntaf, gan areithio ar y diwedd; ac am 10. praegethodd yn Saisoneg yn yr un lle. Am 1, praegethodd yn Gymraeg yn yr Eglwys Gynulleidfaol ar gongl Columbia a Broadway. Ymwelodd yn yr hwyr ag ysgol Sabbothol Westminster, a diweddodd waith y dydd mewn cyfarfod ysgolion lle y dechreuodd yn y boreu, a gwnaed casgliadau hyuod o dda ar ddiwedd pob oedfa i gynorthwyo ysgolion Sabbothol yn y Gorllewin.

Yr oedd y gwrandawyr yn aml a'r dagrau ar eu gruddiau, amserau eraill yn llawn eel a gorfoledd. Yr oedd yn wledd fawr i'r meddwl ei glywed yn adrodd ei lafur yn fustio ysgolion yn y Gorllewin, a'i ymdrechadau llafurus ac ymruddol pan oedd yn chaplin yn y fyddin; hawdd deall fod ei galon yn gyflawn gyda gwaith ei Dduw ac achos ei wlad, ac y mae yn para mor fywiog, ymdrechgar a defnyddiol gydag achos y Gwaredwr yn brwsenol a phan gefais y frait o gyfeillachu ag ef am y waith gyntaf aith mynedd ar hugain yn ol. Boed iddo hir oes i wneuthur daioni yw gweddi miloedd ar ei ran ac yn eu mysg yr eiddoch yn barchus.

JAMES GRIFFITHS.

Y 47AIN CYFARFOD BLYNYDDOL BEIBL GYM. UTICA A'R CYLCHOEDD.

Am 1 o'r gloch prydawn dydd Nadolig diweddaf cyfarfyddodd swyddogion y gymdeithas, y Parch. Jas. Griffiths y Llywydd yn y gadair. Ar ol dechreu y cyfarfod trwy y ffur arferol—darllenodd yr ysgrifenydd weithrediadau y cyfarfod dirprwyol a gynaliwyd mis Tachwedd diweddaf. Sylwyd oddiwrthynt Bod y cyfarfod presenol yn anog y cyfeillion yn y gwahanol leoedd sydd yn dwyn cysylltiad â'r gymdeithas hon i gynnal cyfarfodydd cyhoeddus i areithio o blaid y gymdeithas cyn myned allan i gasglu. Hefyd neillduwyd pwyllgor er hwylysu cael areithwyr—ymotheber â'r Llywydd y Parch. Jas. Griffiths Utica ar yr achos.

Darllenodd yr Ysgrifenydd gofeb o weithrediadau er llynnedd, pa rai a gadarnhawyd gan y cyfarfod. Darllenodd y Trysorydd ei gyfrifon am y flwyddyn, yr hyn hefyd a dderbyniwyd gan y cyfarfod. Sylwyd bod y gangen hon wedi bod yn fwy haelionus i'r Fam Gymdeithas eleni nae arferol.

Dewiswyd swyddogion y gymdeithas am y flwyddyn ddyfodol: yn Llywydd, y Parch. James Griffiths, Utica; Islywydd, y Parch. H. Humphreys, Paris Hill; Ysgrifenydd, Jno. J. Davis, Utica; Trysorydd y Parch. L. D. Howell. Dewiswyd y casgylldion o'r dref a'r wlad fel arferol.

Penderfynwyd myned allan i gasglu ar ol y Sabboth cyntaf yn Chwefror. Dymuair fod sylw cyhoeddus yn cael ei wneud gan weinidogion ac eraill ar achos y gymdeithas ddaionus hon yn ystod y Sabboth.

Bod y cyfarfod hwn yn cael ei ohirio hyd ddydd Nadolig nesaf i gyfarfod yn addoldy y Trefnyddion Calfnuaidd ar Seneca St.

Cynaliwyd cyfarfod areithio yn yr hwyr. Anogodd y Llywydd y brawd Mr. D. T. Davis i ddechrau y cyfarfod. Yua galwodd ar y brodyr a aeillduwyd yu flaenorol i areithio sef Mr. Wm. R. Jones, Whitesboro; y Parch. H. Humphreys, Paris Hill; y Parch. Wm. Rowlands, D. D., Utica.

Jno. J. Davis, Yeg.

CYFANSWM O GYFRIF Y TRYBORYDD AM Y FLWYDDYN.

Derbyniadau.

Rhag. 25, '62, llyfrau yu llaw y Trysorydd,	\$119.54
Arian,	33.21
Derbyniwyd yu llyfrau o'r gymdeithas...	26.41
Gan y casglyddion,	189.98
	\$369.14

Taliadau.

Mawrth 5, '63, i'r Fam Gymdeithas trwy law ei goruchwyliwr,	\$181.00
Mawrth 16,	43.00
Am gludo llyfrau,	95
Rhodddwyd llyfrau am lai na llawn werth ac yu rhad,	7.63
Rhag. 25, llyfrau yn y Drysorfa heddyw,	71.06
Arian,	65.50
	\$369.14

L. D. HOWELL, Trysorydd.

BYR GOFIANT AM JOHN JONES,

O Ardal y Coed, ger Dodgeville, Wis.

Mab ydoedd JOHN JONES i Henry a Jane Jones, Nantygragen, plwyf Llaunfihangel ararh, sir Gaerfyrddin, D. C. Ganwyd ef yn y flwyddyn 1784, felly yr ydoedd yn 79 ml. oed pan fu farw yn mis Tachwedd diweddaf.

Yr ydoedd yn fwy adnabyddus yn yr hen wlad wrth yr enw John Jones, Plasnewydd, er mai o Nantygragen y symudodd i America.

Ymberiododd ag Ann Lloyd, Glantweli, o'r un plwyf, mor agos ag y gellir casglu yn 1811. Bu iddynt amryw o blant, ond wyth o honynt a ddaeth i'w cyflawn faintioli, a chwech o honynt sydd yu fyw yn awr, sef pump yn America ac un yn Nghymra.

Colodd Mr. Jones ei briod tua'r fl. 1834, pan oedd ei blant yn ieuanc, ond yn mhen ysbaid priododd drachefn â Mrs. Sarah Evans, Clunglas, o'r un plwyf, yr hon a fu yn dyner o hono hyd ei fedd. Hi oedd mam Mary Evans, cofiant yr hon a welir yn NOHENHADWE Tachwedd diweddaf, t. d. 344. Bu ei thad farw ar ei hol yn mhen wyth wythnos i'r awr.

Symudodd i'r America tua chwe mlynedd yn ol; bu yn byw dros y gauaf cyntaf yn Pittsburgh, ac yn yr haf dilynol daeth i Dodgeville, Wis., lle yr oedd iddo luaws o berthynasau, a hen gymydogion, yn mhilith pa rai y terfynodd ei yrfa ddaearol yr amser a nodwyd. Bu yn nychu am rai misoedd o'r dyfngliwyf, yn aml mewn poenau dirfawr, ond yn medd amynedd mawr o danynt ac ymos-

tyngiad i ewyllys yr Arglwydd, a'i eiriau olesf oeddynt "Yr awr hon y gollyngi dy was mewn tangnefedd."

Rywiodd yu rhagluniaethol daeth Evan, ei fab ienauaf, yma o Pittsburgh i'w weled, ddiwrnod cyn ei farw, wedi absenoldeb o tua 12 mlynedd, pryd y bu ychydig o ymddyddau dyddorol rhyngddynt am grefydd, yr hyn a brawf pa le yr oedd meddwl yr hen wr yn cartrefu. Cafodd gladdedigaeth barchus,—y Parch. E. Owen yn gweinyddu yu y gladdedigaeth.

Yr oedd i'r ymadawedig riuweddau gwerth eu cofnodi. Yr oedd fel gwladwr yn selog dros bob diwygiad a fyddai a'i doedd er lleau y werin, drwy yr hyn y tynodd wg y mawrion am ei ben lawer gwaith. Fel cymydog hefyd byddai yu gymwynasol a haelionus; anhawdd y gallasai oddef i un tlawd ddyoddef os buasai ef yn gwybod am dano; bendith llawer o ddiolion ei ardal sydd ar ei ben. Am dano fel crefyddwr, nid oedd heb feiau mwy nag eraill, ond gobethiwn fod y rhai hyny wedi eu taffu i fôr angof; ond yr oedd iddo riuweddau ag ydynt fel perarogl ar ei ol. Derbyniwyd ef a'i briod gyntaf yu aelodau yn eglwys Pencader yu mhen tua blwyddyn wedi iddynt briodi, mae 'a debyg pan oedd y Parch. Mr. Griffiths, Horeb, yn gwasanaethu i'r eglwys hono, a pharhaodd gydag uchos crefydd hyd ei fedd. Yr oedd yu gyfaill calon i weinidogion yr efengyl, o'r braidd y credai fod bai yu perthyn iddynt, ac efe a fyddai gyda'r mwyaf haelionus ei gyfraniadau at eu cynal; a phob casgliad a fyddai yu yr eglwys byddai efar y blaen yu wastad; pan y byddai ei gydraddolion yu rhoddi eu sylltau, byddai ef a'i goron yn barod yu gyffredin, a ffurwyth ei haelioni ef yw y tir lle y saif capel Troedrhiw Alltwalis a'r gladdfa, yr hwn a roddodd o'i eiddo ei hun yu rhodd i'r eglwys o'r hon yr oedd yu aelod cyn ei symudiad o'r Plasnewydd i Nantygragen. Bydded i'r plant ddylyn riuweddau eu tad, a'r weddw a roddo ei hymddiried yn Marnwr y gweddwon, yr hwn sydd dyddiol i'w adweid bob amser. "Ystyr y perffaiht ac edrych ar yr uniawn, canys diwedd y gwr hwnw fydd tangnefedd." Dymunir ar y *Diwygiwr* godi yr uchod.

Dodgeville.

H. D. GRIFFITHS.

BEIBL GYM. RACINE A'I CHYFFINIAU.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas fel arferol ar ddydd Nadolig, Rhag. 25, 1863.

Cynaliwyd y cyfarfod am ddau o'r gloch yu nghapel yr Annibynwyr, y Llywydd John H. Francis yu y gadair.

Adroddwyd sefyllfa arianol y Gymdeithas gan y Trysorydd, H. G. Williams. Tystiolaethwyd i'w cywirdeb gan W. V. Vaughan ac Owen Roberts. Golygwyr y Cyfrifon. Casglwyd y flwyddyn ddiweddaf \$129.46. Danfonwyd yu rhodd i'r Fam Gymdeithas \$80.00. Gwerth y Gymdeithas yu braseinol, yu ddiddyled, yw \$66.22. Etholwyd y personau canlynol yn swyddogion am y fl. ddyfodol, Llywydd, y Parch. Wm. Hughes; Islywydd,

lon, John T. Williams, Roderick Evans, Robert Prichard, Humphrey Evans, Wm. J. Williams, a James Morgan, (Union). Diweddwyd y cyfarfod trwy weddi gan John R. Thomas.

Y cyfarfod hwyrol yn nghapel y T. C. am 6½ o'r gloch, y Llywydd yn y gadair. Dechreuwyd y cyfarfod gan y Parch. Robert Evans, trwy ddarlennu a gweddio. Anerchwyd y cyfarfod gan y Llywydd, J. H. Francis. Yna can gan y côr.

Yn nesaf, Mr. H. Evans yn cyfarch y gynulleidfa. Dangosodd fod y Beibl Gymdeithas wedi dechreu er ys 60 mlynedd i fis Mawrth nesaf, a dangosodd werthfawrogrwydd y Beibl yn troi yr enaid a chadw pechadurfaid. Can gan y côr.

Yn nesaf, anerchwyd gan Meredith Jones, yn dangos fod y Gymdeithas Feiblaidd wedi bod ac i fod yn fendith i'r byd, a'i bod yn fraint ac yn ddyledswydd ar bawb i fod â'u dwy law yn cynnal pob cymdeithas ddaionus. Can gan y côr.

Anerchwyd y gynulleidfa yn nesaf gan y Parch. C. D. Jones. Dangosodd fod y Gymdeithas Feiblaidd yn rhagori ar bob cymdeithas. Cyngorhau bawb i fod yn hael i gyfrannu o'u cyfoeth at achos yr Arglwydd. Bod cyfrannu at achos yr Arglwydd yn rhan go fawr o grefydd yr Arglwydd. Bod yr Arglwydd wedi rhoddi rheol i gyfrannu at ei achos trwy yr aberthau &c. Y modd i gyfrannu yw rhoddi o'r peth "penaf o'th holl firwyth," a rhoddi yn gyfiawn ac egwyddorol, yn neillduol i'r achos sydd yn gofyn mwyaf; rhoddi yn siriol a llawen; rhoddi fel y mae Duw yn ein llwyddo. Y cyfrannwyr goreu yn gyffrediu sydd yn cael mwyaf o bleser yn moddion graa. Can gan y côr.

Yn nesaf anerchwyd y gynulleidfa gan y Parch. Wm. Hughes. Dywedai ei fod yn teimlo yn falch mai Cymro oedd, oherwydd mai y genedl Gymreig sydd wedi gwneud mwyaf o neb at y Gymdeithas Feiblaidd; bod angen am y Beibl, a bod y byd yn fwy dedwydd o'i gael. Barnai fod un cant ar ddeg o filiwnau o drigolion ar y ddaear heb y Beibl, ac felly fod gwaith mawr i'w wneuthur. Sefyllfa y rhai sydd heb y Beibl, ni wyddant pa fodd i fyw na pha fodd i farw. Bod addarwydd yn y Beibl i wella sefyllfa y byd &c.

Dangoswyd arwydd o ddiolchgarwch i'r areithwyr a'r swyddogion am y flwyddyn ddiweddar. Can gan y côr. Diweddwyd trwy weddi gan David Prichard, pawb wedi cael eu boddloni ac yn barod i weithio gyda'r gymdeithas yn well nag orioed.

E. D. THOMAS, Ysg.

CYFARFOD BLYNYDDOI BEIBL GYM. WATERVILLE, BRIDGEWATER, PARIS A'R AMGYLCHOEDD.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod Rhag. 25, 1863, yn nghapel y Wesleyaid yn Paris, pryd y cafwyd pregeth ar yr achos gan y Llywydd, y Parch. J. S. Adams.

Wedi hyny, dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn: yn Llywydd, Parch. E. Davies; Ielywyddion, y Parchn. H. Humphreys a J. S. Adams; Trysorydd, Wm. S. Williams; Yagrifenydd,

Wm. Price; Trysorywr lleol, David Davies, Wm. Richards, Plainfield, Solomon Lewis, Paris, W. W. Thomas, Waterville.

Penderfynwyd y pethau canlynol:

1. Fod y llyfrau oll i gael eu gwerthu gan y Trysorydd yn mhria y gymdeithas yn New York.

2. Fod pob ardal yn gyfrifol i'r Trysorydd cyffredinol am yr oll a dderbyniant ganddo, ac os bydd rhywrai mewn angen Beibl yn rhad neu am lai na'i lawr bria, fod hyny i gael ei wneud i fyny gan y gym'dogaeth lle y byddo y cyfryw yn trigo.

3. Fod y casglyddion i fod yn drefawr, er mwyn ymgynghori a'r Trysorydd lleol ynghylch angenion cartrefol.

4. Fod y casgliadau i ddwyfod i mewn erbyn Chwef. 19fed, a dymunir am i bob arian perthynol i'r gymdeithas i gael eu dwyn i law y Trysorydd erbyn y dyddiad uchod yn ddifael.

5. Fod pob ardal i drefnu ynghylch cael cyfarfod ar yr achos cyn i'r casglyddion fyned allan.

6. Fod y cyfarfod blynyddol nesaf i fod yn Waterville, Rhag. 26, 1864, am un o'r gloch.

Enwyd y casglyddion yn y gwahanol ardaloedd. Cafwyd cyfrif gan y Trysorydd, yr hwn sydd fel y canlyn, yr hwn hefyd a gymeradwywyd.

Casgliadau am 1863.

Cyfanswm y casgliadau,.....	\$100 36
Derbyniwyd am lyfrau,.....	13 53
Llyfrau yn llaw y Trysorydd gwerth,....	92 00
Llyfrau o New York,.....	50 00
	<hr/>
	\$255 89

Taliadau.

Yn Rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	\$100 00
Talwyd am lyfrau,.....	14 00
Am gludo,.....	36
Llyfrau ar law gwerth,.....	92 00
Yn llaw y Trysorydd,.....	13 53
Yn ddyledus i'r Fam Gymdeithas.....	36 00
	<hr/>
	\$255 89

Wm. PRICE, Ysg.

OYDNABYDDIAETH O GAREDIGRWYDD.

Ar y 23 o Ragfyr diweddar ymwelwyd a'm iŷ gan nifer o drigolion Paris a'r cylchoedd. Ya y bore daeth y dosparth benaf o honyn, nid fel y darlunia Cowper amaethwyr Lloegr yn myned i dalu y degwm.

"For then the farmers come jog, jog,
Along the miry road,
Each heart as heavy as a log,
To make their payments good."

Ond denent o rydd-ddewisiaid, yn llawen a char-edig.

"A gwyneb pawb yn gwenu."

Ac yn yr hwyr ymgynullodd y dosparth ieuangaf o honyst,

Egin dynion, gwnw anwyl,
Oll yn hardd, mewn llawen hwyl,
I ymddyddan a channu,
Heb un gwarth a phawb yn gu.

Gynrych caredigrwydd yr ymwelwyr yn ystod y dydd mewn arian a nwyddau oedd \$70; am yr hyn diolchir yn wresog i bawb o honyn gan eich anheilwng ohebydd.

DAWI EMLYR.

Parisville.

YMWELIAD.

Y laf o Ionawr, prydawn a'r hwyr, darfu i'r cyfeillion yn y gwahanol ardaloedd dalu ymweliad a ni fel tenlu, a chyfrannu yrian a rhoddion eraill y swm o \$100. Er ei bod yn stormydd mawr ac yn anhawdd i neb ddwyfod allan, eto daugosasant eu cariad a'u parch yn y modd hwn tu hwnt i'n diagwyliad. Yr Arglwydd a dalu iddynt yw fy ngweddi. Mae hiraeth ar fy nghalon wrth feddwl am ymadael, ac mai dyna yr ymweliad diweddfaf se allai byth yn Turin. Dymunwn i'r Arglwydd dueddu meddwl rhyw frawd i lafurio yn mysig ein hanwyl genedl yn yr ardaloedd yma a fyddo yn feudith i'r eglwys ac yn lles i'r ardaloedd.

D. E. PRICHARD.

MARWOLAETH MILWR.

Medi, 1863. yn y Marine Hospital, New Orleans, bu farw JOHN ROBERTS, yn 30 ml. oed. Ymunodd yn wirfoddol gyda'r 29 Catrawd Wisconsin, a bu'n filwr ffyddlon hyd nes ei analluogwyd gan afiechyd. Dyoddefodd ei gystudd yn dawel a dirwguach.

Mab ydoedd i William ac Ann Roberts, Emmett, Wis., (gynt o Deerfield, N. Y.). Bu farw ei anwyl fam amryw flynyddoedd yn ol. Mae ei dad oedranus yn fyw i ddwys alaru ar ei ol. Yr Arglwydd a'i cynallio, a bydded iddo gael nerth i ddweyd megys Eli, Yr Arglwydd yw efe; gwnaed a fyddo da yn ei olwg.

Pwy galon na theimla wrth feddwl
Fod cymaint o flodau ein gwlad
Yn syrthio ar faesydd celauedd
Trwy ddwyllaw gelysion llawn brad,
A miloedd o'n milwyr teg ienainc
Mewn hinsawdd affachus y sydd
Yn nychu mewn afrys afiechyd
Ac yuo yn gorphen eu dydd.

'Mhlith eraill ein cyfaill fu 'n nychu
Mewn yspytty terfynodd ei oes,
Hob un o'i auwyliad yn agos
I weini er cymaent ei loes,
Ni chafodd ei hoff berthynasau
Ddim gweled ei guddio mewn bedd,
Na gwlychu a'i dagrau y llanorch
Lle'i rhoddwyd yn waeledd ei wedd.

Ochneidied awelon y cyfnos
Uwchben yr oer letty yn brudd,
Lle dodwyd y milwr i orphwys
Mewn mangre diaddurn yn gudd,
Diagned y gwllith fel i wylu
Ar y beddrod lle 'r buna mewn bedd
Yr ienanc, yr bardd, a'r gorhoffus
O gyrhaedd swm magnel a'r cledd.

Nelson, Ion. 6. 1864.

REBECCA.

YMDAWIAD D. E. PRICHARD.

Yn gymaint a bod ein hanwyl weinidog, y Parch, D. E. Prichard, wedi cael ar ei feddwl ymadael, a rhoddi gofal yr Eglwys yn Turin a'r Hill i fyny, i fynydd i lafurio dros achos ei Dduw yn Rome, N. Y., dymunem hysbysu ei fod yn ymadael mewn tanguefedd, dan goron o barch a chariad yr holl aelodau. Teimlir hiraeth dwys ar ei ol, nid yn unig gan yr eglwys fu dan ei ofal, ond hefyd gan y llawys mawr cyfeillion iddo yn anhliith euwadau crefyddol eraill yn y gwahanol

ieithoedd. Yr oedd undeb cryf wedi tyfu rhwng holl aelodau'r Eglwys, a'r gwrandawr yn gyffredinol ag ef—llawer deigr yu a gollir wrth feddwl na cheir ei gymdeithas gyda ni yma yn hwy; cerai pawb ei weled yn dyfod yu ol drachefn. Bu yn un o ffyddloniaid y ddaiar tra yn ein plith; llafuriodd yn galed, diffino a dirwguach am ysbaid dwy ar bymtheg o flynyddau; coronwyd ei lafur a graidd helaeth o lwyddiant crefyddol; bu yr achos yn flodeuog dan ei ofal, dychwelwyd llawer i fod yn aelodau yn y ty a hyderwa i ufuel a bywyd tragwyddot trwy ei weinidogaeth.

Nid boau yr anghofir ei gynghorion, ei ddwys rybuddion, yr auogaethau tirion a roddai i bob oedran geisio am rau mewn Cyfryngwr. Ei ymddiddanion melus ac adeiladol yn y gyfeillach grefyddol, ei arioldeb a'i diriondeb tuag at bawb yu mhob man, ei ymweliadau a'r cleifion, a'r cymorth parod a geid ganddo ef a'i anwyl briod bob amser a than bob amgylchiad, a hir gofir gan bawb o'i gyfeillion. Ond byd yw hwn ac y mae symudiad parhaus yn mysig ei drigolion, mae y cyfeillion gorau—y ffrindiau anwylaf, ein gweinidogion mwyaf hoffus, doniol ac effeithiol yn ymadael. Felly cafodd yntau ar ei feddwl ymadael i fynydd i faes arall i lafurio. Bydded i'r Daw a'i cadwodd hyd yn hyn, o dan aml brofedigaeth a llawer o anafteision, ei gadw hyd y diwedd. Maes newydd ei lafur a fyddo yu un byfryd iddo. Bydded iddo gael hir ddwyddiau i wneud llawer o ddaioni dros ei Feistr mawr, y nefedd a weno ar ei weinidogaeth, pechadoriaid gaffont eu dychwelyd at Dduw, y gwau yn Seion gaffo ei gryfhan, achos y Gwaredwr a fo fel gardd yr Arglwydd dan ei weinidogaeth; a'i lwybr ar y ddiagynfa tua'r bedd, fyddo yn un o heddwch ac o hyfrydwch i'w feddwl; a phan y caffo alwad i fynydd adref oddi wrth ei waith at ei wobr, bued iddo allu dweyd fel Paul, "Mi a ymdrechais ymdrech deg, mi a gedwais fy ffydd &c., yr hyn yw ein gweddi a'n dymuniad.

Ymadael wnaeth ein hanwyl frawd a ni.
Ryw hiraeth dwys sydd genym ar ei ol,
Un tirion oedd, gweinidog ffyddlawn fu,
Rhybuddiai 'n daer i ochel llwybrau ffel;
Caem ganddo ef ddanteithion melus iawn,
Athrawiaeth bur am rinwedd gwaed y groes,
Hir byddo byw i draethu gwerth yr lawn.
A gwenau 'r nef i'w ddilyn drwy ei oes—
Ffarwel ein hoff weinidog ca,
Yn dyner mwy ni'th gofiwn di.—L.

Dros yr Eglwys,

ROBERT WILLIAMS, } Diaconiaid.
JOHN O. JONES, }
LEWIS JONES, Ysg. yr Eglwys.

BEIBL GYMDEITHAS FLOYD A WESTERN.

Cynaliwyd cyfarfod blynyddol y gymdeithas uchod ar y 25ain o Ragfyr, 1863, yn Nghapel y T. O. Agorwyd y cyfarfod trwy ddarllen a gweddio gan Mr. Paul Philips—gweithrediadau y cyfarfod fel y canlyn. Yn absenoldeb y Llywydd a'r Islywydd, galwyd Mr. Edward R. Jones i lywyddu y cyfarfod. Yna

Darllenwyd cyfrifon y Trysorydd a chymeradwywyd hwy gau y gymdeithas. Casgliwyd gan y Casgliyddion \$45, 21.

Dewiswyd y personau canlynol yn Swyddogion y Gymdeithas dros y flwyddyn nesaf: Thomas D. Roberts, Llywydd; Edward R. Jones, Ialywydd; Griffith O. Jones, Trysorydd; Humphrey J. Williams, ysgrifeydd; Richard R. Williams, John E. Jones, William Richards, a John Morris, Casgliyddion.

Penderfynwyd i'r Gymdeithas gyfarfod ar y 26ain o Ragfyr nesaf yn Nghapel yr A., a bod Mr. Robert Owens i ofalu am frawd i areithio ar y mater y dydd a nodwyd.

Hefyd, penderfynwyd fod y gweithredisdau uchod i gael ymddaugos trwy y *Cyfaill* a'r CENHADWR.

Yn ganlynol i hyn cawsom araeth bwrpasol ar yr amgylchiad gan Parch. Thos. R. Jones, Rome. HUMPHREY J. WILLIAMS, *Ysg.*

DYCHWELIAD Y PARCH. S. ROBERTS.

Mae Mr Roberts yn ymadael heddiw, Ionawr 13eg, tua Tene-see, ac mae Cadwgan Fardd yn dychwelyd yno gydag ef. Yr oedd Mr. S. R. yn iach ac yn galonog ar ei ymadawiad, wedi cael caredigrwydd mawr gan ei hen gyfeillion ac eraill yn y Gygleidd am rai misoedd. Efe a gafodd dros ddwy fil o enwau i fod yn dderbynwyr i'w Lyfr yr hwy sydd yn y wasg yn Utica, N. Y. Bydd ei ddarlun yn nechreu y gyfrol, yr hyn a wna lawer er prydferthu y llyfr. Hyderwn y diogelir Mr. Roberts a Cadwgan ar eu talith, ac y cyfarfyddant a'u teuluoedd yn fyw ac mewn iechyd. T. EDWARDS.

Cincianati, Ion. 13, 1864.

PETH NA FU ER Y DILIF,

Sef addoldy undebol gan y Cymry yn Swatara, Pa., gwedi ei orphen yn dactus ac y mae yr holl dreulïadau gwedi eu tala cyn diwedd mis Rhagfyr, 1863. fel nad oes yn aros yr un cent heddiw. Swatara, Ion 8, 1864. WM. LEWIS.

SYMUDIAD GWEINIDOG.

Deallwn fod y Parch. D. D. Thomas Dudley, Pa., yn cydlynio â galwad a gafodd gan Eglwys St. Claire, Pa., ac yn symud yno os caniadha rhaglun-iaeth tua dechreu y flwyddyn. Carem niiau fel Eglwys fod hysbysiad o'n teimladau wrth ymadael a'n gilydd yn cael ei anfon i'r CENHADWR.

Bu Mr. Thomas ein gweinidog yn llafurio yn ein plith yn agos i dri mis ar ddeg. Pan y gwnaeth yn hysbys i'r Eglwys ei fod yn bwriadu ein gadael, tarawyd ni oll â syddod a thristwch, oherwydd colli ei gymdeithas yr hon sydd wedi bod yn werthfawr yn ein golwg yn nghyd a'r golled a deimlwn yn ein hamddifadrwydd o'i brogethau cyunyafawr a'i gynghorion pwrpasol.

Yr ydym yn credu fod yr Arglwydd yn ei raglun-iaeth wedi agor iddo ddrws eanguch a maes helaethach lle, hyderwn, y bydd yn fwy defnyddiol a chael mantais i wneud mwy o ddaioni a bod yn offeryn yn llaw ei Feistr mawr i droi llawer o eueidiau o feddiant Satan at Ddau; ac felly yr ydym yn ei gyflwyno yn gyntaf i ofal y Pen Bogail, ac yna i fugeiliaeth ein chwaer eglwys sydd yn St. Claire, Pa. Yr ydym yn gwybod ar yr un pryd ei fod ef yn cael cyfle i gynnal ei hun a'i deulu yn fwy cysurus nag y gallwn ni fel eglwys fechan yn ein hamgylchiadau presenol wneud. Y fraint a gaffom oll i weddio am i'r Arglwydd fendithio ei lafur yn ei faes newydd—boed nawdd y nef drosto efa'i deulu yn dymhorol ac ysprydol—yw dymuniad yr eglwys. Arwyddwyd dros yr eglwys gan,

EVAN S. DAVIES,
REES WATKINS,
DANIEL S. DAVIES, } *Diaconiaid.*

Dudley, Rhag. 29, 1863.

BEIBL GYMDEITHAS ROME, N. Y.

Dydd Nadolig 1863 cynaliodd y gymdeithas hon ei nawfed cylchwl flnyddol. Am ddeg y boreu cyfarfu awyddogion ac aelodau y gymdeithas yn nghapel yr Ann-bydwyr, Parch. Thos. Williams yn y gadair. Edrychwyd dros gyfrif y Trysorydd. Cafwyd ef yn eglur a chywir. Cymeradwywyd ef yn unfrydol. Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn ddyfodol: Parch. Thomas Williams, Llywydd; Richard H. Jones, Ialywydd; Wm. N. Jones, Ysgrifenydd; John H. Jones, Trysorydd; yn nghyd a saith o gydfesuwr. Dewiswyd casgliyddion i'r amrywïol ddosparthiadau, a phethau eraill perthynol i'r gymdeithas.

Am saith yn yr hwyr, cafwyd cyfarfod cyhoeddus yn nghapel y T. O., pryd y traddodwyd areithiau grymus a chynnes gan y Parchn. D. Charles Evans, Remsen, ac Edw. W. Jones, York Mills.

CYFRIFON Y TRYSORYDD:

Derbyniadau.

Rhag. 25, 1862, Llyfrau ar law gwerth..	\$41 87
Arian ar law.....	4 19
Llyfrau o New York.....	19 95
Gwerth y <i>Discount</i>	1 05
Derbyniwyd gan y casgliyddion.....	87 16
Ol-ddyled.....	1 15
Am lyfrau a werthwyd.....	11 28

\$166 65

Taliadau.

Anrheg i'r Fam Gymdeithas.....	\$70 00
Am lyfrau.....	19 95
Drafft a llythyr cludiaeth.....	50
Cludiad llyfrau.....	65
Gostyngiad yn mhrie y llyfrau.....	30
Argraffu Adroddiadau.....	4 00
Cludiad.....	25
Llyfrau a werthwyd.....	11 28
Roddwyd.....	2 21
Ar law Rhag. 25, 1863.....	49 38
Arian ar law.....	8 13

\$166 65

WM. N. JONES, *Ysg.*

LLVTHYR DYDDOROL.

New Haven, Ct., Jan. 15, 1864.

ANWYL FRAWD EVERETT.—Ar gais y brodyr a'r chwiyrydd yn Eglwys Gynulleidfaoel Gymreig, Middle Grauville, N. Y., wele fi, yn ynfou y llythyr canlynol i'w gyhoeddi, yn nglyn â hanes agoriad eu capel, yn y CENHADWR. Derbyniadau ef oddiwrth fy nghyfaill, y Parch. I. P. Langworthy, Ysg. ifenydd yr Undeb Cynulleidfaoel Americanaidd, a chydag ef y swm hardd o \$150.00, yr hwn a lwyddodd i'w casglu ar fy nghais er cyuorthwyo ein brodyr gweinidau yn Middle Grauville i orphen a chlririo dyled eu haddoldy. Gobeithiwyf y bydd darlenniad y gyfran o weddi y brawd bach dauwl o Rhode Islaud, at ba un y cyfeirir yddo, yn foddion i ddwyn holl blaut ein cenedl a'i darlennu i'w efelychu, nid yn unig drwy gofio eu Creawdwr yn nyddiau eu hienenctyd, ond hefyd drwy ddiagwyl wrtho a chymeryd eu cyfarwyddo ganddo yn mhob amgylchiad, ac arfer yr un hunanymwadiad tuag at ei achos. Yr eiddoch yn bur

JOHN D. JONES.

Y mae 'r llythyr fel y canlyn:—

Chelsea, Rhag. 14, '63.

Anwyl Frawd Jones,—Wele fi yn anfon gyda 'r llythyr hwn ddrafft i chwi am yr arian addawedig, a thaleb argraffedig yr hon y gwelwch yn dda ei harwyddo a'i haufon i mi. Yn awr, fy anwyl frawd, mae 'u rhaid i mi gael tipyn o dal am y rhodd hon. Yn uniongyrchol ar ol agoriad eich eglwys, mae arnaf eisiau i chwi anfon llythyr o *ddiolchgarwch* i'r eglwys a'r gymdeithas Gynulleidfaoel sydd yn addoli ar High Street, Providence, R. I., gan ei gyfarwyddo at y Parch. Lyman Whitney. Hwy a roddasant bob dolar o'r \$150 yma, a hyny ddos, onite ni allaswn eu hanfon i chwi cyn y mis nesaf. Addawais llythyr iddynt oddiwrthy chwi. A chydha 'r llythyr hwnw, rhoddwch nodyn i mewn i *Meistr Lyman Herbert Whitney*. Oh mi gefais olygfa gydag ei! Mae 'n ddeng mlwydd oed! gobeithia ei fod wedi rhoddi ei galon i Iesu Grist dair blynedd yn ol. Mae yn fab i'r gweinidog. Mae 'n perchen iar; a chydha 'i hwyau yr oedd yn casglu ychydig arian i brynu rhagor o ier yn y gwanyw. Meddai yn barod 75 centa. Clywodd fi yn aiarad am angenion yr eglwys fechan yn Middle Grauville, ac ar ol iddo gyrhaedd adref, aeth at ei fam a dywedodd wrthi am yr ymdrech a gwasai i roddi yr arian i syny er cyuorthwyo eich eglwys. Yr oedd arno eisiau iddi hi ddod gydag ef i'r un fan ag y rhoisai ei galon i Grist, fel ag y byddai iddo gael gweddio gao am gyfarwyddyd. Aeth hithau i'w ganlyn. Yn ystod ei weddi, dywedodd: "Yma, O Iachawdwr, yr ydym ein dau, lle yr oeddem dair blynedd yn ol, pau roddais i fy hunan i ti. Yn awr, cyfarfyddais ni yma eto, ac OH DYRO I MI ALLU A NERTH I YMADAEL A'R ARIAN YMA, i gynorthwyo yr eglwys y clywais am dani. a dos gyda hwynt o law i law nes iddynt gyrhaedd pen eu taith."

Ar ol gweddio, daeth ataf gyda 'r *pwr a'r cyfan*. a chydha 'r dagrau ar ei ruddiau, dywedodd wrthyf y fath ymdrech a gwasai i ymadael a hwynt, ac mor llawen y teimlai yn awr i'w rhoddi imi. Ni welais erioed engraifft mwy dyddorol o flydd syml yn fy mywyd. Gwelwch yn dda anfon llythyr byr ato, gan ddweyd fy mod wedi eich hysbysu am ei hunanymwadiad yn rhoddi ei gyfaill bychan, yn wir yr oll a feddai, i'ch cyuorthwyo. Mae 'u meddwl y bydd i Dduw ddyfod ag ier iddo o rywle rywfodd eto. Yr eiddoch yn serchog

ISAAC P. LANGWORTHY.

EGLWYS BROAD TOP, PA.

MR. GOL.—Tua dechreu Rhagfyr 1862 daethum i le a elwir Broad top, Huntingdon Co., Pa. Pan

ddaethum i'r lle hwn nid oedd gan yr eglwys fechan hono un gweinidog i'w bugailio na'r un pregethwr i bregethu iddynt, a hyny er'a cryn amser. Felly bum yn llafurio yn eu plith am ryw dri mis ar ddeg. a phob peth yn dra chysurus rhyngom a'n gilydd, ac yr wyf yn meddwl ein bod yn fwy o ffridiau pan yn ymadael na phan welom ein gilydd gyntaf. Ond fel y mae pethau yn newid yn y byd hwn yn aml, fel hyn y mae wedi bod yn ei pherthynas â mi. Diwedd y mis diwedduaf dasfu i mi roddi gofal yr eglwys yn Broad top i syny i ddyfod i St. Clair.

Yr oedd golwg flafrinol ar yr achos yno yr haf diwedduaf—llawer o frodyr da iawn wedi dyfod yno, a'r eglwys yn cryfhau. Ond tua diwedd yr haf, o herwydd diffyg cydwel'd rhwng y gweithwyr a'r meistradoedd, dasfu llawer iawn o'r brodyr ymadael a'r lle, ac ychydig ar ol yn teimlo eu colled yn fawr ar eu hol. Nid oes genyf ond erfyn ar i Dduw pob gras ofalu am yr eglwys fechan yn y lle, a bydded i undeb a thangnefedd lau pawb o'r brodyr sydd ar ol.

Ac wele fi yn bresenol yn St. Clair, gwedi dechreu ar waith mawr y weinidogaeth yma y Sabboth cyntaf o'r flwyddyn hon; ac wedi cael y fraint fawr o roddi deheulaw cymdeithas i frawd a chwaer y Sabboth cyntaf yn St. Clair. Yr Arglwydd a baro nad oedd hyn ond blaenffwrth o'r hyu a gymer le eto yn fuan fuan.

D. D. THOMAS.

* * Y ffordd i gyfarwyddo llythyr ataf yw: Rev. Daniel D. Thomas, St. Clair, Schuylkill Co., Pa.

GRANVILLE, OHIO.

MR. GOL.—Gan mai eich hoff waith yw cofnodi rhinweddau. a cheisio tyuu sylw pawb at bethau rhinweddol, er mwyn iddynt eu hefelychu, tybiais mai nid hollol annerbiniol genych fyddai cael hanes gweithred deilwng o efelychiad fel yr un a ganlyn.

Meddylhodd Eglwys Annibynol Granville y buasent yn dangos eu parch a'u cydymdeimlad â Mrs. Jenkins, gweddwr y Parch. D. Jenkins, ein diweddar weinidog, trwy wneuthur *Donation* iddi. Felly penderfynasant roi cymelliad i holl ewyll-yawyr da Mrs. Jenkins i gyfarfod yn nhŷ Mr. William Jones nos Iau, Rhagfyr 24. Felly ar yr amser penodedig cawsom y fraint o ymgasglu at ein gilydd yno, i dasfu ein hadling i mewn.

Yr oedd yno bob peth anghenrheidiol er ein gwneud yn gysurus,—yr oedd yno luniaeth a llawenydd gyflawnder. Ac y mae yn dda genym allu dweyd, fod yr hyn a dderbyniwyd mewn arian a gwerth, yn dod i syny i'r swm hardd o \$53 60. Y mae hyn eto yn ddatguddiad adnewyddol o ddaioni Cymry Granville, ac hefyd o'u parch i gofadrwriaeth Mr. Jenkins, trwy ofalu am ei weddw unig a'i blentyn amddifad. Y mae hefyd yn arwydd o grefydd bur a dihalogedig. sef ymwel'd a'r amddifad a'r weddw yn ei hadfyd. Yr Arglwydd a dalu iddynt yn ddau-ddyblyg yw dymuniad yr eiddoch mewn cariad,

JOHN L. JONES, Ysg.

CYMRU YN NINAS ST. LOUIS, MO.

At y Cymru yn America, a dyfodol i'r wlad.

Mae yn dda geuym allu hybysu fod achos crefyddol Cymreig wedi ei sefydlu yn ddiweddar yn ninas St. Louis, Mo.—ar gongl heolgydd Broadway ac O'Fallon—yagol Sabbothol yn y bore am 9, pregethu am 3 prydawn, a chwedd gweddi am 7 yn yr hwyr. Y gweinidog yw y Parch. Evan Edwards—trysoydd yr eglwys, Mr. David Davis. Boneddwr adnabyddus i ni a hysbysa fod golwg ddymunol ar yr achos Cymreig yn St. Louis—y weinidogaeth yn felys a thra derbynol, a theimladau dymunol yn ffynnu yn mhlith ein cenedl yno.

GANWYD.

Tach. 25, 1863, merch i David N. a Margaret Jones, Long Creek, Iowa, gelwir hi HANNAH ELIZABETH.

Tach. 28, yn Chicago, Ill., mab i David Mathews a'i briod, a'i dad a roddodd iddo yr enw GENERAL ULYSES GRANT MATHEWS, er cofiadwriaeth am y gwron hwnw ac am y frwydr fawr hono a enillodd uddieddaf.

Ion. 13, 1864, yn Holland Patent, Oneida Co., N. Y. mab i John D. Owens a Margaret ei briod—a gelwir ef HANDEL EDWARD.

Ion. 3, merch i Wm. a Mary Anwyl, Long Creek, Iowa, gelwir hi MARGARET ELIZABETH.

Ion. 12, yn Beaver Meadow, Pa., merch i Mr. Thos. H. Lewis a'i briod, a gelwir hi MARTHA JANE.

PRIODWYD,

Mai 23 1863, yn nhŷ gweddwr Mr. D. Parry, ger Nebo, Perry township, swydd Gallia, O., gan y Parch. J. A. Davies, Mr. JOHN DAVIES, gŵf, Patriot, a Miss MAGDALEN Parry, merch y diweddar David Parry o'r lle uchod.

Rhag. 10, yn Beck's Run, Pa., gan y Parch. R. B. Williams, Pittsburgh, Mr. SAMUEL WILKINSON a Mrs. ELIZABETH JENKINS.

Rhag. 29, gan yr un gweinidog, yn nhŷ Mr. Thomas Parry yn Pittsburgh, Mr. JOHN W. GRIFFITHS a Miss MARY JANE DAVIES, y ddau o Ebensburg.

Llywyddiant iddynt wy'n ddymuno,
Tra bont yma ar y llawr,
Cyfoeth, cyneur, a duwioledeb,
A doethineb ar bob awr;
A phau roddo'n doeth Greaudwr
Holl elfennau'r byd ar dân.
Boed ar gael ar ei ddebeulaw
John yughyd a Mary Jane.

A FRIEND.

Rhag. 9, yn Waterville, E. N., gan y Parch. E. Davies, Mr. ALONZO CALKINS a Mrs. MARGARET SARGENT, y ddau o Waterville.

Rhag. 19, gan yr un, yn Newburgh, O., Mr. JOHN POWELL a Miss MARY EDWARDS, y ddau o Newburgh.

Rhag. 18, yn Eglwysdyd y Cynalleidfaoion yn Racine, Wis., gan y Parch. C. D. Jones, Mr. JOHN M. JONES, nai y Parch. J. Parry, diweddar o Allen, Ohio, a Miss MARY A. JONES, y ddau o Racine.

Rhag. 24, yn Palmyra, O., gan y Parch. J. Lloyd, yn ei dŷ ei hun, Mr. JOHN B. THOMAS o Paris, swydd Portage, O., a Miss HANNAH JOHNS, merch i'r diweddar David Johns o Palmyra.

Rhag. 24, yn Emporia, Kansas, gan y Parch. James M. Pryse, yn nhŷ Mr. Thos. H. Thomas, Mr. PETER HUGHES a Miss SARAH MADDOCK, y ddau o'r lle uchod.

Rhag. 30, yn Steuben, yn anedd Josiah Owen, ysw., tad y briodferch, gan y Parch. D. C. Evans, Remsen, Mr. Lewis J. Lewis o Deerfield, a Miss MARY E. OWEN, Steuben.

Rhag. 31, yn Utica, gan y Parch. E. C. Curtis, Mr. LEWIS F. MILLER a Miss MARY ELIZABETH JONES, y ddau o Utica.

Rhag. 19, yn Syracuse, Ohio, yn nhŷ y gweinidog, gan y Parch. Wm. Edwards, Mr. THOS MATHEWS a Miss MARY DAVIS, y ddau o Syracuse.

Ion. 6, 1864, yn yr un lle, a chaw yr un, Mr. THOS. C. MANWAKING a Miss ANN HUGHES, y ddau o Syracuse.

Rhag. 24, yn Camptonville, Cal. gan y Parch. Wm. O. Williams, Mr. RICHARD W. WILLIAMS a Miss MARGARET JONES, diweddar o Pleasant Grove, Iowa.

Ion. 1, 1864, yn Jamesville, plwyf Granville, N. Y., yn nhŷ y briodasferch, gan y Parch. L. D. Howell, Utica, Mr. DAVID E. JONES o Middle Granville, a Mrs. HANNAH JAMES o'r lle blaenaf.

Ion. 1, yn Middle Granville, yn nhŷ y Dea. Ioan Prichard, tad y briodasferch, gan yr un gweinidog, Mr. WILLIAM M. MORRIS a Miss MARGARET PRICHARD, y ddau o Middle Granville.

Ion. 4, yn Collinsville, swydd Lewis, E. N., yn nhŷ Mr. John Evans, gan y Parch. D. E. Prichard, Mr. JOHN GRIFFITHS, Kansas, a Miss ELIZABETH ROBERTS, o Leyden, swydd Lewis.

Ion. 6, yn nhŷ Mr. Ezekiel Miles, yn East Birmingham, Pa., Mr. JOHN T. JONES o Tallmadge, Ohio, a Miss HANNAH LEWIS o Birmingham.

Ion. 9, yn Danville, Pa., yn anedd y briodferch, gan y Parch. J. B. Cook, Mr. JOHN DAVIES a Miss ANN ROGERS, y ddau o Danville.

Ion. 11, yn Utica, gan y Parch. W. Rowlands, D. D., Mr. GRIFFITH MEREDITH o Prospect, a Mrs. ANN JONES o Utica.

BU FARW,

Medi 11, 1863, yn Little Falls, swydd Herkimer, E. N., ANNY MARIA, merch Owen Highland a'i briod, yn 7 mis ac 11 diwrnod oed. Bu yn glaf dri diwrnod. Yr enynfa ar yr ymysgarodd a'r ymenydd oedd ei selni.

O fy anwyl anwyl Anny,
'Rwy'n hiraethu am dy gwmmol,
Dy olwg tirion lonai'm calon
Pan yn rhoddi iti'r ddwyfion.
'Roedd dy fagu imi'n hyfryd
A'th siroli wên a lonai'm hysbryd.
O am gymorth i dawelo
Ac ymddiried yr yr Iesu,
Gwelaf fore'n gwawrio draw
Pan yn llon cawn ysgwyd llaw,
Cawn gyd ganu byth heb dewi
Yn y nef am goncwest Iesu.

EI MAN.

Tach. 15, ger Youngstown, O., Mr. THOMAS MAZZY ar ol tri mis o gystudd blin. Ymosodwyd arno yn gyntaf gan yr intermittent fever, yna gan y low nervous fever, a phan yn ol tyb y meddyg ac eraill yr oedd yn gwellhau, cymerwyd ef yn ddiaymwrth gan y Pleurisy, yr hyn a'i gwnaeth yn anhawdd iawn iddo anadlu ac a orphenodd ei yrfa yn mben ychydig ddyddiau. Claddwyd ef yn mynwent y Bedyddwyr yn Brier Hill, gweinyddwyd gan y Parch. D. Probert (B.) a Mr. E. Lewis, a phregethodd yr ysgrifenydd ar gais y weddw oddiwrth ei theston dewiaedig bi ar yr amgylchiad, sef 2 Tim. 4: 7, 8. Brodor oedd Mr. Mazzy o fro Morganwg, D. C. Daeth i'r wlad hon tua saith mlynedd yn ol—bu ar ymweliad â Chymru unwaith drachefo—a daeth ei deula yma tua thri blynedd yn ol. Yr oedd yn ddyn serchog, yn gymydog siroli a charedig, yn ddiwyd yn ei alwedigaeth a hyderwn ei fod yn Gristion cywir. Pan oedd yn gyfyng iawn arno i gael ei anadli, tystiolaethodd yn gryf am ei obaith yn Nghrist, dywedai, "Y mae gol-euni ar fy llwybr—gwn i ba le yr wyf yn mynd." Gadawodd weddw ac wyth o blant a pherthynasau eraill i alaru ar ei ol. Y mae gan ein chwaer alarus yr hyfrydwch fod y rhan fwyaf o'i phlant yn arddel y Gwaredwr. Yr Arglwydd a'i noddo ac a'i diddano yn ei thrallod, ac addygo y gweddill o'i phlant i afael yr lechydwrtaeth, ac a'u cymhwysao hwy a ninau i fyned ar ol ein haawlyliaid ymadawedig at Iesu i'r trigfannau dedwydd yn nhŷ ei Tad.

THOMAS W. DAVIES.

Rach. 22, yn Cambria, Wis., yn 45 oed, WILLIAM

R. LLOYD. Yr oedd yn enedigol o sir Fôn, G. C. Symudodd i'r wlad hon tua 15 mlynedd yn ol. Cy-chwynodd ei yrfa grefftdol yn fôr a pharhaodd yn ffyddlon hyd y diwedd. Yr oedd yn Gristion da ac yn awyddus gofalus yn Eglwys Ddow. Teimla yr Eglwys Anibynnol yn Cambria golled fawr ar ei ol. Gadawodd weddw a tri o blant. **G. JONES.**

Tach. 27, yn Caledonia ger Portage City, Wis., yn 62 oed, **Mr. THOMAS OWEN.** Yr oedd yn enedigol o Drawsfynydd, G. C. Bu yn byw am fynyddau lawer yn Schuyler, Herkimer Co., N. Y. Ymunodd â chrefydd tŷg 31 mlynedd yn ol yn Utica. Gadawodd 8 o blant a gweddwy i alaru eu colled ar ei ol. Yr Arglwydd a'u cynallo. Claddwyd ef yn y gladdfa wrth gapel y T. C. yn Caledonia. Pregethwyd yn y capel a enwyd ar yr achlysur gan y Parch. G. Jones, Cambria.

Tach. 25, yn Farmersville, Cattaraugus Co., N. Y., **Mr. WM. B. EVANS,** yn agos i 48 ml. oed. Ei afiechyd oedd y cancer yn ei ranau tumewnol. Bu yn gwaelsu ac mewn poenau mawr ar droio er ys rhagor na blwyddyn. Mab ydoedd i Benjamin ac Elizabeth Evans, Llanboidy, sir Gaerfyrddin, D. C. Ganwyd ef Rhag. 13, 1815. Yn niwedd 1838, priododd ag Anna Evans, merch John Evans, tailor, Pencraig-plwyf Llanwynio. Bu iddynt 12 o blant, 9 o ba rai sydd yn fyw. Daeth at greffyd yn 1840, derbyniwyd ef gan y Parch. Mr. Williams, Hirwaun. Daeth i America yn 1842, a bu fyw yn West Schuyler, ger Utica, N. Y., 9 neu 10 mlynedd. Symudodd i Cattaraugus yn 1832, lle y trenlloedd weddill ei oes. Yr oedd yn ddyn hynaws a thawel, yn greffyddwr ffyddlon ac ymdrechgar yn ol ei sefyllfa a'i amgylchiadau, a theimlir biraeth ar ei ol, nid gan ei deulu a'r eglwys yn unig, ond llawer o rai eraill hefyd. Yr oedd yn aelod o Eglwys Gynulleidfaoel Siloam oddiar ei ffurfid yn 1856, a chyn hynny o eglwys Carmel. Rhoddodd sail dda i greu fod marw yn elw iddo. Cyngorai lawer ar ei blant i fyw yn dduwiol. Ychydig cyn marw dywedai wrth ei briod; "Anna, iwsia dy reswm a phaid a chrio ar fy ol i." "A wyt ti yn gwybod i b'le yr wyt ti'n myn'd, William?" "O ydwyf, yr wyf yn myn'd at Iesu Grist. ac i well lle nac a fuais erioed ynddo yn y byd yma." Yn nechreu y Rhyfel yn 1861, ymunodd eu dau fab hynaf â'r fyddin, un am ddwy a'r llall am dair blynedd, ac ofneth bron bob dydd glywed fod y bechgyn wedi syrthio yn y frwydr. Daeth un adref dechreu i'r haf, ac mae y llall yn fflwr da ar y maes eto. Ond daeth anghu yn mlaen ac aeth a'r tad ymaitb o fynwes ei deulu. Gadawodd weddw a 9 o blant i alaru yma, ac amryw berthynasau yn yr Hen Wlad. Yn ei gladdedigaeth gweinyddwyd yn Gymraeg gan y Parch. Wm. Thomas ac yn Saesneg gan y Parch. H. N. Plumb. **E. GRIFFITHS.**

• Dymanir i'r *Diwygiwr* godi yr uchod.

Rhag. 1, wedi dirfawr a pharhaus boenau am ddeng niwrnod, o'r lung fever, **Mrs. HANNAH HUGHES,** anwyl wraig E. P. Hughes, gynt o Liverpool, Lloegr, ond yn brwsenol o Flint Creek, Des Moines, Iowa, America Ogleddol. Merch hynaf ydoedd y dranedig i'r hen batriarch dawiol y Parch. Robert Owens o Lanrwst, Sir Ddinbych, G. C. Ymunodd gyda'r T. C. oddeutu 40 mlynedd yn ol, a bu yn aelod cyson, esmwyth a defnyddiol gyd a'r enwad hwnw tra yn ei gwlad enedigol; ond wedi ymfudo i'r wlad hon, gan nad oedd yr enwad uchod yn gyfleus iddi, trenlloedd y blynyddoedd diweddaŋ o'i boes (yn ffyddlon hyd eithaf ei galo) gyd a'r brodyr Cynulleidfaoel. Wedi y ddau ddiwrnod cyntaf o'i chlefyd, daeth yn ddydd golen ar ei benaid, a pharhaodd felly hyd ei marwolaeth, fel y gellir d'weddy yn ddibetrus iddi farw yn fuddugolaethus, yn orfoleddus, ac yn dawel. **Ei GWR.**

Rhag. 2, yn Newark, O., **MARY LLOYD,** anwyl briod Mr. Robert Lloyd, yn 42 ml. oed. Hebryngwyd ei gweddillion i fynwent Alexandria, i feddrod ei thad a'i mam, a gweinyddwyd yn y claddedigaeth gan y Parch. David Price.

Rhag. 4, **JOHN EVANS,** mab Mr. Morgan a Jane Evans, St. Albans, oed 19 ml., 11 mis a 3 diwrnod. Cafodd gystudd trwm am 28 o ddyddiau o dan y typhus fever. Claddwyd ef yn mynwent y "Welsh Hills," ger Granville, pryd y gweinyddodd y Parch. John Williams, Bryn Beriau, Harrison, cyn cyohwyn y corff ac wrth y bedd. Pregethodd y Parch. David

Price. i'r bobl leuan, ar yr achlysur o'i farwolaeth, yn addoldy yr Annibynnwyr yn Granville, oddiwrth Iago 4: 14 "y rhai ni wyddoch beth a fydd yfôr"

Rhag. 28, yn Harrison, ger Granville, wedi hir nychod a chystudd yr hwn a ddioddefodd gydag amynedd Cristnogol, **Mrs. MARGARET WILLIAMS,** anwyl wraig y Parch. John Williams, oed 59 ml. a 11 mis. Hebryngwyd ei rhan farwol i gladdfa St. Albans, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Howe a D. Price, Newark.

• Bwriedir cyhoeddi cofiant o'r chwaer deilwng hon yn y CENHADWR yn mhen ychydig amser.

Rhag. 7, yn East Birmingham, Pa., **MARY ANN,** merch William a Hannah Rosser, yn 2½ ml. oed.

Rhag. 31, **JAMES PIPER,** diweddar o Llansamlet, D. C., yn 40 ml. oed. Yr ydoedd newydd fyned i Greensburg, Ohio, er cymeryd gofal melin lifo, a chafodd niwed yno wrth geisio hwylysu y peiriant, yr hyn a brofodd yn angau iddo yn mhen ychydig oriau. Dygwyd ei weddillion i'w claddu yn Hill Dale ger Alleghany. Gadawodd yn y ddinas grybwylledig weddw a thri o blant mewn galar dwys ar ei ol.

Rhag. 28, **ELIZABETH DAVIES,** merch John Davies, tailor, a'i briod, yn 4 ml a 22 ddiwrnod oed. Yr oedd yn blentyn bynod hardd a henaidd iawn yn ei ffordd. Mae yn ymddangos ei bod weithiau yn canu emynau crefyddol, na wyddai ei rhieni oddiwrthynt. Canodd ychydig cyn marw yr emyn canlynol:

"When I can read my title clear
To mansions in the skies,
I'll bid farewell to every fear
And wipe my weeping eyes."

Claddwyd ei chorff yn mynwent y Cynulleidfaoelion Cymreig yn Pottsville. Gweinyddwyd ar lan y bedd gan y Parch. Mr. Morgans. Heddwch i lwch y fechan—a Daw fyddo yn nodded i'w rhieni galurus.

E. E. P.

Rhag. 10, yn 34 ml. oed, **ELIZABETH HUMPHREY,** priod Mr. Griffith Humphrey, Glan yr afon, Ixonia, Wis. Bu farw wrth raddi genedigaeith. Claddwyd hi a'i baban bychan yn yr arch. Gadawodd briod tyner a phump o blant ymddilaid i alaru eu colled ar ei hol. "Coffadwriaeth y cyflawn sydd fendigedig," ac felly yr eiddo y chwaer hon. Yr oedd Cyfaill pechadurlaid a lithau mewn heddwch a'u gilydd er ys talm. Yr oedd yn aelod ffyddlon o eglwys yr Annibynnwyr yn Ixonia. Ei bunig obaith wrth fyw oedd cael trugaredd i'w henaidd yn Nghrist; a bu farw fel y bu byw, a'i phwys ar ei Harglwydd. Er bod yr hin yn dra annymunol, ymgasglodd tyfa fawr i dalu y gymwynas olaf iddi. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd. **D. S. DAVIS.**

Rhag. 30, yn 6 ml. oed, **ROBERT NEWTON REES,** mab i John ac Elizabeth Rees, Long Creek, Iowa. Ei afiechyd oedd y scarlet fever.

Rhag. 31, yn agos i 11 ml. oed, o'r un afiechyd, **ELIZABETH,** merch i'r un rhieni.

Rhag. 21, yn Big Rock, Ill., yn 4 ml. a 6 diwrnod oed, o'r croop, **THOMAS E.,** mab i Richard a Margaret Williams. Pregethwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. J. L. Richards, oddiwrth 2 Bren. 4: 6, "Is it well with the child" &c. Yr oedd y cynulliad yn lluosog a'r gwrandawriad yn astud

Thy days, my dearest one, were few,

An angel's morning visit,

That came and vanished as the dew

'Twas here, 'tis gone, where is it?

We gaze upon thy little chair,

Thy form we often see it

But ah, the second painful thought

Reveals not thee, why is it?

With speedy flight thy spirit fair,

Has left for realms of beauty,

Imagination paints thee here

But thou art there in glory:

Thou'st left, my son, two aching hearts

E'er since the day we lost thee,

I have resolved through grace to start

For that same land of beauty.

OMICRON.

Ion. 5, 1864, yn Ixonia, o'r lung fever, **JOHN D**

REES, yn 52 ml. oed. Gadawodd deula lluosog a pharchus i alaru eu colled. Yr Argtwydd fyddo yn noddod iddynt yn eu trallod,—yn Rwyg i'r weddw, ac yn Dal i'r ymddilad. Gweinyddwyd yn ei ang-ladd gan y Parch. Richard Griffiths, Watertown.

Ion. 7, yn Boonton, N. J., **GEORGE JENKINS**, yn 58 ml. oed. Calodd y tad, y dyngarwr, a'r Cristion gloyw yma ei gymeryd ymaith yn hollol ddisymwth. Wedi bod mewn cerbyd gyda ei lerc'h hynaf, tua 4 milltir o ffordd, i'r dyben o gylartod ei briod yr hon fethodd gyrhaeddodd gartref y noson hono. dychwelasant i'r tŷ ac wedi eistedd i lawr am ychydig fynyddau dywedai, "*That was a very cold ride, dear.*" a chlyda ei fod yn terfynu siarad rhuddodd ocheniad drom, yr hyn achosodd i'w fereb fyned ato, ond nid atobai air, er ei thrallod blin. Yr oedd y ffun fywiol wedi ym-adael i beidio dychwelyd mwy. Gau ei fod yn cael ei flino er's tua 4 blynedd gan glefyd y galon yr oedd yn dygwyl mai yn ddrybudd y cymerid ei allan o'r byd yma. Yn y rhaolwyd ar yr anglychiad dywedai wrth ei briod fod pob peth yn dda rhyngddo a'r nef-oedd, ac nad oedd dim yn rhwymo ei serchiadad wrth y byd yma ond ei lleshad bi a'r plant. Ei ymddy-gladu caniadlawn, ei fynwes ddilwyll, ei fyddlondeb fel cyfaill, ei gydymdeimlad a'r gorllymmedig a'r trall-odedig ei ymdrechion a'i barodrwydd i gydweithredu gyda phob achos daionus, ei ysbryd Cristionogol a'i ddedynddioldeb yn mhob cyrch cymdeithasol a gofir yn hir yn meddyliau ardalyddion Boonton. Hefyd y mae wedi gadael yr argraff hynny arnynt, mai byw iddo ei oedd Crist, a bod marw yn eiw aurhaethol iddo.

JOHN H. JENKINS.

Ion. 14, yn Carbondale, Pa., o'r cancer, Mrs. ELIZ ABETH WATKINS, gwraig Mr. Edward Watkins, yn 70 ml. oed. Merch ydoedd i Wm. ac Elinor Rees o Gyrnos yn agos i Ystrad Gynles, Morganwg. Yn Abertawe y tueddwyd hi at achos y Gwaredwr, ac ymunodd a'r eglwys Annibynol yno dan ofal y Parch. Mr. Davies. Ymunodd mewn priodas a Mr. Edward Watkins yn Llanelly, awydd Frycheiniog yn y fl. 1824, ac yn 1832 daethant i'r America, ac i'r lle hwn eaf Carbondale, lle yr ymunasant a'r eglwys Annibynol. Yr oedd ein chwaer hon yn gynil a gofalus. Gellir dweyd iddi wneud ei rhan gyda phethau y bywyd hwn. Bu yn briod fyddion ac yn fam o'r tyneraf, ei phriod a'i phlant a gawsant golled fawr ar ei hol. Fel chwaer grefyddol yr oedd wedi cadw ei chydygnulid yn dra fyddlon, nid yn aul y gwelid ei heisiau yn y moddion crefyddol. Dywedai ei phrofiad gyda theimlad yn y gytellach grefyddol. Yr oedd ei phwys yn dawel ar Iesu Crist fel ei Gwaredwr mawr. Bum yn ymwelid a'i hoes Sabboth cyn iddi farw—yr oedd yn teimlo yn hyfryd pan oedd y brodyr yn gweddio drati—bu augau yn eiw iddi. Gadawodd briod a 3 o blant, dau o honynt yn briod—i alaru ar ei hol. Gweinyddodd yr ysgrifenydd yn ei chladdedigaeith, oddiwrth Heb 13: 14.

LEWIS WILLIAMS.

Marwolaethau yn Georgetown, Iowa.

Ymwelwyd a theulu ein brawd J. S. Morgan, a chystudd trwm, yn yr Hydref diweddar, aef yr hyn a eiwir clefyd y gwaeod, o ba un y bu 3 o'r plant farw aef.

Medi 9. **ELINOR MORGAN**, yn 10 mis a 22 d. oed.

Medi 13. **MARGARET MORGAN**, yn 8 ml., 8 mis a 9 diwrnod oed.

Hyd. 5. **DANIEL MORGAN**, yn 5 ml., 5 mis a 3 d. oed. Claddwyd y tri anwyliad hyn wrth ochr eu gilydd yn mynwent capel yr Annibynwyr yn y gym-ydogaeth hon, lle y gorhfwysant hyd oni ymyfar-fyddom oll. Bu Mrs. Morgan hefyd yn glaf iawn am hir amser, ond trwy drugaredd, y mae hi yn gwella ac yu awr yn debyg o gael ei haderyd i'w chynhefnol iechyd, er mawr gysur i'w phriod, ac'r gweddidi o'n plant. Bydded i'r Argtwydd feudithio yr oruchwyl-iaeth chwerau. Ion i fod o les iddynt hwy fel teulu, a ninau fel cymydogion.

T. JONES.

Ion. 2, yn Utica, WILLIE, mab i Wm. E. ac Elinor Jones, yn 7 mlwydd, 2 fis a 10 d. oed. Yr oedd yr un bach hwn yn wyr (o du ei dad) i Mrs. Jane Davies, Newmarket, Cymru.

Ion. 3, yn Oriskany, N. Y., Mrs. CLOE WILLIAMS, yn 81 mlwydd oed.

Ion. 13, yn nhŷ Mr. Simeon Hughes, plwyf Trenton, N. Y., ar ol ychydig ddyddiau o gystudd, Mr. ROBERT

OWEN, yn 86 ml. a 9 mis oed. Bu farw yn ei hen anedd. Yr oedd yn aelod cymeradwy gyda y T. C. yn Remsen.

Ion. 18, yn mhlwyf Trenton, N. Y., JOHN, mab i'r diweddar G. E. Griffiths, Fron Deg, tua 24 ml. oed.

Ion. 9, yn Lee, N. Y., o'r diphtheria, ELLEN LOUZA, merch i Richard P. a Louiza Jones, (wyres i Mr. Jenkin Jones, Remsen.) yu 9 ml a 6 mis oed.

Ion. 25, yn yr un lle, ac o'r un cystudd, MARTHA, gwraig Mr. Richard P. Jones (ei ail wraig) a merch i Mr. John Prosser, diweddar o Utica.

Ion. 13, yn Paris, air Portage, Ohio, yn 84 ml. oed, Mr. THOMAS JONES, kynt o Pantybetws, ger Glynar-thon, air Aberteifi. Yn fudodd i'r wlad hon tua 32 o flynyddau yn ol. Bu yn preswyllo am ychydig yn Nova Scotia, ac yn nghyloedd Utica, cyu symud yn mlaen i'r gymydogaeth hon. Treuliodd amryw o flynyddau olaf ei fywyd mewn undeb a'r Eglwys Annibynol yn y lle hwn. Cafodd ei lagonu cyn cyfodiad yr Ysgol Sabbothol yn Nghymru, ac yr oedd fel llawer o'i gyfoedion yn anillythreug, ac felly dan anfaith i fod yn ddefnyddiol gyda chrefydd. Dywedai ar ei glaf wely ei fod yn bechadur mawr, ei fod yn ceisio lleisau am faddewant, a'i fod yn gobethio y gwaelai Duw drugarhau wrtho; ac adroddai y penill

"Os gwelir fi bechadur,
Hwy ddydd ar ben ty nhabith,
Rhyleddol fydd y canu
A newydd fydd y iaith." &c.

Claddwyd efar y 15fed wrth addoldy yr Annibynwyr yn Palmyra. Pregethwyd ei bregeth angiddol y Sabboth canlynol gau yr ysgrifenydd. Gadawodd wrang ac amryw o blant i alaru ar ei ol. Mae ei fab Benjamin yn filwr yn y 104 gatrawd o draedfilwyr Ohio. Mae ei wyr John T. Jones yn filwr yn un o gatrodau Iowa, a'i wyr Hugh Jones yn filwr yn y 7fed gatrawd o draedfilwyr Ohio. Yr oedd Lewis, brawd y ddau ddiweddar, yn filwr yn y 17 gatrawd o draed-filwyr Michigan, ond cafodd ei ladd yn mwyde waeddyd Antietam.

DEWI EMERY.

Gwneud caws ar y Sabboth—A allwn ni ddim llwyddo gydag amaethwyr Cristionogol ein cenedl y rhai a barchant ddydd yr Argtwydd, i beidio dauon eu llaeth i'r Gweithfeydd caws ar y Sabboth, ond ei gadw at wneud ymeuyn? Deallym fod perchenogion y gweithfeydd hyn yn lled gyffredin yn buddloui i hynny, a gobeithiwn cyn bo hir y cyfnewidir y drefn yu hollol, fel bo y weithfa yu sefyll yu gwbl dios y Sabboth, ac na bydd neb yn myned iddi mwy na myned a'i wedd i'w gae i gynauafa ei fyd neu ei wair ar y dydd Sabboth.

Gofal am gysur y gweinidog.—Mae eglwys Gyuulleidfaol Pittsburgh, Pa., wedi helaethu yn eu cyfraniadau at gynul ei gweinidog o \$700 i \$1000 y flwyddyn yu ddiweddar. Gwusant hynny oddiar yr ystyriaeth fod pob peth bron at gynul teulu wedi codi mor fawr yn eu prisiau—rhaf pethau yn ddwbl y peth oeddynt ychydig o amser yn ol. Ystyria yr eglwys hon mai ei dyled-awydd at ei gweinidog oedd gwneud hynny, ac nad oedd y codiad ond prin yu cyrhaedd at godiad cyflogau gweithwyr cyffiedin perthynol i'r eglwys a'r gyulleidfa. Nid oes nemawr un dosbarth o bobl yn dyoddef cymant oddiwrth brisiau uchel y farchnad y dyddian presenol a gweinidogion yr efengyl. Nid ydynt hwy yu gyffredin yn cynrychu dim i'w werthu—maeut yn gorfod talu am bob awyddu at gynul teulu yu ol y prisiau uchel—tra ar yr un pryd nad yw y bobl dan eu gofal yu ychwanegu ond ychydig—dim mewn manau—at gynaliaeth eu gweinidog a'i deula. Ni ddylid y

petbau hyn fod felly. Teilynga eglwys Pittsburgh ganmoliaeth, a gobeithir y bydd i eraill ddylyn ei hesiampl yn ei gofal teilwng am ei gweinidog.

Eira yn Iowa.—Mae hi yma y dyddiau hyn (diwedd Rhagfyr) yn eira mwyaf a welais erioed. Buom ni am 3 Sabboth heb allu cyfarfod i addoli. —*Gohebydd o Des Moines' Co., Iowa.*

Y dydd ofaf o'r flwyddyn ddiweddar cawsom dymestl o eira a gwynt oer yn chwythu o'r gorllewin ogledd, y fath ni welsoem erioed o'r blaen—llawer o ddefaid, moch ac anifeiliaid eraill a fuont feirw gan yr oerfel; mae'n drugaredd nad yw trysorau'r ia yn cael eu tywallt arnom yn fynych fel y waith hon.—H. T., *Iowa City.*

Yr ymfudiaeth i America.—Mae yn debygol yn awr y bydd cyuydd mawr auarferol yn yr ymfudiaeth i America o wledydd eraill y flwyddyn hon. Os dileu'r trefniant y gaethwasiaeth, diau y bydd llanw mawr yr ymfudiaeth dramor cyn bo hir yn mynyd i'r talaethau deheuol. Mae'r wlad yn hyfydd a'r hinesawdd yn ddymunol.

Yr oiwg yn obeithiol yn Arkansas.—Dysgwylir yn awr y bydd Cyhoeddeb yn cael ei rhoi allan gan y Cadf. Steele yn nhalaeth Arkansas ar y Mississippi, dan gyfarwyddyd y Llywydd, i ethol Llywodraethwr ar y dalaeth hono fel talaeth yn dychwelyd i'r Undeb, tua'r 28ain o Mawrth nesaf. Ar ol yr etholiad bydd Cynadledd yn cael ei galw i ddileu caethiwed yn y dalaeth. Dyna y gobaith presenol.

Sefyllfa petbau yn North Carolina.—Mae sefyllfa North Carolina yn lled debyg i Arkansas—parotodau ar weithrediad, yn gydanol a Chyhoeddeb ddiweddar y Llywydd, i adferu y dalaeth i gysylltad rheolaidd a'r Undeb a'i chael yn dalaeth rydd. Bydded uawdd y Nef dros y gweithrediadau hyn.

Adferiad Louisiana.—Y ddeddf filwrol hyd yn hyn yw y ddeddf sylfaenol yn y dalaeth hon, fel Arkansas a North Carolina. Ond y mae y Cadf. Banks, yr hwn yw y Cadf. Llywodraethol yn y Rhaurid milwrol hwn, wedi rhoi allan ei Gyhoeddeb am etholiad Llywodraethwr a swyddwyr talaethol eraill yn Louisiana. Mwy dewisol fuasai gan yr Undebwyr yn New Orleans fod Cynadledd Gyffredinol yn cael ei chynnal yn *gyntaf* i gyfnewid y Cyfansoddiad ac i ddileu y gaethwasiaeth o'r dalaeth, ac yna etholiad i ddewis y swyddwyr talaethol, rhag i fodolaeth y Cyfansoddiad. fel y mae yn awr yn un caeth, beri un rhwystr ar ffordd hyn. Ond dysgwylir yr atebir yr un dyben yn hollol trwy gynnal yr etholiad yn gyntaf a'r Gynadledd grybwylledig ar ol hyn. Dileu caethiwed yr hwn yw yr achos mawr o ing a thrallod ein gwlad fydd y canlyniad, ac adferiad Louisiana i'r Undeb yn dalaeth rydd.

Byddin y Potomac.—Yn gwersylla yn eu gwersylloedd gauaf y mae y fyddin hon gan mwyaf. Eto ceir mawr frwydrau mynych rhwng catrodau ynddi a rhanau o fyddin y gelyuion, weithiau yn llwyddiannus a phrydan eraill yn afwyddiannus. Hysbysir yn awr y bydd Byddin y Potomac yn

derbyn adgyfnorthion helaeth yn fuan—daeth 113 i mewn ddydd Mawrth, Ion. 19, a 175 ddydd Iau yr 21, i uno â meirchfilwyr Vermont. A hysbysir am chwaneaia iau helaethion at gatrodau eraill.

Encilio o'r Cynghrair Deheuol.—Gohebydd i'r Traveller, Boston, a ddywed, fod galwad i wedi ei rhoi allan yn ddiweddar yn Raleigh, N. C., am Gynadledd dalaethol i ystyried y cwestiwn o encilio o'r Cynghrair Deheuol ac ymofyn am adferiad i'r Undeb. Dywed yr ygrifenydd fod y Llywodraethwr Vance a phob boneddwr bron o ddylanwad yn y dalaeth dros ddychwelyd i'r Undeb. Ystyria y gallai y Cadf. Butler gyda 5,000 o wyr gymeryd meddiant o brif ddinas y dalaeth a gwaredu y dalaeth oddiwrth drawslwodraeth y gwrthryfelwyr mewn mis o amser.

Tennessee.—Y newyddion o Tennessee a ddangosant fod y dosbarth a elwir y ceidwadwyr (*conservatives*) yn gystal a'r gwreiddiolwyr mwyaf penderfynol yn llefaru yn grogwr dros ddilead y gaethwasiaeth. Y Llywodraethwr, Andrew Johnson a ddywed, "Tarewch ymaith y cadwynau oddiwrth y caethwas a rhoddwch y gorthrymedig yn rhydd." Ei feddwl ef yw mai dilead uniongyrchol ac nid graddol sydd oraf. Dysgwylir yn dra hyderus y daw Tennessee cyn bo hir yn dalaeth rydd. Mae cyfarfodydd cyhoeddus lluosog wedi cael eu cynnal mewn gwahanol fanau yn y dalaeth yn pleidiu yr egwyddor, ac y mae Newyddyrn Memphis a Nashville yn gryf dros ryddid.

Y bobl yn anfoddlawn i'r orfodiaeth.—Llythyr o St. Augustine yn nhalaeth Florida a hysbysa fod y ffermwyr o'r wlad yn dianc i'r ddinas, yn dra anfoddlawn i drefn Jeff. Davis yn gorfodi pob dyn gwyn o 15 i 55 oed i uno â'r fyddin wrthryfelgar. Y mesurau gorthrymus hyn a barant lawer o anfoddlourwydd yn mhulh y werin, a'r bobl yn ardaloedd St. Augustine a ddaugosant awydd mawr i sicrhau amddiffyniad y fyddin Undebol.

Gair o Chattanooga, Tenn., dyddielig Ion 21, a ddywed fod gorchymyn yr awdurdodau gwrthryfelgar i'r milwyr *oll* (y rhai y mae eu hamaer i wasanaethu yn y fyddin wedi dyfod i ben) i barhau eto yn y gwasaeth milwraidd am dair blynedd chwenegol, yn peri i gannoedd fflai ac ymofyn am amddiffyniad yn ugwersylloedd yr Undeb. Un ar bymtheg a deugain a ddaethaut i mewn gyda eu gilydd yn un faintu fuedig heddyw. Yr ad-ymgrestriad yn myddin yr Undeb ydoedd ar gyuydd. Y 44ain Indiana, y 24ain a'r 26ain traedfilwyr Ohio, yngbyd a'r 1af, 2il, 3ydd, a'r 5ed meirchfilwyr Ohio oeddynt wedi ail ymrestru.

Y Cadf. Gantt o Arkansas, yr hwn hyd yn ddiweddar oedd yn Gadfridog yn myddin y gwrthryfelwyr, sydd yn awr yn seilog dros yr Undeb a thrus ddilead caethiwed o'r wlad. Dywedir ei fod yn paratoi Cyfarhebiad at Bobl y De i'w hanog i roi eu harfau i lawr—fod caethiwed eisoes wedi myned yn hollol ddiwerth iddynt, a chaw fod caethiwed mewn effaith wedi marw, nad oes gan-

ddynt ddim bellach i ymladd drosto—rhoi yr arfau i lawr sydd oraf a doethaf iddynt—a goraf pa gyntaf.

"*Geiriau dros yr Undeb*."—Bydd yr areithyddes euwog Miss Anna E. Dickinson, yn traddodi yr Araeth a draddoddoddi yn ddiweddar yn Washington, ar y testyn hwn, "*Geiriau dros yr Undeb*," yn y Cooper's Institute yn New York, nos Fawrth, Chwef. 2.

Yr Ellwyn yn dyfod drosodd.—Mae yr Ellwyn yn ninas New York wedi tanscriffio tua haner can' uil o ddoleri yn ddiweddar tuag at gynorthwyo yr ymfudiaeth fawr ddygwyliedig o Germany i America,—i Maryland yn benaf—y Gwanwyn nesaf.

Yr gymrestriad yn ninas New York sydd wedi cyrhaedd eisoes dros 3,000.

Chenango Canal—Dyagwyliwr y bydd y Gamlas hon yn cael ei gweithio trwodd cyu bo hir at gyffiu talaeth Pennsylvania, yr hyn a fydd yn lles mawr, yn euwedig i raudir canolbarthol talaeth Efrog Newydd.

Tiroedd yn y De ar werth.—Mae tiroedd a fuont yn feddiant i'r caethfeisti yn South Carolina hyd yn ddiweddar, ond yn awr wedi dyfod yn eiddo i'r Llywodraeth gyffredinol, yn cael eu cyhoeddi ar werth yn ol pris cyffredin tiroedd y Llywodraeth, sef \$1.25 yr erw. Mae yn cael ei werthu yn lotiau o 20 erw. Gellir prynu un neu ddwy lot, a dim dros hyn. Gall unrhyw berson o 21 oed neu dros hynny (heb eithrio lliw) a fyddo wedi byw am 6 mis yn y rhaidir hwnu, ei brynu yn ol y pris a enwyd; ond rhoddir y flaenoriaeth i ben au teuluoedd ac i wragedd ag y mae eu gwyr o angaurheidrwydd yn absenol. Y milwyr a'r morwyr a allant ei brynu felly. Caniateir y drefn o gyweryd meddiant cyu prynu (*pre emptio*) fel y gwneir ar diroedd y Llywodraeth mewn mauau eraill.

Pwysig o Nashville, Tenn., Ion. 26.—Y Cadf. Udebol Rousseau yn Nashville oedd wedi derbyu hysbysarwyd diweddar fod *Brigade* o feirchfilwyr dan Forrest yn gwnod paratodad i groesi yr afon Tennessee yn Florence, Alabama, gyda y bwriad o wneud ymosodiad ar ganolbarth Tennessee. Rousseau oedd yn ymbarotoi i wrthsefyll yr ymosodiad. Nid heb ymegnadau gorchestol o eiddo y gelyuion y rhoddant Tennessee i fyny. Gair diweddarach a hysbysa fod yr Undebwyr wedi buddugoliaethu yn Florence ac yn Athens.

Calonog eto o Arkansas.—Cyuliwyd Cynadledd gau ddinasyddion teyrngarol y dalaeth hono yn ddiweddar yn Little Rock, Arkansas, a phenderfynwyd dros wellhnd Cyfansoddiad y dalaeth a dilead y gaetgwasiaeth. Yr oedd y Gynadledd yn cynrychioli y naill haner i siroedd y dalaeth a mwn na hauer y bleidlais yn 1860.

Maryland.—Mae Deddfwneuthurfa Maryland, y ddau Dy, wedi pasio pleidlais i alw Cynadledd gyffredinol i ystyried y cwstiwn o wellhau Cyfansoddiad y dalaeth a dileu y gaethwasiaeth.

Hanesiaeth Dramor.

Genedigaeth Tywysog.—Yr 8fed o Ionawr gauwyd mab i Dywysog a Thywysoges Cymru—aer o goron ar ol ei dad.

Senedd Lloegr oedd i ymgynull ar y 4ydd o Chwefror.

Bradwriaeth—Pedwar o ddynion a gymerwyd i fyny yn ddiweddar yn ninas Paris am fradwriaeth—3 o honyht yn Italiad.

Rhyfel Ewropeidd yn debygol.—Yn ol y newyddion diweddaraf, y tebygolrwydd o ryfel Ewropeidd oedd yn hytrach yn cynyddu.

Tra phwysig o Loegr.—Ion. 11, y Barnwyr ar achos yr Alexandra a draethasant eu barn yn ffafriol i bercheuogion yr Alexandra. Ond codir yr achos eto i Lys uwch, "*Court of Exchequer Chamber*," ac efallai i Dŷ yr Arglwyddi.

MARWOLAETHAU YN NGHYMRU.

RHAGFyr—

- 2, David Evans, Owmbarau, 58.
- 6, Morgan Hughes, Byrgoed, Llandderfel, 85.
- 5, Mary, merch John a Margaret Bryaut, Tre-cyuan, yn 21 oed.
- 6, John Jones, amaethwr, Gwaenyug bach, ger Dinbych, 63.
- 7, Jane, merch hynaf John Hughes, Gelli Beule, Bettws y Coed, 25.
- 10, Mrs. Rose Hughes, (mam y diweddar Mrs. Parry, o Cassia) yn ei phreswylfod, 12 Melbourne st., Everton, Liverpool, yn 66 oed.
- 11, yn 78 oed, Thomas Glyane Jones, draper, Hewl, Mostyn.
- 12, Hugh Ellis, New Butcher's Arms, Dinbych, yn 30 oed.
- 8, Edward Griffiths, grocer, Wyddgrug, 70.
- 14, David, mab John Tudor, Glandilas mawr, ger Machynlleth, 22.
- 16, Mary, merch John Davies, Glanmybryn, ger Machynlleth, 18.
- 15, John Parry, Llandrillo, (gynt o Cas caregog) yn 86 oed.
- 17, Evan Lloyd, cariwr, Ceryg y druidion, 74.
- 20, yn 70 oed, Mrs. Mary Hughes, mam Robyn Wyn o Eifon.
- 18, yn Nolgellau, Mr. Wm. O. Jones, (Gwilym Ogwen) percheuog Swyddfa Y Dygodydd, Y Cronici, a'r Ardd (gynt o Bethesda), yn 25 oed.
- 18, yn 29 oed, Rowland Hughes, Brondirion, Ffestiuiog, pummed mab John Hughes, o'r un lle.
- 18, Owen Jones, 17, Nash Grove, Liverpool.
- 22, Edw. Davies, gŏf, Foel, Garthbeibio, 86.
- 24, yn 73 oed, Sarah, priod y diweddar Moses Roberts, stone cutter, Dinbych.
- 24, Mary Pierce, Dolgareg ddu, Blaenau Ffestiuiog, merch i'r diweddar Thos. Pierce, Tan rhiw, Penmachno, yn 17 oed.

IONAWR—

- 1, Anne, priod Hugh Thomas, Gof, Llanllechid, Arfon, yn 26 oed.
- 2, yn Sychnant Cottage, Llanafanfawr, Brycheiniog, yn 70 oed, Catherine, priod John Williams, diweddar o Nantlle, Llanddwrog.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M a r t h .

Bod yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.		Llythyr oddiwrth weinidog yn y fyddin, ...	85
Y Parch. Lewis Everett, Dyserth, ...	65	Ymweliad & Newburgh, O., ...	86
Sylwedd pregeth — claddedigaeth Robert R. Jones, ...	67	Emporia, Kansas, ...	86
DUWINYDDIAETH.		South Bend, Minnesota, ...	87
Gweddi ddirgel, ...	68	Butternut Valley, Minnesota, ...	87
Dyddanwch Duw, ...	70	Donation y Parch. Daniel Rowlands, ...	88
Cwyn Duw yn erbyn Ephraim, ...	72	Anrheg i weinidog, ...	88
Danfoniad y Messiah, ...	78	Cofiant milwr Cymreig, ...	88
LLENYDDIAETH.		Cyfarfod trimisol Tallmadge, ...	90
Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, ...	76	Anrhegion (<i>Donations</i>), ...	90
CYNULLEIDFAOLIAETH.		Ganwyd, ...	91
Undeb Cynulleidfaol i Gymru, ...	77	Priodwyd, ...	91
ADDYSG CYFFREDINOL.		Bu farw, ...	91
Llenlith, ...	80	Diolchgar gydnabyddiaeth,—Y Reilffordd at y Môr Tawelog,—Ymruthriad i'r talaethau gogleddol,—Aneswmythder yn myddin y gelynyon,—Mynediad llwyddiannus trwy Alabama,—Louisiana yn ymbarotoi i fod yn dalaeth rydd,—Texas yn ymlwybro at ryddid,—Gwneud caws ar y Sabboth,—Cymorth i'r milwyr cleifion a chlwyfedig, ...	94
BARDDONOL.		HANESIAETH DRAMOR.	
Baner Haddwch, ...	82	Rhyfel wedi tori allan yn Ewrop, ...	94
Penillion ar farwolaeth Wm. Jones, ...	82	CYNEU.	
Myfyrion am fy anwyl nith, ...	82	Marwolaethau, ...	95
HANESIAETH GARTREFOL.		Gair at blant Gomer yn U. D. America, ...	95
Cyfarfod Jubili Pottsville, ...	83	Areithiau ar America, ...	96
Ymweliad Caredig, ...	83	PERORIAETH.	
Cofiant Miss Dorothy Griffiths, ...	83	It is I, be not afraid, ...	96
Cyfarfod chwarterol canolbarth Ohio, ...	85		
Beibl Gyndeithas Freedom, N. Y., ...	85		
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ...	85		

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT BIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—D. P., Steuben, diweddar o Waterville, 1.50; J. W., Bangor, 15; M. W., Coal Valley, 1.50; W. R. H., Fall River, 1; J. L. R., Providence, 5.25; D. D. D., Ixonia, 5; R. L. R., Harrisburgh, 1.50; D. O., Tallmadge, 9; J. T. J., Burlington, 3; W. M., West Bangor, Pa., 11; D. G. E., Radnor, O., 6; D. P., Utica, 13; J. D. J., Utica, 10.25; J. J. W., Slatford, 1.50; W. O., Little Falls, 3; J. C., Waterloo, 1.50; W. G. R., Wellsborough, Pa., 5; J. W., Morrisville, 3; J. M. L., Sioux City, trwy law Mrs. E., Remsen, 2; J. M. W., Pittston, 5; J. W. E., Beaver Dam, 3; R. G. R., Ninety-six dros Mrs. Gaenor Jones. Llandderfel, 2; D. L., ysw., Plymouth, 5; G. D., eto, 1; E. L. J., Emporia, Kansas, 7; Parch. D. R. D., Brady's Bend, 5; Mrs. Johns, Palmyra, trwy law Parch. J. L. L., 2; R. R. J., Nelson, dros E. F., 6; E. G. H., 6; J. J. E., 1.50; a J. H. R., 1.50; H. D. J., Holland Patent, 1.50; D. E. E., Pittsburgh, (C. a L. H. & Co.) 47.15; R. S., East Randolph, 2; E. N. W., Dodgeville, 5.50; J. T., Fox Lake, 3; E. O., Holland Patent, 1; T. M., Coal Valley, 1.50; W. W., 2nd., Palmyra, 1.50; T. J., Manaw Floyd, 1.50; W. R., eto, 1; E. W., Trenton, 4.50; G. E., Urbana, O., 15; E. M. J., W. R. W. a R. J., Douglas Flat, Cal., 4.50; D. B., Blossburgh, 10; D. J., Blossburgh, 5; D. D., Columbus, O., 1; Parch. J. H. J., Westchester, Ind., 10; E. R., North Jackson, 1.50; J. R. J., Sandusky, yn awr o Utica, 1.50; W. G., West Castleton, 12; C. R., New York, 1.50; Parch. W. D. W., Deerfield, 1; W. J. R., Wellsborough, Pa., 1; J. S. M., Georgetown, Iowa, 5; J. T. D., Wales P. O., Ohio, 6; J. B. D., Paddy's Run, 3.

Hefyd, oddeutu cartref, H. T., Remsen, 1.50; W. R., eto, 1.50; Mrs. J., eto, trwy R. R. R., 1.50; D. W. J., eto, trwy yr un, 1.50; J. R. G., Steuben, 1.50; W. H. J., Bethel, 3.25; J. D. G., Remsen, 1.50.

Oa bydd rhifynau yn cael eu dychwelyd, rhoddor enw y P. O. o ba le y daufonir hwynt.

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WILLIAM SPURRELL. Utica: J. JAMES JONES. 808 pp. \$1.25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob tenlu Cymreig yn yr unol dalaethau. Fel cydymdeith i'r ysgrienydd, heu neu ieuanc, mae yn aumbrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd orioed yn America, mewn cyflawnder a helathrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r osmwythdra gyda pha uu y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes yuddo ddiu o'r "gerwiudeb" sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei argamul fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan rym yr holl sylwedd-eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er oiwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherseiniol. Hefyd mae yn nodi allan gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn. gyda rhoddi eu gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwiladau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolhuigion goreu a'r ysgrienywyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw cyhoeddydd Americanaid wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull teilwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bria, ond ni wneir sylw o wa archiad heb y tal i'w chanlyn. Cyfeirir, J. JAMES JONES, Box 126 P. O. Utica, N. Y.

2u'64—1y

CADWALADE RICHARDS, TEMPERANCE HALL, 141 WEST BROADWAY NEW YORK.

Mewn cygylltiad a'r Llinell o Agerlongau mwyaf llwyddiannus yn y byd.

Mae C. Richards yn teimlo dyddordeb anghydmarol, ei fod yn gallu hybysu ei aneirif gyfeillion, ei fod wedi ymrwymo am ffwyddyn arall i weithredu gyda meddianwyr y Llinell ganlynol o Agerlongau, y rhai ydynt yn dyfod yn direct o Liverpool i New York bob wythnos, ac yn yr haf nesaf deuant ddwywaith yn yr wythnos, sef:

City of London,	Kingscross,	Edinburgh,
" " Baltimore,	City of New York,	Glasgow,
" " Manchester,	" " Washington,	Edna,
" " Limerick,	" " Cork,	

JOHN G. DALE, 15 Broadway.

Mae o'r pwys mwyaf i'r cyhoedd ddeall nad oes un Llinell wedi bod mor llwyddiannus a'r un uchod. Er ei sefydliad ni cholodd oud un o honnynt, yr hyn a ddygwyddodd tua deg mlynedd yn ol. A pheth arall sydd angenrheidiol i'r cyhoedd wydd a sylwi arno ydyw, mai hon yw yr unig Llinell sydd yn dyfod yn direct o Liverpool i New York. Deallied y cyhoedd hefyd y cludir personau a theuluocdd gyda yr Agerlongau aunghydmarol hyn, mor isel ag unrhyw linell arall y rhai nad ydynt yn meddu y rhagoriaethau uchod.

Bydd un o'r Agerlongau uchod yn cychwyn o New York bob dydd Sadwrn, ac o Liverpool bob dydd Mercher, ac ar ol y cyntaf o Ebrill bob dydd Sadwrn a phob dydd Mercher.

Mae C. Richards hefyd yn parhau mewn cygylltiad a Hwyli-Longan yr Hen

"BLACK STAR LINE."

a theimla nad oes eisiau oud yn unig eu henwi, gan fod miloedd o Gyfry yn America yn dystion o'u rhagoriaethau a'u cyffusterau.

Adelaide,	Bridgewater,	Chancellor,	Resolute,
Australia,	Cultivator,	Constitution,	Turton,
Belle Wood,	Concourse,	John Bright,	Univers.

Fel na bydd i'm cyfeillion gael eu cadw yn Liverpool yn hwy na byddont yn dewis, ymrwymir y bydd i un o'r Llongan uchod hwylio o Liverpool ar yr 8ed a'r 24au o bob mis.

WILLIAMS & GIBSON, 40 Fulton St.

Mae'n hybysu bellach i'r Cymry yma ac yn yr Hen wlad fud y

TEMPERANCE HALL

yn meddu yr holl gyfleusaderau angenrheidiol er gweinyddu cyfuro i'r ymfudwyr ar ei taith naill ai o Gymru neu yntau i Gymru, heb i ni fanlyu arwynt, a bod y prisiau mor gymedrol fel na chuir neb un amser yn anfeddioni o herwydd hyn.

Deallied fy nghyfeillion y byddaf yn cyfarfod pob un o'r llestri uchod ar eu dyfodiad i New York, fel na chaut eu twyllio gan ddyuon diegwyddor.

Yr ydym ni yn cymeradwyo Mr. C. Richards i ymfudwyr fel dyn y gallaut roddi yr ymddiried mwyaf yuddo:

William Rowlands, D. D.,	{ Gweinidogion y Meth. Califfinaidd.
William Roberts,	
Howell Powell,	
J. Edred Jones, M. A.,	{ Gweinidogion y Bedyddwyr.
Alfred Harries,	
J. W. James,	
R. D. Thomas,	{ Gweinidogion y Cynulleidolaion.
David Price,	
Morris Roberts,	
Robert Everett, D. D.,	{ Gweinidogion y M. Wesleyaidd.
R. L. Herbert,	
H. Humphreys,	
Lewis Meredith,	

☞ Sylwer—anfoner pob llythyr fel hyn:

CADWALADE RICHARDS,
141 West Broadway,
New York City.

3u'64—1y

BU FARW.—Yn mhlwyf Trenton, Chwef. 26, Mrs. JONES, gweddwr y diweddar John G. Jones, a'r un dydd, yn yr un plwyf, Mr. JOHN POWELL.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 25, RHIF. 8.

MAWRTH, 1864.

RHIF. OLL 291.

Buchdraithodaeth.

Y PARCH. LEWIS EVERETT, DYSERTH.

O'r Dygddydd.

Y mae rhestr byddin y gweinidogion Annibynol wedi ei bylchu yn ddiweddar, mewn amryw gymydogiaethu yn Ngogledd Cymru. Y mae gwrthdrysych ein Cofiant byr presenol wedi ei rifo erbyn hyn gyda rhai a fu, ac y mae yn teyllngu sylw cyhoeddus. Dilynodd y diweddar Jay o Beth yn ei ddarlithiau, y Cristion fel Oristion, yn holl daith ei fywyd a'i angen yn fanwl iawn. Cymerodd olwg arno yn ei holl agweddau yn mhob man,—yn Nghrist, yn yr ystafell ddirgel, yn y teulu, yn yr eglwys, yn y byd, yn ei lwyddiant, yn ei aflywddiant, yn ei gystuddian crefyddol, yn ei lawenydd ysbrydol, yn angen, yn y bedd, ac yn y diwedd mewn gogoniant. Ni fyddai yn briodol i ni yma ddilyn hanes bywyd Mr. Everett gyda y fath fanylder. Bydd ychydig o nodiadau cyffredinol arno yn fwy cydweddol ag amcan hyn o Fygraffiad.

Ganwyd ein Cyfaill Ohwefror 20, 1799, yn Ngronant, yn mhlwyf Llanasa, yn sir Ffaint. Yr oedd ei rieni yn denlu crefyddol—yn byw yn Ngronant, ac yn aelodau o'r eglwys Annibynol yn Newmarket, dan weinidogaeth y Parch. Thomas Jones—ei dad yn Oruchwyliwr ar waith mwn plwm ger Gronant er's blynyddau lawer. Wedi hynny symudodd y teulu i fyw yn y Felindre, gerllaw Newmarket. Bu ei rieni fyw hyd oedran teg. Yr oedd ei dad yn arfer ei ddawn fel pregethlwr achlysurol gyda'r Annibynwyr, ac wedi bod yn dra llafurus a llwyddiannus yn ei gymydogiaeth fel cynghorwr, a chefnogwr yr Ysgol Sabbothol.

Cafodd ein brawd addysg dda, mewn ysgolion cymeradwy er yn fachgen. Yr oedd ei ysgriflenlaw yn dloes a glân, ac yn rhagori ar y cyffredin. Bu yn gwasanaethu fel ysgrifenydd mewn masnachdai enwog yn Manchester, yn adeg gynarol ei fywyd. Yr oedd ef yn ymwybodol o fod dan argraffiadau crefyddol er yn more ei oes. Ymunodd ag achos yr Arglwydd yn Nimbich, yn ystod yr amser yr oedd

ei frawd, y Parch. Robert Everett, (yn awr Dr. Everett, America,) yn weinidog yno, ac yno y derbyniwyd ef i aelodaeth eglwysig. Yr ydoedd ef o deimladau naturiol lled dwymn a gwresog, ac felly nid hir y buwyd heb wybod fod ynddo daedd at y weinidogaeth gyhoeddus. Ni allai na fynegai yr hyn a welodd ac a glywodd. Yr oedd yn meddiannu'r ddawn ymadrodd llithrig a dedwydd, ac yr oedd yn nodedig o effeithiol mewn gweddi gyhoeddus. Fel hyn, yr oedd yn naturiol i'w gyfeillion ei annog i arfer ei ddawn yn gyhoeddus, ac i bregethu. Yn fuan wedi ymgymeryd a'r gwaith, rhoddodd brofion boddhaol i'r byd fod ynddo gymhwysderau gweinidogaethol. Derbyniodd alwad unfrydol yn fuan oddiwrth eglwys oedd heb fod yn nebell o Ddinbych, sef Llangwyfan; ac wedi cydsynio a'u gwahoddiad, neillduwyd ef yn gyhoeddus i waith cyflawn y weinidogaeth. Yr oedd hyn yn y flwyddyn 1881. Wedi bod yn llafurio yno, gyda graddau mawr o lwyddiant, derbyniodd alwad drachefn oddiwrth eglwysi Llanrwt, Trefriw, a Nantyrhiw. Cytunodd a'r anogaeth, a symudodd yno, a bu yn llafurio dros yspaid naw mlynedd, gyda graddau o lwyddiant mwy na chyffredin. Dechreuodd ei weinidogaeth yn y lleoedd unedig hyn yn y flwyddyn 1835. Yn nhymer ei weinidogaeth ynddynt, bu yn anogaethol i godi tri o bregethwyr, y rhai sydd yn weinidogion sefydlog ar eglwysi Cynulleidfaoel. Yr oedd yn ddirwestwr ffyddlon a selog.

Bu yn dra gweithgar a llafurus mewn amryw gylchoedd mewn cymydogiaethau yn y wlad o amgylch. Ni arbedai deithio nac ymboeni yn y "gair a'r athrawiaeth," ac er gwneuthur daioni yn mhob man y gallai gyrrhaedd iddo. Yr oedd ei feddwl wedi bod dan argraffiadau dwysion iawn byth ar ol y waredigaeth ryfedd a gafodd o beryglon ystorm eira, pan y cyrchai at ei gyhoeddiad, ar noson waith, i le a elwir Brwynog, ar y brynau uchel sydd yn cylchynu Nantbwilchyrheiyron, gerllaw Llanrhuochwyn. Yr oedd yn fynych o deimladau lled isel ac ofnus, ac oblegid hynny yr oedd wedi cymeryd un o'r plant yn gwmni ar y pryd. Wedi cyrrhaedd i'r mynydd, daeth y

llawch eira mor drwm, a chysgodion y nos mor dywyll, fel y collasant eu llwybr yn lân. Buont am oriau yn gwibio yn ol ac yn mlaen, gan ymdroi yn gyffrous ar y llwybr, heb allu mewn un modd gael gafael ar y cyfeiriad priodol, nes yr oedd ef yn mron a chwbl ymddyrsu, a'r bachgen wedi ymollwag i wylo, yr hyn a wna'i ei deimladau yn waeth. Ond eto, er hyn i gyd, pryd yr oedd anobaith yn ymyl eu llethu, daethant megys yn ddanweiniol o hyd i'r lle; a mawr oedd y gorfoledd a'r diolchgarwch, a'r canu a'r diolch, am yr arweiniad i ddiogelwch o ganol yr ofnau a'r peryglon mawr. Er fod yr amser dechreu wedi myned heibio yn mhell cyn iddynt gyrhaedd y tŷ, yr oedd yno deimladau tra boddhaol gan y pregethwr a'r gwrandawyr; a chwasant oedfa lewyrchus iawn, wedi yr holl bryder, y tybiau, a'r ofni a fu yn gwasgu arnynt yn hir.

Yr oedd yr achos crefyddol yn Llangwyfan, erbyn y tymor hwn, wedi ymddirwio i raddau mawr; a theimlai y bobl yno awydd mawr am iddo ddychwelyd i hen gylch ei lafur, gan hyderu y byddai hyny, dan fendith yr Arglwydd, yn foddion i adferu yr achos i'w sirioldeb blaenorol, ac felly fu. Cafodd y faint o weled yr achos yn y lle hwnw, cyn hir, wedi lloni ac ymgyrffian, ac arwyddion gobeithiol arno.

Yn fuan wedi hyn, teimlodd ei ieuchyd cofforol yn gwanhau, a'r yni grymus a feddai gynt yn llesgân, fel y ofnai nad allai ymgynal yn hwy yno; ac felly yn raddol, drwy gynghor meddygon, rhoddod ei ofal gweinidogaethol i fyny. Symudodd i gyfaneddu yn nghymydogaeath y Rhyl, o fewn cyrrhaedd i rai o'i berthynasau oedd yn preswyllo yno yn barod. Bu am ystod o tua blwyddyn heb fod mewn cysylltiad ag un eglwys neillduol. Yr oedd dan yr argraff o fod ei lafur yn y lle olaf wedi effeithio ar ei gyfansoddiad yn drwm iawn. Yr oedd yn arfer cerdded i bregethu i le a elwir Hwlcyn ar brydnawn y Sabboth, ac oddiyno draohesf i Lanelwy erbyn yr hwyr. Bu yn cerdded gryn ugain milldir, gyda phregethu dair gwaith y Sabboth, hyd y gallodd. Wedi methu o hono yn lan, darfu i Mr. Robert Pierce,* Green, Dinbych, bwrcasu merlyn iddo, yr hyn a fu yn gryn gymhorth iddo yn wyneb y teithiau am dymor hir. Ar ol ymryddhau oddiwrth y llafur hwn, teimlodd ei hun yn ymadnewyddu eilwaith yn fuan. Cyn gynted ag y meddyliai ei fod yn ddigon gwrol i ail afael yn ei waith, ni allai ymfoddloni i oedi yn hwy. Yr oedd achos

Horeb, Ochryfoel, Dyserth, y pryd hwn mewn cyflwr tra isel a diymgeledd. Anogwyd ef i gymeryd gofal y lle. Ymwrolodd at y gwaith yno. Cododd y gwrandawyr, a llonodd yr eglwys. Dechreuodd gadw ysgol ddyddiol yn y lle, a bu yn fendith fawr i'r gymydogaeath mewn llawer modd. Yr oedd hyn yn gryn gyfnewidiad mewn man ag yr oedd yr addoldy wedi bod am fisodd bwy gilydd yn gauad, a phob arwyddion fod y canwyllbren wedi ei symud o'i le.

Aeth i bregetha ar Sabboth yn mis Ebrill diweddaf i gymydogaeath y Wyddgrug; ac wedi llafur y dydd, dychwelodd i'r dref yn yr hwyr, a lletyodd ym nhŷ ei fab. Cafodd fath o ergyd o'r parlys mud, ag a drodd yn angen iddo cyn pen ychydig ddyddiau. Bu farw yn y 65 flwyddyn o'i oedran. Claddwyd ef yn mynweat blwyfol Newmarket. Yr oedd y dyrfa anarferol o luesog oedd wedi ymgynull i ddangos eu parch olaf i'w goffadwriaeth, yn dangos pa mor serchus ydoedd yn ngolwg pawb a'i hadwaenent. "A gwŷr bucheddol a ddygasant *Everett* i'w gladdu; a hwy a wnaethant alar mawr am dano ef." Gadawodd weddw, a nifer o blant i alaru eu colled ar ei ol. Nid oes neb na ddywed fod "coffadwriaeth ein cyfaill yn fendigedig."

Bu gwrthddrych ein Cofiant, ar un adeg, pan yr ydoedd yn wael ei ieuchyd, yn cynyg ar orchwyllion amaethwr, mewn tyddyn bychan a elwir Cefa ab Ithel; ond nid oedd ef at y gwaith hwnw ond tebyg i Dafydd gynt pan wedi ymwisgo yn llurig a ohydag arfogaeth Saul. Trodd yr anserau yn ddrwg, fel y dywedir yn gyffredin, a daeth pethau i dywyllu arno yn fuan, fel y barnai nad oedd dim yn well iddo na cheisio ymgludo oren y gallai mewn sefyllfa o lai o ofalon a phryder; ac felly yr arweiniai rhagluniaeth y nef bethau y bywyd hwn iddo ef, er ei ddwyn i orphen gwasanaeth ei dymor yn y gyiran hon o winllan ei Arglwydd. Dywedai ar y pryd ei fod yn colli ei ddefnyddioldeb yn y pethau mwyaf; ac fel yr oedd yn cryfhau yn ei ieuchyd, yr oedd ei awydd i ymryddhau oddiwrth y gofalon hyn yn cynyddu, a phob peth yn cydweithio er ei ddychwelyd i gylch ei lafur gweinidogaethol.

Nodweddion naturiol mwyaf eglur Mr. Everett oeddynt, "tyner iawn ei deimlad,"—"cariadus dros ben,"—"haelionus, yn ol ei allu, fel nad allai edrych ar dlodi yn neb heb geisio ei gynorthwyo." Fel pregethwr, nid ystyrid ef yn bregethwr mawr, yn ol yr ystyrydd gyffredin a roddir i'r fath ddarnodiad; ond yr oedd pawb yn ei ystyried yn bregethwr da.

* Brawd ydyw Robert i Thomas a John Pierce, Kane County, Illinois, America.

Yr oedd yn sicr o hwyl, oblegid gwresogrwydd ei dymher, lithrigrwydd ei ddawn, a seingar-wch ei lais. Yr ydym yn coffo yn burion am rai o'i ymadroddion cyffredin, pan y byddai wedi cael yr awel "denuu lem" i chwythu

"O fryn Caersalem newydd,"

a chodi tymher ei wrandawyr i dynerwch nefol. "O Iesu anwyl, dyma y Cyfaill goren o bawb, yn wir." "O Iesu anwyl, pwy, wedi ei weled, a all beidio ei garu a'i ganmol?" &c. Yr oedd yn wrandawr dengar iawn hefyd. Meddylw'n nad ydym yn rhyfygu dim pan y dywedwn ein bod yn tybio i ni ei weled, wrth wrando, yn edrych mor foddhaol, a gydag Amen mor gynhes, ac â'i napeyn yn sychu ei dda-grau gloewon, mor deimladol nes codi y pregethwr i hwyl, a hyny yn cydfeithio ar bawb eraill yr un modd drwy yr addoldy i gyd. Fel gweddiwr, yr oedd yn hynotach na'r cyffredin. Arferai daerni gafaelgar o flaen yr orsedd yn wastadol, ac yr oedd yn gyffredin yn tynu y nefoedd i lawr ar deimladau pawb. Olywgom un chwaer grefyddol yn tystio, ei bod yn credu i'w weddian effeithio ar ei hiechyd. Yr oedd yn pregethu yn nhŷ amaethwr, lle yr oedd y wraig, yr hon oedd yn egwan o ran iechyd, ac heb fod un amser o'r bron yn meddu ar nerth corfforol cyffredin, yn gwrando. Yr oedd y brawd yn dechreu yr oedfa, ac yn gweddio yn neillduol ar ran y wraig am adferiad iechyd naturiol; ac mor effeithiol ydoedd, fel y tystiai hi, yn mhen blynyddoedd ar ol hyny, iddi gael graddau o welliad, nad oedd wedi ei llwyr adael hyd y pryd hwnnw. Nid oes genym ond gadael y sylw hwn am ei werth, heb allu sicrhau dim yn mhellach na gwirionedd yr adroddiad.

Oafodd ein cyfaill ei ran o drallodion y byd hwn, fel pob Cristion arall; ond ynddynt oll, yn oedd yn ymburo ac yn ymloewi. Tystiai nad oedd "dyoddefiadau yn amser presenol hwn, yn haeddu eu cyffelybu â'r gogoniant a ddatguddir i ni." Y mae nifer o weinidogion yr un enwad yn tynu at yr un oedran. Ychydig o flynyddoedd yn mlaen a rydd newidiad mawr ar restr yr enwan sydd heddyw ar y maes. Ein braint ydyw cael adnabod ein tymor, gweithio ein diwrnod mewn ffyddlondeb yn y winllan, gorphwys yn heddwch ein Meistr a chael codi ar ei ddolw.

SYLWEDD PREGETH,

A draddodwyd yn nghladdedigaeith ROBERT R. JONES, 81 Gat., Co. O, Gwir. Wis. Gwel OENHADWR Rhag. 1868.

MARC 14: 8, "Hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth."

Dygwyd cymeradwyaeth y testyn gan Iesu Grist i Mair (inae yn debyg) chwaer Martha a

Lazarus. Ymddengys nad oedd ei haberth yn rhyw hynod fawr o ran swm—ychydig droe ddengain dolar; ond gan ei bod hi mewn amgylchiadau lled isel, yr oedd ei hoffrwm yn wir fawr, yn cynwys eithaf ei gallu. Mae Iesu Grist yn gofyn pawb o honom yn ol ei gymwysder a'i alluoedd ei hun.

Benthyciwn y gymeradwyaeth er dweyd gair neu ddau mewn cysylltiad a'r brawd ymadawedig, gan y credwn y gwedda y geiriau iddo yn gystal ag odid neb yn ein hadnabyddiaeth—"Yr hyn a allodd hun."

1. Er cyrhaedd addysg. Ni chafodd y brawd hwn fel y gwyddom awr erioed o fan-teision colegaid ac athrofaol, yn amgen ysgol ranbarthol (*District School*), a gwyddom oll i fesur am ei ymroddiad difino a'i lwyddiant hefyd mewn meistrolï darllen ac ysgrifenu Cymraeg a Seisonaeg, rhifyddiaeth a gramadeg—fel mae yn debyg, a rhoi y gwahanol ganghenau yn nghyd, y byddai yn rhaid i'r goren fu ac sydd yn y rhanbarth hyn fod yn all iddo.

2. Mewn cynorthwyo ei rieni i ddod trwy galedi a thlodi. Ei riaint oeddent yn mysg sefydlwyr cyntaf y faugre hon, ac yn ol yr arfer yn dylodion; heblaw hyny, wedi gweled llawer o afiechyd wrth ddwyn eu plant i fyny, pa rai oeddent eto yn fân. Mae cannoedd o Gymry yn America yn gwybod beth yw bod yn dylodion yn mysg sefydlwyr cyntaf yr anialwch, fel nad oes eisiau rhoi eglurhad ar eu sefyllfa. Am y teulu hyn, Robert oedd yr hynaf o'r plant ar ba un y gallent ymddibynu, yn gyntaf am ychydig gymorth, a gwyr y cymydogion oll am ei sefydlogrwydd a'i ymdrech er eu cynorthwyo. Ni esgeulusodd erioed ei waith. Ni wariodd erioed ddolar afraid. Ni ddangosodd erioed un gradd o ddim tebyg o anufudd-dod i'w dad mewn dim, ac ni bu erioed wythnos o gartref, hyd oni ymrestrodd yn erbyn y gwrthryfel melldigedig sydd wedi tori allan yn y wlad hon.

Diamben y gall y teulu hwn briodoli eu safle cysurus yn y byd heddyw i gysondeb a ffyddlondeb eu mab Robert, yn nghyd a'r plant eraill ieuengach nag ef, fel un achos o hono. Pe bai holl fechgyn Cymry y sefydliad yn esfelychu Robert Jones yn y pethau hyn, arbedid peth gofid weithiau i rieni. "Hyn a allodd" hwn.

3. Yn nylanwad ei esiampl yn mysg ieuentyd ei hadnabyddiaethi. Nid wyf yn golygu fod ein cenedl ieuainc yn y sefydliad yn waeth na sefydliadau eraill, ond yn hytrach yn gogwyddo i'r ochr orau; a pha beth bynag a all fod o le yn mysg ein ieuentyd mewn oferedd, halogi y Sabboth, yfed, arfer iaith anweddus, &c.,

cyfeiriai eu meddyliau oll gartref ac o gartref at eu cyfaill ymadawedig Robert Jones, a gwn na chwasant yr un math o anogaeth nac esiampl erioed oddiwrtho at un rhith o oferedd beius, ond yn hollol i'r gwrthwyneb. "Yr hyn a allodd."

4. Fel un ffyddlon gyda phob sefydliad da, yn enwedig yr Ysgol Sabbothol a'r gymdeithas ddirwestol. Ei gywirdeb a'i ffyddlondeb, fel aelod ac ysgrifenydd y cynmdeithasau hyn am flynyddau, sydd yn gwbl hysbys trwy y sefydliad, fel nad oes eisiau ymhelaethu. "Yr hyn a allodd."

5. Fel milwr i amddiffyn ei wlad yn erbyn y gwrthryfel. Dichon fod rhai wedi ymrestru oddiar ragorach cymhelliadau, gan yr ystyriom fod ofn y drafft yn meddun llaw arbenig fel cymellydd iddo ef; ond dian fod llawer wedi ymrestru oddiar waelach dybenion na hyna, a hyn mewn rhan, mae yn debyg, yw yr achos fod y gwrthryfel wedi para c'yd ac mor annhebyg heddyw a derfynna. Wedi ei ymrestriad credwyf nad oedd ar y maes burach calon dros les y wladwriaeth, nac ewyllys fwy parod at ei holl ymrwymadau. "Yr hyn a allodd."

6. Fel crefyddwr. Bn yn aelod crefyddol gyda'r Annibynwyr yn Ardal y Coed ger Dodgeville am naw mlynedd. Efe oedd y mab ieuanc cyntaf a ymunodd trwy broffes gyda'r achos yn y lle. Gwelwyd amser da ar grefydd yma gyda golwg ar ieuenc'yd wedi hyny.

Iir gofir gan rai am olwg striol y blynyddau 1868 a '59, pan enillwyd bron holl ieuenc'yd yr ardal yn grefyddol. Gwir fod golwg lled wahanol arni yma heddyw, o ran dylanwad yr eglwys ar y werin, i'r hyn a fu, canys wrth ba ddrws y gorwedd y bai. Dinu ei bod yn llawn bryd i baw b edrych gartref wrth ei ddrws ei hun. Robert Jones oedd y blaenffwrth yn mysg ieuenc'yd yr ardal; ac er fod amryw o'i gyfoedion a ymunasant yn ddilynol wedi dal eu tir yn dda, eto gellir dweyd na ddarfu i un o honynt erioed ddangos mwy o sefydlogrwydd, ffyddlondeb a phenderfyniad, na byw allan fywyd mwy addas i'r efengyl nag efe; mewn gair, yr oedd ei fywyd crefyddol, fel y gwyr pawb a'i hadwaenai, yn rhagori braidd ar y goruon o'r genedl ieuanc.

Fel prawf o'i fywyd cyhoeddus wedi ymadael o gartref, rhoddwn dalfyriad o rai sylwadau yn llythyr James J. Jones at ei dad.

"Peth arall sydd genych yn destyn llawenydd, a'r prif beth hefyd, sef y gobaith o iddo farw yn ddedwydd. Credwyf yn ddiysgog fod Robert yn ganlynwyr ffyddlon i Iesu Grist.

Nid oedd ynddo y duedd leiaf i lithro gyda phrofedigaethau ieuenc'yd a chwantau yr oes. Pan fyddai y llawys wrth y cardian neu ryw ffolineb arall, byddai ef o'r neilldu gyda ei Destament. Yn mhob peth yr oedd yn hynod wyliadwrus fel crefyddwr, a diamheu ei fod yn dechren medi o ffwrth ei lafur yn y gwynfyd tragwyddol. Fel milwr yr oedd yn hynod foddlon i'w gyflwr. Pob peth yn dda ganddo ef ar bob amgylchiad. Yr oedd bob amser yn barod wrth yr alwad i gyflawni ei ddyledswyddau, fel nad oedd achlysur byth i'w feio mewn dim, a thystiolaeth pawb am dane yw, *'Robert was a good boy.'*"

ADDYSGIADAU. Nad oes dim yn hynodion ein bywyd yn ein diogelu rhag ymosodiad cystudd ac angau. Yn nghanol bywyd a defnyddioldeb, pan yr ym'dengys yn fynych yn fwyaf anhawdd ein hebgor—am hyny na roddwn ein pwys ar ddim o'r pethau a welir.

Mai cynllun tylawd i'r eithaf yw gadael ein pethau pwysicaf heb eu sicrhau hyd yr adegau diweddaf a mwyaf anafateisiol. Tylawd i'r eithaf faasai ar Robert Jones i geisio dechreu crefyddu tan gystudd trwm yn yr ystyby, yn mhell o gartref, yn nghanol dyeithriad, lle nad oedd efallai fawr o fanteision crefyddol yn ei gylch, nac ond ychydig ond odid o ofal gam neb o honynt pa fodd yr oedd yn teimlo. Ond pa mor sychlyd bynag oedd hi arno o ochr y ddaear, diamheu genyf fod hen gydnabyddiaeth rhyngddo â'r "Cyfaill a lŷn yn well na brawd," a eban fod hwnw yno yn cyweirio ei wely, yr oedd yn ddigon hawdd gorwedd arno, er mai gwely yr *Hospital* oedd. Heddwch i'w lwch. Yngysured y teulu fel rhai yn meddu gobaith, a Duw o'i ras a fendithio y tro iddynt hwy, yn nghyd a'r cymydogion oll, trwy Iesu Grist, Amen.

EVAN OWEN.

Duwinpddiaeth.

GWEDDI DDIRGEL.

MATT. 6: 6.

Gweddi yw deisyfiad taer am ryw fendith—nid am fendithion—canys un peth all yr enaid deimlo yn ddwys ar yr un waith. Ein Tad nefol yw gwrthrych gweddi. Gweddi ddirgel yw tywalltiad ein calon, neu ein deisyfiad, ger bron ein Tad mewn dirgel fan. Nid oes un dyn duwiol yn amheu ei ddyledswydd i weddio yn ddirgel; am fod profion o'n dyledswydd mor eglur. Matt. 6: 6, a 14: 28. Eto dian y tybia llawer eu bod yn Gristionogion ac yr ant i'r nefoedd, pan y gwyddant nad ydynt yn gweddio. Beth! Crist gweddigar a Christion

diweddi! Dyn annuwiol yn myned i'r nef-oedd! Anmhosibl! Na thwyllwn ein hunain—pob duwiol a weddia.

1. Y mae gan bob Cristion le pennodol i weddio yn ddirgel—"Dy ystafell." Yr oedd gan yr Iuddewon ystafelloedd ar nen eu tai i weddio ynddynt. Pan yr oedd yr hen Buritaniaid yn adeiladu tŷ, gwnaent ystafell weddi ynddo, ac am hono yr oedd y gofal blaenaf a phenaf; ond yn awr nid oes son am ystafell weddi. Mewn tai mawr mae ystafelloedd i wneud pob peth i'r corff—ystafell iddo eistedd, bwyta, cysgu, a gwisgo; ond dim un i weddio. Gwneir pob gwasanaeth angenrheidiol i'r corff yn y tai bychain. Pamor lleid a wneir i'r enaid sydd gymaint ei angen, a'i gyflawniadau mor bwysig. O! pa mor bell y mae dyn wedi myned i ddyrswch a dwfn drueni, pan y gwneir cymaint o'r corff ac iddo, ac mor lleid i'r enaid gwerthfawr!

Yr oedd gan Iesu Grist fanau dewisol i weddio, a bu manau gan ddynion mawr mewn duwioldeb a defnyddioldeb drwy yr oesau. Am hyny nis gallwn fod yn ganlynwyr Iesu Grist nac yn ufudd iddo heb ein hystafelloedd dirgel.

2. Y mae amserau pennodol i weddio yn ddirgel—"Pan weddiech." Yr oedd gan yr Iuddewon amserau priodol i weddio, sef, y prydawn a'r boreu a chanol dydd, Salm 55: 17; Daniel 6: 10; Actau 3: 1; a 10: 3, 9. Pan y gadewir y weddi ddirgel i ddibynu ar deimlad a chyfleusderau, nid oes cysondeb, sefydlogrwydd, parhad na llwyddiant ynddi; canys mae'r cyflawniad fel y teimlad yn ansefydlog; un diwrnod teimlir yn dda a theimlir llawer, y dydd nesaf teimlir llai, ac ni theimlir dim y trydydd. Pan y teimlir llawer gweddiir llawer, a phan deimlir llai gweddiir llai, a phan na bydd teimlad ni bydd gweddio.

Hefyd ni ddylid gadael gweddio ar gyfleusderau. Y mae pob dyn yn fwy prysur gyda ei orchwylion bydol ar rai amserau na'u gilydd. Os gweddia dyn yn ol cyfleusderau, peidia pan yn ddiwyd, a gwna pan yn segur. A oes rhyw gysondeb, rheswm neu grefydd mewn gadael gweddi pan fyddo gorchwylion bydol yn galw am ddiwydrwydd? Pob gweddiwr a wyr nad oes daioni o weddi ddirgel pan ei gadewir yn unig i deimlad a chyfleusdra. Ddarllenwydd, a wnai di brawf o'r rheol hon, ac os cai ei fod yn well i ti weddio yn ol teimlad a chyfleusdra, gwna felly.

8. Ymneillduad, "Dos i'th ystafell, cau dy ddrws." Y mae yr ymneillduath yn ddeublyg, sef ymneillduath personol oddiwrth orchwylion a dynion y byd, ac ymneillduath

meddwl oddiwrth bob peth daearol. Y mae ymneillduath yn angenrheidiol, am fod y byd yn rhwystr i weddio. Pob gweddiwr a wyr gymaint o rwystr yw swm annymunol y byd i gyfrinachu â'n Tad. Rhaid gadael ein gwaith, Gellir dyrchafu saeth-weddian pan yn gweithio; ond pan yn myned i gyfeillach ein Tad, a deisyf rhyw beth ganddo, ni fynem weithio â'n dwylaw y pryd hyny, oblegyd meluser y gyfeillach a'n dwys deimlad o'n hangen.

Hefyd ymneillduad meddwl a chalon oddiwrth bob peth y byd hwn. Heb y meddwl a'r galon nis gellir gweddio. Rhaid myned i'w hystafelloedd hi, a gyru y lladron allan, a'u glanhau oddiwrth bob halogrwydd ysbrydol. Pwy sydd yn myned â llestri llawn o fudreddi i 'mofyn dwfr glân? Nid oes ynddynt le na chymhwysder i ddwfr; felly calon llawn o'r byd, ac aflan gan bechod, i agosau at ein Tad,—"y mae efe yn bwrw ymaith y rhai llawnion, ond yn llanw y rhai gweigion a phethau da." Y mae yr ymneillduad i'w gadw—"cau dy ddrws." Nid yw y byd yn ei bethau a'i ofalon i fod yn yr ystafell; nid yw yn deilwng o'r cysegr nac yn addas iddo; am hyny cadw-er ef allan. Gwaith hyfrytaf a dymunolaf yr enaid grasol yw cymdeithasu â'i Dad yn yr ystafell.

4. Y gwaith pwysig a buddiol a orchymynir, "Gweddia." Tydi ddyn—pob dyn—y mae gweddi yn ddyledswydd ar bob dyn, yn angenrheidiol a buddiol i bob dyn; canys y mae Duw yn Dad i bob dyn fel ei Greawdwr—Iesu Grist wedi profi marwolaeth dros bob dyn—yr Ysbryd Glân sydd yn ymryson â meddwl pob dyn, oddi eithr y rhai sydd wedi eu rhoddi i fyny i galedrwydd barnol. Pob dyn sydd bechadur ac yn ol am ogoniant Duw Y mae pob dyn yn byw ar garedigrwydd Duw; am hyny dylai pob dyn weddio a diolch o galon. Gweddia pob dyn, naill ai yn anserol neu pan yn rhy ddiweddar. Gweddia yn awr, gweddia drosot dy hun a thros bob dyn—gweddia nes y gwyddot dy fod yn gweddio—gweddia nes llwyddo, ac y byddot yn byw allan dy weddian.

II. Anogaeth driphlyg y testyn.

1. Ein "Tad" yw. Ni raid i ti ofni ac arswydo, dy Dad yw. Ni wna dy ddiystyru a'th wrthod, canys y mae ganddo ef gariad, gofal, tosturi a chydymdeimlad Tad atat. Er i ti fod yn blentyn drwg, cyndyn, anufudd, ac afradlon, ac o herwydd y pethau hyn fod ei ofn arnat, a thuedd cilio oddiwrtho, ac amheuaeth ynot a wna efe faddeu i ti dy fawrion a'th aml feiau,—nac ofna, nac amheua, "dy Dad yw." Os ymddygaist at dy Dad fel gelyn, ac nid fel plentyn, na wna felly mwy, y mae y berthynas

heb ei thori, ond yn aros yr un. Os oerodd dy gariad ti, a cholli dy hyder a'th anwylddeb mabaidd ato—eto y mae ei galon yn gyneis atat, a'i ofal sydd fawr am danat; ei ddysgwyliad sydd bryderus am dy ddychweliad. Cofia y mab afradlon. Dychwel, ymadewaist yn ddiachos. Dychwel, y mae pob peth yn barod. Dychwel, Efe a faddena dy holl gamweddan, ac a'th adfera i holl freintiau'r plant. Dychwel, bydd yn llawenydd gan dy Dad a'r teulu dy weled yn dychwelyd.

2. "A wel yn y dirgel." Pan na byddo un dyn yn dy weled bydd dy Dad yn dy weled. Pwy a ddeall gynwysiad y "gweled" hwn? Faint sydd ynddo nis gwn. Ein Tad nefol yn edrych ar ei blentyn bach, gwan, pechadurus, eto yn edifoiriol ac ar lawr yn ymbil am drugaredd. Y mae rhyw fêr yn y "gweled" hwn; wele ddafnau o hono—maddeu'r beian, cymeradwyo'r person a'r gwaith, ei sancteiddio, ei fabwysiadu i'r teulu, i feddiant a mwynhad o holl freintiau'r plant. Ddarllenwyd! a ddywedi di faint yw gwerthfawredd, gogoniant a pharhad effeithiau y gweinyddiadau hyn ar yr enaid? Byddant yn destynau rhyfeddod y nef am dragwyddoldeb. Gan hyny, dos ato yn ddiwed, yn ddirifol. Gwna yr hwn sydd a'r nef yn orseddfa iddo, a'r ddaear yn lleithig ei draed, sylwi arnat.

8. "Efe a dâl i ti yn yr amlwg." Y mae y rhan fwyaf yn addestaliad amlwg dydd y farn, ac y ca pob gweddiwr ei dalu y dydd hwnw. Ond y mae taliad amlwg i'r gweddiwr yma, a'r taliad yw effeithiau bendithiol a grasol y gymdeithas ar yr enaid a'i meddiana—yr effeithiau ydynt "cariad, llawenydd, tangnefedd, hirymaros, cymwynasgarwch, daioni, ffydd, addfwynder, dirwest;" neu, diwreiddio pob pechod o'r galon, bywyd uffudd i Iesu Grist, boddlonrwydd yn mhob amgylchiad, dibriadod o'r byd a'i bethau, dilead ofnau ac amhenon, a llanw yr enaid â hyder a gorfoledd—tynerwch calon a chydymdeimlad â gwirionedd Duw, a dynion. Y mae yr effeithiau yna yn amlwg. Y mae pob dyn yn cario arwyddion ei alwedigaeth i raddau mwy neu lai yn amlwg. Y mae yn hynod eglur, fel nad oes raid ei brofi. Y mae arwyddion y grefft mor amlwg, fel yr adnabyddwn pa grefftwr yw y dyn. Felly y mae y gweddiwr yn cario effeithiau y gymdeithas—nis gall eu dirgelu, ac ni fyn eu dileu. Dywedant mai dyn Duw yw, a bod ei gymdeithas gyda'r Tad a chyda ei Fab ef Iesu Grist.

Ond O! pa mor wanaidd yw effeithiau yr ystafell ar lawer, a pha mor lleied o'r rhai hyn yn dal cymdeithas â Duw sydd i'w gweled!

Pe edrychem i fasnach fyddol dynion am effeithiau gweddi, sef cyfiawnder, caredigrwydd, a hunanymwadiad, yn lle y pethau hyn cawn dwyll, gormes, anghyfiawnder a chelwydd wedi eu cydwau â holl gyfansoddiad masnach, a hyn gan rai o grefyddwyr yr oes! Hyn sydd yn ffeithiau, ac y mae yr un ffeithiau yn profi nad yw y cyfryw broffeswyr yn gweddio, canys nis gall fod cymdeithas â Duw cyfiawn, a gweithredn anghyfiawnder a thwyll at ddyn.

Pa fodd y mae i ni gyrhaedd gwellhad!—pa fodd y mae i ni fel oes o grefyddwyr ymddwyn yn addas i efengyl Crist, fel y symuder y rhwystrau sydd ar ffordd llwyddiant, y sancteiddier ein heneidiau, y codir Seion i fyny i'w huchelderau, y teimla y byd hen allu yr efengyl a grym gwres Haul y cyfiawnder—fel yr achuber eneidiau, y tebygol y ddaear i'r nefoedd, y casglwr perlan i goron gyfryngol Immanuel, ac y gogonedder ein Tad sydd yn y nefoedd â mawl yn mhob genau? Nis gwn am un ffordd fyrach a sicrach nag i bob un fyned at ei Dad yn ddirifol. dioedi a thaer. Y dyn nad yw yn gweddio yn ddirgel nid yw yn gweddio yn un man. Am hyny, awn yn hyderus at orseddfaine y graa, fel y derbyniom drugaredd, ac y caffom ras yn gymhorth cyfaanserol.

WILLIAM EDWARDS.

Syracuse, Ohio.

DYDDANWCH DUW.

"Ai bychan genyt ti ddyddanwch Duw! a oes dim dirgel gyda thi?"—Job xv. 11.

Y mae gwir brawf o gymeriad crefyddol yn brofedigaeth. Ni buasai y byd yn gwybod ond yohydig am wir gymeriad Job oni buasai iddo ei weled yn y peiriau. Fe ddaeth ei gymeriad allan o'r ffwrn danllwyd yn aur pur, yn fwy dysglair nag erioedd. Nid yw bwa y cyfamed, yr hwn yw y prydferthaf o holl addurniadau natur, byth yn ymddangos yn y nefoedd uwchben, ond pan fyddo y cymylau, y gwlaw a phelydr yr haul yn gymysgedig; ac nid yw blodau harddaf y maes byth yn aroglu yn ber-eiddiaeth na phan y byddant yn cael eu sathru.

Felly y mae gyda y dyn da, nid yw y profedigaeithau a'i cyferfydd yn y byd hwn ond dwyn allan brydferthwch, rhinweddan a rhagoriaethau ei gymeriad.

Yr oedd tri chyfaill Job wedi dyfod o bell i'w gysuro, ond gyda golygiadau anghywir am ragluniaeth Duw yn ei gystuddian ohwron. Oddi yma y gwelwn anmhriodoldeb y gofyniad a ofynir i Job gan Eliphaz yn y testun. Yr oeddynt wedi cymeryd yn ganiataol fod ergyd drom rhagluniaeth Duw wedi diagyn arno yn gospedigaeth am ryw bechod dirgelaid y

oedd yn euog o hono. Ond y mae hyn yn ymddangos yn gyfeiliornad, oddiwrth dystiolaeth Duw am ei wir gymeriad, "Ei fod yn wr perffaith ac uniawn, yn ofni Duw ac yn cilio oddiwrth ddrygioni." Er nad yw cynwysiad y testyn yn briodol yn achos Job, eto y mae yn gymhwysiadol i lawer yn eglwys Dduw. Gallwn sylwi,

I. Nad yw dyddanwch Duw o angenrheidrwydd yn fychan gyda neb o'i blant.

1. Y mae hyn yn eglur oddiwrth dystiolaethau gair Duw. Ystyriwn yr ysgrythyrae canlynol: "Heddwch mawr fydd i'r rhai a garant dy gyfraith, ac nid oes dramgwydd iddynt." "Hyn a ddywedais wrthydd fel yr arosai fy llawenydd ynoch, ac y byddai eich llawenydd yn gyflawn."

2. Y mae hyn yn eglur oddiwrth ddarparfadan gogoneddus yn nhrefn yr iachawdwriaeth er ein dedwyddwch. "Fel trwy ddau beth dianwadol, yn y rhai yr oedd yn anmhosibl i Dduw fod yn gelwyddog, y gallwn ni gael cysur cryf y rhai a ffoisom i gymeryd gafael yn y gobaith a osodwyd o'n blaen." "A mi a weddiaf ar y Tad, ac efe a rydd i chwi Ddyddanydd arall, fel yr aroso gyda chwi yn dragwyddol." "A gwybed cariad Crist yr hwa sydd uwchlaw gwybodaeth, fel y'ch cyflawnwch A holl gyflawnder Duw."

3. Y mae hyn yn eglur oddiwrth brosfadan duwiolion a gofnodir yn yr Ysgrythyrau. Yr oedd Moses, o lawenydd ysbrydol ei galon, yn canu, "Fy nerth a'm cân yw yr Arglwydd, ac y mae efe yn iachawdwriaeth i mi." Y mae Dafydd o gyflawnder ei orfoledd ysbrydol yn tori allan, "Pwy sydd genyf yn y nefoedd ond tydi, ac ni ewyllysiais ar y ddaear neb gyda thydi." Y mae Esaiah, a'i enaid yn llosgi gan dân ysbrydol, yn canu, "Molaf di, O Arglwydd, er it' sori wrthyf, dychwelir dy lid a thi a'm cysuri." Y mae Paul yn meddu yr un teimladau pan y mae yn tystiolaethu, "Trwy yr hwn hefyd y cawsom ddyfodfa trwy ffydd i'r gras hwn, yn yr hwn yr ydym yn sefyll ac yn gorfoleddu, dan obaith gogoniant Duw." Oddiwrth yr ystyriaethau hyn, gwelwn nad yw dyddanwch Duw o angenrheidrwydd yn fychan gyda neb o'i blant; ond yn y gwrthwyneb, cyn belled ag y mae darparfadan Duw ar gyfer ein dedwyddwch yn perthyn, gallai ein heddwch lifo fel yr afon a'u cyflawnder fel tonau y môr.

II. Pan fyddo dyddanwch Duw yn fychan gyda neb o'i blant, rhyw beth dirgel o le gyda hwynt yw yr achos o hyny. Y mae Dafydd yn gweddio, "Glanhá fi oddiwrth fy meirai cuddiedig." A phaham y mae yn gweddio

felly? Y mae yn dangos i ni yn y geiriau pwysig canlynol, "Pe edrychaswn ar auwiredd yn fy nghalon, ni wrandawsai yr Arglwydd." Efallai nad anfuddiol chwilio allan rai o'r pethau dirgel sydd yn achosi fod dyddanwch Duw yn brin gyda llawer sydd yn proffesu crefydd Mab Duw.

1. Nid ydynt yn gwasanaethu Duw o egwyddor uniawn. Dyma y cyhuddiad yr oedd Satan yn ddwyn yn erbyn Job. Yr oedd yn dal allan ei bod yn hawdd i Job wasanaethu Duw pan yr ydoedd wedi can o'i amgylch ac o amgylch yr oll a feddai; ond pe buasai yn gosod ei law arno, y byddai yn ei feldithio o flaen ei wyneb. Ac nid oedd ei gyfeillion chwaith yn petruso i dafu y cyhuddiad o ragrith wrth ddrws ei gymeriad. Ond y mae canlyniad ei brofedigaeth chwerw yn dangos yn eglur fod Job a'i galon yn uniawn gyda Duw. Egwyddor yw pob peth gyda chrefydd. Os bydd dyn yn cysylltu ei hun ag eglwys Dduw er mwyn dyrchafu rhyw eiddo bydol, y mae y gwaethaf o ragrithwyr. Ond os bydd yn gwasanaethu Duw o egwyddor, y mae yn "Israeliad yn wir yn yr hwn nid oes dwyll." "O herwydd nid edrych Duw fel yr edrych dyn; canys dyn a edrych ar y golygiad, ond yr Arglwydd a edrych ar y galon." Oddi eithr ein bod yn teimlo argyhoeddiad yn ein calon ein bod yn gwasanaethu Duw oddiar awydd i ogoneddu ei enw, nid yw ein hegwyddor yn uniawn, ac y mae ein dyddanwch o angenrheidrwydd yn brin iawn gyda chrefydd.

2. Y mae llawer yn fanol iawn gyda dyledswyddau allanol crefydd, ond yn ddiosfal am rym duwioldeb. Y mae y cyntaf yn wir angenrheidiol, ond y mae yr olaf yn anhegborol angenrheidiol. Y mae ein Gwaredwr yn dangos y gwahaniaeth rhwng y ffurfiol a'r ysbrydol gyda chrefydd wrth geryddu yr Iuddewon yn ei ddyddiau ef. "Canys yr ydych yn degymu y mintys a'r anis a'r owmin, ac a adawsoch heibio bethau trymach y gyfraith, barn, a thrugaredd, a ffydd; rhaid oedd gwneuthur y pethau hyn, ac na adewid y lleill heibio." Yr oeddynt yn ofalus iawn gyda y ffurfiol allanol, ond yn ddiffygiol gyda phethau mewnol crefydd. Am hyny y mae Crist yn dwyn ar gof iddynt beth oedd Esaiah yn ddywedyd am eu tadan yn ei ddyddiau ef, yr hyn oedd yn gymhwysiadol iawn iddynt hwy. "Nesân y mae y bobl hyn ataf a'u genau a'm hanrhydeddu a'u gwefusau, a'u calon sydd bell oddiwrthyf." "Teyrnas Dduw o'ch mewn chwi y mae," medd Crist. Yr oedd Job a gwreiddyn y mater ynddo; am hyny yr oedd oddiar brofiad ei galon yn gallu dywedyd, "Canys myfi a wa

fod fy Mhrynwyr yn fyw." Y mae achos i ofni fod llawer a'u dyddanwch yn brin gyda phethiau crefyddol am nad ydynt yn ymofyn am gariad Duw wedi ei dywallt yn eu calonau.

8. Y mae llawer yn ddiiffigiol mewn gweddi ddirgel ger bron Duw. Dyna gyhuddiad arall oedd yn cael ei ddwyn yn erbyn Job gan ei gyfeillion. Yr oeddynt yn awgrymu ei fod yn ddefosiynol iawn gyda dyledswyddau cyhoeddus crefydd, ond ei fod yn ddiiffigiol mewn gweddi ddirgel o flaen Duw. Yn hyn yr oeddynt yn drwgliwio cymeriad crefyddol a ddylasai eu ceryddu i ddystawrwydd. Y mae yn debyg na buasent yn ei farnu mor galed pe buasent mor ffyddlon mewn gweddi ddirgel ag ydoedd Job. Ond un peth sydd sior, eu bod yn barnu yn uniawn wrth gysylltu pob gwir ddedwyddwch a dyddanwch ysbrydol ag weddio, er eu bod yn cyfeiliorni wrth feddwl fod Job yn ddiiffigiol yn yr ymarferiad o'r cyfryw ddyledswydd. Nid yw dyddanwch Duw un amser yn fwy cyflawn a gwerthfawr na phan fyddo yr enaid mewn cymdeithas â Duw. A bod yn ddiofal mewn gweddi ddirgel yw yr achos fod dyddanwch Duw mor brin gyda llawaws sydd yn profesu dwioldeb.

Yr ydym fel yma wedi edrych dros rai o'r pethau dirgelaid sydd yn achosi fod dyddanwch Duw yn fychan gyda llawer sydd yn profesu crefydd. Yr ydym wedi gweled fod Duw yn awyddus am roddi i'w blant y graddau helaethaf o ddyddanwch. Os oes gan hyn neb a dyddanwch Duw yn fychan gyda hwynt, y mae iddynt i chwilio am yr achos o hyny, yr hwn a fyddant yn sior o'i gael ynddynt eu hunain. Bydded i ni ofyn i ni ein hunain pa fodd y mae gyda ni yn bersonol—bydded i ni wasgu atom ein hunain y ddau ofyniad yn eu oysylltiad a'u gilydd, "Ai bychan genyt ti ddyddanwch Duw?" ac os felly y mae, yr ydym yn eich gadael gyda y gofyniad diweddafr, "A oes dim dirgel gyda thi?"

Columbus, Ohio.

DANIEL REES.

OWYN DUW YN ERBYN EPHRAIM.

"Mi a ysgrifennai iddo bethau mawrion fy nghyfraith, ac fel dyeithr beth y cyfrifwyd."—Hos. 8: 12.

Yr oedd Ephraim yn awr yn eilunaddoli, yn cynyg i'r eilunod y pethau oedd yn perthyn i'r Arglwydd—yntau ddim yn foddion iddo addoli na gwasanaethu duw dyeithr. Y mae yn owyno, "Ephraim a ymgysylltodd ag eilunod." Er i mi ysgrifenu iddo bethau mawrion fy nghyfraith, cyfrifodd hwynt yn bethau dyeithr.

Yr oedd yr Iuddewon wedi eu breintio yn fawr gyda golwg ar foddion ac anogaethau

nfudd-dod. Yr ydoedd wedi ymddiried iddynt am ymadroddion Duw, y Datguddiad hwnw o'i ewyllys i Moses a'r prophwydi, sef dodiad y ddeddf, y cyfamodau, a'r addewidion. Ond cilio oddiwrth Dduw yr oedd Ephraim, er pob anogaeth a manteision i fyw yn dduwiol. Er i'r Arglwydd ei garu "pan yn fachgen," hyny yw, pan oedd y wladwriaeth yn ei babandod, yr oedd Duw yn ei charu. Dygaf fy mab o'r Aifft, lle y mae yn cael ei orthrymu yn dost, ac wrthi wneud hyny, rhoddodd brawf o'i gariad.

O mor drugarog y mae yr Arglwydd yn ymddwyn at Ephraim wrthgilliedig! Y mae rhyw swyn anwyl yn ngeiriau grasol Duw pan yn cwyno mewn tosturi, wrth ganfod y pechadur tlawd yn eilunaddoli. "Beth a wnaif i ti, Ephraim? Beth a wnaif i ti, Juda? eich mwynder sy'n ymado fel cwmwl y boreu, ac fel gwlith borenol." Yn lle taro Ephraim â dyrnod ei ddigter i'r ochr draw i'r gegendor, fel yr oedd drwg haeddiant ei drosedd yn galw, ac er fod Israel ar feddwl cilio oddiwrth yr Arglwydd, clywaf ef yn dywedyd, "Pa fodd y'th roddaf ymaith, Ephraim? y'th roddaf i fyny, Israel? pa fodd y'th wnaif fel Admah, ac y'th osodaf megys Seboim?" Yr oedd yr Arglwydd wedi taro Sodom a Gomorra, Admah a Seboim, dinasoeidd y gwastadedd, am eu pechodau erchyll, mawrion a ffaidd yn ei erbyn; ond hyd yn hyn y mae yn parhau i ymresymu ag Ephraim, ac yn mynegu ei dristwch a'i hawl, fel pe buasai yn methu gwybod pa fodd i'w roddi i fyny.

Ephraim! Ephraim! rhoddais i ti bethau mawrion fy nghyfraith, edrychaist arnynt yn bethau gwael, diwertli, heb yr un bertlynnas rhyngddynt a thi. O Ephraim druan, yn gwrthod pethau mawrion fy nghyfraith er dy ddinystyr dy hunan!

Anwyl ddarllenwyr y CENHADWR, a ydych chi yn rhydd oddiwrth y pechod o wrthod mawrion bethau cyfraith sanctaidd Duw? Y Beibl, gwir air Duw ydyw, ac yn haeddu pob derbyniad. Efe a'i llefarodd trwy ddyunion sanctaidd, Moses a'r prophwydi, Solomon a Dafydd; yr oeddynt oll dan addysgiadau yr Ysbryd Glân, yr efengylwyr a'r apostolion. Yr oedd Ioan y dysgybl anwyl yn cael ei ddysgu gan Dduw i ddweyd, "Felly y carodd Duw y byd fel y rhoddodd ei unig anedig Fab, fel na oholler pwy bynag a gredo ynddo ef, ond caiffael o hono fywyd tragwyddol." Ac, "Wele Oen Duw, yr hwn sydd yn tynu ymaith bechodau y byd." "Yn hyn y mae cariad, nid am i ni ei garu ef, ond am iddo ef yn gyntaf ein caru ni, ac anfon ei Fab yn lawr

dros ein pechodau ni." Iaith Duw yw y Beibl, ac nid iaith dyn—oll wedi dyfod o'r gwefusau tragwyddol. "Myfi a ysgrifennaiis bethau mawrion fy nghyfraithl."

A ydych ohwi a minau yn peidio cyfrif pethau mawrion cyfraith Duw yn bethau dyeithr?

Yn gyntaf, y maent yn fawrion, oblegid eu Hawdwr.

Yn ail, yn fawrion yn nyben eu rhodolad.

Yn drydydd, yn fawrion yn eu perthynas a ni fel bodau moesol.

Hefyd, tra mawr fydd y canlyniad, eu cyfrif yn bethau dyeithr.

Dysgant bethau mawrion i ddynion. Yn y Beibl y dysgir am greadigaeth y byd; ac mai Duw yw Orewr ein cyrff a Thad ein hysbrydoedd, ac fod dyn wedi ei lunio yn fod perffaith a diwyrni, wedi ei goroni â gwybodaeth, cyflawnder a gwir sancteiddrwydd; a'i fod wedi ei roddi i fyw mewn llanerch hyfryd, lle yr oedd y prenau a'r llysiau yn beraidd i'r archwaeth a'r arogl, a'r hinsawdd yn iachusol ryfeddol. Fe allai mai dyffryn bras a ffrwythlawn oedd y fan lle y gosodwyd y pâr dedwydd i gartrefu ynddo, hen gartref cyntaf y ddynoliaeth—ei enw oedd Paradydd, o fewn talaeth Eden yn Armenia.

Ond nid hir y bu ein rhieni cyn anafuddau; torasant ddeddf ufudd-dod, a buan y taenodd cwnylau duou o brudd-der dros lwyni awryliw a rhodfeydd prydferth gogoniant Eden deg. Wele yn awr y dyn yn greadur euog, cyfraith Duw wedi ei thori, lleni duon o ddwyfol ddig yn casglu o'i gylch, ac oni buasai i drugaredd gyfyngu trwy addewid o Had y wraig, buasai y dyn wedi ei golli byth.

"Pethau mawrion fy nghyfraithl." Tlawd iawn yw gwlad heb Feibl; er iddi gael ei llanw â phob trysorau daear, os heb bethau mawrion y gyfraith, gresynus i'r eithaf fydd. O herwydd dyna yr unig fan y caiff pechadur ei ddsygu am Waredwr i'r enaid colledig, a phob llawnder o drysorau gras ar gyfer pob angen ysbrydol. Y mae hwn yn faes eang ac yn llawn o bethau mawrion—trysorau gras Duw yn cael eu cynyg i dlodion heb arian ac heb werth.

Cofiw'n oll y byddwn ni a'r gyfraith hon yn sefyll wyneb yn wyneb yn moreu mawr agor y llyfrau, os byw a marw yn ddieithr iddi pan y condemnia byth i ddyoddef tragwyddol soriant oddiwrth gadernid gogoniant y Deddf-roddwr cyflawn ac oddiwrth gydwybod ddeffroedig yn ein cyhuddo o fod wedi cyfrif pethau mor fawrion yn ddyeithr a diwerth.

WILLIAM O FOM.

DANFONIAD Y MESSIAH.

"Ond pan ddaeth cyflawnder yr amser, y danfonodd Duw ei Fab, wedi ei wneuthur o wraig, wedi ei wneuthur dan y ddeddf. GAL. 4: 4.

Mae rhai yn barod i ofyn "Gan fod Duw yn gwneuthur pob peth yn y modd goraf, pa resymau sydd genym i'r Mab gael ei adael cyhyd gan y Tad, pa ham na buasai yn cael ei anfon yn gynt, gan fod ei ddyfodiad y fath fendith i'r byd?" Er mwyn egluro ychydig yn mherthynas i'r wrthddadl hon a godir yn erbyn Cristionogaeth, sylwn:

1. *Cadd Philosophyddiaeth amser cyfaddas i dreio gwellau moesau dynolryw.* Pe buasai Crist yn dyfod yn gynt, gallasai y Beirdd Groegaidd ddywedyd, Pe cawsem ni amser ac eithaf chwareu teg, ni a ofodasem i lawr drefn i sicrhau moesoldeb ar y ddaear. Ond gan iddynt gael amser digonol, a bod moesau y bobl yn myned waeth-waeth yn barhaus, nis gallasent ar dir teg godi y fath wrthddadl yn erbyn yr efengyl, a dyweyd nad oedd angen sefydlu cyfundraeth arall well na'r eiddynt hwy i ddyfod a'r byd i drefn.

Pan ymddangosodd y Messia ar y ddaear yn ein natur ni, yr oedd Rhinfain baganaidd wedi dyfod i ben pinael ei bri; ond ni fu y byd erioed oddiar greadigaeth dyn mor llygredig ag ydoedd yn amser dyfodiad Crist. Er fod dysgeidiaeth yn uchel yn mysg y Groegiaid, ni wnai hyny effeithio moesoldeb na sancteiddrwydd. Beth wnaeth dysgeidiaeth Groeg i ddiwygio y byd? Ni wnaeth athronyddiaeth, ond ychydig er cwblhau y dyben hwn.

Gwnai y Groegiaid dysgedig barchu deuddeg gradd o dduwiau, y rhai a ystyriant yn llywyddu deuddeg mis y flwyddyn. Y duwiau mwyaf mawreddawg oeddent yn barchu ydoedd Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Venus, Mawrth, Mercurius, Neptunus, Jupiter, Vulcanus, ac Apollo. Oredent bod llywodraeth y gau-dduwiau uchod yn ymestyn dros y byd. Mae yn eglur na wnai trefniadau y Philosophyddion Groegaidd fawr o les—eilunoddolwyr oeddynt yn gyffredinol.

Er en bod yn meddu duwiau a duwiesau nefol, uffernol, daearol, a morawl, ni wnai eu bygythion hwy, ac ni wnai datganiad eu cloddyd gan eu haddolwyr fawr o ddaioni i wella moesau dynolryw. Yn yr amser yma y bu y byd waethaf erioed. Gallasid diagwyl naill ai am ddiwygiad mewn rhyw fodd i gymeryd lle, neu am farn oddiwrth eu duwiau. Gwnaeth Duw o'i anfeidrol ras anfon ei Fab i'r byd yn yr amser mwyaf addas, ac angenrheidiol. Gall dynion fod yn philosophyddion dysgedig, a

bod yn baganiaid;—mae y saint yn “oleuni y byd, ac yn halen y ddaear.”

2. Daeth Crist pan oedd y gyfundraeth Iuddewig ar golli ei dylanwad ar yr addolwyr. Yr oedd hir gynefindra â'r gosodiadau seremonïol wedi effeithio ar yr Iuddewon yn ddrwg, am eu bod yn gwneud camddefnydd o honynt. Yr oedd angen diddymu y seremonïau o'r byd; yr hyn a wnaud gan Grist yn ei farwolaeth iawuol ar y groes.

Hefyd, yr oedd cymaint o osodiadau dynol wedi eu cymysgu â gosodiadau yr Arglwydd, pa rai oedd fel clwyn yn rhwystro pob planhigyn rhinweddol i dyfu, er bod o les i'r byd. Dengys y Testament Newydd mor llygredig oedd y Phariseaid a'r Saduceaid &c., yn amser dyfodiad Crist, yr hyn sydd yn profi yn eglur, bod galwad am iddynt gael eu diddymu er mwyn cael mwy o burdeb ar y ddaear. Gadawodd Duw yr Iuddewon i ymdrybaeddu yn eu gosodiadau eu hunain, er mwyn profi ei hir auynedd, ac er profi beth wna dynion mewn crefydd pan ymadawont â'r Daguddiad dwyfol.

3. Yr oedd y llywodraeth i ymadael o Judah, pan ddeuai y Silo. Gen. 49: 10. Pe buasai ymddangosiad Crist yn cynerydd lle cyn i'r llywodraeth i ymadael o Judah, gallasai yr Iuddewyn ddywedyd mai nid Iesu Grist oedd yr hwn a ddysgwyliant fel eu Gwardwr. Pan ddaeth y Messiah, yr ydoedd y deyrnwialen wedi ymadael o Judah, a'r Iuddewon wedi eu dwyn dan deyrnged i'r Rhufeiniaid. Luc 2: 1. Peth hynod na wnelai yr Iuddewon dderbyn yr Arglwydd Iesu Grist fel anfonedig y Tad, a hwythau yn gweled mor eglur gyflawniad o brophwydoliaeth Jacob.

4. Yr oedd y Messiah i ymddangos cyn dinystr yr ail-deml; am hyny y prophwydwyd “Bydd mwy gogoniant y tŷ diweddar lwn na'r cyntaf, medd Arglwydd y lluoedd.” Hag. 2: 9. Yr hyn oedd yn gwneud yr ail deml yn fwy gogonedus na'r gyntaf ydoedd presenoldeb y Messiah o'i mewn. Pan ddinystriwyd yr ail deml, fe derfynwyd pob gobaith am ddyfodiad un Messiah arall i ymddangos ynddi byth ar ol hyny. Yr oedd yn rhaid iddo ymddangos cyn i hyny gymeryd lle. Felly y bu.

5. Yr oedd yn rhaid i ddyfodiad Crist ateb yn gywir i brophwydoliaeth Daniel. Sonir yn llyfr Daniel am “Ddeg wythnos a thriugain” hyd laddiad y Messiah (Dan. 9: 25, 26) aef o amser adeiladiad Jerusalem. Golygai y 70 wythnosau, flwyddyn am bob diwrnod, neu 490 o flynyddau. Mae Prideaux yn ysgrifenu am y mater lwn fel y canlyn, “Os cyfrifir y 490 o flynyddau o fis Nisan, yn y seithfed flwyddyn i Artaxerxes, yn mha un y gorchym-

wyd i Ezra i adferu sefyllfa wladol yr Iuddewon, ni a ddeuwn i'r un mis, A. D. 38—y mis a'r flwyddyn ag y dyoddefodd yr Arglwydd.”

Er fod Eabonwyr yn gwahaniaethu yn eu golygiadau am amser mynediad allan y gorchymyn, eto yr oedd y cyfrifiad yn eglur i'r Iuddewon, ac am hyny dysgwyliant am y Messiah yn ol prophwydoliaeth Daniel, ac am nad allasent wadu na ddarfu i'r 70 wythnosau ddyfod i ben, hwy a ddywedasant “nad oedd llyfr Daniel yn ddwyfol,” er eu bod yn ei gyd-nabod felly cyn hyny. Rhyfedd mor bell yr â plant dynion yn aml yn eu gweithrediadau pechadurus er mwyn amddiffyn cyfeiliornad! Mae y pethau a goffawd, ac eraill ellir gael, yn profi dyfodiad y Messiah yn yr amser gorau. neu yn “nghyflawnder yr amser.”

Y mater pwysicaf yn ei gysylltiad â ni yw, cael adnabod cadwedigaeth drwy ei aberth iawnol a gafwyd ar y groes. Yn awr yw yr amser i geisio ei feddu yn rhan i ni er iachawdwriaeth. Gellir clywed am dano a'i broffesu yn gyhoeddus ger bron y byd, a bod yn golledig yn dragywyddol. Gwynfyd y rhai sydd wedi credu ynddo, oblegid dywedir wrth bob un o'r cyfryw, “A chadwedig fyddi.”

Cincinnati.

T. EDWARDS.

Penyddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD IONAWR.

GAN W. B. JONES.

RHIF. I.

Yr oeddym er'r rhai blynyddau wedi bwr-iadu ysgrifenu rhai nodiadau ar Dafydd Ionawr a Milton; gan fy mod y pryd hyny yn ystyr-ied fod mwy o debygolrwydd rhwng y ddau fardd anfarwol uchod, na rhwng dim dau arall yn mhilith y Cymry a'r Saeson. Ac er yn y blynyddau diweddar i amryw gyfansoddiadau barddonol o radd uchel iawn ymddangos yn yr iaith Gymraeg—rhai o honynt yn dangos yn amlwg i'w hawdwyr loffa cryn lawer yn meus-ydd “Oll Gwynfa”—yr ydym yn parhau o'r farn, nad oes un bardd Oymreig wedi ymddan-gos eto a saif mor agos i'r anghydmorol Milton a Dafydd Ionawr.

Pan yn ieuanc syrthiodd cyfrol o ysgrifen-iadau awdwr Coll Gwynfa i'm llaw; ac er nad oeddwn alluog i ddeall un rhan o dair o'r geir-iau a ddefnyddid yn yr *Epic* anfarwol uchod, eto yr oedd y fath swyn yn yr hyn oedd ddeall-adwy i mi, fel y penderfynais feistroli fy niffygion. Felly yn araf deg iawn—oblegid yr oeddwn y pryd hyn mewn ystordy yn gaethiwus o saith o'r gloch yn y bore hyd nes

y byddai yn ddeuddeg y nos, ac yn aml un a dau o'r bore, ac felly am fisoedd o'r flwyddyn yn araf deg iawn aethum drwy yr Arwrgerdd, gan roddi ar lawr bob gair annealladwy, a'r cyfle cyntaf troi i'r geiriadur am esboniad, ac yna ysgrifenu yr esboniad i lawr yn ofalus. Fel hyn daethum i ddeall Milton yn lled dda pan yn ei ddarllen yr ail waith, trwy dderbyn cynorthwyon neillduol gan waith Addison yn y *Spectator*. Pan yn darllen Coll Gwynfa y trydydd tro, derbynais eithaf gwobrwyr am yr holl drafferth a gymernais er deall meddwl yr awdwr, a meistroliaeth estronol.

Yr wyf wedi manylu ar hyn er calonogi efrydwr ieuainc, y rhai efallai fel finau y pryd hyny, ydynt analluog i ddeall, ac felly i werthfawrogi y deryn barddonol ardderchocaf yn yr holl fyd. Gwir y dywed Dryden—ei hun yn brif-fardd—am Milton:

Three poets in three distant ages born,
Greece, Italy and England did adorn.
The first in loftiness of thought surpass;
The next in majesty; in both, the last.
The force of Nature could no further go:
To make a third, she join'd the former two,

Felly hefyd, Thomson, awdwr y "Tymhorau:"

Every greatly amiable muse
Of elder ages in thy Milton met.
His was the treasures of two thousand years,
Seldom indulg'd to man: a godlike mind,
Unlimited and various, as his theme;
Astonishing a chaos; as the bloom
Of blowing Eden fair; soft as the talk
Of our grand parents, and as heaven sublime,

Mae yn dda genym ddeall fod cyfieithiad newydd o Goll Gwynfa i'r Gymraeg yn agos allan o'r wasg, ac os ydyw, fel yr ydym yn deall ei fod, yn deilwng o'r gwreiddiol, bydd yn anrheg annhrisiadwy i ni fel Cymry; a gobeithio y caiff yr awdwr y gefnogaeth a deilynga.

Gwyddom oll mor feistrolgar fel *philosophical feat*, ydyw cyfieithiad y Doctor Puw. 'As a matter of curiosity, it is all very fine, but for all practical purposes it's all moonshine,' fel dywed y Sais yn aml am yr hyn nad yw o fawr ddefnydd. Felly mae gwaith y Doctor yn *guriosity* anghyffredin, ond i'r efrdydd Cymreig, yr hwn a chwilia am brydferthion Milton, nid yw o fawr les. Troir i'r man a fynir, nis gellir cael braiddd cip olwg ar enaid mawr Milton yn y Gymraeg, er i'w gorff fod yn eithaf taclus o ran hyny. Ac yn wir nis gall yr hwn sydd gyfarwydd a'r gwreiddiol, ond trwy ymdrech ddwyn i'w feddwl ragoriaethau y prif-fardd Seisnig, pan yn darllen y Cymraeg. Mor soniaras, mor brydferth, ac mor llawn o dlynsi ydynt yr ychydig eiriau hyn:

'Tis neither man nor angel can discern
Hypocrisy, the only evil that walks
Unvisible:

Dyma gyfieithiad y Dr. Puw:

Can nas gwel na dyn
Nac angel chwaith y rhagrith, unig wyd,
A gerdd yn anweledig.

Cyfieithodd y Doctor Goll Gwynfa ar awgrymiad cyfaill er dofi ei alar ar ol ei anwyl wraig; a phan ystyriom yr amgylchiadau o dan ba rai y cyflawnodd y gorchwyl, rhaid ei ystyried yn orcheestwaith ieithyddol, er yn ddiau nas gallwn weled ynddo fawr o'r elfen farddonol. Dywed y cyfieithydd ei hun fel hyn:—"Nid wyf gwybodys o fod dim amgen â ddylid ei chwanegu am y cyfieithiad hwn, oddigerth onyd dywedyd na syniaswn o fy mhben fy hunan byth ryfygu cymeryd arnaf y fath orchwyl; ac er dangosi mor swta y bu imi hyny, nid anwiw yw doddi hanes y dechreuad. Y llynedd, (ysgrifenydd hyn Mai 1819,) ar ddydd Mawrth 26 o fis Mai, gan alw arnaf o gyfaill, ac o blith eraill ymadroddion, annogai imi gyfieithu Coll Gwynfa i Gymraeg; a minnau, gan synied hyny o dueddiad i ysgrifnu gorthrymder meddyliu blinion, a ymroddwn i gyflawni yr anogiad, a dechreuwn y gwaith ar y dydd Sadwrn canlynol, a dygid i ben nos Fawrth y 22 o Ragfyr nesaf ar ol. Ond gan mai efelly er toli gorthrymder yr amcanid rhoddi Coll Gwynfa i Gymraeg o flaen y darllynyddion, erfyniafeu nawdd er imi yma osodi argofion yr achaws, ie o golli fy anwyl gyd-wedd. Ow i mi ei

'Myned i argel wely!'

Cawn yn y llinellau uchod o eiddo y Doctor W. O. Puw, amlygiad digon eglur o natur ei gyfieithiad o Milton i'r Gymraeg. Yr oedd y llafur wedi ei gymeryd fel meddyginiaeth i'r meddwl clwyfedig: ei gyfaill yn gallu ateb y gofyniad a ocheneidia mor fynych o fynwesau briwiedig:

"Can'st thou minister to a mind diseased?"

yn well na'r rhan fwyaf o gysurwyr y trallodedigion. Gobeithio i'r llafur leddfu llawer ar deimladau y Doctor, ac yn hyny yn ddiau mae y rhan oreu o'r gwaith yn gorwedd.

Clywsom fod boneddwr, enw yr hwn nid ydym yn cofio yn awr, wedi traddodi darlith ar Dafydd Ionawr a Milton yn Llundain. Ni welsom unrhyw adroddiad o honi, ac ni welsom ysgrif gan neb ar y testyn dyddorol hwn.

Ein bwriad yn yr ysgrifau hyn fydd myned tros Gywydd y Drindod, gan gymeryd un Rhan o'r gwaith i bob Ysgrif. Felly os cawn hamdden ac iechyd, gobeithiwn gyflawni hyn o wasanaeth yn nghorff y flwyddyn trwy baratoi ysgrif ar gyfer pob mis. Ac efallai os byw fyddwn, y cawn eto ddychwelyd at ein hamcan gwreiddiol o gydmaru y ddau Brif Fardd Cymreig a Seisnig, trwy ddangos yn mha

bethau y maent yn gwahaniaethu, ac yn mha bethau y maent yn cydweddu, ac hefyd neillduolion pob un o'r ddau.

Nid yw y dydd yn mhell pan y bydd Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr yn cael ei brisio yn mhlith y Cymry fel y mae Coll Gwynfa Milton yn mhlith y Saeson. Bu cyfrol newydd o Gywydd y Drindod, a ddaeth allan ychydig flynyddau yn ol, yn ein meddiant am ryw yspaid o amser, pan yn bwriadu cyfansoddi yr ysgrifau y cyfeirir atynt yn yr ysgrif hon. Y pryd hyn cydmarais y gyfrol hono a'r hon sydd ger fy mron yn bresenol, a chianfyddais fod llawer o welliadau a rhai ychwanegiadau yn llaw ysgrif Dafydd Ionawr ei hun, sydd yn y gyfrol yn fy meddiant, heb eu corffoli yn y gyfrol newydd. Fel yr awn yn mlaen gyda'r ysgrifau hyn, cawn ddwyn y gwelliadau a'r ychwanegiadau crybwylledig i'r amlwg, gan ein bod yn eu hystyried o bwys i'w gwybod gan y darlennydd cyffredinol yn gystal a'r efrydydd llygadgraff.

Yr argraffiad sydd genym ni yw yr un canlynol: CYWYDD Y DRINDOD. GWAITH DAFYDD IONAWR. Argraffwyd yng Ngwrexam. Gan A. Hughes, MDCCCXIII. Yn niwedd y Rhagymadrodd, cawn yn llaw ysgrif hardd yr hen fardd ei hun : "Wrexam, March 1793."

Pe byddai i Dafydd Ionawr roi tro trwy Gymru y dyddiau hyn, a gweled y fath barch a delir i Feirdd a Llenorion, fe synai llawer. A mwy na thebyg, er yn groes i'w broffwydoliaethau ef ei hunan, y taniai ei fynwes wrth ddarllen cynrychiion Ebenezer Thomas, Dewi Wynn, Gwilym Hiraethog, a lluoedd eraill y gellid eu henwi. Clywch fel y dywed yr hen fardd yn nyfnder ei drallod a'i ofidiau:—"No celebrated work of genius can ever be expected to appear in the Welsh Language. Should a Genius arise amongst the higher, or middle order of the community, such a one will hardly condescend to write in a Language where neither praise nor profit can be expected; but on the contrary, oppressions, contempt and ridicule; if amongst the offscouring of all things, the very dregs of mankind, then indeed all his efforts must prove irregular and unequal. Should the reason be required, why the Author, contrary to his own practice, discourages all future attempts of this kind in the Welsh Language; the reason is a very good one: he does not wish to inflame the thoughts of any rising Genius with hopes of performing that which, owing to various evident circumstances, no abilities can perform. In natural endowment the Welsh are not inferior to other nations. But as a great English Poet has justly observed:—

'It is almost as hard a thing to be a Poet in despight (despite) of Fortune, as it is in despight of Nature.' [Da iawn oedd rhoi y gair bach *almost* i mewn.] Hlad the late Goronwy Owen's circumstances been equal to his Learning and his Genius, the Welsh might have boasted of a Poem of superior excellence in their native Language. Owing to the pleasure which I received in the perusal of his poetical works, I think myself obliged to make an honorable mention of the sweet Bard of Anglesea."

Rhaid fod amgylchiadau awdwr Cywydd y Drindod yn ofidus dros ben pan mae yn rhoddi y fath bwysfawrigrwydd ar yr anfantaision o dan ba rai y cyfansoddodd ei brif waith. Eto os oes crediniaeth yn yr hanes gyffredin a roir am awdwr yr Iliad, nid oedd amgen cyfaill i Dio Dywyll Cymru o ran ei amgylchiadau a'i ddull o fyw. Ac yn wir, mae rhai o'r cyfansoddiadau godidocaf a feddwn wedi eu hysgrifenu o dan amgylchiadau anfantaisiol iawn a thylodi mawr. Am Homer, mae rhai awdwyr yn honi, ac yn wir mae llawer o *ingenuity* yn eu hymresymadau hefyd, na wnaeth efe nannyn y cyfansoddiadau a dadogir iddo yn awr. Ac mae Mr. Morgan, awdwr dyddedig Hanes Cymru, yn dweyd yn bendant mai ein hynafiaid ni y Cymry ydynt awdwyr yr Iliad. Fel hyn y dywed efe: "Nid yw *Homer* ond un o ffurfiau newidiol o'r gair Gomer—yr g dan ryw reolau penodol yn cael ei gadael allan. Y bryddest hanesiol, sef yr *Iliad*, neu Gwymp Caerdroia, a briodolir i *Homer*, sydd gasgliad o ganenon gwronaidd y Beirdd Gomeraidd neu Gymreig, ar gyflafan fawr eu hiliogaeth yn y Dwyrain. Cyfansoddwyd hi gyntaf mewn awgrymau Cymraeg neu Goelbren y Beirdd. Newidiwyd y rhai hyn wed'yn gan y Groegiaid i ddull y Phoeniciaid, ac wrth wneuthur hyn, yr oedd yn rhaid iddynt adael allan y gwreiddyn Cymraeg '*gw*.' Dyma yr achos paham y mae y fath hacriad mydrol yn ffurf Rôegaidd bresenol yr *Iliad*. Y '*gw*' yw y llythyren a geisir ei hadferu gan ysgolheigion diweddar o dan yr enw *Æolig digamma*.

Pryddest hanesiol gyffelyb ar yr un pwne yw yr *Æneid*, gan Gymry Brutanaidd yr Eidal—o herwydd yr oedd Virgil yn un o eppil gorgesgynwyr Cymreig yr Eidal dan lywodraeth Brân, ac fel y dengys ei ysgrifeniadau yn mhob man, yn fardd cyfrin. Nid oes gan un o'r pryddestau anfarwol hyn unrhyw gysylltiad, a llefaru yn fanwl, ag hanesyddiaeth cenedl-achau Groeg na Rhufain. Cerddi arweest ydynt am yr eppil wronaidd, neu hil Gomer.

Diwydrwydd a orchfyga rwystrau dyrus.

Cynulleidfaoliaeth.**UNDEB CYNULLEIDFAOL I GYMRU.**

Papwr a ddarllenwyd yn Nghapel Salem, Liverpool, Hydref 1886, o ffurf a Gweinidogion a'r Llojgywyr Cymreig cynulleidig yn y *Congregational Union*. Cyhoeddoddig ar anogaeth.

GAN Y PARCH. J. JONES, MACHYNILETH.

ANWYL FRODYR A THADAU.—Ar lawer golwg, byddai yn dda genyf pe byddai y gorchwyl sydd genyf yn bresenol i'w gyflawni wedi ei ymddiried i ddwyllaw eraill. Gweddusach o lawer fyddai pe bai rhyw un o lafur helaethach, ac o brofiad aeddfetach na myfi, wedi ei gymeryd mewn llaw. Er ymdrin yn briodol ag ef, y mae yn ddiau ei fod yn gofyn meddwl diduedd, yn gystal a barn ddiwyrni; gan fod y cysylltiad sydd rhyngddo â chrefydd mor uniongyrchol ac eang. Ac ar y dechreu, goddefer i mi ymesgusodi drwy ddiweyd, mai nid myfi sydd yn rhuthro at y gorchwyl o honof fy hun, ond mai eraill a'i gosodasant arnaf.

Yn nghynadlled Cymanfa Sir Drefaldwyn, a gynaliwyd eleni yn y Drefnewydd, penderfynwyd fod Mr. John Griffiths, (Gohebydd) a minau, i gynrychioli y cyfeillion gwyddfodol yno yn y cyfarfod hwn; er cael gwybod eich barn gyda golwg ar sefydlu Undeb Cynulleidfaol i Gymru. Mewn cydsyniad â chais y cyfeillion yno, yr ydym yn awr am gael gwybod eich golygiadau ar y pwnc: a theimlwn yn berffaith hyderus, gan nad pa un a gydolygweh â ni a'i peidio, y cawn ein derbyn genych yn garedig. Bu amser pan nad gwiw fyddai cynyg y fath beth a hwn, am y tybid ei fod yn anghyson âg Annibyniaeth eglwysig. Y pryd hwnw, fodd bynnag, yr oedd y drychfeddwl am Annibyniaeth yn ddiffygiol. Tybid nad oedd Annibyniaeth yn ddim ond peth nacöol—dim ond gwrthdystiad yn erbyn hawl an eglwys, neu eglwysi, i ymyraeth yn awdurdodol â materion eglwys, neu eglwysi eraill. Y mae yn ddiau fod Annibyniaeth yn cynwys hyn: ac os myner, dyweder mai dyma yw ei nód gwahaniaethol—ei “nód angen.” Dywedwn hefyd, o'n calon, am i'r dydd fod yn mhell pan fyddo'r egwyddor hon wedi ei hanghofio. Fel y mae pob dyn yn annibynol ar ei gyd ddyn mewn pethau a berthyn i Dduw, fel hyny hefyd boed i eglwysi fod. Ond er nad yw eglwysi i arglwyddiaethu ar eu gilydd, nid ydyw yn canlyn, oblegyd hyny, nad ydynt i gymdeithasu â'u gilydd. Ond yn ymarferol, cafodd hyn ei anghofio yn hir. A phan feddylion am amgylchiadau ein cyfodiad, nid yw hyny yn beth hynod ychwaith. Traws-lywodraeth eglwysig roddodd fodolaeth i ni; ac wrth ymladd yn erbyn hyn, nid rhyfedd i ni fyned

mor bell ag i anghofio yn ymarferol fod eglwysi hefyd, yn gystal â phersonau unigol, i fod yn aelodau o gymdeithas. Y mae tuedd hefyd yn mhob plaid i roddi mwy o bwys ar ei neilltuolion nag ar ddiun arall; ac weithiau i anghofio pob peth arall, er eu mwyn. Erbyn hyn, fodd bynnag, yr ydym yn argyhoeddedig fod yr elfen gymdeithasol mor angenrheidiol er llwyddiant crefydd, ag ydyw yr elfen Annibynol, yn ol ystyr gyfng y gair—yr elfen hunan-lywodraethol.

Er gochel un perygl, y mae yn hawdd iawn gan ddynion redeg i un arall llawn cymaint ag yntau. Y mae y fath bethau â Seylla a Charybdis mewn cysylltiad â chrafydd hefyd ac nid nyni fel Annibyuwyr yn unig sydd wedi bod mewn perygl oddiwrthynt. Anghofio yr elfen Gymdeithasol mewn crefydd ydyw un perygl; ac anghofio yr elfen Annibynol yw y llall. Os ydym ni, yn ein brwdfrydedd dros hunanlywodraeth yr eglwysi, wedi bod yn llawer rhy ddigymdeithas â'n gilydd, y mae yn hawdd genym gredu fod eraill wedi bod yn y perygl cyferbyniol. Erbyn hyn, y mae ein drychfeddwl am Annibyniaeth yn gyflawnach nag a fu; a chynwysa rywbeth cadarnhaol yn gystal a nacaol. Y mae yr elfen gymdeithasol, o leiaf, yn cael ei ohydnabod; ac er bod yn annibynol, ni chredir fod yn rhaid i bob eglwys fod yn hollol ddigysylltiad ag eglwysi eraill. Un o arwyddion goreu y dyddiau presenol yw, fod y gwahanol enwadau, o radd i radd, yn dysgu cysylltu yr unigol â'r cymdeithasol yn fwy â'u gilydd, heb fod y naill yn gormesu ar y llall. Y mae oes y cyferbynnu a'r dalles yn darfod; ac y mae oes i efelychu yr hyu sydd dda wedi dechreu. A thybiwn fod yr Annibynwyr Saesonig drwy eu *Congregational Union* wedi bod y mwyaf fforturus o bawb yn y gwaith o ymberffeithio. Y maent hwy wedi sicrhau holl wir fanteision Undeb, heb aberthu dim o'n breintiau eglwysig. Nid ydynt, er cael Undeb, wedi mynu unfuriaeth; nac er cadw eu hannibyniaeth eglwysig, wedi aberthu y manteision sydd mewn Undeb a chymdeithas.

Ac mae yr Undeb Cynulleidfaol Saesonig wedi bod i'r eglwysi yn adgyfodiad i fywyd. Yn flaenorol i'w flurfiad ef, yr oedd yr eglwysi yn dod yn debecach debecach i ynysoedd rhewedig; a gadawem i enwadau eraill fyned â'r wlad o'n blaen. Ond, erbyn hyn, yr ydym ninau wedi dyfod i deimlo fod genym waith i'w gyflawni, a'n bod drwy Dduw yn alluog i'w gyflawni yn effeithiol.

Nid peth heb ei brofi, gan hyny, a gynygir genym i'ch sylw: a gallwn ychwanegu fod egwyddor y peth genym ninau yn Nghymru. Y mae genym ein Cyfarfodydd Chwarterol a'n

Cymanfaoedd; a diau y cydnebydd pawb nad yw cynadleddau y rhai hyn ond undebau cynulleidfaol ar *scale* fach. Gweithir yr egwyddor yn mhellach yn nghynadledd Cymanfa deirsir-ol y Dehendir: ac nid ydym yn dysgwyl fod gan neb sydd yn bleidiol i'r rhai hyn, un tir i wrthwynebu egwyddor y peth a gynnyiwn.

Dichon y tybia rhai, er hyny, y byddai Undeb o'r fath a bleidiwn, yn ein gwneyd ar unwaith yn Bresbyteriaid o ryw ddysgrifad neu gilydd. Wel, tybir fod hyny yn wir; beth wedyn? Os hyn ydyw Presbyteriaeth, ac os gallem drwy hyn wneyd mwy o ddaioni, a'i wneyd yn well, yna dywedaf o galon drosod fy hun, yn Bresbyteriaid y byddom? Nid oes genym hawl i fod yn Annibynwyr os nad ydyw Annibyniaeth yn rhagori mewn ffaith yn gystal ag mewn *theory*. Ond, ai Presbyteriaeth yw nifer o eglwysi mewn undeb cyndeithasol, gwirfoddol, a'u gilydd, heb ddim ganddynt ond dylanwad moesol i'w arfer y naill ar y llall? Nage ddim; ac yn eu horiau goreu boed i'r sawl a ddywedant hyny fod yn farnwyr. Gan nad pa wahaniaeth arall sydd rhyngddynt, y mae hwn, feddylm ni, yn un hanfodol; y mae holl feddianan eglwysi Presbyteriaid yn feddiant cyfreithiol y corph fel corph; ac oblegyd hyn, y mae pob penderfyniad o eiddo y corph cyffredinol yn un y gellir ei arosod drwy awdurdod ar yr eglwysi, gan y gellir, os annfyddhant, gymeryd oddiarnynt y meddiannau. Ar berygl o gael eu hamddifadu o'r meddiannau, gan hyny, ni faidd yr eglwysi anufuddhau i'r penderfyniadau cyffredinol. Ond gŵyr pawb nad oes ond cryn moesol ar y goreu yn perthyn i benderfyniadau yr Undeb Cynulleidfaol; dim ond cymaint o rym ag sydd ynddynt o ddoethineb, o gyfiawnder, ac o wirionedd. Ymddengys hyn i mi, gan hyny, yn wahaniaeth pwysig. Ychwaneger at hyn eto, nad yw yr Undeb Cynulleidfaol yn ymyraeth â dim ond â materion cyhoeddus a chyffredinol; a chawn weled mor ddisail yw y dyb y gwnai ein harwain at Bresbyteriaeth.

Y gwir yw, y mae gwneyd bwgan o Bresbyteriaeth wedi bod yn wendid i ni. Y mae wedi ein gyru oddiwrth y tir sydd mor gyfreithlon i ni ag iddynt lwythau, sef, undeb a chydweithrediad, ac i sefyll yn unig ar yr hyn sydd yn wahaniaethol i ni oddiwrthynt, sef, yr egwyddor o hunanlywodraeth eglwysi. Nis gall dim fod mor ffol ag ymwrthod ag ymfrawdoliaeth gyffredinol, fel na byddom yn debyg i Bresbyteriaeth!

Wedi ceisio dangos, fel yna, y byddai y fath Undeb yn berffaith gyson â'n hegwyddorion gwahaniaethol fel Annibynwyr, gofynol ydyw

ystyried yn awr a fyddai y fath beth yn fuddiol? Y mae genym dystiolaeth ysgrythyrol dros greu nad yw pob peth sydd gyfreithlon yn llesha. Pa fanteision ellid ei dysgwyl, ynte, oddiwrth Undeb Cynulleidfaol Cymreig?

Gellid dysgwyl y caem drwyddo lwyrach adnabyddiaeth o'n gilydd. Pe na byddai yr Undeb cynygiedig yn gwneyd dim ond rhoddi cyfleustra, unwaith yn y tŷwddyn, i nifer o weinidogion a lleygwyr i gydsiarad yn unig ar brif faterion crefyddol y dydd, meddylm y byddai yn werth ei sefydlu. Drwy gydymddyddan felly, denem i adnabod ein gilydd yn well; a thrwy hyny byddem yn barotach, ac yn debycach o lawer i gydweithredu fel brodyr. A rhaid i ni addef ein bod yn dra phell yn ol gyda golwg ar hyn yn bresenol. Gan gymaint ein dyeithrwech i'n gilydd, y mae yn nn o'r pethau anhawddaf cael genyn gyd-weithredu * Y mae y naill yn llawer rhy amheus o ddybenion y llall, am nad ydym yn adnabod ein gilydd yn well; a thybia rhai mai y ffordd i fod yn berffaith Annibynwyr yw bod yn groes pan fyddo cydweithrediad yn ofynol. Cyn byth y gallwn wneyd gwaith mawr, rhaid i ni feddu ar gydymddiried yn ein gilydd: ac nid ydym yn gwybod pa fodd y gallwn gael hyny heb ryw gyfleusdra i gymdeithasu mwy â'n gilydd nag ydym yn wneyd. Souir gan rai, mai undeb cariad yw yr undeb gwirioneddol. Purion: yr ydym yn barod ag addef hyny; ond atolwg, pa fodd y ceir undeb cariad heb undeb cyd-adnabyddiaeth yn gyntaf? A ddichon i gariad Cristionogol fyned yn mhellach na'n gwybod-aeth am gymeriadau ein gilydd? A pha fodd y gallwn adnabod ein gilydd tra na fyddom byth yn cael cyfleusdra i gyndeithasu â'n gilydd yn frawdol?

Drwy adnabod ein gilydd yn well, denem i wybod ein nerth. Yr un peth i enwad yw bod yn wan mewn gwirionedd, a'i fod yn tybied ei fod yn wan. Yngilia yn ol rhag un gorchwyl pwysig, tra byddo tybiaeth o'i weudid yn bwyta ei nerth.

Gallem oddiwrth yr Undeb a gynnyiwn, ddysgwyl llawer o ddylanwad crefyddol pwysig i gadarnhau ein gweinidogion ieuanc â'n lleygwyr. Nid wyf yn gwybod am ddim yn fwy digalon na sefyllfa llawer dyn ieuanc flyn-

* Teg yw dweyd, fod rhai o'r cyfeillion gwyddfodol yn ystyried y sylwadau hyn yn llawn ddigon cryf, a dywedyd y lleiaf. Ac y mae yn ddiau y gellir cyfeirio at engrheifftiau godidog o gydweithrediad yn ein plith: megys "Casgliad yr Undeb Cynulleidfaol yn 1834-5," pan gasglasom at ddyledion ein haddoldai yn Nghymru odddeutu pum mil a'r hugain o bunau; ac yn ddiweddar at ein "Casgliad at Drysorfa yr Hen Weinidogion." Ac os myner, dyweder ein bod yn sefyll mor anrhyddedus ag un enwad arall gyda golwg ar hyn: eto, dylem gofio mai nid da dim os gellir ei wella.

yddoedd cyntaf ei weinidogaeth. Efallai fod yr elfen gymdeithasol yn gref ynddo; ac y mae yn debygol ddarfod iddo fod am dair neu bedair blynedd mewn rhyw athrofa neu gilydd, yn nghymdeithas rhai o'r un brofiad ac o'r un chwaeth ag yntau. Ar unwaith, symudir ef i gymydogiaeth anghysbell, lle byddo Annibyniaeth efallai, yn wan, ac mewn canlyniad, ei frodyr yn anaul. Yn ngwyneb gorchwylion rheolaidd caled y weinidogaeth, nid oes ganddo neb i'w galonogi; ac yn wyneb amgylchiadau dyrys yn yr eglwys, nid oes ganddo neb i ymgynghori ag ef. Os Annibyniaeth yn ei gwedd hyllaf fydd o flaen ei lygaid, nid oes ganddo neb i'w adgoffio fod ochr arall yn bod. Mewn amgylchiadau fel hyn, y mae yn gofyn nerth cyhanenid mawr i gadw dyn ieuanc rhag rhoddi ffordd yn ngwyneb y profedigaethau hyny y gŵyr y diafol mor dda pa fodd i'w defnyddio tuag ato. Ac yn gyffelyb gyda'n llyegwyr. Efallai fod rhai o honynt hwythau mewn amgylchiadau gwell na'r cyffredin: mewn dysg ac mewn chwaeth, y maent uwchlaw eu cymydogion; ac mewn canlyniad, teimlant fath o unigedd poenus, yn neillduol mewn rhyw amgylchiadau y gallem eu henwi. Y maent yn barnu Annibyniaeth oddiwrth yr hyn a welsant, ac a deimlasant o honi; ac yn eu hymyl, efallai, y bydd yr Eglwys Wladol, gyda'i holl swynion cymdeithasol. Gan nad ydynt, gan hyny, wedi cael un cyfleusdra i ymglymu ag Annibyniaeth yn ngwisgoedd ei gogoniant, pan yn ymdaith yn amllder ei grym—dim ond ag Annibyniaeth yn y ffurf ddigalon o honi yn eu heglwys eu hunain, y maent yn gyntaf yn diflasu, ac yna yn syrthio ymaith. Nid ydym yn gwybod am ddim yn fwy tebyg o gryfhau fferau y rhai hyn, na chael cyfleusdra i gymdeithasu â blaenoriaid y bobl mewn cyfarfod Undeb Cynulleidfaol. Tueddai hyn i'w sefydlogi fel ymneillduwyr, drwy eu hargyhoeddi fod Annibyniaeth yn rywbeth gwahanol i'r ffurf annaturiol o honi yn eu cymydogiaeth eu hunain. Trwy gymdeithasu hefyd â'n dynion goren, gallasem ddysgwyl yr yfent ryw gymaint o'u hysbryd a'u brwdfrydedd. Pwy all ddarnad y daioni y mae y fath ddynion â *Morley*, a *Jupe*, ac eraill, wedi ei wneyd drwy eu presenoldeb yn y *Congregational Union*?

Ac heb fyned i fanylu gyda pethau eraill, gallwn ddywedyd y byddai yr Undeb a gynnygiwn yn *gyfrwng gwerthfawr ini gydymgyng-hori*, a *chydmanog*, *gyda golwg ar bynciau pwysig sydd yn dal cysylltiad â'r corph yn gyffredinol*. A'i tebyg ein bod yn gwneyd yr hyn a ddylem gyda golwg, er enghraifft, ar addysg y genedl? Bu amser pan oedd yr

Annibynwyr gyda'r blaenaf yn addysgiaeth y genedl: ond y mae yn deilwng o'n hystiriaeth, a ydym yn awr i fyny â'n cymeriad. Yn ngyrfa gwirfoddoliaeth, yr oeddym yn dal ein tir, ac yn ei ddal eto o bosibl: ond gŵyr pawb fod cynllun arall i addysgu y genedl mewn gweithrediad erbyn hyn; a chan fod eraill yn llai amheus gyda golwg arno na ni, y maent wedi ei fabwysiadu yn inhellach, ac i raddau pell wedi myned ag addysgiaeth y genedl oddiarnom. Onid oes eisiau arnom gydymgyng-hori, fel ag i gyd-ddeall, ac mewn canlyniad, i gydweithredu gyda golwg ar hyn? Oni bai fod rhyw ddiffyg gwreiddiol yn lluddias, y mae yn ddiau y gallai y rhai a addysgant blant yr oes hon fyned a dynion yr oes nesaf oddiarnom.

Meddylawn eto am ymdrechion Pabyddiaeth yn ein gwlad. Ai tebyg nad oes genym ryw-beth yn rhagor i'w wneyd gyda golwg ar hyn? Rhaid i mi addef fy mod yn ddyieithr i'r cymydogiaethau lle mae ymosodiadau Pabyddiaeth yn cael eu gwneyd; ond mor bell ag y deallwyf, ychydig wneir genym ni i'w gwrthwnebu. Ni chlywais ddarfod i ni sefydlu llawer o ysgolion dyddiol i wneyd eu hysgolion hwy yn ddiangenrhaid. Paham? Nid am nad ydym yn ffeiddio Pabyddiaeth yn gymaint â neb; ond am fod eglwysi unigol yn rhy wan a digalon i'w gwrthsefyll, a ninau heb un canolbwynt i'n huno fel corph yn erbyn y gelyn. Ai tebyg nad yw ffyrnigrwydd y gelyn o un tu, yn nghyda gweithrediadau unol enwad arall, yn galw arnom i gael y canolbwynt hwn.

Edrychwn eto ar y gwaith oenhadol sydd i'w wneyd ar ein gwlad. Gwyddom yn dda fod y rhandir cyffiniol rhwng Cymru a Lloegr—'y Goror'—yn llaner paganadd. Ai tebyg nad oes genym ryw-beth i'w wneyd yno? Hyd yn hyn, yr ydym ni, efallai, wedi bod yn ei ymddiried i'r Saeson, a'r Saeson i ninau, nes y mae y bobl yn cael aros i raddau galarus, yn mro a chysgod angau. Pa hyd y cant fod felly? Beth bynag a ddywedir gau eraill am ddyledswydd yr eglwysi cymydogiaethol i gymeryd meddiant o'r tir, y mae yn ddiau genym ni mai heb ei feddianu y bydd, hyd nes y deawn fel corph i symblu y rhai hyny i weithgarwch, ac i wneyd ein goreu i gynnal eu breichiau pan yn gweithio.

Ac y mae hyn yn ein harwain at beth arall ddylai gael ein sylw cyffredinol fel corph, sef, *Yr angenrheidrwydd am ymddarparu ar gyfer cynydd y Saesoneg*. Y mae ein prif drefydd yn prysuro i fod yn Saesonig: ac fel y byddo y *railways* yn lluosogi, y mae yn ddiau y daw y llifeiriant Saesonig yn gyflymach fyth. Ac y

mae hyn yn gofyn effronsruwydd a gwyliadwriaeth cyffredinol. Ymddengys i mi mai y cyfwng rhwng y Gymraeg a'r Saesoneg yw y bwch mwyaf cyfyng y caiff Ymneillduaeth ftyned drwyddo. Ac yr ydym yn gwybod yn dda fod llawer o Ymneillduwyr eisioes yn mynychu yr Eglwys Wladol am nad oes iddynt Saesoneg gyda'r Ymneillduwyr. Gwyddom hefyd am drefydd lle dylai fod achosion Saesonig er's blynyddau. Er hyny, nid oes yno yr un; am nad yw yr eglwysi Cymreig, yn y lleoedd hyny, yn teimlo yn ddigon cryf i gynnal eu hunain a sefydlu achosion Saesonig hefyd. Oni ddylai fod genym, gan hyny, ryw dŵr o wyladwriaeth ar flurf Undeb Cynulleidfaol, o'r lwn y gallai y naill gynorthwyo y llall i weled y perygl o bell, fel ag i roddi rhybuddion ac annogaethau i'n heglwysi i ymbarotol i'w gyfarfod.

Nid ydym yn gwybod pa mor llwyddiannus y buom i osod allan fod Undeb Cynulleidfaol i Gymru yn angenrheidiol. Efallai nad yw yr hyn sydd yn ymddangos yn bwysig i ni ond ysgafn i eraill. Goddefwr genym, fodd bynnag, i ddwyed fod rhai o'n pobl oren wedi bod yn hiraethu am y fath Undeb er's tro. Yn mysg eraill, dywedai y Parch. W. Williams o'r Wern, rywdro, mai dau beth oedd yn angenrheidiol ar yr Annibynwyr, sef, *undeb a threfn*. Fel yr oedd y pryd hwnw, felly hefyd y mae yn bresenol. Goddefwr genym hefyd, gyfeirio at y ffaith fod Undebau o'r fath wedi ei ffurfio eisioes, nid yn unig yn Lloegr, ond hefyd yn Sootland, yr Iwerddon, America, &c., ac os na ellir profi fod ein hamgylchiadau ni yn bur wahanol i'r eiddut hwy, y mae yn rhaid eu bod hwy yn cyfeiriolrui yn fawr wrth sefydlu y fath Undebau, neu ein bod ni felly wrth beidio.

Ond na thybier ein bod am i'r Undeb Cynulleidfaol a gynygiwn wneyd ei hun y gwaith y cyfeiriasom ato yn flaenorol. Dim o'r fath beth; ond er hyny gallem yn yr undeb cynygiedig, argyhoeddi, hyfforddi, ac anog ein gilydd, mewn trefu i'r gwaith gael ei wneyd. Y llaw sydd i wneyd gwaith y llaw, ac nid y galon; a'r un modd y troed waith y troed; ond er hyny o'r galon maent yn cael y maeth, a'r yni angenrheidiol er ei wneyd. Felly, os angenrheidiol, gedawer ini gael llaw, a throed, a llygad, a chlust, yn y corph Annibynol, yn nghyda phob peth arall angenrheidiol er ein cyfaddasu at ein gwaith; ond er mwyn pob peth gadewch ini gael calon; a boed i'r galon hono fod yn ddigyn iach a chref i yru bywyd a nerth drwy yr aelodau i gyd.

Gallem ychwanegu fod cyfleusderau teithiol y dyddiau hyn yn gwneyd y fath undeb yn

hawdd. Am ychydig sylltan, gall dyn yn fuan fyned o un cwr o'r dalaeth i'r llall. Ond ni a adawn y pwnc yn bresenol, yn eich dwylaw, yn ei gysylltiadau oll: a chan nad beth a welir yn dda wneyd o hono, cawn ni yr hyfrydwch o deimlo ddarford ini gyflawni ein hymddiriedaeth drwy ei gyflwyno i'ch sylw. Diolch yn fawr am eich amynedd a'ch astudrwydd.—*I'r Annibynwr.*

O. Y.—Da genym weled yn ein cyfnodolion a'n papyrau newyddion, fod gŵr o safle dylanwad, a phwyll, Mr. Hughes, Penmain, yn teimlo y fath ddyddordeb yn y peth hwn. Nid ydym yn dweyd dim gyda golwg ar y cyllun a gynygir ganddo. Yr ydym ni yn gadael y cyllun i eraill i'w dynu. Os cydduir yn nghylch y peth ei hun, diau fod digon o ddoethineb a phwyll yn yr enwad Annibynol, i drefnu y ffordd oren i gario y peth allan. Yr ydym yn cwbl gydweled a Mr. Hughes yn nghylch y manteision y gallem eu dysgwyl oddiwrth y fath undeb.

Addysg Cyffredinol.

LLENLITH.

Yn cynwys diogelwch y wir grefydd yn nyddiau y patrierech Isaac a Jacob, yn nghyd a'r modd yr amddiffynodd Duw ei achos ac a'i dygodd yn y blaen am yspaid gweinidogaeth y cyfryu brif swyddogion yn yr eglwys Hebreaidl.

Terfyniad o'r t. d. 56.

Y peth nesaf sydd yn dyfod dan ein sylw yw, **DIOGELWCH A OHYNYDD TEULU ISRAEL DAN OFAL JOSEPH A BENDITH DUW YN NGWLAD GOSHEN**. Dywedir fod Goshen y tir mwyaf ffrwythlawn a chnydfawr yn holl wlad yr Aifft, Gen. 47: 6, pa un oedd yn gorwedd yn y rhan ddwyrain-ogleddol o honi, ac agos os nid yn gwbl y tu dwyrain i'r afon Nile, a Goshen hefyd oedd enw prif ddinas y dalaeth; ac fe fu teulu Israel yn preswyllo yno droe ddau cant o flynyddau, lle yr hiliasant ac y cynyddasant yn fawr, ac amllasant hefyd, a chryfhasant yn ddirfawr odiaeth, fel y llanwyd y wlad o honynt, Exod. 1: 7. Ac at yr amser hyn yn ddiau y cyfeiriai y bardd Cymreig yn ei weddi,

"Gosod babell yn ngwlad Goshen
Tyred Arglwydd yno'th hun,
Gostwng o'r uchelder golen
Gwna dy driglan gyda dyn;
Trig yn Seion aros yno.
Lle mae'r llwythau'n dod yn nghyd,
Byth na m'ad oddiwrth dy bobl
Nes yn ulw'r elo'r byd."

Ond yr oedd gwlad arall o'r enw Goshen, yn gorwedd yn agos i Gibeon, yn nhir Canaan, pa un fe allai oedd yn ffrwythlawn megis yr un yn yr Aifft, Josh. 10: 41. "A Joshua a'u tarawodd hwynt o Cades-Barnea hyd Gazah, a holl wlad Gosen hyd Gibeon." Ac yma yn debygol y safai dinas Gosen, ag oedd yn perthyn

i lwyth Judah, Josh. 15: 51. "A Gosen a Holon a Giloh, un ddinas ar ddeg, a'u pentrefydd." Dychwelwn yn awr at yr hanes gyson.

Eithr ar ol marwolaeth Joseph, cyfododd brenin arall yn yr Aifft, yr hwn ni adnabuasai mo Joseph, hyny yw, yr oedd yn llwyr ang-hymeradwyo y gyfundraeth o lywodraeth a sefydlodd Joseph yn y wlad, ac yn ymwrthod yn ffromilyd a phenboeth i gydnabod y rhwym-iadau trwy ba rai y gysodwyd holl deyrnas yr Aifft dan lywyddiaeth Joseph, prif-weinydd enwog un o'i hyafiaid brenhinol; a chan ei fod yn gryf dros eilunaddoliaeth, fe gafodd gan benedfigion a blaenoriaid y wlad foddioni cyfnewid gweinyddiaeth y llywodraeth, er bod yn bleidiol a chymwynasgar i'r grefydd baganaidd, ac yn erbyn y wir grefydd, a'r eglwys Hebreaidd yn neillduol; a rhag i'r Hebreaidd fyned yn amlach ac yn gryfach na'r Aifftiaid paganaidd ac eilunaddolgar; parodd i awdurdodau yr Aifft yn awr ymosod i'w llwyr ddinystrio hwynt, canys yr oeddynt yn bresenol yn gwbl yn nwyllaw y cyfryw rai; eu gweision hwy oeddynt oll erbyn hyn; ac yr oeddynt yn ddarostyngedig i awdurdod y brenin newydd, yr hwn oedd wedi ymroddi i'w gwanychu trwy gaethiwed caled. A phan welodd nad atebai hyny y dyben, efe a archodd i'r bydwragedd i ladd pob mab a enid gan yr Hebrëeau. Eithr ni lwyddodd yn ei ymgais hyn ychwaith. Yna efe a ymgniodd i ddiwreiddio y genedl, trwy roddi gorchlymyn i foddio pob plentyn gwryw a enid ganddynt Exod. 1: 22.

Ond er y cwbl a allai y Pharaoh hwn ei wneyd, Duw a'u cadwodd hwynt, mewn modd rhyfeddol ar ol iddynt golli. Joseph, ac a'u lluosogodd hefyd yn ddirfawr; a chan fod un cryfach na'r brenin o'u tu, yn lle cael eu diwreiddio, hwy a amlhawyd. A chofion fod Duw trwy gadw teulu Israel, yn diogelu ac yn cynnal i fyny ei eglwys weledig mewn modd arbenig yn y gangen Hebreaidd, pa un oedd mewn perygl neillduol yr amser hyn o gael ei llethu gan eilunaddoliaeth yr Aifft, canys fe fu plant Israel yn eu plith hwynt am yspaid maith, ac yn weision danynt am dalm o amser, ac heb gael y fantais yn awr o gadw i fyny ordinhadau Duw yn eu plith eu hunain, a chynnal addoliad cyhoeddus, neu addysg grefyddol ac ymarferiadau dawiol ereill, trwy yr hyn y cynelid i fyny y wir grefydd—ac felly, fe aeth dawioldeb ymarferol, a'r wir grefydd yn raddol ac araf ar goll i raddau helaeth yn mhllith yr Hebreaidd, fel ag y mabwysiadasant arferion eilunaddolgar yr Aifftiaid, a'r rhan amlaf o'r bobl (er gwaethaf adrodd) a wyrasant i addoli eu duwiau hwynt, cyn iddynt gael eu

dwyn allan o'r wlad, Eze. 20: 6—8. Felly bu y gangen Hebreaidd o eglwys Dduw yn agos a chael ei llynou i fyny, a'i dwyn ymaith gan annuwioldeb yr Aifft yr amser hyn. Ond ni oddefodd Duw iddi gael ei llwyr orchfygu, canys efe a ddaeth yn brydlawn i'w hachub, trwy ei dwyn allan o'r wlad, fel y cawn sylwi yn helaethach y tro nesaf, ac yn gyffelyb ag y gwnaeth a'i eglwys yn amser y dylif ac adeiladaeth twr Babel, yr hyn sydd yn profi tuhwnt i bobl dadl, fod pethau mawrion a rhyfedd wedi cael eu gwneyd gan yr Hollalluog tuag at ddwyn adeiladaeth ei eglwys weledig yn y byd yn mlaen, a chynydd graddol ond mawr ei achos, erbyn yr amser hyn, er cyflawni yr addewid i "Had y wraig i sigo pen y saph." Ac yr oedd y gofal rhyfeddol hyn, yn nhrefn Rhagluniaeth am y teulu o ba un yr oedd y Messiah i ddyfod, yn ergyd anferth ychwanegol ar ben y ddraig, prif elyn Duw a'i eglwys. A gellir yn awr ofyn, pwy mor rhyfeddol mae gweithredoedd Rhagluniaeth yn niogelwch a chynydd y wir grefydd yn ymddangos yn hyn o grynodedd? lle y gwelwn er ein syndod, os gordd cyd-gadwynol o bethau a chanlyniadau manwl ac aruthrol, a phob goruchwyliaeth yn cael ei nhodi mor neillduol, fel ag y mae yn y cyfan yn dangos yn eglur, fys, llaw, neu fraich yr hollalluog Dduw!

Eithr y gofyniad naturiol sydd yn dyfod i'r meddwl yn awr yw, a oedd Duw yn gwastraffu ei ofalon rhagluniaethol, a'i wyladwriaeth neillduol dros y teulu hwn yn unig, gan adael allan y lleill oll o'i hiliogaeth reymol? Nag oedd, oblegid gallasem weled yr un oruchwyliaeth, trefn rhagluniaeth, a'i heffeithioliaeth cyfartal yn holl achosion y bywyd dynol, yn niogelwch personau unigol, cyfodiad a difaniad talaethau, breniniaethau ac ymerodraethau, ac yn yr holl chwyldroadau grymus, naturiol, moesol, a gwladwriaethol yn y byd erioed; pe buasai Duw ond rhoddi i ni megis yn yr engrafft flaenorol, yr hanes o'r cwbl mewn adroddiad manwl; oherwydd yr hyn a wnaethpwyd yn nheulu Abraham, a wnaethpwyd er mwyn yr holl hil ddynol. Ac mae y rhagbrawf hyn wedi ei fwrriadu er dangos i ni fod Duw yn gweithio, fel nad all na galla na chynghor na chyfrwysder dynion na diaffaid lwyddo yn ei erbyn ef, a gweithredoedd ei law: ac mai yr hwn sydd yn rhodio yn uniawn, sydd yn ddiogel, ac fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw: ac nad oes neb mor anwybodus, isel, neu golledig, fel nad all Duw ei ddygu, ei gyfodi, a'i achub. Mewn gair, mae efe yn dangos yn holl hanes yr hit ddynol, er pan droseddodd dyn hyd yn hyn, ei

fod yn gyfaill cywir ac anghyfnewidiol i ddyn-
olryw yn gyffredinol, ac yn dafnyddio pob cyf-
leustra i wnend daioni iddynt, ac nid yw yn
temtio neb. A siarad yn ol dull dynol y mae
efe yn llawenychu mewn cael cyfleustra aml i
ddangos ei gymwynasgarwch a'i haelfrydedd,
fel y gallo pob un o'i deulu mawr ystyried ei
garedigrwydd, modd y caffo yr amddifad ei
arwair i ddywedyd am ei gyfeillion, wele y
modd y mae Duw yn eu caru hwynt.

Dinas New York.

J. J. JONES.

Barddonol.

BANER HEDDWCH.

Tybiais fod heddych mewn coedwig fodeuog
Lle chwery 'r awelon rhwng cangau y coed;
Ond chwyddodd yr awel yn storoni aulodog,
Diffaodd-ly heddych mor llwyr ag erioed.

Tybiais fod heddych i'r plentyn diniwed
Wrth chwarae 'n ddiubryder yn heiniol ei bynt;
Ond bydol ofalon gynhyriodd ei enaid,
A'i heddych diffaodd ar adeu y gwynt.

Tybiais fod heddych yn mynws lawn cariad
Yr hon a'm cyfleiddiai yn bawddgar ei gwedd;
Ond och fi, ei thegwch diffaodd mewn eiliad,
A gwywmae'm heddych yn mynws y bedd.

Tybiais gael heddych 'nol enill y frwydr,
A boddio cywreirwydd creuloniaid eu gwlad;
Ond gwedd yr amddifad a'r wedd w godir
Yn donau cynhyrfus ar foroedd o waed!

Tybiais fod heddych pan fyddo 'r penaethiaid
A gwên yn fy nerbyn mewn bri a mawrhad;
Eu gwên a newidodd cynhyrfwyd eu henaid
Pansoliais am dwyllodd blauroiaid ein gwlad.

Yna gadewais y byd a'i drafferthion,
A thremaiis mewn pryder i'r bydoedd uwch ben;
Hu! deigrin gorfoledd ddiaugodd o'm calon
Wrth weled y faner ar Oraedd y Nen.

Wrth ei dadblygu dadseiniwyd gorfoledd
Trwy eang orielau y wynfa i gyd,
Hen deulu y cyatudd ganasaant mor beraidd
Nes harddu wynebau angylion a gwrid.

Dan faner Efengyl ceir heddych tragwyddol,
Er lliad a chenlgeu, mae'r enaid mewn hedd,
Pau fydd y moroedd yn donau cynhyrfuol
Mae'r gwaelod yn dawel, mor dawel a'r bedd.

Racine, Wis., Ion. 14.

R. J. OWENS.

PENILLION

A gyfansoddwyd ar gois rhieni galarus, sef Mr. Griffith ac Elizabeth Jones, Spring Green, ar ol eu mab WILLIAM, yr hwn fu farw o'r typhoid fever, yn yr Hospital yn Davenport, Iowa.

(*Mesur, yr "Hen Ddarbi."*)

O ddeiddgar oer alar hir wyle
Sy'n dryllio a briwio ein bron.
O herwydd ein William anwyllaidd
Ein mwynnaidd fab llariaidd a llon,
Fe aeth yn wirfoddol i'r fyddin
Yn erbyn pob gelyn ar g'oedd,
Ymddiffia ei wlad dda oludog
Yn g'lonog wr enwog yr oedd.
Ond cleydd trwy benyd trwm boenau,
Cenhadau da angau di hedd,
A ddygodd ein Gwilym mwyn gwiwlan
Yn druan modd buan i'r bedd;
Chwe diwrnod o drallod a'i dryllodd
Diffygodd a methodd ddal mwy,

Ond dygwyd ei rym o dan rwmiau
I angau tan gloiau tyn glwy'.

Yn awr mae rhyw hiraeth o'i herwydd
Mal o studd du beunydd di baid,
Er gwybod mai 'n bynod ran ninau
Fydd locsau oer angau a raid,
Mae pawb sydd a gobaith yn gwybod
Fod hyfryd breawyllod y saint
Ta draw i ardaloedd pob dolur,
Mewn cysur di fesur ei faint.

'Roedd William 'n un dinam credniol,
Crefyddiol mae 'n sirol i'n aon,
Yn forau gogwyddai 'n un gweddus
I 'wyllys daionus Daw Ion;
'Nawr peidio ag wyllo sydd galed
Ac wyllo sy 'w weled yn wall,
Ar sail i Ddau nol ein anwylyd
O'r adfyd i'r bywyd di ball.

Mae dyfnion archollion erehyllaidd
Yn cyrhaedd o'r braidd i bob bro.
A galar fel gorcludd heb gele
'N amgylchu pob teulu fel tŷ,
Wrth weid ein gwroniaid—gwy'r heini—
A'n dewrion yn gwelw 'n eu gwaed,
A phleidiwyr y bradwyr yn brwydro
Gan geisio 'n tyn dreisio tan draed.

Wel dadau a mamau heb omedd
Dyrchafwn yn llwvraidd ein lais
At Ddau am ddileu trwy drogaredd
Pob camwedd a throedd a thrais,
Cael pen ar holl filain ryfoledd
Ac Arglwydd Ddau 'r lluoedd yn Llyw
I gadw y gweddill o'n bechgyn*
A'a dychwel o'r fyddin yn fyw.

GOG GLAN ORFOL

MYFYRION

Am fy anwyl nith, sef Miss DOROTHY GRIFFITHS, a fu farw Tach. 15, 1864, gan ei hwythr o Wis.

Dwl sorod a dail surion
'Ynt brofion unrhyw bryd
O gilwg ddrych y galou,
Ar droen yn y byd;
Er 'nabod dewr wynebau
Oedd mewn mwynauisau hedd,
Yn rhodio mewn mawrlyd
Maent heddy' yn y bedd.

Pwy draetha 'nawr fy hiraeth?
Pwy rydd im' gysur llon?
'Does dim yn ngwedd naturiaeth
Rydd heddych tan fy mron,
Mae Dorothy auwylgu
'Nawr wedi 'm blaenu i,
Tu yma i dragwyddoldeb,
Ni chaf ei gwled hi.

Fy enwog nith fwy anwyl
Row'd yn y distaw fedd,
Mae'n archoll dwn i'm calon,
I'm mynws megys cledd;
Mae 'i delw 'n argraffedig,
Ar wradd fy nheimlad gwan,
Ni welais neb anwyllach,
Na mwynach yn un man.

Fy meddwl fu yn crwydro,
Gan wyllo am yr awr
Y cawn ei gweld yn heini,
I'm lloni ar y llawr.
Ond siomwyd fy nygwylliad,
Mewn eiliad ar fy bynt,
Ni chaf ei chwmmi eto
I gofio 'r amser gynt.

O Angau, p'am y gwywaist
Fath lili deg ei gwedd,
Yn wir pabam y dygais,
Y ferch i waslod bedd?

* Mae gan Mr. Jones un mab eto yn y fyddin, ac amryw o'n cym'dogion 'r un modd.

O cefaiat "*warrant*" nefol
I nol fy anwyl nith,
Mae 'i henaid yn ddiangol
Uwchlau pob gofid byth.

Ni wylaf, sychaf ddagrau
Sy'n diagyn dros fy ngrudd;
Bu 'n ddigon cryfi i farw,
Cadd nerth yu ol y dydd;
Angylion fyddo 'n gwyllo,
Ei chorff sydd yn y bedd,
Caiff adgyfodi 'n ddedwydd,
Ac ar ei newydd wedd.

Yn gadarn ei chorff a godir—*a'r tŷ*
O'r to a ddymchwelir;
A bitbau a berffêithir,
Yn y nef mae hyn yn wir.

R. P. GRIFFITHS

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD JUBILI POTTSVILLE, PA., AO ANRHEG I'R GWEINIDOG.

BARCHUS OLYGUD.—Yr hyn a ganlyn sydd dal-fyriad o hanes y cyfarfod a gynaliwyd genym Chwef. 7. 1864, fel *Jubili*, er llawenbau a diolch i'r Arglwydd fel eglwys, gwrandawyr ac eraill, wedi cael gwaredigaeth o'r heu ddyled fu yn gwasgu yn drwm ar deimladau ac amgylchiadau rhai o fyddloniaid Israel am flynyddau lawer yn Pottsville.

Dechreuwyd yn y boreu am 10 trwy ddarllen rhan o'r gair dwyfol, canu mawl a gweddi duer a difrifol am wenau yr Arglwydd ar waith y dydd, gan Mr. Wm. Rees. Yna amlygwyd natur y cyfarfod gan yr ygrifenydd. Wedi hyny cauwyd emyn pwrpasol i'r achlysur. Yna gweddiodd y brawd J. Thomas. Wedi hyny traddodwyd araeth dra difrifol gan y brawd J. James, er dangos i'r Cymry yn y lle eu braint, o fod ganddynt y fath gapel hardd i addoli, a chladdfa fawr o yn agos i erw o dir, a'r cyfan heb cent o ddyled, yr hyn oedd yn coroui y cwbl. Yna diweddwyd gan yr un trwy weddi.

Am 2, dechreuwyd gan y Parch. R. Edwards. Wedi hyny cyfododd yr ygrifenydd er gwneud yn hysbys ei deimladau diolchgar i'r eglwys a rhai o'r gwrandawyr am eu haurheg o bŵr o ddillad bardd a drudfawr oedd am dano ar y pryd, a hysyd yr aurheg werthfawr i'w briod, sef dress, bounet a scarf shawl, nid rhyw fath ydyw y pethau, ond y cyfan o'r pethau goreu, gwerth yn agos os nid yn gyflawn gan dalar. Diolchwn yn fawr am y rhoddion hyn oll.

Traddododd y Parch. R. Edwards araeth bwrpasol nes lloni yr holl gynulleidfa. Yna dilyuwyd ef gan y Parch. J. E. Jones, Minersville, yn ei ddall effeithiol, pwrpasol a difrifol, nes oedd pawb wrth eu bodd. Dilynwyd yntau gan un o'r diaconiaid, sef Mr. Wm. Rees. Adroddodd ei deimladau ef ac eraill cyn dilead y ddyled, a'r teimlad presenol mewn araeth ag yr oedd pawb yn teimlo. Nid oes angen caumul yr areithiau, mae digon o rai eraill yn eu canmol. Yna terfynwyd y cyfarfod dau o'r gloch trwy fawl a gweddi.

Am 6, dechreuwyd gan Edwards, a phregethodd y Parch. J. E. Jones, Minersville, ar y Jubili Iddewig fel cysgod o'r un Efeniglaidd, sef rhyddid i gaethion pechod trwy Iawn. Yr oedd y brawd mewn hwyl yn pregethu, a phawb o honom mewn hwyl yn gwranddo. Yna terfynwyd gwaith y dydd trwy dalu diolchgarwch gwresog i'r Arglwydd am ei wenau arnom trwy y dydd gan Mr. L. Lewis, un o'r diaconiaid. Yna ymadawyd, a llawer yn dywedyd, Da oedd i ni fod yma. Hyderwn y bydd i effeithiau da ddilyn ein cyfarfod a dilead y ddyled. M. D. MORGAN.

Pottsville, Pa., Chwef. 10, 1864.

YMWELIAD CAREDIG.

Gwnaeth ein cyfeillion ymweliad a'n tŷ yn Oshkosh Ion. 12, 1864. Daeth cynifer o honant i'u tŷ yn gwbl ddirybudd, ond nid yn ddifudd y daeth. ant. Yr oll o geisient genym ni oedd cael lle am enyd dan ein cronglwyd, bwyta eu bwyd eu hunain a chydwyuo eu hantreghion. Buasai raid fod ein calon yn galed fel calon Pharaon cyn y gallasem nacau y pethau hyny iddynt. Tra bu ein cyfeillion yn gorphen awpera, canodd y côr rai tonau dyddorol a swynol, le mor swynol fel y tybiem pe buasai drwg sbryd yn blino rhai o honant y buasai raid iddo eu gadael.

Anrhegwyd ni ganddynt a 60 dolar oll yn arian, oddieithr gwerth dwy ddolar, yr hyn oedd yn gynwysedig mewn pin aur ygrifenu.

Helyd yn y dyddiau canlynol cawsom gan eraill o'u cyfeillion y rhai nad oedd yn gyfleus iddynt fod yma ar unwaith ag eraill, naw dolar, rhwng arian a'u gwerth.

Derbynied ein cyfeillion oll ein diolch gwresogaf am eu caredigrwydd; a'r Hwn a'u tueddodd hwy i gyfarau a'm nertho inau i wneud iawn ddefnydd o'u rhoddion, ac i ymdrechu yn ddiflino am fod o fudd a lles yn eu plith.

YR BEN WEITHIWR.

Oshkosh, Chwef. 9, 1864.

COFIANT MISS DOROTHY GRIFFITHS.

Mae hanes bywyd a marwolaeth *ieuenctyd duw-ol* yn gwneud i fyny ran fawr a phwysig yn llenyddiaeth y Saeson a'r Americanaid crefyddol; ac y mae wedi bod yn fendithiol i filoedd o blant a rhieni. Gallasai llenyddiaeth y *Cymry* fod yn fwy toreithiog o'r fath ddefnyddiau gwerthfawr. Yn ddiau bu ugeiniau o ieuenctyd nodedig mewn duwioldeb fyw a marw yn yr Arglwydd, heb i neb o'u llenorion ygrifenu na chyhoeddi gair o'u hanes. Ar *ddymuniad* ei rhieni anwyl a galarus, yr ydwyf yn ygrifenu y Cofiant Byr hwn am y chwaer ieuanog ddawiol Dorothy Griffiths, gan obeithio y bydd yn fuddion i sychu eu dagrau hwy, ac i gymhell *ieuenctyd* Cymry America i gysegro eu hunain yn moreu eu hoed i wasanaethu yr Arglwydd yn fyddlon. Y mae crefydd foreuol o anhraethol werth. Rhydd ras a dedwyddwch ar y dddear, a chorou gogouiant yn y byd a ddaw. Y

mae y naill oes yn dylanwadu ar y llall, er drwg neu dda, er melltith neu fendith. Yr un modd y dylanwada yr hynafiaid ar eu hiliogaeth. Gwel Exod. xx. 5, 6. Cael cyndadau *crefyddol*, a rhieni *duwiol*, sydd werthfawrocach na miloedd o aur melyn. Cafodd *Timotheus* yr anrhydedd hwnw. 2 Tim. ii. 2—5. Cafodd Dorothy Griffiths yr un peth. Oud ni wyddwn buwy yu sicr hyd yn ddiweddar.

Hanodd o hen deulu duwiol *Tyddyn Siarles*, ger Dolbadarn, Llanberia, yu Arfon. Yr oedd ei *thaid* Richard Griffiths, yn wr nodedig mewn duwioldeb; a bu yu ddiagon ffyddlon yu yr eglwys Annibynol yn Jerusalem, yn y plwyf hwnw, am yr agau mlynedd diweddaŋ o'i oes. Ac yr oedd ei *nhain* Dorothy Griffiths, yn un o'r gwragedd *antaidd*, dystaw, a rhinweddol, a oedd yuo yn ffyddlon gydweithio dros lwyddiant achos y Gwaredwr. Yr oeddynt wedi eu dysgu a'u gwreiddio yn egwyddorion yr Affnibynwyr. Buont hwy a'u plant yu golotiau dan yr achos yuo. Yn y flwyddon 1835 yr oedd yr achos yu dra blod-euog yuo; a threuliasom lawer o gyfarfodydd anwyl a bendithiol yn eu mayg, yu yr ysgoldy newydd, ger hen gastell Padarn, dan weisidogaeth y Parch. Rees P. Griffiths. Dyna yr amser yr oedd y bachgen "penfelyu," Samuel Jones, yu dechreu blodeuo yn ngardd yr Arglwydd, yr hwn wedi hyny, am dymhor byr, a fu yn weinidog ieuanc mor nodedig dduwiol a defnyddiol yu Maentwrog, Meirionnydd. Dyna yr amser yr oedd ei dad, a'i fam, a'i frodyr, a'i chwiorydd, ac eraill, yu eu llawn hwyliu. Yr ydym yu awr yu *adgofio* yr amser dedwydd hwnw gyda theimladau cymygedig o hiraeth a llawenydd.

Gauwyd Dorothy Griffiths yn Llanberia, Chwef. 18, 1843. Euwau ei rhieni ydynt Griffith a Margaret Griffiths. Y mae ei thad yu fab i'r hynafiaid duwiol uchod o Dyddyn Siarles, a'i mhau yu ferch i Griffiths a Margaret Roberts, Pentre'r-felin, gerllaw Tremadog, sir Gaernarfon. Pau oedd Dorothy yu chwe' blwydd oed, ymfudodd gyda'i rhieni i St. John, Newfoundland. Buont yuo am chwe' blyuedd; yua hwyliasant i Boston, ac ymsefydlasant yu Hampton, N. Y., lle y maeut yu bresenok.

Yn haf y fl. 1861, daeth Dorothy i lawr i ddinas New York. Bu yn gwasanaethu gyda theulu oedd parchus ar *Fourth St.*, ger y Bowery, ac wedi hyny yu rhif 5, *Forty Sixth Street*. Yn fuan wedi dyfod yma, ymunodd â'r Eglwys Annibynol Gymreig, ar Heol 1leg; ac yu mhen mis oedd wedi hyny derbyniwyd hi yn gyflawn aelod. Yr oedd yu nodedig ffyddlon. Cwbl argyhoeddwyd ni ei bod wedi cael ei chyfnwid drwy ras, ac ei bod yu feddianol ar "yr *edifeirwch* sydd tuag at Dduw, a'r *fydd* sydd tuag at ein Harglwydd Iesu Grist." Yua oedd yu ymdebygoli i'w *nhain* dduwiol. Cafodd addysg foreuol dda. Teimlodd nerth achubol yr efengyl. Ei phrif hyfrydwech oedd darllen Gair Daw, gweddio yu ddirgel, a gwrandio pregethiad yr efengyl. Pan oedd eraill o'r aelodau yn

anffyddlon ac ymrysongar, a chellweirus, yr oedd âi yn ffyddlon i'w chlydgynulliad, yn wlo yu ddytaw, yn meddu ysbryd heddychol, yn cael ymgeledd gras, ac yu dwys deimlo dros lwyddiant yr achos. Pan oedd merched ieuaine eraill a ddaethant o'r wlad i'r ddinas yu balchlo ac yu ymwylltio, yr oedd âi yn myned yu fwyfwy gos-tyngedig, ac yu gochelyd eu cymdeithas, gan wyl-io rhag eu hudoliaethau a'u dylanwad niweidiol. Yr oedd yu "ffui oddiwrtb chwantau ieneuctyd," fel ei gelysion penaf; ac yu dilyn *ffyddloniaid* Sion. Methodd holl ddichellion ac athrod y gelys ei hysgogi hi.

Yn fuan wedi iddi symud i rif 5, 46th St., cafodd *anwyd trwm*, a gorfu iddi ddychwelyd adref at ei rhieni, lle y bu am fisoedd yu dihoeni dan y dardodedigaeth. Bu farw yu dawel a hyderus yu yr Arglwydd Tach. 15, 1863, yn agos i 21 ml. oed. Dywed ei rhieni mai ei geiriau diweddaŋ bron oedd, "Y buasai yu well gaudi gael byw; oud ei bod yu hollawl fuddlawn i ewyllys yr Arglwydd ei Chraig a'i Phrynwr;" ac ychwauegasant, "Nô feddech o fawn eich eglwys yu New York yr un aelod ag oedd yu fwy ffyddlon i chwi, na neb yu y byd yu meddwl mwy o henech. Yr oedd yu hyfrydwech gaudi yu ei chystudd diweddaŋ i son am dawoch, ac yr ydym yu gwybod y buasai yu well gaudi eich gweled chwi yu ei mynyddau olaf na neb arall sydd yu gwisgo enawd." Yr ydym yu credu hyny. Y mae y dystiolaeth yua yu gysur mawr i ni yu ein profedigaethau presenol. Ein prif ddymuniad oedd ac ydyw cael bod yu ddefnyddiol i euill eneidiau at Iesu. Cawsom y fraut hono. Yr eneidiau hyny fydd corau ein gortlodd yu nydd y farn olaf. Buasai yu dda genym gael eysseuatra i'w gweled a'i chlywed "yu ei mynyddau olaf" yu canuol ei Gwaredwr, ac yu buddugoliaethu ar augen drwy ddylanwadu y groes. Oud ni chwasm. Oud yr ydym yu credu y cawn gyfarfod llawen â hi eto yu y nef. O obaith gwynfyddedig! Cawn gyfarfod a'r "*holl ras a berffectiwr*" yuo. Yr ydym yu gorfodllo mewn gorthrymderau dan obaith gogoniant Duw.

Claddwyd ei ehorff marwol, Tach. 17, 1863, yu mynwent newydd Middle Granville, N. Y. Ymgynullodd tyrla sawr o Gymry ac Americanaid ar yr achlysur; a theimlent yu ddwys wrth weled rhoddi un mor anwyl ganddynt yu y bedd. Pregethodd y Parch. John Jones, oddiar Bas. 40 : 8. Gwywa holl brydferthwch anian, a derfydd holl drysorau amser. Nid oes dim ond bendithion a chysaron duwioldeb yu aros yu dragwydd. Mor werthfawr yw crefydd foreuol. Dygodd Dorothy Griffiths o gyrbaedd pob poen i gyflawn fwynhad o bob dedwyddwch a gogoniant nefol a thragywyddol. Bobl ieuaine! dilynwech ei hesiamplau. Rieni! aychwech eich dagrau; na feddyliwch ormod am ei chystudd a'i bedd; ond myfyriwch fwy ar ei gogoniant nefol. Clodforwau ei Gwaredwr bendigedig, yr hwn a'i prynodd i Dduw drwy ei waed.

R. D. THOMAS, New York.

Dir aeth y fwyn Dorothy
I'w nefol, dedwyddol dŷ;
Dringodd dros ben dir angau.
Heb ddychryn y gelyn gau,
I'r wiwnes, oleunef lân,
Y wych oror uwch eiriau,
Engyl yr lŷr glodforent,
A channu dan wneu wnaent
Wrth wel'd hon gerbron mewn bri,
A'r lŷn yn ei choroni.

Y chwaer lwyd uwch oer loesau—esgynodd
I fyg enfyw seintiau;
O ingoedd afon angau,
I bar hedda, byth i barhau.

IONTHRYN GWYNEDD.

CYFARFOD CHWARTEROL CANOLBARTH OHIO.

Dechreuwyd y cyfarfod yn Brown township, awydd Franklin, ar uos y 24ain o Ragfyr, 1863, a therfynodd y nos Lun caulynol yn Columbus. Cawsom ein hymddifadu o bresenoldeb a chynorthwy y brodyr Williams Harrison, a Price Newark; felly daeth cario yn mlaen waith y cyfarfod i ran y brodyr Davies Radnor, Edwards Cincinnati a Powell Troedrhiwdalar. Ymaellodd y brodyr hyn yn y gwaith yn awylysgar, a phregethasant yn dda ragorol; ond er pregethu yn ymgniol a nerthol, ac er bod y pregethau yn deilwng o'r argraffwaag, ete gallasant olyn ar ddiwedd y cyfarfod, "Pwy a gredodd i'n hymadrodd, ac i bwy y datguddiwyd braich yr Arglwydd?" Mae cymaint o alwad yn awr ag oedd yn amser y prophwyd Jeremiah i ddywedyd wrth wyr Juda a Jeru-salem, "Braenerwch i chwi fraenar, ac na hauwch mewn drain." Jer. 4: 3.

Boren y 26, yn Brown, cynaliwyd cynadledd, pan oedd yn bresenol y gweinidogion a'r disconaid canlynol:—Davies Radnor, Edwards Cincinnati, Powell Troedrhiwdalar, Mr. Lawrence, pregethwr. (T. C.,) Davies Columbus, William Thomas, Radnor, John Lloyd a Francis Jones, Brown township. Dewiswyd John H. Jones yn llywydd, a Francis Jones yn ygrifenydd. Pasiwyd y penderfyniadau canlynol:

1. Fod y cyfarfod chwarterol nesaf i fod yn Cincinnati, yr eglwys yno i benderfynn yr amser.

2. Ein bod yn cydymdeimlo â'r Parch. John Williams, Harrison, yn wyneb cystudd ei anwyl briod, yr hyn a fu yn atalfa iddo ddyfod atom.

3. Fod pwy bynag yn y dobarth hwn a fyddo yn myned i gaaglu at unrhyw achos crefyddol, i wneuthur y caagliad yn hysbys trwy yr argraffwaag.

Yr oedd y Sabboth yn Columbus yn ddiwrnod gwlyb ac oer, ond er hynny daeth y bobl yn lluosog i wrando, a dangoswyd siaroldeb neillduol gan y Trefnyddion Califfaidd ar yr amgylchiad. Mae gweled dynion crefyddol ar achlysuron o'r fath yn cydweithredu yn olygfa brydferth iawn. Wle mor ddymunol yw cariad brawdol. Hyderwn fod onaidiau lawer wedi cael lles trwy y cyfarfod hwn; ac y bydd y cyfarfod ydd a gawn ete (os cawn hefyd) yn ateb y dyben i adeiladu Seion a dychwelyd pechaduriaid. Yr eiddoch &c.,

J. H. JONES.

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG FREEDOM, SWYDD CATTARAUGUS, E. N.

Oadwyd ein cyfarfod blynyddol am y llynedd fel arferol, er dewis swyddogion &c., yn mis Mehefin. Ar y pryd etholwyd Llywydd, Islywydd, dau Ygrifenydd, a Thrysorydd, yn nghyd a deuddeg o Drefnwyr.

Yn mis Medi cadwyd y cyfarfod cyhoeddus, er areithio &c., o blaid y Gymdeithas a'i Llyfr,—yr ygrifenydd, y Parch. Wm. Thomas, (A.) a'r Parch. John Williams. (T. C.,) gymerasant rannu gyhoeddus yn ngwaith y dydd.

Yn mis Rhagfyr diweddaf aeth y caaglyddion allan trwy eu gwabauol randiroedd; ac ar y 25ain, (Nadolig,) cyfarfuwyd yn Nghapel Salem er trosglwyddo y caagliad i ddwyllaw y Thrysorydd; yr hyn a ddaeth i'r swm dymunol o \$94.04. Yn y cyfryw gyfarfod cyflwynodd y Thrysorydd ei gyfrifon am y flwyddyn ger bron, a chafwyd fod gan y Gymdeithas yn ei thrysoria werth \$12.15 mewn Beibla a Thestamentau yn ol yr hen bnis y'nghyd a \$16.16 yn arian, cynrych gwerthiant llyfrau am y flwyddyn &c. Penderfynwyd auferon \$108 i'r Fam Gymdeithas, i'w defnyddio yn y wedd canlynol: \$70 yn rhodd i'r Gymdeithas, a'r gweddill o \$38 er cael eu gwerth yn ol mewn Beibla a Thestamentau, er cyflenwi ein hangen cartrefol.

D. P. HOOPER, Yeg.

Farmersville, Chwef. 9, 1864.

Trysorfa yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. DYFFRYN Y COTTONWOOD, KANSAS.

Mr. GOL.—Llafur ein bysgol Sabbothol yn y fan hyn o'r ddaear, Dyffryn y Cottonwood, Kansas, am y flwyddyn 1863, oedd 445 o Bennodau; 2385 o adnoddau. Llafur newydd. Pen. 28; adn. 30. Yr wyf yn erlyn arnoch yn garedig ein cofio trwy ei gyhoeddi yn y CERHADWR. Yr eiddoch,

HUGH WILLIAMS, Yeg.

Emporia, Ion. 25, 1864.

LLYTHYR ODDIWRTH WEINIDOG YN Y FYDDIN

At y Parch. T. Edwards, Cin., O.

Helena, Arkansas, Ion. 28, 1864.

Anwyl Frawd,—Er pan ygrifennai o'r blaen atoch yr wyf wedi cwrdd â rhai amgylchiadau anghysurus. Yn y lle cyntaf lladrataodd y rebels fy ngheffyl gwerthfawr; nid oedd braidd geffyl mor werthfawr ag ef yn Helena. Gwedi hynny aeth bwled trwy fy nghlun, o fewn tua chwe' modfedd i fy nghorff. Gwedi hynny clywais fod yr oll a feddwn heblaw y tir a'r ychydig stock ar y tir gwedi llosgi yn ulw. Y mae genyf un cysur ar ol y cwbl, yr wyf yn credu fod pobpeth yn cydweithio er daioni i mi. Y lle yr ydwyf ynddo yn awr sydd tua 30 milldir islaw Helena, ar yny, Rhif. 63. Yr ydwyf ar yr yny dan gyfarwyddyd yr Adj. Gen. Thomas, gydag amryw gannoedd o'r dynion duon (contrabands). Yr amcan yw gwneud

treial ar y dynion duon i gynnal eu hunain. Yr oedd dadlau mawr gan wahanol swyddwyr yn y fyddin ar y pen hwn. Er mwyn gwneuthur prawf aethum yu feichai iddynt, er cael y gwahanol arfau i gario ymlaen eu gorchwylion, gwerth \$300. Cymerodd hyn le er's tua deufis yn ol; ac yr wyf yn awr gwedi talu pob cent, a chenyl arian dros ben, ac y mae y General wedi ygrifennu i Washington yr wythnos ddiweddar fy mod wedi gwneud y prawf ac wedi ei ddwyn i ben yn llwyddiannus.

Y mae genyf filwyr o'r bobl dduon yma i'n hamddiffyn, a swyddogion o ddynion gwynion arnynt. Gwragedd a phlant yw llawer o'r rhai sydd dan fy ngofal—mae y rhan fwyaf o'r gwyr yn filwyr. Mae genyf un ysgolfeistr o'r crynwyr (*quakers*) o State Ohio yn cadw ysgol yn eu plith. Yr ydwyf yn cael llawer o bleser crefyddol gyda hwy. Os byddaf byw ychydig amser yu eu plith yr ydwyf yn bwriadu ffurfio eglwys yma, os yr Arglwydd a'i myn. Eu prif waith ydyw tori coed, a minau yu eu gwerthu i'r *steam boats*. Yr ydwyf yn awr wedi mesur tua phump i chwech erw o dir iddynt i adeiladu arno. Bydd pob teulu yn cael tua baner erw i adeiladu tŷ a gardd arno, a hynny ar gyllun plwyf bychan ("town"). Yr ydwyf yn gylgysu i'r menywod weithio ar y cotwm yn yr haf, a'r gwyr i dori coed.

Mae y ceuhadon (*delegates*) o'r state hon, Arkansas, wedi dychwelyd yn ol o'r gogledd yr wythnos hon, lle y buont yn ymdraffod er mwyn dychwelyd yn ol i'r Undeb. Cawsom gwrdd dyddorol iawn yma neithiwr ar y maber.

Mae y rhan fwyaf o'r milwyr gwynion yn gad-ael y lle hwn yn awr, ond y mae yma amryw gatrodau o'r milwyr duon. Y mae yu ymddangos yn ol yr arwyddion fod gorchwylion pwysig ar droed gan ein Cadfridogion yu bresennol—gobeithio y bydd dwyfol ragluniaeith gyda hwy. Mae y *guerrillas* yn troi allan mewn modd erchyll i robio a llad dynion diniwaid. Bum yn swyddfa y Court Marshal lle yr oedd dau o honynt heddyw. Saethasant ddau ddyn oedd yn dyfod i'r farchnad y chotwm i'w werthu, a chymersasant y wageni a'r cotwm a daethant a hwy i Helena a gwerthas-ant hwynt—a chychwynasant ar y boat i Memphis, Tenn. Quid aeth y *Provost Marshal* ar eu bol mewn boat cyflym a dygodd hwy yn ol. Mae yn debyg y crogir hwynt. Ffordd troeddwyd sydd galed. Mae yn mysed y hwy—terfynaf y tro hwn, gan ddymunio am lythyr oddiwrthy.

Ydwyf yr eiddoch yn yr efengyl

JONATHAN E. THOMAS, *Caplan*.

YMWELIAD A NEWBURGH, OHIO.

MR. GOL.—*Ansyl Syr*,—Ar gais yr Eglwys Gynulleidfaol Gymreig a ymgynull yn Newburgh, ger Cleveland, yn y dalaeith hon, telais ymweliad a hwynt a threuliais yno y pedwar Sabboth cyntaf o'r flwyddyn hon.

Ofer yu ddiau fyddai i mi son am gymeriad Cymry y lle hwn fel dinasyddion, oblegid dangos-

asant yn eglur yn etholiad yr anrhydeddus John Brough mai gwladgarwyr i'r pen ydynt. Carwn er hynny gael caniatad i ddweyd gair gyda golwg ar yr achos crefyddol a moesol yn mhlith Anni-byunwyr y lle.

I'r dyben o roddi rhyw fraeddarluniad i ddarllenwyr y Ceuhadwr, o ansawdd y byd moesol a chrefyddol yn mhlith Cymry Newburgh, gwnaf nodi rhai o'r elfennau a gydweithredant, nid yn unig er dyrchafu chwaeth lenyddol a moesol y genedl, ond hefyd er hwylysen dyfodiad lluoedd at Grist i gael eu pechodau wedi eu madden a'u cydwybodau wedi eu puro trwy ei waed Ef.

Yr elfen gyntaf a nodaf ydyw capel hardd a chysurus, yr hwn a fynyichir gan gynulleidfa luosog a phrydferth bob Sabboth fore a hwy.

Yr ail, ydyw ysgol Sabbothol yu rhifo tua chant a deugain.

Y drydedd, ydyw cymdeithas lenyddol yn nghyf-arfodydd yr hon y rhoddir cyfnewidra i'r beirdd i agor eu blychau peraroglaidd, ac i feibion athr-ylithgar y genedl i wrtentbio eu galluoedd meddyliol, a thywallt allan eu hyawdledd anghydnarol nes gwelfreiddio meddyliau a sirioli calonau pawb o'u cwnpas.

Y pedwaredd, ydyw cangen o'r Feibl Gymdeithas, trwy offerynnoliaeth yr hon y cyfoethogir ein ceuedl a gair y gwirionedd.

Y bumed, ydyw y gymdeithas ddirwestol. Hon, medd rhai yw mam y ddwy gymdeithas olaf a nodwyd. Oblegid trwyddi hi y gwneir y medd- wyu yu ddyn sobr. Trwyddi hi y galluogwyd y rhai oeddynt gynt yn afriadloniaid, i drysori digon o arian i adeiladu tai cysurus iddynt eu hunain, a dodrefnu llyfrgelloedd gwerthfawr.

Yr elfen olaf a nodaf, ydyw yr Undeb a'r cyd- weithrediad sydd yu bodoli rhwng meistri a gweithwyr gwaith baiarn Newburgh. Nid yn unig y maent yu unol a chydweithredol yn y felin wrth ymwneud a phethau bydol, ond y maent felly yn mhob peth a fyddo yn tueddi i loesoli a chrefyddoli y genedl a'r ardal. Onid peth hardd, rhinweddol a chrefyddol yw hyn, ac oni ddylem weddio ar i Dduw frysio'r amser pan y gellir dywedyd yr un peth am bob sefydliad Cymreig trwy'r byd. Derbyniwyd yr eglwys a'r gwrandawyr fy niolchgarwch gwresocaf am eu sirioldeb a'u caredigrwydd i mi tra yu aros yn eu plith.

WM. WATKINS.

Marietta, Ohio, Chwef. 4, 1864.

EMPORIA, KANSAS.

MR. GOL.—Y peth rhyfeddaf a ddygwyddodd yn y gymydogaeith hon y gwyliau hwn oedd ymweliad y Parch. James M. Pryse, gynt o Paddy's Run, Ohio, a'r ardal. Yr oedd Mr. Pryse wedi bwriadu pregethu i'r Cymry ar Dry Creek y Nadolig a'r Sabboth; ond oherwydd gerwindeb yr hin methodd a phregethu ond yn unig y Sabboth.

Areithiodd nos Lun yu y dref yu Saes'uaeg—ei deetyn oedd *Western Civilization*, a thystiai pawb

og oedd yn ei wrando ei fod wedi trin y pwnc yn ardderchog. Y mae Mr. Pryse yn gweiniidogaethu yn Burlingame, deg mældir ar hugain o'r lle hwa. Yr oedd wedi cael ei foddhau yn fawr wrth weled fod y Cymry wedi sefydlu mewn gwlad mor dda a bod eu hamgylchiadau mor gyssurus, ac addawai ymweled â ni yn aml yn y dyfodol, a ni a hyderwn mai felly bydd. Bydd yn dda gan gyfeillion Mr. Pryse glywed fod ei iechyd yn gwella er pan y mae wedi dyfod i'r dalaeth.

Yr hin sydd hynod o oer—dywed y sefydlwyr cyntaf yma, mai hwa ydyw y gauaf caletaf a welsant yn Kansas. Yr eiddoch &c.

Ion. 6, 1864.

R. D. THOMAS.

SOUTH BEND, MINNESOTA.

Anwyl Frawd.—Dymunaf le yn eich Misolyn teilwng i osod gerbron eich darlennuwr yr hyn a ganlyn.

Tua dwy flynedd yn ol adeiladwyd yma gapel bychan hardd, trwy ymdrech yr eglwys a'r ardalywr, yn 30 troedfedd o hyd wrth 20 o led a 15 o uchder. Gorphenwyd ef yn hollol mewn eisteddleoedd, areithfa, Beibl a llyfrau Hymnau. Hoff genyf ychwanegu nid oes dim dyled yn aros arno. Wrth ystyried nad ydym ond ychydig mewn nifer, nad awd oddicartref i ymofyn dim ato, a'n bod gan mwyaf ond preswylwyr lled newydd yn y gorllewin peh, a bod y capel yn costio tua \$700, yr oedd hyn yn ymdrech deilwng o esiampl i'w dylyn. Trwy fy mod yn byw llawn 16 o filldir oedd i'r gorllewin, mewn lle a elwir Butternut Valley, nad allwn ddyfod atynt ond dau Sabboth yn y mis, a bod cynulleidfia fechan o Wesleyaid am ymuno â ni i gadw yr oedfeun cyhoeddus, mae y cyfarfodydd yn cael eu cynnal yn rheolaidd, y Parch. Robert Price a minau ar yn ail Sabboth.

Er nad ydym gwedi hybyssu fawr o'r blaen, os dim, mae yr ysgol Sabbothol yn lled fodeuog a'r canu yn dda iawn. Amser yr ysgol yw boreu Sabboth am ddeg, y pregethu am 2 y prydawn, a 6 yr hwyr. Cedwir ewrdd gweddi wythnosol undebol gan y gwahanol enwadau yn y dref.

Yn yr hwyr, y 27 o Dachwedd diweddfaf, ar noson oer iawa cadwyd cwrdd *Donation* yn y capel, pan dewiswyd y Parch. Robert Price i'r gadair. Gwedi i'r Llywydd anerch y gynulleidfia yn dra chymhwysiadol cafwyd areithiau gan Robt. Hughes, y ddau Edward Thomas (y tad a'r mab), John Evans, Jenkyn ac Anne Jenkins, a chan gan y côr bob yn ail a'r areithiau.

Hefyd dyuwardwyd Gwraig y Meddwyn, a Gwraig y cybydd, gan Elizabeth Breese ac Elinor Williams, yn ddifyrgar neillduol. Canwyd Cân y Negro bach gan John A. Jones mor dododedig, nes gwlychu graddiau y gynulleidfia â'u dagrau. Yr oedd y canu o'r dechreu i'r diwedd, yn Gymreig a Seisnig, yn rhagori yn bell ar yr hyn a glywir yn gyffredin. Cyfranwyd at y Donation yn arian \$54,—y cwbl yn \$60. Gan fod y weithred haelgarol gwedi deilliaw o galonau twym-wresog y

cyfranwyr, derbynied y cyfswy gydnabyddiaeth wresog a siriol yr ysgrifenydd. Mae Gibbon yn canu fel y canlyn:

"The man who marks from day to day,
In gen'rous acts his radiant way,
Treads the same path his Saviour trod—
The path to glory and to God.

That man may last but never lives,
Who much receives but nothing gives,
Whom none can love, whom none can thank,
Creation's blot, creation's blank.

Hwyrach mai nid anmhriodol fyddai awgrymu, nad yw eglwys a chynulleidfia South Bend wedi bod yn ol mewn sirioldeb a haelioni, yn ol ei galla, o'r dechreu hyd yn bresenol. Yr eiddoch yn y rhwymau gorau

JENKIN JENKINS.

BUTTERNUT VALLEY, MINNESOTA.

Mae yr ardal hon gwedi ei diboglogi o ran y dynion ieuainc braidd yn hollol. Nid oes yma ond dau yn y plwyf (*Town*) yn eu maintioldeb briodi, heb fynydd i ryfel, ac amryw o'r teuluoedd y rhai a aethant fawrdd rhag ofn yr Indiaid ydynt heb ddychwelyd hyd yn hyn. Amryw o benau teuluoedd hefyd sydd gwedi myued wrth orchymyn Llywydd ein gwlad i'r frwydr gan adael eu teuluoedd ar ol gyda eu perthynasau neu eu cymydogion. Pe deiai dyn dweithr trwy yr ardal gwelai tunc un rhan o dair o'i haneddau heb breswylwyr yuddynt. Y rhyw fenywaidd, y plant a'r hen bobl ydynt yma yn agos oll, ac amryw o'r gwyr priod. Cawsom haf sych iawn yr haf diweddfaf—methodd y corn, y cloron, y ceirch, i raddau helaeth, yr oedd y gweuith yn weddol o dda. Ffrwyth y gerddi yn hollol fethiant. Pob nwyddau yn y masnachdai yn ddrud iawn. Yn ol y disgrifiad uchod gellir meddwl bod pobpeth yma ar ei derfyn. Ond meddwl cyfeiliornus hollol fyddai bwnw. Mae yma ddisgwyliad pryderus am ddychweliad yr ymadawedigion, ac am dymoran ffrwythlon eto. Prynwyd mwy o erwau o dir yn y flwyddyn ddiweddfaf nag a wnawd yn y pump blaenorol. Mae y milwyr a fuont ar ol yr Indiaid gwedi cael cyfle teg i weled ein gwlad ac wedi rhoi ei dedryd na welsant erioed le mwy dymunol i fyw. Prynwyd llawer ganddynt hwy iddynt eu hunain ac i'w perthynasau. Nid oes yma yn bresenol fawr o ofn difrodiadau yr Indiaid, a chredir yn gyffredinol na feiddiant wneud ail ymgrych arnom. Er sychedd oedd yr haf diweddfaf cawsom ffrwythau toreithiog o'r wine grape plums, cnau, a chyflawnder o wair a phorfa. Ni fethodd ein hafonydd fod yn lluosog o bysgod, nac ein prairies fod a mwy nac arferol o wyddau, chwaid, a ier gwylltion. Ceir yma eto ffermydd go dda (160 erw) am o \$800 i \$1000, a gellir cael yr homestead am nemsawr i ddim ond ei fod yn anghyfleus heb i amryw deuluoedd i gyd fudo yno gerllaw eu gilydd.

Mae yr Independiaid yma a gryn chwant arnynt i adeiladu capel. Maent yn teimlo eu hunain yn rhy wan i wneud tŷ ffrâm, ac mae arnynt ormod

o gywilydd i wneud tŷ logs. Mae yr anghyfleus-derau yr ydym yn llafurio danynt yn uchel alw am gapel i addoli Duw ein tadau. Dywedodd amryw o aelodau eglwys Paddy's Run, os byddai i ni yma adeiladu capel i'r Independiaid y buasent hwy yn rhoi \$100 ato. Gan ein bod gwedi adeiladu un capel heb gynorthwy neb o bell, pwy a wyr na wnawn brofi y sefydliad cyfoethog hwnw a wnant sefyll at eu baddewid. Er fy mod gwedi ymdrafferthu gryn lawer mewn amryw fanau i dalu am gapeli, a fy mod bellach yn gwanychu mewn henaint a phenllwydni, ac er mor anghy-urns i'w ceisio cymorth gan eraill, nid gwiw ysgoi oddiar lwybr dyledswydd, yn neillduol gydag achos cymaint pwys ac achos ein hanwyl Waredwr mewn amgylchiadau gwir deilwng. Yr eidd-och yn gariadlawen

JENKIN JENKINS.

Battersett Valley, Blue Earth Co., Minn., Ion. 20, 1864.

DONATION Y PARCH. DANIEL ROWLANDS.
Caru nid ar air nac ar dafod yn unig.—1 IOAN 3: 18.

MR. GOL.—Erfyniaf gongl o'ch Cyhoeddiad gwasanaethgar i ddatgan fy niolchgarwch yn y modd mwyaf dileddiith a chyhoeddus i'm cyfeillion caredig yn nghymydogiaeth Nelson, Madison Co., N. Y., y rhai a ymwelsant â mi brydnawn a hwyr y 25 o Tach. 1863, yn ol eu harfer flynyddol i ddangos eu parch ac i weini eu caredigrwydd am fy ngwasanaeth eiddil iddynt gyda theyrnas y Gwaredwr bendigedig. Buaswn wedi rhoddi cyhoeddus-erwydd i'm teimlad lawer yn gynt oni bai fy mod wedi bod yn wael yn agos i angau am amser maith. Ond erbyn hyn, trwy drugaredd, y mae fy adferiad wedi ei sicrhau am ryw dymor, a gobeithiaf i'r dyben goreu. Prif amcan hyn o linellau yw gosod allan i'r graddiau y gallant deimladau ein calon mewn diolchgarwch am y fath a chynifer roddion y sydd wedi cyraedd i'r swm hardd o gant a baner o ddoleri (\$150). Ond sydd wir, anwyl a charedig gyfeillion, nad oes iaith nac ymadrodd all oed i maes deimladau fy meddwl ystyriol wedi ei orlwytho â'r fath ac a chynifer roddion a'r eiddoch chwiri i mi un anheilwng. Y mae o'n mewn deimladau dwy ie dair blynedd bellach heb eu harllwys i gyhoedduerwydd, ac yr wyf yn sicr nas gall unrhyw flurf o ymadrodd eu datguddio. Hefyd nis gallwn fyned heibio i ffyddlondeb croesawgar y boneddigesau ieuainc a gymerasant ran yn y gorchwyl o ddarparu yn ol eu medrusrwydd hyd eu gallu bethau mor dda a hardd, fel yr oedd pawb a gyfranasant o honynt wrth eu bodd. Ond yr oedd eu hymddygiadau wrth y bwrdd cyfnawid yn brawf fod yn well ganddynt gyfrannu na chyfranogi, er mor dda a thlysiun ydoedd y pethau a ddodid ger eu bron. O leiaf yr oedd yn amlwg i ni modd bynag mai pobl wedi dysgu y wers hono o egwyddorion yr efengyl y dda, sef mai gweli yw rhoddi yn hytrach na derbyn yw pobl Madison yn y cyffredin. Nis gallwn hefyd lai na throli ffrwd gref o'n teimladau i ran eglwysa a chynall-aidia brodyr yr Annibynwyr, y rhai mor ddyseith-

iad a roddasant eu preesenoldeb ac a weiniasant i ni o'r hyn oedd ganddynt yn llawen. Ni all'ist adnabod neb yn ol y cnawd, nad un teulu i Ddaw yn Nghrist ydym fel dwy gangen Eglwys, gan mor unol ydym. Parhaed brawdgarwch, anwyl gyfeillion, ac nac anghofiwch letygarwch. Parbwech i wneuthur daioni a chyfrannu at achos yr Arglwydd Iesu yn ei wahanol gysylltiadau, Canya a chyfriw ebyrth y rhyngir bodd Duw; a'm Duw i a gyfluwna eich holl raid chwi, yn ol ei olud Ef mewn gogoniant, yn Nghrist Iesu, yw dymuniad enaid un sydd yn caru eich gwasanaethu yn rhwymau yr efengyl, Amen.

Morrisville, N. Y.

D. ROWLANDS.

ANRHEG I WEINIDOG.

Barch. ac anwyl Frawd.—Fy rhwymau a'm braint yw teimlo yn ddiolchgar i Dad y trugaredd-
au am ei holl ddoniau imi er pan ydwyf, ac am
bub cymwynas a dderbyniais oddiwrth eraill, er
ei fwyn ef, i'm cynorthwyo i ddwyn ymlaen waith
y weinidogaeth. Nod du iawn ar ddyd yw anni-
olchgarwch, yn enwedig ar weinidog yr Efengyl.

Ion. 26, 1864, ymgasglodd aelodau yr eglwys
hon, ac amryw o Troedrhiwdalar, ac amryw o
enwadau eraill, i dŷ Mr. Rees Jones, rhwng 1 a 2
o'r gloch, lle yr oedd gwragedd yr eglwys wedi
paratoi toraeth mawr o ddysgleidiau o wahanol
rywogaethau o ymborth, gwerth o leiaf \$60.
Cafodd pawb eu digoni, a dychwelodd y dosbarth
hwnw adref ar ol cyflwyno eu hanrhegion.

Yn min hwyr yr un dydd ymgasglodd llaw-
s mawr o ieuenctyd, ac wedi cyflwyno eu hanrheg-
ion gwahoddwyd hwy i swpper yn fyrddeidiau, 23
ar y tro, a hyuny 14 o weithiau, rhwng y bore a'r
prydnawn. Canwyd amryw donau gan y meibion
a'r merched yn dra soniarus, a John Pritchard yn
arwain y côr. Ni arbedwyd traul na thrafferth i
wneud y gwahoddedigion yn gysurus, Derbyniais
y swm o \$87.22. Mae'n werth ei cyhoeddi,
ac yn deilwng o'r gwahoddedigion. Yr wyf yn
teimlo yn dra diolchgar i Mr. a Mrs. Jones am
eu hewyllys da yn rhoddi benthyg eu tŷ manteis-
iol i dderbyn y gwahoddedigion, a'u hymdrechion
hwy a'u plant i wneud pawb yn gysurus, ac i'r
gwyr a'r gwragedd a weiniasant ar yr adeg; ac
yn ddiwedduf, yr wyf yn cydnabod yr holl wa-
hoddedigion gyda diolchgarwch diffuant am eu
cymwynasgarwch a'u hymddygiad gweddadaid a
didramgwydd ar yr adeg. Fy mhenderfyniad
diysog yw bod yn sicr, diymod a helaeth yn
ngwaith yr Arglwydd yn wastadol, a mi yn
gwybod nad yw fy llafur yn ofer yn yr Arglwydd.

JAMES DAVIES.

Radnor, Delaware Co., Ohio, Chwef. 1, 1864.

COFIAINT MILWR CYMREIG,

Sef mab Isaac a Sarah Owen.

Ganwyd gwrthrych y cofiant hwn yn yr Argoed,
swydd Mynyw, D. O., Ebrill 1, 1843. Treallodd

ei rieni y rhan fwyaf o'u hamser yn yr hen wlad, yn ardaloedd yr Argoed a'r Groes, Penmain. Buont yn aros am ychydig flynyddau, cyn dod i'r wlad hon, yn Victoria, ger Penycae, Mynwy.

Ymfudasant yma yn y flwyddyn 1849, ac ymsefydlasant yn Minersville, Pa. Arosasant yma hyd y fl. 1859 pryd y symudasant i le yn agos i Warsaw, swydd Coshocton, Ohio. Pan torodd y gwrthryfel allan gorfodwyd hwy fel teulu i symud i Coshocton lle y buont am ddwy flynedd mewn manach llo. Yn ystod yr amser hwn daeth Cytloeddeb allan oddiwrth yr Arlywydd yn gofyn am chwech can' mil o filwyr. Teimlodd ein cyfaill ieuanc gwladgarol dros ei wlad, ac wele ef yn awr am y tro cyntaf yn ei fywyd yn dweyd "na" wrth ei rieni. Pan ddeisyfasant arno beiddio ymrestru, atebodd yntau nas gallasai gyd-synio â'i cais yn y peth hwn. "Fy ngwlad i yw hi, ebe fe, y mae hi yn ddyledawydd arnaf ei hamddiffyn hyd y mae ynof, ac yr wyf yn penderfynu gwneud."

Ymunodd â'r 97ain Gat. Ohio, dan y Cadben C. C. Nichols yn Coshocton, Coshocton Co., Ohio. Yn fuan aeth y gatrawd yn mlaen i Zanesville, a buont yno am dymor yn dysgu rhyfela. Bu ei rieni yn talu ymweliad ag ef yma, ac yma y gwelasant ef olaf cyn ei fyned i ffordd yr holl ddacae! Gormod gorchwyl i ueb fyddai deagrifo eu teimladau pryd hwn. A oedd hiraeth Jacob yn fawr pan yn ffariwlio â'i Benjamin ar ei ymadawiad gyda'r frodyr i'r Aipht? Pe buasai rhywbeth yn dygwyydd i Benjamin yr oedd gan ei dad blanterail i'w gysuro wedi yno; ond pan oedd tad a mam Dafydd Owens yn ffariwlio ag ef yr oeddynt yn ymadael â'u hunig blentyn ac heb ganddynt ond gobaiith gwan ei weled mwyach ar dir y rhai byw.

Pan fygythiwyd Ciuc unati gan y gwrthryfelwyr symudodd y gatrawd hon yn mlaen i ymddiffyn y ddinas hono; ac wedi i'r perygl ddiffannu a phob peth i dawelu, cawsant orchymyn i fyned rhagddynt i Louisville, Ky. Nid hir y buont yno cyn cael galwad i fyned i Nashville, Tenn. Gwelsant lawer o galedi ar y daith hon. Teithiasant gan oedd o filldroedd trwy oerni a gwres, gwlaw a biudda, nos a dydd, weithiau â chaudiynt ymborth, pryd arall heb ddim; gan ygarmesu â'r gelyn fel oeddynt yn myned rhagddynt. A chawsant un frwydr boeth pryd hwn. Ond gan fod yr ymadawedig wedi dysgu bod yn foddlon yn mha gyflwr bynag y byddai dyoddefodd y cwbl yn dawel a dirwgnach.

Wedi cyraedd Nashville cawsant orphwys am rai misoedd. Ond yr oedd tywydd garw iawn o'u blaen eto, a dyma orchymyn iddynt symud yn ddioedi ac ymuno â byddin Rosecrans yn ymyl Murfreesboro. A buont yn mrwydr waedlyd 8 niwrnod Stone River, pryd na chwasant hamdeu i fwyta nemawr na chysgu dim. Ar ol aros yma tua chwe' mis i wylled y lle, cychwynodd y fyddin ar ol Bragg hyd o fewn saith milldir i Chattanooga. A phan gymerwyd y dref, y gatrawd y perthynai ein cyfaill iddi gafodd yr anrhydedd o fyned i

mewn iddi gyntaf, eu baner hwy oedd y flaenaf yn chwifio yn awelon Chattanooga.

Wedi cymeryd y dref gweithiodd y 97th Ohio yn galed i'w chadarnhau am fisodd, ac yma yr oeddynt hwy pan ymladdwyd brwydr orchyill Chicamauga. Ond yr oeddynt hwy i fod yn yr un nesaf, ac ar y 23ain o Dachwedd, 1863, cawsant orchymyn i fyned i linell y frwydr pryd yr oedd Grant ar y ddeau, Hooker ar yr aswy, a Thomas yn y canol, o dan lywyddiaeth yr hwn oedd adraau Wood, lle yr oedd ein cyfaill. Ac yn ngwaith y fyddin yn dringo i fyny i'r mynydd (Lookout Mountain) cawsant orchymyn i sefyll am ei bod hi mor boeth; ond rhuthrodd y 97th yn mlaen i'r front gael cymeryd y lle, pryd y syrthiodd ein hanwyl frawd dan effaith pelen a dderbyniodd yn ei ochr aswy. Cafodd ei glwyfo mor ddyys fel na allodd siarad ond ychydig mwy. Deisyfodd am ddyferyn o ddwfr, yr hyn a gafodd; a gofynodd i'w feddyg os oedd yn meddwl y gallai wella? Atebodd hwnw nas gallai sicrhau hyn. Ac yn mhen pum' awr wedi syrthio yr oedd wedi tyuu ei anadl olaf a'i ran anfarwol wedi ebedeg yn mhell o swm y rhyfel.

Gellir dweyd am yr ymadawedig ei fod yn dra hoff gan bawb a'i hadwaenai. Fel milwr yr oedd yn fedrus, dewr, ac ufudd,—yn hollol barod bob amser i wneud ei ddyledawydd. Pan gofynwyd unwaith i'w gadben os cymerai un yn ei le, dywedodd fod Dafydd yn filwr rhy dda i ymadael ag ef, mai anaml iawn y gallesid cael ei gystal. Ond yr anrhydedd penaf yn nglyn a'n brawd ieuanc oedd ei fod yn ufuddhau i'r Goruchaf. Gan fod ei rieni yn aelodau parchus gyda'r Bedyddwyr er yn ieuainc dygwyd ei mab i fyny dan aden crefydd a thueddwyd ef i gofio ei Greawdwr yn nyddiau ei ieuencyd. Bedyddiwyd ef gan y Parch. J. P. Harris yn Minersville, Pa., Gor. 5, 1857, a glynodd yn ei broffes hyd y diwedd. Profodd ei fywyd milwraidd ef y gellir bod yn filwr ffyddlon i'r llywodraeth a bod yn filwr da i Iesu Grist yr un pryd.

Wedi i'r gwrthryfelwyr orfod ffoi o Chattanooga defnyddiwyd y capeli a adawsant yn wag gan y fyddin Udebol i addoli ynddynt. Cynhelid addoliad ynddynt dair gwaith ar y Sabboth ac unwaith ar yr wythnos, a gwerthfawrogid y manteision hyn gan Dafydd Owens a'i frodyr crefyddol fel oedd ei mynychiad i'r cyfarfodydd yn tystio. Dywedai ei fod yn mwynhau pleaser mawr pryd hyn, a dymunai ar ei dad a'i fam gydweiddio ag ef a'i frodyr am lwyddiant ar y gwaith da. Dywedai un o'r enw David Jenkins, un o'i gyfeillion penaf, ei fod yn darllen llawer ar ei Feibl y misoedd a'r dyddiau diweddaid y bu byw. Ysgrifennai y llythyron mwyaf oysorus at ei rieni. Pan gofynasant iddo rywdro a oedd yn parhau yn grefyddol o hyd, atebodd hwy yn ngeiriau Ruth wrth Naomi, Eich Duw chwi yw fy Nuw inau, eich pobl chwi yw fy mhobl inau, a lle y cleddir chwi y cleddir fuan. Fel pe yn tybied fod awr ei ymddatodol yn agosau ysgrifennodd at ei rieni ychydig ddyddiau

cyn y frwydr a brofodd yn angau iddo y geiriau cysurus a gaulyn;—Hwyrach na chyfarfyddwn eto nes cytarfod yn y wlad lle na raid ymadael mwy—gwlad lle nad oes aŵn rhyfel yuddi. A rhoddodd ei *pocket-book* a'i arian yn ngofal un o'i gydfiwyr nad oedd yn myned i'r frwydr, mewn trefu iddynt gael eu dauon i'w rieni, os byddai ef gael ei ddiwedd.

Wedi i'r newydd galarus gyraedd ei rieni am farwolæth a chladdedigæth eu hunigauedig fab eis gallaent lai na chofio'r geiriau hyn, "Lle y cleddir chwï y cleddir finau" a phenderfynasant ddauon am ei gorff yn ddiaros. Gwnaethant hyu, ac ar y 9 o Ionawr, 1864, ymgaelodd tyrfu luosog yn ngbyd yn mhlith y rhai yr oedd amryw o filwyr o daearwyd ei weddillion marwol yn nghladdfa y Bedyddwyr yn Minersville, Pa., pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Fel hyn y bu farw ac y claddwyd un o'r meibion hawddgaraf, cyn bod yn llawn 21 mlwydd oed. Bued heddwch i'w lwch huno yn dawel hyd foren caniad yr udgoru. A'r Hwn sydd wedi bod yn gymorth hawdd ei gael mewn cyfyngder fyddo yn nodded i'r rieni sydd ar dori eu calonau ar ei ol.

Dafydd anwyl, ti'n gadewajst
Am ryw dymor ar y llawr,
Heb un gobaith cael dy weled
Hyd nes dod i'r ailfyd mawr;
Nid oes genym ond ymostwng
I ryfeddol drefn y nef,
Gan obeithio gwelir minau
Yua trwy ei baeddiant Ef.

JOHN E. JONES.

CYFARFOD TRIMISOL TALLMADGE, OHIO.

Cyaliwyd cyfarfod trimisol dosparth dwyreiniol Ohio yn Tallmadge. Dechreuwyd nos Wener Chwef. 5, a pharhauwyd hyd y nos Lun gaulynol. Yr oedd yn wyddfodol y brodyr J. Edwards, Crabcreek; T. W. Davies, Youngstown; J. P. Thomas, Mineral Ridge; J. Lloyd, Palmyra; J. H. Jones, Coleg Hudson; D. Davies, Parisville; J. Moses, Newburgh, (T. C.) ac E. Davies, Mineral Ridge, (B.)

Dydd Sadwrn am 10, cynaliwyd cynadledd, Davies, Youngstown, yn llwyddu, a pheuderfynwyd;

1. Fod y brodyr Davies, Mineral Ridge, a Moses, Newburgh, yn cael anogaeth i gydeistedd a chydweithredu yn y gynadledd.

2. Fod y cytarfod nesaf i fod yn Newburgh, ond nid yn mhen tri mis, oherwydd Cymanfa y dalach; eithr yn mhen tua thri mis ar ol y Gymanfa.

3. Fod Mr. Davies, Youngstown, i bregethu yn y cwrdd cwarterol nesaf ar y pwnc; "Auffyddiaeth yr Oes bresenol."

4. Fod "Perthynas yr Eglwys a'r Weinidogæth," i fod yn destun i ymdrin ag ef yn y gynadledd nesaf.

5. Fod Mr. Lloyd, Palmyra, yn cael llythyr o gymeradwyaeth o'r cylch hwn i gylch deheuol y

dalaeth, ar ei ymadawiad i gymeryd gofal eglwysal Pomeroy a Minersville.

6. Fod anogaeth yn cael ei roddi i Mr. Lloyd, Palmyra, i gyhoeddi ei bregeth ar "Grefydd brofiadol," yn y CENHADWR.

Ymdrinwyd hefyd yn y gynadledd a'r pwnc o "Addoliad Tenluaid."

Sylwyd fod ysefydliad tenluaid yn sefydliad dwyfol, ac yn sefydliad o'r pwysigrwydd mwyaf; a bod rhwymedigæth neillduol ar rieni i roddi addysg grefyddol i'w plant, ac i bawb o aelodau eu tenluoedd; ac i addoli Duw yn gyhoeddus yn y tenlu gyda hwynt.

Dangoswyd mai y Beibl ddylai fod prif lyfr y tenlu, a mai ei egwyddorion ef ddylai lywodraethu o'i fown, ac y dylai aelodau y tenlu ei ddarllen gyda eu gilydd, a'r penteulu yn esopio iddynt, ar adeg yr addoliad tenluaid.

Cyfeirwyd at siamplau hen dduwiolion, a duwiolion mewn oesau diweddar, ac at yr effeithiau da sydd wedi canlyu cyflawniad ffyddlawn o'r ddyledswydd mewn llawer man; ac at y canlyniadau galarus o'i hesgeuluso; gan fod crefydd deuluaid yn ysgol yn y tenlu;—yn ddygyblaeth deuluaid werthfawr i ddwyn aelodau y tenlu i ymagwedu yn briodol.

Dywedwyd am gyfrifoldeb rhieni, fel rhai wedi cael plant gan Dduw, i argraffu eu nodwedd foesol arnynt, i'w hyfforddi, eu dysgyblu, a'u cymhwyso i fod yn wroniaid yn rhyfeloedd foesol y byd; a bod llwydd crefydd yn yr oes nesaf, yn ymddibynu i raddau mawrion ar ffyddlondeb a diwydrwydd penau tenluoedd yn yr oes hon.

Siaradwyd ym yr aufanteision y mae gweithwyr yn y gweithfeydd yn gorwedd danynt gyda golwg ar gynaliad addoliad tenluaid, yn fwy na'r amaethwyr yn y wlad, a rhoddwyd cyfarwyddiadau iddynt pa fodd i'w gynali yn mlaen yn ffyddlawn yn ngwyneb yr aufanteision hyn.

Tiaithwyd hefyd anogaethau dwysion i fod yn ffyddlawn i gynali gwasanaeth Duw yn y tenlu mewn llwyddiant yn gystal ag yn amser aflwydd a thrallod, am fod hyn yn lleiol i'r sawl sy'n gweinyddu yn y tenlu; yn nerth i'r rhan grefyddol o'r tenlu i grefyddu: ac yn foddion i euill y rhan anghrefyddol o'r tenlu at grefydd; a'i fod yn cyfansoddi un o brif elfenau dedwyddwch tenluaid; ac nad yw yn unrhyw rwysr i lwyddiant tymhorol onest a chyflawn.

Yr oedd yr holl odfuon o'r dechreu i'r diwedd yn wresog a llewyrchus; y genadwri yn flasus a miniog; y gwrandawriad yn astud a difrifol; a chyn ymadael cafwyd y fraint fawr o weled amryw yn troi eu gwynebau at yr Arglwydd.

Parisville.

DAVID DAVIES, Ysg.

ANRHEGION (DONATIONS).

Y gweithredoedd mwyaf nerthol a gyflawnwyd yn Remsen a'i hamgylchoedd y mis neu yr wythnosau a basiodd ydoedd *Donations*. Iawn ydyw hysbysu i belledigion nad yw Remsen ond pentref

bychan digynydd, gan mwyaf yn gartrefle i hen dyddynwyr wedi pallu gan henaunt, a rhoddi eu ffermydd i eraill, a symud i fyw i'r pentref i aros aros. Felly geill pawb wybod nad oes fawr o wellhad i ddysegwyl ar yr hen dyau, a llawer llai adeiladu rhai newydd. Hefyd y mae y pentref yn nghongl dde-orllewin y plwyf, ac felly yn gyfleus fel pentref i ranau o dri phlwyf, sef rhan o Remsen, o Trenton, a rhan o Steuben. Ac fel y cyfryn yn lle mwyaf cyfleus i gynnal *Donations*: a chynaliwyd pedwar cyualliad yn y pentref ac un o fewn ychydig iddo yn Steuben—y cyntaf i Mr. Hall, gweinidog yr Americanaid perthynol i'r M. E. Cafwyd tua \$100 o helpu i dalu ei gyflog. Un arall i Mr. Thomas Thomas, gweinidog y Wesleyaid Cymreig yn Sixty, Steuben, a Ninety Six, Remsen, a South Trenton—cafodd tua \$100 yn chwangedig at yr hyn a wna i'r eglwys. Yna i Mr. J. W. James, gweinidog y Bedyddwyr yn y pentref—a chafodd fel y clywais tua \$150. A Mr. Edward Humphreys, Steuben, gweinidog y Bedyddwyr, a chafodd fel y clywais tua \$100. Ac yn ddiweddar gweddwyd y Canwridd Ezekiel Jones. Rhagorodd eiddo y weddw ar y cyfau oll. Derbyniwyd rhwng \$600 a \$700 rhwng arian a'u gwerth, ac yr oedd y rhoddion yn parhau i ddyfod ar ol y diwrnod pennodedig, fel nas gallwn roddi y sawn yn gymwys i lawr.

Yr oedd y weddw hon yn wir deilwng o'r cydymdeimlad i gynorthwyo er magu ei phlant ym ddifad. Er hynny chwyddodd ac ymchweddodd y rhoddion yn mhob modd, yn arian, yn goed tân, yn enyn, caws, cig o lawer math, te, siwgr, &c., yn mhell tu hwnt i ddysegwyliau a rhai mwyaf pryderus yn yr achos. Rhai o'r pethau a effeithiodd hynny oedd:—Yr oedd i'r ymadawedig Ganwriad E. Jones lawer iawn o gyfeillion ffyddlon a haelfrydol—teimlad brwdfrydol y bobl dros eu gwlad yn ei thrallod, ac fel pob cynulliad o'r fath, cyfleudra i ddorbarth mawr o bobl i weled eu gilydd. mewn sirioldeb cymdlogol, a boneddwyd y rhianod harddaf a mwyaf medrus y lle yn gweinyddu iddynt, ac am bris nas gallant ei gael yn un tŷ tafarn ac mor isel a 25 cent yr un i laweroedd, os nid llai. Yr oedd y dapariadau mewn bwyddyd at yr amgylchiad mor rhyfedd ag eangder y rhoddion, yn y pentref a'r cwmposoedd hefyd, fel ar ol diwallu augeu pawb yr oedd yn weddill fagedeidiaw lawer, yr hwn a ranwyd yn gymesur i weddion ac ymddifaid eraill yn y lle. Un peth arall ydyw ei bod yn rhoddi y ganmoliaeth uchaf a feibion, i ferched a gwragedd Remsen am eu nafur diffino yn yr holl amgylchiadau hyn, nad oes dim swydd o'r lleuau eraill nad ydynt yn barod i'w gwneud, a buont mor haelfrydol ag eraill heblaw hynny. Daeth y cydroddion hyn o gylch eang iawn, o Trenton, o Holland Patent, Western, Floyd, Steuben, Forest Port, &c., ac Utica a New York, a symiau mawr oddiwrth amryw bersonau.

Mr. Gol.,—ymddengys i mi y bydd i'r holl anrhegion hyn gysuro fy mrodyr yn y weinidogaeth, a chynyrchu ynddynt awydd at fwy o lafur a

defnyddioldeb yn y gwaith mawr, a chysuro y weddw am hir amser, yn nghyd a'n milwyr anwyl sydd wedi colli eu holl gysuron drosodd ni a'u gwlad. Gyda gwir ddymuniaid i'r cyfan ateb y dybenion goreu, M. R.

GANWYD.

Yn ddiweddar, yn Mineral Ridge, O., merch i John Meredith Williams a'i briod, a gelwir hi MARY JANE.

PRIODWYD.

Ion. 15, yn Chicago, Ill., yn nhŷ Mr. Robert Richards, gan y Parch. Moses Williams, Mr. Thomas Gittins a Miss ELIZABETH EVANS, ill dau o Chicago.

Ion. 23, yn Johnstown, ger Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, Mr. JOSEPH MITCHELL a Miss MARY JANE JOHNSON, y cyntaf o Johnstown, a'r ddiweddar o Boston, Mass.

Ion. 28, yn Ninety-six, Remsen, N. Y., yn nhŷ Chas. Thomas, esq., tad y briodasferch, gan y Parch. J. W. James, Mr. SIMON LLOYD o Russia, a Miss ELLEN THOMAS o'r lle blaenaf.

Chwef. 8, yn Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. WILLIAM T. JONES a Miss JANE WATKINS, y ddau o Danville, Pa.

Chwef. 10, yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. Owen F. Parry, Remsen, N. Y., Mr. EZEKIEL H. HUGH a Miss JANE HUGHES, ei dau o Remsen.

Chwef. 3, yn Nelson, swydd Madison, N. Y., gan y Parch. Daniel Rowlands, yn ei dŷ ei hun, Mr. HENRY DANIELS a Miss SARAH VAUGHAN, y ddau o Nelson.

Ion. 27, yn Centreville, swydd Gallia, Ohio, gan y Parch. Eben. D. Jones, Mr. JOHN R. WILLIAMS, Fort-e-wine, California, a Miss MARIA DAVIES o'r lle uchod. BENONI.

Ion. 5, yn New York Mills, gan y Parch. E. W. Jones, Mr. FREDERICK FOX o Ocoala, Lewis Co., a Miss ELLEN J. GRIFFITHS o New York Mills.

Chwef. 6, yn New York Mills, yn nhŷ rhieni y briodasferch, gan yr un gweinidog, Mr. JOHN E. ROBERTS o Westernville a Miss LYDIA DAVIES o New York Mills.

Chwef. 11, yn Rome, N. Y., yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. D. E. Prichard, Mr. EVAN E. HUGHES o Turin, swydd Lewis, a Miss ANN WILLIAMS o'r un lle.

BU FARW.

Mai 1, 1863, yn Spring Green, Wis., Mr. JOHN EVANS, yn 39 ml. oed. Genedigol ydoedd o Landdewi, swydd Aberteifi. Pan ydoedd John yn ieuan symdodd y teulu i blwyf Cilcenin yn yr un sir. Yn mis Medi, 1858, ymmodd mewn priodas a Miss Elizabeth Rees o'r Tir-bach yn yr un plwyf. Symdasant i'r wlad hon yn 1844, a sefydlasant yn nghymydogiaeth Dodgeville, Wis.: oddiyno symdasant i Spring Green yn 1855. Yn 1858 dychwelwyd ef yn obeithiol at yr Arglwydd. Y pryd hyn bedyddiwyd ef a'i wraig ac amryw eraill. Er yr amser hynny glynnodd gyda chrefydd, ac y mae yn hyderus genym a'i galon yn uniawn gyda Ddeddfwr Israel. Yn yr Hydref, 1862, cymerwyd ef yn glaf a methodd meddygon goreu yr ardaloedd ei wellhau; ac yn ei gystudd maith (y gwall-dreulid) ymddangosai cin hanwyl frawd yn llwyr ymostyngol i owyllis Daw.—ac fel yr oedd yn tynu at derfyn ei daith ddiaerol ymddangosai ei feddwl yn llawn o ddedwyddwch a gorfoledd,—ac yn y teimlad hyn yr hunodd yn yr Iesu. Yn ei gladdedigaeth pregethwyd gan Wm. F. Phillips, ar y geiriau "Byw i mi yw Crist a marw sydd elw." Gadawodd wraig serchos yn weddw a thri o blant yn ymddifaid, a thri o frodyr ac un chwaer (yn yr ardaloedd hyn) a llawer o gyleillion i alaru ar ei ol.—Boed Barnwr y weddw a Thad yr amddifaid yn wrthrych eu hymddiried.

W. F. P.

Meh. 19, Wm. G. RICHARDS, Charleston, Pa., o'r darfodedigaeth, yn 46 ml. oed. Bliwyd ef yn aml

am flynyddau gan beswch a diffyg anadl sef rhagred-egwyr anghau, ac ar un prydnewn Sabbath, wedi bod yn rhy anhwylus i fyned i foddion gras fel arferol; meth allan i'r maes gan obeithio y buasai yn well. Ond wrth bwycho torodd ei waed i redeg trwy ei enau a meddyliodd na ddychwelai yn fyw. Aeth y teulu i'mofyn am dano yn fuan—ond trwy fawr ymdrech yr oedd wedi dychwelyd yn ol i'r tŷ o'u blaen. Hon ydoedd yr aif waith i'w waed redeg yn yr un moid. Gyrwyd am feddyg, a thrwy gynorthwyl y meddyg, a goliaf ac ymgelydd y teulu gwellhaodd ryw gymaint, ac yn mhen ychydig ddyddian yr oedd yn alluog i siarad ychydig. Yn nghoff y ddan fis o gystudd yr hwn a ddyoddefodd mewn modd gostyngedig, telid ymweliadau ag ef, personol ac eglwysig, ac yr ydoedd yn eu mwynhau yn y fath fodd nes ydoedd yn hyfyrdwch gwynm fyued tua'i anedd—a phriodol y dywedodd am dan dano ymstyngodd i ewyllys ei Arglwydd. Gof ydoedd wrth ei gelfyddyd. Ganwyd ef yn Ynyssau ger Llangendeyrn, sir Gaerfyrddin, D. C. Pan yn 17 oed ymunodd ag eglwys Penygraig. Ymstyngodd lawer o weithiau wrth ddylyn ei alwedigaeth, a bu dda iddo ef fod gan y Pen Bugail mawr ia fugeiliaid a lleodd cyfeus i "borthi'r praid." Clywais i William wneud yr eglwysydd canlynol yn llawen ac yn biraethlon heb law yr eglwys hon—y gyntaf ar ei dderbyniad a'r llall ar ei ymadawiad—sef chapel Sion, Pontyberem—Siloh, Glandwr—Ebenezer, Abertawe—Beverly, Canada West, (M. W.) Sefydlodd yma gyntaf yn Cherry Flats. Wedi hyny prynodd dyddyn gerllaw ac adeiladodd dŷ arno, a chyn ei gwbl orphen oddi-fewn bu dila iddo fod gan ei Dad nefol dŷ nid o waith llaw &c. Ordeiniwyd ef yn nghyd a'i gyd awyddwr Thos. E. Jones yn ddiaconiaid trwy arddodiad dwy-law gan y Parch. J. F. Calkins ar y 26 o Ionawr, 1862, a chawsom le i greu i'r eglwys wneuthur dewisiad doeth. Ond cafodd ef ei alw oddiwrth ei waith at ei wobur. Bu yn briod a Sarah, merch Mr. Rees Griffith, Pontyberem, am 22 o flynyddoedd. Bu iddynt 3 o blant, sef on mab yr hwn sydd yn gadben yn Myddin yr Undeb, a dwy ferch i'r aif sydd gartref gyf a'u mham,—oll wedi rhoddi eu goliaf i'r un Gwaredwr, ac yn awr mewn dwfn alar ar ol priod fyddon a thad tyner, yr hwn yn ei lwyd a ymdrech-odd roddi addyg dda ac esiampl deilwng o efelychiad i'w blant a choronwyd ei ymdrech a llwyddiant. Gellid rhesu y teulu yma yn mhilth y teuluoedd mwyaif heddychlawn a chariedus a'u gilydd a adnabyddwyd yr ysgrifenydd eried. Tad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon o ofalo am danynt yw dymuniad

Charleston Ion. 2, 1864. D. G. EDWARDS.

* Dymunir i'r *Distrygiwr* godi yr uchod er mwyn y perthynasau yn yr hen wlad.

Meh. 7, wedi byr ysgafn gystodd (oddieithr yr ychydig ddwyrnodau diweddaf.) Mr. WALTER MORGANS, oed 95, yn nhy ei nniŷ ferch, Mrs. Mary Rees. lle y gwneuth ei gartref oddi ar ymstyngodd ei fab Mr. Daniel Morgans o'r lle yma i Pittaton, Pa.; a chafodd ymgeledd cymhwys i un o'i oed ef. A chan ein bod wedi cael lle i greu iddo farw o farwolaeth yr uniawen, yr ydym yn credu hefyd fod coffadwriaeth y cyflawn yn fendigedig, a chan fod ei Dad nefol wedi bod mor dyner o hono pan oedd ei nerth yn pallu, a rhoddi iddo hir ddyddiau yn ol ei adnewid, crybwyllwn yn fyr beth wneuth yntau dros ei Arglwydd "yn nerth ei iechyd." Bu yn profesu crefydd fwy nag ugain mlynedd yn ngwlad ei enediggaeth. Symudodd i'r wlad hon ac i'r ardal yma yn nghyd a'i deulu yn y fl. 1838, o Brynbanad, plwyf Llannon, sir Gaerfyrddin, D. C. lle yr ydoedd mewn sefyllfa gyssurus fel tyddynwr. Dylynodd yr un alwedigaeth yma, ar dyddyn o'i eiddo ei hun, gyda llawer o lwyddiant. Ond nid ymofoddodd ef na ei wraig ddwuwil a llytgyr yn hir heb gael achos i'r Gwaredwr yn yr ardal yma. Ac yn y fl. 1841 corfflwyd eglwys Annibynol yn ei dŷ ef gan y Parch. Edward Blunt, pan nad ydoedd ond ychydig Gymry yn y lle, a dim ond pump o aelodau, tri o ba rai a dderbyniwyd ar ddydd ei chorffoliad, ac ordeiniwyd Mr. Morgans a'i wraig yn ddiaconiaid, a chafodd i'r Eglwys oedd yn ei dŷ ef y gymaint o ymgeledd ganddynt ill dau nes ydoedd eu hynawsedd a'i lletygarwch yn ddiares yn mhilth yr ardalyddion, ac yn ei dŷ ef y cadwyd yr Arch hyd y 26 o Mehefin, 1844, pan y symudodd yr

eglwys i'r tŷ a adeiladasant i'r perwyl hyny. Aeth ei wraig oddiwrth ei gwaith at ei gwobr agos i 10 mlynedd o'i ffeen ef, a dalodd yntau ei oibaith yn sicr hyd y diwedd. Gadawodd dri o blant i alaru ar ei ol, y ddau a grybwyllwyd a Mr. David Morgan, Pittaton, Luzerne Co., Pa. Claddwyd ef yn nghladdfa y Cymry yn y lle yma, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. J. F. Calkins, gweinidog y lle.

D. G. EDWARDS.

Charleston, Pa., Ion 12, 1864.

Hyd. 1, yn yr Hospital yn Chattanooga, Tenn., Mr. WILLIAM WILLIAMS. Harrison, Ohio, o'r chronio diarbha, yn 27 ml. oed er Gor. 24. Unodd y brawd anwyl yma a chrefydd gyda'r Trefnyddion Esgobaethol pan yn 17 oed, a chafodd y fraint o barhau yn fyddlon hyd y diwedd, a gadawodd dystiolaeth dda ar ei ol ei fod yn barod i farw. Collodd ei anwyl dad pan yn ieuanc—byddai bob amser yn barchus iawn o'i anwyl fam nid anafoddhaodd eried iddi mewn dim, cerid ef yn fawr yn ei ardal. Yr oedd yn ysgolfaistr dysgedig a pharchus. Enlistodd gyda'r 99th Regt., Co. B, Ohio, Awst, 1862. Bu yn rhyfelwr fyddlon dros ei wlad, dyrchafwyd ef i'r awydd o lat. Lieutenant, perchid ef yn fawr gan awyddwyr y fyddin ac eraill. Daeth ei frawd ag ef adref i'w gladdu yn ol ei ddymuniaid, er i'r draul fod tua thri chant o ddoleri. Claddwyd ef yn barchus, Rhag. 12. Gweinyddwyd gwasanaeth crefyddol gan y Parch. Mr. Ross o Granville a'r ysgrifenydd, ac aelodau yr Odd Fellows gyda pha rai yr oedd Mr. Williams yn aelod a anerchasant y bobl yn eu dull arferol wrth gladdu.

JOHN WILLIAMS.

Rhag. 30, yn Fish Creek, La Cross Co., Wis., Mr. EVAN D. JONES, yn 32 ml. oed. Ganwyd ef yn mhwyf Llanarth, awydd Aberteifi, D. C. Enwau ei rieni ydynt David a Sarah Jones. Symudasant o Gymru i Canada yn 1842, ac oddiyno i Wisconsin yn 1854. Priododd yma a Miss Margaret Roberts yr hon fu yn amgeledd gymwys hyd nes i angau ei a'mud hi i fyf arall yn Mehefin, 1862. Yn mhen yshydig wythnosau ar ol symudiad ei anwyl wraig, cymerwyd eilwaith gan angau ei unig blentyn oddiwrtho. Effeithiodd y ragluniaeth alarus o golli ei briod a'i blentyn yn ddwys arno, fel yr oedd ei iechyd yn gwanhau. Penderfynodd fyned i Gymru, gan faddwl y buasai hyny yn dda er adferiad ei iechyd, ond yn ofer y bu ei daith, cafodd dyfod yn ei ol at ei anwyl rieni i gael pob amgeledd cyn gadael byd y gorthymderau. Yr oedd ein hanwyl frawd yn aelod rheolaidd gyd a'r T. W. er pan ydoedd tua 14 ml. oed. Er nad oedd yr enwad y perthynai iddo yn cadw moddion cyson yn ei ardal, byddai ef yn fyddlon iawn yn dyfod i gyrru au enwadau eraill. Un tawel iawn a hynaws oedd, eto yr oedd yn fyddlon, ac yr ydym yn credu fod ei Feistr mawr wedi ei anerch yn y geriau gwerthfawr hyny "Da was, da a fyddon, dos i mewn i lawenydd dy Arglwydd." Pregethodd yr ysgrifenydd ar yr amgylchiad yn Nghapel y T. C. i dori luosog o bobl Fish Creek a Bangor.

JOHN DAVIES.

Bangor, Chwef. 10, 1864.

Ion 10, yn Cincinnati, Ohio, GEORGE WHITEFIELD MATHEWS, mab i Mr. Hugh C. Mathews, a Gweilian ei briod, yn 5 mlwydd a 5 mis oed. Ei glefyd oedd y typhoid fever. Bu yn glaf 3 wythnos a diwrnod. Claddwyd ef yn Spring Grove; a gweinyddwyd yn y gladdediggaeth gan y Parchn. H. Powell a Samuel Roberts, Tennessee.

T. EDWARDS.

Ion. 11, MARY ANN WILLIAMS, merch i Mr. David J. Williams a Mary ei briod, yn 9 ml. a 12 diwrnod oed. Claddwyd hi yn Spring Grove, a chyflawnwyd y gwasanaeth crefyddol gan y Parch. Samuel Roberts, Tennessee.

T. E.

Ion. 22, yn Paddy's Run, Ohio, o'r typhus fever, CHARLES E., anwyl ac unig fab y weddw Mrs. Mary C. Jones, yn 15 ml. a 3 mis oed. Ni chafodd yr ymadawedig ond byr gystudd. Dydd Mercher yr oedd yn chwaraeu ar yr eira gyda ei gyfeillion ieuainc. Ond prydnewn dydd Gwener yr oedd yn dardol am dano! Effeithiodd y clefyd gymaint ar offerynnau ei feddwf fel na chafodd ei fam anwyl a'i berthynasau holl nemawr air oddiwrtho o'r amser y cymerwyd yn glaf hyd yr amser y bu farw. Yr oedd yn feddiannol ar feddwf cyffym mewn corph eiddil. Yr oedd yn nodedig am ei garedigrwydd a'i sirolddeb, ac yr

oedd pawb, o ganlyniad, yn ei garu. Effeithiodd ei farwolaeth sydyn yn ddirfawr ar bawb ymbell ac agos. Claddwyd ar foren y Sabboth canlynol. Ym-furtiodd yr ysgol Sabbothol yn orymdaith wrth y capel. Cerdassant yn dreisnu a dirifol oddiyno i dŷ Mrs. Jones. Dewiswyd chwech allan o ddosparth Charles i'w glado i dŷ ei hir gartref, a chwech eraill i'w cynorthwyo. Yua dychwelwyd i'r capel. Rhoddwyd yr arch ar fwrdd o flaen yr areithfa. Cymerodd plant yr ysgol eu heisteddleoedd ar ganol y tŷ, mor agos ag y gellid at yr arch a'r galarwyr. Pregelthodd yr ysgrifenydd i'r "Bob! leuanac," a chynorthwywyd gan yr athraw ieuenc William H. Williams. Sylwid na welwyd erioed lwy cynulleidia yn New London nag oedd yno ar ddydd ciaddedigaeth Charley Jones. Canodd plant yr ysgol yn y capel ac ar lâr y bedd gyda dylanwad anghyffredin. Yr oedd yr ysgol Sabbothol tan oial yr arolygydd enwog Abner Francis, yaw. Cafodd ymadawiad sydyn y bachgen bach siriol hwn ddylanwad mawr ar ei gyfoedion. Ar nos Sabboth ei gladdedigaeth, daeth dros ugain i'r gyfeillach grefyddol. Nos Sabboth cyn hynny, yr oedd Charley ei hun wedi dyfod i'r un penderfyniad. Ymddengys fod ei feddwl wedi cael ei enill at bethau crefydd amser cyn iddo roddi ei hun! ac yr oedd rhywbeth bynodyn yn ei ddyddiau diweddf. Carai ymddyddan am y Gwardwr. Yr oedd yn ddaer a dirifol iawn mewn gweddi. Y gair diweddf a ddywedodd wrth yr ysgrifenydd, ar ol dyfod am foment ato ei hun, oedd "Fy mod wedi addaw ei dderbyn i'r Eglwys." Dengys hyn, fod ei feddwl hyd yn nod yn ei grwydr-ladau yn meddu gogwydd grefyddol. Yr oedd yn esiampl i fechgyn bach y byd mewn parch i'w fam. Hi oedd cyfarwyddydd ei holl aymudiadau a chanolbwynt yn ei holl ddymunidau. Ymdrechai wneyd pob peth i foddhan ei fam—diffyg synwyr sy'n peri fod bechgyn bach yn meddwl eu bod yn gwybod mwy na'u mamau, ac yn eu gwneud yn ddofal am eu teimladau. Ni fyuai Charley fod yn euog o hyn am bris yn y byd. Y mae genym oibaith cryf ei fod wedi myned i'r wlad lle nad oes dim ond cariad. Cynaliwyd yr Arglwydd y fam drallodus, a'r chwaer fach amddifad.

O angau, ti d'rwaist fy unig

Fy anwyl iab Charley i'r llawr,
Ti d'rwaist mor sydyn mor galed;
A phe buasai genyt ryw gander,
I'r dyben i guddio'th greulonder,
Atelhaist dystiolaeth y gwan,
Ond teir y pwyth i dy fynwes
Pan gylf y meirw i'r lan.

Wrth weled fy machgen yn codi,
Mor addwys, mor hawddgar ei wedd,
Yr oeddwn yn addaw dedwyddwch.
Ryw foreodd i'm mynwe cyn bedd!
Ond drylliwyd ellennau lyngobaith,
Ni phwysaf ond hyny ar gowd;
Caiff lesu, y Ceidwad bendigaid,
Fod i mi yn briod a brawd.

Pe treuliwn fy oes i ymchwilio
Am Charley trwy gyrnau y byd,
Pe treuliwn fy llais wrth ei alw,
Yn ofer fy llafur i gyd!
Ond pan y cal lantio yn Nghanaan,
A'm benaid gan awydd yn fflam
Rwy'n disgwyl cael gwledf y Charley,
A'i glywed yn gwaeddi, "Fy Mam!"

J. M. THOMAS.

Ion 23, yn ardal Dodgeville, Wis., ELIZA, priod Mr. Wm B Williams, yn 31 ml. o fewn 3 diwrnod, oed, o'r affechedd enyuaid y colyddion, gan adael priod a 3 o blant i alaru ar ei hol. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Dodgeville.

Chwef. 1, yn Marcy, ger Utica, Mrs. THEODOSIA WILLIAMS, gwaig Mr. Thos. P. Williams, yn 73 ml. oed, merch ydoedd i Mr. John Rees gynt o'r un lle. Yr oedd Mrs. Williams wedi bod i raddau yn anhwylyd am ychydig amser yn ol, ond yr oedd wedi gwella yn lled dda; ond hwyr y dydd y bu farw cafodd lewyg drom, ond daeth yn fuan ati ei hun. Yna gafaelodd yn llaw ei hanwyl briod gan ffarwelio ag ef, a dywedodd ei bod yn meddwl ei bod yn marw, a chyn pen hanor awr o ddechreu y llwyg yr oedd ei benaid wedi myned i dragwyddoldeb. Dydd ei chladdedig-

aeth ymgynallodd nifer fawr o Gymry ac Americanaid. Cyflawnwyd gwasanaeth crefyddol ar yr achlysur yn addoldy ffordd yr afon gan Mr. Austin, gweinidog y lle, a'r Parch. James Griffiths, Utica, a rhoddwyd ei gweddillion i orphwys yn mynwent Cleaver. Gadawodd yr ymadawedig briod ac un mab, yr hwn sydd gyda y fyddin, mewn galar ar ei bol.

JAMES GRIFFITHS.

Ion. 16, yn Whitesboro, o'r Parlys, yn 87 mlwydd oed, Mr. EVAN THOMAS, G. C. Claddwyd ef yn nghladdfa Whitesboro. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y brodyr E. W. Jones, N. Y. Mills, a James Griffiths, Utica.

Ion. 28, yn Centreville, swydd Gallia, O., wedi rhai misoedd o gystudd o'r darfoddegiaeth, Mrs. MARY THOMAS, priod Mr. David Thomas o'r lle uchod, yn 33 ml. oed. Yr oedd y chwaer ymadawedig yn aelod o eglwys Crist yn Centreville.

BENONI.

Chwef. 16, yn Westernville, DAVID ROBERTS, mab i'r diweddar Edward Roberts a'i briod, gynt o Cae Hick, Steuben, tua 25 ml. oed Claddwyd ef yn mynwent Capel y Nant, Steuben.

Ion. 23, yn Canada West, hen Gristion profiadol o'r enw DAVID LEWIS, yn 73 ml. oed. Ar ol boili daith yr anialwch hunodd yn dawel yn yr Iosau, ac aeth i mewn yn ddiau i dangnefedd tragwyddol, ar y dydd a nodwyd uchod. Genedigol ydoedd o sir Aberteifi, D. C.

DAVID DAVIES, Columbus, O.

Ion. 23, yn Mineral Ridge, O., JOHN, mab i Henry a Mary Ann Jenkins, rhwng 6 a 7 oed. Yr oedd y teulu newydd ddyfod yma o'r hen wlad, yr hyn a wnaeth y tro yn ergyd trwm iawn iddynt, ond gwyr y rhieni pa le i droi am gymorth. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan yr ysgrifenydd.

J. P. THOMAS.

Ion. 25, yn yr un ardal, yn agos i 25 ml. oed, ein chwaer grefyddol MARTHA DAVIES, priod Wm. B. Davies. Cymerwyd hi mewn byr ddyddiau oddiwrthym, a gadawodd briod galarus, mab bychan, tad a mam, a brodyr a chwiorydd. Ac nid oes genym ond ymgyuro yn y gobaith cryf sydd genym fod ein colled ni yn elw iddi hi. Merch ydoedd i John a Mary James, gynt o'r Gylarthfa, D. C.—aelod eglwysig yma er 6 neu 7 mlwydd yn ol. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. T. Evans a'r ysgrifenydd.

J. P. T.

Ion. 28, yn Prospect, plwyf Trenton, awydd Oneida, yn 50 ml. oed, Mrs. LAURA GRIFFITHS, anwyl brud Wm. J. Griffiths o'r lle uchod. Yr ydoedd yn an o terched rhagoroll y tir, yr ydoedd yn arddel crefyddol o'i mebyd. Claddwyd hi yn Bethel yn agos i weddillion ei mam ac eraill o'r perthynasau oedd wedi ei blaenau. Gweinyddwyd gan y brodyr E. F. Jones a M. Roberts. Gadawodd i alaru ar ei bol ei hanwyl briod, tad oedranus, a methodig, brodyr a chwaer. Yr oedd Laura Griffiths, o herwydd ei chrefyddolrwydd, yn adnabyddus i gylch eang o Gristionogion a gweinidogion y gair. Dechreuodd ei gyrfa grefyddol yn feru foren, magwyd hi yn ngeiriau y ffydd, dysgodd ac adroddodd fwy o eiriau y Beibl nac oddi un yn ei hoes; cadwodd hwynt fel Mair yn ei chalon a rhoddodd ufudd-dod iddynt mewn bywyd, a'i bywyd oeddynt dros ei thymor bywyd ac yn angau. Dyna oedd ei hangor ar y cefnfor na chynfnewid meddwl Duw, fe addawodd na chawn farw. Yn nghlwyfau yr Oen y cawn i fyw. Buodd ei thaith yn y byd yn grym symudol—o Gymru i'r wlad hon yn ifanc—yn y wlad yma boedd yn Boston a Quincy, ac yna yn Racine, Wis., ac yn ol i Oneida. Cafodd y byd hwn yn lyd gofidus ar lawer ystyr, ond darfu a'rwelb, ac ehedodd o gyrhaedd pob gofid i fwyndau y gwynfyd a bery byth. Yr oedd y chwaer hon yn dra adnabyddus i ddarlennwyr y CENHADWR trwy yr aml a'r lluosog farwnadau a ddarlennasant o'i heiddo. Yr oedd ei gwybodaeth, ei chwaeth a'i theimlad crefyddol yn amlwg ynddynt, ac yr oedd ei medr mewn cyfansoddi yn cynyddu yn amlwg.

MORRIS ROBERTS.

Chwef. 2, yn French Road, plwyf Steuben, Mrs. CATHARINE EDWARDS, anwyl briod Wm. Edwards, o'r ardal uchod, yn 69 mlwydd oed. Claddwyd hi yn French Road, a gweinyddwyd gan y brodyr E. Salisbury a M. Roberts. Yr ydoedd y chwaer hon yn ferch i ben bragathwr, o'r enw William Daniel, gwr dawliol a ffyddlon yn ngwinllan ei Arglwydd, yn mysg

y T. C. yn Lleyan, sir Garnarfon. Bu iddo 12 o blant, 10 o feibion a 2 o ferched; a bendithiwyd hithau a 10 o blant 8 o ferched a 2 fab; 3 o'i merched a'i blaenasant er'a blynyddau i'r byd mawr; a'r gweddill sydd yn aros; 6 oeddynt yn ei chladu ac i yn rhy bell yn Wisconsin i allu cael y fraint. Mudasant i'r wlad hon yn 1817, a sefydlaasant yn fuan pan oedd yr ardal yn goad i gyd, ar y lle y buont byw yma ac y buodd bithau farw; ei marw hi oedd y marw cyntaf yn eu 19, buodd y merched feirw oddi cartref. Yn rhyw fodd, er ei magu ar ffonau crefydd yn ieuanc, a bod y pryd hyny yn amser cryf yn ei ddylanwad crefyddol, er hyny oedd hi i wneyd proffes o grefydd (er y dangosai barch mawr i grefydd ei holl oes) hyd o fewn ychydig a flynyddau yn ol, pryd y torodd drwodd i arddel Iesu ac ymuno ag achos a phobl Dduw yn Bethel. Ac y'mhen ychydig dymor dechreuodd amharu yn ei hiechyd, a buodd am faith amser dan yr amhariad, sef y Parlys, ac o darawiad i darawiad daeth y diwedd, a gorphenodd ei gyrfa mewn tangnefedd. Cafodd y fraint o weled ei phlant oll yn proffesu crefydd. A'r dymuniad mawr oedd ac ydyw, i'w banwyl briod sydd ar ol, yn galaru eu golled ar ei bol, yn ei unigrwydd a'i ymddiadrwydd o honi, ymolyd am Iesu yn rhan a chyfaill iddo. M. H.

Diolchgar Gydabyddiaeth.—Yr wyf yn dymuno cydnabod gyda diolchgarwch, garedigrwydd Cymdeithas Feblaidd Gymreig Grauville, Ohio, yn ei gweithrediaidau diweddar, yn ueillduo \$30 o'i thrysor i'm gwneud yn aelod dros ty mywyd o'r Gymdeithas Feblaidd Americanaidd.—JOHN WILLIAMS, Harrison.

Y Reilffordd at y Mor Tawellog.—Gair gyda y Pellebyr o San Francisco, Chwef. 18, a hysbyssod y rhan o'r ffordd hon, o Marysville i Oroville yn California wedi ei chwblhau y pryd hyny. Ymgynullodd lluaaws o'r bobl yn Oroville ddydd Llun, Chwef. 15, i lon-gyfarch eu gilydd ar yr achlysur.

Ymruthriad i'r talaethau gogleddol.—Nid anhebygol iawn yw y bydd y fyddin wrthryfelgar yn gwneud ymruthriad sydyn eto i rai o'r talaethau gogleddol. Maent wedi ymgylfwrthgu, o leiaf mewn rhifedi, trwy yr ofodiadau galed sydd mewn gweithredind yn eu plith, i bawb i ddyfod i'r maes—mae eu hymborth a phorthiant eu hanifeillu yn pallu—ac y mae eu blaenoriaid yn ymgreulonni yn fwy fel y mae yr ymosodiad arnynt yn trymha, a'r trefniant caeth yn dyfod i aflwyddiant.

Anesmythder yn myddin y gelynon.—Hysbysir fod teimlad o aufoddourwydd mawr yn ymdaenu yn mhllith catrodau y gwrthryfelwyr yn nhalaethau Tennessee, Kentucky a Mississippi, a uifer mawr yn dianc ac yn dyfod drusodd i rengau milwyr y llywodraeth.

Myndiad llwyddiannus trwy Alabama.—Y Oad. Undebol Sherman gyda byddin o tua 35,000 o filwyr sydd yn myned ymlaen yn llwyddiannus, ac heb lawer o wrthwynebiad trwy Alabama. Yr oedd wedi cyrbuedd trwy Jackson ac i Meridian, a chymeryd meddiant o'r lle olaf, yn mhen 10 miwrnod ar ol gafael Vicksburg. Ei wrthrych yw cymeryd dinas Mobile—y gwragedd a'r plant dynt yn cilio o'r lle yn ol gorchymyn y Llywodraethwr.

Louisiana yn ymbarotol i fod yn dalaeth rydd.—

Y Gynadledd fwriadedig i wellhau Cyfansoddiad y dalaeth trwy ddileu yr orthyglaen caeth allau o hono, a'r etholiad i ddewis swyddogion talaethol yn ol egwyddorion Cyhoeddeb ddiweddar y Llywydd a arwyddant yn dda am Louisiana.

Texas yn ymlwybro at ryddid.—I led gyffelyb i Louisiana yw amgylchiadau Texas; ond nid oes ofod geuym i ymhelaethu.

GWNEUD CAWS AR Y SABBOETH.—*A ydyw yr arferiad yn unol a'r efengyl? Os nad ydyw beth a wneir?*—Mae y gorchymyn i gadw y Sabboth yn eglur, yn hawdd ei ddeall, ac yn dra manwl. Mae y gorchymyn mor foreuol a chreadigaeth y byd, ac yn rhwymedig ar ddynolryw yn gyffredinol. Corffolwyd y gorchymyn hwn hefyd yn y Deng Air ar Sinai, deddf foesol Daw, ac y mae o'r un grym dwysol a'r gorchymyn, "Na ladd," "Na wna odineb," "Na ladrata" &c. Yn newidiad yr orchwyliath nid yw y gorchymyn, o ran ei sylwedd, wedi ei ddirymu na'n rhwymedigaeth ninau wedi ei leihau. Daw sydd eto yn gorchymyn, "Ofia y dydd Sabboth i'w sancteiddio ef."

Ei droddu a wneir pan y defnyddir y dydd i wneud caws yn y dull cyffredin, pa un bynaa at gan yr amaethwr gartref yute trwy y weithfa caws. Trosedd o orchymyn Daw ydyw hyn, ac y mae yn bechod amlwg yn ei erbyn ef.

Pa beth yute a wneir? Peidio yn hollol a gwneud hyn ar y Sabboth ydyw yr unig ffordd i gadw cydwybod ddirwysr, surhydeddu y gorchymyn, ac uffuddhau i Dduw. Bydd hyny yn werth mwy i ni na dim enill arian, ac na dim cyfleustra teuluol a ellir ei sicrhau trwy barhau yn y gorchwyl. A wna perchlenogion y gweithdai caws roi cymorth eu dylanwad trwy drefnu fod y gwaith yn cael ei attal ar ddydd yr Arglwydd? A wna amaethwyr cydwybodol a phroffeswyr crefydd Mab Daw roi cymorth yn hyu trwy eu cynghorion a'u hesiampl?

Mae anhos lwyrr angen defroi a hyny gyda brye yn yr achos hwn. Mae ein cenedl, fel eraill yn ein gwlad gyffrous, mewn enbydrwydd o golli y teimlad o barch i ddydd yr Arglwydd a gofal am ei sancteiddiad ag y dylem bob amser ei feithrin a'i goledu. Gofalwn yn ein tymor am adael esiampl a effeithia yn dda ar yr oes a ddol.

Cymorth i'r milwyr cleifion a chlywsedig.—Gwneir ymdrech mawr dios y gwrthrych teitwng hwn y dyddiau presenol yn dinas New York—y Cymry yn dylod allan yn enwog i gymeryd eu rhan yn y gwaith. Bydd Ffair i'r perwyl hwn yn cael ei chynnal yno yn fuan yn gyffelyb i'r rhai a gyualiwyd yn Chicago ac yn Boston yn ddiweddar. Dymunir ar i bawb o'u cenedl a welont yn dda gynorthwyo ddanfon i ofal Mr T. M. James, 102 Sixth Avenue nurthw beth a ewyllsiont roddi at wneud yr adran Gymreig yn llwyddiannus.

Hanesiaeth Dramor.

RHYFEL WEDI TORI ALLAN YN EWROP.

Mae hen gweryl Schleswig Holstein, ar ol hir fyggwth, wedi tori allan yn rhyfel rhwng y Ger-

maniaid a'r Daniaid—Prwsia ac Awstria wedi ymosod ar y Daulaid—brwydrau wedi eu hymladd—ac os cymer Lloegr blaid Denmarc (fel y meddylir sydd debygol) ofnir y bydd yno ryfel mawr.

CYMRU.

MARWOLAETHAU.

RHAGFYR—

14, yn Minffordd, Llandinorwig, Henry, mab John Williams, Minffordd, o'r darlodedigaeth, 22.

26, John Hughes Gelli Bach, Bettws y Coed, tad H. Hughes (Gethin) Liverpool, 61.

27, yn Rhif. 35, Bernard st., Russell square, Llundain, y Parch. Evan Evans o Llaethliw, ger Aberystwyth, oed 43.

29, yn dra sydyn, Elizabeth, gweddw y diweddar Wm. Edmunds, gof, Llanerchymedd, 69.

30, ar ol hir nychdod, John Jones, Tan y ffordd, Carafadryn, ger Pwllheli, yn 70 oed.

IONAWR—

2, Anne, anwyl briod E. Edwards. Arolygwr gwaith i'n Glandwr, Abertawe, oed 43.

7, ar ol tair blwydd a haner o gystudd, Mrs. Ellen Penny, gweddw y diweddar Mr. R. Williams, Dolygaregdu, Blaenau Ffestiniog.

7, Elizabeth, priod Owen Jones Congl y wal, Blaenau Ffestiniog, ar ol byr gystudd, oed 25.

4, Elinor, priod Thomas Morgans (Eos Iolan), Foel Gron, Dinorwic, oed 35.

5, geneth bach 3 wythnos oed i Thos. Morgans (Eos Iolan). Claddwyd hi a'i mham yn yr un arch, Ionawr 8fed yn Llanberis.

9, Hugh Williams, Llwybyrd, Mynydd Llan-degai, oed 52.

13, Mr. Dawson, Gronant. Hen wladwr hoff a pharchus, a theimlir colled ar ei ol yn mhlith ei deulu a dosbarth helaeth o'i gydnabod.

11, ar ol ychydig ddyddiau o'r diptheria, yn 48 oed, John Jones, Eagles Inn, Corwen.

18, ar ol cystudd maith, Catharine, priod Wm. Jones, Pantydeilaid, Waunfawr, ger Caeruarfon, 27.

13, yn 71 oed, David Rowlands, Factory, Olwt y bout, Llanddeiniolen.

13, ar ol hir nychdod, yn 75 oed, Hugh Thomas, Ty'n y Cefu, Corwen.

13, y Parch. Morgan Rees, blaenor y Methodistiaid yn y Cornelau, ger Pil, Morganwg.

13, Mrs. Ellen Pierce, o'r Union, Tremadoc, 61.

13, Ann, priod Edward Griffiths, 18, Clare st., Llundain, yn 40 oed, genedigol o Laubrymair.

14, ar ol trwm gystudd, Mr. W. G. Owen, Ty'n Llwyn, Tan y grisiau, Blaenau Ffestiniog, oed 38.

14, yn 68 oed, Owen Williams, Parciau rhos, plwyf Llanddeiniolen, ua o oruchwylwr Cadben Daff yn Part Dinorwic.

14, yn 78 oed, Mary, priod John Williams, teiliwr, Ty capel, Hyfrydle (T. C.), Caergybi.

15, Catherine Ann, merch y Parch. W. Roberts, Abergele, yn 5 wythnos oed.

16, yn 83 oed, yn Beaumaria, John Jones (gynt o Llynleifiad), meistyr y carchar sirol.

16, yn 72 oed, Mrs. Jane Thomas, Cefn garw, Pentrefoelas, mam W. W. Thomas, Pentrefoelas.

17, yn ddiysmwrth yn Hope St., Liverpool, Mrs. Roberts, Priod Mr. Roberts, Tan yr allt, Abergele, a Hope St., Liverpool.

GAIR AT BLANT GOMER YN UNOL DAL-
AETHAU AMERICA.

BARCH. OLYGDD.—Dyeithr ydych i mi ond eich enw a'ch gwaith—mae eich enw a'ch llafur yn adnabyddus i mi ac i'r miloedd tu yma i'r môr fel tu yna.

Yr hyn a'm cyffrodd i anfon gair i'ch gofal, os caiff ddyfod i'ch llaw, at fy hen a'm hauwyl frodyr a'm chwiorydd, pa'rai fu yn hoff a gorhoff genyf i gyd addoli gyda hwy tu yma i'r môr, ydoedd, dyfodiad y Parchedig E. R. Lewis o Pittston i roi tro am danom yn Neheubarth Cymru. Mae ei wybodaeth am yr eglwys a'r brodyr a'r chwiorydd wedi bod yn ddefnydd cyfeillachau hyfryd a melus, nes yw wedi ein cario yn ol at yr hen *leod*—*hen oedfuon*—yr *hen frodyr*—yr *hen gymdeithas* au—a'r *hen harglud* mawr ac anwyl y buom ynddynt gyda hwynt lawer gwaith. Mae coffau enwau ein brodyr y cenhadau—a'r brodyr a'r chwiorydd eraill, yn codi awydd ynom am ebedeg dros yr Atlantic gael golwg arnynt, ac ar feddau y rhai sydd dan y dywarchen las; ond nis medrwn—ac nis gallwn ddod dan lywyddiaeth na gwynt nac agerdd—rhaidd boddloni—ddim ond trwy glywed a gweled ol llaw ambell un ar bapyr. Yr ydym yn teimlo yn gynhes at bawb sydd yn dod oddiwrthych tuag yma—ac yn hoff iawn o'r *Haul* mawr yma—mae yn rhoi tro am danoch bob dydd—anwylwn ef am ei fod yn eich goleuo cyn pen 12 awr wedi pasio ef ni.

Mr. Gol., a fyddaf yn rhy ÷on arnoch ofyn am gael rhoi yr ychydig linellau yma, neu ran o honnynt, yn eich hyglod gyhoeddiad, neu ar ei amlen, fel y gallo fy mrodyr anwyl eu gweled, gael iddynt gario gair oddiwrth eu hen frawd sydd yn tynnu yn mlaen tua'r terfyn mawr. Mae yna lawer ag y bu yr hen law sydd yn scriblio y llinellau hyn yn eu croesaau i gymondeb eglwys Dduw. Mae coffa eu henwau gan y Parch. E. R. Lewis wedi tanio fy serch atynt; felly yr wyf yn methu ymatal heb anfon fy nymuniadau a'm gweddiau drostynt tu a'r nef, ac yn anfon fy nghofion gwres ocaf mewn auerchiad at yr holl frodyr sanctaidd—gras mawr fyddo arnoch oll.

Yr wyf yn teimlo yn ddedydd iawn wrth glywed am lwyddiant crefydd yr addfwyn Iesu yn mhlith y Cymry, a'r gwaith mawr mae gras yn ei wneud trwy lafur ac ymdrech fy mrodyr pa'rai aeth oddiyma yn ieuanc, ond erbyn hyn ydynt yn hen. Yr wyf yn methu ymatal heb eu henwi wrth yr orsedd fawr. Dymunwn allu bod gyda chwi yn eich cymaunoedd mawrion, ond "Er yn bod yn abseul yn y corff yr wyf gyda chwi yn yr yspryd, yn llawenyachu ac yn gweled eich trefn chwi a chadernid eich fydd yn Nghrist."

Yr wyf yn teimlo ac nid y fi ond miloedd yn Israel yn y wlad hon, yn ddedydd ac yn ddiolchgar iawn am ddyfodiad ein parchus frawd Lewis i roi tro am Gymru. Mae ei awn yn beraidd iawn i'n teimladau—mor debyg i swm un o blant ein Tad

ni, fel nad allwn lai na'i anwylo yn sawr. Hefyd yr ydym yn canfod ynddo dalent le talentau mawrion. Mae ei bregethau a'i ddarlithiau, a'i gyleillach, wedi effelthio nes ydym bron a meddwl bod cyfnod newydd ar yr achos yn yr ardal-oedd yma. Nid gallwn lai na diolch i'n brodyr yna am ei hepgor i ni gael mwynhau ei lafar am ychydig wythnosau. Gweithiwr rhyfodd yw gras, ond mae gyda thalent yn rhagori. Dymunem i'n brawd ieuanc ac i'n holl frodyr yn yr Uoel Dal-aethau bob cymorth ac amddiffyn ar eu gyrfaedd, yn eu heglwys, ar dir a mor, wrth fyw ac wrth farw, y rhan dda a'r rhan oren, a rhan draggydd-ol iddo ef a hwythau. Hyn atoch oll, anwyliaid yn yr Arglwydd, oddiwrth eich hen a'ch anwyl frawd yn Nghrist,

PHILLIP GRIFFITHS, *Allwenn.*

Tuchredd 22, 1863.

Diolchwn yn sawr i Mr. Griffiths am ei lythyr Cristionogol caredig. Bydd cauuoedd os nid mil-oedd yn ei ddarllen gyda chalonnau cynhes a gruddiau gwlybion, a chydag awydd am ail fwynhad eto yn helaethach o'r profiadau hyfryd a fwyhbasant gynt dau weinidogaeth ein hanwyl frodyr yn Nghymru, mewn manau a than aw-gylchiadau y cofiant yu dda am danynt. Byddwn ddiolchgar am ohebiaeth eto yn fuan oddiwrth Mr. Griffiths i'r Oenhadwr.—GOL.

AREITHIAU AR AMERICA.

Traddodwyd areithiau gyda hyawdledd a chymeradwyaeth mawr ar sefyllfa ac ansawdd pethau yn America, gan y Parch. E. B. Lewis o Pittston, Pa., mewn amrywion fanau yn Neheudir Cymru yn ddiweddar. Rhoddir canmliaeth gynhes i'r brawd fel areithydd ac i'w ddarlithiau yn y Cy-boeddiadau Cymreig a Seisonig yn Nghymru.

Peroriaeth.

IT IS I, BE NOT AFRAID.

M. 7iau, 6 llin.

1. Brother, on the troubled deep, When the wild winds round you sweep, And the waves in madness leap,
2. When the storm has died away, And the sun with cheering ray, Now illumines your prosperous way,
3. Brother, far away from home, Restless as the waves light foam, When temptations round you come,
4. Brother, when death draweth near, And your spirit shrinks in fear, From its portals damp and drear.

Listen, 'tis the voice that said—"It is I, be not afraid, It is I, be not afraid."
Trust, oh trust in Him who said—"It is I, be not afraid, It is I, be not afraid."
Pray for strength to Him who said—"It is I, be not afraid, It is I, be not afraid."
Trust your soul to Him who said—"It is I, be not afraid, It is I, be not afraid."

1864.

CYF. XXV.

RHIP. 4.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Chrill.

Red yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

OYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.

Y Parch. Richard J. Evans, Cenhadwr i	
Olympia, W. T., ...	97
Mrs. Williams, Harrison, O., ...	98
"Griffiths o Horeb,"	100
Y Parch. Lewis Powell, Caerdydd, ...	102

DUWINYDDIAETH.

Crist dan y ddeddf, ...	103
Codaf ac Af at fy Nhad, ...	104
Mawreddallwyddiantgwaith yr Arglwydd, 106	

LLENYDDIAETH.

Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, ...	110
---	-----

BARDDONOL.

Marwnad Mrs. Laura Griffiths, Prospect, 112	
Penillion i anerch D. ac E. Roberts, ...	113
Galargan ar ol D. S. Jones, ...	113
Cofion at gyfall, ...	113
Er cof am y Parch. Lot Jenkins, ...	113

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymdeithas Feiblaidd Monroe, Iowa, ...	114
Cyfarfod trimisol Trenton, ...	114
Anrheg (<i>Donation</i>), ...	115
Oddiwrth un o Ddrosbarthwyr y Traethodau, 115	
Beibl Gymdeithas swydd Lloking, O., ...	116
" " Waukeesa, ...	116
Anrhegiad yn cael ei gydnabod, ...	117
Cofiantau byrion, ...	117
At adeiladu capel yn Mahoney, ...	120

Anrhegion i'r milwyr clwyfedig, ...	120
Gair o gysur at berthynasau mewn trallod, 120	
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ...	122
Ganwyd, ...	122
Priodwyd, ...	123
Bu farw, ...	123
Yn ardal Ebensburg, bu farw, ...	126
Yr eglwys yn St. Louis,—Gair oddiwrth eglwys Duncanville, — Cambria Newydd,—Galwad i weinidog,—Cadwaladr Richards yn symud i Dŷ newydd,—Dilead caethiwed o'r holl wlad,—Yr ymosodlad ar Paducah, Ky.,—Yr alwad am 200,000 yn ychwanegol,—Anrheg i weinidog yn Big Rock, Ill., ...	127
Ymadawiad gweinidog,—Cynorth i ddyoddefwyr yn Tennessee Ddwyreiniol,—Marwolaeth yr Anrh. Owen Lovejoy,—Cyfeillion haelffrydol yn Utica,—Y forladrone Florida,—Cwrdd mawr dirwestol yn New York,—Y gelynydd a Tennessee, ...	128

HANESIAETH DRAMOR.

Y Rhyfel yn Ewrop,—Yr Archdduc Maximilian,—Mab Tywysog Cymru,—Brenin Bavaria, ...	128
CYMRU.	
Prif Ysgol i Gymru,—Deiseban i attal y fasnach mewn diodydd meddwol,—Marwolaeth y Parch. John Prydderch, 128	

REMSEN, N. Y.:

ABGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—4 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT HIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—G. J. R. a J. L., Providence, Pa., 3; R. W., Aberhosan, Cymru, trwy R. Tudor, Iowa City, 1,75; T. O., Thurman, O., trwy y Parch. E. D. J., 10,50; G. G., yew., a Mrs. A. G. J., Granville, trwy Mr. W. P., Newark, 3; E. J., G. R. E. a J. G. O., Constableville, trwy law J. O. O., 4,50; T. L. Davies, Coal Valley gynt, yu awr Minersville, Ill., 7; Parch. J. A. D. dros y derbynwyr yu Patriot, O., 5; W. W. W., Pleasant Grove, Iowa, 10; J. J. W., Statesford, Pa., 50 cts; Mrs. Roberts, Delafield, Wis., 3; Mrs. Wheldon, Penymynydd, 1,50; W. J. J., French Road, 1,50; W. W. M., Oak Hill, 10; J. J., Gomer, O., 15; J. W., Bangor, Wis., 10; Parch. D. R. D., Brady's Bend, Pa., 1; R. T. M., Oshkosh, Wis., dros J. W., 1,50; R. J., 1,50; R. J., 1,50; D. D. J., 3; W. L., 1,50; E. O., 1,50 a R. T. M., 1,50; E. E. H., Saxeville, 1,50; J. E., Cwmwrla, Pa., 9; J. D. J., Columbia, Pa., 10; W. D. O., Waterville, Wis., 5; E. D. E., Ridgeway, Wis., 2; A. G., Boonville, 1,50; R. R., West Winfield, 4,50; M. J., Marcy, dros J. J. E., Llanestyn, 2; Parch. E. E., St. Louis, Mo., 1,50; O. O. W., Penymyn ydd, 1,50; D. J. R., St. Clair, Pa., 6,50; J. G., Columbus City, Iowa, trwy y Parch. D. K., 19,50; Mrs. T. H. O., Trenton, 1,50; J. P. W., Racine, Wis., 3; T. J. G., Curlesville, Pa., 2; W. H. H., Mifflin, Wis., 1,50; T. H. L., Beaver Meadow, Pa., trwy Parch. P. P., 1,50; D. J., Everdale, trwy yr un 1,50; Parch. E. R., Spring Green, Wis., dros W. J. W., Wilson's Creek, 7,50; F. E., Spring Green, 2, a throsto ei hun 2,50; G. R., Minersville, Pa., dros dderbynwyr yuo hyd ddiwedd 1853, 14; D. J. T., Buchanan, P. O., 6; J. T. D., Wales, P. O., Ohio, 5; E. D. J. a Mr. A., Detroit, 3; W. H. J., Bethel, 1,63; D. D., Dolumbus, O., 5; J. P. B., Ladogan, Wis., 2; E. H., Hyde Park, 18; W. F., Remsen, dros H. F., Clarkville, Tenn., 1,50; D. W. R., Whitesboro, 27,25.

☞ Dychwelir ein diolch i'n derbynwyr a'n goruchwylwyr am ein cofio yu y taliadau. Cofier eto am yr ol ddyledion.

☞ Od oes rhifyn neu rifynau am Ionawr yn aros yn rhyw Lythyrfa neu yu llaw rhyw gyfaill heb eu defnyddio, byddai yn dda genym eu cael yn ol.

☞ Pan byddo taliad yn cael ei wneud am y CENHADWR gofaleid ein Goruchwylwyr hysbysu dros ba flwyddyn y mae a throso bwy.

☞ Mae aml un yn gofyn pa fodd y mae ei gyfrif yn sefyll. Ymdrechwn ddaufon hysbysiaeth mor gyson ag y gallom yu fuan am hyu.

☞ At awder yr ysgrif ar "Amddiffyniad."—Mae yr ysgrif yn rhy faith genym i'w chyhoeddi. A chan mai dadl ar deatyn lleol yn unig yw y ddadl, cynghorem y cyfeillion i gynul cwrd yu eu plith eu hunain ac egluro eu pethau i'w gilydd, heb alw sylw y cyhoedd at yr achos.

☞ A wna rhyw gyfaill ag y mae y Llinellau hyu gaudlo

Mae lesu yn eiriol

Dros wael ddynolrwy &c,

Ein haurhegu a chopi o honant—a byddwn ddiolchgar.

☞ Y Parch. J. H. Jones, sydd wedi symud ei breswylfa yn ddiweddar o Columbus i Delaware—y cyfarwyddyd ato yu awr yw, Rev. J. H. Jones, Delaware, Ohio.

☞ Cofiant Mr. O. J., Racine.—Gofalwn ar fod y Cofiant yn ddihael yu ein rhifyn nesaf.

AMODAU Y CENHADWR ydynt \$1,50 y fl—sef \$1 yn nechreu y fl., a'r gweddill ar dderbyniad y 7fed rhifyn. Cyfarwydder fel hyn: Rev. B. EVERETT, Remsen, Oneida Co., N. Y.

CADWALADR RICHARDS, TEMPERANCE HALL,

141 WEST BROADWAY NEW YORK.

Mewn cysylltiad a'r Llinell o Agerlongau mwyaflwyddiannus yn y byd.

Mae C. Richards yn teimlo dyddordeb anghydmarol, ei fod yn gallu hysbysu ei aneirif gyfeillion, ei fod wedi ymrwymo am flwyddyn arall i weithredu gyda meddianwyr y Llinell ganlynol o Agerlongau, y rhai ydynt yn dyfod yn direct o Liverpool i New York bob wythnos, ac yn yr haf nesaf deuant ddwywaith yn yr wythnos, sef:

City of London,	Kangaroo,	Edinburgh,
" " Baltimore,	City of New York,	Glasgow,
" " Manchester,	" " Washington,	Eliza,
" " Limerick,	" " Cork,	

JOHN G. DALL, 15 Broadway.

Mae o'r pwys mwyafl i'r cyhoedd ddeall nad oes un LINELL wedi bod mor llwyddiannus a'r un uchod. Er ei sefydliad ni cholodd ond un o honant, yr hyn a ddygwyddodd tua deg mlynedd yn ol. A pheth arall sydd angenrheidiol i'r cyhoedd wybod a sylwi arno ydyw, mai hon yw yr unig LINELL sydd yn dyfod yn direct o Liverpool i New York. Deallid y cyhoedd hefyd y cludir personau a theuluoedd gyda yr Agerlongau anghydmarol hyn, mor isel ag unrhyw linell arall y rhai udd ydynt yn meddo y rhagoriaethau uchod.

Bydd un o'r Agerlongau uchod yn cychwyn o New York bob dydd Sadwrn, ac o Liverpool bob dydd Mercher, ac ar ol y cyntaf o Ebrill bob dydd Sadwrn a phob dydd Mercher.

Mae C. Richards hefyd yn parhau mewn cysylltiad a Hwyl-Longau yr Hen

"BLACK STAR LINE."

a theimla nad oes eisiau ond yn unig eu henwi, gan fod miloedd o Gymry yn America yn dystion o'r rhagoriaethau a'u cyfeusterau.

Adelaide,	Bridgewater,	Chamorro,	Resolute,
Australia,	Calcutta,	Constitution,	Thornton,
Belle Wood,	Concoeur,	John Bright,	Universe.

Fel na bydd i'm cyfeillion gael eu cadw yn Liverpool yn hwy na byddont yn dewis, ymrwymir y bydd i un o'r Llongau uchod hwylio o Liverpool ar yr 8od a'r 24ain o bob mis.

WILLIAMS & GATON, 40 Fulton St.

Mae'n hysbys bellach i'r Cymry yma ac yu yr Hen wlad fyd y

TEMPERANCE HALL

yn meddo yr holl gyfeusterau angenrheidiol er gweinyddau cyaron i'r ymfudwyr ar ei taith. naill ai o Gymru neu yntau i Gymru, heb i ni fanylu arnynt, a bod y prisiau mor gymedrol fel na cheir neb un amaer yu anoddioni o herwydd hyu.

Deallid fy nghyfeillion y byddaf yn cyfarfud pob un o'r llestri uchod ar eu dyfyniad i New York, fel na chant eu twyllo gau ddynion diegwyddor.

Yr ydym ni yn cymeradwyo Mr. C. Richards i ymfudwyr fel dyn y gallant roddi yr ynddiried mwyafl yddo:

William Rowlands, D D.,	{	Gweinidogion y
William Roberts,		Meth. Calniaidd.
Howell Powell,		
J. Edred Jones, M. A.,		
Alfred Harries,	{	Gweinidogion y
J. W. James,		Bedyddwyr.
R. D. Thomas,		
David Price,	{	Gweinidogion y
Morris Roberts,		Cynulleidfaulion.
Robert Everett, D. D.,		
R. L. Herbert,	{	Gweinidogion y
H. Humphreys,		M. Wesleyaidd.
Lewis Meredith,		

☞ Sylwer—anfoner pob llythyr fel hyn:

CADWALADR RICHARDS,
141 West Broadway,
New York City.

Y CENHADWR AMERICANNAIDD.

CYR. 25, RHIF. 4.

EBRILL, 1864.

RHIF. OLL 292.

Buchdraithodaeth.

Y PARCH. RICHARD J. EVANS, CENHADWR
YN OLYMPIA, W. T.

Meh. 15, 1863, bu farw y Parch. RICHARD J. EVANS, cenhadwr, yn Olympia, Washington Territory, yn agos i 29 oed, o'r darfodedigaeth. Genedigol oedd o'r ardal hon. Mab ydoedd i Mr. J. a Mrs. Margaret Evans, ger Ebensburg. Ac er fod Mr. E. wedi gadael yr ardaloedd hyn er's hir amser, a myned allan gwed'yn yn geuhadwr i eithafoedd y Gorllewin Gogleddol o 3 i 4 blynedd yn ol, ac er iddo trwy gyfeustra amgylchiadau a chysylltiad athrofaol ymadael â'u henwad ni ac ymuno â'r Henaduriaid, ar y pryd, eto nid oedd ddim pellach o'n serchiadau ni ato, ac ni chyfrifem ef ddim llai ei barch a'i dderbyniad genym. Yr oedd ein hanwyl frawd yn un o hen deuluoedd lluosog, cyfrifol a chrefyddol yr ardal hon. Ei rieni oeddynt aelodau gwreiddiol yn Aberhosau ger Machynlleth, Maldwyn, G. O. Felly cafodd ef ei godi o'i gryd i syn yn ofn ac addyg yr Arallwydd. Ymddangosai o'i febyd o duedd myfyrgar, hoff iawn o'i lyfrau, ac awyddus am wybodaeth. Dechreuodd er yn fachgen ar y gwaith hwnw, a chymerais ef gyda dau neu dri eraill o'r un oed am ychydig amser er eu gosod ar y ffordd hono, a gwelais yn fuan fod ganddo dalent rwydd i dderbyn addyg, a chymhwysderan at y weinidogaeth, ac anogwn ef ati o ddifrif. Yn fuan gwed'yn graddulwyd ef yn Jefferson College, Canonsburg. Ac er mwyn cyfeustra mwy cartrefol dewisodd orphen ei addyg ddwynyddol ragbarotool i'r weinidogaeth yn Alleghany Theo. Seminary. Ac yn nechreu y fl. 1860 trwyddedwyd ac urddwyd ef, yn barod i fyned allan fel cenhadwr dan nawdd y Geuhadaeth Gartrefol Henaduriaethol, i'r maes newydd yn Washington Territory. Yna ymbriododd â Miss Sarah Frances Woods o Alleghany Co., a thebyg nad all'sai ddewis un mwy cymhwys yn mhob ffordd at y fath anturioseth haelfrydig. Yna gwedi iddo ef a'i anwyl briod roi tro o ymadawiad â'i rieni a'i berthynasau, cymerasant eu mordaith o New York a chyrraeddasant Washington Territory Mawrth 13, 1860. Ac am yr holl amser a roddwyd iddo yno, hawdd gwelod fod ei lafur diffin yn hynod iawn; a'r gred gyffredin yw, iddo dreulio ei north allan yn deg trwy hyn. Llwyddodd i ennill parch a chymmeradwriaeth mawr, ac i adeiladu

yn y wlad anial hono dŷ addoliad hardd a phrydforth, ac ar orpheniad y tŷ hwnw gorphenodd yntau ei yrfa ddasearol, oblegid y bregeth gyntaf fu ynddo oedd ei bregeth angladdol ef.

Yr oedd ef a'i anwyl briod yn llawn o yspryd y gwaith. Ond wele un eto at lawer a welson o ddirgeledigaethau Rhagluniaeth y nef, wrth weled un mor obeithiol yn cael ei dori i lawr yn mloadau ei ddyddiau, ac yn nghanol ei lafur a'i ddefnyddioldeb. Ond er nad oedd ond dyn ieuanc, eglur yw iddo ddisgryn i'w fedd fel tywyssen o fŷd llawn addfedrwydd. Credaf nad oes modd i ni yma roi gwell na chystal darlun o hono ef yno ag a geir yn ei lythrau ef ei hun at ei rieni ac at ei anwyl chwaer. A chan mai dymunol genym roi y cyfan yn ei eiriau ef ei hun, bydd rhai yn yr isith Saesonaeg, gan nad oes ond ychydig yn y Gymraeg. Yn un o'i lythrau adref at ei rieni, gwedi disgrifio ei anedd yn sefyll ar derfyn deheuol Puget's Sound, pan edrychai ar ddyfroedd y môr a phen mynyddau Olympus gorchuddiedig gan eira, efe ddywed, "O mor ddedwydd y byddwn yn awr pe bai fy nhad a'm mam, fy mrodyr a'm chwiorydd, y'nghyd a thad a mam fy anwyl briod, yn gallael rhoi tro ryw ddiwrnod i'u gweled. Ond nid wyf wedi edifeirio dysod yma am un eiliad. Rhoddais fy llwybrau dan arweinyddiad fy Arglwydd cyn cychwyn, ac y mae ef wedi eu cadw hyd yn hyn, ac wedi fy llwyddo tu hwnt i'm dysgwyliad."

Yr oedd ef y pryd hwn, Ebrill 17, 1861, ar symud o'r wlad i dref Olympia, a phregethai yno drwy y ganaf dri Sabboth o bob mis. Yn fuan gwed'yn symudodd i'r dref i gadw ysgol ddyddiol yno, a chymeryd gofal yr eglwys fechan oedd yno. Un Sabboth o'r mis byddai yn marchogaeth am 20 milldir i'r deheu, neu i'r dwyrain yr un pellter, a dywedai, "Cychwynasom y ddos gwrdd gweddi dyddiol, ac mae genym achos i ddiolch i Dduw pob gras fod llawer o obaith am gawodydd o ddylanwadau ei Ysbryd arnom. Y mae gwaith ein Harglwydd yn waith ag sydd yn dwyn ei wobr gydag ef, gorfoledd a dedwyddwch yn y galon (er nas gwelwn eto fawr o ffrwyth ein llafur) trwy Iesu Grist."

Eglur yw fod ganddo galon i weithio, ac mewn llythyr arall efe a ddywed:—"Nid ydym, mae'n wir, yn gweled llawer o ffrwyth ein llafur, ond mae llawer o achosion yn cydweithio i beri i ni gymeryd calon, 'gan wybod,' pa un a welwn ni ffrwyth ai peidio, 'na fydd ein llafur yn ofer yn yr

Arglwydd.' Gwaith tebyg iawn i dafu had ar wyneb y dyfroedd sydd genym ar law yma. Y mae y boblogaeth fel dyfroedd y nôr yu parhaus fyned a dyfod, ac felly mae'r dyfroedd yn cario yr had yn ddigon pell o'n golwg a'u cyrhaedd ni, ond pwy a wyr na bydd e' feldynaid o yd ar ben y mynyddoedd cerygog hyn! Da genyl ddeall yn anol, nad ydych yn fy anghofio wrth orsedd gras, a meddwl fod llais gweddi yn eegyn i tyny oddiwrth erchwyn y gwely ac oddiwrth yr allor deulaidd am fendith y nef aniom." Anialdir mewn gwirionedd ydyw gororau y Môr Tawellog yu gyfliedin gyda golwg ar grefydd. Y mae y rhan fwyaf yn llwyr ddifater yn nghylch yr enaid a thragwyddoldeb—ar a'r byd hwn yw y peth mawr yn ugwlg y nifer luosocaf yn ein plith. Eto mae yma ambell i wir blentyn Daw a wyr trwy brofiad mai da yw galw ar enw yr Arglwydd.

Dyfyair y pethau caulynol o'i lythrau at ei anwyl chwener Mrs. Jane Ann Davies:—"Feb. 11, 1861. My Dear Sister,—We are getting along finely, Fannie is enjoying excellent health, and I never did much better. We will remain here on Chambers Prairie for a couple of months yet; but if not we shall most probably remove into Olympia and settle there in Charge of the First Presbyterian Church until we return home. When that will be we cannot tell—not at all likely in less than 5 years. We find work enough here in our Master's service, and nobody else to do it should we leave it at present. I feel confident that this is the place He designed for us now. I have never been happier than I have been since my arrival here, and if sustained by grace faithful in my Blessed Savior's service, I shall never fear but that genuine pure happiness will be my lot. Tell Father and Mother that I am glad that I came out here, tho' I have no prospect of worldly wealth or ease."—In another, in July 1st, 1861, "Mother asks me what I am doing. I answer, still striving to preach Christ, relying upon his promise. 'In the morning sow thy seed, in the evening withhold not thy hand, for thou knowest not whether this or that shall prosper,' and what mother says is very true, 'Yr â y fechan yn fili a'r wael yn genedl gref.' May God give me strength not to despise the day of small things. Tell mother that I realize that my strength is in him alone. Continue to pray for us, for Fannie as well as myself, because she also is a missionary of the cross. We have had enough and to spare of the good things of this life so far, but never expect to lay up treasures here, for we have no continuing city, but look for an heavenly."—"Dear Jennie, I trust you will arouse yourself in the strength of Jesus to greater spirituality in religion. Oh! don't rest satisfied short of an assurance of the love of Christ. Such an assurance as will prove an anchor to your soul both sure and steadfast. So may you all, parents, brothers, sisters and friends, be taught of God till you can say, each one of you, 'I know that my

Redeemer liveth—I know in whom I have believed."

Felly y parhaodd y brawd seolog hwn hyd o'i ddiwedd, ac yn y diweddaf o'i lythrau a ddaeth i'n llaw: "Olympia, September 5th, 1862.—This I know, however, that whatever of *real* happiness any of you do enjoy, it springs not from the things of this world or the participation of them, but from the participation of the precious blessings of the religion of Jesus Christ. This alone brings solid, real lasting happiness to the soul. My dear ones at home, may you all learn to use the world as not abusing it, and may God teach me in greater measure to do the same."

Eto nid yw hyn ond rhyw ddarnau bychain o'i feithion lythrau ef. Teilwng oedd ef o goffiadwriaeth helaethach nas gellir ioddi fel hyn. Faint bynag a deimlwn neu a ddywedwn am dano ef, nid oes neb o honom a fedr lefaru fel y cawn ni yma yn llais y fam ei hun.

Cefais newydd trwm a phruddaid,

A roes archoll i fy mron,
Clywed fod fy anwyl Richard
Gwedi gado'r ddaear hon,
Draw yn mhellder y Gorllewin,
Yn Olympia, anial dir,
Rho'w'd ei gorf i dawel orwedd
Hyd yr adgyfodiad pur.

Fe adawodd ardal Cambria
Pan yn bamp ar hugain oed,
Tua glan y Mor Tawellog,
A'r newyddion goreu erioed,
Fod Duw yn Nghrist yn fuddlon maddew
I bechaduriaid dda' eu lliw,
Ac os credant yn ei enw
Y caut fyth dragwyddol fyw.

Pan 'madawodd mi obeithiaid
Y eni Richard fywyd hir,
I lefaru yn ngwaith ei Arglwydd
Yua yn yr anial dir;
Ond nid felly oedd Duw yn trefnu,
Ei addiedu waseth efo
Hwyrhau ei etifeddiaeth,
Gyda'r saint o fewn i'r ne'.

Yn iach diangodd adref
O gyrraedd pob rhyw boes,
Gadauodd yr anialwch
I wledde gyda'r Oen;
Ei waith orphenodd yma
Ei yta ddaeth i ben,
Mae heddyw yn per seinio,
Canidau'r netoedd wen.

Ni chaf ddim gwel'd ei wyneb,
Na chlywed mwy ei lef
Yn galw ar bechaduriaid
I droi at Grist a'r nef,
Mae heddyw rhyngom gwmwl
Rhy dew i'w dreiddio drwy;
Ond hynod fydd y diwrnod
Cawn gwrd hwb 'mado mwy.

Llais y fam—a thus oedd testun y bregeth ar achlysur ei farwolaeth, Job 1: 21.

LEWELYN E. POWELL.

BYR-GOFIANT AM MRS. MARGARET WILLIAMS,
ANWYL WRAIG Y PARCH. JOHN WILLIAMS,
HARRISON, OHIO.

Y mae y sawl a fuont fyw yu addas i ofengyl Crist, yn deilwng o goffiadwriaeth ar ei eu marwolaeth. Y mae taedd yu hanes bywyd y saint a

fuont feirw, i ddylanwadu yn ddaionus ar y b. w. : ac i dderchafu y gras a'u cynaliodd hwy mewn cystuddiau mawrion, ac yn awr marwolaeth. Dywedodd Paul fod clywed am ei fywyd ef wedi effeithio fel hyn, Gal. 1: 24, "*A hwy a ogoneddasant Dduw ynof f.*" a diau fod hanes bywyd a marwolaeth brodyr a chwiorydd crefydol wedi effeithio yr un modd, a cheubedlu dymuniad mewn eusidion lawer, nes iddynt ddywedid, "*Mawr a wneir y farwolaeth yr uniawn, a bydded fy nivedd i fel yr eiddo yntau.*"

Y mae cofiantau y saint yn addysgiadol i bawb, ond yn bennaf i'r awl a fyddo yn yr un dosbeirith ac amgylchiadau a'r rhai a gofir. Os y Cristion ieuanc a gofir, yr hwn a iodiodd lwybrau crefydd yn lân a diargyhoeddi, yn ughauol cenhedlaeth wyrog a throfaus, ac a gafodd fynediad helaeth i mewn i borthladd y bywyd, y mae y bobl ieuanc yn darllen hwn gyda phryder a phwyll, fel y gallont wybod pa fath fywyd a ddilyni'r â'r fath farwolaeth wynfyddedig. Os bywyd MASON yr hen ddyagybl a ddarlunir, y mae yr oedranus yn awyddus i wybod hanes hwn, a gweled y modd yr ymdarawodd efe wrth roddio glyu cysegod angau, gau fod adeuydd marwolaeth yn ymdaenu dros ei aurantau yntau hefyd. Os gweinidog yr efengyl a gofir, y mae yr holl weinidogion am wybod ei helyntion a'i ragoriaethau ef er mwyn calondid ac addysg. Gellir dywedyd yu gyffelyb am wragedd gweinidogion. Os bywyd a marwolaeth un o'r rhai hyn a ddarlunir ar ddalenau y CENHADWR, neu ryw gyhoeddiad arall, y mae ei chwiorydd am wybod ei hanes, a pha fodd yr ymdarawodd hi yu ei sefyllfa bwysig, fel y byddo iddynt hwythau wybod yu well pa fodd i roddio a boddioni Duw.

Y mae y sylw blaenorol yn dangos y mawr bwys fod y cofiadwriaeth yn goffiadwriaeth gwirioneddol, ac nid dychymygol. Os bydd yn ddi-fygiol yu hyn, y mae yu llethu ei ddylanwad ac yu difa ei nerth. Amheuaeth o gywirdeb y cofiant sydd wedi attal llaweroedd rhag ymroddi i ddilyn yr esiampl, am y tybient mai gorcheistion saint y mil blyyddoedd a ddesgrifir, ac nid hanes gorcheistion crefydd yn yr oes lygredig hon. Gallwn sicrhau, cyn myned dim yn mhellach, fod yr hyn a adroddwn am ein hanwyl chwaer ymadawedig, euw yr hon sydd uwchben ein hygrif bresenol, yu beifiaith wirionedd, y deil yr ymchwilliad manylaf, ac y tystia pawb oedd yu ei baduabod, nid yu unig fod yr hyn a ddywedir am dani yu wir, ond hefyd fod ynddi rinweddau lawer na choffeir am danynt yu y Byrgofiant hwn.

Margaret Williams ydoedd ferch Isaac — a Margaret Charles, Clynog, Llanrhaidr-mochnant, G. C. Gauwyd hi Ionawr 1804. Bu farw ei thad pan ydoedd hi yn ieuanc, a gadawyd hi ac amryw frodyr a chwiorydd o dan ofal eu mam weddw. Teithiodd amryw o honynt llyn cysegod angau o'i blaen hi, ond y mae rhai o honynt yn aros hyd yr awrhon. Yr oedd ei rhieni yn amaethwyr parchus a chyfrifol, ond nid oeddynt hwy, mwy na'r zhan fwyaf o'u dosbarth yu y dyddiau hyn, yu ym-

wneud ychwaneg â chrefydd na gwraudo a darllen y gwasanaeth yu Llan y plwyf, ond ymwasgodd rhai o'i chwiorydd i ym ddu am grefydd ysprydol yn moren eu hoes, ac ymunasant â'r Trefnyddion Calfniaid. Dewisodd Margaret fwrw ei choelbren gyda'r Annibynwyr, a deuai, er yu ieuanc, i wrando i Gapel Llanrhaidr. Yr oedd o dymwr syml a difrifol bob amser, ac nid ymollyngodd erioed gyda gwamrwydd a gwylltiueb ei chyfoedion. Daeth at grefydd, ac ymunodd â'r eglwys yn bwylllog, o dan argyhoeddiad meddwl, yn fwy na chysurhriad teimlad; ac megys y derbyniodd Crist Iesu yr Arglwydd feily y rhodiodd ynddo ef. Derbyniwyd hi yn aelod gan yr ysgrifenydd, yr hwn oedd weinidog yr eglwys yr amser hwnw, pan yu 28 mlwydd oed, a dilynodd amryw o'i chyfeillau ei hesiampl.

Yu mhen ychydig dros flwyddyn ar ol ymuno â chrefydd, (sef Gorff. 16, 1833,) ymunodd mewn priodas â'r Parch. John Williams, gynt o Ffestiniog, ond y pryd hwnw yn weinidog eglwys Pen y groes a Llanaillin. Cawsant bump o blant yn etifeddiaeth gan yr Arglwydd, sef dau fab a thair merch. Bu farw un mab iddynt yu ei fabandod, cyn iddynt ymfudo o'r hen wlad. Y mae y gweddiil oll yn fyw, yu y wlad hon, ac yu cydhiraethu â'u hanwyl dad amddifad, ar ol y fam ffyddlonaf a'r wraig lawddgaraf. Dydded yr Arglwydd yu eiddo iddynt oll, a chynatier meddwl ein hanwyl frawd yu ei brofedigaeth drom a chwerw.

Ymfudasant i'r wlad hon yu flwyddyn 1840, o ganol cymeradwyaeth a serch cylch mawr o berthynasau a chyfeillion, ac yu bollol groes i ewyllys yr eglwys i oedd dan ofal gweinidogaethol ein brawd galarus. Y mae yn anhawdd penderfynu pa un ai doeth ai annoeth fu y symudiad hwn, ond ceir gwybod ar ol hyn. Wedi treulio rhai blynyddau yn nhalaeth Pennsylvania, symudasant i Palmyra, Ohio, ac oddiyno symudasant ychydig flynyddau yn ol i Bryuberian, Harrison, yu yr un Dalaeth, ac yu yu ynghanol llawnder o drugaredd, au y bywyd hwn, yu mynwes ei Phriod a'i phlant, ac yu anwyl gan bawb o'i chydauabod, y cyfarfyddodd ein hanwyl chwaer ag angau heb ei golyr, ac yr eheddodd ei hennid dedwydd fel aderyn at Dduw, a'r Oeu, a'i phobl, Rhag. 28, 1863, yu 59 mlwydd ac 11 mis oed.

Y dydd olaf o'i flwyddyn ymgasglodd torf llosg i hebrwng ei chorff marwol a gwael, o ganol anwyldeb ei theulu i aumbarch y bedd, yu mynwent St. Albans, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Howe a'r ysgrifenydd, mewn gwir ddiogelobaith am aigyfodiad gwell, yu goff nertbol, ysprydol, ac mewn gogoniant.

Yr oedd amryw rinweddau yn addarno cymeriad Mrs. Williams, er ei chymhwysau yn wraig gweinidog yr efengyl, y rhai sydd yn dra diffygiol mewn llawer o'r dosbarth y perthynai hi iddo. Y maent yu deilwng o'u heselelychu gan yr holl chwiorydd sydd yn profseu crefydd a duwioldeb.

Un dawl a dystaw ydoedd. Yr oedd natur wedi

ei chynysgaeddu yn helaeth a'r dymer werthfawr hon. Yr oedd hir arferiad wedi ei meithriu ynddo, ac yr oedd gras wedi ei pherffeithio ynddo y tu hwut i wragedd yn gyffreiliu. Ni welwyd hi brou oriod wedi ei chyflroi i dymeran nwydwyllt a phoethion. Gallai ddyddoddef heb amlygu ei bod yn teimlo. Ni ddwyedai ond ychydig o'i meddwl wrth neb, ni chyhoeddai ei barn na'i thybjaeth am neb, ac nid adroddai yr hyn a glywai am neb, heb fod gwir angenrheidrwydd yn galw am hyuy. Oadwodd hyn hi bob amser rhag fod yn deatyn anghydfod, uac yn gyfrwng ymarafaelion ac athrod. Y mae hon yn wers eisiau ei dysgu gan laweroedd. Owynai Paul, a llawer ar ei ol ef, oblegid diffygion yn y rhinwedd hwn, 1 Tim. 5: 13.

Yr oedd yn arfer gwarthod gartref yn dda. Yr oedd yn garedig! a chroesawgar bob amser yn ei thŷ ei hun, ond nid oedd yn ymhyfrydu mewn ymweliadau afreidiol a thai ei chymydogion. Pan y byddai angen am dani nid oedd neb yn fwy parod o'i chymborth, ond ar bob amser arall gofalai am ei thŷ ei hun. Cymerei bob amser gymaint o ofalon cartref ag oedd ddichonadwy iddi er mwyn i'w phriod gael amser i wneuthur ei ymweliadau a'i ddyledswyddau gweinidogaethol, ond ni chymerai arni ei hun waith y weinidogaeth. Yr ydym yn cyfrif hyn yn ddoethineb a rhiuwedd yddi. Nid ydyw gwaig y gweinidog o dan fwy o rwyman i dreulio ei hamser i wneuthur ymweliadau na rhyw wrag arall a berthyn i'r eglwys, a bu y fath ymweliadau yn niweidiol lawer gwaith. Ni alwyd hi gan yr eglwys i wneuthur hyn, ni chydabyddir hi am hyn, ac nis gall wneuthur hyn heb esgeuluso ei gorchwyllion ei hunan, a gwell iddi oddef cael ei beio am na ymwelai yn llynychach, na rhoddi achos cyfreithlon i'w chondemnio am esgeuluso ei gofalou a'i thŷ ei hun.

Yr oedd yn gwrif ofalus am ddwyn ei phlant i fyny yn grefyddol. Yr oedd hyn yn gorplwys ar ei meddwl yn llawer dwysach na chael cyfoeth iddynt. Cyngorai hwynt yn ddiifrifol a gwaetadol, a gweddiai lawer drostynt a chyd hwynt. Pan y byddai ei phriod oddicartref, byddai bob amser yn cyflawni y ddyledswydd deuluaid trwy ddarllen a gweddio ei hunau. Nis gallai y fath esiampl beidio a dylanwadu yn rasol ar dylwyth ei thŷ, a chafodd y mawr hyfrydwch o weled ei chynghorion yn cael eu derbyn, ei hesiampl yn cael ei dilyn, a'i gweddian yn cael eu gwrandao.

Bu yn ddoddefgar mewn cystudd. Yr oedd ei hieohyd yn adfeilio er'a hir amser, ac arwyddion eglar yn ei nerth ac ar ei gwedd fod y bedd yn ei esgu ato ei hun. Clefyd y galon (*palpitation of the heart*) oedd ei hacieohyd, yr hwn a'i cystuddiai yn drwm ac aml, ac yn y diwedd a brofodd yn angenol iddi. Dyoddefodd boenan mawrion yr wythnosau olaf o'i hoos. Bu tri o feddygon gallaeg yn ymdrechu gwrthweithio ei hanhwykleb, ond dirmygodd angau eu holl fedrusrwydd. Ond er trymed a meithred ei chystudd, ni ohlybwyd gair o rwgnachrwydd o'i geonau. Cyweiriodd yr Ar-

glwydd ei holl wely yn ei chystudd, a gwnaeth ef yn wely o dawelwch ymroddgar i ewylllys Duw. Yr oedd yn ymwybodol fod amser ei hymddatoddiad yn agosau, ac yn hiraethu am ddiwrnod ei rhyddhad. Gweddiai am i'w Gwardaer anfon ei angelion i'w hymofyn adref. Ychydig cyn ymadael, galwodd ei phriod a'i phlant at erchwyn ei gwely. Yegydwodd ei llaw grynedig a phob un o bonnynt, a chynghorodd hwynt, dan loesau marwolueth, i fynu gafael ar wir grefydd. Dywedodd na thalai cyfoeth ddim yn awr sobr marw, a dydymunodd i'w chynghorion gael eu hanfon i'w mherch honaf, yr hon sydd yn byw yn rhy bell i fod gartref ar y pryd. Ac felly yr hunodd y chwaer ffyddlon, y fam dirion, a'r wraig rinweddol hon, yn dawel yn yr Iesu yr amser a nodwyd uchod. Y Sabboth canlynol defnyddiodd yr yagrifenydd yr amgylchiad mewn progeth, yn Grauville, er cymhell ei wrandawyr i ymbarotoi heb oedi gogyfer a'r un amgylchiad, oddiwrth Jos. 3: 4, "*Fel y gwypoch y ffordd y rhodiach ynddi, canys ni thramwyasoch y ffordd hon o'r blaen.*"

Newark.

DAVID PRICE.

"GRIFFITHS O HOREB."

Tua thair blynedd yn ol, ar ol clywed am farwol-aeth fy hen gyfaill serchog a ffyddlawn "Griffiths o Horeb," yagrifenis ychydig o'm teimlad a'm hadgof at ei feibion yn Cincinnati; ond drwy arallu neu anfyddloudeb y *Mail*, nid aeth y llythyr hwnw i ben ei daith. Tarewaia yn ddiweddar wrth rauau o hono, ac yr wyf yn eu hanfon i'r CENHANWR—os gwelwch yn dda; oblegyd y mae coffadwrtaeth yr hen bererin anwyl o Horeb mor beraidd beddylw ag ydoedd yn oedta ei arwyl; a bydd eto yn bereiddiach yn nydd ei adgyfodiad nag oedd yn nydd ei angladd. S. R.

Tennessee, Mawrth 1, 1864.

ANWYL GYFEILLION,—Y newydd am farwol-aeth eich tad boneddigaidd ac addfwyn oedd y cyntaf i mi glywed pan ar fy nhaith ddiweddar drwy Cincinnati. Cefais yr hyfrydwch o'i gyfarfod amryw weithiau, ac ni byddwn byth yn ei gyfarfod heb gael budd a chysur yn ei gyfeillach: ac un o effeithiau hyny oedd bod fy marn am hawldgarwch ei gymeriad yn myned uwch uwch, a'm serch tuag ato yn myned yn fwy cryf, ac yn fwyfwy cynes.

Yr wyf yn osio yn dda y tro cyntaf i mi ei weled. Yr oedd hyny ddeunaw mlynedd ar hugain yn ol, ar fore Sabboth cymundeb yn Horeb. Yr oedd yno dorf fawr o wrandawyr, yn ymwasgu at eu gilydd yn mhob cwr o'r Addoldy—cynulleidfia hardd, drwsiadus, a gwrldog: ond difrifol ac astud, cynes eu can, a charusidd yn eu holl agweddau. Y mae y nifer amlaf o'r dorf hono yn awr wedi eu casglu at eu tadan. Yr oedd gwen a geirian eich Tad wrth agor drws yr areithfa, yn gab-

onddid i fyfyrwr ieuanc esgyn i le mor bwysig. Yr oedd ef mewn profiad dedwydd nodedig pan yn gweinyddu wrth fwrdd y cymundeb. Yr oedd rhyfeddodau cariad Iesu wrth farw yn gweithio mor gryf yn ei fynwes, ac yn croni mor llawn yn ei lygad, ac yn chware mor fyw yn ei wyneb, fel ag yr oedd llais a geiriau ei benillion a'i anerchion a'i weddïau yn wir nodedig o effeithiol; ac nid hawdd oedd penderfynu, pa un ai teimladau y cymunwyr *ieuanc*, ai teimladau yr *hen* gymunwyr, ai teimladau y *plant* oeddynt yn edrych i lawr dros ymyl yr oriel, oeddynt y rhai mwyaf toddedig a drylliog: yn enwedig pan yr oedd yn cynghori y rhai oeddynt newydd gael eu derbyn i'r eglwys y bore hwnw, i wlyio yn erbyn di- obellion y gelyn, ac ymnerthu yn yr Arglwydd, a glynnu yn eu profes. Yr oedd yn medru cael rhyw gymhelliad tarawiadol i ni *garu* Iesu, a *gweithio* drosto o bob lle, ac o bob amgylchiad yr ehedai ei feddwl ato, ac yn enwedig o eiriau diweddfaf y Gwaredwr, ac o'r golygfeydd rhyfeddol eyesylltiedig a'i farwolaeth.

Cyn diwedd y cymundeb, ar ol iddo estyn y cwpan i'w gyfeillion, gwelwn ef yn troi ataf, ac yn gwasgu fy llaw yn ei law gyne, gan ddywedyd yn diron, "Rhaid i chwi gychwyn yn awr, er gallu cyrhaedd mewn pryd eich cyhoeddiad nesaf." A gwelwn Mrs. Griffiths, ar amaid oddiw'rtho, yn codi i'm tywys i gael lluniaeth; a thrysorydd yr eglwys yn estyn ei law yn swyddol i'm cyfarch cyn fy symudiad o'r fan. Heb golli moment o amser, dyma fwrdd Mrs. G. wedi ei hulo mewn ystafell fechan gryno yn ymyl yr Addoldy; a chroesaw cyne mam dduwiol yn i'w gael o'm deutu: a phan oeddwn yn codi i ymadael, clywn eich Tad yn rhoddi allan yr "Hyma" ymadawol; a phan oedd y gynulleidfa yn chwyddo ac yn dyblu peroriaeth y gân, ymlithrodd ef allan, i'm "gweled yn cychwyn," ac i wasgu fy llaw wrth roddi ei gyfarwyddyd i mi, a'i weddi drosof. Darfu i'w diriondeb boneddigaidd y tro hwnw wneud *argraff arosol* ar fy meddwl.

Yr wyf yn cofio f'n dda iawn hefyd y tro *diweddfaf* i mi gael ei gyfeillach. Yr oedd hyn ychydig wythnosau cyn i mi ymfudo o'r hen wlad; ac yr oedd ei deimlad, os oedd modd, yn fwy cyne nag oedd y tro cyntaf i mi ei weled. Yr oedd yr ystyriaeth fy mod mewn gobaith o gael gweled ar fyrder ei anwyl *blant* yn America yn cynhyrfu llinynau tyneraf ei galon fawr dadol gyne gariadlawn.

Yr oeddwn yn Horeb ar ganol dydd *gwait*. Yr oedd yno gynulleidfa luosog, ac oll yn dyn gryno ar lawr helaeth yr Addoldy. Gwyddai ef fy mod yn lluddedig gan y daith, a dywedodd yn

garuaidd y dechreuai yr oedfa, "os byddai hyn y o ryw gymhorth neu gymwynas:" ac yr oedd ei wedd a'i ddull, a'i dôn a'i eiriau, yn dylanwadu yn hynod er codi y meddwl i yspryd addoli. Tra yr oedd y gynulleidfa yn canu, ar ol iddo ddisgyn o'r areithfa, gofnais iddo a fyddai rhyddid i mi gael sefyll wrth y Bwrdd i bregethu yn nghanol cyneswrydd y bobl, yn lle dringo o'u cyrhaedd i'r areithfa; ac nid anghosaf ei wen serchog pan yn ateb y cawn ddewis fy lle yno. Arwyddodd mai "wrth y bwrdd" y buasai ef ei hun yn dewis bod; ac estynodd ei law i gôr ei deulu er cael mainc fechan i mi o dan fy nhraed, yr hon oedd yn union at yr uchder. Y mae mwy o graffineb, ac o fonedd- igeidrwydd ac o grefydd mewn pethau *bych- aia* felly nag y mae llaweroedd yn ddychymygu. Ar ben y fainc fechan hono, rhwng y bwrdd a'r gadair, yn nghanol gwynebau ag oeddynt yn dwyn llawer o ddellw eu hathraw tyner-galon a hynawa, yr oedd yn lled hawdd i'r mwyaf egwan a diysbryd gael "hwy!" i bregethu, ac yn wir, yr oedd ffynonau teimlad eich tad yn llifo dros yr ymyl tra parhaodd yr oedfa. Buasai yn dyfod gyda mi y noson hono i Hawen, oni buasai fod galwad arno i fyned ffordd arall. Daeth ef a'i hen gyfaill hoff yr hen athraw profedig a hybarch o Aberteifi i'm cyfarfod dranoeth yn y Drewen. Cawsom yno bregeth fer felus gan eich tad; a'i genadwri gyne olaf wrth i ni ymadael oedd am i mi ei gofio atoch chwi a'oh teuluoedd, a'i fod yn gweddio am i ni gael cyfarfod oll mewn byd gwell. Bydd yn llawer hawddach i chwi ddirnad ei deimladau ar y pryd, nag ydyw i mi yn awr eu darlunio.

Yr wyf yn cofio ei gyfarfod dro arall yn Llanbrynmair, pryd y darfu iddo, ar ddiwedd ei bregeth, wneud anereh fer ar bwys a gwerth *crefydd deuluaidd*; a bu hir gofio a son am ei nodiadau mewn llawer teulu yn y gymydog- aeth. Yr oedd y pryd hyn newydd gyhoeddi ei Lyfryn gwerthfawr ar *Grefydd yn y teulu*.

Yr wyf yn ei gofio dro arall mewn cyfarfod cenhadol yn Aberystwyth. Yr oedd yn wledd i'r galon i gael bod yno, dan weinidogaeth ac yn nghymdeithas yr hen dduwinyddion seraff- aidd a golen o Horeb, a Hawen, ac Aberteifi, a'r Neuaddlwyd, ar achlysur felly. Yr oedd yn anrhydedd uchel i air Aberteifi fod ganddi bedwar o'r fath *hen* weinidogion cyne, o ys- bryd mor gyhoeddus, i flaenori yn ei chyfar- fodydd. Yr oedd yn hyfryd iawn i weled fel yr oedd sêl a chariad yr yspryd cenhadol yn llewyrchu yn eu hwynebau, nid yn unig pan oeddynt yn sefyll ar *Front y Staga*, ac wrth fwrdd y cymundeb, ond pan oeddynt yn ym-

ddyddan ar yr heol, ac yn eistedd yn y tŷ, ac yn enwedig pan yn darllen ac yn canu ac yn gweddio o gylch yr allor deulaidd. Nid hawdd anghofio fel yr oedd eich tad yn mwynhau pob cyfeiriad at oleuni a sancteiddrwydd a thangnefedd y "*mil blynnyddoedd*."

Cyfarfyddais ef hefyd mewn dwy neu dair o Gymantaoedd. Yr oedd yn hawdd darllen ei galon yn ei wyneb. Yr oedd ei wên a'i ddeigr-yn, ei gân a'i gynghor, ei weddi a'i brageith, a'i holl agweddau yn arwyddo yn eglur fôl ei enaid yn mwynhau rhagortreintiau y fath gyfarfodydd; a'i fôl yn bryderus ar iddynt oll fôl, dan arddeliad yr Yspryd, yn foddion iechydwrinaeth eneidiau, yn gyfnerthiad i'r weinidogaeth, ac yn adfywiad ac adeiladaeth i'r eglwysi, er cyfoethogi en gwybodaeth a'u profiad, a gwresogi eu cariad, ac ychwanegu rhif eu haelodau, a chryfhau eu nerth, ac er helaethu eu dylanwad a'u defnyddioldeb.

Yr oeddych chiwi eich dau, y nos yr hyspyswyd i mi am farwolaeth eich tad, yn gwylio gwely ei *wyres* fechan *Emma Griffiths* yn ei mynydd olaf. Yr oedd yn dra effeithiol i mi, yn awr henlog ei hangladd, gael rhoddi tro o gylch beddau cynifer o *berthynasau* yr hen batriarch o Horeb ar lanerch mor flodeuog o fynwent fawr Cincinnati. Y mae yno *dri* o'i feibion yn huno mewn tawelwch. Dyogelir yno hefyd lweh anwyl rhai o'i wyrion a'i wyr-eaan. Y mae Emma fach yno, ac Edwin bach yno, ac unig-anedig bychan ei fab John. Y maent yno i anwyl y lle i eraill ydynt i'w dilyn. Y fynwent brydferthaf a'r a welais erioed ydyw eich *Spring Green Cemetery* chiwi yn Cincinnati; y drefnusaf o ran ei ffyrdd a'i llwybrau, ei llenyrc'h gleislon a'i llwynf gwyrddion, ei chylchoedd o flodau ac o rosynau, a'i bedd-golofnau cerfedig darluniadol a drudfawr. Y mae yn harddaoch mynwent o gryn lawer na mynwentydd Cymru, ond nid yw yn fwy elyd na yn fwy tawel na hen fynwentydd Ceredigion.

Y mae môr mawr llydan yn ymdreiglo rhwng mynwent fechan Llandysil a mynwent fawr Cincinnati; ond diluna eich tad a'ch ceraint yno wrth yr un alwad ac yn yr un foment ag y deffry ei blant a'i wyrion yn Cincinnati: a bore teg gogoneddus fydd y bore rhyfedd hwnw. Codant oll mewn nerth a harddwch heb ddim o ôl unrhyw nychdod na llygredd. Troir yr anianol yn ysprydol. Gwisgir y llygradwy ag anllygredigaeth, a llynceir yr hyn sydd farwol gan fywyd. Bydd y cyfarfod hwnw i geraint duwiol yn un gorfolledus an-nhraethadwy; a bydd eu cyfeillach, ar ol hyny, yn bur a diddarfod.

MARWOLAETH Y PARCH. LEWIS POWELL, CAERDYDD.

ANWYL FRAWD EVERETT,—Daeth yma llythyr yn ddiweddar o Gymru, at y Parch. H. Powell, yn llysbysu "bod y Parch. L. Powell, Caerdydd, wedi marw yn ddiweddar." Dyddiad y llythyr oedd Chwefror 20, 1864.

Yr oedd "Powell Caerdydd," fel y gelwid ef yn gyffredin, yn un o'r dynion rhyfeddaf yn Nghymru. Un peth hynod a berthynai iddo oedd, ei fod wedi cyhoeddi hanes ei fywyd ei hun, pan yn fyw, i raddan helaeth; mae y gyfrol flaenaf ger ein bron, pa un sydd yn 504 o dudalenau. Mae yn cynwys llawer o'i gyfeillach ag eraill yn y Gymraeg, ac yn y Saesonaeg, a chaniadau, a marwnadau, llythrau ato oddiwrth ddynion enwog, rhoddion iddo, am ba rai yr ydoedd, "yn ddolchgar iawn," &c.

Gyda golwg ar ei oedran, dywed yn ei lyfr fel hyn:—"Enwan fy anwyl rieni oedd John Powell a Margaret Powell. Ganwyd fi yn Mhentre' Ddyfynog, sir Frycheiniog, am 12 o'r gloch, dydd Sadwrn, Rhagfyr 27, 1788: a rhoddwyd fi i'r Tad, a'r Mab, a'r Yspryd Glân yn yr ordinhad o fedydd, ar y 4ydd o fis Ionawr, 1789, gan y Parch. Peter Jenkins, gweinidog y Brychegoed."

Efe a fu yn ddiwyd ac yn ffyddlawn iawn fel cenhadwr dros Iesu Grist am flynyddau lawer. Derbynid ef yn gymeradwy neillduol gan yr eglwysi, a'i frodyr yn y weinidogaeth, oblegid ei fod mor *od*, ac mor efengylaidd. Bu yn hynod lwyddianus fel casglydd at ddileu dyled addoldai; a gallai lwyddo i gael arian gan ddynion nad oeddynt yn cyfrannu dim ceinlog i'r un gweinidog at dalu dyled tai addoliad. Aeth at dafarnwr yn Llundain i fegian, pa un a ddywedai, "nad oedd ef yn rhoddi dim at dai cyrddau, am eu bod yn orbyn masnach y tafarnwyr." O, nag ydynt, meddai Powell, dysgu pobl i beidio tori ffenestri, rhegu, ymladd, ac i fod yn onest i dalu ydym ni," &c. Rhoddodd y tafarnwr bunt iddo, ac aeth dan ei fraich at ryw un arall o'r un alwedigaeth, mae yn debyg, a chafodd bunt gan hwnw hefyd. Gwahoddodd y tafarnwr ef i giniaw. "*Thank you, sir, nis gallaf ddyfod.*" Dywed Iago Emllyn, yn ei benillion ar ddiwedd y gyfrol gyntaf o'i hanes, fel yma:

"Y mae bywyd yr hen Bywel
Yn clodfori gras yn uchel,
A'i henwogodd gyda'r achos.
Yn mhob man lle bu yn eros."

T. EDWARDS.

Cincinnati, *Maorth* 12, 1864.

Mewn dadl bob amser rhoddwch eiriau meddal a rheymau oelyd,

Dwm yn y ddiaeth.

CRIST DAN Y DDEDDF.

Ond pan ddaeth cyflawnder yr amser, y danfonodd Duw ei Fab, wedi ei wneuthur o wraig, wedi ei wneuthur dan y ddeddf; fel y prynai y rhai oedd dan y ddeddf, fel y derbyniem y mabwysiad—GAL. 4: 4.

Mae ymgnawdoliad y Mab a'r dyben mawr oedd gan Dduw mewn golwg yn deilwng o sylw parhans. Yr oedd adeg neillduol i hyn y gymeryd lle, "cyflawnder yr amser." Yr oedd yn rhaid iddo ddyfod yn unol â bwriad Duw, ac yn yr amser gorau. Dangosir yma weithrediad y Tad mewn perthynas â sefyllfa gyfryngol Crist, a'r dyben neillduol oedd mewn golwg. Sylwn:

I. Y gwaith a briodolir i'r Tad yn ein testun.

II. Yr hyn oedd y Mab idd ei wneud i'r eglwys, trwy ei weithredoedd yn ei ddarostyngiad.

1. *Gunaeth y Tad anfon ei Fab i'r byd*—"y danfonodd Duw ei Fab." Geiriau ffgyrol yw yr uchod, oblegid fel Duw, yr oedd y Mab ar y ddaear yn gystal ag yn y nefoedd cyn ei ymddangosiad yn y cnawd. Fe fwriadwyd i'r Mab i ymgnawdoli ac i roddi iawn yn y natur ddynol, yr hyn sydd wedi cymeryd lle. Gweithrediad o gariad oedd anfoniad y Messiah. Pan oedd Duw yn danfon Moses i'r Aipht i wareda Israel, dangosodd Moses wrthwynebiad ac eagnodion o du peidio myned. Ond ni ddywedodd y Mab air yn erbyn dyfod i'r ddaear,—yr oedd efe dros hyny. ei hyfrydweh oedd gyda meibion dynion, er ei fod yn gwybod am y dyoddefiadau a'r farwolaeth oedd yn ei aros.

2. *Y Person a ddanfonwyd.* Gelwir ef "ei Fab." Mae o bwys i ni ddeall pa beth a olygir wrth yr enw hwn?

(1.) Nid oes i ni ddeall fod y Tad yn hynach nag ef. Mae y Mab yn ogyfuwch a'i Dad. Mae yn Dduw, ac felly yn ddiiddechrenad.

(2.) Nid enw swyddol yn unig yw yr enw Mab, fer y dywed rhai. Yr ydym yn credu bod tri o bersonau yn bodoli yn y Dawdod, fel na ddylid credu bod y Tad wedi ymgnawdoli, ac mai enw arall a roddir iddo. Dengys y gair bod gwaith priodol i bob un o'r personau dwyfol yn ein hiachawdwriaeth ni. Mae yr enw Mab yn arwyddaw fod Crist o'r un natur a'r Tad—ei fod yn meddu agos berthynas ag ef—ei fod yn debyg iddo—ei fod yn berson gwahanol oddiwrth y Tad—mae yn cynwys ei gnawdoliad, Luc 1: 35. Mae yr enw Mab yn gosod allan ei osodiad yn y sefyllfa gyfryngol, ac y mae yn cael ei olygu fel Mab, mewn cysylltiad â'i ad-gyfodiad oddiwrth y meirw. Gwel Geir. Jones. Hefyd, gosodir allan yn er enw Mab fod mawredd ac urddasolrwydd yn perth-

ynu iddo. Dywed yr apostol, "er ei fod yn Fab, a dylsgodd ufudd-dod yn y pethau a ddyddedodd." Heb. 5: 8.

3. *Yr oedd "wedi ei wneuthur o wraig."* Mae yma gyfeiriad at roddiad natur ddynol i'r Mab, yr hyn oedd yn weithred wyrthiol, am fod hyn yn wahanol i ddeddfau sefydlog anian. Efe a gafodd y natur ddynol yn berffaith, yr hon a gymerodd i undeb â'i berson ei hun. "A'r peth sanctaidd a enir o honot ti a elwir yn Fab Duw." Luc 1: 35. Yr oedd dysgwyliad mawr wedi bod yn mysg yr Iuddewon am ddyfodiad Iesu Grist yn y cnawd; ac ystyrient y buasai ei haniad ef o deulu yn wir anrhydedd i'r teulu hwnw, ac fe ddangosir mai morwyn dlawd yn Israel gafodd y rhagorffaint i fod yn fam iddo. "Cans ti a gefaist ffafr gyda Duw." Luc 1: 30. Yr oedd rhagluniaeth yn gweithredu yn hyn, trwy roddi i Mair yr anrhydedd, ac nid i'r mawreddog a'r ffroenuchel. Yr oedd yn feddianol ar wir natur ddynol, ac nid ffig, fel mae rhai wedi meddwl.

4. *Efe a wnaethpwyd "dim y ddeddf."*

(1.) Fe gymerodd hyn le yn ei enwaediad. Luc. 2: 21. Yr oedd Duw wedi gorchymyn i'r plant gwrywaidd yn Israel i gael eu henwadu. Gen. 17: 8—10. Rhwyngid y rhai a enwaenid i gadw yr holl ddeddf serenoniol. Gal. 5: 3. Yr oedd Iesu Grist, trwy ei enwaediad, yn cael ei gyfrif yn had Abraham. Gen. 17: 10. Efe a enwaedwyd yn gyhoeddus, fel y buasai hyn yn amlwg.

(2.) Gwnawd ei gyflwyno yn y deml i'r Arglwydd, pan ydoedd yn ddengain niwrnod oed. Luc 2: 22. Yr oedd hyn eto yn ol y gyfraith serenoniol. Lev. 12: 2—4. Gwnai y cyfryw osodiad gadw cofiadwriaeth am ddiogeliad yr Israeliaid yn nhir yr Aipht. Num. 8: 18.

(3.) Yr ydoedd yn myned i Jerusalem i'r gwyliu Iuddewig. Profai hyn ei fod yn cydagweddu â'r ddeddf serenoniol. Efe a fu yno yn ddeuddeg mlwydd oed yn unol â'r gosodiadau Iuddewig, ac efe a fu yn gwrandaw ac yn holi y Rabiniaid a gymerent arnynt addysgu y bobl yn y gyfraith foesawl. Yr oeddynt yn efrydwy'r lled anwybodus pan aeth yr athraw ddenddeg oed idd eu holi yn fanwl.

(4.) Efe a aeth i'w swydd yn weledig fel offeiriad pan yn ddeg mlwydd ar hugain oed. Golchid meibion Aaron a dwfr wrth ddrws pabell y cyfarfod wrth eu cysegru idd eu swyddau, ac felly, gan nad oedd Crist o'i lwyth Levi, efe a wynebodd at Ioan, ac efe a felyddiwyd; a'r amser hwnw yr aeth ef i'w swydd fel athraw cyhoeddus yn unol â'r drefn serenoniol. Exod. 29: 4; Matt. 3: 15.

(5.) Efe a gyd-agweddodd â'r ddeddf seremoniol y nos y bradychwyd ef. Nid o dan yr oruchwyliaeth efengylaidd yr oedd Crist a'i ddysgyblion yn cynal y Pasg yn yr oruwch ystafell; ond gwnaent hyny yn unol â'r drefn ag oedd yn perthyn i'r gosodiadan Iuddewig. Matt. 26: 26.

(6.) O dan y ddeddf y gwnaeth Crist offrymu ei hun yn aberth dros bechod. Yr oedd y cysgodau Iuddewig wedi ei ddangos yn hir, sef fel arwyddion o'r iawn a offrymai efe; ond o'r diwedd efe a ddaeth, ac a sylweddolodd y cysgodau oll. Yn ei aberth ef y terfynwyd yr aberthau Iuddewig; gan hyny, rhaid eu bod yn parhau nes i Grist farw ar y groes. Amlwg yw nas gallasai dwy oruchwyliaeth fodoli yn yr un amser; ac mae yn eglur i Grist aberthu ei hun yn unol â threfn y nef, ac o dan y ddeddf seremoniol.

Hefyd, yr oedd Crist o dan y ddeddf foesol.

1. Fel dyn. Gan ei fod yn feddianol ar ein natur ni, rhaid ei fod yn cael ei ofyn gan y ddeddf i iawn agwedu yn unol â'i gofyniadau. Felly ni a welwn y Ddeddfroddwr wedi ymddarostwng i gymeryd ei lywyddu gan y ddeddf ei hun! Efe a ufuddhaodd i'r ddeddf foesawl yn ei holl ofyniadau, o'i enedigaeth i'w farwolaeth. Pe buasai ef yn troseddu mewn meddwl, gair, neu weithred, buasai iachawdwr-iaeth y rhai a gredent ynddo wedi terfynu.

2. Yr ydoedd dan y ddeddf fel Cyfryngwr yn ein deddfle ni. Yr ydoedd yn Feichniydd. Heb. 7: 22. Efe a ddygodd ein pechodau ni yn ei gorph ar y pren. 1 Petr 2: 24. Nid ydoedd yn bechadur, er fod oospedigaeth ein heddwch ni wedi ei rhoddi arno ef. Efe a roddodd aberth iawnol yn ei farwolaeth ar y groes, fel y gall y Tad yn unol â'i orsedd arbed y troseddwr edifeiriol, a madden iddo. Mae Crist wedi myned yn ddiwedd i'r ddeddf er cyflawnder i bob un a'r sydd yn credu.

Ni ddarfu iddo ddiogelu cyflwr, a symud anwireddau y rhai a gedwir yn ei farwolaeth, oblegid pe gwnelsai hyny, ni fuasai y cyfryw "yn blant digofaint megys eraill" cyn credu yn Nghrist er iachawdriaeth; ac ni fuasai angen iddynt edifarhau na chael eu cyflawnhau na'u sancteiddio, am na fuasai yr un pechod yn eiddo iddynt.

Cael ei wneud dan y ddeddf wnaeth Crist. Mae hyny yn profi dau beth, sef:

1. Ei fod yn bodoli cyn iddo gael ei wneud felly.* Ioan 17: 5; Phil. 2: 6—8. Yr ydoedd yn wir Dduw, ac felly yn dragwyddol ddiiddechren.

* Dywed Dr. J. Pye Smith, "It is abundantly plain that such expressions as this show that Christ had existence before he was born of a woman."

2. Ei fod uwchlaw y gyfraith cyn iddo gael ei wneud i fod dani.—Gwel Scott.

II. Y dyben oedd mewn goheg.

1. "Fel y prynai y rhai oedd dan y ddeddf." Gwaredu yr eglwys o dan y gyfraith seremoniol, a'i dwyn fel etifedd wedi dyfod i'w oed i feddiant o'r oruchwyliaeth efengylaidd. Adn. 1, 2, 3. Efe a wnaeth hyny.

2. Dwyn trefn o waredigaeth i droeddwr o ddeddf Duw. Mae y gair "prynu," yn golwyn gwaredu mewn llawer o fanau yn y Beibl.

Ac, "fel y derbyniem y mabwysiad." 1. Holl freintiau yr eglwys o dan yr efengyl. 2. Holl ragorfreintiau y tŷ, sef eglwys Crist ar y ddaear; a holl wynfyd y nef ar ol ymadael â'r fuchedd hon. Mae Duw o'i ras yn gwneud estroniaid yn blant iddo ei hun, ac y mae y cyfryw ag etifeddiaeth dragwyddol yn eiddo iddynt. Maent yn cael yr earnest, neu hawl i'r etifeddiaeth ar y ddaear, a'r meddiant yn gyflawn ar ol eu gogoneddu yn y nefoedd.

Oincinnati.

T. EDWARDS.

CODAF AC AF AT FY NHAD.

LUC 15: 18.

Pan lefarodd ein Iesu bendigedig ddameg y "mab afradlon" yr oedd yn cael ei amgylchu gan bublicanod a phechaduriaid—yr oedd y Phariseaid a'r yagrifenyddion yn grwygnach gan ddywedyd, "y mae hwn yn derbyn pechaduriaid ac yn bwyta gyd â hwynt." I'r dyben o ddangos iddynt fod yn gyflawn iddo wneyd felly, a bod "llawenydd yn y nef am un pechadur a edifarhâo," y mae yn gosod o'u blaenau y damhegion tlysiion ac addysgiadol, am y ddafad a gollesid—y darn arian—a'r mab afradlon. Yn yr olaf gellir canfod darluniad o gariad Duw yn derbyn pechadur ar ei edifeirwch am bechod, fel tad naturiol yn derbyn y mab a fu yn gwastraffu ei dda yn y wlad bell.

Bydd i ni yn awr fras ddilyn camrau y mab ieuangaf yn gadael ei gartref—y modd y ba tyw oddiyno, a'i ddychweliad yn ol at ei dad; gan gymeryd y ddameg mewn dull mwy llythyrenol.

Galleu feddwl fod gan y gwr ieuanc hwn gartref happus a dymunol iawn, ar un o frôydd prydferthaf gwlad Palestina. Yr oedd ei dad yn perchen cyfoeth mawr. Yr oedd ganddo etifeddiaeth helaeth, anedd odidog, llawer o weision ufudd a gonest yn ei wasanaeth—safai ei dŷ wrth droed bryn gorhuddiedig gan goed cygodfawr, ar gangau pa rai y canai yr adar eu hodlau mwyaf swynol ar doried y wawr. Gerllaw y tŷ yr oedd gardd ffrwythlawn, yn llawn o goed o'r ffrwythau gorau, llysiannau a blodau peraroglaidd; rhedai aber ridgeidd

heibio iddi o ba un y ceid dwfr i'w dyfrhau. Oddiar nen y tŷ gellid edrych droe yr etifeddiaeth—y dyffrnoedd ffirwythlawn, y brynian meillionog, y porfeydd gwelltog, a'r yd-faesydd mawrion yn ymestyn ymhell. Ar ochr y mynydd draw porai y defaid, a'r gwartheg yn y dyffryn islaw. Gallen feddwl fod y ddau fab wedi cael eu dwyn i fyny yn ngalwedigaeth eu tad—cawsant addysg dda pan yn ieuanc. Yr oedd eu tad yn hoff iawn o honyut, ac yr oedd yn dyner a thosturiol iawn wrthynt. Nid oes dim hanes am eu mam, dichon ei bod hi wedi marw pan oedd y mab ieuangaf yn lled ieuanc, felly nid oedd ef yn cofio llawer am dani, eto dichon fod rhai o'r cynghorion a roddai iddynt wedi glynyn yn ei feddwl. Pan ddaeth hwn i'w oed, gofynodd gan ei dad am y rhan oedd yn dyfod iddo o'r etifeddiaeth. Yr oedd arno awydd myned i chwilio am gynysgaeth iddo ei hun i wlad bell, yr oedd wedi clywed son am gyfoeth a masnach y wlad hono, am ei hinsawdd ddymunol &c., meddylodd y gallai wneyd yn llawer gwell yno, nag yn nhŷ ei dad. Yr ydym am roddi pob ohware teg i gymeriad y gwr ieuanc hwn, yr oedd fel ag y mae llawer dyn ieuanc yn y dyddiau hyn yn meddwl am gael cyfoeth ac urddas wedi myned oddicartref—nid oedd dim yn llanw ei feddwl ond pleserau y byd, ei gyfoeth a'i ogoniant; yr oedd yn ddyu ieuanc hardd, talentog a bywiog, tybiai y gallai gael lle da at fasnach, a dichon ei godi mewn awyddi gan lywodraeth y wlad bell hono.

Wedi cael ei ddymuniad gan ei dad y mae yn troi y cyfan i arian ac yn cychwyn i'w daith. Yr oedd ganddo feddwl cryf wrth gychwyn y byddai iddo gael llwyddiant mawr, hyn a'i daliodd rhag troi yn ol wrth gymeryd yr olwg olaf ar ei gartref. Wedi myned yn mhell oddicartref, mae yn cwrdd ag eraill yn myned tua'r un lle. Yr oedd llyn yn codi mwy ar ei feddwl, ac aeth yn mlaen yn fwy llawen.

Wedi cyrrhaedd i'r wlad bell, daeth i ddinas fawr gan feddwl am godi masnach yno. Mae yn cyfarfod â dynion ieuanc y lle ac yn cael derbyniad croesawna, daeth llawer yn gyfeillion iddo yn y fan, wedi deall fod ganddo gyfoeth, ac y maent am y cyntaf yn ei ragarwain i'r cyfeillachau mwyaf moeswylch—i afael a phob math o deutasynau, mae yntau yn meddwl am gael byd da a mwyndau pleser a'i chwantaau, yn lithro yn rhwydd gyda'r dorf er ael digon o ddifyrweh. Wr ieuanc oddicartref, na fydd ry gyflym i wrando ar lais y rhai a gymerant arnynt eu bod yn gyfeillion i

ti. Y rhai a wneir yn gyfeillion gyntaf, a'n gadawant ond odid gyntaf mewn cyfyngder.

Wele yn awr y drws wedi ei agor, a'r gwr ieuanc hwn a ddechreuodd fyw yn afradlawn. Dichon iddo fethu cael pethau yn ol ei feddwl, ac nid oes ganddo ddim gwaith at ei gynaf—y mae ei arian yn darfod—aeth yn fyd gwan ac yn newyn yn y ddinas—mae y rhai oeddynt unwaith yn gyfeillion iddo, yn ei fwrw allan o'n mysg—ni roddai neb gymaint a thamaid iddo i'w fwyta, mae yn gyfyng iawn ar y gwr ieuanc erbyn hyn. Beth oedd i'w wneyd? Gwelwn un nodwedd dda ynddo beth bynag, nid aeth i gardota am ei damaid, ond aeth i wasanaeth dan un o drigolion y ddinas, yr hwn a'i danfonodd yn mbell i'r wlad i borthi moch. Dyma waith isel iawn i fachgen oedd wedi cael ei fagu mewn cartref mor ddymunol yn nghanol pob llawnder, ond i'r oedd yn well ganddo hynny na chardota. Gwelwn ef yn awr yn casglu cibau ac yn porthi y moch a hwynt. Mae yr ymborth y mae ef yn gael yn wael iawn, fel mae gwell oedd ganddo gymeryd rhan o'r cibau a gai y moch. Bu yn y sefyllfa hon am gryn amser—nid oedd neb yn cymeryd fawr sylw o hono—mae golwg pur druenus arno, mae ei ddillad wedi trenlio, ei sandalau wedi gwisgo allan, ei wedd yn llwyd a thrist, nis gall fyw fel yma yn hir. Yr oedd weithiau yn meddwl am dŷ ei dad, am y *gwesion* oedd yno yn cael digon o fara—yr oedd yn cofio am yr ystafell hardd oedd ganddo pan yn nhŷ ei dad, am y dolydd prydferth, y llwyni cysgodfawr lle y bu yn difyr ohware pan yn fachgen bach yn llaw ei fam. Mae awydd yn ei galon am fyned yno, ac y mae yn dechreu meddwl pa fodd i gyfarfod â'i dad.

Ryw fore teg pan oedd yn edrych ar y nen serenog, ac yn gwrandao ar lais yr adar yn canu ar doriad y wawr—tybiodd glywed llais un o'r adar bach a arferai gannu odl felus ar gangen coeden afalau gerllaw ei ffenestr yn ei hen gartref, daeth holl ragorfreintiau tŷ ei dad i olwg ei feddwl—gwelodd ei sefyllfa mai truenus iawn oedd, gwaeddodd allan, "Codaf ac af at fy nhad." Dyma adeg bwysig, bu yn ymdrechfa galed yn ei feddwl—yr oedd arno ofn myned i wydd ei dad—yr oedd heb ddillad addas i ymddangos yno; ond, meddai mae fy nhad yn un trugarog iawn, "*Codaf ac af at fy nhad*," a dywedaf, "Fy nhad, pechais yn erbyn y nef ac o'th faen dithau." Gwelaf ef yn gadael y moch a'r cibau gan gerdded yn gyflym dros y brynian a'r mynyddoedd, a thrwy y dyffrnoedd, ddydd a nos, er fod yr haul yn llosgi ei ben, a'i draed yn friwiedig, ni orphwysodd nes dyfod i ben y bryn gyferbyn a

thŷ ei dad. Yno eisteddodd dan irlas bren i sylu ar yr olygfa hardd—y dagran a redent i lawr ei ruddiau llwydion tra y gwrandawai ar fonllefau y llanciau, yr edrychai ar y gweision yn ddiwyd gyda'u gwaith, ac hefyd gwelai ei dad yn rhodio o flaen y tŷ, a meddylïodd ei fod yn edrych tuag ato ef—toddai ei galon o'i fewn. Beth a wnaff meddai, mae arnaf g'wilydd cwrdd a'n tad fel yr wyf. Daeth Satan yn awr i sibwrdd wrtho gan ddywedyd, "Paid a myned i wydd dy dad fel hyn, bydd yn gywilydd ganddo dy arddel yn fab iddo—byddi yn destun gwawd a dirmyg gan y gweision—chwardd pawb am dy ben; gwell i ti fyned yn ol tu arall i'r bryn at un o'r ardalywyr i enill gwisg newydd, yna gelli fyned adref gan ymddangos yn weddol dda." Bu agos iawn iddo wrando ar hyn, ond myned yn araf i lawr a wnaeth nes dyfod at y porth oedd yn agor i rodfa hardd yn arwain at y tŷ. Yno bu yn gyfyng arno drachefn, daeth balochder ei galon, cywilydd ac ofnau i ymosod arno—Satan yn dangos iddo ei wedd druenus—ei wisg garpiog—y gwawd a'r dirmyg oedd yn ei aros; eto glynai wrth y porth. Yr oedd ei dad wedi ei weled pau oedd gyntaf ar y bryn, dywedai, "mae hwn yn debyg iawn i fy mab i, mae ei gerddedid yr un fath, mae tua'r un daldra—ac y mae rhyw beth yn ei edrychiad yn debyg iawn i'w fam." Rhedodd i'w gyfarfod, syrthiodd ar ei wddf ac a'i cusanodd. Torodd y mab allan i wylo, a dywedai, "Fy nhad, nid wyf deilwng i'm galw yn fab i ti, pechnis yn erbyn y nef ac o'th flaen dithau, bod fel un o'ch weision wyf yn geisio." Ond tad tosturiol oerid ganddo, maddenodd y cyfan, ac yn lle anmharchi, y parch mwyaf—yn lle myned i weithio am wisg, cafodd yr orau gan ei dad—yn lle dirmyg y gweision, rhoddasant y fodrwy ar ei law—esgidiau am ei draed—a lladdwyd y llo pasgedig i wneyd gwledd iddo—dechreuodd pawb fod yn llawen, canys meddai y tad, "Fy mab hwn oedd farw ac a aeth yn fyw drachefn, a gollesid ac a gaed."

Ddarllenydd ieuano, mae arnaf awydd gofyn a wyt ti wedi dychwelyd at dy dad? mae sefyllfa pechadur anelifeiriol yn debyg i eiddo y gwr ieuano yn y wlad bell, dan iau pechod, ymhell oddiwrth Dduw—yr enaid anfarwol mewn newyn, yn dylawd, heb wisg i guddio gwarth dy noethlder, os aros yno a wnei byddi yn sicr o farw yn elyn i Dduw—heb obaith a'n fywyd tragwyddol! Er y gall fod yn dawel arnat ain dymor, ac y gelli gymeryd dy fyd yn llawen, gan rodio yn ffordd dy galon ac yn agolwg dy lygaid—gan fynu mwynhau pleserau a ohwantau y cnawd, eto cofia y daw yn

gyfyng arnat maes o law—mae pechod yn sicr o'th arwain i afael â thrueni, y pleserau hyn a ddarfyddant ac a ddifannant fel tareth o'r golwg. Onid oes arnat awydd codi a myned at dy Dad nefol i ofyn am drugaredd? Y mae Ef yn sicr o'th dderbyn ar dy edifeirwch—os wyt ymhell mewn annwioledeb a phechod, dos ato ef fel yr wyt—yn dy wisg dreuliedig—heb ddim o'th gyflawnder dy hun. Dichon fod Satan yn sibwrdd wrth dy feddwl, "Yr wyt yn ieuano iawn eto, bydd pobl yn chwervthin am dy ben wrth geisio gweddio yn gyhoeddus—colli dy gyfeillion ieuaino, rhaid i ti fod yn drist ac yn sobr iawn—yr wyt yn rhy ieuano i ddeall beth yw crefydd, na pha fodd i ymddwyn tuag ati eto." Rhaid gorchfygu yr holl bethau hyn a myned at dy Dad, cai ganddo Ef nerth yn ol y dydd—efe a'th wisga â'r cyflawnder a wared rhag angeu, rhydd fodrwy ei gariad ar dy law—cei hefyd wisgo "esgidiau parotôad efengyl tangnefedd am dy draed," ac yn lle tristwch meddwl, "llawenydd mwy na'r amser yr amlhäodd eu hyd a'u gwin hwynt." Dichon y cei dy ddirmygu gan elynion crefydd; ond "gwyn eioh byd pan y'ch gwaradwyddant ac y'ch erlidiant, ac y dywedant bob drygair yn eich erbyn er fy mwynt i, a hwy yn gelwyddog," yn lle colli dy gyfeillion, cei y rhai goreu ar y ddaear, a Dnw yn Dad—mae addewid y cawn y "cau' cymaint yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw fywyd tragwyddol!"—wr a merch ieuano, deuwch i'r penderfyniad yn awr i ddweyd, "*Codaf ac âf at fy nhad.*"

New Haven, Conn.

L. WILLIAMS.

MAWREDD A LLWYDDIANT GWAITH YR ARLWYDD.

PREGETH

Gan y Parch. T. W. Davies, Youngstown, Ohio.

HAB. 3: 2. O Arglwydd, bywha dy waith yn nghanol y blynyddoedd; par wybod yn nghanol y blynyddoedd; yu dy lid colia drugaredd.

Gweddi yw y testyn hwn mewn amser terfysgldy ar y byd gwladwriaethol. Yr ydym ninau yn byw mewn cyfnod tra phwysig ar rai o lywodraethau y ddacar. Mae y dyneustl wedi yngasglu a dechreu tori yn barod, uwch ben rhan o'r cyfandir mawr Gorllewinol hwn, yn y rhyfel cartrefol presenol. Os ydym yn deall arwyddion yr amserau yn iawn y mae rhyw gymylau duon yn dechreu codi uwch ben rhanau o gyfandiroedd Ewrop ac Asia, a gallai fod rhyw gyfnewidiadau mawrion a chyffredinol gerllaw. Yr ydym yn sicr fod y byd yn ymsymud yn mlaen, ond ymsymud fel llong yn cael ei hysgwyd mewn ystorm ofnadwy o groeswyntoedd y mae. Ac nid rhyfedd

fod calonau dyngarwyr yn curo mewn pryder yn nghylch ei dynged olaf. Y mae y pethau pwysicaf i'r holl genhedloedd ar y bwrdd; ydyw y mae dyfodol mawr holl genhedlaethau y ddaear yn ymddangos, fel pe bai yn dibynnu i raddau ar drugaredd tonau chwyldroawl y cyfnod pwysig presenol.

Onid cynwysa ein testun y gwirionedd gwerthfawr fod y Pen Llywiwr doeth a'i law hollalluog gyda'r llyw. "Yr Arglwydd sydd yn teyrnasu, gorfolodedd y ddaear: llawenyched ynsoedd lawer." Os ydyw ei law fawr yn anweledig, y mae yn ddigon agos atom i ddal awenau holl lywodraethau y byd. Os na chaiff yr eglwys eistedd ar orseddfseinciau y ddaear, gall drwy ffydd a gweldi ymddyf yn nerth y frach anfeidrol sydd yn y nefoedd, yn ysgwyd y deyrnwialen drwy holl ororau y greadigaeth. Fel hyn gall gael holl symudiadau a chwyldroadau y byd gwleidiadol, masnachol a moesol wedi eu goruwolreoli er sicrhau ffyniant egwyddorion anfarwol y Deyrnas nad yw o'r byd hwn. A dyma y peth pwysicaf a gwerthfawrocaf i ddynolryw. Llwyddiant y rhai hyn, yn unig, a gynwysa wir les-had i'r llaweroedd. Os tery galon y gorthrymwr â dychryn rhag colli ei allu a'i awdurdod, lleinw fynwes y gorthrymedig â gobaith am fwynhad o'i hawliau a'i iawnderau. Os yw gorfaelwyr y ddaear yn dechreu crynu mewn pryder a braw rhag colli gorseddau trais ac anghyfiawnder, yn nwyneb ffyniant egwyddorion rhyddion Cristionogeth, gadawer iddynt, bydd eu colled yn enill anrhaethol i'r byd. Eithr gweddiwn am i waith yr Arglwydd lwyddo ac enill y dydd o dan yr holl nefoedd; cynys dyma enill na fydd yn golled i neb, ond yn rhyddhad, yn ddrychafiad ac yn hapusrwydd i fyrdiynau y ddaear. Yn awr i'r dyben i geisio ein hanog i fabwysiadu gweddi y testun, am adfywiad ar waith yr Arglwydd, yn yr adeg bre-enol ar y byd, galwn eich sylw at dri pheth:—

I. SYLWCH AR ARBENIGRWYDD GWAITH MAWE Y PRYNEDIGAETH AR Y DDAEAR.

Yn yr Ysgrythyran dospertir, weithiau, holl weithredoedd y Perydd galluog i dri dosraniad mawreddus, sef, Gwaith y greadigaeth, Gwaith rhagluniaeth a Gwaith y prynedigaeth. Y mae pob un o'r gweithiau aruthrol yma yn arddangos perffeithrwydd anfeidrol y Gweithiwr hollalluog, ac yn wir deilwng o efrydiaeth dwysaf holl reasmolion y cyfanfyd llydan. Dian fod y Jehofah drychafedig yn cael ei sarhan yn sawr gan blant dynion, yn eu hegselustra i ymhyfrydu mewn myfyrio mwy ar ei weithredoedd goruchel, mewn edmygu mwy ar ei or-

chestion dwyfol, ac mewn mawrhan mwy arno yn eu calonau, yn ngwynneb ei ryfeddodau tra chanmoladwy tuag atynt. Nis gellir canmawl y rhai hyn ag sydd yn gogwyddo yn wastadol i roddi y lle 'saf yn eu meddyliau i'r godidocaf o'i weithredoedd. Ond beth a feddylir am y rhai hyn, sydd wedi myned mor bell a chyhoeddi i'r byd, nad yw gwaith y prynedigaeth yn deilwng o nrdasolrwydd, doethineb a mawrfrydigrwydd y Oreawdwr. Wel, yn y modd difrifolaf, gofynwn ni ganiatad i anghytuno â hwynt; oblegid credwn yn gydwybodol, ar seiliau ymddengys i ni, fel creigiau tragwyddol, *mai y penaf o weithiau Duw ar y dddear ydyw* GWAITH Y PRYNEDIGAETH. Ystyrier y pethau canlynol:—

1. Mawredd gwaith yr Arglwydd yn y prynedigaeth. Edrychwch ar safle uchel y gwaith yma yn nghlorian gweithion Dwyfol y bydysawd. Mae yn mlaenaf yn y bwriadau yn nhragwyddoldeb—yn bwysicaf yn y goruchwyliaethau mewn auser—ac yn benaf yn sylw yr holl nefoedd. Mae pob peth yn yr ymherodraeth ddwyfol yn iswasanaethgar iddo. Er ei fwyn ef cychwynwyd gwaith y greadigaeth a gwaith rhagluniaeth, ac fel llaw forwynion iddo y parheir hwynt yn bresenol, a phan dderfydd eu gwasanaeth i hwn, & un o honynt trwy gyfnewidiadau pwysig, a dirwynir y llall i fyny, gyda mawredd a gogoniant dihafal; ac yna bydd gwaith y prynedigaeth wedi llyncu y owbl i fyny ynddo ei hun, a gogoniant uchaf y Duwdod yn cael ei arddangos a'i ddadllyngu trwyddo.

Y mae y pethau mwyaf yn y greadigaeth at wasanaeth cynllun yr ieuchydwrfaeth. Mae addnoddau ac elfenau, deddfau a gweithrediadau natur,—mae y tân a'r dwfr, y gwynt a'r taranau, y ser yn eu graddau, y lloer arianaidd a'r henlwen ysblenydd—pob un yn ei dro, wedi bod yn chwarae eu rhan, gyda gwaith mawr y prynedigaeth.

Dyma ragluniaeth, fel peirianwaith mawr. eddog, a'i holwynion bychain a mawrion, yn estynedig dros yr holl gyfwng dirfawr o'r dechreu hyd y diwedd. Mae rhai o honynt a'u troion yn llenwi oesau, mae eraill mor gwmpasog a therfynau eithaf amser, y mae y lleill a'u hamgylchedd mor eangfaith, nes cyrhaedd dros y cyffiniau pell i'r tragwyddoldeb mawr. Ymddangosant yn ddyrus a gwrthdarawiadol i reswm meidrol, yn ddigon aml. Ond eto o dan arolygiaeth doeth y Rhagluniwr mawr, y maent i gyd, yn cyd-ddirwyn yn mlaen drafodiaethau y Llywodraeth ddwyfol ar y ddaear, i ateb yr un dyben goruchel, er hyrwyddo llwyddiant gwaith gorbwyafawr

dyrchafiad moesol a gwaredigaeth ysprydol holl genhedloedd y gwledydd a'r nysoedd. Goruwchreolir teyrnas y tywyllwch a brenhiniaethau y byd hwn, yn eu cynghreiriau a'u haucanion mwyaf maleisddrwg ac uffernol, er eu gwaethaf, ac yn aml heb yn wybod iddynt, i fod yn iswasanaethgar, er prysuro yn mlaen buredigaeth y ddacur a iechydwrriaeth dynolryw. Edrychwch i Galfaria ar ddull cyflawniad y prif waith---gwaith mawr pwrcasol y prynedigaeth. O du y croeshoelwyr, dyna Fessiah aurfonedig y Nefoedd yn y gwarth mwyaf, fel y byddai i'r byd i'w ffeiddio o oes i oes. Ond o du y Nefoedd, Tywysog y gogoniant sydd yna yn cyflawni campwaith cariad hunangynhyrfol y Duwdd trugarog, fel y byddai iddo gael ei ddryhachu yn brif wrthrych seroh ac atyuniad y cenhedlaethau a'r oesau am byth.

Y mae Awdwr bendigedig yr iechydwrriaeth yn Ben uwchlaw pob tywysogaeth ac awdurdod, ac yn Ben uwchlaw pob peth i'r eglwys. Rhaid fod rhyw fawredd goruchel yn perthyn i brynedigaeth eneidiau, cyn fod yr Arglwydd dwyfol ar orseddfa y goruchelder a'r cysegr tragwyddol, yn ysgwyd ei deyrnwialen uniawn, trwy holl uffern wrthryfelgar, tros yr holl ddacur wrthnysig, ac yn holl drigfanau dysglair y nefoedd ogoneddus, gyda golwg arbenig ar ddygiad hwn yn mlaen, yn ei eglwys. Onid priodol ydyw geiriau y Salmydd, "Hynod yw Duw yn Judah, a mawr yw ei enw yn Israel!"

2. Pwysigrwydd gwaith y prynedigaeth. Mae y dybenion goruchel a ateba yn y Llywodraeth Ddwylol, yn nghyd a'r pethau mawrlon a effeithia ar gyflyrau a thyngedfau dynolryw am byth, yn arddangos fod ei bwysfawredd yn ofnadwy a gogoneddus. Mewn cysylltiad â hwn y ceir yr eglurhad llawnaf ar bertfeithiau anfeidrol, llywodraeth uniawn, a chynieriad tra gogoneddus y Jehofa tragwyddol. Arddangosir bodolaeth a meddwl y Duwdd yn y greadigaeth, ond dadbylir ei ewyllys yma; yn un y mae cyfoeth ei wybodaeth yn dyfod i'r golwg, ond yn y llall, daw graslonrwydd ei galon i'r amlwg. Yn ngwaith y prynedigaeth yn unig yr amlygir ef fel Duw cyflawn ac Achubdydd; ac yn y cymeriad anfeidrol brydferth a chariadlawn hwn y bwriedir i'r holl genhedloedd ddyfod i'w adnabod ar y ddacur. Ar hyd y ffordd sanctaidd a breiniol hon y maent i ddringo i safle uchel y bywyd a'r gogoniant diddarfod. "A hyn yw y bywyd tragwyddol, iddynt dy adnabod di yr anig wir Dduw, a'r hwn a arofaist ti Iesu Grist."

Dyna y ffordd fawr o'r ddacur i'r nefoedd i wedi ei hagar ganddo. Cauwyd hon gan wrthryfel dyn, yn adeg byth gofus y cwymp. Ond ar gyfrif ymddiried diysagor yr Orsedd dragwyddol yn nghyfyngdod a lawn bwriededig y Meichiau bendigedig ar gopa Golgotha, unwaith yn niwedd y byd, cadwyd y dramwyfa fawr yn agored. Ar hyd hon y derbyniodd y byd ei arbediad a'i gynaliaeth am floedd o flynyddau, a bu ei masnach ysbrydol hi, yn rhagorol olud gras y Cyfryngwr, yn elw diddiwedd i fyrdiynau o seintiau boreu y byd. Eto yr oedd myrdd o rwystrau ar y ffordd. Ond pan y cyrhaeddodd adain bloedd fuddugol y gair "Gorphenwyd," ar y groes, glustiau y Nefoedd, yr oedd pob un wedi ei lwyrr symud.

"Ffordd newydd wnawd gan Iesu Grist
I basio heibio uffern drist,
Wedi ei phalmant ganddo Ef
O ganol byd i ganol nef."

Daow y gyfraith wedi ei hanrhydeddu, cyflawnder wedi ei foddioni, y llywodraeth ei drychafu, a'r Pen Llywodraethwr mawr yn gallu diagyn ar hyd tramwyfa gwaed iawnol ei Fab i gymodi y byd ag ef ei hun heb gyfrif iddynt eu pechodau. A bendigedig fyddo Duw yn oes oesoedd, dyma ei brif waith ar y ddacur yn awr. Mae gan y Nefoedd ei thrugareddfa i gynyg cymod i'r ddacur, a chan y ddacur lithau orsedd gras i ddyfod i'w chyfarfod i ymbil am dano; a'r owbl yn seiliedig ar lawn y Cyfryngwr mawr. Mae y drindod ogoneddus yn bwriadu cario yn mlaen waith yr achub hyd ddiwedd anser. Cyn caniad udgorn yr Archangel, gweithredol waredir myrddiynau dirif o bechaduriaid euog oddiwrth feiddithion deddf doredig; odir hwy o ddyfuder tlodi a thruei ysbrydol i ganol cyfoeth a dedwyddwch y nef, a goeodir hwy i eistedd ar orseddfeiniau, gwisgo coronau, a oheincio anthemau o fawl i Dduw ac i'r Oen yn oes oesoedd. Felly teflir pob peth i'r cysgodion, yn ymyl y gwaith hwn, o ran ei bwysigrwydd i ddynolryw.

8. Meddyliwch am odidawgrwydd y gwaith arbenig hwn. Ni wnawn ond yn unig enwi pedwar o bethau er ceisio cyfeir rhyw ddrychfeddwl o'i brydferthwch goruchel.

(1.) Llefara yr Ygrythyrau am dano, fel yn rhagori ar y lleill.

(2.) Mae Duw wedi gwneud aberth arfeldrol er dwyn hyn yn mlaen.

(3.) Cymer twy o hyfrydwch ynddo na'r lleill.

Ac yn (4.) Daw mwy o'i ogoniant i'r golwg ynddo, a chaiff fwy o deyrnged o ogoniant oddiwrtho na'i weithiau eraill.

Mae y pethau hyn yn profi fod rhyw arbenigrwydd Dwyfol yn perthyn i waith mawr y

prynedigaeth ar y ddaear. Y mae llwyddiant hwn, ar unwaith, y peth pwysicaf i'r byd a gwerthfawrocaf yn ngolwg y Nefoedd. Ein gweddi fydd, am i'w fawredd, ei bwysigrwydd a'i ogoniant ddyfod yn fwy-fwy i sylw trigolion y ddaear.

II. EDRYCHWCH AR Y OYSYLLTIAD ANATTOD-ADWY SYDD WEDI EI OSOD, YN OL Y DREFN GYFRENGOL, RHWNG LLWYDDIANT GWAITH ACHUBOL Y PRYNEDIGAETH A GWEDDIAU FFYDDI-OG YR EGLWYS CRISTIONOGOL YN Y BYD. Y mae hwn mor annileadwy, fel nad yw ond hollol ofer i ddisgwyl am adfywiad grymus a chyffredinol ar waith yr Arglwydd, heb deimladau dwysion a gweddian taerion am dano, i fodoli yn flaenorol yn yr eglwys.

1. Dyma drefn annewidiadwy y Duw doeth a da i gyfranau ei fendithion ysbyrdol, a rhoddi yr Ysbyrd Glân i'w bobl. Mae yn tywailt ei ddaioni tymhorol ar y byd annwïol, er eu cymhell i gyflawni eu dyledswyddau. Ond cyfrana ei ddoniau ysbyrdol, fel gwobrwyon trugaredd, er cefnogi ei bobl, yn unig yr lwybr eu dyledswyddau. Dened y pechadur i dir edifeirwch, a daw Duw yno i'w gyfarfod a gwobr fawr maddenant. Safed y Cristion yn ffyddlon ar dŵr gwyliadwriaeth a gweddi, a gofala Cadfridog mawr Seion am iddo gael adgyfnerthion, yn ol ei ddydd, er ei gefnogi i enill buddugoliaeth gyflawn ar bob gelyn. A dyohweled yr Eglwys i dir deffrôad difrifol, teimlad hiraethlawn am llwyddiant, a gweddi ffyddiog am achubiaeth eneidiau, a chaiff brawf effeithiol y daw ei Brenhin i'w chyfarfod yno, yn nylanwadau cadwedigol yr Ysbyrd Glân, a bydd yn sicr o gael ei gwobrwyo ag adfywiad grymus ar grefydd. Luc 11: 18.

2. Nid oes un sail i ddisgwyl y gwna Duw ymadael a'i drefn osodedig i fendithio ei bobl, ac i adfywio ei waith. Ymddengys fod rheymau tra phwysig dros i'r eglwys ddyfod i dir gofyn, o'n y daw Duw i dir cyfranau. Byddai y bendithion yn syrthio yn fyr o fod yn fendithion iddi ar bob tir, ond tir ymostyngiad edifeiriol, gweithgarwch hunanymwadol a gweddi ffyddiog. Dyma fel y dengys fod ganddi gariad goruchel at ei Dhw. O dan ddylanwad hwn y mae yn sicr o gydymdeimlo yn ei chalon, cydofalu yn ei meddwl, a chydweithredu yn ei nerth â'r Arglwydd yn nygiad yn mlaen ei amcan mawr a'i hoff waith ar y ddaear. Nis gall fod yn caru Duw â'i holl galon, tra nad yw ei holl galon yn teimlo dros llwyddiant ei waith, nis gall ei garu â'i holl feddwl, tra nad yw ei meddwl yn gofala yn benaf am ffyniant ei achos, ac nis gall ei garu â'i holl nerth, tra nad yw yn taffu dylanwad ei

holl nerth i gydweithio ag ef yn nychweliad y byd. Tra yr erys hi heb hyn, nid oes ganddi un sail i ddisgwyl am llwyddiant yr Ysbyrd glân. Iaith Duw ati ydyw: "Y mae genyf beth yn dy erbyn, am i ti ymadael a'th gariad cyntaf. Cofia gan hyny o ba le y syrthiaist, ac edifarha, a gwna y gweithredoedd cyntaf."

Y mae o'r pwys mwyaf fod yr eglwys yn teimlo ei dibyniad parhaus ar ei Blaenor bendigedig, oblegid "Hebof fi ni ellwch chiwi wneuthur dim."

Drachefn, nid yw ar dir priodol i dderbyn a meithrin adfywiad, ond mewn yspryd gweddi. "Pan glafyohodd Seion yr esgorodd hefyd ar ei meibion."

8. Y mae iddi bob sail ar dir deffrôad, egni a gweddi i ddisgwyl am dywalltiad o'r Ysbyrd Glân, ac adfywiad cyffredinol ar waith yr Arglwydd. Ar y tir yma y mae *addewidion* y Beibl yn dyfod ati fel byddinoedd arfog, i'w chefnogi yn y blaen, a *ffethiau* hanesiaeth eglwysig, fel cymylau o dystion yn sefyll uwch ei phen, gan amneidio arni i feddu ffydd gadarn yn ei Duw. Yn yr addewidion y mae ganddi sicrwydd fod holl nerthoedd ei Duw y tu oefn iddi, ac yn y ffethiau y mae ganddi broffion eglur ei fod wedi arfer llanw ei holl addewidion iddi. Nid oes eisiau ychwaneg. Deffroed yr eglwys, ac na adawed lonydd i'w Duw, nes bydd nerthoedd y Nefoedd yn ysgwyd amddiffynfeydd annuwioldeb y byd i'r llawr, a gwybodaeth gogoniant yr Arglwydd yn llanw y ddaear fel mae y dyfroedd yn toi y môr.

III. YSTYRIWCH YR ALWAD UCHEL SYDD Y DYDDIAU HYN AERNOM NI, YN Y WLAD HON, AM Y BENDITHION CRNWSYSEDIG YN Y TESTUN. Oeis-iai y prophwyd Habacuc dri pheth yn ei amserau terfysgld ef, sef 1. Bywlad gwaith yr Arglwydd; 2. Cael "gwybod" rhyw wersi pwysig; Ac yn 3. Cofio "trugaredd," Mae arnom ninau eisiau y pethau hyn:

1. Adfywiad crefyddol, fel y sylwyd.

2. Y mae arnom angen i'r Arglwydd ddysgu i ni ryw wersi pwysig yn y terfysg presennol—"par wybod." (1.) Fod a fyno yr Arglwydd â'r llywodraethau gwladol. (2.) Ei fod yn bwriadu iddynt gael eu dwyn yn mlaen, er dyrchafiad moesol y bobl, a lleshad cyffredinol yr holl genhedloedd. (3.) Ei fod yn gwraulo ori y gorthrymedig yn yr oes hon, fel yn yr holl oesoedd a aethant heibio. (4.) Ei fod yn meddwl mynu ymwared cyflawn a pharhaus heb fod yn hir. (5.) Ei fod am i'r holl wlad i'w gydnabod Ef yn Ben ymostwng ger ei fron a chydymffurfio â deddf uniondeb tragwyddol ei Lywodraeth fawr, o'n y gall ddisgwyl llwyddiant parhaus a chyffredinol. (6.) Na

lwydda gorsedd fainc anwiredd yn awr mwy na chlynt.

3. Mae arnom eisiau cofio, mai ar dir trugar-
edd y mae yn cyfranu y cwbl i ni. Llefwn
am drugaredd yr Arglwydd. Os cofia drugar-
edd yn yr adeg bresenol, mae owymp y gorth-
rymwyr yn sicr. Parhawn mewn gweddi nes
rhoddo yr Arglwydd heddwch i'r wlad na bu
ei fath, a llwyddiant i'w eglwys mwy grymus
nag erioed. Amen.

Clennyddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD ION- AWR.

GAN W. B. JONES.

RHIF. II.

Mae Dafydd Ionawr yn dechren ar ei Fardd-
oniaeth Penigamp, fel mae holl awdwyr cyfan-
soddiadau barddonol o radd uchel, a meithder,
trwy gyfarch ac ymbil cynorthwy yr Awen
Nefolaidd. Felly mae Milton yn dechreu Ooll
Gwynfa; Homer yr Iliad; Virgil yr *Aeneid*;
Danté yr *Inferno*, &c. Dafydd Ionawr befyd
a ddylyna y rheol arferedig hon:

Oh fawen oleuwen lwys!
Pêr odiaeth lerc Paradwys!
Arglwyddes wâr y gloyddawn!
O'th herwydd wyf ddedwydd iawn!
Feth anwyd o'i fath wiwnef;
Ehê! yn Naw, hyd y Nef:
Cân gu eurgân gywirgerdd,
Fy Nuwies, cân gynnes gerdd.
Mawl oesawl mal melyswin,
Cân folawd mal diawd win.

Yna gofyna:

I bwy'r euraf bêr araith,
Anfarwol sylwedol waith?

Ac mewn atebiad, dywed:

I fad lôr y nef dirion,
Unig feudigedig Ion, &c.

Mae'r Bardd, cyn dechreu rhoddi hanes gwrth-
ryfel yr Angylion, yn anerech y Creawdwr yn
y deryn ardderchog a ganlyn:

Dy air, Ion, yrr daranau
Trymion yn wyltïon i was:
Gau boeth fyllt d'orwyllt daran
Yr awyr du ro'r ar dân.
Nid yw'r ddaear hawddgar hon,
Y gygas donnawg eigion,
A glân sêr y goleuni,
Ond ail dim yn dy law di.
Yn nef wen wyd Naf'yno,
A'r distryw nid yw dan do:
Ti yw'r Duw byw. Twr di ball,
A Duw uwchlaw pob deall,
Uu Sylwedd (dirgelaid gu)
Dra ethol; pwy all draethu
Y Drindod hyglod sy'n hon?
Celi sy'n gwel'd pob calon.
I gael rhyw debygolïaeth,
Gwelwn wawr y gwawl a wnaeth;
Mae'r Haul, y mawr Reolydd,
Brenin da hardd wybren dydd,
Yn dân glân, a goleuni,
A gwres iawn oes i ni:
Hynodawl mai hyn ydyw;
Ond en Huan elrian yw.

Mae y Rhan Gyntaf o Gywydd y Drindod
yn traethu am Wrthryfel yr Angylion, a'u hall-
tudiaeth o'r Nef i Annwn. Y Greadigneth
Newydd. Adda yn cael ei greu ar ddelw Duw.
Efa yn cael ei gwneuthur o asen Adda. Y
ddau yn eu diniweidrwydd a'u dedwyddwch
cynffig yn y Mharadwys. Satan yn anerech y
Tywysogion Uffernol yn Annwn, ac yn cy-
meryd ei daith oddiyno i chwilio am fangre
dyn. Owymp ein Rhieni Cyntaf a'u halitud-
iad o Eden.

Gwelir fod yma faes eang iawn; ac wedi
myned drosto gyda manylrwydd, ofnem nas
gallwn roddi yr hyn oll a ddymunem mewn
un Erthygl. Ymdrechwn gadw fodd bynag at
ein cynllun, os bydd hyn yn alluadwy.

Mae'r darluniad o droseddïad yr Angylion y
rhai ni chadwasant eu dechreuod, er nad yd-
yw yn cynmeryd ond ychydig o le yn y Cywydd,
eto yn rymus a barddonol dros ben.

Mae'r hanes im' mor bynod,
Balebient, hwy fyneut fod
Gozytuwch, neu'n uwch na Ner,
Uwch baed-dad yr uchelder!
Yn ebrwydd o herwydd hyn,
Y Dirfawr y Diderffon.
Mewn neithawl ryfeddawl fodd
Y dieith cyndyn a dafodd
O wawl hyfrydawl Nef fry
I wybren Uffern obry: &c. Rh. i. 49—80

Wedi ysgubo y *Rebels* i ddyoddef eu cosb an-
aele yn Annwn, mae y Creawdwr mawr yn
gorchymyn y Greadigaeth i fodolaeth o'r Cy-
mysgfa (*Chaos*) derfysgawl.

Chwimmwth, wrth y Gorchymyn,
I wneud a bair Gair Duw gwyn,
Y dâg, y fawr Greadigaeth
O'r cymysg derfysg y daeth, &c. 81—98

Mae darluniad y Bardd o'r Greadigaeth, yr
Anifeiliaid, yr Ehediaid, yr Ymlusgiaid &c., yn
llawn o geinion awenyddawl. Yr oedd yn
eisiau yn ychwanegol Ld yn, i goroni y cyfan,
roi mawl i'r Creawdwr, ac i fod yn ben ar ei
creadur arall. Felly gwnaeth Duw ddyn ar ei
lun a'i ddelw ei hun, a rhoddodd iddo yr enw
Adda. Syna y creadur newydd yn fawr pan
edrychais oddiamgylch; ac mae y dull y des-
grifir ef yn myned yma a thraw, gan sylwi ar
y naill wrthrych ar ol y llall, yn feistrolgar
dros ben. Yn y man mae yr hyn a gorona-
dyn uwchlaw pob creadur arall yn dyfod i'r
amlwg, gan ei fod yn ymresymu ynddo ei hun
pa fodd y daeth i fodolaeth:

Pwy'm creodd, pa fodd a fu?
Ryw fodd mae dros ryfeddu.

Gwel y darlennydd y llinellau, Rh. i. 120—140.

Dan wybren y nen wiwnef
Nid oes neb i'w ateb ef

Wedi ynholi a synfysfyrïo am amser, daeth i'r
penderfyniad mai

Rhyw Awdwr mawr, mae'n rheidiawl,
A'm creodd, galwodd i'r gwawl.

Yna dyrchafai ei galon a'i enaid i fyny at yr hwn a'i gwnaeth:

Y gwir yn gywir a ge's!
A hynod ydyw'r hanes!
Duw gwynn! anweledig wyt!
Duw Awdwr! Yspryd ydwy't!
Dow da! o'th law di denodd!
Y Byd; mor hyfryd y rhodd!
Rhyledd! mae dros ryleddod!
Trag'wyddol anfeidrol Fod!

Edrycha i fyny a gwel yr

Haul tirion Daear lou las.

a syn fyfyrfa, gan ddyweyd:

Wyfayn. maent dros fy synwyr;
Tydi oh Geli a'u gwyr.

Gerweddai o'r diwedd ar y ddacar, a thoo iawn hunodd:

Breuddwydiodd ef
Mni trwy'r eirian lan loywnof
Yr elai. a gweiai gain
Gaerog Baradwys gywrain.

Wedi deffroi, ac yn ebrwydd llongyfarchwyd ef gan ber sain caniadau adar y coedwigoedd. Tra yn yfed i mewn i'w enaid y *music* boreuol, ymddangosodd ei Greawdwr iddo ar agwedd gwr, gan ddyweyd:

Myfi yw Naf, Myfi wnaeth
Gaer deg y Greawigaeth.

Fel hyn, yn unol a'r hanes Ysgrythyrol, mae y Bardd yn dyfod a dyn a Duw yn moren amser i gymdeithasu a'u gilydd. Adda pan yn clywed ac yn gweled Duw Gwyn:

Syrthiodd o'i lwyrfodd i lawr
Ar ei wyneb eirianwawr:

Yna mae Duw yn dyfod yn nes at deimlad ei greadur, ac yn dyweyd:

Mi, Addaf, yw'th Naf, a'th Nawdd
Haelionus, Mi a'th luniaidd.

Ac yn hysbysu iddo fod holl ffrwythau Paradwys at ei wasanaeth:

Ond yr un a'i dirionwawr,
Sy'n edrych mor wych ei wawr,
Cauolbren Eden ydyw,
A thog bren gwybodaeth yw.
Er mor wiw purliw'r periwyth,
Cofia, na phrola mo'i ffrwyth, &c. 211—222.

Wedi gosod o flaen ein cyd-dad y canlyniadau dychrynlyd a ddylunai droseddiad o'r gorehymyn a roddasid iddo gan ei Greawdwr, mae Adda yn dyweyd:

Oh lawned yw'th haelioni,
Ion madd, a'th fwynder i ni!
Dy arch, gyda mawr barch byth,
A gofial yn dragyfyth.

Wedi hyn mae Duw yn dangos i Adda y fath ddarpariaeth gyflawn sydd ar ei gyfer; y byd wedi ei greu iddo ef, ac yn neillduol Gardd Paradwys:

Ddyn teg, yr Ardd hon i ti,
A lunais o'm haelioni.
Ehedaiad y nef boywdeg.
Lla dw'r dwfn, llu daear deg,
Ar y rhai'n, wr cywrain'ou
Ddoethwas, oei arglwyddiaethu. 223—236.

O flaen Adda gan grynnu, y mae pob creadur byw yn symud, ac yn derbyn ei enw priodol, ac ar ol i'r gwasanaeth hwn gael ei gyflawni, mae'r Ion mawr mad yn selio y cyfan a'i gymeradwyaeth, ac yn dyweyd:

Eu henwau ro'iast yn hynod,
Gan byny felly cant fod.

Ti fydd i'w hetfeddu,

Ti fydd yn Llywydd eu lla. 252.

Mae Adda yn cydnabod helaethrwydd ei lywodraeth, ac yn addoli eilwaith. Wedyn gyda gwylder y mae yn dyweyd fod i bob un o'r aneirif greaduriaid ei gymmar, a chrybwylla am ei sefyllfa unigaidd ei hun. Addawa'r Ior anfon o'r wiwnes angylion i gymdeithasu ag ef. Eithr Adda, gan ymwroli, a ddadlena fod holl greaduriaid anian wedi eu huno, ac erfynia ar iddo yntau gael

Cymmar hynaws
Resymol, rinweddol naw &c. 260—286.

Mae Duw yn awr yn hysbysu i Adda ei fod wedi arfaethu erddo cyn ido ddymino hyny:

Gymmar hygar ei hagwedd.

Desgrifia y Bardd mewn dull esmwyth, naturiol, fel y bu i'r Ion roddi cwag ar Adda, a chymeryd un o'i ais, yna:

Creodd e lunioedd a'i law
Gymdeithas addas iddaw.

Tra yn nghwsg, breuddwydiodd Adda weled ei

Rieiddlwyys gymmwys gymmar &c. 300—324.

A phan

Ddihunodd, llamodd yn llon
I gael hoffder ei galon.

Mae y greadigaeth newydd, y fenyw gyntaf, yn rhagori ar y gwawl yn ei gogoniant cyntefig; safai o'r neilldu mewn gwylder a synfyfyrdod. Nesaodd Adda ati, ac yn ebrwydd:

Hi, Gwawr gu hygar, a gaid
Yn llonni ei holl enaid.
Gwenodd, hyfryddod ei fron.
Yua llefodd yn union,
Fy nghalon! fy nghy' we'y!
Attai fy neisfydd sy!
Gwraig olau gywir galon,
Ddi lya, o'm hystlys yw hon:
Tro, fy meinwen burwen i'ar,
Dy wyneb attai'n dyner! &c. 331—342.

Mae Efa gyda gwylder cynwynol, yn cilio ac yn troi o'r neilldu, ond fel ei olynwyr, mae ein cyn-dad yn penderfynu y mynai feddianu serch-iadau y fun dirion, ac ynaodd yn ei llaw, a ohyda mwy o daerineb llwyddodd i'w chael i'w fynwes.

Mae desgrifiad y Bardd o Efa yn ddedwydd a thlwa, er nad ydyw mor gelfyddgar a llafur-fawr ag eiddo Milton:

Goddigod i gyd ydoedd.
Ei llan yn gywir oll oedd:
Ei gwrid oedd lawa mor groywdeg,
Mor gain a lliw'r Dwyrain deg, &c. 354—362.

Mae sefyllfa Palas ein Rhieni cyntaf ar fryn

yn nghanol yr Ardd,—cannoedd o rodfâu yn tywys tuag ato, wedi ei amgylchynu a holl byrddferthion Creadigaeth, afon loywlawn lwys yn rhedeg wrth ei odre,—yn swynol ac yn darawiadol iawn. Yr oedd wedi ei barotoi iddynt gan yr Ior Ei Hun! Yno am y tro cyntaf yr arweiniai Adda ei wraig yn ei gogoniant cyntefig, wedi eu huno megis un enaid gan Naf y nefoedd—yno yr aethant yn eu dinwiedrwydd, yn eu purdeb, a'u dedwyddwch, perffeithrwydd yr hwn nis gallwn ni ei amgyfred. Yno adroddai Adda i Efa yr hyn oll a glywodd gan ei Greaudwr, a'i

Wraig olenwawr
Wrandawai, ryfeddai'n fawr.

Yn y dedwyddwch hwn, ymddengys fel pe byddai holl anian yn oyd-lawenhau:

Gardd Eden, un gerdd ydoedd,
Amryw don gyson ar g'oeidd;
Coed lloeg, cyd leisïau
Wybrennaw! ragorol glau.

Mae'r Haul yn awr yn machlud yn y gorllewin; mae nos dywyll yn dystewi, y sêr, fyrrdd, fyrrdd, yn dysgleirio yn y ffurfafen, a'r Lloer, Brenhines y Nos, yn ei gogoniant arian-sidd. Gwelai Naf fod gwaith y Creaud wedi ei gwblhau ac efe a'i bendithiodd, gan orchymyn i Adda gynyddu, a lluosogi.

Meibion gwynion gwlad fawr gogoniant,
Filoedd yn awr, gorfolodda a wnaat, &c. 415—436.

Yr oedd yr olygfa newydd yn ei holl ardderohawgrwydd a'i gogoniant mawr, yn llenwi calonau ein Rhiaint Cyntaf; yn enwedig felly yn eu mwyniant o'u teimladau preesenol yn tarddu oddiar eu cariad a'u serch pur tuag at eu gilydd, a molawd i'w Creaudwr daionus:

Isel hwy ymgrymmasent
O flaen Ion, a'i foll wnant.
Yn siriol ddeuddyn seirian,
Aent i'w Palas gloywlas glau,
I gysgodawg wasgadwydd
I huno nes deifro dydd. 437—442.

Yr ydym wedi dylyn ein Rhieni Cyntaf, nes y maent wedi cilio dan adenydd y nos i'w Palas gloywlas.

Gadewch i ni edrych pa beth sydd yn oymeryd lle oddiallan i'r llanerch dedwydd hwn, tuallan i gaerau a therfynau y Baradwys hon, lle mae Adda ac Efa am y tro cyntaf yn gorwedd y naill yn mynwes y llall, yn eu diniw-eidrwydd a'u hapuarwydd digymysg, wedi iddynt fwynhau y noagerdd (*serenade*) fwyaf gogoneddus a gafwyd byth wedi hyny gan neb ar achlysur en dyweddioliad!

Mae yn rhwyddach, medd un, myned chwe' milldir o ffordd i wrando pregeth, na threulio pymtheg mynyd mewn myfyrdod a gweddi wrth foddwl am dani yn y dirgel, fel y dylwn wneud ar ol myned adref.

Barddonol.

MARWNAD

MRS. LAURA GRIFFITHS, PROSPECT, ONEIDA CO., N. Y.

Bu farw Ion. 29, 1864 Oed 50 ml.

Awenyddes fwyn Oneida
A yingrymodd wrth y Groes;
Syllodd ar y gwir Fessia
Arul yu ei farwol loes:
Gwelodd ffynon yu ei gaon,
O hon liliad ca iad pur;
Yie! wnaeth o i ffrydiau gloywou,
Er iachau ei phoen a'i chiur.

Nid anghoffodd yr olygfa,
Teimlai 'n wylaidd hyd ei oes;
Cafodd hedd wrth Drugareudfa
Iawn dyhuddol mawr y Groes;
Dwys fflyriodd ar ei fawreud,
Dyma'r brif ryfeddod wnaed;
Teimlodd, profodd, hon ei rinwedd,
Cana! 'n felus am y gwaed.

Gwir, barddones o bar ddoniau,
Oodd dan nawdd y Dwyli Dri;
Rhwydd anadlai nefol odliu,
Trylen oedd ei hawen hi;
Yabryd byw yn llawn o gaiad
A gartrefai dan ei bro;
Mwynion ddaiau telyn teimlad,
Gana! ar y ddaear hon.

Cu leferydd iawn California,
Ac atirawiaeth dwyol ras,
Mit melusach oedd i Laura
Na holl leisïau daear lās;
Pan yn gwranddo 'r weinidogaeth
O mor siriol oedd ei gwedd;
Wylai; gwênai; lechydwriaeth
Ddygodd iddi fytbol hedd.

Gyda'r saint y gwnaeth ei chartref,
Cyson rodiodd gyda'i Duw;
O mor euwog oedd am dangnef,
Carodd ei holl eiriau gwiw;
Cafodd groesau a goffdion,
A hir gystudd ar y llawr;
Glynodd wrth ei Daw yn flyddlon,
Cana! hyd yr olaf awr.

Yn y dyffryn tywyll garw
Gwelodd wawr y nefol wlad;
Fel tég ffordaith fôr oedd marw
Iddi hi i dy ei Thad;
Croesi 'r alon wnaeth dan gau,
Heb ei niwl na'i gerwin dôn,
Yn nghymdeithas auwyl leau,
Gwênai yn ei wyneb llon.

Na alarwn ym ein Laura,
Iach, a dedwydd, gydag Ef,
Heddyw ydyw yn y Wynfa,
Chwery delyn aur y nef;
Uwch, melusach, yw ei thônau,
Na holl ddaiau'r enyl llon;
Adeiau y tragwyddol ffyniau,
Odiau pur nolltwyn hon.
Teimlad hiraeth tyner galon
A gar wylu ar ei bedd:
Ond cwyd fydd ei chryf olygon.
Bylwa ar ei nefol wedd,—
Dywed, "Deimlad aych dy ddaegrau,
Hauo mae yn llwch y llawr,
Daw y dydd dyddymir angau,
Yn yr adwedd olaf mawr."

Tra yn Prospect, poen, heibalon,
Fflinent ddwyfron hon o hyd;
Ond bath y'nt ei phur gvaerou
Yn y nefol fytbol fydd?
Byth cynyddia yn Mbaradwys,
Gyda'r saint a'r enyl glân;
Yuo caiff ddedwyddol orphwys,
A thragwyddol fydd ei ehân.

LORNEYN GWYNEDD.

New York, Mawrth 1, 1864.

PENILLION

A anwch Mr. David a Mrs. Elizabeth Roberts, o ardal Gomer. Allen O., ar farwolaeth ei hunig ferch ANNE ELIZABETH, yr hon fu farw Medi 16, 1863, ychydig dros flwydd a chwarter oed.

Pethau benthyg ydyw pob peth
I ni ar y ddaear hon,
Cawsoch chwithau fenthyg lili
Ddengar liw a llygad llon;
O mor anwyl hawddgar befyd
Llanwai wagle 'r ardd a'i brh,
Hawdd i gariad y Rhleai
Chwyddo 'n ormod ati bi.
Wedi bod flynnyddau meithion
Dim ond *Rhosyn* yn yr ardd,
Tanai'r serch enynai'r cariad
Gwel'd y liwgar lili hardd,*
Ond yr Hwn a'i rhodd yn fenthyg
Welodd le i'w lili lon
I'w hail blaw 'ngwely 'r blodau
Yn yr ardd sydd ger ei fron.

Auhawdd oedd i gariad feddwl
Am i'r hoff flodoun cu
Golli'r hawddgar liw, a gwywo,
Syrthio i lawr i'r ddaear ddu,
Gwell ar les y serch a'r teimlad
Sylwi ar y genad bardd
Yn codi'r sylwedd byw i fyny
I'w fado fry i'r neiol ardd.

O rieni, ceislawch feddwl
Hardded mae 'n blodau 'n awr,
Fry yn nghanol myrdd o flodau
'R ardd o gylch yr orsedd fawr,
Yno mae eich hawddgar lili
'N denu sylw engyl nef,
At ei harddwch a'i lledneisrwydd
Dan wenidau'i wyneb Ef.

Anfarwoldeb wedi 'i stampio
Ar bob cyneddf yno sy',
Auhawdddeb ar bob llinyn
Tant a thelyn aur sydd fry,
A phob rhosyn hardd a lili
Wisgant anfarwoldeb mwy,
Bywyd ydyw pob peth yno
Gwywo byth nis gallant hwy.

Peidiwch edrych gormod arni
Yn y teulu lel y bu
Rho'wch ei gwisgoedd hardd a'i phethau
Gynt, i gadw o'r naill du,
Syllwch heibio 'r haul a'r heuliau
Arni yno ei gwisgoedd gwyn,
Ni all engyl lai na'i boffi
Caru ei chwmm i'w pryd hyn.

Allen, O., *Mawrth* 1. JOSIAH BREYNMAIR.

GALARGAN

AR OL D. S. JONES, EBENBURG.

Byd yw hwn sy'n llawn o alar,
A thrallodion y bob rhyw,
Meddwl heddyw fod rhyw wynfyd,
Dranoeth trallod gair y byw,
Ar ryw noswaith yn mis Hydref,
Pan oedd haf yn cilio draw,
Fe aeth un o'n hardal niiau,
Hyn a lanwodd pawb a braw.

Dafydd Jones y tawel fachgen
Yn y byd a'r eglwys hon,
Un oedd hynod fwyn a thawel,
Ni wnaï gam a neb o'r bron,
Colled gadd y byd a'r eglwys,
Pa faint mwy ei fam ei hun,
Oedd ei chysur yn ei henaint,
Dafydd oedd yr unig un.

Byr ei oes fu ar y ddaear,
Ni chadd yma amser mawr,

* Yr oedd ei hunig fab, John, yn 14 blwydd oed, pan ganwyd Anne Elizabeth.

Fyddlon fu yn ngwaith ei Bryawr
Tra bu yma ar y llawr,
Ysgrifennai a phrydyddai
I roi clod i'w Bryawr cu,
Gwaith a ddarfu ar y ddaear,
Yn lle 'r groes cadd goron fry.
Fe ddarfyddodd deithio 'r ddaear
Gofid byd fe gadd ei ran
Byth ni cheir ei weled mwyach
Yn dod adref o un man,
O'i ei law a gwaith ei fysedd
Sydd i'w gwel'd mewn llawer lle,
Cadd well gwaith i wneud a'i ddwylo,
Cau 'r Delyn yn y Ne'.

Ei ddwy chwaer, a'i fam anwylgu,
Ni ddaw atoch byth yn hwy;
Ei yn gyntaf ddarfu groesi,
Aloa donog rhaid myn'd trwy;
O hen daid, na wneuch anghoffio,
Am y siwrnai sydd o'ch blaen,
Taith yw hon, rhaid pawb ei theithio,
Noddfa, noddfa, y'ngwaed yr Oen!

Wrth ddystewi mi ddymunwn
I chwi beidio wylu 'n hwy,
Ymddiriedwch yn yr Iesu,
Bywyd sy'n ei farwol glwy',
Pan i'r byd, a phawb yn cilio,
Crefydd Dafydd tydd pryd hyn
'N fwy ei gwerth, na'r byd yn gyfan,
Hon a'ch cynal yn y glyn.

Ebensburg.

CYFEILLER.

COFION AT GYFALLL.

Iechyd a dyddiau gwygchion,—am einioes
Ddymuna Ionoron,
A gwel'd ambell linell lon
I seiri 'r coesau hirtion.

Ai byw Gwilym Ab Ioan—a'i deula!—
Mae 'i dalent yn hepia;
A liodd rhyw gyflafan
I dŷ 'r gwr i ryda'r gant

IONORON GLAN DWYRYD.

ER COF AM Y PARCH. LOT JENKINS,
ST. CLAIR.

Yr hwn fu farw Chwef. 24, 1863, yn 31 ml. oed.

Mae rhyw alar trwm a biraeth
Heddyw 'n llechu tan fy mron,
Wrth adgoffio am gyfeillion
Gelnodd ar y ddaear hon,
Gado eu gwaith myn'd at eu gwobr
Mae cenhadon Brenin Ner,
Fe fu farw fy anwyl gyfalll,
• Parch. Lot Jenkins o Saint Clair.

Rwy'n dymuno arnat brydydd
Faddau beiau 'm galar gân,
Wnes wrth gyfio 'm hanwyl gyfalll
Aeth i'r gwynfyd o fy mlaen,
Ar ol dysgwyl bron am flwyddyn
Wrth ryw brydydd gwell na mi
Am wneud Cân er cof am dano
Ofer fu 'm dysgwyliad i.

Troi fy ngolwg o'r areithfa
Gwel'd oddiyno ei gareg fedd,
Man lle mae yn tawel huno
Heddyw 'n oer a gwael ei wedd,
Yn y gladdfa wrth gapel Pottaville
Lle dymunodd orwedd lawr,
Yno fe gaiff dawl orphwys
Hyd nes cân yr adgorn mawr.

'Rwyf heddyw 'n cofio 'r borau
Pan aethym ato i'r tŷ.
Bum deir-awr wrth ei wely
Ar lan yr afon ddu,
Ymddyddan wnaï yn siriol
Er bod ei boen yn fawr,
Am grefydd a'i chysuron
A'r wlad sydd uwch y llawr,

Wrth ysgwyd llaw cyn 'madael
Dyweddodd wrthyf fi
Dewch yma eto 'n fuan,
Fy mrawd, i ymwel'd a mi;
Ychydig iawn fedilyllais
Fod heno yr olaf awr
Am byth i wel'd fy ngyfathl
Y'ngwlad y cystudd mawr.

Fel hyn yr ymadawson
Ein dau ar hyn o bryd.
Mewn bwriad ail gyfarfod
Cyn iddo ymadao a'r byd:
Ond cyn myn'd yuo 'r ailwaith
Daeth uwydd syn i mi
Fod Jenkins wedi marw,
A gado ein daear ni!

Dydd Llun prydawn y cefnais
Ar f' hawddgar gyfaill llon,
Dydd Mawrth am naw y boreu
Y gwelodd poen ei fron.
Ffodd cystudd blin a galar
Am byth oddiwtho ef.
Ddaw dim o'r cyfryw bethau
I awyr iach y nef.

Y pedwarydd dydd ar hugain
O fis Chwefror oedd y dydd,
Torodd angau 'i holl gadwynau
Rhodd ei draed yn berffaith rydd,
Deunaw cant a thair a thrigain
Ydoedd oedran Iesu gwiw,
Ac un flwydd a dëg ar hugain
Gafodd Jenkins yma i fyw.

Saint Clair, ti gollast genad
Oedd flyddlon dros ei Ddaw,
Bu yna dros ddwy flynedd
Y'ngwinllan Iesu gwiw,
Chwi, Gymry, iu'n ei wraidd
'N pregethu geiriau 'r flydd,
'Chewch mwy un rhybudd ganddo
I hoi rhag lliad a flydd.

Caufyddir yn y capel
'R arwyddion galar sy'
Wrth edrych ar y Pulpit
Sy'n gwisgo 'r brethyn du,
Mae crybwyll am ei enw
Mewn manau gynt lle bu,
Yn cwrdd a thanau hiraeth
Mewn rhyw gyleillion iu.

Nid yn Pomeroy mae heddyw
Yn nhalaeth Iawr Ohio draw,
Na Saint Clair yn Pennsylvania,
Yn ei ol byth mwy ni ddaw,
Rhodd Harwel i fy d croesau
A gollidau daear Iawr,
Mae ef heddyw 'n berffaith ddedwydd
Wedi myn'd i'r gwynfyd mawr.

Mae ei gorph yn tawel hono
Ac mae 'r talod pridd dan glo,
Yn hen garchar tywyll angau
Yn y graian gwely 'r gro;
Ond daw borau y dihonir
Pawb sy'n cysgu 'n llwch y llawr,
Pan y can 'r Archangel cadara
Gloch yr Adgyfodiad mawr.

Gwelodd fyrdd o ryfeddodau
Wedi gado 'n daear ni,
Wrth fyn'd heibio'r bydoedd mawrion
A phlanedau fwy na rhi,
Heibio i drigfa ser aelydlog
Ar ei daith awyrawl fry,
Wrth fyn'd adre i Gaersalem
At yr anfarwlon iu.

Rhyfeddodau 'r daith ddifanodd
Yn y palas mawr i ti,
Sydd a phob ystafell yddo
Fell yn fwy na'n daear ni,
Gwel'd y man bu 'r cyngor borau
Rhwyng y Dawdod tri yn un,
Lle cynlluniwyd gan ddoethineb
Ffordd trwy ras i gadw dyn.

Chwareu mlaen, fy mrawd, dy delyn
Mwyach yn y gwynfyd hir,
Lle gadewalist fi 'rwyf eto
Yma yn yr anial dir,
Nid rhyw hir y byddaf finau
Cyn dod yna i'r wlad rwy't ti,
At fy anwyl Brynwr Iesu
Yr hwn fu farw ar Galfari.

Pottsville, Pa. M. D. MORGAN.
Coded y Diwygiwr yr uchod.

Ganesiaeth Gartrefol.

FFURFIAD CYMDEITHAS FEIBLAIDD MONROE CO, IOWA.

Cynaliwyd cwrdd cyhoeddus Ion. 31, i areithio ar achosion y Beibl Gymdeithas, gyda bwriad i alw sylw y gymydogiaeth yn gyffredinol at yr achos teiliwng hwn, yn mha un y cytunwyd yn unfrydol ar y pethau canlynol:—

1. Ein bod yn flurfio Cymdeithas Feiblaidd Gymreig, gyorthwylol i'r Fam Gymdeithas yn New York.

2. Y bydd yn adnabyddus wrth yr enw, Beibl Gymdeithas Gymreig Monroe Co., Iowa.

3. Mai ei dyben fydd, lledaenu yr Ysgrifthyrao, heb un sylwnod nac esponiad, yn gyntaf yn ein hardaloedd ein hunain, ac hyd ag a allom, mewn undeb a'r Gymdeithas yn New York dros y byd.

4. Fod y Gymdeithas hon yn cael ei chario yn mlaen gan fwrdd o swyddogion, sef llywydd, islywydd, dau ysgrifenydd, trysoyydd, a saith o gyd drefnwyr, pump o ba rai a ystyrir yn quorum.

5. Bod cwrdd blynyddol i gael ei gynnal, perthynol i'r Gymdeithas, i'r dyben i areithio ar yr achos, a darllen cyfrifon y flwyddyn a aeth heibio, a dewis swyddogion am y flwyddyn ddyfodol—ys amser i'w bennodi gan y trefnwyr.

Dewiswyd y personau canlynol yn swyddogion am y flwyddyn hon:—Llywydd, Parch. T. Jones; Islywydd, Mr. Baines; Ysgrifenyddion D. James a J. T. Davies; Tysorydd, T. J. John; Trefnwyr, T. J. Evans, S. T. Jones, Ed. Morris, B. F. Jones, T. D. Jones, S. Lloyd a W. Lewis.

Casglwyd ar ddiwedd y cwrdd y swm o \$43. Dysgwylir chwanegiad eto at hyn pan elo y casglwyddion oddiamgylch. J. T. DAVIES, Ysg.

OYFARFOD TRIMISOL TRENTON.

Ymgynullodd gweinidogion a chynrychiolwyr yr eglwysi Cynulleidfaol yn Trenton ar y 9 o'r 10 o Mawrth, 1864. Gwnaed sylwadau yn y lle cyntaf ar symudiad y Parch. David Hughes o'n plith trwy angau. Yua.

Pen. 1. Ein bod fel gweinidogion ac eglwysi perthynol i Gymanfa Talaeth Efrog Newydd yn cydnabod y llaw Ddwyfol yn symudiad trwy angau ein hen frawd a'n cyfaill y Parch. David Hughes, South Trenton, y dylem arianau ymdrechau bod yn fyddlon gyda gwaith ein Harglwydd weddill byr ein hoes, gan fod dydd gwaith amryw o honon bron a'i orphen.

Pen. 2. Ein bod yn cydymdeimlo a'i weddw

yn ei thrallod a'i galar t gan ddymuno i Farnwr y gweddwon fod yn amddiffyn iddi, ei chysuro a'i chynnal yn ei hen ddyddiau; y perthynasau oll a fyddont dan nodded y nef.

Darlleuwyd llythyr oddiwrth y Parch E Davies, Waterville, yr hwn oedd wedi ei luddias i fod yn bresenol gau afiechyd.

Pen. 3 Ein bod fel cyfarfod yn cydymdeimlo a'r brawd E. Davies, Waterville, yn ei gystudd a'i afiechyd, a'u bod yn gobeithio ac yn disgwyl yn hyderus y bydd iddo gael adferiad buan, er cysur i'w briod a'i blant ac er cyuorthwy i eglwys Dduw.

Bu achos yr ysgol Sabbathol dan sylw—rhyfedd ei bod yn cael ei hesgeuluso mewn manau yn y gauaf, ni ddylai y pethau hyn fod gyd ag achos mor dda. Ar hyu

Pen. 4. Fod y brodyr yn y weinidogaeth ac eraill, os deuant, i fyned allan i'r gwahanol fanau i ddweyd ar yr ysgol Sabbathol, i ymdrechu cael adfywiad ar yr achos hwn.

Pen. 5. Ein bod yn dymuno ar yr ysgolion Sabbathol yn y gwahanol fanau i gael papur bychan i'r plant; er eu cefnogi a'u dwyu yn mlaen mewn gwybodaeth a rhiuwedd.

Pen. 6. Ein bod fel cynadledd yn auron dymuniad taer at yr eglwys yn ein plith i ganiatau i'w gweinidogion i fyued i bregethu mor aml ag y gallant i'r manau sydd yn ymddiffud o weinidogaeth sefydlog.

Pen. 7. Ein bod fel Undeb yn dymuno codi i sylw uchos y CENHADWR AMERICANAIDD; dan olygiaeth y Parch. R. Everett, D. D. Y mae yn gyhoeddiad teilwng o gefnogaeth, y mae y defnyddiau wedi codi yn eu pris, ac o ganlyniad (i'r dyben o'i gynnal yn llwyddiannus) dylai ei gylchrediad fod yn helaethach; y mae yuddo o fis i fis bethau gwir werthfawr; hyderwn y bydd i'r cyfeillion yn y gwahanol fanau yn mhell ac yn agos ymdrechu mwy dros ei gylchrediad—y mae y Cyhoeddiad a'i Olygydd yn deilwng o bob cefnogaeth.

Pen. 8. Fod y cwrdd chwarterol nesaf i fod yn Waterville—yr amser i'w nodi eto trwy y CENHADWR.

Gwuaed sylw ar y casgliad bwriadol at Capel Prospect. Gan fod y tymor hwn yn antanteaiol i fyned oddiamgylch, bydd i'r brodyr fyued i'r gwahanol fanau tua diwedd mis Mai neu ddechreu Mehefin nesaf.

Cafwyd pregethu y nos flaenaf, a thranoeth, hyderir y bydd ol y cyfarfod er daioni. Y brodyr a gymerasant ran yn ngwaith cyhoeddus y cyfarfod oedd ynt y Parchn. M. Roberts, Wm. D. Williams, James Griffiths, L. D. Howell, J. R. Jones, William E. Jones (T. C.) o athrofa Whitesboro, H. E. Williams, D. E. Prichard, a J. R. Griffith.

J. R. GRIFFITH, Ysg.

ANRHEG (DONATION.)

Yr wyf yn teimlo fy rhwymau yn fawr i gyd—mabod yr eglwys a'r ardal, yn hen ac yn ieuanc,

am eu hymwelad caredig yn ein tŷ newydd helaeth a chloes i'r Capel, y flwyddyn hon fel arferol, sef Chwef. 16, ond fod y rhoddion yn helaethach nag arferol. Derbynniasom rhwng arian a rhoddion y swm o \$101 yn ddi draul i ni, a dychon y daw peth i fewn eto. Nis gallaf ar bapwr ac i'w amlygu fy uheimladau diolchgar am y seirioldeb a'r caredigrwydd a ddangoswyd tuag atom fel teulu. Mae y caredigrwydd a dderbyniasom yn cynhesu fy meddwl at yr ardal yn fwy nag erioed, ac yn peri i mi ddymuno bod yn fwy ffyddlon y rhan sydd yn ol o'u gweinidogaeth yn eu myag. Yr ydym wedi bod yn llafurus iawn gyda chladdediogaethau yn y flwyddyn a aeth heibio; gobeithio yr atalia augau ei law yn yr ardaloedd hyn.

Yr eiddoch S. A. WILLIAMS.

ODDIWRTH UN O DDOSBARTHWR Y TRAETHODAU.

Anwyl Frawd Everett.—Bum yn ngwasanaeth Cymdeithas y Traethodau N. Y., er Hydref 1853, yr hyn sydd ychydig dros ddeug mlynedd.

Rhoddais filoedd o Traethodau a dosparthais filoedd lawer o'i llyfrau crefyddol gorau sydd i'w cael yn yr iaith Saesonaeg, a dywed llawer fod Cymdeithas y Traethodau yn argraffu "hufen Duwinyddiaeth y byd."

Nid ydyw cyflog Colporteur yn fawr—eto teimlaf yn ddedwydd yn y gwaith, ystyriaf ei fod yn fraint i mi gael gweithio cyhyd yn Ngwiallan fy Arglwydd mewn maes mor helaeth a chydaf fath arfa ardderchog.

Oddeutu blwyddyn yn ol cefais Donation gan y cyfeillion ger Berlin, yn mha un y dangoswyd caredigrwydd neillduol gan y Cymry a'r Americanaid. Yr ydoedd gweled y tŷ mor llawn yn lloni fy meddwl ac yn rhoddi nerth adnewyddol ynwylf i wneud daioni.

Eleni derbyniasom gestaid o ddillad yn rhodd oddi wrth Foneddigesau y Reform Dutch Church o Harlem, N. Y.

Ystyriwyf ei fod yn anrhydedd i'r Cymry fod un o'u meibion wedi cael y fath rodd mewn gwlad estronol gan bersonau anadnabyddus. Dymunwyf ymddwyn i deilygu y fath rodd. Anfonais llythyr o gydnabyddiaeth iddynt, ac yr ydoedd yn dda genyf gael arllwys fy nheimlad mewn firwd o eiriau diolchgar.

Derbynias llythyr yn ol yn cynwys dau ddolar i dalu am gludiad y dillad o New York i Berlin, a dywedai y Foneddiges Ingraham dros y boneddigesau o Harlem fel y canlyn:

"Nid oeddem yn ystyried ei bod yn iawn i chwi dalu o'ch cyflog fechan am gludiad y dillad.

Bwriadwn eich cofio eto yn y dyfodol; teimlwn ddyddordeb neillduol ynoch chwia'ch teulu yn ol llaw.

Gwyddom eich bod chwi a'ch priod yn gwneud aberth mawr i helaethu teyrnas ein banwyl War-edwr bendigaid; ac os bydd i'r rhoddion hyn gyntro ychydig ar ei blant Ef teimlwn yn ddedwydd, ac os bydd i chwi gyfnewid lle eich preswylfod byddwch sier o'u hybyau."

Mae y caredigrwydd a'r rhoddion hyn yn wehel alw arnaf ymgyffwyno yn fwy llwyr at wasanaeth Cymdeithas y Traethodau yn nghyda dyblu fy niwdrwydd i daenu gwybodaeth o Grist croesoheolledig, a chyhoeddi anchwiliadwy olud gras i drigolion audwyol ein byd ni. Yr eiddoch yn barchus yn nghariad y gwirionedd.

Berlin, Wis.

JOHN A. JONES.

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LICKING, O.

Talfyriad o weithrediadau y cwrdd blynyddol
Ion. 1, 1864.

Cytunwyd ar amrywiol benderfyniadau. Cymradwydd cyfrifon y Trysorydd. Gwnaed y Parch. John Williams yn aelod am ei oes o'r Fam Gymdeithas. Neillduwyd yn swyddogion am y fl. hon—yn Llywydd, y Parch. D. Price; Is-lywyddion, gweinidogion a phregethwyr perthynol i'r gymdeithas hon; Trysorydd, James D. Williams; Ysgrifenydd, John W. Jones. Fod y Trysorydd i safon am Lyfrau fel y byddo galwad am danynt. Cyfrifon y Trysorydd sydd fel y canlyn;

Derbyniadau.

Arian ar law,.....	\$155 10
Llyfrau,.....	71 02
	226 12

Taliadau 1863.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	144 00
Am gludiad llythyrau a llyfrau,.....	1 75
Am lyfrau,.....	7 70
Testament yn rhodd,.....	35
Am lyfrau i'r casglyddion,.....	50
Llyfrau ar law,.....	31 12
Arian ar law,.....	40 70
	\$226 12

SEFYLLFA Y GYMDEITHAS ION. 1, 1864.

Derbyniadau.

Arian ar law,.....	40 70
Llyfrau,.....	31 12
Derbyniwyd gan y Casglyddion o Newark,.....	85 60
Granville,.....	16 20
Saron,.....	8 70
St. Albans,.....	4 00
Harrison,.....	1 35
	\$187 67

Taliadau.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	73 30
Am lyfrau,.....	49 90
Parch. John Williams, <i>Life Member</i> ,.....	30 00

\$153 20

JOHN W. JONES, Ysg.

BEIBL GYMDEITHAS WAUKESHA, WIS.

Cynaliwyd aused ar bymtheg cyfarfod blynyddol Cymdeithas Beibla Waukesha, Wis., yn nghapel Jerusalem, ar yr 22ain o Ionawr, 1864.

Am 10 yn y boren, dechreuwyd drwy ddarlenn yr ail Salm, a gweddio gan S. Howells, yr hwn a ddewiswyd yn llywydd am y dydd yn absenoldeb y Parch. G. Samuel. Profwyd cyfrifon y Trysorydd gan y Prawfyddion a chafwyd hwynt yn gywir.

Dewiswyd yn swyddogion am y flwyddyn Llywydd, S. Howells; Is Lywyddion, Parchn. J. H. Evans, O. Hughes, D. Jenkins, D. Williams, Richard Griffith, D. S. Davies (Ixonix), Mr. H. O. Rowlands a Mr. Thomas Price; Trysorydd, J. M. Jones; Ysgrifenydd, E. Davies; Prawfyddion, H. Elias, D. Jones, a W. Evans; a 26 o gasglyddion.

Penderfynwyd, Fod cais yn cael ei auron drwy yr ysgrifenydd at y Parchu. Griffiths a Davies, Ixonix, i fyned i Emmet a Watertown i ymddiddan a'r brodyr yn y lleoedd hyn, a'u hanog i gydweithio yn fwy ffyddlon ac effeithiol gyd a'r Gymdeithas hon.

Fod y llyfrau i gael eu gwerthu am haner eu gwerth, fel arferol.

Fod yr Ysgrifenydd a'r Trysorydd i gael eu gwneud yn *Life Members* o'r Fam Gymdeithas ar draul y Gymdeithas hon.

Fod y Casglyddion i fyned drwy y gwahanol faesydd, yn yr 2il wythnos yn mis Chwefror, a dwyn eu casgliadau i dŷ y Trysorydd ddydd Llun diweddaf o'r mis hwn, am ddau o'r gloch prydawns.

Fod y cyfarfod blynyddol nesaf i gael ei gynah yn nghapel Jerusalem fel arferol.

Terfynwyd y cyfarfod gan W. Ellis.

Dechreuwyd cyfarfod 2 o'r gloch, diwy ddarlenn rhan o'r 28 o Efyngyl Matthew a gweddio gan R. Rice. Cymerodd y brodyr canlynol ran yn y cyfarfod: Parchu. D. Jenkins, O. Hughes, J. H. Evans, D. McGee Bardwell, a D. Williams.

Sylwyd yn iaf, Fod teimlad dros y Gymdeithas i'w gaulod yn y cyfarfod. Fod diwydrwydd, llafur, ac ymdrech difawr yn y Gymdeithas i gylarfu angen y Fyddin. a'r Llynges, carcharorion rhyfel, a'r bobl o liw, o eiddo y De yn gystal ag eiddo y Gogledd.

Sylwyd yn ail, Fod llawer wedi eu hargyhoeddi yn y fyddin a'r Llynges drwy y Beibl. Fod *Turkey* yn barod i dderbyn y Beibl. Fod digon o beirianau yn awr ar waih i lenwi angen deuddeg can miliwn o bobl. Hefyd fod cymorth ariauol yn angenrheidiol i gario y gwaith yn mlaen.

Sylwyd yn drydedd, Pe buasai llyfr yn arweinydd anffaeledig i ddedwyddwch tymorol y buasai rhuthr cyffredinol gan hen ac ieuanc am ei gael, ond nid yn gymaint felly am y Beibl, er ei fod yn arweinydd anffaeledig i ddedwyddwch trag'wyddol. Na bu achos da erioed heb wrthwynebiadau iddo yn y byd. Fod tiriodeb Rhagluiaeth yn gosod rhwymau arnom i fod yn ddiolchgar, am fod y march coch yn llwyddo i wneud ffordd i'r march gwyn.

Sylwyd yn bedwaredd, Nad yw gwaith y Beibl i aros, hyd nes y byddo holl blant Adda wedi eu goleuo. Mai amcan y Gymdeithas yw rhoi Beibl i bawb, am hynny dylai pawb wneud rhywbeth dros y Genhadaeth, am na all pawb fod yn genhadwyr. Fod lluoedd lawer yn amddifad o'r Beibl yn nhlith trigolion gwledydd Cristionogol mewn enw ar y cyfaudir. Fod yn rhaid i gariad gael ei ymarfer, mewn trefn iddo gynyddu tuedd at Grist.

Fod i ni edrych dros y byd a gweled pwy sydd yn amddifad o'r Beibl, a'i roddi iddynt drwy gariad. Rhoddwyd engraifft o weithrediadau y Gymdeithas yn mhliith morwyr a ruiwyr y De, yn gystal ag yn mhliith eiddo y Gogledd. Rhoddwyd anogaeth i fod yn fwy haelionus y flwyddyn hon nag o'r blaen, am fod yr angen yn cynyddu dros yr holl wlad.

Sylwyd yn olaf, Fod Cymdeithas Beibla Prydain yn 12 mlwydd oed pan anwyd Cymdeithas Beibla America. Ac mai yn Ninas Mawddwy y rhoddwyd genedigaeith i'r Gymdeithas yn mherson Thos. Charles. Fod Beibl yn y drydedd ganrif ar ddeg yn costio £33 6s. 8d., ac mai ceiniog a dimau oedd gwerth diwrnod o waith y pryd hyn, y cymerai flynyddau lawer i ddyn tylawd i yuill digon o arian i brynu Beibl. Mai i'r Arglwydd y mae y Casgliaddion wrth y drysau yn gofyn am help i fyned a'i deyrnas yn mlaen, ac o phalla neb ac yntan yn meddu, fod sylw yn cael ei wneud o hyu gan Dduw.

Galwyd ar yr Ysgrifenydd i ddarllen cyfrifon y Trysorydd y rhai a gymeradwywyd.

Terfynwyd trwy gau, a gweddio gan S. Howells. Ar fod i'r Beibl gael ei dderbyn yn ei yspryd a'i egwyddorion yn mhob man, yw gweddi yr Ysgrifenydd.

CYFRIFON Y TRYSORYDD AM 1864.

Cyfanawm y casgliadau a dderbyniwyd, \$160,11
Arian yn llaw y Trysorydd er y llynedd, 34.53

\$194,64

Taliadau.

Deafonwyd i'r Fam Gym. am lyfrau,.... \$77.47
Yn rhodd,..... 107.53
Talwyd i'r Ysgrifenydd am ei wasanaeth, 5.00
Am foz i gadw y llyfrau,..... 3.00
Am gludo llyfrau o New York,..... 3.70

196 70

Yn ddyledus i'r Trysorydd,..... 2.06

\$194,64

Cyfrif o'r Llyfrau.

Llyfrau ar law ddechreu y fl., gwerth... \$120 88
Rhoddwyd o Feibla yn rhodd, gwerth... 1.70
Derbyniwyd am lyfrau a werthwyd dan bria,..... 39.61
Collwyd drwy eu gwerthu felly,..... 62.77
Llyfrau ar law, gwerth,..... 16.18

\$120,88

Arian yn llaw y Trysorydd,..... \$37,55

Llyfrau a roddwyd ac a werthwyd—Beibla 86,
Testamentau 64. EVAN DAVIES, Ysg.

ANRHEGIAD (DONATION) YN CAEL EI
GYDNABOD.

Gan fod cryn nifer o'm caredigion a'm anrhegwyr penaf a mwyaf haelionus yn Newark a Granville yn derbyn ac yn darllen y "CENHADWR," dymunaf gael cong felchan o hono, i'w cydnabod mewn diolchgarwch cyhoeddus a diragrith am y firwyth hwn o gariad ac ewylls da a ddangosant i'w agataf mewn Donation y flwyddyn hon. Nos

Fercher, Ionawr 27, ymgynullodd tyrfia lawer mwy nac a welwyd erioed o'r blaen gyda y Cymry yn Newark ar y fath amgylchiad, yn Neuadd y Ddinas (City Hall), i ddangos eu cydymdeimlad a ni. Paratowyd digonedd o ymborth, trwy ymdrechion y chwiriwyd caredig yn cael eu cynorthwyo gan Frodyr haelgalon. Cafwyd cymorth hefyd gan y Saeson a'r Trefnyddion Calfinaidd crystal a'r Enwad y perthynwyf iddo, i hilio y bwrdd yn orlawn o drugareddau ac i chwyddo swm y rhodd. Derbyniwyd y noswaith hono a'r dyddian canlynol y swm hardd o \$185.00. Am y fath haelioni anglydmarol dymunaf gydnabod y cyfranwyr oll a diolchgarwch calon. Bydd euwau fy nghymwynaswyr yn Newark a Grauville yn barchus genyf tra byddwyf byw, uid yn unig am y cymorth prydlawn hwn, ond hefyd am gael fy nghyfrif yn deilwng o enill ewylls da pobl sydd ganddynt barch i'r efengyl a'i gweinidogion, ac yn gwneuthur cyfrif mawr o bonynt mewn cariad er mwyn eu gwaith. Nid oes genyf ond dywedwyd wrth bob un o'r cyfranwyr (heb enwi niw o bonynt,) fel y dywedodd y Prophwyd wrth freniu Juda, 2 Chron. 15: 9. "Y mae ar law yr Arglwydd roddi i ti, lawer mwy na hynny." DAVID PRICE, Newark.

COFiantau BYRION.

Mr. Richard Evans, Gomer Hill, Turin.

Richard Evans oedd fab i Evan ac Ann Evans, Nant Hir, Gartbeiniog, plwyf Mallwyd, sir Feirionydd. Ganwyd ef yn y flwyddyn 1818, a threuliodd ei amser yn Nghymru hyd y flwyddyn 1852. Yn ngwanwyn y flwyddyn hono ymfudodd i'r wlad hon, a chartrefodd gyda ei chwaer a'i phriod yn yr ardal hon, ac ymuuodd ag eglwys Nebo. Un o blaut tanguefedd oedd yn mhob man, dim absen am neb, a mynych y dywedai yn y gyfeillach grefyddol nad oedd dim yn talu ei ffordd yn well na chrefydd, ac na fu erioed yn edifar ganddo ymuno â chrefydd. Y 24 o Ragfyr diweddaf yr oedd yn y gyfeillach grefyddol yn od ar bob tro arall. Yn ei fywyd yn ddia yr oedd yn llawenydd i angylion, yn syndod i ddynion. yn ddychryn i ddiafol, ac yn anrhydedd i achos ei Brynwr. Yr oedd fel dyn o ran ei deimlad wedi gadael y ddaear a'i holl betbau, ac yn byw yn awyrgylch gwlad yr heddi.

Ionawr 11, ymaflodd y taneiddew heintiol yn ei droed, ac aeth i fyny i'w glun yn fuan. Yr oedd ei frawd yn nghyfraith yn ymddyddan ag ef yn fynych mewn perthynas i'w gyflwr. Yr oedd yn dweyd ei fod yn cael llawer o gysur oddiwrth ei grefydd, Io yn y nos pan fyddai pawb yn tawel hwno. Nid oedd yn ofni marw. Y 29 o Ionawr ymadawodd y wreiclionen fywiol i dangnefedd. Oladdwyd ef yn Nghladdfa yr Hill a gwynddyddwyd gan y brodyr William D. Roberts a John W. Owens.

Dymunir ar y Fauer a'r Dysgedydd gofnodi hyn er mwyn y tolu.

Mr. Jacob Davies, Pottsville.

Ganwyd y brawd fyddlawu Jacob Davies yn Llanamlet, awydd Forgauwg, yn y fl. 1812. Pan yn 28 oed derbyniwyd ef yn aelod o eglwys Crist gyda yr Annibynwyr yn Bethel, ac yn y fl. 1849, wedi bod yn aelod fyddlawu yn y lle uchod am 9 mlynedd, ymadawodd ef a'i deulu i'r America ac ymsefydlasant ger Minersville, Pa., lle y treuliodd y 15 mlynedd diweddfaf o'i oes. Nid gadael ei grefydd fel llawer a wnaeth wrth ymadael o Gywra, bu byw yn grefyddol, ymdrechgar a fyddlawu hyd y diwedd. Bu yn nodedig o fyddlawu gyda yr ysgol Sabbothol, ac yn athraw ynddi am 15 mlynedd. Teimlir colled a bwlech mawr yn eglwys Crist ar ei ol. Sabboth yr 21 o Chwefror yr oedd yn llon wrth fwrdd y cymundeb gyda ni yn Pottsville, lle yr oedd yn aelod, yn cofio am farwolaeth ein Ceidwad am y tro diweddfaf ar y llawr. Dydd Llun canlynol, eef y 22ain, aeth ef a'i fab i'r gwaith glô yn iach a llon tua 6 o'r gloch y boreu, ac ar eu gwaith yn myned i'r lle yr oeddynt i weithio, eynodd yr hylif tanllyd yn ddu-chwa ddychryllyd nes llauw y lle. Cwmpodd ef i lawr ar ei wyneb ac felly ni loegodd ryw lawer, ond mygodd, mae yn debyg, mewn mynydd. Loegodd ei fab ar ei wyneb, ond ni bu ef ryw lawer gwaeth. Methasant a myned at ei gorff am ddwy awr. Fel hyn y terfynodd ein brawd fyddlawu ei yrfa. Gweinyddwyd ar achlysur y gladd-edigaeth i dorf fawr gan y brodyr Hughes St. Clair, yr ysgrifenydd, a Jones Minersville. Canwyd yn hyfryd gan gantorion ysgolion perthynol i'r ardal oddiwrth y tŷ hyd y gladdfa, tua milldir o ffordd. Claddwyd ef yn y gladdfa newydd berthynol i eglwys Annibynol Minersville. Anerchwyd y dyrfa ar lan y bedd gan Thomas o St. Clair. Gadawodd weddw a chwech o blant i alaru ar ei ol, pa rai sydd oll yn grefyddol ond y ddau ieu-angaf. Coded y Diwygiwr yr uchod er mwyn ei berthynasau yn Nghymra.

M. D. Morgan, Pottsville, Pa.

Mr. Benjamin Thomas, milwr, gynt o Madison Co., N. Y.

Yn Bonnet Carre, yn agos i New Orleans, Medi 24, 1863, bu farw BENJAMIN THOMAS, corporal yn nghwmni F, Catrawd 176. Mab oedd yr ymadawedig i Mr. D. Thomas a'i briod o Madison Co., N. Y., a brawd i'r diweddar Gorporal T. Thomas, yr hwn a fu farw yr haf diweddfaf. Gwel CЕН-НАДВН Ават y flwyddyn ddiweddfaf, tu dal. 245. Mehefin 23, cymerwyd ef a'i gymdeithion yn garcharion gerllaw Brashear City. Nid oedd pan gwbl iach am rai wythnosau cyn hyn, ond pan orfodwyd ef ac eraill i deithio am seith diwrnod i Algiers, drwy wres mawr, ac amryw yn syrthio i lawr yn feirw ar y ffordd, cyfarfu yntau fel y barna ei gyfeillion â'r hyn a derfynodd yn angeu iddo. Cawsant ddod o'r carchar erbyn y 4ydd o Orphenaf, a daethant i Ship Island, lle y buont am bedair wythnos, a daethant oddiyno i Bonnet Carre, lle y

bu gwrthrych y cofiant hwn farw yn y 24 fl. o'i oed, a chladdwyd ef yn y lle hwnw. Oud pan wybu ei rieni am yr amgylchiad, penderfynasant am gael corff eu hanwyl Benjamin adref i'w fro ei hun—dygwyd ef adref mewn arch fetselaidd hardd a chawsant y bodilhad o ood y ddau frawd oedd y ddau filwr i gydorwedd yn y gwely pridd yn ynyl Addoldy y Cynulleidfaoelwyr Cymreig yn Madison. Chwef. 11, ymgasglodd tyrfa lucsog o Gymry ac Americanaid yn nghyd i gydymdeimlo a'r byw ac i ddangos eu parch i goffadwriaeth y marw. Cymerwyd gofal y corff gan y Capten Albert S. Norton a'i gwmpeni, i ba un y perthynai y marw fel milwr. Yn y ty cyn cychwyn i'r Addoldy ac wrth y bedd dygwyd yn mlaen was-anaeth crefyddol gan y Parch. John R. Lewis a'r ysgrifenydd, yna ymadawom gan adael y teulu galarus hwn unwaith yn rhagor mewn tristwch ar dristwch.

JAMES GRIFFITHS.

Mr. Richard Evans, Browntownship, Ohio.

Yn y blynyddoedd hyn yn America mae miloedd o lygaid yn cael eu gwneuthur yn gochion gan wylo, a miloedd o ruddiau yn cael eu gwneuthur yn wlyb gan ddagran. Daeth y newydd yn ddiweddar i Browntownship, awydd Franklin, Ohio, fod Mr. Richard Evans wedi syrthio yn farwol yn yr ymdrechfa ar y Lookout Mountain, yr hon ymladdfa a gymerodd le ar y 24 o fis Tachwedd 1863. Ymunodd Mr. Evans a'r 40fed Ohio Hyd. 12, 1861—yr oedd yn 28 mlwydd oed. Gadawodd ar ei ol wraig a dau o blant bychain. Bu mewn 4 o ymladdfeydd heblaw amryw o ysgarmeision, ond ar y Lookout Mountain efe a golodd ei fywyd. Yr oedd yn filwr calonog, gwrol a fyddlawu, a rhoes ei fywyd i lawr yn achos ei wlad. Pan ddaeth y newydd at ei briod, ei fam a Mr. Johnson ei lydad, yr oeddynt am gael ei gorff adref i'w gladdu yn mhlith ei gyfeillion: felly anfonasant Mr. James Roberts i ymfyn am ei ran farwol, yr hon oedd wedi ei daiaru yn mhlith llawer eraill o'i gyd filwyr. Gan fod Mr. Roberts wedi bod yn filwr ac wedi cael ei glwyfo pan yn ymladd dan y Cadf. McClellan yn Maryland, yr oedd ganddo deimlad digon cryf i fyned i'r daith a daeth yn ol yn llwyddiaenus. Claddwyd Mr. Richard Evans yn Clover Settlement, awydd Franklin, lle mae amryw o'r Cymry a pherthynasau iddo ef yn gorwedd. Darllenwyd a gweddiwyd yn y tŷ cyn cychwyn gan y Parch. Mr. Lawrence (T. C.), ac ar y Sabboth wedi y claddu pregethwyd pregeth Saesoneg ar ei farwolaeth gan un o weinidogion y Wesleyaid, a phregeth Gymraeg gan yr ysgrifenydd ar yr un achlysur yn y Capel yn Browntownship, oddiwrth y testun, "Nid oes neb sydd yn milwrio yn ymrwystro â negeseuau y bywyd hwn." Mae marwolaethu pa ni bynag ai ya sydyn ar faes y frwydr neu yn rhyw le arall, yn dywedyd wrthym am fod yn barod, canys yn yr awr ni thbyiom y daw Mab y dyn.

JOHN H. JONES.

Mr. Evan Phillips, Summit Hill, Swydd Carbon, Pa.

Ganwyd ef yn Cwm Derry, Plwyf yr Eglwys Newydd, swydd Forganwg, D. O., yn mis Hydref 1802. Yn moreu ei oes yr oedd yn lled wyllt ac anystyriol, yn debyg i'w gyfoedion yn yr amser- oedd hyuy. Eto teimlai argyhoeddiadau ar ei feddwl ar brydiau mewn perthynas i'w sefyllfa rhyngddo a Daw.

Yn y flwyddyn 1824, priododd ag un o'r enw Margaret James, merch i David ac Ann James, Carphili, a buont byw yn Pen y Groes, yn agos i Groeswen. Yr oeddynt ill dau yn ddigrefydd y pryd hwnw, ond yn ol yr hanes a welais mewn hen ddyddlyfr oedd ganddo yn yr hwn yr oedd wedi ysgrifenu ychydig hanes o'i fywyd, nid hir y buont heb gael eu hafonyddu gan yr Ysbryd Sanctaidd, fel y daethant i weled eu sefyllfa yn ngwyneb cyfraith y nef, a methu caufod un lle i ffoi nes i faru angau ddg fod i mewn i'r teimlad. Ac yna dangoswyd iddynt gysgod craig yn nydd yr ystorm, a chawsant ddiogelwch, a derbyniwyd hwynt yn aelodau o Eglwys y Groeswen, lle bu- ont yn lled gysurus am yn agos i naw mlynedd. a bu ei wraig yn aelod hardd o eglwys Crist ar y ddaear hyd ei bedd, a gobeithiwn ei bod heddyw uwch cyrhaedd pob storom yn canu ar fryniau anfarwoldeb. Ond am dano ef, yn ol ei ddywed- iad ei hun, aeth allan lawer gwaith i edrych an- awdd y tywydd, ond cafodd ei glwyfo hob tro cyn dyschwelyd. Yn y flwyddyn 1833, daethant drosodd i America. Buont yn aros ychydig yn Patterson, New Jersey, ac wedi hyny daethant i gylchoedd gweithiau glô Pennsylvana, sef Beaver Meadows a'r Old Mines, Summit Hill, lle buont yn treulio rhan olaf eu hoes yn dra chysurus. Bu hwynt yn troi mewn cylch pwysig yn y lle uchod, fel swyddwr o dan y Lehigh Company, ac yn cael ei barchu yn fawr gan bob cenedl yn y lle. Ond gwelodd lawer o ofidiau yn yr hen fyd hwn. Er y cyfan rhoddodd ddyseidiaeth dda i'w blant, fel ag yr oeddynt yn rhagori yn mhell ar blant y Cymry yn y lle, a phan oedd rhai o honynt wedi cyrhaedd sefyllfa lled uchel ac yn obeithiol iawn, galwodd angau heibio iddynt, a gwelodd eu claddu. Yr oedd hyn yn ergyd trwm i'r tad a'r fam, a gwel- odd hefyd gladdu ei anwyf briod, yr hon a gafodd flynyddau lawer o afiechyd, a chafodd golled fawr ar ei hol. Nid oedd neb ganddo i drin ei dŷ ond un ferch fechan, yr hon oedd yn dra ieuanc i hyny. Ac wedi peth amser priododd yr ail waith ag un o'r enw Martha Llewellyn, ac nid hir y bu byw gyda hi cyn i angau alw heibio iddo. Ni chafodd ond cystudd byr. Barna rhai mai dechreuad ei ddolur oedd y newydd trwmgalon ddaeth i'w glustiau un diwrnod fod ei fab, D. J. Phillips, wedi cael ei ladd ar faes y frwydr, yr hwn oedd mewn parch mawr yn y fyddin fel swyddog milwrol. Bu ei dad farw yn mhen oddeutu pythefnos wedi olywed y newydd, sef Rhag. 26, 1863, o glefyd y galon, yn 61 ml. oed, gan adael priod a merch

ieusac heb dad na mam i ofalu am dani, a phlant eraill mewn galar ar ei ol. Gweuiyddwyd yn y gladdedigaeith gan y Parch. Mr. White.

EVAN E. JONES.

Mrs. Jane Jones, guraig Mr. Robert T. Jones, Farmersville, Swydd Cattaraugus, N. Y., yr hon a fu farw Chwefror 27, 1868.

Dywed y Beibl sanctaidd fod coffadwriaeth y cyfiawn yn fuedigedig, ac os caf ryw gongl fechau o'r CENHADWR i wneud hyn bydd yn dda genyf. Amcan blaenaf perthynasau yr ymadawedig oedd bod i'r Parch. C. Jones, Dolgellau, wneud hyn. I'r dyben hwnw mi ddanfonais y defnyddiau dros y môr er ya mwy na blwyddyn, a dysgwylaisom am weled yr hanes yn y Dysgedydd, ond yn gwbl ofer hyd yn hyn, fel y gellid drachefu ei osod yn y CENHADWR.

Cyrhaeddodd Mrs. Jones yr oedran teg o 77 ml. Bu yn briod dros 48 o flynyddau. Bu iddi 6 o blant, tri o ba rai sydd yn y wlad hon, a thri yn Nghymru. Bu am 45 mlynedd yn arddel crefydd. Bu fyw 63 ml. yn Nghymru, a 13 yn America. Yr oedd hi a'i phriod yn byw yn Tyddyn y Gareg yn agos i Ddolgellau cyn iddynt ymfudo i'r wlad hon yn y fl 1849. Heb fod ynfaith hwy a ddaeth- ant yn y blaen i Swydd Cattaraugus, ac yn mhen ychydig flynyddau ymsefydlasant gan brynu tydd- yn yn mhlwyf Farmersville. Ar y cyfryw amser yr oedd yr ysgrifenydd yn dwyn perthynas ag eglwys Carmel, plwyf Freedom, Cattaraugus, ac yn cynnal moddion crefyddol yn y gymydogaeith lle yr oedd yn byw, er nad oedd neb ond ef a'i briod ac un neu ddwy eraill yn perthynu i'r achos Cy- nulleidfaol yn y gymydogaeith hono ar y cyfryw amser, a bu dyfodiad Robert Jones a'i deulu yn gryfhad mawr i'r achos gwan, gan eu bod wedi prynu tyddyn ac arno dŷ mwy na'r cyffredin. Agorasant hwy, fel teulu Obededom, eu drws i ollwng i mewn arch Daw, a chan ei fod yn lle cyfleus ar amryw ystyriaethau, yno yr arosodd hyd y dydd heddyw, a daeth yr achos yn ei fluen yn ddymunol, a gwelwyd yno wedi hyny eglwys a saith a deugain o aelodau yn y lle. Yn eu plith gwuaeth Mrs. Jones ei rhan yn dila gyda yr ac'os a chafodd brofi gwirionedd yr addewid, "A dyffri- hao, dyfrheir yntau hefyd." "Ofui Daw a chilio oddiwrth ddrygion," oedd un o brif bynodion ei bywyd crefyddol. Ni welwyd mo honi o ran ei phrosiad yn hyderus ac yn ofoledus, ond bob amser yn isel ac yn ofnus. Ond er mai rhyfelwr eiddil ar faes y frwydr ydyw ofn, eto y mae yn wylledydd da iawn wrth y porth. Aeth yr hen chwaer hon drwy ei thaith grefyddol heb wneud un olwyf i'r achos, a bu farw a'r wawr yn myned yn olenach olenach ar ei henaidd, fel yr oedd yn myned i lawr i'r glyn.

Dydd ei chladdedigaeith ymgynullodd tyrfa lios- og i dalu iddi y gymwynas olaf, a dechreuwyd y moddion cyhoeddus gan y brawd John R. Jones, a phregethodd y Parch. J. P. Harris yn Saesoneg

a'r ysgrifenydd yn Gymraeg; ac awd a'i gweddillion i orphwys i'r gladdfu sydd ar dyddyn H. H. Jones, yaw. ac ymadawsom gan ei gadael o ran ei chorff yn ymyl gweddillion amryw o'i chyfeillesau ag oedd ychydig fynyddau yn ol, gredwn, gwedi ei rhagflaenu i'r dedwydd drigfanau. Ac hefyd teimlem fod bwlch wedi ei wneud gan angau yn y gymydogaeith, yr eglwys a'r tenlu nad oes fawr tebygolrwydd y caiff fyth ei lenwi i fyny; ac er fod blwyddyn gwedi myned heibio oddiar pan gymerodd yr amgylchiad galarus le, y mae ei phriod a'i phlant yn debyg o dreulio gweddill eu hoes mewn modd galarus a hiraethlon yn eu hymddi-fadrwydd o'i gwasanaeth a'i charedigrwydd.

Utica.

JAMES GRIFFITHS.

AT ADEILADU CAPEL YN MAHONEY CITY, PA.

BARCUS FRAWD,—Dymunaf arnoch i gyhoeddi yr ychydig linellau a ganlyn yn y CENHADWR, er boddolurwydd i lawer o'u cydgonedl barchus mewn gwahanol ardaloedd. Yr ydym ni, fel ychydig o frodyr a chwiorydd yn y lle newydd yma, wedi baruu yn ddoeth i dreio adeiladu capel Annibynol yma y Spring hou, ac y mae yr Arglwydd yn ein llwyddo yn ein hymdrech yn fawr hyd yn bresenol, trwy agor calonau dynion i'n cynorthwyo. Yr ydym wedi cael y tir yn rhad gan Mri. Kear & Paterson, percheunogion, ac yr ydym wedi pennodi tri o honom i fyued i'r maes i gasglu. Y mae Mr. David Nicholas wedi dychwelyd ar ol bod yn ymweld a gwahanol ardaloedd yn Luzerne County, ac yr ydym wedi bod yn edrych dros ei gyfrifon, y rhai sydd fel y canlyn:

Providence, ...	\$36.75
Trwy law Morgan Bowen, Scranton, 11,00	
Trwy law P. Williams, ...	3.25
Cyfanawm, ...	30.80
Hyde Park, ...	38.37
Pittston, ...	78.65
Hampton Mines, ...	13.30
Bellevue, ...	12.10
Oliphant & Dixon, ...	19.72
Dundaff, ...	24.85
Plymouth, ...	25.35
Six Sheery, ...	6.50
Bloomsburg, ...	26.73
Danville & Frosty Valley, ...	65.20

Y Cyfanawm, ...

\$378.32

Yr ydym fel eglwys fechan yn teimlo yn ddi-olohgar iawn i bawb am eu caredigrwydd yn ein cynorthwyo i gael tŷ i addoli y gwir a'r bywiol Dduw ynddo, a gobeithio y cawn ni a hwythau ei adnabod yn rhan i'n hanfarwol eneidiau. Ydwyf dros yr eglwys,

JOHN MORGAN, Ysg.

ANRHEGION I'R MILWYR CLWYFEDIG YN YR YSBYTTAL.

Ffurfiwyd cymdeithas yn Remsen er parotoi arthyglau i gysuro ein milwyr clwyfus, yn Rhagfyr diweddaf, cynwysedig o 12 i 15 o aelodau, aef

merched a gwragedd, pa rai oedd i gyfarfod ar brydnawn a hwyr un dydd o bob wythnos. Cae-glwyd arian i gael defnyddiau, heblaw gan yr aelodau eu hunain, gan rai o'r aelodau o dŷ i dŷ yn y cwmmpaoedd hyn. Gwnaed casgliadau befyd yn y capelydd o amgylch—ond rhy fychaiu oedd y casgliadau hyn i'r fath achos. Ond yr un pryd yr oedd yn dda eu cael. Yr oedd yr arian dros \$82, a phethau eraill a gyfranwyd a chwyddodd gynwys y baril a anfonwyd i \$93.76, heb roddi dim pris ar y gwaith a'r llatur a gymerwyd gan yr aelodau.

Cynwys y baril ydoedd—14 pair of woolen drawers, 16 woolen shirts, 9 cotton shirts, 6 delaine dressing gowns, 7 calico dressing gowns, 6 pair of woolen socks, 1 jug 2½ gallons wine, 1 package of dried berries, 13½ lbs dried apples, 2 papers corn starch. Anfonwyd y baril i Utica yr 11 o Chwefror, ac o Utica i Cooper Union, No. 10 3rd Avenue, New York. Derbyniwyd cydnabyddiaeth o'u derbyniad yn nghyd a diolcligarwch mawr am dan-ynt, gan Miss S. A. Griffiths, Ysgrifenydd y Gym., oddiwrth Mrs. W. D. Hamlin, Utica. Ac o New York oddiwrth Mrs. Dokemieux. Daeth yr anrhegion hyn o gylch lled eang, ond nid ydynt yn dangos yn agos yr ysbryd gwladgarol ag sydd i'w weled yn y Donation i'r weddw gartrefol, yr hyn a brawf yr hen air yn wir, "Allau o olwg. allan o feddwl." Ac er fod y cyfan yn nghyd yn dangos fod Remsen a'i humgylchoedd wedi gwneud yn lled dda, a da y teimlir oddiwrtho gan lawer, ac a gynyrcha fawr i Dduw a da i ddynion, er hysp mae yn y pentref a'r amgylchoedd lawer, a llawer o bobl gyfoethog, nad oes o'u heiddo gymaint a'r rhodd leiaf yn yr anrhegion hyn. Mae y gymdeithas yn awr yn gwbl allan o foddion i wneud dim yn rhagor, yn barod i dderbyn unrhyw anrheg at y dyfodol.

Yr wyf yn aifon hyn yn Gymraeg dros swyddogion y Gymdeithas, Miss Mary Griffiths, Llywydd, a Miss S. A. Griffiths, Ysgrifenydd.

MORRIS ROBERTS.

GAIR O GYSUR AT BERTHYNASAU MEWN GALAR.

MR. GOL.—Ysgrifenuis y llinellau canlynol at weddw ac amddifaid Mr. Jacob Davies, ewythr i mi, yr hwn a gollodd ei fywyd yn ddiaymwith mewn tanchwa, Chwef. 22, yn Minersville, Pa. Nid oedd genyf y bwriad lleiaf wrth eu hysgrifenu i'w hanfon i'r cyhoedd, ond wedi edrych drostynt a'u darllen i eraill, cofais anogaeth gref i'w cyhoeddi yn y CENHADWR, gyda'r gobaith iddynt fod o ryw les i eraill.

Anwyl berthynasau galarus.—Mae y newydd pruddaidd wedi cyrhaedd ein clustiau ni yma. Och mor siomedig yw pethau y ddaear. "Dyn a aned i flinder fel yr eheda y wreichionen i fyny." Buasai yn dda genyf gael bod yna i gydymdeimio â chwi yn eich galar mawr a'ch trallod trwm. Mae fy meddwl yn ymrithio trwy yr amgylchiadau gofidus yn aml. Mae yn galed i feddwl am y ddamwain ddychrynlyd—am y perygl y bu Tho-

mas ynddo—am ei auwyl dad yn nghrafangau angau—am ei symudiad mor ddiawmwrth i'r eilfyd mawr—am hebryngiad ei gorff atoch chwithau—am ei gladdedigaeth—ac am archollion eich calonau, ocheneidiau eich hiraeth a dagrau eich tristwch. Ydyw, y mae amgylchiadau fel hyn yn galed ac anhawdd eu dwyn. Ond eto, nid gwiw i ni rwgach na rhoi dim yn ynyd yn erbyn trefniadau doeth y Nefoedd. “Yr Arglwydd a roddodd, a'r Arglwydd a gymerodd ymaith.” Gweddiwch am lawer o amynedd, fel y galloch gyda Job dduwiol, ddweyd y rhan olaf o'r adnod, “*Bendigedig fyddo enw yr Arglwydd.*”

Byddai yn dda genyf allu ysgrifenu rhywbeth er eich cysuro yn eich hiraeth chwerw. Mae y tywyllwch sydd yn y cwmwl ofnadwy hwn, yn ymddangos fel y fagddu i chwi yn awr: eto, hwyrach fod iddo ochr arall—ochr ag ychydig o oleuni ynddi. Gallai fod yn fuddiol i chwi ystyried y pethau canlynol:—

1. Fod ystormydd i'w dysgwyl yn y bywyd hwn. Priodol iawn y cydmerir mynediad dyn trwy y fuchedd hon, i forduith dros donau aruthrol yr eigion mawr. Y mae croeswyntoedd yn sicr o godi yma. “Dyn a aned o wraig sydd fyr o ddyddiau, a llawn o helbul.” “Aml drallodau a gaiff y cyfiawn.” “Yn y byd gorthrymder a gewch.” Gwlad y cystudd mawr y gelwir hon gan deulu y nefoedd. Nid yw gras yn attal yr ystormydd, ond daw a Obaptain mawr yr iachawdwr i'r bwrdd, i ofalu am danom yn eu canol. Nid oedd presenoldeb Crist gyda'r dysgylion ar fôr Galilea, yn fuddion i gadw y dymhestr rhag cwti, ond bu yn lloches ddiogel iddynt hwy ynddi. Cofiwch am yr “OND” fendigedig sydd gyda'r trallodau a'r gorthrymderau, yn molyau y cwbl, yn nghwpan y duwiol a dysgylion Iesu, “*OND yr Arglwydd a'i gwared ef oddiwrthynt oll.*” “*OND cymerwch gysur, Myfi a orchfygiai y byd.*” Dyma ddiagon i bereiddio holl ddyfroedd Marah, yn nghwpaneidiau y bywyd hwn.

2. Ystyriwch fod angau i gyfarfod a phawb o honom ryw bryd, yn rhyw le, ac mewn rhyw dduil neu gilydd. Dyma osodiad y Nefoedd. Nis gellir ei ochei. Mae yr holl genedlacthau, o'n blaen ni, wedi gorfod plygu iddo. Mae mor sicr a chysu yn ei weithrediad a deddfau ysgogiad yr haul a'r lleuad, rheolau dirwyniad y tymhorau ac ordinhadau dydd a nos. A deued angau fel y delo, y mae yn sicr o ddwyn rhyw dymhestr o dristwch, a hiraeth, a galar, i fynwesau perthynasau agosaf a chyfeillion anwyliat y trengedig. Mae cyfielyb i'r byn a ddygwyddodd i chwi y tro hwn wedi cyfarfod ag eraill, filoedd o weithiau o'r blaen. Gwna felly a miloedd eto. Daw yn agosach at bob un o honom yn y man. Caiff pob un o honom, yn ei dro, fyned dan ddwyllaw oerion angau. Llefwn am barodrwydd yn awr. “Am hyny byddwch chwithau barod.”

3. Mae yn gysur i chwi gusio, er cyuddrwyg ydyw yu breseuol, y gallasai fod yu waeth. Yn

nganol ystormydd rhaglunuaeth, onid yw yn gysur i ni gusio, mai ein Tad sydd wrth y llyw. Y mae genych chwi brawf o hyny yn awr. Mae yn debyg ei bod yn llawer mwy o ryfeddod fod Thomas, eich mab, yn fyw, na phe buasai wedi ei gymeryd ymaith, gyda ei auwyl dad. Buasai hyny yn ychwanegu eich trallod, eich hiraeth a'ch amddifadrwydd yn fawr iawn. Dysg y Beibl i ni fod yr Arglwydd, weithiau, yn goddef cystuddiau i ymweled a theuluoedd a chenhedloedd: “Eto Efe a iosturia, yn ol amler ei drugareddau, canys nid o'i fodd y blina efe, nac y cystuddia blaut dynion.” Pan yn gwlawio barnedigaethau ar y ddaear, nid yn aml y maent yn disgyn mewn un gawod gyffredinol ar ben yr holl genhedloedd. Pan yn gyru cenhedlaeth oddiar wyneb y ddaear, nid ydyw yn dwyn hyny i beu mewn un mis; a phan yn symud teulu i'r fynwent i orwedd, anfynech iawn yr hebryngir hwynt yno ar nnewaith ac yn yr un dydd. Y mae hyn yn drugaredd weithfawr iawn. Gellwch chwithau, gyda llawau eraill o deulu galar, yn breseuol, ymgysuro yu yr Arglwydd, a diolch iddo am na buasai y dymhestr wedi disgyn yu fwy cyfiawn arnoch a gwneuthur mwy o aurhaith yn eich mysg.

4. Y mae genym seilian digonol i gredu fod y cyfnewidiad sydd yn cymeryd lle yn sefyllfa y saint ar eu marwolaeth, er gwell tragwyddol iddynt hwy. Gwn fod fy auwyl ewythr wedi rhoddi pwys ei enaid ar baeddiant drud y Cyfryngwr mawr, er ys llawer o flynyddoedd. Credwyf hefyd ei fod wedi dal dechreuad ei hyder yn sicr hyd y diwedd. Tybiwyf fy mod yu ei weled yn myned i mewn i “Gymanfa a chynulleidfia y rhai cyntaf-anedig, at fyrddiwn o angelion,” ac “at yabrydion y cyfiawn y rhai a berffeithiwyd.” “Ac at Iesu, Cyfryngwr y Testament newydd, a gwared y taenelliaid.” O gyfarfud dedwydd a golyga ogoneddus! Cofiwch mai “Gwerthfawr yn ngolwg yr Arglwydd yw marwolaeth ei saint ef.” Dyma pryd y mae yn cael y cyfneudra bwriadedig, i'w harwain i mewn i'w baradwys brydferthaf, i reu ei etifeddiaeth werthfawrocaf iddynt, a'u coronni a'i ogoniant uchaf. Am hyny, “Gwyn eu byd y meirw y rhai sydd yn marw yn yr Arglwydd.” Ystyriwch fod y pethau hyn wedi eu datguddio i ni, yn nghyd a dull gogoneddus adgyfodiad gwell y rhai a hunasant yn yr Iesu, fel “Na thristaoch megys eraill, y rhai nid oes ganddynt obaith.”

5. Ceisiwch ymhyfrydu yn y sicrwydd triphlyg sydd genych:—yn gyntaf mai eich Tad sydd wrth y llyw. Os ydyw ei ffordd yn y môr, y mae yn iawn. Mae yn rhy ddoeth i gyfeiliorni yu un o'i ffyrdd. Y mae wedi llywio y greadigaeth yn y modd goreu, trwy yr oesau: bychan ydyw eich amgylchiadau chwi a minau iddo i'w rheoli. Diolchwn ein bod yn ei law fawr, dynar a doeth. Yn ail, y try y cwbl allan er eich lles yn y diwedd. “Canys ni a wyddom fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn ceru Duw.” Ac yn drydydd, fod addewidion mawr iawn a gwerth-

awr genych eto i bwysu arnynt. Os ydych wedi myned yn weddw unig, y mae Daw wedi dyfod yn Faruwr i chwi yn awr, mewn ystyr nad oedd o'r blaen. Os yw y plant yn amddiffaid, y mae Brenia y nefoedd yn 'Dad iddynt mewn modd mwy uelliduoel na phan oedd eu tad naturiol yn fyw. Ymgysurwch yn y meddwl fod sylw y nefoedd yn fwy arbenig arnoch yn awr. "A galw arnaf fi yn nydd trallod, mi a'th waredaf, a thi a'm gogoueddi." Dyna addewid i chwi yn fwy o werth na'r byd. Mae mensesydd yr Ysgrifthyrau yn llawn o ffynonau yr iechydwrriaeth, deuwlch chwihau iddynt yn aml i dynu dyfroedd eich cyssurou a'ch gurfoledd. Yr eiddoch mewn cydymdeimlad galerna. THOMAS W. DAVIES.

Youngstown, Mawrth 15, 1864.

Erportha yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. RICHARDS' MINES, J. N.

Perthyna i'r ysgol hon Arolygydd, Ysgrifenydd, ac 8 o athrawon. Rhif yr ysgolheigion tua 55. Llyfrgell yn cynwys tua 300 o gyfrolau dewisol. Yr ydym yn defnyddio Llyfr Hymnau cyhoeddedig gan y S. S. Union a'r Llyfr Tonau gan yr un Gymdeithas a elwir Yr Hosaunah, yr hwn sydd wedi ei gasglu gan un o ein cydwladwyr talentog, sef Edward Roberts, New York.

J. R. JENKINS, Arolygydd.

Y. S. COLUMBIA, PA.

Yr ydym yn llawerhau wrth ganfod o fi i fi a'r air yn fyr oddiwrth yr ysgolion Sabbothol yn eiddoedd ein cenedl. Taffwn ninas ein halling am y waith gyntaf i'r Drysorfa. Y llafur am y 3 mis o Orphenaf i Medi 1863 oedd 10 o bennodau, 16 o Salmau, 65 o adnodau.

Dy fendith dyro, Arglwydd glân,
I'r ysgol hon yn ddiwahân,
Sancteiddia ein calonau oll.
I gadw 'th gyfraith yn ddigoll.

J. D. JONES, Ysg.

Y. S. MINERAL RIDGE, OHIO.

Llafur y chwarter diweddf, sef o 15 o Dachwedd hyd y 14 o Chwefror sydd fel hyn: Pennodau 15; Salmau, 29; Adnodau, 558. Rhifedi yr ysgol o 75 i 85. Gwneir ymdrech mawr i ddarllen yn gywir, ac i chwilio yr Ysgrifthyrau.

Boed llwydd i'r ysgolion Sabbothol
I wneuthur i filoedd lawr les,
Bendithier yr ie'nctyd sy'n dygus
I'w tynu at lesu yn nes,
Mewn manau mae rhai 'n yn cynyddu
A mawr yw'r addysgu sy'n bod,
Dan faner yr Oen fu dan hoelion
Bo'r ie'nctyd yn dirion yn d'od.

G. LEWIS.

Y. S. LAWRENCE ST., CINCINNATI, OHIO.

Cynwys ein hygol o 70 i 80 o rif. 9 o athrawon a 2 athrawes, arolygydd ac ysgrifenydd. Adroddwyd yu y chwe' mis hyd ddiwedd Rhagfyr, 294 o bennodau, 8,212 o adnodau. Yn mysg y dusbeirh ieuengaf yu beuaf y bu y llafur mawr hwn, yr hyu

a adlewyrcha gryn fri arnynt a'r rhai a lafurasant gyda hwy, yn mysg pa rai y mae Mr. David Howell, (sef un o'r llu o Lanbrynmair), Mr. John R. Powell, mab y Parch. R. Powell, Troedrhiwdalar Miss Esther Davies, merch y diweddar Barch. Mr. Davies, Taihirion, ac wyres y Parch. S. Griffiths, Horeb, a Miss Elizabeth Griffiths, merch y diweddar Wm. Griffiths ac wyres arall i'r ben bererin o Horeb. Ouid yw hyn yu fwy nac awgrymu mai y rhai a ddygwyd i fyny dan addysgiadau crefyddol oren ydyw y parotaf a'r cymwysaf i addysgu eraill yn ngwahanol gylchoedd Seion. Darllenwyd llythyr Paul at y Rhufeiniaid—chwiliwyd ei egwyddorion, cyfnewidiwyd golygiadau, ac etifeddwyd syniadau newyddion mwy atuchel a difrifddwys. Felly gallwn ddweyd ein bod wedi ein planu o'r wiawydden oren, mewn bryn tra ffrwythlawn. Llwyddied yr Ysgol Sabbothol, nid i ddyga llythyreniaeth a sillebiaeth ac acenu yn addas yn unig (yr hyn nid yw ond prin yn briodol ar y Sabboth) ond i gywirio y farn a ddygwyd yr ewyllys. Cin. Chwef. 15, 1864. STEPHEN RICHARDS.

Y. S. GOMER HILL, TURIN, N. Y.

Ychydig o hanes ein hygol Sabbothol ar Fryn Gomer, y waith gyntaf yn ein hoes. Dechreuodd Ebrill 21, 1861, a dyma hi yn parhau mewn bod hyd Mawrth 6, yu y fl. 1864. Ei rhifedi sydd o 10 i 26. Llafur yr ysgol sydd fel y caulyn; Adroddwyd o bennodau 515, yn cynwys 3489 o adnodau. Adroddir y Gorchymynion a Rhodd Mam. A gresyn ei bod yn cael ei nychu gan ei deiliaid ei hun. JOHN W. OWENS, Ysg.

GANWYD.

Ion 29, 1864, yn Walnut Hills, ger Cincinnati, O., THEODORE THOMAS, mab i Mr. Henry Williams ac Elizabeth ei briod. Mae Mrs. Williams yn chwaer i Mrs. Stephen Richards, Cincinnati, Ohio.

Ion 24, yn Camptonville, Cal., mab i Mr. Wm. E. Rowlands a'i briod, a gelwir ef WILLIAM.

PRIODWYD.

Rhag. 22, 1863, yn ardal Nebo, sir Gallia, O., yn nhy tad y briodasferch. gan y Parch. Evan Davies. Mr. EVAN D. JONES a Miss ELIZABETH GRIFFITHS, y ddau o'r ardal uchod. J. L. DAVIES.

Ion 21, 1864, gan y Parch. R. H. Williams, Mr. HOPKIN J. THOMAS a Miss MARY HUGHES, yn nhy ei thad Mr. Edward Hughes, Penn Township, Pa.

Ion 28, gan yr un. yn Pittsburgh, Pa., Mr. JAMES CHARLTON a Miss ANN DAVIES, y ddau o Birmingham.

Ion 27 yn Addoldy y Cynulleidfaoion, Newark, O., yn mhresenoldeb cynulleidfia fawr o gyfeillion, gan y Parch. D. Price, Gweinidog, Mr. EDWARD JONES, milwr, o gwmni C, catrawd 27, Ohio, a Miss ANN EVANS, Newark. Yr oedd y priodfab wedi all-gyfrestru, a dychwelodd gyda'i gydwrionaid i dir y gelyn.

O'r Fyddin yn ddyn gwirfoddol, Edward
Ddaeth adref yn siroli,
Gwnaed ef a'i Ann wahanol,
Yn un cyn myned yn ol.
Prysedd deued y dydd
I'w gweled gyda 'n gilydd
Yn rhodio mewn anrhydedd,
A gwir barch hyd gaerua'r bedd,
Y rhyfel ddirfawr hefyd,
Ddolo i ben, ddiwydd byd,

Dyger i drancedigaeth
Elynon cwynion y caeth,
Fel bo'r wlad yn gariadol,
Mewn Undeb, a neb yn ol.
Bydd enwau ein byddinoedd
A'r Gad dros byth byth ar goedd.
"A doniau clir daena'u ddiol
I oesau daear isod." DEWI DINORWIG.

Chwef. 24, gan y Parch. Daniel Rowlands, yn nhŷ Mr. Robert Evans, tad y briodasferch, Mr. OWEN F. JONES, o Waterville, Oneida Co., N. Y., a Miss CATHARINE EVANS, o Nelson, Madison, Co., N. Y.

Gwae yr unig medd y doethddyn
Hefyd gwell yw dau nag un,
Blin er pob peth gyflwr pob-dyn
Nes cael tirion wrraig i'w drin.

Chwef. 24, yn Hyde Park, Pa., gan y Parch. E. B. Evans, Mr. EDWARD W. SMITH, 52 gatrawd, Morris Island, a Miss ELIZABETH DAWSON, Scranton.

Mawrth 10, gan yr un, Mr. DAVID D. DAVIES, a Miss HANNAH SAMUEL, y ddau o Providence, Pa.

Mawrth 10, gan yr un, Mr. BENJAMIN EDWARDS, a Miss ANNE MORGAN, y ddau o Providence.

Mawrth 10, gan yr un gweinidog, Mr. REES JONES a Mrs. MARGARET POWELL, y ddau o Hyde Park.

Nos Iau, Chwef. 27, yn Delaware, O., gan, ac yn nhŷ Prof. Williams, Mr. EVAN E. JONES (Dilledydd) a Miss MAGGIE EDWARDS—y ddau o Delaware.

Yr Hwn a ordeiniodd y stâd briodasol,
Fendithio y ddau a gwylltiwyd yn unol
A'u llwyddo'm mbo ystyr, tymborol, ysprydol,
Achubo'n heneidiau i fywyd tragwyddol.—DAN.

Mawrth 3, yn Remsen, Oneida Co., N. Y., yn ei dŷ ei hun, gan y Parch. Owen F. Parry, Mr. WILLIAM T. JONES a Miss ELIZABETH THOMAS, y ddau o Remsen.

Mawrth 2, yn Utica, gan y Parch. J. Edred Jones, Mr. THOMAS EVANS o Schuyler a Miss MARGARET J. EVANS, o Utica.

Mawrth 10, yn Whitesboro, N. Y., yn anedd D. Davies, ysw., gan y Parch. E. W. Jones, ROBERT A. JONES, ysw., a Miss MARY A. JONES, o N. Y. Mills.

Mawrth 3, yn Ma. cy, yn nhŷ Mr. C. Williams, tad y briodasferch, gan y Parch. L. D. Howell, Utica, Mr. HUGH R. EVANS a Miss JANE ANN WILLIAMS, o ddau o Marcy.

Mawrth 17, yn Utica, gan yr un gweinidog, yn ei dŷ ei hun, Wm. W. JAMES, ysw., a Miss ELLER GRIFITHS, y ddau o Jameville ger Middle Grand Ile, awydd Washington, E. N.

Mawrth 8, yn Danville, gan y Parch. John B. Cook, yn ei dŷ ei hun, Mr. JOHN ROBERTS a Miss MARGARET WATKINS, y ddau o Danville, Pa.

Mawrth 9, yn ninas Milwaukee, Wis., gan y Parch. G. Griffiths, Mr. MORRIS E. DAVIES, Mount Pleasant, a Miss MARY E. EVANS, unig ferch y Parch. R. T. EVANS, gynt o Prospect, N. Y., ond yn awr o Racine, Wis.

Mawrth 10 yn Marcy, gan y Parch. J. R. Griffith, Mr. JOHN C. DAVIES a Miss MARGARET LEWIS, y ddau o Plainfield, Olsego Co., N. Y.

Mawrth 16, yn anedd Mr. Isaac Cunney, Prospect, N. Y., tad y briodasferch, gan y Parch. R. Everett, D. D., HARVEY E. GREEN, ysw., a Miss ELIZABETH J. CUNNEY, y ddau o Trenton, N. Y.

Mawrth 4, gan y Parch. Morris Roberts, yn ei dŷ yn Remsen, Mr. THOMAS M. JONES a Mrs. ANN THATCHER, y ddau o blwyf Remsen.

Mawrth 23, gan y Parch. Edward Davies o Waterville, yn ughapel Bethel, Mr. JOHN T. PRITCHARD, o Boonville, a Miss CATHARINE OWEN o ger Bethel, glwyf Remsen.

Ar yr un dydd, ac yn yr un lle, a chan yr un gweinidog, Dr A. E. VANVOORHIS, o Ava, a Miss JANE ANN OWEN o ger Bethel, plwyf Remsen.

Mawrth 22, yn Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. ROBERT MEREDITH a Mrs. ELIZABETH HOPKINS, y ddau o Branch Dale, ger Minersville.

Chwef. 11, gan y Parch. D. Kuowles, yn nhŷ rhieni

y briodasferch, Mr. EDWARD J. DAVIES a Miss ANN MORGAN, Long Creek, Iowa.

Mawrth 16, yn anedd H. H. Evans, ysw., yn Holland Patent, gan y Parch. A. H. Corliss, Mr. JOHN A. THOMAS, o Marcy, a Miss KATE RICHARDS, o'r lle cyntaf.

BU FARW,

Rheg. 9, 1863, yn Cleveland, Le Sueur Co., Minn. o'r typhoid fever, Mr. THOMAS W. JONES, yn 49 ml. oed. Ganwyd ei yn Pwll Coch, Amlwch, Môn, Tach. 12, 1815. Unodd mewn priodas a Miss Mary Jones yn awr 44 Feirionydd tua'r fl. 1835. Bu iddynt 11 o blant. Ymfudodd y teulu i'r wlad hon yn 1843. Buont yn byw yn swydd Lewis, N. Y., wedi hynny yn Steuben, ens yn Carbondale a thrachefu yn Pittston, Pa., ac yn 1846 daethant i'r dalaseth hon. Yr oedd wedi uno a chrefydd gyda'r T. W., yn Pen Nebo Meirionedd, a glynodd yn ei broffes hyd angau. Claddwyd ef yn Bethus, a gweinyddwyd yn y gladdigaeth gan ysgriflenydd a'r Pa. ch. G. Jones, (Esiab 3: 10, 11 a'r Sam 37: 37) ALEXANDER MONTGOMERY.

Ion. 4, 1864, yn yr un lle, o'r congestive chills, Mrs. MARY JONES, gwraig y diweddar Thos. W. Jones (a enwyd uchod) yn 47 ml. oed. Yr oedd wedi uno a chrefydd Mab Daw gyda'r T. W., yn 16 ml. oed, ac wedi para hyd ei hangau yn ei phroffes grefyddol. Yr oedd y ddau yn mwynhau cyseuron yr efengyl yn eu cystudd olaf. Dranoeth ar ol ei gladdigaeth ef y cymerwyd hi yn glaf—ni marwolaeth oedd sydyn ac annysgwyladwy. Gweinyddwyd yn ei chladdigaeth oddiwrth Ion 11: 25. 26. gan A. M. Dymunir ar y Drych a'r Eurgrawn Wesleyaidd gofnodi y ddwy farwolaeth uchod.

Ion. 4, 1864, yn yr yspytty yn Knoxville, Tenn., o'r gwaelid hirbarhaol, JOHN EVANS, milwr o'r gatrawd 104 o wirfoddiaid Ohio. Yr oedd ychydig wythnosau rhyngddo a bod yn llawn 22 oed. Mab ydoedd i Mrs. Elizabeth Evans, gweddwr y diweddar John Evans, teulaf, Paris, Ohio, ac yr oedd yn wyr i'r diweddar John Evans, o'r un lle, yr hwn oedd yn flaenor parhaus gyda'r T. C. Ymunodd â'r fyddin yn mis Awst 1862. Bu ei gatrawd yn teithio llawer yn ol ac yn mlaen ar hyd Kentucky, ac yn ymgiprys yn aml a'r gelynlion. Colodd John ei iechedd ar yr hysiau hynny, a byddai weithiau yn cael ei gylfyngu i'r yspytty am wythnosau, ond byddai wedi hynny yn gwellhau nes dyfod yn alluog i ailymuno â'r gatrawd. Oroesodd dros fynyddoedd Cumberland i Tennessee gyda byddin y Cadriridog Burnside, ond yr oedd y daith galed hono yn ormod i'w gyfasoddad gwanychedig, a gorfu arno fyned i'r yspytty yn Knoxville. Yn y lle hwnnw, oherwydd fod y dramwyfa yn ahygyrcho, ac yn cael ei hatal yn aml gan wibloedd lladroneig y gelyna, yr oedd dognau y milwr ac adgyfnewadau y ddirprwyaeth iechyddol (*Sanitary Commission*) yn methu cyrhaedd y fyddin am wythnosau; ac felly ni chafodd yntau chwarae teg i ymaduwyddu. Cwynai mai cwarter doon o fara bran gelent yn feunyddiol, ac nad oedd yn bosibl i'w natu ailymgryfhau ar hynny. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Annibynol yn y lle hwn ys rhai blynyddau cyn ei ymuniad â'r fyddin, ac yn fachgen hynod dawel a diddrwg er yn blyntyn. Safai yn uchel yn nghymeradwyath pawb o'i gydnabyddion gartref, a rhoddid iddo air da fel milwr gan swyddogion y gatrawd. DEWI EMLYN, Parisville.

Ion. 15, yn 20 ml. oed, yn Yspytty Murfreesboro, Tenn., MORGAN ENOCH, mab John a Sarah Enoch o ardal y Coed ger Dodgeville. Dolur rhydd oedd ei glefyd. Bu yn glaf am amser maith. Pregethwyd mewn cysylltiad â'r amgylchiad gan y Parch. Evan Owen yn nghanol y Coed, Sabboth, Chwef. 21, oddi wrth Ion. 13; 7.

Ion. 20, ar Gomer Hill, ger Turin, E. N., Mr. THOS. E. WILLIAMS, yn 85 ml. oed, ac ar y 23 cludwyd ei ran farwol i Gladdfa yr Hill a gweinyddwyd yn y capel ac ar lan y bedd gan y brodyr Wm. D. Roberts a John W. Owens.

Ion. 25, yn Danville, Pa., MARY, priod Mr. Thomas Davies, yn agos i 73 ml. oed, ei henw cyntefig oedd Mary Llywelyn. Ganwyd hi yn mhlwyf Henllan, sir Gaerfyrddin, yn y fl. 1791, yn mha gymydogiaeth y treuliodd y 30 ml. cyntaf o'i hoes. Yno yr ymunodd

mewn priodas â Mr. Thos. Davies, a derbyniwyd hwy eu dau yn aelodau yn Rhydyceisiaid gan Mr. Davies. Gauwyd iddynt 5 o blant—4 o bonynt sy'n tyw, 1 a fu farw yn ei fabnod. Buont byw tua 5 mlynedd yn Llanamlet, wedi hyny buont yn byw tua 17 o flynyddoedd yn Cwmauon, yn aelodau yn Capel Seion, ac oddi yno yn ngwanwyn y fl. 1852, ymfudasant i'r wlad hon. a thrigasant yn Danville. Mwynhaodd iechyd dymanol trwy ei boes hyd o fewn tua dau tis i'w marwolaeth. Y dydd diweddaf y bu allan o'i thy oedd yn y capel ar foren Sabboth cymunedb yn cobo angan ei Gwaredwr am y tro diweddaf cyn myned at i'w ty, yn ol pob tebygolrwydd. Gadawodd briod a phlant ac wryon a chymydogion i alaru ar ei bol. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth a phregethwyd y bregeth angladdol gan ei gweinidog, y Parch J. B. Cook.

Ion, 26, yn Niles, O., JOHN, mab ieuangaf Mr. Wm. Howells, yn agos i 4 blwydd oed. Colodd ei fam dyner pan oedd tua 5 mis oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan yr ysgrifenydd, J. P. THOMAS.

Ion, 1, yn ardal Bradford, Pa., o'r diptheria, JOHN, mab i'r Dr. Wm. Roberts a'i briod, yn 9 ml. a 9 mis oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan yr ysgrifenydd.

Ion, 7, yn yr un gymydogiaeth, WILMOT, mab i Mr. Thomas Jones (mason) a'i briod, tua 7 mis oed. Gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd yn y gladdedigaeth.

Chwef, 19, yn yr un gymydogiaeth, o'r palsy Mr. DAVID DAVIES, yn 73 ml. oed. Yr oedd yn ddiacn o'r eglwys hon (Bradford) er ys blynyddau, yr oedd yn ffyddlon gyda'r moddion tua y gallodd, anaml y byddai yn eisiau—er uad yn helaeth yn ei ddonau yr oedd yn gwella yn ei ddiwedd. Yn yr hen wlad yr oedd yn byw yn Ty'n y Berth, plwyf Dyheuwyl, sir Abertelf. Bu yn aelod am flynyddau gyda Jones Rhydybont, wedi hyny gyda Griffiths Horeb. Ymfudodd y teulu i'r wlad hon yn 1841, ac ymsefydlasant yn Bradford. Gwedi dytold yma c addodd ei briod a phedair o ferched ac amryw wryon. Cafodd daith arw ond yr ydym yn hyderu iddo ei dybeu yn dda. Bu farw Thomas Davies ei nai, yn y rhyfel presenol, a gadawodd briod a 2 o blant mewn galaf ar ei ol. Pregethwyd gan yr ysgrifenydd yn oghladdedigaeth Mr. D. Davies oddiwrth destyn o'i ddewiaid ei bun, Ion 5: 28, 29, i dnyia lusog o Gymry a Saeson.

Chwef, 22, o'r diptheria, MARY DELL DAVIES, merch i Evan H. Davies a'i briod, a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

Mawrth 8, EDWARD P. DAVIES, mab i Philip Davies a'i briod, yn ddau tis oed. Gweinyddwyd gan y Parch. T. Thomas a'r ysgrifenydd. S. A. WILLIAMS.

Bradford, Pa.
Ion, 26, Mrs. ELINOR GRIFFITH, yn Pittsburgh, yn 74 ml. oed. Madodd i'r wlad hon 7 mlynedd yn ol o Blaenau Gwent, D. C. Yr oedl y chwaer hon yn aelod derbyniol iawn o'r eglwys Gynulleidfaol, ac yn un o'r ffyddloniaid yn Ngbrist.

Chwef, 4, yn Birmingham, Pa., yn 14 mis oed, STEPHEN, mab i John a Mary Stephens.

Trwm a chwerw, dro galaras
Yn y dyrysaniaid ddaeth,
I'n cyfarfod fel y wernod,
Colli Stephen ar ei daith,
Trodd ei wyneb tua'r dyffryn,
Aeth yn dawel trwy y glyn,
Gwel'd ei ymdrech yn yr alon
Roddodd archoli ddawfa i'n.
O rieni, ymgysurwch,
Cotiwch fel y dywedodd Job,
Duw a roddodd, fo gymerodd,
Byth i'w enw byddo'r clod;
Peidiwch chwithau anffodloni,
Renthg i'w chwi roddodd Ef,
Galwad daeth i'm dwyn i adref,
Nawr rwy'n bardd etifedd Nef.

Ei dadon, D. D. THOMAS.

Chwef, 5, yn Pittsburgh, Pa., Mr. ROBERT JONES, yn 83 ml. oed. Gauwyd a magwyd ef yn Belau, Llanbrynmair, G. C. Derbyniwyd ef i'r eglwys yno gan y Parch. John Roberts. Madodd i'r wlad hon yn 1842, gan fyned i Brady's Bend. Treuliodd flynyddoedd olaf ei oes yn y ddinas uchod gyda'i ferched,

Mrs. William Hopkin a Mrs. Isaac Rees. Taith grefyddol gyson ddileth fuodd eiddo Mr. Jones; adroddai gyda dyddordub mawr ei bleserau crefyddol yn yr hen flynyddoedd. Parhaodd i hofi i'r Arglwydd hyd nes gorphen ei yrfa—mae heddyw yn ddau yn gwlgio coron cyfiawnder yn nheyrnas Nef.

Chwef, 25, yn Pittsburgh, Pa., yn 14 ml. oed, JOHN WILLIAM JONES, mab ydoedd i'r diweddar John ac Elinor Jones. Buodd fyw wedi claddu ei rieni gyda pherthynasau yn nghymydogiaeth Newark O. Daeth tua mis yn ol i aros gyda pherthynasau yn nines Pittsburgh, er myned i'r ysgol. Yr oedd yn fachgen o dalentau addawedig ac o gymeriad da.

Chwef, 1, yn St. Clair, Pa., Mrs. HANNAH DAVIES, priod Mr. David Davies, ar ol cystudd trwm o toa thair wythnos, yn 19 ml. oed. Merch ydoedd i Wm. ac Ann Jenkins o'r lle uchod. Yr oedd yn chwaer anwyl, yn aelod cymeradwy o'r eglwys Gynulleidfaol yn St. Clair. Bu farw a'i phwys ar y Gwaredwr mawr. Claddwyd hi yn Nghladdia yr Odd Fellows yn Pottsville, a gweinyddwyd gan y Parch. E. J. Hughes (T. C.), yr ysgrifenydd, a'r Parch. William Morgans. DANIEL D. THOMAS.

Chwef, 1, yn West Bangor, Pa., o glefyd y galon, RICHARD PARRY, mab William a Margaret Parry, yn 11 ml. a 5 mis oed. Edrychid arno mewn llawer o bethau yn fachgen anghyffredin o obeithiol. Yr oedd ei dad oddi cartref yn California, yr byn a chwanegai at brofedigaeth y fam alarus. Claddwyd ef yn Slate Ridge a gweinyddwyd gan y Parch. Henry Roberts a'r ysgrifenydd. JOHN WILLIAMS.

"Dymunir ar bapryau Cymru gyhoeddi yr uchod.

Chwef, 11, yn West Bangor, MARGARET LLOYD, merch David a Jane Lloyd, yn 4 blwydd a 6 mis oed. Claddwyd hi yn Stateville, a gweinyddwyd gan y brodyr Evan F. Jones, H. Roberts a'r ysgrifenydd. J. W.

Chwef, 7, ger Dover, N. J., wedi un wythnos o gystudd o'r typhus fever, WILLIAM JAMES, gan adael gwedd a 7 o blant i alaru eu colled ar ei ol. Brodor ydoedd o Twynyrodyn, ger Merthyr Tydfil.

Chwef, 7, yn Hills' Mines, 6 milldir o Dover, J. N., o gystudd trwm am un wythnos, DAVID HUGHES, gan adael priod a 5 o blant yn yr hen wlad, i alaru eu colled ar ei ol. Brodor ydoedd o Ogledd Cymru wedi treulio llawer o'i amser yn y Debeudir. Mae ei wedd a'i blant yn byw yn Abercwmbo, ger Aberdare. Daeth i'r wlad hon yn Awst diweddaf. Meddyliai lawer am ei deulo, a lufuriai yn galed er eu cael ato, ond yn nghanol ei obeithion tarawyd ef i lawr yn ddi-symwth. J. H. JENNINS.

Chwef, 10, yn ardal Ty'n Rhos, O., yn bor sydyn, Mrs. MARY MORGANS, gwedd y diweddar David Morgans, yn 70 mlwydd oed.

Chwef, 20, yn yr un ardal, o'r frech wen, JOHN E. REES, mab i Evan ac Ann Rees, yn 16 ml., 11 mis a 13 d. oed. Claddwyd ef yn mynwent Ty'n Rhos, a gweinyddwyd gan y Parch. E. Davies. Ar ddiwrodd ei angladd colldwyd llawer o ddagrau, gan rai a'i hanwylent yn fawr. J. L. DAVIES.

Chwef, 12, yn West Bangor, Pa., WILLIAM, mab i William William (Ty'n y maes, Cymru) yn flwydd ac 8 mis oed. Er lod marw yn elw iddo, yr oedd yn chwerw i'r fam, yn fwy felly am fod y tad yn mholl oddi cartref yn California.

Chwef, 22, yn Granville, O., MARY, anwyl wraig Mr. James Evans, wedi hir nychdod, yr hwn a ddyddiodd yn dawel, yn 68 ml. oed, ac wedi bod yn aelod dystaw a diargyhoedd o Eglwys Crist am yn agos i chwarter canrif. Yn y gladdedigaeth pregethwyd gan y Parch. D. Price, y gweinidog. (ar destyn priodol iawn o brofiad yr ymadawedig) oddiar 1 Sam. 15: 32, "Chwerwder marwolaeth yn ddiau a aeth ymaith."

Chwef, 11, o'r gwddf byddred, ELIZABETH, merch ieuangaf Mr. William Richards a'i briod o ger Pen-y-caerau, plwyf Remsen, yn 7 ml. oed; ac yn phen ychydig ddyddiau, o'r un cystudd, bu farw ei chwaer MARGARET, yn 14 ml. oed, yr hyn a ddyblodd alar y rhieni trallo-lus, fel y gallent ddweyd gyda'r prophwyd, "a oes gofid fel fy ngofid i?" Claddwyd hwy yn nghladdia y teulu ger capel Pen-y-caerau, a gweinyddwyd y ddau dro gan y Parch. D. C. Evans.

Rieni hoff, na wylwch am
Eich merched tynor mwyn,
Mewn gwlad y maent lle ei chant gam
Na chur na chroes i'w dwyn.
Eu tanau 'n dynion heddyw sydd
Yn canu yn y nef,
A'n hyfryd sain tragwyddol fydd
Gogoniant iddo ef.

E.

Yn ddiweddar, wrth waith Rockwell, yn Providence township, Pa. o'r darfodedigaeth, yr anwyf a'r caredig frawd, DAVID JAMES, yn 38 ml. oed. Peiriansydd oedd wrth ei gelfyddyd. Mab ydoedd i John a Jennett James o Felin y Dylont, Ystradgynlais. Ymfudodd i'r wlad hon tua 10 mlynedd yn ol. Daeth dan argyhoeddiadau am ei gyfiwr amser yn ol, a rhoddodd ei hun i'r Arglwydd ac i'w bobl—a threuliodd weddill ei oes yn ei gariad cyntaf. Yr oedd yn oleu yn ei brofiad, yn ymorfwys ar Grist fel ei unig sylfaen. Gadauodd weddw a 5 o blant i alaru eu colled mawr ar ei ol. Pregethodd yr ysgrifenydd yn ei angladd oddiwrth Ruth i: 20. E. B. EVANS.

Chwef. 23, yn Tamaqua, Pa., MARY JANE JAMES, yn 2 fl., 11 mis a 15 diwrnod oed. Bu farw yn sydyn lawn. Gobeithio y caiff ei rhieni nerth i godi eu penau uwchlaw y don bresenol—a chofio

"Nad oes un angel yn y nef
Ddyrchafa gáu o wychbach lof
Na Mary Jane a wnaed yn wyn
Drwy rinwedd gwaed Calafia fryn."

E. R. PRICE.

Chwef. 23, yn Delaware, ger Minersville, Pa., yn 63 mlwydd oed, Mrs. ELIZABETH DIVINE, gwraig Mr. William Davies, Ynysgron, fel y gelwir ef. Claddwyd hi yn mynwent y Bedyddwyr yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Yr oedd wedi dyfod i'r wlad hon o Blaenafon, Mynwy, tua 11 mlynedd yn ol. Yr oedd ein chwaer yn grefyddol er yn ieuanc. Derbyniwyd hi yn aelod i'r Eglwys Gynallleiddaol yn Blaenafon, gan y Parch. Mr. Griffiths a glynodd yn ei phroffes hyd y diwedd. Fel Cristion yr oedd yn heddychol, fyddlon, a theimladwy. Cafodd lawer o brofedigaethau yn ei bywyd, a dyoddefodd gystudd trwm am rai misoedd. Ond yr oedd wedi dysgu bod yn foddol. Wedi byw i Grist fel yna am flynyddau meithlon bu marw yn elw iddi. Parotoer ei phriod a'i phlant i fyned i'r un wlad ddeudwydd a hithau.

JOHN E. JONES.

Mawrth 10, ar Folly Island, C. Dd., y milwr da DAVID JONES o Trenton, N. Y., perthynol i'r cwmni F, catrawd 117, N. Y. Vol. Ei gystudd oedd chronio diarrhea. Er mwyn ei weddw drallodas, a pherthynasau a chyfeillion eraill, gallaf ddwyed iddo gael pob cymorth meddygol a alliad roddi yn yr amgylchiad, gan ein meddyg H. W. Carpenter o Holland Patent, a phob ymgeled tynor a alliad roddi, gan ein cyfaill Thos. Williams o Floyd, yn ngolaf yr hwn yr oedd yn ei gystudd. Cymerodd y gofal goreu am dano. Teinlwn yn ddolchgar i'r Dilurpryaeth Iechydol (Sanitary Commission) am eu rhoddion haelfrydol a phriodol i'r cleision. Bydded i'r boneddigesau Cymreig barhaa yn eu hymdrechion fyddlon yn hyn.

JOHN T. THOMAS.

1st. Lieut. Co. C, 117th, Regt., N. Y. Vol.

Chwef. 24, yn Camptonville, awydd Yuba, Cal., Mrs. MARGARET GRIFFITHS, priod Mr. David J. Griffiths, yn 33 ml. oed, gan adael priod a 4 o blant yn nyffryn wylotain i alaru ar ei bol. Ei chystudd oedd y darfodedigaeth. Yr oedd yn enedigol o Benueca, Mynwy. Ymfudodd i'r dalaeth hon 5 mlynedd yn ol o Llewellyn, Pa. Yr oedd mewn undeb a phobl yr Arglwydd cyn ymadael a'r byd hwn. Gaiwodd ei rhai bach at ochr ei gwely yn ei dyddiau olaf, a rhoddodd gyngorion buddiol i'w hanwyl briod. Enwodd dri emyn o Gwialdan y Cysegr i'w canu ar ddydd ei hargladd, sef

Yn y dyfroedd mawr a'r tonau, &c.
Pa'm carai'r byd a'i wagedd mwyl, &c.
O Ddaw i'hoi im' dy hedd, &c.

Gweinyddwyd yn y gladdedigath i dorf lluosog o Gymry ac Americanaid, gan y Parch. Mr. Baker o San Juan a'r ysgrifenydd. WM. O. WILLIAMS.

Chwef. 27, yn Mhenymynydd, Steuben, ar ol llai na phythefnos o gystudd, Mrs. ELIZABETH P. JONES,

gweddw y diweddar Wm. P. Jones, yn yr oedran mawr o 93 ml. a 4 mis. Yr ydym dan brofedigaeth o roi math o Goffant lledfaith am y chwaer anwyl a fyddlon hon; ond gan y byddai yn ei bywyd yn arwyddo dymuniad na byddai nemawr yn cael ei ddwyed am dani ar ol ei hymadawiad, rhaid ymatal. Dywedai, "Peidiwch dweyd dim ond fy mod wedi marw—bydd hyny yn llawn ddigon." Merch ydoedd i Humphrey ac Elinor Thomas, Peiswyr, (Oil lán) plwyf Llanengan, Arfon. Daeth drosodd i America gydag ewythr iddi yn ngwatwyr fl. 1794, yn 23 oed. Yn y fl. 1795 ymdaenodd y cleyf y melyn (yellow fever) am y waith gyntaf yn New York. Cafodd hithau a chwaer iddi y cleyf—bu ei chwaer farw, cafodd hithau fyw a gwellhau. Ymunodd mewn priodas a Mr. Wm. P. Jones yn New York (y Parch John Williams yn gweinyddu) Medi 9, 1797, a daeth i lynu gyda ei phriod i Steuben y flwyddyn hono. Buont yn byw ychydig flynyddau ar dir a feddiannwyd wedi hyny gan y Dr. Daniel Roberts, yna symudasant i'r lle a brynasant yn Mhenymynydd, lle y treuliasant flynyddoedd maith eu hymdaith, ac y bu iddynt deula lluosog. Derbyniwyd hi yn aelod o'r eglwys yn y Capel Ucha, Steuben, tua amser furfiad yr eglwys hono, a pharhaodd ei chysylltiad yno, ac yn eglwys Penymynydd o'i ffurfiad cyntaf hyd ei hymadawiad. Yr oedd yn ddiwyd a llafurus yn ei hamgylchiadau. Yr oedd yn hoff iawn o ddarlenn, a darllenodd lawer—yn ddiysgog yn ei hymlyniad wrth ei hegwyddorion a'i phroffes—yn fyddlon i'w chydgyngnallid—yn un dirion a gwasanaethgar yn ei chymydogeath—yn anwyl yn ei theulu ac yn yr eglwys. Gorphenodd ei gyrfa mewn tangnefedd. Claddwyd hi yn mynwent Penymynydd wrth ochr ei phriod, a gweinyddwyd gan y brodyr M. Roberts a R. Everett.

Mawrth 8, yn ei hanedd ar State Road, Penymynydd, Steuben, Mrs. CATHARINE MORRIS, priod Mr. Wm. Morris, tua 77 ml. oed. Yr oedd Mrs. Morris yn ferch i Mr. John a Jennett Evans, o Cae'r Miner, plwyf Bythynog, Lleyan, Arfon. Ymunodd mewn priodas a Mr. Wm. Morris ychydig ddyddiau cyn eu cyohwyniad i America, o borthladd Pwllheli, yn y fl. 1818. Daethant dros y môr mewn 10 wythnos o'r pryd y cododd y llong ei hangor yn morthoriad Pwllheli, ac yn fuan deethant ymlaen i awydd. Oneida. Bu iddynt dri o blant, dau fab a fuont feirw yn eu babandod, ac un, sef Morris Morris, ysw., aydd yn fyw, yn rheulu yr hwn y mae y tad yn awr yn cartrefu. Derbyniwyd Mrs. Morris yn aelod eglwysaig yn y Capel Ucha, Steuben, tua'r flwyddyn 1825, dan weinidogaeth y Parchn. W. Pierce ac Evan Roberts, a bu yn aelod o'r eglwys hono ac o'r eglwys Penymynydd o'i ffurfiad cyntaf hyd ei hymadawiad yn angau. Yr oedd yn wraig barchus yn ei chymydogeath, ac yn aelod cymardwy yn eglwys Dduw. Bu farw gan ymddangos fod ei plwys yn dawel a diysgog ar y Gwaredwr. Claddwyd hi mewn boddol ar y tydlyn a ddewiswyd gaudi hi a'i phriod er'a flynyddau lawer yn ol, a gweinyddwyd gan y brodyr Mr. Flint a R. Everett.

Mawrth 17, ger pentref Remsen, o gleyf y galon a gwaledau eraill, Miss GWEN JONES, merch i'r diweddar John G. Jones, ysw., tua 45 mlwydd oed. Claddwyd hi yn mynwent Prospect, a gweinyddwyd gan y brodyr Parry, James ac Everett.

Mawrth 20, yn Batavia, N. Y., o'r darfodedigaeth, Mr. JOHN R. JONES, yn agos i 25 ml. oed. Claddwyd ef yn mynwent Capel y Nant, Steuben, a gweinyddwyd gan R. Everett.

Mawrth 16, yn Westmoeland, N. Y., JOHN J. PARRY, hynaf, yn 69 ml. oed. Yr oedd wedi bod yn aelod o eglwys Dduw gyda'r Cynulleidiawyr a'r Hencuduriaethwyr tua hanner canrif—ei ymadawiad oedd dangnefeddus a baddugoliaethus ar y gelyn olaf.

Chwef. 14, yn Pittsburgh, ANN, merch y diweddar Isaac Williams, yn 5 ml. oed. Fel hyn ychwaengir at aiar y fam a'r weddw, sef Mrs. Ann Williams. R. R. WILLIAMS.

Chwef. 18, yn St. Albans, O., ar ol bod yn bir yn nychu yn darfodedigaeth, Mr. BENJAMIN REES, yn agos i 66 ml. oed. Gaiwdd ef yn y Caeau, plwyf Trelech, Caerfyrddin, Mawrth 24, 1798. Priododd a Miss Mary Davies, Berthlwyd, o'r un plwyf yn 1820. Derbyniwyd ef a'i briod yn aelodau eglwysaig gan y Parch.

mewn priodas â Mr. Thos. Davies, a derbyniwyd hwy eu dau yn aelodau yn Rhydyceisiaid gan Mr. Davies. Gauwyd iddynt 5 o blant—4 o bonynt sy'n fyw, 1 a fu farw yn ei fabandod. Buont byw tua 5 mlynedd yn Llansamlet, wedi hynny buont yn byw tua 17 o flynyddoedd yn Cwmavon, yn aelodau yn Capel Seion, ac oddiyno yn ngwanwyn y fl. 1859, ymludasant i'r wlad hon. a thirgasant yn Danville. Mwynhaodd iechedd dymunol trwy ei hoed hyd o fewn tua dau fis i'w marwolaeth. Y dydd diweddaf y bu allan o'i thf oedd yn y capel ar foren Sabboth cymunedb yn cōho angau ei Gwaredwr am y tro diweddaf cyn myned ato i'w yw, yn ol pob tebygolrwydd. Gadawodd briod a phlant ac wyron a chynnydogion i alaru ar ei bol. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith a phregethwyd y bregeth angladdol gan ei gweinidog, y Parch J. B. Cook.

Ion, 26, yn Niles, O., JOHN, mab ieuangaf Mr. Wm. Howells, yn agos i 4 blwydd oed. Collodd ei fam dydder pan oedd tua 5 mis oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan yr ysgrifenydd, J. P. THOMAS.

Ion, 1, yn ardal Bradford, Pa., o'r diptheria, JOHN, mab i'r Dr. Wm. Roberts a'i briod, yn 9 ml. a 9 mis oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan yr ysgrifenydd.

Ion, 7, yn yr un gymydogaeith, WILMOT, mab i Mr. Thomas Jones (mason) a'i briod, tua 7 mis oed. Gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd yn y gladdedigaeith.

Chwef. 19, yn yr un gymydogaeith, o'r paley Mr. DAVID DAVIES, yn 73 ml. oed. Yr oedd yn ddiacōn o'r eglwys hon (Bradford) er ys blynyddau, yr oedd yn fydolion gyda'r moddion tra y gallodd, anaml y byddai yn eisiau—er uad yn helaeth yn ei ddonau yr oedd yn gwella yn ei ddiwedd. Yn yr hen wlad yr oedd yn byw yn Ty'n y Berth, plwyf Dyheunwyd, sir Aberteifi. Bu yn aelod am flynyddau gyda Jones Rhydybont, wedi hynny gyda Griffiths Horeb. Ymfudodd y teulu i'r wlad hon yn 1841, ac ymsefydlasant yn Bradford. Gwedi dytlo yma caddodd ei briod a phedair o'i ferched ac amryw wryon. Cafodd daith arw ond yr ydym yn hyderu iddo ei dybeu yn dda. Bu farw Thomas Davies ei nai, yn y rhyfel presenol, a gadawodd briod a 2 o blant mewn galar ar ei ol. Pregethwyd gan yr ysgrifenydd yn y gladdedigaeith Mr. D. Davies oddiwrth destyn o'i ddewianad ei hun, Ioan 5: 28, 29, i dnyria lusog o Gymry a Saeson.

Chwef. 22, o'r diptheria, MARY DELL DAVIES, merch i Evan H. Davies a'i briod, a gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

Mawrth 8. EDWARD P. DAVIES, mab i Philip Davies a'i briod, yn ddau fis oed. Gweinyddwyd gan y Parch. T. Thomas a'r ysgrifenydd. S. A. WILLIAMS.

Bradford, Pa.
Ion, 26, Mrs. ELINOR GRIFFITH, yn Pittsburgh, yn 74 ml. oed. Madodd i'r wlad hon 7 mlynedd yn ol o Blaenau Gwent, D. C. Yr oedd y chwaer hon yn aelod derbyniol iawn o'r eglwys Gynulleidiaol, ac yn un o'r fydolioniaid yn Nghrist.

Chwef. 4, yn Birmingham, Pa., yn 14 mis oed, STEPHEN, mab i John a Mary Stephens.

Trwm a chwerw, dro galarus
Yn y dyrys anial ddaeth,
I'u cyfarlod fel y wernod,
Colli Stephen ar ei daith,
Trodd ei wyneb tua'r dyffryn,
Aeth yn dawel trwy y glyn,
Gwel'd ei ymdrech yn yr alon
Roddodd archoll ddwfn i'n.

O rieni, ymgysurwch,
Cotiwch fel y dywedodd Job,
Duw a roddodd, 'fe gymerodd,
Byth i'w enw byddo'r clod;
Peidiwch chwithau anffodlon,
Benthg i chiw roddodd Ef,
Galwad ddaeth i'm dwyn i adref,
Nawr rwy'n bardd etifedd Nef.

Ei dadcu, D. D. THOMAS.

Chwef. 5, yn Pittsburgh, Pa., Mr. ROBERT JONES, yn 83 ml. oed. Ganwyd a magwyd ef yn Belan, Llanbryn-mair, G. C. Derbyniwyd ef i'r eglwys yno gan y Parch. John Roberts. Madodd i'r wlad hon yn 1842, gan fynydd i Brady's Bond. Treuliodd flynyddoedd olaf ei oes yn y ddinas uchod gyda'i ferched,

Mrs. William Hopkin a Mrs. Isaac Rees. Taith gelyddol gyson ddifeth fuodd eiddo Mr. Jones; adroddai gyda dyddordub mawr ei bleserau crefyddol yn yr hen flynyddoedd. Parhaodd i hofi i'r Arg-lywydd hyd nes gorphen ei yrfa—mae beddyw yn ddiau yn gwllgo corōn cyfiawnder yn nheyrnas Nef.

Chwef. 25, yn Pittsburgh, Pa., yn 14 ml. oed, JOHN WILLIAM JONES, mab ydoedd i'r diweddar John ac Elinor Jones. Buodd fyw wedi claddu ei rieni gyda pherthynasau yn nghymdogaeth Newark O. Daeth tua mis yn ol i arus gyda pherthynasau yn ninas Pittsburgh, er myned i'r ysgol. Yr oedd yn fachgen o dalentau addawedig ac o gymieriad da.

Chwef. 1, yn St. Clair, Pa., Mrs. HANNAH DAVIES, priod Mr. David Davies, ar ol cystudd trwm o tua thair wythnos, yn 19 ml. oed. Merch ydoedd i Wm. ac Ann Jenkins o'r lle uchod. Yr oedd yn chwaer anwyl, yn aelod cymeradwy o'r eglwys Gynulleidiaol yn St. Clair. Bu farw a'i phwys ar y Gwaredwr mawr. Claddwyd hi yn Nghladda yr Odd Fellows yn Pottsville, a gweinyddwyd gan y Parch. E. J. Hughes (T. C.), yr ysgrifenydd, a'r Parch. William Morgans. DANIEL D. THOMAS.

Chwef. 1, yn West Bangor, Pa., o'gledf y galon, RICHARD PARRY, mab William a Margaret Parry, yn 11 ml. a 5 mis oed. Edrychid arno mewn llawer o bethau yn fachgen anghyffredin o obeithiol. Yr oedd ei dad oddicartref yn California. Yr hyn a chwanegai at brofedigaeth y fam alarus, Claddwyd ef yn Slate Ridge a gweinyddwyd gan y Parch. Henry Roberts a'r ysgrifenydd. JOHN WILLIAMS.

"." Dymunir ar bapraur Cymru gyhoeddi yr uchod.

Chwef. 11, yn West Bangor, MARGARET LLOYD, merch David a Jane Lloyd, yn 4 blwydd a 6 mis oed. Claddwyd hi yn Stateville, a gweinyddwyd gan y brodyr Evan F. Jones, H. Roberts a'r ysgrifenydd. J. W.

Chwef. 7, ger Dover, N. J., wedi un wythnos o gystudd o'r typhus fever, WILLIAM JAMES, gan adael gweddwr a 7 o blant i alaru eu colled ar ei ol. Brodor ydoedd o Twynnyrdyn, ger Merthyr Tydfil.

Chwef. 7, yn Hillis' Mines, 6 milldir o Dover, J. N., o gystudd trwm am un wythnos, DAVID HUGHES, gan adael priod a 5 o blant yn yr hen wlad, i alaru eu colled ar ei ol. Brodor ydoedd o Ogledd Cymru wedi treulio llawer o'i amser yn y Deheudir. Mae ei weddw a'i blant yn byw yn Abercwmboey, ger Aberdare. Daeth i'r wlad hon yn Awst diweddaf. Meddylliaid lawer am ei deula, a llafuriai yn galed er eu cael ato, ond yn nghanol ei obeithiau tarawyd ei lawr yn ddi-symwth. J. R. JENKINS.

Chwef. 10, yn ardal Ty'n Rhos, O., yn bur sydyn, Mrs. MARY MORGAN, gweddwr y diweddar David Morgans, yn 70 mlynedd oed.

Chwef. 20, yn yr un ardal, o'r frech wen, JOHN E. RICE, mab i Evan ac Ann Rees, yn 16 ml., 11 mis a 13 d. oed. Claddwyd ef yn mynwent Ty'n Rhos, a gweinyddwyd gan y Parch. E. Davies. Ar ddiwrnod ei angladd colliwyd llawer o ddagrau, gan rai a'i hanwylent yn fawr. J. L. DAVIES.

Chwef. 12, yn West Bangor, Pa., WILLIAM, mab i William William, (Ty'n y maes, Cymru) yn flwydd ac 8 mis oed. Er lod marw yn eiw iddo, yr oedd yn chwerw i'r fam, yn fwy felly am fod y tad yn mhell oddi cartref yn California.

Chwef. 22, yn Granville, O., MARY, anwyl wraig Mr. James Evans, wedi hir nychdod, yr hwn a ddyddelodd yn dawel, yn 68 ml. oed, ac wedi bod yn aelod dystaw a diargyhoedd o Eglwys Crist am yn agos i chwarter canrif. Yn y gladdedigaeith pregethwyd gan y Parch. D. Price, y gweinidog, (ar destyn priodol iawn o brofiad yr ymadawedig) oddiar 1 Sam. 15: 32, "Chwerwder marwolaeth yn ddiau a aeth ym math."

Chwef. 11, o'r gwddf hydredd, ELIZABETH, merch ieuangaf Mr. William Richards a'i briod o ger Pen-y-caerau, plwyf Remsen, yn 7 ml. oed; ac yn mhen ychydig ddyddiau, o'r un cystudd, bu farw ei chwaer MARGARET, yn 14 ml. oed, yr hyn a ddyblodd alar y rhieni trallofus, fel y gallent ddweyd gyda'r prophwyd, "a oes gudd fel fy ngoffid i?" Claddwyd hwy yn nghladdfa y teulu ger capel Pen-y-caerau, a gweinyddwyd y ddau dro gan y Parch. D. C. Evans.

Bieni hoff, na wylwch am
 Eich merched tyner mwyn,
 Mewn gwlad y maent lle di chant gam
 Na char na chroes i'w dwyn.
 Eu tanau 'n dynion heddyw sydd
 Yn canu yn y nef,
 A'u hyfryd sain tragwyddol fydd
 Gogoniant iddo ef.

E.

Yn ddiweddar, wrth waith Rockwell, yn Providence township, Pa., o'r darfodedigaeth, yr anwyll a'r caredig frawd, DAVID JAMES, yn 38 ml. oed. Peiriannydd oedd wrth ei gelfyddyd. Mab ydoedd i John a Jennett James o Felin y Dylunt, Ystradgynlais. Ymfudodd i'r wlad hon tua 10 mlynedd yn ol. Daeth dan argyhoeddiadau am ei gyfiwr amser yn ol, a rhoddodd ei hun i'r Arglwydd ac i'w bobl—a threuliodd weddill ei oes yn ei gariad cyntaf. Yr oedd yn oleu yn ei brofiad, yn ymorfwys ar Grist fel ei unig sylfaen. Gadawodd weddau a 5 o blant i alaru eu colled mawr ar ei ol. Pregethodd yr ysgrifenydd yn ei angladd oddiwrth Ruth 1: 20. **B. B. EVANS.**

Chwef. 23, yn Tamaqua, Pa. MARY JANE JAMES, yn 2 fl., 11 mis a 15 diwrnod oed. Bu farw yn sydyn lawn. Gobeithio y caiff ei rhieni nerth i godi eu penau uwchlaw y dou bresenol—a chofio

"Nad oes un angel yn y nef
 Ddychafiafáu o wychach lef
 Na Mary Jane a wnaed yn wy
 Drwy rinwedd gwaed Calafia fryn."

E. R. PRICE.

Chwef. 23, yn Delaware, ger Minersville, Pa., yn 63 mlwydd oed, Mrs. ELIZABETH DIVIES, gwraig Mr. William Davies, Ynystron, fel y gelwir ef. Claddwyd hi yn mynwent y Bedyddwyr yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Yr oedd wedi dyfod i'r wlad hon o Blaenafon, Mynwy, tua 11 mlynedd yn ol. Yr oedd ein chwaer yn grefyddol er yn ieuanc. Derbyniwyd hi yn aelod i'r Eglwys Gynulleidfaoel yn Blaenafon, gan y Parch. Mr. Griffiths a glynodd yn ei phroffes hyd y diwedd. Fel Cristion yr oedd yn heddychol, fyddlon, a theimladwy. Cafodd lawer o brofedigaethau yn ei bywyd, a dyoddefodd gystudd trwm am rai misoedd. Ond yr oedd wedi dysgu bod yn foddol. Wedi byw i Grist fel yna am flynyddau meithion bu marw yn elw iddi. Parotoer ei phriod a'i phlant i fynydd i'r un wlad ddeudwydd a hithau.

JOHN E. JONES.

Mawrth 10, ar Folly Island, C. Dd., y milwr da DAVID JONES o Trenton, N. Y., perthynol i'r cwmni F. catrawd 117, N. Y. Vol. Ei gystudd oedd chronio diarrheas. Er mwyn ei weddwrdrallod, a pherthynasau a chyfeillion eraill, gallaf ddweyd iddo gael pob cymorth meddygol a allasid roddi yn yr amgylchiad, gan ein meddyg H. W. Carpenter o Holland Patent, a phob ymgeledd tyner a allasid roddi, gan ein cyfaill Thos. Williams o Floyd, yn ngofal yr hwn yr oedd yn ei gystudd. Cymerodd y gofal goreu am dano. Teimlwn yn ddiolchgar i'r Dirprwyath Iechydol (*Sanitary Commission*) am eu rhoddion haelfrydol a phriodol i'r cleifion. Bydded i'r boneddigesau Cymreig barhau yn eu bymdrechion fyddlon yn hyn.

JOHN T. THOMAS.

1st. Lieut. Co. C, 117th, Regt., N. Y. Vol.

Chwef. 24, yn Camptonville, awydd Yuba, Cal., Mrs. MARGARET GRIFFITHS, priod Mr. David J. Griffiths, yn 33 ml. oed, gan adael priod a 4 o blant yn nyffryn wylofaen i alaru ar ei bol. Ei chystudd oedd y darfodedigaeth. Yr oedd yn enedigol o Benycae, Mynwy. Ymfudodd i'r dalaeth hon 5 mlynedd yn ol o Llewellyn, Pa. Yr oedd mewn undeb a phobl yr Arglwydd cyn ymadael a'r byd hwn. Galwodd ei rhai bach at ochr ei gwely yn ei dyddiau olaf, a rhoddodd gyngorion buddiol i'w hanwyl briod. Enwodd dri emyn o Ganiadau y Cysegr i'w canu ar ddydd ei hargladd, sef

Yn y dyfroedd mawr a'r tonau, &c.
 Pa'm carai'r byd a'i wagedd mwy, &c.
 O Dduw i'hoi im' dy hedd, &c.

Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth i dorf lluosog o Gymry ac Americanaid, gan y Parch. Mr. Baker o San Juan a'r ysgrifenydd. **WM. O. WILLIAMS.**

Chwef. 27, yn Mhenymynydd, Steuben, ar ol llai na phythefnos o gystudd, Mrs. ELIZABETH P. JONES,

gweddwyd y diweddwr Wm. P. Jones, yn yr oedran mawr o 93 ml. a 4 mis. Yr ydym dan brofedigaeth o roi math o Gofiant lledfaith am y chwaer anwyll a fyddlon hon; ond gan y byddai yn ei bywyd yn arwyddo dymuniad na byddai nemawr yn cael ei ddwyed am dani ar ol ei hymadawiad, rhaid ymatal. Dywedai, "Peidiwch dweyd dim ond fy mod wedi marw—bydd hyn yn llawn ddigon." Merch ydoedd i Humphrey ac Elinor Thomas, Peiswyl, (Oil lán) plwyf Llanengan, Arfon. Daeth drosodd i America gydag ewythr iddi yn ngwanwyn fl. 1794, yn 23 oed. Yn y fl. 1795 ymdaenodd y clefyd melyn (*yellow fever*) am y waith gyntaf yn New York. Cafodd hithau a chwaer iddi y clefyd—bu ei chwaer farw, cafodd hithau fyw a gwellhau. Ymunodd mewn priodas a Mr. Wm. P. Jones yn New York (y Parch John Williams yn gweinyddu) Medi 9, 1797, a daeth i fyny gyda ei phriod i Steuben y flynyddyn hono. Buont yn byw ychydig flynyddan ar dir a feddiannwyd wedi hynny gan y Dr. Daniel Roberts, yna symudasant i'r lle a brynasant yn Mhenymynydd, lle y treuliasant flynyddoedd maith eu hymdaith, ac y bu iddynt deulu lluosog. Derbyniwyd hi yn aelod o'r eglwys yn y Capel Ucha, Steuben, tua amser ffrifad yr eglwys hono, a pharhaodd ei chysylltiad yno, ac yn eglwys Penymynydd o'i ffrifad cyntaf hyd ei hymadawiad. Yr oedd yn ddiwyd a llafurus yn ei hamgylchiadau. Yr oedd yn hoff iawn o ddarlenn, a darllenodd lawer—yn ddiysgog yn ei hymlyniad wrth ei hegwyddorion a'i phroffes—yn ffyddlon i'w chydgyrulliad—yn un dirion a gwasanaethgar yn ei chymydogiaeth—yn anwyll yn ei theulu ac yn yr eglwys. Gorphenodd ei gyrla mewn tangnefedd. Claddwyd hi yn mynwent Penymynydd wrth ochr ei phriod, a gweinyddwyd gan y brodyr M. Roberts a R. Everett.

Mawrth 8, yn ei hanedd ar State Road, Penymynydd, Steuben, Mrs. CATHARINE MORRIS, priod Mr. Wm. Morris, tua 77 ml. oed. Yr oedd Mrs. Morris yn ferch i Mr. John a Jennett Evans, o Cae'r Miner, plwyf Bythynog, Lleyn, Arfon. Ymunodd mewn priodas a Mr. Wm. Morris ychydig dyddiau cyn eu cychwyniad i America, o borthladd Pwllheli, yn y fl. 1818. Daethant dros y môr mewn 10 wythnos o'r pryd y cododd y llong ei hangor yn mhorthladd Pwllheli, ac yn fuan daethant ymlaen i swydd. Oneida. Bu iddynt dri o blant, dau fab a fawt feirw yn eu babandod, ac un, sef Morris Morris, ysw., aydd yn fyw, yn rheola yr hwn y mae y tad yn awr yn cartrefu. Derbyniwyd Mrs. Morris yn aelod eglwysig yn y Capel Ucha, Steuben, tua'r flynyddyn 1825, dan weinidogaeth y Parch. W. Pierre ac Evan Roberts, a bu yn aelod o'r eglwys hono ac o eglwys Penymynydd o'i ffrifad cyntaf hyd ei hymadawiad yn angau. Yr oedd yn wraig barchus yn ei chymydogiaeth, ac yn aelod cymeradwy yn eglwys Dduw. Bu farw gan ymddangos fod ei phwys yn dawel a diysgog ar y Gwaredwr. Claddwyd hi mewn beddrod ar y tyddin a ddewiswyd ganddi hi a'i phriod eris flynyddiau lawer yn ol, a gweinyddwyd gan y brodyr Mr. Filist a R. Everett.

Mawrth 17, ger pentref Remsen, o glefyd y galon a gwaelddau eraill, Miss GWEN JONES, merch i'r diweddwr John G. Jones, ysw., tua 45 mlwydd oed. Claddwyd hi yn mynwent Prospect, a gweinyddwyd gan y brodyr Parry, James ac Everett.

Mawrth 20, yn Batavia, N. Y., o'r darfodedigaeth, Mr. JOHN R. JONES, yn agos i 25 ml. oed. Claddwyd ef yn mynwent Capel y Nant, Steuben, a gweinyddwyd gan R. Everett.

Mawrth 16, yn Westmoeland, N. Y., JOHN J. PARRY, hynaf, yn 69 ml. oed. Yr oedd wedi bod yn aelod o eglwys Dduw gyda'r Cynulleidfawyr a'r Henaduriaethwyr tua hauer caurif—ei ymadawiad oedd dangnefeddus a buddngoliaethus ar y gelyn olaf.

Chwef. 14, yn Pittsburgh, MARY ANN, merch y diweddwr Isaac Williams, yn 5 ml. oed. Fel byn ychwaengir at aiar y fam a'r wedd, sef Mrs. Ann Williams. **R. R. WILLIAMS.**

Chwef. 18, yn St. Albans, O., ar ol bod yn hir yn nychu yn darfodedigaeth, Mr. BENJAMIN REES, yn agos i 86 ml. oed. Ganwyd ef yn y Caeau, plwyf Trelech, Caerfyrddin, Mawrth 24, 1798. Priododd â Miss Mary Davies, Berthlwyd, o'r un plwyf yn 1820. Derbyniwyd ef a'i briod yn aelodau eglwysig gan y Parch.

Morgan Jones, Trelech, er's dros 40 mlynedd, a pharhaodd yn Gristion profeddus a ffyddlon hyd y diwedd. Gadawodd i alaru ar ei ol, ei weddw, 3 o blant a 15 o wyrion.

Awst 28, 1863, ger Emporia, Kansas, MARY ANN LEWIS, merch Mrs. Rachel Lewis, gweddw y diwedd-ar Barch. George Lewis, yn 10 ml. a 5 mis oed, o'r congestive chills. Claddwyd hi yn mynwent y Cymry ar Dry Creek, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. W. E. Evans. H. D. THOMAS.

Rhag. 10, o'r chronic diarrhoea, yn yr Ysbytty yn New Orleans, JONADAB R. JONES, mab i Rowland J. Jones a'i briod, o Lexington, Ill., yn 22 ml. oed.

Yn banes y marwolaethau, a rhai banesion eraill, yr ydym wedi gorfol taliyrn llawer, yr hyn sydd waith aahyryd a blunders.—GOL.

YN ARDAL EBENSBURG, BU FARW—

Mawrth 4, 1833, Mr. HUGH TUDOR yn 75 oed. Ganwyd ef Chw-f. 18 1788, mewn lle o'r enw Nantfyda, plwyf Penegys, Maldwyn, G. O. Tebygol yw, yn ol yr enw, fod Mr. Tudor yn Gymro glau gwreiddiol, os na'i oedd o'r teulu brenhinol hwnw, wedi hanner o'r ai o'r Tudorion Cymreig a fuont mor enwog ar fars hanesyddolac h y cyuoos-oedd. Ac fel hen sefydlwr yr oedd wedi ei adael yn un oeddill hon hon hatierch cyfrifol a pharchus y sefydliad Cymreig hwn. Cyu ei symudiad i'r wlad hon, yn y fl. 1814, ymbriododd â Miss Jane Owen, merch Mr. Dafydd Owen, Cefnchreafol. Yn y fl. 1817 cafodd ei dderbyn yn aelod eglwysig yn Aberhosan, gan y Parch. D. Morgan, Machynlleth gynt.

Ar y 15fed o Mehefin, 1819, ymadawodd a gwlad ei enediggaeth, a chychwynodd tua'r wlad hon, a glauidd yn Baltimore, ac wedi aros yno ychydig amser, daeth yn mlaen a chyrraeddodd Ebensburg Medi 9 o'r un flwyddyn. Bu iddo e a'i anwyl briod deulu parchus a lluosog o 7 o blant—5 o ferched a 2 fab. Pedair o'r merched fuont feirw—y ddwy hyuaf a'r ddwy ieuenigaf—fel nad oes ond 3 o'r plant yn awr yn fyw, sef y meibion, a'r chwaer barchus Mrs. Broese. Yn mhen tua 9 ml. wedi ymsefydlu yma, Gorphenaf 24, 1828, bu farw M. a Tudor, fel y disgynnodd holl ofal y teulu ar y tad yn unig. Yr oedd Mr. Tudor, yn mhob perthynas, fel tad, fel dyn, fel dinasydd, ac fel crefyddwr a Christion didwyll, yn yr tawel, llonydd, call a chysion, a hyuod o heddychlon. Ni chlywid hyth son am dano ef mewn unrhyw ymrfael ac ymryson, ac felly y daliodd ef ei gwys yn wastad a chysion hyd derbyn ei yrfa. A gwedi hir weudid a methiant tra chystuddiol, bu farw fel y bu e' byw mewn tanguefedd, ac aeth i dangnef-oid tragwyddol. Cymernais Matt. 22 : 31, 32, yn deatyn ar achlysur ei farwolaeth.

Mehefin 21, 1863, DAVID W. PRYCE, yn 60 oed. Ganwyd ef yn yr ardal hon Meb. 1, 1803. Mab ydoedd i Mr. a Mrs. William a Grace Pryce. Yn mhen rhai blynyddau ar ol marwolaeth ei anwyl dad, (tebyg iddo gulli ei fam yn bur ieuanc,) ymbriododd â Miss Catharine Evans, yn y fl. 1849, yr hon a adawyd yn weddw alarus gyda 3 o blant bychain ar ei ol ef. Yn y fl. 1825, pan oedd tua 22 oed, cafodd ei dderbyn yn aelod o'r eglwys hon, a'i gwys a ddaliodd yn gyson hyd derbyn ei yrfa. Yr oedd ein hanwyl frawd D. Pryce yn wr parchus a chyfrifol gan bawb a'i hadwaenai. Felly caed ef yn mhob sefyllfa fel dyn mwyn, llariaidd a hawddgar erioed o'i febyd,—fel pen teulu yr un modd oedd ef,—fel cymydog parod oedd wrth law bob amser, ac fel Cristion, didwyll ydoedd—tawel a heddychlon yn ei holl fyrdyd, yn y byd ac yn yr eglwys belyd. Parod y ceid ef mewn cymwynasgarwch, fel dyn caredig a haelionus, at bob achos da. Felly teimlai yr holl ardaloedd, ond yn enwedig y trawdoliaeth grefyddol yn nghyd a chylech

helaeth o berthynasan, hiraeth dirfawr ar ei ol, Caem ef bob amser trwy yr hir gystudd a safodd yn dlawel a boddlongar i ewyllys ei uefol Dad, er iddo yn ei gystudd diweddaraf fod dyoddef poenau dirfawr ar anserau trwy doriad a lledaeniad math o orthofiaid ar ei ystiva, tebyg i'r ddyfalien wyllt, fel y torwyd ef i lawr o gyfansoddiad cryf i'r gwendid mwyaf, ac eto yn raddol y gwanychodid hyd amser ei ymddatodiad. Cawsom er hynny arwyddion amwg mai fel oedd y dyn oddi allan yn gallu fod y dyn o'dimewn yn crythau o ddydd i ddydd hyd y diwedd. Testun ei bregeth ang-laddol ef oedd Col. 3 : 3, 4.

Gorphenaf 2, 1863 Mr. EVAN T. JONES, yn 73 oed. Ganwyd ef yn y fl. 1790 yn mhlwyf Llanbryn-mair, Maldwyn, G. O. Mud-odd i'r wlad hon yn y fl. 1830. Rai blynyddau cyn ei ymadawiad a'r hen wlad priododd Miss Ann Davies o'r un plwyf, a thua yr un amser derhynwyd hwy ill dau yn aelodau eglwysig yn Llanbrynmair gan y Parch. J. Roberts. Hanoedd Mr. J. o deulu tra lluosog, cyfrifol, a chrefyddol belyd, a thebyg pe buasai eu plant i gyd yn fyw eto, buasai iddo yntau a'i briod sydd yn awr yn weddw, deulu par lluosog. Claddwyd rhai o'u plant yn Nghymyng ac amrai wed'yn yn y wlad hon, fel nad oes heidd-yw yn weddill ond 5 o honynt: tri mab a dwy ferch, wedi eu gadael gyda'r fam yn fyw.

Ar ei sefydliad yn yr ardal hon, cwmernodd ei le fel aelod yn yr eglwys hon, ac felly y parhiodd hyd y diwedd. Ac er fod ei iechyd yn wanaidd iawn er ys amrai flynyddau; canys bluid ef yu fawr yn euweddgar ddiwedd ei oes gan gaeth-anadl (*asthma*) yr hwn a'i dilynodd hyd yr anadliad olaf, ac er ei fod yn byw allan yn y wlad deir milldir o'r dref, gwnai ymdrech teg yn aml er cyrrhaedd moddion gras haf a gaeaf, fel Cristion goneat a ffyddlon, yn ol ei allu a'i amgylchiadau, hyd y diwedd. Testun y bregeth angliaddol oedd Salm 23 : 4.

Hydref 23, 1863, Mr. JOHN HUMPHREYS, yn 67 oed. Ganwyd ef yn ardal Machynlleth, Maldwyn, G. O., yn y fl. 1796. Yn y fl. 1817, pan yn 21 oed, cafodd ei dderbyn yn aelod eglwysig yn Nzapel y Graig Machynlleth, gan y Parch. D. Morgan. Yn y fl. 1832, ymbriododd â Miss Eleanor Ellis o'r un plwyf. Yn y fl. 1841 ymfuddodd e a'i deulu i'r wlad hon. Bu iddo e a'i anwyl briod 10 o blant, saith o feibion a thair o ferched, pa rai sydd e o yn fyw i gyd ond un mab, sef y brawd ariol a char-ladus hwnw gan bawb, Mr. Hugh Humphreys, am yr hwn y rhoddwyd cofiadwriaeth fer yn y CEN-HADWR gyda'r lleill o'n brodyr ieuanc parchus a syrthiasant ar faes y frywdr fyth gofiadwy hono ger Fredericksburg. Rhag. 13, 1862. Yr oedd Mr. H., eu hanwyl dad, o naturiaeth deg yn ddyn iach ac o gyfansoddiad cryf ac nis gellir euwi braki. I neb yn y sefydliad hwn a weithiodd yn galeach ac a ddaliodd ati ar bob math o dywydd gystal ag ef; ond yn dra diaymwith y cyfarfu ef a'r un cyfelyb afiechyd a'i ddwy chwaer Eleanor a Marguret, er nad yr un amser, y fath a'i torodd ef i lawr megys ar unwaith, ac eto er nad oedd ei gystudd ond byr cafodd ddiweddaf poenau caledion iawn. Ond daliodd ei hyder yn gadarn a phur o'u yn ei Waredwr hyd y diwedd. Gadawodd weddw hiraethlon a 9 o blant, 6 mab a 3 merch, ar ei ol, er eu bod oll mewn amgylchiadau cyasrus a chan mwyaf wedi priodi a chaudiyut hwythau deuluoedd llwyddianus a chynyddol. Ond mwy na'r cyfan cafodd weled y rhai'n i gyd yn hir cyn ei ymadawad dau yr iau ac mewn ffordd obeithiol i fod yn ddelyddiol yn ngwaasaeth on Har-glydd—a thyna yw ein taer weddi drostynt oll. Testun ei bregeth angliaddol oedd Salm 116 : 7.

LEWELYN E. POWELL.

Yr Eglwys yn St. Louis.—Mae yr Eglwys Gymreig yn St. Louis, Mo., yn cydnabod gyda diolchgarwch dderbyniad y rhodd anmhrisiadwy o 19 o Feiblau Cymreig a 19 o Lyfrau Hymnau Cymreig i ddefnyddiad yr eglwys gan ein cyfaill caredig Robert L. Jones, ysw., St. Louis—rhodd werthfawr mewn dydd o angen. Hefyd, trwy law J. B. Evans, cyfreithiwr, oddiwrth Mr. D. T. Davies, Rhif 118 heol Geneva, Utica, y rhodd bardd o Feibl Pwlpit a Llyfr Hymnau, am yr hyn oll y dymuna yr eglwys ddychgwelyd diolchgarwch o galon gynhes—a bydded i'r Arglwydd fendithio y cyfranwyr.

E. EDWARDS, *Gweinidog*.

D. DAVIES, *Trysorydd yr eglwys*.

Gatr oddiwrth eglwys Duncanville Pa—Dymunir ar i'r gweinidogion o wahanol enwadau anfon eu cyhoeddiadau dair wythnos o leiaf ymlaen, oblegyd fod y Presbyteriaid yn pregethn yn y capel bob trydydd Sabboth. Bydd hyn yn debyg o arbed llawer o drafferth a thraul, ac y mae yn anghyfleus iawn i dderbyn neb yma ar yr wythnos. Cyfeirir, Mr. Wm. J. Richards, Duncanville, Blair Co., Pa.

Cambria Newydd.—Yr ydym wedi ein sicrhau gan y Meistri J. M. a W. B. Jones, eu bod wedi llwyddo i gael oddiamgylch y manteision i'r Trefedigion, o herwydd pa rai yr aeth un o honynt eilwaith i Missouri, ac y bydd Hysbysiaeth gyflawn oddiwrthynt yn ein rhifyn nesaf.

Gelwad i weinidog—Rhoddodd eglwys Gynulleidfaoel Ashton, Summit Hill, Pa., alwad i'r Parch. Thomas Pugh, Allentown, Pa., i ddyfod yn fugeil arnom, a darfu Mr. Pugh ei hateb yn gadarnhaol, a dechreuodd ar ei lafur gweinidogaethol mis Chwefror diweddfaf. Ein dymuniad yw ar i'r Arglwydd fendithio ei ddyfodiad ef i'n plith a'i lafur yn ein mysg, fel y byddo Seion yn cael ei hadeiladu a llawer o'n ceuedl yn cael eu dwysbigo, trwy fod *Duo* yn arddel ei weinidogaeth yn ein mysg.

EVAN E. JONES.

Symudiad gweinidog.—Bydd fy nghysylltiad â'r Eglwys Fedyddiedig yn Freedom, sir Cattaraugus, N. Y., yn terfynu diwedd y mis hwn. Mae yr ymadawiad yn dangnefeddus, a'r cysylltiad wedi bod yn ddedwydd. Cefais alwad unfrydol i ailgymeryd eu gofal wedi eu rhybuddio o'm bwriad i ymadael; ac yn ngwyneb fod y cysylltiad gweinidogaethol yn terfynu, eto amlygasant eu bod yn gwerthfawrogi ein llafur drwy ein hanrhegu ar y 29 o Ionawr a llawn gant o deugain o ddoleri (\$140), gan mwyaf mewn arian. "Preswilydd y berth" arosu yu eu plith, ac a arddelo 'r Bugail dyfodol atynt.

Bwriadwyf gymeryd gofal yr Eglwys Fedyddiedig yn Hyde Park ar y 1af o Ebrill. A bydded gwynneb yr Arglwydd ar y cysylltiad newydd.

Cyfeirir ataf o hyn allan, Rev. J. P. Harris, Hyde Park, Luzerne Co., Pa.

J. P. H.

Mawrth 16, 1864.

Cadwaladr Richards yn symud i dy newydd.—Yr ydym wedi derbyn gair oddiwrth Mr. Cadwaladr

Richards, ei fod yn gorfod symud i ddy mwy heilaeth, ac yn meddu cyfleusderau ychwanegol. Dymuna gyflwyno ei ddiolchgarwch gwresocaf i'w aneirif gyfeillion, am ei cefnogaeth barhaol, a sicrhau iddynt yn ei Ddy Newydd fwy o gyfleusderau a chysurau teuluoedd nag o'r blaen, er, a chasglu oddiwrth eu hymlynid wrtho, eu bod wedi eu buddio yn eithaf yr amser a aeth heibio.

Wedi y cyntaf o Fai, cyfeirir pob godebiaeth fel hyn:—Cadwaladr Richards, 403 Greenwich st., New York.

Dilead caethiwed o'r holl wlad.—Mae y cwestiwn o ddilead bythol ar gaethiwed yn yr holl wlad, trwy wellhad ar y Cyfansoddiad cyffredinol ("Magna Charta" America) dan ymdriniaeth difrifol y Gydgynghorfa y dyddiau presenol. Traddodwyd areithiau rhagorol ar hyn gan Trm-bull o Illinois a Wilson o Massachusetts yn y Senedd, ddeuddydd neu dri yn ol, yu dangos mai y gwir achos o'r rhyfel a'i orchylderau yw bod dilead caethiwed yn y wlad, ac mai yr unig ffordd i sicrhau heddwch eier a pharhaol ydyw trwy gwbl ddilead o'r ffeidd-dra cywilyddus hwn, ac y gellir gwneud hyn yn effeithiol trwy y gwellhad crybwylledig. Dysgwylir yn hyderus y gellir llwyddo yn hyn, ond nid heb lwyrr orchfygu ar yr un pryd y terfysgwyr bradwrol a safant ar y maes heddyw yn eu harfau angeuol yn erbyn ein gwlad. Bydd yn rhaid cael dwy ran o dair o'r ddau Ddy i gymeradwyo y cyaygiad, ac yna cael dwy ran o dair o'r holl dalaethau, trwy eu deddfwriaethau (*legislatures*) i'w gadarnhau. Ond hyderir fod y wlad yn addfed bellach i gwblhau y gwrthrych hwn.

Yr ymosodiad ar Paducah, Ky.—Y gelynydd dan y Cadf. Forrest a wnaethant ruih-ymosodiad ar dref Paducah, Ky., ddydd Gwener, Mawrth 25. Gorfodwyd hwy i gilio yu ol gan y gwnafaden a'r milwyr Undebol yu yr amddiffynfa, ond nid cyn iddynt allu lladrata newyddau lawer o'r masnachdai a'r anedduau &c., a chymeryd ymaith lawer o geffylan. Llosgwyd rhau sawr o'r dref, a cholliwyd bywydan amryw.

Yr alwad am 200,000 yn ychwanegol.—Mae yr alwad hon yn debyg o gael ei hateb trwy ymrestr- iad mewn thandiroedd eang yn y wlad—y cyf- lenwad aydd wedi ei wneud i fyny eisus yn mhlwyf Steuben ac amryw fawu o fewn cylch ein hadnabyddiaeth.

Anrheg i weinidog yn Big Rock, Ill.—Dymunwn trwy gyfrwng y CENHADWR gyflwyno fy niolch- garwch i Gymry Big Rock, Ill., ac yn ueillduol i'r eglwys aydd dan fy ngofal am eu caredigrwydd i mi a'm teulu nos Fercher Chwef. 17, 1864. Yr oedd y darpariadau yn deilwng o'r boneddigeau, hen ac ieusainc, a gymerasant mewn llaw y rhan hyny o'r gwaith; yr on modd y canu, a'r adrodd- iadau, ac yr oedd y rhodd yn deilwng o'r cyf- ranwyr. Trefniwyd y cyfarfod gan y brawd J. Pierce, a chynorthwywyd ef gan y brodyr Benj. Davis, Evan Evans, Edward Wilking, a John Edwards. Cafodd pawb eu buddio yn enwedig yr eiddoch,

OMICRON.

Ymadawiad gweinidog.—Dymuna eglwys Gynulleidfaoi Pittston hysbysu fod ei gweinidog y Parch. Edward B. Lewis, wedi ymadael a myned i dalu ymweliad â Chymru. Ar ei ymadawiad bu y deallwriaeth a gaulyn rhyngddo a'r eglwys. Am fod amser ei ddychweliad yn ansicr rhoddodd Mr. Lewis yr eglwys at ei rhyddid i roddi galwad i'r neb a fyddai yn ddewisi i gymeryd ei gofal; ac am fod Mr. Lewis yn awr yn absenol oddiwrthym am agos i uaw mis, a uinau yn amddifad o weinidogaeth, penderfynwyd ein bod yn ol y deallwriaeth uchod yn ymryddhau oddiwrth Mr. Lewis, ac yn benderfynol i roddi galwad i ryw un cymwys i gyflawni y swydd bwysig, a gobeithio y gwna yr Arglwydd ein cyfarwyddo, i ddewisi un a fyddo wrth fodd ei galuon Ef. Dymunwn hysbysu mai ansicrwydd dychweliad Mr. Lewis ydyw yr unig achos fod yr eglwys yn ymryddhau oddiwrtho, a'r angen ydym yn ei weled bob dydd am weinidogaeth eefydlog yn ein plith. Dichon na fyddwn mor llwyddiannus a chael un o gymwydau ein diweddar weinidog, eto yr ydym yn ystyried mai ein dyledawydd ydyw gwneud ein goreu dros yr achos yn y lle. Arwyddwyd gan

JOHN MORGAN,
JOHN WILLIAMS,
JAMES M. WILLIAMS, } *Draconiaid.*

Cymorth i ddyoddefwyr yn Tennessee Dwyreidiol.

—Mae preswylwyr teyrngarol Tennessee Dwyreiniol wedi dyoddef caledi mawr, y tu hwnt i ddim a ellir ei draethu, yn y cyfwng mawr presenol. Gwneir ymdrech teilwng i'w cynorthwyo yn eu caledi yn rhai o'r diuasoddd dwyreiniol. Yn Philadelphia cyfranwyd tua \$74,000—a chyffelyb yn Boston, ac yn awr y mae cyfraniadau haelfrydol yn cael eu gwneud yn ninau New York at yr un achos.

Marwolaeth yr Arh. Owen Lovejoy—Y gwr euwog hwn a fu farw yn ninau Brooklyn, N. Y., Mawrth 25, yn 53 ml. oed. Yr oedd yn aelod o Dŷ ein Cynrychiolwyr, o'r 5ed rhanbarth yn Illinois, er's 10 mlynedd—wedi ei ethol yuo bum' waith yn olynol. Yr oedd yn bleidiwr gwresug ac yn weithiwr llafurus a fyddloun dros achos y caeth. Ei oes a gysegwyd i'r achos hwn, a'i goftadwriaeth fydd fendigedig gan gyfeillion rhyddid mewn oesoedd a dleuant eto. Llofruddiwyd braud iddo yn Alton, Ill., tua 27 mlynedd yn ol gan derfysglu caethbleidiol.

Cyfeillion haelfrydol yn Utica ydynt yn gweithredu mewn danfon cymorth i'r dyoddefwyr yn Tennessee. *Hon. William J. Bacon, Utica* yw y Trysorydd i law yr hwn y dymunir ar gyfeillion yr achos hwn ddanfou eu rhoddion.

Y for-ladrones, Florida oedd yn mhorthladd Funchal, Madeira, ynys berthynol i Portugal, ar y 27 o Chwefror, yn cymeryd i mewn ei chyflenwad o lŵ &c. Y *Sloop-of-war* Americanaidd, St. Louis, oedd hefyd yn y portladd ar yr un pryd, ond gan mai hwyl-long yw y St. Louis, nis gallai wneud dim.

Cwrdd mawr dirwestol yn New York.—Bwrteidur cynnal Cynadledd o Genhaden Dirwest yn y Coop-er Institute yn New York, ar y 12fed a'r 13eg o Fai nesaf, mewn cysylltiad â'r *American Temperance League*. Gobeithir y bydd rhyw fesurau pwysig yn cael eu mabwysiadu i attal y ffrydlif fellidgedig gynyddol o aughymerolder a gaufyddir mor amlwg yn ein gwlad y dyddiau hyn.

Y gelynyddion—a Tennessee.—Byddiudorf o 2000 o'u gelynyddion a ymosodasant ar Union City, Tenn., Mawrth 25, ac a'i cymerasant. Dywedir fod y fyddin elyud yn gref yn Dalton, Ga., a'i golwg ar ymosod yn fuan ar Tennessee. Yno ac ar lauan y Rappahauock, Va., y maent yn caeglu eu grym mwyaf, tebygid, yn yr ymgyrch presenol.

Ganesiaeth Dramor.

Y Rhyfel yn Ewrop.—Nid oes dim symudiadau o bwys mawr gyda golwg ar y rhyfel rhwng Denmark a'r Germaniaid wedi cymeryd lle yn ddiweddar. Swm'r am Gynadledd o'r Galluoedd Ewropaidd, a gobeithir trwy y cyfryw y gellir attal a rhoddi tefnyn ar y rhyfel cyu bo hir.

Yr Archdduc Maximilian oedd yn Lloeddau Mawrth 11,—aeth ymlau yn unioyngychol i'r Marlborough House i dalu ymweliad a Brenin y Belgiaid, tad yr Archduces.

Mab Tywysog Cymru a fedyddiwyd yn Mhalae Buckingham Mawrth 10fed.—Ei uain Victoria a'i henwodd Albert Victor Christian Edward.

Brenin Bavaria sydd wedi marw, a'i fab yw ei olynnydd i'r orsedd.

C Y M R U .

Prif ysgol i Gymru.—Mae Tywysogaeth Cymru wedi ei hesguluso yn fawr gyda golwg ar foddion addyg o'r radd uchaf. Tra y mae tri Choleg Brenhinol a Phrif Ysgol Frenhinol yn yr Iwerddon, a thra y mae pedair o Brif Ysgolion yn Ysgottland, lle y mae 4000 o'i meibion yn derbyu addyg ddyddiol o'r cymeriad uchaf, yn Nghymru nid oes un Brif Ysgol mewn bod, er fod ein cenedl yn gwneud i fyny dros filiwn a chwarter o boblogaeth y deyrnas gyfanol. Mae yn dda genym gaufofdd oddiwrth newyddion diweddar fod deffroad ar yr achos yn mhlith prif ddynion ein cenedl, a bod Pwyllgor o Foneddwyr wedi ei neillduo i drefnu mesurau i gyrhaedd yr amcan teilwng hwn, i sefydlu Prif Ysgol yn Nghymru—heb un cysylltiad rhyngddi â'r Eglwys Wisdol, nac â uob o'r Colegau presenol yn y Dywysogaeth.

Deisebau i attal y fasnach mewn diodydd meddwol a anfonir yn brysus i Senedd Prydain Fawr y dyddiau hyn. Cyulleidfaoedd ac Ysgolion Subbothol Cymru a weithredant yn eiddo yn yr achos hwn. Golygyddion Bauer Cymru a gefnugant y symudiad.

Marwolaeth y Parch. John Prydderch (M. C.)—Nos Sabboth, Chwef. 28, yn 90 ml. oed, bu farw y gweinidog euwog hwn yn ei anedd yn Talwrn, Môn. Yr oedd yn mhlith y rhai hynaf, os nid yr hynaf oll o weinidogion ymaeillduol Cymru.

1864.

CYF. XXV.

RHIF. 5.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M a i.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.		Yr achos dirwestol yn Pittston, ...	152
John D. Jones, Ebensburg, ...	129	Cyfarfod Adroddiadol, ...	153
Owen Jones, Racine, ...	131	Gair o Newburgh, O., ...	153
LLENYDDIAETH.		Trysorfa yr Ysgol Sabbathol, ...	153
Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, ...	132	Gauwyd, ...	153
HANESYDDIAETH.		Priodwyd, ...	154
Martin Luther yn ei ienectyd, ...	136	Bu farw, ...	154
DUWINYDDIAETH.		Caethiwed yn Brazil,—Teimlad crefyddol yn Norway,—Yn yr India Ddwyreiniol,—Ffrwyth yr yndrech Cenhadol,—Diwygiadau crefyddol,—Papyrau y Pabyddion,—Indiana, ...	156
Edifeirweh, ...	139	Ohio ac Illinois,—Y creulonderau yn Fort Pillow,—Tref Plymouth wedi ei chymeryd,—Marwolaeth y Parch. C. F. Martin,—Marwolaeth y Parch. I. Harries, Wyddgrug,—Sefydla ysgolion yn Louisiana,—Gohiriad Deddfwriaeth E. N.,—Sychedu am yr Efengyl yn Peru,—Galwad am ohirio amser Cynadledd Baltimore, ...	157
Pump o frodyr ar y ffordd i uffern, ...	142	Daeargryn yn Nghanada,—Y Gym. Feib. Americanaidd,—Llais Dinasyddion Maryland,—“Cartref y morwr,”—Masnachwyr haelfrydol,—Argoelion am ló yn Steuben,—Cymorth i ddyoddefwyr yn Tennessee Ddwyreiniol,—Y Metropolitan Fair,—Hawl y milwyr i bleidleisio, ...	158
ADDYSG OYFFREDINOL.		HANESIAETH DRAMOR.	
Ein gweinidogion, ...	144	Galluoedd Ewrop,—Byddinoedd Prwsia,—Garibaldi yn Lloegr,—Madagascar,—Damwain alaethus yn Sheffield, ...	159
Trefedigaeth Gymreig, ...	144	CYMRU.	
Lloffion Cenhadol, ...	144	Anrheg i Dywysoges Cymru,—Pont droe y Foryd,—Rheilffordd o Borthmadog i Gaernarfon, ...	159
BARDDONOL.		Marwolaethau, ...	159
Y Beibl, ...	145	PERORIAETH.	
Penillion o gydnabyddiaeth, ...	145	Galar Mam, ...	160
Gwahoddiad i ddyfod i'r Ysgol Sul, ...	145		
Ar farwolaeth y cyfaill ieuanc J. E. Rees, ...	146		
Os bu farw fy mrawd, ...	146		
Bedd-argraff y diacon Owen Jones, ...	146		
“ Fanny Griffiths, ...	146		
Y Saldra ar ddydd Sul yn unig, ...	146		
Englynion, ...	146		
Dydd claddedigaeth O. Jones, Racine, ...	147		
HANESIAETH GARTREFOL.			
Beibl Gymdeithas Oshkosh, ...	147		
Clayton, California, ...	147		
Beibl Gymdeithas Cincinnati, ...	148		
Manteision Gogleddbarth Missouri, ...	148		
Cofiant Wm. M. Evans, ...	149		
Eisteddfod Remsen, ...	150		
Cofiant Jenkin Evans, Bloomsburg, ...	150		
Derbyniad ac anrheg i'r Col. Powell, ...	151		
Eglwys Gynulleidfaoel Ebensburg, ...	152		
Gair oddiwrth Mr. Powell, ...	152		

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT HIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—D. J., Oswego, Wis., 150; J. J., Ashland, 3; W. W. Brownville, 10; H. F. J. a J. T., Mendon, 3; J. T. D., Delafield, 50c.; J. A. J., Morris Island, S. C., 2; O. O., Nelson, 50c.; R. G., New York, 450; R. R. R., Remsen, dros J. R., Hendre Llanor, Cymru, 1.75; T. B. W., Blue Mounds, 7.50; W. D., Berlin, 1; W. R. W., Slatington, 4; W. M., West Bangor, 670; Mrs. M. J., Delphos, 2; D. F. L., Newburgh, 5.

Y CENHADWR MEWN LLYTHYRENAU NEWYDDION.—Dyagwyliwn allu rhoi y CENHADWR allan mewn llythyrenau newyddion y mis nesaf. Ymdrecher cael iddo dderbynwyr ychwanegol y 6 mis diweddaf o'r flwyddyn hon—er ein calonogi yn y gwaith a'n cynorthwyo yn y draul.

At *gapel Arena, Wis*—Cydnabyddir yn ddilochgar dderbyniad y awm o \$78.75 o Cambria, a \$44 o Fox Lake trwy law ein gweinidog, y Parch. D. Jones, at ddyled ein Capel yn Arena.

S. J. YORKER, *Ysg.*
WM. A. WARD, *Trysorydd.*

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN
—a gynolir eleni yn y manau canlynol: Spring Green, yn yr hwyr Meh. 7, a thrwy y dydd dranoeth. Bethel yn yr hwyr y 9fed, a thranoeth trwy'r dydd; a chynadled yno am fore yr 11. Dodgeville i ddechreu yn yr hwyr yr 11, a'r Sabboth trwy'r dydd. R. WILLIAMS.

Dilladfa Davies & Jones.

"GWERTHIANT CYFLYM AC ELW BYCHAN"

DYMA brif reol fasnachol yr oes; ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 Heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydlar canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyddloni yn

Y Defnydd, y Gwaith, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y maedigono

Edilladau Dewisol

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i bob gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar fyrr rybudd eich harwisgo a sut o ddillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destlus

De'wch atom oll o fawr i fân,
Yn gwerthu'r ym yn rhad;
Dilladau clyd, Brethynau glân,
A gwisgoedd guraf gaed.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor,
Enillfawr fydd i chi;
Dau naw a chant yw rhify Store
Yn Heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee St., agos ar gongl Heol Liberty.

Utica, Mai 1, 1861.

DAVIES & JONES.

[Afreidiol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweled a'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnuogi Cymry—hyderwn y gwnant ac y cant eu boddioni.—GOL.]
561—1y

Llyn Michigan sydd yn rhydd i orchwylion y tymor—a'r llongau yn rhedeg arno yn brysus.

NEW CAMBRIA.

Y Drefedigaeth Gymreig Newydd ar Linell Rheil-fordd Hannibal a St. Joseph, Missouri.

TIROEDD BREISION A RHAD.

HINSAWDD IACHUSOL A THYMERUS.

Mae Hydred New Cambria i'r gorllawin o Greenwich oddenta 93°, a'i Llydred yehydig islaw 40°. Gwelir fel hyn, mor ddymunol ydyw yr hinsawdd i'r Cymry. Mae y *State Surveyor* yn sicrhau fod

GLO O DAN HOLL DIROEDD Y DREFEDIGAETH,

a thrwy y wythion o bump i chwech troedfedd.

Rhed rheilffordd Hannibal a St. Joseph drwy ganol New Cambria. Dyma y Brif Ffordd i Kansas, Nebraska, Oregon, California, a'r holl Ardaloedd Newyddion, lle mae cymaint o Aur wedi ei ddarganfu.

Mae ffordd haiarn North Missouri yn rhedeg yn agos i NEW CAMBRIA, a thrwy diroedd y Drefedigaeth, i ddinas boblog St. Louis.

RHADLONRWYDD TIROEDD Y DREFEDIGAETH.

DIGONEDD O GOED, DWFR, A GLO.

Digonedd o borfa am ddim, a'r *Prairie* yn barod i'r Aradr. Rhoddir yr esiampl isod i ddangos mor esmwyth y gellir prwceuo Ffarm. Coder neu gostyng-er y pris, a rhyfedi yr erwan, fel y byddys yn dewis; rhed o \$2.40 i fyny.

40 erw o dir, pum' dolar yr erw, a ddaw i \$200.00 Y Taliadau fel hys:

	Prif awm.	Llog.	Cyfanswm.
Mehenn 1, 1864		\$12.00	\$12.00
" 1, 1865		12.00	24.00
" 1, 1866	\$22.25	10.67	32.92
" 1, 1867	22.25	9.33	31.58
" 1, 1868	22.25	8.00	30.25
" 1, 1869	"	6.66	26.58
" 1, 1870	"	5.34	21.24
" 1, 1871	22.25	4.00	26.25
" 1, 1872	22.25	2.67	24.92
" 1, 1873	"	1.33	23.59
" 1, 1874	"	"	22.25
	\$200.00	\$73.00	\$273.00

Am arian parod tynir oddiwrth y pris uchod y bumed rhan; felly ni chostio y deugain erw ond \$160. Er hyn, gwelir ar unwaith, y fantasia fawr a gynygir yma i'r dyn nad oes ganddo ond ychydig arian.

Dywed Cymro o'r enw Roberts, sydd yn byw dair milldir o'r lle mae gorsaf New CAMBRIA, iddo y flwyddyn ddiweddaf enill \$200 wrth codi Tobacco oddiar un erw a haner o dir, ac wedi ei ddanu, y cyflawnwyd yr holl latur gan dri o'i fechgyn, yr hynaf o bouyt nid oedd ond naw mlynedd oed.

MAE MISSOURI YN DALAETH RYDD

yn yr ystyr weithredol o'r gair; a bydd felly yn gyfan gwbl yn dra buan. Yn swyddi Macon a Chatham, lle mae tiroedd y Drefedigaeth, nid oes yno fwy o ol Caethwasiaeth nag sydd yn nhalaeth New York neu Pennsylvania.

"Mae talaeth Missouri yn awr yn ddiogel oddiwrth y gwrthryfel, gan hyn y mae yn agored i drigolion newyddion; i ddrychfeddylhan newyddion; ac i egwyddorion newyddion—egwyddorion gwir ryddid i holl ddynolryw." O araeth ddiweddar y Cadf. Sigel, yn Chicago.

DYSGEIDIAETH.

Mae dros Bum' Miliwn (\$5,000,000) wedi ei diogelu at achosion Dysgeidiaeth yn Missouri; felly gwelir y bydd NEW CAMBRIA yn mwynhau crystal manteision yn y mater tra phwysig hwn ag unrhyw fan yn yr Unol Dalaethau.

MARCHNADOEDD YN GYFLEUS;

ac heblaw y rhai Dwyreiniol, fod y rhai Gorllewinol hefyd yn agor yn gyflym trwy offeryniolaeth yr

UNION PACIFIC RAILWAY, A'I CHANGHENAU.

Rhoddir *Free Pass*, o Hannibal i diroedd y Drefedigaeth, ac ni chodir ond hanner y pris am gludiad defnyddiau i adeiladu ar y tiroedd a brynir gan gwmpeini yr Hannibal a St. Joseph R. R.

Bydd yn llawen genym roddi unrhyw wybodaeth yn ychwanegol i'r neb a anfonu atom i'r brif swyddfa:

J. M. & W. B. JONES,
No. 1, Park Place, Cor. Broadway, New York.

O. Y. Bydd un o honon, neu Gymro i'n cynrychioli yn barhaus yn New Cambria, a Hannibal.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

CYF. 25, RHIF. 5.

M A I, 1864.

RHIF. OLL 298.

Buchdraithodaeth.

JOHN H. JONES, EBENSBURG.

Hydref 2, 1863, bu farw Mr. JOHN H. JONES, yn 27 oed. Ganwyd ef Awst 16, 1836, yn hen drigfan y teulu y dydd heddyw, o fewn tua milltir i'r dref hon, (Ebensburg.) Mab ydoedd i Mr. Daniel Jones a Mrs. Margaret Jones, (a elwir yn awr Mrs. Williams, priod Mr. John Williams.) Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys hon yn y flwyddyn 1848, pan nad oedd ond 11 oed. Yn fuan gwed'yn, gan weled fod ynddo awydd tu hwnt i gyffredin am ddyg a gwybodaeth, cymerais ef gydag ychydig o feibion ieuaine eraill, er eu gosod ar y ffordd i fyned yn mlaen,—ac yn y flwyddyn 1853 cychwynodd i Jefferson College, Cannonsburg, lle y parhaodd yn fyfyrwr diwyd a gobeithiol dros ddwy flynedd. Gwedi dychwelyd adref, am ryw dymor, yr un syched parhaus hwnw am wybodaeth a'i cynhelodd ef gyda'i gyfaill ieuaine Mr. Lewis J. Jones i gymeryd rhyw ferdaith trwy'r wlad ar draed, er bod yn fwy manteisiol i weled mwy o honi, gan ymweled a Philadelphia, parthau o Delaware, New Jersey a New York, ac oddiyno i Boston. Meddylodd yno y mynai weled ychwaneg o'r byd, a chymerodd fordaith ar fwrdd Moranwr (*whaler*), rhwymedig i ororau Affrica, a gwedi cyrhaedd Cape Verde Islands, cymerodd long arall oedd i fyned i fyny yr afon Gambia.

Profodd y fordaith hon yn chwerw iawn iddo trwy lawer o ystoriwydd a chaledi, a mwy felly eto i'w rieni a'i anwyl berthynasau oedd gartref mewn dagrau pryderus yn ei gylch, ac yn ei gyflwyno nos a dydd am y cyfnod hwn yn eu taer weddian drosto rhag iddo golli ei argraffiadau crefyddol wrth ddilyn cwmpeini annuwiol, a throi allan fel y gwnaeth canoedd, yn fachgen gwyllt ac annuwiol. Ond trwy ras Duw a'i dilynodd trwy'r daith hirfaith hon, profodd yn fendith i'w enaid, er iddi wanychu ei iechyd ef am ei oes.

Gwelsom trwy ei lythrau adref nad oedd e' yn mhlith y morwyr annuwiol ond megys Lot yn Sodom, yno yn poeni ei enaid gwirion.

Felly er chwerwed oedd, hi brofodd gyda'r athrofa oreu a gafodd e' yn ei oes; ac nid llawer a ddychwelant adref o athrofeydd duwinyddol i ddangos cymaint o rân ac o'spyryd crefyddol ag a ddangosodd ef ar ei ddychweliad yma.

Yn niwedd y flwyddyn 1858, cychwynodd drachefn i Oberlin, (lle cymhwys iawn iddo,) lle parhaodd hyd Medi 1862, pan fygythiwyd ac y dychrynwyd Cincinnati gan y gwrthryfelwyr, ac yr aeth ef allan gyda yr O. V. M. Ar y pryd hwn, wedi i'r dychryn fyned heibio, gweithiwyd ei feddwl bywiog a gweithgar ef i ryw ddau fath o deimlad—teimlad gwladgarol dros ei wlad a'i tueddai yn rhwydd i wneud ei oreu drosti, a theimlad ymroddol i waith ei Arglwydd o barotoi ei hun trwy gael ychwaneg o wybodaeth feddygol (*medical science*) i fyned allan fel cenhadwr meddygol. Y ddau ddyben hyn a'i cymellodd i ymrwymo fel mamaeth (*nurse*) mewn ysbytty (*hospital*) yn Cincinnati. Ond ei iechyd a ballodd yno a dychwelodd i Oberlin Medi 1, 1863.

Teimlai ei iechyd yn gwanhan yn raddol o hyd, a rhoddodd dro o ymweliad a'i ewythr Mr. Daniel Jones yn Poland, O. Ar ei ddychweliad i Oberlin Medi 4, 1863, y term nesaf arosodd rai dyddiau yn y *camp* gyda'r milwyr yn Cleveland; cafodd ei wlychu yno yn drwm iawn gan ysturm o wlaw, ond ni wnaeth hyny ond peri i'w hen afiechyd angeuol ddod yn mlaen yn gynt hwyrach, a chymeryd gafael cryfach ynddo eto, ac yn mhen ychydig wythnosau wedi dychwelyd cynghorodd ei feddyg iddo adael y cyfan a dychwelyd adref yma yn ddiatreg. Hyny a wnaeth ef yn union deg, ac yn Pittsburgh cymerodd y *ticket* i Oresson, 8 milldir oddiyma, ond ar y ffordd cododd y dwymyn boeth hono i'w ben ef, a chymerwyd ef yn ddarwybod bob cam i Philadelphia. Eto ryw fodd yn rhagluniasethol arweinwyd ef i dŷ ei gefnder Mr. Ezekiel Hughes, lle y cafodd bob amgeledd am y pythefnos olaf hwnw o'i oes, ac oddiyno am 11 y boreu ehedodd ei yspryd anfarwol Hydref 2, 1863, i fynwes ei Dad nefol. Dranoeth dygwyd ei gorff ef i fyny yma, lle claddwyd ef ar y 4ydd dydd

o'r mis hwnw. Testun ei bregeth angladdol oedd 2 Sam. 1: 26.

Yr oedd hynodrwydd ein hanwyl frawd Jones mor ddyddorol y fath ag sydd yn deilwng o sylw er coffadwriaeth fwy parhaus o hono.

1. Ei awyddfryd diflin am ddysg a gwybod-aeth o'i tebyd i'w ddiwedd. Ete aberthai bob peth er mwyn cyrhaedd dysgeidiaeth; a chadwai y nod hwnw mewn golwg dan bob amgylchiad, ac er gwaethaf pob anhawsder, a hynod oedd ei ddyfais i wneud pob peth yn iswaranaethgar i'r amcan hwnw.

2. Er mor hoff oedd ganddo ddarllen pob math o lyfrau allasai efe gael, ei Feibl oedd prif wrthddrych ei serch a thestun ei fyfyrddod. Arferai er yn blentyn roi ei Destament yn ei logell yn dra gofalus pan elai allan i'r coedydd ac i'r maesydd at ei orchwylion dyddiol, er edrych iddo a chymeryd rhyw ddarn o hono yn destun myfyrddod. Pan gychwynodd oddi cartref i'r hirdaith a eowyd, y cyntaf peth a welwyd e' yn roi yn ei glogwd (*carpet bag*) oedd ei Feibl. Hwnw oedd ei gyfaill goreu ac anwylaf ar ei fordaith tua'r India Ddwyreiniol, fel y gwelwn ni yn ei ddyddiaduron a'i lythyr-au adref ar y pryd hwn. Ac er iddo adael ei holl lyfrau eraill ar y môr, cafwyd ar ol ei farwolaeth ef yr anwyl hen Feibl hwnw fu yn gydymaith iddo wedi ei ail rwymo a'i roi yn dactylus yn ei gist ef.

Am hir amser wedi dychwelyd adref, hyny oedd, yr holl amser yr arosodd yno, delai i'r dref ar bob tywydd a thrwy dywyllwch y nos yn rheolaidd bob nos y byddwn gartref, er cymeryd y Beibl o'r bron i'w esponio &c., a gwneud ysgrifeniadau beirniadol mewn ffurf o *exegesis* parod ar ryw ddostran o hono, a chawn rai o'r rhai hyn yn llawn mor ddyddorol a chywrair a llawer a ddygem gynt i ystafelloedd treithodiaeth Athrofa Dduwinyddol y Drefnewydd. Y gwir yw, astudio ei Feibl oedd ei nwyf lywyddol (*master passion*) trwy ei oes.

3. Ei ymlyniad dyfal a pharhaus a gorsedd gras. Cadwai ei dro er yn ieuanc yn y weddi deulnaidd. Ac hyd yn nod o blith y morwyr diweddi, ni glywn ei lais oddiar fwrdd y llong yn ei lythyrnau yn llefaru yn ei iaith a'i eiriau ei hun:—"It gives me the greatest pleasure even here to read my Bible and try to pray. My dear mother, prayer does not now warm my heart as I would wish, but am resolved to persevere, for I feel an emptiness in my mind that religion only can ever fill. I hope you pray for me. I know you *do*. Most of our crew are very ungodly, and it pains my heart to hear them swear so continually." Ni chym-

ai at unrhyw orchwyl, o'r lleiaf hyd y mwyafr heb ymgynghori a'i Dduw, gan geisio ei fendith ar bob peth a phob amcan o'i eiddo.

4. Tynerwch ei galon at bawb, yn enwedig at ei frodyr a'i chwiorydd ieuaine. Dangosai ei hun yn wastad yn meddu tymer a thuedd hynod faddeugar, pa niwed bynag a wnelid i'w deimlad tyner ef, fel na chadwai un teimlad caled at neb.

5. Gyda'r hynotaf peth o'r cwbl oedd ei bryder yn achos eneidiau ei gyd-ddynion lle bynag yr elai. Teimlai ynddo syched didor am enill eneidiau at Grist yn mhob man. Felly ar y môr, enillodd rai o'r rhei'ny i ddarllen y Beibl ar y Sabboth. Tra bu yn Affrica, wrth weled truenus gyflwr y paganiaid anwaraidd yno, gwnaeth addewid i'w Dduw, na anghosiodd erioed mo honi, *os arbedid ei fyfyrdd y dychwelai efe yn ol fel cenhadur i lafurio yn mhlith y rhai hyny*. Hefyd tra yn Oberlin, teithiai 6 neu 7 milldir allan i'r wlad bob Sabboth i gadw ysgol Sabbothol. Yn yr ysbytty yn Om-cinnati gyda'r cleifion a'r clwyfedigion, gwna'i yr un yndrechion haelfrydig, er gwaned ei iechyd. Adroddodd yn ei lythyr adref am un tro y llwyddodd gyda 7 neu 8 o honynt i ddyfod gydag ef i gyfarfod gweddi yn eglwys y Parch. Mr. Boynton, ac wrth weled y cloffion druain yn clunheolion ar ffynbaglan, eraill a'u dwylaw a'u breichiau wedi eu rhwymo i fyny, ac eraill yn edrych mor llwydaidd a gwael yr olwg, cynhyrfwyd y gynulleidfa i wylo dagrau trwy'r tŷ.

6. Felly bydd yn hawdd i ni yn awr weled pa fodd y darfn iddo mor ieuanc enill y fath barch a dylanwad ffordd y cerddai. Diau mai at hyn y parotowyd ef gan ras Duw, yr hwn hefyd a roddodd iddo fanteision tu hwnt i gyffredin i ddefnyddio y dylanwad hwnw er daioni. Soniodd am un tro pan newydd ddod allan ar brydnawn Sabboth o fod yn gwrando pregeth dra effeithiol gan y Parch. C. G. Finney, yr hwn a hoffai yn fawr ei wrando, yr aeth i'w ystafell, ac iddo gael y fath oruchafiaeth gyda Daw ar ei liniau—"Then," ebe efe, "I obtained a *bright Christian hope*." Mynych y oed ef cyn hyny yn cwyno caledwch ei galon dan ofn a gradd o amheuaeth, ond tebyg na sinwyd mo hono felly byth gwed'yn nes iddo ddiano arno yn lân i wlad y goleuni. Y geiriau olaf gawn ni yn ei ddyddiadur ar Medi 10, 1863, ydynt, "Had near access in prayer before going to class at 8 P. M."

Mae gan ei anwyl berthynasan lawer o'i lythyrnau yn llawn o'r cyfryw brofiad, ond nis gallwn ar y pryd roi ond rhyw ddostranau byohain o honynt. Cafwyd hefyd lawer o dystiol-

aethaŷ oddiwrth eraill am dano. Dywed y teulu lle yr oedd yn byrddio pan yn cadw term o ysgol yn Delaware Co., O.,—"We never saw a more devoted Christian." Yr un fath yn union oedd tystiolaeth teulu Dr. McMullen, Mechanicsburg, Pa., lle bu e' yn aros ac yn myfyrio anianaeth (*physiology*) gyda'r meddyg a chlyda ei gyfnither Mrs. McMullen, wyres y Parch. George Roberts, yr hon yn agos yr un amser a'i canlynodd e' i'r oruwch ystafell hono fry lle maent heddyw yn cyd-foliau yn y deml uchod.

Derbyniwyd amryw lythrau oddiwrth ei gydfyrwyr yn Oberlin i'r un perwyl, gyda mynegiad didwyl o'u galar mawr a'u hiraeth yno a'r ardaloedd lle adwaenid ef ar ei ol ef. Am yr hanes diweddaŷ o'i gystudd a'i farwolaeth yn Philadelphia, nis gwn am ddim cystal a'i roddi yn ngeiriau ei anwyl chwaer, Miss Mary Jane Jones, yr hon sydd dra thebyg yn mhob ffordd grefyddol iddo:

"Before mother went down there, while he had strength he would frequently rise out of bed and utter forth on his knees the most melting prayers, and after his strength failed him would pray in bed. From that burning fever his mind was bewildered part of the time, but he knew mother from first to last, and even after his eyes had become dim at the approach of death, at the sound of her voice he extended his hand toward her for a last farewell. And when she asked him if he loved Jesus, he looked up into her face and smiled, and said, 'Oh yes, mother, I do, and I shall soon be with him and see him as he is.' Oh! what precious words from the lips of a loved departing one. Dark as this providential bereavement seems now to us, we cannot but feel that it has a bright side in the blessed thought that when he began to die he then began to live in reality." Ei anwyl frawd hefyd, Mr. Reuben D. Jones, yn ysgrifennu at y teulu ar ol ei farwolaeth o'r fyddin o Chhattanooga, Tenn., a ddywed: "Your letter this morning brought me the news that I feared very much to hear. And so our dear John has been called to his best Friend—taking life from him was only relieving him from the uneven cares of this world to a Home of eternal happiness and felicity. His health was bad indeed while I was in Oberlin, but he strove to conceal it, so as to carry out his high and constant aim of fitting himself for a foreign missionary." Nis gallaf lai na rhoddi yr ysgrif a anfonwyd gan y gymdeithas hono o'i gydfyrwyr yn Oberlin.

* Oberlin, October 30th, 1888.

"To the Friends and Relatives of our departed Brother, J. H. Jones:

"AFFLICTED FRIENDS,—We the members of 'The

Students' Ministerial Association,' feeling that in the death of brother Jones ourselves as well as you have cause to mourn, take this opportunity of expressing to you our sympathy in this bereavement. The departed brother was for a long time connected with us in this Association. He was one of our most active and devoted members, assiduous in promoting the interests of the Association, as well as in helping forward the great cause in which we are laboring. He looked upon the work of the ministry as being of the first importance and felt it a great honor as well as responsibility to enter it. He possessed a lively sense of spiritual things, and tho' he often lamented his coldness toward his Savior, yet we believe his heart was most fully committed to the Savior's cause, and let us all rejoice that he died in the triumphs of faith.

Most truly yours,
C. N. Pond, H. W. Gates,
Palmer Litts, John Gillanders,
J. D. McLaulin, W. J. Evans,
Thomas De S. Tucker, Thomas R. Dawson,
Daniel E. Hathway, John M. Dawson,
Henry R. Chittenden."

Derbyniwyd tystiolaeth o'r un natur yn y modd mwyaf parchus oddiwrth Mr. George S. Kane, Cor. Sec. Phi Delta Society Oberlin College, yn enw y Committee, G. G. Collins, W. E. O. Wright, J. D. McLaulin.

LLEWELYN R. POWELL.

MR. OWEN JONES, RACINE.

Bwriadaf roddi ychydig o hanes bywyd un yn ychwaneg o bererinion Sion. Yr wyf dan gryn anfantais. am fy mod yn hollol anhysbys o'r brawd hyd o fewn blwyddyn yn ol. Ond yr oedd ei agwedd bob amser yn amlwg ei fod yn un o'r rhai oedd yn ceisio gwlad well; ac yn canlyn Iesu fel dysgybl anwyl.

Ganwyd Owen Jones yn Cwmbychan, gerllaw Harlech, Meirion, yn mis Mehefin, 1807. Nid wyf yn gwybod dim am y rhan gyntaf o'i fywyd, ond pan yn 21 ml. oed, daeth i Lwyn-gwrl. Aeth yn felinydd yn melin Llwyngwril, ac yn mhen dwy flynedd symudodd i felin Peniarth, Llanegryn, Meirion. Yn y cyfnod hwn y daeth yn wrandawr ar yr Annibynwyr. Yn melin Peniarth y bu am ychydig o amser, hyd ei symudiad i'r wlad hon. Bu o ugain mlynedd i ddeg ar hugain yn melin Peniarth.

Pump mlynedd yn ol daeth ef a'i deulu drosoedd o'r hen wlad i Racine, ac yma y bu hyd ei ymadawiad i dŷ ei hir gartref.

Pan yn 24 oed, ymunodd ag eglwys Gynull-eidfaol Llanegryn, ar nos Saboth, pan oedd y Parch. Evan Evans yn awr o Langollen yn pregethu; a dau arall a ymunodd hefyd, sef y Parch. Evan Evans, Williamsburg, Iowa, ac Evan Rowlands, Peniarth, yr hwn sydd yn ddiagon gwir barchus yn eglwys Llanegryn, ac yn olynydd yn y swydd i'w dad. Felly bu

Owen Jones yn ngwinllan ei Arglwydd am ddeuddeg mlynedd ar hugain, trwy bob rhwrystrau i mewn ac allan, a'i ddiwedd oedd tangnefedd.

Yn fuan wedi ei ddyfodiad yma i Racine, dewiswyd ef yn ddiagon, a pharhaodd yn ei swydd yn ffyddlon iawn a diwyd hyd oni wahannodd angen ef a'r eglwys filwriaethus i ymuno a'r eglwys orfoleddus fry.

Yr oedd ein brawd yn ddyn yn mhob ystyr o'r gair. Nid oedd yn gyfoethog, ond yr oedd yn ddyn. Mae yn anmhosibl gwneud crefyddwr enwog o neb os na bydd yn meddu yr elfenau ag sydd yn gwneud i fyny ddyn. Dywed y prophwyd a'r brenin Dafydd, wrth ei fab Solomon, "Ymnertha, a bydd wr," yn ol y Saesonaeg, "Bydd yn ddyn." Yr oedd Owen Jones yn ddyn gonest. Dywedai un y bu yn Racine yn ei felin, "Buaswn yn ymddiried unrhyw werth o dan ei ofal, dyna fy dyn gonestaf a welais yn fy mywyd."

Dian fod ei gymeriad yn gyfryw yn ei hen ardal yn Llanegryn. Os oedd yn onest yn ei alwedigaeth, credwn fod yr un egwyddorion yn ei lywodraethu mewn crefydd. Yr oedd yn hynod o ochelegar rhag rhoddi achos tramgwydd i'r rhai sydd yn dueddol i'r gwendid hwnw. Eto ni sathrai air ei Dduw i wyro barn er boddloni neb pwy bynag.

Yr oedd yn ddarllenwr mawr ac yn feddylwr gwreiddiol. Ni fynai farn neb yn anffaelidig ond barn Duw ei hun, sef ei air. Meddai feddwl cryf iawn, enaid gwir fawr, eto nid oedd yn hyawdl a doniol iawn fel rhai. Ymresymai yn bwylllog ac eglur ar ei bwne bob amser. Yr oedd yn awyddus am wybodaeth grefyddol ac ysgrifthyrol. Mewn cyfarfod ysgol yr oedd yn esbonio am y nef fel un a chanddo hawl rasol ynddi ychydig cyn marw a chyn myned yn wael am y tro olaf. Dywedodd yr ysgrifenydd wrtho, "Y cai efe cyn hir wybod beth oedd y nefoedd trwy brofiad, y byddai yno yn fuan.

Yr oedd yn gallu cyfansoddi barddoniaeth rydd yn bur dda, yr wyf yn credu Y mae llawer o'i waith yn y Cronici Bach, ac y mae yr awen yn aros yn y teulu.

Yr oedd yn gyfaill gwas yr Arglwydd fel gwas yr Arglwydd, yn agored i golladian ar y goraf. Mae hyn yn nghymeriad hen aelodau eglwys Llanegryn, sef eu bod yn hynod o sefydlog a ffyddlon i'r weinidogaeth fennyddiol.

Yr oedd yn ddyn defnyddiol yn yr ysgol Sabbathol, yn aelod iawn drosti, ac yn profi hyn trwy fod ynddi bob amser; ac yn llenwi ei gylch pa le bynag y byddai yn hynod o ddiwlch. Yr oedd yn credu er ys talm na fuasai

yn aros gyda ni yn hir. Yr oedd yn aeddfedw yn amlwg, oblegid yr oedd yn blodeuo yn nghynteddoedd yr Arglwydd.

Ni chafodd ond iechyd gwan er pan y daeth i'r wlad hon—cafodd lawer cyfnod o afiechyd trwm. Ond yr haf diweddaf cafodd ei daro â'i glefyd olaf, sef anhwylddeb yn y rhanau mewnol, yr hyn a gynrychai boen mawr yn y frest a'r ymysgaroedd, a diweddodd yn y clefyd melyn. Dywedai wrth un o'i hen gyfeillion, John Francis gynt o Dowyn Meirion, pan oedd gyda'i waith, eto yn bar wan, "na byddai ddim byw i fwrw y ganaf hwn." Yr oedd ei afiechyd yn hynod o drwm, fel yr aeth hi yn gryn boen iddo i ddweyd ond ychydig; ond dywedai ei fod yn dawel a sefydlog yn ei ymddiried yn ei Dduw. Efe a fu farw Hydref 18, 1863, ac a gladdwyd y 15fed. Claddwyd ef yn barehuis yn nghladdfa Racine. Gwein-yddwyd yn ei gladdedigaeth gan y gweinidogion canlynol:—R. T. Evans (A.), W. R. Jones (W.), W. Hughes (T. C.), a'r ysgrifenydd.

Cyfansoddwyd y ddau benill canlynol gan Jane Debora Jones, (merch yr ysgrifenydd,) yr hon sydd 14 ml. oed.

Mae Owen Jones yn dawel iawn,
Yn cyagu yn y beddrod;
Ac mwy ni chawn ei weled ef,
Hyd fore'r adgyfodiad:
Ei lais ni chlywir yn y cwrdd
Wrth orsedd gras yn trydar,
Am i bechadur ddod at Grist,
I wneud i fyny ei fater.

Er huno felly yn nghell y bedd,
A'i wedd yn wir lygredig,
Wrth floedd yr angel daw i'r lan,
Mewn cwmni bentlizedig;
Calf yn y nefoedd gartref clyd,
Afiechyd ni ddaw yno;
Yn mol'r Iesu yno byddi,
Heb elyn byth i'w fiao.

Racine.

C. D. JONES.

Clennoddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD IONAWR.

GAN WILLIAM B. JONES.

RHIF. III.

Yn ein Rhifyn diweddaf gadawsom Adda ac Efa wedi ymneillduo i'w hanneddle dedwydd, a chôr Paradwys yn sŵ eu cyntyn, a sêr y nefoedd yn gwenu uwchben eu Palas gorwych.

Beth sydd yn myned yn mlaen tu allan i fariau Gardd Eden? Yn y man annedwydd hwnw lle hyrddiwyd yr Angylion gwrthryfelgar, a ymddyagleiriasant ychydig amser yn ol yn eu gogoniant mawr, yn mhresenoldeb y Duw byw?

Torff Uffern, y gathern gas,
A dyrrant yn lla diras,

I wybod ydoedd obaith
Allu ail feddu Nef faith.
Ar ol i'r uffernol ffau,
Llidiog, wneud croes ddadliadau,
Pa un ai byw mewn peny
Yn ffwrn hell Uffern o hyd
Oedd, ora, os gwnaent ddewrwyth
Gref Deyrnas o gwmpas gwych;
Nau'n ail i'r Uffernoliawn
Ymddyrchafu yn lla llawn,
Tarann yn neutu Nef,
Ag ail euill goleunef. Rh i. 443—456.

Cyfodai Satan ac anerchai ei Flaenoriaid Uffernol mewn araeth ffraeth, gyfrwysgall, gan gyfaddef iddynt nad oes obaith iddynt lwyddo yn erbyn Ior a'i lu Nefawl, ond fod yn debygol iddo—yn ol chwedl a glywid yn y nef—wneud Creadigaeth Newydd helaeth, a gosod yno

ryw wag weision.

Ac os gellid llwyddo i'w denu a'u hude hwynt i'w hachos, ac felly eu cynorthwyo, y byddai iddynt gael eu taffu allan oddiyno

I'n heirias deyrnas o dân.

Yr oedd prif Lywydd y Llu Ellyllawl fel hyn yn gosod o flaen ei swyddogion gynllun ystrywgar (*strategical scheme*) newydd, yr hyn a atebodd ddan amcan pwysig, sef diddychu eu meddyliau oddiwrth y gorthrechriad llwyr a dderbyniasant, ac hefyd rhoddi terfyn ar y gwahanol awgrymiadau a ymgodid gyda golwg ar ba symudiad fyddai ddoethaf i ymalfyd ynddo yn y sefyllfa ddrysglyd ac anobeithiol oeddynt ynddi. Ac er tori pob petruster mae Satan ei hun yn ymgymeryd a'r gorchwyl pwysig, heb gymaint ag un gogadfridog i'w ganlyn pan yn cychwyn allan o Annwn ar ei neges bwysig a maleisus.

Cafodd araeth y prif elyn ddylanwad digyffelyb, oblegid;

Y dorf, pan wnaeth o' derfyn,
A'u llef hwy rwygent y Llyn. 484.

A chan ysgwyd ei adenydd, ehedai:

Drwy fannau diderfynawl,
Erchyll, rhwng gwyll a'r gwawl. 492.

Yr oedd boddlonrwydd yr Ellyllon yn fawr pan welsant benderfyniad eu Penaeth i gy-chwyn ar anturiaeth mor beryglus ar ei ben ei hun; oblegyd yr oedd pryder a braw wedi llanw eu mynwesau uffernol er pan y gorchfygwyd hwynt gan Michael a'i Angylion, ac y darfu y Bod Mawr:

Mewn nerthawl ryfeddawl fodd,
Y dieif cyndyn a dafodd
O wawl hyfrydawl Nef fry
I wybren Uffern obry; &c. 50—80.

Ac mewn teimlad o lawenydd ellyllawl, ar gael yr ymwared hon y maent yn lledu eu hadenydd ac yn ehedeg drwy holl gyrau y Llyn Ddu, gan wneud math o *exploration*, cyn dychwelid eu Penaeth o'i *explorations* yntan.

Mwy na myrddiwa
Ddyrchafson o'r Gwyllion gau
Ar onwaith, mai tarannau.

Mae'r llu ellyllawl fel barcutiaid a'u hadenydd duon ar léd yn hwfanu uwchben y marl llosgadwy ac yn llygada i bob twll a chilfach o'u carchardy annedwydd!

Yn y cyfamser mae Adda ac Efa, heb wybod dim am y cynghrair uffernol, yn huno mewn diogelwch tybiadawl. Yr oedd eu breuddwydion hwy y noson hono, nid am ddrygfyd a pherygl, ond am y dedwyddwch newydd, yr hapusrwydd melus, a'r mwyniant cynnwynawl a dihalog yr hyn oedd eu hetiffeddiaeth gynhenid. Ar doriad y dydd:

pan fo'r Wawr wea
Ar liwio'r awyr lawen,
Adda ac Efa gyfion
O'u llys a ddeuant yn llon, &c.

A chyda eu bod wrth y Porth, dyrchafant eu calonau i fyny at Awdwr pob daioni, gan eillio

Eryn pâr i Ner a wnaeth
Degwedd y Greadigaeth.

A chyn ymddangosiad yr Haul o'i ystafell yntan, y maent yn ei anerch. Mae'r Eryn pâr hwn mor naturiol, fel y cyntaf y dysgwyd i'n Rhiaint boreuol ei wen ar eu dyfodiad allan i fwynhar peraroglau Gardd Eden, fel y rhoddwn ef yma yn gyflawn:

Ti ffynon dirion y dydd,
Yn llawen mola'n Llywydd.
Cyn hir y gwelir yn gn
Dy wyneb yn hoyw d'w'nau;
Ti'r anwyl Haul tirionaf,
Mola, gogonedda Naf
Gwynion luoedd Gogoniant,
Eilied, emysued pob mant
Fawl i'r Ion nerthawl a wnaeth
Y Bydoedd drwy wybodaeth.
Duw addwyn! tra b'o dyddiau
Bore a hwyr i barhau,
Yn ddiau'n heneidiau ni
Yn felos a wnan' foli. 556—568.

Yna maent yn rhodio hyd Baradwys, lle mae pob peth dymunol i'w synwyrn wedi eu paratoi erddynt. Angylion a fynych ddeuant i ymddyddan a hwynt, a dysgant iddynt fod Paradwys yn arwydd o'r Nef eirian, a chodant feddwl Adda

O Ardd Eden werdd wiwdeg
I'r wenlon Nef dirion deg.

Er rhybuddio, Adda o'r perygl oedd yn ei aros anfonodd Duw genad seraffaidd ato, a phan wnaeth ei ymddangosiad, mae Efa yn cilio yn ddystaw o'r neilldu. Dywedai y genad nefol wrtho fod gelyn anfad yn dyfod er difa eu cysuron a'u dedwyddwch, ac yn nodi yn neillduol Bren y Bywyd, am iddo er dim beidio cyffwrdd ag ef: 570—595.

Addaf a fawr ryfeddodd;
Ebre fe, drwy ba ryw fodd
Y mae hyn, fod gelyn gau.
Creulawn i'm Ion a minau! 636—640.

Mae y Seraff yn ei gysuro, gan ddangos iddo nad yw yn hawdd deall yn nghylch y duwiau a fynant fod uwchlaw y Duwdod; ac hefyd nad treiddio i ddirgelion dyfnion sydd yn rhoi dedwyddwch, ond yn hytrach ufudd-dod i orchymynion Duw. Mae Adda yn dymuno cael aml ymweliad oddiwrth genad Ion, yr hwn sydd lanach na'r goleuni, ac yn diolch iddo am roddi yn ei feddiant wybodaeth o'i sefyllfa beryglus mewn pryd. Wedi ail bwyso arno y perygl y mae ynddo, a'i gynghori i fod ar ei wyliadwriaeth, esgynodd i'r Nef yn ol.

Dychwelodd Efa yn awr at ei gwr, yr hwn a adroddodd iddi yr oll a ddywedodd y Genad Nefol. Yna:

Ebr Efa, mae'n bér yfed
Dw'r glân hyd raian a red;
Pur felus per afalaau,
Pér yw'r eirin i'r min mau;
Oh Adda! er pereiddied
Dw'r glân hyd raian a red;
Os yw telus afalaau,
Os pér eirin i'r min mau,
Geiriau dy fin a gerais,
Mwy pér o lawer dy lais, &c. 680—690.

Yna mae y ddau yn ymddyddan am waith Ner, a'i ryfeddodau, a thoe iawn:

Ae'r Huan llydan lliwdeg,
Brenin dydd, o'r wybren deg.
Du nos oedd yn dyuesu
A'i hyfryd oleubryd lu,
Ar ol i'r ddyddanoll ddau
A glân berffaith galonau
Yn felus roi'r Ion foliant,
I'w hadail o wyrdd ddail ant. 696—703.

Mae Adda ac Efa yr ail noswaith wedi myned i'w hannedd yn min yr hwyr; ai tybed na bu eu cwsg rywfaint yn gythryblus o herwydd yr llyn a glywsant mewn perthynas i'r Gelyn y rhybuddiwyd hwynt o'i herwydd? Gyda gwyll y nos mae yntau yn nesu at gaerau yr Ardd, ac yn edrych tua'r Nef:

Myfyriodd fo
Unwaith mor ddedwydd yno
Y bu; ond gerwin y bér
Enynai'n ei frou auwar!
Tramawr och'neidiau trymion
Hollteut, hwy friwent ei frou, &c. 710—729.

Pob gobaith wedi pallu, lliadiawgrwydd a lanwodd ei fynwes, a llefodd mewn ffyrnigrwydd uffernol:

Annedwydd weithion ydwyf;
Rhyfel!—am ryfel yr wyf!

Pan y gwelai y ser a'r planedau yn ymsymud yn eu cyclohoedd, fel fflamawg olwynawg lu, dychrynai Satan, a bu mewn pryder ac amheu-aeth pa lon drigolion agaid yno. Ond ni pharhaodd ei betrusder fawr o amser; saethodd i lawr ac ehedodd i'r Haul, lle y gorphwysai, ond nid yn hir. Oddiyno:

Gwelai'r Ddaear liwgar lân
Werdd siriol, a'r Ardd seirian.

Saethai yn union o'r Haul, ac yn ebrwydd mae yn hofian yn yr wybren uwch Gardd Eden:

Fel pan b'o Barcutan cās
Ar luniau mawr alauas.

O'r diwedd:

Yn ngwar y cangau euraid,
Satan, mal cigfran y caid.
Gwelai ddiagleu llys gwiwlan
Paradwys oleulwys lân; &c.

Caiff y darllenwydd y darluniad yn gyflawn yn y Rhan I. 780—776.

Gydag awel y boren, daeth Adda ac Efa allan o'u Llys. Yr oedd yr olwg arnynt yn eu harddwch, eu prydferthwch a'u diniweidrwydd, yn llanw mynwes y Gelyn ag arswyd yn y dechren, yna ag eiddigedd, a lliadiawgrwydd:

Uffernol Elyn ffyrnig,
Yn nos y daeth mewn nawd dig.
Newidiol ei lan ydoedd;
Weithiau'n Arth llwyr wrthau oedd.
Weithiau'n Llew gwardew fe gaid,
Cawr dewr y'mysg cre'duriaid, &c. 793—802.

Wedi rhodio yn ynysg meillion gwynion gant, a rhyfeddu gwaith Duw Naf, dychwelodd Adda ac Efa o'u rhodfeydd; a phan ddaethant i olwg Pren y Bywyd, cofiant orchymyn Duw, a chynghor yr Archangel, a chydabyddasant reemoldeb y gwaharddiad, gan ddywedyd:

Beth lai attaliai y Tad?
Fe rodd tyrd, mae'n arwydd faith
O'i gariad a'i ragorwaith.

Pan yn hwyrhau:

I Dduw Naf rhoddi a wnant
Felus aberth o foliant.
Ar ol rhoddi addoliad
I'w nefol odiaethol Dad,
I'w siriol hardd Lys eirian
I orphwys ae'r ddau lwys lân.

Mae'r adar man yn min nythu, a'r carnolion yn llechu pawb yn eu lloches. Mae distawrwydd yn gorwedd ar bob peth:

Yn awr gwnai'r gelyn aros
Tan y du niwl, tan do nos:
Cynnil y gwnai amcanu
Creulonder a digter du, &c. 845—867.

Yr oedd y Gelyn wedi gwrando yn astud ar ymddyddanion Adda ac Efa, ac wedi gofalu eu trysori a'u defnyddio er eu dynastr. Bellach dilyna hwynt i bob man, gan ymgynfnewid mor fynych ag y byddai hyny yn ateb ei ddybenion maleisddrwg. Nid annmbriodol y nodweddiad hwn yn yr Angel syrthiedig.

Wedi rhodio ac ymseachu y naill yn y llall, Adda yn ail draethu ei gariad tnag ati, ac Efa hithau yn ei gydnabod ef fel ei harglwydd, dan Arglwydd Nef: mae hi o'r diwedd yn awgrymu ar iddynt ymwahanu am dymor, a phan ddenant at eu gilydd eilwaith mwy pér (meddai) fydd ein mwynder maith. Ond nid ydyw Adda yn foddlaun i hyn, gan adgoffa iddi am y Gelyn yn erbyn yr hwn y cawsant eu rhybuddio. Mae Efa ar hyn yn tristhau, gan ddywedyd: os heb ryddid, byddant annedwydd; ac hefyd yn cofiau i Adda fod holl lu Ddaear yn mwynhau rhyddid:

Nyni sy'n rheoli rhai'n,
Hynod nad ym ein bua'n!

Yr oedd yr *argument* hon yn anatebadwy, ac felly cafodd y feunyw ei ffordd ei hun y tro cyntaf y bu dadlenneth, fel y mae yn cael hyd y dydd heddyw ond iddi ymresymu fel Efa!

Dyma oedd adeg—egwyl Satan fodd bynag:

Deallodd y du Elyll
Yr ennyd aubyfryd hyll
I wneud ei frad annedwydd
Yn Eden cyn diben dydd, &c. 951—970.

Aeth ar ei hol, a chan fod y Sarff yn gyfrwysach na'r holl greaduriaid eraill, aeth Satan iddi, er cario allan ei ddiobellion yn fwy llwyddianus. Wedi dilyn Efa am yspaid a sylu arni, torai allan yn y weniaith gaulynol:

Oh'r Ddauwies gynnes ei gwên!
Ti wyd ogoniant Eden!
Oh Gwenfrou dirion a da!
Wawr foddus, na ryfedda
Iu' edrych yn dy wychwedd;
Ni welais ail d'anwyll-wedd;
Daeurol Greaduriaid,
A glân lu'r Nef gu a gaid,
(Hwy ddylent) yn addoli
I'riondeb dy wyneb di. 978—988.

Yr oedd y dull hwn o gyfarchiad yn dueddol iawn o ddenu sylw Efa. Synai glywed y Sarff yn llefaru, a gofynai:

Pa fodd, a roddodd yr Ioa
I'th enau araith union?

Mae y Bardd yn rhoddi iaith mor naturiol yn ngenau y Sarff, a'r rheymeg a'r fath dueddiad ynddi i swyno Efa, a'i symud oddiar ei gwyl-iadwriaeth, fel nas gellir heb anafu prydfferth-woh y deryn ei gwtogi. Felly rhaid i ni gyf-eirio y darlennydd at y gyfrol. Rh. I. 997—1080. Dechreuas:

Oh Ddauwies gain weddus go!
Y gwir wyt ti'n ei garu, &c.

Wedi gwrando ar syniadau swynol y gelyn, a'i glywed yn dyweyd mai ffirwyth pren neill-duol yn yr Ardd a achosodd iddo allu llefaru, &c., mae Efa yn awyddus iawn am weled y pren hynod hwn, sydd yn rhoddi ffirwyth yn meddu y fath rinweddau rhyfeddol. Oblegid yr oedd cyfrwysta y Sarff wedi peri iddo gelu oddi-wrthi mai y Pren gwaharddedig ydoedd, rhag ofn y buasai iddi omedd myned yn agos ato. Ac er i swyn eiriau Satan, yn addaw i Efa ehediad buan i wlad y gwawl, ond iddi fwyta o'r ffirwyth rhyfeddol, ac y byddai iddi fod megis y duwiau, effeithio yn ddwfn ar ei meddwl; eto pan welodd, wedi dilyn y Sarff, mai y Pren Gwaharddedig ydoedd, brawychodd ei bron;

Oh'r Sarff! mae'n ofer y swydd;
Dy lost ddwg rydost w'radwydd.
Cymer, yn rhwyddber, bob rhan
O hwn i ti dy banau, &c. 1053—1082.

Ond nid oedd yr Arch Elyn i'w droi oddiwrth ei bwrpas fel hyn: felly tynodd o'r ffirwyth a

rhoddodd iddo ganmoliaeth oruchel, ei fod wedi ei godi ef, y Sarff. o'i waeledd, i ddawn uwch-law natur ddynawl. Ac am dani hi, ei bod yn harddach a thecach na'i gwr, er ei fod ef yn awr yn arglwyddiaethu arni hi, ond wedi iddi fwyta o ffirwyth y Pren rhyfeddol hwn, y byddai iddi reoli ei Rheolwr:

Dyma'r modd d'wedodd y Diawl,
Y ffyrnig Sarff uffernawl.

Yn araf deg yr oedd y gelyn yn enill tir; ac yn y sefyllfa yr oedd Efa ynddi yn awr—ei meddwl wedi ei lanwg gan weniaeth, a'i dymuniadau wedi eu codi i sefyllfa uchel o ddisgwyl-iad—yn y sefyllfa hon, i betruso oedd i syrthiol. Ac felly y bu! Yr oedd yr Arch Elyn wedi llwyddo; yr oedd amcan y cynghrair uffernol wedi ei gwblhau; y neges bwysig ar la un yr oedd cymaint yn ymddibynu iddo ef, fel Pen-aeth Teyrnas y Tywyllwch, wedi ei chario allan yn llwyddianus! Nid oedd un swyn yn Ngardd Eden iddo ef mwyach. Cyflawnodd ddinystyr a distryw yn y man dedwydd hwnw: felly; diweddiad yr hon:

Yn araf, o'r Pren eorwawr,
Trodd, e ddolenodd i lawr.
Gyda hyn dyma'r dya da
Yn ymofyn am Efa.
Fe ddedwodd, safodd yn synn—
E grynodd oll bob gronyu! 1136—1142.

Mae ffurfnewidiad trwyadl wedi cymeryd lle yn Efa. Cihodd oddiwrth yr agwedd o ddi-niweidrwydd a wisgai o'r blaen, a dechreuai argyhoeddi ei gwr eu bod wedi camsynied yn mhell wrth ymgadw oddiwrth y Pren Gwaharddedig. Teimla fel pe byddai ei gwybodaeth wedi ymeangu, a'i bod ar fin ymadael i'r Nef wen o Eden wael. Nid oedd grym y gorithiad (*illusion*) wedi treulio oddiar ei meddwl eto. Dalai yn ei llaw'r hudoliaeth, a chan wenu, cynygiai ef i'w gwr, gan ddywedyd y byddent yn dduwiau mewn canlyniad o'i fwyta!

Gwyddai Adda yn eithaf bellach y distryw a wnaethpwyd; er hyny dyma ei eiriau:

Wraig dyner hwyber, hebod
Nis gallaf, ni fedraf fod.
Dau gwell nag im' dy golli
Odiaeth Wawr, i'w gyda tbi.

Mae Adda o'i wirfodd yn cymeryd o law Efa ffirwyth y Pren Gwaharddedig yn hytrach na'i ymddifadu o'i chynuideithas.

Mewn canlyniad i Drosedd Dyn ac aeron teg y Pren, cythrybla holl anian. Cynhyrfodd o'i chanolbwynt i'w holl gylchoedd. Duo wnaeth awyr dawl. Darluniar'r Bardd, gyda grym awenyddawl, y cyfnewidiad mawr a gymerodd le yn y Byd Anianol, fel canlyniad Trosedd ein Rhieni Cyntaf: yn gystal ag yn eu hymddygiad hwythau y naill tuag at y llall. Mae Efa o'r diwedd wedi dyfod i ddeall mawredd canlynu-

iadau ei hanufudd-dod, a phan welai braw a dychryn yn meddianu ei Phriod, syrthia ar ei gliniau, gan daro y tant tyneraf yn ei natur, a choffau iddo mai ei *wraig* ydoedd, ac addef nad oedd ddifai. Cyfeiriwn y darllynydd am ddesgrifiad cyflawn o hyn oll at ddiwedd y rhan gyntaf o Gywydd y Drindod—fel y dylanwadodd agwedd a geirian Efa ar ei gwr—a'u hargyhoeddiad eill dau o'u cyflwr truenus mewn canlyniad i droseddiad arch Duw. Anhawdd iawn ydyw pasio geman fel y llinellau hyn a roddir yn ngenau Adda:

Chwi ddedwydd Goedydd i gyd,
Udfawr a thrwm yw f' adfyd!
Oh cuddiwch llocheswch chwi
Fy nghwyn dan eich canghenni!
Rhoddwch fi yn anghyrhaeddiawl!
Tra b'wyf nas gwelwyf y gwaw!

Yna:

Pan ddarfu, mewn poen ddifawr,
Syrthiodd, 'mollyngodd i'r llawr.

A all Barddoniaeth ddringo yn uwch? Onid ydyw Arlun Adda mor amlwg i lygad y meddwl a phe byddai mewn gwirionedd o'n blaen? Diwedda y Rhan Gyntaf o Gywydd y Drindod trwy ddangos i'r Gornuchaf o'r Nef gefnfawr, dosturio wrth yr annedwydd ddau, pan ddywedai:

Os iawn yn gyflawn a gaf,
Yn rhydd o'r farn y rhoddaf.

Nid oes neb yn ateb:

Duw Awdwr, tra bu'n dywedyd,
Crynu wna'i'r Nef i gyd.

Yr oedd prudd-der trwy ororan gwynfyd, oblegid:

Nid oedd yn y dedwyddyd,
Drwy'r gain Nef gywrair i gyd,
Neb a wna'i iawn cyflawn cu
Dros Addaf am droseddu.

O'r diwedd:

Egorai Duw'r trugaredd
Ddirgelion haelion o hedd.
Yr ail Berson cyflon coeth
Wir-Dduw, atebai'n war-ddoeth:
Fi, Oh Dad, Ceidwad cadarn,
Fi, Fi, atebaf y Farn, &c. 1345—1362.

Er i Adda o'i *wirfodd* droseddu, yn hytrach na gweled ei anwylyd yn cael ei halltadio o'i wydd, eto pan glybu lais yr Ior gydag awel y boreu yn galw arno, ac yn gofyn pahan yr ymguddiai, yr oedd yn rhoddi y bai am ei bechod ar Efa:

Y wraig, hon yma, dy rodd,
Duw anwyl, hon a'm denodd.

Hithau hefyd, pan gofynwyd iddi, a atebai mewn braw:

Y Sarff, ag iaith gyfrwys hy'
Twyllodd fi 'fwyta felly.

Yna:

Yn awr y Barnwr a wnaeth
Yn deg roi Barnedigaeth; &c. 1408—1462.

Ceidw y Bardd yn glos iawn at yr hanes Ygrythyrol; mae ei gynghanedd mor lithrig,

fel braidd y teimlem ein bod yn darllen y mesurau caethion. Melldithiwyd y Sarff—Rhoddwyd addewid am Had y Wraig—a chyhoeddwyd y dderyd uwch ben Adda ac Efa:

Oedd ing a chwerwedd Angau.

Rhaid oedd iddynt adael Gardd Paradwys:

A phan glybu, y gu gain
Wael Efa wuai wylofain,—
Oh Dduw anwyl! raid ini
Fyn'd o'th bêr Ardd dyner di!

Yr oedd y *Fflat* wedi myned allan, ac:

Ar air Ion yn union ant,
Eu deuwedd ymadawant
O lasbarth yr Ardd lwyssber,
Dan wylaw yn nwyllaw Ner.

Mae Duw, wrth ganfod eu tristwch, yn eu cy-suro, drwy adgoffa ei addewid iddynt hwy, a chosp erchyll i'r Gelyn a'i eppil ellyllawl:

Dfelir ar y Diawliaid;
Du echrysa fydd eu dychryn;
Ffwrn groch ddofn uffera a gryn.

Dengain diwrnod y bu Adda ac Efa yn mwynhau dedwyddyd yn Eden.—Yr oedd yr haul yn awr ar fachludo, a'r awel hwyrol yn sio megis ocheneidiau anian, pan:

Hwy o'r Ardd ffraw draw Fe drodd,
A Duw a ymadawodd.

Yr oedd teimladau ein Rhieni Cyntaf pan yn gorfod oeffnu ar Baradwys, mor ddiweddar eu dedwydd anedde, er wedi eu dofi gan Addewidion y Duw da, eto yn ddrylliog a thrymaidd iawn:

I Addaf a'i wraig eiddil
Bu ddagrau, griddffanau fit.

Pan yn edrych yn ol, gwelant bedwar Cerub, yn gwylied Porth Paradwys, a'r cleddyf tanllyd yn ysgwydedig i amddiffyn diogelwch Pren y Bywyd, rhag na dyn na diawl mwy. Wylant yn alaethus, a chan droi eu gwynebau draw, ac ocheneidiau dyfnion yn olwyddo eu mynweas,

"Trwy Eden crwydrent ar eu didrain hwy!"

h a n e s y d d i a e t h .

MARTIN LUTHER YN EI IEUENTYD.

Yn nghanol tywyllwch y canol oesau, pan ydoedd Eglwys Rufain yn marchog yn llwyddianus—yn caethiwo cydwybodau ac yn gwneuthur marsandiaeth o eneidiau dynion, canfyddwn trwy ddrych hanesyddiaeth rai talentau disglair yn dangos ei thwyll, a gweithredant fel rhagredegyr campus i'r diwygiad mawr protestanaidd.

Yn y fl. 1516 dacw Erasmus ddysgedig yn dwyn allan ei Gyfieithiad Beirniadol o'r Testament Groeg. Gwnaeth Erasmus felly yr un gymwynas a'r Testament Groeg ag a wnaeth Reuchlin a'r Hen Testament. O ganlyniad yr

ydoedd duwinyddion yn alluog i ddeall gair Duw yn yr ieithoedd gwreiddiol, a rhoddodd hynny fantais iddynt yn ol llaw i ddeall purdeb athrawiaethau y Diwygwyr. Mae llawer o wahanol farnau yn nghylch Erasmus, o berthyn-ar i'r diwygiad; ond bydded hynny fel y byddo mae'n amlwg ei fod yr ysgolhaig penaf yn ei amser, a dinoethodd lawer o dwyll Eglwys Rufain trwy gyffelybiaethau dirmygus.

Yn ganlynol daew Ulrich Hütten yn dyfod i'r maes ac yn ysgrifenu ei "Drindod Rufeinig," i'r dyben o ddangos twyll a gorthrwm ac anfoesoldeb y llys pabaidd. Wele rai o'i ddiarhebion;

"Dygir tri pheth yn gyffredin o Rufain,—cydwybod ddrwg, cylla anhwylyd, a phwrs gwag.

"Tri pheth nad ydyw Eglwys Rufain yn eu credu,—anfarwoldeb yr enaid, adgyfodiad y meirw, ac uffern.

"Mae tri pheth ag y gwna Eglwys Rufain farsiaidiaeth o honynt,—gras Crist, awdurdod eglwysig, a menywod."

Gwnaeth Caniadau Ysprydol Hans Sachs, yn nghyd a'i Feibl mewn adnodau waith ardderchog er dwyn yn mlaen y diwygiad gogoneddus. Yr ydoedd y cewri hyn ac eraill wedi bod yn cloddio o dan hen adeilad pwdr Eglwys Rufain. Ac yr ydoedd pob peth yn dangos fod diwygiad wrth y drws. Ond pwy sydd i daraw yr ergyd nes dryllio a chwilfrwio hen adeilad lygredig Rhufain, a chyfodi un arall ar ei hadfeilion, ni wyddai neb. Yr ydoedd pob peth yn barod.

Daew Luther yn ymddangos. Nid mewn palas gorwch y gwnaeth ei ymddangosiad; ond mewn bwthyn mwnwr tylawd. Nid oes gan ei dad ddigon o arian i'w gynal yn anrhyddedus yn yr ysgol; eto bydd ef yn offeryn yn llaw ei Dad nefol i sefyll fel craig ddiysagog dros wirionedd yr Efengyl. Pleidia hi yn hŷf ger bron ymerawdwr a brenhinoedd a phen- defigion mwyaf Ewrop: ie, "efe ydyw 'r mynach sydd i siglo 'r byd." Pan ddel amser Duw i weithio, dwg ei waith yn mlaen trwy'r offerynau gwaelf. Dywed Dr. D'Aubigne mai effeithio canlyniadau pwysig trwy foddion isel ydyw cyfraith Duw, a bod y gyfraith hon i'w gweled yn ffyn yn holl natur, a gwelir hi yn amlwg mewn hanesiaeth. Dewisodd Duw ddiwygwyr yr Eglwys o'r un dosparth ag y dewisodd yr apostolion, sef y dosparth isel—nid y rhai iselaf ychwaith, eto nid ydynt yn cyraedd y dosparth caol.

Yr ydoedd hyn yn arddangos i'r byd nad ydoedd y gwaith o ddyn, ond o Dduw. Yr afarwol Zwingli, diwygiwr mawr Switzer-

land, a ddeilliodd o fwthyn bugail mynyddig, a Melancthon duwinydd mawr Germany a ddeilliodd o weithdy gôf arfau (armor shop), a Luther fawr a ddeilliodd o fwthyn mwnwr. Mae tymor ieuencyd, pan fyddo dyn yn cael ei ffurfio o dan law Duw, bob amser yn bwysig i'w gwybod. Felly gadewch i ni edrych am funud ar Luther yn ei ieuencyd.

Ganwyd Martin Luther, wrth bob hanes sydd genym, ar y 10fed dydd o Tachwedd, yn y fl. o oedran ein Harglwydd 1483, mewn lle a elwir Eisleben yn Saxony. Enwau ei rieni ydoedd John Luther a Margaret Linderman, merch i frodor o Neustadt. Ystyrir ei dad yn ddyn call, gonest, moesol, ac uniawn o ran ei rodiad. Yr ydoedd ei benderfyniad mor ddiysagog a'r graig,—a dilynai ei benderfyniad yn aml i eithafion. Yr ydoedd Margaret ei fam yn meddianu yr holl rinweddau hyny ag sydd yn addurno dynes dduwiol, ac edrychai yr holl gymydogiaeth arni fel cynllun, patrwn, i'w hefelychu. Meddyliodd ei rieni yn y fan gyflwyno ei plentyn i Dduw yn ol y ffydd oedd ganddynt, tranoeth ei enedigaeth, yr hwn ydoedd ddydd Mawrth, aeth ei dad ag ef yn ei freichiau i Eglwys St. Pedr i dderbyn yr ordinhad o fedydd babanod, a galwyd ef Martin, meddir, er cof am y dydd hwnw.

Yn mhen oddentu ohwe' mis ar ol ei enedig-aeth symudodd ei rieni o Eisleben i Mansfeld, am fod y gymydogiaeth hono yn enwog am ei mwngau. Etotylawd iawn ydoedd rhieni Luther. Yr ydoedd ei fam yn arfer cludo coed ar ei chefn i gynal ei theulu. Felly dysgodd Luther ddiwydrwydd a chynildeb pan yn ieuanc iawn. Canlynodd ei fam yn ddiannau i'r coed lawer gwaith i gasglu baich bychan o friwydd. Gallasai eithafion tylodi lethu yspryd y plentyn, ond i'r gwrthwyneb, bu yn foddion i agor ei galon a dyrchafu ei nodweddiad.

Yr ydoedd ei dad yn hoff iawn o ddysgedigion, er nad ydoedd fawr o ysgolhaig ei hunan. Yr ydoedd ei dŷ a'i fwrdd yn agored bob amser i groesawu ysgolfeistri a phregethwyr, a thelid gwarogaeth ryfeddol iddynt. Sylwai Martin ieuanc ar hyny gyda llygaid eryraidd; taniai ei yspryd ieuanc wrth feddwl y gallasai yntau rywbyrd ddod yn ysgolfeistr neu bregethwr.

Pan ydoedd yn ieuanc iawn cludai ei dad ef yn ei freichiau i'r ysgol, a delai Nicholas Em-ler, dyn ieuanc o Mansfeldt, ag ef adref yn ei freichiau, yr hwn yn ol llaw a briododd ohwaer Luther.

Oafodd Luther ddysgyblaeth lem a'i guro 'n greulawn, yn ol arfer yr amseroedd hyny. Dywedai Luther yn ol llaw, "Yr ydoedd fy

rhieni yn ymddwyn yn arw iawn tuag ataf. Curodd fy mam fi yn ofnadwy unwaith yn nghylch eneuon, nes oedd gwaed yn rhedog o honwyl." Eto pan fyddai ei dad yn ei guro yn ddrwg iawn bu breichiau ei fam yn ei dderbyn lawer gwaith. Yr oeddynt hwy yn ddiamau yn meddwl eu bod yn gwneud yn iawn, meddai y Diwygiwr, "ond dylai yr afal gael ei roddi yn lle y wialen weithiau."

Ymddygai ei Feistr yn yr ysgol yn ol dull yr amseroedd hyny yn arw iawn tuag ato. Curoyd ef un bore yn yr ysgol bumtheg gwaith yn olynol.

Mae yn rhaid curo plant, ebe Luther, yn ol llaw, ond y mae yn rheid eu caru hefyd. Dysgai Luther er pob triniaeth. Dysgodd y Catecisin a'r Deg Gorchymyn, a Chredo'r Apostolion, a Gweddi yr Arglwydd, ac ychydig hymnau a ffurfian (*forma*) o weddian a Gramadeg Lladin a ysgrifenydd yn y bedwaredd ganrif gan Donatus, ysgolfeistr Jerome.

Yn fuan dysgodd Luther bob peth ag a ellid ddyegu yn ysgol Latin Mansfeld. Ond nid ymddengys fod meddwl y plantyn wedi cael ei gyfeirio at Dduw yn y lle hwnw. Yr unig argraffiadau crefyddol a ellid ganfod ynddo yr amser hwnw ydoedd dychryn bob tro y clywai son am enw Iesu Grist—byddai yn gwynu gan ddychryn, o herwydd nid oedd y Gwardwr wedi cael ei arddangos iddo ef ond yn unig fel Barnwr digofus a thrangwyddedig. Er fod dychryn a braw yn byw yn mhell o gymydog-aeth gwir grefydd, eto gallasai wasanaethu fel moddion i'w ragbarotoi i dderbyn newyddion da yr efengyl yn nghyd a'r llawenydd hwnw a deimlodd yn ol llaw ar ol iddo gael adnabyddiaeth o'r Hw sydd yn addfwyn a gostyngedig o galon.

Gwelodd John Luther fod defnydd dyn yn ei fab, a daeth llawenydd i galon a bwthyn y mwnwr tylawd, a theimlodd ei nerth yn adnewyddu, a chan ei fod wedi penderfynu gwneud ysgolhaig o Martin, penderfynodd ymadael ag ef, a phan ydoedd yn 14 mlwydd oed anfonodd i Magdeburg i ysgol y Franciscaniaid. Bu raid i'w fam foddioni i'r cynllun hwn, a dacw Martin yn ymbarotoi i adael cronglwyd ei dad.

Yr ydoedd Magdeburg fel byd newydd iddo, ac yr ydoedd yn ddysgyblaeth lem iddo hefyd, cael ei dafu ar y byd pan yn bedairarddeg oed, heb gyfeillion na neb i ofalu am dano. Dysgai Luther yn dda er y cyfan yn y fan hon. Orynai yn ngwynueb ei feistr, ac yn amser adloniad (*recreation*) gwelid ef mewn poen yn crefu am fara yn nghwmni plant tylotach

nag ef ei hun. Ond gadawer iddo ddweyd yr hanes ei hunan.

"Yr oeddwn yn arfer cardota gyda fy nghyfeillion er mwyn cael ychydig o angenrheidian bywyd. Un diwrnod, pan oedd yr Eglwys yn dathlu gwyl genedigaeth Crist, yr oeddem yn crwydro gyda'n gilydd trwy'r pentrefi cymydog-aethol, ac yn canu Carolau yn bedwar llais am y Babau Iesu wedi ei eni yn Methlehem, arosasom o faen tŷ gwledig yr hwn ydoedd yn aros wrtho ei hunan yn nghwr pellaf y pentref. Clywodd yr amaethydd ni yn canu ein hymnau Nadolig a daeth ag ymborth allan gan feddwl ein diwallu, a gwaeddodd mewn llais garw, 'Fecligyn, pa le yr ydych chiwi?' Dychrynodd y geiriau ni gymaint fel y rheddasom ymaith nerth ein traed. Ond gwaeddai yr amaethydd ar ein holau am ddyfod yn ol i ni gael ymborth, ac ar ol aros ychydig gadawodd y *panic* ni, aethom yn ol ato pan welasom nad oedd dim perygl, a chawsom ein diwallu yn garedig. Gormesiaeth (*tyranny*) yr ysgol feistri ydoedd achos o'r dychryn yn ddiamau—yr oeddem yn cael ein curo gymaint nes y daeth ein calonau yn ofnus, a dychmygem fod perygl pan nad ydoedd dim perygl."

Clywodd John a Margaret am drallod a gofid ei mab i gynnal ei hunan yn Magdeburg. Cymerasant ef oddi yno, a danfonasant ef i Eisenach, lle yr ydoedd ysgol dda a llawer o berthynasau iddynt hwythau. Er fod John Luther yn gwneud yn dda oddi wrth ei ffwrneisian, eto yr oedd ganddo blant eraill ac nis gallasai gadw ei fab mewn lle dycethr. Ond ni fu Martin ond ychydig os dim yn fwy llwyddiannus yn y lle hwn am na chlymerodd ei berthynasau ddim gofal o hono. Efallai eu bod yn dyledion eu hunain, fel nas gallent eu gynorthwyo, a phan ydoedd yr ysgolhaig ieuanc yn dyoddef gan newyn gorfodwyd ef, fel yn Magdeburg, i ymuno â phlant eraill i fyned i ganu o ddrws i ddrws er mwyn derbyn tamaid o fara.

Dywedir fod yr un arferiad yn cael ei chynnal eto yn rhai o ddinasoedd Germany—yn aml bydd lleisiau yr ieuanc yn ffurfio cyngerdd beroriaethus. Ond yn aml yn lle ymborth ni dderbyniad Martin dylawd a gwylaid ond geiriau trahasa garw, (yr hyn yn ol fy meddwl i sydd dra thueddol i'r Ellmyn fel cenedl). Ac yna wedi ei orchfygu gan drallod tywalltodd Luther bach lawer o ddagrau heilltion yn y dirgel wrth feddwl yn byderus am y dyfodol. Un dydd yn neillduol cafodd ei ddanfoni i ffordd oddi wrth dri o dai yn olynol, a gwnaeth ei feddwl i fyny i ddychwel-

yd i'w letty ac ymptydio. Ond pan gyrhaeddodd gongl St. George arosodd yn ddiysgog o flaen tŷ dinesydd teilwng a chafodd ei hunan yn fuan wedi ymgolli yn nghanol adfyfyrdod pruddglwysus. Y bachgen bach tylawd! a raid iddo o eisiau bara beunyddiol adael ei efrydiaeth a myned i weithio gyda ei dad i fwnau Mansfeld?

Yn ddiwymth daw'r drws yn agor a gwraig brydferth yn ymddangos ar y cyntedd. Pwy ydyw? O Ursula ydyw, gwraig Conrad Cotta. Geilw cronclau Eisenach hi y Sunamees dduw-lol, er cof am y Sunamees hono a gymhellodd Eliseus i fwyta bara. Yr ydoedd y Sunamees Gristionogol hon wedi sylwi fwy nag unwaith ar agwedd ddefosiynol Martin ieuanc yn nghynulleidfia y ffyddloniaid, a chafodd ei chyffroi (*affected*) wrth ei lais mwyn a'i ymagweddiad sylul. Yr ydoedd hi wedi sylwi droion ei fod yn cael ei hwtio a'i gyfarob a geiriau caledion, a daeth i gynorthwyo yr ysgolhaig tylawd pan welodd ef yn sefyll yn brudd o flaen ei drws. Gorchymynodd iddo ddyfod i'r tŷ i gael ym-borth i dori ei newyn.

Yr ydoedd Conrad yn cymeradwyo haelfryddedd ei wraig, ac yr ydoedd yn cael cymaint o bleser yn nghyfeillach y bachgen fel y cymerodd ef ato i fyw yn hollol mewn ychydig ddyddiau.

Mae ei efrydiaeth wedi ei sicrhau yn awr. Ni fydd goriadaeth arno mwy i fyned i weithio i fwnau Mansfeld, a chladdu y talentau a ymddiriedodd Duw iddo. Gwelwn yn yr amgylchiad hwn ofal rhagluniaeth ddoeth. Mewn amser pan na wyddai neb pa beth a ddenai o Martin Luther, agorodd Duw dŷ a chalon teulu Cristionogol i'w noddi.

Effeithiodd y digwyddiad yna gymaint ar ei feddwl er pery iddo ymddiried yn Nuw, fel nas gallasai y treialon chwerwaf a'i cyfarfyddodd yn ol llaw siglo diin ar ei ffydd yn ei Dduw. Mewn amseroedd enbydus ar y diwygiad, pan fyddai ei gydweithwyr yn ofni aad yn crynu byddai Luther mor ddiysgog a'r graig yn ymddiried yn dawel yn ei Dad nefol.

Ar ol iddo gael nawdd teulu Cristionogol, yr ydoedd cyfnewidiad amlwg i'w weled ynddo—daeth ei wyneb a'i galon yn fwy agored, dysgai yn gyflymach o lawer, ac yn fuan trechodd ei holl gydfyfyrrwyr. Yr ydoedd Duw yn ei barotai yn awr i wneud y gwaith mawr ydoedd o'i flaen. Ac yn fuan, trwy gymorth gras y nef, tery ergyd nes byddo pyrth uffern ei hunan yn crynu—dyrchafa ei lais—"Cyfiawnhad trwy ffydd yn unig trwy gredu yn Iesu Grist,"—nes bydd Eglwys Rufain yn cynddeiriogi ac yn parotai i'w luegi wrth weled fod gobaith ei

helw mewn perygl. Os trwy gredu yn Nghrist yn unig y ceir maddeuant pechodau, pwy a dala symiau anferthol mwy am faidenebau?

Am hanes helaethach o Dr. Martin Luther cyfeiriwn y darlennydd ieuanc at *The History of the Reformation in Europe*, 1 vol. gan y Dr. J. H. Merle D'Aubigne, cyhoeddiedig gan Gymdeithas y Traethodan New York, No. 150 Nassau st. Yr eiddoch mewn paroch.

JOHN A. JONES.

Berlin, Wis., Mawrth 7, 1864.

Dwinyddiaeth.

EDIFEIRWCH.

ACTAU 17: 30. A Duw, wedi esgeulnau amseroedd yr auwybodaeth hon, sydd yr awr hon yn gorchymyn i bob dyn yu wthob man edifarhau.

Edifeirwch yw y rhan gyntaf yn nysgeidiaeth Crist, a dyma un o egwyddorion dechreuad ymadroddion Duw. Y mae edifeirwch yn rhan bwysig o weinidogaeth y prophwydi. A daeth Iesu Grist i'r byd; nid i alw y rhai cyfiawn ond pechaduriaid i edifeirwch. Ac efe a anfonodd ei weision i bregethu edifeirwch a maddeuant pechodau yn ei enw ef yn mhlith yr holl genhedloedd. Y mae y crybwyllion aml sydd yn y Beibl am edifeirwch yn dangos fod hyn yn rhan bwysig o weinidogaeth yr efengyl. Sylwaf fel y canlyn:

I. BETH SYDD YN GYNWYSEDIG MEWN GWIR EDIFEIRWCH.

1. *Argyhoeddiad o bechod.* Argyhoeddiad yw un yn cael i ddwyn i'r goleu am ddrwg pechod. Eithr pob peth, wedi yr argyhoedder, a eglurir gan y goleuni: canys beth bynag sy'n egluro, goleuni yw. Dywedir fod un o'r ddau air a gyfieithir edifeirwch yn golygu cyfnewidiad yn y meddwl, yr hyn sydd yn profi fod yn anmhosibl i ddyn edifarhau heb gael ei argyhoeddi o ddrwg pechod. Y mae dyn fel pechadur yn meddu syniadau cyfeiliornus am bechod, yn dywedyd am y drwg da yw, ac am y da drwg yw &c., yn meddwl am y pechodau mwyaf rhyfygus ac ysgeler eu bod yn fychain a dibwys. Ond pan ddaw y cyfryw i edifarhau byddant yn gweled pechod yn dra phechadurus. Y mae yn ei weled mor bechadurus fel ag y mae yn deyrnfradwriaeth yn erbyn gorsedd Duw, a'r hwn sydd yn euog yn haeddu marwolaeth.

2. *Galar o herwydd pechod.* Dywedir fod un o'r geiriau a gyfieithir edifeirwch yn golygu galar neu pristwch am bechod. Y mae yn bur hawdd genym gredu hyn, oblegid gwyddom drwy brofiad am radd o alar yn y meddwl, a hyny yn gyfatebol i bwys y peth y byddom yn

edifarhau am dano. "Canys duwliol dristwch aydd yn gweithio edifeirwch, er iechawdwr-iaeth" &c. Felly y mae yn amlwg nad oes dim gwir edifeirwch, os na bydd wedi ei weithio gan dristwch o herwydd pechod. Am Pedr dywedir, "Ac efe a aeth allan, ac a wylodd yn chwewr dost." A'r tair mil ar ddydd y Pentecost, "A ddwysbigwyd yn eu calon." Nid galar ysgafn ac arwynebol yw galar yr edifeiriol; ond y mae yn ymofidio yn ei galon, ac yn wylu yn chwewr dost.

8. *Casineb at bechod.* Y mae yn ddiamau fod yr annuwiol yn teimlo rhyw bleser a hyfrydwch yn y cyflawniad o'i bechod, oblegid dywedir am dano ei fod "yn bwyta pechod fel bara, ac yn yfed anwiredd fel dwfr." Ond pan ddaw y cyfryw i edifarhau am bechod, y mae yn ymddwyn tu ag ato fel yr ymddygai Amnon tu ag at ei chwaer. "Yna Amnon a'i cashaodd hi a chas mawr iawn: canys mwy oedd y cas â'r hwn y casasai efe hi, na'r cariad â'r hwn y casasai efe hi." Nid wyf yn gwybod pa faint o bleser y mae yr annuwiol yn ei gael wrth dori y Sabboth, mathra gorchymynion Duw, a gwnenthur pob aflendid yn un-chwant. Ond hyn allaf ddweyd, Pan ddaw efe i edifarhau am bechod, bydd ei gasineb tu ag ato yn fwy na'r cariad oedd ganddo tu ag ato yn flaenorol.

4. *Gyfaddefiad o bechod.* Y mae yn hawdd iawn gan yr edifeiriol gyfaddef ei fai. Y mae yn teimlo ei bechod fel bachi trwm yn gorphwys arno, ac y mae yn dda ganddo gael ei wared trwy gyfaddefiad o hono ger bron Duw. "Tra y tewais," ebe Dafydd, hyny ydyw tra y tawodd heb gyfadded ei bechod, "heneiddiodd fy esgyrn, gan fy rhoad ar hyd y dydd. Canys trymhaodd dy law arnaf ddydd a nos: fy irder a drowyd yn sychder haf. Addefais fy mhechod wrthyt, a'm hanwiredd ni chuddiais, dywedais, cyffesaf yn fy erbyn fy hun fy anwireddau i'r Arglwydd; a thi a faddenaist anwiredd fy mhechod." Y mae yn hawdd iawn gan ddyng gyfaddef ei bechod os gall dafu pen trymaf y bai ar ryw un arall. Oawn siampl o hyn yn ein rhieni cyntaf yn Mharadwys. Y wraig a roddai i mi, meddai Adda, hi a roddodd i mi o'r pren, a mi a fwyteais. A'r wraig a ddywedodd, Y sarph a'm twyllodd, a bwyta a wneuthum. Ond y mae y gwir edifeiriol yn cyfaddef yn hollol ei erbyn ei hunan, ac nid yw am dafu dim o'i fai ar neb arall.

5. *Hunan-fieiddiad o herwydd pechod.* Y mae rhyw duedd ryfedd mewn dynion i hyderu arnynt eu hunain eu bod yn gyflawn a diystyru eraill; ond pan gaffo y cyfryw olwg

briodol ar Dduw yn ei fawredd, ac ar sanc-teiddrwydd ac uniondeb ei gyfraith, y maent yn barod i ffeiddio eu hunain fel Job, "Mi a glywais a'm clustiau son am danat. Ond yn awr fy llygaid a'th welsant, ac y mae yn ffaidd genyf fi fy hun, ac yr ydwyf yn edifarhau mewn llwch a lludw." Agwedd briodol iawn i ddangos teimlad yr edifeiriol, oedd gwisgo sachlian am ei gorphi a gorwedd neu eistedd yn y llwch. Nid oes eisiau gwisgo sachlian yn nyddiau yr efengyl, ond y mae eisiau y teimlad o hunan-fieiddiad ar bob pechadur. Nid wyf deilwng i'm galw yn fab i ti, oedd teimlad a chyffes yr afradlon.

6. *Penderfyniad i adael pechod.* Y mae edifeirwch fel y pren i'w adnabod wrth ei ffrwythau. "Dygwch gan hyny ffrwythau addas i edifeirwch." Ffrwythau addas i edifeirwch, yw gadael pechod a dylun buchedd newydd. Ac yn hyn yn benaf y mae edifeirwch yn gynwysedig. Gwelir y dwfr weithiau yn difern, ac yn pistyllio dros ymylau y graig, fel pe ba'i yr hen graig yn wylu ac yn galaru, ond craig yw hi wedi'r cyfan. Nid yw y dwfr yn newid dim ar ei hawsawdd galed. Felly gwelir rhai yn wylu ac yn galaru mewn odffennon, ac yn dangos rhyw deimladau tebyg i deimladau yr edifeiriol. Ond y mae y gweithredoedd yn profi mai craig yw eu calonau wedi y cyfan. Nid yw y dagrau yn effeithio dim er newid ansawdd eu calonau. Penderfyniad yr edifeiriol ydyw, "O gwnaethum anwiredd, ni wnaf hyny mwy."

II. ANOGAETHAU I BAWB I EDIFARHAU.

1. *Daioni Duw.* Dyma faes eang iawn, nis gwn pa le i ddechreu. Y mae daioni Duw yn ddigon o destyn pregeth. Ac nis gwn a oes angen i mi son am ddaioni Duw, oblegid y mae yr holl fyd yn dystion o'i ddaioni. Y mae llawer yn amddifad o oleuni yr efengyl. "Er hyny ni adawodd efe mo hono ei hun yn ddi-dyst, gan wneuthur daioni, a rhoddi gwlaw o'r nefoedd i ni, a thymorau ffrwythlawn, a llenwi ein calonau ni â lluniaeth ac â llawenydd." Y mae Duw yn ein llwytho beunydd â daioni. "Coroni yr ydwyf y flwyddyn a'th ddaioni, a'th lwybrau a ddiferant fraser." Ac y mae yn weddus i ninau ganmol Duw am ei ddaioni, ac ymostwng mewn edifeirwch am ein pechodau. Peth rhyfedd na fyddai yr ystyriaeth o ddaioni Duw yn nhrefn ei ragluniaeth yn ddigon i dywys pob dyn i edifeirwch, heb son am ei ddaioni yn nhrefn yr iachawdwriaeth, am ei gariad anghydmorol yn anfon ei Fab i fod yn iawn dros ein pechodau. Ddarllenwyd, A oes dim awydd arnat ti i edifarhau wrth feddwl am ddaioni Duw? "Neu a wyt ti yn

diystyru golud ei ddaioni ef, a'i ddioddefgarwch, a'i ymaros, heb wybod fod daioni Duw yn dy dywys di i edifeirwch?"

2. *Goleuni yr efengyl.* "A Duw wedi esgeuluso amseroedd yr anwybodaeth hon." Cyfeirir yma at anwybodaeth y byd paganaidd fel y dywedir mewn man arall, "Yr hwn yn yr oesoedd gynt a oddefodd i'r holl genhedloedd i fyned yn eu ffyrdd eu hunain." A oddefodd iddynt heb anfon iddynt oleuni yr efengyl. Y mae rhyw dywyllwch yn aros i ni ar ymddygiad Duw tu ag at y byd paganaidd. Ond diau fod gan Dduw ryw reswm teilwng o'i anfeidrol ddoethineb. Ac fe ddichou mai y rheswm o hyn ydyw, fod Duw am roi prawf i'r byd pa beth allasai dynion wneyd wrth oleuni rheswm, heb y datguddiad Dwyfol. Modd bynag am hyn, nid yw yr Arglwydd wedi ein gadael ni i fyned yn ein ffyrdd ein hunain, ond y mae wedi anfon i ni oleuni yr efengyl. Ac y mae yr efengyl yn tasfu goleuni ar ein llwybrau fel nad oes gan neb sydd yn gwrandao yr efengyl yr un rhith o esgus dros fyw mewn pechod. "Oni bai fy nyfod a llefaru wrthynt, ni buasai arnynt bechod" hyny yw ni buasai eu pechod mor fawr, "Ond yr awr hon nid oes ganddynt esgus am eu pechod." Y mae llawer yn meddwl fod ganddynt ddigon o esgusodion dros fyw yn ddigrefydd, ond y maent yn darfod yn fuan o flaen tanbeidrwydd goleuni yr efengyl. "Nid oes ganddynt esgus am eu pechod."

3. *Gorchymyn Duw.* Y mae y gorchymyn lwn yn gyffredinol i bawb. Gorchymyn Duw yn mhob man lle y pregethir yr efengyl yw, "Edifarhewch a chredwch yr efengyl." Gorchymyn i bob dyn yn mhob man. Pob dyn yn Ewrop, pob dyn yn Asia, pob dyn yn Affrica, a phob dyn yn America,— "pob dyn yn mhob man." Pe bai yn bosibl mi floeddiwn nes clywai y greadigaeth, Fod Duw yn gorchymyn i bob dyn yn mhob man i edifarhau. Y mae gan Dduw hawl i orchymyn. Ei freuhiniaeth ef sydd yn llywodraethu ar bob peth. Y mae elfenau natur yn cydnabod ei awdurdod. "Efe a roddes ei ddeddf i'r môr, ac i'r dyfroedd na thorent ei orchymyn." Gellir meddwl weithiau mai rhyw greadur gwyllt, ac anllywodraethus iawn yw y môr. Y mae yn "Chwyddo ac yn terfysgu nes peri i'r mynyddoedd grynn gan ei ymchwydd ef, ac yn bygwth gorchuddio y ddaear a'i ddyfroedd. Ond pan y mae Duw yn gosod y tywod mân yn fur o'i gwmpas, gan ddywedyd, hyd yma yr a'i ac nid yn mhellach, y mae y môr er ei gynwrf yn tawelu; nid yw efe erioed wedi meiddio tori y gorchymyn. Ond am ddynion, greaduriaid gwael, nid ydym

ond fel defnyn o gelwrn i'n cydmaru ar môr mawr llydan. Ac eto mae rhyw rai yn meiddio tori gorchymyn Duw trwy fyw yn anedifeiriol. Syned y nefoedd a chywylyddied y ddaear, a gofynant, Pa ham y dirmyga yr annuwïol Dduw? Cofier fod gan Dduw hawl i orchymyn i bob dyn edifarhau.

4. *Cymelliadau yr Ybyrd Glân.* Addewid fawr y Testament Newydd yw y bydd i'r Arglwydd dywallt ei yspryd i gydweithio â gweinidogaeth yr efengyl er dychwelyd y byd, a chysuro y saint. A phan ddel, efe a argyhoedda y byd o bechod, o gyflawnder, ac o farn. Y mae Iesu Grist wedi esgyn i ogoniant er anfon yr Yspryd Glân. Hwn a ddyrohaedd Duw a'i ddeheulaw, yn Dywysog ac yn lachawdwr, i roddi edifeirwch i Israel a maddeuant pechodau. Nid wyf yn golygu fod Duw yn rhoddi edifeirwch mewn ystyr briodolac uniongyrchol, ond rhoi cymelliadau, yn ol iaith y Beibl, Tywallt dawn yr Yspryd Glân, fe elwir hyn yn "roddi edifeirwch." Cydmarer Act. 10: 45, a 11: 18. Gwaith dyn yw edifarhau, a phe buasai yr Arglwydd yn rhoddi edifeirwch yn uniongyrchol nid wyf yn gweled pa angen fyddai cymell, na gorchymyn i ddynion i edifarhau. Rhoi ei Yspryd i gymell y mae Duw. Y mae y cymellion hyn o ansawdd foesol, yr un natur a chymelliadau yr efengyl, fel y gall dynion eu derbyn neu eu gwrthwynebu. A dyna sydd rhwng gwrandawyr efengyl ag edifarhau yw eu gwaith yn gwrthwynebu yr Yspryd Glân. Chwi rai gwargaled a diennawadedig o galon, ac o glustiau, yr ydych chi yn wastad yn gwrthwynebu yr Yspryd Glân. Dyma ddarluniad cywir o lawer o wrandawyr efengyl. Yn wastad yn gwrthwynebu yr Yspryd Glân, eu holl oes, yn oes o wrthwynebu y dylanwadau dwyfol. O drueni fod neb yn gwrthwynebu y dylanwadau dwyfol! Y mae yr Yspryd Glân yn cymell i edifeirwch.

5. *Yr addewid o faddeuant.* Y mae edifeirwch a maddeuant yn anwahanol gyaylltiedig. Onid edifarhewch chi a ddifethir oll yn yr un modd. Oferedd i neb ddisgwyll maddeuant heb edifarhau. O'r ochr arall, os cyfadd-efwn ein pechodau, ffyddlawn yw efe a chyfiawn fel y maddeuo i ni ein pechodau ac y'n glanhao oddiwrth bob anghyflawnder. Dyma anogaeth rymus i edifarhau. Deuwch yr awr hon ac ymresymwn, medd yr Arglwydd, pe byddai eich pechodau fel ysgarlad, ant cyn wyned a'r eira; pe cochent fel porphor, byddant fel gwllân. Dywedir nad oes yr un ddyfais yn y byd a all dynn ymaith y porphor oddiar ddilledyn. Ond y mae yn dda genyf allu dyweyd fod Duw o'i ras a'i ddoethineb wedi cael allan

drefn i dynu ymaith borphor pechod. Gobeithiwyf fod llawer o ddarllenwyr y CENHADWR yn gwybod am y cynllun, ac y gallant ddyweyd trwy brofiad yn ngeiriau yr apostol, A gwaed Iesu Grist ei Fab ef sydd yn ein glanhau ni oddiwrth bob pechod. Ac wele, gwraig yn y ddinas, yr hon oedd bechadurns, a phechadures fawr oedd hi, ond pechadures edifeiriol; pechadures wrth draed yr Iesu. A phan oedd Simon y Pharisead yn ei beio, ac yn beio yr Iesu am sylwi arni, y mae'r Iesu yn dyweyd, "Maddeuwyd ei haml bechodau hi. Ac efe a ddywedodd wrthi, maddeuwyd i ti dy bechodau." A phe byddai rhyw bechadur neu bechadures yn ymostwng mewn edifeirwch y mae yr Iesu yn barod i ddyweyd, Cymer gysur, maddeuwyd i ti dy bechodau. A chofier, os ydym am gael y cysur sydd yn nglyn â madd-euant, y mae yn rhaid edifarhau.

6. *Yr ystyriaeth o'r FARN.* Dyma yr ystyriaeth a gyeylltir â'r testyn, "O herwydd iddo osod diwrnod yn yr hwn y barna efe y byd mewn cyflawnder trwy y Gwr a ordeiniodd efe." Os yw yr ystyriaethau blaenorol yn rhy weiniaid er eich anog i edifarhau, ewch yn mlaen ar eich gyrfa. Gwna yn llawen, wr ieuanc, yn dy ieuentyd, a llawenyched dy galon yn nyddiau dy ieuentyd, a rhodia yn ffordd dy galon, ac yn ngolwg dy lygaid: ond gwybydd y geillw Duw di i'r farn am hyn oll. Y mae y diwrnod wedi cael ei osod ac y mae y barnwr wedi cael ei ordeinio. Ac y mae yn RHAIID i ni oll ymddangos ger bron brawdle Crist. Ac efe a orchymynodd i ni bregethu i'r bobl, a thystiolaethu mai efe yw yr hwn a ordeiniwyd gan Dduw yu Farnwr byw a meirw. Yr ydym i bregethu y farn fel anogaeth i ddynion i edifarhau. A ni gan hyn yn gwybod ofn yr Arglwydd, yr ydym yn perswadio dynion. Gan ein bod yn gwybod am yr ofn a'r arswyd fydd yn dal yr annuwiol pan yn sefyll ger bron gorsedd Duw yr ydym yn perswadio dynion i ymostwng mewn edifeirwch ger bron Duw. Ac O nad allem lwyddo i berswadio pawb fod yn anrhaethol well iddynt edifarhau nag anturio i'r farn yn annuwiol! Ystyria, ddarllen-ydd, mai yn y farn y byddi di a finau y fuan, edifarha gan hyu a bydd yn barod i gyfarfod â Duw.

EDWARD ROBERTS.

Spring Green, Wis., Chwef. 8, 1864.

PUMP O FRODYR AR Y FFORDD I UFFERN.

Ac efe a ddywedodd, Yr wyf yn attolwg i ti gan hyu. O dad, ddanfôn o honot ef i dy fy nhad. Canys y mae i mi bump o frodyr. Luc. 16: 27, 28.

Dyma arlun wedi ei dynu gan law anffaeled-ig. Y mae yn llawn o addysgiadau.

Gwelwn yma dri o wrthrychau teilwng o sylw;

1. Dyn tlawd wedi ei godi o ddyfnder tlodi i'r nefoedd. Yma yr ydym yn ei weled yn gardotyn clwyfus ac anghenus heb law ddynol i weini iddo; ond draw ni a'i gwelwn yn ysbryd dedwydd yn goyphwys yn mynwee Abraham.

2. Gwr goludog wedi suddo o ganol ei gyfoeth i uffern. Yma ni a'i gwelwn yn cymeryd byd da yn helaethwch beunydd; ond obry ni a'i gwelwn yn nyfnder trueni yn llefain yn ofer am ddafn o dwf oer i oeri ei dafod.

3. Teulu mawr, un yn uffern a phump ar y ffordd tuag yno!

Ni sylwn yn fwyaf neillduol ar y pethau mwyaf amlwg sydd yn dal cysylltiad a'r teulu hwn.

I. Yr oedd yn deulu ag oedd yn meddu pob anrhydedd bydol. Yr oedd yn sefyll yn mhell uwchlaw sefyllfa gyffredin dynion. Gallasai y brodyr hyn ymfroestio yn eu hetifeddiaethau eang a'u gwaedoliaeth uchel. Ond er eu holl fawredd daearol yr oeddynt ar y ffordd i drueni. Y mae hyn yn dangos.

1. Nad yw cyfoeth yn brawf o gymeradwy-aeth Duw. Y mae dynion yn mhob oes wedi cael eu temtio i feddwl hyny. Yr oedd Asaph wedi syrthio yn ddwfn dan y brofedigaeth hon, nes oedd yn tori allan o brudd-der ei galon, "Diau mai yn ofer y glanhais fy nghalon ac y golchais fy nwyllaw mewn diniweidrwydd." Ond pan aeth efe i gysegr Duw cafodd allan i foddlonrwydd "Nad yw bywyd neb yn sefyll ar amlder y pethau sydd ganddo."

2. Nad yw cyfoeth o angenrheidrwydd a'i duedd i feithrin rhinwedd. Y mae llawer yn meddwl pe buasant yn cael cyfoeth y buasant yn byw yn rhinweddol iawn. Cyfoeth a all fod ac a ddylai fod yn foddion i feithrin rhinwedd; oblegid y mae yn cynysgaeddu ei berchenog & phob manteision a all y byd ei roddi er ei wneud yn rhinweddol a defuyddiol. Y mae Agur yn gweddio "Na ddyro i mi gyfoeth," oblegid yr oedd yn rhagweled fod tuedd ynddo i beri iddo ymlenwi a gwadu ei Dduw a dywedyd, Pwy yw yr Arglwydd? Ac wrth sylwi ar gymeriad y cyfoethogion yn gyffredinol, gwelwn briodoldeb geiriau ein Harglwydd Iesu "Mor anhawdd yr â y rhai sydd a golud ganddynt i deyrnas Dduw!"

II. Yr oedd yn deulu yr oedd angau wedi ymweled ag ef. Yr oedd un brawd wedi marw. Y mae hyn yn ein dysgu,

1. Na all cyfoeth rwystro angau. "Ni thycia cyfoeth yn nydd digofaint." Y mae angau yn ymweled â'r palasaau gwyhion yn gystal a'r bythynod tlawd—nid yw yn arbed y gwreng

na'r boneddig. Y mae Esaiah yn dangos nad yw angau yn dangos nn ffaf'r i gyfoethogion a mawrion y ddaear yn y geiriau cyffrons a ganlyn: "A wanhawyd tithau fel ninau? a aethost ti yn gyffyleb i ni? Disgynwyd dy falchder i'r bedd a thrwst dy nablau; tanat y taenir pryf, pryfed hefyd a'th donut."

2. Nad yw angau yn dysgwyl wrth neb i barotoi i farw. Nid oedd y brawd ymadawedig wedi parotoi i farw. Y mae yn wir fod Duw yn ngweinidogaeth ei ras am lawer tair blynedd yn cloddio o amgylch ac yn bwrw tail, ac yn defnyddio pob gweinidogaeth er dwyn pechaduriaid i asael iachawdwriaeth. Ond pan gaffo angau y gorchymyn "Tor ef i lawr," y mae gweinidogaeth gras wedi myned heibio. "Yr hwn sydd anghyfiawn bydded anghyfiawn eto, a'r hwn sydd frwnt bydded frwnt eto." Y mae o'r pwys mwyaf i ni wneud y defnydd gorau o'n hamser gwerthfawr cyn yr el heibio, oblegid y mae dydd digofaint yn agochau. "O herwydd bod digofaint gochel, rhag iddo dy gymeryd di ymaith a'i ddyrnod, yna ni'th wared iawn mawr."

8. Nad yw angau bob amser yn cael y dylanwad priodol ar gyfeillion a pherthynasau yr ymadawedig. Er bod eu brawd wedi marw, y mae yn ymddangos eu bod yn parhau ar y ffordd i drueni. O holl weinidogaethau Duw y mae gweinidogaeth angau yn gwasgu yn nes i'r teimlad nac un weinidogaeth arall, ac nid yn aml y mae yn methu a gwneud rhyw argraff ar y meddwl, am ryw amser; ond yn fuan diflana ymaith heb wneud un diwygiad yn y bywyd. Bydded i ni oll ystyried cyfarwyddyd y proffwyd, "Gwrandewch y wialen a phwy a'i hordeiniodd." "Oblegid y gwr a gerydder yn fynych ac a galeda oi war, a ddryllir yn ddisymwth fel na byddo meddygiaeth."

III. Yr oedd yn deulu ag un o'i aelodau yn uffern. "Ac yn uffern efe a gododd ei olwg ac efe mewn poenan." Y mae yn debyg fod poenan eu brawd truenus yn mwyhau wrth deimlo y gwahaniaeth

1. Wrth deimlo y gwahaniaeth rhwng ei sefyllfa bresenol a'r sefyllfa y buasai ynddi yn y byd hwn. "Offa i ti dderbyn dy wynfyd yn dy fywyd." Yr oedd yn ei fywyd mewn mwynhad o bob danteithion a chysuron, ond yn awr yr oedd wedi ei amddifadu o'r cwbl, hyd yn oed dafn o ddwfr oer!

2. Wrth deimlo y gwahaniaeth rhwng y sefyllfa bresenol a'r hyn a allasai fod. "Efe a ganfu Abraham o hirbell a Lazarus yn ei fynwes." Yr oedd digon o le iddo yntau yn yr un fynwes. Yr oedd wedi cael llawer o anog-

aethau i fod yno. Ond pa le yr oedd efe i Obry yn nyfnder trueni, yn gallu syllu ar deulu y nef yn eu sefyllfa ddedwydd. Ond a gagendor mawr wedi ei sierhan rhyngddynt, fel nad oedd cyfnewidiad cyflwr byth yn bosibl i gymeryd lle.

8. Wrth deimlo y gwahaniaeth rhwng yr hyn ydoedd a'r hyn a ddylasai fod. Efe a ddylasai fod yn well na Lazarus; oblegid yr oedd ei gyfleusderau i fod yn ddyd na yn llawer mwy; ond wrth eu cam ddefnyddio yr oedd ei fendithion wedi troi yn felldithion, er ei wae a'i drueni yn dragywyddol.

IV. Yr oedd yn deulu a'u sefyllfa foesol wedi cyffroi teimladau en brawd truenus. "Yr wyf yn attolwg i ti, gan hyny, O dad, ddanfon o honot ef i dŷ fy nhad." Beth bynag oedd y teimlad a'i cymellodd i wneud y deisyfiad hwn, gallwn ddyegu dau beth oddi wrtho:

1. Fod yr ysbrydoedd ymadawedig yn dwyn gyda hwynt goffadwriaeth o'u bywyd ar y ddaear. Efe a gofiodd "dŷ ei dad." Ein cyfeillion daearol, ein meddiannau bydol, y cyfleusderau daionus a gawsom, a'r bendithion gwerthfawr a fwynhawsom, a'r pechodau mawrion a gyflawnasom, sydd yn bethau a erys yn ein cof tra byddom mewn bodoliaeth.

2. Nad yw uffern yn le dymunol i adnewyddu hen gymdeithasau. Y mae hyn yn groes i deimlad natur. Y mae natur yn hiraethu am adnewyddiad yr hen gymdeithasau, ac y mae plant Duw yn edrych gydag lyfrydweh i'r byd tu draw i'r bedd, pan y cant gyd gyfarfod yn un dyrfa fawr o flaen gorsedd eu Tad i adnewyddu yr hen gymdeithasau a ffurfiwyd yn ngwlad y cystudd mawr. Ond yna gwelwn bechod wedi cyflawni ei orchwyl. "A phechod pan orphener a esgor ar farwolaeth," marwolaeth i bob teimlad naturiol, marwolaeth i bob gweithred rinweddol, a marwolaeth i bob dedwyddwch yn dragwyddol. Llefwn am nerth i ffoi rhag ei effeithiau dinystriol.

V. Yr oedd yn deulu ag oedd mewn mwynhad o bob manteision crefyddol. "Y mae ganddynt Moses a'r prophwydi." Nid yn unig yr oedd ganddynt addysgiadau natur; ond yr oedd gair Duw yn eu meddiant, yr hwn sydd abl i wneuthur yn ddoeth i iachawdwriaeth pwy bynag sydd yn ymofynydd pryderus am dani, oblegid y mae yn dangos i ni ein sefyllfa druenus trwy bechod a'r drefn ogoneddus a drefnodd Duw o'i ras i'n gwaredu o asael ei ganlyniadau dinystriol.

Bydded i ni oll ddylyn ei gyfarwyddiadau, efelychu yr esiamplau a gofnodir ynddo, a derbyn y trysorau gwerthfawr a gynygir i ni yn yr efengyl ac a gyhoeddir ganddo, fel y bydd-

om yn y diwedd yn wrthrychau tellwng i gymdeithasau a'n Duw, i gael gweled Iesu fel ag y mae ac i gael bod yn dragwyddol debyg iddo.

DANIEL REES.

Columbus, Ohio.

Addysg Cyffredinol.

EIN GWEINIDOGION.

Ma. GOL.—Caniatewch i mi ddweyd ychydig eiriau am y dosparth gwerthfawr hwn sydd yn gwylied y peraidd yn ein gwlad yn y dyddiau yma dyddiau ag y mae pawb yn teimlo y drudan-iaeth ofnadwy presenol yn gwasgu mor drwm arnynt. Eto ofuwyl nad oes neb yn gyffredinol yn teimlo cymaint oddiwrth y peth hwn ag y mae ein gweinidogion.

Gall fod rhai eithriadau ac fod eglwysi wedi dibuno at eu dyledswyddau; nid a'r rhai hynny mae a fywyf. Atoch chwi mae fy llef sydd heb wneuthur dam, neu heb wneuthur yn gyfatebol i'r codiad sydd mewn pob nwyddau anheggorol angenrheidiol at gynalieth y gweinidog a'i deulu. Nid oes dim achos i mi fyned tros y gwabaniaeth mewn prisoedd nwyddau yn awr i'r hyn a fu; gwyr pawb faint y gwabaniaeth. Ond hyn, "meddylwch am eich blaenoriaid y rhai sydd yn traethu i chwi air Duw," fod ganddynt hwy eu haugenrheidiol fel chwithau, fod yn rhaid iddynt hwy dalu eu dyledion, neu na ddaugair dim trugaredd iddynt hwy mwy nag eraill.

Bum yn aros hyd yn awr i weled a fuaasai rhyw un yn seinio yr alarwm hon, ond yn ofer, a chan fy mod yn ddyledus i'r dosparth gwerthfawr yma (fel offerynnau yn llaw Duw) am fy mod yn meddianu cymaint o gystron y byd yma a gobaith am fywyd yn y byd a ddaw, teimlaisi awydd dweyd gair trostynt. Mor felus y clywir ein cynulleidfaoedd yn aul yn canu am genhadon hedd,

"Mor brydferth yw eu traed,
A'u llais mor beraindd yw,
Y rhai sy'n dwyn oewyddion da,
A hedd i ddynolryw."

A gawn ni yn ein cyfraniadau roddi tystiolaeth i'w llygaid weled ein bod ni yn gwerthfawrogi eu gwasanaeth? Gwn am rai o bouynt y gallent, pe rhoddent eu hunain at oruchwyliethau eraill, enill iddynt eu hunain a'u teuluoedd *fortune* fechan, ond mae y "rhaid osodwyd arnynt" yn achosi eu bod yn cysegru eu talentau dros yr eglwys yn llawen. Gadewch i ni eu cofio, frodyr, a'u llawenyachu trwy ein cyfraniadau, nid ein *donations* bach. Nid oes dim fyuo *donations* a gweinidogaeth yr efengyl, tellwng i'r gweithiwr ei oflwg. Os bydd ar rai o'r cybyddion eisiau gwybod fy euw dywedwch wrthynt

GWR LLEW.

TREFEDIGAETH GYMREIG.

Mr. GOL.—Gan mai dyma destyn y dydd yn mhlith ein cenedl trwy'r byd, ar yr adeg bresenol,

yr wyf finau yn cael fy nhueddu i ddweyd gair ar y mater. Mae hwn yn bwne ag y dylem fod yn fanwl yn ei gylch i chwilio allan am y lle goren, ac wrth wneud hynny fe ddylem fod yn rhydd oddiwrth bob gau ddybenion, fel y gallom roddi barn gywir ar addaerwydd y lle, a rhoddi ei fan-teision a'i anfauteision yn gywir o flaen y cyhoedd.

Am Ogledd Missouri yr wyf yn ofui uad yw hwn eto ddim o'r lle goren at wneud Trefedigaeth Gymreig. Mae yn ddiameu ei fod yn lle da, oni bai pris y tir. Pan y clywsom gyntaf am y bwriad o wneud Trefedigaeth i'n cenedl yn Missouri, yr oeddem ni yn yr ardal hon yn cymeradwyo y cyuag yn sawr, ac yn barod i ymfudo mor gynted ag y gallom werthu yma; ond pan glywsom am bris y tir yno fe'n tarawyd a'r fath syndod fel yr ydym heb ddarhod rhyfeddu eto wrth feddwl fod y gair rhad yn cael ei gysylltu a'r fath bris ag \$20 yr erw am dir gwyllt, pan mae ffarmydd da, a'r rhai hynny mewn manau cyffleus, i'w cael ar werth am tua hanner y pris hwnw yn Iowa. Mae cystal ffarmydd i'w cael yn yr ardal hon, am o \$12 i \$15 yr erw, ag a ellir ei wneud o'r tir goren yn Mis-souri. Mae y rail-road o fewn 20 milltir i'r sefydliad hwn yn barod, ac yr ydym yn disgwyl y hydd wedi cyraedd ein sefydliad ni cyn pen blwyddyn eto, a pha reswn a ellir ei roddi dros anog ein cenedl i dalu y fath bris am dir heb ddim wedi ei wneud arno, pan y gellir cael tir o'r fath am hanner y pris a than hynny?

Gyfeillion a chyd-genedl, os ydym yn bwriadu cael Trefedigaeth Gymreig, yr wyf yn meddwl ei bod yn angenrheidiol i ni i'r dyben i fod yn llwyddianus gyda'r anturiaeth i chwilio am dir o isel bris, fel y gallo y cyffredin o honom ei gyr-aedd, oblegid nid yw prynu y tir ond peth bychan i'w gydmaru a'r gost sydd yn myned i agor ffarm a chynnal teulu nes delo y *returns*.

Georgetown, Iowa.

DAVID JAMES.

LLOFTION CENHADOL.

Eglwysi yn yr India.—Mae 1,190 o eglwysi sef-ydlog yn yr India o Gristionogion brodorol yn cynwys 31,249 o gymunwyr, pa rai er eu tylodi a gyfrasant yn flwyddol tua \$25,000 at achosion crefyddol, ac achosion elusengar.

Haelioni yr Eglwysi Brytanadd.—Yr oedd y cyfrifon o 43 o'r prii gymdeithasau crefyddol pa rai a gynaliasant eu cyfarfodydd yn Llundain y flwyddyn ddiweddar, yn £951,092, neu dros bed-war a thri chwarter miliwn o ddoleri. Yr oedd yn agos hanner y swm uchod at y genhadaeth Dramor. Dengys hyn fod gweithrediadau eguiol yn Brydain o blaid y genhadaeth.

Haelioni yn America.—Mae y Wesleyaid Bagob-aethol wedi cyfrannu y flwyddyn ddiweddar at y genhadaeth \$400,000; mwy na'r flwyddyn cyn hynny o gan mil o ddoleri. Dyma y cyfraniadau mwyaf a wnawd erioed mewn un flwyddyn gan yr enwad uchod yn yr Unol Dalaethau.

Yr A. B. C. F. Missions.—Mae y gymdeithas hon yn ymili iŵr, ac yn cynyddu. Deg mlynedd yn ol nid oedd gan y gymdeithas ond 621 (amryw o athrawon heb gael eu cynwys), mae yn dal cysylltiad â hi yn 1864 o rai yn gweithredu, a chynwys yr athrawon. 1,082. Mae hyn yn dangos bod y gwaith da ar ei gynydd ar y ddacar.

T. E.

Barddonol.

Y BEIBL.

Mae gairiau Duw fel mor didrai
Yn llawn o beriau nefol;

A dyma'r gŵlad gwyd y tlawd
Yn frawd i'r leu grasoll

Hwn ydyw'r manna nerthol sydd

Bob dydd yn dod i'm lloni;

Yn aghanol newyn du:—a'i bla

Caf yma fy nigon.

Hwn ydyw'r ffrwd lle bythol dardd,

Y dyfroedd peraidid bywiol;

A dyma'r alou ddwfrha:—

Blanhigfa yr Anfeidrol.

Hwn ydyw'r balm o Gilead gaed,

I wella'r euaid clyfusa;

Y dall, y cloff, y lleag, a'r gwan:—

A wna fel babau awyusa.

Hwn ydyw'r llusern rydd i mi

Oleuni yn yr afon,

Ac yn ei golau gwelaſ un

A'm dylun twy'r rhyferthion.

O Dduw, fy lŵr! rho nerth i mi

I'th fŵl yn wastadol.

A rhodie ffridd dy ddeddfau par

Nes dod i'r tir dymunol.

Racine.

ARFONFAB.

PENILLION O GYDNABYDDIAETH.

*Am bar o ddillad newyddion i weinidog yr efengyl
gan y gynulleidfa Gymreig yn Youngstown, O.*

MR. GOL.—Derbynias yn ddiweddar anrheg o bar o ddillad, gad y gynulleidfa y pregethwyf iddi gwerth yn agos i \$50; a dymunwyf gyflwyno fy niolchgarwch mwyaf ddiifant iddynt olli trwy gyflwyno y CERHADWR yn y penillion canlyuol. Yr eiddoch yn oestynedig.

T. W. DAVIES.

Gwr dyethr.

Pwy ydyw'r gwyth foneddwr llon

A welir ar y drws,

Heb arwydd prudd-der dan ei fron

A'i wisgoedd ef mor dliws?

Pe bai dywysog mawr ei fri

A chanddo gyfoeth gwlad,

I drwsio'n bardd ei berson ca,

A fyddai ef mor fâd?

Os beruir blodau mân yr ardd

Wrth eu godidog liw,

A chynrych awen fwyn y bardd

Wrth ei ddarfelydd gwiw,

Os bernir cân y cerddor crwn

Wrth ei hyfrydol sain

Ai nid rhyw frenhin ydyw hwn

Wrth weidd ei wisgoedd caiu?

Un o'r anrhegwyr yn ateb.

Nid brenhin, na thywysog gwyth,

Yw'r gwr a weloch chwi

Yn sefyll draw, mor bardd ei ddrych,

Ond ein gweinidog ni,

Anrhegwyd ef a ddillad glân

Gan y gynulleidfa bon,

Mae ganddo gydnabyddol gân

Am danynt hwy mor llon.

Cydnabyddiaeth y gweinidog.

Oa ydyw côran bach y llwyn

Mawn hwyli i droi yn feirdd,

Pan Nator yn y gwanwyn mwyn

A wisga ddillad heirdd,

Gwnaf finau helyd ganu'n llon

Wrth gael eich anrheg chwi,

Ffodd prudd-der draw o dan fy mron,

Ar ei derbynied hi:—

Fy anwyl gyfeillion, rhai tirion a chlodfawr,
Derbyniwch fy niolch gwresocaf, i gyd,
Fell oeddwn o ddiagwyl am arwydd mor werthfawr
O'ch hynawsa haelfrydi gwaistadol yn ngbyd,
Yn ystod y flwyddyn, i'm priod a minau,
Chwi fnoch garedig a fyddlawn heb fael,
Ond ar eich hynawedd, y goron yn ddiau,
Yw anrheg y wisgoedd o'ch calon i'w hael.

Deudanwch defnyddiau a gwyochder y dillad,
A'u rhoddid gwirfoddol, mewn haelfryd mor llawn,
Yn ngbyd a'u cyfaddas, odidog wneuthuriad,
Yn gymhwys i'm corphyn—pob deryn yn tawn—
Mae pob peth fel yma yn goad prydferthwch
A gwir odidawgrwydd eich anrheg yn lawr,
Fy nbeimlad ymferwa gan wres diolchgarwch,
Derbyniwch y cyfryw, yn gynhes yn awr.

Dymunwyf gydnabod, yn dra gostyngedig,
Nad ydyw'r yn deilwng i gael y fath wisg,
Efengyl y Nefoedd, a'i harddas parchedig,
A'm cododd i sylw fel hyn yn eich mysg.
Diolchwyr o'm calon i Arglwydd y lloedd,
Am feddu'r rhagorffaint oruchel a gwiw,
O dderbyn parchusrwydd fel cenad y Nefoedd,
Ar furiau hen Seion—hoff driglan ein Duw.

Mae 'ch anrheg yn meddu dylanwad effeithiol,
I godi y galon wanychol i'r lân;
Yr Arglwydd, yn dirion, a'ch cofio'n sylweddol,
Cyfraued ei ddoniau anrhaethol i'ch rhan:
Nid ydym yn addas heb feddu ffyddlonedd
I gael yr anrhyddedd o fod gyda'r gwaith,
O frodyr, gweddiwn am ras a duwioldeb,
Er gwisgo y goron, 'nol gorphen y dail.

GWAHODDIAD I DDYFOD I'R YSGOL SUL.

O dewch i'r Ysgol Sul

Yn llu yr ie'nctyd llon,

A chwi gewch faeth o win a llaeth

Gwir famaeth ydyw hon;

O dewch i'r ysgol Sul,

O dewch i'r ysgol Sul,

Mae leu'n galw ar eich hol

O dewch i'r ysgol Sul.

Dewch lanciau heb wahardd,

Gwryfion hardd eich gwedd,

A chwi gewch drysor a rydd hawl

I'r nef i'r sawl a'i medd,

O dewch i'r ysgol Sul, &c.

Dewch chwithau ganol oed,

O na foed i chwi fyw

Un mis nac wythnos eto'n hwy

Heb fod yn ngwaith Mab Duw,

O dewch i'r ysgol Sul, &c.

Hen bobl gyda pharch

Y gwnawn eich anrheg chwi,

Dewch gyda brys mae yn hwyrbas

Cyn mayn'd i'ch cartref fry;

O dewch i'r ysgol Sul, &c.

Pob teulu yn gytun

O dewch law yn llaw,

I ffyddlon ganlyn Mab y dyn

Bydd i chwi wobd draw;

O dewch i'r ysgol Sul,

O dewch i'r ysgol Sul,

Mae leu'n galw ar eich hol

O dewch i'r ysgol Sul.

Nehimi, Wis.

Cyfl. gan JOEL W. MORGAN.

Mr. D. P. Thomas, goruchwyliwr y CERHADWR yn Youngstown, oedd y dilledydd a'u gwnaeth.

**AB FARWOLARTH Y CYFAILL IEUANG,
JOHN E. REES,**

Ty'n Rhos, Sir Gallia, Ohio.

Angen sy'n cymeryd ymaith
Heu ac ieuanc yma nawr,
Collwyd un oedd holl gan lawer
Tra bu yma ar y llawr,
Bachgen nawddiar, brawd cariadlawn
Ddygwyd heddiw oddiarom ni
Cytall holl ac anwyi tirion
Gwympwyd gan yr Angau da.

O pwy allai lai na themllo
Dau ei fron ryw brudd-der dwys
Pan yn meddwl am ein cytall
Sydd yn gorwedd dan y gwys?
Pwy fuasai byth yn meddwl
Buasai 'r gwychedr togwch gwedd
Oedd i'w ganfod yn ein cytall
I bydra 'n fuan yn y bedd?

"Gwedi'n gadael"—och mae'n galed
Dd'weddyd hyn am danat ti,
Dallwn lai nac wylo'n chwerv
Tywallt dagrau fel y lli,
Ar ol colli un mor anwyi
Anwyi iawn gan iwm a thâd,
Anwyi iawn gan frodyr tirion,
Anwyi gan chworiodyd mād.

Gwir, na syrthiaist ar faes rhyfel
Yn yr ymdrech dros y wlad,
Ac nad oeddyt yno'n ochain
Nau 'n trybaeddu yn dy waed;
Eto cefiaist gystudd poenus
Cystudd trwm a chwerv iawn,
Nid oedd iti ddim gorphwysfa
Dim y boreu na'r prydnew.

Ffarwel ffarwel a roist ini
Ie ffarwel ini i gyd,
Ffarwel i deganau'r ddaear,
Ffarwel i drallodau 'r byd,
Ffarwel byth i'w iwm dirionaf
Ffarwel rhoist i'w anwyi dad,
Ffarwel byth i'w holl gylleilion
Ac i'w frawd sy ar faes y gwaed.*

O gobeithio dy fod heddyw
Gyda'r dyria ddysglaer fry,
Ac yn canu "Haleluia"
I'r Hwn fu i'w drosom ni;
Ninaw O! gylleilion, deuwaw
Ac ystyriw gyda phwys
Fod ein hamser ninaw 'n brysio
Pan y'n rhoddir dan y gwys.

Peidiwn wylo yn ormodol,
Nid all dagrau 'i ddwyn yn ol,
Ymdawelwch o berth nasod,
Ac na roddwch ddim yn ffol
'N erbyn Arglwydd Ddau y llaoedd
Sef Creawdwr cyrau 'r byd,
Ond gwnewch gofio fod y troion
Chwerwon, er ein lles i gyd.

Bydded i chwi i gael cymborth
I ymdawelu dan y groes,
A phar'toi i fyn'd i'r nefoedd
Tra parhau dyddiau 'ch hoed,
Bydded i chwi ddwyed fel d'wedodd
Job pan yn y byd yn byw,
'E Arglwydd roddodd 'r Arglwydd gym'rodd,
Bendigedig fyddo Daw.

OS BU FARW FY MRAWD.

Os bu farw fy mrawd—a'm gadu mewn galur
Bu farw er byny—bu farw i fyw,
Bu farw i ddaon drallodion y ddaear
Ond byw i wir fwyniant tangenneffed ei Ddau.

Os bu farw fy mrawd—oferydd gan hywy
Yw tywallt heillt ddagrau dros ruddiau i'r llawr,
Mewn nefol baradwys yn mro y goleuni
Mae'n ysgwyd gwerdd balmwydd gogoniant yn awr.

* Ei frawd Dafydd o'r 1st Regt. H. A., O. V.

Os bu farw fy mrawd—a'm gadael yn unig
Os daeth ei fer einioes yn fuan i ben,
Cawn eto yn ngwyddfod yr Un anweledig
Gyfarfod hyderaf tu arall i'r llen.

Os bu farw fy mrawd—pan ddychwel y gwanwyn
Caf blannu glwys fiodau ar ymchwydd ei fodd,
A chwymped yr ysgafn foreool fwyn wllhyn
Er adfer teleiddiawl brydferthwch ei wedd.

Os bu farw fy mrawd—uwch y briddell mae 'n huno
Pradd gaeod yr adar ar yr ywen deg wawr,
Alarnad deilyngol er datgan am dano
Hiraethu deimladau fy mynwes yn awr.

Os bu farw fy mrawd—boff natur gostega
Distawed elfennau cynhyrfus fy tron,
Fry fry y mae of yn ardal teg wynia,
Byth mwyach o gyraedd blin lymder y don.

JOSEPH D. JONES, 94ain Gat. Ill. Vol.

BEDD-ARGRAFF Y DIACON OWEN JONES,

Racine, gynt o Lanegryn, Meirion.

Yma er mawr ofid, i fro marwolion
Y daeth Owen, doeth awenwr tirion,
Diau ei graff odiaeth amgylfredion—
Am drein fâd Daw i droi yr Afradlon,
Garia loes i eglwys Ion—am symud
I'r gweryd, gwr astud, a gwir Gristion.

Racine, Ion. 28, 1864.

ARFONFAR,
neu R. J. OWENS.

BEDD-ARGRAFF FANNY GRIFFITHS,

Unig farch y Capt. O. Griffiths, o'r 22 Gat. Wis.

Yn nychu gan wan iechyd—a phoenau:
Bu Fanni am enyd:
Bean ar haf ddydd bywyd
I'r bedd, diangodd o'r byd.

ARFONFAR.

Y BALDRA A'R DDYDD SUL YN UNIG.

Un cas yw llwynog cyfrwys,
Mewn ardal neu mewn gwlad,
Un cas yw 'r da athrodrwr,
Sy'n cara llenio brad,
Un cas ei swu bob amser;
Yn mhob rhyw le yw'r mul;
Ond casach na'r rhai ochod,
Yw 'r saldra ar ddydd Sul.

Un cas yw 'r clefyd melyn,
Un cas yw 'r cryd a'r mwytth,
Un casach ydyw 'r diogi
Sy'n etal gwneuthur pwyth,
Un cas yw draenen bigog,
Lle byddo 'r ffordd yn gul;
Ond casach na'r rhai ochod,
Yw 'r saldra ar ddydd Sul.

EPILLIAD.

ENGLYNION.

BEDD-ARGRAFF Y DIWEDDAR DAVID JOHN, ESQ.,

Palmira, swydd Portage, Ohio.

Mewn cal fedd, mae ein celyddwr—unwaith
Fu onwog wladgarwr
"Ynad heddiw," O! bynod wr
I'r gwan oedd, wir ga noddwr.

GOG GLAN OHIO.

AR DDYCHWELIAD MR. TREHARN WATKINS,

Blue Mounds, o wlad yr aur yr all wailh.

Yn iach eillwaith ca'dd ddychwelyd—o hirbell
I barwr o wynfyd,
I'w alwad glân a'i aelwyd glyd
O roddfa o hir adfyd.

TREBOR.

Mae'n awr ddi-ddan 'mhen hir ddyddia:—ei dd'od
I'w ddedwydd lôn gartrau,
A chymys baruys borfau
Yma yn ol i'w mwynbau.

GOG GLAN ONTO.

HUDOLIAETH YR AUR.

Diau mawl y duw melyn—wna'i ddeiliaid
Yn addolwyr ddiolyn,
Gadu ei deulu wna dyn
I ddolur, er ei ddilyu.

Ygar 'r aur os gwir 'r araeth—gwr a gwrail
Gwir groes i naturiaeth,
• Bho'n alar yr anoliaeth
O bwys yu wir be sy'n waeth.

GOG GLAN ONTO.

MYFYRDOD AR DDYDD CLADDEGIGAETH OWEN JONES, RACINE.

Ow heidw fe roddwyd mewn beddrod,
O gyraedd holl drallod y byd;
Ein hoffus gariadus hen *Flaenor*,
Ei lais ni chlywn mwyach, mae'n fud;
Bu'n weithiwr da diwyd yn ngwionllan
Ei-Arglwydd tra yma yn byw,
Yn awr y mae 'n derbyu ei wobr
Oedd iddo yn ughadw gan Dduw.

Fe roddodd ei yrfa ddacael
Yn wrol gorchestol y gwaith,
Trwy fydd fe ganfyddodd y nefoedd
I'w chael wedi gorpheu ei daith;
Newidiodd ei fwrthyn dacael,
Am *Balas* ysprydol i fyw,
Mae yno heb elyn i'w ffin
Bu farw a'i hyder ar Dduw.

'N iach glaniodd o fydd y goffidiau
Yn Nghanaan gwlad nefol mewn bri,
Trwy bwyso ei euaid ar lesu
Fo farw ar ben Calfari,
Dychmygal ei glywed yn canu
Ar un o orielau 'r nef wen,
A'i lygaid ysprydol yn sylu,
Ar lesu ei Briod a'i Ben.

Y Parch. William Hopkins a ganfa
Ei gyltall anwygu yu dod
Ac enxyt y nef yn ei wyllo
Heb arno ddim gofid yu bod;
Prysorodd i lân yr Iorddonen
Trwy 'r gwarchlu ymwrthiodd i'r lân,
I gyfarch ei gyltall caredig
Cyn iddo braidd gyraedd y lân.
Dadseiniodd â pheraidd lais nefol,
Hawddamniawr fy nghytaili iti,
Da genyt dy welod mor siriol
Yn rhwyfo yn rhydiau y lli;
Cyrrhaeddaist y lân yn ddiogel
I'r ardal lle cai ynddi fyw
Heb oidd, heb adfyd byth mwyach,
Ond hawddfyd diddarfod gwir yw.

Na fydded i'w deulu alaru,
'N ormodol am dano yn awr,
Mae ef ar ei orsedd urddasol
Yn frenhin mewn gwlad uwch y llawr,
Boed iddynt hwy bwyso ar lesu
Ac ynddo ef gredu yn gry,
Fe 'i caidw yn ddiogel yn angau
Fe 'i harwain i'r nefoedd sydd fry.

G. P. JONES *Racine*.

Hanesiaeth Gartrefol.

BEIBL GYMDEITHAS OSHKOSH A'R CYLCHOEDD.

Chwefror 5, 1864, cynaliodd y Gymdeithas hon
ei chylehwyl flynyddol yn Bethel, capel y Trefn-

yddion Wesleyaidd—y Parch. Thomas Hughes, y
Llywydd, yn y gadair. Ebdrychwyd dros gyfrifon
y Trysorydd, y rhai a gafwyd yn eglur a chywir,
a chawaant gymeradwysaeth unfrydol. Ail ddewis-
wyd yr hen swyddogion am y flwyddyn ddyfodol;
Llywydd, y Parch. Thomas Hughes; Le Lywydd,
David E. Evans; Ysgrifenydd, Evan Jones; Trys-
orydd, Joel Morgana. A dewiswyd casglyddion
i'r amrywiol ddosbarthiadau, a threfnwyd pethau
eraill perthynol i achos y Gymdeithas.

O herwydd oerder yr hin ac ond ychydig wedi
ymgagla yn nghyd, penderfynwyd gohirio y cyfar-
fod areithio cyhoeddus byd y 23 o'r un mis, i fod yn
Pennel, capel y Trefnyddion Calfinaidd, pryd y
traddodwyd areithiau grymus a chynnes gan y
Parch. John Davies a'r Parch. John E. Williams.

Cyfrif y Trysorydd.

Casglwyd yn Sefydliad y Cymry ger Oshkosh,	\$64.37
" " Tref Oshkosh,	47.65
" " Neenah,	11.42
Arian am lyfrau,	38.28
Llyfrau ar law ddechreu y flwyddyn,	26.50
Llyfrau o'r Fam Gymdeithas,	35.82

\$224.04

Taliadau.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,	\$122.55
Am lyfrau,	35.82
Am gludiad llyfrau,	2.41
Am ddrafft,	82
Llyfrau a roddwyd i'r tlodion,	1.75
Gostyngiad y drydedd yn mbris y llyfrau,	8.24
Llyfrau yn y drysorfa,	34.41
Arian yn y drysorfa,	18.04

224.04

EVAN JONES, Ysg.

CLAYTON, CALIFFORNIA.

Clayton, *Chwef.* 18. 1864,

ANWYL FRAWD EVERETT.—Defnyddiaf yr adeg
yma i ysgrifenu yohydig linellau mewn perthynas
i achos y Gwaredwr yn y lle hwn.

Sefydlfa ddaceryddol y lle. Clayton sydd bentref
bychan, oddeutu deg milltir ar hugain i'r gogledd
orllewin o San Francisco, ac oddeutu milltir a
haner oddiwrth droed un o'r mynyddoedd hynotaf
yn ymerodraeth y Brenin Mawr, sef Mynydd y
Diafol (*Monte Diablo*). Oddiar ei gopa gellir
gweled amryw ddinasoedd—sef Stockton, Sacra-
mento, San Francisco, Benecia &c., yn nghyd a
dyffrynoedd prydferth a pharadwysaidd y Sacra-
mento a'r San Joaquin. Mae oddeutu pedair mil
o droedfeddi yn uwch na gwastadedd y môr. Yma
mae'n debyg y mae y ffau uffernol—ei lys ymer-
odrol a'i orsedd danllyd. Yma y cynllunia ei
weithredoedd melltigedig, ac oddi yma yr anfona
ei weision i dwyllo y mwngloddwyr. Ar fy ny-
fodiad i'r lle, yr oedd ei faner ddu yn chwyfian yn
faddugoliaethus goruwch y lle, a thrigolion y lle
yn ei wasanaethu a'u holl egni.

Nid oedd yma un math o sefydliad crefyddol,
ddim cymaint ag ysgol Sabbathol—tywyllwch du-
dew oedd yn gorohuddio yr holl fro. Blwyddyn

i ddechreu y mis hwn sefydlais eglwys, gynwysedig o ddeg o aelodau. Oddiar yr adeg hono mae yr Arglwydd wedi gwenu arnom, gwasgarodd y tew gymylau, a llewyrchodd pelydrau auradd Haul y Cyfiawnder arnom. Marchogodd Captain mawr ein Iachawdwriaeth yn fuddugoliaethus trwy'r fyddin ddu. Drylliodd yr hen gadwynau, agorodd ddorau hen garcharau anghrediniaeth.

Un nos *Sabbath* teimlais gymaint o bresenoldeb Duw fel uad allaswn ollwng y gynulleidfa heb roddi gwahoddiad iddynt i gysegru eu huanau i Dduw a'i wneud y pryd hynny. "Wele yn awr yr amser cymeradwy wele yn awr ddydd yr iachawdwriaeth. Cododd un dyn ieuanc yn uniongyrchol, a dymunodd arnom weddio drosto. Y *Sabbath* nesaf cododd dau. Yn awr yr oedd yn amlwg fod Ysbryd Duw ya gweithio yn rymus ar galonau pechaduriaid.

"Nid yw hi eto ond dechreu gwawrio,
Fe gwyd yr haul yn uwch i'r lan,
Teyrnas Satan gaiff ei dryllio,
Iesu'n Frenin yn mhob man."

Haleliwla—mae'r wawr yn tori—mae'r cymylau duon yn diflannu, gwlith brynian tragwyddoldeb yn dlagyn. Nos Sul olaf yn Hydref—mi a'i cofiaf tra fyddaf hyw—cofiaf yr adeg yma gyda llawenydd diddarfod. Ymddengys i'r presenoldeb dwyfol lenwi ein baddoldy. Disgynodd yr Ysbryd Glân megys ar ddydd y Pentecost. Torodd amryw allan i waeddi, "Beth a wnawn i fod yn gadwedig?" Cododd pob pechladur annychweledig yn y tŷ ar eu traed a deisylasant arnom i weddio drostynt. Gwianadwyd eu gweddianu—rhyddhawyd eneidiau gwerthfawr o'r hen garchar—cawsant eu symud o dywyllwch i oleuni. Mae pymtheg wedi ymuno a'u beglwys yn barod, ac amryw eraill i gael eu derbyn y cyntaf o'r mis nesaf. "Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawriau; am hynny yr ydym yn llawen." Bydd tragwyddoldeb yn rhy fyr i glodfuri Duwdod am yr hyn y mae wedi ei wneud yn yr ardal yma, Yr eiddoch yn garedig,
JOHN J. POWELL.

BEIBL GYM. GYMREIG CINCINNATI.

Sabbath, Obwef. 14, cynaliwyd cyfarfod gweddi am 9 yn yr addoldy ar heol Lawrence. Am 10½ yn yr un lle. Dechreuwyd trwy weddi gan yr Henuriad Edward Jones. Yna traddododd y Parch. H. Powell ar yr Eglwys Gristionogol yn ei hundeb, a'r ddyledawydd a'r dymunoldeb o'i arddangos. Am 2½ yn yr addoldy ar heol y College, gweddiodd Mr. David Howells. Yna traddododd y Parch. T. Edwards ar Sefyllfa y Paganïad heb yr Efyngyl. Pa un a'i cadwedig ai colledig ydynt. Am 7½ ar heol Lawrence, traddododd yr Henuriad Edward Jones ar Ddyledawydd Cristionogion i ymdrech i helaethu teyrnas Crist yn y byd. Yna y Parch. T. Edwards ar y prawfianad o ddylanwad yr Efyngyl arnom er ein iachawdwriaeth.

Yr un amser yn Covington, Ky., gwnaed ychydig o sylwadau gan yr ysgrifenydd ar Sierwydd

llwyddiant yr Efyngyl. Yna traddododd y Parch. H. Powell ar Ardderchawgrwydd y Gymdeithas Feiblaidd. Awgrymwyd wrthyf fod rhai o'r areithiau gwerthfawr a draddodwyd inŷ y dŵrnod hwnw i gael eu cyflwyno i'r cyhoedd trwy gyfrwng y wasg; dywedaf fiau o galon, felly byddo.

Yr oedd gwaith y dydd ar y cyfan, yn dadblygu egni meddwl galluog a goleuedig, a'n gobaitb ydyw ar ol yr holl areithio, yr anog, y gweddio a'r cyfrano, y bydd i Air yr Arglwydd redeg a chael gugonedd, a brysied y borau y byddo Ewyllys ddatguddiedig Creawdwr cyrau y ddacser yn nwyllaw pawb o bobl y byd, a'i sanctaidd ddylanwad ar ein calonau, pan na ddysgont ryfel mwyach.

Derbynlais y cyfrif a gaulyn o weithrediadau y gymdeithas am y fl. 1863 oddiwrth y boneddwr caredig, Mr. D. O. Bebb, Ysgrifenydd Cofnodol y Gymdeithas yma.

Derbyniadau yn llaw y Trysorydd Ion. 1, 1863.

Llyfrau yn ngofal y Llyfrgellydd,.....	117,84
Arian,.....	27,41
Casgliadau,.....	162,10
Codiad yn mhria llyfrau.....	47,71
Llyfrau oddiwrth y Fam Gym,.....	30,90
	\$385,96

Y Treuliau.

Anrheg i'r Fam Gymdeithas,.....	156,90
Talwyd am lyfrau,.....	29,35
Cludiad,.....	2,55
Gwerth llyfrau a gyflwynwyd i filwyr,...	3,20
Gwerth llyfrau yn ngofal y Llyfrgellydd, Ion. 1, 1864,.....	151,85
Arian yn llaw y Trysorydd, Ion. 1, 1864,.....	42,11
	\$385,96

STEPHEN RICHARDS, Ysg. Gobeol.

MANTEISION NATURIOL GOGLEDDBARTH MISSOURI.

Mae y manteision hyn yn lluosog, ac yn tarddu oddiwrth sefyllfa gleddegol (*geographical*) y rhan hon o'r Dalaeth. Y mae yn gorwedd yn nghanol y cyfandir—rhwng yr Atlantic a'r Pacific; ac yn nghanol Dyffryn y Mississippi, ac fel hyn yn rhoddi iddi dramwyfa dirawl heb ei bail, a mordwyfa uniongyrchol a Thrafnidiaeth yr holl fyd. Mewn lledred iachusol, mae wedi ei chyfaddasu i gy-nyrchion mwy amrywiol na thiroedd ar yr ochr Ddeheuol, neu Ogleddol iddi, tra mae ei sefyllfa yn hawlio manteision masnachol y De a'r Gogledd, y Dwyrain a'r Gorllewin. Mae y *climate* yn dyn-er; y gauaf yn fyr, a'r haf yn iachusol a hyfyd; tiroedd breision, dwfr pur, coed, glô da, calch, clai a thywod yn wasgaredig trwy y tiroedd, y rhan fwyaf o ba rai ydynt *Brairies* rholiog, yn barod i'r aradr.

Ychwanegir at y manteision hyn, Rheilffordd Hannibal a St. Joseph, yn nghyd a'i llinellau gwefrebawl, yr hon sydd yn myued trwy gauol y Dalaeth o'r Dwyrain i'r Gorllewin, o Hannibal ar Afon y Mississippi i St. Joseph ar Afon Missouri, yn gwneddolen o 206 milldir yn y gadwyn a gyrhaedda yn nghynt na'r un arall, o St. Joseph i

Pike's Peak, ac oddiyno i San Francisco. Onid ydyw y man y dewiwyd i sefydlu New CAMBRIA yn un hynod o ragorol yn ngwyneb y manteision uchod? — GOMESTYDD.

COFIANT MR. WILLIAM M. EVANS,

AWRELEISTYDD AC ORIEDYDD O OINCINNATI, OHIO.

Mab ydoedd i Mr. John Evans a Sarah ei briod — ganed ef Medi 12, 1792; yn ubf ei daid, Mr. Miles Evans, Cross Foxes, Llanbryn-mair, Sir Drefaldwyn, G. C., yr hwn oedd yn enwog fel meddyg esgyru a doluriau. Ymfudasant i felin Penpont-pren, a thrachefu i felin Barhedyn, gan golli rhai o'r teulu trwy angau. Bu farw ei dad pan oedd ef yn ieuanc. Ymbriododd William a Jane, merch Mr. Rees ac Ann Williams, Machynlleth, a chawsant y fraint o roi lle i'r achos crefyddol, am amser hir, yn eu 19, hyd nes adeiladwyd capel yno. Cawsant saith o blant; mae tri o honynt eto yn byw yma.

Bu farw ei briod yn 1831, ac ymbriododd eilwaith ag Elin, merch Mr. Edward a Gwen Williams; Ty Newydd, Dyffryn, Plwyf Llanenddwyn, Sir Feirionydd, yn 1834. Cawsant ddau o blant, y maent eto yn fyw. Ymfudasant i Machynlleth Aug 11 mlynedd cyn ymfudo i America yn 1845.

Am hynodwrwydd ei Fywdd Celfyddydol.

Dysgodd fod yn feliydd gyda ei daid yn ei ieuentyd, a dysgodd ei hun fod yn hooper, saer coed, gwelydd, awrleisyydd ac oriedydd, fel y gellid dywedyd am dano ya ngeiriau y Sais, "*Self made man*." Dechreuodd lanlun awrleisiau ac oriaduron yn moren ei oes, a dalynodd hyn yn benaf hyd ddiwedd ei oes, am, meddai, fod ei feddwl yn gofyn celfyddyd a mwy o fanylwrwydd yn perthyn iddi na'r llall; a dysgodd ei feibion ynddi, a daethant yn gelfyddydwy'r odiaeth o dda. Mae hyd yn nod yr ieuengaf o honynt, er nad yw ond ieuanc, wedi dyfod yn ei faen yn dra medrus yn y gelfyddyd, ac hefyd mewn gemwaith yn dwyn y fasnach yn ymlaen yn siop ei dad. Mae'r engreiffitiau hyn yn werth i'w hofelychu.

Ei nodwedd crefyddol.

Ymgymrodd â chrefydd yn ieuanc. Cafodd ei addysg gan ei daid a'r ysgol Sabbothol, a dechreuodd fod yn ddefnyddiol gyda'r ysgol pan yn 12 ml. oed, a phan yn unarbymtheg ymroddodd i fod yn ddyegybl cyhoeddus i'r Iesu, drwy ymuno ag eglwys y T. O. yn Melinbarhedyn, a chafodd y fraint o ddal gyda chrefydd, a bu yn addas i'w broffes drwy ei oes. Derbyniwyd ef: a'i anwyl briod a thri o'i blant ieuangaf, trwy lythrau i eglwys y T. O. yn y ddinas hon, Hydref 1846. A chafodd ddewisiau anfrydol i'r swydd ddiagonaidd yn 1847. Yr oedd trwy ddoniau naturiol, ei lafur personol, a'r dylanwadau grasol, wedi ei gymhwyso a'i nerthu i fod yn ddefnyddiol yn ei swydd.

Rhododd le mawr i'r Baibl yn ei grefydd, Yr oedd yn ddarllenwr mawr, ac hynod hoff o len-

yddiaeth grefyddol, yn neillduol yr eiddo Charles, Hughes, Scott a Henry—ond nid darllen awdwyr ar draul esgeuluo gair Duw yr oedd, fel y gwna llawer, ond er ei gymborth ynddo. Yr oedd yn sefydlog yn ei faru ar bethau crefydd, ac yn selog o blaid yr athrawiaeth. gan fod yn ddiysgog o blaid y Fydd a roddwyd unwaith i'r saint, ac nid yn fwbwmaullyd, yn cymeryd ei gylcharwain gan bob awel dysgeidiaeth.

Yr oedd yn hynod fanwl gyda chrefydd deulaidd. Cadwai yr addoliad yn gyson, hyd yn nod pan yn myned oddicartref cyn dydd, (fel yr oedd yn aml yn Nghymru,) yr oedd yn rhaid darllen a gweddio cyn cychwyn. Ymdrechai addysgu ei deulu, darllenent yn yr addoliad teulaidd fel dosbarth yn yr ysgol Sabbothol, ac yntau yn athraw iddynt, gweddient yn gylchynol, cymerai fantais ar amgylchiadau i rybuddio ac addysgu y gwerau naturiol a godai oddiwrthynt, megys un newydd syrtbio i warth am ei bechod, dywedai, Gwylwch chwithau rhag cellwair â phrofedigaethau, nesu i ymyloedd y ffordd, na chanlyn o hirbell, oblegid nid am y pechod yna yn unig y daeth y gwarth, ond am ganlyn o hirbell hefyd.

Cadwai lywodraeth fanwl ar ei deulu—ei benderfyniad yn yr oll ydoedd "eu gosod ar ben y ffordd," gan hyderu pan heneiddient na ymadawent â hi. A boddlonrwydd mawr iddo pan yn eu gadael oedd, eu bod oll yn aelodau o eglwys Dduw.

Yr oedd y Sabboth wedi cael lle mawr yn ei grefydd. Parotai yn gynar ddydd Sadwrn at y Sabboth, codai yn foren arno, ac yr oedd yn rhaid i'r darllen a'r ymddyddan fod yn briodol i'r Sabboth, le yr oedd y dydd iddo ef a'i deulu yr hyn ydoedd i'r hen Britaniaid, yn "orphwysfa eant-aidd," ac nid yn ddydd i rodiaua, a chyfeillachu yn gnawdol. Byddai yn gyson yn moddion gras hyd y gallai, ac yn wastad yn amserol. Yr oedd yn wir fanwl a phrydlon gyda phob peth bydol a chrefyddol.

Yn genhadol o ran ei ysbryd.

Hyn a barai iddo ddarllen newyddiaduron crefyddol mor fanwl, a gyfansoddai ei hoffder i ymddyddan am lafur a llwyddiant cenhadol, ac a'i cymhellai i gyfrannu mor helaeth at achos y Beibla bob blwyddyn, fel y penderfynodd ein cymdeithas ei arhyddeddu ag aelodaeth dros ei oes o'r Fam Gymdeithas yn Efrog Newydd. Hyn hefyd a'i cymhellai i gyfrannu gyda y fath barodrwydd a phrydlonrwydd at bob achos a ystyriai yn wir deilwng, ac a barodd iddo anfon cymhorth i Gymru at athrofa y Bala, gan gwbl hyderu y gwna'i yr Arglwydd ofalu am dano.

Ei weddïau

Yn wastad yn briodol i'r achos y buasai yn nesau at Dduw dros eraill ynddo; galleid dywedyd am ba beth y gweddïai fod mater pennodol, dwyster a theimlad ynddynt oll.

Ei brohad yn ei gystudd a glyn marwolaeth.

Cafodd gystudd maith a blin iawn, a thrwy hyn y cyddidafu yn hir o freintiau 19 Dduw, ond nid

heb gymdeithas bersonol y saint. Yn nechrenad ei gystudd yr oedd i raddau yn amheus am ei gyflwr, ond goledodd yn fuan arno. Dywedai ei fod yn cwbl gredu tystiolaeth Duw am ei Fab yn Ioan 3: 16, 17; ac nad oes yr un tad yn gwybod am ei fab yn gystal a Duw am ei Fab ef. Na neb yn gwybod am ei waith gyntaf a Christ ei waith ef. Ioan 19: 30. Yr un modd am yr Ysbryd Glân. O mae eu tystiolaethau yn gadarnach na chreigiau y Mynyddoedd Oreigiog, le na holl greigiau'r byd; ac ar y sail hon yr wyf yn ymroddwys am iachawdwriaeth. Dro arall pan yn dra bloeg yn sydyn adroddodd, "Yn eu holl gystudd hwynt efe a gystuddiwyd," mor eglur ag y gallodd pawb ag oedd yn yr ystafell ei ddeall, a chydai'r fath ddangosiad o deimlad cysuroi wrth feddwl fod yr Efe uchod yn medru cydymdeimlo ag ef yn ei holl gystudd trwm a blinderu. Drachefu pan na allai ond siall yn ddystaw cafodd nerth i adrodd yr emyn a ganlyn am angau gyda dwyster anarferol.

Mae hen afon angau i'w chroesi'n ddian,
A rhag ofn ei dyfoder mae arwyd ar rai,
Ni raid i'r credadyn ddim ofni dim braw,
Mae gras ar lan yma a gras ar lan draw.

Edrychai yn ddifrifol ar bawb o'i amgylch a dywedai mai peth sofr iawn yw marw, rhy anhawdd i neb i'w draethu. Cynghorai ei hoffus deulu i fod yn barod i'r amgylchiad, ac nad oedd raid i'r credadyn ofni, am fod digon o ras i'w gael yma, a digon o ras i'w dderbyn i'r nef am byth. Nid rhaid ofni cael bod yn berlan yn nghoron Iesu anwyl. Yua torodd allan i orfoleddu. Diolch, O diolch, gau adrodd yr emynau a ganlyn:

Tebygwn pe bai nhared yn rhydd, &c. Hymn 468.
Mi wn fod-fy Mhrynwr yn fyw, &c. Hymn 908,
o'r Casgliad Americanaidd gan Dr. Rowlands.

Ar ol ychydig hamdden *farweliodd* â'i anwyl berthynasan. Prin iawn y gallwyd deall nemawr wedi hyn, ond adwaenai bawb hyd y diwedd. Bu farw Hydref 31, 1863. "Aeth i dangnefedd." Mae'n rhydd heddyw oddiwrth lygredd ei galon, gwendidan a phrofedigaethau y bywyd hwn. Oredwn o newydd fod duwioldeb yn fuddiol i bob peth, a chanddi addewid o'r bywyd sydd yr awr hon a'r hwn a fydd. Gadawodd ar ei ol ei anwyl briod a phump o blant a llawer o gyfeillion yn y ddinas hon i alaru ar ei ol. Gwelnyddwyd ddydd ei gladdedigaeth yn ei dŷ gan y Paroh. J. Davies, (B.) ac yn nghapel y T. O. gan y Parchn. Thos. Edwards, E. Jones, a H. Powell, i dyfifa lluoeg o Gymry a Saeson, a phregethodd Powell ei bregeth angladdol, Tach. 15, oddiar Ioan 14: 23. Ydym yr eiddoch,

H. POWELL.
E. JONES.

EISTEDDFOD REMSEN.

Mr. GOL.—Cynaliwyd cwrdd Llennyddol Remsen (fel y rhaghybyswyd) ddydd Iau, Mawrth 24, yn Nghapel y Bedyddwyr yn Mhentref Remsen.

Yr oedd y ffyrdd yn ddrwg ac yn anhawdd eu trafaeli, ond yr oedd y diwrnod yn deg ac yn ffafriol i'r achlysur.

Ar agoriad cwrdd y boreu gwnaeth y Llywydd, y Parch J. W. James, rai sylwadau byrion a tharawiadol mewn perthynas i ddyben ac achlysur y dydd.

Ymdriniwyd â'r gwahanol destynau a fu dan sylw y dydd uchod gyda graddau helaeth o ddawn a medranwydd mewn cyfauosoddi a thraddodi.

Y rhai hyny a gymerasant ran yn y canu oedd—Griffith Jones, Remsen, yr hwn a chwaraeodd amryw ddarnau tlysiion ar y *Melodeon*; John O. Pritchard a'i Gôr, Trenton; Meredith Pugh a'i Gôr, Pen-y-Graig; Wm. R. Thomas a'i ddwy chwaer, Bethel. Yr oedd y canu yn hynod o ddyddorol ac effeithiol; ac mae y rhai hyny a fu yn llafurio mewn paratoi at yr achlysur hwn yn haeddu canmoliaeth dda.

Yr oedd amryw ddydeithriad wedi dyfod i'n plith—sef Edward J. Lewis, T. B. Morris (Gwynedd-fardd), Rolant Vab Owen, a'r Parch. Edward Davies, Waterville, a llawer eraill. Yr oedd y Parchedigion canlynol yn bresenol yn y cwrdd: Morris Roberts, Owen F. Parry, John D. Jones, W. P. Hall, Remsen, a Richard F. Jones, Trenton.

Yr oedd y cyrddau y prydawn a'r hwyr yn lluoeg iawn, a chafodd pawb eu boddioni yn fawr yn y cwrdd uchod; a gobeithio y bydd mwy o egniad o hyn allan i ddwyn allan y galluoedd hyny sydd yn meddiant llawer o bobl yr amgylch—uedd hyn i fod yn llenyddion gwych, a dwyn hyn i fod yn llec ac yn adeiladaeth i eraill.

Dymnmem i'r Parch. J. W. James a Wm. S. Evans, pa rai sydd am symud o'u plith i fyw mewn manau eraill. fod pob llwyddiant a llec yn eu dilyn. Dymnmem ddiolch iddynt am eu llafur a'u cymhorth i ui fel Llennyddion pan yn ein plith, ac y bydd i'r llafur hyny o'u heiddo fod yn foddion i godi awydd ar eraill i ddyfod i'n cymhorth mewn ymdrechion llenyddol o hyn allan.

Ernes a fyddo'r diwrnod—i luoedd
O lawer Eisteddfod;
I'r Beirdd Remsen yn ben fo'n bod,
Ac yn Athen i'r genethod.

Eos GLAN TWRC.

Yr eiddoch &c.,

J. J. VAUGHAN, Ysg.

COFIAINT MR. JENKIN EVANS, BLOSSBURG.

Ganwyd Mr. Evans yn Llandysul, awydd Aber-teifi, D. O. Enwau ei rieni oeddynt Evan a Jane Evans. Derbyniwyd ef yn sefod o eglwys Neu-addlwyd pan yn 14 mlwydd oed, gan Dr. Phillips. Symudodd oddiyno i Dredegar—priododd yno a Miss Anne Griffiths, merch Mr. Peter Griffiths. Daeth ef a'i briod i America yn 1836, buont am ychydig yn Minersville, Pa.; aethant oddiyno i Sugarloaf, ac oddiyno i Blossburg, Pa., yn 1841, lle daeth yr ysgrifenydd gyntaf i adnabyddiaeth ag ef. Efe oedd un o'r diaconiaid perthyuol i'r eglwys Gynulleidfaol, lle buom yn llafurio am droe bum' mlynedd.

Ymdrechwn roddi darlun cywir o hono, fel y gallu y darlennydd ddwyed wrth ei edrych, Hwn yw Jenkin Evans. Darluniwn ef,

1. Fel Gweithiwr. Yr oedd yn un gonest. Er fod pris tori glô yn fychau, a Store y Cwmni yn codi mwy yn gyffredin na lleoedd eraill am ei nwyddau, er hyn nis gallai ef gadw cent yn fwy nac oedd ei waith yn dyfod, er iddo gael cyfle i hyny. Digwyddodd iddo unwaith, drwy gamgymeriad Trysorydd y Cwmni, gael deg dolar yn ormod, ni ddeallodd cyn dranoeth, aeth at ei waith fel arferol, ond methodd a gweithio ond ychydig, aeth adref yn gynar er dychwelyd y deg dolar, yr hyn a wnaeth er llonyddwch i'w feddwl pryderus, yr hyn oedd fil gwerthfawroch ganddo ef na deg dolar.

2. Fel Cymydog. Yr oedd yn un parod a chymwynasgar. Yr oedd y cyfen oedd ganddo yn eiddo eraill pan fyddai galw am hyny. Mae yn gof genym iddo ddyfod atom unwaith mewn cryn bryder, am fod teulu yn y lle yn methu cael tŷ. Yr oedd am i mi fyned yn rhanog ag ef am ryw dŷ bychan oedd ar werth, er i'r teulu hwn ei gael. Cyfunais a'i gais tyner. Gwelwa yma ei deimlad fel cymydog.

3. Fel cyfaill. Bu genym lawer iawn o gyfeillion yn y pymtheg mlynedd diweddfaf, er ein dyfodiad i'r wlad hon, gwel'om lawer iawn o dynerwch a chydymdeimlad pan y bu cystuddian trymion yn fy nheulu: byddaf yn diolch i'm Tad Nefel am roddi i mi gyfeillion mor dyner ond yetyriwn fy hun yn rhyfygus i ymddiried cymaint i luaws o bonynt a fy hen gyfaill Jenkin Evans, yr oedd yn gyfaill tyner a ffyddlon.

4. Jenkin Evans fel crefyddwr. Pan daethom gyntaf i Blossburg yr oedd yn arferiad gan bawb bron i yfed diodydd meddwol, ac yr oedd hyny yn cyflymu lluaws o'r trigolion tu a dynystr. Daeth gweinidog parchus at y Presbyteriaid o'r enw Kenmor; bu ef a minau ac eraill yn ymdrechgu tori i lawr yr arferiad niweidiol hon: llwyddasom i gael cymdeithas gref, dan yr enw Meibion Dirwest (*Sons of Temperance*). Bu hyn yn foddion i gael lluaws o grefyddwyr i adael yr arferiad o yfed ychydig, a meddwi ychydig, yn awr ac yn y man, a belyd bu yn offeryn i achub nifer o foddwon cyhoeddus. Yr oedd Jenkin Evans, fel crefyddwyr eraill, yn yfed ychydig. O! Ie, Ie, ychydig. Ymunodd ein cyfaill a ohrefyddwyr eraill â'r gymdeithas hon, a dyma ei brofiad un noswaith yn y gyfeillion grefyddol, "Diolch i Dduw am anfon — atom, rwyf yn credu y buaswn i yn feddwyn cyhoeddus cyn yn awr, oni buasai ei ddyfodiad. Bum i yn eiistedd fan yna (cyfeiriai â'i fye at faine fechan yr ochr chwith i'r pulpiti) yn *feddwo*—aroswn i chwi fyned allan oll rhag i chwi ddeall hyny." O! fy hen gyfaill di-dwyll; y dagrau yn lifo dros ei ruddian wrth gyfaddef ei bechod. O! fy hen gyfaill odifeiriol, a oes neb yn y gyfeillion yn enog ond tydi? O! oes, a gywddai ef hyny, ond ei bechod ei hun oedd yn gwasgu yn ddwys ar ei feddwl ef; ymdrechaf

a'i holl egni i gael eraill i *lloegr ymwrthod*, fel yntau. Bu yn elyn hyd y diwedd i'r diodydd meddwol.

5. Jenkin Evans yn ei gystudd diweddfaf, ac yn marw. Blinid ef er ya blynyddau gan ddiffyg anadl (*asthma*) yr hwn ddolur fu yn angau iddo. Difynwau yma ychydig o lythyr ei anwyl fab, Mr. Evan J. Evans.

"Pan y byddai yn y boen fwyaf, bron methu cael ei auadl, dywedai, Dere anwyl Iesu, dere gorphen dy waith. Wedi hyn dywedai, Gogoniant! mae yn dyfod i fy nghymeryd adref. Meddyliai ei fod yn clywed sain caniadau angylion y ufoedd — dywedai fod arno chwant i'w ddatod a bod gyd a Christ." Fel hyn dan orfoleddu yn wyneb angau, breuin dychryniadau, y terfynodd ein hen gyfaill ei yrfa, Mawrth 7fed, 1864 yn 55 ml. oed. Bu iddo ef a'i briod, 12 o blant, wyth o ba rai a'i rhagflaenasant ef i'r byd mawr. Gadawodd i briod a phedwar o blant i alaru ar ei ol. Ein gweddi ydyw, am i Dad tyner yr amddifaid ofalu am dan-ynt.

J. DAVIES.

Bangor, La Crosse, Ebrill 10, 1864.

DERBYNIAD AC ANRHEG I'R COL. WM. H. POWELL, IRONTON, OHIO.

Mx. GOL.—Feallai mai nid annerbyniol gan eich darllenwyr fyddai cael ychydig o banes cyfarfod mawr a dyddorol a gynaliwyd yn y lle hwn ar nos yr 22 o Chwefror diweddfaf, sef dydd genedig-aeth yr arfarwol a'r bythgofadwy Washington, i'r dyben o roddi derbyniad cyhoeddus i'r Col. Wm. H. Powell, ar ei ddychweliad adref o garchar y gwrthryfelwyr yn Richmond, Va. Mae y Col. yn Gymro glân gloyw, o dad a mam, wedi ei eni yn Pontypool, awydd Fynwy. Daeth i'r wlad hon o Lanelli, swydd Frycheiniog. gyda'i fam a'r teulu; yr oedd ei dad yma ddwy flynedd o'u blaen hwy.

Mae y Col. wedi cymeryd rhan fywiog yn llywod-dydeg ei wlad fabwysiedig er ya blynyddau. Pan dorodd y gwrthryfel allan bu yn hyndod ffyddlon ac ymdrechgar i godi ac anfon allan fechgyn y tri mis. Wedi dychweliad y rhai hyn peuderfynodd i fyned allan ei hun. Cododd gwmpeini o feirchfilwyr, ac ymunodd â'r ail gatrawd o feirchfilwyr, Va., y pryd hwnw o dan reolaeth y Col. Wm. M. Bolles, o'r lle hwn, lle y dangosodd gymaint o wroldeb ac yni a pheuderfynolrwydd i oed i lawr y guerrillas &c., fel y-dychafwyd ef yn fuan o fod yn Captain i fod yn Fajor, yna yn Lieut. Col. ac yna yn Col. Ar y 18fed dydd o fis Gor., 1863, pan yn arwain ei gatrawd mewn ymosodiad ar dref Wytheville, Va., saethwyd ef trwy ffenestr un o'r tai anedd gan un o'r gelyniau, a chlwyfwyd ef mor ddrwg fel nas gallesid ei symud gyda'r gatrawd yn ol; o ganlyniad syrthiodd i ddwyllaw y gwrthryfelwyr, a rhai o bonynt oeddynt yn gwaeddi yn uchel am ei grogi yn y fan, ond cyfryngodd eraill; felly symudwyd ef i Richmond, a rhoddwyd ef yn yr ysbyty, lle y bu am 9 niwrnod. Wedi hyn dodwyd ef mewn daearegell dywyll a gwlyb, gan, meddent hwy, fod ganddynt amryw

gyhuddiadau yn ei erbyn. Ond clywodd ein llywodraeth a chyfyngaeant; felly dygwyd ef allan o'r dddeargell a gosodwyd ef yn y carchar cyffredin gyda'r swyddogion. Bu yn Richmond fel hyn o gylch wyth mis, ac yn awr yn ei ddychwelid adref penderfynodd ei edmygwyr a'i gyd-ddinasyddion wneuthur croesaw cyhoeddus iddo.

Yr oedd y cyfarfod i ddechreu am 7 o'r gloch yn nghapel y Presbyteriaid; ond yn mbell cyn i'r amser ddod i fyny yr oedd y capel mawr wedi ei ollenwi—llanwyd pob man ac aeth cannoedd ymaith o eisiau lle. Wedi ein difyrn gen y *String Band*, galwyd y cyfarfod i drefn trwy ethol y Provost Marshal Capt. B. F. Corey yn gadeirydd, yr hwn a alwodd ar Lieut. Acton i'n harwain mewn gweddi. Yna dangosodd y Gadeirydd ar fyr eiriau ddyben y cyfarfod, a galwodd ar y Col. i fyny i'r esgynlawr, pryd ein difyrwyd â cherddoriaeth fywiog o'r oriel. Yna yn annysgwyladwy i lawer esgynodd Mr. Sherman G. Johnson i'r esgynlawr, ac yn enw a thrwy gydweithwyr y Col., gynt yn Melin Relio Lawrence cyflwynodd iddo oriau'r aur, gwerth cant a phumparhugain (125) o ddoleri, ac arni yr arwyddair "Always in time." Dywedai Mr. Johnson ei fod yn mawrhau yr anrhyddedd o gael cyflwyno yr oriau'r yma i'r Col. yn enw a thros ei gyd-weithwyr yn Melin Relio Lawrence, fel arwydd o'u parch a'u hymlyniad a'u hedmygedd o hono a'i weithrediadau fel milwr glew a gwladgarol.

Cyn i'r Col. gael cyffe i ateb daeth y Barnydd W. W. Johnson yn mlaen ac yn enw a thros ddinasyddion Ironton cyflwynodd iddo geffyl, cyfrwy, firwyn, pâr o law ddrylliau a'u côdau, a chleddyf. Yr oedd y cleddyf yn anheg neillduol oddiwrth Mr. John Peters, ac wedi ei geffio arno y cerfiad canlynol, From John Peters to Col. Powell, a Citizen's gift to a true Soldier. Ar y llawddrylliau yr oedd y cerfiad yma. Presented by the Citizens of Ironton, Ohio, to Col. William H. Powell, 2nd Virginia Cavalry, Feb. 22nd, 1864. Motto, Aim steady but shoot quick.

Yna wedi i'r Col. roddi i ni hanes ei daith i Dixie ac yn ol ynghyd a'r driuaeth a gafodd gan y gwrthryfelwyr, a sefyllfa ein dynion ar Belle Isle &c. canodd y Battle Hymn of the Republic—yr holl dorf fawr yn cyduno yn y gydgân—ac wedi rhoddi tair banllef fawr i Abraham Lincoln, y Stars and Stripes, a'r Col. Powell, ymadawson wedi cael cyfarfod dyddorol iawn ac yn teimlo i wneud a allom dros ein gwlad fabwysiedig, a thros a chyda yr Arglwydd ein Duw yn y cyfwng mawr presenol i ryddhau y caeth ac i sefydlu ein Llywodraeth ar gyfiawnder a Rhyddid.

"The Union, the Union the hope of the Free,
Howe'er we may differ in this we agree,
Our glorious Banner no traitor shall mar
By effacing a stripe or destroying a star;
Disunion! no never! the Union forever,
And cursed be the hand that our Country would sever."

Ironton.

JOHN ABRAMS.

EGLWYS GYNULLEIDFAOL EBENSBURG.

Ebensburg, Ebrill 4, 1864.]

Yn gymaint a bod ein hanwyl weinidog, y Parch. Ll. R. Powel, wedi rhoddi i fyny ei lafur gweinidogaethol yn ein plith, priodol yn y cysylltiad hwn yw dweyd, ei fod wedi bod yn hynod ymdrechgar a flyddlon yn ystod yr un miynedd ar bymtheg y bu yn llafurio yn ein mysg, a choronwyd ei lafur â llwyddiant i raddau helaeth iawn.

Gadawodd yr eglwys mewn cariad gwresocaf, a heddwch tsg ato ef ei hun a thuag at eu gilydd, a gobeithiwn y bydd i'r un Duw a'i cynaliodd, ag a'i gwnaeth mor ddefnyddiol yn ein plith ni ei ddilyn a'i gynal hyd derfyn ei oes.

JOHN EVANS, JOHN WILLIAMS,
DAVID J. DAVIS, JOHN E. ROBERTS,
EMERSON WILLIAMS, D. H. ROBERTS, } Discontinued.
HUMPHRY FRANCIS, THOS. KEEN,

GAIR ODDIWRTH MR. POWELL.

Dewiaf hybysu trwy gyfrwng y CENHADWR fy mod newydd roi fyny ofal gweinidogaethol yr eglwys hon yn Ebensburg, fel yr oeddwn gwedi hybysu iddynt hwy y meddwl a'r bwriad hwnnw, er ys dros flwyddyn yn ol, a hyn yn y modd mwyaf cariadus ac heddychlon. Felly mae 'n hyderus genyf mai nid yn frybwyll, heb ddifrifol a phwyllog ystyried pwyaisgrwydd a thynerwch y berthynas hono a barhaodd dros gynifer o flynydd. yddan rhwng yr eglwys a'i gweinidog y gwnaethum felly.

Nis gallaswn weled na gwybod am unrhyw gasineb na chroesineb ymrysongar yn eu plith, a allasai gyfeithloni na'm tueddu i osod y fath gynygiad o flaen yr eglwys oni buasai un peth unigol, sef fy mod yn gweled y buasai helaethrwydd cych fy llatur ar ucheldiroedd oer yr Alleghany; sefyllfa wasgareddig yr aelodau yma a thraw; peidder anochel i deithio ar bob tywydd, haf a gaeaf, y fath âg a fuasai yn rhwng o'm gorfodi yn fy oed presenol, i roi fyny y maes hwn yn mben ychydig flynyddau ar yr hwyaf, pan gwedi mae 'n debyg niweidio fy iechyd, feallai am fy oes. Felly bernais mai goreu pa gytfa iddynt hwy ac i minn i wneud hyn. Eto anbaidd iawn yw gwneud, fel gwyr pawb sydd brofiadol, mai gorchwyl caled yw datod y fath berthynas hyd yn oed yn amser rhyw ystern o derfysg ac ymryson mewn eglwys, ond pa faint mwy rhaid i hyn fod ar amser teg a thawel heb ddim ymryson fel mae hi gwedi parhau hyd heddyw dros 16 o flynyddau yn yr eglwys hon.

Ebrill 4, 1864.

LLEWELYN R. POWELL.

YR ACHOS DIRWESTOL YN PITSTON, PA.

Yn ddian bydd yn hyfrydwech gan amryw o ddarlennwyr y CENHADWR ddeall fod yr achos dirwestol yn fioduog yn y lle hwn. Mae ail gyghwyniad yr achos dirwestol yn Pittston i'w briodoli yn gwbl i'r AREITHYDDUS ENWOG O ABERDAR. Bu ei hymwelid â'r ardal hon yn foddion i greu awydd a brwdfryddedd yn yr ychydig ddur-

westwyr selug ag oedd yma; a'r canlyniad fu, codi y gymdeithas ddirwestol i sylw'r gynnyddogaeth. Ffurfiwyd cymdeithas ac nae llwyddiant rhyfeddol yn cydfyued a'u hymdrech; mae yn barod tua dau gant a hauer wedi ymuno â'r gymdeithas, ac yn eu plith rhai o'r cymeriadau mwyaf anobeithiol fel meddwon. Hefyd, furfiwyd yma "Obeithlu" (*Band of Hope*), ac ymddiriedwyd y gofal o addysgu ac egwyddori y Band i'r brawd teilwng Simon Thomas, ac mae golwg brydferth arnynt, nid yn unig ymwrthodant â phob rhyw ddiodydd meddwol, ond ymwrthodant hefyd â Ffwgws Tobacco.

Cynelir y cyfarfodydd cyhoeddus ar eu tro yn y gwahanol gapeli Cymreig, bob nos Lun, (oud y nos Lun cyntaf o'r mis), a threulir y cyfarfodydd mewn canu, adrodd, ac areithio &c. Mae y cyfarfodydd yn fywiog, yn fuddiol, ac yn adeiladol. Ymwelwyd â'n bardal yn ddiweddar gan y Parch. Thos. R. Jones, Rome, a chwasm araeth dda ganddo ar ddrwg meddwod a daioni dirwest &c.

Gabeithio bydd y symudiad hwn yn Pittston yn foddion i ddeffroi holl ddirwestwyr ein gwlad at eu dyledawyddan. fel y codant y gymdeithas ddirwestol i sylw eu cydfforddoliau, a'u cymell i bleidio sofrwydd a rhinwedd.

JOHN ARMSTRONG, Ysg. Gobeol.

CYFARFOD ADRODDIADOL GAN YSGOL SABBOTHOL CRAB CREEK, OHIO.

Yr hwn a gynaliwyd ar y Sabboth cyntaf yn Ebrill.

Y mae yn arferiad gau yr ysgol hon i gadw cyfarfod adroddiad bob tri mis er ys rhai blynyddau, ac y maent yn gyfarfodydd tra dyddorol. Yn y cyfarfod a euwir uchod adroddwyd 18 o ddaruaau o'r gwahanol gyhoeddiadau Cymaeg, a rhai daruaau o'r papyrau Saesoneg. Buasai yn dda genym roddi euwau yr adroddwyr a'r adroddesau. ac euwau y daruaau; ond gwnaf ymatal, gan mai eich arwydd-ar yw "byrdra." Yr oedd y plaut a'r bobl mewn oed yn daugos yn eglur eu bod wedi bod yn llafurus yn ysbaid y tri mis cyn y gallasant ddal y fath gyuwys yn ei cof, fel y gellir dweyd am yr oll a fu yn adrodd eu bod yn deilwng o'u cymerauwyaeth uwchaf.

Yn y cyfarfod ut gawsom ddwy araeth dra ragorol gan ddau o'r brodyr—un ar gynydd yr Ysgol Sabbothol, a'r llall ar y dyn anianol. Yr oedd y ddwy yn deilwng o'u hawdwyr. Ac i wella y cyfau, cawsom bresenoldeb y côr canu, aef côr Annibynol, yr hwn nad yw yn dal un cysylltiad ag un eglwys o un enwad; ond wedi ymffurfio fel rhai yn byw yn yr ardal, ac yn barod i roi eu gwasanaeth, ar wahoddiad caredig, oddi wrth unrhyw ysgol, neu unrhyw eglwys sydd yn dal cysylltiad a'r genedl yn yr ardal hon. Nid oes nemawr o amser er pan y mae y côr yma wedi ymffurfio. Blaenor y côr yw Mr. Benjamin Havin a gwneir y cor i fynd o aelodau yr eglwys Annibynol ac aelodau yr eglwys Fedyddiedig yn nghyd a'r gwraudawyr cyson gyda y ddau enwad

a nodwyd uchod. Y mae yn dda genym ddyweyd fod y côr hwn yn deilwng o barch dau ddyblyg—fe ddarfu iddynt wefreiddo y gynulleidfa a'u medr a'u hodlau melus. Yr ym yn barnu i'r gynulleidfa gael eu mawr foddhau yn yr adroddiad, yr areithio, a'r canu. Wedi talu diolchgarwch i bawb ar a oedd yn unol a threfn ar achlysur o'r fath, ymadawodd pawb wrth ei bodd, gan ddisgwyl am gyfarfod o'r fath eto.

UN O BLANT YR YSGOL SABBOTHOL.

GAIR O NEWBURGH, OHIO.

Mae yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig yn Newburgh, Ohio, wedi rhoddi galwad unfrydol i'r brawd ieuanc William Watkins o Goleg Marietta, i ddyfod i weinidogaethu yn eu plith, ac i dori iddynt o fara'r bywyd. Mae Mr. Watkins wedi ateb yr aiwad yn gadarnhaol, a dygwylir y bydd yn dechreu ar ei lasur yn y maes dyddorol hwn tua dechreu Gorphenaf nesaf, pryd bydd ei amser yn yr athrofa i fynd. Mae arwyddion dymunol ar achos yr Arglwydd yn Newburgh.

Newburgh, Ebrill, 12, 1864. M. M. J.

Erthyrola yr Ysgol Sabbothol.

Y. S. GOMER, ALLEN CO., O.

MR. GOL.,—Yn ol yr arferiad a rheolau yr ysgol hon, y mae llafur yr ysgol i'w amlun i'r CENHADWR bob chwe' mis. Dylaswn fod wedi gwneyd yn gynt. Llafur yr ysgol am y chwe' mis diweddaef o'r flwyddyn aeth heibio sydd fel y canlyn: Pennodau, 312; adnodau, 5285.

Yr wyf yn ofui nad ydyw y llafur uchod oll yn newydd. Da yw cadw yr hen bennodau ac adnodau mewn cof.—eto dymunem yn fawr anog fod mwy o ymdrech yn cael ei wneud i drysori adnodau newyddion yn y cof bob wythnos, fel y byddo y trysor genym yn cyuayddu yn barhaus.

Y mae cryn lawer o ymdrech wedi bod y chwe' mis a aeth heibio i gadw yr ysgol yn ei nerth, ac yn wir y mae wedi bod yn lled ffodeuog. Yr oedd canolrif yr ysgol yn 102. Pau ystyriwn fod cymant o ddynion ieuanc yr ardal ag oeddynt yn ddeiliaid ffyddlon yr ysgol Sabbothol yn awr ar laes y rhyfel—yr wyf yn meddwl ei bod wedi cynyddu—a gobeithio y bydd iddi fod yn foddion yn llaw yr Arglwydd er dwyn ieuenclyd yr ardal at y Gwaredwr.

JOHN R. JONES, Ysg.

Gomer, Ebrill 12, 1864.

Y. S. YR ANNIBYNWYR, RACINE, WIS.

Adroddiad o'r ysgol hon am y 3 mis o Ionawr i Ebrill sydd fel y canlyn: Rhif yr athrawon 13, athrawesau, 4; canolrif yr ysgolheigion 105; y llafur yn 6206 o adnodau.

W. H. WILLIAMS, Ysg.

Racine, Ebrill 15, 1864.

GANWYD,

Ebrill 8, 1864, yn Williamstown, Lehigh Co., Pa., merch i Mr. Henry Samuel a'i briod, a golwir hi FRANCES SUPRIA.

PRIODWYD,

Chwef. 5, yn Syracuse, Ohio, gan y Parch. W. Edwards, Mr. BENJAMIN FRANCIS, a Miss HARRIET JONES.

Mawrth 4, yn Camptonville, Cal., gan y Parch. William O. Williams, Mr. RICHARD JONES a Miss ELIZABETH EVANS.

Mawrth 23, yn Youngstown, O., yn nhŷ tad y briodferch, gan y Parch. T. W. Davies, Mr. THOS. MAZEY a Miss JANE DAVIES, y ddau o Youngstown.

Mawrth 26, yn ardal Columbus, Wis., yn nhŷ Mr. William R. Hughes, ewythr y briodasferch, gan y Parch. John J. Roberts, Mr. FREDERICK L. JONES a Miss MARTHA JONES, ill dau o'r ardal uchod.

Ebrill 2, yn Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. DAVID JAMES a Mrs. MARY JONES, y ddau o Delaware ger Minersville.

Boed David James a Mary,
Yn ddau fo'n cywir garu,
Ac na foed dim ond angau da,
Yn gallu eu gwahanu.

Ebrill 5, yn Delaware, O., gan y Parch. J. H. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. HENRY THOMAS a Mrs. ELIZABETH PARRY.

Ebrill 7, yn Steuben, gan y Parch. Edward Humphreys, tad y briodferch, Mr. JOHN PRICHARD, milwr o'r 97ain Gatrawd gwirfoddia N. Y., a Miss JANE Humphreys, Steuben. Mae y gatrawd hon gartref yn awr wedi ail ymrestru fel llawr o fechgyn gwladgarol eraill, ac yn cychwyn yn ol ddydd Llun, Ebrill 11.

Mawrth 31, yn Holland Patent, yn nhŷ tad y briodasferch, gan y Parch. L. D. Howell, Mr. HENRY H. HOWELL o Utica a Miss MAGGIE E. HUMPHREYS, unig ferch Hugh H. Humphreys, yw, o'r lle cyntaf.

Ebrill 20, yn ninas Utica, gan y Parch. L. D. Howell, yn ei dŷ ei hun, Mr. J. W. JONES a Miss MAGGIE J. HOWELL, y ddau o Utica.

Ebrill 9, yn Marcy, N. Y., gan y Parch. J. R. Griffith Mr. HUGH DAVIES, Co. C. 97th Regt. N. Y. Vol., a Miss ELIZABETH JONES o Marcy, merch Morris Jones, yw.

Ebrill 9, yn Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, Mr. EMANUEL BAET o Schuylkill Haven a Miss RACHEL MORRIS o Midersville.

Ebrill 14, yn eglwys y Presbyteriaid Cymreig, heol 13eg, Efrog Newydd, gan y Parch. Wm. Roberts, Mr. ROBERT GRIFFITH o New York a Miss ESTHER JONES o Brooklyn. Ar ddiwedd gweinyddiad y ceremony cyffwrdd y gweinidog anrheg dros yr eglwys a'r gynulleidia o Feibl teuluaidd bardd a Llyfr Hymnau i'r priodfab, am ei fyddlondeb fel arweinydd y côr.

Ebrill 14, yn Steuben, gan y Parch. E. Humphreys, Mr. HUGH WILLIAMS, Trenton, a Miss ELINOR JONES, Steuben, y ddau o swydd Oneida, N. Y.

Ebrill 16, yn Crab Creek, Ohio, gan y Parch. John Edwards yn ei dŷ ei hun, Mr. LEVI LEWIS a Miss CATHARINE EVANS, y ddau o'r lle uchod.

Mawrth 30, yn Utica, gan y Parch. S. M. Campbell, Mr. E. V. W. GRIFFITHS o Deerfield, a Miss KATE THOMAS o Utica.

Ebrill 2, yn Waterville, N. Y., gan y Parch. E. Davies, Mr. RICHARD PUGH a Miss MARY E. WILLIAMS, y ddau o Waterville.

Ebrill 27, yn Steuben, N. Y., gan y Parch. Robert Everett, D. D., Mr. REES HUGHES a Miss MARY M. JAMES, y ddau o Steuben.

BU FARW,

Rhag. 20, 1863, yn ardal Ebensburg, Pa., Mrs. ANN JONES, pan nad oedd ond ychydig ddyddiau dros 41a ml. oed. Gwnwyd hi Meh. 8. 1822. Yr oedd Mrs. J. yn ferch i Mr. Evan J. ac Ann Evans, ac yn wyres i'r hen boreria Mr. John Evans, gynt o Aberhosan, ger Machynlleth, Malawyn G. C. Bu i'w thad a'i mam 5 o blant, dau o feibion a thair o ferched ond nid

oes yn awr yn fyw ond y ddwy chwaer Mrs. Daniel C. Evans, a Mrs. Richard Tibbot. Derbyniwyd hi fel aelod o'r eglwys hon pan nad oedd ond pur ieuanc, o ddeutu yr un amser ag y derbyniwyd ei hawylfrawd John E. Evans, yr hwn a gafodd ei symud yn ngwres ei gariad cyntaf gyda'i grefydd, Rhag. 22, 1829, yn 18 oed, fel y rhoddwyd ei gofiant yn Nghenhadwr Mawrth 1840, Rhif. 3, Cyf. 1, ac felly yn mben 22 o flynyddoedd a dau ddiwrnod union y symudwyd hithau. Ionawr 9, 1845, ymbiododd a Mr. David R. Jones, o'r dref hon. Parhodd Mrs. Jones hyd y diwedd yn loyw, bywiog a seig iawn yn ei obrefydd.

Oafodd fel ei hanwyl dad o'i blaen ei blino yn fawr trwy ddifffyg traol (dyspepsia) am lawer o flynyddoedd, yr hwn a barodd iddi gurio, dihoeni, a nycha i ddarfeddigaeth deg, fel y trodd e'i arni yn y diwedd. Eto pan ymwelid â hi yn ei chystudd, celd hi yn wastad yn hollol foddion i ewyllys ei Harglwydd, ac yn hynod o glir yn ei hawl o etifeddiasth y saut yn y goleuni. Gadawodd ei hoffus briod a'i mab, yr unig fab sydd yn awr yn fyw—mab caruaid a hynaws, pan tua 18 oed, yn dra galarus ar ei hol gyda llawr o dyner berthynasau eraill o bob tu, heblaw ei chyd-aelodau eglwysig Testun y bregeth ar yr achlysur oedd 2 Cor. 4: 17, 18.

Mawrth 1, 1864, yn Georgetown, Monroe Co., Iowa, Mr. EDWARD MORRIS yn 55 ml. oed. Ni chafodd ond byr ac ysgafn ystudd. Gwnwyd ef yn Llansantffraid, Glynceiriog, G. C. Ymfudodd i'r wlad hon pan yn 21 ml. oed. Treuliodd 22 o flynyddau o'i amser yn Pittsburg a Wisconsin, wedi hyn, ymfudodd e'i frawd John i California lle y buont yn aros am 9 mlynedd. Yn fuan wedi dychwelyd daethant yma i Georgetown; lle y treuliodd ein hanwylfrawd weddill ei oes. Yn fuan wedi dyfod yma, ymanodd mewn cyfamod â'r eglwys Gynulleidfao Gymreig yn y lle hwn; a pharhaodd yn fyddlon hyd angau. Fel dyn, yr oedd yn un o'r rhai parchusaf yn ein plith fel oedol. Fel Cristion, yr oedd yn un o'r rhai fyddlonaf, a chynryddiaid ei fyddlondeb hyd angau.—ei gynydd oedd amwg i bawb o'i gyd addolwyr. Byddai ei brofiad melus a'i gynghor dwys a'i weddïau taer a difrifol, yn tyngu sylw yr eglwys yn gyffredinol, fel nad oes ynom y petrusder lleiaf i greu lod ei farwoldeith ef wedi troi yn elw tragwyddol iodd. Claddwyd ef yn ngwydd torf llosg o'n cydgenedl ac eraill yn mynwent berthynol i gapel y Cymry yn y lle hwn. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeth a phregethwyd ar yr achlysur o'i farwoldeith gan yr ysgrienydd.

Monroe.

T. JONES.

Yn ddiweddar, yn Veegee, swydd Jackson, O., o'r frechwen, Mr. EVAN DAVIES, yn 23 ml. oed. Mae yn gorphwys oddiwrth ei lafur yn nghladdfa Bethania—gweinyddwyd yn yr anglodd gan Jones Centreville. Yr oedd yr ymadawedig yn filwr yn nghwmwl E 27ain Gatrawd Ohio, ac wedi dyfod adref i ymwelid a'i rieni a'r plant, gan feddwl dychwelyd yn fuan gyda ei frawd. Fel arall y bu. Ei lloch a orwedd yn awr yn ymyl llwch ei auwyl fam. Tua 26 ml. yn ol ymfudodd ei rieni yma o Lansantffraid, swydd Aberteifi, gan gartrefu yn yr ardal uchod. Dymunir ar i'r Cystall a'r Diwygiwr godi yr uchod. BENONI.

Mawrth 7, yn ardal Ty'n Rhos, sir Gallia, Ohio, THOS. REES, mab ieuangaf Mrs. Jane Rees, gweddwr y diweddar John Rees, yn 15 ml. oed o fewn ychydig ddyddiau. Ei glafydd oedd y frech wen. Dyoddefodd gystadd trwm a phoenus iawn. Claddwyd ef y dydd canlynol yn mynwent Ty'n Rhos. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Evan Davies, gweinidog y lle. Yr oedd y brawd ieuanc yn aelod yn yr eglwys uchod. Derbyniwyd ef i'r eglwys o ddeutu blwyddyn yn ol, yughyd ac again eraill. Yr oedd yn seig iawn dros yr ysgol Sabbathol. Yr oedd o dymherflyn a chyfeillgar ac o ysbryd bywiog. Bydded i'r fam alarus, ei frodyr a'i chwiorydd ymdawelu dan y groes.

Myfi adawyd yma

1 fyw yn myd y gwae,

A'm Tomos anwyl gym'rwyd—

O d'wedwch pa le mae,

O d'wedwch pwy a'i dygodd

Mynegwch 'nawr imi.

Cau'r herwydd im' ei gollu

Llawn iawn yw'm llygaid i,

Ond gwn pwy a'i cymerodd,
Cadd Anghau genai—do,
I'w ddwyn ei oddi yna
Gael mynd i'r ncol fro,
Mae heddyw yn Mharadwys
Y mblith angylion fydd
Yn chwarae'r euraidd delyn
A gwiago'r palmwydd gwyrdd.
Am hyn gwnaf ayscho'm dagran
A pheidiat wylo mwy,
Can's hyn sydd gyaur imi
Yn talm i'm poenus glwy',
Ymosfu wna' am gymborth
Sy' i'w gael trwy waed yr Oen
I'm nerthu dan y croesau
Nes derfydd pob rhyw boen.

Mawrth 20, yn Cincinnati, ANNE, merch i Mr. Wm. Wenkloeman ac Elizabeth ei briod, yn agos un mis ar ddeg oed. Ei chlefyd oedd y frech goch. Gwein-ddwydd yn y gladdediad gan y brodyr T. Edwards a H. Powell.

Mawrth 22, yn Rosendale, Wis., HATTY, baban i John Phillips a'i briod, tua 7 mis oed. Daeth Mrs. Phillips yma o Paris, Ohio, ac yno mae ei rhieni a'i thylwyth. J. D.

Mawrth 22, yn sefydliad Cymreig Vanwert Co., O., yn 51 ml. oed o'r y 18 o Awst, SARAH, priod Mr. David Owens. Dechreuodd ei hoos yn y byd hwn yn Dol-gwyddil, Trefeglwys, swydd Drefaldwyn, G. O. Enwau ei thad a'i mharn oedd Richard a Mary Morris. Priododd yn Nghymru a bu fyw yno am dymor wedi priodi; yna symudasant i'r wlad hon a sefydliasant yn gyntaf yn Paddy's Run, O.; wedi hyn yn y gymydog-aeth hon, lle y gorphenodd ei gyfira ddaearol ar y dydd a nodwyd. Collodd ei gwr gydmarec fyddlon a gofalus, un a fu yn ymgeudd gywys iddo ef a'r teulu, cadwodd hwynt mewn trefn dda o ran am-gylchiadau a moesau. Gadawodd bump o blant gyda eu tad mewn galar mawr ar ei bol. Yr oedd yn aelod eglwysig er ym ieuanc a glynodd yn ei phroffes byd y diwedd. Yr oedd ei buchedd yn ddichlynaidd a'i phroffad cyffroddin oedd, ei bod yn gweled Iesu Grist yn ddiagonl Waredwr, a'i bod yn caisio rhoddi ei huan iddo. Calodd y perthynasau foddolwrwydd hollol ei bod yn huan yn yr Iesu. Ganwyd merch i'w merch hynaf ar amgylchiad ei hangau hi, a galwyd hi Sarah. Mynediad mab iddi i'r rhyfel a'i farwolaeth yno a biysuodd, tebygid, ei marwolaeth. Hyderwn fod y ddau hddwy yn mwynhau Duw ac yn mwynhau cyuneithbas eu gilydd yn Nghrist. Mae yma lais uchel stwn am ymostwag o haen Duw am ein pech-olau fel gwlad, fel y byddo i'r dyrsawch gael ei symud. HUGH PUGH.

Mawrth 31, yn Youngstown, O., o'r convulsion fits, yn 9 ml. a 3 mis oed, REES, mab Mr. D. P. Thomas a'i briod. Ar y trydydd dydd claddwyd ef yn myn-went y dref. Gwein-ddwydd gan yr ysgrifenydd. Mae y teulu hwn yn gwybod yn dda am gystaddian, traillodion, galar a hiraeth. Hyderwn hofyd eu bod yn gwybod y ffordd i ymgyssum yn yr Arglwydd. Y nefnedd a'u diddano a dyroedd ffynonau iechydwr-iaeth. Hyfryd yw meddwl fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw.

T. W. DAVIES.

Ebrill 6, yn y lle a elwir Bala, yn Steuben, Miss GWEN WILLIAMS, yn 40 ml. oed. Claddwyd hi yn mynwent y Capel Isaf.—gwein-ddwydd ar yr achlysur gan E. Humphreys. Dyma rybudd newydd o ansior-wydd bywydd, a'r angen am grydd cyn yr el yn rhy ddiweddar. EDWARD HUMPHREYS.

Ebrill 6, yn ardal Penymynydd E. N., Miss ELINOR ARTHUR, wedi cyrrhaedd ei 70 mlwydd oed. Yr oedd yn aelod eglwysig er ys amryw flynyddau gyda y T. W. yn Sixty Acres, ac wedi bod yn dra fyddlon i'w chydgyllid hyd a allat. Chwaer ydoedd i Mr. Rees Arthur, Ninety-six, ac i'r ddiweddar Mrs. Sarah Hughes, Penymynydd, wrth ochr yr hon y gorweddai ei llwch yn mynwent Penymynydd. Gwein-ddwydd yn y gladdediad gan R. Everett.

Ebrill 8, Mrs. LAURA EVANS, gweddw Mr. Evan Evans, diweddar o Remsen. Merch ydoedd i John Owen, Plas Llanewnawd, Lleyon, sir Gaeruarfon. Yr ydoedd yn profusau enw Crut gyda y T. C., er's

llawer o flynyddau; a bu farw a'i phwys ar y Gwar-edwr mawr, wedi dyddodd cystudd trwm am amryw wythnosau, a chyraedd yr oedran o 63 ml. Pan yn ei chystudd derbyniodd y newydd galarus o farwolaeth ei mab Henry yn y tyddin. Bu ef farw yn yr ysbyty yn Beaufort, S. C. Cafodd bob ymgeledd a chysur oddiwrth ei merched a'i chymydogion. Gwein-ddwydd yn ei chladdediad gan y brodyr John D. Jones, M. Roberts a Thomas Thomas.

Ebrill 13, yn Newport, Herkimer Co., N. Y., JANE, merch i Mr. Richard a Margaret Charles, yn 7 ml. a 4 mis oed. Ei chlefyd dechreuol oedd enyfa yn yr ymysgaroedd—terlynodd yn fath o ddolur deithir—y meddygon a'i galwant malignant bustle. Claddwyd hi yn mynwent Penygraig, Remsen, yn ochr ei chwaer. Pregethwyd yn y ty cyn cychwyn gan y brawd R. Isaac yn Gymraeg a brawd arall yn Saes-onae. Pregethwyd yn Penygraig gan y brawd E. Salisbury. Fel blodeuyn y torir ef ymaith, ac y gwywa; efe a gilia fel cysgod ac ni safi.

Ebrill 9, yn mhentref Delfield, Waukesha Co., Wis., PRISCILLA MORRIS, yn 15 ml. ac 1 mis oed. Merch ydoedd i Wm. ac Elinor Morris, gynt o blwyf Penybryn sir Aberteifi, D. C. Tua thair wythnos cyn ei marwolaeth yn ddamweiniol cymerodd ei dillad dda a hysgodd un ochr a braich iddi yn arswydus, a bu yn achos o boen disffwr hyd nes terlynodd yn angau iddi. Claddwyd ei rhan farwol wrth ochr ei nain, ger capel Jerusaalem, Ganeseo, a gwein-ddwydd ar yr achlysur gan y Parch Wm. Adams, D. D.

Ebrill 13, yn Slatington, Pa., o'r frech goch, DAVID R., mab Saml a Catharine Japhry, yn 1 bl. a 3 m. oed.

Ebrill 19, yn Slatington, Pa., EVAN W., mab i Wm. a Hannah Morris, o'r frech goch; oed 11 mis a 22 d.

Na wylwch riant ddim yn hwy,

'Hol eich anwyliad bach;

Nid ynt i deimlo gofid mwy,

Mae'n heddyw'n berffaith iach.

Ebrill 15, yn dinas New York, yn ddisymwth, Miss SARAH LOUISA PERRY, merch i Mr. David a Fanny Perry, o Utica, yn 23 bl. a 1 mis oed. Dygwyd ei rhan farwol i'w chladdo yn mynwent Utica.

Ebrill 18, yn Utica, CHARLES T., unig blentyn Wm. R. a Jennie M. Edwards; oed 3 mis ac 28 o dyddian.

Ebrill 21, yn Utica, o'r dardodedigaeth, Mrs. MARY ANN LEWIS, priod Mr. John Lewis, yn 32 ml. oed.

Mawrth 24, yn Ysbyty Annapolis, Md., Mr. JOHN J. DAVIES, Co. D, 8th New York Cavalry.

Ebrill 22, yn Steuben, ar ol ychydig ddyddian o gys-tudd trwm, WILLIE, mab ieuangaf Wm. Lewis, yw., a'i briod, yn 3 blwydd oed. Teimlir galar mawr yn y teulu ar ol yr bach anwyl hwn. Gwein-ddwydd yn y gladdediad gan R. Everett.

Ebrill 20, yn mhlwyf New Hartford, N. Y., WIL-LIAM E. JONES, mab i Wm. a Mary Jones, yn 17 ml., a 6 mis oed.

Ebrill 23, Mr. WM. JONES, ger Penygraig, plwyf Remsen, o glefyd y gwddf. Cafodd cystudd trwm am wythnos. Yr ydoedd yn profusau Crist er's tua 16 ml. Yn aelod gonest a fyddlon o byred ei dalent, bydd colled ar ei ol. Cadawodd i alaru ar ei ol ei anwyl briod ac wyth o blant, a llawer o gyfeillion. Ei oedran 73 ml. Gwein-ddwydd yn ei angladd gan y brodyr Evan Morris, E. Salisbury a'r ysgrifenydd. MORRIS ROBERTS.

Ebrill 24, yn nghymydogiaeth West Branch, Lee, N. Y., o'r typhoid fever, Mrs. CATHARINE WILLIAMS, priod Mr. Wm. Williams, Jr., a merch i'r Parch. J. D. Jones, Remsen. Claddwyd hi yn mynwent French Road, Steuben.

Ebrill 26, MARY ELLEN WILLIAMS, merch ac unig ferch Mr. Evan ac Ellen Williams o ger Remsen. Cafodd gystudd trwm (yr inflammatory rheumatism) a dibenodd yn angau iddi, er pob ymdrech mab i thad a meddygon a phawb. Dyma y podwerydd claddediad o'r teulu galarus yna mewn ychydig gyda blwyddyn. Ei hoedran ydoedd 12 ml. a mis a rhai dyddian. "Cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ei." Yr ydoedd yn aelod fyddlon o'r Ysgol Sabboth-ei mewn dau gapel yn Remsen ddwy waith bob Sab-

both. Adroddodd benod y Sabboth olaf y bu yn yr ysgol. Meddyliai am farw a siaradai am hyny.

MORRIS ROBERTS.

Caethiwed yn Brazil, America Ddeheuol.—Mae y trefniant caeth yn llawer tynerach yn Brazil nag ydoedd yn y Talaethau Unedig. Un gosodiad yn ueillduol a ddeugys hyn. Yno gall y caethwas fyuu gau Yuad Heddwch yn ei ardal bennu ei bris; ac yna gall dalu i fyny y pris hwnw trwy symiau bychain fyddo yn gallu eu henill mewn gwahanol ffyrdd, a phau orpheno bydd wedi ei ryddhau ei hun yn ol cyfraith yr ymherodraeth. Mae y gaethfasuach dramor yn wabarddedig yn Brazil er y fl. 1850. Er dechreuad yr ymherodraeth bresenol mae nifer y caethion wedi lleihau tua miliwn, tra y mae cynrych y tir wedi cynyddu tua 35 y cant. Dywedir fod yr Ymherawdwr presenol yn bleidiol i lwyrr ddilead caethiwed o'i wlad; ond y mae argoelion o wrthryfel yn cael ei fygwth yno, yn debyg i'r wlad yma, dros barhad y trefniant molidgedig hwn.—*The Christian World.*

Teimlad crefyddol yn Norway, Gogledd Ewrop.—Dangosir i raddau y teimlad crefyddol yn y wlad hon (Norway) trwy yr hybysiad fod o'r bobl a ymgynullasant yn ddiweddar yno mewn cyfarfod i weddio ac i ymddyddan am bethau crefyddol, rai wedi dyfod ar eu traed at 6 o'r gloch yn y boreu, dros 21 milledir o ffordd, dros fryniau uchel a garw.—

Yn yr India Ddegreiniol.—Y cenhadon yn y wlad hon a udywedant: Mewn rhai manau, fel yn Janpell, Caba Cota, a Furrknugger, y bobl a ddeusant allan o'u pentrefydd bychain, yn finteio oedd o 30, 60, ac weithiau yn agos i 80 neu 100 at y buungalow (tai yn y wlad) yn deisyf arnom ddweyd ychwaeg wrthynt am y ffordd dda. Ar ol clywed ein cenhadwri, rhai a ofynent, "Syr, dros ba hyd y mae eich pobl chwi wedi gwybod am y ffordd hon? Pan ddywedem wrthynt dros gannoedd o flynyddoedd, yr ateb parodol oedd, "Paham na ddanfonasoch addyg i ni yn gynt am y ffordd dda hon?" O! yr oedd yn anhawdd ateb paham. Rhai a ddywedent, "Yr hyn a ddywedwch sydd yn dda, rhaid i ninnau geisio cofio eich addygiadau." Eraill a ddywedent, "Yr ydym ni wedi bod yn addoli yr eilunod, am na wyddem am ddim oedd well; ond mae eich crefydd chwi yn ein dysgu am Dduw pur a sanctaidd, a rhaid i ni geisio ei gofio ef."—*London Missionary Magazine.*

Efrwyth yr ymdrech Cenhadol.—Y Lontdon Times, medd y Boston Recorder, a wna ymosodiad ar y Genhadaeth Gristionogol, a rhydd heriad dirmygus gan ddweyd, "Dangoswch eich dychweledigion!" Y Parch. A. Boyd a rydd atebiad i'r heriad hwn o eiddo y Lontdon Times, gan gyfeirio at Adroddiad Cynadlled o 32 o genhadon yn Octacamaud yn y fl. 1858, yn yr hwn y traethir y feithiau canlynol:

"Fel ffrwyth y llafur cenhadol yn India Ddeheu-

ol a Ceylon, mae mwy na chau' mil o bersonau yn ymgasglu mewn cyuulleidfaoedd i dderbyn addyg Cristionogol, wedi ymwrthod â'u heilunod; mwy na phymtheg mil ydynt wedi eu derbyn fel cymunwyr; mwy na phum' cant o frodorion, heb-law ysgolfeistri, a lafuriant fel athrawon Cristionogol yn eu gwahanol gynulleidfaoedd; mwy nag un a deugain o filoedd o fechgyn ydynt yn yr ysgolion cenhadol; a mwy uag un mil ar ddeg o enethod ydynt wedi eu gwaredu oddiwrth y dyga anwybodaeth a'r ielhad ag y mae y rhyw fenywaidd wedi ei darostwng iddo yn yr India."

Diwygiadau Crefyddol.—Gohebydd i'r *Christian Mirror* a ddywed fod diwygiadau crefyddol yn cael ei mwynhau mewn amryw fauau yn Hampshire Newydd yr wythnosau hyu—yn Londouderry, Windham, Merrimack a Bedford—llawer wedi dychwelyd a'r achos yn parhau i lwyddo.

Mae yr ail Eglwys Ellmynaid yn Schenectady wedi cael cyfarfodydd tra dymunol yn ddiweddar 15 yn cael eu debydn i gymandeib yr eglwys y Sabboth cyntaf yn Ebrill.

Triugain o seolodau newyddion a dderbyniwyd i eglwys y *Reformed Dutch* yn Kiskatom, ger Catskill yn ddiweddar fel ffrwyth diwygiad crefyddol yn y gynulleidia hono.

I'r eglwys Iaf Bresbytersaidd yn Boston derbyniwyd 11 yn ddiweddar—un o honynt yn ddychweledig oddiwrth babyddiaeth.

Yn eglwys y Dr. Sunderland, yn ninas Washington, mae y teimlad crefyddol yn ddymanol—10 o bersonau a unasant gyda'r eglwys yno ychydig amser yn ol, ar gyffes o'u ffydd yn Nghrist.

Papyrau y Pabyddion.—Mae y Papyrau Pabyddol yn gyffredinol yn ein gwlad hyd yn ddiweddar wedi pleidio achos y caethfeistri ac wedi rhoi eu dylanwad yn erbyn achos rhyddid. Ond y mae rhai hyd yn nod o'r cyhoeddiadau hyn yn ddiweddar wedi newid eu llais yn lawr.

Y Cincinnati Telegraph, yr hwn a noddur gan yr Archesgob Purcell, oedd y cyntaf i ddyfod allan yn eglur yn erbyn caethiwed, ac i bleidio dros ddilead caethiwed yn yr holl Unol Dalaethau. Yr eniampel hon a ddilynwyd gan yr Universe, Papyr y Pabyddion yn Philadelphia, yr hwn hyd yn ddiweddar oedd yn wrthwynebydd hollol i'r egwyddorion hyn. Mewn rhifyn diweddar mae y cyhoeddiad hwn yn cydnabod fod heddwch y Weriniaeth Americanaidd yn galw am ddilead caethiwed, fod y teimlad dros hyn yn myned yn gryfach gryfach yn y wlad, ac mai folineb fyddai ceisio ei wrthwynebu. Mae gan hyn yn cyng-hori yn ddoeth y gwrthwerinwyr Gwyddelig i gymeradwyo yn siriol y peth nas gallant ei wrthwynebu. Gellir ystyried hyn yn un o arwyddion yr amseroedd presenol.

Indiana.—Mae Mr. Morton, Llywodraethwr Indiana, yn galw milisia y dalaeth allan (tua 40,000) am y tymor o 100 diwrnod i amddiffyn y dalaeth rhag ymruthriad ymosodwyr arni, a rhoi

y milwyr rheolaidd yn rhydd i weithredu yn y lle y byddo galwad am danynt.

Ohio ac Illinois ydynt yn ymbarotol i weithredu yn gyffelyb i'r un modd ag Indiana, trwy alw millisia y dalaeth allan er amddiffyniad, dros y tymor o 100 diwrnod.

Y creulonderau yn Fort Pillow.—Amddiffynfa ar lau yr afon Mississippi yn Tennessee yw Fort Pillow, tua 70 milldir i'r gogledd o Memphis. Dydd Mawrth, Ebrill 12. tra nad oedd yn yr amddiffynfa ond tua 600 o filwyr yr Undeb. ymosodwyd arni gan amryw filoedd o'r gwrthryfelwyr dan y Cadf. Forrest, ac ar ol gallu tori i mewn, ac ar ol i'n milwyr ni roi eu barfau i lawr, rhuthrwyd iddynt â'r bidogau a'r cleddyfau, &c., a lladdwyd llawroedd ar ol cael eu cymeryd yn garcharorion. Y milwyr negrosidd oeddynt wrthrychau lliad a chreulonder y gelynion yn arbenig—llofruddiwyd hwy yn rhesi yn ddi arbed, ac allan o tua 350 o'r rhai hyn a'u swyddwyr, ni allodd ond rhyw ddau neu dri ddiano—rhai gwagedd, hwyd a phlant o'r dref, y rhai a ddiangasant i'r lle am nodded a gawsantŷeu llofruddio.

Tref Plymouth wedi ei chymeryd.—Y dref hon a saif ar lan yr afon Roanoke sydd yn rhedeg i'r Albemarle Sound, N. O. Amddiffynid y dref gan tua 1600 neu 1700 o'n milwyr dan y Cadf. Weasels. Y gelynion a ymosodasant ar y lle ar yr 17 o Ebrill, a bu yno frwydro caled nos a dydd o hynt hyd ddydd Mercher yr 20fed, pan y gorfodwyd Weasels a'i filwyr i roi eu barfau i lawr. Cymeryd ef a thua 1500 o'n gwyr yn garcharorion, a'r dref sydd yn awr yn meddiant y gelynion. Dangoswyd creulonder mawr at y bobl dduon ac at filwyr ŷyr Undeb o'r dalaeth hono—trwy iddynt gael eu lladd yn ddi-arbed (iel yn Fort Pillow) ar ol cael eu cymeryd yn garcharorion. Hwrd-d-lestr haiarn wiagedig o eiddo y gwrthryfelwyr ar yr afon Roanoke, a roddodd gymorth o bwys iddynt yn yr ywrysonfa fawr hon, i attal adgyfuerthion i Weasels ac i'w orchfygu.

Marwolaeth y Parch. C. F. Martin. yr hwn a fu yn genhadwr dan nawdd yr *American Missionary Society* yn yr Aifft, a fu farw yn Nashville, Tennessee, y 7fed o Chwefror diweddaf. Yr oedd fel Timotheus yn un anwyl a fyddlawn yn ugwaith yr Arglwydd.

Marwolaeth y Parch. Isaac Harries. Wyddgrug.—Nos Fercher, Mawrth 30, 1864, am hauer awr wedi 9 o'r gloch, bu farw y gweinidog duwiol ac anwyl hwn, yn 72 mlwydd oed. Yr oedd yn lled wael er'a pythefuos, ond dydd Sadwrn y dechreuodd gadw ei ystafell. Dangosodd ysbryd tawel ac addfwyn yn ei gystudd. Dywedai wrth ei gyfaill Mr. L. Everett (mab y diweddar Barch. L. Everett), "Yr wyf yn wael iawn. ond y mae pob peth yn ei lle. Y mae yr hen babell yma yn cael ei datod yn gyflym, ac fe fydd i lawr yn union." Dywedai hefyd wrth ei gyfaill Mr. W. J. Thomas, pan yr ymofynai am ei brofiad, "Nid dyma yr

amser i son am grefydd, rhaid ei chael cyn hyn." Yna ymladdai am ei auadl, a dywedai drachefu, "Nid oes dim ond Crist a dâl i bechadur." Galwodd y Parch. R. Edwards gydag ef, cyn myned i'r seiat, ac yr oedd yn dda iawn ganddo ei weled, gan ei fod yn gyfaill cu ganddo, ond yr oedd wedi marw pan y galwodd i'w weled drachefu yr un noson. Trefnodd ei amgylchiadau, a galwodd am Mri. Ellis Jones, a W. J. Thomas, trysorydd ac ysgrifenydd y symudiad daucanmlwyddol, a pharodd iddynt fyned i ryw flwch bychan, lle y cawsant ugain punt. "Dyna," meddai, "fy addewid i, rhag i mi farw mewn dyled beth bynag." Ac yn mhen ychydig iawn wed'yn, hunodd yn yr leen, ar yr hen gadair lle yr eisteddodd am lawer bliwyddyn. Pan yr ymdaenodd y newydd drwy y dref, parodd alar mawr yn mysg pob enwad, ac yn mysg lldion a chyfoethogion yn ddiwahan-iaeth. Edrychai pawb arno fel eu tad. Bu yna yn gweinidogaethu, ac yn cadw ysgol am yn agos i ddegain mlynedd; a bu yn lletya yn yr un tŷ, a chydai'r un teulu, am y tymor maith yma. gyda Mr. John Bell, yr hen ddiagon ffyddlawn ar y cyntaf, ac wedi hyn gyda'i ferch Mrs. Evans.

Sefydlu ysgolion yn Louisiana.—Mae y Cadf. Banks wedi sefydlu Bwrdd Addysg yn ddiweddar yn nhalaeth Louisiana, yn cynwys y Mil. Friebie a'r Is-Filwriad Wheelock, o'r fyddiau Affricanaidd, ynghyd a Mr. Isaac G. Hubbs, goruchwyliwr y Gym. Gen. Americanaidd, gydag awdurdod i sefydlu ysgolion cyffredin yn Louisiana, i gyflogi ysgolfeistri, ac i godi treth-ysgol ar feddiannau personol ac aughffro yn cynwys cynyrch y Planigfeydd,—at dalu traul y cyfryw ysgolion am un flwyddyn.

Gohiriad Deddfwriaeth Efrog Newydd.—Nos Sadwrn, Ebrill 23, gohiriwyd y Deddfwriaeth yn Albany ar ol eistediad o 110 o ndydciau, a thurfiad amryw ddeddfau a gosodiadau daionus a lleol i'r dalaeth.

Syched am yr efengyl yn Peru.—Yn y *Christian World* mae llythyr a dderbyniwyd oddiwrth J. H. Lyman yew., o Lima, Peru, yn galw ar ei wladwyr i ddanfou bendithion efengyl i Peru. Mae amryw bobl sydd yn caru gweddio i'w cael yno—llawer o deuluoedd yn hiraethu am ysgolion Cristionogol i'w plant. Mae rhyddid crefyddol yn cael ei fwynhau yno, a phabyddiaeth wedi colli ei dylanwad ar feddwl y bobl yn fawr. Teimlir dyddordeb mawr dros y wlad hon yn ei thralld presenol.

Galwad am ohirio dydd Cynadledd Baltimore.—Mae amryw o brif foneddwy'r y dalaeth hon, y rhai ydynt bleidiol i'r Weinyddiaeth breseuol, yn cyd uno mewn cyfarfachiad caredig at Bwyllgor y Blaid Werinol ac Undebol, gan ddeisyf arnynt ail ystyried amseriad Cynadledd Baltimore i euw ymgeisyddion am y Llywyddiaeth a'r Is-lywyddiaeth, ac enwi yn lle y 7fed o Fehefin (fel y mae yn awr) ryw ddiwrnod ddim yn gynt na'r 1af o Fedi. Ystyriant amgylchiadau cynhyrfus y wlad y dyddiau

presenol yn galw am hyny. Barn lled gyffredin cyfeillion yr Undeb ydyw mai gwell fyddai gwneud y gohiriad.

Dacargryn yn Nghanada.—Teimlwyd dan ygydwad lled rymus o ddacargryn yn Quebec ddydd Mercher, Ebrill 20, yn parhau am rai eil-iaidau, ac yn peri i rai redeg allau o'u haneddau mewn dychryn.

Y Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd.—Mae y Gymdeithas lawreddus hon wedi gweithredu yn ganmoladwy i drefnu cyfnewid o Feibiau a Testamentau i filwyr a morwyr yr Undeb yn y cyfwng mawr presenol. Y mae wedi cyfrannu yn haelfrydol hefyd o'i Llyfrau i fyddinoedd y gelysion. Ac y mae yn awr yn fwy galluog nag y bu erioed eto i weithredu ar y maes tramor—i ddanfôn Gair yr Arglwydd i'r byd paganaidd,—ac y mae yn trefnu mesurau ar gyllun helaeth i gythaedd y dyben mawr hwn.

Llais dinasgyddion Maryland dros ryddid.—Ar y 6ed o Ebrill cynaliwyd etholiad yn nbalaeth Maryland, i'r perwyl o ddewis Cenhaden i ymgynull mewn Cyuaddeid, i drefnu mesurau tuag at lwyrr ddileu caethiwed yn y dalaeth hono. Sir-oedd mawrion Cecil, Alleghany, Washington, Frederick, Carroll, Hartford a Baltimore a roddasant fwyafrif o fwy na thair mil bob un o bleidleisiau dros bleidwyr rhyddhad cyffredinol yn y dalaeth. Dinas Baltimore a roddodd naw mil o fwyafrif o du rhyddid. Yr argoelion hyn a roddant olwg ddymunol ar amgylchiadau Maryland.

"Cariet y morwr" yn New York.—Gwneir ymdrech y dyddiau hyn i symed y ddyled oedd yn aros ar "gartref y morwr" yn ninas New York. Un o dderbynwyr y *Sailors' Magazine* a gynygia \$1000 yn rhodd ar yr amod o fod eraill yn cyduno i ddileu y ddyled yu gwbl ac uniongyrchol. Un arall, yr hwn a eilw ei hun "yr hen forwr dall," a ddenfyn i mewn ei *check* am \$500 i'r un dyben, gan fynegu ei obaith fod lleadaeniad cyffredinol o'r efengyl i gael ei ddwyn oddiamgylch trwy ymdrechion morwyr Cristionugol.

Masnachwyr haelfrydol.—Mae pump o fasnachwyr yu ninas Llundain wedi cyfrannu pum' cant o buuanu i gynorthwyo y negroid a ddygir i ryddid trwy Gyhoeddeb Ryddhaol y Llywydd Lincoln.

Argoelion am l6 yn Steuben.—Mae un o'u cyfeillion o ardul gweithleydd glô Pennsylvania wedi bod trwy ein cymydogaeith yn ddiweddar, ac y mae yn traethu ei faru fod glô yn gorrwedd dan fryniau Steuben, os nid mauau eraill yn swydd Oneida. Mae yr un argoelion i'w canfod yma ag a ganfyddir yn ardaloedd y glô yno. Bendith fawr i'r dalaeth fyddai cael glô yn rhyw barth o boni. Bydd y tanwydd yn brin yn fuan mewn llawer man yn ein plith, a bydd yn anhawdd byw yn ngwlad yr eira heb danwydd. Mae yu debygol y gwneir ymchwiliad yn yr achos hwn cyn bo hir.

Cymorth i ddygoddefwyr yn Tennessee Ddwyreiniol.—Y rhan hyny o dalaeth Tennessee a orwedd o du dwyreiniol i fynyddoedd Cumberland a elwir

Tennessee Ddwyreiniol yn cynwys tua 30 o sir oedd, ac yn agos i 300,000 o drigolion. Ni ddarfu y trigolion hyn yn gyffredin uno gyda y iarth gorllewiuol o'r dalaeth yn y gwrthryfel—safasant yn fyddlon dros y llywodraeth, er fod llawer o elynion y llywodraeth yu eu plith hwythau. Trwy iddynt wneud felly tynasant arwynt eu hunain ddigofaint y gwrthryfelwyr, ac y maen' o ddechreuad y terfysg wedi dyoddef llawer o greulonderau. Ysperiilwyd llaweroedd o honnynt o'r hyn oill a feddent, yn y tŷ ac yn y maes, llusgwyd llawer allan o'u tai i'w llofruddio yn greulon am nad unent gyda'r gwrthryfelwyr, a'u gwragedd a'u plant a adawyd yn ddigymorth i ffoi mewn dyohryn i'r mynyddoedd am eu bywyd. Amcanydd *gorfodi* llawer o honnynt i ymrestru yn y fyddin wrthryfelgar, a chreulonderau nas gellir eu darlunio gan y cwn gwaedlyd ac mewn gwahanol ffyrdd a ddyoddefwyd yn yr amgylchiadau hyn.

Fel y mae y gelysion yn cilio o'r dalaeth, mae y rhai hyn yn awyddus i droi yn ol i'w haneddau ac at eu gorchwylion. Yu awr gofuir am gymorth iddynt yu eu caledi—maent mewn gwir augen, am ymborth rhag newynu hyd oni ddygo y ddaear ei ffrwyth eto, am wisgoedd i guddio eu noethui, am yd i'w hau, &c. &c. Mae deffroad yu rhai o'r talaethau gogleddol at hyn y'mblith y rhai a garant wneud daioni. A wae y Oymry gynorthwyo yn yr achos hwn! Danfoner y rhoddion fel hyn: To Robert B. Roosevelt, Box 3842, N. Y. Post Office, New York City.

Y Metropolitan Fair.—Y symudiad hwn yn ninas Efrog Newydd, er cynorthwyo y milwyr a'r morwyr a'u teuluoedd, fu yn llwyddiannus to hwn i ddyagwyliaid. Y cynnyrch yu y cyfau oedd dros filiwn o ddoleri yr hyn a ddeugys yu enwog deimlad y wlad dros y Weriniaeth a'i rhyddid, a bydd yn galonddid i'u byddinoedd yu eu cyfyngder a'u caledi.

Hawl y milwyr i bleidleisio.—Mae y rheithysagrif yr hon a gydnabyddia hawl y milwyr i bleidleisio, yn y dalaeth hon, wedi pasio y ddau Dŷ yn Albany, a'r Llywodraethwr wedi rhoddi ei euw writhi, Ebrill 21—felly y mae yn awr yn ddeddf y dalaeth. Bi phrif bynciau ydynt: 1. Pob dinasydd cyfreithlon, yn unrhyw raubarth o'r dalaeth hon, yr hwn o flaen un Etholiad Cyffredinol fyddo yn absenol yu ugwasanaeth milwrol neu lyngesol y Talaethau Unedig, a all ddefnyddio ei hawl i bleidleisio trwy ddirprwy. 2. Bi hawl i bleidleisio a benderfynir yu hollaw! fel pe byddai yn bresenol; a'i bleidlais pan gynygier hi fydd yn agored i gael ei gwrthwynebu ar unrhyw dir a'i battaliai i bleidleisio pe buasai yn bresenol. 3. Gall ddanfôn ei bleidib, wedi ei hardystio yu briodol, mewn llythyr seliedig at olygwyr yr etholiad yu ei gartref, neu at unrhyw gyfaill a ddewisio ei hymddiried iddo. 5. Wedi agor y llythyr gan y golygwyr neu yn eu gwydd, bydd ei enw i gael ei gofuodi yn rheolaidd fel pleidleisiwr trwy ddirprwy. Yr oedd y Ddeddfwriaeth yn addfed i basio yr ysgrif, trwy ddwy ran o dair drosti, pe buasai y Lly-

wodraethwr yn gosod ei *Veto* yn ei herbyn, fel y gwnaethai ar amgylchiad blaenorol, ond heb wrthwynebiad rhoddodd ei enw wrthi.

Ganesiaeth Dramor.

Galluoedd Ewrop.—Hysbysir fod y Galluoedd canlynol sef eiddo Prydain Fawr, y Pab yn Rhufain, Awstria, Rwsia, Spæen a Ffrainc, wedi penderfynu cydnabod ymherodraeth Mexico, gyda fod Maximilian yn eegyn i'w orsedd yno.

Byddinoedd Prwsia wrthwynebwyd yn llwyddiannus gan y Daniaid yn Duppell yn ddiweddar, — Agerlong haiarn-wisgedig o eiddo y Daniaid yn eu cynorthwyo yn effeithiol yn yr amgylchiad.

Garibaldi sydd yn awr yn Lloegr yn derbyn cymeradwyaeth a chroesawiad mawr gan y wlad yn gyffredinol.

Madagasgar.—Hysbysiad diweddar a ddengys fod achos yr efengyl yu myned yn mlaen yn llwyddiannus yn y wlad ddyddorol hon—llawer yn taffu ymaith ei heilunod ac yn derbyn yr efengyl.

Damwain alaethus yn Sheffield.—Mawrth 11, gan rathriad grymus gwynt, torodd argae Llyn mawr yr hwn a orwedda'i ar tua chan' erw o dir ac yn 30 llath o ddyfnder mewn manau, ger Sheffield, Lloegr, a'r gorlif a wnaeth ddinystr aruthrol. Am y milltroedd rhwng y crynhoed dwfr hwn a thref Sheffield gorwedda'i pentrefi poblogaidd, amaethdai prydferth, a gweithdai mawrion o bob tu i'r afon Don, ond yn awr nid oes dim i'w weled ond dadfeilion y cannoedd anedd-dai, a'r llawys melinau, pontydd &c. a geid yno. Yr oedd tua 300 o gyffr wedi eu cael, ac ofnid fod llawer mwy wedi boddi. Dygwyddodd y ddamwain yn y nos, pan oedd pawb yn dawel yn eu gwelyau!

O Y M R U.

Anrheg i Dywysoges Comru.—Dydd Gwyl Dewi diweddar yu y Marlborough House, cyflwynwyd anrheg i'r Dywysoges gan foneddigesau Deheudir Cymru. Arddangosid y gwahanol siroedd gan y boneddigesau canlynol: sir Frycheiniog, Arglwyddes Frances Pratt; sir Aberteifi, Mrs Saunders Davies; sir Fynwy, Arglwyddes Llanofer; sir Forganwg, Countess of Duuraven; sir Faesyfed, Arglwyddes Jane Walsh. Y Dywysoges a ddychwelodd ddiolch gwresog, er buddhad cyffredinol i'r gwyddfodolion.—*Y Gymraes.*

Mae y bont brydferth a goswyd yn ddiweddar dros y Foryd, Rhyl, wedi costio £7000.

Bwriedir dechreu rheilffordd o Borthmadog i Gaernarfon yn ddiweddar; ac yr ydym yn deall y bydd wedi ei gorphen yn mhen dwy flynedd.

MARWOLAETHAU.

IONAWR—

28, yn Tan'rallt, Dwygyfilyhi, Jane, anwyf briod Joseph Davies, ysw., gynt o Rhyl, oed 55.

28, yn 25 oed, Elizabeth, priod John J. Parry, mab Mr. J. Parry, Jerusalem, ger Bethesda.

30, yn 60 ml. oed, Elizabeth, priod y diweddar ddiakon John Parry, Heol Fawr, Bethesda, Arfon.

31, Mr. James Brown, ieu., Penmaenmawr.

24, yn 40 oed, yn Croft st., Smith Down Lane, Liverpool, Hugh Jones, asiedydd, mab ydoedd i Hugh Jones, Ty'n y gongl, Cemmas, Mon.

22, yn 23 oed, Miss Sarah Williams, Maesardd-fan, Llanelli.

16, yn 75 oed, Owen Owens, crydd, Ceryg man, gynt o Foelfach.

28, yn 48 oed, Harriet, priod John Williams, 61 South Chester st., Liverpool.

29, yn Stanhope Terrace, Liverpool, yn 48 oed, Mrs. Williams, priod Cadben Williams, goruchwiliwr y Black ball line, yn Liverpool.

Yn ddiweddar, Robert Isaac Roberts, Tan'rallt Holland, Blaenau Ffestiniog.

O Ion. 26 i Ohwef. 8, o'r diptheria, Sarah, Robert a John, plant David a Mary Griffiths, Dyserth, ger Rhyl.

CHWEFOR—

2, yn Waterloo, ger llaw Liverpool, Mary, priod Geo. A. Tinley, ysw., gynt o Wepre Hall, Queen's Ferry.

2, yn 23 oed, Miss Grace Owens, merch y Parch. Wm. Owens, Lliidiert y gwenyn.

2, yn 62 oed, Catharine, gweddwyd y diweddar Hugh Davies, Penlan, ger Corwen.

5, Mary, priod Morris Jones, Coed y Bedo, Llanfor, ger Bala, yn 31 oed.

6, Richard Parry, Rachub, Llanllechid, Arfon, 56.

1, yn Pandy, Pantperthog, ger Machynlleth, Mr. Evan Jones, yn 31 oed.

2, mewn gwith o oedran, ac wedi ei chyfyngu i'w gwely am flynyddoedd meithion, Mrs. Elinor Davies, Penrhiffrancis, Ceinewydd.

2, yn 35 oed, Jane, priod Richard Evans, grocer, Croesoswallt.

2, Jane, priod Owen Owens, masnachwr, Porth Amlwch, yn 32 oed.

5, yn 51 oed, Thomas Griffiths, grocer, Cilgeran, ger Aberteifi.

5, David Williams, ysw., Marlas Pil, yn 48 oed.

7, John Jones, teiliwr, Tremadoc, oed 30.

9, D. Llyd, yn ngwasanaeth H. Jones, Bron y berllan, Abergole, oed 18.

8, yn 80 oed, Mrs. Jane Roberts, Ystumlyn, ger Tremadoc.

9, yn 28 oed, Mrs. R. Jones, priod Mr. T. Jones, Well st., Rhuthyn.

12, yn Pentref, ger Wyddgrug, yn 79 oed, Mrs. Catharine Edwards, gweddwyd y diweddar Edward Edwards, o Rhosconor.

14, yn 53 oed, priod William Williams, Ty'n y pwll, Fachwen, Arfon.

15, yn 65 oed, Edw. Morris, 5 Fraser st., Liverpool, blaenor perthynol i'r M. C, yn y dref hono.

16, yn 17 ml. oed, Margaret, merch ieuengaf y diweddar Wm. Howells, llifiwr, Llangynnog.

18, yn 70 oed, Ellen, priod William Roberts, crydd Pentraeth.

22, yn Ty'n y celyn, ger Dinbych, Mr. Wright, yn 67 oed.

12, David Davies, saddler, Llanfairceirinion, 85.

6, Anne, priod y Parch. Geo. Rhyddero, Rhiw, ger Dinbych, yn 82 oed.

23, Jane, priod W. Anwyf, ysw., Dolgellau, 64.

12. Mrs. Davies, y Ceincoed, ger Pantargothi, awydd Gaerfyrddin, yn 70 oed.

14. Owen Jones, Latimer st., Birmingham, 44.

14. Catharine, merch Mrs. Jane Roberts, Glyn perkin uchaf, Dwygyfylchi.

15, yn 41 oed, Miss Mary Roberts, Bryn hyfryd, Dwygyfylchi.

19, yn 63 oed, Ellis Williams, Tai pella, Hafod elwy, ger Pentrefoelas.

20, Wm. Jones, Pen bryn llwyd, Ffestiniog, 32.

22, Ellis Jones, y Parc, ger Bethesda, Arfon, 68.

23, yn 47 oed, Ellen, priod Mr. John Jones, 9, Segontium Terrace, Caernarfon.

24, yn 71 oed, J. O. Lewis, ysw., Corwen.

21, yn 24 oed, Christopher Jones, ieu., currier, Llanfaircaereiniou.

23, yn Bryn hyfryd. Bryn eglwys, yn 81 oed, Mrs. Magdalene Owens (gynt o Langollen), mam David Morris, diacon capel Bedford, Liverpool.

25. Eliza, priod John Ingman, grocer, Caerlleon

27; yn 111 Bloomaburs, Manchester, Mary, gweddw y diweddar Mr. Edward Parry, a mam y Parch. John Parry, Bala.

29, yn 76 oed, yn Llandegfan, Mon, Rebecca, gweddw y diweddar Thos. Lewis, yaw., Ysgol.

MAWRTH—

1. yn 33 oed, Elizabeth, gwraig John Lewis, potter, Diabych.

1, priod Thos. Lloyd, Llanferis iaaf.

1. yn 39 oed, David Jones, Bechdre, Brymbo.

4, yn 62 ml. oed, John Gibbins, diweddar Castle Farm, Rhuthyn.

5, yn 75 oed, Elizabeth, priod Thos. Williams, Talywenbont, Pontrhydfendigaid, a mam y Parch. D. Williams, curad, Ffestiniog.

7, o dddeutu 78 oed, Godfrey Jones, masnachydd, Chester st., Fflint.

13, yn Windmill st., Diabych, John Roberts, 86.

Peroriaeth.

"GALAR MAM."

M. C. D.

Gan D. E. EVANS, Oshkosh, Wis.

(GWEL Y PENILLION YN Y CENHADWE AM LONAWR, 1864.)

Moderato.

Ni fuom gynt yn Nghymra'n byw, Ein genedigol wlad,

Mewn lle wrth odrau uchel fryn, Y mau bu'n main a'm iad; Ger ffynon luyw hollol

lach, A'r awel oedd mor glir; O ddyddiau dedwydd aethant ffwrdd, Hwy gofir amser hir.

1864.

CYP. XXV.

RHIP. 5.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

M e h e f i n .

Bod yr enaid heb wybodnoeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.

Marwolaeth y Parch. Isaac Harries, Wyddgrug, ... 161

DUWINYDDIAETH.

Y goruchwyliaethau yn dywyll, ond yn uniawn, ... 162
Fy nghymydog, ... 164
Marwolaeth Abel, ... 165
Yr Eglwys bur neu ddysgyblaeth eglwysig, 166

LLENYDDIAETH.

Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, ... 168

ADDYSG CYFFREDINOL.

Manudau gyda hwn a'r llall, ... 172
Cyflwyniad y Faner, ... 176
David James a New Cambria, ... 177

BARDDONOL.

Cesglwch y blodau, ... 178
Aeth adref! 178
Penillion dirwestol, ... 179
Er cof am y Parch. R. J. Evans, ... 179
Bydd bared i gyfarfod a'th Ddau, ... 179
Ar farwolaeth Rachel Jones, ... 180

Y GENHADAETH.

Yr achos Genhadol tramorol, ... 180

HANESIAETH GARTREFOL.

Cyfarfod diwygiadol a sefydliad gweinidog, 180
Symudiad gweinidog, ... 181
Marwolaeth milwr, ... 181
Cymanta Gynulleidfaol Ohio, ... 182

Cymdeithas Feiblaidd Remsen a Steuben, 183
Aurheg i Weinidog, ... 183

COFIANTAU BYMION.

Miss Elizabeth Griffiths, Fairview, ... 184
Mrs. Catharine Williams, West Branch, 185
Mr. Wm. Price, St. Clair, ... 186
Mr. Wm. Jones, Penygraig, ... 186
Bedd-adail y Parch. D. R. Jynkins, ... 187
Gair at y cyhoedd, ... 187
Gauwyd, ... 187
Priodwyd, ... 187
Bu farw, ... 188

Y brwydrau yn arewyool, — Byddin y Potomac yn croesi y Rapidan, — Lee yn ymosod ar ein byddinoedd, — Lee a'i lloedd yn cilio, — Y clwyfedigion yn cael ei mudo i Fredericksburg, — Y gwlawogydd yn Virginia — Wadsworth wedi ei ladd, — Croesi y North Anna, — Amddiffynfeydd Lee yn gedyrn, — Gair diweddar oddiwrth y Cadf. Grant, — Butler a Bearegard, — Y Cadf. Sherman yn nhalaeth Georgia, ... 190
Y Gynadledd dalaethol yn Syracuse, N. Y., — Cynadledd y Blaid Unol yn Illinois, — Cynadledd y Blaid Unol, yn Ohio, — Cynadledd y Blaid Radical yn Missouri, Y Gatrawd 147 E. N., — Aurheg i weinidog, — Y fyddin dan y Cadf. Banks yn ddiogel, — Sefyllfa byddin y Potomac, ... 191

HANESIAETH DRAMOR.

CYMRU.

Cyfarfod ymadawol y Praeh. E. R. Lewis, Pittston, o Gymru, ... 191
Marwolaethau, ... 192

RENSER, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT EIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—D. E. J., Oliphant, 3; J. W., Ashland, 3; H. J. H., Remsen, 1; R. J., Penymynydd, 1,50; W. M. W., Glen Carbon, Pa., 1,50; T. J. H., Rochester, Minn., 1,50; H. H., New York Mills, 5; D. S. D. & R. W., Dudley, 2; R. P., Plymouth, 1,50; D. E. J., Penymynydd, yn awr yn y fyddin, 2; J. R. J., Penygraig, 8; Mrs. M. W., Radnor, 1,50; A. A. Greencastle, Ind., 1,75; R. R. H., Damascus, Cal., 1,50; T. J. T., Neenah, 18,50; J. D., Gouverneur, 1,50; R. J. J., Chenoa, Ill., 5,50; F. H., Oliphant, 1,50; R. J., West Schuyler, 5; E. J. M., Slatington, yn awr Bath, 1,50.

Y Don Gelynen a fwriedir yn ddifiael i'n rhifyn nesaf.

EIN LLYTHYRENAU NEWYDDION.—Bydd ein rhifyn nesaf yn gyflawn mewn llythyrenau newyddion. Mewn rhan y gallasom eu defnyddio y tro hwn, gan ini fethu eu cael i law mewn pryd. Os bydd rhywrai yn gweled yn dda ein cefnogi trwy ddyfod yn dderbynwyr newyddion o'r CENHADWR y chwe mis nesaf byddwn yn ddiochgar iawn. Dichon y gwna ein cyfeillion (ein goruchwylwyr neu ryw rai eraill) dipyn o ymdrech at hyn.

CYFARFOD TRIMISOL UNDEB CYNULL-EIDFAOL E. N., a gynelir yn Waterville ddyddiau Mawrth a Mercher, Meh. 14 a'r 15. Hyderwn y bydd ein brodyr a berthynant i'r Undeb yn gyffredinol yn ymdrech bod yn bresenol.

Waterville, Mai 17, 1864. E. DAVIES.

CYFARFOD YN NEBO, TURIN.—Bwriedir eynal cyfarfod pregethu yn nghanol Nebo, Turin, i ddechreu nos Fercher a thrwy y dydd ddyddiau Meh. 22 a'r 23.

WILLIAM ROBERTS.

CYFARFOD TRIMISOL NEWBURGH, O.—Bydd y Cyfarfod Cwarterol yn dechreu yma nos Wener, Gorff. 1af, ac i barhau dros y Sabboth. Dymunir ar i bawb o weindogion y Dosbarth fod yn bresenol.

M. M. JONES, Ysg.

Newburgh, Mai 16, 1864.

At Mr. R. R. Hughes, Damascus, Cal.—Y Deryn prydferth o "aur California" a ddanfonasoch yn anrheg i ni yn ddiweddar a ddaeth i'n llaw yn ddiogel. Diolchwn yn fawr am yr arwydd hwn o deimlad caredigol tuag atom.

Symudiad heb ei ddisgwyl.—Nos Wener, Mai 27, Grant a adgroesodd y North Anna, a chan frysio yn gyflym tua'r De, croesodd y Pamunkey—gan gynydd 9 m. yn nes i Richmond heb gyfarfod nemawr wrthwynebiad, gan fod ei symudiad yn hollol annisgwyladwy i Lee. Meddyllir fod Lee wedi myned yn mlaen tua Richmond a'i fod yn paratoi i wrthwynebu Grant i groest y Chickahominy. Mae Grant mewn cysylltiad & thrwymys i Washington ar hyd y York River a'r Pamunkey, ac y mae o fewn 20 milltir i'r White House ar y Pamunkey.

HYSBYSIAD.

Dymuna WILLIAM M. OWEN, Utica, cyfanwerthwr a mau-werthieddydd (*wholesale and retail dealer*) peiliad, blaewd ceirch, ceirch ac ebran i anifeiliaid, yn nghyda halen, &c., hybysu i'w luoosog gefnogwyr, ei fod wedi symud o'i hen ystordy ar Fayette St. i'r masnachdy helaeth, Rhif. 22 a 24 Liberty St., yn ymyl y Post Office y Ddinas lle y dygwylia gyfarfod a'i brynwyr (*customers*) arferol. Dymuna hefyd wneuthur yn hybysu mai efe yw yr unig un sydd yn gwerthu peiliad melinau Greenfield, Canada, yn y ddinas, yr hwn a gyfrifir, gan bawb a'i harfers, nid yn gydradd, ond yn rhagori, ar ddim a gynygir yn y Talaethau Unedig, ac a werthir hefyd bob amser am bris isaf y farchnad.

NEW CAMBRIA.

Y Drefedigaeth Gymreig Newydd ar Linell Rheil-fordd Hannibal a St. Joseph, Missouri.

TIROEDD BREISION A RHAD.

HINSAWDD IACHUSOL A TRYMERUS.

Mae Hydred New Cambria i'r gorllwin o Green-wich oddeutu 92°, a'i Lledred ychydig islaw 40°. Gwelir fel hyn, mor ddymunol ydyw yr hinsawdd i'r Cymry. Mae y *State Surveyor* yn storhau fod

GLO O DAN HOLL TIROEDD Y DREFEDIGAETH, a thrwy y wythien o bump i chwech troedfedd. Rhed rheilfordd Hannibal a St. Joseph drwy ganol New Cambria. Dyma y Brif Ffordd i Kansas, Nebraska, Oregon, California, a'r holl Ardaloedd Newyddion, lle mae cymaint o Aar wedi ei ddarganfod. Mae ffordd hialarn North Missouri yn rhedeg yn agos i New CAMBRIA, a thrwy tiroedd y Drefedigaeth, i ddinas boblog St. Louis.

READLONEWYDD TIROEDD Y DREFEDIGAETH.

DIGONEDD O GOED, DWFR, A GLO.

Digonedd o borfa am ddim, a'r *Prarie* yn barod i'r Aradr. Rhoddir yr esiampl isod i ddangos mor esmwyth y gellir pwrcau Ffarm. Coder neu gostyng-er y pris, a rhifedi yr erwan, fel y byddys yn dewis; rhed o \$2,40 i fyny.

40 erw o dir, pam' dolar yr erw, a ddaw i \$200,00 Y Taliadau fel hyn:

Maeheaf	Pŵl owa.	Llog.	Cyflwyn.
1, 1864,		\$12,00	\$12,00
" 1, 1865,		12,00	12,00
" 1, 1866,	\$22,22	10,87	32,99
" 1, 1867,	22,22	9,33	31,56
" 1, 1868,	22,22	8,00	30,22
" 1, 1869,	22,22	6,66	28,88
" 1, 1870,	22,22	5,34	27,56
" 1, 1871,	22,22	4,00	26,22
" 1, 1872,	22,22	2,67	24,89
" 1, 1873,	22,22	1,33	23,55
" 1, 1874,	22,22		22,22
	\$200,00	\$72,00	\$272,00

Am arian parod tybir oddiwrt y pris uchod y buomed ran; felly ni chostia y deugain erw od \$160. Er hyn, gwelir ar anwaith, y fantasiau a gynygir yma i'r dyn nad oes ganddo o ychydig arian.

Dywed Cymro o'r enw Roberts, sydd yn byw dair milltir o'r lle mae gorsaf New CAMBRIA, iddo y flwyddyn ddiweddarfa enill \$200 wrth godi Tobacco oddiar un erw a haner o dir, ac wedi ei bannu, y cyflawnwyd yr holl lafur gan dri o'i fechgyn, yr hynaf o' honout nid oedd ond naw miwydd oed.

MAE MISSOURI IN DALAETH RFDD

yn yr ystyr weithredol o'r gair; a bydd felly yn gyfan-gwbl yn dra buan. Yn swyddi Macon a Chariton, lle mae tiroedd y Drefedigaeth, nid oes yno fwy o d Caeithwasiaeth nag sydd yn nhalaeth New York neu Pennsylvania.

"Mae talaeth Missouri yn awr yn ddiogel oddiwrt y gwrthryfel, gan hyn y mae yn agored i drigolion newyddion; i ddrwyfedylliaid newyddion; ac i egwyddonion newyddion—egwyddonion gwir ryddid i'w bodi ddynolrwy." O' arasth ddiweddar y Cadf. Sigel, yn Chicago.

DYSGEIDIAETH.

Mae dros Bum' Miliwn (\$5,000,000) wedi ei diogelr at achosion Dysgeidiaeth yn Missouri; felly gwelir y bydd New CAMBRIA yn mwynhau cystal manteisiom yn y mater tra phwynt hwn ag unrhyw fan yn yr Unol Dalaethau.

MARCHNADOEDD YN GYFLEUS;

ac heblaw y rhai Dwyreiniol, fod y rhai Gorllewinol hefyd yn agor yn gyflym trwy offerynnoliaeth yr

UNION PACIFIC RAILWAY, A' CHANGHENAU.

Rhoddir *Free Pass*, o Hannibal i tiroedd y Drefedigaeth, ac ni chodir ond hanner y pris am gludid defnyddiau i adeiladu ar y tiroedd a brynir gan gwmpai i'r Hannibal a St. Joseph R. R.

Bydd yn llawen genym roddi unrhyw wybodaeth yn ychwanegol i'r neb a anfonu atom i'r brif swyddfa:

J. M. & W. B. JONES.

No. 1, Park Place, Cor. Broadway, New York.

O. Y. Bydd un o bonom neu Gymro i'n cynrychioli yn barhaus yn New Cambria, a Hannibal.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

CYF. 25, RHIF. 6.

MEHEFIN, 1864.

RHIF. OLL 294.

Buchdraithodaeth.

MARWOLAETH Y PARCH. ISAAC HARRIES, WYDDGRUG.

Bu fawr yr hybarch batriarch duwiol Mr. ISAAC HARRIES, oddeutu chwarter wedi naw, nos Fercher, y 28ain Mawrth, yn ei ddeuddegfed flwyddyn a thriugain,—a chladdwyd ei ran farwol yn ol ei hen ddymuniad oddimewn i barwydydd y capel y treuliodd y rhan fwyaf o ddeugain mlynedd.

Cafodd gladdedigaeth barchus na bu ei gyffelyb erioed o'r blaen yn y Wyddgrug. Yngynullodd tyrfâ luosog—bernir fod oddeutu 600 wedi ymgynull ac wedi ymfurfio yn orymdaith hardd. Ond cyn cychwyn y corff, gweddiodd y Parch. R. Thomas, Rhyl, yn yr awyr agored, yn afaelgar, pwysig a difrifol. Yn arwain o flaen y corff yr oedd y gweinidogion a'r pregethwyr canlynol:—Parchedigion H. Pugh, Mostyn; H. E. Thomas, Birkenhead; J. Davies, Abergelle; J. Jenkins, Treffynon; Roger Edwards, (T. C.,) Wyddgrug; T. Jones, (T. C., Glan Alun,) Wyddgrug; R. Evans, Greenfield; W. Evans, Bagillt; W. Parry, Colwyn; W. Warlow Harry, (Free Church Minister,) Mold; H. Reese, Chester; R. Thomas, Rhosymedre; J. Griffiths, Bwcle; O. Evans, Wrexham; J. Williams, Llanelwly; E. Owens, Llanarmon; H. Reese, Penuel; J. Thomas, Wern; a Meistri W. T. Thomas, (G. Gwenffrwd,) Lewis Everett, Thomas Jones, Bryn Griffith; David Hughes, a Peter Williams (T. W.); ac yna y diaconiaid—trachefn yr elor yn cael ei dwyn gan wyth o wyr ienainc—ac oll o'r rhai blaenaf yn nghyd a'r wyth hyn yn gwisgo hatbands llaesion, ac wedi hyny y dyrfâ fawr o wyr a gwragedd oll yn eu du.

Wedi gostwng y gweddillion marwol i'r *cault* cymerodd y gweinidogion canlynol ran yn y gwasanaeth:—Parch. S. Evans, Llandegla;—Williams Dinbych, Pugh Mostyn, Roberts North End Liverpool, Glan Alun, W. W. Harry, J. Griffiths, R. Edwards, ac H. E. Thomas.

Gan ei bod yn anmhosiibl i roddi un desgriafiad o'r teimladau a gynyrchodd yr ergyd hwn i'r eglwys, i'r dref, ac i'r wlad, ymattaliaf wedi dywedyd fod yr olygfa ar y gwyddfodolion yn eu dagrau yn brawf o'u serch a'u hymlyniad ynddo.

Nid oedd Mr. Harries yn bregethwr "mawr," ond yr oedd yn ffyddlon a gonest yn ei swydd fel pregethwr. Nid oedd yn un o'r rhai mwyaf fortunus yn newisiad ei destynau bob amser, ond yr oedd ei amcan yn dda—a gwnai ei oreu i gyrhaedd hyny. Ni byddem ni ei wrandawyr rheolaidd yn clywed ei beswch pan y byddai yn y pwlpid. Ond byddai dyeithriaidd yn ymboeni wrth ei weled yn pesychu. Bu yn pesychu am oddeutu haner canrif. Dywedodd wrthyf rai blynyddau yn ol, pan yn ymgomio yn nghylch y peswch, ei fod wedi galw gyda meddyg nodedig o'r enwog yn Manchester, ac iddo ofyn i'r meddyg a oedd gobalith iddo gael ymwared o'r peswch? Dywedodd yntau ar ol ychydig ymddyddan mewn perthynas iddo, ei fod ef yn go-beithio y pesychai am lawer iawn o flynyddau, ac felly y bu: a phan aeth Mr. Harries i ffael pesychu a chael y ffeimsen i fyny, aeth i ffael byw.

Dyn dibriad neu "hen lanc" oedd Mr. Harries. Yr oedd yn nodedig o'r gofalus o'i iechyd—byddai yn codi yn foreu ac yn ymolchi ei holl gorff drosto â dwfr oer haf a gauaf—mynai ei brydiau yn rheolaidd a'i uwdd yn ei ddull ef o'i gymeryd bob nos—a chymerau ei bibell yn rheolaidd hyd ei ddydd diweddaf. Yr oedd ganddo ei swm o bob peth i'w gymeryd, ac nid oedd dim a'i hargyhoeddi i newid trwch y blewyn o'r bron ar ei fesur. Fy nghred i am dano erioed oedd y byddai farw fel y bu fyw. Treuliodd fywyd gweithgar a llafurus. Bu yn cadw ysgol ddyddiol tra bu yn alluog i ymlwybro i'r Capel, a pharhaodd hyny hyd oddeutu tair wythnos i ddydd ei farwolaeth.

Teimlir colled fawr yn y dref a'r wlad ar ei ol fel ysgolfeistr. Yr oedd yn ysgolhaig da, ond yr oedd ei iaith yn glogyrnaidd a Chymreigaidd. Ni chlywais iddo erioed fod wedi pregethu yn yr iaith Seasonig, ond gwn ei fod wedi gwrthod er cael ei daer gymell.

Yr oedd yn nodedig o'r *haelionus*. Ni byddai "achos" nac amgylchiad cyfyng byth yn dianc ei sylw. Yr oedd yn dda wrth bob achos a phawb mewn cyfyngder. Fel y dywedodd un gweinidog parchus am dano—"brawd wedi ei eni erbyn caledi oedd Mr. Harries."

Yr oedd Mr. Harries yn un o fynychwyr Llan-drindod Wells. Byddai yn myned i'r ffynonau

hyn yn rheolaidd bob blwyddyn, a chaem epistol serchus a chariadlawn oddiwrtho i'w ddarlenn i'r eglwys. Pur anfynych yr elai oddicartref ar Sabbothau, oblegyd yr oedd dychwelyd ar foren Llun yn groes iawn i'w deimladau, oblegyd ei ysgol.

Yr oedd yn esboniwr da—yn ymresymwr cadarn—ond yr oedd ffurfiad rhai o'i froddegan yn anghyfrifadwy. Yr oedd o deimladau tyner—llawer gwaith y gwelwyd ef yn methu myn'd yn mlaen ar ei bregeth gan ei deimladau dwysion. Nid oes dadl ar feddwl neb a'i hadwaenai nad oedd achos ei wrandawyr yn pwyso yn drwm ar ei galon. Llauer y canodd ar yr hen benill hwnw ar nos Sabbothau,

"Dyma'r man dynunwn aros," &c.

Ac yno yr erys hyd yr adgyfodiad.

Mold.

R. P. EVERETT.

Dwinyddiaeth.

Y GORUCHWYLLIAETHAU YN DYWYLL, ETO YN UNIAWN.

"Cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef; cyflawnder a barn yw trigfa ei orseddfainc ef."
—SALM 97: 2.

Cysuron i blant trallod a gyfansoddant brif addysg y Salm hon. Mae yn debygol iddi gael ei chyfansoddi ar ryw gyfnod trallodus ar bobl Dduw. "Yr Arglwydd sydd yn teyrnasu, gorfoledded y ddaear &c.," adn. iaf. Mae yr ystyriaeth fod awenau y llywodraeth yn ei law ef yn destyn teillwng o lawenydd a gorfoledd. Mae yn teyrnasu trwy orchymyn i bawb wneud yr hyn sydd dda ac ymattal oddiwrth yr hyn sydd ddrwg. Mae yn teyrnasu trwy drefniadau ei ragluniaeth. Mae yn teyrnasu trwy farnedig- aethau ar um llaw a thrwy drugareddau ar y llaw arall. Mae yn attal drygau, yn cymhell i ddaioni, yn cwblhau amcanion daionus o'i eiddo ei hun trwy weithredoedd y rhai drygionus, ac y mae pob peth dan ei oruchel awdurdodaeth ef—"Yr Arglwydd sydd yn teyrnasu." Sylwn,

I. Fod gweinyddiadau rhagluniaeth Duw tuag at ddynion, yn y bywyd presenol, yn fynych yn dywyll ac anamgyffredadwy, "Cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef."

1. Y mae felly pan y mae dynion drygionus yn llwyddo mewn drygioni, a'r Arglwydd yn yn oedi ei farnedig-aethau. Fe'i gwelir felly yn fynych—dynion drwg yn gwneud drwg ac yn ffyn, a'r Barnwr mawr yn ddystaw, yn ymarhous yn ei lid. "O herwydd na wneir barn yn erbyn gweithred ddrwg yn fuan, am hyny calon plant dynion sydd yn llawn ynddynt i wneuthur drwg." "Hyn a wnaethoat a mi a dewais, tybiaist tithau fy mod yn gwbl fel ti dy hun; ond mi a'th argyhoeddaf ac a'i trefnaf o flaen dy lygad." Mae hanes ein byd ni yn profi hyn—yr hanes hynafiaethol ysgrythyrol a roddir, a

phob hanes diweddar a brawf yr un peth. Nid rhyfeddu a ddylem fod barnau Duw mor arswydol ar ein gwlad y dyddiau hyn, ond rhyfeddu a ddylem am na ddigynasant yn gynt, yn drymach a mwy cyffredinol. Bu Talaethau eang yn gweithredu mewn ysgelerdau rhy anweddus i'w darlunio, i'w naill haner o'r wlad yn y drwg ac yn ymchwyllo mewn cyfoeth a ffyniant a'r gweddill yn mud ddyoddef, a'r Arglwydd yn oedi ei lid gan roddi amser i edifeirwch,—diau fod "cymylau a thywyllwch o'i amgylch ef."

2. Pan y mae y rhai sydd anwyl gan Dduw yn cael eu gadael dan drallodion, a'r Arglwydd yn oedi dydd eu gwaredigaeth. Mae ei ragluniaethau ef felly yn aml—rhai anwyl ganddo, mor anwyl a chanwyll ei lygad, rhai sydd yn ei garu ef ac yn cael eu caru ganddo, eto yn dyoddef dan drallodion mawrion—rhai mewn tlodi, rhai dan gystuddiau a thlodi ar yr un pryd, a rhai yn dyoddef yr anghyflawnder a'r cam mwyaf gan ddynion drygionus a gorthrymus, a'r Arglwydd dros amser yn eu gadael yn y peiriau heb agor iddynt ddrws o ymwared. Fe allai mai dysgyblaeth reidiol sydd ganddo arnynt, i gyrhaedd amcan daionus o'i eiddo ei hun pan nad yw yn amlwg eto iddynt hwy pe beth ydyw, neu feallai mai ei amcan ydyw dangos (fel y gwnaeth â Job) beth a all ei ras wneud mewn rhoddi amynedd a chynaliacth dan drallodion trymion, ac y deuant allan rywdro fel aur wedi ei buro yn tân. Ond pa beth bynag yw y dybenion a'r achosion, "cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef."

8. Pan y mae barnedig-aethau Duw yn *gyffredinol*, yn cyrhaedd y drwg a'r da, y beus a'r diniwed. Y mae ei farnedig-aethau ef felly yn fynych. Buasai ychydig o rai cyflawn yn ddigonol i arbed dinasoedd drygionus Sodom a Gomorrha; eto fe ddinystirwyd llawer o blant bychain diniwed y pryd hyn, ysgubell y farnedig-aeth yn eu cymeryd oll ymaith. Dichon nad oedd dim arall i'w wneud yn yr amgylchiad. Gall fod llawer yn methu canfod yn y dyddiau presenol paham y mae eu rhai anwyl hwy, i'r rhai fuont mor wrthwynebol a neb i'r camwri a oddefid yn ein gwlad ac a barodd i'r Barnwr mawr orchymyn i daran-folltau ei ddigofaint ein taro. Wel, dichon na allwn ni ganfod y manylion yn ei drefn ef. Gall efe ddwyn yn brysur ato ei hun yr eneidiau a ymddiriedant ynddo ac a gymerir ymaith o'r manau arswydol lle y cwympant, a dichon yr esbonir eto ganddo ef yr hyn nas gallwn ni ei ganfod yn awr. "Cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef."

4. Goruchwylliaethau angau ydynt yn fynych yn anamgyffredadwy i ni yn bresenol. Pan y mae tadau a mamau yn cael eu tori i lawr ar fyr rybudd, a thylwyth ymddibynol arnynt ac analluog i'w hamddiffyn eu hunain yn cael eu gadael ar ol, y mae cymylau a thywyllwch o'i

amgylch ef. Yr un modd, pan y mae rhai a ymddangosant i ni wedi eu cymwysu i fod yn ddefnyddiol ac angen am eu gwasanaeth yn y cylch rhagluniaethol y troent ynddo, a rhai o ganol y defnyddioldeb mwyaf (fel Spencer o Liverpool gynt) yn cael eu galw ymaith, a hen brenau crinion diffwrth yn cael eu gadael—rhaid dweyd yn yr amgylchiadau hyn a'r cyffelyb fel y dywed y testun, "Cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef." Ond sylwn,

II. Ar iaith gyseurol y testyn—os cymylau a thywyllwch sydd o'i amgylch ef, "cyfiawnder a barn yw trigfa ei orseddfainc ef." Y gair "cyfiawnder" a arwydda fod ei lywodraeth yn deg ac uniawn, a'r gair "barn" a arwydda ei fod yn gweithredu mewn pwyl, mewn doethineb a chydag amcanion daionus yn mhob peth. Pan nad ydym ni yn gallu canfod troad olwynion ei ragluniaethau ef, gwyddom gyda sicrwydd mai "Cyfiawnder a barn yw trigfa ei orseddfainc."

Gan mai amcan a dyben yr addysg a roddir yn y Salm hon, fel y sylwyd uchod, oedd cyuro y trallodus a hyny mewn adegau tywyll ac ar achlysuron anhawdd eu hesbonio, a chan fod yr adeg bresenol yn gyfnod o drallod mawr ar lawer, ceisiwn yma nodi rhai ystyriaethau cyseurol i blant trallod.

1. Y mae yr Arglwydd yn gweithredu yn mhob peth a thuag at bawb mewn uniondeb a chyfiawnder. "Cyfiawnder" yw un o seiliau tra-gywyddol ei orseddfainc. Pa fodd bynag y mae yn gweithredu tuag atom, a pha mor dywyll bynag yw yr oruchwyliaeth, gallwn fod yn sicr mai cyfiawnder yw trigfa ei orseddfainc. Ni wna gam â gwr yn ei fater. "Ei holl ffyrdd dynt farn, Duw gwirionedd a heb anwiredd, cyfiawn ac uniawn yw efe." "Oni wna Barn-ydd yr holl ddaear farn?" Ystyriaeth o hyn a lonyddodd feddwl yr hen offeiriad Eli, pan ddanfoniwyd cenadwri ato trwy y bachgen Samuel, a phan draethodd y cyfan heb attal dim, yn ol dymuniad Eli, dywedodd, "Yr Arglwydd yw efe, gwnaed a fyddo da yn ei olwg." Yr ystyriaeth mai yr Arglwydd oedd yn llefaru oedd yn ddigon gan Eli—a dyma a roddodd fodd i Job fendithio yr Arglwydd, a dywedyd, "Yr Arglwydd a roddodd, a'r Arglwydd a ddygodd ymaith; bendigedig fyddo enw yr Arglwydd." A hyn a barodd i'r Salmwydd ddweyd, "Aethum yn fud ac nid agorais fy ngenau, canys ti a wnaethost hyn."

2. Mae yr Arglwydd yn gweithredu yn mhob peth mewn doethineb a daioni. "Cyfiawnder a barn yw trigfa ei orseddfainc ef." Peth anhawdd, efallai, i ni dan drallodion mawrion yw canfod yr oruchwyliaeth yn ddaionus, er ein bod yn rhwym o ddweyd ei bod yn gyfiawn. Ond felly y mae yn bod—y mae ei holl ysgog-iadau ef yn ddaionus yn gystal a chyfiawn. "Duw, criad yw." Dyna oedd efe erioed, a dyna yw, ac a fydd. Nid oddiar nwyd neu

deimlad y mae efe yn gweithredu, fel y gwna dynion yn fynych, ond mewn "barn," mewn doethineb a phwyll. Pan yn cymeryd ein hanwyliaid o'n mynwes, y rhai oedd anwyl ganddo ef, efallai mai eu lles hwy oedd ganddo yn benaf mewn golwg, ac nid ein cyfeusdra ni. Cymerodd hwy i wlad sydd well, at gymdeithion gwell, i gylch helaethach o gyfeusdau a defnyddioldeb hefyd, ac i fwynhad o fwynderau helaethach. Maent hwy yn ei glodfodi yn awr am iddo wneud fel y gwnaeth—maent yn fodd-lawn hollaw i'w drefn ac yn ei glodfodi am yr hyn a wnaeth. Dichon fod ganddo fendith i ninau yn yr amgylchid, ond i ni wrando ar ei lais ac ymoestwng dan ei alluog law. "Da y gwnaeth efe bob peth."

3. Yn yr adegau tywyllaf y mae yn gysur i'r Cristion i feddwl fod holl weinyddiadau llywodraeth Duw yn llaw Cyfryngwr. Os oes cymylau a thywyllwch o'i amgylch welthiau, yn llaw ein Celdwad y mae awenau ei lywodraeth. "Nid yw y Tad yn barnu neb, eithr efe a roddes bob barn i'r Mab." Mae barnedigaethau cyhoeddus Duw ar y gelynyon yn cael eu gweinyddu gan y Cyfryngwr. "Gofyn i mi, a rhoddaf y cenhedloedd yn etifeddiaeth i ti, a therfynau y ddaear i'th feddiant. Drylli hwynt â gwialen haiarn, maluri hwynt fel llestr pridd"—hyny yw, y rhai na phlygant i'r wialen aur a ddryllir felly. Ac os yw gweinyddiad y barnau ar y gelynyon yn ei law, diau yw fod y ceryddon tadol ar ei blant yn cael eu gweini ganddo. A phwy yw y Cyfryngwr hwn? Cyfaill pechadur ydyw—Cyfaill a Gwaredwr Seion ydyw—un o'n cyfathrach ni. "Gelwir ei enw ef Emmanuel, yr hyn o'i gyfieithu yw, Duw gyda ni"—Duw yn ein natur ni, Duw o'n plaid ni, ac yn trefnu ei holl achosion er ein daioni penaf.

4. Mae goruchwyliaethau fuont unwaith yn dywyll wedi eu hesbonio i deulu Duw ar rai prydiau yn nhymor eu bywyd. Hanes Joseph, hanes Job, bywyd ein Gwaredwr ei hun, bywyd llawer dan erledigaethau, a brawf hyn. Dichon y cawn ninau weled, yn nhymor ein bywyd, rai goruchwyliaethau tywyll wedi dyfod yn eithaf goleu. Pwy a wyr hefyd na cheir gwelod rhyw ganlyniadau daionus yn dilyn y farn bresenol sydd ar ein gwlad? Fe oddefodd yr Arglwydd i bleidwyr y gaethfasnach ddewis eu cynllun eu hunain. Bygythiasant er's degau o flynyddau bellach, os na chaent eu ffordd y "torent i lawr yr Undeb." Gwnaethant felly pan ganfyddasant fod egwyddorion rhyddid yn cynyddu yn y wlad—codasant arfae bradwrol a daethant i'r maes! Ond fel Samson gyda'r ddwy golofn gynt, tynasant deml caethiwed am eu penau eu hunain—a buont eu hunain yn achlysuron dinysr i'w cyfundraeth. Gwnaeth Duw yn y tro i gynddaredd dyn ei foliannu ef, a gweddilll cynddaredd a wahardda.

5. Mae dydd i ddyfod pryd y dwg yr Ar-

glwydd bob garuchwyliaeth dywyll yn berffaith oleu. Dydd felly fydd dydd symudiad y Cristion trwy angau i'r byd tragwyddol—yno ceir gweled yn oleu yr hyn sydd dywyll yn awr. Dydd felly fydd dydd y farn ddiweddf. Tefir goleu yn ol y pryd hyny ar lawer dyffrya tywyll yr aeth aml un trwyddo yn nhaith yr aialwch, a dangosir llawer amgylchiad a barodd i'r Cristion wlychu ei orweddfa a'i lwybrau a dagrau, yn oruchwyliaeth deg a daionus a rheidiol o eiddo ei Arglwydd a'i Waredwr i'w gael yn lân oddiwrth bob pechod ac yn gymwys i deyrnas nef.

6. Mae addewid bennodol ein Tad nefol genym y bydd i bob peth gydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw—addewid eangach nid oes eisiau ei chael, na modd ei chael.

Dysgw'n beidio barnu yn fyrbwyll ei oruchwyliaethau Ef. Pwy ydym ni i farau goruchwyliaethau a gweithredoedd yr unig ddoeth Dduw!

Gwddiwn am fendith ar y troion nad ydym yn gallu eu hesbonio yn awr.

Remsen.

R. EVERETT.

FY NGHMYDOG.

"A phwy yw fy nghymydog?" Luc 10: 29.

Y golygiad mwyaf cyffredin am gymydog neu gymydogion yw mai y bobl sydd yn byw agosaf atom ydynt ein cymydogion. Hen olygiad Iuddewig ydyw hwn—ni chyfrifent hwy neb yn gymydogion ond eu cenedl, a chyfrifent bawb eraill yn gwn. Ond dymchwelir y dybiaeth hon; yn yr atebiad a gafodd y cyfreithiwr gan Iesu Grist gellir canfod yn eglur mai nid y dyn sydd yn byw yn ein hymyl yn unig sydd yn gymydog. Meddylia llawer fod gwneuthur cam a dyn a fyddo byw yn ein hymyl yn fwy o ddrwg na gwneuthur cam ag estron. Gan hyny ni phetrusant gamymddwyn at ddyeithriaid, ac ystyriant y gallant er hyny ddal i fyny y cymeriad o gymydog da. Ond saif gofynion cyfiawnder yr un yn mhob gwlad, a'r hyn sydd drosedd o gyfiawnder mewn un wlad sydd drosedd o gyfiawnder mewn gwlad arall, a'r hyn sydd gyfiawn at un genedl sydd gyfiawn at genedl arall. A phe yr ystyriem genedloedd y ddaear ar yr egwyddor hon buan y darfyddai caethiwed a gorthrymu a chamymddygiadau felly o'r tir. Fy narllenydd, y mae miloedd o leisiau yn dyrohafu eu eriatat ti a phob dyn yn gymydog i ti.

Ni bu adeg mor bwysig ar ein gwlad, nac fe allai ar y byd erioed—pan y mae ian y gorthrymydd ar gael ei thori, nid yn unig yn y "byd newydd," ond drwy yr hen fyd o'r bron. Meddylwn am dair miliwn ar hugain o gaethion Rwsia wedi eu codi o'r sefyllfa anifeilaidd

i sefyllfa dynion; a phedair miliwn yn ein gwlad ein hunain yn cael eu codi i esgynlawr dynoliaeth, a phob un yn gymydog. Ni bu adeg fwy manteisiol i Gyristionogion ddangos eu hegwyddorion mewn ymdrechion haelfryd-ol ag yw yr oes hon.

Ymdrechaf yn fyr nodi gwahanol nodweddiadau a berthynant i'r cymydog da.

1. Y mae yn un haelionus. Gweled ei gymydog mewn eisian, mewn cyfyngder, sydd yn elwyo ei deimladau, a phwy fel efe i'w ddwyn allan o'i gyfyngderau! A phan y mae lleisiau o bob cwr yn galw, y mae efe yn teimlo, y mae yn dychmygu haelioni fel mae y cybydd yn dychmygu y gwrthwyneb. Efe a wasgar ei roddion i'r tlodion fel y teifi yr heuwr ei had i'r ddaear. Y mae bob amser yn ystyried fod lide gymydogion heblaw y rhai sydd yn byw yn ei ymyl.

2. Y mae yn gymwynasgar i rododi benthg. Y mae yn ymbleseru mewn eymwynasgarwch. Y mae ambell gymydog pan ofyuir eymwynas ganddo, bydd ei feddwl yn dechreu gwneud ei esgusodion; ond y cymydog da sydd yn gymwynasgar ac yn rhoddi benthg.

3. Y mae yn un tawel a heddychlawn. Gweled cynhwrf ac ymrfaelion sydd yn ei wneud yn anghysurus. Y mae ambell i berson yn caru clywed cymydogion yn duo cymeriadau eu gilydd; ond nid felly y cymydog da. Y cymydog da sydd un ag y mae heddwch yn pelydru yn ei wynebpryd, ymdrecha ef ddyfod a phob peth yn y blaen yn y modd mwyaf didramgwydd i bawb. Y mae llwyddiant ac anrhydedd a chysur gwlad a chenedl yn ymddibynu ar y nodweddiad yma.

4. Y mae yn caru llwyddiant eraill. Nid yw yn cennigenu wrth lawnder a llwyddiant eraill—y mae yn cyd-lawenhau a'r llwyddiant, yn enwedig mewn pethau ysbrydol. Nid yw fel ambell un cennigennydd yn casau llwyddiant pawb ond ei llwyddiant ei hun. "Cennigen a bydra yr esgyrn."

5. Ni bydd byth yn difrio ac enllibio cymeriadau dynion eraill—ni chlywn ganddo air bychan am neb, ond rhydd y lliw goreu a ganiata yr amgylchiadau.

6. Y mae yn ddi-ddiehell a gonest. Ni ddefnyddia ei allu ei hun yn rheol ei weithrediadau. Yn fynych rhydd ormod o ymddiried mewn eraill, fel y bydd yn aml yn derbyn niwed iddo ei hun. Ei air yw ei lw—gwell ganddo gael ei dwyllo na gwneud dim twyll ag eraill.

7. Y mae yn un parod i gydymdeimlo ag eraill mewn cyfyngderau. Dyma yr amser yr adnabyddir cymydog da a chyfaill ffyddlawn—

hawdd ydyw cael cymydogion mewn tywydd teg. Yr ydoedd gan Job lawer o gyfeillion yn ei lwyddiant. Pan y bydd trallodion a chystudd mewn teulu, ac angau brenin braw, bydd y cymydog da yuo yn cydymdeimlo—sych ddaugrau yr amddifad—bydd ei gariad fel gwin i'r isel ei feddwl.

8. Ac yn olaf, y mae yn amcuanu at ysbrydol a thragwyddol les ei gyd-ddynion. Heb y nodweddiad yma nis gellir dywedyd ei fod yn gymydog da. Saif hon yn uchaf yn mhllith yr holl gymeriadau eraill—pan y gweithreda hon daw y lleill allan yn nhwydd. Ymdrecha led-aenu egwyddorion Cristionogaeth—diwreiddia hen arferion—plana yn ei lle egwyddorion teyrnas y Messiah. Mor ddedwydd fyddai gwledydd a theyrnasoedd y ddaear pe byddai pawb o'r nodweddiad yma; pan gyfarfyddai un wlad a thrallodion byddai y llall yn ei chynorthwyo—pan fyddai un wlad mewn llwyddiant llawenychai y llall oblegyd ei llwyddiant. Ni thynheid llyftheiriau y caeth—diflanai trais a gorthrwm—A'i enllib a chenfigen allan o'r byd—ni liwid maeaydd a gwaed dynol—ni annhreithid gwledydd a'r cleddyf—A'i y cleddyfau yn sychau a'r gwaywffyn yn bladuriau. Dim mwy o fagnelau—dim mwy o ddyagu rhyfela, yr hyn sydd mor gyffredin y dyddiau hyn ac mor ofidus i'n cymydogaeithau a'n gwlad—ond efengyl Mab Duw yn llenwi y ddaear fel y tŷa y dyfroedd y moroedd, Amen. WM. W. JONES.

Berlin, Wis.

MARWOLAETH ABEL.

GAN SOLOMON GESSNER, DUWEINYDD O SWITZERLAND.

Cyfieithedig i'r Gymraeg gan Edward Jones, Toveyn Meirionydd. Ail ysgrifenydd mewn iaith eathredig gan Parch. Griffith Hughes.

Y BENNOD I.

O hyn allan bydded i ti y llano gwladaid orphwys mewn dystawrwydd heb seinio dy chwibanogl ddiaddurn,—er fod ei sain yn dynner eto ni chyfrifaf hi mwyach yn soniarus. Mewn llawenydd y chwenyohwn ddyrohafu fy llais, mewn sain hyf ac mewn caniadau cysonach ymdrechaf osod allan anturiaethau ein rhieni cyntaf ar ol eu cwymp dychrynlyd. Yn llawen y clodforaf ef yr hwn a aberthwyd trwy gynddeiriogrwydd ei frawd, ei lloch ef yn gyntaf a gymysgwyd a'r ddaear. Tyred, tydi awenyddiaeth ardderchog? Yr ydwyd ti yn cynhesu ac yn llenwi meddwl y bardd trwy oriau tywyll y nos pan yn feddiannol o dymerau per-lewygol. Y mae y dychymyg yn cymeryd ei ebedfa weithiau ar aden hyf myf-

yrdod i fydoedd pellenig ac anhysbys, ac yn cael oddiyno bethau hyfrydol a boddhaol, yn orlwythog o drysor y mae ef yn dychwelyd i drefnu ac i adeiladu ei amryw ddefnyddiau yr hyn sydd gysonol a ohlymedig, oherwydd fod ganddo reswm i wrthod y drwg ac i ddewis y da. Yr ydwyf yn teimlo parch i'r bardd yr hwn sydd yn ymdrechu i gynhyrfu ystyriaeth a rhinwedd yn y galon ymroddgar. Y genhedlaeth a ddel a fendithia yr un a ddefnyddiodd ei ddoniau i feithrin rhinwedd a diniweidrwydd; ni anghofir ei enw, ond ei enw a fydd yn anniflanedig pan y bydd cof-adail y buddugoliaethwyr yn malurio yn llwch, a chofgolofnau gormeswyr yn anadnabyddus a'r dinasoedd mawrion yn ddiffieithwch.

Wedi i oriau y nos gysgodi y ddaear yr ymddangreodd y wawr-ddydd yn wridog—pan saethodd yr haul yn gyntaf ei belydr tu ol i'r mynyddoedd tywyll uchel, y cymylau yn oleu a dysglaerdeu rhudd-goch ar hyd y ffurfafen. Y pryd hwnw y darfu i Abel a'i anwyl wraig *Thirsa* adael eu gorweddfa a myned i luesty yn y gymydogaeith—yr oedd wedi ei wychu a rhoenau a blodau per-aroglaidd. Y cariad tyneraf a'r rhinwedd puraf oedd yn dyagleirio yn llygaid mwynaid *Thirsa*, ei gruddiau oedd dra phrydfferth a deniadol-ondynau ei gwallt oedd fydrwyog a gweddus ar hyd ei hysgyddau a'i holl agwedd oedd bardd a phrydweddol.

Yn y modd hwn yr oedd hi yn cerdded wrth ystlys Abel—ei wallt oedd o rudd auraid yn cysgodi ei dalen ac yn cyrhaeddyd hyd at haner ei ysgwyddau, ei ymddangosiad oedd hoyw, ei symudiad yn esmwyth, ei brydfferthwch oedd debyg i angel, ei fyfyrddod wedi ei orlwytho a grasol addewidion y Goruchaf. *Thirsa* a edrychodd arno yn garedig ac a lefarodd gyda gwen dyner. Clyw Abel yn awr, mae yr adar mân yn deffro ac yn pyncio eu cân foreuol. O gad i ninau gyd-uno a lwynt mewn hwyl bêr-lewygol i foliannu yr Arg-lwydd. Pereidd-dra dy lais sydd yn cynhyrfu fy nghalon ac yn fy llenwi a llawenydd mawr; gad i mi glywed yr emyn a genaist ddoe yr hon a'n siriolodd yn y dolydd hyn. Nid oes dim yn fy nifyru yn fwy na'th glywed yn datgan y teimladau yr ydwyd yn eu profi er dyfud yn analluog i'w mynegu yn iawn. Abel yn siriol a'i hatebodd hi yn dyner:

Fy anwyl *Thirsa*, mi a wnaif dy archiad yn ddioed a hyni gyda brys, ymdrechaf bob amser i wneuthur dy ddymuniaid yn gyflawn. Yna eisteddant yn y luesty per-aroglaidd, a haul y boreu yn tywynu ar ei dal-wyneb, ac Abel a ddechreuodd fel hyn:—

O gwag, oilia ynaith oddiwrth fy llygaid—

ymadewoh ohwi freuddwydion gwiblog. Rhe-
wm sydd yn awr ar yr orsedd, y mae efe
eto yn goleuo y meddwl yn debyg i'r haul y
boreu yn adfywio ffrwythau y ddaear. Yr
ydyd yn dy gyfarch di, haul dyglaeriol, yr
hwn sydd yn saethu ei belydr ar y tn ol i'r
goedwig, dy belydr sydd yn ail enyn cyfeillgar-
weh, yn rhoddi golenni, yn dangos lliw, yn
ail fywahan natur, a phob gwyohder a phryd-
ferthwch sydd yn gwenu o'r newydd.

Cilia ymaith O gwag oddiwrth fy llygaidd—
eheded ymaith bob breuddwydion anhymig i
ganlyn cysgodau yr hwyr. Cysgodau y creig-
iau a'r llwyni tewion a'n cysgodant ni yn y
gwres poethlyd ganol dydd. Gwel y fan mae
y dydd yn deffroi yr eryr, fel y mae cysgodau
y nos fel mwgdarth yn eagyn, a'r Oreigiau yn
dyglaerio a'r llewyrch yn goleuo pen y myn-
yddoedd, ac awelon pur y boreu yn anadlu
iechyd trwy yr holl froydd a'r tarth yn eagyn
fel mwg yn aberth llosg oddiar yr allor. Yn
y modd yma y mae natur yn adloni ar ddych-
welliad y golenni, a phob peth yn talu i Dduw
natur ei aberth o fawl a diolchgarweh. Pob
peth sydd yn hanfodi molwch ef, yr Hwn a'oh
dygodd i fodolaeth ac sydd yn eich cadw trwy
ddoethineb a daioni. Ohwi lysiau tarddedig
gwasgerwch eich perarogiau i'w foliannu.
Ohwi y oŵr asgellog, preswylwyr y llwyni,
rhoddwch iddo fawl a'ch lleisiau peraidd. Y
llew, brenin yr anialwch, molianned ef â'i
ruadau brawychus, nes y byddo i greigiau ac
ogofeydd adseinio ei fawl. Molianna di Dduw,
O fy enaid, molianna Dduw dy Greawdwr a'th
Geidwad.

Bydded i lais dyn gyrhaeddwyd dy orsedd o
flaen un Creadur ar y llwyd-ddydd, ar doriad
y wawr, tra y mae'r adar a'r anifeiliaid yn
cysgu boed i mi trwy fy mawl anog y greadig-
aeth i'th foliannu. Mor fawr yw dy weithred-
oedd, O Dduw, doethineb a daioni sydd yn
argraffedig ar y cyfan! Pa le bynag y troaf
fy ngolygon, yr wyf yn canfod ol dy ddaioni.
Mae fy holl deimladau wedi eu gorlenwi &
llawenydd per-lewygol. O Dduw, nid wyf
ond gwan a brau ydwyf, eto ymhyfrydaf yn
dy foliannu. Rhyfeddu yr wyf pa beth a'th
anogodd di, y Creawdwr Hollalluog, i alw y
greadigaeth o ddim. Yr oeddyt yn berffaith
ddedwydd ynot dy hun, yn Hunan-hanfodydd,
eto ti a luniaist ddyn o bridd y ddaear, ac a
roddaist ynddo anadl bywyd. Dy anfeidrol
ddaioni a fu yr achos. Tydi yr hwn a rodd-
aist iddo fodoliaeth a ddarperiaist bob peth at
ei ddedwyddwch.

O foren sirioll! Yr ydwyf yn gweled ynot
ddarluniad o waith y Creawdwr mawr, Yr

Hollalluog a lefarodd, y tywyllwch a ehedodd
ymaith—efe a orchymynodd yn y dechreuad a
myrddianau o greaduriaid byw a ddaeth allan
o'r ddaear, rhai yn ehedeg yn yr awyr a'u
hegyll o amrywiol liwiau yn gwnauthur i'r
gelltydd a'r mynyddoedd seinio clod i'r Ore-
awdwr. Y ddaear a glywodd lais ei priddellau
trymlyd sydd yn cyfodi yn amryw liwiau, ac
yn cynhyrfu ac yn ymdori i fywyd. Y llew
nerthol megis yn ddiamynedd i'w ryddhau ei
hun o'r ddaear ac yn antario ei ruid cyntaf, y
cawrfil anforth yn anllwyodraethus yn ymdori
ei hun allan nes oedd y mynydd yn ymgyn-
hyrfu, y march hardd ei lun yn yagwyd ei fwng,
yn cyloh deithio ar hyd y ddoi ireiddiol, yn
rhoddi ei sain ei weryriad allan gyila hyfdra
eofn. Dyma dy weithredoedd di, O tydi yr
Hollalluog! Bob boreu yr ydwyf yn deffroi
dy greaduriaid o gwag, darluniad anfodoldeb,
pan ddeffroant y maent wedi eu cylohyna &
dy roddion yn unfryd yn uno i'th foliannu!

WM. O FEN.

I'w barhan.

YR EGLWYS BUR NEU DDYSGYBLAETH EGLWWSIG.

GAN Y PAROH. RHYS GWESYN JONES, 1860.

Dysflynedig o'r Ceu. gan y Paroh. M. Roberts.

ANERCHIAD

Yr wyf wedi cyfansoddi y Traethawd hwn, ac yn
ei gyhoeddi ar gais cynadlled o weinidogion a diacon-
iaid yn Un-leb Dwyreiniol Morganwg. Er byny,
dymunwyf am i bob aelod ei ddarllen—a'i farnu, drosto
ei hun. Bara fy mrodyr a glywsant ei ddarllen oedd
fod angen mawr am y fath lyfr. Yr wyf wedi ei ail-
ysgrifennu—ac ychwanegu llawer ato oddiar hynny, fel
os oedd yn deilwng o gymradwyaeth yn nghyfarfod
Aberdâr, yr wyf yn hollol gredus ei fod yn well ar hyn
o bryd; ond rhaid i'r darlennydd gofio y dicheon fod
rhaid o'r pethau a ychwanegais yn anghymeradwy gan
fy mrodyr pe eu clywsant; felly mae y llyfr yn dyfod
fel cyfanswm yn y diwedd oddiwrth un person,—
am yr hwn yr wyf fi yn nnig yn gystrifol. Nid oes
ynddo ddim yn enwadol, y gwbl yr ymgeisiais ato,
oedd cael allan beth ddywed yr ysbryd wrth yr eg-
lwys ar y mater yma, gan fy mod yn credu mai y
Beibl yw y rheol fawr y profesa pob eglwys radio
wrthi. Gobeithiwyf y bydd o wir les i beri i bob
eglwys edrych yn fanwl ar ei haelodan; ac hefyd i
beri i bob aelod ymestyn at ei baro ei hun, fel y byddo
sancteiddrwydd i'r Arglywydd wedi dyfod yn unig
"gyfraith y tŷ."

PENNOD I.

PWYSIGWEIDD Y PWNO.

*Anwyl Frodyr a Thadaw,—*Teimlwyf eich
bod wedi fy anrhydeddu mewn modd neillduol,
trwy alw arnaf i ymdrin a phwnc sydd yn dal
cysylltiad mor agos & llwyddiant Eglwys Ddaw
yn y byd. Bu adeg pan oedd dynion sanctaidd
Duw yn llefaru ar y mater hwn, a materion

eraill, fel y cynhyrfid hwy gan yr Yspryd Glan. Pan oedd rhyw bryder yn mysg y disgyblion am y dull y dylent ymddwyn yn y dyfodol, pan wedi ffurfio eglwysi, yr oedd y pen Athraw o hyd, iddynt gael gofyn ei gynghor, a chael eglurhad cyflawn. Pam oedd eglwys Corinth yn methu gweled ei ffordd yn glir, mewn perthynas i aelod oedd wedi cyfeiliorni, nid oedd eisiau dim ond danfon cenhadwri at Paul, a chaent atebiad cyflawn a therfynol oddiwrtho yn uniongyrehol. Os byddai gweinidog ieuanc, fel Timotheus, neu Titus, yn methu gwybod yn iawn pa fodd i ymddwyn tuag at y rhai a droseddent, yr oedd yr henafgwr profiadol Paul yn barod i roddi gair o gynghor, neu ysgrifenu llythyr atynt, er eu dysgu pa beth i wneud. Nid yw y fantasia hono genym ni yn brwsenol, rhaid i bob eglwys a gweinidog yn awr, chwilio a barnu drostynt eu hunain; ond y mae genym un cysur, mae y cyfarwyddiadau a roddwyd gynt gan ddynion ysprydoledig, yn aros eto yn ein meddiant ni, a'r oll sydd genym i'w wneud, yw ceisio deall pa fodd i ddefnyddio eu cynghorion cyffredinol hwy yn ein hamgylchiadau neillduol ni. Dengys hanes yr eglwys, fod y Cristionogion cyntaf yn ystyried y pwnc yma yn bwysig iawn. Bu yn destyn siarad yn Nghymanfaeod Nicea, Laodicea, ac Ancyra, a gwnaed trefniadau hynod o fanwl a gofalus, trwy ba rai yr oedd i ddynion gael eu troi allan a'u hadferyd i'r eglwys. Gwir eu bod yn ymddangos lawer yn rhy ffurfiol, seremonïol, ac allanol, ond, nid â hyn y mae a fynom, yn gymaint ag â'r ffaith, fod y pwnc yn bwysig yn eu golwg. Yr un fath y gellir dyweyd am y Cristionogion Protestanaidd, yn enwedig yr Ymneillduwyr, ar ol amser y diwygiad oddiwrth Babyddiaeth. Mae eu holl ysgrifeniadau yn frith o achwynion o herwydd diffyg disgyblaeth yn yr eglwys Babaidd, yn gystal a'r eglwysi sefydledig trwy bob gwlad. Un rhewm pwysig a ddefnyddient dros ymneillduo, oedd, fod bywyd cyffredin yr aelodau yn halogedig, a bod disgyblaeth briodol yn beth nas gallent obeithio am dano. Gan na chaniatáu cyfansoddiad yr eglwysi hyny iddynt hwy fwrw y rhai drygionus allan, barnent mai eu dyledawydd hwy oedd ymneillduo, a ffurfio cymdeithas o ddynion fyddent yn ymestyn am fod yn bur a sanctaidd. Ond, byth oddiar amser Luther, mae yr eglwys wedi troi yn fwy o lawer i ymchwilio, pwy yn yr eglwys sydd â hawl i ddisgyblu, na pha fodd y mae disgyblu, neu pa les yw disgyblaeth i'r eglwys.

Nid wyf yn ddigon hyabys o ansawdd yr eglwysi trwy y dywysogaeth, i fod yn alluog i ffurfio barn am ddiffyg, neu burdeb y ddisgybl-

aeth yn ein heglwys yn yr oes hon. Gall fod disgyblaeth pob eglwys yn cael ei gweinyddu yn hollol gydweddol a rheolaidd y Testament Newydd; ond credwyf nad gormod dyweyd mai oddiar ddygwyddiad y mae felly mewn llawer eglwys, os yw hefyd, ac nid oddiar y ffaith fod sylw digonol wedi ei dalu i'r pwnc, fel ag i alluogi ein swyddiogion a'n heglwysi i weithredu oddiar argyhoeddiad eu bod yn gwneyd fel y dysgir hwynt yn y Testament Newydd. Nid gormod dyweyd fod y pwnc o anghenrheidrwydd yn dra dieithr i eglwysi Cymru, yn mhlith yr Annibynwyr, beth bynag am enwadau eraill. Oblegyd ar un llaw, nid oes un o bob deg o'n haelodau yn ddigon cyfarwydd a'r Testament Newydd, i weled ar unwaith yr hyn sydd yn waagaredig drwyddo ar unrhyw bwn. Tra ar y llaw arall, nid oes ond ychydig iawn o ysgrifenu wedi bod ar y pwnc yn ein plith, fel ag i gasglu i'r un man yr hyn a ddygir i ni yn y Beibl.

Nid fy amcan yw dwyn rhesymau i broffid fod anghenrheidrwydd am dalu mwy o sylw i'r ddisgyblaeth yn ein plith, ond amcanaf ddangos beth yw disgyblaeth eglwysig, yn ol y Testament Newydd, fel y gallu pawb a ddarllenant y traethawd, farnu drostynt eu hunain am sefyllfa y ddisgyblaeth yn eu plith a chywiro yr hyn a welont yn ddiffygiol, os gwelant ryw ragoriaeth yn y rheol a osodir o'u blaen. Yr wyf yn ystyried fod galwad neillduol am osod y pwnc hwn mewn goleu teg ar yr adeg brwsenol, gan fod lle cryf i ofni y daw anghen am i'r eglwys arfer disgyblaeth yn bur aml yn y misoedd a'r blynyddoedd dyfodol. Yr ydym wedi cael ein bendithio ag ychwanegiadau mawrion at ein heglwysi y flwyddyn ddiweddar; yr oedd llawer o'r rhai a dderbynwyd yn aelodau wedi tyfu i fyny yn ddiffygiol iawn o'r addysg a'r driniaeth anghenrheidiol i wneyd pobl barod i'r Arglwydd. Bydd ar yr eglwysi anghen doethineb mawr, a gofal neillduol, er eu cadw yn eu lle, eu hadferu pan wedi myned o'u lle, a pheri iddynt gynyddu yngras a gwybodaeth ein Harglwydd Iesu Grist.

Mae hefyd lawer o ddynion ieuanc yn dechreu ar y weinidogaeth yn yr amser presenol. Mae genym achos mawr i ddiolch i Dduw eu bod yn ddynion talentog, dysgedig, a gobeithiol iawn, a gallwn ddisgwyl y byddant o wasanaeth mawr i'r eglwys a'r byd yn eu hoed. Ond maent o anghenrheidrwydd yn ddibrosiad am y ffordd i ymddwyn tuag at ddynion, yn neillduol rhai wedi gwro a cholli eu lle; ac yn wyneb yr ychwanegiadau sydd wedi bod ar yr eglwys, hwyrach mai adgyweirio, cynghori,

a cheryddu fydd y gwaith cyntaf y gelwir hwynt iddo. Bydd yn fantais iddynt yn wyneb hyn, gael barn cynadlodd o ddynion ydynt wedi cael blynyddoedd o brawf yn ngwahanol ranau y gwaith poenus, ond anghenrheidiol o ddisgyblu. Heblaw hyn, mae llawer o'n heglwys heb weinidogion, ac fel y cyfryw, dan lywyddiaeth dynion nad ydynt yn darllen ac yn meddwl ond ychydig, a'r rhai nid oes ganddynt lawer o amser ac amynedd i dreiddio i fanylion gwahanol achosion. Byddai yn fuddiol i'r cyfryw gael rhyw sylwadau pwrpasol ar y pwnc, oddiwrth ba rai y gallant ddyagu, mewn amser byr, pa fodd i ymddwyn ar wahanol amgylchiadau. Er fod y gorchwyl o ddisgyblu yn cael edrych arno fel peth hawdd iawn gan lawer, diau yr ystyrir ef yn bwysig gan bob un a feddylio yn ddifrifol am dano. Mae llawer dyn a ystyrir ei hun yn anaddas i bregethu, na blaenori mewn cyfeillach, yn barnu ei fod yn hollol gymhlwys i gymeryd rhan yn y gorchwyl pwysig yma o weinyddu disgyblaeth. O'm rhan fy hun, yr wyf yn ystyried y gorchwyl yma yn un ag sydd yn gofyn cymhwysder neillduol ato, wrth ystyried ei ganlyniadau pwysig. Mae tynged enaid anfarwol i gael ei benderfynu, i raddau helaeth, pan yn wrthddrych disgyblaeth. Gwir nas gall neb gadw, neu ddamnio, ond Duw, er hyny, mae y dull y gweinyddir y ddisgyblaeth yn debyg o effeithio ar y meddwl, fel ag i beri iddo gymeryd llwybr gwell neu waeth, o hyny allan. Diau fod llawer un wedi ei galedu trwy dwyll pechod, a fuasai yn cael ei achub, pe yr ymddygasid ychydig yn ddoethach tuag ato. Ewch i'r llys gwladol, lle mae bywyd naturiol yn y glorian. Bydd yno ddynion wedi eu haddysgu yn bwrpasol yn nghyfreithiau y wlad, wedi cymeryd amser i fyfyrio y pwnc; ac yno y mae pob math o lyfrau sydd yn dal cysylltiad a'r pwnc o'u blaen, er eu cynorthwyo. Ond, yn y llys eglwysig gwelir tri neu bedwar o ddynion, na ddarfu iddynt erioed astudio cyfreithiau Seion, na threulio deng mynyd i feddwl am y pwnc cyn dyfod ynghyd, —ac er hyny, siaradant ar fater ag y mae tynged enaid anfarwol yn dal cysylltiad ag ef, heb fwy o betrusder nag y siaradant am amgylchiadau cyffredin bywyd; ac heb ymgyng-hori a neb, rhoddir barn ddidroi yn ol ar y mater, heb wneuthur yr hyn sydd yn y mesur lleiaf yn deilwng o'r enw ymchwilliad.

Drachefn, mae pwysigrwydd y pwnc i'w ganfod wrth ystyried, fod y byd yn barnu am gymeriad yr eglwys wrth y modd y mae yn gweinyddu disgyblaeth. Mae disgyblaeth rhy lām am bethau dibwys, yn tueddu i greu gel-

yniaeth yn y gymydogiaeth at eglwys, yn enwedig, os bydd lle i gasglu fod pleidgarwch yn cael ei ddangos yn y gweinyddiad. Ond y mae gweled eglwys yn dioddef aelodau anheilwng o ran buchedd, yn waeth byth yn ei ddylanwad ar gymydogiaeth. Mae yn amhosibl cael gan y gwrandawyr barchu yr eglwys, pan welont fod rhai o'r aelodau yn fwy anfoesol na hwy eu hunain. Nis gall eglwys anfoesol, neu un a fyddo yn dioddef aelodau annuwiol, ddisgwyl llwyddiant, oblegyd pan fyddo dynion yn myned yn aelodau, maent yn edrych am ryw le y gallant gael cwmpeini i fyw yn well nag yr oeddynt yn byw o'r blaen. Trwy ymneillduo oddiwrth y byd, a pheidio cydymffurfio a'i ddull, y mae lle i'r eglwys ddisgwyl bod yn llwyddiannus. Wrth ystyried y pethau hyn, ymddengys i mi y dylid ymdrechgu dwyn pwnc y ddisgyblaeth i sylw yr eglwys, yn y fath fodd ag a dueddo i'w perswadio i wneyd y gorchwyl pwysig yma yn unol a rheolau synwyr cyffredin, ac ewyllys ddadguddiedig Duw.

I'w barchau.

Clennyddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD ION- AWR.

GAN WILLIAM B. JONES.

RHIF. IV.

Yn ein hyagrif flaenorol syrthiodd y caerlen ar yr *Act* gyntaf yn y Ddrama Fawreddog. Ni chlywid caniadau yr adar man yn awr. Yr oedd yr wybren wedi ei mantellu â thywyllwch —caddug yn gorwedd ar holl anian, a'r creaduriaid afresynol megis trwy ymwybyddiaeth reddfol yn deall fod rhyw drychineb ofnadwy wedi cymeryd lle.

Cyn gyru Adda ac Efa allan o'r Baradwys ddaearol, i wynebu en tynged yn y Byd, yr oedd y Creawdwr wedi gwnend gwisgoedd iddynt yn cyfaddasu i'w sefyllfa newidedig. Ac yn awr

Yr holl Fyd i gyd a gant.
Cartrefan' man y myniant.

Mae y Bardd yn rhedeg yn gyflym dros y cyfnod—tua 1656 o flynyddau—o ymadawiad ein rhieni cyntaf o Eden, hyd amser y Diluw. Nid ydyw yn rhoddi y ffrwyn i'w ddarfelydd; eithr cadwa yn gloes at yr Hanes Gysegredig. Gallasid ysgrifenu Pryddest ar helyntion y cyfnod hwn, yn mha un y ganed Cain ac Abel—censigen y cyntaf wrth yr olaf, a'i lofruddiad, am fod iddo augenach aberth; alltudiad Cain dan felldith Duw, a'i fynediad i dir Nod yn ngwlad y Dwyrain, lle y sylfaenodd ddinas fawr, ac ei galwodd ar enw ei gyntafanedig.

Genedigaeth Seth i Adda ac Efa, yr hwn a yetyria hi yn rhodd o eiddo'r Arglwydd yn lle Abel;—a genedigaeth Enos, yr hyn sydd yn cael ei hynodi, am mai yn yr adeg hon y dechreuodd dynion alw ar enw yr Arglwydd. Hefyd amlhad dynolryw, ac fel maent yn amlhau, dywedir iddynt gynyddu mewn drygioni. Nid oes ond un yn sefyll allan, y pryd hyn, fel gofenad disglar, Enoc, yr hwn y dywedir iddo rodio gyda Duw, ac fel pe na buasai y Byd yn ei gyflwr presenol yn lle addas iddo ddiweddu ei ddyddiau ynddo, cymerodd Duw ef ymaith, fel na welwyd mo hono mwyach. Ond yr oedd y Bardd wedi tori cynllun yn rhoddi gormod gwaith iddo fanylu ar amgylchiadau a dygwyddiadau y cyfnod a enwyd. Felly cawn fod Noa yn dechreu ar ei weinidogaeth o rybuddio dynolryw, a dyweyd wrthynt fod Barn Duw yn sicr o ddiagyn arnynt oni edifarhant. Eto, er iddo wneud hyn am gant ac ugain o flynyddau, parhau i gynyddu mewn drygioni mae dynion, gan watwor Duw:

O'n trawsedd hwy nis toisiant,
Eithr oll yn waeth waeth yr ant.

Yr oedd hyd yn nod hirmaros yr Arglwydd yn creu gwatwor yn y dynion hyn, nes o'r diwedd i dymor rhybuddio ddyfod i ben, a'r Farnedigaeth a gyhoeddidd am gymaint o amser, heb un effaith, agoshau. Er hyn y'r oedd

Y Byd i gyd mor gadarn,
Llygrodd, addfedodd i farn.

Mae deagrifiad y Bardd o'r Diluw mor gelfyddgar a mawreddog, fel mae yr holl olygfa ddychrynlyd yn amlwg i lygad y meddwl—y llifeiriant yn cynyddu o hyd, o hyd, y gwlawogydd yn disgyn yn barhaus, nes ydym braidd yn clywed ei swm yn ein clustiau—y trigolion o'r diwedd wedi eu llwyr argyhoeddi, pan yn rhy ddiweddar, fod eu tynged wedi eu goddiweddyl—rhai yn llechu mewn cilfachau nes eu gyru oddiyno gan yr elfen gynddeiriawg—yna diangant i'r uchelderan, ond nid oedd diogelwch yn unman—codi yn uwch, uwch, mae y dyfroedd, hyd —. Ond gwell genym roddi i'r darlennydd feistrolwaith y Bardd yn gyflawn, gan fod y deryn hwn yn un o addurniadau penaf yr holl Gywydd; ac mae yn amheus genym fod dim yn yr Iaith yn rhagori arno:

Duw, o gaerau'r deg eirian
Oleuaf, a rodd lŷf lŷn:
Chwi ddyfroedd yn lloedd llawn,
Dyfueroedd moroedd mawriawn.
Duw Awdwr, Ffai yn d'wedyl,
Dyllitwch, boddwch y Byd.
Y dyfroedd a'u lloedd llawn,
Ar air lon, yr lor uniawn,
Uwch y Byd ynfyd anferth
Llanwent, ymgasglent yn gerth:
Milodd o dda gymmyl
Yut o hyd eto'n tewhau:
Du y wybren a ddybryd,
A du yw'r ddaear gu' gyd

Torrâ'n ferw-wlaw, troe'n sawrlaf
Genlli o ffenestri nef.
Gan amler llawnder y lliid
Y gwlaw, yn syan e glywid.
Ar gyhoedd, drwy gymmoedd gant,
Arw byll ferw y llifeiriant.
Afonydd, a'u holl-rydd hynt,
A chyunwrf mawr gwreichionynt.
Yr awyr wna'i adroaw,
A mawr drwat a wna'i'r Môr draw:
Dygyfwr wna'i'r Môr merydd
Drwy safnau y augnan sydd
O'i fewn, a berwi 'fynu
O'r Llyngelyn diderfyn da.
Draw e gillai'r trigolion,
A braw yn brydiaw eu bron:
Pan glywsant, ffoisant yn ffol,
A mawrwaedd, i ymorol
A cheisio lle i lochesau
Rhag digter y dyfnder da.
Eu 'mddiffyn yn erbyn Ner
A gafwyd yn wag ofer:
Mawrddwys oedd grym y morddw'r
Yn llenwi'n torri pob twr.
Ffrydiaw yn gyffroedig
Yr oedd y dyfnderoedd dig.
Soddi wna'i'r dinasyddion
Dan gryfder, dyfnder y donn.
Eraill, mewn amryw oror,
Rhag dyfroedd mawrfoedd y Môr
Yr ymfydion gwylltion gan
Am nawdd ffoent i'r mynyddau:
Rhedai'r Môr mawr rhoadwy
Ar fyrdar i'w huchder hwy.
P'le'r ant? p'le safant? p'le sydd?
Ba gaer lle na b'o gerydd?
Daw Ner! ei ddigter a ddaeth,
A dygn yw'r gospedigaeth!
Chwyrn dorfysg! dychryn dirfawr!
Goleuo mellt drwy'r gwlaw mawr!
Daear hen, drwy wahanu,
Yn dadmer i'r Dyfnder da:
Hi, wrth esgor ar Foroedd
Lliosog iawn, yn llesg oedd.
Gan For gwyllt gwyn-ferwawg wedd
Yn torri rhwng y tiroedd,
Ynysoedd ymrannasant,
Trymion i'r Eigion yr ant.
Pob glan, pob eirian oror.
Pob mynydd ia moelydd Môr!

All R. 71—134.

Mae distawrwydd yn teyrnasu mwyach trwy holl ymerodraeth Dyn:

Byddar i bob rhybuddion
Rodd lor hedd fu'r ddaear hon.

Ust! Ba swm annaeol a glywir yn awr!
Dechreua megis llais llu yn crechwenau ac yn bloeddio buddugoliaeth;—ac yna ar aden yr awel drymaidd cyfnewidia i ysgrechfeydd dychrynlyd ac ofnadwy! O b'le y daeth? Dyna ddiwedd ar ddynolryw; mae y Greadigaeth Newydd wedi darfod eisioes, meddai yr Aroch Elyn wrth ei Dywysogion, y rhai a eisteddent yn astud gan ddiagwyl wrth eu Llywydd. Deallant mai

Hyd eithaf damnedigaeth
Barn Duw yn ddiluw a ddaeth.

Mewn cydnabyddiaeth i'r hyn a ddywedai:

Clywid, ar ol lliid y lliif,
Arw-waedd gan dorf aneirif,
Echrydus arwydus swm,
Crechwennad croch o Annwn:
I'r Dawl ac i'w arw deula
Rhyfedd orfoledd a fu.

Yr oeddynt yn meddwl yn sicr fod diwedd am

byth ar hil Adda. Gwir i olyniald Cain gael eu 'agubo ymaith gan ddwfr y diluw; ond beth am yr Addewid y byddai i Had y Wraig 'sigo pen y Sarff?

Beth a'uwch bloedd dyfroedd y donn,
Ar ogwydd hyd yr eigion?
Ai llong ddi hwy! anwy! yw,
Wych adail, neu Arch ydyw?

Er echryloned y trychineb a ddigynodd ar deulu dyn, eto yr oedd rhai wedi eu diogelu rhag y dinystr ofnadwy, ac felly yr oedd llawenydd y *crow* uffernol dipyn yn anamserol. Olynydd Seth oedd Noa, ac yn mhen blwyddyn, daeth efe a'i deulu allan o'r Arch:

I'r ddaear oedd liwgar lwyys
Buredig ail Baradwys.

Mae'r Patriarch yn aberthu ar ben Ararat, ac yna mae yr Arglwydd yn llefaru wrtho ac yn siorhau na byddai iddo ddinystrio y ddaear mwyach a diluw; ond yn hytrach:

Tymmerus fydd tymmorau
Drwy'r byd i hyfryd barhau:
Fryd hao a phryd cynhauf,
Fryd oerni, pryd beini haf;
Nos a dydd nis diweddau'
Tra bo'r Ddaear liwgar lân. 178—184.

Rhaid i ni gyfeirio y darlennydd am ddesgrifiad o giliad y dyfroedd, ymddangosiad y ddaear &c., i'r Ail R., 150—178. Mae y Bardd yn dilyn rhediad yr Hanes Yagrythyrol nes dyfod at Dwr Babel, cymysgiad yr Iaith, a gwargarlad y bobl o herwydd hyny. Yna cymer y rhan fwyaf o'r gyfran hon o'r Cywydd i fyn y hanes Abraham. Dywedir:

Y dynion wnant ymdaenu,
Ar led ymrhai'r mawrfa.
Dewisodd, galwodd Daw gwyn
Un bynod iawn o honyn'
O dy ei dad, o'i wlad lwyys,
I gael gwlad oedd fwy gwiw-lwyys, &c.

210—232.

Pan dderbyniodd orchymyn yr Arglwydd, mae Abram yn utuddhau heb amau dim, na gofyn paham. Weithian, pan yn teithio tua gwlad yr addewid, ac i fyny ar ben bryn er mwyn gwleod o hirbell gyffiniau y wlad dda:

A phan wél, ———
O'i galon fe gu wyla;
Gwenu, llawenychu wna:
Yn hytrach tra'r wy'n adrodd,
Diau'r wyf ffinau'r un fodd.

Yr oedd yr hen Fardd duwiol yn methu peidio tywallt dagrau, wrth feddwl amsefyllfa yr hen Batriarch ffyddlon yn myned, gan adael ei wlad a'i bobl wrth arch Duw. Ac yna wedi derbyn esmwythiad i'w deimladau, meddai:

Dywed fy awen dawel,
Mewn mwynfodd ymadrodd mel,
Hynaws gerth hanes y gwr
A gredodd i'w Greawdwr, &c. 234—252.

Wedi dychwelyd o'r Aifft, llê bu rhag newynu:

Yng nghaer Arba lwyssda lân.
I'r lor gwnai Allor eirian:
Gwâr addwyn was goreuddow,
Aberthodd, addolodd Ddau, &c. 254—286.

Wedi hyn mae Abram a'i welsion yn llwyddo liw nos i waredu Lot, yr hwn oedd mewn cyfyngder mawr, a pherygl herwydd y Brenhin-oedd a godasant ac a yspeiliasant bob peth o fewn eu cyrhaedd. Cafodd yr hen wr weledigaeth yn awr, a ohlywodd lais yr Arglwydd yn dywedyd:

Nag ofna Abram dda ddoeth,
Y gwr addwyn goreuddoeth:
Cofia, i ti, y cyfiawn.
Mur wyf, a'th wobrw y mawr iawn.

Mae fel pe byddai am foment yn ansefydlog yn ei ymddiried, a llefai allan:

O Ddau gwynn! ba rodd a gaf?
Naf addwyn! fi ni feddaf
Blant etifeddant f' eiddaw,
Ond fy nghaethwas di dras draw.

Mae'r Arglwydd yn ei ateb:

Nid hwn fydd, gwybydd y gwir,
Ond un o'th gnawd a enir
A fydd yn Etifeddwr
O'th fawddda, bawddgara' gwr.
Gan Ddau lwyd y dygwyd ef
Dan wybren geinawen gwiwnef:
Gwel luoedd Nefoedd yn awr;
O'r dorf, obre lor dirfawr,
Os medri, dyro di'n deg
Nifer odiaeth Nef eurdog:
Fai nifer y ser siriol
Eith had ni rifir o'th ol, &c. 315—340.

Wedi'r cyfnod hwn, ac ar ol i'r Arglwydd wneud cyfamod ag Abraham:

Teilwng gyfammod dilyth,
Cyfammod sydd i fod fyth.

Mae'r hen wr yn eistedd wrth ei borth, ar ddydd hafaid, yn myfyrio am ei Greawdwr, a'i addewidion iddo, pan yn ebrwydd dyma

Tri hynod wyr tirion-hael

yn dyfod ato ef. Canfyddodd yn fuan mai cenhadon o'r wiwnef oeddynt, ac hefyd mai

Un o'r tri Arglwyddi glân
Hynod oedd Naf ei hunan.

Yn mhen enyd mae addewid y cai Sara fab yn ei hen ddyddiau; mae hithau heb fod yn mhell, yn clywed hyn, ac yn anghredu oblegid ei bod yn hen:

E glywodd y gu lawen
Y geiriau; hithau oedd hen,
Heb goelio cai fab gwiwlwyys,
Yn isel, yn ddirgel ddwyys,
Chwarddodd: ceryddodd yr lon
Ei gwael a'i digred galon:

A meddai Efe wrthi:

Cyn hir y wraig gain arab,
Yn wir fe enwir i' fab. 392—400.

Mae Abraham yn cael caniatad i ddilyn y tri wyr, tua Sodom, ac mae'r Arglwydd yn dywedyd wrtho y gosp sydd ar ddiagyn ar Sodom a Gomorra am fawddrwyg y trigolion. Yna mae Abraham yn eiriol ac yn parhau i dderbyn cais ei eiriolwaith nes y mae o'r diwedd yn methu ag eiriol mwy. Ceir engreiffiau prydferth o geinion awenyddawl yn y rhan hon o'r

Cywydd, at y rhai yr ydym yn cyfeirio y darllenydd. 402—512.

Nid rhyfedd i Abraham ballu eiriol mwyach.

Tri yno, prin tri enaid
Yn gyflawn gyflawn a gaid.

Yr oedd tynged y trueiniaid hyn wedi eu go-ddiweddyd:

Fforchawg gwmwl tew erchyll
Wnai ffrydiaw o honaw hyll
Grych reieidr, dan groch raaw,
O dân a brwmstan a braw.

O'r diwedd nid oedd dim yn aros o'r dinasoedd gorwyh hyn:

Ac yna i'r Nef geinwawr
O bob parth y mygdarth mawr
A gododd; danodd mae dig
A brwd ddyfafor berwedig.
Erddrym o gomp am sawddrwyg!
Barn gyfion am droion drwg!

Mae genediggaeth mab yr addewid yn cymeryd lle, a chofodd Sara eiriau Ior cyfion. Galwyd ei enw Isaac, ac yr oedd y bachgen fel y tyfai i fynd yn lloini calonau ei rieni. Pan gynyddodd Isaac a dyfod yn llanc, mae Duw yn gosod y wers galetaf a oedwyd erioed ar dad, eef gorhymyn iddo aberthu ei fab Isaac. Nid heb achos cyfiawn yr enillodd Abraham y cyfnewad, Tad y Ffyddloniaid:

Ebre Ner, cymmer, wr cu
Y gwirion wyt i'w garu,
Dy unig fab daionus,
Cyfoda, brysis heb rus;
A dos i Foriah dir,
Yno, ar frynn a enwir,
Offryma, abertha'n bar
Gu Isaac dy holl gyssur.

Er i Abraham ufuddhau, ar unwaith, heb eir-
iol, fel y gwnaeth ar ran y Gornorriaid, nid
ydyd i feddwl na theinlodd y Gwr Duwiol
chwerau y wers hyd ddyfnder eigion ei gal-
on. Oblegid:

A'i galon. a'i barfron bér,
Holai, dadleuai lawer.
Syndod a rhyfeddod faith
I'w fron a fu ar unwaith.
Am ei anwyf fab mwynewawr.
Galarai, gofda'i'n sawr, &c. 528—560.

Yr oedd yr hen wr, ei lanciau, a'i fab Isaac yn
cydfyned yn araf; y bachgen yn rhoi rhyw
ofyniadau rhyfedd i'w dad, ac yntau yn brudd
ei ysbryoedd, ni ddywedai air.

Mae'r hen Batriarch, fel pob dyn duwiol, yn
dechreu condemnio ei hun, ac yn dyfod a chy-
huddiadau yn ei erbyn ei hun, gan dybied ei
fod wedi digio y Duw da. Yna mae yn cofio
addewid yr Arglwydd y byddai i'w hâd fod
yn lluosocach na sêr y nefoedd; yna adgyf-
nerthwyd ei ffydd, a chredai y gallai Duw, er
iddo ladd Isaac, ei fywliau eilwaith:

Mae odia o drwm adfyd
I bawb o ddynton y byd.
Y rhinweddol duwiol da
A boenir yma'n beuna'.
Yr auwir a'r dirinwedd.
Maen' hwy'n blodeuo mewn hedd;

Gofid llai nag i gyflawn,
A'u plant sydd mewn llwyddiant llawn;
Mi o'r ddaer llwgar laith,
Diammau, dorrwyd ymaith;
Mab i dad anmhlantadwy
Ni rydd Celi i mi mwy.
Mi'r dinerth darfa'n danaf;
Weithian dan riddfan yr âf
Mewn penyd o'r byd i'r bedd,
I'r oer lawr i waeforwedd, &c. 576—592.

Yna condemnio ei hun, gan gyflawnhau Duw;
nad ydyw ond yn derbyn yr hyn a haeddiasai.
Mae yr holl ddernyn hwn yn naturiol, lithrig,
ac awenyddawl. Yna adgofia eiriau yr Ior, a
chymmer galon draohfn:

Mynych, mewn geiriau mwynlon,
Addawodd, e dd'wedodd Ion,
Cei luoedd dorfoedd dirfawr
Ac o'u plith daw'r fendith sawr.
Da obaith! cysur diball!
Gu enwog Ior, gwn y gall,
Er ei ladd, drwy ddirfawr loes,
Yr Ion eill adfer einloes:
I'w Borth er ei abertha,
Credaf y caf, cariad cu,
Mewn rhyw fodd rhyfeddol,
Gan Naf fy machgen yn ol. 610—630.

Fel hyn yn ffyddiog, eto yn llawn o'r teim-
ladau mwyaf tyner, ac yn gorphwys ar allu a
daioni Duw, aeth yn mlaen nes y daeth y tryd-
ydd dydd i'r man appwyntiedig. Ac yno welo
allor yn barod! Eithr wedi edrych eilwaith,
gwelai mai niwl ydoedd, arwyddocad a roddai
Duw; ond efallai y gallwn ystyried hyn fel
creadigaeth barddonol, oblegid ni ddywed yr
Ygrythyr ddim am hyn. A chymeryd yr ys-
tyriaeth hon, onid ydyw yn naturiol iawn
meddwl i lygaid yr hen wr gymylu a dagran,
ac iddo weled megis drwy ffurfiad ei ddychy-
myg, allor yno yn barod?

Mae pob peth weithian yn barod. Gofynai
Isaac:

Fy nbad, ebre'r mab mād mwyn,
A gweddol olwg addwyn,
Wele dân yn dy law di;
Ymma rheddaist goed immi;
Er hyn mae'r oen f' pwy rydd
Ddifa'i aberth i Ddolydd?
Fy-anwyf fab a'i fwynwedd,
Yn ddiau rhoir gan Ddow'r hedd;
Duw Ior, fy mab, a'i dyry,
Heb uno'n ar y fron fry. 636—646.

Y wers chwerau, a'r daag galetaf, y mae
Hanesyddiaeth yn eu croniclo a ymgymeryd
gan Abraham yn awr. Yr oedd yr allor wedi
ei pharotoi; y coed wedi eu gosod mewn trefn,
ac yna pan ydoedd pob peth mewn parod-
rwydd, mae'r Hen Batriarch yn troi at ei unig
blentynd, ac:

Yn weddol d'wedai'n addwyn
Wrth ei fab, mewn araeth fwyn:
Fy nghalon dirion, dydi,
Coelia, yw aberth Celi.
Yn wir fy machgen eres.
Gorhymyn Duw gwynn a ges.
Ond er hyn, Duw gwynn, deg Ior,
Er gollwng ar yr Allor
Dy waed, fy gwir gred ydyw.
Jehofa'th adfer a'n fyw. 654—662.

Mae ymddiddan yn cymeryd lle rhwng y bachgen a'i dad; mae y naill yn ooffhau i'r llall fel y bu yn adrodd iddo addewidion Duw, ac yn gofyn:

A newidodd Ion wed'yn?
A gwblha Jebosa hyn?

Mewn atebiad, dywed Abraham:

Mae Ner, mi wn, yn eirwir;
Diau fod ei eiriau'n wir;
Ei hybarch arfaeth heibiaw
Ni rodd; a dd'wedodd a ddaw, &c.

672—680.

Mae y bachgen yn ymostwng i orohymyn ei dad, ac yna rhwymir ef ar yr allor, a chyfyd ei dad ei fraich i fyny, a'r gyllell noeth yn ei law, a phan ar drywanu ei anwyl fab:

Clywai lef o'r nef yn awr,
(E' ddarfu ofn'i'n ddirfawr.)
Abra'm, Abra'm ddinam dda!
Hoff eurdawn na chyffyrddda
D' oreufab diwair ifango,
Ond dod ollyngdod i'r llango, &c. 703—714.

Yr oedd yr amcan mewn golwg gan yr Arglwydd wedi ei gyflawni. Enillodd Abraham y cyfenwad hybarchus—Tad y Ffyddloniaid—byth mwy. Mae Isaac yn cael ei ryddhan, ac wrth law, yn aberth yn ei le, mae hwrdd:

A hwnw i farw'n lle'i fab
Gwâr eirian roe'r gwr arab.

Mae Abraham eilwaith yn derbyn yr addewid y byddai i'w had fod yn lliosocach na sêr y nefoedd, a'r tywod ar lan y môr; ac y byddai cenhedloedd lawer yn cael eu bendithio yn ei had ef. Yna molai ei Waredwr am ei holl ddoniau iddo:

Mi'th garaf, fy Naf nefawl!
I ti y rhoddaf fi law!
Fy Nw hael a'm cyflawnhâ,
I' nghysur fe'm ddanghosa!
Chwi fisedd, blynyddoedd Nef,
Olynol drwy y loywnef,
Brysied, rheded eich rhodau
Dirfawr goluwawr yn glau!
Y liwgar Loer oleugorth,
Ewybr fyddo'th cychlwybr certh!
Dyfod mae amser Dofydd!
Oh'r Haul rhêd—deued y Dydd! 742—754.

Wedi dilyn gyrfa y Patriarch Abraham hyd yma, mae y Bardd yn diweddau yr Ail Ran o'r Cywydd, gyda chyfeiriad at ei farwolaeth ef a'i wraig Sarah:

Yng Nghana'n fad wlad liwdeg
Hunant hwy mewn henaint teg.
Daw trugarog, nerthog Nawdd,
Ion hynod, Fe ni hunawdd:
Bu'n gu nerth, bu'n gyoorthwy,
Bu'n dwr, bu'n Dad i'w had hwy!

Hyd yn hyn, mae'n ymddangos fel pe byddai Satan yn llwyddo yn rhyfeddol. Mae dau gyfnod rhyfeddol wedi cymeryd lle, ac yn mhob un o honynt yn ol ymddangosiad pethau, efe sydd fuddugoliaethus. Llwyddodd yn ei ymosodiad yn Eden, i lygru Efa; syrthiodd Adda o'i wirfodd i sefyllfa yr hon oedd yn nes ato na'i fywyd ei hun. Yn mhen canoedd o flyn-

yddau wedi hyn, llygrwyd dynolryw i'r fath raddau, fel bu i Dduw nid yn unig eu coepi yn dost, ond eu 'sgubo ymaith & dwfr y diluw, i dragwyddoldeb, er puro y ddaear oddiwrth ganlyniadau eu haelendid echryslawn!

Mae y gwir Arwr heb wneud ei ymddangosiad eto. Rhoddwyd awgrymiad am dano yn moreu amser; adnewyddwyd i Abraham yr hyn a addewid i Adda; ac fel yr elom yn mlaen bydd Amser yn dadlenu ei gylchoedd (*cycles*), ac yn dirwyn amgylchiadau oddiamgylch, nes yn *ngyhyslawnder* yr amser yr ymddangosa Mab y Dyn.

GWELLIANT.—Yn rhifyn Mawrth, tu dalen 76, llinell 82, rhodder y gair *dadganu* ar ol y gair *nomyn*. Yn rhifyn Ebrill, t. d. 112, llinell 20, yn lle *coed*, darllener *Cdd*. Yn llinell 43, yn lle *dylyn*, darllener *dilyn*. Yn rhifyn Mai, t. d. 133, tua diwedd y ddalen, yn lle *Y Llyn Ddu*, darllener *Y Llyn Du*.

Addysg Cyffredinol.

MUNUDAU GYDA HWN A'R LLALL.

GAN GYMDEITHAS O FIERNIAD.

I.

Yn y dyddiau hyn, pan y mae ein gwlad mewn argyfwng ag sydd yn ei gwneud yn wrthrych o'r dyddordeb mwyaf i wledydd eraill, a'i gwleidiadaeth yn destun pryder nid bychan i lywodraethau tramor, mae llawer person na chlybuwyd ac na feddylwyd erioed am dano o'r blaen yn gwthio ei hun neu yn cael ei wthio gan amgylchiadau i'n sylw—os nad yn cyrhaedd enwogrwydd trwy weithredoedd a'u banfarwola, eto yn enill iddo ei hun ryw fath o gyhoeddusrwydd tros ddiwrnod.

Mae tuedd gref yn y werin bob amser i wneud anghysfawnder a phersonau mewn bywyd cyhoeddus. Hawdd iawn—naturiol iawn yw i'r farn gyffredin gael ei chamarwain; a mynych y canfyddwn un teilwng yn mhob modd o warogaeth a diolchgarwch y byd yn cael ei adael o'r neilldu, tra y gosodir y *charlatan* fyddo yn ddigon digywilydd i dderbyn y fath anrhydedd—os anrhydedd yw—i eistedd yn y lle goreu.

Mae yn amlwg fod y dygwyddiadau a gymerant le yn ein mysg yn barhaus yn effeithio ohwyldroadau mewn *public opinion*, a hyfyd genym gredu fod y mwyafrif o'r cyfnewidiadau hyn er daioni. Mor wahanol heddyw yw llais y wlad am egwyddorion i'r hyn ydoedd ryw dair blynedd yn ol! Yr un modd am bersonau. Mae y rhyfel bresenol wedi dryllio llawer eilun, ac hwyrach wedi oodi eraill mor anheilwng yn eu lle. Ond ofnwn na dderbynia aml un o'n dynion cyhoeddus driniaeth mor gyfiawn oddiar ein dwylaw ag a dderbynia eg-

wyddorion. Tra y mae pawb yn beirniadu, mae tuedd y natur ddynol i redeg i eithafion y fath fel nas gall un obeithio am feirniadaeth ddiragfarn a chywir. Ac o'r ochr arall, mae cymaint o sothach yn y byd nas gellir ar yr olwg gyntaf wahanu rhyngddo a'r aur pur.

Yn awr, gan fod y rhan luosocaf o bobl y byd yn gweled yn dda chwarae y *critic* mewn cysylltiad a phob peth ac a phawb a ddeuant i'w sylw, yr ydym ninau wedi grasol a dalonus bennodi ein hunain i'r un swydd. Nid ydym yn hollol sier ein bod yn fwy cymhwys na'r miloedd hunan-appwyntiedig ydynt eisoes wrth y gorchwyl. Pa beth bynag am hyny, ymdrechwn gan belled ag y byddo yn ein gallu wneud cyflawnder a'r cymeriadau at ba rai—gyda chanad golygydd y *CENHADWR*—y bwrriadwn alw sylw Cymry America. Efyriwn faddeuant ein darllenwyr cyn dechreu am bob pechod a gyflawnwn tra yn ceisio eu gwasanaethu, a gobeithiwn y bydd i'r ysgrifau hyn fod yn foddion i enyn i ryw raddau ysbryd mwy ymchwiladol ynddynt o barth hanes y dyddiau yn mha rai yr ydym yn byw.

—Oherwydd ei fod yn berson yn nghylch yr hwn yr ysgrifenis cryn lawer y dyddiau hyn, treuliwn ein “munudau” cyntaf gydag

ABRAHAM LINCOLN, ARLYWYDD Y TALAEATHAU UNEDIG.

Byddwn ni Americanaid yn bostio yn barhaus nad oes yn y wlad hon un rhwystr ar ffordd unrhyw ddinesydd—pa mor isel bynag y bo ei sefyllfa ddechrenol—i ymgyrhaedd at y nod uchaf yn y weriniaeth. Gallwn yn briodol yohwanegu nad oes a fyno talent, nac athrylith, na dysgeidiaeth a llwyddiant mewn sierhau anrhydedd ac enwogrwydd politicaidd yn America. Nis gallwn gael gwell prawf o wirionedd y ffeithiau hyn—y naill yn gystal a'r llall—nac a gawn yn hanes bywyd y boneddwr a enwasom uchod.

Ganwyd Abraham Lincoln yn Swydd Hardin, Kentucky, ar y 12fed o Ohwefror, 1809. Talaeth enedigol ei rieni ydoedd Virginia, o ba le yr ymfudasai ei daid (Abraham Lincoln) a'i dad (Thomas Lincoln) i Kentucky yn y flwyddyn 1780. Ymddengys fod ei rieni, fel y mwyafrif o'r *poor whites* yn y Deheu, yn bobl anllythyrenog. Gallai ei fam ddarllen ychydig, ond nid ysgrifenu: yr oedd y ddau beth hyn yn hollol estroniaid i'w dad. Eto dywedir eu bod yn bobl pur barchus yn mysg eu cymydogion, ac yn aelodau dichlynaidd o gyfundeb y Bedyddwyr.

Pan tua saith mlwydd oed ymddengys i Mr. Lincoln ddyfod yn gydnabyddus a'r ysgoldy;

ond ni pharhaodd y cysylltiad ond am ychydig amser.

Yn y flwyddyn 1816 ymfudodd rhieni yr Arlywydd dyfodol, ac yntau gyda hwynt, i Swydd Spencer, Indiana, ac yma cynorthwysai ein gwron ei dad o gwmpas y fferm yn y dydd a darllennai yn yr hwyr.

Yn mhen tua blwyddyn ffurfiodd Mr. Lincoln gydnabyddiaeth â gwr ieuanc o'r ardal yr hwn ydoedd yn fwy dysgedig na'r cyffredin o'i gymydogion, a thrwy gynorthwy hwnw daeth cyn hir yn feistr ar y gelfyddyd o ysgrifenu. Trwy hefyd yn fuan wedi hyny gael mwynhau y fraint o fod am haner blwyddyn tan ofal ysgolfeistr, a thrwy astudio yn ddyfal a diwyd o hyd, daeth yn fuan yn feddiannol ar ystor o wybodaeth a'i gwnaeth yn gryn ryfeddod yn mysg ei gydnabod.

Pan yn ddeunaw mlwydd oed llogwyd ef gan gymydog i fyned i New Orleans ar fwrdd *flat-boat* yn llwythog o wahanol nwyddau i'w gwerthu ar lan y Mississippi. Ni ddigwyddodd unrhyw beth o bwys yn ystod ei daith; ac ar ol gwerthu y llwyth am brisiau da, dychwelodd ef a'i gydymaith i Indiana.

Yn y flwyddyn 1830 ymfudodd Mr. Thomas Lincoln a'i deulu i Decatur, Swydd Macon, Illinois. Yn mhen ychydig ymadawodd Abraham a chartref ac aeth i Swydd Menard yn yr un Dalaeth, lle y treuliodd ddau dymor yn ngwasanaeth amaethydd.

Yn y gwanwyn dilynol talodd ail ymweliad a New Orleans—y tro hwn eto gyda *flat-boat*. Ymddengys iddo roddi y fath fuddlonrwydd i berchenog y cwch fel yr appwyntiwyd ef i gymeryd gofal ystordy a melin o eiddo y gwr hwnw yn mhentref New Salem. Yn y sefyllfa hon enillodd Mr. Lincoln barch ac ymddiried ei gydnabod, ac yr oedd yn bur boblogaidd gyda hen ac ieuanc.

Yn gynar yn y flwyddyn nesaf torodd Rhyfel Black Hawk allan, a galwodd Llywodraethwr Illinois am filwyr. Ymrestrodd Mr. Lincoln yn mlaenaf un yn y pentref lle y preswyliai, ac etholwyd ef yn gadben. Ni alwyd y cwmni i gymeryd un rhan yn yr ymladd—heblaw gyda'r *mosquitos*—ond arosodd Mr. Lincoln gyda'i gatrawd hyd derfyn y rhyfel.

Ar ei ddychweliad i New Salem dewiswyd ef gan y Whigiaid fel eu hymgeisydd i gynrychioli y rhanbarth yn Nhy Isaf Deddfwenthurfa y Dalaeth; ond yr oedd y Democratiaid yn rhy luosog, ac etholwyd ei wrthwynebydd trwy fwyafrif bychan mewn cydmariaeth i'r hyn a fuasai bron bob amser o'r blaen, yr hyn a ddengys boblogrwydd personol Mr. Lincoln y pryd hyny.

Ar ol hyn bu am ychydig amser yn rhyw fath o fasnachydd, ac wedi hyny yn dir-fesur-ydd. Llanwodd hefyd, ond nid yn hir, y swydd o Bostfeistr New Salem.

Yn mis Awst, 1834, enwyd ef eilwaith gan ei blaid yn ymgeisydd am eisteddfe yn Neddfwneuthurfa Illinois. Etholwyd ef y tro hwn, a chafodd ei ail-ddewis y tri etholiad dilynol. Yn y flwyddyn 1836, dechreuodd ymarfer y gyfraith, ac yn 1837 ymfudodd i Springfield. Er iddo enill cryn flaenoriaeth yn y ddau gymeriad, nid ymddengys i Mr. Lincoln hynodi ei hun yn neillduol fel cyfreithiwr nac fel deddfwneuthurwr. Adroddir am weithred oedd o'i eiddo yn y cymeriad blaenaf, y rhai ydynt yn anrhydedd iddo fel dyn yn hytrach nac fel cyfreithiwr; ac yn y cymeriad arall, y peth mwyaf teilwng o sylw yw ei wrthdystiad yn erbyn ffafrio caethiwd y Deheu.

Ar ol cael amrai weithiau ei enwi fel Etholwydd Arlywyddol gan Whigiaid Illinois, etholwyd ef yn 1846 yn aelod o Gydgynghorfa y Talaethau Unedig. Tra yn cyflawni ei ddyledswyddau yn ddiwyd, ac yn pleidleisio ac yn llefaru bob amser o ochr egwyddorion ei blaid, ni chyrrhaeddodd unrhyw safle uwchlaw y mwyafrif o'i gydaelodau.

Yn 1848 yr oedd Mr. Lincoln yn aelod o'r Gynadledd Whigaidd a bennododd y Cadfridog Taylor yn ymgeisydd am yr Arlywyddiaeth, a llafuriodd yn ddiwyd tros etholiad y gwr hwaw.

Yn 1849 methodd y Whigiaid ei ethol i Senedd y Talaethau Unedig trwy eu bod yn y lleiafrif yn y Deddfwneuthurfa. Ei wrthwynebydd ydoedd y Cadfridog Shields, yr hwn a enwogodd ei hun yn ein rhyfel gyda Mexico, yn gystal ag yn yr un bresenol.

O'r flwyddyn 1849 hyd 1854 ni thalodd Mr. Lincoln ond ychydig o sylw i faterion cyhoeddus. Yn y flwyddyn ddiweddar, pa fodd bynag—mewn cysylltiad a phobl o wahanol bleidiau, y rhai wedi hyny a alwyd yn Werinwyr—cymerodd ran yn yr ymdrech bwysig yn Illinois mewn gwrthwynebiad i'r blaid Ddemocratiaidd. Llwyddodd ef a'i gydweithwyr yn eu hamcan. Ceisiodd ei gyfeillion ethol Mr. Lincoln i Senedd y Talaethau Unedig; ond yr oedd rhai o aelodau Gwerinol y Ddeddfwneuthurfa yn ei erbyn, ac etholwyd Lyman Trumbull, yr hwn aydd yn awr yn gwasanaethu ei wlad fel Seneddwr.

Yn 1856 yr oedd enw Abraham Lincoln yn mlaenaf ar docyn etholawl y Gwerinwyr yn Illinois.

Ar yr 2fed o Mehefin, 1858, ymgyfarfu cynadledd Werinol y Dalaeth yn Springfield, ac

unwaith eto enwyd ein gwron yn ymgeisydd am y swydd o Seneddwr y Talaethau Unedig. Ei wrthwynebydd ydoedd Stephen A. Douglas, yr hwn a fuasai yn Seneddwr amrai flynyddoedd, a'r hwn a enillasai iddo ei hun enwogrwydd cenedlaethol trwy ei alluoedd gwleidiadol a'i ysbryd annibynol. Tynodd y dadleuon a ddilynasant cydrhwng y ddau ymgeisydd sylw yr holl wlad. Cyhoeddwyd yr areithian gan newyddiaduron y ddwy blaid o bryd i bryd, ac anaml y cawsom y fraint o ddarllen unpeth o'r fath yn meddu cymaint o wir deilyngdod. Dangoswyd yr ysbryd mwyaf boneddigaidd gan y naill lefarydd tuag at y llall ar bron bob amgylchiad, a theithiasant trwy y rhan fwyaf o'r Dalaeth yn nghwmni eu gilydd. O herwydd ymraniad yn y gwerau gwrthwynebol, etholodd y Gwerinwyr eu tocyn Talaethol, ond ymunodd y Democratiaid yn y Ddeddfwneuthurfa ac ail-etholwyd Mr. Douglas i'r Senedd. Eto enillodd Mr. Lincoln fwy y tro hwn na Mr. Douglas, oblegid bu yr amgylchiad yn foddion i ddwyn y blaenaf i sylw neillduol yr holl wlad, ac yn ddiamaheu i'w osod yn ei sefyllfa bresenol.

Ar y 18fed o Fai, 1860, enwyd Mr. Lincoln yn ymgeisydd am Arlywyddiaeth y Talaethau Unedig gan y Genadled Werinol a yungyfarfuasai yn Chicago; ac yn mis Tachwedd o'r un flwyddyn etholwyd ef trwy fwyaf ym y Coleg Etholawl o 87. O'r pryd hyny hyd yn awr mae pob gweithred o'i eiddo yn adnabyddus i'n darllenwyr, ac afreidiol i ni enwi yr oll o honynt. Digon fydd nodi rhai o ddygwyddiadau pwysicaf ei weinyddiaeth.

Mae yn wybyddus i'r byd pa egwyddorion a ffurfient eegynlawr y blaid a etholodd Mr. Lincoln. Achos bodolaeth y blaid Werinol ydoedd ymdrechion caethfeistri y Talaethau Deheuol i orfodi yr holl wlad i dderbyn eu cyfundraeth felldigedig, a thystia maesydd gwaedlyd Kansas pa mor ddifrifol a phwysig oeddynt yr ymdrechion hyn. Dangoswyd hefyd yn ystod y gyflafan yn y Dalaeth annedwydd hono pa mor niweidiol ydynt rhyddid ymadrodd a rhyddid y wasg i'r *peculiar institution*, a dangosid cyn hyny yr un peth mewn Talaethau eraill. Natariol gan hyny ydoedd i'r blaid Werinol edrych ar ddiogelwch y breintiau hyn fel o'r pwysigrwydd mwyaf, a chau-fyddwn fod Cynadledd Chicago wedi ymgorffoli yn yr eegynlawr a fabwysiadwyd yr egwyddorion o ryddid personol a hawl pob dinesydd i feirniadu pob mesur cyhoeddus. Etholwyd Mr. Lincoln ar yr eegynlawr yma.

Yn awr, edrychwn pa fodd y saif ein Harlywydd yn wyneb yr uchod. Un o weithred-

oedd cyntaf ei Weinyddiaeth ydoedd nasau trosglwyddo trwy y llythyrdy gopïau o ddau neu dri o newyddiaduron nad oeddynt yn hollol gydwelod ag ef yn nghylch y dull o ddwyn yn mlaen y rhyfel. Y rheswm tros hyn, dywedir, ydoedd "angenrheidrwydd milwraidd"—rhyw fath o fwgan brain a ddygid i'r golwg yn bur aml y dyddiau hyn. Afreidiol dywedyd nas gallodd ond ychydig bobl heblaw Mr. Lincoln ganfod pa gysylltiad oedd cydrhwng newyddiadur cyhoeddedig yn ninas Efrog Newydd a'r "angenrheidrwydd milwraidd" yma.

Yn y cysylltiad hwn, gallwn nodi hefyd aml bechodau Gweinyddiaeth Mr. Lincoln yn erbyn rhyddid ymadrodd. Diamheu fod llawer un yn y Talaethau Rhyddion yn dymuno o waelod ei galon lwyddiant achos y Gwrthryfel; diamheu fod llawer un yn teimlo yn alarus o herwydd nas gall yn fwy effeithiol gynorthwyo y caethfeistri i gyrhaedd eu hamcanion; gwyddom yn dda fod llawer o gydymdeimlad yn cael ei ddangos a'r Deheuwyrr gan eu cyfeillion yn y Gogledd o hyd: ond wedi yr oll nis gallwn gyflawnhau yr Arlywydd pan yr oedd yn llenwi Fort Lafayette a Fort Warren a boneddigion nad oeddynt yn euog o unrhyw gamwedd yn mhellach nac adrodd eu barn am dano ef fel llywodraethwr. Nid ydym ni yn feddiannol ar unrhyw farn uchel am wladgarwch Mr. Vallandigham, o Ohio; ond nis gallwn lai nac edrych ar ei alltudiad fel gweithred anghyfreithlawn ac un yn teilyngu condemnïad pob dyn a gâr ryddid.

Dwg enw Mr. Vallandigham o'n blaen weithred arall o eiddo Gweinyddiaeth Mr. Lincoln, sef darn-ddiddymiad y *writ of habeas corpus* trwy yr holl wlad mewn amgylchiadau neillduol. Mewn canlyniad i hyn, dygwyddiad cyffredin ydoedd i ddineydd gael ei garoharu yn un o Bastilles y Llywodraeth—tra yn hollol anwybodus o ba beth y cyhuddid ef; ac nis gallai mewn unrhyw fodd ddwyn y mater i lys gwladol, lle y caiff y drwgweithredwr gwaethaf brawf teg a chyflawn cyn y gweinyddir unrhyw gosb arno. Oadwyd llawer fel hyn am fisoedd yn rhwym, ac yna rhyddhawyd hwynt—heb y gair lleiaf am eu trosedd—ac nis gallodd neb o honynt eto gael un iawn, un boddlonrwydd. Gair oddiwrth Mr. Lincoln trwy Mr. Seward neu Mr. Stanton ydoedd yn ddigon i garoharu unrhyw berson, a dyna yr unig allwedd a agorai ddor rhyddid iddo. Nis gallasai Ymerawdwr Rwsia ganrif yn ol ddyddmuno awdurdod mwy perffaith na hyn.

Dyna fel y saif Mr. Lincoln yn hanes y rhyfel bresenol mewn cysylltiad a'r egwyddorion a

nodasom. Gallai llawer un anadnabyddus o gymeriad y boneddwr hwnw, wrth edrych tros y ffeithiau uchod a'u cydmaru ag esgynlawr Cynadledd Chicago, yn dra naturiol ffurfio y farn fod awdwr y mesurau tan sylw yn oisio ymgyrhaedd at ryw allu ac awdurdod anghyfreithlawn, a bod ei weithredoedd yn rhai perygus i achos rhyddid. Ond nis gellir cyhuddo ein Harlywydd anrhydeddus o unrhyw ddybenion o'r fath. Ni feddyliem ni am unrhyw beth yn debyg am funud. Oredwn fod y beia'r hyn o eiddo Mr. Lincoln yn ddyledus i'w analluogrwydd meddyliol yn hytrach nac i ddybenion anheilwng.

Ac yma edrychwn ar destun ein hysgrif mewn goleuni arall. Etholwyd Mr. Lincoln gan blaid wrthgaethiwl. Naturiol gan hyn fyddai dysegwyl iddo ddefnyddio pob mantais er diddymu y sefydliad o gaethiwd mewn modd cyfreithlon. Oafodd fantais yn fuan wedi cymeryd meddiant o'r gadair Lywyddol, trwy wallgofrwydd y Talaethau Deheuol yn rhuthro i wrthryfel yn erbyn eu huniawn lywodraeth. Yn ol cyfreithiau rhyfel nid oes gan un blaid hawl ar unrhyw eiddo os gall y blaid arall ei ddwyn oddiarni. Y fyddin orchfygol yw meddiannydd poppeth a berthynai i'r un orchfygedig. Ni fedda yr ochr wanaf unrhyw iawnderau ag y dylai y gryfaf eu parohu. [*Improvement* ar Chief Justice Taney yn achos Dred Scott.] Pa beth gan hyn yn fwy synwrol nac i ni ddysegwyl i Mr. Lincoln ddefnyddio y gallu a'r awdurdod yn ei feddiant fel Prif Gadlywydd ein byddinoedd a'n llyngesoedd er sicrhau llwyddiant yr egwyddorion neillduol a'i hetholasai? ac oni allasem gredu fod cyfreithiau milwrol yn fwy priodol i dirlogaeth y gelyn a maes y frwydr nac i ranau o'r wlad gannoedd o filltiroedd i ffordd? Ond nid dyma ddull Mr. Lincoln o ymresymu. Bu mor dyner o'r gwrthryfelwyr ag yr oedd modd iddo fod, ac yn neillduol bu yn ofalus i beidio a gwneud unpeth yn erbyn y sefydliad ar ba un fel conglaen—yn ol Alexander H. Stephens y sylfaenwyd y Southern Confederacy. Symudwyd Fremont o Missouri a Hunter o South Carolina o herwydd eu bod fel eraill yn credu fod yr Arlywydd yn onest yn ei syniadau gwrthgaethiwl, a'u bod yn gweithredu oddiar y grediniaeth hono. Gwir ddarfod i Mr. Lincoln ar ol misoedd o ryfela, heb unrhyw lwyddiant o bwys i arfau yr Undeb, gael ei orfodi gan amgylchiadau i gyhoeddi ei Emanicipation Proclamation. Yr oedd y wlad yn bur ddiolchgar iddo am hyn ar y pryd, ond buasai yn gymalnt doethineb iddo roddi caniatad swyddogol i'r haul godi dranoeth. Yr oedd

rhyddid y caethion wedi dyfod yn ffaith erbyn hyn, ac ni allasai unrhyw weithred o eiddo y Llywodraeth dafu un rhwystr ar ffordd cyflawniad y gwaith. I'r hwn sydd yn troi calonau dynion y mae yr holl ddiolch am fuddugoliaeth achos cyfiawnder.

Yn fuan wedi Cyhoeddeb Dydd Calan 1868, dechrenwyd ffurfio catrodau o negroaid gan rai o'n cadfridogion. Drwg genym gyfadd-ef na ofynasid caniatad yr awdurdodau gwrthryfelgar i hyn, ac mewn canlyniad tynodd y mesur gryn lawer o ddigofaint am ein penau. Tyngodd ein brodyr Deheuol na thrinent fel caroharor rhyfel unrhyw filwr o waedoliaeth Affricanaidd a ddeuai i'w dwylaw. Y maent wedi cyflawni eu bygythion ar fwy na un amgylchiad. Y mae genym ryw adgof hefyd am addewid o eiddo yr Arlywydd i amddiffyn pob milwr yn ngwasanaeth y Talaethau Unedig, o ba liw bynag y byddo. Mae ychydig amser wedi myned heibio er dygwyddiad y llofruddio barbariaid a gwaedllyd yn Fort Pillow, ac ni chlywsom hyd yn hyn fod unrhyw gynllun wedi ei fabwysiadu er rhoddi terfyn ar y fath greulondeb ac annynoldeb. Ond gan fod Mr. Lincoln yn symud yn bur araf yn gyffredin, a bod yn bosibl iddo gymeryd rhyw sylw o'r amgylchiad cyn diwedd y flwyddyn, ni bydd i ni ei gondemnio am y peth hyn yn awr.

Fel llawer un arall, pur anaml y mae gwrthrych ein sylw heb ryw *hobby* o'i eiddo ei hun. Er fod y blaid Whigaidd wedi marw er ys llawer blwyddyn, ychydig amser sydd er pan gawsom le i greu fod Mr. Lincoln yn wybyddus o'r ffaith. Yn ddiweddar iawn yr oedd yn dal yn dyn at hen athrawiaethau Henry Clay gyda golwg ar y *Protective Tariff* a'r *Colonisation Scheme*. -Dianheu fod Mr. Clay yn wleidiadydd enwog yn ei oes; ond y mae y byd wedi symud cryn lawer er dydd ei angladd, ac hwyrach y gallwn gael testunau mwy teillwng o'n myfyrdod y dyddiau hyn na phrif bethau ngain mlynedd yn ol.

Ymddengys mai y pwnc a dderbynia sylw mwyaf pwysig ein Harlywydd er ys cryn amser bellach yw ail-dderbyniad y Talaethau enoiledig i'r Undeb. Meddyliai pobl yn gyffredin nad oedd ond un anhawader ar y pen yma—gwrthwynebiad byddinoedd y gwrthryfelwyr; ac nad oedd ond un ffordd i symud yr anhawader hwnw—trwy orchfygu y byddinoedd hyny. Ond yma, fel arferol, yr oedd yn rhaid i Mr. Lincoln ymreymu yn ei ddull neillduol ei hun; ac mewn canlyniad cawn ef yn anfon rhyw fath o oruchwyliwr i bob Talaeth lle yr oedd catrawd o filwyr y Talaethau

Unedig, i geisio rhoddi mewn ymarferiad ei ddrychfeddyliu ef ar faterion gwladol. Gall ein darllenwyr weled trostynt eu hunain pa fodd y gweithreda ei gynlluniau os astudiant yn ddyfal sefyllfa cymdeithas yn Louisiana heddyw. Nid ydym ni yn barod i greu fod Mr. Lincoln yn euog o fabwysiadu y mesurau hyn er sicrhau ail-etholiad, fel y myn ei wrthwynebwyr; ond y mae yr holl drafodaeth yn ymddangos yn agored i ddrwgdybiaeth.

Nis gallwn derfynu heb hefyd nodi yr ymdrechion a wneir gan bersonau a bennodwyd i swyddau cyhoeddus gan Mr. Lincoln o blaid ei ail-etholiad. Mae yn fwy na thebyg mai efe a fydd ymgeisydd Cynadledd Baltimore: mewn gwirionedd ni feddylir am neb arall.

Yr ydym yn hollol foddolawn i weithredoedd cyhoeddus yr Arlywydd lefaru trosto fel dyn ac fel gwleidiadwr, ac yn neillduol hanes y tair blynedd diweddar. Gadawn i bob darlennydd meddylgar farnu yn wyneb ffeithian diymwad pa mor deilwng yw o'r anrhydedd ychwanegol a geisia.

CYFLWYNIAD Y FANER.

Ar y 19eg o Fawrth, 1864, ymadawodd y 29ain gat. O. V. (o liw) o'r *Conscript Camp* gerllaw New Haven, er mwyn ymuno â byddin y Cad. Burnside. Bu amryw o *students* Coleg Yale a'r Seminary o dro i dro am chwech wythnos yn dysgu y milwyr duon hyn ddarllen. Yr oeddynt yn hynod o awyddus am gael dysgu. Cawsom weled o frwyth ein llafur y rhai y dysgasom iddynt y llythyrenau ar y dechreu wedi dod i fedru darllen y Testament Newydd—mae hyn yn profi yn deg fod gan y dyn du alluoedd i gyrhaedd addysg pe cawsai fantais, cystal a'r dyn gwyn—ni fuom mewn gwaith mwy difyr erioed. Ar y dydd a enwyd aethom at y *Camp* i'w gweled yn cychwyn. Yr oedd rhai o foneddigeseau y dref wedi gwneud baner brydferth, yr hon a gyflwynwyd i'r gatrawd gan y Parch. Dr. Bacon. Efe a safodd ar esgynlawr gan ddal y faner yn ei law, gwnaeth araeth fer, ond pur effeithiol—daliasom beth o honi,—meddai, "Milwyr y 29ain gatrawd, yr ydym yn cyflwyno y faner hardd hon i chwi, er mwyn dangos ein parch tuag atoch a'r achos gogoneddus yr ydych yn awr wedi ymrestru idd ei amddiffyn. Yr ydym yn credu y bydd i ohwi anrhydeddu y faner ac yr enillwch i chwi anfarwol glod wrth ymladd os bydd raid o dani dros ryddid a chyfiawnder. Byddwn yn disgwyl pan ddoloch yn ol drachefn y bydd i chwi ddwyn y faner gyda chwi ---ac heb gael ei halogi gan ddwyllaw bradwyr ein gwlad---dichon na bydd yn edrych mor lân

a chyfan ac yw heddyw-- ond bydd hyd yn oed y darnau drylliog a fo yn weddil yn hardd os bydd buddugoliaeth yn argraphedig arnynt. Yr ydym yn ymddiried y faner i'ch gofal--gan gredu y bydd i'chwi roddi eich bywydau i lawr mewn modd anrhyddedus fel milwyr dewr cyn y ca y faner ei anmharchu. Yr Arglwydd a'ch cadwo ynmhob man, a'ch gwneio yn filwyr dewr ac a'ch dygo yn ol eto mewn heddwch--Byddwch wych."

Derbyniwyd y faner gan ddyn nerthol yn nghanol banllefa'u o gymeradwyaeth, yna ffurfiodd y gatrawd yn linell hir--gwaeddodd y Mil. Wooster allan, "*Battalion right face.*" yna "*Forward march.*" ac neth y 29ain gatrawd gwirfoddolion duon Connecticut ymaith.

Wrth sefyll i edrych ar gyflwyniad y faner cofiasom am y Faner fawr sydd wedi ei chodi i'r holl geuhedloedd--mae buddugoliaeth bryn Calfaria yn amlwg ar hon--mae wedi ei lliwio â gwaed yr Oen a laddwyd. Mae yn ysgrifenedig arni, "Heddwch i bell ac agos." Bu yn frwydr galed tuag Edom a Bosrah, ond daeth y cadarn i fyny "a'i wiag yn goch, yn ymdaith yn amllder ei rym." Gorchfygodd ei holl elynion. cododd faner i'r holl bobloedd, ac y mae gwahoddiad i bawb ddyfod i ymguddio dan ei chysgod. Mae Iesu Grist wedi cyflwyno y faner i ofal ei bobl yma ar y ddaiar. A ydym ni yn ffyddlawn iddi? A ydym yn ei hanrhyddedu, yn ei pharchu, ac yn caru bod o dani, a'i chodi y'ngwydd y byd? A ydym yn barod i roddi ein bywydau i lawr er ei hamddiffyn rhag cael ei halogi â brad y gelyn? Daw yr holl fyd i anrhyddedu y faner hon yn y man. Bydd "holl deyrnasoeid y ddaear yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist Ef"--ni bydd angen am filwyr i fyned i faes y frwydr y pryd hyny--ni bydd galwad am fyddinoedd i amddiffyn y wlad--"ni ddysgant rhyfel mwyach." Mae y "Sêr a'r Brithresi" yn edrych yn dra hardd pan yn chwifio uwch ben y fyddin, ond mae baner Calfaria yn harddach yn awel trugaredd wrth ben pechadur. Mae y dorf fawr o filwyr wedi eu gwisgo a'u harfogi yn ddestlus yn barod i'r maes, a'r banerau yn chwarae yn y tyner awelon yn hardd--ond bydd golwg harddach ar filwyr yr Oen wedi myned adref a'u gwisgo mewn gynau gwynion--y palmwydd yn eu dwylaw--ac yn canu "Iddo Ef," wedi enill cyflawn fuddugoliaeth "trwy yr hwn a'u carodd." Mae llawer milwr dewr yn colli ei fywyd er bod o dan blygiadau y "*Stars and Stripes,*" ond nid oes neb yn colli ei einioes dan faner Iesu. Pwy sydd barod i ymrestru dan y faner ogonedlus hon? Mae galwad am filwyr i'r maes. Pa le y mae yr ymrestru? Pa

le y mae y gwirfoddolion---y dewrion o galon i gario y Faner?

O dewch, ymrestrwch dan faner yr Iesu,
Mae'r alwad yn uchel ar bawb yn mhob gwlad,
Efe yw ein Tywysog cawn drwyddo orchfygu,
A athro'r gelynydd yn lluoedd dan draed;
Bu'n ymdaith yn Edom, gorchfygodd yn Bosrah,
Fe ddryllodd byrth uffern diangodd o'r bedd,
I'r nefoedd esgynodd pob peth a gyflawna,
Mae'i Faner yn arwain i wynfyd a hedd.

New Haven.

L. WILLIAMS.

DAVID JAMES, A NEW CAMBRIA.

MR. GOL.--Mae Mr. James fel pe byddai o dan yr *impression* nad oes tir da i'w gael yn New Cambria, Missouri, dan ngain dolar yr erw. Mae yn lled anhawdd gwybod pa fodd y mae dynion yn camddeall ysgrifan plaen ac eglur. Yr ydym wedi dyweyd dro ar ol tro fod prisiau y tiroedd o \$2,40 i fyny. Mae yno dir am ngain dolar yn siwr, ac yn uwch na hyny, ond mae rhyw fanteision neillduol yn achosi fod y pris mor uchel a hyny, a digon tebyg fod y cyfryw dir yn rhatach am ngain na pheth arall am bum' dolar, er fod y naill dir cystal a'r llall. Mae'n amlwg i bob dyn, synwryol y gall tir fod yn rhad am gan dolar yr erw, neu ddau cant, neu bum' cant. Y gwirionedd yw mewn perthynas i ogledd-barth Missouri y gellir cael tir da rhagorol, yn barod i'r aradr, am bŵsiau yn gwahaniaethu o ran sefyllfa ac ansawdd, am ddwy ddolar a deugain cant yr erw, ac yn codi yn raddol i fyny i ateb amgylchiadau neu ddewisiad pob un. Ceir deg mlynedd o amser i dalu am dano os dewisir; hyny yw, yn mhen dwy flynedd gellir dechren talu y nawfed rhan, a rhan bob blwyddyn nes bydd y cwbl wedi eu talu. A oes modd i deulu mewn amgylchiadau, heb feddu ond ychydig arian, gael gwell cyflenstra i gael bywioliaeth gysurus, ac ar yr un pryd ddyfod yn raddol heb deimlo braidd unrhyw galedi, yn feddianwyr eu tyddyn eu hunain?--Nid oes ychwaith ond chwech y cant o log yn cael ei godi.

I'r sawl sydd ganddynt ddigon o arian, gallant hwy, ond talu o fewn dwy flynedd, gael y bumed ran yn ol o'r pris credyd hir. Hyny yw, os byddai ffarm yn costio £250 ar *gredyd* hir, ni chustia, a thalu am dani o fewn dwy flynedd ond \$200 yn unig. Nid ydym ni yn dymuno dweyd dim yn erbyn sefydliadau Cymreig eraill, ond mae'n amlwg i bawb fod manteision y Drefedigaeth Gymreig yn Missouri y cyfryw fel bydd lluoedd yn dyfod yno, drwy rym y ddeddf anwrthwynebol hono, sydd wedi ei phlanu mor ddyfn yn y natur ddynol--hunan lles.

Mae Ffermydd ail law i'w cael yno yn rhad

iawn. Gwelsom pan oeddyd ni yno amryw o honynt am brisiau isel iawn, ac yn fynych yn ddiau yn le na phrisian y Rheilffordd. Mae amryw o'r hen settlers wedi eu digalonni, gweled Caethwasiaeth yn cael ei sgubo ymaith, ac y maent yn symud, ac wedi symud yn mhellach i'r De; rhai o honynt yn myned i wledydd yr aur, eraill yn myned yn mhellach i'r Gorllewin, gan eu bod yn teimlo fod poblogaeth yn gwasgu arnynt! Gwelir fel hyn fod manteision i gael Ffermydd yn rhad iawn, neu, a llefaru yn fwy priddol, am isel bria, yn is, fel y dywedaom o'r blaen, na phris tir y Rheilffordd yn fynych. Mae yno ddigon o le, a digon o amrywiaeth i foddio pawb,—ond iddynt wneyd brys. J. M. a W. B. JONES.
1 Park Place, New York.

Barddonol.

CESGLWCH Y BLODAU.

Fel 'roeddw'n i ar forau lach,
Yn difyr rodio ael y bryn,
Canfyddais acw lances fach,
Yn casglu blodau wrth y llyn.
Yn araf ati cerddais i,
Er mwyn cael gwel'd y blodau cain,
Ac hefyd wybod pa'm 'roedd hi,
Mor foreu yno 'n casglu rhai'n.
Gofynais iddi, eneth dloa,
Palham mor foreu wrth y llyn?
Mae eto 'n aros writh y nos,
Ar dyner ddail y blodau hyn.
Pa beth a wnel, O d'wed i mi,
A'r teg fiodinos hyn yn awr?
Pa beth sydd yn dy gymhell di,
I'w casglu 'n fore gyda'r wawr?
"O Syr," atebai'r fechan deg,
"Rwyf yma'n casglu'r blodau mad,
I wneud a hwynt goronbleth chweg
I wisgo am ben fy mam a'm tad.
'Rwyf i yma'n fore gyda'r wawr,
O herwydd aml iawn y bydd,
Ryw rai o'r blodau hardd yn awr,
Yn gwywo ymhell cyn haner dydd.
'Rwy'n casglu rhai o blith y drain,
A'r lleill o fysg y gwellt a'r ehwyn,
Rhaf eraill ydynt hynod gain,
Yn tyfu yma ar lan y llyn.
Mi gaf rai eraill yn yr ardd,
Y lili a'r rhosynau chweg,
Edrychant oll yn berffaith hardd
Pan wnaaf a hwynt fy ngh'nullbleth deg.
Mae'r gwlithyn ar eu dall fel swyn
Yn tynu serch fy nghalon i,
Mae megis deigrin Cristion mwyn
Mewn hiraeth am ei gartref fry."
Ddarllenwyd hoff mae maes y byd,
Yn llawn o fiodau o bob rhyw,
Eneidiau gwerthfawr aml bryd,
Sy'n marw cyn adnabod Duw!
O cesglwch oll y blodau mân,
Ieuencid hawddgar byd yn awr,
O cesglwch hwynt yn ddiwahan,
I fewn i gorlan Iesu mawr.
Mae rhai yn byw ynghanol drain
A chwyn y byd pechodau erch,
O byddwch dyner iawn wrth rhai'n
Estynwch iddynt ddwyllaw serch.

Mae rhai yn wael, mewn tloedi'n byw
Heb neb i wrando ar eu llef,
O cesglwch rhain, fy enaid clyw,
Gwnant beriau yn ei goron Ef.

Yn fore chwi genhadon heddi,
O ewch i gasglu'r blodau bydd,
Mae aml un yn gwywo i'r bedd,
Yn mhell cyn cyrhaedd haner dydd.

Rieni plant, O cofiwch am
Y blodau bach sydd gyda chwi,
Hyfforddiwch hwynt yn fore, a phan
Heneiddiant hwy a'i cofant hi.

O, cesglwch y blodau tra thynner a dyfant,
Ynghanol erch ddyrus bechodau y byd,
Ieuencid hawddgaraf pob oedran addurnant,
Goronbleth ein Iesu O cesglwch hwy 'nghyd;
O cesglwch y blodau sy'n gwywo gan bechod,
I'r ysgol Sabbathol i'w dysgu yn rhad,
Mae'r Iesu yn galw mae heddyw yn barod,
I'w gosod fel periau yn nghoron ei Dad.

New Haven.

L. WILLIAMS.

AETH ADREF!

Yn nawddydd ei oes, y cyfai!l RICHARD M. JONES,
Fairhaven, Vt.

"Bu farw!" A dyna'r oll ddywed
Y geiriau am dano i aml un;
A dyna holl ystyr y frawddeg
Yn ngheirlyfr y ddacae a dyn;
Ond wrthym, yn nhymerst y fynwes,
Llefara rhyw "lais dystaw, main;"
A ninau trwy ddagrau ein galar
A wenwn, gan fwynd y sain!

"Aeth adref!" a dd'wed y llais wrthym
Mewn acen ac laith nidi o'r byd;
A dyna ddywedant am dano:
Yn mro anfarwoldeb i gyd;
A ninau, os gallwn ond deall
Mae bywyd yw angau a'r bedd,
Ni dd'wedwn "Bu farw!" am dano—
Aeth adref i wynfyd a heddi!

"Aeth adref!" Oedd blentyn y nafaedd—
Etifedd ysbrydol ystad;
Ac yma nid oedd ond puerin,
Ac estron mewn dieithr wlad;
A phan oedd esmwythaf ei lwybyr,
Pan decaf y gwenuau y byd,
Ni feddai y ddacae un gwrthrych
I ddenu o'i gartref ei fryd.

"Aeth adref!" Ac nid yn rhy fuan:
Er nad hir, ei ddyddiau 'n y byd,
Ofereidd dywedyd i'n cyfai!l
Ymadael a ni cyn ei bryd.
Ni alwyd am dano oddiyma
Cyn bod lle i'w llanw'n y nef,
Nas gall'aid trwy'r falth greadigaeth
Gael arall i'w lanw ond efi!

"Aeth adref!" A phan yn gwynebu
Ei hunan ar fro angau du,
Os teimlodd am foment un arswyd,
Am foment yn unig y bu.
Cadd lusern—ei ffordd i oleno—
I'w gynal, angelion ei Dad—
Hyd nes ar ei lygald y flachlodd
Goleuni a thegwch nef-wlad.

"Aeth adref!" A phan groesodd balmant
Grisiallodd y teg balas fry,
Cyfododd mill myrdd i'w groesawu,
Heb un ddieithr wedd yn y llu.
Na! brodyr oll oeddynt hwy iddo—
Adwaenent ei enw bob un—
A Brawd iddo ef a elsteddai
Ar orsedd y nefoedd ei hun.

"Aeth adref!" Ac yno mae heno;
A boddlawn o'r diwedd yw ef,
Tra crwydra yn nghwmni rhai anwyd
Trwy frôydd persawrus y nef.

A mynych mewn melus gyfeillach
Adgofiant eu taith trwy y byd;
A ninau nid ym anghofedig—
Adroddant ein banes i gyd.
“Aeth adref!” A ninau yn fuan
Fel yntau orphenwn ein taith;
A buan daw'r amser cychwynwn
I'n siwrnai ddiweddaf a maith:
A phan ffyddiwrthym y ddacar,
Pan egyr o'n blaen arall wlad,
Efe'n mlaenaf oll a'n croesawa
I'r cartref lle trig gyda'i Dad!
Efrog Newydd.

J. G.

PENILLION DIRWESTOL.

O! 'r hen ddioden feddwol,
Sy'n d'rystu dynwyr dyn;
Mae'n difa i holl gysuron,
Mae'n felldith iddo ei hun,
Mae fel hen sarff wenwynig,
Mae'n berygl i neb byw,
I fyn'd yn agos ati
Rhag derbyn marwol friw.
Mae'n chwerwi pob melusder;
Mae'n suro pob mwynhad,
Ac yn dolurio teimlad,
O! gwyllwn rhag ei brad,
Amcana attal llwyddiant
Dylanwad talent gref,
Ow! 'r gofid geir oddiwrthi
Mewn eglwys, gwlad a thref.
O! 'r distryw a achosodd
Yr yfed, trwy ein gwlad,
O! ddynion fflowch at Ddirwest,
A gwyllwch rhag eu brad,
Rhag ofn mai yn y diwedd,
Y cewch eich tadu i lawr,
'R un fath a'r hen Ddiolaf;
I garchar Uffern fawr!
O bob rhyw bechod atgas;
All fod gan ddynol ryw,
Hen fedd'od ydyw'r gwaethaf,
Peryglaf o un rhyw,
Mae ganddo dafod esmwyth,
A gwenwyn dan ei wraldd,
Mae fel yr oen oddiallan,
Ond oddi fewn fel blaidd.
Mae rhyw addewid werthfawr
Yn ngair ein Duw sydd wir
Yr & 'r diota atgas
I ffordd yn llwyr o'n tir,
Ceir gweled pawb yn sobr
Yn fuan yn nihob lle:
A phawb mewn gwir dangnefedd
Yn tynu tua'r Ne'.

Mae llawer iawn o Gymry
Yn dyfod o'r hen wlad,
A baral ofid calon
I'w hanwyl fam a thad
O achos y diota
A'r meddwl, coellwch fi,
O! seiniwch yn ddirwestwyr,
Nos da'wch nos da'wch i chwi.
Camptonville, Cal. OWEN T. ROBERTS.

ER COF AM Y PARCH. RICHARD J. EVANS,

OLYMPIA, W. T.

Pan yn darllen y CENHADWR
O'r fath deimlad lanwai 'm bron,
Gwel'd eto un o weision Iesu
Wedi gadael daear gron,
Tybed, meddwn wrth fy hunan,
Mai Evans Alleghany yw
Yn noswyllo yn awr mor gynar
Wrth ddechreu gweithio dros ei Dduw?
O'r fath ddaloni all'sai wneuthur
Ar ol anturio i anial le,

Argyhoeddi pechaduriaid
A dangos iddynt ffordd i'r ne';
Ond nid felly drefn rhagluniaeth
'Does gennyf hawl i loli pa'm
Na uniona v Rheolwr
Y peth gyfrifwn ni yn gam.
Ergyd trwm i'w briod ydoedd
Ei rol 'n y bedd mewn estron wlad,
Ymhell oddiwrth ei hoff berth'nasau
Ymhell oddiwrth ei fam a'i dad,
Ni chawsant sychu 'r chwys i gerdded
Pan angau yn niweidio ei wedd,
Ni chant chwaith y faint o goill
Deigrin hiraeth uwch ei fedd.
Ond mae hyny 'n gysur iddynt
Y cant eto ei gwrdydd e,
Cododd groes canlyndod Iesu
'R hwn fu farw yn ein lle;
Ca'dd ddianc draw oddiwrth ofidiau
All'sai gwrdydd yr ei daith,
Mae gweision Crist yn rhwym o ddyodde'
Os para 'n ffyddlon yn y gwaith.
Syndod sydd i ni yn aml
pan edrychwn ar y llu,
O fechgyn dewr yn myddin Iesu
A welwyd yma ac a fu,
Sydd wedi cael eu galw adref
Y'miodau 'n dyddiau oddiar y llawr,
Gadael gwaith o'u hol i eraill
Rheifny yn llafurio 'n awr.
Cofio 'r wyf am Spencer Lerpwl,
Jones o Ruthin gyd ag ef,
Jones Maentwrog, bachgen anwyl,
Sydd heddyw 'n gorphwys yn y nef,
Thomas Roberts gynt o Turin,
William Charles oedd fawr ei ddawn,
Rhoisant heibio i wisgo 'r arfau,
Cyn haner darfod eu prydawn.
Os haul ein brawd a ddarfuo fachlud
Yn nhir gwyllt Olympia draw,
Yr Arglwydd godo iddo olynydd
A allf i'w lafur maes o law,
Ac a fedo ffirwyth toreithlog
O'r hyn ag a lafuriodd ef,
Gwnawn ein gorau am ychydig
Cawn osphwys eto yn y nef.

Mrs. JONES, *Racine*,
Hen gyfeillus iddo yn Pittsburgh.

Friend after friend departs
Who hath not lost a friend?
There is no union here of hearts
Which never hath an end.—MONT'X.

“BYDD BAROD, ISRAEL, I GYFARFOD A'TH
DDUW.”

Ton “Eifonydd,” M. N. 2, 1.

“Dychwel ddyn yn edifeiriol
Dychwel o dy lwybrau gau,
Dydd y cyfrif, dydd aruthrol
Dydd y farn sy'n agosau;
Gwrando lais cenhadwr heddwch
Dos o faglau twyll yn rhydd,
Gad bydewau a thywyllwch
Rhodia wrth oleuni 'r dydd.

Y mae amser yn prysuro
Mewn buander ar ei daith,
Ar ei aden mae 'n dy gludo
Tu ar Tragwyddolfyd maith,
O flaen Llunlwr y mynyddoedd
O flaen Crewr môr a thir
O flaen Duw a Thad ysbrydoedd
Rhaid i sefyll cyn bo hir.

Gad yn llwyr drachwantau pechod,
A'i bleserau o bob rhyw,
Hardd ymdrwsia bydd yn barod
I gyfarfod & dy Dduw;

Tra bo ynot nerth a bywyd
Rhodia 'n isel gyd ag ef,
Fel y caffot drigo 'n hyfryd
Ger ei fron yn nef y nef."

R. D.

AR FARWOLAETH RACHEL JONES,

Merch Richard a Mary Jones, Oshkosh.

Angau, Angau, och wyt galed,
Fori 'n hanwyl blant i lawr,
Gado pol y rhlaint ffyddlaw
I alaru ar y llawr;
Collwyd o Oshkosh yleni
Eneth heini wych ei gwedd,
Rachel Jones a aeth i huno
Ac fe 'i dodwyd yn y bedd.

P'le yn awr yr af i wylu
Pan yn meddwl nos a dydd
Fod 'r un siriol wedi 'n gadael
Cyrcwyd hi i'r gwely pridd,
Gado 'nol fe all' sid meddwl
Aml-un oedd lai o werth,
Gadael dau o frodyr ffyddlaw
A mam i wylu yn ddinerth.

Ei thad feddylodd wrth ei dysgu
Y buasai hon ryw ddydd
Gyda gwaith ac achos Iesu
Yn yr eglwys o fawr fudd;
Ond, O Angau, ti a'i siomaist,
Yn ei holl obeithion mwy,
Ti a ddygaist ei hoff blentyn,
Iddo ei ti roddai't glwy.

Beth ddywedaf wrth derfynu
Fod ein Rachel wedi ei chladdu,
O Dduw rho gymorth i'w shient
I fyw yn dduwlo! a myn'd ati.

Boed i'w brodyr gofio hyn
Mai'r sawl fo'n parchu Crist a'i garu
Gant y pleser eto i'w gweled
Draw ar fryniaw gwlad gogoniant.

W. H. WILLIAMS.

U Genhadaeth.

YR ACHOS CENHADOL TRAMOROL.

O bob achos, yr achos cenhadol yw yr achos
goreu a phwysicaf. Er ei sefydlu y daeth Iesu
Grist i'r byd ac y bu farw ar Galfaria. Er ei
ddygiad yn mlaen cynelir ein byd ni mewn bod.
Ei waith yw adferiad dynoliaeth ddrywiedig
a'r dyben yw gogoniant Duw. Y mae pob eg-
lwys yn Gymdeithas Genhadol, a phob aelod
yn genad Iesu Grist—"Chwi yw fy nhystion,
medd yr Arglwydd."

Y mae y Gymdeithas Genhadol Dramorol
braidd yn ddysylw gan ein heglwys. Gwneir
rhyw gymaint o sylw o'r *Home Mission*—ond
cals rhai eglwysyl gymorth ganddi a derbyniant
hyn pan maent yn alluog i gynnal gweinidog-
aeth eu hunain—ni ddylai hyn fod felly.

Y mae yn dda genym fod yr eglwys mor
ffyddlon i'r Beibl Gymdeithas. Pahan na fydd
ant felly hefyd i'r Gymdeithas Genhadol Dra-
morol? Y mae hon yn gymdeithas wahanol i,
ac annibynol ar y Beibl Gymdeithas—gwaith y
naill yw rhoddi Beibl i baw o bobl y byd, a
gwaith y llall yw rhoddi gweinidogaeth efengyl
i baw o bobl y byd. Am hyn ymddengys i

mi fod y naill mor bwysig a thellwng o gefnog-
aeth a'r llall.

Sylwn ar weithrediadau eglwysyl Cynulleidfa-
ol Ohio am y flwyddyn 1862. Y mae 26 o eg-
lwysyl Cynulleidfaol Cymreig yn Ohio—dim ond
5 o'r 26 a gyfranodd i'r Gymdeithas—21 heb roi
dim. Ai tebyg fod un o'r 21 heb gyfarfod
gweddi nos Lun cyntaf o'r mis? Nid yw yn
debyg—21 o eglwysyl yn gweddio am i'n Tad
nefol galonogi ei blant a llwyddo eu hymdrech-
iadau, heb roi cent i'w cynal! Profeswn fod
gwyrrthiau wedi darfog, ac eto yn gweddio am
b Dduw wneud gwyrrthiau! Yr hyn a gyfran-
odd y pum eglwys oedd 74 dolar a 14 cent.
Gwel y *Missionary Herald*. Yn 1863, 4 o eg-
lwysyl a gyfranodd y swm o 77 dolar a 73 cent,
a'r brawd anwyl J. H. Jones, gynt o Columbus,
yn awr Delaware, a gyfranodd y swm o \$150.
Y mae yn agos i bymtheg cant o aelodau yn y
26 eglwys. Rhaner \$77,73 rhwng 1500—nid
yw yn 5 cent a chwarter yr aelod! Nid wyf yn
sicrhau eywirdeb cyfrif 1863, am fod un neu
ddau rifyn o'r *Missionary Herald* ar goll genyf.

O frodyr a chwiorydd! beth debygwch chwi
am hyn? Pa le mae y bai? Nid yw yn benaf
ar yr Eglwysyl, ond ar y gweinidogion; canys fe
wna yr Eglwysyl gyfranau ond gosod yr achos o'u
blaen. Nis gwn am un ffordd a sicrhau wellhad
ein heglwysyl yn well nag i chwi frodyr a thad-
au ddwyn y Gymdeithas i sylw yr eglwysyl, a
blaenori mewn cyfrannu eich hunain. Os oes
gwell ffordd genych chwi, beddlon wyf fi. Codi
yr eglwysyl at eu gwaith, i gysondeb a hwy eu
hunain, yw'r pwnc—oblegid nid oes cysondeb
mewn gweddio am lwyddiant yr efengyl heb
roi dim, yn enwedig pan byddo rhai o'r gweddi-
wyr a'u cannoedd a'u miloedd doleri ganddynt.
Y mae gweddio heb gyfranau yn gwrth-weiithio
trefn Duw, ac angau'r groes; canys bu Iesu
farw er dwyn moddion adferiad, sef yr efengyl,
i ni. Ai tebyg yw fod gweddio heb roi yn
rhyngu ei fodd ef? A wna efo wrando y cyf-
ryw weddiau? Na wna—gwell aros gartref na
myned i'r capel i ragrithio, i gellwair a'r Gor-
uchaf—agosau ato a glin a gwefus a'r galon yn
mhell oddiwrtho.

W. E., Syracuse, Ohio.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD DIWYGIADOL A SEFYDLIAD
GWEINIDOG.

MR. GOLYGYDD,—Anfonwn i chwi ychydig o
hanes y cyfarfod a gynaliwyd yn Ashton, Sum-
mit Hill, Pa., Ebrill 17, sef Cwrd ddiwygiadol
a sefydlu y Parch. Thomas Pugh, diweddar o
Alentown, yn weinidog i Eglwysyl Cynulleidfaol
Ashton a Tamaqua. Trefn y cyfarfodydd oedd
fel y canlyn:

Nos Sadwrn, cafwyd dwy bregeth gan y Parchn. Thomas Saint Clairs a Rees Ashland. Boreu Sabboth am 8 cafwyd cynadledd er ym-drin a'r ffordd orea er cynal cwrdd diwygiadol yn mlaen yn yr amser i ddod.

Am 10, dechreuwyd gan Mr. Rees, Ashland, a phregethwyd gan Mr. Jones, Minersville, ar Natur Eglwys; ac yna awd trwy y dull o sefydlu, a phregethodd Morgans Pottsville i'r gweinidog, a Rees Ashland i'r Eglwys.

Am 2, dechreuwyd y cyfarfod trwy weddi, ac yna neillduwyd llywydd ac ysgrifenydd, a chafwyd areithiau byrion ar yr ysgol Sabbothol gan wahanol gynrychiolwyr perthynol i'r Undeb, a gallwn ddwyd mai da oedd i ni fod yno, o herwydd fod yr Arglwydd yn y canol ac yn ein bendithio. Er fod llawer wedi credu fod y cyfarfod diwygiadol wedi marw, y mae yn dda genyf allu eich hysbysu ei fod wedi bod yn ei wisgoedd goreu yn yr *Hen Fines* unwaith eto, a phenderfynwyd ei fod y tro nesaf i fod yn *Saint Clair*.

Am 6, pregethodd Mr. Thomas, St. Clair, a Mr. Jones, Minersville. Nos Lun, pregethodd Rees Ashland a Morgans Pottsville. Mae yn dda genym allu hysbysu bod y cyfarfodydd yn hynod o dda, a thystiolaeth y gweinidogion a'r gwrandawyr oedd mai da oedd iddynt fod yno. Bydded nawdd y Nef ar yr Undeb a waawd ac ar yr had a hauwyd. Mae yn dymor gwerthfawr arnom, a rhai o'r newydd yn gofyn am le yn ein mayg. I Dduw bo'r diolch.

EVAN E. JONES, *Ysgrifenydd*.

SYMUDIAD GWEINIDOG.

Dymuna R. T. Evans, gynt o Prospect, New York, wneud yn hysbys ei fod wedi derbyn galwad unfrydol oddiwrth yr Eglwys Annibynol Gymreig a ymgynulla yn nghyd yn mhlwyf Delafield, Wisconsin, a'i fod wedi cydsynio â'u cais ac wedi dechreu ar ei weinidogaeth yno. Y cyfeiriad ato sydd fel y canlyn:—Rev. R. T. Evans, Waukesha, Wisconsin.

MARWOLAETH MILWR.

Gwrthrych ein sylwadau ar hyn o bryd yw marwolaeth Corp. JONADAB R. JONES, yr hwn a ymadawodd â'r fuchedd hon yn New Orleans, La., Rhag. 11, 1863. Mab ydoedd i Mr. Rowland J. a Jane Jones ei briod, o Chenoa, McLean Co., Ill. Ymunodd â'r fyddin Awst 21, 1862, gan ymrestru yn Co. K, 94, Ill. Vol. Yr hen Gatrawd a godwyd oll yn yr un Swydd, ac a ymadawodd â Bloomington Awst 25 o'r un flwyddyn. Cyrhaeddodd Benton Barracks, Mo., y dydd canlynol. Arosodd yn y lle hwnw ychydig ddiwrnodau i gael paratoi gogyfer a gwyn-ebu gelynion ein gwlad ar faes y frwydr.

Yn gynar yn mis Medi, ymadawsant â'r lle uchod, ac aethant i Rolla, Mo., lle y buont yn

gwersyllu hyd yr 16 o fis Medi, pryd y derbyniasant "orders" i gychwyn tua Springfield, lle yr oeddynt yn disgwyl cyfarfod a'r gelynion, ond er eu siomedigaeth ar y pryd, ni chawsant y cyfleustra. Trwy yr amser yma, ni chafodd gwrthrych ein cofiant y faint o fwynhau iechyd da, eto penderfynodd ganlyn y gatrawd, a llawer oedd yn gryfach nag ef a syrthiasant yn ol. Yn fuan ar ol cyrhaedd Springfield, gwellhaodd ei iechyd, a bu yn y mwynhad o iechyd cysurus am fisodd lawer yn ganlynol i hyn, yr hyn a'i galluogodd i wneud ei ran o wasanaeth y milwr bob amser pan alwyd arno. Ymadawodd y gatrawd â'r lle a enwyd uchod ar y 12 o Dachwedd, ac ar ol teithio blin yn ol ac yn mlaen dros fryniau Missouri, aethant mewn gweryll yn agos i'r byth gofiadwy faes brwydr Wilson's Creek, lle y cwmpodd y dewr Gadf. Lyon yn nechreu y rhyfel. Nid oedd y Gatrawd yma mwy na rhai eraill wedi dyfod allan i gael amser llonydd a hyfryd; felly ar y 3ydd o fis Rhagfyr, 1862, gorchymynwyd iddynt barotoi i deithio tuag Arkansas, lle yr oeddynt yn disgwyl cyfarfod a'r gelynion, ac nid disgwyl yn ofer oedd ychwaith, canys ar ol teithio blin nos a dydd cyrhaeddasant Fayetteville, Ark., hwyr y 6 o'r un mis, a bore dranoeth symudodd y fyddin tua maes y frwydr waeddyd hono a elwir "Prairie Grove," lle y cymerodd Jonadab ran gyda'r gweddill o'i gydfilwyr yn yr ymladdfa, a daeth allan heb niwed. Nid oedd llonyddwch i ein milwyr yma, felly canlynwyd y Rebels i le elwir "Van Buren," ar afon Arkansas, ac yr oedd Jonadab gyda hwynt y tro hwn, fel pob taith arall,—yr oedd yn fiin a chaled.

Ymadawodd y Gatrawd ag Arkansas dechreu y flwyddyn 1863, ac aethant yn ol i Missouri ar ol teithio dros fynyddau a brynau creigiog a thrwy ddwfr a llaid, cyrhaeddasant le yn agos i Rolla, lle y buont yn gweryll hyd y cyntaf o Mehefin, pryd eu galwyd i fyned i lawr yr afon Mississippi i Vicksburg, lle y cyrhaeddasant ar y 14eg o'r un mis, ac mewn amser i gymeryd rhan helaeth yn ngorchfygiad y lle. Cymerodd Jonadab ran y tro hwn yn mheryglon sefyllfa y milwr, er iddo gwyno ychydig o herwydd iechyd gwael. Ar ol cwmpiad Vicksburg yr oedd rhaid i'r Gatrawd gychwyn eto, felly danfonwyd hi gyda rhai eraill ar ymgyrch i fyni afon Yazoo i dref o'r un enw. Ar ol bod yn llwyddiannus yno aethant yn ol i Vicksburg, ac ar ol bod yno ychydig oriau galwyd hwynt i fyned i lawr yr afon i Port Hudson. Arosodd y Gatrawd beth amser yn y lle, a thra yn y lle cafodd Jonadab ei wneud yn Corporal, pa swydd yr oedd yn llawer mwy addas i'w llenwi na llawer oedd ynddi yn flaenorol.

Yn Awst 13, symudodd y Gatrawd i lawr i Carrollton, yn agos i New Orleans, ac yno y bu hyd ryw ychydig o wythnosau i'w farwolaeth. Pan symudwyd y gatrawd i dref N. O., yr oedd

ei lechyd wedi gwella peth, ac yr oedd tebygol-rwydd am ei wellhad, ond yn annysgwyladwy trodd yn angau iddo.

Tua chwe' wythnos cyn ei farwolaeth, ymadawodd ei gatrawd am Brownsville, Texas, a drwg iawn oedd genym droi ein cefn arno tra yr oedd yn llafurio dan ei gystudd. Fe ein gorfodwyd ni i ffarwelio ag ef gan obeithio yn fuan ei weled gyda'i gydfilwyr. Ond nid felly "ewyllys yr Arglwydd." Cymerwyd ein cyfaill ieuanc ymaith yn mlodau ei ddyddiau.

Ond nid oedd Jonadab heb grefydd *Iesu* i'w gynnal wrth wynebu y byd mawr tragwyddol. O na, yr oedd wedi gwneud profes o grefydd er's rhai blynyddau bellach, ac er fod temtasiynau yn gryfion iawn ar droion, i'w droi oddiar y llwybr, eto yr oedd ei roddiad tra yn y fyddin yn profi nad oedd wedi gollwng gafael yn y gobaith a'r hyder oedd ganddo yn yr anwyl Iesu. Yr oedd yn fawr gan ei swyddogion a'i gydfilwyr yn gyffredinol am dano, a theimlir ei golled gan ei gyfeillion ieuainc mewn arfau, cystal a llawer- oedd eraill yn ei hen gartref. Os y bu farw yn inysg estroniaid heb un o'i berthynasau anwyl i weinyddu iddo yn ei oriau olaf,—yr un fam i'w gysuro, yr un tad i'w nerthu & geiriau hyderus wrth wynebu glân yr lorddonen ddofn, yr un chwaer anwyl i ollwng dagrau ymadawol ac i esmwythau ei obenydd, yr un brawd i roddi y ffarwel olaf iddo, eto yr oedd ganddo beth oedd gan mil gwell na'r cyfan, yr oedd ganddo i'w gynnal y "Cyfaill a lyn yn well na brawd," yr hwn oedd yn abl a pharod i'w gynnal trwy ei holl gyfyngderau.

Mae rhan farwol yr ymadawedig yn tawel humo yn nyffryn y Mississippi, i aros caniad yr udgorn yn y dydd mawr hwnw, a'r enaid wedi ehedeg at ei Roddwr.

Cymaint a allaf ychwanegu yw, mae genym bob sail i greu fod marw wedi troi yn eiw iddo. Heddwch i'w lwch, medd ein henaid. Yr Arglwydd a gysuro ei anwyl rieni, brodyr a chwiorydd yn ngwyneb eu profedigaeth.

In the far off land of the stranger's home,
Where the South winds fan the breath,
Amid lovely flowers and golden streams,
They laid him down in death.

And oft will the stranger's careless foot
Pass the lone and sad spot by,
Nor think of one who came so far
From his native land to die.

Oh! sad was the day and fatal the hour
When his spirit sighed to roam,
When he turned from the dear and sacred joys
That clustered around his home.

A gyfansoddwyd ar ddymuniad ei anwyl rieni gan ei gefnder,

LEWIS C. EVANS,
Co. K, 94th Ill. Vol.

Mrs. Richardson, boneddiges Gristionogol o Loegr, yr hon oedd arolyges yr ysgol Sabbothol y perthynai Jonadab ac eraill o'r teulu iddi, a

wnaeth y sylwadau tyner canlynol ar yr amgylchiad yn un o baprau Illinois:

"EDITOR HERALD,—I noticed in your paper a short time ago an account of the death of Mr. Jonadab R. Jones, son of Mr. R. J. Jones of Chenoa Township, which occurred at New Orleans, Dec. 10th, 1863. Please permit me to say, Mr. J. R. Jones was for several years a highly esteemed and exemplary member of the Young Men's Bible Class in our Prairie Sabbath School. Affectionate and kind, always in his place and faithful in the discharge of his duties, he was beloved not only by the members of the School, but by all who knew him—we may say, none knew him but to love, none loved him but to praise. In early life he enjoyed the consolations of religion, and through his earthly pilgrimage he displayed the beauties and graces of the Christian character not only in the Sabbath School and when among Christian friends, but as we learn from his comrades in arms, when away from all Christian privileges and enduring the hardships of a soldier's life.

"It was deeply gratifying to us who knew him to witness and to hear of his devotion in the cause of his Redeemer, the subjects he so much loved to dwell upon and the character of his favorite hymns he so often used to sing, shows the heavenly frame in which he lived. But he no longer sings,

'On Jordan's stormy banks I stand &c.'

He has already crossed the Jordan of death, and although his body lies mingling with the silent dust on the banks of the Mississippi, his happy spirit now joins the glorious choir of angels, and the general assembly and church of the first-born in heaven in praising redeeming love. We shall see his face no more on earth, but he has left behind the highest consolation for beloved parents, and a bright example of early and faithful piety for the members of the School and the youthful community. While we mourn his loss from among us, and lament that the ranks of our School are again broken, and while we sympathize with Christian friends in the loss of a most affectionate and dutiful son, with them we rejoice in the assurance of again meeting him in that happy region where sin and suffering and parting are no more. Farewell, then, Christian, brother, friend, until again we meet thee in the resurrection morn.

"Peaceful be thy silent slumbers,
Peaceful in thy bed so low,
Thou no more shalt join our numbers,
Thou no more our songs shalt know.
Yet again we hope to meet thee,
When the day of life is fled,
Then in heaven with joy to greet thee,
Where no parting tear is shed."

"Mrs. R., Superintendent."

CYMANFA GYNULLEIDFAOL OHIO.

Cynaliwyd hon eleni yn Syracuse, Minersville, Pomeroy ac Ironton. Dechreuwyd yn Syracuse Ebrill 1, a diweddwyd yn Ironton Ebrill 11. Cymerwyd rhan yn y gwahanol gyfarfodydd gan y brodyr J. Davies, Radnor; T. Edwards, Cincinnati; E. Davies, Tynrhos; J. A. Davies, Siloam; J. Lloyd, Pomeroy; J. Williams, (T. C.)

Pomeroy; J. T. James, (B.) Pomeroy; P. Lloyd, (B.) Pomeroy; E. D. Jones, Centerville; D. Price, Newark; W. Edwards, Syracuse; G. M. Jones, Ironton; D. Jones, diweddar o Goleg Delaware, D. D. Williams, Pomeroy; a D. Davies, Parisville.

Cadwyd cynadleddau yn Syracuse ac Ironton; y brawd Davies, Radnor, yn Gadeirydd, pryd y penderfynwyd:

1. Fod y Gymanfa y fiwyddyn nesaf i gael ei chynnal yn rhan Ddwyreiniol y dalaeth, amser a lleoedd ei chynaliad i gael ei benderfynu yno.

2. Fod y brawd Edwards, Cincinnati, i bregethu yn y Gymanfa nesaf ar y *Berthynas sydd rhwng Pechod Adda a'r Hil Ddynol*.

3. Fod y brawd Price, Newark, i ddarllen Traithawd yn nghynadledd y Gymanfa nesaf ar y *Berthynas sy'n bodoli rhwng Eglwys a'u Gweinidogion*.

4. Fod dymuniad ar y brawd Davies, Parisville, i gyhoeddi yn y CENHADWR ei bregeth ar "*Sancteididder dy enw*."

5. Ein bod yn anog pob brawd yn y weinidogaeth o fewn cylch y Gymanfa hon, i anfon o'r hyn lleiaf un Traithawd bob blwyddyn i'r CENHADWR AMERICANAIDD; yn gymaint a'n bod yn credu y byddai hyn yn foddion effeithiol i helaethu ei gylchrediad yn y dalaeth.

Penodwyd T. Edwards, Cincinnati; J. Lloyd, Pomeroy; a D. Davies, Parisville, yn bwyllgor ar sefyllfa y wlad. Dygasant i mewn yr adroddiad canlynol, yr hwn a gymeradwywyd gan y Gynadledd.

Yn gymaint a bod yr adeg bresenol ar y wlad hon yn un dra phwysig, o herwydd y cyfnewidadau mawrion sydd wedi cymeryd lle o'i mewn, ac eto i gymeryd lle, nes y gellir dywedyd fod tynged ddwyfodol y wlad am oesau yn dybnu ar y cyfeiriad gymera pethau ar y pryd hwn.

Penderfynwyd ein bod yn anog ein cynulleidfaoedd i wresog bleidio egwyddorion cyflawnder a rhyddid i Ddu a Gwyn yn yr ymdrechfa etholiadol sydd wrth y drws, heb gymeryd eu camarwain gan haeriadau a thwyllddadleuon dynion diegwyddor a diofn Duw y rhai a garent ddarostwng y wlad eto dan iau gormes y caethfeistri; a'n bod yn mhellach yn eu hanog i gydweithredu yn ffyddlawr a'r Weinyddiaeth bresenol yn eu hymdrechion i ddarostwng y gwrthryfel.

Ymddengys yn ol yr hanesion a gafwyd yn y Gynadledd fod cariad a heddwch yn ffynu yn gyffredin yn yr eglwys, a bod graddau dymunol o weithgarwch ac egni crefyddol yn bodoli mewn amryw o honynt, ond mai nid rhyw lawer o ychwanegiadau atynt sydd wedi cymeryd lle yn ddiweddar.

Cafwyd cyfarfodydd lled effro a bywiog trwy ystod y gymanfa, a gobethir fod llunaws o eneidiau wedi cael eu lleshan. Yr oedd yn ofidus gan bawb i'r hen frawd parchus J. A. Davies,

Siloam, gael ei gymeryd yn glaf ar Sabboth cyntaf y gymanfa, a methu dilyn yn mhellach; ond yr oedd pawb yn llawenhau cyn ymadael o Ironton wrth gael ar ddeall ei fod yn gwellhau yn dda. D. DAVIES, Ysg.

Parisville.

CYMDEITHAS FEIBLAIDD REMSEN A STEUBEN.

BARCHUS OLYGYDD.—Feallai y bydd yn dderbyniol gan y cyfryw o ddarllenwyr eich cyhoeddiad ag sydd yn ffyddlon weithwyr gyda'r Gymdeithas Feiblaidd berthynol i Remsen, Steuben a'r cylchoedd, gael clywed am ei gwaith y fiwyddyn ddiweddar (1863), mewn cymhorth er lledaeniad y Beibl yn gartrefol a thramor.

Y cyfanswm a dderbyniais gan y casglyddion oedd \$204.11. Derbyniwyd gan David Anthony, Remsen, \$30, i wneud ei hun yn aelod am ei oes o'r Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd. Derbyniwyd o deulu y Parch. R. Everett \$15, at y \$15 a dderbyniwyd oddiyno yn 1862, i ophen gwneud Miss Jennie Everett yn aelod am ei hoes o'r un Gymdeithas. A derbyniwyd \$20 gan Elias Williams, Steuben, (yn awr o Floyd's Gobeithio y gwnaiff Mr. W. gyfranu \$10 y fl. nesaf, gael iddo fod yn aelod yr un modd o'r Gymdeithas. Mae rhoddion y personau a enwyd yn gynwysedig yn y swm uchod.

Mae y Gymdeithas yn ei cholled \$12 neu efallai \$14, trwy i ddau gasglydd a gawsant eu henwi yn Prospect fethu neu esgeuluso myned i gasglu yleni. Gwnaeth un yr un fath yno ddwy flynedd yn ol.

Rhodddwyd y swm uchod, sef \$204.11, i'r Gymdeithas Feiblaidd Americanaidd yn New York, Ebrill 5, 1864. Ydwyf,

ROBERT R. ROBERTS, *Trysorydd*.

Remsen, Mai 1864.

ANRHEG I WEINIDOG.

Yn aml iawn y dyddiau hyn clywir y cwyn braidd o bob ardal fod achos Iesu Grist yn isel yn eu plith. Ond nis gwn yn iawn a yw hyn yn deg. Mae yn wir nad oes fawr o waeddi "Beth i wneud am fod yn gadwedig," nac fawr neb o'r newydd yn ymofyn y ffordd tua Seion, dan gerdded ac wylo. Eto os cawn farnu wrth y ffirwythau mewn llawer ardal, yn enwedig dywedaf yn French Road a Penygraig, nid yw mor isel—a dywedir mai "wrth eu ffirwythau yr adnabyddwch hwynt."

Ond heb ymhelaethu dywedaf fod yn weddus i mi gydnabod yn ddiolchgar y ddwy ardal hyn am eu caredigrwydd i mi a'm teulu y tymhor aeth heibio.—Penderfynodd rhai o ardal Penygraig gyfiwyno i mi Anrheg. Cyfarfuant a'u gilydd Mawrth 18, 1864, yn nhy y chwaer anwyl Mrs. Roberts, *Dayton*, i'r dyben hyn, a

chyfranasant yn siriol tuag at fy ngwneud yn gysurus.—Hefyd eglwys French Road a ddanfonasant i mi rôdd hardd—yn gwneud i'fyny rhyngddynt y swm o un cant a deuddeg dolar. Mae cael yr arian yn dda—ond mae derbyn ewyllys da y rhoddwr yn well. Yr Arglwydd a fendithio ac a dalo yn helaeth i bob un am ei garedigrwydd i mi fel cenad gwael dros Iesu Grist. Dywed ef ei hun, Os rhydd neb gwpanaid o ddwfr oer i ddisgybl yn enw disgybl ni chyll efe ei wob—diolchaf i chwi oll â chalón gynes.

EBENEZER SALISBURY.

COFIANTAU BYRION.

MISS ELIZABETH GRIFFITHS, FAIRVIEW, E. N.

Bu farw yn Oshkosh, Wis., Ebrill 7, 1864, Miss ELIZABETH GRIFFITHS, yn 25 ml., 11 mis a 4 diwrnod oed. Merch ydoedd i Griffith ac Elinor Griffiths, Fairview, Cattaraugus Co., E. N. Gan fod graddau o adnabyddiaeth wedi bod genym o'r chwaer ieuanc hon am naw mlynedd a haner yn Cattaraugus, a'n bod wedi cael y cyfie i ymweled a hi yn fynych yn ei misoedd diweddfaf rhoddwn ychydig o'i hanes.

Hi oedd yr ieuangaf o wyth o blant, ac fel y cyfryw hi oedd megys Benjamin fychan y teulu.

Hi hefyd oedd nod cyntaf saethau angau yn y teulu uchod. Yr oedd wedi cael ei dwyn i'fyny o'i mebyd ar aelwyd grefyddol, ac yr oedd yn un o rodïad diargyhoedd bob amser; ond bu heb arddel y Gwardwr trwy broffes gyhoeddus hyd yr adfywiad 5 neu 6 blynedd yn ol; pryd hyny llwyr ymroddodd i godi y groes a dilyn Iesu trwy glod ac anghlod hyd y diwedd, ac yr oedd hi yn un o'r deugain a dderbyniwyd gan y Parch. James Griffiths at achos y Gwardwr yn Cattaraugus, a pharhaodd hyd y diwedd i rodio yn addas i'r efengyl, a'i diwedd oedd mewn tangnefedd.

Tua diwedd Tachwedd neu ddechreu Rhagfyr diweddfaf daeth hi a'i chwaer hynaf i dalu ymweliad a'u brodyr yn Oshkosh. Gadawsant eu cartref yn hyfryd a chysurus, nid hir y parhaodd felly arnynt, oblegid cadd Elizabeth anwyd trwm ar y ffordd wrth ddyfod, fel yr oedd i raddau yn wael cyn dyfod yma. Gwellhaodd am beth amser o hyny, ond buan y cymerwyd hi eilwaith yn glaf gan y lung fever, yna gan y darfodedigaeth. Yr oedd ei misoedd diweddfaf i raddau yn siomedig iddi, eto treuliodd y misoedd hyny yn dawel a dirwgnach, gan addef mai ewyllys ei Thad oedd ei chystuddio a bod yn ddyledswydd arni ymostwng i'r ewyllys hono. Yr oedd wedi darllen llawer ar y Beibl a theimlai i raddau yn ofidus am bob adeg a esgeulusodd i ddarllen y Beibl—addefnai ei bod yn cael cysur mawr yn ei chystudd trwy fyfyrdod ar yr hyn a ddarllenodd. Pan ddywedwyd wrthi nad oedd gan y meddyg ddim yn rhagor i wneud er ei gwellhad, ac nas

gallai fyw ond dros enyd fer yn hwy, derbyniodd y newydd gydag ysbryd tawel a digyffro, a dywedodd am i'w brodyr ddanfon at ei thad a'i mam am beidio dyfod i'w gweled am y byddai hi wedi croesi yr afon cyn y gallent ddyfod yma. Trefnodd amryw bethau, a dywedodd i bwy yr oedd ei dillad i'w rhoi ac â pha beth y gwisgid hi i'w rhoi yn ei choffin, a dymunai am i un o'i brodyr fyned gyd a'i chwaer i ddanfon ei choroph i Cattaraugus i'w gladdu. Yr oedd y pethau hyn yn dangos hunan feddiant a thawelwch ei hysbryd yn wyneb marw. Yr oedd yn cofio am eglwys Carmel—cofiar gyda hyfrydwch am felusder cynghorion a thaerineb gweddïau yr hen frodyr yno. Soniai am blant y diwygiad y rhai oedd yn cyd ddechreu y daith grefyddol gyda hi, dywedai nas gwyddai pa le yr oedd amryw o honant yn awr; ond ei bod hi ar orphen ei gyrfa a myned at ei Thad nefol, a'i bod yn gobeithio cael eu gweled oll yr ochr draw. Dywedai ychydig ddyddïau cyn marw ei bod yn barod i fyned at ei Thad a'i bod yn awyddus am fyned ato. Gofynwyd iddi, oddiar pa beth y meddyliar fod yr awydd hwnw yn eodi, a'i oddiar felthder ei chystudd a mawredd ei phoen neu ynte ryw beth arall? Ei hateb oedd, "Canys llawer iawn gwell ydyw." Y Sabboth diweddfaf cyn ei marw aethum i'w gweled wrth fyned i'r odfa ddeg o'r gloch y bore hwnw. Gofynodd a wnawn weddio am i'r Arglwydd ei chymeryd adref—dywedai ei bod yn barod i fyned a bod ei hiraeth yn cynyddu am hyny. Parhaodd i wanychu am rai dyddïau wedi hyny, ond daliodd i fwynhau tawelwch meddwl hyd y diwedd, ac nid oedd yn gofidio mewn perthynas i'w chyflwr ei hun; ond er hyny gofidiai yn ddwys oherwydd cyflyrau eraill yn enwedig ei brodyr, a dyma ei geiriau pan ar lan y glyn, "O na bai William, Griffith a John yn ceisio Gwardwr i'w heneidiau." Dywedodd ddiwrnod neu ddau cyn marw wrth sylu ar yr hyn oedd o'u blaen:

'Rwy'n nesu at ochr y dwr
Bron gadael yr anial yn lân,
Mi glywais am gonwest y Gwr
A groesodd yr afon o'm blaen, &c.

Fel hyn gorphenodd y chwaer ieuanc hon ei gyrfa mewn llawenydd—bu farw yn bell o gyrhaedd ei thad a'i mam, ond bu farw yn yr Arglwydd, hunod yn dawel y 7fed o Ebrill, a bore yr 8fed cychwynwyd ei choroph tuag adref i'w gladdu. Aeth ei brawd a'i chwaer a'r ysgrifenydd i'w danfon yno.

Cyn cychwyn oddi yma darllenodd a gweddiodd Mr. Neyr un o ddiaconiaid yr eglwys Gynulleidfaoel Seisnig yr hwn hefyd yn fynych a ymwelai â hi yn ei dyddïau diweddfaf. Anhawdd ydyw darlunio teimlad y chwaer oedd yn fyw wrth ddilyn corph marw ei chwaer tuag adref, ac y mae yn hawdd i ni farnu ei bod yn dra gwahanol wrth ddychwelyd yn ol i'r bya.

oedd wrth ddyfod yma. Anhawdd hefyd ydyw darlunio ei theimlad ar noswaith y 10fed pan yn myned gyda chorff ei chwaer i dy ei thad a'i mam, a diau genyf pe gallasai ddweyd dim gan wylo y buasai yn dweyd fel hono gynt, "Ni elwch fi Naomi ond gelwch fi Mara." Claddwyd rhan farwol yr ymadawedig ar y 13. Gweinyddwyd cyn cychwyn o'r ty gan yr ysgrifenydd Salm 18: 26, a'r Parch; W. Thomas yn Saesneg Preg. 7: 2. Rhoddwyd y corff i orphwys yn y fynwent sydd ar dir Mr. Hugh H. Jones. Dywedwyd ychydig wrth y bedd gan yr ysgrifenydd a'r Parch. W. Thomas, a gweddiwyd gan y Parch. J. Williams, T. C. Canwyd hefyd cyn ymadael oddiwrth y bedd.

Oshkosh, Mai 2, 1864.

H. PARRY.

MRS. CATHARINE WILLIAMS,

Priod Mr. William Williams, jr., West Branch, phwyf Lee, swydd Oneida, N. Y.

Yn myd y siomedigaethau yr ydym yn byw, ac er amled y maent yn ein cyfarfod, er hyn maent yn methu a'n llwyr ddiddynfau oddi wrth ymddigied gormod mewn braich o gnawd. Mynych y mae ein disgwyladau yn diflanu mewn tareth, a seiliau ein gobaith yn cilio fel cwmwl. Felly y bu yn marwolaeth ein chwaer Catharine Williams,—yr oedd fel diffoddiad canwyll i lû o gyfeillion a pherthynasau.

Merch ydoedd i'r Parch. John D. ac Elinor Jones, Remsen, Oneida Co. Ganwyd hi yn Dolgellau, Meirionydd, Awst 23, 1836. Pan oedd hi rhwng tair a phedair blwydd oed, symudodd ei thad a'r teulu oll i'r America, a sefydasant yn Steuben,—ac wedi rhai blynyddoedd symudodd Jones a'i deulu i weinidogaethu yn Freedom, swydd Cattaraugus. Yn y flwyddyn 1850, pan oedd gwrthrych ein cofiant o gylich 14, bedyddiwrdd hi gan ei thad, ar broffes o'i ffydd yn Mab Duw, yr hon broffes a gadwodd yn ddi-ygog hyd derfyn ei bywyd. Pan symudodd y teulu yn ol i Oneida, rhoddodd hi ei llythyr yn Capel Isaf, Steuben, ddeuddeg mlynedd i'r mis hwn (Mai).

Pan yn ddeunaw mlwydd oed, priododd Mr. Wm. Williams, jr., y pryd hwnw o ardal Penymynydd, Steuben, yr hon briodas a fu yn gysur i'r ddau, hyd oni ysgarwyd lwy gan angau, yr hyn a gymerodd le 23ain o Ebrill diweddaff, pan ydoedd hi yn 27 mlwydd ac 8 mis oed i'r diwrnod.

Dyoddefodd gystudd trwm ond byr tua dwy wythnos. Er pob cymorth meddygol ni allent cestyn ei bywyd ddim yn hwy. Y Llun canlynol cludwyd ei chorff i'r gladdfa yn French Road, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur galarus, gan y Parch. Ebenezer Salisbury ac Edward Humphreys.

Yr oedd y chwaer hon yn meddu ar lawer o ffrwyddau, ac y byddai yn werth i bawb o

honon fod yn byw i fyny â hwy. Yr oedd bob amser o dymer dawel a charedig, ac yn cydymdeimlo â phawb yn eu trallod, fel pe ei hunan yn goddef, a'r canlyniad oedd bod serch ei thad a'i mam a'i phriod, a phawb o'i chyd-nabyddiaeth yn ymglynu ynddi, fel yr oedd yn amhosibl ei datod, heb i'r galon deimlo'r clwyf i'r byw; er hyn gadawodd hwy yn ol a dau blentyn amddifad e'r fam fwyaf gofalus. Yr oedd yn gynhes o blaid gwaredigaeth y caeth, ac yn llwyr argyhoeddedig nad yw y Beibl ddim yn cefnogi caethiwd. Wedi clywed rhyw feddyg yn yr ardal pan yn ymweled â'i thad, amser yn ol, yn awgrymu yn wahanol, sylwai wrth ei thad—"Fy nhad, os yw y Beibl yn cefnogi caethiwd nis gall mai Duw yw ei awdwr—gwaith dynion ydyw—nis gall fod y Duw sanctaidd yn cefnogi y fath beth." Fel aelod yn eglwys Iesu Grist, yr ydoedd yn un dawel a di-derfysg, ac ni chafodd yr eglwys un gofid o'i hachos. Hefyd yr oedd yn ddi ysgog, er pellder y ffordd ac er hudiadau cyfeillion, a chroes wyntoedd, daliodd ei haelodaeth, heb wroddi wrth yr hyn a gredai oedd wirionedd yr efengyl.

Yr ydoedd hi a'i phriod wedi penodi y diwrnod iddo ei hebrwng i ymweled â'i mam yn Remsen. Ond pan y tarawyd hi yn sal, dywedai "Wel dyma stop i fyned i weled fy mam, gallai mai wyned yno i fy nghladdu y byddaf," ac felly y bu; y diwrnod penodedig yr oedd ei chorff yn cael ei hebrwng i'r gladdfa.

Er fod yr afiechyd mor drwm, nes yr oedd i raddau yn dyrysu ei synwyr, er hyn cafodd fod Iesu Grist yr hwn a broffesodd yn abl i'w chysuro yn adwy gyfyng marwolaeth. Gofynai ei thad iddi a oedd yn nesu at Iesu Grist. "Ydyw," meddai, "ac y mae yntau yn nesu ataf finau hefyd." Pan oedd yn nesu yn nes i'r glyn, swm tonau yr afon bron a'i hatal i glywed lleisiau ei chyfeillion, a tharth y dyffryn yn tywyllu ei golwg, gofynai ei thad, "fy ngeneth bach, a wyddost ti pwy ydyw?" "Fy nhad," meddai hithau. "Wel, ni allaf fi wneud sawr iti fel tad yn awr, mae genyt Dad gwell na fi, onid oes?" "Mi fydd genyf yn fuan," meddai. "Y mae genyt yn awr, onid oes?" "Oes yn wir." A'r peth olaf allodd ddweyd pan ofynodd ei thad, "A wyt ti yn meddwl y cai di dy gadw?" "Ydyw," meddai. "Pa fodd, fy merch anwy?" "Trwy Iesu Grist, mae ef wedi gwneyd digon i fy nghadw filoedd o weithiau pe byddai eisiau." Yna aeth y chwaer anwyl yn rhy bell i lais tad na mam na phriod na phlant i'w chyrhaedd; ond yr oedd yr Archoffeiriad ffyddlon yn ei harwain yn mlaen i'r orphwysfa dawel, o swm pob stormydd. O na byddai y tro galarus yn rhybudd i'w phriod a phawb o honom i 'mofyn am grefydd mewn bywyd ac iechyd, fel y byddo marw pan delo yn elw i ni.

E. HUMPHREYS, *Steuben.*

MR. WILLIAM PRICE, ST. CLAIR, PA.

Mr. Wm. PRICE oedd fab i Rees ac Ann Price, gynt o Bant-teg, swydd Forganwg, D. C. Ganwyd ef yn y flwyddyn 1815. Treuliodd ei amser yn Nghymru hyd y fl. 1833, pryd y daeth ei rieni a'r teulu oll i'r America, pan oedd efe tua 18 ml. oed. Buont am ychydig yn Pottsville, ac yn Minersville, ac oddiyno i St. Clair, lle y treuliodd y rhan fwyaf o'i oes yn y byd sydd yr awr hon. Darfu i'n hanwyl frawd gael ei fendithio â rhieni da a duwiol, y rhai sydd gwedi myned adref er ys blynyddau i fwynhau eu gwobr. Dywedir am ei fam ei bod yn un o'r chwilydd goren a fu yn y byd erioed—fod ynddi ragoriaethau arbenig. Mae gryn deimlad yn St. Clair hyd yn awr wrth gofio am y ddau Gristion anwyl, sef Rees ac Ann Price. Mae amryw o'r plant gwedi eu claddu, fel nad oes yn aros ar ol yn bresenol ond un mab a dwy ferch pa rai sydd yn grefyddwyr hardd. Yr Arglwydd a'u bendithio â phob gras angenrheidiol i fyw er ei ogonlant tra yn y byd.

Mae'n llon genym ddweyd i'n hanwyl frawd ymuno â chrefydd er yn foreu. Cafodd ei dderbyn yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Pant-teg gan y Parch. P. Griffiths, Allt Wen, a pharhaodd gyda'r gwaith hyd y diwedd. Saer oedd ein brawd wrth ei alwedigaeth, a gweithiodd yn galed, efallai yn rhy galed i ateb ei gorff gwan; ond trwy fod yn ddiwyd, daeth i feddiant o gyfoeth mawr iawn. Yr oedd ganddo waith glô er ys blynyddoedd ac yr oedd yn cadw store fawr, un o'r mwyaf yn St. Clair; fel ag yr oedd yn ddyn pwysig mewn perthynas â masnach, ac fe deimlir colled ar ei ol. Ond er ei holl gyfoeth cadwodd gras ei afael ynddo, fel na ddarfu iddo anghofio ty ac achos yr Arglwydd.

Yr oedd ein brawd yn un ag oedd yn dechreu yr achos Annibynol yn St. Clair, a bu yn aelod cyson ac yn ddiakon parchus yn yr eglwys hono hyd ei fedd. Gwelodd lawer o gyfnewidiadau gyda'r achos yn y lle hwn; llawer o fŷn'd a d'od, fel y mae'n bod yn aml yn y wlad hon, rhai yn d'od ac aros am ychydig ac yn gadael yn fuan, ond yr oedd Price gwedi ymsefydlu mewn ystyr naturiol a chrefyddol hefyd. St. Clair oedd ei gartref ef yn mhob ystyr o'r gair. Fel dyn a chymydog yr oedd yn hynaws ac yn garedig i'r eithaf. Fel crefyddwr yr oedd yn meddu ar dymer heddychol bob amser. Er ei fod yn ddiakon yn yr eglwys, eto nid oedd yn honi blaenoriaeth, nac yn meddwl mai gydag ef yr oedd pob awdurdod eglwysig fel y myn rhai blaenoriaid gredu. Nid oedd un amser yn codi mewn cyfeillach fel un fuasai am ddangos fod holl bwys yr achos yn crogi arno ef; byddai gryn waith i'w gael i ddweyd dim; ond pan y dywedai byddai yn dweyd i bwrpas. Yr oedd ein brawd yn un tyner iawn o genhadau hedd. Nid oedd byth yn caru briwio eu teimladau ar wy siarad yn fach am danynt. Un mawr am

heddwch oedd Price, ac un da ydoedd hefyd i gadw heddwch. Fe ga eglwys fechan St. Clair golled fawr ar ei ol mewn llawer ystyr; ond yr wyf yn credu ei fod ef gwedi cael enill mawr ei hun. Nid ydym am i neb feddwl ein bod yn tybio ein brawd yn berffaith. Na, yr ydym yn credu nad oedd ef mwy nag eraill yn berffaith, ac nid oedd yn gallu bod yn y moddion wythnosol mor gyson ag y buasai yn hoffi bod, ag y buasai yn hoff gan ei frodyr iddo fod. Nid yw ei briod yn deall yr un gair o Gymraeg, y mae yn aelod gyd a'r Seison, a'r plant o herwydd hyn yn cael eu dwyn i fyny yn yr iaith hono; ond er y cwbl glynodd ef yn ddi-ysgog yn ei eglwys ei hun hyd y diwedd.

Nid oedd ein brawd yn meddu ar iechyd ond canolig er's blynyddau. Dydd Sadwrn yr 2il o Ebrill aeth i edrych y gwaith fel y byddai arferol—daeth tuag adref y prydnewn yn bur glaf, aeth i'r gwely, ac ni chododd o hono nes cael ei gario i'w dy rhagderfyndedig. Cafodd gystudd trwm am wythnos gyfan. Sadwrn y 9fed tua'r un amser ag y cadd ei daro yn glaf y terfynodd ein hanwyl frawd ei oes yn y byd sydd yr awr hon, yn 49 ml. oed. Dydd Mawrth canlynol casglodd tyrfa luosog at y ty, er myned a'i ran farwol i'r gladdfa yn Pottsville. Gwein-yddwyd yn y ty gan ddau offeiriad yn Seisonaeg a'r ysgrifenydd yn Gymraeg, ac wrth y bedd gwein-yddwyd gan yr offeiriad yn ol defod eglwys Loegr. Felly gosodwyd ein brawd yn y bedd hyd fore'r codi. Gadawodd briod a 4 o blant, brawd a dwy chwaer i alaru ar ei ol. Yr Arglwydd a'u bendithio oll fel perthynasau. Traddodwyd pregeth angladdol yn y Capel i dorf luosog nos Sabboth y 24ain gan y gweinidog.

DANIEL D. THOMAS.

MR. WILLIAM JONES, PENYGRAIG, REMSEN.

Ebrill 22, yn Penygrraig, Remsen, E. N., o'r gwddf-bydredd, yn 74 mlwydd oed, bu farw yr hen bererin, WILLIAM JONES; mab ydoedd i John a Mary Jones (Ysgaw Bach) Llanfarllrhys, sir Garnafon, G. C. Ymfudodd i'r America yn y flwyddyn 1818. Ymbrlodd ag Elinor Davis yn y fl. 1832. Bu iddynt ddeg o blant, 8 o ba rai sydd heddyw yn fyw. Ymunodd a chrefydd yn y fl. 1847 a pharhaodd yn ffyddlawr hyd y diwedd, ei ofid mawr oedd na fuasai wedi dechreu yn gynt. yr oedd yn dad a phriod tyner, ac yn gymydog o'r fath oreu. Byddai pan elwid ef i weddio yn y cyfarfod gweddi fel yn cael rhyw ollyngdod—yr oedd yn hawdd gwybod ei fod yn awyr y nef. Oddeutu blwyddyn yn ol bu tro nodedig yn ei feddwl—pan ar ei liniau yn y capel yn gweddio tybiai fod rhyw un yn dweud wrtho, "Ni chollir mo honot byth." Cofhaai am y tro yn y Siciety ar ol hyny, ac wrth gyfeillion amryw droion. Yr Arglwydd a fyddo yn llon'd ei addewid i'r weddw yn ei thrallod a'i chyfyngder—ac i'w blant amddifaid

—ac a godo ryw rai i lanw y cylchau sydd yn cael eu gwneud yn eglwys Penygraig. Ni bu ef yn cwyno ond saith diwrnod. Cafwyd meddyg, ond y cwbl yn ofer. Bu farw. Claddwyd ef yn mynwent Penygraig—gweinyddwyd i dyrfa o gyfeillion galarus gan y brodyr Evan Morris, Morris Roberts, ac Ebenezer Salisbury.

UN O'I GRIFYDOGION.

Wle eito un yn rhagor
O ffyddloniaid eglwys Dduw
Wedi gadael byd o ofid,
Wedi gadael tir y byw,
Croesiwnaeth yr hen fforddonen
Yn llaw'r Iesu'r Cyfaill eu,
Yr enaid fry i fynwes Abr'am
A'r corph yn wael i'r ddaciar ddu.

Gorphwys, anwyl frawd, a hun
Yn y distaw dywell fedd,
Hyd nes bloeddla yr Archangel
Tyr'd yn awr cal fyw mewn bedd,
Ti gai ganu Haleliwla
Byth heb dewi iddo ef,
Am dy olchl oddiwrth dy felau
Am dy ddwyn i fyw i'r nef.

Elin colled ni sydd iddo 'n elw
Yw tystiolaeth pob yr un
O'r frawdoliaeth a'i hadwaenal
El fod yn ffyddlon dduwiol ddyn,
El gyfeillion a'i berth'nassau
Mwy na wylwch ar ei ol,
Ond ymdrechwch fod yn barod
Cyn del angau idd elch nol.

ELIZABETH.

BEDD-ADAIL

Y Prach. D. R. JYNKINS, diweddar weinidog yr Eglwys Gynulleidfaol Newark a Granville, yn Monwent y Cymry ar y Welsh Hills, ger Granville, Ohio.

Er's ychydig dros flwyddyn yn ol (oddier wir barch a chariad at enw a choffadwriaeth eu diweddar weinidog) penderfynodd eglwys Newark a Granville osod Bedd-adail (*Monument*) o faen Marmor, i ddynodi llanerch ei orphwysfa. Dewiswyd Mr. Isaac Hughes gan eglwys Granville a Mr. David Owens gan eglwys Newark, i weithio allan y penderfyniad. Bu y ddau yn ffyddlawn i'w hymddiried. Casglasant \$158.00. Pwrcaswyd y Maen, a thalwyd y swm uchod am dano. Y mae y Golofn yn deilwng o Gôf-adail unrhyw ddyn; yn addurn i gladdfa y Cymry, ac yn brawf oesol o deimlad da a haelioni y ddwy Gynulleidfa. Dymuna Mrs. Jynkins, gweddwr yr ymadawedig, gydnabod yr holl gyfranwyr, gyda gwir deimlad o ddiolchgarwch. Hefyd, y mae yn dymuno diolch drosti ei hun, a'i merch fechan amddifad, am yr holl haelioni a dderbyniodd, mewn pob dull, gan nifer fawr o garedigion, yn yr ardaloedd hyn er dydd ymadawiad ei hanwyl briod, a'i dymuniad didwyll iddynt ydyw, (fel Naomi gynt) "Gwneled yr Arglwydd dygaredd â chwi, fel y gwnaethoch chiwi â'r marw ac â minau."

Y mae yr ymddygiad uchod yn esiampl deilwng i'w hefelychu gan eglwys eraill sydd yn y cyffelyb amgylchiadau. Nid oes niwaid mewn addurno beddau y Prophwydi, os na bydd hyn y

yn fwriadol yn cael ei wneuthur i ddirmysu y Prophwydi byw, yr hyn na wnaed gan yr eglwys hyn, yn yr ymddygiad canmoladwy uchod.

Newark.

DAVID PRICE.

GAIR AT Y CYHOEDD.

Dymuna'r eglwys Gynulleidfaol Ashland, Pa., hysbysu y bydd y Parch. T. D. Rees i ymweled â rhai rhanau o Bensusylania yr wythnosau dyfodol, er dileu y ddyled sydd yn aros ar y capel. Teimla'r eglwys yn wir ddiolchgar i bawb a gydymdeimlant â ni yn yr ymdrechfa ddiweddar, er cael ein capel yn rhydd o'r ddyled hir-barhaol sydd wedi bod yn nychu yr achos trwy y blynyddoedd yn y lle hwn. Ymrwymwn fel eglwys i at-dalu y cyfryw eglwys fydd yn galw heibio i ni dan y cyffelyb amgylchiadau. Arwyddwyd dros yr eglwys, J. JAMES.

Ebrill 25, 1864.

GANWYD,

Mawrth 29, yn Tamaqua, Pa., merch i David ac Elizabeth Thomas—gelwir ei henw ELIZABETH.

PRIODWYD,

Mawrth 9, yn ei dŷ ei hun yn Newark, O., gan y Parch. David Price, Mr. DANIEL EVANS a Miss MARY JAMES, merch henaf Mr. Watkin James, y ddau o ardal Granville.

Bydded iddynt ddyddiau dedwydd
Diwaradwydd drwy yr oes,
Na ddoed cwmwl dros eu hanedd,
Byth na chwercwedd cur na chroes,
Bydded iddynt blant rhinweddol,
Bywyd duwiol ar y daith,
Cydorhwyso gaffont hefyd
Oll ar dir y mwynfyd maith.—DINORWIG.

Mawrth 12, yn Syracuse, O., gan y Parch. W. Edwards, FRANCIS THOMAS ac ELIZABETH LONG, y ddau o Syracuse.

Mawrth 15, yn yr un lle a chan yr un gweinidog, JOHN S. WILLIAMS o Mnersville, O., a MARY JANE VAUGHAN o Syracuse.

Mawrth 26, yn Brady's Bend, Pa., gan y Parch. David R. Davies, Mr. THOMAS HUMPHREYS a Miss SARAH ROSSER, y ddau o'r lle uchod.

Ebrill 9, yn nhŷ Mr. John Evans, Bradford, Pa., gan y Parch. Thos. Thomas, EDWARD WILLIAMS, mab y Parch. S. A. Williams, a RACHEL LEWIS, eill dau o Bradford.

Ebrill 20, yn Delbi, Ohio, gan y Parch. James Davies, Mr. ROBERT R. ROWLANDS a Miss MARTHA M. JONES, y ddau o blwyf Radnor, Delaware, Ohio.

Ebrill 27, yn Chicago, Ill., yn nhŷ John Davis, ysw., gan y Parch. Moses Williams, Mr. DAVID JONES a Miss RUTH THOMAS, ill dau o Chicago.

Ebrill 30, yn Paddy's Run, Ohio, gan y Parch. J. M. Thomas, JAMES SCOTT, ysw., a Mrs. MARY C. JONES, y ddau o'r lle uchod.

Mai 2, yn Utica, gan y Parch. E. S. Davis, y Parch. L. DAVIS (brawd i'r gweinidog oedd yn gweinyddu) diweddar o Attica, a Mrs. LOUISA F. ADAMS o Utica.

Mai 15, yn yr Addoldy Cynulleidraol Cymreig yn Granville, O., gan y Parch. D. Price, tad y brifodferch, yn cael ei gynorthwyo gan y Parch. J. Williams, Harrison, Mr. HENRY D. CORDRAY o Newark, a Miss MARY E. PRICE.

Mai 11, yn Utica, gan y Parch. W. Rowlands, D. D., Mr. ELLIS E. ELLIS a Miss CATHERINE ROBERTS, y ddau o Utica.

Mai 16, yn New Hartford, gan y Parch. E. C. Curtis, Mr. J. W. JONES o Utica a Miss JOHANNAH G. BARNUM o New Hartford.

Mai 18, yn Utica, gan y Parch. James Griffiths, Mr. HARRISON W. ELMER a Miss MARY ANN JAMES, y ddau o Bridgewater, E. N.

Mai 19, yn Utica, gan y Parch. P. H. Fowler, D. D., Mr. CHARLES C. SHAVER a Miss MARY L. EDWARDS, y ddau o Utica.

BU FARW,

Mawrth 9, 1864, yn Paddy's Run, Ohio, Mrs. ELIZABETH MORRIS, yn 74 ml. oed. Ganwyd hi yn Llanbrynmair Cymru; ei rhieni oeddent Evan a Margaret Rowland. Ymunodd mewn priodas a David Morris o blwyf Llanerfel, a bu llydnt 11 o blant. Y mae 6 o honynt wedi marw, a 5 yn fyw. Bu un o'r meibion farw yn ngwasaneth y llywodraeth, tua dwy flynedd yn ol. Ymfudodd i'r wlad hon 35 mlynedd yn ol. Bu yn aros am ychydig amser yn Whitesboro, ger Utica. Claddodd blentyn yno, a bu Golygydd y CENEADWR yn gweinyddu yn y gladdedigath. Symudodd wedi hynny i'r ardial hon, lle y preswyllodd hyd ei marw. Bu ei phriod farw tua 12 mlynedd yn ol, a syrthiodd holl ofal y teulu mawr arni hi. Trwy ymdrech, a diwydrwyd, dygodd hwynt i fyny yn barchus. Ymddengys iddi gael ei derbyn i gymdeithas y salut yn Llanbrynmair, ond nis gall ei pherthynasau nodi yr amser. Ymunodd a'r eglwys hon Ion. 4, 1835, a bu yn aelod fyddlon hyd ei bedd. Ni chafodd ond cystudd byr. Cymerodd anwyd trwm, a chymerodd twymyn afael ynddi, ac, er ei bod wedi ei bendithio ag un o'r cyfansoddiadau cryfaf, eto darfu am dani mewn ychydig ddyddiau. Yr oedd ei phoenau yn rhy drymlon iddi allu adrodd ei phrofiad yn ei ddyddiau olaf. Ond dywedodd ddigon ar fomentau gwahanol i brofi fod ei rhagolygon yn ei pherthynas a byd trwyddol yn berthlith glir. Ac, yn wir, pe na fusaf hi wedi gallu dweyd dim, yr oedd ei bywyd cyffredin a'i phrofiad mewn lechyd yn ddigon i dori pob dadl o berthynas i'w chyflwr. Cafodd lawer o grocsau trymlon i'w cario ar ei thail, ond dygodd hwynt yn dactus trwy gymorth gras y nef. Gwerthfawrogiad foddion gras yn fawr lawn yn yr laith Gymraeg. Hyd y nod pan fyddai yr hwn yn oer, y nos yn dywyll, y ffordd yn mihell, a heb yn gwmni, eto nid oedd neb yn fwy cyson na Betti Morris. Cyngorol bawb i geisio crefydd mewn lechyd. Y gwasanaeth diweddarfa wnaeth dros ei Harglwydd oedd cynghori un o'i pherthynasau i "geisio crefydd yn ddioced"—"ei bod yn talu y ffordd yn rhyddiau yr afon." Gweinyddodd y Parch. J. M. Hughes, Venice, yn y gladdedigath, yn absenoldeb y gweinidog. Heddwch i'w llwch, a benhlith ar ei pherthynasau. J. M. THOMAS.

Mawrth 14, yn Spring Green, Wis., EVAN, mab Evan D. Evans a'i briod yn un flyydd a thri diwrnod ar ddeg oed. Claddwyd ef yn mynwent Spring Green. Pregethwyd yn y tŷ a gweinyddwyd wrth y bedd gan y Parch. W. F. Phillips.

Mawrth 16, wedi hir nychdod mewn darfodedigath, (yr hwn a ddioddefodd yn dawel) Miss MARY ELIZA, unig ferch Mr. Josiah Davies, ger Newark, O., yn y 18fed flywyddyn o'i hoedran. Hebrwydwyd ei gaddwllion marwol i'r bedd wrth ystlys ei mam yr hon a gladdwyd er's llaf na blwyddyn yn ol yn y *New Cemetery*, pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. David Price.

Mawrth 22, wedi byr a phoenus afiechyd, yn 11 ml. oed, JANE, merch Thomas a Mary Rees, Newark. Y dydd lau canlynol, ymgasglodd tyrfia luoog i'w hebrwng i dŷ ei hir gartref. Gwnaeth y Parch. David Price ychydig sylwadau cyasurol cyn cychwyn y corph o'r tŷ, oddiwrth Matt. 9: 24. Ac sacurhodd y Parch. Joseph E. Davies, y dyfa wrth lan y bedd, yn mynwent y *Welsh Hills*. Y mae tad yr ymadawedig yn California er's yn agos i ddwy flynedd. Bu farw eu merch Ann yn 14 ml. oed ar ol ei ymadawiad ef, yr hyn, gyda marwolaeth anisgwyladwy Jane, sydd bron a llethu meddwl y

fam drallodus. Bydded i'r Arglwydd ei chysuro hi gyda'i phlant bychain, a dychwelyd ei hanwyl briod a thad ei phlant yn ol yn lach ac mewn heddwch.

Mawrth 24, yn Racine, CATHARINE ANN PUGH, merch i David ac Elizabeth Pugh, ac wyres i'r diweddar Arthur Pugh. Ei hafiechyd, y diptheria; ei hoed 5 ml. a 5 mis. Yr oedd yn blentyn hynod o garuallid a henaidd fel yr oedd pawb o'i chyd-nabod yn ei hoffi yn fawr. A mawr oedd disgwyl-lad y rhieni cael ei chwmmi yn hwy, ond nid felly y bu. Cawsant esboniad ar ranau pwysig o'r gair sef "Nid fy meddyllau i yw eich meddyllau chiwi, ac nid eich flyrdd chiwi yw fy flyrdd i." Hefyd dywedodd yn effeithiol "Rhaid i'r Arglwydd wrthi," a rhaid i chwiltiau fyw hebddi o hyn allan. Cofw'n fel rhieni "mai rhan a ddygir" yn aml yw hyd yn oed ein plant; gochelwn rhag rhoddi gormod o'n serch arnynt. Claddwyd ei rhan farwol y 25 o Fawrth. Gweinyddodd yr ysgrifenydd wrth y tŷ ac wrth y bedd. C. D. JONES.

Penillion ar ei marwolaeth.

Er pan ein rhieni yn Eden a bechodd A'r dyn o'i orseddfaine oruchel a gwympodd, Mae'r ddedryd ohyd y'nglŷn wrth ddydolnryw Yn cyhoeddol o hyd, "gan farw y byddi farw."

O'r ochlain a'r galar, a'r mynych ruddfanau A glywir yn aml yn d'od o aneddau Rhieni yn hebrwng rhai anwyl i'w priddo Gan wylo fel Rahel, does modd eu cysuro.

O cofwch, rieni, nad wermod yw'r cyfan, Mae melynser i'w ganfod y'ngwaelod y cwpan, Os rhoisoch eich Cathrine i'r beddrod mewn an-Califf eto gyfodi yn fl godidocach. [mharch.

A'i gwisgoedd yn ddysglaer mor wneyd a'r eira A gliriwyd yn ganallid y'ngwaelod y Meesiah, Y'ngwinnni mil milloedd angylion, seraphiaid, Yn canu Hosanna i'r Iesu bendigaidd.

Racine.

CHRISTIANA E. JONES.

Ebrill 5, yn Oshkosh, Wis., RACHEL HANNAH JONES, yn 9 ml., 10 mis, 3 wythnos ac 1 diwrnod oed. Merch ydoedd i Richard a Mary Jones gynt o Remsen. Ei hafiechyd oedd y diptheria. Goddefodd gystudd trwm am bythefnos, a thierfynodd yn anguolidd. Yr oedd yn blentyn afudd i'w rhieni ac wedi ei dwyn i fyny yn y gyfeillach grefyddol a'r ysgol Sabbathol, a mynych yr adroddai ranau o'r Beibl yn y naill a'r llall o'r manau a nodwyd. Hon oedd unig ferch y teulu sydd heddyw mewn galar dwys, a'r padwerydd o'r plant a gollasant ar wahanol amsrau trwy weinidogaeth angau. Claddwyd hi yn mynwent yr Amhynwyr yn y Settlement wrth ochr brawd bycan iddi yr hwn fu farw 4 blynedd yn ol. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd oddiwrth 2 Samuel 12: 23.

H. PARRY, Oshkosh.

Ebrill 9, o enynfa'r ysgrifaint, yn La Prairie, ger Emerald Grove, swydd Rock, Wis., Mr. ROBERT JONES yn 44 oed. Yr oedd yn enedigol o Lansaint-fraidd, Maldwyn, G. C., lle y bu byw nes symud i'r wlad hon tua 15 mlynedd yn ol. Syrthiodd ei goelbren, ynghyd a thri o frodyr a'u teuluoedd, i'r man a enwyd; y rhai, ynghyd a gwnaig a 7 o blant ydynt mewn dwys alar o herwydd ei goill. Trwy ddiwydrwydd a chynllunig, cododd o sefyllfa gweith-iwr cyfflog, i fod yn dyddynwr parchus, a gadawodd ei deulu mewn amgylchiadau tra chysurus. Yr ail auaf ar ol ymfudo i'r wlad hon, pan yn dynau fd cymydog, teimlodd angen ac awydd neillduol i fynydd ar orsedd gras, taifodd i lawr ei ffust, ac aeth i'r pentwr gwellt i dywallt ei galon yn ddifrifol ger bron Duw mewn gweddï. Pan ddychweledodd adref, dywedodd wrth ei wraig ei bod yn llawn bryd i geisio trugaredd, a thrwy ei hewyllysgr gydsyniad, dechreuodd alw ar enw'r Arglwydd yn y teulu, yr hyn ni roddodd hebllo mwyach tra fu byw; ac mae'n gysur meddwl, fod ei ail fab, tua yn 14 oed, yn llanw ei le yn hyn. Ni fu ei anwyl briod ac yntau yn hir ar ol yr amgylchledd a gryb-wyllwyd, cyn ymuno a'r eglwys Gynulleidfaoil yn Emerald Grove, y pryd hyn na ofal y Parch. W. F. Curtis, a chafodd y fraint o fod yn fyddlon

hyd anghu, ac aeth i dderbyn coron y bywyd. Addas sylwi, fod cysylltiad agos rhwng yr edifeiriol dafliad a wnaeth o hono'i hun at dmed y Iesu ar y crug gwellt a'r curo dwylo o orfoledd a arferodd ar ei wely anghu. Deallodd un noson fod y wraig yn ofni o herwydd gerwtudeb yr hln, na ddeual neb i'w wyllo, dywedodd; "gwnewch gore gellwch y noson hon, oblegid dyma'r olaf imi ofyn y fath wasanaeth." Ac felly y bu. Ni raid chwanegu fod yr ofnau hyn yn ddisail. Dranoeth, sef y dydd y bu farw, dywedodd yn siriol: "Cawn gwrdd ar ol hyn, Mary fach,—gwnewch eich gore i ddwyn y plant i fywyd." Felly ar ol ysgwyd llaw a'r teulu, a'r gwyddoddollion oll, ymadawodd yn dawel gan bwyso ar Iesu a'i law. Priodol oedd sylw y mab hynaf, tuag 16 oed, pan gynellwyd ef i'f ynd i'r rhyfel: "Yr wyf wedi rhestru'n barod i fod yn *Home guard* i fy anwyl fam." Boed Duw Israel fod yn Home guard iddo yntau, a'r teulu oll, yw gwir dymuniad un sy'n meddu hawl i dywallt deigrin gyda'r llusaws a dywalltwyd er cof am gyfaill fyddalon a diragrith. RICHARD MORRIS.

Allen's Grove, Mai 16, 1864.

Ebrill 25, yn Cincinnati, Ohio, JOHN FREMONT JONES, mab i Mr. John F. Jones a Mary ei briod, yn ddwy flwydd, pum mis ond un diwrnod oed. Ei glefyd oedd y frech goch a'i heffithiau. Claddwyd ef y 26, a gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y brodyr T. Edwards, a H. Powell. O am barodwydd i'r un ardal ddedydd.

Ebrill 11, yn Radnor, Ohio, y chwaer grefyddol feianc, ANN THOMAS. Ganwyd hi Awst 4, 1842, felly yr ydoedd yn agos 22 mlwydd oed. Mor bell ag ydym yn gwybod, hi a dderbyniwyd yn aelod egiysig yn Radnor, O., gan y Parch. R. Powell. Daeth a'i llythyr cymeradwyaeth yma i Cincinnati, a bu yn aros yn ein mysg rai blynyddau yn ddiddolur i ni fel egiwys. Ni ddarfu i'r ysgrifenydd glywed dim allan o le am dani erioed, fel aelod crefyddol. Byddai yn dawel a siriol lawn i ddyfod i foddion gras. Yr oedd un peth ynddi ddarfu godi peth ar fy meddwl ar droion, sef, carai roddi ei llaw i mi, a gofynai yn siriol "pa fodd yr oeddwn?" Nid wyf yn meddwl iddi beidio a gwneud felly pan y gallai gael cyfle. Mae gwelod rhai felly yn siriol, yn faln i'r meddwl yn aml. Aeth ar ymweliad a'i hen gartref i Radnor, cymerwyd hi yn glaf ymhen rhai dyddiau ar ol dycheuwyd at ei theulu gan y frech goch; ond rywfodd, trodd y clefyd yn angau iddi. Claddwyd hi yn Radnor, a gweinyddwyd yn y gladdedigaeith gan y brodyr R. Powell a D. Prichard. Clywsom iddi fyned adref yn ddedydd mewn goibath am fywyd gwell. Yr ydym yn anfon y llinellau blaenorol i'r CENHADWR, ar gais y perthynasau galarus. T. EDWARDS.

Ebrill 13, yn agos i Siloam, Ohio, yn 8 mis a 18 diwrnod oed, HANNAH ELIZABETH, plentyn E. G. Evans a'i briod. Claddwyd hi yn monwent Nebo—pregethwyd ar yr achlysur gan y Parch. D. C. Thomas (B.)

Dagrau hallt dywalltwyd nawr
Ar fedd ein Hannah fach,
Er bod ei choroph yn llwch y llawr
Mae'r enaid fry yn iach.

Bryn y Faner, O. CHRISTOPHER BACH.

Ebrill 18, yn Camptonville, Cal., yn 45 ml. oed, ein hanwyl frawd Wm. E. ROWLANDS, mab i'r diweddar William Rowlands o'r Hendy, Llanfair-pwllgwyngyll, Mon. Daeth torf luosog i dalu iddo y gymwynas olaf trwy ei hebrwng i dŷ ei hir gartref. Cariwyd y rhan farwol i'r Capel Cymreig a chyfarhodd yr ysgrifenydd y gynulleidfa oddi wrth Job 16: 22, "Canys pan ddol ychydig flynyddoedd yna mi a roddaf lwybr a'r hyd yr hwn ni ddychwelaf." Gadawodd briod a baban yn nyffryn galar i hiraethu ar ol priod bynaws a thad tynr. A hyfryd genyf ddwywed nad ydynt yn tristan fel rhai heb obaith o adgyfodiad gwell, oherwydd yn ol pob tystiolaeth o'i elldo bod ei fywyd wedi ei gddio gyda Christ yn Nuw, a phan yr ymddengys Christ bywyd y Cristion ymddengys yntau gyd ag ef mewn gogoniant. Yr oedd wedi taffu ei goelbren i blith pobl yr Arglwydd pan yn Mon er's 26

o flynyddoedd yn ol—wedi rhoddi blodau ei ddyddiau yn ngwinnian Crist mewn cysylltiad a'r T. C. Yr oedd ein hanwyl frawd yn feddianol ar ddawn gweddi melys neillduol, ac yn ganwr peraisid, a themlir colled fawr ar ei ol, yn neillduol fel arweinydd y gân yn yr eglwys Gymreig yn y lle hwn. Gofynais iddo ychydig ddyddiau cyn ei farw, pa fodd yr oedd yn teimlo o ran ei feddwl?

Ei ateb oedd, "Pob peth yn dda—gwaeid y groes yn sylfaen fy ngobaith—Iesu Grist yn bob peth." Yna adroddai ddarn o benill,

"Os boddi raid mi foddaf
Yn ymyl Salem lân."

"Yr wyf yn Credu Duw ar ei air heb ameu dim, ac yn ymbwyso ar ei addewidion. Os marw o'r cys-tudd presenol byddaf yn fuan yn canu ar delyn aur y nef, wedi gadael pob peth dalarol. Rhyfedd i Dduw garu pechadur fel fi. Rhyfedd, rhyfedd yw trefn Gras!" Dywedais, nid rhyfedd i'r bardd ganu

O ryfedd drefn gyfryngol.

Trefn iachawdwrfaeth Duw,
Trefn wych i ladd fy mbechod
A'm cadw lnau yn fyw.

Torodd i lefain, "Diolch i Dduw! Gogoniant." Yr oeddwn bob dydd y dyddiau olaf y bu yn fyw yn cael y fraint i ddarllen rhan o air yr Arglwydd, a chyfarach gorsedd gras wrth erchwyl ei wely, a'r bore diweddfaf y bu fyw yr oedd yn gorloeddu yn nhrefn gras Duw i gadw pechadur colledig. O mor hyfryd oedd gwrandao arno ac edrych ar y Cristion yn cael buddugoliaeth, yn cyfarfod brenin dychryniadau tau ganu a gorloeddu yn ngras y nef, pan yn cerdded yn araf i lan afon yr Iorddonen, a chanol dydd aeth yn rhy bell i'r dyfroedd i ni allu ei glywed yn llefaru mwyaich, a bu yn hynod dawel hyd 5 o'r gloch y prydawn pryd y tynwyd lleni amser rhyngom a chodwyd lleni tragwyddoldeb, pan y gwelodd beth oedd y byd ysbrydol yn ei sylweddolwydd a'r etifeddiath dragwyddol, yr orphwysfa sydd eto yn ol i bobl Dduw. Fy ngweddi ar Dduw ydyw, marw wnelwyf o farwol-aeth yr unlawn, a bydded fy niwedd fel yr eiddo-yntau, a gobethlio y caiff y rhai sydd wedi eu gadael i golli dagrau y fraint i fyw bywyd duwiol, fel y byddo marw yn elw tragwyddol llydant ac y bydd rhagluniaeth dyner ein Tad yn parhau i'w llwytho a helathrwydd o fendithion tymhorol a chymorth ei ysbryd i gydnabod ei law yn mhob peth ac i allu dweyd, Bendigedig fyddo enw yr Arglwydd.

WM. O. WILLIAMS.

Ebrill 28, yn anedd ei dad a'i fam ger Delphos, Allen Co., Ohio, TIMOTHY, mab i'r Parch. James Davies a'i briod, yn 17 fl. onid dau diwrnod oed, wedi ei daro ar ei ochr aswy gan y parlys mud er's wyth mlynedd a phedwar mis. Ni ddwyddodd un gair wedi hyn. Cafodd gantoeidd lawer o'r hyn a elwir *convulsive fits*. Meddylliasom yn aml mai yn un o'r rhai hyn y byddai farw. Effethiodd y rhai hyn yn ddwfn lawn ar ei gyfansoddiad. Bu dan foddion meddygol oddiwrth Professor Muescy, Cincinnati, dros yspaid dwy flynedd a chafodd lawer o gyfferi oddiwrth feddygon eraill, ond yn hollawl allwyddiannus i'w gryfhau. Penderfynasom er's rai blynyddoedd ei fod yn anobeithiol am wellhad yn y fuchedd hon. Daeth yn allnog i gerdded ychydig, ond nid oedd yn allnog i borthi ei hun yn gyflawn dros yspaid yr holl amser y bu yn glaf. Dichon na byddai yn gallineb i mi ddwyed, llawer am rinweddau y bachgen bach pan oedd yn iach; ond gallaf ddwyed ei fod wedi derbyn galluedd cryfion. Yr oedd ei gof yn dra helaeth i gynwys hanesion yr hen Destament. Yr oedd yn dysgu yn dra chyflym, ac yr oeddwn wedi meddwl y buasai yn codi i lanw rhyw gylich pwyseg o ddefnyddioldeb. Ond nid ein fyfyrdd ni yw fyfyrdd yr Arglwydd, ac nid ei feddylliau ef yw ein meddylliau ni. Yr oedd Timothy yn ymddangos yn debyg fel arfer hyd o fewn i wythnos i'w farwol-aeth, wedi hynny gwanychodd yn gyflym, ac am bump o'r gloch bore y dydd a enwyd uchod eheadodd ei ran anfarwol at Dduw yr hwn a'i rhoes ef, ac yr ydym yn hollol hyderus na ddylem dristau megis eraill y rhai nid oes ganddynt obaith. Mae

genym bob sicrwydd fod pump bachgen bach o'n teulu wedi ehedeg o fyd y cystudd mawr i fyd y gwynfyd pur. Ein rhwymau a'n braint ni yw ym-foddioni i'w drefn ef, er mor groes i'n teimladau ydyw, ac ymddiddynau yn fwy llwyr oddiwrth wrth-rychau darfodedig, a bod yn barod i fyned i mewn gydag ef i'r briodas i gyduo ag anwyliad y nef i glodfari yr hwn a'n carodd ac a'n golchodd oddi wrth ein pechodau yn ei waed ei hun. Y Parch. Griffith Griffiths oedd yn cynorthwyo eglwys Gomer ar y pryd, a gweinyddodd yn dra difrifol yn y gladdiedigaeth. yn y tŷ ac wrth y bedd; a'r Sabboth canlynol un 2 o'r gloch yn Leatherwood anerchodd y gynulleidia oddiwrth l Bren. 17: 17—24. Ei dad, JAMES DAVIES, *Radnor*.

Mai 1, yn Manaw. Floyd, E. N., o'r darfodedigaeth, yr anwyl chwaer Mrs. JANE JONES, priod Mr. Hugh C. Jones, tua 39 ml. oed.

Mai 21, JOHN, mab hynaf y Parch. E. Davies, Waterville, E. N., yn bum' mlwydd oed. Yr aflechydd dinystrïol a gymerodd y bachgen bach hawddgar a deallus hwn ymaith ydoedd diptheria. Ni fu yn atfach ond un wythnos. Gweinyddwyd yn y gladdiedigaeth gan y Parch. T. D. Hunt, Waterville, a'r Parch. James Griffiths, Utica. Y mae un arall o blant Mr. Davies yn wael iawn dan yr un aflechydd, ac y mae Mrs. Davies ei hun wedi ei gwanychu yn fawr wrth weinyddu ddydd a nos ar ei hanwyliad. Dymunir i'r hwn sydd yn noddfa yn amser trallod fod yn gysur iddynt yn eu cyfyngder.

Mai 11, yn Utica, y Parch. Chauncey D. Goodrich, capelydd diweddar y Neuadd Dalaethol yn Utica, yn 62 ml. oed.

Mai 4, yn Utica, o enynfa yr ysgyfaint, Mr. E. W. DAVIES, yn 35 ml., 1 mis ac 11 o ddyddiau oed.

Mai 18, yn Prospect, N. Y., y Parch. S. D. GARDNER, yn 56 ml. oed.

Y brwydrau yn arnoydol.—Mae y brwydrau wedi trymhau y mis diweddar tu hwnt i ddim a gymerodd le eto o ddechreu y rhyfel. Blaenoriaid y gwrthryfel, yn canfod eu hachos yn gwanhau a'r gyfundraeth dros yr hon y codasant arfau bradwrol yn debyg o ddrysu, a'r "*Southern Confederacy*" mewn enbydrwydd, ydynt yn ymagnio mewn creulondeau yn fwy nag erioed eto.

Byddin y Potomac yn croesi y Rapidan.—Tua dechreu y mis sef dydd Mercher, Mai 3, byddin y Potomac a groessasant y Rapidan mewn tri man ar bontydd Pontoon heb wrthwyncbiad. Dygodd hyn hwy i gymydogaeith gwernylloedd Lee.

Lee yn ymosod ar ein byddinoedd.—Dranoeth ar ol croesi y Rapidan daeth Lee a'i luoedd allan o'u hymguddfeydd yn y *rifle pits*, cyn i Grant a Meade a'u cyd Gadfr. allu trefnu eu lluoedd i'r gâd, a bu ymladd caled y dydd hwn a'r dydd canlynol—weithiau un ochr yn enill ac weithiau y llall—y lladdfa yn fawr o'r ddwy ochr, carcharorion yn cael eu cymeryd a'u hadgymeryd—a miloedd yn cael eu dwyn ymaith oddiar y maes yn glwyfedig.

Lee a'i luoedd yn encilio.—Nos Wener cafodd Lee fod ei fyddin yn cael ei dryllio mor arswydol fel y dechreuodd gilio. Dydd Sadwrn dilynwyd ef, a'r dydd hwnw a thranoeth bu brwydr galed eto a chelanedd fawr ger Neuadd Spottsylvania, a Lee eto yn cilio yn ol tua ei amddi-

ffynfeydd ar y North Anna, a'r fyddin arall yn ei ddilyn.

Y clwyfedigion a fudwyd i Fredericksburg.—dywedir fod pob ymgeledd a gofal am danynt a ellid yn yr amgylchiadau yn cael ei ddefnyddio—y nifer yn lluosog, dim llai na 40,000—dosbarth helaeth o'r rhai hyn a'r clwyfau yn gydmariaethol ysgafn, ond llawer yn ddwfn ac angeuol. Mudir y clwyfedigion mor gyflym ac y gellir i Alexandria, Washington, a manau eraill.

Y gwlawogydd yn Virginia.—Trefnodd rhagluniaeth yn dyner i wlaw trwm ddiagyn yn nghymydogaeith yr ymladdfa fawr yn Virginia—ac aeth y llaid mor ddwfn fel nas gallai y byddinoedd symud o'u lle am dri neu bedwar o ddyddiau, yr hyn a roddodd i'r byddinoedd lluddiedig ychydig seibiant i orphwys.

Wadsworth wedi ei ladd.—Y Cadf. James S. Wadsworth o'r dalaeth hon a laddwyd yn y frwydr fawr yn anialwch Virginia ddydd Gwener, Mai 6. Cafwyd ei gorff, ac mae wedi ei gladdu yn ei gartref yn Genesee, N. Y. Y Cadf. John Sedgewick o Connecticut hefyd a laddwyd mewn eiliad yn y frwydr hon.

Croesi y North Anna.—Ddydd Llun, Mai 23, croeswyd y North Anna gan fyddin y Potomac, a bu ysgarmeision celyd rhyngddi a byddin Lee, ond dim brwydr gyffredinol.

Amddiffynfeydd Lee yn gedyrn rhwng y North a'r South Anna.—Mae byddin Lee mewn amddiffynfeydd a ystyrir yn dra chedyrn rhwng y ddwy afon, y North a'r South Anna, a thebygol yw y bydd ymladdfeydd mawrion eto cyn y cilia Lee i warchgloddiau Richmond.

Gair diweddar oddiwrth y Cadf. Grant a hys-bysa na bu ei golledion mor fawr mewn lladd a chlwyfo a charcharu ag a ddatgenir yn y Papyrau—na bu yn y cyfan dros 20,000. Hys-bysa hefyd ei fod wedi derbyn adgyfnerthion i'w fyddin o tua 25,000 ar ol y brwydrau diweddar, ac y mae yr adgyfnerthion yn dyfod i mewn yn barhaus.

Butler a Beauregard.—Rhan o'r cynllun mawr, dan arlywyddiaeth cyffredinol y Cadf. Grant, i gymeryd Richmond a rhoi terfyn ar y gwrthryfel, ydyw yr ymosodiad trwy y Cadf. Butler ar y dde i Richmond, tua Petersburg a Fort Darling, tra y mae Grant a Meade yn gweithio at yr un ddinas ddiofrydedig yr ochr ogleddol iddi yn nghymydogaeith Spottsylvania a'r afonydd S. a N. Anna. Bu brwydro caled rhwng Butler a Beauregard yn y manau a enwyd—heb ddim eto yn gwbl derfynol o un ochr.

Y Cadf. Sherman yn nhalaeth Georgia.—Rhan eto o'r un cynllun at roi terfyn ar y gwrthryfel a sicrhau heddwch i'n gwlad drallodus ydyw yr ymosodiad dan Sherman a Thomas ac eraill yn Georgia, ar yr amser ag y mae y byddinoedd eraill yn eu hymdrechfeydd celyd

yn Virginia. Yr hysbysiadau diweddaraf o'r parthau hyn a ddangosant fod Sherman wedi cymeryd Rasaca a Rome a Kingston, ac wedi cymeryd rhai miloedd o garcharorion a rhai magnelau ac arlwy rhyfel. Yr oedd byddin Sherman yn ymosod ar Altoona, lle y mae ystorfa fawr y gwrthryfelwyr, mewn dysgwyllad o allu ei chymeryd. Yr oedd wedi myned heibio ar yr ochr orllewinol mewn symudiad ochrog (*flank movement*), yn ol y newydd diweddaraf a welsoem eto.

Y Gynadledd dalaethol yn Syracuse, N. Y.—Y gynadledd hon a gynaliwyd ddydd Mercher, Mai 25, pryd yr enwyd yn dra unol ein Llywydd presenol, Abraham Lincoln, yn ymgeisydd am y Llywyddiaeth yn yr etholiad nesaf. Neillduwyd boneddwy'r i gynrychioli y dalaeth hon yn y Gynadledd gyffredinol a gynelir gan bleidwyr yr Undeb yn ninas Baltimore Meh. 7.

Cynadledd y Blaid Unol yn Illinois, Mai 25, a ddatganant dros enwi y Llywydd Lincoln yn ymgeisydd am y Llywyddiaeth yn Nghynadledd Baltimore.

Cynadledd y Blaid Unol yn Ohio, Mai 25, a enwant Mr. Lincoln yn ymgeisydd am y Llywyddiaeth.

Cynadledd y Blaid Radical, yn Jefferson City, Mo., Mai 26, a neillduasant ddirprwywyr i Gynadledd Baltimore, trwy lais o 241 yn erbyn 99.

Y gatrawd 146 E. N.—Yr gatrawd hon, i'r hon a perthynai amryw Gymry o swydd Oneida, a ddrylliwyd yn fawr yn y frwydr ddiweddar. Sergeant John E. Jones, Co. H, a laddwyd ar y maes; gadawodd wraig a 3 o blant yn amddifaid; y Cadben Henry Jones a glwyfwyd, ond nid yn ddrwg iawn, cyrhaeddodd adref ar *furlough* am fis i ymwel'd a'i berthynasau: y Mil. Jenkins sydd wedi ei glwyfo ac yn llaw y gelynyon; Horatio N. Williams, Major Curran a Lieut. Walker wedi eu lladd; y Cadbeniaid Wright a Powell wedi eu cymeryd yn garcharorion. Collwyd yn mhob ffordd dros 300 o'r gatrawd. Mae aml un o fechgyn y Cymry a berthynent iddi ag y teimlir trallod mawr yn eu hachos, na wyddis beth eto gyda sicrwydd a ddaeth iddynt.

Anrheg i weinidog.—Erfyniaf gongl o'ch Cyhoeddiad gwasanaethgar i ddatgan fy niolchgarwch gwresocaf i'r eglwys dan fy ngofal a'r cyfeillion ol yma, ac yn neillduol i Mr. D. J. Evans am ei fyddlondeb yn caaglu yr arian. Cefais fy anrhegu â phâr o ddillad hardd nad oes dim achos bod a chywilydd i'w dangos yn ngolau yr haul. Dymuniad a gweddi dileidryth y derbynydd yw am i bob un a gyfranodd at yr anrheg gael meddu gwisg na heneiddia am ei enaid i'w ddiogelu byth. R. M. E.

Y fyddin dan y Cadf. Banks yn ddiogel.—Teimlid graddau o ofnau hyd yn ddiweddar am ddiogelwch y fyddin dan y Cadf. Banks a'r Llynges dan Porter ar y Red River. Ond trwy ddyfais yr Is-flwriad Bailey, o'r 19th Army Corps, i dafu arglawdd dros yr afon, cronwyd ei dyfroedd fel y gallwyd nosio y llong-

au heibio a thros fas-fanau enbydus a thros y cyffledyddion (*torpedoes*) a geid ynddi, i lawr i le o ddiogelwch. Mae yr ymgyrch i fyny i'r afon hono wedi ei roi i fyny.

Sefyllfa byddin y Potomac.—Hysbysiadau trwy ohebwy'r (ond nid yn swyddol) a sicrhant fod byddin y Potomac o fewn tua thairth diwrnod i Richmond. Yn ol yr hysbysiad swyddol diweddaraf a ganfyddasom yr oedd y ddwy fyddin rhwng y South a'r North Anna, tua 25 milldir o Richmond.

Ganesiaeth Dramor.

C Y M R U.

CYFARFOD YMADAWOL Y PARCH. E. R. LEWIS, PITTSTON, PA., A CHYMRU.

Cynaliwyd cyfarfod pregethu yn Ystradgynlais, Sabbath, Mai 1, 1864, er mwyn dangos ein parch a datgan ein teimladau cynhesat y brawd anwyl uchod ar ei ymadawiad â'n gwlad. Ni fu dyn dieithr yn Nghymru erioed sydd wedi tynu cymaint o sylw a deffrol cymaint ar y wlad ag ef—gellir dweyd, aeth y byd ari ei ol ef. Y mae hen ac ieuanc, tylawd a chyfoethog, yn ei fawrhau. Nid yn fuan yr anghofir enw Mr. Lewis, Pittston. Tybir y gellir priodoli y cyffro mawr sydd yn Nghymru yn bresenol am ymfudo i America, i'w ddarlithiau a'i bregethau grymus ef. Sonir llawer am wefreiddio cynulleidfaoedd—gellir dywedyd yn ddibetrus am Mr. Lewis ei fod wedi gwfreiddio Cymru. Y mae newyddiaduron yn Gymraeg a Saesonaeg wedi llefaru yn y modd uchaf am ei ddarlithiau a'i bregethau, ac yn ei gyfrif yn un o'r siaradwyr mwyaf grymus, ac wedi ei restru gyda J. B. Gough a Spurgeon.

Teimlwyd yn yr Ystrad awydd i gael y cyfie i ddangos ein parch iddo cyn iddo ymadael, a daeth amryw weinidogion a phersonau o'r eglwysi cymydogiaethol yn nghyd, megys, Panteg, Alltwn, Cwmlynnfell, Ty'n y Coed, Bethlehem, Onllwyn, Wern, &c., a chawsom gyfarfod wrth ein bodd.

Am 10, pregethodd Mr. Lewis a Mr. Jones, Llangadock. Am 2, dechreuwyd gan Mr. H. Jones, a phregethodd Mr. James (B.), Glynnedd, a Mr. Lewis. Am 6, dechreuwyd gan Mr. Watkins, Maesteg, a phregethodd Mr. Jones, Mr. Lewis, a Mr. Griffiths, Alltwn. Cafwyd cyfarfod da iawn.

Yna gwnawd sylwadau ar ymweliad Mr. Lewis â Chymru, y safie uchel oedd wedi gyrhaedd, nid yn unig yn marn y wlad, eithr yn eu serchiadau hefyd. Yna darllenwyd y penderfyniadau canlynol:

1. Penderfynwyd fod y cyfarfod hwn yn teimlo yn ddiolchgar i'r Parch. E. R. Lewis, Pittston, am ei ymweliad â Chymru, ac yn credu fod ei lafur wedi cael ei fendithio yn ein mysg, er adfywiad i'n heglwys, ac hefyd ein bod yn mawrhau ei dalentau a'i yspryd caredig, bon-

eddigaidd a didramgwydd, yr hyn sydd wedi ei wneud yn wrthrych ymserch miloedd; a chan ei fod, (er yr holl gymhelliadau sydd iddo aros yn y wlad hon,) yn penderfynu dychwelyd i America, ein bod yn dymuno ei lwyddiant yn galonog—ac yn dymuno ar ein Tad nefol ei ddiogelu hyd yn nheyrnas nef.

Pen. 2. Ein bod yn datgan ein cydymdeimlad & Mrs. Lewis, oherwydd ei hymddifadrwydd o gymdeithas ei phriod—gobeithio bydd yr ystyrfaeth o lwyddiant ei lafur yn Nghymru yn ei gwneud yn gymodlon.

Pen. 3. Fod hanes y cyfarfod hwn i gael ei anfon i'r CENHADWR AMERICANAIDD, cyhoeddlaid gwerthfawr dan olygiad yr enwog Ddr. Everett.

Siaradwyd ar y penderfyniadau uchod gan y Parchedigion Mr. Griffiths, Alltwen, Mr. Jones, Llangadock, a Rees, Ystrad, yn y modd mwyaf gwresog, a chariwyd hwy yn unfrydol gan y dorf.

Gwnaed ychydig sylwadau gan Mr. Lewis ar y parch mawr hwn a ddangoswyd iddo, a diolchodd yn gynhes i bawb am eu siroldeb a'u caredigrwydd iddo tra yn y wlad,—yna canwyd gyda theimlad yr hen benill hwnnw,

"Ffarwel gyfeillion anwyl iawn," &c., a diweddwyd un o'r cyfarfodydd mwyaf hapus y buom ynddo erioed.

Mae Mr. Lewis yn awr wedi ein gadael, efallai byth i gwrdd nes y cyfarfyddwn oll yn y "dydd mawr." Ni theimlasom erioed fwy o hiraeth wrth ymadael ag un brawd—mae ein serch wedi ymglymu am dano.

Cafodd Mr. Lewis gynyg ar rai o eglwysi gorau Cymru, ac yn mysg eraill Bethania Dowlais, lle mae un o'r cynulleidfaoedd lluosocaf yn Neheudir Cymru. Mae y derbyniad poblogaidd a gafodd Mr. Lewis yn Nghymru yn brawf y gall Cymru dalu croesaw braff i ddyn tellwng.

Hir oes iddo ef a Mrs. Lewis—er na welsom hi erioed yr ydym yn gallu ei hanwylu er mwyn ei phriod.

Dymuna yr ysgrifenydd ei gofio at ei holl gyfeillion a ymfudasant o'r parthau hyn i'r America. Yr eiddoch yn ocsocoedd,

Mai 5, 1864.

HENRY REES,

Gweinidog Sardinia, Ystradgynlais.

MARWOLAETHAU.

MAWRTH—

- 13, Hugh Williams, Parc, Llanllyfni, oed 82.
- 22, Mary, priod Morgan Thomas, ysw., ger Nant garw, oed 80.
- 3, Miss Jones, merch Mr. a Mrs. Jones, Plas Tref geirlog, oed 24.
- 3, Richard Jones, Cefn y prys, Llanuwchllyn.
- 4, Thos. Ellis, Cerniw, Llandrillo, oed 25.
- 4, Elizabeth, priod y Parch. B. Phillips, Ty'n y gwadwn, oed 44.
- 4, Owen Ellis, telliwr, Llanrwst, oed 85.

- 4, Rachel Davies, Llanrwst, oed 87.
- 5, Anne Griffiths, gweddw y diweddar Robert Griffiths, o Llanrwst, oed 87.
- 7, Harriet, priod Rowland Jones, Waterfall st., Llanrhaiadr yn Mochnant, oed 42.
- 7, Elizabeth Roberts, News-room, Corwen, 22.
- 7, yn Angorfa Llanellwy, Margaret, gweddw y diweddar Barch. John Jones, A. C., periglor Llansantior, sir Ddinbych.
- 9, Ellen, priod Edward Jackson, torwr ceffylau, stry Henllan, Dinbych, oed 75.
- 11, Robert, mab John Thomas, Huderfield, gynt o Bryn eglwys, oed 30.

EBRILL—

- 8, Maria, priod David Cristopher, Pentrych, yn 60 oed.
- 2, Gaenor, merch Owen Parry, Tan y graig, Fachwen, Arfon, a chwaer i Gwilym arfon, 19.
- 3, yn Goginan, ger Aberystwyth, Cadben William Trenwith, oed 66.
- 4, yn nhy ei mab, D. Powell, St. David street, Dowlais, Mrs. Powell, gynt o'r Defynog, oed 99.
- 5, unig ferch Rowland a Mary Jones, Bronfili, ger Dinas Mawddwy.
- 6, yn Aberystwyth, Anna Maria Williams, merch y diweddar Dr. Rice Williams, oed 76.
- 12, Anne, priod John Jones, 33 Low-hill, a merch y diweddar Edward Morris, Fraser st.
- 14, yn 89, Wood st., Birkenhead, Mrs. C. Griffiths, ar ol maith gystudd o'r darfodedigaeth.
- 6, Mr. O. Jones, siop, Waunfawr, oed 63.
- 16, o'r darfodedigaeth, John J. Hughes, Tan y ffordd, Carneddi, ger Bethesda, oed 24.
- 18, Hannah, priod Thomas Roberts, London House, Tanygrisiau, Blaenau Ffestiniog, oed 26.
- 18, Mrs. Richards, anwyl briod Cadben Thos. Richards, *Harbor Master*, Porth Madog, oed 45.
- 16, John Thomas, saer maen, diweddar o Barc y rhos, ond yn awr o heol Awst, Caerfyrddin, 81.
- 12, yn Newshert, yn yr India Ddwyreiniol, Mr. Daniel Powell, perthynol i'r 101 Bengal Fusileers. Yr oedd yn fab i'r hen batriarch duwiol, y Parch. Lewis Powell, Caerdydd, a bu farw o herwydd clwyfau a dderbyniodd tra mewn brwydr â'r gelyn.
- 20, Mrs. Alice Williams, Cottage Tros y parc, ger Dinbych, yn 83 oed. Yr oedd yn chwaer i'r diweddar Barch. Moses Parry.
- 24, yn 75 ml. oed, Catharine Roberts, Tyddyn William, chwaer hynaf y diweddar brifardd Ieuan Glan Geirionydd, a mam W. J. Roberts, (Gwilym Cowlyd) Trefriw.
- 19, David Elias, Fferyllydd, Llanerchymedd, o'r darfodedigaeth, yn 80 oed.
- 20, yn 71 oed, Thomas Jones, yr Aber, ger llaw Clynog.
- 24, Mrs. Ellen Jones, Mottram st., Salford, 55.
- 28, Elizabeth, priod Mr. Abraham Williams, Melin y Glyn, Llandrillo, oed 35.
- 29, ar ol hir saldra, Tabeitha, gwraig, Ellis Lloyd, Byrgoed, Llandderfel, oed 61.
- 29, Mr. David Evans, Masnachydd, Llansantffraid Glan Conwy, tad y Parch. J. Evans, (I. D. Ffraid), oed 70.
- 30, yn Liverpool (lle yr oedd ar ymweliad gyda'i fab-yn-nghyfraith), yn 54 oed, Cydwaladr Williams, Heol y llyn, Caernarfon.

1864.

CYF. XXIV.

Rhif. 7.

Y CENHADWR AMERICANAIDD.

Gorphennaf.

Med yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

BUCHDRAETHODAETH.		
Y Parch. Daniel Jones, Aber, . . .	198	Miss Ann Thomas Radnor, . . . 214
DUWYNYDDIAETH.		Mrs. Mary Jones, Penlan, Radnor, O., 214
Mudandod Crist, ...	194	Cyfarfod blynyddol Tuck Hill, N. Y., . . 215
Gau a gwir bleserau, ...	196	Llythyr oddiwrth y Parch. J. Williams, Harrison, ... 215
Cydymaith bywyd, ...	198	Effeithiau diodydd meddwol, ... 215
Marwolaeth Abel, ...	200	New Cambria, ... 215
Nefoedd newydd a daear newydd, ... 202		Mahonoy City, Pa., ... 215
Yr Eglwys bur neu Disgyblaeth eglwysig, 208		Marwolaeth milwr, ... 216
Y GENHADAETH.		Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ... 216
Madagascar, ...	206	Ganwyd, ... 217
BARDDONOL.		Priodwyd, ... 217
Pompeii, ...	206	Bu farw, ... 217
Cariad Crist yn ein cymhell i fyw. yn dduwiol, ...	207	Y milwr lladdedig ac arluniau ei blant, — Gwellhad y Cyfansoddiad, — Cynadledd y Blaid Unol yn Baltimore, — Gwellhad y Cyfansoddiad talaethol: Maryland, — Deddf y caeth ffoedig, — Caethiwed eto yn fyw, — Cynadledd Cleveland, ... 221
Angau y groes, ...	207	Y dreth ar whisci, — Y Cadfridog Escobaw! Polk, — Yr achos Cynulleidfao! yn Philadelphia, — Mr. Vallandigham wedi dychwelyd, — Cylchynu Richmond, — Cynadledd Chicago, — Pwysig o Canada, Claddedigaeth Mr. Wm. H. Jones, ... 222
Ty Hynod, ...	208	
Penillion, ...	208	HANESIAETH DRAMOR.
Galargan er coffadwriaeth am Hannah Hughes, ...	208	CYMRU.
Gwel y meddwyn, ...	209	Cyfarfod Môn, — Tabernacl, Abergwaen, — Moriah, Aman, — Darlith, ... 222
HANESIAETH GARTREFOL.		Pwllheli, — Harlech, — Llanllechid, — Syr Watkin, — Y cynauaf gwair, — Mwn-glawdd aur y Bala, ... 223
Cyfarfod chwarterol Waterville, ... 209		Marwolaethau, ... 223
Cyfarfod urddiad J. R. Williams yn Pittston, ...	210	PERORIAETH.
COFIANTAU BYRION.		Y Gelynen, ... 224
Mrs. Elizabeth Davis, Ebensburg, . . . 210		
Mr. W. Williams, meddyg, Fishcreek, . . 211		
Mrs. Elin Jones, Steuben, ... 211		
Mr. Cyrus S. Williams, Granville, O., . . 212		

REMSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE. — 3 cents per quarter, payable in advance.

HYSBYSIADAU.

AT BIN GORUCHWYLWYR

Derbyniadau y mis diweddar:—Miss E. H., Buffalo, yn awr Chigago, 2,50; J. D. J., Milwaukee, 11,50; T. R. Jennison, 6; J. D. J., Utica, dros E. L., J. E. J., a Mrs. P., 4,50; D. E. R., Utica, 8; G. M., ysw., Trenton, 1,50; J. W. W., Fairhaven, 1,50; Parch. H. R., Ystradgynlais, trwy law J. R. D., Pittston, 1,75; Miss E. J., Penymynydd, 1; E. W., Penymynydd, 1; R. B., West Camden, trwy law R. J., 3; Parch. J. B. C., Danville, 5; R. H. J., Rome, 1,50; W. L. V., West Exeter, 3; G. M., Bridgewater, 5; R. M., Cassville, 6; S. L. J., Nelson, 1,50; a thros J. J., Clyn Melyn, 2; M. W., Spooner's Corners, 1,50; D. T. J., Bridgewater, 1,25; A. R., Johnstown, Pa., 80; B. P. L., Farmersville, 1,50; W. P. T., Radnor, dros G. T., Llanllyfni, 2; J. D. J., Middle Granville, 6; W. W. D., Mount Carmel, 1,50; J. W., Bangor, Wis., 10; T. D. W., Granville, 1,50; D. M. E., Palmyra, 1; E. O., Trenton, 1,50; Parch. R. L. H., Fairhaven, dros R. T. W., 3; R. W. H., Hydeville, 8; a thros R. O. P., West Casleton, drosto ei hun a'i dad yn Nghymru, 3,25; J. G., Minersville, dros J. J. D. a W. D. W., 8; T. P., hynaf, Newburgh, O., 1,50; J. T. D., Wales, Ohio, 5; T. P. T., Remsen, 1,50; Mrs. Owens, Delta, 1,50; D. J. E., Westernville, 1,50.

☞ Gelwir sylw y rhai hynny o'n derbynwyr, ag y mae ol ddyledion am y CENHADWR yn aros arnynt, at y mawr bwys i ni eu bod yn talu i fyny yr ol ddyledion yn fuan. Erfynir yn neillduol na bo hyn yn cael ei esgeuloso.

☞ Cydnabyddir yn ddiolchgar y rhai a ddanfonasant i ni enwau derbynwyr newydd o'r CENHADWR yn ddiweddar. Os ceir enwau yohwanegol i ddechreu gyda y mis hwn (rhifyn Gorphenaf) danfoner yn fuan.

☞ Yr ydym yn fyr o rifyn Ionawr am y fiwyddyn hon. Od oes rhai o'r rhifyn hwnw ar law yn rhyw le heb eu defnyddio, bydd yn dda iawn genym eu cael yn ol. Cyfarwydder hwy i Box 15, Remsen, N. Y.

☞ Mae hanes Cymania ddiweddar y Cynalleidfawyr yn Wisconsin heb ein cyrhaedd eto.

CYFARFOD DIWYGIADOL.—Cynelir cyfarfod diwygiadol yn St. Clair Pa., ar y 23 a'r 24 o fe Gorphenaf, pryd y disgwilir ar fweiniogion yr Undeb a gwahanol gynrychiolwyr yr ysgollion Sabbathol fod yno heb ragor o rybudd. Bydd y cyfarfod yn dechreu nos Sadwrn am 6 trwy bregethu, ac am 10 dydd Sul. Am 2, bydd cwrdd areithio gan y Cynrychiolwyr ar yr ysgol Sabbathol yn benaf. Pregethu dra chefn am 6. Dymunir ar y brodyr i fod yma yn brydlawn, a gybeithio y bydd Duw pob gras yn amlwg iawn trwy'r holl foddion, ac y caiff eneidiau les tragwyddol.

DANIEL D. THOMAS.

Y newyddion diweddaraf o faes y frwydr oddentu Richmond ydynt yn dyfod yn fwyfwy gobethiol y bydd raid i'r gelynion roi i fyny cyn bo hir iawn.

Mae yr ysgrif i osod i lawr y Reilffordd at y Pacific wedi pasio yn nan Dy y Gydgynghorfa, yr hyn a sicrhau fod y gwaith i gael ei ddwyn yn mlaen a'i gwblhau.

FOR SALE.

A small Farm of about 80 acres—a good Barn, Granary, and Orchard—well watered, and within about 1/2 of a mile from the City of Utica—in the Town of New Hartford.

It will be sold low, and payment will be made easy. Enquire of HENRY ROBERTS & SON, No. 3 & 5 Columbia St., Utica.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHIANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydlad, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddolau yn

Y Defnydd, y Gwaith, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Ddilladau Dewisel

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i bob gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar fyrr rybudd eich harwisgo a sut o ddillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destlus.

De'wch atom oll o fawr i fan,

Yn gwerthu rym yn rhad;

Dilladau clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gae.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor,

Enillfawr fydd i chiwl;

Dau naw a chani yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee st., agos ar gongl heol Liberty.

DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Afrediol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweled a'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnogi Cymry—hyderwa y gwnant ac y cant eu bodloni.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WM. SPURELL, Utica: J. JAMES JONES. 308 pp. \$1.25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Daleithau. Fel cydymdeith i'r ysgrifenydd, hen neu ieuanc, mae yn amhrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r esmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gerwladde' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan yw yr holl sylwedd eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherfennol. Hefyd mae yn nodi allan gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi eu gwir ystyr yn eu gwahanol gyfeiriadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwilladur Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrifenywyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull tellwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, ond ni wneir sylw o unrhydd heb y tal i'w chanlyn. Cyferier J. JAMES JONES, Box 125, P. O. Utica, N. Y. 2n/64—4y

NEW ESTABLISHMENT

FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

106 DEVEREUX BLOCK, GENESSEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAID.

CYF. 25, RHIF. 7.

G O R P H E N A F, 1864.

RHIF. OLL 295.

Buchdraithodaeth.

Y PARCH. DANIEL JONES, ABER.

Llythyr oddiworth y Parch. D. J. Lewis, San Francisco, at gyfaill iddo yn Ohio.

ANWYL A PHAROHUS SYR,—Daeth y CENHADWR AMERICANAIDD i'm llaw yr wythnos ddiweddaf, yn mha un y gwelais hanes un o fy hen gyfeillion mwyaf hoffus er yn fachgen, sef y Parch. Daniel Jones, gynt o Grugybar, swydd Gaerfyrddin. Yr oeddwn yn gydnabyddus â'r gwr enwog hwn er ys mwy na dengain mlynedd. Yr wyf yn addef fod yr oll a ddywedir yn yr hanesyn byr yn y CENHADWR yn hollol gywir; ond ni ddywedwyd yr haner o lawer.

Nid dyn cyffredin oedd efe, ac nid pregethwr cyffredin oedd am lawer iawn o'r blynyddoedd cyntaf yr adwaenwn ef; ond "angel yn ehedeg yn nghanol y nef a'r efengyl dragywyddol ganddo." Yr oedd y pryd hwnw yn ehedeg mor uchel fel na feiddiai yr un ci symud ei dafod yn ei erbyn—pan y gwelem yn aml rai o'i frodyr a'u henwau yn cael eu trin yn y papyrau newyddion a'r misolion mewn rhyw ddadlenon neu gilydd, yr oedd efe yn nghanol y nef yn rhy uchel i newyddiadur na dim felly gael gafael arno. Yr oedd rhyw beth yn ei weinidogaeth mor anhawdd i'w ddesgrifio ag a fuasai desgrifio y peth dysglaer hwnw oedd rhwng y cerubiaid.

Ni chyfrifais ef erioed yn wr o feddwl anghyffredin o alluog. Yr oedd yn fy nhyb i lawer o frodyr yn mhell o'i flaen yn hyn—yr oedd fy hen gyfaill hoffus, Jones Pont Arfon, oes neu ddwy o'i flaen yn hyn. Ond er hyny ni safai ond ychydig yn gydradd ag ef yn y cyhoedd; yr oedd ei ddawn melus, ei ysbryd addfryn ac anwyl, a'r peth hwnw na ellir ei ddesgrifio oedd yn ei weinidogaeth yn gyffredin yn gorchfygu pob peth o'i flaen. Mae yn gof-us genyf un amgylchiad pur hynod. Y pryd hwnw yr oedd Mr. Jones, o herwydd rhyw amgylchiad rhyngddo a'r eglwys, wedi ymadael â Chrugybar ac yn gweinidogaethu yn

Hermon yn unig, ac eglwys Crugybar dan ofal Jones Pont Arfon neu Jones Gwynfre. Tua'r adeg hono trodd rhan o eglwys a chynulleidfa Crugybar allan ac adeiladasant gapel iddynt eu hunain o'r enw Carmel, oddeutu tair milltir i'r fam eglwys. Un diwrnod yr oedd Mr. Daniel Jones yn pregethu yn Carmel, ac ar ol yr oedfa gofynasant iddo gymeryd gofal yr eglwys hono gyda Hermon. Yr oeddwn yn cerdded gydag ef o'r capel i'r ffarmdy lle yr oeddym yn myned i gael bwyd, ac yn ymddyddan am hyny.—"Na," meddai yn ei ddull mwynaid arferol, "gwel genyf fyned i fy medd na bod yn achlysur i rwygo eglwys Crugybar byth—rhaid i mi ddyfod i fyny yno cyn y cymeraf ofal hon:" a phur fuan y daeth hyny oddiamgylch. Er fod rhagfarn arswydus gan lawer o honynt yn ei erbyn, er hyny yr oedd y peth rhytedd hwnw oedd yn ei weinidogaeth yn rhwym o orchfygu.

Tua'r un adeg daeth cyfarfod chwarterol i Crugybar—yr oedd yntau yno—tua dwy flynedd yr wyf yn meddwl ar ol ei ymadawiad â'r eglwys. O leiaf rhwng bodd ac anffod o herwydd eu rhagfarn, enwyd ef i bregethu. Yr oedd y ddwy glust hyn yno yn clywed. Cyn pen ychydig fynyddau ciliodd y cymylau, a daeth y peth rhyfedd hwnw i'r golwg yn fwy o lawer nag arfer nes oedd yr holl gynulleidfa yn foddfa o dagrau, a'r hen ragfarn wedi gorfod ffoi yn hollol. Yn mben ychydig amser yr oedd yn ol yn ei hen hoffus eglwys mor gynhes ag erioed, a'r cyffredin yn siarad am dano, 'Onid yw efe yn un rhyfedd!' Beth dâl siarad—un rhyfedd yw goleu Ysbryd yr Arglwydd ag oedd yn gyffredin yn ei goroni ef.

Gallwn ddweyd llawer yn ychwaneg am dano pe byddai hyny o ryw fudd, ac efallai am rai ffaeleddau yn y brawd anwyl hwn—ond terfynaf ar hyn. Yr eiddoch yn rhwymau yr efengyl,
D. J. Lewis.

San Francisco, California.

Cadwn ar ddihun mewn gwyliadwriaeth. Yr Arglwydd yw ein north a'n hiachawdwriaeth.

i Iesu fyned yn fud, cawn ni agor ein geneuau ger bron Duw, ac wrth Dduw—cawn ledi ein safn ger bron Duw a bydd iddo yntau ei llanw a'i bethau da. Cawn gymeryd geiriau gyda ni a gofyn, "*Maddeu yr holl anwredd.*" Mae Duw yn wyneb iawn y groes yn medru gwrando gweddi pechadur. "Pa beth bynag a ofynoch i'r Tad yn fy enw i, efe a fydd i chi." Cofiw'n bwysu ar ei haeddiant *Ef* bob amser yn ein herfyniau gan Dduw.

ADDYSGIADAU.

1. *Anfeidrol amynedd Duw*, yn wyneb ymddygiadau creulon plant dynion—Crist yn amyned yn fud, ac yn rhoddi nerth i'w elynion i lefaru!—Buasai ei *air* a'i ewyllys yn ddigon i'w dystewi hwy am byth! yn lle hyn aeth o'i fodd yn fud o flaen ei elynion.

2. *Ei gariad at y byd.* Amcan Crist yn y cwbl oedd cael trefn i gadw pechadur a'r euog—rhaid fod yma drugaredd a chariad *anfeidrol*, oblegyd dan ddylanwad ei gariad yr ymostyngodd i'r fath driniaeth mor dawel—rhaid ei fod yn gweled gwerth mewn cadw dyn, ac O! na welai pob perchenog enaid yr un fath.

3. *Beth a fydd lleferydd Iesu wrthym ddydd a ddau?* Nid mud o flaen Pilat na'i elynion fydd efe yn y dydd "hwnw," ond byddant hwy o'i flaen ef yn sefyll eu prawf. Dyro gyfrif o'th oruchwyliaeth, ac wrth ei elynion y dywed efe, "Ewch oddiwrthyf rai melldigedig," ac wrth ei gyfeillion, "Deuwch chiw fendigedigion blant fy Nhaf." Ond O! pa beth a ddywed efe wrthym ni?

4. Pa fodd y saif pechadur yn y farn wedi ei wrthod a'i ddirmygu? Yr annuwiolion ni safant yn y farn.

GAU A GWIR BLESERAU.

"Paham y gweriwech arian am yr hyn nid ydyw fara, a'ch llafur am yr hyn nid yw yn digoni? gan wrandaw gwrandewch arnaf fi, a bwyteuach yr hyn sy dda, ac ymhyfydded eich henaid mewn brasder." —*ESA. 55: 2, 3.*

Y mae cynwysiad y bennod hon yn ddigonol i bedwar dyben:

1. I ddystewi anffyddiaeth. Gall anffyddiaeth resymu yn fuddugoliaethus yn erbyn ysbryd enwadau a llygredigaeth eglwysi, ond yr ydym yn ei herio i ddadlun yn erbyn ysbryd y Beibl. Dyma y peth yr ydym yn sefyll drosto, nid ydym yn sefyll o blaid y ffurfiau y mae dynion yn roddi i'r Beibl, ond dros y pethau dwyfol sydd ynddo. Pe byddem yn galw sylw anffyddiwr at gynwysiad y bennod, nis gallai ymresymu yn erbyn arlwyadau rhad a chyffredinol dwyfol gariad, yr hwn sydd

yn rhedeg trwy bob brawddeg o honi, nac y gallai ymresymu yn erbyn elfenau natur yn y rhai y mae yn byw, yn symud ac yn bod.

2. Y mae yn ddigonol i gywilyddio dallbleidiaeth. Nis gall y rhai sydd yn gosod terfyn i rad drugaredd Duw lai na gwrido yn ngwyneb ardderchogrwydd moesol y bennod hon. Y bendithion sydd yma sydd fel y dyfroedd sydd yn tarddu o'r creigiau, yn rhedeg yn afonydd ac yn disgyn yn gafodydd i bawb sydd yn sychedig.

3. Y mae yn ddigonol i loni yr edifeiriol. Nid oes achos i neb i ddigaloni, oblegyd y mae y bendithion sydd yma i bawb ac i'w cael heb arian ac heb werth.

4. Y mae yn ddigonol i ddangos y gwahaniaeth rhwng gan a gwir bleserau, ac i roddi meddylrith cywir o gymeriad a chanlyniadau y ddau.

I. Gau bleserau.

1. Y mae gau bleserau yn dreulfawr "Paham y gweriwech arian?"

Y mae gau bleserau yn cael eu ceisio trwy y naill neu'r llall o'r ffynonellau canlynol:

Trwy foddio chwantau cnawdol, trwy gasglu cyfoeth daearol, trwy ymestyn at enwogrwydd bydol. Y mae pob un o honynt yn dreulfawr iawn, a gwerir am danynt yr hyn sydd anfeidrol fwy eu gwerth nag aur. Gwerir am danynt amser gwerthfawr, yr hwn a roddir i ni i wasanaethu Duw ac i sicrhau i ni ein hunain ddedwyddwch amserol a thragwyddol. Gwerir am danynt nerth ac iechyd. Pa nifer o ienenetyd hawddgar hardd eu gwedd, oblegyd halogi deddfau natur a welwyd yn disgyn i'r bedd yn haner eu dyddiau? "a'u hawl yn machludo a hi eto yn ddydd." Gwerir am danynt alluoedd eneidol—y talentau gwerthfawr pa rai y'n breintwyd â hwynt i fod yn aelodau defnyddiol mewn cymdeithas, i ddyrchafu rhinwedd a daioni, sydd yn cael eu gwario i gasglu tanwydd i osod ar dân falohder a hunanoldeb, "yr hwn a lysg hyd uffern isod." Gwerir am danynt heddwch a thawelwch meddwl. Nid bob amser y mae y rhai sydd yn ymhyfydu mewn gau bleserau yn dyfod o hyd i'r hyn a ymfofynir am dano, a phan eu mwynheir nid yw y mwynhad o hono i'w gydmaru a'r hyn y dychymygwyd y buasai cyn ei fwynhau. "Oblegyd y rhai sydd yn ewyllysio ymgyfoethogi sydd yn syrthio i brofedigaeth a magl a llawer o chwantau ynfyd a niweidiol, ac a'u gwanant eu hunain â llawer o ofidiau."

2. Nid ydyw gau bleserau yn feithrinol. "Nid ydyw fara." Lle y mae yn cael ei fwynhau nid ydyw yn chwanegu nerth. Nid

ydwy yn rhoddi nerth meddyliol. Y mae anlladrwydd yn gwanhau y synwyrâu. Y mae ariangarwch yn gwenwyno y deall. Y mae awydd am enwogrwydd yn llenwi y meddwl a gwagedd. Nid yw yn rhoddi nerth ysbrydol. Nid ydyw yn ein galluogi i wrthsefyll profedigaethau, nid ydyw yn ein cynal a'n nerthu mewn trallod a gofidiau, nid ydyw yn ein tueddu i wasanaethu Duw nac yn ein paratoi i wynebu angau a'r farn a fydd.

8. Nid yw gau bleserau yn diwallu. "Nid yw yn digoni." Y mae yn rhaid i bob ymarferiad, mewn trefn i roddi boddlonrwydd, fod yn feddiannol ar y nodweddiadau canlynol. Y mae yn rhaid eu bod yn cydweddu â'r archwaeth. Y mae yn rhaid eu bod yn cyddaro a chydwybod. Y mae yn rhaid cael sicrwydd o fwynhad parhaus. Y mae y meddwl o golli ein pleserau yn cymeryd ymaith yr hyfrydwch sydd yn eu mwynhad. Nid yw yn cydweddu â dymuniadau yr enaid. Wedi cael cyflawn fwynhad o holl bleserau daear, y mae ein rhan anfarwol fel yn taflu y cwbl i fyny fel ymborth afiach a gwenwynig, ac fel ar derfynau anobaith yn gofyn yn bryderus, "Pwy a ddengys i ni ddaioni?" Nid yw yn cyddaro a chydwybod. Yr oedd Bel-sassar yn mwynhau pleser a hyfrydwch yn ei wleddoedd a'i loddest; ond pan ymddangosodd y darn llaw ar y pared yn ysgrifennu pethau chwerwon yn ei erbyn, dyma ei gydwybod yn rhuo o'i fewn nes peri i'w wyneb blasu ac i rwymau ei lwynau ddatod, ac i'w liniau i guro y naill yn y llall. Nid yw i barchau. Yr oedd Moses wedi cael golwg briodol ar bleserau y byd hwn pan y dewisodd yn hytrach oddef adfyd gyda phobl Dduw na chael mwyniant pechod dros amser.

II. Gwir bleserau.

1. Y mae gwir bleserau yn gynwysedig mewn amlygiadau ysbrydol oddiwrth Dduw. "Gan wrandaw gwrandewch arnaf fi."

Gwelwn yma dri o bethau.

(1.) Fod Duw wedi rhoddi amlygiadau ysbrydol i ddynion. Dyma gynwysiad y Beibl. Yr ydym wedi gweled fod pethau y byd hwn wedi methu a rhoddi boddlonrwydd i ddymuniadau yr enaid, ac wedi methu a rhoddi gwybodaeth "Pa le y ceir doethineb, na phale y mae trigle deall." Y mae Duw yn dangos yn ei amlygiadau grasol pa le y mae i'w chael, ac yn mha beth y mae yn gynwysedig. "Ac wrth ddyn efe a ddywedodd, Wele ofn yr Arglwydd, hyny ydyw doethineb, a chilio oddiwrth ddrwg sydd ddeall."

(2.) Fod dyn yn meddu galluoedd i werthfawrogi gwybodaeth ac addysg ysbrydol. Y

mae dyn wedi ei greu ar ddelw Duw, ac nid yw yn ymddangos yn ngair Duw fod pechod wedi ei amddifadu o'r galluoedd a roddwyd iddo, ond ei fod wedi eu llygru ac wedi eu defnyddio i wasanaeth yn groes i'r hyn a ddylai fod. O ganlyniad pan y mae gwaith gras yn adnewyddu pechadur yn cael ei alw yn greu o'r newydd, nid ydym i olygu ei alluoedd eneidol, ond ei greu o'r newydd i newydd-deb buchedd. "Canys megys ag y rhoddasoch eich aelodau yn weision i afendid ac anwiredd, felly yr awrhon rhoddwch eich aelodau yn weision i gyflawnder, i sancteiddrwydd."

(3.) Fod iawn werthfawrogiad o'r amlygiadau y mae Duw wedi eu rhoddi yn gofyn manwl sylw. "Gan wrandaw gwrandewch." Nid yw gwrandaw yn gynwysedig yn unig mewn derbyn gwybodaeth ac addysg; ond y mae hefyd yn cynwys rhoddi ufudd-dod i'r hyn a orchymynir. Ni wna clywed am feddyginiaeth ein iachau. Ni wna clywed am waredigaeth ein gwaredu. Y mae yn rhaid cymhwyso y feddyginiaeth at yr afiechyd—y mae yn rhaid derbyn amodau y waredigaeth. Felly ni wna clywed am rad drugaredd Duw yr hon sydd yn dwyn iachawdwriaeth a dedwyddwch i'r byd, un lles i drigolion annedwydd y ddaear oddieithr iddynt ddyfod i drefn Duw i'w mwynhau.

2. Fod y pleserau sydd yn deilliaw oddiwrth goffeidio trefn yr iachawdwriaeth yn cynwys y disgrifiad mwyaf gogoneddus. "A bwytewch yr hyn sy dda." Y mae yn dda yn ei darddiad. "Ac efe a ddangosodd i mi afon bur o ddwfr y bywyd, dysglair fel grisial, yn dyfod allan o orseddfaine Duw a'r Oen." Y mae yn dda yn ei natur. "Ac ymhyfryded eich enaid mewn brasder." Nid cibau gwael y byd sydd i'w cael yma, ond gwledd o basgedigion breision wedi eu paratoi yn mynydd Seion i bawb sydd yn ewyllysio cyfranogi o honynt. Y mae yn dda yn ei effeithiau. "A bydd byw eich enaid." Yr ydym wrth natur yn farw mewn camwedd a phechod—yn amddifad o bob pleser a dedwyddwch—ond wrth yfed o ddyfroedd yr iachawdwriaeth yr ydym yn cael ein bywhau. "Ond pwy bynag a yfo o'r dwfr a roddwyf fi iddo, ni sycheda yn dragywyddol; eithr y dwfr a roddwyf iddo a fydd ynddo yn ffynon o ddwfr yn tarddu i fywyd tragwyddol"

3. Fod tragwyddol fwynhad o'r gwir bleserau wedi eu haddaw gan Dduw. "A mi a wnaif gyfamod tragwyddol a chwi." Pan y byddo addewidion yn cael eu rhoddi ac heb gael eu cyflawni, y mae hyny yn cymeryd lle bob

amser oblegyd y naill neu y llall o'r achosion canlynol:—Naill ai nad oedd yn ddirifol pan addawodd, neu ei fod wedi newid ei feddwl ar ol addaw, neu ei fod yn analluog i gyflawni yr hyn a addawodd. Nid yw y naill na'r llall yn dderbyniol yn eu perthynas a'n Duw ni. "Nid dyn yw Duw i ddywedyd celwydd, na mab dyn i edifarhan: a ddywedodd efe ac nis cyflawn? a lefarodd efe ac onis cywira?" Oblegyd yr holl addewidion ydynt i'e ac amen yn y Cyfryngwr mawr. Y mae gwir bleserau i barhau yn dragywyddol. Pa le yr ydym yn ceisio ein pleserau? Gochelwn y gau. Adolygiad rhyw ddydd a dry ei ffrydiau yn chwervach na bustl, a chydwybod a esyd ei helfenau ar dân. Ceisiwch y gwir. "Y mae afon a'i ffrydiau a lawenhant ddinas Duw." Afon o ras a thrugaredd a phleserau ysbrydol, yn llifo allan o orseddfainc Duw a'r Oen. Yn ei ffrydiau iachusol bydded i ni dori syched ein heneidiau sychedig, a byw yn dragywyddol.

DANIEL REFS, *Columbus, O.*

CYDYMAITH BYWYD.

GAN Y PARCH. E. WILLIAMS, DINAS.

Fy mab, cadw orchymyn dy dad, ac nac ymado a chyfraith dy fam.

Rhwym hwynt ar dy galon yn wastadol, cwlwm hwynt am dy wddf.

Pan rodlech, hi a'th gyfarwydda; pan orweddych, hi a'th wylla; pan ddeffroech, hi a gydymddyddan a'th.

Canys canwyll yw y gorchymyn; a goleuni yw y gyfraith; a ffordd i fywyd yw ceryddon addysg. Diar. 6. 20—23.

Dymunol iawn yw cael cydymaith da. Ar daith ymlidia ymaith drymder undonog y ffordd anghysbell, trwy ymddyddanion buddiol; cynysgaedda olygfeydd prydferth natur a mwy o ystyr i chwi, trwy gydryfeddu eu harddwch, a sylwadau pwrpasol ar eu gwerth; cyffroa yn ddfyrol eich meddwl a'ch calon, a bydd yn gymhorth i chwi mewn perygl neu gyfyngder. Mae tywyllwch nos yn siriol, milldroed meithion yn cwtogi, blinder aelodau llesg yn diflanu, a chymylau duon ofnau yn gwasgeru, yn mhresenoldeb cydymaith da. Os byddwch yn pasio trwy ardaloedd dyeithr, ac yn cyfarfod ag estroniaid, ar bob llaw, heb neb i'ch adnabod, nac i deimlo dyddordeb yn och, yr ydych yn teimlo fod genych fwy na chyflawniad o'r diffyg i gyd mewn cydymaith ffyddlon. Gwell dau nag un. Gwae yr unig. Mae llawer un, yn nghanol cydnabod a pherthynasau, yn teimlo ei hun yn ddi-gyfaill—neb yn gofalu am dano—neb yn teimlo fawr dyddordeb ynddo—neb y gall gyffesu yn hyderus ei ofnau a'i obeithion iddynt. Gall ddweyd, "Ydwyf fel aderyn y tô, unig ar ben

y tô." Anialwch gwag erchyll yw y byd yma, yn cael ei feddiannu, fel dadfeilion Edom, gan y dallhuan, y draenog, a'r pelican, ac yn orphwysfa i'r ellyll a'r wyl, a llinyn annhrefn wedi ei estyn drosto oll, i bob dyn heb gydymaith da. Edrycha fel y Salmydd, ar y tu deau, a deil sylw, ac nid oes neb yn ei adnabod, palla nododd iddo, ac nid oes neb yn ymofyn am ei enaid. Ond gorchwyl anhawdd yw cael *cydymaith da*. Perl o uchel bris yw, ac nid ydyw yn mhob maes. Gallech brofi llawer un, a'i gael yn ddymunol am ddiwrnod, ond ni charech ei gymdeithas o hyd. Ond yr ydwyf yn cynyg i sylw ein darllenwyr ac yn neillduol i'r ieuainc, *cydymaith bywyd* a ddeil yn ei werth o hyd, ac na cheir arall o'i fath. Yn wir, dyna ddeil y testyn o'n blaen. Mae y Testament yn cynyg, yn

I. *Cydymaith bywyd gwerthfawr i'r ieuane.*

Beth yw? "Gorchymyn dy dad," &c. A chan y golygir yma dad a mam grefyddol, a chan mai gorchymyn Duw a chyfraith Duw, yw y rhai y mae pob tad a mam grefyddol yn eu rhoi i'w plant, yr ydym felly yn dweyd mai Gair Duw—Beibl Duw, yw y cydymaith gwerthfawr a bersonolir yn y testyn, ac a gymhellir ar bobl ieuainc. Yr hyn yw *map da* i'r teithiwr deallus mewn gwlad ddyeithr, yr hyn yw chart i'r morwr, yr hyn yw arweinydd yn y nos i'r anghyfarwydd mewn tref estronol, yr hyn yw amddiffnydd arfog i bererin yn myned trwy wlad elynol, a'r hyn yw cyfaill dyddanol, cywir, i ddyn mewn trallod—a chystudd, yw y Beibl i ddyn ieuanc, ac i bob dyn, yn ei daith trwy y byd peryglus hwn. Ac y mae adnod olaf y testyn yn rhoi y rheswm i ni dros hyn, "Canys canwyll yw y gorchymyn a goleuni," &c. Canwyll yn y nos dywell, i ddangos i ddyn lwybr ei draed yw y gorchymyn: goleuni ar y pethau mwyaf pwysig i ddyn fod yn gyfarwydd a sier yn eu cych, yw y gyfraith: a ffordd i fywyd, i'e, i fywyd tragwyddol, yw ceryddon addysg. Dyma arweinydd a chydymaith penaf dyn, a dedwydd yw yr hwn sydd yn cyflwyno ei hun yn gwbl i'w dywysiad a'i dystiolaethau. Mae myrdd myrddiynau wedi ei gael yn lamp ac yn amddiffyn, yn haul ac yn darian trwy Dduw, ac a fyddant yn clodfori Duw am dano byth.

II. *Y modd i ddefnyddio y cydymaith hwn.*

"Rhwym hwynt ar dy galon yn wastadol, cwlwm hwynt am dy wddf." Cyfeiria yr ymadrodd "Rhwym hwynt am dy wddf," at y dull luddewig o roi ffylacterau am y talcen, neu rhwng y llygaid. Yr oedd geiriau y gyfraith yn ysgrifenedig, yn gyffredin, ar dalcen-

au, ac ar ymylau gwisgoedd yr Iuddewon. Ond gallant fod ar y talcen, ac ar ymylau y gwisgoedd, heb fod un defnydd gonest yn cael ei wneud o honynt. Felly yr oedd hi yn mysg y Phariseaid; ac ni fu yr un oes, ysywaeth, heb Phariseaid. Cenedl epillog yw y Phariseaid, yn mhob oes, gelwch chi hwynt dan yr enw a fynoch. Pe byddai crefydd yn gynwysedig mewn ffurfiau, a phylacterau, ac addoliad glin a gwefu, ceid pawb yn grefyddol. Fel mewn gwledydd pagan-aidd—lle y mae pawb yn grefyddol, fel eu gilydd—byddai felly hefyd lle mae yr efengyl, oni bai fod ysbrydoirwydd crefydd, a'r dy-neethi sydd ar ragrith, yn mhob modd, gan air Duw, yn gwneud crefydd y rhith yn llai poblogaidd nag y byddai. Ac y mae yr ymadrodd hwn wedi ei lunio i roi cilgwthiad i ragrith wrth gymhell i gywirdeb, "Rhwym hwynt ar dy galon." Dyna le priodol y gyfraith.

Y gyfraith yn y galon sydd had yn y tîr, sydd dân ar allor y poeth offrwîn, sydd lefain yn y blawd, sydd enaid yn nghorff ein proffes, sydd ddeddf ysbryd y bywyd yn aelodau, syniadau, defodau, a chredôau ein crefydd. Mae yn rhoi y dwf ar yr olwyn, ac y mae y peiriant yn gweithio. Mae yn rhoi enaid yn y cyfansoddiad, ac y mae y dyn yn byw y gorchymyn o hyny allan. Y mae yr un syniad yn pen. 8, "Cylyma hwy am dy wddf, ysgrifena hwy ar lech dy galon." Nid yw bod ar lechau ceryg yn ddigon. Nid yw eu bod ar ddalenau y llyfr yn ddigon. Yn y galon mae y ganwyll yn llewyrchu ar y llwybr—mae y llyw yn troi y llong i'r cyteiriad priodol—mae yr ager ar y peiriant, ac yn ei roi i fyned. Llythyren farw yw y gyfraith yn y llyfr ac yn y cof, ac yn y deall, ond yn y galon mae yn dyfod yn ddeddf ysbryd y bywyd o'n mewn. Mae yn dod yn Grist ynom yn obaith y gogoniant, ac yn arweinydd i ni tuag yno. "*Rhwym* hwynt,"—maent i aros yno bob amser. "*Cwlwm* hwynt"—sichra hwynt am dy wddf mewn man ag y byddant yn welledig i ti, i'w darllen, a'u cadw o flaen dy feddwl yn wastadol. Maent i fod yn y galon, ond y maent i fod yn ngolwg y llygaid o hyd hefyd. Nid eu rhoi hwy yno, fel rhai pabyddion yn rhoi argroeslun i grogi ar eu mynwes wrth edefyn sidan am y gwddf, fel gwrthgyfaredd i gadw peryglon oddiwrthynt. Neu, fel y darlunia Ioan Aurenan Gristionogion Antiochia, yn ei amser ef, yn gwisgo yr efengyl am eu gwddf. Ni thyciai hyn ddim. Er ei rhoi am y gwddf, fel y byddai mewn man gweledig, er cadw ei chyfarwyddiadau mewn

cof. Felly, er defnyddio y cydymaith hwn mae'n rhaid i ni roddi lle iddo yn ein serch, ac yn ein calon, fel arweinydd ffyddlon a galluog. Ac, heblaw hyny, rhaid darllen a myfyrio ei gyfarwyddiadau—siarad ag ef, a rhoi ei holl gyfarwyddiadau yn ein calon, fel na wrthgiliwn oddiwrtho. Heb hyn, ni fydd y cydymaith hwn ond delw wael, nad yw yn rhoddi dim un cyfarwyddyd i'r teithiwr, nac yn dylanwadu dim ar ei fuchedd. Heb ei fod am y gwddf ni wybyddwch beth y mae yn ei ddweyd, ac heb ei fod yn y galon ni ufuddhewch i'w gyfarwyddiadau.

III. *Gwasanaeth y cydymaith yma.*

1. Arweinydd.

"Pan rodiech, hi a'th gyfarwydda: pan orweddych hi a'th wylia; pan ddeffroych, hi a gydymddyddan a thi." Dymaarweinydd dwyfol i ddyn drwy y byd. Yn mhob amgylchiad a'n cyfarfydda, cawn gyfarwyddiadau pa fodd i roddio ac i ymddwyn. A o dy flaen gan waeddi, "Tyred, dilyn ar fy ol." Os gwyrir ar y llaw yna, neu acw, ni fydd hi ddim o dy flaen y pryd hyny: all hi ddim bod o dy flaen mewn cyfeiliornad. "Dy glustiau a glywant," fel y dywed Esay, "air o'th ol yn dywedyd, Dyma y ffordd, rhodiwch ynddi, pan bwysoch ar y llaw ddeau, neu pan bwysoch ar y llaw aswy." Gochel y fan yna—mae yna ddibyn erchyll, rhyfyg a themptio Duw, ac y mae tyrfaoedd wedi syrthio dros-to, ac wedi dryllio eu heageiriau, a llawer wedi trengu. Cadw o'r fan yna hefyd—yna mae cors godineb ac anlladrwydd, ac y mae miloedd wedi baeddu eu hunain yna, ac wedi gwneud arnynt eu hunain ddrych ag sydd yn atgas i'w weled, ac na fedrant gael yr ystaen oddiar eu gwisgoedd halogedig tra ar y ddaear; ac y mae yna filoedd eraill yn ymdrybaeddu, gan suddo yn ddyfnach ddyfnach yn y siglenau budron, ac y mae yn bur debyg mai mewn aflendid y gwnant eu bedd.

Gochel hudoliaeth y cwpan—y mae wedi gwneud y difrod mwyaf ofnadwy yn mysg y teulu dynol, ac os ei di unwaith o dan ddylanwad cyfaredd ei swynion, bydd yn anhawdd iawn dy dynu o gylch melldigedig y ddewiniaeth ddamniol yna. "A weli di y bryn uchel acw?" Gwelaf. "Wel, bryn anhawder ydyw, ac y mae dy lwybr yn arwain i fyni yn syth i fynwes cerigog hwnyna, ac yn myned a thi dros ei grib uchaf. Gan hyny, gwregysa dy lwynau, cadw dy ffôn yn dy law, a gwylia ar le dy draed, ac ymwrola—ti a'i gorchfygi, a chei lwybr hyfryd wedi myned i'r ochr draw." "A weli di y dyffryn dwfn, teg, ffrwythlawn yna o dy flaen?" Gwelaf,

beth ydyw? "Dyffryn gostyngeddwydd a hunanymwadiad." Y mae yn lle braf wedi myned iddo, ond sut y gallaf ddisgyn iddo? Plygu yn ddigon isel ar dy draed a'th ddwy-law, ac os bydd raid i ti gusanu y llwch, paid a gwrthod y cyfarchiad. Tâl yn helaeth i ti yn y man. Tyred yn dy flaen—tyred yn dy flaen ar hyd y llwybr uniawn. Mae ambell fwgan du, ond fe ddiflana pan neseir ato. Y mae yma lewod yn rhuo ar y llwybr, ond y maent wedi eu rhoi wrth gadwyn, neu wedi cau eu safnau, fel na fedrant dy niweidio." Dyna fel y'th gyfarwydda. Rhydd y *map* yna i ti hyfrydych mawr, weithiau, wrth ganfod fod y trallodion a'r profedigaethau a gyfarfyddi yn cyfateb i'r hyn a roddwyd i lawr fel nodweddau dy daith. Weithiau, brofedigaethau tanllyd, weithiau ystormydd enbyd, weithiau erlidiau llymion. Y mae y *map* yn dangos fod trallod felly i'w gael. Yr wyf ar y daith. Caffaeliad mawr yw cael arweinydd cymwys, galluog, a ffyddlon. *Dyma un*. Ymafla yn ei law, gwranddo ei lais, sylwa ar ei gyfarwyddiadau. Y mae y morwr yn aml yn edrych i'w *chart*, a'r teithiwr i'w lawlyfr arweiniol. Y mae yn bwysig iawn i ninau, yn mhob man, ar ein taith, i edrych ar y *map* yma. Dyma brofedigaeth—pa fodd y gwnaf yn ngwyneb hon? Dyma ffordd ddeniadol—dyma gyfeillion yn cynyg eu cymdeithas, ai iawn ei gymeryd? Ymgynghora â'r cydymaith yma, a chei wybod pa beth i'w wneud.

2. Amddiffynydd. "Pan orweddych, hi a'th wylia; pan ddeffroych, hi a gydymddyddan a thi." Mae y gwr doeth yma, mewn modd prydferth, yn gosod y gyfraith fel angel gwarcheidiol, yn gwylio dros ddyn pan yn gorwedd y nos yn mreichiau owsg. Ac nid ffigiwr barddonol i gyd yw hyn. Mae ffaith anfeidrol bwysig yn y geiriau. Mae y gyfraith wladol yn amddiffyn i ddyn, fel y gellwch ddweyd, pan fyddo yn gorwedd ac yn cysgu, ei bod hi yn gwylio drosto. Mae hi yn ei gysgodi. Mae yr hwn sydd droseddwr o'r gyfraith mewn dychryn rhag iddo gael ei ddal—nid oes ganddo amddiffyn rhag y *polliceman* a'i *handcuffs*, na rhag y carchar. Y dinesydd da, nid yw yn ofni y carchar—nid yw yn ofni y *police*—nid yw yn ofni, am fod cyfraith yn ei gadw. Felly, ac yn fwy, y mae cyfraith Duw yn amddiffyn, ac yn cadw, yr hwn sydd yn ei chymeryd hi yn gydymaith. Felly yr oedd Israel yn yr Aifft tu fewn i'r tai oedd o dan arwydd y gwaed. Fel y mae gwiall haiarn yr ystorfeydd pylor yn taffu y fellten heibio yn ddiniwed, felly y taffai ar-

wydd y gwaed ar gapan y drws saethau yr angel dinystriol heibio. Yr oedd gan Solomon gynt, o glych ei wely, 60 o gedyrn Israel, a phob un a'i gleddyf ar ei glun, rhag ofn liw nos—dynion cryfion, gwrol, arfog, fel y buasai yn rhaid i elyn dori trwy furiau pum' dwsin o gedyrn cyn y gallasai niweidio y brenin. Corffoliad o rym y gyfraith oeddynt. Mae gwylledyddion cedryn o amgylch gwely ac o amgylch person y dyn sydd tan amddiffyniad y cydymaith yma. Mae Duw yn amddiffyn iddo. Nerth Duw yw nerth y gyfraith. Mae torf o wracheidwaid godidog yn gofalu am y dyn duwiol. Mae yna fintai o addewidion arfog ag y byddai yn rhaid dryllio cadernid mwy na'r nef cyn tori trwyddynt. Mae gorchymynion yn furiau o'i amgylch—gorchymynodd ei achub. Mae trugaredd Duw o'i amgylch. Mae ei gymeriad yn ddiogel. Mae ei gyfiwr yn ddiogel. Dywed Livingstone, am lewod Affrica, na wnant ymosod ar greadur fyddo yn rhwym. Rhuant o'i amgylch i geisio ganddo ffoi, ond os na ffy ymaith, ni wnant ddim iddo. Bydd arnynt ofn ymosod arno. Mae y dyn duwiol yn rhwym yn nghyfamed Duw. Y mae cadwynauw auraid perthynas yn cydio ynddo, ac yn dyn am dano, ac ni fedr y llew rhudwy wneud dim ond rhuo arno; ni fedr gyffwrdd ag ef. "Dyrrh-afaf fy llygaid i'r mynyddoedd, o'r lle y daw fy nghymorth. Fy nghymorth a ddaw oddi wrth yr Arglwydd, yr hwn a wnaeth nef oedd a daear." Ra un bynag ai byw ai marw, mae yn eiddo i'r Arglwydd.

8. Cymdeithas. "Pan ddeffroych, hi a gydymddyddana a thi." Os yn mysg estroniaid, heb neb i'th gyfarch, hi a gydymddyddana a thi. Os yn nghanol gelynyon, hi a ddywed wrthyt am y cyfaill a lŷn yn well na brawd. Os yn euog ac ofnus, dywed wrthyt am yr hwn a fu farw er dy achub. Os yn digaloni, dengys i ti ras i'th gynal hyd at fuddugoliaeth. Os teimlo dy hun yn alltud, dywed wrthyt am gartref y nef. Ac i orphen lle yr oeddyd yn dechreu, "Fy mab, cadw orchymyn dy dad," &c.

MARWOLAETH ABEL.

YE II BENNOD.

Daw amser pan adseirir dy foliant gan ddynion o bob congl i'r ddaear, pan daener dy alloran ar bob mynydd ac y bydd dyn yn mawrhau dy ryfeddol weithredoedd o godiad haul hyd ei fachludiad.

Yn y modd yma y canodd Abel, a'i wraig Thirsa a wnaeth iddo eistedd pan dawodd ef.

Yr oedd hi yn llawn o orfoledd dwyfol trwy ystod yr amser y bu hi yn gwrandao arno. Yn y diwedd hi a'i coffeiodd yn llawn tynerwch ac a ddywedodd wrtho, O fy anwyl, pŕ don dy ganiadau a ddychafodd fy meddwl at Dduw. Dy ofal sydd yn amddiffyn fy nghorph, fy enaid sydd trwy dy gyfarwyddyd yn teimlo duwiol bŕ-lewygon; er bod yn nghanol caddug tywyll o amheuaeth mae dy ddoethineb yn gwasgaru yr holl gymylau duon a orchuddient fy enaid. Mor fynych y rhoddaist foliant i'r goruchaf Dduw gyda diolchgarwch iddo am dy fod dithau a minau yn unfryd yn mhob dymuniad, ac wedi ein ffurfio i fendithio naill y llall.

Tra yr oedd hi yn llefaru, tynerwch anrhaethol a ddilnodd bob gair a phob agwedd. Abel a arosodd yn ddystaw ond a edrychodd gyda thynerwch annhraethol. Dedwydd fel hyn oeddynt eill dau yn mwynhau hyfrydwch pur. Y ddaear ffrwythlon a ddygodd iddynt roddion, a adfywiodd eu meddyliau ac a'u haddasodd i bob gweithred dda. Mewn iechyd a rhinwedd, yn ymfoddloni yn unig ar yr hyn oedd angenrheidiol, heb ymarfer a dim gloddest ac afradlonrwydd, dim ofn y gormeswr angau, na dim lle i chwenychiad anniwall yr hwn sydd yn claddu dedwyddwch dan lwydd o drueni, Abel a Thirsa oeddynt yn eistedd yn y lluesty pan ddaeth Adda ac Efa i mewn atynt; hwy a wrandawsant gyda hyfrydwch ar ganiadau Abel; yn awr coffeidiant eu plant gyda thynerwch, a llawenydd bywiol a dywynodd ar eu gruddian, a'u calonau wedi eu gorlenwi a charedigrwydd.

Mahola gwraig Cain a ddilnodd gamrau ei mam a bu yn llygad dyst o ddedwyddwch ei brawd a'i chwaer, ei meddwl oedd rydd oddiwrth ddigofaint a phob gwŷn drallodus; eto yr oedd ei gwedd yn alarus a thymder yn ei golygon, tristwch a'i gwywodd, ei gwedd a'i gwrid a giliodd. Pan glywodd hi Thirsa yn mynegi ei diolchgarwch i'r nef am eu chreu i Abel ac yntau iddi hithau, eu cyd-dynerwch a yrodd ddaedrau o'i golygon ac ochneidiau o'i mynwe boenus pan yn gwneuthur cydmariaeth rhwng y ddau wr. Ond yn fuan hi a sychodd ei dagran a chydha gwen brydferth hi a aeth i mewn i'r lluesty ac a gyfarchodd ei brawd a'i chwaer gyda charedigrwydd.

Ar yr amser Cain oedd yn myned heibio y cysgod-dy. Olywodd lais peraidd Abel, a chanfu ei dad yn ei gofleidio.

Yr olwg a sefydlodd golyn gwenwynllyd yn ei galon, ac efe a edrychodd gyda golwg sarug at y lluesty ac a ddywedodd, Pa arwydd o lawenydd sydd yma? Pa groesaw a charedig-

rwydd? Fe allwn inau ganu pe bai fy nyddiau i fel yr eiddo ef yn cael eu treulio yn segurlyd yn y cysgod-dy, tra mae ei ddiadellau yn chwareu neu yn bwyta y glaswellt iraid. Ni wnaethpwyd fi i ganu, llafur gerwin yw fy etifeddiaeth; yr wyf fi yn troi y tir glas, yn rhwygo y ddaear anhywaeth a feldithiwyd drwy bechod fy nhad: er maint fy lludded nid oes i mi fawr o wobr na charedigrwydd. Pe buasai fy mrawd esmwyth yn ymboeni fel myfi am ddiwrnod o dan yr haul cras-boeth, buasai hyny yn difwyno ei beroriaeth ac yn oeri ei ganiadau.

Yna Cain a gerddodd ymlaen yn gyflym. Pan ganfyddwyd ef yn anfoddlon llanwodd hyny y teulu dedwydd oedd yn y lluesty a thristwch mawr. Aeth Mahola oedd yn welw, yn doddedig mewn dagran, a syrthiodd i lawr wrth ystlys Thirsa. Efa oedd yn wylo ac yn pwyso ar fynwes Adda mewn tristwch dirfawr o herwydd sarugrwydd ei chyntafanedig. Abel a lefodd, O fy anwyl rieni, myfi a ganlynaf ar ol fy mrawd annedwydd—coffeidiaf ef, arferaf bob caredigrwydd i ail enyn cariad brawdol, ac arferaf bob cywreindeb i wneuthur iddo anghofio ei ddigofaint. Ni adawaf ef hyd nes addawo fy ngharu, ymdrechaf a'm holl enaid i gael y ffordd at ei galon. Rai gweithiau ail enynais ei gariad; ond och! yn fuan yr oedd ei sirioldeb yn diflanu a phrudder yn diffodi y fflam sanctaidd.

Adda a edrychodd yn drist a dywedodd, Myfi fy hun, Abel anwyl, a af at dy frawd—unaf reeswn a chariad tadol yn erbyn ei gynydynrwydd ef; ni bydd efe mor annawiol a gwrthwynebu awdurdod a thynerwch tad. O Cain! Cain! fel yr ydwynt yn llenwi fy nghalon a dirdyniadau, tymer ddrwg a yrodd ymaith o'th enaid bob mesur o serch a rhinwedd. O bechod marwol! dychrynlyd yw yr anghyfanedd-dra a daenaist trwy y fynwes ddynol! Y fath arwyddion trymllyd sydd yn gorlenwi fy mynwe pan edrychwyf yn ddifrifol trwy amser dyfodol a gweled y difrod a wna ymhlith fy hiliogaeth annedwydd! Yn y modd yma y llefarodd tad dynolryw. Ei wyneb parchus a ymddangosai yn drist. Gadawodd y lluesdy ac aeth ar frys i chwilio am ei gyntafanedig.

Cain a'i canfu ef yn dyfod, ac wedi rhoddi heibio ei lafur a ddechreuodd lefaru fel hyn—Pa ham, fy nhad, yr ydwynt ti yn edrych mor sarug? ni ddaethost gyda gwedd lem i gofleidio fy mrawd, mae dy olygon yn fy ngwaradwyddo. Adda a atebodd, Ni buasit ti, fy mab, yn darllen gwaradwydd yn fy ngolygon pe na buasit yn gydwybodol dy fod yn ei

haeddu. Iâ, Cain, yr ydwyf yn haeddu dirmyg, ti a ddigiaist dy dad ac a beraist iddo chwerwder a galar. Medd Cain, heb ddim cariad yr ydwyf i mi, mae yn rhaid i ti gadw hwnw i Abel. Adda a atebodd, Y nef yw fy nhyst, yr wyf fi yn dy garu gyda serchawgrwydd tad, fy anesmwythder a barodd y dagrau yma, a'th fam sydd mewn gofid. Yr ydym ni ein dau yn dy garu â serchawgrwydd gwreiddiol. Ein cariad tyner a'n gofal am dy ddedwyddwch sydd yn peri i ni dreulio ein dyddiau mewn prudd-der. Y cariad hwn yw yr achos i ddstawrwydd y nos gael ei aflonyddu ganddom gan ochain ac wylofain. O Cain! Cain! pe cerit ni dy ofal penaf fyddai sychu ein dagrau a gwasgaru y cwmwl o ofid hyn sydd yn tywyllu ein dyddiau, ac yn ein llenwi â braw. Och! os oes yn dy fynwes ddim parch i'r Creawdwr i'r hwn mae holl gilsfachau dy galon yn agored; os oes ynot y wreichionen leiaf o gariad mabaidd tu ag at dy rieni, os oes, yr wyf yn dy dyngedu yn enw y parch a'r cariad hyny—i adferu i ni yr heddwech a gollasom; er mwyn dy enaid adferu i ni ein llawenydd, na feithrin gasineb annhosturus yn erbyn dy frawd, ie yn erbyn dy frawd ag sydd yn dy garu â charedigrwydd diffuant. Mae ef yn hiraethu am dy gofieidio di, efe a chwenychai lanhau dy feddwl o bob gwaelodion o anfoddlonrwydd. O Cain! tydi oedd fy nghyntafanedig, dechrenad fy nerth. Pan agorodd dy olygon yn gyntaf i'r goleuni mi a'th gerais â chariad tadol trwy fy nghalon.

i'w barhau.

NEFOEDD NEWYDD A DAEAR NEWYDD.

Ymddengys fod yn y broffwydoliaeth hon ddarluniad yn y lle cyntaf o sefyllfa ddedwydd yr Iuddewon yn eu gwlad a'u dinas eu hun, wedi eu dychweliad o Babilon. Gellid cymeryd yr holl benod fel darluniad bywiog a barddonol o honynt cyn, dan, ac wedi eu hadferiad o'r caethiwed. Ond y mae yma lawer ychwaneg na hyn. Mae yn sier fod yn yr adnod gyntaf o'r bennod gyfeiriad at alwad y cenedloedd at Grist. Gwel Rhuf. 10: 20. Mae adnodau 17, 25, yn ymadroddion rhy gryf i ddarlunio y dychweliad o Babilon, a hyny yn unig. Mae iddynt feddwl gwell a llawnach fel darluniad o sefyllfa newydd, ddedwydd, lwyddiannus, a heddychol y byd dan deyrnasiad y Messiah. Rhaid i ni gofio fod y proffwyd yn llefaru mewn iaith farddonol, ac yn defnyddio ffugyrau hyf. Felly, ni oddefa pob gair ei esponio yn llythyrenol.

"Od oes neb yn Nghrist y mae efe yn greadur newydd; yr hen bethau a aethant heibio: wele, gwnaethpeyd pob peth yn newydd," 2 Cor. 5: 17. I brofiad Cristionogion boreuol a waredwyd oddiwrth Iuddewaeth a phagan-iaeth, yr oedd eu teimladau, a'u harferion, a'u hamgylechiadau mor lwyr wahanol i'r hyn oeddynt, a phe buasent wedi newid dan fyd. Gwisgai y nef a'r ddaear wedd newydd iddynt. Yr oedd eu teimladau at Dduw a dynion yn newydd. Y mae felly eto gan bawb a ddygir allan o feddiant y tywyllwch i deyrnas ei anwyl Fab ef. Maent fel mewn "nefoedd, newydd a daear newydd," adnod 17.

Yn adnodau 18 a 19, darlunir llawenydd eglwys Dduw. Golygir wrth Jerusalem yr eglwys efengylaidd. Cymharer Heb. 12: 22, a Gal. 4: 26. Mae hon yn drigle llawenydd, 1 Pedr 1: 8.

Yn dilyn llawenydd a rhinwedd Cristionogol y mae iechyd a hirhoedledd, adnod 20. Dysg yr efengyl ddynion i brisio a gofalu am eu hiechyd a'u bywyd, i reoli eu blys a'u nwydau, ac i feithrin "anlygredigaeth ysbryd addfwyn a llonydd." Y mae hyn oll yn tueddu i gadw iechyd, ac estyn bywyd. Denir i ddeall a chadw deddfau iechyd hefyd yn well. Yn ol ystadegau y *Registrar General*, y mae oes dyn yn y deyrnas hon yn awr, a chyfrif pawb gyda'u gilydd, yn ymestyn, "Ni bydd o hynny allan blentyn o oed," &c. Ni bydd cymaint o fabanod yn meirw o afiechyd, esgeulusod a chreulondeb eu rhieni; na gwyr ieuanc yn cael eu tori ymaith yn nghanol eu dyddiau o'u hoferydd eu hunain, neu afiechyd etifeddol; ond yn gyffredin bydd dynion byw yn hir. Canys y bachgen a fydd inarw yn fab can mlwydd, ond y pechadur, &c.; neu, fel y gellir cyfieithu y geiriau, Y mab can mlwydd a fydd marw yn wr ieuanc; hyny yw, yn siriol ac i'r fel Moses. Ond y pechadur, er ei fod yn fab can mlwydd, a felldithir: hyny yw, er ei fod fel eraill wedi cyrhaedd oedran teg, ni fydd hyn i'w amddiffyn rhag anghysur a thywyllwch dan anfoddlonrwydd Duw yn ei ddyddiau olaf. Neu ynte, gellid eu cymeryd fel hyn:—Yr hwn a fydd marw yn gan mlwydd, ni bydd ond gwr ieuanc at oesau hirion dynion yn gyffredin y pryd hwnw. Ac os bydd dyn yn marw yn gant oed, bydd hyny am ei fod yn bechadur, a than felldith Duw; pe amgen, cawsai fyw yn hwy. Cymerer y naill neu'r llall o'r ystyron yma i'r geiriau. Cawn yn y geiriau sylfaen i greu y bydd dynion dan lywodraeth egwyddorion yr efengyl i fyw yn iachach, ac yn hwy. Yr un peth a welir yn adnod 22, "Megis dyddiau

pren y bydd dyddiau fy mhobl." Ffugyr farddonol i osod allan ddyddiau maith.

Yn nesaf, y mae llwyddiant yn eu llafur, a mwynhad o'u ffirwyth, adn. 21, 22, 23.

Yna, cymundeb agos a Duw, adnod 24.

Ac yn olaf, teyrnasiad heddwch, a brawd-garwch, a diniweidrwydd yn mysg dynion, adnod 25.

Am *amseriad* y broffwydoliaeth. Yn ei chymhwysiad at eglwys Crist, gellir dywedyd iddi ddechren cael ei chyflawni gyda phregethiad a llwyddiant cyntaf yr efengyl. Y mae yn parhau i gael ei chyflawni yn helaethach helaethach yn mhrofiad a hanes y wir eglwys; a cha ei chyflawni yn helaethach eto ddyddiau a ddaw. Y pryd hyny y bydd hirhoedlodd a llwyddiant tymhorol yn fwy amlwg. Nid oedd y broffwydoliaeth a'i chytllawniad yn ei chymhwysiad at yr Iuddewon wedi y caethiwed, ond darlun o'r eglwys dan yr efengyl. Ac nid yw y broffwydoliaeth a'i chyflawniad yn ei chymhwysiad at yr eglwys dan yr efengyl hyd yn hyn, ond darlun i ni o'r hyn a fydd yn ei gogoniant a'i llwyddiant dyfodol. Ac ni bydd, pan gyflawnir hi helaethaf ar y ddaear, ond darlun o'i chyflawniad perffeithiaf yn yr eglwys yn y nef. Yn mhob cyflawniad a fu o homi hyd yma, y mae y wisg a geir yn y geiriau hyn yn ormod i'r amgylchiad; yn ei chyflawniad yn y nef, bydd yr amgylchiad yn fwy na'r wisg. Mae yn debyg fod 2 Pedr 3: 13, a Dad. 21: 1, i'w cymhwyso at sefyllfa wynfydedig yr eglwys yn y nef. Gwel y cysylltiadau.

Nis gellir trin yr holl broffwydoliaethau yn y modd hyn, ond yn unig y dosbarth hyny ag sydd yn darlunio teyrnasiad Crist a'i ras. Yn wir, gellid edrych ar yr holl broffwydoliaethau hyn fel un broffwydoliaeth fawr, a chanddi gyfres o gyflawniadau, a phob un dilynol yn helaethach, uwch, a gwell na'r un blaenorol. Ond ni bydd yr oll wedi ei gyflawni nes y delo yr eglwys oll adref i'r nefoedd. Hyd hyny, y mae un cyflawniad yn rhagredegydd o gyflawniad gwell ac uwch; ac yn sefyll i'r eglwys yn brawf ac yn ernes o hono.

Rhy wan yw yr holl resymau gwybyddus i mi a ddygir dros adnewyddiad y ddaear wedi llosgiad y farn, yn drigle i'r saint, i wneud hyny yn rhan o'm cred. Gwel grynoded o honant yn Barnes ar 2 Pedr 3: 13, a *Hitchcock on Geology*. Ffugyrol yn sier y cymerir "nefoedd newydd a daear newydd" yn Esaiah a'r Dadguddiad; a mwy naturiol i'm tyb i ydyw cymeryd y geiriau yn ffugyrol yn Pedr hefyd. Ai tybed y bydd digon o le i'r saint

oll ar y belen ddaearol? Neu, ai tybed y gwna y Brenin mawr gyfyngu ei blant i un ystafell fechan o'i balas mawr am byth?

Am y milffwyddiant gwel sylwadau perthynasol gan Gwesyn, *Esbonior y Dadguddiad*, Darlith ix.—LEWIS JAMES, *Carfan*.—*F Diwygiur*.

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

GAN SOLOMON GESSNER, DUWEINYDD O SWITZERLAND.

Cyfeithedig i'r Gymraeg gan Edward Jones, Towyn Meirionydd. Ail ysgrifenydd mewn iaith sathredig gan Parch. Griffith Hughes.

Y BENNOD II.

PETHAU YN GALW AM DDISGYBLAETH.

Llyfr ein cyfraith ni yw y Beibl, a pha beth bynag sydd yn cael ei wahardd ynddo, mae yn ddiau y dylai yr eglwys ystyried yr hwn a'i gwnelo yn deilwng o gynghor, neu gerydd. Dylid hefyd edrych ar yr aelod a esgeuluso wneuthur yr hyn a gymhellir yn y Beibl, fel un mewn anghen am gael ei adgyweirio. Tra ar y llaw arall, dylid bod yn ofalus rhag dwyn dyn o flaen yr eglwys fel troseddwr, pan na fyddo un prawf amlwg fod yr hyn a wnaeth yn cael ei wahardd yn y Beibl. Dylid cofio mai y Beibl, ac nid ein barn ni am yr hyn ddylai y Beibl fod, yw y rheol; ac os bydd anghen esponio y Beibl, dylai eraill gael hawl i farnu drostynt eu hunain, a chyfleustra i draethu y farn hono yn gystal a ninau. Ni ddylid gwneyd dyn yn droseddwr am air, neu ei gondemnio am wisgiad ~~neidol~~, neu ryw ystum yn y corff yn yr addoldo, neu allan o hono,—neu ynte, o ran ei fod yn eillio, neu beidio eillio ei farf neu wallt. Pethau yw y rhai hyn nad ydynt ynddynt eu hunain o un pwys, nac yn cynrychu unrhyw ganlyniadau moesol, niweidiol. Byddai yn well gadael dyn fyddo yn dewis gwahaniaethau oddiwrth eraill mewn pethau fel hyn, i gael ei farnu gan ei Arglwydd ei hun, i'r hwn yn unig y mae yn gyfrifol, ac nid i'w gyd-weision—pa rai nid ydynt na gwell na gwaeth o ran ei ymddygiad ef,—rhaid i ni fynd at y gyfraith, ac at y dystiolaeth a phob peth.

1. Pechod yn erbyn person. Nis gellir dweyd fod hwn yn rhan o ddisgyblaeth eglwysig, er hyny, gan y byddai talu sylw priodol i'r cyfarwyddiadau mewn perthynas iddo, yn atalfa effeithiol rhag llawer o ffindeira yn yr eglwys, ac fod diffyg o hyn yn arweinid i mewn i'r hyn sydd yn galw yn aml am ddisgyblaeth, mae yn ddiau yn werth i ni dreulio peth amser i dafu goleu arno. O ran hyny,

gwneir ef yn aml mewn modd uniongyrchol, yn wrthddrych disgyblaeth eglwysig, heb un sylw o'r hyn a ddywed yr ysgrifthyrr ar yr mater. Mae Iesu Grist wedi bod yn fanwl iawn ar y pen yma, a dylai pob swyddog eglwysig fod yn gyfarwydd iawn â'r oll a ddywed ar y pwnc, a dylai pob aelod hefyd—dalu sylw neillduol i'r cyfarwyddiadau a roddir ganddo mewn perthynas i gwerylon personol. "Os pecha dy frawd yn dy erbyn." Mae rhai dynion yn barod iawn i gymeryd tramgwydd wrth bob peth. Edrychant ar bob peth yn y lliw gwaethaf. Dylai y cyfryw gofio mewn byd drwg fel hwn, fod gan bob un lawer o bethau i'w gwneyd, heblaw bod a'u holl egni yn ymdrechu boddio rhyw ddau neu dri o bersonau nad yw yn bosibl iddynt gael eu boddio, ac na fedrant foddio eu hunain am bum mynydd o'r bron. Os digwydd i chwi fyned heibio ambell un heb ei weled mewn torf o fili o ddynion, a throi i siarad âg ef, pe byddech trwy hyny yn colli y *train*, byddwch yn sicr o gael eich ystyried yn bechadur, a'ch cablu fel un balch, rhy hunanol i weled eich cyfeillion. Os bydd i chwi fwyta neu yfed rhywbeth yn wahanol i ambell un, neu beidio bwyta ar gais ambell un arall, bydd y cyfeillgarwch ar ben. Bydd toriad *coat* neu farf, trôad gwallt, yn ddigon i dori ymaith gariad ambell un. Os digwydd i chwi fyned i ambell gyfarfod na byddo efe yn ei gymeradwyo, er nad oes ganddo un rheswm neillduol dros hyny, bydd yn teimlo nas gall ef gyd-gymuno â chwi, ac yn barnu y dylech gael eich diaelodi. Dylai pob aelod wylled yn fanwl rhag y fath ysbryd, gan y bydd iddo ei gwbl addasu i fod yn aelod defnyddiol mewn cyndeithas, gan ei wneuthur yn boen iddo ei hun, ac i eraill. Ar y llaw arall, mae yn ddyledswydd arbenig ar bob aelod fod yn wyliadwrus rhag rhoddi tramgwydd hyd ag y mae ynddo, i'r brawd gwanaf yn yr eglwys.

Cymaint oedd teimlad Paul ar y pen hwn, fel y penderfynai fyw heb bethau cyfreithlon ac angenrheidiol, yn hytrach na thrangwyddo ei frawd. "Da yw na fwytâer eig, ac nad yfer gwin na dim trwy'r hyn y tramgwydder, neu y rhwystre, neu y gwanhâer dy frawd." Rhuf. 14: 31. "O herwydd paham, os yw bwyd yn rhwystro fy mrawd, ni fwytaf fi gig fyth, rhag i mi rwystro fy mrawd." 1 Cor. 8: 13. Pe meddiennid pob aelod â'r ysbryd a amlygir gan Paul, ar y ddau ben yma, diau yr ychwanegid yn fawr at heddwech Seion, nes ei wneyd fel afon; ac elai "ei chyfiawnder allan fel goleuni, a'i hiachawdwriaeth fel lamp yn llosgi." Byddai yn werth i bobun feddwl

nad diystyr gan ben mawr yr eglwys, pa fodd yr ymddygo tuag at aelodau gweiniaid. Y mae wedi rhoddi gocheliadau pwysig a difrifol iawn o'n blaen mewn perthynas iddynt. "Pwy bynag a rwystro un o'r rhai bychain hyn, a gredant ynof fi, da fyddai iddo pe crogid maen melin am ei wddf, a'i foddai yn eigion y môr." Mor ofnadwy raid fod y pechod, cyn y byddai tynged mor ddychrynlyd yn wellnag ef a'i ganlyniadau. Mae yn sobr i ddyn gael ei gyfrif yn llofrudd mewn llywodraeth wladol; ond pwy fedr ddirnad beth fydd y dychrynfeydd cydfynedol, a chael dy gondemnio fel llofrudd enaid yn llywodraeth y Duw mawr.

Ond er yr oll a gymerir o bob tu, tebyg iawn y bydd i'r naill frawd yn rhyw fodd neu gilydd, bechu yn erbyn y llall. Pa fodd y dylid ymddwyn yn wyneb amgylchiad o'r fath. Nid yw Crist wedi ein gadael dan ein dwylaw ar y mater hwn eto. "Os dygi dy rodd i'r allor, ac yno dyfod i'th gof fod gan dy frawd ddim yn dy erbyn, gad yno dy rodd ger bron yr allor, a dos ymaith; yn gyntaf, cymoder di a'th frawd, ac yno tyred ac offrw m dy rodd." "Cytuna â'th wrthwynebwr ar frys, tra fyddech ar y ffordd gyd ag ef; rhag un amser i'th wrthwynebwr dy roddi yn llaw y barnwr, ac i'r barnwr dy roddi at y swyddog, a'th dafu y'ng'harchar. Yn wir meddaf i ti, Ni ddeui di allan oddi yno, hyd oni thalech y ffyrlling eithaf." Matt. 5: 28—26. Pan fyddom ar y bai, mae yn beryglus iawn i ni oedi mynydd cyn myned at frawd, i erfyn am faddeuant. A rhag i'r brawd fod yn anhawdd i faddeu, y mae Crist wedi gorchymyn,—“Os pecha dy frawd yn dy erbyn saith waith yn y dydd, a saith waith yn y dydd droi atat, gan ddywedyd, y mae yn edifar genyf; maddeu iddo.” Luc 17: 4. Nid ceisio cymodi erbyn y Sabboth cymundeb a nodir; ond edifeirwch uniongyrchol o du y troseddwr, a maddeuant uniongyrchol o du y cyhuddwr. Mae yn amlwg nad oes yma ganiatad i aros er cael profion o wirionedd yr edifeirwch; y cwbl a ddywedir “a seithwaith yn y dydd droi atat, a dywedyd, y mae yn edifar genyf; maddeu iddo.” Mae yr anghenrheidrwydd am faddeuant buan yn ymddangos yn fwy amlwg fyth yn atebiad Crist i Pedr. “Yna daeth Pedr ato, a dywedodd, Arglwydd, pa sawl gwaith y pecha fy mrawd i'm herbyn, ac y maddenaf iddo? ai hyd seithwaith? Yna Iesu a ddywedodd wrtho, nid wyf yn dywedyd wrthyf, hyd seithwaith: ond hyd ddengwaith a thriugain seithwaith.” Matt. 18; 21, 22: sef hyd bedwar cant a phedwar ugain a deg o weith-

iau mewn un diwrnod. Diau fod y safon yn bur uchel wrth ei chymharu âg ymddygiad y rhan fwyaf o grefyddwyr yr oes hon. Ond beth bynag ydyw ymddygiad neu farn crefyddwyr yn yr oes hon, mae y pwnc yn bwysig iawn; ac y mae brenin Seion wedi gosod ei sêl wrtho fwy nag unwaith, i.e., gellir dweyd ei fod wedi gwneyd ei oreu er cael gan bob aelod dalu sylw iddo. Os oes rhyw grefyddwr na fedr faddeu i'w frawd gyda'r parodrwydd mwyaf, bydded i'r cyfryw ystyried yn ddirifol y geiriau canlynol o eiddo yr hwn y proffesa ei wasanaethu. "Oblegyd os madd-euwch i ddynion eu camweddau, eich Tad nefol a faddeu hefyd i chwithau. Eithr oni faddeuwch i ddynion eu camweddau, ni faddeu eich Tad eich camweddau chwithau. Matt. 6: 14, 15. Nid oes dim amheuaeth ar y pwnc, mae Duw yn maddeu i'r rhai a faddeuant i eraill; ond os yw neb yn anfaddeugar, nid oes dim maddeuant iddo yntau gan Dduw; onid gwell yw darostwng yr ysbryd balch hunanol, na fforffetu ffaf'r Duw am dragwyddoldeb. Ond dichen na theimla brawd fyddo wedi pechu duedd i ddyfod o hono ei hun i geisio maddeuant. Pa beth wneir o hono yn wyneb hyn? Dylai fod ysbryd maddeu mor gryf yn mhob Crïstion, nes peri iddo fyned allan, a cheisio cyfleusdra i faddeu. "Dos ac argyhoedda ef rhyngot ti ac ef ei hun. Os efe a wrendy arnat, ti a ynillaist dy frawd." Gallwn yma sylwi na ddylai yr eglwys ar un cyfrif, gymeryd sylw o gwerylon personol, hyd nes byddo yr achwynwr wedi gwneyd ei oreu i gael gan ei frawd edifarhan. Os, fel y gwneir yn aml, y daw rhyw un i achwyn fod ei frawd wedi pechu yn ei erbyn, ac yn haeddu cerydd; y gofyniad cyntaf ddylid roddi iddo yw,—A fuoch chi yn ymddiddan âg ef? Os dywed naddo, yna dylid gwrthod cymeryd ei achos i fyny nes y gwna hyny. Barna Calfin, fod Crist yn golygu yma bob math o bechodau na byddont wybyddus ond i ryw un, yn gystal a'r rhai fyddont yn uniongyrchol yn erbyn un; eithr ymddengys i mi mai pechod yn erbyn person yn unig a olygir yma; a diau y byddai yn well eu rhanu—pechodau yn erbyn person, a phechod yn erbyn cymdeithas, yn lle fel y gwneir yn aml pechodau dirgelaid, a phechodau cyhoeddus, gan fod y gwahaniaeth yma yn ddigwyddiadol, yn hytrach nag o ran natur. Er enghraifft, dyma ddyn yn lloerata; nid yw o bwys ai un ai cant ddarfu ei weled; mae ei bechod ef yn erbyn cymdeithas yr un fath er nad oedd ond un tyst, a phe buasai pawb wedi ei weled; ac ni fyddai y ffaith nad oedd ond un yn gwybod, yn rhoddi hawl i'r

un hwnw fadden iddo ar ei edifeirwch am hyny; nis gall fod rhwymau ar ddyn a welodd frawd yn cyflawnu pechod oedd yn taro yn erbyn cymdeithas, fyned i ymddiddan a'r cyfryw cyn ei hysbysu i'r eglwys, gan nad oes a fyfno ef ddim mwy âg ef, na rhyw aelod arall o'r eglwys. Byddai yn dda iawn i'n haelodau yn gyffredin, gofio y gwahaniaeth hyn. Dywed Calfin, nad yw Crist yn gorchymyn ar fod i bob un a becho, gael ei argyhoeddi yn ddirgelaid heb un tyst. Canys y mae llawer medd efe na chaniatant geryddu yn gyhoeddus, hyd nes y byddys wedi siarad âg ef yn bersonol yn gyntaf. Ond y mae Paul yn gorchymyn, ar fod i'r hwn a becho yn ngwydd pawb, gael ei geryddu yn ngwydd pawb. 1 Tim. 5: 20. A diau y byddai yn beth ffôl iawn i frawd fyddo a'i drosedd wedi dyfod yn gyhoeddus ger bron pawb, gael ei geryddu gan bob brawd yn bersonol.—Calfin ar Matt. Nis gall fod Crist yn golygu dim heblaw pechod yn erbyn person yma, gan ei fod yn gorchymyn i'r person a'i hargyhoeddo, faddeu i'r troseddwr ar ei edifeirwch; ac y mae yn amlwg nad oes hawl gan un person i faddeu i'r hwn fyddo wedi troseddau yn erbyn yr holl eglwys. Os efe ni wrendy arnat, cymer gyda thi un uen ddau fel yn ngenau dau neu dri o dystion y byddo pob gair yn safadwy. Hyny yw, fel y byddo genyt dystion erbyn delo y mater o flaen yr eglwys, dy fod wedi cynyg maddeuant iddo ar ei edifeirwch; ac felly dy fod yn deilwng i fod yn aelod cymdeithas, pan fyddo efe yn cael ei dori allan.

Os efe ni wrendy arnynt lwy, dywed i'r eglwys. Rhaid cofio eto mai cynyg at ddwyn i edifeirwch sydd i fod yma hefyd, ac nid cael gwared o'r troseddwr. Os edifarha o flaen yr eglwys, er wedi parhau yn gyndyn yn wyneb goruchwyliaethau eraill, maddeu iddo yw y gorchymyn eilwaith. Ond os efe ni wrendy ar yr eglwys chwaith, dyma y cynyg diwedda i'w droi, mae yn dyfod yn wrth-ddrych disgyblaeth eglwysig, ac i gael ei dori allan, a'i ystyried fel y cenedl ddyn, neu y Publican yn hollol anaddas i gael un fraint yn yr eglwys. Os gofynir yma beth sydd yn ei wneyd yn wrth-ddrych disgyblaeth eglwysig, Atebwn mai anufudd-dod i gais yr eglwys yn benaf, yn nghyd a'r prawf a rydd ei fod yn ddiystyr o deimladau ei frodyr. Mae yn trosedd rheola y gymdeithas. Mae yn ambosibl i unrhyw gymdeithas fodoli, heb i bob aelod ymostwng i wrando ar lais y lluwys; a phwy bynag a fyfno ddal ei farn ei hun yn groes i'r holl eglwys, rhaid iddo ymadael o'r eglwys hono, cyn y gellir dwyn pethau yn mlaen yn

rheolaidd. Heblaw hyn, mae peidio edifarhau am droseddu yn erbyn ei frawd, yn wyneb cynifer o gymhelliadau, yn brawf pur amlwg nad yw ei galon yn uniawn ger bron Duw.

I'w barhan.

U Genhadaeth.

MADAGASCAR.

Y mae y genadaeth yn lled lewyrchus yn mhob cwr o'r maes. Yn fwyaf neillduol yr ydym yn awr yn edrych i Madagascar; a chydha llawer o bryder yr ydym yn edrych ar bob croniciol cenadol, rhag y bydd y newydd a rydd yn annymunol ac anffafriol. Y newyddion diweddfaf oeddynt hynod gysurus. Y mae y llywodraeth yn sefydlog, a'r frenines yn sicr ar ei gorsedd, heb argoel am un cyffro. Y cenadau a gant berffaith lonyddwch a rhyddid i fyned yn mlaen a'u gwaith. Y mae ychwanegiadau lluosog at yr eglwysi bob mis, a'r cynulleidfaoedd ydynt yn gorlenwi yr addoldai eang lle yr ymgynullant. Y mae yr argraffwasg yn bwrw allan ei thraethodau lluosog bob mis, ac yn taenu goleu yn mhell ac agos; ac y mae yr ysgolion yn lluosog. Y mae pump addoldy yn y brif ddinas, a dan ereill oddeutu cael eu hadeiladu, a phob parodrwydd yn y bobl i dderbyn yr efengyl. Y mae rhai o'r addoldai yn cynwys mil o ddynion ac yn eithaf llawn. Y maent yn gyffredin iawn—y muriau ydynt o *glom*, a thoir hwynt a brwyn. Maent yn gwneud y tro yn eithaf: ond y maent yn dysgwyl yr addoldai coffadwriaethol yn fawr. Ni bu y bobl erioed yn fwy diofn yn addoli. Y mae rhai o'r swyddogion uchelaf yn mynychu yr adeiladau; a bu y prif weinidog unwaith neu ddwy yn ddiweddar; ac y mae ei weled ef yn rhoddi hyder gyffredin y pery y tawelwch, oblegyd y mae ei ddyllanwad ef yn fawr iawn. Caniataodd y frenines i saith neu wyth mil o Gristionogion i fyned i gyntedd y palas dydd Nadolig diweddfaf, i dalu eu gwarogaeth iddi. Derbyniodd hwy yn roesawgar, a chlanasant amryw ddarnau Cristionogol iddi am awr o amser, ac yna yr Anthem Genedlaethol, yn dymuno bendith ar y frenines. A safodd Rainimainon Jisoa cadweinydd y prif weinidog, ac anerchodd ei mawrhydi yn enw ei gyd-Gristionogion yn ddoniol a chymhwys dros ben, gan sicrhau iddi deyrngarwch a diolchgarwch y Cristionogion am eu rhyddid a mwyniant eu breintiau. Diolchodd y frenines mewn modd cymhwys a byr iddynt am eu ffyddlondeb. Synai y pen-dedgion a'r swyddogion milwraidd wrth glywed canu peroriaethus y Cristionogion.

Y mae rhyddid crefyddol perffaith yma, a chrefydd yn fyynu yn anarferol, a pha fwyaf luosogo y Cristionogion, mwyaf annhebyg a fydd i erlidigaethau dori allan.—*Y Tywydd a'r Gymraes.*

Barddonol.

POMPEII.

GAN G. H. HUMPHREYS, IXONIA, WIS.

Draw yn yr Eidal dirion yr ydoedd
Tre' anelcor yn syndod teyrnasocedd;
Adeiladau a'u llon'd o oludocedd
Dianaf welid 'nghyd yno filoedd;
Dinas lân dan sylw oedd—'a'i dilid
Orsaf noddid gan res o fynyddocedd.

Vesuvius gryf a safal
Iddi'n nawdd, a chyraedd wnal
Ei goryn tuag araul
Gym'dogaeth helaeth yr haul.
Hwn oedd castell diwell, da,
A pinael ban Campania;
A'i ddefnydd oedd creigydd cry'
O'i fonyn hyd i fyny;
A tyn gydiwyd hwy'n gadarn
Yno'n dŵr, ac yn un darn
Didon, anysgwydedig,
Er pob cynwrf neu dŵrf dŵg.
Nis cariai mynwea corwynt
I'r rha'n un sigl ar ei bynt;
A newdywylt fellt ofnadwy
Wrthasafent, a herient hwy
I ysgog un o'n hesgryn
Ag ergyd gwreichionllyd chwyrn;
Ni sylfent yn eu safle
Heb air Naf o'i wiber Ne'.

Lle anwyl oedd i'r llwynog
Yn holltau y "creigiau crog";
Hyd y mynydd dymunai
Efe gael chware yn chwal;
A'r afrr hyf wnal wir fawrhau
Ei echrys lwydion ochrau;
Yn gywiraf hon garal
Ei ochr noeth; a chware wnal
Eryrod ar ei eirian
Gopa yn wech dyfia dan
Ddeddf a chynllun dymuniad
Eu trachwant, er mwyniant mad.
Yngodent a'u myg edyn
Y foment yr hoffent hyn
I hofrau draw yn hyfryd
Yn y nen uwch ben y byd.

Ymwelent a'r cymylau—a hofent

Yn hyf wrth eu hochrau;
Yn gym'dogion clyision clau
Yr aeth y sér a hwythau.

Yna'n ol llon anelynt
Fel mellt yn gyflym eu hynt.

Apennines yn wymplon oedd
Yn y dwyrain yn dyroedd;
Fe'u codwyd gan Naf cadarn
I fod hyd ddiwrnod y Farn

Yn dystion hyfion eu hialth
O'i tirion gadarn fawrwaith.
Rhyfeddol rai hyf oeddynt
Mewn bri yn yngodi gynt;

Esgyntent i lys Gwener
Yn wisgi dan wenwisg der;
Ar hyd yr hygar Eidal
Crewyd hwy fel caerau tâl

I bur ddal pob oeraidd las—ddwyreiniol
O'r haeddiannol, eirianwawr ddinas.

Yna i'r gorllewin eirian—mawrwyllt
Ymwrail y *Tuscan*;
A'i lawr lif o lan i lan
Mal crychiad yn mol crochrau.

Ymwingai am eangiad—l'w derfyn
 A dirfawr gynyrdd;
 Ymdrechun i lyncu'r wlad
 Yr ydoedd yn ei reddiad.

Neidiai ar fur unedig—ei garchar
 Ag erchyll naws fyrrnig;
 Ar greiglau ei donau dig
 Ymdafent a grym dieffig.

Hardd unwyd mawredd anian
 Ar bob llaw mewn gwycheder ban;
 Y maith fynyddau a'r môr
 Ddodent ryfeddod ddidor.

Ac yno yn y canol—y ddinas
 Oedd enwog ryfeddol;
 Meddianai mewn modd iawnol—anrhydedd
 Yn nghyd a mawredd anghydmorol.

Addlen gampuswaith oedd yn gwmpasog
 I'w hadelladau heirdd a dyledog;
 A clae'r ddychai pinaclau ardderchog
 Mal i goroni ei mawl gorenwog;
 Ei heoludd yn heulog—eu gwedd oedd,
 A'u lluniad ydoedd oll yn ôllog.

Diguro Gelfyddyd gywrair—oedd yn
 Y ddinam dref frair;
 Manylwaith a cerfwaith cain
 Oll ydoedd ei thal llydain.

Ac ynddi gerddi a gaid,
 A gwall enwog eu llonaid;
 A than wllth bendith di bald—y tyfent
 A deilient yn delaid.

Tirfion resau o bob rhywiau
 O rosynau o sawr swynol
 Welld yno yn blaguro,
 Gan wiw frithu'r gain fro ethol.

Awel dyner ledanael
 Ei chweg aroglau'n ehwai
 I ffroenau'r hoff wyr anwyl
 A'r gwyrion gwiwlion, gwyl.

Ac yno caid eu wenyn—yn hel mel
 Yn hael y'mhob blodyn;
 Iesin dorf yn weision dyn
 I'w wledda a mel oeddyn'.

O'i mewn y ceid almonau—ac eirin
 Uwch cyraedd mesurau;
 Oll yn heirdd, er llawenbau—o'u bwytent,
 Toreithiog honglent wrth y cangau.

Dihafal aurafalau—a ffyrgs
 Hoff, hygar eu lluniau,
 A gwinwydd i'r, ugeinlau
 Yn hon oedd yn ddibrinbau.

Adar teg ar doriad dydd
 A ganent yn y gwinwydd
 Yn delaid ar frig delllog,
 A grawn wrth eu hochrau'n grog;
 Cynganedd o'r canghenau
 Yn ber o hyd wnaï barhau.

Ac anian ar ei gwyneb—goruwch hon
 Gyrchai wenau llondeb;
 Difyr oedd ei hawyr heb
 Wreichionen o drychineb.

A gair o alwad, milwyr gwrolion
 Yma yn doraeth dan luman dirion
 A wsgî frysient yn rwygfa'r weision
 Efo'u tarlana'u a'u beirf terwynion
 Yn addas wylledyddion—l'r ddinas
 Rhag dig alanas rhwygiad gelynlion.

Mawrwyd weryal y march arwrol
 Yn mysg gwiw seiniau llon miwsig swynol;
 Lladd a malurio lloedd milwrol
 O'i alon garal y milyn gwrol;
 A mathru a'i rym uthrol—deyrnasoedd
 A dwyn y bydoedd o dan ei bedol.

Ef a dewrfost wnaï l'r dref derfyn
 I'w diogelu rhag dig elyn;
 Mwy oedd ei effaith l'w hamddiffyn
 Na bywlog rwyg neb l'w goreagyn;

A'r mad ddinasyddwyr, am hyn—oll oeddynt
 Frwd eu helynt, heb fraw l'w dilyn.

Y plant oeddynt wymp luon tueddol
 I chwaraeu yn llon a hoewon ar heol;
 A cu rodiana mewn cariad unol
 Wnaï y dieisaw'r rai'n dewisol;
 A slarad wnaï'r meib siriol—am urddas
 Eu hyglod ddinas a'u gwlad haeddiannol.

Yn bleser i laweroedd
 Byrlon deithiau weithiau oedd
 I weled gwedd y wlad gain,
 A mawredd ei chnwd mirain.
 Rhai, eilwaith, hygar elynt
 Yn yr haf yn wâr eu hyn
 I weled gerddi hylon
 Oedd yn y syw ddinas hon,
 I wenu'n foddog yno
 Ar frith amrywiaethau'r fro,
 A chael yn rhydd ffrwythydd ffrin
 A'u blas wrth fodd eu blysiau.

Tai dail i fwyta dillan—hael oeddynt,
 Neu i wledda'r ffrwythau;
 Dwylo bychain yn dal beichiau
 O rawn welld ar fron oleu;
 Llon rianod llawn o rinian
 Selrian sipient syw rawnsyplau;
 Melysach na balm i loesau—ydoedd
 Y gwinoedd l'w genau.

Boddlondeb ar wynebau
 Pawb oedd yn y gwmp wiw bau;
 A llonaid pob enaid o
 Ddywenydd ydoedd yno.
 Y ddinas a'i glân ddynlion
 Oll oedd yn addien a llon.

(I'w orphen yn y nesaf.)

CARIAD CRIST YN EIN CYMHELL NI I FYW YN DDUW IOL.

Os drosod fi dyoddefodd Crist
 Ddirboenau trist hyd angau,
 A fydd i mi ddim dyoddef dros
 Ei wiwlan achos yntau?

Os rhodd e' ei wiwlan waed difal
 I'm rhyddhau oddiwrth lygredd,
 A fyddaf fi dros byth yn was
 I bechod atgas ffaidd?

Todded fy nghalon i bob tro
 Wrth gofio ei ddwyoddefadau,
 Dryllied gan dristwch ar bob cam,
 Wrth feddwl am fy meiau.

O Iesu mawr! rho imi o'th ras
 Gael profi blas dy gariad,
 Ac o'th drugaredd cymorth fi
 I'th wasanaethu'n wastad.

LLYWELYN AP GWILYM.
 Cyf. gan W. L. V.

ANGAU Y GROES.

Rhyfedd dy ras, O Iesu mawr,
 Yn dod i lawr at ddynlion,
 A thithau yn Dywysog nen,
 Brenin a Phen angylion.

Ymuno wneat a'n natur dlawd,
 A llen o gnawd ymwisgalist,
 Ac er ein dwyn o'n cyflwr caeth
 Ein cospedigaeth ddyglaist.

Mor sawr dy boenau, Iesu hardd,
 Pan yn yr ardd yn chwyau,
 Dyoddefaist dalliaist ddwyfol ddig,
 O fendigedig Iesu!

Dyoddefaist hefyd angen loes,
 Dy wiwldws gorff groeshoeliwyd,
 Gan ddynlion anwir drwy wir frad
 Dy werthfawr waed dywalltwyd.

Wrth gofio am danat, Iesu cu,
'Rwy'n boddli mewn rhyfeddod,
Pe rhoed amgyffred Gabriel im',
Mwyhau wna! grym fy syndod.

LLYWELYN AP GWILYM.

TY HYNOD.

Gwelais filwaith wych adellad
Cryf a chywraln, hynod yw!
'Does ond un drwy'r holl fydsawd
All gyfodi tŷ mor wiw!
'Dyw ei sylfaen ar y tywod,
Ar y graig nid ydyw chwaith,
Eto gwelwyd ef yn sefyll
Ar y ddan, do lawer gwaith.

Er mor gadarn 'r adelladwyd,
Er nad oes o'i fewn ond un!
Rhaid ei nerthu yn dra mynych
Er ei gadw'n hardd ei lun;
Tair ystafell yw ei uchder,
Seler, gegin, a'r un fry;
Nid oes *barlwr* i segura
Fyth o fewn fath hynod dŷ.

Mae y deillad yn preswyllo
Yr ystafell ar y nen;
Ni bu 'rhoed o fewn y *seler*;
Na'r ystafell uwch ei phen,
Eto, gall eu llywodraethu,
Gyda'r fath fedrusrwydd mawr,
Sydd yn drech na dysg, na dyfais,
Holl athronwyr ddear lawr.

Gall wrthsefyll holl hinsoddan
Brwd ac oer trwy'r byd yn grwn,
Er ei guro gan ystomydd,
'Does ond un all ddymchwel hwn!
Ond rhaid addef mai y deillad
Sydd yn rhoddi iddo'r nerth,
Pan bo ef yn llwfr ac ofnus,
Nid yw'r tŷ ond 'chydig werth.

Dyma yw ei brif hynodrwydd,
Fod y *tenant* pan yn lach
Yn ei gludo oddiamgylch
Fel gwna'r fam ei baban bach;
Doda weithlau ar y mynydd,
Hefyd ar y moroedd mawr,
Weithlau bydd mewn awyr-gerbyd,
Yn rhol tro rhwng nef a mawr.

Os bydd *shywin* mewn amheuath
A oes tŷ o'r fath yn bod;
Craffed ar ei gorff ei hunan!
Caiff esboniad yn ddiode,
Craffed arno nes edmygu
'R Adciladydd mawr ei hun;
Craffed arno nes y gwela,
Ardderchawgrwydd pabell dyn.

Craffed hefyd nes arawdyo
Rhag anurddo tŷ mor wiw,
Gan ei droi yn ffau eillylon!
Yn lle teml Ysbryd Duw;
Coffed hefyd fod 'r un natur
Ar orseddfaine nefoedd fry;
Uwch cerublaidd a serafflaidd,
Mewn tragwyddol barch a bri.

Racine, Wis.

ARFONFAB.

PENILLION.

Y Penillion hyn gyfansoddais wrth fyfyrlo pa mor offnus
ydyw teimladau Mr. Owen Ellis, Fairhaven, Vt., ar ol ei
anwyl briod.

Angau, ti gymeraist ymaith
Un a garai'm henafid i,
Toraist archoll yn fy nghalon,
Gwnaethost i mi wylid'n lli,
Dwyn fy mhriod o fy mynnes,
Hyn a wnaethost, beth oedd fwy?

Beth allasai dan y nefoedd
Roddi i mi ddyfnach clwy'.

Gwenau sirol heb gymylau
Wisgal'm priod ar ei grudd,
Hoff fyfyrail'n ngair yr Arglwydd,
Gweddiail'n ddyfal nos a dydd,
Gwraig rinweddol, mam dyneraf,
Angyles ydoedd yn ei thŷ,
Canal'n dawel wrth fyfyrlo
Am y nef, ei chartref fry.

Mae y dyfroedd i mi'n chwerw,
Mae fy nhrallod heddyw'n fawr,
Colli priod mor serchladol,
Colli un a'm carai'n fawr,
Colli mam fy hoff anwylliad,
Dyma golled, dyma glwy',
Yn y fynwent 'nawr mae'n huno,
Ac yn ol ni ddychwel mwy.

Ond er hyn y na'rwngachwn,
Hi oedd etifeddes nef,
'R oedd ei heisiau mewn gogoniant
I ganu moliand iddo ef,
Am ei golchi yn y ffynon
Agorodd Iesu ar y prôn,
Dyma'n awr ei holl hyfrydwch,
Yw rhoddi'r goron ar ei ben!

JOHN D. JONES.

Middle Granville, Meh. 10, 1864.

GALARGAN.

*Er cofiadwriaeth am HANNAH HUGHES, anwyl wratg
E. P. Hughes, Flint Creek, Iowa, gynt o Liverpool,
Lloegr, a merch y diueddas Barch. Robert Owens o
Lanrwst, G. C., yr hon a fu farw Tachwedd 1af,
1863, yn 71 mwydd oed.*

Nych a dolur och a'm dallodd,
Ynof glynodd anaf glwy',
'Does o fewn y greadigaeth,
Feddgymlaeth i mi mwy;
Dirfawr hiraeth ac anobaith,
Dau gydymaith diffaeth dwys,
Eu picellau, sythlon saethau,
Ydynt bethau i'm o bwys.

Tori o'lymau perthynasau
A wnaeth angau lawer tro,
Nes im' wylo am anwylliad
Oeddynt freiniad yn y jro,
Plant anwyla'n miodau dyddiau,
O'ent goronau im', gwir yw,
Och! a gludwyd draw i'r cleidir,
Y'mhell y'mhell o dir y byw.
Ond 'dyw'r oll o'r rhai'n er hyny,
O'u cydmaru ond megys rhith;
A'm dyddorol gwyn dydd heddyw
Sydd mor chwerw im' a chwith,
Collais addas wraig fy mynnes,
Dduwiol ddynes gynhes gu,
Un o fl oedd i ofalu
Am ei theulu yn ei thŷ.

Anwyl hynod dirion briod,
Cof yw'r diwrnod cafwyd hi,
I'mgyfenwi mewn cyfamod
O'mufudd-dod i myfi:
Er pan 'nirwymais mewn priodas,
Gweithred addas urddas oedd,
Para'n astud ddiwyd ddyfal
Wnaeth yn ddargel ac ar g'oedd.

Dyddiau diddlig dislomedig,
Er pob peryg, er pob poen,
El chymdeithas gufwyn gefais,
Mewn modd cynhes, addas son;
Priod ffyddlon gu longalon,
A mam dirion gyson ges;
Nid gwastraffu er drygu'r teulu,
Ond llunio i'n lloer ei eln lles.

Yngledd gymwys, perl oedd buriwys,
O Baradwys wiwiwys wedd,

Nes y darfu'r cyfnod hirfaith
Fel ar unwaith, odaeth heddi!
Codai'm hysbryd fel o'r gweryd;
Carai symud cur a sen;
Mewn trallodau hi'm cyfodai,
A'i llaw ddeau dan fy mhen.

Pedwar deg a saith o fwyddau,
(Och! i'r dyddiau ddod i ben,)
Bu'n ffyddlonaf fenyw fwynaf
Byth a welaf is y nen.
Ydwyf benllwyd 'nawr heb unlle,
Im' yn drigle heb y drain;
'Fewn i'm dwyfron (unaf deimlad)
Och! y riawyglaed a wna rhai'n.

Cofio'i siarad doeth a siriol,
A'i chrefyddol ddenol ddawn,
Bair im' beunydd wlyb obenydd,
Llaith yw'm dwyrudd, llethla'm dawn.
Iddi hi 'roedd marw'n elw,
Er mor chwerau oedd i'w chwaeth,
Cadd y gelyn heb ei godyn
Er mor sydyn oedd ei saeth.

Ond yn awr yn nyffryn wylo,
Weddi'm gado'r ydwyf fi;
Hithau'n canu mewn llawenydd
Byth am fynydd Caflari.
Ni oes arni attal d'weddy,
Nid oes glefyd, nid oes glwy;
Ni ddaw gofid, poen na thralloed
I'w chyfarfod yno mwy.

Ar yr wythfed dydd o Ionawr,
Deunaw dant a deg a saith,
Rhoed y cwilm anwyl, coeliwch,
Fu'n hyfrydwch fwyddau maith;
Ond daeth angan (adwyth hynod)
Yma i'w ddattod, dyrnod drud;
Rhaid ymado pan y ddo
'N dyddiau beno i'n dwyn o'r byd.

Y MARW.

Gwir f' anwilyd, rhaid yw symud
O dir bywyd i d'r bedd,
Lle mae'n gorwedd oll yr unwedd
Wyr a gwragedd waeledd wedd;
Gwr a phriod sy'n y gwaelod,
Yn ol dyrnod angau du,
Heb adnabod neb, na gwybod,
Na myfyrdod am a fu.
Edward anwyl, paid ag wylo
Am fy mhuriddo 'ngwaelod bedd;
Mae fy enaid, cofia beunydd,
Mewn llawenydd pur a heddi;
Goddef dithau er yn egwan,
Enyd fechan ar y llawr,
Ni gawn eto ysgwyd dwylo—
Bryso wnelo'r hyfryd wawr, (medd y byw.)
Ei GWR GALARUS.

GWEL Y MEDDWYN.

Arglwydd thirion, agor lygaid
Y rhai meddwon oll i gyd,
Fel y byddont yn cael golwg
Ar eu cyflwr tost mewn pryd.

Pwy mor ffol a phwy mor anfad,
Pwy mor barod i bob drwg?
Pwy mor enbyd i'w gymydog,
Ag yw'r meddwyn yn ei wg?

Gwel ei wraig sydd dan ei chleisiau,
Ac yn llawn o ofid trwm,
Gwel ei blant sydd bron yn noethlon,
Gwel ei dŷ yn hollol lwm.

Gwel ei dda sy'n myn'd ar wasgar,
Mae ei iechydd yn llesgau;
Gwel ei enaid sydd bron sodd
I dragwyddol boen a gwael

Gan fod medd'od mor ddinystriol,
Llwyr ochelwn bawb o'r bron,
A rhown gymhorth i'r rhai gweinlaid,
Fel na chwympont i'r rhwyd hon.

Ymattaliwn rhag y ddiod,
Ac mae oedwn ddim yn hwy,
Ymattaliwn, llwyr 'mattaliwn,
Yna ni bydd medd'od mwy.

Wales, O.

ROCKY FORK.

Ganesiaeth Gartrefol.

CYFARFOD CHWARTEROL WATERVILLE.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod ar y 18 a'r 14 o'r mis hwn, Mehefin. Dangoswyd cydymdeimlad â'r Parch. E. Davies a'i briod yn eu trallod, trwy eu bod wedi colli trwy oruchwyliaeth angau ddau o'u plant, pa rai oeddynt fechgyn bach anwyl a gobeithiol. Yr Arglwydd a gynallio eu meddyliau, ac a'u dyddano â'r dyddanwch sydd yn Nghrist. Adroddodd y Parch. E. W. Jones ei deimladau gyda golwg ar yr affechedd ag y bu ef a'i deulu ynddo, yr hyn oedd yn cynal ei feddwl, a'i benderfyniad i ymddiried yn ei Dduw pa beth bynag a'i cyfarfyddo. Gwnaed crybwylliad am y brawd Parch. L. D. Howell yn ei gystudd, ei fod yn dymuno rhan yn ein gweddïau, a'i fod yn gynhes ei feddwl at achos ei Dduw.

Pen. 1: Ein bod fel cyfarfod yn dymuno amlygu yn rhwymau yr efengyl ein cydymdeimlad â'n brawd yn ei affechedd, gan fawr obeithio ei adferiad buan, er cysur i'w anwyl briod, ac er mantais iddo yntau i fod yn ddefnyddiol eto yn ngwinllan ei Arglwydd.

Pen. 2: Fod y Parchn. M. Roberts, a R. Everett, D. D., a Mri. G. O. Griffith a W. W. Thomas, Remsen, a G. T. Jones, Trenton, i edrych i mewn i sefyllfa y ddyled ar Gospel Prospect.

Pen. 3: Ein bod yn penderfynu cynnal cymanfa flyneddol eto y flwyddyn hon—bydd yn dechreu yn Rome ar y 18 a'r 14 o fis Medi nesaf. Utica y 15 a'r 18. Steuben a Bethel yr wythnos ganlynol. Dymunir ar y gwahanol eglwys wneud casgliad prydlon er cynorthwyo cynnal y Gymanfa.

Pen. 4: Fod y Parchn. Thos. D. Rees a J. R. Williams i gael llythyrau cymeradwyaethroddiwrthym fel Cymanfa, gan eu bod wedi symud o'n plith i Eglwys yn Nhalaeth Pennsylvania.

Pen. 5: Fod yr ail Sabboth yn y mis nesaf (Gor.) i gael ei neillduo genym i weddio yn achos ein gwlad, ar i'r Arglwydd oruchlywodraethu amgylchiadau er attal y tywallt gwaed, ac er adferiad heddwch a sefydliad rhyddid trwy yr holl wlad yn fuan.

Pen. 6: Ein bod yn anog ein cyfeillion i fod yn ffyddlon i gynorthwyo y *Sanitary Commission*, sef y Gymdeithas werthfawr sydd wedi ei ffurfio er cynorthwyo y milwyr yn eu clwyfau a'u hafiechyd, trwy ein cyfraniadau a'n gweddïau, a chosio fod eu clwyfau hwy yn hawlio ein pocedau ni, a'n tywydd garw yn hawlio ein gweddïau.

Gwnaed sylwadau ar sancteiddio y Sabboth ac ar ddirwest. Yna gohiriwyd hyd 8 boreu dranoeth.

CYFARFOD 8 O'R GLOCH Y 14EG.

Gosodwyd achos dirwest ger bron : dangoswyd y mawr angen sydd am adfywiad—y dylid gwneud rhyw beth neillduol gyda'r achos yn fuan—fod ieuencyd ac eraill yn llithro i'r arferiad warthus o yfed diodydd meddwol.

Yna pen. Fod CYFARFOD MAWR DIRWESTOL i gael ei gynnal yn Utica ar y 12fed o Orphenaf, yn addoldy y Cynulleidfaoion ar heol Columbia er trefnu pa beth i wneud a pha fodd i weithredu gyda'r achos Dirwestol, er cadw y genedl ieuanc rhag yr arferiad warthus a phechadurus o yfed y diodydd meddwol, ac er enill eraill os gellir oddiwrth yr ymarferiad. Taer ddymunir ar bob enwad crefyddol i gyd-ymaflyd yn y gorchwyl, trwy anfon cynrychiolydd neu ddau o bob eglwys neu gymydogiaeth i'r cyfarfod. Diau y bydd i bawb o'n cenedl sydd o blaid rhinwedd a daioni trwy swydd Oneida i godi at eu gwaith ac i ymaflyd yn y ddyledswydd hon. Bydd y cwrdd i ddechreu am 11 y bore, eilwaith y prydnewn, i'r dyben o drefnu pa fodd i weithredu yn y dyfodol, ac os bydd dinasyddion Utica yn ewyllysio bydd cwrdd i areithio ar yr achos (yn y lle a ddewisir yr amser hwnw) yn yr hwyr, pryd y dysgwylwng gyfarfod siriol a dyddorol ar yr achos, a hyderwn y cawn ganladau dirwestol.

Cafwyd cyfarfod pregethu fel arfer yn Waterville ar y dyddiau a enwyd uchod, pryd y gweinyddodd y brodyr canlynol:—Parchn. B. Everett, D. D., M. Roberts, James Griffiths, Wm. D. Williams, E. W. Jones, D. E. Prichard a J. R. Griffith. J. R. GRIFFITH, Ysg.

CYFARFOD URDDIAD J. R. WILLIAMS YN PITTSTON.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod dydd Sul yr 22 o Fai. Am 10 darllenodd a gweddiodd y Parch. Williams, Carbondale, a phregethodd y Parch. E. B. Evans, Hyde Park. Am 2 dechreuwyd gan Mr. Evans, ac yna awd trwy y dull o urddo, a phregethodd Mr. Evans i'r Eglwys, a Mr. Williams i'r gweinidog.

Am 6 dechreuwyd gan J. R. Williams y gweinidog newydd, a phregethodd Mr. Williams a Mr. Evans. Mae i Mr. J. R. Williams "air da gan bawb a chan y gwirionedd ei hun."

Yr oedd yn hynod dda genyf weled hanes cyfarfod ymadawol y Parch. E. R. Lewis a Chymru. Gobeithio y gwna gyrrhaedd gartref yn ddiangel, ac y cawn ysgwyd llaw ag ef a chael ganddo ychydig o helynt yr Hen Wlad. Yr oedd Ysgrifenydd y cyfarfod, sef Mr. Rees, Ystrad, yn dymuno anfon ei gofio at ei holl gyfeillion a ymfudasant o'r parthau hyn i'r America. Diolch i chwi, Mr. Rees, am gofio am dan-

om. Yr ydym ninan o galon yn dymuno anfon ein cofio goreu atoch ac at Mrs. Rees a'r plant. Hir, hir, mor hir ag einioes y ddaear, y byddo eich dylanwad a'ch coffadwriaeth yn Cwmodylais ac Ystradgynlais, yw dymuniad

JOHN R. DAVIES, *Pittston.*

COFiantau BYRION.

MRS. ELIZABETH DAVIES, EBENSBURG.

Mai 12, 1864, bu farw yn Ebensburg, Pa., Mrs. ELIZABETH DAVIES, priod Mr. William Davies, masnachydd, a dosparthwr y CENHADWR.

Merch oedd Mrs. Davis i John Davis o ardal Ebensburg. Ganwyd hi ar y 4ydd o Mehefin, 1807. Ymunodd mewn priodas â Mr. William Davies, Medi 1826. Bu iddynt naw o blant. Claddasant bedwar yn eu mabandod, a chladdwyd eu merch hynaf, Mrs. Mary Griffiths, Mehefin 11, 1863, yn 85 mlwydd, 10 mis, a 28 o ddyddiau oed, yr hon a adawodd briod tyner a 5 o blant i alaru ar ei hol. I Mr. a Mrs. Davies mae pedwar eto yn fyw—dwy ferch, a dau fab, y mab ieuangaf heb briodi. Cafodd Mrs. Davis yr hyfrydwch o fyw i fagu ei phlant a'u gweled wedi ymuno ag achos y Gwardwr, a sefydlu eu hunain yn gywus yn y byd, ond yr ieuangaf. Yr oedd Mrs. Davis yn briod tirion, serchus ac anwylygu, yn fam dyner ac ymgeledgar i'w phriod a'i phlant.

Yr oedd yn naturiol o gyfansoddiad gwan-aidd, ac yn fynych yn anhwylys, eto ymdrechai gydag ymroddiad a gwroldeb anarferol, yn ngwyneb gwendid a llesgedd corff, i gyflawni ei gorchwylion teuluaidd, ac i ddarparu ar gyfer angenrheidiu pawb o'r teulu.

Nid yn aml y gwelir cymaint o ofal ac awyddfryd yn achos gwasanaethddynion mewn teulu ag a ddangosai y fam dyner hon, fel y tystia y rhai fu yn byw gyda hi a'i phriod am flynyddau, na buont yn byw yma nac yn yr hen wlad, gydag un feistres ag oeddynt yn anwylo yn fwy na Mrs. Davies.

Ymunodd Mr. a Mrs. Davis a'r Eglwys Gynulleidfaoion yn Ebensburg diwedd y flwyddyn 1840—derbyniwyd amryw eraill yr un dydd trwy ddeheulaw cymdeithas gan y Parch. William D. Williams, gweinidog yr Eglwys ar y pryd. Parhaodd Mrs. Davis gyda chrefydd heb lychwino ei gwisg na rhoi dolur llygaid i neb hyd ddydd ei marwolaeth.

Er nad oedd Mrs. Davis yn un a siaradai lawer, eto credwn ei bod yn meddu yn helaeth ar brofiad crefyddol, ac yr oedd ganddi barch mawr i'w brodyr a'i chwiorydd crefyddol. Ni chlywid byth mo honi yn dweyd gair bach am danynt fel crefyddwyr, na chwaith eu dynoethi, ond taenai aden cariad drostynt.

Ni bu ei chystudd presenol ond byr. Yr oedd wedi bod am wythnos a rhagor ddydd a nos yn ymgeleddu ei phriod yn ei saldra, ond gorfu

arni roddi i fyny. Nid oedd Mr. Davis yn dawel ei feddwl i ymddiried ei hachos i feddygon Ebensburg yn unig, ond anfonodd yn uniongyrchol am hen feddyg y teulu, sef Dr. Lewis, East Liberty, Pittsburgh. Ond er pob ymdrech a wnaethant oll, gwnaeth angau ei orchwyl arni.

Tarawyd hi mor drwm ar y cyntaf nas gallodd ddweyd ond ychydig iawn, ond cawsom le i gredu ei bod yn hyderus yn y Gwarddwr, a phan oedd ei phriod a'i phlant wrth ei gwely ymdrechai i dreio dweyd rhyw beth, ond ni allodd ddweyd fel y gellid ei deall ond y gair hwn, "Ymofynwch am y ffordd dda," a thynodd yr anadliad olaf.

Cafodd Mr. Davis ergyd trwm yn ei gystudd, a mwy felly am nad oedd yn alluog i'w dilyn i'r gladdfa. Cyflawnwyd y gwasanaeth gan y Parch. D. Harbison, gweinidogion y Presbyteriaid, y Parch. Powell oddicartref ar y pryd.

Ddoe gwael a llesg oedd yma ar y llawr, Heddyw yn ysbryd byw yn nhragwddoldeb mawr, Ddoe yn ofni tonau yr hen Iorndonon ddu, Heddyw yn llon 'nol croesi grym y lli'.

CYFALL YR YMADAWEIDIG.

Mr. William Williams, Meddyg, Fish Creek, La Crosse Co., Wis.

Ganwyd Mr. Williams yn Cwm Tawe, yn agos i Dy'n Coed, swydd Forganwg, D. C. Enw ei dad oedd Morris Williams. Ei dad oedd y gweinidog Annibynol oedd yn llafurio y pryd hwn yn Ty'n y Coed a Godre y Rhos. Claddwyd ef a'i briod yn Capel Godre y Rhos, mewn Cromgell (*vaulk*).

Bu gwrthrych ein cofiant byw am dros 40 ml. mewn lle o'r enw Ynys y Bont, lle mae mab iddo o'r enw William Williams yn bywyn awr. Cychwynodd i'r wlad hon gyda'i ferch yn 1858. Bu ei ferch farw yn Fish Creek yn yr un fl. ag y daeth yma, ond cafodd ef gartref cysurus gyd a'i fab, Mr. David J. Williams. Gadawodd 6 o blant i alaru ar ei ol, pedwar yn Nghymru, un yn California, ac un yn y lle hwn, sef Mr. David J. Williams, meddyg. Deallwn fod mab iddo yn Aberdare, D. C., yr hwn hefyd sydd feddyg, a hefyd mae un mab iddo yn byw yn Ynys y Bont, fel y nodwyd uchod. Ein dymuniad yw am iddynt oll rodio yn llwybrau eu tad.

Yr oedd Mr. Williams wedi cael mwy o fanteision addyg na'r cyffredin, ac am ei fod o ysbryd hynaws a charedig, ystyriem ef bob amser yn foneddwr o uchel radd; nid oedd un yn rhy isel ganddo i wneuthur sylw o hono, na neb yn rhy uchel fel na fedrai ymddwyn yn addas a gweddaidd yn ei gwmni. Un o destunau ei ymddyddanion yn aml oedd hen weinidogion Cymru. Casglai holl nerth ei natur wyweddig at y pwnc hwn. Enwn yma rai o'r nifer y byddai yn son am danynt—Williams Llapwrted, Williams Ty'n y Coed, Griffiths Castell Nedd, Griffiths yr Allt Wen, Mathews Castell

Nedd, Daniel Evans Castell Nedd, Davies Aber-tawe, Davies Cwm Aman, Harris Aberdare, Evans o'r Brychgoed; a soniai yn fynych mewn teimladau cynes am y Parch. James Davies, gynt o Allen, Ohio. Enwaf rai pethau sydd yn profi i ni ei fod yn Gristion didwyll.

1. Darllennai lawer ar y Beibl. Gwelsom nifer o hen bobl dduwiol yn darllen llawer ar y Beibl, ond neb erioed yn debyg i Mr. Williams. Buom ugeiniau os nad cannoedd o weithiau yn ymweled ag ef, ac nid ydym yn cofio ei weled heb y Beibl yn ei law neu yn ei ymyl, a'r peth cyntaf yn gyffredin ar ol amlygu ei lawenydd o herwydd ein hymweliant, fyddai cyfeirio at y rhanau fyddai wedi eu darllen, a bob amser byddai yn ymborthi ar "fara y bywyd;" nid ydym yn gwybod am un allai ddweyd geiriau y Salmwydd yn fwy profiadol nag ef, "Cuddiais dy ymadroddion yn fy nghalon, fol na phechwn i'th erbyn."

2. Yr oedd yn un taer a difrifol wrth orsedd gras. Pwy wrth wrapdo arno yn agor ei enau mewn gweddi, nad oedd yn cael ei lwyr argyhoeddi fod perthynas agos drwy fydd rhyngddo a Chyfranwr y bendithlon.

3. Teimlai yn fawr am na welai lwyddiant ar achos ei anwyl Waredwr. Clywsom ef lawer gwaith yn amlygu ei ofid wrth weled difaterwch a chlaurineb rhai fyddai yn proffesu crefydd—a theimlai hefyd dros yr ieuencydd am nad oeddynt yn cofio eu Creawdwr yn moreu eu dyddiau. Pe byddem yn chwilio am ei wendid, dywedwn fod arno eisiau myned adref cyn i'w Dad nefol alw am dano, chwant chwarent y delyn-cyn i'r tannau gael eu cyweirio, chwant gwisgo y goron cyn i'w Dad nefol ei barotoi ef iddi; ond pan yrrwn fod pwysau 90 ml. a 6 mis yn gwasgu arno, mae yn hawdd myned heibio i'r gwendid hwn. Yr oedd ei "nerth yn boen a blinder." Er fod peiriannau ei gyfas-soddiad wedi treulio allan, a bod y wedd arno yn wanaidd a gwywedig, bu farw yn gryf, a'i obaith yn ddiysgog yn y Gwr orchfygodd angau, Mehefin 1, 1864, yn 90 ml. a 6 mis oed, wedi bod yn aelod crefyddol am dros 72 o flynyddau. Gweinyddwyd yn ei angladd gan y Parch. Robert Williams (T. C.), a'r ysgrifenydd.

JOHN DAVIES.

Bangor, La Crosse, Mehefin 18, 1864.

* * Byddir ddiolchgar am i'r *Diohygiur* godi yr uchod.

—
Elin, gwraig Mr. Robert E. Jones, Steuben, Strydd Oneida.

Merch ydoedd i David a Margaret Morris, gynt o'r Garr, Dolbenmaen, Swydd Gaernarfon, G. C. Ymfudodd ei rhieni i America yn y flwyddyn 1800, a sefydlasant yn New Jersey, lle y ganwyd gwrthrych ein cofiant y dydd 1af o'r flwyddyn 1801. Oddiyno symudasant i Oneida, ac i Steuben, lle y gorphenodd y chwaer

hon ei hoes ddefosynol. Pan yn 20 oed priododd Robert E. Jones, yr hwn sydd yn aros yn nglyn wylofaen, yn nghyd a phump o blant, i alaru eu colled ar ol mam fwyaf gofalus a thynner. Yn y flwyddyn 1890 bedyddiwyd hi gan y Parch. Richard Roberts, gweinidog y Bedydd-wyr yn y Capel Isaf, Steuben, ac yno yr arosodd ein chwaer yn aelod ffyddlon hyd angau, yr hyn a gymerodd le boreu Saboth, Mai 15, 1864, yn 63 ml. oed, ac ar y 18fed o'r mis casglodd tyrfia fawr o gymydogion a pherthynasau i'w hebrwng i'r bedd yn mynwent y Capel Isaf, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. R. Everett, D. D., ac E. Humphreys, gweinidog y lle.

Yr oedd iechyd ein chwaer yn araf gillio er's tri neu bedwar mis, ond yr oedd yn parhau i allu myned o gwmpas o hyd; ond prydawn ddydd Iau diweddaf iddi hi, aeth yn bur sal, ac felly y parhaodd nes gorphen yr yrfa.

Pan edrychom ar Mrs. Jones yn mhob cysyllt-lad, ni a'i cawn fel efelychiad o wraig rinweddol yn ol darluniad Solomon, (Diar. xxxi. 10.) Yr oedd yn hynod yn ei gofal am bob peth ag a berthynai iddynt fel teulu, gan weithio fe allai fwy nag a fuasai yn dda i un o gorff mor wan. Yr oedd lles ei phriod a'i phlant yn agos at ei meddwl, ac yr oedd eu cysur yn beth pwysig ganddi.

Fel cymydoges yr oedd bob amser yn barod ac ewyllysagar i gynorthwyo. Os byddai afiechyd yn rhyw deulu yn y gymydogaeith, byddai ein chwaer ymadawedig yn sicr o fod yno yn cynorthwyo â'i holl allu, a thystia y cymydogion ei bod fel mam iddynt oll.

Fel Cristion yr oedd o *benderfyniad meddwl cryf*. Dyma y nodwedd a ddylai pob Cristion ei feddu. Un felly oedd ein Hathraw mawr, ni throai yn ol nes gorphen ei waith. Mae rhwystrau ar y ffordd i'r nefoedd, fel mae yn rhaid ymdrechu, felly yr oedd ein chwaer, ni allai profedigaethau na hollolaethau ei gwyro o'r ffordd. Hefyd yr oedd gogoniant crefydd yn amlwg yn ei golwg, fel ag na fynai, er dim, beri i grefydd Iesu fyned dan warth o achos bywyd anaddas. *Teimlai gariad guresog yn ei mynues at Iesu Grist*; profid hyn oddiwrth yr hoffder oedd ganddi i fod yn y lle y byddai y brodyr yn cyfarfod—dywedai fel y Salmiudd, "Un peth a ddeisyfais i gan yr Arglwydd, hyn y geisiaf, sef caiffael trigo yn nhy yr Arglwydd holl ddydddlau fy mywyd, i edrych ar brydferthwch yr Arglwydd ac i ymofyn yn ei deml." Byddai ein chwaer yn ymdrechu trwy bob tywydd i ddyfod i foddion gras; os byddai y ffyrdd wedi eu llenwi ag eira fel na allai y ceffylau ddyfod trwyddo, byddai hi a'i phriod yn dyfod ar eu traed—amlwg hefyd yw ei bod yn dyfod yno i ddysgwyl wrth yr Arglwydd, ac o ganlyniad yn derbyn yn helaeth.

Ei theimlad pan yn wynebu ar fydd arall. Pan y clywais ei bod wedi myned yn salach, aethum

yno ddydd Sadwrn, ac yr oedd, o ran golwg i mi, yn y dwfr yn lled bell: eto gallai ymddyddan ychydig. Teimlai gryn ofn am ei hunig fab David, yr hwn sydd swyddog yn myddin yr Undeb tan y Cadf. Grant; ond ni wyddai fod ei mab wedi ei glwyfo ar y maes yr un mynyddau ag yr oedd hi wedi cyfnewid er gwaeth ddydd Iau. Gofynais iddi pa fodd yr oedd yn ymdeimlo gyda golwg ar fydd arall? Cyfododd ei golwg a dywedai, "Mi a wn i bwy y credais; ac y mae yn ddiamau genyf ei fod ef yn abl i gadw yr hyn a roddais ato erbyn y dydd hwnw," a thorai allan i ddiolch a diolch am drefn i gadw, a gobaith bod yn gadwedig. Cynghorais hi i beidio a dweyd llawer, o herwydd ei bod yn rhy wan ar y pryd, ond fy mod yn dysgwyl cael cyfarfod cyn hir yn ddigon cryf i ganmol trefn cadw pechadur. Ni ddywedodd braidd ddim wedi i mi ymadael. Ni adawodd ar ei hof yn yr eglwys hon un fwy ffyddlon ac anwyl gan yr holl frawdoliaeth. Yr Arglwydd a lanwo ei dy yn mhob man â rhai tebyg iddi.

E. HUMPHREYS.

Mr. Cyrus S. Williams, mab Mr. Thomas D. Williams, Granville, Ohio, a Nai y Parch. W. D. Williams, Deerfield, N. Y.

Pan y daw angau i deulu, y mae yn gyffredin yn taro ei ergyd marwol fwy nag unwaith. Y mae esiamplau o hyn yn nghofrestr y meirw yn y CENHADW o fis i fis. Y mae yn ymosod ar rai teulu oedd a rhwygiad ar rwygiad. Wedi i un gawod fiin fyned heibio, y mae y cymylau yn dychwelyd ar ol y gwlaw. Bu felly yn y teulu ag yr oedd gwrthrych ein cofiant presenol yn aelod o hono. Efe oedd y trydydd a gymerwyd ymaith mewn llai na thair blynedd, o'r teulu hwn, yn nghanol cryfder iechyd a blodau llwyddiant. Y cyntaf a syrthiodd i'r bedd oedd Mark y bachgen ieuengaf, o fewn mis i gyrhaedd ei bymtheg mlwydd oed. Er mor brydferth, anwyl a gobeithiol ydoedd, efe a wywodd fel llysieuyn, gan awelon oerion marwolaeth. Cyn prin ymuniawni ar ol y brofedigaeth hon, ymafiodd y darfodedigaeth siomedig yn nghyfansoddiad ei chwaer Ruth, ac er pob ymdrech meddygol a chartrefol, hithau hefyd a fwriwyd i'r bedd, o fewn ychydig fisoedd yn ugain ml. oed: Y nod nesaf i saethau angau yn y teulu hwn oedd Cyrus, trwy y cyffalyb afiechyd a'i frawd a'i chwaer. Efe a orchfygwyd gan angau ac a ddodwyd i orphwys yn nhy ei hir gartref, yn bum mlwydd ar hugain a phum mis oed.

Yr oedd rhai pethau yn nghymeriad ein cyf-aill ymadawedig, nad ydynt i'w cael mewn llaweroedd o'i gyfoedion, ond sydd yn deilwng o gael eu hefelychu gan bawb o honant.

Yr oedd yn grefyddol o'i febyd. Dygwyd ef i fyn y gan ei rieni i ofni Duw a chilio oddiwrth ddrygioni. Meithrinai deimlad crefyddol, a chafodd ei dderbyn yn aelod o'r Eglwys Gynull-

eidfaol yn Granville er yn fachgen. Bu yr ystyriaeth o'i gyfamod a'i berthynas ag achos Mab Duw, yn wrthglawdd iddo rhag ymollwng i ffyrdd ac arferion ieuentyd annuwiol a phechadurus. Byddai yn werth mawr i bobl ieuainc crefyddol gofio eu cyfamod. Gwnai hyn iddynt daflyd y brofedigaeth yn ol, ac ymestyn yn mlaen fel y Salmwydd, gan ddywedyd, "Fy enaid, dywedaist wrth yr Arglwydd, fy Arglwydd ydywyt ti."

Yr oedd yn awyddus am wybodaeth. Bu yr addysg a gafodd yn ei fabod yn foddion i godi syched arno am ychwaneg. Nid oedd efe fel llawer yn ystyried ei hun wedi darford a'r ysgol, ond ymestynai at faesydd newyddion yn mlaen. Ymborth dymunol iddo ef, ac nid phisgygwriaeth chwerau, oedd llafur ac ymchwiliad am wybodaeth a dysg. Bu dros amryw dymhorau yn athraw ysgolion, ond bob amser ymestynai yn mlaen am ychwaneg o ddysgeidiaeth iddo ei hun. Ni ddaw neb yn enwog mewn dysgeidiaeth, heb ddyfod i deimlad o hyfrydwch yn yr ymchwiliad am dano. Dysgodd y cyfaill hwn trwy ymarferiad fod tystiolaeth y Beibl yn wirionedd am ddoethineb crystal ag am grefydd, sef, "Ei ffyrdd hi sydd ffyrdd hyfrydwch."

Meithrinai deimlad o gynanyddibyniad. Y mae y teimlad hwn yn un o'r rhai anhawddaf i'w ddysgu, ond y mae yn deimlad mwyaf anganrheidol i ddyn i fod yn feddiannol arno, o bob teimlad, fel deiliad y byd hwn. Y mae rhai yn dysgu eu plant i ymddibynu arnynt, tra y byddont byw, a thrwy hyny eu cadw yn fabanod oedranus, neu hyd ddydd eu marwolaeth hwy. Dan rith gofal dros eu plant ni adawant iddynt ddysgu niofio eu hunain, ond ymaflant ynddynt yn dyn hyd angau, ac wedi eu marwolaeth sudda y plant i'r llifeiriant, am nad allant niofio. Oni fyddai yn well i rieni ddysgu eu plant i gychwyn cerdded eu hunain, gwyllo dros eu symudiadau, a bod yn barod ar aynnaid i'w cynorthwyo, mewn amgylchiad o galedi? Dysgwyd y wers hon i Cyrus gan ei dad, ac yr oedd yn ymhyfrydu ynddi. Ni fynai efe fod yn ymddibynol ar neb ond ar Dduw a'i ragluniaeth, ac nid oes amheuaeth genym pe cawsai einioes yn y byd, na buasai y teimlad hwn yn ei dderchafu i sefyllfa uchel o gysur, defnyddioldeb ac anrhydedd. Bwriadai fod yn Feddyg, a bu am dymor yn myfrio y gangen hon o wybodaeth. Yr oedd ganddo uchelfryd (*ambition*) am ragori, heb arswydo y rhwystrau a ymddangosent o'i flaen.

Ymgaduai rhag cwmniath segurwyr digymmeriad. Yr oedd hyn yn ei dderchafu i gymdeithas uwch na'i ddosparth priodol ei hun. Cyfrifai rhai ef yn falch am nad ymestynai i gwmniath dosparth o ieuentyd nad ydynt yn ymhyfrydu mewn dim amgen na phleserau cnawdol, gwawdio eu gwell, a chwerthin am ben eu

chwedlan difenydd eu hunain. Yr oedd Cyrus Williams yn ormod gwr boneddig i wneud hyn, ac yn ormod o Gristion i ymhyfrydu yn eu cymdeithas. Ymollyngodd gormod o wyr ieuainc i gwmni eu cyfoedion annuwiol i ochel gwawd, ond gwell yw gwawd na llychwino cymeriad da a pheryglu defnyddioldeb yr holl oes.

Nid oedd o gyfansoddiad nerthol, ond teimlai ei hun yn berffaith iach a chryf hyd o fewn oddeutu dwy flynedd cyn ei farwolaeth. Dechrenodd ei gyfansoddiad wanhau ac ymollwng yn raddol. Gostyngwyd ei nerth ar y ffordd, byrhawyd ei ddyddiau. Ymddangosai dros amser fel yn anfoddlawn i ymostwng o dan alluog law Duw, ond fel yr oedd y llaw yn trymhau, ymollyngodd yn gwbl oll i ewyllys yr Arglwydd. Bu am lawer o fisoedd yn rhodio glyn cysgod angau, ond nid ofnai niwaid. Nid ydoedd fel llawer mewn darfodedigaeth yn gwenieithio iddo ei hun, ac yn dysgwyl byw, ond credai a dywedai ei fod yn cyflwm nesau at awr ei ymddattodiad. Ni fynai gynorthwy meddygol, wedi ei gyfyngu yn y ty, am y gwyddai nas gallasai fyw. Yr oedd y poen yn yr ystlys a'r peswch yn y gwddf yn arwyddion amlwg fod ei ymadawiad gerllaw. Gwyddai oddiwrth yr oerchwys a'i gorchuddial yn fynych nad oedd brenin y dychryniadau ddim yn mhell. Dywedodd lawer gwaith yn ystod ei gystudd nad oedd arno arswyd marw, a'i fod yn gwbl foddolawn i ewyllys Duw. Ychydig cyn ei ymadawiad, cesglais nerth i ddywedyd wrtho fy meddwl mewn perthynas iddo, ac yn mysg pethau craill dywedais nas gallasai fod gyda ni ond dros ychydig iawn yn hwy, ond fy mod yn hyderu fod ganddo obaith cryf am fywyd gwell. Yr oedd yn ofni fy mod wedi ei ddigio, ond mor bell yr ydoedd oddiwrth hyny, fel y gosododd ei freichiau gwanaidd o amgylch fy ngwddf ac a'm cusanodd.

Ni chafodd neb erioed fwy o ofal ac ymgeledd yn ei gystudd, ac ni bu neb yn cydnabod hyny gyda mwy o ddiolchgarwch. Yr oedd ei unig a'i anwyl chwaer, Eve, yn ei wasanaethu gyda y dyfalwch mwyaf. Cynorthwywyd ef a llaw dynyr tad gyda holl deimlad serch, ac ni bu gofal a thiriondeb mam erioed tuag at ei phlentyn yn fwy nag y bu gofal ei fam iddo ef. Pe buasai yn fam naturiol iddo, buasai yn anmhosibl iddi ddangos mwy o bryder, caredigrwydd a serch. Heb ond ychydig gyfnewidiad, ac yn hollol ymwybodol o'r amgylchiad efe a hunodd, am ddeg o'r gloch bore Gwener, Mai 13, 1864, yn 25 mlwydd a 5 mls oed.

Y dydd Sabboth canlynol ymgasglodd tyrfia llawer lluosocach nag a welir yn gyffredin ar y fath amgylchiad, i hebrwng ei weddillion marwol at ei berthynasau i'r gladdfa newydd, (*New Cemetery*) ger Granville. Yr oedd yno dros gant o gerbydau llawnion, heblaw lluaus ar draed,

yr hyn oedd brawf amlwg o wir barch iddo ef a chydymdeimlad a'r teulu. Yn y ty, cyn cychwyn i'r gladdfa, gweinyddodd y Parch. J. Williams, Harrison, yn y Gymraeg, a'r Parch. David Owens, Myfyriwr yn Ngholeg Granville, yn Saesonaeg. Gweinyddodd yr ysgrifenydd wrth y bedd, a phregethodd y bregeth angladdol y Sabboth canlynol yn Granville, ar awdurdod Crist Iesu dros y byd anweledig, oddi ar Dat. 1: 17, 18, "*Ac y mae genyf agoriadau uffern a marwolaeth.*"

Dichon na byddai yn anmhriddol crybwyll ei fod o herwydd ei anmherffithrwydd yn yr iaith Gymraeg a'r sefyllfaoedd y bu ynddynt mor bell oddicartref, wedi ymdeithro i raddau oddiwrth y genedl a'r Eglwys y perthynai iddi, ac ni ddarfu iddo (oblegid ei fynych symudiadau) ymuno a'r un eglwys arall. Bu hyn yn niwaid i'w gynydd a'i ddefnyddioldeb gydag achos Iesu, a thros amser bu yn foddion i'w yru yn mhell o ran ei brofiad crefyddol, ond galwodd yr Arglwydd ef trwy gystudd o bob man ato ei hun. Cyflawnwyd yr adnewid ynddo ef, "*Corwen ysig nis tyr, a llin yn mygu nis diffydd.*" Rhoddodd dystiolaeth eglur i bwy yr oedd wedi credu, ac nid oes amheuaeth genym nad oedd marwolaeth yn elw tragwyddol iddo. Y mae ei berthynasau yn gwybod hyn, ac ni ddylent alaru megys eraill y rhai nid oes ganddynt oibaith, oblegid "*y rhai a hunasant yn yr Iesu a ddog Duw hefyd gydag ef.*"

Newark.

DAVID PRICE.

Miss Ann Thomas, Radnor.

Ebrill 13, 1864, bu farw Miss ANN THOMAS, merch Mr. Thomas ac Elizabeth Thomas, Radnor, Delaware, Ohio. Ei hafiachyd oedd y frech goch. Claddwyd ei gweddillion marwol Ebrill 15, a gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. Rees Powell, Troedrihwalalar. Pregethwyd ar achlysur ei marwolaeth gan James Davies oddiwrth Job 14: 14.

Ganwyd ein chwaer ymadawedig Mehefin 4, 1841. Derbyniwyd hi yn aelod reolaidd o Eglwys Gynulleidfaol Delaware gan y Parch. Rees Powell yn y flwyddyn 1856. Bu yn byw yn Cincinnati, dan weinidogaeth y Parch. Thomas Edwards, am yspaid pedair blynedd o leiaf.

Mae yn ymddangos fod ein chwaer ieuanc wedi llwyr ymroddi i wasanaethu yr Arglwydd er dechreuad ei phroffes. Nid wyf yn gwybod ond ychydig am ei thaith grefyddol ond trwy glywed gan eraill a'i hadwaenent yn dda. Pan yn dychwelyd trwy Cincinnati yn Ebrill diweddar, deallais ei bod yn barchus ac anwyl yn ngolwg yr Eglwys a'r gweinidog, yn ddiwyd ac ymdrechgar i gadw ei chynulliad, yn serchog a heddychol, yn foneddigaidd a lawdd ei thrin, yn ddidramgydd i'r rhai oddiallan, a chafodd y fraint o gadw ei choron heb ei bylchu a'i dillad heb eu halogi.

Byr ond trwm iawn oedd ei chystudd diweddar; ond cafodd nerth i ddyoddef y cyfan yn amyneddgar a dirwgnach. Ychydig cyn ei hymadawiad a'r fuchedd hon, gofynodd ei mam iddi am ei theimladau a'i gobaith yn yr Arglwydd. Atebodd nad oedd hi yn gallu rhoddi dystiolaeth mor eglur am ei chadwedigaeth a Henry ei brawd ymadawedig; er hyn bod ei gobaith yn gadarn yn yr Arglwydd, y cai hi gyfarfod â Henry yn y nefoedd, ond yn benaf â'i hanwyl yd Iesu.

Gaif at ei mam alarus a'i brodyr a'i chwior ydd. Na thristewch megys eraill y rhai nid oes ganddynt oibaith; galar llawen sydd ar ol y rhai a hunasant yn yr Iesu. Ni ddychwel hi atoch chi, ond chi a ewch ar ei hol hi i'r bedd. Llefwech am ran yn yr adgyfodiad cyntaf, fel na chaffoch ddim niwed gan yr ail farwolaeth.

JAMES DAVIES.

Mrs. Mary Jones, Penlan, Radnor.

Ebrill 24, 1864, bu farw Mrs. MARY JONES, gwraig Mr. John P. Jones, Penlan, Radnor, O. Cyrhaeddodd Mrs. Jones yr oedran teg o 79 o flynyddoedd. Mudasant i'r wlad hon o'r lle a elwir Mochnod, Swydd Faesyfed, yn agos i Lanfair-yn-Muallt, D. C., yn y flwyddyn 1819, a sefydlasant yn Radnor. Galwasant eu cartref newydd Penlan, er cofiadwriaeth am eu hen gartref. Yr oedd yr ardaloedd hyn yn godeneu o breswylwyr yn y tymhor hwnw. Nid oedd yma ond ychydig o Gymry. Derbyniwyd Mrs. Jones yn aelod reolaidd trwy ddechulaw cymdeithas pan y ffurfiwyd Eglwys Gynulleidfaol Gymraeg yma, gan y Parch. James Davies, gynt o Aberllefesp, Swydd Drefaldwyn. Cafodd y fraint o ddal ei ffordd a chwanegu cryfder hyd ddydd ei marwolaeth. Y mherthynas i'n hanwyl chwaer, gallwn ddweyd fod iddi air da gan y rhifedi lluosocaf a chan y gwirionedd ei hun. Yr oedd hi a'i hanwyl briod heb anghofio lletygwrch. Bu teulu Penlan yn gyfnerth mawr i'r achos. Yr oedd eu ty hwy yn agored i welion Crist o wahanol enwadau ar bob amgylchiad, nes iddynt fyned i fyw at un o'u plant, gan henaint a gwendid. Yr oedd yr Arglwydd wedi bendithio llafur eu dwylaw a'u gosod mewn amgylchiadau tra chysurus er ys llawer o flynyddoedd, ac yr oeddynt yn defnyddio gwenu rhagluniaeth yn wasanaethgar i achos crefydd.

Teimlir colled fawr yn yr Eglwys hon ar ei hol, nid yn gwbl am gynaliaeth arianol yr achos, ond am ei gweddian, ei phresenoldeb sirol yn y moddion, a'i hesiamplau santaidd yn yr eglwys a'i theulu. Yr oedd hi yn dangos yn go eglur ei bod yn ceisio gwlad well na daear. Tystiodd wrthyf fod gorphwysiad ei henaid ar y gwaredwr cryf. Bu amryw fisoedd yn analluog i ddyfod i'r moddion gan wendid a nychdod. Ymddangosai yn ymroddgar i ewyllys yr Ar-

glwydd, a diangodd o afael poen a gofid i wlad well. "Ffydd y rhai dilynwn, gan ystyried diwedd eu hymarweddiad hwynt." Mae llais uchel gan yr oruchwyliaeth hon at Eglwys Dduw i lafur a defnyddioldeb llawnach mewn crefydd, llais uchel at y perthynasau sydd ar ol i ddyagwyl a brysio at ddyfodiad dydd Duw, llais at bawb, "Byddwch barod."

CYFARFOD BLYNYDDOL TUCKHILL,
SWYDD LEWIS, N. Y.

Yr hwn a gynaliwyd yr 22ain a'r 23ain o'r mis hwn (Mehefin). Hwyr cyntaf y Cyfarfod pregethodd y brodyr E. W. Jones, Yorkmills, a James Griffiths, Utica. Dranoeth, am 10, pregethodd y brodyr D. E. Prichard, Rome, a Morris Roberts, Remsen. Am 2, Jones, Yorkmills, a Griffiths, Utica, ac yn yr hwyr H. R. Williams, Turin, a Roberts, Remsen. Yr oedd yn gyfarfod lluosog o wrandawyr, y pregethau yn agos ac yn fywiog, a'r gwrandawriad yn effro a serchog, ac y mae genym sail i feddwl y bydd yr hâd da a hauwyd yn gnwd mawr yr amser a ddaw.

Hyn yn fyr oddiwrth UN OEDD YNO.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN
WILLIAMS, HARRISON, OHIO.

Mehefin 15, 1864.

BARCH. AC ANWYL GYFAILL.—Derbyniwch fy nghyfarchiad caredigol. Mae fy nheulu wedi myned yn ychydig o rif, fy anwyf briod wedi'm gadael, Maria, fy ail ferch, wedi priodi, fel y rhoddais hysbysrwydd i chwi, ac y mae fy unig fab, Robert Everett, wedi uno â'r *Independent Company*, ac yn awr yn Martinsburgh, Virginia; felly nid oes genyf ond un ferch heb briodi gartref, Salina, ac nid wyf yn gwybod pa mor fuan y bydd Salina yn fy ngadael; yr wyf yn wael fy iechyd,—*dydd trallod yw hi arnaf fi*.

Bum yn ymweled â'm hen ffryndiau yn ddiweddar, ac yn pregethu iddynt, yn Newburgh, Talmadge, Palmira, Crabcreek, Youngstown, Pittsburgh, Johnstown, ac Ebensburg.

Cefais lawer o bleser yn nghyfeillach fy hen ffryndiau, ac yn yr olwg siriol a gefais ar achos y Gwardwr yn y gwahanol eglwysi. Dymunaf arnoch ddychwelyd fy niolchgarwch gwresocaf trwy y Cenhadwr i bawb a ddangosasant eu caredigrwydd i mi, ac yn neillduol i Mr. Watkins, Newburgh, a'i anwyf briod a'i bobl. Y mae llawer o son wedi bod am haelioni pobl Newburgh, ac yn sicr y maent yn deilwng o uchel barch; ac y mae gwr ieuanc, Mr. Watkins, o Goleg Marietta, yn debyg o gael ei ordeinio yn weinidog iddynt ddechreu y mis nesaf, o'r un ddelw garedig a hwythau, a Mrs. Watkins mor garedig ag yntau. Yr wyf o dan rwyman neillduol i Mr. Watkins am rodd hardd

â pha un i'm hanrhydeddodd. Dymunwyf iddo fawr lwyddiant ar ei faes gobeithiol.

JOHN WILLIAMS.

EFFEITHIAU DIODYDD MEDDWOL.

Bangor, La Crosse, Wis.

Fel yr oedd Cymro o'r enw John Owens o dan effeithiau y diodydd meddwol gorweddodd ar y *Track*, ac am ei bod yn nos, rhedodd nifer o gerbydresi drosto, a drylliwyd ei gorff fel yr oedd y darnau wedi eu lluchio i ochrau y ffyrdd yn y modd mwyaf arswydus! Casglwyd ei gorff a chladdwyd ef yn monwent Bangor.

Mewn ychydig filldroedd i'r un man, fel yr oedd Gwyddel yn dyfod a llwyth o galch o La Crosse, rhedodd y ceffylau i le serth yn ei feddwod. Cafwyd ef yn farw boreu dranoeth yn ymyl traed y ceffylau, a'r gostrel *whisky* yn ei ymyl.

Marwolaeth drwy foddi.—Fel yr oedd Cymro o'r lle hwn o'r enw John Bembo yn myned mewn Boat (*Steamer*) i fyny y Mississippi, syrthiodd dros y Boat a boddodd. Cafwyd ei gorff boreu dranoeth, a chladdwyd ef yn agos i'r man y boddodd. Aeth ei lys-dad ar ol ei gorff a dygodd ef adref, a chladdwyd ef yn Fish Creek, y Parch. R. Williams a'r ysgrifenydd yn gweinyddu yn yr angladd.

Mehefin 18, 1864.

JOHN DAVIES.

NEW CAMBRIA.

Hannibal, Mo., Meh. 4, 1864.

Y Parch. R. Everett,—*Anwyf Gyfaill*.—Yr wyf newydd gyrhaedd y fan hon er mwyn bod wrth law i'r roddi pob hyrwyddiad i'r Cymry a ddeuant yma ar eu taith i New Cambria. Byddwch cystal a rhoi ar ddeall i'ch darllenwyr ein bod wedi agor swyddfa yn y *Land Office* Hannibal, er mwyn bod yn gyfleus i'r roddi unrhyw wybodaeth angenrheidiol mewn perthynas i diroedd y Drefedigaeth Gymreig. Bydd J. Mather Jones yn Utica am dymor, gan fod llawer iawn o ymholiadau yno hefyd gyda golwg ar ein symudiad. Yr eiddoch

W. B. JONES.

MAHONoy CITY, PA.

Meh. 19, 1864.

Anwyf Syr.—Yr ydwyf yn gofyn eich ewyllys da i'r ychydig linellau hyn gael ymddangos yn y CENHADWR.

Mewn perthynas i'r lle hwn fel lle newydd, mae llawer yn ewyllysio cael ychydig o'i hanes, ac mi ymdrechaf roddi ei hanes mor gywir ag y gallaf. Er ys tua phedair blynedd yn ol y dechreuwyd ymsefydlu yn y lle, ac y mae yma yn bresenol dref lled fawr, ac y mae yn llawn iawn o boblogaeth. Ellmyniaid yn benaf sydd yn byw yma; ac hefyd mae yma bymtheg o

weithydd newyddion ar waith, ac amryw eraill yn cael eu hagog. Ac hefyd mae yma ddwy rail road yn myned trwy y lle; ac mae yma luaws o Gymry wedi dyfod i'r lle ac eglwys Gynulleidfaoel wedi cael ei chorffoli er dechreu y ganaf diweddaf; mae eu rhif yn bresenol yn nghylch pymtheg ar hugain o aelodau.

Er ys tua blwyddyn yn ol nid oedd yma ond chwech o aelodau, rhwng meibion a merched, er ys tua blwyddyn yn ol y dechreuwyd cadw ysgol Sabbathol a'i rhif ar ei sefydliad oedd pedwaraddeg; ond yn bresenol mae ei rhif yn cyrrhaedd uwchlaw deuddeg a thriugain.

Mae yma Dy Cwrdd newydd yn cael ei gyfodi; yr ydym yn meddwl y bydd yn barod i'w agor yn nechreu mis Awst nesaf. Fe fydd y ty Cwrdd ar ol ei gwbl orphen yn costio yn nghylch un cant ar hugain o ddolara, ac yr ydym yn bresenol wedi casglu dros ddeuddeg cant.

Yr ydym ni fel ychydig Gymry yn y lle hwn am wneuthur aberth, hyd at waelod y boced, ynghyd a'r caredigrwydd a dderbyniasom o fanau eraill, fel y gallom gael y ty Cwrdd yn rhydd o'i ddyled ar ddydd ei agoriad. Yn awr fe wel y darlennydd fod y gwaith da ar gynydd yn Mahonoy, a gallwn ninau fel ychydig Gymry dystio fod yr Arglwydd wedi gwneud i ni bethau mawrion, am hyny yr ydym wn llawen.

Terfynaf yn bresenol am fod fy ysgrif yn myned yn faith.

DAVID ROBERTS.

MARWOLAETH MILWR.

Y mae y milwr a ymrestrodd yn wirfoddol i'r fyddin, er amddiffyn bywyd ei lywodraeth pan yr ymosodir arni gan fradwyr beilchion a digydwyhod, yn deilwng o barch a chydymdeimlad ym ei fywyd, ac hefyd goffadwriaeth anrhydeddus ar ol ei farwolaeth. Un o'r dosbarth hwn oedd gwrthrych ein cofiant presenol, sef WILLIAM RIDER, Newark, Ohio. Yr oedd efe yn enedigol o blwyf Cycidfa, swydd Drefaldwyn, G. C., ac yn frawd i Mrs. Jones, gwraig Mr. Daniel N. Jones, Newark.

Ymfudodd i'r wlad hon yn y flwyddyn 1851. Ymrestrodd i fyddin yr Undeb, Awst, 1862, gyda y *Regt. 76. Comp. C, O. V. Infantry*. Bu farw yn Meddygdy Bridgeport, Alabama, Rhag. 16, 1863, wedi ychydig ddyddiau o gystudd dirfawr, yn 34 mlwydd oed. Wedi gorwedd mewn bedd unigol yn nhir y gelyn am fwy na thri mis, dygwyd ei weddillion marwol i Newark a chladdwyd ef yn barchus yn ngwydd tyrfa luosog a theimladwy yn y gladdfa newydd (*New Cemetery*) ger Newark, Ebrill 2, 1864.

Yr oedd Mr. Rider yn ddyd tirion ei dymer, a thyner ei deimladau. Enillai serch a chariad pawb a ymwnelet ag ef, am ei fod bob amser yn caru eu daloni ac yn barod ei gymwynasau. Yr oedd wedi colli ei anwyl wraig trwy farwolaeth cyn ei ymuniad a'r fyddin, yr hyn a leth-

odd ei feddwl yn fawr. Yr oedd plethiad o'i gwallt yn gysegredig ganddo trwy ei holl deithiau, a chludai hefyd ddarlun o'i anwyl chwaer gydag ef ar faes y gwaed. Nid oedd hyn ond pethau bychain mewn cydmariaeth, ond y maent yn agoriad, yn dangos teimladau calon y dyn.

Fel milwr yr oedd wedi enill iddo ei hun y cymeriad uchaf am ddewrder, medrusrwydd a ffyddlondeb. Bu yn y brwydrau ffyrncaf a mwyaf gwaedlyd a gymerodd le dros ystod tymor ei filwriaeth, a dilynodd Fanerau yr Undeb ar hyd faesydd rhuddedig gan waed. Cymerodd ran yn y brwydrau bythgofiadwy Arkansas Post, — Chickasaw, — Bayou, — Vicksburg, — Jackson, — Lookout Mountain, — Mission Ridge, a Ring-gold, ac er ei holl beryglon, a gorfod lawer gwaith, gerdded dros bentyrâu o gyrff lladdedigion a chlwyfedig, ni ddigwyddodd iddo ef un niwaid. Yn y frwydr ddiweddaf y bu ynddi, sef Ring-gold, saethwyd trwy ei flwch alcan (*canteen*) yr hwn oedd yn grogedig wrth ei ystlys, ond diogelwyd ei fywyd ef. Y mae Mr. David R. Jones, Newark, yr hwn oedd hefyd yn yr holl beryglon gydag ef, mewn llythyr a ysgrifennodd at ei anwyl chwaer yn rhoddi y cymeriad uchaf iddo, fel dyn, cyfaill a milwr. Dywed yn niwedd ei lythyr

"Pan ddaethom yn ol i Bridgeport, tarawyd ef ag afiechyd yn ei ben, o'r hwn y bu ef farw, wedi ychydig ddyddiau o gystudd, yn hollol anisgwylaw y bawb. Cafodd ei gladdu yn barchus mewn *coffin*, peth nad ydwy ugeiniau yn ei gael ar faes y gwaed. Rhyw fath o wasgeuon angeuol (*fits*) oedd ei afiechyd, nid oedd ynt yn parhau ond am ychydig eiliadau ar yr un pryd; ond yn dyfod yn synych a thrymion iawn."

Ar y pedwerydd dydd o'i afiechyd efe a fu farw. Bernir mai trymder y frwydr, meithder ei daith ddiweddaf, a gorddigionedd o ymborth wedi cyraedd y gweryll, fu yr achos o'i farwolaeth.

Dyma fel y bu farw y milwr dewr a'r cyfaill ffyddlon hwn. Ni wnaeth broffes gyhoeddus o grefydd, ond pwy a wyr na chafodd ei droi yn edifeiriol at Dduw yn nyfnder ei beryglon a'i gystudd? Nid ydwy bod yn broffeswr yn ddigon i brofi cadwedigaeth enaid neb. Y mae rhaff trugaredd yn ddigyn hir i gyraedd y pellaf a'r truenusaf yn y byd hwn. Gochelwn bwyse tynged tragwyddol dynion mewn clorianau o'n gwneuthuriad ein hunain, a gochelwn hefyd gyfarfod angau mewn agwedd na chyflwr, ag y byddo gan neb le i *amau* ein cadwedigaeth.

Newark.

DAVID PRICE.

Cyrsoria yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. BETHEL, GER DODGEVILLE, WIS.

Rhif a llafur ein hygol am y tri mis, yn diwedd Mawrth 27ain, sydd fel y canlyn:—

swyddogion: 1 Arolygydd, 1 ysgrifenydd, 8 Athrawon. Canolrif yr ysgol yw 38. Trysor-wyd yn y cof am y tri mis cyntaf o'r flwyddyn 1864, 22 o bennodau, 140 o Salmau, 619 o ad-nodau.

Y mae yn dda genyf ddywedyd, er cymaint o'n cyd-ieuenctyd sydd wedi ymadael, a myned i'r rhyfel, fod ein hysgol yn dda yn wrol o hyd, gan obeithio y dychwelant yn fuan i'n cynorthwyo. Athrawon ac Athrawesau yr Ysgol Sabbathol, byddwch yn ffyddlon; yn wir y mae gwobr i'ch gwaith.

Dull ein hysgol yw i bob dosbarth i ddarllen yn yr un lle, a bod i un o'r Athrawon, ar ddiwedd yr Ysgol, i holi yr Ysgol oddiwrth y bennod. Llwyddiant i'r Ysgol Sabbathol yw gwir ddymuniad ein calon.

WILLIAM B. LEWIS, *Arolygydd*.

HENRY H. GRIFFITHS, *Ysgrifenydd*.

GANWYD,

Mehefin 15, 1864, yn mhlwyf Remsen, N. Y., mab i Thomas P. ac Ann Thomas.

PRODWYD,

Ebrill 27, 1864, yn Gomer, Allen Co., Ohio, gan y Parch. G. Griffiths, Milwaukee, Wis., Mr. DAVID J. EDWARDS, perthynol i un o Gatrodau meirch-flwyf Ohio yn y Cumberland Army, a Miss MARY JONES, y ddau o Gomer.

Mai 18, 1864, yn ninas Milwaukee, gan y Parch. G. Griffiths, Mr. DAVID JONES a Miss MARY JANE RICHARDS, y ddau o Delafield, Waukesha Co., Wis.

Chwefror 13, 1864, yn nhŷ Mr. John Lewis, St. Albans, Ohio., gan y Parch. Mr. Stanley, Mr. JOHN ARNOLD, Radnor, Delaware Co., a Miss JANE LEWIS, St. Albans.

Dwy law a dwy galon gylmwyd,
Dau enaid a unwyd yn nghyd;
Tangnefedd gorono'r cysylltiad,
A'u gyrfa fo'n garlad i gyd.

Ebrill 14, yn nhŷ y Parch. John Williams, Harrison, Licking Co., Ohio, (tad y briodasferch,) gan y Parch. Mr. Howe, (gan nad oedd y Parch. Mr. Price gartref,) Mr. T. CHARLES THOMAS, Centreville, diweddar o Goleg Granville, a Miss MARIA E. WILLIAMS.

Ebrill 10, 1864, yn Dundaff, Pa., gan y Parch. D. Daniels, Mr. ISAIAH WILBER o Nicholson a Miss EMILY CARA o Gibson.

Yn yr un lle a chan yr un gwelindog, Mr. DAVID JONES a Miss ELIZABETH DAVIES, y ddau o ardal Dundaff.

Ebrill 23, 1864, yn Danville, Pa., gan y Parch. J. B. Cook, yn ei dŷ ei hun, Mr. RICHARD ROBERTS a Miss MARY THOMAS, y ddau o Danville.

Mai 14, 1864, yn Chicago, Ill., gan y Prach. Moses Williams, yn ei dŷ ei hun, Mr. RICHARD T. PRICHARD o Racine a Miss MARGARET PRICHARD o Chicago.

Mehefin 8, 1864, yn Nelson, Madison, N. Y., gan y Parch. D. T. Rowlands, yn nhŷ Mr. John a Catharine Jenkins, rhieni y briodasferch, diweddar o Brooklyn, N. Y., Mr. EVAN P. DAVIES a Miss MARY JANE JENKINS, y ddau yn awr o Nelson.

BU FARW,

Mawrth 14, 1864, yn Saint Albans, Swydd Licking, Ohio, yn 78 mlwydd a 6 mis oed, Mr. JOHN Lewis, gynt o Rhosfarket, piwyf Nyfer, Sir Benfro,

D. C. Bu Mr. Lewis yn briod ddwy waith, yn gyntaf â Miss Fanny Bowen, Penbenglor. Bu hi farw yn ddiblant. Priododd yr ail waith â Miss Sarah Hughes, Tr ffrath. Sir Benfro. Bu iddynt 7 o blant—4 mab a 3 merch. Bu un mab farw yn faban—yr oedd y 6 eraill yn angladd eu tad. Y maent wedi eu gadael i gydalaru a'u mam ar ol priod a thad anwyl. Ymfudodd Mr. Lewis i'r wlad yma yn 1835, a sefydlodd ar y tir y bu fyw arno hyd ei farwolaeth. Bu yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Brynberian, Sir Benfro, am lawer o flynyddau, a byddai yn ffyddlon iawn gyda'r ysgol Sabbathol a'r cyfarfodydd gweddi a'r canu, yn y Bryn, Tref-draeth, a'r Felindre. Wedi iddo sefydlu yn St. Albans, bu yn offerynol i ffurfio Eglwys Annibynol yn Harrison Township. Bu yn ddiacwn o'r eglwys hono am 20 mlynedd, a bu yn ffyddlon iawn gyda phob moddion, ysgol Sabbathol, canu, a chyfarfodydd eglwysig yma hefyd. Bu yn ffyddlon dderbyniwr o'r *Dysgedydd* o'r dechreuad tra bu yn Nghymru, ac o'r CENHADWR o'r dechreu tra fu byw. Pregethodd y Parch. Mr. Royce yn Saesneg yn ei angladd, oddiwrth Dat. 7: 6, a'r ysgrifenydd oddiwrth Preg. 7: 1, y Sabbath canlynol.

JOHN WILLIAMS.

. Dymunir ar Olygydd y *Dysgedydd* i godi yr uchod, er mwyn ei ffyrddau yn y manau y bu Mr. Lewis yn perthyn iddynt yn Nghymru.

Mawrth 24, 1864, yn ardal Dundaff, Pa., Mr. THOMAS DAVIES, yn 61 ml. oed. Yr oedd Mr. Davies yn byw yn yr hen wlad mewn lle o'r enw Ty'n y ffordd, ger Corwen, Sir Feirionnydd, G. C. Ymfudodd i'r wlad hon gyda ei deulu 11 ml. yn ol, 9 o ba rai a dreuliodd yn Summit Hill, Swydd Carbon Pa., a'r gweddill yn ardal Dundaff. Yr oedd yr ymadawedig yn ddyn hynod o serchus a chymydogol, yn ddyn o foesau da; arferai ymdwyn yn barchus iawn tuag at bethau cysegregid. Siaradai yn aml am grefydd a chrefyddwyr, a phob amser yn barchus. Dangosai lawer o deimladau o dan y galr ac yn y moddion cyhoeddus. Buom yn dysgwyl lawer gwaith, yn ystod y tymhor byr y bu yn ein mysg, ei weled yn ymuno â phobl yr Arglwydd, gan wneud proffes gyhoeddus o Fab Duw, ond cawsom ein siomi yn hyn. Ni chafodd ond byr gystudd. Ei glefyd oedd y *tubercoid fever*, a hwnw y mae yn debyg o'r fath waethaf. Gadawodd ar ei ol weddwa saith o blant mewn dwysalar. Claddwyd ef yn mwynt Dundaff. Gweilyddwyd ar amgylchiad y claddedaeth gan weinidog y lle.

Mai 18, 1864, Mrs. MARY REES, priod Mr. THOMAS REES o ardal Dundaff, Pa. Bwrriedir ysgrifennu yn helaethach eto am fywyd a marwolaeth y chwaer Mrs. Rees.

Ebrill 25, 1864, yn Birmingham, Pa., Mr. DAVID J. DAVIS, yn 47 mlwydd oed. Yr oedd yn enedigol o Llanfarchi, Swydd Aberteifi. Daeth i Pittsburgh 23 mlynedd yn ol. Yn fuan wedi hyny rhoddodd ei hunan i'r Arglwydd, gan ymuno a'r Eglwys Gynulleidfao, a bu yn aelod ffyddlon am 23 mlynedd. Mab tangnefedd ydoedd, ac yr oedd yn un a gymeradwyd gan ei gydnabyddion yn gyffredinol. Bu ei lechyd i raddau yn wael am flynyddoedd diweddar ei oes, a chyfyngwyd ef i'w ystafell am y 6 wythnos olaf; yna terfynodd ei yrfa ac aeth adref er rhodio gyda'r Iesu mewn dillad gwynlon. Gadawodd weddwa a chwech o blant mewn teimladau hiraethlon ar ei ol.

R. R. WILLIAMS.

Ebrill 5, 1864, yn Pittsburgh, Pa., MAGGIE, merch Mr. a Mrs. John Prosser, yn 14 ml. oed.

Ebrill 9, 1864, yn yr un lle, WILLIAM, mab o'r un teulu, yn 44 mlwydd oed.

Ebrill 9, 1864, yn mhlwyf Madison, N. Y., GEORGE WASHINGTON, mab i Mr. Peter a Margaret Lloyd, yn 11 ml. oed. Nid oedd yr un bach hwn pan mewn lechyd yn ymdangos yn fwy ystyriol na phlant yn gyffredin o'i oedran, ond yr oedd rhyw beth yn hynod ynddo yn ei gystudd diweddaraf. Ni ddangosodd fawr o awydd am gael gwella, dywedai ei fod yn foddion i farw. Ychydig oriau cyn ei ymadawiad gweddial dros ei dad, (yr hwn sydd yn y fyddin,) a'i fam, a thros ei frodyr wrth

eu henwau—llefall ar ei dad nefol gyda rhyw anwydeb mawr, ac ymddangosai fel wedi ei orlenwi & llawenydd.

Trwm ydoedd colli Georgie bach,
A gwel'd ei roi mewn gwely pridd,
Ieuegaf un o'n tenlu oedd.
Ow! ar ei ol'r ym bawb yn brudd;
Ymddangos wnaeth fel biodyn teg
Am enyd fer i loni'n tŷ.
Ond galwyd ef i gartref gwell
Y'mhell o gyrhaedd poen a chri.

Gadawodd y derfysgelyd wlad,
I fro heddychol hedeg wnaeth,
O ddedwydd un! ni welir ef
Mewn cystudd blin byth mwy yn gaeth,
Ymadael wnaeth cyn gwybod fawr
Am groesau'r llawr—anwyld bach—
Mae'n hyfryd meddwl cael ei gwrrd
Yr ochr draw 'mlhen enyd fach.

Ebrill 10, 1864, yn ardal Attica, Wyoming Co., N. Y., ISAAC WILLIAMS, mab i Griffith G. a Mary Williams, gynt o Steuben, yn 25 ml. oed. Darfu iddo, o gylch dwy flynedd yn ol, ymrestru yn y gatrawd 160 o wirfoddolion New York. Aeth y gatrawd hon i New Orleans a'r cylchoedd yn rhanbarth y Cadf. Banks, a darfu gorwedd am fisoedd ar y dddear heb babellau, uchosi iddo gael anwyd trwm, a throdd yn beswch a chwydd yn yr aelodau. Gwedi bod fisoedd yn yr ysbetty yn New Orleans, daeth adref yn wael iawn. Bu gartref am 7 wythnos mewn cystudd poenus. Gadawodd wrag ac un plentyn a llu o berthynasau i alaru ar ei ol.

Ei DAD.

Mawrth 16, 1864, yn Paddy's Run, Ohio, Mrs. CATHERINE WILLIAMS, yn 50 ml. oed, gan adael pump o blant i alaru ar ei hol. Ganwyd hi yn mhwyf Penegoes, Sir Drefaldwyn. Ymunodd mewn priodas a Thomas Williams o blwyf Darowen. Ymfudasant fel teulu i'r wlad hon 17 mlynedd yn ol. Bu farw Thomas Williams bymtheg mlynedd yn ol, a syrthiodd gofal y teulu yn llwyr arni hi. Dygodd hwynt i fyny trwy ymdrech a diwydrwydd mewn modd anrhydeddus. Cafodd y fraind o weled dwy o'r merched yn cofieddlo crefydd ac yn ymsefydlu yn y byd. Ymae gwyr y ddwy wedi bod yn y fyddlon agos oddiar dechreu y rhyfel. Bu yn aelod gyda y Methodistiaid Calforniaid yn yr Hen Wlad, ond bu allan o'r eglwys am flynyddoedd yn y wlad hon. Daeth pwyys crefydd i wasgu ar ei meddwl yn fwy nag arferol y guaf diweddar, a chafodd ei derbyn yn aelod o'r Eglwys hon y Sabboth cyntaf yn Clwefror. Cafodd y frawdol-iaeth bob lle i feddwl ei bod yn feddianol ar y gwir. Daeth angau i law am dani yn dra sydyn. Cymerwyd hi gan *spotted fever*, ac mewn amser byr iawn yr oedd y rhan anafarwl wedi cymereddi ei haden. Ni ddychymygodd hi na neb o'i chyfeillion fod angau mor agos, hyd o fewn ychydig oriau i'r cyfnewidiad mawr. Ni chafodd hamdden i adrodd ei phrofiad yn y cyfyngder hwnw, ond y mae pawb yn coleddu meddyllian hyderus am ei chrefydd. Gofaled y nefoedd am y rhai sydd wedi eu gadael ar ol. Bydded i'r rhai sydd beb grefydd gofio eu Creawdwr yn nyddiau eu hieuenctyd. A gobeithio y caiff rhieni a phlant gydbreswyllo yn y nef.

J. M. THOMAS.

Ebrill 11, 1864, EVAN, mab bychan Mr. John a Mary Edwards, gar Newark, Ohio, yn 2 flyydd a 4 mis oed.

Mai 20, 1864, er dirfawr alar i'r rhieni uchod, bu farw ALEXANDER, eu mab, o fewn mis yn 20 ml. oed. Yr oedd yn perthyn i'r "2nd Ohio Heavy Artillery." Yr oedd ef gyda y cwmni y perthynai iddo, ar y dydd crybwylledig yn teithio o Kentucky tua'r De, pan yn agos i Elk River Bridge, rhuithrodd cerbydys wrthwynebol yn eu herbyn, er achosi y gwrthdarawiad mwyaf dychrynlyd ac ofnadwy. Anafwyd amryw, a lladdwyd Alexander Edwards, a dau eraill. Claddwyd ef yn y lle uchod, ond ymdrechir cael ei gorff adref i feddrod y teulu. Y mae miloedd yn gallu cysymdeimlo a'r teulu trallodus hwn, ac nid oes neb a glywant hyn na wnant deimlo, ond y sawl a ddallwyd & rhag-

farn, a ddystyrant lywodraeth ac a fradychant o'u gwlad i ddwywyl ei gelynlion.

Newark.

DAVID PRICE.

Ebrill 23, 1864, yn Green Point, ger New York, HUGHEN, plentyn ieuegaf Hugh a Catharine Roberts, yn 2 flyydd, 1 mis ac 8 diwrnod oed—gwein-yddwyd gan y Parch. John F. Booth.

Sleep on, my babe, thy little bed
Is cold indeed and narrow;
Yet calmly there shall rest thy head,
And neither mortal pain nor dread
Shall e'er thy feelings barrow!

Thou may'st no more return to me,
But there's a time, my dearest,
When I shall lay me down by thee,
And when of all, my babe, shall be,
That sleep around, thee nearest.

And sound our sleep shall be, my child,
Were earth's foundations shaken:
Till He, the pure, the undefiled,
Who once like thee an infant smiled;
The dead to life awaken!

Then if to Him with faith sincere
My babe at death was given,
The kinsred tie that bound us here,
Though rent apart with many a tear,
Shall be renewed in heaven!

J. F. BOOTH.

Ebrill 30, 1864, yn Minersville, Pa., yn 3 flyydd a 4 mis oed, DAVID, mab Isaac ac Ellen Griffiths. Claddwyd ef yn mynwent y Cynulleidfawr yn y lle uchod, a gwein-yddwyd gan y Parch. John E. Jones.

Mai 15, 1864, yn Cazenovia, awydd Madison, N. Y., ar of cystudd trwm yn y darfoddedigaeth, JENNIE E., merch i Mr. Hugh W. ac E. Jones, gynt o Nelson, yn 29 mlynedd oed.

Her life was short but fair,
Unsullied by a blot;
And now she sinks to dreamless rest,
(Ah done, who makes the earth her nest,
So mourn not.

Mai 16, 1864, yn Palmyra, Portage, Ohio, Mr. DAVID EDWARDS, yn 84 mlynedd oed. El glesyd oedd y Palsy. Bu yn aelod ffyddlon gyda'r Anni-hynwyr am ysbaid 29 o flynyddau. Yr oedd yn un ag oedd yn caru heddych yn yr eglwys a'r ardal. Dyoddeidd ef gystudd yn dawel ac amyneddgar, a thystiolaethai yn ei ddyddiau olaf nad oedd ganddo neb i bwysio arno ond Iesu Grist, a'i fod yr ddigon yn ngwyneb angau. Gadawodd weddwa 5 o blant. Gwein-yddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parchen. S. James a D. M. Evans.

Mai 16, 1864, yn Swydd Bradford, Pa., Mr. HENRY JAMES, yn 64 mlynedd oed. Ymfudodd i'r wlad hon yn y flyyddlyn 1830, o blwyf Llanbedr. Enw y lle oedd Pen bryn amlwg. Swydd Aberteifi. Ymsefydlodd ef a'i deulu yn Bradford, lle bu fyw hyd ei farwolaeth. Bu am flynyddau yn aelod o'rgyfundeby Bedyddwyr. Ymunodd a'r Cynulleidfawr yn y lle hwn (Bradford), am nad oedd eglwys Gymreig yn y lle gan y Bedyddwyr, a bu yr ffyddlon at achos crefydd tra gallodd ddyfod allan o'i tŷ. Bu yn wael ei iechyd yn agos i ddwy flynedd, a therfynodd yn angau iddo. Claddwyd ef yn Bradford, a gwein-yddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. T. Thomas a'r ysgrifenydd.

S. A. WILLIAMS.

Mai 21, 1864, yn Ebensburg, Pa., o'r dolur gwddf. ELIN, merch Mr. Griffith Griffiths a'i briod, yn 13 ml., 8 mis, ac ychydig ddyddiau oed. Ar achlysur ei chladdedigaeth gwein-yddwyd gan yr ysgrifenydd i dyfia luosog, (Preg. 12: 7.) Yr oedd y ferech fach hon yn un o blant yr ysgol Sabbothol, yn meddwl yn uchel am grefydd a chrefyddwyr, ac yn cael ei charu yn fawr gan ei chydunabyddion. Parodd ei cholli hiraeth a galar mawr Pw pherthynasau, yn enwedig i'w thad a'i mam. Yr Arglwydd a'u cynorthwyo i ddal o dan yr ergyd, fel na fyddo llydnt gael eu llyncu gan ormod tristwch. Gobeithio y bydd ei marwolaeth yn rhybudd i'w pherthynasau oll, ac i'w chyd ieuenctyd yn gyff-

wediniol, i ymbarotol erbyn yr un amgylchiad a ddaw i'w cwrdd, hwyr neu hwyrach.

"Yr olwg harddaf dan y nef

Yw gweled i'c'netyd iu

Yn codi'r groes a dilyn Crist,

Yn llwybran'r nefoedd fry.

"Pob awr o oedi, i'c'netyd hardd,

Aw'r dost o golled yw,

Mwy gwerth yw crefydd bur na'r byd,

Wrth farw ac wrth fyw."

Ebensburg.

D. EVANS.

Mai 26, 1864, yn Parisville, Ohio, o'r Frech Wen ac Anhwydeby y Galon, Mr. MORGAN MORGAN, yn 46 ml. oed. Mab ydoedd i'r hen bererin Mr. Rees Morgan, Palmyra, yr hwn sydd yn aros hyd yma. Yr oedd y rhai blynyddau yn aelod o'r Eglwys Gynulleidfael yn y lle uchod, ac yr oedd ei gymriad yf' uchel iawn fel dyn onest, unpwyg, llariaidd a beddychol. Yr oedd yn darllen llawer, ac yn ddyn gwybodus; ond o herwydd iselder meddwl a diffyg hyder ynddo ei hunan, nid oedd mor ddefnyddiol ag y gallasai fod fel dyn cyhoeddus. Yr oedd yn ymwybodol o hyn ei hunan, ac yn gofddio o'i blegyd, eto yr oedd yn methu gorchfygu ei wendd cyfansoddiadol i'r graddau y dyfynai. Bu dan rai blynyddau gan wendid meddwl yn anethu trwyddi i wneud arddeliad o Grist ger bron y byd, ond teimlai yn ddiolegru yn ei ddyddiau olaf, ei fod wedi cael ei nerthu i'w arddel yn gyhoeddus cyn myned i afael gwasgfenon clefyd angeuol; ac yr oedd yn hyderus fod ei fater yn dda. Gadawodd weddwr drallodus a lluwus o berthynasau a chysylltiad i alaru ar ei ol. Claddwyd ei wrth gapel yr Annibynwyr yn Palmyra.

Gwên hynaws Morgan anwyll—ni welir

Yn ei wilian breswyl;

Dydd chwercw i'w weddwr wyl

Oedd oeraidd ddydd ei arwyl.

Yn oes ei berthynasau—yr Midlant

Ffrydlif aml o ddagrau;

Ei lon wedd a'i rinweddau

Teg a phur, hoffant goffau.

Morgan ar bob trwm ergyd—ddiangodda

Ingawl artailth clefyd,

Neu faich o flin afiechyd,

Ni ddaw fewn i'w newydd fyd.

DEWI EMLYN.

Mai 29, 1864, yn Swatara, Pa., ANN, priod Mr. Thomas Thomas, yn 42 ml. a 3 mis oed. Dyoddefodd gystudd poenus am 4 mis, sef cancer yn ei brest, eto yn dawl ac amyneddgar. Yr oedd yn canmol crefydd yn y mynyddau diwedda. Nid oes sawr dros ffwyddyn er pan y daeth hi a dau o'i phlant i'r wlad hon, o Merthyr. Yr oedd yn aelod grefyddol hardd yn yr hen wlad gyda y Wesleyaid, ac ymunodd a'r Eglwys Undebol Gymraeg yn Swatara. Claddwyd hi yn Minersville. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. M. D. Morgan, Pottsville.

Mai 30, 1864, yn Radgeville, ger Ashland, Pa., yn 21 ml. oed, MARGARET WILLIAMS. Ei haffechyd oedd y darfodedigaeth. Yr oedd yn aelod o'r Eglwys Gynulleidfael sydd yn cyfarfod yn Cwmbrle, ger New Philadelphia. Parhaodd yn aelod ffyddlawn hyd y diwedd. Claddwyd hi gyda ei thad a'i mam yn nghladdfa y Cynulleidfaelion yn Pottsville, a gweinyddwyd gan y Parch. M. D. Morgan.

Meh. 3, 1864, yn Cincinnati, RICHARD LEE, mab i Mr. John F. Jones a Mary ei briod, yn 10 ml. ac 11 mis oed. Boddli wnaeth y trancedig yn y gamlas wrth ymolchi. Sugawyd ef trwy dwll oedd yn y gwaelod yn gollwng y dwfr i'r llyn (lock.) Pan y clywodd ei dad rhedodd yno, ac wrth weled y corff yn y dwfr neidiodd i mewn i dreio achub ei fywyd; ond aeth yntau dan y dwfr o'r golwg; gollyngwyd y dwfr allan o'r llyn ac felly achubwyd bywyd y tad. Meh. 5, daeth llawer yn nghyd i'r gladdedigaeth, a chyflawnwyd gwasanaeth grefyddol yn y tŷ ac ar lan y bedd gan y Parch. T. Edwards. Claddwyd mab arall i Mr. Jones ychydig amser yn ol. (Gwel CENHADWR Mehefin.) Ein

gwir ddymuniaid yw am i'r marwolaethau hyn fod yn lles i ni oll er ein cymhwyso i'r wlad nefol lle nad oes marwolneth.

T. EDWARDS.

Mehefin 14, 1864, yn Covington, Ky., Mrs. ANN DAVIES, tua 75 mlwydd oed. Meddylia rhai ei bod yn hynach. Ganwyd hi mae yn debygol yn Caernarfon; bu ei rhieni yn byw yn Llanberis, Sir Gaernarfon, ac yn Tre'rddol, Sir Abertelfi. Hi a fu amryw flynyddau yn Llanelli, Brycheiniog, ac yn Siloam, Llanelli, yr unodd a chrefydd tua 55 o flynyddau yn ol. Daeth i'r wlad hon yn 1832; bu am beth amser yn Pittsburgh, Pa., ac yn Wheeling, Va. Ni chafodd ond ychydig iechyd y 6 blynedd olaf o'i hoes, a bu yn gorwedd tua y tair blynedd diwedda o'i gyrfa. Cafodd ei hymgeleddu yn dda gan ei merch, Mrs. Rebecca Williams, a bu Edward ei mab yn dda iddi. Yn amser ei chystudd maith bu yr ysgrifenydd a'r Parch. H. Powell (M. C.) yn darllen ac yn gweddio gyda hi ddegau os nid ugeiniau o weithiau. Yr ydoedd yn meddu cysuron crefyddol yn helaeth; a dymunai am gael ei gollwng yn rhydd, fel y gallasai fyned i dderbyn ei choron. Meh. 15 claddwyd ei gweddillion yn Covington, Ky., a gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y brodyr T. Edwards a H. Powell. Ni a ddymunem i'r farwolaeth hon fod dan fendith Duw yn foddion i gael ei phlant sydd ar ei hol i gaeisio crefydd yn fuan, fel y gallant ocbethio ar sail dda gael ei chyfarfod yn y bore olaf ar ddechulau y Barnwr.

T. EDWARDS.

Mai 28, 1864, EDWARD, mab y Parch. E. Davies, Waterville, E. N., yn 3 blywydd, 7 mis, a 14 o ddyddiau oed. Yr un cystudd a gymerodd y blodeuyn hawddgar hwn ymaith ag a gymerodd ei frawd o'i faen yr wythnos flaenorol, sef y Diptheria. O saith o blant, nid oes ond un yn unig wedi ei gadael i ofal y rhieni; y mae y lleill gyda'r Iesu; ac y mae yn dda genym weled y rhieni yn ymestwng mor dawl i'r drefn fawr. Gweinyddwyd yn y tŷ ac wrth y bedd gan y Parch. J. S. Adams, T. D. Hunt, a'r ysgrifenydd. Ond y peth mwyaf toddedig o bob peth oedd gweled plant bach yr Ysgol Sabbathol y tro hwn a'r claddedigaeth o'r blaen, o dan arweiniad Mr. Goodwin a Mrs. Thomas, yn canu uwch ben beddau eu cyfoedion, ac yn cymeryd yr olwg ddiwedda arnynt hyd fore yr udgorn mawr.

JAMES GRIFFITHS, Utica.

Mawrth 7, 1864, yn Post Hospital, Nashville, Tenn., DAVID MORRIS, mab Mr. Griffith Morris, Bridgewater, N. Y., yn 26 ml. oed, o'r clefyd poenus hwnw, sef Typhoid Pneumo. Daeth ym nghafol estroniaid, ac yn mhell iawn oddicartref; ond yr oedd yn fachgen mor hynod o ddystaw a sobr, a phawb yn ei hofli yn y cwmni y perthynai iddo, ac felly yr wyf yn meddwl ei fod wedi cael pob chwara teg a allesid ei weinyddu iddo ar y pryd. Yr oedd ei rieni yn teimlo yn ddwrg iawn pan gawsant y newydd galarus fod eu hanwyl fab wedi marw. Nid oeddent wedi clywed yr un gair ei fod yn wael. Ymrestrodd yn flwr yn Racine, Wis., gyda'r cwmni Cymreig, sef Co. F. 22 Reg. Wis. Vol. Bu yn garcharor am ychydig ddiwrnodau. Cafodd yntau a'i gwmni eu tyua trwy beth o burdan Richmond.

"Pob glân, pob oedran bydrant—pob einloes,

Pawb anwyd ddfisanant;

Pob lliw, llun, pob un—pawb ant,

Pob graddau—pawb gorweddant."

"Er cryfder corff per purwyn—er bonedd

Arbenig ei wreiddyn;

Ac er mawl ac aur melyn,

Bedd yw anedd diwedd dyn."

"O! earth, O! earth, observe it well,

That earth in earth must shortly dwell!

And earth in earth must close remain,

Till earth from earth shall rise again."

Milwaukee, Wis.

J. LL. DAVIES.

Ebrill 5, 1864, yn Nelson, Madison Co., N. Y., ROBERT MORRIS, yn 15 ml. oed, er Tach. 24, 1863. Mab ydoedd i Mr. Evan a Jane Morris, Planwydd Helyg, Plwyf Clynin, Sir Feirionydd, G. C. Ei afiechyd ydoedd y gwddf bydredd. Yr oedd yn analluog i weithio er s misoedd gan y cryd cymelau,

ond yn gallu myned i'r ysgol ddyddiol, ac un ydoedd ag oedd yn gwneud defnydd da o'i ysgol. Yr oedd ynom oibaith cryf y daethal yn ysgolhaig da pe cawsai fwy i fyned rhagddo. Ond cyfarfu a'r gelyn diweddar, a thorodd hwnw ymaith ein boll oebithion, er galar nid bychan i'w dad a'i ddwy chwaer a'i dri brawd sydd yn telmlo yn hiraethus ar ei ol. Yr oedd ei fam wedi ei ragflaenu i'r byd mawr, gan adael yn ei bywyd a'i llangau dystiol-aeth sicr ei bod yn ceisio ac yn myned i wlad well. Cyflawnder a'n hanwyl chwaer fuasal iddi gael cofiant llawn, am ei fod yn fendigedig; ond ryw fodd aeth yr amgylchiad heibio yn rhy ddisylw, am hyn y goddefech hyn yma o grybwyllid, Mr. Gol. er ei fod yn anhymig. Yngasglodd tyra luosog i hebrwng rhan farwol R. Morris i dŷ ei hir gartref yn ymyl Capel Nelson. Gweinyddwyd yn y claddedigaeth gan yr ysgrifenydd, a phregethwyd ei bregeth angladdol oddiwrth Salm 90: 9.

D. T. ROWLANDS.

Medi 25, 1863, yn Folly Island, S. C. GRIFFITH JONES, yn 22 ml. oed. Mab ydoedd i Mr. Thomas a Sarah Jones, Nelson, Madison Co., N. Y. Ei afiechyd oedd y *Diarrhea*. Ymunod a'r fyddin fawr er amddiffyn ein gwlad, a rhoddid uchel gymeradwyiaeth iddo fel milwr gan ei gadben. Perthynai i'r Co. A, 117. Gobeithir fod marw yn elw iddo. Yr oedd yn hynod o anwyl gan ac o'i fam. Yr oedd yn un tyner a charedig o galon. Felly teimlir yn alarus a hiraethlon gan ei rieni a'i frawd a'i chwaer a llawys o gyfeillion ar ei ol.

D. T. ROWLANDS.

Mai 19, 1864, yn Nelson, Madison Co., N. Y., yn 10 wythnos oed i'r diwrnod, MARGARET ELLIN, merch i Mr. Owen a Sarah Roberts. Ei hafiaethyd oedd *inflammation of the lungs*. Y dydd Llun blaenorol i ddydd ei marw yr oedd yn cael ei chyflwyno i'r Arglwydd yn ei ordinhad o feddyd, a Duw fel yn arwyddo ei foddlonrwydd i'w derbyn a'i gwneud yn effeiddig teyrnas ncoedd. Ac O mor fuan, onite, y cymerwyd hi i'r brenhindy tragwyddol, i fod byth o tan faner cariad y Brenin Iesu. Gweinyddwyd yn ei chladdedigaeth yn y tŷ, ac ar ymyl y bedd, a phregethwyd yn y capel gan yr ysgrifenydd, oddiwrth Matt. 24: 42.

D. T. ROWLANDS.

MARWOLAETHAU YN MIDDLE GRANVILLE A FAIRHAVEN.

Un o'r deddfau cyntaf a gyhoeddodd Duw uwch ben dyn mewn cysylltiad a'i gwymp o gyflwr o ddiniweldrwydd oedd, "Can farw i a fyddi farw," ac y mae y ddeddf hon fel pob deddf arall a osodwyd ganddo heb ei thorl. Mae'n wir fod miloedd yn ambicu ac yn gwadu adgyfodiad y melwr a'r farn a fydd; ond nid oes neb yn ambicu na bydd iddo ddi-gyn i ddytawrwydd y bedd, y tŷ rhagderfyndedig i bob dyn byw. Nid oes neb yn gwadu nad ydyw diwrnod ei arwyl i fod, ond ni ddichon neb fyngu pa bryd. Mae'r leuanec yn ei ganfod megys o hirbell, a'r oedrauun yn tybio nad yw ddim yn agos, ond mae y naill fel y llall yn sicr o'i gyfarfod. Cawsom ninau yn y ddwy ardal uchod anfon pedwar i orwedd yn dawel gyda'r gweddill o'r melwr yn mynwentau Middle Granville a Fairhaven.

Bu farw, Mai 6, 1864, yn 18 ml. oed, MARGARET GRIFFITHS, Hampton, N. Y. Merch ydoedd i John a Margaret Griffiths, gynt o Dyddyn Starke, G. C. Ei hafiaethyd oedd y dardodedigaeth. Er iddi gael hir nychedd a phoen, a rhodid yn hir gyda glau y dwr, eto dygodd ei chystudd hi i lwy ymorphismys ei henaid ar Iesu Grist, ac i brofi gwrlionedd y gylwad hwnw, mai "Gwagedd a gorthrymder ys-bryd yw pob peth" dan haul. Perebid hi yn fawr gan bawb o'i chydnabod fel geneth dawel, addfwyn a gostyngedig. Ni wnaeth broffes gyhoeddus o Iesu Grist hyd o fewn ychydig wythnosau i'w marwolaeth, a chafodd y fath olwg ar y Gwaredwr y pryd hyn fel y dywedodd, "Y mae arnaf chwant i'm dattod, a bod gyda Christ, canys llawer lawn gwell ydyw." Hebrwygwyd yr hyn oedd farwol o honi Mai 9fed i fonwent Middle Granville gan dyrfa brofog a pharchus. Yr oedd yn aelod gyda'r Annibynwyr yn y lle.

Gyda'n bod wedi rhoddi corff y chwaer leuanec

hon i orwedd yn ei gwely unig a thawel, pan yn edrych ar y dagrau yn disgyn i lawr ar ei bedd a mynydd o offd yn gorphwys ar galonau y rhai a'i hoffai, dyma'r gweinidog yn ein hysbysu fod claddedigaeth GOMER WILLIAMS, bachgen i Benjamin a Margaret Williams, Bethesda, Arfon, gynt, i fod y dydd canlynol. Ei oed oedd bliwydd a 6 mis. Aeth hwn i orphwys cyn profi o gau wagedd a siomedigaethan y byd.

Ai tybed, angau, na chefaist dy ddiwallu bellach wedi tori i lawr ddau flodeun mor brydferth? Na, dyma Mrs. ELLIS eto wedi cwympo, sef gwraig Mr. Owen Ellis, Fairhaven, a merch i Richard Hughes, Dinas, Arfon. Gwraig rinweddol ydoedd Mrs. Ellis—yr oedd felly fel cymydoges, yn ei theulu, a chyda dyledswyddau crefyddol. Nis gallaf ddwyed pa nifer o flynyddoedd a dreulwyd ganddi yn y byd hebulous a thrafferthus hwn. Ond fodd bynag ni fu ei thaith yn hir, cafodd noswyllo yn gynarach na llawer o'i chydabyddion. Hebrwygwyd ei rhan farwol i fynwent Fairhaven, i'r llanerch yr hebrwygais o'r blaen nifer mawr o'm cydnabod a'm cyfoedion, a rhai o'm perthynasau mwyafr anwyl a hoff.

"Mae'r llwyni gwyrdillon acw yn ymgysgru
Y smotyng mae fy nghof yn ei gysegru,
Mae acw fedd fy mherthynasau—fy hoff atyniad
Sy'n sugno yno fy seerchiadau'n wastad."

Yr oedd y wraig hon yn meddu duwioledeb gwyldadd a gostyngedig, yn hynod o bwyllog ac addfwyn. Yr oedd yn Gristion ffyddlog a diragrith, yn ofni Duw ac yn parchu dyn, a Dew a dyn yn ei pharchu hithau. Yr oedd yn aelod gyda'r M. C. yn Fairhaven. Mae'n debyg yr ymddengys cofiant i'r chwaer anwyl hon eto.

Dyma'r newydd yn ein cyrhaedd eto fod rhosyn prydferth arall wedi gwywo tan awelon oerion y glyn, a bod cyfeustra i ni dranoeth i weinyddu'r gymwynas olaf i weddillion marwol MARY ELLIN, merch i John a Jane William, gynt o Lanberis, G. C. Cymerwyd hi ymaith cyn i rosen ei hieuencyd orphen ymagor, pan yn 3 bl. a 6 mis oed. Bu farw Mai 18.

Cymerodd yr holl farwolaethau hyn le yn nghorff yn wythnos, a gweinyddwyd ynddynt gan y Parchn. John Jones, R. L. Herbert a William R. Jones.

JOHN D. JONES.

Y milwr lladdedig ac arluniau ei blant.—Ar ol y frwydr yn Gettysburg, Pa., cafwyd un o'r lladdedigion yn gorwedd yn ei waed ar y maes ag arluniau tri phlentyn bach yn dyn yn ei law. Effethiodd y crybwylliad a wnaed o hyn ar y pryd yn fawr ar feddwl y wlad; ond buwyd am fisoedd heb wybod enw y milwr na'r lle yr oedd ei deulu yn trigianu, os oedd iddo deulu hefyd. Daeth yr arluniau a enwyd i law y Dr. J. Francis Bourns o Philadelphia, yr hwn a gododd *photographs* o honynt mewn gobaith y gallai lledaeniad yr hanes yn y cyhoeddiadau ddatguddio rhywbeth o hanes teulu y milwr. O wahanol fanau daeth llythyron dyddorol o ymholiadau; ond eto yr oedd y dirgelwch o enw y milwr a phreswylfod ei deulu yn gwbl guddiedig. O'r diwedd tua mis Tachwedd daeth llythyr i Philadelphia oddiwrth wraig i filwr, mewn pentref bychan ar lan yr afon Alleghany yn ngorllewinbarth New York yn hysbysu ei bod wedi gweled yr hanes mewn papyr crefyddol, yr *American Presbyterian*, o Philadelphia—un copi o'r hwn a gymerid yn y plwyf. Y wraig hon a ddywedai yn y llythyr ei bod hi wedi danfon arluniau o'i phlant i'w tad amser yn ol,

ac heb glywed un gair oddiwrtho ar ol yr ymladdfa waedliyd yn Gettysburg. Ar ol dysgwyl am rai dyddiau daeth ateb yn ol yn cynwys *photograph* o'r arluniau, a chanfyddodd hithau mai arluniau o'i phlant ei hun oeddynt—yn profi iddi ei bod yn weddw a'i phlant yn amddifaid. Deallwyd erbyn hyn mai enw y milwr oedd AMOS HUMISTON, diweddar o Portville, swydd Cattaraugus, N. Y., *sergeant* yn y gatrawd 154 gwirfoddolion N. Y.

Y Parch. Isaac G. Ogden, gweinidog yr eglwys Bresbyteriaidd yn Portville, a ddywed am yr ymadawedig ei fod yn ddyn o gymeriad gwir deilwng fel cymydog a dinasydd ac yn dra anwyl o'i deulu—iddo feddwl ymrestru yn achos ei wlad pan dorodd y gwrthryfel allan gyntaf, ond i ystyriaeth o'i rwymedigaeth i'w deulu ei attal y pryd hyny. Ond ar ol y gwrthgiliad ar y Peninsula a'r alwad a ddaeth gyda hyny am dri chan mil o wyr yn ychwaneg, ac ar ol iddo gael ei sicrhau y gofeliad am ei deulu, gwnaeth yntau ymrestru yn y gatrawd a enwyd.

Yn awr mae penillion wedi eu cyfansoddi ar yr amgylchiad gan James G. Clark, yew., a thôn briodol i'r penillion gan yr un,—ac mae y penillion a'r dôn yn cael eu cyhoeddi—a'r elw oddiwrth y gwerthiad yn cael ei gadw yn gysgredig i roi dysg i'r plant, ac i gynnal a chynorthwyo y fam drallodedig. Plant bywiog a deallus yw y plant—eu henwau Frederick, Frank ac Alice Humiston.

Gwellhad y Cyfansoddiad.—I gyrhaedd dilead *cyflawn* o'r feldith o gaethiwed o'r holl wlad, gwnaed cynygiad yn nau Dy y Gydgynghorfa yr wythnosau diweddaf i osod y cwestiwn at bleidlais y Bobl trwy yr holl wlad, i wellhau y Cyfansoddiad Gwladwriaethol a gosod ynddo *ucharddiad oesol* i oddef y fath beth a chaethiwed a chaethfasnach o fewn Talaethau Unedig America. I basio hyn yn y Gydgynghorfa, fel y cam cyntaf at gyrhaedd y gwrthrych, yr oedd yn angenrheidiol cael pleidlais o ddwy ran o dair yn y ddau Dy. Cafwyd hyny yn y Senedd—y Ty Uchaf—ond yn Nhy ein Cynrychiolwyr ni chafwyd ond 94 dros y mesur tra yr oedd 65 yn erbyn—12 yn rhy fyr o bleidlais o ddwy ran—felly collwyd y cynygiad y tro hwn. Y Democratiaid oeddynt bron yn unllais yn erbyn, a'u dadleuwyr yn dadleu yn eofn a chyd y digwilydd-dra mwyaf dros barhad caethiwed—yr hyn a ddengys fod eisiau edrych yn fwyfwy dyfal eto pwy a etholir yn Gynrychiolwyr drosom mewn etholiadau dyfodol.

Cynadledd y Blaid Unol yn Baltimore.—Y Gynadledd hon, i enwi ymgelysddion dros y swyddi o Lywydd ac Islywydd y Talaethau Unedig yn yr etholiad nesaf, a ymgynullodd yn ninas Baltimore Meh. 7fed. Yr oedd y cynulliad yn lluosog. Y bleidlais dros Lywydd oedd fel hyn,

Dros Abraham Lincoln, Maine, 14; New

Hampshire, 10; Vermont, 10; Massachusetts, 24; Ynys Rhode, 8; Connecticut, 12; New York, 66; New Jersey, 14; Pennsylvania, 52; Delaware, 6; Maryland, 14; Louisiana, 14; Arkansas, 10; Tennessee, 15; Kentucky, 22; Ohio, 42; Indiana, 26; Illinois, 32; Michigan, 16; Wisconsin, 16; Iowa, 16; Minnesota, 8; California, 10; Oregon, 6; Western Virginia, 10; Kansas, 6; Nebraska, 6; Colorado, 6. Y cyfan swm, 497.

Dros y Cadf, Grant,—Missouri, 22. Ar gynygiad Mr. Hume o Missouri, datganwyd y bleidlais yn unllais dros A. Lincoln gyda theimladau tra gwresog, y Band yn chwareu "Hail Columbia."

Enwyd Andrew Johnson o dalaeth Tennessee yn ymgelysdd am yr Islywyddiaeth.

Fel un o egwyddorion sylfaenol y Blaid hon pasiwyd y penderfyniad rhyddgarol ein bod yn sefyll dros Wellhau y Cyfansoddiad Gwladwriaethol trwy bleidlais y Bobl, fel y byddo i gynwys y gosodiad na byddo i gaethiwed fodoli byth mwy o fewn terfynau Talaethau Unedig America na'i Thiriogaethau.

Gwellhad y Cyfansoddiad Talaethol Maryland.—Y Gynadledd Dalaethol gynulledig yn Annapolis, Md., ddydd Gwener, Meh. 24, a basiodd yr erthygl ganlynol fel un o'i Hysgrif Defion (*Bill of Rights*):

O HYN ALLAN YN Y DALAETH HON NI BYDD CAETHIWED NA GWASANAETH GORFODOL, oddieithr yn goeb am drosedd o'r hyn y byddo dyn wedi ei brofi yn euog; a PHAWB PARSONAU a ddelir at wasanaeth neu lafur fel caethion a DDATGENI TRWY HYN YN RHYDDION.

Wele un Talaeth gaeth wedi dyfod yn dalaeth rydd trwy weithrediad boddhaol y Bobl eu hunain mewn cynadledd a alwyd i ystyried y cwestiwn hwn—a diau y derbynia hyn gyd-syniad y mwyafrif o ddinasyddion talaeth Maryland, ac y gellir ystyried talaeth Maryland bellach yn dalaeth rydd.

Deddf y caeth foedig.—Mae y ddeddf anghyfiawn a chreulawn hon wedi ei llwyr ddileu trwy fod y mwyafrif yn y ddau Dy wedi rhoi eu pleidlais yn eu herbyn. Dyma un cam eto at gyrhaedd rhyddid cyffredinol yn ein gwlad drallodus.

Caethiwed eto yn fyro.—Na thybier fod caethiwed wedi cwbl drengu yn ein gwlad. Mae yn derbyn ergydion lled drymion, a goreu pa drymaf ac amlaf y byddont, ond na chymherwn ein twyllo, ac na roddwn heibio ein gwyliadwriaeth. Mae ysbryd rhyddid yn cynyddu, ond mae yr ysbryd gwrthwynebol, er mwyn dal plaid i fyfyr, yn fyw eto ac yn ymddangos mewn llawer o ffurfiau a dulliau. Bydded cyfeillion rhyddid ar ddihaun yn gwylio.

Cynadledd Cleveland.—Yn y Gynadledd a gynaliwyd yn ddiweddar yn Cleveland, John

C. Fremont a John Cochrane o New York a enwyd yn ymgeisyddion am y swyddi o Lywydd ac Islywydd y Talaethau Unedig yn yr etholiad nesaf. Hyderwn, fel na bo dim dyrswch trwy ddiffyg cydweithrediad yn mhlith cyfeillion rhyddid ar y fath adeg a hon, y gwna y boneddwy hyn ymwrthod â'r cynygriad a wneir yn eu ffafr hwy a chyd uno â gweithrediadau Cynadledd Baltimore.

Y dreth ar whisci. (ar ol dadl faith ar hyn yn y Gydgynghorfa,) sydd wedi ei gosod yn \$1.50 y galwyn o'r laf o Orphenaf hyd y laf o Chwefror nesaf, ac o hynny allan yn \$2.

Y Cadfridog esgobaol Polk.—Yn hanesion y rhyfel hysbysir fod Leonidas Polk, Cadf. lled enwog yn myddin y gwrthryfelwyr, esgob talaeth Louisiana, wedi ei ladd yn y brwydrau gyda y Cadf. Sherman yn Georgia.

Yr achos Cynulleidfaoel yn Philadelphia.—Mae tair o eglwysi Cynulleidfaoel wedi eu ffurfio yn ddiweddar yn ninas Philadelphia, y "*Central Congregational Church*" sydd wedi rhoddi galwad i'r Parch. A. L. Stone, D. D. o Boston i fod yn weinidog iddynt, a gobeithir y bydd yn cydsynio â'r alwad.

Mr. Vallandigham wedi dychwelyd.—Mae Mr. Vallandigham wedi dychwelyd o'i alltudiaeth i Ohio. Mae yn debyg na wneir llawer o sylw o hono bellach—gwna lai o ddrwg felly—ni wna ei wrthwynebiad i'r llywodraeth na'i bleidgarwch i'r gwrthryfel lawer o niwaid, os peidir a therfysgu llawer mewn ceisio ei wrthwynebu. Credym mai gadael iddo i gymeryd ei lwybr ei hun ydyw i goren. Nid yw ei ddylanwad yn cyrhaedd yn mbell iawn.

Cylchynu Richmond.—Ymddengys mai cynllun y Cadf. Grant ydyw, hyd a allo, cylchynu Richmond, a gorfodi y fyddin wrthryfelgar i roi eu harfau i lawr, trwy attal pob cyflenwad a phob adgyfnerthion oddi wrthynt. I'r dyben hynny gwneir ymdrech i dori i fyny bob rheilffordd sydd yn arwain i'r ddinas, a llwyddir i raddau helaeth yn hynny. Mae byddin Grant yn awr gan mwyaf ar yr ochr dde i Richmond yn nghymydogiaeth Petersburg, lle y mae gan y gelynion amddiffinydd cedryn. Gwnaed ymdrechion rai gweithiau i gymeryd y lle hwn, ond yn aflwyddiannus hyd yn hyn. Ddyddiau Mercher a Iau (Meh. 22 a'r 23) rhan o fyddin Grant a ymosodasant ar y Reilffordd, yr ochr dde i Petersburg, sydd yn arwain o Weldon i Richmond; ond buont y tro hwn yn aflwyddiannus—collasant 4 o fagnelau a thua 2000 o'n milwyr a gymerwyd yn garcharorion, a llawer o fywydau a gollwyd. Ond bron ar bob cyfeiriad yn awr o Richmond mae y rheilffyrdd wedi eu tori i fyny yn effeithiol, oddieithr yr un i Weldon trwy Petersburg, a'r un i Danville yr hon a red i'r De ddwyrain o Richmond, yr hon hefyd a gysyllta a ffordd Petersburg. Ceidw

Lee hyd a allo allan o Richmond, rhag bod dan warchae yn y ddinas.

Cynadledd Chicago.—Mae y Gynadledd Ddemocratiaidd a fwriadwyd i gael ei chynnal yn ninas Chicago y 4ydd o Orphenaf, wedi ei gohirio hyd ddydd Llun y 29ain o Awst.

Prysgig o Canada.—Hysbysir yn y *Toronto Globe*, dan olygiaeth Geo. Brown, ysw., Meh. 22, fod mesurau i gael eu cynyg yn y Parliament nesaf yn Upper Canada, gyda golwg ar uno, mewn amser, dywysogaethau Gogledd America Brydeinig yn un Llywodraeth Gyffredinol Gynrychioldedig—i gynnwys Lower Canada, Newfoundland, Nova Scotia, New Brunswick a Prince Edward Island, a'r holl North Western Territory. Os llwyddir yn hyn, bydd cymeriad llywodraeth y Tywysogaethau Unedig nid yn anhebyg i eiddo yr Unol Dalaethau, ond heb y feldith o gaethiwed o fewn eu terfynau.

Claddedigaeth Mr. Wm. H. Jones.—Mr. Wm. H. Jones, mab i'r diweddar John W. Jones o Floyd a'i briod a fu farw yn y Meddygyd yn Washington, Meh. 15, ar ol cystudd trwm o'r *chronic diarrhea*; ond cafwyd y corff adref gan y perthynasau galarus, a bydd y gladdedigaeth yn cymeryd lle yn Floyd ddydd Iau y 30ain o'r mis hwn (Mehefin).

Hanesiaeth Dramor.

Arg. John Russell a awgrymai yn ddiweddar wrth y Gweinidog o Awstria yn Llundain, os danfoud llongau milwrol o Awstria i fôr y Baltic, y byddai raid i Loegr ddanfoni ei llongau milwrol yno hefyd.

Y fôr-ladrones Alabama a ganfyddid ar gyfer Cherbourg, Ffrainc, y 13eg o Fehefin.

CYMRU.

Cyfarfod Môn.—Cyfarfod chwarterol y Cynulleidfawyr yn Môn a gynaliwyd yn Nghaer-gybi, Mai 8. Llywyddid yn y Gynadledd gan y Parch. D. James, Capel Mawr. Pregethwyd gan J. Roberts, Llanerchymedd; W. Williams, Beaumaris; J. Hughes, Bodedeyrn; a J. Owen, Llangefni.

Tabernacl, Abergwaen.—Mae y Parch. Lewis Jones, diweddar o Groesoswallt wedi derbyn galwad i weinyddu i'r eglwys hon, ac wedi arwyddo ei gydsyniad.

Moriah, Aman.—Cynaliwyd y cyfarfod blynyddol yn y lle hwn yr 8fed a'r 9fed o Fai. Pregethwyd gan J. Morgans, Cwmbach; T. Johns (B.), Ynysylwyd; J. M. Bowen, Pendaren; R. Whittington, Treherbert, a phum gwaith gan J. Davies, Caerdydd.

Darlith.—Ar yr 2il o Fai traddododd y Parch. J. R. Kilsby Jones ei ddarlith yn Jerusalem, Penbre, ar y "Ficer Prichard o Lamymddyfri"—yn dra rhagorol.

Pwllheli.—Agorwyd capel hardd gan yr Annibynwyr yn Mhwllheli, ddydd Iau, Mai 26.

Harlech.—Mae mwy o dai yn debyg o gael eu hadeiladu yn Harlech yleni nag a adeiladwyd yno er's hir amser, trwy fod disgwyliad y bobl yn dra uchelam y ffordd haiarn rhwng yno ac Abermaw.

Llanllechid.—Mae lluwys o wartheg yn ardal Llanllechid yn dyoddef oddiwrth ryw glwyf rhyfedd, tebyg i'r cancer.

Syr Watkin.—Yr oedd clychau Gwreesam a Rhiwabon yn canu yn hwyliog ddydd Llun y 28 o Fai, gan mai dyna ddydd genedigaeith Syr Watkin.

Y cynauaf gwair.—Cynullwyd holl gnwd gwair ar fferm R. T. Howell, ysw., Bryncaerau, Llanelli, i ddiddosrwydd yn gynar yr wythnos gyntaf o Fehefin.

Mwnglawdd aur y Bala.—Cafwyd 18 wns o aur rhagorol allan o ddau ganpws a haner o quartz, yn ddiweddar, yn mwnglawdd aur Castell Garn Dychan, Bala.

MARWOLAETHAU.

EBRILL—

21, yn 24 oed, wedi hir gystudd, Richard, mab hynaf y Parch. Thomas Davies, Mostyn.

23, yn nhy ei rhieni yn Rhualt, ger Llanellwyr, Anna, priod y Parch. W. Rees, Corris, oed 36.

29, Hugh O. Williams, Buarth, Llanrug, 31.

30, John, mab ieuengaf Robert Griffith, Tan y clogwya, Porth Madog, oed 11.

28, yn 32 oed, yn nhy ei rieni, Edward Miles, grocer, Llanfyllin.

22, Edward Roberts, Eglwysnewydd, oed 88.

26, Mr. John Morgan, Erwood Inn, diweddar Maescefnffordd, yn 77 oed.

MAI—

2, yn Frondeg st., Bangor, Mrs. Ellis, gweddwr y diweddar Gadben Henry Ellis, *Heart of Oak*, yn 69 oed.

3, ar ol maith gystudd, Anne, priod Richard Parry, Glasfryn, Blaenau Ffestiniog.

3, Edward Grey, Tollborth, Bangor, oed 87.

7, Cadben Robert Roberts, Porth Madog, 50.

7, yn Wesley st., Porth Madog, yn 78 oed, Mrs. Hancock, gweddwr W. Hancock, I. R. O., gynt o Ddolgellau.

3, Mr. Matthew Lewis, tad y diweddar Barch. Matthew Lewis, gynt o Dreffynon.

5, yn y Lodge, ger Llanidloes, Mrs. Thomas, gweddwr y diweddar Mr. J. Thomas.

4, Mrs. Grace Jones, Tre dath, Amlwch, 84.

7, o'r frech wen, J. Harries, Forestfach, ger Waunarwydd.

8, o'r darfodedigaeth, yn 30 oed, D. Davies, telliwr, Heol felen, Waunarwydd.

8, Hannah, priod y Parch. John Williams, gweinidog yr Annibynwyr yn Penistone, 30.

9, yn 60 ml. a 5 mis oed, Wm. Parry, Dinorwic (brawd Robt. Parry, goruchwyliwr Chwaraelau Dinorwic).

10, yn Weston Lane, John Roberts, oed 85.

14, Wm. Roberts, dilledydd, Post Office Place, Dinbych, yn 70 oed.

4, yn Ninbych, yn 39 ml. oed, William Evans (Billy Boy) neu fel y mynai ef gael ei alw, Mr. Evans, neu Dr. Evans.

6, yn 23 oed, Thomas, mab hynaf Isaac a Jane Williams, Hendre'r llan, Gyffylliog.

12, priod John Davies, saer olwynion, Dwy-gyflchi.

17, wedi afiechyd byr, priod Thos. Edwards, Heol y capel, Penmaenmawr.

15, yn Belle vue, Amwythig, yn 25 oed, Miss Bridget Thomas, gynt o Lanbrynmair.

19, Eliza, merch Robt. Owen, Dinas, Ffestiniog.

16, yn 87 oed, Mrs. Grace Jones, Maes y groes, Maenau, ger Llanrwst.

18, o'r frech wen, yn Liverpool, Hugh, trydydd mab David Griffiths, diweddar o Rosman. erch ger Amlwch.

10, yn 24 oed, yn nhy ei dad, yn Nghaerfyrddin, Thos. Vaughan Jones, myfyriwr yn Athrofa y Beddyddwyr, yn Mhontypridd.

19, yn 80 oed, William Jones, Penrallt, Rhosfawr, Ty'n y gongl, Môn.

20, yn 33 oed, Edward Williams, Tyddynfadog, Ty'n y gongl, Môn.

20, yn Portmadoc, William, mab hynaf y diweddar Barch. John Williams, T. C., Llecheiddior, o'r darfodedigaeth, yn 27 oed.

20, yn 60 oed, Mrs. Williams, (Mair Gwilym), 70, Exmouth street, Birkenhead.

20, o'r darfodedigaeth, Miss Jane Daniel, Tan y fron, Llanfaircaereinion, yn 15 oed.

20, ar ol byr gystudd, Margaret, priod James Evans, golygydd yr *Herald Cymraeg*, oed 82.

21, o'r darfodedigaeth, yn 42 oed, J. Jones, (Mignant), Caellwyngrydd, ger Bethesda (diweddar o'r America).

22, yn 80 oed, Mrs. Alice Jackson, Dolfriog, Beddgelert.

23, John Davies, Llanfaircaereinion. Bu y trangcedig yn bregethwr gyda'r T. C. am o ddeutu 29 o flynyddoedd.

15, yn 75 oed, ein hen frawd anwyl William Jones, Llyslew, Môn.

27, Jane, priod Owen Powell, Mount pleasant, Cwmtwrch, yn 70 oed.

28, o'r darfodedigaeth, yn 22 oed, Mary, merch John Davies, Coetmor, Llanllechid.

23, wedi hir gystudd, priod Evan Thomas, Meifod (brawd y Parch. R. Thomas, Bangor.)

MEHEFIN—

1, yn 28 oed, Elinor, priod William Lloyd, turner, Mumforth st., Fflint.

1, John Brown, Penmaenmawr, yn 21 oed.

2, John Roberts, postmaster, Tremadoc, 49.

2, yn 23 oed, Anne, priod Mr. Richard J. Williams, Carneddi, ger Bethesda diweddar o'r Llwybr main, Llandegai.

2, yn 62 oed, Margaret, merch y diweddar Edward Pugh, 16 Falkner st., Liverpool.

2, yn 88 oed, William Hughes, Foel, ger Peniel, Llanrhaiaidr.

3, Owen Williams, Ty'n y gerddi (gynt o Ty'n y ceunant), Waunfawr, ger Caernarfon, oed 42.

Peroriaeth.

ALAW GYMREIG.

Y GELYNEN.

[Y Cynganeddiad hwn a ddyfarnwyd yn oreu yn Elsteddod Mineral Ridge, Ohio, Nadolig 1863. Cynganeddwyd gan Robert James, Minersville, Pa. Beirniad—W. A. Powell, Esq., Scranton.]

SOPRANO.

ALTO.

TENOR.

BASS.

First system of the musical score, featuring four staves for Soprano, Alto, Tenor, and Bass. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The Soprano part begins with a treble clef, while the Alto, Tenor, and Bass parts begin with a bass clef. The music is written in a four-part setting of a hymn.

Second system of the musical score, continuing the four-part setting. The staves for Soprano, Alto, Tenor, and Bass are shown. The music continues with various melodic lines and rests, maintaining the four-part harmony.

Third system of the musical score, concluding the four-part setting. The staves for Soprano, Alto, Tenor, and Bass are shown. The music ends with a double bar line, indicating the final measure of the piece.

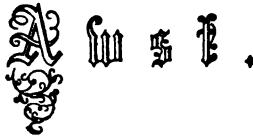

1864.

CYF. XXIV.

Rhif. 8.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

DUWINYDDIAETH.

Yr Arglwydd yn cuddio, ...	225
Bedd y milwr, ...	227
Y canwyllbren aur, ...	229
Yr Eglwys bur neu Disgyblaeth Eglwysig, 282	

LLENYDDIAETH.

Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, . .	233
-------------------------------------	-----

ADDYSG CYFFREDINOL.

Y tiroedd yn y Gorllewin, ...	237
-------------------------------------	-----

BARDDONOL.

Penillion hiraeth, ...	238
Marwolaeth y milwr, ...	239
Cywydd, ...	239
Coffadwriaeth am Lewis Evans, . . .	240
Pompeii, ...	240

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymanfa Gynulleidfaol Wisconsin, .	242
Beibl Gymdeithas Browntownship, . .	243
Teimlad diolchgar eglwys Mahonoy City,	243
Cyfarfod Dirwestol, ...	243
Anrheg i weinidog, ...	244
Cyfarfod trimisol ac urddiad yn New-	
burgh, O., ...	245
Cyfreithiwr ieuanc o Gymro yn Pottsville,	246

Amgylchiadau eglwys Middle Granville, 246

COFIANTAU BYRION.

David W. Williams, Deerfield, N. Y, . .	246
John Thomas Madison Co., N. Y., . . .	247
Morgan B. Lewis, Mineral Ridge, O., . .	247
Mrs. Margaret Thomas, Minersville, Pa.,	248
Mrs. Laura Griffiths, Prospect, N. Y., .	248
Mrs. Jane Jones, Freedom, N. Y., . . .	249
Wm. H. Jones, Floyd, N. Y.	251
Ganwyd, ...	251
Priodwyd, ...	251
Bu farw, ...	252
Pwysigrwydd yr etholiad nesaf, ...	253
On the tombstone of two brothers, . . .	254
Y frwydr fawr yn Atlanta,—Atlanta	
heb ei chymeryd,—Kentucky,—Bydd-	
in Grant, ...	254
Y Parch. J. D. Jones,—Damwain angeu-	
ol yn Trenton, N. Y.,—Eto yn Minne-	
sota,—Y tywydd a'r cnydau,—Dyfais	
newydd ddefnyddiol,—Marwolaeth yr	
Henadur Cantwell,—Llin a Ohotwm,	
—Pum can mil yn cael ei galw eto, . . .	255
Marwolaethau yn Nghymru, ...	255
PERORIAETH.	
Pererin-gan, ...	256

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—5 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT HIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf:—D. T. P., Manchester, Wis., 2,50; E. W. R., Summit, Macon Co., Mo., trwy law W. D. R., 1; D. E., Phillip's Mills, 4; F. E., Spring Green, trwy law y Parch, E. R., 10; T. D. H., Trenton, (yn awr Steuben) 50c.; E. D. C., Morrisville, 1,50; J. K. R., Deerfield, 7,50; W. J. J., Brady's Bend, Pa., 1,50; W. J. W., Racine, (Cen a Ll. H.), 50; E. D. J., Fairhaven, 1,50; Parch. D. S. D., Ixonia, 2; J. D. J., Utica, 4,50; Mrs. D. J., Waukesha, trwy law J. D., Chicago, 1,50; J. D., Chicago, 1,50; D. D., Columbus, 10; W. G., Middle Granville, (C. a Ll. H.), 10; J. D., Bothelle, Wis., dros J. W. M., 4,50; J. D., 3,50, ac O. J., 2,50; H. S., Slattington, 1; Parch. W. O. W., Camptonville, 20; D. G., Minersville, Pa., 3; D. D. J., Syracuse, (yn awr Cuyahoga Falls, O.) 1,50; G. J., State Asylum, Utica, 2; E. J., Dundaff, Pa., 22,50; J. H. W., Fairhaven, 1,50; J. B., Palmyra, dros E. R., 1,50, a thros D. J., 50c.

Byddwn ddiolchgar iawn am ymdrech ffyddlawn i dalu yr ol dyledion.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL IOWA.

Bydd y Gymanfa hon yn dechreu yn Flint Creek, ddydd Mercher, Medi 9fed, ac yn parhau yno ddyddiau lau a Gwener. Yn Long Creek, nos Sadwrn, dydd Sabboth a dydd Llun. Yn Old Man's Creek, nos Fawrth a'r ddau ddydd canlynol—ac yn dybenu yn Williamsburg y Sabboth yr 17eg.

Yr ydym yn dysgwyl y bydd amryw weinidogion yr efengyl yn ein Cymanfa eleni, ac yn aelidduol y Parch. D. Price, Newark, Ohio.

JOHN HUGHES, Ysg.

Y. PARCH. T. EDWARDS, CIN., O.—Bwrlada Mr. Edwards dalu ymweliad â'r Cymry yn y manau canlynol y mis hwn:—Pittsburgh, y Sabboth cyntaf yn Awst; Johnstown, y 9fed; Pittston, yr 11eg; Hyde Park, yr ail Sabboth; Carbondale, yr 16eg; Dundaff, y ddau Sabboth olaf o'r mis.

CWRDD CHWARTEROL YN PITTSTON, PA.—Dymunir hysbysu y cynelir Cyfarfod Chwarterol yn Eglwys Annibynol Pittston yr ail Sabboth yn Awst, oaf y 14eg. Taer erfynir ar holl weinidogion y dosparth fod yn bresenol ar y pryd.

JOHN R. DAVIES.

Gor. 16, 1864.

Y PARCH. E. R. LEWIS.—Mae y brawd hwn wedi dychwelyd adref yn gysurus o'i daith i Gymru, ac y mae yn pregethu yn yr eglwys cymydogiaethol.—Y cyfarwyddwyd ato fel o'r blaen yw, Pittston, Luzerne Co., Pa.

BU FARW.—Mch. 9, 1864, yn anedd ei mab, R. E. Weeks, yn Sandusky, O., Mrs. MARY WEEKS, gweddw y diweddar J. H. Weeks, gynt o Steuben, yn 85 ml. oed. Gor. 17, ger Newark, O., OWEN WALTER, mab i Robert Walter, yn 25 ml. oed.

Rhan fawr o dref Chambersburgh, Pa., a losgwyd bore Gwener, Gor. 23, gan y gelynlion—colled tua \$1,000,000. Ond gyrir y gelynlion yn ol.

Chwythwyd battery gref o'r gelynlion i fyny trwy guddglawdd bylor, Gor. 30, ar gyfer Petersburg, Va., gan fyddin Grant, ac y mae yno ymladd caled y dyddiau hyn, i gymeryd y ddinas.

BLAWD WERTHEFA DOWS AC OWEN.

27 HEOL LIBERTY, UTICA, N. Y.

Mae y rhaif sydd a'u henwau isod wedi ffurfio partneriaeth dan yr enw DOWS & OWEN, gyda yr amcan o gario ymlaen fasnach mewn Peillied, Blawd Ceirch, Feed, Halen, Pork, a

GENERAL COMMISSION BUSINESS.

Maent yn ddiolchgar am y gefnogaeth a gawsant yr amser a aeth heibio, ac eryiant barhad yr unrhyw yn y dyfodol. Cofier y rhif, 27 Liberty St. HARRY DOWS. WM. M. OWEN.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHIANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydliaid, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddioni yn

Y Ddefnydd, y Gwaith, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Ddilladau Dewisol

gaunddynt bob amser ar law yn gyfaddas i bob gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar fyrr rybudd eich harwigo a sut o ddillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destina.

De'wch atom oll o fawr i fan,

Yn gwerthu 'rym yn rhad;

Dilladau clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gae.

De'wch gyda'r lloedd yn ddidor,

Enillfawr fydd i chwi;

Dau naw a chant yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee st., agos ar gongl heol Liberty. DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Afreiddiol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweld â'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnogi Cymry—hyderwa y gwnant ac y cant eu boddioni.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisnig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WM. SPURELL, Utica: J. JAMES JONES. 308 pp. \$1,25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Dalaethau. Fel cydymdaith i'r ysgrifenydd, hen neu ieuanc, mae yn amhrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r esmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisnogaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gerwindeb' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan rhyw yr holl sylwedd eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherseniol. Hefyd mae yn nodi allau gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi eu gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwilidau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrifenywyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull tellwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, ond ni weirir sylw o un archiad heb y tal i'w chanlynu. Cyfrier J. JAMES JONES, Box 128, P. O. Utica, N. Y. 2n/64—4y

NEW ESTABLISHMENT

FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

126 DEVEREUX BLOCK, GENESEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

CYF. 25, RHIF. 8.

A W S T, 1864.

RHIF. OLL 296.

Dwinnpddiaeth.

YR ARLWYDD YN CUDDIO.

GAN Y DIWEINDAR BARCH. LEWIS EVERETT,
MOREB, DYSERTH OER RHYL, G. O.

YER. 36: 26, Ond yr Arglwydd a'i cuddiodd hwynt.

Y personau a guddiwyd oeddynt Jeremiah a Baruch, dau blentyn fyddlon i'r Arglwydd. Prophwyd i'r Arglwydd oedd Jeremiah, a Baruch yn ddisgybl ac yn ysgrifenydd i'r prophwyd hwn. Yr oedd Jeremiah wedi bod yn prophwydo llawer, a phregethu llawer i bobl Israel, ac wedi cael llawer o anmharch, a bod yn a lwyd lianus. Yn nechren y benod hon y mae yn cael gorchymyn gan Dduw i gasglu ei bobl bregethu ynghyd a'u gwneud yn un llyfr, a darllen hwnw ar goedd i'r bobl. Mae Jeremiah yn galw Baruch ato i ysgrifenu y cwbl, ac yn myned ar fivdd yn pryd i Dŷ'r Arglwydd, ac yn ei ddarllen i'r bobl. Clywodd tywysogion y bobl son am dano, a gorfu ar Baruch ei ddarllen iddynt hwythau. Clywodd y Brenin son am dano, ac a anfonodd Jehudi i'w gyrehu. Darllenodd Jehudi ran o hono, lle y clywodd y brenin yr hwn a orchymynodd ei losgi yn tân. Wedi hyn gorchymynodd ddala Baruch a Jeremiah i'w cosbi hwynt, — "*Ond yr Arglwydd a'i cuddiodd hwynt.*" Caf ddefnyddio geiriau y testyn yn sylfaen i'r gofyniadan canlynol.

I. *Pwy mae Duw yn ei guddio?* Gellir dweyd fod yr Arglwydd yn cuddio llawer o bethau, a dywed Solomon, mai anrhydedd Duw yw dirgelu peth, ac mai anrhydedd Brenin yw chwilio peth allan. Awgrymir i ni yn y Beibl fod Duw weithiau yn cuddio ei orchymynion oddiwrth ddynion, a hyn yn gerydd arnynt am na baent yn eu cuddio hwynt yn eu calonau. Mae cuddio y gorchymynion yn golygu—ymddifadu dynion o honynt fel eu cyngor a'u harweiniad—neu beidio cynorthwyo y meddwl i ddeall y gorchymynion—fel y byddont heb arweinydd ar y ddaear.—Sonir am Dduw yn cuddio ei wyneb oddiwrth ei blant, nes peri gofid iddynt—"*addiaist dy wyneb a bwm hebwlus.*" Bryd

arall sonir am dano yn cuddio pechodau ei bobl o'i olwg, mae hyn yn golygu llwyr faddenant o honynt. Ond yn y testyn sonir am guddio personau ei bobl—Jeremiah a Baruch y rhai oeddynt wedi bod yn fyddlawn iawn dros eu Duw. Mae hyn yn dangos gofal ac amddiffyn y Duw mawr dros ei bobl yn y byd hwn, ac nad oes yr un amgylchiad ag y dichon i blant Duw fyned iddo nad yw Duw yn alluog i'w cuddio—eu gwnenthur yn ddiogel. Mae yn wir ei fod yn goddef weithiau i'r gelynion gael gafael arnynt, ond y mae yn eu cuddio fel nas gallant wneud gwir niwaid iddynt.

II. *Paham y mae yn eu cuddio?* Nid yw yr Arglwydd yn gwneud dim nad oes ganddo reawm dros hyny, felly hefyd gyda chuddiad ei blant. Y mae yn eu cuddio oblegyd fod gelynion a pheryglon yn eu hamgylchynu. Yr oedd yma berygl, gwnai y Brenin ymgaio i'w dalu. Y mae llawer o ymgeisio yn y byd at niweidio plant Duw eto. Mae'r byd—y enawd a'r dinfel yn ymosod arnynt—y byd yn ei wga'i wên, bu gwag y byd yn curo ar Job, a diau y buasai wedi ei niweidio oni buasai fod ganddo Brenin byw—gwên y byd yn curo ar Asaph—o wantan y byd yn ymosod ar Joseph—oni buasai ei fod yn guddiedig gan Dduw buasai yn golledig. Mae y Diafol fel llew rhoadwy yn ceisio llyncu, da i ni fod yr Arglwydd yn cuddio ei blant.

III. *Pa le y mae yn cuddio?* Dywed y Salmydd fod yr Arglwydd yn cuddio dan gysgod ei adenydd; cadw fi fel canwyll llygad; cudd fi dan gysgod dy adenydd." Cyf-eiria hyn fe dichon at adenydd y Cerubiaid a ymledent dros arch y cyfarnod a'r drugareddfa. Sonia am guddio yn nirgelfa ei babell, mae gan Dduw le yn ei dŷ i'w blant, a lle diogel rhag y drychin. "Canya yn y dydd blin y'm cuddia o fewn ei babell, yn nirgelfa ei babell y'm cuddia." Y mae Efe yn gallu cuddio ei deulu rhag gwarth, oddiwrth falchder eu gelynion yn mhelydrau gogoneddus eu wyneb. "Cuddi hwynt yn nirgelfa dy wyneb rhag balaehder dynion." Efe a'u cuddia

yn nghysgod ei law a'i gawell saethau—cuddio gyda Christ yn Nuw—cuddio yn angau—ag Iawn ei Fab—nid oes gan Dduw un lle tu allan i Iawn Calafia; i guddio rhag un ystorom na dryghin byth.

"Pie, pie,
Y gwnaf fy noddfa dan y ne,
Ond yn ei glwyfau dyfalon ef?"

O na welem ein sefyllfa bechadurus noeth a dinodded nes dod i erfyn

"O! cymer fi, Iesu, fel yr wy',
A chuddia fi yn dy farwol glwy'."

T' Cuddiodd Duw Moses yn yr ogof yn y graig, ac yma y gwelodd efe yr holl ddaioni yn myned heibio, ac y clywodd y llais, "Jehofa, Jehofa" &c. Cuddiwyd miliynau yn y noddfa hon; ac fa guddir miliynau eto.

IV. *Pa fodd y mas yn cuddio?* Gellir ateb hwn eto a dyweyd ei fod yn cuddio yn berffaith ddiogel, fel nad oes modd cael gafael aranyt, nac yn ei guddfa ef yn dragywydd. Mae dynion yn cuddio, ond mae Duw yn dod o hyd i'r guddfa.—Cuddiwyd y llafn aur a'r fantall Fabilonaid—cuddiodd rhieni Moses ei plentyn tlws, ond daeth i'r golwg. "Cuddia yr annuwiol ei bechodau, ond ni lwyddâ," daw y cwbl i'w pregethu ar benau y tai.—Ond am Dduw efe a guddia na cheir allan ei guddfa byth, nes y dwg efe i'r golwg ei hun.—Cuddiodd gorph Moses, ac nid oes neb a wyr pa le y mae. Cuddio y mae Duw i gael dwyn y rhai a guddiwyd allan i deyrnasu, megys y dywedir am Joseba, gwraig Jehoids yr Arohoffeiriad, yn cuddio Joas un o had Dafydd, am ehwe blynedd yn nhŷ yr Argwlwydd, nes ei ddwyn allan i deyrnasu. Mae holl blant Duw yn sier o fod yn berffaith ddiogel ac i gael eu codi i'r amlwg yn y man, heb dderbyn dim niwed.

V. *Pa bryd y mas efe yn cuddio?* Mae hwn yn ofyniad o bwys i ni wybod yn ei glych. Gellir ei ateb trwy ddywedyd mai yn y byd hwn yn unig y mae efe yn cuddio, erbyn yr amser a ddaw. Os wyt ti, bechadur, yn meddwl cael dy guddio rhag y llied a fydd, rhaid i ti ymofyn am yr ymguddfa yn y byd hwn—nid oes ffordd i'r ymguddfa yn y byd a ddaw, o'n byd ni y mae yn rhaid myned iddi, ac y mae yn dda genyf allu dyweyd fod Duw yn cuddio heddyw pwy bynag a ddal ato. Da y gwyddai Zephaniah am gyfnod y cuddio, pan y gwaeddai gyda y fath nerth ar ei wrandawyr—"Ymgweliwch a deuoch yn nghyd, genedl anhawddgar, o'n i'r Ddeddf esgor, o'n i'r dydd fyned heibio fel peiswyn. Efallai y cuddir chi yn nydd digofaint yr Argwlwydd," neu y byddwch guddiedig yn y dydd hwnw.

CASGLIADAU.

1. Mae pob pechadur mewn eisiau cael eu guddio. Ond un peth yw bod mewn angen am ymguddfa, peth arall yw teimlo yr angen nes eir codi i ymofyn am yr ymguddfa. Rhyw dybio y mae dynion, y medrant ymguddio mewn rhywbeth o'r eiddynt eu hunain,—ymguddio yn mysg prenau yr ardd yr oedd Adda ac Efa—ymguddio yn eu hunangyfiawnderau yr oedd yr Iuddewon a dywedent "pan ddol ffrewyll lifeiriol ni ddaw yn agos atom ni, gwnaethom amod ag angau," &c. Ond fe ysgubir ymaith holl noddfeydd oelwydd y byd i gyd.

2. Nid oes gan Dduw ond un guddfa i guddio dynion ynddi, sef cyfiawnder ei Fab. Mae'n cuddio ei angylion yn nghysgod ei ddeddf, ac y mae hono yn ddigon o gysgod iddynt hwy, ond am ddynion ni chuddia y Ddeddf hwynt, eithr hi a ymdywllt yn ei melliethion taranlyd ar eu penau: ond "o'n i'r Ddeddf esgor" ar ei melliethion O na ddeuem yn gyfeillion i'r hwn a aeth yn "ddiwedd i'r ddeddf," a diolch fod Crist, wedi mawrhan y ddeddf a'i gwnewd yn anrhydeddus fel yn ei gysgod ef y gall Duw guddio pob un a gred ynddo. Os gwrthodwn ni yr un aberth hwn, nid oes ond rhyw ddisgwyl ofnadwy am farnedigaeith ac angerdd tân, yr hwn a ddifa y gwrthwynebwr. Mae arnaf awydd llefain—*a Duw a lwyddo'r waedd, Ffowch i'r noddfa hon heddyw, wrandawyr anwyl oll?*

3. Daw pawb i deimlo angen am Noddfa rhyo bryd, ac i fod yn daer am ei chael. Yn y byd arall y teimla rhai angen am dani. Rhyw noddfa yn lle Crist (y wir noddfa) a fynent yma. Ond rhyw neddfa arall y gwaeddant am ei chael yn y byd hwnw. Dywedant "wrth y mynyddoedd a'r brynau syrthiwch arnom ni, a chuddiwch ni oddiwrth yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc ac oddiwrth lid yr Oen, canys daeth dydd mawr ei ddigter ef, a phwy a ddiehon sefyll?"

4. Mor ddedwydd fydd cyflwr y bobl fydd wedi cael eu cuddio gan Dduw.—Nid rhyfedd i'r apostol Paul weiddi mor eoft, "Pwy a rydd ddim yn erbyn etholedigion Duw? Duw yw yr hwn sydd yn cyfiawnhau. Pwy yw yr hwn sydd yn ddamnio? Crist yw yr hwn a fu farw." Pawb a'r sydd heb fod yn y noddfa,—ffowch iddi; oblegyd y mae mor agos atoch—yn anrhaethol nes nac ydoedd dinas noddfa i Israel, yn nes na Soar i Lot. Y mae mor agos ac y medrai Duw ei llunio?—dim ond cwmpo iddi. Amen.

Ar dy ddehau law y mae digrifwch yn dragywydd.

BEDD Y MILWR.

Traddodwyd ar achlysur marwolaeth WILLIAM JONES, yr hwn a laddwyd yn Aldie, Va., 17eg o Fhefin, 1863.

Af i byrth y bedd; difuddiwyd fi o weddill fy mlynnyddoedd. *ISAIAH 38: 10.*

Yn gymaint ag mai o ddosparth ein gwyr ieuaino nwyfys a'r canol oed, cedyrn eu cyfansoddiad, y gwneir i fyny ein milwyr gwrol sydd wedi ac yn cael eu tori i lawr yn yr ymdrech ofnadwy presenol, gellir clywed llais yn cyfodi o'u gwahanol feddan "difuddiwyd fi o weddill fy mlynnyddoedd." Hefyd dylai beddan ein milwyr fod yn lleoedd cysegredig, fel byddo i'r oesau a ddel gael eu gweled a chosio gyda pharch a diolchgarwch gwresog eu dyledsydd i gadw mewn coffadwriaeth oesol enwau a gweithredoedd y gwroniaid hyny a roisant yn ewyllysgar eu bywyd i lawr yn aberth dros ryddid a breinniau eu gwlad.

I. Dylai y rhai sydd yn fyw ac yn cael mwynhau breintiau a bendithion cymdeithas gartref gofio gyda pharch am feddan a gweithredoedd ein milwyr ffyddlon sydd wedi syrthio yn aberth i gynddaredd a malais caethfeistri anghyfiawn y Deheu.

1. Yn gyntaf o herwydd eu gwaith. Y maent yn ymladd trosom ni a thros ein plant a thros genedlaethau sydd eto heb eu geni. Gall fod rhywrai yn codi gwrthddadl fod llawer o ein milwyr wedi ymrestru er mwyn cael swyddau uchel, eraill er mwyn cael bywyd penrhydd, gan ei ystyried yn fwy o rialtwech nag o awydd amddiffyn y llywodraeth, ac eraill er mwyn y gyflog yn unig. Nid yw o un gwahaniaeth pa un o'r pethau uchod fydd wedi cynryfu y milwyr i gymeryd i fyny arfau; nid yw ein rhwymau ni i'w parchu yn un mymryn llai. Beth pe torai tân allan yn dy dŷ di, a'r cwbl feddit ti mewn perygl o gael ei ddifa yn llwyr, tybed y gwnait ti godi dadl tra fyddai y fflamiau yn llosgi nad yw rhyw bersonau fyddai yn dy gynorthwyo ddim yn gwneuthur hyny oddiar gariad atat? Na, byddai dy edrychiad y fath ag y dangosai i dy waredwyr dy fod yn cydnabod eu gwasanaeth.

Eto beth pe byddai dy blentyn yn cael ei gymeryd ymaith gyda'r llif, a rhywun gwrol galluog yn taffu ei fywyd ei hun i berygl er achub dy anwyl blentyn, a feiddit ti ddywedyd wrth y cyfryw wedi i ti gael dy blentyn i'w law yn ddiogel mai er mwyn cael ei ganmol gan ddynion y gwnaeth y weithred ddyn-garol, neu er mwyn gwobr? Na, pell o ddywedyd dim o'r fath fyddit, ond byddai enw y

cyfryw fel perarogl parhaus i'w deulu, a phob a lod o'r teulu yn cael eu dwyn i'w barchu a'i gŵr. Mewn gwlad fel hon lle mae y bobl yn llywodraethu y mae ein milwyr ni oll yn hawlio ein parch a'n cydymdeimlad gwresocaf a llwyr.

2. Yr aberthau maent yn eu hoffrymu trosom ni. Mae y milwr pwyl bynag fyddo yn aberthu ei gysuron trosom ni. Bywyd caled yw bywyd y milwr ar y goreu. Ewyllys arall yw deddf y milwr i fod. Pan mae dyn yn ymrestru yn filwr mae ef yn agored i gael *tyrant* yn swyddog trosto. Ond er mwyn trefn disgwylir i'r milwr ffyddlon oddef hyd yn oed *insults* ac anghyfiawnder er mwyn yr achos y mae yn ei wasanaethu. Y mae yn goddef yn ei *gŵrph*. Y mae yn agored i bob math o afiechyd trwy y pethau anorfod y mae yn ei ddioddef.

Rhaid i'r milwr wynebu oerni gormodol a gwres gormodol a gwylybaniaeth heb ball na chyfleustra i gael yn angen am ddiwrnodau o'r bron. Trwy y driniaeth hon y mae cannoedd o honynt yn syrthio i feddan y milwr. Ond O! y poenau arteithiol y mae llawer yn ddioddef ar faes y frwydr, wedi eu clwyfo ac yno yn gorwedd yn eu gwael heb neb i'w cynorthwyo nag i estyn iddynt ddiferyn o ddwfr i oeri y dwymyn boeth. Faint o honnynt sydd yn marw o syched yn wallgof, ac o newyn. Nid oes neb ond yr hwn sydd yn gwybod y cwbl a eill roddi cyfrif. Yno dan belydr yr haul tanbaid, y nos yn gweddio am y borau, ac wedi y del y boreu yn gweddio eilwaith am y nos, yn dymuno marw ond yn methu marw!

Ond yn nesaf, aberthir y bywyd eu hunan. Pob peth (meddai Satan) a ddry gwr am ei einioes. Ond mae y milwr yn rhoddi ei einioes, ei fywyd yn aberth ar allor ei wlad. A yw dosparth fel yna ddim yn teilyngu eu cadw mewn coffadwriaeth gan y byw hyd ddiwedd amser.

Nid oes dim ag sydd gan ddyn gymaint gafael ynddo a'i fywyd, eto er mwyn achub gwlad gyfan rhag syrthio i anrhefn a dynstr clywir llais fel swn dyfroedd lawer yn cyfodi o filoedd o galonau dewr "af i byrth y bedd." Maent hwy wedi rhoddi ei cyrff fel gwrthglawdd, fel na ddenuai y llifeiriant ofnadwy diglunedd gelynion rhyddid a chyfiawnder hyd atom ni. Safasant rhyngom ni a'n dynystwyr.

II. Teimladau ein milwyr gwrol sydd wedi syrthio ar faes y frwydr. "Difuddiwyd fi o weddill fy mlynnyddoedd." Dyma'r iaith sydd wedi codi allan o feddan rhai anwyl sydd a'u

cyrph yn gorwedd yn medd y milwr. Gwelodd Duw yn dda ein creu fel y gallai dyn fwynhau y bywyd hwn i'r fath raddau fel y mae y drychfeddwl yn unig am y dyfodol yn llanw ein calonau â phleser a llawenydd.

Faint o fwyniant mae y dyn ieuanc wedi ei deimlo wrth edryh ymlaen ar flynyddau dyfodol ei oes. Nis gallwn ni weled fod dim niwed mewn edrych ymlaen ar y dyfodol, ond cofio symud ein camrau wrth y *map* sydd yn dangos y

"Manau geirwon yn ein ffordd y sydd."

Dylai y dyn ieuanc gofio pan fyddo ei ddarfelydd yn ei gario ymlaen i edrych ar Iwyddiant a mwyniant y dyfodol na ddylai osod ei galon ar y pethau hyn, ond y dylai ei serch gael ei osod ar bethau sydd uchod. Hefyd pan yn edrych ymlaen tua blynyddoedd canol oed a hen ddyddiau, dylai y dyn ieuanc gofio mai tarth yw ein heinioes, ac fod y "rhosyn" yn aml yn syrthio cyn gwywo ei ddail. Mae aml i ddyn ieuanc gobeithiol wedi syrthio i'r bedd, pan yn disgwyl "pethau gwych i ddyfod;" ond yn neillduol ein milwyr gwrol gellir dywedyd gyda phriodoldeb, "difuddiwyd ni o weddill ein blynyddoedd."

Gallwn sylwi yma gyda phriodoldeb fod gwerth dyn ymdrechgar, diwyd a gonest i gymdeithas y tu hwnt i roddi pris arno. Yr ydym yn y byd yma fel mae aelodau yn y corph, pob un a rhyw gylch pwysig ganddo i gyflawni. Nis gall y pen ddywedyd wrth y llaw, nid oes arnaf eisiau dy wasanaeth di, na y llaw eilwaith ddywedyd wrth y troed, gallaf fyw hebot ti. Na, rhaid wrth y cwbl. Felly mae cymdeithas wrth golli y dynion gweithgar defnyddiol sydd yn syrthio ar faesydd gwaedlyd rhyfel mae yn colli gwasanaeth y rhan oraf o gymdeithas. Yn yr ystyr yma yr ydym yn clywed yr Arglwydd unwaith wedi dywedyd wrth genedl Israel, "Gwnaf ddyn yn werthfawroch na yr aur coeth."

Ond y mae eu colli hwy yn disgyn yn nes na hyn. Pa faint o wragedd gweddwon sydd heddyw yn galaru o herwydd colli eu gwyr y rhai a syrthiasant i fedd y milwr? yn gorfod ymladd a'r byd a'i amgylchiadau heb gynghor a chymorth yr hwn sydd wedi ei ordeinio i fod yn "fachawdwr y corph." Pa faint o blant bychain sydd wedi eu gadael yn ymddifad o'u tad ac yn gofyn cwestiynau mal brathiad cledddyf i'w mam, sef pa bryd cawn weled ein tad eto. Ah? "difuddiwyd hwy o weddill eu blynyddoedd." Pa faint o wyr-yfon sydd yn foddfa o ddaagrau wrth gofio fod y rhai oeddynt yn garu ac anwylu yn fwy na lwynt eu hunain wedi syrthio yn ieuaine i

fedd y milwr,—eu holl obeithion a'r dyddiau llawen oeddynt wedi addaw iddynt eu hunain wedi cael eu chwalu fel chwalu mwg. Difuddiwyd hwy o weddill eu blynyddoedd. Pa faint o rieni tyner galon sydd heddyw yn gwisgo eu galarwisgoedd a'u calonau ar ymdori ar ol eu meibion, y rhai oeddynt yn disgwyl y buasent yn gynaliaeth iddynt yn eu hen ddyddiau; ond O! siomedigaeth a gawsant, "difuddiwyd hwy o weddill eu blynyddoedd."

Y mae calonau a theimladau brodyr a chwiorydd anwyl a hoff, a chyfeillion aneirif, yn cael eu haredig i'r byw o herwydd yr echryslonrwydd cysylltiedig a hyn. Beth fydd diwedd y pethau hyn anhawdd yw dyfalu: y mae y dyfodol yn guddiedig gyda yr Arglwydd.

At y miloedd sydd wedi disgyn i'r bedd trwy y rhyfel hwn wele ni yma wedi cael ein galw i bregethu pregeth angladdawl ein cyf-aill ieuanc Wm. Jones. Cafodd ei gadw megis yn wyrthiol trwy lawer o galedi a brwydrau celyd. Gwelodd eraill yn cael eu tori i lawr yn ymyl wrth y cannoedd ac yntau ei hun yn dianc.

Ond ar y 17eg o Mehefin, yn Aldie, Va., pan yn gwnenthur rhuthr ar y gelyn cafodd ei nodi allan gan chwyrnasethwyr y gelyn, pan aeth y belen angeuol trwy ochr chwist ei ben ac y bu farw ar eiliad.

Yn ei farwolaeth colodd ei gatrwd un o'i meibion dewraf, yn ol tystiolaeth un o'i swyddogion, a'r llywodraeth un o'i hamddiffynwyr gwrolaf. Cafodd ei demtio mewn ffordd fuasai wedi profi yn fagl i rai llai egwyddorol nag ef i adael byddin yr Undeb ac uno â'r gwrthryfelwyr, ond diystyrodd gyfoeth ac anrhydedd er mwyn ei gydwybod a'r achos oedd wedi ddewis o hono ei hun idd ei amddiffyn, a rhoddodd ei fywyd i lawr yn aberth dros ei wlad fabwysiedig cyn ei fod wedi bod digon o amser ynddi i fod yn ddinasydd.

Buasai yn dda genym pe gallasem roddi tystiolaeth o'i fod wedi credu yn Nghrist a rhoddi ei hunan i gadw i Geidwad ffyddlawn gan wneuthur yn dda. Bum yn siarad ag ef rai gweithiau am ei gyflwr tragwyddol pan y bu gan gystudd megis yn y glorian ac yn meddwl y buasai yn rhaid iddo fyned i fydd arall. Teimlai yn ddwys y pryd hwnw, ac addunedai roddi ei hunan i'r Arglwydd, ond torwyd yr addunedau gwerthfawr hyny. Pa un a ail welodd ef wrth y Gwardwr pan ar faes y rhyfel wrth weled marwolaeth yn agoryd ei safu o'i amgylch nis gallwn ddywed-

yd, am nad allai ysgrifenu ei hunan rhaid oedd i ni fod yn y tywyllwch am mai pabydd oedd yr un oedd yn ysgrifenu ei lythyrau ni feiddasom ni ofyn iddo, am na fuasai hwnw yn gwybod yn y byd am beth oeddyr yn siarad. Y mae y pethau yna wedi eu cuddio oddiwrthym ni. Ond hyn a wyddom, mae trefn cadw pechadur gan Dduw yn llawer helaethach ac eangach nas gallwn ni fesur ei hyd a'i lled a'i huchder a'i dyfnder—y mae fel ef ei hun yn anafsurol.

"Mae'r iachawdwriaeth rad
Yn ddigon i bob rhai,
Troseddwy'r duaf daear lawr
Gwnawn ynddi lawenhau."

"Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig fyddi,—cofier rhaid yw credu ynddo. Pob peth a fydd i'r rhai a gredant. Dyma yn neillduol ofynir oddiwrthym ni.

Gwersi i ni oddiwrth yr amgylchiad gofudus yma.

Y mae yn gweddu i'r rhai oedd yn berthynasau agos iddo ofyn iddynt eu hunain, beth yw eu sefyllfa rhyngddynt a'u Duw. Rhybudd difrifol yw hwn ar gost William, y bydd yn rhaid i chwithau sydd wedi eich gadael ddarfod a'r fuchedd yma. Bydded i'r Arglwydd wasgu hyn yn wirionedd byw i'r teimlad. Eraill sydd yma oedd yn adwaen gwrthrych ein galar cofiwch er mai oddiar faes y frwydr y cymerwyd ef nad oes yr un *lense* genym ninau sydd yn weddill ar ein bywydau. Gallwn gael ein tori i lawr heb yr un rhybudd. Ni ddylai y mater pwysicaf gael ei adael i awr gyfyng marwolaeth. Gollwng dy hun yn awr i freichian ei drugaredd ef y man diogel. Pryd bynag wedi'n y gwel yr Arglwydd yn dda ein galw oddiar esgynlawr amser i ymddangos ger ei fron gallwn ymadael a'r fuchedd hon a bydd ein gorchwylion wedi eu cyflawni. Gallwn ddisgwyl y bydd yr Archoffeiriad mawr yn tori grym y dwr: o'r achr draw bydd yn derbyn y ffyddloniaid ei hun gan eu hanerch mewn iaith cariad a dywedyd, "Da was, da a ffyddlawn, buost ffyddlawn ar ychydig, mi a'th osodaf ar lawer, dos i mewn i lawenydd dy Arglwydd."

JOHN R. JENKINS.

Y CANWYLLBREN AUR.

"Gwna hefyd ganwyllbren—a thi a wnael ei saith lusern ef—fel y goleuo efe ar gyfer ei wyneb."
Exodus 25: 31—37.

Ei ffurf.—Efallai fod hwn o ran ei gorph fel corph pren, yn gorphwys a'r y ddaiar; a'r gwahanol lusernau yn codi allan o hono yma ac acow, fel y cangenau yn y pren.

Ei ddefnydd.—"Aur pur cyfanwaith." Yr oedd "allor y poethoffrwm," "allor yr arogl-

darth," a "bwrdd y bara gosod" yn gyfansawdd yn eu defnyddiau hwy: am eu bod yn cysgodi gwirioneddau cyfansawdd: neu wahanol fath o wrthddrychau. Ond "aur pur cyfanwaith" oedd defnydd y canhwylbren. Beth arall yn well nag "aur pur" a allasai gysgodi purdeb, gwerth, ac ardderchawgrwydd ei gwirionedd cysgodol? Y mae pob peth ardderchog mewn purdeb, gwerth a defnyddioldeb yn *beth euraidd*. Nid oes yr un rheol yn well na rheol *euraidd*, yr un cyfnod yn well na'r cyfnod *euraidd*, na'r un egwyddorion yn well na'r egwyddorion *euraidd*. Canwyllbren euraidd oedd eiddo y Tabernacl.

Ei ddyben.—Goleuo y Tabernacl, drwy egluro i'r offeiriaid ddodrefn y tŷ—trefn y gwasanaeth—a'r ffordd at Dduw.

Ein mater yw, RHAI O LAWER O'E GWIRIONEDDAU CYSGODOL:

I. Rhagdybia yr *angenrheidrwydd* o Ddatguddiad i'r byd moesol. Pe buasai dodrefn y Tabernacl yn y goleu o'r blaen, trefn y gwasanaeth yn amlwg, a'r ffordd at Dduw yn eglur, pa eisiau canwyllbren oedd? Ond heb y canwyllbren yr oedd y "Babell" mor dywyll a chanol nos! Nid oedd goleuni naturiol yn gymwys i oleuo yma, ac nis gallasai am ei fod wedi ei hollol gan allan.

Yn yr holl Dabernaci i gyd nid oedd gymaint ag un *ffenstr*! Heblaw hyn, yr oedd wedi cael ei adeiladu yn y fath fodd, fel yr oedd yn annhosibl i oleuni yr haul naturiol dywynu ar y tu fewn iddo. Mae ei furiau a'u do wedi eu hadeiladu a'u gorphen â rhyw bedwar trwch o leni tewion a thywyll, y rhai a lyncent i'w mhynwes eu hunain holl oleuni yr anialwch. Mae y llen flaenaf o "goed sittim" a'r cyfryw wedi eu cymwys gydgyssylltu yn eu gilydd gyda'r cynreinrwydd mwyaf. Ar y rhai hyn eto y mae tri thrwch o leni eraill yn crogi wrth fodrwyau aur, a'r cwbl wedi eu cymwys gydgyssylltu yn eu gilydd, nes gwneud yn ol iaith ysbrydoliaeth "un Tabernacl." Y mae mor dywyll a'r *fagddu y tu fewn, oblegyd o ba le y daw y goleu?* Ar holl wrthddrychau y "Babell" mae yn daenedig y cyfoeth mwyaf drud, yr addurniadau mwyaf aruchel, o'r celfyddydwaith mwyaf doeth! Ond heb ganwyllbren tywyllwch a'u gorchuddia. Pa dŷ arall erioed o'r un maintioli sydd yn meddianu y fath gyflawnder o bethau goreu y ddaiar yn addurnwaith! Mae y canwyllbren ei hunan—yn werth tua \$185,000,—yn yr ymyl y mae allor yr aroglarth, "bwrdd y bara gosod" a'r drugareddfa—ond ni rydd goleuni natur yr

un cymborth i ddeall eu trefn, na goleuo i'w gwasanaeth!

Y tu allan yn y gwerysll y mae o 8 i 5 miliwn o bobl: a'r oll mewn anialwch! Mewn *anialwch* y maent, nis gallant aredig, llyfnhau, gwrteithio na thafu had i'r ddaiar—rhaid cael bara o'r nefoedd, neu newynul! Mewn *anialwch* y maent, mae y pydewau a'u dwfr yn falledig a drewedig.—Rhaid cael dwfr o'r graig, neu farw o syched! Mewn *anialwch* y maent, lle y mae myrdd o anhawderau, dirif elynion, o gwlad i'w mheddianu. Heb Dduw i ymladd trostynt, byddant yn uniongyrchol ysglyfaeth i anghau. Y mae Duw yn ei swyddfa—ond heb *ganwyllbren*, mae y *ffordd a'r drefn ato yn y tywyllwch*! Dyma ddarlun perffaithgwbl o gyflwr moesol y byd. Nid yw y ddaiar o'r dwyrain i'r gorllewin, o'r deheu i'r gogledd, ond Tabernacl: ac nid yw ei mynyddoedd a dyffrnoedd, afonydd a llynoedd, cyfandiroedd a moroedd; ond cynifer o *ddodrefn* y tŷ! Yn y Tabernacl hwn y mae trosodd i 1000 o filiynau o offeiriad; ond heb y *Dadguddiad*, canwyllbren gras, yn nghanol tywyllwch gwaeth nag eiddo yr Aipht y maent. Nis gall haul natur roddi goleuni priodol ar y Tabernacl hwn. mae ei ddodrefn bob un o dan orchudd.

Honir llawer mai *rheswm ydyw haul y byd moesol*; ond nis gall *rheswm* dyn roddi goleuni yn y Tabernacl hwn; y mae wedi ei hollol gau allan; am nad oes yr un ffenestr yn perthyn i'r Babell.

Gadawodd Duw y byd am oesoedd hir i *eglwurhau* mai "Tywyllwch a orchuddia y ddaiar a'r fagddu y bobloedd;" ac nas gall y byd trwy ddoethineb rheswm adnabod trefn Duw. Nid yw trefn y cymod yn groes i *reswm*, ond y mae uwchlaw rheswm dyn. Wrth siarad am reswm, rhaid dweyd fod dau ystyr i'r gair. Peth rhesymol yn yr ystyr flaenaf yw y peth hwnw sydd yn cyfateb i bob peth arall sydd yn iawn. *Iawnder yw hwn*. "Nid yw gymesur (nid yw resymol) i adael gair Duw a gwasanaethu byrddau." Dyna iawnder. Ond yr ystyr arall i reswm yw, ein *cymwyader ni i ymresymu*. Mae hwn fel pob peth arall o'r eiddom yn anmherffaith iawn. Nid yw doethineb rheswm dyn erioed wedi rhoddi goleuni arno yn ei Dabernacl. Mae Crist a'i groes yn dramgwydd i'r Iuddew ac yn ffolineb i'r Grogwr! Paham hyny? Yn y tywyllwch y maent. Golygwch fod llong drwydddebol ar y môr yn cludo ei chanoedd tua New York? Mae y dwylaw bob un mewn haint dinystriol? Byddant farw bob un oddieithr iddynt gael meddyg a meddygin-

iaeth fuan, ie uniongyrchol? Ond daew wr boneddig o wlad arall yn dynesu at y llong druenus, a chyflawnder o feddyginiaeth. O! gymwynasgarwch digyfelyb; daew fe ar y bwrdd! Ond yn lle derbyn ei gyfarwyddiadau, a defnyddio ei feddyginiaethau daew y miloedd yn ymdrechu ei gael dros y bwrdd i'r mor, efe a'i feddyginiaeth? A ydyw y weithred yn resymol? Ydyw yn ol dynt "Canys Mab y dyn a ddaeth i geisio ac i gadw yr hyn a gollesid." Y mae bob dyn mewn haint byth wedi y cwmp! Y mae angau yn tori i fro y bedd a'r bob llaw. Ond "yn nghyflawnder yr amser" daew feddyg o fyd arall ar y bwrdd, yn cynyg meddyginiaeth rad—ond yn lle ei derbyn, fe ymdrecha y miloedd i e y miliynau dafu Crist a Christionogaeth dros y bwrdd am byth! A ydyw hyn yn arwydd mai pobl yn y goleu ydym?

II. Mae y canwyllbren yn eglurhau gwerth Datguddiad yn y byd.

Swyddogaeth y canwyllbren oedd cyfnawid y tywyllwch am oleuni—ac yn dwyn creadigaeth newydd i fodolaeth! Dadguddiai yn *mlaenaf*, yn ymyl yr offeiriad, "allor yr argoldarthu. Yr oedd offrymau hon yn cysgodi dyrchafiad esmwyth gweddian y saint, a'u derbyniad gerbron y Tad drwy Iesu Grist. Goleuni y canwyllbren sydd yn eu hegluro. Heddyw o dan oruchwyliaeth gras, y mae gorsedd gweddi yn yr ymyl—ond y mae yn orchuddiedig â thywyllwch i fyrddiynau! Pwy a all rifo y dorf sydd er erioed wedi gofyn "Pa fodd y cyflawnheir dyn gyda Duw," neu "A pha beth y denaf gerbron yr uchel Dduw.—A foddlonir yr Arglwydd â miloedd o fyheryn, neu â myrddiwn o ffrydian olew, neu â roddaf fi fy nghyntafanedig dros fy anwiredd, ffirwyth fy nghroth dros bechod fy enaid?" Heb ganwyllbren y Gair, mae'r pwnc o dan gaddug; ond drwyddo, clywir llais yn dweyd, "Dangosaf it' ddyn beth sydd dda a pha beth a gais yr Arglwydd genyt, gwnenthur barn, hoffi trugaredd, ac ymostwag i rodio gyda'th Dduw."

Datguddia yn ail "fwrdd y bara gosod," ar y tu arall i'r cysegr. Bara yr offeiriad, a bara dilefeinnllyd, yw hwn, ond heb oleuni y canwyllbren y mae allan o'r golwg! Yr oedd y bara gosod yn cysgodi bara ysbrydol y saint, a'r ddarpariaeth hono "na welodd llygad ac na chlywodd clust, ac na ddaeth i galon dyn i'w dirnad yn llawn," ac yr oedd llewyrch y canwyllbren yn dangos pa le yr oedd. Yr *unig rai* sydd yn bwyta y bara ysbrydol, ac yn yfed y ddiod ysbrydol yw y rhai sydd yn byw yn llewyrch y Gair, "Yn

dy oleuni di y gwelwn oleuni." Y mae mil-oedd o ddynion ieuainc wedi syrthio dros ymylau'r bedd pan o 20 i 30—ac ar eu taith yno, sathrasant fyrdd o *lysiau o dan eu traed* a allasant estyn eu hoese i 60 neu 70 o flynydd-oedd! Paham o'r sathru? Yn y tywyllwch oeddynt. Dacw ryw un y dydd o'r blaen wedi wyned yn chwylfriw ar y creigiau! Paham? Nid oedd y cwpawd i gyfeirio eu nodwydd—y seren ogleddol—na'r at-dyniad—yn werth dim, heb *oleuni*. Dinystr yw pendraw pob peth yn y tywyllwch, ond oherwydd tiriondeb trugaredd ein Duw, a'r hon yr ymweledd Efe a ni godiad haul o'r uchelder, i lewyrchu i'r rhai sydd yn eistedd mewn tywyllwch a chysgod anghyfeirio ein traed i ffordd tangnefedd—y mae goleuni y Gair genym ni. Ceuwch eioch Beibl, a chwythwch allan ei lusern oleu ef, dyna fydd heb haul!

O, meddai rhywun, "Y mae goleuni natur weddyn." Oes, ond "Y mae llwybr nad adnabu aderyn, ac nis canfu llygad baroud."

Y mae afonydd y ddaiar wedi treiglo mil-oedd o flynyddau, heb son dim am "Afon bur o ddwfr y bywyd."

Y mae creigiau y ddaear wedi eistedd filoedd o flynyddau ar eu gwadnau oedryn, heb *son dim* am graig yr oesoedd yn lloches yn yr hon y mae noddfa i bechadur.

Y mae rhuthrwyntoedd y gauaf, ac anadl lednais yr haf wedi chwythu miloedd o flynyddau heb son dim am "Y gwr sydd megys ymguddfa rhag y gwynt a lloches rhag y dymestl." Diolch am olen natur, "Ond a eili di wrth chwilio gael gafael ar Dduw, a eili di gael yr Hollalluog hyd berffeithrwydd?" Dengys natur ei dragwyddol alla Ef a'i Ddauddod; ond llusern y Gair sy'n dadblygu "Duw gyda ni."

Carchar gobaith yw y byd, ond diffodder goleuni y Gair, *yna carchar heb ffenestr ydyw!*

Datguddia yn drydydd berthynas y ddau fydd a'u gilydd. Yn ngoleuni y canwyllbren gallasai yr offeiriaid wel'd y wahanlen oedd yn gwahanu y cysegr allanol a'r cysegr sancteiddiolaf, portread o'r nefoedd. Crogesid y wahanlen ar fodrwyau o aur, gwaith rhwydd oedd ei thynu yn ol. *Un len* oedd rhwyg y ddau gysegr. Perthynas y byd hwn a'r byd a ddaw yw perthynas y cysegr allanol a'r cysegr sancteiddiolaf.

Llen denau i'w thynu yn ol sydd rhwng y ddau? Tynai yr archoffeiriad hi yn ol bob blwyddyn. Tynodd Iesu hi yn ol ar y "gweddnewidiad," ac ar fynnydd yr Olewydd gyda'r eagyniad diwedda. Y mae Crist yn

parhau ei thynu yn ol i bob sant wrth derfynu "A gwlad y cystudd mawr." Goleuni y canwyllbren oedd yn egluro hyn gynt, a goleuni y Gair sydd yn gwneud heddyw. "Bywyd ac anlygredigaeth i oleuni drwy'r Efyngyl." Nid lled môr, cyfandir, na hyd tringain mlynedd sydd rhyngom a'r byd arall—ond *truch llen denau!*

III. Perffeithrwydd y Datguddiad. Gosodir hyn allan yn rhif y llusernau "saith." Mae y rhif saith yn yr ysgrythyrau yn dynodi *lluosawgrwydd, digonolrwydd, neu berffeithrwydd*. Braidd yn mhob man—lle mae y rhif hwn yn cael ei enwi, dynoda ragor na'r meddylddrych llythyfenol. Paham cerdded saithwaith oddiamgylch Jerice, amgen chwech, wyth neu ddeg gwaith? Onid i osod allan ddigonolrwydd gallu Duw i ddymchwelyd ei elynion. Paham y rhaid i Naaman y Syriad ymolchi *saith gwaith* yn yr Iorddonen amgen rhif arall? Onid i ddynodi perffeithrwydd rhinweddau glanhaol Duw. Fe aeth ei gnawd fel cnawd dyn bach! Paham y saith mlynedd newyn yn yr Aifft amgen rhif arall? Onid i arddangos fod perffeithrwydd llawnder Duw yn eangach na thrueni ac eisiau pellaf y byd. Paham twymno y ffwrn yn Babylon yn *saith* poethach nag o'r blaen? Onid i egluro fod gallu *gwaredol* Duw yn annherfynol. Paham mae Duw yn gorphen gwaith y cread mewn *saith niwrnod*? Onid i eglurhan perffeithrwydd y gelfyddydwaith fawr?

Paham y dywedodd ein Harglwydd "Nid wyfyn dywedyd hyd seithwaith—rhif derfynol—na perffeithrwydd yn nghyfrif dyn—ond hyd saithwaith a thriuganu seithwaith"? Onid datgan oedd fod adnoddau *trugaredd yn anfeidrol*?

Dynoda "saith llusern" y canwyllbren ynte luosawgrwydd, digonolrwydd, a pherffeithrwydd y Gair Sanctaidd. I'r offeiriaid yn unig oedd y "saith llusern," a'i goleuni yn ddigon; ac i offeiriaid gras y mae yn ddigon heddyw.

Digon i egluro twyll, ffurf, llun, a myrdd agweddau pechod drwy ei holl gyfandiroedd! Dacw Iuddew unwaith yn Italy wedi penderfynu lladd Luther—gyrodd cyfai!l y Diwygiwr mawr ddarlun o'r Iuddew iddo yn ddirgelaid—*a chludodd Luther ef ganddo yn mhob man!* Pan aethai i gysylltiad a thorf o ddi-eithriaid, tynai y darlun allan—a ffoc oddi wrth ei elyn hyd anghyfeirio! Yr hyn oedd arlun yr Iuddew i Luther yw y Gair i'r Cristion gyda ohymaint a hyn o eithriad—mai arlun o un oedd y blaenaf; ond hwn, *arluniau* o fyrdd! Ni ddarfus ddiafol lwyddo erioed i

greu pechod, pa mor neillduol bynag y byddai, heb fod Duw yn ei ras yn rhoddi *arlun* o hono i'r byd! "Er ein haddysg ni yr ysgrifenywyd hwynt."

Digon i egluro y miliynau lluosocach, rhinweddau sydd yn bodoli drwy'r nefoedd a'r ddaiar! Dacw ddarlun bach o larieidd-dra yn Moses, celfyddyd yn Aholiab a Bezaleel, doethineb yn Solomon, ysbrydolrwydd yn Esay, brwdfrydedd yn Mhedr, zel yn Paul, anwyldeb yn Ioan, a didwylldra yn Nathan-ael. Ond dyfyrion o'r môr yw y rhai hyn, neu ronyrau *tywyll* o'r haul. Nid oedd holl rinweddau y byd yn eu cyfanswm cyn geni Baban Bethlehem, ond *un seren* ddydd, yn datgan codiad yr Haul! ac wedi yr esgyniad ar fynydd yr Olewydd hyd heddyw, nid yw yr holl rinweddau, *pe yn un cyfannem*, ond seren hwyrol yn datgan bod Haul yr ochr arall, "Ni wyddom eto pa beth a fyddwn, ond pan ymddangoso Efe, nyni a fyddwn gyffelyb iddo."

"Diolch iddo byth am gofio llwch y llawr."
Amen. D. E. EVANS, *Providence, Pa.*

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

Y BENNOD II.

PETHAU YN GALW AM DDISGYBLAETH.

Parhad o'r t. d. 908.

2. Pechod nid yw i farwolaeth, neu bechod a gyflawnir dan ddylanwad profedigaeth. "Y brodyr, os goddiweddur dyn ar ryw fai." Gal. 6: 1. Os bydd i ddyn gael ei orchfygu gan ryw profedigaeth, fel ag i gyflawnu pechod. Dylid gwahaniaethu rhwng yr un math o bechodau pan yn cael ei cyflawnu gan wahanol bersonau, a thian wahanol amgylchiadau. Mae yn arferiad gan eglwysi yn aml, drin pawb yr un fath am yr un pechodau; ond y mae gwahaniaeth dirfawr, a dylai gael ei ystyried yn fanwl. Gall un dyn syrthio i bechod mewn ychydig fynyddau, a fyddai ynddo ei hun mor warthus ag un arall a wnaed wedi misoedd o gynllunio. Yr oedd gwaith Pedr yn llys yr Archoffeiriad, yn dweyd celwydd, a thyngu a rhegi, yn ymddangos ynddo ei hun yn fwy gwarthus na gwaith Judas yn ousauu Crist yn yr ardd. Ond mae ein barn am y ddwy weithred, yn cyfnwedd yn hollol pan ystyriom yr amgylchiadau. Yr oedd Pedr yn ddyn nydwylt dan ddylanwad ofn, wedi myned i'r rhwyd yn ddarwybod iddo, tra yr oedd Judas wedi treulio diwrnodau i gynllunio pa fodd i fradychu yr Iesu. Dylid ystyried manteision gwybodaeth, cymeriad cyffredin, ac amgylchiadau bywyd pob dyn pan yn barnu am ei

weithredoedd. Gall dau ddyn gyd-yfed a meddwi, y naill fel y llall, ac eto, fod cymeriadau ac arferiadau blaenorol y ddau yn gofyn am iddynt gael eu trin mewn modd gwahanol iawn gan yr eglwys, y naill yn haeddu ei ddiarddel ar unwaith, a'r llall yn teilyngu cael ei adgyweirio. Er enghraifft, mae un o honynt yn yfed bob dydd hyd at feddwod, a'r llall nid yw yn arfer yfed dim unwaith mewn mis, ond fel yr hudwyd ef y tro hwn gan un a alwai ei hun yn frawd. Yn awr, mae gan yr hwn oedd yn arfer yfed, i ateb, nid yn unig am y weithred o feddwi, ond am ei arfer gyffredin o gyfeddach a gloddest, yn gystal ag am demptio ei frawd i yfed y tro hwn. Dywed Ioan, "nid yw yr hwn a aned o Dduw, yn pechu," 1 Ioan 5: 18, tra y mae yn cyfaddef fod ar y saint angen am waed Crist i'w glanhau iddiwrth eu holl bechodau. Pen. 1; 7. Fel hyn mae yn cyfaddef eu bod yn cyflawnu gweithredoedd pechadurus, tra ar yr un pryd nad ydynt yn caru y drwg yn y mesur lleiaf. Felly, nid am bechu y dylid diaelodi dyn, ond yn hytrach am arwyddion o galedrwydd a pharhad mewn pechod. Dichon y byddai yn anhawdd argyhoeddi pawb yn yr eglwys, chwaethach y byd, o gywirdeb ymddygiadau yn cael eu dwyn yn mlaen ar yr egwyddor yma; er hyny, credwn y dylid cynyg at fod yn unol â'r Beibl, beth bynag fyddo y canlyniad.

Mae hyd yn oed y gyfraith wladol yn gwahaniaethu rhwng troseddwy, i raddau, yn ol yr amgylchiadau dan ba rai yr oeddynt yn gweithredu. Pe byddai dyn yn lledrata bwyd er tori ei newyn, caiff lai coeb na'r hwn fyddo yn lledrata oddiar awydd gwneyd drwg. A gwneir gwahaniaeth rhwng dyn a laddo ei gymydog mewn nwyd, neu yn anfwriadol, a'r hwn fyddo'n disgwyl cyfle at hyny; os yw cyfreithiau dynion, pa rai a afaelant yn benaf yn y weithred, yn medru gwneyd gwahaniaeth yn ol natur yr amgylchiadau, pa faint mwy y dylai cyfreithiau Seion eu gwahaniaethu, gan mai a meddwl y mae a fynant hwy yn benaf, ac mai er mwyn gwella meddwl y maent wedi eu rhoddi.

Yn awr, nid yw y dyn a syrthio i brofedigaeth, nad pa mor ddrwg fyddo ei bechod, i gael ei dori allan, ond i'w adgyweirio. Pe byddai aelod o'r corff naturiol wedi ei thori yn llawer o ddarnau, y peth cyntaf ddylai pob meddyg medrus gynyg ato yw ei rhoddi yn ei lle. Ni ddylid tori yr aelod ymaith, hyd nes byddo arwyddion ei bod yn braenu ac yn marw. Felly yn gywir am yr aelod eglwysig; os bydd rhyw arwyddion fod bywyd crefydd

yn aros ynddo, er mor ddychrynlyd fyddo ei gwmp, dylid cynyg at ei adgyweirio.

Mae hwn yn orchwyl sydd i gael ei wneyd gan y rhai ysbrydol; hyny yw, cyn belled ag yr wyf fi yn deall, pob aelod o'r eglwys ag a fyddo yn rhydd oddiwrth y pechod y byddo y brawd wedi syrthio iddo. Myn rhai mai swyddogion yn unig sydd i geryddu; ond nid oes un prawf fod awyddogion yr eglwys yn fwy ysbrydol neu dduwiol, na'r aelodau eraill; ac felly nid oes ganddynt un hawl i ymyraeth a dlagyblaeth eglwysig yn annibynol ar yr eglwys. Pwy bynag fyddo yn cynyg at adgyweirio, dylai wneyd hyny yn dyner, gan gofio mai aelod dolurus sydd ganddo i ymwneyd âg ef. Mae dull llawer dyn o gynghori, yn tueddu i beri i'r troseddwr ddigio wrth y cynghorwr, yn hytrach nag wrth y trosedd oedd yn galw am y cynghor, neu y cerydd. Ond os na fydd i deimlad dros y dioddefydd beri i ddyn fod yn dyner; mae Paul yn apelio ato ef ei hun, gan ddwywed, Bydd dyner gan na wyddost pa mor fuan y temptir dithau, ac y bydd arnat eisiau tynerwech ar law brodyr. Diau mai dyma y rhan anhawddaf o'r ddiagyblaeth eglwysig o lawer. Mae yn anhawdd iawn cael dynion cymhwys at y gwaith: "*rhaf ysbrydol*;" ac y mae yn anhawdd iawn i'r rhai hyny fod mewn tymher briodol wrth ymwneyd ag achos o'r fath a nodir yma, yn casáu pechod, ac yn caru pechadur ar y pryd yn ddigonol i'w drin fel brawd. Dylem weddio am gyfarwyddyd mewn modd neillduol, pan yn myned i geisio gosod rhai o aelodau y corff ysbrydol yn eu lle.

I'w heriau.

Elenyddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD IONAWR.

GAN WILLIAM B. JONES.

RHIF. V.

Cynwysiad y Drydedd Ran o'r Cywydd, ydyw Hanes Joseph a'i frodyr yn yr Aifft. Gelwir y deryn hwn yn Ystlysgan, neu *Episode*, gair o'r Iaith Roeg, yr hwn a olyga mewn Barddoniaeth amgylchiad, neu hanesyn, sydd yn codi yn naturiol oddiwrth brif destyn y Bryddest neu Gywydd, er rhoddi mwy o amrywiaeth i'r Cyfansoddiad, er nad yw bob amser yn anheggorol i'r cyfryw. Y mae yn Coll Gwynfa Milton amryw o honynt, a rhai o'r rhai'n ydynt brif addurniadau y gwaith goruchel hwnw.

Felly hefyd y mae yr *Episode* hwn yn llawn o geinion awenyddol, ac y mae'r hanes ei hun

mor agos at ein teimladau, er pan oeddym blant er's amser yn yr ysgol Sabbothol, fel y mae ei chael yn marddoniaeth Dafydd Ionawr yn ein rhoddi o dan rwyman nid bychan i'r awdwr am ei chorffoli yn Nghywydd y Drindod. Y mae ef ei hun fel pe byddai yn teimlo fod rhwymau arno i roddi rhesymau am ei gosod i mewn, er mewn gwirionedd nid oes un angenrhaid am hyny. Fel hyn y dywed y Bardd:

Of the Episodes in this work, it may be observed, that they do not only run parallel to the main Action of the Poem, but are also necessary and indispensable parts of the work itself. For instance, Abraham offering his son Isaac, Joseph sold by his brethren, &c.

Fel yr holl feirdd Arwrawl, y mae Dafydd Ionawr yn cymeryd meddiant o'r orffraint farddonol hon, i orphwys megis oddiwrth ei brif daeg, gan roddi yr ystlysgan geinwch hon, fel y crybwyllwyd eisioes. Nid oes y mae'n debyg un rhan o'r Ysgrythyr Lân, yn ddiau nid oes un rhan o'r Hen Destament, wedi argraffu ei hun mor ddwfn ar feddyliau dynolryw, a hanes Joseph a'i frodyr. Onid ydym oll er pan yn blant yn cofio fel y byddai y forwyn, neu ein mham, yn darllen i ni, neu yn aralleirio (*paraphrasing*), am Joseph yn cael ei werthu gan ei frodyr, ei fywyd duwiol, a'i ddychafiaid i fod yn Llywodraethydd ar holl dŷ Pharo yn yr Aifft? Mor anwyl genym bob amser am Benjamin, am fod Joseph yn ei garu gymaint! Nid ydym yn meddwl y blina y darlennydd pe rhoddem ddyfyniadau lled helaeth o'r rhan hon o'r Cywydd.

Yn nynystr y Cynddiluwiaid, cawn ddiweddiad yr Ail Gyfnod nodedig yn hanes dynolryw; ac yn hwn yn gystal ag yn y cyntaf, y mae y Drwg yn buddugoliaethu ar y Da. Eithr nid felly y parha pethau; try'r olwyn euraidd cyn hir, ond i ni fod yn amyneddgar.

Y mae y Bardd bellach a'i olygon tua Gwlad yr Addewid—Gwlad Canaan, ac egyr y Drydedd Ran o'r Bryddest Ddewinol gan y Bardd trwy iddo ymlôni yn y golygiad, yn gyffelyb i deithiwr blinedig, wedi hir ludded, pan y byddo yn neshau at fan nodedig a dymunol ar ei bererindod:

Teithlials, denals o'r diwedd
I wlad gu oludog wedd,
I lwyli o bêr lunlaeth,
Nefol ac anfarwol faeth;
Yf win a bwyta f'enaid,
O'r firwythau gorau a gaid.
Mae'r Haul clae'r oddiar gaer gu
Y Dwyrain gain yn gwenu;
Nifwl o'i gylch sy'n noflaw,
A thyner lawnder o wlaw.
Mal gwlaw a ddaw i'r ddacar
A gylyd yr yd o'r ar,

Deigr enaid wnan' deg rinwedd
 I dyfu yn gu ei gwedd.
 Drwy'r byd mor hyfryd yw'r hin!
 A lliwiau y Gorllewin!
 Goleugerth gu olygiad
 Yn egawr i fyd mawr mād!
 Oh am aden y wen wawr
 I gyraedd y deg orawr!

Y Drydedd Ran, 1—20.

Fel arweiniad i Hanes Joseph a'i Frodyr,
 crybwylla y Bardd am yr addewid y byddai i
 Hād Abraham lanw yr holl ddaear, a bod y
 Nêr wedi rhoddi i un o'i wryon ddeuddeg o
 feibion, ac i dad y bechgyn hyn roddi i un o
 honynt fel arwydd o'i gariad arbenigol tuag
 ato:

Siacedd
 Amryliw o gelniw ged.

Dechreu a yr Episode pan mae Joseph yn
 adrodd ei freuddwyd i'w frodyr, yn sylmlrwydd
 ei natur, a diniweidrwydd ei ddybenion. Wedi
 ei glywed, maent hwy nid yn unig yn eiddig-
 eddu wrtho am fod y breuddwyd hwnw yn
 arwyddocaŷ rhagoriaeth dyfodol Joseph a'i
 nwchadaeth arnynt hwy; ond llanwyd eu
 calonau a gelyniaeth tuag ato. A phan y
 mae Jacob ei dad yn anfon Joseph i chwilio
 am ei frodyr, maent hwy pan y gwelent ef
 yn dyfod, yn cyfeirio ato yn watworus:

Hwy dd'wedent, draw'r breuddwydiwr!
 Edrychwch, gwelwch y gwr!
 Haul ydyw o hoyw loywer!
 Frithed ei siacedd o ser!
 Lladdwn ef, lluddio a wnawn
 Ei ddadwrdd a'i freuddwydiawn, &c.

84—78.

Nesā Joseph atynt a gwên ar ei wyneb, ond
 canfyddodd ar unwaith chwerwder a digter
 yn eu gwedd, a chynhyrfwyd ei galon gan ofn.
 Diodgasant ef o'r wisg amryliw a roddasai ei
 dad iddo, er ei holl appeliad atynt, a cheisio
 Tan orlan en tynern;
 Dywedai, elch brawd ydyf,
 Gwir law'n elch caru'r wyf. 81—94.

Yr oedd y rhan fwyaf o'r brodyr am roddi
 terfyn ar oes Joseph druan yn y fan, trwy ei
 ladd; ond Reuben a Juda a ddychrynasant
 pan welsant eu bod am dywallt gwaed, a
 chynghorasant ei dafu i bydew oedd gerllaw,
 er mwyn cael ychydig hamdden i edrych a
 oedd dim ymwared i gael. Cytunasant i hyn
 gan ddysgwyl y buasai iddo drengu yno too.
 Yr oedd fod ei dad yn ei garu uwchlaw iddynt
 hwy oll yn eu cynddeiriogi:

Yr Eilun! Fe reoll!
 Gw'raddwyd! Fe'n Arglwydd i ni!
 Rhoddwn e'n awr mewn rhuddwaed,
 Lladdwn, tywalltwn ei waed. 142—146.

Parhaodd Juda i ymbilio yn daer, ond i ddim
 pwrpas; eithr tra'r oeddynt yn ymddadlu,
 wele dorf o faelwyr yn dyfod i'r golwg, a
 chytunasant werthu Joseph i'r maelwyr, yn
 bytrach na'i ladd.

Hyd yn oed pan yn cyflawni y weithred an-
 nynol, maent yn ychwanegu dirmyg at gam-
 wri. Pan yn ymddyddan â'r maelwyr, dy-
 wedant wrthynt:

Haellonus a serchus wyr!
 Medd ei hyfrydwedd frodyr,
 Gwr mawr yw, ac ior mor wych
 A fydd, chwî a ryfeddych!
 Rheolwr mawr a hylaw!
 Brenin a fydd ddydd a ddaw!

Ond yr oedd eithriad yn mhlith y creaduriaid
 dideimlad, drwg hyn:

Juda ragoraf a gald,
 Mwynwr, yn drwm ei enaid:
 Iach dawlach fab dilyth,
 Ac yn iach fy mrawd bach byth. 175—178.

Yr oedd Joseph, er cynddrwg ymddygiad
 ei frodyr, yn ymddwyn yn llariaidd, ac yn ym-
 ostwng o'r diwedd i'w dynged fel un a'i ym-
 ddiried y gofalai Duw am dano. Eto yr oedd
 ei galon yn agos at ei frodyr, ac yn ngwyneb
 yr amgylchiad—meddwl am ei hen dad, can-
 wyll llygad yr hwn ydoedd—ac am ei sefyllfa
 unig a thorcalonus bresenol—nis gallai natur
 ddal yn hwy:

Yn ei wyneb diweniaith
 Cur oedd dros natur un iaith. (*sublimity.*)
 Ei frodyr fuant fradwy;
 Tynerol ar eu hol hwy
 Hiraethodd, edrychodd dro;
 Trwy alar torral' wylo.

Er twyllo yr hen wr, eu tad, trochasant
 siaced fraith Joseph mewn gwaed, a rhoddas-
 ant ystaen du ychwanegol ar eu cydwybodau
 euog, trwy ddyfeisio a thraddodi celwydd i
 dwyllo'r hen batriarch duwio, gan ddyweyd
 wrtho iddynt gael y siaced mewn man a du-
 eddai yr hen wr i gasglu i'w fab syrthio yn
 ysglyfaeth i ryw anifail rheibus.

Llwyddodd eu dyfais a'u hamcan, ac y mae
 sefyllfa dorcalonus Jacob yn cael ei disgrifio
 yn naturiol a tharawiadol dros ben:

Canfu, adnabu, Duw Naf!
 Oh'r olwg arw a welaf!
 Chwerw ofid! och wr ifange!
 Lladdwyd, a llarpiwyd y llange!
 Galarai, 'moſdial' n fawr
 Am ei anwyl fab mwynwawr.
 Ei deulu o'i ddentu ddaeth,
 Gan weled ei ddygn alaeth.
 Diles ydoedd ei deulu
 A'u geiriau call i'r gwr cu.
 Oedlog, di gysur ydyf,
 Fy mab ni welaf ni mwy.
 Ei derfyn ddaeth, diweirfab;
 Af i medd ar ol fy mab. 196—210.

Er mor sier yn eu meddyliu eu hunain yr
 oedd brodyr Joseph na chlywd byth mwy am
 dano ef na'i freuddwydion, yr oedd dybenion
 mwchlywodraethol yn cymeryd lle, i ateb am-
 canion pennodol a phwysig. Blynnyddau la-
 wer aethant heibio; yr oedd galar yr hen Ja-
 cob, er byth wedi myned o'i galon, eto yr
 oedd yr hiraeth am ei anwylfab wedi ei liniaru
 gan Amser, oblegid yr oedd pob gobaith am.

ddychweliad ei fab wedi pallu, ac ymostyngiad i Ragluniaeth Duw wedi cymeryd lle y gobaith hwnw.

Yn y blynyddau hyn disgynodd barnedig-aeth drom ar y rhan fwyaf o'r ddaear a boblogid y pryd hyny:

Anfonwyd gan Naf union,
Ar hyd yr holl ddaear hon,
Newyn ar Fyd annuwiol,
Am falchder, diffeithder ffol.
E losgwyd Asia lwyagu,
Ac Afirig dawddedig ddu,
Ac Ewrop deg ei gorawr,
Gan ffwrnwres y moeldes mawr.
Ond i'r Aifft mawr lawnder oedd;
Yr fjd yn hon yr ydoedd, &c. 198—224.

O Ganaan, fel o wledydd eraill, yr oedd lloedd yn dyfod i'r Aifft at y Llywydd oedd yn llywodraethu yno yn yr adeg bwysfawr hon. Daeth Juda a'i frodyr yno i ymofyn lluniaeth, rhag newynu o honynt hwy a'u teuluoedd lluosog.

Pan dygwyd hwynt o flaen y Llywydd, cyhuddodd hwynt o fod yn ysbwy, a gorchymynodd eu rhoddi yn ngharchar. Yr oedd eu sefyllfa yn druenus ddigon yn awr. Cyhuddai eu cydwybodau hwynt am eu hymddygiad tuag at eu brawd Joseph, a gwelent yn eu sefyllfa bresenol farn Duw am y camwri hwnw. Pan ddygwyd hwy eilwaith o flaen y Llywydd, ail holwyd hwynt yn fanylach, a rhoddasant gyflawn hanes eu helyntion, eu rhifedi, a manylion eraill, eithr dystaw y buont am dynged Joseph:

Oes yng Nghanaan wenlan wych
Frodyr? pa nifer ydych?
Deuddeg ar un pryd oeddym,
Unarddeg yn awr ydd ym.
Un sydd, bob dydd, gyd â'i dad,
A marw o ddryglam i'ad
Ein hynaws lor brenhinol,
Fu 'un o'r ddau flynyddau'n ol.
Y salion wyr iselwawr
Ymgyrment, lyfent y llawr. 298—308.

Bu ymboliad manwl arnynt wed'yn, ac o'r diwedd, er profi geirwiredd eu "stori," cadwyd nn o honynt yn ngharchar, a gorchymynwyd ar iddynt ddychwelyd yn ol a'r bachgen Benjamin gyda hwynt. Ceir dyddordeb nid bychan wrth ddilyn y Bardd yn y rhan hon o'r hanes, a gweled fel y gweithia allan ei gynllun mor syml a naturiol. Cyfeiriem y darlennydd at y llinellau 309—384.

Pan ddychwelasant at eu tad, mae yr henafgwr yn methu dal o dan y brofedigaeth, fod yn rhaid iddo ollwng Benjamin ymaith:

Eu tad, amddifad am ddau,
A ddelwodd gan feddyllau:
E ddrysoedd ei reawm
O herwydd y tramgwydd trwm.
Pan ddarfu'r yd, poen ddirfawr,
Mewn gofid gwelld eu gwawr:
Y glaswyn newyn a wnaeth
Lewygu eu hiliogaeth.
Eu plant ofynant am fwyd,
Wylant o ddeutu'r aelwyd:

Y rha!n, gyd â'n rhieni,
Drusain, fu'n llefain yn lli. 384—396.

Nid oedd un dyben myned i'r Aifft heb Benjamin, ac mae meddwl am ollwng Benjamin yn trywanu calon yr hen wr ei dad; ac fel pe yn anghoffo manylrwydd holiadau y Llywydd, gwaeddai allan:

Pa fodd digwyddodd y gwall
Draidd, son am frawd arall?

Nid oedd modd osgoi y dynged mwyach; yr oedd yr yd wedi darfod, ac er mor chwerw yr ymwagariad nid oedd dim i wneud ond gad-ael i Benjamin fyned. Oh fel y teimla yr hen Batriarch wrth feddwl gollwng ei fachgen ymaith:

Dirwynwch, mae'n drueni,
I fedd fy mhenwynedd i.
Joseph, y cariadusaf,
Ei lon wedd ddaeth o law Naf,
Nodedig fab, nid ydyw,
A Simeon dirion nid yw:
I angau, pe gollyngwn,
Mae'ch bryd fyn'd befyd a hwn.
Ni'm gwyrrir mwy â gelriau;
Gwae fy mron! on'd digon dau?

Ni feddient ei anfoddllaw;
Och'neiddient, hwy droent draw. 447—458.

Wrth gychwyn y mae yn eu llwytho a gwobrwyon gwerthfawr, ac yn gorchymyn iddynt ymddwyn yn ddefosiynol pan yn ngwydd Llywydd y wlad:

I'r gwr gwnewch anrheg euraid
O aeron gloywon ein gwlad;
O fyrr a balm diferawl,
O lysiau, teganau'r gwawl;
O gnau, almonau, a mel,
A newch ato'n isel;
Ac eled eich brawd gwiwlwys
I'ch canlyn:—&c. 500—516.

Pan yn rhodio mewn gardd yn llawn blodau o bob rhywogaeth ac amryliw, peraroglau dymunol yn ein hamgylchynu, wedi i ni bigo twysged a meddwl ein bod wedi dewis y rhai mwyaf prydferth i wneud ein blodeuas, deunw toc a gwelwn eraill yn rhagori arnynt yn eu gogoniant. Felly befyd, wedi i ni neillduo rhai dyfyniadau o Gywydd y Drindod, yr ydym yn barhaus yn gorfod pasio eraill sydd yn rhagori arnynt, am nad oes genym le i'w gosod yn ein hysgrif.

Mae'r disgrifiad o ymddangosiad Llywydd yr Aifft yn myned trwy yr heolydd yn ei gerbyd gorwych yn werth ei godi a'i roddi mewn ffrâm euraidd. Gwelir ef yn y Drydedd Ran, 525—624.

Cyrhaeddodd meibion Jacob Balas y Llywydd o'r diwedd, a neshant ato gyda llawer o bryder; a thra'r oeddynt yn arllwys eu gofidiau wrth un o weision y Llywydd, daeth ef ei hun allan:

Hwy, ger bron y Gwr breiniol,
Wnan' blygu, dan nesu'n ol.
Fe safodd; edrychodd dro
Yn anwyl arnon' yno:

Ebr y Gwr, o bur gariad,
Ai byw hyd heddyw yw'ch tad?
Ai hylwydd, ai lach helynt
Y gwr-henwasoch chwi gynt?

Byw yw'n tad, f'Arglwydd mad mau
Odiaethol, dy was dithau.
Gwaraidd o'i flaen y gwyran,
Ymgrymmu'n fwyneiddlu wnant. 709—720.

Nid oes yn Milton, nac mewn un awdwr
arall adnabyddus i mi, ddim uwch barddon-
iaeth na meistrolach ymdriniaid o ddefnyddiau
prydestol, nag a geir yn Cywydd y Drindod.
Un o'r amrywiol emau hyn a welwn pan mae
Joseph yn annysgwyliadwy yn cyfarfod A'i
frodryr y tro hwn, ac ar ol iddo holi yn nghylch
eu tad, a chyfarch ei frawd Benjamin, ond
heb eto wneud ei hun yn adnabyddus, y mae
yn sydyn yn troi ac yn myned i'w dŷ. Nis
gallasai natur ddal heb ymollwng mwy; a
rhag i'w frodryr weled yr amlygiad hyn o'i
gariad, cyn iddo orphen yr amcan oedd gan-
ddo mewn golwg, ymneillduodd yn ebrwydd
heb yngan gair, yr hyn nid oedd anmhrïdol
o dan yr amgylchiadau i ddyn o'i urddas ef.
Cafodd y brodryr eu gwahodd i giniawa gyda'r
Llywydd urddasol, ac y maent yn synu at yr
ardderchawgrwydd a'r gogoniant a amgylch-
ynent y lle. Wedi ciniawa ac ymddyddan yn
nghylch amryw bethau, mae'r Llywydd yn
son am Abraham, gan ddyweyd iddo unwaith
ymdeithio yn ngwlad yr Aifft, a gofynai a
wyddent hwy ryw beth am dano yn ngwlad
Canaan? Llontent ar unwaith, gan ddywedyd:

Abram yw'n tad mawrfad mau;
Haelionus wr, o'i lwynau,
Oh hwnw, f'Arglwydd hynod,
Yr ym ni'th welion di'n dod. 808—812.

Wedi hyn mae Juda yn rhoddi hanes yr holl
deulu, ond yn celu y gwir am werthiad
Joseph. Dywedai mor anwyl oedd ef gan
eu tad, a'i fod yn rhagori yn ei wybodaeth
a'r parodryddiaid a pha un y cymerai afael
mewn addysg &c. Dywedai fod y siaced
fraith yn nghadw gan eu tad hwy yr holl flyn-
yddau. Pan mae y Llywydd yn holi gyda
mwy o fanylwrwydd, gan osod o'u blaen y pos-
ibilrwydd fod eu brawd Joseph yn fyw, maent
yn honi iddo gael ei ladd gan law.

Yr oedd eu tad bron a rhoddi i fyny dys-
gwyl am danynt.

I Israel, gwael fngcillydd,
Pob awr oedd yn ddirfawr ddydd,
Ae'r gwaraidd hên wr gwiwras
Yn syn i'r goleufryn glâs.

Golygai, disgwyliat'n gu,
Adweled ei fwyn deulu.
Am oriau gwael ymaros,
Hen wr gwael, hyd ael y nos:
Heb son, heb arwydd ronyrn
O fod yn dyfod un dyn.
Ae'r gŵar hen wr rhagorol
Yn glaf yn araf yn ol. 1020—1024.

Myned eilwaith gan holi y rhai a ddychwel-

ent, y byddai. Yr oedd i'r hen Jacob ei el-
ynion, fel mae i lawer o ddyinion da yn ein
hamser ni, a phan mae efe yn mynych holi
am ei feibion, y mae un o'r gelynyon hyn yn
hysbysu iddo fod ei feibion wedi eu carcharu
gan Lywydd yr Aifft, a bod yr ieuangaf o
honynt, Benjamin, wedi ei roddi i farwolaeth.
Ychydig cyn hyn yr oedd wedi cael ei hys-
bysu, gan eraill, fod ei feibion wedi derbyn
ffafyr yn ngolwg y Llywydd, a'u bod yn dy-
nesu tua chartref; a phan dderbyniodd y dyst-
iolaeth chwerw uchod am farwolaeth yr unig
fab a adawyd iddo o'i anwyl wraig Rachel,
methodd a dal o dan yr ergyd drom:

Ofnadwy gyfnewidiad!
Hanesion lostion i'w tād!
Fe ddelwodd, sythlodd yn synn
A'i dal wrth draed ei elyn,
Fel mellen gyfym wyllt-dalith,
I lawr ar y llawr oer llaith.
Gwr yno'n teimlo fel tād
Lefarodd o hael fwriad,
Gw'raddwydd! ac nid gwir ydyw,
Mae'th gyflon feibion yn fyw!
Ac wed'yn fe a'i cododd
Mewn ofnus gwynfannus fodd.
Clywen' ei ddi-lawen lais,
Duw Abr'am! pam dadebrals?
Ni wyddai'r gwr rhinweddol
Beth a wnaï dros byth yn ol, &c.
1108—1130.

Yr oedd yr olwg druennus ar Jacob yn ei ing,
yn y wasgfa dost, yn cyrhaedd teimladau ei
elynyon maleisddrwg:

Wrth weled ei galed gur,
Ei ddu alaeth a'i ddolur,
Ei ddagrau hallit, y gwallt gwyn
Yn gaerog ar ei goryn,
Ac archollion ei iron frau,
Gelynyon chwerwon eu chwant,
Maleisus, a deimlasant. 1130—1138.

Rhoddwyd ef yn ei wely; yno dychymygai y
gwaethaf; yr oedd ei synwyrâu wedi eu dy-
rsu i raddau mawr:

E wel mewn cwsg, i'w alaeth,
Ei feibion mewn cyffion caeth:
Fe wel ddenfab nefolwawr
Yn waedlyd ar lychlyd lawr:
Tirion eu dwyfron eu dau,
Engyl hawddgar yn angau.
Dan gystudd, yn brudd mewn braw,
Rachel a wel e'n wylaw:
Clafychodd, f'edrychodd dro,
A'i enaid fu farw yno.

Gweithia y Bardd allan o ddefnyddiau yr
Hanes Ysgrhythrol amryw olygfeydd (*scenes*)
celfyddol, ac nid yw yn un man yn trosedd
gorchymyn y rheol euraidd a osoda Shake-
speare i lawr.

Y mae appeliad Juda at y Llywydd dros
ryddhad Benjamin, yn llawn hyawdledd, ac
mor naturiol fel yr ydym braidd yn ei glywed
yn dadlu mor selog, ac yn gosod allan y can-
lyniadau i'w dad os na ddeuant a'r bachgen
yn ol:

Oh f'Ynad! derbyn finnes,
Anwyl Ior! yn ei le ef.

P'odd yr af! ni felddiaf fi
Droi unwaith gan druen!
Adref, rhag braw anfeldrol,
A'm tlawd anwyl frawd yn ol.
Dygaf fy nhad i eigion
Trueni,—i'r llwch, i'r llawr;
Yn union ei benwynedd
A'n llawn gofidlawn i fedd, &c.

Ceir yr appeliad yn llawn wrth droi at y llinellau 1198—1286.

Yr oedd araeth Juda wedi cael dylanwad mawr; ond bu mud-hyawdledd (*mute eloquence*) Benjamin, yr hwn a ddyrchafai ei olygon gwlybion at y Llywydd galluog yn fwy grymus na ffraethineb Juda:

Golwg a wanodd galon
Yr ynad——.

Nis gallai ymattal yn hwy—llefodd allan a'i freichiau ar led:

Myfi yw Joseph! mae f'ais
Ar dori tra'r ymdaerais.
Ai byw hefyd hyd yn hyn
Yw 'nhad mewn byd anhydyn? &c.
1244—1260.

Yr oedd Joseph yn eu hadnabod o'r dechreu, ond nid oedd ganddynt hwy yr un feddwl fod eu brawd yn fyw, llawer llai ei fod wedi ei ddyrchafu i'r sefyllfa oruchel o fod yn Llywydd ar holl dŷ Pharo. Felly pan wnaeth Joseph ei hun yn hysbys iddynt:

Hyn a holltodd eu henaid!
Y gwyr mewn gwewyr a gald, &c.
1264—1284.

Yr ydym yn gweled fod ein gofod wedi myned, a chan hyny brysiwn i ddyfod a'r ygrif hon i derfyn. Pan glybu Jacob fod Joseph yn fyw, ac mai efe oedd Llywydd yr Aifft, nis gallai gredu y newydd rhyfeddol am amser. Ond yr oedd tystiolaeth y brodyr ac arwyddion eraill a anfonasai Joseph yn ddigon i'w argyhoeddi o'r gwirionedd; a phenderfynodd yn unol a gwahoddiad ei anwyl fab, fyned efe a'i deulu i fyw i'r Aifft.

Am ymadawiad Jacob o wlad Canaan—ei lon-gyfarchiad â Joseph yr hwn a ddaeth mewn rhwysgfawredd i'w gyfarfod—rhoddiad rhan o'r wlad i Israel a'i deulu—marwolaeth yr hen batriarch wedi iddo fendithio ei blant a'i wyrion—yn nghyd a marwolaeth Joseph, rhaid i ni gyfeirio y darlennydd at y rhan olaf o'r Drydedd Ran o'r Cywydd.

Addysg Cyffredinol.

Y TIROEDD YN Y GORLLEWIN.

Barchedig Syr,—Gwelais yn y CENHADWR diweddaf, ac hefyd mewn rhai blaenorol, ryw beth yn nghylch y sefydliad Cymreig newydd yn Mississippi. Teimlaf gryn ddyddordeb yn y symudiad, mae yn hen bryd i'r Cymry i wneud prawf o'r cynllun hwn. Gorchwyl pwysig ac

anturiaeth anhawdd yw hyn ar y cyfan, nid llawer llai nag a ymddiriedwyd i Moses gynt. Mae'n gofyn llawer o ddoethineb, amynedd a phwyll. Mae rhwystrau lawer, a pheth siomedigaeth i'w ddisgwyl ar y gorau. Anhawdd cael darn digonol o dir da yn un corff cryno, am bris isel; ac yn cynwys pob manteision angenrheidiol i wneud sefydliad llwyddiannus a chysurus.

Barnwyf fod gornchwilwyr y drefedigaeth wedi gweithredu yn rhy fyrbwyll yn newisiad y lle, gwn nad yw tir y R. R. yn gryno gyda'i gilydd, ac yr wyf yn barnu fod ei haner feallai yn dir gwael. Deallir mai gweddill y sefydlwyr yw ef oll, ag oeddynt yn ei ystyried yn rhy wael neu anghyfleus. Croesais lawer o hono wrth dd'od o Iowa yma, gwelais fel yr oedd y sefydlwyr wedi pigo y darnau goreu yn mhob man, ac am lawer o'r gweddill, ni chymher'awn mo hono yn rhodd am mai pa fwyaf o hono a feddwn tlotaf i gyd yr ystyriwn fy mod, am ei fod mor fryniog a charegog, ac heb ddim coed chwaith ar lawer iawn o hono; ac y mae yn rhy bell i'r gogledd i'm tyb i. Bum yn Iowa yn byw tros naw mlynedd, cefais brawf teg o'r hinsawdd yno mae yn rhedeg i fwy o eithafion o oerni a gwres nag un llea welais erioed. Gwir fod Cambria Newydd un radd i'r de o'r lle yr oeddwn i; ond ychydig iawn o wahaniaeth a wna un radd yn y rhan yma o'r wlad. Mae Lawrence yn lledred 39 gr. gog.; ond am ei bod tua 3 gradd yn mhellach i'r gorllewin, y mae yr hinsawdd yn llawer tynerach, gallaf brofi hyn trwy engreifftiau. Clywsoch fel y darfu i'r gauaf diweddaf ladd y coed *Peaches* yn neheubarth Illinois, pa un sydd ar yr un lledred a deheubarth Kansas, ond ychydig o niwaid a gawsant yma, ac ychydig i'r de oddiyma ni chawsant ddim niwed. Prawf arall yw, mai o'r gogledd orllewin y ceid y tywydd oeraf yn Iowa, ond o'r gogledd ddwyrain y chwyth oeraf yma. Dyma y cyfeiriad y chwythai y dyddiau oeraf y gauaf diweddaf, a'r unig eglurhad boddhaol allaf gael ar hyn yw, fod y ddwy afon fawr hyn yn atynnu a gwrth dymu, a bod cyfeiriad a chanolbwynt yr awyr rewlwyd tua haner ffordd rhwng y ddwy, a phellaf yr eiri'r dwyrain neu i'r gorllewin o'r canolbwynt, llarieiddiaf yr hinsawdd. Mae 'n ffaith anwadadwy fod yr oerni yn cyraedd yn mhellach i'r de ar y Mississippi nag yn un man arall yma, yna dilyna wrth reswm pa bellaf oddiwrthi o un tu goreu'r hinsawdd.

Y mae sefydliad lled dda o Gymry yn agos i Emporia, tua 80 milldir i'r deorllewin oddiyma, maent yn agos i'r lledred 38 gr. gog. Ond profir ei bod yn fwy tymerus yno nag yw yr un pellder i'r deddwyrain. Ar anaf cyffredin ni raid iddynt borthi eu gwartheg sychion, ac anfynych y rhaid porthi dim am fwy na 4 mis;

ond yn Iowa a Gogledd Missouri, anfynych y porthir llai na 6 mis. Ond haerir fod gwell marchnad yn Missouri; ond camgymeriad mawr yw hyny. Mae'r corn a'r gwenith yn uwch yn Emporia nag yw e yma, a'r rheswm am hyn yw eu bod yn agos i ffordd fawr New Mexico, a'r mynyddau. Prynnir y corn yno i'w anfon i'r *Fort* gorllewinol, ac anfonant eu peilliad i'r mynyddau, ac y mae ganddynt wlad ragorol yno. Ond haerir na ellir cael digon o dir ar werth gyda'i gilydd yma. Y gwrthwyn-eb sydd ffaith anwadadwy. Sylwais nad yw tir y Rail Road yn gyrru gyda'i gilydd.

Dyma'r Ottawa Reserve, terfyn gogleddol pa un sydd ond prin ugain milldir i'r de o Lawrence, lle y mae tros 80,000 erw o'r tir rhagoraf ar werth yn llawer rhatach na thir y R. R. yn Missouri nag un man arall. Aethum yn un swydd i'w edrych yn ddiweddar a chefais fy moddio yn hollol. Ni welais harddach gwlad erioed, y coed yn fwy dibrin na braidd un rhan arall o Kansas, ac nid oes nemawr o hono yn fryniog. Dywedodd Mr. Harrison, goruchwyliwr yr Ottawas, iddo ymddiddan â goruchwyliwr y drefedigaeth Gymreig, pan oedd yn ninas New York, a'u bod wedi addaw dod i weled y Reserve. Hoffwn wybod pahan na ddaethant. Clywais fod un Cymro yn byw er's peth amser yn agos i'r lle, sef yn Macon county, os wyf yn cofio yn iawn. Ond mae amryw Gymry yn byw yn agos i Lawrence, a mwy fyth ger Emporia. Oni fuaasai yn bur reymol iddynt ddod i'n gweled a gofyn ein barn ar y pwnc. Dylasid ceisio barn mwy nag un ar bwn mor bwysig, feddylid. Teimlwyf fod ugain mlynedd o brofiad yn y Gorllewin yn werth rhyw beth i mi fy hun, a dymunwn ei gyfiwyno i'm cydgenedl, os barnant ei fod o unrhyw werth. Pris tir yr Ottawas yw o 1,50 i 3 dolar yr erw. Yn ol ei brisiad gwerthir deryn o goed at bob darn o brairie; a'r coed wrth gwrs sy'n gwerthu uchaf. Telir y bedwaredd ran i lawr, a'r gweddill yn mhen y fwyddyn.

Yn awr, na fydded i neb fy nghamddeall, ni ddymunwn dafu rhwystrar ffordd yr anturiaeth yn Missouri, deallwyf ei bod yn awr yn ffaith safadwy. Fy nymuniad penaf yw, rhoi ychydig gyfarwyddiadau i'm cydgenedl i ddewis y tir a'r hinsawdd goreu a rhataf yn gystal a mwyaf cyflus, ac os gallem brynu ffermydd a rhyw faint o welliant (*improvement*) dyna y rhataf yn gyffredia yn y diwedd, am na wyr pobl anghyfarwydd â'r rhan hon o'r byd, fawr am dori y tir a gwneud cae &c. Gellir prynu tir prairie da heb ddim *improvement* yma am 2,50 i 3 dolar yr erw, a lleoedd gydag *improvement* am o 5 i 15 dolar yr erw. Yr eiddoch &c.,

ROBERT HUGHES.

Lawrence, Kansas, Mch. 16, 1894.

Yn Nuw y mae fy iachawdwriaeth.

Barddonol.

PENILLION HIRAETH.

A gyfansoddwyd dros Mrs. Margaret D. Jones, guraig Mr. John D. Jones, Utica, er cof am ei rhieni, y rhai a fuont feirw ill dau yn mis Mehefin, 1861. Bu mab a merch iddynt farw hefyd yn fuan ar eu hol.

Ehed fy meddwl ar dy hynt,
Er gwaethaf gwynt a gwlaw;
Dros filoedd tonau'r eigion erch
Am dro i'r llanerch draw;
Lle ganwaith bum yn blentyn bach
A geneth iach ei gwedd,
Cyn gwybod am offidau'r byd,
Na dim ond hyfryd hedd.

Mae Aran Benllyn ger fy mron
Rwy'n gweled hon o hyd;
A chofaf lanau Tegyd lwy
Cyn bod dan bwys y byd:
Hen fythod llwydion Llanuwchllyn
Ac aml fryn difrad,
Y côf a'u celdw yn ei gell
Er bod yn mhell o'm gwlad.

Ond cofio tad a mam y sydd
Bob nos a dydd yn dwyn
Fy nagrau heilltion yn ddau
Am oriau er eu mwyn;
Eu cael a wnes yn dyner iawn
A llawn o bob gwella;
Ni chefais loes nag unrhyw gam
Yn mynwas mam a thad.

Ar lanau teg yr afon Lliw
Nid oedd un briw i'm bron;
Gwrandaw'n y gog a'r fronfraith lwy
Neu suad dwys y don:
Ond anwyl dad yn dyner fu
I'm gwasgu ganwaith gynt,
A dringwn yn ei law yr allt
A'm gwaith yn chwareu'r gwynt.

Dan lygad mam trwy lwybr cul
I'r ysgol Sul yr awn;
Ac i'r "Hen Gapel" yn ddifeth
I'r bregeth y prydawn:
Cawn yno glywed geiriau'r nen
A llais "Amen" y llu,
A gweirwn aml lygad llait
Gan fod y gwaith yn gu.

Dan ofal a meithriniaeth mam
Ni chawn na cham na chur;
Hi gadwal i'm calon yn ddifrad
A'm bwriad oll yn bur;
Ei llais oedd megys telyn fwyn,
A'i gwen yn dwyn i gol
Hyfrydwch peradd fel y gwin,
Adawai'r rin ar ol.

Bu raid eu gadael ddechreu f'oes
Dan lawer loes ar lawr,
A dyfod dros yr eigion dig
I fro Amerig fawr;
Ond mynych fynych nos a dydd
Bum brudd o'u herwydd hwy,
A rhuthrai hiraeth drwy fy mron
Nes hollti hon yn ddwy.
Cael llythyr bach o'r ardal bell
Oedd lawer gwell na gwin;
O! nhad a mam, cael gwel'd eu gwedd
Ddygais rhyfedd rin:
Ond rhingom chwyddal moroedd certh
A'r drafferth oedd ry drwm,
Yn awr mae'r rhai oedd gynt mor gu
A'r waelod llety llwm.

Bu'r newydd hwn fel llymaf saeth
Yn rhoddi aeth i'm bron;
Mehefin droes yn Rhagfyr brwn
Nes llwydo 'm graddian hon:
Rhyw fethu credur' wyf o hyd
Bu myn'd o'r byd i'r bedd;
Mae adfyrdod am y tro
Yn cyflwm gario'm gwedd.

Fy nhad ni'm celdw mwy rhag trais,
Ni chlywaf lals fy mam;
Can's iddynt hwy gwnaeth Iesu le
O fewn o ne'n ddinam:
Gadawsant fyd y cystudd llawr
Ac uwch y llawr mae'n llys;
Ehedeg wnaent i awyr glir
Eu brodir gyda brys.

Nid digon oedd gan Frenin Brad
Drol' mam a nhad i'r bedd;
Daeth eilwaith am fy ehwaera'm brawd
Maent ganddo'n dlawd eu gwedd:
All agor wnaed y briwiau gynt
Drwy waith yr helynt hon,
Nid oes cyfferi yn ddian
All ail fachau fy mron.

Fy negrau llawn o hiraeth mawr,
Sy'n treiglo i'r llawr yn lli;
A mwy nid yw 'm daearol daith,
Ond anial math i mi:
Ow! nhad a mam, mae gofid dwys,
A brad yn bwys i'm bron:
A dagrau lwydant yn ddibaid
Fy llygaid oedd mor llon.

Rhyw wagnod i mi ydyw'r byd,
Nid oes o hyd yn hwn,
Ond hebblu a gofidiau 'n dod,
Yn barod fel oer bwn:
Ond claddedigaeth mam a thad
Oedd dyfnaf frad fy oes;
A sicr fyddaf yn y man,
O grymu dan y groes.

Ni chaf un gair oddiwrthyt mwy
I wella'm ciwy' na'm clais;
Ni ddaw un llythyr dros y lli,
A'i swyn yn lloni'm llais:
Eu gwerthfawr gynghor byth ni chaf,
Ni chlywaf weddi chwaith;
'Nol cyraedd caerau Salem wen,
Maent hwy ar ben eu taith.

Bydd engyl byth yn gwylio 'u bedd
Bydd gadw 'r anedd oer;
Ac arni dellen las a ddyrch.
Tra llewyrch haul a lloer:
Ond pan y can yr udgorn mawr
Nald selliau'r llawr o'u lle;
Cyferfydd etifeddion gras
Yn ninas aur y ue'.

Fy nghofion cysegredig fydd,
Bob nos a dydd o'r daith,
Yn casglu'r blodau uwcha 'u clod,
I harddu 'u beddrod llaith:
Ffarwel yn awr, anwyliad cu,
Mewn mantell ddu mae'r llawr,
Cawn eto gydgysfarfod clau
Ar frynlau'r nefoedd fawr.

Utica.

T. B. MORRIS.

MARWOLAETH MILWR.

Cyfansoddwyd y llinellau canlynol ar yr achlysur
o farwolaeth THOMAS E. WILLIAMS, anwyl fab
Edward ac Elinor Williams, Utica, N. Y., milwr
perthynol i gwmni C, Catrawd 21ain o Wirfoddol-
ion Wisconsin. Cafodd ei ladd yn mrwydr byth
gofiadwy Perryville, Ky., Hydref 8fed, 1862, yn 28
mlwydd a 7 mis oed.

CYFLWYNEDIG I'W EINI.

Pwy wyr delmladau 'r milwr gwiw,
Na dyfnion friwiau 'i fron,
Wrth ganu 'n lach i'w fam a'i dad-
A'i anwyl wlad fu lon;
Pob cysur gwerthfawr lldo ef
O dan y nef yn awr,
A edy ar ei ol bob un,
Wrth fya'd i'r fyddia fawr.

O wir wladgarwch heb un trais,
Na hunan-gais am glod,
Pan oedd ein gwlad mewn cyfyng awr,
A'r gelyn mawr yn dod
Ymrestru wnaeth dan arfan dur
Tr fyddin bur heb wad,
Trwy wres y dydd ac oerni'r nos,
I ymladd dros ei wlad.

Brith-ressau heirdd a dieglar ser,
Oedd ar y Faner fawr,
Ddifynodd ef hyd derfyn oes,
A'i fywyd rôes i lawr,
Yn gyflawn dros ein hundeb gwiw,
Yn aberth byw fe'i gwnaed,
A thros lawnderau mawr ein tir
Tywalltai 'n wir ei waed.

Pan floeddla 'r udgorn fore 'r Gâd,
Bydd pawb mewn telmlad dwys,
Cyddgesglir nerth pob un yn awr,
Yn wyneb awr o bwys,
O safn magnelau bydd yn gwau
Eirf angau 'n ddifawr iu,
A myrdd yn trengu yn eu gwaed,
Dan draed y gelyn du.

Ar ddydd ymladdfa Perryville
'Roedd ef yn wrol lawn,
Y boreu 'n wych mewn hawddgar wedd,
Ac yn ei fedd prydawn;
Ond er ei gwympe of fel hyn,
I ddwyfaw brenin braw,
Bu 'n filwr dewr,—bu farw 'n gryf,
A'r lawryf yn ei law.

Pa le mae'r wyneb wisgai wên
Siriolaf wen ddifrad?
A'r breichiau cryffion tynlon tâl
Fu 'n dal banerau 'r wlad?
Pa le mae'r traed fu'n rhodio 'n rhydd
Dros faesydd rhuddgoth bryd?
Maent yn y bedd, ar ben y daith,
Ar ol y gwaith i gyd.

Chwi hoff rieni mwynion maed,
Trist yw eich enaid chwi,
A brodyr a chwiorydd prudd
Eich llygaid sydd yn lli,
O! ymdawelwch, marw fu
I gadw myrdd yn fyw,
Mae 'n awr mewn heddwch nefol fydd
Yn dawel gyda Duw.

Argraffar enwan 'n milwyr cu
I'r oesoedd sydd i ddod,
Enyner awen Beirdd ein tir
I ganu 'n glir eu clod,
Mawryger byth y dirfawr werth,
A'r aberth mawr a wnaed,
I brynu rhyddid iddynt hwy,
Trwy ddifawr giwy' a gwaed.

Gwir heddwch mewn cyflawnder pur,
A lanwo 'n tir bob darn
Boed i'n Gweriniaeth fod yn rhydd,
Hyd foren dydd y farn,
A meiddith caethwasanaeth mwy,
A gafodd giwy' gan gledd,
A fyddo byth, heb ddod yn ol
Yn farwol yn ei fedd.

Newark, O.

DAVID PRICE.

CYWYDD.

*Arallfiriad o'r eiddo E. G. Jones, Western, E. N., ar
ol darllen am farwolaeth ddamsaintol ei fam, yn
Llangristiolus, Mon.*

Ow! fy nhad wedi 'i adael
Yn hen—ni wna wên—mae 'n wael.
Ochenald drwm a chwyno;
Yn dddiddadi wna'i 'i anadl o.
Dwys tan boen, dietaw iawn bydd;
Ni ymddiddan am ddeuddydd!
Nis celsa an nawe cyaur;
Mwy 'n hyd y bywyd bys.

Rhoddi gwaith, yn waith di wyl,
 I minau wna! mam anwyl,
 Cael gwir llawn yn uniawn wnes,
 Er hyny ameu 'r banes. * *Drych, Mai 5.*
 Meddwn i, ai fy mam ddaeth
 Ar aelwyd i'w marwolaeth,
 A hithau flyneddau 'n ol
 O foddau gwir grefyddol?
 Cyfuwch fu, tra bu uwch bedd,
 A'r oreu am eirwired:
 Yn fam fwyn, mwyn yn mhob man,
 A gonest o deg anlan.
 Rhyfedd pe 'n niwedd einioes
 I'w flydd, ar grefydd droi 'n groes.
 Am ei phlant—cawsom fantais
 Er llwydd trwy'i thymor, a'i llais,
 Ac ysgol fuddiol, a fu
 Ei thalent yn ei theulu:
 Rhai o'i hil wna! arholl,
 Ac i'r bach dysgai 'r A. B.
 Ar ei thro'n egluro 'r gair;
 Dangos eirchion y Dengair;
 Profawdd pa mor hawdd a'i 'n hynt;
 Yn warth heb ymddwyn wrthynt,
 Trwy drin y fath ddrychneib;
 Ini ddwyn o eiddo neb,
 Ac o'i serch gwnai 'n hanerch ni;
 Drwy'r gair i'n dra ragori;
 A ddosparth oedd warth i'r oes
 Yn ynyd, a llawn o antoes.
 Pa rai, a ddrywial 'r Iôn
 A'r bwilch, roi'n rhestr y bellchion.
 Dygawdd ni rai adega!
 O'n baich, i ddwyn buchedd dda;
 Addawem na dd'al iddi
 Un drom groes trwy'n heinioes ni.
 Ow! aeth ein gwir? weithiau 'n gau
 Y cyfnod—troem ein cefnau!
 Ond ei gwaith, trwy'r daith wna! 'n dwyn
 I ochel rhag rhyw lawr achwyn,
 Am 'stranciau belau, a bâr
 Gyrchu eu myrdd i garchar.
 Well! well! dyma 'm helynt,
 Mewn pell fro'n cofio Môn cynt.
 Cofio am fy mam yn fyw
 Oh! mor od, a'i marw ydyw?
 Marw wna dyn, i dyn da,
 Yw 'r arwyddair er Adda.
 Y ddamwain ni ddiddymir,
 Ond cyfryw 'r ddau, gan a gwir,
 Ac oh! mam aeth trwy ddamwain
 O'r byd—hi gyfyd yn gain.
 O'r llesgedd malth, a'r llosgi,
 El dwyn i'w Nef wna! 'n Duw ni.

AB MORYDD.

COFFADWRIAETH AM LEWIS EVANS, TROEDRHIWDALAR, OHIO.

GAN T. PARCH. J. H. JONES, DELAWARE, OHIO.

Ysgrifenydd y llinellau hyn gan Mr. Jones
 mewn canlyniad i daith o ymwellad & bedd ei hoff
 gyfaill Lewis Evans yr hwn fuasai yn ddiacon am
 flynyddau yn eglwys Troedrhwdalar, swydd Del-
 aware, Ohio.

Lewis Evans, 'r wyt yn gorwedd
 Yn dy newydd wely pridd,
 Yma 'n debyg bydd dy drigfan
 Hyd yr adgyfodiad ddydd;
 Pan y bloeddia yr archangel
 Treiddia ei lais hyd ataf ti,
 Ti gai ddeffro ti gai godi
 Wrth yr alwad oddi fry.

Ce'st dy osod yn y pentwr
 Yn llygredig, gwael dy lun,
 Ond cai godi mewn gogoniant
 Ar ddelw 'r Iesu mawr ei hun;
 Uno wnest ag achos Iesu
 Yn Nhroedrhwdalar, Cymru draw,
 Williams enwog gwr parchedig
 Ro'dd i ti y ddeheulaw.

Coffo 'rwyf dy deimlad bywlog
 Mewn diwygiad mawr ei werth,
 Ga'w'd yn Bulah a Throedrhwdalar
 Pan amlygodd Duw ei nerth;
 Yspryd Duw oedd yno 'n amlwg
 A'i effeithiau 'n eglur iawn,
 Llauer drow'd at fyddin Iesu
 Trwy ei nerthol ddwyfol ddawn.

Pan y chwythai 'r avel gynnes
 Yn wresog iawn o Galfari,
 Toddi wna! teimladau Evans
 A'i deimlad ef a'n toddai ni;
 "Bendigedig!" a "Gogoniant!"
 Ddelai 'n rhwydd o'i enau ef,
 CREDU 'r wyf ei fod ef heddyw
 Yn moli Duw ag uchel lef.

Pan y byddai 'r hwyllau 'n uchel,
 A moli Duw ar beraidd gân,
 Lewis dynai 'n dyn ei danau
 Y'mhlith brodyr lawr a mân;
 Gwaith go anhawdd oedd rhoi fyn
 Ar ol unwaith gael y gwres,
 Teimlai 'n gryf y sygn-dyniad,
 At yr Iesu 'n tyau 'n nes.

Yna Lewis a ddechreuai
 Ddyblu, treblu ar y gân,
 Llauer gwaith y gwnaeth ef ganu
 Fel â'i galon oll ar dân.
 Pan y byddai yn gweddio
 Ei galon ganwaith aeth yn friw,
 Taer ofynai 'n enw 'r Iesu
 Am gael bendith gan ei Dduw.

Mewn cyfelliach byddai'n fiasus
 Ac yn hwyllus lawer pryd,
 Pan yn dweyd am gariad Iesu,
 Ei angau locs a'i aberth drud.
 Ymado wnaeth A Chymru brydferth
 I'r America eang wlad,
 Daeth â'i grefydd ganddo yma
 Ni adawodd dy ei Dad.

El destyn hoff cyn gadael Cymru
 Oedd trefn gras trwy angau 'r groes,
 Ni newidodd ddim o hono
 Glynodd wrtho drwy 'i holl oes;
 Ymddyfirodd fil o weithiau
 Mewn canladau am y gwaed,
 Hwylus iawn oedd ganddo i siarad
 Am yr lachawdwriaeth rad.

Cawsom brawf am faith flynyddau
 Fod gan Evans grefydd dda,
 A'i fod heddyw y'ngwlad y bywyd
 Uwchlaw pob croes a phoen a phla.
 Ffarwel, gyfaill, cwsg yn dawel
 Yn dy newydd wely pridd,
 Hyd nes delo 'r wyls i'th alw
 Byth o'th rwymau i fod yn rhydd.

Pwy a wyr na wellir finau
 Er mor euog, llesg a gwan,
 Wedi dod trwy donau mawrior
 I diroedd Canaan yn y man,
 Yno caf gydgann 'r anthem
 Gyda'm brodyr aeth o'm blaen,
 Canaf glodydd byth i'r Iesu
 Fy Ngwaredwr grymus glân.

POMPEII.

GAN G. H. HUMPHREYS, IXONTA, WIS.

Parhad o 1. d. 306.

Ond y nodwedd ryw ddiwrnod newidial,
 A rhyw ysgydwad eres a godai;
 Arwydd newidial i bob grudd neidial,
 Y ddinas hyglod addien a siglail,
 A'i gorenwog sail grynal—fel Pechod
 O dan lais hynod Duw o niwl Sinai.

Pob ymddiddan yn ei haner—dorwyd!
 Yn y dyrys amser;
 E wnaed pob canladau per
 Yn ddystaw o dan ddwyser.

A goffedient gu fiodau—'a'u bwrlent
Heb aros o'u breichiau;
Pleser yn y palasau,
Er enwog wledd, farwal 'n glau.

Gwelwion y troal gwylywyr—eu cyfoeth
Nis codai masnachwyr;
Eu heifr o'u dwylaw ar fry
A ddodai celfyddydwy.

Y dalargryn oersyn oedd
Yn wyrthlwl fawr ei nerthoedd;
Miloedd a ddadgymalai
Yn deilchion o dirion dai;
Codai balasau cedyrn
Aml un, gan eu chwala'n chwynn,
A dynion lawer danynt
A gaid yn hyllig eu hynt.

A swm cwynfanus hynod—yno gaid
Yn gydiol a'r cryndod;
Dwfn fraw ar bawb oedd yn dod,
Hyd y rhaglaw dewr hyglod,

Nodedig lawn a didwn
Oedd y su; a'i ryfedd swm
I dyb gwr yn debyg oedd
I daran mewn pellteroedd,
A hono wedi haner
Ei thagu gan allu Ner.
Neu fel swm prudd anwn ddu
Dan bechod yn ebychu
Wedi braidd gael gormod, bron,
O ddi dda ddu luddewon
I'w bol poeth, a'i chrombl, pan
Fu cyni yn Nef^u Canaan
Trwy haid o Rufeilaid fu
Wroniaid i'w gralaun.

Ofnadwy a dwfn ydoedd—y terfysg,
Er tyrriad i'r bobloedd;
Llewyr yn gwasgu lluoedd
Yn lasiwyd gan arswyd oedd.

Ar hyny mynyddt chwynn ymwahanal
Yn ei ganol, a digllawn agenai;
Ar ol ymagor nthrawl y mygai,
Simnai anwn ys yma cynnai;
Ac o'i cheudod mwg chwydal—i elgion
Yr holl uchellon lle yr hyll chwala.

Gyrat ebrwydd ddufwg i'r wybren—rhwng
Yr haul a'r ddalaren
Nes oedd y ddinas addien
Yn fagddu bygddu uwch ben.

Gwenau yr haul, a'i gain wrld
O'i gwydd yn llwyr a guddlodd,
A'i lon wawl dan len elai,
Tew wyll yn hug erchyll gai
Er galar i'r trigollon
A mwyhau braw yn mhob bron.
Ni welai llencyn hylon
Hawddgar frawd oedd ger ei fron
Na'i odiaeth wedd grynedig
Gan y trwch o d'w'lwch dig.
Ni welai mun, yn ddilys,
Ael ei chwaer yn li' o chwys
A wthiwyd gan arswyd o
Ei swynawl fynwes yno;
Pawb grynai, pawb dawai dan
Ei hynod fraw ei hunan.
Mudandod heb ddim dwndwr
Na gair gaid o gwr i gwr;
Curlad calonau cewri
Glyws oedd yr unigol si.

Y lleni dwys o wyll, yn do—guddial
Y gweddus wyr yno
Fel gorchudd ro'i'r guddio—gwedd hyllig
Ddyn i ei addig ddienyddio.

Ar hyn yn helaeth daeth adwythig
Ulw allan o'i geufol hyllig;
Ymwasgaral stormus gerig—trwy'r gwyll
Yn y deryll ofnadwy orig.

Rhedal hylif yn frydlau haelion
Ar y ddinas a'i hygar ddynton;
Oeraldd leislau o herwydd loesion
Yma wedi'r mynyddau muddion
Glywid gan gu luon—yn dystiolaeth
O fawr alaeth yn y fro wiwlion.

Yn ddyllif yr hylif byll
Yno dyral yn deryll
Ar y gwiwlwys drigollon
A dig wedd yr adeg hon,
Wylofain dan y lava
Wnai gwryfion doethion, da,
A tirion blant a yrid
I lawr yn sathra i'w lid,
A gwyldd felbion gwiulan
Oedd yma yn dyrla dan
Ddifiath lysnafedd uffern
A thanchwa ei chwydfa chwern.
A rhagor gyndeirlogai,
Dod yn fwy ofnadwy wnai
O hyd yn yr adeg hon
Nes oedd y ddinasyddion
I gyd yn rhy wasgedig
I ruddfian dan y balch dig.

Rhy eiddil oedd y dower fliwyr—i fyw
Yn y fan annifyr;
I'r bedd boeth ar rybudd byr
Yr ai pob arwr pybyr.

Rhy weinlon oedd eu tarlanau—i wneyd
Iddynt nawdd rhac angan;
Dig gladdwyd hwy a'u cledau
Bob un yn y drys bau.

O na chydiasai llaw wâr Trugaredd
Yn ngwar afar yr hen Angau rhyfedd
I atal ei ddialedd—a rhoi 'n llon
Y gwâr ddynton o'i agwrdd ewinedd.

Lluoedd o gadfeirch anhafeirch, nwyfus
Yno a lethwyd o dan li aethus
O losgwy berwol ysig a borus
Heb fro i ochel yr w'frawychus;
Y man fu yn ddyddanau—i'r march ffrom
Aeth yn rhyw Sodom gethin, arswydus

Y glau heoliydd dan glo anelwig
I gyd a ddodwyd o graig dodeddig;
Ddual chwal ludw yn do chwaledig
Ar y neuaddau yn dra anniddig;
Heirdd balasau o raddau mawreddig
A thelau odiaeth wnaed yn llethedig,
Yn hollol ac yn hyllig—acant yno
Eu gorchuddio yn yr ymgyrch addig.

Wedi'r Dalargryn a dial caled
Eu malurio—mwy wele i wared
Lluoedd o'u galar hylwedd o'u gweled,
Gre' len nthrol dros y greulon weithred,
Heb un uwch ben y lle—digyffro
I gyfeirio i'r ogof i waered.

Y gerddi gwiw a heitreddion—a'r swynlon
Rosynau ireiddion
A'r ffrwythau tra pher weithlon
Gauwyd is y gawod hon.

Yr addien lili roddwyd,
A'i henwog liw dan hug lwyd,
A'i gwraidd giwys o gyraedd gwlaw
Yma wedi'n i'w mwydaw.
Yr ireiddion wiwlion wydd
A gauwyd yn dragywydd
O olwg y clae'r haulwen
A roes yn hir wres o'i nen
I adddfedu llu yn llon
O'u sawrus felys aeron.
Llwyr dynwyd, gwasgwyd y gwin
O gryno syplan grawnwin
Heb hardd ferch a peraid fin
I felysio 'r coch felyswin,
Neu ddyd o fewn y ddinas
Yfal lwne o'r gwin da 'i flas.

Wela'r dydd o alar du—a'r odiaeth
Dre' wedi ei chladdu;
O'n mawredd digymara
Aeth i fyng y "pethau fu."

* Jerusalem.

† Vesuvius.

Yn awr ni chlywir un wi—na chaniad
Na chynwrf dyn ynddi;
Dystaurydd sy'n rhwydd roddi
Ei hawl dros ei mynwent hi.

Yma siriol wr ar ml amseroedd
Mewn bywlon heddwch yn mhen blynyddoedd,
Uwch y dref wasgwyd mewn erch derfysgoedd,
Rodiai'n hyfwyn dan wen brid y nefoedd,
Heb feddwi fod ban hyglod binagioedd
Dano a haeddawl dai a neuaddoedd,
A gogoned balasau gwiw, ganoedd
O wiwlan risial yn lœwion resoedd,
A mwyn drigolion mewn du argloedd
Yn isellon, enfawrion niferoedd,
A rhyfedd enwog, feirw fyddlloedd
Y rhai fu hwylys iawn mewn rhyfeloedd,
A chlar fras yn der fu er oesoedd
Yn digoni'r bydysawd a gwinoedd,
Ac ireiddion a llawnion berllanoedd
A fu lawen hoff gyrchfa i lœoedd,
A byw oerion, arianald aberoedd
I ddigoni aneirf kon yroedd,
A pres lliwus, parhaus ei alluoedd,
A hynod arian yn loewyn dyroedd,
Ac aur melyn—yr hwn garal miloedd,
A perlau eirian a pur laweroedd,
Er eu gwadu, craig ydoedd—wedi du
A hir galedu ar y goludoedd.

Pan fydd y Dydd diweddaf
Wedi ei nodi gan Naf
Iesu 'n wych dynesau wna
Ar gwmwl eurog yma.
O'i flaen archangel ry floedd
Ry wybodaeth i'r bydoedd
Ei fod ef wedi dyfod
I'w galw o hir drigle od
Yr oer ddiwyr weryd
I gael eu barnu i gyd.
Y melwr rhwng y murlau rhew
Diaros ddo'nt o'r duresw,
A mawrion lu y moroedd
Pan glywant godant ar g'oeedd;
A del hen foddfa i'r diluw
Yn filain dorf o flaen Duw;
Arswydus bechwyr Sodom
Yn eu firwst godant yn ffrom;
Hen Garthage yn lœn gerthir
O'i dynion fu 'n huno 'n hir,
A Balbec rydd, heb helbul
Ei lluoedd o'u celoedd cul,
A mawrwech dref Palmyra
Rhoi i Ner ei melwr wna,
A Chi-Chen yr un enyd
Bydd ei gwyr yn rhwydd i gyd,
A neldia yr un adeg
Wemp dorf o Pompell deg.

Lluoedd hon oll ddihunant—eu gweryd
Agorir mewn aiant;
O flaen Duw 'n gyflawn deuant,
Ar un gair eu barnu gant.

Ganesiaeth Gartrefol.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL WISCONSIN.

Cynaliwyd hon eleni yn Spring Green, Bethel y Cood, a Dodgeville.

Dechreuodd y Gymanfa nos y 7fed yn Spring Green. Profwyd yn y lle hwn ar ddechreu y Gymanfa fod nerth yn nglyn â phregethu yr Efengyl. Ymddangosai fel y march gwyn a welodd Ioan yn dyfod allan mewn harddwch nerth a chyflymdra, ac yr ydym yn credu fod yr hwn bia y march yn "eistedd arno a bwa yn ei law," a bod llawer wedi eu clwyfo yn amser y Gymanfa, fel na wellir mo honynt nes dyfod at yr hwn a fedr yn gwbl iachau.

Am ddeg yr ail dydd, yn ol trefn ac arfer Gynulleidfaol, neillduwyd y brawd JONATHAN JONES, Masa Mena, yn weinidog ar yr eglwys hono. Gweinyddiwyd ar yr achlysur hwn fel y canlyn:—J. Davies, Rosendale, ar natur Eglwys Crist; G. Jones, Cambria, ar ddyledswydd y gweinidog ieuanc, a C. D. Jones, Racine, ar ddyledswydd yr Eglwys. Gofynwyd y gofynladau gan D. Jones, Arena. Gweddwyd yr urdd weddi gan G. Griffiths, Milwaukee. Yr oedd y pregethau ar y dyledswyddau yn fanwl a grymus. Holwyd y gweinidog yn mhob mater o bwys yn dra manwl, a chafwyd ei fod yn iach yn y ffydd, ac felly ar ddelsyfiad cyhoeddus yr eglwys ar y pryd a'i gydsyniad yntau neillduwyd ef i gyflawn waith y weinidogaeth efengylaidd.

Mae Mr. Jones wedi cael gradd uchel o fan-teision dysgeidiaeth er ei gymwysio i fod yn was da i Iesu Grist, a'n gobaith yw ar iddo fod yn ddefnyddiol iawn ar y maes, y mae wedi ymgymeryd i lafurio arno. Cafwyd pregethu buddiol iawn m'n ddau a chwech drachefn, felly dybenodd y Gymanfa yn y lle hwn ac arwyddion ei daioni.

Nos Iau dechreuodd y Gymanfa yn Bethel, a phregethwyd dranoeth trwy y dydd i gynulleidfaedd lluosog iawn.

Boreu Sadwrn yr 11, cyfarfu y Gynadledd yn y lle hwn, a chafwyd Cynadledd hyfryd a dymunol; adroddwyd profiadau gwerth eu gwranddo, a rhoddwyd cyngorion a chyfarwyddiadau crefyddol gwerth eu cofio.

Penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Dewiswyd G. Jones, Cambria, yn Gymedrolwr, a J. Davies, Rosendale, yn Ysgrifenydd; yn bwyllgor trefniadol y Parchedigion G. Griffiths, Milwaukee, E. Owens, Dodgeville, a C. D. Jones, Racine.

2. Cymeradwywyd i'r brawd T. W. Evans, Flint Creek, Iowa, gael eyd eistedd â ni yn y Gynadledd. Cynorthwydd y brawd hwn yn fyddlon o ddechreu i ddiwedd y Gymanfa.

3. Fod y brawd Jonathan Jones, Spring Green, i gael ei dderbyn yn aelod o'r Gymanfa.

4. Fod Mr. Thos. B. Watkins, Blue Mounds, i gael ei dderbyn yn aelod o'r Gymanfa.

5. Fod y Gymanfa y flwyddyn nesaf i fod yn nosbarth Cambria ac Oshkosh.

6. Fod delysfiad oddiwrth y Gynadledd hon ar yr eglwys i wneyd caagliadau i Drysorfa addysg Beloit, lle y gall ein heglwys anfon eu dynion ieuainc ag a fyddo yn teimlo awydd i waith y Cysegr.

7. Fod y Parch. G. Griffiths, Milwaukee, i fod yn drysorydd o'r cyfryw gaagliadau a'u trosglwyddo i drysorfa addysg Beloit.

Nos Sadwrn dechreuodd y Gymanfa yn Dodgeville a thrwy y dydd Sabboth. Gwelwyd y bobl yn hynod garedig at ddysgeithriaid, ac amgylchiadau allanol crefydd yn mhob lle o'r

dechreu i'r diwedd yn ddymunol iawn. Bydded iddynt dderbyn y can cymaint yn y byd hwn, ac yn y diwedd etifeddu bywyd tragywyddol.

Y brodyr a weinyddasant yn y Gymanfa beddynt—G. Griffiths, Milwaukee; C. D. Jones, Racine; D. S. Davies, Ixonia; E. Owens, Dodgeville; G. Jones, Cambria; H. Parry, Oshkosh; R. Williams, Berlin; D. Jones, Arena; Evans, Arena; Evans, Flint Creek, Iowa; T. Watkins, Blue Mounds, a J. Davies, Rosendale.

Penderfynwyd ar bwyllgor yn y Gynadledd i wneyd sylwadau ar sefyllfa y wlad: felly dysgwylir wrth y Pwyllgor am i hyny ymddangos ar faes y CENHADWR.

Yr Arglwydd a osodo ei sêl ar bob Cymanfa a moddion cyhoeddus er llwyddiant i'n hiaith a'n crefydd hyd byth.

JOHN DAVIES, *Rosendale.*

BEIBL GYMDEITHAS BROWNTOWNSHIP, SWYDD FRANKLIN, OHIO.

Ar y 12 o Chwefror cadwyd cyfarfod Beibl-aidd yma, pryd y dewiswyd swyddogion am y flwyddyn hon: Thomas Lawrence, Llywydd; John Lloyd, Trysorydd; Francis Jones, Ysgrifenydd; Edward Evans, ac Evan Jones, Casglyddion.

Derbyniwyd gan y casglyddion,..... \$30.65
Derbyniwyd hefyd gan y trysorydd,.... 10.15

\$40.80

Anfonwyd i'r Fam Gymdeithas,..... 81.80
Anfonwyd am lyfrau, gwerth,..... 9.00

\$40.80

FRANCIS JONES, *Ysg.*

Mr. Golygydd.—Rhaid cyfaddef, y dylasai yr ychydig hanes uchod fod gwedi ymddangos er's rhai misoedd cyn yn awr; ond felly mae gwedi bod; atolwg i chwi cymerwch fi yn esgusodol.
Browntownship, Meh. 29, 1864. F. J.

TEIMLAD DIOLCHGAR EGLWYS MAHONoy CITY.

Meh. 17, 1864.

Barchus Olygydd y CENHADWR.—Wele fi yn cyfiwyno yr ychydig linellau canlynol i'ch gofal gan obeithio y bydd iddynt gael ymddangos mor fuan ag y byddo modd ar faes eich cyhoeddiad clodwiw; i'r dyben o hysbysu y cyhoedd trwy dalaeth New York a rhan o Pennsylvania fod Mr. David Nicholas wedi dychwelyd adref o'r daith gasglyddol unwaith eto, a'i fod wedi llwyddo i gael llon'd ei bocedi o Greenbacks hefyd. Yr ydym ninau fel Committee wedi bod yn edrych dros ei gyfrifon a'i arian, y rhai ydym wedi cael ein boddloni yn fawr, wrth weled ymdrech neillduol ein brawd yn nghyd a charedigrwydd neillduol ein cydgenedl yn cyftanu iddo yn mhob man ar ei daith.

Trefn y cyfrifon sydd fel y canlyn:

Morris Run,.....	\$37.15
Bl. ssburgh,.....	29.05
Fall Brook,.....	18.05
Charleston,.....	15.25
Dunmore ac Elmira,.....	16.00
Utica,.....	57.45
New York Mills,.....	18.40
Salem, Marcy,.....	30.27
Bethania, Marcy a Holland Patent,....	16.63
Remsen, a Steuben, Penymynydd a Bethel,.....	110.08
Trenton,.....	14.05
Floyd a Rome,.....	25.15
Madison,.....	49.87

Cyfanswm,..... \$427.40

Gan hyny yr ydym fel brawollaeth fechan yn cyfiwyno ein diolchgarwch gwresocaf i'r cyfeillion a gyfranasant yn mhob man, er ein cynorthwyo i gael ty i addoli'r Arglwydd ynddo, a Duw'r heddwch a fyddo gyda chwi a ninau. Amen. Dros yr eglwys,

JOHN MORGAN, *Ysg.*

CYFARFOD DIRWESTOL.

SEFYDLIAD CYMDEITHAS.

Yn unol a hysbysiad blaenorol yn y cyhoeddiadau cynaliwyd cyfarfod ar yr achos uchod yn nghapel y Cynulleidfaoion ar gongl heolydd Columbia a Broadway yn Utica, Gorff 12. Yr oedd yn bresenol yn mysg eraill y gweinidogion canlynol: R. Everett, D. D., M. Roberts, Remsen, Thomas Williams a David E. Pritchard; Rome, H. Humphreys, D. T. Davies a Thos. M. Owens, Utica, Richard F. Jones, Trenton, E. W. Jones, York Mills, J. R. Griffiths, Bethania, John S. Adams, Bridgewater, John D. Jones, Hamilton College, ac E. Davies, Waterville. Yn absenoldeb y Parch. James Griffiths, gweinidog y lle (ag oedd oeddi cartref mewn claddedd igaeth), galwyd y cyfarfod i drefn am 11 o'r gloch a dechreuwyd trwy ddarllen a gweddi gan y Parch. Thos. Williams, Rome. Dewiswyd y Parch. R. Everett, D. D., yn gadeirydd a'r Parch. J. R. Griffiths yn ysgrifenydd am y dydd. Treuliwyd y rhan fwyaf o'r cyfarfod mewn adrodd teimladau a golygiadau mewn perthynas i sefyllfa yr achos Dirwestol yn ein plith a'r angenrheidrwydd am adnewyddiad ymdrech gyd a'r achos.

Yr oedd y cydweliad, ac yn neillduol y teimlad unol a chysurus a amlygid yn y cyfarfod hwn, yn arwyddo yn dda, hyderwn am y dyfodol.

Pastlodd y cyfarfod yn unfrydol y penderfyniad canlynol:—Ein bod yn penderfynu adnewyddu ein hymdrechiadau gydag achos Dirwest; ac i'r dyben hyny, ein bod yn ffurfio Cymdeithas Ddirwestol Gymreig berthynol i'n talaeth.

Enwyd pwyllgor o dri i barotoi cyfansoddiad, sef y Parchn. H. Humphreys, E. Davies, a Mr. Wm. N. Jones. Yna gohiriwyd y cyfarfod hyd 14, pryd y dechreuwyd trwy weddi gan Mr.

Wm. N. Jones. Yna mabwysiadwyd Cyfansoddiad i'r Gymdeithas, a dewiswyd y swyddogion canlynol am y flwyddyn ddyfodol: Llywydd, Parch. R. Everett, D.D.; Islywyddion, Parchn. M. Roberts, Remsen; Thos. Williams, Rome; H. Humphreys, Utica; Ysgrifenydd, Parch. E. Davies, Waterville; Trysorydd Mr. William N. Jones, Rome; Trefnawyr, Mri. G. O. Griffiths, Thomas Morgans, Owen O. Owens, Remsen; Thomas Jones, John Griffiths, Evan Davies, David T. Davies, David F. Jones, Utica; Richard H. Jones, Rome; Rowland Jones, Waterville, a John E. Jones, Bridgewater.

Y swyddogion hyn ynghyd ydynt, yn ol cyfansoddiad y gymdeithas, i gyfansoddi pwyllgor gweinyddiol (*Executive Committee*) er cario allan gynlluniau, a rhoddi effeithiolrwydd i benderfyniadau y gymdeithas; y rhai a roddant adroddiad o'u gweithrediadau i'r gymdeithas yn ei chyfarfodydd sefydledig.

Mabwysiadwyd y canlynol i fod yn ardystiad y gymdeithas. A gall pwy bynag a'i harwydda ac a'i ceidw, fod yn aelod o honi.

YR WYF YN DIFRIFOL YMRWYMO I LWYR YMWETHOD A PHOB MATH O WLYBYROEDD MEDDWOL FEL DIODYDD; I BEIDIO EU RHODDI NA'U CYNIG I NEB ARALL; AC YN MHOB MODD CYFREITHLON I WETHWYNEBU YR YMARFERIAD A HWYNT, A'R FASNACH YNDYNT.

Pasiwyd fod y gymdeithas i gyfarfod yn ehwe-misol oddieithr fod angen am gyfarfodydd yn amlach. Yn y fath amgylchiad bydd gan y Llywydd hawl i alw cyfarfodydd neillduol ar gais y pwyllgor gweinyddol.

Pasiwyd hefyd yn unfrydol y penderfyniadau canlynol:—

1. Ein bod yn taer erfyn ar yr holl eglwys yn weinidogion ac aelodau i ddyfod allan i'n eynorthwyo yn yr achos teilwng hwn.
2. Ein bod yn difrifol anog pob aelod eglwysig i arwyddo yr Ardystiad Dirwestol.
3. Ein bod yn anog ar fod i Gymdeithasau cangenol gael eu ffurfio yn y gwahanol ardaloedd, ac fod i Gyfarfodydd Dirwestol gael eu cynnal ganddynt o leiaf unwaith yn y mis.
4. Ein bod yn anog cantorion y gwahanol ardaloedd i ffurfio Corau Dirwestol, ac i ymarfer â chanu priodol i'r achos.
5. Fod hanes y cyfarfod i gael ei anfon i'r gwahanol gyhoeddiadau Cymreig.

Cynaliwyd cyfarfod cyhoeddus ar yr achos yn yr hwyr, dan lywyddiaeth y Parch. H. Humphreys, yn absenoldeb y Llywydd, ac anercwyd y gynulleidfa luosog a pharchus gan y Parchn. E. Davies, Waterville; Thomas Williams, Rome, a M. Roberts, Remsen.

E. DAVIES, *Ysg.*

ANRHEG I WEINIDOG.

Ychydig o wythnosau yn ol, yn addoldy y Cynulleidfaoion yn Milwaukee, ar ddiwedd y

moddion cyhoeddus, wedi i'r gweinidog fyn' d tuag adref, ac yn gwbl ddiarwybod iddo—casglwyd gan bobl ei ofal, a'i gysur hefyd, agos 5 bedwar ugain dolar at wneud anrheg iddo.

Wedi i Mr. R. Jones, diacon yr eglwys, gynnwys y peth i'w hystyriaeth, a'i gefnogi ar air a gweithred trwy danysgirfio yn gyntaf ddeg dolar fel sylfaen i'r golofn, ni chymerwyd ond ychydig synydau i wneud i'w fyny y gweddill. Disgynai y pum doleri wedi hynny, heb eu gofyn, yn gynt nag y gallai yr ysgrifenydd eu doddi i lawr—yna y biliau tri, dau, ac un ddolar. Dranoeth clybu ychydig oedd absenol y noson gynt am y symudiad, a chyda yr un fath ewyll-ysgarwch a siroldeb bwriasant eu harian i'r drysorfa.

Y nos Wener dilynol—y seithfed ar hugain o Mai—gwahoddwyd Mr. Griffiths i gyfarfod ei garedigion hyn yn y Capel, er mwyn cael ychydig o ymgom a'n gilydd a chyflwyno iddo yr arwydd argyhoeddiadol hono o'u parch iddo.

Wedi dod yn nghyd a chael ychydig o ymddyddan teuluidd a'n gilydd, a chanu, aed at brif orchwyl y cyfarfod. Cododd Mr. R. Jones, fel *spokesman* dewisedig y cyfarfod, i'w fyny, ac anercodd Mr. Griffiths mewn *substance* fel y canlyn:—Fod ganddo ddyledswydd hyfryd i'w chyflawni dros y gwyddfodolion, sef cyflwyno iddo, oddiwrth rai sydd wedi hir fwyngau, ac ym gwerthfawrogi ei weinidogaeth—god '*bur glas*,' yn cynwys chwech a phedwar ugain o ddoleri mewn green backs, ac ysgrif-bia aur a'i enw wedi ei gerfio arno. Hefyd, mai ei unig ofid ef a'r cyfeillion eraill, enwau pa rai a welai ar restr y cyfranwyr, oedd na buasai y rhodd yn ddeg cymaint.

Mewn atebiad iddo gwnaeth Mr. Griffiths y sylwadau canlynol:

ANWYL FRODYR A CHYFEILLION—

Diolchus dderbyniaf y gôd lawn a gyflwynir i mi oddiwrthyeh, a sicrhaf chwi y bydd yn werthfawr yn fy ngolwg hyd yn oed pan wedi ei gwaghaus o'r checks ar ariandai Uncle Sam a gynwysa yn bresenol—a'r auriad bin hefyd, yr hwn sydd alluocach na'r cleddyf. Ysgrifennwn fy mhregethau a'm llythyrau o'r blaen gan mwyaf gyda phm dur—nid rhyfedd ynte os diangai ambell i frawddys led bigog ynddynt. O hyn allan, yn fy nghysylltiad a chwi beth bynag, nis gall yr ysgrifennu y llaw hon, ac a'r ysgrifell ardderchog hon, ddim ond a fydd garedig, adeiladol i chwi, a chystal ag aur pur.

Mae amryw bethau yn nglyn a'r anrheg hon a barant i mi ei huchel brisio, a chosio yn barchus hyd fy medd am enwau y personau a welaf ar y rhestr anrhydeddus hon. Un o'r rhai hynny yw yr ystyriaeth mai

1. ANRHEG YDYW. Nid yr hyn a gamenwir yn *donation* i wneud i'w fyny gyflog addawedig eich gweinidog—neu i dalu hen ddyled blynydd-

oedd. Nid bychan y clod a deilynga eglwys fechan, o bobl druan dionion, fel a wnant i fyny yr eglwys hon—am, wedi addaw yn ol eu gallu, a thu hwnt i'w gallu hefyd, na chlybuwyd yr un brawd a fu yn ei gwasanaeth yn eichyhuddo o gamattal ei gyflog. Mae genych ddangosiadau odditan llaw fy mlaenafaid a minau i brofi pe bai angen mor brydlon a chydwybodol y cyflawnasoch y rhwymedigaeth hon. Buasai llawer gweinidog, da hefyd i Iesu Grist, yn ddi-olchgar o galon i'w bobl law-gauedig am swm fel hyn wedi eu henill yn gyfiawn. Llauer mwy gan hyny y dylwn i deimlo felly am dano fel ffyrwyth cariad ac ewyllys da.

2. EI BOD YN ANRHEG FAWR IAWN. Mawr iawn meddaf wrth ei gyferbynu a derbyniadau arianol rhai o'm galwedigaeth yn gyffredin—ac yn enwedig wrth ystyried rhifedi ac amgylch- iadau y rhai a'i gwnaethant. 'Rwy'n cofio dar- llen hanes am un o Ymerawdwrwr Rhufain yn gwobrwyo cyfaill am ryw wasanaeth o gryn bwys iddo. Eich mawrhydl, ebe'r dyn mewn syndod, y mae hyn yn fwy nag a allaf ei dder- byn. Nid mwy, ebe yntau, nag a all Cesar roddi. Ymddengys i mi eich bod chwithau, gyfeillion, yn y weithred haelfrydig hon, wedi talu mwy o sylw i'r hyn sydd ddyledus i'ch cy- meriad uchel eich hunain nag i haeddiannau yr hwn yr ewyllysiech ei anrhydeddu.

3. MAI NID TRWY GYFELLON, OND O BAROD- RWYDD MEDDWL Y GWNAED HI. Sylw da oedd hwnw o eiddo y Parch. W. Hughes, Racine, yn y Drych ryw amser yn ol ar y *Donations*—sef bod rhai eglwysy yn eu gwneud yn y fath fodd nas gall gweinidog o ddim hunanbarch lai na theimlo eu bod yn ddarostyngol iddo. Ond da genyf feddwl na fu dim yn nglyn â gwneuthur- iad i fyny yr anrheg hon, ac nad oes dim yn nglyn a'i chyflwyniad ychwaith, a rydd glwyf i falchder cyfreithlon fy natur. Mae yr ystyr- iaeth mai eich ewyllysgar offryman a'i gwnaeth- ant i fyny—i'r swm gael ei godi broa i gyd mewn tua deng mynyd yn eich plith eich hun- ain, neu i ddefnyddio cydmariaeth dlos o eiddo Awstin—*That your gifts have come at the gentle pressure of Christ's bidding, even as the sweet and golden colored oil which runs freely from the fruit, almost before the press has touched it, not as the lees, the dark and vile amurca, which is wrung out at last by the force of a harsh con- straint*, yn ei gwneud yn ddeg mwy gwerth- fawr yn fy ngolwg nag a fuasai tan amgylch- iadau eraill.

4. Mai oddiworth hon gyfeillion a phobl fy ngo- fal gweinidogaethol y pedair blynedd diweddfaf yr wyf yn ei derbyn. Y brawd Price o Newark, ys da yr wyf yn cofio, a wnaeth sylw fel hyn mewn cyfarfod urddiadol ryw dro yn Nghymru—Fod eglwyf weithiau wrth alw rhai i'w gwasan- aethu yn yr efengyl, yn debyg iawn i hostler yn myned i ddal coffyl i'r cae gyda dyrnaid o geirch

yn ei het, gan ei yagwyd a thyrfu ag ef i hudo y march ato—ond wedi cael gafael yn ei fwng yn tynu y feed oddiwrtho. Mae gormod yst- waeth o wir yn y sylw, ond nid yw y cap yn eich ffitio chwi, oblegid wele yma *feedio*—ie *extra feedio*, ar ol blynyddau o wasanaeth. Diolch i chwi eto, gyfeillion a chymydogion, am y prawf adnewyddol hwn o'ch serch ataf, a'ch prisiad o'm llafur—ac i'r Arglwydd am roddi yn eich calonau y tueddiad sydd yn tori allan mewn ffyrwthau mor ddymunol.

—Canwyd y "Battle cry of Freedom" wedi hyny gan y Côr. Credwch fi yr oedd yn gyf- arfod hyfryd drwyddo—a pha mor hapus bynag y teimla Mr. G. wrth dderbyn yr anrheg, barn- em oddiwrth olwg foddus y rhai a'i gwnaethant i fyny mai dedwyddach yw rhoddi na derbyn.

M. POWELL EDWARDS.

CYFARFOD TRIMISOL AC URDDIAD GWEINIDOG YN NEWBURGH, O.

Ar y 1, 2 a'r 8 o Orphenaf cynaliwyd cyfarfod chwarterol Dwyreinarth Ohio yn Newburgh, ac urddwyd William Watkins, B. A., o Athrofa Marietta, yn fugail ar yr eglwys yn y lle. Cy- merodd y brodyr canlynol ran yn y cyfarfodydd, J. P. Thomas, Mineral Ridge; T. W. Davies, Youngstown; J. Edwards, Crabcreek; D. M. Evans, Palmyra; J. H. Jones, Coleg Hudson; D. Davies, Parisville; C. D. Jones, Racine, Wis.; E. Davies, Tynrhos; J. M. Thomas, Paddy's Run, a J. Moses (T. C.), Newburgh.

Cynaliwyd cynadledd dydd Sadwrn am 10, Davies, Youngstown, yn llywyddu, pryd y pen- derfynwyd:

1. Fod gwahoddiad caredig yn cael ei roi i'r brodyr Davies, Tynrhos, a Jones, Racine, i gyd- eistedd a chydweithredu â ni yn y gynadledd.

2. Fod y brawd W. Watkins yn cael ei dder- byn yn aelod o'r Undeb chwarterol hwn.

3. Fod y cyfarfod chwarterol nesaf i fod yn Mineral Ridge.

4. Fod y brawd Watkins, Newburgh, i bre- gethu yn y cwrdd chwarterol nesaf ar "Werth- fawredd Heddwch."

5. Fod y pwnc o "Ffyddlondeb Crefyddol" i fod dan sylw yn y gynadledd nesaf.

6. Ein bod yn ymgynghori ag eglwysy y cylch erbyn y cwrdd chwarterol nesaf gyda golwg ar benderfynu yn mha leoedd y cynellir y Gymanfa y fiwyddyn ddyfodol.

Yna ymdriniwyd â'r pwnc, "Perthynas yr Eglwys a'r Weinidogaeth," yn gynnes ac adell- adol.

Cymerodd urddiad Mr. Watkins le boreu Sabbath yn y drefn ganlynol,—am 8, cadwyd cyfarfod gweddi; am 9, dechreuwyd yr odfa gyhoeddus trwy ddarllen a gweddio gan Mr. Edwards, Crabcreek; pregethwyd ar Natur Eglwys gan Mr. Davies, Parisville; holwyd y

gofyniadau arferol gan Mr. Davies, Youngstown, i'r rhai y rhoddyd atebion priodol a boddhaol gan Mr. Watkins; darllenwyd tystlythyrau Mr. Watkins gan Mr. Thomas Paddy's Run, a gofynodd am i'r bobl roddi arwydd o'u dewisiad o Mr. Watkins i fod yn fugal arnynt, ac am arwydd o'i gydsyniad yntau â'u galwad; gwedd-iwyd yr urddweddi gan Mr. Thomas, Mineral Ridge, gydag arddodiad dwylaw yr henuriaeth; pregethwyd ar Ddyledswydd y gweinidog gan Mr. Davies, Tynrhos, ac ar Ddyledswydd yr Eglwys gan Mr. Jones, Racine;—dwy bregeth gyffrous a nerthol.

Dechreuas Mr. Watkins ar ei weinidogaeth yn Newburgh dan amgylchiadau tra gobeithiol a chefnogol. Bendith Duw orphwyso ar y gweinidog a'r eglwys, a bydded iddynt fod yn gysur ac yn fendith i'w gilydd.

Cafwyd pregeth gan Mr. Davies, Youngstown, ar y pwnc gosodedig sef *Anfyddiaeth yr oes bresenol*; ond o herwydd i'r urddiad gymeryd cryn lawer o amser y cwrdd, ni chafodd chwaraeu teg i'w thraddodi yn gyflawn, ond gorfodwyd ef i gwtogi cryn lawer arni, ond gobeithio y gwna trwy gyfrwng y CENHADWR ei phregethu yn ddigwtogiad i holl Gymry y Talaethau,

Parisville.

D. DAVIES, Ysg.

CYFREITHIWR IEUANC O GYMRO YN POTTSVILLE.

Da oedd genyf weled yn y *Miner's Journal* fod y Cymro ieuanc talentog Mr. David A. Jones wedi ei gymradwyo gan brif Lys swydd Schuylkill, Pa., fel cyfreithiwr, a'i fod wedi agor swyddfa yn ymyl y Pennsylvania Hall ar brif heol Pottsville, Efrogddod y gyfraith o dan arweinyddiad yr Anrh. Farnydd Parry, un o brif gyfreithwyr y dalaeth, a bydd Mr. Parry yn barod bob amser i'w gynorthwyo ar bynciau dyrus. Adwaen i Mr. Jones o'i blentyndod a gwn yn dda ei fod yn meddu un o'r meddyliau mwyaf llewyrchus. Mae gan y Cymro yn swydd Schuylkill lawer o waith rhyngddynt i gyfreithwyr, gyda golwg ar *Deeds, Bonds, Llythyrau cymuniaethol, gweinyddiadol &c.*, ac ar brydiau gwynlon i'w cyflwyno i'r llys. Hyderwn y troant at y Cymro ieuanc hwn, ac y cymeradwyant ef hefyd i genedloedd eraill, fel bachgen gonest a thrwyadl yn y gyfraith. Yr oedd pump o brif gyfreithwyr Pottsville wedi eu neillduo gan y llys i'w brofi & chwestiynau er cael allan ei addasrwydd i fod yn gyfreithiwr, ac yn lle treulio o leiaf 4 neu 5 o oriau fel yr arferant, dywedodd un o honynt cyn haner awr "foneddigion, yr wyf fi wedi cael boddlonrwydd," atebodd y lleill "felly ninau," a phallodd eu hysbryd ofn ychwaneg. Cofied y Cymro yn swydd Schuylkill am dano pan fyddo ganddynt orchwyl i gyfreithiwr. Mae angen eu nodded arno wrth gychwyn, a bydd

yn sicr o ddyfod os ca fyw yn gyfryw ag y bydd yn anrhydedd gan bob Cymro i ddyweyd mai Cymro yw David A. Jones.

RODERICK R. WILLIAMS.

Pittsburgh, Pa.

AMGYLCHIADAU EGLWYS MIDDLE GRANVILLE, N. Y.

Mr. Everett—Dymunem fel eglwys a chynulleidfia gydnabod Duw am ei ddaioni a'i ofal tadol o honom, ac erfyniwn am gymorth i ymdawelu pan mae'n gweled yn dda i ddoeth ddybenion edrych arnom weithiau megis drwy y cwmwl du, a gwneyd i ni wylo mewn distawrwydd wrth edrych ar gynlluniau yn cael eu dyrwsu, a'r gobeithion uchaf yn cael eu troi yn siomiant. Yr ydym yn teimlo yn ofidus o herwydd i ni gollu un a'n gwasanaethodd mor ffyddlon, gyda'r fath wroldeb, ond eto yn llawn o'r gwyleidd-dra hwnnw sydd yn gweddu i weinidogion y cysegr. Ni phetruswn ddwyed ddarvoud i wr mawr yn Israel syrthio o bod ei gwmp yn achos o ofid a galar i'r defaid druain sydd wedi eu gadael yn yr anilwch.

Ond y mae arwyddion eto fod Duw am osod arnom fugal arall, a disgwylwn ef yma o hyn i ddiwedd Awst. Gwelsom gymradwyaeth uchel iddo yn *'Baner ac Amserau Cymru'* ac i bobl M. Granville hefyd fel dynion o chwaeth, Y mae hyn wedi ei brofi yn amlwg yn newiad y brawd anwyl Howell, ac er iddo gael ei dori ymaith gan angau yr ydym eto yn ei anwylo, ac yn bendithio y dydd y gwelsom ef gyntaf erioed. Derbyniaisom lythyr oddiwrth y Parch. Samuel Jones, Bethesda, Arfon, yn cydsynio a'n cais i ddyfod yma i'n bugeilio. Bwriadwn gael ei ardeinio tuag adeg Cymanfa Oneida,

J. D. JONES.

COFIANTAU BYRION.

DAVID W. WILLIAMS, DEERFIELD, N. Y.

Ar yr 8fed o Orphenaf, bu farw DAVID W. WILLIAMS. Mab ydoedd i y Parch. Wm. D. Williams o Deerfield, ei fab ieuangaf a'r ieuangaf o'r teulu, a'i unig fab gadwedig iddo, ac yn awr mae yn gwbl ymddifad o'i feibion, y gweddill yn awr o'r plant ydyw ei ddwy farch.

Cafodd Dafydd fel yr ieuangaf o'r plant ei fagu yn anwyl a thyner, ei fagu yn grefyddol yn y teulu, yr Eglwys, ac yn ngwahanol foddion gras a arferid yn yr ardal, a byddai yn ddiol gydweithredu yn yr ysgol Sabbothol, canu, ac yn nghyrdau yr Eglwys. Ond ryw fodd, rhwng ei fod ef yn ifanc a hwythau yn arafaid, ni chafodd ei dderbyn fel aelod yn yr eglwys.

Yn niwedd y flwyddyn 1868 ymrestrodd yn filwr gwirfoddol yn y fyddin. Yr oedd hyay yn gryf ar ei feddwl er mwy na blwyddyn yn ol; ond fod ei dad a'r teulu oll i raddau yn am-

foddolawn. Ond y pryd hyny torodd drwyddi ac ymunodd, a darfu i'r teulu ddistewi i raddau a gadael iddo gael ei ddymuniad. Nid ydoedd yn fachgen cryf, ond yn un eiddil, tyner; ac wrth bob tebyg cafodd oerfel yn fuan, ac felly y parhaodd tra y buodd mewn Fort ger N. Y. dros y gauaf. Symudwyd lhw oddiyno at fyddin y Cadf. Grant i Spottsylvania, a'r nos gyntaf ar ol iddo ef ac eraill oedd yn wael ac yn methu cadw i fyny gyda eu cyd-filwyr a chyrhaedd y lle, daeth y *rebels* ac a'u cymerasant yn garcharion, a Dafydd yn eu plith.

Ond yr oedd ef a rhai eraill gan afiechyd a gwendid yn methu a cherdded, a hwythau heb ddim i'w cludo, a darfu iddynt eu "parolio," ac felly darfu iddynt yn eu gwaelled ymlusgo tua Fredericksburgh, ac oddiyno daethant i Alexandria, a symudwyd ef oddiyno i New York i'r *Central Park Hospital*. Ac mor gynted ag y gellid aeth ei anwyl dad i'w weled, a chafodd ef yn llawer gwaelach nag y meddyliai, ei afiechyd a'r oerai wedi troi yn drosti drosto, yn enwedig yn ei ben. Yn mhen ychydig ddyddiau trwy lawer o ymdrech cafodd ei ryddhau o'r fyddin, ac yna gyd a'r brys mwyaf deuwyd tua ag adref a chyrhaeddodd adref heb fod nemawr gwaeth, a buodd fyw gyd a'i anwyl deulu tua 10 niwrnod, a gorphenodd ei yrfa ddaearol gan adael y teulu oll mewn dwfn alar ar ei ol. Ei oedran oedd 18 ml. a 10 mis a rhai dyddiau. Claddwyd ef wrth ochr ei frawd Thomas yn mynwent Salem, a gweinyddwyd yn ei angladd gan y brodyr James Griffiths, Morris Roberts, a R. Everett. Yr ydoedd colli Dafydd yn brofedigaeth chwerw i'w dad a'i fam a'i ddwy chwaer—colli ar ol colli; colli ei Dafydd ieuanc a'r ieuangaf, ei golli ar ol cael ychydig o'i gyfeillach, a'i golli am byth yn y byd hwn, mae lle Dafydd yn wag yn mhob lle daearol mwy.

Ond er hyny yr oedd iddo gael dyfod yn rhydd o afael y *Rebels*, dyfod adref yn fyw, a chael ei dendio am ychydig ddyddiau, ac iddo gael marw yn eu gwydd gartref a'i gladdu lle y gwyddant lle y mae ei fedd, yn lleddfu llawer ar y brofedigaeth. Ac yn fwy na'r cwbl i'w dad gael ynddo a chanddo achos i obeithio a hyderu fod ei gystudd a'i dreialon wedi ei bendithio i fod yn lles i'w enaid, er ei ddwyn i ddarlenn ei Feibl ac i weddio ar ei Dduw, a Duw ei dad a'i fam, a throi ato yn ei gyfyngder, ie ei fawron gyfyngderau, a theimlai a chyffesai yn hyderus iddo gael trugaredd, a'i fod yn myned i wlad y dedwyddwch at ei gyfoedion a'i ffyrndiau oeddynt yno o'i flaen, i fyw byth. Gan hyderu y bydd y tro hwn yn fendith i'r teulu galarus ac i gyfoedion Dafydd sydd eto yn fyw, ydwyf yr eiddoch,

MORRIS ROBERTS.

MR. JOHN THOMAS MADISON CO., N. Y.

Bu farw yn Madison, Gor. 11, yn 85 ml. a 9

mis oed, Mr. JOHN THOMAS, mab i Mr. David Thomas a'i briod, a brawd i Thomas Thomas a Benjamin Thomas, pa rai fuont yn filwyr yn myddin yr Undeb. Bu y tri brawd feirw o fewn ystod blwyddyn i'w gilydd yr hyn sydd wedi bod yn donau mawrion o drallod i'w galarus berthynasau ac eraill o'u cydnabod.

Nid oedd John yn gwbl iach er ys deuddeg mlynedd. Gwelid yn amlwg y blynyddoedd diweddaf ei fod dan effeithiau y darfodedigaeth; ond er hyny daeth i derfyn ei daith yn hynod o ddiafod. Boreu dydd Llun, Gor. 11, deffrodd ei anwyl briod o'i chwag am tua 3 o'r gloch y borau yn hynod sydyn gan ddweyd "Oh, Ellen! Ellen!" ac ni fedrodd ddweyd dim gair ychwaneg. Deallodd hithau erbyn hyn fod ei waed yn rhedeg o'i enau a'i ffroenau—gwnaeth ei gorau i'w gynorthwyo, ond bu farw yn y fan yn union cyn iddi allu galw am gymorth neb o'i chymdogion. Ac nid bychan oedd ei thralod i'w adael ef yn gorph marw a myn'd ffwrdd i alw cymdogion nesaf yr hyn oedd gryn bellder iddi orfod deithio ar y fath adeg ryfeddol o flinder.

Dydd Mercher canlynol daeth tyrfa fawr iawn yn nghyd i ddangos eu parchedigaeth i'r marw a'u cydymdeimlad â'r byw a dwyn y corph i dy ei hir gartref yn ymyl addoldy y Cynulleidfawyr Cymreig yn Madison. Dygwyd yn mlaen y gwasanaeth crefyddol yn y ty, yn yr addoldy ac ar lan y bedd gan D. Rowlands, John R. Lewis a'r ysgrifenydd.

Yr oedd yn olygfa ag oedd yn ddigon i ddolurio y teimladau, i weled beddau y tri brawd yn mlodau eu dyddiau, y tri wedi bod yn filwyr ac yn swyddogion milwraidd, Thomas a Benjamin gwedi bod ar fues y gwaed ganoedd o filldroedd o gartref, a John yn dal perthynas â'r Home Guard.

Bendithied yr Arglwydd y rhieni gofidus a'r tair chwaer alarus yn nghyd ac eraill o'u perthynasau, ac yn neillduol y wraig weddw ieuanc a fu yn ymgeledd gymwys mor dyner a gofalus am dano drwy ei holl gystudd, yr hwn a ddi-oddefodd yn dawel a dirwgnach, ac na foed iddynt dristau fel eraill y rhai nid oes ganddynt obaith—yw dymuniad ei cyfaill yn nyffryn Bacha.

JAMES GRIFFITHS.

MORGAN B. LEWIS, MINERAL RIDGE, OHIO.

Meh. 9, 1864, yn ychydig dros 29 ml. oed, yn Mineral Ridge, O., bu farw MORGAN B. LEWIS, wedi tua deuddeg mlynedd o nychdod ac wyth wythnos ar hugain o gystudd trwm a derfynodd yn ddarfodedigaeth. Claddwyd ef yn ymyl yr eglwys Annibynol yn Palmyra—gweinyddwyd y gwasanaeth crefyddol gan yr ysgrifenydd.

Yr oedd ein brawd ymadawedig yn fab i'r diweddar Barch. Benjamin Lewis, yr hwn a orphenodd ei yrfa yn y fl. 1859, gweinidog yr eglwys Annibynol yn Palmyra.

Yr oedd y tad a'r fam wedi gweddio llawer dros eu plant yn ddiau; ond dallodd Morgan yn gyndyn yn wyneb y cyfan y rhan fwyaf o'i oes. Ond cafodd y fraint o roi arfau gwrthryfel i lawr yn ei gystudd olaf, ac ymgyfiwyno i'r Arglwydd. Cafodd ei dderbyn yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaol yn Mineral Ridge yn ddiweddar—a gallem nodi amryw brofion yn fyr ei fod wedi cael ei dderbyn fel y cyfryw gan yr Arglwydd.

1. Teimlodd ei fod yn bechadur mawr—gwasgodd mater ei enaid gwerthfawr yn drwm iawn ar ei feddwl fel yr ystyriai ei hun fel Paul yn un o'r rhai penaf o bechaduriaid.

2. Cyfaddefodd ei fod yn bechadur mawr.—Yr oedd yn dda genym ei glywed yn addef mewn dwys deimlad wrth yr Arglwydd ei fod yn bechadur mawr ac anhaeddianol o drugaredd, a diolchai fod yr Arglwydd yn medru maddeu beiau er mwyn ei anwyl Fab, a bod gobaith iddo ef gael trugaredd a chael ei dderbyn yn "gymeradwy yn yr Anwilyd."

3. Hoffai gymdeithas pobl grefyddol.—Yr oedd yn dda iawn ganddo weled dynion da o bob enwad yn talu ymweliad ag ef yn ei gystudd, a'i hyfrydwch penaf oedd siarad am grefydd a dyrchafu yr Iesu.

4. Dangosai awydd mawr am wneud arddeliad o Grist cyn ymadael. Wedi i'n brawd gael ei ddwyn i ystyriaeth briodol o'i gyfiwr, teimlai awydd neillduol i gydfurfio ag ewyllys ei Waredwr—a chafodd y fraint o sefyll i fyny yn nhy yr Arglwydd i wneud arddeliad cyhoeddus o Grist—nid oedd cywilydd ganddo Fab Duw yr adeg hono a chredwn na fydd cywilydd gan y Gwaredwr mawr ei arddel yntau fel ei eiddo yn y dydd diweddar.

5. Yr oedd yn awyddus i wneud daloni—cynghorai ei gyfoedion ac eraill yn ddwys pan ar ei wely angau. Dymunai ar y rhaif fu yn cyd bechu ag ef i wrando ar ei gynghofion ac ymaflyd mewn crefydd.

6. Yr oedd yn hoff iawn ganddo gael brodyr crefyddol i gyd weddio ag ef. Buodd amryw o'i frodyr yn yr Eglwys yn ffyddlawn iawn i gadw cwrdd gweddi gydag ef yn ei gystudd olaf, ac yr oeddynt yn cael cyrddau dymunol iawn.

7. Yr oedd yn hynod ddioldefgar yn ei gystudd.—Yr oedd wedi llwyr ymroddi i ewyllys yr Arglwydd, ac er fod ei gystudd yn drwm, eto dywedai fod yr Arglwydd yn dirion iawn wrtho. Credai ei fod wedi cael trugaredd a bendithiai yr Arglwydd am ei gystudd diweddaraf mewn modd neillduol—a chredwn ei fod wedi myned i wlad sydd well i fyw.—Mae ei fam yn alarus ar ei ol, ond yn diolch am y gobaith sydd ganddi ei fod wedi dianc ar bob gofid.

Bendithied yr Arglwydd ei ymadawiad, er gwneud ei fam a'i chwaer grefyddol yn fwy felly, ac er dwyn y brawd sydd ar faes y gwaed

a'r chwaer sydd gartref i ymofyn am grefydd yn nghyd a'r holl berthynasau a'r ardal yn gyffredinol i geisio yr Arglwydd tra gellir ei gael ef a galw arno tra fyddo yn agos—yw dymuniad yr ysgriftenydd.

D. P. THOMAS.

MRS. MARGARET THOMAS, MINERSVILLE, PA.

Ganwyd y chwaer uchod Mawrth 1806, mewn lle a elwir Ystradgynlais, swydd Forganwg, D. C. Merch ynoedd i Morgan a Mary Harris. Pan yn 21 oed ymunodd mewn priodas â Mr. Benjamas D. Thomas. Yn fuan wedi hyny ymfudasant i'r wlad hon, ac ymsefydlasant yn Carbondale, swydd Luzerne, Pa. Wedi treulio ychydig flynyddau yno symudasant i Pottsville, Pa., ac oddiyno i Beaver Meadow, swydd Carbon, 24 mlynedd yn ol. Yma y tueddwyd ein chwaer i roddi ei hunan i'r Arglwydd ac yna i'w bobl. Derbyniwyd hi i'r eglwys Gynulleidfaol gan y Parch. E. B. Evans, Pottsville, yn awr Hyde Park. Yn mhen rhyw dymor dychwelasant i ardal Minersville, Pa., lle y buont hyd nes aeth yr ymadawedig i ffordd yr holl ddacar. Cafodd gystudd lled drwm am rai wythnosau cyn i angau roddi terfyn ar ei hoedl, ond dyoddefodd y cwbl yn dawel. Dywedai nad oedd ganddi ddim i bwysio ei henaidd arno ond Iesu Grist. A dymunai weithiau gael myned ato, yr hyn a gafodd ni hyderwn ar y 17ef o Fehefin, 1864. Ymgasglodd tyrfu lucosog o Gymry ac eraill yn nghyd i'w chladdedigaeith a daearwyd ei gweddillion marwol yn ngladdfa y Cynulleidfaolion yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan y brodyr Morgans, Pottsville, Thomas, St. Clair, a'r ysgriftenydd. Teimlir colled ar ol Mrs. Thomas yn y gymydogaeith hon. Yr oedd yn gymydoges gareddig, ac yn hynod o letygar. Yr oedd ei drws yn agored i genhadon heddi bob amser, ac ymhyfrydai mewn gweini aranynt. Gwelir ei heisiau hi yn yr eglwys hefyd. Bu yn ffyddlon i fynychu moddion gras cyhyd a gallodd. Yr oedd yn rhaid fod rhwybeth yn rhyfedd cyn y buasai ein chwaer yn absenol. Bu iddi hi a'i phriod 8 o blant, o ba rai y mae 5 yn fyw. Cymwyser hwy a'u tad i gyfarfod a'i ymadawedig yn y "wlad well."

J. E. JONES.

MRS. LAURA GRIFFITHS, PROSPECT, N. Y.

Mae cyhoeddi bywgraffiadau wedi myned yn beth mor gyffredin fel y mae yn anhawdd iawn eu dwyn i ddigon o ddyddordeb i'r cyffredin i'w darllen, a mwy fyth yw yr anhawsder i'w gwneud yn fuddiol wedi eu darllen. Tardda y diffyg yma o un o ddau le—naill ai diffyg teil-yngdod y gwrthrych a gofir, neu ddiffyg athrylith y bywgraffydd. Ac os methiant fydd tynged yr hyn a ganlyn, bydd y bai ar yr ysgriftenydd, oblegyd credwn fod yn y gwrthrych hynodion tellwng.

Merch ydoedd Laura Griffiths i Griffith ac Ann Jones gynt o Leyn, sir Gaernarfon. Daethant i'r wlad hon pan oedd hi yn ieuanc iawn. Treuliodd y blynyddoedd cyntaf gyda ei rhieni yn ardal Penygraig. Wedi iddi ddod i ddechreu ymdaro drosti ei hun bu yn gwasanaethu gyda Mrs. James Owens, ac oddiyno aeth i wasanaeth y Parch. Morris Roberts, ac enillodd iddi ei hun radd dda yn mhob man fel merch ieuanc rinweddol. Ond pa ryfedd? gan mai hen oesdiad y Duw digelwyddog yw, Benyw yn ofni yr Arglwydd, hi a gaiff glod.

Pan yn 26 oed, ymunodd mewn priodas gyda William Griffiths, a threuliasant 24 o flynyddoedd yn ngrym yr ymrwymiad hwnw, ac nid oedd un awdurdod yn ddigon gymus i'w dori ond awdurdod o'r byd anweledig. Cawsant fywyd fel lluaws plant dynion, sef aml a blin gystuddiau.

Ni welodd Duw yn dda eu cynysgaeddu â phlant o'r eiddynt eu hunain; eto gwnaeth Mrs. Griffiths ei rhan yn magwraeth amddifaid ei brawd, a chafodd fyw i weled claddu tair o honynt a gweinyddodd iddynt yn ofalus hyd y diwedd; ac y mae yn hynod, ni bu yn iach ddiwrnod byth wedi marw Louisa yn Mawrth diweddaf.

Yn awr gadawaf ei hanes fel hyn yn ei symudiadau ar hyd y byd, i sylwi ar ei chymeriad. Nid llawer o'r byd yma a welodd ei Thad nefol yn dda roi iddi, gan ei fod yn meddwl ei gwneud yn etifedd byd gwell na'r ddaear yma, "Bywyd trag'wyddol a etifedda efe."

Yn awr edrychwn arni mewn gwahanol sefyllfaoedd—fel y caffem fantasia i'w gweld yn well dewiswn dri safle i edrych arni, sef ei chymeriad, ei hathrylith, a'i chrefydd.

Ei chymeriad personol. Dynes ydoedd o sylw manwl a barn graff—nid oedd yn ffrifio ei barn yn fuan am ddim na neb, ond tarddal ei barn oddiar ymchwilad a phrawf. Yna fel y gellid tybied yr oedd yn anhawdd iawn ei symud. Yr oedd yn hynod ddistaw ac yr oedd yn meddwl mwy o lawer nac oedd yn ei siarad, a gwyr pawb mai cymeriad anfynych yn mhlith merched y byd yw hyn. Meddai ddirnadaeth helaeth ar wahanol gangenau gwybodaeth yn neillduol mewn Duwinyddiaeth a Barddoniaeth.

Hyn a'n harweinia yn naturiol i sylwi ar ei hathrylith, sef ei gallu meddyliol. Yn hyn yn ddiamau yr oedd yn rhagori ar y cyffredin. Pan yn ieuanc yr oedd yn meddu gallu neillduol i ddyegu y Beibl allan, dysgai bennod neu ddwy bob wythnos, a dysgodd Holwyddoreg y Parch. Mr. Charles pan yn ieuanc iawn. Ac nid yn unig dysgai, ond hefyd fel yr oedd yn dod i oedran addfetach yr oedd yr hyn a ddygodd yn ei hieuencyd yn dod i ymfurfio yn Egwyddorion yn ei meddwl, ac nid credn peth am ei bod wedi ei glywed yr oedd, ond am ei bod wedi ei brofi a'i gael yn ffaith. Felly daeth yn draeth-

odyddes a bywgraffyddes a barddones dda, ac y mae ei gwaith yn aros yn gof-golofn ar ddalenau y CENHADWR pan y mae ei chorph yn cymysgu â llwch y llawr.

Ond ei chrefydd—dyma ydoedd gogoniant ei holl ragorion eraill. Crefydd a wareiddiodd ei hieuencyd, a lywodraethodd ei bywyd yn ei haml brofedigaethau, ac yn y diwedd a'i gwnaeth yn gref i farw a'i phwys ar fynwes yr Iesu. Cafodd ei magu gyda chrefydd a theimlodd argraffadau crefyddol yn ieuanc iawn fel mae yn anhawdd dweyd pa bryd y cafodd asael arni; ond gallwn fod yn sicr ei bod ganddi, oblegyd byw yn dduwiol oedd amcan mawr ei bywyd, a myfyrio yn ei gyfraith ef oedd ei hyfrydwch penaf. Felly dysgodd fod yn Gristion profiadol, yn gymydoges dduwiol ac yn wraig hynod rinweddol. Yr oedd mewn gwirionedd yn goron i'w gwr,—yr oedd yn bob peth iddo y gallasai gwraig fod.

Dioddefodd gystudd trwm am amryw fis oedd, a hyn yn dawl ac ymostyngar i ewyllys Duw; a dyma oedd y man yr ymorphwysai ei henaidd arno. "Ac ni chyfargollant byth." Felly ar ffyddlondeb yr hwn a addawodd ehedodd ei henaidd i wlad y bythol wynfyd—bu farw yn dawl, Ionawr 29, 1864.

Hebryngwyd ei gweddillion i gladdfa Bethel. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan yr ysgrifenydd a'r Parch. Mr. Roberts—heddwch i'w llwch a diddanwch i'w phriod i orphen ei yrfa ar y ddaiar, a nefoedd iddo yntau yn y diwedd.

R. F. JONES.

MRS. JANE JONES, FREEDOM, CATTARAUGUS, E. K.
Gynt o Dyddyn y Gareg, phwyf Dolgellau.

Utica, Ebrill 23, 1864.

At y Parch. C. Jones, Dolgellau,—*Barchedig Frawd*.—Er nad ydwyf yn bersonol gydnabyddus a chwi, yr ydwyf dros eich hen gyfaill Robt. Jones, a'i blant, yn defnyddio y llwybr hwn i osod eu dymuniad ger eich bron; sef, ar fod i chwi ysgrifenu ychydig o gofiant i'r hen wraig Mrs. Jane Jones, yr hon a fu yn aelod gyda chwi yn Rhydymain, a hen gapel y Crynwyr, hyd oni ddaeth drosodd i'r America, ac oddiar hyn hyd ddydd ei marwolaeth hi a fu yn aelod ffyddlon gyda mi yn Cattaraugus, talaeth Efrog Newydd.

Hen gydnabyddiaeth ac hen anwylddeb rhyngoch chi a Mr. Robert Jones a'i deulu, yw yr achos eu bod yn gofyn y gymwynas hon genych; yna ar ol i'r cofiant ddod allan yn yr *Annibynwr*, a'r *Dysgedydd*, y mae y Parch. R. Everett, D. D., i'w oed yn y CENHADWR.

I'r dyben i'ch gwneyd yn gwbl adnabyddus o'r amgylchiad, nodaf allan ychydig bethau. Y wraig ydwyf yn son am dani ydoedd Mrs. JANE JONES, gwraig Robert T. Jones, o blwyf Freedom, swydd Cattaraugus, talaeth Efrog New-

ydd, Gogledd America; ond gynt o Dyddyn^y gareg, plwyf Dolgellau, Gogledd Cymru. Hi a fu farw Chwefror 24ain, 1868. Ei chlefyd oedd enynfa yr yagyfaint. Ei hoedran pan fu farw oedd 77eg. Bu yn briod wyth mlynedd a deugain. Bu iddi un ferch yr hon a fu farw pan yn ddwy flwydd oed, bu hefyd iddi bump o feibion, o ba rai y mae dau yn Nghymru, sef, Thomas a John, a thri yn America, sef, Howell, Robert, a William, oll yn arddelwyr crefydd. Bu Mrs. Jones yn grefyddol bum mlynedd a deugain. Daeth i'r America bedair blynedd ar ddeg i'r haf dyfodol, a chyn pen hir hwy a ymsefydlasant yn Cattaraugus. Naw mlynedd i'r gwanwyn hwn hwy a brynasant dyddyn lled dda, ac arno dy mwy helaeth na'r cyffredin. Yr oedd preg. ethu yn yr ardal o'r blaen gan yr ysgrifenydd, ond yr amser hwn agorasant hwythau eu drws, ac arosodd yr achos o dan eu cronglwyd fel yr arch gynt yn rheulu Obededom. Ar ol bod yn pregethu yn lled gyson ar y Sabboth am dair blynedd, cawsom ar ein meddwl ffurfio eglwys, a daeth yn ei blaen yn gangen flodeuog a ffrwythlawn o dan ofal yr un gweinidog a Carmel, eglwys Gynulleidfool arall yn yr ardal hono.

Ac felly mwynhaodd Mrs. Jones yr ysgol Sabbothol, cyfarfodydd canu, cyfarfodydd gweddi, cyfeillachau crefyddol, gweinyddiad yr ordinadadau a'r pregethu, heb achos iddi fyned dros ei throthwyll am y naw mlynedd diweddfaf o'i hoed ac fel atdaliad am hyn, byddai hithau yn garedig iawn i bawb, yn ymgeleddgar iawn o'i gweinidog, ac eraill o weision yr Arglwydd, a fyddent yn dyfod ar eu tro i bregethu i Siloam. Ond er ein bod gwedi cael llawer o odfaon da, a rhan o ddiwygiad lled nerthol, nid wyf yn cofio ei gweled na'i chlywed erioed ar uchelfanau y maes, ond *ofn bron o hyd*.

Ni chafodd ond cystudd byr. Yr oeddwn oddi cartref, yn Utica, yr hwn sydd gant a phedwar ugain milldir o Cattaraugus, i'r hwn le yr wyf wedi dychwelyd i ail ymgymeryd a gwaith y weinidogaeth. Bum yn Utica 17eg o flynyddau o'r blaen, ond wedi hynny agos i bedair ar ddeg yn Cattaraugus. Buasai yn dda genyf fod gyda yr hen chwaer pan ar fin marw, dygwyddais fod yno erbyn ei chladdedigaeith.

Dydd ei chladdedigaeith ymgasglodd tyrfa luosog iawn yn nghyd o Gymry ac American iaid. Dechreuwyd y gwasanaeth crefyddol gan y brawd John R. Jones. Yna pregethodd y Parch. John P. Harris, yn Saesoneg, oddiar y geiriau, "Trefna, dy dy, canys marw a fyddi, ac ni byddi byw," Yna pregethodd Jas. Griffiths, yn Gymraeg, oddiar y geiriau, "Ac y gwaredai hwynt, y rhai trwy ofn marwolaeth, oeddynt dros eu holl fywyd dan gaethiwd." Yna rhoddwyd ei gweddillion i orphwys mewn mynwent heb fod yn mhell o'i haneddi, yn ymyl gweddillion amryw o'i hen gyfalleseu crefyddol, hyd

foreu caniad yr udgorn mawr. Gwnaeth angau wrth ei symud, fwch mawr yn y teulu, yr eglwys, a'r gymydogaeith. Yr eiddoch yn barchus, JAMES GRIFFITHS.

Yr oeddym yn adnabod Jane Jones yn bur dda yn mhell cyn iddi ymbriodi â Robt. Jones, pan oedd gyda'i thad yn y Benglog. Yr oedd ei thad yn profesu gyda'r Trefnyddion Calfinaidd, yr wyf yn tybied, pan y daeth gyntaf i'r Benglog, a pharhaodd felly hyd ei ddiwedd. Nid oedd yn ei amser ef yr un capel perthynol i'r Trefnyddion yn nghymydogaeith y Benglog, ac am hynny, byddai yr hen wr J. yn arfer dyfod weithiau i gapel yr Annibynwyr, yn Rhydymain; ac ambell waith byddai yn dyfod âg ambell i bregethwr o'i enwad ei hun i bregethu i gapel Rhydymain; ond i gapel Rhydymain y byddai ei blant yn dyfod i wrando yn gyson, ac felly Jane Jones. Gwrandawodd lawer yn Rhydymain cyn penderfynu arddel yr Iesu trwy broffes; ond wedi priodi, a myned i fyw i'r Tymawr, gerllaw Rhydymain, penderfynodd hi a'i phriod wneuthur profes o'r Arglwydd Iesu yn y fl. 1818, yn amser gweinidogaeth yr ysgrifenydd. Gwraig ddiroddes oedd Jane Jones, cywir a didwyll neillduol yn ei chrefydd,—dywedai ei meddwl yn ddiwenaith wrth bawb, pan y gelwid am hynny ganddi. Ymaflai yn dyn yn ei chrefydd, er ei bod yn y cyffredin yn ei hofni; ond er yr holl ofnau a brofai yn nghylch ei chrefydd, yr oedd yn ymddangos ynddi gywirdeb a gonestrwydd yn ei holl ymwneyd â hi i raddau neillduol. Nid oedd o gyfansoddiad corphorol cryf, ond yn fynych yn cwyno oherwydd aflechyd tra y bu yn ei hen wlad enedigol; ond deallwn ei bod yn llawer iachach yn mlynnyddoedd diweddfaf ei hoed yn America. Er nad oedd Jane Jones yn hoff fel rhai o ganmol ei hun, ac nad ymhoffai i neb arall ei chanmol, ac er nad ystyriai ei hun ond megys dim yn ei chrefydd, hi a darawai yn llym yn erbyn pechod, yn mhob man y gwelai ef yn tori allan, hyd eithaf ei gallu. Cadwai lywodraeth dda hefyd yn ei theulu—nid llawer o famau plant, feddyllem, a ragorai arni. Yr oedd achos ei Harglwydd yn ol pob ymddangosiad, yn agos iawn at ei chalon—unrhyw beth allai gyda chrefydd hi a'i gwneid yn ddirwgnach. Yr oedd Robert Jones, ei phriod, yn wr call a phwylllog iawn; bu dda genym glywed ychydig eiriau o'i enau ef lawer o weithiau yn Rhydymain a Thabor, &c., pan gyfarfyddem âg unrhyw fater a dyryswech ynddo; byddai yr hyn a ddywedai yn y cyffredin y peth goreu. Yr oedd ef a Jane Jones yn ymddangos wedi ymgymaru yn ddedwydd—y ddau o un galon "yn dewis y rhan dda yr hon ni ddygir oddiarnynt." Da genym glywed fod rhagluniaeth fawr y nef wedi gwenu arnynt wedi myned i'r America, ac yn neillduol o dda genym glywed fod eu plant yn meddu yr

anrhyddedd o rodio yn yr un llwybrau crefyddol a'u rhieni: boed gwenau y nef arnynt oll.

C. JONES.

* * Drwg iawn genym fod llythyr y Parch. Jas. Griffiths wedi bod ar goll genym, onide buasai wedi ymdangos er's llawer dydd.

C. J.

MR. WILLIAM H. JONES, FLOYD, N. Y.

WM. H. JONES oedd fab i'r diweddar John W. Jones o Floyd, a'i briod Mrs. Jennett Jones. Oddiar ystyriaeth o ddrygioni mawr y fradwraeth a'r ymgodiad terfysglyd a di-achos a wnaed gan y caethfeistri yn y De yn erbyn Llywodraeth y wlad, ac oddiar lwyr argyhoeddiad y dylasai rhywrai fyned i'r maes dros y Llywodraeth i wrthsefyll yr ymosodiad cywilyddus hwn, ymrestrodd ein cyfaill ieuanc fel un o wirfoddolion talaeth Efrog Newydd—ymunodd â'r cwmni H, catrawd 117eg, Awst 12, 1862. Yr oedd ei anwyl fam a'r teulu oll yn anfoddlawn iawn iddo fyned, ond pan welsant ei fod yn benderfynol mai ei ddyledswydd oedd, a gwybod ei fod yn gweithredu oddiar lwyr argyhoeddiad yn ei feddwl ei hun, gwnaethant ymdawelu a cheisio ei gyfiwyno yn ddifrifol i law yr Arglwydd.

Yr oedd yn ddyn ieuanc tra thirion a chymradwy yn mhlith ei gydnabyddiaeth yn gyffredinol, ac yn un anwyl iawn yn y teulu, ac fel y mab hynaf ystyrir ef, ar ol marwolaeth ei dad, fel y penteulu mewn ystyr, nawdd a chynghorydd ei fam.

Bu y gatraud amryw fisoedd yn gwerysllu yn agos i Charleston, So. Carolina; ond yn ddiweddar symudodd i gymydogiaeth y "White House," ger Richmond, Va. Ar ol bod yno am beth amser cymerwyd William yn glaf, a bu yn y meddygydd dan y chronic diarrhea rai dyddiau—yna symudwyd ef i feddygydd yn Washington. Bu ar y daith hon tua 3 diwrnod, a bu farw yn mhen deuddydd, fel y deallym, ar ol cyrhaedd Washington, sef Meh. 17, yn agos i 27 ml. oed—pen ei fwydd oedd y 26 o Fehefin.

Yr oedd yn ofalus i ysgrifenu yn fynych gartref at ei fam, ei frodyr a'i chwiorydd—weithiau byddent yn derbyn dau lythyr yr un wythnos a'i lythyrâu yn gyffredin yn hysbysu fod ei lechyd yn ddymunol. Yr oedd wedi ei ddwyn i fyny dan addyg efengylaidd o'i febyd, ac wedi bod yn ddiwyd gyda moddion gras, a than ddylanwadau dwys yn fynych am ei gyflwr tragywyddol. Rhoddodd ei fam anrheg o Feibl iddo cyn cychwyn, ac y mae yn amlwg oddiwrth yr olwg ar y Beibl heddyw a'r aml ddalen a a wellr ynddo wedi ei throl i lawr, ei fod yn ei ddarllen yn fynych.

Ysgrifennodd lythyr tra serchiadol at ei fam ar ei ddydd genedigolaeth cyntaf wedi myned i'r fyddin (Meh. 26, 1863) yn yr hwn y cydnabyddas gyda dwysder a gwyleidd-dra ei rymedigaeth iddi fel mam anwylaidd iawn iddo, y tynerwech

a'r gofal a ddangosai tuag ato o'i febyd i fyny ddydd a nos, yn glaf a iach &c., ac yn benaf ei rymedigaeth i'r Arglwydd awdwr a chyfran-ydd pob bendith. Llythyr tra serchus a theimladwy oedd y llythyr hwn, ac aml lythyr cyffelyb iddo a ysgrifennodd o ran ei ysbryd a'i egwyddorion.

Mewn llythyr a ysgrifennodd at ei fam, ei chwiorydd a'i frodyr ychydig fisodd yn ol, mae yn adrodd yn neillduol ei deimladau crefyddol—beth oedd wedi deimlo pan oedd gartref ar aelwyd ei rieni—beth a deimlai yn awr—ei ofid nad oedd wedi gwneud cyffes cyhoeddus o'i ffydd yn Nghrist flynyddau yn ol—ei fwriadau penderfynol am hyny—ei argyhoeddiad, er mor anhyfryd a themtiedig ydyw sefyllfa y milwr, eto fod modd byw yn rhinweddol, yn dduwiol ac yn ddefnyddiol yn y fyddin—ac er nad oedd cyfeusdrâ mor ddymunol i weddio yn gyhoeddus, y gellid dai cymdeithas a Duw yn y dirgel, a'i fod yn ymdrechgu gwneud hyny, ac yn teimlo yn hyderus eu bod hwythau yn ei gofio yn eu gweddio gartref &c. Llythyr llawn o deimladau dymunol iawn oedd y llythyr hon.

Un o swyddogion y fyddin, ar ol ei farwolaeth, a lefara am dano mewn llythyr o gydymdeimlad â'r teulu yn eu trallod, gyda chymeradwyaeth mawr.

Dygwyd ei weddillion marwol adref i'w gosod wrth ochr ei anwyl dad. Cafodd gladdedigaeth dra pharchus a llysoeg. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y brodyr, T. T. Evans, E. W. Jones, D. E. Prichard, James Griffiths a Robert Everett—y ddau olaf a bregethasant yn y capel cyn cychwyn tua'r gladdfa.

GANWYD,

Mai 15, yn Columbus, Ohio, merch i Mr. Wm. Evans a'i briod, a gelwir ei henw hi JULIA ANN.

Mai 18, yn yr un ddinas, merch i Mr. Edward Davis a'i briod.

Meh. 28, yn Ironton, Ohio, mab i David Harries a'i briod, a gelwir ef DAVID CHARLES.

Meh. 28, yn Danville, Pa., mab i John a Mary Daniel, a gelwir ef LINCOLN ELLSWORTH.

Meh. 26, yn Middle Granville, N. Y., mab i Mr. John D. Jones a'i briod, a gelwir ef JOSEPH CARADOC JONES.

Gor. 19, yn Minersville, Pa., mab i'r Parch. John E. Jones a'i briod.

PRIODWYD,

Meh. 4, yn Pittsburgh, Pa., gan y Parch. R. R. Williams, Mr. ABRAHAM LLOYD a Miss MARGARET EVANS, y ddau o'r New Mines.

Meh. 16, yn nhŷ Mr. David Richards, Duncansville, Pa., gan y Parch. John B. Cook, Mr. THOMAS THOMAS a Miss MARY DAVIES, y ddau o Duncansville.

Gor. 4, yn Blossburgh, Pa., gan y Parch. P. Pergrine, yn ei dŷ ei hun, Mr. LEWIS LEWIS, a Miss MARIA POWELL, y ddau o Fall Brook, Pa.

Gor. 9, gan yr un, Mr. DAVID MORGAN a Mrs. JEANE MORRIS, y ddau o Blossburgh, Pa.

Meh. 17, yn anedd Griffith Maurice, ysw., Trenton, N. Y., sef tad y briodferch, gan y Parch. J. W. Jones, Mr. HUGH RICHARD o Waupun, Wis., a Miss JANE MAURICE, Trenton.

Meh. 18, yn Hyde Park, Pa., gan y Parch. E. B. Evans, Mr. DAVID J. DAVIES, Hyde Park, a Miss ELINOR JAMES, Dover, N. J.

Meh. 28, yn yr un lle a chan yr un, Mr. JOHN HAYWARD o Dixon, a Miss ELIZABETH LEWIS o Hyde Park.

Meh. 29, yn ninas Utica, gan y Parch. William Rowlands, D. D., Mr. ROBERT P. DAVIES, diweddar o Damascus, California, a Miss SARAH A. OWENS o Trenton, N. Y.

O ffwrnes California—hylaw daeth

I wlad deg Oneida

A chafodd ei wech Efa—i'w fynwes

Ei lán angyles ail un yn Ngwalla.

Meh. 25, yn Crabcreek, Ohio, gan y Parch. J. Edwards, Mr. WILLIAM H. WILLIAMS, Weathersfield, mab i'r Parch. Ambrose H. Williams, a Miss MARY HANNAH EVANS, Crabcreek.

Meh. 23, yn ninas New York, gan y Parch. Dr. Thompson, Mr. WILLIAM C. WILLIAMS a Miss ANNIE E. JONES, y ddau o New York.

Wedi i'r llanc dewr a llon—wiw uno

A'i anwyl Fun dirion,

Cynydd i'w da amcanion

A hedd wedi 'r ddalar hon.

GWILYM AB IOAN.

Gor. 2, yn St. Clairs, Pa., gan y Parch. D. D. Thomas, Mr. DAVID GIBBON a Miss SUSANNAH RICHARDS, y ddau o St. Clairs.

Gor. 4, yn Milwaukee, Wis., gan y Parch. G. Griffiths, Mr. THOMAS R. EVANS o Racine, mab y Parch. R. T. Evans, gynt o Prospect, N. Y., a Miss JANE PARRY o Ottawa, Wis.

Gor. 6, yn Racine, Wis., gan y Parch. C. D. Jones, JOHN P. WILLIAMS, ysw., a Miss ALICE ELLIS, merch Mr. David Ellis, Llansantffraid, Maldwyn G. C.

Meh. 16, yn Chicago, Ill., gan y Parch. Moses Williams, Mr. FRANCIS HUTCHINSON o Detroit, a Miss ELIZABETH JONES y Chicago.

Gor. 14, yn nhŷ tad y briodasferch, y Parch. John Williams, Harrison, O., gan y Parch. David Price, Newark, Mr. MARTIN EGGLESTON a Miss SALINA R. WILLIAMS, y ddau o ardal Harrison.

Ar amod dan ddirfawr rwyman,—unwyd

Dau anwyl hyd angau,

Dwyn yr oes dan dyner iau,

Y byddont hyd eu beddau;

Dyddiau heb boenau beunydd,—dan y rhod

Doed i'w rhan hir hafddydd,

Ar y dalith,—ac wedi 'r dydd

All einloes o lawenydd.

DINORWIG.

Bu FARW,

Meh. 11, yn Alleghany, Pa., Mr. EVAN D. FRANCIS, yn 49 mlwydd oed. Yr ydoedd yn enedigol o blwyf Llansantffraid, Aberteifi. Daeth i ardal Pittsburgh tua 26 mlynedd yn ol ac unodd yn fuan a'r eglwys Gynulleidfao, a buodd yn aelod fyddlawn dros ystod ei ymduith. Gadawodd wrag a phump o blant i alaru ar ei ol. Yr oedd gan bawb ai'r da i Mr. Francis a chan y gwirionedd ei hun.

Wrth y Copper Works, ger Pittsburgh, Mrs. MARTHA GRIFFITHS, priod John Griffiths, yr hwn aydd yn awr yn California. Daeth Mrs. Griffiths o Abertawe i'r wlad hon. Daeth i ardal Pittsburgh o Syracuse, Ohio. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Gynulleidfao, a theimlail yn hyderus gyda golwg ar fyddodol. R. R. WILLIAMS.

Meh. 12, yn y lle a elwir Tunnel, ger Ironton, O., yn 13 ml. oed, JONADAB A. JONES, mab i'r diweddar Thos. R. Jones a Margaret ei briod, (ond yn awr Mrs. Hughes) sef chwaer i Mr. Moses Morgans, Ironton. Ymfudodd y teulu parchus hwn o Merthyr Tiddi, D. C., i Summit Hill, Pa., ac oddiyno i Picatonia, Wis., ac y maent yn awr yn byw yn y lle hwn, er mis Hydref diweddar. Ond er en syml yma, nid allau o'fseillon cryfion angau. Daeth

y fam a'r tri mab ac un ferch yma yr Hydref yn lach a chysurus; ond och! ar y 9 o Mehefin wele genad o fydd arall yn curo wrth y ddor yn galw am Jonadab a Roger a dim ond 3 diwrnod o rybudd, a methodd dagrau nam a chwaer a brawd a pherthynasau ac ymdrech 2 feddyg a'i attal i gyflawni ei orchwyl. Yr oedd yn glefyd arteithiol lawm—gelid meddwl fod angau yn y wedd mor fuan ac y cymerwyd hwy yn glaf—ond nid oedd gan y meddygon un enw i'w osod arno—ni welasant neb erioed yn debyg, ac nid oedd eu cyffuriau yn gallu gwneud un lles iddynt yn ein golwg ni beth bynnag. Graipiwyd y Jonadab anwyl hwn o fynwes mam dyner mewn 3 diwrnod i fynwes yr Iesu anwyl.

Dranoeth sef y 10 cymerwyd ei frawd, ROGER T. JONES, yn yn un dull, yn 14 ml. oed, ni bu yntau byw ond 3 diwrnod. Golygfa dorcalonus lawm, yr oeddent yn y convulsive fits, felly nid oedd hamdden i gael ymddyddan a'r brodyr anwyl hyn. Bu Jonadab farw y 12 sef y Sabbath, a chladdwyd ef ddydd Llun yn yr Ironton Cemetery. Nos Lun bu Roger farw, a chladdwyd ef ddydd Mawrth yn yr un lle. Ymgasglodd tyrfia o'n cydgenedi ac eraill i ddangos eu cydymdeimlad a'r teulu anwyl yn eu trallod blin—ond er ceisio cysuro y fam iaith y galon oedd, "Na elwch fi Naoml, gelwch fi Mara, canys yr Hollalluog a wnaeth yn chwewr lawm a mi." Yr oedd anwylfardd yn rhai hynod yn eglwys y T. C.; er na fu eu haresiad ond byr yn y lle, eto yr oeddent wedi gadael argraff ar feddwl pawb oedd yn eu hadwaen, mai crefydd a'i phethau oedd ei hyfrydd. Gallem weled hyny wrth edrych dros ei cof lyfrau bychain—y rhan fwyaf oedd ynddynt oedd testynau ac emynau a phethau cyffelyb. Yr oeddent o dymer naturiol hynaws lawm, felly yn enill serch pawb—ond eu haul a facheluodd tra yr ydoedd yn ddydd. North-ed yr Argliwyd fy anwyl chwaer yn ei thrallod blin i'w fwrw ei holl ofal arno ef, le yr holl berthynasau, oblegid gydag ef y mae Balm fedr wella yr achollion hyn yn y teimlad.

Gweinyddwyd yn y claddedigaethau gan y Parch. J. L. Richards (A.) a'r ysgrifenydd, ac ar nos Sabbath canlynuol yr oedd yr ysgrifenydd yn traddodi pregeth angladdol ar yr amgylchiad oddi ar Jer. 31: 15—17. Dymunaf o'm calon iddynt gael profiad fod y breichiau tragwyddol oddi tanynt, fel nad ymollyngont yn eu heneidiau—ydyw gwir ddymaniad yr eiddynt mewn cariad,

DAVID HARRIES.

Meh. 20, wedi dirfawr a pharhaus boenau am wyth wythnos, o'r dwymyn geriaidd a'r dwymyn gieuaid ynghyd ag enyniad y cylla, MARIA, merch John ac Ann James, gynt o Llanelli, Brycheiniog, D. C. ond yn bresenol o Ashland, swydd Schuykill, Pa., yn 18 ml. oed. Gadawodd dad a mam, brawd a dwy chwaer, ynghyd a llu o gyfeillion a chyfeillesau i alaru yn ddwys ar ei hol. Tranoeth yr amgylchiad ymgasglodd tyrfia anarferol o fawr o Gymry ynghyd a chenedloedd eraill i weini y gymwynas olaf iddi, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. B. M. Thomas (B.), yn ddoeth a chwmwysiadol iawn i'r amgylchiad.

Blodyn cyn cyflawn ledu—a wywodd

Ow oh! fel y darfu,

Ei gwedd deg yn y pridd du

Pwy edrych arni 'n pydru?

EI THAD GALARUS.

. Dymunir i'r *Dinygydd* godi yr uchod.

Meh. 22, yn Delaware, Ohio, o'r diptheria neu glefyd y gwddf, yn 5 mlwydd a 5 mis oed, MARTHA SUSANNAH, merch i John a Hannah Stephens, o dref Delaware. Claddwyd hi yn nghladdfa Troed-rhiwdalar a gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan y Parch. John H. Jones, Delaware.

Gor. 11, yn Waterville, E. N., o'r Diptheria, CATHARINE ELLEN, merch i David ac Ann Davies, a nith i'r Parch. E. Davies, o fewn ychydig 19 ml. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. T. D. Hunt, Waterville, a J. Edred Jones, Utica.

Gor. 11, JOHN W. DAVIES, mab bychan i'r Parch.

T. W. Davies a'i bried, Youngstown, Ohio, yn 4 blwydd ac i mla oed, wedi rhyw gystudd byr ond caled iawn o dri diwrnod yn y scarlet fever. Claddwyd ef yn Youngstown Cemetery, pryd y gweinyddwyd y gwasanaeth crefyddol gan y brodyr Thomas, Ridge, Davies, Tynyrhos (o swydd Gallia, Ohio,) ac Edwards, Crabcock. Yr ydym yn mawr gydymdeimio â'n brawd a'n chwaer yn eu tywydd garw. Yr oedd dau eraill o'n hanwyl-haid bychain yn ngnafael â'r un dwymyn ar ddydd y gladdedigaoth yn ddigon ansebyg o fyw— a gwelir fod yr amgylchiad yn waeth fyth pan ddywedir fod y tad ar lawr hefyd. Mac ein gweddil at Dduw ar fod y cymylau yn cael eu aymud a lachyd y teulu yn cael ei adferdy. Yr Arglwydd fyddo yn nodedd i'n hanwyl frawd a chwaer ac a roddo nerth lldynt i ystyried fod pob peth yn cydweithio er daloni i'r rhai sydd i'n caru Duw—ac nad yw symadlon eu hanwyl John i'r trigfannu dedwydd oed caredigrwydd mawr o du y nefoedd,—er cylvinu meddylliau a sarchladau y rhieni yn fwy cyflawn nag erioed â'r wlad ddedydd lle y'r aeth eu hanwyl blentyn. Aoddferder ni oll i'w ganlyn yw gwir ddymaniad yr yagrifenydd.

J. P. THOMAS.

Gor. 16, yn Cincinnati, Mr. WILLIAM H. JONES, yn 38 ml. oed, gan adael gswddw a phedwar o blant i alaru ar ei ol. Cymerodd marwolaeth y brawd hwn lle yn ddlayrwrth naillduol. Yr ydoedd yn yagrifenydd yn ystaf fawr Mr. John Shillito, a phan ydoedd wrth ei orchwyl aeth yn rhy bell yn ol a syrtblodd trwy dwll yn y llofft, a dilynodd ar ei wegl tua deg troedfedd o ddyfnder ar y pridd flaen, neu y palmant, ac ni staroddodid sir mwyach. Cymerwyd ei adref; ond bu farw yn fuan. Gor. 17, cymerwyd ei gorph i'r capel, ac anorchwyd cynnillidfa luosog gan yr yagrifenydd. Claddwyd ef yn Comingsville, yr un dydd. Yr oedd yn ddollog o Brynacer, Sir Fynwy. Bu yw wlad hon yn saw mlynedd. Calodd ei dderbyniad i'r oed i'r gylwys Gynulleidfodol yn y ddinas. Yn 4 neu 5 mlynedd yn ol, a pharhaodd ym mlynedd ddwyddol gyda'r achos crefyddol hylid gwasgwrdd. Bu yn yagrifenydd i'r eglwys ac i'r dymor, a'r oedd yn ofalus a chywir, a fyddia ei llywedd ei waith. Yr ydoedd yn barod bob amser i'r gwasgwrdd, weddio, neu i ddywedyd y cyfnewid i'r gwasgwrdd. Brawd dda, tangat dda, a dda. Perchid ef yn ei ardal a'r eglwys lle yr oedd yn neid, ac yn yr ystaf lle yr ydoedd yn yagrifenydd, ac fel prawf gallwn ychwanegu i'w dda i'r gwasgwrdd yn yr ystaf i gychwyn lannafid i'w weddw, pa un a chwyddodd yn fuan dros ddau cant a phump ar hugain o ddoleri, hefyd gwasgwrdd Mr. J. Shillito dafu traul ei gladdedigaoth, a rhoddodd gan doler at dannerfod y weddw, yr hyn oedd yn gwasgwrdd. Dda y chwanegir y rhoddion eto yn fwy yn yr ystaf, a deallwn fod caredigrwydd wedi dyfod i'r weddw o gyfeiriadau eraill. Pe na buasai W. H. Jones yn ddyn parchus ni wneid fel hyn. Yr ydym ni fel eglwys wedi onell colled ar ol y brawd hwn allan ni foddwl; ond mas yr Arglwydd yn gofalu am ei eglwys fel mas yn codi rhai i lanw lle y cyfryw a eidd adref oddiwrth eu gwaith at eu gwobrwy. Bydded y rhybudd hwn dan fendith Duw i'n cymbelli i fod yn ddiwyd yn y winllan, a'r teulu galarus fyddo dan amddiffyniad dwyfol.

T. EDWARDS.

Gor. 17, yn Covington, Ky, boddodd EDWARDS, mab i Mr. William Davies, yn 13 mlynedd; yr hwn oedd tua 13 mlynedd oed. Claddwyd ef yn Covington, a chyflawnwyd gwasanaeth crefyddol yn y tŷ ac ar lan y bedd gan T. Edwards.

Gor. 11, yn mhlwyf Trenton, N. Y., ar ol tua deuddydd o gystudd, er dwfn alar i'r rhieni, merch fach i Mr. John A. Jones a'i bried, yn ychydig dros ddwyfnydd oed. Claddwyd hi yn mynwent Trenton a gweinyddwyd gan R. Everett.

Gor. 13, yn ei suedd yn dinas Utica, y Parch. L. D. HOWELL, yn y mlynhad o dangnefedd a chysuron afoegyl leu, yn 38 ml. oed, gan adael priod hoff a thyner mewn dafn alar ar ei ol, ynghyd a llaew mawr o gydunafyddion a chyffallion. Claddwyd ef yn y fynwent ar "Bredd yr afoel," yn Marcy.

Ni ddywedwn ychwaneg am ein hanwyl frawd yn awr, gan ein bod yn dygwyl Cofiant yn fuan—challai yn y rhifyn nesaf.

Gor. 17, yn Remsen, N. Y., Mrs. ANN FRANK, priod William Francis, yw., diweddar o blwyf Steuben, yn 76 ml. 9 mla ac 31 o ddyddiau oed. Yr oedd yn wralg barchus yn ei chymryddogaeth, yn asiod o'r eglwys Drefnyddol Westcald yn Steuben er's llawer o flynyddoedd. Claddwyd hi yn y Cemetery ger dinas Utica.

Gor. 24, yn dinas New York, o fath o ddarvoudedigaoth cyfym, (bleeding at the lungs) Miss ELONORA WHILDON, merch Mr. Griffith Wheldon a'i bried o blwyf Trenton, cymryddogaeth Remsen, N. Y., yn 20 ml. a 10 mla oed. Dygwyl gweddillion marwol y ferch leuanac dysner hon adref—a chladdwyd hi yn aghladdfa y perthynnau yn mynwent Prospect—gweinyddwyd ar yr amgylchiad galarus i dorf fawr gan y brodyr Roberts ac Everett a J. Edred Jones o Utica.

Chwef. 21, ar ol byr gystudd, yn ardal Dundaff, Pa., yr hen gyfballi anwyf JOHN OWENS, yn y 77 flynyddyn o'i oedran. Yr oedd yn duedigol o sir Pen. Bu fyw y rhan fwyaf o'i oes mewn fferm a alwent y Borth, (rhaf a alwent y tyddyn Borth Dafarch) yn agos i Gaerbyll. Daeth i'r ardal yma 28 mlynedd yn ol. Gadauodd dri mab a dwy ferch i alaru ar ei ol. Yr oedd yn dad i wralg y Parch. Daniel Daniels. Yr oedd ychydig fnoedd cyn ei farwolaeth yn dweyd wrth frawd crefyddol ei fod yn bwriadu ymuno â chrefydd, ond bu farw heb wneud un broffes gyhoeddus, er ei fod o ran ei fywyd yn meddianu llawer o rinweddau y Cristion. Ffrethodd y Parch. Lewis Williams y brogeth angadlodd i dyma luosog. Yr oedd yn ddyn hynod ddinwied, hoff a charadig. "El le nid edwyn ddin o bono mwy." EVAN JENKINS.

Gor. 16, yn 6 blwydd oed, yn Middle Granville, N. Y., ELIZABETH CATHARINE, merch i Robert E. Farry, a'i bried. Gweinyddwyd yn y gladdedigaoth yn y capel ac wrth y bedd gan William H. Jones.

J. D. JONES.

PWYSIGRWYDD YR ETHOLIAD NESAF.

Ymddengys i ni y bydd yr etholiad nesaf y mwyaf pwysig a gafwyd yn y wlad hon er's hir amser, os nid y pwysicaf a gafwyd ynddi erioed. Obligid, o un ta, os etholir Llywydd a fydd yn gyfballi fyddlawn i ryddid yn y wlad, a Chydyngghorfa o'r cyffalyb egwyddorion, yna bydd ganym le i ddygwyl yr effeithiau dalonus canlynol:

1. Bydd hoddweh yn lled sicr o gymeryd lle yn fuan a'r rhyfel a'i erchyliderau yn darfod. Un rhestr yn ein goiweg ni dros hyn yw hyn:—Ni wna y Deheuwyf fod mor flaf a dygwyl y gallant ddal i fyny arfaul rhyfel yn erbyn llywodraeth gyfreithlawn y wlad dros bedair blynedd eto. Gwyddant yn dda mai myned yn gryfach gryfach a wna yabryd rhyddid, a gwariant hyn yn amlwg pan welant fwyafif luosog yn y wlad dros faenoraid lddi yn gyf-eillion rhyddid. Rhoddant gan hyn, ar ol y fath etholiad, yr arfaul i lawr yn lled fuan. Eu lles penaf eu hunain a phawb eraill fydd lldynt wneud hyn, a donant i waed mai dyna eu doethinob penaf dan yr amgylchiadau. Ni bu doethiwod yn un lleshad ond y niwed mwyaf i fesser eu touluoedd, a niwed yn wir yn mhob ystyr sydd wir werthfawr.

2. Etholiad Llywydd a Chydyngghorfa o'r

egwyddorion a enwyd a sicrha, yn ddiau, lwyr ddilead o'r felldith gaeth o'r holl wlad, a chyrhaedd hyn fyddai cyrhaedd heddwrch parhaol i genedlaethau eto i ddyfod. Symuder yr achos o'r gynen, (a chaethiwed fel y gwyr pawb yw hyny,) a'r gynen ei hun a dderfydd. Felly y dyagir ni yn y Llyfr sanctaidd, ac felly y dywed pob meddwl goleuedig.

8. Cyfiawnder a ddyrchafa genedl. Os daw y wlad i bleidio cyfiawnder ac uniondeb yn gyffredinol, bydd Duw o'n plaidd, ac os bydd Duw drosom pwy a all fod i'n herbyn? Cael America yn Werinyddiaeth rydd yn gyffredinol fydd cael maes helaeth a hyfryd i lwyddiant efengyl, i lwyddiant ysgolion Sabbathol i ddu a gwyn, ac i lwyddiant diwygladau crefyddol trwy ei broydd eang—dyma a'i gwna yn dir Emmanuel, yn esiampl deilwng i wledydd gorthrymedig y ddaiar y rhai ydynt sychedig am eu rhyddid hwythau hefyd.

4. Mae y gwaith a wnaed eisoes yn ein gwlad yn rhy bwysig i'w adael heb ei orphen. Ni wnaed dim, medd rhai. Do, lawer. Beth a wnaed? Mae Rhandir Columbia, calon y wlad, yn dir rhydd. Mae y Tiriogaethau yn y De a'r Gogledd, wedi eu sicrhau i ryddid. Cyfraith greulon y caeth ffeddig sydd wedi ei dileu trwy yr holl wlad. Mae tair neu bedair, os nid ychwaneg o gaeth dalaethau yn aeddfed i fabwysiadu yr egwyddor rydd a dileu caethiwed fel na chaffo le mwyach o fewn eu terfynau, ond iddynt gael *cefnogaeth* y Llywodraeth gyffredinol yn hyny. Ac y mae rhan fawr o'r "*pedair milion*" ag oeddynt gaethlon yn ddiweddar eisoes yn wyr rhyddlon, llawer o honynt gyda y gwragedd a'r plant dan addysg ysgolion, a llawer yn filwyr mædrus yn ein byddinoedd. Goruwchlywodraeth yr Arglwydd dakonus a grasol a barodd ei bod felly.

O'r tu arall, os pleidwyr yr egwyddor gaeth a etholir i'r Gadair Lywyddol a'r Gydgynghorfa yn yr etholiad nesaf, nis gall neb wybod beth a fydd y canlyniad yn y cyfwngmawr ag yr ydym wedi ein dwyn iddo.

Ethol pleidwyr caethiwed i'r fath sefyllfa ydyw pleidio y fradwriaeth a'r gwrthryfel yr hwn a ddygodd ein gwlad i'r sefyllfa arswydol ag y mae ynddi. Pwy a achosodd i ni y gyflafan fawr hon? Pwy wlychodd ein maesydd a gwaed dynol? Pwy laddodd ein gwyr ieuainc? Pwy lanwodd ein Ysbyttai a'r fath luoedd o gleifion a chlwyfedigion? A phwy ddygodd y fath faich gwaagedig o ddyled arnom? Onid y bradwyr yn y De, a hyny i'r dybenion mwyaf iselwael a drygionus? Ac a awn ninau ar y fath amser i ddangos pleidgarwch iddynt? Gobeithiwn na bydd hyny yn bod.

Dangos pleidgarwch i wyr y De yn awr ydyw dangos pleidgarwch i raniad y wlad, rhwyglad yr Undeb Americanaidd, a sefydliad y *Confederacy* deheuol fel llywodraeth sefydlog, gyda ei

holl anghyfiawnderau a drygau. A allwn ni ddysgwyl i'r Arglwydd cyfiawn a sanctaidd ein cymeradwyo yn hyn?

Dywedir efallai mai pleidio heddwrch a wneir yn y cyfryw symudiad. Gwyddom mai dyna a broffesir. Ond pa fodd y gallwn ddysgwyl heddwrch trwy sefyll dros y fath gymysgfa o achosion cynen a therfysg o fewn ein terfynau? A all heddwrch, heb symud yr achos o'r terfysg fod yn heddwrch sefydlog? Credym yn ddifrifol na all. Parhau y terfysg fydd parhau i sefyll dros y camwri mawr hwn.

Dywedir fod y trethi yn drymion. Y maent felly, ond ofnym yn fawr, os cefnogwyr y De a gant awenau y llywodraeth i'w llaw yn yr adeg bresenol, y pleidir cyn bo hir y dylem fod yn rhanog i ddwyn dyled y De fel ein dyled ein hunain. A ymostynga y Gogleddwyr yn heddychol i'r fath drefn? Trymhau y baich a pheryglu i'r terfysg ymeangu yn fwy a fyddai hyny.

Ceisiwn bwylio ac ystyried ac erfyn ar yr Arglwydd ein dysgu i wneud yr hyn fo yn gymeradwy a derbyniol gydag ef yn yr adeg bwysig a'r cyfwng mawr a ddygwyd arnom.

ON THE TOMBSTONE OF TWO BROTHERS, JOHN AND ROWLAND WILLIAMS, TRENTON, N. Y.

It is here where my Brothers dear are laid—
one died in the month of April, and the other
in Decmber.

It is many months since my Brothers died;
but I have not forgotten them. It is in this
dark grave they lie so still.

We need not listen to any sound, for they are
not here. We must not weep after them, for
they are in a far better land, singing sweetly
with the angels and with Jesus their Shepherd.

Written by MARY ELLEN WILLIAMS.

Y frwydr fawr yn Atlanta.—Y frwydr yn Atlanta, ddydd Gwener, Gor. 22, oedd dra aruthrol. Yn ol hanes diweddaraf, claddwyd o'r gelynyon dranoeth ar ol y frwydr gan filwyr yr Undeb 8,221. Cymerwyd 1000 o'r gwrthryfelwyr yn garcharorion. Rhwng lladd, clwyfo a syrthio yn garcharorion, collodd y fyddin wrthwynebol tua 12,000, ac nid 7,000 fel yr hysbyswyd unwaith. Byddin yr Undeb hefyd a gollodd rhwng lladd a chlwyfo a cholli yn mhob modd, 8,120. Major Gen. McPherson a laddwyd yn y frwydr hon.

Atlanta heb ei chymeryd.—Dywedir nad yw Sherman yn dewis myned i mewn yn awr i Atlanta, ond ni hysbysir yn eglur y rheswm am hyny.

Kentucky.—Tra chynhyrfus yw sefyllfa Kentucky—y *guerrillas* yn aml o'i mewn.

Byddin Grant.—Gwelom filwr cydnabyddus i ni o fyddin Grant ger Petersburg ddydd Iau, Gor. 27, yr hwn a ddywed mai aros ei adeg y mae Grant yn awr, a rhoi amser i'w filwyr orphwya.

Hyd a allo, gosod gwarchae ar Richmond a wna yn awr, gan gadarnhau ei wersylloedd.

Y Parch. J. D. Jones, (Eryr Meirion) a ordein. Iwyd gan y Cynulleidfawyr Americanaidd yn Brooklyn ychydig wythnosau yn ol—mae yn gaplan yn awr yn y gatrawd 117eg, N. Y.

Damwain anghol yn Trenton, N. Y.—Tafwyd y pentref hwn i ddychryn disymwth Gorph 18, trwy foddriad Rowland, bachgen 9 mlwydd oed i Thomas a Margaret Jones. Cymerodd yr amgylchiad le trwy iddo ef a phedwar o fechgyn llai nag ef fyn'd a gadael yr ysgol a myn'd at yr afon i ymdrochi, ac aeth ef i le rhy ddwfn iddo, a'r canlyniad fu iddo foddri, trwy nas gallai efe na yr un o'r lleill nofio. Y cyntaf ddaeth yno oedd ei dad, yr hwn a'i dygodd allan yn y fan, ond yr oedd wedi bod yn y dwfr tua haner awr. Haws o lawer yw dychymygu teimladau y rhieni na'u darlunio. Yr Arglwydd a'u dyddano, a grymus Dduw Jacob a'u cynalio, gan mai ofer yw ymwared dyn. Tranoeth hebryngwyd ei weddillion i dy ei hir gartref, a gwein-ddwyd gan yr ysgrifenydd—R. F. JONES.

Eto yn Minnesota.—Mehefin 25, yn y pryd-nawn, yn Butternut Valley, aeth dau fab i Mr. Crisp, (un yn 10 a'r llall yn 12 mlwydd oed) a John, mab Mr. Morris Lewis, 11 oed, i afon Minnesota i ymdrochi. Boddodd y tri! Tarawyd yr ardal & syndod a galar. Teimladau y rhieni yn y fath amgylchiad nis gellir eu darlunio.—J. JENKINS.

Y tywydd a'r cnydau.—Y cwyn sydd yndyfod atom o bob rhan o'r wlad ydyw fod y tywydd wedi bod yn anarferol o ran sychder yr wythnosau a'r misoedd diwedda—y borfa yn brin a'r anifeiliaid yn brefu am ddwfr ac yn anhawdd ei gael iddynt mewn llawer ardal. Eto ar y cyfan, nid yw y cnydau mor wael ag a alledid ddysgwyl dan y fath amgylchiadau—y gwenith a rhyg y gauaf sydd yn lled dda—y gwair sydd yn weddol mewn llawer man—yn ysgafn mewn manau eraill—a'r Indrawn yn argoeli na bydd yn ysgafn iawn. Trugarog a graslawn yw yr Arglwydd—mewn barn cofio trugaredd a wna.

Dyfais newydd ddefnyddiol.—Golygydd yr Utica Morning Herald, yn ei Bapyr buddiol a chloddawr, Gorph. 27, a ddywed:—Mr. Owen Williams o Gouverneur, Sir St. Lawrence, N. Y., sydd ddyfeisydd a meddiannydd breintlythyr ar ddyfais newydd o gauadlen (*window blind*), yr hwn sydd debyg o ddyfod i ddefnyddiad cyffredin. Gyda chranc bychan a chnwb yn cael ei sicrhau o'r tufewn i'r ffenestr agorir neu ceuir y gaeadlen, yn gwbl neu mewn rhan, a saif felly yn y ffurf a ddymunir. Cyffyrddiad ysgafn & r cranc bychan a effeithia hefyd ar ystyllod y gaeadlen i ollwng mwy neu lai o oleuni i'r ystafell, trwy eu codi neu eu gostwng. Mae

y ddyfais yn syml a chelfyddgar ac yn ateb i'r hyn y teimlid ei eisiau yn fawr yn y peth bach ond buddiol hwn. Gellir dweyd am y ddyfais hon fel am y rhan fwyaf o ddyfeisiau cyffelyb—rhyfedd na buasai rhyw un wedi ei chanfod yn gynt. Derbyniodd Mr. Williams ei freintlythyr yn Ebrill diwedda, ac yr oedd yn dangos ei ddyfais newydd yn Utica y dydd o'r blaen. Meddyliem na bydd un barnydd deallus yn amheu ei defnyddioldeb a'i dymunoldeb.

Marwolaeth yr Henadur Cantwell.—Yr Henadur Cantwell a fu farw yn dra sydyn yn Utica ddydd Mawrth, Gorph. 26, o'r parlys mud. Brodor o'r Iwerddon ydoedd, ond yn cymeryd dyddordeb mawr yn amgylchiadau ei wlad fab-wysiedig. Bu am flynyddau yn Henadur yn y Ward gyntaf yn Utica. Perthynai dros amser i'r blaid Whigaidd—wedi hyny i'r un Werinol. Yr oedd yn ddinasydd cyfrifol, a'i farwolaeth ddi-rybudd a effeithia yn ddwys ar y cyhoedd.

Llin a chotwm.—Mae y Felin Lin a Chotwm yn Brockport, N. Y., yn awr yn rhedeg nos a dydd—mwy o archebion yn cael eu derbyn nag ellir yn hawdd eu hateb.

Pum can mil yn cael eu gaho allan eto.—Mae yr alwad am 500,000 eto o filwyr i'r maes ya ein taro & dwysder mawr. Rhoddir 50 o ddyddiau, yn ol Deddf y Gydgynghorfa, i ymofyn am wirfoddolion, a bydd y tymor hwn yn terfynu y 5ed o Fedi, pryd y bydd yn rhaid defnyddio y Drafft, os na bydd y nifer priodol wedi eu cael trwy y drefn o alw am wirfoddolion.

MARWOLAETHAU YN NGHYMRU.

MEHEFIN—

4, Thomas Parry Croesbach, ger Croesowallt, a brawd i'r diweddar Henry Parry, Llanrhaidr yn Mochnant.

6, Mr. John Thomas, Ty newydd, Llanymawddwy, yn 18 ml. oed.

6, wedi byr gystudd, yn 25 oed, Mr. Richard John Williams, Tyddyn canol, Llanllechid.

7, yn 97 oed, Mrs. Mary Lewis, Pont-y-wal-ddu, ger Castellnedd. Yr oedd yn un o'r seiodau hynaf gan yr Annibynwyr yn Boar.

8, Mr. Evan Jones, Ty capel, Pontmorlais, Merthyr Tydfil, yn 100 ml. oed.

9, o'r darfodedigaeth, yn 18 oed, Mr. Benjamin Jones, Tan y foel ger Bethesda.

11, yn 79 oed, Mary, priod W. Hughes, Ty'n y Coed, ger Bethesda.

12, yn 14 oed, Margaret, merch Wm. Roberts, Pen y bont, ger Bethesda (gynt o Giltwillan, Llanllechid).

13, Edmund Thomas, Cwmafon, wedi 7 mis o gystudd o'r asthma.

15, Mr. Richard Hughes, Ffactri, Llanllechid, Arfon.

16, o'r darfodedigaeth, yn 19 oed, Margaret, merch Mr. Robert Jones, Llidart y gwynyn, ger Bethesda.

16, yn Bryneiriol, Môn, yn 83 oed, Mr. Samuel Prytherch James, mab y Parch. D. James, Rhosymeirch, Mon.

16, Thomas Evans, o'r Commins, plwyf Tref-eglwys, yn 93 oed.

16, ar enedigaeth efeilliaid, priod W. Lewis, yr Efail Bach, ger Bethesda, Arfon.

19, o'r scarlet fever, yn 42 oed, Grace, priod Evan Griffiths, Llidiart y gwenyn, ger Bethesda.

10, y Parch. J. R. Chambers, gweinidog y Wesleyaid yn Llandysul, Ceredigion, ar ol hir gystudd.

12, yn 64 oed, Mr. Robert Lloyd, Ty nant, Bala.

19, Mr. Morgan Morgans, Llanddewibrefi, yn 60 ml. oed.

14, ar ol hir gystudd, yn 74 ml. oed, Mr. John Thomas, amaethwr, Pyllauduon, ger Rhymni.

25, Mrs. Gaenor Williams, Clwt-y-bel, Llan-dinorwig, yn 72 ml. oed. Mam i'r Parch. Wm Rowlands, Ebenezer.

27, yn 22 oed, o'r darfodedigaeth, Mr. William Hughes, mab ieuengaf (Mr. Edward Hughes, hatter, Stryt Henllan, Dinbych.

21, Mr. George Jones, Winsor, Liverpool, yr hwn oedd yn aelod ffyddlaw yn gyda'r Annibyn-wyr yn nghapel Salem.

29, Mrs. Jones, Tanllan, Llanfihangel, sir Drefaldwyn.

GORPHENAF—

1, yn 70 ml. oed, Mr. Robert Roberts, Ochr y foel, Dyserth.

2, o'r darfodedigaeth, yn 17 oed, Margaret, merch Mr. David Jones, Llandefeiliog.

3, Mr. William Thomas, C. M., Cymmer, ger Pontypridd, yn 23 ml. oed.

Peroriaeth.

PERERINGAN.

M. B. C.

Buddugol yn Elsteddfod Mineral Ridge, Ohio, Nadolig 1863. Gan "Ymdeithydd,"—Shadrach Thomas.

SOPRANO.

ALTO.

TENOR.

BASS.

1864.

CYF. XXIV.

Rhif 9.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Med yr enaid heb wybodaeth mld yw dda.

CYNWYSIAD.

BUOHDRAETHODAETH.

Cofiant y Parch. L. D. Howell, Utica, 257

DUWINYDDIAETH.

Y Llasern, ... 259
Joseph yn amlygu ei hun, ... 261
Tystiolaethau y Beibl ar feddwod, ... 262
Yr Eglwys bur neu Diagyblaeth eglwysig, 263
Llenlith, ... 266
Sylwadau ar uffern, ... 269

ADDYSG CYFFREDINOL.

Munudan gyda Hwn a'r Llal, ... 272
Cyfarchiad at y Parch. W. D. Williams, 273
Cyfarchiad caredig at y Cadet Joseph E. Griffiths, West Point, N. Y., ... 274

BAERDONOL.

Aberth Crist, ... 276
Pa le y ceir dedwyddwch? 276
Galareb Trebor, Dodgeville, ... 276
Llinellau ar farwolaeth Llinos Gian Ohio, 276
Hiraethgan ar ol Mr. Wm. H. Jones, Floyd, ... 277
Penillion galar, ... 277
Ercyllidra caethiwed, ... 278

HANESIAETH GARTREFOL.

Corpholiad eglwys yn Shamokin, Pa., 278

Beibl Gymdeithas swydd Lewis, N. Y., 279
Cyfarfod chwarterol Pittston, Pa., ... 279
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ... 279
Cofiant Lewis Evans, Troedrhiwdalar, O, 280
Mrs. Ann Lewis, Carbondale, ... 281
Anrheg i'r Parch. J. Edwards, Crab Creek, Ohio, ... 281
Y tiroedd yn y Gorllewin, ... 282
"Y tiroedd yn y Gorllewin," 282
Addoliad crefyddol yn New Cambria, 283
New Cambria eto, ... 284
Yr alwad am y "500,000" chwanegol,—
Gwirfoddolion Remsen a Steuben,—
Atlanta,—Heddwch a dilead caethiwed,—Y Reilffordd o Weldon i Richmond,—Yr ymosodiad ar Memphis, Tenn,—O Mobile,—Diweddarach o Mobile,—Richmond,—Angen cymorth mewn dillad cyn y ganaf,—Y forladrones, Tallahassee,—Y clefyd melyn yn Brooklyn, N. Y.,—Y ddeddf Bostswyddfaol newydd,—Yr Indiaid yn aflonyddu,—Y Guerrillas,—Ein carcharorion mewn caledi mawr, ... 285
Ganwyd, ... 286
Priodwyd, ... 286
Bu farw, ... 286
Marwolaeth milwr Cymreig, ... 287
Gair oddiwrth y Parch. J. A. Davies, Patriot, O., ... 288
Marwolaethau yn Nghymru, ... 288

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AMRYWION.

AT HIN GORUCHWYLWYR.

Derbynlladaw y mis diweddar:—R. W., Pleasant Grove, Iowa, 1,50; W. L., D.D., a C. L., Swatara, 1,50; Parch. H. C. H., Samokin, Pa., dros W. T., J. I., a J. E., 3; O. F. O., dros y diweddar T. O., Portage City, Wis., 6; T. T. E., Steuben, 1,50; J. W., Middle Granville, 1,50; G. H. D., Plymouth, Pa., 50c; J. A., Ironton, yn llawn am 1864, 19,50; D. D., Columbus, O., 5; Parch. J. P. T., Mineral Ridge, dros P. L., 2; W. N. D., Bethel, 1,50; Cad. J. J. J., Oskaloosa, Iowa, trwy law y Parch. T. J., Georgetown, 7,50; T. N. W., dros D. D. G., Dodgeville, a D. J., Derilwyn, Cymru, 6,50.

Cydnabyddir yn ddiolchgar ffyddlondeb ein cyfeillion a ymdrechiant dros gasglu a danfon i ni yr old-dyledion.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL EFROG NEWYDD.—Bydd y Gymanfa hon eleni i gael ei chynnal yn y manau canlynol:

- Medi 13, yn Rome, yn yr hwyr, a thrwy y dydd y 14.
- 15 a'r 16, yn yr addoldy ar Columbia st., Utica. Y Gynadledd am 2 o'r gloch prydawn y 15fed.
- 20 a'r 21, yn y Capel Ucha', Steuben.
- Cynadledd am 2 y dydd o'ntaf.
- 22 a'r 23, yn Bethel, Remsen.

J. R. GRIFFITHS, Yeg.

CYMANFA PENNSYLVANIA.—Cynelir y Gymanfa hon eleni yn Pittsburgh a Brady's Bend. Dechreuir yn Pittsburgh nos Wener, Hyd. 7, pan y pregetha dau o'r brodyr. Dechreu a gynadledd am 10 foreu yr 8fed. Dilyniir yr un drefn yn Brady's Bend, gan ddechreu nos Wener, y 14eg. Disgwyliir presenoldeb gweinidogion y dalaeth.

DAVID R. DAVIS,
R. R. WILLIAMS.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL IOWA.—Bydd y Gymanfa hon yn dechreu yn Flint Creek, ddydd Mercher, Medi 9fed, ac yn parhau yno ddyddiau Iau a Gwener. Yn Long Creek, nos Sadwrn, dydd Sabboth a dydd Lilun. Yn Old Man's Creek, nos Fawrth a'r ddau ddydd canlynol—ac yn dybenu yn Williamsburg y Sabboth yr 17eg.

Yr ydym yn dysgwyl y bydd amryw weinidogion yr efengyl yn ein Cymanfa eleni, ac yn neillduol y Parch. D. Price, Newark, Ohio.

JOHN HUGHES, Yeg.

BU FARW.—Meb. 24, yn Springwater, Wis., yn 65 ml. oed, Mrs. ANN DAVIS, priod Mr. Henry Davis.
—Awst 29, yn Remsen, Mrs. BRIDGET DAVIS, gweddw y diweddar Barch. Benjamin Davis (T. C.) yn 73 ml. oed.

DENTISTRY! DENTISTRY!

Dr. A. B. Wells, Dentist,

Would respectfully announce to the people of Remsen and vicinity that he may be found at the office of D. Thomas, esq., near the Rail Road Depot in the Village of Remsen, during the 1st week in each month, commencing on Tuesday, the 30th inst.; and solicits a liberal share of the public patronage.

Particular attention given to the treatment of the natural teeth; and for Artificial Teeth, the Vulcanized Rubber Plates are highly recommended.

Old plates made of Gold or Silver taken in payment for new ones, when desired; and badly fitting teeth, the work of other dentists, readjusted so as to fit properly and made useful. WORK WARRANTED—AND PRICES REASONABLE.

Holland Patent, Aug. 23, 1864.

BLAWD WERTHEFA DOWS AC OWEN.

27 HEOL LIBERTY, UTICA, N. Y.

Mae y rhai sydd a'u henwau isod wedi ffurfio partneriaeth dan yr enw DOWS & OWEN, gyda yr arian o'gario yn mlaen fasnach mewn Pellied, Blawd Celrech, Feed, Halon, Pork, a GENERAL COMMISSION BUSINESS.

Maent yn ddiolchgar am y gefnogaeth a gawsant yr amser aeth heblia, ac erfynant barhad yr unrhyw yn y dyfodol. Cofiwch y rhif, 27 Liberty St.

BARRY DOW.

WM. M. OWEN.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydlid, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddionl yn

Y Delfnydd, y Gwalth, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Ddilladaw Dewisol

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar ffyr rybudd eich harwigo a sut o ddillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destlus.

De'wch atom oll o sawr i fan,

Yn gwerthu rym yn rhad;

Dilladaw clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gael.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor,

Enillfawr fydd i chwif;

Dau naw a chant yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee st., agos ar gongl heol Liberty.

DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Afreididol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweled a'r Store uchod. Cofiwch y dylal Cymry gefnogi Cymry—hyderwn y gwnant ac y cant eu hoddionl.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WM. SPURELL, Utica: J. JAMES JONES. 303 pp. \$1.25.

Dylal y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Dalaethau. Fel cydymdaith i'r ysgrifenydd, hen neu ieuane, mae yn annhrisladwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r casmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gerwindeb' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn goeod allan rhyw yr holl sylwedd eilaiau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a phersieniol. Hefyd mae yn nodi allan gyda'r eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi eu gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwiliadau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion gorau a'r ysgrifonwyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull tellwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, ond ni wneir sylw o un archiad heb y tal i'w chanlyn. Cyfrier J. JAMES JONES, Box 128, P. O. Utica, N. Y. 2u 64—4y

NEW ESTABLISHMENT

FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

126 DEVEREUX BLOCK, GENESSEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAIOD.

CYF. 25, RHIF. 9.

M E D I, 1864.

RHIF. OLL 297.

Buchdraithodaeth.

COFIANT Y PARCH. L. D. HOWELL,
UTICA.

Hen arferiad addas a' buddiol iawn ydyw cadw mewn coffadwriaeth bersonau a dreuliasant eu hoes ar lwybrau rhinwedd a defnyddioldeb; canys y mae hyn yn cynwys esiampl i'r byw, cof-golofn i'r marw, ac yn foddion i ddangos goludoeidd trefn gras.

Ganwyd gwrthddrych y cofiant hwn Ebrill 5 yn y flwyddyn 1812. Ei rieni oeddynt David a Jane Howell, Tymawr, plwyf Llanuwchllyn, G. C. Ac fel y cyfryw efe a gafodd ei ddwyn i fyny mewn teulu cwbl grefyddol, cafodd addysgiadau da y'n moreu ei ddyddiau, ac yr oedd yn dechreu ei oes ar gyfnod neillduol o ymchwiliadol i bynciau athrawiaethol gyda golwg ar eu dylanwad ymarferol, yr hyn yn ddianhen a fu yn foddion i ddenu ef i foddwl i dalu priodol sylw ar bethau Duw pan yn ieuanc.

Dechreuodd fyned i'r gyfeillach grefyddol yn Llanuwchllyn, ond cyn iddo gael ei dderbyn yn gyflawn aelod, daeth ef a'i anwyl fam ac eraill o'r teulu drosodd i'r wlad hon. Bu hyn yn y flwyddyn 1832, ac ymsefydlodd ef yma yn Utica yn mysy amryw o'i hen gydnabyddiaeth, a phan gafodd gyfleusdra ymunodd a'r gyfeillach eglwysig, a chyn diwedd y flwyddyn hono cafodd ef a'r diweddar John W. Jones, Floyd, eu derbyn ar yr un Sabboth i gyflawn gymundeb yr eglwys drwy dderbyniad deheulaw cymdeithas gan y Dr. Everett, pan oedd ysgrifenydd y llinellau hyn wedi derbyn galwad gan yr eglwys ond heb ei ordeinio.

Heb fod yn faith cafwyd boddlonrwydd fod y brawd L. D. Howell yn ddyn ieuanc ag oedd yn debyg o fyned rhag ei flaen mewn crefydd. Dechreuodd ef ac eraill o'i gyfoedion gadw cyfarfodydd gweddi ar y Sabboth am bump o'r gloch y boreu yn yr haf, am y byddai cwrdd gweddi yr eglwys am naw, ac nad oedd yr amser hwnw un adeg arall mor gyfieus. Gwnai ei oreu hefyd gyda yr ysgol Sabbothol, a dewiswyd ef yn un o'r "*Building*

Committee" i gynorthwyo yn nygiad yn mlaen y gorchwyl o adeiladu yr addoldy presenol ar Whitesboro Street. Daeth yn fuan yn mlaen i fod yn flaenor yn y canu yn absenoldeb yr hen frawd Edward Roberts, yr hwn oedd a'i lais fel y gloch arian. Ac yn mhen ychydig flynyddoedd dewiswyd ef i fod yn un o ddiaconiaid yr eglwys, yr hon swydd a wasanaethodd hyd oni chymerwyd i fyny ei amser gan bregethu.

Yn y flwyddyn 1836 ymunodd mewn priodas â Miss Lydia John, merch Mr. Simon John, tyddynwr yn Marcy yn agos i Utica, a bu hi yn gymhorth mawr iddo ddringo i'r lan i sefyllfa gysurus yn y byd, yn gryfhad i'w freichiau yn ei lafur gyda chrefydd, ac yn ymgeledd gymhwys iddo hyd lan yr Iorddonen.

Tuag ugain mlynedd yn ol cafodd anogaeth i arferyd ei ddawn fel pregethwr cynorthwyol: yn yr hyn fel mewn pethau eraill y daeth yn mlaen yn raddol nes bod yn wir ddefnyddiol. Cafodd gynyg mewn amrywiol fanau, yn enwedig pan oedd ef a'i briod allan yn y Goglewin, ar fod yn weinidog sefydlog; ond ar y cyfryw amser nid oedd modd iddo symud o Utica heb gwbl ddyrystu ei amgylchiadau. Ar y cyfryw amser daeth ef ac Eglwys Middle Granville i adnabyddiaeth a'u gilydd, a chymerodd eu gofal ar yr amod iddo fod mor aml ag y medrai yn eu plith; a chan fod y daith gyda yr agergerbydau mor hwylus byddai yn gallu myned o gartref tua chanol dydd dydd Sadwrn a bod gyda phobl ei ofal am wyth yn yr hwyr. Bu yn ffyddlon iawn iddynt, a gwnaeth ran bugail da â hwynt, a hwythau hefyd yn bobl weithgar ac effro iawn, ac felly bu eu perthynas a'u gilydd yn hynod o ddedwydd, ac ni bu eu llafur yn ofer yn yr Arglwydd, a bydd ei gynghorion, ei ffyddlondeb a'i ymdrech mewn coffadwriaeth parchus gan hen ac ifainc am hir amser yn yr ardal hono.

Pan na fyddai y brawd Howells ffrwd yn Middle Granville, byddai yn myned fynychaf i Floyd, a bu yn dderbyniol a defnyddiol iawn yno hefyd, ac ni fyddai gartref yn Utica ond pur anaml ar y Sabbothau, ond byddai yn ein

plith fel un gyda ei deulu ei hun yn y cyfarfodydd gweddi a'r gyfeillach eglwysig, ac mewn hwyl dda braidd bob amser yn anog pawb i fyw yn dduwiol, gan gynorthwyo y gwan a'r ofnus a chefnogi y diwyd a'r llafurus.

Ac nid ar y Sabboth ac yn yr addoldy yn unig yr oedd ei ddefnyddioldeb yn ganfyddadwy, ond hefyd yr oedd ei dŷ yn agored a'i deulu yn barod i fod yn gynorthwyol i ddy-eithriaid ddydd a nos, yn enwedig pregethwyr a gweinidogion y gair. Yr oedd yn troi hefyd mewn cylch helaeth iawn fel trysorydd amrywiol gyndeithasau, ac yr oedd yn gwnend mwy o lafur di-dâl nag un Cymro yn y ddinas—yr oedd yn was i bawb mewn angen cymhorth a chyfarwyddyd yn mysg ei genedl o'r dref a'r wlad, nes nad oedd dim gorphwysdra iddo na dim pen draw ar ei drafferthion.

Ond yn nghanol yr oll o'i ddefnyddioldeb a'i ymdrechadau, ofnai rhai personau llygad-graff fod Howell wedi ei nodi allan gan Angau, a chredent yn gryf ei fod dan eilaith Darfodadigaeth.

Gwnaeth ef ac eraill gryn ymdrech am gael adferiad iechyd, ond yn gwbl ofer. Yr oedd ei gystudd gwedi gafaelu yn rhy gryf i un ddyfais ddynol fedru ei symud. Ychydig flynyddoedd yn ol bu taith iddo ef a'i briod trwy Gymru yn fuddiol i grystiau ei iechyd. Oblegyd hynf cymrodd ef a'i anwyl briod daith yn nechreu Mehefin diweddar i dŷ ei chwaer a'i frawd-yn-nghyfraith, sef Mr. E. M. Jones, Danbury, Connecticut, i'r dyben o newid hinsawdd, a bu oddiartref am dair wythnos; ond yr holl amser hwn yr oedd yn gwanhau yn gyflym. Daeth yn ei ol wythnos cyn marw. Erbyn hyn yr oedd mor waned fel nad oedd yn addas ei atonyddu ag ymweliadan. Y dyddiau hyn yr oedd yr hin yn boeth iawn. Soddodd yn raddol heb boen na chyfnewidiad hyd nos Fercher, 13eg o Orphenaf, ac am 11 o'r gloch yn y nos safodd y peiriant yn esmwyth ac yn hollol, ac cheddodd yr enaid i fyny at Dduw yr hwn a'i rhoes ef. Ac felly gorphenodd y brawd Howell ei ddydd gwaith—noswylodd yn gynar ac aeth oddiwrth ei waith at ei wobr pan oedd yn 52 ml. 8 mis ac 8 diwrnod oed, gan adael priod alarus yn nyffryn Baca, a nifer fawr o berthynasau yn y wlad hon a'r hen wlad, yn nghyd a thorf fawr o gyfeillion crefyddol mewn gwanol ranau o'r Unol Dalaethau i alaru ar ei ol.

Erbyn canol dydd dydd Sadwrn, Gor. 16eg, ymgasglodd tyrfa fawr yn nghyd o bell ac agos, ac yn eu mysg yr oedd amryw gwedi

dyfod i fyny o Middle Granville. Cyn cychwyn y corff o'r tŷ gweddiodd y Parch. E. W. Jones, York Mills. Yn yr addoldy ar gongl Columbia a Broadway dechreuwyd y gwasanaeth gen y Parch. E. Davies, Waterville; yna pregethodd Dr. Everett yn Sais-oneg oddiar eirian Eli. "Yr Arglwydd yw efe, gwnaed a fyddo da yn ei olwg," a phregethodd y Parch. M. Roberts, Remsen, am y gwasdoeth a flyddlon yr hwn a osoddodd ei Arglwydd ar ei deulu i roddi bwyd iddynt mewn pryd—"Gwyn ei fyd y gwas hwnw yr hwn y caiff ei Arglwydd ef pan ddol yn gwnenthurfelly." Rhoddwyd allan yr hymnau gan weinidog y lle a therfynwyd y cyfarfod gan y Parch. D. E. Prichard, Rome,—ac awd a'r corff i dŷ ei hir gartref yn Marcy, Mynwent Cleaver, Ffordd yr Afon, lle gorwedd yn dawl amryw o'r perthynasau yn nghyd a llawer iawn o hen Gymry a drigent yw yr ardaloedd yma flynyddoedd lawer yn ol. Ar lan y bedd, ar ol rhoddi y corff yn y gwely pridd, areithiodd y Parch. W. D. Williams, Deerfield, a therfynodd y Parch. J. R. Griffiths, Bethania, drwy weddi. Yna ymadawsom bawb i'w fan mewn galar a dagran.

Dranoeth, ar brydeawn y Sabboth, yn ol y drefn a'r adlewid, yn yr Addoldy ar gongl Columbia a Broadway, pregethwyd gan yr ysgrifenydd gyda golwg ar yr un angylechiad oddiar eirian Paul wrth yr Hebreaid, sef—"Meddyliwch am eich blaenoriaid y rhai a draethasant i chwi air Duw, ffydd y rhai dilynweh, gan ystyried diwedd eu hymarwedd-iad hwynt." Ac yn mysg eraill yr oedd y brodyr o Middle Granville yn ein plith, a bu un o honynt yn arwain y gynulleidfâ mewn gweddi yn nechreu y moddion prydawnol, ac un arall yn nechreu y moddion hwyrol.

Yn y gair fe ddywedir wrthym am fod yn ddilynwyr i'r rhai trwy ffydd ac amynedd sydd yr awrhon yn etifeddu yr addewidion, ac un o brif amcanion y cofiant hwn yw arwain eraill i wneuthur yr un modd a'n brawd ymadawedig. Pan oedd ef a'i iechyd yn gwaelu, dywedai yn ddigon tawel, Dichon y bydd yr afiechyd hyn yn diweddu yn angau, os felly bydd nid wyf yn ofni dim am y canlyniadau.

Dro arall dywedai, Ewyllys yr Arglwydd a wneler.

Amser arall dywedai, Nid wyf ddim mewn un math o drafferth gyda golwg ar fater fy enaid, y mae y cwbl wedi ei sefydlu. Yr wyf wedi crefyddu yn fy mywyd mewn amser hawdd-fyd ac iechyd. Lle gwelwn mai gwir yw yr addewid yn mhob oes o'r byd, "Ti a gedwi

mewn tangnefedd heddychol yr hwn sydd a'i feddylfryd. arnat, am ei fod yn ymddiried ynnot."

Yn ngwyneb angen mawr yr oes am ddoniau gweinidogaethol, nid hawdd cael digon o weinidogion ag a fyddo gwedi mwynhau holl fanteision dysgeidiaeth i ddiwallu angenion Seion; onid addas fyddai agor ychydig yn ngwyneb yr angen ar ddrws y weinidogaeth, ac i weinidogion ac eglwysi wneud mwy o sylw o'n brodyr anwyl a weinyddant fel pregethwyr cynorthwyol. Gallant fod o fawr les-had yn yr oes hon yn gystal ag mewn oesoedd a aethant heibio, ond iddynt ymddwyn yn ffyddlon a synwrol, ac yn benaf dim eu bod yn ofalus am fod yn Gristionogion gwirioneddol.

Prif ragoriaethau ein brawd ymadawedig oeddynt ffyddlondeb a gwyliadwriaeth, gwnelai yr hyn a allai, ac yr oedd yn ofalus iawn rhag diddymu a'i law aswy yr hyn oedd ei ddeheulaw yn adeiladu, na gwneud niwed i berchenogion eneidiau drwy adrodd hen storïau llygredig i beri chwerthiniaid ynfyd yn y teuluoedd lle byddai yn lletya, yr hyn nid yw dda i ddim ond i ddinystrio eneidiau y gwraddawyr, a gyru y golomen nefol ar ffoedigaeth o'r eglwysi, ac agor y drws i bob aderyn aflan.

Er colli un o weinidogion Cynulleidfaoel ieuangaf swydd Oneida, ac nad oes gan amryw o honom sail nad yw ein taith ninnau yn mron a dod i'r terfyn, melyn yw meddwl er colli rhai o'r is-fugeiliaid fod y Penbugail ar y maes o hyd, a'i fod a'i olwg ar ei braidd, hyd yn nod ar y diwrnod mwyaf cymylog a niwliog. Na ddigaloned neb wrth weled newid y gweithwyr—ai ff yr adeiladaeth yn mlaen yn barhaus yr un fath. Yr addewid yw, "Ar y graig hon yr adeiladaf fy eglwys, a phyrth uffern nis gorchfygant hi."

JAMES GRIFFITHS.

Utica, Gor. 29, 1864.

Dwynyddiaeth.

Y LLUSERN.

Llusern yw dy air i'm traed a llwyrch i'm llwybr.
—Salm cxix. 105.

Nid yn hawdd y gellir rhodio yn uniawn a diogel ar noson ddu dywyll mewn lleoedd dyrus ac anial—ar hyd llwybr cul peryglus—yn arwain drwy ganol dyffryn lleidiog llawn o dyllau dyfnion, cyrs a siglenydd—neu dros greigiau serth a thrwy wyllt anialweh—heb llusern goleuedig i lewyrchu ar y llwybr, fel y gall yr ymdeithydd weled pa le i roddi ei droed i lawr mewn man diogel rhag syrthio.

Hefyd canfyddir unrhyw berygl wrth lewyrch y llusern a ddichon fod ar neu yn ymyl y ffordd.

Nid yn hawdd y gall y morwr dewr hwylio y llong yn ddiogel i'r hafan ddynunol ar nos-waith niwliog dymhestlog, pan y bydd y gwynt yn groes a thonau yr eigion yn codi yn uchel, y duon gymylau yn gwisgo y nef-oedd â braw, swm yr ystorm yn dechreu llanw calonau â phryder am fywyd, pan na fydd yr un seren fach i'w chanfod fel arweinydd, a nodwydd y cwpawd yn chwarae yn afreolus ar y pegwn, pan y mae y mellt fforchog yn rhwygo y cwmwl du, a thrwst y daran yn siglo y môr—pan y mae yn rhaid myned i mewn i'r porthladd rhwng ereigiau peryglus nid yn hawdd y gall wneud heb gael gweled llwyrch goleuni y wylfa ar y lan, wrth oleu pa un yr arwain y pilot ei lestr yn ddiogel i'r porthladd dynunol.

Felly hefyd nid hawdd a diberygl y gall y pererin gwan sydd ar fôr tymhestlog bywyd, ac ar lwybrau culion peryglus taith yr anialweh, ar hyd anialdir llygredigaeth pechod, tentasiynau, a thir y gelyn, nid yn hawdd y gall ganfod a gochel y croes-lwybrau sydd yn arwain i rwyd-faglau Satan, dull y byd hwn a'i chwantau, heb oleuni grasol gair Duw—llwyrch llusern oleu fawr ysbrydoliaeth, fel y gall ganfod pa le i roddi ei droed i lawr yn ddiogel rhag llithro a syrthio oddiar lwybr cul y bywyd. *Gair Duw yw y llusern fendigedig sydd yn llwyrchu ffordd y Cristion tua'r ddehwydd fro tu hant i'r bedd*—ac oddiwrth oleu y gair y mae yn derbyn ei brif gysuron pan yn cerdded llwybran geirwon tywyll profedigaethau, erledigaethau, tentasiynau, cystudd a galar, tylodi a dirmyg, anobaith ac ofnau—pan yn taro ar groes lwybran gelyn ei enaid, llwybr gostyngeddwrdd, dyffryn Baca a thywyll lwybr cysgod angan—neu weithiau drwy faesydd rhosynog cyfoeth a hawddfyd, haul llwyddiant yn tywynu ar ei ffyrdd,—mae iddo dai a thiroedd, aur ac arian lawer, cyfeillion ffyddlawn a phob peth yn dawel o'i amgylch: eto clywaf ef yn dweyd yn nghanol cyfoeth, "Gwell i mi gyfraith dy enau na miloedd o aur ac arian;" ao yn llwybr tywyll cystudd a thylodi mae yn adrodd y testun, "Llusern yw dy air i'm traed a llwyrch i'm llwybr."

Yr oedd Dafydd, peraid ganiedydd Israel, yn gwybod yn dda am lewyrch y llusern pan yn fachgen ieuanc gyda'r praidd ar fryn Misar—pan ar lwybr y frwydr fawr yn nyffryn Ela—pan yn ffoi rhag Saul i Gath y Philistiaid—i anialweh Ziph ac Engedi—i fryn Hachi-

liah wrth y diffaethwch, yn yr ogof, a thu hwnt i'r Iorddonen—ac ar orsedd Israel—y gair oedd yn llusern i'w draed ac yn llewyrch i'w lwybr yn mhob man. Yn y gair yr oedd yn myfyrio ddydd a nos. “Mor ga genyf dy gyfraith di;” hi yw fy myfyrdod beanydd.” Yr oedd wedi rhodio er yn fore wrth oleu llewyrch y llusern hwn. “Ia fodd y glanhâ llancei lwybr? wrth yngadw yn ol dy air di.”

Pan y niae pobl ieuaine yn gadael eu cartref i fyned allan i'r byd drostynt eu hunain, neu mewn un modd ac yn mhob lle, nis gallant fyned â dim gyda hwy mor werthfawr a'r llusern. Yn llewyrch hwn gallant rodio yn ddiogel. Arweinia eu meddwl yn fore i geisio Duw ac i gerdded llwybrau doethineb. Gwelaf ddyd ieuane yn gadael tŷ ei dad, rhag-orfreintiau ei gartref dedwydd, rhieni hoff, brodyr a chworiydd cariadlawn, cyfeillion mwyn, ac yn myned i ardal bell i fyw. Dichon mai i'r ddinas fawr y daw—yno gwelaf ef ar ffin nos hyfryd yn eistedd dan dderwen gauadfrig an difyr syllu ar y dail yn siglo yn awel dyner yr hwyr, ac yn gwrando ar lais yr adar pan yn canu noswyl ar goed yr ardd. Cyfyd hiraeth yn ei galon am ei gartref, a dyddiau dedwydd bore oes. Er symud ymaith brudd-der ei feddwl, cerdda heol y ddinas—yno cwrdd ag ef wyr ieuaine fel ei hun, y rhai a'i cymhellant i fyned gyda hwy i gyf-eiddach y gwin—tŷ y ddawns a'r canu, neu i'r theatr oleuedig. Mae sain y gerddoriaeth yn bur beraidd ar awelon y uos, mae y demtasiwn yn gref, bron na welaf ef yn cychwyn. Ond deallaf fod ganddo llusern bychan yn ei law, ac wrth lewyrch hwn mae yn darllen, “Fy mab, os pechaduriaid a'th ddenant, na chytunâ.” Yn y fan dacw fe yn ffarwelio yn foneddigaidd a'i gyfeillion ac yn myned ymaith—ond dichon nad â yn bell ar yr heol, “ger llaw ei chongl hi,” welo yn ei gyfarfod yno y ddiethr a'r “ymadrodd gwenicithus,”—taer gymhellir ef â geiriau teg i'w dilyn—mae y demtasiwn yn un anhawdd iawn ei gorchfygu. Gwelaf y gwr ieuane yn sefyll yn syn am enyd, yna mae yn cychwyn ar ei hol; ond mae yn crogi wrth ei wddf femrwn bychan—*cyfraith mam a gorchymyn tad*—yna gwelaf ef yn llewyrch y llusern yn darllen fel hyn, “Cadw dy ffordd yn mhell oddiwrthi hi ac na nesâ at ddrws ei thŷ hi,”—na thuedded dy galon at ei ffyrdd hi, na chyfeiliorna ar hyd ei llwybrau hi. Mae yn ffoi o afael y perygl—â i'w ystafell, ac y mae yn diolch i'w Dad nefol am ei waredu rhag y brofedigaeth. Hawdd y gall adrodd adnod y testun, “Llusern yw dy air i'm traed a llewyrch i'm llwybr.”

Llewyrcha y gair ar ffordd yr eneth ieuane hefyd, fel na cha ei harwain i ymadael â “Llywodraethwr ei hienenctyd, na gollwng dros gof gyfanod ei Duw”

Gair Duw yw sylfaen ffydd a gobaiith y Cristion, ac ynddo mae addewidion am fyryd tragurddol. “Chwiliwch yr Ysgrhythrau, canys ynddynt hwy yr ydych chiwi yn meddwl cael bywyd tragurddol.” “Yr holl Ysgrhythr sydd wedi ei rhoddi gan ysprydoliaeth Duw” &c. Mae llawer o ymosod wedi bod ac yn bod, yn yr oesau aethlant heibio ac yn yr oes bresenol, ar y Beibl. Mae anffyddwyr a gelynyon crefydd Iesu wedi bod yn ceisio diffodd y llusern a'i ddryllio, ond maent wedi methu. Llewyrcha yn llawn mor glir heddyw ag erioed. Rhai eraill, fel Esgob Colenso, ac amryw o'r esponwyr Germanaidd, ydynt yn ceisio dangos anghysondeb ei ranau ac yn gwadu gwirionedd aml i ran o'r gair. Dichon fod ynddo lawer o bethau nas gellir eu hesponio yn glir, ond doethach o lawer yw i bob un dewi am yr hyn nas gall deall a synwyr gwanaidd dyn byth ei gael allan yn y byd yma. Mae yr oll sydd angenrheidiol i ni wybod er ein cadwedigaeth yn glir ac eglur ynddo. Mae Earnest Renan yn methu credu llaes bywyd Iesu Grist wrth lewyrch y gair. Felly ysgrifennodd lyfr ei hun ar “Fywyd Iesu.” Ond mor fach a gwanaidd—mor ddiffygol a gwael ydyw wrth ochr efengyl Ioan—mor dywyll ei lewyrch wrth llusern fawr ysprydoliaeth.

Mae yr hen Llusern Sanctaidd, er yr holl guro sydd wedi bod arno, yn rhoddi goleuni mwy hyfryd eto nag erioed—ac y mae yn sicrh o bara felly hyd y diwedd. Mae wedi goleuo llwybrau miloedd drwy daith yr anialwch a'u tywys yn ddiogel i'r hafan baradwysaidd. Bydd tyrfa rif y tywod mân yn canu am ogoniant ei lewyrch yn y man. O tydi hen llusern fendigedig, wyt wedi goleuo y llwybrau tywyllion o'n blaenau ni—am y rhai y bu Socrates a Plato a'r hen athronyddion gynt yn pryderus chwilio yn y niwl tew—tydi yr hwn y mae dy lewyrch grasol yn gwasgaru caddnglen ddudew paganiaeth ac eilun addoliaeth y byd—O na bai holl gyrau'r ddaiar yn byw wrth oleu dy belydrau, a holl drigolion y byd yn cymeryd y gair yn llusern i'w traed ac yn llewyrch i'w llwybrau!

Mae yn wir nad oes ynddo lawer o bethau a all foddio cywreirwydd meddwyl anghrediniol—ond ceir ynddo athroniaeth digon dwfn i'r meddwl cryfaf—ac y mae yn ddigon syml ac eglur i'r annysgedig ei ddeall a thrwyddo gael bywyd i'w enaid.

Nid yw yn tasfu goleu mawr ar y byd tu arall i'r afon; ond y mae yn rhoddi digon o lewyrch i ti allu gweled cyrau'r wlad well weithiau. Mae fel lamp y wylfa ar noson dywyll yn arwain y llong i'r porthladd rhwng y creigiau peryglus yn ddiogel i'r lân. Nid ydyw yr ymdeithwyr sydd ar ei bwrdd yn gallu gweled fawr o harddwch y wlad hono wrth fyned i mewn, dim ond rhyw lewyrch gwanaidd o'r goleudy. Ond yn y bore cant weled y ddinas yn ei phrydfwrthwch dan belydrau auraid hawl y dydd. Cant weled a rhodio heolydd hardd y dref. Cant weled y gerddi ffrwythlawn a'r perllanau teg, y rhodfeydd peraroglaidd a'r llwyni cysgodawl, yr aberoedd grisialaidd a'r afon ddolenog, palasau prydferth y ddinas a gwisgoedd y trigolion. Cant weled harddwch a gogoniant y wlad yn y bore.

Felly, Gristion, wrth oleu y llusern cei dithau fyned i mewn yu ddiogel i'r hafan ddedwydd fry, rhwng creigiau duon marwolaeth. Ar er na chef weled fawr wrth fyned i mewn, yn y bore cei weled a rhodio heolydd grisialaidd y "ddinas gyfaneddol," cei weled y Brenin yn ei degwch, a phalasau aur trigfa y saint—cei rodio llwybrau blodeuog anfarwoldeb dan belydrau nefolaidd "Hawl cyfiawnder"—cei weled afon bur o ddŵr y bywyd yn rhedeg drwy ganol gardd Paradwys Duw a'r Oen—cei fwya o ffrwyth pren y bywyd a gweled y trigolion yn eu gwisgoedd gwynion a'r coronau aur am eu penau—cei weled a chlywed swm y delyn aur yn canu yr anthem felus, "Iddo Ef." Cei dithau hefyd dy wisgo mewn gwisg wen—a chei roddi dy goron wrth draed yr hwn sydd yn eistedd yn nghanol yr orseddfaine. Cei fod yn un o'r teulu dedwydd yno am dragwyddoldeb! Bydd pob deigr wedi ei sychu ymaith. "Ni bydd nos yno." Pwy na ddymunai allu dweyd yn mhrofiad y Salmydd, *Llusern yw dy air i'm traed a llewyrch i'm llwybr.*

New Haven, Conn.

L. WILLIAMS.

JOSEPH YN AMLYGU EI HUN.

"Myf yw Joseph eich brawd chwi, yr hwn a werthasoch i'r Aipht."—GEN. 45: 4.

Oed Joseph pan ei gwerthwyd gan ei frodyr oedd tua 17 mlwydd. Yr ydoedd pan aeth ei frodyr i brynu lluniaeth tua 88 neu 89 mlwydd oed. Nid oeddynt wedi gweled eu gilydd er's tua 21 neu 22 o flynyddau. Yr oedd Joseph wedi tyfu llawer wedi ei werthiad i'r Aipht, ac felly nid yn hawdd y gallasai ei frodyr ei adnabod. Mae yn ein testun ddau beth yn gynwysedig, sef:

I. Ymddygiad Joseph at ei frodyr. Gellir canfod yn

1af. Iddo ei harddel fel ei frodyr er eu holl gamymddygiadau blaenorol tuag ato. Felly mae Crist yn arddel ei bobl. Heb. 2: 11.

2il. Amlygodd ei hun iddynt. Yn yr amlygiad yr ydoedd yn taro ar ac yn deffroi eu cydwybodau. "A werthasoch chwi." Mae miloedd yn galaru, fel brodyr Joseph, wrth gofio am eu camymddygiadau at ei brawd Iesu.

3ydd. Gwnaeth eu cysuro yn eu hofnau a'u galar. "Weithian gan hyny na thristewch," &c., adn. 5. Yr oedd Iesu Grist yn debyg i Joseph yn hyn pan yn amlygu ei hun i'w frodyr, "Tangnefedd i chwi."

4ydd. Dangosodd ofal am ei dad. "Ai byw fy nhad eto?" Mae parchu tad a mam yn nesaf peth at barchu Duw. Mae yma wers bwysig i filoedd. Efe a anfonodd am ei dad, &c., i ddyfod ato i'r Aipht i fyw. Yr ydoedd yn amlygu calon dyner at ei frodyr, a'i dad, a'i bobl, er ei fod yn nesaf at y brenhin.

II. Mae ein testun yn amlygu bod ffyrdd Rhagluniaeth y nef yn dra hynod. Peth rhyfedd iawn i feibion Jacob oedd gweled Joseph a werthasant i fod yn wasanaethwr, wedi ei ddyrchafu i fod yn Llywydd ar holl wlad yr Aipht. 'Doedd dim diolch iddynt hwy am hyny: Duw oedd wedi ei godi, ac nid ei bobl, ad. 7.

ADDYSGIADAU.

1. Un hynod o barod oedd Joseph i faddau idd ei frodyr. Mae ein Brawd ninau felly, yr hwn sydd wedi derbyn, "Pob awdurdod yn y nef ac ar y dddear."—"O Dad, maddau iddynt.

2. Nid oedd Joseph yn ymchwyddo mewn balchder er ei fod yn nesaf at y brenhin. Arddelodd ei hun yn Hebrewr, ac yn fab i fngail defaid, er mor fawr oedd ei gyfoeth, a'i awdurdod. Dysgleiriai ei rinweddau yn fwy na'r addurniadau oedd ar ei wisgoedd.

3. Gall Duw ddyrchafu yr isel i fod yn anrhydeddus iawn. Caiff miloedd eu dyrchafu trwy ras i fod yn frenhinoedd ac yn offeiriaid byth yn y nefoedd i Dduw a'i Dad ef.

4. Ni a ddylem lawenhau fod Crist, ein brawd o gnawd y brodyr, yn Llywydd yn y nef; cyn hir efe a enfyf ei gerbydan, a'i feirch a'i farchogion i gyrchu ei bobl ato i fyw, ac ni fydd ef farw yn dragwyddol. Caiff y saint drigo ar dir y Ganaan nefol, lle na ddaw un gormeswr idd eu hafonyddu. Ymofynwn am gael Duw yn Dad, a Christ yn Frawd, yna mae pob peth yn dda.

T. EDWARDS.

Cincinnati.

TYSTIOLAETHAU Y BEIBL AR FEDDWDOD.

Y mae yn ei wahardd. Eph. 5: 18, Ac na feddwer chwi gan win, yn yr hyn y mae gormodedd; eithr llanwer chwi â'r ysbryd.

Rhybuddia yn ei erbyn. Luc 21: 34, Ac edrychweh arnoch eich hunain, rhag i'ch calonau un amser drymbau trwy lythineb a meddwdod.

Y mae yn waith y cnawd. Gal. 5: 21, Cenfigen, llofruddiaeth, meddwdod.

Y mae yn iselhau dyn. Esa. 28: 8, Canys y byrddau oll sydd lawn o chwydfa a budreddi, heb le glân.

Y mae yn enynu. Esa. 5: 11, Gwae y rhai a gyfodant yn fore i ddilyn diod gadarn, a arosant hyd yr hwyr, hyd oni enyno y gwin hwynt.

Y mae meddwdod yn dwyn y galon ymaith. Hosea 4: 11, Godineb, a gwin, a gwin newydd a ddwg y galon ymaith.

Sylwn yn mhellach,

I. I ba bethau y mae meddwdod yn tywys yr hwn sydd yn byw ynddo.

1. Y mae yn tywys i dlodi ac eisian. Diar. 21: 17, Y neb a garo ddifyrweh, a ddaw i dlodi: a'r neb a garo win ac olew, ni bydd cyfoethog. Pen. 23: 21, Canys y meddw a'r glwth a ddaw i dlodi.

2. I wae, ochain, a chynen. Diar. 23: 29, 30, I bwy y mae gwae? i bwy y mae ochain? i bwy y mae cynen? i bwy y mae dadwrdd? ac i bwy y mae gweliâu heb achos? i bwy y mae llygaid cochion? I'r neb, sydd yn aros wrth y gwin; i'r neb sydd yn myned i ymofyn am win cymysgedig.

3. I gyfeiliornadun. Esa. 28: 7, Ac er hynny hwy a gyfeiliornasant trwy win, ac a amryfusasant trwy ddiod gadarn.

4. I anystyriaeth o weithredoedd Duw. Esa. 5: 12, Ac yn eu gwleddoedd hwynt y mae y delyn, a'r nabl, y dympan, a'r bibell, a'r gwin; ond am waith yr Arglwydd nid edrychant, a gweithredoedd ei ddwyllaw ef nid ystyriant.

5. I watwar. Hosea 7: 5, Yn niwrnod ein brenin y tywysogion a'i gwnaethant yn glaf â chostrelau gwin: estynodd ei law gyda gwatwarwyr.

6. I anlladrwydd a chenfigen. Rhuf. 13: 13, Rhodiwn yn weddus, megys wrth liw dydd; nid mewn cyfeddach a meddwdod, nid mewn cydorwedd ac anlladrwydd, nid mewn cynen a chenfigen.

7. Y mae y drygionus yn chwanog i feddwdod. Dan. 5: 1—4, Belsassar y brenin a wnaeth wlodd fawr i fil o'i dywysogion, ac a

yfodd win yn'ngwydd y mil.—Yfasant win a molianusant y duwiau o aur ac o arian, o bres, o haiarn, o goed, ac o faen.

8. Y mae gan athrawon yn dueddol i feddwdod. Esa. 56: 12, Deuwch, meddant, cyrchwn win, ac ymlanwn o ddiod gref; a bydd y fory megys heddyw, a mwy o lawer iawn.

9. Fod y cyfryw a ddenir gan ddiod gadarn yn ffyllaid. Diar. 20: 1, Gwatwarus yw gwin, a therfysgaidd yw diod gadarn; pwy bynag a siomir ynddi, nid yw ddoeth.

10. Ymwrthodwch â'r cyfryw sydd yn dueddol i yfed. Diar. 23: 20, Na fydd yn mysgr y rhai sydd yn meddwi ar win. 1 Cor. 5: 11, Ond yn awr ni a ysgrifennai atoch, na chydymgymysgech; os bydd neb a enwir yn frawd yn odinebwr, neu yn gybydd, neu yn eilunaddolwr, neu yn ddifenwr, deu yn **FEDDW**.

II. Bygythiadau yn erbyn meddwdod.

1. Esa. 5: 11, Gwae y rhai a gyfodant yn fore i ddilyn diod gadarn. Esa. 28: 13, Gwae goron balchder, meddwon Ephraim, dan draed y sethrir coron balchder meddwon Ephraim.

2. Y rhai a gefnogant feddwdod ydynt dan wae. Hab. 2: 15, Gwae a roddo ddiod i'w gymydog: yr hwn ydwynt yn rhoddi iddo y gostrel, ac yn ei feddwi hefyd.

3. Ceut y cyfryw allan o'r nefoedd. 1 Cor. 6: 10, Na lladron, na chybyddion, na meddwon . . . . etifeddu teyrnas Dduw. Gal. 5: 21, ... Meddwdod, cyfeddach, ... na chaiff y rhai sydd yn gwnenthur y cyfryw bethau etifeddu teyrnas Dduw.

4. Cospedigaeth am feddwi. Deut. 21: 20, 21, A dywedant wrth henuriaid ei ddinas ef, Ein mab hwn sydd gyndyn ac anufudd, heb wrando ar ein llais; glwth a meddwyn yw efe. Yna holl ddynion ei ddinas a'i llabyddiant ef â meini, fel y byddo farw: felly y tyni ymaith y drwg o'th fysg: a holl Israel a glywant, ac a ofnant. Joel 1: 5, 6, Deffrowch, feddwyr, ac wylweh; ac udweh, holl yfwyr gwin, am y gwin newydd; canys torwyd ef oddiwrth eich min. O herwydd cenhedlaeth gref anifeiriol a ddaeth i fyny ar fy nhir; dannedd llew yw ei dannedd; a chil-ddannedd hen lew sydd iddl. Amos 6: 6, 7, Y rhai a yfant win mewn phiolau, ac a ymirant ag enaint penaf; ond nid ymosfidiant am ddryllio Joseph. Am hynny yr awr hon hwy a ddygir yn gaeth gyda'r cyntaf a ddygir yn gaeth; a gwledd y rhai a ymestynant a symudir. Matt. 24: 49—51, A dechreu curo ei gyd-weision, a bwyta ac yfed gyda'r meddwon. Arglwydd y gwas hwnw a ddaw yn y dydd nid yw efe

yn dysgwyl am dano, ac mewn awr nis gŵyr efe; ac efe a'i gwahana ef, ac a esyd ei ran ef gyda'r rhagrithwyr: yno y bydd wylfain a rhincian dannedd.

III. PRAWFIADAU.

1. Noah. Gen. 9: 21. Ac a yfodd o'r gwin, ac a feddwodd, ac a ymnoethodd yn nghanol ei babell.

2. Nabal. 1 Sam. 25: 36. Ac Abigail a ddaeth at Nabal; ac wele, yr oedd gwledd ganddo ef yn ei dŷ, fel gwledd brenin: a chalon Nabal oedd lawen ynddo ef; canys meddu iawn oedd efe.

3. Urias. 2 Sam. 11: 13. A Dafydd a'i galwodd ef i fwyta ac i yfed ger ei fron ef, ac a'i meddwodd ef.

4. Elah. 1 Bren. 16: 9, 10. A Zimri ei was ef, fywysog ar haner y cerbydan, a gyd-fwriadodd yn ei erbyn ef, ac efe yn yfed yn feddw. A Zimri a aeth ac a'i tarawodd ef, ac a'i lladdodd?

5. Benhadad. 1 Bren. 20: 16. A hwy a aethant allan ganol dydd. A Benhadad oedd yn yfed yn feddw yn y pebyll.

6. Belsassar. Dan. 5: 4. Yfasant win a moliannasant y duwiau.

7. Corinthiaid. 1 Cor. 11: 21. Canys y mae pob un wrth fwyta, yn cymeryd ei swper ei hun o'r blaen; ac un sydd â newyn arpo, ac arall sydd yn feddw.

APELIAD.

O fy nghyd frodyr a chwiorydd yn yr eglwys, a fy nghyd lafurwyr yn y weinidogaeth! pa hyd y byddwn ni yn cloffi rhwng dau feddw, cyn dyfod allan yn erbyn meddwod? Y mae yn llawn bryd i ni ddefroi o gysgu. A fydd yr ysgrythyrau uchod yn ddigon i'n defroi? neu a fydd raid i'r Arglwydd ein ceryddu trwy guddio ei wyneb, a pheri marweidd-dra, a gwrthgiliau?

Credaf ei bod yn ddyledswypd ar bob un o honom i godi ei lais fel taran trwy yr holl eglwys, a dweyd na chaiff neb aelodaeth yn un o honynt heb lwyf ymwrthod â phob math o ddiodydd meddwol. Os na wnawn ni hyn, y mae mor amlwg a goleuni haner dydd ein bod am ddilyn yn yr ymarferiad o fyw mewn pechod yn erbyn Duw, er cymaint a ddywed efe wrthym yn ei Air Sanctaidd.

Y diota sly ag y mae aelodau eglwysig yn ymarfer ag ef sydd yn lladd crefydd yn ein mysg. Y mae ceisio sboreiddio y byd cyn sboreiddio yr eglwys, yn ffoledd o'r mwya. Dylai eglwys Pennsylvania, fel enwad Cynulleidfaol, fod yn falch fod pob un o'u gweinidogion, mor belled ag yr ydwyf yn adnabyddus a hwynt, yn llwyf ymwrthod â'r diodydd

meddwol. Felly, dylai fod yn rheol yn mhob eglwys, na chaf neb aelodaeth ynddynt heb ymwrthod â phob math o ddiodydd meddwol, ond pan fyddo rhaid eu defnyddio yn feddyginiaethol. Byddai yn dda iawn genyf glywed eich bod wedi gwnend penderfyniad i'r perwyl uchod, ac amfon hysbysrwydd o hyny i'r gymansa nesaf. Eich anheilwng frawd,

Blossburg.

P. PEREGRINE.

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

Y BENNOD II.

PETHAU YN GALW AM DDISGYBLAETH.

Parhad o'r t. d. 233.

3. Pechodau gwaradwyddus — pan fyddo arwyddion o rag-fwriad neu barhad mewn anedifeirwch. Yr ydym wedi sylwi eisoes, fod cymeriad neu ymddygiadan blaenorol dyn yn effeithio ar ein barn am unrhyw weithred o'i eiddo. Mae rhai pechodau nas gallai dyn eu cyflawni heb rag-fwriad, ac am hyny, maent yn galw am gerydd llym. Mae Paul yn gorchymyn i Titus geryddu y Cretiaid yn llym, am eu bod bob amser yn gelwyddog, ac yn hoff o loddesta, a seguryd. Mae Paul hefyd yn gorchymyn i'r Corinthiaid draddodi i Satan, y dyn oedd wedi bod yn euog o odineb, am fod ei ddull o bechu yn dangos fod ei feddw yn fwy halogedig na'r cenedloedd yn gyffredin. Ac y mae Ioan yn dweyd fod pechod i farwolaeth, ac nad yw yn ceisio ganddynt weddio dros yr hwn a'i cyflawnai. Os bydd arwyddion fod dyn yn ymhyfau yn ei bechod, pan yn cael ei geryddu, yn hytrach nag edifarhau; mae lle i ofni fod ei bechod yn farwol o ran ei ddylanwad; ac am hyny, rhaid i'r eglwys dori pob cysylltiad â'r dyn hwnw—hyd y cyfryw amser ag y byddo ei ymddygiad yn profi y bydd i ymdrechadau yr eglwys er ei wellhau—fod yn debyg o lwyddo.

Mae y pechodau hyn yn llauws mawr, ac amryw o honynt y fath nad yw yr eglwys yn cymeryd fawr sylw o honynt: ac y mae rhai o honynt y fath fel y mae yn anhawdd iawn cael y rhai sydd yn euog o honynt yn ddigon i'r goleu er perswadio pawb eu bod yn haeddu disgyblaeth. Os bydd rhyw rai mewn petrusder pa bechodau yw y rhai a ofynant am i'r dyn a'u gwneio gael ei droi allan o'r eglwys, gall weled cyfres o honynt gan Paul; 1 Cor. 5: 11; a'r 6: 9, 10. "Os bydd neb a enwir yn frawd yn odinebwr, neu yn gybydd, neu yn eilunaddolwr, neu yn ddifenwr, neu yn feddw, neu yn gribddeiliwr; gyda'r cyfryw ddyn na chyd-fwyta chwaith." Mae yn drueni meddw fod un dyn a enwa ei hun yn

aelod o eglwys Dduw, yn syrthio i bechod o'r fath ag a nodir yma; ond y mae yn fwy truenus fyth, fod yn bosibl i ddyn gael ei oddef yn ngafael un neu rai o'r pethau hyn, heb i'r eglwys dalu un sylw iddo. Crëdwn fod amryw o'r pechodau hyn na raid galw sylw eglwysi Cymru atynt yn yr oes hon. Y maent naill ai wedi myned allan o arferiad yn hollol, neu yntau mor ffaidd yn ngolwg yreglwys, fel na oddefid yr hwn a'u gwnelont yn aelod am fynyd: felly gallwn fyned heibio i rai o'honynt, heb ddim ond eu henwi. Eilun-addolwyr, gwryw-gydwyr, lladron, godinebwyr; nid llawer, os neb o'r rhai hyn sydd yn eglwys Cymru; ond ofnwn fod pethau yma cael eu gwneud, sydd yn ymylu ar odineb.

Mae yn ffaith anwadadwy, fod yr arferiadau ffaidd o gyd-orwedd ac anlladrwydd yn ffynnu, hyd yn oed yn mysg ieuencetd a broffesant grefydd. Mae dull anweddaidd ieuencetd Cymru o gyfeillachu trwy y nos, yn arwain i ganlyniadau dinystriol iawn i weddeidd-dra cymdeithasol. Torwyr priodas. Credwyf fod rhy fach o sylw yn cael ei dalu i sancteidd-rwydd a rhwymedigaeth yr undeb priodasol; ac ofnwyf nad yw y cyfnewidd diweddar a wnaed yn nghyfraith ysgariad, yn wir welliant. Credwyf hefyd, pe byddai rhyw gynllun yn cael ei gymeryd er addysgu crefyddwyr ieuainc, am y dull goreu i ddewis cymheiriaid bywyd, ac ymbarotai ar gyfer y cyflwr priodasol, y byddai yn elw mawr i gymdeithas, ac yn tendith i'r eglwys. Priodi yw y gorchwyl pwysicaf mae dyn yn wneyd yn ei fywyd; ac er hyny, dyma y gorchwyl mae y rhan fwyaf o'r ieuencetd yn meddwl leiaf am dano, a dyma yr hyn mae rhieni a blaenoriaid eglwysi yn trafierthu leiaf, er eu parotai gyferbyn ag ef.

Mae yn aros eto i'w henwi,—rhai anghyfiawn, cybyddion, meddwon, difenwyr, a chrib-ddeilwyr; ac ofnwyf fod angen galw sylw yr eglwysi at y cymeriadau hyn, gan eu bod yn cael eu goddef i raddau helaeth mewn amryw fanau. Nid oes ond dydd y farn ddiweddar a ddadguddia faint o anghyfiawnder mae crefyddwyr yn euog o hono, yn nygiad yn mlaen eu masnach. Edryched yr eglwysi rhag fod un dyn anonest yn cael ei oddef o'u mewn trwy wybod iddynt; oblegyd y mae anonest-rwydd mewn masnach mor gyffredin, fel y mryn llawer ei gyfreithloni trwy ddweyd, fod yn amhosibl i ddyn fod yn onest mewn masnach, y dyddiau presenol.

Pechod sydd yn uchel yn mhllith crefyddwyr, yw cybydd-dod. Nid y dynion sydd yn

berchen miloedd heb roddi dim, yw yr unig gybyddion yn ol y Beibl; ond pob un sydd yn euog o beidio cyfranu at grefydd, yn ol fel y byddo Duw yn ei lwyddo. Dyma y pechod mwyaf dinystriol i eglwys Dduw; ac eto, dichon mai dyma y mwyaf anhawdd ei gael allan, a phrofi bod dyn yn euog o hono; mae yn ymguddio dan gynifer o gochlau fel y mae braidd yn amhosibl cael dyn yn euog o hono; ac felly, mae braidd yn amhosibl dwyn y ddeddf i weithredu yn erbyn y cybydd. Mae yn amlwg fod Paul am i'r cybydd gael ei ddiaelodi; ond, pa bryd y clywyd yn yr oes hon, am ddyn yn cael ei droi allan o'r eglwys am gybydd-dod; ond cofied y cyfryw ydynt yn euog, nad yw y drwg ddim yn llai, er na fedr yr eglwys eu cosbi am dano. Y mae Duw a wel ac a farn, a byddai yn dda i eraill a feiant eglwys am oddef cymeriadau o'r fath o'i mewn, gofio mai prif ogoniant yr efengyl yw, nid ei bod mewn modd cyfreithiol yn gafaelu yn y troseddwr, ond yma myned dan wraid y drwg sydd yn ei galon, ac yn ei wella drwyddo oll.

Hwyrach fod y fan yma y mwyaf priodol er ateb y cwestiwn wyf wedi glywed yn cael ei ofyn gan amryw yn ddiweddar; sef, "Oni ddylai yr eglwys ddisgyblu yr aelodau hyn na thalant eu dyledion, fel na byddo angen eu gosod yn y llys gwladol?" Yr ydym yn ateb, dylai yr eglwys yn ddiau ddysgyblu aelod y byddo arwyddion amlwg ei fod yn ymddwyn yn anonest; ond credwn yn hollol na ddylai, ac nas gall yr eglwys ymyraeth a materion cyfreithiol fyddont yn amheus. Sefydliad crefyddol yw yr eglwys; ac nis gall, fel y cyfryw, ymyraeth mewn pethau gwladol. Nid yw crefydd yn rhwystro dyn i fynu ei hawliau fel gwladwr, ond rhaid iddo sefyll ar ei ben ei hun, ac nid fel rhan o'r eglwys. Ymddengys i mi fod Iesu Grist wedi gosod y mater yma mewn goleu tra eglur. Gofynnodd un iddo, Arglwydd, dywed wrth fy mrawd am ranu â mi yr etifeddiaeth. Na, ebe Crist, nid wyf fi yn farnwr, ond rhoddaf gynghor i'th frawd a thithau. Ymogelwch rhag cybydd-dod. Dichon mai cybydd-dod sydd yn peri iddo ef gadw dy ran rhagot ti, a dichon mai cybydd-dod sydd yn peri i thithau ofyn ychwaneg ganddo yntau; bydded i bob un o honoch ymofyn am galon gywir, yna byddwch yn sicr o wneuthur yr hyn sydd iawn. Dro arall gofynnodd y Phariseaid iddo, "ai cyfreithlawn rhoddi teyrnged i Caesar?" Ni atebodd y cwestiwn yn uniongyrchol, ond dywedodd, "Rhoddwch yr eiddo Caesar i Caesar, a'r eiddo Duw i Dduw." Mewn un

ystyr, nid yw yr eglwys yn ymyraeth dim ág achosion gwladwriaethol, ond, mewn ystyr arall, y mae yn ymyraeth â hwynt i'r fath raddau ag i'w llwyr gyfnewid. Ac O! ddedwydd ddydd fydd hwnw, pan fyddo pob dyn wedi ei lenwi gymaint ág Ysbryd Cristionogaeth, fel ag i beri na byddo angen am gyfreithian dynol i gadw dynion yn eu lle.

Nis gellir gwadu, nad yw yr arferiad o gyfeddach, hyd at ymylu ar feddwod, yn drachyson, yn cael ei oddef mewn amryw gymydogathau. Edrycher ar y dyn yn dychwelyd o'r farchnad yn y wlad, ac o'r clwb yn y gweithfeydd. Gwir ei fod yn gallu cerdded adref heb syrthio, ond mae gwahaniaeth yn ei gerddediad, a gwahaniaeth mawr yn ei siarad, ac os na ellir dweyd ei fod yn feddw, yn yr ystyr eithaf, mae mewn sefyllfa ag sydd yn gofyn rhybudd, a cherydd llym yn ddiau. Nodir yma hefyd bechod sydd yn dra chyffredin yn Nghymru, er y gobeithiwyf nad yw yn mhlith crefyddwyr. Difenwi; galw enwau oas ar ddyn, dweyd pethau i ddolurio ei deimlad, a'i wneyd yn wrthddrych gwawd ei gymydogion. Byddai yn werth i'r rhai a arferant hyn, edrych ar eiriau Crist ar y mater,—"Pwy bynag a ddywedo wrth ei frawd, Raca, a fydd euog o gynghor: a phwy bynag a ddywedo, O ynyd, a fydd euog o dân uffern." Matt. 5: 22. Hefyd, "am bob gair segur y rhoddant gyfrif yn nydd y farn:" ac mae yn dra thebyg mai, at hyn y cyfeiria Iago, pan ddywed, "os oes neb yn cymeryd arno fod yn grefyddol, heb atal ei dafod, ofer yw crefydd hwn."

Mae cribdeillio yn air lled anghynefn yn ein hoes ni, ond ofnwn nad felly y weithred. Mae yn gyfystyr â gorthrwm a thrais; yn fwyaf neillduol yr arferiad o roddi arian yn fenthyg am lôg anferthol, a dâl cyfle ar dlodi dyn, i'w wasgu, nes cymeryd y cyfan fyddo yn ei feddiant. Gobeithiwn nad yw yr ysbryd treisiol yma yn nghrefyddwyr Cymru, gan ei fod yn hollol groes i arferiad ein cenedl ni; pa rai, er dyddiau ein tadau, ydym yn ddiarebol am gydymdeimlo â'r tlawd a'r anghenus. Nis gallaf fanylu yn mhellach ar y pethau hyn, ond gellir dweyd yma, yn wrthygybnyiol i'r hyn ddywed Paul am ffrwythau yr ysbryd. Yn erbyn y rhai hyn y mae deddf, pa un a yw yn cael ei dwyn i ymarferiad ai peidio, edryched pob eglwys at hyn.

Mae Paul hefyd yn bendant, yn gorchymyn i'r eglwys dori pob cysylltiad â'r rhai sydd yn ei aflonyddu. "Ac yr wyf yn atolwg i chwi, frodyr, graffu ar y rhai sydd yn peri anghydfod a rhwystrau, yn erbyn yr athrawiaeth a

ddysgasoch chwi; a chiliwch oddi wrthynt." "Canys y rhai sydd gyfryw, nid ydynt yn gwasanaethu ein Harglwydd Iesu Grist, eithr eu bôl eu hunain; a thrwy ymadrodd tég a gweniaeth, yn twyllo calonau y rhai diddrwg." Rhuf. 16: 17, 18. "Mi a fynwn, ie, pe torid ymaith y rhai sydd yn aflonyddu arnoch." Gal. 5: 12. "Ond od oes neb heb ufuddhau i'n gair trwy y llythyr yma, hysbyswch hwnw; ac na fydded i chwi gymdeithas ág ef, megis y cywilyddio efe." 2 Thess. 3: 14. Edryched y rhai sydd yn aflonyddu eglwysi, ac yn croesi pob amcanion daionus, ati; ac na phet-rused yr eglwys, pan fyddo dyu yn afreolus mewn gair neu weithred, i'w dori allan, gan fod Beibl Duw tu cefn iddi, a bydd bendith Duw arni.

4. Hereticiaeth, neu ddal, a chyhoeddi yr hyn sydd gyfeiliornus mewn athrawiaeth. Gydâ golwg ar y mater yma, mae yr adnodau a ddyfynasom eisoes am aflonyddwyr, yn penderfynu y pwnc; eithr y mae cynghorion Paul i Timotheus yn fwy i'r pwrpas. "Ond halogedig ofer-sain, gochel: canys cynyddu a wnant i fwy o annuwioldeb. A'u hymadrodd hwy a ysa fel caner; ac o'r cyfryw rai y mae Hymenêus a Philetus; y rhai o ran y gwirionedd a gyfeiliornasant, gan ddywedyd ddarfod yr adgyfodiad eisoes; ac y maent yn dadymchwelyd ffydd rhai." 2 Tim. 2: 16—18. A thrachefn, "Gan fod genyt ffydd, a chydwybod dda; yr hon a wrthododd rhai, ac a wnaethant long-ddrylliad am y ffydd: O ba rai y mae Hymenêus ac Alexander; y rhai a roddais i Satan, fel y dysgent na chablent." 1 Tim. 1: 20. Er y credwyf fod hawl gan bob dyn i goleddu y farn a fyddo am yr hyn sydd wirionedd, ac i'm tyb i, rhydd i bob barn ei llafar; eto, nis gall fod yn gyfreithlon i un dyn aros mewn cymdeithas ag y byddo ei olygiadau ef yn myned o dan, neu yn dinystrio y sylfaen, ar ba un y mae y gymdeithas wedi ei hadeiladu. Nid oes hawl gan un dyn i ddweyd ei fod yn cael ei erlid gan eglwys, pan yn cael ei dori allan o honi, am goleddu golygiadau croes i'r egwyddorion ar ba rai y mae yr eglwys yn sylfaenedig; oblegid, nid yw yr eglwys yn gwneyd dim mwy nag sydd yn anhebgorol i'w wneyd er ei diogelwch ei hun. Un o bynciau sylfaenol yr Eglwys Gristionogol, yw, fod adgyfodiad y meirw; felly pan oedd rhyw aelod yn codi fyny, ac yn dweyd nad oedd y fath beth ag adgyfodiad y meirw, yr oedd yn cynyg at ddinystrio un o egwyddorion sylfaenol yr eglwys. Yr un modd y gellir dweyd am athrawiaeth y Drindod, Duwdd Crist, a Dylanwad yr Ysbryd Glan.

Mae yn amhosibl i'r eglwysi sydd yn eu credu, oddef o'u mewn, fel aelodau, y rhai fyddo yn eu gwadu.

LLENLITH,

*Yn cynwys gofal rhyfedd! Dwc am ei Eglwys,
yn nghyd a'r modd arbenig y dygodd Ef y
wir grefydd yn mlaen yn mysg Cenedl Israel
am yspaid gweinidogaeth eu prif flaenoriaid
Moses ac Aaron, a'u holynwyr Eleazar a
Joshua.*

Yr oedd teulu duwiol wedi disgyn o lwyth Lefi, trydydd mab Jacob (yr hwn a elwid Israel), yn preswyllo yn newlad Goshen, yn yr Aifft, o'r enw Amram a Jochebed, i ba rai y bu tri o blant. Enw y cyntaf oedd Miriam, yr ail, Aaron, a'r trydydd, Moses. Ar ol genediggaeth Aaron ac ychydig fisoedd cyn genediggaeth Moses, rhoddodd y brenin oedd ar yr Aifft yr amser hynny orchymyn allan i foddï pob mab a enid yn nghanedd Israel, Exod. 1: 22. Yr oedd Jochebed, mam Moses, yn y ffordd deuluaidd yr amser hyn, ac felly mewn pryder mawr yn awr gyda golwg ar enediggaeth ei maban, os mab a fuasai, a ganwyd Moses ganddi yn y flwyddyn 774 wedi y dylif, tair blynedd ar ol ei frawd Aaron; ac am fod ei fam yn ei weled ef yn fachgen tlws, yr hyn yn nghyfrif ei rieni oedd yn ragarwydd o'i fawredd dyfodol, ei dduwiol anian a dysgleirdeb ei wyneb, Exod. 34: 9, 29, am hynny, trwy ffydd yn eu Duw, y buasai iddo ef eu diogelu hwynt a'r baban, hwy a'i cuddiasant ef am dri mis, heb ofni gorchymyn y brenin, yr hyn orchymyn anwar a fu yn foddion i beri iddynt ddefnyddio y gofal a'r moddion doethaf i gadw bywyd eu baban, yr hwn oedd brydfertbach na'r cyffredin, canys efe oedd dlws i Dduw, Aet. 7: 20.

A chan nad allasant ei guddio ef yn hwy, (am fod yr ymchwylwyr, fe allai, i ddyfod yno y dyddiau hynny, neu, fel ag y dywed rhai ysgrifenydd, am eu bod i fyned yr amser hyn at eu tasgwaith cychynol, yn mha un yr oeddent yn cael eu newid bob tri mis, megys ag yr oedd y genedl wedi cael eu dosbarthu gan yr Aifftiaid eu meistri gwaith;) pa fodd bynag am hyn, ei fam dynergalon a gafodd yn ei meddwl i gymeryd neu wneud cawell o lafrwyn iddo ef, ac a ddwbiodd y cyfryw â chlai ac â phlyg, ac a'i dygodd gyda ei philant at yr afon Nile, ac a osododd y baban anwyl tlws ynddo ac a'i rhoddodd yn mysg yr hesg ar fin yr afon fawr. A chyfarwyddodd Miriam ei chwaer fechan, (hwyrach o saith i ddeg mlwydd oed,) i sefyll ger llaw mewn man cyfeus i'w wylled, iddi gael gwybod rhag llaw

beth a ddeuai o hono neu a wneid iddo ef. Canys yr oedd hi a'i dad wedi gwneud pob peth a allasai duwioldeb, serch a chiallineb ddwyn i'w meddylliau er achub bywyd eu plentyn ieuangaf a hoffus hwn, a chan na allasant wneud ar a wyddent ddim yn ychwaneg, gadawsant y caulyniad i Dduw. Nid allasant ei adael i neb gwell. "Duwioldeb sydd fuddiol i bob peth."

A dygodd rhagluniaeth Ferch y Brenin a'i llawforwynion yn fuan at yr aton i olechi, yr hyn orchwyl megys y cwbl perthynol i'r tŷ, a arolygid gan ferched a gwragedd uchel fonedd yn yr oesau cynar hynny. A phan oedd y bendefiges ieuanc a'i morwynion yn rhodio gyda glân y dwfr, i aros y dillad, fe allai, i sychu, ond beth bynag am hynny hi a ganfu y cawell yn nghanol hesg yr afon, ac a anfonodd un o'i morwynion i'w gyrrchu ef. Ac wedi i'r bendefiges ei agoryd, canfu y baban tlws analluog a digymhorth yn wlo, yr hyn a gynhyrfodd ei theimlad i dosturio wrtho ac i geisio achub ei fywyd; canys hi a wyddai ar unwaith mai un o ebyrth gorchymyn creulawn neu dleddf drahaus ei thad oedd hwn. A phan ddechreuodd ymddyddan a'i llawforwynion mewn perthynas i ymofyn am fam-aeth iddo, yna Miriam ei chwaer fechan, yr hon oedd wedi brysio yno i weled y cawell yn cael ei agor, a nesodd yn mlaen yn wylid at y bendefiges ac a ofynodd yn bryderus iddi, "A af fi i alw atat famaeth o'r Hebreusau, fel y mago hi y baban i ti?" A'r dywysoges ieuanc a ddwywedodd wrthi, "Doe." A'r eneth a aeth gyda brys a llawenydd, ac a alwodd fam y bachgen ac a'i cyrchodd ati yn ddiwed. A Thermutis, merch brenin yr Aifft, a ddwywedodd wrth y wraig, "Dwg ymaith y bachgen hwn, a maga ef i mi, a minau a roddaf i ti dy gyflog." Ac yn y modd hyn cafodd y plentyn ei roddi yn ol i'w fam, yr hon yn ddiau oedd yn awr yn wir ddiolchgar i Dduw, ac yn wyntfydedig ei theimlad am ei bod wedi ei gael ef megys o farw yn fyw.

A'r wraig a gymerodd y baban, ac a'i magodd yn ddiostu bellach. Dysgodd ei rieni yn ddiamhen iddo wrth ei fagu yr iaith Hebraeg, egwyddorion y wir grefydd, a'r addewidion a wnaeth Duw mewn perthynas i Israel, &c. Pan aeth y bachgen yn fawr, ei famaeth a'i dug ef drachefn i ferch Pharaoh, ac efe a fu iddi yn fab. A'r bachgen, yr hwn a gadwyd yn fyw yn y modd rhyfedd a digyffelyb hyn, a enwodd y Dywysoges yn Moses, yr hyn sydd yn arwyddo ei gymeryd allan o'r dufr, a pha beth bynag oedd ei enw ef hyd yn hyn, gan ei rieni, Moses a fu ei enw ef byth mwyach.

A'r bendefiges a'i dygodd ef i fyny megys mab iddi ei hun, ac a barodd iddo gael ei addysgu yn holl ddoethineb yr Aifftiaid, Act. 7: 22, pa rai oeddent yn fwy hyddysg a rhagorol yn llyfr mawr ac ardderehog natur, y celfyddydau anianol, a'r grefydd baganaidd, na yr holl genedlaethau eraill fe allai ar wyneb y ddaiar yr amser hyny. A dywedir mai y doethion James a Jambres oedd prif Athrawon Coleg brenhinol yr Aifft yr amser yr oedd Moses yn cael ei addysgu yno.

Beth bynag am hyn, ar ol iddo ef fyned yn rheolaidd trwy y brif Athrofa a'i raddio yn holl ddoethineb yr Aifftiaid, a threulio ei ddyddiau wedi hyny yn y Llys Brenhinol nes oedd yn ddeugain mlwydd oed, daeth i'w galon ef i ymweled a'i frodyr yr Israelfiaid, hyny yw, efe a gafodd ei dueddu i hyny gan ddwyfol ysprydoliaeth, a'i ddysgu trwy yr un ysprydoliaeth ei fod ef i waredu cenedl Israel. A phan ddaeth ef i'w mysg a gwelod un o honynt yn cael cam, efe a'i hamddiffynodd ef, ac a ddialodd gam yr hwn a orthrymid, gan dazo yr Aifftiwr fel y bu farw, ac un o'u meistri gwaith gorthrymol hwynt feddylir oedd hwnw. Ac yr oedd Moses yn tybied fod Duw yr hwn a roddodd y swydd iddo ef, wedi rhoddi i'w frodyr hefyd ddeall ei fod ef yn rhoddi iddynt waredigaethi trwy offerynoliaeth ei was Moses; ond ni ddeallasant hwy. Act. 7: 25.

Tybir i'r Aifftiwr ladd yr Hebrewr—os felly, yr oedd Moses, yn unol â rheol cyfiawnder, oedd ganddynt o amser Noa i lawr hyd yn hyn, yn gwneud gweithred gyfiawn i ladd y mwrddwr, Gen. 9: 6. Ac yr oedd wedi ei awdurdodi i wneud felly trwy y gorchymyn a dderbyniodd gan yr Arglwydd, modd ag y mae yr holl ganlyniadau dilynol yn cyflawn brofi.

Moses yn awr a wrthododd gymeryd ei alw mwyach yn fab Thermutis, merch Pharaoh, gan ddewis yn hytrach oddet adtyd gyda phobl Dduw na chael mwyniant byr pechod dros amser yn y Llys Brenhinol, gan ymddiried yn Nuw ac edrych ar daledigaeth y gobrwy. Ac wedi ei alluogi gan obaith ffyddiog i edrych a dysgwyl am ei thragwyddol fwynhad yn mhalas ei Dad yn nef y nefoedd, nid onnodd lid brenin yr Aifft, na diystyrweh, gwaradwydd, bygythion, erledigaeth, neu unrhyw warth arall, o ba le bynag y denai, os buasai raid iddo eu dyoddef; canys edrych yr oedd trwy ffydd ar DALEDIGAETH Y GOBRWY.

Pan aeth et allan at ei frodyr yr ail waith, gwelodd ddan Hebrewr yn ymryson a'u gilydd. Dathan ac Abiram oeddent, medd han-

es Hebreuaidd. Ac efe a ddywedodd wrth yr hwn oedd ar y cam, "Paham y tarewi dy frawd?" yr hwn a drodd ato ac a ofnodd yn sarug, "Pwy a'th osododd di yn benaeth ac yn farnwr arnom ni?" Ai meddwl yr wyt ti fy lladd i megys y lledhaist yr Aifftiwr y dydd o'r blaen? A Moses a ofnodd yn awr, canys gwelodd yn ddigon anlwg bellach nad oedd yr Israeliaid yn barod eto i ymadael a'u caethiwed, iac er fod Duw wedi ei alw ef i fod yn arweiniwr iddynt, er hyny, nid oedd ei Ragluniaeth hyd yn hyn wedi agor y ffordd yn ddigonol iddo allu cyflawni y gorchwyl gorehestol, pwysig a theyrngarol yma, a phe buasai yn aros yn hwy yn yr Aifft yr amser hyn, buasai yn peryglu ei fywyd. Doethineb gan hyny a'i cyfarwyddodd ef i ddianc yn awr am yspaid pennodol i dir Midian, canys pan glywodd y Brenin am laddiad yr Aifftiwr, efe a geisiodd ddal Moses i'w ladd ef.

Ond yr oedd Moses erbyn hyn wedi cyrhaedd gwlad Midian, lle y priododd Sephorah merch Reuel y tywysog, Exod. 2: 18—22, neu Jethro, offeiriad Midian, Exod. 18: 1—12, yr hon a ymddug iddo ef ddau o feibion, enw y cyntaf oedd Gerson, a'r ail oedd Eleasar. A Moses a arosodd gyda yr offeiriad tua 40 mlynedd, hyd nes marw brenin yr Aifft, a'r rhai oeddent yn ceisio ei einioes ef yno; a chafodd ei berffithio y pryd hyn trwy yr offeiriad yn holl egwyddorion y wir grefydd, amryw o ba rai oedd ei rieni wedi ymdrechgu blaen yn ei feddwl a'i galon pan yn ieuanc gyda hwynt yn cael ei fagu i ferch y brenin.

Ac fe olygir gan ddysgedigion duwiol mai yr amser yma y casglodd Moses lyfr Genesis, ac y cafodd ef hefyd afael yn llyfr neu ysgrifeniadau Job dduwiol—a thrwy yr amryw foddion hyn a phethau eraill cyffelyb mewn cysylltiad â'r offeiriadaeth a'r grefydd Batriarchaidd yn ysgol adtyd wrth fugeilio praid ei dad-yn-nghyfraith, &c., iddo ef ddyfod yn fwy perffaith a helaethach ei wybodaeth yn holl egwyddorion gwreiddiol y wir grefydd, defodau ymarferedig y duwiolion, a gwasanaeth cyhoeddus yr eglwys gyffredinol Batriarchaidd, na neb arall yn yr oes hono. Yr oedd y ddysgeidiaeth eang a gafodd pan yn llys yr Aifft, a'r ychwanegiad duwinyddol ac eglwysig a gafodd gan offeiriad Midian, &c., yn fanteisiol iawn iddo yn ddianc er rhagori ar ddysgedigion y byd yr amser hyny. Ac fe sierheir gan ysgrifenydd diweddar y rhai a deithiasant y gwledydd ag y mae hiliogaeth Reuel tywysog neu Jethro offeiriad Midian yn preswyllo ynddynt, fod y wir grefydd yn aros yn eu plith heb ei chwbl lygru hyd eto, a'u

bod hwy yn cynal addoliad cyson a manwl i'r gwir a'r bywiol Dduw, canys o deulu Reuel neu Jethro, meddant, mae y Fieneitiaid a'r Rechabaiad wedi disgyn. Yn y modd hyn perir i ni gredu fod Duw o'i drugaredd anhwyfynol yn trefnu offerynnau cymhwys ac yn defnyddio moddion addas yn mhob oes o'r byd er pan droseddodd dyn hyd yn hyn, i gynnal a chynyddu ei grefydd bur a'i eglwys ddihalog ef yn y byd. Yn erbyn y cyfryw ni allodd gallu dynol na dieflig, na chyfrwysdra na chynddaredd penaethiaid y ddaiar, na llywyddiaeth wladol, erioed lwyddo. Ac y mae parhad a diogelwch y wir grefydd o'i dechreuad hyd yn hyn, pa un sydd erioed yn cael ei gwrthwynebu gan y mwyafrif o ddynolryw, yn brawf safadwy a digonol o'i dwyoldeb. A chan ei bod bob amser yn rhyfela yn erbyn nwydau llygredig pobl, ac yn tystio fod gweithredoedd annuwiol pechaduriaid gwrthryfelgar yn ddrwg, mae nwydau y cyfryw rai yn ei gwrthwynebu yn gyson a dibaid. Mae dynion dysgedig a chyfrwysddrwg wedi ymresymu eu goreu i geisio gwneuthur ei hawdurdod yn amheus, a'i thuedd yn ddrwgdybus. Mae talaethau cyfain ac ymerodraethau amryw wedi ymdrechgu eu heithaf i'w llethu a'i dinystrio; ac mae ei charedig arddelwyr a'i chyfeillion profsedig wedi ei bradychu yn fynych, trwy eu hymddygiadau.

Er y cwbl, am fod y wir grefydd yn cael ei chynnal gan fraich Duw Hollalluog, a chan ei hardderchawgrwydd hanfodol ei hun, mae yn blaguro,—ac mae yr afon sydd yn llawenhau dinas Duw wedi rhedeg i lawr gyda llanw amser am barn mil, wyth cant a thriugain a phedair o flynyddoedd bellach, ac mae yn rhedeg yn gryfach a helaethach ei ffrwd heddyw nag erioed. Diolch i Dduw yn benaf am hyn, a dyweded y darlennydd Amen.

(I'w barhau.)

J. J. JONES, *New York.*

SYLWADAU AR UFFERN.

"Uffern a dinystr sydd gerbron yr Arglwydd."
DIAR. 16: 11.

Sylwn,

I. Mae pechod yn ei natur a'i weithrediaidau yn galw am gosh. Mae y drygau aneirif y mae wedi ei cynychu yn y byd yn galw am ddydd barn ac ymchwilad cyfiawn a chyffredinol. Mae yr anghyfiawnder a'r trais a'r creulondeb y mae dynion wedi eu harfer tuag at eu gilydd yn ol rheswm ac ysgrythyr yn tystio fod dydd barn i fod. Mae pob peth yn cadarnhau i ni fod barn, ac y bydd y meirw i gael eu hadgyfodi, y rhai a wnaeth-

ant dda i adgyfodiad bywyd, a'r rhai a wnaethant ddrwg i adgyfodiad barn.

II. Fod deiliaid uffern bob amser yn agored i lid a digofaint yr Arglwydd.

Nid yw yr Arglwydd ddim yn hoffi edrych ar neb yn ei lid—y mae wedi rhoddi ei lw difrifol nad oes ganddo hyfrydwch yn marwolaeth yr annuwiol, ond dychwelyd o hono a byw. Ond yr hyn sydd yn rhwymo yr Arglwydd i edrych felly ar yr annuwiol ydyw perffeithrwydd a sancteiddrwydd ei natur, anrhydded ei gyfraith a gogoniant ei Lywodraeth. Ac hefyd nid ydym i feddwl fod Duw yn cael ei ogoneddu yn uniongyrchol yn nghosbedigaeth yr annuwiol, ond yn hytrach diogelu ei ogoniant y mae wrth weinyddu y gosb, fel y mae y carchar yn diogelu anrhyddedd y gyfraith. Wrth hyny nis gallwn ddisgwyl i'r Arglwydd edrych arni ond yn angerdd ei lid, a thyna sydd yn cyfansoddi uffern ydyw pechodau dynion a digofaint Duw yn cydgyfarfod mewn barn uniawn.

III. Fod uffern yn sefyllfa o anobaith.

Yno nid oes yr un gobaith yn teyrnasu. Y mae ystyriaethau o anobaith fel lleni o dywyllwch caddugawl wedi lledu dros galonau ei phreswylwyr hi. Anobaith ydyw'r caerau sydd yn amgylchu uffern. Y maent yn edifarhau yno, ond heb yr un gobaith i gyfnawid—bydd y sefyllfa yno yn ddigynfawid yn ei gweithrediaidau. Gweddio fydd yno heb tin gwrandawriad! gruddfan heb un ymward! Nid yw "Haul cyfiawnder" erioed wedi tasu ei belydrau yno. Nid oedd y gwr goludog yn amlygu un awydd i ddianc o'r lle poenus; ond yn suddo yn barhaus i lawr i ddyfnderoedd ei drueni tragywyddol.

Nid oes un ffordd i ddianc oddi yno. Mae y ffordd i fyned tuag uffern yn llydan, ond nid oes yr un ffordd i ddod oddiyno. Mae ei phyrth hi wedi cael ei bolltio gan gyfiawnder.—Lle ydyw hi wedi cael ei amgylchu a barnau yr Hollalluog a dinystr ar bob llaw, ie dyfnhau eu trueni a'u colledigaeth y maent yno heb ddim gobaith am gyfodi mwy. Mae sefyllfa y lle yn ei gwneuthur yn ddiobaith am waredigaeth. Nid oes yr un dramwyaeth o uffern i'r nefoedd. Mae y gagendor wedi ei sicrhau fel nas gellir estyn cymaint a dafn o ddwfr oer i oeri tafod yr un o honynt!

IV. Na fydd dim terfyn yno ar boenau yr annuwiol.

Mae angau yn gosod terfyn ar boenau corphorol yma; ond y mae yr enaid uwchlaw ei allu a'i nerth i liniaru dim a'r ei ingoedd. Bydd ymwybodolrwydd o'u tynged ofnadwy yn dyfod yn fwy i'r golwg yn barhaus "can-

ys fe'm poenir yn y fflam hon," fflam o euog-rwydd cydwybod. Bydd y poenau yn annoddefol i ddal o dan bwysau melltithion deddf doredig y nef. "Ant i gosbedigaeth dragwyddol." Ni fydd miliwn o oesau ddim yn lleihau dim ar eu dyoddefiadau yno. Yma y maent yn gallu mesur y gosbedigaeth yn ol maintioli y trosedd, ond y mae trosedd o ddeddf Duw yn anesurol yn ei natur—mae uwchlaw dirnadaeth ddynol.

V. Bydd yr annuwiol yn uffern yn canfod fod ei gosbedigaeth yn gyflawn.

Mae yn y farn ddau dyst yn ei erbyn—llyfr Duw a llyfr ei gydwybod ei hun. Bydd euog-rwydd ei gydwybod yn cyfiawnhau ei gosbedigaeth—fe fydd yn canfod yn ngoleu'r farn nad oedd wedi haeddu byw munud awr—bydd meddwl ei fod wedi defnyddio ei holl alluoedd meddyliol i drysori digofaint erbyn dydd digofaint yn dyfnhau ei drueni yn fawr—fe fydd ei weithrediadau pechadurus ei hun yn ei gondemnio—fe lysg cyfiawnder dwyfol yr hen noddfeydd y bu yn ymlechu ynddynt—bydd yr holl bechodau wedi eu cofnodi ar lyfrau'r farn a chan ei gydwybod ei hun—ni fydd yno neb yn dyoddef ar gam.

VI. Mai lle yw uffern i fodi o gynrych truenus pechod.

Bydd yr annuwiol yno yn medi o'r grawn a fu yn hau—bydd yn cael ei dalu yn ei goin ei hun. Mae uffern yn dechreu yn nghanol y dyn annuwiol ar y ddaear—efe ei hun sydd yn darparu ac yn cymwysu ei hun i ddinysr a cholledigaeth, oblegid nid yw uffern wedi cael ei pharotoi ond i ddiarlof ac i'w angylion. "Chwi a gyneuasoch dân yn fy nig yr hwn a lysg hyd uffern isod." Bydd calon yr annuwiol yn cyneue yn un danllwyih o euogrwydd oddiwrt h danbeidrwydd pelydrau cyfiawnder dwyfol! Ystyria yn awr mai tristwch ac anobaith ydyw ffynhonell edifeirwch yno, ac esgeulasu ei amser fydd yn un ffynhonell o drueni yn bwrlymu yn ddiiddiwedd.

VII. Bydd uffern wedi sicrhau tynged yr annuwiol.

Mae'r dyn yn penderfynu ei dynged yn y dewisiad mae yn wneud ei hun o wasanaethu Satan. Wrth hyn y mae mor anoeth a dewis angau o flaen bywyd a gwaeau o flaen gwynfyd. Efe sydd yn llyffetheirio ei hun a'i bechodau ac nid yw angau yn cyfnewid dim ar sefyllfa neb ond yn trosglwyddo pawb fel ag y maent i'r byd tragwyddol. Gan hyn ystyria yn awr y pwys a'r canlyniadau o fyw mewn pechod.

THOMAS HOWELL.

Crabersack, Ohio, Gorff. 7, 1864.

Addysg Cyffredinol.

MUNUDAU GYDA HWN A'R LLALL.

GAN GYMDEITHAS O FEIRNIAID.

II.

Mae yn llawer hawddach adrodd yr hyn a gyflawnodd y rhan fwyaf o ddynion na'r hyn a ddylasent gyflawni. Yn neillduol ymddengys gwirionedd y ffaith hon yn hanes bywyd milwrol a chyhoeddus y

CADFRIDOG GEORGE BRINTON M'CLELLAN.

Lle genedigol y gwr hwn yw dinas Philadelphia, unwaith—ac eto, o ran hyn—yn enwog fel cartrefle cryn lawer o Grynwy. Mae yn fab i Dr. George McClellan, meddyg pur adnabyddus yn y wlad hon. Daeth y Cadfridog i'r byd ar y 8ydd o Ragfyr, 1826. Nid ydym yn cofio gweled un chwedl am dano yn dangos ei fod yn blentyn hynotach na'r cyffredin. Addysgwyd ef yn gyntaf yn Philadelphia, a bu am beth amser yn Athrofa Pennsylvania. Pan yn un-ar-bymtheg oed anfonwyd ef i Ysgol Filwrol West Point. Yn mis Gorphenaf, 1846, graddiwyd ef, ac yn mhen byr amser derbyniodd *commission* fel Ail Isgadben yn y Corfflu o Beiriannwyr.

Pan dorodd y rhyfel Mexicanidd allan, anfonwyd ef i'r maes. Honir iddo ddangos cryn ddewrder a thalent yno ar fwy nac un achlysur. Pa fodd bynag am hyn, trwy ganmoliaeth a dylanwad cyfeillion ac edmygwyr, cyn diwedd y rhyfel yr oedd yn Gadben.

Wedi adsefydlu heddwch ar delerau boddlonawl i gaethfeistriaid y Dehau—y rhai a ddechreusant ac a ddygasant yn ulaeu y rhyfel gywilyddus yn erbyn ein cymydog gwan—dychwelodd McClellan i West Point i addysgu y myfyrwyr yn gwasanaethu'r hidog. Tra yno cyfieithodd gyfrol ar y testun hwnw o'r iaith Ffrancaeg.

Yn 1851 penodwyd ef gan y Swyddfa Rhyfel i arolygu adeiladaeth Caerfa Delaware. Yn 1852 archwiliodd yr Afon Goch. Yn 1853 anfonwyd ef i Diriogaeth Washington, lle y dywed iddo ddarganfod llwybr i Reilffordd y Mor Tawelog. Cafodd uchel ganmoliaeth am y gwasanaeth yma gan yr Ysgrifenydd Rhyfel ar y pryd, Mr. Jefferson Davis, yr hwn a'i dewisasai i'r gwaith.

Yn mis Mawrth, 1855, gwnaed ef yn gadben yn y Marchlù, ac yn 1856 cymerodd daith i Ewrop, gyda'r Uchigadbeniaid Delafield a Mordecai, i wyllo gweithrediadau y rhyfel yn y Crimea. Cyhoeddodd y swyddogion hyn, ar draul y Llywodraeth, fynegiad o'r hyn a welasant ac a wnaethant.

Yn Ionawr, 1857, gadawodd y Cadben McClellan y fyddin, a gwnaed ef yn islywydd a swyddog gweinyddol Rheilffordd Canolbarth Illinois, yr hon yr oedd idd ym adeiladu ar y pryd.

Ar orpheniad y gwaith, yn mhen tua thair blynedd, penodwyd ef yn arolygydd cyffwrddinol, ac wedi hyn yn llywydd, y rhan ddwyreiniol o Reilffordd yr Ohio a'r Mississippi.

Wedi toriad allan y gwrthryfel yn 1861, tra yn preswyllo yn Cincinnati, apwyntiwyd ef yn gadfridog gan Lywodraethwr Ohio, a phrysurodd i ddysgyblu ac ymgorffoli y milwyr naw mis yn y ddinas ar y pryd. Yn Mai, 1861, ffurfiodd Mr. Lincoln ranbarth milwrol yn y gorllewin, a dewiswyd McClellan i lywyddu yn nhalaethau Ohio, Indiana, ac Illinois.

Ar y 26ain o'r un mis, symudodd y Cadfridog ei fyddin i Virginia Orllewinol, i gyfarfod lluo wrthryfelwyr oeddynt yn difrodi y wlad ac yn dinstrio pob peth o'u blaenau. Ei weithred gyntaf wedi i'w filwyr gyrhaedd Virginia—athra ei hunan eto yn nhawelwch Cincinnati—ydoedd cyhoeddi anorchidat i breswylwyr y parth hwnw yn eu sierheu fod Llywodraeth y Talaethau Unedig yn barod i ymladd, os byddai raid, tros ddiogelwch y sefydliad o gaethiwd negroaidd.

Yn nechreu Mehefin ymladdodd ac enillodd ei filwyr Frwydr Philippi, a gwnaed ef yn gryn wron o'r herwydd. Ar yr 20fed o'r un mis cymerodd feddiant o lywyddiaeth y lluo yn beronol; ac yn mhen tri diwrnod wele gyhoeddaiad arall fel yr un y soniasom am dano o'r blaen.

Ar yr 11eg o Orphenaf gorchfygwyd nifer fechan o'r gwrthryfelwyr tan y Milwriad Pegram yn Brwydr Rich Mountain, ac enillwyd rhai manteision dibwys yn y dyddiau dilynol. Wrth gwrs, erbyn i'r hanes am y gwahanol ysgarmesau hyn ymddangos yn ngholofnau y newyddiaduron, yr oeddynt wedi cyrhaedd maintoli buddugoliaethau gogoneddus a diail—cymaint ydyw yr ysgriflin a'r wasg yn fwy galluog na'r cleddyf—ac yr oedd pawb yn udganu clod *lygrydd* y fyddin a'u henillodd.

Ar yr 21ain o Orphenaf dygwyddodd Brwydr Bull Run, yr hon fydd yn enwog tros byth o herwydd y rhedeg a gymerodd le ar yr achlysur. Cof gan ein darllenwyr am yr ofn mawr a ddaeth ar pawb, pan oedd ein milwyr yn dianc o faes y gwaed, ac yn gwneud am Washington am y cyntaf. Yr oedd pawb yn crynu, ac ychydig a wyddent pa beth i'w wneud. Yn yr argyfwng yma wele alwad am McClellan i'r brifddinas, a gwnaed ef yn ddiocel yn brif gadlywydd Byddin y Potomac.

Yn union ar ol cymeryd meddiant o'r swydd trodd y Cadfridog ei sylw at ail-ymffurfio ei fyddin, a dechreuodd—yn ol ei dystiolaeth ei hun—barotoi at weithrediadau dyfodol. Ar y 4ydd o Awst, 1861, gosododd ei gynlluniau o flaen yr Arlywydd. Gwyf ein darllenwyr pa fath oeddynt y cynlluniau hyn, ac yr ydym oll er ys llawer dydd wedi dysgu trwy brofiad chwerw nad oeddynt y rhai goreu yn y byd.

Ar y 1af o Dachwedd, 1861, gwnaed y Cadfridog McClellan yn brif gadlywydd holl fyddinoedd y Talaethau Unedig. Ychydig a wnaeth am hir amsur wedi derbyn yr anrhydedd uchel hwn heblaw anfon gorchymynion i'w is-swyddogion i beidio ag archolli teimladau a cholledu y gelyn trwy ymyraeth â'i eiddo dynol. Ar ddechreuad y flwyddyn 1862, fodd bynag, yr oedd y wlad yn dyfod i flino ar ei hir oediad, a derbyniodd ef orchymyn pendant i wneud rhywbeth. Ond yn fuan canfyddwyd fod gwahaniaeth barn rhyngddo ef a Mr. Lincoln, gyda golwg ar y ffordd i gymeryd Richmond. Mynai y Cadfridog fyned ar draws y wlad o Urbana, ar lan ddeheuol y Rappahannock, a mynai yr Arlywydd ffordd Manassas. O'r diwedd, ar ol llawer o ysgrifennu o'r ddwy ochr, cytunwyd ar ffordd Caerfa Monroe. Yn y cyfamsur—ar y 9fed o Fawrth—derbyniwyd y newydd fod y gelyn wedi cilio yn ol o Manassas, Centreville, a glanau y Potomac.

Tua diwedd mis Mawrth trosglwyddodd McClellan ei fyddin i Gaerfa Monroe; ac wedi cryn lawer o lythru at yr Arlywydd a'r Ysgrifenydd Rhyfel, yn cwyno o herwydd lleihad ei fyddin a miloedd o bethau eraill, dechreuodd warchae Yorktown ar yr 17eg o Ebrill. Mai y 4ydd gwaghaodd y gwrthryfelwyr eu gweithiau yn y fan hono, a chymherodd yr Undebwyr feddiant o honynt. Ar yr un dydd dygwyddodd Brwydr Williamsburg, ac ymgiliodd y gelynion yn y nos. Dilynwyd lhw, ac erbyn y 19eg yr oedd pencadlys ein byddin o fewn ngain milltir i Richmond, a dechreuwyd gwarchae y ddinas hono cyn pen hir.

Rhaid cyfaddief fod cryn rwystrau ar ffordd dygiad yn mlaen yr anturiaeth yma. Derbyniaisai y Cadfridog orchymyn pendant yr Arlywydd i ymgadw i'r gogledd a'r dwyrain o Richmond, a dinstriaisid pob moddion i groesi y Chickahominy o'r cyfeiriadau hynny. Felly dechreuodd y fyddin Undebol adeiladu pontydd, ac mewn canlyniad dechreuodd yr ochr arall adeiladu gweithiau amddiffynol.

Tra yr ydoedd hyn yn myned yn mlaen, yr oedd y Cadlywydd yn galw am adgyfnerthion yn barhaus. Anfonwyd y Cadfridog McDowell i gydweithredu ag ef, ond gydag addysgiadau i beidio a dynoethli Washington. Ond y pryd hwn ymddangosodd yr enwog Stonewall Jackson yn Nyffryn y Shenandoah, a bu raid i McDowell edrych ar ei ol ef. Yn y cyfamsur yr oedd y pontydd yn dechreu tynu at orpheniad.

Ar y 23ain o Fai croesodd blaenfyddin y Cadfridog McClellan y Chickahominy. Ar yr 28ain cyrhaeddodd adran y Cadfridog Casey Fair Oaks, tua saith milldir o Richmond. Ar yr 31ain ymosododd y gelyn ar y safle hon, ond gwrthwynebwyd ef yn llwyddiannus gan filwyr dewrion Heintzelman, Keys a Sumner, a'r dydd canlynol erlidiwyd ef o'r maes gyda lladdfa fawr.

Yn y llawenydd mawr a ddilynodd y fuddugoliaeth hon, gobeithiai y wlad yn gryf nad oedd ond dechrenad cyfres o weithrediadau ysbennydd; a'r dysgwyliad cyffredin oedd y gwnai McClellan y defnydd goreu o'r fantasiau canllasai. Ond eto, rywfodd, ni ddeuai i newydd fod un symudiad yn cymeryd lle. Yn hytrach na myned i'r maes, dewisai y Cadfridog dreulio yr amser gwerthfawr i bellebru ac ysgrifenu i Washington, gan feio y lliffrifiant a galw am ychwaneg o wyr. Gallwyd ei foddio i ryw raddau trwy chwyddo ei fyddin, ond nid oedd gan y Swyddfa Rhyfel—na neb arall, galleid credu—un awdurdod ar dueddiadau Natur yn Virginia; ac mor sier a bod y Cadfridog wedi cyhoeddi ei fwrriad i esmud ar ryw bryd neillduol, byddai y dydd pennodedig yn sier oddwyn gydag ef rwystrau anorchfygol.

Tua'r 27ain o Fehefin, dechreuwyd gwneud parolodau i newid safle y fyddin i'r Afon James. Afreiddiol nodi y gyfres o drychinebau a ddilynasant yr ymgais. Wedi saith niwrnod o ymladd tost, gorfodwyd ein milwyr i ymgilio i Harrison's Landing, ar ol colli tua phymtheg mil o wyr mewn gwahanol foddau.

Ar y 7fed o Orphenaf ysgrifennodd y Cadfridog ei lythyr nodedig at yr Arlywydd, yn mha un y ffafria y byd trwy yr argraffwasg a'i olygiadau neillduol ar bynciau y dydd. Pe buasai yn ymladd yn myddin y Gwrthryfelwyr, buasai y farn a amlygir yn y papuryn hwn yn un eithaf priodol.

Awst y 3ydd, 1862, derbyniodd McClellan orchymyn oddiwrth y Cadfridog Halleck i drosglyddo ei fyddin i Aquia Creek. Yn lle ufuddhau, dechreuodd yr "ail Napoleon" ymresymu. Yn mhen yr wythnos ymlaidodd y Cadfridog Pope Frwydr Cedar Mountain. Addysgwyd McClellan i'w adgyfnerthu; ond ar yr achlysur hwn—fel ar brydiau blaenorol—yr oedd yn bur hwyrfrydig. O'r diwedd galwyd am dano i Alexandria, yr hwn le a gyrhaeddodd yn mhen hiramser. Yna anfonwyd ei fyddin i gynorthwyo eiddo Pope, a gadawyd ef am y tro cyntaf yn y sefyllfa y dylasai erioed fod ynddi—heb un milwr tan ei awdurdod. Ond nid oedd Pope fawr yn well nac ef. Os oedd yn feddiannol ar fwy o awydd i wneud rhywbeth tros ei wlad, yr oedd ei alluoedd yn llai, os gall y fath beth fod yn bosibl. Buan y gorfodwyd ef i droi ei wyneb tua Washington, a'i fyddin yn y fath anhhrefn fel y pennodwyd McClellan unwaith eto—ar y 1af o Fedi—i'w llywyddu. Cenfydd ein darllenwyr oddiwrth hyn pa morddychrynedig ac anmhwyllus ydoedd pawb ar y pryd.

Mewn llai o amser nac y gwnaethai unrhyw beth o'r blaen, aeth y Cadlywydd newydd i Virginia Orllewinol i geisio y Gwrthryfelwyr. Yr oeddynt erbyn hyn yn Maryland, a chyfarfyddodd y byddinoedd ger South Mountain. Ymladdwyd brwydr yn y fan hono ar y 4ydd o

Fedi, a chilhodd y gelynyon i sefyllfa ar Antietam Creek. Yna eto, ar yr 17eg, gorchfygwyd hwy trwy ddewrder diildio milwyr Hooker, Meade, Franklin, a Burnside. Collwyd o du yr Undebwyr yn y rymladdfa hon tua deuddeg mil o wyr, ond gorfodwyd y Deheuwyr i groesi y Potomac i Virginia.

Wedi yr ymgais oruwchnaturiol hon iddo ef, nid hir y bu McClellan cyn dychwelyd i'w hen lwybr o oedi. Yr oedd hyn yn bur anmhleserus i deimlad y wlad, oblegdyr yr oedd pawb yn credu—fel y credant eto—nad oedd buddugoliaeth o unrhyw werth os na ddefnyddid yr achlysur i anniharu y gelyn fel nas gallai wneud llawer o niwed wedi hyn. Felly ar y 26ain o Hydref, gorfodwyd y Cadfridog i symud i Warrenton, ac yn mhen tua deuddeg niwrnod cymerodd feddiant o'r lle hwnw. Gallasai malwoden gerdded yn brysuraeth.

Cyn iddo gyrhaeddyd pen ei siwrnai—diolch i ryw ysbryd daionus—ar y 5ed o Dachwedd dangosodd yr Arlywydd ei drugaredd tuag at yr holl wlad trwy gymeryd oddiarno lwyddiaeth y fyddin. Gorehymynwyd ef i Trenton, New Jersey, dinas a thalaeth enwog am bobl araf a phenau copr, lle y treuliodd gryn amser mewn cwmni pur briodol.

Dyna hanes bywyd milwrol y Cadfridog McClellan.

Mae llawer iawn o olygiadau yn mhilith pobl pur gymhwys i farnu gyda golwg ar achos ei aflwyddiant. Nis gellir dywedyd nad yw yn feddiannol ar ryw fath o dalent—hwyrach athrylith; ond ymddengys nad yw ei alluoedd yn y maes o'r radd uchaf. Hwyrach hefyd fod rhyw sail i farn Mr. Greeley—mai cynllun McClellan o adferu yr Undeb ydoedd peidio a niwweidio "ein brodor deheuol" fwy nac a ellid, a'u dwyn yn ol i'r Undeb trwy wneud ein huan yn gaelthweision diddynt am byth.

Un peth yn ychwaneg:—Sonir cryn lawer yn y dyddlau hyn am wneud gwrthrych ein sylw yn ymgeisydd am yr Arlywyddiaeth, a digon tebyg y derbynna gymaint o bleidleisiau yn Nghynadlled Chicago ag un dyn arall. Hacia ei edmygwyr nad oes yn y wlad hon—druan o'r wlad!—ei ail fel milwr nac fel gwleidiadwr. Yr ydym wedi cael prawf arno yn y maes, ac ystyriwn fod y rhan flaenaf o'r haeriad wedi ei wrthbrofi ganddo ef ei hun. Am y rhan ddiweddaf: nid ydym yn cofio i ni erioed gael un prawf o'i hawl i'r cymeriad heblaw traddodiad araeth neu ddwy—ysgrifenedig gan rywun arall, efallai—ar bynciau o'r fath. Hwyrach fod hyn yn ddigon i'w wneud y dyn mwyaf galluog yn y wlad yn ngolwg rhai, ond y mae eu llygaid hwy wedi eu ffurfio yn hollol wahanol i'r eiddom ni.

Haeriad arall o eiddo cyfeillion McClellan ydyw, ei fod yn bleidiwr gwresog a chydwybodol i ryddid yn mhob modd. Nid ydym ni

yn perffaith ddeall pa bryd na thrwy ba ryw foddion yr enynwyd y fath gariad yn mynwesau y gwyr hyn at yr egwyddor o ryddid. Y maent wedi bod yn bur enwog yn yr amser a aeth heibio, mewn cysylltiad a'u meistriaid Deheol, am eu triniaeth led anfoesgar—a dywedyd y lleiaf—o bawb a feiddient gymeryd y rhyddid i lefaru eu barn ar bynciau neillduol. Ond, wrth gwrs, mae gan bob dyn hawl i edifarhau ac i ddechreu bywyd newydd; ac os yw y fath gyfnewidiad dymunol wedi cymeryd lle mewn gwirionedd yn y personau a nodasom, nid oes neb a lawenha o'r herwydd yn fwy na ni. Ond, rywfodd, nis gallwn ganfod pa hawl neillduol sydd gan eilun diweddfaf y "Great Unwashed" i'r cyfenwad o "gyfaill rhyddid." Fel yr ydym wedi dangos yn barod, y mae diogelwch y "sefydliad neillduol" yn un o'r erthyglau cyntaf a mwyaf pwysig yn ei gred, ac ystyria rhyddhad y caethion yn un o'r frychinebau mwyaf galarus a allai ddygwydd. Rhywbeth yn bur debyg hefyd ydyw y serch a deimla at yr egwyddorion o ryddid ymadrodd a rhyddid y wasg. Er efallai na fyn y rhai a'u pleidlant gofio y ffaith, eto y mae yn wirionedd anwadadwy iddo fwy nac unwaith orchymyn cymeryd meddiant milwrol o swyddfa newyddiadur a rhwystro ei gyhoeddiad, heb fod ganddo un gallu cyfreithlawn i wneud hyny. Ar fwy nac un amgylchiad hefyd, gwelodd yn dda geisio defnyddio yr hyn a dybiai ei briodol awdurdod fel prif gadlywydd er daioni i'r rhai a ystyriai yn gyfeillion personol a pholiticaid, ac er niwed i eraill.

Haerriad arall o eiddo rhai pobl anwybodus ydyw, fod y Cadfridog McClellan, tra yn Hw-yddu y fyddin ac wedi hyny, wedi dioddef yr erledigaeth dda a mwyaf di-ildio oddiar ddwyllaw Mr. Lincoln, Mr. Stanton, ac, yn wir holl aelodau y blaid Werinol, a hyny yn fwyaf neillduol o herwydd ei wladgarwch a'i allnoedd. Nid ydym yn gwybod am un ffaith a brofa wirionedd yr haerriad uchod. Gwir i'r "merthyr" hwn gael ei oddef yn y swydd uchaf yn y fyddin am fisodd ar ol i'r wlad ffino ar yr afwyddiant a'i dilynai yn mhob man; a gwir hefyd ei fod heddyw yn derbyn ei dâl fel Cadfridog yn myddin yr Undeb heb gyflawni y gwasanacth lleiaf, pan y gwyr pawb fod gan y Swyddfa Rhyfel awdurdod gyfreithlon i ddwyn ei gommission oddiarno. Os "erledigaeth" yw hyn-y-na, y mae geiriaduron newyddion yn bur ang-enrheidiol. Mewn perthynas i'r ystori am ar-aeth West Point a'i chanlyniadau—mae hono wedi ei gwneud mor gelwyddog fel nad oes yr un aelod lleiaf o honi yn aros erbyn hyn, ac ni feddylasai neb ond rhai ar ddarfod am danynt am y fath beth.

Y cwbl a allwn ddywedyd am sefyllfa bres-enol y Cadfridog yw, ei bod yn bur annymunol.

Ymddengys ei fod er ys llawer dydd wedi gwerthu ei hun, enaid, gorff, a botasau, i Fernando Wood a blaenoriaid eraill y blaid Ddemocratiaidd—am y gobaith gwan o'r Gadair Lyw-yddol. Ac yn wir, un o'r pethau digrifaf a welso'm crïoed ydyw y drafferth y mae ynddi yn wastadol i geisio swnio eu shibboleth. Y maent hwy wedi ymarfer cymaint a gwaith Jim Crow, nes y maent erbyn hyn yn ei wneud yn bur hwylus. O ymraniad i undeb, o heddwch i ryfel, o gaethiwd i ryddid, ac yn ol eilwaith a thrachefn—nid yw hyn oll ond chwareu plant iddynt hwy; ond i un anhyfarwydd a *strategy* ond mewn pethau milwrol, y mae yn gamp anhawdd iawn ei chyflawni.

—Y mae ein "munud" olaf y tro hwn wrth law, ac yma rhaid i ni adael y Cadfridog George Brinton McClellan, gyda'i holl weithredoedd a'i holl obeithion. Yn ei fywyd cyhoeddus y mae wedi bod yn ymgawdoliad o'r gair "humbug," ac yn ei ddysgwyliadau bydd yn debyg o deimlo trwy brofiad ystyr chwerw y gair hwnw. Gobeithiwn ni y derbynia gan ei gydwladyr y drugaredd fwyaf iddo ef—anghof tragwyddol; ac ar gareg ei fedd yr ysgrifon fwyaf priodol fyddai: "Died of Strategy and Presidential aspirations."

CYFARCHIAD AT Y PARCH. W. D. WILLIAMS.

Derbyniais y llythyr canlynol oddiwrth fy hoff gyfaill y Parch. David Price, Newark, Ohio, ar ol marwolaeth fy anwyl a'm hunig fab. Dymunaf iddo gael ei argraffu yn y CENHADWR, am fy mod yn credu y dichon iddo beri cysur a dyddanwch i lawer eraill, megys ag y bu i minau a'm hanwyl briod a'm dwy ferch, yn ein mawr drallod.

Deerfield.

W. D. WILLIAMS.

Gorph. 20, 1864.

At y Parch. W. D. Williams:

Fy anwyl Frawd trallodus,—Daeth eich llythyr torcalonus a galarus, yn cynwys hysbysiad am farwolaeth eich anwyl a'ch unig fab, i'm llaw yn ddiogel. Yr oedd y newydd trwm wedi cyraedd yma, (ataf fi a'ch brawd yn hwyr nos Sadwrn, mewn llythyr oddiwrth Mr. Owen, myfyriwr yn Ngholeg Granville, yr hwn sydd yn awr ar ymweliad yn Utica,) ac nis gallaf ddarlunio i chwi y teimladau a gynrchodd y fath newydd anisgwyliadwy yn fy mynwes. Yr oeddwn yn penderfynu ysgrifenu atoch, cyn derbyn eich llythyr, ond nis gwyddwn yn y byd pa fodd i ddechreu na pha beth i'w ddywedyd. Gwyddwn eich bod chwi a'ch anwyl briod, mewn teimladau dolurus y tu hwnt i ddisgrifiad, a bron mewn agwedd anghymwys i sylwi ar na llythyr na chynghor, ond y mae deall fod genych gan-oedd o gyfeillion yn gallu cydymdeimlo a

chwi, yn esmwythau ychydig ar eich baich trwm o drallod. Y mae distawrwydd wei hiau yn dangos mwy o gydymdeimlad na llefaru, a phan laferir wrth y trallodedig, rhaid llefaru pethau cymwys ac yn cyfodi oddi ar brofiad a chariad. Pan ymwelodd cyfeillion Job ag ef yn ei gystudd a'i drallod, eisteddasant gydag ef ar y dddear, am *saith niernod* heb ddywed- yd dim wrth eu gilydd nac wrtho yntau "*Canyo gweient fyned o'i ddolur ef yn fawr iawn.*" Byddaf yn ceisio cofio pan yn cyng- hori y trallodedig, mai nid diffyg *gwybod* yw ei ddiffyg ef ond diffyg nerth i *ymgynnal* o dan ei faich, a diffyg gallu i ddyfod allan i gael anadl awyr y *gwyr* efe, a fyddai yn iechyd i'w enaid.

Dywedwch yn eich llythyr "*Anwyl Frawd, gweddioch trosom ni, ac os gellwch rhoddwch ryw air o gysur, yn y dydd trallod hon.*" Gallaf eich sicrhau fy mod yn ymdrech- u gwneud y cyntaf, sef gweddio trosoch. Os ydwyf yn gwybod dim am neshau at Dduw, y mae eich achos genyf yn aml wrth orsedd gras. Mewn cynghorion a defnyddiau cysur, nis gallaf ddywed- yd dim nad ydych yn gwy- bod am danynt; ond gallaf ddwyn ar *gof* i chwi, ychydig nodiadau a allent fod yn gyn- haliaeth meddwl i chwi, ond i chwi eu gosod at eich ystyriaeth.

Mae yn gysur i chwi gofio fath un a David eich mab wedi bod yn eiddo i chwi. Nid llawer sydd yn gallu sugno cysur o'r ffynon hon, ond yr achos yw am nad ydynt yn ei chanfod. Dywedodd un, wedi colli trwy farw- olaeth un oedd yn anwyl iawn ganddo, "O na buasai heb fod erioed neu na buasai heb farw byth." Nid ydyw yr iaith hon yn deilwng i Gristion sydd yn cydnabod llywodra- eth Duw, a pharhad bodolaeth dyn yn y byd a ddaw. Y mae yn wir fod colli mab, anwyl fab, mab wedi dyfod i oedran cyfaill, ac *unig* fab, yn brofedigaeth chwerwach nag y gwyr neb am dani ond y profiadol, ond er hynny y mae yr ystyriaeth ein bod wedi bod unwaith yn feddianol ar y fath un yn destyn cysur. Y mae yn gysur i mi gofio fy mod yn dad i PAMELA fy merch fechan a gladdwyd wrth ystlys eich meibion ehwi yn mynwent Deer- field, er nad ydoedd wedi cyraedd ei thair blwydd oed, pa faint mwy y dylech chwi ymgysuro, wrth feddwl fod genych unwaith David yn fab? Onid ydyw yn well genych ei fod unwaith yn eich meddiant na phe buasai heb fod erioed? Mi a wn fod yn well genych. Oni chawsoch yr anrhydedd o'i fagu, gweddio drosto, a'i ddwyn i fyfau yn ofn yr Arglwydd? Oni welsoch chwi y baban bychan wedi tyfu

yn ddyn, nac yn wladgarwr? a mwy na hynny onid eich mab fechan ydych chi i gael ei fod yn Gristion, ac yn ymdded i'w gwaith a'w ddyddol; a bod marw yn chwifod; faint bynag yw eich galar oblegyd ei golli, y mae cysur cryfach yn gyferbyniol am eich bod wedi ei gael.

Nid ydyw eich profedigaeth yn un ddiethr ac anghyffredin. Pe buasech ar eich pen eich hun yn eich trallod, a bod yr Arglwydd wedi ymweled a chwi mewn ffordd nad ymwelodd felly a neb o'ch cydnabod, buasai rhyw reswm i chwi ymollwng ac anobeithio, ond nid felly y mae. Y mae lluoedd o rieni wedi colli eu hunig fab heblaw chwi. Paham y gallwn ni ddisgwyl ymdaro yn well na'n cym'dogion? Gellir gofyn i'r sawl sydd yn tybied hyn "Pwy wyt ti yn dy wneuthur dy hun? a'i mwy wyt ti na'n Tad Jacob?" Y mae natur heb ei sancteiddio yn barod i wrthod y cysur hwn, a dywed- yd "Nid ydyw fod eraill yn dioddef yn rhoddi un nerth i mi o dan fy maich." Gwir, ond y mae yn nerth i ym- dawelu wrth weled uniondeb goruchwiliaeth- au y nef, ac nad ydyw Duw dderbyniwr wyneb. Y mae gair Duw yn rhoddi yr ystyriaeth hon yn ddefnydd diddanweh. 1 Pedr 4: 12. Gellir gofyn i'r sawl sydd yn ei wrthod "*Ai bychan genyt ti ddiddanweh Duw?*"

Y mae llawer iawn o dynerwch Dwysol yn gysylltiedig a'ch profedigaeth. Diau eich bod wedi sylwi ar hyn. Gallasai farw trwy archoll cledddyf y gelynyddion a chael ei gladdu heb arch nae amdo yn nghorsydd lleidiog Virginia. Gall- asai farw, o newyn yn ngharchar y teyrnfrad- wyr gwaeddyd neu mewn pabell oer, dan yr enw meddygdy, heb gair na chyfaill i'w w- yddu iddo, dal ei ben, na sychu oerchwys marwolaeth oddi ar ei rudd. Ond nid felly y bu. Bu farw ar obenydd ac nid ar faes y gwaed. Bu farw gartref. Bu gofal tad yn ei wilio, a dwylaw tyner mam yn gweini iddo yn ei frwydr fawr â brenin dychryniadau. Gwyddoch pa le y mae ei fedd, a ehynesodd ei fynediad yno, y llanerc'h, lle yr ydych chiwithau yn disgwyl cael gorphwysfa i'ch corph lluddedig yn niwedd y daith. Y mae yn wir mai efe oedd eich *unig* fab, ond gellwch ganfod yn fynych "*unig* fab ei fam a hono yn weddw" yn cael ei gludo i'r bedd. A mwy na hyn oll, y mae lle i ofni fod miloedd o wyr ieuaine ein gwlad wedi marw y flwydd- yn hon, heb obaith ganddynt ac heb Dduw yn y byd, ond y mae genych chwi gysur cryf a hyder ei fod ef wedi huno yn yr Iesu a ar- ddelodd yn ei fywyd, a'i fod wedi ei gael yn Waredwr ffyddlawn yn awr marwolaeth.

*Bu farw heb lychwino ei gymeriad na gwar-
adwyddo ei deulu.* Gallasai droseddau cyfraith
ei wlad a marw mewn cadwynau, neu dreulio
ei oes yn y cosblyd anobeithiol. Gwn am rai
gweinidogion yr efengyl a gyfarfyddodd a
phethau felly oddiwrth eu plant. Bu gorfod
iddyn ostwng eu pennau o'u herwydd yn y
byd, a syrthio mewn gofidiau o'u herwydd
yn anamserol i'r bedd. Nid oes gwahaniaeth
rhwng plant neb a'u gilydd, ond a wnaeth
rhagluniaeth a gras. Cawsoch chiwi eich
gwaredu oddiwrth yr holl drallodion hyn.
Nid oedd neb yn nghylch ei adnabyddiaeth
yn cael ei garu yn fwy na David, yr oedd
diniweidrwydd yn ymblethedig yn ei natur.
Cadwodd lwybr glau wrth ymgadw yn ol gair
Duw. Ni chlywir gair drwg oddiwrth un
am dano byth. Ymrestrodd yn wirfoddol i
fyddin ei wlad, a cholodd ei iechyd wrth
amddiffyn rhyddid a chyflawnder, a gwasan-
aethodd, nid yn unig ei genedlaeth ei hun ond
cenedlaethau lawer sydd eto heb ddyfod i
fodolaeth.

Ni ddaw yn ei ol mwyach ac ni charai
ddyfod pe caniadheid iddo. Dymunaf i chiwi
gael nerth i ddilyn ymddygiad brenin Israel,
wedi marw i'r bachgen, ymdawelu, ymwrddi,
addoli, a dywedyd mewn pwyll a difrifoldeb
“*Myf a af ato ef: ond ni dylchwel efe ataf fi.*”

Yr oedd genyf y teimladau anwylyf tuag at
eich anwyl fab a chiwi a wyddoch fod ganddo
yntau deimladau cyffelyb tuag ataf finau. Y
noswaith yr ymadewais gyda'm teulu o Utica;
Hydref 3, 1863, yr oedd ef yn ~~myf~~ ein cyf-
eillion lluosog yn ein ~~hebrwyd~~ i saddle y rheil-
ffordd, ~~ac efe oedd y diwedda~~ un a flarwel-
iodd a ni wedi i'r gerbyddres fywiogi i gych-
wyn. Cefais inau y faint o dreulio y rhan
fwyaf o'r diwrnod y cychwynodd yntau i'r
fyddin gydag ef a chwithau sef Rragfyr 22,
1864. Brwydr fawr fu rhyngddo a'i deimlad-
au y diwrnod hwnw, ond gorchfygodd hwynt,
yr hyn oedd yn brawf o gymwysder meddwl
i wynobu brwydrau ei wlad. Ysgrifennodd
lythrau teimladau a chrefyddol ataf o'r
Fyddin ac ysgrifennai inau droio'n ato yntau
ond y mae yr ohebiaeth wedi darfod am byth.
Teimlais awydd i gyfansoddi Galargan i gofio
am dano, ond yr ydwyf yn fyr o amser a hwyl
i gyfansoddi dim sydd deilwng ar ol y fath
gyfaill anghydmorol. Nid oes genyf ond diw-
eddu y llythyr hwn gyda y llinellau canlynol,

Amhenol y'ch a'i marw wnaeth
Dychymygwch glywed swm ei droed,
Yn d'od i'r tyrol bod ar daith,
Mor iach a siriol ac criod,
A gwa y gwelwch lawer yn y dref
Ran fith o'r bron, neu 'n debyg iddo ef.

Pan wrth y gwely lle bu 'n glaf
Yn dioddef loesau mawr dirf
A chwithau yn penlinio i lawr,
Mewn gweddî daer a'ch dagran 'n lli'
Prin gellwch goelto, nad yw yno 'n awr,
Neu wedi newid lle i wely 'r llawr.

Pan glywoch lais o gylch y ty,
Dychymyg dd'wed, "llais David yw,"
Wrth wel'd ei ddillad ar yr boel
Meddylwch fod eich mab yn fyw
Dirdynir felly, deimlad tad a mam.
Ond nid rhyw orehwyl mawr yw dwey'd paham.

Ond amser wisga 'r teimlad hwn
A synwyr dd'wed ei fod yn ffol
Mae 'ch anwyl fab mewn tawel fedd
Ac ni ddaw adref byth yn ol;
A gobaith dd'wed, "mae 'i enaid eto 'n fyw,"
'Nawr yn y nef, mor lân ac angel Duw."

Fy holl gyfeillion, cym'rwech bwyll
Ni cholwyd ef, yn mlaen y mae
Cyrraeddodd wlad dedwyddwch llawn
Lle nad oes rhyfel, poen na gwaie,
Cewch gwrrdd ag ef ar fyr tel teulu 'n nghyd
Daw 'r galar du, yn gau oll i gyd.

Newark, O.

DAVID PRICE.

CYFARCHIAD CAREDIG.

AT Y CADET J. E. GRIFFITHS.

Newark, Ohio, Gorph. 27, 1864.

Fy anwyl Gyfaill,—Meddyliais na byddai yn
annerbyniol genych derbyn llythyr oddiwrth
un sydd yn gyfaill fyddlawn i'ch tad er's llawer
o flynyddau cyn eich geni chiwi; ac sydd hefyd
oddiar amryw ystyrneithau yn eich caru chwi-
thau, yn gweddî dros eich llwyddiant, ac yn
gwir ddymuno eich cyseur a'ch dedwyddwch yn
y ddau fyd. Yr ydwyf yn teimlo yn llawen am
eich bod wedi ymrestru i Fyddin eich gwlad ac
wedi ymorechestu, i gyrraedd y fath dderchafiad
a hynodrwydd. Yr ydych wedi bod yn destyn
syndod gan lawer, oblegid eich dewdrd a'ch
llwyddiant ar faes y gwaie. Cawsoch gyfleus-
tra i enwogi ein cenedl ni, a da genyf ddeall fod
llawer eraill o'n bechgyn dewrion wedi bod yn
anrhydedd iddi. Y mae cylch helaeth o'ch
cydnabyddiaeth yn cydlawenhanu oblegid eich
dderchafiad i brif athrofa filwriaethol y Talaeth-
au Unedig, a hyny 'n fwy am eich teilyngdod
personol yn y Fyddin a ddarfu eich derchafu,
ac nid uchder amgylchiadau tymhorol na phlaidd
boliticaidd a roddodd i chiwi yr anrhydedd.
Cyrraeddasoch y sefyllfa anrhydeddus yr ydych
ymddi, ar hyd ffordd arw a pheryglus wedi ei
chochi â gwaie.

Y mae rhai yn llefaru yn grefyddol iawn (?)
yn erbyna y fath sefydliad a'r hwn yr ydych
chwi ynddo. Siaradant yn uchel yn erbyn
rhyfel, ond chwythant wenwyn aspaid i am-
ddifyn *guerrilla* ar yr un pryd. Soniant yn
fynych am yr hysbysiad gobeithiol hwnw, "*ac
ni ddysgant ryfel mwyach*;" ond ni soniant
byth am y cyfarwyddyd ysgrhythol, "*ymddar-
ostynged pob enaid i'r awdurdodau gornhel.*"
A pha faint bynag o ormes a thraws awdurdod
sydd yn perthyn i lywodraethau Pendefigol.

(*Aristocracy*) ac Unbeniaethol (*Monarchy*) y Lyd nid oes traïs nac anghlyfiawnder yn perthyn i lywodraeth Werinol (*Republic*) nad ellir ei garthu ymait oll heb wrthryfel na thiywallt gwaed. Y mae gwrthryfel mewn Gwerinlywodraeth, lle y mae y mwyafrif o'r bobl yn llywodraethu yn annuwiol a phechadurus, pan y dichon amgylchiadau gyfreithloni gwrthryfel yn erbyn gorseddau goimeswyr, a threiswyr iawnderau dyn. Mi a ysgrifenas i chwi fy ngolygiadau mewn perthynas i ryfel a'r swydd filwrol. Yr ydwyf yn credu nad yw gwisgo cleddyf i amddiffyn llywodraeth gwlad, ac iawn-drefn yn bechadurus. Yr ydwyf, wedi sylfaenu fy ngolygiadau ar yr ystyriaethau canlynol:

Y mae rhyfel ar rai amgylchiadau yn anocheladwy. Y mae felly yn awr yn y wlad hon. Pan yr ymdyra gwrthryfelwyr dan arfau i ddadymchwelyd llywodraeth gwlad, rhaid gwisgo arfau i'w cyfarfod a'u darostwng. Ni wna rhesymau y'tro i gyfarfod haid o wallgofiaid, wedi ymwisgo ag arfau marwolaeth. Testyn y ddadl yn bresenol ydyw, Llywodraeth neu Dilywodraeth. Llywodraeth, meddaf fi, faint bynag fydd y draul. Er mor ddychrynlyd ydyw rhyfel, y mae dihystr gwrthryfel a'r *trechaf treisied*, yn anfeidrol mwy ofnadwy.

Y mae rhyfelbedd Chanaan ac eraill y sonir am danynt yn y Beibl yn brauf nad ydyw rhyfel yn waharddidi ar bob amgylchiad. Pe buasai rhyfel yn ddwrwg moesol, ynddo ei hun, ni buasai yr Arglwydd yn ei orchymyn na'i gefnogi ar un amgylchiad.

Nid oes dim yn cael ei ddwywed yn erbyn y swydd filwraidd yn y Beibl. Y mae yn wir fod yr Arglwydd Iesu, wedi dywedyd wrth Pedr (Matt. 26: 52): "Dod dy gledddyf yn dy wain;" ond y mae yn dywedyd hefyd (Ioan 18: 30.) pa beth oedd y rheswm oedd ganddo dros y gorchymyn hwn, sef "Fy mrenhiniaeth i nid yw o'r byd hwn. Pe o'r byd hwn y byddai fy mrenhiniaeth i fy ngweision i a ymdrechent fel na'm rhoddid i'r Iuddaeon." Chwi a welwch, er fod Iesu yn gwahardd cleddyf i amddiffyn ei frenhiniaeth ef, yr hon nad ydyw o'r byd hwn, ei fod yn *caniadau* cleddyf (neu y buasai yn defnyddio cleddyf) pe buasai ei frenhiniaeth o'r byd hwn.

Y mae y Beibl yn rhoddi ar ddeall i ni y gellir byw yn dduwiol yn y swydd filwraidd, y mae genym hanes dau Ganwriad crefyddol, a milwyr defosiynol yn nghatrawd un o honynt, Matt. 8: 5; Luc 7: 2, 5; Act. 10: 1, 2.

Yr ydwyf wedi crwydro yn nhell oddiwrth y testyn oedd genyf mewn golwg wrth ddechreu y llythyr hwn, sef y posibilrwydd a'r angensheidrwydd i chwi ymroddi i fywyd crefyddol er yn y filwriaeth. Yr ydych wedi eich magu a'ch dwyn i fyn y gan rieni duwiol ac wedi gwneuthur profws gyhoeddu eich hunan, y

dilynech yr Oen i be le bynag yr elo. Y mae eich tad yn gweddio llawer trais ch, clywais ef, pan yn ei dy oddeutu llywyddyn yn ol, yn erfyn ar ei liniau, a'r dagrau ar ei ruddiau ac yn dywedyd "Arglwydd cofia Joseph." Yr ydwyf yn gwybod fod genych lawer o anfantaision i dori trwyddynt i fyw yn grefyddol yn y Fyddin, ac yn yr athrofa filwraidd, y mae hyn yn galw am eich hymdrech ychwanegol. Ceisia'r gelyn i chwi goffio eich gorchestgampau yn y rhyfel, a'ch llenwi â balchder, ac anghoffio eich bod yn bechadur, yn feddianol ar enaid a fydd byw byth. Pa enwogrwydd bynag a enillwch fel swyddog yn myddin eich gwlad, ni enillwch byth seren mor ddisglaer, na *medal* mor werthfawr, ag ofn yr Arglwydd a chilio oddiwrth ddrygioni. Hefyd pe byddai i'ch dyrchafiad milwrol anurddo eich crefydd, rhoddai gwmwl du, a thestynau dirfawr o alar ar feddyliau canoedd sydd yn caru eich Hwyyddiant, ac yn dymuno i chwi ddanioni. Ymdrechwch fyw bywyd, ag y gellir argraffu ar farmor eich bedd, "Dyma fedd milwr gwrol dros ei wlad, a ffyddlon dros ei Dduw."

Yr ydwyf yn gwybod yr esgusodwch fy hyf-dra fel ag y mae yn afreiddiol i mi ofn maddeuant. Carwn yn fawr gael clywed oddiwrthych a gohebu yn fynych â chwi. Y mae genyf laweroedd o gyfeillion yn y Fyddin, ac yr ydwyf yn ysgrifenu atynt ac yn cael clywed oddiwrthynt yn fynych. Yr ydwyf yn gwir deimlo dros ein milwyr, ac yn rhyfeddu at y rhai nad ydynt felly. Y mae rhai yn y Gogledd mor galed, a gallu bod yn ddidosturi a dideimlad tuag at y miloedd hyn, ac yn barod i'w gwawdio, fel y gwawdiodd Eliab, ei frawd Dafydd gynt; ond gall ein milwyr eu hateb yn briodol yn ngeiriau Dafydd, "Beth a wnaethym i yn awr, onid oes achos?" Oes y mae achos. Yr oedd chwildro ad drygionus, a diangenrhaid wedi tori allan yn ein tir, yr hwn pe cawsai ei rwyg, a fusasai yn llwyr ddinystrio ein Llywodraeth, yn chwalu prif nerth a gogoniant y Talaethau Unedig, ac fel llifeiriant gwenwynig yn dinystrio holl fiodau gobeithion nid yn unig yr oes hon, ond oesau lawer sydd heb ddyfod eto i fodolaeth.

A phwy a ddichon fod mor ddrygionus a difoes na pharchai ein milwyr sydd yn aberthu ei bywyd i gadw ein rhyddid a'n bywyd ni? Yr ydwyf yn parchu y milwr. Byddai yn hyfrydwch genyf gael cyflawni y gymwynas waelaf i'r milwr ffyddlon distadlaf yn meddygdai ein gwlad. Rhwygwn y dilledyn isaf oddiar fy nghefn, gyda pharodrwydd calon, i rwymo eu doluriau, a chaiff fy ngweddi a'm hanadl olaf fod dros eu llwyddiant a'u diogelwch.

Yr ydwyf yn teimlo dros y lluoedd sydd ganddynt feibion a brodyr ar faes y gwaed, ac yn cymysgu fy hagrau â'r miloedd sydd yn galaru ar ol eu meirw, ac yn gweddio am ymwared i'r rhai sydd yn cael eu newynu yn ngharchyrdai'r

gwrthryfelwyr. Bydded i heddwch buan ar seilliau cyflawnder, gael ei sefydlu yn ein tir. Tyner ymaith dros byth holl lyffetheiriau caethion y ddaear. Dychweler ein milwyr adref yn fyw wedi tragwyddol ddinystrio trais. Bydd buddugoliaeth ein byddinoedd yn destyn canladau trwy 'r nef a'r llawr. Cenir clod ein milwyr gan feirdd yr holl oesoedd. "*Y bryniau a floeddiant ganu o'u blaen, a holl goed y maes a gurant ddwyllau.*" Ond pe goddefai Llywydd yr holl ddaear i'r gwrthryfelwyr enill y dydd, ac i'r holl ddrygau cynwysedig yn y gwrthryfel weithio allan i weithrediad, gellid ysgrifenu "*Ichabod*" ar fanau uchaf y mynyddoedd creigiog, a gwnai yr holl awelon sibwrdd yn wylofus gyda phob dyngarwr a Christion gan ddywedyd "*Y gogoniant a ymadawodd o Israel, canys arch Duw a ddaliwyd.*" Ydwyf, fy anwyl gyfaill, yr eiddoch yn gywir, DAVID PRICE.

Barddonol.

ABERTH CRIST.

Aberth fy Iesu mawr
A'i hacddiant dwyfol hi
Sydd noddfa gref i'm bennad gŵan
Rhag poenau uffern ddu:
Trwy'r iawn a roddodd ef
Mae'r nef yn rhydd i mi,
Ac am ei waith ei garu wnaeth
A'm cân fydd Calafar.
Fy mai enynodd ddig
Y Duw sydd ysol dan,
Ond cyn i'm ddirodded pwyse y gwae,
Fy Iesu neiddiodd 'mlaen,
Ei freichia 'rhodd ar led,
Gafaelodd ynwyf fi,
Ac wrth ei Dad dywedyd wnaeth
O! arbed ef i mi.
'R amodau wnaeth yn glau,
A'r grasol Iesu ddaeth,
O! fedd ei fywyd rhoddodd lawr
Fm hacddiant i oedd gaeth;
A chan i Brynwr byd,
Foddloni deddf ei Dad,
Gwlad baradwysall, sydd yn rhydd
I bawb o'r duwioi had.
Dyrchafed pob rhyw lais,
Trwy'r ddaear gron ei fawl,
Ac mewn amenau uned holl
Drigollon gwlad y gwawl,
Na fydded neb yn fud
Trwy ymerodraeth Duw
Heb roddi i Iesu Grist y clod
Am achub dynolryw.

Ironton.

GEO. M. JONES.

PA LE Y CEIR DEDWYDDWCH?

Er's amser maith yn ol,
Daeth teithwyr ar eu hynt,
Mewn llong dros cang fôr,
Trwy y tymhestlog wynt;
Eu dyben hwy wrth forio 'n bell,
Oedd cyrhaedd gwir ddedwyddwch gwell.
Pan ar y tonau mawr,
Dymunem amser hir,
Gael un hyffrydych mwy,
Sef taro 'n traed ar dir,
Gan feddwl cael dedwyddwch maith,
Tu yma i'r Atlantic llaith.

Teithlasom nes i'n dd'od,
At ein cyfeillion gwir,
A ddaethant o ein blaen,
I'r bell Amerig dir;
Mor hyfryd oedd cael cwrdd ynghyd
Mewn gwlad estronol yn y byd.

Meddyllem gael cydfyw,
Mewn hedd o ddydd i ddydd;
Ar wasgar y'm yn awr,
Nes gwneud ein bron yn brudd;
Ac eraill gladdwyd yn y bedd,
'Does gobaith yma i wel' eu gwedd.

Siomedig ydyw 'r byd,
Heb ddim dedwyddwch llawn;
Trallodau yma sydd,
Y borau a'r prydawn,
Pa le y ceir dedwyddwch pur,
Heb gyd ag ef 'r un ddalen sur?

Dedwyddwch sydd i'w gael,
Trwy Grist fu ar y groes;
Cysuron dwyfol dardd,
Trwy ei anfeydrol loes;
Disgwyliaf gysur hyd y bedd,
Wrth sylwi ar ei siriol wedd.

Ceir gwir ddedwyddwch llawn,
O fewn i'r nefol dir;
'Does yno gwmwl du,
Mae 'r awyrgylch yn glir,
Ceir cyfoeth, iechyd, hawddfyd llawn,
Trwy haeddiant ei anfeydrol iawn.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

GALAREB TREBOR, Wedi clywed am farwolaeth ddisgymth y talentog fardd LLINOS GLAN OHIO.

Minersvill mae'n eres far' am godi
I'r gadair Feirdd ddfdan,
Min nos ae'r Llinos drwy 'r llan—yn arwydd
Fod llais yr agwydd, wneud lles i'r egwan.

Ein Llener ein por ie a'n pen—ein Bardd
Yn y byd oedd lawen,
Dys i'r wlad o dan oer len
Da'i orchwyl dan dywarchen!

Y Llinos oedd y llynedd—yn awdwr
Hynodlon o lawredd,
Eleni mewn gwael anedd
Yno 'n fud,—ow yn ei fedd!

Ienan ddu, wr cu 'nawr, cân i'r Llinos
Er lloni 'r aniddan,
Di all gily' i'w deulu glân
A greddfol yw eu gruddfan.

Dodgeville.

TREBOR.

LLINELLAU

A gysfonsoddwyd ar ol clywed marw yr anwyl gysfyll
a'r enwyg fardd LLINOS GLAN OHIO.

Mawr osodlad, mor sydyn
Yma ar daith, yw marw dyn,
A murlawl noeth, marwol nos
Droes ei llen, dros y Llinos;
Taro rwyglad, trwy 'r eigion,
Y naws brudd, mynwes a bron.
Och oer sacth, chwerwa' sain
Gorliffad gwir wylofaen,
'Run Llinos er ein lloni,
Gwael yw 'r nod galar i ni,
Trwy 'n holl dir y gwir sy'n gŵan.
Darostyngol, drwst angau
Yn chwahu un uchelwedd,
A dwyn ei drem, dan ei draed.
Y gwr a fu, goreu fardd
Un a brofwyd, yn brifardd,
Yr hwn oedd, o ran addysg,
Yn wr a dawn, i roi dysg;
Yma rhodd ei eman 'n rhad
Er elwi rhaf o alwad,

A cofaf ef, fel cyf'ell
 Ni bu i wr neb o'i well.
 Yn llenor mawyn 'n llon wr mād
 A swyddog enwog Unad.
 Ei ddwys gadarn ddysgceldiaeth,
 A iawn ffrwd ei Awen ffræth
 Tan dynlon gloion y glyn
 A du oernl, yn do arnyn'.
 A rhwydd iawn, y rhoddwn i
 Ar ei ddyfnfedd oer ddefnl.
 Ni cheir cân, na chynanedd
 Yn wir byth, o enau bedd,
 O roi l'w fol, rai a fu
 Goren cynedd, gwyr canu.
 Be henwn fyrdiwn neu fwy,
 Gwyr enwog, all i G'ronwy,
 Ie ar Llinoes, wr llonwedd.
 Dwysder byd, disdaw yw'r bedd.
 Gwell yn awr, pe gallwn i,
 Dro'i o'i lân, drwy oleuni
 Mewn mawynlan anian enaid
 Yn iach i'r lle, 'n uwch na'r llaid,
 Lle mae llu lôn cu 'n un cōr
 Megys newydd ymagor,
 Ac yno, bawb yn canu
 Am gariad y Celdwad cu,
 Ac yn eu plith, heb gwyn pla,
 'R Llinoes 'n un o'r rhai llona',
 Yn diolch am ei olchi
 Trwy ras sy'n addas i ni.
 Y rhan farwol, 'r hon fwrwyd
 At y gwaith, eto a gwyd,
 Dryllio muriau 'r angau raid
 Er unō corph a'r enaid
 Mewn eiddad, y manylwaith
 Ein lōr gŵw a wna yr gwaith,
 A rhoed ei hedd ar hyd oes
 I'w denlu sydd mewn duloes.

Dodgerilla.

GOG GLAN OHIO.

HIRAETHGAN.

Ar ol Wm. H. JONES, *Floyd, N. Y.*
 Mae fy nghalon yn hirathus
 Wrth i'm ddechreu'r ganlad hon,
 A fy nheiniad yn alarus
 Nes fy ngwneud yn brudd fy mron;
 Collais gyfaiili mawyn a pharod
 Un fu 'n fyddlon imi gynt,
 Cadd ei ddodi yn y beddrod
 Islaw cyraedd haul a gwynt.
 Yn wirfoddol aeth yn flwr
 A bu'n wrol gyda'r gwaith,
 Nes i angan, hen orchfygwr,
 Roddi terfyn ar ei dail;
 Ni cha'dd yn ei gystudd chwewr
 Frawd na chwær i'w dendio'n fwyn,
 Nac un fam pan oedd yn marw
 I gael wrthi ddweyd ei gwyn.
 Llauer cyfaiili iddo credaf
 Fuasai yn dymuno bod
 Yno yn gwrando 'r geiriau olaf
 Dd' wedodd yma is y rhōd;
 Ond estronlaid ydoedd yuo
 Yn ei wylie pan oedd wan,
 Ac nid cyfaiili i dosturio
 A gweddlo ar ei ran.
 Cefais lawr lein oddiwrtho
 Pan oedd yn Virginia draw,
 Ofer imi ddisgwyl eto
 Llythyr mwy o waith ei law;
 Fe'm gadawodd, aeth i'r allfyd,
 Teithlodd ddyffryn angau du,
 Heb un gobaith gwna ddychwelyd
 Ataf eto fel y bu.
 Ca'dd ei denlu newydd ehwerw
 Clywed marw 'r cyfaiili hwn,
 Anhawdd oedd i'r fam sydd wedd
 Allu ymgynal tan fath bwn,
 Teimlir hiraeth yn y teulu
 Am ei golli dymor maith,
 A bydd eraill yn galaru
 Ar ei ol a'u griddiau 'n llath.

Gwell yw treio ymdawelu
 Na hirathu yn rhy ffol,
 Am na ellir er galaru
 Byth ei gyrehu eto 'n ol,
 Ac ymostwng a boddloni
 I drofn ddoeth rhagluniaeth Nef,
 Gweithia popeth er daioni
 I'r rhai oll a'i carant Ef.
 Cofiwch hyn ei fam a'i frodyr
 A'i chwrforydd yr un wedd,
 Rhag galaru yn ddi-gysur
 Am roi William yn y bedd,
 Credaf ei fod heddyw 'n canu
 Uwch caledi a phob clwy'
 Gyda 'l dad yn nghwmni 'r Iesu,
 Heb byth angen 'madael mwy.
 Ymofynwn am barodrwydd
 I fyn'd yno byth i fyw,
 Lle mae heddwch yn dragrwydd
 Heb elynion o un rhyw;
 Gwell yw yno na bod yma
 Yn y rhyfel mawr a'i stwr,
 Melus iawn fydd cael gorphwysfa
 Wedi croesi grym y dŵr.
 Wrth derfyn mi rof ffarwel
 Iti anwyl gyfaiili cu,
 Huna yn dy lety tawel
 Otan ddyrnod angau du,
 Deuafrinua yna 'n chwyrdd,
 Mae arwyddion felly 'n awr,
 Mae fy mhabel ar ei gogwrydd,
 Buan iawn y syrth i lawr.

Trenton, Aust 10, 1864.

E. OWEN.

PENILLION GALAR.

*Er cof am blentyn Stephen Breese a'i briod, o'r
 Garth, ger Llanidloes, G. C.*

Ar y Garth gerllaw Llanidloes,
 Y llewyrchaf 'r haul yn glir,
 Neb yn meddwl na wna'i aros
 Felly 'n ddisglaer dymor hir;
 Plantyn iach ac yn cynyddu
 Mewn maintioli nos a dydd,
 A phob cysur yn y teulu,
 Neb yn meddu mynwech brudd.
 Tad a'r fam wna'i adelladu
 Castell o obeithion llawn,
 Wrth ei weled yn cynyddu,
 Ar eu dclw'n gyflym iawn,
 A disgwyllent yn rhesymol
 Ddyddiau hafaid yn eu hoed,
 Wrth weid popeth mor addawol,
 Heb olygu awel groes.
 Pan yn meddwl a dych'mygu,
 Am gysuron gwych i ddod,
 Wele angen yn dynesu
 Ac yn cyrchu at ei nod,
 Stephen bach gadd farwol ddyrnod
 Ganddo yn yr adeg hon,
 Dyma offid wedi dyfod
 Yn lle gwych gysuron llon.
 O mor fuan y diflanodd
 En gobeithion heb eu hall,
 Y gwych gastell hardd a syrthlodd
 Am na feddai gadarn saif;
 Nid oes gobaith na ddifiana
 Ar y ddacar hon yn bod,
 Gwell gobeithio am ddiangfa
 I'r breswylfa uwch y rhod.
 Tywyll dyrsu ydyw troion
 Doeth ragluniaeth fawr y nef,
 Uwchlaw cyraedd ein golygon
 Yw ei holl amcanion Ef,
 Eto 'n gweithio er daioni,
 Os ei garu Ef a wnawn,
 Gwell yw ini ymfoddioni,
 Ni gawn ganddo 'r hyn sydd iawn.
 Gwn eich bod yn teimlo hiraeth
 Wedi colli Stephen bach,

Er ei fod nid oes amhenaeth
Yn y nef yn berffaith iach,
Ni raid i ehwi ofni mwyaeth,
Iddo deimlo poen na ehur,
Yno nid oes neb yn afiach
Pawb yn meddu iechyd pur.
Gwell gan hyny ymdawelu,
Na galarn yn rhy ffol,
Am na eithwch er hiraethu,
Byth ei gyrehu eto 'n ol,
Am gymwysder ymofynwch,
I fyn'd ato ef i fyw,
Nes ei feddu na ddiffigwch,
Uchel fraint anrhaethol yw.

H. Putend.

E— O—.

ERCHYLLDRA CAETHIWED,

Ei ddyfyniad,—ei gondemniad,—a'i gosp.
Cyfansoddiwyd gan TREBOR, Dodgeville, Wis., 1864.

Beth yw'r cwyno, beth yw'r cynwrf,
Beth yw'r twrf sydd yn ein tŷ?
Er ein galarn, oelr y gelyn
Yn rhoi gwenwyn am y gwir!
Gwae i'n calon fod Enchlywyr,
Geirfa bradwyr yn ein bro,
Dihun oeraf, du alarwm,
Onid trwm i ni yw'r tro?
Syndod, syndod, a oes undyn?
Nau un "demon" yn ein dydd
All ddeoneli'r holl ddu anglod,
A'r mawr sorod yma sydd?
Y mae rhyddid a gwir heddwch,
Yn y llwch ac yn y llaid,
Gan anhapus, anwn ephil,
'Nol eu hil, annuwiol haid.
Ow mae rhyfel fel yn rhwyfo,
Yn ein bro, er dwyn ein bri,
A'r gelynydd mor galonog,
Am y llwg er grym y lli;
O! mor dywyll, wyr y Deau,
Wrth nesau yn hylu eu swm,
At y Gogledd, wlad ac Eglwys,
Dynion cas o anian cwn.
O Gaethiwed, O Gaethiwed,
Pwy all synied am dy fŷydd!
Mae'th addolwyr tan ddialedd,
Drwg eu gwedd, fel dreigiau gwyrdd,
Hen ormes-wr tref a'r neuysydd,
Ydwyt beunydd wedi bod,
Ond daw arwyd ar dy orsedd,
Fam, mae'th ddiwedd bron ar ddod.
O, ti yfaist fywyd afiach
Negro bach a'i ddagrau byw
Yn oer wylu ar yr alwad,
Am ei dad a'i fam nid yw!
Ow rieni heb rai anwyl,
Yn eu hymyl am eu hoecs,
Brodyr a chwiorydd duon,
Tan y greulon chwerau groes.
Mae y moroedd am ymyraeth,
A dy dost wasanaeth di,
Rheol fanol yr elfenau,
'Nghyd a'r llongau ar y lli;
Yn ddiarbed dont i'th erbyn,
Ti yw'r gelyn mwyafr gaed,
Hen archfradwr ti erchfywdrast,
Ti ollyngast fôr o waed.
O! ti doraist fodrwy ddrion
Undeb ffyddlon rhialut gwlw,
Er i lasur ac wylofain,
Eu rhai bychain ddod i'th glyw;
Gwel'd archollion o'r erchyllaf,
Beunydd byddaf yn y byd;
Adyn bawaid yn dwyn bywyd,
Teulu glau yr aelwyd glyd.
Gwerthu'r tad a'r fam un galon,
I'th angylion fradwyr trwm;
Gwerthu'r plant, rhai draw ac yma,
I oes y pla o bwysau plwm;

Undeb Affric ddaw yn effro,
I'th gondemnio ddydd a ddaw;
Cei dy nodi, fel drwg adyn,
Byddi'n bryfyn byth mewn braw.
Bydd holl lasur ac wylofain,
Gweddwon ac aunddifiad byd
Yn gwir dystio er dy doster,
Yn y farn ti ai yn fud;
Ond yn ngolwg dy angylion,
Och rai ereulon, bydd eich cri
'N gwacddi, "greigiausyrthiwcharnom,
Fynyddau'nawr, O cuddiwch ni."
Gwelir torf o'r Negroes duon,
Fel rhai gwynion'ra'n eu gwedd;
Oll ar ddolw'u Ceidwad Iesu
Wedi dod i'r lan o'r bedd;
Chwithau'n dorf o "ladron dynion,"
'Myn'd yn noethion i eich nyth;
Ewech, chwŷ ewech, yn dorf annuwiol,
I'r uffernol ffwrn am byth!

Hanesiaeth Gartrefol.

CORPHOLIAD EGLWYS YN SHAMOKIN,

NORTHUMBERLAND CO., PA.

Corpholwyd eglwys Annibynol Gymreig, yn Shamokin, Pa., nos Fercher, y 27 o Orphenaf, 1864, y brodyr canlynol yn gweithyddu, sef T. Rees o Ashland, J. E. Jones, Minersville, a T. Pugh o'r Hen Fines. Dechreuwyd gan Rees, Ashland, pregethodd Jones, Minersville, yn hynod o deimladwy ar Natur Eglwys, yn ol y Testament Newydd, a rhoddwyd deheulaw cymdeithas i'r aelodau derbyniedig gan T. Pugh. Rhif yr aelodau oedd yn gwneud i fyny yr eglwys ar y pryd oedd 14 yn frodyr a chwiorydd. Dewiswyd gan yr eglwys ddau frawd i'r swydd ddiaconaid, sef John W. Thomas a John W. Yorwerth. Gweinyddwyd ar yr achlysur hwn gan y brawd T. Pugh.

Nos Iau, yr 28ain, dechreuwyd eilwaith gan T. Rees, a phregethwyd gan T. Pugh oddiar 2 Cor. 8: 9, "Canyas chwi a adwaenoch ras ein Harglwydd Iesu Grist &c." yn ddylanwadol iawn. Sylwodd ar haelionusrwydd Duw tu ag at y byd trwy roddi ei Fab yn aberth iawnol dros ac yn lle pechaduriaid, a haelionusrwydd y Mab yr hwn er mor gyfoethog a ddaeth er ein mwyn ni yn dlawd, fel y cyfoethogid ni trwy ei dlodi ef. A'r fraint a gaffom ninau o ddilyn ei esiampl fendigedig, trwy fod yn fwy haelionus gyda ei waith gogoneddus. Wedi hyny derbyniwyd un brawd o dir gwrthgiliad, a gweinyddwyd y cymundeb gan y brawd J. E. Jones. Cawsom gyfarfodydd ac arwyddion o wenau rhagluniaeth arnynt. Yr oedd y gynulleidfa yn lluosog a'r gwrandawliad yn astud. Mae ein henaid yn hiraethu am ragor o'u bath.

Y Sabboth canlynol cawsom ddwy bregeth gan ein hanwyl a'n parchus frawd, H. C. Harris, am 10, ac am 6 yn yr hwyr,—un ar y gair "Ymwelodd â ni godiad haul o'r uchelder," a'r llall, "Mair a ddewisodd y rhan dda &c." Daeth dau yn yr hwyr i ymofyn am eu lle yn

mhllith plant a phobl yr Arglwydd. Bydded fod y ddau hyn yn flaenffwrth o gynauaf mawr i ddod. Bydded i'r hwn a gododd Joshua yn lle Moses i arwain y genedl i'r Ganaan naturiol i godi ein hanwyl frawd Harris yn lle y Moses a fu yma i arwain y ddiadell fach hon trwy anialwch moesol y byd yma i'r Ganaan ysbrydal. Bydded i'r fechan hon fod yn fil a'r wael yn genedl gref, yw dymuniad enaid y brawd,

WILLIAM F. THOMAS, *Ysg.*

BEIBL GYMDEITHAS SWYDD LEWIS, N. Y.

CYFRIFON Y GYMDEITHAS.

Y Llyfrau.

Rhag. 1862, llyfrau ar law, gwerth.....	\$14.50
Mai 1863, cafwyd o'r Fam Gymdeithas.....	9.45
	\$24.04
Gwerthwyd am arian.....	4.75
Rhag. 14, 1863, llyfrau ar law.....	17.50
Rhoddwyd yn rhad.....	1.75
	24.04

Derbyniadau.

Derbyniwyd gan y Casglyddion.....	48.22
Papryau diwerth.....	35
	47.87

Derbyniwyd o'r dyledion am lyfrau yn flaenorol i'r flwyddyn 1863.....	6.22
Arian am lyfrau yn y fl. 1863.....	4.79
Arian yn llaw y Trysorydd yn y fl. 1862.....	11.08

60.96

Tafadau.

Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas.....	53.02
Yn dal am lyfrau o New York.....	8.98
Am gludiad llyfrau o New York.....	60
Llyfr i'r Casglyddion.....	20
Rhag. 13, '63, arian yn llaw y Trysorydd.....	6.96

60.96

Dull y Casgliadau.

Collinsville.....	\$7.56
Constableville.....	11.36
".....	5.80
Tug Hill.....	4.98
Lyon.....	1.00
Turin.....	7.87
Lowville.....	9.65

\$48.22

Papryau diwerth.....	35
----------------------	----

\$47.87

Eto am lyfrau o Tug Hill.....	42
O Collinsville.....	3.00
Constableville.....	30
Lowville.....	2.50
A werthwyd yn 1863.....	4.79
Arian er y llynedd.....	11.08

\$69.96

JOHN HUGHES, *Ysg.*

CYFARFOD CHWARTEROL PITTSTON, PA.

Cynaliwyd y cyfarfod uchod ar y 13 a'r 14 o Awst, 1864. Cymerodd y brodyr canlynol ran yn y cyfarfodydd, sef y Parchn. L. Williams,

Carbondale; D. Daniels, Dundaff; E. B. Evans, Hyde Park; E. R. Lewis, Pittston, a Daniel Hughes, Wilkesbarre.

Dechreuwyd y cyfarfod nos Sadwrn gan y Parch. L. Williams a phregethodd D. Daniels, Dundaff. Am 10 dechreuwyd gan D. Daniels, a phregethodd L. Williams ac E. B. Evans. Gellir dweyd, Dyma odfa dra ragorol i'r deall a'r teimlad. Am 6, dechreuwyd gan L. Williams, a phregethodd D. Hughes ac E. R. Lewis, Pittston. Yr oedd y brawd E. R. Lewis ar ei uchel fanau yn pregethu ar athrawiaeth fawr, adgyfodiad y meirw.

Cyfarfod da ydoedd—cafodd y brodyr oll gymorth i lefaru gan eu Meistr mawr, a gallwn oll ddweyd mai da i ni fod yma. Gobeithiwyf y bydd dylanwad y cyfarfod hwn yn lles tragygyddol i eneidiau lawer, ac yn ogoniant i Grist, Pen mawr yr eglwys.

Penderfynwyd ar y pethau canlynol:

1. Fod y cyfarfod chwarterol nesaf i fod yn Providence.

2. Ein bod yn derbyn y brodyr John R. Davies, Pittston, a Daniel Hughes, Wilkesbarre, i undeb y Dosbarth hwn. Mae y brodyr ieuainc hyn yn edrych yn dra gobeithiol—yr Arglwydd a'u bendithio yn ei law i wneud daioni.

3. Fod gweinidog Pittston i ddanfôn hanes y cwrdd hwn i'r CENHADWR.

JOHN R. WILLIAMS.

Pittston, Awst 17, 1864.

Trysorfa yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. BETHESDA, WEST BANGOR, PA.

Ein swyddogion ydynt,—Arolygydd a 10 o athrawon. Y rhifeddi lleiaf yn yr ysgol y 4 mis diweddfaf oedd 61—rhifeddi mwyaf 64. Pennodau a adroddwyd 188, adnoddau 686. Bedwar mis yn ol bu genym gyfarfod ysgol; y pynciau dan sylw yn y cyfarfod hwnw oeddynt, Tri chyflwr y Cristion—y Cristion yn ei gyflwr natur, y Cristion trwy ras, a'r Cristion mewn gogoniant. Holwyd yr ysgol yn gyffredinol ar y pwnc gan ein parchus weinidog John Williams, yn y bore am 10, ac am 6 yn yr hwyr. Cyfarfod ysgol i'r plant yn y prydawn am 2. Y pwnc gyda hwy oedd iawn lywodraethiad y tafod—daethant trwyddo yn dda. Gobeithio ei fod wedi ateb y dyben. Holwyd gan yr un.

Y 26 o Fehefin cawsom gyfarfod ysgol arall—y pwnc dan sylw cyffredinol yr ysgol y pryd hyn oedd y Bennod gyntaf yn Llyfr y Parch. Wm. Rees. Aethom trwyddi yn hynod dda. Y pwnc hefo y plant oedd, Credu yn Mab Duw—aethant trwy eu gwaith yn rhagorol. Mae yma lawer o ymdrech yn mhllith rhai o'r brodyr a'r chwiorydd a chyfeillion yr achos gyda'r ysgol Sabbathol. Ein dymuniad yw fod mwy o ysbryd effro i'w ganfod yn yr ysgol—a gwyliadwriaeth

arbenig rhag agwedd gysgilyd yn yr ysgol gyda ein gwaith tra plwysig. Adeg i sefyll ger bron yr Arglwydd ydyw—adeg y cyhoeddwr iachawd-wriaeth i'r colledig. Mae pob peth yn galw am i ni fel profïesswyr yn enwedig i fod yn bres-enol, a bod yn effro iawn.

GRIFFITH C. DAVIES, *Ysg.*

COFIANT LEWIS EVANS, TROEDRHIW-DALAR, OHIO.

Ganwyd Lewis Evans mewn lle o'r enw Felin fach, plwyf Llangamarch, swydd Frycheiniog, G. C. Enwau ei rieni oeddynt James a Gwenllian Evans. Bu farw ei dad pan oedd Lewis ond mis oed. Nid oes dim yn wybodus am foreuddydd ei oes, ond ei fod wedi tyfu i fyny yn fachgen yn gwasanaethu gyda'r amaethwyr yn y gymydogaeith. Pan oedd Lewis Evans yn gwasanaethu gyda y Parch. D. Williams, Troedrhwdalar, digwyddodd i amaethwr yn y gymydogaeith o'r enw Rees Jones farw, ac yn ngwynneb amgylchiadau ei weddw darfu i'r Parch. Mr. Williams gymeradwyo ei fyddlon was Lewis iddi fel un cymhwys i gymeryd gofal ei hamgylchiadau. Wedi bod gyda ou gilydd am ryw ysbaid o amser, cawsant gyfleusdra i weled rhagoriaethau y naill y llall, a barnasant mai doethineb a fuasai iddynt i daro eu dwylaw yn nghyd mewn undeb priodasol. Yn eu hundeb priodasol bu iddynt bodwar o blant, mab a thair merch. Bu y bachgen farw yn yr hen wlad; y mae y merched eto yn fyw. Y mae dwy o honynt yn byw yn ardal Troedrhwdalar, a'r Hall yn briod a'r Parch. T. W. Davies, Youngstown, Ohio.

Yr oedd gan Mrs. Jones wyth o blant trwy ei hundeb a Mr. Jones. Bu pedwar o honynt farw yn yr hen wlad; ac y mae un mab iddi yno eto, ac yn swyddog eglwysig defnyddiol iawn yn Cood-cefn-cymmar, Merthyr Tydfil. Y tri a ddaethant i'r wlad hon oedd mab a dwy ferch. Y mae y merched yn byw yn yr ardal hon, a'r mab yn Granville, Ohio.

Yma y gwelwn Lewis Evans mewn sefyllfa bwysig fel pen teulu; ond trwy ei ddoethineb a'i dynerwch, a'i serchogrwydd, ni allasai neb wybod nad oedd y teulu oll yn blant i'r un tad.

Yn y flwyddyn 1842, cafodd ar ei feddwl i symud i America, a daeth yn mlaen yn uniawn i Troedrhwdalar, ac yno y sefydlodd hyd ddiwedd ei oes.

Wedi myned yn fyr dros ei hanes yn y dull hwn, mae yn rhesymol iawn i ni ddweyd ychydig yn mherthynas iddo fel crefyddwr. Yr oedd pan yn ieuanc yn arfer myned i'r gwasanaeth crefyddol. Yr oedd yn son yn aml am yr amser hwnw, ei fod y pryd hyny gyda ei gymdeithlon ieuanc yn gwrandaw ar yr oriel. Ond un boreu Sabboth, pan yn gwrandaw y Parch. Mr. Williams, Llanfairmualt, cafodd ei ddwyn

i weled ei gyfiwr fel pechadur, a digonolrwydd trefn gras ar ei gyfer. O hyn allan ni welwyd ef mwyach yn gwrandaw ar yr oriel Rhoddodd ei hun i'r Arglwydd, ac i'w bobl yn ol ei ewylllys. Eisteddodd yn eu plith a chafodd ei dderbyn i'r gymdeithas grefyddol yn Troedrhwdalar, D. C., gan y Parch. D. Williams. Pan gadawodd Lewis Evans ei dadau a'i frodyr crefyddol, ni adawodd ei grefydd ar ol; ond gwisgodd hi am dano fel dilledyn, ac yr oedd yn disgleirio yn fwy fwy fel yr oedd yn tynu tua'r lle y tarddodd o hono.

Fel crefyddwr yr oedd yn ofalus a chysion iawn gyda y ddyledswydd deuluaidd. Nid oedd dim, beth bynag a fyddai ei ddiwydrwydd gyda phethau tymhorol, a allasai ei rwystro i droi at Dduw i ofyn ei fendith a'i gyfarwyddyd yn ei deulu.

Yr oedd yn ofalus na fyddai dim yn ei gymeriad a thuedd ynddo i dynu gwarth ar grefydd. Wedi iddo sefydlu yn yr ardal, prynodd ffarm; ac y mae yn ymddangos nad oedd ganddo ar y pryd ddigon o arian i dalu am dani. Yn ngwynneb hyn, meddyliodd na byddai byth yn abl i dalu am dani, ac y byddai yntau mewn canlyniad i syrthio i brofedigaeth a magl. Gwerthodd ran o honi fel y gallai gael digon o arian i dalu am y rhan arall. Yr oedd llawer yn ei feio am hyn; ond yr oedd y rhai oedd yn ei adnabod yn ei gymeriad crefyddol yn tystiolaethu am yr amgylchiad fel hyn, "Dyn i fyd arall yw y brawd Evans—nid yw ef yn gofalu fawr am bethau y byd hwn. Ond y mae efe a'i olwg ar effeddiaeth anlygredig, dihalogedig, a diddflanedig sydd yn nghadw yn y nefoedd i blant Duw." Ac yr oedd ei fywyd yn gyffredinol yn dangos ei fod yn teimlo mai dweithr a phererin ydoedd ar y ddacar, a bod ymfyniad ei enaid am wlad well na hon, hyny ydyw un nosol.

Yr oedd yn nerthol iawn mewn gweddii—gellir dywedyd am dano, "Efe a gafodd nerth gyda Duw ac a orchfygodd." Yr wyf yn cofio un tro neillduol ar ymweliad y Parch. John A. Davies, Oak Hill, a ni—wedi i ni foned i'r capel dymunodd y brawd Davies arnaf i alw un neu ddau o'r brodyr i weddi i ddechreu y cyfarfod, a'i reswm dros hyny ydoedd, ei fod ef bob amser yn cael boddlonrwydd i'w feddwl am sefyllfa crefydd mewn eglwys wrth glywed y brodyr yn gweddio. Gydag arall gelwais ar y brawd Evans i weddi, a dymunais arnynt i beidio myned ddim yn amgylchiadol, ond myned yn uniawn at Dduw am ei fendith. Yr oedd y brawd Evans y pryd hwn fel prydiau eraill gyda y fath nerth a thaerineb yn tynu i lawr y bendithlon ysbrydol. Erbyn hyn yr oedd y brawd Davies ar ei draed yn yr areithfa, yn gwaeddi, "Nid oes yma onid ty i Dduw, a dyma borth y nefoedd;"—yr wyf mewn hwyl i bregethu dan ddylanwad y gwlith nefol—dechreuodd bregethu pan oedd y brawd Evans eto ar ei linia

Yn tynu i lawr y cawodydd meithrinol ar y pregethwr a'r gynulleidfa.

Wedi treulio bywyd o lafur ac ymdrech gyda chrefydd, ac wedi gweini yn y swydd ddiagonaidd dros ugain mlynedd yn yr eglwys hon, yn y ganaf yn y flwyddyn 1868, pan yn yr addoliad yn gwrandaw y Parch. John Parry, swydd Allen, Ohio, cafodd ei daro gan y parlys. Mewn canlyniad i hyn colodd ei lais, nes ei amddifadu o bob ymwneud â moddion cyhoeddus. Ond parhaodd i ddyfod i'r addoliad hyd i ddau fis i ddydd ei farwolaeth, yr hyn a gymerodd ley 29 o Ebrill, 1864, pan oedd yn 67 mlwydd oed. Gadawodd wraig a'r plant a enwyd i alaru eu colled ar ei ol. Claddwyd ei ran farwol yn nghladdfa Troedrhiwdalar, Ohio, a gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. E. Roberts a'r ysgrifenydd.

R. POWELL.

MRS. ANN LEWIS, CARBONDALE.

Ymadawodd Mrs. Lewis â'r fuchedd hon, Mawrth 28, 1864, yn 50 mlwydd oed. Ei chlefyd oedd y dwymyn ddu (*black fever*). Ganwyd hi gerllaw hen ddinas Caerfyrddin, D. C. Enwau ei thad a'i mam oedd John ac Elizabeth Davies. Ymfudasant a swydd Gaerfyrddin i'r Bryn, ger Cwmllynfell, Morganwg, pan oedd Ann tuag wyth mlwydd oed. Bu ei thad farw pan oedd hi ond 14 oed. Hi oedd y rhynaf o bump o blant. Yr oedd yn teimlo argraffiadau crefyddol pan yn lled ieuanc, ond para i oedi a wnaeth hyd pan yn 25 oed. Derbyniwyd hi yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Godre y Rhôs, gan y Parch. Daniel Griffiths, Castell Nedd.

Ymunodd mewn priodas â Mr. Thomas Lewis, Mai 23, 1842. Ymfudasant i'r America yn yr un mis. Daethant i Carbondale a rhoddasant eu hunain yn aelodau i'r eglwys Annibynol yn y lle a nodwyd, lle bu yn aelod ffyddlon hyd ddiwedd ei hoes. Pan yn ei chlystdod cynghorodd lawer ar ei phriod a'i phlant i ymbarotol i ddyfod ar ei hol. Yr oedd gyda hi obaith a hyder cryf—dywedai fod ganddi graig safadwy dan ei thraed, a bod yr Iesu yn llon'd ei addewidion ar ei rhan. Yr oedd y clwaer hon yn un o'r rhai mwyaf siriol a charedig yn y lle, yn barod ar haner nos fel haner dydd i estyn cymhorth os byddai galwad am hyny. Nid oedd hi byth yn blino i dalu ymweliad â'r claf a gwneud drosto hyd ag y gallai. Yr oedd yn hynod o deimladwy at blant amddifaid. Yr oedd yn un lletygar iawn, ac yn barod i gyfrannu at bob achos teillwng yn ol ei gallu. Gellir dweyd, yr hyn a allodd hon, hi a'i gwnaeth. Ar y dydd a nodwyd uchod gorphenodd ei gyrfa. Gadawodd briod a 5 o blant i alaru ar ei hol. Mae dau o'r plant yn yr hon wlad.

Claddwyd hi yn nghladdfa Carbondale, a phregethodd yr ysgrifenydd y bregeth ang-

laddol. Bydded i ninau gofio bod y dydd yn darfod, a nos angau yn agosau. Dymunir ar y *Diwygiwr* i godi yr uchod. L. WILLIAMS.

ANRHEG (DONATION) I'R PARCH. J. EDWARDS, CRAB CREEK. O.

Na charwn ar air nac ar dafod yn unig.

—1 IOAN 3: 18.

MR. GOL.—Erfyniaf gongl o'ch cyhoeddiad gwasanaethgar i roddi ychydig o ein hanes fel ardalyddion yn Crab Creek a'r cylchoedd. Daeth eglwys Crab Creek yn nghyd ag eglwys fechan sydd yn Hubbard i'r penderfyniad i wneuthur Rhodd (*Donation*) i'r Parch. Mr. Edwards—amser y cynulliad i fod oedd y 18fed o Fehefin—y lle, ty Mr. Edwards. Pan ddaeth yr amser crybwylledig oddiamgylch, ymgasglodd lluwys o'r ardalyddion yn nghyd yn gystal a'r aelodau, nes oedd y ty yn orlawn. Yr oedd y merched ieuanc a'r gwraigedd wedi troi allan, ac wedi rhoddi y danteithion goreu ar y bwrdd. Nis gwelom ddarpariaeth fwy rhagorol erioed.

Tua 6 o'r gloch yn y prydawn dyma y rhoddion yn dechreu dechreu mewn—gwr o'r enw T. James dros eglwys fechan Hubbard yn dod a'r swm o \$50. Wedi hyny wele eglwys Crab Creek a'r ardalyddion yn dod a'r rhoddion i mewn, yn cynwys y swm o \$100. Heblaw hyn derbyniwyd o bethau eraill crystal ag arian, werth \$15.75—y cyfan yn gwneud \$165.75. Dyma rodd yn werth ei chofnodi, mewn ardal fechan yn mhlith y genedl weithgar. Yna diolchodd Mr. a Mrs. Edwards yn fawr i bawb am eu haelioni caredigol. Gwedi hyny cynygiwyd ac ciliwyd i gael cyfarfod yn y capel nos Fawrth ganlynol, yr 21, i gyflwyno yr anrheg i Mr. Edwards—pasiwyd hyn yn unfrydol.

Tua 7 o'r gloch yr hwyr, yr 21ain, ymgasglodd amryw yn nghyd. Penderfynwyd i Mr. Elias Evans fod yn gadeirydd, a Mr. D. W. Jones yn ysgrifenydd. Galwyd gan y cadeirydd ar y Côr i roddi tŷn, yr hyn a wnaed dan arweiniad D. S. Jones. Yn nesaf galwyd ar y beirdd i fyny, y rhai sydd deilwng i'w cofnodi, J. Watkins a W. W. Jones. Yna galwyd ar D. W. Jones i roi araeth, yr hyn a wnaed—y testyn oedd undeb. Yna galwyd ar D. L. Williams i areithio, yr hyn a wnaeth ar haelionusrwydd y genedl. Yna Mr. J. Jeffreys a alwyd i areithio, yr hyn a wnaeth yn dra phriodol i'r achlysur. Tŷn gan y côr. Yna neillduwyd Miss Ruth Williams i gyflwyno yr anrheg i Mr. Edwards, yr hyn a wnaeth gyda phob parodrwydd y swm gwerthfawr o \$150. Wedi hyn talodd Mr. Edwards y diolch gwresocaf i bawb o'r ymwelwyr. Yna daeth y beirdd i fyny eto, sef T. P. Jones, J. Hughes a D. S. Jones, a dywedodd D. A. Jones yn dda am rinwedd cariad a daioni.

Talwyd diolch i'r cantorion, i'r areithwyr, a'r beirdd. Yna aeth pawb i'w gartrefe.

Cawsom gyfarfod dyddorol iawn. Mwy o gyfarfodydd o'r fath a fyddo yn ein gwlad, er mwyn cynorthwyo a lloni y gweision, y rhai a'n gwasaanaethant yn yr Arglwydd.

D. W. JONES, *Ysg.*

Y TIROEDD YN Y GORLLEWIN.

Mae ysgrif Mr. Robert Hughes, o dan y peniad uchod, yn y CENHADWR ym fis Awst, yn galw am ychydig nodiadau oddiwrthym ni. Da genym gofnodi y frawddeg ganlynol o ddiwedd ei ysgrif;—"Yn awr na fydded i neb fy mghamddeall, ni ddymunwn dafu rhwystyr ar ffordd yr anturiaeth yn Missouri; deallwyf ei bod yn awr yn ffaith safadwy." Ydyw, yn ddia, y mae yn "faith safadwy." Daeth i New Cambria mewn deuddydd yr wythnos ddiweddfaf, ddeunaw o bersonau, pump o ba rai oeddynt blant. Prynodd dau o'r Cymry hyn felin ddwr, o fewn tair milldir i'r dref, am yr hon y talasant yn agos i bum mil o ddoleri.

Rhaid i ni ystyried fod Mr. Hughes yn ysgrifenu mewn anwybodaeth am Missouri, ac yn neillduol felly am ddiroedd y Drefedigaeth. Daeth neithiwr dri o Gymry i mewn i dy Mr. W. D. Roberts, New Cambria, wedi bod yn ei throedio-hi drwy y dydd, a cherddasant, meddent hwy, oddeutu 30 o filldroedd. Rhoddasant y ganmoliaeth uchaf i diroedd y R. R., ac yr oedd amryw ffermydd *noble*, meddent, ar werth—y Seseah, eisio symud i awyrgylch mwy dymunol ganddynt na Missouri. Gwelsant arddigonedd o goed, ac yfasant cystal dwfr a brofasant erioed—o Ohio y daeth y tri gwyr hyn. Yr ydym yn methu deall sut y meddianwyd Mr. Hughes a'r dybiaeth mai gweddill y sefydlwyr yw y tir ol. Tir ydyw a roddwyd gan y Llywodraeth i gwmpeni o ddynion ar y telerau y byddai iddynt *ffldio* Reilffordd drwy ganol y dalaeth, o Hannibal ar y Mississippi, i St. Joseph ar y Missouri—206 o filldroedd—mewn amser penodedig.

Nid oes gwell tiroedd dan haul y nefoedd, ond wrth gwrs, y mae peth tir gwael, a da iawn ei fod, oblegid mae hyn yn fanteisiol er cael porfa am ddim. Trwy ba lwybr, neu drwy ba ran o'r dalaeth Missouri y croesodd y cyfaill Hughes nis gwyddom, a digon i ni i'w dywedyd na fu yn agos i diroedd y Drefedigaeth Gymreig, os yw ei ddarluniad yn gywir. Nid *croesi*, ond chwilio yn fanwl y darfu i ni am wythnosau, cyn penderfynu ar fan priodol i gael Trefedigaeth Gymreig, wedi darllen yn ofalus cyn hyny *Reports* swyddogion y dalaeth yn gystal a chyhoeddiadau y R. R. Dywed Mr. Hughes iddo fyw yn y Gorllewin am ngain mlynedd; yr ydym ninaw yn dywedyd i Mr. John J. Evans, Iowa, fyw yn y wlad hon am 33 o flynyddau, ac iddo ddyfod i welod tiroedd y Drefedigaeth Gymreig, heb

feddwl yn ffafriol iawn am danynt cyn dyfod. Ei dystiolaeth ef yw, na welodd erioed y fath wlad ardderchog. Aeth ef ac amryw eraill mewn cerbyd am filldroedd lawer, tiriodd â rhaw yn ddwfn i'r ddaear, mewn amryw leocedd, a'i ddedfryd oedd; Wel, da iawn ydyw. Ac er selio ei dystiolaeth mewn modd gweithredol, penderfynodd werthu ei eiddo yn Iowa a thalaeth New York, a dyfod yma i fyw. Dywed Mr. John Davies, Hannibal, yr hwn sydd hollol adnabyddus a'r rhan hon o'r dalaeth—wedi bod drwy bob cwr o honi laweroedd o weithiau—nad oes modd cael gwlad fwy dymunol i'r Cymry yn mhob ystyr; a chadarnheir yr hyn a ddywed Mr. Davies gan y Cymry y soniwyd am danynt uchod, bob un o'r rhai a ddewisodd ei dir. Mae Mr. Davies yn ein sicrhau hefyd fod y *Peach trees* y rhai ddifethwyd yn Illinois y gauaf diweddfaf, heb gael braidd dim niwed yn Missouri. Mae Mr. Hughes yn anneddydd iawn pan yn cyplu Missouri a Iowa, gan fod tystiolaeth y rhai a ddaethant yma yn hollol groes i'r hyn a hona efe. Mae hefyd tystiolaeth uchel y Prof. G. C. Swallow, Daearegydd talaeth Missouri, am diroedd y Drefedigaeth, yn hollol ffafriol, ond yn rhy faith i'w rhoddi yn yr ysgrif hon. Er na chollasom amser, ni bu dim gormod brys arnom er lles ein cydwladwyr beth bynag, yn newisiad New Cambria a Gomer, iddynt wneyd eu cartref a chodi Trefedigaeth eang. Yr oedd yr amcan yn ddiau, yn un bwysig—yr ydym yn hollol gydwylbodol o hyny—ond yr ydym bellach wedi myned dros y tymor prydcrus, a chyda'r hyder cryfaf, yn gwahodd y Cymry i ddyfod a meddiaun y wlad.

Ymwelodd un o honom a'r gwahanol *Reservations* yn Kansas, ac er fod rhai manteision yn mhob un o honynt, yr ydym yn barnu yn ostyngedig, eto yn hyderus, bod ein dewisiad a chymeryd pob peth i ystyriaeth, y doethaf er lles a buddioldeb y Cymry. Mae y gwrthwynebiad a ddwg Mr. Hughes yn mlaen, a'r hwn a deimlasom yn gryf ein hunain, yn cael ei symud gyda'r ffaith fod yr hen *settlers* yn barod iawn i werthu ymaith, ac y mae llaweroedd o'n cydwladwyr wedi prynu y "darnau goreu" hyn eisoes, ac yn parhau i wneyd hyny. Nid hawdd i ddyn mewn amgylchiadau isel, dalu y bedwaredd i lawr, a'r gweddill mewn blwyddyn felly mae yr anhawsder hwn yn cael ei symud trwy fod y cwmpeini yn rhoddi deg mlynedd o gredyd, ac yn codi ond llog yn ol chwech y cant, pan mae llog y dalaeth yn ddeg y cant. Yr eiddoch yn barchus.

J. M. a W. B. JONES.

New Cambria, Mo., Aest 12, 1864.

"Y TIROEDD YN Y GORLLEWIN."

BARCHUS OLYGYDD,—Gwelais yn y CENHADWR cyfisol ysgrif dan y peniad uchod, gan foneddwr o'r enw Robert Hughes o Dalaeth Kan-

sas. Wedi darllen yr ysgrif yn fanol, yr wyf yn llwyr argyhoeddedig fod y boneddwr crybwyllodig yn ysgrifenu o dan dipyn o anfoddlonrwydd a siomedigaeth, am na ddaeth goruchwylwyr Trefedigaeth Gymreig Missouri a hi i Kansas, (lle mae ffarm Mr. Hughes foddychon,) yn lle Gogleddbarth Missouri. Ond er fod y boneddwr hwn wedi anfoddloni i'r fath belllder am y tro, dylasai ddysgu bod yn ddystaw neu siarad y gwir. Y mae Mr. Hughes yn ei ysgrif yn cyhuddo goruchwylwyr y Drefedigaeth Gymreig o fyrbwylldra yn newisiad y lle i wneud y sefydliad. Ond os ydyw y goruchwylwyr wedi bod yn fyrbwyll yn newisiad y lle yn ol barn Mr. Hughes, nid ydynt wedi bod felly yn ol eu barn eu hunain, canys dywed un o honynt er's ychydig bach o amser yn ol trwy y wasg fel yma, "*I am more convinced than ever of the judiciousness of our selections.*" Nid oes yr un achos da wedi ei gwblhau nad yw wedi cael llawer iawu o wrthwynebiadau, ac y mae hyn yn llefaru wrth oruchwylwyr Trefedigaeth Gymreig Missouri, nas gallant hwy ddyagwyl dim gwahanol.

Oddiar ddwy wythnos o ymchwiliad manol yn Ngogleddbarth Missouri, yr wyf yn beiddio dweyd fod y darluniad canlynol o eiddo Mr. Hughes o diroedd difeddianol Missouri yn hollol wrang. "Dealler mai gweddill y sefydlwyr yw ef oll, ac oeddynt yn ei ystyried yn rhy wael neu anghyfleus." Gwir mai gweddilldir y sefydlwyr yw e', ac felly hefyd pob tir difeddianol arall. Gweddill y sefydlwyr yw y tiroedd dda y mae Mr. Hughes yn dweyd cymaint am danynt yn Kansas. A gweddill y sefydlwyr ydyw tiroedd Gogleddbarth Missouri. Ond nid am ei fod yn rhy wael nac yn fwy anghyfleus, eithr am fod gormod o hono i'w gael iddynt ei feddianu oll. Y mae crystal tiroedd yn Ngogleddbarth Missouri heb ei feddianu ag sydd wedi ei feddianu, ac y mae hwnnw ar werth gan H. & St. Joseph Railroad, am brisoedd isel ac amodau teg.

Nis gwn beth a gynhyrfodd Mr. H. i ysgrifenu fel hyn, "Ac am lawer o'r gweddill, ni chymer'awn mo hono yn rhodd, am mai pa fwyaf o hono a feddwn tlotaf i gyd yr ystyriwn fy mod, am ei fod mor fryniog a charegog." Y mae y darn hwn o ysgrif Mr. Hughes yn farddonol dros ben. Fe'm magwyd i ar fynydd go gerygog draw yn hen Gymru lon, a chlywais y bobl yn dywedyd mai trysorau yr hen fynydd cerygog hwnw oedd wedi cyfoethogi un o'r meistri haiarn cyfoethocaf yn nheyrnas Prydain Fawr, a phwy a wyr pe byddai bryniau Cambria Newydd yn gerygog, fel y myn ef i ni gredu eu bod, na wnaent hwy yntau yr un modd pe byddent mewn meddiant ganddo.—Beth bynag, pe buasai bryniau Cambria Newydd yn gerygog, fel y myn Mr. Hughes i ddarllenwyr y CENHADWR gredu eu bod, teimlwn yn falch o'r ffaith, gan fod digon

o diroedd da ar y gwastadedd. Buasai cael ambell i fryn cerygog yn nghanol tir da yn fantais fawr i'r sefydlwyr. Ond nid felly y mae. Nid yw y brynau yn gerygog o gwbl, ac y mae hyn yn profi anwybodaeth awdwr yr ysgrif dan sylw am ansawdd tiroedd y Drefedigaeth Gymreig. Y mae yn ymddangos fod *steam dig-ofaint* yr ysgrifenydd wedi codi mor uchel fel nad yw wahaniaeth ganddo beth a ddywed, o herwydd gwyr yn eithaf da y caiff rhyw rai i gredu ei haeriadau disail ef. Ond pwy bynag sydd yn tueddu i fyned i fyw i'r Gorllewin, aed i weled y Drefedigaeth cyn penderfynu man ei arosfa.

Os myn Mr. Hughes, dywedaf wrtho brif ddi-flyg brynau New Cambria—eu prif ddi-flyg ydyw, fod arnynt mewn rhai manau ddarnau o'r peth y maent yn galw *running oak* yn tyfu—rhyw fath o dderw bychan yw hwn, yn cuddio gwyneb y tir, yr hwn sydd a'i wraidd yn ymblethu y naill yn y llall fel y mae yn anhawdd iawn i'r amaethwr i drin y tir lle byddont.—Ond dealler eto nad yw y derw hwn yn gyffredinol arnynt, ond ar ryw ddarnau o honynt, a dealler hefyd y gwnaiff y darnau hyn diroedd porfa rhagoroll wedi i'r sefydliad gynyddu.—Ond yn bresenol y mae milldiroedd lawer o brairie yn agored, fel y mae digonedd o borfa yn rhad ac am ddim. Y mae crystal tir ar y brynau ag sydd angen gael, oni bai y *running oak*. Cwyna Mr. Hughes yn arw am na ddaeth goruchwylwyr y drefedigaeth Gymreig i ofyn ei farn ef a'i gymydogion, cyn penderfynu eu meddyliau ar y lle i'w sefydlu hi. Gall y buasai hyn yn ddoethach pe buasent wedi meddwl am hyn. Eto un peth sydd ffaith, gan fod Mr. Hughes mae anwybodus yn ansawdd tiroedd Missouri ac eto yn beiddio rhodd ei farn yn hyf o flaen y cyhoedd fel un yn gwybod y dda-gelion oll, y gallasai wneud yr un peth mewn cysylltiad â thiroedd eraill, felly pe buaswn i yn lle y goruchwylwyr, buaswn yn mawrhau fy mraint am nad aethym ato i ofyn ei gynghor. Ond dywedod a ddywedo a digied y sawl a ddigio am nad aeth y goruchwylwyr a hi i'w hardal hwy, y mae y drefedigaeth yn myned yn mlaen yn llwyddiannus.

At y dorf sydd yn myned yno yr wyf finau yn bwriadu myned yn un. Byddaf yn cychwyn oddiyma y 26ain o'r cyfisol, os yr Arglwydd a'i myn, ac yr wyf am i chwi, Mr. Golygydd, i atal y *Cenhadwr* i ddod i Ironton i mi a'i ddanfoni ef i Bevier P. O., Macon Co., Mo. Yr eiddoch yn frawdol,

GEO. M. JONES.

Ironton, Awst 9, 1864.

ADDOLIAD CREFYDDOL YN NEW CAMBRIA.

Yr ydym yn bwriadu cadw yr Ysgol Sabbothol Gymreig gyntaf yn Ngogleddbarth Missouri y Sabboth nesaf. Wythnos i'r Sul diweddaf, sef

Meh. 12, 1864, y dechreuwyd yr achos crefyddol Cymreig cyntaf yma, trwy gadw cyfarfod gweddol mewn ty annedd. Dechreuwyd y cyfarfod hwnw, trwy roddi penill allan i ganu a darllen rhan o'r gwirionedd, gan y brawd Evan W. Roberts ag sydd wedi bod yn byw yma am yn agos i chwe' blynedd, cyn i un gair gael ei son am "Wladychfa Gymreig" yn Missouri.

Yr oedd yn bresenol yn y cyfarfod hwnw, heblaw yr ychydig ag sydd yma yn byw, frodyr crefyddol o dalaeth Pennsylvania. Cawsom gyfarfod bach llewyrchus, ac y mae genym le i greu yn sicr, fod gwênau yr Arglwydd ar ein cynulliad, a gobeithiwn fod y cyfarfod hwnw fel Ernest a blaenffwrth o rai eraill a gynelir yma, feallai, hyd ddiwedd amser.

Y Sabboth, Meh. 19, traddodwyd y bregeth Gymreig gyntaf yn y sefydliad hwn gan y Parch. Geo. M. Jones, Ironton, O. Ei destun oedd Nehemiah 7: 4, "A'r ddinas oedd EANG A MAWR ac ychydig bobl ynddi; a'r tai nid oedd ynt wedi ei hadeilladu." Yr ydoedd y testyn yn hynod briodol i'r amgylchiad, a'r bregeth felly hefyd. Dylid sylwi yma ar un peth, er nad ydyw ond bychan ynddo ei hun, sef fod yr adnodd uchod wedi cael ei dewis fel testyn i'r bregeth gyntaf, gan Mr. W. B. Jones, yr hwn oedd yn bresenol ar y pryd.

Nid oes yma ond dau deulu eto, ond bydd amryw eraill o hyn i'r Hydref. Ein bwriad a'n penderfyniad ydyw ceisio cadw i fyny achos crefyddol, a gobeithiwn y cawn ran yn eich gweddian, a'r fod i'r fechan fyned yn fil, a'r wael yn genedl grof. W. D. ROBERTS.

New Cambria, Mo., Meh. 23, 1864.

NEW CAMBRIA ÉTO.

Mr. Gok.—Yn gymaint a bod llawer y dyddiau hyn, yn cymeryd arnynt i ysgrifenu eu meddyliau am New Cambria, Gogledd Missouri, gan broffesu eu bod yn gwneuthur hyny, er mwyn lles cyffredinol eu cyd genedl, minau hefyd a feddyliais fod yn ddyledswydd arnaf, er mwyn fy mherthynasau a'm cyfeillion, sydd yn preswyllo mewn gwahanol fanau yn y Talaeithau Unedig, i ysgrifenu ychydig o fy meddwl yn onest a chywir am y lle, gan broffesu ar yr un pryd nad oes genyf ddim mewn golwg, ond lleshad eraill; oblegid yr ydwyf wedi cael cyflawn foddlonrwydd i mi fy hun am y lle: a dyna gymaint a gefais am yr arian a'r amser a dreuliais i fyned yno i wel'd y wlad.

Beir ni gan ein cym'dogion am na baem yn ysgrifenu ein barn am y lle i'r *Drych* a'r *CENHADWR* yn lle gadael i'r rhai hyny sydd a rhyw interest ganddynt yn y lle i ddweyd y peth a fynont am dano, a thrwy hyny gynhyrfu llawer o'n cydgenedl i ddyrysau eu hamgylchiadau a gwario eu hamser a'u harian i fyned mor bell o ffordd, heb gael dim am eu llafur, ond yr un

peth a gawsom ninau, sef, cyflawn foddlonrwydd fod geaym well ffarmydd a chartrefleoedd yn y man lle yr ydym nac a allwn byth ei gael yn New Cambria. Dywedai rhyw un yn y *Drych* yn ddiweddar fod New Cambria yn debyg o lyncu sefydliad Georgetown a Flint Creek yn fuan. Dywedaf inau os gwnaiff hyn y bydd eu gwaith yn debyg i waith gwartheg culion Pharaoh yn llyncu y gwartheg tewion. Oblegyd, fod yn rhaid i wlad wael lyncu rhai llawer gwell na hi ei hun; yr hyn nad yw byth yn debyg i gymeryd lle.

Aeth 5 o honom ni gyda ein gilydd o Georgetown i New Cambria, a rhai o honom yn benderfynol wrth gychwyn i brynu yno, os gwelem fod yno well gwlad na'r hon sydd genym yn awr. Ond ar ol cyrhaedd yno, a gwel'd y lle, cawsom ein llwyr argyhoeddi fod genym llawer gwell gwlad yn y man lle yr ydym. Yr oeddym wedi clywed hyny o'r blaen, gan rai oedd wedi gwel'd y lle; ond ryw fodd, yr oedd fsgrifeniadau cryfion a deniadol y *Drych* yn ein dyrysau, fel nad oeddym yn gallu credu yr hyn oeddym yn ei glywed, nes myned yno a gweled â'n llygaid ein hunain; a diamau genym y gwerir cannoedd o ddoleri gan lawer eto o'n cydgenedl cyn y gallant hwythau gredy yn wahanol am y lle, i'r hyn a gyhoeddir beunydd yn y *Drych* am dano.

Mewn perthynas i dir cwmpeini y ffordd hialar, yr ydym ni yn credn, nad ydyw ond gwehillion gwrthodedig y Missouriaid. Dywedir fod eu tir yn cyrhaedd am 15 milldir oddiwrth y ffordd; ond cofed y darlennydd, nad oes o fewn y 15 milldir hyny, ond 6 milldir square, yn perthyn i'r Company, a'r 6 hyny yn cael ei gwneud i fyny o weddillion yr hen sefydlwyr o fewn y 15 milldir hyn.

Gweleom yn ddiweddar, fod rhyw un yn gofyn, A oedd gobaith y gellid sicrhau tir y Company i gyd i'r Cymry? Buasem ni yn foddlon i'w ateb yn gadarnhaol, drwy ddywedyd, fod gobaith cryf; oblegyd nad oedd yn debyg y bydd i neb arall byth ei brynu, tra y bydd digon o diroedd gwell a rhatach i'w gael, mewn lleoedd eraill. Dyma y rheswm yn ein tyb ni, fod y Company heb werthu eu tir, sef, ei fod y peth ydyw. Ond dywedir wrthym fod y Missouriaid yn barod i werthu allan i'r Cymry. I hyn yr wyf yn ateb nad ydynt hwy ddim yn wahanol yn hyn i'r Americaniaid yn gyffredinol. Nid ydym yn gwybod am un Sais, na Chymro, na Gwyddel, yn Monroe Co., na werthai ei ffarm y fory, ond iddo gael ei bris am dani, felly y maent yn Missouri, a dim yn wahanol. Hefyd, dywed rhai fod y Cymry yn bwriadu cael Macon county i gyd. Mae hyn eto yn ffolach na'r cwbl; byddai yn llawer mwy rhesymol i ni i wahodd y Cymry i Monroe Co., gan ddywedyd, ein bod ni yn bwriadu i'r Cymry gael y county hwn i gyd: yr hyn sydd llawer tebycach i gym-

eryd lle, nag y bydd iddynt gael Macon Co. yn Missouri.

Mae yn wir i ni gyfarfod a dau deulu serchog a charedig yn New Cambria, sef teulu Mr. E. W. Roberts a Mr. W. D. Roberts, pa rai sydd yn deilwng o barch dau ddyblyg, am eu cared-igrwydd a'u siroldeb i'r rhai sydd yn ymweled â'r lle. Ond nid yw hyn yn gwella dim ar ansawdd a sefyllfa y wlad.

Wrth derfynu, dymunaf ddweyd gair wrth y cyfeillion hyn, o Illinois a Wiscensin ac Ohio ag oedd wedi bwriadu dyfod i'r sefydliad hwn i gartrefu yr haf presenol, oni buasai iddynt glywed drwy lythrau cyfrinachol fod y Cymry yma yn son am werthu allan i fyned i Missouri. Bydded hysbys i chwi oll, frodyr, fod y swm hwnw wedi darfod yn awr, ac nad yw yn debyg y'clywir ef mwy. Yr ydym ni ar ol dyfod yn ol o New Cambria yn meddwl yn well o lawer am einsefydliad, ac yn teimlo yn well tuag ato nag erioed o'r blaen, ac yn fwy penderfynol i gartrefu ynddo, gan wybod gyda sicrwydd fod genym lawer gwell gwlad na dim a ellir gael yn New Cambria, Missouri.

Georgetown, Iowa.

W. WILLIAMS.

Yr athead am y "500,000" chwanegol.—Gan fod tua 200,000 eisoes wedi eu derbyn i'r fyddin a'u cydnabod o'r gwahanol dalaethau, yn fwy na'r gahadau blaenorol, ni bydd eisiau yn wirioneddol yn awr ond tua 300,000.—Golygydd y N. Y. Tribune a ddywed ei fod yn cwbl gredus os ceir yr ychwanegiad hyn yn barodol (a diau y ceir ef) y bydd y rhyfel ar ben cyn y Nadolig nesaf.

Gwirfoddolion Remsen a Steuben.—Mae y rhaf hyn bron yn hollol, os nid yn gyflawn wedi eu cael, fel na bydd angen yma am weithrediad y Draft.

Atlanta.—Sefyll ar wyladuriaeth y mae y Cadf. Sherman a dyddiau hyn, gan edrych beth a ddaw o ryw symudiadau o bwys mewn manau eraill.

Heddwch a dilead caethiwed.—Mae boneddwr cyfrifol o dalaeth Georgia (conservative) yn anog dros ddilead graddol a chwbl o'r felldith gaeth o'n tir ac ail gadarnhad yr Undeb yn gyffredinol, yn ol yr egwyddorion a'r mesurau a gynygir gan y Llywydd Lincoln.

Y Reilfordd o Weldon i Richmond sydd yn aros mewn gafael lled gadarn gan filwyr Grant y dyddiau hyn.

Yr ymosodiad ar Memphis, Tenn.—Awst 21, dan Forrest, a drodd yn gwbl fethiant o du y gelynion.

O Mobile.—Y newyddion pwysicaf, tebyg, yn nghorff y mis diweddar yw llwyddiant ein harfau ar gyfer Mobile. Fort Powell a gymerwyd, Fort Gaines a roddodd ei harfau i lawr ac a gymerwyd, gyda garrison o dros wyth cant o wyr, a'r Hwrddlestr gref y Tennessee, yr hon oedd y gryfaf a feddai y gwrthryfelwyr, a gymerwyd yn llwyddiannus. Costiodd y Tennessee filiwn a haner o ddoleri. Nid oes genym ond un llong—y New Ironsides—sydd rymusach na hi.

Dineddarach o Mobile.—Ar ol gosod yr uchod, hysbysir trwy y Richmond Examiner fod Fort

Morgan wedi ei chymeryd gan yr Undebwyr. O ganlyniad bydd dinas Mobile yn ddiaf yn meddiant ein milwyr yn fuan. Mae y Llyngeswr Farragut wedi llwyddo i sicrhau gwasanaeth y peirianwr medrus yr hwn oedd wedi bod yn gosod i lawr y torpedoes dros y gelynion, ac y mae yn awr yn brysur yn eu cymeryd i fyny.

Richmond.—Y peillied yn Richmond a gododd tua \$100 y baril yn ei bris, pan ddeallwyd yno fod y Weldon Railroad wedi ei chymeryd.

Angen Cymorth mewn dillad cyn y gwaaf.—Hysbysir y bydd cannoedd o filoedd lawer o'r negroid sydd yn dyfod yn barhaus i ryddid yn debyg o ddyoddef caledi mawr o eisiau dillad at y gwaaf nesaf, oddieithr i ymdrechadau ffyddlon a lled gyffredinol gymeryd lle yn y peth hyn. Anogir fod casgliadau yn cael eu gwneud yn uniongyrchol i brynu defnyddiau dillad, a bod merched a gwragedd dyngarol yn mhob ardal yn gwneud dillad yn brysur, yn enwedig i wragedd a phlant y freedmen sydd mewn eisiau—a'u danfon i foneddwy'r o ymddiried a drefnir i'w derbyn a'u dosbarthu.

Y for-ladrones, Tallahassee, sydd yn parhau i wneud dinystr mawr ar longau ein masnachwyr ar ein gororau. Ond y mae Agerlongau arfog grymus allan mewn ymchwillad am dani. Yr Electric Spark, mor-ladrones arall a ganfyddwyd yn ddiweddar ar y môr, ar gyfer Nassau.

Y Tallahassee a ddinystriodd ar ei gwib-deithiau lladronig dros gant o longau ein masnachwyr—ar un diwrnod, Awst 16, llosgodd 25 o longau pysgota, ac yna agerddodd oddiwrth ein gororau tua'r dwyrain.

Y clefyd melyn yn Brooklyn, New York.—Dywedir fod am l un wedi cael ei gymeryd gan y clefyd melyn yn Brooklyn yn ddiweddar, mewn canlyniad i ddyfodiad llong i mewn i'r portladd, a'r cystudd hwn ar ei bwrdd.

Y ddeddf bostaryddfaol newydd, i hwylysu danfoniad arian o le i le trwy "post office order," sydd yn dyfod i weithrediad y dydd iaf o Hydref nesaf.

Yr Indiaid yn aflonyddu.—Aflonyddwch tebyg i'r hyn a gymerodd le yn Minnesota yn ddiweddar sydd yn ymmodi ar y Plains i'r gorllewin i Kansas ac yn y rhan orllewinol o Kansas a Nebraska. Ger Fort Riley, ar y Little Blue River, tri o dai ffermwr (ranches) a losgwyd yn ddiweddar, yr anifeiliaid a ladratawyd, a'r perchenogion a lofruddiwyd. Cafwyd cyrrf o 60 i 70 o ddynion gwynion rhwng y Milesburg a'r Little Blue. Pedair o gerbydresi o wageni ar eu ffordd tua'r gorllewin a gymerwyd gan yr Indiaid ar y Little Blue, a'r oll o'r anifeiliaid yn cynwys tua 450 o dda corniog a llawer o fastard-mulod a yrwyd ymaith. Ofnir y canlyniad o'r terfysg cynhyrfus hwn.

Y Guerrillas ydynt yn parhau yn eu hymosodiadau lladronaidd a gwaedlyd, ar lanau y Mississippi a manau eraill.

Ein garcharorion mewn caledi mawr.—Mae dros 30,000 o'n milwyr yn garcharorion rhyfel yn Andersonville, Ga., mewn cae agored o tua 30 erw, ffens uchel a gwylywyr arfog o'u deutu, heb ddim cysgod oddiwrth wlaw na gwres, nos na ddydd, laweroedd o honynt heb blankedi na nemawr ddillad, a'u hymborth yn wasel a phrin iawn. Maent yn marw yn ol y cyfartal o tua chant y dydd! O wrthryfel creulawn! pa bryd y rhoddir terfyn arnat!

cymaint o wybodaeth mewn perthynas iddo. Dydd ei gladdiedigaeth cyn codi y corff allan dechreuwyd y moddion gan y Parch. G. Griffiths, Milwaukee, a rhoddwyd ychydig o gynghorion ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd, ac awd a'r gweddillion i'r fynwent yn ymyl addoldy ffordd yr afon, Marcy.

JAMES GRIFFITHS.

Gor. 22, ar Summit Hill, Pa., o'r rhyddni, yn 5 mis oed, JOHN MORGAN, mab i Mr. Hugh L. a Mary Davies. Gweinyddwyd ar achlysur y gladdiedigaeth gan y Parch. J. A. Morton.

Awst 12, yn Ashton, Pa., o'r frech goch yn 1 fl. ac 8 mis oed, MARGARET, merch Thomas a Maria Thomas. Claddwyd hi yn ngladdfa yr Annibynwyr yn Tamaqua. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Daniel D. Thomas, St. Clairs.

Awst 14, yn Ashton, Pa., o'r frech goch, yn fiwydd a mis oed, THOMAS, mab George a Mary Phillips. Claddwyd ei yn ngladdfa yr Annibynwyr Tamaqua. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd.

THOMAS PUGH.

Awst 16, yn 4 mis oed, yn Middle Granville, N. Y., SAMUEL D. JONES, bachgen bychan y Parch. Samuel Jones a'i briod. Gweinyddwyd yn y gladdiedigaeth gan y Parchn. Wm. R. Jones a John Jones.

JOHN D. JONES.

Awst 21, gerllaw Corry, swydd Erie, Pa., o'r dyfgrwyf, Mrs. SARAH MARIA C. EVERETT, priod Mr. John R. Everett o Osawatomie, Kansas, a merch yn nghyfralith i Olygydd y CENHADWR, yn agos i 35 ml. oed. Hunodd yn dawel yn yr lesu, a chladdwyd hi yn ngladdfa ei rhieni wrth ochr ei hanwyl fam yn yr ardal hono. Crybwylliad ychydig yn helaethach yn y nesaf.

MARWOLAETH MILWR CYMREIG.

Priodol yn ddiau yw mynegu am farwolaeth ein milwyr, y rhai a roddasant eu heinioes dros eu ac ein gwlad a'n cartrefydd. Un o'u nifer oedd Mr. PHILIP EVANS, yr hwn oedd yn enedigol o Gymru ac yn fab i Mr. John a Mrs. Margaret Evans, West Schuyler, Herkimer Co., N. Y., yn 23 ml. ac 1 mis oed. Cafodd ergyd anguol ar ei ben tra ar ymgyrch yn Virginia yn erbyn Lee, ar y 19 o Fai, 1864. Y mae i'r teulu galarus a hynaws hwn ddau fab arall yn y rhyfel ieuangach na'r un a enwir uchod—yr hynaf a dderbyniodd niwed ysgafn trwy gael ei glwyfo, ond gobelthir yr arbedir ei fywyd ef a'i frawd ac y deuant adref yn ddiangol o'r holl ber-gylon.

Perthynai yr ymadawedig i Co. E., 2d Artillery Gwirfoddolion E. N. Ymrestrodd i'r fyddin tair blynedd i'r Hydref nesaf yn Utica. Bu yn aros ryw gymaint o amser yn Staten Island yn gyfagos i ddinas Caerfrog Newydd yn dysgu y fllwriaeth. Wedi hyny symudodd i Fort Worth, yna i Fort Bennett, y ddau le nid yn nebell o Washington. Cafodd ei gymeryd yn garcharor yn nghyd ag eraill ddwy flynedd yn ol, a bu yn y sefyllfa hono am tua dau neu dri o fisodd nes lld ei gyfnewid. Fe gantatwyd iddo furlough i ddod adref y gauaf diweddaf, a bu gartref yn nghylch mis ac yna aeth yn ol. Cychwynodd o'r Fort Bennett sonledig Mai 15, a'r 19 o'r un mis yr oedd ei ran anfarwol yn nhragwyddoldeb. Felly y diwedd am yr un tirion a thyner galon hwn, pa un a berchid gan bawb a'i hadwaenai, yw "Efe a fu farw," er mae'n wir na chyfarfyddodd a llawer o ymladdfeydd fel y dywedai mewn un llythyr, "Yr ydwyf yn mwynhau iechyd da, ac wedi meddianu hyny yn barhaus, ac nid wyf wedi fy niweldio o gwbl." Ond daeth y tro a'r ymndaith olaf i'w ran megys ag i luoedd eraill; eithr hyderir fod ei enaid heddyw yn y wlad hyfryd a dedwydd hono lle nad oes ac na fydd un gwrthryfel o'i mewn ac na rald ymadael mwy. Yna er rhoi ei gorff—

"Mewn llety gwely gwaled—yn dawel

Yn ddiau i orwedd;

Cryfod o lwech y ceufedd,

O lun wael yn lân ei wedd."

Gair oddiwrth y Parch. J. A. Davies, Patriot, O.—Mae amryw iawn o refugees ynghyd a de-serters o fyddin Jeff. Davies yn galw heibio i ni

y dyddiau hyn. Bu un yma heddyw—ac mae y rhai oll a ymddiddennais â hwy yn cyd dystio mai unig obaith y South yw newidiad y Llyw-ydd—ac os ail etholir Lincoln (yr hyn gredant hwy na weir) fod eu gobaiith ar ben, ac nas gallant ddal allan fawr yn hwy—bod eu dynion a'u resources yn lleihau yn gyflym—bydd ail etholiad Lincoln felly yn fwy at derfynu y rhyfel na chymeriad Richmond nac Atlanta.

MARWOLAETHAU YN NGHYMRU.

MEHEFIN—

24, y Parch. Rowland Jones, Llanwrin, ger Machynlleth, yn 84 oed, wedi bod yn pregethu o ddeutu 55 o flynyddoedd gyda'r T. C.

25, yn 81 oed, Anne, gweddw y diweddar R. Evans, Penannar, Dolyddelen.

26, yn 81 oed, Mary, priod David Harries, Nelson Village, Llanfabon, ger Pontypridd, a chwaer hynaf D. Bowen (Ab Owen), Llanelli.

26, David, mab hynaf Jonathan Phillips, Ferryside.

27, Thos. Edwards, llongwr, Aberdyfi, oed 45.

28, yn 55 oed, Grace, priod William Parry, Carmel, Caellwyngrydd, ger Bethesda.

29, yn 17 oed, Jane, merch Robert Davies, Caellwyngrydd, ger Bethesda.

29, yn nhy ei brawd a'i chwaer, Holt Hill, Birkenhead, Margaret, priod y Parch. John Williams, Talybont, ger Cŵnwy, a merch hynaf Richard Williams, Birkenhead.

30, Robt. Roberts, Murtalwrn Gwaen y Bala, yn 79 oed.

30, T. Jones, Crydd, Caellwyngrydd; oed 52.

GORPHENAF—

1, Grace, merch Robert Lewis, Garneddwen, ger Bethesda, yn 22 oed.

4, yn 28 ml. oed, David Goodman Roberts, argraffydd, Dinbych.

4, H. Thomas, masnachydd, Trefor, sir Flint, yn 52 oed.

3, yn 22 ml. oed, W. Thomas, Pentyrch, mab Robert a Catharine Thomas, Berthlwyd.

9, Mrs. Taylor, gweddw y diweddar Simon Taylor, Trinity Hall, Frith, ger Wrecsam.

11, Thomas Griffiths, Rhosllanerchrugog, 62.

11, yn 28 ml. oed, Richard Jones, ysw., Mount Pleasant, Talysarn, ger Caernarfon. Yr oedd yn fab i'r diweddar H. Jones, ysw., Coed Madoc.

12, y Parch. Jas. Bowen, cenhadwr perthynol i'r M. C., yn Earlswood, sir Fynwy. Llafariodd yn galed am yr amser byr y bu ar y maes cenhadol. Gadawodd dystiolaeth dda ar ei ol.

16, yn 1 Mayst., Liverpool, priod E. Jones, athraw yr Hiberian school yn y dref uchod, a chwaer i Mr. Pitman, o Bath, awdwr phonography.

22, yn 61 oed, Cadben Thos. Tiddy, Abergele, diweddar o Penrallt, Amlwch.

24, yn 84 oed, Morris Jones, Cwmbiga, ger troed Plinlimon, ac agos i darddle yr Hafren.

24, yn 16 oed, Margaret, merch Thos. Walters, Heolfelen, Waunarlwydd.

26, yn 68 oed, E. Williams, Corwen.

27, Thos. Williams, tailor & draper, High st., Bangor, yn 29 oed.

27, yn Penrhiwllan, Ceinewydd, Cad. Thomas Davies, o'r scwner Favorite, yn 67 oed.

1864.

CYF. XXIV.

Rhif 10.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

Index.

Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

DUWINYDDIAETH.

Sancteiddiad enw yr Arglwydd, ...	289
Dysgu cân y nefoedd, ...	293
Bod yn Nghrist, ...	294
Gwahoddiad at Grist, ...	295
Gwasanaethu yr Arglwydd, ...	296
Yr Eglwys bur neu Ddysgyblaeth eglwysig, ...	298

LLENYDDIAETH.

Cywydd y Drindod Dafydd Ionawr, ...	299
---	-----

ADDYSG CYFFREDINOL.

Llenlith, ...	303
---------------------	-----

BARDDONOL.

Croesaw i'r Sabboth, ...	304
Gobaith, ...	305
Coffadwriaeth am Mrs. C. Pascoe, ...	305
Y Sabboth, ...	305
Y Bugs yn difa yr ffd, ...	306
Y gwlaw Awst 9, 1864, ...	306
Bedd-argraff Mrs. Lewis, ...	306

HANESIAETH GARTREFOL.

Llythyr oddiwrth y Parch. J. D. Jones, ...	306
Y Christian Commission, ...	308
Byr Gofiant am Mrs. C. Pascoe, ...	310

Ychydig o hanes Martha Ann Jones, ...	311
Marwolaeth milwyr, ...	314
Cydymdeimlad a theulu trallodus, y Parch. T. W. Davies, ...	315
Gair oddiwrth y Cadf. Grant,—Atlanta, ...	317
Ganwyd, ...	318
Priodwyd, ...	318
Bu farw, ...	318

CYMERADWYAETH GWEINIDOGION:

Mr. Edward Roberts, ...	319
" Samuel Jones, ...	319
Parch. Thos. Jenkins, ...	319
Parch Lewis Powell, Caerdydd, ...	320
Symudiad gweinidog, ...	320
Tystiolaeth yr eglwys, ...	320
Byr Gofiant am Mrs. S. M. C. Everett, ...	321
Cymanfa Gynulleidfaol Efrog Newydd, ...	322
Cynadled y Cynulleidfaolion yn Medi, '62, ...	323
Selni y Parch. Samuel Roberts, ...	324
Buddugoliaeth fawr yn nyffryn y Shen- andoah,—Un arall,—Yr etholiad tal- aethol yn Vermont,—Yr etholiad yn nhalaeth Maine,—Gwellhad yn y Cyf- ringynghor,—J. C. Fremont,—Dim Draft yn ninas New York,—Marw- olaeth gweinidogion, ...	324

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

POSTAGE.—3 cents per quarter, payable in advance.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diwedda:—Trwy law R. R. Jones, Nelson, D. E. D., Nelson, 6, a M. E., Shed Corners 6 (a dderbyniwyd y mis o'r blaen); D. G., New York, 1,50; H. J. W., Rome, 10; W. J. J., Prospect, 1,50; W. E., Daleville, 3; M. H. J., Westernville, dros O. R., 1,50, a thros E. D., Hill Side, 1,50; E. I. G., Hill Side, 3; D. T., Morrisville, 3; J. R. J., Utica, 1,50; J. J., Delta, 3; D. D., Nelson, 3; O. H., Little Falls, 3; B. W., Fairhaven, 1,50, ac am L. H., 20; J. B. D., Paddy's Run, dros D. J. Deacon a R. G., 3; J. S. H., Cin., O., 28,50; R. P. J., Mahonoy City, 6; D. O., Ashland, 1,50; H. C. J., Floyd, 2; H. D. J., Trenton, 3; Mrs. Dolson, New York, 1,50; W. D. W., Minersville, Pa., trwy I. G., 1, a B. T., eto, 1,50; I. C., Prospect, 3; J. D., Turin, diweddar o Prospect, 1; E. J. W., So. Rutland, N. Y., 1,50; W. L., Johnstown, Pa., trwy A. R., 1,50.

Mae amryw iol o ohebiaethau ar law a fethwyd cael gofod iddynt y mis hwn, ond a ddeuant yn y nesaf.

Deisyfyr yn fawr pan danfonir tal am y CERHADWR, fod hysbysiad yn cael ei roi yn gyfrinachol dros ba ffyddyn y bydd.

Yr ydym unwaith eto yn adgofio ein gohebwyr y pwys o fod yn fyrru a chryno wrth roi crybwyllion am farwolaethau. Annichonadwy yw cael lle i hanes bywyd pob un sydd yn marw.

CYFNEWIDIAD AR ANSER CYMANFA PENNSYLVANIA.

Yn gymaint a bod etholiad y dalaeth i gymeryd lle Hyd. 11, ac yn un pwysig yn ei dylanwad ar yr etholiad llywyddol, ni ddechreuir yn Pittsburgh ar y 7fed, ond yn Brady's Bend nos Wener Hyd. 14, ac yn Pittsburgh nos Wener, Hyd. 21. Rhydd hyn gyfleu i bob brawd wneyd ei ran dros ei wlad a bod yn Brady's Bend Hyd. 14.

D. R. DAVIS,
R. R. WILLIAMS.

Pris yr aur.—Er gwaethaf *speculators* diegwyddor, mae pris yr aur yn lleihau y dyddiau hyn, yr hyn a ddwydd yn dda am amgylchiadau ein gwlad a'i gobethion.

Yr Etholiadau talaethol a gynelir yn Mhennsylvania, Ohio, ac Indiana y mis hwn (Hydref), bydded cyfeillion rhyddid yn y talaethau hyn yn ffyddlon i'w hegwyddorion.

DENTISTRY! DENTISTRY!

Dr. A. B. Wells, Dentist,

Would respectfully announce to the people of Remsen and vicinity that he may be found at the office of D. Thomas, esq., near the Rail Road Depot in the Village of Remsen, during the 1st week in each month, commencing on Tuesday, the 30th inst.; and solicits a liberal share of the public patronage.

Particular attention given to the treatment of the natural teeth;—and for Artificial Teeth, the Vulcanized Rubber Plates are highly recommended.

Old plates made of Gold or Silver taken in payment for new ones, when desired; and badly fitting teeth, the work of other dentists, readjusted so as to fit properly and made useful. WORK WARRANTED—AND PRICES REASONABLE.
Holland Patent, Aug. 23, 1864.

BLAUD WERTHEFA DOWS AC OWEN.

97 HEOL LIBERTY, UTICA, N. Y.

Mae y rhai sydd a'u henwan isod wedi ffurfio partneriaeth dan yr enw DOWS & OWEN, gyda yr amcangyfrif yn ymlaen fasnach mewn Pellied, Bwrdd Cofreth, Feed, Halen, Pork, a GENERAL COMMISSION BUSINESS.

Mae'n yn ddilysgar am y gellir gadael gawsant yr amser a'u hollid, ac y byddant barhad yr unthry yn y dyfodol. Coder y rhif, 27 Liberty St.

MARY DOWS.

WM. M. OWEN.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHIANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydliad, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddoloni yn

Y Drefnydd, y Gwaith, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Dilladau Dewisol

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar fyrru rybudd eich hargwisgo a'uich o dillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destlus.

De'wch atom oll o fawr i fan,

Yn gwerthu 'rym yn rhad;

Dilladau clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gae.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor,

Enillfawr fydd i chw!

Dau naw a chant yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee st., agos ar gongl heol Liberty.

DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Aseidoloni yw i'w ni anog ein cyfeillion i ymweld â'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnogi Cymry—hyderwn y gwnant ac y cant eu boddioni.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by Wm. SPURILL, Utica: J. JAMES JONES. 303 pp. \$1.25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Dalaethau. Fel cydymdaith i'r ysgrifenydd, hen neu ieuane, mae yn amhrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r esmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gwirwneid' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Fethi arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan *rye* yr holl sylwedd eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherseniol. Hefyd mae yn nodi allan gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi en gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwilladau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrifenydd mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull teillwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, ond ni weirir sylw o un archiad heb y tal i'w chantlyn. Cyfrier J. JAMES JONES, Box 128, P. O. Utica, N. Y. 2n 64—4y

NEW ESTABLISHMENT

FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

126 DEVEREUX BLOCK, GENESEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAID.

CYF. 25, RHIF. 10.

HYDREF, 1864.

RHIF. OLL 298.

Dwiningddiaeth.

SANOTEIDDIAD ENW YR ARLWYDD.

Sancteiddier dy enw.—MATT. 6: 9.

Rhan o Weddi yr Arglwydd yw geirian y testun. Cynwysa y weddi hon saith o erfyniadau. 1. Sancteiddier dy Enw. 2. Deled dy deyrnas. 3. Gwneler dy ewyllys, megys yn y nef, felly ar y ddaiar hefyd. 4. Dyro i ni heddyw ein bara beunyddiol. 5. Maddeu i ni ein dyledion, fel y maddeuwn ninau i'n dyledwyr. 6. Nac arwain ni i brofedigaeth. 7. Gwared ni rhag drwg. Y tri erfyniad blaenaf ydynt am bethau perthynol i Dduw, megys gogoniant ei enw, a llwydd ei deyrnas. Dysgir ni yma gan Grist mai dyna ddylai fod flaenaf genym yn ein crefydd ac yn ein gweddiau. Gogoniant a pharch a dyrchafiad yr Anfeidrol, llwyddiant ei achos, ffyniant ei wirionedd, lled-daeniad ei efengyl, a'i derbynriad cyffredinol yn mhob man, ddylai fod yn flaenaf genym; ac ac ol hyny gallwn wrth weddio fyned at ein pethau ein hunain, megys ein cynhaliaeth dymhorol, maddeuant o'n pechodau, diogelwch rhag profedigaethau, &c.

Yr ydym ni ddynion yn greaduriaid hunanol, yn rhai tueddol i dynu atom ein hunain, golygu ein lles ein hunain, digoni'n hangen ein hunain, a boddhau ein chwaeth ein hunain fel y pethau blaenaf; ond dysga Gweddi yr Arglwydd ni yn wahanol, dysga ni i edrych ar fawrhad, gogoniant a pharch enw Duw, a llwyddiant ei waith, fel y pethau blaenaf; ac yna ar ol hyny gallwn edrych ar ein hangenion ein hunain, fel ail bethau. Nid iawn fyddai dywedyd mai hunanoldeb yn Nuw yw ceisio ei ogoniant ei hun yn mlaenaf. Y mae gogoniant Duw yn bwysicach i'r bydysawd na dedwyddwch mil-myrrdd o'i greaduriaid; ond tra byddont hwy yn ngafael a'r hyn a'i gogonedda ef, y sierheir eu dedwyddwch hwythau; ac fe fyn Duw amddiffyn ei ogoniant er gorfod angau lluosog fyrdd o'i greaduriaid dan gadwynau tragwyddol.

Y pedwar erfyniad blaenaf yn Ngweddi yr Arglwydd ydynt yn erfyniadau am yr hyn

sydd dda, a'r tri olaf yn erfyniadau am ymwared oddiwrth yr hyn sy' ddrwg. Ei bechodau yw y peth cyntaf y sonia ambell un am dano ar weddi; ond nid felly y dylai fod; enw Duw a'i ogoniant, a llwydd ei waith, a'n hymddybyniad arno, ddylai ddifod yn gyntaf; ac yna gallwn fyned at ein pechodau. Yn ol i ni yn gyntaf godi Duw yn uchel yn ein gweddi, a chael ein codi yn agos ato trwy hyny, bydd genym lawer gwell mantais i ganfod pechod yn ei liw a'i echryslonrwydd priodol, a llefain yn ffyddiog am ymwared oddiwrtho. Dyrchafu ei feddwl at Dduw, a'i osod i ymwneud yn ddiwyd a phethau daionus, yw y ffordd oreu i ddyn ymgadw rhag pechu; ac os byddwn yn ddiwyd gyda'r hyn a berthyn i ogoniant Duw, a llwydd ei achos, diau na bydd genym gymaint o waith llefain am faddeuant o flaen yr orsedd.

Dysga Gweddi yr Arglwydd ni y dylem fod yn drefnus yn ein gweddiau. Ni feddylir wrth hyn nad yw yr Arglwydd wedi gwrando llawer gweddi annhrefnus. Diau ei fod wedi gwrando llawer gweddiwr fyddai yn cymysgu haner dwain o bethau mewn llai na hyny o fynudau o flaen yr orsedd; ond ar yr un pryd gwell gauddo weddi drefnus. Y mae Gweddi yr Arglwydd yn g'nillun neillduol o weddi drefnus. Un trefnus yw Duw yn ei waith, a dyweda wrthym ninau am wneuthur pob peth yn weddaidd ac mewn trefn. Sylwn ar y testun yn y drefn ganlynol. I. Beth ydym i ddeall wrth enw Duw? II. Beth yw cynwysiad y weddi, Sancteiddier dy Enw? III. Pa ham y dylem weddio y weddi yma?

I. BETH YDYM I DDEALL WRTH ENW DUW? Sonir yn aml yn yr ysgrythyrau am enw Duw, galw ar ei enw, canmol ei enw, &c. Beth olygir wrth enw Duw yn y manau yna? Gwyddom beth sydd i'w ddeall wrth enw dyn. Yr enw sydd yn gwahaniaethu y naill ddyn oddiwrth y llall, nes yw y dyn yn cael ei adnabod wrth ei enw. Byddwn weithiau yn adwaen dyn o ran gwedd ei wyneb a'i ymddangosiad allanol, ond pan ofyno rhywun; "Pwy yw y dyn yna?" rhaid ateb, "Nis

gwn; yr wyf yn nabod ei wyneb, a'i olwg, ond nis gwn ei enw, gan hyny nis gallaf ddywedyd pwy yw." Nis gallwn ddweyd ein bod yn adnabod dynion os na fyddwn yn gwybod eu henwan, oblegyd trwy ei enw y gwahanieithir y naill ddyn oddiwrth y llall. Y mae Daw yn anweledig ac nis gallwn gael un math o adnabyddiaeth o hono trwy ganfyddiad: trwy ei enw yr ydym yn dod i'w adnabod ef. Ystyrir yr enw fel yn sefyll am holl gymeriad y sawl sy'n gwisgo yr enw. Pan sonir am enw Nero neu Ilerod, ymgyfyd holl gymeriad creulawn a gwaedlyd y dynion hyny ar unwaith o flaen y meddwl; neu pan sonir am enw Howard neu Wilberforce, ymrithia holl ddyngarwch bywydau y rhai hyny o flaen y meddwl ar unwaith. Sonir fod ambell un wedi enill enw mawr neu enw da, hyny yw, eu bod wedi enill cymeriad enwog a rhinweddol. Saif enw yn ddangoseg o gymeriad. Felly wrth enw Duw yn y testun golygwn holl gymeriad Duw. Y Jehofa yn yr amrywion briodoleddau, y gweithrediadau, a'r amlygiadau a wnant i fyny ei gymeriad gogoneddus. Yr Anfeidrol yn yr hyn oll ag ydyw, a'r hyn oll a ddatguddiodd am dano ei hun, mewn tiroedd a moroedd, yn y byd ac yn y bydoedd, yn llywodraethiad y bydysawd, ac yn ngogoneddus drefn y cymod. Cynwysa enw Duw yr hyn oll ag yw ef yn holl berthynasau a chysylltiadau datguddiedig ei fodolaeth.

II. BETH YW CYNWYSIAD Y WEDDI NEU YR ERFYNIAD, "SANCTEIDDIER DY ENW? Golygir wrth sancteiddio naill ai neillduo peth at ddybenion cysegredig, neu ynte buro a glanhau mewn ystyr foesol. Y mae enw Duw ynddo ei hun yn sanctaidd, ac nis gellir ei wneud yn sancteiddiach nag yw. Yr hyn olygir wrth eiriau y testun yw fod i'w enw gael ei gydnabod yn sanctaidd; fod i'w burdeb a'i sancteiddrwydd gael y cydnabyddiaeth a'r parch gofynol gan ddynion; fod iddo gael ei dderchafu a'i ogoneddu yn y byd fel Bod pur a sanctaidd. Nid yw hon yn weddi am wneud Duw y peth nad yw, eithr am iddo gael ei gydnabod y peth yw. Pan fyddom yn gweddio am sancteiddio dynion, golygwn iddynt gael eu gwneud yn well, yn burach a glanhach, trwy ryw foddion neu ddarpariadau o eiddo Duw; ond pan yn gweddio am sancteiddio enw Duw, nis golygwn iddo gael ei wneud yn well, yn burach nac yn lanach; ond yn unig fod i ddynion ddod i'w gydnabod fel y mae. Gan hyny mae y geiriau "Sancteiddier dy enw" yn cynwys;

1. *Fod llywodraeth pechod yn y byd yn cael*

ei dymchwelyd. Y mae llywodraeth pechod yn y byd yn rymus a nerthol. Ymddengys fod dealltwriaethau cryfion, uchel ac angylaidd, wedi gwrthryfela yn erbyn y Jehofa, a'i orsedd fawreddog, a'i gyfraith bur.

"Unwaith cythrenllaidd yn angylion fu
Yn ngwynfyd nen yn ogoneddus lu,
Boreuol ser, ysblenydd oeddynt oll
A tuag eu gwedd, heb harddwch un yn ngholl.
Eu tegwch hwy oedd tegwch pur y wawr,
Eu nerth a'u deall oedd ryfeddol fawr,
Ysbrydion Duw a meibion bore wawr,
Pob un a'i lais yn llawn anthemau mawr;
Mor gyflym hwy a chwim oleuni nef,
Eu nerth oedd fwy na bollt y daran gref."

Ond cyfododd rhywun uchel yn mblith y llw, rhyw archangel tywysogol hwyrach, luman gwrthryfel mewn modd uchelgeisiol a drygionus.

"Darbwylodd ei lengoedd i godi mewn arfau,
Er enill gorseddafinc y mell a'r taranau!
Sef sodd ymlherodrol y Prif Hen Ddihenydd,
Nad ysgog ei gosail didranc yn dragwydd!"

Ymledodd y gwrthryfel echryslawn i raddau tra ofnadwy dros eang faesydd y ddwyfol amherodraeth. Tybir i nef y gogoniant gael ei gwneud yn faes y frwydr; a dichon fod pob byd yn y bydysawd wedi bod yn faes y rhyfelgyrch, ac wedi bod yn tafoli yn nghlorian yr ymdrechfa fawr. Hyn sy'n sier, fod yr ymdrechfa wedi cael ei dwyn yn mlaen yn galed a ffyrnigwyllt yn ein byd ni o ddyddiau Eden hyd yn awr. Y mae llengoedd y sarff wedi bod yn parhans ornestu er ys miloedd o flynyddau gyda byddinoedd Had y Wraig. Yn yr holl oruchwyliaethau dwyfol at y byd, y ddatguddiad roddes Duw, y drefn ogoneddus ddadblwydd, y cenadau anfonodd, a'r moddion arferol, gwelir arfau byddinoedd teyrnas y goleuni ar waith; ac o'r tu arall yn yr holl lygredigaethau, gau-grefyddau, pechodau a drygau, o ddechreu y byd, gwelir arfau byddinoedd y tywyllwch ar waith; ac yn nghanol swm, terfysg a mwg dudew yr ymdrechfa arswydlawn, gwelir y ddau gadfridog yn ail-drefnu eu lluoedd, ffurfio eu rhesau, a'u hanog i ymruthro i uchelfanau yr ymgyrch boeth. Un yw yr hen Sarff, Diafol a Satan, Tywysog llywodraeth yr awyr; a'r llall yw Iesu Grist, y Tyst ffyddlawn, y Cyntafanedig o'r meirw, a Thywysog brenhinoedd y ddaiar. Nid dim ond yn China, Japan, ar lenydd y Ganges, yn ngwyliau yr eulun Juggernaut, ac ar gyfandir Affrica, y dygir yr ymdrechfa yma yn mlaen; ond dygir hi'n mlaen gyda ninan, yn ein hardaloedd, ein cynulleidfaoedd, ein hysgolion Sabbothol, a'n teuluoedd; ac nid oes neb yn ganolog, ond pawb yn milwrio ryw ochr, yn ymladd dan un o'r ddau Gadlywydd, ac yn pleidleisio gydag un o'r ddau Dywysog. Y rhai sy'n gweddio o'r galon, "Sancteiddier dy

Enw," ydynt yn bleidiol i ddarostyngiad teyrnas pechod, a dymchweliad y gwrthryfel mawr yn erbyn gorsedd Ior, a dygiad holl wrthryfelwyr y ddaiar i lefain am drugaredd.

2. *Fod dynion yn dyfod allan i ymgnio yn erbyn pechod.* Trwy offerynnau y dyga Duw ei waith yn mlaen yn y byd hwn. Trwy gyfodi a donio dynion cymhwys, a'u llenwi a seel a gwroldeb i weithredu drosto yn y byd. Nis gellir dysgwyl i enw Duw gael ei sancteiddio yn y byd, ond trwy ddiwyd lafur dynion da. Ni ddysgwylir i Dduw borthi y byd, ond trwy fendithio llafurwaith dynion, ni ddysgwylir iddo wlawio torthau parod ar y maesydd; a'r un modd ni ddylid dysgwyl iddo achub y byd heblaw trwy fendithio a llwyddo ymdrechion ei bobl. Cynwysa gweddi y testun gan hyny fod pobl Dduw yn cael eu llenwi a dwys deimlad dros ei ogoniant ef, a thros yr eneidiau truenus sy'n agored i gael eu damnio; a'u bod yn edrych ar bechod fel gwenwyn peryglus a marwol; ac nid yn unig yn ymgadw rhagddo eu hunain, ond yn rhybuddio pawb eraill i ymgadw rhagddo am eu bywydau; a'u bod yn ceisio eu hachub fel achub rhai o dŷ ar dan, neu rai ar fodd i yn y llifeiriant. Nid yn unig gŵeddiant, "Sanoteiddier dy enw," ond llafuriant yn gydgordiol a hyny i ddwyn pawb i wneuthur felly.

3. *Na bo un defnydd anmhriddol yn cael ei wneud o'r Enw Dwyfol.* Enw dyrchafedig a gogoneddus iawn ydyw.

"Enw seinir gan Seraphiaid
Ar delynnau aur y nef:
Ar y testyn 'd all Cerubiaid
Ac Angylion oll yn nghyd,
Ond ymgyrnu, ofni, synu
Wrth yr orsedd fawr yn fud—
'Mwyddod, dynion ac angylion,
Er gwahaniaeth graddau a grym,
Ydynt oll ogyfuwch yma,
A'u gwyich ddoniau 'n ddiam 'n ddilm.
Natur sodda hyd yr eigion
Gan fawrhydi 'r Enw mawr,
A gyhoedda 'i hardd weithredoedd,
Trwy ardaloedd nef a llawr."

Ni ddylai yr enw goruchel yma gael ei drafod yn ysgafn ac anystyriol. Dywedir na byddai Syr Isaac Newton, yr hwn oedd wedi myfyrio mwy na nemawr o ddynion ar allu a doethineb yr Anfeidrol, byth yn defnyddio ei enw, ond gydag arwyddion o'r difrifoldeb mwyaf. Lled debyg fod llawer o Gristionogion, ysywaeth, yn defnyddio ei enw yn rhy ysgafn, eofn a chyffredin, fel pe byddai yn enw un o'u cydradd. Nid gweddus clywed plentyn yn defnyddio enw ei dad yn rhy gydraddol a chyffredin. Nid priodol i blentyn wrth ysgrifenu at ei dad ddweyd, "Fy anwyl dad," am fod hyny yn rhy gydraddol. Byddai o'r goreu i'r tad ysgrifenu, "Fy anwyl blent-

yn," gan ymddarostwng i siarad a'i blentyn fel un cydradd, ond dylai plentyn ysgrifenu, "Hybarch dad, neu barchus dad, neu anrhyddedus dad, &c." Am yr un rheswm ni ddylai yr un gweddiwr ddweyd, "Fy anwyl Dduw," neu Arglwydd anwyl," gan eu bod yn eiriau rhy gyfeillgar a chydraddol. Dylem ddefnyddio yr Enw Dwyfol bob amser yn y modd mwyaf gwylaidd a pharchus. Rhaid addef gyda galar fod anmharchu yr Enw dwyfol yn bechod brigog a gwaeddfawr yn y wlad hon yn awr. Y mae yn arswydus meddwl fel y cymerir enw Duw yn ofer o fewn y wlad; ac y mae yr arferiad atgas yma wedi cynyddu yn ddirfawr oddiar ddechrenad y rhyfel. Llauer o gymeriadau drwg ydynt wedi ymuno a'r fyddin, ac yno wedi ymroddi i fwy o benrhyddid nag erioed, gan lygru bechgyn eraill fyddai yn arfer byw yn ddichlynaidd: a llauer o ddynion ieuaine wedi colli dylanwad cartref, ydynt yn ymollwng gyda ffrydiau y llygreddigaeth sydd o'u hamgylch. Deua rhai o'n bechgyn yn ol ac iaith uffern yn dylifo yn ge'nllif halogedig allan o'u geneuau. Dylai holl bobl Dduw trwy y wlad ddeffroi yn unfryd yn erbyn yr arferiad yma. Dylai pawb sy'n ysgrifenu at y milwyr i'r fyddin eu cynghori yn ddwys a charedig yn mhob llythyr yn erbyn arferiad mor niweidiol, a mor llawn o anmharch i'r Brenin tragywyddol. A dylai pob ymdrech galluadwy gael ei gwneud genym yn mhob man, i ddiwreiddio yr arferiad ddrwg hon o'r wlad.

4. *Fod Duw yn cael ei wneud yn wrthddrych addoliad parchus a diffyfol.* Efe yw yr unig wrthrych sy'n tellyngu addoliad plant dynion, ac fel bod anfeidrol uchel a galluog, pur a sanctaidd, diau y dylai gael yr addoliad mwyaf trwyadl a pharchus, o galonau llawn gwylder a pharchedig ofn. Y mae lle i ofni fod agwedd Crigionogion weithiau yn rhy ysgafn ac anmharchus gyda gwaith yr Arglwydd. Mae 'n wir y gall dynion wneud ystumiau Prariseaidd, hebaddoli o'r galon; ond os bydd dyn yn addoli o'r galon, rhesymol iawn dysgwyl i'w agwedd allanol fod yn weddus. Lle bo agwedd rhai yn wamal a chwerthinllyd yn nhŷ yr Arglwydd, mae 'n amlwg nad yw y cyfryw yn ystyriol o fawredd y Bod y maent yn ei bresenoldeb, ac nad ydynt yn ei addoli mewn ysbyrd ac mewn gwirionedd. Diau fod dynion mor dduwiol ag a rodiodd y ddaiar erioed wedi gwenu weithiau mewn addoliad, a gwenu yn dduwiol hefyd, fel dywedai y Salmydd; "Yna y llanwyd ein genau a chwerthin, a'n tafod a chanu: yna y dywedasant yn mysy y cenhedloedd, Yr Ar-

glwydd a wnaeth bethau mawrion i'r rhai hyn. Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawrion; am hyny yr ydym yn llawen." Ond nid llawenydd anianol na chwerthin enawdol sydd yna; ond fel y dywedir yn marwnad Dafydd Jones o Gayo, cyfieithydd Salmau a Hymnau Watts.

"Mi a'i gwelais ef rai prydiau
Dan y gair yn chwerthin dagrau,
Gau hwylio 'i danau gyda'r fyddin
Ar ei wen yn mhlith y werin."

Y mae "gwen" neu "chwerthin dagrau" dan y gair yn codi oddiar deimlad crefyddol cryf, yn llawer teilyngach o gymeradwyaeth na'r syrthni cysglyd a ddengys rhywrai yn nhŷ yr Arglwydd. Ond dylid bod yn ofalus na fo dim yn yr agweddau yn annheilwng o addolwyr y Goruchaf; a dylid ymddwyn yn sobr a pharchus, fel rhai yn ystyriol o fod yn mhresenoldeb y dyrchafedig Fod sy'n preswlylo tragywyddoldeb.

III. PA HAM Y DYLEM WEDDIO "SANCTEIDDIER DY ENW?"

1. *Am fod sancteiddio ei Enw yn hanfodol i gysur a llovydd cymdeithas.* Nis gall y gymdeithas ddynol lwyddo tra yn mathru egwyddorion dwyfol tan draed. Cyn gynted ag y gwelir dynion mewn ardal neu wlad, yn gaduwl uniawn ffyrdd yr Arglwydd, gellir dywedyd fod elfenau mallod a dinystr yn dyfod i mewn i'w plith. Pan wyro dynion mewn un peth, maent ar y ffordd i wyro mewn pethau eraill. Os gwyra dyn yn ei gysylltiad â Duw, oni wyra hefyd yn ei gysylltiad â dynion? Os ymddyga dyn yn anonest at Dduw, pa ymddiried sydd nad ymddyga yn anonest at ddynion? Os dianrhydedda Dduw, nid rhyfedd iddo ddianrhydeddu pawb eraill. Os anufuddha i Dduw, gellir dysgwyl iddo anufuddhau i rieni, athrawon, llywodraethwyr, &c. Os na pharcha enw Duw, nid yw yn debyg o barchu enw dynion. Os gwna wrthryfela yn erbyn llywodraeth Duw, nid rhyfedd iddo wrthryfela yn erbyn pob llywodraeth arall. Dyna fel y dechreuodd gwrthryfel bradwyr y De; yn y lle cyntaf gwrthryfelodd pobl y De yn erbyn llywodraeth y nefoedd, ar ol hyny nid rhyfedd iddynt wrthryfela yn erbyn llywodraeth yr Unol Dalaethau. Nis gellir adeiladu cymdeithas ddedwydd a chysurus yn y byd hwn, ond ar seiliau ymddygiad uniawn t'nag at Dduw, sef seiliau cryfion gwir grefydd, gan hyny er mwyn lles, llwydd a chysur cymdeithas dylem weddio, Sancteiddio dy Enw.

2. *Am fod sancteiddio ei Enw yn anheggorol er cael llwyddiant crefyddol.* I'r graddau y byddo Duw yn cael ei ogonoddu, a'i ddyrchafu,

a'i enw yn cael ei sancteiddio yn mhlith ei bobl, i'r graddau hyny gellir dysgwyl llwyddiant ar eu hymdrechion—bywyd nefol yn eu cyfarfodydd—goruchafiaeth i'w byddin oedd a gweled llauws o filwyr y fall yn rhoi eu hunain i fyny i Fab Duw. Bydded i Seion godi enw ei Duw yn uchel, ac fe gyfyd yntau Seion yn uchel. Yr ydym lawer pryd yn ein gweddian yn edrych gormod ar ddynion, a rhy fach ar Dduw. Ceir yn ngweddian llawer o ddynion amlygiad o deimlad mawr dros yr annuwiolion sy'n mathru deddfau Duw, o herwydd eu bod yn agored i gael eu damnio; ond dim amlygiad o deimlad dros enw Duw sy'n cael ei ddianrhydeddu, a'i ogoniant sy'n cael ei warthruddo, gan yr annuwiolion hyny. Teimlant fwy rhag ofn i'r pechadur gael cyfiawnder, nag a deimlant am fod Duw yn cael cam. Fel y mae cyd-deimlad llawer yn y Talaethau Gogleddol yn awr, yn fwy gyda'r gwrthryfelwyr ysgeler sy'n ceisio dryllio a dymchwelyd llywodraeth y wlad, na gyda'r llywodraeth hono, felly ceir dynion crefyddol sy'n dangos fod eu teimlad yn fwy gyda'r gwrthryfelwyr ysgeler yn erbyn gorsedd nef, na gyda'r Brenin nefol, cyfiawn, sanctaidd a da, a ddiystyrrir ac a anmherchir ganddynt. Y mae gweddian y fath bobl yn ddrewdod yn ffroenau Duw, ac nid rhyfedd nad ynt yn cael eu gwrando. Dylai fod diwygiad cyfiawn ar y pen hwn. Dylai ein teimlad enyn dros y sanctaidd a'r gogoneddus Fod anmherchir gan ddynion, ac a yspeilir o'i ogoniant ganddynt, yn hytrach na thros yr annuwiolion calongaled a ymgynyddant yn wirfoddol a diachos yn ei erbyn, er pob goleuni, anogaethau a rhybyddion. A phan ddelo crefyddwyr i weddio mewn teimlad dros Dduw, teimlad yn gofyn, "Beth a ddaw o dy Enw mawr?" teimlad yn llefain yn ddiwyll, "Sancteiddier dy Enw," dyna pryd y gellir dysgwyl gweled llwydd ar grefydd, a Seion yn llawen fam plant.

8. *Am fod yn ofynol Sancteiddio ei Enw er cynyddu mewn gras.* Cynydd mewn byw yn sanctaidd—mewn caru a pharchu Duw, yw cynydd mewn gras. "Byddwch sanctaidd canys sanctaidd ydwyf fi." Sancteiddrwydd Duw yw ffynonell pob purdeb a sancteiddrwydd yn mhlith ei greaduriaid. Heb sancteiddio enw Duw nis gall dynion gynyddu mewn sancteiddrwydd, neu mewn gras. I'r graddau y byddom yn dyrchafu ac yn mawrhau enw Duw, ac yn talu parch addoliad iddo, i'r graddau hyny y bydd ein cynydd mewn gras. Tebyga crefydd pob dyn i'r drychfeddwl sydd ganddo am Dduw, os drychfeddwl cnawdol fydd ganddo am Dduw, crefydd gnawdol fydd

ganddo. Y Paganïaid wnant dduwiau o ryfelwyr creulawn a gwaedlyd, crefyddau creulawn a gwaedlyd sydd ganddynt. Dylem goleddu drychfeddyliau uchel am Dduw fel bod sanctaidd a phur, er mwyn cyrhaeddyd tir uchel mewn sancteiddrwydd a phurdeb personol. Cyfoda dwfr mewn pibellau cuwch a'r ffynonell o ba un y tarddodd, a dim yn uwch, a'r un modd ymglyfdd syniadau crefyddol cuwch a'r ffynonell wreiddiol o honynt, a dim yn uwch. Nid yw Mahometaniaeth trwy yr oesau wedi ymgodi dim yn uwch na'r cymysgedd anniben ac anianol sydd yn y Coran, na'r crefyddau Paganïdd ddim yn uwch na chymeriad eu gwahanol dduwiau. Bydded i'n syniadau crefyddol gael eu tynu o ffynonell y purdeb Dwyfol, fel y byddo iddynt ymgodi yn uchel, a'n cyfodi ninau gyda hwynt. Y mae o bwys ein bod yn iawn olygu am Dduw fel bod sanctaidd a gogoneddus, fel yr eniller ni trwy hyny i fod yn debyg iddo. Po fwyaf pur a sanctaidd y gwelom Dduw, mwyaf oll fydd ein hawyddfryd am gael ein newid i'r unrhyw ddelw, a pho fwyaf y sancteiddir enw Duw yn ein plith, mwyaf oll fydd ein cynydd ninau mewn sancteiddrwydd.

Sancteiddler ei Enw gorucel a dwyfol
O begwn i begwn dros wyneb y byd,
Pelydred gogoniant ei fawredd tragwyddol
Nes tanio calonau plant Adda i gyd:
Cydblyged pob calon o flaen ei seidd freinllo,
A phlarch addoliadol yn llenwi pob un;
Ac arnynt argraffir ei lán ddelw nefol,
Nes c'lymu yr hollfyd a'i orsedd ei hun.

Parisville.

D. DAVIES.

DYSGU CAN Y NEFOEDD.

Ac ni allodd neb ddygu y gân ond y bedair mil a'r saith ugain mil, y rhai a brynwyd oddi ar ddaear, Dat. 14: 3.

Y mae dwy ffaith werthfawr yn gynnwysedig yn y testun:

1. Fod llawer o'r teulu dynol yn y nefoedd. Yr oeddynt unwaith mewn pechod a thrueni yn y byd hwn, ond y maent yn awr gyda yr Oen a'r dysglair angylion yn nghanol gwycheder a pheroriaeth paradwys Duw.

2. Fod pawb o'r teulu dynol wedi myned i'r nefoedd trwy yr un cyfryngau. "Y rhai hyn a brynwyd oddiwrth ddynion." Gallwn sylwi—

I. Fod y nefoedd yn gofyn cymwysder i fyned iddi,—y mae yn rhaid "dysgu y gân." Ni all dyn wrth natur gyduno yn ngwasanaeth pur a sanctaidd y nefoedd heb ei fod yn flaenorol wedi ei egwyddori yn egwyddorion crefydd a duwioldeb.

Gwelwn hyn yn ngwaith y greadigaeth. Y mae pob creadur yn ei gyfansoddiad wedi ei

gymwysu i'r elfen yn mha un y mae i fodoli—pysg i'r môr, adar i'r awyr, ac ymlusgiaid i wyneb y ddaear; a dangosir na all ein cyrff ni fodoli yn un blaned arall ond hon. Y mae yr un cymwysder yn ofynol mewn cymdeithas. Ni all yr hwn sydd yn blaenori mewn campiau chwarengar feddiannu eisteddle y dysgawdwr, ac ni all yr hwn sydd yn ddiofal yn nghylch cyfiawnder a barn lywodraethu yn mrawdle cyfiawnder.

Felly y mae yn gywir mewn perthynas i'r nefoedd. I'r dyben i deimlo yn ddedrwydd yn nghymdeithas y bodau sanctaidd a bod mewn hwyl yn gwasanaethu ein Creawdwr yn mangre ei sancteiddrwydd, a bod mewn cydgordiad â rheolau a gweithrediadau y bodau sanctaidd yn yr ymerodraeth nefol, y mae yn rhaid ein bod yn wirioneddol yn feddiannol ar yr un cymeriad. Ond beth yw y cymwysder sydd yn ofynol er mwyn mwynhau cymdeithas bur y nefoedd?

1. Nid yw yn gynnwysedig mewn ffurfiau a defodan allanol. Yr oedd y Phariseaid yn fanwl iawn gyda phethau allanol crefydd, yn ymddangos yn deg ac yn hardd oddiallan fel beddau wedi eu gwyngalchu; ond oddifewn yn llawn o bob afliend. "Oni bydd eich cyfiawnder yn helaethach na chyfiawnder yr ysgrifenyddion a'r Phariseaid nid ewch i mewn i deyrnas nefoedd."

2. Nid yw yn gynnwysedig yn y doniau godidocaf nac yn y wybodaeth berffeithiaf. Y mae y bendithion gwerthfawr hyn yn wir angenrheidiol a defnyddiol fel moddion i ddwyn y byd i afael yr hyn sydd yn gynnwysedig mewn bod yn gymwys i'r nefoedd. Ond nid ydynt yn ddigonol ynddynt eu hunain. "A phe byddai genyf broffwyddoliaeth a gwybod o honof y dirgelion oll a phob gwybod-aeth, a phe bai genyf yr holl ffydd fel y gallwn symudo mynyddoedd, ac heb genyf gariad, nid wyf fi ddim." • Yma y gwelwn yn

8. Mai cariad at Dduw yw y prif gymwysder i fwynhau ei gymdeithas yn y nefoedd. "A rodia dau yn nghyd heb eu bod yn gyntun?" Y mae pechod wedi ffurfio gelyniaeth yn nghanol dyn at Dduw. Yr oedd Adda yn ei sefyllfa o ddiniweidrwydd yn ymhyfrydu yn nghymdeithas ei Dduw; ond pan droseddodd ei orchymyn darfu iddo ymdrechgu ffoi o'i wydd, ac ymdrechodd ymguddio rhagddo yn mysg prenau yr ardd. Ac y mae dynolryw yn gyffredinol wedi syrthio i'r un sefyllfa. O ganlyniad i'r dyben i fwynhau dedwyddwch y nefoedd y mae yn rhaid dwyn ein heneidiau i gymod a heddwch â Duw, a rhaid dwyn ein hewyllys yn ddarostyngedig i ewyllys Duw,

ac i ymhyfrydu yn ei gyfraith ef ddydd a nos. Heb hyn ni all neb ganu yn y nefoedd yn mhlith y llu mawr sydd yno yn moliannu Duw. Fe fyddai yno yn unig—ei ddallineb ysbrydol a guddiai rhagddo ef oleuni Haul Cyfiawnder, a chynhyrfaeau ei deimladau a gyfnewidiai iddo ef swm melus peroriaeth y bodau ysbrydol megys rhuad taranau arswydol, ac euogrwydd ei gydwybod a barai i Dduw'r cariad fod iddo ef yn dân ysol. "Pechaduriaid a ofnasant yn Seion, dychryn a ddaliodd y rhagrithwyr; pwy o honom a drig yd a'r tân ysol? pwy o honom a breswylia gyda llosgfeydd tragywyddol? Yr hwn a rodia mewn cyfiawnder ac a draetha uniondeb, a wrthyd elw trawsder, a ysgydwo ei law rhag derbyn gwobr, a gauo ei glust rhag clywed celanedd, ac a gauo ei lygaid rhag edrych ar ddrygioni. Efe a breswylia yr uchelderau, ei lygaid a welant y brenin yn ei degwech, gwelant y tir pell."

II. Y moddion trwy ba rai y cymwysir y saint i'r nefoedd—"y rhai a brynwyd." Y mae dyn yn ei sefyllfa trwy bechod yn cael ei osod allan yn ngair Duw fel un wedi gwerthu ei hun i gaethiwed, "Yn rhad yr ymwerthasoch, ac nid ag arian y'ch gwaredir." Gan wybod nad â phethau llygredig, megys arian neu aur y'ch prynwyd oddiwrth eich ofer ymarweddiad, * * * eithr â gwerthfawr waed Crist, megys Oen difeius a difrychenlyd."

Yma y gwelwn sefyllfa druenus dyn trwy bechod, ac annigonolrwydd y goreu o bethau y byd hwn i'w waredu. Ond yma y gwelwn y moddion effeithiol i waredu dyn a'i ryddhau o gaethiwed pechod a llygredigaeth, "Gwerthfawr waed Crist." Dyma swm a sylwedd y gân sydd yn rhaid ei dyegu, a theimlad o'r effeithiau iachusol a'n cymwysa i ganu byth yn y nefoedd, "Iddo ef yr hwn a'n carodd ni ac a'n golchodd ni oddiwrth ein pechodau yn ei waed ei hun." Y mae trefn yr iachawdwr iaeth yn ddigonol i waredu pechadur oddiwrth holl effeithiau pechod. Y mae yn gwaredu oddiwrth ddedryd a chosp pechod, yn gwaredu oddiwrth arglwyddiaeth a halogrwydd pechod, a hi a'n cymwysa yn y diwedd i gael rhan o etifeddiaeth y saint yn y goleuni.

III. Y lle y cymwysir y saint i'r nefoedd, "y rhai a brynwyd oddiar y ddaear." Y ffaith werthfawrocaf yn hanes y byd yw ei fod yn lle y mae Duw yn dangos trugaredd, ac yn lle y mae awdurdod gan Fab y dyn i faddau pechodau. Yn nghanol cymylau a stormydd llygredigaeth a thrallod a gofidiau sydd yn croesi ein llwybrau, y mae y ffaith hon yn cyfodi o'n blaen fel seren oleu, yr hon

ryw ddydd a chwala bob tywyllwch ac a ddystawa bob terfysg a chyffro. Diolchwn i Dduw am fod y ddaear yn lle iddo drugarhau ac nid lle i'n cospi am ein pechodau. Ond dylem gofio nid yn unig fod y ddaear yn lle i drugarhau, ond ei bod yr unig lle i drugarhau. Y mae llawer y dyddiau presenol yn ceisio dwyn eu hunain i gredu y cant ddigon o amser yn y byd tu draw i'r bedd i edifarhau a throï at Dduw am ei drugaredd, pan y byddant yn teimlo eu bod wedi blino ar bechod. Ond, enaid anfarwol! cofia, os unwaith yr âi trwy borth marwolaeth heb gael dy ddwyn i gymod â Duw, ni wnai ond suddo yn ddyfnach ddyfnach mewn trueni a gwae fel y byddi yn ymdroi yn nyfnderau tragywyddoldeb.

Y mae ein byd yn fyd rhyfeddol iawn. Y mae yn wir nad ydyw ond megys gwreichionen wrth ei gydmaru a heuliau mawrion y greadigaeth. Eto y mae amgylchiadau wedi dygwydd o'i fewn o bwysig ganlyniadau. Yma y bu Mab Duw yn byw, llafurio, dyoddef, a marw; ac yma y mae miloedd o eneidiau yn cael eu cymwysu i'r nefoedd, trwy rinwedd ei ddyoddefiadau. Yma y mae brwydrau y greadigaeth yn cael eu hymladd, a'r rhai sydd yn dyfod allan yn fuddugoliaethus sydd yn cael eu rhifo gyda y pedair mil a'r saith ugainmil i ganu clodydd o fawl a diolchgarwch i Dduw ac i'r Oen yn oes oesoedd.

DANIEL REES, *Columbus, O.*

BOD YN NGHRIST.

"Y dydd hwnw y gwybyddwch fy mod i yn fy Nhad, a chwithau ynof fi, a minau ynoch chwithau."—CHRIST.

"Oblegid aelodau ydym o'i gorff ef, o'i gnawd ef, ac o'i esgyrn ef."—PAUL.

Flynnyddau yn ol, pan yn gwrando y Parch. R. R. WILLIAMS (y pryd hwnw o Minersville, Pa.) gwnaed argraff ddwys ar fy meddwl gan un sylw o'i eiddo ar *ffugyrau* y Beibl. Nid wyf yn cosio ei eiriau, ond y mae eu sylwedd yn aros hyd heddyw yn fy nghof. Yr oedd yn son am y ffigur hono drwy ba un y mae y Beibl yn disgrifio uffern fel lle o "dân a brwmstan," a dywedai mai y ffaith mai deagrifiad ffugyrol ydoedd, a'i gwnelai mor arswydol i feddwl am dano. Os oedd yn ofynol gosod allan boenau y colledigion o dan y ffigur o dân annifoddadwy, y peth mwyaf echrydus y mae yn ddichonadwy i'r meddwl ei amgyffred, beth a raid fod arteithrwydd gwirioneddol cosb sydd yn cael ei gosod allan mewn iaith mor rymus? Os yw tân y peth mwyaf poenus y gall corff ei ddyoddef, beth a raid fod echryslonrwydd y peth mwyaf poenus y gall enaid ei ddyoddef?

Y mae yr egwyddor y soniai Mr. Williams am dani, yn un y gellir ei chymhwyso at lawer

o bethau heblaw cosbedigaeth y colledigion; yn wir, nid yn unig y mae yn egwyddor y *gellir* ei chymhwyso, ond y mae yn un y *rhaidd* ei chymhwyso cyn y gallwn amgyffred llawer o wirioneddau y Beibl yn helaethder eu cynwysiad a grymusder eu meddwl. Mae natur y *ffaith* ysbrydol gymaint uwchlaw gallu darluniadol iaith ddaiarol, fel nad oes un llwybr wedi ei adael ond ei gosod allan drwy ddelweddau arwyddocaol a chysgodol; ac y mae yr angenrheidrwydd am hyn yn cyfodi oddiar ein hanwybodaeth o *natur pethau* ysbrydol, ac nid ein hanwybodaeth o'u *bodolaeth*. Y mae y gwahaniaeth hwn yn un o bwys i ni ei gofio; canys gallwn fod yn hollol wybyddus o wirionedd *ffaith* ysbrydol, ac eto fod yn hollol anwybodus o natur y *ffaith* hono. Ond nid oes yn hyn ddim i achosi rhyfeddod, canys yr ydym yn cyfarfod a phethau cyffelyb yn y byd naturiol. Yr ydym yn sicr o fodolaeth y nwy gwefryddol (*electricity*), ond nid ydym yn gwybod *beth* ydyw y nwy hwnw. Yr ydym yn sicr o fodolaeth *bynydd* naturiol, ond nid ydym yn gwybod *beth* ydyw y bynydd hwnw. Felly y gallwn gredu fod y fath *beth* a *bod ysbrydol*, ac eto heb greda nac amgyffred *beth* ydyw *natur* y bod hwnw. Gwir y gellir ateb mai *ysbrydol* ydyw ei natur, ond nid yw hyn yn rhoddi i ni un goleuni ar y pwnc, am na wyddom yn mha *beth* y mae ysbrydoliaeth yn gynywysedig. Gallwn gredu yn nghosbedigaeth yr annuwiol a gwobrwyd y dawiol, ond eto heb gredu *beth* ydyw y goeb ar y naill law na'r wobr ar y llaw arall; a hyny o herwydd na wyddom ddigon am ysbryd i allu dweyd pa orachwyliaeth a fyddai yn effeithiol er ei wneyd yn druenus ar y naill law, nac yn ddedwydd ar y llaw arall.

Mae yn dra amlwg, feddylwng, mai i'r dosbarth hwn o wirioneddau Beiblaidd, y perthyn athrawiaeth y ddwy adnod uwchben yr ysgrif hon. Y gwirionedd a ddysgir ydyw fod undeb yn bodoli rhwng Crist a'i bobl, a bod yr undeb hwnw yn un cyflawn a thrwyadl. Yn awr, mae yn hawdd i ni gredu yn modolaeth yr undeb hwn, a'i fod yn un o'r fath berffeithiaf, ac eto heb gredu *pa fodd* y bodola, nac yn *mha beth* y mae yn gynywysedig. Ac os sylwn yn fanwl ar yr ymadroddion a ddefnyddir i ddesgrifio yr undeb rhyfeddol hwn, gwelwn fod yn annhosibl i ni ei ddeall heb i un o ddau *beth* gymeryd lle; sef, naill ai i'n gwybodaeth gael ei ehangu, neu i'n cynnoddffau eneidol gael eu cyfnewid; canys y mae yn hollol o'n gallu yn bresenol i *amgyffred* a *deall* pa fodd y gall y fath undeb ag a ddesgrifir yn yr adnodau hyn byth gymeryd lle. Yn ol y wybodaeth sydd genym ni yn awr am bethau a phersonau—ac yn ddiau undeb *personol* a olygir—nis gallwn ffurfio barn ddeallus am undeb y gellir dywedyd am dano, “a chwithau ynof fi, a minau ynnoh chwithau,” a'r pleidiau o hyd yn

cadw eu personoliaeth ar wahan. Mae amodau y cyfryw undeb tuhwnt i amgyffredion dynol. A'r un modd gyda golwg ar ddesgrifiad yr apostol, “Oblegid aelodau ydym o'i gorff ef, o'i gnawd ef, ac o'i esgyrn ef.” Mae yma ryw *beth* yn cael ei osod allan nad ellir esbonio ei delerau i'r deall dynol; ond mae y gymhariaeth mor gref, fel nad oes lle i amheu ei *fodolaeth* a'i *berffeithrwydd*. Ni fuasai angen am ddefnyddio iaith mor rymus i osod allan peth llai trwyadl. Ond er nad allwn esbonio y *modd* o hono, nid yw hyn yn un rheswm dros amheu y *ffaith*. Ac os cymewrn arnom egluro ei *natur*, mae cyfansoddiad y meddwl y fath, fel na allwn wneyd hyn heb leihau ei werth. Yn lle hyn, gwell yw i ni gymeryd y *ffaith* yn syml fel y gosodir hi allan yn yr Ysgrhythyr, a sugno o honi yr holl gysur a'r cynaliaeth ag y mae y desgrifiad hwnw yn ei ganiatau.

A phwy a fedr osod allan y dyddanwch a all y gwir Gristion ei gael mewn athrawiaeth fel hon? Mor dawel y gall orphwys o dan y profedigaethau chwerwaf, pan yn credu mai aelod ydyw o gorff Crist. Mor siriol y gall wynebu yr ystormydd gerwinaf, os bydd yn ymwybodol o'i fod ef yn Nghrist, a Christ ynddo yntau. Mor wrol y gall deimlo yn wyneb rhuthriadau y gelyn, pan y gwyr ei fod ef a'i Waredwr Hollalluog yn un i'w gwrthsefyll. Nis gall osod y *ffaith* fendigedig hon yn rhy agos at ei galon. Bydded iddo deimlo yn ei enaid fod lesu mor barod i'w amddiffyn a'i gyfarwyddo, ag ydyw y llaw i amddiffyn y llygad, neu y llygad i gyfarwyddo y troed. Yn mherffeithrwydd yr undeb hwn y mae ei nerth mewn gwendid a'i gysur mewn trallod. Cyraered y *ffaith* yn ei llawn werth, yn lle cael ei yspellio gan ryw esboniadau fyddont yn ceisio porthi ei ddeall ar draul newynu ei enaid. Creded fod ei undeb a Christ yn *ffaith* wirioneddol, ac nid rhyw ddechymyg addurniadol. Ond iddo wneuthur hyn, bydd ei “heddwch fel afon,” a'i “gyfiawnder fel tonau y mor.” ¶.

Utica, N. Y.

GWAHODDIAD AT GRIST.

Matt. 11: 28—Deuwch ataf fi bawb sydd yn flinderog ac yn llwythog, a mi a eswythaf arnoch.

Oddiwrth ystyriaeth o flinder a theimlad o analluogrwydd y tardd ochenaid am orphwysfa. Nid oes neb marwol wedi anadlu nad ydynt ar ryw amseiran wedi dymuno cael gor-phwys. Nid yn unig y dyn o lafur a chwys, neu y dyn sydd yn ymdrechu mewn peryglon, neu yr hwn sydd yn cael ei yru a'i luchio,—ac nid yn unig yr adyn di-gartref; ond y dyn sydd wedi ei gynysgaeddu mewn meddwl a chyfoeth a ddymunodd am orphwysfa, ac yn ofidus o herwydd nas cafodd. Y mae rhai yn eu gofid a'u siomedigaeth a'u dirfawr unigedd

wedi gweddio am ddideimladrwydd, hŷn marwolaeth a difodolaeth—unrhyw beth i'w hesmwythau ac i roddi iddynt ryddhad. Oh! mewn pa faint o gyfyngderau y mae dynion wedi dymuno na buasent heb eu geni erioed; neu pe y gallasent ddychwelyd i ddiddyndra eilwaith. Nid gorphwysfa o'r natur yma sydd wedi ei haddau i ni yn yr efengyl.

I. Mae Crist yn rhoddi gorphwysdra oddiwrth ofnau trallodus o Dduw. Terfysg yw pechod. Blinder yw euogrwydd, a dychryn o Dduw sydd boenedigaeth. Y mae dynion mewn pechod wedi dod yn anghywir eu barnau yn gystal a drygionus—wedi dod yn ddrwg-dybus yn gystal ag yn hunan-gyhuddol. Y mae eu drwg dybiaeth wedi cyrhaedd hyd at Dduw. Y maent mewn dychryn pan feddyliont am gyfiawnder Duw—tra parhant i feddwl ei fod yn gyfiawn, a phan fyddont yn amheu ei fod yn anghyfiawn casant ac ofniant ef yn fwy.

Y mae en hofnau aflonydd yn ddychryn iddynt rhag ofn y bydd i'w hanghyfiawnder eu dedfrydu i wae, a thrwy lyny wneud yn anghyfiawn & hwy. Y mae hynny wedi troi llawer bywyd yn anghysur, a thori ar esmwythyd llawer enaid. Ond daeth Crist rhyngom a'r ofnau o hyn allan. Efe a ddangosodd i ni Dduw cariadlawn, trugarog a maddengar. Y mae yn sicrhau i ni y gallwn gael iachlawdwriaeth oddiwrth bechod a gwardigaeth oddiwrth y gosh ddyledus iddo—yn cymeryd ein hamheuan duon ymaith, ac yn ail sicrhau i ni gywirdeb Dwyfol ras.

II. Mae Crist yn rhoddi gorphwysdra oddiwrth ymladdau oddifewn. Yr ydym mor anhrefnus nes y byddwn yn aml yn diflasu arnom ein hunain a chywilydd arnom o'n sefyllfa, fel y mae angen am ein cymodi & ni ein hunain. Y mae ynom ryw ymgaï ar ol y da a thueddiadau tuag at y gyfraith—ond pan yn chwenych gwneuthur da mae y drwg yn bresenol gyda ni. Y mae ein gwybodaeth o'n dyledswydd yn gryf, a'n tueddiadau at ddrwg yn rhy aml yn gryfach. Yr ydym yn cael ein codi tua'r nefoedd a'n tynu i lawr tua'r ddaear. Nid ydym yn dymuno meddwl ein bod wedi llwyr adael cyfraith Duw fel rheol bywyd, ac nid ydym yn dymuno ymddangos yn ddiffygiol yn ein parch i arferiadau y byd. Yr ydym yn gwneuthur drwg dan wrthdystiolaeth, ac yn anturio gwneud y da gyda haner calon—ac yr ydym mewn anghydfod parhaus oddiwrth y brwydran mewnol hyn. Y mae Crist yn cynyg ein gwaredu a'n symud i heddych parhaus—rhoi terfyn ar yr ymryson trwy wneud cariad ato ei hunan yn oruchaf

ar bob peth arall—myn weled y drwg yn myned i lawr a'n huchelguais yn cael ei gyfarfod, yna daw yr esmwythâd.

III. Mae Crist yn ein rhyddhau oddiwrth anesmwythyd sydd yn cael ei achosi gan amgylchiadau allanol. Y mae amser nas gallwn weled dyben y peth hyn a'r peth arall—bywyd mor ddryslyd—pob peth yn ymddangos allan o'i le—pob pleser wedi gwywo, holl ffrydiau llawenydd wedi sychu i fyny, a holl deimladau ein natur yn dyoddef trwy gyffyrddiad & phethau y byd allanol,—dim yn troi allan fel yr ydym yn dysgwyl ac yn dymuno. Cyfeillion yn myned ac yn gwneud y pethau ag y maent wedi rhoddi ar ddeall i ni na wnaent mo honynt. Pan yn edrych am wadalwch, gwamalrwydd ddaw. Ysgatfydd y teimlwn ein bod wedi camgymeryd ein galwedigaeth—ein bod allan o'n lle—nad ydym yn cael ein gwerthfawrogi, ein bod yn aberthau i chwidredd neu fynpwy, a bod cymdeithas yn ymddwyn yn ddrwg tuag atom. Ond y mae Crist yn ein gwahodd oddiwrth yr olygfa yna, ac yn caniatu i ni gael eistedd wrth ei draed ef, a chyfeirio ein llygaid at Dduw'r cariad, a dengys i ni ddyben a rheolaeth bywyd, a rhydd i ni esmwythyd yn y sierwydd o waredigaeth, a'r pethau a wna drosom. Sylwn eto yn.

1. Y mae y geiriau yn cynwys, os nad awn at Grist y bydd i ni barhau yn flinderog a thrwm lwythog byth, o herwydd ni chawn orphwysdra i'n heneidiau mewn un man arall.

2. Nid anghyffroad, diogi, a hurt huno, neu gwsg difreunddwyd yw yr esmwythâd. Ond atteg, a nerth, a boddlonrwydd, a sirioldeb, a thawelwch i'r enaid. Y galon sydd yn gorphwysu yn Nghrist. Y mae mor esmwyth pan yn eistedd yn agen y graig a phan wedi lledu ei hwyliu ac chedeg trwy yr awyr.

3. Oes aflonydd yw hon, a thir diorphwys yw y tir, o herwydd y mae Crist fel y cynygir ef yn yr efengyl yn cael ei wrthod mor gyffredin a Christ arall fel rheswm dynol yn cael ei geisio.

Ni a fwynhawn fwy fwy o esmwythdra personol, mwy o lonyddwch cymdeithasol, pan y mae Crist yn dyfod atom yn ei ysbryd ac yn ngallu ei eiriau a'i weithredoedd, nag yn unman arall, fel ag y mae i'w ganfod yn yr efengyl.—*Pacific*. W. o Fox.

GWASANAETHU YR ARGLWYDD.

“Dywedasoeh, Ofereidd yw gwasanaethu Duw.”
Mal. 3. 14.

Dengys yr hanes ysgrythyrol bod dynion drwg yn mhob oes,—felly ydoedd yn amser

Malachi. Dichon mai rhai o'r Saduseaid oedd yn dywedyd, "Oferedd yw gwasanaethu Duw." Gadewch i ni sylwi ar eu haeriad:

1. Rhai wedi bod unwaith yn grefyddol a ddywedent felly. Tebygol mai Iuddewon oeddynt, a'u bod wedi talu ymweliad â rhai o'r gwyliau yn Jerusalem. Nid oeddynt wedi cael lles idd eu heneidiau, baich oedd crefydd wedi bod iddynt. Dim blas yn yr addoliad. Dichon iddynt fod yn selog am beth amser; ond troisant yn erbyn addoliad yr Arglwydd, a dywedasant mai "oferedd" ydoedd. Mae eto rai felly yn ein hamser ninau; unasant â chrefydd—gwelwyd hwy yn ddiwyd am ychydig amser; ond collwyd eu presenoldeb yn moddion gras; caledasant nes iddynt ddywedyd, "Oferedd yw gwasanaethu Duw."

2. Dywedent hyny wrth eu gilydd. Buont yn meddwl hyny am ryw gyfnod o amser nes iddynt o'r diwedd fyned mor annuwiol a siarad felly wrth eu gilydd, a thrwy hyny caledasant y naill y llall mewn pechod. Dichon mai hyny oedd testun eu siarad pan gyfarfyddent—ya lle son am Dduw yn ei ddaioni, dywedent mai gwaith ofer a diles oedd iddynt ei wasanaethu. Dyma gynulliad pechadurus a niweidiol yn ei ganlyniadau. Peth sobr neillduol yw i ddynion siarad yn erbyn addoliad y Goruchel Dduw, ac ni wna neb felly ond rhai hollol annuwiol. Ni a hyderwn nad oes neb o'n cenedl ni wedi myned mor bell mewn pechod, ag y beiddient ddywedyd nad yw Duw yn teilyngu cael ei wasanaethu o lwyrffryd calon.

3. Cyfrifai Duw eu dywediadau yn ei erbyn ef, "Eich geirian chwi a ymgryfhaodd i'm herbyn, medd yr Arglwydd." Mae siarad yn erbyn ei bobl a'i waith yn cynwys ymadroddi yn ei erbyn ef. Yr oeddynt yn pechu trwy y gweithredoedd hyn, ac ar ol hyny treient ei wadu. "Eto chwi a ddywedwch, Pa beth a ddywedasant ni yn dy orbyn di." Byddai yn dda gan bawb pe gallent wadu yr hyn a lefarasant yn erbyn Duw. Maent yn gyfrifol am eu holl eiriau. Mae ymgynull i siarad yn erbyn crefydd yn waith ag y treir ysgoi rhag y cyfrifoldeb a'r gosp am hyny. Gocheled pawb rhag defnyddio eu tafodau i ddirmygu gwasanaeth yr Arglwydd ar y ddaear; mae yr ymddygiad yn eithaf annuwiol.

4. Yr achos eu bod yn beio gwasanaeth yr Arglwydd oedd, am nad oedd hyny yn dwyn elw bydol iddynt. Crefydd ac elw yn glymedig â hi fuasai wrth eu bodd. "Pa lesiant sydd er i ni gadw ei orchymynion ef?" Nid oeddent yn cael lles bydol, ac nid oeddynt yn gofalu am les ysprydol. Elwa sydd yn agos

at y galon. Er mwyn elw gyrir y fasnach yn mlaen, yr agerfadau, yr agergerbyddau, &c., ond caiff crefydd drengu, a lleferir yn ei herbyn gan y rhai a garant y byd yn fwy na Duw.

Ond sylwn mai *nid oferedd yw gwasanaethu yr Arglwydd*.

1. Mae y berthynas sydd yn bodoli rhwng dyn a'i Greawdwr yn ei rwymo idd ei wasanaethu. Felly oedd Adda yn Mharadwys. Mae cymaint o ddyledswydd arnom ni i uffuddhau i Dduw ag oedd ar Adda cyn iddo bechu. Bydd y Barnwr mawr yn gorchymyn yn y dydd diwedda, "Dygwch y gelynyion y gelynyion hyny y rhai ni fynasant i mi deyrnasu arnynt, a lleddwch hwynt ger fy mron i."

2. Mae natur yn gwasanaethu yr Arglwydd, ac ni ddylai dyn fod yn wahanol. Gall y Crewr doeth a da ddywedyd am yr haul, brenin y dydd, mai ei was ef ydyw, a'i fod yn parhau i wneud ei waith trwy yr holl ganrif oedd heb wyro haner trwch blewyn o'i le; mae ef mor uffudd ag erioed idd ei Grewr. Mae y lloer arianaidd wedi bod yn forwyn dda a chywir idd ei Gwneuthurwr o'r dechrenad; felly hefyd mae'r ser a'r planedau, haf, gauaf, dydd a nos, &c., ond tra y mae holl natur yn gwasanaethu Duw yn ffyddlawn, meiddia dyn esgyn i ben bryn rhyfyg a gweiddi yn yr olwg ar yr oll yn ffyddlawn idd ei Greawdwr, "Oferedd yw gwasanaethu Duw." Dywed rheswm wrth y creadur gwrthnysig, "taw." Gwna natur ei ateb, "cywilyddia ddyn." Gwna y Beibl uchel floeddio, "Pob perchen anadl molianedd yr Arglwydd." Molwch yr Arglwydd. Salm 150: 6.

3. Mae holl deulu y nef yn profi y dylai pawb wasanaethu yr hwn sydd yn byw yn oes oesoedd. Nid oes yno neb yn meddu y duedd leiaf i ddywedyd dim yn erbyn gwasanaethu Duw, mewn perffeithrwydd. Ni chaiff yr annuwiolion neb ond y diafol a'i lengau i ddywedyd gyda hwy mai "oferedd yw gwasanaethu Duw."

4. Iaith y Gyfrol Ddwylol ydyw, "Gwasanaethwch yr Arglwydd mewn llawenydd: deuwch o'i flaen ef â chân." Ac mae Iesu Grist wedi sierhau gan ddywedyd, "Os gwasanaetha neb fi, y Tad a'i hanrhydedda ef." Ioan 12: 26.

Sylwn yn mhellach yn fyr ar y *modd y dylid gwasanaethu Duw*.

1. Dylai gael ei wasanaethu yn flaenaf o bawb. Nid y byd sydd i gael y flaenoriaeth, a Duw i gael y cloff a'r dall. Nid gwnend ymegniad i weithio yn effro trwy yr wythnos, a myned ar y Sabbath i dŷ Dduw i gysgu; nid gwasanaethu yr Arglwydd yw ymddygiad

anheilwng o'r fath. Nid casglu aur ac arian yn dyrau at ou gilydd, a gadael achos Iesu Grist, roddodd ei fywyd drosom, i fethu mewn tlodi; nid yw Duw yn cael y flaenoriaeth felly. Un gwael yw twyll erbyn y farn.

2. Dylai gael ei wasanaethu yn wresog yn yr yspryd. Nid ffurfiau cnawdol yw crefydd Crist. Rhaid i'r galon fod yn gywir ac yn deimladwy i ddwyn achos Iesu yn mlaen. Nid oes neb yn glauar yn y nefoedd.

8. Yn ddiwyd a ffyddlawn hyd angau. Nid yn hanerog ar amserau y dylem fod gydag achos yr Arglwydd, ac nid am beth amser; ond hyd y diwedd. Mae gadael achos Crist yn "dynu yn ol i golledigaeth." Byddwn wrol, mae yr holl weision ffyddlawn i gael eu harddel a'u dyrchafu yn y dydd olaf. Cofiw'n ein bod yn gyfrifol i Dduw am esgeuluso ei wasanaethu ef a'n holl galon. Nid oes yr un amgylchiad, na'r un sefyllfa ag y mae yn ddi-chonadwy i ni fyned iddi yn ein hesgusodi oddiwrth y ddyledswydd hon, ac yr ydym yn gyfrifol am ein holl amser, a'n hymddygiadau. Ni fydd neb yn dywedyd mai oferedd yw gwasanaethu Duw yn moreu dydd y farn, pan y bernir i'pawb yn ol eu gweithredoedd. Y gweision ffyddlawn a goronir yn y dydd hwnw.

T. EDWARDS.

Cincinnati.

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

Parhad o'r t. d. 1864.

PENNOD III.

DULL GWEINYDDIAD Y DISGYBLAETH.

Y Beibl yw ein rheol ar y mater yma eto. Ond cyn myned at yr hyn a ddywed y Beibl, teimlwn fod anghen gwnenthur rhai sylwadau cyffredinol, ar y dull y dylai yr eglwys ymddwyn tuag at ddynion y byddo amheuaeth am danynt, heb un sicrwydd. Y dull cyffredin gan eglwys, yw cymeryd yn ganiataol, ar y sibrwyd lleiaf, fod dyn yn euog, a'i atal o gymundeb nes cael hamdden i chwilio i'r mater, ac yn y cyffredin penderfynu y mater, a rhoddi barn ar ei achos, heb roddi cyfleusdra i'r cyhuddedig amddiffyn ei hun. Os ystyri'r atal dyn o gymundeb, yn gyfystyr a dal dyn ar amheuaeth gan y llywodraeth wladol, er cael amser i chwilio yn fanylach dichon y gellir cyfreithloni y peth; ond, mae yn amheus, ai ni ddylid chwilio i'r mater ar unwaith, os bydd amser, yn lle ei adael hyd y Sobboth cymundeb, oblegyd nid oes un reol Ysgrhythrol, hyd y gwn i, dros atal dyn o gymundeb, a'i ystyried yn aelod ar yr un pryd. Mae yn bryd chwilio mewn i'r arferiad yma o atal

dyn o gymundeb, mewn ffordd o gosb, yn gystal a'r arferiad arall sydd gan rai dynion, o beidio cymuno ambell dro wrth eu mympwy. Yn fy marn i, cyn gynted ag y byddo i'r eglwys atal dyn i gymuno, neu y byddo iddo ef ei hun ymatal o gymundeb, mae yn peidio a bod yn aelod o gwbl hyd yr adferir ef gan yr eglwys.

Pa fodd bynag am hyn, ni ddylai yr eglwys ar un cyfrif gyhoeddi dedryd ar aelod, hyd nes y bydd wedi chwilio i'r mater drosti ei hun, a rhoddi cyfle teg i'r cyhuddedig amddiffyn ei hun. Ni ddylai yr eglwys gymeryd barn neb, ond yr hyn a ffurfia ar ol ymchwilad personol o'i heiddo ei hun. Nid yw y ffaith fod llys gwladol wedi condemnio, neu ryddhau dyn ar unrhyw gyhuddiad, yn ddigon o reol i'r eglwys weithredu yn ei ol. Dylai hi chwilio i'r mater mor fanwl, ac annibynol, a phe na byddai neb arall yn gwybod diu am dano; ac nid oes gan neb tu allan i'r eglwys, hawl i ymyraeth a'i dedryd ar ei haelodau. Pa faint mwy, ynte, y dylai yr eglwys fynu tystiolaeth eglur a phendant, ie, llawer eglurach na thystiolaeth y cyhuddedig ei hun, os bydd yn gwadu, cyn condemnio dyn, a'i ystyried yn drosoddwr. Byddai yn werth i eglwys ystyried geiriau Paul. Yn erbyn henuriad, na dderbyn achwyn, oddi eithr dan ddau neu dri o dytation," 1 Tim. 5: 19. Hyny yw, paid a thalu un sylw i'r cyhuddiadau a ddygir yn erbyn gweinidog, neu swyddog eglwysig, chwaethach rhoddi barn yn ei erbyn, oddieithr fod dau neu dri yn cyduno i dystio yr un peth. Mae hyn yn bwysig iawn, wrth ystyried fod gwaith gweinidog y fath ag a duedda i gynhyrfu malais a llid dynion anianol a drygionus yn ei erbyn, am hyny, dylid bod yn fanwl iawn cyn condemnio, nac hyd yn oed amheu cymeriad dyn ag y mae dynion mor dueddol i chwilio am ryw frychan arno. Os oes cymaint o ofal i gael ei gymeryd am gymeriad swyddog yn yr eglwys, diau y dylai fod o leiaf un tyst credadwy, a thystiolaeth bendant yn erbyn aelod cyffredin; ac nid myned yn mlaen ar antur, o ran eu bod "*nahe*," na wyr neb pwy, na pha fath ydynt, yn sibrwd pethau allant fod yn ddisail. Ni ddylai neb ddwyn cyhuddiadau o flaen yr eglwys, ar un cyfrif, oni bydd ganddo ryw fodd i brofi fod y fath gyhuddiad yn wir.

Wedi i'r eglwys chwilio i mewn i'r achos, mae o bwys, yn y lle nesaf, i gael allan pa fodd i ymddwyn tuag at yr hwn fyddo wedi myned o'i lle, gan nad yw yr un moddion yn ateb pob cyflwr.

1. Cynghori a gweddio. Ni raid fod dyn

yn droseddwr cyn dyfod yn wrthddrych cynghor. Mae yr Apostol yn dweyd wrth yr Hebreaid, "Cynghorwch eich gilydd bob dydd tra y gelwir hi, heddyw; fel na chaleder neb o honoch trwy dwyll pechod." Heb. 8: 13. Dyma y fantais sydd o i eglwys gael o'i mewn hen bobl dduwiol, wedi cael profiad helaeth yn mheryglon y daith grefyddol: gallant osod dynion ieuaingo ar eu gwiliadwriaeth, rhag llawer o bethau fyddant yn niweidiol iawn iddynt: y gwasanaeth mwyaf fedr un dyn crefyddol wneyd i'r llall, yw, ei gynghori mewn pryd, fel na byddo iddo gael ei galedu trwy dwyll pechod. Ond, os bydd brawd wedi syrthio, nid yw cynghor o un gwerth iddo mwyach; er hyny, ni ddylid ei roddi i fyny. Mae Ioan yn cynghori ar fod i weddi gael ei harfer. "Os gwel neb ei frawd yn pechu pechod nid yw i farwolaeth, efe a ddeisyf, ac efe a rydd iddo fywyd, i'r rhai sydd yn pechu nid i farwolaeth." 1 Ioan 5: 16. Ac y mae lago yn siarad yn bur debyg. "A oes neb yn eich plith yn glaf, galwed ato henuriaid yr eglwys. A gweddi y ffydd a iacha y olaf, a'r Arglwydd a'i cyfyd ef i fyny; ac os bydd wedi gwneuthur pechodau, hwy a faddenir iddo." Pe byddai nawy o weddio yn gymysg a'r ddiagyblaeth, diun y gwnelid y gwaith gyda llawer mwy o fedrusrwydd, a gwell effaith.

2. Rhybuddio. Mae rhybuddio yn cynwys fod dyn yn gwnouthur drwg er yn gwybod gwell. Yr ydym yn cynghori dynion pan fyddont yn myned yn mlaen yn ddifeddwl yn eu hanwybodaeth; ond pan fydd dyn yn gwybod i wneuthur da, ac eto yn gwneyd drwg, rhybuddio sydd anghen. Dywed Paul wrth y Thessalonïaid, "Ond yr ydym yn deisyf arnoch frodyr, rhybuddiwrch y rhai afreolus." 1 Thess. 5: 14. Ac wrth Titus, mae yr Apostol yn dweyd: "Gochel y dyn a fyddo yn heretic, wedi un ac ail rybudd."

3. Ceryddu yn gyhoeddus. Mae yr arferiad hon hyd y gwn i, wedi cael ei gadael yn hollol gan yr eglwys. Trinir pob mater yn y modd mwyaf dirgelaid; ac os nodir y bai, gofelir na byddo ond ychydig iawn yn bresenol. Yr esgus a roddir yw rhag dolurio teimlad yn ormodol, fel pe byddai hawl gan droseddwr i gael ei drin yn y man a'r modd y myno efe, ac nid fel y barno yr-eglwys yn oren. Ond os nad yw cerydd cyhoedd yn ddymunol gan y troseddwr, gall fod yn fendithiol iawn i eraill. Y rhai sydd yn pechu, cerydda yngwydd pawb, fel y byddo ofn ar y lleill. Byddai yn werth i eglwys ail-feddwl, pa un ai teimlad cnawdol, neu air Duw yw y rheol oren er llywyddu eglwys Dduw yn y byd.

Traddodi i Satan. Dyma'derfyn eithaf yr eglwys, mae pob oysylltiad rhyngddi A dyn yn cael ei dori yn y fan hyn. Ond, rhaid i ni beidio camsynied, a meddwl fod dyn yn cael ei roddi i fyny i'w ddamnuio, hyd yn oed pan mae yr eglwys yn ei draddodi i Satan. Mae ymadroddion llawer cryfach yn y Beibl, i ddangos sefyllfa druenus pechadur. Dywedai Crist wrth ei ddiagyblion pan anfonodd hwynt bob yn ddau i bregethu teyrnas Dduw,—"A phwy bynag ni'ch derbynio chwi, ac ni wrandawo eich geiriau, pan ymadawoch o'r ty hwnw, neu o'r ddinas hono, ysgydwch y llwch oddiwrth eich traed. Yn wir meddaf i'chwi, Esmwythach fydd i dir y Sodomiaid a'r Gomoriaid yn nydd y farn, nag i'r ddinas hono." Matt. 10: 14, 15. Mae ywadawiad gweinidog da i Iesu Grist o ardal galed ac annuwiol, yn dylanwada yn fwy ofnadwy erbyn dydd y farn, na gwaith eglwys yn traddodi aelod i Satan; a bydd yn waeth i ambell aelod erbyn dydd y farn, ei fod wedi bod yn foddion i yru gweinidog o eglwys, na phe buasai efe ei hun wedi ei draddodi i Satan. Mae ymadrodd arall hefyd, nerthol iawn, gan Paul, i ddynodi perygl hereticiaid. Wrth ysgrifenu at y Galatiaid, dywed, "eithr pe byddai i mi, neu angel o'r nef, efengylu i chwi amgen na'r hyn a efengylasom i chwi, bydded anathema." Gal. 1: 8, 9. Neu bydded felldigedig hyd yr eithaf. Ac yn ei lythyr at y Corinthïaid, dywed, "od oes neb nid yw yn caru yr Arglwydd Iesu Grist, bydded Anathema, Maranatha." 1 Cor. 16: 22. Bydded felldigedig yn nyfodiad yr Arglwydd. Fel hyn y mae cyflwr yr hwn a bregetho gyfeiliornad, a'r hwn a wrthodo gredu y gwirionedd, yn cael ei osod allan fel yn anobeithiol, tra mae edifeirwch yn beth posibl, ac mewn canlyniad, drws yr eglwys yn agored i'r aelodau fyddont wedi eu diarddel, a'u traddodi i Satan.

(I'w barhau.)

Clennoddiaeth.

CYWYDD Y DRINDOD DAFYDD IONAWR.

GAN WILLIAM B. JONES.
RHIF. VI.

Wedi marwolaeth Joseph y mae Pharo arall, yr hwn nid adnabu mo Joseph, yn brenhiniaethu yn yr Aifft, ac fel mae genym laweroedd o esiamplau o'r amser hwnw hyd yr amser presenol o weithrediadau mawreddog a gwar-edigaethau rhyfeddol yn cael eu hanghofio yn fuan wedi i'r hwn a'u cyflawnodd gael ei

gasglu at ei dadau, felly hefyd y bu yn y cyfnod crybwylledig:

Cododd brenin gerwin gwyllt,
Gwynnlas a chenigengwyllt,
A thrwm y gwnal orthrymu
Gweision y Duw cyfion eu. Rhan iv. 8—14.

Bu iau trymach nag erioed o'r blaen yn cael ei osod ar ysgwyddau yr Israeliaid, ac erledigaethau echrys yn cael eu gweinyddu arnynt. A chan nad oes un drygedd mor wrthnysig ag anniolchgarwch, yr hwn sydd yn sicr o ddwyn y goep ddyladwy ar y sawl a'i meddianno, felly y bu o'r diwedd gyda Pharo a'i holl lu.

Yn y Bedwaredd ran o'r Cywydd meistrolgarar ba un yr ydym yn ysgrifenu, gan obeithio dwyn ei deilyngdod mawr a'i ragoriaethau aneirif i fwy o sylw y darlennydd cyffredin, mae y Bardd yn adrodd helyntion yr Israeliaid yn y cyfnod caled hwn o'u hanesyddiaeth.

Un o brif addurniadau Cywydd y Drindod ydyw ei symrlwydd. Eto nid yw ei awdwr byth yn defnyddio ymadroddion iselwael na chyffelybiaethau distadl. Mae Dafydd Ionawr yn hyn yn rhagori hyd yn nod ar Milton fawr ei hun. Er mor fawreddog ydyw Milton, y mae genym weithiau engreiffitiau o'r brychan hyn ynddo ef, megys:

*Embryon and idiots, eremites and friars,
White, black, and gray, with all their trumpety,
Here pilgrims roam.* B. iiii. 474—476.

*—A while discourse they hold;
No fear lest dinner cool; when thus began
Our author.* B. v. 395—397.

*Who of all ages to succeed, but feeling
The evil on him brought by me, will curse
My head? Ill fare our ancestor impure!
For this we may thank Adam.* B. x. 733—736.

A ganlyn ydyw cyfieithiad y Dr. Owain Pugh:

Ai rhith,
Gwrlonlaid, ai meudwyaid, brodyr, ai
Gwyn, du, llwyd, ac eu celf gwaellon oll,
Hyd yma deuant grwydrlaid, —

Ymddyddanant dalm;
Ni ofnid oeri cinlaw; pan ein rhil
Dechreuall hyn.

Pwy trwy holl oesoedd ol, ei reg
Nas bwrlat ar fy mhcn, ond teimlaw drwg
A ddygais arno?

Nid yw y Doctor yn cyfieithu y rhelyw; teimlodd yn ddiau yr anhawedra o'i droi i'r Gymraeg heb ei wneud yn waeth nag ydyw.

Eto brychau megys ar yr haul ydynt y rhai hyn oll. Ond mae yr hen Fardd Gymreig wedi ymgadw yn ddedwydd oddiwrth hyn. Nid ydym yn gwybod am gymaint ag un engraffit yn yr holl Gywydd.

Genedigaeth Moses, a'i roddi mewn cawell pan yn dri mis oed, a'i osod ar odre yr afon Nilus gan ei fam, rhag iddo syrthio yn ysglyfaeth i orchymyn lliidiog y Brenin, a ddarlunir yn naturiol ac yn syml iawn:

Yn awr agoryd a wnaeth
Y llwydwawr gawell odiaeth,
Fel y ca'i cyn b'ol o'r byd
Un olwg o'i hanwylid.
Yno'r gwrlion cyfion eu,
Y gwan a gaid yn gwenu,
Hi'n wael yno a wylodd,
Yn llesg yn yr heug hi 'rhodd, &c. 33—44.

Yn y man y mae merch Pharo a'i inorwynion (un o ba rai ydoedd chwær i Foesen fach) yn gweled y cawell, ac yn ei agoryd; ac er iddi wybod mai Hebreadd ydoedd, penderfynodd merch Pharo ei gymeryd iddi ei hun. Gofynodd y chwær yn union:

Fy arglwyddes gynnes gu,
Deg anwyl, roi di gennad
I gelsio ffræth fammaeth fad?
Y radlawn ferch orondlos
Atebodd, a d'wedodd, Dos.
Yn hoywlion, yn union aeth,
(Gwel anwyl drefn Rhagluniaeth),
Ac a ddaeth a'r fammaeth fwyn
A moddus, ei fam addwyn. 64—72.

Gadawn Moses yn awr yn ngofal ei fam. Wedi iddo ddyfod i oedran gwr, lladdodd Aifftiwr trwy amddiffyn un o'i bobl ei hun; ac ar ol yr amgylchiad hwn ffodd i dir Midian, lle y bu yn bugellio.

Mae'r Isaeliaid yn cael triniaeth erwin yn yr Aifft. O'r diwedd mae eu llef yn esgyn i fyn y i'r Nef, ac yn cael gwrandawid. Moses gyda braw a dychryn mawr a welai

A welai Isaberth wiwlwys
Yn fflam dân goleugan glwys, &c. 110—124.

Mae Duw yn llefnu o'r berth, gan amlygu Ei Hun yn Dduw Abraham, ac yn addaw gwared ei bobl o afael eu meistriaid gerwin, trwy offerynnoliaeth Moses. Moses a gilia mewn ofn mawr, a dadleua ei anaddasrwydd a'i analluoldeb i'r swydd bwysig. Eithr Duw a'i calonogai gan ddywedyd:

Yr ydwyf Fi'n Warodydd,
Gyda thi Myfi a fydd.

Moses eilwaith:

Oh'm Creawdwr! ni'm credant,
Yr ydwyf fi'n ofni na wnant.

Ebe Duw:

Taff i'r ddaear llwgar lan
Yn awr dy wialen eirian.

Fe wnaeth.

Yn sarff aeth; fe ffodd;
Ei safn echrys a ofnodd.
Ebre Ner, cymmer, wr eu,
Yn y fan, hon i fynu.
Ar air Dofydd, ddedwydd ddyn,
Yn ystyg fe wnal estyn
Ei llosgwrn a'i ddwrn; hi ddaeth
Yn laswen wialen eilwaith, &c. 145—158.

Ond er hyn ni fyn fyned,
Naws rhwydd ei dafod nis rhed.

Yna yr Arglwydd a anfonai Aaron i egluro ei eiriau, a gorchymyna iddo gymeryd y wialen a'r hon y byddai iddo wneud y gwyrrthiau.

Cyd-deithiai y ddau frawd tua'r Aifft, ac yno dechreuant ar eu gweinidogaeth.

Yr oedd y Bardd yn y fan hon yn ymylu ar dir llithrig; ond llwyddodd i dywys yr Awen yn llwyddjannus, ac i gadw i fynu gysondeb y cymeriadau mawreddog, ac yn neillduol gysondeb cymeriad y Bod Mawr. Wedi traethu eu cenadwri o flaen lluoedd yr Israeliaid, a chyflawni gwyrthiau:

Gorfoleddu wna'r llu llawn;
Gwelant, ac yn un galon
Molent, mawrygent yr Ion.

Aethant at Blas y Brenin: yntau—

Dd'wedat, Pwy yw y Duwdawd!
Holat a gwenal mewn gwawd.
Y gwr ni ro'i'n ddigerydd
Had Israel, wr hael, yn rhydd.

Yna Aaron a gyflawnai y gwyrthiau rhyfeddol y cawn hanes am danynt yn yr ysgrythrau santaidd. Nis gallwn ymattal rhoddi y dyfyniad canlynol:

Ei wialen laswen i lawr
A dafoedd: hi drodd dryddi
Yn sarff echryslon ei si,
Galwai'r brenin blin am blaidd
Hudollon; hwy a diawlaid
Annwn yn hyn a unant;
Seirff brithlon eon a wnant;
Sient, doloment hyd lawr;
O fysg fath derfysg dirfawr
Diawlig, ffol wna'r hudollon,
A brow yn brydlaw eu bron.
Sarff A'ron y seirff erall
Orechfygodd, llyngodd y lleill.
Y Brenin, reibiwr annuw,
Ni chred wclison doethion Duw.
Mewn mawr lid rhyddid nis rhodd,
Gwael adyn, ymgaledodd.
Daeth y gwr odiaeth eu gwedd
Drannosth at y Dirinwedd.
Wyr mad, ar archiad yr Ion,
Hwy roddent eu harwyddion;
Drwy'r Aiff yr holl ddwr a drodd,
Yn waed yr ymnewiddodd.
Dueth cenfaint llyfaint a llau
O fewn eu holl derfynan.
Yn blaenu daeth heldian hyll,
Oerchwith gymmysgfa crehyll.
Haint ar 'nifeillaid hwyntau,
Cornwydion i'r gweision gau.
Ar ol yr aeth hyn daeth dwys
Agwrddawl gerydd garwddwys;
Cenlysg, terfysg y tyrfan,
Mellt cochlon gwylltion yn gwan.
Ar archiad yr Ion mād mawr,
El gu rwyddwas gwareiddawr
Eilwaith a drodd ei wialen
Wyrthlawg, modd bywlawg, uwch ben:
Y dwyreinwynt ar unwaith,
O bob goror o'r môr maith,
Ddaeth â haid locustiaid certh,
Bradfawr drwy'r awyr brydferth,
Drwy wlad Ham ar led a hyd
Yn unlle mawr newynllyd:
O ryboeth wlad Arabia
Yn dryblith i'w plith daeth pla.
Golwg o'r wlad nis gweillr,
Cuddiasant, tolsant y tir.
Ei wialen fe drodd eilwaith,
O fwrn o fwg uffern falth,
Marwol gwmnwl dyfuddwl du
Am y wlad wna'i ymledu:
Gau dorf ddol'n y mwg dirfawr,
Hyll deulu y fagddu fawr.
Yn d'w'llwch du y bu'n bod
Drwy y deyrnas dri diwrnod.
Dudew garchariad dyoedd,
A du gych teimledig oedd.

Ni wclai neb un'olwg,
Nid ant, nis meiddiant, drwy'r mwg.
Eilyllon creulon eu cri,
Yr oeddynt yn chwerw weiddi.
I'r dynlon dybryd enwir
Buont hwy'n ofnadwy'n wir.
Y Brenin, mewn gofin gur,
Rhywioglon awyr eglur
Ddelsyfodd:—galwodd y gwr
Dedwydd ar enw Duw Awdwr:
Ae'r ffyrnig dorf uffernol,
Chwerw nād, i'w carchar yn ol, &c.

196—270.

(Cyflwynwn y dernyn uchod i sylw ein Heisteddfodau, adroddiad priodol o ba un a deilynga wobwr dda.)

Wedi ei ryddhan o'r plaau dychrynlyd, ail ffyrnigodd Pharo, ac fel llawer brenin ar ei ol, torodd ei air a'i adduned. Y canlyniadau sydd nid yn unig yn ddychrynlyd, ond hefyd yn ddinystriol i'r adyn gwrthnysig ac i'w holl lu:

Diogel ddamnedigaeth,
Yn guchlawg dorchawg y daeth
Dunos o waelod Annwn
I'w claddu mewn bedd du dwfn.

Yr oedd holl luoedd Israel wedi ymgasglu ar wyl y Pasg, gan deimlo yn llawen y'ngwyn-eb eu mynediad o'r wlad lle cawsant y fath driniaeth greulawn. Nid oeddynt braid wedi cychwyn pan ffyrnigodd Pharo dracheffn, ac aeth ar eu hol gyda'i arfogwyr, â rhwysg anghydmawr:

Ymneillduai Moses gan alw ar yr Arglwydd; ac y mae yn derbyn addewid y byddai i'r Israeliaid gael eu gwaredu:

—Mal chwyn corwynt,
Cerbydau ac arfau gant
Drwy'r awyr du a ruant;
Torf wasgar yn terfysgu,
Cynddeiriawg olwynawg lwl -
Surolog i'r Israeliaid
Pan ddaeth yr anhyfaeth haid!
O'u blaen y môr heb lonydd
Yn ymchwyddaw'n swnlaw sydd;
Ar eu dwy law draw yn drwch,
Niwlog anferth anialwch,
Du ing, heb le diangol!
A phlaidd yr Aiffiaid o'r ol.
Rhag y môr coch chwerw-roch chwynr,
Rhag rhoad cad y cedyrn,
Bu'r dyrf mewn brow dirfawr.
B'le'r ant? beth a wnant yn awr? 322—338.

Ymneillduai Moses gan alw ar yr Arglwydd; ac y mae yn derbyn addewid y byddai i'r Israeliaid gael eu gwaredu:

Arnaf Fi, ebre Ner Ion,
Yr anwy fwynwr union,
Pa'm y gwelldi, sefi'n synn?
Dod addysg, dywaid lldyn!
Yn Nuw am fyn'd yn eon
At y dorchawg dyrfawg don.
Ac a'th wialen geinwen gu
Yn hynod gwna wahanu
Y tonnau'n rhefftrau ar hynt,
Treiddled f'anwylliaid rhyddynt. 341—350.

Hefyd:

Goleunawdd da Ragluniaeth
I wahanu'r ddeulu ddaeth.
Didawl ryfeddol dyoedd!
I blaidd yr Aiffiaid yr oedd

Yn gwmnwl dyfuddwl a du,
Yn d'w'llwch blin i'w dallu.
Er hyn, liw nos, wrth eu rhaid,
Rho'i olau i'r Israellaid.
Moesen, a'i wialen, wnal wyrth,
Nerthol, anfarwol fawrwyth.
Fôr ufuddol, i'r fyddin
Egor, oh fôr, egor in'!
Ar eu dwy law draw fe drodd,
Ar unwaith yr ymraunodd
Y môr coch, mal muriau certh.
Y nefol fyddin wiwferth,
Gwarddoeth feibion y gwir-Dduw,
Aethon' hyd ffridd dyfion Duw,
Dewr ffryd a'e'r dorf ruadwy
Mewn llawn lliid i'w herlid hwy.
Liw nos hwy erlynasant,
Trwy'r nos ddu nesu ni wnant.
E lynnodd eu holwyniawn
Yn nyfnder y lleithder llawn.
A charnau meirch, chwynn eu modd,
Y tir danynt y torrodd.
Llu'r un Duw, yn llwyr lawndeg,
A ddaeth yn wir i'r tir teg. 386—389.

Gwna gwawl y dydd, canfyddiad yr Aifftiaid
yn dilyn ar ol yr Israellaid rhwng muriau y
dyfroedd mawrion. Yna:

Moesen, a'i wialen wiwlwys,
I dorfoedd y dyfroedd dwys
Rhoes arwydd—O f'Arglwydd faint
Yw'th lawn gyflawn ddigofaint!
Y muriau dwr mawr a dorrant!
Ymaith ar unwaith yr ant!
Rheieidr fyrddiwn yn rhauw
Yn eirwon, yn drymlon draw!
Gwae'r Aifftiaid! eu henaid hwynt
Anhwyliodd yn eu helynt!
Weithlon o'r egion b'le'r ant?
Chwerw nos! hwy ddychrynasant!
P'le ffoant? yr ant o rym
Y dw'r, erlidwyr dirym?
Du ofnent ferw y dyfion,
Derfsgoedd mawrfoedd y môr.
Gan y swm eu gwan synwyr
Y llu a gollodd yn llwyr.
Tonnau'r môr coch croch eu cri,
Yn yrrodd, yn anelri',
Mal gerwin ddwy fyddin fawr
Mewn cynnwrf o dwrff dirfawr;
Isawd hwy orchuddlhasan'
Pharo a'i lu wrth ffo'r lan;
Ae'r dorf i'w chartref dirfawr,
Gan' myrdd yn yr eigion mawr. 385—410

Nid ydym yn cynyg un esboniad am ddyfynu
mor helaeth o'r rhan hon o'r Cywydd. Bydd-
ai eu darllen ganwaith drosodd yn efrydwaith
a goethai chwaeth y rhan fwyaf o honom.

Ar ol y waredigaeth ryfeddol hon, mae Mo-
ses yn dyrchafu ei lais mewn cân folawl i Ar-
glwydd Dduw y lluoedd. Er hyn oll, grwg-
nach yn fuan yn erbyn Moses mae'r bebl. Mae
anghrediniaeth yn glynu yn eu calonau na
chant feddiannu gwlad Canaan; ac yn gosp-
edigaeth am eu grwgnachrwydd a'u hanghred-
iniaeth, penderfyna Duw na chant feddiannu
y wlad; a gorfuasant ymdeithio yn yr anialwch
am ddeugain mlynedd. Er iddynt weled Sinai
yn dân, ac erfyn ar Moses eiriol drostynt rhag
eu difa, eto i gyd anghofiasant toc eu dychryn
a'u braw; ail ddychwelodd cyndynrwydd eu
calonau, a derbyniasant y gosp haeddiannol,
ond wedi ei thymheru â thrugaredd.

Mor rymus y gesyd y Bardd allan y rhan
hon o'r hanes ddwyfoll

Hwy welent Sinai wiwlan
Yn llosgfa'n difa gan dân!
Cau wna! cymmylau y mwg,
Y gwawl a'r Nef o'u golwg!
Mellt tanbaid a gaid yn gwau
Ar unwaith â tharanau.
Sain yr utgryn ar Sinai
Y Nef i grynau a wna!
Y seillau mawr iselaf,
Crynent, a dwfn ofuent Naf! &c. 435—496.

Fe gafodd Moses olwg o wlad Canaan yn
min terfyn ei oes:

Canfu'r gwr mad y wlad lwys,
Buredig ail Baradwys,
Wr glân dan law Rhagluniaeth,
Huno ar Nebo a wnaeth. 508—509.

O'r diwedd, wedi deugain mlynedd yn yr
Anialwch, ac wedi marwolaeth Moses, mae
Joshua yn arwain y genedi i Ganaan. Nid
hir y buont wedi'n heb rwgnach a digio Duw.
Brenin a fynant yn awr, ac er iddynt gael eu
dymuniad yn hyn, profasant chwerwder ei
weinyddiaeth. Cymer cryn lawer o ddiwedd y
Bedwaredd Ran hanes helyntion yr Israellaid.
Daw Goliath i'r amlwg, pan oedd rhyfeloedd
echrys yn cymeryd lle rhwng yr Israellaid a'u
gelyniion. Llanwai y cawr hwn y gwerys-
yloedd â braw a dychryn mawr. Yn yr un adeg
y mae bachgenyn, yr hwn oedd yn bugeilio,
yn dyfod yn brif nod sylw y byddinoedd
gwrthwynebol.

Yr oedd y Brenin Saul yn petruso rhoddi
caniatad i'r bugeilwas eiddil fyned i gyfarfod
â'r Cawr Mawr ar faes y frwydr, rhwng y
ddwy fyddin a gesglid yn nghyd. Ond o'r
diwedd cydsyniodd â'i gais, a gwisgai ef mewn
arfogaeth freiniol. Nid oedd Dafydd yn teim-
lo yn gysurus yn ei wisg arfogawl:

Dlosgodd, d'wedodd, nid yw
Reidfol, gorthrymus ydyw.
Duw mawr a fydd blaidd i mi,
Yn gymmorth enwog immi.

Yna:

Cymm'rai'r ieuange geinlange eu
Ei ffon i'w amddiffynu.
O fewn pant, rain garw-nant gwrrd
Rhedegwyllt, rhoad agwrrd.
Cododd e gymmrodd y Gwr
Gwiwlwys mewn cod bugeilliwr
Bum careg lyfneg â'i law
Hir gadarn i'w hergydiaw, &c. 773—793.

Mae y gwrthweddïad (*contrast*) rhwng y
ddau wrthwynebydd yn hynod:

Arfogwyd, gwisgwyd y gwr
A llurig yn hyll arwr.
Tywynbost o bres tanbaid,
O bell mal castell y caid.

Pan mae Dafydd â'i ffon dafi yn gwneud ei
ymddangosiad, edrych y cawr mawr arno
gyda dirmyg a diystyrwch annhraethol, gan
ddywedyd:

Al ei ydwyf fi, dy fod,
Un difarf, yma'n dyfod
Yn fy erbyn a fyynn? Ffo!
Wr egwan, rhag dy rwygo!
Oh Dagon! al nla digi?
Dy greulon feldithion di
Ddelont a chwynn ddialau,
Annyn, ar ei goryn gau. 807—814.

Etyb y bychan ef, gan edrych i fynu yn ei wyneb, heb un braw:

Hyderu'r wyt ti'r diras,
Mawr wagodd, yn dy gledd glas,
A tharian o walth eurawr,
A'th ffon gywraint, a'i maint mawr:
Finnau yn Naf y wiwnef,
Ior a wnaeth Ddacar a Nef.
Duw'r hedd, am dy gabled gan,
Y dwthwn hwn rydd dithau
I'm llaw i, &c. 821—834.

Rhodda i y ddau flaenor—y cawr mawr a'r bugail bach—eu hunain mewn agwedd briodol i ymladd; y byddinoedd wedi eu rhestru ar ddwy ochr i wyllo y canlyniad ar ba un yr ymddibynai eu tynged:

Ar hyn cymm'rai'r gwr hynod
Lyfndeg garreg o'i god;
Mewn ffon daf yr ymaffodd,
Yn gyflym ei rym fe rodd,
Y garreg yn bur gywraint,
Gyd a nerth, o'i law gerth gain,
Yn chwynn yr ae dan chwynu
Yn bellen i'w dalen du.
Swnfawr y cwmpal'r cawr certh,
Yr ynfyd arwr anferth, &c. 839—866.

Dychryn a braw a lanwasant galonau y gelynyd:

Hwy ffolsant, annoeth weiston,
Ffloedd rhag byddinoedd Ion.

Yn ganlyniad i'r tuddugoliaeth hon, codir Dafydd yn frenin ar Israel.

Terfyna y rhan hon o'r Cywydd gyda brenhiniaeth Dafydd, a chymer y Bardd gipolwg ar weithrediadau anaf Ahab, ymddangosiad Elias, wedi gwasgariad y deg llwyth, eu heil-unaddoliaeth, a barn Duw yn disgyn arnynt:

Eu gwlad a'u tref gu lydan
Eu temlau a'u duwlau'n dân.

Llwythi Juda a Benjamin yn unig

Yn dilyn yr hen deulu.

Hefyd, difrodiad holl wlad Judea gan frenin Assyria; angel yr Arglwydd yn distrwyio gwersyll yr Assyriaid mewn atebiad i erfyniadau Hezekiah, a heddwch yn canlyn ymlyniad wrth orchymynion Duw.

Addysg Cyffredinol.

LLENLITH.

[Parhad o'r t. d. 268.]

Yr ydym yn dyfod yn nesaf at olygfa ddi-gyffelyb a goruwchnaturiol,

PERTH YN LLOSGI GAN DAN, OND HEB EI DIFA.

Mae Duw erioed yn gofalu yn gyson a di-dwyll am ei deulu rhesymol, ac yn cosio ei

addewid a'i gyfamod a hwynt. Ar ol i frenin yr Aifft ag oedd yn ceisio am fywyd Moses lariaidd farw, yr Israeliaid a gydocheneidiauant oblegyd eu caethiwd dan y brenin newydd, ac a waeddasant megys ag un llef; a'u gwaedd hwynt a ddyrchafodd at Dduw, oblegyd y caethiwd creulawn a dychrynlyd, a wnaeth eu heinioes hwynt fel cenedl yn chwerv, trwy y gwasanaeth caled mewn clai, mewn priddfaen, ac adeiladu muriau dinas-oedd, a chyfodi *pyramids* a hwynt, y rhai sydd yn aros yn y wlad heb eu llwyr falurio hyd heddyw—a'u holl wasanaeth, pa beth bynag a fyddai, oedd orthrymus a chaled i'r eithaf. A Duw a glybu eu hochenaidd hwynt pan ddyrchafodd eu gwaedd fel un llais ato ef, ac a gofiodd ei gyfamod, canys efe a addawodd i Abraham, Isaac a Jacob, i roddi idd eu hilogaeth dir yn llifeirio o laeth a mel, &c., pa rai oeddynt yr amser hyn dan y caethiwd mwyaf gormesol: a thyma yr adeg mwyaf cyfaddas gan Dduw i ddangos ei drugaredd a'i allu, trwy gyflawni ei addewid, ac efe a ddechreuodd wneud hyn yn awr yn effeithiol.

Sylwer yma,—Mynydd Horeb yw y mynydd, trum yr hwn oedd ac sydd o 80 i 40 milltir o hyd, ac amryw gopaau uchel arno o wahanol enwau, megys Horeb, y cwr nesaf iddo at y Môr Coch; a Sinai, y cwr pellaf iddo oddiwrth hynny; a Hor, lle y bu Aaron farw ac y claddwyd ef, eithr a alwyd wedi hynny, Mynydd Seir. Dywedir fod copa Sinai yn llawer uwch na'r lleill oll, a'i fod felly yn cysgodi Horeb pan gyfyd yr haul am amryw oriau.

Ymddengys fod Moses pan yn nheulu offeiriad Midian ger Mynydd Horeb gyda'r defaid; wedi anghosio sefyllfa wasgedig a thruenus ei frodyr yn yr Aifft, hyd nes galwodd Duw ei sylw ef oddiwrth y defaid at eu darostyngiad gresynus hwy trwy amgylchiad gwyrthiol, yr hyn a fu yn y flwyddyn 857 wedi y dylif; pan welodd ef berth ar Fynydd Horeb, a fflam dân yn cyneu yn ffyrnig yn ei chanol, ac eto yr oedd y berth heb ei difal. Ac ymddangosodd angel yr Arglwydd yn y fflam dân—Angel y Cyfamod yn ddiamau ydoedd yr angel hwn—"yn yr hwn yr oedd holl gyflawnder y Duwdod yn preswyllo yn gorfforol." A phan nesaodd Moses yn mlaen i chwilio allan yr fanylach yr achos o'r fath ymddangosiad dyeithr ac ofnadwy, clywai lais y mawr ragorol ogoniant o ganol y tân yn ei gyfarch ef wrth ei enw, yr hyn oedd arwydd iddo o'r Duwdod, gan orchymyn iddo beidio nesau yno, a diosg ei esgidiau oddiam ei draed, canys y tir yr oedd yn sefyll arno oedd ddaiar

sanctaidd, am fod y presenoldeb dwyfol yno. Yna yr Arglwydd a fynegodd yn fwy amlwg i Moses pwy oedd yno, gan ddywedyd, "Myfi yw Duw dy dadau, Abraham, Isaac a Jacob." Gyda hyn, Moses a guddiodd ei wyn-el, wedi ei lanw â braw oddiwrth ddysgleirdeb yr ymddangosiad, ac yr oedd yn ofni edrych ar Dduw.

Yr oedd bod y berth yn llosgi gan dân ac heb ei difa, yn portreidiu yn fywiog i olwg Moses, a chyffrous i'w feddwl, sefyllfa drallodus ei frodyr yn eu gwahanol gyfyngderau, eu hamrywiol dinderau a'u holl erledigaethau yr amser hyn yn yr Aifft, y rhai oeddynt yn nhân adfyd, ond heb eu difa. Hefyd yr oedd yn arwyddlun tra chymwys o sefyllfa eglwys Dduw yn mhob oes o'r byd, sef yn mysg gelynyon, yn cael eu dirmygu a'u herlid yn aml, ac yn fynych yn ardaloedd geirwon a glyn tywyll cysgod angau, &c., eto heb ei difa. Ac yr oedd y berth gystal a hyny yn gysgod o sefyllfa foesol pob un duwiol drwy y byd, am ei fod yn aml wedi ei fwrw i lawr, ond heb ei anghosio, wedi ei lithio yn ohwerw-dost, ond heb ei ddyfetha, yn cael ei erlid ond heb ei lwyr adael, yn rhodio trwy y tân ond heb ei ddifa. Paham, meddwech, mae y rhai hyn i gyd wedi cael eu cadw yn nghanol yr holl bethau ag y mae eu tuedd yn naturiol i'w dinystrio hwynt? Wel, **AM FOD DUW YN EU OANOL HWYNT**; dyma gadwodd y berth rhag ei difa. A thyma gadwodd yr Israeliaid; a hyn yn unig sydd yn cadw yr Eglwys, ac hefyd yn cadw calon pob duwiol mewn bywyd ysprydol. A phwy bynag nad yw Duw trwy ffydd yn ei aberth iawnol yn trigo yn ei galon, a ddifethir yn fuan gan y byd, y cnawd a'r diafol.

Pan y daeth y wasgfa mor galed ar genedl Israel, nes gorfu arnynt sefain o galon, a chyd weiddi am gymhorth eu Duw, efe a'u clywodd, a'u gwrandawodd, ac a ddisgynodd yn ddioed i'r Mynydd lle yr oedd ei was Moses gyda'r defaid gerllaw, er mynegi iddo ei fod wedi ei ddewis ef i waredu ei frodyr o'r caethiwed, a bod yr amser wedi dyfod bellach iddo allu gwneud hyny. Ac er effeithio y cyfryw ddyben yn llwyddiannus, yr Arglwydd a'i cyfarwyddodd ef i fyned at Frenin newydd yr Aifft, a gofyn am ei ganiatad i'r Israeliaid yn enw eu Duw, gael ymadael o'r Aifft, fel y gallent ddyfod i'w wasanaethu ef yn y Mynydd hwnw.

Onid yr oedd Moses yn ofni ymddangos o flaen Pharaoh gyda y fath hawl, felly efe a ofynodd enw y Bod ofnadwy ag oedd yn ei awdurdodi ef yn y cyfryw fodd, ac megys prif

genhadwr at Arch-Deyrn yr Aifft? A llef a ddywedodd, "YDWYF YR HWN YDWYF;" dywedodd hefyd, "Fel hyn yr adroddi wrth feibion Israel, YDWYF a'm hanfonodd atoch." Ond nid oedd ef yn foddllawn eto cymeryd y gorchwyl peryglus mewn llaw. Yna cafodd addewid am ddwyfol ddiogelwch, a'i arwisgo â gallu i gyflawni gwyrrthiau. Eithr cwynai drachefn ei fod yn araf a thrwm ei lasar, ac er gwneud i syny y cyfryw ddiffyg, cafodd ei gyfarwyddo i gymeryd ei frawd Aaron i'w gynorthwyo, am ei fod yn fwy ffracth ei ymadrodd a hwylusach ei leferydd nag ef, dawn hyawdledd yr hwn a wna i syny ei ddiffyg yn gyflawn. Gellir casglu oddiwrth hyn fod y teulu yma wedi cael manteision llawer amgenach na'r cyffredin o'r Israeliaid yn yr Aifft, trwy fod Jobed hwyrach yn famaeth i ferch Pharaoh. Ac Aaron wedi ei ddwyfol rybuddio, a gyfarfyddodd Moses ar ei daith, a'r ddau frawd, wedi dyfod i blith plant Israel, a adroddasant eu ceadwri iddynt yn ddioed; ac a aethant yn fuan at Pharaoh, ac a geisiasant yn foneddigaidd ganiatad ganddo i'r Israeliaid gael myned allan i'r anialwch i offrymu mewn lle anghyfanedd aberth difrifol i'w Duw.

Y Brenin a wrandawodd arnynt gyda syndod yn gymysgedig â digofaint, a'r ateb sarug a dirmygus a gawsant oedd, "*Yr Arglwydd nid adrodd, ac Israel ni ollyngaf.*" Ac yr oedd mor bell oddiwrth gydsynio â'u cais fel y parodd i dasg yr Hebreaid gorthrymedig gael ei ychwanegu yn fawr,—a'r Israeliaid dan eu beichiau ychwanegol ac yn eu dyddediadau newydd a thrymach a feiasant ar ymyraeth Moses ac Aaron yn eu hachos. Yna Moses yn ei gyfynglder a ofynodd gyfarwyddyd a chymhorth Duw, yr hwn a'i hatebodd ef dan ei enw mwyaf difrifol, sef **Jehowa**, ac a adnewyddodd yr addewidion a wnaethpwyd i Abraham, Isaac, a Jacob, ac a gadarnhaodd ffydd Moses trwy y sicrwydd mwyaf grasol o barhad ei ewyllys da, ei gymhorth, a'i ddiogelwch iddo ef, ar ffordd ac yn llwybr ei ddyledswydd.

(I'w l'rhaw.)

Barddonol.

CROESAW I'R SABBOTH.

O croesaw foran Sabbot!
Mor hyfryd genyf yw
Dy weled di yn dyfod,
Dydd i addoli Duw,
Gorphwysfa yw dy ystyr,
A gorphwysa ddylem ni
Oddiwrth ofalon bydol
I wir addoli 'n Rhil.

O croesaw forau Sabboth;
Rhol nerth i'm meddwl gwan,
I edrych ar i fyn
I ogoneddus fan,
Lle mae yr hen dduwion
Yn cyd-follanu Duw,
A lle yr wy'n gobeithio
Y byddaf finau 'n byw.

O croesaw Sabboth Sanctaidd,
Yn weddaidd yn dy waith
Y dylem ni ei dreulio,
Tra yma ar ein taith;
Mewn myfyrdodau duwiol
Am bethau bythol fyd,
Ac yno wneud ein cartref,
A rhol ein serch a'n bryd.

O croesaw ddydd i'r Cristion,
I fyn'd i foddion gras,
I glywed gweision Iesu
Yn hy' gyhoeddi maes,
Y genadwri ddwyfol
O enau Tri yn Un,
At bechednriaid euog
A halog fel fy hun.
A gwranddo am ddyfodlad
Ein Ceidwad hael o'r Ne',
I oddef gwawd a dirmyg
A marw yn ein lle;
A'i fod E'n awr yn eiriol
Ger gorsedd rasol Duw,
Gan ddweyd, Er mwyn fy Aberth,
O gad i'r euog fyw.

O croesaw ddydd yr Arglwydd,
Cawn fyn'd i'r Ysgol Sul,
I egwyddori 'n gilydd
Er rhoio 'r llwybr eul,
Sy'n arwain yn ddolgel,
Trwy ddyrns anial fyd;
A gorthrymderau filoedd,
I mewn i'r Ganaan glyd.

O croesaw ddydd yr Arglwydd,
Wyt ernes gywir iawn,
O'r Sabboth mawr tragwyddol
Yn Nef y Nef a gawn,
Os byth cyrhaeddwn adref
O orthrymderau 'r llawr;
O am gael Crist yn gyfaill,
Cyn delo'r gyfyng awr;

O croesaw Sanctaidd Sabboth
Cyfodi arnaf chwant
I fyn'd i'r Sabboth nefol,
I blith y dnuwiol blant;
A chwareu telyn auraid
Yn beraidd ar bob awr,
O foliant i'm Gwaredwr,
Drwy dragwyddoldeb mawr.

Trenton, N. Y.

ELISAMA.

GOBAITH.

Pa beth sy'n cynnal meddwl
Y morwr, pan y mae
Ar ganol mor tymhestlog,
A'r fforchog felt yn gwan
Trig yn ei fynwes obaith,
Distawa dig y don;
Y cyraedd yntau 'r porthladd,
A'i deulu 'n lach a llon.

Pa beth a nertha 'r millwr,
Pan mae ar faes y gwaed;
I hy' wynebu 'n fagnel,
A'r meirw 'n llu tan draed?
Gobeithio mae caiff gonwest,
Caiff fuddugoliaeth wych;
Y chwelir ei clynion,
O'i flaen fel soff sych.

Pa ham y mae y mwnwr,
Trwy chwys a lludded mawr,
Yn treiddio drwy y creigiau
I eigion daear iawr?

Gobeithia gael yn nyfnder
Y ddaear drysor clac,
Yn ddi am lafur caled,
O fwnau pres ac aur.

Pa beth sy'n cadw 'r Cristion,
Tra yma ar y llawr,
Yn ngwyneb poen a thralod,
A chroesau lawer awr?
Gobeithia 'n gryf yn fuan,
Caiff adael byd o boen,
A myn'd i Nef y Nefoedd,
Am byth at Dduw a'r Oen.

Trenton.

Huw DYFED.

COFFADWRIAETH AM CHARLOTTE PASCOE,

Yr hon a fu farw yn Braceville, Ill., Mai 1, 1864.

Al yn y bedd yn Braceville draw,
Mae Mrs. Pascoe 'n huno?
Al yno 'n wir y gorwedd hi,
Mor dawel yn ei hamdo?
Daeth angau heibio 'n sydyn iawn,
Er galar mawr i'w phurlo?
A hefyd iddei hanwyl blant,
Eu gadael yn amddifad.

Os ydyw 'n golled iddynt hwy,
Bu iddi hi yn elw
Yn gadarn safai yn y dwr
Y Gwr yr hwn fu farw;
Addawodd fod yn nerth wrth raid,
Mae 'n blaid i'w blant wrth drengu
Ardeledod ef yn leuanc iawn
Pan ydoedd yn Sirowy.

Parch. Noa Stephen derbyniodd hi
Yn aelod i'r gymdeithas,
Ac felly bu yn ffyddlon iawn
Heb ofid ei gorddiwes,
Ni 'mollyngodd i bechodau 'r oes
Fel llawer sy'n cael eu lliithio
Hi wylodd gadw o fewn ei chylch
Ei gwisgoedd heb lychwino.

Ei hanwyl briod, na fyddwch drist,
Bydd Duw i chwi yn noddfa
A hefyd bydd yn gymorth iawn
Wrth rai yn eich cyfyngdra,
Fe allai mai eich profi mae
I'ch weled mwy o'i gariad,
Can's Barnwr gweddwon ffyddlon yw
A thirion Dad 'r amddifad.

Hi ganodd lawer ar y llawr
A'i pheraidd hys ni gofai,
Ac os ei llais mor swynol oedd
Mae heddyw 'n fwynach, crodaf;
Nid testyn ei chan "Rhen wr a'r bardd"
Yw heddyw yn y nefoedd;
Na'r "Negro bach" sydd ddu ei liw,
Ond Iesu 'rhwn a'i golchodd.

'Rwy'n cofio 'r boreu 'n eitha da
A ddarfu i'n ffarwelio
Gan ofyn cwestiwn naill i'r llall
A gawsem gwrddyd eto?
Gan ddweyd fe allai na chawn byth
A'n gilydd ar y ddaiar
Os felly, cwrddwn 'ngwlad y gân
Ac nid yn ngwlad y galar.

CHRISTIANA E. JONES, Racine.

Y SABBOTH.

Yn mhlth y rhagor frelntian
A roed i ddynolryw
Mac 'n ddiau nad y Sabboth
Yw 'r lleiaf, sanctaidd yw;
O henffych ddydd yr Arglwydd
Dydd i'w ddefnyddio 'n llwyr
I foli Duw mewn yspryd
O foren hyd yr hwyr.

O iawn ddefnyddio 'r Sabboth
Caiff lluoedd wir leshad,

Califf Selon ei dyrchafu
 I welod cyrau 'r wlad,
 Cant olwg ar y Nefoedd
 Eu heilfeddiacth wiw,
 Ca'r pell eu dwyn yn agos
 A'u gwneyd yn deulu Duw.
 Rhy faith i mi f' al adrodd
 Yr holl fanteision eydd
 I bawb sy'n ohni yr Arglwydd
 Ac yn sanctelfddio 'i ddydd,
 Cant wenaui ei ragluniaeth
 Tra byddont ar y llawr
 A'u gwneyd yn etifeddion
 Yr iachawdwriaeth fawr!
 Mae cofio am y Sabboth
 Ar bawb yn ddyled ddwys,
 Ac arno ef ni ddylem
 Wneyd gweithred o un pwys,
 Pob peth o'n heiddo 'n lunafu
 Sy'n waharddedig, clyw,
 'Wyllyslau a'n meddyllau
 A'n geiriau o bob rhyw.
 Dydd Duw yw "Peri y dyddiau"
 Rlagra ar aur coeth,
 Dydd marchnad yr Efrogyl
 O am farchnata 'n ddoeth,
 Cawn gynyg ar drysorau
 A nwyddau 'r nefol wlad,
 Cawn bob peth at ein hangen
 Ac ar amodau rhad.
 Ond er mor gysegredig
 Yw'r Wyl Iendigaidd hon,
 Ca'r Sabboth ei halogi
 Yn mhob rhyw fodd o'r bron,
 Trwy weithio a marchnata
 A thrwy chwedlona 'n ffol,
 Ymwelod a chyfeillion
 A'u hebrwng yn eu hol.
 A rhai i ymwel'd a'r cleifion
 Cyfrifant hyny 'n dda,
 Ysbeiliant Dduw o'i Sabboth
 A rhoddant ef i'r cla',
 Bydd rhai yn sal o'r dwymyn
 Sy'n ladd eneidiau fili,
 Yr enw gefais arni
 Yw "Clefyd bach dydd Sul."
 Nis gallaf nodi 'n fanwl
 A chyfri'r dulliau cas
 Y torir y Sabbothau
 A cholir moddion gras,
 Ond gwela Duw bob gweithred
 Cofnoda hwy bob darn,
 Rhaid i halogwyr Sabboth
 Ymddangos yn y Farn!
 Mae 'n bryd i wylwyr Selon
 I godi 'u llais yn glir
 Yn erbyn yr arferiad
 Sy'n ffynnu yn ein tîr,
 Pa ham caiff annuwllon
 Ddirmygu deddfau 'r Nef
 A'r gwyliwyr heb dyrchafu
 Eu llais fel taran gref.
 O Selon deffro dithau
 Saf ar dy ran yn hy',
 Na fodd i dorwyr Sabboth
 Gael aros yn y Ty,
 Mae pawb yn cadw'r Sabboth
 O fewn i'r Nefoedd Wen,
 Bydd selog dros y Sabboth
 O Selon mwy, Amen.
 EDWARD ROBERTS, *Spring Green.*

Y BUGS YN DIFA 'R YD.

Cyfod f'awen ac adfywla
 Ymwrola at dy walth,
 Canu am y bugs yw'th orchwyl
 Can heb arbed ar dy laith,
 Y mae'r bugs yn ddwrwg o'u mebyd
 Drwg a dstryw sy'n eu ffyrdd,
 Difa'r haid, y rhyg a'r gwenith
 A'r oelrch befyd pan fo'n wyrdd.

Difa corn wnant er ei gryfder
 Signo'r nodd a wnant heb balf,
 Ar ol difa 'n llwyr un gorsen
 Yna troant at y llall,
 Maes 'nol maes feddienir ganddynt
 Hwysy'n feistruid ar y lle,
 Nid oes un peth all eu difa
 Ond awdurdod Brenin ne'.
 Llu Duw ydynt ni rald amau
 Duw a'u creodd wrth y myrdd,
 Fe 'u danfonodd yma i'n dysgu
 I'w gydnabod yn ei ffyrdd
 Edrych ar ei law E'n gweithio
 Ar yr yd drwy 'r prydafid mân,
 Ymestynwn am ein belau
 Rhag ein difa 'n uffern dân.

BARD DRYNEDD.

Y GWLAW AWST 9, 1864.

Duw a gofiodd ein dalair.—O byddwn
 Bawb liddo 'n ddolochgar,
 Iechyd a bywyd a bâr,
 Sw'n y gwlaw noson glalar.
 Os doe, os echdoe, dim ond sychder—oedd;
 Ac arwyddion prinder,
 Eto heno mwy tyner,
 Ein cofio wnaeth cyflawn Ner.
 Bywlwylw cyn cwbl wywiant—y llyslaw
 Er llesol ad-dyflant
 Gwedi cafod, cyd godant—eu penau,
 Ac yn eu genau gan o ogoniant.
 Ddynion anwyl a ddeuwn ninau—ddim
 Gan gyd ddwyn caniadau
 O ddyolch, a gweddian, am nawdd Ion,
 Drwy eu gu roddion a'i drugareddau.
 Ni a wyddom er anhaeddiant—y dyn,
 Donlan Duw 'r gogoniant,
 O'i faen O pan blygo'i blant,
 I weddio a ddeuant.
 Cofion weddi Elias—yn ei ddydd,
 Gwnai ddwyn gwlaw a'i luddias;—
 Ymroi i weddi, mer addas,
 Tra Duw 'r un a'r un ei ras.
 Tad y gwlaw, ond d'weddyd—o Hwn "Tyred"
 Dorau y nef ddyfrllyd,
 I fwydo 'r tir, gyrir i gyd,
 Ar un gair i agoryd.
 O'r "afon lawn" dwfr, yfed—y tir,
 Nes tori ei syched
 Oddi fry, mor ddifry rhed,
 I'w enau gelr yn agored.
 Yr anifail o'r un, yfed:—ei lith
 Helaethach cymered;
 Yn ei frestf arafed—mae 'r nentydd,
 A'r afonydd eto ar fyned.
 Tithau 'r cyndyn ddyn anhaeddianol,—gwel
 Argoellion arbedol;
 Er gweryru'r March Du o d'ol—mae Ion
 Wedi ffwrwyo, nid yw ond off'r ynol.

EOS GLAN TWRCHE.

BEDD-ARGRAFF MRS. LEWIS.

Priod John Lewis, Callaraugus.

Os arweiniwyd oes o rinwedd,—eriodd
 Gan wralg or ymgeledd,
 I'w gwr, a'i phlant, mae 'n gorwedd,
 Hono 'n fud yn hyn o fedd.—E. G. T.

Hanesiaeth Gartrefol.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH.

J. D. JONES.

O faen Petersburg, Va., Medi 2, 1864.

ANWIL FRAWD EVERETT:—Teimlwn yn

hynod ddioleghgar i chwi, pe meddech siarhau tua dwain o Destamentau Cymreig at wasan-æeth y Cymry sydd yn y Bedwaredd Oneida, o ba un yr wyf yn Gaplan. Gallwn gael digon o rai Seisnig yma, ond amhrosibl cael rhai Cymraeg, ond drwy gyfeillion gartref.

Y mae ein catrawd wedi cael amser lled galed y pymthegnos diweddf. Pan gyrhaeddais i hi, yr oedd ein gwyr yn yr amddiffynfeydd rhwng yr afonydd James a'r Appomatox, ac yn cael amser lled dda ar y cyfan, gan mai ychydig o honynt oedd yn gorfod bod allan drwy yr amser i warchod y gelyn, oddigerth am tua awr ar doriad pob dydd.

Ddydd Sadwrn diweddf, fodd bynag, gadawsom linell y "Bermuda Hundreds," i gymeryd lle y Ddeunawfed Corfflu ar y llinell hon. Y mae dehau ein catrawd yn awr yn gorwedd ar lan yr afon Appomatox, o fewn llai na haner milldir i ddinas Petersburg, ac yn estyn yn blaen tua'r aswy. Goryddir hwynt i fod yn y ffosydd ddydd a nos am bedwar diwrnod, ac allan yn eu gwersyll am ddau. Mae hyn yn gwisgo arnynt yn erfawr, tra mae y malaria gwenwynllyd sydd yn cyfodi o'r corwydd a'r ceunentydd amgylchynol yn achosi cryn lawer o salwch—twymyn a chryd yn benaf. Nid oes braidd ddiwrnod yn myned heibio, ychwaith, heb fod rhai yn cael eu clwyfo gan danbelenau y gelyn. Mae y llinell a warchodir ganddynt yn awr yn un hynod o beryglus, am fod gan y gelyn *fattery* mawr ar y bryn cyferbyniol, o ba un y gallant ysgubo y rhan fwyaf o honi hefo peleni sylweddol, heblaw tywallt iddi *shells* o'u morteri. Nos Sabboth diweddf, tarawyd un o'n gwyr gan un o'r *shells* hyn, tra yn cysgu yn ymyl y gwarchglawdd. Aeth y *shell* yn nghyntaf drwy ei ben i'w fynwes, yna ymffrwydrodd, gan ei rwygo yn fil o ddarnau. Casglwyd ei wedd-illion mewn cwrlyd, goreu y gellid, a chladdwyd hwynt gerllaw y fan y cwympodd. Enw yr anffodus oedd Mc Carthy; mae ganddo wraig a theulu yn byw yn Forestport, swydd Oneida. Y noson ganlynol, tarawyd y Corporal, Evan Griffith, Co. I, gan ddarn o belen yn ei ystlys aswy—ond nid yw yn niweidiol.

Fel hyn y mae ein dyddiau yn pasio yn y fyddin—yn nghanol peryglon ddydd a nos. Ni wyddom wrth fyned i'n gorphwysleoedd y nos, nac wrth gyfodi yn y boreu, beth sydd o'n blaen am gymaint a moment. Weithiau bydd y *batteries* o bob tu yn lled ddystaw am ddiwrnod neu ddau; yna mewn moment agorant ar y naill a'r llall, pan y bydd y peleni o bob math yn gwa'u drwy yr awyr, gan gludo dinystr ac anghen o'u blaen. Mae *swen* rhai o honynt yn hynod drydanol, tra y mae eu heffeithiau yn erchyll dros ben.

Dygwyd aelod ddos o'r 16th N. Y. Heavy Artillery i babell ein meddyg, dwy fraich pa un a chwythasid yn ddarnau gan delpyn o *shell* el-

ynol. Yr oedd ei fraich aswy wedi ei dryllio tuhwnt gwneud dim iddi heblaw ei thori ymaith, tra yr oedd ei dde mewn cyflwr mor beryglus, fel yr ofnid y byddai raid ei thori lithau hefyd. Pethau cyffredin yw golygfeydd fel hyn, fodd bynag, yn y fyddin, ac y mae un ryw-fodd yn ymarfer â hwynt. Pan ddaeth eich gohebydd o tan dân am y tro cyntaf, teimlai ei holl gyfansoddiad fel pe dan ergydion trydanol; ond erbyn hyn, y mae mynych ymarfer â'r swm a'r dryllio wedi ei allnogi i gysgu yn lled dawel yn nghanol y tanbeleniad trymaf. Mae yn ysgrifennu atoch yn awr mewn ceunant bychan, wedi ei dori yn y bryn, tra y mae *shells* yr Undebwyr a'r Cyngreirwyr yn pasio dros ei ben. Gallwch ddyfalu yn hawdd mai nid plecerus yw peth fel hyn; canys gall y naill neu'r llall o honynt ymdori drwy ddamwain neu yn bwrpasol, gan ei glwyfo neu ei ladd mewn eiliad.

Onid yn nghanol ein peryglon a'n caledi, y mae ambell i ddygwyyddiad yn cymeryd lle sydd yn peri i ni fywiogi a llawenhau. Neithiwr daeth y newydd da i'n clustiau, fod byddin wrol Sherman wedi cymeryd Atlanta. Yr oedd tuag un-ar-ddeg o'r gloch y nos pan gyrhaeddodd atom, a'r amlygiad cyntaf a gawsom fod rhywbeth da wedi dygwyydd, oedd clywed ein milwyr yn ymyl y gwarchgloddiau yn llawen-floeddio; tra yr oedd blaen-filwyr y gelyn yn tanio arnynt. Yr oedd y gair ar led fod y gelyn yn ceisio tori o dan un o'r gwerthvroedd, i'r dyben o'i chwythu i fyny, ac fod ein gwyr ninau yn tori *shaft* i'w cwrddyd a'u hattal. Pan glywsom y llawen-floeddio gyntaf, barnasom fod ein gwyr wedi llwyddo i gwrdd â'r gelyn yn y ddacar; ond yn fuan dyna un o warchodlu y Cadf. Birney yn marchog heibio, ac yn dyweyd wrthym fod Atlanta wedi ei chymeryd, ac mai am hyn y'r oedd ein milwyr yn bloeddio. Anhawdd iawn desgrifio y swm i chwi yna; ond gallwch gael rhyw amgylfirediad o hono, wrth feddwl am linell igamogaidd o wyth neu ddeng milldir o hyd, ar ba un y safai byddin gref, ac i'r fyddin hon ddechreu bloeddio hwro ar y dde, yna eu cyfoedion yn cymeryd y swm i fyny ar hyd yr holl linell, tra y chwareuai amrywioi sein-dorfau alawon gwladgarol yn cydgannu. Rhaid fod y gelyn yn teimlo yn ofidus ar y pryd, canys nid oes ond ychydig latheni rhyngom â hwynt.

Yr ydym yn awr yn dysgwyl yn bryderus am adgyfnerthion o'r Gogledd. Pe byddai gan Grant heddyw *gan mil* o wyr, gallai wneyd y fath hafoc ar y gelyn mewn ychydig ddyddiau, fel na byddai nemawr o ymladd yn rhagor. Unig obaith y gelyn yn awr yw llwyddiant y Penau-Copr yn y Gogledd; os etholir *Undebwyr* yn Llywydd, pwy bynag fyddo, gwyddant fod eu hachos ar ben.

Gyda serch atoch chwi a'ch anwyl denlu, gorphwysaf yr eiddoch J. D. JONES,
Caplan 117th N. Y. V.

Y CHRISTIAN COMMISSION.

Mewn amser fol hwn, pan y mae agos pob teulu yn cael ei *representio* mewn rhyw ddull yn y rhyfel creulawn sydd wedi difrodi ein gwlad am agos bodair blynedd, nid peth dibwys yw bod pob teulu yn gwybod y ffordd o ran llesoli eu ceraint ac eraill yn ngwasanaeth y llywodraeth yn y fyddin a'r llynges. Ni bu byddin yn y byd erioed yn wrthrych mwy o ofal a chydymdeimlad na'r ciddom ni. Er dechreuad y rhyfel y mae serchiadau rhieni a brodyr a chwiorydd a chyfeillion wedi bod yn ddiball tuag at y bechgyn ddarfu adael cartref dedwydd a chyfeillion hoff, a gwynebu y bradwyr gwaedlyd er amddiffyn anrhydedd a rhyddid ein gwlad. Am yr aberth gwerthfawr hwn ni anghosfiwyd hwy gan eu cyfeillion gartref, oblegid amlygwyd pob parodrwydd gan deuluoedd a chymydogaeithau i aberthu y ddolar olaf i wneud i fyny y *box* a fwriedid i'r cyfeillion a'r perthynasau yn y rhyfel. Yr oedd pob un o'r teulu yn awyddus i wneud a chyfranu rhywbeth—nain a'i bysodd anystwyth yn gwan yr hosanau a'r menyg, ac yn eu gwlychu lawer gwaith a'i dagrau, cyn eu gorphen—y fam yn paratoi y crys cynes, a phâr neu ddau o *drawers* erbyn y tywydd oer, ac yn gwneyd eu goreu i baratoi *cakes, pies &c.*, yn *change* yn lle yr "*hard tack*"; ac yn llenwi pob congl o'r *box* a *lot* o *nick-nacks*, na feddyliai neb ond *mam* byth am danynt,—y chwaer henaf yn paratoi pethau rheidiol ereill, ac yn eu plith y mae *pocket testament* hardd, a chyfeiriadau o'i gwaith ei hun ynddo, at yr adnodau hyny sydd yn sicr o gyffwrdd a chaloni y milwr oddicartref,—y dosparth ieuangaf o'r teulu yn dwyn eu rhoddion hwythau; a mawr y siomedigaeth os na bydd lle iddynt yn y *box*, a'r tad yn gwaethur ei ran yntau o'r gwaith; ac yn anfon y *box* gyda thaer weddi ar i Dduw amddiffyn a bendithio yr *angel* rai sydd yn mhell o'u cartref yn ymladd a gelyn eu gwlad!

Llawer calon wnaed yn llawen wrth dderbyn y fath *fox* oddicartref. A mawr yw y lles y mae y fyddin wedi dderbyn yn y dull yma er dechreu y rhyfel!

Er hyny, rhaid addef yn ngwyneb yr holl serchawgrwydd a amlygwyd, a'r daioni a wnaethpwyd, fod diffygion pwysig yn perthyn i'r dull hwn o weithredu.

Yn un peth, y mae rhwystrau mawr ar y ffordd i *fox* neu unrhyw beth wedi ei gyfeirio at berson unigol, gyraedd pen ei daith yn ddiogel. Y mae braidd yn sicr o phymysgu yn rhywle a chanoedd o *foxes* a phethau ereill yn y depot, y cars, neu y steamboat; a hawdd iawn yw i'r gweithwyr wneyd camgymeriad mewn un *box* wrth eu symud o'r naill fan i'r llall.

Drachefn, er i'r fath *fox* fyned yn ddiogel yn ol y cyfeiriad, nid oes un sicrwydd y bydd y

milwr a'i pia yno i gymeryd meddiant o hono am fisoedd fe ddichon. Fe allai y bydd gan-noedd o filldroedd oddiyno cyn i'r *box* gychwyn oddicartref.

O ganlyniad rhaid i'r *box* aros yn y Station nes *difehu*, oddieithr i ryw un arall gymeryd meddiant o hono. Pa un bynag am hyny, y mae un peth yn sicr, nid yw y milwr i'r hwn y *beriadwyd* y *box* yn derbyn dim lleshad oddiwrtho. Y mae hyny yn peri siomedigaeth dirfawr i'r milwr ei hun ac hefyd i'w gyfeillion gartref; a'r canlyniad yw, y maent yn penderfynu o bob ochr mai gwell peidio anfon dim yn ychwaneg.

Diamau y gwy'r llawer o ddarlennwyr y CENHADWR trwy brofiad am y siomedigaeth a gawsant ar y pen yma. Y maent wedi peidio gwnoud yr hyn y garent wneud, o herwydd yr ansicrwydd y bydd iddynt ateb y dyben. O ganlyniad y mae y *mab*, y *brued*, neu y *tad* y maent yn garu mor fawr yn gorfod byw ar *fares* caled yn agwlad y gelyn heb dderbyn un arwyddocad o'r anwylded sydd yn bodoli tuag atynt, gartref: ac y mae serchiadau rhieni a pherthynasau yn cael eu cau fyny yn eu mynwesau eu hunain, i dori allan yn hiraeth a galar, lle y gallent gyda gwell *management* fod yn ffynonell cysur a bywyd i'r milwr, a bendith i'r wlad.

Darchefn; y mae un peth arall ag sydd yn gwnoud y cynllun a enwasom o weithredu yn dra diffygiol, sef y *faith* fod *milbodd* o filwyr yn ein byddinoedd heb na thad na mam, na brawd na chwaer, na pherthynasau na chyfeillion i ofalu dim am danynt! Pwy wna baratoi ac anfon *boxes* i'r rhai hyn? Y mae arnynt gymaint o angen tiriondeb a chydymdeimlad a neb, a dichon fwy. Gwnai *box* llawn o bethau da oddi cartref gymaint o les iddynt hwy ag a wna i neb arall, ond os pob un dros ei berthynas a'i ffrynd yw, nid oes gan y dycieithr a'r amddifad yn ein byddinoedd le i ddisgwyl am ddim i loni ei feddwl; oblegid nid oes ganddo yr un cartref i droi am gymorth,—yr un fam na chwaer na thad na brawd na chyfaill i'w loni a'u rhoddion, a'i gysuro a'u llythrau. Pan y mae yn glaf neu glwyfus, nid oes ganddo un cartref i fyned iddo, na'r un berthynas i ymweled ag ef yn ei gyfyngder i'w gysuro. Pan y mae yn marw nid oes neb i sychu chwys angau oddiar ei ruddiau, a phan y mae yn cael ei roddi yn medd y milwr i orwedd nid oes neb i dywallt deigr yn hiraeth ar ei ol! Diamau y teimla y dârlenydd yn ddwys wrth feddwl am y rhai hyn; ond y mae angen gwneyd rhywbeth heblaw *teimlo*. Y mae angen am ryw gynllun er gwneyd y ffordd yn glir i'n teimlad tyner dori allan mewn gweithrediad i loni a chysuro ein *holl* filwyr yn ddiwahaniaeth.

Yn yr ystyr grefyddol, y mae y cynllun a fabwysiadwyd yn naturiol ar y dechreu i lesoli

y milwyr yn dra diffygiol, oblegid y mae yn gadael yr enaid bron yn hollol ddiymgeledd. Er i'r cyfeillion gartref barotol box o bethau gwerthfawr a'i anfon i'r milwr yn y gwrsyll, gallent fod yn hollol ddiles iddo wedi yr holl drafferth a chost, oblegid fe allai mai yn ei wely caled ar y ddacar y mae o, yn glaf mewn *fever*, neu wedi ei glwyfo gan y gelyn; os felly, y mae arno fwy o angen cael rhyw un i ddyfod at ymyl ei wely i gydymdeimlo ag ef a'i gysuro yn ei drallod, nag sydd arno am y *box* y cymerodd ei gyfeillion gymaint o drafferth yn ei gylch,—fe allai nad oes ganddo ond ychydig oriau i fyw ar y ddacar; os felly y mae arno fil mwy o angen am ryw un sydd a'i galon yn llawn o ysbryd Iesu, i ddangos y ffordd iddo at y Gwaredwr, a gweddio gydag ef a throsto, nag sydd arno am ddim arall. Mae y plan hwn yn ddiffygiol gan hyny:

1. O herwydd ei fod yn gadael rhan fawr o'n milwyr yn hyllol ddiymgeledd, ac

2. O herwydd nad yw yn parotol moddion priodol ar gyfer yr adeg gyfyngaf yn mywyd y milwr. Gan hyny y mae galwad ar y rhai sydd yn caru lles a llwyddiant y milwyr i fabwysiadu rhyw gynllun arall i weithredu o hyn allan.

Cynygiwn rai rhesymau dros fabwysiadu cynllun yn ol yr hwn y gall pob un deimlo sicrwydd fod pob *cent* a gyfrana yn gwneyd lles i ryw filwr sydd ya gosod ei fywyd mewn perygl i amddiffyn anrhydedd a rhyddid ein gwlad—cynllun yn ol yr hwn y gall y fam gysuro ei hun; er fod ei mab yn gorwedd yn archolledig yn yr *hospital*, yn ymyl angau, fe allai, oblegid fod ganddi sicrwydd fod rhyw un o ganlynwyr Iesu yno yn gofalu am enaid a chorff ei mab!

Y cynllun ddymunwn i bawb a garant lesoli ein milwyr, fabwysiadu o hyn allan yw hyn, fod iddynt ddefnyddio y *Christian Commission* yn gyfrwng i lesoli ein milwyr, h. y. fod iddynt anfon eu cyfraniadau, pa beth bynag a fyddont, i ofal yr U. S. Christian Commission i gael eu dosparthu yn y dull a'r lle y barna y Commission oreu. Cyn dweyd dim pellach mewn ffordd o gymhelliaid i fabwysiadu y cynllun hwn dichon mai nid cwbl anfuddiol fyddai dweyd gair mewn ffordd o eglurhad ar ddyben a dull y Christian Commission o weithredu.

Eu dyben yw sicrhau lleshad tymhorol a thragwyddol ein milwyr a'n morwyr.

Er mwyn hwylusod, y mae wedi ei ranu i bedair dosparth. Un dosparth i ofalu am fyddin y Potomac; un am fyddin y Cumberland; un am fyddin yr Ohio; ac un am fyddin y Gulf Department. Felly gall y cyfeillion fydd yn bwriadu anfon eu cyfraniadau i gynorthwyo y Christian Commission anfon eu rhoddion i'r un fynont o'r dosparthiadau hyn. Os i fyddin y Potomac; bydded iddynt anfon i office y Christian Commission, No. 500 H St., Washington, D. C. Os i fyddin y Cumberland, danfoner i'r

Christian Commission, No. 51 Vine St., Cincinnati, Ohio. Os i fyddin y Gulf Department, danfoner i office y Christian Commission, No. 69 Carondelet St., New Orleans, La.

Y mae y *Commission* o angenrheidrwydd yn goriod cadw rhai *permanent clerks* yn eu gwasanaeth, i ba rai y mae yn talu cyflog rhesymol. Ar y rhai hyn y mae gofal a chyfrifoldeb y Commission yn gorphwys. Hwysydd i dderbyn y cyfraniadau; eu defnyddio yn y modd goreu; a rhoddi cyfrif o honynt. Y mae gofal mawr yn cael ei gymeryd i gael dynion gonest a chymwys i lawr y cylchoedd hyn.

Heblaw y *permanent clerks*, y mae yn ngwasanaeth y *Commission Delegates*. Y mae y rhai hyn yn cael eu gwneud i fyny gan mwyaf o weinidogion a phrogethwyr a dynion duwiol ereill fyddont yn teimlo ar eu calon i roddi chwech wythnos neu fwy o'u hamser i wneud lles i'r milwyr. Nid yw y *delegates* yn derbyn ond eu traul yn unig am eu llafur.

Gwaith y *delegates* yw dosparthu bwydydd a dillad yn y clafai a'r gwersyll; yn mhob man lle y mae milwyr ag angen am y cyfryw bethau; dosparthu llyfrau, traethodau, a chyhoeddiadau moesol a chrefyddol ereill; ymweld a'r claf a'r clwyfus yn mhob man y gellir gael gafael arnynt, a'u cysuro, a'u diddanu yn y modd gorau y gellir; eu cynorthwyo i ohebu a'u cyfeillion gartref trwy ysgrifenu trostynt lle y mae hyny yn angenrheidiol, a'i supplio â defnyddiadau i ysgrifenu drostynt eu hunain pan allant wneud hyny; cynorthwywyd y meddygon ar y maes ac yn yr hospitals i ofalu am y cleision a'r clwyfedigion; cynorthwywyd y *Chaplains* yn eu dyledswyddau pwysig er lleshad tymhorol a thragwyddol y dynion sydd tan eu gofal; ac yn mhob man, ar bob adeg ffafriol ymdrechu gwasgu mater yr enaid a'r byd tragwyddol at ddwys ystyriaeth pob milwr; gweddio trostynt oll, a *chyd* phob un fydd yn dymuno hyny; ac nid yn anaml y maent yn cael eu galw at *wely* y milwr druan pan yn marw, yn mhell oddiwrth ei gartref, a'i ffryndiau, i ysgrifenu ei eiriau a'i ddymuniadau olaf; a'u hanfon at y rhai sydd yn agos at ei foddwl pan yn gwynebu byd arall! Mewn gair, y mae disgwyliad i'r *delegate*, i gynorthwyo y milwr yn mhob dull y gall wneud hyny yn unol a rheolau y *Medical a'r War Departments*.

Gair ar ragoriaeth y *Christian Commission* fel cyfreng i'r cyfeillion gartref i wneud lles i'r milwyr.

Edrychwn ar y peth fel hyn; y mae y milwr yn agored i gael ei glwyfo a'i gymeryd yn glaf lle bynag y bydd. Ond y mae yn neillduol felly yn y *campaign*. O ganlyniad dylai fod rhyw un, neu ryw rai wrth law bob amser i ofalu am dano, a'i ymgeleddu yn ddi-oed, onide bydd ei fywyd yn sicr o gael ei beryglu. Yn

awr y cwestiwn yw, "pwy wna hyn?" Ofer disgwyll i'r milwyr a'r swyddogion wneyd llawer yn y ffordd yma ar faes y frwydr, oblegid eu dyledswydd gyntaf a phurysaf hwy yw gorchfygu y gelyn; ac ofer hefyd yw i'r milwr ddiagwyl cymorth oddicartref; oblegid gall wythnosau fyn'd heibio cyn i'w gyfeillionaf ffyddlonaf gael gair o'i hanes—a gall farw a chael ei gladdu; a hwythau yn tybied ei fod yn fyw ac yn iach!

Y mae y Christian Commission wedi profi yn dra llesol i'r milwyr yn y cyfwrng hwn, fel y tystia miloedd o honnynt, oblegid y mae y *delegates* yn cael eu hanfon gyda phob corfflu yn y fyddlin yn gystal ag i'r clafai; a phob math o *supplies* yn cael eu trosglwyddo iddynt gan wageni perthynol i'r Commission, ereu galluogi i ymgeleddu y milwr mor bell ag y byddo modd, yn ol byddo ei gyflwr. A diamau fod prydlonrwydd eu hymdrechiadau wedi bod yn foddion i achub cannoedd os nad miloedd o fywydau eisioes.

Y mae y draul hefyd yn llawer llai i berthynasau y milwr claf neu glwyfus, i wneyd lles iddo trwy gyfrwng y *Commission* nag un ffordd arall. Gall un delegate wneyd dirfawr les i *gant neu ddau* o filwyr, heb fwy o draul na phe bai un dyn yn cychwyn oddicartref i ymgeleddu ond un. Dylai y gwirionedd hwn gael dwys ystyriacth.

Drachefn, trwy gyfrwng y *Commission* gellir gwneyd lles i bob milwr sydd mewn angen. Y tylawd a'r amddifad yn gystal ag ereill sydd mewn gwell amgylchiadau. Y mae miloedd o filwyr yn ein gwerylloedd a'n meddygdai a chanddynt deulnoedd a chyfeillion tyner galon garent tyned i leddfu poen eu rhai anwyl sydd yn dyoddef, ond y mae eu hamgylchiadau y fath fel na allant deithio cannoedd o filldroedd i'r *hospital* neu y gweryll er iddynt glywed fod y mwyaf hoff ganddynt yn glwyfus ac yn ymyl marw.

Yn awr y mae y *Christian Commission* yn gyfrwng gwerthfawr a chymwys yn y cyfryw amgylchiadau. Derbynia yr hyn all pob un wneyd er cario y gwaith mawr yn y blaen. Nid yw yn gofyn i neb wneyd ond yr hyn a allo. Pe gwyddai cannoedd yn ein gwlad gymaint y mae y *Christian Commission* wedi wneyd i'w cyfeillion a'u perthynasau yn y rhyfel, faint o boen y mae wedi leddfu, faint o ddyoddef y mae wedi atal, faint o fywydau y mae wedi achub, a faint o eneidiau y mae wedi bod yn foddion yn llaw Duw i'w dwyn at y Gwaredwr, sicr genym y cynhesal eu calonau, ac y dyblai eu cyfraniadau, ac y byddai y *Commission* yn llawer mwy effeithiol yn eu gweithredau o hyn allan.

Pa beth sydd oreu i'w gyfrannu.

Gan fod y gauaf yn agos, byddai yn dda i'r rhai sydd yn parotoi *boxes* i'w hanfon at wasanaeth y *Commission*, barotol cymaint ag a

allont o grysau a drawers a socks gwlan a alipers o bob math, No. o 6 i 10, a chymaint o fenyg a chadachau pocket ag a ellir. Y mae angen mawr am danynt. Nid yw o ddim dyben anfon *hen* grysau &c., oddieithr y rhai a fwriedir i wneyd *bandages*. Nid yw ychwaith o ddim dyben prynu defnyddiau newyddion a'u hanfon i'r *Commission* heb eu gwneud i fyny. Gwell anfon yr arian a gadael ar y *Commission* eu defnyddio fel y barnant yn oreu.

Y bwydydd gorau i'w hanfon yw y rhai canlynol,—*dried beef, dried fruit o bob math, jellies, jams, preserves, pickles, gymaint ag a ellir gael, corn starch, farina, &c.* Na fydded i neb wneyd y camgymeriad cyffredin o anfon *bara, cakes, pies, &c.*, oblegid y maent yn sicr o ddifetha eu hunain, a difetha pob peth arall fydd yn agos atynt. Y mae galwad neillduol hefyd am bob math o win, megis *currant, blackberry, elderberry, cherry, a grape*. Wrth anfon gwin dyldid gofalu peiddio anfon dim ond yr hyn sydd yn dda, oblegid i'r claf a'r clwyfus y mae i gael ei roddi, a thrueni o'r mwyaf yw cynyg gwin neu unrhyw beth arall wedi difetha i'r milwr ffyddlon sydd wedi aberthu ei gysur, ei iechyd, a'i fywyd er mwyn ei wlad.

Hyderaf y bydd i'n cenedl yn mhob rhan o'r wlad hon wneyd a allont i gynorthwyo yr achos teilwng hwn. Y mae yn ddiamau eu bod wedi gwneyd llawer yn barod. Y mae mwy eisiau ei wneyd eto. Y mae mwy o fechgyn y Cymry yn y gwerysll heddyw nag a fu er dechreu y rhyfel. Ymdrechwn ofalu am danynt, trwy ddarparu moddion i'w hymgeleddu yn eu hangen, gan hyderu y bydd i Dduw fendithio ein hymdrechiadau ni a hwythau, a rhoddi i ni fuddugoliaeth ar ein gelynlion, ac y bydd i ni yn fuan fwynhau heddwch, llwyddiant a rhyddid, heb un gelyn mewnol nac allanol i'n bygwth a'n gorfodi i ddyysgu rhyfel mwyach.

T. E. DAVIS.

Auburn Theological Seminary.

Gobeithiwn y gwrandewir ar y cyfarchiad cynhes a difrifol hwn. Mae ein hanwyl frawd, T. E. Davis, wedi bod ei hun yn y meddygdai yn mhlith y cleifion a'r clwyfedigion ac y mae yn gwybod yn dda am eu sefyllfa. Treuliodd amryw wythnosau fel un o'r "*delegates*" heb dderbyn dim ond eu gynaliacth dros yr amser yn unig, pan oedd ei amgylchiadau yn gwneud hynny yn lled anhawdd iddo ei wneud. Sicr yw fod angen cyfraniadau, a bod yr angen yn fawr—deffrown i ddyblu ein diwydrwydd a'n haelgarwch yn y peth hyn.—GOL.

BYR GOFIANT AM MRS. CHARLOTTE PASCOE,

GWRAIG CHARLES PASCOE O POMEROY.

Ganwyd hi yn ardal Sirowy, D. C., yn y fl. 1822. Derbyniwyd hi yn ieuanc yn aelod eglwysig gan y Parch. Noa Stephens yn Ebenezer, Sirowy, a pharhaodd yn ffyddlon hyd y diwedd. Priododd â Mr. Charles Pascoe yn Pomeroy, Rhag. 1, 1853. Ac ar y dydd cyntaf

o fis Mai y flwyddyn hon, (1864,) yn Braceville, Ill., bu farw mor ddisymwth fel na chafodd ei phriod siarad gair â hi. Nid oedd yn bur iach er ys rhai dyddiau, eto yr oedd yn gofalu am y teulu fel arferol. Ar ol ciniaw aeth ar y gwely a chyn pen yr awr yr oedd yn gorph. Gadawodd bedwar o blant, sef Daniel, Mary, James, a Charles, yn nghyd a'i phriod i alaru ar ei hol. Y trydydd o Fai ymgaiglodd tyrfâ fawr o Gymry a Saeson i'w chladdu, a phregethodd y Parch. D. R. Lewis, oddiar Exodus 15: 28; a'r Sabboth canlynol oddiar Dat. 14: 18.

Yr oedd Mrs. Pascoe yn meddu ar lawer o rinweddau fel gwraig a chrefyddrag. Yr oedd yn meddu synwyr cryf, a barn sefydlog am bynciau hanfodol Cristionogaeth. Yr oedd yn wraig serchus ac anwyl iawn o'i phriod a'i phlant, yr hyn sydd yn cynrychu galar mawr i'w phriod a'i hanwyl blant ar ol ei cholli mor ddisymwth. Yr oedd yn un ffyddlon iawn yn moddion gras bob amser; yn eu ty hwy yr oedd pregethu yn Braceville. Yr oedd hi yn ei themlalo yn frain i hunan-ymwadu a thrafferthu er mwyn cael moddion gras ac ordinhadau yrefengyl. Buont yn byw yn Coal Valley tra y buom yno, a chefais y fantais i farnu y parch oedd ganddynt fel gwr a gwraig i achos Iesu, yn eu ffyddlondeb a'u cyfraniadau hael, (fel llawys oedd yn Coal Valley.) Nid wyf yn cofio eu habeenoldeb o'r bregeth, yr ysgol, cwrdd gweddli, na'r gymdeithas eglwysig. Yr oedd Mrs. Pascoe yn hynod fel cerddores; nid wyf yn cofio i mi glywed yr un erioed yn meddu cymaint o beroriaeth yn ei llais a hi. Nid ang-hofiaf byth mo hosi hi a'i phriod yn canu "Yr Hen W'r a'r Bardd, a'r Negro Bach," a Mrs. Williams yn canu "Dio Bach," Nadolig, yn Coal Valley. Yr oedd ei heamwythder yn canu tuhwnt i neb a glywais erioed. Dychymygaf ei chlywed yn canu "Gwaed y groes sy'n codi fynu" &c. Ond os oedd hi yn canu yn beraidd ar y llawr, y mae hi yn canu yn fil per-eiddiach heddyw am rinwedd maith y gwaed. Anwyl frawd Pascoe, ymdawelwch yn yr Arglwydd, "Y mae pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw." &c. "Gad dy amddifaid, myfi a'u cadwaf hwynt yn fyw; ac ymddiried dy weddwon ynof fi." Dyma air yr Arglwydd—nac amheuwch—digon yw yn mhob cyfyngder. "Myfi a fyddaf yn Dduw i chi." Felly fe fydd yn Dduw i chwithau a'ch pedwar plentyn anwyl.

Racine.

C. D. JONES.

YCHYDIG O HANES MARTHA ANN JONES.

Martha Ann Jones ydoedd ferch i Mr. Thomas G. a Mrs. Elizabeth Jones, Ridge, ardal Gomer, swydd Allen, Ohio. Ganwyd hi Hyd. 1840. Derbyniwyd hi yn selod o eglwys Gynulleidfao Gomer, Chwef. 4, 1855. Felly bu farw Mehefin 11,

1864, yn 24 ml. oed, onid 4 mis, wedi bod yn selod crefyddol, gan gyson a dichlynaidd arddel Iesu Grist yn Gyfaill a Gwardwr tua 9 mlynedd a 4 mis.

Yr oedd ein chwaer ieuanc Martha yn feddianol ar feddwl cryf, a chof da, ac ar lawer o rinweddau teilwng o'u coffhau—ac i eraill en hefelychu. Yr oedd yn *wylaid* a *gostyngedig*, yn caru *tangnefidd* a thawelwch yn mhob lle a chymdeithas. Yr oedd y rhinweddau hyn fel yn argraffedig yn llinellau en gwynebryd, ac yn tanbeidio yn hyfryd yn ei golygon siriol a chyfeillgar. Nis gallai anadlu yn awyr athrod, cenfigen a chroes-ddadieuon; ond yn awyr bur cariad, cyfeillgarwch ac ewyllys da, yr oedd fel yn ei helfen. Priodol gellir dweyd am dani hi, fel dywedodd Hiraethog am ryw chwaer:

"R oedd lledneisrwydd yn ei thymor,
Yn ei llais ac yn ei phryd,
Yn ei golwg, yn ei moesau,—
Ond lledneisrwydd oedd hi gyd."

Yr oedd ei ffyddlondeb a'i gofal am yr ysgol Sabbothol, a'i phryder dros gynydd y rhai oedd dan ei gofal, mewn gwybodaeth ysbrydol, yn ganfyddadwy i lawb o'i chyfeillion. Pan yn nechreu ei chystudd, ac yn methu myned i gyfarfod a'i dosbarth ieuanc i'r ysgol Sabbothol i Bethel, crybwyllai wrth ei mam yn anwyl a thymor am danynt. Un tro yn neillduol, pan yn siarad am ei "dosbarth bach," dywedai, "O na allwn argraffu rhywbeth arosol—rhywbeth na allai dim ei ddilëu ag a wnai les am byth—ar feddyliau y chwiorydd ieuainc sydd yn fy nosbarth." Galleisid yn hawdd ddeall beth oedd ei theimladau a'i phryder am danynt, wrth y dagrau gloewon oedd yn boddi ei golygon. Soniai yn siriol wrth ei mam am ryw ychydig o arwyddion oedd wedi weled (yn enwedig ar un neu ddwy) eu bod yn sylwi ac yn craffu ar ei dywediadau a'i chynghorion, a'u bod yn ymddangos fel yn awyddu fiddat aranynt.

O mor werthfawr i rai ieuainc gael athrawon ac athrawesau o'r un teimlad, ac yn llawn pryder a gofal am iachawdwriaeth y rhai ieuainc fydd dan eu gofal—yn ymdrechlu ac yn llafurio i wneud lles tragwyddol i'r rhai fyddant yn eu dysgu. O na welid holl swyddogion yr ysgol Sabbothol yn ymdrechlu mwy at hyn.

Nis gallwn lai na chrybwyll fod rhywbeth neillduol i'w weled bob amser yn ei dull syml a difrifol hi yn yr addoliadau crefyddol. Yr oedd ei golwg yn profi bod ei meddwl ar lawn walith. Pwy bynag fyddai yn dyfod i mewn neu yn myned allan, ni allisid deall arni hi ei bod yn gwybod dim am danynt, pa un bynag al oedd felly mewn gwirionedd ai nad oedd, yr oedd ei hymddygiad y fath na allwn lai na dymuno eia bod oll, fel rhai yn proffesu ein bod yn ddilynwyr yr Oen, yn tebygoliddi yn hyn.

Hefyd crybwyllwn bod ei sel a'i gofal am y grefydd deuluaidd—y darllon a'r gweddio hwyr

a boreu—yn amlwg bob amser. Ni allai oddef esgeuluso y "Ddyledswydd." Soniai yn aml wrth ei mam am bwysigrwydd y pethau y byddai ei thad yn gweddio am danynt. Yr oedd yn dueddol o son am y pwys o fod neges neillduol gan bawb wrth weddio, a bod teimlad dwys genym am lwyddo yn ein negesau pwysig o flaen yr Arglwydd. Gallwn fel crefyddwyr gael llawer o addysg oddiwrth ei phryder a'i theimladau yn hyn.

Rhaid gadael llawer o bethau allasid grybwyll yn ychwaneg o'i rhinweddau a'i rhagoriaethau, gan geisio crybwyll am *ychydig* o lawer o'i dywediadau a'i phrofiad yn y misoedd diweddaf y bu byw.

Er ys agos i flwyddyn yn ol, bu farw ei brawd Moses. Effeithiodd hyn yn fawr ar ei meddwl, yn enwedig wrth foddwl am ei chworiydd a'i brawd arall oedd wedi marw ychydig flynyddau cyn hyn, "Wel," meddai wrth ei mam, "Myfi sydd i fyned nesaf." Pa ymdrech bynag gymerid at ei pherswadio a'i chysuro—nad oedd raid iddi ofidlo am hyn, y gallai hi gael oes hir—blynyddau lawer i fyw, a phethau cyffilyb, nid oedd modd ei hargyhoeddi o'i chrediniaeth mai "hi fyddai'r nesaf," ac yn eithaf cyson â'i chrediniaeth defnyddiai bob adeg, cyfleusdra a moddion er gwneud ei hun yn barod, er trwsio y lamp, gofalu am yr olew, fel gallai fod yn barod i gyfarfod â'r alwad pa bryd bynag y deuai. O mor ddiwyd yr oedd yn geisio casglu trysorau erbyn byd tragwyddol, ac yn ymdrechu am gael ei hun mewn heddwch â'i Duw, cyn i'r adeg fyned drosodd. Llafariodd yn ddwys, diwyd ac ymdrechgar er cael "llawn sicrwydd gobaith," "bywyd wedi'i guddio," &c., a'i henaidd mewn gafael â Chyfaill a llynai, pan byddai yn gorffo ffarwelio â chyfeillion anwylaf daear. A gwerthfawr genym ddweyd fod ei ffafur wedi troi yn "elw mawr," yn "gysur cryf" i'w henaidd, yn nghanol tonau geirwon cystudd, ac yn llifeiriant hen afon dywyll marwolaeth.

Er dechreuad ei hafiachyd a'i chystudd diweddaf, teimlai yn anfoddlawn iawn i neb wen-leithio iddi, trwy ddweyd y gallai wella, ni fynai son am hyn, er y byddai weithiau yn lled wngalon, ofnus ac isel, gan ofyn yn aml, Beth oedd ganddi wedi ei elwa erbyn angau, barn a byd tragwyddol. Soniai yn ddirifol iawn, "A oedd wedi gwneud iawn dderbyniad o Iesu Grist yn Waredwr?" Ond fel yr oedd ei chyfansoddiad yn gwanhau, ei nerth corfforol yn darfod, yr oedd ei meddwl yn cryshau, y serchiadau yn ychwanegu fwy fwy at bethau nefol a thragwyddol. Fel y llong dan ei llawn hwyliu, wedi myned i'r môr mawr, yn ofni ac yn colli golwg ar y tir, felly yr oedd hithau yn misoedd olaf ei bywyd yn llwyr golli golwg ar bethau amser, a'i henaidd yn ymëangu i mewn *myfyrdod*, *syndod* a *mynyddod* o bethau nefol ac ysbrydol. Unwaith dywedodd wrth ei mam, "O'nais lawer

na thalai fy nghrefydd ddim—dim crefydd beresonol, brofiadol, ond O! mami bach, 'rwyf yn meddwl fy mod yn gweled Iesu Grist yn bob peth heddyw, bron na feddyliwn fy mod yn ei weled yn beresonol. O! nid oes arnaf ddim ofn marw heddyw." Dywedai wrth ei mam, "Paid iwech byth ag wylo ar fy ol i." Pan ddywedai hithau, "Pa fodd gallaf beidio, fy ngeneth fach?" "O!" dywedai, "cofiwch fod genyf fi Gyfaill llawer gwell, erystal ydych chiwi; nis gall mam garu bob amser, dim ond weithiau yr ydych chiwi yn gallu caru, ond mae Iesu yn caru bob amser, yn mhob man, a phob amgylchiad." "A chariad tragwyddol y'ch gerais."

Yr oedd ei gofal a'i thynnerwch tuag at ei thad yn hynod amlwg a diragrith. Yr oedd ei wneud ef yn gysurus yn brif hyfrydwch ganddi bob amser. Byddai er ys rhai blynyddau yn ol yn teimlo weithiau, gan foddwl ei fod braidd yn rhy gaeth yn ei rolau tuag ati, wrth arwyddo ei anfoddlonrwydd iddi i fyned i bob man, a chael pob peth yn ol ei hewyllys. Ond trwy fisoedd olaf ei hoed, diolchodd llawer am ei ofal drosti a'i gynghorion tadol iddi. Ni allai fynegi i foddlonrwydd mor rhwymedig oedd i'w thad a'i mam am y gofal a'r tynnerwch, yr ymdrech a'r pryder a gymerasant, i'w dwyn hi (a'i brodyr a'i chworiydd eraill) i fyay yn grefyddol.

Yr oedd ei nith fach, (merch ei chwaer *Mary*, yr hon oedd wedi marw er ys tro,) yn cael llawer o'i sylw a'i gofal parhaus. Dysgodd iddi lawer o bennillion ac adnodau. Un o'r diwrnodau olaf y bu byw dysgodd iddi y 7 a'r 8 adnodau o'r 40fed o Esausih, "Gwywa y gwelltyn," &c. Rhoddodd gryn siars i'w mam goffhau y rhai hyn yn aml wrthi, pan byddai hi yn y bedd; ac yn wir lled effeithiol ydyw clywed y lodes fach yn eu hadrodd mor gyson a phwysaleisio.

Teimlai yn ddwys neillduol yn achos ei hanwyl frawd Abraham, sydd yn yr Army. Gweddai yn daer ac aml drosto. Ofnai yn fawr rhag iddo yn nghanol holl brofedigaethau y milwr golli ei archwaeth at bethau gwir grefydd, rhag iddo wrth ymladd dan faner ei wlad anghoffio anrhydeddu ac amddiffyn baner Capten ein hiachawdwriaeth. "O!" meddai, "gobeithio ar ol iddo glywed fy mod i wedi marw, y bydd y newydd o fendith fawr iddo, er ei wneud yn fwy ymdrechgar fel milwr da i Iesu Grist."

Cynghorodd lawer ar ei chwaer ieuanc (sydd yn awr mewn hiraeth) am iddi ofalu am fyw yn dduwiol a chrefyddol, a pharatoi i gael cyfarfod â hi (a'i pherthynasau eraill sydd yn y nefoedd). Diau na anghosir ei chynghorion dwys a dirifol—ond y byddant yn fendithiol ac yn destynau myfyrdod parhaus, trwy yr oes yma ac am byth yn yr oes dragwyddol yn y nef.

Un o'r diwrnodau olaf, dywedai, "Mam, mae rhywbeth rhyfedd arnaf, beth ydyw'r achos bod fy nhraed mor oer, fy mreichiau a'm dwylaw fel hyn wedi oeri?" "Wel," meddai y fam,

"mae yn ddigon tebyg mai arwyddion angau ydynt." "O!" meddai hithau, "pob peth yn dda, deued pan y delo." Eilwaith dywedai, "Mami, rwyf fi fel pe bawn i wedi mendio—yn gwbl iach. A ydyw ein holl gwbl ni wedi darfod am byth yn y byd hwn? A ddarfu y cydymddyddan—y cyd-rodio i dy Dduw, a'r cyd-addoli? A ddarfu yr hen gyfeillachu dedwydd, fu rhyngom ni ein dwy gartref?—yr holl ymlynu yn ein gilydd—yr holl anwyldob a'r cariad—a ydyw y cwbl wedi darfod?" Newidiodd ei gwedd drachefn, a dywedodd gyda nerth adnewyddol, "O! na, cawn ail gyfarfod eto, cawn well cyd-addoli—gwell cyfeillachu yn y cartref dedwydd yn nhy ein Tad." Teimlai fel yn rhy lawn o deimladau i allu chwareu allan ei gorfoedd yn y meddwl am "yr ail gyfarfod." Crybwyllai yn gynes am amryw o gyfeillion, (megys ei pherthynasau a'i diweddar weinidog y Parch. J. Parry,) pa rai y dysgwyliai eu hail gyfarfod, a gofynai, "A fyddai hi yn eu hadnabod yno?" Gwennai pan yr atebid "y byddai."

Ychydig oriau wedi hyny dywedai, "O! yr wyf yn eal iawn, beth yw hyn, mami?" "Angau, fy ngeneth anwyl, ydyw," atebai hithau. Gofynai hithau, "Pa le mae y lamp?" Pan atebid bod hono yn goleuo, gofynai, "Beth yw hyn?" Dywedai y fam eilwaith, "Angau! Martha Ann fach." Dywedai hithau, "Ai dyma angau?" a dechreuodd gannu, neu yn hytrach bwysig adrodd yr hen benill:

"Yn y dyfroedd mawr a'r toean," &c.

A choffhaodd yn hynod bwysig yr oll o'r 23ain Salm. Ail ddywedai;

"Pan ddel angau, chlwi fflowch ymaith,
Da i mi fod genyf Dduw."

Wedi hyny aeth dros y rhan fryaf o'r 32 Salm. Adroddai yr adnodau, sef y 1, 2, 6 a'r 7, gyda rhyw ddwysder a nerth na allwn ei ddarlunio. Yna galwodd ar ei chwaer i'w chynghori, a'i chusanu, ac i roddi iddi ei ffarwel olaf. Yna ffarweliodd â'i thad a'i mam gyda rhyw ddwysder a gafael tu hwnt i gyffredin. Anhawdd i'r rhieni gularu allu dal, pan oedd ei breichiau oerion yn ymglymu am y gwddf, gan eu cofleidio yn anwyl a'u gwasgu yn dŷn, pan oedd hi ei hun yn cael ei gwasgu yn mreichiau angau—diau nad anghofiant ei "ffarwel," a'i "*last kiss*," fel y dywedai, tra byddant byw.

Yn fuan ar ol ffarwelio â'i thad a'i mam ac â'i chwaer, a gorchymyn anfon ei dymuniadau at ei brawd, trodd ac ymollyngodd i gyfarfod â'i hymddattodiad, a dywedodd, "O Iesu anwyl, brysia! brysia!" a *siniolodd* gyda'r anadl olaf, "Can this be death!" Gyda hyny chedodd ei henaidd i fynwes gynes y Gwardwr, i fyw byth yn ngwedd ei wyneb, a'i wasnaethu mewn perffethrwydd yn dragwyddol.

Nis gallwn beidio dywedyd eto fel Hiraethog:

"Oedd ry dyner i anlwlch
Oer a garw'n daear ui,

Ai i wlad o ddlogelwch,
Gabriel ddaeth a chipiodd hi."

Mehefin 12, ymgasglodd tyrfa luosog o'r cymydogion i'w hebrwng i'r bedd' mewn hiraeth a galar, wrth feddwl ei cholli o ein plith ni, byth mwy i gael ei gwled ar y ddacar. Ond er mewn galar yn yr ystyr hyny, mewn gobaith o ddedwyddach cyfarfod, melusach mwynhad, a pherffeithiach cymdeithas, tu draw i'r bedd. Gweinyddwyd wrth y ty gan Mr. Ebenezer Davies, ac wrth y bedd gan ddau o ddiaconiaid yr eglwys. A'r Sabboth Gor. 24, pregethodd y Parch. G. Griffiths, Milwaukee, bregeth ar achlysur ei marwolaeth oddiwrth Heb. 12: 22, 23. Ac wele yn canlyn lythyr yn cynwys ei dystiolaeth yntau am dani, gan ei fod wedi cael llawer o gyfeillach â hi pan bu yma o'r blaen yn ymwled â ni.

JOSIAH BRYNMAIR.

Pan yna gyda chwi yn Ebrill diweddar, cefais gryn lawer o gyfeillach Martha Ann Jones—oedd y pryd hyny yn rhosydd Moab—neu yn hytrach wedi esgyn yn lled uchel lethrau Pisga. Derbyniais lawer o gysur i'm meddwl fy hun wrth ymddyddan gyda hi am bethau crefyddol. A gwyddwn, oddiwrth ei sirioldeb ar y fath achlysuron, a'i hawydd am fynychach cyfeuderau i hyny, fod ei henaidd wrth ei fodd—ac yn ei elfen ei hun—pan yn siarad am Iesu.

Ar fy mnyediad cyntaf i blith y teulu, teimlai dipyn yn *shy*. Lluddiwyd hi, gan wylder, naturiol iddi, i fawr ychwaneg nag atob ambell i ofyniad a roddwn iddi yn nghylch ei phrofiad yn ei chystudd. Ond wedi fy mod yn ei chyfeillach am ddiwrnod neu ddau, gwisgodd y *reserce* hwnw ymaith; ac o hyny hyd amser fy ymadawiad â'r ardal, teimlai yn hollol rydd i draethu ei meddwl wrthyf—ei gobeithion a'i hofnau—ei hymdrech â gelyn ei henaidd, a'i goruchafiaeth arno trwy yr Hwn a'i carodd.

Fel plentyn a'ch arweiniai trwy ardd i ddangos i chwi welau perlysiau y meddyliai lawer o honynt, ac y disgwyliai i chwithau hefyd eu hedmygu a'u canmol—felly y cymerei hithau finau erbyn fy llaw trwy feusydd yr Ysgrythyr—au—gan nodi allan wrth basio addewid felys yma ac un arall werthfawr acw, â pha rai y cynaliai y Gwardwr ei chalon rhag llesghau pan yn rhodio ar hyd glyn cysgod angau, ac yn swm rhyferthwy yr hen Iorddonen.

Cof genyf fod y drydedd a'r hugain a'r ddeuddegfed ar hugain o'r Salmau, a'r bumed penod o'r ail lythyr at eglwys Corinth yn mysg y darnau mwyaf dewisol ganddi y gofynodd i mi eu darllen wrth crehwyne ei gorweddfa. Anrhegais hi ryw Sabboth wrth gychwyn gyda'r teulu i'r addoliad â sypyn o draithodau crefyddol, gan ddatgyn fy nymuniad am iddi gael llawn cymaint o fwynhad wrth ddarllen y rhai hynyng a gaem niâu yn y Cysegr. Diolchodd yn wresog am danynt, a thystiodd wedi hyny iddi gael llawer o fwynhad wrth eu darllen a gwrn-

daw ar eraill yn eu darllen iddi. Ac wrth droi dalenau yr hen Feibl teuluaid yn fy ail ymweliad a'r "Ridge" daethym o hyd iddynt, a gwelais farciau amlwg darlleniad beunydd o honynt—yn enwedig y rhai canlynol: Poor Joseph, The amiable Louisa, What is it to believe in Christ? Blind Betsy, or Comfort for the afflicted, Do you want a Friend? Peace to the troubled, The act of faith, Obstacles to conversions.

Yr wyf yn credu yn gydwybodol am dani y gwyddai trwy brofiad yn gystal ag fel pwnc o athrawiaeth beth ydyw credu yn Mab Duw, a'i fod Ef yn Gyfaill iddi a llyndd gyda hi pan nad allai hyd yn nod dad a mam ond sefyll yn edrychwr torcalonus arni yn yr ymdrech â brenin dychriniadau.

Amlygodd ei hawydd i gael cofio unwaith yn rhagor ar y ddaear am angau'r grocs. Cafodd hyn, yn nghwmni pedwar neu bump o honom, y bore y troais tuag adref. Credaf nad anhofir y tro yn fuan gan y rhai oeddynt bresenol yn yr ystafell. Teimlem yn drist yn wir wrth feddwl na chaem gydgyuno â hi mwyach hyd nes y cyfarfyddwn yn nheyrnas ein Tad. O'r cwmni i gyd Martha Ann oedd y lawenaf.

Er yn hyderus yn gyffroddin, eto nid bob amser y canfûm hi felly. Blinid hi weithiau gan ofnau rhag nad oedd ganddi sail dda dan yr enaid. Gyrid hi gan bryder felly i chwilio yn fanylach i'r mater, a'r canlyniad o hyn oedd fod ei gafael yn tynhau yn yr hyn oedd ganddi, a'i llwybr yn myned oleuach oleuach hyd nes yr amgylchwyd hi â goleuni perffaith ddydd.

Nis gallaf draethu haner fy llawenydd wrth glywed am ei hymadawiad gorfoleddus a'n byd ni, a'i mynediad *heliu* i mewn i'r hafan ddy-munol. Dyma y geiriau a redent d fy meddwl weth ystyried diwedd ei hymarweddiad, "Awn ninau hefyd, fel y byddwn feirw gydag ef." Mae rhywbeth i'w chwenychu yn marwolaeth gwir Gristion. Mae ei dawelwch a'i wrolddeb yn yr amgylchiad cyfyng hwn yn anamgryffredadwy i'r digrefydd. Gwn y carai y gweddill o'i pherthynasau hithau, ac o'i brodyr a'i chwiorydd crefyddol yn Gomer gyrhaedd ei phrofiad yn awr ei hymddattodiad, ac yr hoffent wybod y modd y daeth hi yn feddianol arno.

Gallaf eu hyspyso o hyn. Gwn y dirgelwch. *Dysgasai hi farw beunydd.* Dysgasai gyfrif ei dyddiau—ac felly dug ei chalonn i ddoethineb. Ni phellhaodd y dydd drwg oddiwrthi, ac felly ni ddaliodd y dydd hwnw hi yn annysgwyladwy. Edrychasai angau gynifer o weithiau yn ei wyneb nes trwy *gynefindra* a'i wedd, nad arwydal o'r diwedd yr olwg arno, pan yn llaw yr hwn a dynodd ei golyon y nesai at ei gastell, ac y gofynai yn hoew, neu mewn gwawdiaith sanctaidd, "*Is this death?*" Yn canlyn wele brawf digonol o hyn mewn dyfyniadau o lythrau a anfonwyd ganddi at chwaer grefyddol ieuanc

o'r ardal yna oedd ar y pryd mewn Academy oddicartref.

Gomer, Chwefror 9, 1868.

"ANWYL FFYND.—Daeth eich llythyr am Ion. 23 i'm llaw ddydd Gwener diweddar, yn yr hwn yr erchwyd i mi ysgrifenu yn fuan. Nis gwn yn iawn beth i'w ysgrifenu wrth edrych ar fy anwyl frawd Moses, yr hwn, os na ddaw cyfnewidiad er gwell cyn bo hir a fydd wedi ein gadael. Mor fawr yw ein rhwymedigaethau am iechyd! Dylem ystyried ein bod yn marw o hyd—eto nid ydym yn meddwl hynny. Mae angau yn ein rhybuddio—ond yn ofer—Crist yn galw arnom a ninau heb glywed. O! ymbarotown i well gwlad na hon—gwlad lle nad allf gorthymder na chystudd byth i mewn iddi. Gweithiwn tra y mae yn ddydd, gan ystyried fod y nos yn dyfod yn yr hon ni ddichon neb weithio."

Gomer, Allen Co., Ebrill 23, 1868.

ANWYL FFYND.—Ymdrechaf, wedi malth oedlad, ysgrifenu ychydig linellau mewn atebiad i'r eiddoch ataf ryw amser yn ol. Ni thielmlais ryw-fodd awydd ysgrifenu at neb am yspaid wedi marw fy mrawd Moses. Teimlwn yn hynod o isel fy yspyd. Nid oeddwn yn gofalu am ddim yn y byd hwn wrth weled fy mrodyr a'm chwiorydd yn cael eu cymeryd y naill ar ol y llall o hono. Mae ein teulu yn awr mor lleied wrth yr hyn a fu—dim ond fy chwaer a minau gartref o saith o blant. Gobeithio y bydd i drallof ar ol trallof ein gweithio yn nes at Dduw. Mor ddolchus y dylem deimlo i'r Hollalluog am ein hiechyd a'i ofal cyson o honom. Hyderaf y caf y fruint o gyfiawdus fy hun i'r Arglwydd, a bod tan ei aden ef beth bynag a'm cyferfydd.

Y mae cryn gyfnewidiadau yma er pan adawsoch. Y mae Elizabeth Edwards ar ynyl byr arall. Mor drwm yw gweled yr ieuainc yn marw! O! ymroddwn i ymbarotoi erbyn yr amgylchiad, yna ni waeth yn y byd pa bryd y'n gelwir ni i ffordd. Gallaf ddwyed heb betruso fy mod yn awr yn cael mwy o bleser wrth orsedd gras nag a gefais erioed o'r blaen—a hyderaf y parhaff felly."

Ond craffu ar gynwysiad yr ohebiaeth uchod, deallir yn hawdd dirgelwch ei hyder yn awr ei hymddattodiad, a pha le yr oedd cuddiad ei chryfder yn yr ymdrech a'r gelyn diweddar. Dywedir yn uno o lyfrau brenhinoedd Israel i wr a gleddid yn meddrod Elisäus, pan aeth ei reddidion marwol i gyffyrddiad ag esgyrn yr hen brophwyd *ddaddebru a chyfodi ar ei draed!* Nid oes amheuzeth yn fy meddwl, pe cymdeithasem ninas fwy a'r meirw—ped ymwelem yn amlach a'u gorwedd-leoedd yn y mynwentydd, er cadw yn ein meddwl yr ystyriaeth mai rhai ar ein taith yno ydym ninau hefyd—na byddai hyn yn foddion i'n *hadfywio* ninau gyda chrefydd, a'n cynhyrfu i fwy egni i ymbarotoi erbyn awr marwolaeth.

G. GRIFFITHS.

MARWOLAETH MILWYR.

MR. BENJAMIN JONES, PARIS, OHIO.

Awst 6, yn 24 oed, cafodd Benjamin Jones, Paris, Ohio, ei ladd ger Atlanta, Georgia. Yr oedd yn fab i'r diweddar Thomas Jones, o'r lle uchod, gynt o Pantybetws, Ceredigion, D. C. Perthynai i gwmini D, catrawd 104 o draedfilyr gwirfoddol Ohio. Yr oedd yn fachgen hardd, tawel a serchus, ac yn aelod er ys rhai blynyddau yn eglwys Annibynol Parisville. Treuliodd tua dwy flynedd yn y fyddin. Ar ol bod yn dysgu am bythefnos yn y gwarsyll yn

Massillon, Ohio, gyrwyd y 104 i Kentucky i wrthsefyll ymosodiad Kirby Smith, yr hwn gyda byddin llwd fawr oedd yn bygrwth Cincinnati, prif-ddinas y gorllewin. Nid oedd yn Ohio ar y pryd hwnw ddim hen filwyr i'w hanfon i'r maes, gan eu bod wedi myned allan i fanau eraill yn barod, ond daeth miloedd lawer o'r bobl gyffredin, neu *Hebryr gwrucerod* fel eu gelwir, yn nghyd o wahanol fanau, a gyrwyd catrawd Ben. Jones o'u blaenau. Buont yn ysgarmesu gyda'r gelyn am dri diwrnod. Dywedir iddynt ymddwyn yn dra gwrol ag ystyried eu bod yn rhai mor ddibrofiad. Cafodd Ben Jones ddiangfa gyfyng yr amser hwnw, oblegyd saethwyd pelen trwy ei ddillad. Wedi hyn bu ei gatrawd yn gwylio trefi a rheilffyrdd yn Kentucky am amser hir, ac yn teithio llawer yma a thraw i wrthsefyll ac ymlid y minteoedd lladronig oeddent yn crwydro ar hyd y dalaeth hono.

Aeth y gatrawd yn myddin Burnside i ddwyreinbarth Tennessee. a chymerodd ran yn ngoresgyniad y parth hwnw, ac wedi hyn yn yr ymdrechfa galed yn erbyn byddin Longstreet, yr hon a gynwysai tua chymaint arall o filwyr a byddin Burnside. Gwelodd Ben a'i gydfilwyr amser caled oblegyd prinder ymborth yr amser hwnw. Yn nechreu Mai diweddaf ymunodd ei gatrawd â byddin Sherman, a chymerodd ran yn y caledi, y teithiau blinion, a'r ymdrechfeydd angeuol ar y daith fytligofus o Chattanooga i Atlanta. Ar foren y 8fed o Awst cafodd ef ac eraill eu gosod i wneuthur rhuthr ar ryw gaerfa berthynol i'r gelyn, ond yr oedd yn gadarnach nag y meddylid; trodd yr ymgyrch yn afiwyddianus, a cholliwyd cryn lawer o'n bechgyn ni, ac yn eu plith syrthiodd Ben Jones trwy gael ei saethu trwy ei ben. Bu farw yn uniongyrchol. Y nos ganlynol ciliodd y gelynion o'r gaerfa: tranoeth cafwyd gafael yn ei gorff, a chladdwyd ef yn barchus gan ei gydfilwyr. Yr oedd wedi cael iechyd rhagorol o'r dechreu, a rhoddid iddo gannmoliaeth uchel fel milwr ufudd a dewr. Yr oedd y capten yr aeth ef allan dano wedi cael ei ladd ychydig o'i flaen ef. Ysgrifennai y capten newydd oedd arno at ei fam, ei fod ef ar yr ychydig gydnabyddiaeth oedd ef wedi gael o Ben Jones, wedi dysgu ei garu fel *gwir filwr*, a chanmolai ef fel un cywir i'w ddaledswydd, caredig ac ufudd, bob amser yn barod i wneud yr hyn a geisid ganddo. Yr oedd ei lythrau gartref yn arddaugos ysbryd gwrol iawn, penderfyniad cryf i wneud ei oreu i ddarostwng y gwrthryfel, yn nghyd ag atgaerwydd neillduol at y *copperheads* sydd yn pleidio y gwrthryfelwyr yma yn y Gogledd.

MR. ISAAC D. JONES, PALMYRA, OHIO.

Medi 1, bu farw yn Palmyra, O., ISAAC D. JONES, yn 27 oed. Yr oedd newydd fod allan am gân niwrnod gyda'r gatrawd 171 o warchodlu cendlaethol Ohio. Rhoddwyd hono i wyllo y car-

charorion Deheuol ar Ynys Johnson. yn Llyn Erie, ond pan ddaeth yr archleidr John Morgan a rei rawd ddiweddaf trwy Kentucky, anfonwyd y gatrawd yno i'w wrthsefyll. Ymosododd Morgan arni ger Cyathiana gyda mwy na chymaint arall o wyr, ac ar ol haner diwrnod o ymladd, gorfu ar ein bechgyn ni roddi eu hunain i fyny iddo. Yn ol cael eu gwaredu o fachau Morgan, dychwelasant i ynys Johnson i dreulio eu hamser allan. Ychydig ddyddiau cyn ei ddychweliad gartref, dechreuodd Isaac ddihoeni, ond yr oedd yn gallu gwneud ei ddyledswydd; ond cyn gynted ag y daeth gartref, cymerwyd ef gan y dwymyn *dyphoid*, a threngodd yn mhen ychydig o ddyddiau. Gadawodd wraig a phlentyn i alaru am briod a thad serchus, gofalus a gweithgar. Claddwyd ef wrth addoldy yr Annibynwyr yn Palmyra. Gweinyddodd D. M. Evans, Shadrach James, (B.,) a'r ysgrifenydd.

DEWI EMLYN.

CYDYMDEIMLAD A THEULU TRALLOD-US Y PARCH. T. W. DAVIES, YOUNGSTOWN, O.

DR. EVERETT—ANWYL FRAWD.—Pan ddychwelais o'm hymwelid a'ch ardaloedd serchoglaw'n chwi yna yn y gwanwyn diweddaf, yr oedd yn fy meddwl i anfon dwy neu dair o erthyglau i'r Cenhadwr, ar Sefyllfa yr Achos Crefyddol yn mysg ein Cenedl. Ond, och fil mor siomedig ydyw mwyniantau a holl addawol bethau y bywyd hwn. Gallaf ddweyd yn awr fel awdwr ysbrydoledig y Salm fawr, "Adfyd a chystudd a'm goddiweddasant." Y mae amrywiol o glefydau poenus wedi bod yn di-fwyno ein preswylfa ni ar hyd yr holl un, wythnos ~~ar ddeg~~ diweddaf yma. Bu cynifer a phump o honom yn gorwedd ac yn cyd-ocheneidio mewn arteithiol boenau ar yr un pryd. Gwnaeth hen frenin creulawn y dychrymndau ymosodiadau ofnadwy arnom; a'r peth chwerwaf o'r cyfan genym heddyw, iddo gymeryd ymaith ddau o'n hanwyliaid bychain—a'r ddau dlysaf a feddem, yn garcharorion i'w hen ddyffryn oer a thywyll.

Ond erbyn heddyw y mae cymylau duon cys-tudd yn dechreu gwasgaru ymaith, a phelydrau mwynion iechyd yn tywynu arnom i raddau helaeth unwaith eto. "Trugareddau yr Arglwydd yw na ddaru am danom ni." "Yr Arglwydd yw efe, gwnaed a fyddo da yn ei olwg." "Bendigeid fyddo enw yr Arglwydd." Hyderwn fod ein calon gydag Eli dor-calonus a Job amyneddgar wedi gallu mabwysiadu y syniadau uchod tuag at y Pen Rheolwr mawr yn nghanol ei oruchwyliaethau chwerwon tuag atom.

Mae yr eglwys o dan fy ngofal wedi ymddwyn yn garedig tuag atom, a'm brodyr gweidogaethol wedi dangos cydymdeimlad mawr â ni yn ein trallod, a'n galar, a'n hiraeth. Derbyniasom amryw lythrau cydymdeimladol ar

yr amgylchind. Ein hen gyfaill y Parch. D. Harris, (T. C.) Scranton, a ddywed:—"Gyda theimlad galarus y darllennais heddyw yn y Drych am eich cystudd trwm a marwolaeth dau o'ch anwyliaid. Cawsoch y fraint o fagu am beth amser rai ag sydd i fod yn beriau yn nghoron y Gwaredwr anwyl. Felly gras lawer a gaffoch i ymostwng dan yr alluog law, fel y'ch dyrchafer mewn amser cyfaddas. Yr ydym fel teulu o'n calon yn cydymdeimlo â chwi."

Y Parch. E. Davies, Waterville, N. Y., newydd fyned trwy amgylchiadau chwervon ei hun, a ddywed:—"Yr ydym yn gallu cydymdeimlo â chwi yn eich trallod. Ofer yw ceisio amlygu ein teimladau. Ni wyddom werth ein hanwyliaid nes eu colli. Gobeithio y bydd i'r Arglwydd gynnal eich meddwl a'ch dyddanu yn y trallodion chwervon hyn."

Mae y llythyr canlynol oddiwrth ein hoff gyfaill, Dewi Emlyn, mor helaeth, a phwrsasol, ac effeithiol, a phrofiadol; ac oddiar yr ystyrfaeth y gall fod o les i luaws erill sydd fel ninau mewn galar a thristwch megys ag y mae wedi bod i ni, ni grefwn arnoch am ei osod i fewn yn gyflawn heb ei dalfyru. Addefwn ein bod ni wedi sugno cysur a thynnu addysg oddiwrth y drychfeddyliau a gynwysir yn y llythyr hwn. Hyderwn na wna neb ei gamddeall o barthed i'w amheuo yn nghylch anfarwoldeb yr enaid. Craffer yn fanwl ar ei eglurhad o hono. Gwyr ymlysgrifenydd hwn beth yw teimlo blinder oddiwrth yr un amheuo. Diolch i Dduw fod Iesu wedi digdymu angu a dwyn bywyd ac anlygredigaeth i'r goleuni trwy yr efengyl. Yr eiddoch yn barchus. T. W. DAVIES.

Dyma'r llythyr:—

Parisville, Awst 26, 1884.

PARCH. T. W. DAVIES—ANWYL FRAWD,—Yr wyf wedi cael ar ddenll fod yr ofnau fynegoch yn amser cwrdd Newburgh wedi cael eu gwireddu, a bod cystudd ac angu wedi gwneuthur cryn hafoc yn eich teulu. Yr wyf yn teimlo yn ddwys drosodd. Ychydig fedr sydd genyf i gysuro y trallodedig, ond gallaf gyd-deimlo âg un yn eich sefyllfa chwi yn gymaint a'm bod wedi cwrdd âg amgylchiadau cyffelyb fy hun. Gwn trwy brofiad mai gorchwyl caled yw claddu anwyliaid bychain yn yr amser maent yn fwyaf enillgar a deniadol, a gwn beth yw teimlo loesau hiraeth llawer mwy poenus a llymdreiddiol nag y gallaf byth draithu. Bum lawer tro yn ceisio meddwl fod pob peth er daioni—pob peth yn cael ei ddwyn yn mlaen yn y modd goreu, ond wedy'n yr oeddwn yn methu gweld hyn yn hollol; ac yn methu lawer tro foddloni i'r drefn ac ymdawelu. Bum yn cael ambell hamdden wrth feddwl fod fy anwyliaid yn ddedwyddach nag yma, ac wedi diane ar lawer o groesau, gofidiau, llygredigaethau, &c. Dichon y gall yr ystyrfaeth o hyn weini dyddanwch i chwithau a'ch

anwyl briod. Ceisiais ymgadw yn fy nhywydd rhag rhoi dim yn ynyf yn erbyn Duw, er fod cymylau a thwyllwch yn amdoi ei oruchwyliaethau. Yr oeddwn yn ceisio tewi fel Aaron, ond dichon fy mod yn tewi mewn *ystryd rhy rugnachlyd*. Gobeithiaf eich bod chwi wedi ymostwng yn fwy mabaidd a ffyddiog dan driniaethau eich Tad nefol. Bum yn meddwl lawer tro fod colli fy mhlant yn gerydd arnaf am fy niffwrwythder gyda gwaith fy Nuw, ac yr wyf wedi teimlo cryn orbierwydd wrth feddwl y gallai fod fy nghamymddygiad i wedi tynu y flangell ar fy anwyl blant. Y mae llawer o feddyliau rhyfedd wedi bod yn curo arnaf, a dichon fod llawer yn curo arnoch chwithau. Gwelaf i mi golli y dydd flynyddau yn ol wrth freuddwydio am ddedwyddwch yn y byd hwn, "Pan oedd yr llollalluog eto gyda mi, a'm plant o'm hamgylch," ys gweddodd Job; ond yr wyf wedi cael fy nysgu yn well, ys canodd Meib yr awen.

"Gwynfyd! Gwynfyd is y lleuad!

Feilchion eiriau llwyr o'u lle!

Ryfedd ryfeg, a bradwriaeth

'N erbyn urfaeth fawr y Ne!

Drycholiaethau a goffidiau!

Gwelais nad o'ent oll ond gau,

Eu blaen dreio cyn cofio!

Gad'sai 'mron rhag gwyn a gwae."

"The path of sorrow, and that path alone,
Leads to the land where sorrow is unknown;
No traveller ever reached that blessed abode,
Who found not thorns and briars on the road."

Yr ydys yn cymeryd yr haiarn, ac yn ei doddi mewn un llwng ar ol y llall, er mwyn gwneud haiarn da o hono, ac felly y gwna ein Tad nefol â nhau. Gwir fod yr oruchwyliaeth yn galed, ond heb foddion celyd nis gellir cael y sorod ymaith. Anhawdd dyoddef y cerydd, "Ond gwedi hyn y mae yn rhoi heddychol ffirwyth cyfiawnder i'r rhai sydd wedi eu cynesfio âg ef."

"Gwybydd, dan law Dofydd Dad,

Nad yw cerydd ond cariad:

Yna o'i law, anwyl Ion,

Wedi cerydd daw coron.

Pob iselder a cherydd,

Mal cyflur dan fesur fydd:

Gwyr y meddyg roi moddion,

Goreu o neb gwyr ein Iŵn."

Chwi gofchwch yn aml gydag ing-gnoadau hiraeth am y ddau fachgen tlws a'ch gadawodd, am eu geiriau plentynaid—eu troion diniwed—a'u llawen edrychiad. O gwnewch yn ddiau. Ac er fod yna amryw blant wedi cael eu gadael i chwi, eto mae yna wagle mawr yn yr anedd, a gwagle a deimlir yn wagle yn hir. Bum i lawer gwaith yn meddwl cyfansoddi ychydig benillion ar ol y tri phlentyn hoff gollais mewn pum niwrnod o amser, ond pan ddechreuwn feddwl am hyn, byddai adgofion hiraeth yn dechreu trywanu fy nghalon fel cylllyll, a byddwn yn gorfod troi fy meddwl at ryw beth arall; ac er fod agos i bedair blynedd wedi myned heibio, daw yr adgof am danynt i'm meddwl yn

aml ac yn fires ryfeddol: ond yr wyf yn ymwybodol bob tro ei fod yn gwneud i mi fwy o les nag o niwed. Daw fy anwyliad ataf i'r fyfyrgeill, a gadawant ryw argraff sy'n gwneud ei ol er daioni ar fy mhregeth; a deuant ataf weithiau i'r areithfa cyn i mi ddechreu pregethu, a byddaf yn debyg o gael hwyf lled dda y tro hwnnw.

"Through the dreary day
They often come from glorious light to me;
I cannot feel their touch, their faces see,
Yet my soul whispers, they do come to me;
Heaven is not far away."

Y mae arnaf hiraeth mawr weithiau am eu gweled a bod gyda hwy. Yr wyf yn dychymygu eu bod eill tri gyda'u gilydd yn cyd-ddysgu gwersi y nef. Ond dyna, beth wn i am y byd hwnnw? eto nis gallaf beidio dychymygu; ac y mae yn rhaid i mi addef fod rhyw ddychymygion od iawn yn rhedeg trwy fy mhen, sef, fod y rhai sydd yn marw yn eu plentynod yn aros i ryw raddau yn blant byth; ac y bydd hyny yn gwneud i fyny ran o amrywiaeth gogoneddus y nef. Mae y ddaiar hon wedi ei hardd-wychu âg amrywiaeth, a chredaf y bydd y nef yn filmyrdd llawnach o amrywiaeth. Tybiaf y bydd hefyd agosach cysylltiad mewn eilfyd rhwng dynion a'r plant gollasant yf eu mabandod, nag â'r plant dyfodd i fyny, ac a ymsefydlodd drostynt eu hunain yn y byd; ac fel hyny gwneir i fyny i bobl Duw yr ochr draw am y golled gawsant yma trwy gael eu hymddifadu o gymdeithas eu plant. Byddaf yn dysgwyl gweled fy hoff blant ryw ddydd, nid yn gyflawn ddynion, ond yn blant fel yr oeddent yma; a thybiaf y bydd yn radd o siomedigaeth i mi os na chaf eu gweled felly.

Nis gallaf eich cyfarwyddo at unrhyw ffynonell o ddyddanwch nas gwyddoch am dani. Gwyddoch am ffynonell ymddarostyngiad dan alluog law Duw—ffynonell dyfal-barhad mewn gweddi—ffynonell myfyrdod ar sefyllfa plant gyda Iesu yn y nef; &c., &c. Gwna amser wrth araf dreiglo heibio ei ran at raddol well-hau eich clwyfau. Yr wyf fi ambell dro wrth edrych ar ddrygau'r byd—twyll dynion a llygr-edigaeth y gymdeithas ddynol, yn barod i ddiolch fod y rhai ystyriwn y goreuon o'n plant wedi dianc rhag cael eu niweidio byth gan y pethau hyny.

Yr wyf yn cael fy mlino weithiau gan amheuan, nid o barthed i fodolaeth Duw, ond o barthed i anfarwoldeb yr enaid; nid amheuan yn codi oddiar y deall a'r rheswm gymaint ag oddiar awyddfyd cyfansoddiadol neu reddfol am fyw byth, ac ymarswydiad mewnol rhag syrthio i ddiddymiant. Y mae anfarwoldeb yr enaid yn un o gedyrn-bynciau fy nghredo, ond er gwaethaf pob peth cyfyd ambell dro amheuan o ddyfnder fy natur, nes tywyllu a chymylu fy meddwl, neu fe allai pe bawn yn archwilio fy ngweithrediadau meddyliol yn

ddigon manwl, y dywedwn mai ofnau greddfol neu gyfansoddiadol ydynt. Ond beth bynag ydynt, maent yn peri blinder i mi weithiau; ond dichon y gellir defnyddio yr ofnau hyn fel rheymau dros anfarwoldeb, fel y dywed y bardd:—

"Yntc, o ba le
Y tardd hwn ddirgel fraw, a mewnol swyd
Rhag syrthio i ddifodaeth? A pha ham
Ymwylltia'r enaid gan ofn dnystr certh?
Y Duwdeb yw o'n mewn sydd yn cyffroi;
Y nef ei hun yn gweyd am fydd a ddaw,
Gan ddysgu dyn am dragwyddoldeb yw."

Gobeithiaf y cewch chwi a'ch priod ymdrechuo bod yn dawel. Peidiwch meddwl yn ormodol am y rhai a gollwyd, oblegid ni wna hyny un lles i chwi na hwythau. Dodwch eu dillad a'u teganau bychain o'r golwg—chwi a'u cofiwch yn ddigon aml heb ddal i dremio ar y pethau hyny. Dichon y tybiwch (fel finau) i chwi golli y goreu o'ch plant, ond y mae yn eithaf tēg i Iesu pan yn dyfod ar ymweliad i'n gardd flodau gael pigo y blodau tlysaf welo; a dichon y byddwn yn ei folianu ryw ddiwrnod am wneud hyny. Yr oedd yn drugaredd fawr i chwi gael gwella. Gwell fod eu lle hwy yn wag yn y teulu na phe buasai eich lle chwi yn wag. Diau genyf fod y tywydd caled yr aethoch trwyddo wedi agor i chwi fwnglawdd gwerthfawr o brofiadau newyddion.

"Yr ysgol oreu yn yr hollfyd
At ddysgu dyn yw ysgol adfyd."

Gobeithiaf eich bod oll yn iach yn awr Yr ydwyf finau a'm teulu yn weddoli. Cyflwynwch fy nghosion gwresocaf i'ch priod a'ch teulu, a derbyniwch yr unrhyw eich hun. Ydwyf yr eiddoch yn gywir D. DAVIES.

Gwneir oddiwrt y Cudf. Grant.—Y milwr enwog hwn, yr lwn nid yw yn arfer dweyd llawer o eiriau ofer, a dystia mewn llythyr at ei gyfaill Washburne o Illinois, fod byddin y gwrthryfelwyr yn myned yn llai lai o hyd—mai hen wyr a bechgyn tra ieuainc a gyfansoddant ran fawr o'r gwylywyr mewn amddiffynfeydd, ar bontydd, a thros garcharorion, ac nas gallant bellach lanw lle y rhai a gollir o'u rhengau—dywed hefyd fod Lee yn colli trwy enciliad ac achosion eraill o leiaf tua chatrawd y dydd o'i fyddin. Deuant drosodd i rengau byddin yr Undeb yn barhaus.

Atlanta.—Yn nghorff y mis diweddf, cymeryd Atlanta, Ga., gan Sherman a'i wyr, yr hyn, yn ol barn Jeff. Davis ei hun, oedd yr ergyd milwrol trymaf eto ar achos y deheuwywyr. Cymeryd ar y pryd 27 o fagnciau, llawer o arlwy rhyfel a thros 3000 o garcharorion. Yma yr oedd Haiarn Weithfeydd cryfaf y gelynyon. Gorchymynwyd cad oeddiad gan Sherman yn Atlanta o'r 12fed hyd yr 23, i roi cyfleusdra i'r dinasyddion i fudo i'r De neu Ogledd yn ol eu dewisiad.

GANWYD,

Gorph. 21, yn Newburgh, Ohio, merch i Mr. Dafydd F. Lewis a'i briod. Gelwir hi CETHARINE ELEN.

Catharine Elen loywen lan,
Un bert a diddan ydyw,
Gruddlau cochion fel y rhôs,
A min fach dios telcidiw
Llygaid bywiog llawn o swyn,
A llais bach mwyn a thirion,
Gwenau hon am bywiocâ,
A'i chusan lona nghulon.

Ei MAM.

PRIODWYD,

Awst 18, 1864, yn Newburgh, O., gan y Parch. W. Watkins, Mr. JOHN W. MORGAN a Miss ELIZABETH EVANS, y ddau o Newburgh.

Awst 21, yn Minersville, Pa., gan y Parch. John E. Jones, yn ei dŷ ei hun, Mr. DAVID EDWARDS a Miss SARAH COOMBS, y ddau o Minersville.

Medi 2, yn Pottsville, Pa., gan y Parch. M. D. Morgan, yn ei dŷ ei hun, Mr. DAVID ROBERTS a Miss JEMIMA JONES, y ddau o Mahanoy City, Pa.

Medi 2, yn mhilyf Remsen, N. Y., gan y Parch. Owen F. Parry, Mr. OWEN WILLIAMS a Miss MARGARET ANN WILLIAMS, y ddau o Remsen.

Medi 1, yn Pittsburgh, Pa., gan y Parch. R. R. Williams, Mr. JOHN T. DAVIS a Miss EMMA JONES.

Medi 5, yn yr un ddinas, a chan yr un gweinidog, Mr. DAVID S. DAVIS a Miss ANN OWEN.

Medi 4, yn addoldy yr Annibynwyr, Remsen, gan y Parch. M. Roberts, Mr. JOHN P. SAMUEL o Utica, a Miss MARIA EDWARDS o Remsen.

Medi 19, yn Utica, gan y Parch. D. D. T. Davies, Mr. EDWARD J. EDWARDS o Whitestown, a Miss JANE M. JONES o Holland Patent.

Medi 19, yn Utica, gan y Parch. Wm. Rowlands, D. D., Mr. Wm. J. RICHARDS o Castleton, Vt., a Miss ELLEN WILLIAMS o Prospect, N. Y.

Yr un dydd yn Utica, gan yr un gweinidog, Mr. ROBERT JONES o West Winfield, a Miss JANE LAUNDERS o Plainfield, N. Y.

BU FARW,

Meh. 24, yn Springwater, Wis., yn 65 ml. oed, Mrs. ANN DAVIS, priod Mr. Henry Davis. Merch ydoedd i Daniel Evans, Cilycwn, swydd Gnerfyrddin, D. C. Bu ganddynt chwecch o blant, ond rhagflaenodd dau ei hanwyl fam i'r bedd, un yn 6 ml. oed yn yr hen wlad a'r llall yn y wlad hon yn 23 ml. oed, a hynny yn mhien ychydig fisoedd ar ol fddynt ddyfod yma, ac felly cafodd y chwaer auwyl hon ei rhan o ofidiau y bywyd hwn. Dechreuodd ei thailth grefyddol pan oedd tua 30 ml. oed yn Ffald y Brenin, tan welniddogaeth y diweddar Barch. Rees Jones, a bu yn fyddlon i'w phroffes hyd derfyn ei dydd. Yr oedd yn gymydoges dda, heddychlon a di-absen, yn briod fyddlawn a gofalus iawn am gysur ei hanwyl briod, ac yn fam nid mewn enw yn unig ond mewn gweithred a gwirionedd. Ond bu farw—ei lle nid edwyn ddim o honi mwy, ie bu farw er galar a cholled anadferadwy i'w hanwyl briod, er galar dwys i'w hanwyl blant, yn neillduol i'w hanwyl Dafydd yr hwn sydd amafes y gwaed mewn dwfn alar am fam dyner, ie un a weddiodd lawer drosto, a hyderwn ei fod yntau wedi dyfod i weddio drosto ei hun, ie bu farw i frodyr a chwiorydd crefyddol, ond ni bu farw i Dduw. Gweinnyddwyd yn y gladdediggaeth gan Mr. R. Davis ac R. Williams. R. W.

Meh. 29, yn ugosgordd Delafield, swydd Waukesha, Wis., yn 54 ml. oed, Mrs. AMELIA MORRIS, priod Mr. Wm. Morris o'r lle uchod, o'r darfodediggaeth. Yr oedd yn nyachu ei'r rhai blynyddau ac arwyddion amlyg fod angau yn gweithio ar ei phabell frau. Hyderwn ei bod yn awr yn mwynhau cwmni y Person a aeth yn "angau i angau" heb un llen rhyngddi a'i wyneb hawddgar. Brodorus oedd yr ymadawedig o Forganwg, D. C., pa

blwyf nis gwyddom. Ymunodd mewn priodas â Roger Richard yn y flwyddyn 1825 yn ngwlad ei genediggaeth. Ymfudasant i'r wlad hon yn 1844, ac ymsefydlasant yn y lle uchod. Yn y fl. 1851 bu farw Roger Richard, ac yn 1856 ail briododd â Wm. Morris. Yn Nghymru yr oedd yn aelod yn nghyfundeb y Bedyddwyr, ond o ddifffyg eglwys o honant yn y lle hwn, ymgysylltodd â'r brodyr Annibynol yn Delafield am rai blynyddau. Gweinnyddwyd yn y gladdediggaeth gan y Parch. F. T. Evans a'r ysgrifenydd. Yr ail Sabboth canlynol i'w marwolaeth pregethwyd pregeth angladdol iddi gan y Parch. R. T. Evans.

O angau! hen clyn dynoliaeth,
Tosturi ni 'dwaenost ti 'rioed,
Ti wawdi yn nghanol heillt ddagrau,
Ni pherchi sefyllfa nac oed,
Wylfain y plant a ddirmvyl,
Erffynion ni attal dy wailth,
Ond taro 'n ddirybudd yw'th arfer
Wrth fyned y'mlaen ar dy daith.
Daeth Iesu o entych y Nefoedd
Yn gyflawn o allu a gras,
Yspeillodd farwolaeth o'i "golyn"—
Byth eto nid ydyw ond gwas,
I gyrcu y seintiau tung adref,
I wlad annherfyuol o hedd,
Yn ddiogel o afael gofidiau,
Yn canu heb ofni y hedd.

Waukesha, Wis.

H. O. ROWLANDS.

Gor. 18, yn Cambria, Wis., yn 72 oed, Mrs. ANN RICHARDS, priod Mr. David E. Richards, a mam Lazarus Richards, esq., Cambria. Ganwyd Mrs. Richards yn mhilyf Llanhari, swydd Frycheinlog, D. C. Dygwyrdd ein hen chwaer i syny yn grefyddol tan welniddogaeth y diweddar Barch. Shadrach Davis o'r Maendy. Treuliodd flynyddau lawer gyda chrefydd yn Ebenezer, Aberdâr, ac wedi hynny yn Carbondale, Pa., a diwedodd ei gyrfa yn Cambria a'i chymeriald crefyddol yn uchel yn ngolwg pawb a'i hadwaenol. Cafodd gystudd trwm am tua chwecch mis a goddefodd yn dawl ac amyneddgar, a phob hamdden a gafodd dywedai ei bod yn foddol i ewyllis yr Arglwydd, a bu farw a'i henald yn pwyso ar Iesu ei chyfaill goraf. Gadawodd amryw blant ac wyron i alaru ar ei hol yn nghyd a phriod oedranus yn teimlo ei golled a'i ymadawddwyd ar ol treulio tros haner can' mlynedd gyda'u gilydd. Yr Arglwydd a fyddo yn nerth ac yn amddiffyn iddo i orphen ei ddyddiau. Gweinnyddwyd ar yr amgylchiad gan y brodyr G. Jones ac R. Evans. G. JONES.

** Dymunir ar i'r *Dieggier* gyhoeddi hyn.

Awyt 7, ar Flint Creek, Iowa, mewn llawn hyder ffydd a dyddanwch o chysuron yr efengyl, yn 81 ml. a 6 mis oed, Mrs. ANN JONES, wedi bod yn aelod am lawer o flynyddau gyda y T. C. yn Aberhonddu, o ba le y symudodd i'r wlad hon (ar ol marw ei gwr) at ei phlant, a daeth gyda ei mab Samuel a'i deulu o Bloomsburg, Pa., i'r ardal hon, —pa rai a fuont dyner iawn o honi hyd ei bedd. Yr oedd llawer o rinweddau teilwng o efelychiad yn perthyn i'r hen chwaer hon, yn neillduol gonestrwydd mewn gair a gweithred. Gan hynny yr oedd iddi air da gan bawb. Pregethwyd yn y gladdediggaeth gan, THOS. W. EVANS.

Awst 11, yn Newport, Ky., ger Cincinnati, Mrs. JEMIMA THOMAS, priod Mr. Morgan Thomas, yn 32 ml. oed. Ei chlefyd oedd y dwymyn typhoid. Ni fu yn glaf ond am amser byr. Gadawodd ar ei hol briod galarus, a phedwar o blant amddifaid heb fam i ofalu am danynt. Merch ydoedd i Mr. Wm. E. Thomas. Cafodd ei derbyn yn aelod gan yr ysgrifenydd yn Cincinnati, rai blynyddau yn ol, ac ni chlywsom iddi droseddau nes niweidio achos Crist. Dydd ei chladdediggaeth gweinnyddwyd gwasanaeth crefyddol gan y Parch. H. Powell, ac efe a feddyddiodd ei baban cyn cychwyn ei chorff o'r tŷ tua'r bedd. Claddwyd hi ar y bryn y tu gogleddol i Cincinnati. Medi y llog, traddodwyd pregeth mewn cysylltiad â'i marwolaeth gan T. Edwards, yn yr eglwys Gynulleidfaol yn Cincinnati. Gellir dywedyd am yr ymadawedig, ei bod yn

wraig ddistaw, garedig, a gofalus am ei theulu yn ei thymor; ac yr ydym yn gobethio y caiff ein hanwyl frawd galarus gymorth i ymddiried yn yr Arglwydd, ac y bydd bendith Duw ar y teulu a'r perthynasau oll.

T. EDWARDS.

Awst 11, yn Swatara, ger Minersville, Pa., yn 2 fl. a 2 fls oed, DAFYDD, mab. Mr. Edward Howells a'i briod. Claddwyd ef yn mynwent y Cynulleidfaollon yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd.

JOHN E. JONES.

Awst 12, ar fwrdd agerlong, arafon y Potomac, y Parch. ABNER F. JONES, o New Albany, ger Columbus, Ohio. Yr oedd Mr. Jones wedi gwasanaethu y llywodraetham gan' niwrnod, yn yr 133 o wrachodlu cartrefol Ohio, dan y Cadfridog Grant. Ychydig ddyddiau cyn fod ei amser i fyny cymerwyd ef yn glaf iawn yn y *malignant typhoid*. Pan oedd y gatrawd yn cychwyn adref, gomeddodd ei gyfeillion ei adael ar ol. Felly cymerasant ef gyda hwynt, a bu farw cyn cyrrhaedd Washington! Gadawodd wrag a dau o blant i alaru eu colled ar ol priod anwyl a thad tyner, ac y mae yr eglwys Gynulleidfaol yn New Albany, yn teimlo galar dwys ar ol gwelidog fyddlon a gobethiol. Gan fod Mr. Jones yn enedigol o'r lle hwn, a bod ei holl berthasau o'r a'i wrag wedi eu claddu yma, dygwyl ei weddillion yma i'w ddaeru. Cymerodd y claddedigaeth le ar Awst 18fed, pan yr oedd tyrfia luosog a pharechus yn bresenol. Taffwyd y faner genedlaethol dros ei arch cyn cychwyn i'r capel. Gweinyddodd y Parch. Mr. Kelley, o Columbus, a'r ysgrifenydd ar y pryd. Yr oedd Mr. Jones yn ddyn cywir—yn ysgolhaig ardderchog—yn Gristion cywybodol—yn bregeddwyr difrifol, ac yn wladgarwr gwresog. Tangnedd ar y galarwyr.

Paddy's Run, Medi 6, '64. J. M. THOMAS.

Medi 6, yn Radnor, Ohio, Mr. JOHN P. JONES, (Penlan) yn 90 ml. oed. Bwriedir ryw bryd eto roi ychydig o hanes ei fywyd yn rhyw gyhoeddiad.

REES JONES, Radnor, O.

Medi 12, yn Utica, o'r diptheria, WILLIAM PICTON, mab i Thomas W. a Rachel Jones, yn 12 ml. a 13 diwrnod oed.

Medi 17, yn Ovid, Seneca Co., N. Y., o'r typhoid fever, ARTEMAS SUTTON, ysw., mab yn nghyfraith i David E. Morris, ysw., o Utica, yn 29 ml. oed, gan adael gweddwr ieuanc mewn dwfn alar.

Medi 19, yn nhŷ ei thad (y Dr. A. Gillette), Steuben, N. Y., Mrs. LYDIA A. BUELL, gwraig Mr. Ira Buell, yn 32 ml. oed.

Medi 23, yn Welsh Bush, ger Utica, o'r lung fever, Mr. JAMES MORGANS, yn 68 ml. oed, aelod cyfrifol gyda y Bedyddwyr yn Utica.

Medi 2, yn Trenton, N. Y., LILLY M. merch fach i Griffith Evans, a'i briod, yn 1 fl. 11 mis a 12 d. oed. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan R. Everett.

Medi 2, yn ardal Penmynydd, Steuben, yr henafgwr GRIFFITH HUGHES, aelod cymeradwy gyda y T. C. yn French Road.

Medi 15, yn yr un ardal, o'r palsy, tebygid, yr henafgwr DAVID JONES, brodor o Sir Fon, aelod cyfrifol yn eglwys y T. C. yn French Road.

Yn ddiweddar, ger Charleston, Pa., o'r diptheria, SARAH JANE, merch i David a Sarah Bowen, yn 14 bl., 2 fls a 24 d. oed. Yr oedd yn un o aelodau fyddlon yr ysgol Sul yn yr ardal.

Hefyd, Mrs. POSTUMA REES, o enyniad ar yr ymenydd, yn 60 ml. oed,—aelod fyddlon o'r eglwys Gynulleidfaol yn y lle. Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. P. Peregrine.

D. G. E.

Awst 28, Mrs. BRIDGET DAVIES, Remsen, gweddwr y diweddar Parch. Benjamin Davies, gweinyddwyd gyda y T. C. yn y cylchoedd hyn, yn 77 miwydd oed. Bwriedir rhoddi ychydig o gofiant y chwaer fyddlon hon.

Medi 22, ger Boonville, N. Y., ar ol cystudd byr a thrwm, DANIEL, mab i Ellis Jones a'i briod, gynt o Steuben, yn 27 ml. oed. Claddwyd ef yn

mynwent y Capel Isaf, Steuben, a gweinyddwyd gan y Parch. E. Humphreys.

Medi 7, yn Middle Granville, N. Y., yn 35 bl. oed, ELIZABETH E. MORRIS, priod Edw. Morris. Merch ydoedd i Ellis a Mary Davis, Caenant, Llanberis, G. C. Ymfudodd i'r wlad hon yn y fl. 1851. Bu yn aros yn New York hyd y fl. 1854,—aef yr amser darfu lddi ymgysylltu mewn priodas â Mr. Morris. Bu yn aelod fyddlon gyda'r Annibynwyr yn Middle Granville o flurfiad cyntaf yr eglwys hyd ddydd ei marwolaeth. Yr oedd wedi dyfod i amgylchiadau lled gysurus gyda golwg ar bethau y bywyd hwn, ac yr oedd ei llaw a'i chalon bob amser yn agored i gyfrannu o'i heiddo at gynnal achos crefydd. Yr oedd yn hynod am ei fyddlondeb mewn mynychu moddion gras, anaml iawn y byddai ei lle hi yn wag os na byddai yn cael ei lluddias gan afiechyd. Ychydig ddyddiau cyn ei marwolaeth yr oedd yn syltu ar ddarlun y Parch. L. D. Howell ac wrth edrych arno d'wedodd, "O mor dda fyddai genyf gael myned ato," a'i dagrau yn rhedeg dros ei gruddiau. Beth wyddom ni na chyrhaeddodd yr ocheniad yna orsedd Duw, ac iddo ganntau lddi ei dymuniad. Ni a hyderwn mai felly y bu, a bod

Ei dwyfol ran yn ngwynfa
Mysg blodau bythol wyrrd
Lle tyf telcidion ffurthfa,
Ar goed anfarwol fyrrd,
Y llifa ffyrddau peralld
Ffynonau dwyfol hedd
A chwyth awelon balmaidd
I'r wlad lle nad oes bedd.

Traddodwyd pregeth ddifrifol yn y gladdedigaeth gan y Parch. Samuel Jones. Gadawodd briod serchus a thri o blant bychain i alaru ac i deimlo eu colled ar eu hol. Yr Arglwydd a fyddo yn nerth ac yn amddiffyn iddynt.

OVID.

CYMERADWYAETH GWEINIDOGION.

TYST-AELODAETH MR. EDWARD ROBERTS.

Machynlleth, Gwynydd, Mai 11, 1864.

Hyn sydd er sicrhau fod y dygledydd yn aelod rheolaidd llawn o gymdeithas y Methodistiaid Wesleyaidd yn Llanbrynmair, Gwynedd; a bod ganddo reswm cyflawnhaol dros ei ymfudiad. Y mae Mr. Roberts hefyd yn bregethwr cynorthwyol cymeradwy, a gall y neb a fynont eistedd ei mantais dan ei weinidogaeth yn ei laith frodorol, sef y Gymraeg yn unig.

WM. ROWLANDS, Gweinidog

arolygadol cycheladith Machynlleth.

O. Y. Mae Mr. Edw. Roberts a'i deulu newydd ddyfod i'r wlad hon; mae yn frawd i'r Parch. Wm. Roberts, Turin, N. Y. Y cyfarwyddyd i anfon ato sydd fel y canlyn—Mr. Edward Roberts, care of Mr. Richard Arthur, Columbus, Ohio.

T. EDWARDS.

MR. SAMUEL JONES, MIDDLE GRANVILLE.

At yr eglwys Gynulleidfaol a ymgysferfydd yn Middle Granville, America.

Anwyl Frodyr,—Gan eich bod wedi dewis Mr. Samuel Jones i'ch gwasanaethu yn yr Arglwydd,—y mae yn dda genym eich hysbysu ei fod yn ddyn da, yn Gristion dysglaer, ac yn bregethwr cymeradwy. Hyderwn y bydd ei ddyfodiad i'ch mysig o dan fendith y Nef, ac y bydd yn offerynol i wneud llawer o ddaioni yn America.

ROWLAND WILLIAMS, Gweinidog.

JOHN PRICHARD,

ROBERT WILLIAMS,

WILLIAM ROBERTS,

GRIFFITH ROWLANDS,

Disaconiaid.

Bethesda, Gor. 24, 1864.

Dysgwylir orddinial Mr. Saml. Jones yn Middle Granville, yn lled fuan.—GOL.

Y PARCH. THOS. JENKINS, SALEM, MERTHYR TYDFIL,

Mertthyr Tydfil, Aug. 17, 1864.

From the Independent church meeting for divine

worship at Salem, Merthyr Tydfil, South Wales.

As members of the Welsh Congregational church meeting at Salem Chapel, Merthyr, we beg to express our deep respect and affection for the Rev. Thomas Jenkins our late pastor upon his departure for America.

We are not insensible to the high qualifications he possesses for the important office he has filled. His ministry has been attended with success. As a man, as a Christian, and as a minister and pastor we deeply respect him and mourn his loss.

We wish him God speed on his voyage across the Atlantic and pray the great Head of the church to open for him a wide and important field of usefulness in his adopted country. Signed on behalf of the church

THOMAS EDWARDS, { Deacons.
GEORGE LEWIS, }

At a conference of the Glamorganshire County Association held at Alltwn, June 16, 1864.

The Rev. Thos. Jenkins of Salem, Merthyr Tydfil, having intimated his intention to emigrate to America, it was cordially resolved that a Testimonial letter be given Mr. Jenkins to recommend him to the notice of the brethren in America as a well disposed brother—an earnest Christian and for some years a faithful minister of Christ in the county of Glamorgan in connection with the Independents. The Conference while regretting his removal from amongst us trust that a kind providence will provide some sphere of usefulness for him in his adopted country, and wish God speed to him.

DAVID REES, Llanelly, Chairman,
WILLIAM GRIFFITHS, Llanharan, Secretary,

Mae ein hanwyl frawd Mr. Jenkins wedi dysod i America, fel y daeth llawer gweinidog o'i flaen ef, heb un macs yn neillduol ganddo mewn golwg i lafurio ynddo. Y mae yn aros am ychydig amser yn yr ardaloedd hyn. Ystyriwn fod ein brawd yn ateb yn llawn i'r gymeradwyaeth uchel a roddir iddo gan ei frodyr yn Nghymru, ac y mae y ddwy iaith ganddo yn rhwydd. Cawsom lawer o adelladaeth a chysur yn ei gyfeillach a than ei weinidogaeth yn y Gymanfa. Y cyfarwyddyd ato yn bresenol yw, Rev. Thos. Jenkins, care of Rev. James Griffiths, Utica, N. Y., neu Office of CENHADWR, Remsen, N. Y.—GOL.

Y PARCH. LEWIS POWELL, CAERDYDD.

Barchus Olygydd.—Fe allai na wyddoch fod yr hen dad enwog y Parch. Lewis Powell, Caerdydd, yn fyw, a'i fod wedi darllen hanes ei farwolaeth ei hun yn y CENHADWR yn nhy y y Parch. P. Griffiths, Alltwn. Teimlodd yn ddwy, ac ystyriai y peth yn "od iawn." Nid wyf yn gwybod pa fodd y bu yr amryfusedd; ond y mae'n dda genyf allu hysbysu darllenwyr y CENHADWR ei fod eto yn fyw, yn parhau i gyhoeddi hanes ei fywyd, ac yn hynod o barchus a derbyniol yn mhob man. Yr wyf yn anfon i chwi ddfyniad o lythyr a gefais oddiwrtho,—gwn y bydd yn dda gan filoedd yn America o ddarllen, ac yr adnabyddir ef gan bawb sydd yn gyfarwydd â Mr. Powell, Caerdydd.

[Mewn camgymeriad y cyhoeddwyd gan un o'n gobhwyr amsar yn ol am farwolaeth yr hen frawd anwyl ac enwog hwn. Da genym glywed ei fod eto yn fyw, ac yn llafurus yn ngwasanaeth ei Arglwydd a'i genedlaeth.—GOL.]

AT Y PARCH. E. R. LEWIS, PITSTON, AMERICA.

Fy anwyl Frawd.—Dymunais a dymunaf i chwi bob daioni, ar eich taith ar dir a môr, o'r ddaear a'r nefoedd, a dychweliad adref cysurus iawn at eich teulu eich hun a theulu Duw, a

phob cymorth i wyllo, a gweddio, a molianu, a phregethu, a bod yn ffyddlon hyd y diwedd. Cofiwch fi at eich teulu ac at holl deulu y cychwyn tu a'r wlad nad oes nos yno. Cofiwch fi at yr holl Gymry, o'r BABI i fyny, a'm bod yn dymuno eu bod oll yn caru a chanmel y Gwr y soniasoch am dano yn New Tredegar, sef Iesu Crist,—mae pob SENSE yn galw am ei gannol Ef, ac y mae yn ddisgrace i bawb i beidio ei gannol Ef. Arosaf yn gannolwr Iesu gan ddywedyd, ei eiddo ydwyf. Yr eiddoch frawd,

LEWIS POWELL, *Caerdydd*.

O am Heddwch. Heddwch. Heddwch. Ie, Ie. Ie. Ie. Amen.

SYMUDIAD GWEINIDOG.

Barchus Olygydd.—A fyddwch chi mor garedig, a gwneud yn hysbys trwy y CENHADWR, fy mod yn rhoddi fy ngofal gweinidogaethol i fyny yn Ironton, yr 21ain o'r cyfisol, i fyned i ymsefydlu yn Ngogleddbarth Missouri.

Ac hefyd, goddefwch i mi gyflwyno fy niolchgarwch gwresocaf i'r eglwys, am ei mawr garedigrwydd i mi yn ystod y 18 mis y bum yn ei gwasanaethu. Yr Arglwydd a dalu iddynt yn ddaudddybyg am eu sirioldeb a'u hewyllys da. Yr eiddoch yn frawdol. GEO. M. JONES.

Ironton, Ohio, Awst 17, 1864.

TYSTIOLAETH YR EGLWYS.

MR. GOL.—Yn ngwyneb fod ein gweinidog, y Parch. George M. Jones, yn ymadael â ni fel eglwys i fyned i Ogleddbarth Missouri, carem gael lle yn rhyw gongl o'ch Misolyn i'r ychydig linellau a ganlyn:—

Cyfiawnder i Mr. Jones ydyw i ni fel eglwys hysbysu i bwy bynag y perthyn iddynt ddarfod iddo ddyfod yma a'i gymeriad yn lân a difrychau wedi ei gymeradwyo gan chwech o weinidogion cyfrifol talaeth Ohio. Hefyd y mae cyfiawnder a gwirionedd yn ein rhwymo i hysbysu ei fod yn ymadael oddi yma a'i gymeriad yn bur a dilwgr, ac hefyd ei fod yn ymadael â'r eglwys gan adael teimladau da ac hiraethlon ar ei ol.

Yr ydym hefyd o dan rwymau i hysbysu i'r cyhoedd fod Mr. Jones wedi bod yn ddiwyd ac ymdrechgar a selog iawn gyda gwahanol ranan o waith yr Arglwydd, a'i fod wedi gwirio mewn gweithredoedd yr holl gymeradwyaeth a gafodd gan y rhai a'i cymeradwyodd. Pan ddaeth Mr. Jones yma yr oedd craig rhwystr fawr ar ffordd yr eglwys hon dan yr enw "dyled y capel," fel plwm wrth eu godreu yn atal iddi gymeryd gafael mewn dim o bwys. Ond or llawenydd i'r eglwys a chymeradwyaeth mawr i Mr. Jones y mae dyled y capel wedi ei dalu bob cent trwy ei ddiwydrwydd a'i ffyddlondeb ef.

Yr Arglwydd a'i nertho i fod yn ddiwyd ac ymdrechgar gyda gwaith ei Feistr mawr ac i fyned rhagddo yn ngwinllan ei Arglwydd pa le

bynag y byddo rhagluniaeth yn ei arwair Bydded iddo fod yn offerynol yn llaw Duw i droi llawer o gyfeiliorni eu ffyrdd ac o feddiant Satan at Dduw, yw dymuniad yr eglwys.

Arwyddwyd dros yr eglwys gan

THOS. MORRIS,	} <i>Diaconiaid.</i>
WM. WILLIAMS,	
DAVID JONES,	
JAMES TODD,	

BYR GOFIANT AM MRS. S. M. C. EVERETT.

Yn Concord, swydd Erie, Pa., Awst 21, bu farw o'r Dyfrglwyf, Mrs. SARAH M. C. EVERETT, priod Mr. John R. Everett o Kansas, a merch i'r diweddar Isaac Colegrove Ysw., o Concord, yn y 85 ml. o'i hoedran. Am y naw mlynedd diweddaf, y mae hi a'i phriod wedi bod yn byw yn Kansas, yr oeddynt yn mhlith y sefydlwyr cyntaf yno. Bu ei rhan hi i ddyoddef nid yn unig yr anghysuron cysylltiedig a sefydlu mewn gwlad newydd, ond hofyd y chwilbrawf arswydol a ddygwyd ar y sefydlwyr trwy y "*Border Russian war*," yn yr hwn y gwnaed y fath ymdrechfa gan farbariaid anwaraidd y caeth dalaethau, yn cael eu cefnogi gan y Gallu gweinyddol y pryd hyny, i yru allan o'r Tiriogaeth bawb personau nad ymostyngent i addoli ger bron allor felldigaid y gaeth wasannaeth.

Ei chartref oedd ges Osawatomie, pentref a yspelliwyd ddwywaith ac yna a loegwyd gan y *Border Russians*. Un o'wyr John Brown, wedi ei glwyfo yn alaethus wrth geisio amddiffyn y lle, a gafodd gartref yn ei thy ac ymgeledd tiron a dyfal hyd oni wellhaodd yn lled dda—tymor o dros flwyddyn a haner. Yr oedd yn ferch o wrolder mawr, ac ni wyddai am ofn ond iddi deimlo yn gydwybodol ei bod ar yr iawn. Un amgylchiad neillduol a ddengys yr ysbryd arwrol hwn. Yn amser rhyfel y *Border Russians*, un o'i chwiorydd a ysgrifennodd ati ei bod yn meddwl mai gwell fuasai i Mr. Everett a hithau i ddyfod ymaith o faes y gynen, a chael cartref tawel ymhlith cyfeillion a pherthynasau hyd oni byddai y terfysg wedi taweiu yn Kansas. Ei hateb oedd, "Mi a ddaethum i Kansas i gynorthwyo i'w gwneud yn dalaeth rydd, a mi a lwyddaf, neu byddaf farw yn yr ymdrech."

Ei selni a barhaodd dros amryw fisoedd. Ar amserau byddai ei phoenau yn dra arteithiol, ond dyoddefodd y cyfan gydag addfwynder a gwrolder Cristion. Yn ei siirioldeb anghydmorol, a'i gobaith digwmwl dros holl dymor ei chystudd, a'r olwg glir anghyffredinol oedd ganddi ar ddedyddwch yn y dyfodol, cawn un o'r esiamplau dysglaciaf o allu Cristionogaeth.

Gadawodd briod a thri o blant a chylech mawr o berthynasau i alaru ar ei hol. Traddodwyd pregeth ragorol ar ddydd ei chladdedigath gan y Parch. J. Wilson o'r Eglwys Drefnyddol Es-gobaethol, oddiwrth destyn a ddewisid ganddi ei hun wythnosau cyn ei marwolaeth, sef Salm 108: 13, 14.

Ei BRAWD, M. COLEGROVE.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL EFROG NEWYDD.

Dygwyd yn mlaen Gymanfa Flynyddol yr Undeb Cynulleidfaol yn nhalaeth New York y flwyddyn hon yn y drefn ganlynol:—

Cynadledd yn Rome am 2 o'r gloch Medi 18, —pregethu yr hwyr a thrwy y dydd dranoeth. Yn absenoldeb y llywydd neillduwyd y Parch. W. D. Williams i'r gadair. Agorodd Mr. Williams y cyfarfod mewn ychydig ymadroddion, yn nghyd a nodiad am farwolaeth y Parch. L. D. Howell. Yna rhoddwyd gwahoddiad i'r brodyr dyeithr i gyd-eistedd yn y Gynadledd, sef, y Parch. E. Griffith, Iowa; Thomas Jenkins o Merthyr Tydfil, D. C., Samuel Jones o Bethesda, Sir Gaernarfon. G. C., yn awr o Middle Granville, N. Y., a'r brawd John L. Jones, New Berlin. Yna neillduwyd pwyllgor o bump o bersonau i drefnu a dosbarthu arian y Gymanfa a dyfod ag adroddiad o'u gweithrediadau i'r cwrdd chwarterol nesaf.

Galwyd y pwyllgor ar achos dyled capel Prospect yn mlaen, yna cafwyd adroddiad gan Dr. Everett, "eu bod yn benderfynol yn Prospect i fyned mlaen, ac yn ddiolchgar am gydymdeimlad eu brodyr—a bod golwg lled siiriol ar amgylchiadau yr achos yno yn awr. Coffawyd am ymadawiad yr hen chwaer fyddlon, Gwen Owens, a'i charedigrwyd at yr achos. Traethwyd gobaith y byddai i'r gweinidogion ymdrechu i gasglu yn ol eu haddewid, ac y gwnant hwythau yno eu goreu eto er llwyr symud y ddyled sydd ar yr addoldy.

Penderfynwyd, Fod Dr. Everett yn Drysorwydd yr arian a gesglir at gapel Prospect, fel y byddo y Casglyddion i anfon eu casgliadau iddo ef.

Darllenwyd Cymeradwyaethau y Parch. Thomas Jenkins, diweddar o Merthyr, D. C. Penderfynwyd ein bod yn derbyn yn foddhaol a siiriol Gymeradwyaethau Mr. Jenkins, ac yn dymuno ar iddynt gael eu Cyhoeddi trwy y Cenhadwr er hysbysrwydd cyffredinol.

Cafwyd ychydig o hanes crefydd yn *Nghymru*, ac yn Iowa, gan y brodyr dyeithr, pryd yr ydym yn canfod nad yw mor flodeuog ag y gwelwyd hi neu y dylai fod. Cafwyd ychydig o hanes yr achos gan y brawd J. L. Jones, yr hwn sydd yn llafurio yn mhlith y Saeson—adroddai nad yw yr achos mor llewyrchus ag y dymunai, eto fod rhai yn ymuno â'r achos o'r newydd, a'r ysgol Sabbothol yn lled dda, yn y Sir hono.

Gwnaed crybwylliad gan y brawd Everett ar yr achos Dirwestol. Coffaodd yr anogaethau a roddwyd yn y Cwrdd Dirwestol yn Utica, Gorphenaf diweddaf, i osod yr achos o flaen y Gymanfa. Yna neillduwyd pump o'r brodyr yn bwyllgor i dynu allan benderfyniadau ar achos Dirwest ac achos y wlad yn y cyfwng presenol. Gohiriwyd i gyfarfod yn Utica.

Cynadledd yn Utica yn yr addoldy ar heol

Columbia am 2 o'r gloch ar y 15fed, y llywydd, y Parch. M. Roberts yn y gadair. Rhoddwyd yn gyntaf peth, wahoddiad i'r Parch. E. R. Lewis, Pittston, i gyd-eistedd â ni ar y pryd. Yna darllenwyd llythyr Cymeradwyaeth y Parch. Samuel Jones, Middle Granville, yr hwn a dderbyniwyd yn foddhaol, ac a gyhoeddir trwy y Cenhadwr.

Adroddwyd gan y pwyllgor eu penderfyniad ar yr achos Dirwestol, yn nghyd a'u dymuniad am oeddiad hyd y cwrd ddesaf cyn cyflwyno penderfyniadau ar yr achos arall. Yna rhoddwyd y peth i sylw y Cyfarfod, a bu amryw o'r brodyr yn dyweyd eu teimladau, ac yn rhoddi anogaethau ar yr achos, ac ar ol maith ymdriniaeth â'r achos, penderfynwyd,—Ein bod fel Undeb yn llawenhau fod sylw adnewyddol yn cael ei roddi i'r achos Dirwestol yn ein plith fel Cencdl, ac fod Cymdeithas Dalaethol wedi ei sefydlu yn ddiweddar. A'n bod yn addaw cydweithredu yn ol ein gallu yn yr achos teilwng hwn, a'n bod hefyd yn galw sylw ein heglwys i at yr anogaeth a anfonwyd atynt o'r cyfarfod diweddar yn Utica, ac yn dymuno am iddynt wneud ymdrech yn ddioced er cario allan y cais. Gohiriwyd eto i gyfarfod yn Steuben.

Cyfarfyddwyd yn ol y cyhoeddiad at 2 o'r gloch, Medi 20fed, yna rhoddwyd gwahoddiad i'r brawd Benjamin Williams o Scranton (yn awr o Nelson) i gyd-eistedd â ni.

Gwnaed sylw ar ymadawiad y Parch. L. D. Howell o'n plith trwy anghu. Gwnaed crybwylladau am gael llyfryn bychan o hanes ei fywyd, yr hyn a gais fod dan sylw eto. Yna penderfynwyd ein bod yn galaru ac yn hiraethu am ein hanwyl frawd, y Parch. L. D. Howell, yr hwn a fu farw ar y 18eg o Gorphenaf, a'n bod yn cydymdeimlo yn fawr a'i weddw unig a galarus, yn nghyd a'r eglwys a'r cynulleidfaoedd oedd yn fwyaf dan ei ofal, sef Middle Granville a Floyd, yn nghyd a'r eglwys yn Utica ar Columbia street, i'r hon y perthynai fel aelod. Yna daeth y pwyllgor ar achos y wlad yn mlaen a'u hadroddiad fel y canlyn:—

Yn gymaint ag y dylai pob dincsydd ddymuno llwyddiant ei wlad yn mhob peth da, ei hanrhydedd yn ngolwg gwledydd eraill y byd, ei diogelwch, a'i buddugoliaethau ar elynion tramor a chartrefol, Penderfynwyd

1. Ein bod yn llawenychu am fod argoellion mor eglur yn cael eu rhoddi o Oruwch-lywodraethiad amgylchiadau yn ein gwlad er prysuro terfyniad y rhyfel gwaedlyd a dinystriol hwn, fel yr ydym yn mawr obeithio, a da iawn genym weled fod ein Llywydd a'r Gynghorfa yn cydnabod mor briodol Oruwch-lywodraeth yr Arglwydd, a'i law amlwg Ef yn y pethau hyn.

2. Ein bod yn cydnabod ein milwyr a'n morwyr yn deilwng o'n parch, ein gweddïau a'n cynorthwyon, am eu dewrder a'u ffyddlondeb,

a'r caledi mawrion y maent yn myned trwyddynt er amddiffyn iawnderau dynoliaeth a diogelu i ni a'r cenedlaethau dyfodol y buddion, y bendithion a'r rhagorfreintiau a ddeiliant oddiwrth sefydliadau rhyddgarol ein llywodraeth, a'n bod yn dwys a diffrifol gydymdeimlo â'n milwyr archolledig a chlwyfedig, a chyda'r carcharorion y rhai sydd wedi syrthio i ddwy-law y gelynion, ac mewn canlyniad wedi eu darostwng i'r creulonderau a'r barbareidd-dra mwyaf dialgar, a'n bod yn dwys deimlo dros eu perthynasau yn eu gofid a'u trallod.

3. Ein bod yn edrych ar yr Eholiad dyfodol fel un o'r adegau mwyaf pwysig a fu erioed yn hanes ein gwlad, yn ei gysylltiad â chymeriad ein llywodraeth a chrefydd Crist, a'n bod yn taer ddymuno ar ein cydgenedl trwy y wlad i wneud pob ymdrech cyfreithlon o blaid egwyddorion cyfiawder a rhyddid, er diogelu parhad ein llywodraeth a rhoddi terfyn buan ar y Gwrthryfel, trwy ail ethol Abraham Lincoln i fod yn llywydd ein gwlad.

Penderfynwyd fod y Cwrd Tri Misol nesaf i fod yn Floyd, yr amser i'w nodi trwy y CENHADWR.

Gellir dweyd ein bod wedi cael Cymanfa ragorol dda y flwyddyn hon, gwenau yr Arglwydd yn amlwg iawn, y cynulleidfaoedd yn lluosog, a'r dylanwad yn cael ei deimlo gan ugeiniau. Mae dysgwylad mawr y pâr adfywiad cyffredinol trwy yr eglwys i'r wlad.

Y brodyr a safurasant yn benaf yn y Gymanfa hon oeddynt y dyethriaid, sef y Parchn. Ev. Griffith, Iowa; E. R. Lewis, Pittston, Pa; Thos. Jenkins, o Merthyr, D. C.; Samuel Jones, Bethesda, yn awr o Middle Granville; Benj. Williams, Scranton, yn awr o Madison Co., a J. L. Jones, New Berlin. Cymerodd y brodyr cartrefol eu rhan o'r gwaith cyhoeddus yn y gwahanol fanau, a therfynodd gwaith y cyfarfodydd a moddyliau pawb yn siriol yn myned i'w cartrefleoedd.

J. R. GRIFFITH, Ysg.

GYNADLEDD Y CYNULLEIDFAOLION YN MEDI, 1862.

Ei gweithrediadau a'i phenderfyniadau yn achos y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd), New York.

Ar ol ychydig ddadlenuacth pa un a ymdrinid â'r achos yn ei absenoldeb ai ynte gohirio yr achos i amser arall, daeth y Gynadledd i benderfyniad i fyned y'mlaen â'r ymdriniaeth er yn ei absenoldeb, oddiar y rhescymau a ganlyn:—Yn 1. Yn ol cais Mr. Thomas ei hun, mewn llythyr at yr ysgrifenydd, sef, "y dymunasai ei gael ar ol canol mis Medi, ac naill ai o flaen ai ar ol cyfarfodydd cyhoeddus y Gymanfa;" bod arno eisiau "diwrnod cyfan i'r achos," ac nad oedd genym i'w ganiatau ar y 30 o Medi ond y boreu yn unig. 2. Am fod yr amser presenol, sef y 17 a'r 18 o Medi, yn gwbl briodol fel yr

oedd amser yn ddigonol, i egluro, dadleu ac amddiffyn yr achos heb un cyfarfod arall i'n hattal nes ei ddibynu. Yn 3. Nad oedd un rhwystr i Mr. Thomas (am a wyddom ni) i ddyfod, ond ei fod yn dewis peidio, a'i fod wedi gomeidd dyfod droion o'r blaen.

Wedi ymchwiliad pwylllog, a manwl i'r cyhuddiadau yn erbyn Mr. Thomas, daeth y Gynadledd i benderfyniad unol ar y pethau canlynol:

Yn 1. Ei fod wedi casglu llawer o ganoedd o ddoleri o arian at dalu dyled yr addoldy yn New York uwchlaw yr hyn oedd y ddyled, a'i fod wedi derbyn rhan helaeth o'r cyfryw arian gan y Trustees yn godiad at ei gyflog gweinidogaethol, yn ol ei dystiolaeth ei hun. Ar hyn Penderfynwyd ein bod fel Cynadledd yn anghymeradwyo yn hollol fel peth annheg ac anoneest, fod dim o'r arian a gesglir at dalu dyled addoldy, yn cael ei ddefnyddio at dalu cyflog gweinidog, nag at un pwrpas ond yr hyn oedd yn cael ei amlygu wrth ofyn y rhoddion gan y cyhoedd.

Yn 2. Ei fod wedi blino yr eglwys mewn modd hyf a digwilydd yn nghylch \$160 eiddo y Gymdeithas Genhadol Gartrefol, er eu cael i wneud anrheg o honynt iddo ef, pan yr ydoedd wedi derbyn ei gyflog yn llawn o'r blaen. Ar hyn Penderfynwyd ein bod yn gwblargyhoedd-edig fod derbynriad yr arian hyny gan Mr. Thomas yn gwbl anghyson ag amcan y Gymdeithas yn'ghyfraniad ei harian, a'i duedd yn dra niweidiol i'r rhai a allant fod mewn gwir angen am ei chynorthwy rhagllaw, a'n bod yn barnu yn gydwylbodol y dylai yr arian hyn gael eu talu yn ol gan Mr. Thomas i'r Gymdeithas.

3. Ei fod wedi llywodraethu ar yr eglwys mewn modd anysgrhythol ac anghyson ag arferiad yr enwad Cynulleidfaol, a hyny mewn ysbryd gormesol a threisiol, trwy ymddifadu dros ugain o'i haelodau o'u breintiau eglwysig, heb un prawf teg ar eu hachos, na rhoddi unrhyw gyfleusdra iddynt i amddiffyn eu hunain.

4. Ei fod wedi diddymu yr ysgol Sabbothol a'r society, y gyfeillach grefyddol, heb bleidlais y cyfarfodydd hyny ar y mater.

5. Ei fod wedi ceisio troi yr eglwys o fod yn eglwys Gynulleidfaol yn Bresbyteriaidd mewn modd cwbl anheg a thwyllodrus, a hyny ar ol casglu miloedd o ddoleri i dalu dyled ei haddoldy, fel eglwys Gynulleidfaol, a chael ffafwr y Cynulleidfaolion Seisnig a'u cymorth helaeth i'r pwrpas hwnw, yr hyn sydd yn anheg â'r rhai a gyfranasant yr arian, yn gystal ac yn anghyfiawn a ninaw fel enwad.

6. Ei fod ar ol addaw y'ngyfarfod tri misol Holland Patent i gael cyfarfod i ymchwilio i'r achos yn New York, ac ail addaw wedi hyny wrth dri o frodyr yn y welnidogaeth a fuont yno yn cynal cyfarfod prgeithu,—ar ol hyny yn gwrthod a gwrthwynebu cael y cyfryw gyfarfod, oddieithr ar amodau nad allai y blaid arall

gydsynio â hwynt ac nad oedd yn deg i Mr. Thomas eu cynyg.

7. Ein bod wedi ein llwyr argyhoeddi fod cyhuddiadau Mr. Thomas yn erbyn y brodyr Morris Roberts o Remsen ac Edward Davies o Waterville yn ei lythyrau i'r Gynadledd ac eraill yn gwbl ddisail, ac yn galw arno i'w cymeryd yn ol mor gyffredinol a chyhoeddus ag y mae wedi eu gwneuthur.

8. Bod ei waith yn llunio y cylch lythyr diweddar o dan ei enw ac yn ei ddefnyddio, yn ymddangos ini yn bwysig yn ei berthynas ag ef ei hun, ac mor belled ag y gallwn ddeall yn awr yr ydym yn ei anghymeradwyo.

Penderfyniadau cyffredinol a therfynol.

Yn 1. Ein bod yn ystyried troseddau Mr. Thomas yn fawrion a phwysig iawn, yn enwedig ei ymdriniaeth anghyfiawn a chaled â'i frodyr a'i chwiorydd, yn eu hymddifadu o'u breintiau eglwysig &c. A'n bod yn galw Mr. Thomas i ddwys edifeirwch, ac i wneuthur gweithredoedd addas i edifeirwch, trwy ddangog pob parodrwydd i'w hadferu yn ol i'w lle yn yr eglwys, ac i ymddwyn attynt hwy ac eraill yn deg ac uniawn rhagllaw,—adferu y moddion sef yr ysgol Sabbothol a'r society i'w trefn arferol, galw yn ol y cyhuddiadau yn erbyn y brodyr M. Roberts ac Edward Davies mor gyffredinol a chyhoeddus ag y lledaenodd hwynt, ac adferu yr eglwys i'w threfn Gynulleidfaol arferol.

2. Os na wna Mr. Thomas y pethau uchod a hyny yn dirion a dioed, y bydd ein perthynas ni fel Undeb Cynulleidfaol ag ef fel Gweinidog yr Efyngyl yn terfynu, ac nad ydym yn ei ystyried yn deilwng i gael bregethu yn ein Capelydd a'n Cymanfaeodd hyd nes y gwneio hyny.

3. Ein bod fel Undeb yn terfynu ein hymdriniaeth ag achos Mr. Thomas gan dystiolaethu fod y cyfarfod yn lluosocach nac arfer o Weinidogion a Chenhadon, a bod y cyfan a ledderfynwyd yn gyffredin yn unfrydol.

4. Os daw Mr. Thomas i'r Gymanfa y 30ain o Medi, 1862, na fydd iddo gael pregethu, hyd nes y profoso edifeirwch o flaen y Gynadledd ac yr addawo wneuthur hyd y gallo y pethau a ofynnir ganddo.

Ein bod yn ymddiried i'n brodyr, R. Everett a James Davies, i ysgrifenu y pethau uchod at Mr. Thomas a'r eglwys, a hefyd at y Gweinidogion Seisnig yn New York—yna terfynwyd.

GRIFFITH O. GRIFFITH, *Llywydd.*

JOHN R. GRIFFITH, *Ysgrifennydd.*

Cynadledd y Gymanfa y 30 o Medi, 1862.

Daeth Mr. Thomas i'r Gynadledd ac am nad oedd ganddo edifeirwch i'w gynyg i'r Gynadledd, bu ychydig ddadleu am ei hawl i ail ymdriniaeth, Ond caniatawyd iddo i ddarllen ei wrthdystiad yn erbyn gweithrediadau y Gynadledd Medi 17 a'r 18, ac i John Williams i ddarllen gwrthdystiad yr eglwys yn erbyn y

cyfryw; yna aod y'mlaen a gwaith y Gynadledd mewn gwahanol bethau, ac yn ddiweddfaf y pryd hyny gohiriwyd y Gynadledd i 8 o'r gloch boreu y 1 o Hydref, pryd y darllenwyd gweithrediadau y Gynadledd Medi 17 a'r 18, a chymheradwywyd hwynt yn unfrydol. Yn 2. Ang-hymeradwywyd gwrthdystiad Mr. Thomas fel un hollol anghywir ac anheg, yn unfrydol. Yn 3. Rhoddwyd cynnygiad fod ei berthynas â ni yn terfynu, a phasiodd yn unfrydol. Terfynwyd.

MORRIS ROBERTS, *Llywydd*,

JOHN R. GRIFFITH, *Yagrif nydd*.

Cynadledd o Weinidogion yr Undeb yn Bethel, Medi, 1864.

Dewiswyd y Dr. Everett yn Llywydd. Angogwyd y gweinidogion i fod yn ffyddlon i droi allan i gasglu at ddyled capel Prospect, pob un yn ol y cynllun wedi ei drefnu o'r blaen, ac i ymdrechgu gwneud hyny mor frysio ag y gellir.

Yna ymddiddanwyd am y Gynadledd y fl. 1862, sef ei bod wedi cyduno y pryd hwnw, o gydymdeimlad â Mr. Thomas, i beidio cyhoeddi ei gweithrediadau gan obeithio y byddai iddo newid ei feddwl a chynyg i ni ymostyngiad, ac felly y teimlid yn well ganddo ef a ninau ein bod wedi peidio cyhoeddi y gweithrediadau hyny i'r cyhoedd.

Ond yn awr yr ydym yn gweled yn eglur trwy amddiffyniad Mr. Thomas yn y Cronicl yn Nghymru er's blwyddyn yn ol, a'r Pamphlet a gyhoeddwyd ganddo ac a ddosperthir yn mhob ardal lle mae Cymry yn America, fod ein gwaith ni yn attal cyhoeddi ein gweithrediadau y pryd hwnw o dynerwch at Mr. Thomas wedi troi yn fethiant, a bod y wlad sef y Cymry dan bob anfantais i farnu yn deg am yr achos.

Yna gwnaed cynnygiad ac eiliwyd ef Bod gweithrediadau y Gynadledd am Medi 17, 18, a'r 30, 1862, i gael ei cyhoeddi yn y CENHADWR, a phasiodd yn unfrydol.

ROBERT EVERETT, *Llywydd*,
JOHN R. GRIFFITH, *Yagrif*.

SELNI Y PARCH. SAMUEL ROBERTS.

Teinlir dwysder a thrallod ar feddyliau llawer, pan ddarllenant yr hyn a ganlyn. Nis gwyddom ddim am yr amgylchiad ond sydd yn gynwysedig yn y Nodyn llyn oddiwrth weinidog yr Eglwys yn Newburgh.

At Olygydd y CENRADWR,—Amryl Syr.—Y mae yn ddrwg genym orfod hysbysu fod ein hanwyl frawd, y Parch. Samuel Roberts, yn wael iawn yn bresenol, ac o herwydd hyny yn methu myned yn mlaen ar ei daith yr hon a gynlluniodd i'w gwneud trwy Wisconsin.

Y mae yn aros yma er ys rhai dyddiau ac y mae yn alar ganddo na allai gyflawni ei gynlluniau amcanedig. Yr eiddoch yn ddiifiant

W. WATKINS.

Newburgh, O., Medi 22, 1864.

John Morgan.—Rhoddir hysbysiad o Tennessee am farwolaeth John Morgan a gwasgariad

ei ddylunwyr. Bu yn ddychryn i lawer ond ni bydd felly mwy.

Llywyddiant Farragut yn Mobile.—Mae y llongau milwrol, Winnebago, Metacombet, Sebago, a Kennebec, dan arwiniad Farragut wedi gallu ymwasgu y'mlaen mor agos i'r ddinas (3½ mill-dir) fel y gallant ollwng tanbelenau trymion iddi, bryd bynag y barno y cadlywyddion yn rheidiol gwneud hyny, neu iddi roi ei harfau i lawr.

Buddugoliaeth fawr yn nyffryn y Shenandoah.—Dydd Llun, Medi 19, bu brwydr fawr ger Winchester yn nyffryn y Shenandoah, Va., o doriad y wawr hyd 5 o'r gloch prydawn rhwng y fyddin Undebol dan y Cadf. Sheridan a'r fyddin elynol dan y Cadf. Early. Bu yma ddinystyr mawr, ond trodd y fuddugoliaeth yn gyflawn o du byddin y Llywodraeth, a chymherwyd yn y cyfan y tro hwn tua 7000 o garcharorion. Ni bu ein colled ond ysgafn, ac ystyried grym y fyddin wrthwynebol—dim dros 300 yn y cyfan, y rhai hyny yn benaf yn y corfflu 8fed.

Un arall.—Dylunodd Sheridan y gelynyon ac enillodd fuddugoliaeth arall arnynt prydawn ddydd Gwener, y 23ain, ar Fisher Hill, gan adael byddin Early yn wan a gwasgaredig. Bu llawenydd mawr trwy'r wlad mewn canlyniad i'r buddugoliaethau hyn.

Yr etholiad talaethol yn Vermont.—Oddiwrth yr etholiadau talaethol gellir casglu yn lled sicr beth a fydd yr etholiad Llywyddol y mis nesaf. Yn yr etholiad diweddar yn nhalaeth Vermont, Plaid yr Undeb a enillodd yr etholiad trwy fwyaftrif o 20,000 i 21,000.

Yr etholiad yn nhalaeth Maine.—Plaid yr Undeb a enillodd fwyaftrif helaethach yn y dal-aeth hon Medi 12fed, nag erioed o'r blaen. Yr holl aelodau etholedig i'r Gydgyngborfa ydynt Undebwyr, a'r mwyafrif yn helaeth yn nau dy y Deddfwrfa gartref. Y cwestiwn o roi hawl i'r milwyr bleidleisio yn yr etholiad Llywyddol a gariodd heb lawer o wrthwynebiad.

Gwellhad yn y Cyfringynghor.—Y boneddwr rhyddfrydig, Wm. Dennison, Llywodraethwr diweddar Ohio, sydd wedi ei ddewis i'r Cyfringynghor fel *Postmaster General* yn lle Mr. Blair o Missouri, yr hwn a roddodd ei swydd i fyny.

J. C. Fremont.—Er mwyn arbed un rhaniad yn mhlaid yr Undeb yn yr adeg bwysig bresenol, mae John C. Fremont yn galw ei enw yn ol o fod yn ymgeisydd am y Llywyddiaeth yn yr etholiad nesaf.

Dim Draft yn ninas New York.—Llwyddwyd i gael y fath gyflawnder o wirfoddolion yn ninas New York, fel na bydd angen gweithredu trwy y Draft yno.

Murcolleth gweinidogion.—Hysbysir yn Mha-pyrau Cymru am farwolaeth dau weinidog yn Neheudir Cymru yn ddiweddar, sef y Parch. D. Davies, Pantteg, a'r Parch. Mr. Owens, Soar, Merthyr Tydfil.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

T a r b u e d d .

Med yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

DUWINYDDIAETH.

Y Ffordd dda, ...	325
Crefydd yn y teulu, ...	328
Byw a marw y duwiol, ...	329
Marwolaeth Abel, ...	330
Sylwadau ar y pechod o dori amod, ...	332
Yr Eglwys bur neu Disgyblaeth eglwysig, ...	332

ADDYSG CYFFREDINOL.

Dyn wedi ei gadwyno wrth belen, ...	334
Llenlith, ...	335
Llythyr oddiwrth y Parch. E. W. Jones, ...	338

BARDDONOL.

Penillion anerchiadol gan W. Morgan, ...	341
Maesteg, &c., ...	341
Ymgom â'r awen, ...	341
Galargan ar farwolaeth Lewis Evans, Troedrihwaldar, O., ...	341
Penillion ar farwolaeth Miss Ann Thomas, Radnor, O., ...	342
Penillion ar ol Mary Ann Williams, Dodgeville, Wis., ...	342
Coffadwriaeth am Mrs. Ann Williams, Hyde Park, Pa., ...	342
Mynediad Crist i Jerusalem, ...	343
Ymweliad â'r wlad, ...	343
Englyn ar briodas W. Aubrey Powell, ...	343

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymanfa Gynulleidfaol Iowa, ...	343
Gohebiaeth o Arkansas, ...	344
Diwrnod neu ddau gartref, ...	344

COFIAANTAU BYRION:

Mrs. Margaret Bevan, Troedrihwaldar, Ohio, ...	345
Mrs. Mary Edwards, Bangor, Wis., ...	346
Mrs. Mary Williams, Ironton, O., ...	346
Mrs. Mary Rees, Gibson, Pa., ...	346
Taith yn Nghaliffornia, ...	348
Ymweliad a Mr. H. Pierce, ("Wmffra o Faldwyn")	349

MARWOLAETH MILWYR.

John H. Evans, Palmyra, O., ...	350
Meredith Evans, eto, ...	350
John Powell, Delaware, Pa., ...	351
Jonh Jones, Minersville, Pa., ...	351
Francis Jones, Brown township, O., ...	352
Evan G. Jones, Steuben, N. Y., ...	352
Cyfarfod ymadawol y Parch. Thos. Jenkins, o Merthyr, ...	353
Etholiadau y mis diweddaf,—Y ddwy ochr,—Llwyddiant effeithiol ar ryddid yn Maryland,—Dydd diolchgarwch, ...	353
Sefydliad eglwysig Cymreig yn Ngogledd-barth Missouri, ...	353
Ganwyd, ...	354
Priodwyd, ...	354
Bu farw, ...	354
Y casgliad at capel Milwaukee, ...	355
Symudiad gweinidogion, ...	356
Y Genhadaeth Dramor,—Cyfarfod mawr y Bwrdd Americanaidd,—Jeff. Davis yn anobeithio,—Yr ymosodiad ar Missouri,—Kansas yn ymarfogi,—Yr ymruthriad i Vermont,—Buddugoliaeth fawr eto trwy Sheridan, ...	356

REMSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

AT HIN GORUCHWYLLWYR.

Derbyniadau y mis diweddaf: J. R. O., Rome, trwy H. J. W., a dderbyniwyd yn Awst diweddaf, 8; G. P., Penymynydd, 1,50; R. R., Spooner's Corners, 1,50; T. N. W., Dodgeville, 5; D. J. E., Gibson, 4; J. M. J., Racine, 1,50, ac am L. H. 4,76; L. W., New Haven, 2; J. B. L., Mineral Ridge, O. 5; W. R. W., Slatington, 5; W. H., Depeyster, 5; Parch. R. D. T., New York, 1,50; Mrs. T. R., Prospect, 1,50; E. W., Nikimi, trwy J. E., 1,50; T. H., West Exeter, trwy y Parch. E. H., Steuben, (y mis diweddaf,) 8; W. C., Nelson, 5, a H. J. H., Cazenovia, 5, trwy y Parch. M. R., Remsen; T. D. J., Newark, 30,90.

Yr ydym yn ddiolchgar i'n cyfeillion am eu cymhorth i ddanfôn i mewn yr ol ddyledion am y CENHADWR. Gwyr pob un yn lled agos pa fodd y mae arno ef yn hyn,—byddai cwblhad cryno yn hyn yn galodd i ni.

"CYWYDD DAFYDD IONAWR."—Yr ydym wedi clywed oddiwrth Mr. Wm. B. Jones, fod yr unig gopi oedd yn ei feddiant o'r "Cywydd," trwy ryw anffawd, wedi ei golli; ond mae yn dysgwyl gallu cael copi arall yn fuan, fel y gallu barhau ei adolygiad.

Myg gobethiol o Missouri.—Yn ol hysbysiad a dderbyniwyd o St. Louis, hyd yr 28 o Hydref, clerheir fod y gwrthryfelwyr dan y Cadf. Price wedi eu gorchfygu yn lled effeithiol, a'u bod ar ehwalfa mewn annhrefn—Price wedi dinystrio 400 o'i wageni ei hun rhag iddynt syrthio i ddwyllaw ein milwyr—wedi ei adael heb arlyw rhyfel—2000 o'i wyr wedi eu cymeryd yn garcharorion—ac amryw filoedd o ddrylliau wedi eu cymeryd oddiarno.

Cynllun twyllodrus a chynryddus.—Rhoddir hysbysiad yn awr fod Edward Donahue, ienaf, M. J. Ferry ac eraill wedi eu cymeryd i fyny yn Washington a Baltimore a'u carcharu am weithredu mewn hocoed drygionus i barotol pleidleisiau fflugiol oddiwrth y milwyr, dros McClellan.—Ferry a gyfaddeodd, a throdd yn "states evidence" yn erbyn ei gyngrheirwyr. Mr. H. Newcome, cyfreithiwr o Albany, agent wedi ei neilliduo gan y Llyw. Seymour i gymeryd votes dros McClellan a neb arall, a drodd yn "states evidence" ar y Prawf yn Baltimore. Ei dystiolaeth dywedir ydoedd glir a chyflawn.

A ydyw yr hen gynllwyn yn erbyn Kansas i gael ei weithredu drosodd eto?

DENTISTRY! DENTISTRY!

Dr. A. B. Wells, Dentist.

Would respectfully announce to the people of Remsen and vicinity that he may be found at the office of D. Thomas, esq., near the Rail Road Depot in the Village of Remsen, during the 1st week in each month, commencing on Tuesday, the 30th inst.; and solicits a liberal share of the public patronage.

Particular attention given to the treatment of the natural teeth;—and for Artificial Teeth, the Vulcanized Rubber Plates are highly recommended.

Old plates made of Gold or Silver taken in payment for new ones, when desired; and badly fitting teeth, the work of other dentists, readjusted so as to fit properly and made useful. WORK WARRANTED—AND PRICES REASONABLE.

HoRand Patent, Aug. 26, 1864.

BLAWD WERTHFA DOWS AC OWEN.

21 HEOL LIBERTY, UTICA, N. Y.

Mae y rhaif sydd a'u henwau isod wedi ffurfio partneriaeth dan yr enw DOWS & OWEN, gyda yr amcan o garlo yn nileu fasnach mewn Feillid, Blwyd Ceirch, Feid, Halen, Pork, a GENERAL COMMISSION BUSINESS.

Maent yn ddiolchgar am y ghofoeth a gawsant yr amser a seth hebdo, ac erynant barhad yr unrhyw yn y dyfodol. Cofier y rhif, 21 Liberty St.

BARRY DOWS.

WM. H. OWEN.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif, 118 heol Genesee, Utica, yn gweithredu ar y rheol hon, y gwelir y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydliad, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddionl yn

Y Defnydd, y Gwaith, a'r Prisau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Ddilladan Dewisol

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i bob gradd a seyllffa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar ffr rybudd eich harwigo a sut o ddillad hardd, wedi eu gweithio yn y modd mwyaf destlus.

De'wch atom oll o fawr i fân,

Yn gwerthu rym yn rhad,

Dilladan clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gaed.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor,

Enillfawr fydd i chwi;

Dau naw a eiant yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif, 118 Genesee st., agos ar gongf heol Liberty.

DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Afrddiol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweled â'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnogi Cymry—hyderwn y gwnant a'r cant eu boddionl.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WM. SPURILL, Utica: J. JAMES JONES. 303 pp. \$1.25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Dalaeathau. Fel cydyndaith i'r ysgrifenydd, hen neu ieuenc, mae yn amhrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r esmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gerwindedd' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan rhyw yr holl sylwedd eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mawr gallu gwneud hyn yn briodol a pherseniol. Hefyd mae yn nodi allan gydag eglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddol eu gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwiliadau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrifenywyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull tellwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfen ei bris, ond ni vneir sylw o un archiad heb y tal i'w chanlyn. Cyferier J. JAMES JONES, Box 125, P. O. Utica, N. Y.

2n/64—4y

NEW ESTABLISHMENT

FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

136 DEVEREUX BLOCK, GENESEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

CYF. 25, RHIF. 11.

TACHWEDD, 1864.

RHIF. OLL 299.

Duwinyddiaeth.

Y FFORDD DDA.

Jeremiah 6: 16. Fel hyn y dywed yr Arglwydd, Sefwch ar y ffordd, ac edrychwch, a gofynwch am yr hen lwybrau, lle mae ffordd dda, a rhodiwch ynddi; a chwi a gewch orphwysdra i'ch eneidiau. Ond hwy a ddywedasant, Ni rodiwn ni ynddi.

Mae prophwydoliaethau yr Hen Destament yn gystal ag epistolau y Newydd, wedi eu gosod yn hytrach yn ol cyflawnder eu cynwysiad, nag o ran amser eu dyddiad, yr hwyaf yn gyntaf. Yr oedd amryw o'r prophwydi yn cydoesi ag Esay, megys Micah, Hosea, Joel, ac Amos, neu yn fuan ar ei ol: ond dechreuodd Jeremiah amryw flyneddoedd ar ol iddo ef orphen; eto mae y nesaf ato o herwydd cyflawnder ei gynwysiad. Yn mherthynas i'r prophwyd hwn, gallu nodi y pethau canlynol:

1. Iddo ddechreu ar ei weinidogaeth yn ieuanc iawn. Dywed am dano ei hun, pen. 8: 6. Mae'r Arglwydd yn gwroli ei feddwl trwy amlygu iddo ei fod wedi ei neilliduo i'r gwaith, ad. 5, a thrwy addaw ei bresenoldeb iddo yn y gwaith, ad. 8. Nodwn mai y rhai mwyaf defnyddiol yn y cyffredin yw y rhai sydd wedi dechreu yn ieuanc i wasanaethu yr Arglwydd. Mae hyn yn anogaeth nerthol i ieuencyd, Diar. 8: 17.

2. Ei fod wedi parhau yn llyr yn ei weinidogaeth. Dechreuodd yn y drydedd flwyddyn ar ddeg o deyrnasiad Josiah, a gweinyddodd ddeunaw mlynedd yn ei amser ef; parhaodd trwy deyrnasiad Joakim neu Jehoiachim unarddeg o flyneddoedd, ac unarddeg dan deyrn-Zedeciah.

3. Gallwn sylwi ei fod yn brophwyd argyhoeddiadol iawn. Wedi ei anfon gan Dduw i rybuddio y bobl o farneu Duw oedd i ddisgyn arnynt, mae'n llefaru yn unplyg a didderbyn wyneb, nid mewn gweniaeth er rhyngu bodd dynion, nid fel y prophwydi twyllodrus, Jer. 8: 11. Iachasant hefyd friw merch fy mhobl yn ysgafu, gan ddywedyd, heddych, heddych, pryd nad oedd heddych.

4. Ei fod yn brophwyd wylofus iawn, pen.

9: 1. Meddylodd rhai o'r Iuddewon mai y Gwaredwr oedd Jeremiah, wrth edrych ar ei ddagrau. Yr oedd yn byw mewn amser o ddirywiad mawr ar grefydd y rhan olaf o'i oes, ac yn teimlo yn wasgedig iawn o herwydd hyny. Gwyn eu byd y rhai sy'n teimlo yn achos eneidiau.

5. Dyoddefodd erledigaethan chwercw yn ei ddyddiau am ei fod yn traddodi ei genadwri yn ddiweniaeth, a'r meddwl cyffredin yw iddo gael ei labyddio a meini yn yr Aifft. Yn y bennod hon mae yn dwyn cyluddiadau pwysig yn eu herbyn, sef yn erbyn Juda, na ddyoddefent weinidogaeth onest a didwyl, ad. 9, 10. Nid oes yma neb a gymer rybudd, ni allaf lefaru gyda y gobaith lleiaf am lwyddiant—mae y weinidogaeth yn cynhyrfu eu nwydau llygredig a'u cynddeiriogrwydd yn fy erbyn—fel yr Iuddewon yn ysgwynu eu dannedd ar Stephan, Act. 7: 54, eu bod wedi eu llenwi ag ys'rvd cybydd-dod, yn gwyddus i fudr-elw, ac felly yn llawn gorthrwm a thrais, ad. 6, 7, a hyny yn can eu calon yn erbyn y gwirionedd, megys y Pharisaid, "A ydwyf yn ein gwaradwyddo'nau hefyd?" Luc 16: 14. Hyflra digywilydd mewn pechod, ad. 15. A ydoedd arnynt hwy gywilydd pan wnaethant ffeidd-dra? Mae rhyw obaith gwan am adferiad dynion pan yn gwrido, dim gobaith am gadwedigaeth yr hyfion a'r ymfrostwyr mewn pechod. Mae cwmp i'r rhai hyn. Sylwn ar y testyn fel y canlyn:

I. Crefydd ddatguddiedig yn ei chanmoliaeth oruchel, flydd, a hen lwybrau, a ffordd dda.

II. Cyfarwyddiadau er ei meddu. Sefwch, edrychwch, gofynwch, a rhodiwch.

III. Y faint a gysylltir â'i meddu. A chwi a gewch orphwysdra i'ch eneidiau.

IV. Penderfyniad dynion yn ei herbyn.—"Ni rodiwn ni ynddi."

I. Crefydd ddatguddiedig yn ei chanmoliaeth oruchel, ffordd, a hen lwybrau, a ffordd dda. Aml y gelwir crefydd yn ffordd, Salm 1: 6,—ffordd y rhai cyflawn, ffordd berffaith, 102: 1, ffordd dy dystiolaethau, Salm 119:

14, ffordd dy orchymynion, ad. 27, ffordd gwirionedd, ad. 30, ffordd bywyd, Diar. 15: 24, a ffordd dragywyddol, Salm 139: 24. Mae felly—

1. Yn noethineb ei chynllun. Mae ffordd yn cael ei nodi allan, mae yn ffrwyth meddwl, os bydd yn ffordd o bwys, yn brif-ffordd y llywodraeth. Mae crefydd yn ffrwyth y meddwl dwyfol, Job 28: 23. Duw sydd yn deall ei ffordd hi, ac efe a edwyn ei lle hi, ad. 27. Yma efe a'i gwelodd hi, ac a'i mynegodd hi; a hefyd efe a'i chwiliodd hi allan. Mae holl ffyrdd Jehofa mewn natur yn myned o'r golwg mewn cydmariaeth i hon, Ephes. 3: 10, "fawr amryw ddoethineb Duw."

2. Ffordd, yn ei hawdurdod a'i chyfreithlondeb. "Ar hyd ffordd cyfiawnder yr arweiniat," Diar. 8: 20. Crefydd yr orsedd ydyw, mae'n berffaith gyson a chyfiawnder cyhoeddus, Rhuf. 3: 25, 26, ac ag anrhydedd y gyfraith, Rhuf. 8: 4, "Fel y cyfiawnid cyfiawnder y ddeddf yncwn ni." Mae y gyfraith a'r efengyl yn perffaith gydgordio yn nghadwedigaeth pechadur, Rhuf. 3: 31. Mae pob peth yn ei le, wedi ei luniaethu yn hollawl ac yn sicr. Gogoniant i Dduw a thangnefedd i ninau, Luc 2: 14.

3. Crefydd ddatguddiedig yn ei rhodfeydd, "llywybrau," megys edifeirwch tuag at Dduw a fydd tuag at ein Harglwydd Iesu Grist, cariad ato, uffudd-dod iddo, ac ymddiried ynddo, ymdrechion dros ei achos, ac awydd i'w efelychu; llwybr myfyrdod duwiol a gweddi. Mae gan y Cristion lon'd ei ddwyllaw o waith ac yn y gwaith mae'n ddedwydd. Camgyhuddiad a ddygodd Pharaoh yn erbyn Israel pan y dywedodd, Segur ydynt, Exodus 5: 8. Mae gorchwylion a gwobrwylon crefydd yn arwahanol gysylltiedig a'u gilydd, Ioan 12: 26; Matt. 25: 21.

4. Yn ei benafiaeth, "hen lwybrau." Gwirionedd mai ffordd newydd a bywiol yw hi,—mae ei hegwyddorion yn hen, yr hen lwybrau a deithiodd yr hen deilwngyddion, Abraham, Isaac, a Jacob, a llunaws cyn ac wedi hyny ynddynt. Gan iddi barhau cyhyd yn y byd, hi bery mwy. Mae profion digonol wedi eu rhoddi ei bod o Dduw. Ei enw a bery yn dragywydd. Ei enw a bery tra byddo hanl, Salm 72: 17. Cerddwn yn ôl traed y praid, fydd y rhai dilynweh, Heb. 13: 5.

5. Crefydd yn rhinwedd ei heffeithiau, "ffordd dda." Un dda iawn yw crefydd. Mae cymeriad uchel iddi gan bawb rhinweddol, Diar. 8: 15, 16, 17, 18. Da yn ei hawdwr a'i gwrthrych. Ffrwd o galon Duw ydyw. Mae holl elfenau crefydd yn dda yn eu dy-

lanwad yn cyfnewid ansawdd y meddwl, yn rhoddi calon newydd, Ezech. 36: 26. Da yn ei heffeithiau, fel dyfroedd Ezeziel, pen. 47: 9, yn iachau yr mhob man mae hi yn myned. Hon a ddaw a threfn ar y byd, ei oleuo, ei halltu, a'i buro—hi a newidia ei agwedd trwyddo. Da yn ei chanfyniadau dyfodol. Hi a ddwg ei derbynwyr o afael pob llwmder i afael pob llawnder, ac o afael pob gofid i afael pob gwynfyd.

II. Cyfarwyddiadau pa fodd i'w chael hi, "Sefwch, edrychwch, gofynwch, &c."

1. Ystyriaeth ddwys a gwasgedig ein bod wedi colli y ffordd, "Sefwch." Mae pawb wedi colli y ffordd i ddedwyddwch, yn myned fel defaid ar gyfeiliorn, Salm 119: 176; 1 Petr. 2: 25. "Troisom bawb i'w ffordd ei hun," Esay 58: 6. Gelwir ni i ystyried hyn. "Ystyriwch eich ffyrdd." Mae Moses yn teimlo dros anystyriaeth dynion, Deut. 32: 29; Job 34: 27. Fel teithwyr mewn gwlad estronol, ystyried pa le mae'n myned, rhag iddo fyned yn rhy bell i droi yn ei ol. Na redwch i ddrygioni; arafwch! rhag eich bod ar y ffordd lydan, Matt. 7: 13.

2. Meddwl yn ddiffrifol am eich trueni fel y cyfryw, "Edrychwch." Eisian cael meddwl dynion at eu cyflwr sydd, megys y tair mil ar y Pentecost, Actau 2: 37; a cheidwad y carchar, Act. 16: 30. Dyna ddygodd Dafydd i droi ei draed at y tystiolaethau, Salm 119: 59, 60. "Meddyliais am fy ffyrdd, a throais fy nhraed at dy dystiolaethau di." Meddylwch fod ffyrdd pechod yn galed iawn, yn hollawl ddi-ddenydd yn eu cychwyniad, yn warthus yn eu cynydd, a dinystriol yn eu canlyniadau, Rhuf. 6: 21. Mae gan y meddwl lygad i weled, ond mae ef yn cau ei lygaid ar y da ac yn eu hagoryd ar y drwg, Ioan 8: 19. Mae gan Satan ddylanwad nerthol i ddallu y meddwl, 2 Cor. 4: 3, 4. Rhaid difa y gorchudd cyn dychwelyd, Esay 25: 7.

3. Ymchwiliad manylaidd am y ffordd gyfreithlawn. "Gofynwch." Gofynwch i Dduw mewn gweddi, Salm 139. Chwilia fi, O Dduw, a gwybydd fy nghalon; prawf fi, a gwybydd fy meddyliau. Gofynwch i air Duw. Ceir pob cyfarwyddyd ynddo, 1 Tim. 3: 16, "ae sydd fuddiol i athrawiaethu, i gyngori, i gerddu, i hyfforddi mewn cyfiawnder." Gofynwch i hen deithwyr y ffordd: gwyddant hwy lawer am y peryglon a'r cynorthwyon. Gofyn i'th henuriaid, a hwy a fynegant i ti. Gofynwch yn aml, yn awyddus, ac yn oestynedig, rhag camgymeryd y ffordd.

4. Ei defnyddio fel ein heiddo ein hunain, "a rhodiwch ynddi," yn cynwys hyfrydwch

a boddlonrwydd mewn crefydd, ei chymeryd yn etifeddiaeth dros byth ac yn liawenydd ein calon, Salm 119: 111. Gwneud ein cartref yn y gwaith, Salm 27: 4. Myned rhagom mewn cynydd. Awn rhagom at berffeithrwydd. Cynyddwch mewn gras. Cynyddu mewn adnabyddiaeth helaethach o'i hegwyddorion ac mewn profiad llawnach o'i danteithion fel y'ch cyflawner â holl gyflawnder Duw, Ephes. 3: 19.

III. Y fraint a gysylltir. "A chwi a gewoh orphwysdra i'ch eneidiau." Y fendith fwyaf a ddichon marwol ddyn ei meddu yw cael gorphwysfa i'r enaid. Mae y pethau canlynol mewn crefydd yn rhoddi boddlonrwydd a thawelwch gwirioneddol i'r meddwl terfysg-lyd, sef,

1. Cymhwysder ac addasrwydd crefydd i'w angen a'i drueni. Nid oes dim yn yr holl greadigaeth tu allan i wir grefydd yn addas i natur enaid. Y ffolineb mwyaf oedd i'r amaethwr cyfoethog roddi cnwd ei dir i'w enaid, Luc 12: 16. Mae y môr yn addas i'r pysg, y gwellt yn addas i'r anifail, bara yn addas i'r corff, crefydd i'r enaid. Bendithion ysbrydol, pob amrywiaethau, Ephes. 1: 3.

2. Yn eu hagosrwydd at amgyffredion enaid. Pe buasai yn rhy uchel, ni allai enaid ymddedwyddu ynddi. Mae y gair yn agos atat, yn dy enau, ac yn dy galon, Rhuf. 10: 8. Dyma lais cyflawnder mawr efengyl. Y pethau gwerthfawrocaf a mwyaf angenrheidiol i ni yw y pethau mwyaf eglur. Pethau amlwg a roddwyd i ni ac i'n plant, Deut. 29: 29. Gwnawn dderbyniad o honi.

3. Yn nhegwch ei hamodau. Anrheg rad o orsedd Duw ydyw. Mae y gwahoddiad i gyfranogi o'i bendithion yn gyfeiriedig at y tylawd a'r anghenog, Esay 55: 1; Dat. 22: 17. Nid oes gan neb esgus i'w gwrthod. Yr amod yw, Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist a chadwedig fyddi, Act. 16: 31. Ei chymeryd hi fel mae'n cael ei chynyg—ymollwng iddi yn ein holl drueni.

4. Yn ei digonedd a'i chyflawnder. Nid oes gorphwysfa i enaid nes ei ddiwallu. Mae dynion yn brysio ac yn gwylltio, ac yn afionyddu fel tonau y môr am ddedwyddwch, ond nid yw yn gyrhaeddadwy ond mewn crefydd, Salm 36: 8. Llawn ddigonir hwynt â brasder dy dŷ. Mae pob cyflawnder yn Mhen yr Eglwys, Col. 1: 19.

5. Yn meithder ei pharhad. Mae enaid yn anfarwol, a rhaid iddo gael defnyddiau dedwyddwch o gyd barhad ag yntau cyn y gallo gael gorphwysfa. Pan y toddo y defnyddiau gan wir wres. a phan y lloego y ddaear

a'r gwaith a fyddo ynddi, mae gan y Cristion etifeddiaeth anllygredig, dihalogedig, a'diddi-flanedig, ac yn nghadw yn y nefoedd.

6. Mae mwynhad presenol o honi yn yr ys-tyriaethau a nodwyd, yn cynyrchu gwir a sylweddol ddedwyddwch i'r meddwl. Mae wrth ei fodd yn y mwynhad presenol o honi, Dyma ei gysur cryf mewn gorthrymderau, yn rhoddi achosion i ganu y nos. Rhoddaist lawenydd yn fy nghalon mwy na'r amser yr amhaodd eu hŷd a'u gwin hwynt. Cysuron crefydd a ddaliodd y merthyron i ddyoddef yn wrol yn achos egwyddorion crefydd, Heb. 11: 38, 84. Mae dafnau bychain o'i bendithion yn felus iawn yma, ond beth am y mwynhad llawn mewn gogoniant heb lygredd, 1 Ioan 3: 2.

IV. Penderfyniad dynion yn ei herbyn, Ni rodiwn ni ynddi. Nid ydym yn amheu ei gwirionedd hi, ac nad yw hi yn dda, ond ni chymernwn y drafferth i sefyll ac edrych, gofyn a rhodio ynddi.^a Y gofyniad pwysig i'w ateb, Paham mae dynion mor benderfynol i ymwrthod â ffordd dda Duw? Nid am nad oes ganddynt alluoedd i'w hangyffred. Pe felly, ni buasai arnynt bechod i'w gwrthod hi. Nid am nad oes cymhelliadau a deniadau nerthol iddynt i gyfranogi o'i bendithion, ond

1. Am nad ydynt yn gweled dim angen am dani. Maent fel y Laodiceaid, yn dywedyd eu bod yn gyfoethog, nad oes arnynt eisiau dim, Dat. 3: 17. Gallasai y Mab aros yn ei wlad ei hun, o'n rhan ni. Peth ofer oedd dyoddefiadau a marwolaeth y Gwaredwr yn ngolwg y bobl hyn. Dyma yr anffyddiaid caletaf, Job 21: 14, 15; Mal. 3: 14. Dywed- asoch, Oferedd yw gwasanaethu Duw. Llwyd argyhoeddir y rhai hyn yn fuan i'r gwrthwyneb.

2. Rhagfarn ddirgelaidd y meddwl yn ei herbyn. Mae yn gâs gan eu calon am dani, am ei bod yn gwrthdaro eu hegwyddorion llygredig hwy, Rhuf. 10: 8. Nid ymostyngas- ant i gyflawnder Duw. Dirmygedig yw a di-ystyraf o'r gwyr, Esay 58: 3. Am hyny nid ydynt yn meddwl yn barchus am ei wasan- aeth, dim awydd arnynt am adnabod ei ew-yllys, na dim cymdeithas rhyngddynt ag ef, Jer. 6: 10. Dirmygus ganddynt air yr Ar- glwydd, ac nid oes ganddynt ewyllys iddo.

3. Dewis eu ffordd eu hunain yn ei lle hi, eu hen grefydd eu hunain, yn ymdroi yn eu bratiau budron, Esay 64: 6. Mae crefydd dwyllodrus mor sier o ddamnio enaid â phech- odau rhyfygus—fe siomir lluwys yn y farn yn nhwyll eu crefydd, Matt. 7: 21.

ADDYSGIADAU.

Dysgwn—

1. Gan fod gwir grefydd mor rhagorol, ei bod yn werth i'w chieisio, ei chael a'i chadw. Mae'n werth pob peth: elw mawr yw duw-ioldeb. Mae yn fuddiol i bob peth, yn mhob amgylchiad, Diar. 6: 22. Pan rodiech hi a'th gyfarwydda; pan orweddych hi a'th wylia; pan ddeffroych hi a gwynddyddan a thi. Mae'n glynu yn well na brawd.

2. Mai dedwydd ac annhraethol ddedwydd yw pawb sy'n ei meddu, Diar. 8: 18—18. Maent wedi ysgoi y drwg gwaethaf, ac yn y meddiant o'r da mwyaf. Gwyn eu byd y bobl mae'r Arglwynd yn Dduw iddynt, Salm 144: 15.

3. Gallwn weled yn eglur mai tylawd ac annhraethol dylawd a thruenus yw cyflwr pawb sy'n amddifad o wir grefydd. Nid oes ganddynt sylfaen cy-ur yn y byd hwn, nae un addewid o ddedwyddwch yn y byd a ddaw.

JAMES DAVIES, *Budnor*.

CREFYDD YN Y TEULU.

Sef traethod er y ddyledswydd yaghyd a'r effeithiau o orser crefydd yn y teulu.

Crefydd sydd wirfoddol ymroddiad o eiddo dyn i ufuddhau i orchymynion a chyflawni ewyllys Duw yn mhob peth. Ac y mae pob Cristion cywir-galon yn barod i gyduno â mi, pan y dywedaf fod hyn yn ddyledswydd orphwysol ar bob dyn a dynes, a hyn ydyw dyben uniongyrchol ein creadigaeth. O ganlyniad gan mai hyn ydyw prif neges dyn i'r byd yma, anhebgorol angenrheidiol ydyw i bawb, ac yn enwedig pobl grefyddol, i ymarfer crefydd yn y teulu.

Sefydliad ydyw CARTREF o ddwyfol gymeradwyaeth a gosodiad, Gen. 2: 18, a chan mai Duw sydd wedi ei osod, y mae yn dda, a bwriedid iddo ateb dybenion da; felly ein dyledswydd ni ydyw ymarfer crefydd yr hon sydd ddaionus a buddiol yn y teulu gartref. Wrth ymarfer crefydd yn y teulu y meddylir, nid yn unig myned drwy y ffurf o ddarllen a gweddio hwyr a boren, ond bod yn Gristion mewn cyflawn arfogath, yn cyflawni pob dyledswydd yn llawn,—yn gywir mewn dweyd, yn gywir mewn meddwl, yn gywir mewn gweithredu, ac o ganlyniad yn gywir mewn esiampl a dylanwad.

Y peth nesaf a brofs mai ein dyledswydd ydyw ymarfer crefydd yn y teulu ydyw, o herwydd mai goruchwylwyr ydym dros waith un arall. Eiddo Duw ydyw y plant a roddir i ni i'r dyben o'u meithrin a'u dwyn i fyny

yn ei ofn a'i athrawiaeth ef. "Cymer ef, a maga ef i mi," ydyw Hais yr Arglwydd at bob pen teulu ag sydd yn magu plant. Gwelwch gan hyn y rhwymau sydd arnom i ymarfer pob moddion daionus er dwyn ein plant i fyny yn y llwybr priodol.

Yn nesaf, dylem arfer crefydd yn y teulu, am mai *gartref* yw yr ysgol forenaf ag y mae dyn yn dyfod iddi; ac am mai y rhieni ydynt yr athrawon mwyaf effeithiol a dylanwadol o bawb a phob peth. Nid ydyw yn bosibl i neb arall feddu dylanwad, ynghyd a chymwysderau y fam i gyfrannu gwybodaeth i'r plentyn. Y mae hi yn hysbys o dueddiadau meddyliol ac ansewdd natur ei phlant. Felly y mae ganddi gyfeusderau a manteision i gyfaddasu ei gwersi, i ateb eu hangen. Y mae hi gyda hwy pan

Yn chwarae ar hyd y ty yn llen
Mewn techyd gwych heb flinder bron.

Ac hefyd y mae hi wrth orchwynion eu gwelyau bach, pan y maent mewn selni a phoen. Ac os myn gall eu dyddanu drwy ddweyd am Iesu Grist yr hwn fu yn blentyn bach fel hwythau, yn ymddifyru ei hun ar hyd lannau afon Cedron a gardd Gethsemane, yr hwn wedi hwy a ddyoddefodd boen marwolaeth er mwyn iddynt hwy gael byw. Gall hefyd ddweyd wrthynt eifod ef yn awr yn y nesoedd yn eiriol ar eu rhan hwy, ac os bydd iddynt garu'r Iesu y cant hwy fyned i'r wlad hono, lle nad oes na thrallod na phoen na selni byth ym blino neb o'i phreswylwyr. Fel hyn gall y rhieni argraffu gwersi dyfaion ar feddwl a chof eu plant yn foren, o herwydd dyma y cyfnod goreu o'r holl oes i ddysgu. Pryd hyn y mae y meddwl megys yn newydd, ac yn agored i dderbyn argraffiadau geiriau, gweithredoedd, ac esiamplau o bob math. Y mae y meddwl yn y cyfnod hwn yn dyner fel y cwyr yn hawdd i'w stampio, ond wedi iddo galedu, anhawdd iawn ydyw dileu yr argraff pa un ai drwg neu dda y bydd. Gwelwn gan hyn y pwysigrwydd mawr i ni arfer crefydd yn y teulu. Bod yn ddynion egwyddorol ac ymarferol grefyddol yn mhob man. Dysgu ein plant i ddarllen y Beibl, a'u hyfforddi yn ei athrawiaeth, eu dysgu i gydnabod Duw am bob peth, dangos iddynt y drwg o ddweyd celwydd, o dori y Sabboth, ac yna hwy a fyddant debyg o dyfa i fyny yn ddynion crefyddol, yn gofionau coffawdwr iaethol i ni, pan y byddom yn maburio yn mhridellau y dyffryn.

Yn nesaf cawn sylwi ar yr effeithiau a'r dylanwad o gyflawni y ddyledswydd hon. Y mae Solomon yn dweyd fel hyn: "Hyfforddia blentyn yn mhen ei ffordd, a phan heneiddio

nid ymedy â hi." Dengys hyn fod ei dylanwad yn cyrlaedd cyhyd ag oes y dyn beth bynag; y mae yn dylanwadu arno nes y mae atgasrwydd tragwyddol yn ei fynwes tuag at ddrygioni. Pa beth ydyw yr holl ddrygioni a'r holl bechu a gyflawnir gan ddynion o ddydd i gilydd? Dyna ydyw yn gyflredin, dylanwad gwersi a ddysgwyd gartref. O herwydd nid yw gweithredoedd yr Arglwydd yn y greadigaeth, y mynyddoedd, yr afonydd, y coed, a'r cerig, yn dysgu neb i bechu. Pa beth ydyw y dawioldeb, y daioni, a'r egwyddorion gloewon a ganfyddir yn y byd? Dylynwch lwynt i'w tarddell, a gwelwch mai dylanwad gwersi da ydynt a ddysgwyd gartref. Er mae yn wir fod llawer o blant a fagwyd yn dyuer, ac a hyfforddiwyd yn yr hyn oedd dda pan yn ieuainc, wedi myned ar gyfeiliorn, wedi troi allan yn ddrygionus drwy ymgyffyrddiad â chymdeithion drwg, dylanwad parai oedd yn gwrthweithio dylanwad gartref i raddau, ond nid yn llwyr. O na, nid yn llwyr, ddarlennydd. O herwydd y mae Ysbryd Duw yn ymwled â hwy, ac yn y man y maent yn cofio y cynghorion a gawsant gan dad parchus, a'r gweddio a fu ar eu rhan gan fam dyner a dawiol, yr hon sydd wedi marw er's talm. Ac yn ebrwydd y maent yn troi allan i fod yn ddynion da yn y byd, ac yn golofnau cedyrn o dda eglwys Dduw.

Gwnaethpwyd ymchwilid un waith gan chwech ugain o fyfyrwyr, er gweled pa nifer o honynt oeddynt berchanogion ar rieni crefyddol yn moren eu dyddiau, a chafwyd fod pum' ugain a deg o'r chwech ugain, wedi cael eu dwyn at waith yr Arglwydd yn mreichiâu cynghorion a gweddiau mamau dawiol. Dyna ddylanwad ymarfer crefydd yn y teulu.

Ac hid yn unig dylanwadu ar un genedlaeth y mae, ond ar oesoedd i ddyfod. O herwydd y plentyn a fegir i fod yn ddyn duwiol a faga ei blant felly hefyd.

Pe byddai pawb rhieni yn cyflawni eu dyledswydd, yn ymroi i egwyddori eu plant yn elfennau gwladgarwch a duwioldeb, ni fyddai yr oes ddyfodol yn cael ei blino â "son am ryfel." Fe fyddai gwladgarwch, heddych, a duwioldeb, yn teyrnasu trwy yr holl fyd. Fe fyddai mwy o ddynion gwir fawr i'w cael yn y byd. Addysg foreuol a wnaeth Watts, Newton, a Washington, yn ddynion mor enwog, ac mewn ystriaeth o hyn oll, bydded i bob tad a mam ymarfer crefydd yn y teulu.

Cyfl. gan GWILYM HWELOG.

Danville, Pa.

BYW A MARW Y DUWIOL.

Canya byw i mi yw Crist, a marw sydd elw.
PHIL. 1: 21.

Y dyben mawr oedd gan yr apostol mewn golwg ydoedd byw i ogoneddu Iesu Grist. Mae yma ddan beth i sylwi arnynt.

I. Yr hyn sydd yn gynwysedig mewn byw i Grist.

1. Gwna hynv olygu fod y Cristion wedi dewis Crist fel ei Flaenor a'i Aelubydd. Fe fu Paul yn elyn i'r Gwarddwyr, ac yn erlidiwr ei bobl; ond efe a gafodd ras, ac a dderbyniodd Grist, i fod yn Geidwad iddo, a phenderfynodd ymdrechlu i fyw er ei ogoniant. Mae pob dyn duwiol wedi ei ddychwelyd at Dduw, ac mae ef yn debyg i Paul, wedi ei ynuill i garu Iesu; a'i ddymuniad yw ymagwedu e. ei aurhydedd.

2. Mae byw i Grist yn cynwys cydymffurfiaid â rheolau teyrnas Crist. Nid ei feddwl a'i ddysgeidiaeth ei hun oedd rheol Paul i weithredu, ond gorchymynion Crist. Nid ei deimlad oedd rheol ei weithrediad. Yr oedd wedi llwyr ymwrthod â'i hen grefydd a'i farn cyn ei droedigaeth; cyfrifai ei waedoliaeth a'i ddysg, a'i grefydd Iuddewaidd yn "dom ac yn golled, o herwydd ardderchawgrwydd gwybodaeth Crist Iesu ei Arglwydd." Mae y gwir Gristion, sydd yn byw i Grist yn cydymffurfio â gosodiadau ei Flaenor bendigedig, ac nid dilyn ei olygiadau cyfeiliornus ei hun.

3. Mae byw i Grist yn cynwys bod yn weithgar dros Grist. Yr oedd Paul yn ddyn gweithgar dros ei Arglwydd. Nid ychydig wnaeth ef o ddaloni. Ni fu dyn ffyddlonach nag ef ar ol ei ddychweliad dros ledanaid yr efengyl. Yr ydoedd yn llawn o yspryd cenhadol. Carai gael byw er mwyn bod yn les i eraill. Un gweithgar oedd ef cyn ei ddychweliad i'r fydd, ond efe a wnaeth fwy dros yr efengyl nag ydoedd wedi wneud dros Iuddewaeth. Dylem fod yn fwy ymdrechgar wrth bob rhewm dros Grist nag y buom dros y gelyn cyn ein troedigaeth.

Mae y duwiol yn byw yn ddefnyddiol dros Grist ac nid byw iddo ei hun. Bu Paul o ddefnydd mawr, a gall pob Cristion fod o lea. Efe a drodd mewn cylch eang; gall eraill lanw cylchoedd sydd lai. Gwnaeth ef mae yn debyg yr oll a allai dros achos y Gwarddwyr ar ol ei ddychweliad yn Gristion.

DULL PAUL YN BYW I CRIST.

1. Trwy lawer o wrthwynebiadau. Efe a gurwyd a gwail ddwy waith; cafodd ei lab-yddio a meini; yr ydoedd mewn caroharau yn frynch; ar un amgylchiad yr oedd ei elynion

yn penderfynu na wnaent na bwyta nac yfed nes ei roddi i farwolaeth—cadd ei dreio o flaen swyddogion gwladol; ond er ei holl dywydd efe a gadwodd y fydd hyd y diwedd.

2. Bu Paul fel Cristion fyw yn *foddllawn*. Pan oedd mawrion y ddacar yn ofidus eu meddyliau gan amllder eu cyfoeth yn eu palasau, yr oedd Paul yn foddllawn yn y carchar mewn prinder. "Mi a ddysgais, yn mha gyflwr bynag y byddaf, i fod yn foddllawn iddo." Bywyd dyddanus yw bywyd gwir grefyddol.

3. Yr oedd Paul yn byw trwy ffydd. Dyma oedd yn gwneud iddo sylwi ar holl flinderau y bywyd hwn yn fychain ac ysgafn. Canfyddai ef yn mlaen trwy ddrych fydd y tragywyddol bwys gogoniant sydd i'r holl saint yn y nef-oedd. Canfyddai ddiwedd buan ar holl flinderau taith yr anialwch; ond gwelai draw i afon marwolaeth wynfyd a thragywyddol goron. Efe a ganfyddai adgyfodiad gwell.

4. Gwnai Paul fyw i Grist yn sefydlog. Nid ar rai amserau oedd Paul yn grefyddol ac yn ymdrechgar. Yr oedd ef yn meddu awydd i fod o les. Nid crefyddda er mwyn hunan ganmoliaeth oedd ef. Carni wneud da i bawb, ac yn neillduol idd ei genedl ei hun. Dymun- iad y Crisïon ydyw:

"O hoella 'meddwl ddydd a nos,
Crwydredig wrth dy nefol gro's;
A phlana 'm hyrwyd yn y tir,
Sy'n llifo o lawenydd pur."

Yr oedd ef fel milwr gwrol yn dal ei dir trwy bob tywydd. Dywedai tua diwedd ei yrfa, "Mi a ymdrechais ymdrech deg." Yr ydoedd fel craig yn sefydlog, ac nid fel llong ar donau y môr heb un llyw.

II. Marwolaeth y defnyddiol,—“a marw sydd elw.” Mae marwolaeth yn elw i'r Cristion ar amryw olvgiadau:

1. Am ei fod yn ei farwolaeth yn cael ei ryddhau oddiwrth holl ofidiau y bywyd hwn. Mae i'r Cristion ei ddyfroedd mara fel eraill. Ac efe a wyla oblegid calon heb ei chwbl sancteiddio; galara oblegid siomedigaethau mewn cyfeillion, pa rai fu ef yn ymddiried ynddynt; caiff ei ddrwg liwio, a'i erlid gan y byd. Efe a gaseir am ei fod yn byw i Grist. Gwrthwynebir ef gan rai ffurfiol mewn crefydd. Erldir ef gan y gau-athrawon. “A chas fyddwch gan bawb er mwyn fy enw i.”

Yn y nef mae pethau yn wahanol. Caiff y Cristion ei garu ac nid oes yno neb yn ei erlid. Mae pob un sydd yno yn sefydlog, ac nid yn siomedig. Nid gwarth sydd yno; ond coron—pleser heb ofid—llawnder heb dlodi, a choron heb groes. Pa ryfedd bod Paul yn dywedyd, “A marw sydd elw.”

2. Mae y Cristion yn ei farwolaeth yn cael ei ddwyn i feddianu mwy o wynfyd nag oedd yn ei feddiant tra yr oedd yma. Dyna y pryd y daw ef i gael ei etifeddiaeth wych sydd yn y nef ar ei gyfer. Mae iddo etifeddiaeth gan ei Dad, nas gall neb dori y gweithredoedd. Maent wedi eu cof-nodi ar lyfrau y nef. Nid fel ag ydoedd yn y Baradwys ddacarol mae yn awr, oblegid, “A'ch bywyd a guddiwyd, gyda Christ yn Nuw.” Dylem ddiolch am na roddodd ein Tad nefol i ni “y rhan a ddygwyddai o'r da”; mae ein hetifeddiaeth yn ddiogel.

3. Mae y duwiol yn ei farwolaeth yn cael ei godi i sefyllfa uwch a phurach nag a feddai ar y ddacar. Mae y nef yn burach na'r eglwys filwriaethus, ac mae y gwasanaeth sydd yn nhf ein Tad, yn sanctaidd oll. 'Does yno neb ag angen am ei olchi, am fod y dyrfa “yn wynach na'r eira yn Salmon.” Mae yr oll sydd yno yn bur, yn hardd, a gogoneddus. Codiad i'r saint yw cael myned i dragywyddol fyw i le o'r fath.

4. Mae marwolaeth yn elw i'r duwiol am ei fod yn cael ei *sierhau* mewn bythol wynfyd a gogoniant. Yma mae pleser crefyddol a galar a gofid; ond yn y Wynfa nefol 'does dim yn anymunol; pleser heb adfyd sydd yno. Cyfnewidiadau sydd yma yn aml er gwaeth; ond sefydlog yw gwynfyd y nef. Pa faint yn well mae y saint yn y nef nag ar y ddacar nis gallir traethu. Yr oedd Paul yn dywedyd am hyny, “Llawer iawn gwell ydyw.” Gormod gorchwyl iddo oedd traethu pa faint; nis gallai ddywedyd yn well na, “llawer iawn gwell.”

Dylem gofio mai i'r rhai fydd byw i Grist mae marwolaeth yn elw. I'r oll sydd yn byw iddynt eu hunain mae marwolaeth yn golled. Collant bob pleser a mwyniant, a phob gobaith am y nef. Yn awr mewn iechyd y dylem fyw i'r Hwn a fu farw drosom ac a gyfodwyd.

Cincinnati.

T. EDWARDS.

MARWOLAETH ABEL.

Y III. BENOD.

Pa ham gan hyny mae dy enaid wedi ei aflonyddu? Pa ham y trig cenigen yn dy fynwes? Ai o herwydd fy mod i yn llawen- hau yn dy frawd? Ei dduwioldeb pur a barodd i ni ddagrau o lawenydd—gorfoledd melys fu i ni wrth ei groesawu ef. Y mae yr angylion sydd yn ein hamgylchu yn canmol pob gweith- red dda. Yr Hollalluog ei hun sydd yn edrych o orsedd y nef yn gymeradwy ar aberthau y galon ddiolchgar. A ydwyti am gyfnewid natur? Nid yw hyn yn ein gallu ni. A phe

buasai Cain mor llygredig a gwrthsefyll y llawenydd ardderchog a'r teimladau tyner a rhagorol y mae rhiawedd ddychrafedig yn ei greu yn y galon a'r enaid gorfolledus, tywyllwch a thymhestloedd a tharanau y nef ni ddygant wedd arafaid ar y wedd ddynol.

Cain a'i hatebodd yn sarug, Ai gwaradwydd yw y cwbl a fydd i mi glywed oddiar wefusan fy nhad? Os nad yw fy wyneb i bob amser yn gwisgo gwên ddymunol, a thynnerwch a dagrau yn dwyn y naill y llall ar hyd fy ngruddiau, a oes achos fy ngwaradwyddo a'm ffeiddiol! Wedi fy nghyfansoddi gyda mwy o gadernid, yn hyf yn fy anturiaethau, llafurio y ddaear oedd fy newisiad. Mae dwysder gwrol wedi ei argraffu ar fy wynebpryd. Nis gallaf wylo neu wenu wrth bob oferedd. A ydyw yr eryr yn lleisio fel y golomen ofnus?

Adda a atebodd gyda dwysder, Yr ydwyf yn dy dwyllo dy hun, dy fynwes sydd lawn o syniadau dychrynlyd y rhai sydd yn chwari dy galon. O Cain! mid dwysder gwrol sydd yn argraffedig ar dy wyneb, ond digofaint, tristwch ac anfodlonrwydd. Maent yna wal-edig yn dy olygon, mae dy ymddygiad yn dangos aflonyddwch dy feddwl. Dy drymder tumewnol, O fy mab, a daenodd gwmmwl âros dy holl ragolygiadau. Oddiyma y tardd dy rwgnachiad beunyddiol. Hefyd dy anniddigrwydd a'th ddrwg nwyddau, oddiyma y tardd casineb ac oerfelgarwch tuag atom. Dywed i'th dad caredig beth a rydd i ti esmwythad. Ei ddymuniad gwresog yw i'th ddyddiau gael eu treulio yn siriol fel boreu gwanwyn. O Cain! beth a gefaist di i'th aflonyddu? Onid yw holl darddiadau dedwyddwch yn agor i ti? Natur drugarog sydd yn cynyg i ti holl wychderau. Onid ydynt yn eiddo i ti yn gystal ag i ninau? Pa ham na fwynhai rad fendithion natur? Pa ham yr achwyni dy fod yn druenus? Yr achos yw dy fod yn anfoddlon, am na fyny gyfranogi o'r dedwyddwch y mae daioni dwyfel yn ei roddi i ddyn syrthiedig. Onid rhodd heb ei haeddu yw pob bendith? Cofia fod dydd o brawf wedi bod ar yr angylion, rheddi lle i anfodlonrwydd a ddarfu iddynt hwy trwy sychedu am fod yn dduwiau, am hyny y collasant eu hawl o'r nefoedd. Yr ydwyf ti am gyhuddo y Goruchaf o herwydd ei gyfraniadau i greaduriaid pechadurus. Pan mae y greadigaeth mewn cyd-gordiad yn moli y Creawdwr, a fydd i ddyn euog, pryf a ddaeth allan o'r llaid, feiddio codi ei ben a beio ar anfeidrol ddoethineb yr hwn sydd yn rheoli ehanger y nef, i'r hwn mae yr holl amser dyfodol yn bresenol, a'r hwn sydd a'i ragluniaeth yn anghyfeil-

iornadwy? A all drwg ddwyn allan ddaioni? O fy mab, bydd lawen, bwrw oddiwrthyt anfoddlonrwydd, na oddef i'th feddyllian gael eu haflonyddu, na fydded i brudd-der atal sirioldeb yn dy wedd. Agor dy galon, bydd gymdeithasgar a serchog, edrych yn ddiolchgar, mwynha ddifyrwch diniwaid yr hyn y mae natur yn ei ganiatau i ti.

Atebodd Cain, Pwy angen sydd am yr holl gynghorion hyn? Oni wn i pe buasai fy nghalon yn esmwyth y buasai pob peth o'm hamgylch yn ddifyrwch i mi? Ond a allaf fi dawelu storm, neu orchymyn i'r ffrwd llifeiriol arafa? Fe a'm ganwyd o wraig, yr wyf wedi fy nedfrydu i drueni. Mae phiol melldith yr Hollallnog wedi ei thori ar fy mhen. Nid wyf fi yn canfod dim hawddgarwch i mi, nis gallaf fi ddrachtio o ffrydiau dedwyddwch fel tydi, nid yw ffrydiau cysuron i ddylifo ataf fi.

Och! fy mab, ebe Adda, gyda llais wylofus, mae hyny yn rhy wir, mae melldith ddwyfol wedi ei chyhoeddi ar bawb a enir o wraig. Ond paham, O paham y credi i Dduw dywallt arnat ti, eia cyntaf-anedig, fwy o felddith na ni y troseddwr cyntaf? Ond nid felly y mae yn bod, daioni mawr Duw i ddyn sydd yn gwrthbrofi hyny. Nage, fy mab anwyl, ni anwyd dydi i drueni, ni ddarfu i'r Creawdwr mawr alw neb o'i greaduriaid i fodolaeth i'w gwnenthur yn druenus. Gwir y dichen dyn trwy ei ynfyrwydd ei hun wneuthur ei hun yn annedwydd. Os rhydd efe le i nwyddau gorwyllt ei lywodraethu yn lle rheswm, hyny a bwr i'w fywyd fod yn faich iddo, a'r hyn sydd wreiddiol dda ac iachusaf fod yn wenwyn dinystriol iddo. Nis gelli dawelu y storm neu atal y llifeiriant, ond tydi elli yru ymaith anfoddlonrwydd sydd yn tywyllu dy reswm, a thrwy hyny adferu goleuni i dy enaid. Gelli trwy ras yru ymaith bob tymer orwyllt a phob chwenychiad pechadurus. O fy mab, enill y fnddugoliaeth hon arnat dy hun, hyny a bura dy feddwl, a oleua dy enaid, tywyllwch a chyfyngder a ddifanant megis niwl y boreu o flaen yr haul. Bu amser pan y gwelais dydi yn tywallt dagrau, dy gydwybod yn orfoleddus, yn llenwi dy enaid a llawenydd, a'th fuchedd a rhinwedd. Yr wyf yn apelio attat dy hun, onid oeddit yn ddedwydd yr amser hwnw? Onid oedd dy enaid fel yr wybren oleu yn ddigwmwl ac yn ddifrycheu-lyd? Adfera y pelydr a roddes Duw i ti, sef rheswm, a bydded i'r goleuni hwnw gyfarwyddo dy gamrau, adferu llawenydd a dedwyddwch safadwy i'th galon bruddaidd. O Cain, cydymagwedda a chynghor dy dad. Y peth cyntaf mae rheswm yn ei orchymyn i ti

yw caru dy frawd. Y fath lawenydd fydd hyny iddo ef. Efe a'i dychwel i ti yn ol mewn cariad a thynnerwch mawr.

Ca'n a atebodd, Fy nhad, pan orphwysaf yn mhoethler y dydd myfi a'i coffeidiad ef, nis gallaf yn awr adael y maes. Yr wyf yn addo ufuddhau i ti, mi a gynodaf ag ef; ond tra byddaf yn anadlu ni ymroddaf byth i'r dull menywaidd hwnnw sydd yn ei anwyleiddio i ti. Trwy'r feldith a gyhoeddwyd i'n herbyn yr ym oll yn ddaro-styngol i'r fath feddalwch fel hwn. Pa ham y darfu i ti yn Mharadwys mewn dirym oddef i dagrau gwrwg dy orchfyg—ond beth yr wyf yn ei ddwyddyd? A feiddiaf fi waradwyddo fy nhad? Ni wnaf, fy nhad parchus, yr ydwyf yn ewyllysio dy anrhydeddu di, am hyny dystawaf. Yn y modd hyny y llefarodd Cain ac aeth i'w maes i lasurio.

Adda sefodd yn llongydd ac edrychodd i'n a'r nefodol. O'r diwedd a'n alarw—mewn cyfyngder dwfn efo a sefodd. O Cain! Cain! myfi a haeddais y gwaradwyddiadau hyn. Ond o'i ddylech ti arbed dy dad? O'i ddylest beidio a'r edliwiad creulon hwn, yr hwn sydd fel ergyd taran yn gwanu fy enaid? Och fil fel hyn y bydd fy hiliogaeth ddysodol trwy ei suddo i bechod ac enogrwyl gyfodi i fyny yn erbyn fy llwch a melldithio y pechodur cyntaf.

Wedi llefaru fel hyn, Adda a sefydlodd ei olygon ar y dddear ac aeth ymaith yn arddaid. Y gruddianau a ddaeth allan o fynwes y tad cystuddiol a ddwys bigodd y mab cyn-dyn, ac wrth dremio ar ei ol ef fe sefodd allan, O'r fath adyn ydwyf fi! p: fodol y gellais waradwyddo tad mor dda, mor dyner! Pa fodd y llenwais ef a Christwch! Yr ydwyf yn clywed ei ruddianau. Gwelaf ei yn cyfodi ei ddwyllaw plethedig tu a'r neil

Cyfl. gan Wm. o Fox.

I'w llyth.

SYLWADAU AR Y PECHOD O DORI AMOD.

GWEL 2 TIM. 8: 3, A RHUF. 1: 31.

Mae y torwr amod yn dwyn nod dyn annuw-
iol, Salm 37: 21. Mae y torwr amod yn cael ei
gofrestru yn yr Ysgrhythrau gyda'r llofruddion
a'r godinebwyr, a'r beilchlon, a'r cablwyr, a'r
cybyddion, 2 Tim. 8. Cwlm pob cymdeithas
rlwng dynion a'u gilydd yw ei hamodau. Gan
hyn, y mae torwr amod yn tori holl gylymau
undeb cymdeithasol, a thrwy hyny yn dwyn i
mewn anymddiried, annhrefn ac anghariad.

Y mae anfyddlondeb i Amodau Cyfreithlon
yn drosedd o'r nawfed gorchymyn, yn yr hwn
y gofynir fod ein geiriau yn gywir wrth ein cy-
mydog, yn gyfal ag am ein cymydog. Dylem

fod yn wyliadwrs iawn rhag bod yn dorwyr
amod, ond yn gydwybodol yn cyflawni yr holl
amodau cyfreithlon hyd ag y mae ynom.

Yn mhob amod y mae yr amodwr megys yn
gwneuthur llw i'r Arglwydd, ac y mae y Duw
Cyflawn yn Dyst o hono. "Y cyflawn a dwng
i'w niwed ei hun, ac ni newidia." Salm 15: 4;
1 Bren. 2: 43.

Y mae amryw siamplau yn yr Ysgrhythrau o
farn Duw ar dorwyr amod. Joshua yn nghyda
gwyr Israel a wnaeth gyfamod a'r Gibeonid, ar
fod iddynt gael trigo yn heddychol yn eu
plith; eithr Saul a laddodd rai o honynt: am
hyny y daeth tair blynedd o newyn ar y wlad,
ac y crogwyd saith o feibion Saul gan y Gibe-
onid, 2 Sam. 21; Jos. 9.

Y mae tori amod yn anudoniaeth; a barn
Duw yn ei ddilyn. "Dywedasant eiriau gan
dyngu anudon wrth wneuthur amod; tarddodd
barn megys wernod yn rhychaf'r meusydd,
Hos. 10: 4. Gwel hefyd Ezec. 17: 16; 2 Bren.
24: 1—6; 2 Cron. 36: 13.

Os dygwyl i rywun a ddarlloeno hyn o sylw-
adau feddwl fy mod yn cyfeirio ato ef, bydded
iddo feddwl mai nid efe ydwyf yn ei olygu, ond
rhyw rai eraill sydd yr un fath ag ef. Ond os
cymer efe y sylwadau iddo ei hun, a diwygio
oddiwrth yr hyn a wel efe yn feis yn y rhai yr
wyf yn cyfeirio atynt—wel, da iawn, dyna fi yn
cael fy amcan. Cyflwynedig gan

JOHN D. JONES, *Palmyra.*

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

F. D. D. D. D. D.

PENNOD IV.

AMCAN DISGYBLAETH.

Yr un yw amcan disgyblaeth yn ei holl
ranau, ond gan yr addesr hyu gan lawb,
braidd, am y rhan fwyaf o honi, ni raid i ai
ond yn unig sylwi ar y rhan hono a elwir di-
arddeliad. Ystyriwn fod o bwys i ni ddwyd
ychydig am y weithred hon; ac ni phetwswn
ei galw, y ddyledswydd hon o eiddo yr eglwys,
er fod rhai mor llawn o dynerwch, fel na
fedrant ganfod un fantais yn debyg o ddeilliaw
oddiwrth ddiarddel. Ond dysgir ni yn y Beibl,
fod diarddel yn ateb dybenion pwysig i eg-
lwys Dduw, i'r byd yn gyffredinol, ac i'r
personau a ddiarddelir.

1. Diogelu purdeb yr eglwys. Mae llwydd-
iant yr eglwys yn y byd, yn gystal a'i chysur
o'i mewn ei hun, yn ymddibynu ar ei purdeb.
Nis gall yr eglwys fod yn bur tra fyddo aelod-
au annuwol, neu rai yn dal athrawiaethau
cyfeiliornus o'i mewn. Dywed y Beibl fod
yn pechadur yn dinystrio llawer o ddaioni:
fod ymadroddion drwg yn llygru moesa da.
Mae dynlon drwg yn tynu dynion da oddier

y ffordd: ac wrth siarad am y gau athrawon, dywed Paul, "mae hynafrodd hwy a ysa iel caen." Pan fyddo aelodau y corff naturiol wedi myned i'r fath sefyllfa ag i beryglu bywyd y corff, a'u gofllod yn anobeithol, nid oes dim f'w waeyd, ond corff ymwith. Felly, yn gywir, pan fyddo aelodau eglwysig yn ariweiddio y corff hwy, fawr neu fuchedd, mae deddf honau ymddiffynia' yn gofyn am y eglwys ddiol ymwith y cyfiyw aelod oddi-waith, i'w gadael i'w gweiddill.

2. T'au ymwith, hebly-ar eadn oddiwrth y byd. Mae yw dyanion yn syna dim am ddiol pechod yn y byd, ac yn hysgu dyanion drwg yn sefyll, o'r afae y syniad yn y byd na ddylai pobol greffedol bechu; ac os pecham, bydd y byd yn debyg o gofllod. Bannant nad yw Duw mo ddiog o'r bechod, a g y dywed y Beibl, "nec ymwith, a ddy wad i gadael ei ganlynyddiaeth ag ymwith o'r gofllodion." Pe olygiad hyn yn gwmraent, bydd yn gabledd ar Duw, ac y mae y pechod yn gorwedd wrth ddwys y cymyddu y hwy ymwith yn cael ddyw yn aelodion ag o'r profws greffedol. Dywedni Nethan yn y Ddydd, "ad ei ymwith, giad ei yn p'ad i'elgion yn Argwydd gollu: a dywed Paul wrth y Rhodfinkid, "fod ead Duw yn ead ei gollu yn aelodion y cwechelloedd, o herwydd ymddygiad am ddiol y rhai a broffesant gollu y ddiol." Ond yn gynted ag y diaelodion y ddiol ymwith yn cael gweled nad yw y eglwys yn cwmraent, a y pechod a gollu yn holl y bechodion i'r cwmraent. Hyn yn aelodion y dyanion yn hysgu yn y Beibl sydd ganddau i gollu. Mae gallu ddiol y dyanion ddiol yn llawer mwy pan fyddo yn gweiddio fel cynrychiolodd y llawer. Felly, mae mwy o ddynwrad gan ddiol pan yn aelod eglwys, ei holl cyfiliornad na phe byddai a'i ei ben ei hun. Felly, pan fyddo ddiol wedi ymwith i gollu a holl cyfiliornad, ddiol ei droi allan o'r eglwys, fel na byddo ganddo e-gollu i ddwyed wrth neb fod yw eglwys y pechodion ei fiddi, yn dai yr na gollu giad ag ei ei hun. Tebyg mai hyn oedd mewn gollu gan Paul, pan ddywedai iddo ddiolodi Hymenæus ac Alexander i Satan, fel y dysgent na chableni. Hyn yw, fel na byddai iddyn allu perswadio eraill i gollu eu syniadu cyfiliornus hwy, ar y ddiolion eu bod hwy yr na fawr a'r eglwys Gristionogol, a'r Apostolion.

3. Gwellhau dyn ei hun. Yr ydych chi wedi dweyd eisoes mai gwellhau y dyn yw amcan diaelodiath. Hwyrach fod hon yn athrawiaeth newydd i rai, ac yn beth a amheuir gan lawer; ond er hyn, ymddengys i mi fod y

Beibl yn rhoddi sail ddiolodi i mi ddwyed am bob peth sydd gan yr eglwys i wneuthur i ddiol, fel y dywed Paul am dano ei hun,—"Yr awdurdod a roddodd yr Arglydd i mi er adeilad, ac nid er dinystr." Gellir hefyd ddwyed am neges yr eglwys yn y byd, fel y dywedai Mab y ddiolion yr eiddo ymwith. "Ni ddanfododd Duw ei fob i'r bod i ddiolionio y byd, ond fel yr aelodion y byd trwyddo ei." Aelod yw amcan holl ymwith yr eglwys i'r byd, ac yn eiildol a'i haelodion ei hun, ac felly aelod yw amcan ddiolodi. Mae yn naturiol gofyn pa fodd y gall ddiolodi dyn ei freitau ei fiddol, a'i roddi drosedd i awdurdod Satan daelddu i'r aelod. Mae Paul yn ateb, trwy ddinystrio y cwmraent. Mae'r Apol yn cymeryd yn ganialod fod yn aelod aelod eglwysig ddwy e-gy ddiolodi ei wneithio yr hen ddiol, a'i dyn new idd; a phrydian eraill y cwmraent a'r Ysbryd. Pan fyddo dyn yn byw yn ddiolodi iawn, mae yr ysbryd yn cynyddu ac yn enill; ond pan fydd dyn yn pechu, ac ymwith i'r ddiolodi, mae yr hen ddiolion yn ymwith yn enill y maes. Os caiff dyn lonyddu gan yr eglwys i'w yn ei bechod, gwna y ddiolodi ei ddiolion nes peri iddo fiddol fod yr ysbryd yn parhâs gynyddu, pan y mae mewn gwirionedd—yn mawr, a'r cwmraent yn cynyddu. Ond wrth gollu ei droi o'r eglwys, caiff gollu i weled mai y cwmraent, a'r hen ddiolion ydd yn meddu yr oruchafiaeth yddo ei, ac felly, os yw ei fiddion yn y mawr lleif ar ddiolion, a'i fiddion ei fiddion yn ymwith yn cynyddu ychwanegol a'i ddiolion yn y cwmraent i'r ysbryd, a'r ysbryd i Grist, yr hyn yw amcan mawr crefydd ar y ddiolodi. Fel hyn, nid wyf yn gollu fod yw y weithred o'r ddiolodi i Satan ddiolion mwy fel moddion aelodion nag y gallant effeithio i ddiolodi y gwyddod i werthfawrogi y moddion a fuont uwaiath yn meddiant y dyn, a'r rhai y gall eto eu mwynhau, trwy ymdrech egniol i ddinystrio yr hyn sydd wedi ei dynu oddi ar y ffordd. Gwyddom fod llawer o ddynion, nad ydynt byth yn dysgu gwerthfawrogi bendithion naturiol, nes y byddont wedi eu colli; a'r na modd y mae llawer gyda bendithion ysbrydol. Os teimlir y gollu yn briodol, bydd gobaith gwelliant pan y ceir ail gynydd.

Mewn ffordd o gadarnhau yr uchod, teimlwyf awydd ychwanegu rhai sylwadau a ysgrifennai er ym tnuag wyth mlynedd yn ol, wrth ddarllen, "Yr Eglwys o Ddiolodi," gan yr enwog James o Birmingham.

"Mae ddiolodi aelodau annuwiol mewn cymundeb, yn bechod mawr yn erbyn Duw." Dygir hyn yn amlwg yn y llythrau at eg-

wysl Pergamus a Thyatira. "Y mae genyt tithau rai yn dal athrawiaeth y Nicolaiaid yr hyn beth yr wyf fi yn ei gasáu. Edifarha; ac os amgen, yr wyf fi yn dyfod atat ar frys, ac a ryfelaf yn eu herbyn hwynt â chleddyf fy ngenau. Eithr y mae genyf ychydig bethau yn dy erbyn, oblegyd dy fod yn gadael i'r wraig hono Jezebel, yr hon sydd yn galw ei hun yn brophwydes, ddysgu a thwylo fy ngwasanaethwyr i odinebu." Dat. 2: 15, a 20. Gall un dyn drwg mewn eglwys wneuthur niwed mawr. Gwyr pawb nad oes dim yn hawddach na chanfod manau duon mewn llian gwyâ iawn, neu ddiffyg yn llosgiad lamp ddysglair. Dyma yw yr eglwys. Cynulleidfia o rai pur, cymundeb y Saint, lamp yn llosgi ac yn goleno, ac y mae amherthffeithrwydd i'w ganfod yn yr eglwys yn gynt nag mewn un gymdeithas ar y ddaear. Gall un aelod drwg ddwyn yr holl eglwys i warth yngolwg y byd, yr hwn sydd yn edrych bob amser, ar yr wyneb. Ac y mae yn amhosibl dweyd faint o niwaid all dyn o amcanion drwg wneyd trwy arwain aelodau gweiniaid, ac anwybodus, ar gyfeiliorn. Dyma fel yr oedd pethau yn Thyatira, y ddynes hono Jezebel a wnaeth ddrygau aneirif, trwy berswadio amryw o'r gweision i wneyd yr hyn yr oedd enaid y meistr yn ei gasáu, ac felly tynnu cosb ar yr holl eglwys. Cyfarfyddwn yn aml â dynion a ddywedant nad yw eu pechodau hwy o un pwys i neb, ond iddynt eu hunain. Rhaid i bob un, moddant, ateb drosto ei hun. Mae hyny yn ddigon gwir, ond, er hyny, gwna eich esiampl chiwi niwed mawr, a dichon y par eich pechodau ohwi oâd i lawer eraill. Cawn lawer enghraifft o bethau o'r fath yn y Beibl. Chwennychodd Achan y fantell Fabyllong, y ddau gan' shecel o arian, a'r llafn aur. Tebyg na wyddai neb ond efe ei hun. Efe a guddiodd y cyfan yn ei babel, ond gorfu ar holl Israel ddyoddef o herwydd hyny; gorfu arnynt droi ei cefnau yn nydd y frwydr, o flaen gwyr Ai; a bu ei bechod ef yn achos o ddinystr i'w holl deulu. Y fath beth ofnadwy ynte, yw pechod; pan mae un dyn yn foddion i ofidio cenedl gyfan, ac i lwyrr-ddinystrio ei deulu ei hun. Edrychwn eto ar Dafydd, ar un adeg aeth yn falch, ac awyddai am wybod nerth ei deyrnas; am hyny, anfonodd Ioab i rifo y bobl o Dan hyd Beerseba. Er mai pechod un dyn oedd hwn, darfu i Dduw ddigio cymaint, fel y penderfynodd gosbi yr holl genedl. Ac yr oedd y gosb o natur ddychrynlyd. Naill a'i saith mlynedd o newyn, neu ffoi am dri mis o flaen y galyonion, neu bla yn y tir am dri diwrnod.

Dewisodd Dafydd syrthio yn nwyllaw Duw, a lladdodd yr angel dinystriol o Dan hyd Beerseba, ddeng mil a thringain o wyr. Ar ol hyn, cawn hanes am ddyn yn teyrnasu yn Israel, â'i enw Ieroboam, ac yr oedd ei ddrygioni y fath, â'i ddylanwad mor fawr, fel yr enillodd iddo ei hun y cymeriad "yr hwn a wnaeth i Israel bechu." Efe a dynodd galonau y bobl oddiwrth yr Arglwydd, fel y methodd holl weinyddiadau Duw tuag atynt, am ddau cant a haner o flynyddoedd eu 'dwyn yn ol, fel o'r diwedd y gorfu arno eu rhoddi yn nwyllaw brenin Assyria, yr hwn a'u cymerodd yn garcharorion, ac a lwyrr ddinystriodd y deg llwyth oddiar wyneb y ddaear. A feiddia neb ynte yn wyneb enghreifftiau fel hyn, ddweyd nad yw ei bechod ef ddim i neb arall. Pwy all ddweyd mai iddo ef yn unig bydd y niwed, pan y mae yn amlwg iod miloedd, ie, a chenhedloedd cyfan am oesoedd lawer yn cael dyoddef am bechod un. Ac fel y mae pobl Dduw, yn y blynyddoedd gynt, wedi dyoddef am bechodau personau unigol, bydd yr eglwys yn y dyddiau presenol hefyd yn sicr o ddyoddef, os, fel eglwys Thyatira ac eraill, y bydd iddi ddyoddef dynion drwg yn ei chymundeb. Na feddylid neb fod ymddygiadau eraill yn ddibwys iddo ef. Gallant fod yn bwysig iawn eu canlyniadau; am hyny dylem wneyd ein goreu i'w gwella.

(i'w barhau.)

Addysg Cypfredinol.

DYN WEDI EI GADWYNO WRTH BELEN.

Bum yn fachgen unwaith. Byddai yn llewenydd genyf yn wir, pe gallwn ddweyd, fel y daethum yn ddyn, fy mod wedi rhoddi heibio bethau bachgenaidd, a fy mod yn awr wedi dechreu ar fy nyledswyddau a'm cyfrifoldeb, mewn modd ag y gall dyn yn unig wneud.

Ond y mae genyf un peth bachgenaidd yn nglŷn a mi eto, a hyny sydd fel hyn:—Yr oeddwn unwaith yn myned heibio gwersyllfa (*barracks*) yn ninas Quebec, ac yn clywed awn megis milwyr yn rhodio; dringais y mur ac edrychais drosto. Yr oedd yno gwmni o filwyr, ac ychydig o'u blaen filwr â phelen fawr magnel wedi ei chadwyno wrth ei droed. Yr oedd wedi bod yn euog o ryw drosedd, a chafodd ei ddyfarnu i gerdded ryw gymaint o orian bob dydd, gyda'r cyfaill blinderus hwn. Ac fel yr wyf yn heneiddio ac yn dysgu barnu droswyf fy hun, yr wyf wedi addasu y foeswers at rai pethau sydd wedi dyfod dan fy sylw.

Pan y gwelwyf ddyn ieuanc, yn moreu ei oes, yn gwastraffu ei amser mewn difyrwch dda, a chymdeithas annheilwng, y rhai sydd yn difa eu hamser hau gwerthfawr, ac yn ei lethu gan ddylanwadau drwg, y rhai yn ol pob tebygolrwydd a ant gydag ef, ac a wnant glustog ddrain, pan y gorwedd yn y distaw fedd,—yr wyf yn meddwl *ei fod yn cadwyno ei hun wrth belen.*

Pan y gwna dyn ieuanc dori ymaith oddi-wrth ataliad argraffiadau boreuol, a myned i mewn i'r dafarn, i dreulio yno ei brydnawnan ac efallai ei nosweithiau mewn oferedd a chwmpeni pechaduriaid, duw y rhai yw Bacchus, ac offrwrm y rhai yw cellwair halogedig, grawd annuwiol, a chaniadau penrydd, yr wyf yn troi ymaith dan wylo, ei fod ef mewn yntfyrwydd yn morthwyllo ac yn asio y gadwyn, a pha un y *mae yn cadwyno ei hun wrth belen.*

Pan y gwelaf ddyn ieuanc yn fyw gan obaith, llwybr yr hwn sydd yn eglur ddangos llwyddiant diameu, neu euogrwydd anfarwol, yn ceisio ymryddhad oddiwrth flinderau masnach, neu ymroad bywyd efrydawl, wrth y bwrdd hap-chwareu, neu ar fynwes pleserau anghysegregedig, yr wyf yn gwir gredu *fod y dyn yna yn cadwyno ei hun wrth belen, a dreigla ei hynglyfaeth i fedd ammhrydlawn.*

Pan y gwelwyf ddyn yn gollwng ymrwym- iadau pwysig i tyned heibio, heb eu cyflawni, oddiar arferiad o esgeulusdra, neu ddifffyg ymrôad, yr wyf yn teimlo yn sier, y gwna profiad cyn bo hir ddangos iddo *ei fod ef wedi bod yn cadwyno ei hun wrth belen.*

Pan y mae dyn ieuanc yn rhedeg i ddyled, ac yn esgeuluso talu ei ddyledion pan yn ddyledus, neu yn gadael i'w fasnach gymeryd gofal o honi ei hun, tra y bydd efe yn gofalu am bethau diwerth, efe a ddaw i ddeall er ei alar *ei fod wedi bod yn cadwyno ei hun wrth belen.*

Pan y ffurfia dyn ieuanc yr arferiad o fod yn wastraffus, ac o fyw tu-hwnt i'w alluoedd, ac felly afradloni y moddion sydd wedi cael eu gosod yn ei ddwyllaw ef er goruchwyliaeth ffyddlon a rhinweddol, efe a ddaw i wybod ei fod ef yn gwastraffu cyfalaf anghreuedig y dyfodol, yr hyn nid yw eiddo ef, ac heblaw hyny *yn cadwyno ei hun wrth belen*, yr hon a â yn fwy rhyddlyd â blinderus bob dydd.

Ac yr wyf wedi gweled menywod ieuaino hefyd, y rhai sydd wedi rhwymo eu hunain â phadwyn oreurog wrth belen bwysfawr.

Pan y gwelwyf fenyw ieuanc, yn ddisglaer yn mhrydferthwch morwynol cyntefig, yn gwario ei hamser, ac yn difa ei synwyr wrth

ddarlflen chwedlau, a dilyn ffug-hanesion, O, mor llawen y torwn y gadwyn sydd yn ei rhwymo wrth y fath belen.

Pan y gwelaf fenyw ieuanc, yn esgeuluso dyledswyddau yr aelwyd, yr hon a ddylai fod yn baradwys fechan o wynfyd, ac yn troedio ffyrdd dysyslyd y glec-wraig a'r cariwr chwedlau, neu yn oerdded yr heol, "i'w gwel- ed gan ddynion" yr wyf yn dywedyf wrthyf fy hun, '*Y mae hi yn rhwymo ei hun wrth belen.*'

Pan yr edrycha y forwyn brydferth hon yn ei drych ac yr edmyger y prydferthwch a ddarlunir yno, a gosod ei serch ar ei harddu yn allanol, yr wyf yn meddwl *ei bod hi hau hwyd yn rhwymo ei hun wrth belen.*

Pan, yn fyr, y gwelaf fenyw ieuanc yn treulio ei hamser gyda yr hyn nad ydyw o un budd, o dan hudoliaeth gwagedd neu ffasiwn, nis gallaf lai na dweyd wrthyf fy hun, "*Y mae hi yn cadwyno ei hun wrth belen.*"

Ddarllenydd, hen neu ieuanc—dyn neu fen- yw, cymerwch y cadwynau hyn oddiar eich aelodau poenus a byddwch ryddion.

Youngstown, O. Cyfl. gan D. T. E.

LLENLITH.

[Parhad o'r t. d. 304.]

Y peth nesaf y cawn sylwi arno yw, Y MODD ORWERW A LLYM Y FFLAN-ELLODD DUW FRENIN YR AIFFT A'I DDEILIAID, A PHLAAU AB- SWYDOL, NES PERI IDDYNT EI ADNABOD AC UF- UDDHAU IDDO.

Moses, ar adnewyddiad y gorchymyn dwyf- ol, a gyhoeddodd ei genadwri drachefn i'w frodyr; ond er gwaethaf adrodd, yr oeddent er eu hadnabyddiaeth o Dduw, wedi digalonl trwy y blinder adnewyddol y darostyngwyd hwynt iddo, fel y diystyrasant ei ymadrodd- ion, ac yr atebasant ef gyda chyhuddiad a sarhad, ac ni fyment wrando arno gan gyfyng- dra yspryd, a chan gaethiwed caled! Yna efe a aeth at Pharaoh, yr hwn a ofynodd iddo am wyrth, megys prawf ei fod yn genhadwr o ddwyfol anfoniad. Yna Aaron trwy gyfar- wyddyd Moses a dafodd i lawr ei wialen, yr hon a drodd yn sarff; ond swynwyr yr Aifft trwy dwyll celfyddydawl a arddullasant y wyrth yma. Eithr gwialen Aaron a lyncodd i fyny eu gwiall hwynt, ac a brofodd yn y fan ar un waith trwy y cyfryw weithred ragor- iaeth y wyrth wirioneddol ar y rhai ymddan- gosiadol. Ond caledodd hyn galon Pharaoh, modd y parhaodd yn ei gyndyn wrthwyneb- iad i ollwng Israel, fel y cynhyrfodd neu yn hytrach y tynodd ddialedd cyfiawn eu Duw.

Y pla cyntaf a effeithiodd ar wrthryeh

mawreddig addoliad a balchder gwladwriaethol yr Aiffiaid, sef y Nile, eu hafon ardderchog ac anwyl. Oblegyd gan fod y brenin yn gwrthod eto caniatáu i'r Israeliaid gael ymadael, Moses yn ol gorchymyn yr Arglwydd a gymerodd yn ei law y wialen a drodd yn sarff, ac a darawodd ddyfroedd yr afon Nile yn ngwydd Pharaoh a'i weision, a dyfroedd yr afon a drôwyd yn waed. Y swyawyr, trwy ryw foddion, a efelychasant y wyrth yma hefyd, yr hyn drachein a galedodd gelon y Brenin, fel y ehwanegodd ei wrthwynebiad i ollwng Israel yn rhydd.

Yr 2il Bla, a ddeilliodd o'r un ffynonell a'r cyntaf, oblegyd y dyfroedd balchedig i'w orchymyn y proffwyd a heigasant luoekl dirfwr o lyffaint, y rhai a lannasant dai ac ystafelloedd yr Aiffiaid, ac a aethant yn heidiau i Lys Pharaoh. Eithr y swynwyr drachein a dyllasant y Brenin trwy ddynewared y wyrth yma hefyd; ond auledd o'r ymlusgiaid ffaidd hyn a drodd allan yn fath farnedigaeith anayoddefol i'r Aiffiaid, modd y gorthu ar Pharaoh grefu ar Moses am eu symud, ac addaw caniatad i Israel gael ymadael. Felly y lyffaint oll a gymerwyd ymaith mewn un diwrnod.

Eithr y Teyrn yn anniolchgar am y waredigaeib, ac yn ddarswyd wrth yr ymddangosiadau hyn o ddwyfol allu, a alwodd yn ol ei ganiatad i ollwng Israel, ond ei gendynrwyd a gopwyd yn mhellach yn llyn a chwerv & 3edd Pla llawer ffielddech. Llau a orchuddasant beronau a dillad yr Aiffiaid, yn ddirifedi o rai ffaidd ac atgas. Cospedigaeith ddychrynnyd ar genedl gan yr hon yr oedd glawewthdra mawr yn rhau hanfodol o grefydd; ac nid allai y swyawyr efelychu hyn, a dywedasant wrth Pharaoh, "Dys Daw r'n nwn." Eithr ar edieirwech y Brenin drachein yr artaith a symudwyd, ond ei falchder ystyfnig drachein a dyuodd ar y wlad gospedigaeithau andwyol ychwanegol.

Yn y 4ydd Pla daeth heidiau dirifedi ac anesgritiadwy o wybed a chyllion yn blith draphlith, ac a ddirifasant bob rhan o wlad yr Aiff o herwydd Goshen, lle y preswyliai yr Israeliaid.

Y 5ed Pla. Haint dychrynnyd, a ddinystriodd anifeiliaid yr Aiffiaid, tra yr oedd diadellau a phruidd hiliogaeth Abraham yn aros heb un niwaid.

Y 6ed Pla. Cornwydydd llinorog neu grawnnyd a daenasant dros gorff Pharaoh a'r swynwyr oll, hyd yn nod Janes a Jambres, prif ddoethion yr Aiff, a ddyoddefasant mor erwin a'r lleill o'r trigolion, ac a ffoisant am y

cyntaf oddiwrth Moses ac Aaron, gan roddi i fyny yr ymrysonau a'r ynddech swynol, mewn llwyr anobaith bychol trechu a chywio'r dydd ar genhladon yr Hollalluog Ddaw. Ac yr oedd Pharaoh a'i ddeiliaid yn edwaen yr Arglwydd erbyn hyn, er na wnaeth ei addael megys eu Duw.

Y 7fed Pla—Tymhestl ddychrynnyd a daranau crefion, mellt fforchog a gwiblog, a cheallysg trymion digrffleib, a cdiay-trodd gowd y ddawer drwy yr holl wlad aneddydd, ac a ysgrifodd ac a dorodd i lawr y coed ac a archolodd holl lasiau a glasweilt y wae.

Y gwenith a'r rhyng nad oeddiant eto wedi i'w ni fyny, a ddangasant rhag dirfod y ceallysg, ond a lwyd ddifawyd yn yr 8fed Pla, gan yr heidiau saferth a digrffleib o locustiaid a orchuddasant y tir. Y Brenin erbyn hyn a gynygiodd ddyfod i gytundeb â Moses, trwy ganiatáu i'r holl Israeliaid mewn oedra i ymadael, ond a ddadlenodd yn gadarn am gadw y plant megys gwytlon. Yr amodau hyn a wrthodwyd, ac eie a roddodd y pwad i fyny am fyned; eithr p a symudwyd y locustiaid, efe a alwodd yn ol ei holl ganiatad.

Y 9fed Pla oedd tywyllach dros yr holl wlad, mor fawr fel y darlunir ef yn yr Ysgrhythyr megys "tywyllwech a alleid ei deimlo." nid annhebyg i seyllfa foesol Pharaoh a'i ddeiliaid, pa nu a barhaodd am yspaid tri o ddyddiau. Ond yr oedd gan blant Israel olenni yn eu preswyllleidd megys arferol y dyddiau hyn. Eithr Pharaoh mewn dychym mawr eto, a wnaeth gynygiad arall o gytundeb; ond ei gais am i'r deid a'r gwrtheg gael eu gadael ar ol a wrthodwyd.

A'r 10fed a fu angenrheidiol er ei ddwyn i ymystang i ewyllys yr Hollalluog Ddaw. Ac yn nghylch hauer nos, yr Arglwydd a darawodd bob cyntaf anedig o fewn tir yr Aiff, o gyntaf anedig Pharaoh, yr hwn oedd yn eistedd ar ei frenhinfaime, hyd gyntaf anedig y gaethes oedd yn y carchardy, a phob cyntaf anedig i anifail. Ac yr oedd gwaeddi a llefain mawr yr amser hyn trwy holl wlad yr Aiff, o herwydd nid oedd yno dŷ a'r nad oedd un marw ynddo. Ond fe ddiangodd yr Israeliaid oddiwrth y diaystr lledaenol hwn hefyd, trwy i Moses dan ddwyfol dywysiad gyfarwyddo pob pen teulu i aberthu oen yn offrm i'r Arglwydd, a thaeuelli y gwaed ar y ddau ystyabost, ac ar gapan drws ei dŷ, yr hyn a wnaeth pob perchen teulu yn nghenedl Israel; a'r ANGEL dinystriol a baidodd heibio i bob tŷ ag oedd wedi ei ddynodi yn y modd hyn, HEN GYFFWRDD A NEB YADDO. Ac mewn coffadwr-iaeth parhaus o'r arwydd cyfyngawli hwn,

cofiwn, y sefydlwyd Gwyl y Pasg, hyny yw, gwyl y *pasio* heibio.

Fe waredodd Duw genedl Israel felly, nid yn unig odditan orthrymder yr Aifftiaid, ond hefyd o gaethiwed y *epi realiaid*, eu duwiau hwynt; canys yr oeddynt yn flaenorol i hyn mewn cyflwr o gaethiwed gan *dduwiâu* yr Aifft, Exod. 12: 12, yn gysial a chan yr Aifftiaid eu hunain. Ac fe ddarfu i Grist, Had y wraig, yr amser hyn mewn modd nodedig gyflawni yr addewid foren o ysigo pen y Sarff, trwy wneud barn yn erbyn holl *dduwiâu* yr Aifft, yr hyn orchwyl oedd yn fwy peih i uffern nac ydoedd i'r Aifft ei hun, canys yr oedd balchder a chrenlondeb y gelyn, yr hen Sarff, yn cael mwy o archoll na Pharaoh. Fe wnaeth Satau ei wethaf yn erbyn y bobl i fyned i'r Mynydd i aberhu i'r Arglwydd, ac fe wrthwynebodd eu gwaredigaeth a'i holl egni hyd eithaf ei allu. Ond ysgrifenydd fod Duw pan waredodd ef Israel o'r caethiwed wodi dryllio penau dreigiau a'r Lefiathan yn y dyfroedd, a'u rhoddi yn fwyd i'r bobl. Duw a ddirgymhellodd eu gelynyon i'w gollwng hwynt ymaith, fel y gwananaethent ef.

Ac yr oedd y Brenin erbyn hyn wedi ei gyflawn ddarostwng, canys nid yn unig efe a ganiatodd i adael plant Israel i fyned, ond a ymorchestodd i brysuro eu hymadlawiad, rhag ofn y buasai gomeddiad pellach yn achosi ei lwyr ddinystr ef a'i bobl oll. Felly yr Israeliaid, wedi ymdeithio yn nghyd a'u tadau yn gyflawn bedwar cant a deg ar hugain o flynyddoedd yn nhir Canaan a gwlad yr Aifft, Gal. 3: 17, a gychwynasant yn awr allan o Goshen, gan deillio mwyach tua'r wlad a addawyd i Abraham, i Isaac ac i Jacob. A Moses eu blaenor a gymerodd esgyrn Joseph gydag ef. A'r Arglwydd megys y darluniwyd a'u dug hwynt â llaw gadarn allan o dŷ y caethiwed, ac yn wyrthiol a gyfarwyddodd eu ffordd trwy beri i golofn niwl eu harwain y dydd, a cholofn dân i'w goleno y nos yn eu gwersyllfa, yr hyn oedd arwydd o'r presenoldeb Dwyfol.

Eithr Pharaoh a'i bobl a ofidiasant yn fawr erbyn hyn, am golli o'honynt y fath dorf luosog o gaethion enillfawr; fel y darfu i fyddin luosog yr Aifft, a'r Brenin yn eu blaenori, frycio i erlid ar ol yr Israeliaid, gan dybied eu goddiweddyd yn fuan. Ond y golofn niwl ag oedd hyd yn hyn o'u blaen megys arweinydd iddynt, a symudodd yn yr adeg anhebgorol hyn y tu ol i bobl Dduw, ac a rwystrodd yr Aifftiaid felly i'w canfod hwynt, am fod yr ochr nesaf i'r Aifftiaid o'r cwmwl yn ddu a thywyll, ond yr ochr nesaf i'r Israeliaid o'r

cwmwl yn olen a llawyrchus. Eithr pan gyrhaeddodd y ffoedigion lanau y Môr Coch, a deall eu bod braidd yn analluog i ddychwelyd, am fod Pharaoh a'r fyddin gref yn erlid yn galed ar en hol, na myned yn mhellach gan gryfed tonau cynddeiriog y môr, na throi ar y llaw ddeheu nac ar yr aswy oblegvd fod Pihahiroth y naill du iddynt, a Baal-zephon y tu arall, gan hyny hwy a wersyllasant yno, yn ol gorchymyn Moses, i ddysgwyl gwaredigaeth yr Arglwydd. Ond y gwanaf eu ffydd yn y genedl tebygol a rwgnachasant yn erbyn Moses, ac a ddywedasant, "Ai am nad oedd beddau yn yr Aifft y dygais ni i farw yn yr anialwch?" Eithr y Prydydd Cymreig a ddarlunia Israel gryf ei ffydd fel y canlyn:

Rhwng Pihahiroth a Baal-Zephon,
Tra b'wyf byw mi goda'r lle,
Mewn cyfyngder eithaf caled
Gwaeddodd f'enaid tua'r ne',
Yn ddioed, dyma'n dod
Y waredigaeth fywa' erioed.

A'r peth nesaf digyffelyb a welwn yw, CENEDL O BOBL YN MYNED TRWY Y MÔR AR Dŷ CADARN DI-DDWYFEL. Canys yr Arglwydd a gyfarwyddodd ei wâs Moses i estyn ei wialen ar y Môr, a'i ddyfroedd yn wyrthiol a holltodd yn ddau, ac a arosodd megys dau fur uchel ac ardderchog y naill gyferbyn a'r llall, gan adael ffordd lydan i'r Israeliaid, trwy ba un yr aethant i'r lan arall yn gwbl ddiogel. Yn y flwyddyn 857 wedi y dylif y bu hyn, sef yr un flwyddyn ag y gwelodd Moses y berth yn llosgi ar Fynydd Horeb.

A Pharaoh a'i filwyr a geisiasant eu canlyn; eithr y prophwyd ar y lan draw dan ddwyfol gyfarwyddyd a estynodd ei wialen drachefn ar y Môr. a'r dyfroedd a ddychwelasant i'w gwely arferol, ac yn y modd hynod hyn y dinystriwyd cerbydau yr Aifftiaid, ac y buant hwy a'u meirch feirw yn druenus.

Yr oedd hyn yn ergyd anferth ychwanegol ar ben y Sarff, a buddugoliaeth ogoneddus ar uffern. "Canys yr Arglwydd a wnaeth yn rhagorol iawn: taffodd y march a'i farchog i'r môr." Ac yno yr hunasant eu hŷn ddiweddaf, ac ni erlidiasant byth mwyach ar ol yr Israeliaid. Pwy erioed a ymgaledodd yn erbyn Duw ac a lwyddodd? Neb. Ac nid rhyfedd i Moses, yr hwn oedd fardd ardderchog, gyfansoddi can mor arddunawl ar y fath amgylchiad digyffelyb, ac iddo ef a meibion Israel ei chyd ganu i'r Arglwydd pan oeddynt oll yn ddiangol a diogel ar y lan draw, ac i'w chwaer Miriam hefyd, y brophwydes gyntaf a enwyd mewn hanesiaeth, yn nghyd a gwragodd meibion Israel gyd uno â hwynt i ganu i'r Arglwydd a'u tympanau, gan ddawnsio o

orfoledd gyda'r dôn. Gellir gweled y Brydd-
est yn Exod. 15.

Yr oedd y waredigaeth yma a roddodd Duw
i Israel yn beth newydd ychwanegol a wnaeth
yr Hollalluog tuag at gyflawni ei addewid
mewn perthynas i Grist dan yr enw Had y
wraig, canys trwy hyn fe gymerodd rhaglun-
iaeth ddwyfol gam pellach na'r cwbl blaenor-
ol i hwylysu ffordd dyfodiad y Gwaredwr i'r
ddaiair i weithio allan iechydwr iaeth gyflawn,
digonol a thragywyddol i fyd o bechaduriaid,
oblegyd o'r genedl yma yn ol yr addewid yr
oedd Crist i ddyfod. A thyma y modd rhyf-
eddol yr oedd Jehofa yr amser hyn yn diogelu
y Blaguryn ag oedd i darddu o had Abraham.
Ac er fod y teulu ag yr oedd yr Iachawdwr i
ddisgyn o hono wedi cael ei neillduo i fesur o
flaen galwad Abraham, eto fe ymddengys nad
oedd hyn yn ddigon o neillduo i ateb y dy-
ben mawr mewn golwg. Canys er fod pobl
Dduw trwy hyn yn cael eu cadw megys dy-
eithriaid a phererinion, rhag ymuno â phawb
o drigolion y byd mewn cymdeithasau gwlad-
ol, ac undeb teuluaidd &c., er hyn yr oedd-
ynt yn aros yn gymysg yn eu plith, ac o her-
wydd hyn mewn perygl o golli y wir grefydd
yn hollol, megys y dywedasom o'r blaen.
Gan hyn Duw trwy y waredigaeth ryfeddol
o'r Aifft, a neillduodd genedl Israel i fyw ar
wahan, yn eu sefyllfa wledig ac eglwysig eu
hunain, heb un berthynas i fod rhyngddynt
mwyach yn hyn a chenhedloedd Paganaidd,
fel y byddai iddynt gael eu cadw yn ddiol-
edig hyd oni ddeuai Crist, yr Had addawed-
ig, ac y byddai i'r gangen Hebraeidd o eglwys
Dduw gael ei chynnal, modd y byddai iddi
gadw oraclau Duw, hyd yr amser yr ymddan-
gosi i'r Messiah; ac fel y gellid yn eu mysg
hwy, y rhai a'i gwrthodasant pan ddaeth at
yr eiddo ei hun, amlygu y cysgodau, a chy-
hoeddi y prophwydoliaethau am Had y wraig
yn nghyd a'r hanesion am bethau ag oedd yn
angenrheidiol eu cadw er paratoi y ffordd i
ddyfodiad y Messiah, Ceidwad pechaduriaid,
ac unig Iachawdwr y byd.

Y cenedlaethau eraill gan amlaf drwy yr
holl fyd, megys cenedlaethau cyfain a lluosog
gyda yr eithriad o deuluoedd yn eu mysg, a
ymollyngasant o hyn allan yn lled gyflym a
dwn yn raddol i eilunaddoliaeth, ac a barhau-
sant felly tua phymtheg cant o flynyddoedd,
yr hyn oedd brawf amlwg fod dynolryw yn
hollol annigonol i waredu eu hunain o gaeth-
iwd y llygreddigaeth, y tywyllwch dudew, a'r
trueni yr oeddent wedi syrthio iddynt, ac nas
gallasai holl Philosophyddion yr oesau hyn,
a'r wybodaeth oedd yn mysg y Paganaid, eu

gwaredu o'u tywyllwch &c. Ond pan ym-
ddangosodd Crist Had y wraig yn y byd, efe
a'u goleuodd, trwy ei efengyl ogoneddua, ac
a'u gwaredodd trwy ei farwolaeth iawnol.
Moliant i Dduw byth am dano ef a'i efengyl.
Canys mae ei iechydwr iaeth fel y môr, yn
chwyddo byth i'r lan, mae ynddi ddigon, di-
gon byth, i'r truan ac i'r gwan.

LLYTHYR ODDIWETH Y PARCH. ERAS- MUS W. JONES.

Morris Island, S. C., Meh. 20, 1864.

Anwyl Frawd, Dr. Everett,—neu yn hytrach
anwyl *dad* yn yr efengyl,—Telmlaf awydd i ya-
grifenu ychydig linellau i'r CENHADWR. Medd-
ylais ganwaith o'r blaen ar yr un peth, ond ryw
fodd, ar hyd y blynyddoedd, ni fentrais ym-
ddangos y'mhlith eich talentus ohebwy'r. Mae
ysgrifennu i'r wasg yn yr iaith *Gymraeg* yn or-
chwyll mor anhwylyus, nes byddaf yn wastad yn
llwfrhau *cyn dechreu*. Ond o'r diwedd, yr wyf
wedi dyfod i'r penderfyniad i droio gloywi yr
hen iaith anwyl, ac er nad oes genyf obaith y
gallaf byth fod yn deilwng o le y'mhlith *llenor-
ion* fy nghenedl, eto, trwy ychydig ymdrech
gallaf yn awr ac yn y man ysgrifennu ychydig a
lona feddyliau fy hen gyfeillion yn ardaloedd
Steuben a Remsen.

Pa mor anffyddlon bynag y caed fi tuag at y
CENHADWR mae y CENHADWR wedi bod yn
llawn ffyddlondeb tuag ataf *fi*. Pa le bynag y
cefais y fraint yn ystod yr unmlynydd a'r bym-
theg a aethant heibio i bregethu "anchwiliad-
wy olud Crist," yno hefyd *bob mis*, trwy bob
math o dywydd, a gwên a'r ei enau y byddai y
CENHADWR yn sicr o dalu ymweliad â ni. Er-
byn hyn, yr ydym yn ei ystyried "fel un o'r
teulu" ac er na all fy mhlant ei anerch yn ei
iaith gysefin, edrychant gyda dyddordeb am ei
ymddangosiad misol.

Chwi welwch, Mr. Everett, fy mod yn awr
yn Carolina Ddeheuol, yn dal perthynas â'r fydd-
in Undebawl, sydd yn yr ymdrech clodwiw o
roddi i lawr y gwrthryfel mwyaf dieffig a gym-
erodd le er pan gyfododd Satan a'i angellion yn
erbyn llywodraeth gyflawn Brenin y brenhin-
oedd. Peidied neb a fy nghamgymeryd. Nid
yw eich anheilwng was, hyd yma, wedi cymeryd
i fyny arfau milwriaeth *gnaudol*. Mae yn y
fyddin yn dilyn yr un alwedigaeth a phan oedd
gartref,—sef pregethu Crist "a hwnw wedi ei
groeshoelio" i'r penaf o bechaduriaid. Er yn
agos i bedwar mis bellach, cefais fy awdurdodi
i fod yn *Chaplain of the 21 Regt. United States
Colored Troops*. Mae y Regiment i ba un yr
wyf yn perthyn, oddigerth ei swyddogion, wedi
ei chyfansoddi yn hollol o bobl *dduon*. Ac nid
hyn yn unig, ond yr oeddynt oll ychydig am-
ser yn ol yn *gaethion*; yn cael eu hystyried gan

eu perchenogion(?) yn werth hyn a hyn o ddol-eri, ac yn cael eu prynu a'u gwerthu, a'u gwasgaru, yma a thrav, fel creaduriaid dreswm.

Mae yn dra hysbys i ddarllenwyr y CENHADWR o leiaf, fod y caethion druaen yn cael eu dwyn i fyny yn hollol amddifad o addysg. Ie cospir i'r eithaf bawb a geir yn euog o addysgu y caethwas yn ei "A B C." Mae yn wir fod rhyw nifer fach o honynt wedi *lladratta* ychydig o addysg, er gwaethaf eu cyfreithiau; ond nid yw y rhai 'n gymaint ag un o gant. Anwybodaeth drwyadl yw y *rheol*, heb ond ychydig iawn o eithriadau. O fel y maent yn sychedu am wybodaeth! Ac y mae y cynydd a wnant o dan yr amgylchiadau, yn gammoldwy dros ben. Pan ddaethant o'r gaethglud, ni wyddent lythren ar lyfr. Mae nifer mawr o honynt yn awr yn darllen ac yn ysgrifenu hefyd; ac mae nifer mwy y honynt yn "cyrchu at y nod" iddynt hwy yn "gamp uchel." Chwi welwch oddiwrth hyn fod fy nyledswyddau yn amrwyiol. Yr ydwyf yn eu plith yn Weinidog, yn Ysgolfeistr, ac yn *Postmaster*. Mae y rhan luosocaf o honynt eto yn analluog i ysgrifenu eu llythyrau, ac felly byddaf yn ysgrifenu nifer luosog bob wythnos.

Mae 'n lled debyg na fu eto adeg er pan wyf yn y weinidogaeth mwy manteisiol imi fod yn ddefnyddiol i fy nghyd-ddynion na'r adeg bresenol; ac mae 'n dda genyf weled arwyddion boddhaol o flaen fy llygaid o ddydd i ddydd nad yw "fy llafur yn ofer yn yr Arglwydd."

Yr ydym yn aros yn awr ar *Morris Island* oddeutu milldir oddiwrth ei phen deheuol. Mae ein gwersyll ar y traeth mewn lle glân, prydferth, ac iachus. Mae 'n wir fod yr haul wedi bod yn hynod boeth trwy Orphenaf ac Awst, ond mae yma braidd bob amser awel gref ac adnerthol, ac mae'n debyg nad oes un dosparth deheuol yn fwy rhydd oddiwrth glefydau, a salwch yn gyffredinol, na'r dosparth hwn.

Borau dranoeth ar ol dyfod i'r gwersyll daeth yr *Orderly* a dau farch at ddrws ein *Head Quarters*, ac yn nghwmpini Lient. Col. Bennett i fwrdd â mi ar *full gallop*, a chefais y pleser o dalu ymweliad â *Fort* Waggoner, Chatfield, a Putnam. Yr oedd y borau yn glir a phrydferth. Oddiar goppa Putnam, cefais olwg glir ar holl amddiffynfeydd y gwrthryfelwyr ar ynysoedd James a Sullivan.

Yn union o fy mlaen gwelwn *Sumter*. Mae'n sefyll yn y dwr, oddeutu trichwarter milldir o gaerfa Putnam. Mae yr olwg *allanol* arni, yn dra thruenus. Mae wedi ei churo gan *shells*, nes mae yn edrych fel pentwr didrefn o briddfeini wedi eu malurio; ac eto, er yr holl ymdrech i'w darostwng, mae yno *garrison* gref hyd heddyw. Mae yn ddiameu fod yn *Sumter* ystafelloedd *bomb-proof* helaeth a diogel; ac ni ryfeddwn pe byddent yn fwy diogel yn awr nac erioed. Mae

y priddfeni a syrthiant o'r *tufewn* i'r gaerfa ym gwneud tō yr ystafellau rhain yn gadarnach byth.

Oddeutu pedair neu bum' milldir i'r deorllewin gwelwn *Charleston*. Dyma'r fan lle y ganwyd ac y magwyd y gwrthryfel presenol; ac nid anghyson y gelwir hi "The cradle of Rebellion." Erbyn heddyw mae ei gorwycheder wedi ei ddarostwng, a'i hucheldrem wedi ei ddwyn i'r llwch. Mae magnelau Putnam yn parhau i luchio peleni tân i'r ddinas, ac mae'n debyg fod y dinasyddion wedi cilio i le mwy diogel.

Mae *Waggoner* yn gaerfa ardderehog. Mae yn hon ystafelloedd *bomb-proof* yn ddigon eang i gysgodi mil, neu bynthege cant o filwyr. Gwelir y'mhob man o amgylch y gaerfa arwyddion eglur o'r ymdrechfa ofnadwy a gymerodd le cyn iddi syrthio i ddywlaw yr Undebwyr. Canfyddir miloedd o ddarnau *bomb-shells* yn gymyagedig â'r tywod. Gwelais y fan lle y syrthiodd y gwrol Col. Shaw o'r 54 Mass. wrth arwain ei fechgyn *duon* yn erbyn y gelyn; ac yn y gwastadedd ger llaw, y tawel hunant y'ng hyd "fore'r codi."

"They sleep their last sleep they have fought their last battle—

No sound will awake them to glory again."

Mae arwyddion lled amlwg fod amser poeth wrth y drws yn mhorthladd Charleston. Cyn yr argraffir y llinellau hyn, yr wyf yn credu y gwelir ymosodiad heb ei ail oddiar dir a dw'r ar ynysoedd Sullivan a James. Nid oes genyf ofod na *haul* i fanylu; ond mae y llongyddwch a'r distawrwydd sydd wedi bod yn teyrnasu yn y dosparth hwn am gynifer o fisoedd ar derynu, a gobeithiaf yn lled hyderus, y caf y pleser *anrhaethol* o ysgrifenu ychydig o llythyrau i'm teulu o ddinas Charleston. Diolch i'r Nefoedd am y newyddion gogoneddus a glywir oddiwrth fyddinoedd yr Undeb! Farragut yn *Mobile Bay*, Sherman yn *Atlanta*, a Grant yn *lindagu* y gwrthryfel ar draws ffordd haiarn Weldon. Fel hyn mae colofnau *Rebeldom* y naill ar ol y llall yn cwympo ac yn fuan daw yr hen adeilad pwdr i lawr bendramwnwgl y'ng hanol banllefau gorfoleddus miliwnau o feibion *Africa*,

"A'u holl gadwynau'n chwllfrw mân."

Erbyn hyn mae y dyn du wedi rhoddi prawfladau digonol i'r wlad, ei fod yn feddianol ar wir elfenau milwrol; ac mae yr hen "dinc" bengoprog hono—"A Nigger ca'n't fight," bron wedi distewi. Ychydig amser yn ol fel y mae eich darllenwyr yn gwybod eisoes, gwnaed ymosodiad ar James Island. Trwy amryw achosion, rhai o honynt yn *gynollddus* i'r eithaf, trodd yr ymosodiad allan yn afwyddiannus. Ond mae un ffaith na ddylid ei hanghofio. Dangosodd y milwyr duon y *tro hon* fwy o wrolder a phenderfyniad na'r milwyr gwynion; ac unwaith o leiaf, pan drodd ein milwyr gwynion eu cefnau, rhuthrasant y'mlaen, nes ffoi o'u

gelyalon oddi ar y maes. "Parch i'r hwn y mae parch yn ddyddus."

Sonais fonyd yn ol am achosion *cynillyddus* o'r afael. Un o'r rhai'n oedd *meddwl* o'r Nid ymlith y milwyr cyffredin, O nagel ond ymlith yr *officers*. Mae'n ffrith anwadadwy pan wnaed ymosodiad(?) ar geria Johnson, ar foren y Bydd o Orphenat, fod brated bob swyddog perthynol i'r 127 N. Y. yn *frddr*—rhai o honant yn "foddw sawr." Dyma'r ffordd sydd gan genocdd o *officers* yn myddin yr Undeb i gwdw eu hunain rhag llethu gan *ofn* wrth ywnebu eu gelynlion! Mae y truediniaid yn hollol amddifod o'r wrobleb, ac ymdrechiant i foddw eu hofn trwy yfed gwirod. Pan na fydd un perygl, ceir eu gweled yn "swagro" mewn *costly uniforms*, yn cyngu ac yn rhegi ac yn beio ein Cadiridogion mwyaf medrus; ac rhoddan. er ddeall i'r pa fodd y gwnact *hwy*, pe byddent yn eu lle. O y *cowards* rhagrithiol! Byddai ein byddinocdd yn anrhaethol well allan pe cae hanner mil o honant eu hanfon adref yn *double quick*. A ol darfog y rhyfel, ceir clywed llawys o'r "nincompoops" rhai'n yn brolio y gwyrtiaid rhyfeddol a wnaethant *hwy* ar faes y gwaed! ac nid pawb a fyddant yn ddigon craff i bigo y gwenith pur o blith y sothach diwerth. Pa ryfedd i'r fethu o dan lywyddiaeth y fath greadiaid dienaidd? Yr ydoedd y *bechgyn* yn ddigon gwrol. Ond beth a ellir ddisgwyl oddi ar law llyd yn oed fyddin o *lewood*, pan yn cael eu harwain gan gynifer o fudol!

Mae *Duo* mewn modd rhyfeddol wedi bod yn goruwch lywodraethu yn y rhyfel hwn. Nid wyf yn meddwl fod yr Arglwydd wedi bod yn cynhyrfu caethfeistiaid y De i gyfodi yn erbyn y llywodraeth. O'r pŵl diwaedol y caeth hyn. Ond mae y Brenhin mawr wedi arfaethu goruwchlywodraethu eu cyuddaredd er ei ogoniant, yn *rhyddhad* y caethion yn ogystal a chospi eu gorthymwyr. Mae y Unol Dalaethau yn awr, y Gogledd fel y De, o dan wislen goryddol Jehofa. Mae gwaedd wylofus pedair miliwn o caethiaid "dros ba rai y bu Crist farw" wedi cyrrhaedd clustiau Arglwydd y lloedd ac wedi llywddo yn y llys fry. Lled gyndyn ydym wedi bod, mae'n wir, i gyflaethu llais Jehofa uwch ein penau yn gwaeddi "torwch bob iau a gollwngwch y gorthymedig yn rhydd!" Bu gorfod i Dduw lindagu y llywodraeth cyn iddi addaw gwneud cyflawnder a'r negro. Diolch iddo, hyd yn oed am *gergylton*! Credaf fod ein "hymwared yn ago-hau." Caiff ein gwlad ei "hadgenedlu drachefn i obaith bywiol." O'r bedydd gwaed, cawn "gyfodi i newydd-deb buchedd." Ar ol y gwyntyllio ofnadwy ceir ni yn wenith mwy pur, a deunw allan o'r ffwrn danllyd boeth fel aur wedi ei buro trwy ffân.

Unwaith eto, yr ydym yn ymyl etholiad llywyddol, a barnwyf mai dyma yr un mwyaf pwysig o un etholiad a fu yn ein gwlad erioed.

Mae ein h'achewdwriaeth, neu ynte ein ddryst- yngiad oes-*ofn* *Jeff Davis*, yn crogi wrth ddydd yr etholiad—yr 8fed o Ddiweddor nesaf. Mae y mwyaf o'r ffeino isaf y blaidd a enwasant G. B. McClellan fel ymgydd, yn *f. adwy, t. r. gawl* yn eu calonau. "Wrth eu ffyrthau yr adurb- yddwch hwynt." Mae pob buedugoliaeth o eiddo byddinocdd y Unol yn *d. l. uch* i'r heneidiaid, tra y ddiogel o *foledd* at pan glywent ryweth yn si bïol o ydola *Jeff Davis*. *Di. gel* a ddywedaist? Nid mor ddigel yn wir! Yr ydoedd "*Hurrah for Jeff Davis*," yn ffordd gyffredin yn Chicago ac y 80 o Awst! Dyma yn awr yw *unig* obaith *Rebeldom*—sef aflwyddiant y blaidd Undebawl yn y c'holiad nesaf. Bydded i "old Abe" cael ei ail chol, a dyma ergyd angenawli i rnnibyniaeth y De. Mae y *Confed- eracy* diboes bion a synio. Mae yn crynu drwyddo draw, a phan welir Lincoln wedi ei ail sefydlu am beidi blydd yn ychwanegol yn y gadair lywyddol bydd yr Undeb Aime ian- aidd yn *sier*. Llethir eia gelynlion gan *anwaih*, a bydd y gwrlhyfiet ar ben. O Gymry Amer- ica! Hillogaeth wrol yr Hen Ffrutiaid.—gelya- lion cynoddol caethwasiaeth, cofwch—cofwch yn *wythfod* o *Dachwedd*!

Wrth derfynu goddefer imi ygrifennu gair ar farwolaeth fy anwyl gyfaill, a brawd yn yr efengyl, y Parch. Llywelyn D. Howell, Uica. Er's llawer o flynyddoedd bellach cefais y faint a'r *anrhydded* o'i gyfeillach. Ni anghosaf byth—yn y byd hwn na'r byd a ddaw, ei garedig- rwydd dymffwst, a'i ymarweddad Cristionogol a gwir foneddigaidd. Gwr ydoedd Mr. Howell o ysbryd cyhoeddus, yn barod bob amser i ym- alyd a'i holl egni er cynorthwyo pob achos da; a hyn, fel y dywed y Cymro, ya hollol "ddi- rodres." Yn fy synuiddiaid o fan i fan fel pregethwr perthynol i'r T. dyddion Eschobawl, cefais y pleser o gyfeillach mloedd. Ond erioed nid ydwyf yn cyfio imi weled un *mwy hawdd* i'w garu na Llywelyn D. Howell. Ond mae y cyfaill fyddol, y dinasydd defnyddiol, y bon- eddwr moesgar, y Cristion difeff, a'r gweinidog llyawdl, wedi ein gadael! Ei ran farwol a dawel orphwys yr ochr yma i'r ason; ond mae yr enaid wedi ehedeg "uwch y lli" i hyffryd fro Caersa- lem. "Nos da'wch," Llywelyn! Fydd y nos ddiu yn hîr, cawn gyfarfod eto yn y boreu. Derbyniad Mrs. Howell fy nghydymdeimlad mwyaf serchus a bydded iddi wybod yn *brofud* o'r eiriau y bardd—

"Earth hath no sorrow
That heaven cannot heal."

Maddeuwch feithder fy llythyr. Rwy'n cofio'n garedig at fy hen gyfeillion yn ardaloedd Stea- ben a'r cylchoedd. Yr eiddoch yn serchus,

ERASMUS W. JONES,
Chaplain of 21st U. S. Colored Troops,
Morris Island, S. C.

"Ein hymadawiad sydd yn ago-hau."

Barddonol.

PENILLION ANERCHIADOL.

*Gan y Parch. W. MORGANS, Maesteg, Morganwg,
idd ei gyfallt T. Edwards.*

Mae llawer o flynyddau,
Oddiar i'n ysgwyd llaw,
Pryd hyny ffarwelasom,
Hyd forau 'r dydd a ddaw,
Mae hwnw 'n awr yn nesu,
Cawn adael tŷ o glai,
A myned at ein Prynwr,
I'w weled fel y mae.

Mae'r almon bren mewn blodau,
A'm gwar yn crymu lawr,
A'm llygaid sydd yn pailu,
Arwyddion sydd yn sawr,
Yr âf cyn hir i orwedd,
I lawr i'r distaw fedd:
Gobeithiaf gael eich cwrddyd,
I ganu byth mewn hedd.

Os cawn ychydig amser,
Cyn cyrhaedd tŷ ein Tad,
Mi garwn i gael llythyr,
O'r bell orllewin wlad
Fel gallom gyfeillachu,
Tra yma is y nen,
Hyd nes cyrhaeddom adref,
Yn llawen draw i'r llen.

Ffarwel, fy anwyl gyfallt,
Fy nghalon sydd dan glwy',
Am nad yw ddim yn debyg
Cawn gwrrddyd yma mwy;
Ond, frawd, mae genym obaith,
Cael eto gwrrd mewn hedd,
Heb fôr na mynydd rhyngom,
Yr ochr draw i'r bodd.

Maesteg. W. MORGAN.

YMGOM A'R AWEN.

Wel deffro hoff awen cwyd heddyw i ganu,
Mae genyf destyuau tra buddiol i ti,
Mae'r awel yn falmaldd a'r haul yn tywynu,
A golwg ddymunol ar natur gan i.

Tyr'd gyda fi enyd i gopa y mynydd,
I sylu ar swynol brydferthwch y fro;
Cawn destun i ganu am fryniau a moelydd,
Dyffrnoedd eangfaith pob un yn ei dro.

Y goedwig gygodawl addurns yn hyfyd,
Deg odre y brynau a'r dyffryn tu draw,
A'u dail yn rhuddgochion fel gwawr y dwyreinfyd,
Yn dangos fod misoedd yr Hydref gerllaw.

Y'mhell tua'r gorwel y trown ein golygon,
Lle cyffwrdd y cwmwl ag uwchder y don,
Mae'r llongau yn rhwygo glas donau yr eigion,
Pa beth, fy hoff awen, ai prudd yw dy fron?

Ie, trist yw yr awen pa fodd gallaf ganu?
Mae natur yn diosg ei mantell oedd werdd,
Mae'r blodau yn gwywo a'r maesydd yn gwynu,
Ac adar y moelydd yn peidio â'u cerdd!

Awelon yr Hydref sydd heddyw yn chwiban,
Ryw farwnad alarus dros frôydd y llan,
A llawer un t'lawd sydd heddyw yn cwyfnaf,
Nes tori a'i ddolef dawelwch y fan.

Y prenau dymunol mewn llwyni irddeillawg,
Ar foreu teg hafaldd edrychent mor hardd,
Sydd heddyw a'u dail yn sych a gwywedig,
Yn syrthio i'r ddalar fel blodau yr ardd.

Mae'r brynau meillionog a'r dolydd ireiddlawl,
I'm golwg i heddyw yn bruddalidd eu gwedd:
Mae'r ganaf yn nesu a thrist yw fy meddwl,
Wrth weled y llysiau yn gwywo i'w bedd!

Wel f'awen hiraethlon paham y galeri,
Wrth weled yr arwydd fod ganaf gerllaw?

Mae 'n wir fe a wywa holl fiodau y gerddl,
Ond tyfant pan eto y gwanwyn a ddaw.

Holl brenau y maesydd a beidiant a'u blagur,
Fe syrthia pob dalen grwddig i'r llawr;
Drachefn yn y gwanwyn eu sylwedd a egry,
Blodenant yn brydferth rai bychain a mawr.

Yr adar ddychwelant yn ol i'n gororau,
Hwy ganant yn felus ar goedydd y llwyn;
Blagura y lili a byw fydd y llysiau
Y rhosyn fiodau yn hynod o fwyn.

Clyw nawr fy hoff awen, gad heibio dy dristwch,
A dysgwn gydnabod Creawdwr y byd;
Pob tymor o'r fiwyddyn sy'n llawn o hyfrydwch,
Hwy ddygant ogoniant i'w Enw y'nglyd.

Ah gwelaf y cyfan yn awr gallaf ganu,
Am fawredd anfeddrol yr Arglwydd ein Ior!
Ei waith Ef a welir yn mhob man o'n deutu,
Trwy'r nefoedd serenog, y ddalar a'r mor.

Mae'n peri i'r haf yn ei dro fyned heibio,
Y'nglychdro y ddalar o amgylch yr haul;
Ac yna daw'r Hydref oer awel—a gwywo
Mae'r blodau hawddgaraf a syrthio mae'r dall.

'Nol derfydd y ganaf sydd oer a thymhestlog,
Fe ddychwel y gwanwyn a balm yn ei chol;
Ceir arogl esmwyth gan dyfa luosog,
O'r blodau pereiddlawl addurnant y ddol.

Yn awr wrth derfynu fy nghân a gyfeiriaf,
Mewn modd gostyngedig at deulu y llawr;
Mae'r olwg a welch ar lwybrau yr Hydref,
Fel arwydd daw angen at fychan a mawr.

Fy hoffus gyfeillion, yn awr ydyw'r amser,
I geisio yr Iesu, ei gariad a'i hedd;
Rai ieuainc a nwyfus O celaiswch E'n gynar,
Cyn myned i dawel ystafell y bedd!

Cyn syrthio i'r ddalar fel deilen wywedig,
O mynnwn mewn heddwch a'r Iesu gael bod;
Ac yna cawn godi yn mysg y gwaredig—
I seinio 'n dragwyddol trwy'r nefoedd ei glod.

New Haven, Conn.

L. WILLIAMS.

GALARGAN

Ar farwolaeth Mr. LEWIS EVANS, Troedrhinedalar, O.

Gan Miss Mary Powell, Delaware, O.

O Evans, anwyl Evans,
Hoff oedditi genyf fi,
O'm holl gyfeillion anwyl,
Nid oedd mwy hoff na thi,
Mae galar yn fy nghalon,
Mae prudd-der dan fy mron,
Wrth feddwl na chaf'th weled,
Byth ar y dddear hon.

Wrth deithio 'r heol lydan,
Wrth rodio 'r llwybr cul,
Er myn'd i wrando 'r bregeth,
Er myn'd i'r ysgol Sul,
Er myn'd i'th hen gartrefle,
Sef tŷ dy weddw wan,
A chwilio yno yn ddyfal
Ni'th welaf yn un man.

Dy beraldd lais ni chlywir,
Yn canu 'mhlith y côr,
Pan yn dyrchafu moliant,
Mewn cân i'w Harglwydd Iôr;
Dy ymddiddanion tirlon,
Dy eiriau mwyn a chu,
Yn hollol a derfynodd,
Gan rym yr angau du.

Hen frenin dychryniadau,
A'th wnaeth di iddo 'n nod,
A hyny mewn ben ddyddlau,
Yn dri'gain a deg oed;
Mor brydferth oedd dy olwg,
Mor sirold oedd dy wedd,
Ond ooh ti ydwy't heddyw,
Ar waelod oerllyd fedd.

O byddwn bawb yn barod,
Mae 'r angau hyl gerllaw,
Nid ydym ddim yn gwybod,
Y dydd na'r awr y daw,
Mae 'n tori pob rhyw oedran,
A min ei crehyll gledd,
Nis gwyddom pwy 'n nesaf,
I lawr i'r oerllyd fedd.

Newyddion trwm a glywir,
Ar hyd y ddacar lawr,
Cyfeillion hoff sy'n myned
I'r tragwyddoldeb mawr:
Mae 'r byd yn gyfnewidiol,
A'i bethau oll i gyd;
A chartref teulu 'r ddacar,
Yw y tragwyddol fydd.

Dy adael raid im' bellach,
I huno 'n llwch y llawr,
Nes gwawrio 'r borau olaf
Yr adgyfodiad mawr;
Ffarwellaf a thi Evans,
Nes cwrddyd cyn bo hir,
I ganu cledydd lesu.
O fewn i'r Ganaan dir.

O Arglwydd cofia 'r weddw,
Sy'n ymyl distaw fedd,
Rho'th wyneb siroli iddi,
Nes peri hyfryd hedd,
A bydded nawdd y nefoedd,
I'r plant heb un rhyw glwy',
Nes caffont oll gyfarfod,
Heb achos 'madael mwy.

PENILLION

*Ar farwolaeth Miss ANN THOMAS, Radnor Townshipp,
Ohio.*

Mae angen, gelyn creulon,
Yn tramwy trwy ein gwlad,
A chlwyfo mae yn fynych
Deimladau mam a thad,
Wrth fyn'd a'u hoff anwyllaid
I oer briddellau 'r glyn,
Ond nid oes dim i'w dd'wedyd,
Ti, Arglwydd, wnaethost hyn.

Yn mhlith yr holl teuenctyd
A gadd eu tori i lawr,
Mae genyf un i'w chofio
Mewn prudd-der yma nawr;
Ann Thomas ydoedd anwyl
Yn mayeg ei cheraint gwiw;
Ond cafodd ergyd marwol,
Ac aeth o dir y byw.

Ei hoff rieni hawddgar
Sydd heddyw 'n brudd eu bren,
Wrth gofio fel y byddai
Yn rhodio o'u blaen yn llon;
Ei mam a'i thad sy'n wylo,
Ac yn och'neidio 'n dawns,
Wrth feddwl fod 'r un anwyl
Yn gorphwys dan y gwyn.

Fy flyddlawn fwyn rieni,
Nac wylwch ar fy ol,
'Rwyf heddyw gyda'r Iesu
Yn gorphwys yn ei gol,
Ni ddifon saethau angen
Wneud niwald imi mwy,
Fy ngwaith am dragwyddoldeb
Fydd canu am farwol glwy'.

Gan hyny ymdawelwch,
A chofwch hyn bob awr—
Mai teithwyr ydych chwithan
I dragwyddoldeb mawr,
'Mofynwch am y Cyfalli
A'ch cynal yn y glyn,
Fel caffom byth gydfoll
Mewn hedd ar Selon fryn.

Delaware, Ohio.

SARAH J. POWELL.

PENILLION

*Ar ol MARY ANN WILLIAMS, merch Thos. H. WIL-
liams, Dodgeville, yr hon a fu farw Rhag. 7, 1868.*

Gwel Chr. Ionawr diweddf

Cwsg yn dawel, fwyn gyfeillau,
Anwyl, anwyl Mary Ann;
Cwsg yn dawel gyda'th frindiau,
Deuwn atat yn y man.

Cysgu 'n dawel yn dy ymyl,
D'f awylfain a'th fodryb sy',
Pan yn fyw, o'ent rai a hofiaist,
Ac a goraist ti yn gu.

Cwsg yn dawel—planaf roes
Ar dy fedd, le er dy fwyn,
A thyngedaf bob aderyn
I gannu ar y nesaf lwyn.

Boed i'r haul a'i wensau llachar,
Dafu 'i belydr ar y fan,
Nes bo 'r blodau 'n perarogli
'R lle gorphwysal, Mary Ann.

Boed awelon oer y gauaf,
Rhew a'r stormydd, eira sydd,
Droi o'r neilldu ar eu gyrfa
Rhag cyfwrdd a dy wely cudd.

Cofio am dy elrian mwynald,
A'th gymwynasau aml ni;
Sydd yn yn awr yn tynu 'r delgryn,
Yn dawnsach bach o'm llygaid i.

'R oedd dy lais yn beraidd hynod,
Yma 'n canu le y nae,
Ond peteiddlach ydyw yna
Gyda'r llu o fewn i'r llen.

'Doeidit yma ond megis plentyn
'N dechreu swno 'r A B C,
Ond hyderaf dy fod yna
'N medru anthem Calfari.

SARAH WILLIAMS.

Mary Ann yn more 'i hoee—a giliodd
O'r gelwg cyn hiroee;
Ni chadd gan ei Nher ond beroes,
I drigo fewn byd drwg ei foc.

H. J. WILLIAMS.

COFFADWRIAETH AM MRS. ANN WILLIAMS,

HYDE PARK, PA.

Byd siomedig aml ei groean
Ydyw 'r byd 'r ym ynddo 'n byw,
Byd yr wylo a'r galaru—
Byd raid colli frindiau yw—
Byd lle troir y dillan melus
I ni 'n wermod chwerau eu blas,
Byd bydd raid i bawb ymostwng
O dan ddwyllaw angau gla.

Hen awelon oerlon angau
Sydd yn gwywo o bob tu,
Mae e'n ladd ein holl obeithlon
Pan yn myn'd a'n ffryndiau eu,
Aeth yn awr a mam o deulu,
Aeth a mam o Israel Duw,
Colled fawr yw colli 'r duwiol
I fydd ac eglwys colled yw.

Colli ei gweddian drosom,
Colli ei chynghorion byth,
Colli ei phronfadau hefyd
Colli 'i "Hamen" sydd yn chwith;
Colli ei gweled yn y teulu,
Colli ei chwmmi yn mhob man—
Ond mae'r golled iddi yn elw
Mae 'n sefyll heddyw yn ei rhan.

Pan yn teunac hi gychwynodd
Dyfai chwillodd am y graig,
Ac ar hon hi roes ei sylfaen
Dala wnaeth er llyd y ddraig,
Gweithiodd ei diwrnod allan
Yn y winllan gyda'r gwaith
Megs Ruth yn ddisin llofodd
Yn y moddion drwy ei thailth.

Bellach, Gristion, cal orphwyso,
Yn y fynwent mae dy dŷ,
Fe fu Iesu ynddo dridiau
Tynodd ef y damp i ti,
Mae e'n gwybod fan gorwedd,
Fe ofala am dy lwch,
A phau gwawria bore 'r codi
Cal fyn'd i drigfannau uwch.

Ti gest adael maes y frwydr,
Galwad ddaeth o lŷs y nef,
Ti ddiosgaist yr arfogaeith
I garlo 'r palmwydd gydag ef;
Nid oes achos i ni amheu
Nad wyt heddyw 'n gwbl lan,
Gwedi cyrhaedd gwlad gogoniant—
Ti ddechreuast yma 'r gân.

'Rwyf yn canu heb un bloesgwl
"Iddo ef" yn uchel iawn,
Nid a thafod pridd 'rwyf heddyw
'N ddiolch am yr aberth llawn,
Synu 'rwyf ar ryfeddodau
Dyfnion bethau Duw a dyn,
Ar y cynllun draw a dynwyd
I gael pechadur ato ei hun.

Ffarwel bellach wrth roi i fyny
Ni chawn yma'th gwml mwy,
Ni wna hiraeth plant a phriod
Beri byth i'th galon glwy',
Ni all cystudd ni all gofid,
Ddod i mewn i'th gwpan di
Ffarwel, ein mam, nes cyfarfyddwn
Yna yn y Ganaan fry.

Rome.

CATHARINE WILLIAMS.

MYNEDIAD CRIST I JERUSALEM.

Rhyfeddod mawr oedd gweled Iesu mwyn,
Ar ebol gwan a hyny yn ddigwyn;
Gogoniant nef oedd elldo ef cyn byd,
Ar orsedd fawr mae ef yn awr o hyd;
Ond yn y byd 'fe fu mewn ing a loes;
Yn nod i lid o'i gryd i bren y groes;
Ond fe geiff myrdd i feddu uchel fri,
Trwy 'r iawn a rodd o'i fodd ar Galfari.

T. EDWARDS.

YMWELIAD A'R WLAD,

Yn mis Aost 1864.

O swm y dref i'r wlad mi ês
Yn gyflym gyda 'r ceir,
Sef dros gan milltir gyda brys
Yn ddilys felly 'r eir,
A myn'd a wnes i anedd dlws
I'r wlad am ronyn bach
I gael avelon dedwydd dir,
Y maent yn hynod iach.

Llawn iawn yw 'r coed o wyrddlon ddall
Y maent yn hynod hardd,
Y llyslan per yn lluoedd llawn
A dyfant yn yr ardd,
Y ffrwythau melus hefyd sydd
Yn gyflawn ar y coed,
Y blodan er mor hardded y'nt
A sethrir dan ein troed.

Yr ôd a'r gwair a'r cloron hefyd sydd
Yn tyfu 'n chwim a hyny nos a dydd,
Y gwartheg blithion borant ar y ddol.
Gwel ddynes draw a baban yn ei chol;
Henaigwr gwan sy'n cerdded wrth ei ffyn.
Ei war sydd gam a'i wallt i gyd sydd wyn,
Yr adar mân a ganant fawr i'w Nêr
Heb ofid blin gwnant oll ymbyncio 'n bêr.
'Does arnynt hwy ddim trallod herwydd brâd,
Nis cwynant am fod rhyfel yn ein gwlad.

Y defaid mwyn a borant ar y bryn
Eu gwlan sydd hardd braidd fel yr eira gwyn.
Yr ôl a rodd y Duw daionus un
O'i gariad rhaed, do at wasanaeth dyn,

Trwy angau Crist bendithlon ddont fel llŷ,
Ai oerllyd yw ein diolchgarwch ni?
Mae gwlad sydd well na hon i bobl Dduw,
Mae angau'n hon, cefr yno fythol fyw.

Ohio.

PERRIN.

ENGLYN,

Ar briodas WM. AUBREY POWELL & MAGGIE WILLIAMS, Scranton, Pa.

Dan nawdd Ion unwyd yn ddwys—ein Gwilym
A'i ymgeledd gymwys:
Myg yw ei lon Maggie lwy
Pêr echedydd Paradwys.

Hyde Park.

IEUAN DDU.

Hanesiaeth Gartrefol.

CYMANFA GYNULLEIDFAOL IOWA.

Cynaliwyd y Gymanfa flynyddol yn Iowa eleni fel y canlyn:

Dechreuwyd yn ardal Flint Creek, nos y 7fed o Fehefin, a pharhaodd yno dros y ddau ddiwrnod canlynol. Ardal Long Creek, yn dechreu nos Sadwrn y 10fed, a pharlau y ddau ddiwrnod canlynol. Old Man's Creek, nos y 13eg ynghyd a'r 14eg a'r 15fed. Williamsburgh, nos Wener a'r ddau ddydd canlynol.

Yr oedd yn cynorthwyo y gweinidogion cartrefol, y Parch. D. Price o Newark, Ohio; C. D. Jones, o Racine, Wis.; a'r brawd Benj. T. Jones, yn awr gyda 'r Sacson yn Williamsburg, Iowa.

Cawsom gyfarfodydd gwllithog a bendithiol, ac y mae genym le i obeithio y bydd effaith y Gymanfa er daloni yn parhau yn hir yn y gwahanol fanau lle y cafodd ei chynnal. Hyffryd iawn oedd genym weled fod Mr. Price wedi gwella mor dda ar ol anffawd a gafodd wrth deithio gyda ni y llynedd. Yn neillduol yr oedd yr ysgrifenydd yn teimlo yn ddiolchgar i'r Arglwydd am anfon ei was i ymweled â ni y tro hwn eto, o herwydd ei fod yn cofio yn dda am garodigrwydd Mr. Price tuag ato ef a'i deulu gynt pan mewn cyfyngder yn Llanrhaeadr Mochnant, a phan yr ymgeleddodd fy enaid, gan fy hyfforddi i ddechreu pregethu Crist yn Mhen-y-bont-fawr. Cawsom oll ein llawenhau yn fawr yn nghyfeillach y brodyr anwyl fu yn ein cynorthwyo.

Agorwyd ein capel newydd hardd ar Long Creek, y Sabboth. Y mae yn awr dai cyfeus i addoli Duw ynddynt y'mhob un o'r sefydliadau a enwyd, gweinidog y'mhob lle, a llewyrch ar yr achos goreu yn eu plith. I Dduw y byddo diolch.

PENDERFYNIAU Y GYNADLEDD.

1. Ein bod yn gwahodd y brodyr anwyl, D. Price, C. D. Jones, a B. T. Jones i eistedd gyda ni a chymeryd rhan y'ngweithrediaid ein cynadledd.

2. Penodwyd y brawd Evans o Williamsburg yn Llywydd a D. Knowles yn Ysgrifenydd dros y flwyddyn hon.

3. Fod Mr. Benjamin T. Jones, pregethwr rheolaidd perthynol i Presbytery of Dubuque, Iowa, yn ol ei ddymuniaid, ac ar foddlonrwydd o'i gymwysder a'i gymeriad fel pregethwr yr efengyl yn cael ei dderbyn yn aelod o'n Cymanfa.

4. Fod y Gymanfa i ddechreu y flwyddyn nesaf ar Flint eto ar yr un dydd o'r wythnos a'r un mis ag eleni, os gwel yr Arglwydd yn dda.

5. Ein bod yn rhoddi deisyfiad i'r gwahanol eglwysi i gynnal cyfarfodydd i weddio am lwydd ar y Gymanfa am wythnos cyn ei dechreu.

6. Ein bod fel Cymanfa yn teimlo yn ddedwydd iawn yn ein dewisiad o'r brodyr Mr. Price o Newark a Mr. Jones o Racine i ddyfod i'n cynorthwyo yn ein Cymanfa flyneddol eleni, gan fod yr Arglwydd wedi rhoddi ei wyneb gyda ei weision, a dyhidlo gwlaw graslawn ar ei etifeddiaeth.

7. Ein bod yn gweddio am nodedd yr Arglwydd ar ein Llywodraeth. Fod y rhyfel presenol i'w ddwyn ymlaen hyd nes y bydd grym y gwrthryfel yn cael ei lwyr ddinstrio. Ein bod dros i benderfyniadau Llywydd yr U. D. mewn perthynas i ryddhad y caethion gael eu cario allan i berffeithrwydd, a'n bod yn cefnogi fod Cyfansoddiad yr U. D. yn cael ei gyfnewid yn fuan fel ag i wahardd caethiwed am byth o fewn cyffiniau yr holl wlad.

8. Ein bod yn mawr gymeradwyo y CENHADWR AMERICANAIDD fel cyhoeddiad misol, gan ddymuno pob llwyddiant iddo; ac yn anog yr eglwysi i'w gefnogi a'i dderbyn.

9. Fod y Gynadledd hon yn mawr lawenhau fod yn mwriad Mr. Price gyhoeddi cyfrol o'i weithiau, ynghyd a'i ddarlun yn fuan, ac yn ymrwymo gwneuthur ein goreu dros ei fedaeniad.

10. Fod y Parch. E. Griffiths o Old Man's Creek i draddodi pregeth yn y Gymanfa nesaf, (os cyderna) ar Grefydd deuluaid, ymhob un o'r sefydliadau. Gofidus genym oll na chwasm o'i gymdeithas a'i wasanaeth gyda ni eleni.

D. KNOWLES, Ysg.

GOHEBIAETH O ARKANSAS,

AT. T. E., CINCINNATI, OHIO.

Helena, Ark., Medi 22, 1864.

ANWYL FRAWD.—Ar ol hir oedi penderfynais trwy bob aghawedra i anfon atoch. Bum yn agos iawn i angau oddiar pan welais chwi, cefais y dwymyn a elwir *congestive chills*, yr hon yn gyffredin sydd yn terfynu yn farwol; ond arbedodd fy Nhad nefol fi y tro hwn eto, ac y mae fy rhwymau yn fawr iddo. Yr oedd y dynion duon druan wedi bod yn cynnal cyfarfodydd gweddi i weddio ar yr Arglwydd i'm hadferyd, ac fel hyn y bu.

Maent wedi eryfn arnaf, sef y rhai crefyddol o honynt, idd eu ffurfio yn eglwys i Grist, yr llyn wyf wedi addaw wneud; y mae genyf

weinidog Cynulleidfaoel yn ysgrifenydd ar yr ynys, yr hwn sydd i'm cynorthwyo yn ffurfiad yr eglwys hon. Yr ydwyf wedi priodi rhwng 30 a 40 o honynt yn unol a chyfreithiau yr U. D., ac yr ydwyf wedi bedyddio llawys o honynt trwy daenelliad a 2 trwy drochiad. Y maent oll yn credu mewn cymundeb rhydd. Pregethais iddynt y Sabbath diweddafr oddiwrth i loan 1: 7. Yr oedd eu dull yn dangos eu bod dan deimladau dwys; pregethodd y Parch. D. Worcester, fy ysgrifenydd, iddynt am 2 ym wir effeithiol; ac anerchwyd hwy gan y Captain Faorhee, gweinidog Wesleyaidd, yn effeithiol iawn.

Yr ydwyf yn adeiladu lle helaeth i barotoi y cotwm y mae y dynion duon wedi ei godi ar yr ynys. Yr ydys yn barnu fod genyf werth ugain mil neu ddeg mil ar hugain o ddoleri. Mae genyf gawd da o hono. Mae y *Secretary of War* wedi addaw i mi y caiff y sefydliad hwn fwynhau yr holl arian hyn, a byddant yn ddigon i brynu 80 erw o dir i bob pen teulu sydd yma, a rhoddi hefyd iddynt y pethau angenrheidiol fel y gallant ddechreu gweithio ar eu tiroedd eu hunain. Mae y *Secretary of War* wedi synu wrth fy llwyddiant. Mae yr arian hyn i gyd wedi eu hynill mewn un flwyddyn, ac ychydig o honynt sydd ddyinion galluog i fod yn filwyr.

Mae y *rebels* wedi clywed am fy llwyddiant, ac y maent yn tyngu y llosgant y cotwm; maent wedi paratoi pontydd, ac wedi gwneud tuag ugain milltir o ffordd fel y gallant ddyfod a'u magnelau i *shelie* yr ynys. Mae y Llywodraeth yn paratoi i'n diogelu; yr ym yn diagwyl am ymosodiad arnom bob nos. Mae bad rhyfel (*gun-boat*) yn nosiso heibio i ni yn ol ac yn mlaen ar yr afon fawr, y Mississippi, yn barhaus, heb law y milwyr sydd yma ar yr ynys; cant amser poeth pan dreiant ein cymeryd. Rhaid i mi derfyna gan ddymuno cael clywed oddiwrthych yn fuan. Cofiwch fi at y cyfeillion oll, a derbyniwch fy serch eich hun. Yr eiddoch,

Chaplain JONATHAN E. THOMAS,
Helena, Arkansas, P. M. (Please forward to Island 68.)

DIWRNOD NEU DDAU GARTREF.

SUL YN TURIN, LEWIS CO., N. Y.

Peth hyfryd a dymunol iawn gan un a fyddo yn caru cartref hoff tad a mam ac ardal dawel bore oes, yw cael cyfleustra i fyned yno ar ol bod yn absenol am dymor. Mae rhyw swyn neillduol mewn hen gartref cysurus i ddenu y meddwl tuag yno yn dra aml.

Cefais y fraint o ymwled â'm cartref, Awst y 19eg, yno cyfarch mam a thad, brodyr a chwiorydd, a chyfeillion serchog, ynghyd a chael mwynhau rhagorfreintiau lluosog cartref.—Cefais y fraint o rodio ar hyd y macesydd a'r porfeydd gwelltog, dan gysgod y llwyni prydferth, a thrwy y goedwig dawel—cael gwrandao ar awn yr aber risialaidd ar ei thaith tua'r afon

ddu yn y dyffryn islaw—hefyd wrando ar wyllt adar y coed yn odli llawenydd ar doriad gwawr y dydd. Bum hefyd yn ceisio denu y brithyll cyfrwysgall i ymafyd mewn bach, ond ni lwyddais yn hyn, er fy mod flynnyddau yn ol yn gallu dal degau mewn rhyddig amser. Beth oedd yr achos yn awr? Cefais allan y dirgelwch wedi myned adre' ar ol llafurio yn ofer. Yr oedd y pygotwr *glew* hwnw, y Parch. H. R. Williams, Turin, wedi bod ar hyd yr aber o'm blaen, ac wedi gallu swyno pob brithyll at ei fach rhagorol, felly nid oedd dim yn weddill!

Bore Sul yr 21ain cefais y faint o fyned i wrando ar y brawd anwyl yn pregethu ar y geiriau, (o eiddo Paul, Phil. 4: 11), "Canys myfi a ddygais yn mha gyflwr bynag y byddwyf fod yn foddolawn iddo." Yr oedd ei sylwadau yn hynod o felus a tharawiadol. Y mae dysga bod yn foddolawn o dan bob goruchwyliaeth yn wers bwysig a lled anhawdd i lawer ei dysgu. Sylwodd yn felus ar y *wers* oedd i'w dysgu, ac hefyd y modd i *wneyd* hyny. Bu Paul gryn amser cyn gallu adrodd yn rhwydd, *myfi a ddygais fod yn foddolawn &c.* Yr oedd yn cyfrif pobpeth yn golled er mwyn Crist. Eto yr oedd yn meddwl y gallai ddygu y wers yn haws wedi cael ymwared a'r swmbwl yn y cnawd, ond cafodd ateb un diwrnod, gan ei Dad "Digon i ti fy ngras i a'm nerth a berffeithir mewn gwendid." Cafodd allan y modd i'w dysgu yn berffaith wedi hyn. Yr oedd yn bregeth wir werthfawr, y sylwadau yn cyrhaedd pob gradd a sefyllfa—dysgu bod yn dawel a boddolawn. Hyderwyf y bydd i'r gwirioneddau gaet lle priodol ar feddyliau y rhai oedd yn gwrandao, ac y bydd i'r Arglwydd o'i rad drugaredd dywallt ei Yspryd sanctaidd ar yr Eglwys fechan yn Turin, y bydd yno lwyddiant mawr. Da iawn oedd genyf weled cynifer yno, pawb yn edrych yn siroli ac yn meddwl yn dda am eu gweinidog—ofnwyd y buasai symudiad y Parch. D. E. Prichard yn peri i'r achos ddarvoud yno; ond darfu i Dduw anfon bugail arall i'w ei bohl, a chredu yr wyf y bydd ei fynediad yno yn fendith fawr iddynt. Bydded i'r cyfeillion anwyl wneyd ymdrech mawr i gynnal breichiau Mr. Williams i fyny. Mae pawb yn pregethu yr efengyl wrth wneyd *ymdrech* o blaid yr achos mawr, yn gystal a'r pregethwr. Bydded i undeb a heddwch deyrnasu y mhlith y brodyr yn Turin a'r Hill—undeb anwyl rhwng brodyr fyddo yn ffynnu fwy fwy, fel y byddo i Dduw fendithio llafur ei weision, ac eglwys Crist fyddo yn ffrwythlon fel *gardd baradwysaidd*. Boed tangnefedd fel afonydd pur o heddwch, yn rhedeg mwy dros bant a bryn. Boed i'r cwmwl niwl a'r golofn dân aros uwch ben y gweryll bychan yno, y cyfeillion caredig sydd yn gwrandao, gaffant eu bendithio â bendithion ysprydol, a'r brawd anwyl gaffo nerth a doethineb i fyned i mewn ac allan o flaen pobl ei ofal. Cadwed yr Arglwydd ef dan gyssgod ei

adenydd hyd y diwedd, o dan ei weinidogaeth felus aed yr un yn fil a'r wael yn genedl gref.
ENEAS.

COFIANTAU BYRION.

MRS. MARGARET BEVAN, TROEDRHIWDALAR, O.

Ganwyd Margaret Bevan mewn ty ffarm o'r enw Ty'n y dwr, yn mhlwyf Llanafanfawr, swydd Frycheiniog, D. C. Enwan ei rhieni oedd William a Dinah Lewis. Yr oedd Mrs. Bevan yn un o bedwar o blant—un mab a thair merch. Bu y bachgen farw yn ei ieuentyd. Bu Sarah ei chwaer farw yn ei chartref genedigol, a bu Mrs. Davies ei chwaer arall farw yn yr ardal hon, a hi oedd y gyntaf a gladdwyd yn ngladdfa Troedrhiwdalar, Ohio.

Yn y flwyddyn 1827 ymunodd mewn priodas yn Nghymru â Mr. David Bevan o Bwlch y cylau, a buont yn byw am flynyddau mewn ffarm o'r enw Penrhiwmoch. Yn y flwyddyn 1836 trwy rasol ymweliad Duw cafodd ei dwyn i ystyried ei chyflwr fel pechadur. Tua'r dyddiau hyny, dygweddodd i hen wr duwiol o'r enw Thomas James fod yn dyrnu gyda hwynt. Yn y boreu danfonodd Mrs. Bevan ei merch fechan allan i'r ysgubor at yr hen wr i ofyn iddo a oedd ef yn myned i'r gyfeillach grefyddol yn y prydawn, ac os oedd y byddai hi yn dod gydag ef. Wrth hyn deallodd yr hen wr fod y gwaith grasol wedi ei ddechreu,—aeth i'r ty a buont yn cynnal cyfeillach grefyddol yno dros y gweddill o'r borau, ac yr oedd achubiaeth ei henaidd yn gorphwys mor ddwys ar ei meddwl fel yr ang-hofiasant fwyta eu ciniaw y diwrnod hwnw; aethant yn y prydawn i'r gyfeillach grefyddol i Troedrhiwdalar, ac mewn amser priodol cafodd ei derbyn yn aelod o'r eglwys yn Troedrhiwdalar, Cymru, gan y Parch. D. Williams.

Yn y flwyddyn 1842 daethant i'r wlad hon a sefydlasant yn ardal Troedrhiwdalar, Ohio.

Yn ei bywyd yr oedd Mrs. Bevan yn dangos ei bod wedi cael gafael ar wir dduwioldeb. Fel mam yr oedd yn dirion a gofalus am faethu ei phlant yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd, ac yr oedd yn ofalus iawn yn ngwynebu trialon i gadw ei hun mewn tymer briodol i roddi esiampl dda o flaen ei phriod a'u plant, ac yr oedd crefydd yn disgleirio i'r fath raddau yn ei bywyd fel y bu y prif foddion i ddwyn ei phriod a'i phlant i weled gwerth mewn erefydd a chafodd yr hyfrydwch o'u gweled oll yn cofseiddo gwir grefydd.

Yr oedd yn ffyddlawn yn y cynulliadau crefyddol. Nid wyf yn cofio i mi weled ei lle yn wag mewn 22 mlynedd yn y cyfarfodydd cyhoeddus a'r cyfeillachau neillduol ac yr oedd bob amser yn haelionus yn ei chyfraniadau at achos yr Arglwydd. Gallwn ddywedyd am dani mai hyfrydwch ei henaidd oedd cael trigo yn nhy yr Arglwydd holl ddyddiau ei bywyd i

edrych ar brydferthwch yr Arglwydd ac i ymofyn yn ei deml. Wedi bod o wasanaeth mawr yn eglwys Dduw, yn mis Medi diweddaf cymerwyd hi yn glaf gan glefyd y gwaed. Ni bu yn glaf ond ychydig o ddyddiau, ac ar y 15fed o Fedi hunodd yn dawel yn yr Iesu, yn 66 ml. oed. Gadawodd briod a 6 o blant i alaru ar ei hol. Claddwyd ei rhan farwol yn nghladdfa Troed-rhiwdalar a gweinyddwyd yn ei hangladd gan y brodyr J. H. Jones, E. Roberts a'r yagrifenydd, R. POWELL.

MRS. MARY EDWARDS, BANGOR, WIS.

Ganwyd Mrs. Edwards yn Ty Coch, plwyf Llanfihangel swydd Gaerfyrddin, D. C. Enwau ei rhieni oeddynt Thomas a Jane Evans. Buont byw mewn lle o'r enw Bwlch Gwyn am flynyddau, ac yn y lle hwnw mae ei chwaer Jane yn byw yn awr. Ymbriododd â Mr. David Edwards, a buont byw mewn lle o'r enw March-oglwyn, plwyf Llanelli ger Pont y Berem, oddi-yno symudasant i Bryn Man plwyf Llanon, ac oddiyno daethant i America yn y fl. 1844. Sefydilasant mewn lle o'r enw Charleston, Tioga Co., Pa.

Bu iddynt bump o blant, pedwar o ba rai sy'n galaru ar ol eu hanwyl fam. Bu farw y llall yn ieuanc pan oeddynt yn yr hen wlad. Tua saith mlynedd yn ol, daeth i'r *West* at ei merch, sef priod y Parch. John Davies, yn awr o Bangor, La Crosse. Yn Chwefror diweddaf ymwelwyd â'r teulu gan y dolur poenus ac ang-euol sef y gwaedglwyf, a bu pump yn y teulu yn anhebyg o fyw, sef Mrs. Davies a thri o'u plant, ond drwy ymdrech meddyg medrus a bendith Tad y trugareddau gwellhaodd pawb ond Mrs. Edwards, trodd yn ddyfnglwyf (*dropsy of the abdomen*) arni hi, a dyoddefodd gystudd poenus yn agos i wyth mis. Ymostyngai yn dawel yn ei chystudd i ewyllys ei Thad nefol, a phan ddeallodd fod y meddyg yn golygu nas gallai fyw ond ychydig oriau, dywedai "Wel, Dr. nid ar wely marw mae paratoi i farw, os yw fy Nhad nefol yn galw am danaf, yr wyf yn dawel i'w ewyllys ef."

Dywedai wrthym am anfon at ei phlant am iddynt "Fagu a meithrin eu rhai bychain yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd." Pan ofynem ei theimladau dywedai ei bod yn hir-aethau am ei hymddatodiad, a throdd ei hym-ddyddan yn weddi, "O Arglwydd, yn dy drugaredd maddeu fy aml bechodau a derbyn fy enaid i'th dragwyddol deyrnas." Bu farw yn hynod esmwyth i'n golwg ni Medi 15fed, mewn ychydig wythnosau i 82 fl. o'i hoedran. Gweinyddwyd yn ei hangladd gan y Parch. Benjamin S. Baxter, gweinidog Annibynol perthynol i'r Saeson, ac am ei fod wedi bod yn gymydog agos am flynyddau yr oedd yn gwybod am dani yn dda a chyfeiriodd at rai o'i dywediadau

synwyr-gall. Pregethodd yr yagrifenydd y bregeth angladdol i dorf luosog Medi 25 yn nghapel Annibynwyr Bangor.

Bangor, Hyd. 3, 1864.

JOHN DAVIES.

MRS. MARY WILLIAMS, IRONTON,

Priod Mr. David Williams, yr hon a fu farw
Aust 10, 1864.

Merch ydoedd Mrs. Williams i Thomas a Hannah Howells, Bryn-y-meini, swydd Gaerfyrddin, D. C. Ganwyd hi yn y fl. 1827. Yn y seithfed flywyddyn ar ugain o'i hoed symudodd hi a'i rhieni yn nghyd a phump o'i chwiorydd i'r wlad hon, dwy o honynt yn nghyd a'u rhieni sydd wedi eu claddu; a'r gweddill yn ol i alaru eu colled ar ol eu hanwyl chwaer. Yn mhen ychydig o flynyddau wedi dyfod trosodd i'r wlad yma, ymunodd mewn priodas â Mr. David Williams, gynt o sir Gaerfyrddin, D. C. Bu iddynt un plentyn, yr hwn yn bresenol sydd wedi ei amddifadu o fam dyner a gofalus.

Cafodd Mrs. Williams ei dwyn i fyny mewn teulu crefyddol, ac ni bu cynghorion ac addysgiadau ei rhieni yn ofer, y ffydd a breswylodd ynddynt hwy a breswylodd ynddi hithau hefyd. Pan yn 19 mlwydd oed derbyniwyd hi yn aelod o eglwys Crist, gan y diweddar Barch. Mr. Hughes, Trelech, a bu yn ffyddlon ganlynydd i'r Gwardwr hyd ei bedd.

Bu Mrs. Williams am y blynyddau diweddaf o'i hoes mewn enfantis fawr i ddangos ei ffyddlondeb crefyddol a hyn o herwydd ei seini a'i mynyrch wendid, eto yn ol ei gallu hynododd ei hua yn y wedd hon, yr oedd pob ymddangosiad yn dweyd mai yn y "ty" yr oedd ei chysur a'i nerth hi. Yn ngwyneb ei mawr boen ni chlywais hi yn cwynfan am ddim ond am ei hanallu i ddyfod i foddion gras. Ond heddyw yr ydym yn ffyddiog ei bod wedi cyrraedd gwlad lle nad oes yr un diffyg corphorol yn rhwysr i ddilyn yr enaid yn ei ddyuniadau addolawl.

Rhagorai yn fawr fel cymydoges, cerid hi gan bawb o'i chymydogion, y rhai a'i hadwaenent oreu a'i parchent fwyaf. Yr oedd bob amser yn addfwyn, tyner a chariadus, a gallwn ddweyd hefyd pan bu Mrs. Williams farw fod yr ardal wedi cael colled.

Bydded i'r Arglwydd fod yn gymorth i'w phriod galarus yn ei drallod, ac yn noddfa i'r un bach sydd o dan ei ofal ef, ac yn nerth i'r chwiorydd yr un modd i fod yn dawel, gan ddweyd mai ewyllys y Bod mawr a wneler bob amser, ac i baratoi i'w chlyfarfod yn y wlad lle nad oes neb yn marw. Ydwyf eich cydymdeimlydd,

GEO. M. JONES.

MRS. MARY REES,

Priod Mr. David Rees, Gibson, Pa.

Mrs. Rees ydoedd ferch i Rees ac Elizabeth Harries a breswylent yn Cross Inn, sir Caerfyrddin. Ganwyd hi yn y flywyddyn 1813, ni chedd

yr anrhydedd o fod dan nawdd a chynghorion rhieni ond dros dymor byr iawn gan i angau ei hymddifada o honynt. Ond drwy ofal rhaglun-iaeth a thiriondeb perthynasau a chyfeilliaid, yn nghyd a'i hymdrech difflino am fywyd rhinweddol, ffurfiodd iddi hun gymeriad anrhyddedus. Ac yn y fl. 1883 ymunodd mewn priodas â Mr. John Thomas o'r un gymydogiaeth, a chychwynasant tua'r wlad hona yn y cyfarnas, a thiriasant yn ddiogel, a gwnaethant eu ffordd yn mlaen tua Carbondale, lle y sefydlasant. Yr haf canlynol pan nad oeddynt ond megys yn dechreu dyfod i adnabyddiaeth a threfniadau eu gwlad fabwysiedig, bu farw John Thomas, a cha'dd y chwaer ei gadael yn unig i ddigwyddion byd o gyfaewidadau. Yn y flwyddyn 1887 ymunodd mewn priodas drachefn â Mr. Thomas Rees ei gonfucheddwr galarus. Yn ardaloedd Carbondale a Blakeley y treuliasant flynyddoedd dedwydd eu hymdeithiad hyd y flwyddyn 1885 pryd y symudasant i Gibson, lle mae gweddill y teulu yn bresenol. Bu iddynt naw o blant, o ba rai y mae saith yn fyw, dau o honynt yn benau teuluoedd, y naill yn Bangor, Wis., a'r llall yn Blakeley, Pa., a'r lleill, sef dau fachgen a thair merch yn cyfranogi (gyda eu tad trallodus) o unigolrwydd cartref ymddifad.

Yr oedd yn nglyn a marwolaeth y chwaer ryw bethau yn wahanol i'r cyffredin, felly yn gwneud yr amgylchiad yn fwy annymunol i'r teulu, h. y. bu farw oddicartref. Yr oedd wedi myned ar ymweliad, er cynorthwyo teulu ei merch adfyddus, plant yr hon oedd dan ddir-dyniadau yr haist angeuol (*black fever*) fu yn rhwygo teuluoedd drwy yr ardaloedd hys yn ddiweddar. Tra yno, bu yn ddiwyd iawn, yn gweini, ac yn ymgeleddu hyd y medrai. Er ei holl ofal a'i thyrerwch gwelodd lygaid dau o'i hwyrion bychain yn cau yn yr angau. A phan ar fin cychwyn yn yr ol at ei theulu cymerwyd hi yn glaf gan yr un dolur, a bu yn dyoddef yn addfwyn, yn sirol, ac amymyddgar, yn ymddangos yn hynod foddlon i ewyllys ei Harglwydd, am bump diwrnod sef hyd y 18fed o Fai 1884 pan y gwnaeth angau ei ran arni yn y 51 ml. o'i hoedran. Hebryngwyd ei gweddillion marwol i fonwent Carbondale i gyd-orwedd a dau o'i phlant bychain a ddaearwyd yno flynyddau yn ol. Gweinyddwyd wrth y ty cyn cychwyn gan y Parch. Lewis Williams, ac wrth y bedd gan yr hybarch dad Parch. John Davies, Blakeley (M. C.) Oddeutu mis wedi hyny, pregethwyd ar yr amgylchiad yn eglwys y Cymry yn Dundaff, lle yr oedd y chwaer yn sefod hardd a rheolaidd, gan yr Henadur R. G. Lamb yn Seisnig, a'r Parch. Lewis Williams yn Gymraeg i gynulleidfia luosog o American-iaid a Chymry.

Yr oedd amryw ragoriaethau yn perthyn i'r chwaer ag sydd yn deilwng o efelychiad.

Maddai ar amryw o hanfodion callineb,

megys *synuogr naturiol cryf, presenoldeb modd-ol, a llywodraeth dros y tymerau*. Yr hyn bethau sy'n amheggorol angenrheidiol er cyfansoddi yr hyn a eilw Solomon yn "Wraig dda." "Y wraig riuweddol." Fel mam, yr oedd ynddi amynedd, arafwch ac addfwynder. Dygai fawr ael dros ddwyn ei phlant i fyw yn rheolaidd, siaradau a hwy yn bwylllog ac yn sirol. Ni byddai yn ymwylltio mewn sarugrwydd a digofalat, pan y byddai yn cynghori neu yn cer-yddu, aes tueddu i "yru ei phlant i ddigio." Ond byddai ei haddysgiadau yn cael eu apelio at y deall a'r gydyddbod mewn modd swynawl aes dwya ei phlant iddi ei charu a'i chosfeiddio fwy fwy.

Fel guraig a phenteulu yr oedd yn rhagori ar laweroedd. Ei thyrer bwylllog, a'i gwnai yn ddidwyl a dirodres. Nid oedd yn agored i lawer o wâg siarad fel y mae arfer rhai, ond byddai ei hymddyddanion yn gyffredin yn synwrol a phwrpasol, a'i chynghorion a'i hyfforddadau yn cael derbyniad croesawus gan ei theulu. Yr oedd bob amser yn ymdrechol iawn i wneud ei theulu yn gyssur, — byddai yn ddoeth iawn yn ahrefniad gorchwylion teuluaidd, — byddai yn ystyriol o bwysigrwydd trefn, — trefn ydyw deddf gyntaf y nefoedd. Y mae trefn yn angenrheidiol er gwneud cartref yn ddedwydd a chysurus. Mae yn sicrhau cyflawniad pob dyledswydd yn amserol ac effeithiol. Mae fel y dywedodd un yn "dad sefydlogrwydd ymddygiad." Drwy ei threfn, ei diwydrwydd a'i gofal gwnai ei thy yn gartref hyfryd a dymunol. Cartref, medd Mrs. Hemans, ydyw y wir ddinas noddfa. Pa le y gwynebwn os ymddifadir ni o hono, men os cyfnewidir ef.

Heblaw ei bod yn ymdrechol i wneud cartref cysurus yr oedd yn of tystiolaeth y cyffredin yn amcannu i wneud ei chymydogiaeth yn gyssurus a heddychol. Fel cymdoges yr oedd bob amser yn ostyngedig, serchog a chyfeillgar. Nid oedd dim yn fawreddog, diserch, ac anhawddgar yn ei hymddangosiad na'i hynddiddanion. Byddai yn barod i gydymdeimlo a'r gwan, ac i gynorthwyo yr angenus. "Cyfranai at angenrheidiau y saint a byddai yn dilyn lletygarwch." Yr oedd hi yn ddidramgwydd a heddychlon a phawb. Ni chefais ar ddeall iddi achosi terfysg drwy ei hoed, tawelodd lawer tystestl, a chynorthwydd i derfynu llawer ymryson, "Dilynai heddych," gwerthfawrogi dawlwech, ac aberthai deimladau ar allor tangnefedd.

Yr oedd iddi hefyd ragoriaethau crefyddol. Ymunodd ag eglwys Dduw yn Carbondale dan weindogaeth y Parch. L. Williams tua'r fl. 1884. Gellir casglu drwy ei bywyd dysglair, dylanwad sanctaidd ei phroffad, ei hymddiddanion a'i hymarweddiad iddi gael troedigaeth drwyadl, ei bod "wedi ei symud trwodd o farwolaeth i fywyd." Iaith ei chalonn oedd "Hoffais drigfan dy dy, a lle preswylfa dy ogoniant."

Nid oedd ei chyfeusderau crefyddol mor fan-teislol gwedi symud i'r wlad ag oeddynt yn y gweithfaoedd cyhoeddus; eto byddai yn chwen-yehu, ac yn ymdrechau bod yn y cynulliadau cyhoeddus mor belled ag y byddai ei hamgylch-ladau yn caniatáu, a phob amser yn ymddangos wrth ei bodd yno. Tra yn nghysegr Duw, byddai yn ymddangos fel yn ystyried ei bod yn mhresenoldeb neillduol y Goruchaf. Ni welid ei llygaid yn gwybio, ac yn gwamalu gyda phersonau, ac ymddangosiadau. Yr oedd ei meddwl fel pe yn cael ei ddiwyfnu oddiwrth bobpeth, ac yn ymddangos yn sugno o ddiwyll laeth yr efengyl, ac yn ymborthi ar ei bwyd meithrinawl. Pan yn siarad am grefydd; byddai yn gwneud hynny gyda'r parch a'r hunan-ym-wadiad mwyaf—bob amser yn cydnabod ei hannerlyngdod a'i diffygion, ac yn ymgysuro yn nhrugaredd ei Gwaredwr. Yn ei chystudd byr, rhoddodd brawf fod ei henaid yn cael ei gynnal gan gysuron yr efengyl. Ymwelai y Parch. John Davies a hi yn fynych yn ei chys-tudd, ac fel y dywedodd ar lan ei bedd, "Nad oedd petrunder yn ei feddwl am y chwaer Mary Rees, ei bod wedi myned i mewn i dragwyddol lawenydd ei Harglwydd." Yn yr ymwybodaeth ei bod yn marw, dywedai wrth ei phriod am ymgysuro, nad oedd *o'n* arni i wynebu y glyn. Ac ychwanegai gyda dwysder rhyfeddol, y dylai yntau i *ymdrechtu* bod yn foddlon i'w gollwng. Er cymaint oedd dirdyniadau ingawl ei chlefyd, dyoddefai y cwbl yn ddirwgnach fel plentyn mwynaid, hyd nes i'r rhan oedd farwol o honi gael ei lyncu i fyny gan fywyd, a'r gelyn diw-eddaf ei ddinystrio, pryd yr unodd â'r dorf an-eirif o flaen yr Orsedd, sef gyda y rhai a olch-wyd ac a ganwyd yn ngwaed yr Oen.

Er gofal, dyfal a doeth,
Dyschafad hir, a chyfoeth
Deuodd yr wys—myned oedd rald,
Gwahau corph ac enaid,
Llewyrch ei horiau llawen,
A'i dydd byr redodd i ben.
Ei phriod hoff, o air da,
Ar ei hol, a hir wyla
A'i phlant a deimlant bob dydd,
Anniwall iug, o'r newydd,
Teimlir rhwyg, ar rwyg ar ol
Un oedd yn wraig rinweddol.

DANIEL J. EVANS.

TAITH YN NGHALIFFORNIA.

Somerville, Gor. 26, 1864.

MR. GOL.—Ceisiaf yn bresenol roddi doriun-iad cywir o sefyllfa foesol a chrefyddol y dal-aeth eangfaith hon. Mis Chwefror diweddaf cefais fy mhennodi gan bwyllgor perthynol i'r gymanfa dalaethol i gymeryd taith trwy wa-hanol barthau o'r dalaeth. Ymwelais â gwa-hanol siroedd, sef Nevada, Yuba, Sierra, Plum-as, a Sutter. Teithiais yn ol ac yn y blaen dros fil o filldroedd. Pregethais bob nos am wyth-nosan, a thair gwaith ar y Sabboth. Mae y

rhan fwyaf o'r Califforniaid heb Grist, heb obaith, ac heb Dduw yn y byd. Ymddengys fod baner ddu y diafol yn chwifio yn fuddugol-iaethus yn mhob lle, o'r arfordir i gopa uchaf y Sierra Nevadas.

Y PEDWERYDD GORCHYMYN.

Cyhoeddodd Duw o'r pwlpid tanlyd oddiar ben Sinai, "Cofia y dydd Sabboth, i'w sanct-eiddio ef. Chw' diwrnod y gweithi, ac y gwnai dy holl waith." Nid oes un yn mhob haner cant yn cadw y Sabboth. Mae pob math o fa-nach yn cael ei gario yn y blaen ar y Sabboth. Y Sabboth yw y dydd i fwynhau gwag ddi-fyr-wch. Ar y Sabboth ceir gweled ugeiniau yn ymgasglu at eu gilydd i chware cardiau, bill-iards &c. Ar y Sabboth y gwneir i fyny y cyf-rifon, ac y telir y gweithwyr, yn nghyd a bilian y *store*, &c. Mae perl y nef yn cael ei ddiystyrn—a rhodd deheulaw y Jehofa yn cael ei ham-harchu. Ni ellir dysgwyl daioni i ganlyn y fath arferiad halogedig.

Dydd eu marchnad yw'r dydd Sabboth,
Er fy syndod, enaid clyw;
Dynion wrth y miloedd welir
Yn troseddu deddfau Duw.

Mae'r hwn sydd yn sathru deddf y nef wedi diosg ei darian—aberthu ei ddiogelwch—ac yn agored i gael ei ddamnio am dragwyddoldeb. Bobl ieuainc! cofiwch nid oes dim a'ch galluoga i wrthsefyll hudoliaeth y byd, a'ch cadw rhag syrthio i byllau lleidiog llygredigaeth, ac a heddycha etch cydwybodau, ac a lesola gym-deithas yn fwy na chadw yn sanctaidd y dydd Sabboth. Gwawrio wnelo'r bore pan y daw trigolion y dalaeth hon i gadw deddfau sanct-aidd lôr.

DAWNS O FLAEN CRISTIONOGAETH.

Mewn pentref mawr yn swydd Sierra, ceisiais gael lle i bregethu efengyl y deyrnas. Cyfar-fyddais ag un o'r dinasyddion. Dywedais fy neges wrtho. Dywedodd, "Mae'n dda iawn genyf eich gweled, oblegyd nid ydym wedi cael pregeth yma er ys dros flwyddyn. Mae'n debyg y gallwch gael Neuadd yr Odyddion i bregethu. Af trwodd i siarad a'r *trustees*." Ffwrdd ag ef Galwyd y perchennogion yn nghyd. Cyhoedd-wyd y ddedryd, hynny yw, na allasid cael y neu-add, oblegyd ei bod wedi ei glanhau a'i golchi y dydd o'r blaen, er mwyn cael *Grand Ball* yn-ddi 'mhen ychydig ddyddiau. Cauwyd y drws yn erbyn Brenin y Gogoniant. Ond os cauwyd drws y neuadd, agorwyd un arall—cawson gy-nulleidfa dda. A mwy na'r cwbl, cawson bres-enoldeb Ysbryd Duw. Ar ol y cyfarfod rhodd-wyd gwahoddiad taer i mi i fyned i bregethu yno y nos ar ol y *ball*. Derbyniais y cynnygiad—dychwelais yn ol prydawn dydd Sadwrn—a'r rhai cyntaf a gyfarfyddais oedd perchennog-ion y neuadd, a'r peth cyntaf a ddywedasant, "Syr, mae'n ddrwg iawn genym i ni wrthod y neuadd i chwi nos Fercher diweddaf. Gallwch

gael y neuadd unrhyw amser o hyn allan. A wnewch chiw bregethu ynddi heno?" Dywedais wrthynt fy mod yn ddiolchgar iddynt hwy am eu cynygiad, ond nad oedd yn bosibl i mi bregethu yno y noson hono, oblegyd fod genyf gyhoeddiad mewn lle arall—a pheth arall, os oedd y neuadd yn rhy lân i bregethu ynddi cyn y ball, fy mod yn barnu yn sicr ei bod yn rhy frwnt i bregethu ynddi ar ol y fath wledd.

Mewn lle arall oddeutu chwe milltir o'r lle uchod cefais yr un gwrthwryniad. Nid oes ond un neuadd yn y lle hwn, a hono gan dafarnwr. Aethum at y tafarnwr mewn ysbryd mwyn ac efengylaidd—gofynais iddo a fuasai yn gweled yn dda i mi gael ei neuadd i bregethu ynddi? Dechreuodd grafu ei gernaau, ac mewn ychydig amser dywedodd, "'Dwy' ddim yn gwybod pa fodd y mae gwrthod, oblegyd nid ydym wedi cael pregeth yma er ys tair blynedd. Aroschw, aroschw am fyny, nes i mi gael gweled yr *Hurdy Gurdies*, maent hwy yn *daunsio* yma bob nos, ac os byddant hwy yn foddlon i roddi i fyny am awr, gallwch gael y neuadd." Ffwrdd ag ef i weled yr *Hurdies*. Mewn ychydig amser dychwelodd yn ol a gwyneb hir a gwefl gam. "Wel, wel, mae'n ddawg iawn genyf, ond nid ydynt hwy yn foddlon. Maent mor awyddus i wneud eu *fortune*, fel nad allant roi i fyny am fyny." Cefais le yn yr ardal, a chynulleidfau luosog. Bendith y nef a ddilynno bregethiad y gair yn y lleoedd hyn. "Ewch i'r holl fydd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur." Yr eiddoch yn serchog,
JOHN J. POWELL.

YMWELIAD A MR. HUMPHREY PIERCE, ("WMFFRA O FALDWYN.")

MR. GOL.—Lluaws o lythrau a ddarllenais o waith un Mr. Pierce, mewn newyddiaduron yn y wlad hon a'r hen wlad, ond heb ddeall mai yr un yw yr awdwr hwn ag sydd yn ysgrifenu i'r newyddiaduron Saesneg o'r rhan hyn o'r De, hyd yr wythnos ddiweddar, pryd y derbynais ddau Ddrych oddiwrth gyfaill, yn cynwys llythyr oddiwrth Mr. P. ar daith Cadf. Steele i Camden ac yn ol i'r lle hwn. Yr oedd y llythyr yn dra chynwysfawr. Yr un yw hwn a fflangellodd Evan Williams, Milwaukee, ychydig flynyddau yn ol drwy gyfrwng y Drych, mewn perthynas i'r Parch. S. R., a sefydliad Cymreig Tenn.

Er pan y daethum i'r lle hwn yr wyf wedi clywed amryw yn ymddyddan am y gwr uchod a'i ysgrifeniadau mewn gwahanol newyddiaduron Saesneg, ac yn ei gyfrif yn un o'r ysgrifenywyr goreu ar y rhyfel; ond heb ddeall na meddwl mai Cymro ydyw; a phan ddeallais hynny aethum i lawr o'r gwersyll i'r ddinas, fel ag y cawn sicrwydd i'm meddwl mai Cymro yw. Fel ag yr oeddwn yn myned i lawr cyfarfum â mil-

wr yn perthyn i un o gyfllegrau *Merrill's Horse*; gofynais a oedd yn adnabod dyn o'r enw Pierce yn ei gatrawd? Atebodd ei fod yn adnabod un o'r enw yn Quartermasters Department of M. H.; pryd y gofynais drachefn, pa fath ddyn o edrychiad yw? Atebodd mai llanc o gylch 28 neu 28ain oed, cyffredin ei edrychiad, sirol ei wedd ar bob amgylchiadau. Gan fy mod wedi ffurfio barn wahanol am Mr. P., yr oeddwn yn meddwl fy mod wedi camgymeryd yn y person.

Gofynais a oedd yn Gymro? Atebodd nad oedd yn gwybod, ond ei fod yn arfer ysgrifenu llawer i newyddiaduron St. Louis a Memphis; a'i fod yn cael ei gyfrif yn un o'r ysgrifenywyr gyreu ar hanes y rhyfel presenol; ac yn mhellach dywedodd ei fod yn meddwl y bydd cyn hir yn rhoddi ei law i un o foneddigesau Arkansas, a'i bod hi yn un o'r rhyw harddaf yn y dalaeth, a'i bod yn perchen caethion.

Yr oedd yn ddrwg genyf glywed y newydd, fod Cymro o'r hen Wlad am roi ei law a'i galon i gaeth-ferch y De;—ond cefais allan ar ol hyn nad oedd ond chwedl, oddiar i'r cyfryw ferch ymddwyn yn garedig tuag ato ar ei wely claf yn ystod yr Hydref diweddar pan yn analluog i ddyfod o'i wely am dri mis.

Cyfeiriwyd fi gan y milwr at ystafell Mr. P., pryd yr oedd yn eistedd y tu allan i'r ddor yn y cysgod, ac newydd dderbyn lluwys o newyddiaduron Gogleddol, ac yn eu mysg y Cenhadwr a'r Drych. Pan y gwelais y cyfryw, gofynais yn yr hen Omeraeg am y tro cyntaf er pan y daethum i'r fyddin, pa fodd yr oedd ei iechyd? Gydag ychydig o syndod gan edrych ataf yn graff atebodd ei fod yn iach, ond nad oedd yn fy adnabod yn bersonol, ond nad oedd hynny o bwys, fy mod yn Gymro a bod hynny yn ddigon yn awr, gan erfyn amaf gymeryd eisteddle gerllaw, pryd y mynegais pwy oeddwn, a pha fodd y daethum o hyd iddo.

Mae Mr. Pierce yn foneddwr trwyadl, ac o'r un desgriiad a fynegwyd i mi gan y milwr. Mae ganddo feddwl mawr am Gymry a Chymraeg, ac mae yn awyddus i siarad yn hen iaith ei fam bob amser. Nid dyn balch a hunanol, yn gwneud mwy o dduw o'i wisg a'i ddydg nag o'i Brynwr bendigedig yw Mr. P. Bachgen cyffredin o rodïad syml bob amser, medd y rhai sydd yn ei adnabod, ac nid yw yn cario meddwl mawr am dano ei hun fel llawer o'i sefyllfa,—mae yn ysgolhaig ysplenydd.

Mae Mr. Pierce yn enedigol o le o'r enw Panddy, Llanbryn-mair, G. C. Yr oedd yn perthyn yno i Eglwys yr Annibynwyr. Mae yn fab i'r diweddar Humphrey Pierce, ac yn berthynas i'r diweddar Barch. Thomas Pierce, Liverpool.

Ar doriad y rhyfel presenol allan, fe unodd a'r fyddin dan y Cadf. J. C. Fremont, yn St. Louis, Mo., pryd y cafodd ei dderbyn i fewn i'r *Quartermaster's department* o M. H., bob amser yn cymeryd y maes gyda'r fyddin. Yr oedd

Mr. P. gyda'r fyddin pan y cymerwyd y lle hwn, ac yn mis Medi diweddaf, yn groes i'w ewyllys, pennodwyd ef i swydd nodedig dan y prif Quartermaster of Ark., ar y pryd yn Devall's Bluff, gan y Mil. Graves; ond gan fod y-dwfr mor afiachus, bu yn achos i'w dasu i glefyd y gwaed. Trwy fod y Mil. Graves yn meddwl llawer o Mr. P., cafodd bob meddyginiaeth o'r fath oreu, ac anfonwyd ef i'r ddinas hon, gan nad oedd lle cymhwys i gadw dyn claf yno ar y pryd. Ni fu yn alluog i ddyfod o'i wely am dri mis, ac yn dra annhebygol ar y pryd i fyw; ond drwy fedrusrwydd meddygol a gofal cyfeillion a chyfeill-oesau am dano, cafodd gyflawn adferiad i'w iechyd. Ar ol ei wellhad erfyniodd ar y swyddogion yma am gael ei anfon yn ol i'w gatrawd, am fod trafaelio yn cymodi yn well â'i iechyd. Felly y goddefwyd iddo.

Yn ystod y tair blynedd diweddaf bu mewn deg ar hugain o frwydrau ac ysgarmesau trymion: trwy y cyfryw mae Duw wedi arbed ei fywyd. Ar y daith ddiweddaf gyda'r Cadf. Steele i Camden, colodd ddau farch, colodd bob pillin o'i ddillad ond yr hyn oedd am dano ar y pryd, a llyfrau anmhrisiadwy, ac yn eu mysg ei hen Feibl Cymraeg, a gariodd drwy y rhyfel, mewn canlyniad i losgiad y gwageni ar groesfa Jenkins, ar lan afon Saline; y cyfryw yr oedd am gyfiwyho yn anrheg i gyfaill ar ol y rhyfel, a'r cyfryw a gariodd drwy y brwydrau a fu ynddynt yn ystod y tair blynedd diweddaf. Yn ystod fy arosiad yn nghwmni Mr. P., aeth tair awr dros fy mben yn ddiarwybod i mi, ond yn ystod fy arosiad cefais wybodaeth helaeth am Gymry yn y wlad hon a'r hen wlad, am wahanol weinidogion efengyl a'u symudiadau, &c.

Yr oedd yn rhaid i mi ofyn ei farn am Cambria Newydd, Mo., gan fy mod am derfynu fy oes yno os byw a fyddaf ar ol y rhyfel presenol. Yr oedd yn dra ffafriol i'r lle, ac yn meddwl ei fod yn un o'r lleoedd goren i Gymry i ymfudo, mae ef yn gwybod am y tir yn bersonol.

Yr wyf yn deall fod amser Mr. Pierce i fyni yn ystod yr haf presenol, a bod y swyddogion yn dra anfodddhaol iddo i'w gadael ar yr adeg bresenol, gan fod y gatrawd wedi ail ymrestru am dair blynedd yn ychwaneg. Yr unig achos ei fod ef yn gadael y fyddin yn awr yw, fod ei fam wedi taer erfyn am iddo ddyfod i edrych am dani cyn ei marw. Ac y mae yn benderfynol o ymweled â Chymru yn ystod y flwyddyn bresenol a dechreu y nesaf, os byw ac iach a fydd, ac yr wyf yn sicr y bydd yn dda gan ei gyfeillion ei weled a chlywed ei feddyliau ar y gwrthryfel hwn. Mae Mr. Pierce yn ddyn tra phoblogaidd yn mysg y milwyr yma; yn ffafriol bob amser i ryddid cymdeithas, rhyddid y wladwriaeth, y wasg a'r negro du. Mae y rhai a'i hadwaenant yn awyddus am glywed ei farn bob amser ar ryddid drwy y wasg neu ar esgynlawr fel dadleuwr. Nid oes yma ond ychydig a

all ddyfod i fyni ag ef mewn pynciau politie-aidd, &c. Carwn gyda llawys o'm cyfeillion ei weled ef yn ysgrifenu i'r CENHADWR ar newyddion y dydd.

JAMES R. JONES.

Little Rock, Ark., Gor. 2, 1864.

MARWOLAETH MILWYR.

MR. JOHN H. EVANS.

Mr. John H. Evans, *Sergeant Major* yn nghatrawd 189 o wirfoddolion Pennsylvania, ydoedd fab i'r diweddaf John F. Evans a Jane ei wraig. Ganwyd ef yn Chittenango, N. Y., ond symudodd ei rieni yn bur fuan ar ol hyny i Palmyra, Ohio. Ymrestrodd i'r fyddin yn mis Awst, 1862. Perthynai ei gatrawd i'r 6ed corfflu milwrol. Bu ef yn yr holl frwydrau poethion ymladdwyd gan fyddin y Potomac o frwydr Antietam hyd y 8ydd o Fehefin diweddaf, pan glwyfwyd ef yn mrwydr Cold Harbor, wedi bod yn agos i fis o ddyddiau dan dân y gelyn, yn rhuthrgrych Grant. Yn ol ei glwyfo, cymerwyd ef ar y cyntaf i'r White House, Va., ac oddiyno cymerwyd ef i Ynys David yn mhorthladd New York, lle bu farw ar y 26 o Fehefin diweddaf, yn 26 oed. Yr oedd Mary J. Evans ei chwaer wedi cychwyn ato i'w ymgeleddu, ond yr oedd wedi cael ei gladdu ychydig oriau cyn iddi gyrhaedd. Yr oedd llawer o ragoriaethau yn perthyn iddo fel dyn, ac yr oedd yn ysgolhaig da, fel y dengys ei lythyrâu at ei dylwyth. Cydnabyddai ynddynt yn ddiolchgar ofal Duw am dano, a'i amddiffyniad iddo yn y brwydrau ofnadwy y daeth o honnynt yn ddiangel. Dengys llythyrâu ei gydfilwyr fod ganddynt feddwl uchel am dano fel milwr dewr a medrus, parod i gyflawni unrhyw ddyledswydd, a gwynebu unrhyw ber- ygl. Bwriedir dyfod a'i gorff gartref i'w gladdu pan oero y tywydd ddigon at hyny.

HEFYD,

Mr. MEREDITH EVANS, brawd yr uchod, yr hwn oedd yn Corporal yn nghwmni D, catrawd 125 o wirfoddolion Ohio. Bu farw yn Franklin, Tennessee, Ebrill 19, 1863, yn 18 oed, o'r rhyddni hir-barhaus. Nid oes yn aros yn awr o'r teulu caredig hwn ond dwy chwaer, sef Mrs. Francis a Miss Mary J. Evans, y rhai ydynt yn cartrefu yn Palmyra, O. DEWI EMLYN.

MR. LEWIS LEWIS, SWATARA, PA.

Ganwyd ein cyfailli Lewis Lewis Rhag. 10, 1843, yn Llanfabor, Swydd Forganwg, D. C. Mab ydoedd i Thomas a Cecilia Lewis, Swatara, ger Minersville, Pa. Ymfudodd ef a'i rieni i'r wlad hon yn Hydref 1851, ac ymsefydlasant yn y gymydogiaeth hon, lle maent wedi aros oddiar hyny hyd yn awr. Ymrestrodd Lewis i'r fyddin Chwefror diweddaf, dan Cadben Hill, Co. E, 55th Regt. Pa. Vol., First Brigade, 2nd Division, 18th Army Corps. Bu mewn amryw o frwydrau gwaedlyd yn Va., dan y Cadf. Grant,

o y rhai y daeth allan yn ddianaf. Ond ar y 18fed o Fehefin diweddfaf, pan yn rhuthro ar weithiau y gelyn o flaen Petersburg, Va., cafodd ei glwyfo yn dost yn ei goes o dan ei benlin, gan belon. Cafodd hefyd archoll (*flesh wound*) yn ei hip. Yna ymlusgodd o faes y gwaed ac yn groes i gae o gorn, a'i waed yn rhedeg yn druenus. Pryd hyn daeth meddyg ato, ac wedi cymeryd ymaith ei goes, a'i rhwymo rhag gwaedu, gadawodd ef yn y fan hyny trwy y nos. Pwy all ddirnad ei deimladau pryd hyn? Diau fod ei feddwl wedi bod gartref lawer gwaith y noswaith hono, ac iddo ddymuno, O! na buasai ei fam neu ei dad ynoi'w ymgeleddu! Cariwyd ef dranoeth i Hampton Hospital, Va., lle y bu hyd ei farwolaeth, yr hyn a gymerodd le Awst 2. Pan y cyrhaeddodd y newydd trist ei rieni fod eu hanwyl fab wedi ei glwyfo, penderfynasant ar unwaith fyned ato. Ond wedi myned yno ni fedrent gael gwybod pa le yr oedd, o herwydd byrdra rhyw swyddogion, mae yn debyg. Ac wedi myned yr holl ffordd drafferthus hono gorfu iddynt ddychwelyd heb weled Lewis, er bod yn agos iawn i'r man lle yr oedd yn ara.

Ond ni ddarfu iddynt roi i fyny ar hyn. Mawr yw grym serch rhieni, yn neillduol mam. Cychwynodd Mrs. Lewis yr ail waith i edrych am ei mab. Cyrhaeddodd Hampton Gorphenaf 20. A bu yn llwyddianus y tro hwn. Cafodd y boddhad o'i weled, a gweini iddo, hyd nes iddo anadlu ei anadl olaf. Wedi gwneud y paratodau gofynol, cymerodd ei gorff adref gyda hi.

Yr oedd ein cyfaill yn ddyn ieuanc moesol, a llynod ufudd i'w rieni. Cerid ef gan bawb a'i hadwaenai o bob cenedl. Cafwyd digon o brofion o hyny yn y galar mawr a ddangoswyd wedi clywed am ei farwolaeth, ac yn neillduol ar ddydd ei angladd, sef y 7fed o Fedi, pryd yr ymgasglodd torf lusog yn nghyd i dalu'r gymwynas olaf iddo, a daearwyd ei weddillion marwol yn nghladdfa y Cynulleidfaoion yn Minersville, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan yr ysgrifenydd.

JOHN E. JONES.

MR. JOHN POWELL, DELAWARE, PA.

Un o'n milwyr ffyddlon oedd John Powell, mab William a Mary Powell, o Delaware, ger Minersville, Pa. Ganwyd John yn Neheudir Cymru, a daeth ef a'i rieni i'r wlad hon er ys tua 18 mlynedd yn ol. Yn nhoriad allan y gwrthryfel ymrestrodd i'r fyddin dan y Cadben Joseph H. Haskins, Co. F, 48th Regt. Pa. Vol., First Brigade 2nd Division 9th Army Corps, a gwasanaethodd dan y Cadfridog Burnside yn y rhyfelawd yn North Carolina. Bu mewn llawer o frwydrau poethion, a chlwyfwyd ef yn ail frwydr Bull Run. Wedi adferu, ymunodd â'i gatrawd drachefn, ac yr oedd yn Knoxville pan weryllid y lle hwnw gan Longstreet. Ail-

ymrestrodd yn Knoxville, Tenn., fel *veteran*, Ion. 1864, am dair blynedd.

Dechreuodd ein hanwyl gyfaill ymadawedig y rhyfelgyrch dan Grant, yn Virginia, ond yn mrwydr waedlyd Spotsylvania cafodd ei archolli yn ddwrg. Bu farw yn Emory Hospital, Washington, D. C., a chladdwyd ef yn Arlington Cemetery, Va., Mai 27. Yr oedd yr ymadawedig yn gorporal, ac nid oedd ond 28 ml. oed pan y bu farw. Dywedir ei fod yn filwr da a ffyddlon, ac yn cael ei barchu yn fawr gan ei gyd-filwyr. Wedi clywed am ei farwolaeth, penderfynodd ei dad a'i fam gael ei gorff adref i'w gladdu os oedd modd. O ganlyniad aeth ei dad a'i frawd i edrych am dano, a buont yn llwyddiannus. Dychwelasant ag ef gyda hwy ar y 24ain o Fehefin. Ar y 26ain ymgasglodd tyrfafusog yn nghyd i dalu'r gymwynas olaf iddo, a daearwyd ei weddillion marwol yn nghladdfa y Cynulleidfaoion yn Minersville, pryd y gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd. Fel hyn y bu farw y dyn ieuanc hynaws hwn. Y mae miloedd eto o'n cydgenedl ar y maes yn y perygl mwyaf. Diau eu bod hwy ac eraill yn deilwng o'n cydymdeimlad a rhan helaeth yn ein gweddiau.

JOHN E. JONES.

MR. JOHN JONES, MINERSVILLE, PA.

Y mae genym i gyflawni y gorchwyl gofidus o gofnodi hanes marwolaeth un yn ychwaneg o ein hanwyl filwyr, sef John Jones, mab Thomas J. Jones a'i briod, o Minersville, Pa. Daeth ef a'i rieni i'r wlad hon o Sirowy, Swydd Fynwy, D. C., er ys tua 18 mlynedd yn ol, ac ymsefydlasant yn Minersville, lle y buont oddiar hyny hyd yn awr. Pan dorodd y gwrthryfel allan, teimlodd John ei bod hi yn ddyledswydd arno wneud ei oreu i amddiffyn ei wlad, ac ymrestrodd i'r fyddin dan-Cadben Shearer, Co. B, 55th Regt. Pa. Vol., First Brigade 2nd Division 18th Army Corps. Bu y Corfflu hwn yn treulio y rhan fwyaf o'i amser yn Beaufort, S. C. Yn gynar yn y Gwanwyn diweddfaf, galwyd ef i gydweithredu â byddin y Petomac yn Va., a gwasanaethodd dan y Cadf. Butler. Bu mewn amryw o frwydrau, ond ymddengys nad oedd un belen wedi ei llunio gan y gwrthryfelwyr i'w niweidio ef, fel y byddai yn dweyd weithian. Ond yr oedd gan angau ffordd arall i'w gymeryd ymaith. Bu yn glaf am rai misoedd cyn iddo farw, ond cymaint oedd ei wroldeb, fel y cadwodd gyda'i gatrawd hyd nes darfu iddo fethu gwneud dim. Ac yn mhen tua dau fis cyn iddo anadlu ei anadl olaf, cymerwyd ef i feddygdy yn Point of Rocks, Va., ac oddiyno i City Point, ac oddiyno drachefn i Hampton.

Wedi aros yn y lle diweddfaf am dymhor, symudwyd ef i White Hall Hospital yn Bucks Co., Pa. Yr oedd arwyddion eglur o hyd ei fod yn gwaetu, ac mai y ty rhagderfynedig i bob dyn

byw fuasai ei artref yn fuan. Wedi deall ei fod mor wael, aeth ei fam i ymweled ag ef, a threio ei gael adref os oedd modd. Yr oedd yntau yn awyddus iawn am gael hyn, ond yr oedd yn rhy wan. Ac yn mhen ychydig ddydd, iau mwy, er yr oll fedrai serch mam a chared-igrwydd cyfeillion wneud iddo, ehedodd ei ran anfarwol i fyd yr ysprydoedd. Cymerodd hynale ar y 26ain o Awst, pryd nad oedd John ond 25 mlwydd oed. Dranoeth cymerodd ei fam ei gorff adref gyda hi. A'r dydd Llun canlynol ymgasglodd torf luosog o'i gyfeillion yn nghyd a daearwyd ei weddillion marwol yn nghladdfa y Cynulleidfaoion, pryd y gweinyddwyd gan y Parch. Mr. Aspinall a'r ysgrifenydd. Yr oedd ein cyfaill ymadawedig yn un a gerid yn fawr gan bawb o'i gydnabyddion, ac yn filwr gwrol. Yr oedd wedi penderfynu, os cawsai fyw, i aros yn y fyddin hyd nes rhoi y gwrthryfel i lawr, oblegyd wedi gwasanaethu ei wlad am yn agos i dair blynedd, ail-ymrestrodd am dair blynedd arall. Cysur ydyw meddwl, wedi iddo fyned, iddo farw mewn achos da, a chael lle i obeithio ei fod wedi dianc i wlad lle nad oes na rhyfela, na marw, na chladdu ynddi.

JOHN E. JONES.

MR. FRANCIS JONES.

Mr. Francis Jones, Yaw., Brountownship, Franklin Co., Ohio, yr hwn a gollodd ei fywyd trwy fodd, Awst 21, 1864.

Ganwyd Francis Jones Chwef. 19, 1842, mewn lle o'r enw Palasau, plwyf Carno, sir Drefaldwyn. Ymfudodd y teulu i America y flwyddyn hono, pan nad oedd ef ond oddeutu 3 mis oed. Cafodd addysg ddyddiol dda. Tyfodd i fyny yn fachgen o ddyag—dysgodd ac adroddodd rhwng 700 ac 800 o adnodau o'r Beibl mewn 8 mis. Cafodd ei anrhegu â Beibl am ei lafur, ac yn ysgrifenedig ynddo:

"Francis, may this Book lead you to virtue, holiness, and to heaven. Feb. 29, 1857.—HENRY CULPY."

Yn Ionawr 1863 cafodd gystudd lled drwm. Yn yr adeg hono daeth y Parch. W. D. Williams, Deerfield, i dalu ymweliad â'r gymydog-aeth ac â'r teulu, ac wrth ymadael bu yn ymddyddan â Francis am ei gyfiwr, a dywedodd ei fod yn gofyn iddo dros Dduw ac yn enw ei Dduw, Jer. 8: 4, Oni lefi di arnaf fi o hyn allan, Fy Nhad, ti yw tywysog fy ieuencyd." A dywedodd wrth ei rieni yn fuan gwedi hyny, os cai byth godi o'r cystudd hwnnw, ei fod yn benderfynol o listio dan faner Iesu, yr hyn a wnaeth mor fuan ag y daeth yn abl i hyny, a'i frawd ieuangaf, sef William, yr un pryd.

Ar y 26 o Chwefror diweddfaf, listiodd i fyddin y Llywodraeth, sef i'r *First Ohio Cavalry*. Pan oedd ei rieni yn teimlo yn alarus o herwydd ei fod yn myned, dywedodd na ddarfu iddo erioed anufuddhau iddynt o'r blaen, ond yn awr

fod yn rhaid iddo fyned, nas gallai gael llonydd i'w feddwl. Aeth yn fuan i Nashville, Tenn. Ysgrifennodd lythyr at ei dad a'i fam yn union, a chydabyddiaeth ddioelchgar i'r Arglwydd am ei ofal am dano, yn ei gadw rhag peryglon &c. Ysgrifennodd ei dad ato yntau, gan roddi y cynghorion goreu a allai feddwl am danynt, a chan ei gyfarwyddo at ranau o'r Salmau, a'r Diarhebion, y Sedd, 4edd a'r 8fed pennodau. Anfonodd yn ol nad oedd ganddo ond Testament, a'i fod yn deisyf ar ei dad i anfon Beibl bychan iddo, yr hyn a wnaed yn ddioed, gyda gwoddi am ei fod o fendith iddo. Yn y llythyron canlynol oddiwrtho yr oedd yn crybwyll am amryw o'r Salmau, sef 121: 1, 2, a'r 116: 13, "Beth a dalaf &c." Ysgrifennodd lawer o lythyron gwir grefyddol adref at ei dad a'i fam, ei frodyr a'i chwiorydd. Hysbysai i'w dad na ymadawai byth â'r llythyr cyntaf a dderbyniodd yn Nashville oddiwrtho, y byddai iddo ei gadw mor ofalus a'i arian, am ei fod yn cynwys cynghorion sydd yn fwy eu gwerth nag arian.

Aeth o Nashville i Columbia, ac oddiyno i Marietta, a'r diwedd yn agos i Atlanta. Ar yr 17 o Awst cawsant, sef y Company, eu galw allan i fyned ar wibdaith dan dywysiad y Gen. Kilpatrick. Yn fuan iawn cawsant ddechreu ymladd â'r gwrthryfelwyr, ond llwyddasant i fyned yn y blaen, a dinystrasant o 6 i 8 milldir o'r Railroad oedd yn dal cysylltiad ag Atlanta, a gwnaethant ddinystar ar lawer o adeiladau a nwyddau a allasai fod yn fanteisiol i'r gelynion. Yr oedd hyn oddeutu 20 milldir o Atlanta. Ar ol hyn cawsant eu cylchynu gan lu mawr o'r Rebels, efallai ddeg neu ddeuddeg mil. Nid oeddynt hwy ond pum mil pan yn cychwyn. Penderfynasant dori eu ffordd drwyddynt. Yr oedd yn rhaid gwneud hyny neu roddi eu hunain i fod yn garcharorion. Felly aethant drwyddynt, gan ladd a chael eu lladd. Ar y cyfnod dychrynallid hwn saethwyd y ceffyl oedd gan Francis Jones; ond cymerodd afael mewn mul bychan oedd yn rhedeg yn rhydd. Yr oedd y Rebels yn canlyn ar eu hol, a daethant at afon yr hon oedd yn ddwfn ac yn rhedeg yn nerthol iawn gan y gwlawogydd diweddar. Yr oedd yn rhy gryf i'r creadur bychan allu nofio yn groes—felly efe a gollodd ei fywyd gwerthfawr trwy fodd.

I'w orphen yn y neaf.

MR. EVAN G. JONES, STEUBEN, N. Y.

Mab ydoedd Evan G. Jones i Mr. Griffith a Mary Jones, ger Capel y Nant, Steuben. Yr oedd yn fachgen ieuanc tirion, cymdeithasol, diwyd gyda ei orchwyllion, ac yn un a gerid ac a berchid gan ei gyfoedion a'i gydnabyddion yn gyffredinol. Dan ystyriaeth o'i rwymedigaeth i'r wlad yn y cyfwng mawr presenol, ymrestrodd yn y fyddin yn yr Hydref diweddfaf. Perthynai i'r Co. M, 14th N. Y. Heavy Artillery. Gadawodd ddinas Utica tua'r 27 o Ragfyr diweddfaf. Ar ol bod am ryw gyfnod

yn Amddiffynfeydd Porthladd New York, aeth yn nlaen gyda ei gydfilwyr at y Cadf. Grant i gym, ydogaeth Petersburg a Richmond. Yn un o'r brwydrau fu yno cafodd ei glwyfo er nad yn drwm lawn, a chymerwyd ef yn garcharor gan y gelynion. Cymerwyd ef yn mis Mehefin, a bu yn ngharchar hyd y 12fed o Awst, pryd' y cafodd ei ryddhau. Daeth I'r Ysbytty yn Anapolis yn glaf ar y 14eg o Awst, a bu farw yno y 27ain o'r un mis, yn ychydig dros 28 mlwydd oed, ac yn y gladdfa yn Anapolis y gorweddai ei ran farwol hyd ddydd mawr y cyfrif diwedda. Teimlir galar mawr ar ei ol gan ei rieni oedranus a'r teulu oll. Pregethwyd ei bregeth angladdol yn nghapel y Nant gan y Parch. R. Everett ddydd Sabboth, Hyd. 9fed, i dyrfa luosog a thra syml.

CYFARFOD YMADAUWOL,

Ar yr achlysur o ymadawiad y Parch. Thomas Jenkins i America.

Cynaliwyd cyfarfod lluosog a dyddorol yn y Temperance Hotel yn Merthyr Tydfil, Awst 17, ar yr achlysur o gyflwyno i'r Parch. Thos. Jenkins, Salem, Merthyr, ddau Gyfarchiad un oddiwrth y "*Merthyr Total Abstinence Society*," a'r llall oddiwrth y "*Merthyr Young Men's Christian Association*," fel arwyddion o'u parch i'r brawd anwyl hwn ar ei ymadawiad o Merthyr i fyned i America. Llywyddwyd y cyfarfod gan Mr. Rees Lewis, Llywydd y Gymdeithas Ddirwestol. Y Cyfarchiadau oeddynt wedi eu hyagrifenu ar fermrwn a addurnid yn brydferth ac mewn llaw ysgrifen ragorol.

Anerchwyd y gwyddfodolion gan amryw weinidogion ac eraill, ac atebwyd gan Mr. Jenkins. Cyflwynwyd llinellau barddonol i Mr. J. gan Tydfelin, Llŵch-Halarn a Thegal. A chyflwynwyd pwrs tlws a'i gynwysiad o aur, fel arwydd o barch ei gyfeillion iddo a'i gofal am dano a'i deulu. Difyrwyd y cyfarfod â chanladau priodol. Colled i Gymru yn ddiau ond enill i America oedd symudiad y brawd hwn, a'i ddyfodiad i blith Cymry America.

Etholiadau y mis diwedda.—Mae yr etholiadau talaethol yn Mhennsylvania, Indiana ac Ohio, trwy fwyafrif lled helaeth, wedi terfynu yn fuddugoliaethus o du cyfeillion yr Undeb a rhyddid. Dygwylir yn hyderus y mwyafrif yn y talaethau hyn yn yr etholiad Llywyddol yr wythnos nesaf yn llawer helaethach. Y Barnydd Kelly a ddywed y bydd Pennsylvania yn sicr o ddwyn i mewn ddydd Mawrth nesaf o ddeg i ugain mil o fwyafrif dros yr ymgeisyddion gwerinol trwy y bleidlais gartrefol, heb son am y milwyr.

Y ddwy ochr.—Mae y ddwy blaid boliticaidd —y Democratiaid a'r Gwerinwyr—yn dewis eu hochr yn eithaf eglur y dyddiau hyn—y naill o du y Deheuwr gorthrymol a'u sefydliadau caeth, a'r llall o du rhyddid dynoliaeth a llafur rhydd trwy'r holl wlad, De a Gogledd yr un modd. Yn ein tyb ni, fel mater cydwybod rhyngom & Duw, y mae o anrhaethol bwys i ni ddewis pa ochr a gymerwn. Duw a ddywed yn ei Air nad oes iddo gymdeithas â "gorseddaine

anwiredd, sydd yn llunio anwiredd yn lle cyfraith," a thrwy ei gymorth ef ni bydd i ninau gymdeithas a'r ochr yna—ac os bydd Duw trosom nid yw o bwys mawr pwy fydd i'n herbyn. Pleidio ochr y De, gallwn fod yn sicr, ydyw pleidio terfysg parhaol, a dyledion trymach nag a ddygwyd arnom erioed eto. Nid yw yn anhebyg yr ychwanegir dyled y De at ddyled y Gogledd, os ein galw i gynghrair a'r gwrthryfelwyr a wneir. Heddwch â'r gelynion ar yr unig amod o'u bod yn cael eu galw yn awdurdodol i roi eu harfau i lawr ydyw yr heddwch fydd yn debyg o fod yn sefydlog, yn anrhydeddus, ac yn llesol yn y pen draw i bob ochr a phob plaid. Gyfeillion rhyddid! byddwn fyddlon i'n Gwaradwr ac i achos y miliynau gorthrymiedig a brynodd â'i waed, yn y cyfwng mawr hwn.

Llywyddiant effeithiol ar ryddid yn Maryland.

—Mae Maryland wedi cynal Cymadlodd Gyffredinol er's amser yn ol ar y cwestiwn o wneud y dalaeth yn dalaeth rydd; ac ar ol i'r Gynadlodd sefydlu ar hynny mewn modd rheolaidd, gosodwyd yr un cwestiwn at ddewlsiad pobl y dalaeth mewn etholiad cyffredinol. Yn awr mae yr etholiad wedi pasio, a'r mwyafrif er nad yn lluosog, eto yn fwyafrif teg a digonol dros ryddid—ac y mae Maryland bellach yn un o dalaethau rhyddion America! Diolch yn fawr iawn am y fuddugoliaeth yna.

Dydd diolchgaroch cyhoeddus a gynelir, i gydnabod llaw yr Arglwydd tuag atom yn y cyfwng presenol a'r gobaith sydd genym am ynwared, yr lau olaf o Dachwedd.

SEFYDLIAD EGLWYSI CYMREIG YN NGOGLEDDBARTH MISSOURI.

Barchus Olygydd.—Y mae yn llawen genym ein bod yn alluog o'r rhan hon o'r wlad i hybysu fod gwaith bendigedig ein Iesu yn llwyddo yn y Gorllewin pell. Y mae yn sicr genym y cawn yr oll o bleidwyr yr achos goren i gyd lawenhau a ni pan ddywedwn fod dwy o eglwys i Grist wedi eu ffurfio yn yr hen iaith anwyl Omeraid yma yn ddiweddar. Un yn Bevier* Medi 25ain a'r llall yn y lle hwn y Sabboth canlynol, sef Hyd. 2il.

Sefydlwyd y ddwy eglwys gan a than ofal y Parch. Geo. M. Jones, gynt o Ironton, Ohio. Y mae Mr. Jones yn pregethu yma un Sabboth ac yn Brevier y Sabboth arall, a hynny ar gylch. Y mae arwyddion y bydd i'r Arglwydd lwyddo ei lafur ac y cawn achos crefyddol cysurus yn y ddau le yn fuan. Y mae Cambria Newydd yn parhaus gynyddu. Y mae rhyw rai yn dyfod i mewn bob wythnos. Y mae lluosawgrwydd y prynwyr yn profi daioni y wlad fel nad oes achos i mi drafferthu cyhoeddi ei rhagoriaethau. Y mae hyn yn ddigon o reswm yn erbyn gwrthwynebwyr y sefydliad pe na bai dim arall. Ydwyr yr eiddoch &c., Wm. D. ROBERTS.
New Cambria, Mo., Hyd. 12, 1864.

* Y mae Bevier tua deg milldir oddiyma ar y Hannibal & St. Joseph R. R.

GANWYD,

Meh. 1, yn Camptonville, Yuba Co., Cal., merch
1 Peter ac Ellen Russell—gelwir hi SARAH ELLEN.
Medi 20, yn Steuben, N. Y., mab i Mr. Thomas
D. Hughes a'i briod, a gelwir ef DAVID.

PRIODWYD,

Awst 13, yn nhŷ Mr. Joel Morgans, Rosendale,
Wis., gan y Parch. John Davies, Mr. ROBERT
POWELL a Miss ELIZABETH THOMAS, y ddau o
Rock Falls, Wis.

Medi 12, yn Hyde Park, Pa., gan y Parch. J. P.
Harris, Wm. R. WILLIAMS a JANNETT EVANS, ill
dau o Providence.

Yr un dydd, yn yr un lle, a chan yr un—unwyd
HENRY P. DAVIES a MARY JONES, ill dau o Provi-
dence.

Dau bŷr a unwyd o'u bodd,
Pob un ei fŷn a fynodd:—
Dan yr un lau yr un dydd
Dodwyd y ddau bŷr dedwydd.

Hir einloes yn llawn rhinwedd—fo llydnt

I feddu anrhydded:—

Yn nawdd Duw hyd y diwedd

Yn i'r bont hyd furiau 'r bedd.

Hyd. 1, yn Hyde Park, gan y Parch. J. P. Harris,
DAVID S. JONES a CATHARINE DAVIES, ill dau o
Wilkesbarre.

Heddyw unwyd dau addien—dedwyddyd

Boed llydnt fal Eden:—

A Dafydd beunydd yn ben

Mynwesol, mwyn i'w asen.—LEUAN DDU.

Hyd. 5, yn Hyde Park, gan y Parch. J. P. Harris,
THOMAS RICHARDS a MARY REES, oll o'r lle uchod.

Yn ateb dyma ddan eto—er gwell

Er gwaeth yn ymarwymo:—

Ac llydnt heddiw heddiw fedd fo

I'w harwain yn ddiwyro.—J. P. HARRIS.

Medi 15, yn Danville, gan y Parch. J. B. Cook,
yn ei dŷ ei hun, Mr. Wm. JENKINS a Miss ELIZA-
BETH MORGANS, y ddau o Danville.

Hyd. 1, yn Newburgh, O., gan y Parch. W. Wat-
kins, Mr. ROBERT THOMAS a Miss KEZIAH ROL-
LANDS, y ddau o Newburgh.

Hyd. 4, yn nhŷ Mr. Griffith J. Jones, Holland
Patent, gan y Parch. W. D. Williams, Mr. PIERCE
J. PIERCE o blwyf Western a Miss JANE A. JONES,
Holland Patent.

Medi 21, yn nghapel y Bedyddwyr yn Green
Point N. Y., gan y Parch. Mr. Reed, Mr. THOMAS
DAVIS, jr. a Miss ANNA MARIA STRICLAND, oll o'r
lle a enwyd.

Hyd. 3, yn Green Point, N. Y., gan y Parch. J.
W. Booth, Mr. BENJ. W. MILLER a Miss ELIZA-
BETH VINCENT, gynt o Steuben, y ddau yn awr o
Green Point.

Hyd. 8, yn Carbondale, Pa., gan y Parch. L.
Williams, Mr. JOHN T. JONES a Miss MARGARET
WALTERS, y ddau o Carbondale.

Hyd. 12, yn Cincinnati, Ohio, gan y Parch. T.
Edwards, Mr. JOHN D. JONES a Miss MARY GRIF-
FITHS, y ddau o Cincinnati.

Hyd 23, yn Prospect, N. Y., gan y Parch. M. D.
Waters, Mr. EDWARD REES o Westerville a Miss
S. A. HARRIS o Prospect.

BU FARW,

Gor. 16, yn 10 ml. a 10 mis oed, ANN JANE MOR-
RIS, merch i Hugh R. a Jannet Morris, Glas Aber,
plwyf Delafield, Wis. Claddwyd hi yn mynwent
Jerusalem, plwyf Genesee, a gweinyddwyd gan y
Parchn. R. Evans ac O. Hughes,—ei hafiechyd
oedd y gwddd bydredd.

Ann Jennie oedd brydferth yr olwg

Synwrol a serchog oedd hi,

Nid colled oedd iddi ymadael

O'r ddaear i'r nefoedd at lu

Sydd yno yn canmol eu Prynwyr

A'u prynodd trwy rinwedd ei waed,

Cant gannu, cant foli eu Celdwad

Heb ddiwedd am fythol lanbad.

Am dani, rai anwyl, nac wylwch,

Diamheu mai gwell yw ei lle

Na allasai y bydoedd ei roddi

Yn un man tŷ yma i'r ne'.

Mae 'r diwrnod mae'r boreu yn nesu

Cewch godi fel teulu y'nghyd,

Heb ofid na neb yn galaru

Os ceisiwch yr Iesu mewn pryd.

Awst 9, THOS. A. DAVIES, a laddwyd yn mwrwydr
Culpepper, yn 24 mlwydd oed. Yr oedd yn perthyn
i'r 66 catrawd Ohio. Yr oedd hefyd yn perthyn i'r

gymdeithas grefyddol yn Nhiroedhiwdalar, Ohio.

Meh. 30, WILLIAM D. ROWLAND a bu farw yn

Ysbytty Chattanooga, ac a gladdwyd yn Nghlad-
fa Chattanooga. Yr oedd yn perthyn i Fyddinres

E, 66 catrawd, mintai 1, 2il Raniad. Ymrestrodd

yn y fyddin lon. 18, 1864. Ei afiechyd oedd y ty-
phoid fever. Cafodd ei dderbyn i'r gymdeithas

grefyddol yn Nhiroedhiwdalar, Ohio, Ebrill 18,

1858. Ei oedran oedd 17 ml., 3 fis ac 8 diwrnod.

P. POWELL.

Awst 28, yn Milwaukee, Wis., o'r dysentery,

JEMIMAH JONES, merch fechan Mr. John Jones,

gof, a Fanny Jones ei briod, yn 10 mis a 26 diwr-
nod oed. Dalarwyd ei marwol ran dranoeth yn

Forrest Home, y Parch. G. Griffiths yn gweinyddu

yn y tŷ ac wrth y bedd.

Awst 24, yn 37 ml. oed, yn Mineral Ridge, Ohio,

o'r intermittent a'r bilious fever HANNAH M. WIL-
LIAMS, anwyl briod John Meredith Williams, gan

adael priod hawddgar a thri o blant bychain heb-
law llawer o frodyr a chwiorydd crefyddol yn yr

eglwys Annibynol yn y lle i alaru eu colled ar ei

hol. Claddwyd hi yn mynwent y Bedyddwyr a

gweinyddwyd ar amgylchiad y gladdediagaeth gan

yr ysgrifenydd. Yr oedd Mrs. Williams yn ened-
igol o Dregaron, Sir Aberteifi. Bu fyw amryw

fynddau yn Nhirodeg, D. C. Mae iddi dri o

frodyr yno yn bresenol o'r enwan John, Daniel a

Dafydd. Ymunodd mewn priodas a'i phriod gal-
arus yn y fl. 1852. Daethant drosodd i'r wlad hon

yn yr un flwyddyn. Claddasant ddwy ferch. Ym-
unodd ein chwaer a chruddydd pan yn leuanc gyda

y Methodistiaid Califfaidd yn ei hardal enedigol.

Pan ddaeth i'r lle hwn ymunodd a'r Annibynwyr

lle bu yn aelod hardd a fyddlawn hyd ddiwedd ei

hous. Cafodd lawer o nychedd a phoen er ys am-
ryw fynddau, ond mae heddyw wedi dianc i'r

wlad lle nad oes dim o'r cyffyr. J. P. THOMAS.

* * * Dymunir i'r Cyffwrdd godi yr uchod.

Awst 30, yn Radnor, Delaware Co., Ohio, ar ol

byr gystudd, KATE, merch James a Catharine

James, yn 14 ml., 10 mis a 10 d. oed. Hebryngwyd

ei gweddillion marwol i'r gladdfa ger Delaware,

pryd y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn.

John H. Jones, Evan Roberts a Rees Powell.

R. D. REES.

Medi 1, yn 8 mis oed, yn Ashland, swydd Schuy-
kill, Pa., DAVID, mab David C. Jeremy.

Gorwedd o fewn y gweryd—mae Dafydd

'N fywn etifedd gwynfyd:

A llecha mewn llwch enyd—

Daw o'r bedd ar ddiwedd byd.—L. M.

Medi 20, yn Newport, Ky., WILLIAM LEWIS ED-
WARDS, mab Mr. Rowland L. Edwards ac Ann ei

briod, yn 10 ml. a 6 diwrnod oed. Gweinyddwyd

yn y gladdediagaeth gan yr ysgrifenydd a'r Parch.

H. Powell. Yn y daith i'r gafodd William yn y

byd, yr oedd llawer awr o honi yn annynunol

iddo, oblegid effaith cwymp a gafodd flynyddau yn

ol. Dangoswyd cydymdeimlad nellidol i'r teulu

galarus yn y gladdediagaeth. Ein cysur penaf yw

iddo ddianc ar fydd o ofid i fyg y nefollon, lle nad

oes neb yn dywedyd "claf ydwyf." Bydded i ni-

nau fod yn darwed erbyn awr marwolaeth.

T. EDWARDS.

Medi 28, WILLIAM, mab bychan i Gertrude a

William Roberts. Bu y bychau farw yn dra diaym-

wth. Cychwynodd ei fam ac yntau o Emmett i

Springfield, Ill., ar y 26 o Fedi a bu farw yr 28. Ni wyddys fod dim afiechyd arno yn cychwyn. Yr oedd yn wyr i Vincent Roberts, Iron Ridge, Wis.

"Peaceful be thy silent slumber,
Peaceful in the grave so low,
Thou no more wilt join our number,
Thou no more our songs shalt know."
Selected by MARY ANN JONES, *Emmett*.

Medi 30, yn Mineral Ridge, Ohio, yn 30 ml. oed, ein hanwyl frawd crefyddol HOWELL THOMAS, wedi hir a phoenus gystudd, gan adael priod a 4 o blant bychain heblaw brodyr a chwiriwydd a pherthynasau lawer i alarh eu colled ar ei ol. Claddwyd ef yn nghladdfa y Bedyddwyr yn y lle pryd y gwelyddwyd gan yr ysgrifenydd. Yr oedd yn fab i Wm. a Jane Thomas, Pentre Estyll, ger Aber-tawe, D. C. Ymunodd mewn priodas a Mary, merch Thomas a Mary Manuel o'r un lle yn y fl. 1855. Daeth ef i'r America ychydig dros flwyddyn yn ol, a daeth ei deulu ar ei ol tua 9 mis yn ol—ni bu ein brawd yn iach er pan ddaeth ei deulu drosodd—a bu tuag wyth mis heb allu gwneud dim dros ei deulu. Mae ei ewythr, R. T. Davies a'i deulu, ei gydweithwyr a'i gymydogion a'r eglwys y perthyn-af iddi wedi bod yn dda a helaeth eu cyfraniadau tuag at y teulu trallodus. Mae yr ardaloedd yma yn darpau er anfon ei wedd a'i blant bychain yn ol i'r hen wlad at ei pherthynasau. Dymunem ar fod yr hwn a addawodd fod yn Farnwr y wedd a Thad i'r amddiffaid yn amddiffynnydd iddynt ar eu taith dros y môr, ac yn ymgeledd parhaus i'n hanwyl chwarae a'i rhai bychain anwyl. Yr oedd ein brawd ymadawedig yn un oedd wedi llafurio yn helaeth i gyraedd gwybodaeth yn egwyddorion y gelfyddyd o ganu—yr oedd yn fedrus a defnyddiol yn y gwaith o ganu mawr i'r Arglwydd a chredwn ei fod heddyw yn uno â'r dorf ddedwydd yn y nef i ganu can Moses a chan yr Oen. Bydded i'w briod a'i blant, ei berthynasau a'r eglwys oll gael y fraint o dyu yn mlaen i'r un lle dedwydd. Gyda yr hanes cewch dri phenill a gyfansoddodd yr ysgrifenydd ar amgylchiad claddidigaeth ein hanwyl frawd, pe ral a ganwyd o'i faen o'r tŷ tua'r bedd.

J. P. THOMAS.

**. Dymunir i'r *Dwygion* godi yr uchod.

Wele eto un brawd anwyl
Wedi cael ei dori i lawr
Gadael wnaeth ei blant a'i briod
Yma yn myd y cystudd mawr,
Aeth ef adre' o'i holl boenau,
Aeth at Grist ei Brynwr byw,
Mae addewid lawn i'w wedd
A'i rai bach yn ngair ein Duw.
Wrth ei hebrwng tua'r beddrod
Canwn glod i'r Iesu glân
Am ei alw a'i ddal flwyddi
Trwy bob croes i dynu' mlaen,
Mae yn awr uwchlaw pob ofnau
Yn y Baradwysalld wlad
Yno 'n uwch ei gân na Gabriel
Am rinweddau Dwyfol waed.
Hoff berth'nassau, a chantorion,
Eglwys Dduw, a phawb yn nghyd,
Feldiwech wylo ar ol Howell
Aeth o'i boen i'r dedwydd fyd,
Ceisiwech gael yr un parodrydd
Rhan yn Nghrist a'i farwol glwy'
Fel y caiffom gyd gyfarfod
Na rald byth ymadael mwy.

Hyd. 1, yn Ironton, O., o'r dropsy, Mrs. MARY T. DAVIS, priod J. T. Davis, esq., masnachwr cyfrifol yn y dref hon, wedi bod yn gystuddiol am agos i flwyddyn o amser. Merch ydodd hi i Mrs. Rebecca Lewis, Llangadog, D. C. Ganwyd hi yn y flwyddyn 1818, ac ymbriododd a Mr. J. T. Davis, Llandeussant, D. C. yn y flwyddyn 1838. Buont yn cadw store yn Llanboidy, sir Gaerfyrddin ac yn Merthyr Tydfil. Ymfudasant i'r wlad hon yn y flwyddyn 1849, a sefydlasant yn Carbondale a Scranton, Pa., a daethant i'r lle hwn yn 1854. Buont yn llwyddiannus a charedig iawn at achos crefydd er pan yn y lle hwn, fel ag y mae weinidogion a phregethwyr o bob enwad yn dystion fod

ei chartref yn gartref cysurus i bawb. Yr oedd yn hynod yn ei sirioldod felly i'r bachgen ieuanc o'r college—a'r hen weinidog parchus yr un modd. Gwnaeth meddygon y dref hon eu goren iddi; ac hefyd o drefydd cym'dogaethol, a Philadelphia,—ond methu a wnaeth yr oll—a brenin y dychryn-ladan garlodd y fuddugoliaeth. Yr oedd yno dyris anarferol wedi ymgasglu i'w chynhebrwng—gwelnyddwyd yno y gwasanaeth crefyddol gan y Parch. James Thomas (W.) a'r ysgrifenydd. Yr oedd yn aelod crefyddol yn eglwys y T. C., a thra y bu dangosodd garedigrwydd mawr tuag at yr achos, fel ag y gwelir heddyw yn y capel—un o'r pethau diweddar o wnaeth gyda'r achos oedd anrhegu yr eglwys o set a Lestri Cymun gwerthfawr. Ond ni chafodd y fraint o gyfranogi o honynt ond un waith. Gobeithio yr ydym heddyw ei bod yn cael yfed gwin cariad yr Oen yn newydd o lestri aar y nef—coflwn ninau yn barhaus am y rhodd hon—y Sabboth canlynol pregethodd yr ysgrifenydd ei phregeth angaddol oddiar Eslah 38: 1. Gwelwn ni fel eglwys ei heislan yn fawr yma—ond gadawodd briod hoff ar ei hol dydd yn galarn a'i galon yn teimlo ei golled. Nerthed yr Arglwydd ein hanwyl frawd yn yr amgylchiad rhag rhoddid dim yn ei erbyn ef na'i oruchwyliaethau. Rhaid i ni bellach adael chwarae hoff—ac yntau briod anwyl, hyd fore y cydgyfarfyddiad—wel trefnu ein tai, canys marw fyddwn ninau hefyd—medd y bugail tlawd, a'i chyfaill galarns DAVID HARRIES.

Hyd. 14, yn Ysbytty McDougal, Fort Schuyler, New York, Mr. JAMES H. BUSHNELL, mab i Harry Bushnell, ysw., Utica, ac wyrr o du ei fam i'r diweddar Evan George, Trenton, yn 39 mlwydd oed. Perthynaf i Gatrawd 117eg N. Y. Cafodd ei glwyfio yn mwydr Deep Bottom, yr hyn a fu yn angau iddo. Claddwyd ef yn mynwent Utica.

Medi 30, yn ardal Penymynydd, Steuben, N. Y., MORRIS, mab Mr. Owen D. ac Elinor Jones, yn i fl. a 9 mis oed. Claddwyd ef yn mynwent French Road, a gwelyddwyd gan y brodyr Richard F. Jones a Morris Roberts.

Hyd. 21, yn Holland Patent, ar ol blynyddau o gystudd, Mr. WILLIAM E. JONES, mab i Mr. Edw. Jones, Penymynydd, Steuben, oed tua 26 neu 27.

Yn ddiweddar, yn un o'n Hysbyttai, (nis gallwn hysbysu y lle gyda sicrwydd) Mr. WILLIAM G. JONES, y Ffarn, ardal Trenton, N. Y.

Ebrill 29, yn Blakeley, Pa., ELMER, mab i Grif-fith ac Elizabeth Williams, yn ddwy flwydd oed.

Eto ar y 6ed o Fai, FRANKLIN eu mab, yn 4 bl. a 6 mis oed. Eu clefyd yedd y dwymyn ddu.

Y CASGLIAD AT GAPEL MILWAUKEE.

MR. GOL.—Teimlaf yn rhwymedig i chwi am gongl fechan o'r CENHADWR i'r hysbysiad canlynol ymddangos ynddo. Rhwysrwyd fi gan fawr gystudd yn fy nheulu wedi fy nychweliad o'r daith ac wedi hyny gan brysurddeb fy mharotoadad i daith arall i'w gyhoeddi yn gynt.

Trwy ganiatad yr eglwys canlynol ymwelais â hwynt i gasglu at gapel Milwaukee, a derbyn-iais yn helaeth, fel y dengys y symiau cyferbyniol a'u henwau—

Gomer, Allen Co., Ohio, ...	\$163.55
Ebensburg, Cambria Co., Pa., ...	96.84
Eglwys 11th st., New York—yn nghyd ag ychydig bersonau tu allan iddi, ...	106.85

Cyfanswm, ... \$367.24

Dymunodd y frawdolaeth yn Milwaukee ar-naf gyflwyno drostynt, yn gysylltiedig â hanes y casgliad, i'r chwiorydd eglwys uchod eu diolch-garwch unol a gwresog am eu cydymdeimlad a'u haelfrydedd! Derbyniad y brodyr hefyd fy

ngghydabyddfaeth ddiffuant inau am eu cared-igawydd a'u sirioldeb efengylaidd tu ag ataf pan ar ymweliad gyda hwynt.—Credaf y bydd melus gan laweroedd o honynt, yn gystal a minau, adgofio helyntion a digwyddion "y gasgl" hon pan gyfarfyddom oll mewn gwlad well.

G. GRIFFITHS, *Utica, N. Y.*,
Diweddar o Milwaukee, Wis.

SYMUDIAD GWEINIDOGION.

Mae y Parch. Evan Griffiths o ardal Iowa City, Iowa, wedi derbyn galwad unfrydol oddiwrth yr eglwys Gynulleidfaol yn 11th st., *New York*, a bydd yn symud i New York tua diwedd y mis hwn neu ddechreu Rhagfyr.

Y Parch. Griffith Griffiths, diweddar o Milwaukee, sydd wedi dechreu ar ei lafur gweinidogaethol yn yr hen eglwys Gynulleidfaol ar heol Whitesboro, Utica, er dechreu y mis diweddaf (Hydref.) Bydded i Ben mawr yr Eglwys fod yn nawdd i'w achos yn Milwaukee ac Iowa, yn eu hymddifadrwydd presenol, a bendithio ein hanwyl frodyr yn helaeth â llwyddiant a chysur yn nghylchoedd newydd eu llafur.

Y Genhadaeth Dramor.—Byddai yn dda iawn genym allu rhoi ychydig o hanes y Genhadaeth Dramor yn y CENHADWR o fis i fis. Mae ein bwriad i ymdrechu gwneud hyn, a byddai yn dda genym gael cymorth ein brodyr yn hyn. Mae maes y Genhadaeth yn eang—fel y dywedai ein Gwaredwr, gallwn ninau ddweyd, "y maes yw'r byd," a dyledswydd yr eglwys Gristionogol ydyw llafurio ynddo ac ymdrechu ei ddiwyllio, heb eithrio nac esgeuluso un rhan o hono, gan ystyried mai eiddo Mab Duw trwy y pwrceas mawr ar Galfaria ydyw oll.

Cyfarfod mawr y Bwrdd Americanaidd, sef y Genhadaeth Dramor, a gynaliwyd yn ddiweddar yn Worcester, Mass. Hwn oedd y cyfarfod lluosocaf o'r "*American Board*" a gafwyd erioed eto yn ein gwlad, ac yr oedd yn gyfarfod o'r dyddordeb mwyaf. Amlygwyd cydymdeimlad dwys y cyfarfod ag achos yr Undeb yn y dyddiau presenol, a gobaith mawr y bydd ein byddinoedd yn llwyddiannus, ac y gwaredir ni fel gwlad yn fuan oddiwrth orthrwm cywilyddus y gaethfasnach a'r gaethwasanaeth, yr hyn a ddygodd arnom y trallodion hyn.

Jeff. Davis yn anobeithio.—Mewn Newyddiadur a gyhoeddir yn ninas Macon, Georgia, (*y Macon Telegraph*, Medi 24) rhoddir adroddiad o Araeth a draddodwyd gan Jeff. Davis y dydd cyn hyn, Medi 23, yn a ddinas hono, yn yr hon y mae yr Arch-rebel hwn yn cwyno wrth ei bobl fod eu hachos mewn caledi—fod *dry ran o dair* o fyddin y De yn absenol heb genad, ac nad oes ganddynt ond ychydig o ddynion i'w cael yn awr rhwng 18 a 45 heb eu galw allan. Arwydd dda ydyw gweled dynion mewn dryg-

ioni yn dechreu digaloni—mae yn argoeli nad ydynt yn mhell iawn oddiwrth fod yn barod i roi eu harfau i lawr.

Yr ymosodiad ar Missouri.—Mae y rebel Sterling Price yn blaenori plaid o tuag 28,000 o *guerrillas*, neu derfysgwyr llofruddiog yn Missouri, yn dinystrio llawer o feddiannau a bywydau. Pentrefydd Glasgow, Ridgely, Brunswick, Keosville, Fayette, Burmuda a Carrollton ydynt wedi eu hyspeilio, a llofruddiaethau creulawn wedi eu cyflawni. Ond yn ol yr hanes diweddfaf a'n cyrhaeddodd yr oedd y gelynion yn cilio yn ol—y Cadfn. Blunt a Curtiss yn eu dilyn—y Cadf. Rosecrans hefyd oedd ar y maes i'w gwrthsefyll.

Kansas yn ymarfogi.—Mae Llywodraethwr Kansas yn galw allan yr holl ddinasyddion o 18 hyd 60 oed, fel milwyr y dalaeth, mewn ymddiffyniad, a llawer eisoes o'r rhai hyn wedi myned drosodd i gynorthwyo Missouri yn y cyfwng presenol.

Yr ymruthriad i Vermont.—Ddydd Mercher, Hyd. 19, daeth tuag 20 o ddyhirod lladronig i dre' dawel St. Albans yn Vermont o Canada. Yn dri dosbarth ymosodasant ar yn un mynudaau a y tri Ariandy, ac ysbeillasant hwy o \$223,000, saethasant i lawr rai o'r ddinasyddion, lladratasant nifer o geffylau o'r stablau a chyfrwyau o'r siopau, a chillasant yn ol i Canada. Gan nad oedd neb milwyr yn y dref, nid oedd ganddynt un amddiffyniad. Ond danfonwyd swyddogion a milwyr ar eu llwybr hyd i Ganada, a chymerwyd 12 neu ychwaneg o honynt i garchar yno, ac mae Govenor General Canada mewn modd teilwng wedi gorchymyn milwyr y Dywysogaeth allan i gynorthwyo mewn dal y lladron a'r llofruddion hyn. Hysbysair yn awr mai rhan o ddylynwyr y drygionus John Morgan oedd yr ymosodwyr hyn. Nid annhebygol yw y gwneir rhuthriadau cyffelyb ar ryw fanau ar ein cyffiniau gogleddol eto, megys Buffalo ac efallai fanau eraill.

Buddugoliaeth fawr eto trwy Sheridan.—Ddydd Mercher, Hyd 19, tra yr oedd y Cadf. Sheridan yn absenol oddiwrth ei filwyr ar ryw neges o'i eiddo yn Washington, y gelynion a ddefnyddiasant yr adeg i ymosod arnynt, a chawsom ni colledion mewn gwyr a magnelau. Ond tua chanol dydd dychwelodd, ac ail drefnodd ei fyddin, ac enillodd un o'r buddugoliaethau mwyaf o du milwyr yr Undeb a gofrestrwyd eto. Cymerodd 52 o fagnelau oddiar y gelynion, ac yn eu plith o'r 22 o fagnelau prës newyddion a wnaed yn ddiweddar yn Richmond cymerodd 20—cymerodd hefyd tua 12,000 o ddrylliau—3,600 o garcharorion—300 o honynt yn swyddogion milwrol. Dywedir na bydd y golled yn mhob dull o du y gwrthryfelwyr ddim llai na 10,000 a wyr! Ond bu ein colled ninau yn fawr hefyd, er i ni gael y fuddugoliaeth.

Y CENHADWR AMERICANATOD.

Rhydder.

 Bed yr enaid heb wybodaeth nid yw dda.

CYNWYSIAD.

DUWINYDDIAETH.

Yr adgyfodiad—a llawenydd y nef, ...	357
Cysylltiad pechu a chosp, ...	359
Y Deml, ...	361
Yr Eglwys bur neu Disgyblaeth eglwysig, 363	

ADDYSG CYFFREDINOL.

Llenlith, ...	364
Dyledion addoldai, ...	367
Gair oddiwrth y Parch. R. M. Evans, ...	368
Mel ddyferion, ...	368

BARDDONOL.

Y Milwr, ...	369
Englyn i'r annychweledig, ...	369
Englyn a gânt yr Awenydd &c., ...	369
Coffadwriaeth am Mrs. Mary Rees, ...	369
Coffadwriaeth am Ann Charles, ...	370
Llinellau ar farwolaeth priod E. Morris, 370	
Llinellau ar farwolaeth Hannah Elias, 370	
Llinellau ar farwolaeth fy nhad, ...	371
Cof am Mrs. Gwen Owens, ...	371

HANESIAETH GARTREFOL.

Cymanfa y Cynulleidfaoion yn Pa., ...	371
Cyfarfod cwarterol Mineral Ridge, ...	373
Cofarfod cwarterol Deheubarth Ohio, ...	373
Sefydliad Cymreig Oskaloosa, ...	374
Marwolaeth milwr,—Francis Jones, ...	374
Galargán &c., ...	375

Gwobrwyte teilyngdod yn Plymouth, Pa., 375	
Ymadawiad gweinidog, ...	376
Trysorfa yr Ysgol Sabbothol, ...	376
Damwain angeuol, ...	377
Byr gofiant am Margaret Evans, ...	377
Cyfarfod Dirprwywyr Cymdeithas Fei- blaidd Utica, ...	377
Cofiant Catharine Morgans, ...	377
Dyfywiad o lythyr oddiwrth filwr, ...	378
Cyfraniadau at addoldy Arena, ...	378
Cwrdd cwarterol Ixonia, ...	378
Holwyddoreg y Parch. Wm. Rees, ...	378
Beibl Gym. Gymreig Radnor, ...	378
Ganwyd, ...	379
Priodwyd, ...	379
Bu farw, ...	379
Y Corporal Josiah D. Jones, ...	381
Yr etholiad Llywyddol diweddar,—Yr etholiad talaethol yn Efrog Newydd, 382	
Y gydgynghorfa nesaf,—Ail Eisteddfod y Gydgynghorfa bresenol,—Symudiad- au y Cadf. Sherman,—Gair calonog eto am yr etholiad,—Plymouth, C. O., —Tennessee Ddwyreiniol,—Yr ymos- odiad ar Chicago,—Rhuthrwynt dych- rynlyd,—Y caethion yn Maryland,— McClellan yn rhoi ei swydd i fyny yn y fyddin,—Sherman ar gyfer dinas Ma- con,—Gwaith mileinig yn New York, 388	
Y Parch. S. Roberts, ...	384
Newyddion Cenhadol, ...	384

REMSSEN, N. Y.:

ARGRAFFWYD GAN ROBERT EVERETT.

AT EIN GORUCHWYLWYR.

Derbyniadau y mis diweddfaf:—Parch. E. O., Dodgeville, dros R. M., Tre'r Ddôl, 2; J. H. J., Hudson, 1; Mrs. J. O., Rockford, 2; O. D. J., Rome, 1,50; I. J., Wellington, O., 1; E. O., Ixonia, drosto ei hun, 2,50, dros J. J., 6,50; a thros S. J., 1; J. B. D., Paddy's Run, 4,50; T. J. M., Plain, Wis., (arian wedi eu colli yn y P. O.), 5; Parch. J. B. C., Danville, 10; W. R., Minersville, O., i orphen am 1864, 4; Parch. J. L., Pomeroy, dros H. L., Penmorfa, 1,75; C. P., Atlanta, Ga., milwr yn y fyddin, dros H. P., Prysglwyd Isaf, 2; Parch. J. P. T., Mineral Ridge, dros J. R., 1,50, a thros D. J. J., 2; Mrs. C. H., Remsen, 1,50; M. D., Providence, 35,25; J. M. E., Blossburg, 13,25; W. J. J., Rome, 6; E. D., Chenoa, trwy J. D., 3; E. R., eto, trwy'r un, 3; J. D., Holland Patent, drosto ei hun a'i gyfaill yn Nghymru, 9; R. G., Frankford, 3; O. D. G., Steuben, 1,50; W. R. W., Chicago, trwy R. P. W., amser yn ol, 4,50.

Y CENHADWR AM 1865.

Mae pris y papyr yn parhau yn dra uchel, a phethau eraill perthynol i ddygiad y CENHADWR allan yn gyffelyb. Eto anturiwn hysbysu y bydd yn cael ei gyhoeddi yn ei faintiol presenol, ac o'r un ffurf, yn ol yr un pris ag o'r blaen, sef \$1,50 y flwyddyn. Byddai yn hwylusod i ni fod pawb allant wneud felly yn rhwydd, yn talu am dano yn nechreu y flwyddyn. Ond lle bydd hyn yn anghyfleus i'r derbynwyr, bydded y taliadau fel o'r blaen, sef \$1 ar ddechreu y flwyddyn a 50 c. ar dderbyniad y 7fed rhifyn.

Deisyfwn yn ostyngedig ar ein Goruchwylwyr a phawb a garant ein llwydiant ymdrechu yn ffyddlawn dros helaethu nifer y derbynwyr, a'n hysbysu o'r helaethiad yn fuan. Dygwylwyr yn fawr am gymorth y gweinidogion yn hyn.

Os bydd rhyw un yn ei roi i fyny bydd yn angenrheidiol i ni gael gwybod hyn yn gynnar yn y mis hwn, Rhagfyr. Yr ydym yn ei argrefft fel y canfyddir ar lythren newydd, ac ar bapwr da.

Cofier adnewyddu yr archiadau i ddanfôn i Gymru.

CWRDD YN EGLWYS NEBO, O.—Cwrdd Cwarterol Cynulleidfaoel nesaf Deheubarth Ohio, a gynelir yn Nebo, Rhag, 7fed a'r 8fed.

CWRDD Cwarterol YN FLOYD.—Cwrdd Cwarterol y Cynulleidfaoelion a gynelir yn Floyd, Mawrth a Mercher, y 10fed a'r 11eg o Ionawr nesaf,—y Gynadledd am 2 o'r gloch dydd Mawrth.

CWRDD BLYNYDDOL Cymdeithas Feiblaidd Steuben a Remsen a'r cylchoedd a gynelir yn y Capel Ceryg Remsen, Rhag, 26, am 10 a 2 o'r gloch. Bydded y cynulliad yn lluosog gyda'r achos tra gwerthfawr hwn.

Y Parch. Thos. Williams, Rome, sydd yn glaf iawn y dyddiau hyn—ofnir yn fawr am dano.

Marwolaeth gweiniadog.—Medi 12, bu farw y Parch. John Williams, Aberhosan, Cymru, yn 66 ml. oed.

Y Dygedydd a'r Annibynwr a fwriedir i ddyfod allan y flwyddyn nesaf yn un Cyhoeddiad.

BLAWD WERTHFA DOWS AC OWEN.

71 HEOL LIBERTY, UTICA, N. Y.

Mae y rhaif sydd a'u henwan isod wedi ffordio partneriaeth dan yr enw DOWS & OWEN, gyda yr amcan o rario yn mlaen fasnach mewn Peillied, Blawd, Geirch, Feet, Haelen, Pork, a GENERAL COMMISSION BUSINESS.

Mae'n y ddiolegrar am y gefnogeth a gawant yr amser a seith heblio, ac erlynant barhad yr unrhyw yn y dyfodol. Cofier y rhif, 87 Liberty St.

HARRY DOWS.

WM. M. OWEN.

DILLADFA DAVIES & JONES.

"GWERTHIANT CYFLYM AC ELW BYCHAN."

Dyma brif reol fasnachol yr oes, ac o herwydd bod DAVIES & JONES, Dilladwyr a Brethynwyr (*Tailors and Drapers*), Rhif. 118 heol Genesee, Utica, yn gwellthredu ar y rheol hon, y gwellr y torfeydd yn cyrchu yn barhaus i'w sefydliaid, canys y maent yn gwybod y cant yno eu llwyr foddolion yn

Y Defnydd, y Gwaith, a'r Prisiau.

Hefyd, er cymaint sydd yno yn cyrchu, y mae digon o

Odilladau Dewisol

ganddynt bob amser ar law yn gyfaddas i bob gradd a sefyllfa.

Gan fod genym ddewisiad rhagorol o

Bob math o Frethynau,

gellwch gael eich mesur ac ar fwr rybudd eich harwigo a sut o ddillad hardd, wedi eu gwellthio yn y modd mwyaf destlus.

De'wch atom oll o lawr i fan,

Yn gwerthu 'rym yn rhad;

Dilladau clyd, Brethynau glân,

A gwisgoedd goraf gaed.

De'wch gyda'r lluoedd yn ddidor;

Enillfawr fydd i chwî;

Dau naw a chant yw rhif y Store

Yn heol Genesee.

Cofiwch y Rhif. 118 Genesee st., agos ar gongl heol Liberty.

DAVIES & JONES.

Utica, Mai 1, 1861.

[Afrdeidiol yw i ni anog ein cyfeillion i ymweld i'r Store uchod. Cofier y dylai Cymry gefnogi Cymry—hyderwn y gwraint ac y caet eu boddionl.—GOL.]

Geiriadur Cymraeg a Seisonig.

A Dictionary of the Welsh Language, with the English Synonyms and Explanations by WM. SPURELL, Utica: J. JAMES JONES. 308 pp. \$1.25.

Dylai y llyfr hwn fod yn mhob teulu Cymreig yn yr Unol Daleithau. Fel cynddaith i'r ysgrifenydd, hen neu leuanc, mae yn anmhrisiadwy. Mae yn tra ragori ar bob llyfr o'r fath a gyhoeddwyd erioed yn America, mewn cyflawnder a helaethrwydd, ac hefyd yn y cywirdeb a'r esmwythdra gyda pha un y mae gwir feddwl y Gymraeg yn cael ei osod allan yn y Seisonaeg. Nid oes ynddo ddim o'r 'gerwinded' sydd yn rhy gyffredin mewn geiriaduron o'r fath. Peth arall sydd yn ei arganmol fel llyfr gwerthfawr i'r Cymro, ydyw ei fod yn gosod allan rhyw yr holl sylwedd eiriau; ac y mae pob un sydd wedi cyfansoddi yn gwybod mor bwysig ydyw hyn er mwyn gallu gwneud hyn yn briodol a pherfeniol. Hefyd mae yn nodi allan gydag cglurder a manylder i ba ran ymadrodd y mae pob gair yn perthyn, gyda rhoddi eu gwir ystyr yn eu gwahanol gysylltiadau. Mae yr awdwr wrth ei gyfansoddi wedi gwneud defnydd helaeth o ymchwiliadau Daniel Sylvan Evans, un o'r ysgolheigion goreu a'r ysgrifenywyr mwyaf deniadol a fedd Cymru. Ac nid yw y cyhoeddydd Americanaidd wedi arbed na thraul na thrafferth i'w ddwyn allan mewn dull tellwng o'r awdwr ac o'r genedl.

Gellir cael y llyfr yn ddidraul drwy y post wrth anfon ei bris, ond ni weir sylw o unr archiad heb y tai i'w chanlyn. Cyfeirier J. JAMES JONES, Box 128, P. O. Utica, N. Y.

2n^o 64—1y

NEW ESTABLISHMENT
FOR MANUFACTURING BOYS' CLOTHING

OF ALL DESCRIPTION AT

126 DEVEREUX BLOCK, GENESEE ST., UTICA, N. Y.

JOHN EVANS would respectfully inform his numerous friends and the public that in addition to his large stock of Men's Clothing of all description, he has on hand all kinds of Clothing for Boys from three years old and upwards, which he can sell at prices to suit all who will favor him with their patronage.

Constantly on hand a General Assortment of Shirts, Cravats, Suspenders, Stocks, Gloves, Handkerchiefs, &c. &c. Also a good Assortment of cloths, Vestings, and Cassimeres, to make up to orders on short notice, in the most fashionable manner.

Y CENHADWR AMERICANAUDD.

CYF. 25, RHIF. 12.

R H A G F Y R, 1864.

RHIF. OLL 800.

Dwinyddiaeth.

YR ADGYFODAID—A LLAWENYDD Y NEF.

Dangosi i mi lwybr bywyd; digonolrwydd llawenydd sydd ger dy fron, ar dy ddeheulaw mae digrifwch yn dragywydd. *SALM 16: 11.*

Yn llythyrenol mae y geiriau yn brophwydoliaeth am adgyfodiad Crist. Yn yr adnod flaenorol dywedir, "Ni adewi fy enaid yn uffern, ac ni oddeff i'th Sanct weled llygredigaeth." Y gair "nffern" a olyga, nid sefyllfa y damnedigion, (ni bu enaid y Gwaredwr erioed yno,) ond yr "Hades," y gysgodfa, neu y byd anweledig. Ni "adawyd" ei enaid yn yr anweledig fro ddim yn hwy nag oedd yn ddigonol i brofi ei fod yn wir wedi profi marwolaeth. "Ac ni oddeff i'th Sanct weled llygredigaeth." Fe drefnodd rhagluniaeth fod ei gorff yn berffaith rydd oddiwrth lygredigaeth. Er i anghau ei gael i'w derfynau ac i'w feddiant, ni chafodd ei niweidio. "Ni oddeff i'th Sanct &c." Cymaint oedd cariad y Tad at y Mab, a chymaint ei ofal dros y natur ddynol yn ei berson ef, fel na "oddefwyd" i ddim llygredigaeth gymeryd lle ynddi tra bu yn y bedd.

"Dangosi i mi lwybr bywyd"—h. y. llwybr yn ol i fywyd o diriogaeth angau. "Digonolrwydd llawenydd sydd ger dy fron." Esgynodd y natur ddynol yn mherson Crist i lawenydd tragwyddol.

Ond gellir ystyried y geiriau fel iaith hyderus y Salmiudd drosto ei hun, ac fel iaith pob Cristion, wrth edrych yn mlaen at fore y farn a gogoniant y nef. Gwnawn rai sylwadau ar bwys y geiriau,

I. Ar adgyfodiad gorfoleddus y saint.

Mae yr ysgrythyrau yn dangos yn amlwg y bydd adgyfodiad i'r cyfiawn ac i'r anghyfiawn hefyd—y bydd rhai yn cyfodi i fywyd tragwyddol, a rhai i warth a dirmyg tragwyddol. "Pawb a'r sydd yn y beddau a glywant ei leferydd ef, a hwy a ddeuant allan, y rhai a wnaethant dda i adgyfodiad bywyd, a'r rhai a wnaethant ddrwg i adgyfodiad

barn." Ond am adgyfodiad y saint y carwn son ychydig yn awr.

1. Adgyfodiad a fydd ac nid creadigaeth.—"Adgyfodi" ydyw y term ysgrythyrol a ddefnyddir ar hyn. Pan oedd yr Arglwydd Iesu yn nesu at fedd Lazarus, dywedodd wrth Martha, er ei chysuro yn ei thrallod, "Adgyfodir dy frawd drachefn." Martha a ddywedodd wrtho, "Mi a wn yr adgyfodir ef yn yr adgyfodiad y dydd diweddaf." Yr Iesu a ddywedodd wrthi "Myfi yw yr adgyfodiad a'r bywyd, &c." Yr oedd Martha yn hollol glir yn ei golygiadau y cyfyd Duw y meirw yn y dydd diweddaf. 1 Cor. 15: 12—15 "Ac os pregethir Crist, ei gyfodi ef o feirw, pa fodd y dywed rhai yn eich plith chwi, nad oes adgyfodiad y meirw. Eithr onid oes adgyfodiad y meirw ni chyfodwyd Crist chwaith. Ac os Crist ni chyfodwyd, ofer yn wir yw ein pregeth ni, ac ofer hefyd yw eich ffydd chwi-thau. Fe'n ceir hefyd yn gau dystion i Dduw &c." Ymresymu y mae yr apostol yn y ben-nod nodedig hon i brofi athrawiaeth yr 'adgyfodiad, yn erbyn y rhai a'i gwadent. Mae yn ymresymu oddiwrth y ffaith o adgyfodiad Csist, ac ni a wyddom i'w wir gorff ef adgyfodi. "Deuwch," medd yr angel, "gwelwch y fan y gorweddodd yr Arglwydd." Fe ddangosodd Crist fod ei wir gorff ef wedi adgyfodi trwy ddangos ôl yr hoellion yn ei ddwyllaw a'i draed, ac ôl y wayffon yn ei ystlys, ac yn y corff hwnw, dan glwyfau y croeshoeliad, yr esgynodd i'r nef. Mae holl hanes adgyfodiad ac esgyniad Crist yn profi hyn.

2. Adferiad o fro marwolaeth fydd yr adgyfodiad. "Dangosi i mi lwybr bywyd." Marwolaeth a deyrnasa ar bawb yn y bedd. "Nid oes na gwaith, na dychymyg, na gwybodaeth na doethineb yn y bedd, lle yr wyt ti yn myned." "Pridd ydwyf, ac i'r pridd y dychweli." "Tir tywyllwch fel y fagddu, a chysgod angau a heb drefn" yw y bedd. Sefyllfa o fywyd bythol yw y nefoedd. Mae pob peth yno yn cael ei ddynodi â bywyd. Bywyd yn y gân, bywyd yn y mwynderau, byw-

yd yn yr holl gymdeithas. O mor hardd fydd yr olwg ar y gwaredigion yn dyfod i fyny o lwch y ddaear! Er mai yr un corff fydd ganddynt, bydd cyfnewidiad rhyfedd wedi cymeryd lle ynddo erbyn y dydd hwnw! "Efe a heuir mewn llygrédigaeth, ac a gyfodir mewn anllygredigaeth, efe a heuir mewn anmharch ac a gyfodir mewn gogoniant &c." Bywyd nefol, bywyd bythol a fydd mwyach, heb ddim gweddillion nac olion marwolaeth—"Dangosi i mi lwybr *bywyd*."

3. Duw ei hun a ddengys y llwybr—"Dangosi i mi &c." Bydd y fendith yn weithrediad dwyfol—dwyfol allu, dwyfol ddoethineb, a dwyfol ddaioni a ddangosir yn y waredigaeth. Gau athrawon a ddadleuant nas gellir cyfodi y meirw—wedi i'r corff dŷnel gael ei ddifia gae anifeiliaid neu bysgod, a'r anifeiliaid neu'r pysgod hyn fod yn ymborth i ddynion eilwaith—ac wedi yr ymgymysgfa gyffredinol—fod anmhosibilrwydd yn natur pethau i adgyfodiad gymeryd lle. Ond gan mai Duw a gyfyd y meirw, mae pob dadl o'r fath yn difanu yn ddim. Mewn atebiad i'r Saduceaid, y rhai a wadent yr adgyfodiad, ein Hiachawdwr a ddywedai, "Ni wyddant yr ysgrythyrau, na eallu Duw." Mae y Duw a roddodd fywyd yn y dechreu yn ddigonol i'w adferu, ac efe a'i gwna.

4. Bydd adgyfodiad y saint yn fuddugoliaeth ar angan. Llauer a orchfygwyd gan angan, a llauer a orchfygir eto, ond caiff angan ei hun ei orchfygu yn y diwedd—y gorchfygwr cyffredinol a orchfygir. "A phan ddarffo i'r llygradwy hwn wisgo anllygredigaeth, ac i'r marwol hwn wisgo anfarwoldeb, yna y bydd yr ymadrodd a ysgrifenydd, Angan a lyncwyd mewn bnddugoliaeth &c." Dyna fuddugoliaeth olaf y Cristion. "Y gelyn diweddfaf a ddinystir yw yr angan." O'r fath deimlad hyfryd a feddianna fynwesau y saint yn nydd yr adgyfodiad cyffredinol wrth ganfod fod pob gelyn wedi ei orchfygu—yna canant yn hyfryd, "I Dduw y byddo y diolch, yr hwn sydd yn rhoddi i ni fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist."

5. Bydd yr adgyfodiad yn cymeryd lle yn annysgwyladwy. "Ar darawiad llygad wrth yr udgorn diweddfaf—y meirw a gyfodir yn anllygredig, a niniau a newidir." Ar anwaith y daw yr holl saint adref—bob yn un ag un y maent yn myned i lawr i'r bedd; ond deuant allan ar un waith wrth alwad eu Hanwylyd Iesu. "Ystafell waitio," fel y dywedai yr anwyl John Roberts o Lanbrynmair, ydyw y bedd, lle y mae y saint yn aros eu gilydd. Ond pan ddelo y Gwr y mae yr agoriadau

wrth ei wregys i guro' y ddôr ac i roi tro yn yr agoriad, deuant oll allan ar unwaith—ac ni bydd oesoedd o huno yn ngwely y bedd wedi bod iddynt ond megys munud awr!

II. Llawenydd y nef, "Digonolrwydd llawenydd sydd ger dy fron &c." Am y llawenydd hwn sylwn,

1. Mae yn rhan sicr i'r holl saint. Pethau ansicr ydyw pethau y bywyd presenol—a'u cymeryd yn eu hansawdd a'u hymddangosiad goren, maent yn ansicr. Mae pethau *goren* y byd hwn yn ansicr—ein hiechyd, cyfeillach ein ffryndiau, trugareddau bywyd, a bywyd ei hun i'w mwynhan. Ond mae mwynderau y nef yn anffaeledig sicr i deulu Duw. Dyma "sicr drugareddau Dafydd." Sicr, trwy addewid Duw—"a minau ydyf yn rhoddi iddynt fywyd tragwyddol, ac ni chyfrgollant byth, ac ni ddwg neb hwynt allan o'm llaw i &c." Sicr, trwy lw a chyfamod Duw. "Y mynyddoedd a giliant a'r bryniau a symudant; eithr fy nhrugaredd ni chilia oddiwrthyt a chyfamod fy hedd ni syf, medd yr Arglwydd sydd yn trugarhau wrthyt." Sicr, trwy eu perthynas â Christ, a phreswylfod yr Ysbryd ynddynt yn ernes bywyd tragwyddol. "Ac os plant, etifeddion hefyd &c." Llawnenydd sicr ydyw llawenydd y nef. Pa beth bynag sydd yn ansicr, mae y diwedd yn sicr i bawb o'r saint.

2. Bydd llawenydd y nef yn llawenydd mawr. "Digonolrwydd llawenydd sydd ger dy fron"—dim prinder, ond pob llawnder. Mae holl bethau y nef yn tueddu i wneud y teulu yn ddedwydd—eu bod eu hunain yno,—bod Iesu eu Gwareddwr yno,—gweled y rhai a'u carant yno, a phawb fydd yno yn eu caru, a hwythau yn caru yr holl deulu, ac heb neb yn eisiau o'r rhai a'i carant ac a'i gwasanaethant Ef. Gweled eu hiachawdwriaeth wedi ei chwblhau yn gyson ag anrhydedd yr orsedd. O fe fydd y llawenydd hwn yn llawenydd mawr! Llawnenydd yn *digoni* fydd llawenydd y nef. Peth anhawdd iawn yw digoni meddwl dyn yn y byd yma. Nid oes neb wedi ei ddigoniag hapusrwydd yma. Nid yw y saint eu hunain yn eu hagwedd oren yma, yn gwbl fel y dymunent fod. Ac nid yw yspriedoedd y rhai a berffeithiwyd fry wedi eu cyflawn ddigoni eto. Bydd eu llawenydd yn helaethach o ddydd yr adgyfodiad allan nag ydoedd o'r blaen. "Digonir fi pan ddihunwyf a'th ddellw di."

3. Llawnenydd "ger bron yr Arglwydd" fydd llawenydd y nef. Ei fod ger ei fron a arwydda y bydd yn deilliaw yn uniongyrhol oddiwrtho—y bydd yn llawenydd yn ei fodd-

lonrwydd—ac yn ei gymdeithas—ac mai presenoldeb yr Arglwydd fydd prif elf dedwyddwch y nef. Digonlwrwydd llawenydd sydd ger y fron. Presenoldeb yr Arglwydd a achosa yr arswyd mwyaf i'w elynion, ond dyma nefoedd y saint.

"Fy nef yw tawel bresenoldeb
Siriol wyneb Adda'r ail."

4. Bydd yn llawenydd yn y bri a'r anrhydedd mwyaf—"Ar dy ddeheulaw mae digrifwch &c." Bod ar ddeheulaw yr Arglwydd a arwydda bod yn yr anrhydedd mwyaf. Solomon a osodai orseddfainc i'w fam ar ei ddeheulaw, fel arwydd ei fod yn ei hanrhydeddu. Anrhydedd fawr i ni ydyw cael bod gydag achos Duw ar y ddaear. Rhai a dybiant mai ymostyngiad ydyw dyfod at achos Iesu yn y byd hwn. Ond camgymeriad mawr ydyw hyn—codiad i anrhydedd ydyw cael ein dwyn at ei achos ef. Mae bod gydag ef dan y groes a'r gwaradwydd yn anrhydedd i ni. Ei groes yw ein coron. Yn hyn yr ymffrostiai yr apostol—cael ei gyfrif yn deilwng i ddyoddef gwawd a dirmyg er mwyn enw Iesu a ystyriai yn anrhydedd. Ond O! pamor fawr fydd yr anrhydedd o gael ein harddel ganddo yn nydd rhanid yr yspail gyda'r oedryn, a chael ein gwobrwo ganddo yn ngwydd y bydysawd fel rhai ffyddlawn gyda ei achos ar y ddaear yn ein dydd a'n tymor. A'r rhai ffyddlon, cofiwn, ydyw y rhai a gyrhaeddant y llawenydd hwn—llawenydd ar ei ddeheulaw ydyw.

5. Llawenydd parhaol, cynyddol a diddiwedd fydd llawenydd y nef. "Ar dy ddeheulaw mae digrifwch yn dragwydd. Mae pethau goreu y byd hwn yn dyfod i derfyniad rywdro, ac yn fynych maent yn darfod yn anysgwyladwy. Ond bydd dedwyddwch y saint yn y nef i barhau byth. Bydd yn cynyddu yn barhaus—rhyw ddadblygiadau newyddion yn cael eu gwneud, a nerthoedd y cyneddfau yn cynyddu—a'r priodoliaethan tragywyddol mewn gweithrediad i ddedwyddoli y teulu byth?

Dysged y Cristion ddal gafael yn ei obaith ac ymddwyn yn deilwng y'r fath obaith. Os dysgwylwn mai y Baradwys nefol fydd ein cartref, O! pa ryw fath ddynion a ddylem ni fod mewn sanctaidd ymarweddiad a duwioldeb!

Dylem gymedroli ein tristwch ar ol y rhai a hunasant yn Nghrist. Nis gallwn lai na thristáu o herwydd y golled a gafodd Seion yr ochr yma yn eu hymadawiad, a'r golled personol a gafodd aml un yn y tro. Ond y maent hwy eto yn yr un gwasanaeth, dan yr un Meistr, mewn gwlad sydd well, mewn

cymdeithas sydd huanach ac mewn hwyl ac afreidd ei hun yn mwy rhagorol nag a feddiann sant e oed r'ol yma. Cymhwysr ninau i'r un trigfannau dedwydd.

R. EVERETT.

OYSYLLTIAD PECHU A CHOSP.

Hyd y gwelais i, y rhai a arddant anwiredd, ac a hauant ddrygioni a'u medant.—Job 4: 8.

Dyma eiriau Eliphaz y Temanid yn erbyn Job. Ystyriai ef bod Duw yn cospi pawb am eu pechodau yn y byd hwn, ac nad ydoedd yn ceryddu neb fel y gwnai â Job, oddieithr ei fod yn rhagrithiwr. Diau fod yn y byd yma gospedigaethau yn dyfod oddiwrth Dduw ar ddynion am eu pechodau i'w erbyn; ond mae aml ddyn drwg yn cael myned yn llwyddianus hyd ei farwolaeth; ond efe a gospir mewn byd arall. Barnai Eliphaz holl ymddygiadau Duw yn ol ei sylw ef a'i wybodaeth ar bethau yn y byd yma, "Hyd y gwelais i." Yr ydoedd yn meddwl ei fod wedi iawn ddeall pan ydoedd yn cyfeiliorni, sef mai dyn twyllodrus oedd Job. Sylwn:

I. Bod dynion ar y ddaear yn paratoi yn eu hagweddu erbyn byd a ddaw.

"Y rhai a arddant anwiredd ac a hauant ddrygioni, a'u medant." "Dihareb yw y testyn wedi ei dynu oddiwrth natur."—A. Clarke. Dywed Solomon, "Y neb a hano anwiredd, a fed flinder." Diar. 22: 8. Mae y geiriau yn ein harwain i sylwi fel y canlyn:

1. *Bod dynion yn ymdrafferthu i berhu.* Maent fel rhai yn aredig y tir. Yn y Saeson-aeg, dywedir, "*They that plough iniquity.*" Y maes yw anwiredd, pa un sydd yn dra eang. Gwna dynion ymdrech i ddinystio eu hunain; gwnant aredig anwiredd. Defnyddir yn gyffredin offerynnau iswasanaethgar i aredig, cymher rhai yr ychain gwaraid, eraill y meirch calonog, ac eraill fych ac asyn, a'r pedwerydd a ddefnyddia ager i yru ei beiriant. Gwna dynion ddefnydd o luoedd o bethau i aredig anwiredd, neu i fyw yn annuwiol. Hwy a ddefnyddiant eu haur a'u harian, eu hanifeiliaid a'u cyfleusderau i fyned yn mlaen mewn pechod. Edrycher ar y meddwyn, fel y gwna ef ddefnyddio ei gyfoeth a'i amser i borthi ei ffys. Gwnaeth llawer un wario cannoedd o bunnau er mwyn dilyn cyfeillion llawen, a chael diodydd meddwawl.

Mae y balch yn defnyddio ei gyfoeth i borthi ei uchel drem. Gwna dalu am wisgoedd sidanaidd er mwyn dangos ei hun. Ymdrwsia mewn tlysau auraid, fel y gweler ef gan ddynion. Mae trwy ei wag feddwl yn prysuro i golledigaeth. Job 40: 11. Dywed y gwr

doeth, "Uchder golwg a balchder calon, ac âr yr annuwiol sydd bechod. Diar. 21: 4. Mewn lle arall efe a dystia, "Ofn yr Arglwydd yw eu-âu drygioni: balchder, ac uchder, a ffordd ddrygonus, a'r genau traws sydd gas genyf fi." Diar. 8: 13. Fe ymdrechwyd llawer i borthi y pechod siomedig hwn, ac felly y gwneir eto yn ein hamser ninau.

Ymdrechir i aredig anwiredd trwy dwyll, a rhagrith, a gogan air,—rhyfel, gwastraff, a mil o wahanol ffyrdd.

Pe byddai haner cymaint o ymegniad ynom i wneud daioni ag sydd yn yr annuwiolion i aredig anwiredd, gweliad gwell trefn ar y byd yn fuan.

2. *Gona rhai aredig mwy na'u gilydd.* Mae graddau mewn pechod. Ceir rhai ag un pechod neillduol yn perthyn iddynt; ond mae eraill fel pe byddent orchestwyr mewn llawer o bechodan. Rhuf. 1: 23—32. Mae yn un o'r rhyfeddodau mwyaf, fod rhai dynion anwybodus mewn pethau amgylchiadol y bywyd hwn, y fath gampwyr mewn drygioni. Peth addas yw cofio pa fwyaf a wneir aredig a han, mai mwyaf fydd y medi mewn byd a ddaw. Gwell yw bod yr aredig yn cael ei gyfyngu i gylch bychan, nag ei fod yn faes eang. Rhyfedd mor ymdrechgar yw llawer i aredig anwiredd yn bresenol.

Ar ol aredig y maes anwireddus, yna gwna yr annuwiol hau drygioni. Dengys hyn:

1. Ei fod yn lluosogi ac yn lledaenu drygioni yn y byd. Fel mae y tyddynwr wrth aredig a hau yn lluosogi ei had, felly y gwna llawer amlhau pechodan ar y ddaear. Pan aeth ambell un i ardal nid rhyw lawer oedd yn pechu yn rhyfygus a digwilydd yno; ond trwy ei ymdrech a'i ddiwydrwydd efe a henodd ei olygiadau drwg yn meddyliau eraill, a'r canlyniad fu, iddo godi cnwd mawr yno cyn pen llawer o flynyddau. Bu Mahomet heb neb braid yn ei gredu ar y dechreu ond trwy ei ymdrechadau efe a daenodd ei egwyddorion, pa rai sydd erbyn hyn wedi ymledu trwy Dwrei yn Ewrop, Palestina, Persia, Arabia, Syria, Mesopotamia, Tartary Annibynol, Afghanistan yn Asia, yr Aipht, a Thalaethau Barbary, a'r cenhedloedd tumewnol can belled i'r deau a'r afon Niger yn Affrica. Cyfrifir ei ganlynwyr oll tua 160,000,000. Dyma gynrych eang ac ofnadwy. Dengys yr hanes a nodwyd y fath ddrygioni a ddylanwada un dyn yn y byd. Dylai pawb fod yn ochelgar pa effaith mae yn wneud ar eraill, ac ymdrechu i wneuthur y byd yn well.

2. Mae hadau drygioni oll yn tyfu. Gall y tyddynwr mwyaf medrus fethu cael cynrych,

am y gall yr had fethu tyfu; ond nid yw hadau drygioni yn marw ac yn myned i golli. Mae pob gweithred ar gael, a dygir hwy oll i'r farn ddiweddaf. Preg. 12: 14. Mae yr hadau drwg a haur gan y fam a'r tad yn meddyliau eu plant yn egino ac yn tyfu, a byddant yn amlhau wedi claddu y rhieni yn eu beddau. Dysgodd Jeroboam mab Nebat, i Israel bechu trwy iddo osod i fyny y lloi aur yn Dan ac yn Bethel, fel y gallai y bobl eu haddoli hwy yn lle myned i Jerusalem. Dilynwyd ef gan holl frenhinoedd Israel. Mae ymarferiad drwg yn ateb i daedd calon lygredig, ac mae yn llwyddo yn rhwydd fel na ellir troi y dylanwad yn ei am amser hir, weithiau am genedlaethau.

3. Bydd y cynrych a fedir o'r na natur a'r hyn a haur. "Does dim yn fwy eglur na hyn. Ni feddylia neb am hau un grawn er mwyn medi grawn erall. "Na thwyllwr chwi. Ni watwarir Duw: canys beth bynag a hao dyn, hyn hefyd a fed efe. Oblegid yr hwn sydd yn hau i'w gnawd ei hun, o'r cnawd a fed lygredigaeth: eithr yr hwn sydd yn hau i'r Ysryd, o'r Ysryd a fed fywyd tragwyddol." Gal. 6: 7, 8. Mor wired ag i fod yr hyn a fedir o'r un natur a'r hyn a wnawn hau, felly fe fydd ein mwynhad neu ein blinder yn cyfateb i'r modd yr ydym yn byw neu yn gweithredu. Mae y duwiolion oll yn hau i'r Ysryd; hyny yw eu pleser: carant gadw gorchymynion Duw. Maent yn meddu prif duedd i ogoneddu eu Crewr. Gochelwn ddi-lyn pechod neu fyw yn annuwiol ar y ddaear.

II. Ni a osodwn ger bron brawfiadau, er dangos fod cysylltiad rhwng trosedd a chosp.

1. Canfyddir hyny yn y byd hwn mewn rhai amgylchiadau.

Cosp am bechod oedd gyriad allan ein rhieni cyntaf o'r baradwysaidd ardd. Oblegid eu troseddiadau y boddwyd yr hen fyd â'r dwfr diluw. Gen. 6: 7. Dadymchwelwyd dinasoedd y gwastadedd oblegid eu drygioni. Gen. 19: 15. Gwnaeth y ddaear agor ei safn i lynau Corah, Dathan, ac Abiram, yn fyw i uffern. Num. 16: 33. Tywalltodd Duw ei lid ar y genedl Iuddewig, am iddynt wrthod y Messiah, yn y modd mwyaf llym, sef yn ninystr Jerusalem. Matt. 24: 21. Mae cospedigaeithau ar wledydd ac ar bersonau yn cael eu cyflawni eto gan Dduw am bechod mewn rhai amgylchiadau, a hyny yn y byd yma.

2. Bydd cosp am bechod i gael ei gweinyddu ar yr annuwiolion yn y byd tragwyddol. Mae hanesion ysgrhythrol yn profi nad yw Duw yn cospi y drygionus yn aml ar y ddaear. Yma mae y cyflawn weithiau yn

gorfod dioddef, a'r annuwiol yn cael dianc; ond nid felly y bydd pethau yn y byd trag-ywyddol. Dywed y Bod dwyfol mewn cysylltiad ag adgyfodiad y meirw, "Naryfeddych am hyn: canys y mae yr awr yn dyfed, yn yr hon y caiff pawb a'r sydd yn y beddau glywed ei leferydd ef: a hwy a ddeuant allan: y rhai a wnaethant dda i adgyfodiad bywyd; ond y rhai a wnaethant ddrwg i adgyfodiad barn." Ioan 5: 28, 29. Nid yw pawb a'r sydd yn ei beddau wedi dyfod allan hyd yn hyn, ac ni ddeuant hyd ddydd y farn gyffredinol. Yn y dydd hwnw, ni fydd i bawb gael eu hadgyfodi i wynfyd, oblegid dywedir y bydd i'r rhai a wnaethant ddrwg gael eu codi i adgyfodiad barn, sef i dderbyn dedryd o gollfarniad am eu gweithredoedd annuwiol, ac i gael eu cospi yn unol â chyflawnder.

Dywed y gair y bydd i'r holl annuwiolion gael eu gyrra oddiwrth y Barnwr mawr, pan fydd eraill sef y cyfiawnion yn cael eu gwahodd i feddiannu gwynfyd y nef. Matt. 25: 34—46. Mae y goep am bechod i barhau cyhyd a gwynfyd y saint, fel y dangosir yn adnod y 46. Bydd pawb yn medd ym y byd trag-yddol o'r hyn a hauwyd ganddynt mewn amser, ac yn ol y dull y darfu iddynt weithredu. Rhuf. 14: 10.

Nid oes modd i ni beidio a chael medd i o ffrwyth ein gweithredoedd, ond trwy gael maddenant mewn dydd o ras; am hyny wyn-ebwn at Grist am iachawdwriaeth. Dylai pawb holi eu hunain, pa un ai hau i'r cnawd neu i'r Yspryd y maent. Rhaid byw yn dduwiol, cyn bod yn ddedwydd mewn byd ar ol hwn. T. EDWARDS.

Oncinnati.

Y DEML.

Mae hanes y Deml fel ag y mae yn cael ei osod allan yn y Beibl a chan Josephus yn ddyddorol iawn. Dafydd brenhin Israel oedd y cyntaf a feddyliodd am godi adeilad ardderchog at wasanaeth yr Arglwydd, yn lle'r Tabernacl a godwyd yn yr analwch drwy orohymyn Duw: ond ni oddefwyd iddo gario allan ei gynllun mawreddus. Ond amlygodd yr Arglwydd ei foddlonrwydd a'i gymeradwyaeth i gynlluniau a bwridau Dafydd, ac addawodd y byddai iddynt gael ei cario allan yn drefnus wedi iddo ef gael ei gasglu at ei dadau, a chaniatawyd iddo wneuthur paratoiadau mawrion tuag at adeiladu y fath adeilad eang ac ysblenydd.

Hefyd rhoddodd Dafydd bortreiaid manwl o wahanol ranau—ordinhadau—a gwasanaeth y Deml i'w fab Solomon, yr hwn o dan arwein-

iad a thrwy gymorth Duw a'i cariodd allan yn fanwl a ffyddlon.

Adeiladwyd y Deml yn Jerusalem ar fynydd Moriah, yn y lle yr ymddangosasai yr Arglwydd i Dafydd. Dechreuodd Solomon ar y gwaith o adeiladu y Deml yn y bedwaredd flwyddyn o'i deyrnasiad, a bu saith mlynedd cyn ei gorphen, ac wedi ei gorphen yr oedd yr olwg arni tu hwnt i ddisgrifiad,—gogoniant Jerusalem—yr adeilad ardderchocaf yn y byd.

Cafodd ei hadeiladu fel y Tabernacl a'i *front* yn gwynebu tua'r dwyrain. Peth rhyfedd oedd gweled y fath adeilad eang yn araf godi ar gopa Moriah yn ei holl fawredd a'i gogoniant, a hyny heb glywed swm na morthwylion na bwyll nac un offeryn haiarn, yn y ty, wrth ei adeiladu. Yr oedd y ceryg mawrion yn cael eu naddu yn y mynydd gan bedwar ugain mil o ddynion.

Mae'n anhawdd amgyffred y symiau mawrion o aur ac arian a defnyddiau gwerthfawr ereill a ddefnyddiwyd wrth ei hadeiladu.

Yr oedd cysegriad y Deml yn un o'r amgylchiadau mwyaf mawreddus a gymerodd le yn holl hanes y genedl Iuddewig. Wedi i'r offeiriad ddwyn arch y cyfamod a'i gosod yn y cysegr sancteiddiolaf hyd tan adenydd y cerubiad; ac wedi iddynt ddyfod allan—ac fel yr oedd yr udganwyr a'r cantorion, megis un, yn seinio un sain i glodfori ac i faliannu yr Arglwydd, ac wrth ddyrchafu eu sain mewn udgyrn, ac mewn symbalan, ac mewn offer cerdd, ac wrth foliannu yr Arglwydd, gan ddywedyd, "Canys da yw: ac yn dragywydd y mae ei drugaredd ef: yna y llanwyd y tŷ a chwmwl, sef tŷ yr Arglwydd, fel na allai yr offeiriad sefyll i wasanaethu gan y cwmwl, o herwydd gogoniant yr Arglwydd a lanwasai dŷ Dduw." Parhaodd yr wyl am saith niwrnod, pryd yr aberthodd Solomon ddwy fil ar hugain o ychain, a chwech ugain mil o ddefaid, a "thân â ddisgynodd o'r nef oedd ac a ysodd y poethoffrwm a'r ebyrth."

Mae y disgrifiad a roddir o'r Deml yn y Beibl yn fyr ac yn anhawdd ei ddeall yn drwyadl yn ei holl ranau; ond mae'n ddigon hawdd deall ei bod yn un o'r adeiladau mwyaf ardderchog a godwyd erioed yn y byd.

Ond er ei holl ogoniant a'i gwychder syrthiodd yn aberth i gynddaredd y Babyloniaid ar ol sefyll oddeutu pedwar cant ac ugain mlynedd; pryd y cafodd yr Iuddewon eu gorchfygu a'u cario i gasthiwed am eu pechodau mawrion yn erbyn Duw. Gwelwn yma fawr atgasrwydd Duw at bechod, yn gadael i'r Iuddewon gael eu gorthrymu gan genedl estronol, annuwiol a chreulon, a gadael i'r

Deml gael ei hanhreithio a'i hysbeillio o'r holl lestri mawrion a bychain, a thrysorau tŷ yr Arglwydd, a thrysoran y brenhin a'i dywysogion, a'u dwyn i gyd i Babylon. Cafodd y Deml ei llosgi, a distrywiwyd mur Jerusalem, a llosgwyd ei holl balasau hi â thân.

Cyfnod sobr yn hanes yr Iuddewon oedd y deng mlynedd a thringain y buont mewn caethiwed yn Babylon. Ond o'r diwedd wele ddydd eu gwaredigaeth yn dechreu gwawrio; golygfa ryfedd oedd gweled yr Iuddewon—plant y gaethglud yn troi eu cefnau ar Babylon trwy ganiatâd Cyrus brenhin Persia, ac yn gwynebu tua gwlad Israel. Hefyd rhoddodd Cyrus ganiatâd iddynt i adeiladu y Deml o'r newydd, a dygodd allan lestri tŷ yr Arglwydd, y rhai a ddygasai brenhin Babylon allan o Jerusalem; ac a'u rhoddodd i ofal Sesbassar penathg Judah, yr hwn a'u dygodd i fyny gyda'r gaethglud i Jerusalem i'w rhoddi yn y deml newydd. Rhif y llestri aur ac arian oedd, pum mil a phedwar cant.

Yn nechreu yr ail flwyddyn ar ol dychweliad y gaethglud y gosodwyd sylfaeni yr ail deml. Yn fuan ar ol hynysafodd y gwaith am bymtheg mlynedd. Ond yn yr ail flwyddyn o deyrnasiad Darius danfonodd Duw Haggai a Zechariah i geryddu y bobl am adael i'r gwaith i sefyll; a'u calonogi i'w ddwyn yn mlaen nes ei orphen. Ail ddechreuwyd ar y Deml, ac yn mhen ychydig flynyddau cafodd ei gorphen. Felly y cyfododd yr ail Deml ar adfeiliau y gyntaf oddeutu pum cant a phymtheg mlynedd cyn genedigaeth Crist.

Yr oedd yr ail Deml yn amddifad o brif elfenau gogoniant a mawredd y gyntaf: sef yr *Arch*—yr *Urim a Thumim*—y *Tân o'r Nef*—oedd—y *Shechinah*,—ac y *pryd Proffwydoliaeth*. Yr oedd yr arch a'r drugareddfa a'r cerubiad wedi eu dinystrio gyda'r Deml gyntaf; felly nid rhyfedd i lawer o'r offeiriaid a'r Lefiaid, a'r penau cenedl, y rhai oedd hên, ac a welsant y tŷ cyntaf, wrth sylfoennu y tŷ hwn yn eu golwg, "*wylo & lief uchel*."

Cafodd y Deml gyntaf ei hadeiladu yn ystod y cyfnod mwyaf llwyddiannus yn holl hanes y genedl; yn nghanol y manteision mwyaf ac y medrai cyfoeth a chelfyddyd eu cynyrru,—pan oedd yr holl fyd yn synu ac yn rhyfeddu wrth edrych ar y fath amlygiad o gyfoeth a doethineb eu brenhin. Ond codwyd yr ail Deml dan amgylchiadau hollol wahanol, yn nghanol tylodi a digalondid, yn fuan ar ol eu dychweliad adref o wlad bell lle y buont mewn caethiwed am amser maith. Ac wedi eu gorphen ni welwyd y fath amlygiadau gwyrthiol o bresenoldeb Duw.

Ond yn mhen amser daeth godidawgrwydd yr ail Deml yn fawr iawn, ac yghydig flynyddau cyn genedigaeth Crist cafodd ei hadeiladu gan Herod Fawr. Felly mewn gwirionedd y drydedd Deml oedd yr hon oedd yn sefyll yn amser Iesu Grist.

Safodd y ddwy Deml ddiweddaff oddeutu chwe chan mlynedd, ac yr oedd yr olaf yn amser Crist yn ysblenydd. Dywed Josephus ei bod tu hwnt i bob disgrifiad. Golygfa ysblenydd oedd ei gweled ar goppa Moriah wedi ei choroni â'r fath brydferthwch—y ceryg mawrion o farmor caboledig—y colofnau cryfion—a'r pyrrh eang, costfawr, nes yr edrychai o bell fel mynydd wedi ei ddi gan eira; yr hyn a barai i'r hen ddoctoriaid Iuddewig ddywedyd am y sawl na welodd Jerusalem yn ei gogoniant, na welodd erioed ddinas brydferth; a'r sawl na welodd y Deml, ei fod heb weled yr adeilad ardderchocaf o dan y nefoedd.

Ond och! er ei holl wychder yr oedd dyddian ei gogoniant wedi eu rhifo. Oddeutu y flwyddyn 70 o oed Crist wele fyddin Rufeinig o dan Titus yn gwarchae ar Jerusalem. Ol gyfnod ofnadwy, pryd y collwyd mwy o fywydau na rhifedi preswylwyr Cymru heddyw: yn ystod y gwarchae yr oedd newyn a chlefydau wedi dwyn yr Iuddewon i'r fath iselder a thrallod, nes erbyn fod perianau mawrion Titus wedi tori adwy yn mur Jerusalem yr oedd dychryn ac anobaith wedi eu stampio ar wynebau llwydion eu phreswylwyr,—ga broffwydi yn gwaeddi ac yn rhedeg fel ynyddion ar hyd yr heolydd—y dinasyddion yn llofruddio eu gilydd—y Rhufeiniaid yn rhuthro i mewn ac yn gosod y Deml ar dân er gwaethaf eu Cadfridog—yr Iuddewon yn rhuthro drwy y fflamiau i gael eu claddu yn yr adfeilion. Yr oedd y bryn ar ba un y safai y Deml yn un goelcerth fawr o dân, y trawstiau cedrwydd yn clecian—y pinaclau auraid yn edrych fel picellau fflamlyd;—ac yn nghanol yr orchain a'r fflamiau a'r llofruddio a'r dinystr, yr oedd proffwydoliaeth Crist yn cael eu chyflawni; ac yn nghanol yr adfeilion planodd Titus y faner Rufeinig. Ac yr oedd y dinystr mor drwyadl fel (yn ol arfer y Rhufeiniaid) y gyrwyd yr aradr o dan sylfaeni y Deml fel na adwyd careg ar gareg.

Yn mhen tua thri chan mlynedd rhoddodd yr Ymherawdwr Julian ganiatâd i'r Iuddewon i adeiladu y Deml draohesu, a dechreuasant ar y gwaith o ddifrif: ond yn fuan amlygodd Duw ei anfoddlonrwydd mewn dull gwyrthiol i'r anturiaeth. Yr oedd yr oruwchwyliath i ba un y perthynai y Deml

wedi darfod; felly nid oedd anghen am dani. Yna dechreuodd yr Iuddewon gael eu gwasgaru yn mhlith oenhedloedd y ddaear, nes erbyn heddyw y maent i'w gweled yn holl wledydd gwarediedig y byd—yn dystion byw o Ddwylfoddeb Cristionogaeth, ac yn ofer ddisgwyl am ymddangosiad y Messiah yr hwn a gyflawnodd ei Ddwylfoddeb neges ar fynydd Calfarfa ddeunaw can' mlynedd yn ol.

Chelaea.

JOHN THOMAS.

YR EGLWYS BUR NEU DISGYBLAETH EGLWYSIG.

Terfyniad.

PENNOD IV.

AMCAN DISGYBLAETH.

Mae pob eglwys wedi eu hancanu i fod yn oleuni yn y byd, nid yn unig trwy ei phroffes, ond hefyd trwy ei hymarweddiad. Mae sancteiddrwydd yn gystal a gwirionedd, yn oleuni. Dywedir mai goleuni yw Duw, drwy yr hyn y golygir ei fod yn Sanctaidd. Ychydig iawn o les wna credodau a chyffesiadau, ac erthyglau ffydd; ond cyn belled ag y byddont yn cael eu cefnogi gan weithredoedd cyfiawder. Byddant fel ffiam wedi ei bwriadu i oleuo byd tywyll, ond bydd bywyd drwg proffeswyr, fel *glass* lamp wedi ei barddno gan fŵg a bndraddi, yn atal y goleu, ac yn peri i ddynion ei gasu. Mae cadw o'i mewn aelodau drygionus achalgedig, yn llygru yr eglwys sydd wedi ei bwriadu i fod yn gynulleidfa sanctaidd o ddynion ffyddlon. Ceryddai yr apostol eglwys Corinth yn llym iawn, am ei bod yn goddef o'i mewn yr aelod godinebus hwnw, a gorchymynodd iddynt ei ddiarddel yn uniongyrchol. Mae eglwys wrth ddyoddef o'i mewn ddynion o fywydau halogedig yn y modd mwyaf ofnadwy, yn dyfod yn gyfranog o bechodau rhai eraill, gan fod holl awdurdod yr eglwys yn cael ei ddefnyddio i amddiffyn y troseddwr, ac i roddi esgus dros ei bechod. Mae rhai personau yn anfoddlon iawn tori allan ar un cyfrif, fel y mae rhai yn anfoddlon iawn tori ymaith aelod o'r corff fyddo yn braenu; ond mae yn rhaid ei wneyd,—mae diogelwch a chysur y corff yn gofyn am hyny. Dylid bod yn dyner iawn pan fyddo dyn wedi syrthio yn ddisymwth, ac yn rhwydd gyfaddef ei bechod; ond mewn pechodau cyhoeddus bwriadol lle byddo y gydwybod wedi caledu, mae dangos trugaredd ar amgylchiad o'r fath yn deyrn-fradwriaeth yn erbyn Crist, gan ei fod yn goddef gelymion a bradwyr yn ei deyrnas, pa rai ydynt yn bwrpasol yn ceisio ei dinstrio. Llu o dystion yw yr eglwys dros yr angenrheidrwydd am sancteiddrwydd, a pha

beth bynag a dueddo i wanhanu eu tystiolaeth, mae yn ddrwg o'r mwyaf, ac yn warth ar yr hwn a fu farw "i buro iddo ei hun bobl briodol awyddus i weithredoedd da." Cyn gynted ag y peidio eglwys a phleidio sancteiddrwydd, mae yn rhoddi i fyny ei chomiswn, ac yn peidio dwyn tystiolaeth dros Grist. Os bydd i'r eglwys ogwyddo un ffordd, byddai yn well iddi fod ar ochr llymder yn y ddisgyblaeth, na bod yn ddiofal, gan y byddai yn llawer gwell i aelod drwg gael yr ychwanegiad yma at faich ei gosbedigaeth, nag i gymeriad yr eglwys, fel tyst dros sancteiddrwydd, gael ei niweidio. O'r fath warth ar enw, y fath gam-ddarluniad, a'r fath gabledd ar y drychfeddwl o eglwys Gristionogol, sydd wedi ei arddangos i'r byd, yn yr hon a elwir Eglwys Rhufain. Trigle pob chwantau anifeilaidd, tŷ lladdfa saint y Goruchaf, marchnadfa pob drwg ac anwiredd, ydoedd y Vatican yn yr oesoedd gynt, yngolwg byd wedi blino ar dwyll, hocoed, a rhagrith. Ac hyd yn oed yn yr oes hon, y fath dwyll ac anfoesoldeb a ddygir yn mlaen gan y Jesuitaidd, yn y gwahanol wledydd, ydynt yn dawel e dan aden yr esgobaeth Rufeinig! Mor briodol iddi yw y darluniad a gynwysir yn y geiriau canlynol, "Dirgelwch yr anwiredd, Mam puteindra." Rhaid i'r wir eglwys fod, ac y mae, yn hollol groes i hyn, gan ddwyn ar ei thalcen yr ysgrifen,—“Sancteiddrwydd i'r Arglwydd.” Y mae yn sefyll allan o blaid gwirionedd, wedi ei haddurno â phrydferthwch sancteiddrwydd, fel tyst byw dros yr hwn a folir yn nghân seraphiaid; fel “Sanct, Sanct, Sanct, Arglwydd Dduw Hollalluog.” Er y gall proffeswyr annuwiol ddianc rhag sylw yr eglwys, a rhag ei chosbedigaeth am flynyddau, eto nis gallant ddianc rhag ymweliadau y Pen mawr ei hun. “Mi a ddeuaf, ac a ymladdaf i'w herbyn â chleddyf fy ngenau.” Mae llawer o bethau yn atal eglwys i droi allan aelodau annuwiol. Gall ddigwydd fod rhan fawr o'r eglwys yn euog i raddau o'r un pechod, neu yn tueddu i'r un cyfeiliornad; ac felly, na byddo ganddynt fawr i'w ddweyd wrth y rhai fyddont yn myned i eithafon. Pan gerydder hwy, gallant apelio at gydwybodau llawer o'u cyd-aelodau, a dweyd yr hwn sydd ddibechod taffed yn gyntaf gareg, ac felly, yn lle puro ei hun, mae yr eglwys yn myned yn fwy amherffaith a drygionus. Brydiau eraill, gall ddigwydd mai yr hwn sydd yn dal rhyw gyfeiliornad, neu yn cyflawnni rhyw bechodau, yw y dyn blaenaf yn yr eglwys, a'r cyfoethocaf yn yr ardal,—mae yn cyfranu mwy na neb; ac fe ddichon fwy na'r holl eglwys gyda'i gilydd. Neu fe ddich-

on fod llawer o aelodau yr eglwys yn ymddibynnu arno am eu bara beunyddiol; ac o ganlyniad, tybiant pe collid ef, y darfyddai yr achos yn y fan. Maent yn ofni ei ddigio o herwydd amgylchiadau tymhorol, ac felly goddefir iddo fyned yn mlaen yn ei ffordd ei hun; ac yn lle cynyddu, bydd yr eglwys yn lleihau dan ei aden; mae ei ddylanwad yn farwol i lwyddiant yr eglwys, ac eto, nid oes neb a sieryd yn ei erbyn. Er hyny, os goddefir iddo fyned yn mlaen yn ei ffordd ei hun, —os oes ei ofn ar ei frodyr tylodion yn bresenol, daw yr amser yn fuan, pan y bydd i Grist, yr hwn ni dderbyn wyneb neb, ei gymeryd mewn llaw, a'i daro â'r cleddyf llym dan finiog sydd yn dyfod allan o'i enau, "a phwy a oddef ddydd ei ddyfodiad ef." Mor ofnadwy fydd i'r gwas hwnw pan ddaw ei Arglwydd, a'i gael yn bwyta ac yn yfed gyda'r meddwon, yn lle gofalu am ei frodyr tylodion, ac arfer ei ddylanwad i buro yr eglwys, a'i hadeiladu yn y sancteiddiaf ffydd. Onid yw yn debyg y bydd iddo "ei wahanu ef, a gosod ei ran gyda'r anffyddloniaid; yno y bydd wylofain a rhingcian dannedd." Nid digon i ni ein bod yn aelodau mewn eglwys am gynifer o flynyddoedd, ac heb un amser fod dan ddisgyblaeth. Tebyg iawn fod aml un yn eglwys Pergamus allasai ddweyd yr un peth; tra yr oedd y Pen mawr ei hun yn dweyd am danynt; "y rhai yr wyf fi yn eu casáu, mi a ymladdaf yn eu herbyn." Dylai ein ymholiad droi, nid er pa hyd yr ydym wedi bod yn yr eglwys, ond, beth fu ein cymeriad tra yno, a ddarfu i ni rwystro yr eglwys, neu ynte, a ddarfu i ni ei chynorthwyo i fyned yn mlaen? Nid digon i ni brofi na fuom yn ddolur llygad i'r eglwys; ond hefyd, a fuom o ryw gysur iddi. Mae y rhai hyn yn gwestiynau o'r pwys mwyaf, a dylent gael ystyriaeth ddifrifolaf pawb sydd yn profesu eu hunain yn gristionogion, ac ydynt yn disgwyl derbyn rhyw les oddiwrth eu profes. Ni thâl i ni fod yn ddarnau meirwon yn yr eglwys; rhaid i ni fod yn aelodau byw, yn ddynion gweithgar o ddifrif, gan foddioni dilyn rheol y Bibl; canys y mae llawer yn gweithio yn galed, ac wedi y cyfan, heb gael eu cymeradwyo yn y Beibl, o herwydd nad ydynt yn dilyn ei reol. Rhaid i ddynion weithio yn galetach yn aml i ddal twyll i fyny, na gwirionedd, er hyny, nid ydynt yn gymeradwy ger bron Duw; o herwydd eu bod yn ymladd yn erbyn y gwirionedd, ac o ganlyniad, yn erbyn Pen mawr yr eglwys, yr hwn sydd wedi ymrwymo i sefyll o blaid gwirionedd, ac ymladd yn erbyn ei holl elynion a ohleddyf ei enau.

RHYS GWESYN JONES.

Addysg Cynffredinol.

LLENLITH.

Sylwn yn nesaf ar

SYMUDIADAU YR ISRAELIAID YN ARABIA,

yr hon sydd yn gorwedd mewn rhan y tu dwyrain ond yn estyn i lawr gan mwyaf y tu deheu i wlad yr addewid. Wedi i'r Israeliaid groesi y Môr Coch, yr oeddynt yn y fan ar dir sych a chrasboeth anialwch Sur yn Arabia Petraea; golwg ddifffiaeth y cyfryw wrth ei gyferbynu yn y meddwl â Gosen ffrwythlawn oedd alarus iddynt. Ac o herwydd hyny, yn nghyd a bod tonau gorwyllt y berw brigwyn yn taflu cyrff ac arfan yr Aiffitiaid i fyny yn lluoedd o eigion y môr, fel yr oedd yr Israeliaid yn gallu casglu y cwbl ag oeddent yn olygu a allasai fod yn ddefnyddiol iddynt mewn amser dyfodol, yr oeddent yn hwyr-frydig i ymadael oddiyno. Eithr wedi iddynt ymadael a theithio am yspaid tri o ddyddiau yn yr anialwch, daethant at ffynonau Marah, ac a frysiasant atynt i geisio lleihau a dofi eu syched blin; ond cawsant allan er eu mawr siomedigaeth a'u gofid fod y dwfr yn chwerw fel nad allent ei yfed, a thyma ystyr yr enw Marah: ac fel mae yn dueddol iawn i'r natur ddynol dechreuodd y bobl o achos hyn rwgnach yn erbyn eu blaenor. Yna Moses gwas yr Arglwydd, dan ddwyfodol gyfarwyddyd, a dafodd ddarnau o bren arbenig a ddangosodd Duw iddo. ef i'r ffynonau, trwy yr hyn y gwnaed y dyfroedd yn beraidd a iachus iddynt.

Cyfeiriasant eu gyrfa drachefn oddiyma, nid tua gwlad yr addewid, ond tua mynydd Sinai, lle yr oeddynt i dderbyn eu cyfreithiau oddiwrth Ddau; a daethant i Elim, lle yr oedd deuddeg o ffynonau dyfroedd, un i bob llwyth o honynt, a deg a thriugain o balinwydd cysgodawl, a gwersyllasant yno. Cwynfanasant ar y ffordd oddiyno i Zin o eisiau ymborth, gan anghosio yr holl wyrthiau a gyflawnwyd ar eu rhan: ac edliwiasant yn sarug a chwerw i Moses ei fod wedi eu dwyn hwynt o wlad doreithiog yr Aiff i farw o newyn yn yr anialwch. Eithr Duw er eu cynorthwyo a gyfryngodd, gan gyfarwyddo yn wyrthiol haid o soffieir i'w gwersyllfa, y rhai a syrthiasant o'u hamgylch yn rhifedi dirfawr. Ond yr oedd dwyn iddynt gyflawnder o fanna yn wyrth fwy neillduol eto, cynrych naturiol yr anialwch, mae yn wir, ond nid oedd i'w gael yn awr oddigerth mewn ychydig leoedd, ac mewn mesur bychan yno. Eithr trwy haelioni Duw, yr oedd yn cael ei ddwyn yn gyson i'r Israeliaid, mewn dognau ag oedd yn ateb yn gyf-

lawn i'w hangen. Nid oedd dim o hono yn syrthio ar y Sabboth, ond yr oedd dau cymaint yn cael ei ddwyn yn ddibaid yno y dydd o'r blaen. Ymddifadrwydd o ddwfr drachefn wedi iddynt symud i Rephidim, barodd iddynt duchan yn hynod a grwgnach yn ddirfawr; eithr Moses drachefn trwy ddwyfol orchymyn a'u tywysodd i Horeb, ac â'i wialen a darawodd y graig yno, pa un oedd yn gysgod neillduol o'r Messiah, tragwyddol gadarn graig yr oesoedd; ac er mawr ryfeddod nid tân a ddaeth allan o'r graig, ond amryw ffrydian grisiaidd o ddyfroedd oerion a iachusol.

Yn fuan ar ol hyn, ymosododd yr Amaleciaid, llwyth perthynol i'r anialwch, ar wersyllfa Israel, gan dybied cael anrhaith helaeth oddiwrthynt. Yn y cyfamser pennodwyd Joshua, mab Nun, o lwyth Ephraim, i fod yn Gadfridog ar y maes, dan gyfarwyddyd Moses. A'r gwr ienanc dewr a gymerodd yn ufudd reolaeth y milwyr ac a osododd yn eu-dwyllaw yn awr arfau yr Aifftiaid ag ydoedd y Môr Coch wedi eu tafu i fyny iddynt, ac a'u harweiniodd i ryfel, tra yr oedd Moses, Aaron a Hur, (gwr Miriam, meddir,) yn arolygu y frwydr ar uchelfryn cymydogathol. A chyhyaed ag yr oedd Moses yn gallu dal i fyny ei freichiau mewn gweddi, yr oedd yr Israeliaid yn llwyddo; ond pan yr oeddynt gan flinder yn syrthio yn ddiffygiol i lawr, yr oedd llwyth yr Amaleciaid yn trechu. Pan welodd cymdeithion y prophwyd hyn, hwy a gymerasant faen ac a'i gosodasant dano ef, ac efe a eisteddodd arno. Ac Aaron a Hur a gynaliasant ei ddwyllaw ef i fyny nes llwyr orchfygu yr Amaleciaid. Yna Moses a adeiladodd allor i Dduw, er iddynt oll yn ddiau allu ei addoli ef. Y newydd am enwogrwydd y frwydr a'r fuddugoliaeth yma a ddygodd yr offeiriad Jethro i'r gwersyll, a gwraig a phlant Moses gydag ef, yr hwn drachefn a gymerodd boethofirwm ac ebyrth i Dduw, ac Aaron a holl hennuriaid Israel a unasant ag ef yn gyfeillgar a brawdol yn y gwasanaeth ger bron Duw. A thrwy gynghor a chyfarwyddyd Jethro, y prophwyd a wnaeth drefniadau yn awr er llywodraethu y bobl yn filwraidd a gwladol, gan bennodi, mewn is-osodedigaeth reolaidd, flaenoriaid ar ddegau, haner can'oedd, can'oedd, a miloedd; eithr a gadwodd iddo ei hun yr uchafiaeth o flaenoriaeth ar y cwbl, megys yrŷnig gyfeithydd awdurdodedig o'r ewyllys ddwyfol.

Daeth yr Israeliaid at Fynydd Sinai, yn y trydydd mis ar ol iddynt ymadael o'r Aifft. Yma yr oedd cynddrychioldeb Jehofa i gael ei arddangos iddynt mewn modd arbenig.

Felly rhoddwyd cyfarwyddiadau uniongyrchol a rhybuddion difrifol allan yn awr na byddai i neb feiddio cyffwrdd â'r Mynydd, a gorchymynwyd i bawb yn unfrydol i sancteiddio eu hunain erbyn y trydydd dydd, pan oedd Duw i gyhoeddi ei bresenoldeb rhyfeddol ar fynydd Sinai. "A'r trydydd dydd ar y boreuddydd, yr oedd taranan, a mellt, a chwmwl tew ar y mynydd, a llais yr udgorn ydoedd gryf iawn, fel y dychrynodd yr holl bobl oedd yn y gwersyll. A Moses a ddug y bobl allan o'r gwersyll i gyfarfod â Duw; a hwy a safasant yn ngodre y mynydd. A mynydd Sinai oedd i gyd yn mygu, o herwydd disgyn o'r Arglwydd arno mewn tân: a'r mwg a ddyrchafodd fel mwg ffwrn, a'r holl fynydd a grynodd yn ddirfawr. Pan ydoedd llais yr udgorn yn hir ac yn cryfhau fwyfwy, Moses a lefarodd, a Duw a atebodd mewn llais." Ar ol y darpariadau ofnadwy yma, galwodd yr Arglwydd Moses i ben y mynydd, ac efe a aeth i fyny, lle y derbyniodd ef y deddfau cysegredig fel y sylwn eto yn helaethach, wrth ba rai yr oedd Israel i gael eu rheoleiddio o hyni allan, dan ei lywodraeth uniongyrchol ef ei hun.

Y peth nesaf sydd yn dyfod dan ein sylw yw, Y DULL ARSWIDOL Y RHODDODD DUW Y DDEDDF FOSOL I MOSES AR FYN YDD SINAI, pa un o ran ei hysbryd a'i sylwedd sydd gynwysedig yn yr ymadroddion hyn: "Ceri yr Arglwydd dy Dduw â'th holl galon, ac â'th holl enaid, ac â'th holl feddwl, â'th gymydog fel ti dy hun." Ac ar y ddau orchymyn hyn y mae yr holl gyfraith a'r prophwydi yn sefyll. Canys pan greodd Duw ddyn, efe a argraffodd y wybodaeth, y cyfiawnder, y sancteiddrwydd, y cariad, a rhwymau y ddeddf hon ar eu calonau, ac a'u planodd yn eu meddyliau, fel nad allodd pechod ei llwyr ddiddymu, er llygru o hono y dyn. A thyma y gyfraith fosol a dderbyniodd Moses gan Dduw ar fynydd Sinai, ac y mae yn rhwymo pawb o ddynolryw megys o'r dechreuad, a hi a barha i wneud hyny byth, am ei bod yn berffaith o'r un natur a'r Deddf-roddwr ei hun.

Ond nid oedd y ddeddf wladol a seremonïol yn cyrhaedd pawb, na neb yn neillduol oddi gerth cenedl Israel. Yr oedd hyn yn beth newydd ychwanegol a wnaeth Duw tuag at ddiogelu ei Eglwys, a dwyn yn mlaen y wir grefydd yn y byd, ac yn sicr yr oedd yn eirgyd newydd anferth o drwm ar ben y gelyn. Yr oedd y weithred hon o eiddo Duw ar fynydd Sinai yn beth mawr yn ddiau, pa un bynag a wnawn ei ystyried megys amlygiad o'r gorchymyn, *gwna hyn a byw fyddi*, ai ynte yn cael ei roddi fel rheol bywyd: canys yr oedd

y cyfryw ddeddf yn dangos cyfiawnder a mawrhydi onadwy Duw megys Deddfroddwr ac yn foddion effeithiol i ddwyn dynolryw i deimlad o'u hangen am Waredwr. Mewn gair, nid ydyw gwaith iechydwriaeth gras Duw, yn ei holl gynydd yn eneidiau y duw-olion, yn cael ei ddwyn yn mlaen heb oruchwyliaeth y ddeddf hon, yr hon a roddwyd mewn modd mor frawychus, i'r dyben i ddwyn pawb i ystyried pa mor fawr ydyw yr awdurdod, y gallu, a'r cyfiawnder hyny ag sydd yn gofyn cyflawniad o honi, a pha mor ofnadwy fydd digofaint Duw yn erbyn y troseddwy'r o honi. Ac fel y gallai pechaduriaid trwy ystyried y pethau hyn gael adnabyddiaeth o honynt eu hunain, a phroff eu calonau, a gwybod pa mor annichonadwy ydyw iddynt gael iachawdwriaeth dragywyddol drwy weithredoedd y ddeddf yn unig, a gwel- ed y llwyr angenrheidrwydd y maent yn sef- yll ynddo am Gyfryngwr. Os golygwn y cyf- ryw ddeddf yn rheol bywyd, mae yn ddet- nyddiol fel cyfarwyddyd i ddynolryw i ddan- gos iddynt y ffordd yn mha un y dylent rodio, os ewyllysient fyned i'r nefoedd. Canys uf- udd-dod diffuant a chyffredinol iddi ydyw y ffordd gŵl sydd yn arwain i'r bywyd gwyn- fydedig.

Ar ol i Moses dreulio dengain diwrnod gyda Duw yn y mynydd, efe a dderbyniodd ddwy lechfaen oddiwrttho ef, a'r Gyfraith yn ys- grifenedig arnynt.

"Clod i Dduw am air ei deyrnas
Sy'n datguddio hedd a gras,
Gwerthfawrocach yw i'n henaidd
Na holl drysor daear lla;
Nid yw mlloedd myrdd o arian,
Aur a thylsau pena'r byd,
Ond fel gwgei o'u cymharu
A'i lân dystiolaethau drud."

Yn yspaid yr amser y bu Moses gyda Duw yn y mynydd, syrthiodd y bobl wrth odren y bryn i eilunaddoliaeth amlwg a gwrthun. Yr hyn sydd yn dwyn i'n sylw yn nesaf WNEUTH- URIAD LLO AUR. Yr oedd yr arwyddion allan- ol o bresenoldeb Jehofa yr holl ddyddiau y bu Moses yn absenol o'r gwersyll, yn ar- ddangos yn eglur ei fod ef yn ei wir hanfod ei hun ar y mynydd. Yr oedd y cwmwl tew a orphwysai ar ei ben, y taranau ydoedd yn rhuo mor ddychrynlyd, a'r mell tanbaid ag oedd yn ehedeg oddiamgylch i'w ystlysau, yn brofion amlwg a diamheuol o'r peth. Ac eto, yn nghanol yr ymddangosiadau aruthrol hyn o'r Mawrhydi Dwyfol, yr oedd yr Israeliaid yn enog o weithred wrthryfelgar, ac wedi ymadael y rhan amlaf o honynt ag addoliad Duw, i wasanaethu delw *fud a byddar*. Yr oeddynt wedi myned mor wylt ac annyoddefol

eu teimladau o achos fod eu blaenor yn absenol cyhyd, ac yn oedi yn fwrriadol yn eu tyb hwy dyfod i waered o'r mynydd, fel ag y rhuthras- ant yn dorf derfysglyd at Aaron, gan ddy- wedyd wrtho, "Cyfod, gwna i ni dduwiau i fyned o'n blaen; canys y Moses hwnw, y gwr a'n dug ni i fyny o wlad yr Aifft, ni wyddom beth a ddaeth o hono." Ac Aaron a roddodd iddynt ei gydsyniad, ac wedi casglu y mod- rwyau, y clust-dlysau a'r holl addurniadau aur a ddygwyd o'r Aifft, efe a'u toddodd ac a ffurfiodd o honynt *lo aur* yn wrthrych gwa- anaeth eilunaddoliaeth, pa un a fabwysiadwyd ganddynt er efelychu yr Aifftiaid, yr hyn oedd bechod gwarthus ac o'r rhyw waethaf yn er- byn Duw.

Pan glywodd Moses gan yr Arglwydd, wedi bod gydag ef ddeugain niwrnod ar ben y mynydd, am y trosedd a'r annuwioldeb ag yr oedd y bobl yn enog o honynt, eu bod wedi gwneud iddynt eu hunain lo tawdd, er ei add- oli yn lle Duw, efe a frysiodd i lawr at y gwersyll, ac fel yr oedd yn agoau yno, gwel- ai y bobl yn dawnsio oddiamgylch gwrthrych eu syfrdan ardduniant, yr hyn a'i llanwodd a'r fath lidiawgrwydd fel y taffodd lechau y gyfraith a ysgrifenasid gan fys Duw, o'i ddwy- law islaw y mynydd, modd y drylliwyd hwynt yn ddarnau mân. Fe ddarfu i lwyth Lefi, pa un fel yr ymddengys nad oedd yn gyfranog yn y trosedd hyn o'r cyfamed, gynorthwyo i ddial yr euogrwydd a'r annuwioldeb yma trwy ladd tair mil o'r troseddwy'r blaenaf a'r pechaduriaid gwaethaf yn y drygioni. Dryll- iodd Moses yr eilun yn chwilfriw, gan ei falu yn llwch. ac a'i taenodd ar wyneb y dwfr yno, ac a berodd i'r bobl ei yfed. Cafodd cwmwl y gogoniant cyfriniol ag oedd yn ar- wydd o bresenoldeb Duw ar y mynydd, ei gymeryd o'i le yn awr; ond gan i Moses sy- mud y babel gysegredig tuhwnt i amgylch- oedd y gwersyll llygredig, ac eiriol yn daer dros y bobl, fe welodd Duw o'i ras fod yn dda i dderbyn yr Israeliaid drachefn dan ei am- ddiffyniad. A'r cwmwl a ddychwelodd i'w le fel o'r blaen. A Moses yr ail waith a es- gynodd i ben y mynydd, ac ar ol bod yn ab- senol eto am ddeugain o ddyddiau, a ddych- welodd gyda dwy lech newydd o'r gyfraith yn lle y rhai a ddynystriodd.

Yna sefydlwyd yr offeiriadaeth yn nheulu Aaron, yr hwn yn nghyd a'i feibion a enei- iodd Moses i'r swydd. A'r offeiriad yn unig oedd bellach yn mysg cenedl Israel y cyfreith- wyr rheolaidd a chyfreithlawn o'r ewyllys ddwyfol. Ac yr oedd yr holl weinidogion is- raddol i fod o lwyth Lefi, pa rai oeddynt i

weinyddu yn y Tabernacl, y Babell symudol, yr Arch, a'r holl bethau perthynol iddynt a wnaethpwyd yma.

Trwy gynghor a chyfarwyddyd Jethro, offeiriad Midian, yr hwn a ddaeth i'r lle i ymwelwedd a Moses, ac a fu yn gymhorth neillduol iddo ef mewn llawer o bethau ac amryw ystyriaethau, neillduwyd a sefydlwyd deg a thriugain o henuriaid i gynorthwyo Moses i farnu y bobl, &c. Yna cyfrifwyd y bobl, a chafwyd eu bod yn chwech can' mil, ag oedd yn llacio iau ugain mlwydd oed ac uchod, heblaw y Lefiaid.

Nid anfuddiol, fe allai, fyddai sylwi yn y fan hyn, ar y DEDDFAU CYSGODOL, a roddodd Duw yn y cyfnod hyn, pa rai feddyllem, a gynwysant y rhan fwyaf o'r gorchymynion, nad oeddynt yn berthynol i'r ddeddf *Jesol*; nid yn unig y deddfau a elwir yn ddefodaidd, y rhai a bennodent ddefodau ac amgylchiadau yr addoliad dwyfol yn mysg yr Israeliaid, a sefyllfa eglwysig y genedl, ond hefyd llawer os nid yr holl ddeddfau gwladol, y rhai oeddynt i lywodraethu gwladwriaeth Israel, ac a elwir yn gyffredin y *ddeddf farnol*, oeddynt hefyd yn gysgodol. Yr oedd rhoddiaid y deddfau cysgodol hyn, yn beth newydd arall, a wnaeth Duw yn ystod y cyfnod yma, er diogelu yr eglwys, cynyddu y wir grefydd, a baeddu y gelyn. Yr oedd llawer o bethau, cysgodol wedi bod mewn rhagluniaeth o'r blaen, y rhai oeddynt yn arddangos "Had y wraig" a'r iechydwriaeth trwyddo ef: a rhai ordinhadau cysgodol, megys yr Aberthau yn neillduol er amser Abel, a'r enwaediad er amser Abraham. Ond yn awr, yn lle arddangos iachawdwr y byd mewn ychydig o osodiadau, y mae Duw yn rhoddi allan ddeddf gyflawn, heb ddim arall ynddi ond aneirif wahanol arddangosiadau cysgodol o bethau daionus i ddyfod, trwy ba rai yr oedd y cyfryw genedl yn cael eu cyfarwyddo pa fodd i ymarweddau yn eu holl weithredoedd a'u cyflawniadau crefyddol, bob blwyddyn, mis a diwrnod, ac i ymddwyn a gweithredu gyda phob peth a berthynai i'w sefyllfa eglwysig a gwladol; a'r cyfan yn dangos rhywbeth o'r Gwaredwyr addawedig. Un cyflawniad yn dangos un peth, yn amlygu rhyw athrawiaeth neu ryw fendith; un arall yn dangos peth arall: felly yr oedd yr holl genedl, trwy y cyfryw ddeddf, megys pe buasai wedi ei sefydlu mewn sefyllfa gysgodol. Ac yn y dull hyn yr oedd efiengyl Duw mewn modd arbenig a helaeth yn cael ei gosod allan i genedl Israel, fel nad oedd braidd un gangen o'i hathrawiaeth nad oedd yn cael ei hamlygu mewn modd neilldu-

ol ac eglur trwy ryw gyflawniad o'r cyfryw ddeddf gysgodol, er mai mewn cysgodau a than orchudd, megys yr oedd wyneb Moses dan orchudd pan oedd yn dysgleirio. I'r ddeddf gysgodol yma y perthyn yr holl orchymynion yn nghylch adeiladu y Tabernacl, pa un a godwyd i fyny fel y crybwyllwyd o'r blaen yn yr anialwch, yn nghyd a'i ffurfiau, ei amgylchiadau, a'i ddodrefn.

New York.

J. J. JONES.

(I'w barhau.)

DYLEDION ADDOLDAI.

Ychydig mewn cydmariaeth o addoldai Cymreig America sydd yn rhyddion oddiwrth ddyled, ac y mae y ffaith hon wedi achosi llawer o ofid i'r eglwys gweinidog sydd ar wasgar yma a thraw yn y wlad eang hon. Credwyf pe byddai i Gymry America deimlo yn sobr a difrifol ar y mater yma, ac i bob un wneud yr hyn a allo i wneud ymaith â'r dyiedion—y deuai holl eglwys y wlad yn rhyddion o'r cadwynau sydd yn awr yn mron a llethu llawer o honynt.

Mae llawer eglwys wna wedi gorffod danfon ei gweinidog allan ar hyd y wlad i gardota arian i dalu ei dyled, a gwyr pawb sydd wedi bod gyda'r gwaith, mai gwaith annymunol iawn ydyw. Meddylwch am weinidog yn gadael ei gartref i fyn'd ar draws y wlad i erfyn am gymorth i dalu dyled ei gapel:—edrychwch arno ar foreu Sabboth ar ol traddodi gair y cymod, yn codi i fyny i ddweyd ei neges—mae ei lais a'i agwedd yn bradychu ei deimladau, mae'n teimlo fod ganddo bwne diflas i draethu arno, a'r gynulleidfa yn edrych mor ddiflas a didaro wrth wrando arno,—bum yn testurio wrth lawer un yn y fath sefyllfa nes o'r braidd y medrwn lywodraethu fy nheimladau.

Ni ddylai pethau fod felly. *Mortgage* ar dy Dduw! Mae bai mawr yn rhyw le! Mae Duw yn ddigon cyfoethog i dalu dyledion holl addoldai y byd; ond y mae wedi ymddiried aur ac arian i ddynion i wneud hyny. Ddarllenwyd, pa ddefnydd wyt ti yn ei wneud o'r eiddo a ymddiriedodd Duw i'th ofal? Cofia os wyt ti fel Annanias yn cadw oddiwrth yr Arglwydd yr hyn a berthyn iddo drwy edrych ar ei Gysgegr mewn dyled ac heb wneud dy ran i'w ddileu—fod cwmwl du annonstrwydd moesol yn hofian uwch dy ben. O gyfeillion! gwiawn ein goreu i ddileu y gwarth hwn o'n mysg; *Gwarth? ie GWARTH!!*

Credwyf fod dyledion addoldai wedi bod yn rhwystyr mawr i gynydd crefydd—yn llethu eglwys, ac yn gosod y bydolddyn mewn profedig aeth i greu, mai dosbarth cybyddlyd iawn ydyw crefyddwyr. Yr hyn a'm cymhellodd i wneud y sylwadau hyn, yw yr ymdrech a wneir yn bresenol i dalu y ddyled sy'n gorphwys ar addoldy bychan—prydfeth sydd wedi ei godi ar ymylon Talaeth Efrog Newydd.

Ddarllenydd! gair eto cyn terfynu: pan welu un o weision y Goruchaf yn dyfod atat i ofyn dy ewyllys da tuag at dalu dyled addoldy, paid a throi y *cold shoulder* ato, gelli gredy yn hawdd ei fod yn teimlo yn ddwys, mai neges annymunol sydd ganddo; ymafi yn ei law a dyro ar ddeall iddo dy fod yn cydymdeimlo ag ef, ac os bydd dy amgylchiadau yn caniatáu cyfrana yn helaeth iddo: nis gelli ddirnad effaith y fath dderbyniad serchog ar ei deimladau drylliog. Gallwn benderfynu ond i ni oll weithredu felly y bydd gwenau y Nefoedd arnom, a gweddiau yr eglwysi trosom. J.

Chelsea, Mass.

GAIR ODDIWRTH Y PARCH. R. M. EVANS,
Big Rock, Kane Co., Ill.

BARCHUS OLYGYDD,—Wele fi ar ol hir feddwl yn anfon atoch yr ychydig linellau hyn, a byddaf yn ddiolchgar i chwi am le iddynt ymdangos yn rhyw gwr o'ch cyhoeddiad clodwiw. Mae yn ddywennydd genyf weled wrth ddarllen o bryd i bryd yn y Misolion fod y Drefedigaeth Gymreig yn Ngogleddbarth Missouri yn myned yn mlaen mor llwyddiannus er chwythu bygythion i'w herbyn. Y mae pob achos da yn sicr o gael ei wrthwynebu. Da genyf weled fod cynifer o hil Gomer wedi prynu yno yn barod ac yn eu plith fy hen gyfeillion Moses Morgans, Ironton, Ohio, fy nghefnder, a J. Glass, Jackson, Ohio, ac eraill. Yr y'm ninau wedi prynu yno dyddyn helaeth oddiar dechreu y flwyddyn hon, yn agos i'r Hannibal a St. Joseph R. R., ac yn agos i dre New Cambria. Yr oeddyn wedi gwneud pob peth yn barod i ymfudo yno y mis diweddaf, ond fe ddarfu ein cyfeillion ein perswadio i ohirio hyd y gwanwyn nesaf, o achos y terfysg sydd yn y dalaeth. Ond y mae y bachgen hynaf yno yn bresenol, ac yn meddwl aros yno hyd nes yr elom ato.

Mae yn dda genyf gael ar ddeall fod y Parch. G. M. Jones gynt o Ironton, wedi sefydlu yn y lle, ac wedi corphori dwy eglwys Gynulleidfaol yn y gymydogaeath, un yn Bevier a'r llall yn New Cambria, a gobeithio bydd i ragor o eglwysi gael eu sefydlu yn y lle yn fuan gan wahanol enwadau crefyddol, ac y bydd llawer o lwyddiant ar lafur ein brawd ar ei faes newydd, ac y bydd i mi ac eraill o'm brodyr, os yr Arglwydd a'i myn, gael cyd-lafurio a'n brawd yno yn ngwinllan Iesu mewn amser dyfodol, a gweled y sefydliad yn un eang, blodeuog a llwyddiannus. Bydded i blant Gomer ddal gafael yn y cyfleustra sydd o'u blaen yn bresenol er sicrhau iddynt eu hunain artref rhad ac am byth mewn gwlad fras a ffrwythlon sydd a'i hinsawdd yn iachus a'i manteision yn helaeth.

Mae pob peth yn ymddangos yn obeithiol yn bresenol y bydd y sefydliad yn un blodeuog a lafur y Cymro gweithgar i lwyddo, ac y bydd

i swm morthwyl y gôf i'w glywed ar yr eington a bwyell y saer ar yr adeiladaeth a phob cangen mewn celfyddyd yn llwyddo, yn lle swm y fflangell ar gefn y dyn du a'i ocheneidiau a'i ruddfanau yn hollti yr awyr uwch ben, y bydd trais caethiwed, gormes a gwrthryfel wedi dar fod o'r tir a heddwch a rhyddid a chyfiawnder yn ffynu trwy yr holl wlad. Ac y bydd i sain cân a moliant gael ei glywed yn mhyrth merch Seion yn mhob man, pan y bydd egwyddorion heddwch a rhyddid wedi llanw gwyneb y ddaear fel ac y mae y dyfroedd yn toi y môr. Dymunaf lwyddiant i'r CENHADWR a'i egwyddorion, a gobeithio y bydd i bob teulu yn y dref edigaeth newydd yn ei dderbyn yn ffyddlon a thalu yn brydlon am dano.

Big Rock, Hyd. 10, 1864.

MEL-DDYFERION.

Pan yr oedd Duw yn boddi'r byd, yn dinystrio dinasoedd y gwastadedd, yn difetha miloedd Senacherib, gwialen oedd ganddo yn ei law. Ond pan yr oedd yn cospi pechodau'r byd yn ei Fab, gwaedda'i ar i'r cleddyf ddeffro.

Pan y mae dynion yn gweithio yn erbyn eu gelynyddion maent yn eu *lladd*. Ond pan y mae Duw yn myned i weithio mae efe yn *lladd yr elyniaeth* ac yn cadw'r *gelyn* yn fyw.

AR GARIAD.—Y mae y Cristion yn myned i'r nefoedd, *fydd* a *gobaith* yw dwy aden cariad.—H. W. BEECHER. A phan aiff y Cristion i ogoniant, cyll cariad y ddwy aden yna, ac yn lle *fydd* caiff aden o *olwg*, oc yn lle *gobaith*, aden o fwynhad, ac ar y rhai hyn eheda yn dragywydd i syllu ar ryfeddodau trefn yr Iachawdwriaeth.

Yn anfoniad ei Fab i'r byd yr amlygodd Duw anfeidroldeb ei gariad at ydynoliaeth. Yn nghas-had y Mab y dangosodd dyn ddyfnder-oedd amhlymiol ei elyniaeth tuag at Dduw.

"Felly y carodd Duw y byd fel y rhoddodd ei Fab." Dim *mwy* ni allasai Efe roddi, dim *llai* ni wnaethai'r tro, yr hyn a roddodd sydd *gyflawnder di-drai* ar gyfer euogion y cōdwm.

HYNODION YN IESU GRIST PAN AR Y DDAEAR.—Gwisgydd goleuni fel dilledyn yn gwisgo cadachau,—Tad tragywyddoldeb yn blentyn i *forwyn*,—Duw Hollalluog yn dlawd,—Sylfaenydd y ddaear yn gorwedd yn mhreseb yr asyn,—Adeiladydd y nefoedd heb le i roi ei ben i lawr,—Creawdydd y moroedd yn dyoddef syched,—Siariadydd y gwyntoedd i fudandod yn *twi* o flaen Pilat,—Testun caniadau Cerubiad yn wrthrych gwawd dynolion,—Brenin brenin-oedd ar agwedd gwas,—Grawnsypiau Canaan yn hongiau ar y groes,—Lledydd y ddaear a'i chnwd yn newynog,—Arglwydd yr arglwyddi yn groeshoelig rhwng dau leidr,—Bywyd yn *marw*, a llon'd tragywyddoldeb yn gael ei gladdu mewn bedd,—a'r cwbl er cadw enaid pechadur! Yn yr hen amser gelwid y *bedd* yn "Fol

uffern," ond ar foreu'r trydydd dydd newid-
iwyd ef gan ysgolheigion gwyhfa—ei enw yn
awr yw "y man lle gorweddodd yr Arglwydd."

Y CRISTION.—Darlun o Dduw yn perffethio
fel mae yn heneiddio.

Bostia ymerawdwr China fod yr haul yn frawd
iddo. Mae yr hwn a oleuodd yr haul â'i law ei
hunan yn frawd gwirioneddol i'r Cristion.

TRI PHETH RHYFEDD.—Creadigaeth yn rhu-
thro o groth y tryblith trwy rinwedd y gair
"BYDDED,"—anadl Duw mewn pabell o glai yn
yspydd i fyw byth,—a bywyd i farwoliau Eden
trwy farwolaeth yr Immanuel ar Galfaria.

Waukesha, Wis.

H. O. ROWLANDS.

Barddonol.

Y MILWR.

Milwr wyf fi a'm helynt
Yw hêl, a gwasgar ar hyn,
Gelynlon, gwael eu henw,
Dreisient y wlad—dor'sant lw,—
Anffyddlon i'w gwlad lonydd,
O ran ei hegwyddor rydd,
Tua'r llawr, o hyd i'r llwch,
Eu darostwng i dristwch;
I fyddu codl'r faner,
Y sydd, wedi 'i britho a ser,
Yn awr, ac amddiffyn hon,
Yw amod fy ymrwymlon.
Heibio hêd y bwled,
Bron, fel y cenillys heb ril
Ml a syrth fawr a mân!
Drwy oll rhaid brwydro allan,
Dyma alwad y milwr,
A gwaith y dewrfrydig wr.

Pob gwr sydd filwr i fod
O hyd oes tra'i fod isod;
Brwydr, bwr i'w hedrych,
I'w oes-ran y gwan a'r gwyth:
Brwydro sy'n bod â thlod,
A rhan ryw luaws dir!
Yw aftehyd,—y fuchedd
Hon sy'n ymddifad o hedd:
Brwydro am gyfoeth, moethau,
Bery o hyd i barhan,
Am enw mawr a mwyniant,
Brwydro a cwyno mae cant:
Y Cristion gwrlon, gwrol,
Hwn a geir, yn mlaen ac ol,
A'i elynlon i'w flino,
Am lwydd o hyd i'w ymladd o;
Oddifeu iddo fynant
Orthrechu, ei nychu wnant,
Ei galon sydd yn galed,
A rhwydd, ei thueddiad red
Oddiwrth lôn at ddrygion,
Onid rhaid yw brwydro â hi?

O bob llwyth, tylwyth y tŷ,
O'r rhai un, y rhai hynny
Yw y gwaethaf bilnaf blaid,
O ran dirywio'r enaid,—
Eu hymld raid a'u hymladd,
Eu llwyr ddarostwng a'u lladd.

Nerth i mi a chynorthwy,
Sy raid, methiantus yr wy,
Duw fy lôn, tyrd i f'arwain,
A rhwydd orchfygaf y rhain,
Safaf, yn ddi-lys hefyd,
Byth wedi oesoedd byd!

EDW. THOMAS (*Awenydd*).

Pipe Lake, Co. E, 2nd Minn. Con.

ENGLYN I'R ANNYCHWELEDIG.

Ofer pob peth,—pregethu—a theg waith
O gall ymresymu,
Er ei ddoniol fawr denu,
A'r dyn at ei feistr du!

AWENYDD.

ENGLYN

*A gânt yr Awenydd iddo ei hun pan yn ceisio pryd-
yddu heb gynorthwy yr Awen.*

O'r yni! gwelwch 'r awenydd,—pan
Yn poeni wrth gywydd;
O flaen byd fel hyn y bydd,
Yn y man, heb ymenydd!

COFFADWRIAETH AM MRS. MARY REES,

*Priod y bradd Thomas Rees, Gibson, sneydd Saeq.,
Pa., yr hon a hunodd yn yr Iesu, Mai y 18, 1864.
Gwel Cen., Tach. 1864.*

"Thou art gone to the grave—but we will not deplore thee,
Since God was thy ransom; thy guardian, thy guide;
He gave thee, he took thee, and he will restore thee,
And death hath no sting since the Savior hath died."

HEBER.

* * * * *
Mair oedd ddynes lân, brydweddol,
Gall a siriol—yr oedd sŵyn
Yn ei hymadroddion beunydd
Ar bob tywydd, ar bob tŵyn,
Gwraig rinweddol,—mam ragorol,
Egwyddorol yn ei gwaith;
Un ddiodres, fel cym'doges,
Boneddiges coeth ei hialth.

Byddai ceisio mesur,—pwyso
Gwerth ei phresenoldeb hi,
Yn ei theulu, yn waith hollawl
Beidiai,—nol ein cwmrawd ni,—
Yno 'i gwerth gadd ei gydnabod,
Gan ei phriod gwn,—y ffrwyth
A wna fedd dan oiddau,
Y'nt dylathau dan ei lwyth.

Cydnabyddodd hawliau hollawl
Crist,—rhesymawl o'ent i gyd,
Yn ei golwg; dan eu goleu
Teithiodd adre' trwy y byd,
Yn y glyn, lle mae goleuni
'R bywyd hwn yn methu 'n lân;
Cadd dywyniad Haul cyflawnder,—
Aeth mewn hyder diwahân,
Mae'r ddeunawfed daeth hi'n aeddfed,
Cafodd drwydded i syn'd trwy
Tir y gelyn, draw i'r goleu;
Ni bydd ingoedd angau mwy,
O'r dychymyg yn ymgodi
Dros geulanau ffydd, i'r lan,
Nes bo i'wylwch cas o'obtu
Bron gorchfygu 'r enaid gwan.

Anwyl frawd,—y mae hyfrydych
Yn y tristwch ddaeth i'ch tref
Cawsoch hir gymundeb cynef
A 'tiffeddes, sy'n y nef,
Heddyw 'n adlewyrchu haeddiant,
Gras, gogoniant, trefniant Tri
Yn un Person,—dyma wersi
Daniant 'nawr ei doniau hi.

Chwi,—ei mherched, iraid, graenus
Anrhydeddus, a dinam;
Cofiwch harddu'r egwyddorion
Gydnabyddwyd gan eich mham;
Chwithau fechgyn, rhowch uffudd-dod
Puralidd, parod idd eich tad;
Gwnewch ei barchu, mae'n teilyngu,—
Aer o'i le, mewn arall wlad.

O'r tenlu hwn, hir ataller—y gelyn
Rhag eilio 'r fath hyfder;
Culffordd lefn, iddynt drefner
Oll, trwy ras, i deyrnas Ner.

Gibson, Mch. 1864.

THOMAS EVANS.

COFFADWRIAETH AM ANN CHARLES,

Plymouth, Pa., merch Wm. a Margaret Charles, yr hon a fu farw yn sydyn iawn ar y 17fed o'r mis hwn (Hydref.)

Ei hoedran oedd 21. Ni chafodd ond byr gystudd—yn iach boren dydd Mawrth, yn marw o ddeutu pump prydawn dydd Gwener! Yr oedd yn ferch grefyddol er ys rhai blynyddau, yr oedd yn perthyn i eglwys yr Annibynwyr yn Plymouth, Pa. Yr oedd Ann yn un hynod hawddgar mwynaid a serchog iawn bob amser. Mae'r eglwys yn teimlo colled fawr ar ei hol, yn enwedig gyda'r canu, nid yn fuan y blinesid yn gwrandao arni yn canu. Dydd Sabboth canlynol casglodd tyrfia luosog at eu gilydd er hebrwng y corff i dŷ ei hir gartref. Cawsom bregeth bwrpasol i'r amgylchiad gan y Parch. Thomas J. Phillips, ac ychydig o gynghorion gan un o weinldogion y Seison. Yna wedi gorphen awd er gosod y corff yn ei wely newydd. Ar lan y bedd canwyd hen air pwrparol i'r amgylchiad yn gynnes a melus iawn.

Pan oedd yn yr ymdrech olaf
Gydag angau brenin braw,
Ei rhieni oedd yn wyllo
Pob rhyw ffrins yn sefyll draw,
'Roedd ei hysbryd yn serchloni
Wrth fyn'd lawr i rym y lli,
'Rym yn credu fod yr Iesu
Yn gyfallydion llddi hi.

Y Cyfallyd hwn a'i dygodd adre
Uwch trallodau 'r ddacar gron,
I gyd eistedd a'r myrddynau
Sydd heb frychau ger ei fron,
Ymadawodd yn bur dawel
Crist a'i cym'rodd yn ei gol,
Cerbyd Israel a'i farchogion
Ddaeth ar redia ldd ei hol.

Aeth i mewn i'r wynfa hyfryd
O mor fuan 'hedodd hon,
Ffarwel roes i'r byd a'i ofid,
Aeth i'r mwynfyd llawnsyd llon,
Hiraeth sydd am ei chwmpelni
Bron gorchfygu 'r natur wan
Anhawdd ydyw ein boddioni
Heb wel'd wyneb hawddgar Ann.

Wrth amgylchu 'r bwrdd i fwyta
Hwyr a boren a chanol dydd,
Ac wrth rodio draw ac yma
Elsiau Ann o hyd y sydd;
Ac wrth fyn'd y nos i gysgu
Nid yw yma yn y tŷ,
Ac wrth godi yn y boren
Nid yw yma fel y bu!

Ble mae'r clustiau gynt wrandawent
Wrloneddau mawr y ne'!
'Nawr yn fyddar yn y ddacar
Gyda'r lluoedd sy'n y lle,
Ble mae'r llygaid fu mor serchog?
(Mawr yw 'r gofid wnaeth y tro)
'Nawr y'ngheu nis gallant weled,
Y pryed mân sydd yn eu bro.

Llawer cwmwl du cymylog
Tywyll niwlog cyn yn awr
A'n cyfarfu nes yr oeddem
Bron yn methu gweled gwawr,
Llawer storom gref a chwercw
Tywydd garw lawer gwaith,
Llawer croes a llawer gofid
Gawsom yma ar ein taith.
Ond er chwercw oedd y croeseu
A'n cyfarfu yn y byd,
Ac er trymed oedd y stormydd
Hon yw 'r drymau un i gyd
Er cael gofid a thrallodion
A blinderau bron heb ri',
Ond y storom fwyaf chwercw
Ydoedd colli Ann i ni.

Trwm ni ddywedwn oedd ffawello
Pan oedd yn gwynebu 'r lli,
Trwm ei rhoi mewn arch ac amdo
Cau a hoellio arni hi,
Trwm yr olwg gwel'd y cerbyd
Yn dod i 'mofyn Ann i ma's,
Trwm oedd cuddio ei hawddgar ruddian
Dan dywarchen dacar lla's!

O Iesu mawr, rho nerth o newydd
Beunydd tra b'om yn y byd,
D'ysbryd glân yn gyfarwyddyd
Dyro hyn i ni o hyd,
A phan ddo'wn i rydiau 'r afon
A'n cyfeillion draw yn troi,
Er mor chwyn y rhed ei dyfroedd
Ni groeswn draw yn ddilymdrol.

Os felly bydd ni ganwn eto
A chydseinio megis un
Yn mhlith y teulu sy'n cod-odli
Fawl heb dewi i Fab y dyn,
Ar ol cyraedd at y dyfira
'Fawr sydd yn y wynfa wen,
Cawn yn gynnes mewn gogoniant
Sseinio moliant byth—Amen.

"Rhodd Ann Charles euraidd seren—am enyd
Yn mynws dacarlen,
Daw o garchar dacar den
Yn adwedd meillion Eden."

Plymouth.

DAVID M. MORRIS.

LLINELLAU

Ar farwolaeth priod Edw. Morris, Middle Granville,

Mae'r haul yn ymddangos y boren mewn hoen,
A'r diwrnod yn marw, fe allai heb boen;
Ond teimlad gofidus i dad tyner wedd
Yw gweled ei briod yn danc i'r bedd.

Mae'r gwanwyn yn geni o briddell y llawr
Sirioldeb y meillion a'r blodau teg wawr;
O auaf marwolaeth nid oes dan y rhod
Un gwanwyn yn geni hoff briod yn bod.

Mae gweled y rhosyn yn gwywo dan rudd
Y gwllthyn tryloew, yn olwg lled brudd;
Ond pruddach yw gweled y delgryn yn fyw
Ar rudd sydd yn marw gan briod hoff ryw.

Mae'r lli yn gwywo i dyfu drachefu—
Ni ddychwel eich priod ar ol troi ei chefn;
Ei lle yn drag'wyddol sy'n wag yn eich tŷ
Ei lle yn drag'wyddol ni ddaw yn wag fry.

IONORON GLAN DWYTED.

LEINELLAU

*Ar farwolaeth HANNAH, merch David ac Esther
Elias, yr hon a fu farw yn y Tunnel, ger Ironton,
Ohio, Awst 2fed, 1864, yn ddeg mis oed.*

Gwywo wnaeth y teg flodeuyn
Gynt a lonal 'r galon friw,
Torwyd ef o ardd dynolryw
Nid yw mwy ar dir y byw,
Ond er syrthio megys dalen
Eto yn ei harddwch mae,
Gyda'r Iesu yn ngardd Paradwys,
Byth yn rhydd o bob rhyw wae.

Er mal ieuanc ydoedd Hannah,
Eto teimlodd gystudd blin,
Rhan o'r gwaeau lithau brofodd
Ddaeth i'r byd trwy bechod dyn;
Ond nid poenus yw hi heddyw
Eithr llon a pherffaith iach,
Gyda'r Iesu mewn gogoniant
Yno fel rhyw angel bach!

Fwyn rienti, mwy nac wylwch,
Y mae Hannah heddyw fry,
Gyda'r dyfira sydd yn moll
Am fawr gariad Iesu cu,
Eithr celsiwh Iesu 'n Geldwad
Tra parao dyddiau 'ch hoese,

Fel y gellwch ei chyfarfod
Yn y nefoedd heb un loes!

New Cambria.

GEO. M. JONES.

LLINELLAU

*A gysfarsoddwyd ar ol dywedd o'r hen wlad am farw-
olaeth fy Nhad. Yr hon a fu farw Medi 7, 1864,
mewn canlyniad i ddamwain a gysarfyddodd yn y
gwasth, Medi 8.*

Byd sy'n hynod gyfnewidiol
Ydyw'r hwn y'm ynddo 'n byw,
Llaw'n o groesau, a blinderau,
A goldiau o bob rhyw,
"Disgwyl petbau gwyich i ddyfod
Croes i hyn maent yn dod
Meddwl fory bydd gorfoledd,
Fory 'r tristwch mwy's erioed."

Angau creulawn sydd yn gweithio
Yma thraw ar hyd y wlad,
Lluaws mawr mae wedi gwympo,
Yn eu plith y mae fy nhad.
Mae fy meddwl yn ddolurus,
Yn fy nghalon i mae ciwy'
Tra b'wyl yma ar y ddalar,
Fy anwyl dad nis gwelaf mwy.

Os dychwelaf oddi yma,
Dros y mor i Gymru fwyn,
Lle mae'r adar man yn pyncio
Yn beraidd iawn ar ben pob llwyn,
Ond er meddwl am gael gweld
Tir fy ngenedigol wlad,
Hyn o hyd sy'n tori nghalon
Na chaf weled ddim o nhad.

Er ymlwybro tua 'i breswyl,
Lle bu 'n trigo flwyddau maith,
Lle bu ef a mam anwylygu
Yn ymgynghori lawer gwaith,
Ond er chwilio lawr a fyny,
Ac er sylu ar ei sedd,
Rhaid mynd ymaith oddi yno
Heb gael golwg ar ei wedd.

Ac er celsio nhad anwylygu,
Yn mhob man trwy Ddyffryn Nedd,
Rhaid dychwelyd yn siomedig,
Nid oes yma ond ei fedd;
Er cael siarad a pherth'nasau,
A chael gwel'd cyfeillion mād,
Hyn o hyd sy'n tori nghalon
Na chaf weled ddim o nhad.

Mae fy mam yn wylu 'n chwerv
Yr ochr draw i'r Werydd mawr
Ar ol priod hoff ac anwyl
A adawodd wlad y llawr,
Meddwl beunydd mae am dano—
Colli dagrau uwch ei fedd,
A dymuno hwyr a borau,
Gael myn'd ato i wlad yr hedd.

Os mae rhaid yw ymladd yma,
A gelynlion mawr eu brad,
Y mae gobaith buddugoliaeth
Yn y diwedd trwy y gwaed.
Os yw brenin dychryniadau
Wedi myn'd a'm tad i fwrdd,
Clod a dloch to i'r Arglwydd,
Yn y nef cawn eto gwrdd.

T. J. MATHEWS.

Temperanceville, near Pittsburgh, Pa.

COFFADWRIAETH AM MRS. GWEN OWENS,

Prospect, yr hon a fu farw Awst 12, 1864.

Heibio i ardal Prospect galwodd
Angau mewn gorchfygol rym,
Meistres Owens enwog deimlodd
Farwol loes ei gleddyf llym,
Er mor anwyl oedd ei chwinn
Gan ei theulu ar y llawr,

Gorfu arnynt gefnu arni
Yn y gyfyng olaf awr.

Nid oedd gallu neb i weini
Cysur iddi y pryd hyn,
Ond yr Hwn fu farw drosti
Gynt ar ben Calfaria fryn,
Aeth yn hyf i lan yr afon
Heb arwydo brenin braw,
Cerbyd Israel a'i farchogiōn
Ddaeth i'w chyrchu trwodd draw.

Bu 'n ddefnyddiol yn ei bywyd
Gyda ag achos Iesu mawr,
Hael a pharod ydoedd hefyd
At ei gynal ar y llawr,
Treuliodd oes o fywyd duwiol,
Chwillodd am y gadarn sail,
Ca'dd yr un peth angenrheidiol,
Casglodd drysor heb ei ail.

Bu 'n profesu Crist ffynyddau
Yma yn yr anial dir,
Ac mae genym gadarn sefllau
Iddi gael meddianu 'r gwir;
Celsfwn ninau gael adnabod
Iesu 'n gyfally ac yn rhan,
Ac ymdrechwn fod yn barod,
Fe ddaw 'r alwad yn y man.

Canmol Crist a chredu ynddo
Oedd ei hymnals ar ei thait,
Gwyddal beth oedd myned ato
Yn ei thralod lawer gwaith,
A thywalltai 'n rhwydd ei chalon
Yn hyderus ger ei fron,
Ef oedd gobaith ei ehystron
Yma ar y dddear gron.

Ca'dd E 'n lamp arweiniol iddi
I deithio dyffryn angau du,
Hyd nes cyraddd bro golenn
Lle mae hen dduwioleion lu,
Mae hi heddyw yno 'n canu
Am ei golchi 'n ddigon glân
I gael gwledda gyda'r Iesu
Oesoedd rif y tywod man.

Cofied Duw ei merch a'i phriod,
Sydd mewn galar dwys bob cam,
Drwy eu gwneud eu dau yn barod
I fyn'd eto at eu mam;
Hyfryd fydd cael ail gyfarfod
Draw ar frynlau 'r Ganaan wlad,
Pob rhyw alar wedi darod,
Gwynfyd perffaith mewn mwynhad.

Chwi berth'nasau, sy'n galarn
Ar ei hol a'ch bron yn brudd,
Boed i'r Iesu gael teyrnasu
Ar eich calon nos a dydd,
Fel y caffoch yn y diwedd
Feddu 'r un anrhaethol fraint
A gadd hithau sef cael cyraedd
Y Baradwys at y saint.

Rhaid ffarwello a hi bellach,
Ni cheir mwyach wel'd ei gwedd,
Chwalth na meddu ei chyfeillach
Yma 'r ochr hyn i'r bedd,
Boed i'w llwch gael huno 'n dawel
Yn mhridellau oer y llawr,
Nes y gellw yr archangel
Efi i'fyny 'r boreu mawr.

E. O.

Ganesiaeth Gartrefol.

CYMANFA Y CYNULLEIDFAOLION YN PA.

Cynaliwyd y Gymanfa uchod eleni yn Brady's
Bend a Pittsburgh. Dechreuodd yn y lle cyntaf
nos Wener Hyd. 14, ac yn y diweddaf nos
Wener Hyd. 21. Cymerwyd rhan yn y gwaith
cyhoeddus gan y brodyr canlynol: Meistri H.

Owens, Swatara, a H. C. Harris, Shamokin; a'r Parchedigion E. B. Evans, Hyde Park; Lewis Williams, Carbondale; P. Peregrine, Blossburg; T. Pugh, Summit Hill; D. Thomas, St. Clair; M. Morgans, Pottsville; L. R. Powell; Ebensburg; R. R. Williams, Pittsburgh; D. R. Davies, Brady's Bend, a'r ysgrifenydd.

Wedi neillduo D. R. Davies i fod yn llywydd a J. E. Jones yn ysgrifenydd, ymdriniwyd â'r pethau canlynol yn y Gynadledd. Yn gyntaf cafwyd ychydig o hanes yr eglwysi. Yr oedd yr adroddiad hwn yn ddyddorol. Yr oedd yn llawen genym glywed fod amryw wedi eu chwanegu at yr eglwysi, tangnefedd yn ffynnu ynddynt, addoldai newyddion yn cael eu hadeiladu, a dyledion trymion oedd yn aros ar gapeli wedi eu symud. Corpholwyd yn ystod y flwyddyn hon eglwysi yn Allentown, Mahanoy City, Mount Carmel, Shamokin a Morris Run. Ac ar eu dymuniad derbyniwyd y ddwy ddiweddfaf i'r Undeb. Derbyniwyd hefyd y brodyr Harris, Shamokin; Morgans, Pottsville; Pugh, Summit Hill; a Rees, Ashland i'r Undeb.

Dymunwyd ar Mr. Evans, Hyde Park, i argraffu y bregeth a draddododd yn Pittsburgh ar "ddwyn yr holl ddegwm i'r trysordy."

Ymdriniwyd â'r Achos Cenhadol, a theimlwyd fod sefyllfa'r byd yn gofyn am ymgeiniad cyffredinol yr eglwysi a'i bod hi yn gorphwys ar weinidogion i ddwyn yr achos i sylw y cynulleidfaoedd sydd dan eu gofal.

Penderfynwyd ein bod yn cydymdeimlo ag eglwys Belmont yn ei hymdrech i adeiladu capel newydd, ac y cefnogwn hi wrth wneud hyny.

Bu cymwysderau ymgeiswyr am y weinidogaeth dan sylw. Ymddiriedwyd y mater i bwyllgor a dychwelwyd a derbyniwyd yr hyn a ganlyn—Fod y Weinidogaeth Griationogol yn wir bwysig ac yn gofyn cymwysderau gofynol i sefyllfa dysgeidiaeth gyffredinol yr oes, ac o herwydd hyny y dylai yr eglwysi fabwysiadu safon resymol o ddysgeidiaeth yn mhob ymgeisydd i'r Weinidogaeth, ac na chefnogant urddiad neb a syrthio yn fyr o ddyfod i fyny i'r cyfryw safon.

Neillduwyd pwyllgor i sylwi ar sefyllfa'r wlad, a mabwysiadwyd y penderfyniadau canlynol:

Yn 1. Ein bod yn mawr ofidio oblegid parhad y gwrthryfel yn erbyn y llywodraeth ac ymddygiadau annynol y gelyn tuagat ein brodyr a syrthiant i'w ddwyllaw fel carcharorion rhyfel, ymddygiadau ag y mae hanes rhyfeloedd y ddaear, er mor greulon, yn gwbl anadnabyddus o'u cyffelyb.

Yn 2. Ein bod yn cydnabod daioni y Goruchaf yn y llwyddiant mawr sydd wedi dylyn arfau ein byddin a'n llynges yn eu hyndrechion â'r gelyn—teimlwn fod yr Arglwydd wedi eu

gwisgo a nerth ao a dewrder anarferol, ac y dybynwn arno am yr un llwyddiant yn y dyfodol.

Yn 3. Ein bod yn ddiolchgar i'r Arglwydd am ei nawdd i Lywydd ein gwlad trwy ymddiffyn ei berson, ond yn benaf ei wisgo â chymaint o ddoethineb a phwyll yn nghyd a llwyddo ei fesurau i raddau mor helaeth.

Yn 4. Ein bod yn mawr ddymuno ar ein Llywydd i ddefnyddio holl nerth y wladwriaeth fel y mesur mwyaf effeithiol i ddarostwng y gwrthryfelwyr, ac na chynygir heddychiad (*conciliation*) iddynt trwy unrhyw foddion tyner a charedig, gan na wnelai hyny ond parhau y gwrthryfel.

Yn 5. Ein bod yn llawenychu yn ddirfawr yn y goleuni tanbaid a lewyrchallan yn Nghynllun (*Platform*) Cynadledd Baltimore gyda golwg ar helaethiad rhyddid a llwyr ddilead caethiwed.

Yn 6. Ein bod yn cydlawenhau â chyfeillion rhyddid yn mhob man yn sefydliad rhyddid yn nhalaeth Maryland trwy iddi fabwysiadu Cyfansoddiad rhydd.

Yn 7. Yr ymgeiniwn i sicrhau ailetholiad Abraham Lincoln i lywyddiaeth ein gwlad fel cynrychiolydd yr egwyddorion mawrion o ryddid a chyfartalewch dynoliaeth.

Penderfynwyd fod y penderfyniadau uchod i gael eu cyfieithu a'u hanfon i'r New York *Independent* a'r *Tribune*.

Penderfynwyd fod y Gymanfa y flwyddyn nesaf i fod yn Summit a Tamaqua, yr amser i gael ei hysbysu yn brydlon gan yr eglwysi hyny.

Derbyniwyd arian er talu traul y Gymanfa oddiwrth yr eglwysi canlynol:—Johnstown \$17.12; Ebensburg \$7.00; Duncanville \$5.00; Slate Hill \$5.00; Summit Hill \$10.00; Tamaqua \$5.00; Belmont \$2.25; St. Clair \$10.00; Pottsville \$5.00; Minersville \$5.00; Pittston \$10.00; Scranton \$5.00; Hyde Park \$11.00; Providence \$7.00; Carbondale \$6.15; Bradford \$5.00; Blossburg \$12.00; Charleston \$10.25; Olyphant \$8.00; Mahanoy \$5; Wilksbarre \$5.00; Morris Run \$4.50; Shamokin \$5.00.

Gallwn ddweyd i ni gael cyfarfodydd gwerthfawr. Yr oedd y pregethau yn ddylanwadol, y gwrandawriad yn astud, a chwanegwyd rhai at yr eglwys. Cawsom arwyddion eglur fod yr Arglwydd gyda'i weision, a'n dymuniad a'n gweddi yw iddo arddel eu llafur er adeiladu ei bobl a dychwelyd llawer o bechaduriaid ato.

Wedi i'r Gymanfa derfynu yn Brady's Bend ail sefydlwyd Cymdeithas Ddirwestol yno. Cafwyd areithiau grymus gan y brawd David D. Richards o Duncanville, ac eraill, ac ar ddiwedd y cyfarfod rhoddodd 46 eu henwau wrth yr Ardystiad.

D. R. DAVIES, *Llywydd*,
J. E. JONES, *Ysgrifenydd*.

CYFARFOD CWARTEROL MINERAL RIDGE.

Cyfarfod cwarterol dosparth dwyreiniol Ohio a gynaliwyd y tro diweddaf yn Mineral Ridge, ar ddyddiau Gwener, Sadwrn a Sul, Hyd. 14, 15 a'r 16. Cafwyd presenoldeb a chydweithrediad y brodyr canlynol:—J. Edwards, Crab Creek; W. Watkins, Newburgh; J. P. Thomas, Mineral Ridge; Thomas Evans, eto; Isaiah Davies, (B.) eto; Edward Blunt, (B.) eto; D. Davies, Parisville; Thos. W. Davies, Youngstown; Ebenezer Lewis, eto. Boreu dydd Sadwrn am 10, cynaliwyd cynadledd, Davies, Youngstown, yn llywyddu, a phenderfynwyd,

1. Fod y cyfarfod cwarterol nesaf i fod yn ol y llechres yn Palmyra.

2. Fod Thomas, Mineral Ridge, i bregethu yn y cyfarfod cwarterol nesaf ar *Huelioni crefyddol*.

3. Fod *Gweddidi yn ei Hystyr a'i Dyben a'r Profion ei bod yn cael ei hateb*, i fod dan sylw yn y gynadledd nesaf.

4. Fod dosparth y cyfarfod cwarterol hwn yn cael ei ranu yn ddau gylch gyda golwg ar dderbyn a chynnal y Gymanfa flynyddol; un cylch yn cynwys Newburgh, Tallmadge, Paris a Palmyra; a'r llall yn cynwys Mineral Ridge, Youngstown a Crab Creek.

5. Fod y Gymanfa flynyddol nesaf i fod yn Tallmadge, Newburgh, Paris a Palmyra.

6. Fod y brodyr canlynol i fod yn swyddogion yr Undeb am y flwyddyn ddyfodol, yn Llywydd, Edwards, Crab Creek; yn ysgrifenydd, Watkins, Newburgh.

Wedi hyny ymdriniwyd a'r pwnc gosodedig sef *Ffyddlondeb crefyddol* yn oleu ac yn effeithiol, nes oedd pawb o'r ffyddloniaid oedd yn bresenol yn teimlo awydd i fod yn ffyddlonach.

Gresyn na buasai gychwaneg o anffyddloniaid yr eglwys yno yn gwrando.

Pregethodd y brawd Watkins, Newburgh, ar y pwnc gosodedig, sef *Gwerthfawredd Heddwch*, yn bur gymhwysiadol at sefyllfa ein gwlad yn bresenol, ac ansawdd y gwahanol bleidiau o'i mewn, gan gymeryd yr un tir ag a gymerir gan ddynion goreu y wlad, sef epil a chynrychiolwyr y Tadau Pereriniol. Cafwyd odfuon llewyrchus; ac hyderwn y bydd i'n hanwyl frawd Thomas a'i gynulleidfa, fedi budd helaeth yn y dyfodol oddiwrthynnt.

Parisville.

D. DAVIES, Ysg.

CWRDD CWARTEROL DEHEUBARTH OHIO.

Cynaliwyd Cwrdd Cwarterol Cynulleidfaoel Cymreig Deheubarth Ohio yn Oak Hill, Swydd Cymreig, Medi 28 a'r 29, 1864.

Yr oedd yn bresenol ac yn gwelnyddu yn y cyfarfod y Parchn. Davies Ty'n y Rhos, Price Newark, Lloyd Pomeroy, Edwards Syracuse,

Jones Centreville, J. A. Davies Siloam, a'r Parch. Mr. Kelsey, agent dros y Gymdeithas Genhalol Gartrefol.

Cynaliwyd cynadledd boreu y 29ain, pryd y dewiswyd Davies Ty'n y Rhos yn Llywydd a Davies Siloam yn Ysgrifenydd, ac y penderfynwyd y pethau canlynol:

1. Bod y cwrdd cwarterol nesaf i fod yn Nebo.

2. Fod llythyr o gymeradwyaeth i gael ei roddi i'r Parch. G. M. Jones, gynt o Ironton, ond yn awr Cambria Newydd, Missouri, ar ei ymadawiad ag undeb y cwrdd cwarterol hwn.

3. Fod y Parch. J. Lloyd, ar ei ddymuniad, yn nghyd a'r gymeradwyaeth a dderbyniodd oddiwrth Gwrdd Cwarter Dwyreiniarth y Dal-aeth, yn cael ei dderbyn i undeb a brawdoliaeth yr Undeb Cwarterol hwn.

4. Fod taer ddysgwyliad y Gynadledd hon ar fod i bob eglwys o fewn cylch yr Undeb hwn i gymeryd y Cwrdd Cwarterol yn eu tro, ac os bydd rhyw rwysstr ar eu ffordd, yna fod i'r eglwys roddi gwybodaeth brydlawn i'r eglwys nesaf ar y cylch.

5. Fod y personau canlynol i fod yn bwyllgor er ffurfio cylch rheolaidd y Cwrdd Cwarterol, sef Davies Ty'n y Rhos, Jones Centreville, ac Edwards Syracuse,—y cyfryw i'w basio yn y Cwrdd Cwarterol nesaf yn Nebo, a'i gyhoeddi yn y CENHADWR.

J. A. DAVIES, Ysg.

EWCH RHAGOCH.

MR. GOLYGYDD.—Clywais am ddyn yn yr hen Wlad pan oeddwn yn ieuanc, fyddai yn dal ar bob cyfleustra i brofi fod yr oes yn myned yn gallach yn barhaus, a'r rheswm oedd ganddo dros hyny oedd, fod ei dad yn gallach na'i dad-eu, ac ei fod ynfau lawer yn gallach na'i dad, a bod Shony ei fab yn gallach nag yntau.

Ac mae arnaf finau chwant i ddweyd y dylai fod felly yn yr America fawr. A'r rhesymau sydd genyf fi yw fod ein plant yn mwynhau llawer mwy o freintiau nag oedd ein teidiau, ac yn neillduol mewn ysgrifenu. Tua 80 mlynedd yn ol, pan oedd ein rhieni yn blant, nid oedd fawr o gyfnewterau i ddyagu ysgrifenu. Y dull y byddai llawer o honynt y pryd hyny yn cadw eu cyfrifon oedd, rhoddi marc ar dam-ed o bren, am bob diwrnod o waith &c. Ond tua 40 mlynedd wedi hyny yr oedd y fantasia dipyn yn rhagorach. Ond erbyn heddyw, mae y gelfyddyd wedi cyrhaedd y fath raddau mewn medr, fel y gall yr hen a'r ieuanc ddyagu y *laurel*, ac ysgrifenu mor gynted ac mor gyflym ag y siaredir gan ddynion.

Efallai fod rhywun yn barod a dweyd, ie, ie, ond mae y cyfnewterau hyny yn rhy bell o'n cyrhaedd, yn rhywle tua New York neu Philadelphia y mae hyny i'w gael.

Nage ddim, mae y faint werthfawr hon wedi dyfod i'r gymydogiaeth ac i'n tai. Ac mae'n dda genyf allu'ch hysbysu mai nid rhyw Scotchman

na Seis, nid Dutchman na Ianki sydd yn fodd-lawn i'n dysgu; ond Cymro glân gloew o Sir Aberteifi, sef y Parch. Edward Jones o Cincinatti.

Wel yn awr, anwyl gyfeillion, heb i mi wneud rhyw long story o honi—dewch i ni fyned ati o ddifri' a'i dysgu. Peidiwn a sholli amser i holi a hela a ydyw yr athraw wedi ei dysgu ei hun. Cofiw'n mai dynion sydd wedi ei dysgu, a phaham na ddysgwn ninau. Gallaf dystio wrthyh am ddau sydd wedi dysgu darllen yn weddol dda ar ol cael tua dau ddiwrnod tan ddysgeidiaeth Mr. Jones. Yr eiddoch yn serchus,

JOHN T. DAVIES.

Nobo, Ohio, Hydref 17, 1864.

SEFYDLIAD CYMREIG OSKALOOSA.

MR. GOL.—Diamheu y bydd yn ddymunol gan lawer o ddarllenwyr y CENHADWR wybod ychydig am sefydliad newydd Cymreig sydd yn nghymydogaeith Oskaloosa, Mahaska Co., Iowa. Mae Oskaloosa yn dref lled fawr o un yn nghanol gwlad, cynwysa yn nghylch pedair mil o drigolion. Mae yn sefyll ar le uchel ac iach, mae ynddi lawer o adeiladau hardd a gwerthfawr, ystyrir hi yn dref marchnad radorol, ac amgylchymr hi hefyd gan wlad hardd a ffrwythlawn. Yr oedd rhai Cymry yn byw ynddi er's amryw flynyddau, ond yn ddiweddar daeth tri neu bedwar o deuluoedd, ac a brynasant ffermydd o fewn dwy filldir i'r dref, ar yr ochr orllewinol, ac erbyn hyn mae yno wyth neu naw o deuluoedd yn ymyl eu gilydd.

Dywedir fod yno le da i ffermwyr, ond fod y tir yn lled uchel. Er hyn dywedir nad ydyw yn rhy uchel, wrth ystyried ansawdd y tir a manteisiol y lle. Ond mae yn debyg mai ypeth penaf sydd yn tynu y Cymry i'r lle, ydyw y gweithfeydd glo sydd yno. Dywedant fod glô trwm o dan y rhan fwyaf o'u tiroedd. Yr oedd 5 neu 6 o fanciau ganddynt wedi eu hagog, a chymaint o ddynion yn gweithio ynddynt ag a allent gael; a galwad am gymaint o ló a allent ei dori, yn Oskaloosa a'r wlad o amgylch. Ond yn yr haf hwn cyrhaeddodd y ffordd haiarn yr hon sydd yn rhedeg o Keokuk i Fort Des Moines hyd atynt; ac yn gymaint nas gellid rhedeg llinell y ffordd trwy Oskaloosa o herwydd codiad y tir, gorfu iddynt gadw ddwy filldir i'r deorllewin, a thrwy hyn fyned drwy ganol sefydliad y Cymry ac heibio eu banciau glo, ac agor marchnad newydd yn yr holl drefydd oddi yno i Keokuk ar lan y Mississippi. Rhoddodd hyn fywyd newydd yn y gwaith glô, a chodiad yn ei bris o 4 sent y bushel. Maent yn awr yn talu 6 sent y bushel am dori y glô, ac yn ei werthu am 12 sent ar y banc.

Pan yr oeddwn i yno yn mis Awst, yr oedd-ynt yn dysgwyl rhai teuluoedd newydd i'r lle yn fuan, rhai i ffermio, a rhai i dori glô; a

theimlent gryn ddymuniad i'w sefydliad bychan fyned yn sefydliad mawr, ac nid wyf yn gweled un rheswm pahan nas gall eu dymuniad gael ei gyflawni. Maent yn nghanol gwlad iach hardd a ffrwythlawn, a llawer o fantecision i genedl y Cymry i sefydlu ynddi. Mewn ystyr grefyddol, y maent yn fwy dedwydd na llawer man. Mae ganddynt rai cantorion medrus yn eu plith, ac un pregethwr teillwng a chymeradwy perthynol i'r Annibynwyr. Er hyn, dywedodd amryw o'r cyfeillion wrthyf, os byddai rhyw frodyr yn y weinidogaeth yn dyfod y ffordd hono, am iddynt beidio pasio heb alw gyda hwy. Diamheu genyf y cant dderbyniad caredig yn eu plith.

TUDOR JONES.

Georgetown, Medi 2, 1864.

MARWOLAETH MILWR.

MR. FRANCIS JONES, BROWNTOWNSHIP, OHIO.

[Parhad o'r rhifyn diweddaf, tu dalen 352.]

Nid hawdd dychymygu, anhawddach traethu maint y tristwch a roddodd y newydd hwn i galonau y tad a'r fam, y brodyr a'r chwiorydd, pan ddisgynodd y newydd galarus hwn ar eu ciustiau. Yr oedd yn fachgen anwyl iawn. Mae y berthynas sydd yn bodoli rhwng y rhieni a'r plant yn eu gwneuthur yn anwyl; ond mae bywyd rhinweddol ac ufuddod i'r rhieni yn chwanegu at yr anwylder.

Yr oedd o deimlad cariadus, cymwynasgar a chyfeillgar. Gwnai rhai yn gyfeillion iddo yn fuan trwy gymdeithasu â hwynt. Datguddiodd ei hun yn amlwg yn y nodweddiad hwn yn mhlith ei gymdeithion yn y gymydogaeith ac yn y fyddin.

Yr oedd yn meddianu deall da. Dangosodd hyn trwy ei barodrwydd a'i gyflymdra i ddysgu, a gwnaeth hyn yn eglur iawn trwy ei lythyrâu a anfonodd adref wedi myned at y fyddin. Nid yn aml y ceir dynion o'i oed ei ymgyrfenau mor rheolaidd, call, a chynwysfawr.

Yr oedd yn meddianu teimladau tosturiol a gwladgarol. Dangosodd y teimlad o wladgarwch trwy uno â'r fyddin. Gallasai beidio, yn neillduol trwy dalu i un arall am fyned yn ei le. Ond yr oedd ei deimladau gwladgarol yn ei gynhyrfu, teimlai fod yn rhaid iddo fyned.

Yr oedd Francis Jones yn fachgen crefyddol. Gwnaeth broffes gyhoeddus o grefydd, bu yn ffyddlon i'w grefydd o'r pryd yr ymunodd â hi nes myned ymaith ar alwad y wlad at y fyddin, ac yr oedd yn hyfryd iawn genym gael yn ei lythyrâu ei fod yn dangos parch, teimlad a chariad at grefydd pan yn y Camp. Dangosai benderfyniad i lymu wrthi, a chymhellai eraill i fyw bywyd crefyddol.

Mae yn dda genyf osod i lawr yma dystiolaeth ei anwyl gyfaill Edward Evans, o Browntownship. Yr oedd y ddau yn gydaelodau yn eglwys Brown, unasant â'r fyddin yr un pryd,

yr oeddynt yn yr un Company, ac yn agos i'w gilydd pan y colodd ein hanwyl frawd ieuanc ei fywyd. Y mae ei dystiolaeth fel y canlyn:

"Yr oedd Francis yn filwr da, bob amser yn barod i gyflawni ei ddyledswydd yn ddirwgnach. Efe a fu byw yn heddychlawn gyda phob dyn tra bu gyda ni. Hefyd yr oedd yn byw yn addas i efengyl Crist. Yr oedd yn darllen llawer ar y Beibl. Yr oedd y Beibl gydag ef pan foddodd. Yr ydwyf yn credu yn gydwytbodol y gellir dywedyd ar sail dda fod Francis Jones wedi byw bywyd y cyflawn, a bod marw yn elw iddo ef. Yr eiddoch,

EDWARD EVANS."

Pregethwyd gan yr ysgrifenydd ar yr amgylchiad galarus hwn yn nghapel Browntownship oddiwrth y testyn, 2 Cron. 35: 24. "A holl Judah a Jerusalem a alarasant am Josiah." Mae yn achos o dristwch i'r perthynasau na chawd, ac fe allai na cheir dim gafael ar ei gorff. Ond O mor gysurus yw meddwl fod yr enaid yn ddiogel. Yr eiddoch, JOHN H. JONES.

The following is a copy of a letter received from Capt. Woodlief, Co. K, 1st Regt. O. V. C., dated Cross Keys, Ga., Sept. 14, 1864, concerning the death and character of young Francis Jones.

"Most cheerfully do I bear testimony as to the character of Francis. He was of a quiet, though kind and obliging disposition; always agreeable and disposed to be friendly. He did his duty like a man and true soldier, never flinching from danger, or forsaking his fellow soldiers in the hour of trial. On the battle field he seemed cool and collected, and though a young soldier in the camp, a veteran in a fight. Besides he was unassuming, upright in all his dealings—just and honorable in every respect.—During all the time that I was associated with him, I never heard him use one profane word."

The following is also an extract from a letter from his Lieutenant (Will. L. Curry) of the same date, directed to his father. "I will write a few words as to the soldierly bearing of your son Francis during his connection with my company. Francis came into the company an entire stranger to myself and most of the company; but he won many warm friends by his acts of kindness towards his comrades before his death. He was modest in his manners and I do not know that I ever knew him to do a wrong act, which made him beloved by all his fellow soldiers."

He was always ready for duty and never murmured, let come what would in the way of duty—it was always cheerfully performed—and he always bore himself a soldier true and brave.

Your son was in several battles with us, and fought with the bravery of an old veteran. While making a charge against the enemy on the 20th of August near Lovejoy, Georgia, his horse was killed under him.

While fording 'Cotton Indian Creek' on the 21st the current being very rapid, poor Francis went down to rise no more."

GALAR-GAN AR OL FRANCIS JONES,

BROWNTOWNSHIP, OHIO.

Francis Jones, mae'n drwm dy enwi,
Nid wyt yma gyda ni,
Aethost allan at y fyddin;
Gwifoddolwr oeddyt ti;
Pan yr oeddyt yn ymadael
Ein calon gafodd ddwn glwy',
Ond nid oeddym yn ddi-obaith
Na chaeu yma 'th welod mwy.

Credu'r wyf dy fod yn teimlo
Fel gwnaeth milloedd drwy y wlad
Mai 'th ddyledswydd oedd arfog!
A gwynebu maes y gwaed,
Llawer gwaith y dych mygasom
Ein bod yn gwel'd dy siriol wedd,
"Y mae gobaith dyn o'r rhyfel
Nid oes gobaith neb o'r bedd."

Ond daeth newydd ar nos Sadwrn
Coflwn hyn a chalonn frw
Fod ein hanwyl fachgen Francis
Wedi gadael tir y byw:
Boddi wnaeth wrth groesl afon
Pan yn lllifo yn ei grym,
Yn nhalaeth Georgia ger Atlanta
Dyma newydd ddygwyd im'.

Fa mor anhawdd yw rhoi fyny
Fa mor anhawdd lldio'n llwyr
Nad oes gobaith am dy welod,
Pwy ond y profedig wyr?
Ein calonau sydd bron tori,
Ein gruddiau'n wlybionddyddanoc,
O mor chwerrw ein cwpanaid!
O mor drymed yw ein croes!

Llawer ton a donodd drosom
Rhai yn fwy a rhai yn llai,
Hon yw'r drymau a'r lawer
Dan ei phwys 'r ym yn gwanhau,
Byd o drallod a gofidiau
Yw'r byd hwn i bawb o'r saint,
Ond fe dderfydd eu holl heibul,
Gwynfyd fydd eu nefol frain.

Ffarwel, Francis, rhaid ymadael,
Gair a'i lon'd o drymder yw,
Nid oes gobaith genym mwych
Am dy welod yma'n fyw,
Ond mae gobaith cael cyfarfod
Mewn gwel gwlad o lawer iawn,
Yno seiniwn beralld glodydd
Am yr iachawdwr iach iawn.

Gwnaethost broffes dda gyhoeddus
O Waredwr dynol ryw,
Mae ein gobaith, mae ein hyder
I ti ei gael yn Brynwr byw,
Cawsom genyt mewn llythyrann
Deimlad da at grefydd bur,
Rhoddos hyn sail dda i greu
Dy fod yn etifeddu'r gwir.

O mor hyfryd fydd cyfarfod
Yn y Nef ddedwyddaf wlad,
O mor wresog fydd y diolch
Gan y plant, y fam a'r tad,
Pwy all draethu pa mor ddedwydd
Fydd gweled teulu oll y'ng hyd
Wedi dlan ar bob trallod
A meddianu'r gwir wyn fydd.

Mae ein gweddi at yr Arglwydd
Yn dacrach lawer nag o'r blaen
Am i ni a'n plant adnabod
Gweithrediau'r Yspryd Glân
Yn ein llinio a'n cymwyso
I gael myn'd i'r Ganaan fry
Lle bydd pawb am byth yn moli
Yr Oen fu farw ar Galfari.

J. H. JONES.

GWOBRWYO TEILYNGDOD YN PLYMOUTH, PA.

Ar nos Sadwrn, Medi 17, cyfarfu cyfeillion y brawd T. J. Phillips a'u gilydd yn yagoldy y lle, er cyflwyno iddo eu hanrhegion. Pregethwr yw y brawd hwn gyda y T. C. ac y mae ef yn ddyn fel y dywedodd eich Gohebydd Trelech am dano, er ys talm, "Y mae yn hawdd i bawb ddeall ei fod yn un o blant athrylith a thalent:

mae ei bregethan yn dlws a meddyliol, yn llawn o'r elfen farddonol."

Daeth y brawd hwn yma er's yn agos i fwyddyn bellach i arolygu gwaith glô dan y D. L. & W. R. R. Co., ac y mae yn dda genym ddeall ei fod yn rhoddi boddlonrwydd da i'r Cymro clodwiw a'r gwladgarwr anwyl a'i gosododd yn ei swydd, sef Thos. Phillips, esq., Hyde Park, yr hwn yw uwch arolygydd y company uchod.

Ond er's ychydig o ddyddiau yn ol cafodd eglwys Plymouth ar ei mheddwl i anrhegu y brawd Phillips. Aeth y chwirydd a'r gynulleidfa at y gwaith. Ac ar y noson a enwyd cyfarfu cyfeillion y brawd a'u gilydd yn ei dy ef ei hun, er cyfranogi o'r wledd ddanteithiol oedd y gwragedd wedi ei osod ar y bwrdd. Ar ol y wledd aed i'r ysgoldy am 6; etholwyd Mr. Robt. Powell yn llywydd a Mr. David Levi yn islywydd. Wedi agor y cwrdd yn ddeheuig gan y llywydd, galwyd am dôn gan Mr. Danl. Hughes (pregethwr ieuanc gobeithiol yw Hughes). Nesaf, araeth gan D. Levi, nes peri cynwrf trwy yr holl dorf. Yna tôn gan y cor. Nesaf, galwyd ar y brawd Hughes i anerch y dorf, yr hyn a wnaeth yn dra chymwys. Nesaf, galwyd ar y brawd Phillips a'i anwyl briod i'r esgynlawr; yna galwyd Mrs. Morgans a Mrs. Evans i osod arnynt SHAWL bob un y rhai oedd yn werth \$85, anrheg y chwirydd oedd hon. Wedi hyny galwyd ar yr hen chwaer Mrs. George i anrhegu Mr. Phillips â phwrs hardd yr hwn oedd yn cynwys \$300—dywedodd yr hen fam ei bod yn cyflwyno hwn (\$300) yn enw y genedl Gymreig. Diolchodd Mr. Phillips yn ostyngedig a dywedodd ei fod yn teimlo yn ddedydd, gan mai nid rhodd oddi ar angen oedd, gan fod y Company yn talu iddo gyflog da yn fisol. Aeth Mr. Phillips dros lawer o bethau na fyddai yn fuddiol eu gosod yma. Dymunaf lwydd i Mr. Phillips i weithio yn galed dros Company y D. L. & W. R. R., a thros gompany mawr y nefoedd.

UN OEDD YNO.

Dymunaf finau gyflwyno fy niolchgarwch mwyaf cynhes i'r eglwys hon, am ei charedigrwydd ataf. Nid ydwyf yn ystyried fy hun yn deilwng o'r fath gydnabyddiaeth, gan fod y cyfeillion yn talu eisoes am ambell i fath o bregeth y maent yn gael genyf. Gobeithiaf y bydd i esiampl pobl Plymouth ddylanwadu ar eraill i'w cymhell i wneud yn gyflyb.

T. J. Phillips.

YMADAWIAD GWEINIDOG.

Dymunaf wneud yn hysbys trwy gyfrwng y CENHADWR fy mod wedi rhoddi gofal gweinigogaethol eglwys Gynulleidfaol Pottsville i fyny y 4ydd o Hydref diweddaf, a hyny yn hollol o'm dewisiad fy hunan, a'r ymadawiad yn dangnefeddus a sirol. Dymunaf bob llwyddiant i'r

eglwys a'r gynulleidfa. Y cyfarwyddyd ataf sydd fel o'r blaen, gan y byddaf yn byw yn Pottsville hyd nes byddaf yn ymsefydlu mewn rhyw le arall. M. D. MORGAN.

Pottsville, Tach. 3, 1864.

TYSTIOLAETH YR EGLWYS.

MR. GOL.—Yn ngwyneb fod ein gweinidog y Parch. M. D. Morgan yn ymadael a ni fel eglwys carem gael lle yn eich Misolyn i'r ychydig linellau canlynol;

Cyfiawnder â Mr. Morgan ydyw i ni fel eglwys, hysbysu i bwy bynag y perthyn iddynt ddarfod iddo ddyfod yma a'i gymeriad yn lân a difrychau, wedi ei gymeradwyo gan wahanol weinidogion cyfrifol. Hefyd y mae cyfiawnder yn ein rhwymo i hysbysu ei fod yn ymadael â'r eglwys hon yr un modd, gan adael teimladau hiraethus ar ei ol. Yr ydym hefyd yn hysbysu i'r cyhoedd fod Mr. Morgan wedi bod yn ddiwyd ac ymdrechgar iawn gyda gwahanol ranau o waith yr Arglwydd, a'i fod wedi gwrio mewn gweithredoedd yr holl gymeradwyaeth a gafodd. Pan ddaeth Mr. Morgan yma yr oedd yr eglwys hon dan faich mawr o ddyled fel plwm wrth ei godran yn barhaus; ond er llawenydd i'r eglwys a chymeradwyaeth i Mr. Morgan y mae dyled y capel wedi ei dalu bob cent trwy ei ddiwydrwydd a'i ffyddlondeb ef.

Yr Arglwydd a'i nertho i fod yn ddiwyd ac ymdrechgar gyda gwaith ei Feistr mawr, ac i fyned rhagddo yn ngwinllan ei Arglwydd pa le bynag y byddo rhagluniaeth yn ei arwain, a bydded iddo fod yn offerynol yn llaw Duw i droi llawer o gyfeiliorni eu ffydd ac o feddiant Satan at Dduw,—yw dymuniad yr eglwys.

Dros eglwys Gynulleidfaol Pottsville,

ROBERT T. DAVIS, *Ysgrifenydd.*
WILLIAM REES, }
LEWIS J. LEWIS, } *Diaconiaid.*

Cyrsoria yr Ysgol Sabbathol.

Y. S. SIXTY, STEUBEN, N. Y. 1864.

Buwyd yn cadw ysgol Sabbathol yn y lle a nodwyd sef yn yr ysgoldy, a hefyd yn ysgoldy Half Way tra yr oedd ysgoldy yno, ar wahanol dymhorau, yn awr ac eilwaith. Yr achos o'i hansefydlogrwydd oedd anffyddlondeb rhai o'i deiliaid. Ond penderfynwyd yn unfrydol yn y gwanwyn diweddaf, i gadw ysgol Sabbathol yn y lle blaenorol o'r dda a nodwyd uchod. Cafwyd ysgol dda ragorol trwy yr haf. Parhaodd ei deiliaid yn lled ffyddlon. Yn awr ni a roddwn ger eich bron rif a llafur yr ysgol hon, fel y canlyn. Arolygydd 1, ysgrifenydd 1, athrawon 5, cyffredinolrwydd yr ysgol 85, adroddwyd o bennodau 309, yn cynwys o adnodau 6036. Dysgwyd amryw o bennodau o'r Addysgydd. Adroddwyd y Deg Gorchymyn, a gwahanol bynciau eraill o'r Beibl. Os gwel yr Arglwydd yn dda estyn bywyd ac iechyd i fyned ymlaen

y tymoran dyfodol, gobethio y bydd yr un fyddloudeb yn cael ei ddangos, a'n dymuniad fyddo i wneuthur lles a daioni, gyda holl ranau gwaith yr Arglwydd. "Byddwn sicr a diymmod a helaethion y'ngwaith yr Arglwydd yn wastadol, a ni yn gwybod, nad yw ein llafur ni yn ofer yn yr Arglwydd."

ROBERT PRICHARD.

DAMWAIN ANGEUOL GER POTTSVILLE.

Boreu y 10fed o Awst diweddfaf aeth David Thomas, llanc ieuanc 15 oed, at ei waith yn lach a llon fel arfer, i felin haiarn Palo Alto ger Pottsville. Aeth i iro pegynau un o'r peirianau a'i goat am dano, a chafodd rhyw olwyn berthynol i'r peiriant chwyrrn afael yn ei goat, a thynwyd ef dair gwaith trwy y *Rolls*—gwasgwyd y rhan anfarwol mewn amrantiad i fydd yr ysbrydoedd. Yr oedd yn llanc ieuanc a gerid yn fawr gan y rhai a'i hadwaenent. Mab ydoedd i Mr. Wm. a Jane Thomas. Mae ei dad yn Olygwyr ar y ffwrnes yn Pottsville. Daethant i'r wlad hon er ys rhai blynyddau yn ol o Dowlais, D. C. "Nac ymfrostiwn o'r dydd yfory, canys ni wyddom beth a ddigwydd mewn diwrnod." Gweinyddwyd yn y gladdedigaeth gan y Parch. M. D. Morgan a J. B. Maccoco.

BYR GOFIANT MRS. MARGARET EVANS, BROWNTOWNSHIP.

Bu farw yn Brown township, swydd Franklin, Ohio, yn 37 ml. oed, Mrs. MARGARET EVANS, anwyl briod Mr. Wm. Evans, Brown township. Gorphenodd ei gyrfa ar yr 8 o Fedi, 1864. Ei chlefyd oedd y Flux. Gadawodd i alaru ar ei hol briod a 5 o blant bychain. Yr oedd Mrs. Evans yn gymydoges hawddgar a pharchus yn yr ardal. Bu yn aelod crefyddol am oddeutu 18 mlynedd. Daeth i'r wlad hon o ardal Carno, swydd Drefaldwyn, 10 mlynedd i'r Mehefin diweddfaf. Yr oedd yn aelod rheolaidd, ffyddlon a pharchus o'r eglwys Gynulleidfaoel yn Brown. Yr oedd 'n amlwg wrth ei phrofiad, ei hiaith a'i theimlad ar wely marw fod Crist a'i achos yn hoff gan ei henaid, a'i bod yn meddu ar obaith yr hwn ni chywilyddia. Yr oedd ei golwg siroli, ei theimlad toddedig a'r deigran a dreiglent dros ei gruddiau wrth wrando am y pethau am Grist yn dangos fod ei henaid yn gwledda ar yr hyn a fydd yn fithol wledd i bawb o'r saint; ac os cafodd yr ernes yma yr oedd yr etifeddfaeth nefol yn sicr iddi. Gweinyddwyd yn y ty ar ddydd ei hangladd gan Mr. Thos. Lawrence (T. C.) ac wrth y bedd yn y Greenlawn gan Mr. Roberts, diweddar o Gymry. Pregethwyd ei phregeth angladdol ar y Sabboth canlynol yn y capel yn Brown gan yr ysgrifenydd oddiwrth y testyn Eesaias 40: 6, 7, 8, "Y llef a ddywedodd gwaedda &c." Bydded i'r Duw trugarog a

graslawn, Barnwr y gweddwon a Thad yr ymddifad, fod yn gymorth wrth raid i'n hanwyl frawd a'i blant bychain. JOHN H. JONES.

CYFARFOD DIRPRWYWYR BEIBL GYM-DEITHAS UTICA A'R CYLCHOEDD.

Cyfarfyddodd Dirprwywyr y Gymdeithas uchod yn nghapel y Wesleyaid ar heol Washington nos Fawrth, Hydref 11, 1864, yr Is-lywydd y Parch. H. Humphreys, yn llywyddu. Sylwyd fod y Gymdeithas hon wedi ei hamddifadu o'i Thrysorydd, y diweddar Barch. L. D. Howell, ac i lanw y bwch neillduwyd Mr. D. T. Davies i weinyddu yn y swydd fel Thrysorydd hyd y cyfarfod blynyddol nesaf.

Neillduwyd Llywydd, Is-lywydd ac Ysgrifenydd y Gymdeithas yn nghyd a Mr. D. T. Davies i edrych dros gyfrifon y Gymdeithas am y rhan a aeth heibio o'r flwyddyn fel y maent ar y Llyfr gan ein diweddar Drysorydd.

Neillduwyd y Parch. H. Humphreys i alw *sylio* y cyfarfod blynyddol nesaf at yr amgylchiad galarus o farwolaeth ein diweddar ffyddlon Drysorydd.

Trefnuwyd cynnal y cyfarfod blynyddol nesaf, Rhagfyr 26ain, yn addoldy y Trefnyddion Cal-finaidd ar Heol Seneca;—yn y bore am 10 cyfarfod er trefnu amgylchiadau y Gymdeithas, dewis ei Swyddogion &c. Cyfarfodydd i areithio yn y prydawn a'r hwyr.

Neillduwyd y Parchn. R. Isaac, So. Trenton; Wm. D. Williams, Deerfield; a H. Humphreys, Utica, i areithio yn y prydawn; Mr. Thos. M. Owen, y Parchn. G. Griffiths, a Dr. Rowlands i areithio yn yr hwyr. JOHN J. DAVIS,

Utica.

Ysg. y Gym.

COFIANT MRS. CATHARINE MORGANS, LONG CREEK.

Medi 8, yn ardal Long Creek, Iowa, bu farw CATHARINE, gwarig John Morgans, o'r ardal a enwyd, yn 63 ml. oed. Ymfudodd y teulu o Gymru yn y flwyddyn 1844. Arosasant am dro yn nhalaeth N. York. Wedi hyn yn Ohio, a thant i Iowa tua diwedd 1845. Buont yn byw yn Sefydla Long Creek yn dawel a chysurus a hyn hyd nes yr hunodd yr hen wraig yn yr Iesu, gan adael yr hen wr a'r plant i alaru ar ei hol. Oddentu dwy wythnos y bu yn glaf y tro diweddfaf. Mynych ergyd a gafodd gan afiechyd, ond cafodd y fraint o fod yn ddirwg-nach a fyddiog drwy y cwbl.

Yn Pennal Meirionydd a'r ardal, yr oedd y teulu wedi byw yn barchus a chrefyddol yn yr hen wlad. Yr oeddynt yn perthynu i eglwys y Wesleyaid yno; a byddai eu ty yn gartref i weinidogion a phregethwyr yr efengyl bob amser. Calon hael iawn oedd gan yr hen chwaer anwyl, nid oedd dim yn ormod ganddi i'w wneyd i achos Iesu yn yr hen wlad ac yn y wlad hon.

Ymadawodd â'r byd hwn pan yr oedd ein Cymanfa flynyddol wedi dechreu ar y Flint. Mawr oedd ei hawydd i fwynhau gwasanaeth y Gymnafa ar Long Creek, a bod yn bresenol ar agoriad ein Capel newydd, ond cafodd fyned i Gymanfa well o lawer iawn, a myned i fwynhau gwasanaeth mwy godidog yn y wlad lle "*ni ddwydd y preswyllydd, Claf ydyf.*" "Gwel, Seion, dinas ein cyfarfod; dy lygad a welant Jerusalem, y breswylfa lonydd, y babell ni thynir i lawr, ac ni syflir un o'i hoellion byth, ac ni thorir un o'i rhaffau." Es. 88: 20.

Ffyddlawn iawn ydoedd Mrs. Morgans i fod yn moddion gras, a melus ei chyfrinach yn y Society. Yn ei chlefyd, pan wedi colli cydnabyddiaeth am bawb a phob peth daearol a'i hamgylchai, ei henaid a adwaeni y Cyfaill a lyn yn well na brawd na phriod na phlant. Mollanu a bendithio yr Iesu a wna, a'i dwylaw ymhleth, gan ddweyd "Yr Iesu wnaeth bob peth yn dda." Hunodd heb ochenaid. Cafodd fyned adref at ei phobl, i ganu am waed y groes. Y mae arnom oll hiraeth ar ei hol. "Yr Arglwydd a roddodd, yr Arglwydd a gymerodd ymaith, bendigedig fyddo enw yr Arglwydd." Yn nghanol y galar a'r hiraeth bydded i'r teulu goffo mai, y gelyn *claf* ydyw angen, ac mai gelyn a ddinystir ydyw, a Duw fyddo yn dirion wrthyt gan beri na fyddo yr un o honyt ar ol.

D. KNOWLES.
O. Y. Ar y 12fed o Hydref, pum wythnos ar al Mrs. Morgans, bu farw ei hunig chwaer, sef ELIZABETH, gwraig Evan Davies, o'r un ardal, gynt o Gefn cynhafol yn 62 ml. oed. Yr oedd Mrs. D. gyda'i theulu yn perthyn i eglwys y T. C. Gan fy mod yn credu y bydd ei chofiant yn ymddangos mewn lle arall nid yn helaethaf yma.

D. K.
Dymuna Mr. Morgans ar i'r cofiant uchod, neu dalfyriad o hono ymddangos yn rhai o Newyddiaduron G. Cymru er mwyn eu perthynasau yno.

DYFYNIAD O LYTHYR ODDI WRT H FILWR.

Atlanta, Georgia, Tach. 7, 1864.

MR. GOL.—Fe allai eich bod yn gwybod fod y Cwmni hwn (*Co. F, 22nd Regt. Wis. Vol.*) gan mwyaf yn Gymry. Cawsom ni fel eraill amser lled galed yn y rhyfel yn Georgia yr haf diweddf. Collasom amryw o'r Cwmni yn ystod y 4 mis y buom yn ymladd ein ffordd o Ringgold i Atlanta. Ond ar ol hyny yr ydym wedi bod yn gwersyllu yn Atlanta ac wedi mwynhau graddau o dawelwch. Mae arwyddion yn awr ein bod ar gychwyn eto ar daith i ryw bwynt—fe allai at lan y Llyncllyn neu y Cefnfor. Cychwynasom ddydd Sadwrn, ond nid aethom ond tair milldir a dychwelasom yn ol dranoeth.

Tach. 8fed, yn y prydau.—Mae yr etholiad wedi pasio yn ein Catrawd. Rhif y pleidleisiau

a roddwyd i mewn oedd 381—sef 371 i Lincoln a 10 i McClellan. Yr ydym wedi ein hysbysu yn swyddogol bellach ein bod i fyned ar ymgyrch neu ryfelgyrch—nis gwyddom pa mor fuan, fe allai yfory. Mae yn debyg fod Atlanta i gael ei gadael yn hollol gan yr Undebwyr. Dydd da i chi.

CADWALADER PUGH,
Co. F, 22nd Regt. Wis. Vol.
2nd Brig., 3rd Div. 20th Army Corps.

CYFRANIADAU AT ADDOLDY ARENA, WIS.

Dear Sir,—Will you please to publish the following donations, with our heartfelt gratitude to the friends in the different places for their very generous gifts, to aid us in building our church:

Chicago, Welsh people.....	\$59.00
Rolling Mill, Chicago.....	23.00
Big Rock, J. Pierce, esq.....	10.00
Big Rock, Old Church.....	24.02
New Church.....	11.76
Aurora, Ill.....	4.85
Janesville, Wis.....	7.00

WILLIAM A. WARD, *Treasurer.*

CWRDD CWARTEROL IXONIA, WIS.

Cynaliwyd cyfarfodydd pregethu ar y 6, 7, 8, 9, 10 a'r 11 Hydref yn Emmett, Ixonia, a Bark River.

Y brodyr fu yn cynorthwyo oeddynt, Owens, Dodgeville; Evans, Delafield; Perry, Oshkosh; a Griffith Samuel. Y rheawm dros ei gael oedd awydd am achub eneidiau. Yr hwyl gafodd y gweision oedd yn dra amlwg—ac felly hwyl y gwrandawyr—yn eu symlirwydd yn gwrando &c. Am lwydd ar y gwaith, buwyd daer mewn gwedd. Pa les a'i dilynodd, nid oes ond Daw yn gwybod. Yr eiddoch yn yr ymdrech.

D. S. DAVIS, *Ixonia.*

HOLWYDDOREG Y PARCH. WM. REES.

Cyhoeddedig gan y Parch. R. Evans yn America.

Dymunaf hysbysu fy nghyd genedl fod yn awr yn sefyll ar law amryw ganoedd o'r llyfr gwerthfawr hwn. Y maent i'w cael wrth y dwsin at wasanaeth unrhyw ysgolion Sabbathol am un ddolar y dwsin, a rhai hyny a anfonant am danynt i dalu y cludiad. Anfoner pob archebion at Rev. ROBT. EVANS, *Myserin, P. O., Waukesha, Co., Wis.*

BEIBL GYMDEITHAS GYMREIG RADNOR A'R AMGYLCHOEDD.

Swyddogion y Gym. hon am 1864 oeddynt—Llywydd, y Parch. James Davies; Is-lywydd, Richard Bumford; Yagrifenydd, Thomas W. Jones; Trysorydd, David Davis;—Caaglyddion, yn Radnor, David R. Griffiths, Thos. Edwards, John James, John Williams, Thos. D. Griffiths, Evan Price, John N. Davis, Andrew Jones, Evan

Owen, a Richard Thomas; yn Troedrhiwdalar, Jas. James, Wm. Humphreys, John Rowlands, a Rees Williams; yn Delaware, George Pugh a John W. Jones.

Sefyllfa arianol y Gymdeithas.

Casglwyd yn Radnor,.....	\$31.50
Troedrhiwdalar,.....	21.17
Delaware,.....	8.25
Arian ar law,.....	2.73

Cyfanswm,.....	\$63.05
Yn rhodd i'r Fam Gymdeithas,.....	49.74
Talwyd am lyfrau i'r unj,.....	10.26
Am gludiad llyfrau o New York,.....	2.40
Am gyfnewid arian a stamps,.....	50
Arian mewn llaw,.....	75

Cyfanswm,.....\$63.65

R. D. REESE.

GANWYD,

Mehefin 5, 1864, yn Johnstown, Pa., mab i Mr. Wm. P. Williams a'i briod. Gelwir ef WILLIAM HENRY.

Dduw Iôn o'th ddaloni!—fe roddai't

Ti yn rhyfedd i ni

Fawr anrheg uchel o ffrî

Y mab hwn Gwilym Henri.

J. GRIFFITHS.

PRIODWYD,

Medi 27, yn Ashland, Pa., gan y Parch. Thomas D. Rees, Mr. SAMUEL WYNTT a Miss MARGARET GRIFFITHS.

Hyd. 15, yn yr un lle, gan yr un, Mr. WILLIAM THOMAS a Miss ANN AMELIA DAVIES, y ddau o Ashland.

Hyd. 31, yn yr un lle, a chan yr un, Mr. JOHN DAVIS a Miss ESTHER DAVIES.

Hyd. 12, yn Pomeroy, Ohio, gan y Parch. John T. Williams, yn nhy rhieni y briodferch, Mr. DAVID COLE a Miss ANN JOHNSON.

Hyd. 17, yn yr un ddinas, gan yr un, Mr. CHAS. PASCOM a Mrs. ELLEN HUGHES, diweddar o Gymru.

Hyd. 13, yn Sharon, Pa., gan y Parch. J. Edwards, Crab Creek, Mr. WILLIAM CHARRINGTON a Mrs. RUTH WILLIAMS, y ddau o Trumbull Co., Ohio.

Hyd. 17, yn Centreville, swydd Gallia, Ohio, gan y Parch. Eben. D. Jones, Mr. DAVID THOMAS o'r lle uchod a Mrs. JANE HUGHES o Cincinnati.

Hyd. 29, yn Johnstown, Pa., gan y Parch. R. R. Williams, Mr. JOHN COLLINS a Miss SARAH LEWIS.

Hyd. 19, yn Danville, Pa., gan y Parch. John B. Cook, yn ei dŷ ei hun, Mr. ZEBULON THOMAS o Frosty Valley, a Miss MINERVA H. GREENLEY o Greenwood Township.

Hefyd ar yr un dydd, yn Danville, a chan yr un gweinidog, Mr. EDWARD RODERICK a Miss MARGARET MORGANS, y ddau o Danville.

Medi 23, gan y Parch. D. J. Williams, Prospect, yn ei dŷ ei hun, Mr. EVAN EVANS a Miss JANE THOMAS, y ddau o Trenton.

Tach. 9, yn yr un lle, a chan yr un gweinidog, Mr. RICHARD D. EDWARDS, Company F, 117th N. Y. Vol., a Miss ANN L. EVANS, Trenton.

Tach. 10, yn nhy tad y briodasferch, gan y Parch. J. A. Davies, Mr. JAMES G. HENSHAW a Miss ANN DAVIS, y ddau o ardal Siloam, swydd Gallia, Ohio.

Mae Anne wedi ei huno a Henshaw yn ddiau Mawr lwydd a ddilynio y cyswllt hyd angen. Eu bywyd fo'n ddedwydd a'u cartre 'n gysurus. A chrefydd Mab Duw i'w cymwysio i Baradwys.

BU FARW,

Gor. 1, 1864, yn ardal Dundaff, o'r gwddf byd-redd, yn 5 ml. oed, SARAH JENNET, merch Mr. Evan Jenkins a'i briod. Yr oedd yr un fechan hon o ran ei chyfansoddiad corfforol yn wnaidd, ond yn meddu meddwl anarferol o gryf a bywiog. Cofial agos yr oll a welai ac a glywai. Pan oedd yn dynyr ac yn anwyl iawn yn ngolwg y teulu oll cymerwyd hi ymaith gan angau du er eu mawr alar. Bu y tro yn ergyd neillduol o drwm i feddwl y fam yr hon sydd wedi bod er ys gryn amser yn lled wnaidd ei hiechyd. Gweddus i holl blant Duw ydyw ymostwng gyda boddlonrwydd i holl drefniadau y nef, a chofio er eu cysur mai eu Tad sydd wrth y llyw. Claddwyd hi yn mynwent y lle. Pregethwyd yn Seisnig gan y Parch. Mr. Lamb a chan yr ysgrifenydd yn Gymraeg. D. DANIELS.

Awst 23, yn Crab Creek, Ohio, JANE, merch i Mr. David Morgan a'i briod, yn dair wythnos oed.

Medi 23, yn Brookfield, Ohio, DANIEL, mab i Mr. Lawrence Carr a'i briod yn un flwydd a thri mis oed. Gweinyddwyd ar y ddau smygylchlad gan yr ysgrifenydd, J. EDWARDS.

Medi 24, y Parch. EVAN EVANS, Radnor, swydd Delaware, Ohio. Ei gystudd oedd clefyd y gwaed. Nid oedd yn hollawf iach er ys amser hwith, yn cael ei ffinio yn aml gan yr hyn a elwir Bronchitis. Dechreuodd fyned i orwedd ddeg diwrnod cyn ei farwolaeth, gwellhaodd i raddau o'r Flux, ond daeth yr afiechyd arall i ymaffyd yn nerthol yn ei gyfansoddiad; methodd siarad ond ychydig y ddau ddiwrnod olaf o'i fywyd. Pregethodd yn dra melus a dylanwadol yn Saesoneg yn ein haddoldy ni nos Sabboth, Medi 11, oddiwrth Esaiah 60: 8. Gellir dweyd am dano, mor ddysymwrth yr aeth ymaith i ei oed 61 ml. ac agos i 7 mis. Derbyniwyd ef yn aelod yn yr eglwys Gynulleidfaoel Llanrwst pan yn dra leuanec. Dechreuodd bregethu pan yn nghylch 16 oed. Derbyniwyd ef i athrofa Llanfyllin yn 1817, a bu yn fyfyrwr yn y Coleg am yspaid 6 mlynedd. Yn 1827 ymbriododd a Miss Mary Williams o dref Dinbych, yr hon oedd yn aelod fyddlon a chymedrwys o'r eglwys Annibynol yn Ninbych, wedi ei derbyn i'r eglwys hono gan yr anwyl frawd R. Everett. Yn fuan wedi hyn mudodd i America a sefydlodd yn y weinidogaeth yn yr Ynys Hir (Long Island). Bu yn gweinidogaethu yn am yspaid pedair blynedd gyda chymedrwysaeth a llywyddiant. Bu wedi hyn yn llafurio yn nhalaeth Efrog Newydd yn Remsen, ac yn North Gage, a Rwsia Corners, ac mewn amryw eglwys yn swyddi Herkimer ac Oneida, a swydd Lewis, ac yn Ohio a Michigan. Un achlysur o'i ymadawlad i'r Gorllewin oedd afiechyd ei deulu. Yn 1852, cafodd wahoddiad i ddyfod i lafurio i Radnor, Ohio, ac oddiyma aeth i orphwys oddiwrth ei lafur. Yn mherthynas i'r hrawd ymadawedig gellir dweyd ei fod yn hynod rydd oddiwrth zel bleidiol; credwyf ei fod yn Gristion didwyll, yn ufudd ac ewyll-ygar i gynorthwyo achos Crist gyda gwahanol enwadau gyda sirioldeb dirwngach; yr oedd yn ufudd i bob gweithred dda, yn barod iawn i gydweithredu gyda phob symudiad dalonus yn wladol ac eglwysig, yn deall y natur ddynol i fesur helaeth. Fel pregethwr nid oedd yn y radd uchaf na'r isaf. Yr oedd yn deall egwyddorion llywodraeth foisol Jehofah fel llywydd cyfawn ac fel Penarglwydd graol i feusr mawr. Dosparthai ei destynau yn drefnus, a thraddodai yn ddiifrifol a digelwair. Cafodd yr ardal a'r achos golled fawr ar ei ol. Yr oedd yn barchus yn ngolwg pob enwad crefyddol trwy'r holl ardaloedd. Ar ddydd ei gladdedigaeth, sef Medi 25, yngasgiodd lluoedd at y tŷ, canwyd penill yn Gymraeg. Yr oedd yn aelod o gymdeithas yr Odd Fellows. Cychwynasant yn orymdaith drefnus o flaen y corph i addoldy yr eglwys Henaduriaethol Saesneg; dechreuwyd yr addoliad trwy ddarlhen, mawl, a gweddi gan y Parch. James Davies, a phregethodd y Parch. Elias George (B.) yn Saesneg oddiwrth Dat. 14: 18. Wrth derfynu dywedwn, "Ystyr y perffaiath ac edrych ar yr un-lawn, canys diwedd y gwr hwnw fydd tangnefedd." JAMES DAVIES, Radnor.

Medi 30, yn Rome, N. Y., yn 62 ml. oed, Mrs. ELINOR JONES, priod Mr. Robert Jones, (adweinir ef gan ei hen gyfeillion, Robert Jones, Enlli,) am mai oddiyno y daethant i'r wlad hon 32 ml. yn ol. Bu yn briod 43 ml.; mae ganddynt un ferch yn y West. Mae galur mawr ar galon ei hanwyl briod yn ei hen ddyddiau.—Ei haffechyd oedd y dropsy. Dyoddefodd gystudd blin am amryw fisodd, eto yn dawel.—Cafodd y faint o ymuno â chrefydd er's 20 ml. yn yr eglwys Annibynol yn Floyd. Symudasant i Rome er'taf amryw flynyddau. Yr oedd yn un o'r rhai cyntaf yn yr eglwys Annibynol yn Rome, a themlir colled fawr ar ei hol. Yr oedd yn un o'r fyddloniaid. Rhoddodd dystiolaeth glir ei bod yn meddu y rhan dda yr hon na ddysgir oddiarn. Gobeithio y caiff ei hanwyl briod ras i ymgynal a'i addfedu i fyned ar ei hol. Claddwyd hi yn y fywnt rhwng Floyd a Rome, lle mae claddfa y Cymry yn gyffredin yn y cylchoedd hyn. Gweinyddwyd ar yr amgylchiad gan yr ysgrifenydd.

D. E. PRICHARD.

Hyd. 12, yn Radnor, O., MARY, merch Mr. Evan Price a Margaret ei wraig, yn 6 mis a 12 d. oed.

Hyd. 9, Mrs. FRANCES DAVIES, gwraig Mr. Robt. Davies, Radnor, O. Ei chystudd oedd y flux. Yn y gladdelgath luosog darllenodd a gweddiodd y Parch. Elias George (B.), yn absenoldeb y gweinidog, ac ar lan y bedd anerchodd y Parch. Rees Powell, Troedriwddalar, y gynulleidfa, a gweddiodd. Yr ail Sabboth pregethodd yr ysgrifenydd ar achlysur ei marwolaeth oddiwrth Esay 57: 2. Gadawodd briod anwyl a hoff a dau fab i alaru ar ei hol. Merch ydoedd i'r diweddar Mr. Thomas Morton, gynt o Liwydarth, swydd Drefaldwyn, G. C. Ei hoed rhwng naw a deg a dengain. Yn mherthynas i'r chwaer hon derbyniwyd hi yn aelod tua'r f. 1840, yn Delhi, gan y Parch. Rees Powell; gellir dweyd yn ddibetrus ei bod yn un o'r rai ragorol y ddaciar mewn rhinweddau Cristionogol, yn enwedig yn ei thymher ddistaw. Os na welid ni chlywid hi; ni chafwyd ar ddeall ei bod yn dweyd galr drwg am neb, ni ddysgodd absennu a'i thafod na gweuthur drwg i'w chymydog, na derbyn enllib yn erbyn ei ehyndog, yn ol disgrifiad y Salmydd o wlr Gristion, Sal. 15; 2, 3, 4, 5. Yr oedd yn fyddlawnd a diwyd i gadw ei chynulliad eglwysig; mae pob arwyddion ei bod yn mynychu moddion gras mor aml ag oedd yn ddichonadwy iddi. Ymddygal yn foneddigaidd at bawb, yr oedd yn hawdd ei thrin; ni chlywais fod un gelyn iddi yn yr eglwys na'r gymydogeath; yr oedd yn ymddiddan yn barchus am, ac ym ymddwyn yn foneddigaidd at ei gweinidog, yn ol eynghor Paul, 1 Thes. 5: 13, a gwnai gyfrif mawr o weinidogion yr efengyl mewn cariad, er mwyn eu gwaith—yr oedd o ymarweddian hynod ddilgerhoedd, yn anrhydded i grefydd, ac yn anogaeth i eraill ddweyd, awn gyda chwi canys clywsom fod Duw gyda chi. Mewn galr collasom un o'r gwragedd mwyafr defnyddiol yn yr eglwys, ond er mor anhawdd ymadael â hi o'r teulu ac o'r eglwys yr oedd marw yn eiw tragwyddol iddi—gwyn ei byd hi. Gair at ei phriod a'r plant.—Na alerwch ar ei hol fel un heb obaith, bwrwch eich baich ar yr Arglwydd, efe a'ch cynnal; llefwech am addfedrwyd i fyned ar ei hol i wlad y purdeb. "Gad dy amddiffaid, mi a'u cadwaf hwynt yn fyw, ac ymddirieded dy weddwon yno f'i." "A chwithau ei dau fab, ni chewch yr un farn i weddio drosoch, a'ch cynghori, ceisiwch yr Iesu yn fore, Diar. 8: 17, a defnyddiwch yr adeg bresenol i ffol ato am eich bywyd, "fydd y rhai dilynwech gan ystyried diwedd eu hymarweddian hwynt."

JAMES DAVIES.

Hyd. 14, yn Pittsburgh, Pa., Mrs. ANN OWEN, priod Owen Owen, yn 38 mlwydd oed. Ganwyd hi mewn tŷ o'r enw Maesgwyn, yn nghymydogeath eglwys Horeb, yn sir Abertelf, D. C. Merch ydoedd i John a Catharine Fugh Davis. Derbyniwyd hi i eglwys Horeb gan y Parch. Mr. Griffiths, cyu ei bod, yn 14 ml. oed, a gwnaeth broffes dda o'i fydd yn Nghrist cyhyd ac y buodd yno. Mudodd i'r America 12 mlynedd yn ol ac ymsefydlodd yn ardal Pittsburgh, ac ymlwybrodd o'r pryd hwnw hyd ei marwolaeth yn ddiwng o berthynas a'r

Arglwydd. Yr oedd yn aelod derbyniol o'r eglwys Gynulleidfaol. Ei chlyfyd oedd y dardodedigaeth, yr hwn dygodd gydag amynedd neillduol ac ymstyngiad mawr i ewylllys y Goruchaf. Ychydig nosweithiau blaenorol i'w marwolaeth dywedodd wrth ei phriod, "buom fyw yn gysurus lawn gyd a'n gilydd, ond y mae'r amser wedi dyfod i ni i ymadael." Y noson olaf ond un y buodd byw dywedodd wrth y rhai a amgylchent ei gwely, "Gweddwiwch, y mae yn dyfod yn oleuach oleuach arnaf, caf gyrhaedd yr orphwysfa addawedig yn fuan," ac yna gwnaeth gau y gda ncolafodd fias,

"Mae Iesu Grist o'n hogur ni

Fe golodd ef ei waed yn llir

Trwy rinwedd hwn fe'n dwg yn iach

I'r ochr draw mhen gronyn bach."

Yr oedd iddi gylch helaeth o gyfeillion pa rai a'i hoffent yn fawr a themlant yn hiraethlon ar ei hol, a themlia ei phriod a'i dau blant yn eu colled yn fawr.

R. R. WILLIAMS.

Hyd. 20, yn Rockford, Minn., ROBERT, mab i'r diweddar Robert Owens a Jane ei briod, yn 18 ml. a 3 mis oed. Ei seini oedd y Diptheria—ni chafodd ond seini byr—dim ond 5 niwrnod. Yr oedd yn ei wybodaeth hyd y diwedd—y gair olaf a ddeallwyd oddiwrth oedd, ei fod yn myn'd i ganu Halleluia. Claddwyd ef yn Rockford wrth ochr ei dad, Robert Owens, gynt o Gaerayros, Mon.

EI FAN ALARUS.

Awst 31, ger Granville, Ohio, wedi byr gystudd, er mawr alar i'w fam weddw, brodyr a chwiorydd, RICHARD WILLIAMS, mab ieuengaf y diweddar Mr. Richard Williams, yn 15 ml. oed. Gweinyddwyd yn y claddelgath gan y Parch. David Price a Jacob Little.

Hyd. 9, yn Newark, Ohio, Mrs. FRANCES REES, gweddaw y diweddar Mr. Thomas Rees, cylchrydd (cooper) o'r dref hon, o fewn ychydig wythnosau yn 58 ml. oed. Yr oedd y chwaer anwyl hon yn aelod gyda'r enwad Cynulleidfaol er yn ieuanc, a pharhaodd yn fyddlawnd hyd y diwedd. Byddat yn ofni angau yn synych yn ei bywyd, ond yr oedd yn gryf a gorlleddus wedi dyfod i'w gyfarfod. Yn ei thy hi a'i fyddlawnd briod y sefydlwyd yr eglwys Gynulleidfaol yn Newark, er's mwy nag ugain mlynedd yn ol, sef yn mhen ychydig wedi iddynt hwy ymfudo yma o ardal Trelech D. C. Er fod yr eglwys hon yn awr yn flodeuog ac ar gynydd, nid oes ond dau yn yr eglwys yn awr, ar ol ei marwolaeth hi, o'r ychydig a wnaelant gyfarnod a'u gilydd ac a'r Arglwydd yr amser hwnw. Yr oedd ein chwaer ymadawedig yn haelionus bob amser tuag at bob achosion da. Dilynodd letygarwch ar hyd ei hoed. Cafodd llawer o ymfudwyr anghenus, gysgod ac ymgelodd yn ei hanedd hi. Ni chawwyd bedd erioed ar fynwes mwy caredig. Bu ei diwedd yn dangnosedd, ac y mae ei choffadwriaeth yn barchus gan bawb o'i chydabod. Gadawodd o blant yn alarus ar ei hol—3 o feibion ac i ferch. Y mae y ddau fab bynaf yn myddin yr Undeb er dechreu y rhyfel, a'r hynaf Mr. John Rees yn swyddog cymeradwy ac anrhyddedus. Gweinyddwyd yn y gladdelgath gan y Parch. E. S. Evans, (T. C.) Newark, J. Williams, Harrison, a'r ysgrifenydd. Gellir argraffu ar golofn ei bedd heb wenlaith na gormodiaeth, "Yr hyn a allodd hon hi a'i gwnaeth."

DAVID PRICE, Newark.

Hyd. 20, yn Granville, Ohio, ar enedigaeith ei chynfaanedig, yr hwn hefyd a fu farw, Mrs. MARY JANE EVANS, merch y diweddar Mr. Walter Davies a'i briod weddw Mrs. Esther Davies. Yr oedd yn nith ferch brawd i'r diweddar Mr. Hopini Davies, Utica, N. Y. Yr oedd wedi dewis crefydd, a chrefydd a'i cynaliodd trwy y tymestloedd a'i cyfarfyddodd. Gweinyddodd y brodyr David Owen (B.) a David Price (A.) ar ddydd ei chladdelgath, a phregethodd yr olaf y Sabboth canlynol ar y geiriau: "Ei henaid hi a lesmeiriodd, ei haul a fachiudodd a hi yn ddydd."

Hyd. 26, yn Wellington, Lorain Co. O., JAMES MELLING JONES, mab hynaf i Isaac a Mary Jones, gynt o Floyd, Oneida Co. N. Y., yr oedd yn wyf o du ei dad i'r diweddar John Jones, Ty'r Capel,

Gyffyllog, ac o du ei fam i'r diweddar John Mel-ling, Dinbych G. C. El afiechyd oedd y Typhoid fever. Ar ol llanw sefyllfaoedd o bwys, er anrhyddedd iddo ei hun a budd i eraill hunodd yn yr Iesu y dydd a enwyd. Yr oedd yn aelod o'r eglwys Gynulleidfaol yn y lle hwn er Ebrill, 1862, ac er y pryd hyny addurnodd atbrawiaeth Daw ein Hachawdwr mewn bywyd ac ymarweddial. Mîdrhyfedd yw iddo ganu ei hun ymaith i'r nefoedd. Canal yn felys y penillion Cymraeg canlynol: "Yn y dyfroedd mawr a'r tonau &c." "Llais tangnefedd glywa'i i'n seinio &c." "O fôr i fôr o gylch y byd &c." Yr oedd yn ieuanc, ond yr oedd lide lawer o gyfeillion, y rhai a'i parchent yn fawr. Ffrwyth a addfeda yn gynar a gesgllr yn gynar. Efengyl ein Gwaredwr a wnaeth y brawd ieuanc hwn y peth ydoedd yn ei fywyd a'i angau. Y fath efengyl sydd deilwng o bob derbyniad. Wyr ieuainc a gwyrffon, henafgwyr a llancian, a ddylent wneud derbyniad o honi heb oedi, yn siriol ac awyddus, a byw wrth ei hegwyddorion. Ei fam alaras a ddymuna oedi y ddau benill hyn o'i heiddo gyda'r hanes am dano:

Dyoddefodd gystudd trwm am dro
Mewn byr-daith orthrymderus,
Ond darfu ei boen fe aeth i'w fedd
Mae nawr mewn hedd yn gorphwys.

Try gyda'r llu sy'n moll i'r Oen
Heb wendid, poen na nychedod,
Mae 'n canu am lachawdwr iaeth rad
A rhinwedd gwaed y cymod.

Wellington, Tach. 4, 1864.

*. Dymunir ar i'r *Dygedydd* a'r *Drysorfa* godi'r uchod.

Hyd. 30, yn Cincinnati, O., WILLIAM FRANCIS, mab i Mr. John Humphreys ac Ann ei briod, yn 23 mis a 4 diwrnod oed. El gleyf oedd y diptheria. Claddwyd ef yn Spring Grove, a gweinyddwyd yn y gladdigaeth gan y Parch. T. Edwards. Teimla y fam a'r tad yn alarus oblegid iddynt gael eu hymddifadu o'u hunig blentyn. Eu cysur yw iddo gael ei gymeryd i well lle.

Tach. 9, yn Pottsville, Pa., Mrs. MARGARET DAVIES, priod Mr. David Davies, yn 36 ml. oed. Daethant i'r wlad hon yn y fl. 1851 o ardal Llanymddyfri, swydd Gaerfyrddin, D. C., a gwnaethant ei cartref yn Pottsville o hyny hyd yn awr. Derbyniwyd y chwaer ymadawedig yn aelod o eglwys Crist yn y lle hwn tua dwy flynedd yn ol. Cafodd dros fwyddyn o gystudd trwm, yr hwn a ddyoddefodd yn dawel ac amyneddgar a hollol ddrwgnaeth. Camolai grefydd trwy ei chystudd, a phwysal yn barhaus ar haeddiant y Gwaredwr mawr. Bu ya fyddlawn llyd y gallodd gyda moedlon gras, pan yn aml yn hied analluog gan afiechyd. Gadawodd briod a dwy ferch fechan i alaru ar ei hol. Yr Arglwydd a ofalo am danynt. Claddwyd hi yn nghladdfa yr Annibynwyr yn Pottsville, gweinyddwyd gan yr ysgrifenydd, M. D. MORGAN.

Bu farw o fewn cylech mis o amser ddwy ferch henaf Daniel L. ac Elizabeth Davies o ardal Siloam, Ohio, yr hynaf yn 4 bl. oed, ac o'r diptheria; a'r ail tua 2 fl. oed o'r parlys. Claddwyd y ddwy yn ochr eu gilydd yn mynweat Ty'n y rhes,—yr olaf ar y Sabboth cyntaf yn Tachwedd, sef y 6fed, 1864. Gweinyddwyd ar yr achlysur y ddau dro gan yr ysgrifenydd, JOHN A. DAVIES, Siloam.

Tach. 11, IDA E. THOMAS, merch fechan ac unfig blentyn, Mr. Wm. W. a Mary Thomas, o Water-ville, ac wyres i y Parch. Morris Roberts, Remsen; ei hafiechyd oedd y diptheria; yn agos i gyraedd ei 4 blwydd oed. Yr ydoedd Ida fechan yn anwyl iawn yn mysg ei chydabod, ac mae galar mawr ar ei hol—ond trodd ei gofid hi yn orfoledd yn y nef.

Hyd. 15, yn mhlwyf Steuben, swydd Oneida, E. N., yn 77, ml. oed, JOHN H. ROBERTS, gynt o Tlain-attwf, plwyf Llangwnadle, Lleyn, sir Gaernarfon, Cymru. Ymfudasai i'r wlad hon gyda'i deulu er'a 37 o flynyddau yn ol. Gadawodd briod oedranus (wedi bod gyd a'u gilydd oddentu 56 o

flynyddoedd) a mab a merch i alaru ar ei ol. Rhoddwyd ei gorph i orwedd yn mynwent Peny-gralg, Remsen—gweinyddwyd ar yr achlysur gan RICHARD F. JONES.

Hyd. 17, yn Mahanoy City, Pa., MARY ANN NICHOLAS, yn 12 ml. ac 11 mis oed, merch ydoedd i Mr. David a Gwenllian Nicholas, gynt Providence, Pa., end yn awr o'r lle yma. Ni chafodd ond cystudd byr iawn, ei ehlefyd hi oedd y bilious fever, dioddefodd yn amyneddgar iawn hyd awr ei hymddatodiad. Claddwyd hi yn mynwent yr Annibynwyr ya Tamaqua, pryd y gweinyddwyd gan y brawd E. R. Price ar lan y bedd yn ngwydd tyrfia luosog. Da genym allu dywedyd am y ferch fach yma ei bod hi wedi cael ei magu ar aelwyd grefyddol a bod argraffiadau crefydd wedi cael ei lle priodol ar ei meddwl. Er nad oedd hi wedi gwneud arddellad cyhoeddus o Iesu Grist, eto yr oedd genym le i greu fod bywyd crefyddol ei rhieni yn cael dylanwad cryf ar ei meddwl, ac yr ydym yn hyderus gredu fod marw yn elw tragwyddol iddi hi, er ei bod yn 'gollod fawr i'w rhieni tirion.

JOHN MORGAN.

Hyd. 5, yn Trenton, N. Y., DAVID DAVIS, yn 20 oed. Yr oedd wedi bod yn sal dan y typhoid fever, ond yn ol tystiolaeth y meddyg ac yn ei ymddangosiad i bawb, yr ydoedd wedi troi ar wellhad. Ond yn sydyn lawm cyfnewidodd ac ni bu fyw ond ychydig oriau. Gadawodd wrraig a dau o blant bychain i alaru ar ei ol. Hebryngwyd ei ran farwol i gladdfa Holland Patent, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan R. F. Jones. Yr Arglwydd a gysuro y weddw ac a amddiffyno yr amddiffid.

Hyd. 23, yn Trenton, N. Y., EDWARD PRICE, mab Morris ac Elizabeth Owens, yn 1 fl. a 9 mis oed. Dyoddefodd gystudd llym ond yn fyr gan y croup. Ehedodd i'r fro lle nad oes gystudd nae angau o'i mewn. Gweinyddwyd yn y gladdigaeth gan R. F. Jones. Dysger ni i gofio fod yr Arglwydd yn gwneud a fydd i'w nef ac a thirgollion y ddaear.

Tach. 22, yn ninas Utica, wedi 11 wythnos o gystudd, Miss ELEANOR JANE JONES, merch i Mr. Jehu M. a Mary Jones, gynt o New York, yn 23 bl., i mis a 22 o ddyddiau oed. Claddwyd hi yn mynwent Penymynydd, Steuben, a gweinyddwyd gan R. Everett.

Tach. 24, yn ninas Utica, yn dra sydyn o'r parlys, DAVID HUGHES, mab i'r diweddar Mr. John Hughes, cooper, Remsen.

Yn ddiweddar yn Chicago, Ill. yr henafgwyr WILLIAM R. WILLIAMS, diweddar o ardal Felin y Dwyrain, Remsen.

Tach. 18, yn ninas New York, yr henafgwyr ROBERT WILLIAMS, Wooster Street, diacon er'a blynyddau lawer yn eglwys Gynulleidfaol 11th Street, New York.

Tach. 26, yn Steuben, o'r parlys, yr henafgwyr, OWEN CHARLES, yn 80 mlwydd oed.

Y CORPORAL JOSIAH D. JONES, CHENOA.

Yr oedd Josiah D. Jones yn filwr perthynol i'r Co. K, 94th Regt., Ill, Vol. Mab ydoedd i Mr. Rowland J. Jones a'i briod o Chenoa, Ill., a brawd i Mr. Jonadab R. Jones, milwr arall o'r un teulu, yr hwn a fu farw yn yr Ysbytty yn New Orleans, y 10fed o Ragfyr diweddaf. Yr oedd gyda ei gydfilwyr ar ei daith tua New Orleans yn ddiweddar, ac yn rhyw fodd yn nhrymder y nos yn ddamweiniol syrthiodd oddiawr fwrdd y llong a boddodd. Ei dad a ddywed:—

"Mae yn anmhosibl i ni ddweyd pa fodd y digwyddodd i'n hanwyl Josiah syrthio dros y bwrdd i'r dyfnder. Digwyddodd o gylch hanes

nos. Cyfododd o'i orweddle ar yr hurricane deck lle y cysgai gyda ei gydfilwyr—cerddodd ychydig gamrau, yna syrthiodd drosodd, nid i'w weled mwy. Barna ei gymdeithion mai yn ei gwsg yr oedd. Hyn sydd sicr ei fod yn bryderus iawn yn nghylch talu ymweliad ac addurno tipyn ar fedd ei anwyl frawd yn New Orleans lle yr oedd yn dysgwyl bod dranoeth." Ystyr iwn y cynghor, "Nac ymfroestia o'r dydd yfory, canys ni wyddost pa beth a ddygwydd mewn diwrnod."

Y llythyr caredig canlynol mewn cydymdeirialad a'r rhieni galarus a dderbyniwyd oddi wrth y Parch. Tudor Jones o Georgetown, Iowa.

LLYTHYR O GTYDIMEIDLAD.

Anwyl Frawd a Chwaer yn yr Arglwydd.—Yr ydwyf newydd ddarllen eich llythyr galarus, yn yr hwn yr hysbyswch farwolaeth eich all-anwyl fab sef Josiah. Yr hwn oedd yn fy ngolwg i yn un o ral rhagorol y dddear. Anwyl gyfeillion, yr ydwyf yn synu uwchben y newydd galarus, heb wybod beth i'w ysgrifenu atoch. Gwn y gwyddoch i ba le i droi am nerf i ddal yr ergyd; ac i ba le i fyned i roddi eich baich i lawr. Gwn y gwyddoch am y balm a wella archeillion y galon friw ac esmwythau teimladau dolurus a drylllog. Yr ydych eisoes wedi dyfod yn adnabyddus o fynonau cysura diddanwch y'ngwyneb y fath amgylchiad; gan hyny, nid oes genych ond dywedyd, "Ewch eilwaith at y Gwr." "Ewch eilwaith at yr hwn y mae ei ras a'i drugar-odd yn parhau yn dragywydd.

Wrth welled fod y ddau frawd ieuainc hyn wedi gorphennu eu gyrfa mor fuan, nis gallwn lai na chosio yr amser y daethym o Dubuque i ymweld â chwi, bedair neu buin' mlynedd yn ol; pryd y treuliais ddau Sabbath, gyda llawer o hyfyrdwch yn eich plith, ac hefyd, am y cwrdd gweddli hynod hwnw a gawsom nos Lun cyn fy ymadawlad yn nhŷ Mrs. Elinor Evans, yr hwn nid anghosfr, fe allaf, byth gan ral ag oedd yn bresenol y pryd hyny, heb law genyff i, ar ddiwedd pa un, y daeth chwaer ieuanc o'r enw Elinor Jones, nith i Mrs. Elinor Evans, a dan neu dri'o frodyr ieuainc, yn ol i'r ystafell, yn yr hon y cymellid y cwrdd, (a hyny ar ol myned allan unwaith) gan ddywedyd, yr ewyllysient gael gair o gynghor yn mhellach, er mwyn rhoddi penderfyniad a wnaethant gyda eu gilydd mewn gweithrediad. A'r penderfyniad oedd, rhoddi eu hunain yn gyflawn i'r Arglwydd. Yr oedd fy mhellmaddau i a hwythau am y mwyafr drylllog ar y pryd, fel nad oeddym yn gallu dweyd fawr wrth ein gilydd; eto ymdrechwyd rhoddi ychydig o gynghorion lldynt, gorau ag allem; yr hyn bethau a wnaethant hwythau ar ol hyny, a chawsant eu derbyn, (os wyf yn cosio yn iawn) 5 o honynt ar unwaith yn gyflawn aelodau yn eglwys y Pres. yn Lexington. Nid wyf yn awr yn cosio enwau y cwbl a ddechreuasant eu gyrfa grefyddol y nos-waith hono; ond cofiaf byth fod Josiah bach yn un o honynt, yr hwn a ddywedall yn groyw, eto yn grynedig, a'i ddagrau yn lli, ei fod yn penderfynu, trwy gymorth gras i wasanaethu yr Arglwydd weddill ei oes, yr hyn hefyd a wnaeth.

Yn awr, anwyl gyfeillion, y mae genych sill gadarn i gredu fod eich dau fab, Jonadab a Josiah, wedi bod yn fyddlon hyd angau, yn ngwasanaethu eu Harglwydd a'u gwlad, o ganlyniad y maent haddyw gyda eu gilydd yn y nef, yn etifeddu yr addewidion. Gwyddant i raddau heddyw, beth yw gwerth "Taledigaeth y gofrow"—gwyddant beth yw myned drwy y pyrth i'r ddinas—beth yw gwerth corau y bywyd—beth yw melyster canladau y nef; am hyny na thristewch o'u herwydd, ond llawenhewch yn hytrach, wrth gofio lle y maent; ac nad yw yr amser ond byr, nes cewch chwif a hwythau eto gwrdd a'ch gilydd, heb ymadael mwy. Yr eiddoch mewn mawr serch.

TUDOR JONES, Monroe Co., Iowa.

ODDIWRTH AROLTYGDDDES YR 1860L SUL YN Y GYMYDDOGARTH.

Mr. Editor.—Please allow me a small space in your columns to record the death of Mr. Josiah D. Jones, another son of Mr. R. J. Jones of Chenoweth Township. Mr. J. D. Jones was our Secretary and for many years a faithful member of our Prairie Sabbath School. As a Christian he was zealous in the cause of the Redeemer—as an officer and member of the Sabbath School he was faithful in the discharge of every duty—as a friend, affectionate and kind, ever letting his light shine, he was beloved by all who knew him. Christian parents mourn the loss of a beloved son—community, of a citizen and a Christian, and the Sabbath School, one of its most faithful friends; but our loss is his gain, for we are fully assured that his redeemed spirit is now

Safely landed on Zion's peaceful shore

Where tempests howl and billows rage no more.

MRS. J. RICHARDSON, Superintendent.

Yr etholiad Llywyddol diwedd.—Cymaint oedd y bleidgarwch a ddangosid i'r Deheuwyf gan ddosbarth lluosog o bobl yn y Gogledd, a'r fath oedd yr ymdrechion cyffredinol yn rhagbarotoawl i'r etholiad, fel yr ofnid gan ral, y buasai dydd yr etholiad yn ddydd o derfysg a chythrwf, yn enwedig yn y dinasoedd mawrion. Ond cwblhawyd y gweithrediadau etholawl gyda'r tawelwch mwyafrif. Yr oedd y dydd mewn llawer man o ran ei dawelwch yn debycach i ddydd Sabbath Puritanaidd Lloegr Newydd nag i ddydd etholiad. Dichon fod presenoldeb rhaa o'r fyddin mewn manau wedi peri graddau o ofn ar derfysgwyr, a chredym fod y cyrddau gweddli dyddiol a gynaliwyd ar yr achos hwn yn neillduol yn ein gwlad wedi dylanwadu i beri yr effaith ddymunol hon. Ail etholwyd Abraham Lincoln yn Llywydd ac etholwyd Andrew Johnson o Tennessee yn Is Lywydd y Talaethau Unedig, dros y pedair blynedd dyfodol o'r 4ydd o Fawrth nesaf. Tair o'r talaethau yn unig, sef New Jersey, Delaware a Kentucky, a roisant fwyafrif dros McClellan a Pendleton—y gweddill sef 24 o dalaethau gyda mwyafrif lluosog a aethant dros Lincoln a Johnson. Dengys y tawelwch a gafwyd ar yr amgylchiad, ynghyd a'r ymostyngiad distaw a pharodol i ewyllys y mwyafrif a ganfyddir hyd yn hyn, ddoethineb a grym y Drefn Lywodraethol Werinol. Llauer o bobl yr Hen Wledydd a dybiant nad oes grym mewn Gweriniaeth, ond mai gyda y Pencoronog y mae grym, ac o herwydd hyny mai dyna y furiwydoraeth oren. Ond galwn sylw gwyr yr Hen Wledydd at ein hetholiad Llywyddol yn 1864, er eu hargyhoeddi o'u camgymeriad yn hyn.

Yr etholiad talaethol yn Efrog Newydd a derfynodd yn newisiad Reuben E. Fenton o Chautauqua yn Llywodraethwr y dalaeth yn lle y Llywydd presenol, Horatio Seymour. Roscoe Conkling, Gwerinawr, a etholwyd yn aelod o'r Gydgynghorfa dros swydd Oneida yn lle Kernan, yr aelod presenol. Fernando Wood a

fethodd o'i etholiad yn minas New York—da lawn hynaf.

Y Gydgynghorfa nesaf.—Ymddengys yn awr y bydd dwy ran o dair, a thros hyny, o aelodau y Gydgynghorfa newydd yn y ddau Dy, yn Undebwyr ac yn bleidwyr rhyddid. Y mae hyn o'r pwys mwyaf yn ei gysylltiad â dilead bythol ar gaethiwd, (aagwrn y gynen) o'r holl wlad, yr hyn gobeithiwn yn fawr a gymer le o'n bo hir iawn.

Ail Eisteddfod y Gydgynghorfa bresenol.—Bydd y Gydgynghorfa bresenol, ei hail Eisteddfod, yn ymgynull yn Washington ddydd Llun nesaf. Ei gweithrediadau a derfynant y 3ydd o Fawrth.

Symudiadau y Cadf. Sherman.—Y newydd pwysicaf, tebygid, o faes yr ymdrechfa fawr yn bresenol ydyw symudiad byddin Sherman tua'r De neu Dde-ddwyrain o Atlanta. Cychwynodd tua'r 13fed o Dachwedd â byddin o tua deng mil a deugain o wyr—naw mil o honynt yn feirchfilwyr. Nid oes un hysbysiad yn cael ei roi tua pha le y mae cyfeiriad y dorf filwrol fawr hon. Ond y tebygolrwydd yw mai y nod yw Savannah neu Charleston—ac efallai Richmond hefyd. Symuda yn mlaen trwy'r wlad yn ddwy, os nid tair colofn. Ychydig a wyddom am ei symudiadau oddieithr fel y clywir trwy Newyddiaduron y De. Dywedir fod Milledgeville, puif ddinas Georgia, wedi ei chymeryd a'r Ddeddfwrfa (*Legislature*) yr hon oedd yn eistedd ar y pryd wedi ffoi. Palas y Llywodraethwr ac adeiladau eraill wedi eu llosgi. Beauregard a eillw ar y Georgeaid i loegi eu meddiannau o flaen ac o bob ochr i fyddin Sherman fel na bo i ddim o'r eiddynt ddiagn i'w ddwylaw. Ond myned ymlaen yn fuddugoliaethus y mae hyd yn hyn.

Gair calonog eto am yr etholiad.—Peth rhydd ydoedd gweled Missouri, yr hon a fu yn ddraen mor boenus yn ystlys Kansas pan yn ymofyn am ei lle fel talaeth ieuanc yn yr Undeb, trwy weithrediadau terfysgelyd y "Border Ruffians" yn dyfod allan mor gryf o du rhyddid. Rhoddodd fwyafrif lluosog dros Lincoln, etholodd 6 o foneddwrwr undebol i'r Gydgynghorfa, dewisodd y mwyafrif i ddau Dy ei deddwneuthurfa gartrefol o'r un egwyddorion, a neillduodd Gynadledd dalaethol i wellhau ei Chyfansoddiad, fel y bo i gaethiwd gael ei fythol ddileu o'i therfynau. Nid yw New York wedi gwneud gystal a hynyna. Tua 7,500 yw mwyafrif New York dros Lincoln—8,500 dros Fenton. Maryland, yr hon sydd dalaeth rydd bellach, a roddodd 3,000 o fwyafrif dros Lincoln; Massachusetts, tua 80,000; Maine 18,000 trwy ei phleidlais gartrefol; Rhode Island fach, 5,000; Vermont, dros 80,000; a Connecticut 2,500. Y Gorllewin fel y Dwyrain sydd gryf o'r un ochr. Ohio a rydd 50,000 o fwyafrif i Lincoln ac a ethola 17 o'i 19 o gyfeillion rhyddid i'r Gyd-

gynghorfa. Illinois, Michigan, Indiana, Wisconsin, Iowa, Minnesota, Kansas, Oregon, California a Nevada a roddant oll eu mwyafrif yr un modd.

Plymouth, Carolina Ogleddol sydd wedi ei chymeryd yn ddiweddar gan fyddin yr Undeb.

Tennessee Ddwyrainol.—Dywedir fod y Cadf. Gillem wedi gyru ymaith y milwyr gelydol ya lled effeithiol o Tennessee Ddwyrainol.

Yr ymosodiad bwriadol ar ddinas Chicago.—Mae Charles Walsh, un o'r dyhirwyr a gymerwyd mewn cysylltiad a'r cydfrad bwriadol yn Chicago wedi cyfaddef y cyfan, a'r Col. Vincent Marmaduke brawd i'r Cadf. gwrthryfelgar Marmaduke, sydd mewn rhan wedi addef yr un pethau. Bwriedid rhyddhad y 12,000 carcharorion rhyfel sydd yn Ngwersyllfa Douglas ger Chicago, ar ddydd yr etholiad, rhoi arfae yn eu dwylaw, a chyda 1,000 neu ychwaneg eraill rhoi y dref ar dân, llofruddio y trigolion, a dechreu ar gyflafan na wyddys yn sicr pa beth fuasai y canlyniad. Ond cafwyd allan y cynllun cydfradwrol yn brydlon, cymerwyd gafael yn rhai o'r drwgweithredwyr,—ac ni bu niwed!

Rhuthrwynt dychrynllyd a darawodd ar dref Chester, yn Illinois, y 9fed o Dachwedd—dros ddwsin o dai a gurwyd i lawr, gan gladdu ei thrigolion, y rhai oeddynt yn eu gwelyau ar y pryd, yn ei hadfail. Pump o bersonau a laddwyd yn uniongyrchol, a deuddeg a glwyfwyd, rhai yn ddrwg iawn.

Y caethion yn Maryland.—Mae y Cadf. Wallace wedi sefydlu ar gynllun yn Maryland, fel y mae llawer o'r planwyr yn talu cyflogau rheolaidd i'w caethion blaenorol.

McClellan yn rhoi ei swydd i fyny yn y fyddin.—Cymerodd hyn le Tach. 14—y Llywydd a dderbyniodd yn uniongyrchol; y rhoddiad i fyny, a chyflwynodd y swydd i'r milwr enwog, y Cadf. Philip H. Sheridan, yr hwn yn awr sydd yn *Major General* yn myddin y Talaethau Unedig, o'r 8fed o Dachwedd, 1864.

Sherman ar gyfer dinas Macon.—Daeth hysbysiad diweddar i Washington fod byddin Sherman, neu un gyfran o honi, wedi cyrhaedd i gyffiniau dinas Macon, Ga., tua 104 milldir i'r De o Atlanta. Mae yn y ddinas hono Arddy helaeth a rhai o Arf-weithfeydd o eiddo y gwrthryfelwyr. Dysgwylir clywed cyn bo hir rhyw newyddion o bwys o'r lle hwn. Tybir gan lawer fod Macon wedi ei chymeryd. Y rhan arall o fyddin Sherman, tebygir sydd ar ei ffordd tuag Augusta ar yr afon Savannah, lle y mae y Weithfa bylor fwyaf efallai yn y De, ac amryw weithfeydd.

Gwaith milienig yn New York.—Nos Wener Tach. 25, cafwyd tân wedi ei gyneuo yn ddirgelaid tua'r un oriau mewn ystafelloedd gwelyau, mewn dwsin neu ychwaneg o'r Prif Westai yn

New York, gyda'r bwriad amlwg o'u llosgi i lawr. Yr Astor House oedd un o honynt. Ond ataliwyd y gyflafan trwy i'r cynllun gael ei ganfod mewn pryd. Mae 3 neu 4 o'r rhai a ddrwg-dybir fel blaenoriaid yn hyn wedi cael eu cymeryd i fyny. Y Cadf. Dix a hysbysa trwy gyhoeddeb y bydd i'r rhai a gymerir i fyny fel yspiwyr neu weithredwyr yn y drygioni hwn gael eu dwyn i brawf mewn llys milwrol, ac os ceir hwy yh euog caant eu cospi i eithaf llymder y gyfraith yn ddiattreg.

Y Parch. S. Roberts.—Ar ol seini trwm a maith mae yn dda genym allu hysbysu fod Mr. Roberts yn awr ar wellhad graddol, yn anedd gysurus Mr. Wm. Jones, Tafolan. Allen, dan ofal y Dr. Jones.

NEWYDDION CENHADOL

Ynysoedd Sandwich.—Yn rhifyn Tachwedd o'r Missionary Herald rhoddir hysbysiad am agwedd ddirywiedig amryw o'r eglwysi yn Ynysoedd Sandwich—y gwrandawyr ddim mor lluosog ag y buont mewn llawer man, cyrddau gweddi yn cael eu hesgeuluso, y Sabboth yn cael ei halogi, y cyfraniadau at ledasenu yr efengyl yn llai, a dim ond ychydig o arddangosiadau fel y bu o ddwyfod ddylanwadau yn yr eglwysi. Eto hysbysir fod llawer—fe filoedd lawer—o aelodau eglwysig yn parhau yn ddiysgog yn eu proffes ac yn dyfal llynu wrth yr Arglwydd.

Yr ysgolion cyffredin, yn cael eu cynorthwyo gan y Llywodraeth, ydynt yn golygu yn dda. Coleg Oahu, ac Athrofa Lahainaluna ydynt yn llwyddiannus. Dangosir mwyfwy o awydd am addysg genethod a merched ieuainc. Amryw wyr ieuainc crefyddol a gobeithiol ydynt dan addysg athrofaol gyda golwg ar y weinidogaeth. Mae dosparth o 10 o'r cyfryw dan ofal y Parch. Mr. Alexander yn Walluka.

Affrica Ddeheuol—Cenhadaeth Zulu.—Y Parch. Mr. Lindley o Inanda a ddywed am achos crefydd yn y lle hynny:—Erioed, yr ydym yn meddwl, ni bu cymaint o arwyddion bywyd ysbrydol yma ag sydd yn awr. Y cyfarfodydd gweddi dyddiol yr wythnos gyntaf yn Ionawr a fendithiwyd yn fawr. Ffydd a chariad a adnewyddwyd mewn llawer o'n haelodau eglwysig ac amryw o'r rhai ag oeddynt yn cloffi rhwng dau feddwl a ddaethant i ddywedyd, o galon ni a hyderwn, Yr Arglwydd sydd Dduw, awn ar ei ol ef. O'r rhai hyn yr ydym wedi derbyn wyth i gyfundeb yr eglwys.

Awydd tra sirol am addysg a ddangosir gan amryw o'r paganiaid, o ddwy i bum' milldir oddiwrth ein sefydla. A pheth sydd ryfodd yw mai eu tywysog sydd yn eu blaenori yn hyn—un a fu yn wrthwynebydd penderfynol i ni, ddeufis yn ol daeth i'n hygol Sabbothol, a gofynodd am gael ei ddygu. Ni buasai tarawiad sydyn ddaergryn yn ein synu yn fwy. Yr oedd

amryw o'i brif ddynion (*headmen*) gydag ef, a llawer eraill yn feibion a merched o wahand oedran. Dywedynt oll y dymunent gael eu dygu i ddarlleu.

Mae ein hysbol Sabbothol mewn gweithrediad mwy effeithiol nag y bu erioed eto, am yr hyn diolchwn i Dduw a chymernwn gysur.

Sefydliad Umzumbe.—Y Parch. Mr. Robbins o Sefydliad Umzumbe a ddywed:—Dros yr ychydig fisodd diweddfaf mae ein hygol ddyddiol yn rhifo dros ddeugain o ysgolheigion—oll oddieithr dau neu dri yn blant i rieni paganauidd, ac yn dyfod yn lled gysur. Ar y tymor gwlawog, pan bo y dyfroedd yn codi, ceir gweled y rhai mwyaf yn cario y rhai lleiaf ar eu cefnau dros y crigyllau yn dra sirol—mor awyddas ydynt am ddyfod i'r ysgol. Eto nis gallwn feddwl eu bod yn gwybod ond ychydig am werth addysg.

Mae cynydd lled fawr yn y gwrandawriad ar y Sabboth, gan mwyaf yn blant a phobl ieuainc—dwy ran o dair o'n cynulleidfia ydynt blant ysgol Sabbothol. Ychydig iawn o ddynion mewn oed a ddeuant i'r cwrdd ar y Sabboth, gydag un gradd o gysondeb.

Sefydliad Amahlongwa.—Y Cenhadwr yn Amahlongwa, Mr. Pixley, a ddywed: Ein cynulleidfia Sabbothol sydd yn parhau yn lled gyffelyb fel o'r blaen—ond fod mwy yn dyfod i'r cwrdd o rai wedi ymwisgo ac nid yn noethion fel gynt, ac yn ymddwyn yn ddystawach a mwy meddylgar tra yn y cwrdd nag yr aferent. Yr eglwys a gyawysa 5 o aelodau, ac y mae 3 eraill yn ymofyn am gael eu derbyn. Mae gan Mrs. Pixley ysgol ddyddiol yn cynwys tuaug ugain o blant, eu rhieni yn baganiaid. Y Llywodraeth a addawa gynorthwyo i'r ysgol.

Sefydliad Esidumbini.—Y Parch. Mr. Tyler o'r lle hwn ddywed: Nid yw yr Arglwydd wedi ein gadael yn gwbl amddifad o'i bresenoldeb grasol. Y 5 credinwyr a dderbyniasom ddechreu y flwyddyn ydynt yn cynyddu mewn gwybodaeth a gras, ac y mae yma gryn nifer o ddynion ieuainc gyda pha rai yr ydym wedi bod yn llafurio ac yn gweddio wedi gwneud i fyny eu meddylliau i adael eilunaddoliaeth ac ymgysylltu a'r sefydliad hwn. Cyfartaledd ein cynulleidfia yw tua 60. Mae gan Mrs. Tyler ysgol ddyddiol o tua 30. Ar y cwbl mae ein hachos yn obeithiol.

Umtwalumi.—Y Parch. Mr. Wilder o'r lle hwn a yagrifena: Nifer cyfartal ein cynulleidfia Sabbothol yw tua 90,—4 o bob 5 o'r rhai hyn yn blant a phobl ieuainc—o 50 i 80 yn gyffredin mewn dillad glân a chymwys. Amryw deuluoedd ydynt wedi symud yn agos i'n sefydliad, er mwyn danfon eu plant i'r ysgol. Nid ydynt yn proffesu eu bod yn gredinwyr, ond deuant i'r cyfarfodydd ar y Sabboth, ac weithiau gwell hwy yn y cyrddau gweddi wythnosol.

3 2044 014 608 608

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

